

TÜRK
KÜLTÜRÜNDE

MEVLİT

GELENEĞİ

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

Sivas 2023

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Türk Kültüründe Mevlit Geleneği
Uluslararası Sempozyum

ISBN

978-605-7902-94-8

Yayın Yönetmeni

Prof. Dr. Alim Yıldız

Editör

Prof. Dr. Hakan Yekbaş

Kapak

Öğr. Gör. İlker Öngel

İç Düzen

Abdulkadir Kocatürk

Baskı

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası
Sertifika No: 40954

Dağıtım

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
<https://mevlit.cumhuriyet.edu.tr>

Sivas 2023

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO: 261

20/01/2023 Tarih ve 1 Numaralı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayın Kurulu Kararı ile 01.02.2023 Tarih ve 5 Numaralı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yönetim Kurulu Kararına istinaden basımı uygun görülmüştür.

İNCELEME KOMİSYONU:

Prof. Dr. Bilal Kemikli

Doç. Dr. Yusuf Yıldırım

Doç. Dr. Mustafa Sefa Çakır

Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / BURSA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / SİVAS

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi / SİVAS

TÜRK
KÜLTÜRÜNDE

MEVLİT

GELENEĞİ

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER

27-29 EKİM 2022

EDİTÖR / PROF. DR. HAKAN YEKBAŞ

PAYDAŞ KURUMLAR

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

TÜRK DİL KURUMU

SİVAS VALİLİĞİ

SİVAS BELEDİYESİ

TURKSOY
ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ TEŞKİLATI

unesco

Süleyman Çelebi'nin
Vefatının 600. Yıl Dönümü
(1351-1422) UNESCO İş
Birliğiyle Anılması

ONUR KURULU

TDK BAŞKANI - Prof. Dr. GÜNER GÜLSEVİN

SİVAS VALİSİ - Dr. YILMAZ ŞİMŞEK

SİVAS BELEDİYE BAŞKANI - HİLMİ BİLGİN

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ - Prof. Dr. ALİM YILDIZ

UNESCO TÜRKİYE MİLLİ KOMİSYON BAŞKANI - Prof. Dr. M. ÖCAL OĞUZ

DÜZENLEME KURULU BAŐKANLARI

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektör Yardımcısı

Prof. Dr. İsmet ÇETİN - Türk Dil Kurumu Bilim Kurulu Üyesi

DÜZENLEME KURULU ÜYELERİ

Doç. Dr. Mustafa Sefa ÇAKIR - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Arş. Gör. Fatih KÖSE - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Arş. Gör. Yusuf Kenan BEZGİN - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Arş. Gör. Rumeysa Nur ERTAŞ - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Arş. Gör. Hamit DEMİR - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Arş. Gör. Abdullah TAŐKIR - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ - Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL - İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Rifat KÜTÜK - Erzurum Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ - Marmara Üniversitesi

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Eva CSAKÍ - Pázmány Péter Catholic University
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ - Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Jabbar İSHANKUL - Özbekistan Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Necdet YAŞAR BAYATLI - Irak Bağdat Üniversitesi
Prof. Dr. Azmi BİLGİN - Haliç Üniversitesi
Prof. Dr. Fehim NAMETAK - Sarajevo Üniversitesi
Prof. Dr. Alfina SİGBATULLİNA - Russian Academy of Sciences
Prof. Dr. Dursun YILDIRIM - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan UYGUR - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih ANDI - Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN - Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER - Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KARA - Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TOPARLI - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL - İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Rıfat KÜTÜK - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Alimcan İNAYET - Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Berdi SARIYEV - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Meleyke MEMMEDOVA - Azerbaycan Folklor Enstitüsü
Doç. Dr. Sayfaddin SAYFULLOH - Özbekistan Bilimler Akademisi

İÇİNDEKİLER

Osmanlı Döneminde Basılan Mevlidlerde Yer Alan Hikâyeler Alim Yıldız	15
Doğmak, Dirilmek ve <i>Vesîletü'n-Necât</i> : Süleyman Dede Ne Söyledi? Bilal Kemikli	21
Gelenek, Kimlik ve Mevrit İsmet Çetin	25
20. Yüzyılda Yazılan İlginç Bir Mevlid: Necâtî'nin "Kafiyeli Mevlûd" Adlı Eseri M. Fatih Köksal	29
<i>Mevlid</i> Sahibi Süleyman Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bilgi Veren Biyografik ve Tarihî Kaynaklar Üzerine Tenkidî Bir İnceleme Âdem Ceyhan	51
Sinânoğlu ve Mevlid'i Hakkında Bazı Dikkatler Hanife Koncu, Müjgân Çakır	93
Rusçuklu Fethî Alfî'nin Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye Adlı Eseri Hilye mi Yoksa Mensur Mevlid midir? Mehtap Erdoğan Taş	103
Bir Mevlid İki Müellif: <i>Mir'ât-ı Muhammedi</i> Kimin Eseri? Rıfat Kütük	115
Uygur Türklerinde Mevrit Geleneği Alimcan İnayet	127
Kıbrıs'ta Mevrit Geleneği Gönül Reyhanoğlu	133
Dağıstan'da Mevlid Geleneği Gülreyhan Şutanrıkulu	139
Dünden Bugüne Azerbaycan'da Mevlid Merasimi Meleyke Memmedova	147
Türkiye Türkçesi Dışında Yazılmış Mevritler Nermin Değer	159
<i>Vesîletü'n-Necât</i> 'ta Tasavvuf Metafiziginin Tezahürü: Hakikat-i Muhammediyye Ali Bolat	175
Kadınlar Mevlidi ve Bursalı Âkif Efendi Mustafa Kara	185

Tasavvuf Kültürünün Mevlid'deki Yansımaları Osman Türer	195
Mevlid-i Nebî; Önemi ve Fazileti Rifat Okudan	201
Muhammed Bin Mustafâ Kâşif'in "Mevlid Okumanın ve Okutmanın Âdâp ve Erkânı"na Dair Risalesi Nihat Öztoprak	209
"Gelin Mevlidi"nin Yeni Bir Nüshasının Çözdüğü ve Çözemediği Sorunlar Fethi Gedikli	221
Mevlid Türünün Çizgi Dışı Örnekleri: Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Mevlidleri Hakan Yekbaş	227
Hz. Ali Mevlidleri Üzerine Necdet Şengün	241
Türkçe Mevlidler Üzerine Yapılmış Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi Şerife Ağarı	255
Türk Din Mûsikisi'nde Mevlid Tevşihleri Ahmet Hakkı Turabi	281
Türk Halk Müziğinde Mevlid Nurettin Karakuş	301
Urfa Dinî Mûsikisi'nde Mevlid Geleneği Osman Çuhadaroğlu, Hüseyin Akpınar	317
Bursa'dan Bosna'ya Mevlid Geleneğinde İstanbul Tavrı Ubeydullah Sezikli	327
Türkiye'de Mevlithanların Süleyman Çelebi Mevlidi Üzerindeki Bazı Tasarrufları Kenan Acar	333
Bitmeyen Bir Çile: Cismî'nin Mevlidi ve Hz. Hadîce Destanı ile İlgili Bazı Sorunlara Dair Notlar Sadık Yazar	347
Vesîletü'n-Necât'ın Dil Özellikleri Erdoğan Boz	371
Vesîletü'n-Necât Örneği Üzerinden Türkçede Nitelikleri İfade Etme Yolları Özlem Erdoğan	381
Hasan Hilmi'nin Mevlit Risalesi Bünyamin Taş	389
Yahyâ Bin Bahşi ve Mevlidi (Mevlid-i Nebî) Duygu Ok	407
Maraşlı Hasan Nâdir Efendi'nin Mevlidleri Gülcan Alıcı	415
Bir Mevlid Örneği Olarak Manzum Kitâb Şaban Şahinbay	425

Mevlit Metinlerinin Sebeb-i Telif Bölümleri Abdullah Aydın	439
Mevlid Metinlerinde Yer Alan Tasliye Beyitleri Mehmet Akif Gözitok, Seyit Yavuz	453
Mevlid Metinlerinin Vefât-ı Nebî Bölümleri Üzerinde Bir İnceleme Muhittin Eliaçık	463
Mevlidlerin Merhaba Bahirleri Üzerine Bir İnceleme Mustafa Sefa Çakır	479
Vesiletü'n-Necat'ta Peygamberler Kadir Atlansoy	489
Öncül-Ardıl İlişkisi Bağlamında İki Mevlidin Mukayesesi: 'Arfü't-Ta'rifbi'l-Mevlidi'sh-Şerif ile Vesiletü'n-Necât Kenan Mermer	493
Elbistanlızâde Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi'nin Zübdetü'l-Âsâr Fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr Adlı Mevlidi Lütfi Alıcı	507
Cumhuriyet Döneminde Mevlid Yazma Geleneği Mevlüt İlhan	521
Erken Cumhuriyet Dönemi (1920-1940) Türk Romancılığında Adaş İki Kadın Yazarımız: Halide Edip Adivar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Dünyasında Din Algısı, Peygamber-Mevlid Kültürü Nesrin Karaca	529
15. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Mevrit Kandillerinden "Bir Gece" Sevinç Yıldız	549
Mardin'de Mevrit Geleneği Egecan Aydın	555
Konya'nın Doğanhisar İlçesinde İcra Edilen Mevlid-i Efdal Hüseyin Akpınar	575
Folklorik Bir Ritüel Olarak Kırıkkale'deki Mevrit Törenleri İlknur Cevher	589
Afyonkarahisar'da Tespit Edilen Mevritler ve Bu Mevritlerde Süleyman Çelebi Mevlidi'nin İzleri Mehmet Sarı	595
Dağıstanlı Zekeriyya Bin Abdülğaffar'a Atfedilen, Müznib Mahlaşlı Bilinmeyen Bir Mevlid Mustafa Erdoğan	625
Irak Türkmenleri Arasında Mevrit Geleneği Sırasında Okunan Naatlar Necdet Yaşar Bayatlı	635
Mevrit Türünde Yazılmış Kırgızca Bir El Yazması Recep Yürümez, Anara Yürümez	647
Dağıstan'da Mevritlerde Okunan Yunus İlahileri Zehra Öztürk	653

Bosna Hersek'te İslam'ın Muhafazasında Mevlid'in Etkisi ve Reşad Kadiç'in Mevlidi Merzuk Grabus	661
Bir Kumuk Türkü'ne Atfedilen Mevli Metni Üzerine Hasan Galip	671
Bulgaristan'daki Mevlid Kültürü Bağlamında Osmanpazarlı İsmail Niyazî Efendi Mevlidi Vedat Sabri Ahmed	695
Vesiletü'n-Necat Mevlidi İle İlk Zazaca Mevli Metni'nin Nebiyu'l Qureyşî'nin Bölümleri Yönüyle Karşılaştırılması İbrahim Dağılma	703
Batı Afrika Arap Edebiyatında Mevlidiyyât Kasideleri ve Sanatsal Özellikleri Mohamadou Aboubacar Maïga	715
Mevlid Türüne Arap Edebiyatından Bakmak ve Medhiye Mevlid Birlikteliğinden Oluşan Eşsiz Bir Eser Örneği: Burdetu'l-Bûsirî Sadık Armutlu	735
Arap Edebiyatında Mevlid Türünün Gelişim Seyri ve Türkçe Mevliidlere Etkisi Sultan Şimşek	759
Osmanlı Devletinde Mevlid Geleneği: Resmî ve Özel Kurumlar Örneği (19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başı) Edip Uzundal	771
Osmanlı Arşivlerinde Mevli Metni ve Mevli Kutlamaları ile Belgeler Üzerine İbrahim Halil Tuğluk	787
Peygamber Sevgisinin Bir Yansıması Olarak Türk Toplumunda Mevli Geleneği İsmail Metin	819
Dini Ritüellerin Toplumsal Etkileşim Üretme İşlevleri: Mevli Geleneği Örneği Samet Ünlü	831
Birden Fazla Mevlid Kaleme Almış Şairlerimiz ve Eserleri Mustafa Özkat	837
İsimlendirmenin Eser-Okur İlişkisine Etkisi: <i>Vesiletü'n-Necat</i> Örneği Rabia Doğru	867
Süleyman Çelebi'nin Mevlidinde İşaret Edilen Hakikat-i Muhammediyye Anlayışının Analizi ve Şemseddin-i Sivâsî'nin Mevlidiyle Bazı Yönlerden Karşılaştırılması Yüksel Göztepe	875
Türkçe Mevliidlerde Hz. Peygamber'in Doğum Sahnesi Tasvirlerine Dair Tespitler Zeynep Kayapınar	885

TÂRÎH DER-BÂRE-İ SEMPOZYUM-I MEVLİD

Da'vet aldık Üniversite-i Cumhûriyye'den
Cem' olup ehl-i mevâlid eylemek-çün ihtifâl

Kimi tayrân kimi seyrân sanasın seyl-i revân
Merdlere harmân olan Sîvâs'a ettik intikâl

Gice Mihmândâr'da konaklayıp hep hâcegân
Râhat-ı cân eyledik pek lüks idi Hilton-misâl

Üç salonda iki gün tebliğ-tebellüğ eyledik
Ba'zı hoş sohbetler ettik ba'zı ettik kıl u kâl

Gâhi çarsûlar dolaştık geh cevâmi' geh müze
Ekl ü işrâb ile ettik ekser ezmân iştigâl

Konak-ı Abd' Ağa'da çaldık felekten bir gice
Çerkez'in Kahve'de ettik dostlar ile hasbihâl

Mû-be-mû her şey düzülmüş kuş südü eksikti tek
Eylemek tertib-i sempozyum hemân buldu kemâl

Pâyimiz basmaz yire çün eyle hoşnûd ettiler
Arşa çıksak tan mıdır şimden girü bi-perr ü bâl

Geldi şâbâşın sonu Fâtih dedi târîhini
"Çok güzel sempozyum oldu şehri-i Sîvâs'da bu sâl"

چوق كوزل سمپوزيوم اولدى شهر سيواسده بو سال : 1144+300= 1444

Not: "Şâbâş"ın sonu (son harfi) ebced değeri 300 olan ش harfidir. "Şâbâşın sonu geldi" dendiğine göre ikinci mısradaki çıkan tarihe 300 eklenecektir.

TAKDİM

XI. asırdan itibaren Anadolu'yu Türk ve İslam yurdu haline getiren atalarımız, yeni yerleştikleri bu topraklarda inşa ve ihya faaliyetlerini birlikte devam ettirmişlerdir. Köprü, çeşme, hamam, cami, medrese ve külliye gibi insana hizmet için yapılar inşa ederlerken insanı ihya etmeyi de unutmamışlar kurmuş oldukları medreselerde insan yetiştirmeye büyük ehemmiyet vermişlerdir. Bu medreselerde ilim tahsil eden insanlar bu yeni yurdun ebed müddet bir vatan haline gelmesi için yazılı eserler, edebî metinler, kurucu metinler üretmişlerdir.

Anadolu'nun İslamlaşmasında üretilen bu kurucu metinlerin önemi büyüktür. Yazıldıkları dönemden itibaren büyük bir kabul görek okunan ve öncü metin özelliği taşıyan şaheser niteliğindeki eserler kendilerinden sonra benzer eserlerin oluşumuna da zemin hazırlamışlardır.

Bu kurucu metinlerin başında, yaygın adıyla “Mevlid” diye bilinen ve Osmanlı'nın “Fetret Dönemi”nde Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan “*Vesîletü'n-Necât*” gelmektedir.

Kardeş kavgalarından ve devletin geleceğinden endişelenerek büyük bir ümitsizliğe düşen Türk topluluklarına umut aşılayan ve onlara kurtuluş yolunu gösteren bir başyapıttır “*Vesîletü'n-Necât*”.

Günümüz Türkçesiyle “Kurtuluş Vesilesi” olarak isimlendirebileceğimiz bu şaheser, yaşanan olaylar karşısında umutsuzluğa düşen ve geleceklerinden endişe duyan dönemin insanlarına, kurtuluşun Hz. Peygamber'de olduğunu hatırlatan muhteşem bir metindir.

Anadolu'da olduğu gibi Osmanlı'nın hâkim olduğu tüm topraklarda sevinçte ve hüzünde, doğumda ve ölümden ilk akla gelen ve besteli bir şekilde okunan bu esere farklı dillerde nazireler yazılmıştır.

2022 yılı eserin müellifi Süleyman Çelebi'nin 600. vefat yılı olması dolayısıyla Unesco tarafından Süleyman Çelebi ve Mevlid Yılı olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı yıl içerisinde *Vesîletü'n-Necât*'la ilgili çeşitli etkinlikler ve salon programları düzenlenmiştir.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi olarak Türk Dil Kurumu ile birlikte 27-29 Ekim 2022 tarihlerinde, “Türk Kültüründe Mevlit Geleneği” başlığıyla bir sempozyum gerçekleştirdik. Sempozyumumuza Sivas Valiliği ve Sivas Belediyesi de destek vermiştir.

Sempozyumda, Süleyman Çelebi ve *Vesîletü'n-Necât*'ın yanı sıra Türkiye, Türk Dünyası ve çevre kültürlerdeki mevlit geleneği konuları ile Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mevlitleri de ele alınmıştır.

Sempozyumda ülkemizin çeşitli şehirlerinden ve yurt dışından gelen katılımcılar tarafından 17 oturumda toplamda 67 bildiri sunulmuştur. Aynı anda 3 farklı salonda sunulan bildirelere ek olarak bazı oturumlara katılımcılar çevrimiçi olarak da bağlanma imkânı bulmuştur.

Bahsettiğimiz tarihlerde icra edilen programda sunulan ve metinleri yeniden gözden geçirilen tebliğlerin bir araya getirilmesiyle, elinizde tuttuğunuz işte bu kitap ortaya çıkmıştır.

Mevlid konusunda geniş bilgi birikiminin bir kitap halinde ortaya çıkmasında hiç şüphesiz katılımcı hocaların büyük emekleri bulunmaktadır. Bu sebeple hocalarımız başta olmak üzere, düzenleme kurulumuz, sempozyumun gerçekleşmesine katkı sunan tüm akademik ve idari personelimiz ile kitabın güzel bir tasarımla baskısını gerçekleştiren matbaa ve yayınevi çalışanlarımıza şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Alim Yıldız

Rektör

ÖN SÖZ

*Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl*

Kim tarafından söylendiği belli olmayan bu mısralar, bütün insanlığa rahmet olarak gönderilen âlemlerin sultanı Hz. Peygamber'e karşı duyulan aşkın, sevginin ve hürmetin veciz bir ifadesidir. Bu muhabbetin izleri, hayatımızın her safhasında, şahsî münasebetlerimizden cemiyet hayatımızdaki ilişkilerimize kadar yansıdığı gibi nesiller boyunca anlam, düşünce ve kültür dünyamıza derinden nüfuz etmiştir. Öyle ki Rabbimize hamd ile başladığımız her duamızın ardından Ahzâb Suresi 56. ayeti fehvasınca o iki cihan sultanına salat ve selam getiririz. Her gün beş vakit ezan-ı Muhammedî ile o sevgiliyi yad ederiz. İman ve kahramanlık sembolü askerimize Mehmetçik ismini koyar, çiçeklerin şahı gül de onun güzelliğini ve kokusunu ararız. Ezcümle Peygamber sevgisi, necip milletimizin İslam'a bağlılığının bir ifadesi olarak hayatımızın her alanını kuşatan bir özne durumuna gelmiştir.

Medeniyetimizin ilim, irfan ve sanat hayatı ile Hz. Peygamber'e duyulan sevgi arasında güçlü bir bağ vardır. Kültürümüz, sanatımız ve edebiyatımız ilhamını büyük ölçüde bu muhabbetten almıştır ki Türk milletinin Peygamber aşkının ifadesi ve gönüllere nakşedilmesi sözle, şiirle olmuştur. Sözün sultanı Peygamberimize olan sevgi ve hürmet, yine en güzel bir şekilde edebî eserlerde kendini göstermiştir. Onun örnek şahsiyetini ve ahlakını dile getiren naatlar, hayatından bahseden siyerler, dünyayı teşriflerini anlatan mevlidler, miracını konu edinen miraciyeler, gül cemalini tasvir eden hilyeler bunlardan bazılarıdır. Bu eserler içinde özellikle mevlid türünün bilhassa Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ının mümtaz bir yeri vardır.

Mevlid, edebî bir metin olmaktan öte sosyal ve kültürel hayatımıza nüfuz etmiş bir şaheserdir. Gönül coğrafyamızın sesi olmuş; mübarek gün ve gecelerde, doğum, ölüm, evlenme gibi merasimlerde ve daha birçok vesileyle asırlardır okunmuştur. Bundan dolayıdır ki *Mevlid*, Peygamber sevgisinin en önemli nişanelerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Türk dilinin ve edebiyatının kurucu metinlerinden kabul edilen ve sehl-i mümteninin en güzel örneklerinden olan *Vesiletü'n-Necât*'ın müellifi, bu yıl çeşitli etkinliklerle anılmaktadır. Bilindiği gibi 2022 yılı, Cumhurbaşkanlığı makamınca *Süleyman Çelebi Yılı* ilan edilmiştir. Ayrıca UNESCO, Paris'te düzenlenen 41. Genel Konferansı'nda Süleyman Çelebi'yi vefatının 600. yılında anma kararı almıştır.

Biz de bu vesileyle Sivas Cumhuriyet Üniversitesi olarak 27-29 Ekim 2022 tarihlerinde, Anadolu'nun kadim şehri Sivas'ta "*Süleyman Çelebi Anısına Türk Kültüründe Mevlit Geleneği*" başlığıyla uluslararası bir sempozyum gerçekleştirdik. Türk Dil Kurumu ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi iş birliğiyle düzenlenen sempozyuma 5 ülke ve 45 farklı üniversiteden 67 bildiri ile katılım olmuştur.

Süleyman Çelebi Yılı'nın ruhuna uygun bir şekilde gerçekleşen sempozyumda; farklı ülke ve üniversitelerden katılan akademisyenlerin sunduğu bildirilerin niteliği ile mevlid türüyle ilgili yeni ve alana katkı sağlayacak konuların gündeme gelmesi, bizleri mutlu etmiştir. Bu vesileyle sempozyumun kitabını da yayımlamaktan ayrıca memnuniyet duyduğumuzu ifade etmek isteriz.

Sempozyumumuzun bütün safhalarında desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Prof. Dr. Alim Yıldız'a şükranlarımızı arz ederiz. Fikir aşamasından hayata geçirilmesine kadar geçen süreçte

bizlere yol gösteren TDK Bilim Üyesi Prof. Dr. İsmet Çetin Hocamıza hassaten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bu kadar kapsamlı ve geniş katılımlı bir sempozyumun başarıya ulaşmasında elbette ekip çalışmasının önemi yadsınamaz. Etkinliğimizin mutfağında mesai mefhumu gözetmeden canla başla çalışan Doç. Dr. Mustafa Sefa Çakır, Dr. Öğr. Üyesi Fatih Köse ve araştırma görevlileri Rumeysa Nur Ertaş, Hamit Demir, Yusuf Kenan Bezgin, Abdullah Taşkırcı ile Baskı-Grafik ve Matbaa Birimimizde görev yapan mesai arkadaşlarımıza ayrı ayrı teşekkür ederiz. Her biri alanında uzman kıymetli ilim adamlarına katılımlarından ve emeklerinden dolayı bilhassa şükranlarımızı sunarız.

Ümit ederiz ki bu kitap; Süleyman Çelebi özelinde mevlid türüyle ilgili çalışmalara yeni ufuklar açar, ilim ve kültür hayatımıza katkı sağlar. Son söz olarak mevlidin müellifi Süleyman Dede başta olmak üzere ortaya koydukları eserlerle Peygamber aşkını dile getiren âlim, ârif ve sanatkârlarımızı rahmet ve minnetle yad ediyoruz.

Prof. Dr. Hakan Yekbaş
Editör

Osmanlı Döneminde Basılan Mevlidlerde Yer Alan Hikâyeler

Alim Yıldız*

Hikâyeli Mevlid

Yazıldığı dönemden itibaren büyük bir rağbet gören *Vesîletü'n-Necât*, yüzyıllar boyunca hem hüznün hem de sevinçli olayların peşinden merasimle okunagelmıştır. Yazmalar halinde çok sayıda metni bulunan bu eser matbaanın gelişile birlikte birçok kez basılmıştır. Matbu metinlerde, merasimlerde okunan mevlidin bazı bölümleri ile ilahiler ve hikâyeler de yer almıştır. Söz konusu hikâyelerin kimlere ait olduğu ve ne zaman mevlid metnine girdiği hususlarına değinmeden sadece iki ayrı baskıda yer alan hikâyeler üzerinde duracağız.

1305/1890 (Şirket-i Hayriye-yi Sahâfiye Müdürü Hacı Hüseyin) ve 1311/1896 (Matbaa-yi Osmâniye) tarihlerinde basılan iki ayrı baskıdan ilkinde altı, ikincisinde yedi adet hikâye bulunmaktadır. 1305 baskısında bir hikâye, beş destan başlığı kullanılırken, 1311 tarihli baskıda ise tamamı hikâye başlığıyla verilmektedir. Bu hikâyeler sırasıyla şunlardır:

Hikâye-yi Mevlûd (1311'de Mevlid), Hikâye-yi Geyik, Hikâye-yi Gügercin, Hikâye-yi İbrâhîm (as), Hikâye-yi Kesikbaş (1305'te yok), Hikâye-yi İslâm-ı Yahûdî, Hikâye-yi Deve.

Hikâye-yi Mevlûd

Toplam otuz bir beyitten müteşekkil olan bu hikâye

Evvelâ ben bir hikâyet edeyim

Ehl-i ahbârdan rivâyet edeyim

beytiyle başlamaktadır. Hikâyede özetle şunlar anlatılır. Bağdat'ta yaşayan ibadet ve züht sahibi salih bir hanım vardır. Vakti gelip vefat ettiğinde kendisinden geriye bir filori kalmıştır. Bu kadının yine kendisi gibi salih olan oğlu vardır. Oğul bu filoriyi nasıl harcadığını düşünürken bir yerde toplanmış bir kalabalığın Mevlid okuduklarını görür ve kendisi de dinler. O gece bir rüya görür. Rüyasında kıyamet kopmuş ve cennetteki görevlilerin bazı isimleri söyleyerek “neredesin haydi gel cennete gir” diye seslendiklerini duyar. Bu çağrılan kişiler mevlidde hazır bulunanlardır. Büyük bir köşk görüp oraya girmek istediğinde kapıdaki görevli bu köşke mevlid okuyanların girebileceği ikazında bulunur. Uykusundan uyanan bu kişi kendisine kalan filori ile yemek yaptırıp mevlid meclisi kurarak meclise katılanlara ziyafet verir. Ölünceye kadar da her yıl mevlid okutturur. Eceli gelip öldüğünde yüzünde bir gülümseme vardır canlı gibidir. Öldüğüne inanamayan yakınları cenazenin etrafında toplanarak hayranlıkla bakarlar. O yiğit gözlerini açar ve yakınlarına “Sevinin Hak bana tecelli eyledi ve cennetteki yerimi göreyerek Hz. Peygamber'in meclisine erıştirdi. Gülmem bu sebeptendir, siz de Mustafa (as)'nın mevlidini okuyun okutturun” der. Hikâye şu beyitlerle sona erer:

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Öğretim Üyesi

*Böyle dedi gözlerin yumdı hemân
Kavmi oldılar anın'çün şâdumân*

*Ol Habîbün hürmetiyçün ey Hudâ
Bizi andan itme mahşerde cüdâ*

Hikâye-yi Geyik

94 beyitten oluşan bu hikâye Hz. Peygamber (sav)'in bir mucizesi olarak ele alınmıştır. Hikâye:

*Yine başladım söze Allâh deyu
Evvelinde fazl-ı Bismillâh deyu*

beytiyle başlamaktadır.

16 Hz. Peygamber bir gün “Tan Namazı”ndan sonra mescitte vaaz ve sohbet etmekteyken karşidan atlı kırk kişinin geldiğini görürler. Bu kırk kişi mescide kadar gelip atlarından inerek Hz. Peygamber’in bulunduğu yere kadar gelirler. “Bize Muhammed’i gösterin, o bizim dinimize batıl demiş, söyleyin bu sözü söylemekten vazgeçsin yoksa burada durmasın” dediklerinde Mescit’te bulunan Hz. Ömer ve Hz. Ali bunlara müdahale için izin isterler. Hz. Peygamber müsaade etmez ve onlara ne istiyorsanız ileri geleniniz gelip otursun dediğinde, onlar gelip oturmayız “bize peygamberliğini ispat et” derler. Hz. Peygamber o sırada bir ata bağlanmış, gözlelerinden yaş akan küçük bir geyiği fark eder ve onlara “geyiği çözün o benim peygamberliğimi size anlatsın” der. Topluluğun ileri geleni gülererek “uç gündür peşinden koşup yakaladığımız geyiği hile ile elimizden almak istiyor” diyerek güler. Hz. Peygamber’in ısrarı üzerine geyiği çözerek huzura getirirler. Hz. Peygamber geyiği tamamen çözmelerini istediğinde kaçacağını ileri sürerek bu işi yapmak istemezler. Hz. Peygamber “geyiği çözün, eğer geyik kaçarsa beni tutun” dediğinde duruma razı olup geyiği çözerler. Geyik dile gelip Allah’ın birliğini ve Hz. Muhammed’in Peygamberliğini söyleyip, Çin taraflarından kardeşini bulmak için Mekke dağlarına gelip yavruladığını ve onları beslemek için sabahın erken saatinde otlanırken bu kişiler tarafından avlandığını söyler. Dağda kalan iki küçük yavrusunun açlıktan öleceğini söyleyerek, onlara gidip durumunu anlatmak için Hz. Peygamber’den yardım ister. Hz. Peygamber topluluğa “bu geyiği bana bağışlayın veya satın” dediğinde geyiği salıverirler. Geyik hızla oradan ayrılarak yavrularının yanına varır ve onlara durumu anlatarak son kez onları emzirmek ister, Hz. Peygamber’in rehin tutulduğunu öğrenen yavru geyikler annelerine “senin sütün bize haramdır, sen bizi burada bırak Peygamber için ölelim, canımız kurban olsun bizim selamımızı da kendisine ilet” dediklerinde geyik bu iki yavruyu Allah’a emanet ederek hızla geri döner. Topluluğun beyi bir adamını göndererek geyiğe tuzak kurdu muştur. Geyik tuzağa düşer ve ağlayarak, Hz. Peygamber’in kendisine kefil olduğunu bu sebeple kurtulması için Allah’a yakarıшта bulunur. Bunun üzeri Cenab-ı Hakk Cebrâil (as)’e geyiği tuzakla birlikte Hz. Peygamber’e götürmesini emreder. Hz. Peygamber’in huzuruna bu şekilde getirildiğinde geyik gecikmesinden dolayı özür beyan eder. Bu durumu gören topluluktakilerin tamamı Hz. Peygamber’in huzurunda Müslüman olurlar ve geyiği serbest bırakırlar.

Hikâye şu beyitlerle sona erer.

*İşbu kıssa burada oldu tamâm
Mustafâ’nun rûhına yüz bin selam*

*Okuyanı dinleyeni yazanı
Rahmetinle yarlıgagıl yâ Ganî*

Hikâye-yi Gügercin

Hız. Peygamber bir gün ikinci namazını kılmıştı. Namazı bittiğinde sağ tarafında gözlerinden yaş akan bir güvercin dizine kondu. Güvercin Hız. Peygamberden, kendisini üç gündür kovalayan bir doğandan koruması için gizlemesini istedi. Eğer gizlemezse altı tane yavrusu olduğunu ve bunların yetim kalacağını söyledi. Hız. Peygamber güvercini sakladığında bir doğan gelerek Hız. Peygamber'e altı yavrusu olduğunu ve avını almazsa yavrularının aç kalacağını söyleyerek avını istedi. Hız. Peygamber bu güvercin yerine bir koyun vermeyi teklif ettiyse de doğan kabul etmedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber kendi etinden vermeyi teklif etti ve bıçak istedi. Sahabe kaygıyla bekliyordu. Bıçağa "kesme" diye hitap geldi. Bıçağı koluna vurduğunda bıçak kesmedi. O anda güvercin Cebrail'e doğan ise Mikâil'e dönüştü. Her ikisi de Hız. Peygamber'e "Sen Allah'ın Habîbisin, tütlilerin tabibi sensin. Allah bu âlemi, insanları ve cinleri, arş ve kürsü senin için yarattı, şefaatin umarak geldik, ey Peygamberlerin rehberi şefaet et" dediler.

Hikâye-yi İbrahim Aleyhi's-selâm

Hız. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme hadisesinin ele alındığı bu kısım;

Evvel Allâh adını yâd edelim

Sonra dönüp söze bünyâd edelim

Hem salavât verelim Peygambere

İki cihân güneşi ol Servere

beyitleriyle başlamaktadır.

Hız. İbrahim "Ya Rabbi bana bir oğul ver, sevdiğimi sana kurban edeyim" diyerek gece gündüz Allah'a dua eder. Duası kabul olur ve çok sevdiği oğlu İsmail dünyaya gelir. Rüyasında, verdiği sözü niçin yerine getirip sevdiğini kurban etmediği sorulur. Sabah uyandığında yüz koç kurban eden Hız. İbrahim aynı gece rüyasında aynı soruya muhatap olur. Ertesi gün çok sevdiği yüz deveyi kurban keser. Gece yine aynı rüyayı görüp sabahında yüz özel atını kurban eder ve sevdiği her şeyi kurban ettiğine inanır. O gece rüyasında sevdiğinin İsmail olduğu ve onun kurban edilmesi istenir ve bu rüyayı yetmiş defa görür. Hız. İbrahim bunu duyduğunda çok üzüldü ve ağladı. Bu durumu annesine nasıl söyleyeceğini düşündü. Hanımı Hacer'e İsmail'i yıkayıp saçlarını taramasını, temiz elbiseler giydirerek ellerini kınalamasını ve kendisiyle oduna göndermesini ister.

Hız. Hacer oğlu İsmail'i öpüp kokladıktan sonra babasıyla birlikte yolcu ettikten sonra Şeytan gelerek Hız. Hacer'e oğlu İsmail'i Hız. İbrahim'in kurban etmek için götürdüğünü söyler. Hacer şeytanı kör eder ve bu söze inanmak istemese de yüreğine bir acı düşer.

Şeytan bu defa İsmail'in yanına giderek babasının onu kurban edeceğini ve annesinin bundan haberdar olduğu için oğlunu geri getirmek üzere kendisini gönderdiğini söyler. İsmail bu söz üzerine bir taşla şeytanın diğer gözünü kör eder.

Hız. İbrahim oğlu İsmail'le yoluna devam ederken oğlunu kurban edeceğini düşündükçe içi kan ağlamakta ve gözlerinden yaş dökülmektedir. İsmail babasına niçin ağladığını sorduğunda babası rüyasında gördüğü durumu anlatır. İsmail "Gördüğünü yap" der babasına.

İsmail Kâbe'ye doğru dönüp oturur ve babasından kanlı gömleğini annesine göstermemesini ister. Hız. İbrahim İsmail'in gözlerini bağladığında İsmail babasına "Ben asi değilim, niçin asiler gibi bağlı olayım, elimi ayağımı çöz ki benim itaatkâr olduğumu bilsinler der". Hız. İbrahim denileni yapar ve kurban etmek için bıçağı İsmail'in boğazına sürer. Bıçağı yetmiş kez İsmail'in boğazına sürmesine rağmen bıçak kesmez. Bu kez bıçağı taş vurduğunda taşı baştan-

başa keser. Hz. İbrahim'in bu duruma içerlemesi üzerine bıçak dile gelir ve Cenab-ı Hakk'ın "kesme" diye emrettiğini söyler.

Allah, Cebrail'e hemen bir kurban götürüp Hz. İbrahim'e vermesini, Hz. İbrahim'in rüyasının gerçekleştiğini bildirir. Bu kısım şu beyitlerle sonlandırılır;

*Sen dahı Hak'dan hatâ bulmayasın
Tâ bıçağı nefsine çalmayasın*

*Bunda hatm oldu bu kıssa ey hümmâm
Mustafâ'nın ruhuna yüz bin selâm.*

Hikâye-yi Kesik Baş

Bir gün Hz. Peygamber "Dört Yâr" ve otuz üç bin ashabı ile oturuyordu. Ak sakallı, nur yüzlü, gözü yaşlı bir Kesik Baş içeri girdi. Hz. Ali destur isteyip kesik başı alıp getirmek istedi fakat kesik başı bulunduğu yerden kaldıramadı. Kesik Baş başına gelenleri anlatmaya başladı. Elli bir kez hacca gittiğini, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderdiğini, İsm-i Azam duasını bildiğini, adının Şeyh Abdullah olduğunu ve Kale-i Zerrin şehrinde yaşamış söyledi. Devamında bir eşi ve bir oğlu olduğunu ve oğlu ile kendi gövdesini bir devin yediğini, hanımını ise o devin bir kuyuya götürdüğünü söyleyerek Hz. Peygamber'den yardım istedi. Bu duyan Hz. Ali Zülfikar'ı kuşanarak Hz. Peygamber'den o devi bulup öldürme hususunda izin istedi. Düldül'e binip Kesik Baş'la birlikte yola çıktı. Yedi günlük bir yolculuktan sonra bir kuyunun başına geldiler. Hz. Ali beş yüz kulaçlık bir kemendin ucunu bir kayaya bağlayarak kuyuya inmeye başladı. Kement kuyunun dibine kadar ulaşmadığı için Hz. Ali İsm-i Azam duasını okuyarak kemendin ucunu bırakıp kuyunun dibine doğru sekiz gün süren bir yolculuk yaptı. Kuyunun dibinde biraz dinlendikten sonra önüne çıkan demir kapıyı yerinden koparıp devin sarayına girdi. İçeride namaz kılmakta olan Kesik Baş'ın hanımını ve bir diğer odada elleri ve boyunları bağlı beş yüz Sünnî Müslüman'ı gördü. Hz. Ali kendilerini devden kurtarmasını isteyen Müslümanlara beni nasıl tanıdınız diye sorduğunda Hz. Peygamber'in bu durumu haber verdiğini söylediler. Devin her gün yüz insan yediğini, bin kişiden geriye kendilerinin kaldıklarını ifade ettiler. Hz. Ali boyu minare, başı kümbet kolları çınar gibi uyumakta olan devi gördü. Dev uyandığında Hz. Ali'ye "Sen mi geldin, bunca devi öldüren ve Kasır ismindeki devin kanını döken? Ben Sünnî yiyeceğim ve dünyada Sünnî bırakmayacağım" dedi ve Hz. Ali'ye saldırdı. Hz. Ali'nin deve iman etmesini teklif etmesine üzerine dev bin yıl yaşadığını ve bunu yapmayacağını söyledi. Bunun üzerine Zülfikar'la başını ikiye ayırdı. Hz. Ali dua ederek Kesik Baş'ın hanımı ve beş yüz Müslüman'la kuyunun başına vardılar. Yine onun duası neticesinde Kesik Baş vücuduna kavuşarak genç bir yaşa geldi. Daha sonra Medine'ye dönerek Hz. Peygamber'in yanına ulaştı.

Bu kısım şu beyitlerle son bulmaktadır.

*Cümle ashâb gelüben görüştüler
Şâd olup hâli hatır soruştular*

*İşbu kıssa burada oldu tamâm
Mustafâ'nın ruhuna yüz bin selâm*

Hikâye-yi İslâm-ı Yahûdî

*Mustafâ mevlidini yâd edelim
İşidenler cânını şâd edelim*

*Kim safâ verir işiden cânına
Ola kuvvet dînine îmânına*

beyitleriyle başlayan bu kısımda Müslüman olan bir Yahudi'nin hikâyesi anlatılmaktadır.

Bağdat'ta yaşayan bir adam her yıl Rebiü'l-Evvel ayında mevlid okutmaktadır. Bu adamın İslam düşmanı olan bir Yahudi komşusu vardır. Bu adamın hanımı bir gün kocasına, Müslüman olan komşularının her yıl her yıl mevlid okutmasını ve yemek ikram etmesinin ne garip bir şey olduğunu söyler. Kocasını bu komşularının Ahmed-i Muhtar isminde herkesi sevdiği bir peygamberinin olduğunu, Rebiü'l-Evvel'in on ikisinde doğduğunu ve doğumu sırasında harikulade hadiselerin meydana geldiğini ve bu sebeple mevlid okutup yemek verdiğini söyler.

Bu konuşmadan sonra o hanımın içine bir sevgi düştü. O gece rüyasında etrafında ashabıyla birlikte olan Hz. Peygamber'i gördü. Etrafındakilere o kişinin kim olduğunu sorduğunda Hz. Peygamber olduğunu söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e selam vererek "Ya Resûlallah" dediğinde Hz. Peygamber de onun selamını aldı ve "Lebbeyk" dedi. Bu duruma çok şaşırarak kadın, ben senin düşmanımken bana "Lebbeyk" demenin sebebi nedir diye sorduğunda "Şevk ile beni anıp ululadın bu sebeple Allah da seni kabul etti" cevabını alan kadın Müslüman oldu. Uyandığında rüyasını kocasına anlattığında kocasının da aynı rüyayı gördüğünü anladı. Her ikisi de Müslüman oldular ve Mevlid okumayı kendilerine adet edinmeye karar verdiler. Bu kısım şu beyitlerle sona erer.

*Mevlide ettikleri'çün hürmeti
Onlara verildi îmân hil'ati*

*Ger dilersen sen de izzet bulasın
Mevlide cân ile izzet kılasın*

*Ger dilersiz bulasız âlî makâm
Aşk ile de es-selâtü ve's-selâm*

Hikâye-yi Deve

Hız. Peygamber bir Cuma günü akşamüzeri dışarıdan bir inilti sesi duydu ve Hız. Ali'ye gidip bakmasını söyledi. Hız. Ali dışarı çıktığında kapıda bir deve gördü. Hız. Ali deveye feryadının sebebini sordu. Deve Hız. Peygamber'e sahibi Eba Mesud'dan şikâyet etti. Ağır bir yükte yolda ilerlerken balçık sebebiyle tökezleyip düştüğünü, bunun üzerine adamlarının kendisini döğdüğünü ve sahibinin artık bu bir iş yapamaz bunu bırakın yem ve su vermeyin daha sonra da kesin dediğini söyledi. Bu sebeple sana geldim benim hakkımı ondan al ve keseceksen sen kes, etimi yağımı müminler yesin dediğinde Hız. Peygamber devenin sahibine giderek durumu anlattığında Eba Mesud bu durumu kimin anlattığını sordu. Hız. Peygamber devenin anlattığını söyleyince sahibi devenin kendisine de anlatmasını istedi. Deve geldi durumu anlatıp sahibinden şikâyetçi olunca Eba Mesud Müslüman oldu.

Hız. Peygamber deveyi sahibinden satın alarak kimsenin ona yük yüklememesini ve devenin beslenip bakılmasını tembih etti. Deve her sabah Hız. Peygamber'in kapısına gelir ve O'nun mübarek yüzüne bakardı. Hız. Peygamber'in vefat ettiği gün yine mescidin önüne gelmişti. Vefat haberini öğrendiğinde başını eşiğe vura vura eşiği kan etti.

Bölüm şu beyitlerle sona erer.

*Haşre dek ger denilirse bu kelâm
Nice haşr ola bu olmaya tamâm*

*Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile edin es-salât*

SONUÇ

Bahse konu iki ayrı mevlid metninde yer alan “Hikâye-yi Mevlûd ve “Hikâye-yi İslâm-ı Yahûdî” mevlid okuma, okutma ve dinlemenin önemi üzerinde durulmaktadır.

Geyik, güvercin ve deve hikâyeleri ise “mûcizât-ı Nebî” türüne örnek metinler olarak Hz. Peygamberin mucizelerinden hareketle Hz. Peygamber’in büyüklük ve yüceliğini anlatmaktadır.

Hz. İbrahim’le ilgili hikâye “Halîlullah” lakabıyla anılan bir peygamber ile ileride peygamber olacak oğlu İsmail’in Allah’ın emrine itaatleri konu edilmektedir.

Kesikbaş hikâyesi ise bir Hz. Ali cengidir.

Bu hikâyelerin tümünü göz önünde bulundurduğumuzda şunları söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber sevgisiyle yazılan ve o yüce insanın doğumu asıl olmakla birlikte hayatının çeşitli safhalarını ele alan bu eser içinde yer alan hikâyeler Hz. Peygamber’in eşsiz ve benzersiz bir insan oluşunu da teyit maksadıyla konulduğu fikrine bizi götürmektedir. Hz. Peygamber sevgisi ve bu sevginin edebî bir metne dönüşen hali olan “Mevlid” aşkla okuyanın, okutmanın ve dinleyenin ilahî hediyelere ulaşacağı bir yoldur. Bu yolda yürümek dünyevî ve uhrevî kurtuluşa vesile olacaktır.

KAYNAKLAR

20

Hacı Hüseyin (Şirket-i Hayriye-yi Sahâfiye Müdürü), *Mevlid-i Şerif*, İstanbul 1305

Kemikli, Bilal, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2018.

Kemikli, Bilal-Akkuş, Mehmet, *Mevlid Külliyyatı*, DİB Yayınları, Ankara 2016.

Mevlid-i Şerif, Matbaa-yı Osmâniye, İstanbul 1311.

Pekolcay, Necla, *Mevlid (Vesîletü’n-Necât) Süleyman Çelebi*, Ankara 2009.

Doğmak, Dirilmek ve *Vesîletü'n-Necât*: Süleyman Dede Ne Söyledi?

Bilal Kemikli*

GİRİŞ

Süleyman Çelebi, Mehmet Âkif'in ifadesiyle Süleyman Dede Türk edebiyatının şaheserlerinden birini tanzim etmiştir. Bu şaheser, en çok okunan, yazmaları çokça bulunan, şerhi ve farklı dillere tercümesi yapılan bir şaheserdir. Hz. Peygamber'in doğumunu vesile kılarak nazmettiği bu eserde, tevhid, kâinatın yaratılışı, delâilü'n-nübüvve, velâdet, bi'set, miraç ve dua kısımlarıyla köklü bir gelenek inşa etmiştir. Eserin yazılış sebebi, doğrudan doğruya metinde verilmese de tezkire ve tarih metinlerinde ele alınan bir konudur. Ancak eserin yazıldığı dönemin siyasi-sosyal durumu da dikkate alınarak metin okunduğunda, döneminde ortaya çıkan fikri ve zihni tartışmalara cevap sadedinde önemli bir metin olduğu görülmektedir. Bu bakımdan “velâdet” (= doğuş) kavramıyla, Fetret Devrinde var oluş mücadelesi veren toplumun Hz. Peygamber'in manevi şahsiyeti etrafında derlenip toparlanmasını temin etmiştir. Diğer bir ifadeyle *Vesîletü'n-Necât*, bir milletin yeniden doğuşunu (= diriliş) temin eden bir “kurucu metin” hüviyetini haizdir.

21

Bu kurucu metni yeniden okuma niyetiyle hazırlanan bu tebliğde, “doğmak” ve “diriliş” kavramları etrafında *Vesîletü'n-Necât*'in muhtasar bir okuması yapılacaktır.

Doğmak ve Dirilmek

Süleyman Çelebi'nin eseri, *Vesîletü'n-Necât* akademik dünyaya yeniden tanıtılan nüshadaki ismiyle *Vesîletü'n-Necât* Mevlîdü'n-Nebî, bilindiği gibi Hz. Peygamber'in doğum gününü tebci eden bir eser olarak bilinir¹. Daha sonraki dönemlerde Mevlid adıyla tanınırlığı artan eser, edebiyatımızda mevlid türünün doğuşuna vesile olmuştur. Bu itibarla gelenek oluşturan bir metindir. Bu gelenek, sadece “mevlid” türüne münhasır değildir. Elbette daha sonra, tanzir edilerek yahut benzeri konu etrafında pek çok mevlid yazılmıştır. Ama aynı zamanda tercümeleriyle, Arnavut ve Boşnak edebiyatlarında da benzeri etkileşimlere sebebiyet vermiştir. Bu bakımdan geniş coğrafyada “kurucu” metin olarak vazife ifa etmiştir. Öte yandan Türk edebiyatında *delâilü'n-nübüvve*, *esmâu'n-nebî*, *ahlâku'n-nebî*, *mü'cizâtü'n-nebî* ve *mirâciye* gibi türlerin inşasında da öncü bir metin olduğu malumdur. Keza metnin içindeki buluşlar, kullanılan dil ve inşa edilen tasavvur, daha sonraki dönemlerde naat türünü de etkilemiştir. Dolayısıyla *Vesîletü'n-Necât*, Türkçede Hz. Peygamberi esas alan bir “şiir dili” kurmuştur.

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* inşa ettiği şiir dilinin mahiyeti, metinlerarası çalışmalarla tebellür edecektir. Ancak öncelikle onun dilimize kazandırdığı “mevlid” kelimesi üzerinde îmalı fikir etmekte yarar vardır. Mevlid, bilindiği gibi, Arapça “doğum” anlamına gelen vld kökünden neşet etmektedir. İsm-i zaman olarak, “doğum zamanı” ve ism-i mekân olarak da “do-

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi

¹ Bu nüsha hakkında bir değerlendirme için bkz. M. Fatih Köksal-Rıfat Kütük, “*Vesîletü'n-Necât*'in En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi'nin Bilinmeyen Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28, İstanbul 2022, 393-430.

ğum yeri” anlamlarına gelir. Mevlid, kavram olarak, öncelikle “İslâm kültüründe özellikle Hz. Peygamber’in doğumunu, bu vesileyle yapılan törenleri ve yazılan eserleri ifade eder.” Daha sonraki dönemlerde kavram, “Mısır başta olmak üzere Arap dünyasında özellikle tasavvuf çevrelerinde mevlid kelimesi velî kabul edilen sûfilerin doğum yıl dönümlerini de kapsayacak şekilde geniş bir anlam kazanmıştır.”² Genel olarak klasik kaynaklarda geçtiği haliyle “mevlîd-i nebî” ifadesi, “menkıbe-i velâdet” olarak tavsif edilebilir. Hz. Peygamber’in doğumunu, doğumu esnasında yaşanan olağanüstü hadiseleri, validesi Âmine Hatun’un durumu, ona yardıma gelen peygamber anaları ve hurileri, sunulan ikramları ve yapılan yardımları, doğumuyla birlikte Mekke’de oluşan kutlu iklimi, bu kutlu doğumu “merhabalarla” karşılayan kâinatı, bütün bir gezegenin yaşadığı süruru ve cereyan eden şenliği konu edinmektedir. Bu doğuş, tabii (cismânî) doğuştur; ana rahminden dünyaya “iniş”i ifade eder. Ancak bir de “manevî (ruhânî) doğuş” vardır; o da insanın yaratılış gayesine matuf bir ideale sahip olmasıyla tecelli eden bir doğuştur. Manevî doğuş, beşerin Hz. İnsan vasfına yükselişini ifade eder. Dolayısıyla bu doğuşta, “çıkış” yahut “uruç” esastır. Bu konuda eserde bi’set yani risaletle görevlendirilme ve mi’raç bahirleriyle anlatılmaktadır. Bu bahiste üçüncü bir doğuş daha vardır; o da ahirete doğmaktır. Bu her canlının yaşayacağı, ölecek doğmaktır. *Vesiletü’n-Necât*’ın bazı nüshalarında *Vefât-ı Nebî* bölümleri bulunmaktadır. Bazılarında ise, *Hâtimetü’l-Kitâp* yahut *Tazarru’* ve *Münacaat* bölümlerinde dünyanın geçiciliğine atıfla vefat konusu ele alınmaktadır³. Bu bakımdan *Vesiletü’n-Necât*, bahse konu üç doğumu da ele alan bir metin olarak dikkat çekmektedir.

Doğmak, dirilmek, var olmaktır. Doğmak, bir yönüyle, eskilerin “şeş-cihet” dedikleri manada fiziki açıdan varlık âleminde görünür ve bilinir olmaktır. Bu seviyede varoluş, tabii doğuma delalet eder ve buradaki bilinirlik beş duyuyla sınırlıdır. Bu meyanda o, “fitrat-ı âlem” faslıyla başlayan varoluşa dair değerlendirmeleriyle, bütün bir varlığın temelini “Rûh-ı Muhammedî” kavramı etrafında Hz. Peygamberi koymaktadır. O nûr, “öndin ruh”tur; âlem o ilk yaratılan ruhtan “sudur” ederek farklı varlık mertebeleriyle görünürlük ve bilinirlik ortamına zuhur etmiştir. Bu yaklaşım, bazı kelmacı ve felsefeciler tarafından tartışılarak tenkit edilebilir. Ancak Süleyman Çelebi’nin İbnü’l-Arabî mektebinden tefeyyüz ederek dile getirdiği bu “olma” ve “diriliş” tasavvuruyla esasen varlık etrafındaki temel değerlendirmelere bir merkez ittihaz etme gayreti vardır. Bu gayret, Hz. Peygamberi merkeze alarak varlık ve âlem tasavvuru geliştirmekle alakalıdır. Bu bakımdan o bize bir zaviye sunuyor; bu zaviye, “Hakikat-i Muhammedî”dir. Hz. Peygamber’in hakikati, vahyi mübîn ve hikmet olarak sunulan sünnetiyle tebellür eden bir manayı telmih eder. Bu hakikat, *Vesileü’n-Necât*’ta, “Zuhûr-ı Vücûd-ı Muhammedî”, “Delâilü’n-Nübüvve ve “Velâdet” bahirleriyle temellendirilmektedir. Mamafih Hz. Peygamber, ilk yaratılan ruh olmakla birlikte, “hâtemü’l-enbiyâ” olarak, ed-Dîn olan İslam’ı tamamlamak için risâletle görevlendirilmiştir. Burada verilen mesaj şudur: Nasıl ki, o gönderildiği dönemde “cahiliye” karanlığındaki insanlığı hidayet güneşiyle aydınlatmış ise, hâlihazırda yaşanan fetretten ve bâtinî tuzaklardan kurtulmanın yolu da onun hakikatinde saklıdır. Bu itibarla diriliş, varlık ve bilgi anlayışımızı, zihnî ve aklî gayretlerimizi, tasavvur ve tefekkürümüzü bu hakikat çerçevesinde yeniden ihya ve inşa etmemizi ifade ediyor.

Diriliş kavramını, günümüz düşünce hayatında sistematik çerçevede kullanan düşünürümüz Sezai Karakoç’tur. Karakoç, “diriliş” kavramı etrafında bir düşünce inşa etmeye, bir medeniyet tasavvuru önermeye çalışmıştır. Bu kavramın sunduğu imkân dâhilinde varlık, bilgi ve ahlâk anlayışını izah etmiştir. Biz onun bu kavramı, doğrudan doğruya zikretmese de Süleyman Çelebi’nin velâdet kavramına yüklediği anlamlar çerçevesinde *Vesiletü’n-Necât*’tan mülhem kul-

² Kavramın mahiyetine ve tarihsel seyrine dair bkz. Ahmet Özel, “Mevlid”, *DİA*, 29, Ankara, 2004, 475-479.

³ Bu nüshalardan birisi olarak Necla Pekolcay’ın neşri incelenebilir. Bkz. Pekolcay, *Mevlid*, İstanbul, 1992, 137-169. Ancak Kâmil Akdik nüshasında olduğu gibi bu doğuşa, sadece Tazarru’ kısmında işaret edilmiştir. Bkz. Süleyman Çelebi, *Vesileü’n-Necât (Mevlid)*, (Haz. Akkuş-U. Derman), Ankara, 2008, 71-72.

landığını düşünmekteyiz. O, “diriliş” kavramını, genel olarak “modernleşme” tecrübemizin menfi taraflarına dikkat çekmek için kullanır. Modernleşme, kültür değişimleri, edilgen akıl, içine düşülen kavram kargaşaları ve yabancılaşma gibi amillerle *Vesîletü'n-Necât*'ın yazıldığı zaman aralığındaki Fetret Devrine benzemektedir. Eden, üreten ve hayatı anlamlandıran bir akla sahip olan Müslümanların, konformist tutumları sebebiyle gelişmelere seyirci kalması, zaman içerisinde edilgen, tüketici ve taklitçi hâle evrilmeye sebep olmuştur. Bu Ankara Savaşı'nda yaşanan bozgunun daha vahim bir düşme hâlidir. Ancak içinde bulunulan hâle ağıt yakmak ve tarihin sunduğu konfora sığınarak vakit geçirmek yerine, düşülen yerden kalkmanın yolunu ve yordamını arama çabası içinde olan bir “mütefekkir” sorumluluğunda “arayışa” çıkmak iktiza eder. Bu anlamda diriliş, hakîkate uyanmaktır. İnsanın kendi hakîkatine yabancılaşmasına karşı mücadelesi; bu mücadele ile gafletten uyanması... Bu uyanmalar, Hz. Peygamberin tebliğ ettiği mesajı anlayarak, yaşayarak ve “ahlâk-ı nebî” ile muttasıf olmayı temin edecektir. Her ne kadar *Vesîletü'n-Necât* bir ahlâk kitabı olmasa da, satır aralarında “ahlâk-ı nebî” ve “hilye-i nebî” gibi bölümlerin olması, okuyan ve dinleyen muhatabı Hz. Peygamber'in örnekliği ile buluşturmuştur. Böylece veladeti idrak, diriliş vesile olmaktadır.

Süleyman Dede Ne Söyledi?

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ta “doğmak” ve “diriliş” kavramları açısından okuduğumuzda, onun varlığı Hz. Peygamber'den hareketle anlama çabasında olduğunu görürüz. Tevhid ve Münacaat'tan hemen sonra âlemin fitratı ve yaratılışından başlayarak, varoluş bu minval üzere izah edilmekte ve varlık da ona göre anlamlandırılmaktadır. Hz. Peygamber, varlığın sebebidir. Onun ruhu, “öndin ruh” yani ilk yaratılan ruhtur. Âlem, o “öndin rı-uh”tan belirli bir merâtip çerçevesinde zuhur etmiştir. Dolayısıyla âlemin doğuşu (oluş), “ekmel” ve “efdal” ruha sahip olan Hz. Peygamber'in doğuşu (zuhuru) vesilesiyledir. Bu varlık telakkisi, Fetret Dönemi olarak tavsif edilen eserin yazıldığı dönemin sosyolojisi açısından okunduğunda, içinde derin bir umut barındırmaktadır. Zira varlığın sebebine yönelmek, onu anlamak, telkin ettiği ilkeleri tevârüs etmek ve onu sevmek millet olarak düşülen yerden kalkacak gücü temin etmeye vesile olacaktır. Bu bakımdan mevlid, fert ve toplum olarak derlenip toparlanmaya ve yeniden var olma (diriliş) vesile olacaktır.

Süleyman Dede'nin çağrısı, bahse konu edilen “diriliş” yani yeniden var olmaya matuftur. Bunun için o, satır aralarında, Hz. Peygamber'in hakikatinden mülhem varlık, bilgi ve ahlak anlayışını tazelemeyi telkin eder. Böylece o, Fetret Devri'nde ortaya çıkan siyasi ve iktisadi kargaşa sebebiyle tasavvur melekesini kaybetmiş, değersizleştirilmiş ve umutsuzluğa mahkûm edilmiş kitleleri uyandırmayı amaçlamıştır. Düşülen yerden kalkmanın yolu, Hz. Peygamber'in manevi mirasına sahip çıkmakla mümkündür. Bu miras, kuşkusuz vahy-i mübîn (Kur'an-ı Kerim) ve hikmet (Sünnet-i Seniyye) ile buradan neşet eden ilim ve fikirdir. Bu meyanda o, doğrudan doğruya ahbâru'n-nebî, delâilü'n-nübüvve, şemâil, hilye ve siyer gibi ilimlerden yararlanarak Hz. Peygamber'in örnekliğini okuyucuya telkin etmiştir. Bununla birlikte bazı beyitleri, müracaat ettiği telmihler ve mazmunlarla kamu hukukunu temin eden Fıkıh, metafizik düşüncüyü tenvir ve tahkim eden Kelam ve ferdin vicdanını ahlâk-ı hamide (güzel ahlak) ile teşkil ve tanzim eden Tasavvuf gibi temel ilmi disiplinlerden yararlanmıştır⁴. Bu durum onun sadece eseri tanzim ederken ilmi verilerden yararlanması olarak anlaşılmalıdır; aynı zamanda bırakılan bu ilmi mirasın doğru bir şekilde anlaşılmasına dair bir fikir de oluşturur. Nitekim eser, bilindiği gibi Ulucami kürsüsünde batnî perspektifle nübüvvet kavramı etrafında izahatlar yapan bir vaizin sebep ol-

⁴ Süleyman Çelebi'nin eserindeki ilmî temellere ilişkin daha evvel yapılan şu çalışmadaki metinlere bkz. *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, (Ed. Mustafa Kara, Bilal Kemikli), Bursa, 2008.

duğu durumu tashih ve tamir sadedinde kaleme alınmıřtır⁵. Bu bakımdan o eserini yazarak, doğrudan doğruya temas etmese de nebevî mirasa batınî yaklaşımı reddetmiştir. Böylece snn ilim geleneğini sanat ve edebiyat yoluyla toplumda ikame etmiştir. Dolayısıyla bu pencereden *Veslet'n-Nect'*ı okunmaya başlandığımızda, onun mevlidi tasvir eden bir mesnevi iken, esasen istikamet ve yn tayin eden bir diriliş manzumesine tebdil ettiğini görüyoruz.

Nihayet kif'in ifadesiyle "Süleyman Dede", Fetret Devrinde dağınık zihinleri Hakkat-ı Muhammediye iksiriyle derleyip toparlamayı murad etmiştir. Onun bu muradına erdiğini, tevhid eksenli bir toplum inşasına öncülük ederek Ulucami'de cemaati derleyip topladığı aşıkardır. Bu bakımdan kaleme aldığı şaheser, gerçek anlamda bir "kurtuluş vesilesi" olmuştur. Öte taraftan, malum olunduğu gibi kaos dönemlerinde ahlk zaaf lar belirgin hale gelir. Bilge bir imam olarak o zaaf ları dile dolamadan, Hz. Peygamber'in rnekliliğine işaret ederek bu yarayı tedavi etmiştir. Mesela bir beyitte şunu söylemektedir:

*Kimse hakkında dime hiç ayb söz
n değlsin sen dahi hiç aybsuz*

Grldğu gibi adeta kanser hücresi gibi insanı esir eden bir s-i ahlk (kötü ahlak) hli nezaketle tedavi etmektedir. şöyle diyor: Kusursuz olmadığın ayrımına var, kimse hakkında kötü söz söyleme! Bu i bakış (muhasabe-i nefis) telkini, muhatabın derinleşmesini temin etmeye matuftur. Böylece eser, nasihat içeren beyitleriyle ferdin zaaf larından kurtulmasına ve bir yola girmesine de vesile olmaktadır. Bu hl, ferdin dirilişidir. Diğer bir ifadeyle insanın iç bakışı, kötü ahlaktan iyi ahlaka g anlamında manev hicrete sebep olmaktadır. Bu hicreti gerçekleştiren de kendi hakikatine doğmuş olur. Bu anlamda *Veslet'n-Nect*, her ne kadar Hz. Peygamber'in doğumunu konu edinse de çağrıştırdığı manalar cihetiyle okuyucunun manevi yolculuğunu da temin eden bir şaheserdir.

SONUÇ

Netice itibariyle *Veslet'n-Nect*, edebiyatımız ve kültür hayatımızda yaygın kabul gören ismiyle *Mevlid*, tevhid bahrinden itibaren bir "doğuş" ve "diriliş" metnidir. Bu anlamda Mevlid, İşlam düşüncesinin varlık ve yaratılışa dair temel görüşlerini sarih bir şekilde izah eden metindir. Tabii (cismn) doğuş, kinatın varoluşuyla birlikte veldeti de hvi bir doğuşa delalet edecek şekilde ela alınmıştır. Keza hakikate (ruhn) doğuş, Hz. Peygamber'in bi'setle ve mi'rac ile birlikte devam eden tebliğci (mübelliğ) ve müjdeleyici (mübeşşir) vasıflarına delalet eder. Böylece insanlık, "kble-i İşlm u dn"e yönelerek "diriliş"e ermiştir. Mamafih bu diriliş, ahirete doğuşla birlikte, bıraktığı miras ve bu miras etrafında inşa edilen ilim, kültür ve sanatla devam etmiştir... Kıyamete değin de devam edecektir.

KAYNAKLAR

Ahmet zel, "Mevlid", DA, 29, Ankara, 2004, 475-479.

Bilal Kemikli, Süleyman elebi ve Mevlid, İşstanbul, 2018.

Bir şaheseri Yeniden Okumak *Veslet'n-Necat*, (ED. B. Kemikli), İşstanbul, 2022.

M. Fatih Köksal-Rifat Kütük, "Veslet'n-Nect'in En Eski Nüshası ve Süleyman elebi'nin Bilinmeyen şiirle-ri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28, İşstanbul 2022, 393-430.

Necla Pekolcay, Süleyman Çelebi-Mevlid, İşstanbul, 1992.

Süleyman elebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri, (Ed. Mustafa Kara, Bilal Kemikli), Bursa, 2008.

Süleyman Çelebi, *Vesle'n-Nect (Mevlid)*, (Haz. Akkuş-U. Derman), Ankara, 2008

⁵ Adeta destanlaşan bu anlatı, eserin sebep-i telifi olarak da kabul edilmektedir. Bkz. Necla Pekolcay, *Süleyman Çelebi-Mevlid*, İşstanbul, 1992, 15.

Gelenek, Kimlik ve Mevlit

İsmet Çetin*

GİRİŞ

Toplumun ortak bilgi ve bilinciyle yaratılıp birleştirici güce sahip dinamik unsurlar, hukukî bakımdan bir karşılığı olmasa da yazılı olmayan yasalar/töre/ itibariyle yaptırımları olan prensipler manzumesi, düşünce ve pratiklerin oluşturduğu gelenekler zaman aşan yapıları itibariyle kültürel kimlik edindiren özel kodlardır. Geleneksel unsurlar, toplumun zihniyet dünyası, inanç yapısı içinde genellikle kutsalla veya toplumsal hayatın önem verdiği bir alanla ilişkilendirilen, bu yönüyle de çevresinde çeşitli anlatı ve pratiklerin olduğu kültürel dinamikler olarak sürekli taklit ve tekrar edilip kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu yönüyle gelenekler, yaşatıldığı dönemle geçmiş arasında ilişki kurduran, toplumsal bellekte saklanan kültür kodlarını harekete geçirip geleceğe taşıyan ve yaşatıldığı toplumun kimlik göstergelerinden olan temel yapılardır.

Tarihi dönemler itibariyle bütün toplumlar, zamanın şartlarına bağlı olarak sosyal ve kültürel alanda değişime maruz kalmakla birlikte, temel kültür kodlarını korurlar. Statik gibi görünen korunan kültür kodları, zamanın şartlarına bağlı olarak çevresine yeni unsurlar almak suretiyle yaşamaya devam ederler.

Başlangıçta toplum içinde öğreticiliği/bilgeliği ile temayüz etmiş birisi tarafından icat edilip toplum tarafından benimsenen gelenek, icat edildiği andan itibaren toplumun değerler sistemi içinde de kabul edilir. Zira “toplum içerisinde, sosyal bir kural haline gelmiş bir uygulamanın gelenekleşmesi için toplumun bireyleri tarafından nesiller boyunca uygulanmaya devam edilmesi ve bu uygulama etrafında onlarca ve hatta yüzlerce âdet ve göreneklerin de toplanmış olması gerekmektedir. Anlaşılabileceği üzere gelenek, çok büyük bir çeşitlilikte uygulama zenginliğini yapısında barındıran kalıplaşmış, yığın haline gelmiş ve tortulaşmış kültür öbekleridir. Gelenek normunun vazifesini ifa ettiği alanlar, genellikle toplumu meydana getiren bireyin bulunduğu alanlardır” (Uğurlu, 2010:56). Toplum içinde sosyal kural haline gelen geleneğin birleştiriciliğinin bilincinde olan kişi/kişiler mevcut kültürel dokuya uygun gelenek icat etmede tereddüt etmezler. Hobsbawm, geleneğin tek bir kişinin girişimiyle bilinçli olarak icat ve inşa edildiğini ifade eder (2006:5). Geleneğin toplum tarafından kabul görüp uzun süre korunduğu ve yaşatıldığı toplumlarda, geleneğin mucidi/kurucusu unutulur, onun yerine toplumda temayüz etmiş lider bir isimle anılır. Uygurlar arasında Alp Er Tonga'nın halkı barış içinde tutmak; insanlar arasında edep, haya ve ahlaklı olmayı sağlamak; yanlış anlamaların önüne geçmek için düğün merasimini uygulamaya koyduğuna (Öger, 2008) dair inanma buna örnek teşkil eder.

Amacı ve özelliği değişmezlik olan gelenek:

“alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak

* Prof. Dr., G.Ü. Öğretim Üyesi; icetin@gazi.edu.tr; 0000-0002-0144-2703

belli değerler ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan bir pratikler kümesi anlamında düşünülmelidir. Aslında, mümkün olan her yerde bu pratikler, hemen kendilerine uygun düşen bir tarihsel geçmişle süreklilik oluşturmaya girişirler ve gönderme yaptıkları gerçek ya da icat edilmiş geçmiş, tekrar gibi, sabit (norm olarak formalize edilmiş) pratikler dayatır” (Hobsbawm, 206:2-3).

Türkiye sahası Türk toplumunun hareketli olduğu bir dönem olan 15. yüzyıl, bir yandan beylikler arası rekabet ve mücadele, bir taraftan nüfus hareketliliği, çeşitli tarikatların faaliyetleri, farklı dinlere mensup grupları bir arada yaşatma çabası merkezî otorite tarafından dikkate alındığı gibi, dönemin aydınları, kanaat önderleri tarafından da dikkate alınmakta, belirlenmiş kurallara bağlı olarak toplumun bir arada yaşama iradesine sahip olmasını temin etmek için gayret göstermektedirler.

Dinî ahlâkın ümmet çağı fikir hayatının temelini teşkil (Levend 1963) ettiği dönem olan 15. yüzyıl, aynı zamanda:

“Bâtınî düşüncelerin etkisini bertaraf etmek maksadıyla kaleme alınan eserlerin içinde zikredilen Vesiletü'n- Necat'ın yazılma sebepleri arasında Hz. Peygamber'in adını anma ve şefaatine nail olma, peygamber sevgisi ve bu sevginin ispatı, O'na (sav) karşı görevlerini yerine getirme bu sayede peygamberin adını insanlığa duyurmak ile bahtiyar olma düşüncesi yer almaktadır.” İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567), “beyânu fadli mevlidi'n-nebi” faslında, mevlit okuyan ve okutanın sevabına dair zikrettiği görüşlerinden bazıları çeşitli atıflarla şu şekildedir: “Ebu Bekir (ra): “Kim mevlid okutmaya bir dirhem harcarsa cennette arkadaşım olur.” Ömer (ra): “Kim mevlidi yüceltirse, İslâm'ı ihya etmiş olur.” Osman (ra): “Kim mevlidi yüceltirse, sanki Bedir ve Huneyn savaşlarına katılmış gibidir.” Ali (ra): “Kim mevlidi yüceltir ve kıratına sebep olursa, dünyadan ancak imanla çıkar ve hesapsızca cennete girer.” Hasan-ı Basrî'nin “Uhud dağı kadar malım olsaydı, mevlidin okunması için infak etseydim.”, Maruf el-Kerhi'nin, “kim mevlid için yemek hazırlar, arkadaşlarını davet eder, kendisi de kandiller yakıp mevlide layık şekilde giyinip, kokulanırsa, kıyamet günü peygamberlerle haşrolur.” dedikleri anlatılır. Yine mevlidin okunduğu suyu içen kimsede bin rahmet ve nurun hâsıl olduğu aynı şekilde ondan gam ve hastalığın çıktığı, kalplerin öldüğü gün onun kalbinin ölmeyeceği zikredilir. İmam Şafî'nin, “gerekli hazırlıkları yaparak mevlide vesile olan kimsenin kıyamet gününde siddik, şehid ve salihlerle cennette olacağını” dediği aktarılır. Son olarak Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrâil mevlide sebep olan kimse için salât ederler. Evinde mevlid okunan kimsenin, Allah, kıtlık, veba, yangın, boğulma, afet ve belâları kaldırır, hasedi, nazarı, hırsızlığı önler, kişinin münker ve nekîrin sorularına cevap vermesini kolaylaştırır.” Bazı âlimlerin mevlid okunan evi, bir sonraki okumaya kadar meleklerin kuşattığına dair sözleri anlatılarak mevlidin yüce bir değer olduğu vurgulanır” (Onay 2019).

Mevlit ve mevlit geleneğinin arka planını oluşturan bu düşünce ve referanslar, toplumun bir geleneğin icadı ve kabul edilmesinin yanında mevcut kültürel dokunun zenginleşmesi, yanına aldığı unsurlarla yeniden şekillenmesini de sağlar. Mümtaz Turhan; “Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atitüd, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder” (Turhan, 2002:48) cümlelerinde ifade ettiği gibi toplumun ekserisi tarafından kabul gören unsurlar içinde, dönemin zihniyetini şekillendiren, Levend'in ifadesiyle ümmet çağına uygun bir toplum yapısının oluşmasına katkı sağlayan mevlit, Türk kültürünün temel dinamiklerinden biri

olmuştur. Mehmet Şeker'in "Osmanlı İslamı"¹ ifadesiyle belirttiği ve Osmanlı Devleti'yle sembolleşen Batı Türklüğü ve onun etkisinin hissedildiği komşu kültürlerde kimlik belirleyici unsurlardan biri olan Vesiletü'n-Necât bu yönüyle Türk kültüründe, dolayısıyla Türk edebiyatı ve dinî-tasavvufî düşüncede kurucu metin olma özelliğini kazanmıştır. Süleyman Çelebi'nin bu eseri, kendinden sonra yeni metinlerin oluşmasını, metne nazireler yazılmasını sağlamıştır. Belki daha da önemlisi Fatimilerden itibaren resmî alanda düzenlenen mevlit törenlerinin sivil alana taşınmasını sağlamıştır.

Henüz kuruluş aşamasını tamamlamaya çalışan Oğuz Türkçesinin Süleyman Çelebi'nin samimi söyleyişi, ilahi heyecanı, lirik ve canlılığın ifade tarzı, sadece toplumun üst katmanında değil bütün kesimlerinde kabul görmesini sağlamıştır.

Vesiletü'n-Necât;

*Rahim kılsa bilingiz rahmeti bar
Berür bolsa tügenmes ni'meti bar
Muhammedni sıfat kılsam kemine
Anasını at bilgil Amine*

*Atası atı Abdullâh ikendür
Anadın togmayn ölgen ikendür
Muhammed'ni babası saklağandır
Yalangaç açların yoklağandır (Ahmed Yesevî 2016: 40)*

Mısralarında da görüldüğü gibi, kendinden önce Türk tarikat geleneğinin kurucusu olarak kabul edilen Ahmed Yesevî'nin Türkiye sahasında bir izbasarı olduğuna işaret etmektedir. Başta Yunus Emre olmak üzere Ahmed Yesevî'nin izbasarlarının devam ettirdiği Hz. Muhammed sevgisi ve bu sevgi çevresinde oluşan dinî inanma ve yaşam biçimi ile bunun söze dökülüp estetik tarzda ifade edilmesi, Süleyman Çelebi'nin kaleminde yeniden şekillenmiştir. Dinî alanı şiir dilinin formuyla devam ettiren Süleyman Çelebi, şiir çevresinde yeni bir geleneğin kurucu olması bakımından, Türk kültür tarihinde, dolayısıyla edebiyat tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir.

Süleyman Çelebi, kendinden önce yazılan kaynaklardan, başta siyerler olmak üzere İslam tarihi ve İslamiyet'ten sonraki dönem toplum düşüncesinden, değerlerinden de faydalanmak suretiyle eserini kaleme alırken, muhtemeldir ki bilinçli bir şekilde eserinin toplumda kabul görmesi ve toplumu yönlendirmesini de düşünmüştür. Bu itibarla Vesiletü'n Necat sadece estetik bir eser olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir eser olarak kabul edilmelidir. Zira Fuad Köprülü'nün; "müellifler kuvvetli bir dini mefkûreye sahib oldukları için eserlerini büyüklerden caize koparmak maksadıyla yahud bir san'at eseri vücûde getirmek endişesiyle yazmıyorlardı; sırf uhrevî bir mükâfat bekledikleri için doğrudan doğruya halka hitab ediyorlar, onların anlayacakları ve sevecekleri sâde, külfetsiz bir dille yazıyorlar, hattâ çok defa isimlerini zikretmeğe lüzûm bile görmüyorlardı." (Köprülü 1986:346) cümleleri de bizim bu düşüncemizi desteklemektedir.

Vesiletü'n-Necat'ın yazılmasından sonra kaleme alınan mevlit türü eserlerin, hangi dönemde, kim tarafından kaleme alınmış olursa olsun, Süleyman Çelebi'nin eserini hatırlatması, hatta icradaki makamın da benzer olması eserin kuruculuğuna işaret etmektedir.

¹ Prof. Dr. Mehmet ŞEKER, "Mevlit Törenlerine Dair Notlar" Süleyman Çelebi ve Mevlit Geleneği Sempozyumu, 16-18 Eylül 2022 Bursa'da okunan bildiri.

Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat adlı eserinden sonra Türkiye sahasında 15. yüzyıldan itibaren Zaîfî, Recâî, Nasîb(î), Ahmed, Hocaoğlu; Muhyî, Yahya, Abdî, Abdulkadir Necib, Behîşdî, Akşemeseddinzade Hadullah Hamdi, Zatî, Sinanoğlu, Muradî, Şemsî, Selamî Mustafa, Nahîfî Sıdkî, Re'fet, Naîm, Rüşdî-Mes'ûd, Fatma Kâmile, Zeynî, Muhyî-i Mekkî, Ziyâ(î) gibi şairler tarafından iki yüz civarında mevlidin kaleme alınması (Aksoy 2002; Köksal 2011:87-756), şâir ve metnin kuruculuğunu yaptığı bir geleneği işaret etmektedir.

Vesiletü'n-Necat ve çevresinde oluşan mevlit geleneğine bağlı olarak sadece Hz. Muhammed değil, Hz. Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin olmak üzere İslam dünyasında temayüz etmiş kişilerle ilgili mevlitler yazılmıştır. Muhammed, Yusuf Emirî, Seyyid Ahmed Mirza, Şah İsmail Hatayî, Fethullah b. Pir Ali Münirî, Yeminî, Caferî, Necmî Ali, Süleyman Celâleddin, Tâhirü'l-Mevlevî, Mehmed Şemseddin ve Şemsettin Kubat'ın (Şengün, 2012) kaleme aldığı Hz. Ali mevlitleri de sadece Türkiye sahasında değil, Türkiye dışında, özellikle İran coğrafyasında yaşayan Türk ve Farslar ile başka topluluklar arasında da yaygındır.

Süleyman Çelebi'nin eserinden sonra Hz. Fatıma için yazılan Abdî, Süleyman Memdûh, Es'ad Erbilî ve Mehmed Şemseddin'in mevlitleri ile Hasan ve Hüseyin için Mehmed Şemseddin Ulusoy'un kaleme aldığı mevlit (Yekbaş, 2014) mevlit geleneğinin örneklerindedir.

Vesiletü'n-Necat'ın Türk kültür alanının dışında başka kültürlerde çoğunlukla Türkçe olarak okunması, farklı dillere tercüme edilmesi, sadece Hz. Muhammed'i anlatan bir mesnevi, bir şiir olarak değil, metin çevresinde dinî ritüelin oluşmasıyla da çevre kültürlerde belirleyici bir unsur olduğuna işaret eder.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Hasan (2002), Türk Edebiyatında Mevlidler, Türkler - XI, (Ed. H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 758-761.
- Hoca Ahmed Yesevî (2016). Günümüzün Aşk Yolcusuna Divân-ı Hikmet, (Haz. Hayati Bice), İstanbul: h Yayınları.
- Kemikli, Bilal (2022), Bir Kurucu Metin: Vesiletü'n-Necat, Vesiletü'n-Necat-Bir Şaheseri Yeniden Okumak-, (Ed. B. Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayını, 25-36.
- Köksal, Fatih (2011), Mevlid-Nâme, Ankara: TDV Yayını.
- Köprülü, M. Fuad (1986). Türk Edebiyatı Tarihi, (Yay. O. F. Köprülü-N. Pekin), İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayını.
- Mermer, Kenan (2022), Kurucu Bir Metin Olarak Mevlid'in (Vesiletü'n-Necat) Kaynakları Bakımından Değerlendirilmesi, Estetik Değeri ve Yeniden Üretilbilirliği, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 63:1, 247-273.
- Onay, İsa (2019). Mevlidlerde ve Naatlarda Hz. Peygamber'in Efdalîyetine İlişkin Tasavvurun Dini Referanslar Açısından Değeri. Marife, 19, 2 (Kış), 491-531.
- Öger, Adem (2008). Türk Kültür Tarihinde Alp Er Tonga ve Uygur Türkleri Arasında Onunla İlgili Anlatmalar. Turkish Studies, 3,7 (Fall), 508-523.
- Şengün, Necdet (2012), Türk İslam Edebiyatında Manzum Hz. Ali Mevlidleri ve Caferi'nin Mevlud-i Haydaru'l-Kerrarı, Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21,36, 303-324.
- Turhan, Mümtaz, (2002), Kültür Degismeleri, , İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Uğurlu, Serdar (2010). Gelenek ve Kimlik İlişkisi. Sakarya (Sakarya Ün. Sos. Bil. Ens. Dr. Tezi).
- Yekbaş, Hakan, (2017).Türk Edebiyatında Hz. Fâtıma Mevlidleri, Cennet Kadınlarının Seyyidesi Hz. Fâtıma, Sivas: Sivas Belediyesi Yayını, 227-246.

20. Yüzyılda Yazılan İlginç Bir Mevlid: Necâtî'nin “Kâfiyeli Mevlûd” Adlı Eseri

M. Fatih Köksal*

GİRİŞ

Süleyman Çelebi'yle başlayan zengin mevlid edebiyatımızın, 20. yüzyıla kadar devam edegelen çok güçlü bir geleneği vardır. Yazılan Türkçe mevlidlerin büyük çoğunluğu *Vesîletü'n-necâtî*'i kendisine model almış; kimisi şekil, kimisi içerik, büyük kısmı da hem şekil hem içerik olarak onu izlemiştir. Mevlid edebiyatımızda Süleyman Çelebi'nin eserinden tesirlerin diğer yüzyıllara göre daha az olduğu iki dönem olarak eserin verildiği dönem olan XV. yüzyılı ve bu edebiyatın son asrı diyebileceğimiz XX. yüzyıl dikkat çekmektedir. XV. yüzyıl mevlid müelliflerinden Kerîmî, Sinanoğlu, Hocaoğlu, Zaîf (Hacı Mustafaoğlu) ve Feyzî gibi şairler farklı aruz kalıplarını tercih ederek farklılıklarını ortaya koyarken XIX ve özellikle XX. yüzyılda ilginç bir şekilde veznin yanı sıra nazım şekli bakımından da Süleyman Çelebi'nin eserinden ayrılan mevlidler kaleme alınmıştır. XIX. asırda eser veren mevlid müelliflerinden İbrahim Kadem'in (1823/4-?) 263 beyit tutarındaki *Mevlidü'n-Nebî*'si gazel, kaside, muhammes, müseddes, tercî-bend gibi farklı nazım şekilleriyle oluştururken (Kayaokay 2020) İzmirli Sahnâf Benlerli-zâde Hâfız Ahmed Tal'at Efendi (öl. 1903)'nin *Manzûme-i Mevlid*'i Süleyman Çelebi'nin mevlidindeki bazı beyitlerin tesdis edilmesiyle oluşturulmuştur (Özkat 2015: 94). Eserini XX. yüzyılda veren Çizmecizade Ahmed Vehbî de Ahmed Tal'at gibi, mevlidini *Vesîletü'n-necâtî*'tan seçtiği 30'a yakın beyti tesdis etmek suretiyle yazmıştır (Sarı 2021). Yaşadıkları dönem tespit edilemeyen Enverî-i Erzincânî (Kayaokay 2019) ile Abdî ise mevlidlerini kaside nazım şekliyle yazmışlardır (Özkat 2015: 94).

29

Bundan altı yıl önce yine Sivas'ta intişar eden *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*'nde “Türünün İlginç ve Aykırı Bir Örneği: Şeyh Ahmed Hüsâmeddin Mevlidi” başlıklı bir makale yayımlamıştım. Ne ilginç tesadüftür ki bu mevlidin müellifi de Necâtî mahlaslı biriydi. O Necâtî, mevlidinde, şu ana kadar edebiyatımızda örneği görülmedik biçimde, eserine şeyhi Dağistanlı Ahmed Hüsâmeddin'in doğumunu konu edinmişti. Şimdi tanıtacağım mevlid gibi o mevlidin de bilinen tek nüshası şahsi kütüphanemizdeydi. Öncekinden daha sonra ömür sürdüğü anlaşılan bu Necâtî'nin *Kâfiyeli Mevlûd-ı Şerif* dediği mevlidi de edebî bakımdan kayda değer bir eser değilse de Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inden ve diğer türdeşlerinden sadece şekil değil muhteva bakımından da farklı olması cihetiyle mevlid edebiyatımızın benzeri görülmeyen bir başka ilginç örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Esere geçmeden önce müellifini tanıyalım.

I. Kâfiyeli Mevlûd'ün Nâzımı Necâtî

Hakkında bilgi edinemediğimiz müellife dair *Kâfiyeli Mevlûd*'ün de içinde bulunduğu *Külliyyât*'ında yer alan “Sebeb-i Sülûk ve İcâzet-nâmemiz” başlıklı şiirde kayda değer bilgilere ulaş-

* Prof. Dr. İstanbul Kültür Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mfkoksal@gmail.com

biliyoruz. Necâtî'nin, şiirin başlığından da anlaşılacağı üzere tarikate intisabına dair bilgiler verdiği bu manzumesinden doğum tarihini öğrenebiliyoruz:

*Sene üç yüz elli ikiye irdi
Yaşım yirmi sekizi bitirdi (s. 45)*

beytinden şeyhini ilk tanıdığı Hicri 1352 yılında (1933-34) 28 yaşında olduğunu, dolayısıyla da Hicri 1324 senesinde (1906-1907) doğduğu anlaşılmaktadır.

Necâtî, *Külliyât*'ında adını çokça zikrettiği "Şeyh Ebû Süleyman" adlı bir Kâdirî şeyhinin mürididir ve şeyhinin yönlendirmesiyle köylerde imamlık yapmaya başlar:

*Ebû Süleymân hâzretine vardım
Alup himmetin yolına girdim (s. 48)*

*O köylerde beni imâm idüp ol
Naşib itdi hilâfet hem maqbûl (s. 48)*

Aynı manzumede kendisi gibi ehl-i tarik olan Hilmî adlı bir kardeşinin olduğunu da öğreniyoruz:

*Karındaşım Hilmî dahi tutup yol
Himmetin alup çün oldı maqbûl (s. 49)*

Necâtî bu manzumesinde kitabını (*Külliyât*) şeyhinin isteği üzerine kaleme aldığını da ifade ediyor:

*Anıñ emriyle düzdüm bu kitâbı
Açupdur gönlüme ol fetḥ-i bâbı (s. 49)*

Külliyât'ındaki bazı manzumelerin sonunda yer alan "Necâtî Fahreddîn" imzasına nazaran nâzımın asıl adının da Necâtî Fahreddîn olduğunu anlıyoruz. Necâtî Fahreddîn, yukarıda zikredilen manzumeden önce yer alan "Haseb Neseb" başlıklı 8 beyit tutarındaki kısa manzumesinde maalesef ailesine ve memleketine dair somut şeyler söylemez. Burada kendisinin Hz. Hüseyin soyundan gelme bir seyyid olduğunu söyleyerek elinde buna dair belgesi (hüccet ü bürhân) de mevcut olduğunu ileri sürmekle iktifa eder.

Külliyât'taki diğer manzumelerin çoğu tarikat adabı, şeyhi Ebû Süleyman ve Abdulkâdir Geylânî övgüsünde manzumeler olup kendisi hakkında bir bilgi ihtiva etmez.

II. Kafiyele Mevlûd

Nüsha tavsifi:

Eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası kişisel kütüphanemizdedir. Kütüphaneye yazmalar kataloğunun (Köksal vd. 2018) basımından sonra kazandırılan esere bu sebeple henüz numara verilmemiştir. 150x100 mm, 120x80 mm ölçülerindeki eser, yaprak değil sayfa numaraları verilen *Külliyât*'ın 13-42 sayfaları arasında yer almaktadır. Sırtı ön ve arka deffenin yarısına gelecek şekilde kirli gri renkte kalın bez kaplı kalın ve fersude karton kaplı ciltteki nüsha, çizgili kâğıda tek sütun üzerine ve satır sayısı muhtelif olarak nesih hatla ve mavi ve siyah olmak üzere iki ayrı renkte mürekkep kullanılarak yazılmıştır.

Kafiyele Mevlûd'ün yazılış tarihi tam olarak belli değildir. Ancak yukarıda zikrettiğimiz Sebeb-i Sülûk ve İcâzet-nâmemiz başlıklı manzumenin sonundaki "Fahreddîn Necâtî, sene 1946" ibaresine nazaran yaklaşık o tarihlerde yazıldığı düşünülebilir. 94. sayfadaki "İşbu nüsha-i şerîfi yazan Elbistan'ın Efsûs kaşabasından meşhûr Aşhâb-ı Kehf kurbünde Hurmânköylü 'âciz Taķî

Muhammed olup okuyan dîn kardeşlerimden du‘a ve rahmet umarım. Dilerim mahrûm bırakmayasınız kardeşlerim.” ifadelerine nazaran adı geçen kişi tarafından istinsah edilmiştir ancak istinsah tarihi kaydedilmemiştir. Bu müstensih, kendisi de manzum mevlidler kaleme almış bir kimsedir. 1894-1974 yılları arasında ömür süren (Başaran 2022: 10-13) Muhammed Taki, aruzla hece karışımı yazdığı mevlid manzumelerinin yanında pek çok müstakil şiirleri de bulunan bir şairdir. *Kāfiyeli Mevlûd* müellifi Necâtî’nin eserini ne sebeple istinsah ettiğini bilmiyoruz.

Harf inkılabından oldukça sonra yazılmış olmasına rağmen Arap harfleriyle yazılması, bu tercihin daha sonra yazılmış mevlidlerde de gördüğünü için şaşırtıcı değildir.¹

II.1. Kāfiyeli Mevlûd’ün şekil özellikleri

Eser Türkçe mevlidler arasında Süleyman Çelebi’nin eserine hem şekil hem işlenen konular hem de söyleyiş bakımından en uzak mevlidlerden biridir. Şeklin iki esası olan nazım şekli ve vezin başlıklarından ikisinde de *Vesîletü’n-necât*’a benzemez. Mevlid geleneğimizdeki mesnevi tarzı yerine *Kāfiyeli Mevlûd*’da kendine mahsus bir nazım şekli uygulanmıştır. Necâtî bu eserde -lâmelif dâhil- elifbanın her harfiye kafiyeleşmiş 7’şer beyitlik 29 benden oluşan bir mevlid kaleme almıştır. Ne var ki gazel kafiye düzeniyle yazılan bu bendler gazel olmadığı gibi aynen tekrar edilen mütekerrire tasliye beyitleri her bend arasında bulunmadığı için tam olarak terci-i bend de diyemiyoruz. “Kendine mahsus” dememizin sebebi budur.

Bu mevlid vezin bakımından da alışılmışın başka bakımlardan da dışındadır. Mesela metin için “şu aruz kalıbıyla yazılmıştır” deme imkânımız da yoktur. Zira nâzım, bendlerde farklı aruz kalıpları kullanmış ama bunda da belli bir sistem gözetmemiştir. Eserde 5 farklı aruz kalıbı karmaşık bir şekilde kullanılmıştır:

19 bend (gazel) *mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün* kalıbıyla,

8 bend (gazel) *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla,

1 bend (gazel) *mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün*

1 bend (gazel) de *mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün* ve *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıplarıyla müşterek yazılmıştır.

Eserin şeklen *Vesîletü’n-necât*’a benzeyen tek yanı mükerreren kullanılan bir tasliye beytinin mevcudiyetidir. Aşağıdaki tasliye veya vasıta beyti, hiçbir değişikliğe uğramadan 8 kere kullanılmıştır:

Ahmed’in nûrı ile buldı [bu] ‘âlem intizâm

Ümmet iseñ ol habîbe kıl şalât ile selâm

Necâtî’nin yukarıda zikrettiğimiz *Sebeb-i Sülûk ve İcâzetnâmemiz* başlıklı manzumesinin hemen başlarında şu beyitler vardır:

Çünkü sene biñ üç yüz kırka irdi

Elime bir aşık kitabı girdi

Yazıcızâde Muhammed kitabı

Çok okuyup andan buldum şevâbı

Bu beyitlere nazaran Necâtî’nin manzum yazma yolunda *Muhammediye*’den etkilendiğini söyleyebiliriz. *Kāfiyeli Mevlûd*’ü, 9 binden fazla beyti içeren *Muhammediye*’nin tetip şeklinin mi-

¹ Mesela Duygu Kayalık Şahin tarafından tespit edilen ve yayıma hazırlanan 1996 yılında telif edilmiş bir mevlidin varlığı bunun bariz delillerinden biridir.

nik bir taklidi olarak tanımlamak yanlış olmaz. Zira Yazıcızâde eserini “hurûf üzre” ve “tercî'-bend” şeklinde yazmıştır ki bunu eserinde kendisi de söyler:

Hurûf üzre gelür ebyâtı mergûb

Ara yirlerde tercî'-bend ile hûb (Çelebioğlu 1996: I/97)

Kâfiyeli Mevlûd, Yazıcıoğlu'nun her biri elifbanın bir harfiyle kafiyelenen 23 terci-bend ve 1 terkîb-bendden oluşan *Muhammediye*'sinin tek bir parçası gibi tertip edilmiştir. *Muhammediye*'de bendlerin beyit sayısı muhtelif iken *Kâfiyeli Mevlûd*'ün her bendinde 7 beyit vardır. *Kâfiyeli Mevlûd*'de vasıta beytinin her bend arasında kullanılmaması da belki Muhammediye'de vasıta olarak bazen kıt'a bazen de beyitlerin kullanılmasına bağlanabilir. Farklı aruz kalıplarının kullanılmasının da yine *Muhammediye*'den mülhem olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kesin olan şu ki, *Kâfiyeli Mevlûd*'ün tertip şekli bize göre özgün değildir ve zannımızca Necâtî *Muhammediye*'yi model alarak ona küçük bir nazire yazmak istemiştir.

II.2. Kafiyeleli Mevlûd'ün muhteva özellikleri

Kâfiyeli Mevlûd, konunun işlenişi bakımından sadece Süleyman Çelebi'den değil bütün diğer mevlidlerden ayrılır. Necâtî'nin şekil gibi muhteva ve konuların akışı hususunda da Yazıcızâde'yi örnek aldığı çok bellidir. Klasik mevlidlerdeki akışın aksine *Kâfiyeli Mevlûd*'de konular şöyledir:

1. bend: Tevhid

2-7. bendler: Nübüvvet nurunun ortaya çıkışı, diğer peygamberleri dolaşarak ve Hz. Muhammed'e intikali

8-9. bendler: Hz. Muhammed'in doğumunun annesi Amine Hatun'un ağzından anlatılması, doğum öncesinde ve sırasındaki mucizeler

10-13. bendler: Doğum sonrasındaki mucizeler ve Hz. Muhammed'in çocukluğu

14-16. bendler: Hz. Muhammed'e risaletin bildirilmesi ve ilk ayetin indirilmesi

17. bend: Miraç hadisesi

18. bend: Hicret, veda haccı ve vefat

19. bend: Hz. Ebu Bekir hakkında

20. bend: Hz. Ömer hakkında

21. bend: Hz. Osman hakkında

22. bend: Hz. Ali hakkında

23. bend: Aşere-i mübeşşere

24. bend: Hz. Muhammed'in ailesi ve eşleri

25. bend: Hz. Muhammed'in mucizeleri

26. bend: Hz. Muhammed'in ümmeti

27. bend: Hz. Muhammed'in manevi evlatları

28. bend: Kadirî yolunun Nakşî yolundan farkı

29. bend: Mürşidin elini tutan evlâd-ı Resûl

Aslında “mevlid”, yani Hz. Peygamber'in doğumu hadisesi muhacem eserinde sınırlı bir yer kapladığı hâlde Yazıcızâde Mehmed de eserini “Mevlid” olarak tanımlar:

Yenile Mevlid'im çıksun cihâna

Egerçi söylenür dehren ve fehrâ (Çelebioğlu 1996: II/6)

Yukarıda görüldüğü gibi Necâfî'nin eserini *Vesîletü'n-necât* ile işlenen konular bakımından mukayese ettiğimizde ilk 18 bend ve mucizelerinin anlatıldığı 25. bend örtüşmekte, diğer kısımlar *Vesîletü'n-necât* ile de genel manada mevlid türüyle de örtüşmemekte, eser bu yönüyle de *Muhammediye*'yi andırmaktadır.

II.3. Kafiye Mevlûd'ün edebî yönü

Kendi anlattığına göre Kâdirî tarikatine intisabından sonra köy imamlığı yapan Necâfî'nin aruzu şöyle böyle bildiği, kafiye bahsinde aruzdan bir gömlek iyi olduğu, esas olarak da iyi bir şair olmak bir tarafa iyi bir nâzım dahi olmadığı anlaşılmaktadır. 20. yüzyılın ortalarına doğru kaleme alınan bu mevlid gazel tarzında kafiyeleşmiş bendlerden müteşekkil 203, 8 defa aynen tekrarlanan tasliye beyitleriyle birlikte toplam 211 beyitten oluşmaktadır. Bu 211 beyit içinde metnin dipnotlarında görüleceği üzere -mısra üzerinde metin tamiri yoluyla düzelttiklerimiz hariç- 35 yerde vezin bozuktur. Eserde kafiye problemi de had safhadadır. Nâzım aynı bend (gazel) içerisinde aynı kelimeyi cinas olmaksızın birden çok kullanmakta bir beis görmemektedir. Hatta metinde açıkça görüleceği üzere kimi kelimelerin manasını dahi bilmediği çok barizdir.

Sonuç olarak edebî bir değeri olmayan bu mevlidin, edebiyatımızda *Muhammediye*'yi kendine örnek olarak yazılmış hem şekil hem de muhteva yönünden *Vesîletü'n-necât*'tan ve diğer bütün mevlidlerden farklı olmak gibi farklı ve özgün özellikleri olduğunu vurgulayarak sözlerimizi tamamlamak isteriz.

KAFIYELİ MEVLÛD-İ ŞERİFU'N-NEBİ VE SİYER-İ SÛLÛKİ

s. 12

Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Elif Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 1 “Kul hüvellâhu eḥad”den ḥaber virdi bize Mevlâ²
Ki “Allâhu's-şamed hem lem yelid ve lem yüled a'lâ

“Ve lem yekün lehü küfven eḥad”dir çün anuñ zâtı
Gelüp şanında âyetler ḥabîbine idüp naqlâ

Ki bir idi ğanî bi'z-zât şerîki yok anuñ ḥaşâ
Yok idi kimse kim zîrâ bileler kendini 'aqlâ

İdüp deryâ-yı vaḥdet cüş yaratdı kâinâtı [hem]
Yaratdı gökde yerde hem nice şan'atları fi'lâ

Yaratdı kendi nûrından ḥabîbiniñ nûrın evvel
Görüp cemâlini beş [kez] sücûda vardı ol kellâ

Olup farz beş vaḳ(i)t namâz anuñ içün bu ümmete
Her kim ümmet olur ise ide Ḥaḳ ḳadrini bâlâ³

² Mısranın vezni kusurludur.

³ Mısranın vezni kusurludur.

- s.14 İdüben zātına mazhar habībiniñ nūrın zīrā
Olup revnaq yer ile gök anıñ nūrı ile hālā

Be Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 2 Bu kez cān u⁴ göñülden bu sözimi eylegil der-yāb
Bu ma'nādan haber alsañ saña dirim ulü'l-elbāb

Anıñ qadrini bildirdi kamu qullarına ol dem
İdüp secde kamu ervāh olup anlara fetḥ-i bāb

Anıñ nūrı idi Ādem'deki sücūda_idüp emlāk
Ḥased itdi aña iblīs sücūda varmadı kilāb

Anıñ üzerine hizmet itdi Cebrā'ıl ve Mīkā'ıl⁵
Hem İsrāfil ü 'Azrā'ıl kamu emlāk olup nevvāb

Yedi kat gökleri Ādem gezüp pes cennete girdi
Ki Havvā ile cüft idüp yüzine sürdi Ḥaḡ güllāb

Aña iğvā virüp şeyṭān çıkardı cennetinden Ḥaḡ
İdüp nūrı şefi' Ādem suçın bağışladı Tevvāb

- s. 15 Tecellīsinden ol nūruñ olup şāh 'ālim-i ādem
Bulup devlet habībiniñ nūrı-la evlādı icāb

Te Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 3 Şirāṭ-ı müstaḡim dindi Muḡammed nūrına elest
Kime irdiyse ol nūr Ḥaḡ katundan buldılar 'izzet

Olur Ḥaḡ zātına mir'āt çü<n > bildi enbiyā cümle
İdüp hizmet olup 'aşıq kamusı oldılar ümmet

Anıñ nūrıyla pes Ādem Havvā ile buluşdılar
Aña birbirlerinden ayrılıp çekmiş-idi zaḡmet

Gelince Şit ü İdrīs'e idüp Ḥaḡ anları maḡbūl
Bulup ol nūr ile Ḥaḡ nūrını pes açılıp zulmet

Gelince Nūḡ'a ol nūr cümle düşmānlar ḡased itdi
Olup düşmānları maḡḡūr çü virdi Ḥaḡ nice devlet

⁴ cān u: cānı vü, nüsha.

⁵ Mısranın vezni kusurludur.

Gelüp Hūd Şālih'e ol nūr çün oldı enbiyā anlar
Aña a'dāları pes anlara virdi nice külfet

- s. 16 İrişüp İshāk u İbrāhīm ü İsmā'il'e ol nūr
Ḥabibiñ ceddidir bunlar biz olduk anlara millet

Se Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 4 Selāmet buldı oddan İbrāhīm ol nūr ile igyās
Hem İsmā'il'i kırtardı bıçaqdan eyleyüp igyās

Ya'küb ağlayu kör oldı aña Yūsuf degil maqşad
Ki kendüden gidüp ol nūr Yūsuf'a oldı-dı mīrās

Yūsuf'a luṭf için kuyu vü zindāndan idüp zaḥmet
Şoñunda ol olup sultān gidüp Mısr'a idüp igyās

Züleyhā gördi ol nūrı Yūsuf'dan çün 'āşık oldı
Virüp Ḥaḳ maqşūdın anıñ çün ol nūr eyledi igyās

Lūṭ'a cevr [ü] cefā iden kamu zir [ü] zeber oldı
Melek resülleri gelüp idüp ol nūr ile igyās

Kör oldı hem Şu'ayb ol nūr için ağlayı ağlayı
Bulupdı Ḥaḳ rızāsını aña ol nūr olup igyās

- s. 17 Zekerıyyā ile Yaḥyā⁶ akıdup kanların zirā
Pes ol nūr ile 'izzetler bulup Ḥaḳ eyledi igyās

Cim Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 5 Mūsā Şu'ayb çobanlık idüp ol nūr ile çün ser-tāc
Alup 'aşāsını andan kızın hem eyledi izvāc

Hārūn ile gidüp Fir'avn'ı da'vet itdiler Ḥaḳḳ'a
Ḳabül itmedi kavmiyle berāber ğarḳ idüp emvāc

Tekellüm eyledi Mūsā aña ḥaḳḳıyla pes Ṭūr'da
Virüp Tevrāt'ı hem dīnine girmişdi nice efvāc

Dāvūd'a virdi Zebūr hem o nūr ḥürmetine o ān
Eridüp temüri zırḥ yapmağa ol nūr idi ilāc

⁶ Zekerıyyā ile Yaḥyā: Yaḥyā ile Zekerıyyā, nüsha.

Süleymân'a virüp hikmet kamu maḥlûka ḥükm itdi
Pes ol nûrdan idi mihr [ü] çü göklerde idüp ervâc

Yudup ol nûr için balık Yûnus'u eyledi taḥlîş
Girüp zindân içinden nice gün ḳalmuş idi ol ac

Hem Elyesa' hem İlyās⁷ hem [daḥi ol] Zû'l-kifil cümle
Olup [hep] enbiyâ anlar cenâb-ı Ḥaḳḳ'a_idüp mi'râc

Ḥa Ḥarfi⁸

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 6 İsi ol nûr ile babasız toḡup itdi revâḥ
Virdi Ḥaḳḳ İncî'i ol yer yüzini itdi şalâḥ

Câhilleriñ kimi zûlm itdi kimisi iftirâ⁹
Diri iken ol nûr ile göklere açdı cenâḥ

Eyyûb ol nûr için derde düşdi hem¹⁰
Şabr idince ol nûr ile cismine geldi felâḥ

Ḥaḳ 'Üzeyr'i öldirüp geri ḥayât virmiş idi¹¹
Çürimedi ol nûr ile cismine geldi felâḥ

Ol nûr ile oldı hem Lokmân ḥekim¹²
Cümle dertlilere dermân oldı hem ol nûr merâḥ

Zû'l-ḳarneyn'i gezdirüp çâr güşeye ḳıldı nazır¹³
Sürdi Ye'cûcleri Ḳâf'a çıkdı sedd itdi şalâḥ

- s. 19 Enbiyâ [vü] evliyâdan zâhir ü bâtın gelüp
Her kime irdiyse ol nûr buldı 'azabdan felâḥ

Aḥmed'in¹⁴ nûrı ile buldı [bu] 'âlem intizâm
Ümmet iseñ ol ḥabîbe ḳıl şalât ile selâm

Ḥı Ḥarfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 7 [Ol] İbrâḥîm'den ayrılmışdı ki 'ırḳ ile_olup vesâḥ
Gelüp İsmâil İshâḳdan iki şekle olup nessâḥ

⁷ Hem Elyesa' hem İlyās: İlyās hem Elyesa', nüsha.

⁸ Başlıḡın hemen yanında neden yazıldığı anlaşılmayan "tavassuḥ" kelimesi vardır.

⁹ Mısranın vezni kusurludur.

¹⁰ Mısranın vezni kusurludur.

¹¹ Nüşhada "Ḥaḳ" kelimesi mısranın sonundadır.

¹² Mısranın vezni kusurludur. (nir tef'ile eksik).

¹³ Mısranın vezni kusurludur.

¹⁴ Ahmed'in: Muhammed'in, nüsha.

Silsileden ondan aña Abdulmuṭṭalib'e irdi¹⁵
Gelüp Abdullâh'a şoñra idüp nûr cismini nessâḥ

Sa'âdet tâcı başına ḳonup buldı yüce devlet
Yüzinden berḳ idi ol nûr görin çeker idi biñ âḥ

Görince bir ḳarı didi seniñle cem' olalım gel
Varup ḥelâli-le cem' oldu ol ḳarı didi eyvâḥ

Yüziñdeki nûrı n'itdiñ gerekmezsiñ baña şimdi
Kime virdiñ o devleti baña naşib degilmiş âḥ

s. 20 Gelüp Âmine'ye ol nûr olup cân cism-ile pür nûr
Güzelleşdi günden güne ḥasûdlar didiler eyvâḥ¹⁶

Dört ay şoñra girüp mişḳâtine nûr eyledi teşrif¹⁷
Bilüp Âmine ol nûrı didi ṭoḡup görürüm âḥ

Dal Ḥarfi

Vezin: mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün

8 Rivâyet eyledi râvî nice aḥbâr idüp bünyâd
Ḥaber viridi Muḥammed anası Âmine-i dil-şâd

Didi ḥamlım ṭoḳuz ay oldu ol mâḥ-ı münevver pes
Rebi 'u'l-evvel'iñ on iki işneyn gicesi milâd

Didi gördüm vücûdumdan [çıḳar] bir nûr güneş gibi
Ki ol berrâḳ idi ḡâyet cihâni eyledi âbâd

Ḥicâb gitdi gözümnden pes görüp çâr ḡuşeyi ḳamu
Görürüm gök yüzinden hem döşendi bir döşek emhâd

Dikildi üç 'alem gördüm iki maşriḳ u maḡribde
Biri dikildi Ka'be'niñ ṭamundan ol olup münḳâd

Bildim benden ṭoḡan oḡlan ṭutusal şarḳ ile ḡarbi¹⁸
Ṭuta hem dîni dünyâyı helâk ola nice elḥâd

s. 21 Aña cümle melâ'ikler gelüp evim ṭavâf itdi
İderler birbirine oḡlını müjde ḳamu efrâd

¹⁵ Mısranın vezni kusurludur.

¹⁶ Mısranın vezni kusurludur.

¹⁷ Mısranın vezni kusurludur.

¹⁸ Mısranın vezni kusurludur.

Zel Harfi

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 9 Yarılıp çıkdı dīvārdan gelüp üç hūrī 'iyāz
Müjdeleyip baña oğlum itdiler gönlümü şāz

Didiler bu seniñ oğluñ gibi kimse gelmedi
Cümle 'ālem bunuñ için yaradılıpdur nefāz

Viriser Haq buña Qur'ān açā halkā toğrı yol¹⁹
Kıyāmete kadar anuñ dīni bākī ola şāz

Bu hāl ile uğraşırken şuşadım gāyet meger
Virdiler kevşer şarābın içdim aña iltizāz

Geldi Burāq kuşu görürüm şivādı arkamı pes
Yeryüzine toğdı hemān ol Resül-i müste'āz

Kaşup ayak üzre ta'zīm eyleyelüm biz daħi
Geldi çün 'āleme rahmet nūrı Yezdānī hiçāz (?)

38

- s. 22 Şalāt selām eyleyelüm anıñ rūh-ı pākine²⁰
İre nūrı gönlümüze tā bulalım ihtizāz

Aħmed'in²¹ nūrı ile buldı [bu] 'ālem intizām
Ümmet iseñ ol ħabībe kıl şalāt ile selām

Re Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 10 Çü geldi yeryüzine nūr-ı 'ālem oldı hep mesrūr
Didiler kim bi-ħamdi'llāh gidüp zulmet gelüp ol nūr

O gice ins ü cin melek yer ile gök idüp secde
Diledi ümmetin Haq'dan aña nārdan olalar dūr

Anıñ ayağına Ka'be vü Zemzem eyledi secde
Göge varmadı şeytānlar melekler hep idüp menfūr

Yıkıldı taħtı Kistrā'nuñ ta'accüb eyledi anlar
Sāve nehri yere geçdi çü geldi yerine mescūr

- s. 23 Söyüñdi ol gice āteş-perestleriñ odı zīrā
Aña dek hep taparlardı nice zālīm olup mağrūr

¹⁹ yol: yolu, nüsha.

²⁰ Mısranın vezni kusurludur.

²¹ Ahmed'in: Muhammed'in, nüsha.

Nice kilisanıñ anda yııldı kubbesi cümle
Pes anda nice rāhibler bilüp qādrin olup mağfūr

Ze Harfi

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 11 Dört bucaqdan geldi kelāma Hicāz²²
Cümle taş u toprağından geldi ol gice āvāz

Didi toğdı bu gice ol raḥmeten li'l-'ālemīn
Beni müşrikler elinden kırtara ol ser-firāz

Artıq anıñ ümmet<ler>i [hep] baña gele fevc fevc
Yüz sürüp dergāhıma pes ideler Hāḳḳ'a niyāz

Toğdı sünnetli anasından hemīn ol zāt-ı pāk
Āmine gördi anı pes Hāḳḳ'a itdi dil-nüvāz

Geldi 'Abdu'l-Muḩḩalib çün Āmine'niñ evine
Gördi nūr Āmine'ye şordı mecāz²³

- s. 24 Söyledi ihvānı andan Āmine'ye ser-te-ser
Didi bunuñ adı olsun Muştafā²⁴ bī-iḩtirāz

Dāye kabūl itmedi hem ol Resūl-i Kibriyā
ḩalīme'nüñ emceginden tıutup itdi dil-nüvāz

Sin Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 12 Dāyesi ḩalīme aldı anı evde idüp iclās
Muḩabbet eyledi cān u göñülden eyledi ilbās

Anuñ zāt-ı şerīfi pes muḩahhardı necāsetden
Başdan başa nūr idi hem vücūdı cevher[i] elmās²⁵

Çü<n> geldi Cebrā'īl bir gün alup pes şadrını yardı
Çıkarup qalbini yudı içinden qalmadı hiç pās

Anıñ için içi tışı kamu nūr idi ol şāhuñ
Ki hiç yanına yaklaşmaz idi vesvāsla ḩannās

- s. 25 ḩalīme şağ selāmet çün idüp anasına teslīm
Sevindi anası cecdi amūları bile ecnās

²² Mısranın vezni kusurludur. (bir tefile eksiktir).

²³ Mısranın vezni kusurludur. (bir tefile eksiktir).

²⁴ Muştafā: Muḩammed, nüsha.

²⁵ Mısranın vezni kusurludur.

Gelüp altı yaşa ol şāh anası gitdi dünyādan
Ḳalup cecdi yanından pes yetim beyne'l-'avām ve'n-nās

Aña düşmān idi ins-ile cin hem cümle-i şeytān
Anı bekler idi her dem melekler Hızr ile İlyās

Aḥmed'in²⁶ nūrı ile buldı [bu] 'ālem intizām
Ümmet iseñ ol ḥabībe ḳıl şalāt ile selām

Şın Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

13 Cedi gidince dünyādan aqıtdı gözlerinden yaş
Ebū Ṭalib ölüp anı ḳodı pes ayağından baş

Kemāline irişince idüp hizmet cānından ol
Sā'ir ammūları daḥi idüp düşmān-ıla şavaş

Ki sādātlar içinde pes olupdı ol emīn şādıḳ
Ḥased itdi nice düşmān münāfiḳ münkir ü ḳallāş

40

s. 26 Şaneme²⁷ itmedi secde bulup imān ile Ḥaḳḳ'ı
Velī şaḳlar idi gāyet itmezdi kimseye ol fāş²⁸

Ṭıf(ı)llikden ḥalīm selīm kerīm cūd hem seḥā idi
Ebū Bek(i)r bilüp ḳadrin ṫıf(ı)l iken olup yoldaş

Ki ḳurtuldu yetimlikten Ḥadīce'yi idüp tezvīc
İdüp cān u göñülde pes muḥabbet ol olup ḥāldāş

Aña 'Alī'yi almışdı iderdi hizmetin her dem
Ana babasına virmezdi ol eyleyüb[en] ḳardaş

Şad Harfi: Seyr-i Süluku'n-Nebi *

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

14 Bu ḥāl ile irdi çün ḳırḳ yaşına ol zāt-ı ḥāş
Geldi nübüvvet feyzleri cānına itdi ḳışāş²⁹

Ṭuramazdı gice gündüz ḥayret içre ol ḥabīb
'Amel iderdi Ḥalīlu'llāh mezhebi üzere ḥāş³⁰

²⁶ Ahmed'in: Muḥammed'in, nüsha.

²⁷ Şaneme: Eşnāma, nüsha.

²⁸ Mısranın vezni kusurludur.

²⁹ Mısranın vezni kusurludur.

³⁰ Mısranın vezni kusurludur.

Ƙarār itmez idi cānı ‘uzlet itdi iħtiyār
Çün Hırā tağına varup çalışurdu iħtiřāř

- s. 27 Ba’zı on beş gün kadar Ƙalır idi mağarada
Arpa etmegın yir idi eyleyüp nefis<in>e Ƙıřāř

Bilürdi Ğadıce vaħtin Ğāzır idüp Ƙurřalar³¹
Ğārda riyāzet idüp pes ol cānı [vü] cismi Ğās

Ža’ıf oldu vücūdı pes Ƙalmadı Ğıç tākati
Mekke uluları didi idelim derd<in>den Ğalāř

Ebū Bekr’e didi anlar sırrın virmez bize ol³²
Ğalvet³³ içre añla derdin ideler anı Ğalāř

Đad Ğarfi

Vezin: mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün mefâ’lün

- 15 Ebū Bek(i)r varup didi saña fazl eylesün feyyāz
Beni gönderdi řādātlar idesiñ Ğaliñi i’rāz

Didi ben bilmezem Ğalim vücūdum Ƙaldı Ğayretde
Ğaber bilmem [bir] iş bilmem budır bir ĞıĞmet-i Feyyāz

41

Yine bir gün gelür iken Hırā’dan Mekke’ye ol řāh
Yer ile gök arasında görüp bir şaĞş ol reyyāz

- s. 28 Anın sayĞası-la düşüp yire Ğabibu’llāh
Ebū Ceh(i)l anı görđi didi cin iři bu emrāz

Varup Ğadıce’ye didi beni ört yatayım tezce
Çün oldım mest-i lā-ya’Ƙıl Ğarāb itdi beni emrāz

Ğadıce didi Ğāřā kim saña zarar ide cinler
Ki sensiñ ‘ālim ü fāzıl cihānda mefĞar-ı Feyyāz

O<l> bir gün Hırā’dan pes gelüb-idi Cebra’ıl emīn
Didi “iĞrā” cevāp virmedi üç kere eyledi i’rāz

Aħmed’in³⁴ nūrı ile buldı [bu] ‘ālem intizām
Ümmet iseñ ol Ğabıbe Ƙıl řalāt ile selām

³¹ Mısranın vezni kusurludur.

³² Mısranın vezni kusurludur.

³³ Ğalvet: Ğalved, nūsha.

³⁴ Ahmed’in: Muħammed’in, nūsha.

Tı Harfi

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 16 Pes andan başladı Qur'ân indi yere ihtiyâ³⁵
Ebû Bek(i)r Hadîce' pes aña itdi ihtilâ^t

İdüp izhâr dîn-i İslâm³⁶ girdi aña çokları
Bâğ-ı vahdet merkezine açdılar toğrı sırâ^t

- s. 29 Añladı müşrikler aña itdi anlar çok cefâ
Şabr iderdi aña her dem ider idi iktişâ^t

İtdi çün³⁷ mi'râcı evvel düş ile³⁸
İder idi gökde seyrân irtibâ^t

Geldi bir işneyn gicesi Cebrâ'il ile Burâk
Bindi andan Kuds'e geldi der-şırâ^t³⁹

Enbiyâ ervâhına kıldı iki rek'at namâz
'Urûc itdi göge Hâk virdi neşâ^t⁴⁰

Zı Harfi

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 17 Görüp Hâk'ın cemâlin hem bilâ-harf şavtla elfâz
İştirdirdi kelâmın[1] habîbin eyleyüp ikâz

Resûline temâmet emr ü nehyi eyleyüp teblîğ
Gelüp yirine yatağın ısıcağ bulup elhâz

Resülün mi'râcı bu cism-ile idi bilâ-şüphe
İdüp istihzâ müşrikler diyüp anlar nice elfâz

- s. 30 Nice mu'cize gösterdi kabûl itmedi kâfirler
[Çü] katline qarâr virdi kamusı cem' olup elhâz

Hâk aña emr idüp hicret varup Medîne'ye ol şâh
Ebû Bek(i)r olup yoldaş aña hıfz eyledi huffâz

Beni bilmez idi kimse Ebû Bek(i)r idüp taşdık
Kabûl idüp anı ehl-i Medîne buldılar devlet
Ki⁴¹ mü'minler idüp hicret Medîne'ye kamu ilhâz

³⁵ Mısranın vezni kusurlu.

³⁶ İdüp izhâr dîn-i İslâm: İzhâr idüp islâm dînini, nüsha.

³⁷ çün: çok, nüsha.

³⁸ Bu beyit *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbındadır.

³⁹ Bu mısra *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbındadır.

⁴⁰ Bu mısra *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbındadır.

'Ayn harfi

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 18 Oldı mü'minler muhâcir Medîne'ye ictimâ'
Olup enşâr aña cümle eylediler ittibâ'

Dîn-i İslâm⁴² buldı kuvvet yer yüzini tutdı pes
Nesh olup hem ğayrı dînler uydı 'âlem bî-nizâ'

Kim kabûl itmedi ise ceng idüp öldürdiler
Mekke ehli oldı İslâm cebr ile bî-ımtinâ'

Yi<gi>rmi üç yıla deg[in] indi Qur'an âyet âyet
Geldi kuvvet dîne 'âlem girdi çün itdi semâ'

- s. 31 Resûlü'llâh varup Mekke'ye hacc itdi geldi hem⁴³
İçdi ecel şerbetini aña didi el-vedâ'

Qur'an<'iñ> ahkâmını teblîğ itdi çün aşhâbına
Ki *âmennâ ve şaddaknâ*⁴⁴ didi anlar bî-nizâ'

Ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at oldı cümle mü'minîn⁴⁵
Yazdılar hadîşleri hep⁴⁶ oldı aşhâb ictimâ'

Ahmed'in⁴⁷ nûrı ile buldı [bu] 'âlem intizâm
Ümmet iseñ ol habîbe kıl şalât ile selâm

Ğayın hârfi: Ebü Bekr-i Şiddik Hakkında

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 19 Resûlü'llâh şahâbeye⁴⁸ vaşiyet eyledi iblâğ
Kamu aşhâb figân itdi vurup yüreklerine dâğ

Didi ölmek bize farzdır kamumuz ölürüz elbet
Ki kağı enbiyâ ölmedi kim ben de olayım sağ

İmâm olsun Ebü Bek(i)r aña siz uyasız cümle
[Ki] her kim sevmez ise anı dînimden olur irâğ

⁴¹ Ki: Hem, nüsha.

⁴² Dîn-i İslâm: İslâm dîni, nüsha.

⁴³ Mısra 4 mefâ'ilün kalıbındadır.

⁴⁴ "İnandık ve kabul ettik."

⁴⁵ mü'minîn: mü'minler, nüsha.

⁴⁶ hadîşleri hep: hep hadîşleri, nüsha.

⁴⁷ Ahmed'in: Muhammed'in, nüsha.

⁴⁸ şahâbeye: aşhâbına, nüsha.

- s. 32 Beni bilmez idi kimse Ebū Bek(i)r idüp taşdıķ
Aña Şiddik diyü adın baña Hakk eyledi iblāğ

Dağı döğüp sögerlerdi idince teblēğ İslām'ı
Ebū Bek(i)r çeküp zađmet benimle idi pes ol çağ

Getürdi beni ardından⁴⁹ [o] hicret gicesi zīrā
Nice zağmetler[i] çekdi Hudā itdi yüzini ağ

Kamu⁵⁰ mālını şarf itdi bu dīn yolına ol 'ālī
Ki aşlı cennet olduğın nice āyet idüp iblāğ.

Fe Harfi: Ömer Fārūk Hakkında

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 20 'Ömer'dir andan soñra pes baña Hakk eyledi evşāf⁵¹
O ki⁵² nüsha. Fārūk-ı a'zamdır bu dīni eyledi işfāf

Cihāna gelmeseydim ben 'Ömer olurdu peygamber
Ki şevketde ol şāhuñ dīnime irişe Kāf tā Kāf⁵³

Dīne girince ol 'ālī Ka'bede biz namāz kıldık⁵⁴
Anıñ şerrinden havf idüp bize yaklaşmadı eşraf

- s. 33 Pes andan soñra biz her dem varırdık Kā'be'ye cümle
'İbādetler iderdik hem kılardık kā'beyi eṭvāf

Baña kadrini bildirdi hakkında indi çok ayāt
Aña düşmānına harām olur cennet ile a'rāf

Hā'inleriñ kafāsını keserdi eyleyüp hamle
Görince anı mulhidler kamusu itdi istinkāf

Anıñ vaşfını yüz biñde birin söylemedim size
Anı medḥ eyleyen *Allāh* ya kim ola bile vaşşāf

Kaf Harfi: 'Oşmān-ı Zi'n-nūreyn Hakkında

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

- 21 Resūlu'llāh didi Oşmān muḥakkak
Ululğın baña bildirdi çün Hakk

⁴⁹ ardından: arkasından, nüsha.

⁵⁰ Kamu: Cümle, nüsha.

⁵¹ Mısranın vezni kusurlu.

⁵² O ki: Aña, nüsha.

⁵³ Mısranın vezni kusurludur.

⁵⁴ Mısranın vezni kusurludur.

Ayağınıñ na'lîninden çıkan nür
Sekiz cennet içinden eyledi berķ

Bilüp kıadrini virdim iki kıızım
Olup Zî'n-nüreyñ anıñ ismi revnaķ

s. 34 Şenâ itdi aña gökde melekler
Züleyhâ ismine oldu çün⁵⁵ elyaķ

Anı Allâh Resûlu'llâh sever hem
Anı sevmeyene ħarâmdır uçmaķ

Cem' eyledi Ķur'ânı ol tamâmet
Çeküp zaĥmet bu dîn yolında el-ĥaķ

Yir ü gökde⁵⁶ anı medĥ itdi 'âlem
Cenneti tebşîr eyledi aña Ħaķ⁵⁷

Kef Ħarfi: 'Aliyye'l-Murtażâ Ħaķında

Vezin: mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün

22 Resûlu'llâh buyurmuşdır 'Alî'yi eyleyiñ idrâķ
Eti etim ķanı ķanıñ didi ol faĥr-i *erselnâķ*

Didi 'Alî baña Mûsâ'ya Hârûn gibidir zîrâ
Ben andanıñ o bende[n]dir didi ol fâĥir-i *levlâķ*

Ħaķ didi arslânım aña çalışup dîni feth itdi⁵⁸
Ki aldı ol nice ķal'a idüp dîn düşmânın ihlâķ

Toĥunca anadan ol-dem⁵⁹ idüben kendime sır-daş
Beni seven sever anı didi ol sır-ı *a'ĥeynâķ*

s. 35 Kıızım Fâţıma'dır seyyidetü'n-nisâ aña virdim
Seyyidü'l-evliyâ didi 'Alî'ye Mâlikü'l-emlâķ

Aña Ħaķ virdi bir sır kim ĥaberdâr olmadı kimse
Nereye irse 'aķlı pes varır kendi özi çâlâķ

Anı sevmeyeniñ yüzi ķaradır iki dünyâda
'Azâb içre ķalır dâ'im didi ol merşad-ı eflâķ

⁵⁵ Züleyhâ ismine oldu çün: Çün Züleyhâ ismine oldu, nüsha.

⁵⁶ Yir ü gökde: Yerde gökde, nüsha.

⁵⁷ Mısranın vezni kusurludur.

⁵⁸ Mısranın vezni kusurludur.

⁵⁹ ol-dem: aldım, nüsha.

Ahmed'in⁶⁰ nûrı ile buldı [bu] 'âlem intizâm
Ümmet iseñ ol habîbe kıl şalât ile selâm

Lâm Harfi: 'Aşere-i Mübeşşere

*Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*⁶¹
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 23 Resûlu'llâh altı kişiye daği itdi maqâl
Bu on kişiye cenneti tebşîr itdi Hâk te'âl⁶²

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osmân 'Alî hem⁶³
Talha Zübeyr 'Abdu'r-Rahmân-ı hûb-cemâl⁶⁴

Sa'd-i Vakkaş Sa'd Bin Zeyd daği Ebû 'Ubeyde⁶⁵
Koyacak cennet içine anları bilâ-su'âl

Zirâ bunlar dîn yolından çok çalışdı cümleden
Her birisi virdi cânın<a> yağma idüp mülk [ü] mâl

- s. 36 Bedr aşhâbları efđâl olupdur sâ'irinden⁶⁶
Hâklarında geldi âyet cümlesi buldı kemâl

46

Sâ'ir aşhâb oldu cümle bu ümmetiñ efđali⁶⁷
Aña iktidâ idenler bulmadı aşla zevâl

Müctehidler cümle pîrler buldılar 'izzet daği
Her kim anları severse sever anı Zü'l-Celâl

Mim Harfi: Âl [ve] Ezvâc[ı] Hâkında

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 24 Resûl'üñ on iki hatunı var idi i'tişâm
Her birisi hücesinden çıkmaz idi ihtirâm

İder[-i]di her birisi hizmetin ol Resûl'üñ
Yıkmayup göñlüni anıñ iderlerdi ibtisâm⁶⁸

Hâdice cümleden ulu daği soñra 'Â'îşe
Cümlesini sever idi Resûl aleyhi's-selâm

⁶⁰ Ahmed'in: Muhammed'in, nüsha.

⁶¹ Bu bendde her iki kalıp karışık olarak kullanılmıştır.

⁶² Mısranın vezni kusurludur..

⁶³ Mısra *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbındadır.

⁶⁴ Mısranın vezni kusurludur.

⁶⁵ Mısranın vezni kusurludur.

⁶⁶ Mısranın vezni kusurludur.

⁶⁷ Mısranın vezni kusurludur.

⁶⁸ Mısranın vezni kusurludur.

Hadice'den altı evlād toğdı cümlesi ölüp
Kendiden soñra alup Fâtıma oldu in'idâm

Toğdı bir oğlı dağı Mâriyye'den hem oldu ol
Hem orunu asan üseyn buldılar 'âlî-maam⁶⁹

s. 37 Ol abibe ümmet olan sever âl evlâdını
Tâ bu zamâna gelince her ne varsa bi't-tamâm

İtmeyen anlara ürmet bulamazlar rahmeti
Resül itmeye şefâ Zat cennet anlara arâm

Amed'in⁷⁰ nûrı ile buldı [bu] 'âlem intizâm
Ümmet iseñ ol abibe ıl şalât ile selâm

Nun arfi: Mu'cizât-ı Nebî

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
25 Resül'ün mu'cizâtı kendi nûrı ile dir her ân
O nûr her kime irdiyse virüp a dîn ile imân

İkinci mu'cizâtı pes aña yetmez midir ur'ân
ıyâmete adar alup anuñ ümmetine bürhân

İşaret eyledi aya iki şakk oldu udretle
Şehâdet eyleyüp Resüllüğünü eyledi i'lân

Dağı nice ölüleri diri ıldı o nûr ile
Ne⁷¹ ister ise [ol] der-âl icâd ider idi Sübhân

Nice gözsüzleriñ gözin açüp ol nûr ile Amed
Ki barmağı arasından ıup şular idüp ceryân

s. 38 Bir avuç toprak ile hem⁷² bozardı düşmanı her dem
Aña yardım iderdi her işinde<n> ol Ğanî sultân

ün irhâşâtle mu'cizât yazılmış naql-i aşabdan
Velî büyügidir bunlar delilim âyet-i ur'ân

Vav arfi: Resüluñ Ümmetleri

Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
26 Pes Resül'ün iki türlü ümmeti var ey ulu
Birisi oldu muarreb hem biri ebrâr amu

⁶⁹ Mısrânın vezni kusurludur.

⁷⁰ Ahmed'in: Muammed'in, nüsha.

⁷¹ Ne: Her ne, nüsha.

⁷² Bir avuç toprak ile hem: Hem bir avuç toprak ile, nüsha.

Fetvâyı gözetdi ebrâr muḳarreb taḳvâ ile⁷³
Tâ bu zamâna gelince oldu dünyâ toḫtolu

Fetvâ yolını tutan oldu Muḫammed ümmeti
Taḳvâ yolına giden evlâdıdır yüzi şulu

Anıñ nûrı iki türlü kıyâmete irişe⁷⁴
Biri elden ele gelir biri dilden almalu

Dile dilden⁷⁵ pes gelen mezhepleriñ yollarıdır
Anlarıñ izinde<n> giden olmaz aḫlâ kaygılı

s. 39 Elden ele gelen kimdir saña diyeyim işit⁷⁶
Evlüyânıñ yolu oldır Ḥaḳ ḳatında sevgilü

Her kim anlara ḳarışmaḳ ister ise diñlesin
Mürşidiñ elin tutanlar olalar hep baḫtlu

He Ḥarfî: Resûl'üñ Ma'nevî Evlâdları

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

İnnâ a'taynâ kel-keḫşer feḫşalli li-Rabbike venḫâr inne şâni'ke hüve'l-ebter

27 Resûl'üñ evlâdın diyem 'inâyet ger ide Allâh
Bu ümmete teberrük eyleyüp açam yüce dergâh

Ḳonuşdı aña müşrikler Resûle didiler ebter
İşidüp sözlerin biraz melûl oldu Ḥabîbu'llâh

Gelüp ol-demde Cebrâ'îl didi Allâh selâm kıldı
Ebter diyen olup ebter saña Ḥaḳ virdi feyzu'llâh⁷⁷

Virüp pes ma'neviyyetden tıf(ı)l toḫ(u)mını saña
İrerse her kime senden olur evlâd didi Allâh

Tutup elini Cebrâ'îl Resûl'e geldi o ḳuvvet
Ṭolup güneş gibi çoşdı o<l> nûr ile ḫabîbullâh

s. 40 Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Oşmân 'Alî'ye virdi ol demde
Gelüp her birine bir 'ırk⁷⁸ olup anlar veliyyu'llâh

⁷³ Mısranın vezni kusurludur.

⁷⁴ Mısranın vezni kusurludur.

⁷⁵ Dile dilden: Dilden dile, nüsha.

⁷⁶ Mısranın vezni kusurludur.

⁷⁷ Mısranın vezni kusurludur.

⁷⁸ 'ırk: ḫarḳ, nüsha.

Muhammed'den gelüp evlād toḡ(u)mı anlara ol dem
Tutup anı Ʒalplerinden açıldı sebīlu'llāh⁷⁹

Lā Harfi: Kādiri Yolunuñ Nakşı Yolundan Farkı

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

28 Çalışup gice gündüz her biri dersine ikmālā
Resūlu'llāh füyüzātın idüp her demde irsālā

Aña hikmet Ʒapuları açıldı anlara der-ḡāl
Çü bildiler ḡaƷıƷat sırların her biri icmālā

Aña rūḡ yolu idi ol ḡafi çekerdi ders anlar
'Alī bulmazdı lezzet<i> kaldı eskisi gibi ḡālā

Didi ki ya Resūla'llāh atam anam fedā olsun
Baña vir cehr ile dirsem olur ol baña ifdālā

'Alī'ye gel didi ol-dem oturdu diz-be-diz anlar
Virüp nefes yolından pes olup ol serv-i Ʒad-i bālā

Didi el-ḡamdü li'llāh pehlivānlıƷ feyzini aldım
Nef(i)s şeyḡāna zıkr-i cehr ile ceng idem iƷbāl[ā]

s. 41 Anuñ-çün geldi bātın 'ilmi bize iki yol üzre
Biri iḡfā birisi cezbe vü cehr ile ikmālā

Ye Harfi: Ma'neviyyetden Mürşidiñ Elin Tutan Evlād-ı Resūl

Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

29 Büyüdi Ʒalplerinden ma'neviyyetden tıf(ı)l-ārāy
'Ömer 'Oḡmān varup öbürlerine çün olup bed-rāy

Ebū Bekr [ü] 'Alī'den pes gelüp ol ma'den-i evlād
Her kim tıtdı ise elleriñ oña evlād olup bed-rāy⁸⁰

Ebū Bek(i)r yolu geldi [ki] Nakşibendi_olup adı
'Alī'den Kādiriyye pes gelüp oldu cihān-ārāy

'Alī'den iki türlü pes sey<y>idler geldi dünyāya
Biri neseb biri elden gelüp her birleri bed-rāy

Tutanlar pirleriñ elin Resūle oldılar evlād
Bu zamāna Ʒadar geldi nice mürşid olup bed-rāy

⁷⁹ Mısra hem vezin hem anlam bakımından problemlidir.

⁸⁰ Mısrada hem vezin hen anlam problemi vardır.

Ṭutanlar mürşidiñ elin Resül'üñ evlâdıdır hep
Resülü'ñ feyzi-le nûrı ider her dem olup bed-rây

s. 42 Mürîd seyyid hemân birdir **Necâtî** şanma sen ayrı
Şayarsañ bir şeyhiñ piriñ Resül'e tâ varır bed-rây⁸¹

Ahmed'in⁸² nûrı ile buldı [bu] 'âlem intizâm,
Ümmet iseñ ol hâbibe kıl şalât ile selâm

KAYNAKLAR

- Başaran, Uğur (2022). *Afşinli Taki Muhammed ve Mevlidleri (Hayatı ve Şiirleri Bağlamında Monografik Bir İnceleme)*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- Çelebioğlu, Âmil (1996). *Muhammediye*. Ankara: MEB Yayınları.
- Kayaokay, İlyas (2019). "Enverî-i Erzincânî'nin İlginç Mevlüd-i Şerîfi: Sünbül-i Gülzâr-i Kelâm-i Kadîm". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 579-610.
- Kayaokay, İlyas (2020). *Bolkvâdze-zâde İbrahim Kadem ve Manzum İki Eseri: Delîlü'l-Haremeyn, Mevlidü'n-Nebî (İnceleme – Tenkitli Metin)*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Köksal, M. Fatih - Mücahit Kaçar -Mevlüt İlhan (2018). *Prof. Dr. M. Fatih Köksal Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özkat, Mustafa (2015). "Paris'te Yazılan Bir Mevlid: Misbâhü's-Salâh". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S.14, s, 93-166.
- Sarı, Mehmet (2021). "Ahmed Vehbî'nin Ayasofya'da Okunan Mevlidi". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* Cilt 5, Sayı 2, s. 970-1000.

⁸¹ Mısranın vezni kusurludur.

⁸² Ahmed'in: Muhammed'in, nüsha.

Mevlid Sahibi Süleyman Çelebi'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bilgi Veren Biyografik ve Tarihî Kaynaklar Üzerine Tenkidî Bir İnceleme*

Âdem Ceyhan**

GİRİŞ

Süleyman Çelebi, sadece 15. asrın değil, bütün Türk Edebiyatının bilhassa mevlid türündeki eserleriyle meşhur, çığır açıcı, tesirleri asırlar boyunca devam eden, kültür ve manevi hayatımızda belirli derecede yer tutan, değerli bir irfan insanı ve şair olduğu hâlde, hayatı hakkında çok fazla bilgimiz bulunmayan bir şahsiyettir. Bunun bir sebebi, Türklerde hatırat ve otobiyografi yazma, günlük tutma geleneğinin umumiyetle olmaması, anılan türlerin yaşayışımıza 19. asrın ikinci yarısından itibaren Batı edebiyatı tesiriyle girmesidir.

Süleyman Çelebi'nin babası, dedesi, doğum yılı, bağlı olduğu tasavvufi yol, adına bitişik şekilde "çelebi" ismiyle anılmasının sebebi, zaman zaman Sultan Yıldırım Bâyezîd'in oğlu Emîr Süleyman'ın meclisinde bulunup iltifatına erişmiş şairler arasında yer alıp almadığı, Hz. Peygamber'in doğuşu konusunda Türkçe manzum kitabı ilk yazan şair olup olmadığı, vefat tarihi... gibi konulardaki tartışmalara geçmeden önce hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren belli-başlı biyografik, bibliyografik ve tarihî kaynakları ele alıp değerlendirmek uygun olacaktır. Böylece Türk kültür, edebiyat ve dinî hayatına alâka duyan okuyucular, ayrıca Klâsik Türk Edebiyatı, Türk-İslâm Edebiyatı, tasavvuf, kültür ve şehir tarihi gibi dallarda ilmî araştırma, çalışma ve yayın yapanlar, edebiyatımızın tanınmış, sevilmiş, asırlar boyunca hürmetle okunan bir eseri ve onun sahibi Süleyman Çelebi hakkında 16. asırdan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar belli-başlı tezkire, tarih ve biyografi yazarlarının verdikleri bilgileri topluca görmüş olacaklardır. 19. asrın ikinci yarısından 20. asrın son çeyreğine kadar meydana getirilmiş eserlerde Süleyman Çelebi ve Mevlidi hakkındaki bilgi, övgü, tahmin ve iddiaları ise yayınlanmış başka bir yazımızda ele alıp incelemeye çalıştık.¹

Süleyman Çelebi'nin hayatı ve -şimdiki mâlûmâtımıza göre- tek eseri olan mevlidi hakkında en eski bilgilerimiz, yaşadığı çağdan aşağı-yukarı 150-200 sene sonra yazılmış şuara tezkireleri ve *Künhü'l-ahbâr* gibi kaynaklara dayanmaktadır. Biz burada söz konusu biyografik ve tarihî metinleri zaman sırasına göre ele alıp onların Süleyman Çelebi ve eserine dair ihtiva ettikleri bilgileri aktaracak; eğer varsa noksan, yanlış, karıştırma ve çelişkilere de temas ederek bu kayıtları değerlendirmeye çalışacağız.

* Süleyman Çelebi hakkında bilgiler ihtiva eden bazı eserlerin temini konusunda yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Hasan Basri Öcalan, Doç. Dr. Süleyman Eroğlu, Doç. Dr. Suat Donuk, Salih Şahin, Dr. Mustafa Efe, Bilal Güzel, Meliha Atagenc ve Hilal Cırcır'a teşekkür ederim. Ayrıca bu bildiriye ricam üzerine okuyup onun hakkındaki fikirlerini ifade eden Prof. Dr. Rifat Kütük Bey'e müteşekkirim.

** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü.

¹ Âdem Ceyhan, "Süleyman Çelebi ve Mevlid'inin Yeni Türk Edebiyatındaki Tesirleri ve Onlara Dair Bir Değerlendirme", *ESTAD- Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 2022, c. 5, s. 3, s. 958-1068.

1- Garîbî Tezkiresi- Hâl-i hazırdaki bilgilerimize göre, Süleyman Çelebi'den bahseden en eski biyografik kaynaklar, 1530'lu yıllarda yazıldığı tahmin edilen *Garîbî Tezkiresi*'yle Kastamonulu Latîfî'nin Hicrî 953/ Mîlâdî 1546 senesinde telif ettiği, sonraki zamanlarda ilâvelerle genişlettiği *Tezkiretü's-şuarâ...*sıdır. Varlığı 2007'de bir makaleyle ilim dünyasına duyurulup muhtevası hakkında bilgi verilen² ve 2010 yılında basılan *Tezkire-i Mecâlis-i Şuarâ-yı Rûm* (Anadolu Şairleri Meclislerinin Tezkiresi) adlı şuarâ tezkiresinde, mevlid sahibi Süleyman Çelebi, "Sücûdî" mahlası altında kısaca tanıtılmıştır. Burada onun Sultan Mehmed huzurunda güzel söz söyleyip yüksek makamlara eriştiği belirtilmekte; divan düzenlediği ve mesnevi şeklinde iki bahirli vezinle Hz. Peygamber (a.s.) mevlidi nazmederek bu eserine "*Kitâb-ı Mevlûd*" adını koyduğu anlatılmaktadır. Yazar, bundan sonra şairin mevlidinden bir, gazellerinden ise iki beyti örnek olarak vermiştir. Süleyman Çelebi ve eserleri hakkındaki bu kısa tanıtımı aynen nakletmeyi faydalı görüyoruz:

"Sücûdî- Süleymân-ı mezkûrdur ki, Sultân Mehemed nazarında sühan-güzâr olup menâsıb-ı 'âlîye irmiş. Kitâb-ı dîvân hem tertîb kılmuş ve mesnevî tarzı üzre vezni zü'l-bahreyn ile mevlûd-i Peygamber aleyhi's-selâm nazm eyleyüp Kitâb-ı Mevlûd nâm koymuş. Bu beyt ol kitâbdandır. Beyt:

Gerçi kamu nâkısı kâmil bilür

Kâmil olan cümlefyji kâmil bilür

Ve bu iki beyt anun gazeliyyâtındandır:

Âşîka cevr eylemek cânâ çün oldı hû sana

Bî-vefâsın var yüri şimden girü yâ hû sana

Hamdü li'llâh devletinde pâdşâhum aşkunun

*Derd ü gam eksük degüldür bana ne kaygu sana*³

[Günümüz Türkçesiyle: Sücûdî- Anılan Süleyman'dır ki, Sultan Mehmed'in huzurunda güzel söz söyleyici olup yüksek makamlara ulaşmış. Divan kitabı da düzenlemiş ve mesnevi tarzında iki bahirli vezinle Hz. Peygamber aleyhi's-selâm Mevlidi nazmedip "*Kitâb-ı Mevlûd*" adını koymuş. Bu beyit o kitaptandır. Beyit:

Gerçi kamu nâkısı kâmil bilür

Kâmil olan cümlefyji kâmil bilür

Şu iki beyit onun gazellerindendir:

Âşîka cevr eylemek cânâ çün oldı hû sana

Bî-vefâsın var yüri şimden girü yâ hû sana

Hamdü li'llâh devletinde pâdşâhum aşkunun

Derd ü gam eksük degüldür bana ne kaygu sana]

Süleyman Çelebi'nin "Sücûdî" mahlasını kullandığı, Sultan Mehmed devrinde yüksek makamlara eriştiği, divan tertib ettiği ve mevlidine "*Kitâb-ı Mevlûd*" adını koyduğu bilgileri, henüz başka tarihî kayıt ve vesikalarla teyid edilmemiştir. Onun hakkında bilgiler veren 16. asır eserlerinden Kastamonulu Latîfî ve Âşık Çelebi'nin şuarâ tezkireleri ile Gelibolulu Mustafa Âlî'nin

² İsrail Babcan, "16. Asırda Osmanlı Sahası Şairleri Hakkında Yazılmış 'Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm' Adlı Tanınmayan Bir Tezkire", *Bilig*, Kış 2007, Sayı 40, s. 1-16.

³ Garîbî, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum*, Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî, nr. 7012, "*Divân-ı Garîbî*" adı altında kayıtlı, s. 298-299. (İsrail Babacan, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum- Garîbî Tezkiresi*, Ankara 2010, s. 75-76).

Künhü'l-ahbâr adlı tarihinde bu malumat yer almamaktadır. Bundan dolayı *Mevlid* sahibi Süleyman Efendi'nin Sücûdî mahlasını kullandığını isbat edecek başka delil ve şiirler bulununcaya kadar Garîbî'nin kaydı, bizce, ihtiyatla karşılanması gereken bir bilgidir.

Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi tezkireleri ile Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ı gibi bazı 16. asır biyografik ve tarihî eserlerinde tanıtılan "Sücûdî" mahlaslı bir şair vardır. Burada iki beyti örnek olarak verilen gazel de muhtemelen 16. asır şairlerinden Sücûdî'ye aittir.⁴ Adı geçen tezkire sahibinin, Sücûdî tarafından yazılmış gazeller konusunda örnek olarak verdiği beyitler, kullanılan aruz kalıbı, redifi ve bazı ibareleri yönünden, tanınmış divan şairi Necâtî Bey'in (ö. 914/ 1509)

"*Geh cefâ geh cevır geh nâz oldu çünkü hû sana*

Bîvefâ dildâr imişsin ey sanem yâ hû sana"

(Ey put gibi güzel, mademki senin huyun bazan eziyet, bazan da naz oldu, öyleyse vefasız sevgili imişsin, elveda sana!..)

beytiyle başlayan gazelini andırmaktadır.⁵ Şu hâl de söz konusu manzumenin *Mevlid* sahibi Süleyman Çelebi'ye değil, 15. asrın ikinci ve 16. asrın ilk yarısında yaşamış Rumelili Sücûdî'ye ait olabileceğini düşündürmektedir.

Garîbî Tezkiresi'nin Sücûdî'ye dair kısmında adı geçen Sultan Mehmed'in, Çelebi I. Mehmed (saltanatu Hicrî 816-824/ Miladi 1413-1421) olduğunu, Süleyman Efendi'nin Emîr Sultan (ö. 833/ 1429?) dervîşi, Yıldırım Bâyezîd'in 802/ 1399-1400 yılında Bursa'da inşa ettirdiği Ulucami'de imam oluşu ve mevlidini –bazı nüshalara göre- 812/ 1409-10 senesinde tamamladığını göz önünde tutarak söylemek mümkündür. Süleyman Çelebi'nin Sultan Mehmed devrinde yüksek mevki-lere ulaştığı kaydı, yine mevlidini H. 812/ M. 1409-1410 yılında yazmış olduğu bilgisi sonradan ekleme değil, bir gerçeğin ifadesiyse, muhtemel görünmektedir.⁶ *Mevlid* gibi dinî, tasavvufî bir eser yazan şairin bilhassa gençlik çağında âşıkane denebilecek şiirler yazmış ve divan tertip etmiş olması da ihtimal dahilindedir. Garîbî'nin mevlidden örnek olarak verdiği beyit, gerçekten Süleyman Çelebi'nin söz konusu eserinde yer almaktadır.⁷ Ancak *Mevlid* sahibi Süleyman Çelebi bu

⁴ Şu makalede Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkireleriyle Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinde tanıtılan Sücûdî'nin 1523-1528 yılları arasında vefat ettiği belirtilmekte ve *Garîbî Tezkiresi*'ndeki Sücûdî biyografisine iki beyti alınan gazelin tamamı bulunmaktadır: İlyas Kayaokay, "15. Asır Şairlerinden Sücûdî ve Şiirleri", *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1 Ağustos 2018, c. 1, Sayı 1, s. 226-227.

⁵ Bu gazel için bk. *Necâtî Bey Dîvânı*, haz. Ozan Yılmaz, Ankara 2015, s. 136-137.

⁶ Bazı eserlerinden 15. asrın ikinci ve 16. asrın ilk yarısında yaşadığı anlaşılan Yahyâ bin Bahşi'nin *Menâkıbü'l-cevâhir* adlı menâkıpnamesinde Emir Sultan'ın çevresinde birtakım "mütakâid" (emekli) âlim ve salih insanların bulunduğu bildirilmekte ve onlar arasında Süleyman (Hoca?) adlı bir kişinin de adı geçmektedir. Anılan ilim, irfan sahibi şahsiyetler, İslami yönden uygun olmayan davranış ve hükümlerini işittikleri Sultan Mehmed'i ikaz etme ve ona öğüt verme niyeti taşımaktadır. Burada ismi kayıtlı Süleyman'ın, Bursa'daki Câmî-i Kebîr (Ulucami) imamlığında bulunduğu bilinen ve "Süleyman Fakîh" olarak da anılan Süleyman Çelebi olması ihtimal dahilindedir: "Ve yine nakl olunmuşdur kim ol zamân kim merhûm ve mağfûr Sultân Muhammed rahmetu'llâhî aleyh teccid-i saltanatda ekser evkât akl zâyî' idecek nesne isti'mâl eylediği ecilden gayr-ı meşrû' kazıyyeye irtikâb iderler imiş. Ol zamânda Hazret-i Emîr'ün nevrerâ'llâhu merkadehu civârında mütakâ'idîn-i ulemâdan ve sulehâdan Baba Hoca ve Hasan Hoca ve Süleymân ve Azze'd-dîn Hoca ve İbrâhîm Hoca ve Hacı İsâ Dede merhûm rahmetu'llâhî aleyhim ecma'ın [var idi]. İşbunlar ilm ile ve kerâmet ile meşhûr kimesneler idi." (Yahyâ b. Bahşi, *Menâkıbü'l-cevâhir*, Ankara Milli Ktp. 06 Mîl Yz A 3344, vr. numarası kaydedilmemiş). Bu konuda ayrıca bk. Hatice Liman, *Yahyâ bin Bahşi'nin Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhir) Adlı Eseri*, (İnceleme-Metin), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Bursa 2008, s. 105 vd.

⁷ Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul 1995, s. 79; Ahmed Ateş, *Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-necât Mevlid*, TDK Yay. Ankara 1954, s. 95; Necla Pekolcay, *Mevlid*, TDV Yay. Ankara 1993, s. 49; Faruk K. Timurtaş, *Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesilet-ün-necât)*, MEB Yay. İstanbul 1990, s. 10.

eserinde kendisini “Sücûdî” mahlasıyla değil, “Süleyman” adıyla tanıtmakta⁸; eserine de “*Kitâb-ı Mevlûd*” değil, bazı yazma nüshalara göre, *Vesîletü'n-necât* (Kurtuluş Vesilesi) ismini verdiğini bildirmektedir.⁹ Şairin birtakım şiirlerinde anılan mahlası, yani Sücûdî’yi kullanmış olması ve mevlidinin bir kısım nüshalarının “*Kitâb-ı Mevlûd*” ismi altında istinsah edilmiş bulunması ihtimalleri de akla gelmektedir. Süleyman Çelebi’nin Sücûdî mahlasını seçtiğini şüphe ve itiraza yer bırakmayacak şekilde gösteren bir bilgi, şiirleri veya divanı bulunursa, o zaman kendi adından başka bunu da kullanmış olduğuna hükmedilebilir. İbrâhim Necmi (Dilmen, 1889-1945), *Târîh-i Edebiyat Dersleri* adlı eserinde “Süleyman Dede’nin bâzı münferid şiirleri”nin bulunduğunu bildirmiş; fakat bunların nerede ve hangi kaynaklarda yer aldığını haber vermemiştir. Onun da haklı olarak ifade ettiği gibi, “Süleyman Dede”nin asıl adını yükselten ve edebiyat tarihinde ebedileştiren eseri, meşhur mevlid-i şeriftir.¹⁰

Garîbî’nin tezkiresinde verdiği şu kısa bilgiyle Süleyman Çelebi’nin hayatına dair kesin olarak bilinmeyenlere Çelebi Mehmed devrinde yüksek makamlara erişip erişmediği ve şiirlerini divan hâlinde düzenleyip düzenlemediği meseleleri de eklenmiş bulunmaktadır.

2- Latîfi Tezkiresi- Kastamonulu Latîfi, 953/ 1546 yılında tamamladığı, daha sonra ilâvelerle genişlettiği şuaara tezkiresinde Süleyman Çelebi’ye Celâleddîn-i Rûmî, Sultan Veled, Sadreddîn-i Konevî, Âşık Paşa gibi şeyh şairler arasında yer vermiş ve onu övgülerle tanıtmıştır. Yazar, hâl tercümesinin başlığında Süleyman Çelebi’nin hem medreselerde kitap ve hocalardan edinilen ilimleri kazandığını belirtmiş; hem de Güzel Yaratıcı’ya bağlı ve dervişlerin övücü manasında sözlerle irfani yönüne işaret etmiştir. Latîfi, tezkiresinde Süleyman Çelebi’nin babası, kardeşi, tasavvufi bir yola mensubiyeti, Anadolu’da Türk diliyle ilk mevlid yazan şair olduğu hususunda bilgi vermiş; sonra mevlidini yazış sebebini uzunca anlatarak anılan eserin benzer metinler içindeki üstün ve müstesna yeri üzerinde durmuştur:

Latîfi Efendi’ye göre, Süleyman Çelebi, eski Osmanlı sultanlarından Murad Han’ın veziri Hacı İvaz Paşa’nın (ö. 831/ 1428) oğlu ve eski şairlerden Atâyî’nin büyük kardeşidir; Bursa’da Emir Sultan’ın halifeleri ve dervişleri arasında yer alır; Anadolu’da mevlid türünde ilk Türkçe eseri yazan şairdir. Kendisinin böyle bir eseri yazmasının sebebi, Bursa’da bir vaizin vaaz kürsüsünde “Onun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız” mealindeki ayeti¹¹ hatalı yorumlaması ve dinleyicilerden bir Arab’ın bu şahsa itiraz etmesidir. Süleyman Çelebi, mevlidini o hadise esnasında duyduğu teessürle meydana getirmiş ve bahis konusu eserinde Hazret-i Muhammed’in (s.a.v.) bütün peygamberlerden daha üstün olduğunu belirtmeye de gayret etmiştir. Çocukluktan beri yüzden fazla mevlid gördüğünü söyleyen Latîfi Efendi, onların hiç birinde Süleyman Çelebi’nin eserindeki hâl, hararet ve tatlılığı bulamadığını, yine hiçbirinin insanlar tarafından bu kadar beğenilmediğini, seçkin kimseler ve ad-sanı belirsiz halk arasında böyle tanınmadığını anlatır. Akşemseddîn’in oğlu Hamdullah Hamdî (853-909/1449-1503) mevlidinin aynı tür metinler içinde buna nazire, yani benzer bir eser sayılabileceğini, fakat onun tarzının haslar zümresine mahsus olduğunu, sözlerinden bilgisiz halkın zevk alamadığını da belirtir. Öz olarak naklettiğimiz bu bilgileri yazarın tanınmış tezkiresinden aktaralım şimdi:

⁸ Bu Süleymân nice medh itsün Anı/ Çünkü meddâhıdır anun ol Ganî”, “Hem Süleymân kula in’âm rahmet it/ Yoldaşun îmân u yirin Cennet it” (Ahmed Aymutlu, a.g.e., s. 101; 183; Ahmed Ateş, a.g.e., s. 106, 146; Necla Pekolcay, a.g.e., s. 62, 106; Faruk K. Timurtaş, *Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesîlet-ün-necât)*, MEB Yay. İstanbul 1990, s. 25, 83.

⁹ “İşbu kân-ı şehd ki şirindür dadı/ Bil *Vesîletü'n-necât* oldı adı” (*Mevlid*, a.g.e. s. 106).

¹⁰ İbrâhim Necmi, *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*, İstanbul 1338/ 1922, s. 39.

¹¹ Kur’an, Bakara Suresi 2/ 285.

“Âlem-i Ulûm Müktesibi ve Cenâb-ı Cemîl’ün Mürtebit ü Müntesibi Mürettib-i Mevlid-i Nebî ve Musannif-i Na’t-i Muhammed-i Arabî A’nî Fâhru’l-fukarâ ve Zeynü’s-sulehâ Merhûm ve Mağfûr Süleymân Çelebi نور الله مرقده و طاب مشهده

Selâtîn-i sâbika-i Osmâniyyeden Murâd Hân’a vezîr olan İvâz Paşa’nun veled-i halef-teri ve suarâ-yı sâbıkadan Atâyî’nün birâder-i kihteridür. Mahrûse-i Burusa’da Hazret-i Emîr Sultân’un –kuddise sırruhu– cümle-i hulefâsından ve zümre-i fukarâsından idi. Vilâyet-i Rûm’da Türkî terkîb ile Mevlid-i Nebî bunlardan vâkı’ u sâdır olmuş ve mevlid dimelerine dahi bir aceb hâdise bâ’is olmuşdur diyü rivâyet iderler ki şehri Burusa’da bir vâ’iz var imiş. Minber-i nasâiyih ve kürsî-i mevâ’izde ¹² لا نفوق بين احدٍ من رسله 12 âyetin tefsîr ü tahkîk ve elfâzı ma’nâya tevfiik u tatbîk iderken didi ki: ‘Bu âyet-i kerîme mücebince ben Hazret-i Muhammed Mustafâ’yı enbiyâ-i asfiyâdan ic-tibâ vü istifâ idüp Hazret-i Rûhullâh ki nefha-i nefes-i Rahmânî ve sadr-nişîn-i suffe-i âsumânîdür, tafdil ü tercih itmez ve delâyil-i âyât delil oldugı sebilden gayrı tarîka gitmez. Bu müddeâya âyet-i kerîme elümde hüccet-i katı’ ve bürhân-ı sâtu’dur’ diyicek, tâ’ife-i Arabdan hıttâ-i Haleb’den bir merd-i güzîn ve bir gayûr-ı dîn gayrete gelüp meger Resûlü’llâhun gerçek âşıklarından ve âşık-ı sâdıklarından imiş, delâyil-i katı’a ve berâhîn-i sâtu’a birle alâ mele’i’n-nâs vâiz-i mezbûrı ele alur ve şevâhid-i beyyînât ile muhkem mülzem kılar. Meger ki Kur’ân-ı azîm azzeme’llâhu şânühu lafzen ve ma’nen ol merd-i kâmilün yâdında ve usûl ü fûru’yle hâtır-ı rûşen-nihâdında imiş. Bî-ihtiyâr miyân-ı nâsdan kıyâma gelüp dimiş ki ‘Hây nâdân u câhil! Sen bu ilm-i tefsîrde kâsır u râcilsün ve âyât-ı azîmenün nâsîhinden ve mensûhından ve müşâbihin-den ve müteşâbihinden bî-haber ü gâfilsün. ‘Rusûl beyninde fark yokdur’ dimekten murâd u me’âl emri risâletde ve husûs-ı nübüvvetdedür. Rütbet ü fazîlet ve fevkıyyet-i meziyyetde degül-dür. Eger âyet-i kerîmenün bu husûsda fehvâsı ve delâlet-i nusûsda ma’nâsı min cemî’i’l-vücûh dimek olaydı ¹³ تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض 13 ma’nâsı nice râst gelürdi ve fehvâ-yı âyet-i ûlâ ile ve mazmûn-ı beyyine-i uhrâ ne mutâbakatla tatbîk olurdu diyü vâ’izle muhkem muhâsama ve mübâhase idicek bu husûsda ehâlî-i şehri vâize nisbet idüp Arab’a vücûd virmeyicek, Arab dahi galebe-i hayret ve vüfûr-ı hamıyyetden çıkup vilâyet-i Arab’a ve Mısır’a ve Haleb’e gitmiş; e’imme-i Arab’dan vâiz-i mezbûrun katline altı def’a fetvâ getürmüş. Şehir halkı vâize nisbet idüp vâiz dahi ol söz üzre musırr olıcak âkıbetü’l-emr yedinci def’ada vâkı’ olan fetvâda dimişler ki ‘Eger ol kelâmun kâ’ili ol kavîl üzre musırr olup dönmezse ve fehvâ-yı fetvâ ile amel olunmazsa kitâblar hükmince ve fetvâ mücebince vilâyet-i Rûm’a akın itmek mukarrerdür’ diyü tahrîr itmişler ve fehvâ-yı fetvâyı istimâ’ idenler ‘semi’nâ’ dimişler.

Âhıru’l-emr vâiz-i mezbûrı Arab-ı mezkûr bir yevm-i Cum’a Câmî-i Kebîr önünde cem’i kesîr içre kassâb ganem zebh ider gibi basup boğazladı; emri şer’i icrâ itdi diyü rivâyet iderler. El-uhdetü ale’r-râvî.

Mâdih-i Muhammed-i Arabî a’ni merhûm Süleymân Çelebi (r.h.) zebân-ı Türkî’de kitâb-ı Mevlidi ol hâdise esnâsında evvel o dimişdür ve andan akdem ü evvel bir ferd Türkî terkîb ile mevlid-i Nebî dimemişdür. Ve hem kitâb-ı merkûmun bast-ı kelâmı bu mukaddime üzre bast olunmuşdur. Bu birkaç ebyât ol münâsebetle Hazret-i Resûlün ve efdalü’r-rusûlün enbiyâ-i güzînden ve e’âlî-i mürselinden efdaliyyeti beyânındadır. Nazm:

*Ölmeyüp İsa göge bulduğı yol
Ümmetinden olmak için idi ol¹⁴*

¹² “Onun elçilerinden hiç birini diğerinden ayırmayız.” (Bakara Suresi-285).

¹³ “İşte biz, o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık.” (Bakara Suresi-253).

¹⁴ Ahmed Ateş (Süleyman Çelebi, *Vesiletü’n-necât Mevlid*, haz. Ahmed Ateş, Ankara 1954, s. 30, 98) bu kelimeyi “Olmayıp” ve “Olmayıp” şeklinde okuyup yazmış ve söz konusu beyitle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “İsa’nın göge çıkma-

*Dahi hem Mûsâ elindeki asâ
Oldı anun izzetine ejdehâ*

*Çok temennâ kıldılar Hak'dan bular
Kim Muhammed ümmetinden olalar*

*Gerçi kim bunlar dahi mürsel durur
Lîkin Ahmed ekmele ü efdal durur*

*Zîra efdallığa ol elyak durur
Anı eyle bilmeyen ahmak durur
Bu beytün ihâm-ı îmâsı vâiz-i mezbûra işaret eyler.*

Bu fakîr ü hakîr sinn-i sabâvetden âlem-i kühûlete kadem basınca sad adedden ziyâde mevlid kitâbların ve *Şevâhidü'n-nübüvve* fasl ü bâbların gördüm ve nazar-ı iz'ân u iltifâtla ve im'ân-ı nazar ile her birin gözden geçürdüm. Bu hâlet ü harâreti ve uzûbet-i elfâzı birinde bulmadum ve hem cümleden biri bu mertebede makbûl-i halk olup beyne'l-havâs ve'l-enâm meşhûr-ı âlem olmamışdur. Egerçi her biri kabûl-i halk için çok tahayyül ü tasannu' harc u derc itmişler. Nitekim zebân-ı Fâriside Hâtifi'nün *Leylî vü Mecnûnı* gibi farazâ Nizâmî'nün ve Hazret-i Câmî'nün ve Husrev'ün ve Mîr Ali Şîr'ün ki bunların her birisi ferîd-i asr ve vahîd-i dehr geçerler, hamselerinde *Leylî vü Mecnûn* ki yazmışlardır öyle meşhûr olmamışdur, zikr olan Hâtifi'nün olmuşdur. Bu dahi bir sırr-ı İlâhîdür. Ammâ mevlüdlerde buna nazîre mevlid Şeyhzâde merhûm Hamdî Çelebi mevlidi ola. Anun dahi tarz-ı hâssı zümre-i havâssa mahsûsdur. Avâm-ı enâm elfâz-ı muhayyelesinden çendân zevk u telezzüz idemezler. Bu birkaç ebyât-ı tasannu'-simât zikr olunan mevlidün miftâhından numûnedür. Nazm:

*Emr-i zî-bâl olsa murg-ı tîz-per
Olmasa perrine ismu'llâh fer*

*Per açup pervâza âgâz idemez
Feri yok perrinde pervâz idemez*

*Zikr-i Hak çün per-i murga fer ola
Yaraşur sî-murg ile hem-per ola"¹⁵*

sı. İsa Peygamber yakalanıp, öldürölmek üzere bir direğe bağlanınca, melekler inerek, onu dördüncü kat göğe –Mi'rac hadislerinde İsa dâima ikinci kat gökte gösterilmektedir- çıkarılmışlardır. (bakınız Agâh Sürri Levend, *Divan edebiyatı*, İstanbul, 1943, s. 125). Bu olayın da Hazret-i Muhammed ile hiçbir ilgisi yoktur." (Süleyman Çelebi, a.g.e., s. 155). Bu beytin ilk mısraında Hz. İsa'nın ölmeyip göğe yol bulduğı (çıkardığı) ifadesi, şu mealdeki ayete dayanmaktadır: "Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük demeleri yüzünden onları lanetledik. Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de astılar, fakat öldürdükleri onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedir; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir sağlam bilgileri yoktur. Kesin olarak onu öldürmediler, bilâkis Allah onu kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir." (Kur'an, Nisâ Suresi, 4/ 157-158). Bazı âlimlerin bildirdiğine göre, Hz. İsa, Hz. Muhammed ve ümmetinin sıfatlarını görünce, Allah'a dua ederek bu ümmetten olmayı dilemiş; Cenab-ı Hak onun duasını kabul etmiştir. Süleyman Çelebi de söz konusu beytin devamında "Bunlar Muhammed ümmetinden olmayı çok temenni ettiler" diyerek böyle rivayetleri hatırlatmaktadır. Şu hâlde Hz. İsa'nın göğe çıkarılmasının Hz. Muhammed ile hiç bir alâkasının olmadığını söylemek yanlıştır.

¹⁵ Latîfi, *Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsiratü'n-nuzamâ*, (İnceleme- Metin), haz. Rıdvan Canım, Ankara 2000, s. 133-135. (Buradaki parça nakledilirken satır sıra sayıları yazılmamış ve çeviriyazı işaretleri kullanılmamıştır. Ayrıca "gayyûr"u

Latîfî'nin Süleyman Çelebi hakkında verdiği bu bilgiler, konuya dair diğer eserlerde de büyük kısmı itibariyle tasvip ve tasdik edilerek aktarılmış; sadece söz konusu edebî şahsiyetin İvaz Paşa'nın oğlu ve Atâyî'nin kardeşi¹⁶, ayrıca Anadolu'da Türkçe ilk mevlid yazan şair olduğu kayıtlarına itiraz edilmiştir. Sırası gelince görüleceği gibi, 16. asır Osmanlı tarihçi, şair ve yazarlarından Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi'ye (ö. 1008/1600) göre, Atâyî'nin Süleyman Çelebi'nin küçük kardeşi olduğu iddiası, büyük bir hatadır. Çünkü babası İvaz Paşa (ö. 831/ 1428) öldüğünde Atâyî henüz genç yaşadadır. Süleyman Çelebi ise Sultan Murâd-ı Kadîm (I. Murad) devrindedir. (763-791/ 1362-1389). Latîfî sözünün aradaki çok seneye uydurulması mümkün değildir:

“Mevlânâ Latîfî kavlince bunlar nâzım-ı *Mevlûd-i Nebî* olan Süleymân Çelebi'nün küçük birâderidür. Hâlâ ki büyük hatâ itmişdür. Zîrâ ki anlar Sultan Murâd-ı kadîm devrindedür. Mâbeynindeki sinîn-i müteaddideye tevîkî mümkün degüldür.”¹⁷

[Muhterem Latîfî'nin sözüne göre, bunlar *Mevlûd-i Nebî*'yi nazmeden Süleyman Çelebi'nin küçük kardeşidir. Şimdi (öyle söylemekle) büyük hata etmiştir. Çünkü onlar (Süleyman Çelebi), Sultan I. Murad devrindedir. Aradaki çok seneye uygun getirilmesi mümkün değildir.]

İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1888-1977), eldeki vesikalar ve kabir kitabelerine göre Hacı İvaz Paşa'nın Bâlî, Mehmed, Mahmud, Bekir ve Atâî mahlaslı Ahî Çelebi adlı beş oğlu olduğunu tesbit etmiştir. Onun oğulları arasında Süleyman isimli biri yer almamaktadır.¹⁸ Bu hâl, Süleyman Çelebi'nin vezir İvaz Paşa oğlu olduğunu bildiren Latîfî'nin yanlış olduğunu, *Mevlid* sahibi söz konusu şairle Atâî'nin kardeşliği kaydını aradaki çok yıldan dolayı imkânsız bulan Gelibolulu Âlî'nin isabet ettiğini göstermektedir. Yine anılan makaledeki bilgiler, Süleyman Çelebi'nin babasının İvaz Paşa olmadığını ileri süren Ali Emîrî Efendi'nin itirazının da tarihî araştırma ve vesikalara dayandığını düşündürmektedir. Diyarbakırlı şair, yazar Ali Emîrî Efendi (1857-1924) Süleyman Çelebi hakkındaki bir kalem münakaşasında, onun babasının İvaz Paşa değil, Sultan I. Murad vezirlerinden Ahmed Paşa, Ahmed Paşa'nın pederininse Şeyh Mahmud olduğunu ileri sürmüştür:

“Süleyman Çelebi hazretlerinin pederi, Sultan Murâd-ı Evvel vüzerâsından Ahmed Paşa'dır. Onun pederi Rumeline mürûr eden Süleyman Paşa ibn Orhan Gâzî'nin büyük dayıları Şeyh Mahmud hazretleridir. İşte bu Şeyh Mahmud'dur ki yeğenlerinin Rumeli fütûhâtını tebriken;

Kerâmet gösterüp halka suya seccâde¹⁹ salmışsın

Yakasın Rumelinin dest-i takvâ ile almışsın

buyurmuşdur. Müşârün ileyh Şeyh Mahmûd'un pederi de müessis-i devlet-i Osmâniyye Osman Gâzî hazretlerinin kâinpederi ve husûsât-ı mülk ve saltanatda muâvin ve müsteşârı ve umûr-ı şer'iyede müftî-i müşkil-güşâsı olan Edebâlî Hazretleridir. Şimdi Allah için söylenilsin, böyle kâbirân an kâbirin büyük bir silsileye mensûb olan bir zât-ı 'âlikadra Sarmısakcızâdelik isnâdı nereden çıkıyor? Görülmüyor mu ki *Tezkire-i Latîfî*'de

gayur, “melâinnâs”ı mele'in-nâs, Hâtîfî'yi Hâtîfî, “ferri” “feri” şeklinde yazmak gibi bazı değişikliklerin yapılması gerekli görülmüştür.).

¹⁶ Latîfî, tezkiresinde Süleyman Çelebi'yi tanıtırken, “...şuarâ-yı sâbıkadan Atâyî'nün birâder-i kihteridür.” diyerek onun geçmiş şairlerden Atâyî'nin küçük kardeşi olduğunu söyler. (Latîfî, a.g.e., s.133). Fakat aynı eserde Atâyî hakkında bilgi verirken, bu defa onun *Mevlid*'i yazan Süleyman Çelebi'nin küçük kardeşi olduğunu şöyle söyler: “...merhûm Sultân Murâd Hâna vezir olan İvaz Paşa'nun veled-i halef-teri ve Mevlûd-i Nebî müellifi Süleymân Çelebi'nün birâder-i kihteridür.” (Latîfî, a.g.e., s. 395).

¹⁷ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, ts., Rûkn-i râbî', s. 239-240. (*Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1994, s. 119-120).

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Hacı İvaz Paşa'ya Dâir”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1959, c. 10, Sayı 14, s. 25-58.

¹⁹ Bu kelime aslı metinde sehven “semâda” şeklinde çıkmış.

Atâyî bahsinde Süleyman Çelebi hakkında ‘Vâlidlerine İvaz Paşa dirlerdi. Sultan Murâd’a vezîr olmuş idi’ ibâresi muharrerdir.

Gerçi Latîfi ‘İvaz Paşa’nın oğludur’ demesinde yanılmış ise de yine bir vezîr-zâde olduğunu göstermiştir ve zâten İvaz Paşa da Fakîh Süleyman Çelebi hazretlerinin amca-zâdelerindedir. Anlaşıyor ki, Latîfi’nin zühûlü yalnız pederleri ismini ‘Ahmed Paşa’ yazacak yerde ‘İvaz Paşa’ yazmasından ibâretidir.”²⁰

[Günümüz Türkçesiyle: Süleyman Çelebi hazretlerinin babası, Sultan I. Murad vezirlerinden Ahmed Paşa’dır. Onun babası, Rumeline geçen Süleyman Paşa ibn Orhan Gazi’nin büyük dayıları Şeyh Mahmud hazretleridir. İşte bu Şeyh Mahmud, yeğenlerinin Rumeli fetihlerini tebrik etmek üzere

Kerâmet gösterüp halka suya seccâde salmışsın

Yakasın Rumelinin dest-i takvâ ile almışsın

buyurmuştur. Adı geçen Şeyh Mahmud’un babası da Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi hazretlerinin kayınpederi, ülke ve saltanat meselelerinde yardımcı ve müsteşarı ve şer’î işlerde zorlukları çözücü müftüsü olan Edebâli Hazretleridir. Şimdi Allah için söylenilsin, böyle büyükten büyüğe büyük bir zincire bağlı olan değeri yüksek bir kişiye Sarmısakçızâdelik isnadı nereden çıkıyor? *Latîfi Tezkiresi*’nde Atâyî bahsinde Süleyman Çelebi hakkında ‘Vâlidlerine İvaz Paşa dirlerdi. Sultan Murâd’a vezîr olmuş idi’ ibaresinin yazılı olduğu görülmüyor mu?

Gerçi Latîfi ‘İvaz Paşa’nın oğludur’ demesinde yanılmışsa da yine bir vezir oğlu olduğunu göstermiştir ve zâten İvaz Paşa da Fakîh Süleyman Çelebi hazretlerinin amca çocuklarından. Anlaşıyor ki, Latîfi’nin unuttur gibi ihmali, yalnız babalarının ismini ‘Ahmed Paşa’ yazacak yerde ‘İvaz Paşa’ yazmasından ibarettir.]

58

Burada haklı olarak “Süleyman Çelebi’nin babasının İvaz Paşa değil, Ahmed Paşa olduğunu bildiren Ali Emîrî Efendi’nin delili nedir?” sorusu akla gelebilir. Ali Emîrî Efendi, anılan makalesinde bu konuda biri H. 795/M. 1392-93, diğeri H. 749/ M. 1348-49 tarihli iki “vakıfnâme”yi delil olarak göstermektedir. Bunlardan ilkinde, şahitler arasında yer alan Mevlânâ Süleymân Fakîh’in babasının adının Ahmed, ikincisinde yine tanıklar sırasındaki Ahmed’in babasının isminin Mahmud olduğu belirtilmiştir:

“*Mevlid* sâhibi Fakîh Süleyman Çelebi’nin vezir Ahmed Paşa’nın mahdûmu olduğu, Lala Şâhin Beğ bin İzzeddîn’in 795 tarihli vakıfnâmesinde şuhûd sırasında birçok fuzalâya takaddüm sûretiyle şöylece muharrerdir: ‘Mevlânâ Süleymân Fakîh bin Ahmed.’

Ve kezâlik diğeri Lala Şâhin Paşa bin Abdü’l-Mu’in’in 749 târihli vakıfnâmesinde dahi şuhûd sırasında müşârün ileyh Ahmed Paşa ile pederleri Şeyh Mahmûd’un imzâ ve isimleri şöylece muharrerdir: ‘Şehide bi-mazmûnihi Ahmed bin Mahmûd el-vezîr.’”²¹

Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi târîh-i edebiyat muallimi İbrâhim Necmi (Dilmen, 1889-1945), 1922’de bastırdığı *Târîh-i Edebiyyât Dersleri* adlı kitabında, Süleyman Çelebi’nin pederi hakkında güvenilmeye lâyık bilgilerin olmadığını belirterek babası ve kardeşine dair *Latîfi Tezkiresi*’nde verilen bilgiye şöyle itiraz eder: “Fakat kendisinin pederi hakkında itimâda şâyân

²⁰ Ali Emîrî, “Kiblelizâde Fuad Beğ’in ‘Süleyman Fakîh ve Mevlid-i Şerîf’ Makalesine Cevap”, *Osmanlı Târîh ve Edebiyat Mecmuası*, sene 1, 31 Kânûn-ı Sâni 1335 (31 Ocak 1919), aded 11, s. 198.

²¹ Ali Emîrî, a.g.e., s. 199. (Amasyalı Hüseyin Hüsâmeddin Bey, Koca Mehmed Paşa hakkındaki bir makalesinde, 741’de Nizâmeddin Ahmed Paşa bin Mahmûd’un vezir olduğunun kayden isbat edilmiş bulunduğunu belirtir: Hüseyin Hüsâmeddin, “Koca Mehmed Paşa”, *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, 1 Nisan 1332/ 14 Nisan 1916, nr. 37, s. 45. Burada adı geçen Nizâmeddin Ahmed Paşa bin Mahmûd’un, Ali Emîrî Efendi’nin bahsettiği “Ahmed bin Mahmûd el-vezîr” olduğuna söylemek mümkündür.

mâlûmât mevcûd değildir. *Latîfî Tezkiresi*'nde pederi Hacı İvaz Paşa olduğuna ve şair Atâyî'nin büyük birâderi bulunduğuna dâ'ir olan kayd, Süleyman Dede'nin Yıldırım Bâyezîd ve Sultan Süleymân-ı Evvel'e divân-ı hümâyûn imamlığı etmiş olmasına ve Sultan Mûsâ devrinden sonra bir daha târihlerde ismi geçmemesine, hâlbuki Hacı İvaz Paşa'nın Sultan Murâd-ı Sâni devrinde katledildiği ve o esnâda mahdûmu Atâyî'nin henüz genç bir delikanlı olduğu mukayyed ve mâlûm bulunmasına nazaran, i'timâda şâyân değildir."²²

Bu paragraftaki "...Sultan Mûsâ devrinden sonra bir daha târihlerde ismi geçmemesine..." ibaresi dikkat çekicidir. Yazar, "Süleyman Dede" isminin, Yıldırım Bayezid'in oğlu olan ve 813/1411'de sultanlığını ilan eden Musa Çelebi (ö. 816/ 1413) devrinden sonra bir daha tarihlerde geçmediğini belirtiyor.²³ Anılan cümlede dolaylı olarak ifade edilen gerçek, *Mevlid* sahibi şair Süleyman Çelebi'nin Âşık Çelebi Tezkiresi ve Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında Yıldırım Bayezid devri şairleri arasında tanıtıldığıdır. Henüz başka tarihî eser veya vesikalarla teyid edilmişse de Süleyman Çelebi'nin, Sultan Mehmed huzurunda bulunduğu, yüksek mevkilere eriştiği hususunda *Garîbî Tezkiresi*'nde verilen bilgiyi de nakletmiştik. 1530'lu yıllarda yazıldığı tahmin edilen *Garîbî Tezkiresi*'ndeki bu kayıt, şair Süleyman Çelebi'nin, Sultan I. Mehmed (Çelebi) devrine (1413-1421) erişmiş olabileceğini de düşündürmektedir.

Süleyman Çelebi'nin mevlidi konusunda hayli emek mahsulü, değerli bir kitabı bulunan Ahmed Ateş (1913-1966), adı geçen şairin H. 752/ M. 1351 yılından evvel doğmadığını "muhtakaktır" diye kesinlikle kabul ettiği için, vezir Ahmed Paşa b. Mahmud'un H. 749/ M. 1348 yılında öldüğünün bilindiğini belirterek Ali Emîrî Efendi'nin ortaya attığı bu iddiayı mümkün görmez ve "Süleyman Çelebi'nin babası, gerçekten Mahmud oğlu Ahmed Paşa adlı birisi ise, başka bir Mahmud oğlu Ahmed Paşa olmalıdır." tahmininde bulunur.²⁴

Latîfî'nin Anadolu'da Türkçe ilk mevlid yazan şairin Süleyman Çelebi olduğu şeklindeki iddiasının da itiraza uğradığını belirtmiştik. 14. asrın ikinci yarısı ve 15. asrın ilk çeyreği arasında yaşamış divan şairlerinden Ahmedî'nin (ö. 815/1412-13), *İskender-nâme* adlı mesnevisinin H. 847/ M. 1443 yılında istinsah edilmiş nüshasında²⁵ bir mevlid bölümü bulunmaktadır. Şair, bu mevlidi 810/ 1407-1408 senesinde Bursa'da ve Emîr Süleyman devrinde yazdığını, eserinin 615 beyitten meydana geldiğini bizzat bildirmiştir.²⁶ Bundan dolayı Anadolu'da Türkçe ilk mevlid yazan şairin Süleyman Çelebi değil, Ahmedî olduğu ileri sürülmüştür.²⁷ Ancak Latîfî'nin Ahmedî'ye ait *İskender-nâme*'nin bir nüshasındaki mevlidden haberdar olmaması mümkündür. Aynı haberdar olmayış hükmü "...Fakat Türkçe Mevlid Metinleri konulu doktora tezimi bitirdiğim ve Dr. ünvanını aldığım 1950 yılından bu yana Süleyman Çelebi'nin mezkûr eserinden daha eski tarih taşıyan Türkçe Mevlid karakterinde bir metne tesadüf etmedim."²⁸ diyen Necla Pekolcay (1925-2008)

²² İbrâhim Necmi, a.g.e., s. 38-39.

²³ Bu bilginin Köprülüzâde Mehmed Fuad ve Şehâbeddin Süleyman tarafından yazılıp 1914'te yayınlanmış *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı*'ndan alınmış olduğunu tahmin ediyoruz: "(...) Süleyman Çelebi fâsıla-i saltanatın ibtidâlarında vefât eylemiştir: Çünkü bir esere tezyilâtın icrâ edilebilmesi için mübdi'inden artık istifâde ihtimâlinin merfû' bulunduğu vârid-i hâtır olur. Bâ-husûs târihlerde onu Sultan Bâyezîd'in Emir Sultan devri şâiri diye göstermeleri, Mûsâ Çelebi zamânına kadar çıkmamaları bu iddiâmızın oldukça bir kavî delilidir. Hammer gerek Çelebi Mûsâ'nın, gerek Çelebi Sultan Mehmed'in zamân-ı saltanatında Süleyman Çelebi'nin ismini tekrâr etmemektedir." (Köprülüzâde Mehmed Fuad-Şehâbeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyyâtı*, İstanbul 1332/ 1914, s. 150).

²⁴ Süleyman Çelebi, a.g.e., s. 25.

²⁵ Ahmedî, *İskender-nâme*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. nr. TY 921.

²⁶ Daha fazla bilgi için bk. İsmail Ünver, "Ahmedî'nin İskender-nâme'sindeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1977, c. 25, s. 355-411.

²⁷ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, Ankara 2011, s. 31-32.

²⁸ Necla Pekolcay, a.g.e., s. 16-17; 29.

için de verilebilir. Vefatından iki-üç sene evvel (2005 veya 2006'da) Süleyman Çelebi'den önceki ve sonraki Türkçe mevlidler hakkında telefonla konuştuğumuz merhume Necla Pekolcay, *Ahmedî Mevlidi'nin İskender-nâme* adlı mesnevisi içinde yer aldığını, bundan dolayı Hz. Peygamber'in doğumu konusunda müstakil olarak yazılmış *Vesîletü'n-necât*'ın anılan türdeki ilk Türkçe eser sayılma vasfını değiştirmeyeceğini ifade etti. Aynı hükmü, 14. asır şair ve yazarlarından Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Sîretü'n-Nebî* isimli eserinde Hz. Peygamber'in doğumunu tasvir eden ve dünyaya gelişinden duyulan sevinci dile getiren manzum parça için de ileri sürmek mümkündür: Bu, siyer türündeki bir kitabında bulunduğu ve Hz. Peygamber'in doğumunu anlatmak için yazılmış müstakil bir eser olmadığı için, ilk mevlid sayılmaz.

Burada *Vesîletü'n-necât*'ın yazılış yılı kabul edilen H. 812/ 1409-10 senesinin bütün yazma mevlid nüshalarında bulunmadığını²⁹ hatırla(t)mak, söz konusu eserin başka bir zaman zarfında yazılmış olması ihtimalini de gözden uzak tutmamak gerekir. 20. asrın ilk çeyreğinde yazılmış bazı edebiyat tarihleri ve onlara benzer biçimdeki ders kitaplarında³⁰ Süleyman Çelebi'nin bu eserine verdiği isim, onu tamamladığı yıl ve şehirden bahsedilmeyişi de söz konusu beyitlerin bütün nüshalarda yer almadığını düşündüren deliller arasındadır. Müstensih ve mevlidhanların asırlar boyunca müdahaleleriyle birbirinden az- çok farklı hâle gelen *Süleyman Çelebi Mevlidi'nin* metnini mümkün olduğu kadar aslına uygun şekilde ortaya koyabilmek için gayret sarf eden ve bu çalışmasını 1306/ 1888 yılında tamamlayan Rızâ Efendi'nin verdiği şu bilgi de söz konusu isim ve H. 812 senesinin bütün yazmalarda bulunmadığına delâlet etmektedir:

“Bu tatbîkın bir kat daha ikmâli için yakın mahallerden başka Bağdad'a kadar bilâd-ı baideden de araştırıldığı sırada Ayıntâb şehrinde muahharan bulunup gelen nüsha-ı kadîmede

Hem sekiz yüz on ikidür târihi

Bursa'da oldı temâm bil ey ahi

beyti muharrer olmağla ‘intikâl-i Emîr’ 833 hesâbınca Hazret-i Emîr'in âlem-i bekâya irtihâllerinden yirmi bir sene mukaddem te'lîf buyurulduğu ve huzûr-ı pür-nûrlarında da bi'd-defaât kırâat olunduğu anlaşılır.”³¹

[Bu (birbirinden farklı mevlid yazmalarını aslına) benzetme işinin bir kat daha tamamlanması için, yakın yerlerden başka Bağdad'a kadar uzak beldelerden de araştırıldığı sırada Ayıntab (Antep) şehrinde sonradan bulunup gelen eski nüshada, “Hem sekiz yüz on ikidür târihi/ Bursa'da oldı temâm bil ey ahi” beyti yazılı olduğundan, (vefatına düşürülen) ‘intikâl-i Emîr’ 833 hesabına göre Hazret-i Emîr'in ebedî kalıcılık âlemine göçlerinden yirmi bir sene önce yazıldığı ve nurla dolu huzurlarında da defalarca okunduğu anlaşılır.]

Michigan Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan ve *Vesîletü'n-necât*'ın “en eski nüshası” olduğu ileri sürülen³² yazmanın sonunda (s. 106-107) da adı, yazılış yılı ve yerini bildiren beyitlerin bulunuşu, gerçekten söz konusu isim, telif tarihi ve şehrinin doğru olduğunu düşündüren bir delildir.

²⁹ Mesela Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Ayasofya Bölümü nr. 3485'te bulunan ve H. 916/ M. 1510-11 yılında; ayrıca İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 136'da yer alan ve H. 1044/ M. 1634- 35'te istinsah edilen nüshada mevlidin adı, yazıldığı yıl ve şehre dair beyitler yoktur.

³⁰ Şehabeddin Süleyman, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, 1328/ 1910, s. 32-36; Fâik Reşad, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*, İstanbul, Zarâfet Matbaası, ts., s. 65-69; Köprülüzâde Mehmed Fuad- Şehâbeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyâtı*, İstanbul 1332/ 1914, s. 142-150; İbrâhim Necmi, a.g.e., s. 38-41; Hıfzı Tefîk, Hamâmizâde İhsan, Hasan Âli, *Türk Edebiyâtı Numûneleri*, İstanbul 1926, s. 214.

³¹ *Musahhah Mevlid-i Şerîf*, nşr. Rızâ Efendi, Mahmud Bey Matbaası 1324/ 1906, s. 29.

³² M. Fatih Köksal, Rifat Kütük, “Vesîletü'n-Necât'ın En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi'nin Bilinmeyen Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2022, Sayı 28, s. 393-430.

3- Âşık Çelebi Tezkiresi- Garîbî ve Latîfî Tezkiresi'nden yirmi küsur sene sonra, H. 976/ M. 1568 yılında Âşık Çelebi'nin (926-979/1520-1572) kaleme aldığı *Meşâirü'ş-şuarâ*'da ise Yıldırım Bâyezid devri (1389-1403) şairlerinden bahsedilirken bir örnek olarak mevlid sahibi "Süleyman Fakîh" anılmıştır. Dedesinin babası Seyyid Mehmed Nattâ 14. asır sonunda Emir Sultan'la Bursa'ye gelerek yerleşmiş bir seyyid olan Âşık Çelebi, Süleyman Fakîh'in hayatı hakkında Yıldırım Bâyezîd'in kendi imamı ve Bursa'da yaptırdığı Ulucami'nin hocası olduğu bilgisini verir. Mevli-dinin halk arasında "Süleyman Mevlidi" diye tanındığını, o mübarek manzumeyi bunca belâgatli şairin mevlidlerinin ortadan kaldıramadığını ve rağbetten düşüremediğini anlatır; *Süleyman Fakîh Mevlidi*'nin her sene İslâm memleketlerinde binlerce yerde okunduğunu söyler:

*"Ba'dehu felek-i râbî-i sipihr-i devr-i Osmâniyân Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân zemânunda zuhûr-ı saltanatları ke'ş-şemsi fi râbî'ati'n-nehâr idi ve avzâ ve elvânları âlemde âşkâr idi. Çâr-bâliş-i müttekâ-i saltanatı koltuğuna aldı, sadâ-yı şevket ve şükûh-ı hareket ü sükûnu reb'-i rub'-ı meskûna âvâze saldı. Herkes âsâr-ı terbiyet-i mihrden neşv ü nemâ ve inti'âş u intişâ bulmak lâzım olduğuna binâ'en eşi'ât-ı şems-i devletlerinden şuarâya dahi bi-hasbi'l-isti'dâd hisse-i feyz irüp ba'z-ı âsâr zuhûr itdi. Cümleden biri merhûm-ı merkûmun kendi imâmı Süleymân Fakîh'dür ki fevtinden sonra Burusa'da binâ itdüğü Câmî-i Kebîrün imâmı ve beyne'n-nâs 'Süleymân Mevlidi' dimekle ma'rûf Mevlid'ün nâzum-ı nazm-ı pür-intizâmı idi. Mevzû'ı şerefine mahmûl olduğundan gayrı ne niyyet-i hâlisaya makrûn olmuşdur ki ol mübârek nazmı bu kadar şu'arâ-yı belâgat-şi'ârün mevlidleri vâki' olmuşdur, birisi nesh itmemişdür ve revâc-ı bâzârın kesâda virüp akdın fesh itmemişdür. Her yıl memâlik-i İslâmiyyede niçe niçe bin bin meclisde kırâ'at olunur. Ol mecâlisde olan merâtib çend ü çûndan efzûn ve devâ'ir-i a'dâd ü ta'dâddan bîrûn enfûsün enfâsı adedinceduâlar kılınur."*³³

61

Bu kayıtlar, Latîfî tarafından "Süleyman Çelebi" adıyla tanıtılan şairin "Süleyman Fakîh" ismiyle de anıldığını, mevlidinin bir buçuk asır zarfında ne kadar büyük bir şöhrete eriştiğini göstermektedir.

Molla Arab Vâiz'in Mevlidi ve Üsküplü Atâ'nın Tenkidi

Âşık Çelebi'nin tezkiresinde "*Süleyman Mevlidi*"yle alâkalı anlattığı bir vakadan, umumi olarak beğenilen ve övülen bu eserin 16. asrın ilk yarısında, galiba bazı "Mevzu (asılsız) rivayetleri içine alıyor" düşüncesiyle tenkide uğradığı da anlaşılmaktadır: *Meşâirü'ş-şuarâ* yazarı Âşık Çelebi'nin naklettiğine göre, Monla Arab Vâiz, "*Süleyman Mevlidi*"nin bazı yerlerinde kusur bulmuş ve kendisi bir mevlid yazarak olabilecek yanlışlarını düzeltmesi ricasıyla "İslah mahalline mum yapıştırsın." diye kitapçığını şair Üsküplü Atâ'ya göndermiştir. Monla Arab Vâiz'in nazmunun zayıflığını ve tertibinin gevşekliğini ilk bakışta gören Atâ, bu eserin tamamını erimiş muma batırıp onu yine sahibine yollamıştır. Bazı yazarlar ve edebiyat tarihi araştırmacıları tarafından Üsküplü Atâ'nın mevlid nazmettiği şeklinde hatalı anlaşılan bu parçayı, *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nden aynen nakletmeyi gerekli buluyoruz:

"Mervîdür ki Monla Arab Vâiz, ki fenn-i va'zda İbn Cevzi ve Sa'âlebi geçerdî; belâgatde Asma'î ve Câhuz, Süleymân Mevlidi'nün ba'z(ı) yerine dahl idüp kendi bir mevlid nazmeyler. Egerçi zu'munca bülegâ-yı Acem'i göze göstermez, belki fusahâ-yı Arab'a vücûd virmez ammâ bu yüzdən nefsin kezm eyler ki Atâ merhûma irsâl idüp 'Bizüm bu fende çendân mümâresetimüz ve nazm ile münâsebetimüz yokdur. Eğer beşeriyet mücebi kusûr u fütûr var ise, tenkîh buyursunlar, islâh mahalline mum yapışdırsunlar' dir. Risâle Atâ'ya vardukda, bâdî nazarda nazmunun rekâketi ve tertibinün sehâfeti ma'lûm olup cümlesin erimiş

³³ *Meşâirü'ş-şuarâ- Âşık Çelebi Tezkiresi*, nşr. G. M. Meredith Owens, London 1971, c.1, vr. 19b-20a.

*muma bandırup yine göndürür kendiyе. Vâiz-i merhûm birkaç gün Atâ'yı ikfâr ü zemme hasr idüp kürsîyi kıssa-hân meclisine döndürür...*³⁴

Kınalızade Hasan Çelebi (953-10 12/1546-1603) de tezkiresinde bu hadiseyi -büyük bir ihtimalle *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nden naklen- anlatırken Molla Vâiz-i Arab'ın, *Süleyman Çelebi Mevlîdî*'ni "Ahbâr-ı mevzûayı müstemildir", yani uydurma haberleri içine almaktadır diye ayıpladığını ve kendisinin bir mevlid yazdığını belirtir:

*"Vâiz-i Arab, Süleymân Çelebi'nün mevlûdine 'Ahbâr-ı mevzûayı müstemildir' diyü dahl idüp kendüsi mevlûd nazm itdikde 'Bizüm arüz ve eş'âr ve san'at-ı şîrle şî'ârumuz yokdur. Eger beşerîyyet muktezâsı üzre hatâ vâki' oldıysa ser-i engüşt-i islâhla tashîh ve ba'z(i) yerinde haşv ü tekrâr var ise tenkîh eylesiz' diyü hazmen li-nefsihi mezbûra gönderir. Merkûm dahi rekâket ve sehâfet-i nazm-ı mezbûrı ma'lûm idindikde cümlesi muhtâc-ı islâh olduğundan kinâyet idüp kitâbı balmumuna banup merhûma irsâl itdikde mezbûrı meclis-i va'zında ikfâr idüp âlemi başına teng ü târ itmiş idi."*³⁵

Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi Tezkiresi'ndeki bu fıkra, Şemseddin Sâmî'nin (1850-1904) *Kâmûsü'l-a'lâm* adlı eserinde, şair Üsküplü Atâ biyografisinde hayli hatalı anlaşılmış ve anlatılmıştır: "Süleyman Çelebi'nin *Mevlûd* manzûmesine dahledip ahbâr-ı mevzûayı câmi' olduğunu iddiâ etmekle, kendisi buna bedel bir manzûme nazmederek, nazımca hatâsı var ise, tashîh etmek üzere, mûmâ ileyh Süleyman Çelebi'ye göndermiş, ve Süleyman Çelebi bu manzûmenin serâpâ muhtâc-ı tashîh olduğunu beyanla iâde ve kendisini meclis-i va'zında tekfir etmiş olduğu mervîdir."³⁶

[Süleyman Çelebi'nin *Mevlûd* manzumesine sataşıp onun asılsız haber(rivayet)leri derleyici olduğunu iddia etmekle, kendisi buna karşılık bir manzume nazmederek, nazım yönünden hatâsı varsa, düzeltmek üzere, sözü edilen Süleyman Çelebi'ye göndermiş ve Süleyman Çelebi bu manzûmenin baştan ayağa kadar düzeltmeye muhtaç olduğunu söyleyerek geri vermiş; kendisini vaaz meclisinde kâfir saymış olduğu rivayet edilmiştir.]

Görülüyor ki bu uzun cümlede –aralarında bir asır kadar fark bulunan- Süleyman Çelebi'yle Üsküplü Atâ aynı çağda yaşamış gibi gösterilmiş... Üsküplü Atâ'nın Süleyman Çelebi'nin Mevlid manzumesine "Asılsız rivayetleri tolayıcıdır" diye sataştığı, kendisinin bunun yerini tutacak bir şiir yazıp nazım bakımından yanlışı varsa düzeltmesi için adı geçen şaire gönderdiği belirtilmiş. Süleyman Çelebi'nin bu manzûmenin baştan ayağa kadar düzeltmeye muhtaç olduğunu söyleyerek geri verdiği, o şahsın vaaz meclisinde bu sözü dile getiren kişiyi kâfir saymış olduğu anlaşılmıştır. Hâlbuki Süleyman Çelebi mevlidinin "mevzû" (asılsız, uydurma) rivayetleri toplayıcı olduğunu söyleyen ve onun yerine mevlid yazan kişi, şair Üsküplü Atâ değil, Molla Arab Vâiz'dir. Molla Arab Vâiz'in yazdığı ve okuyup düzeltmesi ricasıyla gönderdiği Mevlidi balmumuna batırıp sahibine iade eden şahıs ise Üsküplü Atâ'dır. Üsküplü Atâ'nın bu davranışı üzerine Molla Arab Vâiz onu vaaz meclisinde kâfir saymıştır.

Köprülüzâde Mehmed Fuad (Köprülü, 1890-1966), tahminimize göre, bu fıkrayı hatalı anladığından, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Üsküplü şair Atâ'yı -Âşık Çelebi Tezkiresine atıfta bulunarak- "mevlidci" diye vasıflandırmıştır: "Garb Türkleri arasında, Yesevî

³⁴ *Meşâ'irü's-suarâ- Âşık Çelebi Tezkiresi*, a.g.e., vr. 177a-b.

³⁵ Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-suarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1989, c. 2, s. 638. (Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Rabia Doğru, "Kara Vâiz ve Mevlid'i", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, Sayı 39, s. 221-250).

³⁶ Ş. Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul, 1311/ 1894, c. 4, s. 3158.

ahfâdından olarak, *Tecnîsât-ı Kâtibî* tarzında *Tuhfetü'l-uşşâk* adlı bir eser yazan mevlidci Üsküplü şâir Atâ'yı görüyoruz.³⁷ Köprülü'nün, daha sonra yazdığı bir ansiklopedi maddesinde de Üsküplü Atâ'yı da mevlid sahibi birkaç şair arasında anması, tahminimize göre, yine *Âşık Çelebi Tezkiresi* Atâ'yı Üskübî bahsindeki anektodu hatalı anlamasının sonucudur: "Süleyman Çelebi *Mevlidi*'nin halk arasındaki şöhretini görerek başta Akşemseddin-zâde Hamdî olduğu halde, Üsküplü Atâ ve Saruhanlı Keşfi de mevlid manzûmeleri yazmışlarsa da, onun yerini tutamamışlardır."³⁸

Bu kayıtlar, Latîfî, Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî gibi tezkire ve tarih yazarlarından umumiyetle beğenildiğini, aynı türdeki eserlerin hepsinden üstün tutulduğunu öğrendiğimiz *Süleyman (Çelebi) Mevlidi*'nin 16. asrın ilk yarısında bir vaizin "Asılsız ve uydurma haberleri bir araya getirmiş..." manasında tenkidine uğradığını göstermektedir. Bu konuda yapılan akademik bir çalışmada Süleyman Çelebi'nin *Mevlid* adıyla meşhur eserinde hadis ilmi ölçüleri yönünden sahih olanlar yanında bazı zayıf ve mevzu (uydurma) rivayetlerin de yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.³⁹

Osmanlı edebiyatı tarihi hakkında Köprülüzâde Mehmed Fuad ve Şehâbeddin Süleyman (1885-1919) tarafından 1914'te yayınlanan bir kitapta da Süleyman Çelebi'nin Hz. Peygamber'in doğum menkıbelerini söylerken tarihi tamamen gözetmediği, bazan hayal gücü ve kalbinin ateşiyle onu değiştirdiği belirtilir:

"Süleyman Çelebi'nin mevlidi ciddî bir teessürün, bir teheyyücün eseridir. Eserde Hazret-i Fahr-i Kâ'inât hakkında şedîd bir aşk mevcûddur, Çelebi Sultân-ı Enbiyâya muhabbeti bütün rûhiyle, bütün mevcûdiyetiyle hissetmiş; ondan sonra bize nakleylemiştir. (...) Süleyman Çelebi'de bir mütefekkinden ziyâde bir şâir rûhu yaşıyor, o bize Hazret-i Peygamber'in menâkıb-ı velâdetini söylerken tamâmîyle târîhe riâyet etmiyor, bâzan muhayyilesiyle, kalbinin âteşiyle onu tağyîr ediyor."⁴⁰

63

Ömer Fuâdî: "Kitâbın sıdkla yazmış o hazret"

Süleyman Çelebi Mevlidi, her ne kadar nadiren "İçinde mevzu (uydurma) haberler var" gibi bir tenkide uğramışsa da asırlardan beri birçok şair, yazar, edebiyat tarihçisi ve tenkitçi tarafından övülerek anılmış; onun bu konuda yazılmış eserlerin en güzeli olduğu belirtilmiştir. Sonraki sayfalarda tarih, bibliyografya, vefeyatname, seyahatname vb. türlerde eserler telif etmiş âlim, şair ve yazarların Süleyman (Çelebi) Mevlidi hakkındaki fikir ve takdirlerini aktaracağız. Burada zaman sırasını gözeterek bir edebî şahsiyetin bahis konusu esere dair övücü sözlerini nakletmek istiyoruz. 16. asrın ikinci ve 17. asrın ilk yarısında yaşamış Kastamonulu Ömer Fuâdî (ö. 1046/1636), H. 989/ 1581 yılında yazdığı *Risâle-i Hâbiyye* adlı mesnevisinde, 13. yüzyıldan kendi zamanına kadar gelmiş geçmiş bazı âlim, şair, sultan ve yazarlardan bahsederken, *Mevlid* sahibi Süleyman Efendi'yi şöyle anmaktadır:

"Veliyyu'llah biri dahi Süleymân
Velâyet tahtına lâyık o sultân

Muhammed mevlidin nazm ile yazdı
Gülâb-ı verd-i Hak'dan sükker ezdi

Vilâdet ile mi'râcında el-hak
Kamu akvâli hakdur bil muhakkak

³⁷ Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918-19, s. 87.

³⁸ M. Fuad Köprülü, "Türkler (Türk Edebiyatı)", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 12/II, s. 557.

³⁹ Halil Şirin, *Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necat (Mevlid-i Şerif) Adlı Eserindeki Hadis Dayanakları ve Değerlendirilmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Isparta 2016.

⁴⁰ Köprülü-zâde Mehmed Fuad-Şehâbeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyatı*, İstanbul 1332/1914, s. 146.

*Kitâbın sıdkla yazmış o hazret
Anun-çün buldı âlem içre rağbet*⁴¹

[Allah dostlarından biri de Süleyman Efendi'dir. O sultan, velilik tahtına lâyıktır. Hazret-i Muhammed'in (s.a.v.) doğumunu şiir şeklinde yazdı. Hak gülünün suyundan şeker ezdi. (Hoşa gidecek biçimde güzel ve tatlı sözler söyledi). Hakikaten (Hz. Peygamber'in) doğumu ve miracı konusundaki bütün sözlerinin şüphesiz gerçek olduğunu bil. O hazret, kitabını doğruluk, bağlılık ve halislikle yazmış... Bundan dolayı Mevlidi dünyada herkes tarafından rağbet gördü...]

4- Gelibolulu Âlî, *Künhü'l-ahbâr*-

16. asrın Edirneli Sehî, Bağdatlı Ahdî, Kınalızade Hasan Çelebi gibi edebî şahsiyetlere ait şair tezkirelerinde Süleyman Çelebi'nin hayatı ve eser(ler)i konusunda bilgi verilmemiştir. Aynı yüzyılın tanınmış şair, tarihçi ve yazarlarından Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinde Süleyman Çelebi'yi Yıldırım Bâyezîd devri (1389-1403) şairleri arasında tanıtır. Âlî Efendi, 1000-1008 (1591-1599) yılları arasında yazdığı bu meşhur eserinde, muhtemelen *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nden naklen, Süleyman Çelebi'nin Yıldırım Bâyezîd'in sağlığında divan-ı hümayun imamı, anılan sultanın vefatından sonra, Bursa'da yaptırdığı caminin hocası olduğunu belirtir. Mevlidin yazılışına yol açan iddia sahibinin "tâcir-i Acem", Latîfi'nin sözüne göre ise kürsüde oturan bir vaiz olduğunu bildirir. Mustafa Âlî, mevlidin yazılmasına sebep olan hadiseyi *Latîfi Tezkiresi*'ne uygun şekilde, kısaltarak anlattıktan sonra Süleyman Çelebi'ye ait eserin aynı türdeki kitaplardan üstünlüğünü belirtir ve "Sanki Mukaddes Ruh'un (Cebrâil'in) öğretimi ile söylemiştir!.." manasında bir cümle kurarak İlâhî ilham eseri olduğunu anlatır:

"Haft olmaya ki Osmân Han ve Orhan Han ve Sultân Murâd Han zamânlarında şuarâdan kimse zuhûrı ma'lûm degüldür. Mücerred sâde nazma kâdir ba'zı varsagı-gûlar dahi şöhet bulmamışdur. Zîrâ ol zamânda sükkân-ı mülk-i Rûm ekseriyâ guzât-ı Etrâk ü Tatar idügi ma'lûm ve sâ'ir ehâl-i merzubûm ise evlâd-ı kefereden zuhûr itmiş bir bölük sâde-levh idükleri mefhûm olmagın içlerinde şi'r-şinâsları bile ma'dûm idi. Nazma râgıbları hod safahât-ı rûzgârda bi'l-küllüyye mektûm idi. Ana binâ'en şâ'ir nâmuna bir ferd yoğ idi. Tâ Bâyezîd Han zamânına gelince ve Timur Hanla ba'z-ı şu'arâ'-i Acem mülk-i Rûma dâhil olunca sâhib-mahlas kimse yoğ idi. Ammâ bunlar zamânında ba'zı kimesne beydâ-i peydâ oldı. Pes bu zümreden biri Süleymân Çelebi cenâblarıdur ki Yıldırım Bâyezîd Hân'un zamân-ı sıhhatinde dîvân-ı hümayûn imâmı idi. Ba'dehu Yıldırım Hân'un fevtinden sonra Burusa'da ihyâ itdügi câmi'un imâmı oldı. Ol târîhde rağbet-i eş'âr diyâr-ı Acemde idi ve bâzâr-ı Rûmiyânda es'âr-ı eş'ârda çendân kıymet yoğ idi. Ammâ mezbûr Süleymân Çelebi merzubûm-ı Rûm'un yalnız yügrügi olup Süleymânlık iderdi. Zahîri olan sâhib-i serîrûn hüsn-i iltifâtına mukârin olmağla Hâkânî gibi kâmrânlık iderdi. Hikmet-i Hudâ ol târîhde bir tâcir-i Acem, Latîfi kavlince kürsî-nişin bir vâ'iz-i muhterem لا نفرق بين احد من رسله nass-ı şerîfi tefsîrinden dem ururken ma'nî-i şerîfini vech-i âhara tahvîl idüp ya'nî ki تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض nass-ı kerîminden gaflet ider ve Hazret-i Îsâ'yı server-i enbiyâdan tafdîl idüp Burusa halkınun itikâdına ihtilâli virüp nice felsefiyyât söyler. Mezbûr Süleymân Çelebi (Bevt:)

Ölmeyüp Îsâ göge bulduğı yol

Ümmetinden olmag için idi ol

beytini bedîhe nazm itmiş. Kibâr ü sıgâr pesend-i bî-şümâr itmegin Mevlûd-i Nebî hudmetini kendüye lâzım itmiş. El-hak bir kitâb-ı müstetâb itmişdür ki lisân-ı kalemden beyâz-ı raka-gelmesi bir sâat-i saîdde vukû' bulup belki ekser-i kevâkibiün burc-ı şerefde ittifâkına

⁴¹ Ömer Fuâdî, *Risâle-i Hâbiyye*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Dügümlü Baba, nr. 320, vr. 93a.

râst gelüp âsâr-ı nuhûsetden müberrâ zamânda gelmişdür ki sâl-be-sâl niçe bin mecâlis-i vâcibü'l-iclâlde okınur. El-hak mü'essir edâlar ile nazm eylemişdür. Niçe Mevlûd-i Nebiyy-i manzûm dahi var iken birisi ne ele alınur ve ne kimsenün gözine dokunur. Gûyâ ki ta'lîm-i Rûh-ı Kudsi ile söylemişdür.”⁴²

Mustafa Âli Efendi, anılan tarihinde Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın (ö. 761/1360) Rumeli'ye geçişini anlatırken, *Mevlid* sahibi Süleyman Çelebi'yi onunla aynı zamanda yaşamış ve meşrebi (huyu) bir gösterir. Süleyman Çelebi'nin ara-sıra Süleyman Paşa'nın meclisinde bulunup onunla sohbet ettiğini de belirtir:

“Hattâ nâzım-ı Mevlûd-i Nebi Süleymân Çelebi ki müşârun ileyh Süleymân Paşa-yı gâzînin semiyî-i hem-meşrebi ve ahyânen ser-halka-i bezmine dâhil olup musâhabetiyle şeref kesh iden hem-nâm-ı müeddebi idi, mücâhid-i büzürgvârun Rûm ili yakasına geçdüğünü işi[t]di, tehniyet-i gazâyâ duâ-nâme-i bihemtâ inşâ idüp münâsebetle bu matla'-ı garrâyı imlâ itmiş idi. Beyt:

*Velâyet gösterüp halka suya seccâde salmışsun
Yakasın Rûm ilinün dest-i takvâ ile almışsun”⁴³*

Burada anlatıldığı gibi mevlid sahibi Süleyman Çelebi, hakikaten Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın meclisinde bulunmuşsa, onun böyle bir sohbet halkasında yer aldığı sıralarda en azından yirmili yaşlarda, dolayısıyla kendisine ait olduğu iddia edilen bir beyte dayanılarak ileri sürüldüğü gibi⁴⁴ 1350'li senelerde değil, daha önce, 1320 veya 1330'lu yıllarda doğmuş olması gerekir. Ancak tarihçi Âli Efendi'nin anılan kitabının sonraki bir sayfasında verdiği bilgi, bu kaydı şimdilik temkinli karşılamayı gerektirici mahiyettedir. Mustafa Âli, adı geçen tarih kitabında Yıldırım Bâyezîd devri şairlerinin başında Süleyman Çelebi'yi tanıttıktan sonra onun dedesi Şeyh Mahmud'dan da bahseder. Burada yazarın verdiği çelişkili bir bilgi de dikkat nazarımızı çekmektedir:⁴⁵ Âli Efendi, eserinin daha önceki bir sayfasında (s. 46) Süleyman Paşa'nın gazilerle Rumeli'ye geçişini tebrik maksadıyla Süleyman Çelebi tarafından söylendiğini bildirdiği beytin sahibi olarak bu sefer Şeyh Mahmud'u göstermektedir:

⁴² Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e. s. 115-116. (Bazı küçük farklarla: *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, a.g.e., s. 101).

⁴³ Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., c. 5, s. 46.

⁴⁴ Raif Yelkenci, “Müslüman âleminde en çok okunan Türkçe eser: Süleyman Çelebi'nin Mevlid Manzumesi”, *En Son Dakika* gazetesi, 12 Ocak 1949. Yelkenci Mevlid'de “Yeğiklik dâhi geçti şöyle, hoca,/ İrişti (Şast) lık u oldu koca !” beytinin bulunduğunu, burada şairin yaşının altmışa vardığını söylediğini belirtmekte; eserin yazılış senesi olan 812'den “şast” (60) çıkarıldığında doğum tarihi olan 752'ye, yani miladi 1351 yılına ulaşıldığını anlatmaktadır. Ancak şairin *Mevlid*'i yazdığı zaman yaşının altmışa eriştiğini bildiren beyit, başka yazma nüshalarda bulunmamaktadır. Yine Yelkenci'nin yazısında andığı bu ve ondan bir önceki beytin farklı bir aruz kalıbıyla kaleme alınmış olması, sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Söz konusu beyitlere dayanarak şairin yaşı hakkında iddiada bulunmak mümkün değildir. (Bu mevzuda daha fazla bilgi için bk. Süleyman Çelebi, a.g.e., s. 25-27).

⁴⁵ Tarihçi Âli Efendi'nin eserinde rastladığımız başka bir çelişkisi, zaman zaman yanıldığına delâlet etmekte; Süleyman Çelebi'nin Süleyman Paşa meclisinde bulunduğu ve anılan devlet adamının Rumeli'ye geçişini tebrik maksadıyla bir dua-name yazdığı manasındaki sözlerini de ihtiyatla karşılamamıza sebep olmaktadır: Âli Efendi, Sultan Orhan zamanındaki (1324-1362) meşhur âlim ve büyük şeyhler arasında Hacı Bektaş'ı da tanıtmış; “Ve Yunus Emre hizmet-i âlilerinde iken terbiyetini Tapduk Emre'ye bunlar buyurmuşlardır.” diyerek Yunus Emre'yi Hacı Bektaş'la çağdaş olarak göstermiştir. (Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., c. 5, s. 57). Âli Efendi, yine adı geçen tarihinde -Tapduk Emre ve Yunus Emre'yi Orhan Gazi zamanındaki meşhur âlim ve büyük şeyhler bahsinde Hacı Bektaş'ı anlatırken yazdığını her nasılsa unutarak- Yıldırım Bâyezîd'in oğlu Emîr Süleyman (ö. 813/1411) zamanındaki şeyhlerden sayarak tanıtmıştır. (Gelibolulu Mustafa Âli, a.g.e., c. 5, 127-128). Orhan Gazi devriyle Emîr Süleyman'ın zamanı arasında en azından kırk küsur yıllık bir fark vardır. Tapduk Emre ve bilhassa onun halifeleri arasında gösterilen Yunus Emre'nin hem Hacı Bektaş'la çağdaş, hem de Emîr Süleyman zamanında yaşamış olması, aradaki fazlaca zaman farkından dolayı pek mümkün görünmemektedir.

“Ve mezbûr Süleymân Çelebi’nün Şeyh Mahmûd nâm ceddî egerçi ki şî’rle külli iştihâr bulmamış ve bir mahlas ihtiyâriyle ebyâtını tedvîne rağbet kılmamış, lâkin asrı halkınun zebân-ı vukû’una göre câ-be-câ ebyât ü matâli’ nazmına ikdâm ider imiş. Muhharrik râst geldükde temâm gazel dahi söyler imiş. Merhûm Süleymân Paşa bin Orhan Gâzî ki Rûmilini ve Gelibolî câniblerinde leb-i deryâyı gark-ı hûn eyleyüp kanlar saçan evvelâ anlardur ve mezâr-ı şerîfi Gelibolî’ya nısf menzil karîb olan Bolayır’da vâki’dur, sallar düziüp ashâb-ı cihâdla Rûmiline geçdükde mezbûr Şeyh Mahmûd tehniye-i gazâ hizmetini edâ idüp şehzade-i cihâd-iktirâna bir duâ-nâme yazup içinde bu matla’ı edâ kılmış: Beyt Velâyet gösterüp halka suya seccâde salmışsın Yakasın Rûmilinün dest-i takvâ ile almışsın”⁴⁶

Görüldüğü gibi, tarihçi Mustafa Âlî Efendi, Süleyman Çelebi’nin Şeyh Mahmud adlı dedesinin şair olarak tanınmamışsa da yer yer beyit ve matlalar nazmetmeye çalıştığını, gazel de söylediğini bildirmiş; Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın sallar hazırlayıp mücahitlerle Rumeli’ye geçişi ve oralarda askerî başarılar kazanması üzerine, bir duanama yazıp onu tebrik ettiğini de anlatmıştır. Âlî’ye göre, şu matla o duanamede yer almaktadır:

“Velâyet gösterüp halka suya seccâde salmışsın
Yakasın Rûmilinün dest-i takvâyile almışsın”

[Halka velilik gösterip suya seccade salmışsın. Rumeli’nin yakasını takva eliyle almışsın...]

66

Yıldırım Bâyezîd’in H. 802/M. 1399-1400 yılında Bursa’da yaptırdığı Ulucami’de imam olan, bazı nüshalarına göre *Vesilet’ü-necât* adını koyduğu mevlidini 812/ 1409-1410 yılında, yine anılan şehirde yazdığı bilinen Süleyman Çelebi’nin, H. 761/ M. 1360 yılında vefat ettiği anlaşılan Süleyman Paşa’yla görüşmüş, sohbet etmiş olması, imkânsız değil... Fakat söz konusu iki kişi arasındaki düşündürücü zaman farkından dolayı -bizce- rahatlıkla “mümkündür” denebilecek gibi de değildir. Süleyman Çelebi’nin doğum ve vefat yılının tereddüde mahal vermeyecek derecede bilinmeyişi, bu kaydı kesin olarak reddetmemeyi, ancak ihtiyatlı karşılamayı gerektiriyor.⁴⁷ Şunu da belirtmek lazımdır ki, Süleyman Çelebi’nin, isminin Şeyh Mahmud ve Orhan Gazi’nin oğlu Süleyman Paşa’nın Rumeli’ye geçtiği sıralarda hayatta olduğunu yine *Künhü’l-ahbâr* sahibinin bildirdiği dedesi, bahis konusu matlaı yazmış olabilir...

Gelibolulu Mustafa Âlî’nin kanaatince, Latîfi, Süleyman Çelebi’nin şair Atâyî’nin küçük kardeşi olduğunu yazmakla “büyük hatâ itmişdür.” Atâyî’nin vezirlerden Hacı İvaz Paşa’nın (ö. 831/ 1428) oğlu olduğu ve Sultan II. Murad devrinde (824-848/1421-1444, 850-855/1446-1451) yaşadığı, babası öldüğü sırada genç yaşta bulunduğu bilinmektedir. Süleyman Çelebi ise “Sultan Murâd-ı Kadîm”, yani I. Murad devrindedir. (Saltanatı 763-791/ 1362-1389). Bu iki kişinin arasında çok yıl farkı bulunduğundan kardeş olmaları mümkün değildir.⁴⁸

⁴⁶ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., *Künhü’l-ahbâr*, c. 5, s. 116. Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Fatih nr. 4225, vr. 36b-37a da göz önünde bulundurulmuştur. (Ayrıca ufak-tefek farklarla *Künhü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1994, s. 102).

⁴⁷ Eski edebiyatımızın tarihi hakkında bir eser yazan ve 1338/1922’de onu bastıran İbrâhim Necmi’ye göre, “Süleyman Dede”nin, Sultan Orhan devri adamlarından olup Süleyman Paşa’nın arkadaşı ve yukarıda bahsi geçen tebrik beytinin şairi olduğu rivayeti yanlıştır: “Sultan Orhan devri ricâlinde olup Süleyman Paşa’nun refikî ve bâlâdaki tebrik beytinin şâiri olduğu rivâyeti galatdır.” (İbrâhim Necmi, a.g.e., s. 39).

⁴⁸ *Künhü’l-ahbâr*, c. 5, s. 239-240. (*Künhü’l-ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, a.g.e., s. 119-120).

Süleyman Çelebi'nin Emir Süleyman'ın Nedimi Olduğu İddiası

Her ne kadar 15 ve 16. asır Osmanlı tarihleri ve şuara tezkireleri gibi biyografik kaynaklarında dayanağını göremediyssek de Süleyman Çelebi'nin, Emîr Süleyman'ın nedim ve musahibi olduğu, iltifatına mazhar şairler arasında yer aldığı manasındaki bilgiler de Avusturyalı şarkı-yatçı Hammer'in (1774-1856) *Devlet-i Osmâniyye Târîhi*, Mehmed Süreyyâ'nın (1845-1909) *Sicill-i Osmânî* ve Şemseddin Sâmî'nin (1850-1904) *Kâmûsü'l-a'lâm*'ı gibi hayli sonraki asır eserlerinde görülmektedir. Hammer, adı geçen tarihinde Yıldırım Bayezid'in oğlu Emîr Süleyman'dan bahsederken, onun iltifatlarına mazhar olan şairlerin başında Süleyman Çelebi'yi şöyle anar:

“Sarayında asrının en büyük şâirleri bulunurdu. Bunlardan bâzılarını yâd edeceğiz: İmam Süleyman Çelebi ki Orhan'ın silâh arkadaşı olan büyük pederi Mahmud, Orhanzâde Süleyman'ın Rumeli fethine ibtidâr etmek üzere Gelibolu'ya ilk mürûrunda bir nazm-ı irticâlî ile şehzâdeyi tebrîk eylemiş idi. Süleyman Çelebi velâdet-i [Hazret-i] Peygamberî hakkında ilk kitâb-ı manzûmun nâzımıdır. Şi'ri bugün dahi her vech ile müstahak olduğu bir şöhrete mazhardır.”⁴⁹

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*... adlı eserinde Süleyman Çelebi'nin “Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân imâmı olup sonra Şehzâde Emîr Süleymân'a nedîm ve musâhib oldu”ğunu belirtir.⁵⁰ Şemseddin Sâmî de *Kâmûsü'l-a'lâm*'da Süleyman Çelebi'yi tanıtırken onun Fetret Devri'nde (1402-1413) I. Bâyezîd'in oğlu Emîr Süleyman'ın himaye ve iltifatını gören şairlerden olduğunu söyler: “Fetret zamânında Emîr Süleymân bin Bâyezîd-i Evvel'in himâye ve iltifatına mazhar olan şuarâdandır.”⁵¹

Bu bilginin dayanağını, görebildiğimiz kadarıyla 16. asır biyografik ve tarihî kaynaklarında bulamadık. 16. yüzyılın meşhur edebî şahsiyetlerinden Âşık Çelebi (926-979/ 1520-1572), şuara tezkiresinde Mîr Süleyman'ın son derece ayyaş ve şairlerle birlikte yiyip içmeye meşgul olduğunu, Hamzavî ve Ahmedî kardeşlerin, Ahmed-i Dâî ve “Şeyhoğlu” diye tanınan, *Ferecnâme* adlı eserin sahibinin o sohbetlerde bulunduğunu anlatır.⁵² Gelibolulu Âlî de *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinde I. Bayezid'in oğlu Emîr Süleyman devrinde yaşayan, onun yeme-içme meclisinde bulunan şairler arasında Ahmedî, Hamzavî, Cemâlî ve Ahmed-i Dâî'yi sayar.⁵³

Garîbî'nin tezkiresinden, Süleyman Efendi'nin Sultan Mehmed huzurunda şiir söyleyip yüksek makamlara eriştiği kaydı; *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nden ise Süleyman Fakîh'in Yıldırım Bayezid'in kendi, vefatından sonra da Bursa'da yaptırdığı Ulucami'nin imamı olduğu bilgisini nakletmiştik. Yine bu iki biyografik kaynaktan farklı olarak Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinde Süleyman Çelebi'yi, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'yla meşrebi bir ve ara-sıra onun meclisinde bulunan bir kişi diye tanıttığına temas etmiştik. Ahmed Ateş'in (1913-1966) de dikkat çektiği gibi⁵⁴ Mevlid sahibi Süleyman Çelebi'nin Emir Süleyman'ın nedim ve musahibi olduğu, yani meclisinde bulunup onunla sohbet ettiği, himaye ve iltifatını gören şairler arasında yer aldığı

⁴⁹ Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, *Devlet-i Osmâniyye Târîhi*, terc. Mehmed Atâ, İstanbul 1329, c. 2, s. 105. (Latin harfli yayımı: Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul 1990, c. 1, s. 97).

⁵⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, İstanbul 1311, c. 3, s. 76. *Türk Edebiyatı Numûneleri* adlı lise ders kitabında da –muhtemelen doğrudan veya dolaylı olarak buradan naklen- Süleyman Çelebi'nin bir müddet Bursa'daki Ulucami'de imamlık etmiş, daha sonra Birinci Süleyman'ın sarayında bulunmuş olduğu belirtilmiştir. (Hıfzı Tefvîk v. dğr., *Türk Edebiyatı Numûneleri*, İstanbul 1926, s. 214).

⁵¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul 1311/ 1894, c. 4, s. 2620.

⁵² *Meşâ'irü'ş-şuarâ- Âşık Çelebi Tezkiresi*, a.g.e., c. 1, vr. 20a.

⁵³ Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., c. 5, 128-130. (*Künhü'l-ahbâr*'ın *Tezkire Kısmı*, a.g.e., s. 105-107).

⁵⁴ Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-necât, Mevlid*, a.g.e., s. 27-28.

bilgisi, *Künhü'l-ahbâr*'daki bu kayıt⁵⁵ ve ondan nakilde bulunan Bursalı İsmâil Belîğ'in *Güldeste*'sindeki şu cümleden çıkmış olmalıdır: "Süleymân Paşa-yı gâzînün hem-meşrebi ve ahyânen ser-halka-i bezmine dâhil olup musâhabetiyle şeref kesb iden hem-nâm-ı mü'eddebi idi."⁵⁶

[Gazi Süleyman Paşa'yla huyu bir ve ara-sıra onun meclisinin halka başına girip sohbetiyle şeref kazanan edepli adaşydı.]

Süleyman Çelebi'nin, 760/ 1359 yılında vefat eden Süleyman Paşa'yla görüşmesinin mümkün olmadığını, anılan zamanda belki doğmamış veya belki de bir-iki yaşlarında bulunduğunu ileri süren Ahmed Ateş'e göre, sonraki yazarlar bu imkânsızlığı ortadan kaldırmak için onu Emîr Süleyman'a musahip ve nedim yapmışlardır. 16. asır kaynaklarında rastlanmayan, ancak 19 ve 20. asırda yazılmış bazı eserlerde görülen Süleyman Çelebi'nin Emîr Süleyman'ın nedimi olduğu, himaye ve iltifatına mazhar şairler arasında bulunduğu bilgisi, iki sebeple akla uygun görünmemektedir: Birincisi, Emîr Süleyman, daha ziyade Bursa dışındaki şehirlerde vazifeli olarak bulunmuş; Süleyman Çelebi'ninse Bursa'dan dışarı çıktığına dair bir bilgi yoktur. İkinci sebep ise Emîr Süleyman'la Süleyman Çelebi arasındaki meşrep farklılığıdır: Emîr Süleyman'ın zevk u safa, yiyip içme ve eğlenceye düşkün bir şehzade idüğü bilinmekte; böyle sefihçe bir hayat tarzını benimsemiş kimseyle Yıldırım Bayezid'in imamlığında ve Bursa'da yaptırdığı Ulucami'nin imametinde bulunduğu, diğer taraftan Emir Sultan'a bağlı bir derviş olduğu bilinen, başka bir ifadeyle zahidçe bir yol tutan Süleyman Çelebi'nin uyuşması, pek mümkün görünmemektedir...

5- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*...

17. asır Osmanlı âlimlerinden Kâtip Çelebi (1017-1067/ 1609-1657), *Keşfü'z-zunûn*...'da "*Mevlûd[Mevlid]ü'n-Nebî Aleyhis's-salâtü ve's-selâm*" başlığı altında Süleyman Çelebi'nin eseri hakkında bilgi verir. Bunun, (Hicri) 800 yılından sonra vefat eden Bursalı Süleyman'ın Türkçe manzum eseri olduğunu belirtir. Süleyman Efendi'nin Sultan Yıldırım Bayezid'in imamı, daha sonra anılan hükümdarın Bursa'da yaptırdığı caminin hocası olduğunu, mevlidinin Anadolu'da meclis ve mahfil (toplanacak yer)lerde okunduğunu, diğer şairlerin aynı türdeki eserlerinin bu kadar rağbet görmediğini ve tanınmadığını anlatır:

ترکی منظوم لسلیمان الیرسوی المتوفی بعد سنة ٨٠٠ ثمانمائة
و كان اماما للسلطان بیلدیرم بایزید و بعده وفاته قطن بیورسه و صار
اماما لجامع السلطان المذكور و هولذی یتلی فی المجالس و المجامع
فی البلاد الرومية و قد نظمه غیر واحد من الشعراء لکن
لم یتلفت الی نظم احد سواه و لم یشتهر⁵⁷

Bu bilgilerin, *Âşık Çelebi Tezkiresi ve Künhü'l-ahbâr* gibi 16. asır biyografik ve tarihî kaynaklarından alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat söz konusu parçada ilkin Süleyman Çelebi'ye ait mevlidin "*Mevlûdü'n-Nebî*" adıyla tanıtılması, sonra şairin isminin "Süleymânü'l-Bursevî" (Bursalı Süleyman) şeklinde ve kendisinin H. 800/ M. 1397-98'den sonra vefat ettiğinin bildirilmesi, dikkat nazarımızı çekmektedir. Süleyman Çelebi'nin, H. 802/ 1399-1400'de Bursa'da yapılan Ulucami'de, Yıldırım Bayezid'in (ö. 805/ 1403) ölümünden sonra imamlık ettiği belirtildiğine göre, vefat yılının "805'ten sonra" manasında kaydedilmesi uygun olurdu. *Mevlid* sahibi şai-

⁵⁵ "Hattâ nâzım-ı *Mevlûd-i Nebî* Süleymân Çelebi ki müşârun ileyh Süleymân Paşa-yı gâzînün semiyi-yi hem-meşrebi ve ahyânen ser-halka-i bezmine dâhil olup musâhabetiyle şeref kesb iden hem-nâm-ı müeddebi idi." (Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., c. 5, s. 46).

⁵⁶ Seyyid İsmâil Belîğ Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hudâvendigâr Vilâyeti Matbaası 1302, s. 145. (Ayrıca, Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Ankara 2016, s. 354).

⁵⁷ Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*..., Beyrut 1413/1992, c. 2, s. 1910.

rin adının, *Latîfî Tezkiresi* ve *Âlî Târîhi (Künhü'l-ahbar)* gibi 16. asır Osmanlı eserlerinde “Süleyman Çelebi” biçiminde anılmışken, burada “Süleymânü'l-Bursevî” şeklinde yazılışı, her zaman aynı tarzda kullanılmadığını gösteren işaretlerden biridir. Nitekim yine başka bir 16. asır eseri olan *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde şairin “Süleyman Fakih” ismiyle anıldığını görmüştük.

Süleyman Çelebi, *Mevlid*'inin -bazı yazma nüshalarına göre- adının *Vesiletü'n-necât* olduğunu ve onu 812/ 1409-1410 yılında Bursa'da tamamladığını bildirmiştir. *Keşfü'z-zunûn*'da şairi tarafından *Mevlid*'e verilen bu ismin anılmayışı, ayrıca onun tamamlanış tarihi ve yeri hakkında bilgi verilmeyişi, akla birkaç ihtimali getirmektedir: 1. Kâtip Çelebi'nin gördüğü Bursalı Süleyman mevlidinin nüshası veya nüshalarında bu bilgileri ihtiva eden beyitler yoktur. 2. O nüshada veya nüshalarda söz konusu beyitler yer aldığı hâlde yazar bunu fark etmemiştir. 3. Fark ettiği hâlde teferruat türünden saydığı için nakletmeyi gerekli bulmamıştır.

6- Baldırzâde Mehmed Selîsî, *Ravza-i Evliyâ*- 17. asır müderris ve kadılarından Baldırzâde Mehmed Selîsî Efendi (ö. 1060/ 1650), Bursa'nın fethinden 1059/ 1649-50 yılına kadar bu şehirde vefat etmiş iki yüzden fazla âlim, mutasavvıf ve şairin hayatı hakkında bilgi verdiği *Ravza-i Evliyâ* isimli eserinde, *Mevlid* sahibi Süleyman Efendi'nin de biyografisini yazmıştır. Mehmed Selîsî, burada Süleyman Efendi'yi Hz. Peygamber'in doğuşu hakkında yazdığı, hâlen meclis ve mahfillerde okunan, eşi-benzeri bulunmayan bir düzene sahip manzumenin şairi olarak takdim eder. O, faziletler ve irfanla tanınmış, insanlar tarafından hayırla anılan ve halkın (değerine, sözlerine yahut ermişliğine) inandığı bir kişidir. Sultan Mehmed'in zamanında dünyayı bırakıp ebedî cennete gitmiştir. Bursa'da Eski Kaplıca yakınında, Yoğurtlu Baba Tekkesi'nin önündeki yol üstünde medfun olup gelen ve gidenlerin duasına mazhardır. Zamanında bir vaiz, Hz. İsa'yı, bütün büyük peygamberlerin en faziletlisi olan Hz. Muhammed'den üstün tuttuğu için, onu (şehrin asayişle vazifeli kimselere) aldırıp vaktin hâkiminin emriyle öldürtmüştür diye herkesçe bilinir. Hatta Süleyman Efendi'nin, “Ölmeyüp İsa göğe bulduğu yol/ Ümmetinden olmağ için idi ol” beytini anılan şahsın sözünü reddetmek üzere söylediği rivayeti meşhurdur:

“Süleymân Efendi sâhibü'l-Mevlûd.

Mevlid-i Hazret-i Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem hakkında dinilüp hâlâ mecâlis ve mehâfilde kırâ'at olunan nazm-ı bedî'u'n-nizâmün nâzımıdur. Fezâ'il ü irfân ile hâtem-i Süleymân gibi meşhûr ve elsine-i nâsda hayr ile mezkûr ve mu'tekad-ı cumhûrdur. Zamân-ı bâ-emân-ı Muhammed Hân'da (beyt)

Hem Süleymân-ı fakîre rahmet it

Yoldaşın îmân yirini cennet it

diyürek terk-i cihân ve azm-i behîşt-i câvidân eyledi. Burusa'da Eski Kaplıca kurbünde Yoğurtlu Baba Zâviyesi önünde olan reh-güzârda medfûn ve duâ-yı âyende ve revendeye makrûndur. Zamânında bir vâ'iz kürsîde Hazret-i İsa aleyhi's-selâmı efdal-i enbiyâ-i kirâm olan Hazret-i Muhammed aleyhi efdali's-salavâtü ve's-selâmdan tafdîl itmegin, mezbûrî ahz itdirüp ve emr-i hâkimü'l-vakt ile katl itdirdi diyü şâyî' u meşhûrdur. Hattâ Mevlid-i Resûl-i Ekrem hakkında didigi nazm⁵⁸ meşhûrdur:

Ölmeyüp İsa göğe bulduğu yol

Ümmetinden olmağ için idi ol

*beytini, mezbûrun kelâmını redd için buyurdıkları ma'lûm ve meşhûrdur dirler. Rahmetu'llâhi aleyh.*⁵⁹

⁵⁸ Bu kelime, “nazm-ı” şeklinde de okunup yazılabilir.

⁵⁹ Baldırzâde Mehmed Selîsî, *Vefeyât-nâme (Ravza-i Evliyâ)*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2556, vr. 51a-b. (Eserin Ankara Millî Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshasının sayfalarıyla da karşılaştırılmıştır: 06 Mil Yz A 8340, vr. 117a-b).

Görüldüğü gibi, yazar, bu eserinde 16. asır biyografik ve tarihî eserlerinden farklı olarak Süleyman Efendi'nin vefat ettiği devir ve kabrinin yeri hakkında bilgi vermekte; Sultan Mehmed zamanında dünyayı bırakıp cennete gittiğini ve Bursa'da Eski Kaplıca yakınında Yoğurtlu Baba Tekkesi'nin önünde medfun olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰ Mehmed Selisî, Süleyman Efendi'nin mevlidi yazış sebebini de önceki kaynaklardan biraz farklı şekilde anlatır: Latîfi, Bursa'da bir vaizin vaaz kürsüsünde "Onun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız" (Bakara Suresi, 2/ 285) mealindeki ayeti delil göstererek ve "İşte biz, o elçilerden kimini kimisinden üstün kıldık" (Bakara Suresi, 2/ 253) manasındaki ayeti göz önünde bulundurmayarak "Ben Hz. Muhammed'i Hz. İsa'dan üstün tutmam" diye hatalı açıkladığını bildirirken, Mehmed Efendi, söz konusu şahsın Hz. İsa'yı Hz. Muhammed (s.a.v.)'den daha faziletli saydığını belirtmiştir. Yine Latîfi, şuaara tezkiresinde cemaat arasında bulunan bilgili ve gayretli bir Arab'ın, söz konusu iddiayı ileri süren vaize itiraz edip onun iddiasını çürütmek üzere çeşitli Müslüman memleketlerindeki âlimlerin fetvalarını getirdiğini, bunlara dayanarak mezkûr şahsı Ulucami önünde öldürdüğünü söylerken, *Ravza-i Evliyâ* sahibi Süleyman Efendi'nin o şahsı aldırıp zamanın hâkiminin emriyle öldürttüğünü anlatmıştır. Yazarın *Latîfi Tezkiresi*'nde bu konuya dair bilgileri aktarırken, iki buçuk asır zarfında şehirde yaygın söylentileri de onlara eklemiştir olduğunu tahminen söylemek mümkündür.

7- Evliyâ Çelebi Seyahat-nâmesi- 17. asır yazarlarından *Seyahat-nâmesi*yle meşhur Evliyâ Çelebi, adı geçen kitabında Bursa velileri ziyaret yerleri hakkında bilgi verirken, mevlid sahibi Süleyman Çelebi'yi "Sarmısakçı-zâde Süleyman Efendi" diye tanıtmıştır:

"Eski Kaplıca kurbünde ayruca bir merkad-i pür-envârı vardır. Âl-i Osmân mülkinde ve gayrı diyârlarda tilâvet olunan *Mevlid-i Şerîf* manzûmesini işte bu Süleyman Efendi tanzîm etmişdür ki hakkâ sehl-i mümteni' ve şîr-i mu'cizdür. Yıldırım Han Câmîi kurbünde 'Kadîdler Kabri' denilen mahalde bir gâr-ı azîm içerüsünde yüzlerce yıldan berü meyyitler kadîd olup ter ü tâze yatarlar. Medfûn değüllerdür."⁶¹

Evliyâ Çelebi'nin *Seyahat-nâmesinde* *Mevlid*'i yazan şair Süleyman Çelebi için kullandığı "Sarmısakçı-zâde" sıfatı, ondan bahseden 16. asır kaynaklarında geçmemektedir. Köprülüzâde Mehmed Fuad (Köprülü, 1890-1966), 1918'de *Şâir* mecmuasında yayınladığı "Süleyman Fakîh ve Mevlid-i Şerîf" başlıklı yazısında bu bilgiyi şöyle nakleder:

⁶⁰ *Târîh-i Edebîyyât Dersleri* yazarı İbrâhim Necmi, Süleyman Dede'nin doğum ve vefat tarihi kayıtlı değilse de Sultan Orhan devrinde doğduğu ve "Sultan Süleymân-ı Evvel", yani Yıldırım Bâyezîd'in oğlu Emir Süleyman devrinden sonra vefat ettiğinin bilinmiş olduğunu söyler. (İbrâhim Necmi, a.g.e., s. 39). Adı geçen yazar, anılan eserinin başka bir sayfasında, Süleyman Dede'nin Mûsâ Çelebi'nin saltanatı zamanında (1411-1413) Edirne'de vefat ettiğini ileri sürmektedir: "Süleyman Dede Sultan Bâyezîd ve mahdûmu Sultan Süleymân-ı Evvel devirlerinde yaşamış ve Sultan Mûsâ devri esnasında Edirne'de irtihâl etmiştir." (İbrâhim Necmi, a.g.e., s. 41). İbrâhim Necmi'nin bu bilgiyi nereden aldığı meçhuldür. Biz, *Mevlid*'i yazan şair Süleyman Çelebi'nin Bursa'nın dışına çıktığına ve Mûsâ Çelebi'nin sultanlığı devrinde Edirne'de vefat ettiğine dair biyografik ve tarihî kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Ayrıca Süleyman Çelebi'nin kabrinin Bursa'da bulunduğu, görebildiğimiz kadarıyla 17. asır ortalarından itibaren Mehmed Selisî, İsmâil Belîğ, Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi gibi yazarlar tarafından anlatılmış; mezar yeri de tarif edilmiştir. Tahminimize göre, İbrâhim Necmi, bazı 19. asır tarihî ve biyografik yayınlarındaki Süleyman Çelebi'nin Emir Süleyman'ın sarayında iltifatını gören şairler arasında bulunduğu, nedimi ve imamı olduğu bilgilerinden hareketle Sultan Mûsâ devri esnasında Edirne'de vefat ettiğini ileri sürmüştür. Nitekim yazar, anılan eserinin 39. sayfasında Süleyman Dede'nin, Sultan Yıldırım Bâyezîd ve Sultan Süleymân-ı Evvel'e divan imamlığı ettiği bilgisini nakletmiştir. Mûsâ Çelebi'nin 813/ 1411 yılında Edirne'yi aldığı, Emir Süleyman'ınsa kaçarken bir köyde katledildiği bilinmektedir. Süleyman Dede'nin Emir Süleyman'a divan imamlığı ettiğini belirten müellif, tahminimize göre, bu rivayete dayanarak Edirne'de vefat ettiğini yazmıştır.

⁶¹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Dersaadet İkdâm Matbaası 1314, c. 2, s. 53.

“Büyük Türk seyyâhu Evliyâ Çelebi, ‘Eski Kaplıca kurbünde ayrıca bir merkad-i pür-envârı bulunan Sarmısakçı-zâde Süleyman Efendi’nin’ bu manzûmesini ‘Âl-i Osmân mülkünde ve gayrı diyarlarda tilâvet olunan bir sehl-i mümteni’ ve şi’r-i mu‘ciz’ addediyor. Süleyman Mevlidî’nin dâ’ire-i iştihârını göstermek için Evliyâ Çelebi’nin bu şehâdetinden daha kıymetli bir vesîka bulunamaz.”⁶²

Ali Emîrî Efendi (1857-1924), Köprülüzâde Mehmed Fuad’ın bu yazısını tenkit etmek gayesiyle yazdığı ve kendi mecmuasında yayınladığı makalesinde, Evliyâ Çelebi’nin Süleyman Çelebi hakkında verdiği bilginin doğru olup olmadığını araştırmaksızın nakledilmesine karşı çıkar; Süleyman Çelebi’nin Sarmısakçı-zâde Süleyman Efendi’yle herhangi bir alâkasının bulunmadığını, bir vezir oğlu, babasının Ahmed Paşa ve dedesinin Şeyh Mahmud olduğunu anlatır. Mehmed Fuad’ın Süleyman Çelebi’nin babası hakkında *Latîfî Tezkiresi*’nde verilen bilgiyi niçin görmezlikten geldiğini sorar:

“Bir de müşârün ileyh Fakîh Süleyman Çelebi hazretleri hakkında Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi’nden nakl ile ‘Sarmısakçı-zâde’ deniliyor.

Evliyâ Çelebi her şeyden bahseder, yanlış olarak işitdiğini de yazar bir seyyah olduğundan Fakîh Süleyman Çelebi hakkında bir ‘Sarmısakçı-zâde’ tâbîrini tefevvüh etmesi çok görülmezse de lâkin müşârün ileyh gibi pek kıymetli bir nâzımımıza gûyâ müdakkikâne olarak mükerreren yazılan bir makâlede bilâ-tedkîk ‘Sarmısakçı-zâdelik’ isnâd etmek de bilmem doğru olabilir mi?

Ne garîb ahvâldendir ki yine Evliyâ Çelebi’ye atfen ‘Kargazâde’ yapılan Bâkî hakkında sekizinci numarolu mecmuamın 153üncü sahifesinde şu satırları yazmışım:

‘Vay zavallı Bâkî vay, gülşen-i edebiyatda şâh-ı gül olduğun hâlde esnâf-ı âlem-i edebiyât arasında bir manav kadar haysiyeti hâiz olmayan bî-şuûr ve nakdîne-i ilm ü irfân husûsunda pek fakîr bir şahsın dükkânçe-i hursına düşerek sebzece dükkânlarında satılan pırasa ve lahanaya kadar rağbet bırakmayacak mertebede mevki-i iktidardan sukût etdirildin. Ben kendim bile bu tercüme-i hâli okudukça, bu Bâkî bizim bildiğimiz Bâkî midir, yoksa başka birisi midir diye hayran hayran tereddüdler içinde kaldım’ demişim. İşte aynıyle *Mevlid-i Şerîf* sâhibi Süleyman Çelebi hazretleri de böyle oldu. Belki karîhasını manavcı dükkânına benzetdiğim zâtın gûyâ beni tasdik için müşârün ileyhi ‘Sarmısakçı-zâde’ yaparak dükkânçe-i bakkâliyesindeki pırasa ve lahananın yanına bir de sarımsak ilâve ediyorlar. Hâlbuki Fakîh Süleyman Çelebi hazretleri öyle Sarmısakçı-zâde olmayıp saltanat-ı Osmâniyye’nin sıhriyet ve karâbetleriyle müşerref olmuş pek büyük bir hânedâna mensubdur.

Süleyman Çelebi hazretlerinin pederi, Sultan Murâd-ı Evvel vüzerâsından Ahmed Paşa’dır. Onun pederi Rumeline mürûr iden Süleyman Paşa ibn Orhan Gâzî’nin büyük dayıları Şeyh Mahmud hazretleridir. İşte bu Şeyh Mahmud’dur ki yeğenlerinin Rumeli fütûhâtını tebriken;

‘Kerâmet gösterüp halka suya seccâde salmışsın

Yakasın Rumelinin dest-i takvâ ile almışsın’

buyurmuşdur. Müşârün ileyh Şeyh Mahmûd’un pederi de müessis-i devlet-i Osmâniyye Osman Gâzî hazretlerinin kâinpederi ve husûsât-ı mülk ve saltanatda muâvin ve müsteşârî ve umûr-ı şer’iyyede müftî-i müşkil-güşâsı olan Edebâlî Hazretleridir. Şimdi Allah için söylenilsin, böyle kâbirân an kâbirin büyük bir silsileye mensûb olan bir zât-ı ‘âlî-kadra Sarmısakçı-zâdelik isnâdı nereden çıkıyor? Görülmüyor mu ki *Tezkire-i Latîfî*’de Atâyî bahsinde Süleyman Çelebi hakkında ‘Vâlidlerine İvaz Paşa dirlerdi. Sultan Murâd’a vezîr olmuş idi’ ibâresi muharrerdir.

⁶² Köprülüzâde Mehmed Fuad, “Süleyman Fakîh ve Mevlid-i Şerîf”, *Şâir*, 17 Kânûn-ı Evvel 1918, c. 1, Sayı 2, s. 19.

Gerçi Latîfî ‘İvaz Paşa’nın oğludur’ demesinde yanılmış ise de yine bir vezîr-zâde olduğunu göstermiştir ve zâten İvaz Paşa da Fakîh Süleyman Çelebi hazretlerinin amca-zâdelerindedir. Anlaşıyor ki, Latîfî’nin zühûlü yalnız pederleri ismini ‘Ahmed Paşa’ yazacak yerde ‘İvaz Paşa’ yazmasından ibâretidir.

Fuad Beğ *Latîfî Tezkiresi*’nden Fakîh Süleyman Çelebi hakkında bahsetmiş iken, Evliyâ Çelebi’nin ‘Sarmısakçı-zâde’ dediğini yazıyor da Lâtîfî’nin ‘vezir-zâdedir’ demesinden neden sükût ediyor?”⁶³

8- İsmâil Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân...*

Süleyman Çelebi’nin hayatı ve mevlidi hakkında bilgi edindiğimiz biyografik kaynaklardan biri de 18. asır şair ve yazarlarından Bursalı İsmâil Belîğ’in (ö. 1142/1730) *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân...* adlı eseridir. Belîğ, “Nâzım-ı Mevlid-i Hazret-i Nebî eş-Şeyh Süleymân” başlığı altında onun hayat hikâyesini yazarken –mukayese sonucunda anlaşıldığına göre- *Latîfî Tezkiresi*’nden ve Gelibolulu Âlî’nin *Künhü’l-ahbâr* adlı tarihinden faydalanmıştır. İsmâil Belîğ, Anadolu memleketlerinde herkesten önce parlak şiir yayan kişinin, Şeyh Mahmud’un torunu ve Hz. Peygamber’in mevlidini yazan şair Süleyman Efendi olduğunu⁶⁴, onun Orhan Gazi devrinde (beyliği 724-763/1324-1362) doğduğunu, fazilet ve irfan tahsil ettiğini anlatır. Yine Mustafa Âlî’den naklen Süleyman Efendi’nin Orhan Gazi oğlu Süleyman Paşa’yla meşrebinin bir olduğunu ve ara-sıra sohbet ettiğini ifade eder. Daha sonra Yıldırım Bayezid’in divanının imamı, Emir Sultan’a bağlılığı bulunduğundan onun işaretiyle Ulucami imamı olduğunu belirtir. Burada anılan 16. asır biyografik ve tarihî kaynaklarında yer almayan farklı bir bilgi, Süleyman Çelebi’nin Emir Sultan’ın işaretiyle Ulucami imamı olduğudur. Çünkü Âşık Çelebi ve muhtemelen ondan naklen Gelibolulu Âlî, Süleyman Çelebi’nin Yıldırım Bayezid’in divanında ve vefatından sonra Bursa’da yaptırdığı Ulucami’de imam olduğunu bildirmiş; fakat anılan cami imamlığını Emir Sultan’ın işaretiyle kabul ettiğini belirtmemişlerdir.

Latîfî Tezkiresi’nde Hacı İvaz Paşa’nın çocuklarından Atâyî’nin Süleyman Çelebi’nin kardeşi olduğu şeklindeki kaydın büyük hata bulunduğunu Mustafa Âlî’den nakleden Belîğ, mevlidin yazılış sebebi konusunda yine *Künhü’l-ahbâr*’da yer alan bilgiyi aktarır. İbare benzerlikleri, Belîğ’in *Mevlid*’in değerini ve yaygın şöhretini anlatırken *Âşık Çelebi Tezkiresi*’nden de faydalandığını düşündürmektedir. Yazar, son olarak yirmi kadar manzum ve mensur mevlid gördüğünü, fakat

⁶³ Ali Emîrî, “Kiblelizâde Fuad Beğ’in ‘Süleyman Fakîh ve Mevlid-i Şerîf’ Makalesine Cevap”, *Osmanlı Târih ve Edebiyat Mecmuası*, sene 1, 31 Kânûn-ı Sâni 1335 (31 Ocak 1919), aded 11, s. 197-199. (Bu yazının tam metni ve değerlendirilmesi için bk. Âdem Ceyhan, a.g.e., s. 1003-1015).

⁶⁴ Eğer İsmâil Belîğ’in Süleyman Çelebi biyografisini yazarken *Künhü’l-ahbâr*’dan faydalandığı göz önünde tutulmazsa, “Bilâd-ı Rûm’a cümleden evvel neşr-i şi’r-i âbdâr iden Şeyh Mahmûd’un...” ibaresi hatalı anlaşılabilir. Nitekim anılan ibarenin bazı yayınlarda maksada uygun biçimde anlaşılmadığını gördüğümüz için bu izahı yazma lüzumunu duyduk. Bursalı Belîğ, burada Şeyh Mahmud’un Anadolu memleketlerine herkesten önce güzel şiir yayan kişi olduğunu söylemiyor; onun torunu ve Hz. Peygamber’in mübarek doğumu konusunda hayret verici güzellikte bir düzene sahip mevlidi yazan Süleyman Çelebi’nin bu şehirlerde herkesten evvel parlak şiir neşrettiğini belirtiyor. Şayet *Âşık Çelebi Tezkiresi* mukaddimesindeki “Gâzî Hunkâr” (Sultan I. Murad) ve “Sultân Yıldırım Bâyezîd Hân” kısmıyla (*Meşâ’irü’ş-şuarâ- Âşık Çelebi Tezkiresi*, a.g.e., vr. 19b-20a) *Künhü’l-ahbâr*’da Yıldırım Bayezid devri şairlerinin tanıtılmaya başlandığı bölüm okunursa, bu sayfalarda Osman Han, Orhan Han ve Sultan I. Murad zamanlarında şairlerden mahlas sahibi kimsenin ortaya çıktığının bilinmediğinin anlatıldığı görülür. Adı geçen yazarlara göre, Sultan I. Bayezid zamanına gelinceye kadar şair namına bilinen pek kimse yoktu; fakat anılan hükümdarın çağında (şiir türünde eserler meydana getiren) bazı kişiler ortaya çıkmıştı. Bu bölükten biri Süleyman Çelebi’ydi. Belîğ’in Süleyman Çelebi hakkında bilgi verirken faydalandığı kaynak, bizzat bildirdiği üzere, *Künhü’l-ahbâr*’dır. Bundan dolayı “Bilâd-ı Rûm’a cümleden evvel neşr-i şi’r-i âbdâr iden...” ibaresiyle kast ettiği kişi, Şeyh Mahmud değil, onun torunu Süleyman Çelebi’dir. Başka bir ifadeyle söz konusu ibare, Şeyh Mahmud’a değil, Süleyman Çelebi’ye yöneliktir.

onların hiç birinin Süleyman Çelebi'nin eseri gibi yakıcı, üslubu tesirli olmadığını ve tanınmadığını belirtir:

“Nâzım-ı Mevlid-i Hazret-i Nebî eş-Şeyh Süleymân Çelebi

Bilâd-ı Rûm'a cümleden evvel neşr-i şi'r-i âbdâr iden Şeyh Mahmûd'un nebîre-i ercümendi, nâzım-ı bedî'u'n-nizâm-ı mevlid-i pâk-i Hazret-i Fahrû'l-enâm aleyhi efdali't-tahiyyeti ve's-selâm Süleymân Efendi'dür ki evâ'il-i saltanat-ı Osmâniyye'den ahd-i devlet-i Orhaniyye'de serâ-perde-i ademden şeref-efzâ-yı mehd-i vücûd ve neyyir-i zât-ı hucesteleri nûr-efşân-ı matla'-ı şühûd olup dest-yârî-i feyz-i Hudâ-dâd ile tahsîl-i fazl ü irfân idüp unvân-ı cerîde-i fazl ü ifdâl ve Süleymân-ı erîke-i ilm ü kemâl olmuş idi. Süleymân Paşa-yı gâzînün hem-meşrebi ve ahyânen ser-halka-i bezmine dâhil olup musâhabetiyle şeref kesb iden hem-nâm-ı mü'eddebi idi. Ba'dehu Sultân Yıldırım Hân'un dîvân-ı hümayûnları imâmı olup âstâne-i Hazret-i Emîr'e intisâb-ı tâmmı olmağın işâret-i aliyyeleri ile niçe eyyâm Câmî'-i Kebîr'de muktedâ-yı enâm oldu.

Müverrih-i nâdire-dân, *Kühû'l-ahbâr* sâhibi merhûm 'Âlî'den menkûldür ki 'Latîfî Tezkire-si'nde mezbûrî el-Hâcc İvaz Paşa evlâdından Atâyî nâm şâir-i kadîmün birâderidür didiği hatâ-yı fâhişdür. Zîrâ ki Sultân Murâd-ı sâbık devrinde olmagla sinîn-i müteaddideye tevfikı müşkildür.' dimişdür. Ol târihde bir tâcir-i Acem ve Latîfî kavlince kürsî-nişîn bir vâiz-i muhterem لا نفرق بين احد من رسله تلك الرسل فضلنا يا'ni şerîfini vech-i âhara tahvîl, ya'ni تلك الرسل فضلنا يا'ni بعضهم على بعض Nass-ı celîlinden gaflet idüp Hazret-i İsâ aleyhi's-selâmı Server-i Enbiyâ aleyhi't-tahâyâ cenâbına tafdîl eyler ve bu vechle ehâlî-i şehrûn i'tikâdına hâlel virüp zu'munca niçe felsefiyyât söyler. Ol esnâda müşârün ileyh dahı

Nazm

*Ölmeyüp İsâ göge bulduğu yol
Ümmetinden olmağ-ı için idi ol*

*Hem dahı Mûsâ elindeki asâ
Oldı anun izzetine ejdehâ*

*Çok temennâ itdiler Hakdan bular
Kim Muhammed ümmetinden olalar*

*Gerçi kim bunlar dahi mürseldürür
Lîk Ahmed ekmele [ü] efdaldürür*

ıkdu'l-cevâhirini bedîhî nazm idüp vâ'iz-i dâhâl-i bî-edeb ber-mûcib-i fetvâ-yı celîlü'l-fehvâ, tîg-ı şerîat-ı garrâ ile katl olundukda sînesine vaz' itmesiyle kibâr ü sıgâr şâyeste-i âferîn ve hezâr tahsîn itmeleriyle nazm-ı Mevlid-i Nebî aleyhi's-selâma şürû' ve itmâm itmişdür. El-hakk bir kitâb-ı kem-yâb-ı belâgat-me'âbdur ki lisân-ı kalem-i müşgîn-rakamdan burc-ı saâdetde tulû' u bürûz idüp tamga-zede-i dest-i kabûl-i Sultânı'l-enbiyâ olmağla revâc-ı i'tibârı rûz-ı bâzâr-ı haşre dek nebre ve kesâd bulmaz ve her sâl şehreyn-i Rebî'aynda meyân-ı cem'ıyyetgâh-ı ümmet-i merhûmede

Beyt

*Hem Süleymân-ı fakîre rahmet it
Hem-demin îmân yirini cennet it*

manzûmesi kırâ'ati akîbinde yek-sere micmere-i evfâh-ı nâsdan sudûr iden ithâf-ı Fâtihatü'l-Kitâb ile rûh-ı şerîfine olan şemîm-i duâ münkatı' olmaz. (...) Fi'l-hakîka yigirmi kadar manzûm u

mensûr mevlid-i Hazret-i Resûl-i Ekrem salla'llâhu aleyhi ve sellem görülüp lâkin müşârün-ileyhün te'lîfi gibi sûznâk-i mü'essirü'l-edâ olup biri rağbet ü iştihâr bulmamışdır.”⁶⁵

İsmâil Belîğ, *Güldeste*'sinde Süleyman Çelebi'nin mezarını başka iki şahsiyetin kabrini tarif ederken belirtir ve *Mevlid* sahibi şairin Bursa'da Eski Kaplıca yakınında, Yoğurtlu Baba Tekkesi civarında medfun olduğunu bildirir.⁶⁶

9- Mü'minzâde Hasîb, *Silkü'l-leâl-i Âl-i Osmân*-

18. asır müderris, kadı ve şairlerinden Mü'minzâde Hasîb (ö. 1166/1752-53), *Silkü'l-leâl-i Âl-i Osmân* adlı manzum Osmanlı tarihinde, Yıldırım Bayezid devri edebî şahsiyetlerini tanıtırken, Süleyman Çelebi'den de bahseder. Şairin bu bilgileri verirken *Latîfi Tezkiresi* ve Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ından faydalandığı anlaşılmaktadır. Hasîb Efendi, Süleyman Çelebi'nin Bursa'da doğduğunu, manzum mevlidinde görüldüğü gibi Hz. Peygamber'e samimiyetle bağlı olduğunu, devlet adamlarına imamlık ettiğini, sonra Yıldırım Bayezid'in isteğiyle imamlığına getirildiğini anlatır. Süleyman Çelebi, padişahın camiinde (Bursa'da yaptırdığı Ulucami'de) birçok sene imamlık vazifesini eda etmiştir. Daha önceleri Anadolu'da şiir sanatının şöhreti olmadığını belirten Hasîb Efendi, Hz. Peygamber'in doğumu hakkındaki *Mevlid* kitabının yazılış sebebini *Latîfi Tezkiresi*'ndeki gibi anlatır. Fakat onun bu konuda tezkire yazarı Latîfi ve tarihçi Mustafa Âlî'ye tamamen bağlı kalmadığı, *Mevlid*'in yazılışına sebep olan hadiseyi naklederken bazı ilavelerde bulunduğu görülmektedir. Süleyman Çelebi, işte bu hadiseden duyduğu üzüntüyle hazırlıksız olarak bir beyit söylemiş; şehrin ileri gelenlerinin ricası üzerine Hazret-i Muhammed'in (s.a.v.) şanını ve üstünlüğünü anlatan mevlidi yazmıştır. Bu eser, samimiyetle telif edildiği için, Osmanlı sultanları her sene o manzumeyi okutmuşlardır. Sadakat ve ihlas mahsulü olduğundan dünyada okunan ve şairinin adını hatırlatan da o mevliddir. Hasîb Efendi, Süleyman Çelebi'nin bu tarzda birçok beyit ve şiirlerinin görüldüğünü söyleyerek ismini mahlas olarak kullandığını, başka bir adının-sanının bulunmadığını belirtir.

Şair, son olarak Süleyman Çelebi'nin Bursa civarında medfun olduğunu, insanların ondan feyiz aldıklarını ve ruhani yardım dilediklerini söyler. Süleyman Çelebi'ye ayrılan sayfalardan birinin kenarındaki not, onun İvaz Paşa'nın oğlu olduğu yolunda *Latîfi Tezkiresi*'nde yer alan bilginin zaman içinde nasıl değişikliğe uğradığını düşündürmektedir. Ancak şair, doğruluk derecesine erişmeyen bu rivayetin, tarihçiler tarafından kabul görmediğini de ifade eder. Şimdi Ahmed Hasîb'in manzum Osmanlı tarihinde Süleyman Çelebi ve onun mevlidini yazış sebebi hakkında verdiği bilgileri okuyalım:

“Süleymân Çelebi Sâhib-i Risâle-i *Mevlid-i [Nebî] Aleyhi's-selâm*

Cenâb-ı Yıldırım Hân'ın zamân-ı adl ü dâdında

Belâgat tahtına Hâkâni yâ nazmın Süleymân'ı

O zât-ı muhteremdir kim tevellüd itdi Bursa'da

Lisân-ı halkda mezkûrdur evsâf-ı zî-şânı

⁶⁵ Seyyid İsmâil Belîğ Efendi, a.g.e., s. 145-147. Aynı bilgiler, ufak tefek farklarla şu neşirde de yer almaktadır: Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Ankara 2016, s. 353-355. Bursalı Bakırcı Mehmed Râşid'in (1195-1232/1781-1816) *Zübdetü'l-vekâyi' Der-belde-i Celîle-i Bursa* adlı eserinde Süleyman Çelebi hakkında verdiği bilgiler (Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîrî, Tarih nr. 89, vr. 48a-b), İsmâil Belîğ'in *Güldeste...*'sinden aktarılmış olduğu için burada ayrıca söz konusu edilmemiştir.

⁶⁶ “...Bursa'da Eski Kabluca kurbünde Mevlidî Süleymân Çelebi kabri civârında defn olundu.” (Seyyid İsmâil Belîğ Efendi, a.g.e. s. 307); “...Yoğurtlu Baba Zâviyesi pîşgâhında mestûr-ı hâk-i mezâr, Mevlidî Süleymân Çelebi ile hemcivârdır.” (Seyyid İsmâil Belîğ Efendi, a.g.e. s. 419).

*Odur Sultân-ı kevényne hulûs u sıdk ile bende
Ki nazm-ı Mevlid'iyle olmuş idi menkabet-h'ânı*

*Ricâl-i devlete dîvân-ı 'âlîde imâmetle
Salâh-ı hâlle olmağla ma'lûm-ı hıdîvânî*

*İmâmetden ferâgat eyleyüp dîvân-ı 'âlîde
Berâtiyle varup oldu imâm-ı Yıldırım Hânî*

*Niçe yıl câmi'inde şehryârın muktedâ oldu
O devletde olup mahsûd-ı akrân hem-çü Hâkânî*

*Yazar tafsîlini Monlâ Latîfi bu Süleymân'ın
Yoğ imiş Rûm'da eş'ârın evvel şöhret ü şanı*

*Sebeb-i Nazm-ı Kitâb-ı Mevlidü'n-Nebî Aleyhi's-selâm
Kuzât-ı (?) şehrden bir vâiz-i gayr-i mülâhiz kim
Olup kürsî-nişîn-i câmi'-i vâlâ-yı sultânî*

*Kazâyı gör ki vâiz meclis-i va'zında Kur'ân'ın
İki âyet miyânında virüp ma'nâ-yı butlânî*

*Birisi lâ nüferrık biri faddalnâ miyânında
Münâfât olduğın selb eyleyüp ol şeyh-i nâdânî*

*Alâ kavlin cehâletle idüp inkâr-ı tafdîli
Muhammed üzre tafdîl eylemiş Îsâ-yı İmrân'ı*

*Dimiş hâşâ ve kellâ şeyn-i garaz efdalü'l-halka
Mü'eddî bir niçe söz söylemiş ber-vech-i bühtânî*

*Herîfn bu kelâmun birisi ehl-i diyânetden
O asrın kümmelinden kırk kadar müftî-i zî-şânı*

*Tolaşup her birinden başka başka itmiş istiftâ
Bu kavlınden herîfn lâzım olup küfr ü butlânı*

*Cezâsın katle tertîb için fermân aldıkda
Gelüp Bursa'ya emr-i şer' ile ol zât-ı hakkânî*

*Mübâşirlerle vardı şeyhi kürsîsinden indirdi
Getürdüp bâb-ı câmi'de o şeyh-i kavm-i hızlânı*

*Cezâsın zebh ile tertîb kıldı katl itdirdi
Temâşâ eyler iken beldenin eşrâf u a'yânı*

*Hemân bir kelb-i esved zâhir oldı kanını içdi
İyânen rü'yet itdi belde-i mezbûre sükkânı*

*Dinildi mü'min olsaydı eger bu vâiz-i kânî (?)
Yemezdi kelb lahmin yalamazdı mürdeden kanı*

*O demde hâzır idi ol Süleymân-ı sühan-ârâ
Bu beyt-i dil-nişîni irticâlen didi ol ânî*

*Muhammed Mustafâ'ya ümmet olmak isteyüp İsâ
Semâvâta urûc itdi olup teşrîfe şâyânî*

*Niyâz itdi o sultân-ı serîr-i milket-i nazma
Bursa şehrinin sâdât ü eşrâf-ı azîzânı*

*Muhammed Mustafâ'nın şânını tafdîl ü i'lâya
Yaza bir mevlid-i pâk-i resûl-i Şâh-ı Adnânî*

*Hulûs-ı kalb ile te'lîf ü nazm itmekle her yıldı
O nazmı okıdır ancak mülûk-i Âl-i Osmânî*

*Karîn-i sıdk u ihlâs oldığındandır ki dünyâda
O mevliddir okınan zikr idüp nâm-ı Süleymân'ı*

*Hudâ rûhına rahmet eylesün nâzik eser kıldı
Okundukca revân-ı pâki bulsun şâd ü handânî*

*Niçe ebyât u eş'ârı görülmüştür bu vâdîde
Tahallus eylemiş ismiyle yokdur gayri unvânı*

*Finâ-yı Bursa'da medfûndur kabr-i şerîfinden
İderler istifâza dahi istimdâd-ı rûhânî*

[Derkenâr:] Mezbûr Süleymân Efendi Yıldırım Bâyezîd Hân aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân vüzerâsından olup bâlâda zikri sebk iden merhûm el-Hâcc İvaz Paşa'nın li-ebeveyn küçek karındaşı olmağla birâderi himmetiyle kendüye vezâret arz olundıkda kabûl itmeyüp meslek-i dervîşâna sülûk ve imâmet takrîbiyle semîr-i mülûk olduğu ahâlî-i Bursa'dan mervîdir. Ancak bu rivâyet medâric-i sıdk u tahkîka resîde olmamağla ba'z-ı müverrih ahz itmemiştir. Lâkin şeyh-i mezbûrun katli husûsında teâvün-i mebrûrî müttefakun aleyh-i cumhûrdur ve meclis-i katlinde inşâd itdiği beyt-i zîbâsının bir mazmûnunu nazm itmişizdir. Kendülerinin buyurdıkları; Beyt-i Süleymân:

*Ölmeyüp İsâ göğe itdi vusûl
Ümmetinden olmağ için idi ol"⁶⁷*

⁶⁷ Mü'minzâde Ahmed Hasîb, *Silkü'l-le'âl-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Hâlet Efendi, nr. 596, vr. 110b-111b. Ahmed Hasîb Efendi, *Silkü'l-le'âl-i Âl-i Osmân*, Manzum Osmanlı Tarihi (1299-1481), haz. Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. İstanbul 2021, c. 1, s. 478-480).

10- 18. asır Kırım yazarlarından **Abdülğaffâr bin Hasan Kırımî**, *Umdetü'l-ahbâr* adlı tarih kitabında Yıldırım Bayezid devri şairlerinin hayat hikâyelerini yazarken, önce *Mevlid*'i nazmeden Süleyman Çelebi'yi tanıtır. Kırmırlı müellifin bu parçayı kaleme alırken *Latîfî* ve *Âşık Çelebi Tezkiresi* ile Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Yazara göre, Sultan I. Bayezid zamanında şiire rağbet eden kişiler arasında ilk ortaya çıkan, Hz. Peygamber'in doğumu konusunda manzum bir mevlid yazan Süleyman Çelebi'dir. Süleyman Çelebi'nin Yıldırım Bayezid devrinde divan imamı, onun vefatından sonra Bursa'da yaptırdığı caminin imamı olduğunu belirten Abdülğaffâr Efendi, mevlidi yazmasına sebep olan hadiseyi, adı geçen 16. asır kaynaklarına dayanarak anlatır. Son olarak yine selefleri gibi *Süleyman Çelebi Mevlidi*'nin bütün memleketlerde şöhretinin fazla, aynı konuda yazılmış diğer eserlerden üstün olduğunu ifade eder:

"Asr-ı Bâyezîd'de Timur ile Acemden şuarâ vü zurefâ gelüp ol ilme rağbet olındı. Bunlardan ibtidâ zuhûr eyleyen nâzım-ı Mevlûd-i Resûlu'llâh Süleymân Çelebi'dir ki, asr-ı Sultân Yıldırım'da dîvân-ı hümayûn imâmı olup anun fevtinden sonra Burusa'daki Sultân Bâyezîd Câmî'i imâmı oldu. Ol vakitte eş'âr-ı belâgat-şîâra diyâr-ı Rûm'da rağbet olmayup ancak şî'r ü inşâ diyâr-ı Acem'e intimâ olmağla mezkûr Süleymân Çelebi ol vakte göre belîğ-ı nükte-dân ve şâ'ir-i fesâhat-beyân add olunup asrında yektâ bulunmağla her vechle şî'r ü fesâhat ile engüşt-nümâ olmuşlar ve fi nefsi'l-emr salâh ü diyânet ü i'tikâdda da metâneti olmağla *Tezkire-i Monla Latîfî*'de rivâyet olunduğı üzere bir gün Burusa'da olan Câmî-i Kebîr'e bir vâ'iz gelüp va'z ider.

âyet-i kerîme[yl]i tefsîr esnâsında dir ki 'İşbu âyete göre Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm Hazret-i İsbâ'dan efdal dinilmek⁶⁸ ve sâyir enbiyâ dahî cümle berâberdür' deyü tefevvüh idicek, zümre-i Arabdan bir merd-i dîn-i pür-edeb, sabr u tahammülü meslûb olup kürsî yanına varur. 'Ey câhil-i bî-iz'ân, kürsî-i va'z sana mekân degüldür. Aşağı in! Nâsıh u mensûhdan bî-habersin *على بعد فضلنا بعضهم* نلك الرسل فضلنا بعضهم على بعد ناص-ı nâsıhı bilmezsin' deyü vâ'iz ile mücâdele ider.

Ammâ avâm-ı nâs vâ'izün azm-i şân ve ammâme ve ferâce-i unvânına nazaran Arab'a iltifât itmezler. Lâkin ol gayûr-ı dîn muhibb-i sâdık-ı Resûlü's-sakaleyn olmağla yedi kerre diyâr-ı Arab ve Şâm ve Haleb'e sefer ider. E'imme-i dîn-i Muhammedîden müte'addid mekâtîb ve fetâvâ getirür. 'Halkun i'tikâdını kelâm-ı felsefiyye ile tahvîle cehlen ve yâhûd 'amden tekellüm iden şahs-ı câhil rücû' ve tevbe itmezse, katli vâcibdür' ve 'Katl itmezler ise, diyâr-ı Rûm'a gazâ ve cihâd olunmak ümmet-i Muhammede lâzımdur' deyü ibrâz-ı fetâvâ idicek, âkıbet vâ'iz-i dalâlet-mevâ'iz ile Arab'un beynini tahliye iderler. Arab teklîf-i rücû' itdükde, inâd-ı mükâberede ısrâr idicek, câmî' öninde Arab vâ'iz-i merkûmı kassâb koyun zebh ider gibi zebh ve katl ider.

Çünkü işbu hâlâtı mârru'z-zikr Süleymân Çelebi müşâhede ider, kalbine te'sîr-i küllî olur ki 'Hazret-i Resûl-i Ekrem'e ümmet olıcak böyle gerek. Bârî bende işbu rütbe gayret yok ise bârî mevlûd-i Nebiyyu'llâhı nazm idecek mikdâr ve yüz binde bir na't-ı pâkini edâ idecek kadar kudret-i ilmiyyem vardur' deyü hulûs-ı derûn-ı safâ-makrûn ile mevlûd nazm ider. Elhak ve insâf budur ki alime'llâhu Teâlâ muktezâ-yı hulûs üzre nazm itdüğü mevlûdı makbûl-i dergâh-ı Rabb-i Vedûd olmuşa benzer ki cemî'-i bilâd ü emsârda şöhreti artık ve bu kadar mevlûd kitâblarının üzerine müreccah u fâyıkdur. Cemî'-i kevâkibün burûc-ı şerefde iktirâmı vakt-i sa'îdinde (186a) vukû' bulmuş ola. Her sene cemî'-i bilâd-ı İslâmiyyede Mevlûd-ı Süleymâniyye mecâlis ve mehâfilde okunup ümmet-i Muhammed'ün kulûbına külliyyet ile te'sîr ider. Ve bu kadar mevlûd-ı

⁶⁸ Bu kelimeden sonra "câ'iz degüldür" veya "münâsib olmaz." gibi birkaç kelimenin noksan olduğunu, sehven unutulduğunu tahmin ediyoruz.

manzûme ki her biri nazm-ı dil-güşâ ile tanzîm olunmuş iken, ne okunur ve ne ele alınur. Mevlûd-ı Süleymâniyye gûyâ ki ta'lîm-i Rûh-ı Kudsî ile nazm olunmuşdur. Mezbûr Süleymân Çelebi ol vakt-i mü'essirde işbu beyti nazm eylemişdir. Beyt:

Ölmeyüp İsâ göge bulduğu yol
Ümmetinden olmağ için idi ol"⁶⁹

Yazar, Mevlidin yazılışına sebep olan hadiseyi *Latîfi Tezkiresi'*nden naklen anlatırken, kendi hayal gücüyle bazı eklemeler yapmıştır: *Latîfi Tezkiresi'*nde “şehir-i Bursa'da bir vâiz var imiş” denerek bahis konusu ayeti tefsir eden vaizin Bursa'da olduğu bildirilmiş; fakat bu şehirdeki Câmi-i Kebîr'e (Ulucami'ye) geldiği belirtilmemiştir. Yine Latîfi Efendi, tezkiresinde, o vaize dinleyiciler arasında bulunan bir Arab'ın (mealen) “Sen bu tefsir ilminde kusurlusun. Ayetlerin nâsihinden, mensuhundan, müşâbih ve müteşâbihinden habersizsin!..” dediğini anlatmış; ancak Bakara Suresindeki 253. ayetin, 285. ayeti nesh ettiğini belirtmemiştir. Ayrıca *Latîfi Tezkiresi'*nde, Süleyman Çelebi'nin Türk dilinde mevlidi o hadise esnasında söylediği (yazdığı) ifade edilmiş; gayretli Arab'ın davranışı karşısında “Hz. Peygamber'e ümmet olunca işte böyle olmalı!.. Bende bu derece gayret yoksa da Allah Resulünün mevlidini yazacak ve yüz binde bir övgüsünü yerine getirecek kadar ilmî kudretim vardır” dediği belirtilmemiştir.

11- 18. asır yazarlarından Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn Efendi'nin (ö. 1202/ 1787) *Mecelletü'n-nisâb...* adlı Arapça biyografik eserinde Süleyman Çelebi “Sâhibü'l-Mevlid” ismi altında tanıtılır. Yazar, 1175/ 1762 yılında tamamladığı bu kitabında, Süleyman Çelebi hakkında şu kısa bilgiyi verir:

اشتهر به الشيخ سليمان بن عوض باشا ابوه من وزراء السلطان اورخان
و من فقراء الامير البخارى اول الشعراء الذين نظموا في مولده عليه السلام في الروم
و له اخ في وقته صغير منه يتخلص بعطابي المذكور و ابنه رفعي⁷⁰

Görüldüğü gibi, burada Orhan Gazi'nin vezirlerinden İvaz Paşa'nın oğlu ve Emir Buhârî'nin dervişlerinden olan Şeyh Süleyman'ın “*Mevlid* sahibi” adıyla tanındığı belirtilmektedir. Onun Hz. Peygamber'in (a.s.) doğuşu konusunda Anadolu'da ilk mevlidi yazan kişi, Atâyî mahlasını kullanan şairin kendisinin küçük kardeşi olduğu, Atâyî ve oğlu Refî'nin de (bu eserde) anılacağı ifade edilmektedir.

Anlaşıldığına göre, Müstakimzâde, Süleyman Çelebi'yi tanıtırken Latîfi'nin şuarâ tezkiresinden faydalanmıştır. Çünkü Süleyman Çelebi'nin İvaz Paşa'nın oğlu, Emir Buhârî'nin dervişlerinden ve şair Atâyî'nin küçük kardeşi olduğu bilgisini *Tezkiretü's-şuarâ...*'sında veren edebî şahsiyet, Latîfi'dir. Süleyman Çelebi'nin Anadolu'da ilk (Tükçe) mevlid yazan kişi olduğunu söyleyen de yine odur. Fakat Müstakimzâde'nin İvaz Paşa'yı Sultan Orhan'ın vezirlerinden diyerek tanıtmayı yanlıştı. Zira İvaz Paşa, Sultan Orhan'ın değil, Sultan I. Mehmed ve II. Murad'ın vezirlerindedir. Sultan I. Mehmed zamanında vezirliğe yükseltilen Hacı İvaz Paşa, II. Murad'ın saltanatının başlarında da bu vazifesini sürdürmüştü; 1424'te Edirne'den Bursa'ya sürülmüş ve 831/1428'de vefat etmiştir.⁷¹

⁶⁹ Abdülgaffâr bin Hasan Kırımı, *Umdetü'l-ahbâr*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Esad Efendi, nr. 2331, vr. 185b-186a. (Ayrıca bk. Ersen Ersoy- Uğur Öztürk, “Umdetü'l-ahbâr'da Şair Biyografileri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5, İstanbul 2010, s. 104-105).

⁷⁰ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn, *Mecelletü'n-nisâb...*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 287a. (vr. 320 b'de Mevlid sahibi Süleyman Efendi, küçük kardeşi şair Atâyî dolayısıyla da anılır).

⁷¹ Abdülkadir Özcan, “Hacı İvaz Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 14, s. 485-486.

12- Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî (ö. 1201/ 1787) de *Vefeyatnâmesinde* Süleyman Çelebi'den kısaca bahseden 18. asır edebî şahsiyetlerinden biridir:

“Sâhib-i Mevlid Şeyh Süleymân Efendi- eş-Şeyh Süleymân Mevlidî, pederi İvaz Paşa ve birâderi Atâyî-i evvel'dir. هفت مردان Heft merdân sene 780 [1378-1379] târihinde Burusa'da rihlet eyledi. Âsârından *Mevlid* ma'rûfdur ve eş'ârı vardır. Nâmdaşı Süleymân Paşa İbn Orhan ile Rumili'ne ibtidâ geçenlerdendir ki demiştir:

*Akdeniz'i geçmişüz biz bir iki sal ile
Himmet-i merdân ile gaybdan irsâl ile
Oldı bizüm salımız taht-ı Süleymân bize
Gözlerimiz açmışuz ahsen-i a'mâl ile*⁷²

Buradaki Süleyman Çelebi'nin babasının İvaz Paşa, kardeşinin Atâyî olduğu bilgisinin, *Latîf Tezkiresi*'nden nakledildiği anlaşılmaktadır. Ancak Gelibolulu Âlî'nin belirttiği üzere, bu kayıt, babası öldüğünde genç yaşta olan Atâyî ile Süleyman Çelebi arasındaki zaman farkından dolayı doğru değildir. Ayrıca Hacı İvaz Paşa hakkındaki ilmî bir araştırmadan, onun Süleyman adlı bir oğlunun olmadığını anlaşıldığını daha önce ifade etmiştik. Süleyman Çelebi'nin “heft merdân” kelimelerinin gösterdiği H. 780/ M. 1378-1379 yılında rihlet (ahirete göç) ettiği cümlesini de eldeki verilerden dolayı doğru kabul etmek imkânsızdır. Çünkü Süleyman Çelebi'nin önce Yıldırım Bâyezid'in, sonra anılan sultanın H. 802/ M. 1399-1400 senesinde Bursa'da yaptırdığı Ulucami'nin imamı olduğu, bazı yazma nüshalarına göre, “*Vesîletü'n-necât*” adını verdiği mevlidi H. 812/ M. 1409-1410 yılında yine bu şehirde tamamladığı bilinmektedir.

Süleyman Çelebi'nin adaşı Süleyman Paşa'yla beraber ilkin Rumeli'ye geçenlerden olduğu kaydı da dayanaksızdır. Gerçi Gelibolulu Mustafa Âlî –daha önce temas ettiğimiz gibi- *Künhü'l-ahbâr*'ın bir sayfasında Süleyman Çelebi'nin Süleyman Paşa'yla meşrebi bir olduğunu, zaman zaman sohbet ettiğini bildirmiş; anılan gazinin Rumeli'ye geçişini tebrik maksadıyla bir duaname yazdığını de ifade etmiştir... Fakat Süleyman Paşayla birlikte Rumeli'ye geçtiğini yazmamıştır. Ayrıca yine adı geçen tarihinde Yıldırım Bayezid devri şairlerinden bahsederken söz konusu duanameyi ve “matla'ı garrâyı” (mısraları birbiriyle kafiyeli parlak beyti) Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmud'un yazdığını bildirmiştir.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki Ayvansarâyî'nin bu eserinde Süleyman Çelebi'ye ait diye naklettiği beyitler onun değildir. Gelibolulu Mustafa Âlî, adı geçen tarihinde Süleyman Paşa'nın 70-80 veya kırk yiğitle Rumeli'ye geçişini anlatırken, hâl diliyle âdeta bu beyitleri okuduklarını belirtir, “li-münşühi” diyerek o nazmın kendisine ait olduğunu da söyler:

“Yetmiş seksan kişiyle ve bâzılar kavlince yalnız kırk kişi ile Süleyman Paşa ve mezbûrân-ı dilîrân-ı kaviyyü'l-cenân Rûm yakasına geçdiler ve zebân-ı hâlîle gûyâ ki bu ebyâtı ezber okudular. Li-münşühi:

*Akdenizi giçmişüz biz bir iki salla
Himmet-i merdânla gaybdan irsâlile

Oldı bizüm salımız taht-ı Süleymânımız
Gözlerimiz açmışuz ahsen-i a'mâlile*⁷³

⁷² Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî* (İnceleme- Tenkitli Metin), haz. Ramazan Ekinci, Buhara Yay. İstanbul 2013, s. 158-159. (Bu parça nakledilirken kitaptaki çeviri yazı işaretleri kullanılmamıştır.)

⁷³ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Fatih, nr. 4225, vr. 14a. (Ayrıca bk. Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e., ts. c. 5, s. 46).

13- Gazzîzâde Abdülatîf Efendi, *Hulâsatü'l-vefeyât*-

18. asrın son çeyreği ve 19. asrın ilk yarısında yaşayan Bursalı şeyh ve yazarlardan Gazzîzâde Abdülatîf Efendi (1190-1247/ 1776-1832), *Hulâsatü'l-vefeyât* adlı eserinde Süleyman Çelebi'yi "Mevlûdî Süleymân Efendi Kuddise Sirruhu" başlığı altında şöyle tanıtır:

"Yıldırım Hân'ın imâm-ı evvelidir. Kibâr-ı evliyâ'ullahdan bir âşık zâtdır. Mukarreb-i Nebevî olduğuna *Mevlûd*'ü delâlet eder. Şarkan ve garben âşıklar tilâvet ederler. Eski Kapluca'ya yakın yol üzerinde türbeleri meşhûr ve kerâmeti mevfûrdur."⁷⁴

Abdülatîf Efendi, bu türbenin yerine dair, eserinin Bursa'da olan tekke ve zaviyeleri anlattığı kısmında –Baldırzâde Mehmed Efendi'nin *Ravza-i Evliyâ'*sında da bulunan- şu bilgiyi verir:

"Kadîmî tekye olup şimdi metrûk olan tekyeler beyân [olunur]: Yoğurtlu Baba Zâviyesi, Eski Kapluca kurbünde Mevlûdî Süleyman Efendi türbesi civârında harâbe bir zâviyedir. Evkâf-ı kesîresi vardır."⁷⁵

14- Gazzîzâde Abdülatîf Efendi'nin damadı Mehmed Fahreddîn (ö. 1272/1856), *Gülzâr-ı İrfân* adlı eserinde Süleyman Çelebi hakkında İsmâil Belîğ'in *Güldeste...*'sinden naklen bilgi vermiş; anılan kaynaktan aktardığı hâl tercümesinin sonuna şu ilavede bulunmuştur:

"...Gâlibâ evâ'il-i asr-ı Çelebi Sultân Mehmed Hân'da azm-i riyâz-ı dâr-ı cinân edip Çekirge reh-güzârında vâki' Yoğurtlu Baba nâm makâm-ı nûzhet-efzâda nühüfte-i sandûka-i hâk-i siyâh ve şinâh-künende-i deryâ-yı rahmet-i İlâh'dır. Merhûm-ı mezbûrun rehber-i⁷⁶ tevfik-ı Hakk ile mazhar ve muvaffak olduğu eser-i celili hasbiyle zât-ı mehâsin-âyâtı cemî' büldânda sığâr u kibârın mâlûmu olup evsâf-ı bergüzide-i sîfât-ı aliyeleri külfet-i tahrîr ve târifden müstağni olmağla makâlât-ı tûl ü dırâzdan bi'l-ihtirâz kasr u îcâz olundu."⁷⁷

Görüldüğü gibi burada Süleyman Çelebi'nin galiba Çelebi Sultan Mehmed devrinin (1413-1421) başlarında vefat ettiği ve Çekirge yolunun üstündeki Yoğurtlu Baba adı verilen yerde medfun olduğu bildirilmiş; Allah'ın yardımıyla meydana getirdiği eserinden ötürü bütün şehirlerde küçük-büyük herkesçe tanındığı, seçkin sıfatlarının tarifine gerek bulunmadığı, bundan dolayı uzun sözlerden kaçınılıp kısaca anlatılmasıyla yetinildiği belirtilmiştir.

15- Arapça iki biyografik, bibliyografik eseriyle tanınan **Bağdatlı İsmâil Paşa** (1839-1920) da *Hediyetü'l-ârifin Esmâ'ü'l-müellifin ve Âsârü'l-musannifin* adlı kitabında Süleyman Çelebi hakkında bilgi verir. Yazar, Süleyman Efendi'nin İvaz Paşa'nın oğlu, Mahmud'un torunu, Bursalı, Hanefî mezhebine mensup ve Osmanlı sultanı Bâyezid'in dairesinde imam olduğunu, Hicrî 780 [M. 1378-79] yılı sınırlarında vefat ettiğini anlatır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğuşu konusunda "*Vesîletü'n-necât*" adını verdiği, Türkçe manzum bir mevlidinin bulunduğunu belirtir. Onun denizden Gazi Süleyman Paşa ile Gelibolu'ya geçtiği(rivayeti)nin gerçek olarak ortaya çıktığını, bu manayı (şiir şeklinde) dile getirdiğini ifade eder:

البرسوى سليمان بن عوض باشا بن محمود البرسوى الحنفى
كان اماماً فى دائرة السلطان بايزيد العثمانى [1]
توفى فى حدود سنة ٧٨٠ ثمانين و سبعمئة
له مولد النبى صلى الله عليه و سلم منظوم تركى سماه وسيلة النجاة

⁷⁴ Gazzî-zâde Abdülatîf, *Hulâsatü'l-vefeyât*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Esad Efendi, nr. 2257, vr. 12a.

⁷⁵ Gazzî-zâde Abdülatîf, a.g.e., vr. 66a.

⁷⁶ Bu kelime, Arap harfli asıl metinde "rehberi" şeklinde yazılıdır.

⁷⁷ Mehmed Fahreddîn, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîrî Şer'îye, nr. 1098, vr. 188 b.

[1] el-Maksad, Yıldırım Bâyezîd'dir.

و تحقق انه عبر البحر مع الغازى سليمان پاشا الى كليبولى
و هو القائل فى هذا المعنى
آق دكزى كچمشز بز بر ايكى صال ايله¹²¹
همت مردانله غيبدين ارسال ايله
اولدى بزم صالمر تخت سليمان بزه
كوزلرمز آچمشز احسن اعمال ايله⁷⁸

Anlaşıldığına göre, yazar, Süleyman Efendi'nin memleketi, babası, dedesi, Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid'in divanında imam oluşu konusunda verdiği bilgileri *Latîfi Tezkiresi* ve Gelibolulu Âlî'nin *Kühü'l-ahbâr*'ı gibi 16. asır eserlerinden, H. 780/ M. 1378-79 sınırlarında vefat ettiği kaydını ise –tahminimize göre- Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Vefeyât-nâme*'sinden almıştır. Süleyman Çelebi'nin daha önceki tarihî, biyografik ve bibliyografik kaynaklarda “*Kitâb-ı Mevlûd, Mevlid-i Nebî, Süleymân Mevlidi, Mevlûdu'n-Nebî, Mevlid-i Şerîf, Menkabe-i Velâdet-i Nebevî*” gibi isimlerle tarif edilen eserine “*Vesiletü'n-necat*” adını verdiği belirtilmiş; Gazi Süleyman Paşa'yla denizden Gelibolu'ya geçtiği, bu manayı nazmen dile getirdiği anlatılmıştır.

Süleyman Çelebi'nin İvaz Paşa'nın oğlu olduğu bilgisine tarihçi Gelibolulu Âlî'nin dolaylı olarak, Ali Emîrî Efendi'ninse açıkça itiraz ettiğini nakletmiştik. Önceki kaynaklarda Süleyman Çelebi'nin amelî mezhebi konusunda bir kayda rastlamadık. Fakat Türk âlim, şair ve yazarlarının çoğu itibarıyla Hanefî olduğunu gözönünde tutan Bağdatlı İsmail Paşa'nın mevlid sahibi Süleyman Efendi'yi de böyle tarif ettiği anlaşılmaktadır. Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Vefeyât-nâmesinde* de görülen Süleyman Çelebi'nin 780/1378-79 yılı sınırlarında vefat ettiği bilgisinin nereden alındığı belirsizdir. Esasen bu kayıt, bazı 16. asır biyografik ve tarihî kaynaklarında bulunan ve onlardan naklen İsmail Paşa'nın da verdiği Süleyman Efendi'nin Osmanlı sultanı Bayezid'in dairesinde imam olduğu bilgisiyle çelişmektedir. Çünkü Yıldırım Bayezid, 791-805/1389-1403 yılları arasında hüküm sürmüştür. Ayrıca mevlidin bazı yazma nüshalarının sonunda adının *Vesiletü'n-necât* olduğunu belirten beyti müteakiben H. 812/ 1409-1410 yılında Bursa'da tamamlandığı da bildirilmiştir. 1378-79 yılında vefat etmiş bir kişinin bundan on-on bir sene sonra tahta oturan Yıldırım Bayezid'in dairesinde imamlık etmesi ve otuz- otuz iki yıl sonra bir eser yazmasının mümkün olmadığı açıktır. Süleyman Efendi'nin Gazi Süleyman Paşa'yla beraber Gelibolu'ya geçtiği iddiasının da gerçeğe uygun görünmediğini, daha önce bu konuda Hüseyin Ayvansarâyî *Vefeyât-nâmesinde* yer alan bilgileri değerlendirirken izah etmiştik.

16- Osmanlı Devleti'nin son devri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış mutasavvıf şair ve yazarlardan **Hüseyin Vassaf** (1872-1929), 1317/ 1901 Mayısında Bursa'ya seyahatinin haturası olan eserinde, Süleyman Çelebi'nin kabrini ziyaret edişini de anlatmış; Sultan II. Abdülhamid'in yakını Hacı Ali Bey'in onu tamir ettirdiğini bildirerek mezar taşındaki yazıyı aktarmıştır. Burada Gazzîzâde Abdülatîf Efendi'nin adı geçen vefeyat-namesinden faydalanılarak şair hakkında kısaca bilgi verildiği de görülür.⁷⁹ II. Meşrutiyet'ten sonra Süleyman Çelebi ve *Mevlid* hakkında yazılar yayınlayan⁸⁰ yazar, bunları bazı ilavelerle *Vesiletü'n-necât* adı altında kitap hâlinde bastır-

¹²¹ Vezni, müfteilün fâilün müfteilün fâilün'dür.

⁷⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin Esmâ'ül-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, haz. Kilisli Rifat Bilge- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, İstanbul 1951, c. 1, s. 401.

⁷⁹ Hüseyin Vassaf, *Bursa Hatırası*, haz. Mustafa Kara- Bilal Kemikli, Bursa 2010, s. 30-31.

⁸⁰ Hüseyin Vassaf, “Mevlid-i Süleyman Çelebi Hazretleri”, *Sırât-ı Müstakîm*, 28 Safer 1328/ 11 Mart 1910, Aded 79, s. 9-10; Hüseyin Vassaf, “İlk Mevlid-i Şerif Cemiyeti Ne Zaman Teşekkül Etti?”, *Sırât-ı Müstakîm*, 5 Rebiülevvel 1328/ 17 Mart 1910, aded 80, s. 24-25.

mıştır.⁸¹ Hüseyin Vassaf, Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey'in (1244-1339/ 1828-1920) *Îzâhü'l-merâm alâ Vilâdeti Seyyidi'l-enâm* adlı *Mevlid* şerhi için 10 Ramazan 1328/ 15 Eylül 1910 tarihinde bir takriz yazmış; adı geçen müellifin isteğiyle Süleyman Çelebi'nin hayatına dair bilgi de vermiştir.⁸² Mevlide ve onu yazan Süleyman Çelebi'ye büyük bir sevgi beslediği anlaşılan Hüseyin Vassaf, *Vesîletü'n-necât'ı Gülzâr-ı Aşk* ismiyle hayli hacimli şekilde şerh etmiştir.⁸³ El yazması hâlinde kalan bu eser, Latin harflerine çevrilerek yayınlanmıştır.⁸⁴ Hüseyin Vassaf Bey, *Esmâr-ı Esrâr* adlı kitabı şerh etmek üzere yazdığı ve kısaca *Sefîne-i Evliyâ* ismiyle anılan beş ciltlik eserinde de Süleyman Çelebi'yi tanıtmıştır. Müellif hattı nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan ve yazarının vefatından altmış küsur sene sonra Latin harflerine çevrilerek yayınlanmaya başlayan bu hacimli eserde, Süleyman Çelebi hakkında *Latîfî Tezkiresi*, Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ı, İsmâil Belîğ'in *Güldeste*'si gibi kaynaklardan faydalanılarak bilgi verilmiştir. Onlardan farklı olarak Süleyman Çelebi'nin vefat yılı belirtilmiş; Âkif mahlaslı bir şairin bu konuda düşürdüğü manzum tarih nakledilmiştir. Burada "târîh-i intikalleri" diye bildirilen H. 825/ M. 1421-22 yılının hangi kaynaktan alındığı belirsizdir. Temas edilen mesele hakkında şimdiki delil ve vesikalara dayanarak söylenebilecek söz, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-necât'ı* tamamladığı H. 812/ 1409-10 yılından sonra vefat ettiği'dir. Hüseyin Vassaf, Sultan II. Abdülhamid zamanında *Mevlid* sahibinin kabrinin Hacı Ali Paşa tarafından tamir ettirildiğini bildirerek kitabesini de yazmıştır. Bu başlangıçtan sonra onun yazdığı hâl tercümesini okuyalım:

"Mevlidî Süleyman Çelebi Hazretleri

Bursa'da zînet-sâz-ı âlem-i şuhûd olmuşdur. Yıldırım Bâyezid Han devri ricâlındendir. Bu mübârek zât, mazhar-ı feyz-i Muhammedî olup, yüzlerce seneden beri, eyâdî-i ihtirâm-ı ümmet-de bulunan manzûme-i velâdet-i Nebeviyyeyi inşâd buyurmuşdur. *Tezkire-i Latîfî*'de [haber verildiğine göre] meşhûr İvaz Paşa merhûmun mahdûm-ı mükerremleri, şuarâdan Atâî'nin büyük birâderleridir. Müşârün ileyh, Sultan Orhan-zâde Süleyman Paşa'nın'nın iltifât ve sahâbetine mazhar oldu. Efâdıl-ı fuzalâdan ve erbâb-ı aşkdan idi. Bursa'da Emîr Sultan hazretlerinin berekât-ı hüsn-i nazar ve terbiyeti ile perverde oldu. Hulefâsı meyânında ism-i şerîfleri mezkûrdur. Emîr Sultân'ın emriyle Bursa'da Câmi'-i Kebîr'de imâmet hizmetini ifâ eyledi ve meşhûr-ı âlem olan *Mevlid-i Nebevî* manzûme-i garrâsını bu esnâda vücûda getirdi.

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve *Tezkire-i Latîfî*'de mezkûr olduğuna göre, menkabe-i mevlid-i şerîf manzûme-i mübârekesinin tertûb ve tanzîmine bir hâdise-i garîbe sebep olmuşdur:

Bursa'da, ilmi mahdûd vâizin biri, esnâ-yı va'zda, estezû bi'llâh, ⁸⁵ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ayet-i kerîmesini tefsîr sırasında, 'Bu ayet-i celîle mücebince ben, Nebîyy-i âhiru'z-zamânı sâ'irinden tafdil⁸⁶ etmem.' demesiyle, müstemîin meyânında fuzalâ-yı Arabdan bir zât-ı âlî-kadr, tarz-ı ifâdeden müteessir olarak, delâ'il-i kâtia ile vâiz-i merkûmu ilzâmen, 'Bu bâbda izâle-i cehl edememişsiniz. İlm-i tefsîrde pek çok noksânınız vardır. Âyât-ı kerîmenin nâsihinden, mensûhundan, muhkeminden, müşâbihinden gâfilsiniz. 'Rusûl beyninde fark yokdur.' demekden maksad-ı

⁸¹ Osman-zâde Hüseyin Vassaf, *Vesîletü'n-necât*, Dersâadet 1329/ 1910-11. (Latin harflerine çevrilmiş ve sadeleştirilmiş baskısı: Hüseyin Vassâf, *Mevlid Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-necât'ı*, haz. Cemâl Kurnaz- Mustafa Tatçı, Ankara 1999).

⁸² Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey, *Mevlid Şerhi İzâhü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*, haz. Ozan Yılmaz, İstanbul 2011, s. 120-125.

⁸³ Hüseyin Vassaf, *Gülzâr-ı Aşk*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Yazma Bağışlar bl., nr. 2315.

⁸⁴ Hüseyin Vassâf, *Mevlid Şerhi, Gülzâr-ı Aşk*, haz. Mustafa Tatçı- Musa Yıldız- Kaplan Üstüner, İstanbul 2019.

⁸⁵ "Peygamberler arasında fark gözetmeyiz." (Bakara Suresi, 2/285).

⁸⁶ Arap harfli asl metinde -galiba dat harfinin noktası unutulmuş olduğu için- sehven "tafsîl" şeklinde yazılmış bu kelime, "tafdil" olmalıdır.

İlâhî, emr-i risâlet ve husûs-ı nübüvetdedir. Yoksa merâtib-i fazîletde değildir. Eğer âyet-i kerîmenin ma'nâsı, min cemî'l-vücûh demek olsaydı, esteîzü bi'llâh ⁸⁷بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ buyurulur muydu?' diye vâizi bi-hakkın iskât eylemiştir.

Keyfiyyet Süleyman Çelebi'nin sâmia-ı ittilâna vâsıl olmasıyla pek müteesir olmuş ve efdal-i enbiyâ efendimizin ulüvv-i kadr-i risâlet-penâhîlerinden bâhis olmak üzere, sûret-i velâdet-i nebeviyyelerini ve mu'cizât-ı celîle-i Ahmediyyelerini musavvir olan manzûme-i makbûleyi, âdetâ irticâl denecek derecede bir isti'câl ile tanzîm ve şu âlem-i fânîde ibkâ-yı nâmına hizmet etmek üzere kütüb-hâne-i aşk ve irfâna yâdigâr olarak tevdi' eylemiştir. Bunun ismi *Vesîletü'n-necât*'dir.

Bu bâbda, tettebbuât-ı zevkiyyeyi hâvî bir eser-i matbû'-ı âcizânem olduğu gibi, manzûme-i mübâreke üzerine *Gülzâr-ı Aşk* nâmıyla, gayr-i matbû', mufassal bir şerh-i fakîrânem vardır. Her ikisinde de tafsîlât vardır. Burada daha ziyâde, tafsilden ictinâb olundu.

Hem sekiz yüz on ikidir târihi

Bursa'da oldu tamâm bil ey ahî

beytinden târîh-i te'lîfin zamânı anlaşılır. Süleyman Çelebi hazretleri, sonra, Yıldırım Bâyezid Hân'a imâm-ı sultânî oldu. Bir rivâyete göre, padişâh-ı müşârün ileyhın büyük şeh-zâdeleri Emîr Süleymân hazretlerine de mukârenet peydâ eyledi.

Târîh-i intikâlleri, 825 sene-i hicriyyesi[M. 1421-22]dir. "Râhat-ı ervâh" راحت ارواح târîh-i irtihâlini müş'irdir. Müteahhirînden bir zât, şu manzûme-i târîhiyyeyi söylemiştir:

Fevtine cevher-i târîh düşünürdüm Âkif

Yazdı bâ-emr-i İlâhî kalemin gonca-lebi

Şu Vesîle ile dâreynde necâtı buldu

Mâdih-i fahr-i rusûl ya'ni Süleymân Çelebi

Kabr-i şerîfleri Bursa'da, Çekirge'ye gidecek yolun dağ tarafında, Setüstü'nde ve Çekirge'ye karîb bir mahallededir. Ziyâretgâh-ı ehl-i aşk u îmândır. Sultan Hamîd-i Sâni'nin ser-karîni merhûm Hacı Ali Paşa tarafından, tecdîden ta'mîr olunarak üzerine demir parmaklıklı bir kubbe yapılmıştır. Mezâr taşında, 'Manzûme-i menkabe-i velâdet-i Nebeviyye aleyhi's-selâm ve't-tahiyye müellifi Süleymân Efendi hazretlerinin merkad-i müteberrikidir. Aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrân, rûh-ı pür-fütûh-ı âlîlerine li'llâhî'l-Fâtîha' yazılıdır."⁸⁸

17- Mehmed Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları, Yâdigâr-ı Şemsî*⁸⁹,

Bursa Ulucamii karşısındaki Niyâzî-i Mısırî Âsitânesinin son postnişini olan Mehmed Şemseddin (Ulusoy, 1867-1936), "*Bursa Dergâhları*" adıyla basılan eserinde, Yoğurtlu Baba Tekkesi ve burada medfun *Mevlid* sahibi Süleyman Çelebi hakkında da bilgi vermiştir. Anlaşıldığına göre müellif, Çelebi'nin hayatını yazarken iki asır önceki selefi ve hemşehrisi Bursalı İsmail Belîğ'in (ö. 1142/1730) *Güldestesinden* faydalanmıştır. Süleyman Çelebi'nin vefat tarihi konusunda *Güldeste* ve diğer biyografi kitaplarında, hatta mezar taşında bir işaret görülemediğini ifade eden Şemseddin Efendi, bunun için merakta kalmışken, Hüseyin Vassâf'ın *Vesîletü'n-necât* isimli eserinde "râhat-ı ervâh" tamlamasının –ebced hesabına göre- gösterdiği 825 senesine rastlayınca,

⁸⁷ "Biz o peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık" (Bakara Suresi, 2/ 253).

⁸⁸ Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 2305, c. 1, s. 286-287. (Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1990, s. 291-293).

⁸⁹ haz. Mustafa Kara- Kadir *Atlansoy*, Bursa 2021, s. 549.

memnun olduğunu anlatır. Mevlidin birçok faziletli kişi tarafından övüldüğünü belirten yazar, onu nazmeden şaire ait mezarın Yoğurtlu Baba tekkesinde bulunduğunu öğrenenlerin aklına gelebilecek “Süleyman Çelebi'nin kabri neden Yoğurtlu Baba Tekkesindedir? Emir Sultan dervişi olduğu bildirilen merhum şairle bu tasavvufi müessese arasında nasıl bir alâka olabilir?” sorularına tahminî bir cevap verir: Süleyman Çelebi, Emir Sultan'ın dervişi olduğundan, muhtemelen o zaman mamur hâldeki bu Yoğurtlu Baba dergâhında şeyhlik postuna oturmuş ve vefatında gömülmüştür:

“Yoğurtlu Baba tekkesi, Yoğurtlu Baba, nâm-ı diğer İlahîzâde Zâviyesi. Mûmâ ileyh Yoğurtlu Baba'nın âsâr-ı hayriyesindedir.

Azîz-i mezbûr yoğurda mâ'il olmakla bu nâmıla teşehhür etmiştir. İsmi nâ-mâlûm olup mahall-i mezkûrda uzletle dem-güzâr iken âzim-i dârü'l-karâr ve zâviyesi hazîresine vedâ-i rahmet-i Kirdigâr olmuştur.

Mahall-i mezbûrda 'râhat-ı ervâh' terkîbinin medlûlünce 825 [M. 1421-22] târihinde irtihâl-i dârü'l-cinân eden *Mevlûd* sâhibi eş-Şeyh Süleyman Çelebi hazretleri de medfûn olup onlar da ayrıca şeref-bahş olmuşlardır. Evvelce harâbezâr dört duvar içinde iken ahîren sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Başmâbeyinci Hacı Alî Paşa merhûm tarafından demir parmaklık ve mermerle tez-yîn olunarak meydâna çıkarılmışdır.

Yoğurtlu Baba denilen zât, hîn-i fetihde gelen büdelâ-yı erbaînden olmaları melhûzdur. Zîrâ Mevlûdî Süleyman Efendi'nin terceme-i hâlini yazanlar, müşârün ileyh Yoğurtlu Baba Zâviyesi hazîresinde defnolunmuşdur diyorlar ki [vefât senesi] 825'dir. Süleyman Çelebi Hazretlerinin terceme-i hâli meşhûr ise de kabûl-i Peygamberî'ye mazhar bir zât-ı maâlî-güsterin terceme-i hâliinden bahsetmek elbette kitâbımıza şeref-bahşdır.

Müşârün ileyh ahd-i Sultân Orhan Gâzî'de şeref-efzâ-yı mehd-i vücûd olup ba'de't-tahsîl Süleymân Paşa-yı Gâzî'nin hemmeşrebi olmakla musâhibi ve Yıldırım Bâyezîd Hân'ın dîvân-ı hümayûnunun imâmı iken Sultân Emîr Efendimize intisâb etmekle, işâretleriyle Câmî-i Kebîrde imâm ve muktedâ-yı enâm olmuşlardı. *Mevlûd-i Şerîf*'in sebep-i te'lîfi bir vâiz-i câhilin Cenâb-ı Fahr-i Risâlet Efendimize Hazret-i İsâ'yı tafdîl etmesi imiş. Şu hizmeti nezd-i 'âlî-i Hazret-i Eşref-i Kâ'inât'da kabûle karîn olmuş ki şimdiye kadar te'lîf olunan mevlûdlerin hiç birisi neşr olamamaya ancak merhûm-ı müşârün ileyh'in eseri kabûl-i âmmeye mazhar olmuş ve her ân her husûsda okunarak bu meyânda kendi rûh-ı şerîfine de birer Fâtîha ihdâ olunmakda bulunmuşdur.

Müşârün ileyh'in târih-i vefâtına dâ'ir ne *Güldeste* ve ne de sâ'ir terâcim-i ahvâl kitâblarında, hattâ seng-i mezâr-ı mağfîret-medârlarında da bir işâret görülememiş ve bunun için pek ziyâde merakda kalınmış ise de ahîren Hüseyin Vassâf Efendi'nin yazdığı *Vesîletü'n-necât* nâm eser-i 'âlîde 'râhat-ı ervâh' terkîbinin delâleti üzere 825 [M. 1421-22] olduğu görülmekle, değil bu fakîr, pek çok zevât memnûn u mahzûz olmuşlardır. Tafsîlini murâd eden, kitâb-ı mezkûra mürâcaat buyursun. Birçok fuzalâ, bâ-husûs merhûm Ziyâ Paşa senâ-hân olarak 'sehl-i mûmteni'dir' demişler.

Mi'râciyye faslındaki şu beyt:

Kimde kim aşkın nişânı vardurur

Âkıbet mâşûka anı irgürür

insânı vecde getirmeğe kâfidir. Azîz-i müşârün ileyh Cenâb-ı Sultân Emîr'e münîb olmakla ihtimâl ki ol zamân mâmûr olan işbu Yoğurtlu Baba dergâhında post-nişîn ve irtihâllerinde defîn olmuşdur.”⁹⁰

⁹⁰ Bu parça, eserin sonundaki Arap harfli asıyla (s. 388-389) karşılaştırılmış ve üzerinde bazı düzeltmeler yapılmıştır.

18- Süleyman Çelebi ve mevlidi hakkında bilgi veren yazarlardan biri de **Osmanlı Müellifleri** isimli eseriyle tanınan **Bursalı Mehmed Tâhir** Bey'dir. Yazar, bu konuda *Latîfî Tezkiresi*, Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ı, Bursalı İsmâil Belîğ'in *Güldeste*'si gibi eski; Ziyâ Paşa'nın *Harâbât*'ı, Ahmed Rifat'ın *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*'si, Hüseyin Vassaf Bey'in *Vesîletü'n-necât* isimli kitapçığı ve Ali Emîrî Efendi'nin *Osmanlı Târih ve Edebiyatı Mecmûası*'nda çıkan yazısı gibi yeni denebilecek yayınlardan faydalanmıştır. Bursalı Tâhir Bey'in (1861-1925) yazdığı bu hâl tercümesini aktardıktan sonra değerlendirmeye çalışalım:

“Süleyman Çelebi- Süleyman Dede”

Pederi, Sultan Murâd-ı Evvel vüzerâsından Ahmed Paşa, büyük pederi Şehzâde Süleyman Paşa'ya tehniyet yazan Şeyh Mahmud Efendi'dir. Latîfî'nin İvaz Paşa oğlu demesi eser-i zühûldür.^[1] Yıldırım Bâyezid Hân'ın imâmı ve Emîr Sultân hazretlerinin mürîd-i hâssıdır. Eş'âr-ı Osmâniyye'nin müessislerinden addolunurlar.^[1] El-ân eyâdi-i hürmet ve itibârda bulunan ve nazmı inde'l-bülegâ sehl-i mümteni' hükmünü alan mevlid-i^[2] Peygamberî menkabesi bu zât-ı 'âlinindir. Bu manzûme-i şerîfenin ismi *Vesîletü'n-necât* olduğu ve 812 [M. 1409-10] târihinde Bursa'da hitâm bulduğu nüsha-i asliyelerinin âhîrinde mezkûrdur. Rihletleri 'râhat-ı ervâh' terkîbinin delâleti olan 825 [M. 1421-22] târihinde, kabr-i mübârekleri Bursa hâricinde Çekirge yolundadır. Sebeb-i nazmı, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da ve zamânımız erbâb-ı dânişinden Hüseyin Vassâf Bey'in *Vesîletü'n-necât* ismindeki risâlesinde musarrahdır. Manzûme-i şerîfenin mukaddimesinden teberrüken derc olundu:

*Allah adın zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldı cümle işde her kula*

*Allah adın ol kim evvel ana⁹¹
Her işi âsân ide Allah ana
Allah adı olsa her işün öni
Hergiz ebter olmaya anun sonu⁹²*

85

[1] Zamânımızın mütetebbi' erbâb-ı ilm ü kaleminden Ali Emîrî Efendi'nin *Osmanlı Târih ve Edebiyyât* mecmualarının on birinci nüshasında sâhib-i tercüme hakkında kıymetli mesrûdât vardır.

[2] Süleyman Çelebi'den evvel edebiyâta dâir eser kalmamış gibidir. *Künhü'l-ahbâr* sâhibi Âlî Efendi'nin kavline göre, selâtîn-i selâse-i pişin hazarâtı zamanlarında âmâl-i umûmiyye cihet-i gazâyâ mâtûf olmağla ve kadr-dânân-ı sühan elbine-i Arabiyye ve Fârisiyyeye âşinâ bulunmağla nazm-ı Osmânî revâclanamamış ve Mevlânâ Niyâzi ve müşârün ileyh Süleyman Çelebi'nin ceddi Şeyh Mahmûd eş'ârla istihâr bulmuşlar ise de herc ü merc-i Timurî'de dîvânları zâyi olmuştur.

Velâyet gösterüp halka suya seccâde salmışsın

Yakasın Rûmeli'nin dest-i takvâ ile almışsın

beyti Şeyh Mahmûd'un Süleyman Paşa-yı gâziye Rûmeli fütûhâtını tehniye için takdim eylediği kasîdenin matlavı imiş. Şuarâ-yı Osmâniyyeden bir hayli zevât alâ tarîkî't-tanzîr mevlid-i şerîf manzûmeleri yazmışlarsa da herhâlde kabûl-i âmmeye mazhar olan ârif-i billâh ve âşık-ı Resûlullâh Süleyman Dede merhûmunkidir. (Bursalı Tâhir Bey bundan sonra mevlid yazan bazı şairlerin isimlerini saymış ve Süleyman Çelebi'nin söz konusu eserinin diğer bazı dillere yapılan tercümeleri hakkında bilgi vermiştir. Dipnotun asıl konumuzla alakalı olmayan bu kısımlarını nakletmeye gerek görmedik).

[2] “Dört yüz seneden beri efâzıl

Bir söz demedi ana mümâsil

Tanzîrine çok çalışdı yârân

Kaldı yine bîkr misl-i Kur'ân [Mukaddime-i *Harâbât*]

⁹¹ Bu mısra, *Vesîletü'n-necât*'ın 16. asırda yazılmış nüshalarında “Allah adın her kim ol evvel ana” şeklindedir. (Aymutlu, a.g.e., s. 73; Ateş, a.g.e., 92; Pekolcay, a.g.e., s. 46; Timurtaş, a.g.e., s. 4).

⁹² Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333/ 1915, c. 2, s. 221-223.

Bursalı Tâhir Bey, Süleyman Çelebi'nin babasının adı konusunda Ali Emîrî Efendi'nin daha önce andığımız makalesinde ileri sürdüğü fikri kabul etmiş; mevlidin isminin *Vesîletü'n-necât* olduğu ve 812/ 1409-1410 tarihinde Bursa'da tamamlandığının aslı nüshalarının sonunda söylendiğini belirtmiştir. Gerçekten bu ismin, tamamlanış yılı ve şehrinin söz konusu eserin bazı eski tarihli nüshalarının sonunda zikredildiği görülmektedir. Süleyman Çelebi'nin H. 825/ 1421-22 yılında vefat ettiği bilgisi ile (ahirete) göçüne düşürülen tarihin Hüseyin Vassâf'ın *Vesîletü'n-necât* adlı eserinde yer aldığını, henüz daha eski bir kaynağına rastlamadığımızı onu değerlendiren ifade etmiştik.

Yazarın, Süleyman Çelebi'nin Osmanlı şiiirlerinin kurucularından olduğunu bildiren cümlesinden sonraki dipnotta Gelibolulu Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ını kaynak göstererek Şeyh Mahmud'un divanının da Timur karışıklığı sırasında zayı olduğunu söylemesi doğru değildir. Çünkü tarihçi Âlî Efendi, adı geçen eserinde –daha önce belirttiğimiz gibi- Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmud'un şiiirle çok tanınmadığını, bir mahlas seçip beyitlerini kitaplaştırmaya rağbet etmediğini, fakat yer yer beyit ve matla'lar nazmetmeye çalıştığını anlatır. Anılan tarihçi yazar, Yıldırım Bayezid devri şairlerinden Niyâzî'nin Farsça ve Türkçe divanının Timur fitnesinde yok olduğunu belirtir.⁹³

SONUÇ

16-20. asırlarda Süleyman Çelebi ve eser(ler)i hakkında bilgi veren şuara tezkiresi, tarih, ve-feyatname, bibliyografya vb. türden kaynakları inceleme sonucunda ulaştığımız neticeleri şöyle sıralayabiliriz:

86

1- Süleyman Çelebi'nin hangi tarihte doğduğu kesin olarak belli değildir. *Mevlid*'in yazma bir nüshasında bulunan bir beyitten, şairin bu eserini yazdığı zaman altmış yaşına eriştiğinin anlaşıldığı, *Vesîletü'n-necât*'ın tamamlanış tarihi olan H. 812 (M. 1409) yılından, anılan sayı çıkarıldığında 752/ 1351 senesine ulaşıldığı, Raif Yelkenci (1894-1974) tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre, şair, yazış yılını bildirdiği mevlidinde yaşını da söylemek suretiyle 752/ 1351 senesinde doğduğunu dolaylı olarak anlatmıştır.

Ancak mezkûr beyit, *Mevlid*'de kullanılan farklı bir aruz kalıbıyla yazıldığı ve söz konusu eserin başka eski tarihli nüshalarında yer almadığı için, sonradan ilâve ihtimalini düşündürek kabule değer görülmemiştir. Ayrıca bu eserin adının *Vesîletü'n-necât* olduğunu ve 812/ 1409-1410 yılında Bursa'da tamamlandığını bildiren beyitlerin, istinsah tarihi belli veya belirsiz bütün yazma nüshalarında bulunmadığını da belirtmek gerekir.

Bununla birlikte *Mevlid*'deki bazı beyitlerden, şairin bahis mevzuu eserini ömrünün sonunda, saçının-sakalının ağardığı bir zamanda yazdığı anlaşılmaktadır. Süleyman Çelebi'nin anne tarafından dedesinin Orhan Gazi devrinde (1324-1362) yaşamış Şeyh Mahmud olduğu, Yıldırım Bayezid'in imamlığı ve Bursa'da 802/ 1399-1400 yılında yaptırdığı Ulucami'de imamet vazifesinde bulunduğu, bazı yazma nüshaları sonundaki beyitlere göre *Vesîletü'n-necât*'ı 812/ 1409-10 senesinde tamamladığı göz önünde tutulursa, 14. asrın ortalarında (1350'li-1360'lı yıllarda) doğmuş olabileceği tahminen söylenebilir.

Tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1008/ 1600) “Zîrâ ki anlar Sultân Murâd-ı Kadîm devrindedür” diyerek Süleyman Çelebi'nin Sultan I. Murad devrinde (1362-1389) olduğunu belirtmesi, Bursalı İsmâil Belîğ'in (ö. 1142/ 1730) de mevlidi yazan söz konusu şairin, Osmanlı saltanatının başlarında, Orhan Gazi'nin beyliği zamanında (1324-1362) yokluktan varlık beşiğine şeref verdiğini bildirmesi, bu tahmini teyid etmektedir.

⁹³ “Egerçi Fârsî ve Türkî mükemmel divânı var imiş; Timur Han fitnesinde zâyî' olup gitmekle mün'adimü'l-âsâr imiş.” (Gelibolulu Mustafa Âlî, a.g.e. s. 116).

2- Şuara tezkiresi yazarı Kastamonulu Latîfî (ö. 990/ 1582) tarafından Süleyman Çelebi'nin babasının Sultan Murad'ın veziri İvaz Paşa (ö. 831/ 1428), küçük kardeşinin ise şair Atâyî (ö. 841/1437) olduğu bildirilmiştir. Buna karşılık Gelibolulu tarihçi Mustafa Âlî, babasının öldüğü sıralarda Atâyî'nin henüz genç yaşta bulunduğunu, Süleyman Çelebi'ninse Sultan Murâd-ı Kadîm (Sultan I. Murad) devrinde (1362-1389) olduğunu, bu sözün aralarındaki çok seneye uydurulmasının mümkün görünmediğini belirtmiştir. Eldeki tarihî vesikalar ve kabir kitabelerinden Hacı İvaz Paşa'nın Süleyman adlı bir oğlunun olmadığı anlaşılmaktadır.

Ali Emîrî Efendi (1857-1924) de Süleyman Çelebi'nin babasının İvaz Paşa olduğu kaydına itiraz etmiş; iki vakıfnameyi delil göstererek pederinin vezir Ahmed Paşa, onun babasınınsa Şeyh Mahmud olduğunu ileri sürmüştür. Yine Ali Emîrî'nin iddiasına göre, Şeyh Mahmud da Osman Bey'in kayınbabası Edebâlî'nin oğludur. Süleyman Çelebi'nin babası hakkında Ali Emîrî Efendi'nin bu iddiası, Bursalı Mehmed Tâhir (1861-1925), Necla Pekolcay (1925-2008) gibi konuya dair yayın yapan bazı yazarlarca kabul edilmiş; İbrahim Necmi (Dilmen, 1889-1945), Ahmed Ateş (1913-1966), Ahmed Es'ad Benim misali başka araştırmacılar tarafından ikna edici bulunmamıştır. Biz de söz konusu bilginin başka delil ve vesikalarla teyide muhtaç olduğu fikrindeyiz.

3- Bu arada Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmud hakkında rastladığımız başka bir hatalı anlamaya daha temas etmek mümkündür: Bazı araştırmacılar, Bursalı İsmâil Belîğ'in *Güldeste...*'sinde *Mevlid* sahibi Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmud hakkındaki "Bilâd-ı Rûm'a cümleden evvel neşr-i şîr-i âbdâr iden Şeyh Mahmûd'un..." ibaresini yanlış anlamış ve Şeyh Mahmûd'un "bilâd-ı Rûma cümleden evvel neşr-i şîr-i âb-dâr" eden kişi yahut "Anadolu'ya 'parlak ve kusursuz' şiiri herkesten önce getiren" kimse olduğunu ifade etmişlerdir. Eğer İsmâil Belîğ'in Süleyman Çelebi biyografisini yazarken faydalandığı *Künhü'l-ahbâr* ve onun da bu konuda istifade ettiğini sandığımız *Âşık Çelebi Tezkiresi* önsözündeki Sultan Osmân, Orhan Hân, Gâzî Hunkâr ve Sultân Yıldırım Hân başlıklı kısımlar göz önünde bulundurulmazsa, aktardığımız ibarenin belirtilen biçimde anlaşılması mümkündür. Ancak Gelibolulu Âlî, Osmanlı padişahlarından Yıldırım Bayezid zamanına gelinceye ve Timur'la bazı Acem şairleri Anadolu'ya girinceye kadar burada mahlas sahibi kimsenin bilinmediğini, sırf sade nazma gücü yeten birtakım varsağı söyleyicilerin de tanınmadığını anlatır. Bu bilgi göz önünde tutulduğunda, Bursalı Belîğ'in Anadolu memleketlerine herkesten önce güzel şiir neşreden kişinin Şeyh Mahmud değil, onun torunu *Mevlid* sahibi Süleyman Çelebi olduğunu söylediği anlaşılacaktır.

4- Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/ 1600), *Künhü'l-ahbâr* isimli tarihinde, *Mevlid*'i yazan şair Süleyman Çelebi'nin ara-sıra Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın meclisinde bulunduğunu, onunla sohbet ettiğini, söz konusu paşanın gazilerle Rumeli'ye geçişini tebrik etmek için bir duaname yazarak bu mektupta parlak bir beyte yer verdiğini anlatır. Süleyman Çelebi'nin, Yıldırım Bayezid'in (saltanatı 763-791/1389-1403) imamlığında bulunuşu, anılan sultanın Bursa'da 802/1399-1400 yılında yaptırdığı Ulucami'nin imamı oluşu, bazı yazma nüshalara göre mevlidi 812/1409-1410 yılında yazışı göz önünde tutulduğunda, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın meclisine dahil olup onunla sohbet etmesi ve adı geçen paşanın Rumeliye geçişini tebrik etmesi, büsbütün imkânsız değilse de -arz ettiğimiz verilerden dolayı- pek mümkün görünmemektedir.

Zaten Âlî Efendi, *Künhü'l-ahbâr* adlı tarihinin daha sonraki bir bölümünde, Süleyman Paşa'nın gazilerle Rumeli'ye geçişini tebrik etmek için Süleyman Çelebi'nin dedesi Şeyh Mahmud'un bir duaname yazıp onun içinde güzel bir beyte yer verdiğini belirterek çelişkiye düşmüştür. İbrahim Necmi (Dilmen, 1889-1945), Ahmed Ateş (1913-1966) ve Ahmed Es'ad Ben'im gibi bazı edebiyat tarihi araştırmacılarının da dikkat nazarını çeken şu tenakuz da adı geçen tarih kitabında bu konuda verilen ilk bilgiyi ihtiyatla karşılamayı gerektirmektedir. Ancak onun dede-

si Şeyh Mahmud'un Süleyman Paşa'nın meclisinde bulunması ve Rumeli'ye geçişini tebrik maksadıyla duaname yazması mümkündür.

Mevlid sahibi Süleyman Çelebi'nin ara-sıra, adaşı Süleyman Paşa'nın meclisinde bulunduğu ve onunla sohbet ettiği bilgisi, Bursalı İsmâil Belîğ'in (ö. 1142/ 1730) *Güldeste...*'si gibi 16. asırdan sonraki bazı biyografik eserlerde ya iyice incelenmeden tekrar edilmiş veya -galiba zaman bakımından mümkün görülmediği için- "Şehzâde Emir Süleyman'a nedîm ve musâhib" yahut adı geçen emîrin "himâye ve iltifatına mazhar" olduğu gibi kayıtlara çevrilmiştir. Bu yayınlarda Süleyman Paşa ve Emir Süleyman isimlerinin karıştırılmış olabileceği ihtimali de akla gelmektedir.

5- Emir Süleyman'ın (ö. 813/1411) meclisinde Ahmedî, Hamzavî, Ahmed-i Dâî gibi şairlerin bulunduğu, *Âşık Çelebi Tezkiresi* ve *Âlî'nin Kühü'l-ahbâr*'ı gibi bazı 16. asır kaynaklarında anılmakta; fakat mevlid sahibi Süleyman Çelebi -görebildiğimiz kadarıyla- bu edebî şahsiyetler arasında yer almamaktadır. Hammer'in *Devlet-i Osmâniyye Târîhi*, Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî...*, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-a'lâm*'ı gibi 19. asır tarihî ve biyografik eserlerinde Süleyman Çelebi'nin Emir Süleyman'ın sarayında bulunduğu, nedimi ve iltifatına mazhar şairlerden olduğu şeklindeki kayıtların dayanağına rastlanamamıştır. Emir Süleyman'ın daha çok Bursa dışında bulunuşu, Süleyman Çelebi'ninse bu şehir dışına çıktığına dair bir bilginin olmayışı, söz konusu geç tarihli kayıtları ihtiyatla karşılamayı gerektirmektedir. Ayrıca Emir Süleyman'ın içkiye, eğlenceye düşkün bir şehzade, Süleyman Çelebi'ninse ilim-irfan sahibi, Emir Sultan'ın dervişi ve *Mevlid*'inden anlaşıldığı üzere İslami hayat tarzını benimsemiş bir kişi olduğu düşünüldüğünde, güvenilir vesikalara dayanmayan bu söylentiye doğrulamakta acele etmemek, gerçeği araştırmacılık tavrına daha uygun bir davranıştır.

88

6- Hüseyin Ayvansarâyî'nin (ö. 1201/ 1787) *Vefeyât-nâmesi* ve Bağdatlı İsmâil Paşa'nın (1839-1920) *Hediyetü'l-ârifîn...*'i bazı biyografik eserlerde Süleyman Çelebi'nin, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'yla Rumeli'ye geçenlerden olduğu ve şu şiiri söylediği nakledilir:

"Akdeniz'i geçmişüz biz bir iki sal ile
Himmat-i merdân ile gaybdan irsâl ile
Oldı bizüm salımız taht-ı Süleymân bize
Gözlerimiz açmışuz ahsen-i a'mâl ile"

Bu, anlaşıldığına göre, Gelibolulu Âlî'nin *Kühü'l-ahbâr*'da verdiği ve az önce ele alıp değerlendirdiğimiz bilginin değiştirilmiş şeklidir. Her ne kadar tarihçi Âlî Efendi, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişini tebrik etmek için Süleyman Çelebi'nin bir duaname yazdığını bildirmişse de anılan yere onunla beraber geçtiğini belirtmemiştir. Ayrıca söz konusu mısralar Süleyman Çelebi'nin değil, Âlî Efendi'nindir. Çünkü tarihçi Mustafa Âlî, *Kühü'l-ahbâr*'da, Süleyman Paşa'yla Rumeli'ye geçen yiğitlerin hâl diliyle bu beyitleri okuduklarını belirtir; anılan kitabının yazma bir nüshasında söz konusu manzumeden önce "li-münşiihi" (yazara ait, yazanın) diyerek onu kendisinin nazmettiğini de bildirir.

7- Süleyman Çelebi'nin Yıldırım Bayezid'in kendi ve onun vefatından sonra Bursa'daki Ulu cami'nin imamı olduğu, *Âşık Çelebi Tezkiresi* ve *Âlî'nin Kühü'l-ahbâr*'ı gibi 16. asır biyografik ve tarihî kaynaklarında yer almakta; sonraki bazı eserlerde de nakledilmektedir. Süleyman Çelebi'nin, tezkire yazarı Latîfî'nin bildirdiği üzere, Emir Sultan (ö. 833/ 1429?) müridi ve halifesi olduğu kaydı göz önünde tutulursa, Yıldırım Bâyezîd'in divanında imamlık vazifesinde bulunuşu mümkün görünmektedir. Adları anılan iki 16. asır eserinde bu konuda verilen bilgiyi asılsız saymak için bir sebep yoktur. Bilindiği gibi, Emir Sultan, Yıldırım Bâyezîd'in damadıdır ve anılan şeyhin, müridi Süleyman Çelebi'nin böyle bir vazifeye getirilmesi hususunda tavsiyesi yahut o konudaki talep karşısında muvafakati olabilir.

Ancak Süleyman Çelebi'nin, Yıldırım Bâyezîd oğlu Emir Süleyman'ın da imamı olduğu bilgisi, *Sicill-i Osmânî*, *Türk Meşhurları* gibi sonraki tarihlere ait bazı biyografik eserlerde yer almakta; 16 ve 17. asır kaynaklarında –görebildiğimiz kadarıyla- geçmemektedir. Fakat bizim ulaşılmadığımız tarihî metinlerde böyle bir kayda mesnet teşkil eden bir bilginin bulunması ihtimalini de gözden uzak tutmamak gerekir.

8- Latîfi, şura tezkiresinde Süleyman Çelebi'nin eseri hakkında bilgi verirken, anılan şairden önce hiç kimsenin Türkçe mevlid yazmadığını belirtmiş; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi de *Mecelletü'n-nisâb...*'da onu Hz. Peygamber'in doğuşu konusunda Anadolu'da mevlid nazmeden şairlerin ilki diye vasıflandırmıştır. 16. asırda istinsah edilmiş bazı yazma nüshaların sonundaki beyitlerden, şairin söz konusu eserine “*Vesîletü'n-necât*” (Kurtuluş Vesilesi) adını verdiği ve onu 812/ 1409-1410 yılında Bursa'da tamamladığı anlaşılmaktadır. İsmail Ünver (1944-2015), 14. asrın ikinci yarısı ve 15. asır başlarının tanınmış şairlerinden Germiyanlı Ahmedî'nin (ö. 815/1412-13), *İskendernâme* adlı hacimli mesnevisinin bir yazma nüshasında, bir mevlid bölümünün yer aldığını fark ederek anılan metni yayınlamıştır. Ahmedî, bu eserini 810/ 1407 yılında Bursa'da tamamladığını, onun 615 beyitli olduğunu bildirmektedir. Bundan dolayı bazı Türk Edebiyatı tarihi araştırmacıları, *Ahmedî Mevlidi*'ni müstakil bir eser kabul etmek gerektiğini, onun bahis konusu türdeki metinlerin “Süleyman Çelebiden önce ilk örneği” olduğunu belirtmişlerdir.

Eğer Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-necât*'ı –bazı nüshaların sonunda görüldüğü üzere- 812/1409-1410 yılında Bursa'da tamamlamışsa, onun Anadolu'da mevlid türünde telif edilen ilk Türkçe eser olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü Ahmedî'nin bundan iki sene önce, yine aynı şehirde Türkçe bir mevlid yazdığı, söz konusu araştırmadan anlaşılmaktadır. Fakat Süleyman Çelebi'ye ait mevlidin eski tarihli bazı yazma nüshalarında bu tamamlanış yılı ve yerinin bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu eser hakkında bilgiler içine alan yirmiye yakın biyografik ve tarihî kaynaktan onun asıl adının *Vesîletü'n-necât* olduğuna, 812/ 1409-1410 yılında Bursa'da tamamlandığına temas edilmeyişi de çeşitli ihtimalleri düşündürmektedir. Onlardan biri, mevlidin bazı nüshalarında anılan isim, tamamlanış yılı ve mahalline dair beyitlerin olmadığı, diğeri ise yer almasına rağmen fark edilmediğidir. Burada şunu da ifade etmek yerinde olur ki, söz konusu eserin 2022'de Michigan Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan ve hayli eski tarihli görünen yazması, adının *Vesîletü'n-necât* olduğunu ve 812/ 1409-10 yılında Bursa'da tamamlandığını bildiren nüshaları teyid etmektedir.

9- Kastamonulu Latîfi, mevlidin Bursa'da vaaz kürsüsünde bir vaiz tarafından Bakara Suresi 285. ayetinin hatalı izah edilmesi, buna cemaat içinden bir Arab'ın itiraz etmesi sebebiyle yazıldığını anlatır. Şehir halkı, o hocaya itiraz eden ve karşı çıkışının sebebini makul bir şekilde açıklayan Arab'a itibar etmeyip vaizin yanında yer almıştır. Bilgili ve gayretli Arab'ın, o yorumun hatalı olduğu konusunda Arap vilayeti, Mısır ve Haleb'e gidip âlimlerden altı kere fetva alıp getirmiş olmasına rağmen, Bursa halkı vaize sahip çıkmıştır. Arap, ancak yedinci fetvadın son vaizi Ulucami önünde cezalandırmış; Süleyman Çelebi *Mevlid*'i bu hadise esnasında yazmıştır. Latîfi Efendi, eserini yazdığı 953/ 1546 yılından yüz elli sene kadar önce cereyan etmiş bir vak'aya dair bu rivayeti anlattıktan sonra “Mesuliyet, nakledenin boynuna...” manasına gelen bir söz söylemeyi de ihmal etmez. Onun bu bilgileri güvenilir bir yazılı kaynaktan mı aldığı, yoksa halk arasındaki söylentileri mi kayda geçirdiği belli değildir.

İlkin *Latîfi Tezkiresi*'nde gördüğümüz bu rivayeti, daha sonraki yıl ve asırlarda Gelibolulu Âlî, Baldırzade Mehmed Selîsî, Mü'minzâde Hasîb gibi şair ve yazarlar, bazı ekleme ve çıkarmalarla anlatmışlardır. Tahminimize göre, bu farklar, *Mevlid*'in Süleyman Çelebi tarafından yazılış sebebine dair asırlar boyunca az-çok değişerek nakledilen söylentilerin kayda geçirilmesinden ileri gelmiştir.

10- Süleyman Çelebi'nin hangi yılda doğduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmadığı gibi, hangi tarihte vefat ettiği hususunda da -şimdiki hâlde- kesin bir delil bulunmamakta; 16. asır tezkire yazarlarından Garîbî, Sultan Mehmed devrinde yüksek mevkilere eriştiğini, 17. asrın meşhur âlimi Kâtip Çelebi H. 800/ M. 1397-98 yılından sonra vefat ettiğini, *Ravza-i Evliyâ* yazarı Bursalı Mehmed Selîsî ise Sultan Mehmed zamanında dünyayı terk edip ebedî cennete gittiğini bildirmektedir. Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkiresi gibi 16. yüzyıl kaynaklarının Süleyman Çelebi veya Süleyman Fakîh hakkında verdiği bilgilerin ışığında adı geçen hükümdarın, Yıldırım Bâyezid oğlu I. Mehmed Çelebi (saltanatı 1413-1421) olduğu anlaşılmaktadır. Eğer bazı nüshalara nazaran *Vesiletü'n-necât* adı konan mevlid, yine birtakım yazmaların sonunda haber verildiği üzere hakikaten 812/ 1409-10 yılında tamamlanmışsa, Süleyman Çelebi'nin bu seneden sonra vefat ettiği söylenebilir.

Eldeki veriler ışığında, Süleyman Çelebi'nin H. 780/M. 1378-79 tarihinde vefat ettiği kaydını doğru kabul etmek mümkün değildir. Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Vefeyâtnâmesindeki* bu tarihin dayanağı bilinmediği gibi, Süleyman Çelebi'nin sonraki zamanlara ait imamlık vazifeleri ve bazı nüshalara göre mevlidini tamamlayıp yılı olan 812/ 1409-10 senesiyle uzlaştırılması da imkânsızdır. Hüseyin Vassaf'ın *Vesiletü'n-necât* adlı eserinde kayıtlı, Süleyman Çelebi'nin "râhat-ı ervâh" tamlamasının gösterdiği H. 825/ M. 1421-22 yılında vefat ettiği bilgisinin nereden alındığı ise belli değildir. Görebildiğimiz kadarıyla Süleyman Çelebi'den bahseden 16-19. asır eserlerinde bu vefat yılı yer almaz.

11- Başta Latîfî, Âşık Çelebi ve Gelibolulu Âlî gibi tezkire ve tarih yazarları olmak üzere, Kâtip Çelebi, Baldırzâde Mehmed Selîsî, Evliyâ Çelebi, Bursalı İsmâil Belîğ, Ziyâ Paşa, Mehmed Âkif, Hüseyin Vassaf misali birçok şair, âlim ve yazar, Süleyman Çelebi mevlidinin bu türdeki eserlerin en güzeli, en tesirlisi, en çok rağbet göreni olduğunu belirtmiş; şair ve eserinden saygıyla, övgüyle bahsetmişlerdir. Bu hâl, *Süleyman Çelebi Mevlidi*'nin ustalık ve aşkla işlediği konulardan ötürü altı asır boyunca Müslümanlar ve mevlidhanlar tarafından hürmetle okunduğunu, halkın hem alt, hem de ilim-irfan yönünden seçkin denebilecek tabakasına hitap ettiğini, şairinin de hafıza ve gönüllerde bir değerli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulgaffâr bin Hasan Kırımı, *Umdetü'l-ahbâr*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Esad Efendi, nr. 2331.
- Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, 12. cüz, Dersââdet 1331.
- Ahmed Hasib Efendi, *Silkü'l-le'âl-i Âl-i Osmân*, Manzum Osmanlı Tarihi (1299-1481), haz. Göker İnan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. İstanbul 2021.
- Ahmedî, *İskender-nâme*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. nr. TY 921.
- Ahmed Rifat, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrâfiyye*, İstanbul 1300/1882-83, c. 4.
- Ali Emîrî, "Hâdim ve Hâfız-ı Emânât-ı Mübâreke, Hulefâ-yı Celîle-i Osmâniyenin Şeref-i Silsile-i Siyâdetleri ve İlm-i Celîl-i Ensâbın Fevâ'idî", *Osmanlı Târih ve Edebiyat Mecmuası*, 30 Eylül 1335/ 30 Eylül 1919, aded 19, s. 417-435.
- Ali Emîrî, "Kiblelizâde Fuad Beğ'in 'Süleyman Fakîh ve Mevlid-i Şerîf Makâlesine Cevap", *Osmanlı Târih ve Edebiyat Mecmuası*, sene 1, 31 Kânûn-ı Sâni 1335/ 31 Ocak 1919, aded 11, s. 197-205.
- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şuarâ- Âşık Çelebi Tezkiresi*, nşr. G. M. Meredith Owens, London 1971.
- Ateş, Ahmed, Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-necât Mevlid*, Ankara 1954.
- Aymutlu, Ahmed, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul 1995.
- Babacan, İsrâfil, "16. Asırda Osmanlı Sahası Şâirleri Hakkında Yazılmış 'Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rûm' Adlı Tanınmayan Bir Tezkire", *Bilgi*, Kış 2007, Sayı 40, s. 1-16.
- Babacan, İsrâfil, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum- Garîbî Tezkiresi*, Ankara 2010.

- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin Esmâ'ü'l-müellifin ve Âsârü'l-musannifin*, haz. Kilisli Rifat Bilge- İbnü-lemîn Mahmud Kemal İnal, İstanbul 1951, c. 1.
- Bakırcı Mehmed Râşid, *Zübdetü'l-vekâyi' Der-belde-i Celîle-i Bursa*, Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîri, Tarih, nr. 89.
- Baldırzâde Mehmed Selîsî, *Vefeyât-nâme (Ravza-i Evliyâ)*, İÜ Nadir Eserler Ktp. TY 2556; Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 8340.
- Ben'im, Ahmed Es'ad, *Peygamberimiz Efendimiz. Doğuşları Çocukluk ve Gençlik Çağları ve Mevlûd Menzûmesi ile Nazımı Hakkında Tedkiyk*. Fakülteler Matbaası, İstanbul, ts.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. 2.
- Cabbarzâde Mehmed Ârif Bey. Mevlid Şerhi *Îzâhü'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*, haz. Ozan Yılmaz, İstanbul 2011.
- Ceyhan, Âdem, "Süleyman Çelebi ve Mevlid'inin Yeni Türk Edebiyatındaki Tesirleri ve Onlara Dair Bir Değerlendirme", *ESTAD- Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 2022, c. 5, s. 3, s. 958-1068.
- Doğru, Rabia, "Kara Vâiz ve Mevlid'i", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, Sayı 39, s. 221-250.
- Donuk, Suat, *Türk Edebiyatında Vefeyâtname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Ankara 2016.
- Ersoy, Ersen- Uğur Öztürk, "Umdetü'l-ahbâr'da Şair Biyografileri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5, İstanbul 2010, s. 101-120.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Dersââdet, İkdâm Matbaası 1314, c. 2.
- Gazzî-zâde Abdüllatif, *Hulâsatü'l-vefeyât*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Esad Efendi, nr. 2257.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, ts., Rûkn-i Râbi'. (Ayrıca, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Fatih, nr. 4225).
- Hâfız Hüseyin Ayyansarâyî, *Vefeyât-ı Ayyansarâyî* (İnceleme- Tenkitli Metin), haz. Ramazan Ekinci, Buhara Yay. İstanbul 2013.
- Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von, *Devlet-i Osmâniyye Târîhi*, terc. Mehmed Atâ, İstanbul 1329, c. 2.
- Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von, *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst*, Pesth 1936, c. 1.
- Hammer, Joseph von, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul 1990.
- Hayrullah Nedîm, *Terceme-i Hâl-i Nâzım-ı Mevlid-i Nebvî eş-Şeyh Süleyman Çelebi*, Emri Efendi Matbaası, Bursa 1323/ 1907.
- Hıfzı Tevfik v. dğr., *Türk Edebiyatı Numûneleri*, İstanbul 1926.
- Hüseyin Vassaf, *Bursa Hatırası*, haz. Mustafa Kara- Bilal Kemikli, Bursa 2010.
- Hüseyin Vassaf, *Gülzâr-ı Aşk*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Yazma Bağışlar bl., nr. 2315.
- Hüseyin Vassaf, Mevlid Şerhi, *Gülzâr-ı Aşk*, haz. Mustafa Tatçı- Musa Yıldız- Kaplan Üstüner, İstanbul 2019.
- Hüseyin Vassaf, "Mevlidî Süleyman Çelebi Hazretleri", *Sırât-ı Müstakîm*, 28 Safer 1328/ 11 Mart 1910, Aded 79, s. 9-10; Hüseyin Vassaf, "İlk Mevlid-i Şerif Cemiyeti Ne Zaman Teşekkül Etti?", *Sırât-ı Müstakîm*, 5 Rebiülevvel 1328/ 17 Mart 1910, Aded 80, s. 24-25.
- Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 2305, c. 1. (Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1990).
- İpşirli, Mehmet. "Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 8, s. 259.
- Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn...*, Beyrut 1413/1992, c. 2.
- Kayaokay, İlyas, "15. Asır Şairlerinden Sücûdî ve Şiirleri", *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1 Ağustos 2018, c. 1, Sayı 1, s. 203-244.
- Kemâl, *Tahrîb-i Harâbât*, Kostantuniyye 1303.
- Kemikli, Bilal, "Süleyman Çelebi'nin Muhibi –Vesiletü'n-necat'ın Yazıldığı Ortam Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa 2007.
- Kınalı-zade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuarâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1989.
- Köksal, M. Fatih, *Mevlid-nâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2011.
- Köksal, M. Fatih, Rifat Kütük, "Vesiletü'n-Necat'ın En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2022, Sayı 28, s. 393-430.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Süleyman Fakih: Mevlid-i Şerif", *İkdâm*, 28 Kânûn-ı Sâni 1329/10 Şubat 1914, s.3.

- Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Süleyman Fakîh ve Mevlid-i Şerîf", *Şâir*, 17 Kânûn-ı Evvel 1918, c. 1, Sayı 2, s. 18-20
- Köprülü, M. Fuad, "Türkler (Türk Edebiyatı)", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C. 12/II, s. 530-565.
- Köprülü-zâde Mehmed Fuad- Şehâbeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Târîh-i Edebiyâtı*, İstanbul 1332/1914.
- Köprülü-zâde Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918-19.
- Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1994.
- Latîfî, *Tezkiretü'ş-şuara ve Tabsıratü'n-nuzamâ*, (İnceleme- Metin), haz. Rıdvan Canım, Ankara 2000.
- Liman, Hatice, *Yahyâ bin Bahşî'nin Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhir) Adlı Eseri*, (İnceleme-Metin), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Bursa 2008.
- Mecdî Efendi, *Tercüme-i Şakâyık*, İstanbul 1269/ 1852.
- Mehmed Âkîf, *Safahat, Altıncı Kitap Âsım*, İstanbul 1347/ 1928.
- Mehmed Fahreddîn, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîrî Şer'îye, nr. 1098.
- Mevlid*, haz. Necla Pekoclay, TDV Yay. Ankara 1993.
- Musahhah Mevlid-i Şerîf*, nşr. Rızâ Efendi, Mahmud Bey Matbaası 1324/ 1906.
- Mü'minzâde Ahmed Hasib, *Silkü'l-le'âl-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Hâlet Efendi, nr. 596.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn, *Mecelletü'n-nisâb...*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Hâlet Efendi, nr. 628.
- Nâmuk Kemâl'in Husûsî Mektupları*, haz. Fevziye Abdullah Tansel, TTK Yay. Ankara 2013, c. 2.
- Necâtî Bey Divânı*, haz. Ozan Yılmaz, Ankara 2015.
- Osman-zâde Hüseyin Vassaf, *Vesiletü'n-necât*, Dersaâdet 1329/ 1910-11. (Latin harflerine çevrilmiş ve sadeleştirilmiş baskısı: Hüseyin Vassâf, *Mevlid Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-necât'ı*, haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 1999).
- 92 Ömer Fuâdî, *Risâle-i Hâbiyye*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Dügümlü Baba, nr. 320, vr. 89b-113a.
- Özcan, Abdülkadir, "Hacı İvaz Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, c. 14, s. 485-486.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. 1, s. 342-345.
- Pekolcay, Neclâ, "Süleyman Çelebi (Süleyman Dede)", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, c. 11, s. 176-179.
- Pekolcay, A. Necla, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2004, c. 29, s. 485-486.
- Rossi, Ettore, "Çelebi Kelimesi Hakkında Ebus-su'ûd'a Atfedilen Bir Fetva", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1954*, (2. bs. Ankara 1988), s. 11-14.
- Seyyid İsmâil Belîğ Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hudâvendigâr Vilâyeti Matbaası 1302.
- Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-necât*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Fatih, nr. 5430.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul 1311/ 1894, c. 4.
- Şirin, Halil, *Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât (Mevlid-i Şerif) Adlı Eserindeki Hadis Dayanakları ve Değerlendirilmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Isparta 2016.
- Timurtaş, Faruk K., *Mevlid (Vesilet-ün-Necât)*, MEB Yay. İstanbul 1990.
- Ulusoy, Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları, Yâdigâr-ı Şemsî*, haz. Mustafa Kara- Kadir Atlansoy, Bursa Osmangazi Belediyesi Yay. Bursa 2021.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dâir", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Eylül 1959, c. 10, Sayı 14, s. 25-58.
- Ünver, İsmail, "Ahmedî'nin İskender-nâme'sindeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1977*, c. 25, s. 355-411.
- Yahyâ b. Bahşî, *Menâkıbü'l-cevâhir*, Ankara Milli Ktp. 06 Mil Yz A 3344.
- Yelkenci, Raif, "Müslüman âleminde en çok okunan Türkçe eser: Süleyman Çelebi'nin Mevlid Manzumesi", *En Son Dakika* gazetesi, 12 Ocak 1949.
- Zavotçu, Gencay, *Türk Edebiyatında Hâb-nâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risalesi*, Kocaeli 2007.
- Ziyâ Bey, *Harâbât*, Matbaa-i Âmire (İstanbul) 1291/ 1874, c. 1.

Sinânoğlu ve Mevlid’i Hakkında Bazı Dikkatler

Hanife Koncu* Müjgân Çakır**

GİRİŞ

Mevlid türünde yazılan eserler, Klasik Türk edebiyatının hemen her döneminde ilgi çeken, örnekleri fazla sayıda olan ve çok okunan metinler olmuşlardır. İslamiyet’e ve Hz. Peygamber’e duyulan sevgi ve saygının mühim göstergesi olan bu eserler, Türkçe ilk örneklerini verdikleri 15. yüzyıldan itibaren bu yüzyılda yazılan ve türün şaheseri olan *Vesiletü’n-necât*’la Türk kültürüne nüfuz etmiş, dinî toplantıların vazgeçilmez unsurlarından biri hâline gelmiş, aynı dönemde ve takip eden devirlerde çok sayıda mevlid metni kaleme alınmıştır.¹

Literatürde bahsi geçen mevlid metinlerinden biri de Sinânoğlu’na aittir. Bu çalışmada 15. yüzyıl şairlerinden Sinânoğlu’nun *Ümizü’l-müznibîn* adını verdiği mevlid metni üzerinde odaklanılacak ve bu eser çevresinde çeşitli dikkatler paylaşılmaya gayret edilecektir.²

Sinânoğlu ve Hocaoğlu Kimdir?

Kaynaklarda hakkında bilgiye rastlanılamayan Sinânoğlu için şüphesiz en önemli malzeme kendi eserleri teşkil etmektedir. Şairin şimdiye kadar mevlidi dışında *Mu’cizât-ı Mustafa*³ isimli eseri ve 13 şiiri tespit edilebilmiştir.⁴

Sinânoğlu ile ilgili en mühim problemlerden biri şüphesiz mevlidin yazmalarında birçok kez karşımıza çıkan “Hocaoğlu” adıdır. Necla Pekolcay mevlid metinlerini tanıtırken aynı yılda

93

* Prof. Dr. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. El-mek: hkoncu@gmail.com

** Prof. Dr. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. El-mek: mjgan.cakir@gmail.com

¹ Bu mevlidler için bkz. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, TDV Yay. Ankara, 2011, s. 53-82.

² Bu mevlid metninin neşri için bkz. Abdullah Uçman, Hanife Koncu, Müjgân Çakır, *Sinânoğlu Mevlidi (Ümizü’l-müznibîn)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2013. Eser üzerinde yapılan 2 bitirme tezi (Emel Kaya, *Sinanoğlu Mevlidi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Lisans Tezi, Ankara 1976; Selcen Koca, *Sinanoğlu Mevlidi, Ümizü’l-müznibîn (İnceleme-Metin)*, Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, Kırşehir 2009) ve 2 de yüksek lisans tezi bulunmaktadır. (Ahmet Kiraz, *Sinanoğlu Ümidü’l-müznibîn (Giriş-Çeviri Yazılı Metin-İnceleme-İndeks)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2011; Muhammed Taha Nom, *Sinanoğlu Ümidü’l-Müznibin (İnceleme-Metin)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013).

³ Bazı araştırmacılar (bkz. Ali Osman Solmaz, “Sinânoğlu’nun Ümidü’l-müznibîn Adlı Eseri ve Eserde Vesiletü’n-necât’ın İzleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 49, Erzurum 2103, s. 3) bu metnin mevlidin bir parçası olup yeni bir eser olmadığını iddia ediyorlar ise de eserde şairin bir gün otururken “Mu’cizât” dediği metni görüp Türkî dile çevirmek istediğini anlattığı beyitlere dikkat edilmelidir. (bkz. Müjgân Çakır, *Mu’cizeler Kitabı (Klasik Türk Edebiyatında Müstakil Mu’cizât Metinleri)*, Büyüyenay Yay., İstanbul 2015, s. 275-322; Fatma Büyükkarcı Yılmaz, “Sinânoğlu’nun Şakku’l-Kamer Mucizesi Hakkındaki Mesnevisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 32/1, Samsun 2013, s. 427.)

⁴ Bkz. Abdullah Uçman vd., s.16-31.

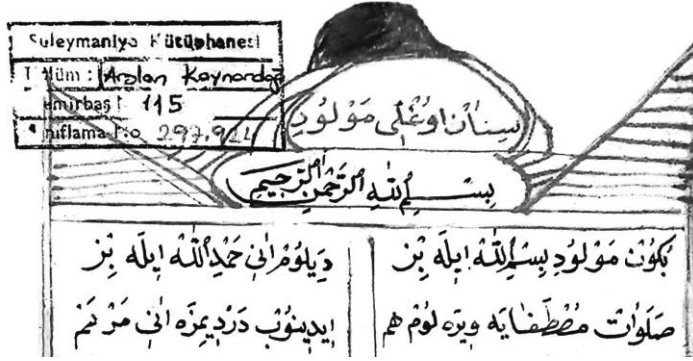
mevlid yazmış Sinânoğlu ve Hocaoğlu isimli iki ayrı kişinin adını sıralamaktadır.⁵ Daha sonrasında yapılan çalışmalarda da bu iki kişinin ismi belirtilmektedir.

Ümîzü'l-müznibîn sahibi, mevlidinde, şiirlerinde ve *Mu'cizât*'ında Sinânoğlu, İbn Sinân, Sinânoğlu Za'îfi isimlerini kullanmaktadır. Bunlara birkaç misal vermek gerekirse aşağıda yer alan Milli Kütüphane YzA 3367 numarada yk. 101b'de bulunan şiirlerinden birinde "Sinânoğlu" adı görülebilmektedir:

اَشِيكِي فَوْزِيحِي سُوْمَرِهْ كُوْرُوْمُ جِيك سِيْنَانِ اَوْغَلِي
كِي زِيْرَادِرْتَلَرَهْ دَرْمَان بُوْلُوْن سَيِّد جَان رَادِر

*İşigi tozunı sürme gözüñe çek Sinân oğlu
Ki zîrâ dertlere dermân bugün Seyyid Buḥārâ'dur*

Bir diğer örnek de *Ümîzü'l-müznibîn*'in Süleymaniye Kütüphanesi, Aslan Kaynaradağ Bölümü, nu. 115'te yer alan nüshasından verilebilir. Nüshanın başlığı "Sinânoğlu Mevlûdı" şeklindedir:

Yine eserin Sadberg Hanım Müzesi Kütüphanesinde yer alan 192 numaralı nüshasında

هَذَا مَوْلُودٌ مُصْطَفِيٌّ مُطَوَّلٌ لِبْنِ سِيْنَانِ جَلِي

şeklinde "İbn Sinân Çelebi" adı kaydedilmiştir. Bu isimlerin dışında mevlid metninde,

Muḥammed ḥürmetiçün yâ İlâhî

Ki 'afv it Hoca oğlundan günâhı

şeklinde çeşitli nüshalarda yer alan beyitte

1. Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, nu. 192, yk. 82a.

مَوْلُودٌ مُصْطَفِيٌّ مُطَوَّلٌ لِبْنِ سِيْنَانِ جَلِي
كِي عَفْوَانِيْتِ صَوْبِهْ اَوْغَلِي دَرْمَان

2. Milli Kütüphane, nu. Yz A 2580, yk. 57b.

مَوْلُودٌ مُصْطَفِيٌّ مُطَوَّلٌ لِبْنِ سِيْنَانِ جَلِي
كِي عَفْوَانِيْتِ صَوْبِهْ اَوْغَلِي دَرْمَان

⁵ Necla Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 1950, s. 215-219, 242-259. Kaynaklarda Hocaoğlu/Hocamoğlu isimli birisinin adı zikredilmektedir, fakat bu şair 18. yüzyılda yaşamış bir halk ozanı olup koşma tarzında şiirleri bulunmaktadır. (Bkz. Ahmet Erman Aral, "Hocaoğlu/Hocamoğlu", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hocaoğlu> [Erişim Tarihi: 05.11. 2022]). Milli Kütüphanede 06 Mil Yz Cönk 18, 06 Mil Yz Cönk 160 gibi mecmualarda kayıtlı şiirler de bu şaire ait olmalıdır. Fakat 06 Mil YzA 8294/9 numarada Hocaoğlu adına "Münâcât" adıyla kayıtlı metin ise mevlidin bir parçasıdır.

3. Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade Süleyman Sırrı, nu. 418, yk. 70a.

مُحَمَّدٌ حَرَمِيٌّ يَا إِلَهِي كَيْدَ عَفْوَاتِ حَوَاجِهٍ أَوْغَلِنْدَنْ كُنَّا

4. Milli Kütüphane, nu. Yz A 8827, yk. 70a.

مُحَمَّدٌ حَرَمِيٌّ يَا إِلَهِي كَيْدَ عَفْوَاتِ حَوَاجِهٍ أَوْغَلِنْدَنْ كُنَّا

5. Milli Kütüphane, nu. Yz A 2578, yk. 77a.

مُحَمَّدٌ حَرَمِيٌّ يَا إِلَهِي كَيْدَ عَفْوَاتِ حَوَاجِهٍ أَوْغَلِنْدَنْ كُنَّا

6. Abdullah Uçman Hususi Kütüphanesi, yk. 90b.

مُحَمَّدٌ حَرَمِيٌّ يَا إِلَهِي ، كَيْدَ عَفْوَاتِ حَوَاجِهٍ أَوْغَلِنْدَنْ كُنَّا

nüshalarında görülebileceği üzere “Hocaoğlu” ifadesi geçmektedir. Bir beyitte geçen bu isim, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesindeki nüshada kaldırılmış ve beyitte “Hocaoğlu” ifadesi yerine aynı vezinde “cümlemizden” ifadesi kullanılmıştır:

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, nu. 9, yk. 97b.

مُحَمَّدٌ حَرَمِيٌّ يَا إِلَهِي كَيْدَ عَفْوَاتِ حَوَاجِهٍ أَوْغَلِنْدَنْ كُنَّا

Dolayısıyla *Mevlid*'in birçok nüshasında hem Sinânoğlu hem de Hocaoğlu ismi yer almaktadır. Bu sebeple aynı tarihli (883/1478-79) bir Sinânoğlu bir de Hocaoğlu mevlidi ortaya çıkmıştır. Bu duruma ihtiyat kaydıyla ilk kez 1950 yılında mevlid metinleri üzerine bir çalışma hazırlayan Necla Pekolcay'ın doktora tezinde rastlamaktayız. Pekolcay, bir Sinânoğlu bir de Hocaoğlu mevlidi hakkında bilgi vermektedir.⁶ Bu durum, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kütüphanesinde yer alan ve mevlid metinlerini toplayan bir yazma eser sebebiyledir.⁷ Birçok mevlid metniyle beraber dinî metinlerden parçaları içeren bu yazma eserde, Ebul-hayr, Şehîdî, Muhîbbî mevlidleriyle birlikte *Sinânoğlu Mevlidi*'nden 80 beyti ihtiva eden bir kısım yer almakta ve alınan bu muhtasar kısım içinde de Hocaoğlu ifadesi geçmekte, Sinânoğlu ifadesi yer almamaktadır.⁸ Aslında bu yazmanın mürettibi birkaç beyit öncesinden bu kısım olsa orada “İbn Sinân” ifadesine rastlayacaktır. Ancak alıntılanan bölümde “Sinânoğlu” ifadesi yer almamaktadır. Bu konu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1969 yılında Yüksel Ger'in, *Hocaoğlu Mevlidi (Transkripsiyonlu Metin ve İndeks)* adlı çalışmasında Sinânoğlu mevlidinden 80 beytin de bulunduğu kısmı mezuniyet tezi olarak hazırlaması ve esere *Hocaoğlu Mevlidi* demesiyle de pekişmiş, sonraki kaynaklarda tabii olarak aynı metin iki ayrı metin olarak gösterilmiştir.⁹

Tüm bunlar değerlendirildiğinde, şairin eserlerinde “Sinânoğlu, İbn Sinân, Sinânoğlu Za'îfî” ismine ek olarak muhtemelen bir de “Hocaoğlu” adını kullandığı intibahı uyandırmaktadır. Dolayısıyla Sinânoğlu ve Hocaoğlu'nun aynı kişiler olması çok büyük bir olasılıktır. Böyle olunca şairin adı muhtemelen “Hoca Sinânoğlu Za'îfî” olmalıdır.

⁶ Necla Pekolcay, a.g.t., s. 215-219, 242-260.

⁷ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer Kütüphanesi, nu. 418.

⁸ Yüksel Ger, *Hocaoğlu Mevlidi (Transkripsiyonlu Metin ve İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, İstanbul 1969.

⁹ Mesela bkz. Hasibe Mazioğlu, “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Türkoğlu Dergisi*, S. 6/1, 1974, s. 61, 62.

Ümîzü'l-müznibîn'in Beyit Sayısı

Mevlid türüne ait eserler, hem konu hem de işleniş açısından halka hitap ettiklerinden olsa gerek genellikle beyit sayısı fazla olmayan eserlerdir. *Sinânoğlu Mevlidi*'nin mühim özelliklerinden biri beyit sayısıdır. Birçok mevlid eserine bakıldığında 1000 beyitten az olduğu, bu beyit sayısını geçenin de fazla olmadığı bilinmektedir. Meselâ Nasîbî'nin mevlidi 520 beyit, Kemâl'in 1000 beyit civarı, Behîştî'nin 1021 beyit, Şemsî'nin 1217 beyit, Necîb'in 242, Mehmed Hilmî'nin 187 beyittir. Bunlar içinde en hacimli olanlardan Arap Vâiz'in 2223 beyit, Cismî'nin 583 beyit, Şemseddîn Sivâsî'nin 1217 beyit, Ebul-hayr'ın mevlidi 800 beyittir.¹⁰

Fatih Köksal beyit sayısı açısından mevlid metinlerini kısa, uzun ve orta uzunlukta olan mevlidler diye sınıflandırmaktadır.¹¹ *Sinânoğlu Mevlidi* bu sınıflandırmaya bakıldığında uzun mevlidler içerisine girmektedir. Böyle olunca *Ümîzü'l-müznibîn* 2406 beyitle muhtemelen en fazla beyit sayısına sahip mevliddir. Bu da eseri hacim bakımından özellikle 15. yy. metinleri arasında müstesna bir yere koymaktadır.

Ümîzü'l-müznibîn Nüshalarının Yüzyıllarına Bir Bakış

15. yüzyıl metni olan *Ümîzü'l-müznibîn* nüshalarının istinsah kaydı olanlarına bakıldığında da şöyle bir kronolojik liste karşımıza çıkmaktadır:

- Abdullah Uçman Şahsî Kütüphanesi, **Recep 1013/Kasım-Aralık 1604.**
- Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizade, nu. 418, **25 Şevval 1049/18 Şubat 1640**
- M. Fatih Köksal Şahsî Kütüphanesi, nu. Mec. 43/2, **1197/1782-83¹²**
- Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, nu. 9, **1201/1786-87**
- Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nu. 5540, **1205/1790-91**
- Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi, nu. 165, **1211/1796-97**
- Milli Kütüphane, nu. Yz A 3367/1, **1214/1799**
- Milli Kütüphane, nu. Yz A 2580, **1218/1803-04**
- İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Seminer Kütüphanesi, nu. 4018, **22 Rebiü'l-evvel 1226/16 Nisan 1811**
- Milli Kütüphane, nu. Yz A 3813, **1253/1837-38**
- Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nu. 100, **1253/1837-38**
- Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Hüseyin Kocabaş Yazmaları, nu. 192, **1270/1853**
- Milli Kütüphane, nu. Yz A 2578, **1304/1886**
- Süleymaniye Kütüphanesi, Arslan Kaynardağ, nu. 115, **1319/1901-02**

Mevlid metinlerinin genel özellikleri arasında görülebilecek hususlardan biri, Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-necât*'ı hariç tutulursa nüshalarının genellikle bir ve birkaç taneden oluşuyor olmalarıdır. Malum olduğu üzere, bir eserin nüshaların çokluğu, bununla beraber nüshalar arasındaki varyantlaşma bu eserin çok okunduğunun, elden ele dolaştığının, rağbet edildiğinin bir göstergesi kabul edilmektedir. Mevlid metinlerinin nüshalarına baktığımızda, mesela Cefâyî mevlidinin bir nüsha, Yahya bin Bahşî mevlidinin iki, Emîrî'nin bir, Keşfi-i Saruhânî'nin altı, Lâmiî'nin bir, Hevâyî'nin bir, Selâmî Mustafa'nın bir, Nahîfî'nin beş, Ahmed-i Mürşidî'nin bir, Necîbî'nin bir, İrşâdî'nin üç, Za'îfî'nin beş, Nasîbî'nin iki nüshası bilinmektedir. Metinleri elde bulunan mevlidler arasında nüsha sayısı on tanenin üzerinde olan İpsalalı Ebu'l-hayr (13 nüsha),

¹⁰ Adı geçen eserlerin beyit sayıları için bkz. M. Fatih Köksal, a.g.e.; Rifat Kütük, *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*, Ertual Akademi Yayıncılık, Erzurum 2018.

¹¹ Fatih Köksal, a.g.e., s. 26.

¹² Bahsi geçen nüshadan faydalanmamıza müsaade eden sayın Prof. Dr. Fatih Köksal'a teşekkür ederiz.

Cismî (19 nüsha) Şemseddîn-i Sivâsî (23 nüsha)'nin metinleridir.¹³ Genele baktığımızda bunlar arasında 23 (Rifat Kütük'ün kendi şahsî kütüphanesinde eserin 2 nüshasının olduğunu ifade etmektedir. (bkz. Rifat Kütük, a.g.e., s. 62) Böylelikle nüsha sayısı 23 olarak güncellenebilir.) nüshaya sahip *Sinânoğlu Mevlidî*'nin müstesna bir yeri vardır. Metin mevlidler arasında sadece en fazla beyit sayısına sahip olanlardan değil, aynı zamanda en fazla nüshaya sahip olanları arasında görülmektedir. Dolayısıyla kimliği tam olarak bilinmeyen Sinânoğlu'nun hacimli mevlid metninin geniş bir dolaşım ağı içerisinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Eserin yukarıda sıralandığı üzere (sadece istinsah tarihi bilinen ve görülebilen yukarıdaki nüshalar gözönüne alındığında)

- 17. yüzyılda 2 nüsha,
- 18. yüzyılda 5 nüsha,
- 19. yüzyılda 6 nüsha,
- 20. yüzyılda 1 nüshası bulunmaktadır.

En erken tarihli olan nüsha (Recep 1013/Kasım-Aralık 1604) 17.yüzyıl başında istinsah edilmiştir, sonrasında ise 20. yüzyıl başına kadar bu metnin çoğaltıldığını görmekteyiz. Bu durum birkaç soruyu da beraberinde getirmektedir. 15. yüzyılda kaleme alınan bu eserin, istinsah kaydı bulunan hiçbir nüshası 15. veya 16. yüzyıla ait değildir. İstinsah tarihi bilinen en erken nüsha Abdullah Uçman kütüphanesinde yer alan nüshadır. 15. yüzyılda kaleme alınan ve şairi pek tanınmayan, tezkirelerde ve görülebilen biyografi kaynaklarında hakkında bilgi verilmeyen bir şairin kaleme aldığı bir mevlid metninin, 23 nüshaya sahip olması ve yazıldığı dönemde ve sonraki yüzyılda değil de 17. yüzyıl itibariyle nüsha sayısının birdenbire artması, Osmanlı okuma kültürü açısından üzerinde durulması, düşünülmesi gereken konulardır. Bu durum değerlendirildiğinde muhtemelen,

- Mevlid metinlerine okuyucu ilgisinin artması,
- Süleyman Çelebi mevlidinde olduğu gibi, mevlid metninin içerik ve dil özellikleri,
- Osmanlı toplumun genel zihniyet yapısı ve tavrı,
- Osmanlı toplumunun okuma alışkanlıkları,
- Önceki yüzyıllarda kağıdın pahalı olması, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan kağıdın ithal edilmesi ve bu durumun kağıt fiyatlarında bir ucuzlama meydana getirmesi¹⁴

gibi hususiyetlerin etkili olduğu söylenebilir. Burada ele geçmeyen muhtemel nüshaların, istinsahı bilinmeyen ve görülmeyen nüshaların durumu da elbette gözardı edilmemelidir.

Bir Mevlid Metnini Kimler Çoğaltır/Kimler Sahiplenir?

Ümüzü'l-müznibîn'in müstensihlerine bakıldığında 1218/1803-04 tarihli Milli Kütüphane nüshasının (Milli Kütüphane, nu. Yz A 2580) Bursa'da doğan ve Değirmenlikazık köyünde imamlık yapan Hasan Fethî'ye ait olduğu görülür. Müstensihlerin genellikle «isimleri, sıfatları ve nispet edildikleri yerlerle okuyucunun karşısına çıktıkları, mesleklerini nadiren açıkladıkları» düşünülecek olursa Hasan Fethî'nin «imamlık» vazifesini ifa ettiğini söylemesi dikkat çekicidir. Nitekim imam ve hatipler ilmiyeli kontenjanından sayılabilecek müstensihler grubunda yer almaktadır.¹⁵

¹³ Bkz. Fatih Köksal, a.g.e.

¹⁴ Şekibe Nihal Somer, "Osmanlı Arşiv Belgerinin Günümüze Ulaşmasının Nedenleri: Kâğıt, Mürekkep ve Cilt Özellikleri", *Accounting and Financial History Research Journal*, S. 6, 2014, s. 238-274.

¹⁵ Konuyla ilgili bkz. Sami Arslan, *Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak: Osmanlı İlim Kamuoyunda Bilginin Dolaşımı (İznik Medresesi-Süleymaniye Medreseleri Dönemi)*, Doktora Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2019.

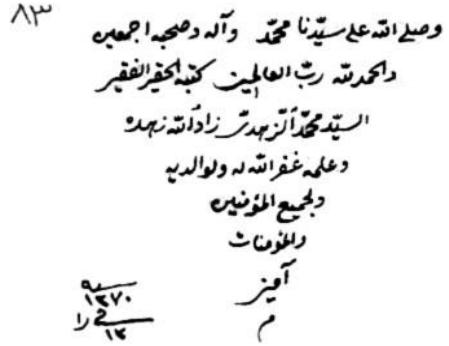
“Sevvedetü'l-fakîrû'l-ḥakîr Ḥasan Fethî bin el-Ḥacî 'Alî mevlûdı medîne-i nuvaht be-sâkin fî beldeti Bursa Degirmenlikızık kıaryesinde İmâm sene 1218

Yâ İllâhî kıl 'ināyet sen bu Ḥasan'a
Defter-i a'māline yaz yüz biñ ḥasene”

Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesinde bulunan nüshanın (Hüseyin Kocabaş Yazmaları, nu. 192) istinsahı ise Es-seyyid Mehmed Zühdî'ye aittir. Müstensihlerin lakap ve unvanları içinde «hacı»lıktan sonra en çok kullanılan unvan «seyyid»liktir.¹⁶

“Ketebetü'l-ḥakîrû'l-fakîr es-seyyid Muḥammed ez-Zühdî zâda'llāhu zehedehu ve 'ilmehu gafera'llāhu lehu velivālideyye ve'l-cemî'ü'l-mü'minîn ve'l-mü'minât âmîn sene 12 Ramazan 1270”.

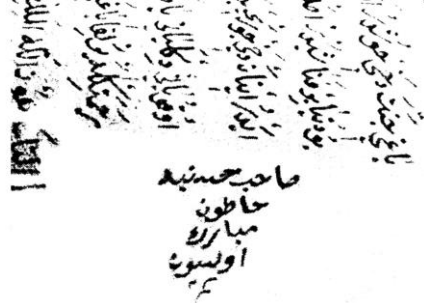
98

Tüm nüshalarda müstensih adları kayıtlı olmasa da sadece bu iki müstensihin kimliğinin bilinmesi bile bizlere yol gösterici hüviyettir. Zira ilk müstensih *Mevlid*'in anavatanı olan ve en çok müstensih yetiştiren şehirlerin başında yer alan Bursa'da yaşayan bir imam, diğeri de Hz. Peygamber soyundan gelen bir seyyiddir. Bu durum bize hangi müstensihlerin hangi metinleri istinsah ettikleri konusunda da bir fikir verebilir. Burada istinsahın sadece meslekî kaygılarla yapılmadığı profesyonel müstensihler dışında bir grubun da bir ihtimal kendileri için metin kopyaladıkları unutulmamalıdır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde bulunan 1201 tarihli nüshanın sahibi ise bir kadındır. Nüshasının sonundaki kayıttan anlaşıldığı üzere, eser Hüsniye Kadın/Hatun adlı birine aittir ve mâlikenin adı yaprağa yan olarak çift taraflı yazılmıştır:

(Şāhib Hüsniye Kadın mübārek olsun)

(Şāhib Hüsniye Ḥatun mübārek olsun)

Aynı şekilde Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesindeki nüsha da bir kadın tarafından vakfedilmiştir.

¹⁶ Emine Akbulut, *Osmanlı Sosyo-Kültürel Hayatında İstinsah Faaliyetleri ve Müstensihler*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2013, s. 79.

“Hazā mevlūd-ı şerif Dede ‘Alī kızınıñ Medihıyye (?) Hatunuñ vakf-ı şerifidir. Her kim kırā’at eder ise rûhına fâtiḥ|a okuya.”

هذه اودود شريف دده علي فزلك
صديقه خانم ولف شريفه هر كم قرأت
بسيابسه روحه تا حله اوقه

Osmanlıda 16. ve 17. yüzyılda kadınların sahip oldukları ve okudukları kitaplar üzerinde bir çalışma yapan İsmail Erünsal, *Kur’an-ı Kerîm* ve *Enâm* kitapları dışında, *Muhammediyye* ve onu takip eden sırada *Mevlid* metni olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Dolayısıyla Osmanlı kadınının okuma pratikleri ve sahip oldukları kitaplar arasında uzunca bir mevlid metni olan *Sinânoğlu Mevlid*’nin olduğu da söylenebilir. Aynı şekilde kadınların vakfettiği kitaplardan birisi yine adı geçen eserdir.¹⁸

Eserin Kısaltılmış Versiyonları/Yapma Mevlidler

Ümüzü’l-müznibîn’in 20. yüzyıl başında kısa bir hâle gelmesi dikkat çeken bir başka hususiyettir. Süleymaniye Kütüphanesi Arslan Kaynardağ, nu. 115’te bulunan nüsha 9 yapraktır. Bu nüshaya baktığımızda başta *Sinânoğlu Mevlid*’nden birbirini takip eden 149 beyit yer almış, (arada 2 beyit atlanmış) akabinde 11 beyitlik merhaba faslı eklenmiştir. Son beyit klasik bir bitiriş ifadesi olan,

Fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilât

Vir Muhammed Muştafâ’ya şalavât

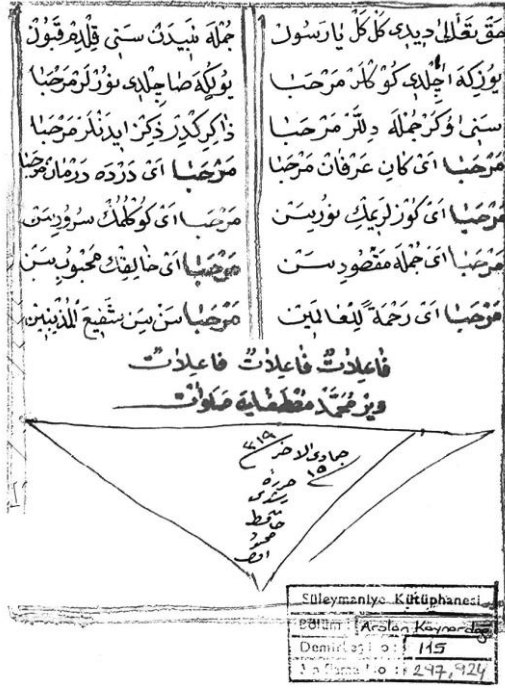
şekindedir.

Bahsi geçen Süleymaniye Kütüphanesi Arslan Kaynardağ, nu. 115’te bulunan nüshanın ilk sayfaları

¹⁷ İsmail Erünsal, “Osmanlılarda Kadınlar Ne Okuyordu (XVI-XVII. Asırlar)”, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, Timaş Yay., İstanbul 2019, s. 85.

¹⁸ Kadınların kitap vakfmesi konusu için mesela bkz. İsmail E. Erünsal, *Yirmi İki Mürekkep Damlası*, Timaş Yay., İstanbul 2021, s. 237-258; Hatice Aynur, “Râbia Hatun ve Koleksiyonu”, *Zeren Tanındı Armağanı I*, Geleneksel Sanatlar Derneği Yay., İstanbul 2022, s. 111-127.

Aynı nüshanın son sayfası

Bu nüsha bize eksik bir metin olmaktan ziyade, yeni bir mevlid metni oluşturma çabasını göstermektedir. Zira metinde bir bütünlük söz konusudur. Başlık, beyitlerin anlam açısından takibi ve sonuç yer almaktadır. Dolayısıyla biz muhtemelen metnin müstensihî Rüşdî Hâfız Mahmûd Efendi'nin kurguladığı bir nevi yapay bir metinle karşı karşıya gelmekteyiz. Bu sebeple 91, 50, 58, 66, 89, 94 vb. yaprak olarak gördüğümüz bir metnin 9 yapraklık ve bütünlük arz eden bir konumda güncellenmesi/revize edilmesi/kısaltılması çabası oldukça ilginç görünmektedir. Bu durumun bir başka şekli farklı mevlid yazarlarının metinlerinden parçaları biraraya getirerek yeni metinlerin oluşturulması şeklinde de karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Mesele makalenin başında belirttiğimiz Ebul-hayr, Şehîdî, Muhibbî mevlidleriyle birlikte *Sinânoğlu Mevlidi*'nden parçalar ihtiva eden İstanbul Üniversitesindeki nüsha ya da başka bir misal vermek gerekirse Taksim Atatürk Kitaplığı MC Yz K 0200 numarada bulunan özellikle *Kara Vâ'iz Mevlidi* ile *Vesiletü'n-necât*'daki beyitleri harmanlayan yazma gibi yapma/yapay ya da derleme mevlid diyebileceğimiz metinler kütüphanelerde yer almaktadır.¹⁹

DEĞERLENDİRME

15. yy.da yazılmış mevlid metinleri incelendiğinde *Ümîzü'l-müznibîn*,

- Çok büyük ihtimal Hoca Sinânoğlu Za'îfî isimli şair tarafından yazılmıştır.
- En fazla beyit sayısına sahip metinlerden biridir.
- En fazla nüshası olan metinler içerisinde yer almaktadır.
- Bilinen müstensihleri meslek ve konum bakımından eser ile bağlantılı sayılabilir.
- Eserin bir nüshasına bir kadının sahip olması ve başka bir nüshasını vakfetmesi Osmanlı kadınının bu metni okuma listesine dahil ettiği, bir ihtimal özellikle evlerde tertip edilen dinî merasimlerde bu metnin okunduğunu düşündürtebilir.

¹⁹ Sempozyum esnasında sayın Prof. Dr. Rifat Kütük bu tür metinlere "musannif metni" denilebileceği konusunda görüş belirtmişlerdir.

- e. Bir eserin farklı hâle getirilmesi o eserin popülaritesiyle de ilgilidir. *Ümzü'l-müznibîn*'in yeni hâlinin ve ondan alınan bazı parçaların çeşitli biçimlerde karşımıza çıkması eserin dolaşımında olduğunun göstergelerindendir.
- f. Eserin zaman zaman farklı mevlid metinlerini biraraya getiren ve sanki yeni bir metin oluşturma yoluna giden bir anlayışta tercih edilen manzumelerden biri olduğu görülmektedir. Bu tarzda adeta derleme yapılan bu yeni metinlere bir isim verilmesi gerektiği kanaati hâsıl olmuştur. Böyle metinler «yapma/yapay ya da derleme mevlid metni» şeklinde adlandırılabilir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Emine, *Osmanlı Sosyo-Kültürel Hayatında İstinsah Faaliyetleri ve Müstensihler*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2013.
- Aral, Ahmet Erman, “Hocaoğlu/Hocamoğlu”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hocaoğlu> [Erişim Tarihi: 05.11. 2022].
- Arslan, Sami, *Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak: Osmanlı İlim Kamuoyunda Bilginin Dolaşımı (İznic Medresesi-Süleymaniye Medreseleri Dönemi)*, Doktora Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2019.
- Aynur, Hatice, “Râbia Hatun ve Koleksiyonu”, *Zeren Tanındı Armağanı I*, Geleneksel Sanatlar Derneği Yay., İstanbul 2022, s. 111-127.
- Çakır, Müjgân, *Mu'cizeler Kitabı (Klasik Türk Edebiyatında Müstakil Mu'cizât Metinleri)*, Büyüyenay Yay., İstanbul 2015.
- Erünsal, İsmail E., *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*, Timaş Yay., İstanbul 2019.
- Erünsal, İsmail E., *Yirmi İki Murekkep Damlası*, Timaş Yay., İstanbul 2021.
- Ger, Yüksel, *Hocaoğlu Mevlidi (Transkripsiyonlu Metin ve İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bitirme Tezi, İstanbul 1969.
- Kaya, Kaya, *Sinanoğlu Mevlidi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Lisans Tezi, Ankara 1976.
- Kiraz, Ahmet, *Sinanoğlu Ümidü'l-müznibîn (Giriş-Çeviri Yazılı Metin-İnceleme-İndeks)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2011.
- Koca, Selcen, *Sinanoğlu Mevlidi, Ümzü'l-müznibîn (İnceleme-Metin)*, Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi, Kırşehir 2009.
- Köksal, Fatih, *Mevlid-nâme*, TDV Yay., Ankara 2011.
- Kütük, Rıfat, *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*, Ertual Akademi Yayıncılık, Erzurum 2018.
- Mazıoğlu, Hasibe, “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Türkoloji Dergisi*, S. 6/1, 1974, s. 31-62.
- Nom, Muhammed Taha, *Sinanoğlu Ümidü'l-Müznibîn (İnceleme-Metin)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2013.
- Pekolcay, Necla, *Türkçe Mevlid Metinleri*, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul 1950.
- Solmaz, Ali Osman, “Sinanoğlu'nun Ümidü'l-müznibîn Adlı Eseri ve Eserde Vesiletü'n-necât'ın İzleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 49, Erzurum 2103, s. 1-7.
- Somer, Şekibe Nihal, “Osmanlı Arşiv Belgesinin Günümüze Ulaşmasının Nedenleri: Kâğıt, Murekkep ve Cilt Özellikleri”, *Accounting and Financial History Research Journal*, S. 6, 2014, s. 238-274.
- Uçman, Abdullah, Hanife Koncu, Müjgân Çakır, *Sinanoğlu Mevlidi (Ümzü'l-müznibîn)*, Kitabevi Yay., İstanbul 2013.
- Yılmaz, Fatma Büyükkarcı, “Sinanoğlu'nun Şakku'l-Kamer Mucizesi Hakkındaki Mesnevisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 32/1, Samsun 2013, s. 407-468.

Rusçuklu Fethî Alî'nin Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye Adlı Eseri Hilye mi Yoksa Mensur Mevlid midir?

Mehtap Erdoğan Taş*

GİRİŞ

Mevlid, Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve saygının bir yansıması olarak ortaya çıkan edebî türlerden birisidir. Hem Arap edebiyatında hem de Türk edebiyatında bu türde çok sayıda eserin kaleme alındığı bilinmektedir. İlk örnekleri Arap edebiyatında görülen mevlid türüne dair eserler hakkında Hasan Aksoy şunları söylemektedir: Muhammed b. İshak (v. 150/767) siyer müellifi olmasına rağmen aslında ilk mensur mevlid müellifleri arasında yer alır. İbaresinde mevlid kelimesi bulunan ilk eser ise İbnü'l-Cevzi'nin (v. 279/1201) *Mevlidü'n-Nebî* adlı eseridir. İbnü'l-Arabi'nin (v. 638/1240) *Mevlidü'l-cismânî ve'r-rûhânî*; Ebü'l-Kasım es-Sebtî'nin (v. 600/1203) *ed-Dürrü'l-muazzam fî mevlidi'n-Nebiyi'l-muazzam*; İbn Dihye'nin (v. 633/1235) *Kitabüt-tenvîr fî mevlidi's-Sirâci'l-münîr*, Zemlakanî (v. 728/1327) *Mevlidü'n-Nebî* adlı eserleri bu konuda ilk yazılan mevlidlerdir. İsminde mevlid kelimesi geçmemekle birlikte, Muhammed b. Eyyüb'un (v. 705/1305) *ed-Dürretü'l-fâhire* adlı eserin şerhini yaptığı, Peygamberimiz'in doğumundan ve hayatından bahseden *er-Ravzatü'n-nâzire* adlı manzum eser de bir mevlid sayılabilir. Bunların dışında el-Heytemî'nin (v. 807/1404), el-Baûniyye'nin (v. 922/1516), Ahmed b. Muhammed el-Kastallanî'nin (v. 923/1517), el-Berzencî'nin (v. 1184/1770) ve Muhammed b. Ca'fer Kettânî'nin (v. 1345/1927) *Mevlidü'n-Nebî* adlı eserleri de Arap Edebiyatı'nda meşhur mevlidlerdendir (2007: 324).

Türk Edebiyatına bakıldığında yapılan çalışmaların neredeyse tamamının doğal olarak manzum mevlidler üzerine yoğunlaştığı görülür. Manzum pek çok mevlid metni makale, kitap, bildiri, tez gibi bilimsel çalışmalarla çeşitli açılardan incelenmiştir. Bu çalışmalarda bilhassa mevlidin tanımı yapılırken bu tür eserlerin genellikle manzum olarak yazıldığı, ancak mensur örneklerinin de bulunduğu bilgisine yer verilir. Ancak Türk edebiyatında örneğinin az bulunmasından olsa gerek örnek olarak pek de eser ismi zikredilmez. Yaptığımız araştırmalar sonucunda çok az sayıda mensur mevlide ulaşabildik. Dede Mehmed Efendi tarafından 17. yüzyılda kaleme alınan ve *Dede Mevlidi* olarak da tanınan *Nüşatü'l-kübrâ fî velâdeti hayri'l-verâ*, Mustafa Tâkî Efendi'nin (öl. 1925) *Târîh-i Nûr-ı Muhammedî* isimli mensur eserinin mevlid bölümü ile Rusçuklu Fethî Alî'nin *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye* adlı eserinin mevlid bölümü mensur mevlidlere örnek olarak verilebilir. Gümülcinevî Mehmed Efendi'nin *Risâletü't-Ta'rîf Fî Tercemeti'l-Mevlidi's-Şerîfi*, müellifi bilinmeyen *Şerh-i Vilâdet ve Mucizâtu'n-Nebî* ile İbrâhîm Zikrî'nin *Mevridü'l-Vüsûl Fî Mevlidi'r-Resûl* ise tercüme ya da şerh olarak hazırlanmış mensur mevlidlerdendir.¹

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniv. Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Mensur mevlidlerle ilgili paylaşımlarından dolayı değerli hocalarım Prof. Dr. Rifat Kütük ile Prof. Dr. Hanife Koncu'ya teşekkür ederim.

Bu çalışmanın konusunu Fethî Alî'nin Hz. Peygamber'in mevlid ve hilyesini ele aldığı ve yukarıda adı geçen *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye* adlı eserinin mevlid bölümü oluşturmaktadır. Esere geçmeden önce eserin sahibi Rusçuklu Fethî Alî ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

A. Rusçuklu Fethî Alî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri

1219/1804-05'te Rusçuk'ta doğdu. Adı Mehmed Alî Fethî Bey'dir. Şiirlerinde Fethî ve Alî mahlaslarını kullandı. Babasının adı Osmân'dır. Bu sebeple memleketinde Osmân Bey-zâde olarak tanındı. İlim tahsili için gençliğinde Edirne ve İstanbul'da bulundu ve Kuşadalı İbrâhim Halvetî'ye intisap etti. 1245/1829 yılında memleketi Rusçuk'a dönerek hocalık yaptı. 1251/1835'te yeniden İstanbul'a geldi ve Mekteb-i Maârif-i Adliye muallimliğine tayin edildi, Fatih Camisi'nde tefsir dersleri verdi. 1266/1851 senesi sonlarında Meclis-i Maârif-i Umûmiye üyeliğine, bir yıl sonra da Encümen-i Dâniş üyeliğine getirildi. Sultanın emriyle 1267-71/1851-55 yılları arasında İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinde karışık hâlde bulunan kitapların isimlerini, yazarlarını, hangi dilde yazıldıklarını ve hangi ilim dallarına ait olduklarını tespitte gayret etti. 1272/1856 yılında Halep mollalığına tayin edildi. Devrinin tanınmış ilim adamlarından ve faziletli kişilerinden olan Mehmed Alî Fethî, 22 Rebîülevvel 1274/ 10 Kasım 1857 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Eyüp'te Mihrişâh Vâlîde Sultân haziresinde gömüldü (Okutan, 2004: 54; Ceyhan 2014).

Âdem Ceyhan Mehmed Alî Fethî'nin ilmî ve edebî kişiliğiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: Mehmed Alî Fethî Sadece zahirî ilimleri tahsil etmek ve öğretmekle yetinmemiş, tasavvufla da fiilen alakadar olmuş bir kişidir. Rusçuklu Alî Fethî, Kuşadalı'nın zamanımıza ulaşan mektuplarından anlaşıldığına göre onun en fazla mektup yazdığı müridi ve zikir telkin etmekle vazifelendirdiği kişilerdendir. Şiir ve nesirdeki maharetiyle çeşitli ilim dallarına ait vukufu, çağdaşları tarafından övülerek anlatılan Mehmed Alî Fethî'nin hilye, hadis ve vecize tercümeleleri, ayrıca bibliyografya ve jeoloji konusunda eserleri vardır. Eserlerinden birkaçı basılabilmiş, diğerleri ise el yazması hâlinde kalmıştır (2014).

Eserleri şunlardır: *İlm-i Tabakât-ı Arz, Terceme-i Kelâm-ı Erba'în-i Hazret-i 'Aliyyü'l-Murtazâ, Terceme-i Nesâyih-ı Eflâtûn-ı İlâhî, Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye (Hilye-i Sultâni), el-Âsâru'l-aliyye fî Hazâ'ini'l-kütübi'l-Osmâniyye, Risâle-i Feyz-i Fezâ'il ve Nûr-ı Nevâfil, Risâle-i Sermâye-i Necât li Kesbi Merâtibihü'd-derecât, Risâle-i Hayrül-l-hasen li vusûli mehâsini el-müsteşârü mü'temen.*²

B. Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye

Fethî Alî, Sultan Abdülmecîd'in bir levha hilye yazarak bunu babası Sultan II. Mahmûd'un türbesine koyduğunu, kendisinin de bu hilyeyi şerh etmek istediğini belirttikten sonra Hz. Peygamber'in "Kim benim hilyemi görürse beni görmüş gibidir." sözüne değinir. Ancak hilyeden kasdın levha üzerine yazılmış Arapça sözlerden oluşan hilye olmadığını amacının orada geçen kelimelerin anlamlarını verip açıklayarak onun cemaline duyulan aşkı ortaya koymak olduğunu, bu sebeple Hz. Peygamber'in hilyesini kendi diline tercüme etmek istediğini söyler. Bununla birlikte her ne kadar kendinden önce çeşit çeşit tercüme yapılmış olsa da her devirde zaten Hz. Peygamber'in övgüsüne dair eserler yazıldığını dile getirir. Bu eser vasıtasıyla da öncelikle tüm iman ehline şefaet, tüm âleme rahmet diler. İkinci olarak padişahın sıhhati ve ömrünün uzun olması, saltanat döneminin de saadet ve fetihlerle geçmesi için dua eder. Üçüncü olarak II.

² Eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ceyhan, Adem (2014).

Mahmûd'a rahmet ve mağfiret vesilesi olmasını dileyerek eserini nasıl yazdığını anlatmaya başlar. Buna göre her kelime ve ibarenin müşkilatını bir bir çözmeye çalıştığını, eserini Rebiülevvel ayının başından on ikisine varıncaya kadar her gün birer bab okunmak suretiyle şefaât âşıklarının gözlerini aydınlatmaları için on iki bab üzerine tertip ettiğini ve eserin baş kısmını da Hz. Peygamber'in mevlid menkabesiyle süslediğini ve aydınlattığını, 1256/1840 Şaban ayının sonlarında başladığı eserini otuz dört ayda tamamladığını (1259/1843) ve eserin adının *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye* olduğunu ifade eder (18a-19b).

C. Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye'de Adı Geçen Kaynak İsimler ve Eserler

Fethî Ali hemen hemen her bölümde ele aldığı konuyla ilgili açıklamalarda bulunmadan önce aktaracağı bilgilerin kaynağını verir. İslam tarihçisi ve muhaddis olup *kendisine nispet edilen Mevlidü'n-Nebî ile Urfa ve çevresinde mevlidhanlar arasında Mevlidü'l-Vâkîdi diye meşhur olan altı sayfalık metnin sahibi* (Fayda, 2012: 474) İmâm-ı Vâkîdi; hadis, kelâm, ahhâr, siyer gibi çeşitli alanlarda söz sahibi bir isim olan Süheylî; hadis hafızı ve âlim Burhânüddîn el-Halebî; Hüseyin ibni Berâ; İslami ilimlerin hemen her dalında çalışmaları bulunan bir âlim olan İbni Cevzî; hadis âlimi ve tarihçi olan İmâm Sehâvî; hadis âlimi İmâm Nevevî'nin şeyhi olup hadis, fıkıh, dil ve tarih gibi değişik konularda eserleri bulunan Ebû Şâme; hadis hafızı, kelim ve kıraat âlimi Hafız Ebu'l-Fazl Ahmed ibni Hacerü'l-Kastallânî; büyük muhaddisler Buhârî ve Müslim; *Mîlâd-ı Necmiyye* adlı eseriyle Hâfız-ı Necm eserinde adı geçen isimlerdir. Bunların yanı sıra adı verilmeyip sadece itibarlı siyer sahipleri ve rivayetçiler gibi eserde daha genel ifadeler de kullanılır.

105

D. Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye'nin Hilye Yönüyle Öne Çıkma Nedenleri

Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye üzerine yapılan çalışmalarda mevlid mi yoksa hilye mi tartışmasına girilmeden eser, büyük çoğunlukla hilye olarak kabul edilmiştir.

Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlayan Hüseyin Şıra, tezine Rusçuklu Fethî Alî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Hilyesi adını vermiş, eserin adını tez içerisinde kısaca *Hilye-i Sultânî* olarak anmış ve tezin giriş bölümünde yalnızca hilye türü hakkında bilgi vererek bir tür olarak mevlid konusuna hiç değinmemiştir. Buna ilaveten tezde geçen aşağıdaki cümleler de eserin tür olarak hilye kabul edildiğini göstermektedir:

Rusçuklu Fethî Alî'nin bu eseri Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hilyesini tercüme ve şerh etmeye yönelik manzum ve mensur bir tarzda kaleme alınmıştır (Şıra 2008: 40).

Mevzûunu Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hilyesinden alan eser [...] (Şıra 2008: 42).

On birinci ve esas bölümde hilye tercümesine geçilmektedir (Şıra 2008: 44) denilerek hilye bölümü, eserin esas bölümü olarak kabul edilmiştir.

Yine *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nin Fethî maddesinde eser hilye olarak değerlendirilmektedir:

Hilye-i Nebeviyye tercümesine ait Hilye-i Sultânî [...] (Okutan 2004: 54).

Mustafa Uzun, *İslam Ansiklopedisi*'nin "Hilye" maddesinde eserle ilgili olarak "On iki bölümden meydana gelen eserin ilk dokuz bölümü Hz. Peygamber'in doğumuna ve mevlid merasimine ayrılmıştır. Onuncu bölümde bir hilye levhası bulunmaktadır" (1998) diyerek mevlid konusuna değinmekle birlikte eseri hilye maddesinde değerlendirmiştir.

Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler adlı çalışmamızda eserle ilgili şu değerlendirmeler yer almaktadır: Aslında eser, Hz. Peygamber'in hilyesinden çok, mevlidini anlatmaktadır. On iki bölümden oluşan eserin on bölümü mevlid üzerinedir. *Hilye-i Sultânî*'de hilye dışında Hz. Peygamber'in doğumu, mevlid ayının icrası, mevlidin güzellikleri ve faydaları, Hz. Peygamber'e isim verilmesi gibi konular ele alınmıştır. Eser, bu yönüyle klasik hilye türünden oldukça uzak durmaktadır (Erdoğan, 2013: 65).

Âdem Ceyhan ise eser hakkında yazdığı bir ansiklopedi maddesinde "Mehmed Ali Fethî, Hz. Peygamber'in mevlidi ve hilyesi konusundaki bu eserini on iki bap olarak düzenlemiş (2021) diyerek eserin hem mevlid hem de hilye konusunda yazıldığına dikkat çeker.

Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye neden hilye yönüyle bu kadar ön plana çıktı, mevlid bahsi neden bugüne kadar bu kadar göz ardı edildi sorularının cevabını Fethî Alî'nin eserini yazma sebebi olarak Hz. Peygamber'in hilyesini tercüme etme şeklinde göstermiş olmasında arayabiliriz. Yukarıda da bahsedildiği gibi Fethî Alî, Sultan Abdülmecîd'in bir levha hilye yazarak bunu babası Sultan II. Mahmûd'un türbesine koymasına üzerine kendisi de Hz. Peygamber'in hilyesini tercüme etmek istediğini ifade eder. Ayrıca eser için yazılan yedisi Arapça, biri Türkçe sekiz takrizin altısında hilye kelimesi geçmektedir. Bu sebeplerle eserin bugüne kadar tür olarak hilye yönüyle öne çıkmış olduğu söylenebilir. Bununla birlikte eserin sahibi Fethî Alî her şeyden önce eserini *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye*³ olarak adlandırarak eserin mevlid ve hilye içerikli olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber'in doğum günü olan 12 Rebiülevvel'i gözeterek rebiülevvelin başından itibaren her gün bir bab okunması için eserini 12 bab hâlinde tertip etmesi⁴ ve bu 12 babın dokuz belki on bölümünü mevlid bahsine ayırması -ki bu bahis eserin tam olarak yarısına tekabül etmektedir- da göz ardı edilmemelidir. Yazma esere şekil açısından bakıldığında besmeleyle başlayan mevlid bölümü bittikten sonra bir sayfa boş bırakıldığı ve yine besmeleyle başlayan bir hilye levhasından sonra Hz. Peygamber'in hilyesinin tercümesinin verildiği görülmektedir. İki konu arasındaki bu belirgin boşluk da aslında iki ayrı eserin/konunun bir ad altında birleştirildiği hissini uyandırmaktadır.⁵ Dolayısıyla *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye*'nin ilk yarısı mensur mevlid, ikinci yarısı hilye tercümesidir.

E. Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye'nin Mevlid Bölümü

Eser Allah'a hamd u sena, peygambere salat ve selamın yer aldığı; eserin yazılma sebebi, eserin tertip ediliş şekli, yazılış tarihi ve adının ne olduğunun açıklandığı mensur bir giriş ve iki adet münacaat ile başlar. Yukarıda da bahsedildiği gibi on iki bölümden oluşan eserin ilk dokuz bölümü mevlid muhtevalıdır. Hz. Peygamber'i rüyada görmenin konu edildiği onuncu bölüm bir geçiş bölümü olarak değerlendirilebilir. On birinci bölüm Hz. Peygamber'in hilye tercümesine, on ikinci bölüm ise dört halifenin adının hilye levhalarında Hz. Peygamber'in adıyla birlikte anılmasının faziletleri bahsine ayrılmıştır.

Aşağıda mevlidle ilgili ilk dokuz bölüm incelenecek, konumuz dışında kalan diğer bölümler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

³ [...] nâm-ı nûr-nümâsına dahi *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye* dinilmek müyessergerde-i Cenâb-ı Melikü'l-'Allâm olmuştur (19b).

⁴ [...] on iki bâb üzre tertîb ü tahrîr ve evvelini dahi menkabe-i velâdet-i kân-ı şefâ'ate müte'allik [...] (19b).

⁵ bk. Ek (1), Ek (2), Ek (3), Ek (4), Ek (5).

Birinci Bölüm: Hz. Peygamber'in doğumu beyanındadır. Birinci bölüme Fil Olayı'ndan bahsedilerek başlanır. Hz. Peygamber'in doğumunun da Fil Olayı'ndan sonra Rebiülevvel ayının on ikisinde gerçekleştiği ifade edilir. Buna göre Hz. Peygamber ihsan ayı olan nisan ayının başında pazartesi gecesini doğmuştur. Tan yeri ağarırken doğarak kainatın bütün zerrecelerini nurlandırmış ve mecusilerin ateşini söndürmüştür.

Neden 571 yılında doğdu?: Esere göre *Ed-dünyâ seb'ate âlâfi seneten*⁶ hadisi ile ve *kad halakaküm etvâren*⁷ ayetinin işaret ettiği gibi insan da yedi tavır üzerine ortaya çıkıp her bin sene bir tavrın mazhariyet ve tecellisi üzerine yaratılmıştır. Bu yedi tavır yani yedi nefsin ilki, em-mâre (insanı sürekli kötülük yapmaya sevk eden nefis)'dir ki Kâbil'in Hâbil'i haksızca katlettiği Hz. Âdem'in asrıdır. Diğerleri sırasıyla levvâme (kendini kınayan nefis), mülhime (halktan uzaklaşıp Hakk'a yönelen nefis), mutme'inne (imanı tam olup huzura eren nefis), râziyye (Allah'tan gelen her şeye razı olan nefis), marziyye (Allah'ın kendisinden razı olduğu nefis) ve sâfiyye (kötülüklerden tamamen arınmış olan nefis)dir. Sâfiyye Hz. Peygamber'in zamanı olan yedinci bin yıldır ki önceki ve sonraki bütün zamanların en hayırlısıdır. Eserde her büyük nimetin öncesinin eziyet ve sıkıntı olmasına işaret edercesine Fil Vakası'ndan 55 gün sonra⁸ ilahi bir mükâfat olarak Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği söylenir.

Neden bahar ayında doğdu?: Her şeyin isminden bir nasibi vardır, sözü gereği bahar ayında da bitme, yetişme nasibi olduğu söylenerek Allah'ın nisan ayında ağaçlar ve çimenlerle yeryüzünü süslediği, gülleri açtırdığı, nice bülbülcülere nağmeler söylettiği, cihanın her zerresinin şen ve şadan olduğu, bitkilerin kokularının âleme safa bahşettiği, kısacası külbe-i ahzân gibi olan cihanın cennet bahçelerine döndüğü bir ayda yaratılan Hz. Peygamber'in teşrihiyle cihanın adeta cennete çevirildiği ifade edilir. Bahar döneminde bütün ağaçların ve çimenlerin fazlasıyla parlak, güzel ve taze oluşu Hz. Peygamber'i tazim etmek içindir, denilir.

Neden pazartesi günü doğdu?: Eserde Hz. Peygamber'in pazartesi günü doğuşu şöyle açıklanır: Hz. Âdem'in yaratılması, şekil alması, kendisine ruh üflenmesi, cennete girişi ve cenetten çıkışı, ruhunu teslim etmesi cuma günü vuku bulmuştur. Bu yüzden cuma günleri bu ümmet için haftanın bayramı kılınmıştır. Bunun gibi Hz. Peygamber'in bütün büyük hâlleri yani doğumu, peygamberlik emrinin inişi, hicreti, vefatı ve ayrıca Bakara suresinin nüzülü hepsi rebiülevvel ayında pazartesi günü vuku bulmuştur. Bu sebeple rebiülevvel, ayların en faziletlisi, pazartesi de günlerin en yücesidir. Rivayet ehlinin Hz. Peygamber'in doğumunun sırrını Allah'ın ne kadar meyveli ağaç varsa hepsini pazartesi gününde yaratmasıyla açıkladığı ifade edilir. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber'in mübarek vücutları da yeryüzü ve gökyüzüne parıltılar saçan kökleri sabit, güzel kokulu bir ağaca benzetilir.

Neden seher vakti doğdu?: Esere göre seher vakti hem karanlık gecenin sonu hem de parlak gündüzün başlangıcıdır. Hz. Peygamber de yokluğun sonu, varlığın başlangıcı olup celal sıfatının siyah nuru ile cemal sıfatının beyaz nuru onda mevcuttur. Bazen cemal nuruyla beşir, bazen de celal nuruyla nezir olan çok parlak bir kandil gibidir. Allah bu gerçeği "Ey Peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, Allah'ın izniyle çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak

⁶ Dünyanın ömrü yedi bin yıldır. Ben onun son bin yılındayım. (Şıra, 2020: 158).

⁷ Halbuki, o sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır (Nuh Suresi, 71/14).

⁸ Fil Vakası'nın vuku bulunduğu zamana dair kaynaklarda verilen bilgilerde büyük farklılıklar vardır. 547, 552, veya 563 yılları yanında Hz. Peygamber'in bu olaydan sonra gelen on üç ile kırk yıl arasındaki bir tarihte doğduğu rivayetleri de bulunmaktadır. Yaygın olan inanış Hz. Peygamber'in doğumundan elli, elli beş gün veya üç ay önce, muharrem ayının çıkmasına on üç gün kala bir pazar günü vuku bulduğudur ki bu tarih Araplarda nesî geleneğini göz önüne alanlara göre 569, diğerlerine göre ise 570 veya 571 yıldır (Fayda, 1996: 71).

gönderdik.”⁹ ayetiyle açıklamıştır. Ehl-i tahkîke göre seher vakti, şeref ve izzetini Hz. Peygamber’in o vakitte doğmasından almıştır. Hatta her seher vakti ortaya çıkan o eşsiz, güzel kokuların Hz. Peygamber’in feyizli pak ruhunun güzel kokuları olduğunu rivayet etmişlerdir.

İkinci Bölüm: Hz. Peygamber’in doğumu beyanındadır. Fethî Alî; İmâm-ı Vâkıdî, Süheylî, Burhânüddîn el-Halebî, itibarlı siyer sahipleri ve rivayetçilere dayanarak şunları nakleder: Hz. Amine bir seher vakti hücrelerinde tek başınayken doğumun bazı alametlerini vücudunda hissetmeye başlayınca şayet doğumun eziyet ve sancıları ortaya çıkarsa yardımcısız, kimsesiz acaba hâlim ne olur, diye telaş ve endişeyle korkuya kapılır. Ağlayan gözlerine ansızın birbirinden güzel iki cennet hatunu görünür. Acaba bunlar kim diye düşünürken birisi Meryem, diğeri Âsiye olduğunu söyler. Her ikisi de söyledikleriyle onun gönlünü ferahlatır. Hz. Âmine’nin vücudundaki titreme gittikçe artınca Hz. Âsiye, Hz. Meryem’in bir işaretleriyle Hz. Âmine’nin arkasına geçer. O esnada Hz. Meryem, Hz. Âsiye’ye yaslanan Hz. Âmine’nin eline saf süttten daha beyaz ve temiz, saf baldan daha leziz ve tatlı, abihayat ile dolu bir kadeh sunar. Hz. Âmine hemen bir damla içip utançtan kurtulur. Hz. Meryem’in iç demesiyle iki kez daha içer ve son içişinde kalbi zevk ve neşe ile dolar. Hz. Meryem mübarek eliyle Hz. Âmine’nin karnını okşarken ortaya çıkan beyaz, kutsal bir kuş; Hz. Âmine’nin sırtını, kalbinin hizası olan yeri yani Hz. Peygamber’in peygamberlik mührü olan yeri kuvvetlice okşar. O anda vücudundaki titreme kaybolup Hz. Âmine’nin gönlü rahata kavuşur. Sanki cennete kavuşmuş gibidir. Peygamberlik göğünün güneşi olan Hz. Peygamber doğmuştur. Hz. Âmine’nin hücrelerine gelen komşusu Şifâ Hatun onu kucağına alır.

108

Üçüncü Bölüm: Hz. Peygamber’in doğum vaktinde ortaya çıkan bazı işaretler beyanındadır. Burada Fethî Alî, Hüseyin ibni Berâ’dan İbni Cevzî hazretlerinin rivayetini aktarır. Buna göre Hz. Peygamber annesinin karnında sekiz ay durduktan sonra doğmuştur. Doğduğu anda mübarek dizlerinin üstüne çöküp nurlu gözlerini semaya çevirmiş ve mübarek elinin dört parmağını avuç içine alıp işaret parmağını tespih çeker gibi hareket ettirerek yüksek sesle *Celâlî Rabbiye’r-refî’ Allahu ekber kebîran ve’l-hamdülillâhi kesîran ve sübhânallahi bükraten ve asîlan*¹⁰ buyurmuştur. Sonra yerden bir avuç toprak alıp alnını secdeye koyarak insanlara çok önceden yol göstermiştir. Eserde geçen bir diğeri rivayet şöyledir: Hafız Necm *Milâd-ı Necmiyye*’sinde Cevherî’den rivayet etmiştir ki: Hz. Peygamber’in oturması ve dizlerinin üzerinde olması kulluk adabına işarettir. Her edepli kimseye bir mü’eddib lazımsa da Hz. Peygamber’in pak zatının ana rahminde Allah tarafından terbiye edilmesi, Allah’ın onun bir insan tarafından terbiye edilmesine rıza göstermemesine işarettir. Ancak Hz. Peygamber’in mübarek gözlerini semaya çevirmesi onun gayretinin ve şanınin yüceliğine işaret etmektedir. Dört parmağını avcunun içine almasında, işaret parmağını hareket ettirmesinde, toprağı avuçlamasında ve secde etmesinde ise binlerce hikmet ve sır vardır ve bütün bunlar keramet ehli kimseler için gizli şeyler değildir. Hz. Peygamber’in doğduğu anda avcuna toprak alması Benî Leheb’den bir kimsenin kulağına gidince şunları söylemiştir: Eğer bu çocuk doğduktan sonra bu toprağı avcuna aldıysa yemin ederim ki elbette yeryüzündeki her şey onun mübarek ellerinde toprak gibi mağlup olacaktır.

Dördüncü Bölüm: Hz. Peygamber’in hikmetli sözler sarf etmesi beyanındadır. Eserde İmâm-ı Vâkıdî ve Süheylî’nin rivayetine göre Hz. Peygamber’in dünyayı gördüğü anda yüksek sesle *Celâlî Rabbiye’r-refî’ Allahu ekber kebîran ve’l-hamdülillâhi kesîran ve sübhânallahi bükraten ve asîlan* buyurdıkları ifade edilir. Yine eser içerisinde bu sözün büyüklük ancak Allah’a mah-

⁹ Ahzab Suresi, 33/45-46.

¹⁰ Bu sözün anlamı, eser içerisinde dördüncü bölümde açıklanmıştır.

sustur, verdiği nimetler için ona hamd u sena ederim ve sabah akşam daima onu takdis ederim, anlamına geldiği söylenir. Hz. Peygamber'in Allah'ın kendisine tüccar olmayı vahyetmediğine, lakin secde edenler zümresinden olmasını emrettiğine dair sözüne yer verilir. Hz. Peygamber'in doğduğu esnada sarfettiği sözlerin, secde etmesinin ve ömrünün sonuna kadar her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete vermesinin sırrı bu sözlere dayanılarak açıklanır.

Beşinci Bölüm: Hz. Peygamber'in gönderilmesiyle annesi Hz. Âmine'ye görünen nur beyanındadır. Eserde Hz. Peygamber doğduğu an bir nurun zuhur ettiği ve Hz. Âmine'ye Şam belde-sinin bütün evleri ve köşklarinin âşikâr olduğu ve Hz. Peygamber'in vücudunda doğumun kirinden asla bir eser olmadığı söylenir. Fethî Alî, bütün bunların delalet ettiği durumları şöyle açıklar: Doğumla birlikte görünen nur, Hz. Peygamber'in nurlu varlığıyla şirk ve küfrün karanlığının ortadan kaldırılacağına delalettir. İman ehlinin ancak o iki cihanın sultanının rızasıyla selamet yoluna ulaşacağına işaret eder. Şâm'ın evlerinin ve köşklarinin zuhur etmesi ise Mekke ve Medine'den sonra insanların en şerefli mekânının Şâm olacağına işaret etmektedir. Ayrıca İsâ aleyhisselamın ineceği ve kıyamet günü mahşerin kurulacağı yer olmasına da delalet etmektedir. Hz. Peygamber'in mübarek vücutlarının olağanüstü bir şekilde doğumun kirinden arınmış olması ise eserde onun yüce zatının her türlü kirden evvel ve ahir arınmış olmasıyla açıklanmıştır.

Altıncı Bölüm: Hz. Peygamber'in mevlid töreninin icrası beyanındadır. Eserde İmam Sehâvî'nin rivayetine göre ashab ve tâbi'inden hiçbir zatın Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümünü kutlamayı âdet edinerek bugün için özel olarak zikir ve ibadet etmek, ihlanda bulunmak, fukarayı doyurmak gibi hayırlı işlere teşebbüs etmediği söylenir. Erbil Atabeyi Muzafferüddîn'in 604 senesi Rebiülevvel'inin 12'sinde güzel bir âdete başlayıp Hz. Peygamber'in her doğum yıl dönümünde Allah'a şükürünü dile getirdiği, kusursuz bir neşe ile yedirip içirdiği, *Kuran-ı Kerim* okuduğu, zikirlerle ve yüksek sesle okunan kasidelerle ve Hz. Peygamber'e yapılan övgülerle iman ehlini huzurla doldurduğu söylenir ve devamında konuyla ilgili şu açıklamalar yapılır: O, bu şekilde Hz. Peygamber'i anarak ona duyulan aşkı, şevki, muhabbeti ve yakınlığı artırdığını kabul etmiş ve sonunda bütün bunları onun şefaatine kavuşma vesilesi saymıştır. Bu güzel usule İslam memleketlerinin tamamında riayet edilmiştir. *Men senne sünneten haseneten felehû ecruhâ ve ecru men 'amile bihâ*¹¹ yani "Kim iyi bir çığır açarsa, o çığırda gidenlerin sevabı ona da verilir" mealindeki hadîs-i şerifin de işaret ettiği gibi bu usulü icra eden kıyamete kadar sevaba ve rahmete nail olduğu gibi kıyamet günü de şefaate vasil olacaktır. Daha sonra eserde bazı mutaassıpların bu törenin usul-i erba'aya (edille-i erba'a) yani kitap, sünnet, icma ve kıyasa dayanmadığı yönündeki iddiaları bahsine yer verilerek şunlar söylenir: Halbuki Hâfız Ebu'l-Fazl Ahmed ibni Hacerü'l-Kastallânî, Buhârî ve Müslim'de muharremin on günlük kısmında oruç tutma bahsinin yazılmış olmasından dolayı Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümünün kutlanmasına cevaz vermiş ve bunu güzel bir uygulama saymıştır. Bu konuda Buhârî ve Müslim'de şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye teşrif buyurdıkları zaman Yahudilerin aşure günü oruç olduklarını görünce sebebini sorar. Onlar da Hak Taala hazretlerinin Firavn'ı bu mübarek günde boğarak Hz. Musa'yı onun eziyetinden kurtardığını, kendilerinin de bu büyük nimete teşekkür için oruç tuttıklarını söylemişlerdir. Hz. Peygamber de ben Musa'nın kurtuluşu nimeti için teşekkür etmeye sizden daha müstahakım, buyurup muharrem ayında oruç tutmuştur.

Yedinci Bölüm: Hz. Peygamber'in mevlid töreninin icrasının güzellikleri ve faydaları beyanındadır. İmam Nevevî'nin şeyhi Ebû Şâme şöyle buyurmuştur: Zamanımızda güzel bir emr zuhur etti. Âlemlerin sultanının doğum yıl dönümü geldiğinde herkes mutlu olup çeşitli kut-

¹¹ Kim İslam'da güzel bir yol tutturur, bu güzel yol kendisinden sonra sürdürülürse, bir misli de o adeti ortaya çıkarana yazılır (Şıra, 2020: 159).

lamalarla aşk ve muhabbetlerini gösterdiler. İcad edene Allah ihsan eylesin ki bu güzel âdette üç türlü fayda vardır: Birincisi fakirlere ikram ve ihsan, ikincisi iman olgunluğuna vesile olan resulullah sevgisini izhar ve ilan, üçüncüsü ise büyük bir nimet olan Hz. Peygamber'in doğumunun teşekkürünü icra ile sonsuz nimetler saçmadır. Sa'lebetü'bnî Cevzî buyurur: Hz. Peygamber'in mevlid töreninin nitelikleri/keyfiyetleri sonsuzdur. Lakin iki büyük niteliği vardır ki diğer nitelikleri de ihtiva eder. Birincisi o sene büyük felaketlerin tamamından korunmadır. İkincisi hayırlı muratların hemen yerine gelmesine sebeptir. Ancak bunlar Rusçuklu Ali'ye göre dünyevi faydalardır. Uhrevî faydaların ilki afva mazhar olmadır. Diğerleri ise cehennem ateşinin azabından korunma, cennete girme ve Allah'ın eşsiz cemalini müşahede etmedir. Hadis kitaplarında ve siyerde rivayet edilir ki Ebû Leheb, Süveybe adlı cariyesini kutlu doğumu müjdelediğinde sevincinden onu azat edip birkaç gün de Hz. Peygamber'in zatını hoşnut etme hizmetiyle şereflenmesine izin vermişti. Vefatından sonra İbni Abbâs hazretleri rüyasında görüp Yâ Ebû Leheb hâlin nicedir, diye sual eyleyince şiddetli azap içindeyim. Ancak şefaât kaynağı Peygamber'in doğumuna sevinip Süveybe'yi azat ettiğimde pazartesi günüydü. Her pazartesi günü baş parmağım ile işaret parmağımın arasından abıhayat misali latif bir su damlıyor. Onu emdiğimde azabım hafifliyor. Diğer günlerde zuhur etmediğinden şiddetli bir azaba uğruyorum, diye cevap verir. Necmüddîn *Milâd-ı Necmiyye* adlı eserinde şöyle buyurur: Dinsiz bir kâfir olan edepsiz Ebû Leheb ömrünü yüce soylu peygamberi yerme ile geçirip *Kuran-ı Kerim*'i dahi inkâr etmeye cesaret etmişken şanlı peygamberin doğum vaktine bir an olsun sevinmesi sebebiyle azabı hafifliyorsa bir mümin o mübarek vakitte aşk ve muhabbet gösteriyor, sevgisini ortaya koyuyorsa kim bilir ne derece rahmet ve nimete kavuşacak, nasıl bir izzete nail olacaktır? Ömrüme yemin ederim ki Cenab-ı Mevla o mümini şüphesiz cennetine alacak ve cemaline vasil edecektir.

Sekizinci Bölüm: Hz. Peygamber'in doğum menkabeti okunurken ayağa kalkmanın nasıl başladığı, sebebi ve faydası beyanındadır. Eserde konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunulur. O şefaât kaynağının mevlid menkabeti arasında hürmet göstererek ayağa kalkmak âlimlerin fazılların güzel âdetlerindedir. Ayağa kalkarak tören icrasını yücelten vaktin şeyhülislamı olup zamanını devamlı olarak hadis ve tefsir okumayla geçiren İmam Takıyüddîn Ebu'l-Hasan Aliyyü's-Sübki hazretleridir. Dersten sonra ayetleri güzel sesle ve usulüne göre okurdu. Hz. Peygamber için bazı övgüler yazar, bu övgüleri okumayı ve dinlemeyi aşk ve muhabbetini artırmaya vesile ederdi. Birgün ders sonunda Yahyâ Es-Sarsarî'nin Hz. Peygamber övgüsüne dair yazdığı kıtayı yüksek sesle kendinden geçerek aşkla okuyunca duygulanıp gayriihtiyari ayağa kalkar. Şeyhler, salihler, âlimler, fazıllar mecliste her kim varsa galebe-i aşkla kendilerini ayakta bulurlar. Cümlesi yek nefes olup ah u vaveyla ile salat ve selama, dua ve senaya başlar. Meclise bir nur yayılır ki bunun Hz. Peygamber'in ruhaniyetinin orada hazır olduğundan bir kişi bile şüphe etmez. Daha sonra Hz. Peygamber'in övüldüğü her yerde özellikle doğum anı zikir edildiğinde hürmeten ayağa kalkmak vâki olmuştur. Bu güzel alışkanlıkla herkes şefaât dileğindedir.

Dokuzuncu Bölüm: Hz. Peygamber'e ad verilmesi beyanındadır. Esere göre Hz. Peygamber'in doğumunun gerçekleştiği gün olan mübarek pazartesi günü Abdülmuttalib hazretleri ona ad verme hizmetine nail olmuştur. Hz. Peygamber'e İlahî bir ilhamla Muhammed ismi verilmiştir. Hz. Âdem'den Hz. Peygamber'e gelinceye kadar peygamberin yüce soyundan Muhammed adı yalnızca ona mahsustur. İsmi manası ile o ismi taşıyan arasındaki uygunluk Allah'ın hikmeti icabıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber ismi kötü olanların isimlerini güzel isimlerle değiştirirdi. Hz. Peygamber birgün huzuruna gelen bir kimseye adını sormuş, Mürehhe cevabını alınca "Mürehhe acı manasındadır. Kuyu suyunun acı olması İlahî bir hikmettir. Ama buna uğursuz denilmez.

Bu ismi taşıyan ismin niteliğini gözetir.” buyurmuştur. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber dünya ve ahiret hakkında sorusu olan birini huzuruma kabul edeceğiniz zaman ismi güzel, yüzü güzel bir zatı seçin, diye buyurmuştur. Çünkü *utlubü'l-hayra inde hisâni'l-vücûhi*¹² hadis-i şerifine göre güzel yüzlü insan genellikle Allah'ın hayrına mazhardır.

Ahmed ismine gelince mana yönünden Muhammed adından daha belîğ/fasih olması sebebiyle geçmiş kitapların ekserisinde Ahmed ismiyle isimlendirilmiştir. Hatta *Kuran-ı Kerim*'de ve *mübeşşiran bi-Resûlin ye'tî min ba'di-smühû Ahmedü*¹³ ayetinde Ahmed ismiyle anılmıştır. Bu isim nurların nuru peygamberin bir niteliğidir ve dünya yaratıldığından Hz. Peygamber'in zamanına gelinceye kadar hiç kimse Ahmed ismiyle adlandırılmamıştır. Sonradan mübarek sayılarak bu ismin verilmesi güzel karşılanmıştır. Ancak isimlerinin en güzeli Muhammed olup bu isim Hz. Âdem'in cennetteki künyesidir. Cennette herkes adıyla anılacaktır. Fakat Hz. Âdem aleyhisselam peygamberliğinin ve atalığının şanını tazimen ve Hz. Peygamber'in yüce şanını tebciyen Hz. Peygamber'in künyesiyle anılacak olunup ona Ebû Muhammed denilecektir.

Onuncu bölümde Hz. Peygamber'in cemalini rüyada görme beyanındadır. Burada Hz. Peygamber'in “Benden sonra benim hilyemi gören kimse beni görmüş gibidir. O kimse hilyemi görünce cemalimi görmeyi şevkle istese Allah onun bedenini ateşe haram eder ve o kimse kıyamet gününde çıplak olarak haşr olmaz.” sözüne yer verilir. Fethî Alî, Hz. Peygamber'i görmek isteyen müminlere kolaylık olsun diye bu hilyeyi tercüme ve şerh ettiğini söyler. On birinci bölümde bir hilye levhasıyla beraber Hz. Peygamber'in boyu, saçı, ten rengi, gözleri, kemik başları, göğsünden göbeğine inen tüyleri, avuç içleri, yürüyüşü, tüm vücuduyla dönerek bakması, mührü, göğsünün geniş olması, konuşması, yumuşak huyluluğu, kabilesi, heybeti, benzersiz bir güzellikte oluşu konuları ele alınır. Konuyla ilgili açıklanması gereken her biri kelime Arapça gramere göre uzun uzun izah edilir. On ikinci bölüm ise dört halifenin isminin hilye levhalarına Hz. Peygamber'in ismiyle beraber yazılmasının hikmeti beyanındadır.

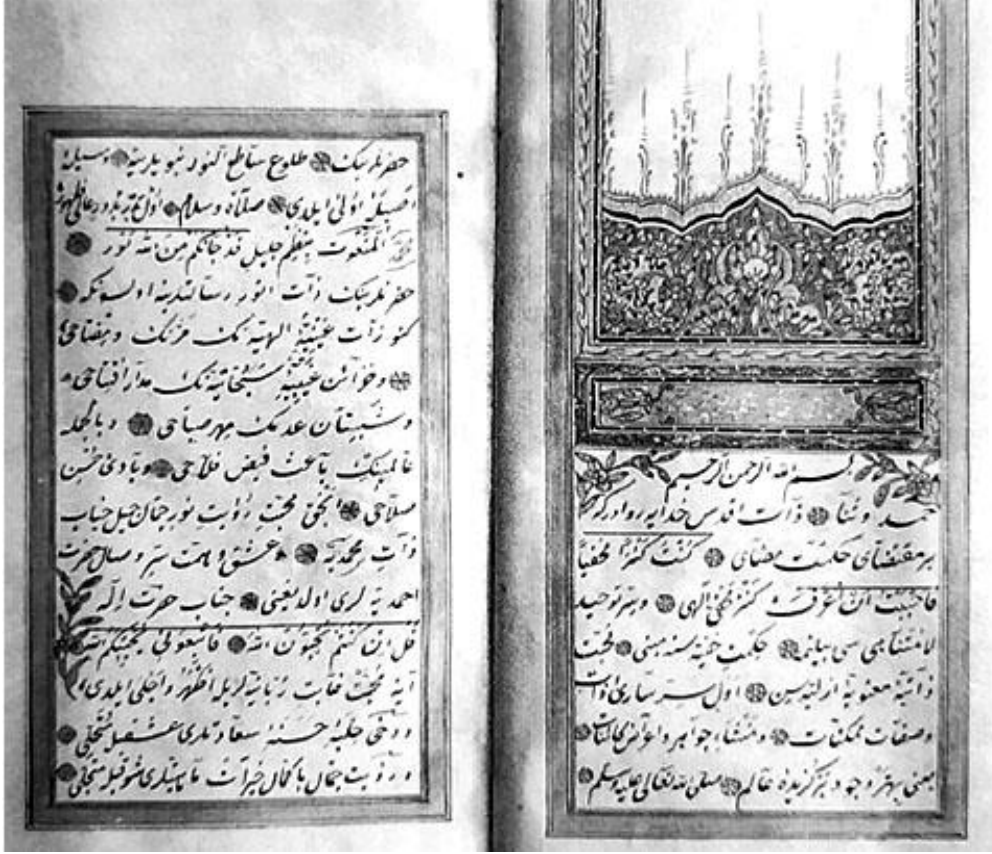
SONUÇ

Fethî Alî'nin hilye şerh etmek istediği için eserini kaleme aldığını ifade etmesi sebebiyle *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye*'nin bugüne kadar hilye olarak kabul edildiğini söylemek mümkün. Fethî Alî her ne kadar eserini yazma sebebi olarak hilyeyi gösterse de Hz. Peygamber'in Rebiülevvel ayının on ikisinde doğmasını esas alarak ve Rebiülevvel ayının başından on ikisine kadar her gün bir bölüm okunması için eseri on iki bölüm olarak tertip etmiştir. Yani eserin tertip ediliş şeklinde bile mevlid hadisesi etkili olmuştur. Eserin 37 varacağının mevlid, 36 varacağının hilye konusuna ayrılması, on iki bölümün ilk dokuz bölümünün tamamen mevlid muhtevalı olması ve eserin müellif tarafından *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hakâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye* olarak adlandırılması, iki konu arasında bir sayfanın boş bırakılması da eserin iki ayrı türü oluşturan mevlid ve hilye konularını içerdiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan manzum ya da mensur hilyelerin hiçbirinin başlangıcında ya da herhangi bir yerinde mevlid bölümü bulunmadığını da burada belirtmemiz gerekir.

Kaynaklarda Türk Edebiyatında mensur mevlidlerin varlığından bahsedilmekle birlikte mensur mevlid örneğinin az olmasından dolayı eser ismi genellikle verilmez. Bu çalışmayla müstakil olmasa da mensur bir mevlid örneği araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

¹² Hayrı (iyiliği) güzel yüzlü insanların yanlarında arayınız (Şıra, 2020: 31).

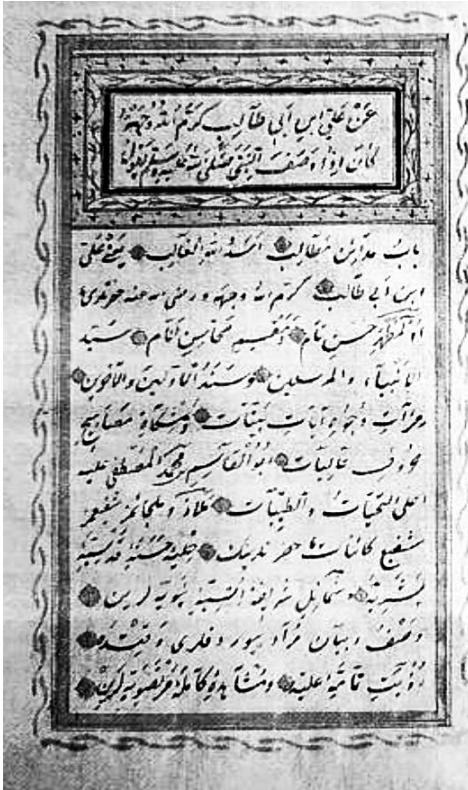
¹³ Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim” demişti. (Saff Suresi, 61/6).

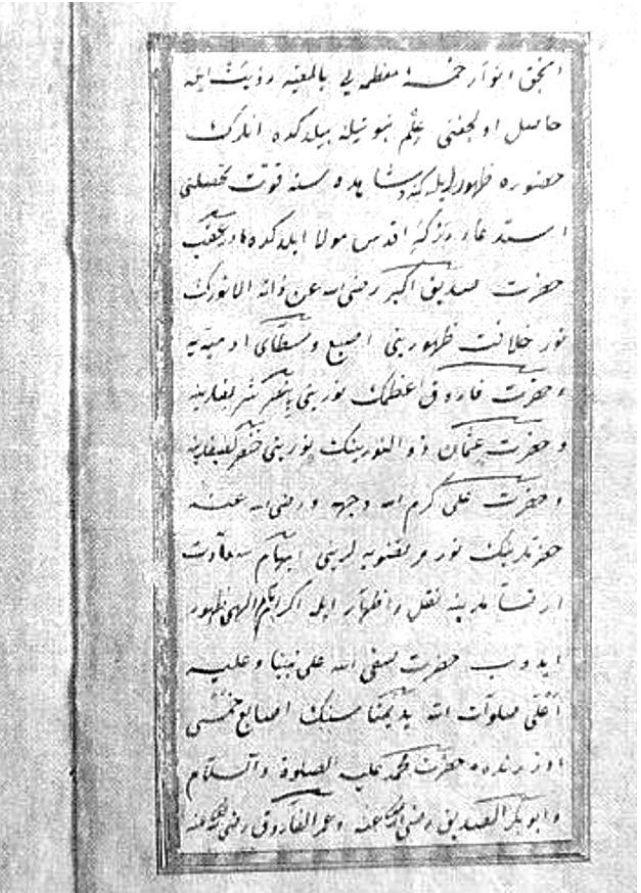
Mevlid Bölümünün Başlangıcı

Mevlid Bölümünün Sonu

Hilye Levhası ve Hilye Tercümesinin Başlangıcı

Hilye Bölümünün Sonu

KAYNAKLAR

- Aksoy, Hasan (2004). "Mevlid". *İslam Ansiklopedisi*. C.29. İstanbul: TDV Yay.
- Ceyhan, Âdem (2014). "FETHÎ/ALÎ, Osmân Beyzâde Fethî Mehmed Ali Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fethi-ali-osman-beyzade-fethi-mehmed> [Erişim Tarihi: 26.09.2022]
- Ceyhan, Âdem (2021). "Mîlâd-ı Muhammediyye-i Hâkâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultâniyye". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/milad-i-muhammediyye-i-hakaniyye-ve-hilye-i-fethiyye-i-sultaniyye> [Erişim Tarihi: 22.09.2022]
- Erdoğan, Mehtap (2013). *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Fayda, Mustafa (2012). "Vâkîdî". *İslam Ansiklopedisi*. C.42. İstanbul: TDV Yay.
- Fayda, Mustafa (1996). "Fîl Vak'ası". *İslam Ansiklopedisi*. C.13. İstanbul: TDV Yay.
- Okutan, Gülten (2014). "Fethî". *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. C.4. Ankara: AKMB. Yay.
- Ruşçuklu Fethi Ali, *Mîlâd-ı Muhammediyye-i Sultâniyye ve Hilye-i Fethiyye-i Hâkâniyye*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: 7368, vr. 2a-88a.
- Şıra, Hüseyin (2008). *Ruşçuklu Ali Fethi Efendi Hayatı, Eserleri ve Hilyesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şıra, Hüseyin (2020). "Ruşçuklu Ali Fethi Efendi'nin *Hilye-i Sultânî* Adlı Eserindeki İktibas Yöntemlerine Dair Bir Değerlendirme". *Darülfünun İlahiyat*, 31(1): 137-168.
- Uzun, Mustafa (1998). "Hilye". *İslam Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yay.

Bir Mevlid İki Müellif: *Mir'ât-ı Muhammedî* Kimin Eseri?

Rıfat Kütük*

GİRİŞ

Hâlihazırdaki bilgilerimize göre Ahmedî (ö. 1412) tarafından 1407'de Bursa'da başlatılan Türkçe mevlid yazma geleneği Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) şehkâr-ı muhallesi olan *Vesîletü'n-Necât*'ı ile çok kısa bir zaman zarfında en kâmil örneğini vermiş ve daha sonra onlarca Türk şairi mevlid kaleme almak suretiyle geniş bir mevlid literatürü meydana getirmiştir. *Vesîletü'n-Necât* hep tekrar edildiği üzere yazma olarak en fazla çoğaltılan Türkçe eserdir. Süleyman Çelebi'nin eseri en mamur selatin camilerden en mütevazı köy mescidlerine, saray-ı hümayûndan derme çatma köy evlerine kadar hüsnükabulle girmiş, hemen herkes tarafından tanınan bir eser olma imtiyazına ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde bilinen ilk resmî marşın Donizetti tarafından II. Mahmud için 1829 yılında bestelenen "*Mahmudiye Marşı*" marşı olduğu söylenir (Baydar, 2011: 95). Bir millî marş ait olduğu milletin ruh ve düşünce dünyasını, tabiatını, dünya ve ahiret anlayışını kendi lisanında yansıtmayı hedefleyen, adına yazıldığı millet tarafından tanınması ve tekrar edilmesi gereken bir metin ise bize göre Osmanlı Devleti'nin ilk gayriresmî millî marş herhâlde Süleyman Çelebi'nin mevlidi olmalıdır.

Günümüzde Süleyman Çelebi'nin eseri başta olmak üzere mevlid metinleri ile ilgili çalışmaların artarak devam ettiğini memnuniyetle görmekteyiz. Bununla birlikte Türkçe mevlidler üzerine yapılan akademik çalışmaları güçleştiren, kimi zaman da araştırmacıları yanılgıya sevkeden bazı sebepler vardır. Bunlardan ilki yazma eser ihtiva eden kütüphanelerin kataloglarında gördüğümüz hatalardır. Bu hatalar ya eserin sahibini hiç tespit edememekten kaynaklanmakta ya da müstensih'in veya musannifin müellif olarak kaydedilmesinden ileri gelmektedir. İkincisi ise mevlid türünde yazılan eserlerin aynı zamanda mevlidhanlar tarafından mevlid cemiyetlerinde de okunmasından neş'et etmektedir. Mevlidhanlar cemiyetlerde okuyacakları mevlid metinlerini çoğu kere kendileri tasnif etmişler, bu esnada başta Süleyman Çelebi olmak üzere ulaşabildikleri mevlid metinlerinden yaptıkları seçmelerle daha cazip ve etkileyici metinler ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu da kimi zaman birden fazla mevlidden beyitler ihtiva eden, söyleyişle değil tertip tarzıyla orijinal kabul edilebilecek, derleme/ tasnif/ compilation şeklinde tanımlanabilecek metinlerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Yazma eser kütüphanelerinde bu şekilde hazırlanmış yüzlerce mevlid yazmasına tesadüf edilebilir. Mevlid metinlerinin isnat edildiği isimlerde yapılan bir takım hatalar ise doğrudan eldeki mehzazlardan/yazmalardan kaynaklanmaktadır. Bunun izini sürmek ve metnin gerçek sahibini tespit etmek zor ve zahmetli bir iş hâlini almaktadır.

* Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, rifatkutuk@atauni.edu.tr.

Mevlid edebiyatımızın ihtilafli metinlerinden biri de yazmalarda, kataloglarda veya akademik çalışmalarda ya Bursalı Âkif Efendi'ye ya da Na'îmî isimli bir şaire nispet edilen eserdir. Biz bu bildirimizde elimizdeki yeni nüshalar ve bilgiler yardımıyla meseleye mümkün mertebe açıklık kazandırmaya gayret edeceğiz.

Bugün elimizde aralarında bazı nüsha farkları olmakla birlikte aşağıdaki beyitlerle başlayan bir mevlid metni mevcuttur:

*Allâh adın yâd idelüm evvelâ (ibtidâ)
Olmasun diller Hâk isminden cüdâ*

*Allâh adıyla idelüm feth-i bâb
Bâb-ı Hâk'a idelüm tâ intisâb*

*Allâh adın yâd iderse bir kişi
Hâk aña âsân ider cümle işi*

*Allâh adın yâd iden handân olur
İki 'âlemde işi âsân olur*

*'Aşk ile Allâh dise bir kul hemân
Aña lebbeyk yâ kulum dir Müste'ân*

*Allâh adın yâd iden bulur necât
Allâh adıyla bulur her şey sebât (1-6)*

116

Bu mevlid metni kimi çalışmalarda Bursalı Âkif'e (Abdulkadiroğlu, 1999: 421; Kara, 2017: 17; Taşkesenlioğlu, 2019: 82-83) kimi çalışmalarda ise ihtiyat payı bırakmak suretiyle Na'îmî isimli bir şaire ait gösterilmektedir (Köksal, 2011: 572-573).

Bursalı Âkif Efendi mi Na'îmî mi?

Bursalı Âkif Efendi

Bursalı Âkif Efendi'nin bir mevlidi olduğuna dair ilk kayıt Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri* (bas. tar. 1333/1915) isimli eserinde geçmektedir. Bursalı Mehmed Tâhir, Türkçe mevlid yazar şairlerin isimlerini sayarken Bursalı Âkif'i de zikreder (C 2, s. 222).

Edebiyat tarihi kaynaklarında hakkında malumat bulunmayan bu Bursalı Âkif hakkındaki bilgilerimiz şairin torunlarından olan Bursa Mısri Dergâhının son şeyhi Mehmed Şemseddîn Ulusoy'un (1866-1936) *Mesâr-ı Şemsu'l-Mısri fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî* isimli mevlidinin ön sözünde ve *Gülzâr-ı Mısri* isimli eserinde aktardığı bilgilerden ibarettir. Buna göre Âkif, Hz. Emir ile birlikte Bursa'ya gelerek Muradiye semtinde cami bina eden Sofu Sinan Paşa merhumun ahfadından olup Emir Sultan Camii'nde imamet vazifesinde bulunmuştur. Âkif bu görevdeyken 3 Şaban 1229/21 Temmuz 1814 tarihinde henüz yirmi sekiz yaşında vefat etmiştir. Kabri Zeyniler Mezarlığında Abdüllatif-i Kudsi'nin baş tarafındadır. Hak âşığı bu zatın bir *Mevlid'i*, muhtasar *Miraciyesi*, birkaç naat-ı şerifi ve mersiyesi vardır (Kara, 2017: 13). Burada dikkat çekmek istediğimiz husus Mehmed Şemseddîn'in, dedesinin mevlidinden örnek beyitler vermemesidir.

Bursalı Âkif'in mevlidinden bahseden diğer bir isim Hasibe Mazioğlu'dur. Yazar, *Türk Edebiyatı'nda Mevlid Yazar Şairler* isimli önemli makalesinde Türkçe mevlid sahibi şairler arasında Bursalı Âkif'i de sayar (1974: 60).

Bursalı Âkif'in mevlidini anan bir diğer araştırmacı M. Tayyib Okiç'tir. Okiç, *Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri* isimli makalesinde Türkçe mevlid sahibi şairler arasında ona da yer verir (1975: 25).

Hem Mazioğlu'nun hem de Okiç'in kaynak olarak *Osmanlı Müellifleri*'ni kullandıkları anlaşılmaktadır.

Âkif Mevlidi üzerine yapılan ilk mustakil çalışma ise Abdulkerim Abdulkadiroğlu'na aittir. Araştırmacı *Âkif Mevlidi yahut Kadınlar Mevlidi* (1999) isimli çalışmasında bu mevlidin Kastamonu'da bilhassa kadınlar arasında «*Kadınlar Mevlidi*» ismiyle anıldığını ve kendine mahsus bir ritüelle okunduğunu haber vermekte, görebildiği nüshalarını tanıtmakta ve Ankara Millî Kütüphane Yz A 2009/7 numarada bulunan ve Musa Kadih tarafından 15 Rebiyülevvel 1308/25 Ekim 1890'da istinsah edilen nüshadan hareketle eserin transkripsiyonlu metnini vermektedir.

Bursalı Âkif Mevlidi üzerine yapılan bir diğer müstakil çalışma Mustafa Kara'ya aittir. *Bursalı Akif Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi* (2017) ismiyle yayımlanan eserde araştırmacı, Bursalı Âkif hakkında torunu Mehmed Şemseddin Ulusoy'un *Mesârr-ı Şemsî* isimli mevlidinin ön sözünde verdiği kıymetli bilgileri aktarır, şahsi kütüphanesinde bulunan *Âkif Mevlidi*'nin metnini ve yine torunu Mehmed Şemseddin Ulusoy tarafından kaydedilen Âkif'in şiirlerini hem tıpkıbasım olarak hem de günümüz harfleriyle verir.

Bursalı Âkif Mevlidi üzerine yapılan bir diğer müstakil çalışma Lokman Taşkesenlioğlu'na aittir. *Bursalı Muhammed Âkif Efendi ve Mevlidi – Mir'ât-ı Muhammedî* (2019) adını taşıyan çalışmada Taşkesenlioğlu, Bursalı Âkif ve mevlidi hakkında bilgiler vermiş, mevlidin ulaşabildiği nüshalarını tanıtmış ve dört nüshadan hareketle hazırladığı karşılaştırmalı metni okuyucunun istifadesine sunmuştur. Âkif'e nispet edilen eser hakkında yapılan en kapsamlı çalışma budur.

117

Na'im/Na'imî Kimdir?

M. Fatih Köksal'ın *Mevlid-nâme* (2011) isimli önemli çalışmasında metnini yayınladığı 12 mevlidten biri de *Na'imî Mevlidi*'dir. Araştırmacı ikisi şahsi kütüphanesinde biri ise Millî Ktp. Yz A 3362/4'te bulunan üç nüshadan hareketle eserin karşılaştırmalı metnini yayınlamış ve mevlidi inceleyerek son derece yerinde tereddütlerle, ulaşabildiği sonuçları tartışmıştır.

Âkif Mevlidi ile *Na'imî Mevlidi* arasındaki aynılığa/benzerliğe ilk dikkat çeken isim de bu çalışmasıyla M. Fatih Köksal olmuştur. Araştırmacı yaptığı mukayesede *Na'imî Mevlidi*'nin çok önemli bir bölümünün *Âkif Mevlidi* ile tamamen aynı olduğunu görmüş ve iki eser arasındaki müşterek beyitlerin sayısını 134 olarak tespit etmiştir. Araştırmacı ayrıca ilk bakışta Na'imî mahlaslı mevlid nüshalarının Âkif mahlasını taşıyan nüshalara göre 200'den fazla beyit sayısına sahip olması, Âkif mahlaslılarda Âkif adı bir kez geçerken Na'imî'ye (veya Na'im) ait görünen nüshalarda Na'imî (Na'im) mahlasının üç yerde geçmesi sebebiyle kendisinde eserin asıl sahibinin Na'imî olduğunu; Âkif'in metni muhtasar hâle getirip birkaç beyit eklemek, çok az sayıdaki beyte de kısmi müdahaleler yapmak suretiyle eseri kendine mal ettiği kanaati uyardığını ifade etmiştir. Köksal'ı metnin Na'imî'ye aidiyeti konusunda şüpheye düşüren bir diğer husus ise mahlas beyitlerinde, bilhassa:

*Bu günâhkâr Na'im'i ağılatma âh
Âteş-i hicrâna yakma yâ İlâh*

beytindeki aruz kusurları gelmektedir. Mahlasının (Na'im) geçtiği yerde şairin bir zihaf, bir imale-i maksûreye peşpeşe düşmesi araştırmacıyı tereddüde sevk etmiş, bir şairin kendi mahlasını kullanırken bu denli aruz kusuru yapmayacağı fikrinden hareketle Na'imî'nin kimliğini açığa çıkarmak maksadıyla araştırmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu tetkikler esnasında İbnüle-

min Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*'nde tesadüf ettiği Na'imî maddesi araştırmacının kuşkularını artırmıştır. Zira asıl adı Mehmed Na'im olan ve 1842-1884 yılları arasında yaşayan bu Diyarbakırlı şaire İbnülemin, âdeti hilafına uzun bir bölüm ayırmış, bu kimsenin "sirkat-i şiir" ile şöhret bulduğunu sözlü ve yazılı kaynakların şahadetiyle ortaya koymuştur. Köksal, bu Mehmed Na'im'in mevlid sahibi şairlerden olan Diyarbakırlı Şaban Kâmî Efendiden ders aldığını, bu sebeple hocasının yolundan giderek bir mevlid nazmetmek istemiş olabileceğini güçlü bir ihtimal olarak da ileri sürmüştür (Köksal, 2011: 560-562).

Köksal'a göre problem sadece Âkif ve Na'imî arasında da değildir. Zira Na'imî'ye nispet edilen mevlidin başında bulunan 17 beyitlik kısımda Eski Anadolu Türkçesi (EAT) özellikleri gösteren ifadeler bulunmamaktadır. Yine bu bölümde geçen:

*Hudâ'ya koma maHzûn ol gedâyı
İnâyetden dirîğ itme 'atayı*

beytindeki "atâ" kelimesinin sözlük anlamı olan "hediye, bahşış"ın haricinde özel bir isim, mahlas olabileceğini de düşünmüş ve bu kısmın, varlığını *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nin haber verdiği Üsküplü Atâ'ya ait mevliden alınmış olabileceğini kesin bir hükme varmadan sadece bir ihtimal olarak ileri sürmüştür (Köksal, 2011: 563).

Bu hâliyle, yukarıda giriş beyitlerini verdiğimiz mevlidin sahibi Bursalı Âkif ya da Na'imî görünmekte; Âkif'in daha önce yaşaması ve Na'im'in kimliğinin belirsiz olması, sabıkalı bir şairle aynı mahlası taşınması gibi nedenlerle mevlidin Bursalı Âkif'e ait olabileceği ihtimali öne çıkmaktadır.

118 Bununla birlikte yakın zamanda özel kütüphanemize eklediğimiz Na'imî'nin *Mir'ât-ı Muhammedî*'sinin bir yazmasının sonunda bulunan ve bizi eser üzerinde bir kez daha düşünmeye sevkeden kayıt şöyledir (bk. Ek II):

"el-Yevm Medîne-i Münevver ve Ravza-i Muṭahharalarında hayât-ı ma'neviyye ile hayy olan sultân-ı server-i enbiyâ ve maḥbûb-ı cenâb-ı Kibriyâ a'nî bihî Eba'l-Kâsım Muḥammedü'l-Muştafâ şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem efendimiz hazretleriniñ menube-i velâdet-i nebeviyyeleri mü'ellifi merḥûm Süleymân Efendiniñ eser-i celîlerine nazîre olarak min-ğayri ḥaddin ve liyâkatin Tersâne-i 'Âmire İnşâ'iyye Køl Ağalarından mücrim, güneḥ-kâr Ahmed Na'im bendeleriniñ mücerred nâ'il-i şefâ'at-i 'uzmâları istirḥâmunda hicret-i nebeviyyeniñ biñ iki yüz ṭoksan sekizinci senesi tanzîmine muvaffâk olduğu (Mir'ât-ı Muḥammedî) nâm menḳube-i velâdet-i şânîsidir.

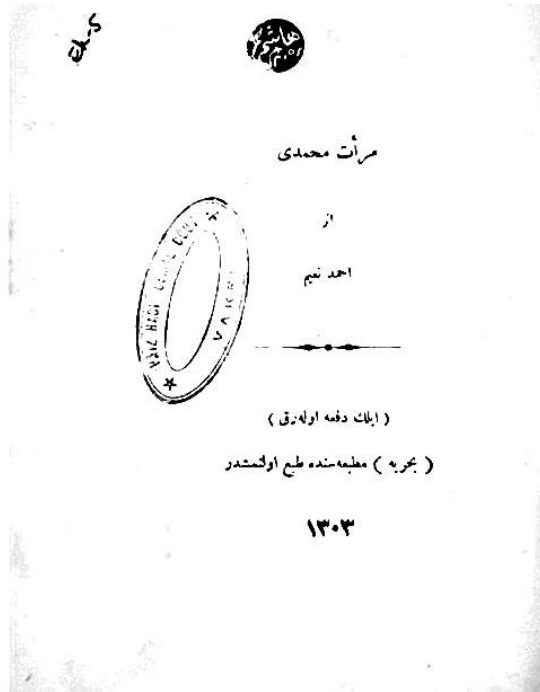
(Beyt)

*Bi-ḥamdi'llâh Hudâ kıldı müyesser
Derûnum nûr-ı Ahmed'le münevver
Ḥabîbiñ vaşfını Ḥaḳ kıldı ilhâm
Hemân 'aşkı baña olmuşdu reh-ber"*

Buradan öğrendiğimiz kadarıyla **Na'imî**, Tersâne-i 'Âmire İnşâ'iyye Bol Ağalarından Ahmed Na'im'dir ve eserini bin iki yüz doksan sekizde tamamlayarak ona *Mir'ât-ı Muhammedî* ismini vermiştir. Ancak yaptığımız araştırmalarda bu Ahmed Na'im hakkında tatminkâr bir bilgiye ulaşamadık. Sadece bir arşiv belgesinde 29 Ocak 1891 tarihinde henüz hayatta olduğunu ve bir derece terfi ile ödüllendirildiğini öğrenebildik. Söz konusu arşiv belgesi şudur:

صاحبانہ بحریہ وہ انسانی صاع قول اعلیٰ امر فیم اقتدیہ بحریہ تطار جید سک عرض و اشعارى اور زریہ بر درجہ رفیع سبسی شرف سادہ اولاد
ازادہ سنہ ضیاء القلم انصاف الیسنہ اول روز تطاسیہ شایر ابرہی معلولانہ و بلقی اولفند ارباب اسر و نما عفرہ مع اولفند
ای
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰
۳۱
۳۲
۳۳
۳۴
۳۵
۳۶
۳۷
۳۸
۳۹
۴۰
۴۱
۴۲
۴۳
۴۴
۴۵
۴۶
۴۷
۴۸
۴۹
۵۰

“Ma’rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki, Zâbitân-ı Bahriyyeden İnşâ’iyye şağ kol ağası Aḥmed Na’ım Efendiniñ Bahriyye Neẓâret-i celîlesinin ‘arz ve iş’ârı üzerine bir derece terfî’ rütbesi şeref-şâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî iktizâ-yı ‘âlisinden olarak neẓâret-i müşârü’n-ileyhâya daḥi ma’lûmât verilmiş olmağla ol bâbda emr ü fermân ḥazret-i men lehü’l-emriñdir. 18 Cumâde’l-aḥir 1308 / 17 Kânûn-ı cêânî 1306 (29 Ocak 1891)” (İrade-Divan-ı Ahkâm-ı Adliye 1212 – 94923-18)

Konuyla ilgili araştırmalarımız esnasında Na’ım’in *Mir’ât-ı Muhammedî*’yi, eseri kaleme aldıktan beş yıl sonra Zilhicce 1303/Ağustos 1886’da İstanbul’da Bahriye Matbaasında kendisi henüz hayattayken bastırıldığını da fark ettik. Bu tarihlerde, 1302’de Nâfi-zâde Ahmed Es’ad’ın aynı isimle bir naat mecmuasının basılmış olması, Ahmed Na’ım’in eserinin araştırmacıların gözünden kaçmasına neden olmuştur diyebiliriz.¹

Bu matbu baskıya dönemin önemli isimlerinden Hasan Tevfik (ö. 1908) de bir takriz kaleme almıştır. Hasan Tevfik 1885’te basılan bir diğer mevlid metni olan Bolkvâdze-zâde İbrahim Kadem’in eserine de manzum bir takriz yazmıştır (Kayaokay, 2020: 94-96). *Hayâlât-ı Dil, Ravza-i Muhavere, Ravza-i Âl-i Abâ* gibi eserleri olan bu şahsın mensur takrizi ise şöyledir:

“Cenâbu ḥayri’l-vâlid ve’l-mevlûd ve eşrefü’l-ḥalâyık ve’l-mevcûd ‘aleyhi’ş-şalavâtu’llâhi’l-vedûd ve ‘alâ âlihi ve aşhabihî selâmu’llâhi’l-ma’bûd efendimiz ḥazret-

¹ Bu mecmua yayımlanmıştır. bk. Tanyıldız, Ahmet; Büküm, Mehmet (2020). *Nâfzâde Ahmed Es’ad-Mir’ât-ı Muhammedî-Divân Şiirinden Na’t Örnekleri*. İstanbul: DBY Yay.

lerini ki şefâ'at-ı 'uzmâ ve sa'âdet-i kübrâlarına nâ'il olmak maqşadına mebnî üdebâyı İslâmiyyeniñ dirânını қаşa'id-i belîga ve mervârîd-i nu'ût ve ebyât-ı şerîfe ile şahâif-i elsine-i mü'minîn ve elvâh-ı kulûb-ı muvahhidîn zînet-yâb ve binâ'en-'aleyh meddâhı Hallâk-ı 'âlem ve şefâ'at-h'âh-ı ebnâ-yı Âdem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem efendimiziñ evşâf-ı celîle ve ahlâk-ı cemûle-i seniyyeleriniñ muqtedir olabildikleri mertebe ta'dâd ve beyânına şitâb etmekde ve huşûsen zât-ı şevket-simât ve qudsiyyet-i âyât-ı (**el-Gâzî 'Abdü'l-hamîd Han**) edâme'llâhu mülkihi ilâ âhiri'z-zemân efendimiz hazretleriniñ 'aşr-ı ma'ârif-ğaşr-ı mülûkâneleri 'ulûm u ma'ârif erbâbınıñ âşârını taqdîr ve tahsîn eylemekde ve bu vesîle-i müstahsene ile nice âşâr-ı laîfe ve resâ'il-i münîfe meydân-bürûz-ı zuhûra ve kütüb-hâne-i maqbûliyyet ve i'tibâra vaz' olunmaqdadır. İşte **'Asâkir-i Bahriyye İnşâ'ıyye Şağkol Ağalarından** ve bu 'aşr-ıñ üdebâyı mütehayyirânundan fütüvvetlü **Ahmed Na'im Efendi** de gördüğü eşvâk ve derûnunda muzmer bulunan muhabbet ve iştiyâk sâ'ikasıyla menâkıb-ı vilâdet-i seyyidü's-sâdât 'aleyhi ekmeli't-tahıyyât ve't-teslîmâtı ve mi'râc-ı şerîfe ve ba'zı қаşa'id ve nu'ûtu hâvî tertib ve tanzîm eylediği **Mir'ât-ı Muhammediyye** nâm risâle-i belîgası mü'tâla'a olunması üzerine erbâb-ı vecd ü hâle ve aşhâb-ı 'ilm ü kemâle şûret-i cemâlî'l-enâmı irâ'e edercesine **cennet-mekân cenâb-ı Süleymân eşer-i celîli bulunan risâle-i meşhûre-i manzûmesine bir nazîre-i laîfe ve bir risâle-i şerîfe** olduğu ve ez-her-[cihet] taqdîr ve tahsîne şâyân bulunduğu anlaşılmasıyla hüsn-i muvaffakiyetlerini tebrîk ve te'sîd eyledim.

ve min Allâhu't-tevfîk

Hâdim-i Meclis-i Erbâb-ı Tahkîk

Mektûbî-i Nezâret-i Bahriyye

Hasan Tefvîk"

120

Hasan Tefvîk'in mensur takrizini Ahmed Na'im'in mensur mukaddimesi takip etmektedir. Bu mensur mukaddime ise şöyledir:

"Nu'ût ve қаşa'id-i hamd ü senâ cenâb-ı hâlık-ı'l-eşyân-ıñ der-gâh-ı ulûhiyyetine ahrâdır ki erhamü'r-râhimîn olmak mülâbesesiyle mükevvenât-ı 'âlemin şeh-râh-ı fevz-i necâtdan râh-ı êalâlete sâlik olmamaları zımnında **ve mâ ersalnâke illâ rahmeten li'l-âlemîn** medlûl-i celîli üzre cenâb-ı hayr-ü'l-vâlid ve'l-mevlûd 'aleyhi's-şalavâtullâhî'l-vedûd efendimiz hazretlerini ümmet-i merhûmesine rahmet olarak ba's buyurmuşdur. Hazâ'id-i şalavât u selâm ol hayr-ü'l-enâma ve âl ü aşhâb-ı zevi'l-fazl ve'l-ihtirâma işâr edilir ki hey'et-i müctemi'a-i İslâmiyyeniñ iki 'âlemde selâmetlerine enfâs-ı ma'dûde-i hayâtiyyelerini şarf ve gaşr buyurmuşlardır.

Ammâ ba'dü sâye-i ma'ârif-perver-i 'âlemiyân ve şeref-i milel-i 'Osmâniyân olan pâdişâh-ı Felâât-ıñ hikmet ve şehen-şâh-ı şüreyyâ-ma'delet efendimiz hazretleriniñ zamân-ı şehriyârîlerinde her bir 'ulûm u ma'ârif-îñ derecât u i'tibârâtı ve merâtib ü hayşiyâtı bir derece-i fevka'l-âdeye vâsıl olduğu cihetle bu i'tibârât-ı haqîkiyye âşâr-ı hayriyyeniñ tekeşşür ve tevâfirine bir sebep-i müstakîl olduğunu gördükde huşûle gelen bir şevk-i cedîd sâ'ikasıyla min gayri haddin devâlib-i i'tibâr-ı ülü'l-ebşâra bir bergüzâr olmak ümidiyle iş bu **Mir'ât-ı Muhammediyye** nâm risâle-i mübârekeniñ **biñ üç yüz üç sene-i hicriyyelerine** ve **şehr-i zî'l-hicce-i hayriyyesinde** bezl-i mâ-şaşal-i iktidâr edilerek **tab'** edilmiş olduğundan sehviyyât ve haţâiyyât-ıñ zuhûrunda erbâb-ı vecd-i hâl ve aşhâb-ı ma'ârif-i kemâliñ iğmâz-ı 'ayn etmelerini temennî ederim."

Görüldüğü üzere Na'im burada kendisi ve eseri hakkında diğer yazma nüshalarda bulunmayan önemli bilgiler vermektedir. Yaptığımız mukayese sonucunda özel kütüphanemizdeki *Mir'ât-ı Muhammedî* ile bu matbu nüshanın çok küçük nüsha farkları ile aynı olduğunu gördük. Fakat meseleyi vuzuha kavuşturmak maksadıyla *Âkif Mevlidî*'nin nüshalarına ve istinsah tarihlerine bakmayı da ihmal etmedik. *Bursalı Âkif Mevlidî*'nin bilinen nüshaları ve istinsah tarihleri şöyledir:

No	Bulunduğu Yer	İstinsah Tarihi	Müstensihi	Nüshayı Kullanan/ Bildiren Çalışmalar
1-	Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp. 03 Gedik 18316	1306/1887	-	(Abdulkadiroğlu, 1999: 410), (Taşkesenlioğlu, 2019: 71)
2-	Millî Ktp., 06 Mil Yz A 2009/7	1308 (11 Rebiyül-evvel)/ 1890 (25 Ekim)	Karahisarlı Musa Kadih	(Abdulkadiroğlu, 1999: 410) Bu çalışmada bu nüsha esas alınmış, (Taşkesenlioğlu, 2019: 71)
3-	Millî Ktp., 06 Mil Yz a 7454/2	1309/1891	Beytan-zâde Seyyid Mehmed	(Taşkesenlioğlu, 2019: 72)
4-	Mustafa Kara Nüshası	1322/1904	-	(Kara, 2017), (Taşkesenlioğlu, 2019: 73)
5-	Millî Ktp., 06 Mil Yz A 4997	1325/1907	-	(Abdulkadiroğlu, 1999: 410), (Taşkesenlioğlu 2019: 73)
6-	Mehmet Tufan Aslan Nüshası	1336 (9 Rebiyülahir)/ 1918 (22 Ocak)	Hacı Salimoğlu	(Abdulkadiroğlu, 1999: 410)
7-	Rıfat Kütük Nüshası I ²	1344 (15 Receb) / 1926 (29 Ocak)	Abdullah Hilmî Ma'alkaravî	-
8-	Emrullah Demirkaya (Nerede olduğu bilinmiyor.)	1964	Hattat Emrullah Efendi	(Abdulkadiroğlu, 1999: 410)
9-	Rıfat Kütük Nüshası II ³	Muhtemelen 19. yy. sonu	-	-
10-	Rıfat Kütük Nüshası III ⁴	Muhtemelen 20. yy. ortaları	-	-
11-	Rıfat Kütük Nüshası IV ⁵	Muhtemelen 20. yy. ortaları	-	-
12-	Kâmil Şahin Nüshası	Tarih yok	-	(Abdulkadiroğlu, 1999: 410)
13-	Kültür Bakanlığı HAGEM Nüshası NE 730085 (Daktilo Metni)	Tarih yok	İhsan Ozanoğlu	(Abdulkadiroğlu, 1999: 410)
14-	Nazire Arslan Nüshası (Nerede olduğu bilinmiyor.)	Tarih yok	-	(Abdulkadiroğlu, 1999: 409)
15-	Bedriye Yakamercan Nüshası (Nerede olduğu bilinmiyor.)	Tarih yok	-	(Abdulkadiroğlu, 1999: 409)

² bk. Ek-III.

³ bk. Ek-IV.

⁴ bk. Ek-V.

⁵ bk. Ek-VI.

Na'îmî Mevlidi'nin matbu nüshası da dâhil bilinen nüshaları ve baskı/istinsah tarihleri ise şöyledir:

No	Bulunduğu Yer	İstinsah Tarihi	Müstensihi	Nüshayı Kullanan/ Bildiren Çalışmalar
1-	Rıfat Kütük Nüshası ⁶	Safer 1301	Mehmed Feyzî-i Ma'alkaravî	-
2-	Matbu Nüsha	Zilhicce 1303 / Ağustos 1886	Bahriye Matbaasında ve ilk defa olarak	
3-	Millî Kütüphane Yz A 3362/4	-	-	(Köksal, 2011: 568-569)
4-	M. Fatih Köksal Özel Ktp Nüshası I (Yz 113)	-	-	(Köksal, 2011: 569)
5-	M. Fatih Köksal Özel Ktp Nüshası II (Yz 112)	? 19.yy. sonu 20. yy. başı	-	(Köksal, 2011: 569)

Bu tablolardan da görüldüğü üzere *Na'îmî Mevlidi*'nin şu an için bilinen en eski nüshası Safer 1301/Aralık 1883 tarihli Rıfat Kütük Nüshası'dır. *Âkif Mevlidi*'nin istinsah tarihi bilinen en eski nüshası ise 1306/1887 tarihli Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp. 03 Gedik 18316 nolu nüshadır. Demek oluyor ki bu nüsha Na'îm'in eserini yazdığını söylediği tarihten (1298) sekiz, bastırıldığı tarihten ise (Ağustos 1886) bir sene sonra kopyalanmıştır. İki mevlid arasında yaptığımız beyit karşılaştırmasını ise aşağıda vereceğiz. Ancak araştırmalarımız neticesinde *Na'îmî Mevlidi* ile Timuçin Aykanat (2018) tarafından yayınlanan Süleyman-ı Celvetî'ye nispet edilen mevlid arasında da belli bir bölüme kadar önemli ölçüde aynılık olduğunu gördük. Mirac bahrine kadar devam eden bu aynılıktan dolayı beyit sayısı karşılaştırmasına onu da dâhil etmeyi uygun bulduk. Hemen şunu hatırlatmalıyız ki Süleyman-ı Celvetî'ye nispet edilen mevlidin şu an için bilinen yegâne nüshası olan ve istinsah tarihi kayıtlı bulunmayan 06 Mil YZ A 9150 numaralı yazmayı özellikleri bakımından 19. yüzyılın sonuna tarihlemek mümkündür. Bu da nüshanın, *Na'îmî Mevlidi*'nin matbu olarak basılmasından sonra tertip edildiğini ve bu mevlide de ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini göstermektedir.

122

	Beyit Sayısı
<i>Na'îmî Mevlidi (Mir'ât-ı Muhammedî) Matbu Nüsha</i>	384
<i>Na'îmî Mevlidi (Mir'ât-ı Muhammedî) RK Nüshası</i>	385
<i>Na'îmî Mevlidi M.F. Köksal Neşri</i>	331 (115 beyit müşterek)
<i>Âkif Mevlidi (Mir'ât-ı Muhammedî) L. Taşkesenlioğlu Neşri</i>	398 (376 beyit müşterek)
<i>Âkif Mevlidi A. Abdulkadiroğlu Neşri</i>	143 (115 beyit müşterek)
Süleyman Celvetî'ye (ö. 1151/1738) Nispet Edilen <i>Mevlid</i> (T. Aykanat Neşri)	95 beyit müşterek

SONUÇ

Yukarıda ifade edilen veriler ışığında şu anki bilgilerimize göre şunları söyleyebiliriz:

Nüshalar arasında kimi farklılıklar olmakla birlikte yazmalarda ve akademik çalışmalarda Bursalı Âkif Efendi'ye ya da Na'îmî'ye nispet edilen mevlid metninin sahibi Na'îmî'dir.

⁶ bk. Ek-I-II.

Bu Na'îmî, sirkat-i şiiir ile tanınan Diyarbakırlı Mehmed Na'îm değil Tersâne-i Âmire İnşâiyye Kol Ağalarından Ahmed Na'îm'dir.

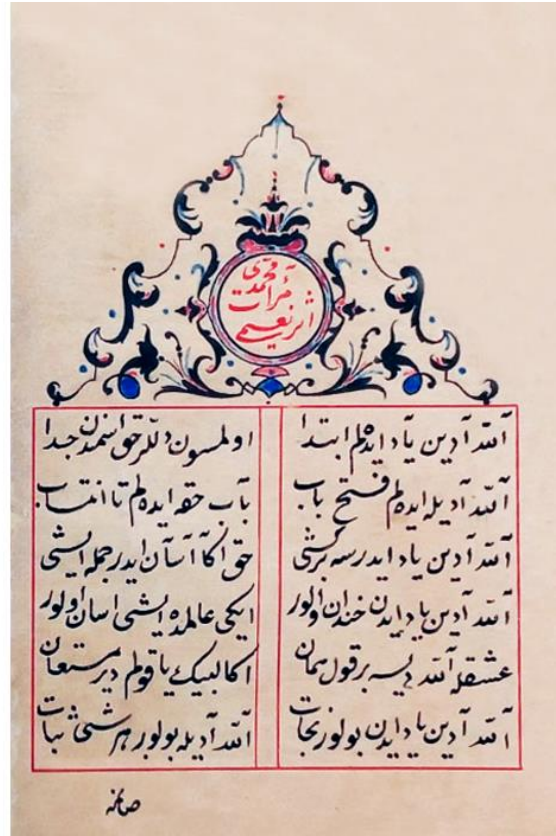
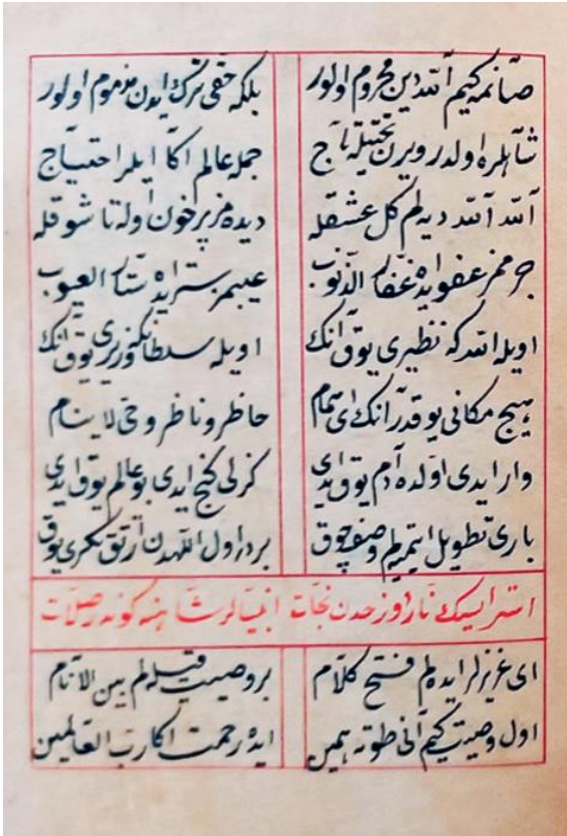
Ahmed Na'îm eserini 1298/1881'de yazmış ve Zilhicce 1303/Ağustos 1886 İstanbul'da Bahriye Matbaasında ilk defa bastırmıştır. Mevlidin Bursalı Âkif'e nispet edildiği ve istinsah tarihi bilinen bütün yazmalar bu tarihten sonra (en erken tarihlisi 1306/1887) ağartılmıştır.

Mevlidin ismi *Mir'ât-ı Muhammedî*'dir. Eser, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ına nazire olarak kaleme alınmıştır.

Kanaatimizce Na'îmî *Mir'ât-ı Muhammedî*'yi bastırdıktan sonra metin yayılma imkânı bulmuş, istinsahları esnasında da Na'îm nasıl olmuşsa Âkif'e dönüşmüştür. Hatta bu mevlidin bir bölümü Süleyman-ı Celvetî'ye dahi nispet edilmiştir. Bunlar, müstensih tasarrufu olabileceği gibi cazip bir mevlid metni oluşturmak isteyen bir musannifin azizliği de olabilir. Bir ihtimal olmakla birlikte Na'îm'in mahlas değiştirip sonradan Âkif mahlasını kullandığına dair ise şimdilik elimizde bir delil bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, A. (1999). Âkif Mevlidi yahut Kadınlar Mevlidi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı. 404-437.
- Âkif. *Mevlid* (Yazma-1), Rıfat Kütük Özel Kütüphanesi.
- Âkif. *Mevlid* (Yazma-2), Rıfat Kütük Özel Kütüphanesi.
- Âkif. *Mevlid* (Yazma-3), Rıfat Kütük Özel Kütüphanesi.
- Âkif. *Mevlid* (Yazma-4), Rıfat Kütük Özel Kütüphanesi.
- Aykanat, Timuçin (2018). Süleymân el-Celvetî ve "Mevlûdî'n-Nebî". *Turkish Studies Volume 13/28*, Fall 2018, 139-176.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-Divan-ı Ahkâm-ı Adliye 1212 – 94923-18.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333), *Osmanlı Müellifleri*, C. II. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Evren Kutlay Baydar (2011). 19. Yüzyıl Osmanlı Padişahlarının Müzik Politikalarından Kesitler, *Yakındoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C IV S 1 Nisan 2011, 92-111.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1988). *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kara, Mustafa (2016). Bursalı Âkif Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi, *Mevlid Külliyyatı* (Ed. Bilal Kemikli). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Kara, Mustafa (2017). *Bursalı Âkif Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi*. Bursa: Star Ajans Matbaacılık.
- Kayaokay, İlyas (2020). *Bolkvâdze-zâde İbrahim Kadem ve Manzum İki Eseri: Delîlü'l-Harameyn-Mevlidü'n-Nebî (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: DBY Yay.
- Köksal, M. Fatih (2011). *Mevlid-nâme*. İstanbul: TDV Yay.
- Köksal, Mehmet Fatih. "İLHÂM-I CELÎL/MEVLİD (NAÎMÎ)". Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/ilham-i-celil-mevlid-naimi>. [Erişim Tarihi: 15 Ekim 2022].
- Kütük, Rıfat (2018). *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*. Erzurum: Ertual Akademi Yay.
- Na'îmî. *Mevlid* (Yazma), Rıfat Kütük Özel Kütüphanesi.
- Na'îmî (1303). *Mir'ât-ı Muhammedî*. İstanbul: Bahriyye Matbaası.
- Tanyıldız, Ahmet; Büküm, Mehmet (2020). *Nâfızâde Ahmed Es'ad-Mir'ât-i Muhammedî-Divân Şiirinden Na't Örnekleri*. İstanbul: DBY Yay.
- Taşkesenlioğlu, Lokman (2019). *Bursalı Muhammed Âkif Efendi ve Mevlidi Mir'ât-ı Muhammedî*. İstanbul: Kriter Yay.

EK-I Na'imî / Mir'ât-ı Muhammedî – Rıfat Kütük Nüshası

EK-II Na'imî / Mir'ât-ı Muhammedî – Rıfat Kütük Nüshası Sonunda Bulunan Kayıt

قَوْمِ حَضْرَةِ نُورِكَةَ يَا نُورُ زَرَّرَ بِنِي دُخِي كَأَمِّ حَوْقِ الْمِدَارِ قِيُوكَةَ
 كَلَيْمِ أَي سَتَارُ وَالْعَفَّارِ شَفِيعِ كُنُوزِ رُومِ أَوْلَى حُدِّ مَضْطَبِي
 قِيُوكَةَ نَيْلِ سِرِّ رِي كَانِي وَفَانِي سَيِّدِكِ يَلِيهِ أَوْلَادُ سَتَلُوقِ
تَقِيُونِ أَوْلَادُ سَتَلُوقِ أَوْلَادُ مَسَلِكِ حَقِيقِ رِي دِي لِيهِمْ سَنَدَانِ
 حَضْرَةَ تَلَكِ اِبْرَاهِيمِ اِبْتِدُوبِ عَفْوَانِيهِ سَيِّدِكِ كَاهِمِ عِنَايَتِ نُورِيهِ
 بَرِيكَتِ بَقَا سُونِ تَمَّتْ مَمِّ اَوْلَادِي

غَدِيهِ فِي مَسَلِكِ اَوْلَادِي

هَذَا مَوْلُو دَالْتِي عَلَيْهِ السَّلَامُ

اللَّهُ اِدِينِ ذِكْرِ اِبْتِدَا اَوْلَسُونِ دَالِحِقِ اِسْمِي دِنِ جَدَا
 اللَّهُ اِدِيْلِهِ اِبْتِدَا فَمَجَّ بَابِ بَابِ حَقِّهِ اِبْتِدَا تَانِ نَسَابِ
مَعِينِ يَادِ اِبْتِدَا رَسْمِ بَرِي حَقَّا اِسَانِ اِبْتِدَا اِبْتِدَا
 اللَّهُ اِدِينِ يَادِ اِبْتِدَا نَخْدِنَا اَوْلُورِ اِبْتِدَا اِلَهِي اِسَانِ اَوْلُورِ
 عَشِيْقَهُ اِلَهِي دِيْبِهِ بَرِي قَوْلَانِ اَكَا اِبْتِدَا اِقْوَلُومِ دِيْرِ مُسْتَعَانِ
اللَّهُ اِدِينِ يَادِ اِبْتِدَا بُولُورِ حَجَاتِ اللَّهُ اِدِيْلِهِ بُولُورِ هَرِ شَيْئِ شَبَاتِ
 صَنْدِهِ كَمِ اِلَهِي دِيَانِ حَرُومِ اَوْلُورِ تَا كَيْ حَقِّ تَرِكِ اِبْتِدَا مَذْمُومِ اَوْلُورِ
 شَاهِرَةِ اَوْلُورِ وَبِحَرَانِ حَيْثُ تَا حِجَّ اِلَهِي اَكَا اِبْتِدَا اِحْتِيَاجِ
 اللَّهُ اِلَهِي دِيْبِهِ كَمِ عَشِيْقَهُ دِيْبِهِ مَزِيْرُ حَوْنِ اَوْلِهِ تَا شَوْقِهِ
 حَرِيْمِ عَفْوَانِيهِ عَفَا اِلَذْنُوبِ عِيْمِيْرِ سَتَرِ اِبْتِدَا سَتَارِ الْعِيُوْبِ
اِدِيْلِهِ اِلَهِي كَمِ تَكْمِيْرِ بُوْقَانِكِ اَوْلِيْلَهُ سُلْطَانِكِ وَرِيْرِ بُوْقَانِكِ

EK-III Âkife İsnat Edilen Mevlid RK Nüshası I (İlk ve son yaprakları)

اَمَّ عَمَلْتِكِ بَرِي اِرْتَا اِيْتِ
 بَرِي سُرُورِ كَمِ كَاهِلَكَةَ كَلِكِ اَمَانِ
 سَدَانِ اَوْلَادِ رَسْمِ مَلِكِ اَمَانِ
 بَرِي مَرَمِ يَارِ اِبْتِدَا اِسْمِ اِيْلَهِي رُؤَالِ
 حَرِيْمِ صَبَاحِ اَوْلُورِ اَمَانِ
 تَعْرِجِ اِلْعَشِيْقَةِ لَوْ سَتَرِ حَجَالِ
 بِنِ كَاهِمِ اِلْعَالَمِ اَعْلَمْتِه اِه
 رِي حَرِيْمِ اِلْعَالَمِ اَوْلَسُونِ رَسْمِ
 اَمْتِكِ رَا ضِي اِلْسَرِ شَاهِرِ رِي

بَابِ تَوْفِيْعِ كَشَانِ اِسْتَا اِيْتِ
 اِسْتِهْلَا اِحْمِيْرِ يَامَسْتَعَانِ
 عَشِيْرِكِ مَلِكِ اَبُو سَيِّدِكِ
 اِبْتِدَا اِحْرَفَسَهْ بَرِي مَلِكِ
 صَرُورِ يَارِ قَمِيْرِدِنِ اَوْلُورِ
 حَرِيْمِ مَوْقَلِدِي اَمِي اَلِكَا
 اَسْتِهْلَا اِحْمِيْرِ يَامَسْتَعَانِ
 اَلْاَصْحَابِ رَسْمِ اِسْتِهْلَا اِحْمِيْرِ
 رَحْمَةُ اِلَلِهِي خَيْرِ اِحْمِيْرِ

مَوْلُو بَرِي

اَللّٰهُ اَدِيْنِ بَارِيْلَهُ اِبْتِدَا
 اَللّٰهُ اَدِيْلِهِ اِبْتِدَا فَمَجَّ بَابِ
 اَللّٰهُ اَدِيْنِ يَادِ اِبْتِدَا رَسْمِ بَرِي
 اَللّٰهُ اَدِيْنِ يَادِ اِبْتِدَا نَخْدِنَا اَوْلُورِ
 عَشِيْقَهُ اِلَهِي دِيْبِهِ بَرِي قَوْلَانِ
 اَللّٰهُ اَدِيْنِ يَادِ اِبْتِدَا بُولُورِ حَجَاتِ
 صَنْدِهِ كَمِ اِلَهِي دِيَانِ حَرُومِ اَوْلُورِ
 شَاهِرَةِ اَوْلُورِ وَبِحَرَانِ حَيْثُ تَا حِجَّ
 اَللّٰهُ اَدِيْلِهِ كَمِ عَشِيْقَهُ
 حَرِيْمِ عَفْوَانِيهِ عَفَا اِلَذْنُوبِ
 اِدِيْلِهِ اِلَهِي كَمِ تَكْمِيْرِ بُوْقَانِكِ
 اَوْلِيْلَهُ سُلْطَانِكِ وَرِيْرِ بُوْقَانِكِ

اَرَسُونِ رِيْلِيْقِ اِحْمِيْرِ
 بَابِ حَقِّهِ اِبْتِدَا تَانِ نَسَابِ
 حَقِّ سَكَا اِسَانِ اِبْتِدَا اِسْمِي
 اِبْتِدَا اِلَهِي اِسْمِ اِسَانِ اَوْلُورِ
 اَكَا اِبْتِدَا اِقْوَلُومِ دِيْرِ مُسْتَعَانِ
 اَللّٰهُ اَدِيْلِهِ اِبْتِدَا اِسْمِ اِسَانِ
 اَكَا اِبْتِدَا حَقِّ تَرِكِ اِبْتِدَا مَذْمُومِ اَوْلُورِ
 حَرِيْمِ اِلْعَالَمِ اَكَا اِبْتِدَا اِحْتِيَاجِ
 دِيْبِهِ مَزِيْرُ حَوْنِ اَوْلِهِ تَا شَوْقِهِ
 عِيْمِيْرِ سَتَرِ اِبْتِدَا سَتَارِ الْعِيُوْبِ
 اِدِيْلِهِ اِلَهِي كَمِ تَكْمِيْرِ بُوْقَانِكِ
 اَوْلِيْلَهُ سُلْطَانِكِ وَرِيْرِ بُوْقَانِكِ

EK-IV Âkife İsnat Edilen Mevlid RK Nüshası II (İlk ve son yapraklar)

چُون سَفَرِ قَلْبِ جِهَانِدَن مَطْفِي وَيَادُكَ هَيْجِ كَيْسِدِ اَوْلَمَاسُونِ
 هَم نَدَكْلُو نِسَارِسَه بَرِكْسِي عَاقِبَتِ اَوْلَمَكْدُرَانِكِ اِسْمِي
 اَوْلَمَحْدُ حَرَمِ حَيُونِ اَى حُذَا اَيْلَه نَبِي مُحَمَّدَدَن جِدَا
 بِيَرَه اَنْك عَزْمَلَه عَزَن اَيْتِ فَضْلِكَلَه حَمَلَه مِرَه حَمَتِ اَيْتِ
 هَم سَلِمَانِ فَعْوَه حَمْسَايَتِ بُولَدِ اِسْتِن اِيْمَانِ مَقَابِرِ جَنَاتِ
 كَرِيدَن يُوْرِيك دُرُوْبِلَه سَلَامِ مَسْفَهَارِك رُوْحَه هَم صُح شَامِ
 اَوْلَمَسُونِ اَلِهَه تَجَا حَمَايَه تَابِعِيْنِ اَنْصَارِ هَم اَحْبَابِيَه
 اَسْتِيْدَن رَاضِي اَوْلَمَسُونِ اَوْلَمَعِيْنِ
 رَحْمَه اَلِهَه عَلْمِهْم اَجْمَعِيْنِ
 اَللّهُم صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَوٰةً نَجِّنَا مِنْ جَمِيعِ الْاَهْوَالِ
 وَالْاَفَاكِ وَتَقْضِ لَنَا جَمِيعَ لِحَاظَاتِ وَطَلَبَاتِنَا مِنْ جَمِيعِ
 اَسْتِيَاثِ وَتَرْفَعْنَا بِهَا اَعْلَى الدَّرَجَاتِ وَبَلِّغْنَا بِهَا
 اَقْصَى الْعِلِّيَّاتِ مِنْ جَمِيعِ الْخَيْرَاتِ فِي الْحَيٰوةِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ
 حَمْدُكَ وَتَعْلِيْمُكَ
 حَمْدُكَ وَتَعْلِيْمُكَ

هَذَا رِسَالَةٌ
 تَوَلَّوْا لِي عَلَيْهِ السَّلَامُ
 تَأَلَّفَ مُحَمَّدٌ عَاقِبَةً فَفَعَلَهُ رُوْحُ يَأْكُفُ
 حَضْرَتِ مُحَمَّدٍ مِصْطَفَى الصَّلَوَاتِ

٦٠
 وَاللّهُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيْمُ
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه لِي اَيْتِيَا اَوْلَمَسُونِ دِلْمِجِ اِسْتِيْمَكِ جِدَا
 اَللّهُ اَدِيْلَه اَيْلَه لِي فَتُحِجْ بَابِ بَايَعَه اَيْلَه لِي اَنْتِيَا
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه نِسَارِسَه بَرِكْسِي حَقِّ اَكَا اَسَانِ اَيْلَه جَمَلَه اِسْمِي
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه خَنْدَن اَوْلُوْر اَيْكِي عَالَمَه اِسْمِي اَسَانِ اَوْلُوْر
 عَشَقَه اَلِهَه دِيْسَه بَرَقُولِ هَمَانِ اَكَا لَيْتِكِ يَاقَوْلُمِ دَرِ مَسْتَعَانِ
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه بُولُوْر هَر اَيْتِي شِيَاثِ اَللّهُ اَيْلَه بُولُوْر هَر اَيْتِي شِيَاثِ
 صَاعَقَه كِيْمِ اَلِهَه دِيْنِ حَرَمِ رُوْمِ اَوْلُوْر بَلَكِه حَقِّ تَرِكِ اَيْلَه مَدْمُوْمِ اَوْلُوْر
 شَاهِدَه اَوْلَه دِيْرَه خَمَلَه نَاجِ جَمَلَه عَالَمِ اَكَا اَيْلَه لِحِيَاجِ

EK-V Âkife İsnat Edilen Mevlid RK Nüshası III (İlk ve son yaprakları)

مَوْنِسِي عِلْمَانِ اَيْلَه هَم حَوْرِي قَبِلِ
 هَم حَيِي مِيْرَانِهِيْر اَيْلَه لَيْقِيْنِ
 جَنَّتِ الْفِرْدَوْسِي اِيْجَنْدَه يَادِ حَيْمِ
 لَطْفُونِ اَيْلَه كُوْنَسْتَرِي بِيْرِي دِيْدَارِكِي
 اَوْلِ خَبِيْدِيك يُوْرِي صُوْبِي حَرَمِي
 بُوْدَ عَايِدِكِ حَمَلَكِه كِرِي كِرِي اَمِيْنِي
 رَحْمَه اَلِهَه عَلْمِهْم اَجْمَعِيْنِ

مَوْنِسِي عِلْمَانِ اَيْلَه هَم حَوْرِي قَبِلِ
 هَم حَيِي مِيْرَانِهِيْر اَيْلَه لَيْقِيْنِ
 جَنَّتِ الْفِرْدَوْسِي اِيْجَنْدَه يَادِ حَيْمِ
 لَطْفُونِ اَيْلَه كُوْنَسْتَرِي بِيْرِي دِيْدَارِكِي
 اَوْلِ خَبِيْدِيك يُوْرِي صُوْبِي حَرَمِي
 بُوْدَ عَايِدِكِ حَمَلَكِه كِرِي كِرِي اَمِيْنِي
 رَحْمَه اَلِهَه عَلْمِهْم اَجْمَعِيْنِ

هَذَا مَوْلُودَاتِنِي عَلَيْهِ السَّلَامُ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه لَوْه اِسْتِيَاثِ اَوْلَمَسُونِ دِيْلِ اَيْلَه اَحْدَنِ جِدَا
 اَللّهُ اَدِيْلَه اَيْلَه لَوْه فَتُحِجْ بَابِ بَايَعَه اَيْلَه لَوْه نَا اَنْتِيَا
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه نِسَارِسَه بَرِكْسِي حَقِّ اَكَا اَسَانِ اَيْلَه جَمَلَه اِسْمِي
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه خَنْدَن اَوْلُوْر اَيْكِي عَالَمَه اِسْمِي اَسَانِ اَوْلُوْر
 عَشَقَه اَلِهَه دِيْسَه بَرَقُولِ هَمَانِ اَكَا لَيْتِكِ يَاقَوْلُمِ دَرِ مَسْتَعَانِ
 اَللّهُ اَدِيْنِ يَادِ اَيْلَه بُولُوْر نَجَانِ اَللّهُ اَدِيْلَه اَوْلُوْر هَر شِيَاثِ شِيَاثِ
 اَللّهُ اَدِيْنِ تَرِكِ اَيْلَه حَرَمِ رُوْمِ اَوْلُوْر بَلَكِه حَقِّ تَرِكِ اَيْلَه مَدْمُوْمِ اَوْلُوْر
 يَرِكْسِي تَكْمِيْلِكِ لِيْمِي اَيْلَه نَاجِ جَمَلَه عَالَمِ اَكَا اَيْلَه اَحْتِيَاجِ
 كَسَفَقِي بُولُوْر جَمَلَه عَالَمِ دِيْدَمِيْر حَوْرِي اَوْلَه نَا شَوْقِلَه
 لَوْجَه لَنَا هِيْرَه لَوْفِ اَيْلَه نِسَارِسَه بَرِكْسِي

EK-VI Âkife İsnat Edilen Mevlid RK Nüshası IV (İlk ve son yapraklar)

Uygur Türklerinde Mevlit Geleneği

Alimcan İnayet*

Doğu Türkistan, 1.828.418 km²lik yüz ölçümüne sahip; Çin, Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan, Pakistan, Tibet ve Hindistan ile sınırı olan, jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik açıdan son derece önemli, üzerinde büyük medeniyet ve kültür miraslarını barındıran; Sultan Satuk Buğra Han, Kaşgarlı Mahmut ve Yusuf Has Hacib gibi büyük değerlerin yetiştiği, ne yazık ki 1949 yılından beri Çin işgali altında bulunan bir coğrafyadır. Bu coğrafyada günümüzde 25-30 milyon Türk yaşamaktadır. Bu Türkler, 10. yüzyılda Müslüman olmuş ve bin yıldır devam eden İslamlaşma sürecinde, İslam dünyasının bir parçası olarak çeşitli dinsel yorum, gelenek ve fikir akımlarından etkilenmiştir. Mevlit geleneği bunun en çarpıcı örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Fâtımiler Dönemi'nde (909-1171) helva dağıtma, camilerde hatim okutma, dua etme şeklinde oluşmaya başlayan mevlit geleneği Eyyubiler Dönemi (1171-1462) ve Muzafferüddin Kökböri (1190-1233) Dönemi'nde yeni içerik kazanmış, mevlit artık evlerde ve büyük törenlerle kutlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda mevlit törenlerinde hayvan kesilmiş, misafirlere yemek ve hediye verilmiş, zikir ve sema yapılmış, çalgı çalınıp ilahiler okunmuştur. Bu içerik günümüzde Doğu Türkistan Uygur Türkleri arasında uygulanan mevlit geleneğinin içeriğiyle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Uygur Türklerinde "mevlüt" olarak telaffuz edilen "mevlit" terim olarak a) Hz. Muhammed Peygamber'in doğum günü, b) bu günü anmak üzere okunan mesnevi, c) bu mesnevinin okunduğu dinî merasim olarak tanımlanmaktadır. Her yıl rebbiülevvel ayının 12. günü kutlanan mevlit törenlerinde Hz. Peygamber ile birlikte annesi Hz. Amine'nin ruhu için de Kur'an okunup dua edildiği, mesnevi ve hikmetlerin söylendiği, zikir yapıldığı, yemek ve hediye verildiği bilinmektedir. Rahman'ın verdiği bilgiye göre, mevlit gününde kişiler evlerde toplanmakta, Hz. Peygamber ve annesi Hz. Amine'nin ruhu için dualar etmekte, şairler Hz. Peygamber'e adadıkları methiyeleri okumakta, hafızlar hikmet söylemektedirler. Törende sofralar pişi, tatlı, şeker ve meyvelerle donatılmakta, mevlit okunduktan sonra herkes dua etmektedir. Ev sahibi mevlit okuyan hocaya para ya da hediye vermektedir(Rahman, 1996, s. 182). Abdurehim Hebibulla da Uygur Türklerindeki mevlit geleneği ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Ona göre, *mevlud* Arapçada "doğulan vakit" anlamına gelmekte, Muhammed Aleyhisselam Arapların eski takvimine (şemsi takvime) göre rebiülevvel ayının (üçüncü ayın) dokuzuncu günü, miladi 571 yılında 20 Nisan günü sabahleyin doğduğu için, İslam klasikleri onun rebiülevvel ayında doğması şerefine bu bir ayı mevlüt ayı olarak belirlemişlerdir. Dolayısıyla mevlüt töreni sadece bu ayın dokuzuncu günüyle sınırlı olmayıp, diğer günlerde de yapılmaktadır. Ona göre, mevlüt töreninde Muhammed Peygamber'e methiye, mersiye okunur, onun neseptanesi, hayat hikâyesi ve yaptıkları anlatılır, dolayısıyla bu faaliyete genelde mevlüt okuma (mevlud okuş)

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyesi, E-mail: alimcan.inayet@ege.edu.tr

denir. Bu faaliyet camilerde ve dindar insanların evlerinde yapılır. Bu insanların evlerinde mevlüt töreni yapıldığında özel bir ziyafet hazırlanır ve mahalle halkı davet edilir. Önce mevlüt okunur, sonra ziyafet verilir. Mevlüt nerede yapılırsa yapılsın, ortaya itira batırılmış bir pamuk çıkını konur. Bu şekilde alana hoş kokular yayılır. Mevlüt tamamlandıktan sonra insanlar mevlüt hatırası olarak pamuk çıkınından birkaç parça alıp evlerine dönerler." (Hebibulla 2019: 208). Batılı araştırmacı Ildiko Beller Hann, Uygur mevlüt törenlerinde yaşlı ve gençlerin camii avlusuna toplandıklarını, camiye bağışta bulduklarını, mevlüt okuduklarını, cami cemaatine tatlı ya da meyve verildiğini, ardından cami avlusunda kurulan büyük bir tencerede pilav pişirilip cemaate sunulduğunu, tören sonunda cami cemaatinin her birine 1 yuan para hediye verildiğini tespit etmiştir (Hann, 2008, s. 217-219).

Uygur klasik edebiyatında Hz. Peygamber için methiyeler yazılmıştır. Bu methiye örneklerini de Uygur mevlüt geleneğinin bir parçası olarak kabul etmek mümkündür. 17. yüzyılda yaşamış şair Nevbeti'nin aşağıdaki şiiri dikkat çekicidir:

*Hekte'alaniñ hebibi i Resuli Mustepa,
Miñ durudu miñ selam bendedin barsun dua.*

*Nuruñızni çün yarattı barçe alemdin burun,
Behteri evlad Adem kıldı hatem enbiya.*

*Burna ötken enbiyalar barçesi hatem éurur,
Gevheri yekta negindurler ye yemberler ara.*

*İkki alemni yaratıpdur tüpeyliñdin séniñ,
Erşi kürsiyu kelem cennet, tumuğ, erzi-sema.*

*Fezliñizdin kupri zulmatı munevver boldıkim,
Dini İslami şeri'et elge boldı rehnema.*

*Enbiya ve evliya, şahu-gedaler barçesi,
Cümle ümmette şepa'et eylegil rozi ceza.*

*Hekte'ala rehmeten lil elemin kıldı séni,
Ruz mehşerde şapa'et körgüzür misli geda.*

*İ gunehkarlar gunahiniñ tebibi hazıqı,
Rehmi eylep men kuluñniñ illetige kıl dua.*

*Nevbeti aciz ze'ip oldı gunahı cehtidin,
Ya resulillah kélipmen hezretiñge iltica*

(Bulak, 1982: 166).

Uygur mevlüt törenlerinde Hasan el-Berzencî'nin *el-iğdü'l-cevher'i* (*Mevlidü'n-nebi*) adlı eserinin okunduğu, söz konusu eserin Uygur Türkçesine tercüme edilmesinden anlaşılır. Ancak bu eserin tercümesi resmî olarak yayımlanmamıştır, elyazması şeklinde mevcuttur.

Elyazması nüshasının başında bu eseri Uygur Türkçesine tercüme eden kişi eseri neden tercüme ettiğini şöyle anlatmaktadır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
ابْتَدَأَ الْأَمْلَاءُ بِاسْمِ الزَّاتِ الْعَلِيَّةِ مُسْتَدْرَأً فَبِضْرَابِ
كَاتٍ عَلَى مَا أَنَا لَهُ وَأَوْلَادِهِ وَأَنْتِي بِحَمْدِ مَوْلَانِهِ سَائِلَةً هَيْئَةً
وَمَهْطَةً مِنْ الشُّرَى الْجَمِيلِ مَطَايَا ۞

شككى جاهاشنة سه رويوه زردتي موهه ممت ت كه لهى
سلام نك نوري ودرهه مت به ركتي بيله ن تولغان تولوخ
فارتاريخى نى يزىشى هه ممت دين كه لابليپ تولوق تاللا
تائالانك نسمى شه ريفي بيله ن باندلايمه ن هه ق تائا
لانغاه مرق سه ناستايش له ريتتدهن هه هدى سه ناله نك
ثاقتي يه نى ماختاستقا سازاوه دورچونكى ثعيل قوشيشي ته يه
ككور سا هوا سيكه قيوب به رگم زرد تاللا تالانته ريتن
هان نسانا قسيز ردهه مت و نه نعمات به ركه تله ركه
ثايل بولوشقه ياردهم بريد و ون ثلهاملانغان شوكرى
جه ميليدن ثباردت كوز له تالشم هانثيدن بولغوجيدور

وَأَصْلِي وَأَسْلَمَ فِي التَّوْرَةِ الْمَوْصُوفِ بِالنَّقْلِ وَالْأَوْلِيَّةِ
الْمُسْتَقْبَلِ فِي الْعُرْرِ الْكَرِيمَةِ وَالْحَبَاءِ وَأَسْتَمْنَحُ اللَّهَ تَعَالَى
رَحْمَةً وَأَنَا يَحْضُرُ الْعِثْرَةَ الطَّاهِرَةَ النَّبَوِيَّةَ ۞

رَبِّ يَسْبِرُ وَلَا يَغْسِرُ وَيُسَيِّمُ بِالْحَبْرِ
هَذَا كِتَابٌ تَرْجِمُهُ مَوْلَانِي
الْجَعْفَرُ الْبَرْزَنْجِيُّ شَرِيفٌ
بَعْدَ الْجُودِ رَفِيٍّ مَوْلَانِي النَّبِيِّ الْأَزْهَرِ

تاريخى نوبوو وه ت پيغه ممت ر
ته لهى سلام نك ته ريفا تويسف لرينى
ته رپ زده بايندا به رزيخى ده پ تا تالپ
مه نى جه هه تين تولوق پايد يلىش كام
بولغاچقا تولوق تكمتي بيله ن ثويغور
كونايزيخى يويجه ته رحيمه قليب
چيقتوق ۞ (كام قوسور لرينى تونوب ثوقوشلرني
ثومت قلمينز)

Kaynak: <http://www.ewlad.biz/uyghurkitap/QedimiEserler/20%تەرجىمىسى.pdf>

Tarihi nübüvvet Pîğember Eley salamniñ terifi tevsiflerini Erep zebanida Berzenci dep añlap meni jehettin toluq paydiliñış kam bolğaçqa toluq teksti bilen Uyğur kona yeziğî boyıçe terjime kılıp çıqtuq (Kam qusurlirini tüztüp oquşlirini ümit kılımiz).

"Peygamber Aleyhisselam'ın nübüvvet tarihi ve tarif-i tavsiflerini Berzenci diye bir zatın Arapça olarak yazdığını işitince, anlam bakımından tam yararlanmak imkanı olmadığı için tam metni ile birlikte Uyğur eski alfabesine göre tercüme ettik (Eksiklerini düzelterek okumanızı ümit ederiz)."

Ardından eseri yazan kişinin amacı anlatılmıştır.

İkki cahanniñ serviri Hezriti Muhemmet Eley salamniñ nuri ve rehmet berketi bilen tolğan uluğvar tarihini yezişni hemmedin ela bilip uluğ Allah Ta'alaniñ ismi şerifi bilen başlaymen. Heğ Ta'alağa hemdi sena stayişler eytimen. Hemdi senalerniñ aqebetini yeni mahtaşka sazaverdur. Çünki eğıl kuşini tepekkür sahrasige koyup berginimizde Alla Ta'ala teripidin san sanaksız rehmet ve ni'met berketlerge nail boluşke yardım beridu ve ilhamlangan şükri cemilidin ibaret güzel atlaşım haletide bolğuçidur.

Durud ve rehmetler eytimen. Cehalet ve zelalet besip ketken dünyani din-i İslam çiriği bilen yorutkuçı Muhemmet Eleyselamege ol zatiki dünyaga kelişi hemme peygamberlerdin keyin bolsimu uluq nuriniñ yaritilişi hemmidin burun rohtin ibaret ol nur uluq piğemberimizniñ nurani pişaniliridiki kaşkalik mu'esselerdur. Hezreti Adem atimizdin Abdulla İbni Abdulmutellipge kelgünçe yetmişdin artuq atige yotkülüp ahiri Aminedin zuhurge kelip vücud gülzarini mu'etter kılıp tuğulğandır. Men Alla Ta'alaniñ raziligini soraymenki bu razlık hoşluk pak sap bolğan nebiymiz Muhemmet Eleyselamege has bolsun.

Razlık hoşluk sahabi kiram ve tabi'in izam rizvanullahi Eleyselamların hemmesine bol-sun. Men Alla Ta'aladin çok aşkara roşen bolğan yolni boylap meñişim için toğri yolni körsütüp berişini tileymen. Men bu yolda yeni hatağe ketip kelip guna mesiyet zemilirige kedem besip felaket zelalet girdaviğe gerk bolup ketiştin saklınişni tileymen.

Pigembirimiz Muhemmet Eleyselamnıñ tuğuluşı kisseimizni yeķimlik belig cümleler bilen dunyağe tarķitimen. Tuğuluş kisesini bir körgen ve ańlığan adem güzelliğe meftun işki-de mecnun bolup kutluğlap öziñni imanini küçlendirüp zinet kiliş niyetide boyunlarđe esilip muhebbet bağlaydu. Men bu işimniñ yağşi netice bilen ağirlişişini bir Alla Ta'alaniñ kudriti bilen boluşığe tayinimen ve canabi Hađdin medet tileymen.

"İki cihanın serveri Hz. Muhammed Aleyhisselam'ın nuru ve rahmet bereketi ile dolu yüce tarihini yazmayı her şeyden evla bilerek Allah Teala'nın ismi şerifiyle başlıyorum. Hak Teala'ya hamdolsun. Hamd ve senaların sonucu övülmeye değerdir. Çünkü akıl kuşunu tefekkür sahrasına bıraktığımızda Allah Teala tarafından sayısız rahmet ve nimet bereketlere nail olmaya yardım eder. O ilham alan şükrü cemileden ibaret güzel atlaşım hâlde olandır (?).

Dua ve şükrediyorum. Cehalet ve zilletin sardığı dünyayı din-i İslam çırağıyla aydınlatan Muhammed Aleyhisselam, o zat ki dünyaya gelmesi bütün peygamberlerden sonra ise de, yüce nurunun yaratılması hepsinden önceydi, ruhtan ibaret o nur yüce Peygamberimizin nurani alnında bir işaret ve belge olarak yerleşmiştir. Hazret-i Adem Atamızdan Abdullah İbn Abdulmutellip'e gelene kadar yetmişden fazla ataya göçüp sonunda Amine'den zuhura gelmiş, vücut gülşenini güzel kokulara sararak doğmuştur. Ben Allah Teala'nın razılığını istiyorum ki, bu razılık ve hoşluk, pâk, saf olan nebimiz Muhemmed Aleyhisselam'a has olsun.

Razılık ve hoşluk ashabı kiram ve tâbi'ın izam rıdvanullah aleyhisselamların hepsine olsun. Ben Allah Teala'dan çok açık ve aydınlık olan yolda yürümem için doğru yolu göstermesini dilerim. Ben bu yolda, yani yanlış gidip günah ve isyan kuyusuna adım atıp felaket ve zillet uçurumuna yuvarlanmaktan korumasını dilerim.

Peygamberimiz Muhammed Aleyhisselam'ın doğumu hakkındaki kıssamızı güzel ve belagatli cümlelerle dünyaya yayacağım. Doğum kıssasını bir kez okuyan ve dinleyen kişi onun güzelliğine meftun olup aşkında mecnun olur, onun doğumunu kutlayarak kendi imanını güçlendirip süslemek için boyunlarına asıp sevgi duyacaklar. Ben bu işimin iyi netice ile tamamlanmasını bir olan Allah Teâlâ'nın kudreti ile olmasına bağlarım ve Cenabı Hak'tan medet dilerim."

Eserin içeriğine bakıldığında, Hz. Peygamberin soyu, ecdadı, Kureyiş kabilesi, akrabaları ve bunların faziletleri, vasıfları, özellikleri, pâk ve temizliği, Amine'nin Hz. Peygambere hamileliği ve bu süreçteki sevinç ve mutluluklar, ayrıca bu süreçte görülen olağanüstü hâller, Hz. Peygamberin olağanüstü doğumu, onun vücut ve karakter özellikleri, faziletleri ve üstünlükleri anlatılmıştır. Eser dua ile bitmektedir. Eserin elyazması nüshasında imla hataları sık sık görülmektedir.

Bu tür eserlerin daha önce basılmış kitaplardan tercüme edilerek elyazması şeklinde elden ele dolaştırıldığı anlaşılmaktadır. Dijital ortamdaki Uygurca kitaplar arasında mevlit ile ilgili eski baskı risaleler bulunmaktadır.

Yandaki kitapta “Mevlud-ü şerif-i en’am”, “Mevlud-ü Berzenci Nesir”, “Mevlud-ü Berzenci nazım”, “Hetmu’l-Kur’an”, “Kasıdu’l- Bürde”, “Esmâ’ül- Hüsnâ” gibi birçok risalenin bir araya getirildiği anlaşılmaktadır.

Uygur Türkleri arasında mevlit geleneği son yıllara kadar sürdürülmüştür. 2016 yılında Urumçi’de Yanghang Camii’nde mevlit töreni düzenlenmiş, törende Kur’an okunmuş, dualar edilmiş, ilahiler söylenmiş, zikir yapılmıştır.

Ancak 2017 yılından itibaren Çin yönetimi tüm dinî faaliyetleri yasaklamış, din adamlarını kamplara göndermiş, bazılarını hapsedmiştir. Çin yönetiminin baskıcı din politikasından dolayı Uygur Türkleri arasında köklü ve canlı bir gelenek olan mevlit ile ilgili yazılı kaynaklar ve bilimsel araştırmalar yetersizdir.

الْحَمْدُ وَنِعْمَ هَا لِمَنْ يُصَلِّي وَيُسَلِّمُ عَلَيْهِ	
بِحَقِّهِ أَجْمَعِ بِشَرِّهِ سَائِلِينَ	
١	مَوْعِظَةُ الْأَنْبِيَاءِ
٢	مَوْعِظَةُ بَرزَنْجِي سَتِيرِ
٣	مَوْعِظَةُ بَرزَنْجِي نَظْمًا
٤	قَصِيدَةُ الْبُرْدَةِ
٥	قَصِيدَةُ الْمَنْعِجَرِ
٦	حَدِيثُ الْفَرَاتِ
٧	أَسْمَاءُ الْحُسَيْنِ
٨	عَقِيدَةُ الْأَعْرَابِ
٩	التَّذَكُّرُ بِشَرِّهِ
١٠	التَّذَكُّرُ بِشَرِّ الْأَرْبَابِ
رَأَى لَيْسِيَّةً عَمِلَتْهَا الْأَجَابِقُ	
مَعَارُفُ نَظْمًا رَتَّبَتْ جَلِيلَةً سِنِينَ فِي ٢ شَعْبَانَ سَلَمَةَ وَفِي	
١١ تَهْرِيضًا لِلدُّعَاةِ تَالِغًا فِي ١١ نَوْمُونًا نُحِصِّفُنَا مَسْجِدًا لِيُذَكِّرَ	
مُطَبَّعًا بِمَنْشَرِ	

الجنة ونعيمها لمن يصلّي و يسلم عليه

(<http://www.chinaislam.net.cn/cms/zt/sjchina/active/201603/14-9984.html>, 23.06.2022)

SONUÇ

Doğu Türkistan bin senedir İslam dünyasının önemli bir parçasıdır. İslam dünyasında mevcut gelenekler Uygur Türkleri arasında da bulunmaktadır. Mevlit bunların biridir.

Mevlit sözcüğü Uygur Türklerinde *mevlut* olarak söylenmekte; a) Hz. Muhammed Peygamberin doğum günü, b) Bu günü anmak üzere okunan mesnevi, c) bu mesnevinin okunduğu dini merasim olarak tanımlanmaktadır.

Her yıl rebbiülevvel ayının 12. günü Hz. Muhammed Peygamber’in doğum gününü kutlamak üzere düzenlenen törenlerde Hz. Peygamber ve annesi Hz. Amine’nin ruhu için Kur’an,

Peygamber için methiyeler okunmakta, hikmetler söylenmekte, zikir yapıp dualar edilmekte, yemek ve tören sonunda hediyeler verilmektedir.

Çin komünist yönetiminin ateist ve İslam karşıtı politika ve uygulamalarına rağmen, günümüze kadar korunan ve yaşatılan mevlit geleneği, 2017 yılından itibaren din adamlarının suçsuz yere toplama kamplarına, cezaevlerine gönderilmeleri, tüm dinî faaliyetlerin yasaklanması dolayısıyla bugün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

KAYNAKLAR

Bulak, Sayı. 3, Şincang Helk Neşriyatı, Ürümçi, 1982, s. 166.

Güler, Cengiz, Uygurlarda Buyan Evirmek Ve Müslüman Türklerde Mevlid Duası Üzerine Bir Deneme, Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi, Cilt:1 Sayı: 2 Yıl: 2018 , ss. 168 – 177.

Hann - Ildikó Bellér, Birgit N. Schlyter, Jun Sugawara (2017). *Kashgar Revisited Uyghur Studies in Memory of Ambassador Gunnar Jarring*. Brill, Leiden / Boston

Hann, Ildiko Beller (2008). *Community Matter In Xinjiang 1880-1949, Towards A Historical Anthropology of The Uyghur*. Brill, 2008.

Harris, R. (2019), "Text and Performance in the Hikmät of Khoja Ahmad Yasawi". *Rast Musicology Journal*, 7(2), s.2152-2168. Doi:https://doi.org/10.12975/pp2152-2168.

Harris, Rachel (2020). *Soundscapes of Uyghur Islam*. Indiana University Press. Bloomington.

Hebibulla, Abdurehim (2019). Uygur Etnografyası. Aktaran: Ayhan Çelikkbay. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını.

İslam Ansiklopedisi (2004). 29. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı. Ankara.

Okya, Memettursun Zunun (2006). *Kıskıçe Uyğur Örp-Adetliri Kamusi*. Uyğur Tili Tetqiqati. London.

Öger, Adem, Tek, Recep (2016). "Uygurlarda Hikmet Söyleme Geleneği Ve Çağatayca İki Yazmada Bulunan Hikmetler". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 2016/8, s. 10-49.

Rahman, Abdikerim, Hemdulla, Reveydulla, Huştar, Şerip (1996). *Uygur Örp-Adetliri*. Şincang Yaş-Ösmürler Neşriyatı. Ürümçi.

Tekin, Şinasi. 1963. 'Uygurlarda Sevak Tevcihi Âdeti ve İslâmlıkta Mevlid Duası'. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Cilt: 12, ss.233-245.

Uygur Edebiyat Tarihi 2, Milletler Neşriyatı, Beyjing, 2006.

İnternet kaynakları:

<http://www.chinaislam.net.cn/cms/zt/sjchina/active/201603/14-9984.html>, (23. 06. 2022)

<http://www.sinowaytravel.com/Chinese-Culture/Mawlid-al-Nabi-.225.aspx> (15.07.2022, saat 17:33).

<http://www.soundislamchina.org/?p=957> (23. 06. 2022)

<https://islamchina.wordpress.com/2013/02/15/uyghur-in-xingjiang-celebrating-mawlid/> (23.06.2022)

<https://islamchina.wordpress.com/2013/02/22/mawlid-in-xingjiang/> (23.06. 2022)

<https://www.musulmanlar.com/?p=2463>. (31.07.2022).

Kıbrıs'ta Mevrit Geleneği*

Gönül Reyhanoğlu**

GİRİŞ

İslam etkisinde gelişen Türk edebiyatında, mevrit yazma geleneği 15. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar devam eder (Aksoy 2007:326). İlk Türkçe mevrit 1407 yılında Ahmedî tarafından yazılır (Bilkan 2019:22). Daha sonra ise Türkçe yazılmış mevrit olarak Süleyman Çelebi tarafından yazılan *Vesîletü'n-Necât* adlı eser 1409 yılında Türk edebiyatındaki yerini alır (Pala 1989:340).

Devellioğlu (2017:479), Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli eserinin halktan sevgi gördüğünü, zamanla da manevi itibar kazandığını kaydeder. Pala (1989:340) mevrit metninin, Osmanlı topraklarında çok beğenilip sevdiğine ve ün kazandığına vurgu yapar.

Eser, yazıldığı dönemden itibaren özellikle başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere [Kıbrıs da dâhil] Osmanlı coğrafyasının hemen her yerinde bir ibadet anlayışı içinde mübarek gün ve geceler yanında doğum, ölüm, sünnet, evlenme, askere gönderme, hacca gitme gibi pek çok vesileyle okutulmuştur (Pekolcay 2004:486). İçerisinde geçen konular Mevlid'i toplumun gözünde kıymetli kılmaktadır.

Halk inançlarından, tasavvuf felsefesinden, Kur'an-ı Kerim'den, İslam dini ile ilgili bilgilerden ve kendisinden önceki pek çok eserden beslenen Süleyman Çelebi'nin 1409'da (Hicrî 812) nazmettiği *Vesîlet'ün-Necât* adlı eseri, yazılı kültürden sözlüye geçmiş, aktarımla zaman içinde çeşitlenip anonimleşerek, bir halk edebiyatı mahsulü formuna dönüşmüştür.

Halk arasında *Vesîletü'n-Necât*, *Kur'an-ı Kerim*'in Türkçe şiirsel meali olarak kabul edilmiş, yoğun bir ilgi ve beğeniyle karşılanmıştır (Akarpınar 2006:50). Mevlid'in Anadolu'da, Balkanlar ve Kıbrıs'ta sevilmesi ayrıca yüzyıllarca yaşamasında dil faktörünün önemli olduğu düşünülmektedir. Ziya Gökalp, dinin millî dilde yaşamasının milletleşme yolunda önemli olduğunu düşünür. Millî kültürün devamlılığı açısından, dinin millî dilde yaşayıp aktarılması gerektiğini, milletin okuduğu kitabı veya dinlediklerini anlamadığı durumda dinin gerçek içeriğini öğrenemeyeceğini, ibadetlerinden zevk alamayacağını savunur (akt. Kılıç 2008:117).

Kıbrıs'taki mevrit geleneği de Süleyman Çelebi'nin *Vesîlet'ün-Necât* adlı eserini merkeze alan bir yapıya sahiptir. Bu çalışma için 2013-2019 yılları arasında KKTC'ye gidilmiştir. Geleneği bilen ve uygulayan Kıbrıslı Türkler'e Kartopu Yöntemi'yle ulaşılarak açık uçlu sorular sorulmak suretiyle onlarla görüşmeler yapılmıştır. Bununla birlikte farklı tarihlerde mevritlere katılmak, bu törenlerde çekilmiş fotoğraf ve videoları incelemek suretiyle de konuyla ilgili katılımlı-katılımsız gözlem yapılmıştır. Gözlem ve görüşmelerden elde edilen verileri analizde, B.Malinowski'nin (1992) "kültür kavramı ve işlevselciliğin genel aksiyomları"ndan aynı za-

* Bu çalışma Gönül Reyhanoğlu'nun "Kıbrıs'ta Mevrit Geleneği ve Mevritçilik" (2021) başlıklı kitabından kısaltılıp düzenlenerek hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.

manda E.Durkhem'in (2018), M.Weber'in (2016), E.Fromm'un (2012), Ziya Gökalp'in (2008) dine yaklaşımlarından yararlanılmıştır.

Kıbrıs'ta Geleneğin Durumu ve İşlevleri

Kıbrıs; geçirdiği tarihî süreçler ve coğrafi özellikleriyle medeniyetlerin buluştuğu yer olarak görülen, Akdeniz'de küçük bir adadır. Çeşitli medeniyetlerle tanışan adanın tarihi Türk-İslam kültürünün varlığı bağlamında "Osmanlı'dan İngiliz Hâkimiyetine Kadar Olan Dönem (1571-1878)", "İngiliz Dönemi ve Etkisinin Devam Ettiği Dönem [(1878-1960)-(1960-1974'lerin başı)]" ve "1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan Günümüze Kadar Olan Dönem (1974-2021)" şeklinde zaman dilimlerine ayrılarak incelenebilir.

Osmanlı döneminde "mevlit alayı" denen mevlit merasimleri Kanuni Sultan Süleyman zamanında devlet teşrifatında yer almıştır. III. Murat zamanında da tamamen resmîleşmiştir. Mevlit nasıl ve neden devlet teşrifatında yer almıştır? Mevlidin Osmanlı devlet teşrifatında yer alışı çeşitli sebepler söz konusu olmuştur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: Mevlidi Osmanlı'nın devlet geleneği hâline getirmek, fetva makamını -bir anlamda- ellerinde bulundurma isteği, mezheplere ayrılmış Müslümanları bir araya toplamak, gayrimüslimlerin kendi dinî bayramlarına karşılık İslam'la ilgili bir törenin varlığı ve gösterişli bir şekilde kutlanması (Şeker 2004:479; Mardin 2017:115). İstanbul'dakine benzer şekilde Kıbrıs'ta da mevlidin devlet teşrifatında yer almasında, adayı alan Osmanlı'nın buradaki gayrimüslimlere karşı bir gücün varlığını göstermek ve Müslüman ancak farklı mezheplerden olan ada halkını tek bir çatı altında birleştirmek istemesinin etkili olduğunu düşünüyoruz. Sadece Osmanlı Dönemi'nde değil sonrasında adanın İngilizlere kiralandığı dönemde de İngilizlerin Hristiyan toplumun dinî tatlilerine karşılık Müslümanlara resmî bir tatil günü olarak Mevlit Kandili'ni vermesinde de yine tarihi ve siyasi sebeplerin mevcut olduğu görülmektedir.

Mevlit Kandili törenleri, mevlit alayları Osmanlı Dönemi'nde, adadaki yönetim için siyasi ve idari bir gelenektir. Halk için ise acıyı bertaraf etme, kötülükleri savma, bir başarıya ulaşabilmek için güç birliği etme, geçiş döneminde olan kişiyle sıkıntılı zamanında maddi, manevi bağlamda güç verme, bir başarıya ulaşma veya felaketten kurtulma sevincini yakınları ile paylaşmaktır. Bununla birlikte dinî görevleri yerine getirmek, Allah'ın rızasını Peygamber'in şefaati kazanarak "sevap işlemek" işlevleri de vardır. Bu işlevlerin büyük bir kısmı günümüzde de devam etmektedir.

Kıbrıs'ın İngiliz yönetiminde olduğu dönemlerde, özellikle sıkıntılı geçen zamanlarda, bununla birlikte Türk-Rum çatışmaları ve 1974 Barış Harekâtı'nda şehit ve kayıpların olduğu zamanlarda mevlit törenleri sıkça icra edilmiş, halk için manevi bir güç oluşturmuştur. Kıbrıslı yazar, Raşit Pertev'in "Kani Veran" (1999) adlı manzum hikâye kitabı ilhamını bu dönemdeki mevlitlerden almıştır.

Mevlit törenleri Kıbrıslı Türkler için adada bir arada yaşadığı Rumlar'a ve adayı Osmanlı'dan kiralayıp bir dönem yöneten İngilizler'e karşı "kimliksel bir sembol" işlevi görmüştür. Ayrıca 1974 Barış Harekâtı sonrasında, Türkiye'den adaya gerçekleşen göçle birlikte Kıbrıslı Türklerin bazı inanç ve pratiklerinin İslam dinine göre bidat olduğu eleştirisini yapanlara ve geleneği değiştirme noktasında müdahale etmeye çalışanlara karşı da yine "kimliksel bir sembol" olmuştur.

Literatüre bakıldığında farklı yazarlara ait "Kürtçe, Arnavutça, Arapça, Boşnakça, Gürcüce, Makedonca" (Okıç 1975; Tıraşçı 2013) yazılmış mevlitler olduğu görülür. Toplumlar kendi anladığı dilde dinlemek, söylemek, ibadet etmek, hissetmek istemektedir. Dolayısıyla Süley-

man Çelebi'nin Mevlid'inin Kıbrıslı Türkler tarafından anlaşılabilmesi, söylenenlerin hissedilebilmesi, burada kabul görüp yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Kıbrıslı Türkler Osmanlı'nın adaya geldiği dönemden beri Rumca, İngilizce ve Arapça ile etkileşimde olmuştur. Bu dilleri konuşup anlayanların varlığına rağmen halkın genelini anladığı diller değildir. Bu bağlam içinde Türkçe yazılmış olan Mevlid'in Türk diliyle hatta Kıbrıs ağzıyla okunuyor olması ve anlatılanların anadilde yazılmış olması, söylenenleri anlaşılıyor olması onu halkın gözünde kıymetlendirerek, dini-millî bir kimliğe büründürdüğü söylenebilir.

Geleneksel halk dini içerisinde önemli bir yer teşkil etmiş olan mevlit geleneğinin özellikle Kıbrıslı Türklerin yaşadığı tarihi ve siyasi süreçle doğrudan bir bağının mevcut olduğunu belirtmiştik. Osmanlı Dönemi'nde adada şehit düşen ve bazı yerlerde türbesi olduğuna inanılan askerler "evliya" statüsünde yer alıp yaygın şekilde onlara "şehida" denilmiştir. Türbeleri ziyaret edilmiş ve mevlit törenlerinin duaların bağışlandığı kısımlarında yer almışlardır. Kıbrıs'ta 1958, 1963 ve 1974'te şiddetlenmiş olan Rumlar ve Türkler arasındaki olaylarda şehit düşenler ve çatışmalar sırasında haber alınamayan "kayıplar" için de sık sık mevlit okutulmuş, bu okumalar da o yıllarda ve sonrasında "ölü için okunan mevlit"ler temelinde geleneğin sürekliliğini pekiştirmiştir. Özellikle erkeklerin mücahit veya esir olduğu dönemlerde (1958-1974), köylerin ablukada olduğu dönemlerde, mevlit törenleri kadınlar arasında bu zor günlerin atlatılması, ölenlere rahmet edilmesi bağlamında dayanışma işlevi görmüştür. Tüm bunlar mevlidin kadın merkezli yapısını güçlendirmiştir.

Kıbrıs'ta mevlitle ilgili düzenlenen törenler dört ana başlık altında ele alınabilir. İlk sırada en eski tören olarak hem özel alan olan evlerde hem de kamusal alan olan camilerde düzenlenen "Mevlit Kandili" gelmektedir. İkinci sırada ise "ölümle ilgili törenler" ardından "doğum ve çocukla ilgili törenler" ve son olarak ise "adaklar" yer almaktadır. Doğumla ilgili törenler evlerde düzenlenmekte "lohusayı yataktan kaldırma", "lohusayı ve bebeği kırklama" ve "altı aylık kınası" şeklinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Adaklar ise; kırk çeşit çiğ yiyeceğin merkezde olduğu "Zekeriya Sofrası" adağı, mercimekli bulgur pilavı ile yapılan "Abudardar pilavı" adağı, irmik helvası pişirilerek etrafında üç, beş, yedi defa dönülen "Acele Bacı helvası" ve Hala Sultan, Hz. Ömer, Hz. Muhammet gibi mübareklere mevlit "Okutma adağı" şeklinde alt başlıklara ayrılır.

Mevlit törenlerinin genel yapısı ve düzenine bakıldığında ise "törene karar verme" ardından yakın bir yerde bulunan "mevlitçiyi törene davet etme", daha çok komşu ve akrabalardan oluşan "misafirleri davet", "ev sahibinin, mevlitçinin ve misafirlerin hazırlıkları"yla törene hazırlanmak yapılacak ilk işler olarak sıralanabilir. Mevlit Kandili haricindeki mevlitler kamusal bir alanda değil iç alan olan evlerde yapılır. Tören sahibinin, mevlit yapılacak mekânı yani evi gündelik hayat formundan çıkartıp tören mekânına dönüştürmesi ve ikram edilecek yiyecekleri temin etmesi ev sahibinin yapacağı hazırlıklar arasında yer alır. İcranın süresi; katılanların sayısına, durumuna, törenin özelliğine ve mevlitçiye göre değişmektedir. Ev sahibi tören günü geldiğinde gelen misafirleri karşılar onlarla tek tek selamlaşır. Tören mekânında sandalyeler daire ya da yarım daire şeklinde mevlitçiye dönük şekilde sıralanır. Mevlitçi, Kible'ye dönük olarak yerleştirilmiş koltukta başköşede rahat bir yerde oturur. Mevlitçinin besmele çekmesi ile tören başlar. Tören icrasında *Kur'an-ı Kerim*, salavatlar ve *Vesilet'ün-Necât* okunur. Mevlitte Peygamberin doğumunun anlatıldığı kısımda ayağa kalkıp Kible'ye dönen kadınlar "Geldi bir akkuş kanadıyla revân/Arkamı sıvadı kuvvetle hemân" mısraları okunurken birbirlerinin sırtlarını sıvazlayıp mevlidin en etkileyici ritüelini gerçekleştirirler. Tören boyunca okunanların sıra ile Hz. Muhammet'e, diğer peygamberlere, şehidlere, katılanların ölmüşlerine, Hala Sultan'a, cenaze ise ölenin ruhuna bağışlanması, kaside veya ilahilerin okunması şeklinde program tamamlanır.

Mevlit töreninin başında ev sahibi amber yaprağı, zeytin yaprağı ya da hazır güllü buhur yakarak tüm evi tören boyunca meleklerin evi ziyaret etmesi için buhurlar. Gelen misafirlere mevli-din türüne göre pilavuna, hellim böreği, hellimli, zeytinli, lokum, helva, gül şurubu, limonata, meyve suyu, şerbet gibi yiyecek ve içecekler dağıtılır, ellerine kolonya veya gül suyu dökülür. Tüm bunların tamamlanmasıyla tören sona erer. Gelen misafirler uğurlanarak mekân imece usulüyle tekrar gündelik hayat formuna döndürülür.

Mevlitler, Kıbrıs Türk kültüründe hem toplum hem de mevlitçi açısından; millî ve dinî kimliği inşa, cinsiyet rolünü pekiştirme, topluluğu bir araya getirme ve coşkunluk duygusu oluşturma, grup içi dayanışma, iletişim ve sosyal sermaye, ihtiyaçların karşılanması ve sorun çözme, dinî doyunluk, manevi huzur ve rahatlama, ruhen ve bedenen arınma, toplum içinde saygınlık, itibar, sevap kazanma, Allah'ın rızasını, Peygamber'in şefaatinin kazanma, ölenin yolculuğunu kolaylaştırma, dinî bilgiler edinme, ibadet etme, inancı güçlendirme, bebek ve anne-yi tehlikelere karşı koruma, bolluk ve bereket temin etme gibi pek çok işlevi yüklenirler.

Mevlit, yazarı belli bir eser olmasına karşın, sözlü kültür içerisinde inanılan, kutsal sayılan daha çok tekrar etmeye ve uygulamaya dikkat edilen bir ritüel, anonim mitsel bir anlatı formuna dönüşmüştür. Toplumlar kendilerini tekrar edemezlerse var olamazlar. Kıbrıslı Türkler için bu tekrarlar yaşadıkları adada ve buldukları siyasî ve sosyal şartlarda bir varoluş mücadelesi "dinî ve millî" kimliklerini muhafaza etmelerinde bir araç işlevi görmüştür. Bununla birlikte toplumu bir araya getiren, iletişim kurduran, cinsiyet rollerinin aktarımını sağlayan, kadınların kamusal alanı evlere getirdikleri bir bağlam olma işlevleri de vardır.

Geçiş dönemlerini de içine alan ölü mevlidi, lohusayı yataktan kaldırma, kırk mevlidi, altı aylık kınası; adaklardan Abudardar pilavı, Zekeriya sofrası, Acele Bacı helvası adıyla düzenlenen bir kadın alanı olan mevlitler kadınlar açısından pek çok işleve sahiptir. Kadınlar toplanarak, dinî vecibelerini yerine getirmekte, yardımlaşmakta aynı zamanda sosyalleşmekte, millî, dinî kimliği ve cinsiyet rollerinin sürekliliğini muhafaza etmekte, komşuluk, arkadaşlık, aile gibi sosyal ilişkilerini geliştirmektedir. Dolayısıyla bu toplanmalar çeşitli ihtiyaçları karşılamak yanında, kadınlar için bir sosyal sermaye kabul edilebilir. Bourdieu'ye (2010:60-61) göre sosyal sermaye, karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinin yer aldığı, uzun ömürlü ilişkiler ağına sahip, üyesi olduğu grubun desteğini, referansını almayı sağlayan sosyal ilişkilerdeki kaynaklar kümesi, birikmiş emektir. Birbirlerinin davetlerine icabet eden, sıkıntılı ve acılı günde, kutlanacak mutlu bir günde, dilek dilenecek günde, yapılacak işinde bir arada olan kadınlar, birbirlerine karşı yakınlık, saygı, dostluk, minnet vb. duygular hissetmektedir. Tören için yaptığı tatlı ve yemekle, duasıyla, katılımıyla, sırtını sıvazlamakla birbirine destek veren kadınlar birbirlerine emek de vermektedir. Diğer taraftan mevlitçilik yapan kadınlar bu işten ekonomik gelir ve toplum içinde saygınlık kazanmakta, kendini gerçekleştirilmektedir.

Mevlitçi

Kıbrıs'taki törenlerin merkezinde mevlitçiler vardır. Mevlitçilik kadın merkezli toplumsal bir kurumdur. "Kurumlar, toplumsal davranışa kalıcılık ve anlam kazandıran bilişsel, normatif, düzenleyici yapı ve eylemlerden oluşurlar. Kurumlar kültür, yapı ve tek düze davranış gibi çeşitli taşıyıcılar tarafından aktarılırlar" (Scott 1995'ten akt. Sargut 2001:128). Mevlitçilik kurumunun taşıyıcısı ve aktarıcıları da yine mevlitçilerdir. Genellikle anneden, teyzeden kıza, neneden toruna bazen de babadan kıza şeklinde aktarılan gelen bir bilgi birikimi, bir kültürel bellek vardır. Mevlitçilik bir kurum, bir meslektir, belli bir dizi kuralı, eylemi, bilgisi mevcuttur.

Mevlitçiler; şaman, şifacı, ebe, bard, kelt ozanları, mandarinler, rahipler, öğretmenler, masalcılar, yazarlar gibi kültürel belleğin özel taşıyıcıları ve aktarıcıları olmuşlardır. Böylece anlamı gündelik biçimin ötesine taşıma, kültürel belleği koruma altına alma ve anlatıların kelimesi kelimesine aktarımının üstlenilmesi gibi özel sorumlulukları için kuşaklar boyunca çaba sarf etmiş görünmektedirler.

Kadın mevlitçilerin birçoğu usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmiş, öğrendiklerini sözlü kültür içerisinde ezberden öğrenmiş, bir büyükten “izin alarak” bu işe başlamıştır. Mevrit okumak bir birikim ve ustalık ister. Mevlitçilik profesyonel bir meslektir, çünkü mevlitçi az ya da çok bu işten bir şekilde ekonomik gelir sağlamaktadır. Mevlitçilik aynı zamanda icraya dayalı bir sanattır.

Mevlitçi kadınlar toplumda saygı duyulan, sözü dinlenen konumundadırlar. Törenlerde başköşede otururlar. Bir mevlitçi; cenazede ölünün ruhu için okumak, altı aylık kınasında okumak, adak mevlidi yapmak, mezarın üzerine dökülecek suya okumak, evde ölmüşler için veya adak için okumak gibi temel olan bazı işler yanında; çevreden gelen talepler doğrultusunda nazar duası okumak/yazmak, siğil tedavisi yapmak, iğne yapmak, rüya yorumlamak gibi işleri çok az da olsa yapabilmektedir. Bu işlerin bazılarını büyüklerinden öğrendiği bilgiler üzerinden, bazılarını da talep geldikçe araştırıp öğrenerek yapmaktadır.

Kıbrıslı Türklerde erkekler de mevlitçilik yapmalarına karşın lohusayı yataktan kaldırma, kırk mevlidi, altı aylık kınası, adak mevlidi gibi uygulamalar tamamen kadınların yaptığı törenler olduğundan mevlitçilik kadın merkezli bir meslektir. Mevlitçiler din görevlisi, dini öğrenen, aktaran bir temsilci değil geleneksel ritüelleri yöneten bir icracıdır. Bu ritüeller geleneksel halk dinine ait unsurlar ve uygulamalar içerdiği için de aileden veya akrabalarından öğrendikleri bilgileri tekrar etmeye devam etmektedirler.

SONUÇ

Kıbrıslı Türkler arasındaki mevlit geleneği değerlendirildiğinde toplumsal değişim ve dönüşüm çerçevesinde öncelikle ritüellerdeki uygulamalar, toplumun geleneğe bakış açısı ve inancı, mesleğe ve törenlere duyulan ilgi bir azalma temayülü göstermektedir. Bu durum, sekülerleşme, modernleşme, hızlı yaşam şartları nedenleriyle dini olguların zayıflama temayülü göstermesi ile de ilintilidir aslında. Ancak diğer taraftan mevlitlerin özellikle gençlerin dini öğrenmesine vesile olmak, toplumu bir araya getirmek, atalara saygı işlevini günümüzde de koruyor olması değişime karşı geleneğin direndiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Mevlit törenleri, dolayısıyla Süleyman Çelebi'nin mevlidi, toplum olma ve bir arada yaşamının bir eylemi olarak, dini yaşamdan uzaklaşmama, bireyselleşmeme ve değişime direnerek bir arada var olma temel fikri çerçevesinde Kıbrıslı Türkler arasında devam ettiriliyor görünmektedir.

KAYNAKLAR

- Akarpınar, R.B. (2006). Mevlid Törenlerinin Yapısı, *Türkbilgi*, (12), s. 38-63.
- Aksoy, H. (2007), “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevlidler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), s. 323-332.
- Bilkan, A.F. (2019). *Mevlit: değerden ritüele*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye biçimleri. M.M. Şahin ve A.Z. Ünal, *Sosyal sermaye Kuram, Uygulama, Eleştiri* (ss. 45-76), İstanbul: Değişim Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

- Durkheim, E. (2018). *Dinsel yaşamın ilk biçimleri* (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Karacoşkun, M.D. (2012). *Erich Fromm ve din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kılıç, A.F. (2008). *Ziya Gökalp'in din sosyolojisi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi* (Çev. S. Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de din ve siyaset: makaleler 3*. İstanbul: İletişim.
- Okiç, M.T. (1975). Çeşitli dillerde mevlidler ve Süleyman Çelebi mevlidi'nin tercemeleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1), 17-78.
- Pala, İ. (1989). Mevlid maddesi. *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü* (Cilt: I-II), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pekolcay, A.N. (2004). Vesiletü'n-Necât maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29; ss. 485-486), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pertev, R. (1999). *Kâni-Veran*. İstanbul: Bilge Yayınları.
- Reyhanoğlu, G. (2021). *Kıbrıs'ta Mevlitçi Kadınlar ve Mevlit Geleneği*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Sargut, A.S. (2001). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şeker, M. (2004). Osmanlıda mevlit kutlamaları maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 29; ss. 479-480). <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlid> (Erişim Tarihi: 17.3.2019).
- Tıraşçı, M. (2013) Güneydoğu ve Doğu Anadolu çevresinde arapça, kürtçe, zazaca mevlidler ve müzikal olarak icra edilmiş tarzları. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XVII*(2), 209-236.
- Weber, M. (2016). *Din sosyolojisi*. (Ed. E. Fischhoff; Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları.

DAĞISTAN'DA MEVLİD GELENEĞİ

Gülreyhan Şutanrikulu*

Dağıstan'da Mevlid Toplantılarının Kısa Tarihi

Dağıstan Cumhuriyeti Kafkasya'nın doğu kesiminde, Hazar Denizi kıyısı boyunca yer almaktadır. Rusya topraklarında ülke Stavropol bölgesi, Kalmıkya ve Çeçen Cumhuriyeti ile sınır komşusudur. Kara yoluyla Gürcistan ve Azerbaycan, deniz yoluyla da Kazakistan, Türkmenistan ve İran ile sınırı olan ülke Rusya'nın en güney noktasındadır.

2022 yılı Rusya nüfus sayımına göre ülkenin nüfusu 3.154 bindir. Dağıstan, Rusya'nın en çok uluslu cumhuriyettir. Dağıstan halkının 14 diline devlet dili statüsü verildi. Bunlar: Avar, Agul, Azerice, Dargin, Kumyk, Lak, Lezgin, Nogai, Rusça, Rutul, Tabasaran, Tat, Tsakhur ve Çeçen dilleridir. Bunların dışında ülkede 120'ye yakın farklı etnik gruplardan insanlar yaşamaktadır. Resmi dili Rusçadır (<https://gogov.ru/population-ru/dg> 21.10.2022).

Mevlitler, İslam dini literatürünün en yaygın türlerinden biridir. Arapçadan çevrilen bu kelime doğum, vatan, doğum yeri anlamına gelir. Doğum günü anlamında da kullanılır ve kural olarak bu anlamda son peygamberin Hz. Muhammed doğum günü ile ilişkilendirilir (АКАМОВ, А. Т. 2012: 184).

Hz. Muhammed'in zamanında sahabelerinin onu iyi bildikleri için zaten onun hayatını anlatmaya ihtiyaç yoktu. Daha sonra onun hayatını anlatan siyer adı veriler nesir kitapları ortaya çıkmıştır. Mevlitler, onun hakkında doğru bilgileri muhafaza etmek ve onun şahsiyetini övmek için vücuda getirilen manzum eserlerdir. Mevlidi ilk tanıtan kişi eski Mezopotamya'daki Erbil bölgesinin hükümdarı El-Mazfar Ebu Said Kukbari ibn Zaynuddin Ali ibn Bakta-kin'dir. Bu kişi Rabiulavwal ayında çok görkemli bir şenlik düzenlemeye başladı. 1207 yılında Endülüslü (İspanyol) şair İbn Dihya onun için "Kitab et-tanvir fi mevlid assirazh al-munir" adlı bir mevlid yazmıştır. A. M. Murtazaliev'in anlattığına göre ise "Muhammed'in hayatını anlatan ilk Arapça eser, Türkçe ve Fars dillerine pek çok defa tercüme edilen Mevlid "Resulullah'ın Hayatı" ibn ul-Hisham'dır (Akt. АКАМОВ, А. Т. 2012: 186).

Türk yazar Süleyman Çelebi'nin "Mevlud" adlı şiirini 14. yüzyılın sonlarında yazdığı edebiyat tarihinde de bilinmektedir. Bundan önce, Arap Tasavvuf şairi Muhammed el-Busiri'nin (1212-1296), Dağıstan dillerine de çevrilen ve tekrar tekrar Dağıstan matbaalarında yayınlanan ünlü "Kasida al-Burda" ("Kasidatu Burda") şiirini yazdığı belirtilmelidir. Bu şiir o dönem mevlitlerinde okunmuş ve daha sonra bu tür eserlerin müelliflerine örnek olmuştur (АКАМОВ, А. Т. 2012: 186).

Bir diğer kaynağa göre Hz. Muhammed'in doğumunun kutlanmasıyla ilgili ilk bilgiler 12. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Muhammed'in kesin doğum tarihi bilinmediği için, bayram, ölüm gününe denk gelecek şekilde zamanlanmıştır. 8. yüzyılın sonundan itibaren Peygamber'in

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, rsutanrikulu@gmail.com, ORCID:0000-0002-1885-1132

doğduğu Mekke'deki ev, hac sırasında hacıların ibadet yeri olmuştur. Mevlid vesilesiyle camilerde hutbeler okunur, İslam'ın kurucusu onuruna toplu namaz kılınır ve sadaka dağıtılır. Bu bayramın zorunlu bir özelliği, Peygamber'i yücelten ayetlerin kasidelerinin okunmasıdır. Bu gelenek 15. yüzyılda kurulmuş ve yavaş yavaş İslam dünyasına yayılmıştır (Абдулаева, 3. Э. (2011:79).

Hız.Muhammed'i anlatan ve kuşaktan kuşağa aktarılan, oldukça uzun bir gelişme yolundan geçen mevlid, belli bir şiirsel biçim kazanmış ve Arap Müslüman edebiyatında ayrı, bağımsız ve yaygın bir nazım türü olarak oluşmuştur. Mevlid (Arapça'dan "doğum" olarak çevrilmiştir) Hz. Muhammed'in biyografisidir. Avar düşünürlerinin sanatsal bilincinde, İslam'ın ve İslam kültürünün Dağıstan'a nüfuzunun en erken döneminden başlayarak Hz. Muhammed'in imajının merkezi yerlerden birini işgal ettiği söylenmelidir. Dağıstan halklarının manevi mirasının ayrılmaz bir parçası olan mevlidler de yeterince incelenmemiştir. Bu türün kökeni ve oluşumu erken İslam döneminden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle edebi bir tür olarak mevlidin doğuşu öncelikle Kuran'la, hadislerle ve Peygamber'e adanan ilk Müslümanların ifadeleriyle ilişkilidir. Bir sanat eseri olarak mevlidler, sadece yazarın övülen kişiye (mamdukh'a) karşı tutumunu, Hz. Muhammed'in hayatının tam veya kısa bir açıklamasıyla tamamlar. Muhammed (s.a.v.) zamanında ona yazılan, onu öven kasidelerin, sadece kasideler veya neşidler olarak bilindiği, örneğin "Tala'al badru 'aleyne" gibi bir şarkı şeklinde icra edildikleri söylenmelidir. Daha önce bahsettiğimiz veya ezbere okuduğumuz "Tala'al badru 'aleyne" yanında Ka'ba ibn al-Zuhey'r'in yazdığı "Kaside el-Burda" da şarkı gibi makamlı olarak okunmuştur. Daha sonra insanlar bu şiirleri ezberleyerek ağızdan ağza aktarmışlardır. İdeolojik içerik açısından bu kasidelerin daha sonra mevlid olarak adlandırılan kasidelerden hiçbir şekilde farklı olmadığını belirtmek önemlidir. Peygamber hakkında güvenilir bilgileri muhafaza edebilmek için önce bunlar mevlid olarak şekillenmiş, sonra peygamberin şahsiyetini övmeye ithafen edebî bir ifade biçimini, ardından mevlid türünü geliştirmek zaruri hale gelmiştir. S.M. Haybullaev'e göre bütün mevlidler, destansı, lirik yönü olan manzum eserlerdir. Mevlid de medh gibi müellifin Hz. Peygamber'e olan derin duygularını, ona olan sevgisini ve ona tâbi olma arzusunu ifade eder. Elbette, daha önce de belirttiğimiz gibi, burada doğrudan hadis ve ayetlerle bağlantılı olan bu türün edebiyattaki oluşumunun tamamen dinsel niteliğini dikkate almak önemlidir. Dağıstan bilim adamları, Peygamber'in hayatı ve çalışmaları hakkında öncelikle Kuran ve hadislerden bilgi almışlar, onun ahlakının, karakterinin ve davranışının tüm özünü içeren edebi eserler vücuda getirmişlerdir. Bunu takiben Dağıstanlı bilginler, yukarıda bahsettiğimiz manzum metinlere ek olarak Peygamber'in biyografisini inceleyip hayatının her aşamasını ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır; bu eserlerin en erkeni İbnu İshak'ın "Siratü'n-nebiyi" adlı eseridir. Böylece, "Müslümanlar, Peygamber'in hayatının hemen her anının bir tasvirini muhafaza etmişlerdir". Bir edebî tür olarak mevlidin oluşum ve gelişim sürecinden bahsederken her tarihi aşamanın, her halkın, her ülkenin ve her bölgenin bölgesel özelliklerini dikkate almak gerekir. Şiirselliğe, yapıya, düşüncelerin sunum tarzına ve duyguların ifade sine göre, içeriğin doğasında bunlar bir yerde farklılık gösterebilirler. Ancak bu konuyu ele almanın özünün ve anlamının doğasına göre, diyebiliriz ki, ustaların sanat sözcüğü en eski dönemlerden başlayarak günümüze kadar aşağı yukarı aynı düzeyde gelmiştir (Гаджилова, III. М. 2014: 139).

Mevlitler Dağıstan halklarının manevi edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

İslam'ı IX. yüzyıldan beri tanıyan Dağıstan'da, özellikle tasavvuf da dahil olmak üzere dini edebiyat türü olarak en erken mevlitler yaygınlaşmıştır. Mevlitler, 19. yüzyılın ikinci yarısına

ve 20. yüzyılın başlarına, Dağıstan dillerinin giderek geleneksel öğrenme dili haline geldiği zamana kadar uzanmaktadır (Абдулаева, М. III. 2011: 235). Mevlitlerle yüzeysel bir tanışıklık bile, onların Dağıstan din dışı edebiyatının gelişimi üzerindeki etkisinin ne kadar güçlü olduğuna bizi ikna ediyor. Bir asır boyunca mevlitler Müslümanların estetik ihtiyaçlarını karşılamış ve son derece yaygın bir dini edebiyat türü olmuştur (Гаджилова, III. М. 2014:140).

Mevlidlerin kendine has bir nazım sistemi vardır. On altı, on beş, on dört heceli şiirsel ölçüler kullanırlar ve duraklama ile eşdeğer parçalara bölünürler. Kural olarak, bu tür sayaçlar Avar nazımlarında nadiren kullanılırken, mevlidlerde sakin, tilavetli bir icraya katkıda bulunurlar. Bütün mevlidler, hacmi ne olursa olsun, destani, lirik ve lirik yönü olan manzum eserlerdir. Bunların altında yatan gerçekler, anlatı türlerinin temeli olabilir. Mevlidler, dünyanın yaratılışı, insan kavramı, insanların ilişkileri, inançları, davranışları ve ahlakları gibi küresel konuları kapsar (Тажудинова, С. III. 2015: 115).

Mevlidin müzik içeriği, hadis metinlerinin ve mutasavvıf şairlerin dini konularda bestelediği özel manzum metinlerin okunmasına indirgenmiştir. Bu tür ilahilere naşid denir, ezgisel temeli, “ev” mevlidi sınırları içinde, türkülerin ezgileridir (Абдулаева, М. III. 2019: 345).

Dağıstan bilim adamları, Kuran ve hadislerden Peygamber'in hayatı ve çalışmaları hakkında öncelikle onun ahlakının, karakterinin ve davranışının tüm özünü içeren bilgi almışlardır. Bunu takiben Dağıstanlı bilginler, yukarıda bahsettiğimiz manzum metinlere ek olarak, Peygamber'in biyografisini incelemişlerdir. Peygamberin hayatının her aşamasını ayrıntılı bir şekilde açıklayan bu tarz biyografilerin en erkeni İbnu İshak'ın "Sıretü'n-nebiyi" adlı eseridir. Bu konuda çalışmalarıyla en önde gelen isimler Miatli'den Omargadzhi, Inho'dan Aligadzhi, Bagini'den Shuaib-apandi ve daha birçoklarıdır (Гаджилова, III. М. 2014:140).

Avar dilindeki mevlitleri araştıran S. M. Khaibullaev, “Hacimleri, yaşamsal materyalin kapsamı bakımından, mevlitlerin derecelere ayrıldığı söylemiştir: Mevlit-akbar çok büyük bir mevlittir, mevlit-kabir büyük bir mevlittir, mevlit-sağır küçük bir mevlittir”. “Bütün mevlitler, destansı, lirik yönü olan manzum eserlerdir. Âlimler bilgilerin daha kolay ezberlenmesi için manzum formları tercih ettiler. Mevlitler sözlü icraya yönelik olduğundan büyük metinleri ezberlemek gerekliydi ve bu da metnin belirli kafiyelerle, zengin asonans ve aliterasyonlarla ritmini kolaylaştırıyordu. Metnin yüceliği, telkin edilebilirliği, dinleyicilerin zihinleri ve kalpleri üzerindeki etkisi şiirsel yollarla daha iyi elde edilebilir (Акамов, А. Т. 2012: 187).

Öncelikle Arap-Müslüman ilim ve kültürünün kurucusu Obodlu Avarya Şaban-kadı'nın (1608-1668) Salam bin Zeyd'in "Vafat rasulullah" kasidesi hakkındaki şerhine dikkat edilmelidir.

Avarların en eski bilim adamı-egitimcisi ve Kudutli'den Muhammed'in (1652-1717) öğretmeni olan Obod'dan Sha'ban kendisinden sonra bu çalışmayı bırakmıştır. Ancak şimdiye kadar bu çalışma genel okuyucunun elinde için mevcut değildir, dahası, bilimsel çevrelerde bile bilinmemektedir.

Avar bilginleri, Obod'dan Şaban'ın, Kudutli'den Muhammed'in Avar yazılı edebiyatının kurucusu olduğuna inanırlar. Bu, Avar yazılı edebiyatının kurucusu olan Kudutli'den Muhammed'in sanatsal bilincinin oluşumunun, Peygamber imajına çok dikkat edilen Arap-Müslüman edebiyatının etkisi altında gerçekleştiğini söylememize izin verir. Örneğin Khaibullaev, Miatli'den Omargadzhi'yi Avar manevi literatüründe mevlidin kurucusu olarak kabul eder. Yerel edebiyatta bu türün doğuşu ve gelişimi için verimli bir zemin yaratmada Dağıstan bilim adamlarından oluşan bir bilim tabakasının rolü yadsınamaz. Elbette, bazı alimlere göre “Fazail al-Khabib” (peygamberin (s.m.) erdemleri) adlı eseri yazan Abubakar Aymakinsky'nin kişiliğini not etmek gerekir, ancak bu gerçek hala keşfedilmemiştir. İlk olarak Ebubekir'in kendisi hakkında

kaleme aldığı bu eseri yazarken hangi taslağı kullandığını öğrenmek isterim. Unutulmamalıdır ki, Magomed Karakhsky'nin mirası arasında, İmam Şamil döneminde insanların toplanıp mevlid icra ettiğini doğrulayan bir el yazması korunmuştur. Avar manevi edebiyatında Mevlid türünün daha az ilerlemeyen gelişme eğiliminin Sovyet döneminde de izlenebileceği söylenmelidir. Halkın asırlık manevi kültürünü koruma arzusu, siyasi tutumlara üstün geldi ve söz konusu edebi türün yoğun yeraltı gelişimine katkıda bulundu. Sovyet döneminin bu yönünün en önemli temsilcilerinden biri Gerge-billi Dalgat'tır (1884-1984) (Ш. М. Гаджилова, 2014: 141).

Ali-Gadji'nin Mevlid'i, Peygamber'in cömertlik, nezaket, karşılık verme gibi yüksek insani niteliklerinden bahseder. Avar şairinin "Mevlid" kahramanı, her şeye sahiptir. Ali Gadji'nin mevlidinde Peygamber'in faziletleri arasında, ilimlerdeki engin bilgisi ve çok yönlü bilgisinin şaşırtıcı derinliği de ele alınır. Aynı zamanda Mevlid'deki sanatsal abartı araçları sihir veya büyü olarak algılanmaz. İnsanlar, Allah'ın Elçisi olan Peygamber'in doğüstü güçlerle donatılmış, her şeye gücü yeten bir kişi olması gerektiğini kabul etmektedirler. O, sıradan insanlardan daha üstün, alışılmadık derecede akıllı, güçlü, eğitilmiş ve güzel olmalı. Böylece manevi şiirin en yaygın ve en çok saygı duyulan türlerinden biri olan mevlid, yüzyıllar boyunca Müslümanların ahlaki, estetik ve sanatsal ihtiyaçlarını karşılamıştır. Hz. Muhammed'in Mevlid'deki imajını yaratmak için Inho'dan Ali-Gadji, acıklı bir üslup, duygusal açıdan zengin kelime dağarcığı, canlı metafor, abartı ve sembolizm kullanır. "Mevlid" in yazarı, Avar literatüründe Hz. Muhammed'in sadece ahlaki değil, aynı zamanda portre tasvirini veren belki de ilk kişidir (Тажудинова, С. Ш. 2015: 115).

Bütün bunlar Avar düşünürlerinin edebiyata, sanatsal kelimeye olan ilgisinin, tam olarak peygamber Muhammed'in kişiliğine bir itirazla başladığını kanıtlar.

Dağıstan dillerinden birinde veya diğerinde yayınlanan Mevliit metinlerinin Dağıstan halklarının diğer dillerine çevrildiği ve böylece dağlık bölgenin çok uluslu nüfusu arasında yayıldığı belirtilmelidir. Kumuk dilinde yazan ya da mevlid tercümanları arasında Erpeli'den Shikhammat-kadia, Endirey'den Nukhay Batyrmurzaev, Abusufyan Akaev, Abduraşit Arslanmurzaev, Nahmutdin Gaidarbekov, Ibnukhadzhar Nakhibashev, Endirey'li Ibragim, Nijniy Djengutay'dan Mama-hacı ve Dada-hacı ve Muhadjirhacı gibi isimler sayılabilir (Акамов, А. Т. 2012: 185).

İslam dünyasının dini önderlerinin doğuşuna adanmış dini kutlamalar da mevliitler olarak bilinmektedir. Kişilerin kamusal "durumlarına" ve kutlamayı düzenleyenlerin iradesine bağlı olarak, bu tür mevliitler ya çok sayıda cemaatin bulunduğu camilerde ya da daha dar bir çevrede- davetli akrabalar ve cemaat üyeleri arasında yapılır (Абдулаева, М. Ш. 2016: 19).

Dağıstan'da mevlidin doğuşu her ne kadar eski olsa da yeterince araştırılmadığını ve yerel edebiyatta bu türün daha sonraki dönemlerde oldukça yoğun bir şekilde geliştiğini mevliit hakkında yazılmış eserlerde görüyoruz. Mevliit türünün gelişiminin şu andaki aşamasında, Chirkey'den Said-apandi'nin kişiliği özellikle ayırt edilir. Onun yazdığı mevliitler, modern Avar manevi edebiyatının gelişiminin bir parçasıdır (Гаджилова, Ш. М. 2014:140).

Günümüzde Mevliit Okumanın Anlamı ve Önemi

Mevlidin Dağıstan toplumları arasında yayılmasını sadece kültürel küreselleşme ile değil, mevlidin tarihsel olarak mevcut olmasıyla ve İslam'da son zamanlarda Sufi eğiliminin güçlenmesiyle de ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Mevliit okumanın faydalarından pek çok ünlü alim bahsetmiştir. Es-Suyuti'nin sözlerini aktaralım: "Bu bayram bid'a-i hasen (güzel bid'at)'tir ve onu kutlayan, peygamberi yücelttiği ve doğumuna sevindiği için sevap alır." Peygamberimizin doğum gününde sevinmemiz ve Allah'a şükretmemiz, ayrıca bir araya toplanıp muhtaçları doyurmamız ve bizi Allah'a yaklaştıracak başka işler yapmamız makbuldür." Suyu-

ti ayrıca “Mevlit okunduğu her yerde melekler bulunur ve Allah’ın rahmeti ve rızası bu kimse-lerin üzerine iner.” demiştir (Акамов, А. Т. 2012: 186).

Mevlidin belli bir zorunlu prosedürü yoktur, mevlit sırasında Peygamberin hayatından çeşitli vakalar anlatılabilir, Kuran okunabilir ve hutbeler dinlenebilir. Önemli olan insanın ruhunun Allah'a itaat etmesidir (Акамов, А. Т. 2012: 184).

Mevlitler insanları Peygambere daha çok salavat getirmeye çağırır, Kuran'da şöyle denildiği gibi: “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler! Ey iman edenler! Ona dua edin ve selamla selam verin” (33:56). Allah, Peygambere dua etmemizi ve selam vermemizi gerektirdiğinden, Mevlit sırasında yapılan eylemler buna katkıda bulunur (Акамов, А. Т. 2012: 184).

Mevlit şu anda Dağıstan'daki en popüler dini uygulamadır. Bu ritüelin asıl amacı Hz. Muhammed'in yüceltilmesidir. Ritüel açık olarak çok sayıda insanın huzurunda yapılır ve İslam ümmetinin birliğini sembolize eder. Bu nedenle mevlidin camide cemaat huzurunda okunması doğaldır. Müslüman takviminin ana mevlidi, Hz. Muhammed'in doğumu ve Müslümanlar tarafından en çok saygı duyulan bayramlardan biridir (Абдулаева, М. III. 2019: 344).

Mevlitlerde okunan dini şarkılar- neşide- davetli müzisyenler tarafından Arapça ve Dağıstan halklarının dillerinde icra edilir. Dini bir ritüelin parçası olarak oluşan evrensel mevlit, bölgenin kültürel alanında varlığını genişletmiş ve yeni sosyo-politik ve aile-sosyal pratik biçimlerine dönüşmüştür. Genel olarak, bu kutlama modern Dağıstanlıların sosyo-kültürel yaşamındaki özel önemini doğrular. Dini ritüelde (resmi İslam'ın müziğe karşı oldukça çelişkili bir tutumuyla) müzikal olarak tasarlanmış içeriğin varlığı, Dağıstan halklarının geleneksel müzik türü yelpazesinin genişlemesini not etmemizi sağlar ve ses- müzikal ve tonlama- içerik sayesinde mevlidin şenlikli doğasını vurgular (Абдулаева, М. III. 2016: 20).

Dağıstan'daki dini bayramların müzik gelenekleri, dini şarkılar ve Sufi törenleri - zikirler ile ilişkilidir. Mevlid metinleri şiirsel ve çok sesli, ağırlıklı olarak erkek şarkı şeklindedir. Mevlidin ezgisel unsuru, türkü kültürünün doğasında var olan tonlama temeline dayanmaktadır. Mevlid yazan müellifler, eserlerinin makamlı okunuşunda türkü ve dinî gelenek arasındaki etkileşimi keşfetmek zorunda kalmışlardır. Böylece, mevlid törenlerinde Kur'an metinlerinin makamı mevlitlerin beyit yapılarının karakteristik melodik-ritmik yapılarıyla uyumlu okunarak mevlithan ve ilahi okuyucuları grubu arasında uygun bir organizasyon sağlanmıştır.

Son zamanlarda Dağıstan toplumunun hayatında mevlidin popüleritesini ve önemini artıran günlük dini yaşamda yeni bir tür mevlit festivalleri ortaya çıktı. Bu festivaller Rus ve yabancı sanatçıların katılımıyla konser salonlarında düzenleniyor ve büyük izleyici kitlesi topluyorlar. Tabii bu festivaller mevlidi tamamen dini bir varlık alanından yeni bir bağlama, Dağıstan Müslüman kitle kültürü alanına taşıyor (Абдулаева, М. 2013: 182).

Mevlidin popüleritesi, ona Dağıstan Müslümanlarının günlük dini hayatında istikrarlı bir konum sağladığı gibi, onu sosyo-politik düzeye de taşımaktadır. Örneğin Ocak 2015'te Dağıstan Cumhuriyeti Başkanı'nın talimatıyla ve Dağıstan Müslümanlarının Ruhani İdaresi'nin desteğiyle Mahaçkale Merkez Camii'nde genel bir Dağıstan Mevlidi düzenlendi. Düzenlenmesinin nedeni, Fransız Charlie Hebdo gazetesinde yayınlanan karikatürler ve bu haftalık gazetenin yazı kadrosuna yapılan saldırının kamuoyunda yarattığı tepki olmuştur (Абдулаева, М. 2016: 136).

Günümüz Popüler Mevlitlerinden Düğün Mevlidi

Dağıstanlıların, uygun bir mevlit düzenleme biçimi olan ve sosyal uyumu artıran arkaik uygulamalara eğilimi, Müslüman ritüelini günlük yaşamın koşullarına uyarlamayı mümkün kılan “ev mevlitleri”ni ortaya çıkardı. Ev mevlitleri, bir ailenin veya topluluğun hayatındaki

önemli olaylardan bir çocuğun doğumu, yeni bir eve taşınma, bir aile üyesinin ölümünden mutlu bir şekilde kurtulma gibi sebeplerle yapılan uygulamalardır. Böylece, hane halkı şenlikli bir şölen şeklindeki gündelik bileşenleri ve ritüele katılanlara hediyeleri içeren mevlit, dini ritüelin gündelik hayatın alanına bir "yer değiştirmesi" olmuştur. Ritüelin içeriği, ses-müzikal ve tonlama sayesinde mevlit alanına bir ev kutlaması dokunuşu getiren dini şarkılarla dolduruldu. "Ev" mevlidi kutlama şekli, İslam dünyası kültüründe gelişen kadın ve erkeğin ayrı odalara yerleştirilmesi uygulamasını gözlemler.

Çoğu zaman, "ev" mevlidi sadece erkeklere veya sadece kadınlara yapılır ve etkinliğin organizatörleri bu konuda misafirleri önceden bilgilendirir.

"Ev" mevlidi metni, dini metinleri ritüelin yürütülmesini sağlayacak düzeyde bilen profesyonel Kuran okurları tarafından okunur. Böylece mevlit, olayın gündelik hayatın uzamında ciddi bir şekilde işaretlenmesi biçimine dönüşür (Абдулаева, М. III. 2016: 20). Mevlit katılımcılarının tören sırasında seslendirdikleri şarkılar, hem Dağıstan halklarının geleneksel müziği alanında hem de İslam kültürü bağlamında bir fenomendir.

Evensel mevlidin en büyük etki alanına giren uygulama çeşidi düğün töreni olmuştur. 1990'larda masalarda alkollü içecekler bulunuyor iken günümüzde İslam'ın yasaklarını takiben bu uygulama reddediliyor. Ülkede son zamanlarda yapılan düğünlerde İslam'ın büyük etkisi göze çarpmaktadır. Davetlilere önceden düğünün alkolsüz ve danslar olmadan gerçekleşeceği haber verilir. Bu tür düğünler hem şehirlerde hem de kırsal bölgelerde yapılmaktadır. Özellikle de yüksek dağlı bölgelerde resmen kök salmıştır. Zaman geçtikçe bu tür düğünlerde Kuran okunmasına öncelik verilmeye başlanmıştır. Düğününün kutlama kısmında kadın ve erkekler ayrı salonlarda otururlar. Mevlide gelen kadınlar, vücudu tamamen kapatan elbiseler ve başörtüsü ile dini normlara göre giyinirler. Etkinliğin "içeriği", Kuran metinlerinin okunması, hadisler ve dini şarkıların çalınması ile temsil edilir. Genellikle bu tür düğünlerde geleneksel danslar yapılmaz.

Sovyet döneminde, bu tür düğünler çok nadirdi, ancak daha sonra iyi bilinen din zulmü nedeniyle var olmaktan çıkmıştır. Sovyet sonrası dönemde, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başındaki İslami canlanmanın ardından alkolsüz düğünler yapılmaya başlandı, ardından sadece alkolsüz değil, müziksiz düğünler de yapılmaya başlandı. Daha sonra düğünün tüm senaryosu kanonlara göre gittiğinde, mevlit şeklinde düğünler yapılmaya başlandı. * Neşîd, genel olarak dini bir türü, bir çeşit ilahidir; erkek vokaller tarafından solo veya koro halinde müzik aletleri eşliği olmadan icra edilir (Алимова, Б. М., & Ибрагимов, М. Р. 2016: 71).

Mevlidlerdeki naşidler Arapça ve Dağıstan'ın etnik gruplarının dillerinde okunur. Dini şarkı söyleme ustalığı tören sırasında öğrenilir. Dini yönelimli eğitim kurumlarında, dini ilahilerin performansı için özel sınıflar verilmemektedir. Aynı zamanda, dini şarkı söyleme geleneklerini aktarmanın biçimi, geniş deneyime ve uzun pratiğe sahip bir icracıdan acemi bir öğrenciye sözlü olarak uygulama tarzındadır (Абдулаева, М. III. 2015: 168).

Dağıstan Müslümanlarının müzik geleneği belli kalıpları ortaya koymaktadır. Günümüz Dağıstan Müslümanlarının müziği, yerel müzik folkloru ile yeni Avrupa kültürünün tonlama sözlüğünün birbiri ile kaynaşması sonucu hem kanonik (Arap-Müslüman) hem de hareketli, değişken bir bileşen içerir. Dağıstan'daki çeşitli kültür katmanlarının bağlantısı uzun bir kökene sahiptir. Bu kültürel yapı, Dağıstan'da İslam'ın varlığının belirli tarihsel koşullarının yanı sıra ulusal geleneklerin korunmasına yönelik genel eğilim ve İslam dünyası ile kültürel temas arzusu ile belirlenmiştir. Bu yapı, dini evrensellerin yerel özgünlüğünü belirler ve genel olarak Dağıstan'ın müzik kültürünün stilistik panoramasını genişletir (Abdulaeva, М. 2013: 184).

Dağıstan'daki mevlit düğünlerinin modern zamanlarda yaygınlaşması insanların görkemli düğün ölçeğine (özellikle yeni seçkinler bunu uyguluyor), finansal harcamalara tepkisiyle de ilişkilidir. Mevlit bu durumda mali açıdan daha erişilebilir bir biçim haline gelir. Mevlüt'te alkol, limuzin trenleri vb. uygulamaların olmamasından dolayı doğal olarak bu tar düğünlerde daha az masraf olur. Bazen yas tutan bir aile düğünü erteleyemez (veya istemez), bu durumda mevlit nikaha tek çare olur. Boşananlar ikinci evlilikte (evlilik) de bazen çalgılı ve içkili düğün yerine mevlit düğünü yaparlar (Алимова, Б. М., & Ибрагимов, М. Р. 2016: 72).

İlginç bir şekilde, Mevlid düğünleri sadece toplumun artan İslamlaşması nedeniyle değil, aynı zamanda böyle bir kutlamanın daha fazla mevcudiyeti nedeniyle popülerlik kazanmaktadır. Aslında, "düğün-mevlid" ve ayrıca Selefilere düğün yemeği (genellikle "velime" olarak adlandırılır), alkol ve enstrümantal müziğin yokluğunu, erkeklerin ve kadınların ayrı ortamda bulunmalarını öngörür. Unutulmamalıdır ki, bol şenlikli, alkollü içki içen, erkek ve kadın milli dansları yapılan, adetlere göre icra edilen sözde geleneksel düğünler tamamıyla hem Sufi hem de Selefi vaizlerin eleştiri nesnesi haline gelmiştir (Глянц, А. С. 2018: 173).

Dağıstan'ın çeşitli dağlık bölgelerindeki düzinelerce köyde son zamanlarda geleneksel tip-te düğünler yapılmamakta ve ülkenin birçok bölgesinde bu tür düğünlerin sayısı giderek azalmaktadır. Buradaki halk düğünlerinin yerini mevlidler almaktadır. Yeniliklerin başlatıcıları da din adamlarıdır. İnsanlar cemaatlerinin otoritesini başarıyla kullanmaktadır. Gerçek şu ki, yetişkin erkek nüfusun neredeyse tamamı her hafta birçok köyde Cuma namazı için toplanmaktadır. Burada namazdan sonra dükkânlarda alkol satışına veya düğünlerde içilmemesi tavsiyelerine ilişkin kararlar alınır. Ve içkiler düğünlerde kullanıldığı için, onların kesinlikle dükkanlarda tutulmaması konusunda önerilerde bulunulur (Магомедов, А. Д. 2012: 63).

145

SONUÇ

Müslüman dini takviminin bayramı olan Mevlid, Hz.Muhammed'in doğum günü ile ilişkilidir. Mevlidde genel olarak topluca Kuran metinleri okunur ve Peygamber'in hayatıyla ilgili hikayeler anlatılır. Siyer ve mevlidler Hz. Muhammed'in vefatından sonra onun bütün hayatını anlatmak için ortaya çıkmış eserlerdir. Mevlid vesilesiyle insanlar bir araya gelerek bazı nasihat ve öğütlerde bulunurlar, dini konularda bilgiler verirler, İslam'ın kurucusu onuruna toplu namaz kılar ve sadaka dağıtırlar. Bu bayramın zorunlu bir özelliği, Peygamber'i yücelten ayetlerin ve kasidelerinin okunmasıdır. Bu gelenek 15. yüzyılda kurulmuş ve yavaş yavaş İslam dünyasına yayılmıştır.

Mevlitler, 19. yüzyılın ikinci yarısına ve 20. yüzyılın başlarına, Dağıstan dillerinin giderek geleneksel öğrenme dili haline geldiği zamana kadar uzanmaktadır. Dağıstan bilim adamları, Kuran ve hadislerden Peygamber'in hayatı ve çalışmaları hakkında öncelikle onun ahlakının, karakterinin ve davranışının tüm özünü içeren bilgi almışlardır. Bu konuda çalışmalarıyla en önde gelen isimler Miatli'den Omargadzhi, Inho'dan Aligadzhi, Bagini'den Shuaib-apandi ve daha birçoklarıdır.

Mevlidler, İslam literatürün en yaygın türlerinden biridir. Şu anda mevlid, modern Dağıstanlıların günlük yaşam bağlamında aktif olarak yer almakta ve topluluk hayatındaki önemli olayları işaretleyen bir ritüel haline gelmektedir.

Mevlidin gündelik hayat bağlamında yeni bir "versiyonu", nüfusun yüksek düzeyde Müslüman kimliği nedeniyle Dağıstan'ın sosyo-kültürel alanında yaygınlaşan düğün mevlididir. Düğün mevlidi, evrensel mevlidin en büyük etki alanına giren uygulama çeşidi düğün töreni olmuştur. Düğünün ciddi kısmı şenlikli bir şölen ve dini metinlere dayanan şarkıların icrasıyla

сınırlıdır. Bu nedenle düğün mevlidi Dağistanlıların yeni kültürel önceliklerini yayınlar ve bölgedeki modern etno-kültürel dönüşümlerin bir göstergesidir. Sovyet döneminde çok nadir olan bu düğünler günümüzde bir popülerlik kazanmıştır. Bu durum insanların görkemli düğün ölçeğine, finansal harcamalara tepkisiyle de ilişkilidir.

КАУНАКЛАР

- Абдулаева, З. Э. (2011). Антропологическое пространство в исламской духовной культуре. *Исламоведение*, (2), 78-84.
- Абдулаева, М. Ш. (2011). Этнокультурная картина региона: между локально-религиозными универсалиями и масскультом (на примере Дагестана). *Известия Российского государственного педагогического университета им. АИ Герцена*, (127).
- Abdulaeva, M. (2013). Этномузыкальные Традиции в Структуре Культурной Идентичности Народов Дагестана. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 2(10), 169-191.
- (Абдулаева, М. Ш. 2015: 168). Локальные особенности сакрально-религиозных песнопений мусульман Дагестана. *Теория и практика общественного развития*, (17), 167-169.
- Абдулаева, М. (2016). Религиозный Праздник в Контексте Современных Этнокультурных Трансформаций. *Journal of Comparative Studies/Komparatovistikas Almanahs*, 38(9).
- Абдулаева, М. Ш. (2016). Мавлид в Дагестане: трансформация ритуала в контекст повседневности.
- Абдулаева, М. Ш. (2019). Религиозная песня в Дагестане: жанровые особенности, локальная специфика. *Сборник научных статей «Всероссийский конгресс фольклористов»*, 2(4), 344-350.
- Акамов, А. Т. (2012). особенности жанра мавлида в кумыкской духовной литературе. *Гуманитарный вектор. Серия: Филология, востоковедение*, (4), 184-189.
- Алимова, Б. М., & Ибрагимов, М. Р. (2016). Новые тенденции в развитии семейной обрядности народов Дагестана. *История, археология и этнография Кавказа*, (2 (46)), 69-79.
- Гаджилова, Ш. М. (2014). Генезис и Развитие Жанра Мавлид в Аварской Духовной Поэзии. *Вестник Дагестанского научного центра РАН*, (55), 138-141.
- Глянц, А. С. (2018). Принадлежность к мусульманской общности в Дагестане: анализ институтов и практик. *Антропологический форум*, (36), 154-182.).
- Ибрагимова, З. Б. (2018). Продолжение богословской полемики начала хх В. В дагестанских арабграфических сочинениях советского периода. *История, археология и этнография Кавказа*, 14(3), 34-39.
- Магомедов, А. Д. (2012). Исламские новации в современной свадьбе народов Северного Кавказа. *Исламоведение*, (3), 60-72.
- Тажудинова, С. Ш. (2015). Образ Пророка Мухаммада в «Мавлиде» Али-Гаджи из Инхо. *Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Общественные и гуманитарные науки*, (1 (30)), 113-115.

Dünden Bugüne Azerbaycan`da Mevlid Merasimi

Meleyke Memmedova*

GİRİŞ

Allah katında yeryüzüne gelen insanların en azizi, ahir zaman nebisi olan Peygamber Efendimizdir. Dinî kitaplardan sonuncusu olan Kuran-i Kerim de Muhammed Peygamber`e (s.a.s.) gönderilmiştir. Allah`ın bütün insanlardan üstün tuttuğu Peygamberimizin dünyaya gelişi de diğer peygamberlerden ve insanlardan farklı olmuştur. Ahlak, davranış, ve söylemleriyle bütün insanlık için kamil örnek olan Peygamberimizi, ümmeti ölümünden sonra da unutmamış; doğum tarihinde bir yere toplanarak onu anmış, dualar edip salavatlar okumuşlardır. Aynı zamanda onun doğumu, çocukluğu, peygamberliği vb. ile ilgili rivayet ve hikayeler anlatarak onu saygı ve sevgiyle anmışlardır. Zaman geçtikçe Peygamberimizin doğum günü daha da coşkulu olarak kutlanmış, tören ve merasimler yapılmıştır. Bu törenlere de “Mevlid” ismi verilmektedir. Mevlid kelimesi, Arapça bir kelime olup sözlüklerde; “doğum, doğma, doğum yeri, insanın doğduğu yer, Hz.Muhammed`in doğumunu, hayatını anlatan mesnevi, bu mesnevinin okunduğu dinî tören” anlamlarına gelmektedir.

147

İslamî Türk edebiyatında müstakil bir edebi tür olarak bilinen mevlid, Hz. Muhammed`in doğum gününde yapılan kutlama merasimlerine, bu merasimlerde okunmak üzere yazılan ve bestelenen manzum şeklindeki edebi metinlere verilen isimdir. Arapça “doğmak”, “doğum zamanı”, “doğum yeri” anlamındaki “veladet” kelimesinden türeyen mevlid, zaman içinde bu türdeki eserlere verilen ortak bir isim haline gelmiştir. “Peygamberin doğum günü” anlamına gelen mevlidin Türkiye`de halk arasında “mevlit, mevlüt, mevlüd”, Azerbaycan`da “mevlid, möhlüt, mövlud, möölüd, mövlidiye” şekilde de kullanıldığı görülmektedir. Edebi bir terim olarak “mevlid”, Muhammed Peygamber`in doğumunu, hayatından kısa pasajları, mucizelerini anlatan mesnevi tarzındaki metinlerin tümüne verilen addır. Bu türün en tanınmış örneği, Süleyman Çelebi`nin 15. yüzyıl başlarında kaleme aldığı “*Vesiletü`n Necat*” (Kurtuluş Vesilesi) adlı Türkçe manzum eseridir. Söz konusu eserin yazma nüshaları genellikle “Mevlid”, veya “Mevlüd” başlığını taşıdığından, bu isimlerle bilinmektedir. Türkçe olduğu gibi Arapça, Azerbaycan Türkçesinde, Kürtçe, Arnavutça, Avarca vb. dillerde de mevlidler yazılmıştır.

Mevlid Dünden Bugüne

Rebbi`ül-evvel ayının on ikisinden on yedisine dek bütün dünya Müslümanları Hz. Muhammed`in mevlidini kutlamaktadır. İslam`ın ilk yıllarında mevlit törenlerinin yapılma geleneği yoktu. Ne Peygamberimizin sağlığında ne de Raşidi halifelerin zamanında onun doğum günü kutlanırdı. Tarihi kaynakların verdiği bilgiye göre, ilk mevlit merasimini Mısır`da hakimiyet sürmüş Fatimîler sülalesinden (909-1171) olanlar gerçekleştirmişlerdir. O zamanki merasim sa-

* Doç. Dr. AMEA Folklor Enstitüsü Mitoloji Bölümü, Bakü/Azerbaycan, melikememmed@gmail.com_ ORCID NO: 0000-0001-7714-4668

dece sarayın ileri gelenleri tarafından yapılırdı. Fatimiler, Hz. Ali'nin (a.s.) ve Hz. Fatıma'nın (a.s.) da mevlit merasimini yapmışlardır. Sonraları, meşhur fatih Selaheddin Eyyubi'nin eniştesi, Erbil Atabeyi Melik Müzefferüddin Gökböri, bu geleneği devam ettirerek mevlitlerin yapılmasını emretti (1207). Mevlit kutlamalarına, hükümdar ve saray adamları dışında, din alimleri, hatipler ve halktan kimseler de katılıyordu. Erbil'den sonra Mekke, Medine gibi büyük şehirlerde de Peygamberimizin mevlit geleneği yaygın şekilde yapılmaya başlandı. Osmanlı sultanları arasında ise mevlidi ilk defa bayram gibi kutlayan Sultan III. Murat olmuştur. 1588 senesinden başlayarak mevlit merasimleri önceleri Ayasofya camisinde, daha sonraları ise Sultan Ahmet camisinde halkın katılımıyla organize edildi. Mevlit merasiminin başında Kuran-i Kerim'den âyetler okunur, sonra güzel sesi olan hatipler sırayla minbere çıkararak Peygamberimizin doğumunu tasvir eden şiirler (mevlitnameler) okurlardı. Sultan ayânlara (sarayın ileri gelenlerine) hediyeler bağışlar, cemaate de Medine'den gelen hurma dağıtılırdı. Böylece mevlit geleneği günümüze kadar devam ederek gelmiştir.

Peygamberimizin mevlidi dünyanın çeşitli ülkelerinde, aynı zamanda Azerbaycan'da da yaygın olarak kutlanmaktadır. Hatta Azerbaycan'da sadece Peygamber Efendimiz için değil, Şia (Caferi) mezhebine mensup Müslümanlar tarafından Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'nın, İmam Hüseyin'in ve İmam Mehdî'nin de mevlitleri yapılmaktadır. Sünni cemaat içinde Peygamber Efendimiz için yapılan mevlit geleneği yaygınken, Şia cemaat arasında da Hz. Ali, Hz. Fatıma ve imamlar için yapılan mevlitler ön plana çıkmaktadır. Günümüzde ise denilebilir ki artık hemen hemen Azerbaycan'ın her yerinde hem Peygamber Efendimiz hem de diğer din büyüklerimiz ve imamlar için mevlitler yapıldığı görülmektedir. Sünniler arasında Hz. Muhammed Peygamberin doğum günü, rebî'ül-evvel ayının on ikisinde kutlanmaktadır. Şialar ise bu kutlamayı, farklı rivayetlere dayanarak rebî'ül-evvel ayının on yedisinde yapmaktadırlar. Artık son zamanlarda mezhepler arasında yakınlaşma sağlamak amacıyla bu iki tarih arasındaki zaman dilimi "Vahdet Haftası" olarak ilan edilmiştir. Böylece mevlit geleneği bir hafta devam eden etkinliklerle kutlanmaktadır.

Bilindiği gibi Azerbaycan yetmiş sene Soyetler Birliğinin idareciliği altında olduğu için çoğu dinî törenlerin yapılması yasaklanmıştı. Buna rağmen köy yerlerinde, camilerde, önemli dinî günler gizli de olsa yaşatılmaya çalışılmıştır. Camilerde, mescitlerde cemaatin toplanamadıkları zamanlar ise en azından evlerde önemli günler büyük ailelerce kutlanmış, dinî sohbetler edilmiş ve o günün anısına yemekler yapılarak kokular saçılmış, konu komşuya ihsanlar dağıtılmıştır. Mevlid geleneği de ta eskiden beri böylece süregelmiştir. Mevlid kandillerinde insanlar evlerinde o günü yaşamış; Peygamberimizi anmış, onunla ilgili hikaye ve rivayetleri çocuklarına anlatmış; helva gibi tatlılar, pilav gibi yemekler yaparak bir sofraya toplanıp o günü anarak Peygamberimize dualar, salavatlar okumuşlardır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ise özgürlüğüne kavuşan Azerbaycan halkı giderek dinî günlerini ve törenlerini camilerde daha geniş kitlelerle ve daha etkin bir şekilde kutlamağa başlamıştır. Araştırmalarımız sonucunda elde ettiğimiz verilere göre, günümüzde Azerbaycan'ın hemen hemen her ilinde mevlid törenleri yapılmaktadır. Sünni cemaatin daha yoğun bir şekilde yaşadığı bölgelerde özellikle Şeki-Zagatala yöresinde (Şeki, Gah, Zagatala ve Balaken) daha çok Peygamberimizin mevlid töreninin hem camilerde hem de evlerde merasim şeklinde yapıldığı görülmektedir. Şia cemaatinin olduğu bölgelerde, özellikle İmişli'de kaynak kişilerden Memiyeva Ülviye'nin (KK11) verdiği bilgilere göre ise sadece Peygamberimizin değil, Peygamberimizin kızı Fatıma-yı Zehra ve eşi Hz. Ali ile imamlarımızın da doğum günleri anılmakta; camilerde dualar, medhiyeler okunmakta; salavat ve zikirler yapılmakta; dinî sohbetler dinlenmekte; ihsan olarak da çay sofrası açılmaktadır. Aynı durum şia cemaatinin olduğu

Lenkaran bölgesi için de geçerlidir. Güney Azerbaycan`da yaşayan ahalinin çoğunlukla şia olmasından dolayı folklorbilimci olan araştırmacılardan (KK1; KK3; KK5) aldığımız bilgiye dayanarak diyebiliriz ki Güney Azerbaycan`da mevlid törenini yapanlar daha çok sünnî cemaat olan Urmîye ve Kürtlerin yaşadığı Batı bölgesidir. Anlaşılan o ki zamanla değişen rejimle, cemaatin dinî vecibeleri yerine getirmesinde ve kutlamalarında tarikatların ve mezheplerin etkisi büyük olmuştur. Sünnî cemaatin yaşadığı bölgelerde mevlid merasimi yapıp Peygamberimize olan sevgi dile getirilirken, şia cemaatin yaşadığı bölgelerde de daha çok Muharrem ayı, 12 imamın doğum ve ölüm yıldönümleri, Hz. Ali ve eşi Hz. Fatma'nın doğum günleri gibi özel günlerde bu etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Bu törenlerde toplanan insanlara hediyeler verildiği gibi mersiyeler ve şiirler okunmakata, hikaye ve rivayetler anlatılmaktadır. Güney Azerbaycanlı Kerimli Merzem'in (KK7) verdiği bilgiye göre, mevlid okutan kişi maddi durumuna göre sofraya açabilir; pilav, çeşitli meyvalar veya sadece çayla şeker, hurma vb. ikram edebilir. Güney Azerbaycanlı folklor araştırmacısı Ehed Ferehmeni (KK5), Güney Azerbaycan`da da mevlid merasimlerinin kutlandığını belirtmektedir. En etkin olarak Peygamber Efendimizinkinin, İmam Zaman'ın ve Hz. Ali'nin mevlidinin yapıldığını vurgulayan kaynak kişi, diğer imamlar için de mevlitler düzenlendiğini fakat bunlar kadar geniş bir şekilde kutlanmadığını belirtmiştir. Mevlid merasimi kime yapılıyorsa, ona medhiyeler okunduğu ve törenin sonunda şerbet, tatlı vb. ikramlar yapıldığı da görülmektedir. Folklor araştırmacısı Alirza Serrafi'nin (KK3) söylediğine göre Güney Azerbaycan'ın ahalsinin çoğunluğu şia olduğundan dolayı Peygamber'in mevlidini eskiden yapmazlar. Sadece az sayıdaki sünnî kesim tarafından icra edilmiştir. Son zamanlarda bayanların "Mövlidiye" adıyla merasim organize ettiğini, kaval çalarak kendi aralarında medhiyeler söylediğini belirtmektedir.

149

Mevlid Merasiminin Yapılışı:

En yaygın anlamıyla mevlid, Peygamberimizin (s.a.s) doğum tarihine verilen özel isimdir. Hicri takvimle her Rebi'ül-evvel ayının 12'sinde Türk-Müslüman aleminde bu önemli gün inanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Genellikle mevlid törenleri "Mevlid Kandili"nde, Peygamberimizin doğum gününde yapılsa bile Azerbaycan'ın birçok bölgesinde farklı özel günlerde, kısmen Ramazan ayında (oruçlukta) da yapıldığı bilinmektedir. Kaynak kişilerden alınan bilgilere göre Peygamber Efendimiz için yapılan mevlid töreni, Rebi'ül-evvel ayında; çeşitli amaçlar için yapılan mevlidler ise kişilerin niyetlerinin gerçekleştiği -bir bebeğin doğumundan sonra, yeni bir eve taşındıkta, askere gidip döndüğü günlerde, hastalar iyileştiğinde, çocuklar iyi bir üniversite kazandığında vb. bu gibi- özel günlerde yapılmaktadır. Bu günlerde akrabalar, komşular toplanır; yemek sofrası açılır, mevlid töreni yapılır. Bu çeşit mevlid töreni, herhangi bir niyetin gerçekleşmesi sonucu yapılarak dualar okunmasıyla, ihsan verilmekle, Allah'a şükürler yapılarak gerçekleştirilir. Bu tür niyet mevlidleri, kişinin tercih ettiği günlerde yapılır. Hem Peygamberimiz, hem çeşitli niyetler için yapılan mevlidlerin yapılışı ve orada söylenen ilahiler, okunan dua ve zikirler bakımından benzerlik gösterir. İmamlar ve din büyüklerimiz için yapılan mevlidlerde ise daha çok yapılan şahıslara uygun dua ve zikirler okunur, hikaye ve rivayetler anlatılır, Kur'an okunarak hepsinin ruhlarına Fatihalar bağışlanarak anılır. Türkiye'de yapılan mevlid törenlerinden "Bebek Mevlidi"nde, bahirler arasında okunan ilahiler, çocuk ve anneyle ilgili olmaktadır. Peygamberimiz için yapılan mevlidlerde ise daha çok Peygamberimizle ilgili ilahilere ve dinî rivayetlere yer verilmektedir. Azerbaycan`da özellikle Şeki-Zagatala bölgesinde yapılan mevlid törenleri ise folklorbilimci Leman Süleymanova (2017, s. 118; 2019, s. 114) ve ilahiyatçı Rövşen Memmedov (KK10) ile kaynak kişilerden İsrailova İlşad'dan (KK6) elde edilen bilgilere

göre hem çeşitli niyetler için okutulan hem de Peygamberimiz için yapılan mevlitler, yapılış ve ritüeller bakımından aynıdır. Sadece bu mevlitlerin icra edildiği zaman açısından farklılık göstermektedir. Nitekim dilek, niyet ve özel günler için olan mevlidlerin zamanını yapan kişi belirlerken Peygamberimiz için olan mevlidler, genellikle Peygamberimizin doğum günü ve doğum ayında icra edilmektedir.

Camilerde veya evlerde yapılan mevlid merasiminde, yemek sofrasının ya da çay sofrasının çeşitliliği, mevlidi yapan kişinin maddi durumuna göre değişmektedir. Genel olarak şerbet, süt, çay gibi ikramların yaygın olduğu görülmektedir. Bazen katılımcılar da gelirken birşeyler getirebilirler. Hatta köy cemaati, aralarında para toplamak suretiyle ortaklaşa bir mevlid de yapabilirler. Bu, kişilerin tercihine bağlıdır. Önemli olan bu geleneği devam ettirmektir. Maddi durumun bahane edilmesi hoş karşılanmaz. Sadece hurma ve çay sofrası da açılabilir. Özellikle mevlid geleneğinin hep yaşandığı Kuzey-Batı bölgesinde yılda en az bir kez yapılmasının gerektiğinin önemi vurgulanmıştır (Süleymanova 2017, s. 218). Şeki yöresinde anlatılan rivayete göre, Peygamberimiz doğarken Emine anamıza Allah tarafından şerbet gönderildiği ve yeni doğan çocuğun son nebi olmasından dolayı muştulayanların noğul (şeker) vermesi, etrafın nura gark olmasının simgesi olarak da mum yakılması mevlidlerin vazgeçilmez üçlüsü haline gelmiştir; yani şerbet, mum, şeker mevlit sofralarında mutlaka olması gereken nimetlerdendir (*Şeki Folkloru Örnekleri*, 2014, s. 269). Fakat ister eskiden, isterse de günümüzde yapılan mevlid törenlerindeki ikramların çokluğunun veya azlığının maddi durumla ilgili olduğu anlaşılmıştır.

Mevlide çağrılan kişilerin sayısı da töreni organize eden ev sahibinin maddi durumu ile ilgilidir. Yüz kişi de katılabilir, daha az kişi de. Hatta maddi durumu iyi değilse kendi ailesi içinde de yapılabilir. Bir çay sofrası bile ihsan niyetine geçmektedir (KK2; KK6). Önemli olan zikirler ve dualar edilmesi, Peygamberimizin anılmasıdır. Hatta Prof. Tahire Memmed'in (KK8) verdiği bilgiye göre, eskiden Nahçıvan'da Sovyet rejimi zamanı sadece bazı aileler kendi içinde o günü anarlarmış. Kendi annesinin yaptığı gibi folklor ve kültürümüze bağlı olan birçok kişi evinde yemek yaparak koku çıkarır; dualar, salavatlar, zikirler okur; komşulara yapılan pilavdan ihsan olarak ikram edilirdi. Nahçıvan, özellikle Nahçıvan'ın Ordubat ili ve köyleri, her zaman dinî merasimlerine, gelenek ve kültürüne en zor zamanlarda bile sahip çıkması yönü ile bilinmektedir. Yine kaynak kişilerden (KK4) aldığımız bilgilere göre, Ordubat'ın köylerinde de mevlid merasimleri yapılmaktadır. Nahçıvan'da şehir camilerinde de son zamanlar mevlidler yapılmaya geleneğinde canlanma görülmektedir (KK12).

Azerbaycan'ın Kuzey-Batı bölgesinde mevlid geleneği yüz yıllardır devam ediyor. Sovyet rejiminin en katı olduğu dönemlerde bile en yaşlı dindar kişiler köyden uzakta ormanlarda ve köy gibi yerlerde böyle törenleri organize etmiş, mevlid geleneğini yaşatmaya çalışmışlardır.

Kaynak kişilerin (KK10) verdiği bilgiye göre Zagatala bölgesinde Peygamberimizin (s.a.s) doğduğu tarihle birlikte insanlar oğlunu askere uğurlarken, askerden geldikde, çocuğu üniversiteyi kazanınca, ağır hastalıktan ve ameliyattan sağ-salim kurtulduğunda, yeni eve taşındıkta veya ev aldıkta, bir şeyi istedikte, diledikte vb. durumlarda da mevlid törenleri yapılmaktadır.

Zagatala'da mevlid törenlerinde genellikle Süleyman Çelebi'nin yazmış olduğu Mevlid okunuyor. Bununla beraber Yunus Emre'nin, başka Allah dostlarının şiirleri de ilahi şekilde okunmaktadır. Türkiye'de mevlid makamla okunurken Zagatala'da ise koro şeklinde ve hızlı okunmaktadır. Genellikle ise 5-6 kişi katıldığı korolar en az üç kişiden oluşur. Yerli ahali çocukluk yıllarından mevlid törenlerine katıldıklarından ve okunan ilahi bahirlerini kısmen ezbere bildikleri için onlar da okuyanlara sesleri ile eşlik ederler.

Mevlid töreninin girişinde İmam olan kişi ev sahibinin arzu ve dileğini dile getirdikten sonra niçin mevlid okuduklarını açıklar. Daha sonra hocalardan bir kişi Kuran-i Kerim`den kısa aşır okur. Sonra toplu halde 100 defa “La ilhe illallah” zikri çekilir. Ondan sonra Yunus Emre`den ve diğer Hak dostlarının şiirlerinden ilahiler okunur. Daha sonra ise Kuran-ı Kerim`den tekrar kısa aşır okunur. Süleyman Çelebi`nin Mevlid eserinden çeşitli bahirler okunur. İmam mevlidin önemini açıklar, Peygamberimizin (s.a.s) hayatıyla ilgili bilgiler verir. Ardından “Ey Huda`dan lütfü ihsan isteyen” diyerek “Tevhid bahri” ve “Vasiyet” okunur. Bu bahir okunduktan sonra Süleyman Çelebi`nin ruhuna Fatiha okunup bağışlanır. Hemen ardından “Viladet bahri”, “Merhaba bahri” ve en sonda tekrar Kuran-ı Kerim`den bir aşır okunur. Son olarak uzunca bir dua okunur.

Viladet bahrine geçmeden önce şerbet hazırlamak için şeker, su veya süt, bazen de bal karıştırılarak tatlı şerbet hazırlanır. Mevlid`in duası da bittikten sonra şerbet dağıtılır. Daha sonra yemek sofrası hazırlanır.

Zagatala`da Avar dilinde *Mustafa Mevlidi* de okunur. Zagatala-Balaken bölgesinde okunma şekli ile hemen hemen aynıdır. Şeki`de, Gebele`de mevlit okuma üslubunda ve bölümlerin sıralamasında farklılıklar olsa da benzerlikler vardır. Bununla beraber Kuzey illerinde (Guba, Gusar vb.) de mevlid geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Fakat Azerbaycan`da Zagatala ve Şeki yöresinde, diğer bölgelere göre daha çok yaygınlık kazanmıştır. Ağdaş yöresinde ise sadece Peygamberimizin (s.a.s) doğum gününde mevlid töreninde okurlar ve daha sonra hazırlanmış şerbet köy ahalisine dağıtılır. Guba ilinde de Peygamberimizin anadan doğduğu günde ve yeni eve taşındıkta, ev satın aldıkta mevlid merasimi organize edilmektedir. Gebele ilinde ise genel olarak kadınlar arasında mevlid töreni yapıldığı kaynak kişilerin verdiği bilgilerden malumdur (KK10).

Mevlid merasimi Balaken, Zagatala, Gah yöresinde diğer dinî törenlerden hem yaygınlığı hem de kendine has özelliği ile farklılık göstermektedir. Balaken ve Zakatala bölgesinde mevlit törenini yapmayan her hangi bir aileye veya sülaleye rastlanmaz. Bu yörelerde gerçekleştirilen mevlid merasiminde Yunus Emre`den “ilahiler”, ardından mevlid duası okunur. Mevlide katılanlara şerbet ikram edilir. Şerbet, süte şeker yahut bal karıştırılarak elde edilebildiği gibi bazen de yalnızca suya şeker karıştırılarak hazırlanır. İçilen şerbetin cennetdeki ab-i kevser ve zemzem suyu gibi kutsal olduğuna inanılmaktadır. Duadan sonra ev sahibi önce el yıkamak için su getirir, sofraya açar; helva ile çay, sonra ise yemek ikram eder. Bu bölgenin sevimli yemeği olan çığırtma, balkabaklı fasulyeli pilav yahut kenarlarına nakış yapılan hengel pişirilir. Böyle dinî törenlerde verilen ihsan ve ikramların Allah yolunda verilen sadaka yerine geçtiğine inanılmaktadır (*Azerbaycan Folklor Antologiyası*, 2005, s.35).

Azerbaycan`ın diğer yörelerinden farklı olarak Şeki`de yapılan mevlidde dünyanın nurla kaplanmasının simgesi olan mumun yakılmasıyla beraber mevlidin sonunda bir takım dileklerin gerçekleşeceğine inanılan ritüellerin de yapıldığı görülmektedir. Halk inançlarını öğrenmek açısından da bu ritüeller önem arz etmektedir. Folklorbilimci ve araştırmacı Doç. Leman Süleymanova`nın (2017, s. 121) topladığı bu inaçlardan bazılarını örnek verebiliriz: Şeki yöresinde yapılan mevlid sonrasında, mevlid sofrasının örtüsünü çocuğu olmayan kadının veya evlenmeyen kızın başına silkelemekle kadının çocuğu olacağına, kızın da evleneceğine inanılır. Bu ritüel, niyet edilen kişiden habersiz ansızın yapılır. Dilekleri gerçekleştiği takdirde seneye kendilerinin de mevlid yapacaklarına niyet edilir. Başka bir ritüelde ise çocuğu olmayan kadına ve evlenmesi istenilen kıza sorfada arta kalan prinçten 7 adet alınarak yedirilir. Aynı zamanda çocuğu olmayan kadına, mevlidde yakılmış mumlardan üçünü yediriyorlar ki çocuğu olsun. Yakılan mumlardan kiminki çabuk yanıp biterse ömrünün kısa olacağına inanılır. Kimin mumu da tam yanmayıp

sönerse, kalan kısmını niyet turarak eve götürür ve dileği gerçekleştiğinde seneye mevlid töreni yapacağını vaad eder.

Mevlid törenleri camilerde veya evlerde genellikle erkekler arasında yapılıyor olsa da bayanların da kendi aralarında bu töreni icra ettikleri görülmektedir. Özellikle Bebek Mevlidi'ni bayanlar daha çok kendi aralarında yaparlar. Erkeklerin evlerde toplanarak yaptıkları mevlidlerde içiçe iki odanın birinde erkeklerin, diğesinde ise bayanların oturup mevlidi dinledikleri de görülmektedir. Böyle durumlarda sesin iyi gitmesi için ara kapı açık bırakılır. Bazen de içiçe oda imkanı olmadığı zamanlarda büyük bir oda perde ile ikiye ayrılmak suretiyle merasim gerçekleştirilir. Bu tür törenlere kadınlar sadece dinleyici gibi katılabilir ve kendi seslerini duyuramazlar. Merasimin uzun veya kısa sürmesi ise katılımcıların hevesine, sıkılıp sıkılmamasına bağlıdır (KK2; KK13).

Bazı İslam âlimleri mevlit merasimlerinin yapılmasını günah ve bid'at olarak değerlendirse de pek çok âlim de mevlit törenlerinde yapılanların dinî inaçlara ters düşmediğinden dolayı haram olmadığını beyan etmişlerdir. Bilakis mevlit merasimlerinde Hz. Muhammed'in faziletleri ve İslam'ın mahiyeti anlatıldığı için böyle geleneklerin yaşatılması, söz konusu mevlitlerin yapılmasının ve onlara katılmasının sevap olduğu kanaati üzerinde durulmuştur.

Tarih boyunca çeşitli mevlidnâmeler kaleme alınmıştır. Sadece Türk dilinde 60'tan fazla mevlid metninin varlığı bilinmektedir. Bunların en meşhuru Şeyh Edebali'nin soyundan olan Süleyman Çelebi adlı şair tarafından XV. yüzyılın başlarında Türkçe yazılmış olan "Vesilet'ün-Necat" (Kurtuluş Vesilesi) adlı mevlitnamedir. Hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da yapılan mevlit merasimlerinde Süleyman Çelebi'nin mevlitnamesinin büyük bir kısmı makamla okunmaktadır. Okunan metin altı bölümden oluşmaktadır. Her bölüm farklı bahirler (makamlar) üzerine ifa edilmektedir. Tevhit, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması, Veladet, Merhaba, Mirac, Münacaat olarak adlandırılan bahirlerin okunuşunda sabâ, hicaz, rast, uşşak, hüzzam vb. farklı makamlar tercih edilmektedir. Mevlitname'nin başında ve bölümler arasında Kur'an'dan tilavet yapılır. Okunacak mevlidin hacmine göre mevlid birkaç kişi tarafından sırayla okunur. Süleyman Çelebi mevlidi, XVII. yüzyılda Bursalı Sekban adlı bestekar tarafından bestelenmiştir.

Hangi niyetle ve kimle ilgili olarak okutulursa okutulsun mevlid geleneğinin sürdürülmesi, kültürel ve dinî değerlerimizin yaşatılması açısından son derece önemlidir. Bu gelenek, örf ve adetlerimizin devamına katkıda bulunduğu gibi insanlar arsındaki sevgi, saygı ve sosyalleşmeyi kuvvetlendirmesi açısından da yararlı bir etkinliktir. Bizi biz yapan değerlerimize, zengin kültürümüze sahip çıkıp yaşatmak, Türk olma övüncüyle atalarımıza ve yeni nesillere olan görevimizi yerine getirmek açısından da büyük bir anlam ifade etmektedir.

Mevlid`de Okunan Metinlerden Parçalar

Her bir bahirden sonra Peygamberimize cemaat halinde yüksek sesle salavat getirilir. Aralarda ise Kaside-yi Bürde'den aşağıdaki beyit nakarat olarak okunur.

Mevla Ya Salli hayril halgi kullihimi

Ala Habibike hayril-halgi kullihimi

Ey Hudadan lütfü ihsan isteyen,

Mevlid-i pâk-i Resulullaha gel...

Cennet içre huri gilman isteyen

Mevlid-i pâk-i Resulullaha gel...

Ol Resulun doğduğu Şeb bigüman,
Leyla-i gadre müŐabihdir heman,
Tapmag istersen cehennemden aman,
Mevlid-i pâk-i Resulullaha gel...

Zât-ı pâk-i cân-ü dilden dinle sen,
Mehz-ı nûr Haggdır ol zât-i hesen,
Olduğunca dünya sağ-ü esen,
Mevlid-i pak-i Resulullaha gel...

Meclis-i mevlüdde ey vali müdam,
Ol Resule kıl selat-u selam,
Cenneti-alada istersen makam,
Mevlid-i pâk-i Resulullaha gel...

Fikr edib dünyadan elbet göçmeyi,
Cennete ahir sıratdan geçmeyi
Höviz-i Kövserden dilesen içmeyi,
Mevlud-i pâk-i Resulullaha gel...

TEVHİD BAHİRİ

Allah adın zikr edelim evvela
Vacib oldur cümle işde her gula.

Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi asan eder Allah ona

Allah adı olsa her işin başı
Hergiz ebter olmaya onun sonu

Her nefesde Allah adın de müdam
Allah adıyla olur her iş tamam

Bir kez Allah dese aşk ile lisan
Tökülür cümle günah misl-i hazan

İsm-i pakin pak olur zikr eyleyen
Her murada erişir Allah deyen

Aşk ile gel imdi Allah deyelim
Derd ile göz yaş ile eh edelim

Ola kim rahmet kıla ol padşah
Ol kerim-ü ol rehim-ü ol ilah

Birdir ol, birliyiine Őekk yohdurur
Gerçi yanlış söyleyenler  ohdurur

Cümle-alem yok iken ol var idi
Yaradılmışdan gani Cabbar idi

Var iken O, yok idi ins- melek
Arş-u farŐ-u ay- gün hem nuh felek

Sun' ile bunları O, var eyledi
Birliyiine cümle igrar eyledi

Gdretin izhar edib hem ol Celil
Birliyiine bunları kıldı delil

"Ol!" dedi bir kere var oldu cahan
"Olma!" derse, mahv olur ol dem heman

Bes Muhammeddir bu varlıŐa sebep
Sıdg ile onun rızasını gl talep

154

VASIYET

Ey azizler, işde baŐlarıg sze
Bir vasiyet kılarıg illa size

Ol vasiyet ki dilerem her kim tuta
MŐk kimi gohusu canlarda tüte

Hagg-Teala rahmet eyleye ona
Kim meni ol bir dua ile ana

Her kim ki diler bu duada buluna
Fatiha ihsan ede men Süleyman guluna
El-Fatiha

Mevlidi-Şerif'in yazarı merhum Süleyman Çelebi Hazretlerinin ruhu için ve bu satırları okuyan, dinleyen, okumasına sebep olanlardan ahirete g  eylemiş yakınılarının ruhu için "El-Fatiha" denir ve herkes Fatiha suresini okuyup baŐıŐlar.

VİLADET BAHRİ

Amine Hatun Muhammed anası
Ol sedefden doŐdu ol dürr danesi.

 unki Allahdan oldu hamile
Vakit erişdi hafta ve eyyam ile.

Hem Muhammed gelmesi oldu yegin
Çok alametler belirdi gelmeden.

Ol Rebiul-evvel ayın neçesi
On ikinci gece isneyn gecesi.

Dedi gördüm ol habibin anası
Bir eceb nur kim, güneş pervanesi.

Berg vurub çıhdı evimden nagehan
Göylere dek nur ile doldu cahan.

Göyler açıldı ve feth oldu zülem
Üç melek gördüm elinde üç elem.

Biri meşriq biri mağribde onun
Biri damında dikildi Kebenin.

İndiler göyden melekler saf-saf
Kabe kimi kıldılar evim tavaf

Çevre yanıma gelib oturdular
Mustafanı bir-birine muştular

Dediler bu oğlun kimi bir oğul
Yaradılalı cahana gelmiş deyil

Bu senin oğlun kimi gedr-i cemil
Bir anaya vermemiştir ol Celil

Ulu devlet buldun ey dildar sen
Doğiserdir senden ol hulğ-ı hesen

Bu gelen "ilm-i ledun" sultanıdır
Bu gelen tövhid ü irfan kanıdır

Vesfini bu resme tertib etdiler
Ol mübarek nuru terğib etdiler

Amine der ki vakit oldu tamam
Kim vücuda gele ol hayrul-enam

Susadım gayet heraretden kati
Sundular bir cam dolusu şerbeti

Gardan ağ idi ve hem soyuk idi
Lezzeti dahi şekerde yoh idi

İçdim onu oldu cismim nura garg
Edemezdim özümü nurdan ferg

Geldi bir ağ guş ganadı ile revan
Arkamı sığadı guvvetle heman

Doğdu ol saatda ol sultan-ı din
Nura garhg oldu semavat-ü zemin

Sallu Aleyhi ve Sellimu teslime
Hatta tenalu cenneten ve naim

Essalatu vesselamu aleyke Ya Rəsulallah
Essalatu vesselamu aleyke Ya Habiballah
Essalatu vesselamu aleyke Ya Seyyidel-evveline vel-ahirin.

MERHABA BAHRİ

156

(Bu bahir okunduğu zaman evde mevlide katılanlar herkes; erkek ve kadınlar hepsi aynı anda ayakta durarak okumaya başlar. Bitirdikten sonra ise Peygamberimize salavat getirip öyle otururlar)

Yaradılmış cümle oldu şaduman,
Gem gedib alem yenidən buldu can.

Cümle zerrati-cahan edib nida,
Çağrışiban dediler ki, merheba!

Merheba ey ali soltan merheba
Merheba ey kanı-irfan merheba!

Merheba ey sırr-ı furgan, merheba!
Merheba ey derde derman, merheba!

Merheba ey can-ı canan, merheba!
Merheba ey derde derman, merheba!

Merheba ey cümlenin metlubu sen.
Merheba ey Haligin mehbubu sen.

Merheba ey gurratul-ayn-ı Halil.
Merheba ey Hassı-mehbub-ı Celil.

Merheba ey rehmeten lil-alemin.
Merheba sensen şefie'l-müznibin.

Merheba ey cümlelerin metlubu sen.
Merheba ey Haligin mehbubu sen.

Ay camalı gün üzü bedri-münir
Ey kamu düşmüşlere sen destegir

Destegirsen kamu üftadenin.
Hem penahı bendei-azadenin.

Ay gönüller, derdinin dermanı sen.
Ey yaradılmışların soltanı sen.

Allahumme salli ale seyyidine Muhammedin
Ellezi cee bilhaggıl mubin
Ve erseltehu rehmetel lil alemin

Mevlidlerde “Zikre Dalmış Bütün Alem”, “Adı Güzel Kendi Güzel Muhammed”, “Aşkın İle Aşıklar”, “Dağlar İle Taşlar İle”, “Muhammed Dünyaya Geldi”, “Biz Dünyadan Gider Olduk”, “Bir Garipsin Bu Dünyada”, “Aciz Kaldım Zalim Nefsin Elinden” gibi çok meşhur ilahiler de okunmaktadır. Ayrıca mevlitlerde Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin *Tevfizname* (“Mevla Görelim Neyler”) manzumesinden bir kaç dizi de okunabilir.

KAYNAKLAR

- Azerbaycan Folklor Antologiyası*. (2005). XIII. Kitap, (Şeki, Gebele, Oğuz, Gah, Zakatala, Balaken Folkloru), Bakı: Seda Neşriyyatı.
- SÜLEYMANOVA, L.V. (2015). “Azerbaycan`ın Şeki-Zaqatala Bölgesi Halk Kültüründe Mevlid”. *III Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu*. Ankara, Kazan 8-10 Ekim., s. 251-256.
- SÜLEYMANOVA, L. V. (2017). “Mövludd Merasimi”. *Dede Qorqud elmi edebi toplu, I (60)*. Bakı: Elm ve Tehsil Neşriyyatı, s. 116-123.
- SÜLEYMANOVA, L.V. (2019). “Avar Etnik Medeniyeti ve Folkloru”. *Dede Qorqud elmi edebi toplu, II (60)*. Bakı: Elm ve Tehsil Neşriyyatı, s. 107-116.
- Şeki Folklor Örnekleri*. (2014). II.Kitap. Bakı: Elm ve Tehsil, s. 268-274.

Kaynak Kişiler

- KK1. Abbasova Metanet, 1974 Fuzuli doğumlu, yüksek öğretimli, folklorbilimci, Azerbaycanlı.
- KK2. Abdullayeva Aida Enver kızı, 1959 Şeki (Babaratma köyü) doğumlu, orta öğretimli, ev hanımı, Azerbaycanlı.
- KK3. Alirza Serrafi, 1954 Urmiye doğumlu, yüksek öğretimli, araştırmacı, folklorbilimci, Güney Azerbaycanlı.
- KK4. Ezimova Gemer Veli kızı, 1958 Ordubad doğumlu, yüksek öğretimli, emekli, Azerbaycanlı.
- KK5. Ferehmendi Ehed, 1960 Tebriz doğumlu, yüksek öğretimli, araştırmacı, folklorbilimci, Güney Azerbaycanlı.
- KK6. İsrailova İlşad Gara kızı, 1963 Şeki doğumlu, orta öğretimli, ev hanımı, Azerbaycanlı.
- KK7. Kerimhanlı Meryem, 1985 Astara doğumlu, orta öğretimli, ev hanımı, Güney Azerbaycanlı.
- KK8. Memmed Tahire Geşem kızı, 1960 Nahçıvan (Vayhır) doğumlu, yüksek öğretimli, edebiyatçı, Azerbaycanlı.

- KK9. Memmedova Ulduz Zameddin kızı, 1960 Şeki doğumlu, orta öğretimli, ev hanımı, Azerbaycanlı.
- KK10. Memmedov Rövşen Memmed oğlu, 1975 Zakatala ili Muğanlı köyü doğumlu, yüksek öğretimli, ilahiyatçı, Azerbaycanlı.
- KK11. Memiyeva Ülviyye İsfendiyar kızı, 1975 İmişli doğumlu, orta öğretimli, ev hanımı, Azerbaycanlı.
- KK12. Medetli Sefa Ezim kızı, 1981 Nahçıvann Kıvrak doğumlu, yüksek öğretimli, ev hanımı, Azerbaycanlı.
- KK13. Şükür Elnure Seyfeddin kızı, 1983 Şeki doğumlu, yüksek öğretimli, öğreim üyesi, Azerbaycanlı.

İnternet Kaynakları

- Balaken merkezi mescidinde Mowlud. <https://www.youtube.com/watch?v=FJmLyhjTtr0>
- Zaqatala. Aşağı Çardaqlar. Mövlüd . <https://www.youtube.com/watch?v=VxKTxTsXyC8>
- Zaqatala Çökək kənd məscidində Mövlüd 2-ci hissə. 12-06-2022
https://www.youtube.com/watch?v=Y3n2wLr_N6Q
- Zaqatala rayonu göyəm kənd mövlüdü. 2-ci hissə. 16-04-2006.
<https://www.youtube.com/watch?v=EufxljZaEac>
- Zaqatala rayon göyəm kənd mövlüdü. 15/5-2022-ci il .1-ci hissə.
<https://www.youtube.com/watch?v=tV-toQIWMH4>

Türkiye Türkçesi Dışında Yazılmış Mevlitler

Nermin Değer*

GİRİŞ

Sözcük anlamı “doğum yeri, doğma, doğum zamanı” olan mevlit, edebiyatımız ve kültür dünyamız çerçevesinde düşünüldüğünde doğrudan Hz. Peygamber’in doğumunu, hayatının belli kesitlerini anlatan ve mesnevi tarzında kaleme alınmış olan Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-Necat* adlı ünlü eserini ifade etmektedir.

Vesiletü’n-Necat adlı eser, halk arasında büyük ilgi görerek “Mevlit” ismiyle ün kazanmış, zaman içerisinde geniş coğrafyalara yayılarak Türk-İslam edebiyatının en çok okunan ve rağbet gören eserlerinden biri hâlini almıştır. 1409 yılında Anadolu sahasında sade bir Türkçe ile yazılan bu eser, gerek içerdiği konu, gerek anlatım özellikleri ve gerekse dil özellikleri açısından büyük beğeni kazanarak XV. yüzyıldan günümüze kadar pek çok şair tarafından benimsenmiş ve 150 civarında mevlit metninin ortaya çıkmasına ilham kaynağı olmuştur (Özkat, 2017: 108-113). Nitekim XVI. yüzyıl şairlerinden Lâtîfî, tezkiresinde çocukluk döneminden itibaren büyük ilgiyle okuduğu yıllarda yüzden fazla mevlit metniyle karşılaştığını ifade etmektedir: “*Bu fakîr ü hakîr sinn-i sabâvetden ‘âlem-i kühûlete kadem basınca sad ‘adedden ziyâde mevlit kitâbların ve Şevâhidü’n-Nübüvve fasl u bâbların gördüm ve nazar-ı iz‘ân u iltifâtle ve im‘ân-ı nazar ile her birin gözden geçirdüm.*” (Canım 2000: 135).

Dünya üzerinde pek çok okuru derinden etkileyen, İslam dini çerçevesinde *Kur’an-ı Kerim*’den sonra belki de en çok okunan bir esere imza atan Süleyman Çelebi, yazmış olduğu mevlidiyle Allah ve Peygamber sevgisini zarif ve hisli bir üslupla şiirleştirmiştir. Bu sayede, yalnızca mevlit okurlarını ve dinleyenlerini etkilemekle kalmamış, aynı zamanda bir edebî miras olarak mevlit okuma ve yazma geleneğinin oluşmasına da öncülük etmiştir. Zaman içinde bu gelenek Anadolu sınırlarını aşp Türk coğrafyasının muhtelif merkezlerinde farklı Türk lehçelerinde de icra edilmeye başlanmıştır. İşte bu şekilde, Türk-İslam edebiyatı ve düşünce dünyası içerisinde saygı gören, son derece kıymet gösterilen, farklı coğrafyalara yayılmış bir mevlit geleneği oluşmuştur.

Geniş bir Türk coğrafyasında Türkçe kaleme alınan bu eserler, Anadolu’daki dinî tasavvufî edebiyatın temellerinin atıldığı ilk yıllardan itibaren hızla gelişme göstermiş, yazılan mevlit metinleri ile beraber nesilden nesle, dilden dile aktarılarak daha geniş coğrafyalara yayılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinin XV. yüzyıl kesimine giren başlıca eserleri; Oğuzların Yakın Doğu’ya gelmeden önceki hayatlarına ait hatıralarının Doğu Anadolu’daki yeni olaylarla beslenmesi ile zenginleştirilen destani nitelikteki *Dede Korkut* hikâyeleri, halk hikâyeleri durumundaki Şehzade Ahmed Mısırî’nin *Kırk Vezir Hikâyesi* ile *Dastan-ı Ahmed Haramî* adlı eserler; *Das-*

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Atlas Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye. dr.nermindeger@gmail.com

tan-ı Varka ve Gülşah, *Cevahirü'l-Esdâf* adlı bir Kur'an tercümesi ile Muhammed b. Yahya'ya ait bir Kur'an tercümesi, çevirenleri bilinmeyen diğer bazı Kur'an tercümeleri; Ebü'l-Leys Semerkandî'den *Tezkiretü'l-Evliyâ* tercümesi, İznikli Hacı Hüseyin b. İsâ'nın *Enfesü'l-Cevâhir* adlı tefsir tercümesi; *Düsturnâme-i Enverî*, *Oruç Tarihi*, *Âşık Paşazâde Tarihi*, Mehmet Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Neşrî Tarihi), Yazıcızâde Ali'nin *Selçuknâme*'si gibi tarihî eserler; Şeyhî'nin *Divan'ı*, *Hüsrev ü Şîrîn'i*, *Harnâme*'si ve diğer eserleri ile Ahmed-i Dai'nin şiirleri; Mehmed'in *Işknâme* adlı mesnevisi, İbn Hatib'in *Ferahnâme*'si, Mehmet b. Süleyman'ın *Hayâtü'l-Hayvân'ı*, Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un *Vikaye* tercümesi, Şeyh Elvan Şirazî'nin *Gülşen-i Râz* tercümesi, Manyaslı Mahmud'un II. Murat adına yazdığı *Acebü'l-Ucâb* adlı mesnevîsi, II. Murad'ın ümerasından Umur Bey adına yazılan *Müfredât-ı İbn Baytar* tercümesi, *İksirüs's-saadet* tercümesi, Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necat'ı (Mevlid)*, Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun tıbbâ ait *Cerrahiye-i İlhaniyye* (veya *Cerrahiyetü'l-haniye*)'si, Tutmacı'nın *Gül ü Husrev* mesnevîsi ile Fatih'in şiirlerini ekleyebiliriz (Korkmaz, 2013, 90).

Dinî edebiyatımızın en önde gelen türlerinden biri olan mevlitler, Hz. Muhammed'in hayatının manzum şekilde anlatıldığı yazım türleridir. Diğer İslam edebiyatları dikkate alındığında mevlitlerin Türk edebiyatında özel bir yerinin olduğu görülmektedir. Türk coğrafyasında Kur'an-ı Kerîm'den sonra en çok okunan eserlerden biri olan mevlit, yalnızca Anadolu sahasında değil bütün Orta Asya'da ve bütün Türk dünyasında beğeni kazanmış; ardılı şairler tarafından çok sevildiği için mevlit yazma geleneğine öncülük etmiştir. Bugüne kadar yapılan mevlit araştırmalarında elde edilen bulgulara göre Anadolu sahasında yazılmış yüzlerce mevlit metni olmasına karşın, Orta Asya'da mevlit yazma geleneğinin olup olmadığına ya da Türkçenin farklı lehçelerinde yazılmış mevlitlere dair kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Son yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan bulgularla birlikte, Türkiye Türkçesi dışında Türkçenin diğer lehçeleriyle kaleme alınmış mevlitlerin de varlığı tespit edilmiştir. Kâzım Meçi / Möçü'nün (1859-1945) 1896 yılında Karaçay Türkçesiyle yazdığı 210 dörtlükten oluşan mevlidi, Zekeriyâ b. 'Abdü'l-gaffâr Dağıstânî'nin (öl. 6 Ekim 1914) Azerbaycan Türkçesiyle 1 Ekim 1906 tarihinde Bursa'da istinsah ettiği 393 beyitlik Müznibî/Necâtî mevlidi ile Özbek şairi Halvetî / Hılvetî (Molla Yoldaş Turabayoğlu / Törebayoğlu'nun 1858-1921) 982 beyitlik mevlidini ve yine üzerinde durduğumuz Tatar Türkçesi ile yazılmış mevlit metinlerini de bu grupta değerlendirebiliriz. Daha önce geniş bir inceleme ile tanıttığımız, muhtemelen XV.-XVI. yüzyılda yaşamış *'Asî Hâfî* adlı bir şair tarafından Çağatay Türkçesiyle ve Ahmed Yesevî etkisiyle yazılmış olan ve Hz. Peygamber'in yalnızca doğumu esnasındaki harikuladeliklerinin dile getirildiği 164 beyitlik mevlit bunların en eskisidir.

1. Yesevi Etkisinde Çağatay Türkçesi İle Yazılmış Bir Mevlit¹

Çağatay Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşıyan bu mevlit metni, Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesinde 2460 numarada kayıtlı bir şiir mecmuasında yer almaktadır (vr. 103^a-108^a). Kaside tarzında kaleme alınmış olan 164 beyitlik bu eser, aruzun *mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün* kalıbıyla yazılmıştır.

Oldukça özgün özellikler taşıyan bu mevlidin kime ait olduğu konusunda net bir fikir sahibi olmamakla birlikte, mevlidin 163. beytinde geçen:

¹ Bu bölümün hazırlanmasında 2018 yılında sunduğumuz bir bildiri (Değer, Nermin. Yesevî Etkisinde Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Mevlit. **TÜRKKÜM 2018 Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi**. Burhaniye/Balıkesir 5-8 Eylül (2018) Balıkesir, s. 79-99) metninden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

انی خلق ابتکائیم یوقا دونا بزوبنا: بندا بکنه عاصی بر خطابہ

“Anı halk  tgenim yok oynasun d p / Tiles n ‘ s  H f  p r hat nı”

beytinden hareketle metni yazan kişinin ‘ s  H f  isimli bir Şair olabileceği ileri sürülebilir. Fakat mevcut kaynaklarda bu isimli bir Şairin olup olmadığına dair herhangi bir bilgiye ne yazık ki rastlanılamamıŐtır. Mevlidin bulunduğu Şiir mecmuasından ulaştığımız verilerden yola çıkararak bu mevlidi yazan kişinin Yesev  tarikatına mensup, tasavvuf ehli bir dervif olabileceği düşünülmektedir. ‘ s , Kul, Miskin gibi sıfat ya da mahlasların tasavvuf dünyasında Şairler arasında yaygın olarak kullanılması, bu ifadelerin mahlas dışında, bir tevazu göstergesi olarak da isimlerinin başına getirilmesine sebep olmuştur. İncelediğimiz mevlit metninde Şairin adında geçen ‘ s  ifadesinin de bu anlamda kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Metnin dil ve üslup özellikleri de bu bilgileri desteklemekle beraber, mevlit Şairinin XIV.-XVI. yüzyıllarda  ağatay coğrafyasında yaşamış olabileceği görüşü ağır basmaktadır. XII. yüzyıldan itibaren Türkistan coğrafyasında büyük  l de etkili olan Yeseviliğin ve Hoca Ahmed Yesev ’nin düŐünceleri etrafında bütünleŐmiŐ bir Şair olabileceği de kuvvetle muhtemeldir.

Hüseyin Ayan tarafından tespit edilen bir Şiir mecmuasında hikmetleri bulunan Şairlerden bahsedilirken Şems-i Kem ne, Şems-i  s  isimlerinden de söz edilir (Ayan, 1997: 82). Yesev  Şairlerinde birden fazla mahlas kullanılarak Şiir yazma geleneğinin olduğu göz önünde bulunduğuğunda, mevlit Şairinin de muhtelif isimlerle Şiirler yazabileceği makul görülebilir. Konuyla ilgili Hofmann ve Dmitrieva’nın Türkçe yazmalar üzerine hazırladıkları kataloglarında, XII-XIII. yüzyıllarda yaşamış olabileceği ileri sürülen Şems-i  s ’nin *Vefatname-i Hazret-i İbrahim*, *Kıssa-ı Yetimname*, *Kıssa-ı Kudekname*, *Elifname* ve hikmetleri bulunmaktadır. Bu eserleri içerisinde *Kıssa-ı Yetimname* ve *Kıssa-ı Kudekname*’de kullandığı  slup Yesevilik geleneğinin izlerini daha belirgin bir Şekilde yansıtılmaktadır.

Mevcut bilgilerimiz ışığında ‘ s  H f ’nin yaşadığı dönem ve yüzyıl hakkında kesin bir bilimiz bulunmasa da incelediğimiz mevlit metninin dil özelliklerinden hareketle iyi bir  ağatay Şairi olduğu bilgisi daha bir belirginlik kazanılmaktadır. Kaleme aldığı mevlit metni,  ağatay Türkçesi olarak bilinen doğu Türk yazı dilinin bir ürünü olarak ortaya  kmıŐtır. Kaside tarzında farklı bir Türk lehçesinde yazılmış olan bu eser, bilinen mevlitlerden farklı özellikler taşıması nedeniyle incelenmeye muhtaçtır. Metnin dil özellikleri göz önünde bulunduğuğunda kullanılan yapıların ve kelimelerin arkaik özellikler taşıdığı görülmektedir. Bu çerçevede incelediğimiz Çağatayca mevlidin Türkistan coğrafyasında kaleme alınmış, Doğu Türkçesinin karakteristik özelliklerini yansıtan bir mevlit olması itibariyle son derece kıymet arz ettiği  Őikardır.

‘ s  H f ’nin mevlit metni, “H zret-i Res lull hın N rları” başlığını taŐıymaktadır. Eserde ana başlık haricinde herhangi bir alt başlık ya da bölüm ismine rastlanmamaktadır. İlk beş beyit Allah’ın N r-ı Muhammed ’yi yaratma sebebini anlatılmaktadır: (bkz. Deger, 2018, 81)

Beşinci beyitte Y sin s resinin 82.  yetine göndermede bulunan Şair, doğrudan N r-ı Muhammed ’nin yaratılma sebebine değinmiş; All h’ın bütün yaratılmıŐlardan önce Hz. Peygamber’in n runu yaratması, bu n run “Arş-ı  l ”da dolaşması ve bütün varlıkların, ruhların yaradılış öyküsü anlatılmıştır. Burada dile getirilen hadiseler, diğer mevlit metinlerinde karŐılaŐtıklarımızdan çok daha farklı özellikler taŐıymaktadır. Bu farklılığa dikkat çekmek için mevlidin kısa bir özetini vermekte yarar vardır:

Ḥazret-i Resūlullāhın Nūrları

1. İzim nūrnı yaratkeni beyanı
Nêçükdür şerḥ eyley bilgil anı
2. Dil [ü hem] cān kulağın birle tuḡla
Feraḥ kılğıl iṣitüp bul me‘ānı
3. Me‘ānı bul kim ol Ḥallāk-ı biçün
Yaratmasdın burun arz [u] semanı
4. Tiledi Ḥaḡḡ özini zāhir eṡgen
‘Ayān bolğay oşol genc-i nihanı
5. Yarattı bir ‘aceb nūr-ı laṡıfı
Be-emr-i kāf nūn [u] kün fekānı

حضرت رسوالت رسول لار
ایزیم نورنا بیر اتکانی بیانی
دل جان قولاقنیک برله تشکلا
معناه بولکیم اول خلاق بول
تیلادی حق اوزنی ظاهراتکا
یراتی برحمت نور لطیفی

162

Nūr-ı Muhammedî'nin birinci damlasını Hz. Ebubekir, ikinci damlasını Hz Ömer, üçüncü damlasını Hz Osman, dördüncü damlasını Hz. Ali oluşturur. Beşinci damlasını bütün Müslümanlar ve onların revân olan ruhları meydana getirir. Altıncı damlası, "Kızıl Gül"dür. Muhtemelen bu ifadeyle sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) kastedilmektedir. Yedincisi dünya üzerindeki bütün bilgilerdir. Bu ifadelerden sonra "Heme ervâhı andın tuḡğan uçün / Ebû'l-ervâhı atadı Mevlîm anı" (14. beyit) sözleriyle dünyaya gönderilen bütün ruhlardan ondan doğduğu için Mevlâ'nın onu "Ruhların Babası" olarak adlandırdığından bahsedilmektedir.

On beşinci beyitten itibaren Hz. Âdem'den sonra dünya üzerine gelecek olan bütün ruhların yaratılması hadisesi anlatılmakta ve Hz. Peygamber'in nûru sebebiyle yaratılan varlıkların ve insanoğlunun her birinin zamanı geldiğinde doğacağı dile getirilmektedir.

Yirminci beyitte Allâhu Teâlâ Cebrail'e emir gönderir. Ondan yeryüzünü dolaşmasını ve Habîbi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in temiz nûruna lâıyk olan anne ve babanın dünya üzerinde araştırılıp bulunmasını ister. İşte o gece Cebrail gökyüzünden inerek bütün cihan halkını şafak söküne kadar dolaşır. Yeryüzüne gözcülük eder.

Yirmi sekizinci beyitte "Ki bilseñ atı 'Abdullâh érdi / Ki ḡalḡ éttürdi 'Abdullâh anı" ifadesiyle Muhammed nûruna dünya üzerinde lâıyk görülen tek kişı olan Hz. Abdullâh'tan bahsedilir ve sonrasındaki beyitler bu bilgi etrafında ilerler. Otuz dördüncü beyitte Muhammed nûruna Abdullâh'tan başka hiçkimsenin lâıyk görülmediğı bir kez daha tekrarlanır. Daha sonra, o gencin mesleğinin heykeltıraşlık olduğı ve adının Abdullah olduğı bilgileri verilir.

Cebrâil, şafak vakti Abdullah'ın huzuruna gider. Abdullah'ı sabahı yaratan Allah'a tevekkül ederken bulur. Cebrâil Allah'a "Rabbim, Abdullah'tan başka kimseyi bu nura layık görmedim" der. Cebrâil, yeryüzünde üç gece boyunca gözcülük eder. Dünyanın en güzel lütufu ve bağışı olan Muhammed nûrunu Cebrâil Abdullah'ın bedenine emanet olarak bırakır. Ve nur Abdullah'tan Amine'ye aktarılır. Aradan altı yedi aylık bir zaman geçer. Muhammed, annesinin karnında henüz altı aylıkken babası vefat eder. Muhammed dünyaya gelecek, fakat bir daha babasını hiç göremeyecektir.

Nice bir zamandan sonra Hz. Muhammed, fani dünyaya zuhur eder. Bu kısımdan sonra Peygamber'in cismani doğumu ve bu doğum sonrasında yaşananlar anlatılır. Bir Perşembe gecesi doğan Hz. Muhammed, saç tırnağı kesilmiş ve sünnet olmuş bir şekilde dünyaya gelir. Mübarek omzunda peygamberlik mührü bulunmaktadır. Annesi Âmine, onun ay gibi dudaklarından "Rabbim benim ümmetimi affet, onları korusun." dediğini iştir. Babası vefat eden Hz. Muhammed'i

amcası Ebu Talip sahiplenir ve o Allah'ın nurunu evine götürür. Onun adını "İki cihanda övülmüş" anlamına gelen "Muhammed" koyarlar.

Hız. Muhammed'i emzirecek bir sütanne ararlar. Her taraftan Arap kadınlar gelerek, ona sütanne olabilmek için yarışrlar. Mustafa'yı her kim emzirmek istese, onda bir ay ışığı görür. Ebû Talip, yardımcılarını ona layık bir sütanne bulmaları için gönderir. Bir zaman sonra, Halime'yi bulup getirirler. Ebû Talip, bebeği ona verip, "Bu çocuğu sana emanet ediyorum. Ona annelik et, her ne olursa olsun onu koru, ona iyi bak!" der. Fakat Halime, "Eğer ben bu çocuğu alıp götürürsem, bu kimin çocuğudur diye sorup soruştururlar." der. Ebû Talip de "Bu yetimi, fani dünyanın nimetlerini düşünmeden al, eğer onun annesi babası olsaydı da bu insan evladını yine sana verirlerdi. Bizler onu güneşi ile aldık. Dünya bile ışığını onun güneşinden alır." der. Halime yine de bebeği almaktan çekinir. Ebû Talip tekrar sorar: "Neden almak istemiyorsun? Eğer para istiyorsan vereyim. Bu çaresiz yetimin nice gündür süt emme imkânı yok. Yeter ki bu yavrucak bir süre doysun." der.

Halime, Muhammed Mustafa'yı kucağına alır. Onun gül yüzüne muhabbetle bakar. "Şimdi karnı sütle doyan bu oğlanın mutluluğunu gör." der ve emzirmeye koyulur. Fakat Halime'nin sağ göğsü kurumuştur. Hız. Muhammed, Halime'nin dolu olan memesinden bir süre emdikten sonra yüzünü çevirir. Halime süt gelmeyen göğsünü onun ağzına bırakır. Süt akmayan memesinden Hız. Muhammed (s.a.v) emdikten sonra akın akın süt akmaya başlar. Ne kadar emdiyse, o kadar çok süt çıkar. Hız. Muhammed (s.a.v) Halime'nin göğsünden ayrılmak istemez.

Halime, bu sırrı başkalarına duyurmadan Ebû Tâlip'e anlatır. Der ki "Ey Kureyşlilerin büyüğü! Bu bebeği bana verin, ben bir süre bakayım. Bana her ne verirseniz verin, ben ona can u gönülden bakacağım." der. Ebû Tâlip de "Ey Halime, eğer bu bebeğe iyi bakarsan, sen iki cihanı isteyen de olsan onu sana veririm." diye cevap verir. Halime, Mustafa'yı kucaklayarak Arap kadınların yanına varır. Kadınlar "Bu öksüzü almışsın. Bunun ücreti, kirası var mıdır?" diye sorarlar. Halime, "Bu aldığım oğlumuz dünyanın bütün malvarlığına, parasına bedeldir. Bu oğlan artık benim varım yoğum her şeyimdir bilmeyenler bilsin! Bunu Mevlam bana layık görüp göndermiştir. Onun varlığı benim mutluluğumdur. Bu bebeğin birçok özelliği var. Zamanla siz de göreceksiniz." diye cevap verir. Ve sonra devesinin yanına varıp Hız. Muhammed'i önüne alarak deveye biner. Deve Muhammed'i üzerine aldığı andan itibaren âdeta hızla giden bir tahta dönüşür ve acayip bir hız kazanır. Daha sonra halk arasında çeşitli söylentiler yayılmaya başlar. İnsanlar, Hız. Muhammed'in çok değişik bir insan olduğunu, mübarek bir mutluluk kaynağı olduğunu söylerler. Onun sırlarını öğrenerek şaşkınlık içinde kalırlar. "Halime artık sonsuz saadete ulaşacaktır ve onun iki cihanı da aydınlık olacaktır." derler. Diğer bakıcı kadınlar da bu durumu görüp, o çocuğu alamadıkları için çok pişman olurlar.

Daha sonra mevlit, "Eşidgil imdi ol kârvânı hâli / Têvege êrtiler hem raht-bâni" beytiyle devam eder. Şair, okuyuculardan şimdi de Hız. Halime ile Hız. Muhammed'in içinde buldukları kervanın hikâyesini dinlemelerini ister. Kervanlar, iki gece iki gündüz boyunca yürürler, üçüncü gün çok susarlar. Yakınlarda bir çayır vardır ve bütün kervan halkı oraya yerleşirler. Orada bulunan bir ağaç kovuğunun üzerine baktıklarında kovuğun içinde alaca bir yılanın yattığını görürler.

Halk susuzluktan kavrulmuştur. Halk Hız. Halime'ye "Ey Halime, devlet nişanı senin oğlundadır. Biz devasız derde düştük. Senin oğlun bize deva olacak. Onun yüzü suyu hürmetine Allah bu yılanı başımızdan def edecek. Oğlunu alıp kovuğun başına var. Yılan onu görürse gidecektir." derler. Halime "Bismillah!" deyip ayağa kalkar. Allah'ın nurunu başının üstüne yükseltir. Kovuğun ağzında bir müddet bekler. Yılan, Mustafa (s.a.v)'nın yüzünü görür. Yılan, hemen imana gelip

şehadet getirir, tevazu ile başını indirir. Halk, yılanı kovuktan çıkmasını işaret eder ve bu mekânı terk etmesini söylerler. Yılan, icazet ile oradan uzaklaşır. Halime'ye gidip saygı gösterir “Her iki dünyada da saadeti buldun.” der. Arap kadınlar da “Âlemlere yemin olsun ki ahir zaman peygamberi işte budur! Şimdiye kadar nice özelliğini gördük. İşte bunların hepsi peygamberlik alametidir.” derler. Halime, gökyüzünün parlak ay ışığı olan Muhammed'i alıp evine gider.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) yüzünün güzelliği içinde dünyalar gizlidir. Onun bulunduğu ev bark her zaman güzel bir kokuyla doluyordur. Onu bir kez görenler, onsu bir an bile duramıyorlardır. Halime'nin Muhammed'den küçük bir de kızı vardır. Birlikte oturup kalkar, kuyunun başında birlikte oyunlar oynar, birbirlerine arkadaşlık ederler.

O zaman Allâhu Teâlâ'dan nidâ gelir: “Ey Cebrail, Habîbimin yanına git!” O Ay'ın yüreğini yarıp temizle! Boyundan hevâ ve heves duygularını kazıyıp al! O'nu oynasın diye yaratmadım. Günahkâr ‘Âsî Hâfî kulumun bağışlanmasını dilesin!” der. Şairin mevlidin yüzü suyu hürmetine kendisinin affedilmesini dilemesinin ardından mevlit sona erer.

İncelediğimiz mevlit metni, Çağatay edebî dilinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

حسرت سواد نون لاکر

۷۰۶

ایزیم نوزده رانکافی بیانی بگوک دور شرح ایلی سطلیل سنه
دل جان قولاقینیک برل شکلا فرج قلیغیل ایشتیب بور معانی
معاضه بویکم اهل خلقا بیون برانما سیرین بران ارضی سیرین
تیلادی حقیق افزینی کاره اشکا عیان بولغای اول کون کون
براتی برحمت نور لطیفه با مرکانی نون کون معانی
بودور ابردی کون سیریم معانی اول نوز لطیفه آسسانی
نظر قلیغیل انکانا که الیم جیا غالب بولوب سیرین
تر شرح قیغی اندرین تی قیغی ولی مرطوره درای معانی
بلینک کیم اول اهل انکی نظره ایرد اول حضرت بویکه چاه
اکتخی قطره دور اول روح ادجوتی قطره بین حشمان عیان
توروتی قطره اول نورانی طابین ابوطالب فی جان
ایروریشنی قطره حمد موعین مصلحان مزه ذبح روانی
بلینک التخی سیر اول نورانی ایروریشنی سیر نورانی
عبارت ایزیم نون لاکر ابوالواچ اتادی نوبولرانی

کله ابراهیم نوزده ناز غلاب کون بلیک منظر با غلاب
که نودی عزرائیل بس اولونون کون کون لار غلاب نون کون بولور
محمد ابراهیم کلینک سیرین کون کون باشتیکون بویکون
اول شدم عزرائیل برکت کون اناجیب ابراهیم فریاد قیلدی
دبری بجزیری آخر زمان کون که عامی استکمه مهران کون
بودان برکت بونکه نون اناجیب بودون کون کون کون کون
دبری حقیق شک جیبی ابراهیم کون کون کون کون کون کون
بودان غلاب نون کون کون کون کون کون کون کون کون
دبری با جبرائیل نون کون بودان برکت کون کون کون کون
که نون نون شغفه جیب کون کون کون کون کون کون کون
اول شدم ابراهیم جان کون کون کون کون کون کون کون
دبری بودور کون کون کون کون کون کون کون کون
الهی شتمه ایلد رحمت کون کون کون کون کون کون کون
طغیلا ابراهیم نون محمد الی قبل همه نون کون کون
ذکری کون کون کون کون کون کون کون کون کون کون

Çağatay Türkçesi ile Yazılmış ‘Âsî Hâfî Mevlidi’nin Başlangıç Sayfası (Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi, No: 2460, vr. 103^a)

SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİDİ VESİLETÜ'N-NECAT	YESEVİ ETKİSİNDE ÇAĞATAY TÜRKÇESİ İLE YAZILMIŞ 'ÂSÎ HÂFÎ'NİN MEVLİDİ
Nazım Şekli: Mesnevî	Nazım Şekli: Kaside
Kalıp: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Kalıp: Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
768 beyit, 16 bölüm (bâb). Bölüm başlıkları kullanılmış ayrıca vasıta beyitleriyle de bölümler ayrılmıştır. (Mevlidiin bölümleri: Tevhîd-i Münâcat ve mevlidin yazılış sebebi, âlemin yaratılış sebebi, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması, Velâdet, Peygamber'in mucizeleri, Mi'râc-ı Nebî, Peygamberin vasıfları, Vefât-ı Nebî ve Son)	164 beyit, başlıklarla ayrılmış herhangi bir bölüm bulunmamaktadır. (Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılışı, Peygamber'in mucizeleri anlatılır.) (Değer, 2018, 79)
Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterir.	Çağatay Türkçesi özellikleri gösterir.

2. Müznibî'nin Mevlidü'n-Nebi Adlı Eseri²

Müznib/Müznibî ya da Necâtî (XVIII-XIX. Yüzyıl ?) mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınmış olmasına rağmen mevlidin³ üzerine yeni harflerle yazılıp sonradan eklenmiş bilgi notuna göre -yanlışlıkla- Zekeriyâ b. 'Abdü'l-gaffâr Dağstânî'ye (öl. H. 15 Zilka'de 1332/6 Ekim 1914) atfedilmiştir (Kütük, 2018, 74). Bu nedenle kütüphane kataloguna mevlidin müellifi olarak Zekeriyâ b. 'Abdü'l-gaffâr Dağstânî kaydedilmiştir. Mevlidin elimizde bir nüshası bulunmaktadır: Ankara Millî Ktp., No: 06 Mil Yz A 1886, vr. 2^b-19^a. (İstinsah tar.: H. 12 Şa'bân 1324/1 Ekim 1906).

“Revâ oldur bizim teg bî-nevâya
Şalât-ile selâm u bî-nihâye
Ëdün peygamberin rûhına irsâl
'Alî aşhâbihi evlâdihî âl” dizeleriyle başlayan mevlit,
“Diyem târihini ey merd-i server

Mi'etân elfdir ehem seb'a 'aşer” (vr. 19^a) dizelerine göre H. 1217/1802 tarihinde tamamlanmıştır. H. 12 Şa'bân 1324/1 Ekim 1906 (vr. 19^a) tarihinde Bursa'da istinsah edilmiş⁴ olan mesnevi tarzındaki 393 beyitlik eser, aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Salâvat, na't ve dört halifeye övgü içeren kısa bir girişin ardından Abdullah ile Âmine'nin evlilikleri ve akabinde de Hz. Peygamber'in doğumuna geçilmiştir (1-69). Doğum sırasındaki mucizelerden (70-94) sonra 34 beyit hâlinde (95-128) Hz. Peygamber'in mi'râca kadar olan hayatı özetlenmiştir. Mi'râc-ı Nebî (129-244) ve ardından da Vefât-ı Nebî (245-393) bölümleri ile eser tamamlanmaktadır. Nüshası: Ankara Millî Ktp., No: 06 Mil Yz A 1886, vr. 2^b-19^a. (İstinsah tar.: H. 12 Şa'bân 1324/1 Ekim 1906) Nüshanın sonunda, vr. 19^a-20^b arasında ilahiler, vr. 21^a'da manzum bir dua, vr. 21^b-28^a arasında da manzum bir *tevbe-nâme* yer almaktadır. Nüshanın en sonundaki istinsah kaydı R. 1 Mart 1324 (14 Mart 1908)'tür. Bu tarih, muhtemelen mevlidin sonuna eklenmiş olan manzumelerin istinsah tarihidir.

² <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mevlit/138190>

³ Rıfat Kütük, *Türk Edebiyatında Mevlit ve Muslihî'nin Gül-eşân İsimli Mevlidi (İnceleme-Metin-Ansiklopedik ve Fonksiyonel Sözlük-Tıpkıbasım)*, Ertual Akademi Yayıncılık, Erzurum, 2018, s. 49-50.

⁴ “*Temmetü'r-risâleti's-şerîfe bi'l-musammât Mevlud-ı Nebî 'alâ yedd-i hakîrû'l-fakîr Zekeriyâ bin 'Abdü'l-gaffâr Efendi Kışlakî en-Nahvî fi yevm-i bâzâr fi vakti'd-duhâ fi sene 1324 fi şehri 12 Şa'bân*” ifadeleri de mevlidin elimizdeki nüshasının tamamlanma tarihini bildirmektedir.

Elimizde tek bir nüshası bulunan bu mevlidin giriş kısmındaki:

بؤمتر مذنوبه كيم بهت رحمت الله ايلوزينه آچله ابراب جنته

Bu kemter **Müznibe** kim étse rahmet

Yüzine açıla ebvâb-ı cennet

ve hatimedeki:

هذایا مذنوبه چو قدر کنا بی ایشا یار ش هر یار دیش می

Hudâyâ Müznibiñ çoktur günâhu

Bağışla pâdişâhlar pâdişâhu

beyitlerinde geçen “Müznib” kelimesinin şairin mahlası olması kuvvetle muhtemeldir.

SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİDİ VESİLETÜ'N-NECAT	MÜZNİBİ MEVLİDİ MEVLİDÜ'N-NEBİ
Nazım Şekli: Mesnevî	Nazım Şekli: Mesnevî
Kalıp: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Kalıp: Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün
768 beyit, 16 bölüm (bâb). Bölüm başlıkları kullanılmış ayrıca vasıta beyitleriyle de bölümler ayrılmıştır. (Mevlidin bölümleri: Tevhîd-i Münâcat ve mevlidin yazılış sebebi, alemin yaratılış sebebi, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması, Velâdet, Peygamber'in mucizeleri, Mi'râc-ı Nebî, Peygamberin vasıfları, Vefât-ı Nebî ve Son)	393 beyit, Salâvat, na't ve dört halifeye övgü içeren kısa bir giriş; Hz. Peygamber'in doğumu (1-69). Doğum sırasındaki mucizeler (70-94) 34 beyit hâlinde (95-128) Hz. Peygamber'in mi'râca kadar olan hayatı özetlenmiştir. Mi'râc-ı Nebî (129-244) ve ardından da Vefât-ı Nebî (245-393) bölümleri ile eser tamamlanmaktadır.
Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterir.	Azerbaycan Türkçesi özellikleri gösterir.

3. Tatarca Mevlüd: (En-Nebiyü Şalla'llâhu 'Aleyhi ve-Sellem)

صلوات مقبولة

اللهم صلى على سيدنا محمد سيد العرب والعجم وامام مكة والمدينة
والعزم * وترجمان لسان السلف والكرم * وعلم الانسان ما لم يعلم * اصله
نور ونسله آدم * بعثه مؤخر وخلقه مقدم * اسمه الشريف مكتوب على اللوح
المحفوظ بياقوت الجواهر والقلم * جسمه الشريف مدفون في المدينة المنورة
والعزم * فطوبى ثم طوبى لمن رآه وتابعه ولمن اسلم * منبع الشفاعة يوم المحشر
والندم * منبع الشفاعة للعاصين قائل يارب سلم * يوم يانيت اتملنا التراب تحت القدم *
امتى امتى وامتى يا ذا اللطف والكرم * فينادى المنادى من قبل الرحمن الارحم *
قبلت شفاعة يا بنى المحترم * ادخلوا الجنة لاخوف عليكم ولاحزن ولاالم *
ثم رضى الله تعالى عن ابي بكر وعن عمر وعن عثمان وعن على ذوى الكرم
ثم رضى الله تعالى عن خادم الشريعة الامام الاعظم * وصلى الله على جميع الانبياء
والمرسلين وعلى آل كل وصحبهم اجمعين والحمد لله رب العالمين *

(Mevlüd ayında meclislerde okur için yazılğan şalavât hem şa'irlerimiz tarafından şol haqda yazılğan güzel şî'rler cem' edilmişdür.) (Miandoab, 2019, 119)

Mürettibi: Mu'allim 'Abdu'l-laţif bin Mollâ İsmâ'ıl Akiñtof. Maarif Matbaası, Kazan, 1914.

Çalışmamızda incelediğimiz Mu'allim 'Abdu'l-laṭīf bin Mollā İsmā'īl Akıñtof tarafından düzenlenip 1914 yılında Kazan'da Maarif Matbaasında basılmış olan Tatarca mevlid, mensur bir mukaddime başlamaktadır. Bu mensur girişte Cahiliyye Dönemi özellikleri özetlendikten sonra Hz. Peygamberin dünyaya gelişiyle asr-ı saadete geçiş ve insanlık âleminin feraha ulaşması dile getirilmiştir. Daha sonra "Salât-ı Makbûle" ile asıl metne geçilmektedir.

*"Allah adın zikr edelüm evvela
Vâcip olur cümle işte her kıla"*

beytiyle başlayan bu mevlit, Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necat* adlı mevlidinin adeta Tatar Türkçesine aktarılmasıyla oluşturulmuştur. Eserde beyitlerin arasına yerleştirilmiş Arapça manzumelere de rastlanmaktadır. 151 beyitten oluşan ve Siyer-i Nebî'den de kısımlar içeren bu mevlit metninde, Peygamber efendimizin çocukluk çağları, amcası Ebû Talip ile Şam'a ticaret amaçlı seyahati, 40 yaşına gelişi, Hz Hatice ile evlenmesi ve risaletine kadar olan dönemler özetlenmiştir. Cahiliye dönemi Arap dünyası hakkında ayrıntılara yer verildiği görülen mevlitte, Ortadoğudaki Hristiyan ve Yahudilerin azgınlıkları da birer bölüm olarak dile getirilmiştir. Bunun yanında, Peygamberimizin risaletinden sonraki yirmi üç yılda Arap dünyasında sosyal hayattaki değişiklikler de konu olarak işlenmiştir.⁵

Çalışmamızda bahsetmek istediğimiz bir diğer Tatar Türkçesiyle yazılmış bir diğer mevlit metni de Besmeleyi müteakip;

*"Evvela Allah ismini yâd edelüm
Şonra başlap her işe kirışelüm"*

beytiyle başlamaktadır. Sırasıyla tevhid, manevi doğum (Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması ve bu nûrun Hz. Peygamber'e intikali) ve cismânî doğum bölümlerinden meydana gelmektedir. 106 beyit tutarındaki bu mevlit, Tatar Türkçesi ile yazılmış diğer mevlitlerle kıyaslandığında daha özgün olma özelliğine sahiptir. Mensur bir dua ile tamamlanmaktadır.⁶

Bu lehçede yazılmış bir başka mevlid ise Kazan'da 1915 yılında basılmıştır. Süleyman Çelebi mevlidinin içinden büyük oranda alıntılar yapılarak oluşturulmuş bu mevlid, âdeta *Vesiletü'n-Necat*'ın Tatar Türkçesine çevrilmiş muhtasar bir şeklidir. Mevlidin arasına serpiştirilen ilahilerde de yine Anadolu coğrafyasında söylenen ilahilerin bir nevi Tatar Türkçesine aktarılmasıyla oluşturulmuş gibidir. Mevlidin içerisinde çeşitli kıssa-i nebilere de yer verilmiştir.⁷

4. Karaçay-Malkar Türkçesi Kazım Möçi⁸ Mevlidi

Vasiyetim her kardaşa
Zamanı geçirme boşa
Bilim dünyanın ışığı
Gerek gence ihtiyara

Meçilanı Kâzım

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Miandoab, 2019, 119-145).

⁶ Bkz. age. s. 180-194.

⁷ Bkz. age. s. 218.

⁸ Burada kullanılan görsel, "Mehmet Sarı ve Vedat Balkan, (2009), **Kazım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi**, Afyonkocatepe Üniversitesi" kaynağının arka kapak fotoğrafından alınmıştır.

Karaçay-Malkar edebiyatının tanınmış şairlerinden olan Kazım Möçi, Malkar'ın eski köylerinden biri olan Şıki'da 1859 yılında doğmuştur. Halkın zengin folkloründen ve Karaçay-Malkar Türkçesinin klasik şiirlerinden beslenmiş olan Kazım Möçi, "Allah biyle kerek bizge" ve "Sağış" adlı manzumelerinde bütün halkının yüreğinden geçenleri ifade etmiştir. Möçi, 85 yaşında iken Sovyet yönetimi tarafından 2 Kasım 1943 yılında başlatılan Kuzey Kafkasya'daki Kafkas halklarının Sibirya, Kazakistan ve Özbekistan'a sürgün edilmişlerine şahit olmuştur. Kendisi de Malkar halkı ile birlikte 8 Mart 1944 yılında Kazakistan'a sürgün edilen şair, bu sürgünden geri dönme-yeceğini anlayarak bu düşüncesini Karaçay-Malkar Türkçesinde söylediği şu beyitlerle dile getirmiştir:

Men ölürme artha kaytmam
Savlugumda calgan aytmam

*Ben ölürüm geri dönmem,
Sağlığımda yalan demem*

Kazım Möçi, 14.03.1945 tarihinde Kazakistan'da sürgünde iken vefat etmiştir. Şairin arı ve duru bir Türkçeyle söylediği şiirleri halk tarafından ezberlenerek atasözleri gibi dillerde dolaşmıştır. Bu anlamlı sözlerdeki ustalık, kendinden sonraki şairlere örnek olmuştur. Möçi'nin Karaçay-Malkar Türkçesi ile yazdığı şiirlerinden belki de en çok okunanı, Peygamber efendimiz (s.a.v.) için yazdığı mevlididir. Kazım Möçi Mevlidi, "Muhammed Paygambarnı Tavganı (Muhammed Peygamberin Doğumu)", "Peygambarnı Kökge Çıkgan Haparı (Peygamberin Göge Çıkan Haberi)" ve "Paygambarnı Ölgeni (Peygamberin Ölümü)" şeklinde üç ana başlıktan oluşmaktadır.

168

Kazım Möçi mevlidinin beş nüshası bulunmaktadır. Bunlardan üçü Kiril harfleriyle basılmış (Nüsha A, B, E), ikisi de ezbere alanlar tarafından Türkiye'ye gelindikten sonra Arap harfleriyle defterlere yazılmış (Nüsha C ve D) nüshalardır. Bu defterlerden birisi Eskişehir Çifteler'e bağlı Belpınar Köyünden, bir diğeri de Eskişehir Sivrihisar'a bağlı Ertuğrul Köyünde bulunmuştur. (Sarı, Balkan, 2009, 54)

Mevlid, dil özellikleri itibarıyla Karaçay-Malkar Türkçesinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Karaçay-Balkar Türkçesi, 1917 Sovyet Devriminden sonra yazı diline dönüştürülmüştür. Karaçaylar ve Balkarlar 1920-1924 yılları arasında Arap alfabesini, 1924-1936 yılları arasında da Latin alfabesini kullanmışlardır. 1936'dan beri ise Karaçay-Balkar Türkçesi metinleri, Kiril asıllı bir alfabe ile yazılmaktadır. (Tekin-Ölmez, 2003, 118)

MAVLÛT	MEVLİD
MUHAMMAD FAYGAMBARNI TUVGANI (Allah'ın selamı anga bolsun)	MUHAMMED PEYGAMBERİN DOĞUMU (Allah'ın selamı ona olsun)
Busliymanla aytayım mavlûtha tıngılagız Faygambarnı haparın başdan-ayak angılagız	Müslümanlar söyleyim, bu mevlidi dinleyin Peygamberin haberin, baştan sona anlayın
Allın başlap aytayım bolumunu al burun Halkdan alga caratdı faygambarnı bolluk nürün	İlk önce ben diyeyim olayın oluşunu Halktan önce yarattı, peygamberin nurunu
Anı üçün caratdı ceti köknü cerleni Anı üçün boldurdu tişileni erleni	Onun için yarattı, yedi göğü yerleri Onun için öldürdü, dişileri erleri
Carathan har zatından anı artık süygendi Mahlukatha Allah anı rahmat étip iygendi (Sarı, Balkan, 2009, 54)	Yarattığı her şeyden, onu fazla severdi Mahlukara Allah onu, rahmet edip gönderdi

SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİDİ VESİLETÜ'N-NECAT	KAZIM MÖÇİ MEVLİDİ MEVLİT
Nazım Şekli: Mesnevî	Mesnevi
Kalıp: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Hece ölçüsü: 7+7= 14
768 beyit, 16 bölüm (bâb). Bölüm başlıkları kullanılmış ayrıca vasıta beyitleriyle de bölümler ayrılmıştır. (Mevlidin bölümleri: Tevhîd-i Münâcat ve mevlidin yazılış sebebi, âlemin yaratılış sebebi, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması, Velâdet, Peygamber'in mucizeleri, Mi'râc-ı Nebî, Peygamberin vasıfları, Vefât-ı Nebî ve Son)	“Muhammed Paygambarnı Tavganı (Muhammed Peygamberin Doğumu)”, “Peygambarnı Kökge Çıkkan Haparı (Peygamberin Göğe Çıkan Haberi)” ve “Paygambarnı Ölgeni (Peygamberin Ölümü)” şeklinde üç ana başlıktan oluşmaktadır.
Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterir.	Karaçay-Malkar Türkçesi özellikleri gösterir.

6. Molla Yoldaş Hilvetî'nin Mevlidü'n-Nebî'si (Mevlud-i Şerif-i Türkî)

Türkiye Türkçesi dışında yazılmış mevlitlerden bir diğeri de Özbek şair Halvetî'nin *Mevlidü'n-Nebî* (*Mevlud-i Şerif-i Türkî*) adlı eseridir. Araştırmalar sonucunda elde edilen bulgulara göre Özbek şairi Halvetî'nin asıl ismi Molla Yoldaş Turabayoğlu'dur. Şairin, Farsça ve Özbek Türkçesi ile şiirleri bulunmaktadır. Mevlidinin tamamı aruz ölçüsüyle ve *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Hz. Muhammed'in doğumunun ve Mi'râç mucizesinin konu edildiği mevlit, 982 beyit uzunluğundadır. Bu beyitler, 28 başlık altında toplanmıştır. Başlıklardan sadece biri Farsça, diğerleri Özbek Türkçesiyledir.

169

ḥamd ol zātıga kim Rabb-i cihān
ḥalk-ı arz u semā vü ins ü cān

pādşāh bî sipāh u bî vezir
tācdār bî külāh u bî serir

evveliga ibtidā yoktur anı
aḥiriğa intihā yoktur anı

Elimizdeki nüshaya göre Besmele ile ve Allah'a övgü bölümüyle başlayan mevlid, Özbek Türkçesi özellikleri gösterir.

Mevlud-i Şerif-i Türkî adlı bu mevlit metninde geçen aşağıdaki beyitlerde mevlidi yazan şair *Hilvetî*'nin adı geçmektedir.

ḥilvetî tég 'âsî vü dil-ḥasteni
cürm ü 'isyân dāmıge pā-besteni

rü- siyeh ü şer-mende vü gümrāhnu
fāsık hem nākış u kütāhnu

*'afv étip cürm ü hatâsını tamâm
ni'met-i didâr bêrgil ve's-selâm*

(Ey Allahım! Hılveti gibi hasta gönüllü, günah ve isyan tuzağına ayağı bağlı, yüzü kara, mahcup, yolunu şaşırılmış, günahkar, kusurlu ve alçak kulunun tüm günahlarını ve hatalarını affedip, yüzünün rızkını esirgeme!)

Mensur bir mukaddime ile başlayan ve *Mevlidü'n-Nebi* ismiyle şöhret bulan bu mevlit, 1908'den itibaren Gulam Hasan Arif Hanov basımevinde defalarca basılmıştır. Eser 2000 yılında Namengan neşriyatından A. Kurbanov ve İ. Abdullayev tarafından da neşredilmiştir. 2001 yılında Fergana/Margilan Şehir Basmahanesinde basılmış nüshası 63 sahifeden ibarettir.

Adem Çayan, Hılveti'nin bu mevlidini "Belki de Hılveti'nin mevlidinden daha eski tarihli Çağatayca mevlit metinleri de tespit edilecektir. Değerlendirmeler ışığında Hılveti'nin mevlidi elde ki ilk Çağatayca mevlit olarak gösterilebilir." sözleriyle ifade eder. (Çayan, 2015, 359) Araştırmalarımız sonucunda ortaya çıkarılan ve ilim dünyasına duyurulan, *Âsi Hâfi* adlı şaire ait olan Çağatay Türkçesi ile Anadolu sahası dışında kaleme alınmış en eski mevlit⁹ metni bu bilgileri güncellemiştir.

SÜLEYMAN ÇELEBİ MEVLİDİ VESİLETÜ'N-NECAT	HILVETİ MEVLİDİ MEVLİDÜ'N-NEBİ
Nazım Şekli: Mesnevî	Nazım Şekli: Mesnevî
Kalp: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Kalp: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
768 beyit, 16 bölüm (bâb). Bölüm başlıkları kullanılmış ayrıca vasıta beyitleriyle de bölümler ayrılmıştır. (Mevlidin bölümleri: Tevhîd-i Münâcat ve mevlidin yazılış sebebi, âlemin yaratılış sebebi, Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması, Velâdet, Peygamber'in mucizeleri, Mi'râc-ı Nebî, Peygamberin vasıfları, Vefât-ı Nebî ve Son)	Hz. Muhammed'in doğumu ve Mi'raç'a çıkışı manzum bir şekilde hikâye edilmiştir. 982 beyit uzunluğundaki eserde beyitler 28 başlık halinde sıralanmıştır.
Eski Anadolu Türkçesi özellikleri gösterir.	Özbek Türkçesi özellikleri gösterir.

SONUÇ

Süleyman Çelebi'nin oluşturduğu güçlü etki, 15. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Türkçe mevlit yazma ve okuma geleneğinin yerleşmesine zemin hazırlandığı gibi Anadolu dışında da mevlit yazma geleneği oluşmuş; birçok farklı Türk coğrafyasında çeşitli mevlit metinleri kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi dışında; Çağatay, Özbek, Tatar ve Karaçay Türkçesi gibi tarihî ve modern Türk dillerinde yazılmış mevlit metinleri üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda Konya Mevlâna Müzesi Kütüphanesinde 2460 numarada kayıtlı bir şiir mecmuasında yer alan, Hoca Ahmed Yesevî etkisiyle ve Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış, klasik Çağatay Türkçesinin karakteristik dil ve yazım özelliklerini yansıtan *'Âsi Hâfi* adlı şaire ait mevlit metni başta olmak üzere; bugünkü veriler ışığında elde edilen bulgulara göre ulaşılabilen Anadolu sahası dışında, Türk lehçeleri ile yazılmış diğer mevlitler de tanıtılmıştır. Türkiye Türkçesi dışında yazılmış mevlitler benzerlik ve farklılıkları itibarıyla *Vesiletü'n-Necat* ile karşılaştırılmıştır. Bu mevlitlerin genelinde Süleyman Çelebi mevlidiyle hem şekil hem de konu itibarıyla büyük benzerlikler görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıntılı olarak incelediğimiz Çağatay Türkçesi ile yazılmış *'Âsi Hâfi*

⁹ Nermin Değer. 2018. "Yesevî Etkisinde Çağatay Türkçesi ile Yazılmış Bir Mevlit", Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi TÜRKKÜM 2018, s.79-100.

mevlidinin ise şekil ve içerik yönünden, işlediği konular bakımından diğer mevlit metinlerinden farklı özellikler gösterdiği ve bu anlamda Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* adlı meşhur eserinden büyük ölçüde ayrıldığı sonucuna varılmıştır. Yesevî etkisinde Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmış bu eser, Türkiye Türkçesi dışında, Türkçenin diğer lehçeleri ile yazılmış belki de en eski en özgün mevlit olması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, H. 2004. Mevlid (Türk Edebiyatı). **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** (Cilt XXIX, s.482-484). Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti. 1943-1946. **Gazi Zahirüddin Muhammed Babur Vekayi. Babur'un Haturatı**. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____.1947. **Kutadgu Bilig I**. Metin. Ankara, TDK Yayınları.
- _____. 1951. **Atabetü'l- Hakâyık**. İstanbul, TDK Yayınları.
- _____.1965. **Eski Türk Şiiri**. TTK Yayınları.
- _____.1979. **Kutadgu Bilig III. İndeks**. yay. haz. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce. İstanbul, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Argunşah, Mustafa. 2014. **Türk Dünyasında Mevlit Geleneği ve Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Mevlidü'n-Nebî**. Türk Dili ve Edebiyatının Yayılma Alanları Bilgi Şöleni Bildirileri 7-9 Ekim 2010. s.75-92.
- Argunşah, M., Galip Güner. 2015. **Codex Cumanicus**. İstanbul, Kesit Yayınları.
- Ata, Aysu. 2002. **Harezmi-Altın Ordu Türkçesi**. İstanbul.
- Ateş, Ahmet. 1954. **Vesiletü'n-Necât, Süleyman Çelebi**. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ayan, Hüseyin. (1997). Bir Şiir Mecmuasında Ahmet Yesevî. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. (Sayı 3, s. 79-84).
- Ayazlı, Özlem. 2012. **Altın Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını**. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baldauf, Ingeborg. 1993. Tatarismus in Mittelasien – Das tatarische Vorbild in der Entwicklung der usbekischen Sprache. (Hrsg. Von Jens Peter Laut und Klaus Röhrborn), **Sprach – und Kulturkontakte der türkischen Völker**, Wiesbaden. S.13-49.
- Bakırcı, Fatih. 2016. Yesevi Şairi Şems-i Âsi ve Kıssa-ı Kûdek-Nâme'si. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. LIV. S. 13-70.
- Borovkov, A. K. 2002. **Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)**. Çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu. Ankara: TDK Yayınları.
- Canım, Rıdvan. 2000. **Latîfi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, AKM Başkanlığı Yay., Ankara.
- Clauson, Sir Gerard. 1960. **Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language**. London.
- _____. 1972. **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**. Oxford University Press.
- _____. 1981. **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish Index Vol. I**. Szeged, Studia Uralo-Altaica 14.
- _____. 1981. **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish Index Vol. II**. Szeged, Studia Uralo-Altaica 15.
- Çayan, Adem. 2015. Molla Yoldaş Hilvetî ve Çağatayca Mevlidi Üzerine Bir Değerlendirme. **KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. 10, s. 345-360.
- Dankoff, R., James Kelly. 1982-1985. Maḥmūd al-Kāsgarī. **Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luġāt at-Turk), I-III**. Cambridge, Harvard University Press.
- Değer, Nermin. 2018. Yesevî Etkisinde Çağatay Türkçesi ile Yazılmış Bir Mevlit. **Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi TÜRKKÜM 2018**, s.79-100.

- Dmtrieva, L. V. 2002. **Katalog Tyurskih Rukopisey, İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademi Nauk**. Moscow: İzdateliskay Firma Vostoçnay Literatura Ran. [Дмитриева Л.В. Каталог тюркских рукописей Института востоковедения Российской академии наук / Л.В. Дмитриева; [Отв. ред. О.Ф. Акимушкин]. — М.: Вост. лит., 2002. — 616 с.]
- Doerfer, Gerhard. 1963. **Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen**, unter besonderer Berücksichtigung älterer neuperischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit: Wiesbaden I, XLVIII+557 S; 1965 II, VIII+671s; 1967, V+670s; 1975, IV, V + 640s. Franz Steiner Verlag.
- Eckmann, János. 1958. Das Tschaaghataisches. **Philologiae Turcicae Fundamenta**. Wiesbaden. [Türkçesi: Çağatayca. **Tarihi Türk Şiveleri**, çev. Mehmet Akalın. Ankara: 1998. (3.baskı, s. 211-245)
- _____. 1966. **Chagatay Manual**. Bloomington.
- _____. 2003. **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, Marcel. 1991. **Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the lexicon I-II**. Wiesbaden, Otto Harrassowitz Verlag.
- _____. 2004. **A Grammar of Old Turkic**, Leiden.
- Kaçalın, Mustafa S. 2011. **Niyazî, Nevâyî'nin Sözlüğü ve Çağatayca Tanıklar El-Luğatu'n- Nevâ'iyye ve'l-İstihâdatu 'l- Çağatâ'iyye**. Ankara, TDK Yayınları.
- Karaörs, M. Metin. 2007. **Ali Şir Nevâyî, Nevâdirü's-Şebâb. İkinci Divan**. Ankara, TDK Yayınları.
- Kocaoğlu, Timur. 1996. Çağdaş Özbek Şiiri. **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**. Bahar I. s. 3-53.
- Korkmaz, Zeynep. 2013. **Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi**. TDK Yayınları.
- Kúnos, Ignaz. 1902. **Şejx Sulejman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch**, Budapest.
- Kütük, Rıfat. 2018. **Türk Edebiyatında Mevlit ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi (İnceleme-Metin-Ansiklopedik ve Fonksiyonel Sözlük-Tıpkıbasım)**. Ertual Akademi Yayıncılık, Erzurum, 2018.
- Mahmûd El-Kâşgarî. Dîvânü Lugâti't-Turk. Türk Dilleri Derlemesi**. 2019. Çev. Mustafa S. Kaçalın. Yay. Haz. Mehmet Ölmez. İstanbul.
- Mazıoğlu, Hasibe. 1974. Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler. **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**. (c. VI, sy. 1, s. 31-62).
- Miandoab, Nasrin Zabeti. 2019. Anadolu Dışında Yazılmış Mevlit Metinleri (Tatar, Özbek) İnceleme-Metin-Dizin. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. Şçerbak. 1969. **Drevnetyurkskiy Slovar'**. Leningrad, Akademiya Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya.
- Okiç, M. Tayyib. 1976. Çeşitli Dillerde Mevlitler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri. **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**. Erzurum, 1976. s. 17-78.
- Ölmez, Mehmet. 2003. Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine. **Mustafa Canpolat Armağanı**. Yayımlayanlar, Aysu Ata-Mehmet Ölmez, Ankara.
- Ölmez, Zühal. 2020. **Ebû'l-Gâzî Bahâdır Han Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)**. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkat, Mustafa. 2017. Hazret-i Peygamber'e Aşkın Bir İfadesi: Mevlidler. **Karabatak (İki Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi)**. (Sayı: 31, s. 108-113).
- Özyetgin, Ayşe Melek. 2001. **Ebû Hâyyân Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk**. Fiil, Tarihi-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi. Ankara, Köksav.
- Pekolcay, Necla. 1950. Türkçe Mevlid Metinleri. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- _____. Necla. 1980. **Süleyman Çelebi-Mevlid**. İstanbul.
- _____. Necla. 1954. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin Nüshaları. **Türk Dili Dergisi**.
- Räsänen, Martti. 1969. **Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen**. Helsinki, Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII.

- Sağol, Gülден. 1995. **An Interlinear Translation of The Qur'an into Khawarazm Turkish. Introduction, Text, Glossary and Facsimile. Part II, Glossary. Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi. Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım. (II. Kısım, Sözlük)**, Harvard University.
- Sarı Mehmet, Balkan V. 2009. **Kâzım Meçî'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi**. Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyonkarahisar.
- Sertkaya, Osman Fikri. Azerbaycan Şairlerinin Çağatayca Şiirleri. **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. C XVIII. 133-138.
- Schönig, Claus. 2000. **Mongolische Lehnwörter im Westghusischen**. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag.
- Sevortyan, E. V. 1974. **Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşetyuretskiye i mejtyurkskiye osnovı na glasniye)**. Moskva.
- _____.1978. **Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşetyuretskiye i mejtyurkskiye osnovı na bukvi) "B"**. Moskva.
- _____.1980. **Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşetyuretskiye i mejtyurkskiye osnovı na bukvi) "V", "G", "D"**. Moskva.
- _____.1997. **Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşetyuretskiye i mejtyurkskiye osnovı na bukvi) "K", "Q"**. Moskva.
- _____.2000. **Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovı na буквы «к»)**. Moskva.
- _____.2003. **Etimolojiçeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov (Obşetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovı na буквы «л» «м» «н» «п» «с»)**. "L", "M", "N" "S" Moskva.
- Steingass, F. 1884. **The Student's Arabic-English Dictionary**. London.
- _____.1892. **A Comprehensive Persian-English Dictionary**. London.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Özbeki el-Buĥari. 1298 (1882). **Luġat-i Çaġatay ve Türki-i 'Otmâni**, İstanbul. Türk Dilleri Araştırmaları. 2003. c 13. İstanbul.
- Tavkul, Ufuk. 2000. **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**. Ankara.
- Tekin, Talat; Ölmez Mehmet. 2003. **Türk Dilleri Giriş**. Yıldız Dil ve Edebiyat 2, İstanbul.
- Timurtaş, Faruk Kadri. (1990). **Süleyman Çelebi - Mevlid (Vesiletü'n-Necât)**. 3. Baskı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 1000 Temel Eser Serisi.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı. 2019. **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**. Ankara, TDK.
- Türk Dil Kurumu. 2011. **Türkçe Sözlük**. İstanbul, 11. bs. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____.2009. **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I A-B**. 4. bs. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____.2009. **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II C-D**. 3. bs. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____.2009. **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü III E-İ**. 3. bs. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____.2009. **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü IV K-N**. 3. bs. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____.2009. **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü V O-T**. 3. bs. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____.2009. XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü VI U-Z. 3. bs. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____.2009. **Yeni Tarama Sözlüğü**. Düzenleyen, Cem Dilçin. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dünyası El Kitabı. 1976. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara.

Yüce, Nuri. 1988. **Ebu'l-Ḳasım Cārullāh Maḥmūd bin Omar bin Muḥammed bin Aḥmed Ez-Zamaḥşarī el-Ḥvārezmī. Mukaddimetü'l-Edeb. Ḥvārezm Türkçesi İle Tercümeli Şuşter Nüşhası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks**. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Vesîletü'n-Necât'ta Tasavvuf Metafiziğinin Tezahürü: Hakikat-i Muhammediyye

Ali Bolat*

GİRİŞ

Tasavvufun ortaya çıkışı ve dinî bir ilim olma çabası sürecinde, hem bu ilmi sağlam bir zemine oturtmak ve hem de eleştirilere cevap verebilmek amacıyla sufilerin, sıklıkla Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e vurgu yaptıkları malumdur. Bu sayede tasavvuf büyük ölçüde kendisini sünnî paradigma içerisinde tutarken, dinî ilimler içerisinde zor da olsa kendine yer açabilmeye muvaffak olmuştur. Bu minvalde tasavvufun kurucu isimlerinden birkaçının beyanlarını hatırlamak yeterli olacaktır. Sözelimi Haris b. Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857), "*İşığı sana hak yol gibi parlayan herşeyi Kitab'a, Sünnet'e ve salih edeb kurallarına havale et. Bunların ölçülerine göre karar ver.*"¹ derken, Muhâsibî'den önemli ölçüde etkilenmiş bulunan Seyyidü't-Tâife Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) "*Bizim ilmimiz Kitab ve Sünnet ile kayıtlanmıştır.*"² sözüyle tasavvufun referanslarını tesbit etmiştir. Aynı şekilde İbn Atâ (ö. 311/923) "*İşlerinde, fiillerinde ve ahlâkında Hz. Peygamber'e uyma makamından daha şerefli bir makam yoktur.*"³ sözüyle tasavvufun "kâmil insan" modelinin Hz. Peygamber olduğunu belirtmiş; Serrâc (ö. 378/988), Kur'an'a uyduğu halde Allah Rasulü'nün sünnetine tabi olmayan kimsenin, esasen Hz. Peygamber'e tabi olmamakla Kuran'a da muhalefet etmiş olacağına dikkat çekmiştir.⁴ Örnekleri daha da arttırılabilecek bu ve benzeri beyanlardan hareketle sufilerin Peygamber merkezli bir ahlak tasavvuru ortaya koyduklarını; akabinde bu anlayışı daha ileriye taşıyarak Hâtemül-Enbiyâ Hz. Peygamber'in, varlığın zuhuruna ilişkin bütün kemâlâtı ve hakikatleri şahsında mündemiç olduğu tezinden hareketle Onu aynı zamanda ontolojik bir hakikat olarak da benimsediklerini görmekteyiz.

Şöyle ki, Mutlak Varlık, kendisinden kaynaklanan bir saikle bilinmek istemiş ve sufiler tarafından çoğunlukla beş veya yedi mertebe şeklinde tavih edilen yaratılış gerçekleşmiştir. Mutlak Varlığın taayyün ettiği ilk mertebe, aynı zamanda eşyanın küllî hakikatlerini içeren bir mertebedir. Sufilerce "Merâtibü'l-Vücûd" olarak adlandırılan bu safahâtın nihayetinde "insan-ı kâmil" bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle varlığın ilk taayyün ettiği mertebedeki küllî hakikat, insan-ı kâmil mertebesinde tecelli etmiştir. Bu itibarla varlığın zuhurunun gerçekleştiği ilk taayyün, ontolojik bir hakikat olması nedeniyle, ilahî isimlerin insanda fiilî hale gelmesi ve dolayısıyla bilginin oluşmasının biricik kaynağıdır. Mutlak Varlığın taayyün ettiği bu ilk mertebe *nefes-i rahmânî, kalem-i a'lâ, âlem-i vahdet, levh-i mahfuz, ümmü'l-kitab, makam-ı ev ednâ, akl-*

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun, alibolat@omu.edu.tr

¹ Haris b. Esed el-Muhâsibî, Risâletü'l-Müsterşidin, Kahire, 1988, s. 82.

² Ebu Nuaym el-İsbahânî, Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ, Beyrut, 1405, X, 255.

³ Ebu Abdurrahman es-Sülemî, Tabakâtu's-Süfiyye, Kahire, 1986, s. 268.

⁴ Ebu Nasr Serrac et-Tûsî, el-Luma', Kahire, 1960, s. 132.

evvel, akl-ı küll, kalem-i a'lâ, tecelli-i evvel, nûr-ı Muhammedî, hakikat-i Âdem, ebü'l-ervâh, kâbe kavseyn gibi terimlerle de ifade edilmekle birlikte tasavvuf literatüründe daha ziyade “hakikat-i Muhammediyye” şeklindeki kullanım daha çok yaygınlaşmıştır.⁵

Hakikat-i Muhammediyye

Hakikat-i Muhammediyye, Vücûd-ı Mutlak'ın taayyün ettiği ilk mertebeye verilen addır. Bu mertebeye varoluşun başlangıcıdır. Mevcûdât açısından bakıldığında yaratma fiili bu mertebeye gerçekleşmiş ve herşey ondan yaratılmıştır.⁶

Tasavvuf metafiziğinde varlık teorisinin esasını teşkil eden bu anlayışta üzerinde durulan ilk husus, Peygamber'in hakikatinin bütün şeylerin hakikatlerinden önceliği fikridir. Sufiler bu öncelik fikrini bilgi anlayışlarının da temeli yapmışlardır. Hakikat-i Muhammediyye bütün mümkün varlıkların yaratılış sebebi olduğu gibi aynı zamanda onların bilgi edindikleri bir kandildir. Bu durumda Hakikat-i Muhammediyye yerini “Mişkatü'l-Envâr” (Nurların Kandili) terimine bırakır. Mişkatü'l-Envâr bütün nurların kandilidir ve herkes bilgisini o kandilden alır. Bu demektir ki Hz. Peygamber'in aracılığı olmaksızın kimse bilgi sahibi olamaz. Onun hakikati ezeli ve zaman üstü olduğuna göre, beşerî varlığının âlemde bulunup bulunmayışı durumu değiştirmez. Bu bakımdan Hakikat-i Muhammediyye evrensel bir bilgi ve varlık ilkesi olarak yorumlanmıştır.⁷

Esasen, eski çağlardan itibaren, Heraklitus'a (mö. 475) kadar uzanan bir geçmişe sahip olan ve ele alındığı gelenekler içerisinde “hayatın kaynağı, ilahi akıl (Nous), varlığı idare eden kuvvet, yaratılmış şeylerde tecelli eden akıl, kainatı idare ve muhafaza eden ilke” gibi anlamların yüklendiği “Kelime/ Logos” kavramı ile ifade edilen ve insanoğlunun yaratılış konusunda ortaya koyduğu mitik, felsefî ve dinî açıklama tarzlarının örneğinin ‘ilk yaratılanın ne olduğu, ilk neden, ilk model, ilk oluş, evrenin nasıl yaratıldığı, Yüce Varlığın maddî evrenle ilk teması’ gibi kadim soru ve konuların bu nazariyede de peşine düşüldüğünü görmekteyiz. Bu bakımdan hakikat-i Muhammediyye'nin bahsi geçen sorulara “peygamber merkezli” çözüm getirme çabası olarak görülebileceği kanaatindeyiz.⁸

Hakikat-i Muhammediyye'nin, tasavvufun teşekkül dönemine kadar uzanan köklü bir geçmişi olduğu söylenebilir. Nitekim, Zünnun Mısrî (ö. 245/859), Ebu Said Harrâz (ö. 277/890), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. 283/896) ve Ebü'l-Hüseyn Nûrî (ö. 295/908)'de bir “Nur” teorisi ile başlayan bu anlayış, Hallac-ı Mansûr (ö. 309/922), Aynu'l-Kudât Hemedânî (ö. 525/1131) ve Ruzbihân Baklî (ö. 606/1209) tarafından da yorumlanmış, ardından varlığın zuhurunun Hz. Muhammed'in nuru ile gerçekleştiği fikri “Hakikat-i Muhammediyye” adıyla İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Abdülkerim Cîlî (ö. 832/1428)'de bir sistem haline almıştır. Bu konu daha sonra İbnü'l-Arabî takipçileri tarafından üzerinde durulan ve savunulan bir husus olmuştur.

Tüsterî, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”⁹ ayetini tefsir ederken bu yaratmanın Hz. Peygamber'in nurundan olduğunu beyan etmektedir.¹⁰ Yine, peygamberlerin, melekût

⁵ Abdullah Kartal, İlahi İsimler Teorisi, Hayy Kitap, İstanbul, 2009, ss. 188-190.

⁶ Ahmed Avni Konuk, Fusûs'u'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, I, 12-13.

⁷ Kartal, İlahi İsimler Teorisi, ss. 188-190.

⁸ Ebü'l-Alâ Afifî, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler, çev. Ekrem Demirli, İz yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 61-64; Mustafa Arslan, “İslam Düşüncesinde Önemli Bir Nazariye Olarak Nûr-ı Muhammedî ve İbn Arabî”, Uluslararası İbnü'l-Arabî Sempozyumu: İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l-Arabî, Malatya, 2019, s. 261.

⁹ Bakara, 2/30.

¹⁰ Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Kahire, 1908, s. 15.

âleminin, dünya ve ahiretin nurunun Onun nurundan olduğunu ifade eden Tüsterî,¹¹ Nûr Sûresi'nde geçen, "...Onun nuru şuna benzer..."¹² ayetindeki "Nur" ile kasdın yine Hz. Peygamber olduğu kanaatindedir.¹³

Hallâc-ı Mansûr da Tüsterî gibi hakikat-i Muhammediyye tabirini kullanmasa da Hz. Peygamber'in nurunun âlemin kurucu ilkesi ve özü olduğunu iddia eder:

"Peygamberlik nuru yalnız onun nurundan çıkmıştır. Nurların aydınlığı bile onun nurundandır.... Vücudu yokluktan, adı Kalem'den önce idi. Çünkü tüm ümmetlerden önce idi o... Olaylardan da önce idi o, şeylerden de. Kainatlardan, varlıklardan önce bilinmekte idi o... Hak bilgisinin beliren yüzü o."¹⁴

Varlığın zuhurunu "Nur" kavramı ile izah eden bu ve benzeri yorumlardan dolayı hakikat-i Muhammediyye, nur-ı Muhammedî olarak da adlandırılmıştır. Sufilere göre bu zuhurun neden ve kaynağı "muhabbet" olarak görülür. "*Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve kainatı yarattım.*"¹⁵ şeklinde hadis olarak da rivayet edilen metinde "istedim" manasının "hubb" kelimesi ile ifade edilmesi nedeniyle kainatın yaratılışını "muhabbet" duygusu ile izah eden bu yaklaşım, Allah'a itaati Hz. Peygamber'e itaate bağlayan ilahi buyruk,¹⁶ yine Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in âlemlere bir rahmet olarak nitelendirilmesi¹⁷ Onu ahlakî bir model olmaktan öteye taşıyarak varlığın kaynağını izah etmede merkezî bir ilke olarak konumlandırılan zengin bir edebiyatı karşımıza çıkarmıştır.

Kainatın yaratılışında ilk merhale/taayyün olan küllî hakikatin, her türlü fazilet ve olgunluğun kendisinde kemal bulduğu Hz. Muhammed'in tarihî şahsiyetinde tecelli etmesiyle, esasen onun şahsında insanın yüceltilişi sözkonusudur. İnsanı aynı zamanda "gaye varlık" olarak tasavvur eden bu anlayış İslam kültüründe sadece felsefi-tasavvufî metinlerle sınırlı kalmamış, en teorik ve karmaşık metinlerden halk dindarlığının temel kaynakları olarak kabul edilen eserlere kadar neredeyse bütün dinî-tasavvufî metinler, Hz. Peygamber'in manevi şahsiyeti etrafında şekillenmiş, yaratılışı "muhabbet" ile izah eden bu yorum tarzı;

Yaratıldı yer ile gök Muhammed dostluğuna

*Levlâk ona delil durur onsuz yer ü gök olmadı*¹⁸

diyen Yunus Emre başta olmak üzere, Feridüddin Attar (ö. 618/1221)'dan Mevlana Celaleddin Rûmî (ö. 672/1273), Hacı Bektaş Velî (ö. 669/1271), Gülşehrî (ö. 717/1317'den sonra), Süleyman Çelebi (ö. 825/1422), Kaygusuz Abdal (ö. 848/1444), Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451), Aziz Mahmud Hüdayî (ö. 1038/1628), Şeyhülislam Yahya (ö. 1053/1643), Niyazî Mısırî (ö. 1105/1694), İbrahim Hakkı Erzurûmî (ö. 1194/1780) ve Muhammed İkbal (ö. 1938)'e kadar pekçok mütefekkir, sufi ve şaire ilham kaynağı olmuştur.¹⁹ Bu düşüncenin kaynaklık ettiği metinlerden biri de muhteva, üslub ve icrasıyla dikkat çeken, yüzyıllar boyu düşünce ve gönül dünyamızı besleyen ve daha çok "Mevlid" adıyla şöhret bulan, Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât adlı eseri istisnai bir konumda bulunmaktadır.

¹¹ Tüsterî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, s. 72.

¹² Nur, 24/35.

¹³ Tüsterî, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, s. 103.

¹⁴ Yaşar Nuri Öztürk, Hallâc-ı Mansûr ve Eseri, Yeni Boyut yayınları, İstanbul, 1997, s. 297-298, 301.

¹⁵ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut, 1985, II, 132.

¹⁶ Nisâ, 4/80.

¹⁷ Enbiyâ, 21/107.

¹⁸ Mustafa Tatcı, Yunus Emre Divanı, II, H Yayınları, İstanbul, 2008, s. 257.

¹⁹ Mehmet Demirci, "Nûr-ı Muhammedî", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, c. I, İzmir, 1983, s. 258; Arslan, "İslam Düşüncesinde Önemli Bir Nazariye Olarak Nûr-ı Muhammedî ve İbn Arabî", s. 262; Kartal, İlahi İsimler Teorisi, s. 190; Kadir Özköse, "Aziz Mahmud Hüdayî'de Nûr-ı Muhammedî Telakkisi", Üsküdar Sempozyumu III: Aziz Mahmud Hüdayî Sempozyum Bildirileri, İstanbul, 2006, I, 233.

Vesiletü'n-Necât ve Hakikat-i Muhammediyye

15. yüzyılın hemen başında Türkçe kaleme alınan ve Peygamber sevgisinin işlendiği bu manzum metinde Hz. Peygamber'in tarihî şahsiyetinin olağanüstü bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu durum herşeyden önce yaratılışın başlangıcında küllî hakikatin "Muhammedî Nur" şeklinde nitelenmesinden kaynaklı olarak olağanüstü bir hayatı karşımıza çıkarmaktadır. Bu bakımdan Vesiletü'n-Necât, Hz. Peygamber'in tarihî şahsiyetini konu edinen bir metin olmaktan çok, peygamber merkezli bir yaratılış tasviri olarak görülebilir kanaatindeyiz.

Vesiletü'n-Necât'ın, halka yönelik konularda çok sade, dinî kavramların anlatımında bazen girift, fakat anlamın derinliklerine inilince gönülleri fethedecek özellikte olduğu görülür. Eserde yer alan temel kavramlar, kullanılan dil, üslub ve terimler belli bir inanç, fikir, zihniyet ve dünya görüşünün ürünüdür. Bu bakımdan, eserin beslendiği geleneği anlamadan muhtevayı doğru tahlil etmek mümkün olmayacaktır.²⁰ Bu geleneğin içerisinde tasavvufî neşvenin varlığı hemen farkedilecektir. O kadar ki, "Tevhid" bahsinde âlemin yaratılışının hakikat-i Muhammediyye zaviyesinden ele alındığı net bir biçimde görülmektedir. Buna göre Süleyman Çelebi, yaratılışı öncelikle Mutlak Varlık'tan kaynaklanan bir muhabbete bağlı olarak gerçekleşen bilinme isteğine bağlar:

*Gizli gencin halka izhar eyledi
Nice dürlü nesneyi var eyledi²¹*

Hadis-i kudsî olarak aktarılan "Küntü kenzen..." rivayetinde "hubb" kelimesinin kullanılması, aynı zamanda yaratılışın temel ilkesine de işaret etmektedir. O nedenle Mutlak Varlığın taayyünü muhabbet üzere gerçekleşmiş olduğu için bu merteye "*taayyün-i hubbî*" olarak da adlandırılmıştır. Bu adlandırma, sevginin yanısıra kemali de ifade etmektedir. Bu nedenle hakikat-i Muhammediyye Hz. Peygamber'in şahsında tecelli eden bir yetkinlik mertebesidir.²² Ve bu yetkinlik, kaynağını sufilerin, Allah'ın ilk olarak yarattığını ifade ettikleri küllî hakikatten, Kelime'den, nûr-ı Muhammedî'den veya hakikat-i Muhammedî'den almaktadır. Bütün varlıklar da aynı şekilde bu hakikatle irtibatlıdır. Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakikat-i Muhammediyye var olmuş, bütün mahlukât bu hakikatten ve onun için hakedilmiştir. Âlemin var olma sebebi ve gayesi bu hakikattir. Tasavvufta sıkça kullanılan ve kudsî hadis olarak da rivayet edilen "*Sen olmasaydın kainatı yaratmazdım*"²³ ifadesiyle bu husus anlatılır:²⁴

*Andan oldu her nihân ü aşikâr
Arş ü ferş ü yir ü gökde ne ki var*

*Ger Muhammed olmasa idi ayân
Olmayısardı zemîn ü âsumân²⁵*

²⁰ Necla Pekolcay, "Mevlid", DİA, XXIX, İstanbul, 2004, s. 486; Süleyman Uludağ, "Süleyman Çelebi'nin İnanç ve Fikir Dünyası", Süleyman Çelebi ve Mevlid (Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri), ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2007, s. 182, 186.

²¹ Süleyman Çelebi, Mevlid, haz. Necla Pekolcay, Dergah Yayınları, İstanbul, 2018, s. 60.

²² Bkz. Uludağ, "Süleyman Çelebi'nin İnanç ve Fikir Dünyası", s. 188.

²³ Bu rivayet Hâkim'in Müstedrek'inde; "Eğer Muhammed olmasaydı Âdem'i yaratmazdım, cenneti yaratmazdım, cehennemini yaratmazdım..." şeklinde geçmektedir. Hâkim Nisâbü'rî, el-Müstedrek ala's-Sahîhayn, Kahire, 1997, II, 615. Ayrıca bkz. Aclûnî, II, 164, no: 2123.

²⁴ Mehmet, Demirci, "Hakikat-i Muhammediyye", DİA, XV, İstanbul, 1997, s. 180.

²⁵ Süleyman Çelebi, Mevlid, s. 55.

Burada, Allah'tan başka herşeyin varoluş nedeni Hz. Peygamber'e bağlanır. Hz. Peygamber'in şahsında âlemin zuhurunun gayesi insan olmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de insanın "halife" olarak nitelenmesi,²⁶ Hz. Peygamber'in, "Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı"²⁷ beyanı hatırlanacak olursa, insan âlemde son ortaya çıkan varlık olsa bile Allah tarafından ilk düşünülen varlık olmalıdır. "Bilinmek istedim, âlemi yarattım" ifadesinde de gerçekte kastedilen insan olmalıdır. Öyleyse insan, varlığı ve hakikat yönüyle bütün varlık türlerini önceler. Ve âlemdeki her varlık ve varlık mertebesi gayenin (bilinme arzusu) gerçekleşmesinde bir aşamayı gösterse bile nihaî maksat, insanın varlığıyla kemale erebilir. İnsan bu bilinme iradesinin gerçekleşmesinde "gaye varlık"tır ve ilahî irade sadece insan sayesinde gerçekleşebilir. İşte bu gaye varlığı en kâmil manada temsil eden Hz. Muhammed'in *cevâmi'u'l-kelim* vasfı, bütün hakikatleri kendinde toplamış olması anlamına gelir. Bunu hakikat-i Muhammediyye'nin bütün hakikatlerden önce gelmesi ve onları içermesi manasında kabul edebiliriz.²⁸

*Mustafâ ruhunu evvel kıldı var
Sevdi anı ol Kerîm ü Girgidâr²⁹*

*Sureta gerçi Muhammed son idi
İlle ma'nide kamudan ön idi³⁰*

beytinde Muhammedî Nûr'u âlemin yaratılış ilkesi olduğunu ifade eden Süleyman Çelebi, Hz. Muhammed'in şahsında insanoğlunu varlığın sebebi olarak görmektedir:

*Bil Muhammeddür bu varlığa sebeb
Cehd idüp anun rızasın kıl taleb³¹*

*Bunca varlığa sebeb hem ol imiş
Âlem ol olduğu için olmuş³²*

Öte yandan, bu anlayışa göre Muhammedî Nûr'un ilk yaratılan varlık olması, Hz. Peygamber'i Hz. Âdem'den zamansal olarak öncelemez. Hz. Peygamber yaratılıştaki ve var olmada Hz. Âdem'den evvel, ancak zuhur etmede sonradır.³³ Şöyle ki, rivayete göre Hz. Peygamber'e, nübüvvet görevinin kendisine ne zaman verildiği sorulduğunda, "Âdem ruh ile cesed arasında iken" cevabını vermiştir.³⁴ Sufiler de buna istinaden Hz. Peygamber'in bedensel varlığını önceleyen ezeli bir hakikati olduğunu, herşeyden önce Hz. Muhammed'in nurunun, bu nurdan da diğer varlıkların yaratıldığını, Hz. Âdem'den başlayıp bütün peygamberlerde tecelli eden bu nurun en son Hz. Muhammed'de yani gerçek sahibinde taayyün ettiğini ifade ederler.³⁵ Dolayısıyla her ne kadar Hz. Peygamber son peygamber ise de O, hakikati itibariyle ilk olduğu için tüm peygamberlerin kaynağı onun kandilidir.³⁶ Bu hususu Gazzalî (ö. 505/1111), bir evin tasarlanması ve daha sonra da vücuda getirilmesine benzetir. Şöyle ki, bir evi takdir edecek olan

²⁶ Bakara, 2/30.

²⁷ Buhârî, İsti'zân, 1, no: 6227.

²⁸ Ekrem Demirli, İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan, Alfa yayınları, İstanbul, 2017, s. 71, 305-306.

²⁹ Süleyman Çelebi, Mevlid, s. 54.

³⁰ Süleyman Çelebi, Mevlid, s. 60.

³¹ Süleyman Çelebi, Mevlid, s. 58.

³² Süleyman Çelebi, Mevlid, s. 60.

³³ Uludağ, "Süleyman Çelebi'nin İnanç ve Fikir Dünyası", s. 185.

³⁴ Tirmizî, Menâkıb, 1, no: 3609.

³⁵ Arslan, "İslam Düşüncesinde Önemli Bir Nazariye Olarak Nûr-ı Muhammedî ve İbn Arabî", s. 260.

³⁶ İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, nşr. Ebû'l-Alâ Afîfî, Beyrut, trs., s. 63-64.

mühendis ilk olarak evin şeklini tasarlar, daha sonra zihninde imal ettiği o evi hariçte vücuda getirir. İşte bu ev, mühendiste takdir itibariyle evvelinde, vücut itibariyle ise sonundadır. Ona göre gaye ve maksad takdir bakımından evvel, vücut bakımından ise sonradır.³⁷ Süleyman Çelebi de,

*Ger Muhammed gelmeseydi âleme
Tâc-ı izzet inmezidi Âdem'e*³⁸

beytinde “Âdem ruh ile cesed arasında iken” rivayetine telmihte bulunurken;

*Hak Teâlâ çün yarattı Âdemi
Kıldı Âdemle müzeyyen âlemi*

*Mustafa nûrını alnunda kodu
Bil habibüm nûridur bu nur didi*

*Cümle-i eslâb u erhâmdan o nur
Cilve vü cevânile kıldı ubûr*

*İşbu resmile müselsel muttasıl
Tâ olunca Mustafa'ya müntakil*

*Şöyle vardı irdi ol nur aslına
İrişince ol Muhammed alnına*³⁹

180

beyitlerinde de bütün kemalâtı mündemiç olan hakikat-i Muhammediyye veya Muhammedî nurun, yaratılışın başlangıcından itibaren varlığı ayakta tutan ilke olarak Hz. Peygamber'in tarihsel şahsiyetiyle de tecessüm ettiğini kendine has üslubuyla dile getirmiştir. Hakikat-i Muhammediyye'nin âlemin yaratılışında bir sebep ve gaye olarak tanımlanması Hz. Peygamber'in tarihî şahsiyetinden çok bir ilkeye, ilahî bilgiye işaret eder. Ve bu ilke Hz. Âdem'den itibaren âlemde taayyün eder. Hz. Peygamber'in zuhuru ile de en kâmil manada temsil edilir. Bu nedenle varlığın başlangıcı “hakikat-i Muhammediyye” olarak tesmiye edilmiştir. Eşyanın bilgisi bu mertebede kuvve olarak bulunur. Buradan hareketle denilebilir ki, Mutlak Varlık ile yaratılmış evren arasındaki irtibatı sağlayan ilkenin adı Hakikat-ı Muhammediyye'dir. Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) de, “*Rasulullah, yaratılışın kaynağıdır, kainat da ona tabidir*”⁴⁰ şeklinde ifade ettiği bu ilke tüm mahlukâtın varlık nedeni sayılır. Hz. Peygamber'in tarihsel varlığının da mahlukât içerisinde en kâmil varlık olması itibariyle Hz. Peygamber'i “ferdiyyet” sıfatı ile nitelendiren İbnü'l-Arabî,⁴¹ Hakikat-i Muhammediyye ile Hz. Peygamber'in tarihî kişiliği arasındaki irtibatı da, “*...hakikat-i insaniyye mertebesi mertebe-i vahdetten ibaret olan hakikat-i Muhammediyye'nin tafsilidir...*” ifadesiyle kurar.⁴² Aynı zamanda, “Nur” olarak da adlandırılan bu varlık, akl-ı evvelden veya en kâmil mazharları olan peygamber ve veli sınıflarına tecelli eden Akl-ı küllîden başka bir şey değildir.⁴³ O nedenle İbnü'l-Arabî Fusûsu'l-Hikem'inde her

³⁷ Ebu Hamid Muhammed el-Gazzali, İki Madnun, çev. Sabit Ünal, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1988, s. 106-107.

³⁸ Süleyman Çelebi, Mevlid, s. 55.

³⁹ Süleyman Çelebi, Mevlid, ss. 62-64.

⁴⁰ Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdî, Avârifü'l-Maarif, Beyrut, 1966, s. 17.

⁴¹ İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, s. 214.

⁴² Ahmed Avni Konuk, Tedbîrât-ı İlahiyye Tercüme ve Şerhi, İz yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 253.

⁴³ Affi, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler, s. 84.

nebiyi “*Kelime*” olarak isimlendirir ve her ümmetin inancının farklı olmasına karşın esasen tek bir hakikate işaret ettiğini belirtir. O hakikatin bir adı da “*Kelime*”dir.⁴⁴ İbnü'l-Arabî'nin insanın hakikatini “kelime” olarak adlandırması, âlemin yaratılışının “kün” emrinden ibaret olan bir söz'le vuku bulması ile ilgilidir.⁴⁵ Burada Allah ile âlem ve insan arasında ontolojik, epistemik ve ahlakî irtibatın kurulmaya çalışıldığı açıktır. İbnü'l-Arabî'nin nebiler ve veliler için “*Kelime*”yi kullanmasının sebebi, onların yaratılışın en kamil ve kapsayıcı mazharları olmasıdır.⁴⁶ Hz. Peygamber'in, “*Bana cevâmiu'l-kelim verildi*”⁴⁷ ifadesi de bu manada yorumlanmaktadır.

Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in doğumundan önceki varlığının, miladî 6. yüzyıldaki fiziksel doğum hadisesinin önemini azaltıyor gibi görünmesi, fiziksel doğumun mevlidin asıl konusu olmasına rağmen paradoksal bir gerçekliğe işaret etmektedir. Ancak, Hz. Peygamber'in doğumunu, tarihî bir karakterin varlığının başlangıcı olarak değil, yaratılışın kendisi ile başlayıp devam edegelen kozmik bir hikayenin bir parçası olarak görmek mümkündür. Dolayısıyla Peygamber'in fiziksel doğumu varlığının başlangıcı değil, her türden öğütlerinin yeryüzüne beyan edildiği ve en kamil manada insanlığın hizmetine sunulduğu tarihtir.⁴⁸ Bu itibarla, “*Allah katında din İslam'dır*”⁴⁹ ve “*Bugün dininizi tamamladım...*”⁵⁰ ayetleri Hz. Âdem'den itibaren Hz. Peygamber'e kadar gelen emr-i ilahînin izah etmeye çalıştığımız hakikatin yansıması olarak değerlendirilmesi mümkündür. Başka bir ifadeyle ilahi hitab Hz. Peygamber ile birlikte en kamil şekliyle bize ulaşmış, yani varlığın başlangıcındaki kemalât yine onunla tamamlanmıştır. Süleyman Çelebi bu kemalâta şu şekilde işaret eder:

*Ol şeh-i sultan-ı cümle enbiyâ
Nûr-ı çeşm-i evliya vü asfiyâ*⁵¹

181

Sözü edilen kemalât ile aynı zamanda bir gaye ve sebepliliğin kastedildiği de açıktır. Süleyman Çelebi bu hususu,

*Anun için oldu bu varlık kamu
Ay u yıldız yir ü gök uçmak tamu*⁵²

beytiyle ifade eder. Eşyanın yaratılmasında sufilerin muhabbet merkezli bir teori ortaya koymaları Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi ile bağlantılı görülmektedir. Hz. Peygamber'i bu vasıflarıyla,

*Her kemâlât ile kâmil şâh idi
Anun için ol habîbullah idi*⁵³

şeklinde tasvir eden Süleyman Çelebi,

*Kimse ansuz togrı yola varmadı
Kimse ansuz Hak yolın başarmadı*⁵⁴

⁴⁴ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 47.

⁴⁵ Demirli, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, s. 315.

⁴⁶ Affi, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, s. 85.

⁴⁷ Buhârî, *Cihad*, 122, no: 2977; Müslim, *Mesâcid*, 5.

⁴⁸ Marion Holmes Katz, *Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*, çev. Sidar Bayram, Açılım Kitap, İstanbul, 2014, s. 41-42.

⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/19

⁵⁰ Maide, 5/3

⁵¹ Süleyman Çelebi, *Mevlid*, s. 111.

⁵² Süleyman Çelebi, *Mevlid*, s. 57.

⁵³ Süleyman Çelebi, *Mevlid*, s. 101.

⁵⁴ Süleyman Çelebi, *Mevlid*, s. 58.

beyti ile de Hz. Peygamber'in mesajının evrenselliğini beyan etmektedir. Süleyman Çelebi, eserinde tasavvuf düşüncesinden ilhamla Hz. Peygamber'in tarihsel kişiliğini aşan bir tasavvur ile maddî hayata müteâl bir anlam yüklemekte ve Hz. Peygamber odaklı bir değer dünyası inşa etmektedir. Bu nedenle denilebilir ki Vesîletü'n-Necât, Anadolu'da dinî ve tasavvufî hayatın sınırlarının "Peygamber sevgisi" etrafında çizildiği bir itikadî yayma ve bunu toplumda kalıcı hale getirme aracı olarak geniş kesimlerde kabul görmüştür.⁵⁵

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İlk olarak Sehl b. Abdullah et-Tüsterî tarafından terennüm edilen, Hallâc-ı Mansûr ile sürdürülen, ancak esas olarak İbnü'l-Arabî ve Abdülkerim Cîlî tarafından bir nazariye olarak ortaya konulan; İslam'ın varlık, bilgi ve değer konularında tasavvuf zaviyesinden merkezi bir kavram olarak değerlendirilen Hakikat-i Muhammediyye veya Nûr-ı Muhammedî, sufilerin Hz. Peygamber'in tarihî şahsiyetinin yanısıra ontolojik bir hakikat olarak "tarih dışı" kimliğini ifade eden bir tabirdir. Varlığın bilgisinin ve zuhurunun bu şekilde adlandırılmasının nedeni sufilere göre Hz. Peygamber'in şahsında bu hakikatin en kamil manada taayyün etmiş olmasıdır. Bu bakımdan hakikat-i Muhammediyye aynı zamanda Allah-âlem-insan münasebetini açıklama iddiasında olan bir teoridir. Bu teoriyle sufiler eliyle peygamber tasavvurunda dinamik bir dönüşüm sözkonusu olmuştur. Bu dinamizm, Muhammedî hakikatin aynı zamanda kozmik tasavvurun merkezinde bulunmasından ve eşyanın bu hakikat ile anlam kazanmasından kaynaklanmaktadır.

182

Hakikat-i Muhammediyye anlayışı özellikle İbnü'l-Arabî ve takipçileri tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiş ise de bu nazariyenin etkisinin sadece sufi çevrelerle sınırlı kalmadığını ifade edebiliriz. Bu tesirin son derece canlı bir şekilde görüldüğü metinlerden biri olan Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ında Hz. Peygamber'in ontolojik manada "sebeup ve gaye varlık" olarak ele alındığı görülür. Başka bir ifadeyle Allah'ın, bilinme arzusuyla başlayan yaratılışın ilk taayyünü olan küllî hakikat ya da evrensel ilke Hz. Âdem'le yeryüzüne inmiş, Hz. Peygamber ile en kamil manada tebliğ ve temsil edilmiştir. Bu itibarla Vesîletü'n-Necât, Hz. Peygamber'in fiziksel hayatından daha önce, yaratılışın konu edildiği bir metin olarak görülmelidir.

Süleyman Çelebi Vesîletü'n-Necât'ı bir sufi olarak kaleme almış olmamakla birlikte, yaşadığı dönemdeki tasavvufî birikimden önemli ölçüde etkilendiği açıktır. 15. yüzyılın başlarında Osmanlı coğrafyasında tasavvuf kültürünün toplumun hemen her kesimine yansıyan tesirini göstermesi açısından Vesîletü'n-Necât tipik bir örnektir kanaatindeyiz. "Hz. Peygamber'e tam bir bağlılıkla, Onu gönülden seven derviş tabiatlı bir müminin"⁵⁶ kendine has üslubuyla kaleme aldığı Vesîletü'n-Necât adlı eseri, o sade dilin arkasında hakikat-i Muhammediyye gibi girift bir teoriyi taşıyabilecek metafizik derinliği haizdir.

KAYNAKLAR

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ, I-II, Beyrut, 1985.

Arslan, Mustafa, "İslam Düşüncesinde Önemli Bir Nazariye Olarak Nûr-ı Muhammedî ve İbn Arabî", Uluslararası İbnü'l-Arabî Sempozyumu: İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l-Arabî, Malatya, 2019, ss. 259-267.

Bilkan, Ali Fuat, Mevlid Değerden Ritüele, İletişim yay., İstanbul, 2019.

⁵⁵ Ali Fuat Bilkan, Mevlid Değerden Ritüele, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s. 181.

⁵⁶ Salih Çift, "Tasavvuf Düşüncesi Açısından Süleyman Çelebi ve Mevlid'i", Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri, Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi yayınları, Bursa, 2007, s. 305.

- el-Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, I-IV, Kahire, 1400.
- Çift, Salih, "Tasavvuf Düşüncesi Açısından Süleyman Çelebi ve Mevlid'i", Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri, Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi yayınları, Bursa, 2007, ss. 301-311.
- İbnü'l-Arabî, Fusûsu'l-Hikem, nşr. Ebü'l-Alâ Afifî, Beyrut, trs.
- Demirci, Mehmet, "Hakikat-i Muhammediye", DİA, İstanbul, XV, 1997, ss. 179-180.
- _____, "Nûr-ı Muhammedî", Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fak. Der., c. I, İzmir, 1983, ss. 239-258.
- Demirli, Ekrem, İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan, Alfa yay., İstanbul, 2017.
- Ebü'l-Alâ Afifî, İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler, çev. Ekrem Demirli, İz yayıncılık, İstanbul, 2000.
- el-Gazzali, Ebu Hamid Muhammed, İki Madnun, çev. Sabit Ünal, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1988.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek ala's-Sahîhayn, I-V, Kahire, 1997.
- el-İsbahânî, Ebu Nuaym, Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ, I-X, Beyrut, 1405.
- Kartal, Abdullah, İlahi isimler Teorisi, Hayy Kitap, İstanbul, 2009.
- Katz, Marion Holmes, Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık, çev. Sidar Bayram, Açılım Kitap, İstanbul, 2014.
- Konuk, Ahmed Avni, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, I-IV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.
- _____, Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi, İz yayıncılık, İstanbul, 2004.
- el-Muhâsibî, Haris b. Esed, Risâletü'l-Müsterşidîn, Kahire, 1988.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî Câmiu's-Sahîh, I-V, Beyrut, trs.
- Özköse, Kadir, "Aziz Mahmud Hüdayi'de Nûr-ı Muhammedî Telakkisi", Üsküdar Sempozyumu III: Aziz Mahmud Hüdayi Sempozyum Bildirileri, 2006, I, 231-238.
- Öztürk, Yaşar Nuri, Hallac-ı Mansur ve Eseri, Yeni Boyut yay., İstanbul, 1997.
- Pekolcay, Necla, "Mevlid", DİA, XXIX, İstanbul, 2004, ss. 485-486.
- es-Serrac, Ebu Nasr Abdullah et-Tûsî, el-Luma', Kahire, 1960.
- es-Sühreverdî, Ebu Hafs Ömer, Avârifü'l-Maarif, Beyrut, 1966.
- es-Sülemi, Ebu Abdurrahman, Tabakatu's-Sûfiyye, Kahire, 1986.
- Süleyman Çelebi, Mevlid, haz. Necla Pekolcay, Dergah Yayınları, İstanbul, 2018.
- Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Divanı, II, H Yayınları, İstanbul, 2008.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsa, Sünen, I-V, Kahire, 1975.
- et-Tüsterî, Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Kahire, 1908.
- Uludağ, Süleyman, "Süleyman Çelebi'nin İlim ve Fikir Dünyası", Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri, Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Osmangazi Belediyesi yayınları, Bursa, 2007, ss. 182-209.

Kadınlar Mevlidi ve Bursalı Âkif Efendi

Mustafa Kara¹

GİRİŞ

Hız. Peygamberle ilgili olarak çeşitli dillerde yazılan manzûm-mensûr eserlerin tarihi daha eski ise de Türkçe yadigârların ömrü yaklaşık 1000 yıldır.

Türk dünyasında Ahmed Yesevî'den beri son peygamberle ilgili olarak kaleme alınan manzûm eserlerin, 1399 da Somuncu Baba'nın hutbesiyle hizmete giren Bursa Ulu Camii imamı Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inden sonra arttığı bir gerçektir. XV. yüzyıldan sonra mevlid yazmanın bir gelenek hâline geldiği dahi söylenebilir. Bu geleneğin XIX. yüzyıl halkalarından biri de Bursalı Akif Efendi tarafından yazılan mevliddir.

Yıllar önce küçük bir yazma eser elime geçmişti. Üzerine "Risale-i Mevlûdü'n-Nebi aleyhis-selâm telif Mehmed Âkif gufire leh" yazılı idi. 157 beyitten meydana gelen ve "Tûl-i emel" dosyasında muhafaza ettiğim bu manzumenin kendi içinde bölüm ve fasılları yoktu.

*Allah âdın yâd idelim ibtidâ
Olmasın diller Hak isminden cüdâ*

*Allah adıyla idelim feth-i bâb
Bab-ı Hakk'a idelim tâintisâb*

*Allah âdın yâd iderse bir kişi
Hakk ana âsânider cümle işi*

diye başlayan metin, kâinatın yaratılışı ve diğer peygamberlere temas ettikten sonra Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini tasvir etmekteydi.

Akif'in Mevlid'inde Hz. Peygamberle ilgili şu sıfatlar kullanılmıştır: Fahr-i âlem, Şâh-ı din, Fâhru'l-mürselîn, Hayru'l-beşer, Hayru'l-enâm, Fahr-i kâinât, Rahmetenli'l-âlemîn, Mahbûb-ı Hak, Hatmu'r-rusul.

Şair mahlasını sondan üçüncü beyitte söylemiştir:

*Bu günahkâr Akif'i ağlatma âh
Ateş'i hicrana yakma Yâ İlâh*

*Rûh-ı Fahr-i 'âlem'e olsun selâm
Âl-i Ashâb-ı Resul'e bi't-temâm*

*Râzı olsun ümmetinden Şâh-ı dîn
Rahmetu'l-lâhi aleyhim ecma'in*

¹ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi. mkara@uludag.edu.tr

Bursalı Akif Efendi Kimdir?

Yâdigâr-ı Şemsî sahibi Mehmed Şemseddîn Efendi'nin(ö. 1936) kaleme aldığı *Mesârr-ı Şemsî* isimli *Mevlid*'in önsözünde Süleyman Çelebi'nin dışındaki şairlerin yazdıkları manzumelere temas ederken şöyle diyor: "Birçok manzumeler yapılmış, söylenmiş fakat hiçbirisi Süleyman Çelebi merhumun zevkini vermemişlerdir. O feyzi vaktiyle Süleyman Efendi kazanmıştır. Sebeb-i nazmı malumdur. Kabul-i peygamberîye mazhar olmuştur ve ondan başka matbu mevlid yok gibidir. Onun kadar hiçbirisi taammüm etmemiştir, sehl-i mümtenîdir. O, ona münhasır ve mahsus kalmıştır" ²

1344/1926 tarihli bu önsözde konumuzla ilgili şu bilgiler de vardır: "Birçok mevlid manzumelerinden biri de pederimin cedd-i mâderisi(anne tarafından dedesi) –ki Hz. Emir'le birlikte Bursa'ya gelerek Muradiye semtinde cami bina eden Sûfî Sinan Paşa merhumun ahfâdından olup- Emir Sultan cami-i şerîfinin imamı bulunan Akif Efendi tarafından nazmedilmiştir. Bursa'da bazı mahdûdzevât okumaktadır. İşte o kadar."

Şemseddin Efendi'nin verdiği bu bilgiler benim elimdeki yazma Mevlid metnine tekrar eğilmemi gerekli kıldı.

Bursalı Akif Efendi'ye ait Mevlid'in varlığını iki kelime ile kaydeden ilk kişi *Osmanlı Müellifleri*'nin sahibi Bursalı Mehmed Tahir'di.³ Daha sonra konu ile ilgili araştırma yapanlar bu bilgiyi tekrarlamış, ancak ne Mevlid'in metninden ne de yazarı Akif Efendi'den bahsetmişlerdi.⁴

Abdülkerim Abdülkadiroğlu 1999'da yayınladığı "Akif Mevlidi Yahut Kadınlar Mevlidi"⁵ başlıklı makalesinde ise elindeki nüshaya göre Mevlid'in metnini yayınlamış "Akif Efendi hakkında bilgimiz yoktur" demiştir. Söz konusu makalede, Kastamonulu İhsan Ozanoğlu'nun (öl. 1981) Mevlid'in esas metninden önce o bölgede okunan "Mevlid Hikayesi" ile ilgili enterasan bir hatırası da nakledilmiştir:

"Şehir ve köylerde genellikle kadın mevlidlerinde *Mevlid Hikayesi Manzûmesi*'nin okunması şarttır. Aksi taktirde mevlid, halk deyimiyle, gıcırım boğma yapılmış (aceleye getirilmiş) olur. Rahmetli annem Kastamonu çevresinin yegâne mevlidçisi idi. Vefatında kadınlar resmen bana verilmiş bir vazife gibi bu işin tarafımdan idare edilmesini istediler. Tek başıma üç saat mevlid, ilahi, âyet ve duâ okuduğum çok oldu. Bir toplantıda *Mevlid Hikayesi*'nden sarf-ı nazarla *Necâtü'l-Mü'min*'de olmayan bir kısım bahirleri geçerek bir kadın mevlidi okudum. Duâdan sonra bir kadın 'Efendi oğlum, bu mevlid hiçbir şeye benzemedi. Sesin güzel, makamın güzel... Ama pek eteği belinde okudun. Bir daha böyle yapma, olmaz mı evladım' dedi. Ben cevap verdim, 'Mevlid hikayesinden vaz geçmiştim. Arzu ederseniz o bahri de okuyup tekrar duâ edelim' dedim. 'Çok iyi edersin oğlum, mevlid tamamlanmış olur. Duâmızı alırsın' dedi. Ben bu risaledeki hikâyeyi makamdan makama geçerek şâhâne bir tarz ile okudum. Çok beğendiler.

² Mevlid / *Mesarr-ı Şemsî*, nşr. M. Kara, Bursa 2008.

³ *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333 (1914) c. 2 s. 222

⁴ Bkz. Necla Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri* (Doktora Tezi) İstanbul 1950. Hasibe Mazıoğlu, *Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler*, Türkoloji Dergisi, Ankara 1974, c. 6 sy: 1 s. 31-62. M. Tayyib Okıç, *Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercümeleri*, Atatürk Üni. İslami İlimler Fak. Dergisi sy:1 Erzurum 1975 s. 17-78. Bu üç hocamızı rahmetle anarız. Mevlid ve Mevlid kültürü için yıllarını veren bu hocaların ruhu için Mevlid okunuyor mu acaba? Talebeleri Vefa yokuşunda mı oturuyor? Mevlid hakkında genel değerlendirmeler ve farklı yüzyıllarda kaleme alınan 12 mevlid metni için bk. M. Fatih Köksal, *Mevlidnâme*, Ankara 2011.

⁵ Makale için bk. Gazi Üni. Gazi Eğitim Fak. Dergisi, Doktor Himmet Biray Özel Sayısı, Ankara 1999, s. 404-437. Bu makaleden Akif Mevlidi'nin 1830lu yıllardan sonra Kastamonu'da kadın mevlidhanlar tarafından çok yaygın olarak okutulduğunu öğreniyoruz. Ancak mevlidin hangi yolla Bursa'dan Kastamonu'ya intikal ettiğini şimdilik bilmiyoruz.

Dediler ki ‘Bir daha Hâfıza hanım annenin mevlidinden dışarı çıkma. O muhterem kadın hep-sini okurdu. Sen de atlama sakın bir daha.’ Görülüyor ki mevlid hikayesi kadın mevlid töre-ninde Tevhid ve Münâcâttan daha önce okunması gerekli bir bahirdir.”⁶

Akif Efendi’nin mevlidinden önce okunan bu manzume 39 beyit olup, ilk beyitleri şöyledir:

*Mustafâ mevlidini yâd edelim
İşidenler cânını şâd edelim*

*Kim safâ verir işiden cânına
Ola kuvvet dînine îmânına*

*Dinle imdi bir hikâyet edelim
Mevlidin sözüne andan gidelim*

*Tâ bilesin kim mevlid ne imiş
Hürmeti hem mevlidin nice imiş*

Diyanet İslam Ansiklopedisi’nde yer alan ilgili madde de ise Akif Efendi’yi “ne zaman ya-zıldığı tespit edilemeyen mevlidlerin” şairleri arasında saymıştır.⁷

Gülzâr-ı Mısri

Şimdi Şemseddin Efendi’nin, babasının anne tarafından dedesi Akif Efendi ile ilgili olarak *Gülzâr-ı Mısri* isimli eserinde verdiği bilgilerle konuyu biraz aydınlatalım:

“Akif Efendi âşık-i billah bir zât-ı dilâgâh olup bir mevlud-i şerif ile muhtasar mi’raciyesi, birkaç na’t-ı şerif ve mersiyeleleri vardır. Kerimesi Munise Hanım bilâhere sâlifü’t-terceme ced-dim Ahmed Şemseddin Efendi ile izdivaç etmiştir. Mumaileyh damadının pederi olan Şeyh Zeynelabidin Efendi’den meşk alır hüsn-i hat ta’allüm edermiş. 1220 (1805) tarihli (seyyidu’l-kavm hadimuhum)⁸ hadis-i şerifini yazıp zirinde “Eceztü li nâmık-ı hâze’l-celî es-Seyyid Akif el-arif bihâfızı’l-Kur’an ve ene’l-müznib es-Seyyid Hafız Mehmed Şeyhu’l-Mısri diye yazılır. Bir münasebetle elime geçtiğinden teberrüken saklamaktayım.

Mumaileyh Hazret-i Emir Cami-i Şerifi imamı olup 3 Şaban 1229 (21 Temmuz 1814) tari-hinde yirmi sekiz yaşında iken ‘azim-i ahiret ve Zeynîlerde Abdüllatif-i Kudsi Hazretleri’nin baş tarafındaki mahalde garik-i bahr-i rahmet olmuştur.⁹ Bir zükür bir inas olmak üzere iki ev-lat bırakmıştır. Vasiyetnamesi hatt-ı destiyle yedimde (kendi el yazısıyla yanımda) mahfuz olup zirde aynen derc eyledim”.¹⁰

Vasiyeti

Eşi ve çocukları için yazıp bıraktığı “vasiyetname” iç dünyasıyla, ahlakıyla ilgili ipuçlarını da ihtiva ediyor:

⁶ Abdülkadiroğlu, a.g.m., s. 412.

⁷ DİA, c. 29, s. 483. (2004) Süleyman Çelebi Mevlidi’nin yazılışının 600. Yılında(2009) bendenizin o günkü Diyanet İşle-ri Başkanı Ali Bardakoğlu’na yaptığım teklifle Bursa’da Diyanet İşleri Başkanlığı ile U.Ü. İlahiyat Fakültesi’nin bir-likte tertipledikleri uluslar arası sempozyumda konu ile ilgili birçok tebliğ sunulmuştur: *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu DoğumŞaheseri UluslararasıMevlid Sempozyumu*, Ankara 2010.

⁸ Bir toplumun efendisi o topluma hizmet edendir.

⁹ Mezartaşı maalesef mevcut değildir.

¹⁰ *Niyâzi-i Mısri ve Bursa Mısri Dergâhu /Gülzar-ı Mısri*, 193 vd. Nşr.M. Kara S. Gültaş S. Akay, Bursa 2021.

“Benim ehl-i beytim Rabia Hatun,

Ahret hakkını helal edesin. Fakireyim, kimsem yoktur diye mahzun olmayasın, Allah’ı bilen, seven, bulan garib değildir. Bu dünya zindanının zinetine mâil olmayasın. Ecel hediye-i Hak’dır, havf etmeyesin. Evlatlarının levâzımını Hakk’a havale edesin. Fukaranın yâr ve refiki Allah’dır. Kimseden yardım taleb eylemeyesin. Hak Teala seni ne gûna eyleser razı olasın. Munise Hanım kızım, validenin rızasından çıkmayasın. Oğlum Hasan Zatî, Molla ilmihalini talim edesin, cehalete razı olmayasın. Teehhül edib el kızı için validenin inkisarını almayasın. Ehlullaha mahabbet edesin, türbeleri ziyaret edesin. Kimseyi incitmeyesin, kâfir dahi olsa. İnşallah Resûlullah huzurunda mülakî oluruz. Oğullar, siz salihinden oldukça ben size düa ederim, zira müminler ölmez.”¹¹

Aciz ve bîçare zayıf avare

Seyyid Mehmed Akif. 1229

Gülzâr-ı Mısırî sahibi şiirlerini iktibastan sonra onu ve ailesini tanıtmaya devam ediyor:

“Mumaileyh fazl u kemâli sözlerinden de anlaşılıyor. Ne âşıkâne selis kelimelerdir ki okuyana melâl vermez, şevki artar. Pederimden işittiğime göre kemâl-i aşkından sabaha kadar uyumaz, ağlar, gözyaşı dökermiş. Yirmi sekiz yaşında vefat etmeyip de bir müddet muammer olsa imiş pek çok âsâr vücuda getirecekmiş. Mahdumu Hasan Zatî Efendi, Sultan Emir türbedarlığını, Yunus Emrem Dergâhı şeyhi olan Esad Efendi’den kasr-ı yed tarîkiyle almış¹², Cami-i kebir’de müezzin olmuş bilâhere müezzinbaşılığa irtika etmiş idi.

Gayet halim selim, kimse ile muaraza etmez hatta alacağını bağışlar, hükümete müracaat eylemez idi. Âbid ve zâhid, nâhifu’l-vücut bir zât olup 1300 (1883) tarihinde vefat etmekle Zeyniler’de pederi civarında defnolunmuştur. Birinci hareminden, Abdurrahman ve Rıza Efendiler, ikinci hareminden, Hüsni Efendi nâmında üç oğlu olmuştur. Abdurrahman Efendi elyevm Cami-i kebir’de müezzinbaşı olup, Rıza Efendi hem dersiâm ve hem Cami-i kebir’de müezzindir. Hüsni Efendi ise Hazret-i Emir türbedarlığında eda-yı hıdmet eylemektedir.

Kerimesi Munise Hanım sâlifü’t-terceme Mısırî Şeyhi Hafız Ahmed Şemseddin Efendi ile izdivaç edip Zeynelabidin ve İsmail Nazif Efendi’lerle¹³, Rabia Hanım namlarında üç evladı olmuş, Zeynelabidin sıgar sinde (küçük yaşta)irtihâl etmiştir. Rabia Hanım meşhur Hacı Nuh Ağa’nın yeğeni Hacı Said Ağa ile teehhül edip birlikte Hicaz’a gitmişler, bir iki sene mücavir kalmışlardır. Ahiren avdet edip mezbur Said Ağa Tarik-i Halidiye’ye müntesib olmakla ibadet ve taatla iştilal ederken, 7 Cemaziyelevvel 1311 (1893) tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiş, Zeyniler’de defnolunmuştur. İbrahim Edhem ismiyle bir mahdumu kalmakla validesiyle bir müddet Dersaadet’te ikamet ve bilâhere taşralarda memuriyet ederek elyevm[yaklaşık 100 yıl önce, M.K.]Haleb civarında bir nahiye müdürlüğünde ibka-yı vazife etmektedir.”¹⁴

Şemseddin Mısırî, *Ezhâr-ı Şemsî* adlı eserinde *Divançe*’nin kaybolduğundan bahsetmektedir.

¹¹ Mısırî, age, 547.

¹² Yunus Emrem Dergâhı ve Mehmed Esad için bk. Mehmed Şemseddin Mısırî, *Yâdigâr-ı Şemsî, Bursa Dergâhları*, Hzn. M. Kara – K. Atlansoy, Bursa 1997, s. 609 – 613. Dergâhtan kalan tek hatıra Bursa’lıAşık Yunus’un kabri, binalar arasında kalmıştı. Açılmasını bekliyoruz.

¹³ İsmail Nazif Efendi, Şemseddin Mısırî’nin babası olup 1887’de vefat etmiştir. Hakkında *Gülzâr-ı Mısırî’de* geniş bilgi vardır. Ayrıca bk. *Dıldâr-ı Şemsî, Niyazi-i Mısırî’nin İzinde Bir ÖmürSeyahat*, Hzn. M. Kara – Y. Kabakçı, İst. 2010

¹⁴ Mısırî, age, 557. Diyanet İşleri Başkanlığı 2016 yılında Mehmet Akkuş ve Bilal Kemikli’nin editörlüğünde bütün Mevlid’leri içine alan üç ciltlik *Mevlid Külliyyatı* yayınlamıştır. Bu eserde Süleyman Çelebi Mevlidinin Arapça, İngilizce Almanca, Boşnakça Arnavutça, Çerkezce, Rumca tercümeleleri de verilmiştir.

Vefatına Tarih:

*O hakikatlere vâkıf
Gönüller adamı Âkif
Vefatını gösteryor:*

"MEVLİD NÂZİMİMİZ ÂKİF" 1229

Şimdi yaklaşık iki yüz sene önce Emir Sultan Camii imamı Akif Efendi tarafından kaleme alınan günümüzde Kastamonu'da "Kadınlar Mevlidi" olarak okunmaya devam eden metni okuyabiliriz:¹⁵

Risâle-i Mevlûdu'n-Nebî 'aleyhi's-selâm
Te'lif Mehmed Âkif gufireleh
Bismillâhirrahmânirrahim

(Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün)
Allah adın yâd idelim ibtidâ
Olmasın diller Hak isminden cüdâ
Allah adıyla idelim feth-i bâb
Bâb-ı Hakk'a idelim tâintisâb
Allah adın yâd iderse bir kişi
Hak ana âsânider cümle işi
Allah adın yâd iden handân olur
İki âlemde işi âsân olur
Aşk ile Allah dise bir kul hemân
Ana lebbeyk yâ kulum dirMüste'ân
Allah adın yâd iden bulur necât
Allah adıyla olur her şey sebât
Sanma kim Allah diyen mahrûm olur
Belki Hakk'ı terk iden mezmûm olur
Şahlara oldur viren taht ile tâc
Cümle âlem ana eyler ihtiyâc

Allah Allah diyelim gel aşk ile
Dîdemiz pür-hûn ola tâ şevk ile
Cürmümüz afv ide Gaffâru'z-zünûb
Aybımız setr ide Settâru'l-uyûb (10)
Öyle Allah ki nazîri yok anın
Öyle Sultân ki vezîri yok anın
Hiç mekânı yokdur anın ey hümâm
Hâzır u Nâzır u Hayy u Lâ-yenâm
Şüphemiz yok birdir ol Rabbu'l-'ulâ
Gerçi iki didi kâfirler ana
Var idi evvelde Âdem yok idi

Gizli kenz idi bu 'âlem yok idi
Bâritatvîl itmeyelim vasfı çok
Birdir ol Allah'dan artık Tanrı yok

Ey 'azizler idelim feth-i kelâm
Bir vasiyyet kılalım beyne'l-enâm
Ol vasiyyet kim anı tuta hemîn
İde rahmet ana Rabbu'l-'âlemîn
İdelim evvel salât ile selâm
Rûh-ı Fahr-ı 'âleme her subh u şâm
Hem dahı evlâdına ashâbına
Rahmet olsun cümleten ahbâbına
Her kim ister bula cennet yolunu
Fâtihayla yâd ide ben kulunu (20)

Rızâ-yı Hak-râ Fatiha

Çünkü Hak vasfın biraz yâd eyledik
Lutf-ı Hak'la kalbini şâd eyledik
Nice vasfîtsün anı bîçâre kul
Kudretine nice bulsun 'akl yol
Evvel oldur âhir oldur bî- gümân
Zâhir oldur bâtın oldur her zamân
Cümle halkı sonradan var eyledi
Sun'unu âlemde izhâr eyledi
Dinle imdi ne yaratdıibtidâ

¹⁵ *Bursalı Akif Efendi veya Kadınlar Mevlidi* isimli eser yayınlanınca teklifim üzerine 2017 ve 2023 yıllarında Emirsultan Camiinde imam ve müezzînler tarafından okunmuş ve dinleyenlere mevlid şekeri yerine sözkonusu kitap takdim edilmiştir.

Nakl idem nâkilden anı ben sana
Nûr-ı Zâtıdan aldı bir kabza Hudâ
Ol Muhammed Mustafa didi ana
Kudretiyle kıldı ol nûra nazar
Terledi ol dem hayâdan ser-te-ser
Her bir a'zâsı terinden ol İlâh
Ruhları halk eyledi bî-iştibâh
Yaradıp ol demde mir'at-ı hayâ
Nûra karşı tutdı ol demde Hudâ
Bak deyip emreyledi Rabbu'l-'ulâ
Bakdı kendi gördü nûr-ı Mustafâ (30)
Hüsnünü gördükde oldu pür-safâ
Hamd edip beş kerre secde kıldı tâ

Ol sebebdendir bize kılmak namâz
Eylemek her günde beş kerreniyâz
Sonradan halk oldu bu arz u semâ
Her ne var fevka'l-'ulâtahte's-serâ¹⁶
Âdem'i kıldı halife âleme
Secde etdiler melekler Âdem'e
Hem Muhammed nûr-ı alnında karâr
Etdibâ-emr-i cenâb-ı Kirdigâr
Sonra Havvâ alnına nakletdinûr
İzzet eylerdi ana vahş u tuyûr
Sonra Şît'e geldi nûr etdi karâr
Eyler idi nûr ile ol iftihâr
Pâkmutahhar silsileyle geldi tâ
Hazret-i İbrâhim alnına ziyâ
Sonra İsmâil'e geldi nûr-i pâk
Alemi kıldı cemâli tâb-nâk

İşbu resme ol mutahhar silsile (40)
Bülbül-asâ kondu hep gülden güle
Âkibet nakletdi Abdullâh'a nûr
Bir zaman bu hâl ile itti mürûr
Gerçi son geldi cihâna Şâh-ı dîn
Hak habîbi oldu Fahru'l-mürselîn
Gerçi evvel geldi hayli enbiyâ
Cümlelerin sultânı oldu Mustafâ

Cümlesi kıldı şerf'at âşikâr
Dîn-i Ahmed geldi neshetdi ne var

Hâtem-i mühr-i nübüvveddir Resûl
Hâtem-i şâh-ı risâletdir Resûl
Ger dilersen bulasın her dem necât
Durma dirûh-ı Resûl'e salavât

Âmine Hâtun ki Vehb'in duhteri
Nûr-ı Abdullâh'a oldu müşteri
Emr-i Hak'la kıldılar ol dem nikâh
Buldular iki taraftan inşirâh
Bir gice nakletdi nûr-ı Mustafâ
Mâderinin cephesin kıldı ziyâ
Gelmeden bu 'âleme Hayru'l-beşer
Rahm-i mâderde henüz âlf-makar (50)
Zâhir oldu nice türlü mu'cizât
Dost u düşmân gördüler hep kâinât
Çünkü oldu vakt u sâ'ati tamâm
Kim gele bu âleme Hayru'l-enâm
Ol rebî'u'l-evvel ayı bî-gümân
On ikinci gicesiydi ol zamân
Hem düşenbe gicesiydi bî-hilâf
Böyledir kavlı-i sahîh yok ihtilâf
Ol Nebî'nin anası nakleyledi
Ol gice gördüğünü hep söyledi

Ol gice hânemde ben tenhâ idim
Oğlumun teşrifine şeydâ idim
Çıkıdı hânemden o dem nûr u ziyâ
Nühfelekden geçdi gitti gûyiyâ
Lem'ası tutdu cihânı ser-be-ser
Gündüz oldu sandılar ol şeb meğer
Nûr-ı 'arşı mahv eder ol öyle nûr
Sad selâm etdi vuhûş u hem tuyûr
Yer ile gök arası doldu melek
Başladı devrâna aşk ile felek (60)
Üç melek gördüm elinde üç livâ
Biri Mağrib'de biri Meşrik'datâ
Ka'benin üstüne dikmişler birin
Gulgul ile doldu bu rû-yı zemîn

¹⁶ Bk. Taha, 20/6

Tekbirât...

Yazılı kudretle sancaklar tamâm
İsm-i Hak nâm-ı Muhammed ey hümâm
Çün göründü bana Hakk'ın kudreti
Yalnız hânemde kıldım hayreti
Fikr ederdim bî-kesim yâ Rab deyip
Oğlumun teşrifini fehm eyleyip
Nâgehân şakkoldı dîvâr (hem) tamâm
Geldi üç hurî bana verdi selâm
Âsiye Meryem biri Havvâ idi
Cümlesinden hatta bî-hemtâ idi

Çünkü gördüm bunları kıldım hayâ
Fehm edip utanma dediler bana
Hizmetinle biz mübâhat eyleriz
Sen bize emret meserret eyleriz
Geldiler etrafıma oturdular
Müjde-i teşrif-i Ahmed verdiler (70)
Dediler ferzenden-âsâ gelmedi
Bu cihânda misli sebkât kılma
Budur ol bağ-ı risalet bülbülü
Gülşen-i ilm-i ledünnînin gülü
Budur ol âyine-i nûr-ı Hudâ
Budur ol Ahmed Muhammed Mustafâ
Şemine âlem anın pervânedir
Meclisinde hemdemi mestânedir
Ey Âmine tali'in mesûd imiş
Kevkeb-i bahtın senin mahmûd imiş
Gûş edince müjde-i mevlûdumu
Hamd ile yâd eyledim Ma'bûdumu
Âmine ider çü vakt oldu yakın
Kim gele dünyâya ol sultân-ı dîn
Teşne-leb oldum harâretten katı
Sundular bir kâse cennet şerbeti
Nûş edince sandım ol âb-ı hayât
Cur'asın nûş eyleyen bulmaz memât
Nûr-ı mahz oldu o dem cismim tamâm
Gam gidip gönlümden oldum şâd-kâm (80)

Kuş gibi geldi o dem Cibrîl emîn
Arkamı sığadı eliyle hemîn
Doğdu ol sa'atde Fahr-i kâ'inât
Nûr ile müstağrak oldu şeş- cihât

Çün kadem basdı cihâna Şâh-ı dîn
Hâk-i pâyine yüzün sürdü zemîn
Âsumâna iftihar etdi zemîn
Bana geldi Rahmeten li'l-âlemîn
Hep müneccimler mu'attal oldular
Bâb-ı necmi cümle bağlı buldular
Kilseler göçtü yere oldu harâb
Geldi Kistrâ başına türlü azâb
Hep yere düşdü sanemler Ka'be'de
Kopdu müşrikler içinde arbede
Recm edip (cinleri) ol dem kovdular
Asumâna çıkmadan men' etdiler
Şâd u handân oldu vuhûş u tuyûr
Dediler geldi cihâna şimdi nûr
Gulguleyle doldu âlem ser-te-ser
Söyledi insân gibi dîvâr u der (90)

Müjde kıldı birbirine cümle halk
Dediler kim geldi ol Mahbûb-ı Hak

Cümle hûriler melekler geldiler
Merhabâ ehlen ve sehlen dediler
Merhabâ hoş geldin ey hatmu'r-rusül
Sensin ancak gülşen-i âlemde gül
Bu alâmâtı görünce Âmine
Çok tefekkür kıldı kendi kendine
Daldı bahr-i hayrete ol zî-şeref
Gördüğünce kıymet-i dürr-i sadef
Aklımı başıma cem etdim o dem
Baktım etrafıma kim anı görem
Beyte karşı secde kılmış Hazret'e
Başlamış Mevlâ'ya ol dem tâ'ate
Hep mübârek lebleri söyler kelâm
Bilmezem ne söyledi ol nîk-nâm
Dikkat ile dinledim ol serveri
Anladım ol dem kelâm-ı cevheri
Arz-ı hâcât eyleyip derdi o Şâh
Ümmeti vâ ümmetî vâ ümmetâh (100)
Yâ Rab afv eyle günâh-ı ümmeti
Bir avuç toprağa eyle rahmeti
Merhamet et anlara kılma azâb
Atma yâ Râb âteşe etme kebâb
Bana ver yâ Râb zünûb-ı ümmeti

Ben de virem anlara hep tâ'ati
Gözlerimin yaşına bağışla hep
Cümlesi bî-çâredir kılma gazap

Hak'dan ol dem geldi bir türlü hitâb
Der Habîbim ağlama etmem azâb
Ağlayıp aldım o dînsitâresin
Bağrına bastım o canım pâresin
Anı gördüm kara gözlü sürmeli
Her kişi ayağına yüz sürmeli
Bakamaz kimse kamaşır gözleri
Tatlıdır sükker gibi hep sözleri
Sünnetin terk eyleme insâf kıl
Âteş-i aşk ile kalbin sâf kıl
Ger dilersen bulasın her dem necât
Durma de rûh-ı Resûle es-salât (110)

(Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Fe'ûlün)

Kodu hem nefsinin bu mülk ilinde
Kodu kalbini melekût ilinde
Kodu cebrût ilinde rûh ile cân
Erişdisirr ile kavsine sultân
Pes andan altı yüz bin yıllık anda
Gidip cebrûta erdim ben bir anda
Arada bir müzeyyen taht gördüm
Pes andan 'âlem-i ervâha vardım
Benim varlığım oldu külli fânî
Anın gözüyle gördüm girü anı

Rivâyetdir ki hem Bûbekr-i Sıddîk
Resûlullâha sordum dedi tahkîk
Dedim ki yâ Resûlallâh-ı Rahmân
Ne vahyitdi sana Allâh-ı Rahmân
Dedi ki her ne fethetdiyse Allâh
Ki sırdaş eyledi Bûbekri ol Şâh
Dedi afv eyledi Hak ümmetimi
Dedi verdim bulara rahmetimi
Velâkin ümmetin rızkını yerler
Varuban hizmeti gayre ederler (120)
Bulara ben veririm cûd u izzet
Talep gayriden eder bunlar elbet
Dahı küffâr için ben eyledim nâr
Bular kendilerin oda atarlar

Resulullâh buyurdu girü anda
Su'âl ittim ki ben Hak hazretinde
Dedim ki buldu cennet senden Âdem
Ne verdin bana ey Sultân-ı âlem
Dedi verdim çıkardım sonra anı
Sana i'tâ kılma a'lâcin ânı
Dedim Nûh'a ki su kıldın mürettep
Dedi yeryüzünü verdim sana hep
Dedim kıldın Halîl'e nârı gülşen
Sana tamu odun gülşen edem ben
Selâmet eyleyem oddan buları
Ki hiç göstermeyem bunlara nârı

Dedim ki verdin İsmâil'e zemzem
Dedi ki sana ben Kevser verem hem
Dedim ki Yûnus'a verdin necâtı
Dedi ümmetlerin bula berâtı (130)
Dedim Mûsâ'ya Tevrât oldu nâzil
Dedi pes Âyete'l-kürsî sana bil
Dedim Îsâ'ya İncîl etdin inzâl
Dedi ki Sûre-i İhlâsı sen al
Dahı dedi sana Seb'ul-mesânî
Ki adı Fâtihâ'dır verdim anı
Kamuya vermediğim sana verdim
Kamudan bana Ekrem seni gördüm
Ki her kim ki okuya anı yek-bâr
Harâm edem anın âzâsına nâr
Atasının anasının azâbın
Götürem artıram her feth-i bâbın
Habîbimsin seni kıldım mükerrerem
Ki senden sevgili yok bana âdem
İşidip anı mesrûr oldu ol cân
Dedi el-hamdülillâh külle'l-izmân
Bâri her maksûdını bulup tamâm
Menziline döndü girü ol hümâm

Duâ

Yâ İlâhî Mustafâ'nın hakkı-çün
Menba'-ı sıdk u safânın hakkı-çün (140)

Gonce-i bağ-ı risâlet hakkı-çün
Bülbül-i gülzâr-ı ismet hakkı-çün

Nûr-ı aşkı hakkı-çün Peygamber'in
Sırr-ı sıdkı hakkı-çün ol serverin
Âl ü evlâd-ı Muhammed hakkı-çün
Cümle-i yârân-ı Ahmed hakkı-çün
Âşıkı nâh-ı derûnu hakkı-çün
Zümre-i aşkın cünûnu hakkı-çün
Her seher feryâd-ı bülbül hakkı-çün
Hüsn-i bûy-ı gonce-i gül hakkı-çün
Mübtelâ-yıderd ü mihnet hakkı-çün
Dûd-ı âh-ı ehl-i hasret hakkı-çün
Bende-i rûy-ı siyâhızâhvâh
Mücrimiz hem pür-günâhı zâhvâh
Nefse uyduk tutmadık fermânını
Avf edip eyle bize ihsânını
Dâm-ı gafletden bizi âzâd kıl
Bâb-ı tevfikiküşâd et şâd kıl
Yüz sürüp dergâhına geldik amân
Âteşe yakma bizi yâMüste'ân (150)

Senden olmazsa meded âh n'idelim
Gayrı kimin kapısına gidelim
Verme yâ Râb şems-i îmâna zevâl
Eyleme âhir nefesde pür-melâl
Çün sabâh-ı mahşer oldukda amân
Sorma yâ Râb fi'limizden ol zamân

Fahr-i âlem aşkına göster cemâl
Cümle mü'min kullara ey zü'l-kemâl
Bu günahkâr Âkif'i ağlatma âh
Âteş-i hicrâna yakma yâ İlâh
Rûh-ı Fahr-i 'âlem'e olsun selâm
Âl (ü) Ashâb-ı Resûl'ebi't-tamâm
Râzı olsun ümmetinden Şâh-ı dîn
Rahmetu'l-lâhi aleyhim ecma'in¹⁷
Fî Şehri Rebî'u'l-evvel /sene 1322

¹⁷ Abdülkadiroğlu'nun neşrettiği nüsha 143 beyittir. Son iki beyit şöyle:

*Akif'ye her kim ederse dua
Ânı mağfur eyleye Bâri Huda.*

*Fahr-i Âlem sadr-ı bedr-i kâinat
Ruh-i pak Muhammed'e vir salat.*

Akif Mevlid'inin bugünkü durumu nedir sorusuna cevap bulmak üzere 04.11.2017 günü Kastamonu'ya yaptığım ziyarette o gün 2006 da vefat eden Abdülkerim Abdükladiroğlu için bir anma programı olduğunu da öğrendik. Allah bu mevlidi yazan, istinsah eden, okuyan, dinleyen herkese rahmet eylesin.

Tasavvuf Kültürünün Mevlid'deki Yansımaları

Osman Türer*

GİRİŞ

Merhum Süleyman Çelebi, dinî ilimlere vakıf bir âlim olmanın yanında, aynı zamanda tasavvufî kültür atmosferinde yetişmiş gönül ehli bir şahsiyettir. Onun bu özelliğinin *Mevlid*'ine de yansıdığı, dikkatli bir gözle bakıldığında rahatlıkla görülmektedir. Bu konuda münferit örneklerle geçmeden önce, *Mevlid*'in genel özelliğine baktığımızda, onun gerçek bir Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.s.) aşkıyla yazılmış bir eser olduğunu görürüz. Nitekim tasavvuf ehlinin en önemli özelliklerinden biri de, gönüllerinin Allah ve Peygamber aşkıyla meşbu olmasıdır. Onların en önemli gayeleri, gönül dünyalarını aşk-ı ilahî ile doldurup, böylece ilahî marifet ve hakikate ulaşmaktır. Onlara göre bu aşk olmadan, sadece nazarî ilimle marifet ve hakikate ulaşım kemale ermek mümkün değildir. Onun için Fuzûlî şöyle diyor:

*“İlim kesbiyle pâye-i rif’at,
Ârzû-yi muhâl imiş ancak.
Aşk imiş her ne var âlemde,
İlim bir kıyl ü kâl imiş ancak.”*

195

Süleyman Çelebi de, ibadet ve zikirlerin aşkla yapılmasının önemini hatırlatırcasına şöyle der:

*“Bir kez Allâh dise aşk ile lisân,
Dökülür cümle günâh misl-i hazân.”* (s. 5)¹

O, Mevlid'in her faslının sonunda tekrar ettiği şu beyitte, okuyuculara, cehennem ateşinden kurtulmak istiyorlarsa, Hz. Peygamber'e aşkla salavât getirmelerini tavsiye eder:

*“Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile, derd ile eydün es-salât.”*

Sûfilere göre, insanın kemâle ermesi ve Hakk'a vâsıl olmasının en etkili ve kestirme yolu ilahî aşktır. Onlara göre nazarî akılla Cenâb-ı hakk'a ulaşmak mümkün değildir. İnsan ancak ilahî aşk sayesinde melekût ve lâhût âlemlerine kapı aralayabilir. Bu sebeple Hz. Mevlânâ, gaybî meseleleri idrak hususunda akılı total eşeğe benzetir ve o meselelere aşk sayesinde vâkıf olunabileceğini ifade eder. Süleyman Çelebi merhum da, Hz. Peygamber'in miracını anlatırken, mirac esnasında Cebrâil (a.s.)'ın bile Sidre'den öteye gitmeye takat getiremediğini, oradan ötesine O'na aşkın kılavuzluk ettiğini şu beyitlerle dile getirir:

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi. E-mail: osmanturer@hotmail.com

¹ Tebliğimizin hazırlanmasında, Prof. Dr. Faruk Timurtaş'ın hazırladığı *Mevlid* adlı eser (Kültür Bakanlığı Yayınları: 381, 1000 Temel Eser Serisi: 27, İstanbul 1980) esas alınmış olup, yapılan alıntıların bu eserdeki yeri parantez içerisinde gösterilmiştir.

*“Didi Cebrâil’e ol Fahr-i Cihân,
Pes makâmında tur imdi sen hemân.
Çün ezelden bana aşk oldu delil,
Yanar isem yanayım ben ey halîl.
‘Lî maallâh’ vakti benümdür hemân,
Tâ ki kurbân eyleyem baş ile cân.
Râh-ı aşkda kim sakınır cânını,
Ol kaçan görse gerek cânânını.
Râh-ı aşkı sanma gâfil serseri,
Belki kemter nesnedür virmek seri.” (s. 114-115)*

Tasavvuf ehli, erbâb-ı aşkın gerçek sevgili olan Allah yolunda bırakın baş feda etmeyi, canlar feda etmek gerektiğini şiirlerinde sıkça dile getirirler. Meselâ Şeyh Muhammed Nazmî bir beytinde bunu şöyle dile getirir:

*“Canlar fedâ muhabbet-i cânâna ser değil,
Erbâb-ı aşka fedâ-yı ser itmek hüner değil.”*

Tasavvuf ehlinin ilahî aşktan sonra en çok önem verdikleri Peygamber aşkıdır. Bir sûfî olan Süleyman Çelebi’nin Hz. Peygamber’in vefatı bahsinde dile getirdiği şu ifadeler de, onun Peygamber aşkına ne derece önem verdiğinin bir göstergesidir:

*“Gözünüz derd ile giryân eylenüz,
Cânınız aşkına kurbân eylenüz.
Her ki bunu işidüb ağlamaya,
Bu firâk ile yürek dağlamaya,
Taş u ağaçdan dahı kemter ola,
Er demeye ana her kim er ola.
Bunda ma’lûm olur anun âşığı,
Ana âşık olmayandır ha şakî.” (s.61-62)*

Diğer taraftan Süleyman Çelebi, Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Peygamber’e olan aşk ve muhabbetinden de bahseder. Nitekim tasavvufî gelenekte şu anlayış hakimdir: Yüce Allah (c.c.), kendisinin bilinmesinden hoşlanmış ve bilinmek için varlık âlemini yaratmıştır. Kenz-i Mahfî hadisi diye meşhur olan kudsî hadiste şöyle buyurulmuştur: “Ben gizli bir hazîne idim, bilinmekten hoşlandım, bilinmek için mahlûkâtı yarattım.”² Sûfîlerin sıkça kullandığı bir başka kudsî hadiste de Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber için, “(Ey habibim) sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.”³ buyurmuştur. Ehl-i tasavvuf bu hadislerden hareketle, Cenâb-ı Hakk’ın bilinmek için varlık âlemini yarattığını, varlık âlemini de Hz. Peygamber’in ortaya çıkması için var ettiğini, dolayısıyla bu ilahî arzunun kâmil manada Hz. Peygamber vasıtasıyla gerçekleştiğini belirtirler ve bu sebeple O’na Habîbullâh (Allah’ın sevgilisi) denildiğini kabul ederler. Onlara göre Varlık âlemi ve özellikle “gaye varlık” olan Hz. Peygamber, Cenâb-ı Hakk’ın varlığını yansıtan birer ayna mesabesinde. Bu anlayışın Süleyman Çelebi’nin Mevlid’ine de yansıdığını görmekteyiz. Meselâ Mî’râc bahsinde yer alan şu ifadeler tam da bu anlayışı dile getirmektedir:

² İbn Teymiyye ve Zerkeşî bunun hadis olmadığını söylerken, Aliyyü’l-Kârî mana yönünden sahîh olduğunu ifade etmiştir. Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, c. II, s. 132. İsmail Hakkı Bursevî’nin bu hadisi şerh mahiyetinde, *Kenz-i Mahfî* adında bir eseri vardır.

³ Aclûnî, a.g.e., c. II, s. 164.

*“Ben sana âşık olunca ey şerîf,
Senin olmaz mı dü âlem ey latîf?
Zâtuma mir’ât idindüm zâtını,
Bile yazdum adum ile adını.”* (s. 118)
*“Senin için yaratıldı nuh felek,
İns ü cinn ü hûr u cennet hem melek.”* (s. 114)

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber’in bütün kemâl sıfatları şahsında bir araya getirdiğini, bu sebeple “habîbullâh” (Allah’ın sevgilisi) olduğunu ifade ederek şöyle der:

*“Her kemâlât ile kâmil şâh idi,
Anın için ol habîbullâh idi.”* (s. 121)

Bir başka yerde de şunları dile getirir:

*“Mustafâ’yı kendüye kıldı habîb,
Cümle derdlülere ol oldu tabîb.
Her ne dürlü kim saâdet var-durur,
Yahşi huy u görklü âdet var-durur,
Hak ana virdi mükemmel eyledi,
Yaradılmışdan mufaddal eyledi.”* (s. 13)

Bu vesileyle şunu da hatırlatmamızda fayda vardır: Tasavvuf ehlinin varlık (ontoloji) anlayışında “hakikat-ı Muhammediyye”, “nûr-ı Muhammedî” ve “rûh-ı Muhammedî” kavramlarının önemli bir yeri vardır. Onlara göre, Cenâb-ı Hak ilk önce hakikat-ı Muhammediyye’yi, yani nûr-ı Muhammedî’yi yaratmış, diğer bütün varlıklar o nurdan neş’et etmiştir. Yani, ilahî tecellî ve taayyünün ilk safhasını nûr-ı Muhammedî teşkil ettiği gibi, diğer tüm varlıkların kaynağı da o nurdur. Bu nûrdan, sırasıyla ceberût, melekût, misâl, nâsût ve şehâdet âlemleri zuhur etmiştir. Yine bu nûr Hz. Âdem’e, ondan diğer peygamberlere ve nihayet Hz. Peygamber’e intikal etmiştir. Ancak diğer peygamberler bu nuru kısmen temsil ettikleri halde, Hz. Peygamber küllî olarak temsil eder. Onun için O, peygamberlerin en üstünü ve en faziletlisidir. İlâhî sıfatların kâmil manada ve külliyen tecellî ettiği yegâne varlık O’dur. O’nun varlığıyla Cenâb-ı Hak’ın bilinmesi kâmil anlamda tahakkuk etmiştir.

Ehl-i tasavvufun kısaca ifade etmeye çalıştığımız bu anlayışının Süleyman Çelebi’de de aynen var olduğunu ve bunu *Mevlid*’ine bariz bir şekilde yansıttığını görmekteyiz. Nitekim o, *Mevlid*’inde daha Hz. Peygamber’in bedenen dünyaya gelişine geçmeden önce, müstakil başlıklar altında O’nun hakikatini ve ruhunu konu edinerek, nûr-ı Muhammedî meselesini ele almakta ve o nûrun hangi aşamalardan geçerek Hz. Peygamber’in dünyevî varlığına intikal ettiğini uzun uzadıya anlatmaktadır. (s. 12-20) Meselâ bu konuya başlarken şöyle der:

*“Hak Teâlâ ne yaratdı evvelâ,
Cümle mahlûkdan kim ol evvel ola,
Mustafâ rûhunu evvel kıldı vâr,
Sevdi anı ol Kerîm u Kirdgâr.”* (s. 12, 82)

Aslında sadece bu durum bile, Tasavvuf kültürünün *Mevlid*’deki yansımalarını açıkça göstermeye yeterlidir.

Tasavvuf ehlinin ilim konusunda “ledün” ilmine ve irfanî bilgiye ne derece önem atfettikleri erbabınca malumdur. Onlar genel anlamda ilmi, zâhir ve bâtın şeklinde ikiye ayırırlar. Ay-

rıca Allah'ı (c.c.) tanıma konusunda insanların sahip oldukları ilmin üç derecesinden bahse-derler: İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn. Bunlardan birincisi ilm-i zâhire tekabül ederken, diğerleri ilm-i bâtınla alâkalıdır. İlm-i zâhir kesbî iken diğerleri vehbîdir. Onun için ilmin o derecelerini ilm-i vehbî, ilm-i ledün, ilm-i bâtın, ilm-i kulûb, ilm-i hâl, ma'rifet, irfân vb. diye adlandırırılar. Süleyman Çelebi merhum da bir ehl-i tasavvuf olarak bu kavramları eserinde değişik vesilelerle kullanmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber'in doğumu bahsinde O'nu vasfederken, O'nun ledün ilminin sultanı, tevhîd inancı ve irfânî bilginin de kaynağı olduğunu, bundan dolayı feleğin O'nun aşkına devr eylediğini ve insanlarla meleklerin ona müştâk olduklarını şöyle dile getirir:

*“Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır,
Bu gelen tevhîd ü irfân kânıdır.
Bu gelen aşkına devr eyler felek,
Yüzüne müştâkdur ins ü melek.”* (s.27)

Bir başka yerde Hz. Peygamber'in gelişiyile âlemin nûra gark olduğunu ve gül bahçesine döndüğünü; cehâlet ve dalâlet karanlığının zail olup, ma'rifet bağının kemâle erdiğini şöyle ifade eder:

*“Çünkü nurun rûşen itdi âlemi,
Gül cemâlin gülşen itdi âlemi.
Oldu zâil zulmet-i cehl ü dalâl,
Buldu bâğ-ı ma'rifet ayn-i kemâl.”* (s. 101)

198

Tasavvufî gelenekte “gönül” kavramı merkezî bir konuma sahiptir. Bu sebeple onlar gönül ehli ve gönül erbabı diye de anılırlar. Süleyman Çelebi de gönül ehli bir kimse olarak bu kavrama eserinde sıkça yer verir. Meselâ Hz. Peygamber'in mucizeleri kısmına şöyle başlar:

*“Bu gönül deryâsı girü kıldı cûş,
Cevheri cûş ile taşra saldı uş.
Çün nesîm-i aşk irdi urdu mevc,
Ol meânî dürri çıkdı fevc fevc.
Ger buna gönül gözüyle bakasın,
Can kulağına bu dürri takasın.”* (s. 37)

Mirâc bahsinin baş kısmında dile getirdiği şu ifadeler de onun gönül ve aşka verdiği önemin bir göstergesidir:

*“Taldı dil bahrine hem gavvâs-vâr,
Buldu anda nice dürr-i şâh-vâr.
Aldı aşk bâzârına geldi anı,
Ana âşık müşterî gelsün kanı?
İmdi ol dür dürclerini açalum,
Size mi'râc dürlerinden saçalum.”* (s. 43)

O bir taraftan gönül almayı tavsiye ederken, diğer taraftan insanın kendi gönlünü kibir, riyâ ve hased gibi kötü hasletlerden arındırmasını ister ve Cenab-ı Hakk'a kurbiyyetin ancak bu sayede elde edileceğini belirtir:

*“Hulk u lutf ile gönüller al ele,
Âdem oldur, hulk ile gönül ala.
Gönlüne yol bulmasın kibr u hased,
Kim hased birle helâk olur cesed.
Ehl-i kibr u hem dahî ehl-i riyâ,
İkisi dahı yaramaz Tanrı’ya.
Gaybet ü kibr ü riyâdan key sakın,
Tâ olasin hazret-i Hakk’a yakın
Cümle işde bî-riyâ hoş sâdık ol,
Tanrı vü Peygamberi’ne lâyıık ol.” (s. 54-55)*

Nitekim o, Hz. Peygamber dünyayı teşrif edince, getirdiği Şerîat’la âlemi pür-nûr eylediği gibi, can ve gönül mülkünü de mamûr eylediğini ifade eder:

*“Âlemi şer’ ile pür-nûr eyledi,
Cân u dil mülkünü ma’mûr eyledi.” (s. 59)*

Tasavvufî gelenekte, “tevessül” “istimdâd” ve “şefâat”e önem verildiği malumdur. Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’inde bunun da yansımaları görmekteyiz. Eserinin sonunda yer alan Münâcât, bütünüyle bu anlayışının bir göstergesidir. O bu şiirinde Cenâb-ı Hakk’a şöyle yakarır:

*“Yâ İlâhî ol Muhammed hakkıçün,
Ol şefâat kânı Ahmed hakkıçün,
Sidre vü Arş-ı Muallâ hakkıçün,
Ol sülük ü seyr-i a’lâ hakkıçün,
Ol gice söyleşilen söz hakkıçün,
Ol gice Hakk’ı gören göz hakkıçün,
Sırr-ı Furkân nûr-i a’zam hakkıçün,
Kuds ü Kâ’be Merve Zemzem hakkıçün,
Gözü yaşı hakkıçün âşıkların,
Bağrı başı hakkıçün sâdıkların,
Aşk odundan ciğeri biryân için,
Derd ile kan ağlayan giryân için,
Sıdk ile yolunda kâim kul için,
Hazretine toğru varan yol için,
Şol zamân kim müddet-i ömr ü hayât,
Âhir ola ire hengâm-ı memat,
Biz günahkâr âsî mücrim kulları,
Yarlığayup kul günahlardan berî.
Afv idüp isyânumuz kul rahmeti,
Ol Habîb’ün yüzü suyu hürmeti,
Sana lâyıık kullar ile hem-dem et,
Ehl-i derdün sohbetine mahrem et.” (s.119-120)*

Diğer taraftan o, gizli ve âşikâr her varlığın, Arş, Ferş, yerde ve gökte olan her şeyin nûr-ı Muhammedî’den meydana geldiğini, Hz. Muhammed olmasaydı yerin ve göklerin var olmayacağına belirttiğinden sonra, Hz. Âdem’in tevbesinin kabul edilmesi, Hz. Nûh’un tufanda boğul-

maktan kurtulması, Hz. İbrâhîm'i atıldığı ateşin yakmaması, Hz. Mûsâ'nın asâsının ejderhâya dönüşmesi ve Hz. İsâ'nın göğe kaldırılması hadiselerinin Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hatırına gerçekleştiğini dile getirir. (s. 93) Bu da ondaki şefâat ve tevessül anlayışının bir başka göstergesidir diyebiliriz.

SONUÇ

Sonuç itibariyle ifade etmek gerekirse, tasavvuf kültürünün *Mevlid*'deki yansımaları elbette burada anlattıklarımızla sınırlı değildir. Ancak bir tebliğ kapsamında bu kadarına işaret etmekle yetiniyoruz. Süleyman Çelebi merhum her ne kadar bir sûfî olarak tanınmasa ve *Mevlid*'i de tasavvufî bir eser olarak addedilmese de, bütün bunlar gösteriyor ki, O, tasavvuf kültürünü özümsemiş, Hak ve Peygamber âşığı, sûfî-meşrep, samimi bir gönül insanıdır. O sahip olduğu tasavvufî neşve ve kültürü *Mevlid*'ine de açık bir şekilde yansıtmıştır. Osmanlı'nın son dönem sûfî müelliflerinden Hüseyin Vassâf Efendi'nin *Gülzâr-ı Aşk* adıyla yazmış olduğu muhteşem *Mevlid* şerhi⁴ incelendiğinde, *Mevlid*'in nasıl bir tasavvufî neşveyle yazıldığı ve ne denli tasavvufî kavram ve mazmunları içerdiği daha iyi görülecektir.

Süleyman Çelebi merhumun *Mevlid* diye meşhur olan *Vesîletü'n-Necât* adlı eserinin asırlarca severek okunup okutulmasında, onun samimi bir Allah (c.c.) ve Hz. Peygamber (s.a.s.) aşkıyla yazılmış olmasının yanı sıra, ihtiva ettiği tasavvufî neşvenin de önemli bir rolü olduğu muhakkaktır.

⁴ Hüseyin Vassâf, *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, Hazırlayanlar: Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006. Klasik Osmanlı üslubuyla yazılmış olan bu eser, çok zengin bir tasavvufî bilgi ve kültür hazinesi durumundadır.

Mevlid-i Nebî; Önemi ve Fazileti

Rifat Okudan*

*Bilin rahmet-i Rahman'dır bu mevlid-i Rasûlullah
Günah derdine dermandır bu mevlid-i Rasûlullah*

*Rasûle her kim ümmettir işi ta'zîm ü hüremettir
Sevisine alamettir bu mevlid-i Rasûlullah..¹*

“Mevlid” sözcüğü v-l-d kökünden türemiş ism-i zaman, ism-i mekan sigasıdır. Bilindiği üzere ‘mevlid’, ‘mescid’ gibi ism-i mekan olarak insanın doğduğu yere denilir. Dilimizde bu kelime ism-i zaman olarak özellikle Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in mukaddes doğum zamanına tahsis edilerek Mevlid-i Nebî diye söylenilmektedir. Mevlid-i Nebî denilen eserler de bu mukaddes zamanda meydana gelmiş olayları anlatmışlardır.

Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem ulemanın çoğunun görüşüne göre, pazartesi gecesi fecr vaktinde doğmuştur. İşte bu vakit ilâhî tecellilerin vaktidir. O gece Kısra’nın eyvanı sarsılmış, mecûsilerin bin yıldır sönmeyen ateşi sönmüş, Kısra’nın eyvanından on dört şerefe yıkılmış, Sâve gölü kurumuştur. Bunlar küfür ve dalaletin ortadan kalkacağına delilidir, çünkü Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in nurları zuhur etmiştir.

Nebi sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidi, doğum zamanı ilahî ikramlarla kuşatılmış, rabbânî inayetlerle doludur. Allah Teâlâ Onun doğumu esnasında, nübüvvetine işaret olması, risâletini tanıtmak, mertebesinin yüceliğini ve Onun büyük bir şan ve şerefi olduğunu ilan etmek için birçok harikulade ve garip haller göstermiştir.

‘Irbad bin Sâriye radiyallahu anh’dan İmam Ahmed İbni Hanbel’in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem; “Şüphesiz ben Allah’ın katında Nebilerin hatemi, (mührü, sonuncusuyum); şüphesiz Adem, (ruh üflenmeden önce) çamurunda katılmış, karılmış olduğu halde.. Size şunu haber vereceğim; muhakkak ben İbrahim’in duası, İsa’nın müjdesi ve annemin gördüğü rüyayım; Nebilerin anneleri böyle rüyalar görürler,” buyurmuştur. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’in annesi Onu doğurduğu sırada Şam saraylarını aydınlatan bir nur

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

¹ Tebliğimizin başında zikretmek istediğimiz bu beyitler Mevlid-i Nebî olarak bilinen Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-necât adlı manzum eserinin Isparta yöresinde cumhur okunmasına başlarken okunan beyitlerin ilk iki beytidir. Mevlid’den bir kısım olarak okunan beyitler Süleyman Çelebi ile aynı zamanda yaşamış ve yine Onun gibi Emir Sultan olarak bilinen Emir Buhârî’nin müridlerinden olan Celâl-i Muhibbî’nin Tuhfetu’l-hakîr diye adlandırdığı Mevlid’inin 90-98. Beyitleri arasındaki bölüm olduğunu sempozyum esnasında Prof. Dr. Hanife Koncu’nun verdiği bilgiler neticesinde Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nda Bestami Bilge tarafından hazırlanan Celâl Muhibbî Mevlidi: Tuhfetu’l-hakîr (İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin) adlı Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Mart 2014 tarihinde Kırşehir’de savunulan basılmamış Yüksek Lisans Tezi’nin 55. Sayfasında tesbit ettik. Isparta yöresinde okunduğu gibi yazdığımız beyitler eserin aslında küçük farklılıklarla *Bilin rahmet-i rahmandır bu mevlid-i habîbu’llâh/ Günâh derdine dermandır bu mevlid-i habîbu’llâh/ Rasûle her kim ümmetdür işi ta’zîm ü hüremettir/ Sevinecek alâmetdür bu mevlid-i habîbu’llâh...* şeklindedir.

görmüştü.² Onun doğumu esnasında ortaya çıkan bu nuru, annesi basiretle değil, bizzat aza olan gözüyle görmüştür:

Ebû Nuaym'ın Ümmü Seleme radiyallahu anha'dan, onun Rasulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in annesi Âmine'den tahrir ettiği haberde Hazret-i Âmine, "Gerçekten ben Onun doğduğu gece, ben görecek kadar Şam saraylarını aydınlatan bir nur gördüm,"³ demektedir. Muhammed bin Sa'd, içlerinde Atâ ve İbni Abbas'ın da bulunduğu bir cemaatin hadisinden, Âmine binti Vehb'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "O, -Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'i kasedediyorbenden ayrılınca -yani doğunca-, Onunla beraber Doğu ve Batı arasını aydınlatan bir nur çıktı, sonra O (sallallahu aleyhi ve sellem) dizleri üzerine çökmüş olarak yeryüzüne düştü..."⁴ Bu rivayeti Vesîletü'n-Necât'ın Vilâdet Bahrinde Süleyman Çelebi şöyle anlatıyor:

*Ol gice kim doğdu ol hayrî'l-beşer
Ânesi anda neler gördü neler*

*Didi gördüm ol Habîb'in ânesi
Bir aceb nûr kim güneş pervânesi*

*Berk urup çıktı evimden nâgehân
Göklere dek nûr ile doldu cihân⁵*

Osman bin Ebi'l-Âs, annesi Ümmü Osman es-Sekafiyye es-Sahabiyye'den -ismi Fatıma binti Abdillâh'tır- şöyle dediğini rivayet ediyor: "Rasûlullah sallallahu aleyhi vesellem'in doğumu yaklaşınca O düştüğü -yani annesinin karnından indiği- sırada evin nurla dolduğunu gördüm; yıldızların yaklaştığını gördüm, o kadar ki üzerime düşeceklerini sandım. Âmine Onu doğurunca odayı ve çevresini aydınlatan bir nur çıktı, taki ben nurdan başka bir şey görmemeye başladım." Yıldızların yaklaşması, meleklerin yaklaşmasıdır. Çünkü onlar, o yüce evi kaplaması için kandiller gibi şeyler getirmişlerdir. Bu tıpkı Üseyd bin Hudayr radiyallahu anh'in bazı geceler Bakara Suresini okuduğu zaman içinde kandil gibi şeylerin olduğu bir gölge gördüğünü Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e anlatınca, Efendimiz ona, 'o nedir, bilir misin,' diye sormuş, 'hayır' deyince Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem "onlar senin sesine inip yaklaşan meleklerdir, şayet okusaydın onlar insanlardan kaçmadığı halde insanlar onlara bakacaklardı," buyurmuştur. Ümmü Osman'ın gördüklerinin bizzat inen ve yaklaşan yıldızlar olması da muhtemeldir.

Es-Sîretu's-Şâmiyye'de Ebû Şâmm'e'den, Nebî sallallahu aleyhi vesellem'in doğumu vaktinde ortaya çıkan bu nurun Kureys'de meşhur olduğu ve çokça anıldığı, anlatıldığı nakledilmiştir. Nitekim amcası Abbas radiyallahu anh bir şiirinde buna işaret etmektedir:

*وأنت لما ولدت أشرفت الأ
رض وضاعت بنورك الأفق*

Ve Sen doğunca yeryüzü aydınlandı ve ufuk Senin nurunla parıladı..⁶

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*'ın Vilâdet Bahrinde bunu şöyle ifade etmektedir:

² et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, XVIII/252; et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *Musnedu's-şâmiyyin*, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1984, III/133;

³ Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'z-Zurkânî ale'l-Mevâhibu'l-leduniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Baskı 1996, I/219;

⁴ İbnu Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ebu'l-Kasım Ali b. Hasen, *Târîhu Dimeşk (es-Sîretu'n-nebeviyye)*, thk: Amr b. Ğarâme el-Umrevî, Dâru'l-Fikr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1995, III/79;

⁵ Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-necât*, hzr: Mehmet Akkuş, Uğur Derman, DİB Yayınları, Ankara 2017, 54-55.

⁶ eş-Şâmi, Muhammed b. Yusuf, *Sübülü'l-hudâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd ve zikri fedâilîhi ve e'lâmi nübüvvetihî ve ef'âlihî ve ahvâlihî fi'l-mebdei ve'l-me'âd (es-Sîretu's-şâmiyye)*, thk: Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Şeyh Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993, I/342.

Âmine ider çü vakt oldu tamâm
Kim vücuda gele o hayrî'l-enâm

...

Doğdu ol sâatde ol Sultân-ı dîn
Nûra gark oldı semâvât ü zemîn⁷

Bu nurun Onun doğumu esnasında ortaya çıkması, bu nurun alemi hidayetle dolduracağına, zulmün küfrün karanlıklarını izale edeceğine işaret olduğunu Rabbimiz Tekaddese ve Teâlâ "Şüphesiz Allah'tan size bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. Allah Onunla razı olduklarına tabi olanları selamet yollarına ulaştırır ve onları izniyle karanlıklardan nura çıkarır" buyurarak haber vermektedir.⁸ Müfessirler ayette apaçık kitap olan Kur'an-ı Hakîm'e takdim edilen nurun, bu dünyaya beşeri olarak doğmasından sonra kendisine Kur'an'ın indiği Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem olduğunu ifade etmektedirler. İşte Allah Teâlâ tarafından getirilen bu nurla bütün basiretler aydınlanmış, ölmüş kalpler diriltmiş, kör gözler ve sağır kulaklar açılmıştır.⁹

Hüseyin Vassâf, *Vesîletü'n-Necât*'ın şerhi olan *Gülzâr-ı Aşk* adlı eserinde Cevdet Paşa'nın *Kıssas-ı Enbiyâ* isimli eserinden naklen, "Fil yılında ve şuhûr-ı Rûmiyyeden Nisan içinde Rebîulevvel ayının on ikinci gecesini sabaha doğru henüz tan yeri ağardığı vakit alem başka alem oldu. Yani Hâtemü'l-Enbiyâ Muhammed Mustafâ sallallahu aleyhi ve sellem hazretleri doğdu ve alem nur ile doğdu," demekte ve şu beyti zikretmektedir:

Cümle alemden ser-âmed Ahmed-i Muhtar'dır
Mâh-ı mevlidde anunçün çok fazîlet vardır.¹⁰

203

Allah Teâlâ, İsâ alâ Nebiyyinâ ve aleyhisselâm'dan hikaye olarak Mâide Sûresinin 114. Ayetinde "Rabbimiz, bize ilkimiz ve sonuncumuz için bir bayram ve Senden bir ayet olacak gökten bir sofrayı indir." Diye dua ettiğini haber vermektedir. *Hâzin tefsiri*, bu ayet-i kerimede İsâ alâ Nebiyyinâ ve aleyhisselâm'ın duasının manasının, sofranın indiği bugünü tazim edeceğimiz, biz ve bizden sonrakilerin dua ve niyaz edecekleri bir bayram ittihaz edelim demek olduğunu, sofranın Pazar günü indiğini ve bu sebeple hristiyanların bu günü bayram ittihaz ettiklerini söylemektedir.¹¹

Bu ayet-i kerimeden, kendisinde bir nimetin verildiği günün taziminin, yüceltilmesinin Nebilere varıncaya kadar kadim ümmetlerin adeti olduğu anlaşılır. Ehl-i iman hakkında dünyevî ve uhrevî hadsiz ve hesapsız nimetleri ve saadeti temin eden, mirac gecesinde özellikle kendi ümmeti için Rabb Teâlâ'ya niyaz ederek mağfiret olunmalarını tahsil eden Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem'in bu dünyaya teşriflerinden daha büyük bir nimet olabilir mi?

Biz müslümanlar için İslam'da iki bayramdan başka bayram yoktur; Ramazan ve Kurban bayramları.. Fakat Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in doğduğu gün bayram gününden daha büyük ve daha yücedir. O güne bayram demememizin sebebi, Onun bize bayramları ve mutluluk-

⁷ Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-necât*, 56-57.

⁸ Maide Suresi; 15-16.

⁹ en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızuddîn Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk: Yusuf Ali Bedyevî, Dâru'l-kelimi't-tayyib, Beyrut 1998, I/435-436; et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk: Dr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî, Dâru Hicr, 2001, VIII/264.

¹⁰ Vassâf, Hüseyin, *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, hzr: Dr. Mustafa Tatçı, Dr. Musa Yıldız, Dr. Kaplan Üstüner, H Yayınları, Ankara 2013, 322.

¹¹ el-Hâzin, Ebu'l-Hasen Alâuddîn Ali b. Muhammed, *Lubâbu't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, tsh: Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1415, II/92.

ları getirmiş olmasıdır. İslam'daki bütün yüce ve tazim edilen günlerin hepsi Onun güzelliklerinden ve ihsanındandır. Şayet O doğmasa ve doğduğu gün olmasaydı bi'seti olmazdı, Kur'ân'ın nüzülü olmazdı, İsrâ olmazdı, Mi'râc olmazdı, hicret olmazdı, Bedir'deki nusret, yardım olmazdı ve büyük fetih, Mekke'nin fethi olmazdı.. Çünkü bunların hepsi O sallallahu aleyhi ve sellem'e ve Onun, bütün hayırların kaynağı olan mevlidine, doğumuna bağlıdır.

Hakk subhânehû ve Teâlâ Kadr Suresinde, kendisinde Kur'an'ın indiği kadr gecesinin her yıl bir gece olarak bin aydan daha hayırlı olduğunu beyan etmiştir.¹² Kur'an'ın inmesinin, Kadr Suresinin inmesinin sebebi olan bütün Peygamberlerin efendisi olan Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem'in doğduğu gecenin kadir ve kıymeti, şeref ve azameti ne kadar yücedir? İbnü Hacer el-Heytemî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye* adlı eserinde mevlid amelinin sünnet-i seniyyede sabit bir asıl olduğunu tahrir ederek *Sahîhayn*'da varid olan bir haberi zikretmektedir: Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Medîne'ye gelince yahudilerin aşure gününde oruç tuttıklarını gördü ve onlardan bununu sordular. Onlar, bugünün, yani aşure gününün Allah'ın Firavn'ı boğup helak ettiği ve Musa'yı kurtardığı gün olduğunu söyleyerek, devamında "biz de şükür olarak o gün oruç tutarız," dediler. Bunun üzerine Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem, "biz Musa'ya sizden daha layığız," buyurarak oruç tuttu ve Müslümanlara oruç tutmalarını emretti.¹³ Bu şükür, İslam'dan önce yahudilerin yaptıkları bir şükür iken İslam bu şükürü takrir etti. İşte bu sebeple Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem "biz Musa'ya sizden daha layığız," diyerek oruç tuttu ve oruç tutmayı emretti.

Bu hadisten Allah Teâlâ'ya şükürün O'nun muayyen bir günde nimet vermesi ve bir sıkıntıdan kurtarmasının minneti olarak yapıldığı anlaşılır. Böylece o gün her sene bayram edilir; o günlerde Allah'a şükür de namaz, oruç, sadaka ve Kur'an tilaveti gibi çeşitli ibadetlerle ifa edilir. Hangi nimet, rahmet nebisi olan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in doğduğu gün bu dünyaya teşrifinden daha büyük bir nimet olabilir? Allah Teâlâ Âl-i İmrân Suresinin 146. ayetinde; لقد من الله على من آمنهم "Muhakkak ki Allah mü'minlere içlerinde kendilerinden bir rasül gönderdiği için minnet eder, nimetini zikreder," buyurmaktadır.

İmam Suyûtî, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in mevlidinin kutlanmasıyla ilgili kendisine zahir olan diğer bir asıldan bahsederek Beyhakî'nin Enes radyallahu anh'ten tahrir ettiği bir haberi nakletmektedir: "Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, dedesi Abdulmuttalib'in doğumunun yedinci gününde Onun akikasını kesmiş olmasına rağmen nübüvvetten sonra kendisi için akîka kesti. Halbuki ikinci bir kerre akîka kesilmesi adet değildir. Bu durum, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in bunu Allah Teâlâ'nın kendisini alemlere rahmet olarak var etmesine şükürünün izharı ve ümmetine teşri' için olduğuna hamledilir. O halde bize de din kardeşlerimizle bir araya gelecek, yemekler yedirerek, Allah'a kurbiyet yolları, sevincimizi izhar etme şekilleriyle Onun mevlidi, doğumu sebebiyle şükürümüzü izhar etmemiz müstehab olur."¹⁴

Yine Suyûtî, kârîlerin imamı Hafız Şemsuddîn İbnü'l-Cezerî'nin *'Arfu't-Ta'rîf bi'l-Mevlidi's-Şerîf* adlı eserinde şöyle kaydettiğini nakletmektedir: "Ebû Leheb ölümünden sonra rüyada görülmüş ve kendisine halinin nasıl olduğu sorulduğunda, 'Cehennemdeyim, ancak azabım her pazartesi gecesi hafifliyor ve şu iki parmağımdan -baş parmağını işaret ederek- bu kadar su emiyorum. Bu da Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in doğumunu müjdelediği zaman Süveybe'yi azad etmem ve onun Onu emzirmesi sebebiyledir."¹⁵

¹² Kadr Sûresi; 1-3.

¹³ *Müslim*, hadis no: 1130; *Buhârî*, hadis no: 2004.

¹⁴ el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî, *Havle'l-İhtifâl bi-zikra'l-mevlidi'n-nebevitti's-şerîf*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2010, 17; el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî, *el-İ'lâm bi-fetavâ eimmeti'l-İslâm havle mevlidihî aleyhi's-salâtu ve's-selâm*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2005, 12; el-Huseynî, Abdullah Sirâcuddîn, *Seyyidunâ Muhammedun Rasûlullâh, şemâiluhu'l-hamîdeh hisâluhu'l-mecîdeh*, Dâru'l-Mihâci'l-Kavîm, Dimeşk 2020, 472-473.

¹⁵ *Buhârî*, hadis no: 5101. Bkz: el-Huseynî, *Seyyidunâ Muhammedun Rasûlullâh*, 475-476.

Hakkında ayet inen kafir Ebû Leheb Cehennemde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in doğduğu gece bir tür rahatlamayla mükafatlandırılıyorsa Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'in ümmetinden muvahhid bir müslümanın Onun mevlidi, yani doğumuyla sevinmesinin, gücü nisbetinde Onun sevgisiyle namaz, oruç, sadaka, fakirleri doyurmak, Kur'an okumak, Onun doğumunu anlatmak, dinlemek gibi meşru ibadet ve taatlerde bulunmasının hali nedir? Şüphesiz Kerim olan Mevlâmız tarafından onun mükafatı fazlıyla onu nimetlerinin olduğu Cennetlerine koyması olacaktır.¹⁶

Biz müslümanlar Efendimiz Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in mevlidini, her zaman, her münasebette, ferah, sürur ve neşeli olduğumuz her fırsatta daima kutluyoruz ve kutlamaya devam edeceğiz. Biz Onunla ferahladığımız ve mesrur olduğumuz için ihtifal yapıyor, kutluyoruz; Onu sevdiğimiz için Onunla ferahlıyor ve mesrur oluyoruz; mü'min olduğumuz için Onu seviyoruz.

İhtifal, yani kutlamayla tıpkı *Vesîletü'n-Necât*, yani Kurtuluş Vesilesi diye adlandırdığı manzum eserinde Süleyman Çelebi'nin anlattığı gibi Onun sîretini, halken ve huluken özel yaratılmış olduğunu vs dinlemek, Onun üzerine salat u selam getirmek, Onun hakkında söylenen medhiyeleri işitmek, fakir ve muhtaçlara, komşulara ve akrabalara ikram etmek ve Onu sevenlerin kalblerinde sürur vesilesi olması için bir araya gelmeyi kastediyoruz. Onun mevlidini kutlamak bir geceye mahsus değildir, ancak her imkan bulunduğu, özellikle Onun doğduğu ayda yapmak en kuvvetli sebeptir. Onun mevlidini, doğumunu kutlamak için toplanmak, bir araya gelmek, Allah Teâlâ'yı zikretmek, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem üzerine salat u selem getirmek için toplanmak, Allah Teâlâ'nın rıza ve hoşnutluğunun kazanmak için büyük vesile, kaçırılmaması gereken altın fırsatlardır. Bu toplantılardan maksat sadece bir araya gelmek, birbirini görmek değildir, bilakis bunları yüce bir gayeye ulaşmaya sebep olan yüce ve şerefli birer vesile itihaz etmektir.

205

Mevlidi kutlayanların ilki, bizzat mevlidin sahibi olan Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'dir. O sallallahu aleyhi ve sellem, mevlid gününe, yani doğduğu güne tazim eder, Allah Teâlâ'ya kendisine verdiği bu büyük nimet için, bütün mevcudat mutlu olsun diye kendisini cûdu, fazlı ve keremiyle bu alemde var ettiği için şükrederdi. Bu tazimini Müslim'in rivayet ettiği Ebû Katâde'den gelen bir hadiste buyurduğu gibi oruç tutmakla gösterirdi: "Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, Pazartesi günü orucundan sorulduğunda, "Onda doğdum, onda Bana vahiy indi," buyurmuştur.¹⁷ Bu hadisten anlaşılanın, ihtifal, yani kutlama manasında olduğudur, ancak şekli değişik olmakla birlikte kutlama manası vardır; ister oruç tutmakla veya ister fakirleri doyurmakla ya da zikir için, Ona salavat için toplanmakla veyahut da Onun yüce şemailini dinlemekle olsun aynıdır.

Mevlid-i Nebî'yi kutlamak, Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem'le ferahlamak ve mesrur olmakla tabir edilir. Nitekim, yukarıda da bahsettiğimiz Buharî'nin naklettiği haberde Mustafa sallallahu aleyhi ve sellem'in doğumunu müjdelediği için cariyesi Süveybe radıyallahu anha'yı azad etmesi sebebiyle her pazartesi günü kafir olan Ebû Leheb'in azabı hafiflemektedir; o kafir bile Efendimizin mevlidi, yani doğumuyla mesrur olduğu, sevindiği için faydalanmaktadır.

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'le ferahlamak ve mesrur olmak Kur'an'ın emriyle istenen bir haldir. Allah Teâlâ, Yûnus Suresinin 58. Ayetinde *قل بفضل الله وبرحمته فبذلك فليفرحوا* "(Habibim) de ki; Allah'ın fazlı ve rahmetiyle, işte bununla ferahlasınlar," buyurmaktadır. Allah Teâlâ bize bu ayeti kerimede rahmetle ferahlamamızı emretmektedir; Nebî sallallahu aleyhi ve sellem en büyük rahmettir. Enbiyâ Suresinin 107. Ayetinde Rabbimiz *وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين* "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik," buyurmuştur. Bu görüşümüzü Tercümânü'l-Kur'an İmam İbnu Abbas radıyallahu anh'ın tefsiri teyid etmektedir. Ebu's-Şeyh, İbnu Abbas radıyallahu anh'tan bu

¹⁶ el-Mâlikî, *el-İ'lâm*, 12.

¹⁷ *Müslim*, hadis no:1162.

ayet hakkında şunu rivayet etmiştir: “(İbnu Abbas radiyallahu anh) dedi ki; Allah’ın fazlı ilimdir, rahmeti Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem’dir. Allah Teâlâ وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين “Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik,” buyurmuştur.”¹⁸

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’le ferahlamak her zaman, Allah Teâlâ’nın her nimetinde ve her fazl u kereminde istenilen bir durumdur. Fakat her pazartesi ve her Rabîülevvel ayında bu istek vaktin zarf oluşu münasebetiyle daha da kuvvetlidir. Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem de geçmiş ve bitmiş büyük dinî olaylarla zamanın irtibatına dikkat ederdi. Olayın zamanı gelince onu hatırlamak ve o günü tazim etmek bir fırsattı. Bunu kendisine yukarıda zikrettiğimiz Medine’ye gelince yahudilerin aşure gününde oruç tuttıklarını görüp nedenini sorunca kendisine Allah Teâlâ’nın nebilerini kurtarıp düşmanlarını boğup helak ettiği gün olduğundan nimete şükür olarak oruç tuttukların söylemeleri üzerine “Biz Musâ’ya sizden daha evlâyız” buyurduğu hadisten anlaşıldığı üzere esas edinmişti.

Mevlid-i Nebî, Onun mevlid-i şerifini, yani doğumunu, mucizelerini, sîret ve suretini, şemâil-i şerifini anmayı ihtiva eder. Bizler Onu sîret ve suretiyle tanımaya memur, Ona uymakla, yaptıklarını kendimize örnek almakla, mucizelerine inanmakla, Onun yüceliğini gösterdiği delilleri tasdik etmekle mükellef değil miyiz? İşte başta Süleyman Çelebi’nin eseri olan *Vesiletü’n-Necât* olmak üzere bütün mevlid kitapları baştan sona bu manayı yerine getirirler. Şairler, kasidelerini, na’tlarını Ona adanmışlar, O da onların bu yaptıklarından hoşnut ve razı olmuş, onları güzel hediyelerle, dualarıyla mükafatlandırmıştır; Hassan bin Sâbit radiyallahu anh için mescidde şiir söyleceği bir minber kurmuş, Ka’b bin Züheyr radiyallahu anh’a Bânet Suâdu kasidesini söylerken bürdesini vermiştir. Kendisini öven kimselerden hoşnut ve razı olmuşken, şemâil-i şerifini, mevlidini, sîret ve suretini, mekârim-i ahlakını bir araya getiren kimseden nasıl hoşnut ve razı olmasın. Bu zikrettiklerimizin hepsinde Onun sallallahu aleyhi ve sellem’in muhabbet ve rızasını celbetmesi sebebiyle Ona takarrub vardır. Çünkü Onun şemâilinin, mucizelerinin, mevlidi yani doğumu zamanındaki irhasatın bilinmesi Ona imanın kemalini ve sevgisinin artmasını gerektirir, getirir. Çünkü insanın tabiatı yaradılış ve ahlak olarak, ilim ve amel olarak, hal ve itikad olarak güzel olana sevgiye, güzel olanı sevmeye bağlanmıştır. Onun ahlak ve şemâilinden daha güzeli, daha kamili, daha üstünü yoktur. Ona olan sevginin artması ve imanın kamil olması şer’an istenen şeylerdir; bunları gerektiren, getiren şey de aynı bunlar gibi istenen bir şey olur.

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem Efendimizin doğum gününde bu sebeple ferahlamak, mutlu olmak, nurun, hidayetin ve ilmin bütün aleme aktığı o günde sevinç ve mutluluğunu göstermek her mü’min için yerine getirilmesi gereken bir haktır. Çünkü o gün alemlere rahmetin elçisi, bütün mahlukata hidayet ve nurun habercisi, nebilerin ve rasullerin imamı doğmuştur. O halde o günü yüceltmek, o günde ikram etmek, mutluluğunu izhar etmek gerekir. Onun mevlidinin, yani doğumunun hikayesini okumak için toplanmak, bir araya gelmek rahmet ve bereketlerin, hayır ve iyiliklerin bir araya getirildiği toplantılardır. Çünkü Mevlid-i şerifin, o şerefli doğum gününün hikayesi Kur’ân-ı Kerîm’in ayetlerini tilavet etmeyi, sonra Allah Teâlâ’nın Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem’le ikram ve inayetinin, Onu nasıl koruduğunun anılıp anlatılmasını ihtiva eder; aynı zamanda Efendimiz Muhammed aleyhisselam’ın yaradılış ve mekârim-i ahlakının güzelliklerini ihtiva ettiği, Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’e salat u selamları ihtiva ettiği, Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’e muhabbeti içeren kasideleri, ilahileri ihtiva ettiği, Allah Teâlâ’ya dua ve niyazları ihtiva ettiği gibi... Bu saydığımız muhteviyatın her biri meşru ve matlub şeyler olduğu gibi, kurbet ve muhabbet vesilesidir.

Şeyhu’l-kurrâ İmam Hafız Ebu’l-hayr İbnu’l-Cezerî’nin şöyle söylediği nakledilmektedir: “(Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinin okunmasının, doğduğu ayda ihtifaller, kutlama-

¹⁸ es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Durru’l-mensûr fi’t-tefsîri bi’l-me’sûr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, IV/367.

lar yapılmasının) hasaisinden biri de, bunun o senede eman ve eminlik, amaca hemen ulaşmaya bir müjde olmasıdır.”¹⁹

Seyyid Bekrî *el-İ'âne* isimli kitabında şunları nakletmektedir: “Hasan-ı Basrî kuddise sırruh demiştir ki; ‘benim Uhud dağı gibi altınım olsa, onu Rasûl sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinin okunmasına infak etmeyi isterdim.’ Cüneyd-i Bağdâdî rahimehullah da, ‘kim Rasûl sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinde hazır olsa, Onun kadrini yüceltse, şüphesiz imanını kurtarmıştır,’ demiştir. Ma’rûfu’l-Kerhî kuddise sırruh şöyle demiştir: ‘Kim Rasûl sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinin okunması sebebiyle yemek hazırlar, din kardeşlerini bir araya getirir, kandil yakar, yeni elbise giyer, güzel kokuyla kokulanır, Onun mevlidini en güzel şekilde yüceltir, tazim ederse Allah Teâlâ onu kıyamet gününde nebilerin ilk fırkasıyla haşreder ve o a’lâ-i illiyyînde olur. Kim Rasûl sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidini gümüş olsun, altın olsun sikkelenmiş dirhemler üzerine okur ve o dirhemleri diğer dirhemlerle karıştırırsa onlarda bereket hasil olur. O dirhemlerin sahibi fakir olmaz, Rasûl sallallahu aleyhi ve sellem’in bereketiyle eli boş kalmaz.’ İmam Yafî Yemenî de, ‘kim Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidi için din kardeşlerini toplar, bir araya getirir, yemek hazırlar, bir mekanı hazır hale getirir, iyilikler yapar ve bu Rasûl sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinin sebebiyle olursa Allah kıyamet günü onu siddîkler, şehidler ve salihlerle diriltir ve o Naîm cennetlerinde olur,’ demiştir. Seriyû’s-Sakatî şöyle söylemiştir: ‘Kim içinde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinin okunduğu bir yere gitmeyi amaçlarsa şüphesiz o cennet bahçelerinden bir bahçeyi amaçlamıştır. Çünkü o yeri, Rasûl sallallahu aleyhi ve sellem’in muhabbetinden başka bir sebeple amaçlamamıştır. Aleyhissalatu vesselam Efendimiz, ‘ kim beni severse cennette benimle beraber olur,’ buyurmuştur.’ Ariflerin Sultanı Celâleddin Suyûtî, *el-Vesâil fi Şerhi’ş-Şemâil* adlı kitabında şunları söylüyor: ‘İçinde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinin okunduğu hiçbir ev veya mescid ya da mahal yoktur ki, melekler o mekanın ehlini çevrelemiş, Allah onları rahmetle, Mutarrakûn (ayakları yedinci kat yerin altında, arş başları üzerinde olan yedi melek) nurla kuşatmamış olsun. Yani, Cibrîl, Mîkâil, İsrâfîl, Karbâil, Aynâil, Sâffûn, Hâffûn ve Kerûbiyyûn melekleri. Çünkü onlar Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidinin okunmasına sebep olan kimseye sıla ederler.’ (Suyûtî) dedi ki: ‘Evinde Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in mevlidi okunan hiçbir müslüman yoktur ki, Allah Teâlâ kılığı, vebayı, yangını, afetleri, belaları, felaketleri, buğzu, hasedi, kötülüğü, hırsızlığı o evin ehlinden kaldırmamış olsun. Öldüğü zaman da Allah Teâlâ ona Münker ve Nekirin cevabını kolaylaştırır ve o her şeye Muktedir olan Melik’in yanında sıdk makamında oturur.’”²⁰

İmam Muhammed bin Yusuf eş-Şâmî, *es-Sîretu’n-Nebeviyye* adlı eserinde Şeyh Ebû Abdillah İbni Ebî Muhammed Nu’mân’ın şöyle söylediğini nakletmektedir: “Ben Şeyh Ebû Mûsâ ez-Zerhûnî’nin şunu söylediğini işittim: ‘Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’i rüyamda gördüm ve Ona mevlidinde velimeler yapmak (yemekler ikram etmek) hakkında söylenen şeyleri anlattım. Buyurdu ki, ‘ من فرح بنا فرحنا به ’ Kim bizimle ferahlar, mutlu olursa biz de onunla ferahlar, mutlu oluruz.”²¹

*Buna her kim kulak urmaz
Hakkın rahmetini bulmaz
Diğer sözler gibi olmaz
Bu mevlid-i Rasûlullah*

¹⁹ el-Huseynî, *Seyyidunâ Muhammedun Rasûlullâh*, 473.

²⁰ el-Kênangâdî, Abbâs b. Muhaymed, *el-Bunyânu’l-mersûs fi şerhi’l-mevlidi’l-menkûs*, Mektebetu’l-Hakîkah, İstanbul 2018, 76-77.

²¹ eş-Şâmî, *Sübülü’l-hudâ ve’r-reşâd (es-Sîretu’ş-şâmiyye)*, I/343.

Canın değil ise haste
Rasûlü aşk ile iste
Ulaştırır seni dosta
Bu mevlid-i Rasûlullah...²²

KAYNAKLAR

Kur'ân-ı Kerîm.

Sahîh-i Müslim.

Sahîh-i Buhârî.

Bilge, Bestami, *Celâl Muhibbî Mevlîdi: Tuhfetu'l-hakîr (İnceleme-Tenkidli Metin-Dizin)*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2014, 55.

el-Hâzin, Ebu'l-Hasen Alâuddîn Ali b. Muhammed, *Lubâbu't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, tsh: Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1415.

el-Huseynî, Abdullah Sirâcuddîn, *Seyyidunâ Muhammedun Rasûlullâh, şemâiluhu'l-hamîdeh hisâluhu'l-mecîdeh*, Dâru'l-Mihâci'l-Kavîm, Dimeşk 2020.

İbnu Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ebu'l-Kasım Ali b. Hasen, *Târîhu Dimeşk (es-Sîretu'n-nebeviyye)*, thk: Amr b. Ğarâme el-Umrevî, Dâru'l-Fikr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1995.

İbnu'l-Mulakkin, Sirâcuddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şâfi'î, *et-Tevdîh li-şerhi'l-câmi'i's-sahîh*, thk: Heyet, Dâru'n-Nevâdir, Dimeşk 2008.

el-Kênanğâdî, Abbâs b. Muhaymed, *el-Bunyânu'l-mersûs fî şerhi'l-mevlidi'l-menkûs*, Mektebetu'l-Hakîkah, İstanbul 2018, 76-77.

208

el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî, *el-İlâm bi-fetavâ eimmeti'l-İslâm havle mevlidihî aleyhi's-salâtu ve's-selâm*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2005.

el-Mâlikî, Muhammed b. Alevî, *Havle'l-ihfâl bi-zikra'l-mevlidi'n-nebevitti's-şerîf*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2010.

en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfîzuddîn Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, thk: Yusuf Ali Bedyevî, Dâru'l-kelimi't-tayyib, Beyrut 1998.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Durru'l-mensûr fî't-tefsîri bi'l-me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

es-Süheyli, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh, *er-Ravdu'l-unuf fî Şerhi's-sîreti'n-nebeviyye*, Dâru İhyâi't-Turîsi'l-Arabî, Beyrut 1412.

Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-necât*, hzr: Mehmet Akkuş, Uğur Derman, DİB Yayınları, Ankara 2017.

eş-Şâmî, Muhammed b. Yusuf, *Sübülü'l-hudâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd ve zikri fedâlihî ve e'lâmi nübüvvetihî ve ef'âlihî ve ahvâlihî fî'l-mebdei ve'l-me'âd (es-Sîretu's-şâmiyye)*, thk: Şeyh Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Şeyh Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 1993.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk: Târik b. İvadullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Harameyn, Kahire.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire.

Et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *Musnedu's-şâmiyyîn*, thk: Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1984.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk: Dr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî, Dâru Hicr, 2001.

Vassâf, Hüseyin, *Mevlid Şerhi Gülzâr-ı Aşk*, hzr: Dr. Mustafa Tatçı, Dr. Musa Yıldız, Dr. Kaplan Üstüner, H Yayınları, Ankara 2013.

Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'z-Zurkânî ale'l-Mevâhibu'l-leduniyye bi'l-minahil-Muhammediyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, I. Baskı 1996.

²² Bilge, *Celâl Muhibbî Mevlidi*, 55.

Muhammed Bin Mustafâ Kâşif'in "Mevlid Okumanın ve Okutmanın Âdâp ve Erkânı"na Dair Risalesi

Nihat Öztoprak*

GİRİŞ

Mevlid Türünün Başlangıcı

Mevlid türünün başlamasının yegâne sebebi Hz. Peygamber'e duyulan derin sevgidir. Şüphesiz onu sevmek ve Allah'ın peygamberi olduğunu tasdik etmek imanın şartlarından. İslam ümmeti bu şartın önderliğinde onu numune-i insan, numune-i kul ve Allah'ın habibi olarak görmüş ve ona gönülden bağlanmıştır. Bu bağlılık her konuda onu hatırlamayı ve anmayı beraberinde getirmiştir.

Hz. Peygamber'i tanımak ve anmak amacıyla na't, siyer, mevlid, miraciye, hilye, esmâ-yı nebî, vefat-ı nebî, gazavât-ı nebî, şefaathâne, 40 hadis, yüz hadis vb. konularda eserler yazılmış ve böylece birçok edebî tür oluşmuştur. Bunlar arasında en çok örneği olan edebî tür na't, ardından mevliddir. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra yazılmış olan siyer ve siyer türü eserler mevlid metinlerinin de ilham kaynağı olmuştur.¹ Bu eserlerin başında İbni İshak'ın (ö.767) *Sîre'si* gelir ki bu eser kendisinden sonra yazılmış olan mevlid metinlerine de kaynaklık etmiştir. İbni İshak'ın *Sîre'sinin* yanında Ali b. Hamza el-Kisâî (ö.805)'nin eseri, imam Tirmizî'nin (ö.892) *Şemâil-i Şerîf'i* mevlid metinlerinin kaynakları olarak gösterilirler.² Mevlid başlığını taşıyan ilk eser ise tarihçi Vâkidî (ö. 823)'nin *Mevlidü'l-Vâkidî Ma'a's-Şerh 'ale't-Tamâm* adlı eseridir. Bu meydana daha sonraki dönemde yazılan Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö.1201)'nin *ed-Durru'l-Muntazam fi Mevlidi'n-Nebî (Mevlidü'l-Arûs, el-Arûs, Mevlidü'n-Nebî)* adlarıyla da tanınan eseri de araştırmacıların dikkat çektiği eserlerdendir.³

Daha sonraki dönemlerde İbn Kesir (ö.1373), Süleyman Çelebi (ö.1422), İbnu'l-Cezerî (ö. 1429), Suyûtî (ö. 1505), İbn Haceru'l-Haytemî (ö. 1567), Cafer b. Hasan el-Berzencî (ö. 1899) mevlid metinleri yazmışlardır. Bunlardan Süleyman Çelebi'ninki Türk edebiyatında, Berzencî'ninki ise Arap edebiyatında çok tanınmış ve sevilmiştir. Türk ve Arap edebiyatındaki mevlid türüne olan rağbet Acem edebiyatında görülmez. İran'ın şii anlayışı ve muharrem ayında Kerbela olaylarının kutlanması mevlid türünün gelişmesini önleyen unsurlar olarak gösterilir.⁴

* Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. noztoprak@fsm.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-7400-0180>)

¹ Hasan Aksoy, "Eski Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD) Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, C.5, 2007, S.9, s. 323.

² Nihad Sami Banarlı, *Büyük Nazireler: Mevlid ve Mevlid'de Milli Çizgiler*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1962, s.12.

³ Necla Pekolcay, *Türkçe Mevlid Metinleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1950, s.15; Ahmet Ateş, *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necat – Mevlid*, TDK Yayınları Ankara 1954, s.6.

⁴ Ahmet Ateş a.g.e., s. 14.

Türk Edebiyatında Mevlid

Türkçe mevlid metinleri, Türk milletinin Hz. Peygamber'e olan muhabbetinin göstergesidir. Özellikle bu türün şaheseri olan Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ından sonra çok sayıda mevlid yazıldığı bir gerçektir. Hz. Peygamber dışında da doğumuna mevlid yazılanlar vardır: Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bunlardandır.

Türk edebiyatında kaleme alınan ilk mevlid Ahmedî (ö.1410'dan sonra)'nin *İskendernâme*'sinde yer alan 615 beyitlik mevliddir. Her ne kadar *İskendernâme*'nin bir nüshasında görünse de bu mevlid müstakil hususiyetler taşır ve Süleyman Çelebi'nin mevlidinden iki yıl önce (H.810/M.1407) yazılmıştır.⁵ Ahmedî'nin Mevlidinden sonra kaleme alınan Süleyman Çelebi'nin mevlidi yalnızca mevlid türünün en çok çoğaltılan eseri olmamış diğer türlere göre de en çok rağbet gören bir eser olmuştur. Üstelik bu eserin bütün Türk ve İslam illerine yayılması da onun şöhretini gösterir.

Vesiletü'n-Necât kendisinden sonra yazılan mevlidlere hem şekil hem de muhteva bakımından model olmuştur. Ona çok sayıda Türkçe nazire yazıldığı gibi farklı dillere de çevirileri vardır. Arapça, Rumca, Arnavutça, Çerkezce, Kürtçe, Boşnakça, Bulgarca ve Sevahil diline çevrilmiştir. Ayrıca Almanca ve İngilizce çevirileri de vardır.

Mevlidin bu kadar çok sevilmesi tesadüfi değildir. Her şeyden önce onun dili sade, samimi, saf ve akıcıdır; mübalağa ve yapmacık üsluptan uzaktır, bunlardan daha da önemlisi Türk ruhunu en iyi şekilde aksettirmiştir. Meşhur tezkire yazarı Latîfî (ö.1582), Süleyman Çelebi'nin mevlidi için "Ondaki halet ve harareti, söz tatlılığını diğer mevlidlerde bulamadığını bildirirken⁶ Ali Emiri ona nazire yazılamayacağını söyler.⁷

Mevlidler üzerine kapsamlı bir çalışma yapan M. Fatih Köksal yayımladığı *Mevlid-nâme* adlı eserinde daha önce tespit edilen 79 mevlid müellifinden söz eder, ayrıca bunlara 44 yeni müellifin ismini de ilave eder. Böylece mevlid müellifi sayısını toplamda 123'ye çıkarır. Ayrıca Köksal yaptığı çalışmada konuyla ilgili yanlış bilinen birçok hususu metinlere dayalı olarak düzeltir. Köksal'ın çalışmasında yer alan mevlid müelliflerinden bazılarının isimleri şöyledir: Ahmedî, Süleyman Çelebi, Ârif, Kerîmî, Gülşen-i Saruhanî, Hafî, Hocoğlu, Sinanoğlu, Muradî, Hamdullah Hamdî, Muhibbî, Lami Çelebi, Emîrî, Hamdî, Selâmî Mustafa, Visâlî Ali Çelebi, Şehîdî, Behîştî, Şemseddin Sivasî, Süleyman Nahîfî, Ahmed-i Mürşîdî, Mehmet Hamdî Hüseyinî, Hasan İlmî, İrşâdî, Mehmet Fevzî, Keşfî, İhramcızâde İsmail Hakkı, Abdî, Nâimî...⁸

Türk edebiyatında 15.yy.da başlayan mevlid yazma geleneği günümüze kadar devam etmiştir. Türk milletinin gönlünden eksik olmayan Hz. Peygamber sevgisi bundan sonra da yeni mevlid metinlerinin yazılacağını müjdelemektedir. 15. yy.'da başlayan geleneğin ilk örneklerinin beyit sayıları 3 bin beyte kadar ulaşırken son dönemlerde 100 beyte kadar düşmüştür. Hacmindeki bu azalmanın aksine mevlid sayısı ilk asırlarda sınırlı sayıda olmasına karşın 18 ve 19. yüzyıllarda ise çok artmıştır.⁹

⁵ Ahmedî'nin *İskendernâme*'sindeki mevlidin müstakil bir eser oluşuyla ilgili geniş değerlendirme için bk. M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s.31-32. Ayrıca bk. Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV.yy'a Kadar)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 117.

⁶ Rıdvan Canım (Haz.), *Latîfî Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, AKM Yayınları, Ankara 2000, s. 135.

⁷ Ali Emiri, "Kıblelizade Fuad Beg'in (Süleyman Fakih ve Mevlid-i Şerif) Makalesine Cevab" *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, C.1, S. 11 (31 Kanunusani 1335), s.203.

⁸ Tam liste için bk. M. Fatih Köksal, *a.g.e.*, s. 58-82.

⁹ Geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, *a.g.e.*

Mevlidlerin Tertip Hususiyetleri

Türk edebiyatında 100-150 beyitten başlayıp 3 bin beyte kadar varan farklı hacimlerde kaleme alınan mevlidlerde umumiyetle mesnevi nazım şekli ve aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı tercih edilmiştir.

Mevlidlerde değişmeyen temel konu Hz. Peygamber'in doğumudur. Onun doğumuna nübüvvet nurunun yaratılışı, o nurun Hz. Âdem'den diğer peygamberler kanalıyla Hz. Peygamber'e gelişi ve Hz. Âmine'nin hamileliği anlatılarak başlanır. Sonra Hz. Peygamber'in doğumu, bu esnada vuku bulan mucizeler ve olağanüstü hadiseler anlatılır. Doğumunun ardından Hz. Peygamber'in mucizeleri, miracı, hicreti ve vefatına da çoğu mevlidde yer verilir. Bunların dışında girişte tevhid, besmele manzumesi, na't, sebe-i telif, mevlid okuma ve okutmanın faziletlerine dair bölümler; sonunda ise şefaathemennisi ve dua ile bitirilir.

Daha önce de belirtildiği üzere Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı yazıldıktan sonra onu örnek alıp mevlid yazan şairler olmuştur. Bu sebeple bu eserin konu başlıklarını vermek mevlidlerin tertibi hakkında önemli bilgi verecektir:

Vesiletü'n-Necât'ın muhtevası:

- Tevhit,
- Ta'zirat (şairin kusurları hakkında özür dilemesi),
- Kâinatın yaratılması,
- Na't,
- Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması ve intikali,
- Doğumu, esnasında vuku bulan hadiseler, mucizeler, "Mustafa" redifli gazel,
- Mu'cizat,
- Mi'raç,
- Hicret,
- Hz. Peygamber'in bazı vasıfları ve ahlakı,
- Mev'iza, nedâmet, nasihat,
- Hz. Peygamber'in vefatı.

211

Bunlardan sonra eserin son bölümünde Süleyman Çelebi nasihat eder, kusurlarından dolayı af diler, Allah'a münacatta bulunur ve dua ederek mevlidini tamamlar.¹⁰

Mevlid Okuma ve Okutmanın Hükümü Üzerine Yazılmış Risaleler:

Mevlid okuma ve okutmanın hükümü üzerine başlatılan tartışmaların doğurduğu tabii bir sonuç olarak mevlid okumanın ve okutmanın faziletlerine dair risaleler yazılmıştır. Bunların başında Mehmet Fevzi Efendi (ö. 1900)'nin mevlid okumanın ve dinlemenin caiz olduğuna dair *İsbâtü'l-Muhassenât li-tilâvet-i Mevlid-i Seyyidü's-Sâdât* adlı risalesi¹¹ ve İzzeddin Doğanhisari (ö. 1939)'nin 40 beyitlik *Fezâilü Mevlidi'n-Nebî'si*¹² sayılabilir. Abdurrahman Ankaravî'nin mevlid olarak bilinen eseri ise mevlid okumanın faydalarını anlatan kısa bir manzumedir.¹³ Bu çalışmada incelemesi yapılan Mehmet Kâşif Efendi'nin risalesi de türün başka bir örneğidir.

¹⁰ Fatih Köksal, a.g.e., s. 39-41.

¹¹ Hakan Yekbaş, "Mehmed Fevzi Efendi'nin Mevlit Okumanın ve Dinlemenin Caiz Olduğuna Dair Risalesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, sayı: 1, Sivas 2010, s. 371-398; Selami Şimşek, *Mehmed Fevzi Efendi Edirne Müftüsü/ Efendiler Efendisi için Mevlid Okumanın Faziletleri*, Buhara Yay., İstanbul, Ağustos 2016.

¹² Orhan Gündüz-Halil Selçuk-Emine Yeniterzi, *Muhammed İzzeddin Doğanhisari'nin Mevlid ve Kasideleri*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2018, s.308-317.

¹³ M. Fatih Köksal, a.g.e., s.55.

Bu müstakil manzumelerin dışında bazı mevlidlerin giriş bölümlerinde konuya dair bilgiler yer almaktadır. Bunların tespiti ayrı bir çalışma konusu olarak görüldüğü için burada hatırlatıcı bilgilerle konuya dikkat çekmekle yetinilmiştir.

Mustafa Kâşif

Şair Kâşif'e dair kaynaklarda bir bilgiye maalesef ulaşılamadı. Ancak "Mevlid Okuma ve Okutmanın Âdâp ve Erkânı"na dair risalenin yer aldığı yazmanın sonundaki kayıta onun üç şerefeli Sultan Murat Han camii baş müezzinlerinden olduğu, adının Mustafa Kâşif olduğu, babasının adının Muhammed olduğu ve eserini 1248/1832'de tamamladığı kayıtlıdır.

Buna göre Mustafa Kâşif Efendi 1832 yılında Edirne'de bulunan üç şerefeli Sultan Murad Han Camii¹⁴ baş müezzinidir. Etrafında sevilip sayılmakta ve bilgisine itibar edilmektedir. Mevlid okuma ve okutma hususlarında görüş bildirecek bilgi ve donanımına sahip olduğu için halk kendisinden konuyla ilgili aydınlatıcı bir eser yazmasını istemiştir.

Sözünü ettiğimiz risalenin yer aldığı yazmada üç farklı risale vardır ve anlaşıldığı kadarıyla üçü de Kâşif Efendi'ye aittir. İlk önce namaz, namaz abdesti, gusl abdesti, namaz vakitleri, ezan vs. hakkında çeşitli sorular ve cevaplarından oluşan başlıksız 288 beyitlik bir manzume yer almaktadır (3^a-13^b). Sonra 14^a-16^a sayfalarında bu makalenin konusu olan 43 beyitlik "Mevlid Okuma ve Okutmanın Âdâp ve Erkânı"na dair başlıksız manzume, daha sonra ise mevlid okuma ve okutma üzerine bazı hikâyeler mensur olarak kaydedilmiştir (16^a-18^b).

Mustafa Kâşif Efendi'nin risalelerinin yer aldığı yazma İBB Atatürk Kitaplığı, No: MC_Yz K0509'da kayıtlı olup yukarıdaki bilgileri çıkartığımız eserin sonundaki kayıt aşağıdaki gibidir.

Bu (eser), üç şerefeli Sultan Murad Han Camii baş müezzinlerinden (Allah'ın en zayıf kullarından, bağışlanmaya muhtaç) Muhammed b. Mustafa el kâşif (Allahu Teala onu cennetlerinin en yükseğine koysun, rahmet ve rıza üzerine olsun) tarafından yazılmıştır. Sene 28 Cemaziyel evvel 1248 / 23 Ekim 1832.

حسرة منصف عباد الله ذي المنى محمد بن
مصطفى الكاشف سر مؤذنان بجامع
او شرحه ولو سلطان وادخات
اسكنه الله تعالى واعلى
الجنان وعليه الرحمة
والرضوان

"Hurrirehu ed'afu 'ibâdillâhi zi'l-menni Muhammed b. Mustafâ el Kâşif ser muezzinâni bi câmi Üç Şerefeli Sultân Murâd Han eskenehullahu Te'âlâ ve a'le'l-cinân ve 'aleyhi'r-rahme ve'r-rıdvân fî sene 27 câ 248"

MUHAMMED BİN MUSTAFÂ KÂŞİF'İN "MEVLİD OKUMA VE OKUTMANIN ADAP VE ERKÂNI"NA DAİR RİSALESİ

Risalenin Şekil ve Muhteva Hususiyetleri¹⁵

Şair Kâşif, "Mevlid Okuma ve Okutmanın Âdâp ve Erkânı"nı anlatan 43 beyitlik küçük risalesini aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla ve mesnevî nazım şekliyle kaleme almıştır. Risaleye başlık yazılmamıştır. Bu sebeple muhtevayı yansıtacak şekilde tarafımızdan konulmuştur.

¹⁴ Bu cami, Edirne'de bulunmakta olup inşa edilirken minarelerden biri üç şerefeli olarak yapıldığı için bu isimle de anılmaktadır. Kentin Osmanlıya başkentlik yaptığı dönemde 1433-1447 yılları arasında Sultan II. Murad tarafından yaptırılmıştır.

¹⁵ Metinde geçen dini istilâhlar, özel isimler ve günümüzde yaygın kullanılmayan kelimelerin anlamları "Lügatçe" kısmında verilmiştir.

Şair risalesine Allah'a sayısız hamd ve peygamberine binlerce salat getirerek başlar. Hz. Peygamber'in doğumu hakkında söylenmedik söz kalmadığını düşündüğü bir zamanda ilim ve fazilet sahibi kimseler ona mevlid merasimi dinlemenin hükmünü sorarlar. Derler ki,

Bazı mevlidlerde hilâfına şeyler yazılmış, bazılarında ise ihtilâfa düşülmüş. Sen bize doğru-sunu, anlaşılır ve sâde bir dille anlat. Bu konuda Türk dilinde bir risâle yaz ve şu fânî dünyâda onu (insanlara) armağan et ki bu kitâb hürmetine kıyâmet gününde Hz. Peygam-ber sana şefâ'at etsin. (b.1-8)¹⁶

Bu talep karşısında şair duyarlı davranarak mevlidin hükümlerini yazmaya başlar (b.9). Ya-zacağı hükümlere itimat edilmesini, candan kabul edilmesini ve bu hususta inat edilmemesini tavsiye eder (b.10). On birinci beyitten itibaren mevlid konusunu anlatmaya başlar. Ona göre,

Mevlid ayında mevlid okuma âdeti Tâbi'înden¹⁷ sonra başlamıştır (b.11). Bir kısım insanlar mevlidi icrâ ederken bir kısım insanlar da bid'at diye terk etmişlerdir (b.12). Onun bid'at-ı ahsen mi yoksa bid'at-ı kabîh mi olduğunu bilemediler (b.13). Câiz olup olmadığını fâzıllara sordular ve câiz cevâbını aldılar (b.14). Bunu okumuşu da câhili de kabûl edip o ayda yedi-ler ve yedirdiler (15). Çeşitli yardımlarda bulunup Kur'ân hatmettiler ve Hudâ'yı zikrettiler (b.16). Böylece mevlid icrâ edenin o sene belâlardan emîn olduğunu gördüler (b.17). Bunu bizzat tecrübe ile gördükleri için ona daha çok rağbet ettiler (b.18). Ebû İshâk bu ay çıkınca-ya kadar gece gündüz insanlara yedirir, ikrâmda bulunurdu (b.19). Mekke'de de dinin güne-şi olan cömert insanlar vardı (b.20). Hâsılı bütün sultanlar ve emirler onu icrâ yolunu tuttu-lar (b.21). Bazı (zenginler ise) halkı toplar binlerce miskal altın verirdi (b.22). Nice garîbe hoş ziyâfetler vererek halka hizmet ederlerdi (b.23). Ancak şimdi onlardan hiç eser kalmadı, birçoğu mevlid ayının gelip geçtiğini bile fark etmedi (b.24). "Şeyh sehâviye" diyerek cömert-liği hatırlatmaktan kastım Tanrıya şükretmektir (b.25). Ey ulu kişi! Şu cihânda Hz. Pey-gamber'in gelmesinden daha güzel bir himmet olur mu? (b.26). Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım onu bize verdi ve bizden öncekiler ona hep hayrân idi (b.27).

213

Bu ifadelerden sonra şair okuyucuya şöyle seslenir:

Ben söyleyeceklerimi sana kısaca söyledim. Söylediklerim kısa ama ma'nâsı yüzbinlerce (b.28). Mevlidin aslının hoş olduğunu bil, faziletlerinden haberdâr ol (b.29). Eğer bir mevlid merâsini düzenlenmişse onun hak olduğunu bilmek gerekir (b.30).

Şâyet ilgi duyuyorsan sana, mevlid okunmasının usulünü/yolunu da söyleyeyim (b.31). Onu yanlış kitaplardan okuma, hadislerle olanı oku (b.32). Dinleyenlere Allâh'ın rahmet etmesi için yüce Kur'ân'ı tâzîm ile oku (b.33). Bir miktar da âlim şâirlerin doğru rivâyetlerden istifâde ederek yazdıkları Resûlün methini oku (b.34). Okurken meclisteki dinleyenlerin ilgisi-ni çek ki bütün yapılanlara saygı duysunlar (b.35). Aslını bilmediğin mevlid metinlerini oku-yup kendine sıkıntı verme (b.36). Kur'ân okumak sana kâfidir, her söze iltifât etme (b.37). Mecliste genç kızlar ve kadınlar ses çıkarıp yanlış yola sapmasınlar (b.38). Fâzıllar bu du-rumun bid'at olduğunu söylediler. Başkaları işitirse vebâl olur dediler (b.39). Mevlid meclisi çalgı meclisine benzemesin, mekrûha ve harama yol açma (b.40). Ayrıca mevlid okuyan üc-ret almasın, okutanın kastı da ismini duyurmak, tanınmak olmasın (b.41). Ey zarîf kişi! Sö-zün özü o şerefli mevlid ayı gelince gece gündüz ibâdet et, hayır yap, ikrâmda bulun ve ha-tim indir (b.42-43).

¹⁶ "b" beyit, yanındaki numaralar ise beyit numaraları.

¹⁷ Tabiîn: Hz. Peygamberi gören sahabeyi müslüman olarak gören ve müslüman olarak ölen ikinci nesil Müslümanla-rı ifade eden terimdir.

Risaleye Göre Mevlid Okutmanın Hükümleri

Şair Kâşif'e göre:

1. Mevlid ayında mevlid okutmak Tabiinden sonra başlamış bir gelenektir.
2. Mevlid bidat-i kabîh değil, bidat-ı ahsendir.
3. Nice fazıllara göre mevlid okutmak caizdir.
4. Mevlid ayında yedirmek, içirmek insanlara yardımda bulunmak gerekir. (Ebû İshak bu ay çıkıncaya kadar gece gündüz insanlara yedirir, ikramda bulunurdu. Mekke'de cömertlik artardı.)
5. Mevlid ayında Kur'an hatimleri indirmek gerekir.
6. Mevlid ayında Huda daha çok zikredilmelidir.
7. Mevlid ayında gece gündüz ibadet edilmelidir.
8. Mevlid icra eden o sene belalardan emin olur.
9. Sultanlar ve emirler mevlid okutmalıdır.
10. Zenginler halka altın/para dağıtıp ihsanda bulunmalıdır.

Risalede Mevlid Okumanın ve Okutmanın Adabı

Şair Kâşif'e göre:

1. Mevlidi sağlıklı kitaplardan okumak gerekir.
2. Mevlidlerde Kuran tazim ile okunmalıdır.
3. Kur'an'dan sonra bir miktar da âlim ve fazıl şairlerin yazdığı resulün methi (na't) okunur.
4. Sonra mevlid metni okunmalıdır. Ancak aslı bilinmeyen mevlid metinleri okunmamalıdır. (Zira onlar okuyana sıkıntı verir.)
5. Bu okumalarda meclistikelerin beğenisini kazanmak gerekir.
6. Mecliste gençler ses çıkarıp gürültü yaparak yanlış yola sapmamalıdır.
7. Mevlid meclisi çalgı meclisine benzememelidir.
8. Mevlid okuyan ücret almamalıdır.
9. Okutanın kastı ismini duyurmak, tanınmak olmamalıdır.
10. Mevlid ayında hatim indirmelidir.

SONUÇ

Bu çalışmadan elde edilen sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. Şairin yaşadığı 19.yy.ın ilk yarısında mevlid okutulması ve okunması hususunda halkın kafası karışıktır. Bu sebeple güvendikleri bir kişi olarak şair Kâşif'ten kendilerini aydınlatmasını istemişler ve sonunda bu risale vücut bulmuştur.
2. Mevlid okutulması konusunda şairin fikri nettir. Ona göre Hz. Peygamber'in yaratılmasından daha kutlu bir şey yoktur. Bu sebeple onun doğumunu kutlamak bidat-ı hasenedir.
3. Şaire göre Hz. Peygamber'in doğduğu ay mevlid ayıdır ve tam bir ay boyunca kutlanmalıdır.
4. Şaire göre mevlid ayında mevlid okutulmalı; fakirler, akrabalar, komşular doyurulmalı; ihtiyacı olanlara maddi yardımda bulunulmalı, ibadet edilmeli ve hatim indirilmelidir.
5. Mevlidlerde önce kuran okunmalı ve naat okunmalı, sonra mevlid okunmalı, sohbet edilmeli ve dua edilmelidir.
6. Mevlid ayında mevlid okuyan, okutan, halka ikram ve yardım eden hiç kimse yaptıklarını gösteriş veya para için yapmamalıdır. Kısaca bu ayda Hz. Peygamber'in ve Hakk'ın rızasından başka bir şey gözetilmemelidir.
7. Şairin bu nasihatleri yapmasından anlaşılmaktadır ki döneminde sözünü ettiği hususlarda sıkıntılar vardır.

MEVLİD OKUMA VE OKUTMANIN ADAP VE ERKÂNINA DAİR RİSALENİN METNİ

[MEVLİD OKUMA VE OKUTMANIN ÂDÂP VE ERKÂNI]¹⁸

- 14^b Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-raḥîm
1. Ol Ḥudâya ḥamd_idelüm bî-şümâr
Hem rasûline şalât_ola hezâr
 2. Ol rasûlün mevlüdinden bi't-temâm
Kalmadı söylenmedük aşlâ kelâm
 3. Lîki bir gün oturup ehl-i kemâl
Anlar_ile ider_iken ḥasb-i ḥâl
 4. Didiler senden dileriz ey ḥoca
Söyle bize mevlüd_eylemek nice
 5. Ba'zı mevlüdlerde yazılmış ḥilâf
Ba'zısında eylemişler iḥtilâf
 6. Sen bize eyle beyân naql-i şaḥîḥ
Lafzı âsân_ola ma'nâsı şarîḥ
 7. Bir risâle nazm_idüp Türki lisân
Fâni dünyâda anı kıl armağan
 8. Ol kitâb ḥürmetine yevm-i cezâ
Eyleye saḥa şefâ'at Muştafâ
- 15^a
9. İşidicek bu kelâmı nâgehân
Başladım taḥrîre aḥkâmı hemân
 10. Ba'zı aḥkâmı diyem kıl i'timâd
Cân-ile eyle ḳabûl itme 'inâd
 11. Mevlüd_itmek mevlüd_ayında bize
Tâbi'inden şonradır uy bu söze
 12. Şonradan icrâ yolunı tutdılar
Ba'zılar bid'at deyü terk itdiler
 13. Bid'at-ı aḥsen midür yâḥod ḳabîḥ
Bilmediler nicedir ḳavli şarîḥ
 14. Şordılar fâzıllara câ'iz mi bu
Virdiler cümle cevâb câ'iz deyu

¹⁸ *Mevlid Okutmanın Âdâb ve Erkânı Risalesi*, İBB Atatürk Kitaplığı, No: MC_Yz_K0509, vr. 14^b-16^a.

15. Sonra inkâr itmediler hâş u âm
İtdiler ol ayda it'âm u ta'âm
16. İdüp_envâ'-ı taşadduk dâ'imâ
Hâtm-i Kur'an zıkr-i tevhîd-i Hudâ
17. Gördiler kim iden_icrâ mevlüdin
Ol sene olur belâlardan emîn
18. Tecrîbe ile anı çün bildiler
Her biri şıdık-ile râğbet kıldılar
19. Ay çıkınca hem Ebû İshâk tamâm
Rûz u şeb it'âm_iderdi ber-devâm
20. Dahı Mekke'de Şehâvî şems-i dîn
Fâhr iderdi mevlüd ile nicesin
21. Hâşılı cümle selâtin ü mülûk
Eylediler anı icrâya sülûk
- 15^b
22. Ba'zılar cem' ider-idi halkı hep
Virdi-idi niçe biñ mişkâl zeheb
23. Halka hıdmet eyleyüp nice garîb
İder-idi hoş ziyâfetler 'acîb
24. Şimdi anlardan eşer hiç kalmadı
Kimi ol mah geldi geçdi bilmedi
25. Şeyh Şehâvî didi kim bundan murâd
Tanrıya şükr eylemekdir müstefâd
26. Ol Rasûlün gelmesinden sevgülü
Himmet_olur mı cihânda ey ulu
27. Bize virdi anı Rabbü'l-'âlemîn
Kaldı müştâk anı cümle evvelîn
28. Eyledim sanı kelâmım ihtisâr
Lafzı az ma'nâsı oldu şad hezâr
29. Mevlüdin aşlını bir hoş bilesin
Nicedir fazlını âgâh_olasın
30. Mevlüd_içün meclis_olursa eger
Hakkını bilmek anı oldu hüner

31. Rağbet_idersen saña idem beyân
Mevlûd_okunmak ıarıkını ‘ayân
32. Oğuma yanlış kitâblardan anı
Bul ehadîş_içre vârid olanı
33. Oğu ta‘zîm_ile Qur‘ân-ı ‘azîm
Rağmet_ide dinleyenlere rağîm
34. Oğu bir mîkdâr dağı medğ-i Rasûl
Ol haberlerden yazmışlar fuğûl
- 16^a**
35. Rağbet_itdir meclis_ehlini temâm
Eylesünler cümle hayra ihtimâm
36. Aşlını bilmedüğün sözleri hep
Oğuyup kendine hiç virme ta‘âb
37. Saña kâfidür oğu Qur‘ân‘ı pes¹⁹
Gördüğün her bir söze urma nefes
38. Şâbbe hâatunlar şadâ itmeyeler
Şoğrı yoldan bid‘ate gitmeyeler
39. Didiler fâzılları bid‘at bu hâl²⁰
Ecnebîler işidüp olur vebâl
40. Benzemesün çalgı meclîsine ol
Virme mekrûha harâma anda yol
41. Hem dağı okuyan_ücret almaya
Oğudanığ kaçdı şöhret olmaya
42. Hâşılı irince ol mâh-ı şerîf
Rûz u şeb eyle ‘ibâdet ey zarîf
43. Kıl taşadduk dağı it‘âm u ta‘âm
İdegör hatm-i tilâvet vesselâm
temmet/tamam

¹⁹ Qur‘ân‘ı: Qur‘ân M

²⁰ fâzılları bid‘at: fâzıllar bid‘atdır M

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بَشِيرًا نَبِيًّا وَأَخِيًّا هَات
 مَائِدَةً لِيَقْبُولَ إِلَيْهِ عَسَادُ
 تَابِعِينَ مَكَّةَ دَرَبُورِي بوسون
 مَعْضَلِي نَبِيَّاتٍ دِي تَوْرِكَ اِيْدِي
 بِلْدِي بِرَحْمَتِي صَرِيح
 وَيُرْوَدُ بِرَحْمَتِي جَانِزِ دِي
 اِيْدِي اَوْلِ اِيْدِي اَطْعَامِ وَطْعَامِ
 حَتْمِ فَرَانِ ذِكْرِ تَوْحِيدِ خُدَا
 اَوْلِ سَنَةِ اَوَّلُورِ دِلْزَدِ اَمِينِ
 هَرِزِي سِدْقِي رَغْبَتِ قَلْبِي
 زَوْرِ شَبَابِ اَطْعَامِ اِيْدِي بَرُوَامِ
 حِي اِيْرِدِي مَوْلُو دَا اِيْدِي سِي
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْ اَجْرَا اِيْ سَلُوْكَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 اَوْلُ خُدَا اِيْ مَعْدَا اِيْ لَوْمِي شَارِ
 اَوْلُ رَسُوْلَا مَوْلُو دِي اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اَوْلُورِ اِيْلَا اِيْلَا
 دِي دِي اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 جَعْنِ مَوْلُو دِي اِيْلَا اِيْلَا
 سَلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اَوْلُ كِتَابِ حُرْمَتِي اِيْلَا اِيْلَا

رَغْبَتِ اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اَسْلَمِي اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 سَكَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 شَارِ اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 دِي دِي اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا

اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا

رَوَايَتِ اَوْلُورِ مَوْسَى بَشِيْرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 حَضْرَتِي اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا
 قِرْمَزِي اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا اِيْلَا

LÜGATÇE

aḥkām (a): hükümler, emirler.

bi't-temām (a): tamamıyla.

bid'at (a): İslam dininde Hz. Peygamber zamanında olmayıp sonradan ortaya konan hüküm ve âdet. İki çeşit olup biri bid'at-i hasene, diğeri bid'at-ı seyyiedir. Birincisi dinin hükümlerine uyan, yapılacak yenilikler anlamında; ikincisi ise dini hükümlere uymayan, kabul edilmeyen yanlış yeniliklerdir.

bid'at-ı aḥsen (a-a): Dini hükümlere uygun olan yeni uygulamalar.

bî-şümār (f-f): sayısız.

cā'iz (a): yapılmasında dinen sakınca bulunmayan şey.

Ecnebî (a): garip, yabancı, mahrem olan.

fuḥūl (a): (ilim, şiir ve edebiyatta, fazilet ve olgunlukta) en önde gelenler.

ḥāş u ām (a-a): herkes.

ḥasb ü ḥāl (a-a): sohbet etme, konuşup dertleşme.

hezār (f): bin.

hezār (f): bin (defa).

ḥulāf (a): aykırı, ters (şeyler).

iḥtilāf (a): anlaşmazlık, ayrılık.

iḥtisār (a): kısa, anlaşılır ve sade kılma.

iṭ'ām u ta'ām (a): yemek yeme ve yedirme.

Ḳabīḥ (a): yakışsız, uygun olmayan.

līk (f): lakin.

mişḳal (a): altın ve gümüş gibi kıymetli maden ve mücevherleri tartmakta kullanılan ağırlık birimi.

müstefād: kendisinden faydalanılan, faydalanılmış.

nāgehān (f): birdenbire, ansızın.

naql-i şaḥīḥ (a-a): doğru bilgi nakli.

şarīḥ (a): açık.

şarīḥ (a): şüphe ve tereddüte yer bırakmayacak derecede açık.

şeḥāvī (a): cömert.

selāṭīn (a): sultanlar mülük (a): melikler.

sülūk (a): katılma, girme.

Şābb (a): genç erkek, delikanlı.

Şābbe (a): delikanlı kızlar.

ta'āb (a): sıkıntı, zahmet, eziyet.

Tābi'in (a): Hz.Peygamber'i görmüş olanları gören ve onlardan hadis dinleyen ikinci nesil Müslümanlara verilen isim.

taḥrīr (etmek) (a): yazmak.

taşadduḳ (a): sadaka olarak verme.

tilāvet (a): Kur'ân'ı güzel sesle ve kurallara uygun okuma.

yevm-i cezā (a-a): Kıyamet günü.

zeheb (a): altın.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Hasan, "Eski Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD) Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, C.5, 2007, S.9, s. 323-332.
- Ali Emiri, "Kiblelizâde Fuad Beg'in (Süleyman Fakîh ve Mevlid-i Şerif) Makalesine Cevabı" *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, C.1, S. 11 (31 Kanunusani 1335), s. 197-205.
- Ateş, Ahmet, *Süleyman Çelebi Vesîletü'n-Necât – Mevlid*, TDK Yayınları Ankara 1954.
- Banarlı, Nihad Sami, *Büyük Nazireler: Mevlid ve Mevlid'de Milli Çizgiler*, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1962.
- Canım, Rıdvan (Haz.), *Latîfî, Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsratü'n-nuzamâ (İnceleme-Metin)*, AKM Yayınları, Ankara 2000.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV.yy'a Kadar)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.
- Gündüz, Orhan -Halil Selçuk-Emine Yeniterzi, *Muhammed İzzeddin Doğanhisari'nin Mevlid ve Kasideleri*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2018. https://www.dijitalkitabim.com/kitaplar/kulturel/izzeddin_doganhisari/index.html#page=7 (erişim tarihi: 22.11.2022)
- Köksal, M. Fatih, *Mevlid-nâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Muhammed bin Mustafa Kaşif, *Mevlid Okutmanın Âdâb ve Erkânı Risalesi*, İBB Atatürk Kitaplığı, No: MC_Yz_K0509, vr. 14^b-16^a.
- Pekolcay, Necla, *Türkçe Mevlid Metinleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1950.
- Şimşek, Selami, *Mehmed Fevzi Efendi Edirne Müftüsü/ Efendiler Efendisi için Mevlid Okumanın Faziletleri*, Buhara Yay., İstanbul, Ağustos 2016.
- Yekbaş, Hakan, "Mehmed Fevzî Efendi'nin Mevlit Okumanın ve Dinlemenin Caiz Olduğuna Dair Risalesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, sayı: 1, Sivas 2010, s. 371-398.

“Gelin Mevlidi”nin Yeni Bir Nüshasının Çözdüğü ve Çözemediği Sorunlar

Fethi Gedikli*

GİRİŞ

Nüshadaki farklıların tümünü değerlendirmek veya belirtmek bir tebliğin hacmini aşacağından tebliğimizin başlığındaki iki hususa odaklanarak bu nüshayla çözülen ve çözülemeyen meselelere temas edilecektir. Başta belirtelim ki, bu nüsha da son dönemin bir ürünüdür, *müellif nüshası* ile arasında büyük bir tarih mesafesi vardır. Bu nüsha da eserin müellifi ve yazılış tarihi hakkında bize bilgi vermemektedir. Bununla birlikte, müstensihî ve takriben istinsah tarihi bellidir¹. Herhangi bir kütüphanede bir nüshasının olup olmadığını bilemediğimiz eserin mevcut iki nüshasının ortak bir ana nüshadan istinsah edildiği söylenebilir, çünkü hataları aynıdır. Örnek olarak basılı nüshanın 63. beytinde “aşşı” (yarar, fayda) yerine yanlış olarak “uşşı” geçmektedir. Yeni nüshada buna tekabül eden 65. beyitte aynı yanlış gözlenmiştir. Keza aşağıda değineceğimiz “dükeli” kelimesinin her iki nüshada bir kez “dé külli” (59. beyit) biçiminde yanlış yazılması, bu hükmün başka bir delilidir.

Yayımladığımız metne göre yeni nüshanın imlası daha düzgündür. Örnek olarak “doğmak” kelimesinin bütün çekimleri toğmak biçiminde *ğ* ile yazılmıştır. Oysa önceki nüshada *d / t* karışıklığı. Ayrıca “oğul”, “gönül” gibi kelimeler “oğıl”, “gönjil” gibi yazılabiliyordu, yeni nüshada bunlar “oğul”, “gönül” şeklindedir. Yeni nüshanın yazısı da daha işlektir, daha rahat okunmaktadır.

Basılmış nüsha 314 beyit görünüyorsa da, eksik olduğunu düşündüğümüz 2 beyte numara koyup boş bıraktığımız için fiilen mevcut olan 312 beyitti. Yenisi ise 409 beyittir. Bu duruma göre, yeni nüsha eskisinden 97 beyit daha fazladır. Yeni nüsha, yeni beyitler getirerek eserin büyüklüğünü dörtte bir oranında artırmış ve bütünlüğünü sağlamıştır.

İlave beyitler bilhassa düğünün yapılışı kısmındadır. Burada Kureyş oğullarının toplanıp düğün yemeğinde yiyip içtikleri anlatılır. İkinci büyük ilave, Âmine Hatunun hamileliğinin anlatıldığı bölümdür. Yeni nüshada, Âmine Hatunun hamileliğinin birçok peygamberce kutlandığını okuruz. Öncekinde kısaca geçilen bu bölüm, burada gelen yeni beyitlerle ayrıntılanmıştır. Önce sadece Hz. Âdem Safi'nin adı geçmiş, evliya ve enbiya denmişken şimdi Âdem ile birlikte Şit, İdris, Nuh, İbrahim Halil, İsmail, Musa, İsa, Hud'un da Âmine Hatunun hamileliğini kutladığı anlatılır. Yine yayımlanmış metinde “Nur içinde dört hatun” başlığı altında gelen kısma, yeni nüshada geniş eklemeler olduğu görülüyor. Burada Hz. İbrahim'in zevcesi Sâre, Hz. İsa'nın annesi Meryem, Hz. Musa'nın annesi Hannâ, Musa'yı besleyen firavunun zevcesi Âsiyye, Âmine'ye hizmete geldiklerini, doğacak yavruya da dayelik edeceklerini bir bir arz ederler.

* Prof. Dr., İstanbul Üni., fgedikli@istanbul.edu.tr

¹ Müstensihî belki Gaziantep'te tanyanlar olabilir.

Aynı zamanda, zikredilen peygamberler hakkında da bilgiler verilir. Âsiyye bakire gelip bakire gittiğini, firavunun kendisine el süremediğini anlatmaktadır. Ona Allah tarafından bir şeytan verildiği, kendisini arzuladığında şeytanla “çiftlendiği” anlatılmaktadır (304. beyit). Yine bu bölümde Hz. Muhammed’in ana rahmine Cuma gecesi düştüğü, Rebiülevvel ayının 12. veya 8. günü doğduğu, gecenin üçte biri kaldığında dünyaya geldiği anlatılır. Bu bölümün devamında peygambere “Medhiye” bölümü de yeni bölümlerdendir. “Merhaba” kısmı da genişlemiştir. Bunun dışında bir-iki beyit şeklinde diğer yerlerde de yeni birçok ekler vardır.

Basılmış çalışmamızda bir kısmına işaret ettiğimiz boşluklar bu ilavelerle dolmaktadır. Söz konusu boşluklar 246, 249, 250, 251, 254. beyitler ve izleyen beyitlerdi. Oysa yeni nüshada başka yerlerde de birçok yeni beytin metne ilave olunduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, basılan kitabımızda 44. beyitten sonra bir kopukluk olabileceğini belirtmiştik. Yeni nüshada bu 45. beyte denk gelmektedir ve burada metinde herhangi bir artma olmamıştır. Metnin bu noktasına değin meydana gelen bir beyitlik fark ise basılı nüshanın 21. ve 22. beytinin eksik olan birer dizesinin yeni nüshada bulunmasından doğmuştur.

Basılı çalışmamızda “Eserin Çözümlemesi” başlığı altında ele aldığımız meselelerden sırasıyla “Türk Arap Uyumunu”, “Adılık Verme”, “Gökten Üç Bayrak İnmesi”, “At Eti Yemek” meselelerini yeni nüsha ile tekrar değerlendirmek gerekli olmuştur.

1. Türk Arap Uyumunu

Türk Arap uyumuna, metinde geçen bağlamsız bulduğumuz “Türk ile Arab kaçan kim barışa / Yâ buların katına hüd karşıya” beyti sebebiyle değinmiştik. Eserin yazıldığı dönemde Türklerle Araplar arasında bir düşmanlığın olmadığını, Türklerle Arapların el ele vermesiyle huzur ve rahatın geleceği, düşmanlık ederlerse huzur ve sükûnun yitirileceği şeklinde yorumlayıp düşmanlarının bu iki din kardeşi milleti birbirine hasım kılmaya çalıştığını söyleyip meselenin güncellik taşıdığını da belirtmiştik². Yeni nüshada ise evvelki beytin iki beyit üstünde bir de “**Bunlar éder (söyler) ilinüz bizden ba’id / Size Türk dérlér bize Arab éşit**” beyti vardır. Bu beyit, Kayser-i Rumdan gelen elçilerin Abdullah’a kayserin kızını teklif etmesine karşılık söylenmektedir. Hz. Muhammed doğduğunda Türkler Rumda yani Anadolu da değildi. Bu topraklar Roma İmparatorluğunun egemenliğinde idi. Kayser-i Rum tabiri de bunu ifade etmektedir. Sonra Türk Selçuklular geldi. Oysa metne göre, Rum baştan beri Türk olmaktadır. Rum kayserinin teklifi reddedilirken siz Türksünüz, biz Arabız denmekte ve kavmî bir farklılığa işaret edilmektedir. Bu dinî bir farklılık da olabilir. Rumlular (Türkler) başka dinden, Araplar başka dinden (Müslüman) olmuş olabilir. Böylece tarihî zamanda bir karışma olmaktadır. Oysa metnin kaleme alındığı çağda Türkler, Rumda bulunmasına rağmen Müslümandır. İsmail Küçükkinç’in da belirttiği üzere³ ülkemizin güney bölgelerinde Osmanlı Devleti çağlarında Türk, Arap, Kürt aşiretler arasında zaman zaman türlü sebeplerle çekişmeler ve çatışmalar yaşanmıştır. Belki de şair metnini kaleme alırken bu yerel aşiret çatışmalarına atıfta bulunmuş olmaktadır.

² Fethi Gedikli, *Gelin Mevlidi*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 24-26. (Kitaba bundan sonraki atıflarda Gedikli yazılıp sayfası/sayfaları gösterilecektir.)

³ İsmail Küçükkinç @ismaillkilinc 18 Ocak 2021 günü konuyla ilgili bir dizi tivit atmıştır. Bunlardan biri şudur: “Maalesef mevlidin bulunduğu ve el’an da yaygın şekilde söylendiği Antep’in de dahil olduğu Türkmen-Arap-Kürt nüfusun yaşadığı geniş bölge geçmişte aşiretler arası kanlı/hunharane çatışmaların yaşandığı bir sahadır ve bu Barak havalalarının da konusudur.” Bkz. <https://twitter.com/ismaillkilinc/status/1351099000972333058>. 18 Ocak 2021 günlü facebook paylaşımları: https://www.facebook.com/ismaill_kucukkilinc_gelin_mevlidi (Erişim tarihi 25.11.2022)

2. Adılık verme

Basılı nüshada “adılık vermek” ifadesi geçmekteydi. Adlıgın/adılığın adaklı kız, sözlü kız; adlık/adılık vermenin de adını koymak, söz kesmek anlamına geldiği söylenebilir. Metnimizde Âmine’nin anası kızını Abdulmuttalibin oğlu Abdullah’a adılık veriyor⁴. Yeni nüshada ise “adılık” yerine “aylık” (79. beyit) vermekten söz edilmektedir. Dilimizde mevcut olan d y değişmesi burada karşımıza çıkmış olabileceği gibi, “aylık verme”ye istinsah hatası da olarak da bakılabilir. “Adını bağışlamak” Anadolu’da kızı nişanlamak anlamına gelir. Efsaneye göre Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubat, yolunun uğradığı Konya Taşkent Pirlerkondu köyündeki pınar başındaki bir kızdan bir tas su ister. Kız suyu verirken içine çam pürleri bırakır. Yiğidin neden suya pür kattığını sorması üzerine aralarında şöyle bir muhavere geçer: Kadın; “-Yiğidim, hava sıcak, sen de terlisin... Çam yaprağı suya koku verir. Hem de birden bire değil de süze süze içeceğin için, dokunmaz, al iç...” der. Sultan suyu içer ve kadına; “-Adını bağışla bacım!” der. Kadın başını öne eğip, utangaç tavırla; “-Adım başkasına bağışlandı, sen kusurumu bağışla” der.⁵ Böylece kendisinin nişanlı olduğunu bildirmiş olur.

3. Gökten üç bayrak inmesi

Süleyman Çelebi’nin eserinde gökten inen üç alem (bayrak) Kabenin damına, şarka ve mağribe dikilmektedir. Basılı *Gelin Mevlidi*’nde de gökten üç bayrak inmekte fakat birisi Süleyman Çelebi *Mevlid*’inden farklı olarak Arab üstüne dikilmektedir. Oysa Mekkenin damına ve şarka dikilen iki bayraktan sonra üçüncüsünün mağribe dikilmesi beklenir ve böylece Hz. Peygamberin ümmetinin Mekke merkez olmak üzere bütün dünyaya hakim olacağı muştulanmış olurdu. Nitekim yeni nüshada, Süleyman Çelebi’de olduğu gibi alem “Batı”ya yani “Garb”a dikilmektedir. Basılı metne esas olan nüshada gayin harfinin noktası konulmadığı için Arab okumak zorunda kalınmıştı⁶.

4. At eti yemek

Gelin Mevlidi kitabımızda konuyu tartışmış ve eserin Gaziantep’te yaygın olması ve bölgede Şafii mezhebinin müntesiplerinin bulunması sebebiyle müellifin de Şafii mezhebinden olabileceğini ileri sürmüştük. At eti Yemen’in Türklerin Türkistandan getirdikleri bir adet olabileceği de dile getirilmişti⁷. Bilindiği gibi, iki büyük talebesi Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’in görüşlerinin aksine, Ebu Hanife at etinin yenilmesini “tenzihen mekruh” gördüğü için Hanefiler at eti yemezler. Oysa bu mezhepten olan Kazakistanlı kardeşlerimiz bugün de at eti yemektedir. Yeni nüshada ise durum değişiyor çünkü söz konusu 94. beyitte ifade “**Altı** deve çok koyunlar **kırdılar**” biçimindedir. Buna rağmen, içimizde müellif nüshasında durum ne idi diye bir kuşku hâlen varlığını sürdürmektedir. Çünkü sözün gelişinin “at, deve, çok koyunlar kırdılar/kesdiler”e dönüşmesi de pekâlâ ihtimal içindedir.

5. Öbür Kimi Değişiklikler

Tek nüsha çalışmak her zaman güçlükler barındırır. Bu olayda da sonradan ikinci bir nüshanın bulunması, yukarıda da geçtiği üzere metni, dörtte bir oranında genişletmiştir. Bu örnekte gözlemlendiği gibi, eserde nitelik ve bütünlük farkı meydana gelmiş olabilir. Öbür

⁴ Gedikli, s. 26.

⁵ galpay, Konya - Taşkent (Pirlerkondu) - Sultan Pınarı, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=25106> (E.t. 16.11.2022) Hikâyeden bizi haberdar eden Doç. Dr. Abdurrahman Savaş’a teşekkür ederim.

⁶ Gedikli, s. 26-27.

⁷ Gedikli, s. 27-28.

yandan, bazı kelimeleri doğru okumak ve anlamlandırmak mümkün olmayabilir. İkinci nüshanın ortaya çıkması birçok yenilik getirdiği gibi, bazı müphem ve tereddütlü kalan kelimeleri açıklığa kavuşturmuştur. Bunlardan biri de basılı nüshanın 116. beytinde geçen “honin” sözü idi. O vakit anlam veremeyip soru işareti ile karşıladığımız bu kelime, yeni nüshada 125. beyitte “Bir birine **luḫ u honun döşedi**” biçiminde karşımıza çıkmıştır. Burada Farsça “sofra” anlamına gelen hon sözü, hon-un diye çekilmiştir. (Onlar) birbirine lütuf (sevgi) ve sofralarını sundular, demektir. Nitekim, bu kullanım, eski eserlerde “hon döşemek”⁸ şeklinde geçmektedir. “Honun” veya “honın” esasında aynıdır; ikisi de “honunu” (sofrasını demektir). İstinsah edildikleri döneme göre bu ekin u/ı şeklinde değişim göstermesi tabiidir. Böylece bizim için birinci nüshada açık olmayan bir husus, yenisinin desteğiyle açıklığa kavuşmuştur. Yine ilk nüshada “nebileği” diye okuyup “birine nebi olduğunu bildirmek, muştulamak⁹ diye anlam verdiğimiz söz, yeni nüshada 389. beyitte açıkça “nenniledi” biçimindedir. Önceki yazım, müstensihlin hatasından kaynaklanmış olmaktadır.

İlk nüsha	143. beyit	Ümmet için ana terkin urısar Ümmetim gerek déyüben ṭurısar
Yeni nüsha	154. beyit	Ümmet için ata terkin urısar Ümmetim gerek déyüben ṭurısar
İlk nüsha	147. beyit	Hüsni artđı hûblığı artđı ğāyet Oldı oğlı cânına artđı hayât
Yeni nüsha	158. beyit	Hüsni artđı hûblığı artđı ğāyet Oldı nûrı cânına artđı hayât
İlk nüsha	148. beyit	Çünkü nûrı gördiler bunlar Hep o denli aña kardeş oldılar
Yeni nüsha	159. beyit	Çünkü nûrını gördiler bunlar Hep o denli aña karavaş oldılar

İki nüsha arasındaki farkların bir bölümü...

Buna karşın birinci nüshada başka türlü, yeni nüshada başka türlü yazılan kelimeler de vardır. Mesela, “aklı yayına”¹⁰ yeni nüshada “aklı bayına” olmuştur. *Derleme Sözlüğü*nde “bayınmak (ı)”, 1. Bayılmak. 2. Uyumak. 3. Kendini bir şeye vermek, dalmak. 4. Hasta kendinden geçmek.” anlamlarında geçmektedir. 1. ve 3. anlamlar aynı zamanda Gaziantep’ten derlenmiştir¹¹. Bu durumda her iki veri de metne anlam bakımından uygun düşmüş görünüyor. Sorunlu sözlerden olduğunu gözlemlediğimiz ikili yazılan ve müstensihlerin kararsızlık yaşadığı kelimelerden bir diğeri ilk nüshada bir kez “dé küllî” şeklinde geçen “dükeli” idi. “Dükeli” ikinci nüshada bir kez “dé küllî” (59. beyit), bir kez de “dükeli” (404. beyit) biçimindedir. Kelimenin “hepsi” anlamına gelen “dükeli/dükeli” olduğu açıktır. Yine ilk nüshada “sevindi” yeni nüshada “zanladı” biçimine girmiş ve anlamsız olmuştur. Muhtemelen bu kelime eserin aslında zanladı (266. beyit) idi, belki Gaziantep şivesinde zanladı diye de olabilir, sonradan müstensihlerin yorumuyla

⁸ Sevim Yılmaz Önder, “Tevârih-i Âl-i Selçuk’ta Yeme-İçme Kültürü”, *Yemek ve Kültür*, 16 02, 4/10/09, s. 102-115’deki örneklere bakılabilir.

⁹ Gedikli, s. 78, 94.

¹⁰ Gedikli, s. 52, 99.

¹¹ *Derleme Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/> (E. t. 16.11.2022)

değiştirilmiştir. Nitekim birinci nüshada kafiye ve redif pahasına müstensihin tasarrufuyla beyit başka bir anlama büründürülmüştü: “Âmine bunları görüp sevindi / Aklını verüp şol kadem anladı.¹²” Dizedeki “aklını verüp” de yeni nüshada düzgün olarak “aklını derüp” biçiminde gelmiştir. Yukarıdaki “düzeltmelere” rağmen, yeni nüshada bozmalar da vardır. Örnek olarak “Mu‘cizâtı bize **oklar** atırsar¹³” yeni nüshada “Mu‘cizâtı bize **otlar** atırsar” (136. beyit) şekline sokulmuştur. Birinci nüshada “süci-le” diye yorumladığımız söz, yeni nüshada “senc-ile” (113. beyit) biçiminde anlam veremediğimiz bir kılıkta karşımıza çıkmıştır¹⁴. “Diş bilemek” deyimini, her iki nüshada geçmektedir. İlk anda tuhaf bulduğumuz bu deyim metne göre anlamlandırmıştık. İlyas Kayaokay’ın makalesini¹⁵ görünce isabetli yorumladığımız ortaya çıkmış oldu.

SONUÇ

Burada iki nüshadaki bütün farklılıklar veya yenilikler tüketilmiş değildir. El yazma eserlerde her yeni nüsha ilgi çekici bilgiler getirebilmesi bakımından heyecan vericidir. Bu tebliğde, bize de büyük heyecanlar veren yeni ikinci nüshanın getirdiği imkânlar ve güçlülere değinilmek istenmiştir. Tek nüshaya dayalı metinlerin bazen ne kadar büyük farklılıklara uğramış olduğu, bu olayda ayan beyan ortaya çıkmıştır. Yukarıdan beri bir kısmı sıralanan değişiklikler dikkate alındığında, *Gelin Mevlidin*in yeni bir baskısının yapılması zaruri görülebilir. Umarım, yakın bir zamanda çalışmayı yeniden yayımlama yolunda bu tebliğ, işimizi çabuklaştırıp kolaylaştırmıştır.

هَذَا كَلِمَاتٍ مَوْلُودِي النَّبِيِّ
 اللَّهُ آدِينِ ذِكْرًا يَدِينُ أَوْلَا : وَاجِبٌ أَوْلَى جَمَلَةً إِشْدَهُ هَرْوَلَهُ
 اللَّهُ آدِينِ هَرْوَلَهُ أَوْلَى أَوْلَا : هَرْوَلَهُ آسَانِ أَيْدِرَ اللَّهُ آسَانِ
 هَرْوَلَهُ اللَّهُ آدِينِ دِي سَلَامٌ : اللَّهُ آدِيلَهُ أَوْلُورَ هَرْوَلَهُ آسَانِ
 عَشْتِيلَهُ كَلَامِ اللَّهِ دِي لَمْ : دَرْدِيلَهُ كَوْرَ آسَانِ آقِيدَهُ لَمْ
 أَوْلَهُ رَحْمَتِ تَيْلَهُ أَوْلَى بَارِشَاهُ : أَوْلَى كَرِيمِ أَوْلَى رَحْمِي أَوْلَى إِلَهُ
 دِكْلَهُ آيْدِي سِرَهُ شَرَحِ آلِيْلَهُ : مَوْلُودِكَ تَوَانِي سَوِيلَهُ لَمْ
 هَرْوَلَهُ كَمِ بُوَجْمَلِسِدَهُ أَوُورَهُ : حَقِّ رَسُولِيْنَهُ صَلَوَاتِ كَوْرَهُ
 آيْشِيدِرَ مَلَكَلَرِ آيْنِ كَوْرَلَرِ : قَنْدَهُ مَوْلُودِ أَوُورَسَهُ بِلُورَلَرِ
 كَوْرَلَرِ بُوَجْمَلِسِدَهُ أَوُورَلَرِ : مُحَمَّدَهُ جَوَقِّ صَلَوَاتِ كَوْرَلَرِ
 أَوُورَلَرِ جَوَقِّ تَوَانِي بَوْلُورَلَرِ : أَوُورَلَرِ هَمْ نَيْتَهُ آيْلَهُ كَوْرَلَرِ

Yeni “Gelin Mevlidi”nin ilk sayfası.

هَمْ نَيْدِرَ هَمْ نَيْلَرِ خَجِيدِرَ : دِينِ إِسْلَامِ هَمْ سَرِيْنِيْتِ نَيْلَرِ
 حَقِّ سَكَا لَطْفِ كَرَمَلَرِ آيْشَلِدِي : دِينِ جِرَاغِيْنِ هَمْ بَنْشَلِدِي
 يَزْجَلِدِيْنِ كَوْرَهُ سِيْنِ أَوْجُوْنَهُ دَكْ : كَلَسَهُ كَرَكْ حَوْرِيْلَرِ بُوْرَلَرِ
 أَوْجُوْنَهُ دَكْ دَسْتَوْرَ أَوْلَى بَوْلُورَهُ : دَوَكَلِي أَوْغَلَكْ يُوْرِيْنِ كَوْرَهُ
 هَمْ كَلُوْبِيْنِ زِيَارَتِ آيْدِي لَرِ : أَوْغَلُوكَهُ آمَتِ أَوْلُوبِيْنِ كَوْرَهُ
 بَوْلِيْلَهُ دِيُوْبِ قُوْبِدِيْلَرِ نَحْتِ أَوْسَنَهُ : جَوَقِّ صَلَوَاتِ فَيْرِ خَلْقِ
 آيْشَلَرِي بَتُوْبِ جُوْنِ بَوْلُورَلَرِ كَنْدِيْلَرِ : سَوِيْنُوْبِيْنِ جُوْنِ بَوْلُورَلَرِ
 رَحْمِيْتِي حَقِّ مَدَامِ فِكْرَ آيْدِي لَمْ : عَاشِقَانَهُ خَالِقِي ذِكْرَ آيْدِي
 حَشْرَهُ دَكْ كَرْدِيْلُورَسَهُ بَوْلُورَلَرِ : صَلِّ مَوْسَلُوْرَا عَلَي خَيْرَ آيْدِي
 يَا زِيْجِي عَاشِقَهُ نَاطِقَهُ
 فَاتِمَةُ
 ع

Yeni nüshada “Gelin Mevlidi”nin son sayfası.
 Altta istinsah edenin adı “Yazıcı Aîşe Fatıma”.

¹² Gedikli, s. 70.

¹³ Gedikli, s. 58, 94.

¹⁴ Gedikli, 56, 96. İlk nüshada da “süci-le” biçiminde şedde ile yazılmıştı.

¹⁵ İlyas KAYAOKAY, “Osmanlı Edebi Metinlerinde ‘Diş Bilemek’ Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*, ed. E. Aslan, H. Taş, Kriter, İstanbul 2019, s. 475-495.

KAYNAKLAR

- Fethi Gedikli, *Gelin Mevlidi*, Zeytinburnu Belediyesi Kùltür Yayınları, İstanbul 2020, 99 s.+38 s. (İnceleme, metin ve tıpkıbasım).
- galpay, Konya - Taşkent (Pirlerkondu) - Sultan Pınarı, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=25106> (Erişim tarihi 25.11.2022).
- İlyas KAYAOKAY, “Osmanlı Edebî Metinlerinde ‘Diş Bilemek’ Deyiminin Anlam Çerçevesi”, *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*, ed. E. Aslan, H. Taş, Kriter, İstanbul 2019, s. 475-495.
- İsmail Küçükkılınç @ismaillkilinc 18 Ocak 2021 günlü tivit dizisi: <https://twitter.com/ismaillkilinc/status/1351099000972333058>. 18 Ocak 2021 günlü facebook paylaşımları: https://www.facebook.com/ismaill_kucukkilinc_gelin_mevlidi (Erişim tarihi 25.11.2022).
- Sevim Yılmaz Önder, “Tevârih-i Âl-i Selçuk’ta Yeme-İçme Kùltürü”, *Yemek ve Kùltür*, İlkbahar 2009, sy. 16, s. 102-115.
- TDK, *Derleme Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi 25.11.2022).

Mevlid Türünün Çizgi Dışı Örnekleri: Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Mevlidleri

Hakan Yekbaş*

GİRİŞ

Mevlid, Müslüman toplumların kültür ve edebiyatlarında önemli bir yere sahip olan ve Hz. Peygamber'le özdeşleşen edebî bir türdür. Ancak söz konusu Türk milleti olunca mevlidin ayrı bir ehemmiyeti haiz olduğu âşikârdır. Genelde milletimizin inanç birliğinin sağlanmasında, özelde ise Hz. Peygamber sevdasını gönüllere ilmek ilmek işlenmesinde mühim bir işlevi olmuştur. Ayrıca milletimizin mutlu veya hüznü günlerinde mevlid merasimlerinin tertip edilmesi, vazgeçilmez bir gelenek hâline gelmiştir.

Süleyman Çelebi'nin mevlidinin bu kadar ilgi görmesinde eserin üslubu, müellifinin samimiyeti ve daha da önemlisi iki cihan serverine duyulan muhabbetin elbette büyük etkileri vardır. Bu ilginin doğal bir yansıması olarak mevlidin Hz. Peygamber dışında özellikle Ehl-i Beyt mensupları için de kaleme alınmış örneklerinin bulunduğu görülmektedir. Bu tür eserlerde, şekil ve muhteva yönünden Hz. Peygamber için kaleme alınan mevlidlerin özellikle *Vesiletü'n-Necât*'ın tesiri belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olması hasebiyle Hz. Ali; Hz. Peygamber'in kızı, Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hasan ve Hüseyin'in annesi olması nedeniyle Hz. Fâtıma; Hz. Muhammed'in torunları olması sebebiyle Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında da telif edilen bu mevlidlerin ortak noktası, Ehl-i Beyt sevgisinin tezahürü olmalarıdır.

Ehl-i Beyt Mevlidleri

Kaynaklarda, Hz. Peygamber'in sağlığında veya dört halife döneminde herhangi bir mevlid merasimine veya bu maksatla yapılmış kutlamaya dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber'in doğumunun kutlanmasına dair ilk törenlerin Mısır'da 358/969'dan 567/1171 yılına kadar hüküm süren Fatımî Hanedanlığı Dönemi'nde gerçekleştiği bilinmektedir. Mevlid törenleri, Fatımîler zamanında resmî bir mahiyet kazanmış ve devlet töreni şeklinde kutlanmıştır.

Bu törenler, her sene hicrî yılbaşı olan 1 Muharrem, Aşure Günü, Kurban ve Ramazan Bayramları, kandil geceleri, Nevruz, Mihrican, Feth-i Haliç gibi gün ve gecelerde tertip edilmiştir.

Mevlid merasimlerine devletin ileri gelenleri ve ulema davet edilir, hutbeler okunur, helvalar ikram edilir, geceleri de fener alayları düzenlenirdi. Fatımîler bu törenlerde Mevlidü'n-Nebî dışında Mevlid-i Ali, Mevlid-i Fâtıma, Mevlid-i Hasan, Mevlid-i Hüseyin ve Mevlid-i Halife-i Hâzır (mevcut halifenin doğum günü için) adı ile toplam altı ayrı mevlid merasimi tertip ederlerdi. *Mevâlid-i Sitte* yani altı mevlid adını verilen¹ bu törenlerin temel amacı, Fatımî halifelerinin Ehl-i Beyt'in soyundan geldikleri ve hamisi oldukları inancını yaygınlaştırmaktı.

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslamiyye Tarihi*, C: V, (çev. Zeki Megamiz), İkdâm Matbaası, İstanbul 1330, s. 250-251; Osman Çetin, "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 2, S: 2, 1987, s. 74.

Ehl-i Beyt'e ait mevlid merasimlerinin tarihi kadar bu edebî türün yazılı kaynakları ve metinlerinin telifi de önemli bir husustur. Özellikle Şii literatürde Ehl-i Beyt'i konu olan ilk mevlidlerle ilgili bazı tespitler bulunmaktadır. Buna göre Ebu'l-Bahterî (öl. H 200/M 815)'nin Hz. Ali'nin doğumu, büyüme çağı ve Hz. Fâtüma ile evlenmesini anlatan mevlidi, İbn Bâbeveyh'e (öl. H 381/M 991) atfedilen Hz. Fâtüma mevlidi² ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in doğumunu konu alan Vâkıdî'ye (öl. H 207/M 823) ait *Kitâbü Mevlidi'l-Hasan ve'l-Hüseyin*³ gibi eserler, ilk örnekler olarak kabul edilir.

Ehl-i Beyt mevlidlerinin Türk edebiyatındaki ilk örneklerine ise XV. yüzyılda rastlanmaktadır. Muhteva ve olay örgüsü bakımından Hz. Muhammed mevlidlerine çok benzeyen bu manzumeler, ekseriyetle Hz. Ali ve Hz. Fâtüma için yazılmıştır. Bunlardan müellifi tespit edilen eserler ise aşağıdaki gibidir:⁴

Hz. Ali Mevlidleri

Müellif	Yüzyıl	Beyit Sayısı
Muhammed	XV	118
Münirî	XVI	169 beyit
Yemînî	XVI	217 beyit
Caferî	XVI	246 beyit
Necmî Ali	XIX	75 beyit
Süleyman Celâleddin	XIX	259 beyit
Mehmed Şemseddin	XX	66 beyit
Tâhirü'l-Mevlevî	XX	33 beyit
Şemsettin Kubat	XX	113 dörtlük, 186 beyit

Hz. Fâtüma Mevlidleri

Müellif	Yüzyıl	Beyit Sayısı
Abdî	XVI	964 beyit
Süleyman Memdûh	XIX	83 beyit
Es'ad Erbilî	XX	74 beyit
Mehmed Şemseddin	XX	66 beyit

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Mevlidleri

Müellif	Yüzyıl	Beyit Sayısı
Mehmed Şemseddin	XX	66 beyit

Tablolardan anlaşılacağı üzere Ehl-i Beyt'ten en çok Hz. Ali için mevlid kaleme alınmıştır. Bildirimize konu olan Hz. Fâtüma için dört mevlid, Hz. Hasan ve Hüseyin için ise bir mevlid yazılmıştır.

² Marion Holmes Katz, *Mevlid İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*, Açılım Kitap, İstanbul 2014, s. 24-25.

³ Mustafa Fayda, "Vâkıdî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 42, 2012, s. 474.

⁴ Hz. Ali ve Hz. Fâtüma için yazılan mevlidlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Hakan Yekbaş, *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtüma Mevlidleri*, Asitan Kitap, Sivas 2012.

Hız. Fâtıma Mevlidleri

Örneklerine ilk olarak XVI. yüzyılda rastladığımız Hz. Fâtıma mevlidlerinin genel özellikleri, tablo hâlinde aşağıda gösterilmiştir:

Şairin Adı	Yüzyıl	Nazım Şekli	Mevlidin Adı	Vezni	Beyit veya Dörtlük Sayısı
Abdî	XVI	Mesnevî	<i>Fî Beyân-ı Mevlûd-ı Hazret-i Fâtumatü'z-Zehrâ binti Muhammedü'l-Mustafâ Sallallâhu 'Aleyhi ve-Sellem</i>	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün	964
Süleyman Memdûh	XIX	Mesnevî	<i>Mevlid-i Fâtumatü'z-Zehrâ Radya'llâhu 'Anhâ</i>	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün	83
Es'ad Erbilî	XX	Mesnevî	<i>Mevlid-i Şerif-i Hazret-i Fâtumatü'z-Zehrâ Radya'llâhu Te'alâ 'Anhâ</i>	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün	74
Mehmed Şemseddin	XX	Mesnevî	<i>Nisâr-ı Şemsu'l-Mısrî</i>	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün	66

Hız. Fâtıma mevlidlerinin başta Süleyman Çelebi'nin eseri olmak üzere Hız. Peygamber için yazılan mevlidlerle şekil ve muhteva bakımından benzer ve farklı birçok hususiyeti vardır. Öncelikle her iki mevlid türü arasındaki farklara kısaca dikkat çekmek istiyoruz.

Hız. Muhammed için yazılan mevlidlerin büyük bir bölümünün müstakil eserler olduğu bilinmektedir. Buna mukabil Hız. Fâtıma için telif edilen Abdî'nin mevlidi, bir mecmua içinde yer almaktadır. Mehmed Şemseddin'in eseri ise Hız. Muhammed için yazılmış mevlidin olduğu bir kitabın mündericatındadır. Süleyman Memdûh'un biri yazma diğerleri matbu olan nüshaları da müstakil olarak yayımlanmamıştır. Sadece Es'ad Erbilî'nin divanında yer alan mevlidin ayrı basılmış matbu bir nüshası bulunmaktadır. Dikkati çeken bir diğer fark ise Abdî'ninki hariç genelde mevlid metinlerinin hacim itibarıyla kısa olmasıdır.

Hız. Muhammed ve Hız. Fâtıma mevlidlerinin arasındaki farklılıklara nispeten benzerlikleri daha fazladır. Bu mevlidlerin başta nazım şekilleri, kullanılan aruz kalıpları ve konunun işlenişi yönünden birçok başlıkta mevlid-i nebilerden etkilendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Hız. Fâtıma mevlidleri, mevlid-i nebilerdeki genel teammüle uygun bir şekilde mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Yine mevlid metinlerinin birçoğunda aruzun remel bahrinin "fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün" kalıbı tercih edilmiştir.

Hız. Fâtıma mevlidlerine muhtevası itibarıyla dikkat edildiğinde mevlid-i nebilerin olay örgüsüyle büyük benzerlikler olduğu görülür. Hız. Peygamber için kaleme alınan mevlidlerde genelde nûr-ı Muhammedî'nin yaratılışı, bu nurun peygamberler vasıtasıyla Abdullah'a intikali, Abdullah ile Âmine'nin evliliği, Hız. Peygamber'in ana rahmine düşmesi, doğumu ve bu esnada meydana gelen olağanüstü olaylar, çocukluğu, gençliği, risaleti, mucizeleri, miracı ve vefatı gibi birçok husus anlatılır. Buna mukabil Hız. Fâtıma mevlidlerinde ise Hız. Muhammed ve Hız. Hatice'nin evlilikleri, Hız. Hatice'nin hamile kalması, Hız. Fâtıma'nın doğumu ve doğum esnasında meydana gelen olağanüstü olaylar, Hız. Fâtıma'nın Hız. Ali ile olan evliliği hatta vefatına kadar birçok bahis işlenmektedir.

Hız. Fâtıma mevlidlerinde anlatılan bazı hadiselerin isim verilmese de sahabeden bazı râvilerle dayandırıldığı görülmektedir ki mevlid-i nebilerde de rivayetler sahabe kaynaklı olarak nakledilir:

*Şöylece zabt eylemiş ba'zı sikât
Böylece nakl eylemiş ba'zı rüvât*

Süleyman Memdûh (23)

*Şöylece zabt eylemiş ba'zı sikât
Böylece nakl eylemiş ba'zı rüvât*

Es'ad Erbilî (23)

*Ba'zı râviler rivâyet itdiler
Şöyle 'arz-ı hikâyet itdiler*

Mehmed Şemseddin (26)

Şairler, doğum hadisesine ilişkin kaynaklarından bahsettikten sonra mevlid-i nebilerdeki benzer motiflerle Hz. Fâtıma'nın dünyaya gelişini anlatırlar. Buna göre Hz. Fâtıma'nın doğumuyla ilgili olarak halk inanışlarına dayalı rivayetlerin ön plana çıktığı görülür. Hz. Ali mevlidlerinde de gördüğümüz bu inanışa göre, Cebrâ'il bir gün elinde cennetten almış olduğu iki elma ile Hz. Muhammed'in yanına gelir. Cebrâ'il, Hz. Muhammed'e elmalardan birini kendisinin, diğerini ise Hz. Hatice'nin yemesi gerektiğini söyler. Bu sayede Allah'ın ona bir kız evlat vereceğini de ifade eder:

*Aldı dü-elmâ cinândan Cebre'îl
Yâ Habîballâh didi emr-i Celîl*

*Bu gice eyle tenâvül birini
Hadîce-i Kübrâ'ya vir diğerini*

*İşte andan halk olunmuşdur Betül
Ya'ni Zehrâ nûr-ı çeşmân-ı Resûl*

Mehmed Şemseddin (27-29)

*Ol dem içre geldi Cibrîl-i emîn
Hem iki elma getirdi sükkerîn*

*Didi kim ey Rahmeten li'l-'âlemîn
Her şey'i takdîr iden Rabb-i Mu'în*

*İşte cennetden bunu gönderdi ol
Kudret ü ihsânını gösterdi ol*

*Hem buyurdu şöyle ol Rabb-i Mucîb
Birini kulsun tenâvül ol Habîb*

*Diğerin it'âm kulsun zevcine
Hürmet ü ikrâm kulsun zevcine*

Süleyman Memdûh (27-31)

Abdî'nin mevlidi, birçok başlıkta olduğu gibi bu konuda da diğer mevlidlerden farklı bir anlatıdan bahseder. Buna göre bir gün Cebrâ'il, Hz. Muhammed'in yanına gelerek Allah'ın ona kırk gün oruç tutmasını emrettiğini söyler. Kırk gün orucun ardından Mikâ'il, üstünde kelime-i tevhi-din yazılı olduğu bir örtü bulunan tabak getirir. Cebrâ'il, Hz. Peygamber'e tabaktaki yaş hurma ile bir salkım üzümü yediği takdirde Cenab-ı Hakk'ın ona bir kız evlat vereceğini söyler:

*Şöyle emr eyledi kim kırk gün temâm
Savm idesin dutuben bir hoş makâm*

*Varmıyasın hem Hadîce yanına
Sonra Hak emri n'olur görgül yine*

Abdî (30-31)

...
*Kırk gün denlü 'ibâdet eyledi
Sâ'im olup hoş riyâzet eyledi*

*Çünkü kırkuncı gün irdi vakt-i şâm
Geldi Mikâ'il dahı virdi selâm*

*Bir tabak getürdi elinde bile
Örtülü üsti ne varın kim bile*

Abdî (35-37)

...
*Pes mübârek elini sundı Resûl
Ol tabak örtüsini kaldırdı ol*

*Yazılı üstinde illallâh deyü
Hem Muhammed Hak Resûlullâh deyu*

*Ol tabak içinde yaş hurma ile
Dahı bir salkım üzüm vardı bile*

Abdî (42-44)

231

Mevlidlerde, özellikle elmanın zürriyetin ve doğurganlığın sembolü olarak anlatıldığı görülür. Hz. Ali mevlidlerinde de benzer bir şekilde işlenen bu inanışın kaynağı halk kültürüdür. Bilindiği gibi halk hikâyelerinde başta elma olmak üzere nar ve üzüm gibi meyveler doğurganlığı simgeleyen bir motif olarak zikredilir.

Hz. Fâtıma'nın doğumu öncesi ve esnasında tıpkı mevlid-i nebilerde olduğu gibi olağanüstü olayların gerçekleştiği anlatılır.

*Hem Hadîce hâmileydi duhterin
Batn-ı pâkinden işitdi sözlerin*

*Didi kim lâ tahzenî lâ tarhebî
İnne zatallâh ma'a zât-ı ebî*

*Ya'ni mahzûn olma korkma ey anam
Çünkü birlikde babamla lâ-Yenâm*

*Oldı 'İsî mehd içinde râz-gû
Fâtıma ama ki batn içre nigû*

Süleyman Memdûh (40-43)

Hz. Muhammed'in doğumunda Âmine'ye, Hz. Ali'nin doğumunda Fâtıma binti Esed'e yardıma gelen hurilerin bu sefer de Hz. Hatice'ye yardımcı olduğu görülmektedir:

*Dogdugu ŧeb geldi hüriler 'ıyân
Hıdmet için oldu dâmen der-miyân*

*Gelmedi kavm-i Kureyşden bir nisâ
Tâ mu'ın olsun dogar Hayrü'n-nisâ*

*Hak Te'âlâ gönderüp havrâ-yı 'ın
Oldular Hadıce'ye anlar mu'ın*

Mehmed ŧemseddin (31-33)

*Hâzır oldu hizmete kerrûbiyân
Muntazır teŧrîfıne lâhûtiyân*

Süleyman Memdûh (58)

Süleyman Memdûh ve Es'ad Erbilî mevlidlerinde doğum hadisesi anlatıldıktan sonra Ehl-i Beyt'in ve Hz. Fâtıma'nın övüldüğü beyitlere yer verilir. Mehmed ŧemseddin ise bunlardan ayrı olarak Hz. Fâtıma'nın Hz. Ali ile olan izdivacından bahseder. Buna göre Hz. Fâtıma, on beş yaşındayken başta Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere birçok sahabe onu, Hz. Muhammed'den istemiştir. Fakat Cebre'il, Hz. Muhammed'e kızını Hz. Ali'ye vermesi gerektiğini söyler. Çünkü bu emri, Allah vermiştir:

*Geldi bir gün Cebre'il [didi] Hudâ
Çok selâm eyler sana yâ Mustafâ*

*Didi iki nûrı bâ-emr-i İlâh
Birbirine 'akd için oldum güvâh*

*Ol-zamân 'akd oldu Zehrâ Haydar'a
Oldı dâmâd Murtazâ Peygamber'e*

Mehmed ŧemseddin (57-59)

Mevlidlerde Hz. Fâtıma'nın doğum tarihiyle ilgili verilen bilgilere de rastlanılmaktadır. Metinlerde Hz. Fâtıma'nın bi'setin ilk yılında, hicretten on üç yıl önce doğduğu ifade edilmektedir. Bu, İslam tarihindeki bilgilerle uyuşmaktadır:

*İlk yılı idi ba's-ı Peygamberin
Yirmisiydi hem Cümâde'l-âhirin*

*Sâl-i hicretten on üç yıl akdemi
Rûz-ı Cu'ha'ydı o mihrin makdemi*

Süleyman Memdûh (56-57)

*Sâl-i ferruh bi'setin birincisi
Hem cümâde'l-âhrenin yigirmisi*

*Hicrete kalmuş iken on üç sene
Cum'a günü togdı ol pür-meymene*

Es'ad Erbilî (54-55)

Abdî'nin mesnevisinde, Hz. Fâtıma'nın doğumu dışında birçok olaya da değinilmiştir. Söz konusu mevlidler içinde en hacimli olan bu eserde; Hz. Fâtıma'nın çocukluğu, evliliği ve başından geçen bazı olağanüstü olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Mesnevi, bu yönüyle Hz.

Muhammed için yazılan mevlidlere de benzemektedir. Bilindiği gibi Süleyman Çelebi'nin eseri başta olmak üzere birçok mevlidde Hz. Muhammed'in doğumunun yanı sıra mi'racı, mucizeleri, risâleti ve vefatı da bahis konusu olmuştur. İleride bahsedileceği üzere Abdî'nin mevlidinin sonunda bir de vefat bahri bulunmaktadır. Bu cümleden Abdî'nin Hz. Muhammed için yazılan mevlidlerden daha çok etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Hz. Fâtıma için kaleme alınmış mevlidlerin, mevlid-i nebilerle ilgili benzer ve farklı olan hususiyetlerinden kısaca bahsettikten sonra bu mevlidleri kısaca tanıtmakta fayda olduğunu mülahaza ediyoruz:

1. 'Abdî'nin Mevlidi

Hacı Abdî'nin kaleme aldığı mevlid, 920/1515 yılının Zilhicce ayında yazılmıştır. Mevlid, "Fî Beyân-ı Mevlûd-ı Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ binti Muhammedü'l-Mustafâ Sallallâhu 'Aleyhî ve Sellem" başlığını taşımaktadır. Abdî, eserini İzmir'in Tire ilçesinde te'lif ettiğini söylemektedir. Eserin bilinen tek nüshası, 12 Rebiülâhir 1064 (2 Mart 1654) tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihi belli değildir.

Eserin bu ünik nüshası, Ankara Milli Kütüphane Yz A 2664 numarada bir mecmua içerisinde 102b-131a varakları arasında yer almaktadır. Nüshanın özellikleri ise şunlardır:

Başı: *İbtidâ ismin Hak'un yâd idelüm*
Ba'dezân gel söze bünyâd idelüm

Sonu: *El açup bir diyen âmîn du'âya*
Yarın ol konşu ola Mustafâ'ya

233

200x140–163x108 mm boyutunda 30 varak, nesta'lik hatla yazılan; miklebli, siyah bez kaplı, mukavva bir cilt içerisinde olan eserin yapraklarında rutubet lekeleri bulunmaktadır. Bölüm başları ve tasliye beyitleri ise kırmızı mürekkeple yazılmış. Eserin müstensihiyle ilgili bir kayıt bulunmamaktadır.

964 beyitten müteşekkil mevlid metni, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Eserde bazı mevlidlerde ve uzun mesnevilerde olduğu gibi birden fazla vezin kullanılmıştır.

Şair, hiçbir standart kriter olmaksızın mesnevi nazım şekliyle söylediği bölümlerde; "Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün" ve "Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün" vezinlerini kullanmıştır. Metinde yer yer aruz kusurlarına rastlanılmaktadır. Özellikle zihaf tarzındaki hatalar dikkat çekmektedir. Ayrıca müstensihden kaynaklanan bazı imla hataları da mevcuttur.

Mevlid-i Fâtıma, şekil ve muhteva özellikleri bakımından tam bir halk kitabı özelliği taşımaktadır. Eserde, Hz. Fâtıma'nın doğumu, çocukluğu, evliliği ve hayatına dair olaylar ayrıntılı bir şekilde nazmedilmiştir. Hâtıme bölümünün ardından Hz. Fâtıma'nın vefatını anlatan bölüm gelmektedir. Mevlidin sonundaki bu bölüm muhtemelen başka bir şaire aittir.

Mevlidin muhtevasını beyitlere göre şu şekilde tasnif edebiliriz:

1-12 : Besmele, dünyanın faniliğine dair beyitler.

13-22 : Sebeb-i te'lif.

23-61 : Cebrâil'in Hz. Muhammed'e kırk gün boyunca oruç tutmasını ve bu süre içinde eşi Hz. Hatice'ye yaklaşmaması gerektiğini söylemesi, kırkıncı gün Mikâil'in içinde hurma ve yaş üzüm olan bir tabak getirmesi, Cebrâ'il'in Hz. Muhammed'e eşinin yanına gitmesini söylemesi ve Allah'ın ona bir kız evlat bağışlayacağını müjdelemesi, Hz. Hatice'nin hamile kalması.

62-78 : Hz. Fâtıma'nın doğması, iki meleğin Hz. Fâtıma'ya hizmet etmesi.

- 79-85 : Hz. Fâtıma'nın beş yaşına girdiğinde annesinin ölmesi, Sürâ Hatun ve Ümmü Seleme'nin Hz. Fâtıma'yı yetiştirmeleri.
- 86-152 : Hz. Fâtıma'nın on iki yaşına girmesi, birçok sahabenin onunla evlenmek istemesi, Hz. Muhammed'in kızını Hz. Ali'ye vereceğini söylemesi, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bu konuyu Hz. Ali'ye iletmesi.
- 153-192 : Hz. Ali'nin evliliğe razı olduğunu fakat Hz. Muhammed'den çekindiğini ve fakir olduğunu belirtmesi, sahâbenin ona yardımcı olacağını söylemesi.
- 193-207 : Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den kızını istemesi, Cebrâ'il'in Hz. Muhammed'e Allah'ın emriyle kızını Hz. Ali'ye vermesi gerektiğini söylemesi.
- 208-248 : Zehra yıldızının gökten inerek kimin evinin üstünde durursa Hz. Fâtıma'nın onunla evleneceğinin bildirilmesi, bu emrin Bilâl-i Habeşî tarafından halka duyurulması, Zehra yıldızının Hz. Ali'nin evinin üstünde durması, bu olay üzerine Hz. Fâtıma'ya Zehra isminin konulması.
- 249-291 : Hz. Peygamber'in Hz. Ali'den mehr olarak zırhını satmasını istemesi, Hz. Muhammed'in Ali ve Fâtıma'nın nikahını kıyması, Hz. Ali'nin nikah hutbesini okuması.
- 292-311 : Hz. Fâtıma'nın babasından mehr olarak ümmete şefaathçi olmayı istemesi, Allah'ın bu isteği kabul ederek Cebrâil vasıtasıyla onun şefaathçi olacağına dair bir hüccet göndermesi, Hz. Fâtıma'nın bunun üzerine evlenmeyi kabul etmesi.
- 312-340 : Bu arada Selmân'ın Hz. Ali'nin zırhını satmak için pazara götürmesi, Hz. Osman'ın zırhı satın aldıktan sonra Hz. Ali'ye iade etmesi, Hz. Peygamber'in bu davranışından dolayı Hz. Osman'ı övmesi.
- 341-461 : Düğünün gecikmesi üzerine Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'le görüşmesi, düğün hazırlıkları, düğün yemeğinin mucize eseri olarak hiç eksilmemesi, Hz. Fâtıma'nın düğün hazırlıkları, Cebrâil'in Fâtıma'ya cennetten hediyeler getirmesi.
- 462-468 : Cebrâil'in kılığına girdiği sahabeden Dihye hakkında bir gazel.
- 469-569 : Düğün esnasında Hz. Muhammed ve Hz. Fâtıma'ya methiyelerin okunması, Fâtıma'nın gerdeğe girmesi, sahabeden Cafer'in eşi Esmâ'nın Hz. Hatice'nin vasiyeti üzerine Fâtıma'ya sadıklık yapması.
- 570-622 : Hz. Peygamberin kızı ve damadını ziyareti, onlara nasihatları, sahabenin Hz. Ali'nin evine erzak getirmesi.
- 623-636 : Hurilerin Hz. Fâtıma'yı ziyareti.
- 637-677 : Bir münafığın zenginliğini ileri sürerek Hz. Ali'nin kendi kızıyla evlenmesini istemesi, Hz. Ali'nin münafığı azarlaması.
- 678-679 : Dünyanın faniliğine dair bir kıt'a
- 680-746 : Hz. Osman'ın Resulullâhı evinde davet etmesi, Hz. Osman'ın Hz. Peygamber evine gelinceye kadar attığı adım miktarı köleyi azat etmesi, Hz. Ali'nin Hz. Osman'a gıpta etmesi, Fâtıma'nın bunun üzerine bir ziyafet düzenlemesi, Hz. Fâtıma'nın duası üzerine cennet taamlarından bir ziyafet sofrasının hazır olması ve bu dua sayesinde cehennemden dört yüz bin kişinin azat olması.
- 747-915 : Medineli Yahudilerin Hz. Fâtıma'nın düğününe katılmak istemeleri, Hz. Fâtıma'nın düğününde cennetten getirilen yeşil bir elbise giymesi, Yahudilerin Hz. Fâtıma'nın fakirliğiyle alay etmek istemeleri, fakat Hz. Fâtıma'nın üstündeki elbiseyi görünce hayrete düşmeleri, elbiseden bir parça almak istemeleri, Yahudi kadınlarının her birinin elbiseden bir parça kestiği hâlde elbisenin aynı kalması, bunun üzerine Yahudi kadınların Müslüman olması.
- 916-964 : Münacat

2. Süleyman Memdûh'un Mevlidi

Mevlidin yazma nüshadaki başlığı “*Mevlid-i Fâtumatü’z-Zehrâ, Radya’llâhu ‘Anhâ*” şeklindedir. Ma’lûmât gazetesinde yer alan metin ise “*Vilâdet-nâme-i Hazret-i Fâtıma*” başlığını taşımaktadır. Eserin bilinen en eski nüshası, 14 *Teşrinievvel 1315* (20 Ekim 1899) tarihini taşımaktadır. Mevlid, bu tarihte Ma’lûmât gazetesinin 207. sayısında 283-285. sayfaları arasında yayımlanmıştır. Aynı gazetenin 16 *Cemaziyelâhir 1318/28 Eylül 1316* (11 Ekim 1900) tarihli 257. sayısının 338-342. sayfaları arasında, Türkçe ve Farsçası ile birlikte neşredilmiştir.

Mevlidin şimdilik bilinen üç nüshası bulunmaktadır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Kitaplığı No: 605

3 varaktan müteşekkil bu nüsha, nesih hatla siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Müstensihî belli değildir. Yalnız son varakta Süleyman Memdûh ismi kayıtlıdır. Nüsha, 22 *Safer 1317/18 Haziran 1315 yevmi’l-Cum’a* tarihinde istinsah edilmiştir. Bu nüshada mevlid, 73 beyittir.

2. Ma’lûmât, 16 Cemaziyelâhir 1317/14 Teşrinievvel 1315, S: 207, İstanbul, s. 283-285.

Bu sayıda eserin sadece Türkçe metni bulunmaktadır. Metin gazetenin 283-285. sayfaları arasında yer almaktadır. Mevlidin sonunda müellifin ismi yazmaktadır. Mevlid, bu nüshada 83 beyittir.

3. Ma’lûmât, 16 Cemaziyelâhir 1318/28 Eylül 1316, S: 257, İstanbul, s. 338-342.

Mevlid, Türkçe ve Farsçası birlikte yayımlanmıştır. Mevlid metninin öncesinde:

“*Mu’teber ‘Ma’lûmât’ gazetesinin 207 numarolu nüsha-i mergûbesinde münderic ‘Vilâdetnâme-i Hazret-i Fâtıma’ nâm eser-i nâçizânemi lisân-ı letâfet-resân Fârisîye ‘acizâne tercüme iderek aslı olan Türkçesiyle berâber tekrâr neşrine mübâderet ve müsâra’at eyledim.*”⁵ ifadeleri yer almaktadır. Mevlidin sonunda Süleyman Memdûh’un ismi yazılıdır. Türkçe metin, daha önce yayımlanan metinle aynıdır.

83 beyit olan mevlid, aruzun *Fâ’îlâtün/Fâ’îlâtün/Fâ’îlün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım şekliyle te’lif edilen eserin sonunda sonradan eklendiği anlaşılan dua ve salat babında Arapça beyitler de bulunmaktadır.

Şunu öncelikle belirtmeliyiz ki Süleyman Memdûh’un mevlidi ile Es’ad Erbilî’ye ait olan mevlid metni arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.⁶

Fâtıma mevlidinin özellikle giriş bölümünde Vesîletü’n-Necât’ın önemli ölçüde etkisi hissedilmektedir. Süleyman Çelebi, eserinin tevhid ve münacat bölümlerine:

*Allah adın zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula*

*Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allâh ana*

*Allâh adı olsa her işün öni
Hergiz ebter olmaya anun sonı⁷*

beyitleriyle başlarken Süleyman Memdûh da hemen hemen aynı ifadelerle eserine giriş yapar:

⁵ Süleyman Memdûh, *Ma’lûmât*, 16 Cemaziyelâhir 1318/28 Eylül 1316, S: 257, İstanbul, s. 338.

⁶ Söz konusu iki mevlid arasındaki benzerlikler hakkında bk.: Hakan Yekbaş, *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Mevlidleri*, s. 452-455.

⁷ Necla Pekolcay, *Mevlid*, Dergâh Yay., İstanbul 1980, s. 53.

Önce Allâh ismini zikr idelim
Şükr idüp eltâfını fikr idelim

Her kim Allâh dirse gönli şâd olur
Şübhesiz vîrân iken âbâd olur

‘Aşkıla Allâh dirse bir kişi
Hak ana âsân kılar her bir işi (1-3)

Üç ana bölümden oluşan mevlidin giriş bölümünde tevhid, münacat ve na’t tarzında beyitler bulunmaktadır. Şair:

İşte âgâz eylerim ben matlaba
Vir kulak cândan hemân sen matlaba (22)

beytinden itibaren Hz. Fâtıma’nın doğum hadisesinden bahsetmeye başlar. 22-58. beyitler arasındaki bu bölümde, Hz. Fâtıma’nın ana rahmine düşüşünden doğumuna kadar geçen süreç ile Hz. Fâtıma’nın anne karnında iken konuşması, kadınların en hayırlısı olması, Hz. Peygamber’le olan yakınlığı ve muhabbeti de veciz bir şekilde anlatılmıştır.

Manzumenin son bölümünde ise mesnevi geleneğine uygun olarak dua beyitlerine rastlamaktayız. Başta Hz. Muhammed olmak üzere Ehl-i Beyt ve on iki imamın isimlerini sayarak günahlarının affını isteyen şair, son beyitte Hz. Fâtıma’ya dua ederek mevlidi bitirir:

Fâtıma sâdât u ashâb-ı güzîn
Sellemullâhi ‘aleyhi ecma’in (83)

236

Eserin beyitlere göre muhtevası ise aşağıdaki gibidir:

- 1-21 : Tevhid, münacat, na’t.
22-36 : Cebrâil’in cennetten iki elma getirmesi, elmalardan birini Hz. Muhammed’in diğerini ise Hz. Hatice’nin yemesi, ardından Hz. Hatice’nin Hz. Fâtıma’ya hamile kalması.
36-44 : Bu arada kâfirlerin Hz. Muhammed’den mucize göstermesini istemeleri, Hz. Hatice’nin bu durumdan endişelenmesi üzerine Hz. Fâtıma’nın anne karnında iken konuşması ve onu teselli etmesi.
45-59 : Hz. Fâtıma’nın şefaathçi olacağı söylenmesi, Hz. Muhammed’in Hz. Fâtıma’ya olan sevgisi, Hz. Fâtıma’nın 20 Cümadelâhir 610 tarihinde doğduğunun belirtilmesi.
60-83 : Dua bölümü.

3. Muhammed Es’ad Erbilî’nin Mevlidi

Mevlidin Es’ad Divanı’nda Farsça ve Türkçe olmak üzere iki metni bulunmaktadır. Türkçe manzumenin Es’ad Erbilî divanındaki başlığı “*Mevlid-i Şerîf-i Hazret-i Fâtımatü’z-Zehrâ Radiya’llâhu Te’alâ ‘Anhâ*”⁸ şeklindedir. Mevlidin Farsça başlığı ise “*Terceme-i Mevlid-i Şerîf-i Fâtımatü’z-Zehrâ Radiya’llâhu Te’alâ ‘Anhâ*” olarak yazılmıştır. Divan dışında mevlidin müstakil bir taş baskısı bulunmaktadır. Manzumenin taş baskısı nüshasındaki başlığı, “*Mevlid-i Fâtımatü’z-Zehrâ Radiya’llâhu Te’alâ ‘Anhâ*” şeklindedir. Eserin nüshalarının özellikleri ise şöyledir:

1. Muhammed Es’ad Erbilî, *Mevlid-i Şerîf-i Hazret-i Fâtımatü’z-Zehrâ Radiya’llâhu Te’alâ ‘Anhâ*, İstanbul 1327.

⁸ Muhammed Es’ad Erbilî, *Dîvân-ı Es’ad, Fârisi ve Türkî*, Evkâf Matbaası, Dersaâdet 1337, s. 61.

15 sayfadan ibaret olan eserin sonunda eserin Muhammed Es'ad Erbilî tarafından önce Farsça olarak nazma çekildiği daha sonra oğlu Ali Efendi tarafından da Türkçeye tercüme edildiği bilgisi bulunmaktadır. Nüshanın basım tarihi 1327'dir. Bu nüshada mevlid, 74 beyittir.

2. Muhammed Es'ad Erbilî, *Dîvân-ı Es'ad, Fârisi ve Türkî*, Evkâf Matbaası, Dersaâdet 1337.

Divanda 50 adet Farsça şiir, Arap alfabesine göre sıralanmıştır. Gazellerin ardından Es'ad Erbilî'nin farklı şairlerin manzumelerine söylemiş olduğu 9 tahmis bulunmaktadır.⁹ Divanın 27-30. sayfaları arasında ise Hz. Fâtıma mevlidinin Farsçası yer almaktadır. Mevlidin ardından Türkçe söylenmiş gazel, rubai ve tahmisler gelmektedir. Divanın 61-64. sayfaları arasında ise mevlidin 74 beyitten müteşekkil Türkçesi bulunmaktadır. Eserin sonunda ise şairin gazellerine söylenmiş tahmisler yer almaktadır. Matbu divan, bu hâliyle 69 sayfadan müteşekkildir.

Mevlid, divanda ve müstakil taş baskısında hem Farsça hem de Türkçe olarak yer almaktadır. Hasan Kâmil Yılmaz ve Mustafa Uzun, mevlid metninin aslının Farsça olduğunu, metnin Türkçeye tercümesinin ise Es'ad Erbilî'nin oğlu Mehmet Ali Efendi tarafından yapıldığını ifade etmektedir.¹⁰ Buna karşılık divanın ön sözünde mevlidin hem Türkçesinin hem Farsçasının bizzat şairi tarafından yazıldığı söylenmektedir.¹¹ Necdet Şengün ise Farsça mevlidin başında geçen "Terceme" ifadesine dayanarak manzumenin önce Türkçe olarak te'lif edildiğini, ardından bu metnin Es'ad Erbilî tarafından Farsçaya tercüme edildiğini belirtmektedir.¹² Bu bilgilere mukabil nüshanın sonunda şu ifadelerle rastlamaktayız:

*"Fuhûl-ı 'ulemâ ve ecille-i meşâyih-ı Nakşibendiye ve Kâdiriyye'den Kenzü'l-'İrfân mü'ellifi faziletli el-Hâc Muhammed Es'ad Efendi Hazretlerinin taraf-ı fâzilânelerinden silk-i nazma çekilen Fârisü'l-'ibâre Hazret-i Fâtumatü'z-Zehrâ Radya'llâhu Te'alâ 'Anhâ Efendimiz Hazretlerinin mevlid-i şerîfleri ile mahdûm-ı 'alileri faziletli 'Alî Efendi tarafından yapılan Türkçe terceme-i nefiseleridir."*¹³

237

Yukarıdaki ifadelerden mevlidin Farsçasının Es'ad Erbilî tarafından nazmedilmiş olduğu, daha sonra Türkçe tercümesinin oğlu Ali Efendi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Müstakil olarak basıldığı anlaşılan ve hem Farsça hem de Türkçe metnin yer aldığı taş baskısı nüshanın basım yılı 1327/1909'dur. Aynı şekilde Farsça ve Türkçe mevlid metinlerinin yer aldığı divan ise 1337-1919 yılında basılmıştır.

74 beyit olan mevlid, aruzun *Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Eser, mesnevi nazım şekliyle te'lif edilmiştir.

Hoca Es'ad Erbilî ile Süleyman Memdûh'un mevlidleri arasında ilginç benzerlikler olduğunu daha önce belirtmiştik. Elimizdeki mevlid nüshalarına göre Hz. Fâtıma mevlidini ilk önce Süleyman Memdûh'un te'lif ettiği anlaşılmaktadır. Memdûh'un mevlidinin 1899 yılında istinsah edildiği ve aynı yıl Ma'lumât gazetesinde yayımlandığı bilgisine sahibiz. Buna karşılık Es'ad Erbilî'nin mevlidi ilk olarak 1909 yılında yayımlanmıştır. Aynı metin, şairin 1919 yılında basılan divanında da yer almaktadır. Bu bilgilerden hareketle Es'ad Erbilî'nin Süleyman Memdûh'tan etkilendiğini söyleyebiliriz.

⁹ Divan, Cemal Bayak tarafından yayımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Cemal Bayak, *Divân-ı Es'ad Muhammed Es'ad Erbilî*, Erkam Yay., İstanbul 1991.

¹⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, "Esad Erbilî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 11, İstanbul 1995, s. 349; Mustafa Uzun, UZUN, "Fâtıma-Edebiyat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 12, İstanbul 1995, s. 223.

¹¹ Cemal Bayak, *Divân-ı Es'ad Muhammed Es'ad Erbilî*, s. 6.

¹² Necdet Şengün, Hz. Fâtıma Mevlidi ve Vesiletü'n-Necât ile Mukayesesi", *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, 2008, s. 431.

¹³ Muhammed Es'ad Erbilî, *Mevlid-i Şerîf-i Hazret-i Fâtimatü'z-Zehrâ Radya'llâhu Te'alâ 'Anhâ*, İstanbul 1327, s. 13

4. Mehmed Şemseddin Ulusoy'un Mevlidi

Mevlid, şairin 1924 yılında Mısır'da İtimâd Matbaasında basılan “*Mesâr-ı Şemsü'l-Mısırî Fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî*” adlı kitabının içinde bir bölümdür. Eser, toplam 31 sayfadır. “*Nisâr-ı Şemsü'l-Mısırî*” başlığını taşıyan mevlid, kitabın 22-25. sayfaları arasındadır.

Mesnevi nazım şekliyle söylenen mevlid, toplam 66 beyittir. Manzumede aruzun “*Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün*” ve “*Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün*” kalıpları kullanılmıştır.

Beş başlıktan oluşan Hz. Fâtıma mevlidinin ilk bölümünde; Ehl-i Beyt'e duyulan muhabbetten bahsedilir. Hz. Fâtıma'nın hem Resûlullâh'ın kızı olması hem de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in annesi olması sebebiyle övülmesinin ardından “*Vilâdet*” başlığı altında doğum hadisesi anlatılır. Bu bölümde Hz. Hatice'nin Cebrâ'il'in getirdiği elmayı yemesi sonucu hamile kalması, doğum esnasındaki olağanüstü olaylar ve Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evlilikleri hikâyeye edilir.

Buna göre eserin muhtevası ise şöyledir:

- 1-19 : Allah'a hamd, Âl-i Abâ ve Hz. Fâtıma'nın övgüsü, sebep-i te'lif.
- 20-35 : Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evlenmesi, Cebrâ'il'in Hz. Muhammed'e iki elma vermesi, Hz. Hatice'nin hamile kalması, doğum esnasında hurilerin Hz. Hatice'ye hizmet etmek için gelmesi.
- 36-44 : Hz. Fâtıma'nın vasıflarının sayıldığı ve övüldüğü manzume.
- 45-53 : Âl-i Abâ ve on iki imamın methedilmesi.
- 54-65 : Hz. Fâtıma'nın on beş yaşına girmesi, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in Fâtıma'yla evlenmek istemeleri, Cebrâ'il'in Hz. Peygamber'e gelerek Allah'ın Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın izdivacını emrettiğini söylemesi, izdivacın gerçekleşmesi ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in dünyaya gelmeleri, Şûrâ Sûresi'nin Ehl-i Beyt hakkında indirildiğinin belirtilmesi.
- 66 : Dua.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Mevlidi

Mehmed Şemseddin Ulusoy, Hz. Fâtıma mevlidinin yanında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in doğumlarını da anlatan bir mevlid kaleme almıştır. “*Bahtiyâr-ı Şemsî*” başlıklı mesnevi, türünün bilinen tek örneği olması bakımından dikkat çekicidir.

Mevlid metni, muhtevasında Hz. Muhammed ile Ehl-i Beyt'in diğer üyelerinin mevlidlerinin yer aldığı “*Mesâr-ı Şemsu'l-Mısırî Fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî*” kitabın mündericatındadır. Bursa'da te'lif edilmiştir. Arap harfli metin, 1924 yılında Mısır'da İtimâd Matbaasında basılmıştır. Eserin metni, Mustafa Kara tarafından 2008 yılında Latin harflerine aktarılmıştır.

Manzume 66 beyittir. Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Mevlid aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

Giriş Bölümü

Tevhid-i Bârî: 12 beyit

Sebeb-i Te'lif: 16 beyit

Ana Bölüm

Mebhas-ı Hilkat-i Nûr: 9 beyit

Velâdet-i Neyyireyn: 16 beyit

Hâtıme

Münacat: 13 beyit

Mevlidin hemen başında tevhid türünde bir mesnevi yer almaktadır. Bu bölüm, klasik mevlid metinlerinde olduğu gibi besmeleyle başlamaktadır:

*Zikr-i Hak'la başlayalım evvelâ
Zikr-i Hak'la eyleyelim ibtidâ*

Ardından Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in övüldüğü beyitler gelmektedir. Bu bölümde Mehmed Şemseddin Alevî-Bektaşî kültüründe yaygın olan bir inancı ve motifi dile getirmektedir. Buna göre Hz. Ali'nin nûru, Hz. Muhammed ile birlikte yaratılmıştır. Bu inanış, büyük ölçüde nübüvvet-velâyet kavramları etrafında açıklanmaktadır. Bilindiği gibi Alevî-Bektaşî edebiyatında sıkça geçen “*Muhammed-Ali*” ibaresi, nübüvvet ve velâyetin iç içe geçtiği bir özün ifadesidir.

Hz. Ali'yi yüceltme endişesinin bir sonucu olarak onun Hz. Muhammed'le “bir” olduğu ya da “aynı hamurdan” yaratıldığı inancı mevlidde dile getirilmiştir:

*Nûr-ı vâhiddir Muhammed'le Ali
Bir vücûddur çün nebî ile velî* 8

Müellif “Sebeb-i Te'lif” başlığı altında, bu manzumesinden önce Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma için de mevlid kaleme aldığını, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mevlidini de müminlerin duasını almak için yazdığını söylemektedir:

*Dilerim Hak'dan bana olsun mu'ın
Yazayım mevlid-i pâk-i neyyireyn* 24

“*Mebhas-ı Hilkat-ı Nûr*” başlığı altında ise Hz. Ali'nin nûrunun, Hz. Muhammed ile birlikte yaratıldığı tekrar edilmiştir:

*Hak teâlâ kenz-i mahfıyken zuhûrun diledi
Evvelâ geldi vücûda nûr-ı pâk-i Ahmedî*

*Kıldı o nûra tecellî iki kısım oldı o nûr
Bir nübüvvet bir velâyetdir ikiye bir dinür* 29-30

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in doğumlarının anlatıldığı “*Velâdet-i Neyyireyn*” başlıklı bölümde; hicretin ikinci yılında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın evlendiği, nübüvvet denizi ile velayet ikliminin bir araya geldiği, evliliklerinin üçüncü yılında Hz. Hasan'ın, dördüncü yılında da Hz. Hüseyin'in dünyaya geldiği ifade edilir.

Ardından Ehl-i Beyt övülür.

*Sâl-i sâlisde cenâb-ı Fâtımâ Hayrûnnisâ
Etdi tevlîd geldi dünyâyâ Hasanü'l-Müctebâ*

*İki gün sonra oluptur hâmile Fahrûnnisâ
Sâl-i râbîde cihâna geldi şâh-ı Kerbelâ*

*Her ikisi pâk-gevher saf-mücessem nûrdur
Hâdimeyni anların Cebrâ'îl ile hûrdur* 40-42

Bu eserde, klasik mevlid metinlerinden farklı olarak doğum hadisesinin ayrıntılarına girilmemiştir. Şairin amacı her iki kardeşi, doğumları vesilesiyle övmektir. Velâdet bahsinin ardından eser, bir münacatla sona erer.

SONUÇ

Mevlid denilince akla gelen ilk eser, Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât isimli meşhur mesnevisidir. Kendisinden sonra yazılan birçok esere ilham kaynağı olan bu metin, mevlid türüyle özdeşleşmiştir.

Buna karşın edebiyatımızda mevlid-i nebiler dışında özellikle Ehl-i Beyt'in diğer üyeleri için yazılmış ve mevlid başlığı taşıyan, muhteva ve şekil özellikleri bakımından Hz. Peygamber için yazılmış mevlidlere çok benzeyen eserler mevcuttur. Bu durumun tespiti mevlid türünün tanımı açısından da önem taşımaktadır. Çünkü türle ilgili yapılan tanımların genelinde mevlidin Hz. Muhammed'in doğumu başta olmak üzere hicreti, miracı, risaleti ve vefatından bahseden eserler olduğu belirtilmektedir.

Meseleyi naat türünün durumuyla da özdeşleştirmek mümkündür. Her ne kadar naat genellikle "Hz. Muhammed'e yazılan övgü şiiri" olarak anılsa ve bilinse de başka din büyükleri için yazılan manzumelerde aynı tür içinde değerlendirilmektedir.

Bu minvalde Hz. Peygamber dışındaki kişiler için yazılan manzumeleri de mevlid türü içinde değerlendirmenin doğru olduğunu ifade etmeliyiz.¹⁴ Bu tür eserler, başta Süleyman Çelebi'nin eseri etrafında şekillenmiş bir edebî tür olan mevlidin "çizgi dışı" örnekleridir.

KAYNAKLAR

Bayak, Cemal, *Divân-ı Es'ad Muhammed Es'ad Erbili*, Erkam Yay., İstanbul 1991.

Corci Zeydan, *Medeniyet-i İslamiyye Tarihi*, C: V, (çev. Zeki Megamiz), İkdâm Matbaası, İstanbul 1330.

240

Çetin, Osman, "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 2, S: 2, 1987, s. 73-76.

Fayda, Mustafa, "Vâkıdî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 42, 2012, s. 471-475.

Katz, Marion Holmes, *Mevlid İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*, Açılım Kitap, İstanbul 2014.

Köksal, Mehmet Fatih, "Türünün İlginç ve Aykırı Bir Örneği: Şeyh Ahmed Hüsâmeddîn Mevlidi", *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2016, Cilt: 40, Sayı: 1, s. 1-26.

Mehmed Semseddin el-Mısırî, *Mesâr-ı Semsu'l-Mısırî Fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî*, İtimâd Matbaası, Mısır 1924.

Muhammed Es'ad Erbilî, *Divân-ı Es'ad, Fârisi ve Türkî*, Evkâf Matbaası, Dersaâdet 1337.

Muhammed Es'ad Erbilî, *Mevlid-i Şerîf-i Hazret-i Fâtumatü'z-Zehrâ Radiya'llâhu Te'alâ 'Anhâ*, İstanbul 1327.

Pekolcay, Necla, *Mevlid*, Dergâh Yay., İstanbul 1980.

Süleyman Memduh, "Vilâdet-nâme-i Hazret-i Fâtuma", *Ma'ûmât*, 16 Cemaziyelâhir 1318/28 Eylül 1316, S: 257, İstanbul, s. 338-342.

Şengün, Necdet, Hz. Fâtuma Mevlidi ve Vesîletü'n-Necât ile Mukayesesi", *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, 2008, s. 419-438.

Uzun, Mustafa, "Fâtuma-Edebiyat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 12, İstanbul 1995, s. 223-224.

Yekbaş, Hakan, *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtuma Mevlidleri*, Asitan Kitap, Sivas 2012.

Yılmaz, Hasan Kâmil, "Esad Erbilî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C: 11, İstanbul 1995, s. 348-349.

¹⁴ M. Fatih Köksal'ın "Türünün İlginç ve Aykırı Bir Örneği: Şeyh Ahmed Hüsâmeddîn Mevlidi", *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran 2016, Cilt: 40, Sayı: 1, s. 1-26." künyeli makalesinde Necâtî mahlasını kullanan bir müridin şeyhinin doğumunu anlattığı bir mevliddan bahsedilmektedir. Mevlid, Ehl-i Beyt dışında biri için yazılması nedeniyle türünün bilinen tek örneği olduğu gibi ileride ortaya çıkabilecek yeni metinlerin mevlid türüyle ilgili başta tanımı olmak üzere genel ve yaygın kanaatleri değiştirebileceğini göstermektedir.

Hz. Ali Mevlidleri Üzerine

Necdet Şengün*

GİRİŞ

Türk İslâm edebiyatında mevlid denilince akla ilk etapta Hz. Muhammed (as)'in doğumunu konu alan eserler gelmektedir. Ancak bazı mevlid tanımlarında da vurgulandığı üzere, diğer bazı din ve tasavvuf büyükleri için de mevlidler yazılmıştır. Bunların başında da Hz. Ali ve Hz. Fatıma mevlidleri gelmektedir. Mevlid türünde yazılmış metinlerin kâhır ekseriyeti Hz. Peygamber mevlidleridir. Bugüne kadar tespit edilebilen Hz. Peygamber ile ilgili yazılmış mevlid metinlerinin sayısı bir hayli fazladır.¹ Buna mukabil Hz. Ali için Türk İslâm edebiyatında tespit edilebilmiş on kadar mevlid bulunmaktadır. Şunu da ifade etmek gerekir ki, Hz. Peygamber'den sonra hakkında en çok mevlid yazılan kişi de Hz. Ali'dir.

Hz. Ali mevlidleri üzerine bugüne kadar önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri 2012 yılında tarafımızca yapılan çalışmadır.² Aynı tarihlerde yapılan bir başka çalışma Hakan Yekbaş tarafından yapılmıştır. Hakan Yekbaş için içerisine Hz. Fatıma mevlidlerini de katarak bir kitap formatında, hem Hz. Ali mevlidlerini hem de Hz. Fatıma mevlidlerini *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Mevlidleri*³ başlığıyla yayımlamıştır. Bu kitabın yanı sıra Hakan Yekbaş, çalışmasının birinci kısmını makale formatında da yayımlamıştır.⁴ Konuyla ilgili bir başka çalışma 2015 yılında yayımlanan makale çalışmasıdır.⁵

İbn Hacer el-Heytemî'nin *Mevlidü'n-Nebî*⁶ adlı mensur mevlidinde olduğu gibi, Hz. Ali'nin doğumunu mensur olarak anlatan eserlerin var olabileceğini varsaymakta idik. Nitekim bu sempozyum vesilesi ile yaptığımız araştırmalar neticesinde böyle bir eser ile karşılaşmış bulunmaktayız. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Yazma eserler bölümünde, kim tarafından yazıldığı bilinmeyen ve *Beyân-ı Velâdet-i Hazret-i Ali (K.A.V)*⁷ kaydını taşıyan bu eser, içinde bulunduğu eserin 161^b-167^b varakları arasındadır. Aşağıda metnini verdiğimiz bu eser, küçük hacimli bir eserdir ve daha çok Hz. Ali'nin doğumunu konu almakla birlikte sonlara doğru Hz. Ali'nin kera-

241

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir / Türkiye. necdetsengun@hotmail.com

¹ Bu mevlidlerden önemli bir kısmını M. Fatih Köksal eserinde zikretmektedir. Bkz. M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, TDV Yay., Ankara 2011, ss. 58-82.

² Necdet Şengün, "Türk İslâm Edebiyatında Hz. Ali Mevlidleri ve Ca'ferî'nin Mevlüd-i Haydaru'l-Kerrâr'ı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Cilt: 2, Sayı: XXXVI, İzmir, ss. 303-324.

³ Hakan Yekbaş, *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Mevlidleri*, Asitan Kitap Yay., Ankara 2012.

⁴ Hakan Yekbaş, "Türk Edebiyatında Hz. Ali Mevlidleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Bahar 2013, Sayı: 65, ss. 17-52.

⁵ Mahmut Kaplan – Hüseyin Özcan, "Edebiyatımızda Hz. Ali Sevgisi Bağlamında Ca'ferî'nin Mevlüd-ı Haydar'ı" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/12, Summer 2015, p. 587-616.

⁶ Şihâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Hacer el-Heytemî, *Mevlidü'n-Nebî*, Ankara Millî Kütüphane, Yazma no: 06 Mil Yz A 5182/1.

⁷ *Beyân-ı Velâdet-i Hazret-i Ali (K.A.V)*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Yazma no: 05 Ba 1082/4.

metlerini konu edinmiştir. Ancak bu kerâmetler de ya Hz. Ali'nin doğumu zamanı ya da doğmadan önceki birtakım hususiyetler ile alakalıdır. Bu mensur eserleri, her ne kadar mevlid türü içerisinde saysak da, mensur olmaları dolayısıyla, mevlid yerine velâdet-nâme olarak isimlendirmek daha doğru olacaktır kanaatindeyiz.

Türk İslâm edebiyatına bakıldığında Hz. Ali hakkında yazılan eserlerin bu tür ile sınırlı olmadığı görülecektir. Hz. Ali, mevlid türünde olduğu kadar, diğer türlerde de hakkında oldukça önemli sayıda eserin verildiği bir şahsiyettir. *Hız. Ali Cenk-nâmeleri, Sad-Kelimeler, Nehcü'l-Belâğa* tercüme ve şerhleri, *Ahid-nâme-i Ali, Emsâl-i Ali* tarzındaki eserler, *Fazilet-nâme-i Ali, Hilye-i Ali, Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn, Menâkıb-nâme-i Ali...vb.* eserler ya doğrudan Hz. Ali'yi konu alan ya da onunla bir şekilde irtibatlı olan eserlerdir.⁸ İslâm tarihinde “çâr-yâr-ı güzîn” “dört seçilmiş dost”tan biri olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'in amca oğlu oluşu, ilk Müslümanlardan biri oluşu ve Hz. Peygamber'e damat oluşu dolayısıyla İslâm tarihinde öne çıkmış şahsiyetlerden biridir. Bununla birlikte onun Türk şâir ve müelliflerce öne çıkarılan en önemli özellikleri cesaret ve kahramanlığı yanında âlim kimliğidir.

Bu tebliğimizde daha önce tespit edilen Hz. Ali mevlidleri ve bizim tespit ettiğimiz mensur Hz. Ali Velâdet-nâmesi üzerinden Hz. Ali'nin Türk milleti nezdindeki yeri tartışılacak ve Türk şâir ve müelliflerinin Hz. Ali'yi nasıl gördükleri ve nasıl anlattıkları ortaya konulacaktır. Milletimizin edebî hissiyatının tercümanı sayılan şâir ve ebîblerin, Hz. Ali'yi diğer sahabîlerden daha çok kendilerine yakın buldukları muhakkaktır. Bunun sebebi olarak, tarihte cesaret, kahramanlık ve gözüpekliliği ile tanınmış Türk milletinin, Hayber fatihi Hz. Ali'yi kendilerine rol model olarak aldıkları söylenebilir. Hz. Ali, kendisiyle ilgili üretilmiş Türkçe eserlerde, bir gazi-alperen tipinin en iyi timsallerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Türk şâirler, kendilerine rol model olarak aldıkları bu mühim şahsın doğumu, doğumu esnasındaki harikulade hadiseler, doğumu zamanında Hz. Peygamber'in tavırları gibi pek çok hususu, kısacası Hz. Ali'nin mevlidini yazmayı da ihmal etmemişlerdir.

Bir Rol-Model Olarak Hz. Ali'nin Seçilmesi

Bazı çalışmalarda kahramanlık arketipi olarak adlandırılan ve hemen her milletin kimlik inşasında gerekli bir rol-model ihtiyacı olarak lanse edilen bu tarihî/teolojik/sosyolojik olgunun, Türklerde Hz. Ali ekseninde oluştuğu ve Müslüman-Türk kolektif tasavvurunu inşa ettiği ortaya konulmaktadır.⁹ Bu durumun pek çok sebebe dayanmakla birlikte en öne çıkan hususiyeti, seçilen rol-model ile milletin öz karakteri arasındaki tenâsübün ve insicamın büyük bir orana ulaşmış olmasıdır. Türk milletinin seciye ve karakterindeki berraklık, ahlak ve inanç yapısındaki sağlamlık, yiğitlik ve kahramanlık ile tebarüz etmesi gibi pekçok sebebe dayalı olarak, kendisine en uygun rol-modeli Hz. Ali'de bulduğu ifade edilebilir. Bu da beraberinde Hz. Ali'nin diğer sahabe-nazaran daha ön plana çıkarılmasına ve hakkında daha çok edebî eser üretilmesine sebep olmuş olmalıdır.

Bu minvalde Hz. Ali'nin, Türk İslâm edebiyatında Hz. Peygamber'den sonra hakkında en çok eser verilen şahıs olması oldukça önemlidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi pek çok nazım türüne konu olan Hz. Ali'nin, çâr-yâr-ı güzîn'in diğer üyeleri olan ve Hz. Peygamber'e en az Hz. Ali kadar yakın kimselere nazaran, Türk milleti nezdinde, daha fazla revaç bulmasının sebepleri üzerinde

⁸ Meliha Yıldırım Sarıkaya, *Türk İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, ss. 20-28.

⁹ Şevket Yavuz, “Kahramanlık Arketipinin İslâm'da İnşası veya Hz. Ali'nin Müslüman Kolektif Tasavvurunda Oluşumu” *Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri (24-25 Ekim 2007)*, İzmir 2009, ss. 149-151.

düşünmek gerekir. Bunda İslâm kültür ve medeniyet dairesine daha sonradan katılan Türk milletinin kendine bir rol-model arayışı önemli bir etkidir. Bu sâikle Hz. Peygamber'in kutsî şahsiyetinden hemen sonra Hz. Ali'yi ikinci sıraya yerleştirmiş, onun hem bilgelik yönünü hem de kahramanlığını kendisine örnek almıştır. İslâm ile birlikte ortaya çıkan gazi alperen tipinin bu rol-model ile ilişkisi yadsınamaz bir hakikattir.¹⁰

Bu belirlemeden sonra sıra bir taraftan fiilî olarak gazi alperenler yetiştirmeye gelirken bir taraftan da bu gazi alperen tipolojisinin Hz. Ali üzerinden edebiyatını yapmaya, yeni yetişecek nesillere bu rol-modelin fazilet ve üstünlüklerini kuvvetli bir şekilde aktaracak edebî eserlerin üretilmesine gelmiştir. Özellikle 13. ve 14. yüzyıllarda Hz. Ali ile ilgili eserlerin - özellikle de Cenk-nâmelerin - bol miktarda üretilmesinin sebebi bu olsa gerektir. Bununla birlikte, şifâhî kültürün de son derece etkin olduğu Türkler arasında, Hz. Ali ile ilgili sözlü anlatımların da kuvvetli bir şekilde devam ettiği bilinmektedir. Uzun kış gecelerinde, ocak başlarında, elektriğin olmadığı, insanı meşgul eden pek fazla uyarıcının bulunmadığı zamanlarda, rol-model olarak belirlenen Hz. Ali'nin çeşitli yönleri, özellikle kahramanlık ile ilgili hususiyetleri şifâhen de genç nesillere aktarılmak istenmiştir. Öte taraftan ister manzum ister mensur eserlerden alınmış olsun, Türk milletinin kendi arasında geliştirmiş olduğu hikaye anlatma geleneği, destan ve masal aktarma kültürü, bu edebî birikimi her dem tazeleyen ve canlı tutan bir yapı arz etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, destan ve masal kültürü, abartılı/mübalağalı anlatımları da beraberinde getirmiştir. Zira burada asıl amaç bir coşku meydana getirmektir.

Hz. Ali ile ilgili eserlerde, olağanüstü anlatımlarla ortaya konulan sahnelerin, bir taraftan zaten cengâverlik ruhuna sahip Türk milletinin kanını hareketlendirirken bir taraftan da zengin bir edebiyatın ortaya çıkmasına sebep olduğu kabul edilmelidir. Bu zengin edebî birikimin, bu tür olağanüstü anlatımlarla oluşturulması da tesadüf değildir. Birincisi yukarıda vurguladığımız gibi millet olarak mübalağalı anlatımlara aşinalık söz konusudur. İkincisi rol-model olarak belirlenen kahramanın sıradan ifadelerle anlatılması uygun değildir. Bu sebeple Hz. Ali ile ilgili eserlerde lirik, coşkun ve abartılı anlatımlar son derece normal karşılanmalıdır. Diğer türlerde olduğu gibi Hz. Ali mevlidlerinde de bu abartılı anlatımın çok yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu tebliğimizde hem daha önce hazırlanan manzum Hz. Ali mevlidleri üzerinden hem de aşağıda metnini verdiğimiz mensur Hz. Ali Velâdet-nâmesi üzerinden bu abartılı ve coşkun anlatımlara örnekler sunulacaktır.

Hz. Ali Mevlidlerinde Destan Anlatım Üslûbu

Türk edebiyatının ana karakterlerinden biri de destan üslûbudur. Bunda, hayat sahnesinde yer edinebilmek adına, hareketli, çoğu zaman göçebe ve mücadelecî bir yaşam süren Türk milletinin bu coşkun tavrının dil ve edebiyata yansımış olması etken olmalıdır. Belki de bu coşkun hayatı en iyi anlatan üslûblardan biri de destanlardır. Destanın pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan biri de şudur: "Bir milletin yaşamış olduğu maceraların, dünyaya bakışının ve ideallerinin, genellikle bir prototipten hareketle, bir kahraman etrafında birleştirilerek dile getiril-

¹⁰ Bkz. Z. Görkem Duran Gültekin, "Alp Tipinden Gazi Tipine Türk Destanları ve Hz. Ali Cenknâmeleri", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2018, Cilt I, ss. 390-391. Ayrıca şu çalışmalar da konuyu daha etraflı bir şekilde ortaya koymaktadır. İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2007; Kamile Ünlüsoy, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII-XVI Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015; Mustafa Arslan, "Sünnî Halk İnançlarında Hz. Ali Tasavvuru Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012, ss. 41-56.

diği, kendisine has bir geleneği olan anonim eserlere destan adı verilir.”¹¹ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu ideal kahraman tipi Hz. Ali'nin şahsında müşahhaslaşmış ve destansı üslûb ile birleşerek edebiyata yansımıştır. Bu destansı anlatım üslûbu ister manzum ister mensur olsun, Hz. Ali ile ilgili hemen her edebî üründe hakim bir unsur olmuştur.

Hz. Ali mevlidlerinde, Hz. Ali'nin daha ana rahmine düşmeden önceden başlayıp, daha sonraki her aşamada katlanarak artan bir destansı anlatım üslûbu söz konusudur. Üstelik bu anlatımlarda, Hz. Peygamber'in mevlidlerinde geçen birçok olağanüstü hadiseler ile ilgili birebir benzerlikler vardır. Bu olağanüstü hadiseler Hz. Peygamber mevlidlerinde Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak sunulurken; burada da Hz. Ali'nin velâyetine bir karine olarak takdim edilmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in ana rahmine düşünce babasının alnındaki nûrun Hz. Amine'ye geçişi motifi aynen Hz. Ali'ye uygunlamış ve Ebû Tâlib'in alnındaki nûr, Hz. Ali ana rahmine düşünce Fâtıma binti Esed'e geçmiştir. Hz. Ali mevlidleri okunduğunda bunun gibi pek çok benzerlik ile karşılaşmak mümkündür. Aşağıda bu hususlardan bazılarını ve Hz. Ali'nin doğumu ve daha sonraki hayatındaki olağanüstü hadiselerden bazılarını maddeler hâlinde ortaya koymaya çalışacağız.

a. Ebû Tâlib'in Cennet'ten gelen bir meyveyi yedikten sonra Hz. Ali'nin ana rahmine düşmesi: Hz. Ali mevlidlerine göre; Tıpkı Hz. Peygamber'de olduğu gibi, Hz. Ali'nin daha ana rahmine düşmeden önce harikulade hâdiseler meydana gelmiştir. Bunlardan ilki Ca'ferî'nin, *Mevlûd-i Haydaru'l-Kerrâr* başlıklı eserinde anlattığı üzere Ebû Tâlib, bir gün 180 yaşındaki Beni Hâşim'den bir velînin yanına gitmiş; Bu zât, Ebû Tâlib'e bir oğlu olacağını müjdelemiş; Ebû Tâlib, bu zâttan bu müjdeye bir delil getirmesini istemiş; bunun üzerine o zâtın duasıyla cennetten bir meyve gelmiş; Ebû Tâlib bu meyveyi yedikten sonra Fâtıma binti Esed Hz. Ali'ye hâmile kalmıştır. Hz. Ali ana rahmine düştüğü esnada Mekke'de zelzele olmuş, Kâbe'deki putlar yıkılmıştır.¹² Bu hâdise Necmî Ali mevlidinde ise biraz farklı bir versiyonla geçmektedir. Bu esere göre; Ebû Tâlib bir gün Yemen'e gitmiş, orada bir zât ile tanışmış, bu zât Hz. Peygamber 29 yaşına girince Hz. Ali'nin ana rahmine düşeceğini ve Ebû Tâlib'in oğlu olacağını haber vermiş, Ebû Tâlib de bu söylediklerine delil getirmesini isteyince o zât dua etmiş, kuru bir nar ağacı meyve vermiş ve bu narın yarısını Ebû Tâlib yemiş, diğer yarısını ise eşi Fâtıma'ya getirmiş, bu hadiseden sonra Hz. Ali ana rahmine düşmüştür.¹³

b. Fâtıma binti Esed'in Kâbe tanrısına kurban kesince Hz. Ali'ye hâmile kalması: Hemen bütün manzum mevlidlerde dile getirilen bu hâdise aşağıda metnini verdiğimiz mensur vilâdetnâmede de aynı şekilde geçmektedir. Rivâyet odur ki; Fâtıma bir erkek çocuğu olmasını çok arzulamaktadır. Önceleri Lât, Uzzâ, Hubel-i a'lâ, Sâfile, Nâile gibi putların hemen tamamı için defalarca kurban kestiği halde hâmile kalamamış, durumu Hz. Peygamber'e arz etmiş, onun bu sefer Kâbe tanrısı için kurban kesmesini tavsiyesi ile ancak hamile kalabilmiştir.

c. Fatıma binti Esed hâmile kaldığı an sanki dokuz aylık hâmile gibi oluşu: Bu durum da pek çok mevlid metninde geçen bir durumdur. Fâtıma Hz. Ali'ye hâmile kalır kalmaz sanki dokuz aylık hâmile gibi olmuştur. Öte taraftan Hz. Ali, ona Hz. Hatice'nin yemeğinden başka yemek yemesine müsaade etmemiştir.

d. Hz. Ali'nin anne karnında dört aylık iken annesinin müşriklere hizmet etmesine veya Kâbe'de putlara tapmasına izin vermemesi: Yine pek çok mevlid metninde geçtiğine göre Hz. Ali

¹¹ Naciye Yıldız, "Türk Destancılık Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1 (Mayıs 2009) s. 7. (ss. 7-15)

¹² Şengün, *agm*, s. 317-318.

¹³ Yekbaş, *age*, s. 191-192.

annesi Fâtıma'nın Kâbe'ye giderek putlara ibadet etmesine asla müsaade etmemiştir. Her ne zaman Fâtıma Kâbe'ye gitmeye niyetlense öyle ağırlaşmıştır ki Fâtıma yerinden kalkmamıştır. Üstelik bu durum, Fâtıma kendisini ziyarete gelen müşriklere birşeyler ikram etmek istediği zamanlarda da vuku bulmuştur.

e. *Hz. Ali'nin Hz. Peygamber yanlarına gelince anne karnunda çok sevinmesi:* Hz. Ali mevlidlerine göre; Hz. Peygamber'in Fâtıma'yı ziyaret ettiği veya bir vesile ile karşılaştıkları zamanlarda anne karnında sevinçten o kadar çok hareketlenmiştir ki ancak Hz. Peygamber'in şefkatli elini Fâtıma'nın karnına koymasıyla sakinleşmiştir.

f. *Hz. Ali'nin anne karnunda zikir ile meşgul olması ve Hz. Peygamber ile anne karnundan sohbet etmesi:* Hz. Ali anne karnında iken annesi yalnız kaldığı zamanlarda zikir ve tesbihat ile meşgul olmuştur. Birçok kez diğer şahıslar tarafından bu hâdiseye şahit olunmuştur. Diğer taraftan annesi korkmasın ve endişelenmesin diye, gece annesinin uyuduğu vakitlerde Hz. Peygamber Ebû Tâlib'in evine gelmiş ve Hz. Ali ile sohbet etmiştir.

g. *Hz. Ali'nin Kâbe'de zahmetsizce doğması ve Hacerü'l-esvede secde etmesi:* Hz. Ali, doğum vakti gelince annesini Kâbe'ye sevketmiş, annesi Kâbe'ye vardığında kapının kilitli olduğunu görmüş, ancak o esnada duvar yarılarak içeri girmiştir. Doğum sancıları başlayınca endişelenmiş, ancak bir müddet sonra Hz. Ali'nin zahmetsizce kendisinden ayrılarak gidip Hacerü'l-esvede secde ettiğini görmüştür. Üstelik kendisinde hiçbir doğum emaresi de söz konusu değildir. Daha sonra Hz. Ali'yi bir örtüye sararak eve getirmiştir.

h. *Hz. Ali'nin doğumunu câriyeden önce hâtiften Hz. Peygamber'e haber verilmesi:* Fatıma binti Esed, câriyelerden birini görevlendirerek oğlunun doğumunu Hz. Peygamber'e müjdelemesini istemiş, ancak câriye Hz. Peygamber'e varınca Hz. Peygamber, cariye amca oğlunun doğumunu haber vermek için geldiğini söylemiş, câriyenin hayret etmesi üzerine bana hâtiften haber verildi demiştir.

i. *Hz. Ali'nin hiç kimseye gözlerini açmaması:* Hz. Ali, bu dünyada ilk gördüğü kimsenin Hz. Peygamber olmasını istemesi dolayısıyla, annesi ve babası başta olmak üzere hiç kimseye gözlerini açmamıştır. Her ne zaman Hz. Peygamber gelip kulağına tekbir getirince gözlerini açmış ve böylece bu dünyada ilk gördüğü kişi Hz. Muhammed (as) olmuştur.

j. *Hz. Ali'nin adının Hz. Peygamber tarafından konulması:* Hz. Ali'nin kulağına Hz. Peygamber tarafından tekbir getirildikten sonra sıra çocuğa isim koymaya gelmiştir. Hz. Ali'nin annesi Hz. Peygamber'e bunun adı ne olsun diye sormuş, Hz. Peygamber bunun adı önceden konuldu demiş ve dört kitaptaki adını zikretmiştir. Bu rivâyete göre; Tevrat'daki adı Elyâs, Zebûr'daki adı reyâ, İncil'deki adı Beryâ, Kur'ân'daki adı ise ulyâ'dır. Hz. Peygamber, bana da gelmeden önce git adını Ali koy diye hitap geldi demiştir. Yani tıpkı Hz. Peygamber'in dört kitapta adının geçtiği gibi Hz. Ali'nin de dört kitapta adı zikredilmiştir.

k. *Bir yıl boyunca Hz. Ali'nin bütün bakımlarını Hz. Peygamber'in yapması:* Mevlid metinlerine göre Hz. Peygamber bir yıl boyunca her daim Ebû Tâlib'in evine gelerek Hz. Ali'nin bütün bakımlarını üstlenmiştir. Hz. Ali bir yaşına gelince de onu yanına almış ve bakım, besleme ve büyütme işlerine devam etmiştir.

l. *Hz. Ali'nin daha bir buçuk yaşında iken Kâbe'de Ebû Cehil'e tokat atması:* Rivayet odur ki Hz. Peygamber, Hz. Ali bir buçuk yaşına gelince onu Kâbe'ye götürmüş ve orada Kureyş ulularının geçmiş cihan pehlivanları hakkında konuştuklarını işitmiştir. Onlara hitaben bakın şu kucağımdaki çocuk bu saydıklarınızın hepsinden daha üstün bir pehlivan olacaktır deyince Ebû Cehil ayağa kalmış, Hz. Peygamber'e doğru yürüyerek bu sözlerden utanması gerektiğini söylemiş ve ona küfür etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in kucağından atlayan Hz. Ali, Ebû Cehil'in

boynuna doğru öyle bir tokat aşketmiştir ki Ebû Cehil yere yığılmış ve bir müddet kendine gelememiştir. Hatta bu tokat yeri yara yapmış, bu yara hiç kapanmamış ve bu tokadın izleri ölünceye kadar Ebû Cehil'in boynundan silinmemiştir.

m. Hz. Ali'nin her daim putları taşlaması: Hz. Ali üç dört yaşlarına gelince, bir oyun gibi sürekli putları taşlamaya başlamıştır. Kureyş uluları bu duruma engel olmak istemiş ve Ebû Tâlib'e Hz. Ali'yi putlara taptırması için baskı yapmışlardır. Ancak Ebû Tâlib her ne etti ise bunu başaramamış, Hz. Ali'nin putları taşlamasına da engel olamamıştır. Bir çare olarak Hz. Peygamber'den Hz. Ali'ye putları taşlamaması için nasihat etmesini rica etmiş, ancak Hz. Peygamber bu durum ona atasından tevarüs etmiştir cevabını vermiştir. Ebû Tâlib onun atası bizler değil miyiz diye sorunca Hz. Peygamber hayır onun atası Hz. İbrahim'dir, o Hz. İbrahim neslinden gelmektedir cevabını vermiştir. Ebû Tâlib son çare olarak herkese Hz. Ali'yi dövebileceklerini söylemiş, ancak ona sataşanların Hz. Ali tarafından ya kolu, ayağı veya dişi kırılmış ya da yüzü gözü yırtılmıştır.

Bu hususta sözü daha fazla uzatmaya gerek yoktur. Hz. Ali mevlidlerinin hemen tamamında bu harikulade hâdiseler, bu destansı, mübalağalı anlatım üslûbu sürüp gitmektedir. Ancak bu mübalağalı anlatımın zamanla nerelere vardığını göstermesi bakımından aşağıda metnini verdiğimiz mensur Hz. Ali vilâdet-nâmesinden bir pasajı sizlere sunmak isterim. Bu pasaja göre Hz. Ali, tasavvuf literatüründe ilk yaratılan varlık olan nûr-ı Muhammedî ile birlikte yaratılmıştır. Dört meleğin binlerce yılda bir doğduğunu gördüğü yıldızı elinde tutmaktadır. Hiçbir âlem yaratılmadan önce Hz. Peygamber ile birlikte, ellerinde çevgânlar, birisi güneşi diğeri ayı top yapmış, şimdiki adıyla polo, eski adıyla gûy u çevgân oynamaktadır. Birisi elindeki sopayı topa vururken en-nübüvvet, diğeri el-velâyet diyerek vurmaktadır. Dört büyük melek, Hz. Ali yüzündeki örtüyü kaldırınca ancak Hz. Peygamber ile çevgân oynayan bu kişinin Hz. Ali olduğunu anlamışlar ve şükür secdesi etmişlerdir.

Rivâyet-i Abbâs ibn Abdullâh (ra) rivâyet eydür. Bir gün Hazret Rasûl Cebrâil huzûrunda iken İmâm Ali kerremallâhu vechehu çıkageldi. Rasûl aleyhisselâm ta'zîm etdi. Kalkup yerine oturdu. Nâgâh Cebrâil Hazretin hâtırından geçti ki Rasûl Hazretin göygüsü olduğı cihetden kalkdı ta'zîm ider. Ben ki Hazret Cebrâilem ol vech-ile kalkup bana ta'zîm itmez didi. Ammâ Cebrâil'in bu vech-ile hâtırından geçdiğı Rasûl'e ma'lûm oldı. Eytidi: Yâ ahî Cebrâil yaşın ve ömrün ne kadardur bilür misin didi. Cebrâil eyitdi: Ancak şol kadar bilürüm ki yâ Rasûlallâh arş altında bir yıldız vardır. Otuz bin senede bir kerre toğar. Ol yıldızı yetmiş bin kerre toğduğunu bilürüm didi. Pes Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yaşda senden kangı melek yaşludur didi. Cebrâil eyitdi: Benden Mikâil uludur didi. Rasûl Hazret eyitdi: Mikâil bana okun gelsün didi. Mikâil geldi. Rasûl aleyhisselâm Mikâil'e sordı. Yaşın ve ömrün ne kadardur didi. Mikâil eyitdi: Şol kadar bilürüm ki arş altında bir yıldız vardır. Otuz bin yılda bir kerre toğar. Ol yıldızı toksan bin kerre gördüm, toğduğunu bilürüm didi. Yaşda kangı melek senden uludur didi. Mikâil eyitdi: Benden Azrâil uludur didi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Bana Azrâil'i ok[un] gelsün didi. Azrâil geldi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yâ Azrâil kaç yaşdasın didi. Azrâil eyitdi: Yâ Rasûlallâh şol kadar bilürüm ki arş altında bir yıldız vardır. Otuz bin yılda bir toğar. Ol yıldızın yüz yirmi bin kerre toğduğunu bilürüm didi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yaşda senden kangı [melek] uludur didi. Azrâil eyitdi: Yaşda benden İsrâfil uludur didi. Hazret Rasûl İsrâfil bana okun gelsün didi. İsrâfil geldi. Rasûlullâh eyitdi: Yâ İsrâfil kaç yaşdasın didi. İsrâfil şol kadar bilürüm ki arş altında bir yıldız vardır. Otuz bin yılda bir toğar. Ol yıldızı yüz yetmiş bin kerre toğduğunu gördüm didi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yâ İsrâfil ne gördün didi. İsrâfil eyitdi: Şunu bilürüm ki ol vakit kim yerlerin ve göklerin içinde ins ü cin ve vuhûş ve tuyûr ve melek yoğ-ıdı ve iki nev-civânlar var-ıdı. Güneş sûretlü ve ellerinde nûrdan çevgânları vardı. Ay ve güneşi top etmişler idi. Biri mağribde ve

biri meşrıkda tururlardı. Ol çevgân ile biri çalardı ki el-velâyet tobını ve biri dahi el-nübüvvet tobını diyü çalarlardı. Anlardan evvel yerde ve gökde zerrece ervâhdan nesne yoğ-ıdı didi. İsrâfil öyle diyicek Hazret Rasûl eyitdi: Ol buları şimdi görsen bilür misin sen didi. Cümlesini bilürüz ya bilmez miyüz didiler. Hazret Rasûl emürü'l-mü'minîn Hazret Ali'ye eyitdi: İmâmeni kaldır didi. Kaldırdı. Mecmû'-ı melâike-i mukarrebîn ol zikr etdikleri yıldızı Hazret Ali'nin mübârek elinde gördiler. Cümlesi bu hikmete mütehayyir olup secde-i şükr etdiler. Andan Hazret Rasûl eyitdi: Yâ İsrâfil ol iki nevcivânlar kimlerdür hiç mahlûk yoğ-iken ay ve güneşi top idüp nûrdan çevgânlar ile oynarlardı. Anın birisi ben idüm ve birisi ammüm oğlı Ali b. Ebî Tâlib idi didi. Rahmetullâhi aleyhim ecmaîn.

SONUÇ

Türk İslâm edebiyatında Hz. Ali'nin mevlidini konu alan önemli sayıda eser söz konusudur. Bunlardan manzum olanları ortaya çıkarılmıştır. Ancak yapılacak yeni çalışmalar ile, velâdet-nâme veya vilâdet-nâme olarak isimlendirilebilecek mensur eserler de gün yüzüne çıkarılmalıdır. Bu çalışmamızda bunlardan bir tanesine temas edilmiştir.

İster manzum ister mensur olsun Hz. Ali'nin doğumunu konu alan eserlerde ortak bir dil ve üslûbdan söz etmek mümkündür. Bu dil ve üslûbun en temel özelliği olağanüstü hadiseleri, bir destansı söylem ve mübalağalı bir dille anlatmasıdır. Bunda Hz. Ali'nin Türk milleti için bir gazi alperen tipine rol-model telakkî edilmesi önemli bir etkidir. Edebî eserlerde kahraman arketipinin bu tür bir dil ve üslûp ile anlatılması, millet rûhunun galeyâna getirilmesi ve bir coşku ve heyecana vesîle olması bakımından isabetli bir yaklaşım kabul edilmelidir. Ancak bu anlatımlarda zaman zaman sınırları zorlayan anlatımlar ile de karşılaşmak mümkündür.

Bu bağlamda; aşağıda, manzum Hz. Ali Mevlidlerinde olduğu gibi mensur velâdet-nâmelerde de bu mübalağalı, destansı üslûbun aynısı ile korunduğunu ortaya koymak maksadıyla daha önce yayımlanmamış bir Hz. Ali velâdet-nâmesi'nin metni verilmiştir.

Beyân-ı Velâdet-i Hazret-i Ali (K.A.V)

[161^b] *Hâzâ Hazret-i Ali Kerrema'llâhu Vechehu Dünyâya Geldiğın Beyân [İder]*

Bismillâhirrahmânirrahîm

Abdullâh b. Abbâs (ra) rivâyet eydür: Kaçan kim Rasûl Hazret aleyhisselâm Hadîce Hâtûn'ı aldı, ol mâla, emlâke hükm idüp cemî' ganîler ana muhtâc oldılar. Hatta ammüsü Ebû Tâlib kim kâdî-i Harem idi ve reîs-i Kureyş idi. Ol dahi ana muhtâc oldı. Zîrâ Ebû Tâlib ehl-i iyâl idi ve dahi kızlık zahmeti çok çekdi ve üç oğlu vardur. Biri Tâlib ve biri Ukayl ve biri Ca'fer ve bir kızı vardı. Adı Ümmühân idi. Ululuk ve reislik zahmeti anı zebûn etmişdi. Hatta üç oğlu ve üç karındaşı bile idi. Ammâ Ebû Tâlib hâtûnı Esed kızı Fâtıma Hâtûn genç oğlan arzûlardı. Zîrâ nûr-ı velâyet henüz Ebû Tâlib alnından sefer etmemişdi. Bilürlerdi kim dahi zürriyyeti olsa gerekdür. Andan dâim Ka'be'deki bütler önünde kurbânlar iderdi ve oğlan taleb kılurdi ve murâdı hâsıl olmazdı ve oğlana kalmazdı. Andan melûl olurdi. Bir gün Rasûl hazretine hâlinden hikâyet eyledi. Eyitti: Kurreti aynî yâ Muhammed, genç oğlan arzûların, kurbânlar iderim, hâcetim kabûl olmaz ve oğlana kalmazam didi. Rasûl Hazret buyurdi: Ya Ümmehâni* kurbânı kimin için idersin didi. Eyitti: Lât, Uzzâ ve Hubel-i a'lâ ve Sâfile ve Nâile önlerinde iderin didi. Rasûl Hazret eyitti: Bu kez kurbânı Ka'be tanrısı için eyle ve hâcetin andan dile murâdına irersin didi. Ve eger iyâl olursa ve ol nûr kim ammüm alnındadır ana nakl idecekdür, bana nezr eyle, benüm olsun, harcı ve beslemesi benüm olsun didi. Fâtıma Hâtûn dahi kabûl etdi. Zîrâ kıtlık yıl idi. Vardı bu kez

* “Yâ Ümmehani” ifadesinin “Yâ Fâtıma” olması gerekir. Metinde sehven yanlış yazılmıştır.

kurbânı Ka'be tanrısı-çün etdi. Hâcetini Hakk'dan diledi. Az zamânda hâmile oldu. Ammâ ileriki gibi degil. Kaçan nutfe ana rahmine düşdi, şöyle oldu kim Fâtuma Hâtûn tokuz aylık oğlan götürür gibi oldu ve degmesinün taâmın yimezdi. Meger Hadîce Hâtûn'un taâmın yirdi. [162^a] Kaçan dört aylık oldu, oğlan karnında debrenirdi ve dahi bir nice hâl vâki' oldu. Evveli bu ki, Ka'be hareminded bütlere secde kılmak istese karnında oğlan iki ellerin bögrine tyardı. Ve iki ayağı üzerine turrdu. Büte secde itmege komazdı. Biri dahi bu kim, evlerine âdem gele ehl-i şirkden Fâtumâ Hâtûn ana ikrâm kılmak istese karnında oğlan öyle sıklet ider yerinden debrenmeğe mecâl kalmazdı ve ol gelenlere ikrâm kıldırılmazdı. Bir beşâret kılurdu ve sevinürdi çün içerü girüp sâlih selâm virdiği vaktin. Şol kadar sevinür, hareket iderdi kim, Fâtuma Hâtûn'un tâkâtı kalmazdı. Rasûl Hazret, inâyet-i şefkatinden mübârek elini Fâtuma Hâtûn'un karnı üzerine kordu. Andan sonra oğlan sâkin olurdu ve andan Fâtuma Hâtûn ifâkat bulurdu. Ve bir dahi bu ki, kaçan Fâtuma halvet olsa, karnı içinden envâ' dürlü güft ü zikir tesbîh âvâzı gelürdi. Fâtuma Hâtûn anun-çün halvet ihtiyâr iderdi. Çün va'de yetişdi. Fâtuma Hâtûn Ka'be tavâfına vardı. Tavâf iderken Hacerü'l-esved'e gelince hemân takâze-i hâcet vâki' oldu. Fâtuma Hâtûn ah nice ideyin dir iken anı gördi kim oğlan kendüden ayrıldı, Hacerü'l-esved'e karşı idi, oğlan secdeye vardı. Fâtuma Hâtûn mütehayyer kaldı kim oğlan toğuran avrat âlâmetlerinden biri yok. Kendüsi âr ve temüz toğdı ve oğlanı kaftana sarup eve getürdi. Gördi kim oğlandır. Ebû Tâlib didi kim ad koya. Fâtuma Hâtûn komadı, eyitti: Bu oğlan Muhammed'e nezr olmuşdur. Oğlan anundur ve adını ol kosun ve yüzünü evvel ol görsün diyüp karnağın Rasûl hazretine gönderdi. Karnak Rasûl hazretine geldi, haber vire. Rasûl aleyhisselâm karşı geldi, didi yâ mübârek ammüm oğlunu muştuluğa mı geldin, didi. Cârîye mütehayyer kaldı. Eyitti: Yâ seyyid benden önden kim geldi didi. Rasûl Hazret aleyhisselâm eyitti, kimse gelmedi. Ammâ hâtifden avâz geldi, didi. Andan Ebû Tâlib evine geldi. Fâtuma karşı [162^b] yürüdi Rasûl Hazret aleyhisselâm eyitti: Kana oğlan. Fâtuma Hâtûn'un kaftanında sarılı idi. Rasûl Hazret aleyhisselâm eline sunıvirdi. Rasûl Hazret aleyhisselâm eline aldı ve yüzün açdı ve kulağına tekbir getürdi. Çün Rasûl Hazret'in avâzı oğlanın kulağına ırince hemân gözin açup Rasûl Hazret'in yüzine bakdı. Andan Rasûl aleyhisselâm mübârek dilin oğlanın ağzına sokdı. Oğlan derhâl emmege başladı. Çün biraz emdi. Andan Rasûl oğlanın göbeğin kesdi ve tuzunu ekdi. Kundağa sardı. Anasının eline sundı. Eyitti anası: Yâ kurrete aynî, yâ Muhammed bunun adı ne olsun didi. Rasûl Hazret aleyhisselâm eyitti: Bunun adı ezelden konulmuşdur. Zîrâ bu dört kitabda anılmışdur. Tevrat'da adı Elyâs'dur. Zebûr'da adı reyâdur. İncil'de adı Beryâ'dur. Kur'ân'da adı ulyâ'dur ve hem şimdi bana hâtifden avâz geldi kim Ebû Tâlib'in oğlu toğdı mı var adını Ali ko didi. Ol idi kim cârîye geldi. İmdi bil kim bunun adı Ali'dür didi. Pes ma'lûm oldu kim ol İmâm Ali kerremallâhu vechehu gözin açdı. Rasûl Hazret'in mübârek dilinden tekbîr avâzın işiden evvel ağzından içerü nesne ki geçdi. Rasûl Hazret'in ağzı yarı idi ve dahi Rasûl Hazret aleyhisselâm İmâm Ali kendü yudı ve kendü buladı. Ali dahi epsem olurdu ve yatturdu tâ Rasûl aleyhisselâm çözünce eger gayrı âdem çözdügin bilse çağırıp bendlerini kırardı ve râhat olmazdı. Tâ Rasûl Hazret aleyhisselâm mübârek eli kendüye yetince bâri. Tamâm bir yıl Rasûl aleyhisselâm gelüp gidüp timâr iderdi. Bir yıldan sonra aldı evine geldi ve kendünün koyununda ve gögsi üzerinde yatturdu. Yüzün yüzine kordu. Andan uyurdu. Tamâm beş yıl Hadîce Hâtûn ile Rasûl aleyhisselâm yanında beslendi ve taamı Rasûl aleyhisselâm elinden yirdi. Ammâ bir buçuk yaşında iken Rasûl Hazret İmâm Ali getürüp Ka'be haremine geldi. Gördi kim Kureyş ulularını selefden geçen bahadır pehlüvanları söyler. Rasûl aleyhisselâm didi kim bu elimdeki oğlan inşaallâhu teâlâ göresiz sizin söyledigiz bahadırlar bunun yanında sehl ola didi. Rasûl aleyhisselâm böyle diyicek ol şakî bed-baht Ebû Cehil-i la'înin gücüne geldi. Eyitti: Yâ Muhammed bu muhâl sözleri söylemekden [163^a] utanmaz mısın ki henüz kundak içindeki oğlan cihân peh-

lûvânlarından yeğ idersin diyüp ayak üzerine kalkup Rasûl Hazretine söğdi. Hemân-dem anı gördiler kim İmâm Ali Rasûl Hazretinin kucağından atlayup Ebû Cehil'in boynuna bir tabanca şöyle urdı kim mel'ûn ayağı üzerine turamayup yıkıldı. Yine Ali kerremallâhu vechehu Rasûl Hazretinin kucağında oturdu ve yire dahi düşmedi. Ebû Cehil-i la'în la-ya'kıl yatdı. Bir zamân sonra akıl başına geldi. Gördiler kim ol ma'sûmun eli dokunduğı yer od yanığı gibi yanmış. Cerâhatı tâ ölünce boynunda işledi. Tâ öldüğü vaktin henüz dahi var idi. Çün üç yaşına girdi. Hiç sanemlere iltifât itmezdi. Kureyş uluları Ebû Tâlib'e eydürlerdi kim bu oğlan bütlere tabdur ve secde kıldırmasını öğret dirlerdi. Ebû Tâlib dahi eydürdi: Yâ Ali gel bütlere tap, seni belâdan beklesün ve kazâdan saklasun didi. İmâm Ali kerremallâhu vechehu eydür: Bütlerden ne hayır gelür ve şer gelür. Bunlar bir cânsuz sûretdür. Bunlar beni nice beklerler didi. Kureyş uluları eytdiler: Zor ile tapdur. Ebû Tâlib eyitdi: Buna benüm hükmüm geçmez. Zîrâ bağışlanmışdur didi. Abdullâh ibn Abbâs (ra) eyitdi: Kaçan karındaşım oğlu Ali dört yaşına irdi oğlancıklar ile oyun oynar idi ve dahi sanemlere taşlar atardı. Kureyş ulularına hoş gelmedi. Öyle itme diseler dahi ziyâde iderdi. Ebû Tâlib eydürdi: Niçün şöyle idersin didi. İmâm Ali hiç cevâb virmezdi ve ol işi terk itmezdi. Hatta şuna yetişdi ki bir gün Ebu Tâlib Rasûl Hazretine oğlu Ali'den şikâyet itdi, eyitdi: Yâ kurrete aynî yâ Muhammed bu oğlan bu sanemlere niçün ulaşur ve ne düşmanlık eyler, ayruk oyun bilmez mi kim sanemlere taş atar, Kureyş uluları gâyet incinürler. Anı bir terbiye kılсан, bir dahi böyle iş eylesün didi. Rasûl Hazret aleyhisselâm eyitdi: Yâ ammu ol fi'li Ali'den ma'zûr dut kim “*el-veledü surri ebîhi*” ol iş ana atasından kalmışdur. Ata sırrıdır didi. Eyitdi: Yâ Muhammed nice atasından kaldı ana bu iş kim işler. Bizim aramızda [163^b] hod bu âdet yokdur ki sanemlere taş atalar didi. Rasûl Hazret aleyhisselâm eyitdi: Yâ ammu anın atası Halîlullâh'dur. Bu iş ana andan mîrâsdur didi. Ebû Tâlib ayruk Rasûl Hazretine söylemedi. Ammâ gelüp şikâyet iderdi kim Ali gördünüz vakitde koman, ağıladın, döğün, korkudgavuz didi. Kureyş kavmi dahi Ebû Tâlib'den çün bu kadar destûr buldılar. Nice kişiler Ali'ye kastetdiler kim İmâm Ali'ye değeler, korkudalar. Bu kerre her gelen ana kakurdu. Yani kim evde İmâm Ali gelenlerin eline yapışurdu. Çeküp yüzi üzerine yıkardı ve nicelerin kolun çıkardı ve nicelerin ayağı kırıldı. Nicelerin yüzi gözi yırtıldı ve nicelerin ağzında dişi kırıldı. Her kim ki erlikden ve kuvvetden bahs itselerdi eydürlerdi: Kimse anı korkudmadı. Belki cümle Kureyş andan korkudular. Âhir bu tufıldan âciz olup ebsem turdılar. Ayruk İmâm Ali'ye kıssa itmediler. İmâm Ali ol Kureyşlere der idi. Siz benümle düşman olursaz bütlerden ötürü inşaallâh tığ-i tâban anları yerinden koparup ve dişlerin ufadup ve ağaçların yakam der idi. Henüz Rasûl aleyhisselâm dîn da'vetin itmeden idi. İmâm Ali nice bütleri kırdı. Tıfl âleminde Kureyş uluları bu oğlanın böyle itdüğü eyü degildir derlerdi. Yine derler idi kim ya niçün bütler bunu helâk idemez ve oğlan niçe bütler hürmetin yıkdı diyüp melûl olurlardı. Ammâ kimse ayruk nesne dimedi. Söylemekden usandılar, vaz geldiler. Rasûl Hazret aleyhisselâm İmâm Ali'ye dîn-i İbrâhîm ile terbiyet idüp kendü ile ibâdet kılurdu. Tâ on yaşına irdi. Ol vakit Rasûl Hazretine vahy geldi. Da'vet evvel Hadîce Hâtûn îmâna geldi. Ba'dehu İmâm Ali îmâna geldi. Andan Ebû Bekir îmâna geldi. Tâ Ömer'e gelince kırk oldılar. Üç yıl Mekke'de da'vet etdi. Andan Medîne'ye hicret etdi. Ehl-i beytini incitdiler. Âhir ehl-i beyti Rasûl Hazret aleyhisselâm Medîne'ye iletmek murâd olundu. Kureyş uluları cem' olup rızâ virmediler. İmâm Ali'ye eytdiler: [164^a] Sen bunları alup gitme didiler. Ali (ra) eyitdi: Bana emr olundu, ileterem didi. Eytdiler: Kureyş halkı üç bin kişi Ebû Cehil ile kavlı etdiler kim Muhammed'in ehl-i beytini Mekke'den çıkarmayalar. N'olaydı ki kendülerin cinsi gibi saklayalar. Her kim alup gitmege sa'y iderse helâk ideler. Andan İmâm Ali'ye eytdiler: Sen bunaların rağmına bu işi idemezsin, eger ikdâm idersen, görürsün didiler. İmâm Ali didi ben Allâh'a sığınuram. Ol benüm hâfızumdur didi. Kureyş uluları eytdiler: Sen bir Allâh'a sığınursın. Bizim üç yüz altmış

altı ve Lât ve Uzzâ'ya ve Sâfile ve Nâile'ye ve Menâsi'ye ve Yâgûse'ye, biz dahi bunlara sığınuruz. Sen bunca sanemler ile çakışmazsın didiler. İmâm Ali eyitdi: Ol sanemleri gör sen yakında nice olurlar. Cümle pâre pâre olurlar. Altun ve gümüş cevâhirin ve kıymetlerin harca sürerler ve ağaçların izzet ile virsen horluğla yana ve dişleri pârelenüp ayaklar altında peymâl olsa gerekdür didi. Kaçan İmâm Ali böyle diyicek şeytân-ı laîn gayrete gelüp zürriyetiyle cemî' bütlerin içine girdiler. Ağz odlar saçup, heybetler gösterdiler. Sâikalar zâhir etdiler. Şeytân altı bin zürriyetiyle Hübel-i a'lâ'ya mahsûs girdi. Çün dürlü hareketler, mübhem sadâlar gösterdi. Kureyş kavmi heybet alup eyitdiler: Yâ İmâm Ali sen kormaz mısın didiler. Andan üç bin er İmâm Ali ile cenk etdiler. Ammâ henüz gazâ emr olunmamışdı. Şâh-ı velâyet Ali anları heybet ile ve na'rayla târumâr eyledi. Gelmege mukâbil gelmedi ve gelen dahi tâkat getürmedi. Sındılar ve kışdılar. Âhir şeytân kendi zürriyetiyle İmâm Ali'ye kast etdiler. Ali Hazret dahi kuvvet-i velâyet ile anları def' etdi. Birisi Hazreti Ali'ye elem getürmediler. Tâ ehl-i beyti Medîne'ye getürdi selâmetle. Andan sonra gazâ emr olundu. Andan kudret kılıcı geldi. İmâm Ali'ye yetişdi ve Rasûl Hazretinin va'desi yerine geldi. Andan Ali'ye şöyle oldu ki Leyse benâ gâlibehu gâlibu külli gâlibin Esedü'llâhi ve Esedü Rasûlillâhi Le fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ zülfikâr ve anın evsâfi oldu. Âhir feth-i Mekke'den Ali'nin va'desi yerine geldi. Haremi sanemden pâk kıldı ve üç yüz altmış altı bütleri □164^b□ kendi eliyle yerinden kopardı. Kimini oda atdı. Libâsların ve zînetlerin harca sürdü. Hübel-i a'lâ'ya Harem-i şerife basacak taş eyledi ve Sâfile ve Nâile ve Menâfi ve Yâgûs ve nice bütlerin cem'ini helâk eyledi. Abdullâh ibn Abbâs (ra) eydür: Atam Abbâsdan işitdim. Ali'nin evvelden sanemlerle olan adavetin ve sonra bulduğu ferâhatin sevilirdi ve Kureyş'in ba'zıları İmâm Ali'ye kayser-i asnâm ve âl-i evşân diyü ta'rîf iderlerdi. Sâbit oldu kim Hazreti Ali sanemleri kırıcı ve yıkıcıdır. Bu sözi kendi hakkında dest buyurmuştur. Saddaka yâ Ali ve yâ İmâm. Hezârân selâm zi-mâ ber-Muhammed aleyhisselâm.

Kerâmet-i İmâm Ali: İmâm Ali kerremallâhu vecchüh'l-Bârî anası karnında Hazret Rasûl ile söyleşdügidür. Rivâyet eydürler: Ali anası batnında iken uyudukça Hazret Rasûl gelürdi. Sohbet söyleşürken bir nice kimseler İmâm Ali'nin anası uyurken Hazret Rasûl ayağı ucunda turup söyleşürken gördiler. Suâl idüp Rasûli Ebû Tâlib'e haber virdiler. Ebû Tâlib çünki bu sözi işitdi. Rasûl'e gelüp eyitdi: Senin hakkında didiler ki Hâtûn'un uyurken ayağı ucunda turursın. Öyle itmekden murâdın nedür didi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Ol haml olan kimesne benüm gâyet dostumdur. Anası dehşet idüp korkmasın diyü gözlerüm uyuduğı vakit varup anınla söyleşürüm didi. Ebû Tâlib eyitdi: İmdi öyle ise bizim önümüzde dahi söyleş işidelüm didi. Rasûl eyitdi: Eger anası havf itmesün didi. Andan turdılar, Ebû Tâlib evine geldiler, oturdılar. Ebû Tâlib avradına eyitdi: Yâ Hâtûn Muhammed karnındaki olan dostumdur anın ile söyleşmek ister zinhar havf itme didi. Ol dahi râzı oldu. Andan Hazret Ali anası batnında iken lebbeyk lebbeyk lebbeyk yâ Rasûlallâh diyüp cevâb virdi. Yâ Ali ben kimim didi. Ali eyitdi: Sen enbiyâların hâtemi ve cümle mevcûdâtın serdârı ve Hakk Teâlâ'nın hak peygamberisin diyüp cevâb virdi. Çünki Ebû Tâlib bu cevâbı işitdi. Tasdik idüp inandı. Vücûda geldikde Hazret Rasûl terbiyet kıldı. Yani kendi konyunda besledi. [165^a]

Kerâmet-i Hazret Ali kerremallâhu vecchuhu: Hazret Ali kerremallâhu vecchuhu Selmân-ı Fârisden dest üzerinde gösterdi. Selmân-ı Fâris (ra)'dan mervîdür. Bir gün Hazret Ali'nin önünde tâze hurma vardı. Bu hurmadan çerezlenürdi. Selmân dahi karşusunda idi. Ammâ Selmân pîr, koca idi. Hazret Ali bir hurma çekirdeğin letâfet ile Selmân'a atdı. Ammâ Selmân'ın gönlüne hoş gelmedi. Eyitdi: Yâ Ali şebâbet âlemindesin. Bunda rivâyet muhtelifdür ve ba'zılar katında Hazret Ali henüz yedi yaşında idi. Öyle olsa bu hikâyet Mekke'de olmuş olur. Ammâ sahih budur ki Medîne'ye hicret etdi. Çün Selmân Medîne'dedür. Ali'nin nev-civânlığı âleminde. Zîrâ mi'râcdan

sonra Rasûl aleyhisselâm çok eğlenmedi, Medîne'ye hicret etdi. Çün Selmân Yâ Ali şebâbet âleminde ben pîr kişiyim benümle revâ mıdır ki dest-bâzî idersin didi. Çünki Selmân bu haberi didi. Hazret Ali (ra) gazaba gelüp eyitdi: Ey kendin bî-haber kişi bana tıfl mı dersin? Meger ki Arzûn sahrâsında ol vakit kim sen su içinde uryân iken unuttun mı bir aslân geldi, sana hamle kıldı. Sen nâliş idüp Bârî Teâlâ hazretine niyâz iderken bir yüzi nikâblu süvâre geldi. Ol aslanı iki pâre kıldı. Seni anın şerrinden kurtardı. Ol bahâr mevsüm idi ve bir nice dürlü çiçekden derdin ana virdin bilür misin? Yoksa unuttun mı didi. Selmân çünki bu haberi İmâm Ali'den bu haberi işitdi. Mütelayir oldu. Ender meskenetlik idüp eyitdi: Yâ emîra'l-mü'minîn unutmam henüz, hâtırumdadur didi. Hazret Ali eyitdi: Ol süvâre dirüp virdüğün çiçekler diyüp destesiyle Selmân'a virdi. Bu kez Selmân ziyâde tahayyürde iken Hazret Rasûl geldi. Selâm virdi. Selmân eyitdi: Yâ fahra'l-âlem bu gün Hazret Ali kerremallâhu vechehu bir garip evliyalık ızhâr eyledi didi. Rasûl aleyhisselâm nice yâ Selmân didi. Selmân didi: Yâ Rasûlallâh evvelki âleminde atam acem memleketine pâdişâh idi. Ammâ âteş peres idi. Beni oğlanlık âleminde bir ustaya virdi. Nâr, nûr ilmini öğretmege ol ilmi ustam gösterirken İncil'de senin evsâfını ve medhini gördüm. Cân [u] dilden sana taaşuk idüp ikrâr getürdüm. Ustam bu hâlimi bilüp benüm helâkim kasd etdi. Nerede [165^p] muhâtara var ise beni gönderdi. Âhir-kâr dinlerini ve mülklerini terk idüp azm itdüm. Bir yere yetişdüm ki Arzûn mahalli derlerdi. Ol sahrâda giderken gece erişdi. Üzerimde huzbam yaş oldu. Savuk yel çıkdı. Ol gice ihtilâm vâki' oldu. Sabâh kalkup bir su talep kıldum ki gusl idüp namaza şurû' idem. Su talebinde giderken ittifâk bir dilküye yitdüm. Su buldum ve huzbâmı çıkarup suya girdüm. Nâgâh bir aslan çıkageldi. Su içinde tahayyürde kalup niyâza başladum. Der idüm ki ey pâdişâh-ı zü'l-celâl ve ey ol Kerîm-i pür-kemâl, ol mevtâları ihyâ kılan ve kuruları güzlâr iden, ol enbiyâlar serveri, hakkında İncil ve Zebûr ve Tevrât'da anın vasfını zikr etdin ve ol beş ad hakk-içün arşda yazılmışdur ve anın hürmet-içün beni tehlükeden ve bu derikten halâs eyle diyüp enbiyâları ve evliyâları şeff' idüp ben bu niyâzda iken anı gördüm ki karşudan bir yüzi nikâblu süvâri elinde tığ-i berrân uryân idüp na'ra urdı. Fi'l-hâl irişüp ol aslanı iki pâre eyledi. Sanasın kim evvelden hiç vücûdı yoğ idi ve hem ol vaktin ol bahâr mevsümü idi. Envâ' dürlü çiçekler açılmışdı. Bir top erguvân, nesrîn ve nilüfer çiçekleri devşirüp ol süvârinin eline virdüm ve rikâbın öpdüm. Ömrüm oldukça hizmetkârın olayım der iken gözümden nihân oldu. Ayruk eserini dahi görmedüm ve ol vakitten berü üçyüz altmış yıl geçdi. Bu gün Hazret Ali önünde tâze hurmadan çerezlenürken benümle dest-bâzî kılur gibi bir çekirdek üzerime atdı. Ben dahi bilmezlikden incinür gibi oldum. Eyitdüm: Yâ Ali bir köhne pîrîm. Sen henüz civânsın. Revâ mıdır kim benümle dest-bâzî idersin didüm. Gazaba gelüp eyitdi: Ey kendün bî-haber kişi sana cevâb diyüp kendüni benden yaşlu dutmağla ulu dutarsın. Beni unuttun mı diyü bu zikr olunan sergüzeştümi beyân etdi. Hattâ olda virdiğim çiçeği bana sunıvirdi. Henüz devşirmiş gibi solmamış didi. Dahi ol çiçeği çıkarup nazarına kodı. Hazret Rasûl Selmân'dan çün bu haberi işitdi. Yâ Selmân bunu acebler isen Ali'nin velâyeti hakkında işit. Şol vakit kim şeb-i esvedde mi'râca hurûc itdüm Ali'ye arşdan ve sidretü'l-[166^a] müntehâdan yukarı varmış idüm. Cemâl-i yâr-i Teâlâ hazretini müşâhede kıldum. Toksan bin kelâm söyleşdüm. Girü andan mi'râcda bir aslan boynunda altun tavklar iki altun zencîr ki her zencîri yedi bin melek dutar. Beni gördi. Bir savt-ı celâl gösterdi. Ben eyitdüm: Ne ister? Cebrâil eyitdi: Senden bir teberrük ister didi. Ben dahi çıkarup yüzüğüme ağzına atdum. Girü makâmıma geldüm. Tâ kim sabâh oldu. Namâzımı edâ itdüm ve ol aslan tahayyüründe iken anı gördüm ki İmâm Ali (ra) geldi. Mi'râcın mübârek olsun diyüp oturdu. Eyitdi: Yâ Rasûlallâh mi'râcda ne gördün ve ne vech-ile Bârî Teâlâ'yı müşâhede kıldın diyüp sordı. Ben dahi bir haber virdüm. Âhir aslan hikâyetin didüm. Öyle diyicek çıkardı yüzüğü nazarumda kodı. Bildüm ki esedullâhdur ve dahi benümle Allâh Teâlâ arasında her ne kadar

gizlü sohbet var ise mecmûnı haber virdi. Öyle iken bu senin didüğün nesnelere Hazret Ali'nin hiç aceb olmaya ve eger Ali'nin vasfını denizler mürekkebe ve ağaçlar kalem ve yer ve göğün ehli yazıcı olsalar binde birin tâ devr-i kıyâmete degin yazmayalar didi. Vallâhu a'lem bi's-savâb.

Bu Ol Kerâmetdür ki İmâm Ali Anası ile Yaş Soruşdu: Selmân-ı Fâris (ra) rivâyet eyler. Hazret Ali kerremallâhu vechehu dahi tfliyet âleminde iken bir gün anasına eyitdi: Gel senin ile yaş soruşalum didi. Anası eyitdi: Ey oğul ben senin anan olam. Gel seninle yaş soruşalum demekden ma'nâ ne ola didi. Hazret Ali anasına eyitdi: Böyle demekden beni oğlan mı tasavvur idersin? Ol vakitte kim sen bir bâkire kız iken bınar kenârında ton yurken bir ak sakallu pîr gelüp senden su isteyüp sen ana su virdün vakit ol kimesne senden hiç nesne aldı mı didi. Çün anası bu sözi işitdi. Mütéhayyir olup eyitdi: Belî ol vakit kim ben babam evinde idim. Bir gün su kenârında ton yurken berrâk sakallu koca gelüp su diledi. Ben dahi kab ile su virdüm. Çaldı belgümi pek dutdı. Bilezgümi aldı didi. Hazret Ali eyitdi: Ol bilezügi alan ben idüm. Falan kapunun falan yerinde kodum. Yürü var al didi. Hazret Ali'nin anası dahi varup ol didigi yirden bilezügin aldı. Hazret Ali'nin bu velâyetin görüp gâyet şâdumân oldı. [166^b]

Kerâmet-i İmâm Ali (ra): Abbâs oğlı Abdullâh (ra) rivâyet eydür. Bir gün Hazret Rasûl Cebrâil huzûrunda iken İmâm Ali kerremallâhu vechehu çıkageldi. Rasûl aleyhisselâm ta'zîm etdi. Kalkup yerine oturdu. Nâgâh Cebrâil Hazretin hâtırından geçti ki Rasûl Hazretin göygüsü oldığı cihetden kalkdı ta'zîm ider. Ben ki Hazret Cebrâilem ol vech-ile kalkup bana ta'zîm itmez didi. Ammâ Cebrâil'in bu vech-ile hâtırından geçdiği Rasûl'e ma'lûm oldı. Eyitdi: Yâ ahî Cebrâil yaşın ve ömrün ne kadardur bilür misin didi. Cebrâil eyitdi: Ancak şol kadar bilürüm ki yâ Rasûlallâh arş altında bir yıldız vardur. Otuz bin senede bir kerre toğar. Ol yıldız yetmiş bin kerre toğduğunu bilürüm didi. Pes Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yaşda senden kangı melek yaşludur didi. Cebrâil eyitdi: Benden Mikâil uludur didi. Rasûl Hazret eyitdi: Mikâil bana okun gelsün didi. Mikâil geldi. Rasûl aleyhisselâm Mikâil'e sordı. Yaşda senden kangı melek yaşludur didi.* Mikâil eyitdi: Şol kadar bilürüm ki arş altında bir yıldız vardur. Otuz bin yılda bir kerre toğar. Ol yıldız toksan bin kerre gördüm, toğduğunu bilürüm didi. Yaşda kangı melek senden uludur didi. Mikâil eyitdi: Benden Azrâil uludur didi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Bana Azrâil'i okun gelsün didi. Azrâil geldi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yâ Azrâil kaç yaşdasın didi. Azrâil eyitdi: Yâ Rasûlallâh şol kadar bilürüm ki arş altında bir yıldız vardur. Otuz bin yılda bir toğar. Ol yıldız yüz yirmi bin kerre toğduğunu bilürüm didi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yaşda senden kangı melek uludur didi. Azrâil eyitdi: Yaşda benden İsrâfil uludur didi. Hazret Rasûl İsrâfil bana okun gelsün didi. İsrâfil geldi. Rasûlullâh eyitdi: Yâ İsrâfil kaç yaşdasın didi. İsrâfil şol kadar bilürüm ki arş altında bir yıldız vardur. Otuz bin yılda bir toğar. Ol yıldız yüz yetmiş bin kerre toğduğunu gördüm didi. Rasûl aleyhisselâm eyitdi: Yâ İsrâfil ne gördün didi. İsrâfil eyitdi: Şunu bilürüm ki ol vakit kim yerlerin ve göklerin içinde ins ü cin ve vuhûş ve tuyûr ve melek yoğ-ıdı ve iki nev-civânlar var-ıdı. Güneş sûretlü ve ellerinde nûrdan çevgânları vardı. Ay ve güneşi top etmişler idi. Biri mağribde ve biri meşrikde tururlardı. Ol çevgân ile [167^a] biri çalarđı ki el-velâyet tobını ve biri dahi en-nübüvvet tobını diyü çalarlardı. Anlardan evvel yerde ve gökde zerrece ervâhdan nesne yoğ-ıdı didi. İsrâfil öyle diyicek Hazret Rasûl eyitdi: Ol buları şimdi görsen bilür misin sen didi. Cümlesini bilürüz ya bilmez miyüz didiler. Hazret Rasûl emîrü'l-mü'minîn Hazret Ali'ye eyitdi: İmâmeni kaldır didi. Kaldırdı. Mecmû'-ı melâike-i mukarrebîn ol zikr etdikleri yıldız Hazret Ali'nin mübârek elinde gördiler. Cümlesi bu hikmete mütéhayyir olup secde-i şükr etdiler. Dervîş dervîşâna didi. Eksiklik itdük diyüp cümlesi özür dilediler. Andan Hazret Rasûl eyitdi: Yâ İsrâfil ol iki nev-civânlar

* Burada da bir karışıklık vardır. Hikayede Hz. Peygamber Mikâil'e "yaşın kaç" diye sormuş olmalıdır.

kimlerdür hiç mahlûk yoğ-iken ay ve güneşi top idüp nûrdan çevgânlar ile oynarlardı. Anın birisi ben idüm ve birisi ammüm oğlu Ali b. Ebî Tâlib idi didi. Rahmetullâhi aleyhim ecmaîn.

Der-Beyân-ı Kerâmet-i Hırha-i Şerif Teslîm-i Emîrû'l-Mü'minîn: Ebâ Zerr Gıfârî (ra) rivâyet eydür. Bir gün kibel-i Hak'dan Cebrâil-i emîn Hazret Rasûle hırha getürdi. Ol hırha nice pâreden idi ve ba'zı rivâyetde tûbâ ağacının yaprağından idi. Hazret Rasûl mübârek arkasına salıcak bütün oldu ve ba'zılar katunda pâre idi. Sahâbeden bir nicesi istediler. Hazret Rasûl ol talep kılanların her birine birer pâre virdi ve eyitdi: Varun evinizde birer sanduğa koyup üzerine kilid urun ve miftâhını bana getürün didi ve cümlesi öyle etdiler. Miftâhını Rasûl Hazretine getürdiler. Bir pâresin dahi Hazret Ali almışdı. Anlar dahi hem öyle Hazret Rasûl eyitdi: Bu gice tursun sabâh ol sanduğların cümlesini katıma getürün her kangınızın sanduğda ol pâreler cem olursa ol hırha ana hakkıdır didi. Ol esnâda bir kimesne [167^b] gelüp eyitdi: Yâ Rasûlallâh mescidde bir erkek ile bir dişi cem olmuşlar, gördüm didi. Rasûl Hazret ol hırha pârelerini üleşenleri eyitdi: Varun, görün, vâki' midür didi. Bir bir vardılar, görüp geldiler. Öyledür didiler. Bu kez emîrû'l-mü'minîn Hazret Ali'yi gönderdi. Sen dahi gör yâ Ali. Öyle midür didi. Hazret Ali kerremallâhu vechehu sem'an ve tâaten diyüp kalkdı, azm etdi. İki kez bir olun iki kez çıkun, gidin didi. Bunlar dahi bu hâli gördiler. Mescidden çıkup gitdiler. Hazret Ali mescidde gözün yummağla devr etdi. Tâ ki kapuya gelince andan gözün açdı. Gördi hiç kimse yokdur. Girü Zülfikâr kınına koyup, Rasûl Hazretine gelüp Hazret Rasûl eyitdi: Yâ Ali ne hâl hiç kimesne görmedin mi didi. Hazret Ali eyitdi: Yâ Rasûlallâh bir kimesne görmedüm didi. Hazret Rasûl saddak yâ Ali, settârlık itdün ve settârlık senin şânına münâsib gelmişdür didi. Andan ol hırha koyulan sandukları getirün didi. Bir bir getürdiler, açdılar, gördiler ol kim cümlesi Ali'nin sanduğuna cem' olmuş ve birikmiş ol arada hırha Ali'nin kendü sanduğuna. Yâ Ali settârlık itdüğünden ötüri sana bu hırha nasîb oldu. Zîrâ îmân hırhası settârlıktır ve andan Süleymân peygambere değdi ve sakladı. Âhir İsâ peygambere nasîb oldu. İsâ peygamber anı mirfa' edindi. Rivâyetde bu hırhalardır ki âhir emîrû'l-mü'minîn Ali'nin sanduğunda cem' oldu. Kamusı ana nasîb oldu. Ve ol cihetden ötüri settârlık etdi. Zîrâ settârlık Bârî Teâlâ sıfatıdır ve'sselâm.

253

KAYNAKLAR

- Arslan, Mustafa, "Sünnî Halk İnançlarında Hz. Ali Tasavvuru Üzerine Bir Din Sosyolojisi İncelemesi", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2012, ss. 41-56.
- Beyân-ı Velâdet-i Hazret-i Ali (K.A.V)*, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Yazma no: 05 Ba 1082/4.
- Çetin, İsmet, Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenk-nâmeleri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2007.*
- el-Heytemî, Şihâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Hacer, *Mevlidü'n-Nebî*, Ankara Millî Kütüphane, Yazma no: 06 Mil Yz A 5182/1.
- Gültekin, Z. Görkem Duran, "Alp Tipinden Gazi Tipine Türk Destanları ve Hz. Ali Cenknâmeleri", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı*, Ankara 2018, Cilt I, ss. 390-391.
- Kaplan, Mahmut – Özcan, Hüseyin, "Edebiyatımızda Hz. Ali Sevgisi Bağlamında Ca'ferî'nin Mevlûd-ı Haydar'ı" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/12, Summer 2015, p. 587-616.
- Köksal, Mehmet Fatih, *Mevlid-nâme*, TDV Yay., Ankara 2011.
- Sarıkaya, Meliha Yıldırım, *Türk İslâm Edebiyatında Hz. Ali*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Şengün, Necdet, "Türk İslâm Edebiyatında Hz. Ali Mevlidleri ve Ca'ferî'nin Mevlûd-i Haydar'ı'l-Kerrâr'ı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2012, Cilt: 2, Sayı: XXXVI, İzmir, ss. 303-324.

- Ünlüsoy, Kamile, *Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları (XIII-XVI Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- Yavuz, Şevket, "Kahramanlık Arketipinin İslam'da İnşası veya Hz. Ali'nin Müslüman Kollektif Tasavvurunda Oluşumu" *Hazreti Ali Sempozyum Bildirileri (24-25 Ekim 2007)*, İzmir 2009, ss. 145-151.
- Yekbaş, Hakan, *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Mevlidleri*, Asitan Kitap Yay., Ankara 2012.
- Yektaş, Hakan, "Türk Edebiyatında Hz. Ali Mevlidleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Bahar 2013, Sayı: 65, ss. 17-52.
- Yıldız, Naciye, "Türk Destancılık Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1 (Mayıs 2009) ss. 7-15.

Türkçe Mevlidler Üzerine Yapılmış Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi

Şerife Ağarı*

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı hem dinî hem de din dışı türler bakımından oldukça zengin bir edebiyattır. Bilhassa dinî türler içerisinde Hz. Peygamber'e duyulan muhabbeti ortaya koymak için yazılanlar önde gelmektedir. Na't, mevlid, mirâciye, şefâatnâme, hilye, şemâyil, kırk hadis, yüz hadis, siyer-i Nebî, esmâ-i Nebî, mu'cizât-ı Nebî, ahlâku'n-Nebî, gazavât-ı Nebî, hicretü'n-Nebî, vefâtü'n-Nebî gibi türler bunlardan bazılarıdır. Bunların arasında mevlidin ayrı bir yeri olduğu muhakkaktır.

Arapça "v-l-d" kökünden gelen mevlid kelimesi ism-i zaman olarak "doğum zamanı"; ism-i mekan olarak da "doğum yeri" manalarına gelmektedir. Ancak İslam literatüründe mevlid daha ziyade Hz. Peygamber'in doğum zamanı için kullanılmaktadır. Türkçede ise mevlid kavramı Hz. Peygamber'in doğumundan başka hem bu doğum münasebetiyle düzenlenen törenleri, hem bu doğumu anlatan manzum ve mensur eserleri hem de Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-necât'ını ve onun okunduğu dinî merasimleri ifade etmektedir (Kütük 2).

Bir edebî tür olarak mevlid, genel anlamda bir kişinin doğumu üzerine kaleme alınan manzum ve mensur metinleri ihtiva etse de özelde Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan eserlere denilmektedir. Bu türün içerisinde Hz. Peygamber'in doğumunun yanında ahlakına, mucizelerine, miraç ve vefatı gibi hayatına dair diğer konulara da temas edilmektedir. Onu siyer türünden ayıran temel husus ise konunun bilhassa doğuma odaklanmasıdır.

İlk olarak Arap edebiyatında ortaya çıkan bu tür Fars edebiyatında gelişme imkânı bulamamış olsa da Türk edebiyatında oldukça fazla rağbet görmüştür. Türk edebiyatında bilinen ilk örneği 15. yüzyılda Ahmedi tarafından verilen mevlid türünün geçmişten günümüze kadar yazılmış yüzlerce örneği bulunmaktadır. Bu mevlid metinleri içerisinde en sevileni, beğenileni ve günümüzde dahi okunmaya devam edeni ise Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-necât'ıdır. Bu eserden sonra Türk edebiyatında pek çok şair mevlid türünde eser vermeye devam etmiştir ki bunların birçoğunun Vesîletü'n-necât'a nazire olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu eserler Vesîletü'n-necât'la hem vezin hem muhteva hem de anlatım biçimi olarak benzerlik arz etmektedir (Köksal 44).

Geçmişten günümüze mevlidlerle ilgili irili ufaklı pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı yazılmış mevlid metinlerinin günümüze aktarılması şeklinde iken geriye kalanı mevlidlerin muhtevasına ve toplumsal yerine yöneliktir. Özellikle son yıllarda hazırlanan tez çalışmalarında mevlid türünün ele alınışında gözle görülür bir artış söz konusudur. Nitekim bu sayede kütüphane kayıtlarında yer alan ya da almayan pek çok mevlid metni gün yüzüne çıkarılmıştır.

* Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serifeagari@karabuk.edu.tr.

Bu tebliğde Türkçe yazılmış mevlidler hakkında şimdiye kadar yapılmış çalışmalar derlenerek bir bibliyografya denemesi oluşturulmaya çalışılmıştır. “Mevlid” türü her ne kadar başkalarının doğumu için yazılan metinleri ihtiva ediyor olsa da bu çalışmada sadece Hz. Peygamber için yazılanlara yer verilmiştir. Ayrıca Türk toplumunda mevlid okuma ve okutma ritüeli zaman içerisinde bir geleneğe dönüştüğü için bu konudaki çalışmalar da bibliyografyaya dahil edilmiştir.

Bibliyografya çalışmalarında konuyla ilgili yazma eserlere de yer verilmesi usuldendir ancak başta Vesiletü'n-necât olmak üzere mevlidlerle ilgili yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde sayısız eser bulunmaktadır. Bu yüzden eserlerin çokluğu göz önünde bulundurulduğunda çalışmanın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle yazma eserler metne dahil edilmemiştir. Konuyla ilgili Osmanlı Türkçesi mevlid baskıları, kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, tebliğler, dergi yazıları, tezler ve ansiklopedi maddelerine yer verilmiştir.

1. Osmanlı Türkçesi Mevlid Baskıları

Abdullah Es'ad el-Balikesri. *Mevlûdü's-Şerif*. Balıkesir: Balıkesir Vilayet Matbaası, 1342.

Ahmed Râmiz. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul 1324.

Ahmed Tevfik. *Nebe'ü'l-Münîf fi Mevlidi's-Şerif*. İstanbul 1288.

Bursalı Mehmed Tâhir. *Terceme-i Hâl-i Nâzım-ı Mevlid-i Nebevî eş-Şeyh Süleyman Çelebi Rahmetullah*. İstanbul 1323.

Dede Süleyman Çelebi. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Esad Efendi Matbaası, 1283.

Dede Süleyman Çelebi. *Hikâye-i Mevlid; Mevlid-i Şerif*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1299.

Dede Süleyman Çelebi. *Hikâye-i Mevlidü'n-Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem/Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1311.

Dede Süleyman Çelebi. *Musahhah Mevlid-i Şerif/Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Feridiye Matbaası, 1317.

Dede Süleyman Çelebi. *Hikâye-i Mevlidü'n-Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem*. İstanbul: Hulusi Efendi Matbaası, 1322.

Dede Süleyman Çelebi. *Hikâye-i Mevlidü'n-Nebi Sallallahü Aleyhi ve Sellem/Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası, 1323.

Divrikli Tahir Nadi. *Tâhir Nâdi Mevlidi*. 1326.

Diyarbakırlı Tayyazâde İbrahim Ref'et. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Mustafa Şükrü Matbaası, 1285.

Diyarbakırlı Tayyazâde İbrahim Ref'et. *Menkıbe-i Mevlid-i Fahrü'l-Enâm Tarz-ı Cedid İsmiyle Oldu Be-nâm*. İstanbul: Hulusi Efendi Matbaası, 1304.

Ebu Said Muhammed el-Hadimî. *Kudsiyyetü'l-ahbâr fi Mevlid-i Ahmedî'l-Muhtar*. (Taş baskı).

Erzurümlü Hacı Osman Sirâceddin. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1305.

El-Hac İbrahim Kadem. *Mevlid-i Nebi Aleyhisselam*. İstanbul: Mektebi Sanayi Matbaası, 1302.

El-Hac Kureyşizâde Mehmed Fevzi. *Kudsiyyetü'l-ahbâr fi Mevlid-i Ahmedî'l-Muhtâr*. İstanbul.

El-Hac Kureyşizâde Mehmed Fevzi. *İcmâlü'l-kelâm fi Mevlidi'n-nebiyyi Aleyhisselâm*. İstanbul: Abdullah Efendi Matbaası, 1310.

El-Hac Kureyşizâde Mehmed Fevzi. *İsbâtü'l-muhaasenât li-Tilavet-i Mevlid-i Seyyidü's-Sâdât*. İstanbul 1314.

Haşim Velî. *Esrâr-ı Mevlûdu'n-Nebî Aleyhi's-selâm*. İstanbul: Bekir Efendi Karagöz Matbaası, 1327.

Hüseyin Vassâf. *Vesiletü'n-necât*. İstanbul: Necm-i İstikbâl Matbaası, 1329.

İbrahim Kadem. *Mevlidü'n-nebiyy Aleyhisselam*. İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası.

İbrahim Ref'et Âmidî. *Mevlid-i Ref'et*. İstanbul: Hulusi Efendi Matbaası, 1304.

Keşkekzâde Fatma Kâmile. *Mevlid-i Şerif (Hâdiyyü'l-Cenân)*. 1306.

Kırcaalili Hacı Mustafazâde Ahmed. *Mustafa Mevlidi*. İstanbul: Haşim Efendi Matbaası, 1335.

Kozanî Hacı Hasan İlmî. *Mevlid-i Şerif*. Osman Zeki Efendi Matbaası.

- Mehmed Salih Nihânî, *Mevlid-i Şerif-i Nebevî*. İstanbul: Âmire Matbaası, 1308.
- Mehmed Tevfîk. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Ârif Efendi Matbaası, 1312.
- Muhammed Ali Vasîf. *Hikâye-i Mevlidin'n-nebiyyi(s.a.v.)*. İstanbul: Hulusi Efsa Matbaası, 1322.
- Muhyiddin Çelebi. *Yeni Mevlid-i Nebevî*. İstanbul: Matbaa-i Orhâniye, 1335.
- Mustafa b. Ali Ahîskavi Nakşibendî Beyzâde, *Mevlidü'n-nebî*. İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmire, 1264.
- Osmancıklı 'Abdülkâdir Hilmî. *Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet*. Amasya: Matbaa-i Hovnânîyan ve Yardımyan, 1328.
- Rıza Efendi. *Musahhah Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1324.
- Sâbit. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Ahmed Kâmil Matbaası,
- Seyyid Mustafa Beyzâde. *Mevlidü'n-nebî*. İstanbul: Darü't Tibaati'l-Amire, 1264.
- Sivâsî Şeyh Şemseddin Ahmed. *Mevlid-i Şerif Abdurrahman Ahi Çelebi'nin Şerhi ve Mevlid Risâlesiyle Beraber*. İstanbul: Sahaf Esad Efendi Matbaası, 1286.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, 1306.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Hakikat Matbaası, 1312.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Hafız Efendi Matbaası, 1322.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1324.
- Süleyman Çelebi. *Musahhah Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1339.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Emniyet Matbaası, 1339.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Matbaa-i Yusuf Ziya, 1340.
- Şemseddin Ahmed el-Sivâsî. *Müntehab-ı Mevlidü'n-nebi*. İstanbul: El-Hac Mustafa Efendi Matbaası, 1290.
- Şemseddin Ahmed el-Sivâsî. *Mevlidü'n-nebi Sallallâhu Teâlâ Aleyhi ve Sellem*. İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sa-fahiye Matbaası.
- Şemseddin Sivâsî. *Mevlidü'n-nebi*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1350.
- Şeyh Mehmed Hayri. *Yeni Mevlid-i Şerif Takrir-i Şehadeteyn ve Teksir-i Hitabeteyn*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1342.
- Şeyh Mahmud Nedim En-Nakşibendî. *Mevlid*. (Taş Baskı).
- Şeyh Sâmî. *Mevlid-i Müctebâ ve Şemâ'il-i Celile-i Muhammed Mustafâ Salla'llâhü Aleyhi ve Sellem*. İstanbul: Müşterekü'l-Menfa'a Osmanlı Şirketi Matbaası, 1331.
- Şeyh Şems-i Sivâsî. *Mevlid-i Şerif ve Tercümesi*. İstanbul: Esad Efendi Matbaası, 1286.
- Şeyh Şems-i Sivâsî. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Rıza Efendi Matbaası, 1300.
- Şeyh Şems-i Sivâsî. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, İstanbul 1307.
- Şeyh Şems-i Sivâsî. *Mevlid-i Şerif (Malatyalı İbrahim Zihni'nin Tashih ve İlaveleriyle)*. İstanbul: İbrahim Efendi Matbaası, 1328.
- Şeyh Şems-i Sivâsî. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Ali Raif Matbaası, 1331.

2. Kitaplar

- Abamor, Semra Nur. *20. Yüzyıldan Bir Dîvan Edebiyatı Esintisi Mevlid-i Nebevî Kürkçüzâde Osman Remzi.*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.
- Akpınar, Hüseyin. *Urfa'da Mevlid ve İlâhiler*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2014.
- Alıcı, Gülcan Tanıdır. *Mevlid-Mar'aşî Kurrâ-zâde Nâdirî (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri)*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2009.
- Alıcı, Lütfi. *İhrâmçı-zâde İsmail Hakkı Toprak Efendi Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri*. Ankara: Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları, 2001.
- Ali Dede Bosnevî. *Kitab-ı Meşahid-i Mevlid-i Ahmedî: İnceleme-Transkripsiyon-Tıpkıbasım*. (Haz. Nihal Çağman Türkmen), İstanbul: Hiperyayın, 2021.

- Ali Visâli Çelebi, *Mevlid-i Fahr-i Kâinât Muhammed Mustafa*. (Haz. Osman Türer), Erzurum, 1990.
- Alparslan, Yaşar; Alıcı, Gülcan Tanıdır. *Zübdetü'l-Âsâr fî Mevlîdî'n-Nebîyyî'l-Muhtâr (Çeviri Yazı-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2012.
- Anadol, Cemal. *Mevlid ve Mevlidler*. İstanbul: Sabah Yayınları, 1986.
- Arıt, Fikret. *Türk İslam Edebiyatının Şaheseri Mevlid*. İstanbul: Yalçın Ofset Yayınları, 1972.
- Âşık Molla Rahim. *Molla Rahim'in Yeni Mevlûd-î*. Konya: Gürcan Matbaası, 1965.
- Ateş, Ahmed. *Süleyman Çelebi: Vesîletü'n-necât-Mevlid*. Ankara: TTK Yayınları, 1954.
- Aymutlu, Ahmet. *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. İstanbul: MEB Yayınları, 1995.
- Atik, Hikmet. *Siverek Mevlidi, Yusuf Sâmî Efendi ve Mevlidi*. İlahiyât Yayınları, 2012.
- Aydın, Abdullah; Bankır, M. Malik. *Karavaşoğlu Muhammed Mevlid Kastamonu Nüshası (Metin ve Dil İncelemesi)*. Ankara: Son Çağ Yayınları, 2020.
- Bakırcı, Selami. *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*. İstanbul: Akademik Araştırmalar Yayınları, 2003
- Banarlı, Nihad Sami. *Büyük Nazireler Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler*. İstanbul: İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Yayınları, 1962.
- Başaran, Uğur. *Afşinli Taki Muhammed ve Mevlipleri-Hayati ve Şiirleri Bağlamında Monografik Bir Değerlendirme*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2022.
- Baştürk, Şükrü. *Mevlid Gönenli Yahya bin Bahşi (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Bursa: Bursa Akademi Yayınları, 2018.
- Baykal, Kazım. *Mevlid-i Şerif'i Yazan Süleyman Çelebi Türbesi Münasebetiyle*. Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları, 1952.
- Baykal, Kazım. *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. (Haz. Kadir Atlansoy), Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu, 1999.
- Bilgin, Orhan. *Merzifonlu Dedezâde Mehmed Hilmi -Külliyât*. İstanbul, 1984.
- Bilkan, Ali Fuat. *Mevlid: Değerden Ritüele*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Bir Kutlu Doğum Şaheseri Mevlid ve Süleyman Çelebi*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesîletü'n-necât* (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022.
- Boz, Erdoğan. *Süleyman Çelebi Vesîletü'n-Necat (Mevlid) (İstanbul Millet Kütüphanesi Yazması)*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2022.
- Bursalı Lamîî Çelebi. *Mevlidü'r-Resûl*. (Haz. Süleyman Eroğlu), Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, 2011.
- Büyükakkaş, Ahmet. *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Mevli Metni (İnceleme-Metin-Dizin Tıpkı Basım)*. Konya: Kömen Yayınları, 2016.
- Cabbarzâde Mehmed Arid Bey. *Mevlid Şerhi: İzâhu'l-Merâm Alâ-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*. (Haz. Ozan Yılmaz), İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Çelebi, Abdülkerim. *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Necmeddin Salman Kitap Yayıma Odası, 1946.
- Demirel, Kemal. *Süleyman Çelebi-Mevlid'in Yazılışı*. İstanbul: Can Yayınları, 1995.
- Demirel, Şener. *Behiştî ve Mevlidi (Vilâdet-i Resûl)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2017.
- Denis, Mete. *'Wärest du nicht ...' Preisung des Propheten Muóammed im Mevlûd-ı Keşfi*. Wien: Universität Wien, 2013.
- Doğru, Rabia. *Kara Vâiz'in Mevlid-i-Metin-İnceleme*. İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2017.
- Eroğlu, Süleyman. *Bursalı Lamîî Çelebi Mevlidü'r-Resûl*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2011.
- Feyzî. *Ruhların Gıdası 15. Asır Şairi Feyzî'nin Kût-ı Rûhi İsimli Mevlidi*. (Haz. Arzu Atik, Güler Doğan Averbek), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.
- Fütuhatı Seyyid Muhammed Rûhî. *Mevlid-i Nebevi*. İstanbul: Ruhi Yayınları, 2017.
- Gedikli, Fethi. *Gelin Mevlidi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.

- Gönül Coğrafyamızın Şaheseri Mevlid ve Tercümelere/Vesiletü'n-necât. (Ed. Bilal Kemikli), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2022.
- Günal, Özkan. *Tasavvufta Kandiller ve Mevlid-i Şerif Yorumları*. Bursa: Emek Yayınları, 2016.
- Gündüz, Orhan; Biricik, Halil Selçuk; Yeniterzi, Emine. *Muhammed İzzeddin Doğanhisârî'nin Mevlid ve Kasideleri*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2018.
- Günşen, Ahmet. *İpsalalı Ebu'l-Hayr: Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.
- Hacı Mustafaoğlu, *Mecmau'l-Envâr (Tenkitli Metin-İnceleme)*. (Haz. Zuhâl Kültürel), İstanbul: Simurg Yayınları, 2009.
- Hatîb-i Ayasofya Hamdullah Hamdî. *Mevlûdu'n-Nebî*. (Haz. Dursun Yıldırım), Ankara: TDK Yayınları, 2021.
- Hüseyin Vassâf. *Mevlid, Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât'ı*. (Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Hüseyin Vassâf. *Mevlid Şerhi: Gülzâr-ı Aşk*. (Haz. Mustafa Tatçı-Musa Yıldız-Kaplan Üstüner), Ankara: H Yayınları, 2022.
- İhrâmcızâde İsmail Hakkı Toprak. *Mevlid-i Nebî*. Sivas: Asitan Yayınları, 2010.
- İsmail Niyazi. *Mevlûd-i Şerif*. Elena 1948.
- Kahraman, Ahmet. *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. Ankara: Toker Yayınları, 1972.
- Kara, Mustafa. *Bursalı Âkif Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi*. Bursa: Emir Sultan Camii ve Türbesi Onarma ve Yaşatma Derneği Yayınları, 2017.
- Karahan, Ahmet. *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Toker Yayınları, 1972.
- Katz, Marion Holmes. *Mevlid, İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*. (Çev. Firdevs Bulut), İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Kayaokay, İlyas. *Alaşehirli Veysi'ye de Atfedilen Bir Mesnevi: Hâfız Ahmedî Şükrî'nin Mevlûdü'n-Nebî'si İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*. İstanbul: DBY Yayınları, 2020.
- Kayaokay, İlyas. *Bolkvâdze-zâde İbrahim Kadem ve Manzum İki Eseri: Delîlü'l-Harameyn- Mevlidü'n-Nebî İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*. İstanbul: DBY Yayınları, 2020.
- Kemikli, Bilal. *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2018.
- Kemikli, Bilal. *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Ulu Cami'nin Bilge İmamı*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Köksal, M. Fatih. *Mevlid-nâme*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Kütük, Rıfat. *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*. Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık, 2018.
- Mehmed Şemseddîn el-Mısrî. *Mesâr-ı Şemsu'l-Mısrî fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî*. (Haz. Mustafa Kara), Bursa: Sır Yayıncılık, 2008.
- Mevlid Külliyâtı I-III*. (Ed. Bilal Kemikli-M. Akkuş), Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Mevlid Şerhi Gülizâr-ı Aşk*. (Haz. Mustafa Tatçı vd.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Özalp, N. Ahmet. *Hikâye-i Mevlidi'n-Nebi: Mevlid Hikayeleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Özbaş, Mehmet Yusuf. *Maraşlı Kurâ-zâde Nâdir Baba'nun Mevlidi*. Adana: Hakan Ofset Matbaacılık, 1990.
- Özder, Âdil. *Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif*. Artvin: Yusufeli Demirkent Köyü Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği, 1968.
- Özder, Âdil. *Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif*. (Haz. Sedat Bahadır), Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, 2017.
- Öztürk, Zehra-Şutanrıkulu Gülreyhan. *Toplumsal Kimlik İnşası (Türkiye'de ve Dağistan'da Mevlid Geleneğinin Karşılaştırılması)*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2022.
- Sağman, Ali Rıza. *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1951.
- Saltık, Gazali. *Süleyman Çelebi ve Mevlid'i Hakkında Bir Tedkik*. İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1947.
- Sarı, Mehmet-Balkan, Vedat. *Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2009.

- Süleyman Çelebi. *Mevlût*. (Haz. Tahir Alangu), İstanbul: Yedi Tepe Yayınları, 1958.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid (Vesilet-ün-Necât)*. (Haz. İhsan Ilgar), İstanbul: Okat Yayınları, 1965.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. (Haz. Vasfi Mahir Kocatürk), İstanbul: Edebiyat Yayınevi, 1966.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. (Haz. Neclâ Pekolcay), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid (Vesilet-ün-Necât)*. (Haz. Faruk K. Timurtaş), İstanbul: MEB Yayınları, 1990.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. (Haz. Mehmet Kanar), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Süleyman Çelebi. *Mevlidü'n-Nebî (Vesiletü'n-necât)*. (Haz. İdris Kadioğlu), Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019.
- Süleyman Çelebi. *Mevlid*. (Haz. İskender Pala), İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Süleyman Çelebi. *Vesiletü'n-Necât -Mevlid-*. (Haz. Furkan Öztürk), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), İstanbul: Uludağ Yayınları, Bursa 2007.
- Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-necât(Mevlid): Reîsü'l-Hattâtîn Ahmed Kâmil Akdik'in Hattıyla*. (Haz. Mehmet Akkuş-Uğur Derman), Ankara: DİB Yayınları 2008.
- Şemseddin Sivâsî. *Mevlidü'n-nebî*. İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.
- Şemseddin Sivâsî. *Mevlidü'n-nebî*. Sivas: Kâmil Matbaası, 1949.
- Şemseddin Sivâsî. *Mevlid*. (Haz. Hasan Aksoy), Şemseddin Sivâsî Külliyyatı 3, Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Şemseddin Sivâsî. *Mevlid*. (Haz. Alim Yıldız), Sivas: Be Yayınları, 2015.
- Tahir Nâdi. *Tahir Nadi Mevlidi*. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1950.
- Taşkesenlioğlu, Lokman. *Mevlid Hikayeleri*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları, 2022.
- Tekin, Mehmet. *Hatay'da Mevlid'le İlgili Âdetler ve Kâmil Sarıates'in Yazdığı Mevlid-i Nebevî*. Antakya: Türk Kütüphaneler Derneği Hatay Şubesi Yayınları, 1986.
- Tekin, Mehmet. *Mevlid ve Hatay Mevlidi*. Antakya: Kültür Ofset, 1990.
- Toparlı, Recep. *Süleyman Çelebi ve Mevlidi-Vesiletü'n-Necât*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2022.
- Ubeydullah Dede, *Mevlid: Risâle fî Evsâfi'n-Nebî*. (Haz. Cemal Bayak), İstanbul: Kriter Yayınları, 2016.
- Uçman, Abdullah; Koncu, Hanife; Çakır, Müjgân. *Sinanoğlu Mevlidi (Ümizü'l-Müznibîn)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Ulusoy, Kamenioğlu Hafız Ahmed. *Hayati Divanı: Mevlidi ve Hz. Peygamberin Vefatının Manzum Olarak Anlatımı*. (Haz. Mehmet Bekaroğlu), Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Uraler, Aynur. *Mevlid Geleneği "Senin Ömrüne Yemin Olsun"*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Uraz, Murat. *Mevlit ve İzahı*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1956.
- Uslu, Mustafa. *Mevlid-Süleyman Çelebi*. İstanbul: Sevgi Yayınları, 1964.
- Yahyâ bin Bahşi. *Mevlid (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Haz. Duygu Ok), Edirne: Edirne Gazetecilik ve Matbaacılık, 2020.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *Sun'ullah-i Gaybî Dîvân-ı Gaybî ve Ahmet Fehmi Sivâsî'nin Mevlidi*. İstanbul: Çaykaralı Hasan Efendi İlme Hizmet Vakfı Yayınları, 2008.
- Yıldız, Alim. *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine (Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif)*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2010.
- Yıldız, Alim; Toparlı Recep. *İhramcızade Mevlidi*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Yakup. *Süleyman Çelebi Dede, Mevlid-i Şerif: Gramer-Metin-Dizin*. Ankara: Sage Yayıncılık, 2014.

3. Kitap Bölümleri

- Ak, Murat. "Sanal Gerçeklikler Çağında Mevlid Metnini Okumak", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 141-152.
- Akpınar, Bahar. "Vesiletü'n-necât ve Mevlit Geleneği", *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. I, (Ed.Talât Sait Halman vd.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, s. 635.

- Akçay, Ali İhsan. "Emir Sultan'ın Halifelerinden Gönenli Yahya bin Bahşi ve Mevlidi", *Emir Sultan ve Erguvan: Toplumsal Bir Çağrı* (Ed. Enes B. Keskin), Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007, s.167-176.
- Akçay, Ali İhsan. "Emir Sultan Dergâhı Müntesiplerinden Gönenli Yahya bin Bahşi ve Mevlidi", *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*. (Haz. Mustafa Kara), Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012, s.167-176.
- Akkuş, Mehmet. "Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî) ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. II, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 481-510.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. II, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 261- 354.
- Apak, Adem; Kemikli, Nesime Beyza. "Kadı Darir'in Siyer'inin Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine Tesiri", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necâ*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 51-94.
- Atik, Hikmet. "Yusuf Sâmî Efendi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 291- 315.
- Bayak, Cemal. "Konya'da Medfûn Mevlevî Şair Ubeydullâh Dede ve Ridâle fî Evsâfi'n-Nebî İsimli Mevlid'indeki Tasavvufî Öğretiler", *Buhara'dan Konya'ya İrfan Mirası ve XIII. YY. Medeniyet Merkezi Konya*. (Ed. Dilaver Gürer-Murat Şimşek), C.1, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2020, s. 144-161.
- Bayrakçı, Sami. "Kurucu ve Koruyucu Bir Metin Olarak Vesiletü'n-necât", *Zemin Metinler*. (Haz. Burak Koç-Peyami Safa Günay), Konya: Loras Yayınları, 2021, s. 116-120.
- Bilgin, Ayşe Kübra. "Kurtuluş Vesilesi Aramak ya da Mevlid'e Sığınmak", *Zemin Metinler*. (Haz. Burak Koç-Peyami Safa Günay), Konya: Loras Yayınları, 2021, s. 81-85.
- Bilgin, Vejdi. "Yakın Dönem Din Anlayışında Kırılma: Mevlid Üzerinden Bir Kritik", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 193-204.
- Birekul, Mehmet; Şahin, Ayşe. "Hafıza Kurucu Bir Metin Olarak Vesiletü'n-necât: Türk Toplumunda Mevlid Geleneği ve Mevlid'e Yüklenen Anlamlar", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 221-238.
- Can, Mustafa. "Osmanlı Kültüründe Mevlid-i Şerif Geleneği", *Fârâbi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları-II*. (Ed. Yunus Emre Tansü), Gaziantep: İKSAD Yayınları, 2020, s. 141-177.
- Canım, Rıdvan. "Erzurumlu Ketenci-zâde Mehmet Rüşdî Efendi ve Mevlidi", *Edebiyat ve Dil Yazıları: Mustafa İsen'e Armağan* (Haz. Aysenur Külahlıoğlu İslam-Süer Eker), Ankara 2007, s. 83-88.
- Ceyhan, Âdem. "Ahmed İzzet Paşa ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 21-36.
- Çağatay, Neşet. "İslam'da Mevlit Okutma Geleneği", *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Ankara: TTK Yayınları, 1957, s. 357-361.
- Çakır, Erdal. "Cennetten Dünyamıza Meşk Edilen Manzume", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 45-50.
- Dağ, Ahmet. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid (Vesiletü'n-necât) Eserinde Nizam ve Varoluşsal Düzlemler", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 181-192.
- Doğan, D. Mehmet. "Yunus Emre Divânı'ndan Vesiletü'n-necât'a Türkçe Şiir", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 15-22.
- Ekinci, Ramazan. "Diyarbakırlı İbrahim Re'fet ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 159-180.
- Eroğlu, Süleyman. "15. Yüzyıl Türk Mevlit Edebiyatında Atasözleri ve Deyimler", *Türklük Bilimi Araştırmaları-35*. (TÜBAR-XXXV), 2014-Bahar, s. 99-149.
- Eroğlu, Süleyman. "Hamdullah Hamdî ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. II, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 155-259.
- Eroğlu, Süleyman. "Lâmî Çelebi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. II, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 99-154.

- Güngör, Zülfikar. “Kâmil Sarıateş ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 181-203.
- Günşen, Ahmet. “İpsalalı Ebu'l-Hayr ve Mevlidi *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. II, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 25-98.
- Güzel, Bilal. “Mevlid Okumanın ve Mevlit Merasimlerinin Faziletlerini Anlatan Bir Eser:Dürretü'l Beyza”, *Türklük Biliminde Gür Bir Ses Prof. Dr. İsa Özkan'a Armağan*. (Ed. İbrahim Dilek-İhsan Kalenderoğlu), Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2019, s.55-70.
- İslamoğlu, Abdülmecit. “Visâli Ali Çelebi ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. II, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 355-480.
- Kapan, Nuh Muaz; Yiğiterol Ömer Faruk. “Mevlid Bibliyografyası: Vesiletü'n-necât Etrafında Oluşan Literatüre Dair Bir İnceleme”, *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 357-364.
- Kara, Mustafa. “Bursalı Âkif ve Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi” *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 227-243.
- Kara, Mustafa. “Mehmed Şemseddin el-Mısrî Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s.245-261.
- Kara, Mustafa. “Abdülkâdir Necib Efendi ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 263-281.
- Kemikli, Bilal. “Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-necât”, *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. I, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s.15-25.
- Kemikli, Bilal. “Geleneğin İzinde: Tanzimat'tan Günümüze Mevlid Türü”, *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s.11-19.
- Kemikli, Bilal. “Bir Kurucu Metin: Vesiletü'n-necât”, *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 25-36.
- Kiraz, Seydi. “Mevlid Atfedilen Bir Müstensih: Vidinli Mahmud-zâde Ahmed”, *Balkanlar ve İslâm-Balkanlı Âlimler, Mütefekkirler ve Eserleri*, C. 3, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020, s. 357-364.
- Koç, Burak. “Kurtuluşa Sığınmak yahut Vesiletü'n Necât'ı Bir Müslüman Âdâb-ı Muâşeret Eseri Olarak Okumak”, *Zemin Metinler*. (Haz. Burak Koç-Peyami Safa Günay), Konya: Loras Yayınları, 2021, s. 86-101. sayfa
- Kula, Mustafa Nâci. “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Mevlid Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 289-312.
- Köksal, M. Fatih. “Za'îf(i) Mevlidi (Mecma'u'l-envâr)”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 86-266.
- Köksal, M. Fatih. “Recâi Mevlidi”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 267-377.
- Köksal, M. Fatih. “Nasîbi Mevlidi”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 379-440.
- Köksal, M. Fatih. “Muhyî Mevlidi”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 441-497.
- Köksal, M. Fatih. “Sıdkî Mevlidi”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 499-523.
- Köksal, M. Fatih. “Re'fet Mevlidi (Tarz-ı Cedîd)”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 525-558.
- Köksal, M. Fatih. “Naîmî Mevlidi”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 559-605.
- Köksal, M. Fatih. “Rüşdî-Mes'ûd Mevlidi (Müşterek Mevlûd)”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 607-640.
- Köksal, M. Fatih. “Fatma Kâmile Hanım Mevlidi (Hâdiyyu'l-Cinân)”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 641-669.
- Köksal, M. Fatih. “Zeynî Mevlidi”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 671-694.
- Köksal, M. Fatih. “Muhyiddîn Mekki Mevlidi (Yeni Mevlid-i Nebevî)”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s.695-725.
- Köksal, M. Fatih. “Ziyâi Mevlidi”, *Mevlid-nâme*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 727-756.

- Köksal, M. Fatih. "Mevlidlerle İlgili Mevcut Malumata Dair Tashihler", *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2012, s. 275-276.
- Köksal, M. Fatih. "Mevlid Edebiyatımızın 'En'leri, 'İlk'leri ve 'Tek'leri", *Yâ Kebîkeç Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016, s. 147-155.
- Köksal, M. Fatih. "Fatma Kâmile Hanım ve Mevlidi (Hâdiyyü'l-Cinân)", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 37-58.
- Köksal, M. Fatih. "Süleyman Çelebi ve Mevlid", *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında 100 Türk Büyüğü / Din ve Tasavvuf*. (Ed. Prof. Dr. Vahit Türk), C.3, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2022. s. 486-509.
- Kütük, Rıfat; Turan, Lokman. "Mesnevilerin Sebeb-i Te'lif ve Hatime Bölümlerini Türk Edebiyatı Tarihi Kaynağı Olarak Okumak", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VI -Mesnevi: Hikâyenin Şiiri*. (Haz. Hatice Aynur vd.), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2011.s. 221-240.
- Kütük, Rıfat. "Ebubekir Nâcî'nin Dürr-i Manzûm İsimli Mevlidi", *Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a Armağan*. (Ed. Gıyasi Babaarslan vd.), Ankara: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021, s. 909-947.
- Mermer, Kenan. "Güzel ile İyi Arasında Bir Denge Biçimi Yâhut Estetik ve Sosyokültürel Bir Metin Olarak Mevlid", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 241-256.
- Mermutlu, Bedri. "Süleyman Çelebi Mevlidinin İcrasında Makam Uygulamalarına İlişkin Yazma Nüshalar-daki Kayıtlar", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 112-138.
- Molla Memed, Amet. "Aynı Muhabbetin Farklı Dillerde Terennümü: Vesiletü'n-necât ve Tercümelere", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 95-112.
- Ökten, Sadettin. "Mevlid ve Medeniyet Tasavvuru İlişkisi", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 37-44.
- Pekolcay, Necla. "Kitab-ı Mevlidi'n-Nebi aleyhi's-selam Zâdü'l-Mead", *İslâmî Türk Edebiyatı Metinlerini Tetkik Metodları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Sarı, Beyza Terzi. "Kurtuluşun Yolu: Vesiletü'n-Necât", *Zemin Metinler*. (Haz. Burak Koç-Peyami Safa Günay), Konya: Loras Yayınları, 2021, s. 59-70.
- Sarı, Mehmet. "Çizmecizâde Vehbî ve Mevlid'i", *Afyonkarahisar Edebiyatı ve Kültürü Üzerine Makaleler*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 84-94.
- Şahin, Bekir. "Vesiletü'n-necât: Yayılışı ve Etkileri", *Zemin Metinler*. (Haz. Burak Koç-Peyami Safa Günay), Konya: Loras Yayınları, 2021, s. 121-127.
- Şentürk, Yılmaz. "Hâtırât ve Günlüklerin Şahitliğinde Toplum Belleğinde Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 313-356.
- Tektaş, Musa. "Kültürümüzde Mevlid Geleneği ve Salih Nihanî'nin Mevlidi", *Darendeli Âlimler ve Peygamber Sevgisi*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2007, s. 151-159.
- Timurtaş, F. Kadri. "Mevlid ve Metinleri", *Sanat-Edebiyat Dünyasından*. (Haz. Mustafa Özkan), İstanbul: Alfa Basım Yayın, 1997, s.235-237.
- Timurtaş, F. Kadri. "Mevlid Neden Eksik Okunuyor?", *Sanat-Edebiyat Dünyasından*. (Haz. Mustafa Özkan), İstanbul: Alfa Basım Yayın, 1997, s.239-243.
- Tökel, Dursun Ali. "Zemin Metinler Aynasında Mevlid", *Zemin Metinler*. (Haz. Burak Koç-Peyami Safa Günay), Konya: Loras Yayınları, 2021, s. 71-80.
- Tökel, Dursun Ali. "Maruf ve Münker Vazifesinde: Bir Hak Davetçisi Olarak Vesiletü'n-necât", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 257-288.
- Türer, Celal. "Vesiletü'n-necât ve Benlik İnşası", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 153-180.
- Uğur, Abdullah. "Ekberî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Bir Araç Olarak Edebiyat: Mevlid, Muhammediye ve Envârü'l-âşikîn" *Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf*. (Ed. Ercan Alkan-Osman Sacit Arı), İstanbul: İşaret Yayınları, 2018, s.83-102.

- Ulukütük, Mehmet. "Mevlid'in Sosyal Ontolojisinin Mana ve Mazmununa Mukaddime Teşebbüsü", *Zemin Metinler*. (Haz. Burak Koç-Peyami Safa Günay), Konya: Loras Yayınları, 2021, s. 102-115.
- Uzun, Mustafa. "Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 59-108.
- Yavuz, Zikri. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin Felsefî ve Teolojik Temelleri Hakkında Değerlendirmeler", *Bir Şaheseri Yeniden Okumak: Vesiletü'n-necât*. (Ed. Bilal Kemikli), İstanbul: Esenler Belediyesi Yayınları, 2022, s. 205-220.
- Yeniterzi, Emine. Süleyman Çelebi ve Mevlid, *Konya'da Düşünce ve Sanat (Makaleler-Sohbetler)*. Konya: TYB Konya Şubesi, 2003, s.171-178.
- Yıldız, Alim. "Salih Nihâni ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 109-135.
- Yıldız, Alim. "Tahir Nadi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 137-158.
- Yıldız, Alim. "İhramcızâde İsmail Hakkı ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyatı*. (Ed. Bilal Kemikli), C. III, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 205-225.
- Yılmaz, Yakup. "Mevlid-i Şerif'te Kuş Adları", *Kuş Dili: Dilde, Edebiyatta ve Sanatta Kuşlar*. (Haz. Emine Gürsoy Naskali-Ayşe Şeker), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s. 132-140.
- Yılmaz, Yakup. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerif'inde Türk İslam Coğrafyası", *2009'dan 2019'a 10. Yıl Hatıra Kitabı*. (Ed. Yakup Yılmaz), İstanbul 2019, s. 56-77.

4. Makaleler

264

- Abdulkadiroğlu, Abdulkirim. "Âkif Mevlidi yahut Kadınlar Mevlidi", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi: Dr. Himmet Biray Özel Sayısı*. 1999, s. 404-437.
- Açıkgöz, Namık. "İrşâdî Baba'nın Mevlid'i", *Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları: Hasibe Mazıoğlu Armağanı III*. 1999, s. 1-63.
- Akarpınar, R. Bahar. "Mevlid Törenlerinin Yapısı", *Türkbilgi*. S.12, 2006, s.38-63.
- Akdağ, Soner. "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S.36, Erzurum 2008, s. 81-98.
- Akpınar, Hüseyin. "Besteli Mevlid-i Efdal", *İSTEM: İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*. C.18, S. 35, Konya 2020, s. 169-197.
- Aksoy, Hasan. "Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Eski Türk Edebiyatı I*. C.5, S. 9, Bahar 2007, s. 323-332.
- Aksu, İbrahim. "Aziz Mahmud Hüdâyî Adına Kayıtlı Mevlid-i Şerif ve Mi'râciye Risâlesi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. C.10, S.24, İstanbul 2009, s. 81-96.
- Alyılmaz, Semra. "Mevlid ve Türk Edebiyatında Mevlid Türü", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 13, Erzurum, 1999, s.195-202.
- Aslan, Üzeyir. "Fetihten Sonra Yazılmış Türkçe İlk Mevlid-i Manevî: Kerimî'nin İrşâd'ı", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 2, S. 2, İstanbul 2009, s. 19-80.
- Âşık, Nazan. "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'nin İcmâlül-Kelâm Adlı Mevlidi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 6, S. 26, Bahar 2013, s. 77-91.
- Atay, Rifat; Çiftçi, Esra. "Din Dili Çerçevesinde Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde Tanrı Kavramının Serüveni". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2014, s. 291-322
- Attilâ, Osman. "Yaşayan Mevlid-i Şerif", *Türk Dili*. C. 13, S. 151, Ankara 1964, s. 455-456.
- Ayan, Gönül. "Özbek Şairi Halveti: Eserleri ve Mevlid'inden 'Yahya Nebi Aleyhi's-Selam'ın Şehid Bolganlarının Beyanı' İsimli Mesnevisi", *Turkish Studies*. C. 4, S. 7, 2009, s. 133-145.
- Aydar, Hidayet. "Mevlitler Bağlamında Osmanlı Din Kültürünü Besleyen Eserlerde Nûr-i Muhammedî Anlayışı ve Diğer Bazı Kültürlerdeki Benzer Düşüncelerle Mukayesesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C. 19, S. 2, 2019, s. 547-587.
- Aykanat, Timuçin. "Süleymân El-Celvetî ve 'Mevlûdi'n-Nebî'", *Turkish Studies -Language and Literature -*. Volume 13, Issue 28, 2018, s. 139-176.

- Aymutlu, Ahmet. "Süleyman Çelebi ve Mevlid'i", *Türk Dili*, C.7, S. 83, 1958, s. 578-581.
- Baştürk, Şükrü. "Gönenli Yahya b. Bahşi'nin Mevlid'i ve Söz Varlığı Üzerine", *TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi = International Journal of Turkish Literature Culture Education*. C. 7, S. 3, Bursa 2018, s. 1500-1537.
- Bayak, Cemal. "Ubeydullah Dede ve Mevlidi: Risâle fi Evsâfî'n-Nebîyy", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. S. 35, İstanbul 2012, s. 1-16.
- Bayat, Fuzuli; Cicioğlu, M. Nurullah. "Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 10, S.19, 2008, s. 147-155.
- Bektaş, Ekrem. "Diyarbakırlı Kâmi ve Mevlid'i", *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları (Prof. Dr. Gürer Gülsevin Armağanı)*. Volume 6/1, Winter 2011, s. 755-835.
- Bektaş, Ekrem. "Siverekli İbrahim Ref'et ve Mevlid'i", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*. S. 17, 2007, s.77-103.
- Benlioğlu, Selman. "Mevlid Nasıl Okunurdu? Yazma Nüshalardaki Makam Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. C.26, S.1, 2022, s. 191-211.
- Bilgin, Azmi. "Das Dağâyık al-Ĥakâyık von Cefâyî", *Meterialia Turcica*. Band XXIII, Göttingen 2002, s. 111-118.
- Bilgin, Azmi. "Cefâyî'nin Dekâyıku'l-Hakâyık'ı ve Mevlid Türü Eserlerle İlgisi", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 34, S. 34, İstanbul 2006, s. 33-41.
- Bilgin, Emrah. "19. Asır Şairlerinden Ali Rızâyî'nin Mevlüd-i Şerîf İsimli Eseri", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. C. 6, S. 1, 2022. s. 225-286.
- Ceyhan, Âdem. "Süleyman Nahîffî'nin Mevlidü'n-Nebî Mesnevisi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 14, Erzurum 2000, s. 89-141.
- Civelek, Nilay Kınay. "Abdulkadir Yahyâ'nın Mevlid-i Şerîf'i", *International Social Sciences Studies Journal*. Vol:6, Issue: 55, 2020, s. 449-457.
- Çağlayan, Nagihan. "İstanbul Şeyh Mehmed Hayrî ve Yeni Mevlid-i Şerîf Tahrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn'i", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 39, S. 2, 2015, s. 265-292.
- Çapku, Ahmet. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine Felsefî Bir Bakış", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2. 2015, s. 59-66.
- Çayan, Adem. "Molla Yoldaş Hilveti ve Çağatayca Mevlidi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. Y. 5, S. 10, Aralık 2015, s. 345-360.
- Doğru, Rabia. "Kara Vâiz ve Mevlid'i", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 39, Samsun, 2015, s. 221-250.
- Eroğlu, Süleyman. "Edebî Bir Tür Olarak Mevlitler-Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 18, 2010, s. 125-142.
- Ekinci, Ramazan. "Diyarbakırlı Re'fet ve Mevlidi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 9, S. 1, 2011, s. 187-220.
- Ekinci, Ramazan. "Erzurumlu Osman Sirâceddin ve Mevlid-i Şerîfi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 9, S. 2, Ekim 2011, s. 262-289.
- Ekinci, Ramazan, "Behiştî Mahlaslı Şairlere Ait Mevlidler 1: Behiştî Ahmed Sinan'ın Mevlid-i Şerîf'i", *Sûfi Araştırmaları*. S. 10, 2014, s. 18-79.
- Ermış, Hacı. "Kıbrıs Türk Toplumunda Mevlid Geleneği", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*. C.2, S.4, 2019, s. 21-30.
- Göçgün, Önder. "Bilinmeyen Türkçe Yazma Bir Mevlid Nüshası", *Türk Edebiyatı Araştırmaları*. C.1, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Konya 1991, s. 107-122.
- Gökalp, Mehmet. "Keşfi'nin Mevlid-i Nebvî'si", *Türk Dünyası Araştırmaları*. S. 94, 1995, s. 205-225.
- Görkaş, İrfan. "Günümüz Afyonkarahisar Aleviliğinde Mevlid: Şemsettin Kubat Örneği", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.24, 2002, s.49-68.
- İçli, Ahmet. "Yaratılışın Öyküsü Olarak Mevlid:Mevlid Vemitoloji İlişkisi", *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 7/3, Summer 2012, s. 1499-1516.

- İslamoğlu, Abdülmecit. “Visali Ali Çelebi ve Mevlid’i”, *Turkish Studies (Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu Armağanı)*. Volume 8/1, Winter 2013, s. 1619-1739.
- Jahjai, Meral. “Arnavut Kültür ve Edebiyatında Mevlid Yazma Geleneği”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. C.4, S.2, 2015, s. 61-84.
- Kaplan, Orhan. “Son Dönem Osmanlı Müelliflerinden Roma Sefareti İmamı Hâşim Veli’nin Mevlid Şerhi: “Esrâr-ı Mevlidü’n-Nebî”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9. İstanbul 2012, s. 111-138.
- Karahan, Leyla. “Darir’in Mevlid Manzumesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. C.8, S.1, 1992, s. 87-100.
- Karaörs, Mehmet Metin. “Köleoğlu Kâmil Efendi ve Mevlidi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*. C.113, S. 223. 2016, s.119-134.
- Kardaş, Sedat. “1951 Yılında Yazılmış Bir Mevlid: Ali Bakî’nin Yeni Tulû’ât-ı Mevlûdü’n-Nebî’si”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 6, S. 4, 2018, 503-510.
- Kaya, Hasan. “Abdî Mevlidi”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. S. 32, İstanbul 2015, s. 125-158.
- Kaya, Hasan. “Mevlidlerde Süleyman Çelebi Etkisine Bir Örnek: Yeni Mevlid-i Nebevî”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*. S.17, 2022, s. 41-59.
- Kayaokay, İlyas. “Enverî-i Erzincânî’nin İlginç Mevlûd-i Şerifi: Sümbül-i Gülzâr-i Kelâm-i Kadîm”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 22. İstanbul 2019, s. 579-610.
- Kemikli, Bilal. “Popüler Dinî Kültürlerde Hz. Peygamber, Vesiletü’n-necât Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi*. C. 41, S.1, 2005, s.7-16.
- Kızıl, Hayrettin. “Diyarbakır ve Çevresinde Yazılmış Mevlitlerin Konularına Göre Tasnifi Denemesi”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi (Diyarbakır Özel Sayısı) 4/7*. 2012, s. 116-150.
- Kiraz, Seydi. “Enverî-i Erzincânî ve Mevlûd-i Şerif’i”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. C. 23, S.1, 2019, s. 461-495.
- Koca, Fatih. “Dinî Mûsikî Formu Olarak Mevlîd ve Dobruca Besteli Mevlidi”, *Diyanet İlmî Dergi*. Vol.55, No.1, 2019, s.155-182.
- Köksal, M. Fatih. “Yeni Mevlid Metinleri ve Mevlidlerle İlgili Mevcut Malumata Dair Tashihler”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. C. 34, S. 2, 2010, s. 253-283.
- Köksal, M. Fatih. “Mevlid Türünün Son Örneklerinden: Rüşdî’nin Mevlidü’n-Nebî’si”, *KÜLTÜR: Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S.4, İstanbul 2021, s. 71-108.
- Köksal, M. Fatih-Kütük, Rıfat. “Vesiletü’n-necât’ın En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi’nin Bilinmeyen Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28. İstanbul 2022, s. 393-430.
- Köksal, M. Fatih. “Türünün İlginç ve Aykırı Bir Örneği: Şeyh Ahmed Hüsâmeddin Mevlidi”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 40, 2016, s. 1-26.
- Kurt, Ali Osman. “Süleyman Çelebi’nin Mevlid (Vesiletü’n-Necat)’inde Mitolojik Unsurlar”, *EKEV Akademi Dergisi* 10/29. Güz 2006, s. 179-190.
- Kütük, Rıfat. “Fetih Öncesinde Yazılmış Bir Mevlid Ayasofya Müezzini Kemâl’in Mevlidü’n-Nebî’si”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 40, S. 1, Sivas, 2016, s.27-95.
- Mazıoğlu, Hasibe. “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*. C. 6, S. 1, Ankara 1974, s. 31-62.
- Mermer, Kenan. “Kurucu Bir Metin Olarak Mevlid’in (Vesiletü’n-necât) Kaynakları Bakımından Değerlendirilmesi, Estetik Değeri ve Yeniden Üretilirliği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63. 2022, s. 247-273.
- Mermutlu, Mehmet Sait. “Abdurrahman Mevlidi”, *TARR: Turkish Academic Research Review/Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*. C.4, S.1, (Mart Özel Sayı), Antalya, 2019, s. 35-88.
- Metin, İsmail. “Türklerde Hz. Peygamber Sevgisine Bir Örnek Olarak Süleyman Çelebi’nin “Vesiletü’n-necât” Adlı Eseri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 3. 2020, s. 1644-1672.
- Okiç, M. Tayyib. “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*. C. 0, S. 1,1975, s.17-78.
- Öncel, Mehmet. “Hafız Kemal Batanay’ın Besteli Mevlidi”, *Trabzon İlahiyat Dergisi*. C.7, S.1, 2020, s. 279- 304.
- Öncel, Mehmet. “Türk Din Mûsikisinde Mevlid Formu (Bekir Sıtkı Sezgin Velâdet Bahri Örneğinin Notasyonu ve Makam Analizi)”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 18, S.2, 2018, s. 1102-1133.

- Özel, Ahmet. "Mevlid: Tarihi ve Dinî Hükümü", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. S.12, 2002, s. 235-246.
- Özkat, Mustafa. "Osmanlı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri) ve 'Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet'i", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 12, İstanbul 2014, s. 135-176.
- Özkat, Mustafa. "Paris'te Yazılan Bir Mevlid: Misbâhü's-Salâh", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 14, İstanbul 2015, s. 93-166.
- Öztürk M. Raşit. "Ahmed'in Mevlid Adlı Eserinin Nüshaları", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. C. 5, S. 4, 2021, s. 2192-2241.
- Parlakpınar, Murat. "Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bilinmeyen Bir Mevlit: Cevherî'nin Mevlûd-ı Sultânü'l-Enbiyâ'sı", *Turkish Studies – Language and Literature*. C. 15, S. 3, 2020, s. 1449-1507.
- Pekolcay, Neclâ. "Süleyman Çelebi Mevlidi Metni ve Menşei Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 6, S. 6, İstanbul 1954, s. 39-64.
- Pekolcay, Neclâ. "Ahmed'in Mevlid İsimli Eseri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. 6, S. 6, İstanbul 1954, s. 65-70.
- Pekolcay, Neclâ. "Süleyman Çelebi'nin Mevlidinin Nüshaları", *Türk Dili*. C.3, S.30, İstanbul 1954, s.319-322.
- Sarı, Mehmet. "Ahmed Vehbî'nin Ayasofya'da Okunan Mevlidi", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi Journal of Academic Language and Literature*. C. 5, S. 2, Ağustos 2021, s. 970-1000.
- Sezikli, Ubeydullah. "Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.8, S.1, 2008, s.179-205.
- Şahin, Duygu Kayalık. "Seyyid Muhammed Ali Rızâ'nın Mevlid'i", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 17, S. 34, 2018, s. 539-572.
- Şehitoğlu, İhsan. "Şeyh Mahmûd Nedîm en-Nakşibendî'nin Mevlidi", *Külliyat: Osmanlı Araştırmaları Dergisi = The Journal of Ottoman Studies*. S.12, 2020, s. 49-75.
- Tekin, Şinasi. "Uygurlarda Sevap Tevcihi Âdeti ve İslamîlikte Mevlid Duası", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. S. 12, 1962, s. 233-245.
- Top, Yılmaz. "Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdi (Ö.H.983/1575?)'nin Mevlûdü'n-Nebî'si", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 19, İstanbul 2017, s. 345-432.
- Turhan, Vedat Nuri. "XVIII. Yüzyıla Ait bilinmeyen Bir Eser Teşrifâtçı Edip Efendi'nin Mevlidi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 28, Erzurum, 2005, s. 103-129.
- Türer Osman, "Visalî Ali Çelebi ve Tasavvufî Mevlidi", *Türk Kültürü Araştırmaları*. Yıl: XXV/2, Ankara 1987, s.169-183.
- Uysal, Bilal. "Vesîletü'n-necât'ta Seslenme Sözleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 24, S. 3, Eylül 2022, s. 839-860.
- Uzun, Mustafa. "Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 33, 2007, s. 87-128.
- Uzunkaya, Uğur. "Eski Anadolu Türkçesiyle Manzum Bir Metin: Emiri'nin Mevlid'i", *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*. C. 16, S.62, Ankara 2019, s. 335- 357.
- Ünver, İsmail. "Ahmedî'nin İskender-nâmesi'ndeki Mevlid Bölümü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. Ankara 1978, s. 355-411.
- Yazar, Sadık. "Cismî ve Mevlidi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Vol. 1, No. 2, 2008, s. 485-515.
- Yekbaş, Hakan. "Mehmed Fevzî Efendi'nin Mevlit Okumanın ve Dinlemenin Caiz Olduğuna Dair Risalesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 14, S.1, 2010, s. 371-398.
- Yilter, Sait. "Cafer İyânî Bey'in Mensur "Nûr-nâme"sinin İçine Serpiştirdiği Mevlid Metni", *Uluslararası Filoloji Dergisi = International Journal of Filologia*. C.3, S.4, Adıyaman, 2020, s. 1-18.

5. Tebliğler

- Ahmed, Vedat S. "Bulgaristan Müslümanları Arasında Mevlid Geleneği", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 370-380.

- Akarpınar, R. Bahar. "Dini Edebiyat Ürünlerinin Mevlid Kutlamalarında Kullanımı ve Sosyo-Psikolojik Etkileri", *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.33-50.
- Akçay, Ali İhsan. "Gönenli Yahya bin Bahşi ve Mevlidi", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 321-323.
- Akkuş, Mehmet. "Prof. Dr. Hüseyin Mucib Mısri ve Vesiletü'n-necât'ın Arapça Tercümesi", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 396-405.
- Akkuş, Mehmet. "Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi ve Manzûm Mevlid'i", *Geçmişten Geleceğe Çankırı: III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*. Çankırı 2005, s. 41-79.
- Akpınar, Hüseyin; Atik, Hikmet. "Siverekli Yusuf Sami Efendi'nin Mevlid'i ve Şanlıurfa Yöresinde İcrâsı", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)*. C. I-II, Ankara 2011, s.365-378.
- Aksoy, Hasan. "Şemsi Mevlidi'nde Süleyman Çelebi İzleri", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 270-281.
- Aksoy, Hasan. "Türk-İslam Edebiyatında Mevlid Türü, Süleyman Çelebi ve Mevlidinin Türk-İslam Edebiyatına Tesirleri", *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*. İstanbul 2012, s. 163-171.
- Algül, Hüseyin. "Bir Tarihi Gözüyle Mevlid", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 327-341.
- Argunşah, Mustafa. "Türk Dünyasında Mevlit Geleneği ve Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Mevlidü'n-Nebî", *Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanı Bilgi Şöleni Bildirileri*. 7-9 Ekim 2010, TDK Yayınları, Ankara 2014, s. 75-92.
- Arslantürk, A. Hümeysra. "Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Kur'ânî Kaynakları", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 259-274.
- Artvinli, Taner. "Mehmed Şerifi ve Mevlid'i", *Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri*. Yusufeli Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 459-492.
- Ataman, Kemal. "Mevlid ve Kültürel Gerçekliğimiz: Mevlid Metnini Anlamak", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 419-422.
- Ateş, Erdoğan. "Geçmişten Günümüze Mevlit İcraları ve Önemli Mevlidhanlar", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 437-446.
- Ateş, Erdoğan. "Mevlid İcrasında Farklı Yöntem: Cumhuriyet Mevlid (Isparta Örneği)", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 499-505.
- Ateşoğlu, Kemal. "Gürcistan'da (Acara-Batum'da) Mevlid Geleneğinin Önemi, İslam'ı Koruma ve Yaşatma Açısından Rolü", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 393-395.
- Ayan, Hüseyin. "Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat'ı ile Halveti'nin Mevludü'n-Nebî'sine Kısa Bir Bakış", *Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Almatı 2007, s. 39-44.
- Baki, Süleyman. "Makedonya ve Kosova'da Mevlid Merasimleri Ne İfade Eder?", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 446-457.
- Ceyhan, Âdem. "Sivaslı Şair Ahmed Fehmi ve Mevlidi", *Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*. C. 1, Sivas 2009, s. 577-619.
- Çınar, Aliye. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid (Vesiletü'n-Necat)'inde Miraç", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s.127-142.

- Çift, Salih. "Tasavvuf Düşüncesi Açısından Süleyman Çelebi ve Mevlidi", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 301-312.
- Demirel, Şener. "Yeni Bir Mevlid Metni: Behiştî Sinan Çelebi'nin Mahzenü'l-Esrâr Adlı Mesnevisi", *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı*. (Haz. Mustafa Özkan, Enfel Doğan), C. 3, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2014, s. 175-192.
- Dinçer Arslan, Sedanur. "15. Asır Klasik Türk Edebiyatında Bir Mevlid Örneği: Zâdü'l-Me'âd", *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Kitabı*. (Ed. İrfan Polat-Tolga Öntürk-Halit Yabalak), Van 2019, s. 1227-1252.
- Erdal, Kelime. "Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Mevlid", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 235-247.
- Ergur, Cumhur Enes. "Prizren'de Hâlen Okunan Besteli Mevlid", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 506-519.
- Eroğlu, Süleyman. "Edebî Bir Tür Olarak Mevlidler: Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s.109-125.
- Eroğlu, Süleyman. "Vesîletü'n-necât'ta Ahenk Unsurları", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s.219-234.
- Gafarov, Raim. "Günümüz Kırım'ında Mevlid", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s.388-392.
- Günşen, Ahmet. "Saltukname Yazarı 'Ebu'l-Hayr-ı Rûmî' ve Mevlid Yazarı İpsalalı Ebu'l-Hayr' Aynı Kişi midir?", *Balkanlara Gidişinin 750. Yılında Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Bildirileri*. Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2014, s. 27-40.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Vesîletü'n-necât'ın Kaynaklarının Anlaşılmasına Dair Birkaç Mülâhaza", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli- Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 319-323
- Hatiboğlu, İbrahim. "Hadis Arka planı ve Kaynakları Açısından Vesîletü'n-necât", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007. s. 95-105.
- Hızlı, Mefail. "Mevlid'e Dair Bazı Belgeler ve Bilgiler", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007. s. 43-50.
- Hökelekli, Hayati. "Mevlidle İlgili İnanç ve Tutumlar", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli- Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 358-398
- İçli, Ahmed. "Mevlid Üzerine Bir İnceleme: Mevlid ve Yeniden Doğuş", *Ordu Üniversitesi Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*. Ordu Üniversitesi Yayınları, Ordu 2013, s. 92-97
- İzeti, Metin. "Rumeli İnsanında Peygamber Sevgisi ve Mevlid Geleneği", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 345-351.
- İzmirli, Betül. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayasofya-i Kebîr Câmii'nde Okunan Mevlidlerin Sembolik Değeri", *Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. DİB Yayınları, Ankara 2021, s. 227-248.
- Kara, Mustafa. "Abdülkâdir Necib Efendi ve Mevlidi", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu-4*. (Haz. Mehmet Temelli), Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa 2005, s. 269-297.
- Kara, Mustafa. "Bursa'da Yazılan Bir Mevlid", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 282-296.
- Kara, Mustafa. "Yakın Tarihimizin Meşhur Mevlid Törenleri", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 530-538.
- Karacabey, Salih. "Vesîletü'n-necât'ın Hadis Açısından Analizi", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 274-291.

- Kaya, Doğan. “Şemseddin Sivasî'nin Mevlid-i Nebî Adlı Eserinin Yeni Bir Nüshası”, *Tarihi ve Kültürü ile Zile Sempozyumu Bildiriler*. (Haz. Mehmet Yardımcı-Murat Ayvalıoğlu), Zile Belediyesi Kültür Yayınları, Tokat 2009, s. 150-155.
- Kemikli, Bilal. “Süleyman Çelebi'nin Muhiti-Vesletü'n-necât'ın Yazıldığı Ortam Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 17-23.
- Kemikli, Bilal. “Mevlid Merasimlerinin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 334-343.
- Kılavuz, A. Saim. “Mevlid'in Akaid ve Kelam Açısından Analizi”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 292-300.
- Koçin, Abdülhakim. “Vesiletü'n-necât'taki Duaların Münacat Türü Açısından Değerlendirilmesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 115-126.
- Köksal, M. Fatih. “Vesiletü'n-Necât'ın Nüshaları Meselesi ve Eserin İki Bin Beyitlik Bir Nüshası”, *2. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kitabı*. Antalya 2018, s. 93-99.
- Kurnaz, Cemal. “Mevlit Bir Vuslat Şiiri Olarak Okunabilir mi?”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 106-114.
- Kurt, Ali Osman. “Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât Adlı Eserinin Mitolojik Açısından Değerlendirilmesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 156-170.
- Kurt, Abdurrahman; Yanmış, Mehmet. “Mevlid Dindarlığı -Bursa Örneği-”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 342-357.
- Kuzeci, Şemsettin. “Kerkük'te Mevlid Geleneği”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 425-433.
- Mazıoğlu, Hasibe. “Yeni Mevlit Metinleri”, *Türk Dil Kurumu Türk Dili Bilimsel Kurultayında Sunulan Bilimsel Bildiriler*. Ankara 1972, s.73-99.
- Mermutlu, Bedri. “Besteli Mevlid Meselesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 414-431.
- Muhammedşin, Refik. “Tataristan Müslümanları Kaybedilen Gelenekleri Diriltiyorlar: Tataristan'da Dinî Kimliğin Korunmasında 'Mevlid'in Rolü”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 477-480.
- Nametak, Fehim. “Bosna-Hersek'te Mevlit Geleneği”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 381-387.
- Oruçoğlu, İlhami. “Vesiletü'n-necât'taki Peygamber Tasavvuruna Yönelik Eleştiriler”, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 171-174.
- Ökten, Sadettin. “Mevlid veya Bir Medeniyet Beyannamesi”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-O.Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s.31-48.
- Özcan, Nuri. “Klasik Mevlid Okuyuşları ve Tevşih İlahileri”, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 487-498.
- Öztürk, Zehra. “Kadın Toplantılarında Mevlid Okuma Geleneği ve Bir Kadın Tarafından Yazılan İlk Mevlid”, *Uluslararası Din Sosyolojisi Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2018, Aksaray.
- Pekolcay, Necla. “Mevlid, Hatim, Iskat Gibi Geleneklerin İslam Toplumu Açısından Değerlendirilmesi”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*. Marmara Üniversitesi-İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1998.

- Pekolcay, Necla. "Osmanlı Teşrifâtında Yer Almış Olan Mevlid Törenlerinin Önceliklerden Farklı Noktaları", *Söğüt I. Milletlerarası Osmanlı Sempozyumu*. Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 111-115.
- Sağlam, İsmail. "Mevlid Merasimlerinin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osmangazi Belediyesi Yay., Bursa 2007, s. 334-342.
- Sarı, Mehmet. "Çizmecizâde Vehbî Efendi'nin Mevlid-i Şerîfi Tesdîsi", *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları, Afyonkarahisar 2001. s. 434-449.
- Sarı, Mehmet. "Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidinin Nüshaları", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiriler*. (Ed. Fikret Türkmen, Gürer Gülsevin), C. 5, Ankara 2006, s. 1767-1781.
- Sıbgatullina, Elfine. "Süleyman Çelebi Eseri ve Kazan Tatarlarında Mevlid Kitapları", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiriler*. (Ed. Fikret Türkmen, Gürer Gülsevin), C. 5, Ankara 2006, s. 1916-1920.
- Sönmez, Faruk. "Türkçe Mevlid Yazan Diyarbakırlı Divan Şairleri", *Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Sempozyumu*. C.1, S. 1, İstanbul 2021, s.23-25.
- Süer, Fatih Ramazan. "İskendernâme'deki Mevlid Bölümü Üzerine Bir Değerlendirme", *Ahmedî Sempozyumu*. (Ed. Âlim Yıldız), Sivas 2018, s. 153-162.
- Şeker, Mehmet. "Teşrifât-ı Kadîme'ye Göre Mevlid Alayı", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 51-58.
- Şiyak-Yesenkovic, Amina. "Bosna'da Dinî Kimlik Problemi ve Mevlid", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 458-476.
- Tanırdı, Zeren. "Siyer-i Nebî'de Mevlid Metni ve Görsel İmgeleri", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 87-94
- Tatçı, Mustafa. "Hüseyin Vassâf Bey'in Mevlid Şerhi: Gülzâr-ı Aşk", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 251-269
- Tatçı, Mustafa. "Mevlid Türüne Dair Bazı Değerlendirmeler", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli-Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 131-145
- Tavukçu, Orhan Kemal. "Süleyman Çelebi'ye Modern Bir Nazire: Bizim Mevlid", *III. Türkoloji Günleri*. 6-7 Kasım 2006, Erzurum 2006. (Yayımlanmamış Tebliğ Metni).
- Tek, Abdurrezzak. "Mevlid'de Hakikat-i Muhammediyye Vurgusu", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 175-181.
- Trako, Salih. "Ujiçeli İbrahim Zikre Vesiletü'n-necat Adlı Bursalı Süleyman Çelebi Mevlidinin Şerhi", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*. C.2, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1988, s. 551-554.
- Uludağ, Süleyman. "Mevlid ve İslami İlimler", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli- Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 315-318
- Uysal, Enver. "Ahlâkî Açından Mevlid Metni", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. (Ed. Bilal Kemikli- Osman Çetin), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 399-412
- Uzun, Mustafa. "Türkçe Mevlid Edebiyatında Dikkatlerden Kaçan Bir İsim Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 297-320.
- Yağcıoğlu, Gülsüm. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inden İlâhiyât-ı Ken'ân'a Merhabâ Söylemi", *I. Uluslararası Tasavvuf Araştırmaları Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Bildiri Kitabı*. İstanbul 2020, s. 115-122.
- Yavuz, Kemal. "Mevlid'in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 61-86.
- Yavuz, Kemal. "Osmanlı Devleti'nde İlk Manzum Eserler ve Mevlid", *Osmanlı Dünyasında Şiir Uluslararası Sempozyumu*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 19-22 Kasım 1999.

- Yavuzcan, İsmail H. "Alman Şarkiyatçılarından 'Mevlüt' Araştırmaları", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 406-413.
- Yeniterzi, Emine. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde Na't Muhtevası", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 143-155.
- Yıldız, Âlim. "Sivaslı Mevlid Şairleri", *Cumhuriyetin 80. Yılı Sivas Sempozyumu*. Sivas, 2003, (Yayımlanmamış Bildiri).
- Yıldız Âlim. "Muhammed Lutfi Mevlidi", *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfi (Alvarlı Efe) Sempozyumu Bildiriler*. C. 2, Erzurum 2013, s. 101-105.
- Yücedoğru, Tevfik. "İnanç Esasları Açısından Vesiletü'n-necât", *Süleyman Çelebi ve Mevlidi: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. (Ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli), Osman Gazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 210-218.

6. Diğer Dergiler

- Alangu, Tahir. "Bir Mevlid Yayını Üzerine", *Yeni Ufuklar*. C.7, S. 73, s.33-35.
- Ali Emîri. "Kibleli-zâde Fuad Beg'in (Süleyman Fakih ve Mevlid-i Şerif) Makalesine Cevâb", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*. C. 1, S.11, 1335, s.197-205.
- Akdağ, Soner. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i Üzerine", *Millî Mecmûa*. S.24 [Fahr-i Âlem'e Hürmet], 2022, s. 45-59.
- Aksoy, Hasan. "Mevlid-i Nebiler ve Türk Edebiyatında Mevlidler", *İslami Edebiyat*. C. 2, S. 1, 1989, s. 10-11.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Süleyman Çelebi: Mevlid", *DİB Dergisi*. C.9, S.100-101, 1970, s. 351-352.
- Dizdaroğlu, Hikmet. "Mevlid ve Süleyman Çelebi", *Hisar*. C.3, S.57, 1955, s.6-7.
- 272 Dizdaroğlu, Hikmet. "Muhibbî ve Mevlidi", *Folklor*. C.1, S.1012, 1970, s.14-17.
- Ergür, Enes. "Balkanlarda Okunan Bir Mevlid Bestesi", *Keşkül*. S.12, 2007, s.72-76.
- Ertan, Veli. "1406 Hicrî Yılı Nedeniyle Süleyman Çelebi ve Mevlid", *DİB Dergisi*. C.21, S.4, s.52-59.
- Haksal, Ali Haydar. "Diyarbakır Tayyar-zâde, İbrahim Hakkı Efendi Cönkünden Mevlid-i Şerif", *Yedi İklim*. S. 151-153, 2002, s.110-128.
- Hüseyin Vassâf. "Mevlid-i Süleyman Çelebi Hazretler'i", *Strât-ı Müstakîm*. 1325, s.24-25.
- Hüseyin Vassâf. "İlk Mevlid-i Şerif Cem'iyeti Ne Zaman Teşekkül Etti?", *Strât-ı Müstakîm*. 1325, s.9-10.
- Işık, Emin. "Mevlid Geleneğimiz", *Türk Edebiyatı*. S.205, 1990, s.18-19.
- Karahan, Abdülkadir. "560. Yılında Mevlid", *İslam Medeniyeti*. C.2, S.19, 1969, s.12-14.
- Miras, Kamil. "Hz. Muhammed, Mevlid-i Nebvî Menkabeti ve İhtifali", *Sebilürreşad*. C. 9, S. 225, 1956, s. 288-290.
- Pekolcay, Necla. "Hafî'nin Mevlid'i", *Bilgi*. C. 11, S.121, 1957, s.15
- Pekolcay, Necla. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ve Diğer Mevlidler Hakkında", *Bilgi*. C. 10, S.120, 1957, s.12-13.
- Pekolcay, Necla. "Mevlid", *DİB Dergisi*. C.10, S.108-109, 1971, s.190-192.
- Pekolcay, Necla. "Hafî'nin Mevlid'i", *Bilgi*. C. 11, S.121, 1957, s.15.
- Pekolcay, Necla. "Türkçe Mevlid Metinleri Hakkında", *İslam Medeniyeti*. C.3, S.25, 1972, s.24-25.
- Reşidoğlu, M.¹ "Eski Bir Devlet Geleneği ve Töreni: Mevlid-i Şerif Okunması", *Töre*. C.14, S. 163, 1984, s.52-55.
- Şen, Ali. "Mevlid ve Mahiyeti", *Töre*. C. 14, S. 162, 1984, s.38.
- Şentürk, Lütfi. "Mevlid-i Nebî", *DİB Dergisi*. C.8, S. 84-85, 1969, s. 152-153.
- Tahirü'l-Mevlevî. "Rebî'u'l-evvel ve Mevlid-i Şerif", *Mahfil*. S. 5, 1950, s.79-81.
- Timurtaş, F.Kadri. "Mevlid Hakkında", *DİB Dergisi*. C.10, S.108-109, Ankara 1971, s.177-181.
- Veled Çelebi. "Süleyman Çelebi Mevlidi ve Me'hazları (1)", *Hayat*. C.2, S. 45, 1927, s.14-16.

¹ Prof. Dr. Muammer Özergin'in çeşitli çalışmalarında kullandığı müstear ismi.

- Veled Çelebi. "Süleyman Çelebi Mevlidi ve Me'hazları (2)", *Hayat*. C.2, S. 46, 1927, s.17.
- Yaşar, Bahattin. "Süleyman Çelebi ve Mevlud'u", *Yeni Defne*. C. 10, S.114-117, 1991, s.31-32.
- Yıldız, Âlim. "Bir Mevlid Şairi: Tâhir Nâdî", *Ay Vakti*. S.27, Aralık 2002.
- Yıldız, Âlim. "Divriğili Bir Şair: Tâhir Nâdî ve Mevlidi", *Revak*. S.3, 2003, s.23-36.
- Yıldız, Âlim. "Edebiyatımızda Mevlid ve Bazı Mevlidleri Yazılış Sebepleri", *Somuncu Baba*. S. 66, Nisan 2006, s.34-37.

7. Tezler

7.1. Doktora Tezleri

- Akarpınar, R. Bahar. *Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları*. (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.
- Aksoy, Hasan. *Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Eserleri ve Mevlidi: Tenkitli Neşir*. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1984.
- Erkan, Mustafa. *Sîretü'n-Nebî (Tercümetü'z-Zarîr) İnceleme-Metin*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1986.
- Kaya, Abdurrahman. *Cismî'nin Mevlid'i (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Kaya, Naciye. *Abdurrahmân Sâmî'nin Dört Eseri: Dîvân, Mevlîd, Mir'ât-ı Eyyâm, Nâme-i Muharrem (İnceleme-Metin)*. (Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2015.
- Mıandob, Nasrin Zabetü. *Anadolu Dışında Yazılan Mevlid Metinleri (Tatar, Özbek) İnceleme-Metin-Dizin*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.
- Pekolcay, Neclâ. *Türkçe Mevlid Metinler*. (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, 2 C, İstanbul 1950.
- Tunç, Semra. *Ârif Hayatı-Eserleri Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*. (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.
- Yıldırım, Mustafa. *Türk Müsiki'sinde Mevlid Geleneği ve Kani Karaca'nın Mevlid İcrâlarının Tahlili*. (Doktora Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2021.

7.2. Yüksek Lisans Tezleri

- Ağçoban, Fatma Gül Temel. *Osmanlıda Mevlid Kültürü*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Akay, Necmettin. *Mehmed Hevâyî'nin Mevlûdü Hayri'l-Enbiyâ'sı (İnceleme ve Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Aksu, Aslıhan. *Keşfi Çelebi ve Mevlid'i: İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2013.
- Alpsoy, Hüseyin. *Siyer-i Ârif'in Mevlid-i Evvel Bölümü*. (Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Altuner, Süleyman. *Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necât Adlı Eseri Üzerine Bir Söz Dizimi İncelemesi*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Balkan, Kahraman. *Ahmed Edirnevî Mevlid-i Nebevî İnceleme Metin*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2017.
- Bay, Fatih. *Sabâyî Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin Gramatikal Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2003.
- Baybara, Neriman. *Kureyşî-zâde Mehmed Fevzi Efendi, Hayatı ve Eserleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Bayraktar, Şule. *Hocazâde Muhammed Râsim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşkın Hediye-yetü'l-Ma'sûkîn Adlı Mevlid Şerhi (1a-83a)*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler, İstanbul 2015.

- Bektaş, Ali. *Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdi Efendi'nin Mevlidi*. (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2011.
- Bilge, Bestami. *Celâl Muhibbî Mevlidi: Tuhfetü'l-Hakîr (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2014.
- Bozyiğit, Hacer. *Mevlid Geleneği Zemininde Diyarbakırlı Tayyar-zâde İbrahim Re'fet "Mevlid"i ile Süleyman Çelebi "Mevlid"inin Şekil ve Muhteva Mukayesesi*. (Yüksek Lisans Tezi) Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2018.
- Bulut, Büşra. *Âşık Paşa'nın Mevlidi İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.
- Büyükbay, Tuğçe Zeynep. *Muhammed b. Ahmed El-Gümülcünevî'nin Risâletü't-Ta'rîf fi Tercemeti'l-Mevlidi's-Şerîfi (İnceleme-Metin-Dilbilgisel Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2020.
- Ceylan, Kübra. *Hocazâde Muhammed Rasim Hikmet Efendi'nin Tuhfetü'l-Aşıkîn Hediyetü'l-Ma'şûkîn Adlı Mevlid Şerhi (83a-164a)*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.
- Çavdar, Hasan. *İlâveli Mevlid (Metin-Sözlük-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.
- Çetinkaya, Nuran. *Tarihî Süreçte Mevlid*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Çınar, Yusuf. *19. Yüzyıl İbrahim Re'fet Efendi Mevlidi, Kız Mevlidi, Muhammed Rüşdü Efendi Mevlidi ve Şemseddin Sivâsî Mevlidi Çeviri Metin ve Mukayesesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2020.
- Dara, Osman Bölükbaşı. *El Yazma Mevlid İncelemesi Çeviri Yazı-Metin-Sözlük*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1995.
- Doğan, Özgür. *16. Yüzyıl Şairlerinden Derviş'in Mevlidi (Metin ve İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Doğan, Şenol. *Hasan Nâdir Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mevlitleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- Doğru, Rabia. *Kara Vâiz'in Mevlidi (Metin-İnceleme)*. (Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013.
- Douzkin, M. Ali. *Vaiz Ümmi Mevlidi: İnceleme-Metin*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2013.
- Gerek, Melek. *Salâhî Abdullah-ı Uşşâkî'nin Manzûme-i Mevlid ve Mirâc-ı Nebî Adlı Eserlerinin Tenkitli Metinleri*. (Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2017.
- Gündoğdu, Furkan. *XVII. Yüzyıla Ait Müellifi Meçhul Bir Mevlid*. (Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı 2021.
- Gürlek, Sema. *Âşık Nevrûzî Mevlidi (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2013.
- Güzeldir, Muharrem. *Cefâyî-Dakâyuku'l-Hakâyık (Gramer İncelemesi-Metin-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995.
- İçen, Ecem. *Behiştî Ramazan'ın Mevlid-i Şerîfi (İnceleme- Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2019.
- Karaca, Yusuf. *Süleyman Nahîfi Efendi ve Mevlidi (Hayatı, Eserler, Edebi Kişiliği ve Mevlid'in Tenkitli Metni)*. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997.
- Karatoprak, Merve. *Haliloğlunun Mevlidi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.
- Kiraz, Ahmet. *Sinanoğlu Ümidü'l-Müznibin (Giriş-Çeviri Yazılı Metin-İnceleme-İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2011.
- Kurğa, Songül. *Şehîdî Mevlidi (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü)*. (Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2019.

- Kutlu, Nefise. *İbrâhîm Mevlidi (İnceleme-metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2019.
- Nom, Muhammet Taha. *Sinanoglu Ümidü-l Müznibin Mevlidi (İnceleme Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2013.
- Odunkıran, Fatma Şüheda. *Mustafa Selâmî Efendi'nin Mevlid-i Şerif'i: İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Diliçi Çeviri ve Tıpkıbasım*. (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021.
- Ok, Duygu. *Yahyâ bin Bahşi: Mevlid-i Nebî (İnceleme-metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2019.
- Onay, İsa. *Mevlid ve Naatlarda Peygamber Tasavvuru*. (Yüksek Lisans Tezi), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013.
- Özkan, Fatma. *Şehîdî Mevlid (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ 2012.
- Öztürk, M. Raşit. *Ahmed'in Mevlid'i (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2021.
- Pektaş, Müberra. *Gümülcinevi Mehmed Efendi'nin Risâletü't-ta'rif fi tercemeti'l-Mevlidi's-şerif Adlı Eseri*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Samsakçı, Seda Yeşildal. *Hafî'nin Mevlidi (el-Kevkebü'd-dürriyye fi Mevlidi Hayri'l-beriyye)*. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Sarıkaya, Bekir. *Arif: Mürşidü'l-'Ubbad, Nüsha-i 'Alem ve Şerhü'l-Adem, Mevlid (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992.
- Şahin, Ayşe. *Din, Ritüel ve Haftza: Mevlid Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.
- Şahin, Berat. *Mehmed b. Hamza Arab Vâiz Mevlidü'n-nebi (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2015.
- Şaliş, Nefise. *Muhibbi Hayatı, Eserleri ve Mevlid'i*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Şirin, Halil. *Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-necat (Mevlid-i Şerif) Adlı Eserindeki Hadis Dayanakları ve Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2016.
- Şirin, Mustafa. *er-Risâletü'l-Ahmediyye fi'l-Velâdeti'l-Muhammediyye, (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Gramatikal İndeks)*. (Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2007.
- Tıgloğlu, Seyyide Ferda. *Şemseddin-i Sivasi ve Mevlid'inde Hadis Kültürü*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2022.
- Toprak, Ahmet Murat. *Şemseddin-i Sivâsi Mevlidi'nin İğdır Nüshası Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2019.
- Tural, Lale. *Hafî'nin Zâdü'l-meâd'ının Süleyman Çelebi Mevlid'i ile Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.
- Tural, Şecaattin. *Hafî'nin Zâdu'l Meâd Adlı Eserinin Nûr-ı Muhammedi'nin İntikalinden Sona Kadar Olan Kısmında Süleyman Çelebi Mevlid'i ile Müşterek Motifler*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.
- Tüylü, Eda. *Derviş Mevlid (İnceleme-Çeviri Yazı-Tıpkıbasım)*. (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2013.
- Ünal, Meral. *Es-Sivâsi-Şemsettin Ahmet b. Muhammed b. Arif Ezzili'nin Mevlidi'n-Nebi İsimli Eseri (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2013.
- Yıldız, İlknur. *Mehmed Tefrik: Mevlid-i Şerif (İnceleme-Metin)*. (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik 2018.

7.3. Mezuniyet Tezleri

- Acarlı, Sabahat. *Muhibbi: Mevlid'i Metin ve Sözlük*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1971.
- Aksaray, Tuncay. *Yahya'nın Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1968.
- Alparslan, Tahir. *Ahmed'in Mevlidi: Metin, Nüsha Farkları, Sözlük (1-1235 beyitler)*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1972.
- Arpacı, Abdülkadir. *Süleyman Nahifi Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1971.
- Ay, Bekir. *Keşfi'nin Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1969.
- Aymutlu, Ahmet. *Süleyman Çelebi'nin Hayatı ve Eserinin Edisyon Kritiği*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1946.
- Bebe, Ramazan. *Kami'nin Mevlidi: Mevlidi'nin Transkripsiyonu ve Hayatı*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1971.
- Bülbül, Süleyman. *Ebu'l-Hayr'ın Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1971.
- Çatıkkaş, Ata. *Ahmed'in Mevlidi: Metin, Nüsha Farkları, Sözlük*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1972.
- Demirbaş, Abdurrahman. *Süleyman Nahifi Mevlidi (Transkripsiyonlu Metin)*. (Mezuniyet Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1972.
- Demirbaş, Güzin. *Mevlid*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1969.
- Durgun, Hasan Hüsnü. *Nazm-ı Siyer-i Nebi*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1969.
- Ekinci, Niyazi. *Hevâyî Mevlid-i Hayri'l Enbiya*. (Mezuniyet Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1976.
- Ger, Yüksel. *Hocaoğlu'nun Mevlidi: Transkripsiyonlu Metin ve İndeks*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1969.
- İpek, Aygül. *Behiştî'nin Mevlidi: Metnin Transkripsiyonu ve İndeksi*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1972.
- Karayüksel, Muhteşem. *Derviş Dede ve Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), 1970.
- Kaya, Emel. *Sinanoglu Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1977.
- Kaya, Nurettin. *Şemsi'nin Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1971.
- Koca, Selcen. *Sinanoglu Mevlidi- Ümmüdü'l-müznibîn (İnceleme-Metin)*. (Mezuniyet Tezi), Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir 2009.
- Koyuncu, Remziye. *Halîlî Mevlidi*. (Mezuniyet Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1976.
- Köse, İmdat. *Nesli Mevlidi: Transkripsiyonlu Metin ve İndeks*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1971.
- Pabuçoğlu, Nebahat. *Visâli Mevlid-i Şerif*. (Mezuniyet Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Tuna, Hidayet. *Mevlid'e Eklenen Hikayeler*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1975.
- Ünlü, Zehra. *Mevlid-i Şahidi*. (Mezuniyet Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1967.
- Yıldırım, Dursun. *Hamdullah Hamdi Mevlid-i Nebi: Metin-İndeks*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1968.
- Yıldırım, Ahmet Yavuz. *Ahmed Şemseddin Sivasi'nin Mevlidi'n-Nebi Adlı Eseri*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1970.
- Yöntem, Melahat. *Şahidi: Mevlidi: Transkripsiyonlu Metin ve İndeks*. (Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1971.

8. Ansiklopedi Maddeleri

- Akkuş, Mehmet. "Mevlid". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-tees-1614>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Aksoy, Hasan. "Mevlid". *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, C. 6, İstanbul 1986, s. 315-319.
- Aksoy, Hasan. "Türk Edebiyatında Mevlidler". *Türkler* (Ed. Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), C. 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 758-761.

- Aksoy, Hasan. "Mevlid (Türk Edebiyatı)". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, İstanbul 2004, s. 482-484.
- Akyol, İbrahim. "Mevlid-i Nebî". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Alıcı, Gülcan. "Mevlidler (Nâdirî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidler-nadiri>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Arslan, Mustafa Uğurlu. "Mevlid-i Şerîf-i İrfâniye (Kâmî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-serif-i-irfaniye-kami>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Ataseven, Yusuf. "Mevlid (Hakkı)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-hakki>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Atlansoy, Kadir. "Süleyman Çelebi ve Mevlid Üzerine Bazı Bilgiler". *Osmanlı*, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1997, s. 598-604.
- Baka Telli, Şermin. "Kudsiyyetü'l-ahbâr fi Mevlid-i Ahmedi'l-Muhtâr (Fevzî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kudsiyyetu-l-ahbar-fi-mevlid-i-ahmedi-l-muhtar-fevzi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Baka Telli, Şermin. "İcmâlû'l-keîâm fî Mevlidî'n-Nebîyyi Aleyhi's-selâm (Fevzî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/icmalu-l-kelem-fi-mevlidi-n-nebiyyi-aleyhi-s-selam-muhammed-fevzi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Bayak, Cemal. "Evsâf ve Mu'cizât-ı Nebî/ Mevlid (Ubeydullâh Dede)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/evsaf-ve-mu-cizat-i-nebi-mevlid-ubeydullah-dede>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Bektaş, Ekrem. "Mevlid-i Nebî (Kâmî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-kami>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Doğru, Rabia. "Mevlid (Şâhidî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-sahidi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Doğru, Rabia. "Mevlid (Vâ'iz)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-va-iz>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Ekinci, Ramazan. "Mevlid (Behiştî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-behisti>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Ekinci, Ramazan. "Mevlid-i Şerîf (Sirâcî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-serif-siraci>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Ekinci, Ramazan. "Mevlid-i Şerîf". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-serif-tees-1931>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Eren, Hulusi. "Mevlûd-i Nebî/[Mevlid] (Sabâyî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlud-i-nebi-mevlid-sabayi-tees-1825>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Eren, Hulusi. "Mevlid-i Nebî (Bekâyî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-bekayi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Eroğlu, Süleyman. "Mevlidü'r-Resûl (Lâmi'î Çelebi)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidu-r-resul-lami-i-celebi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Fuchs, H. "Mevlid". *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 171-176. [Bu madde Nec-la Pekolcay tarafından ikmal edilmiştir.]
- Güzel, Bilal. "Mevlid (Mürîdî?)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-muridi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Güzel, Bilal. "Dürretü'l-beyzâ fi-Şerefi Mevlidî'l-Mustafâ (Gazzîzâde Abdüllâtîf)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/durretu-l-beyza-fi-serefi-mevlidi-l-mustafa-gazzizade-abdullatif>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Güzel, Bilal. "Mevlid (Hilmî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-hilmi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Hançerlioğlu Kılıç, Filiz. "Mevlid". *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C.4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 372-374.

- İslamoğlu, Abdülmecit. “Mevlid (Visâfî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-visali>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kabak, Turgay. “Mevlid-i Nebevi”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebevi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kabaklı, Ahmet. “Süleyman Çelebi”. *Türk Edebiyatı*. C.2, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 380-390.
- Karavelioğlu, Murat Ali. “Mevlidü’n-Nebî (Nahîfî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidu-n-nebi-nahifi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kaya, Hasan. “Mevlid (Abdî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-abdi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kesik, Beyhan. “Mevlid (Necîbâ/Necîb)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-neciba-necib>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kesik, Beyhan. “Mevlid-i Nebî (Vehbî/Vaslî/Cânî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-vehbi-vasli-cani>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kesik, Beyhan. “Mevlid (Abdî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-abdi-tees-1879>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kılıç, Mustafa. “Kitâb-ı Mevlid (Zâtî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kitab-i-mevlid-zati>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kiremitçi, Ferdi. “Mevlid (Şerîfî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-serifi-tees-1538>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kolbaş, Ozan. “Mevlid/[Mevlidü’n-Nebî] (Ârif)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidu-n-nebi-mevlid-arif>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevlid-i Nebî/Mevlûdu’n-Nebî (Nasîbî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-mevludu-n-nebi-nasibi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Vesiletü’n-necât/Mevlid (Süleymân Çelebi)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/vesiletu-n-necat-mevlid-suleyman-celebi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevlid-i Nebî (Cebri)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-cebri>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevridü’l-vüsûl fî Mevlidi’r-Resûl (İbrâhîm Zikrî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevridu-l-vusul-fi-mevlidi-r-resul-ibrahim-zikri>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevlid-i Şerîf (Çelebi-zâde Âsım)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-serif-celebi-zade-asim>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevlidü’n-Nebî/Matla’u’l-fecr”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidu-n-nebi-matla-u-l-fecr>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevlid (Re’fet)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-re-fet>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Müşterek Mevlid/İlaveli Mevlid (Rüşdî ve Mes’ûd)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/musterek-mevlid-ilaveli-mevlid-rusdi-ve-mes-ud>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevlid (Zeynî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-zeyni>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Mevlid (Sıdkî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-sidki>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “İlhâm-ı Celîl/Mevlid (Naîmî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/ilham-i-celil-mevlid-naimi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. “Muhyiddîn-i Mekkî Mevlidi/Yeni Mevlid-i Nebevî (Mekkî)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhyiddin-i-mekki-mevlidi-yeni-mevlid-i-nebevi-mekki>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].

- Köksal, M. Fatih. "Mevlidü'n-Nebî (Ziyâî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidu-n-nebi-ziyai-mevlidi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Köksal, M. Fatih. "Mustafâ Mevlidi (Muhyî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mustafa-mevlidi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Kütük, Rıfat. "Gül-efşân/Mevlid-i Nebî (Muslihî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/gul-efsan-mevlid-i-nebi-muslihi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Livaoğlu Mengüç, Hilal. "Kudsiyyetü'l-ahbâr fî Mevlidi Ahmedi'l-Muhtâr (Fevzî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kudsiyyetu-l-ahbar-fi-mevlidi-ahmedi-l-muhtar-fevzi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Ok, Duygu. "Mevlid-i Nebî/Mevlûdü'n-Nebî (Yahyâ Bin Bahşi)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-mevludu-n-nebi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Özbek Arslan, Necmiye. "Mevlid-i Şerif (Selâmî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-serif-selami>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Özcan, Nuri. "Mevlid (Musikî)". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, İstanbul 2004, s. 484-485.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, İstanbul 2004, s. 475-479.
- Özer, Öznur. "Mevlid-i Nebî (Mecbûr/Vefdî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-mecbur-vefdi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Parmaksızoğlu, İsmet. "Mevlid". *Türk Ansiklopedisi*, C.24, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976, s.86-87.
- Pekolcay, Necla. "Mevlid". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, İstanbul 2004, s. 485-486.
- Şeker, Mehmet. "Osmanlılarda Mevlid Törenleri". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, İstanbul 2004, s. 479-480.
- Tan, Bünyamin. "Mevlid-i Nebî (Kuloğlu, İlyâs)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-i-nebi-kuloglu-ilyas>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Taşkesenlioğlu, Lokman. "Mevlid (Şemsi)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-semisi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Taşkesenlioğlu, Lokman. "İstirhâm/Mevlid (Mehmed Rüşdî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/istirham-mevlid-mehmed-rusdi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Yazar, Sadık. "Mevlid (Cismi)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlid-cismi>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].
- Yıldız, Alim. "Mevlidü'n-Nebî (Nihânî)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mevlidu-n-nebi-nihani>. [Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022].

279

SONUÇ

Netice itibariyle Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-necât adlı eseri başta olmak üzere edebiyatımızda yüzlerce şair tarafından kaleme alınmış mevlid türünde eser bulunmaktadır. Her geçen gün bu eserlerle ilgili yapılan çalışmaların üzerine bir yenisi eklenmektedir. Tespit edilen çalışmaların sayısı şu şekildedir:

54 adet Osmanlı Türkçesi mevlid baskısı başta olmak üzere Türkçe mevlidler üzerine çalışma yapılmış 99 kitap yayını; 81 kitap bölümü; 89 makale; 85 tebliğ; 31 akademik olmayan dergilerde yazı; 9 doktora tezi; 54 yüksek lisans tezi; 27 lisans tezi ve 66 ansiklopedi maddesi tespit edilmiştir.

Mevlidlerle ilgili kitap, kitap bölümü, makale, tebliğ ve diğer yazılarda ağırlıklı olarak farklı şairlerin mevlidleri ele alınmıştır. İkinci sırada Süleyman Çelebi ve Vesîletü'n-necât gelirken bir kısmında da mevlide dair farklı hususlar islenmiştir. Ayrıca Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-necât'ından sonra hakkında en çok çalışma yapılan mevlid Şemseddîn Sivâsî'ye aittir.

Türkçe mevlidlerle ilgili hem doktora hem yüksek lisans hem de mezuniyet tezi hazırlanmıştır. Konuyla ilgili olan 9 doktora tezinden 7 tanesinde farklı şairlerin mevlid metinlerine yer verilirken bir tanesinde Türk kültüründeki mevlid kutlamaları diğerinde ise Türk musikisindeki

mevlid kültürü ele alınmıştır. 54 tane yüksek lisans tezinden 42 tanesi 2010'dan sonra hazırlanmıştır. Bu da son yıllarda bu konuya olan ilgide bir artış olduğunun göstergesidir. 26 farklı üniversitede yapılan bu tezlerden 10 üniversitede mevlidle ilgili birden fazla; 16'sında ise birer tez hazırlanmıştır. Bu konuda en fazla tez yapılan üniversite Marmara Üniversitesi'dir. Türkçe mevlidlerle ilgili hazırlanmış 27 tane mezuniyet tezi tespit edilmiştir.

Her ne kadar teknolojinin gelişmesiyle kaynaklara erişim kolaylaşmış olsa da bibliyografya çalışmalarında her zaman eksikliklerin olması muhtemeldir. Özellikle UNESCO'nun 2022 yılını "Süleyman Çelebi Yılı" ilan etmesinden dolayı yıl boyunca yapılmış ve yapılmakta olan bilimsel ve akademik programlarda sunulan tebliğler henüz basılmadığı için bu çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Dolayısıyla bu bibliyografya çalışması bugüne kadar olan yayınları kapsamaktadır. Buna rağmen altı yüze yakın yayına ulaşılmıştır. Şurası muhakkak ki Mevlid'in feyzi ve bereketi onun hakkında yapılan çalışmalara da sirayet etmiştir.

KAYNAKLAR

Köksal, M. Fatih. *Mevlid-nâme*, Ankara: TDV Yayınları, 2011.

Kütük, Rıfat. *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*, Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık, 2018.

Türk Din Mûsikîsi'nde Mevlid Tevşihleri

Ahmet Hakkı Turabi*

Tevşih

Arapça'da kullanılmayan “ve-şe-ha” kelimesinden türetilen, “tevşih” kelimesinin fiil hali olan “veş-şe-ha” “kadın için giydirmek” anlamına gelmektedir. Bu köke bağlı olarak “vişâh”, (kadın için) şal, kuşak, boyun atkısı, kayış, mücevher ve inci dalları; “itteşeha”, (kadın için kendine) elbise edinmek; “teveşşuh”, süslenme, takıp takıştırma, kadın gerdanlığını takma; “mütevaşşih”, süslenen, takınan; “tevşih”, süslü elbise giydirme, süsleme veya süslendirme, Kur'an-ı Kerim'i usûl ve kaideleri ile okuma, bir kimseye mücevher veya gerdanlık takma, bir eseri büyük bir adamın adı ile süsleme (eski ilim adamları, bazı kimselerin adına kitap yazarlar, kitabın baş tarafında onların adını zikrederler, bunu yapmakla da eseri süslemiş olurlardı), boyun bağı, (urgan veya sicim) asmak; “tevşihât”, süslemeler, süslendirmeler, çifte kafiyeler anlamları vardır.¹

Diğer yandan Kubbealtı Lugatında “tevşih” için, “süsleme manasında eski ilim adamlarının bir adeti vardı, yazdıkları kitapları ya bir hükümdarın yahut bir vezirin ismiyle tevşih ederlerdi (Tâhirü'l-Mevlevî). İzn-i sefîne fermanları Dîvân-ı Hümâyün kalemince, isim yerleri açık bırakılarak ve bâlâsı tuğrâ-yı hümâyün ile tevşih olunarak hazırlanır, lüzûmunda isim yerleri doldurularak liman idareleri vâsıtasıyla verilirdi (Mehmet Z. Pakalın)”² şeklinde farklı kullanımlara işaret edilmiştir.

Revnakoğlu'na göre tevşih lugatte “tezyin etmek, süslemek, takıp takıştırmak” manasına mevlidi şerifin bahirleri arasında okunan ilahilerdir ve hakikaten mevlidi şerifi latif nağmelerle süsleyip besleyen manzumelerdir.³

Nuri Özcan da tevşihî “Türk dînî mûsikisinde mevlid ve mi'râciyye gibi büyük formda ve uzun eserlerin bölümleri arasında okunmak üzere bestelenmiş, güfteleri Hz. Peygamber'i konu alan ilâhilere verilen addır. Bölümleri süsleyerek renklendirdiği için bu adla anılmış olmalıdır” şeklinde tarif etmektedir.⁴

Dînî Mûsikî El Kitabı'nda ise tevşih, “Türk Din Mûsikî formu olarak “Hz. Peygamber (s.a.v.)'in genellikle doğumuna dair medhiyeleri terennüm eden, bilhassa mevlid ve mirâciye bölümleri arasında okunmak üzere bestelenen eserlerdir” olarak tarif edilmiştir.⁵

Tariflerinden de görüleceği üzere Revnakoğlu ve Özcan tevşihî “ilahi” olarak tarif etmişlerdir. Ne var ki tevşih formunun başta isimlendirme olmak üzere konu, usûl, metronom, icra edil-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi

¹ *el-Mu'cemü'l-Vasit*, Mısır 2010, sf. 1076-1077; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Ankara 2017, sf. 1286; *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, İstanbul 1985, sf. 1006-7.

² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2006, III, 3153.

³ Mustafa Koç, *Revnakoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi Fatih*, Fatih Bel. Kültür Yay., İstanbul 2021, I, 342.

⁴ Nuri Özcan, “Tevşih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, XL, 48.

⁵ Ahmet Hakkı Turabi, Fatih Koca, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı* (ed.: A. H. Turabi), Grafiker Yayınları, Ankara 2021 (7. Baskı), s. 156.

diği yer ve tavır açlarından ilahilerden farklı olduğu aşıkardır. Dolayısıyla tevşih formu ilahiden farklı olarak müstakil bir dînî mûsikî formudur ve mevlid/miraciye bahirleri arasında okunması çerçevesinde Dînî Türk Mûsikîmizin “Cami Mûsikîsi” formları arasında zikredilmektedir. Tevşih-İlahi formları arasındaki karışıklığın belki de en önemli sebebi, mevcut notalar üzerinde “tevşih, ilahi, tevşih (ilahi), ilahi (tevşih)” şeklinde şüpheye düşürecek isimlendirmelerin olmasıdır.

Konu açısından ele aldığımızda tevşihlerin konusu sadece Hz. Peygamber ve O’nu öven manzumelerdir. Bu açıdan tevşihler edebi tür olarak “na’t” lardan beslenmiş hatta tevşih bazan “besteli na’t” olarak isimlendirilmiştir. Dînî mûsikîmizde na’tların genellikle irticâlî ve serbest okunması durumundan dolayı tevşih ve na’t ayrı formlar olarak devam etmiştir. Hatta Mevlevi-hanelerde okunan mevlidin mirac bahrinden önce Buhurizade Mustafa Itri (ö.)’ye ait rast makamındaki Na’t-ı Mevlana okunmuş.⁶

Tevşih bestelerinde bazı makamların pek sıklıkla tercih edilmesi de tevşihî, ilahi ve diğer benzer formlardan ayıran en önemli unsurdur. Mesela en çok tevşihî, mevlid bahirlerinin okunduğu makamlar olan Çargah-Sabâ, Hicaz, Rast, Uşşak, Segâh/Hüzzam ve bunların tevâbi’i diyebileceğimiz benzer makamlarda bestelenmesi, tevşih-mevlid bahri uyumuna ne kadar dikkat edildiğini göstermektedir.

-Bilhassa klasik olanlar başta olmak üzere- mevcut tevşihlerde en çok tercih edilen usûlün evsat ve devrirevan olması da tevşihî ilahilerden farklı olarak genellikle büyük usûllerle ölçüldüğüne işaret etmektedir. Son zamanlarda –Cumhuriyet döneminde- yapılan bestelerde sofyân ve düyek küçük usûllerle ölçülmüş tevşihlerimiz mevcuttur. Bunun en önemli nedeni, Arel-Ezgi Sisteminin büyük usûlleri, küçük usûllerle ölçme gayretidir. Büyük usûllerle bestelenmiş pekçok tevşih zaman içerisinde yeniden notaya alınırken daha küçük ve basit usûllerle notaya alınmıştır. Bu konuya bağlı olarak ilahiler yürük eserler olmakla birlikte tevşihler ölçüldüğü ağır usûller çerçevesinde oldukça ağır bir metronom üzere bestelenmiştir. Tevşihler üslup olarak da oldukça ağırbaşlı ve cami adabına uygun bir şekilde bestelenmiş ve icra edilmişlerdir.

Miraciye’nin bestekarı olan Kutbünnayi Osman Dede (ö. 1729) zaten bahirler arasındaki tevşihleri de bestelediği için Miraciye bahirleri arasında okunmak üzere başka bestelere ihtiyaç duyulmamıştır. Mevlide gelince, bahirler arasında okunmak üzere 17. Yüzyıldan başlamak üzere günümüze kadar yüzlerce tevşih bestelenmiştir ve beste faaliyeti devam etmektedir. Bu çerçeveden baktığımızda tevşihlere “Mevlid Tevşihî” demek de yanlış olmayacaktır. Zira Revnakoğlu da bunu şu ifadelerle teyit etmektedir: “Tevşih, mevlidin ziyneti ve servetidir. Tevşihsiz mevlid, kurudur. Zira mevlidin marşı tevşihîdir, mevlid de mevlidçi de onunla yürürler. Tevşihsiz başlayan mevlidi akort etmek, ayarlamak da çok zordur.”⁷ Hatta mevlidde tevşih okumamayı “softalık” olarak niteleyen Revnakoğlu, tevşihsiz mevlid okumanın büyük bir hata ve kusur olduğunu yazmaktadır.⁸

Kaynaklarımızda 1980’lere kadar mevlid merasimlerinin “tevşihli mevlid” ve “tevşihsiz mevlid” olarak isimlendirildiğini tespit edebiliyoruz. Mesela Karababa Dergahı Şeyhi Ali Haydar Bey (ö. 1935)’in, emekliliğini müteakiben vefatına kadar Beyazıt camii’nde fahri müezzinbaşılık ettiği; camilerde cumhurla okunan tevşihli mevlid-i şerif korosunu idare ettiği bilgisi yer almaktadır. Aynı zamanda Tatar Yaşar Baba (ö. 1934), Hacı Şeref Efendi (ö. 1947) ve Şeyh Fahreddin Efendi (ö. 1966)’nin tevşih korosu idare ettikleri bilgisi vardır.⁹

⁶ Mustafa Koç, II, 697.

⁷ Mustafa Koç, I, 259.

⁸ Mustafa Koç, I, 266.

⁹ Mustafa Koç, I, 242, 459; II, 754; III, 1174.

Mevlid merasiminde tevşih okuyana “tevşihhân” denilirdi ve tevşihler koro halinde okunurdu. Tevşih okuyanların arasında biri koroyu yönetirdi. Mevlid merasiminin selameti açısından bu kişinin mevlidhanların, tevşihhanların ve Kur’an Kâriflerinin seslerine göre bir akort üzerinden icra etmesi gerekirdi. Diğer yandan tevşihleri, mevlid bahrinin okunacağı makamdan seçmesi ve okunacak bahrin konusuyla uyumuna dikkat etmesi gerekirdi. Mesela genellikle Çarğah makamıyla girilen Tevhid Bahrinden önce güftesi bestesi Aziz Mahmud Hüdayi Hz.lerine ait olan “Kudümün rahmet ü zevk u safadır Ya Rasulallah” tevşihî okunurdu. Hatta bu tevşih için “Mevlidin Besmelesi” denilmiştir. Hafız Kemal Gürses (ö. 1929) de yine aynı eser için “Muhammed’in Marşı” ismini verirken Revnakoğlu ise “mevlidin marşı ve tevşihin şahıdır” şeklinde belirtmiştir.¹⁰

Yeri gelmişken unutulmuş olsa da bestelendiğine dair elimizde pekçok bilgi olan Süleyman Çelebi Mevlidi’nin bu bestesi meşk yoluyla günümüze kadar en azından makam bilgileriyle ulaşmıştır. Mevlid bahirleri mevcut yazmalarının kenar notlarında belirtilen makamlarla okunur. Bu makamlara bağlı olarak da öncesinde tevşih okunur. Zira hem konu hem ses ahengini sağlayacak olan tevşihlerin en önemli fonksiyonu zaten budur. Bahirlerden önce genellikle okunması tercih edilen tevşihlere örnek verelim:

İlk bahir olan Münâcat/Tevhid bahrine özellikle Aziz Mahmut Hüdayî hazretlerine ait Çarğah makamında bestelenen “*Kudûmun rahmet ü zevk u safâdır yâ Rasulallah*” isimli tevşih ile başlamak gerektiği bildirilmektedir. Nur bahrinden önce ise genellikle Hicaz makamındaki “*Çün doğup tuttu cihânı*”, “*Yâ rab garib bîkesem*” veya “*Tende cânım*” tevşihlerini; Velâdet bahrinden önce ise Rast makamında bestelenmiş olan “*Merhaba Ey Mevlid-i Peygamberi*”, “*Yâ Rasulallah şefaati eyle Allah aşkına*” veya “*Doğmazdı kalbe îman*” tevşihlerini; Merhaba bahrinden önce Uşşak makamında “*Ey Hüdâ’dan lutf u ihsan isteyen*” veya “*Sivâdan kalbini pâk et*” tevşihlerini; Mirac bahrinden önce “*Yâ sâhibe’l-cemâl ve yâ sahibe’l-beşer*” veya “*Merhaba ey fahr-i âlem merhaba*” isimli Hüzam makamındaki tevşihleri; Münâcaat Bahrinden önce yine Uşşak tevşihler okunurdu.¹¹

Başak Harmancı’nın tespitlerine göre bestelenmiş 297 mevcut tevşih bestesi vardır.¹² Bu tabloyu bildiri metnimizin sonunda bazı nota örnekleriyle birlikte sunacağız.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Tevşih, ilahi ve na’ttan ayrı müstakil bir dînî Türk Mûsikisi formudur. Zira dînî Türk mûsikisinde okunan na’tlar genellikle ya serbest ya da irticali eserlerdir. İlahiler ise dînî her konuda olabilir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in ism-i şerifinin geçtiği her ilahi tevşih değerlidir; daha zengin melodi örgüsüne sahip olması, büyük usûllerle ölçülmesi, ağırbaşlı olması, mevlid bahir makam ve konularıyla uyumlu olması tevşihî ilahiden ayıran en önemli özellikleridir.

Tevşih Dînî Türk Mûsikisi’nde ilâhî formundan sonra en çok tercih edilen formdur.

Tevşih, dînî Türk mûsikîmizin “cami mûsikîsi” kısmında değerlendirilmektedir. Tevşih bestelerinin cami musikisi tavrına uygun, daha ağır tempolu olması da bunun en önemli göstergesidir.

Tevşihlerin konusu Hz. Peygamber ve O’nu medheden manzumeler olması hasebiyle, güfte olarak na’t-i şerifler kullanılmıştır. Bununla birlikte bahir-makam uygunluğu yüksek oranda göz önüne alınırken, bahrin konusuna uygunluk daha az dikkate alınmıştır. Hatta tevşih olarak ad-

¹⁰ Mustafa Koç, I, 342; IV, 1837.

¹¹ Fatih Koca- Ahmet Hakkı Turabi, *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, s. 97.

¹² İlhan Harmancı, Ayşe Başak . "Türk Din Mûsikîsi’nde Tevşih (Tevşih ve Naat Mukâyesesi)". *İSTEM* / 35 (Haziran 2020), 97-116 .

landırılmak için Hz. Peygamber konulu olmak yeterli görülmüştür. Bu sebeple yapı olarak ilahiyeye benzeyen küçük usûllerle bestelenmiş tevşihler de ortaya konulmuştur.

Tevşihler, mevlid ve miraciye bahirleri arasında okunan eserlerdir. Miraciyenin tevşihleri zaten belirli olması sebebiyle mevcut diğer tüm tevşihler Süleyman Çelebi mevlidi bahirleri arasında okunmak üzere bestelenmiştir. Bahirlerin okunduğu makamların haricinde bestelenmiş tevşihler ağırlıklı olarak son asırda bestelenmiştir.

Klasik ve Yeni Tevşih Nota Örneği

ÇARGÂH TEVŞİH

(Kudûmün rahmet ü zevk u safâdır)

Devr-i Kebir

Güfte-Beste: Aziz Mahmud Hüdâyî Hz.

Ku- dû- mün rah rah-
Hü- dâ- î ye ye
me- tü- zev- ku zev- ku
şe- fâ- at kıl kıl
sa- fâ- dır yâ yâ
e- ğer zâ hîr hir
Re- sû- lal lah Al- lah
e- ğer bâ- tın bâ- tın
Zu- hû- run da der-
Ka- pı- na in ti sâb-
di uş şâ ka de- vâ
et- miş ge- dâ ge- dâ
dır yâ yâ Re- sû-
dır yâ yâ Re- sû-
lal lah Al- lah lah lah
lal lah Al- lah lah

SÛZNÂK TEVŞİH
"Ol Resûl-i Müctebâ"

Güfte: Sultan II. Mahmud Han*

Beste: Ahmet Hakkı Turabi**

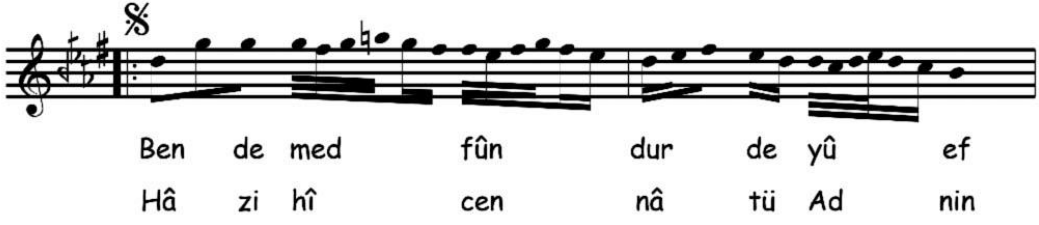
Devrihindi (♩=110)

Ol re sû li müc te bâ hem rah me ten lil

â le mîn rah me ten lil â le mîn

Ben de med fûn dur de yû ef
Hâ zi hî cen nâ tü Ad nin

lâ ke fah rey ler ze mîn ler ze mîn
fed hu lû hâ Hâ li dîn hâ li dîn

Ra za sîn e dip zi ye ret

de di Cib rî li e mîn li e mîn

Ol Resûl-i müctebâ hem Rahmeten li'l-âlemîn
Bende medfûndur deyû eflâke fahreylar zemîn
Ravzasın edip ziyâret dedi Cibrîl-i Emîn
Hâzihî Cennâtü Adnin "fedhulûhâ hâlidîn"

(Güfte, Sultan II. Mahmud Han'a nispet edilmektedir.)

Mevcut Tevşihler Listesi

Eser Adı	Güftekar	Bestekârı	Makam	Usûl
Âdil ü Fâsık u fâcir fakîrim yâ Resûlallah	?	Şeyh Ethem Efendi	Hüseyini	Düyek
Afitab vechin hakikat nur-i zat-ı Kibriya	Osman Hulusi Efendi	Ahmet Hatipoğlu	Hüzzam	Düyek
Afitab-ı subh-i ma evha Habib-i Kibriya	Yahya Nazim Efendi	Yusuf Çelebi (Tiznam)	Rast	Evsat
Âftab-ı subh-i mâ evhâ Habib-i Kibriya	Yahya Nazim Efendi	Zeki Arif Ataergin	Hüseyini	Devr-i Hindî
Ağardı muy-i rişim bi-mecalim ya Resulallah	Mustafa Zekayi Efendi	Mehmet Kemiksiz	Buselik	Düyek
Alem-i ervahda oldum Ehl-i Beyt'e has geda	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Bayatî	Evsat
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	?	Segah	Sofyan
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	Mustafa Ef. (Çalakzade)	Rast	Evsat
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	Osman Nuri Özpekel	Segah	Sofyan
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	Hüseyin Tolan (Hafız)	Rast	Sofyan
Alemleri nur eyledi didar-ı Muhammed	İsmail Hakkı Bursevi	Halil Çay	Hicazkar	Sofyan
Alîl ü âsi vü fâsık gedâyım yâ Resûlallah	?	Şeyh Ethem Efendi	Suzinak	Evsat
Arap'da seyyidü'l-kavme duhûl ettikde bir âsî	Kenzî Hasan Efendi	Zekai Dede	Segah	Devr-i Hindî
Arayı arayı bulsam izini	Yunus Emre	Hüseyin Tolan (Hafız)	Hicaz	Sofyan
Arşda Okunur Medh-i Muallâ-yı Muhammed	Muhammed Lutfi Hz.	Levent Çelik	Bestenigar	Çenber-Haffif
Arşın kubbelerine adu nurla yazılan	Cengiz Numanoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Arz-ı Ta'zim Eylemez Mi Âlem-i İmkân Sana	Ömer Naci Efendi	Rakim Elkutlu	Bestenigar	Devr-i Hindî
Aşık sana ins ü melek	?	?	Bayatî	Düyek
Aşk derdine derman sordum alemde	Nizamettin Caymaz	Rüştü Eriç	Mahur	Sofyan
Aşkın ile aşıklar yansın ya Resulallah	Yunus Emre	Zekai Dede	Besteîsfahan	Sofyan
Aşkınla tutuştur beni yak nare efendim Muhammed	Abdullah Uysal	Serhat Başar	Suzidil	Sengin Semai
Ateş-i aşkınla yandı kalbimi subh u mesa	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Ay dahi güneş dahi	Yunus Emre	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Bağ-ı Aşkın Andelibi Hazreti Üftadedir	Aziz Mahmud Hüdâyî	Cinuçen Tanrıkorur	Bayatî	Mevlevi Devrirevani
Bağrımdaki biten başlar Muhammedin aşkındandır	Seyyid Seyfullah	?	Hüzzam	Sofyan
Bağrımdaki biten başlar Muhammed'in aşkındandır	Seyyid Seyfullah	Cüneyd Kosal	Suzinak	Evsat
Bağrımdaki biten başlar Muhammed'in aşkındandır	Seyyid Seyfullah	Dede Efendi	Hüzzam	Sofyan
Bahr-i aşta bi-kararım ya Resulallah meded	Hakkî	Rıza Efendi (Şeyh)	Nihavend	Evsat
Bahr-i cürme daldı zatım ya Resulallah meded	?	Mehmet Efendi (Eyyubi)	Rast	Evsat
Barekallah dü cihanın serveri	Fevzi	Zekai Dede	Suzidilara	Düyek
Be-cadır zatına hatm-i nübüvvet ya Resulallah	?	İsmail Efendi	Hicaz	Düyek
Ben benden uzaklaşıp onun aşkıyla doldum	Gülten Çiçek Tural	Rüştü Eriç	Saba	Sofyan
Bende sıklet sende letâfet Allahım affet	Necib Fazıl Kısakürek	Bekir Sıdkı Sezgin	Segah	Düyek
Benimdir cümle isyan ü kabahat Ya Resulallah	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Suzinak	Düyek
Bırakdım aşkın ile nâm ü ârım ya Resûlallah	İsâ Mahvî Efendi	İsmail Hakkı Bey	Ferahnak	Evsat
Bir dilde ki menkul olur envar-ı Muhammed	Osman Şems Nureddin	Cinuçen Tanrıkorur	Düğah	Yürüksemai
Bir dilde ki zahir ola envar-ı Muhammed	Osman Şems Nureddin	Hakan Alvan	Nihavend	Nim Haffif
Bir gece Muhammed'e Çalab'dan geldi Burak	Yunus Emre	?	Acem	Sofyan
Bir geceydi oldu mahbûb-ı Hüdâvend-i muin	?	Hüseyin Tolan (Hafız)	Bestenigar	Düyek
Bir ilahi nurusun sen hem yerin hem gökerin	Hz. Mevlana	Zeki Atkoşar	İsfahan	Evsat
Bir ismi Mustafa bir ismi Ahmed	Musa Dede (Neyzen)	Dede Efendi	Uşşak	Evsat
Bir ismi Mustafa bir ismi Ahmed	Musa Dede (Neyzen)	Amir Ateş	Segah	Sofyan
Bir mehin bendesiyim sâye dahi olmaz eşi	?	Müezzınbaşı Rifat Bey	Muhayyer	Devr-i Hindî
Bir nazar kıl halime asan ola cümle sübül	Nakşi Akkırmani	?	Gülizar-Buselik	Zincir
Bir seher vakti idi doğdu habib-i Kibriya	?	Hüseyin Tolan (Hafız)	Tebriç	Müsemmen-Düyek
Biz muazzam padişahsın ki kulundur cümle şâh	Selami Mustafa Efendi	Zekai Dede	Şevk-u Tarab	Evsat-Haffif
Bize bildiren kitabı	Ahmet Yardım	Ahmet Yardım	HüseyiniAşiran	Düyek
Bu can teşne visal-i hazretine	Recai Efendi	Ali Şirügani Dede	Uşşak	Nim Evsat
Bu gülşende hezar-ı bi-nevayım ya Resulallah	Süleyman Nahifi Ef.	Ahmet Efendi (Eyüb)	Rast	Nim Evsat

Bu gülşende hezar-ı bi-nevayım ya Resulallah	Süleyman Nahifi Ef.	Ali Şirüvani Dede	Pençgah	Evsat
Bu mihnetgah-ı âlemde garibim yâ Resulallah	?	Seyfettin Osmanoğlu	Hüzzam	Evsat
Bu şeb hurşid-i evreng-i risalet geldi dünyaya	Abdurrahman	Zakir Ahmed Çelebi	Rast	Sofyan
Bu vücud iklimine bin can gelir bir can gider	Osman Kemali Hz.	Niyazi Sayın	Bestenigar	Devr-i Hindî
Bugün Mîrâc-ı pâk-i Mustafâ'dır	İzzettin Hümâyî	İzzettin Hümâyî	Hüzzam	Devr-i Hindî
Bulunmaz cemali yar sensiz ya Nebi	Mustafa Necati Bursalı	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Bülbül-i bağ-ı ilahidir Muhammed Mustafa	Mustafa Manevi Hz.	Mehmet Kemiksiz	Acem	Sofyan
Can dayanmaz nare ya Resulallah	Mustafa Necati Bursalı	Metin Yetişken	Rast	Nim Sofyan
Candan aşık oldum vechin gülüne	Kenzî Hasan Efendi	?	Bestenigar	Evsat
Canım Kurban Olsun Senin Yoluna	Yunus Emre	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Hüseyni	Sofyan
Cânımın cânânı sensin ya Muhammed Mustafa	İsmail Hakkı Bursevi	Mehmet Kemiksiz	Hüzzam	Düyek
Cemalin aleme mihr-i münevver ya Resûlallah	Sahvî	Bolahenk Nuri Bey	Eviç	Evsat
Cemalin gülşen-i feyz ü atadır ya Resulallah	Şerif	Nali (Selanik Kadısı)	Nühüft	Evsat
Cemâlin hüsnüne canlar fedâdır ya Resulallah	Tacî	Hüseyn Sebilci (Hafız)	Muhayyer	Devr-i Hindî
Cemalin nuruna nisbet güneş bir nur-i bi-ferdir	Hasan Sezai Efendi	İsmail Hakkı Bey	Hicaz	Evsat
Cemalin nuruna nisbet güneş bir nur-i bî-ferdir	Hasan Sezai Efendi	Şeyh Mesud Efendi	Hüzzam	Evsat
Cenab-ı Cibril oldu delilin ya Resulallah	?	İsmail Hakkı Bey	Şehnaz	Evsat
Cenabındır şeh-i pakize meşreb ya Resûlallah	Enderüni Vâsif	Sultan III. Selim	Şevk-u Tarab	Evsat
Cenabındır şeh-i pakize-meşreb ya Resulallah	Enderuni Vasif	Ali Rıza Şengel	Nihavend	Evsat
Cennet içre ümmetine sen sunarken kevseri	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Çün doğup tutdu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Segah	Sofyan
Çün doğup tutdu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Segah	Sofyan
Çün doğup tutdu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Şehnaz	Nim Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Tahir	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Nühüft	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Hüseyni	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Irak	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Irak	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Bayati	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Arazbar	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Isfahan	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Hicaz	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Hüzzam	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Eviç	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Şakir Efendi (Hopcuzade)	Bestenigar	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Çargah	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Mahur	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Mahur	Çenber
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Cüneyt Kosal	Acem	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	İtri	Rast	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	İsmail Hakkı Bey	Nikriz	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Levent Çelik	Saba	Fahte-Haff
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Şakir Efendi (Hopcuzade)	Acem	Sofyan
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Arazbar	Sofyan
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Mahur	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Saba	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Tahir	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Uşşak	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Efendi (Şeyh)	Buselik	Sofyan
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Çargah	Ağır Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Suzinak	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	İsmail Hakkı Bey	Çargah	Sofyan

Derd-i aşkın yaktı beni ya Muhammed Mustafa	Müştak Efendi - Şeyh	Hüseyin Feyzi Bey	Hicaz	Düyek
Derd-i mendim mücrimim dermane geldim	İsâ Mahvî Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Rast	Düyek
Derdimendim ya Resulallah devâ ol derdime	Ali Ulvi Kurucu	Necdet Tanlak	Hüzzam	Müsemmen
Derdimendim ya Resulallah devâ ol derdime	Ali Ulvi Kurucu	Zeki Altun (Hafız)	Saba Zemzeme	Müsemmen
Derdimin dermânı sensin Muhammed Mustafâ	Kenzi Nasuhi Efendi	İbrahim Ağa	Segah	Devr-i Hindî
Derd-mendim mücrimim dermane geldim	İsâ Mahvî Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Acemaşiran	Düyek
Derd-mendim mücrimim dermane geldim	İsâ Mahvî Efendi	İsmail Hakkı Bey	Müstear	Evsat
Dertliyim ya Resulallah derde derman sendedir	Muzaffer Özak	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Dertliyim ya Resulallah derde derman sendedir	Muzaffer Özak	Muzaffer Özak	Segah	Düyek
Derun-i dilde her derde devâsın ya Resulallah	Hafız Şeyda	Galib Çolakoğlu	Bestenigar	Düyek
Dil-i şeydâ-yı söyletse sen Resulallah'e aşiktir	Sultan II. Mustafa	Dursun Çakmak	Mahur	Düyek
Doğdu ol sadr-ı risâlet bastı arş üze kadem	Niyazi Mısıri	Abdülkadir Töre	Şevk-u Tarab	Düyek
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üze kadem	Niyazi Mısıri	Şeyh Münir Efendi	Irak	Sofyan
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üze kadem	Niyazi Mısıri	Zakir Ahmed Çelebi	Rast	Düyek
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üze kadem	Niyazi Mısıri	Abdülkadir Töre	Hüzzam	Devr-i Hindî
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üze kadem	Niyazi Mısıri	Ali Şirüvani Dede	Neva	Nazlı Düyek
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üze kadem	Niyazi Mısıri	Mehmet Kemiksiz	Rast	Sofyan
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üze kadem	Niyazi Mısıri	Nüzhet Şerif	Beste-İsfahan	Sofyan
Doğdu ol şems-i Hakikat Burc-ı Vahdet'den bu şeb	?	Latif Ağa	Rast	Evsat
Doğdu ol Şems-i Hakikat Burc-ı Vahdetten bu şeb	?	İsmail Hakkı Bey	Rast	Sofyan
Doğmazdı kalbe imân	Ali Ulvi Kurucu	Sâdettin Kaynak	Rast	Sofyan
Dost cemali şem'inin pervanesidir canımız	Sinan Ümmî (Elmalılı)	Ahmed Irsoy (Hafız)	Neva	Evsat
Dün gece uyandım vakt-i seherde	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Dün gece uyandım vakt-i seherde	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Saba	Sofyan
Düşelden derdine yoktur kararım ya Resulallah	Hasan Efendi - Hatib	Hasan Efendi (Manisalı)	Bayatı	Nim Evsat
Eğer halk etmeseydi zatını Hak ya Resulallah	?	İsmail Hakkı Bey	Düğah	Evsat
Elâ ey mefhar-i âlem sana kevn ü mekân aşık	Şeyh Sami Efendi	Mustafa Tüzün	Rast	Düyek
Elâ ey seyyid-i mahub-i Mevlâ	Şeyh Hasan Vuslat	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
el-Meded ey Fahr-i âlem	Sultan II. Mustafa	Muharrem Hafız	Hüzzam	Sofyan
El-meded ey Fahr-i Alem hem şefî'ul-müznibin	Sultan II. Mustafa	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Enbiyanın serveri sensin Ya Resulallah	Muzaffer Özak	Dursun Çakmak	Hüseyini	Sofyan
Esîr-i nefis-i bedhâım meded kıl yâ Resulallah	Besim	İsmail Hakkı Bey	Hüzzam	Düyek
Essala her kim gelir bazar-ı aşka essela	Niyazi Mısıri	?	Bestenigar	Evsat
Esselam ey mahzen-i esrar-ı hikmet esselam	?	Sadettin Heper	Rast	Düyek
Esselâm ey sâlik-i râh-ı şerâat esselâm	Nizamoğlu Seyyid	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Segah	Düyek
Esselam ey seyyid-i sahib-i saadet	?	İsmail Hakkı Bey	Irak	Evsat
Etake iydi visal	Mehmet Nasuhi Efendi	Nâyî Osman Dede	Saba	Devr-i Kebir
Evliyadan himmet aldım	?	Hüseyin Tolan (Hafız)	Düğah	Evsat
Ey canların cananı ey gönüller sultanı	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Ey cemalin pertev-endaz-ı samavat-ı ulâ	Sumnili Osman Fazlı	Danyal Mantı	Şivenüma	Evsat
Ey cemalin pertev-endaz-ı semavatıl ula	Osman Fazlı Efendi	Osman Fazlı Efendi	Çargah	Evsat
Ey derdimin dermanı alemlerin sultanı	Faik Bey (Hacı)	Hacı Faik Bey	Müstear	Düyek
Ey enbiyalar serveri ey evliyalara rehberi	Yunus Emre	?	Uşşak	Sofyan
Ey güzellerden güzel rûhum Resûl-i Kibriyâ	Hayrullah Tacettin	Hüseyin Sebilci (Hafız)	Rast	Devr-i Hindî
Ey güzellerden güzel rûhum Resûl-i Kibriyâ	Hayrullah Tâceddin	Hakan Alvan	Şehnaz	Devr-i Hindî
Ey habib-i Kibriya ey zat-ı mahub-i Hüdâ	?	Şeyh Mehmed Efendi	Ferahfeza	Evsat
Ey habib-i muhterem lutf et şefâat kıl bize	Kenan Rifâi	İzzettin Hümâyî Elçioğlu	Saba Zemzeme	Müsemmen
Ey habib-i zülcelal maşuk-i Rabb-i Kibriyâ	Kuddusi Hz.	Ahmet Şahin	Muhayyer	Evsat
Ey Hudâ'nın sevgili mahubuy ey fahr-i cihân	Ulvi	Şeyh Ethem Efendi	Eviç	Düyek
Ey Hüdadan lutf u ihсан isteyen	Abdurrahman Efendi	Zekai Dede	Uşşak	Düyek
Ey Hüdadan lutf u ihсан isteyen	Abdurrahman Efendi	?		
Ey Hüdanın sevgili mahubuy ey fahr-i cihan	Ulvi	Hilmi Dede - Neyzen	Hicaz	Evsat

Ey Hüdânın sevgili mahbubu ey fahr-i cihan	Ulvi	Serhat Başar	Hicaz	Evsat
Ey mihr-i la-yezalin mehtab-ı müsteniri	Hüseyin Siret Özsever	Serhat Başar	Suzinak	Ağır Düyek-Yürük
Ey nebiler serveri ahîr zaman peygamberi	?	İsmail Hakkı Bey	Hicaz	Evsat
Ey olup mirac bürhan-ı ulüvv-i şan sana	Fuzuli	Tanburi Aziz Mahmud Bey	Hicaz	Evsat
Ey Resul-i hazret-i Hak ve'y Habîb-i Kibriyâ	Sezâî	?	Acemaşiran	Evsat
Ey Resul-i Kibriyâ ey sinesi saf enbiya	?	Fahri Dede	Rast	Evsat
Ey Resul-i Kibriyâ ser-tac-ı alem şâh-ı din	?	İsmail Hakkı Bey	Hüseyini	Evsat
Ey Resul-i mücteba sen rahmet-i rahman mısın	Abdullah Nazırlı	Şentürk Deveci	Hisar-Buselik	Devr-i Hindî
Ey risalet bostanında hıraman serv-kad	Ömer Ruşeni Dede	Dede Efendi	Hisar	Evsat
Ey risalet tahtının hurşid ü mah-ı enveri	Gazali	?	Bayati	Fahte-Sofyan
Ey risalet tahtının hurşid ü mah-ı enveri	Gazali	Bekir Sıdkı Sezgin	Hisar-Buselik	Evsat
Ey risalet tahtının şâhı cihan peygamberi	?	Doğan Ergin	Bayati Araban	Devr-i Hindî
Ey saadet burcunun mâh-ı Muhammed Mustafa	Şeyh Ahmed Efendi	Tabakhâne Şeyhi Hüseyin	Hüzzam	Düyek
Ey şehinşâh-ı risâlet ve'y Habîb-i Kibriyâ	?	İsmail Hakkı Bey	Acemaşiran	Devr-i Hindî
Ey şehinşâh-ı risâlet ve'y Habîb-i Kibriyâ	?	Raşit Efendi	Suzinak	Devr-i Hindî
Ey şehinşâh-ı serir-i enbiya vü evliya	Enveri-Hocazade,	Hafız Yusuf Çelebi	Uşşak	Çifte Düyek
Eyâ şâh-ı serir-i ıstifa ol rütbe ekremsin	?	Abdülkadir Töre	Hüzzam	Evsat
Eyleyen uşşâkı şeydâ dâimâ tal'atindir	Mehmed Nasûhî Efendi	Tevfik Soyata	Rast	Mevlevi Devrirevanı
Eyleyen uşşâkı şeyda daima tal'atindir	Mehmet Nasuhi Efendi	Mehmet Kemiksiz	Uşşak	Sofyan
Fahr-i alem mahrem-i raz olduğu şebdirbu şeb	Yahya Nazim Efendi	Şikarizade Ahmet Efendi	Arazbar	Evsat
Feyz-i Hüdâ nûr-i safâ Ahmed Muhammed	?	?	Acemaşiran	Düyek
Firkâtin nâriyla yandım ya Resulallah meded	Kenan Rifâî	Zeki Altun (Hafız)	Hüzzam	Devr-i Hindî
Gel vücudun ateş-i aşk-ı Habîbullah yak	Şeyh Zekâî Efendi	Sultan Vahdeddin	Hüzzam	Devr-i Hindî
Gelişini hebar verdi Nebiler	Abdülmecid - Halife	Zakir Ahmet Çelebi	Acem	Düyek
Göklere Fahr-i Rûsul seyran eder bu gece	Hayri Koroğlu	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Gönül bezminde uşşâka safâsın ya Resulullah	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Hüseyini	Düyek
Gönül bezminde uşşâka safâsın ya Resulullah	Nuri Baş	İsmail Hakkı Okur	Hüzzam	Düyek
Gönül deryasının tek müridiyim	Mustafa Nafiz İmak	Rüştü Eriç	Acemaşiran	Düyek
Gönül hun oldu şevkinden boyandım ya Resulallah	(Yaman Dede)	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Gönül nûr-i cemalinden habîbim bir ziyâ ister	Esad Erbil Hz.	Mehmet Kemiksiz	Uşşak	Düyek
Gönül yüz sürmek ister hâk-i pâye yâ Resulullah	Vahyî	Mutafzâde Ahmed Efendi	Eviç	Düyek
Gubar-ı âsitanın tütüyâdır yâ Resulallah	Kamil	İsmail Hakkı Bey	Çargah	Evsat
Gubâr-ı pâyine almam cihânı ya Resulallah	?	Müezzinbaşı Rifat Bey	Bayati	Düyek
Gül gülistanı melahatdir Muhammed Mustafa	Alvarlı Efe	Yahya Soyuyiğit	Saba	Devr-i Hindî
Günâhım boydan aşkıdır be gayet yâ Resulallah	?	İsmail Hakkı Bey	Rast	Evsat
Günahlar sırtımda taşınmaz bir yük	Mustafa Necati Bursalı	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Güruh-i enbiyanın serverisin ya Resûlallah	?	Dellalzâde	Şehnaz Haveran	Nim Evsat
Habîbullah cihâne can değil mi	Abdülehad Nûri	Hakan Alvan	Vecd-i Dil	Düyek
Hadden aştı iştiyakın	Abdülmecid - Halife	Zakir Ahmet Çelebi	Acem	Düyek
Haddim değil amma nideyim canım efendim	Şevket Özdemir	Dursun Çakmak	Rast	Sofyan
Halik'in mabubusun alemlerin sultanısın	?	Hacı Faik Bey	Mahur	Evsat
Hatm-i rusûl mazhar-ı küll Mustafa	Hasan Sezai Efendi	Gökdemir İhsan	Pençgah	Yürüksemai
Hayra makdem ey güruh-i enbiyanın akdemi	Lebib	Nâyî Osman Dede	Düğah-Buselik	Darbeyn
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	?	Hicazkar	Mevlevi Devrirevanı
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Acemaşiran	Düyek
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	Gökdemir İhsan	Eviç	Evsat
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	İsmail Hakkı Bey	Hüzzam	Evsat
Her zaman isyan ile âlûdeyim	?	Tal'at Bey	Eviç	Evsat
Hıra dağının gülüne	Ahmet Cesur	Dursun Çakmak	Saba	Düyek-Nim Sofyan
Huda namıyla başla mevlid-i fahr-i cihandır bu	?	Hacı Faik Bey	Hüzzam	Evsat
Hudanın en büyük ihsânı sensin yâ Resulallah	Herseki Arif Hikmet	Kemal Batanay	Hicaz	Evsat
Huda'nın nûr-i pâkından cihâna muktedâ geldi	Nazif	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek

İki cihan sultanının doğduğu ay geldi yine	Aziz Mahmud Hüdâyî	İsmail Hakkı Bey	Çargah	Evsat
İsm-i Rahman mazharısın ya Muhammed Mustafa	Süreyya Efendi	Hüseyn Tolan (Hafız)	Rast-ı Cedid	Evsat
İsmidir Ahmed Muhammed Mustafa	Rüşti Sabancı	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Kapına geldiler ümmet Muhammed	Hasan Sezai Efendi	?	Hicaz Zengüle	Sofyan
Kapına geldiler ümmet Muhammed	Hasan Sezai Efendi	Edimeli Salihzade	Bayati	Düyek
Kapına geldiler ümmet Muhammed	Hasan Sezai Efendi	İsmail Hakkı Bey (Muallim)	Hicaz	Sofyan
Kerim Allah Rahim Allah	İbrahim Hakkı	Zekai Dede	Acemaşiran	Sofyan
Kible-i ehli safa oldu cenab-ı Mustafa	Müşak Baba	?	Uşşak	Hafif
Kıl nazar vechin cânânım	Talibi İrşâdî Hz.	Naim Kaya	Uşşak	Evsat
Kudumun rahmet-i zevk u safadır ya Resulallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Aziz Mahmud Hüdai Hz.	Çargah	Devr-i Kebir
Kudümün rahmeti zevk u safadır	Aziz Mahmud Hüdâyî	Hafız Post / Şeyh Seyid	Acem	Evsat
Kusurum hadden aşmışdır be-gayet yâ Resulallah	Rıza	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Rahatülervah	Evsat
Kuy-i aşkın bana bir kuh-i tecelli görünür	Nakşi Akkırmani	Şikarizade Ahmet Efendi	Muhayyer	Düyek
Lebin vasfında sultanım dehan aşık zeban aşık	Rıza Efendi - Kemani,	Cinuçen Tanrıkorur	Buselik-Aşiran	Curcuna
Mahub-i Hüda zat-ı şeref-bar-ı Muhammed	Nazmi	Mustafa Efendi	Irak	Devr-i Hindî
Mahrem-i Zât-ı Hüdâ'sın yâ Muhammed Mustafa	Şeyh Sadık Efendi	Levent Çelik	Beste-İsfahan	Evsat-Haff
Makam-ı mülteca Ahmed Muhammed Mustafa'dır	Kuloğlu	?	Segah-Maye	Evsat
Maşaallah Ayn-ı Kur'an'dır Habîb-i Kibriya	Muhammed Lutfi Hz.	Ertuğrul İnanç	Şevkefza	Devr-i Hindî
Matla-i nûr-i ilahid'dir yüzün ya Mustafa	?	Hüseyn Sebilci (Hafız)	Hicaz	Devr-i Hindî
Mazharısın kibriyanın ey camâl-i Hû ehad	Mehmed Nasûhî Efendi	Mehmet Kemiksiz	Segah	Evsat
Mebde-i alem senin nurundur ey nur-i mübin	Şemsi	Halil Çay	Saba	Düyek
Meded kıl ey Hak Habibi şefaât ummağa geldim	Hasan	Dursun Çakmak	Nihavend	Düyek
Mefatih-ül Hüda oldu hilalin ya Resulallah	Hasan Efendi - Hatib	İtri	Rast	Sofyan
Mefhar-i cümle cihansın ey şefaât madeni	Şeyh Vefa Efendi	Hacı Faik Bey	Şevk-u Tarab	Mevlevi Devrirevanı
Mefhar-i cümle cihansın ey şefaât madeni	Şeyh Vefa Efendi	Tevfik Soyata	Eviç	Evsat
Mefnâr-ı cümle cihansın ey şefâât mâdeni	Şeyh Vefa Efendi	Mehmet Kemiksiz	Uşşak	Evsat
Mekke yurdu medine-i Münevvere	Şemsi	Hakan Alvan	Suzinak	Evsat
Menba-i ilm-i Hüdâsın ya Muhammed Mustafa	İsmail Hakkı (Bursavi)	Hacı Faik Bey	Hüzzam	Evsat
Menba-i ilm-i Hüdâsın ya Muhammed Mustafa	İsmail Hakkı (Bursavi)	Rifat / Selahaddin Demirtaş	Acem	Düyek
Merhaba Ey Fahri Alem Merhaba	Âdile Sultan	Hacı Faik Bey	Hüzzam	Düyek
Merhaba ey mevlid-i peygamberi	İbrahim Hakkı (Erzurumi)	Nalburzade	Rast	Evsat
Merhaba ey pertev-i zat-ı Hüda	Mehmet Nasuhi Efendi	Mehmet Kemiksiz	Bayati	Düyek
Merhaba ey şule-i ayine-i sırr-ı Hüda	Nakşi "Akkırmani"	Hafız Yusuf Çelebi	Pençgah	Zincir
Merhaba ey zat-ı pakın pertevi nur-i Huda	Hasan Sezai Efendi	Cahit Gözkan - Udi	Neva	Evsat
Mihr ü mâh bir zerresidir nûr cemâlin yâ Rasul	Alvarlı Efe	Mehmet Kemiksiz	Şehnaz-Buselik	Evsat
Mihr-i subh-i meşrika taha Habîb-i Kibriya	Ayni	İsmail Hakkı Bey	Irak	Mevlevi Devrirevanı
Mirat-ı baht-ı Kibriya Ahmed Muhammed Mustafa	Rıza Efendi - Kemani,	İsmail Hakkı Bey	Düghah	Düyek
Muhammed'den diğer yok vâsil olmuş kabe	?	?	Hüzzam	Düyek
Muhammede bu gece Mevladan geldi burak	Yunus Emre	Dursun Çakmak	Hüzzam	Sofyan
Mustafa şah-ı cihan-ı ali-şandır Mustafa	?	Şeyh Mehmed Efendi	HüseyniAşiran	Evsat
Müctebâ-yı enbiyâsın cümleden kadrin celil	Sami Siverekli	Dursun Çakmak	Hüseyni	Düyek
Müjdeler olsun size ya müminin...	Behçet Efendi	Rakım Elkutlu	Rast	Devr-i Hindî
Mürg-i Sidre Şule-i dil-hanemin pervanesi	Tahir-ül Mevlevî	Abdülkadir Töre	Rast	Evsat
Nasıl bir mübarek geceydi ya Rab	Osman	Dursun Çakmak	Rast	Sofyan
Nazargah-ı ümmetde gencine-i vefasın	Muzaffer Özak	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Nazenin-i Hazret-i Mevla Muhammed Mustafa	İffet Efendi (Bursalı)	Mehmet İhsan Özer	Nihavend	Devr-i Hindî
Ne yana dönersen görünen tek hakikat o	Ahmet İlgaz	Vefik Ataç	Suzinak	Sengin Semai
Ne zaman ismini ansam sevinir şad olurum	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Saba	Sofyan
Nebde'ü bi'salât ve's-selâm	Mehmet Nasuhi Efendi	Nâyî Osman Dede	Segah	Çenber
Nebiler serveri fahrül-veranın ümmetiyiz biz	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Şedaraban	Evsat
Nebiler serveridir Muhammed	Şehzade Seyfeddin	Seyfettin Osmanoğlu	Şehnaz	Düyek
Neye baksan ayan Allah	Hakkı Bey (Bıçakçızade)	Rakım Elkutlu	Yegah	Sofyan

N'ola fahr etse yazarken hame na't u Midhatin	Sultan III. Selim	Hakan Alvan	Nihavend	Müsemmen
Nola tacım gibi başımda götürsem daim	Sultan I. Ahmed (Bahti)	İltri	Pençgah	Çenber-Fahte
Nûr-i âlemsin bugün hem dahî mahbub-i Hüda	Kanuni Sultan Süleyman	Hakan Alvan	Şehnaz	Devr-i Hindî
Nûr-i fahr-i aleme bir zerre olmaz afitab	Nakşî Akkırmani	Dede Efendi	Hüseyini	Yürüksemai
Nur-i vahdet kim fûruğ-i ruy-i rahşandır sana	?	Tanburi Aziz Mahmud Bey	Rast	Evsat
Nûr-i yezdân-ı Hüdâsın yâ Muhammed Mustafa	?	Tal'at Bey	Hüzzam	Çifte Düyek
Nûrun sebeb-i hilkat-i ekvândır	M. N. Gençosman	Dursun Çakmak	Hicaz	Sofyan
Nübüvvet tahtına şâh oldu Muhammed	İzzettin Eskidemir	İzzettin Eskidemir	Hüzzam	Devr-i Hindî
Nübüvvet tahtının şâhı	Zekai Dede	Zekai Dede	Hüzzam	Evsat
O şehinşâh-ı âzamsın ki ancak yâ Resulullah	Şeref Hanım	Dursun Çakmak	Muhayyer	Düyek
Ol cihanın fahrinin sırrına kurban olayım	Niyazi Mısıri	İsmail Hakkı Bey	Acemaşiran	Evsat
Ol Resûl-i Müctebâ	Sultan II. Mahmud	Ahmet Hakkı Turabi	Suzinak	Devr-i Hindî
Oldu Habib-i Kibriya Fahr-i Cihan efendimiz	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Rast	Sofyan
On sekiz bin âlemin şâhı Muhammed Mustafa	Hayrullah Tâceddin	Hüseyin Tolan (Hafız)	Hüzzam	Devr-i Hindî
Padişaha vasil olan şüphesiz kim şâh olur	Seca Öztürk	Ahmet Çalşır	Şivenüma	Evsat
Padişah-ı işvesin iklim-i hüsn ü an senin	?	İsmail Hakkı Bey	Hicaz	Evsat
Pek şirin bir beldesin ey şeh-r-i burc-ı evliya	Rükneddin Akbaş	Cinuçen Tanrıkorur	Hüzzam	Mevlevi Devrirevanı
Peygamberim huzuruna kabul et beni	Abdullah Sevinç	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Ravzana çün yüz süren bulur aman	Abdullah Efendi	?	Acemaşiran	Düyek
Ravzana çün yüz süren bulur aman	Abdullah Efendi	Latif Efendi	Hüseyini	Evsat
Ru siyahım pür-günahım yok yüzüm peygambere	Tevfik Koyalı - Neyzen	Necdet Tanlak	Hüzzam	Devr-i Hindî
Ruh-i pak-i Mustafaya etmişem canım feda	?	İsmail Hakkı Bey	Tebriz	Devr-i Hindî
Ruhun şevkiyle sad-çak oldu her gül ya Resulallah	Belîğ	Hakan Alvan	Dilkeşhaveran	Düyek
Sadr-ı bezm-i nûr-i âlem ey Habib-i Kibriyâ	Mehmed Nasûhî Efendi	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Sadr-ı bezm-i nûr-i âlem ey Habib-i Kibriyâ	Mehmed Nasûhî Efendi	Terlikçi Mehmed Efendi	Rast	Düyek
Sadr-ı cem-i mürselin sensin ya Resulallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Aslan Hepgür	Uşşak	Sofyan
Sadr-ı cem-i mürselin sensin ya Resulallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Hacı Arif Bey	Segah	Evsat
Sadr-ı cem-i mürselin sensin ya Resûlallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Halid Bey	Dügah	Evsat
Sana ben olmuşum ümmet	?	Zeki Altun (Hafız)	Tahir-Buselik	Aksak
Sana ey şâh-ı Resûl uymayanın bitmez işi	Nali Mehmed Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Hicaz	Düyek
Sana ey şâh-ı Resûl uymayanın bitmez işi	Nali Mehmed Efendi	Eğrikapılı Mehmed Efendi	Bayati	Düyek
Sâyesi düştü düşmez yere bir böyle nahl-i Tur'sun	İltri	İltri	Nühüft	Sofyan
Sebeb-i hilkat-ı alem yüceden sesleniyor	Mecit Sesigür	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Selamımı söyleyin ol ulu şaha	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Bayati	Sofyan
Sen ki Lütf-i Kibriyâsın şems-i sermedsin bize	Abdülkadir Akgündüz	Dursun Çakmak	Karacığar	Düyek
Sen şeh-i peygamberan idin efendim ol zaman	?	İsmail Hakkı Bey	Tebriz	Evsat
Sende doğmuştur Muhammed Mustafa	Abdülehad Nuri (Şeyh)	?	Irak	Yürüksemai
Sende doğmuştur Muhammed Mustafa	Abdülehad Nuri (Şeyh)	Hüseyin Tolan (Hafız)	Hüzzam	Semai
Seni seven aşıklar senden asla usanmaz	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Senin aşkınla yansın bu tenim nûrunla dolsun	İbrahim Peker	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Senin aşkınla yansın bu tenim nûrunla dolsun	İbrahim Peker	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Senin hüsnün tecellisi eder aşıkları nâlân	Mehmed Nasûhî Efendi	?	Hümayun	Nim Evsat
Sensin alemlere nur varlığa can efendim	Mustafa Necati Bursalı	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Sensin ey fahr-i dü âlem kâinatın rehberi	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Acem	Düyek
Sensin ey sultan-ı alem mülk-i dine padişah	?	?	Yegah	Düyek
Sensin ol halik-i yekta'nın Resulü sevdiği	?	Danyal Mantı	Şevkefza	Evsat
Ser-a-ser bu cihanın canı sensin ya Resulallah	İsmail Hakkı Bursevi	Mehmet Kemiksiz	Segah	Evsat
Serdâr-ı Resûl nûr-i subûl hürev-i bathâ	Kâzım Efendi	Dellalzâde	Beste-İsfahan	Devr-i Hindî
Ser-i küyun güzel dârûl-emândır yâ Resulallah	Seyyid Niğârî	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Sevdim seni mabuduma canan diye sevdim	Cemali	Harun Baba	Hüzzam	Sofyan
Seyr eyleyüp yandım meh cemaline	Fehmi	Hüseyin Sebilci (Hafız)	Suzinak	Sofyan
Sultan-ı rûsul şâh-ı mümeccedsin efendim	Şeyh Gâlib	Dede Efendi	Segah	Evsat

Sultan-ı rûsul şâh-ı mümeccedsin efendim	Şeyh Galip	Muzaffer Özak	Hicazkar	Sofyan
Şâh-ı iklim-i risâlet doğduğu aydır gelen	Kenzi Hasan Efendi	Müezzınbaşı Rifat Bey	Hüseyini	Devr-i Hindî
Şâh-ı iklim-i risâlet hem muazzam padişah	Ulvî	Dursun Çakmak	Uşşak	Devr-i Hindî
Şah-ı iklim-i risalettir Muhammed Mustafa	Şeyh Selâmi Efendi	Hacı Faik Bey	Mahur	Evsat
Şahidim arz ü semadır bütün ecramiyle	?	Dursun Çakmak	Hicaz	Düyek
Şefim Muhammed ey nebi muhtar	Cemal-i Halveti	Dursun Çakmak	Bayati	Düyek
Şefiu'l-halkı fi'l-mahşer Muhammed Sâhibü'l	?	?	Rast	Hafif
Şefiu'l-halkı fi'l-mahşer Muhammed Sâhibü'l	?	Zekai Dede	Uşşak	Hafif
Şefiu'l-halkı fi'l-mahşer Muhammed Sâhibü'l	?	İsmail Hakkı Bey	Saba	Hafif
Şehinşah-ı cihan-ban-ı risalet şâh-ı zi-unvan	?	Zekai Dede	Uşşak	Düyek
Şehinşâh-ı dü âlem Habîb-i Kibriyâ	İsmail Hakkı Zühdü	Hakan Alvan	Nihavend	Düyek
Şehinşah-ı risalet hazret-i hayrul-veradır bu	?	Ali Rıza Efendi	Saba	Evsat
Şifa-yı Derd-i Dildir	Lütfi	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Tanrının has kulusun bir adın oldu Mahmud	Kanuni Sultan Süleyman	Muharrem Hafız	Kürdi	Semai
Tecellî eyledikçe hüsnü ânın	Osman Hulusi Ateş	Ahmet Hatipoğlu	Hisar-Buselik	Düyek
Tende canım canda cananım Muhammed Mustafa	Abdüssamed Efendi	Mustafa Efendi	Hicaz	Evsat
Tende canım canda cananımdır Allah Hû diyen	Niyazi Mısıri	Diñcer Dalkılıç	Segah	Sofyan
Teveccüh eyledim Beyt-ül Harama	?	İsmail Hakkı Bey	Eviç	Devr-i Hindî
Uğruna tendeki cânım fedâdir yâ Resulullah	Hacı Kişi	Dursun Çakmak	Muhayyer	Düyek
Usat-ı ümmetinden bir zelifim yâ Resulallah	?	Kemal Gürses	Suzinak	Düyek
Uyan hey gözlerim gafletten uyan	Sultan III. Murad	?	Düğah-Maye	Evsat
Ümm-i arz Mekke'de doğdu ol Habîb-i Medenî	Hâdî	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Ümmidim sende ancak gel kerem et	İsmail Hakkı Okur	İsmail Hakkı Okur	Sultanıyegah	Düyek
Vasil olmaz kimse Hakka cümleden dur olmadan	Şemseddin Sivasi	Bekir Sıdkı Sezgin	Uşşak	Düyek
Vücûdun âleme rahmet inâyet yâ Resulallah	Âkif Salı (Müftü)	Rakım Elkutlu	Düğah	Curcuna
Vücudun mazhar-ı sırr-ı ezeldir ya Resulallah	?	Rakım Elkutlu	Uşşak	Evsat
Vücudun mazhar-ı sırr-ı ezeldir ya Resulallah	?	Selanikli Ahmed Efendi	Hicaz	Aksak Semai
Vücudun pertev-i nur-i Huda'dır	Cennet Efendi(Fenayi)	Mehmet Kemiksiz	Hüseyini	Devr-i Hindî
Vücudundur cihan-ı halka badi ya Resulallah	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Sultanıyegah	Evsat
Ya Habiballah ayırmagil cemalinden beni	Sultan III. Murad	Ahmet Şafak El-imam	Hicaz	Düyek
Ya Habiballah kaçan kalker cemâlinden nikab	Abdülehad Nûri	Balat Şeyhi Kemal Efendi	Müstear	Evsat
Ya Habiballah medem eyle mürüvvet kânısın	Hakkı	Müezzınbaşı Rifat Bey	Suzinak	Evsat
Ya Habiballah ya Hayra'l beşer müştakınem	Fuzuli	Tanburi Aziz Mahmud Bey	Hüzzam	Evsat
Ya hafıyyel hüsnî beyne-nasi ya nured-düca	Mehmet Nasuhi Efendi	Nâyî Osman Dede	Düğah	Hafif
Ya Hüdai ya Hüdai Hüda eli ya Hüdai	Necdet Varol - Kanuni	Necdet Varol - Kanuni	Hicaz	Sofyan
Ya İlahi asitanın hastaya dar-ı şifa	Mustafa Fenai Dede	Ahmed Irsoy (Hafız)	Düğah	Evsat
Ya İlahi asitanun hastaya darü-ş-şifa	Cennet Efendi(Fenayi)	Mehmet Kemiksiz	Hüseyini	Düyek
Ya İlahi ism-i Azam hakkı çün...	?	Bekir Sıdkı Sezgin	Segah	Devr-i Hindî-Düyek
Yâ İlâhî şâh-ı kevneyn Mustafâ'nın aşkına	Ulvî	İsmail Hakkı Bey	Hümayun	Devr-i Hindî
Ya Muhammed o güzel ismine hayran oldum	Ali Rıza Sağman	Gökhan Yücel	Rast	Devr-i Hindî
Yâ Rabbi şükür doğdu Muhammed âleme mürşid	?	?	Hüseyini	Düyek
Ya Resulallah bana sensin penah	Ken'an	İzzettin Hümâyî Elçioğlu	Irak	Devr-i Hindî
Ya Resulallah cemalin gün gibi verdi ziyâ	Abdülehad Nûri	Selanikli Ahmed Efendi	Hicaz	Evsat
Ya Resulallah cemalin keşfeddüca değil mi	Sadi Bey	?	Nikriz	Düyek
Ya Resulallah cemalin keşfeddüca değil mi	Sadi Bey	?	Pençgah	Sofyan
Yâ Resulallah firâkın yaktı beni soldum bugün	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Ya Resulallah Habîb-i Halık-i Yekta tüyi	Mevlana Celaeddin	Şikarizade Ahmet Efendi	Irak	Düyek
Yâ Resulallah inâyet kıl perîşânım bugün	Arif Hikmet Gököğlu	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Yâ Resulallah senin şânına kurbân olayım	Hüseyin Top	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Ya resulallah şefaate eyle Allah aşkına	?	?	Rast	Devr-i Hindî
Ya Resulallah şefeate eyle Allah aşkına	?	Hakan Alvan	Hisarkürdî	Devr-i Hindî
Ya Resulallah yâ mahbûbe Rabbi'l-Âlemîn	Kenan Rifâi	Ken'an Rifâi	Rast	Devr-i Hindî

Yâ Resûl-i fahr-i âlem	?	?	Beste-İsfahan	Mevlevi Devrirevanı
Ya Resulullah cemâlin hoş gülîstandur bana	Hakkı	?	Irak	Devr-i Hindî
Yâ Resulullah şefâat eyle Allah aşkına	?	Hakan Alvan	Kürdili Hicazkar	Devr-i Hindî
Yâ Resulullah şefâat eyle Allah aşkına	?	Hakan Alvan	Nikriz	Devr-i Hindî
Yaradana habîb olmak sana mahsus yâ Muhammed	Özcan Oğuzhan	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Yok imiş âlemi aşkın seheri yevm-i gadi	?	Balat Şeyhi Kemal Efendi	Ferahfeza	Çifte Düyek
Yüzün mir'at-i zat-ı Kibriyadır ya Resulallah	Adile Sultan	Hacı Faik Bey	Hüseyini	Düyek
Yüzün mir'at-i zat-ı Kibriyadır ya Resulallah	Adile Sultan	Mehmet Kemiksiz	Şehnaz	Evsat
Yüzündür ayet-i sun-i ilahi ya Resulallah	Rıza Efendi - Kemani	Ahmet Şahin	Nühüft	Evsat
Zat-ı mirat-i Hüdasın ya Muhammed Mustafa	Kamil Efendi - Kırmlı,	Zekai Dede	Hüzzam	Evsat
Zât-ı pâk-i Mustafâ'ya âşğım	Sultan III. Ahmed	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Zatına müştak olmuştuz ruz ü şeb ah ederiz	?	İsmail Hakkı Bey	Pençgah	Evsat
Zatını davet buyurdu bu gece Rabbül muin	?	Rakım Elkutlu -	Segah	Devr-i Hindî
Zehi liva vü alem	Mehmet Nasuhi Efendi (Nâyî Osman Dede	Hüseyini	Devr-i Kebir-Çenber
Zikreyle her nefesde	Yunus Emre	Fikret Bozdoğan	Hüzzam	Düyek
Âdil ü Fâsık u fâcir fakîrim yâ Resûlallah	?	Şeyh Ethem Efendi	Hüseyini	Düyek
Afitab vechin hakikat nur-i zat-ı Kibriya	Osman Hulusi Efendi	Ahmet Hatipoğlu	Hüzzam	Düyek
Afitab-ı subh-i ma evha Habib-i Kibriya	Yahya Nazim Efendi	Yusuf Çelebi (Tiznam)	Rast	Evsat
Âftab-ı subh-i mâ evhâ Habîb-i Kibriya	Yahya Nazim Efendi	Zeki Arif Ataergin	Hüseyini	Devr-i Hindî
Ağardı muy-i rişim bi-mecalim ya Resulallah	Mustafa Zekayi Efendi	Mehmet Kemiksiz	Buselik	Düyek
Alem-i ervahda oldum Ehl-i Beyt'e has geda	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Bayatı	Evsat
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	?	Segah	Sofyan
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	Mustafa Ef.(Çalazkade)	Rast	Evsat
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	Osman Nuri Özpekel	Segah	Sofyan
Alemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	Yunus Emre	Hüseyin Tolan (Hafız)	Rast	Sofyan
Alemleri nur eyledi didar-ı Muhammed	İsmail Hakkı Bursevi	Halil Çay	Hicazkar	Sofyan
Alil ü âsi vü fâsık gedâyım yâ Resûlallah	?	Şeyh Ethem Efendi	Suzinak	Evsat
Arap'da seyyidü'l-kavme duhûl ettikte bir âsî	Kenzî Hasan Efendi	Zekai Dede	Segah	Devr-i Hindî
Arayı arayı bulsam izini	Yunus Emre	Hüseyin Tolan (Hafız)	Hicaz	Sofyan
Arşda Okunur Medh-i Muallâ-Yı Muhammed	Muhammed Lutfi Hz.	Levent Çelik	Bestenigar	Çenber-Haff
Arşın kubbelerine adu nurla yazılan	Cengiz Numanoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Arz-ı Ta'zim Eylemez Mi Âlem-i İmkân Sana	Ömer Naci Efendi	Rakım Elkutlu	Bestenigar	Devr-i Hindî
Aşık sana ins ü melek	?	?	Bayatı	Düyek
Aşk derdine derman sordum alemde	Nizamettin Caymaz	Rüştü Eriç	Mahur	Sofyan
Aşkın ile aşıklar yansın ya Resulallah	Yunus Emre	Zekai Dede	Besteİsfahan	Sofyan
Aşkınla tutuştur beni yak nare efendim Muhammed	Abdullah Uysal	Serhat Başar	Suzidil	Sengin Semai
Ateş-i aşkınla yandı kalbimi subh u mesa	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Ay dahi güneş dahi	Yunus Emre	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Bağ-ı Aşkın Andelibi Hazreti Üftadedir	Aziz Mahmud Hüdâyî	Cinuçen Tanrıkorur	Bayatı	Mevlevi Devrirevanı
Bağrımdaki biten başlar Muhammedin aşkındandır	Seyyid Seyfullah	?	Hüzzam	Sofyan
Bağrımdaki biten başlar Muhammed'in aşkındandır	Seyyid Seyfullah	Cüneyd Kosal	Suzinak	Evsat
Bağrımdaki biten başlar Muhammed'in aşkındandır	Seyyid Seyfullah	Dede Efendi	Hüzzam	Sofyan
Bahr-i aşkıta bi-kararım ya Resulallah meded	Hakkı	Rıza Efendi (Şeyh)	Nihavend	Evsat
Bahr-i cürme daldı zatım ya Resulallah meded	?	Mehmet Efendi (Eyyubi)	Rast	Evsat
Barekallah dü cihanın serveri	Fevzi	Zekai Dede	Suzidilara	Düyek
Be-cadır zatına hatm-i nübüvvet ya Resulallah	?	İsmail Efendi	Hicaz	Düyek
Ben benden uzaklaşıp onun aşkıyla doldum	Gülten Çiçek Tural	Rüştü Eriç	Saba	Sofyan
Bende sıklet sende letâfet Allahım affet	Necib Fazıl Kısakürek	Bekir Sıdkı Sezgin	Segah	Düyek
Benimdir cümle isyan ü kabahat Ya Resulallah	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Suzinak	Düyek
Bırakdım aşkın ile nâm ü ırım ya Resûlallah	İsâ Mahvî Efendi	İsmail Hakkı Bey	Ferahnak	Evsat
Bir dilde ki menkul olur envar-ı Muhammed	Osman Şems Nureddin	Cinuçen Tanrıkorur	Düğah	Yürüksemai
Bir dilde ki zahir ola envar-ı Muhammed	Osman Şems Nureddin	Hakan Alvan	Nihavend	Nim Haff

Bir gece Muhammed'e Çalab'dan geldi Burak	Yunus Emre	?	Acem	Sofyan
Bir geceydi oldu mahbûb-ı Hüdâvend-i muin	?	Hüseyin Tolan (Hafız)	Bestenigar	Düyek
Bir ilahi nurusun sen hem yerin hem gökerin	Hz. Mevlana	Zeki Atkoşar	İsfahan	Evsat
Bir ismi Mustafa bir ismi Ahmed	Musa Dede (Neyzen)	Dede Efendi	Uşşak	Evsat
Bir ismi Mustafa bir ismi Ahmed	Musa Dede (Neyzen)	Amir Ateş	Segah	Sofyan
Bir mehin bendesiyim sâye dahi olmaz eşi	?	Müezzinbaşı Rifat Bey	Muhayyer	Devr-i Hindî
Bir nazar kıl halime asan ola cümle sübül	Nakşi Akkırmani	?	Gülizar-Buselik	Zincir
Bir seher vakti idi doğdu habib-i Kibriya	?	Hüseyin Tolan (Hafız)	Tebriz	Müsemmen-Düyek
Biz muazzam padişahsın ki kulundur cümle şâh	Selami Mustafa Efendi	Zekai Dede	Şevk-u Tarab	Evsat-Haff
Bize bildiren kitâbı	Ahmet Yardım	Ahmet Yardım	HüseyiniAşiran	Düyek
Bu can teşne visal-i hazretine	Recai Efendi	Ali Şirûgani Dede	Uşşak	Nim Evsat
Bu gülşende hezar-ı bi-nevayım ya Resulallah	Süleyman Nahifi Ef.	Ahmet Efendi (Eyüb)	Rast	Nim Evsat
Bu gülşende hezar-ı bi-nevayım ya Resulallah	Süleyman Nahifi Ef.	Ali Şirûgani Dede	Pençgah	Evsat
Bu mihnetgah-ı âlemde garbim yâ Resulallah	?	Seyfettin Osmanoğlu	Hüzzam	Evsat
Bu şeb hurşid-i evreng-i risalet geldi dünyaye	Abdurrahman	Zakir Ahmed Çelebi	Rast	Sofyan
Bu vücud iklimine bin can gelir bir can gider	Osman Kemali Hz.	Niyazi Sayın	Bestenigar	Devr-i Hindî
Bugün Mîrâc-ı pâk-i Mustafâ'dır	İzzettin Hümâyî	İzzettin Hümâyî	Hüzzam	Devr-i Hindî
Bulunmaz cemali yar sensiz ya Nebi	Mustafa Necati Bursalı	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Bülbül-i bağ-ı ilahidir Muhammed Mustafa	Mustafa Manevi Hz.	Mehmet Kemiksiz	Acem	Sofyan
Can dayanmaz nare ya Resulallah	Mustafa Necati Bursalı	Metin Yetişken	Rast	Nim Sofyan
Candan aşık oldum vechin gülüne	Kenzî Hasan Efendi	?	Bestenigar	Evsat
Canım Kurban Olsun Senin Yoluna	Yunus Emre	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Hüseyini	Sofyan
Cânımın cânânı sensin ya Muhammed Mustafa	İsmail Hakkı Bursevi	Mehmet Kemiksiz	Hüzzam	Düyek
Cemalin aleme mihr-i münevver ya Resûlallah	Sahvî	Bolahenk Nuri Bey	Eviç	Evsat
Cemalin gülşen-i feyz ü atadır ya Resulallah	Şerif	Nali (Selanik Kadısı)	Nühüft	Evsat
Cemâlin hüsnüne canlar fedâdır ya Resulallah	Tacî	Hüseyin Sebilci (Hafız)	Muhayyer	Devr-i Hindî
Cemalin nuruna nisbet güneş bir nur-i bi-ferdir	Hasan Sezai Efendi	İsmail Hakkı Bey	Hicaz	Evsat
Cemalin nuruna nisbet güneş bir nur-i bi-ferdir	Hasan Sezai Efendi	Şeyh Mesud Efendi	Hüzzam	Evsat
Cenab-ı Cibril oldu delilin ya Resulallah	?	İsmail Hakkı Bey	Şehnaz	Evsat
Cenabındır şeh-i pakize meşreb ya Resûlallah	Enderûni Vâsif	Sultan III. Selim	Şevk-u Tarab	Evsat
Cenabındır şeh-i pakize-meşreb ya Resulallah	Enderuni Vasif	Ali Rıza Şengel	Nihavend	Evsat
Cennet içre ümmetine sen sunarken kevseri	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Segah	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Segah	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Şehnaz	Nim Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Tahir	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Nühüft	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Hüseyini	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Irak	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Irak	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Bayati	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Arazbar	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	İsfahan	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Hicaz	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Hüzzam	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Eviç	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Şakir Efendi (Hopcuzade)	Bestenigar	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Çargah	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Mahur	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Mahur	Çenber
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Cüneyt Kosal	Acem	Düyek
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	İtri	Rast	Sofyan

Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	İsmail Hakkı Bey	Nikriz	Sofyan
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Levent Çelik	Saba	Fahte-Hafif
Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Şakir Efendi (Hopcuzade)	Acem	Sofyan
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Arazbar	Sofyan
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Mahur	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Saba	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Tahir	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	?	Uşşak	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Efendi (Şeyh)	Buselik	Sofyan
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Çargah	Ağır Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Suzinak	Düyek
Çün doğup tuttu cihân yüzünü hüsnün güneşi	Ömer Ruşeni	İsmail Hakkı Bey	Çargah	Sofyan
Derd-i aşkın yaktı beni ya Muhammed Mustafa	Müştak Efendi - Şeyh	Hüseyin Feyzi Bey	Hicaz	Düyek
Derd-i mendim mücrimim dermane geldim	İsâ Mahvî Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Rast	Düyek
Derdimendim ya Resulallah devâ ol derdime	Ali Ulvi Kurucu	Necdet Tanlak	Hüzzam	Müsemmen
Derdimendim ya Resulallah devâ ol derdime	Ali Ulvi Kurucu	Zeki Altun (Hafız)	Saba Zemzeme	Müsemmen
Derdimin dermânı sensin Muhammed Mustafâ	Kenzi Nasuhi Efendi	İbrahim Ağa	Segah	Devr-i Hindî
Derd-mendim mücrimim dermane geldim	İsâ Mahvî Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Acemaşiran	Düyek
Derd-mendim mücrimim dermane geldim	İsâ Mahvî Efendi	İsmail Hakkı Bey	Müstear	Evsat
Dertliyim ya Resulallah derde derman sendedir	Muzaffer Özak	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Dertliyim ya Resulallah derde derman sendedir	Muzaffer Özak	Muzaffer Özak	Segah	Düyek
Derun-i dilde her derde devâsın ya Resulallah	Hafız Şeyda	Galib Çolakoğlu	Bestenigar	Düyek
Dil-i şeydâ-yı söyletsen sen Resulallah'e aşiktir	Sultan II. Mustafa	Dursun Çakmak	Mahur	Düyek
Doğdu ol sadr-ı risâlet bastı arş üzre kadem	Niyazi Mısıri	Abdülkadir Töre	Şevk-u Tarab	Düyek
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üzre kadem	Niyazi Mısıri	Şeyh Münir Efendi	Irak	Sofyan
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üzre kadem	Niyazi Mısıri	Zakir Ahmed Çelebi	Rast	Düyek
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üzre kadem	Niyazi Mısıri	Abdülkadir Töre	Hüzzam	Devr-i Hindî
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üzre kadem	Niyazi Mısıri	Ali Şirüvani Dede	Neva	Nazlı Düyek
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üzre kadem	Niyazi Mısıri	Mehmet Kemiksiz	Rast	Sofyan
Doğdu ol Sadr-ı Risalet bastı arş üzre kadem	Niyazi Mısıri	Nüzhet Şerif	Beste-İsfahan	Sofyan
Doğdu ol şems-i Hakikat Burc-ı Vahdet'den bu şeb	?	Latif Ağa	Rast	Evsat
Doğdu ol Şems-i Hakikat Burc-ı Vahdetten bu şeb	?	İsmail Hakkı Bey	Rast	Sofyan
Doğmazdı kalbe îmân	Ali Ulvi Kurucu	Sâdettin Kaynak	Rast	Sofyan
Dost cemali şem'inin pervanesidir canımız	Sinan Ümmî (Elmalılı)	Ahmed Irsoy (Hafız)	Neva	Evsat
Dün gece uyandım vakt-i seherde	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Dün gece uyandım vakt-i seherde	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Saba	Sofyan
Düşelden derdine yoktur kararım ya Resulallah	Hasan Efendi - Hatib	Hasan Efendi (Manisalı)	Bayati	Nim Evsat
Eğer halk etmeseydi zatını Hak ya Resulallah	?	İsmail Hakkı Bey	Düghah	Evsat
Elâ ey mefhar-i âlem sana kevn ü mekân aşık	Şeyh Sami Efendi	Mustafa Tüzün	Rast	Düyek
Elâ ey seyyid-i mahub-i Mevlâ	Şeyh Hasan Vuslat	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
el-Meded ey Fahr-i âlem	Sultan II. Mustafa	Muharrem Hafız	Hüzzam	Sofyan
El-meded ey Fahr-i Alem hem şefi'ul-müznibin	Sultan II. Mustafa	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Enbiyanın serveri sensin Ya Resulallah	Muzaffer Özak	Dursun Çakmak	Hüseyini	Sofyan
Esîr-i nefis-i bedhâhim meded kıl yâ Resulallah	Besim	İsmail Hakkı Bey	Hüzzam	Düyek
Essala her kim gelir bazar-ı aşka essela	Niyazi Mısıri	?	Bestenigar	Evsat
Esselam ey mahzen-i esrar-ı hikmet esselam	?	Sadettin Heper	Rast	Düyek
Esselâm ey sâlik-i râh-ı şerîat esselâm	Nizamoğlu Seyyid	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Segah	Düyek
Esselam ey seyyid-i sahib-i saadet	?	İsmail Hakkı Bey	Irak	Evsat
Etake iydi visal	Mehmet Nasuhi Efendi	Nâyî Osman Dede	Saba	Devr-i Kebir
Evliyadan himmet aldım	?	Hüseyin Tolan (Hafız)	Düghah	Evsat
Ey canların cananı ey gönüller sultanı	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Ey cemalin pertev-endaz-ı samavat-ı ulâ	Sumnili Osman Fazlı	Danyal Mantı	Şivenüma	Evsat

Ey cemalin pertev-endaz-ı semavatil ula	Osman Fazlı Efendi	Osman Fazlı Efendi	Çargah	Evsat
Ey derdimin dermanı alemlerin sultanı	Faik Bey (Hacı)	Hacı Faik Bey	Müstear	Düyek
Ey enbiyalar serveri ey evliyalır rehberi	Yunus Emre	?	Uşşak	Sofyan
Ey güzellerden güzel rûhum Resûl-i Kibriyâ	Hayrullah Tacettin	Hüseyin Sebilci (Hafız)	Rast	Devr-i Hindî
Ey güzellerden güzel rûhum Resûl-i Kibriyâ	Hayrullah Tâceddin	Hakan Alvan	Şehnaz	Devr-i Hindî
Ey habib-i Kibriya ey zat-ı mahub-i Hüdâ	?	Şeyh Mehmed Efendi	Ferahfeza	Evsat
Ey habib-i muhterem lutf et şefâat kıl bize	Kenan Rifâi	İzzettin Hümâyî Elçioğlu	Saba Zemzeme	Müsemmen
Ey habib-i zülcelal maşuk-i Rabb-i Kibriyâ	Kuddusi Hz.	Ahmet Şahin	Muhayyer	Evsat
Ey Hudâ'nın sevgili mahbubu ey fahr-i cihân	Ulvi	Şeyh Ethem Efendi	Eviç	Düyek
Ey Hüdadan lutf u ihsan isteyen	Abdurrahman Efendi	Zekai Dede	Uşşak	Düyek
Ey Hüdadan lutf u ihsan isteyen	Abdurrahman Efendi	?		
Ey Hüdânın sevgili mahbubu ey fahr-i cihan	Ulvi	Hilmi Dede - Neyzen	Hicaz	Evsat
Ey Hüdânın sevgili mahbubu ey fahr-i cihan	Ulvi	Serhat Başar	Hicaz	Evsat
Ey mihr-i la-yezalin mehtab-ı müsteniri	Hüseyin Siret Özsever	Serhat Başar	Suzinak	Ağır Düyek-Yürük
Ey nebiler serveri ahîr zaman peygamberi	?	İsmail Hakkı Bey	Hicaz	Evsat
Ey olup mirac bürhan-ı ulüvv-i şan sana	Fuzuli	Tanburi Aziz Mahmud Bey	Hicaz	Evsat
Ey Resul-i hazret-i Hak ve'y Habîb-i Kibriyâ	Sezâî	?	Acemaşiran	Evsat
Ey Resul-i Kibriyâ ey sinesi saf enbiya	?	Fahri Dede	Rast	Evsat
Ey Resul-i Kibriyâ ser-tac-ı alem şâh-ı din	?	İsmail Hakkı Bey	Hüseyini	Evsat
Ey Resul-i mücteba sen rahmet-i rahman mısın	Abdullah Nazırlı	Şentürk Deveci	Hisar-Buselik	Devr-i Hindî
Ey risalet bostanında hıraman serv-kad	Ömer Ruşeni Dede	Dede Efendi	Hisar	Evsat
Ey risalet tahtının hurşid ü mah-ı enveri	Gazali	?	Bayatı	Fahte-Sofyan
Ey risalet tahtının hurşid ü mah-ı enveri	Gazali	Bekir Sıdkı Sezgin	Hisar-Buselik	Evsat
Ey risalet tahtının şâhı cihan peygamberi	?	Doğan Ergin	Bayatı Araban	Devr-i Hindî
Ey saadet burcunun mâh-ı Muhammed Mustafa	Şeyh Ahmed Efendi	Tabakhâne Şeyhi Hüseyin	Hüzzam	Düyek
Ey şehinşâh-ı risâlet ve'y Habîb-i Kibriyâ	?	İsmail Hakkı Bey	Acemaşiran	Devr-i Hindî
Ey şehinşâh-ı risâlet ve'y Habîb-i Kibriyâ	?	Raşit Efendi	Suzinak	Devr-i Hindî
Ey şehinşâh-ı serir-i enbiya vü evliya	Enveri- Hocazade,	Hafız Yusuf Çelebi	Uşşak	Çifte Düyek
Eyâ şâh-ı serir-i istifa ol rütbe ekremsin	?	Abdülkadir Töre	Hüzzam	Evsat
Eyleyen uşşâkı şeydâ dâimâ tal'atindir	Mehmed Nasûhî Efendi	Tevfik Soyata	Rast	Mevlevi Devrirevanı
Eyleyen uşşâkı şeyda daima tal'atindir	Mehmet Nasuhi Efendi	Mehmet Kemiksiz	Uşşak	Sofyan
Fahr-i alem mahrem-i raz olduğu şebdirbu şeb	Yahya Nazim Efendi	Şikarizade Ahmet Efendi	Arazbar	Evsat
Feyz-i Hüdâ nûr-i safâ Ahmed Muhammed	?	?	Acemaşiran	Düyek
Firkatin nâniyla yandım ya Resulallah meded	Kenan Rifâi	Zeki Altun (Hafız)	Hüzzam	Devr-i Hindî
Gel vücudun ateş-i aşk-ı Habîbullah yak	Şeyh Zekâî Efendi	Sultan Vahdeddin	Hüzzam	Devr-i Hindî
Gelişini hebar verdi Nebiler	Abdülmecid - Halife	Zakir Ahmet Çelebi	Acem	Düyek
Göklerde Fahr-i Rûsul seyran eder bu gece	Hayri Koroğlu	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Gönül bezminde uşşâka safâsın ya Resulullah	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Hüseyini	Düyek
Gönül bezminde uşşâka safâsın ya Resulullah	Nuri Baş	İsmail Hakkı Okur	Hüzzam	Düyek
Gönül deryasının tek müridiyim	Mustafa Nafiz İrmak	Rüştü Eriç	Acemaşiran	Düyek
Gönül hun oldu şevkinden boyandım ya Resulallah	(Yaman Dede)	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Gönül nûr-i cemalinden habîbim bir ziyâ ister	Esad Erbil Hz.	Mehmet Kemiksiz	Uşşak	Düyek
Gönül yüz sürmek ister hâk-i pâye yâ Resulullah	Vahyî	Mutafzâde Ahmed Efendi	Eviç	Düyek
Gubar-ı âsitanın tütüyâdır ya Resulallah	Kamil	İsmail Hakkı Bey	Çargah	Evsat
Gubâr-ı pâyine alman cihânı ya Resulallah	?	Müezzınbaşı Rifat Bey	Bayatı	Düyek
Gül gülistanı melahatdir Muhammed Mustafa	Alvarlı Efe	Yahya Soyyiğit	Saba	Devr-i Hindî
Günâhım boydan aşkıdır be gayet yâ Resulallah	?	İsmail Hakkı Bey	Rast	Evsat
Günahlar sırtımda taşınmaz bir yük	Mustafa Necati Bursalı	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Güruh-i enbiyanın serverisin ya Resûlallah	?	Dellalzâde	Şehnaz Haveran	Nim Evsat
Habîbullah cihâne can değil mi	Abdülehad Nûri	Hakan Alvan	Vecd-i Dil	Düyek
Hadden aşti iştiyakın	Abdülmecid - Halife	Zakir Ahmet Çelebi	Acem	Düyek
Haddim değil amma nideyim canım efendim	Şevket Özdemir	Dursun Çakmak	Rast	Sofyan

Halik'in mabubusun alemlerin sultanısın	?	Hacı Faik Bey	Mahur	Evsat
Hatm-i rusül mazhar-ı küi Mustafa	Hasan Sezai Efendi	Gökdemir İhsan	Pençgah	Yürüksemai
Hayra makdem ey güruh-i enbiyanın akdemi	Lebib	Nâyî Osman Dede	Düğah-Buselik	Darbeyn
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	?	Hicazkar	Mevlevi Devrirevanı
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Acemaşiran	Düyek
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	Gökdemir İhsan	Eviç	Evsat
Hazret-i Hakk'ın habibi sevgili bir tanesi	Hasan Sezai Efendi	İsmail Hakkı Bey	Hüzzam	Evsat
Her zaman isyan ile âlûdeyim	?	Tal'at Bey	Eviç	Evsat
Hira dağının gülüne	Ahmet Cesur	Dursun Çakmak	Saba	Düyek-Nim Sofyan
Huda namıyla başla mevlid-i fahr-i cihandır bu	?	Hacı Faik Bey	Hüzzam	Evsat
Hudanın en büyük ihsânı sensin yâ Resulallah	Herseki Arif Hikmet	Kemal Batanay	Hicaz	Evsat
Huda'nın nûr-i pâkından cihâna muktedâ geldi	Nazif	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
İki cihan sultanının doğduğu ay geldi yine	Aziz Mahmud Hüdâyî	İsmail Hakkı Bey	Çargah	Evsat
İsm-i Rahman mazharısın ya Muhammed Mustafa	Süreyya Efendi	Hüseyn Tolan (Hafız)	Rast-ı Cedid	Evsat
İsmidir Ahmed Muhammed Mustafa	Rüşti Sabancı	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Kapına geldiler ümmet Muhammed	Hasan Sezai Efendi	?	Hicaz Zengüle	Sofyan
Kapına geldiler ümmet Muhammed	Hasan Sezai Efendi	Edimeli Salihzade	Bayati	Düyek
Kapına geldiler ümmet Muhammed	Hasan Sezai Efendi	İsmail Hakkı Bey (Muallim)	Hicaz	Sofyan
Kerim Allah Rahim Allah	İbrahim Hakkı	Zekai Dede	Acemaşiran	Sofyan
Kible-i ehli safa oldu cenab-ı Mustafa	Müşak Baba	?	Uşşak	Hafif
Kıl nazar vechin cânânım	Talibi İrşâdî Hz.	Naim Kaya	Uşşak	Evsat
Kudumun rahmet-i zevk u safadır ya Resulallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Aziz Mahmud Hüdai Hz.	Çargah	Devr-i Kebir
Kudümün rahmeti zevk u safadır	Aziz Mahmud Hüdâyî	Hafız Post / Şeyh Seyid	Acem	Evsat
Kusurum hadden aşmışdır be-gayet yâ Resulallah	Rıza	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Rahatülevah	Evsat
Kuy-i aşkın bana bir kuh-i tecelli görünür	Nakşi Akkırmani	Şikarizade Ahmet Efendi	Muhayyer	Düyek
Lebin vasfında sultanım dehan aşık zeban aşık	Rıza Efendi - Kemani,	Cinuçen Tanrıkorur	Buselik-Aşiran	Curcuna
Mahbub-i Hüda zat-ı şeref-bar-ı Muhammed	Nazmi	Mustafa Efendi	Irak	Devr-i Hindî
Mahrem-i Zât-ı Hüdâ'sın yâ Muhammed Mustafa	Şeyh Sadık Efendi	Levent Çelik	Beste-İsfahan	Evsat-Hafif
Makam-ı mülteca Ahmed Muhammed Mustafa'dır	Kuloğlu	?	Segah-Maye	Evsat
Maşaallah Ayn-ı Kur'an'dır Habîb-i Kibriya	Muhammed Lutfi Hz.	Ertuğrul İnanç	Şevkefza	Devr-i Hindî
Matla-i nûr-i ilahid'dir yüzün ya Mustafa	?	Hüseyn Sebilci (Hafız)	Hicaz	Devr-i Hindî
Mazharısın kibriyanın ey camâl-i Hû ehad	Mehmed Nasûhi Efendi	Mehmet Kemiksiz	Segah	Evsat
Mebde-i alem senin nurundur ey nur-i mübin	Şemsi	Halil Çay	Saba	Düyek
Meded kıl ey Hak Habibi şefaât ummağa geldim	Hasan	Dursun Çakmak	Nihavend	Düyek
Mefatih-ül Hüda oldu hilalın ya Resulallah	Hasan Efendi - Hatib	İtri	Rast	Sofyan
Mefhar-i cümle cihansın ey şefaât madeni	Şeyh Vefa Efendi	Hacı Faik Bey	Şevk-u Tarab	Mevlevi Devrirevanı
Mefhar-i cümle cihansın ey şefaât madeni	Şeyh Vefa Efendi	Tevfik Soyata	Eviç	Evsat
Mefnâr-i cümle cihansın ey şefaât mâdeni	Şeyh Vefa Efendi	Mehmet Kemiksiz	Uşşak	Evsat
Mekke yurdu medine-i Münevvere	Şemsi	Hakan Alvan	Suzinak	Evsat
Menba-ı ilm-i Hüdâsın ya Muhammed Mustafa	İsmail Hakkı (Bursavi)	Hacı Faik Bey	Hüzzam	Evsat
Menba-ı ilm-i Hüdâsın ya Muhammed Mustafa	İsmail Hakkı (Bursavi)	Rifat / Selahaddin Demirtaş	Acem	Düyek
Merhaba Ey Fahri Alem Merhaba	Âdile Sultan	Hacı Faik Bey	Hüzzam	Düyek
Merhaba ey mevlid-i peygamberi	İbrahim Hakkı (Erzurumi)	Nalburizade	Rast	Evsat
Merhaba ey pertev-i zat-ı Hüda	Mehmet Nasuhi Efendi	Mehmet Kemiksiz	Bayati	Düyek
Merhaba ey şule-i ayine-i sırr-ı Hüda	Nakşi "Akkırmani"	Hafız Yusuf Çelebi	Pençgah	Zincir
Merhaba ey zat-ı pakın pertevi nur-i Hüda	Hasan Sezai Efendi	Cahit Gözkan - Udi	Neva	Evsat
Mihr ü mâh bir zerresidir nûr cemâlin yâ Rasul	Alvarlı Efe	Mehmet Kemiksiz	Şehnaz-Buselik	Evsat
Mihr-i subh-i meşrika taha Habîb-i Kibriya	Ayni	İsmail Hakkı Bey	Irak	Mevlevi Devrirevanı
Mirat-ı baht-ı Kibriya Ahmed Muhammed Mustafa	Rıza Efendi - Kemani,	İsmail Hakkı Bey	Düğah	Düyek
Muhammed'den diğer yok vâsil olmuş kabe	?	?	Hüzzam	Düyek
Muhammede bu gece Mevladan geldi burak	Yunus Emre	Dursun Çakmak	Hüzzam	Sofyan
Mustafa şah-ı cihan-ı alî-şandır Mustafa	?	Şeyh Mehmed Efendi	HüseyniAşiran	Evsat

Müctebâ-yı enbiyâsın cümleden kadrin celil	Sami Siverekli	Dursun Çakmak	Hüseyini	Düyek
Müjdeler olsun size ya müminin...	Behçet Efendi	Rakım Elkutlu	Rast	Devr-i Hindî
Mürg-i Sidre Şule-i dil-hanemin pervanesi	Tahir-ül Mevlevî	Abdülkadir Töre	Rast	Evsat
Nasıl bir mübarek geceydi ya Rab	Osman	Dursun Çakmak	Rast	Sofyan
Nazargah-ı ümmetde gencine-i vefasın	Muzaffer Özak	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Nazenin-i Hazret-i Mevla Muhammed Mustafa	İffet Efendi (Bursalı)	Mehmet İhsan Özer	Nihavend	Devr-i Hindî
Ne yana dönersen görünen tek hakikat o	Ahmet Ilgaz	Vefik Ataç	Suzinak	Sengin Semai
Ne zaman ismini ansam sevinir şad olurum	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Saba	Sofyan
Nebde'ü bi'salât ve's-selâm	Mehmet Nasuhi Efendi	Nâyî Osman Dede	Segah	Çenber
Nebiler serveri fahrül-veranın ümmetiyiz biz	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Şedaraban	Evsat
Nebiler serveridir Muhammed	Şehzade Seyfeddin	Seyfettin Osmanoğlu	Şehnaz	Düyek
Neye baksan ayan Allah	Hakkı Bey (Bıçakçızade)	Rakım Elkutlu	Yegah	Sofyan
N'ola fahr etse yazarken hame na't u Midhatın	Sultan III. Selim	Hakan Alvan	Nihavend	Müsemmen
Nola tacım gibi başımda getürsem daim	Sultan I. Ahmed (Bahti)	İtrî	Pençgah	Çenber-Fahte
Nûr-i âlemsin bugün hem dahî mahbub-i Hüda	Kanuni Sultan Süleyman	Hakan Alvan	Şehnaz	Devr-i Hindî
Nûr-i fahr-i aleme bir zerre olmaz afitab	Nakşî Akkımmani	Dede Efendi	Hüseyini	Yürüksemai
Nur-i vahdet kim fûruğ-i ruy-i rahşandır sana	?	Tanburi Aziz Mahmud Bey	Rast	Evsat
Nûr-i yezdân-ı Hüdâsın yâ Muhammed Mustafa	?	Tal'at Bey	Hüzzam	Çifte Düyek
Nûrun sebep-i hilkat-i ekvândır	M. N. Gençosman	Dursun Çakmak	Hicaz	Sofyan
Nübüvvet tahtına şâh oldu Muhammed	İzzettin Eskidemir	İzzettin Eskidemir	Hüzzam	Devr-i Hindî
Nübüvvet tahtının şâhı	Zekai Dede	Zekai Dede	Hüzzam	Evsat
O şehinşâh-ı âzamsın ki ancak yâ Resulullah	Şeref Hanım	Dursun Çakmak	Muhayyer	Düyek
Oı cihanın fahrinin sırrına kurban olayım	Niyazi Mısıri	İsmail Hakkı Bey	Acemaşiran	Evsat
Oı Resûl-i Müctebâ	Sultan II. Mahmud	Ahmet Hakkı Turabi	Suzinak	Devr-i Hindî
Oldu Habib-i Kibriya Fahr-i Cihan efendimiz	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Rast	Sofyan
On sekiz bin âlemin şâhı Muhammed Mustafa	Hayrullah Tâceddin	Hüseyin Tolan (Hafız)	Hüzzam	Devr-i Hindî
Padişaha vasıl olan şüphesiz kim şah olur	Seca Öztürk	Ahmet Çalır	Şivenüma	Evsat
Padişah-ı işvesin iklim-i hüsn ü an senin	?	İsmail Hakkı Bey	Hicaz	Evsat
Pek şirin bir beldesin ey şehir-i burc-ı evliya	Rükneddin Akbaş	Cinuçen Tanrıkorur	Hüzzam	Mevlevi Devrirevanı
Peygamberim huzuruna kabul et beni	Abdullah Sevinç	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Ravzana çün yüz süren bulur aman	Abdullah Efendi	?	Acemaşiran	Düyek
Ravzana çün yüz süren bulur aman	Abdullah Efendi	Latif Efendi	Hüseyini	Evsat
Ru siyahım pür-günahım yok yüzüm peygambere	Tevfik Kolaylı - Neyzen	Necdet Tanlak	Hüzzam	Devr-i Hindî
Ruh-i pak-i Mustafaya etmişem canım feda	?	İsmail Hakkı Bey	Tebriiz	Devr-i Hindî
Ruhun şevkiyle sad-çak oldu her gül ya Resulallah	Beliğ	Hakan Alvan	Dilkeşhaveran	Düyek
Sadr-ı bezm-i nûr-i âlem ey Habîb-i Kibriyâ	Mehmed Nasûhî Efendi	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Sadr-ı bezm-i nûr-i âlem ey Habîb-i Kibriyâ	Mehmed Nasûhî Efendi	Terikçi Mehmed Efendi	Rast	Düyek
Sadr-ı cem-i mürselin sensin ya Resulallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Aslan Heggür	Uşşak	Sofyan
Sadr-ı cem-i mürselin sensin ya Resulallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Hacı Arif Bey	Segah	Evsat
Sadr-ı cem-i mürselin sensin ya Resûlallah	Aziz Mahmud Hüdâyî	Halid Bey	Dügh	Evsat
Sana ben olmuşum ümmet	?	Zeki Altun (Hafız)	Tahir-Buselik	Aksak
Sana ey şâh-ı Resûl uymayanın bitmez işi	Nali Mehmed Efendi	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Hicaz	Düyek
Sana ey şâh-ı Resûl uymayanın bitmez işi	Nali Mehmed Efendi	Eğrikapılı Mehmed Efendi	Bayatı	Düyek
Sâyesi düştü düşmez yere bir böyle nahl-i Tur'sun	İtrî	İtrî	Nühüft	Sofyan
Sebeb-i hilkat-ı alem yüceden sesleniyor	Mecit Sesigür	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Selamımı söyleyin ol ulu şaha	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Bayatı	Sofyan
Sen ki Lûtf-i Kibriyâsın şems-i sermedsin bize	Abdülkadir Akgündüz	Dursun Çakmak	Karcıgar	Düyek
Sen şeh-i peygamberan idin efendim ol zaman	?	İsmail Hakkı Bey	Tebriiz	Evsat
Sende doğmuştur Muhammed Mustafa	Abdülehad Nuri (Şeyh)	?	Irak	Yürüksemai
Sende doğmuştur Muhammed Mustafa	Abdülehad Nuri (Şeyh)	Hüseyin Tolan (Hafız)	Hüzzam	Semai
Seni seven aşıklar senden asla usanmaz	Tevfik Çapacıoğlu	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Senin aşkınlı yansın bu tenim nûrunla dolsun	İbrahim Peker	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek

Senin aşkınla yansın bu tenim nûrunla dolsun	İbrahim Peker	Dursun Çakmak	Rast	Düyek
Senin hüsnün tecellisi eder aşıkları nâlân	Mehmed Nasûhî Efendi	?	Hümayun	Nim Evsat
Sensin alemelere nur varlığa can efendim	Mustafa Necati Bursalı	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Sensin ey fahr-i dü âlem kâinâtın rehberi	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Acem	Düyek
Sensin ey sultan-ı alem mülk-i dine padişah	?	?	Yegah	Düyek
Sensin ol halik-i yekta'nın Resulü sevdiği	?	Danyal Mantı	Şevkefza	Evsat
Ser-a-ser bu cihanın canı sensin ya Resulallah	İsmail Hakkı Bursevi	Mehmet Kemiksiz	Segah	Evsat
Serdâr-ı Resûl nûr-i subûl hüsrev-i bathâ	Kâzım Efendi	Dellalzâde	Beste-İsfahan	Devr-i Hindî
Ser-i küyun güzel dârül-emândır yâ Resulallah	Seyyid Nigârî	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Sevdim seni mabuduma canan diye sevdim	Cemali	Harun Baba	Hüzzam	Sofyan
Seyr eyleyüp yandım meh cemaline	Fehmi	Hüseyn Sebilci (Hafız)	Suzinak	Sofyan
Sultan-ı rûsul şâh-ı mümeccedsin efendim	Şeyh Gâlib	Dede Efendi	Segah	Evsat
Sultan-ı rûsul şâh-ı mümeccedsin efendim	Şeyh Galip	Muzaffer Özak	Hicazkar	Sofyan
Şâh-ı iklim-i risâlet doğduğu aydır gelen	Kenzi Hasan Efendi	Müezzınbaşı Rifat Bey	Hüseyni	Devr-i Hindî
Şâh-ı iklim-i risâlet hem muazzam padişah	Ulvi	Dursun Çakmak	Uşşak	Devr-i Hindî
Şâh-ı iklim-i risaleti Muhammed Mustafa	Şeyh Selâmi Efendi	Hacı Faik Bey	Mahur	Evsat
Şahidim arz ü semadır bütün ecramiyle	?	Dursun Çakmak	Hicaz	Düyek
Şefim Muhammed ey nebi muhtar	Cemal-i Halveti	Dursun Çakmak	Bayatı	Düyek
Şefiu'l-halkı fi'l-mahşer Muhammed Sâhibü'l	?	?	Rast	Hafif
Şefiu'l-halkı fi'l-mahşer Muhammed Sâhibü'l	?	Zekai Dede	Uşşak	Hafif
Şefiu'l-halkı fi'l-mahşer Muhammed Sâhibü'l	?	İsmail Hakkı Bey	Saba	Hafif
Şehinşah-ı cihan-ban-ı risalet şâh-ı zi-unvan	?	Zekai Dede	Uşşak	Düyek
Şehinşâh-ı dü âlem Habîb-i Kibriyâ	İsmail Hakkı Zühdü	Hakan Alvan	Nihavend	Düyek
Şehinşah-ı risalet hazret-i hayrul-veradır bu	?	Ali Rıza Efendi	Saba	Evsat
Şifa-yı Derd-i Dildir	Lütfi	Dursun Çakmak	Uşşak	Sofyan
Tanrının has kulusun bir adın oldu Mahmud	Kanuni Sultan Süleyman	Muharrem Hafız	Kürdi	Semai
Tecellî eyledikçe hüsnü ânın	Osman Hulusi Ateş	Ahmet Hatipoğlu	Hisar-Buselik	Düyek
Tende canım canda cananım Muhammed Mustafa	Abdüssamed Efendi	Mustafa Efendi	Hicaz	Evsat
Tende canım canda cananımdır Allah Hû diyen	Niyazi Mısıri	Diñçer Dalkılıç	Segah	Sofyan
Teveccüh eyledim Beyt-ül Hama	?	İsmail Hakkı Bey	Eviç	Devr-i Hindî
Uğruna tendeki cânım fedâdır yâ Resulullah	Hacı Kişi	Dursun Çakmak	Muhayyer	Düyek
Usat-ı ümmetinden bir zellim yâ Resulallah	?	Kemal Gürses	Suzinak	Düyek
Uyan hey gözlerim gafletten uyan	Sultan III. Murad	?	Düğah-Maye	Evsat
Ümm-i arz Mekke'de doğdu ol Habîb-i Medenî	Hâdî	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Ümmidim sende ancak gel kerem et	İsmail Hakkı Okur	İsmail Hakkı Okur	Sultanıyegah	Düyek
Vasıl olmaz kimse Hakka cümleden dur olmadan	Şemseddin Sivasi	Bekir Sıdkı Sezgin	Uşşak	Düyek
Vücûdun âleme rahmet inâyet yâ Resulallah	Âkif Salı (Müftü)	Rakim Elkutlu	Düğah	Curcuna
Vücudun mazhar-ı sırr-ı ezeldir ya Resulallah	?	Rakim Elkutlu	Uşşak	Evsat
Vücudun mazhar-ı sırr-ı ezeldir ya Resulallah	?	Selanikli Ahmed Efendi	Hicaz	Aksak Semai
Vücudun pertev-i nur-i Huda'dır	Cennet Efendi(Fenayi)	Mehmet Kemiksiz	Hüseyni	Devr-i Hindî
Vücudundur cihan-ı halka badi ya Resulallah	?	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Sultanıyegah	Evsat
Ya Habiballah ayıрмаğil cemalinden beni	Sultan III. Murad	Ahmet Şafak El-imam	Hicaz	Düyek
Ya Habiballah kaçan kalker cemâlinden nikab	Abdülehad Nûri	Balat Şeyhi Kemal Efendi	Müstear	Evsat
Ya Habiballah medem eyle mürüvvet kânısın	Hakkı	Müezzınbaşı Rifat Bey	Suzinak	Evsat
Ya Habiballah ya Hayra' beşer müştakınem	Fuzuli	Tanburi Aziz Mahmud Bey	Hüzzam	Evsat
Ya hafıyyel hüsnü beynen-nası ya nured-düca	Mehmet Nasuhi Efendi	Nâyî Osman Dede	Düğah	Hafif
Ya Hüdai ya Hüdai Hüdai eli ya Hüdai	Necdet Varol - Kanuni	Necdet Varol - Kanuni	Hicaz	Sofyan
Ya İlahi asitanın hastaya dar-ı şifa	Mustafa Fenai Dede	Ahmed Irsoy (Hafız)	Düğah	Evsat
Ya İlahi asitanun hastaya darü-ş-şifa	Cennet Efendi (Fenayi)	Mehmet Kemiksiz	Hüseyni	Düyek
Ya İlahi ism-i Azam hakkı çün...	?	Bekir Sıdkı Sezgin	Segah	Devr-i Hindî-Düyek
Yâ İlahî şâh-ı kevneyn Mustafâ'nın aşkına	Ulvi	İsmail Hakkı Bey	Hümayun	Devr-i Hindî
Ya Muhammed o güzel ismine hayran oldum	Ali Rıza Sağman	Gökhan Yücel	Rast	Devr-i Hindî

Yâ Rabbi şükür doğdu Muhammed âleme mürşid	?	?	Hüseyni	Düyek
Ya Resulallah bana sensin penah	Ken'an	İzzettin Hümâyî Elçioğlu	Irak	Devr-i Hindî
Ya Resulallah cemalin gün gibi verdi ziyâ	Abdülehad Nûri	Selânikli Ahmed Efendi	Hicaz	Evsat
Ya Resulallah cemalin keşefeddüca değil mi	Sadi Bey	?	Nikriz	Düyek
Ya Resulallah cemalin keşefeddüca değil mi	Sadi Bey	?	Pençgah	Sofyan
Yâ Resulallah firâkın yaktı beni soldum bugün	Nuri Baş	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Ya Resulallah Habîb-i Halık-i Yekta tüyi	Mevlana Celaleddin	Şikarizade Ahmet Efendi	Irak	Düyek
Yâ Resulallah inâyet kıl perîşânım bugün	Arif Hikmet Gôkoğlu	Dursun Çakmak	Hüzzam	Düyek
Yâ Resulallah senin şânına kurbân olayım	Hüseyn Top	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Ya resulallah şefaât eyle Allah aşkına	?	?	Rast	Devr-i Hindî
Ya Resulallah şefeât eyle Allah aşkına	?	Hakan Alvan	Hisarkürdî	Devr-i Hindî
Ya Resulallah yâ mahbûbe Rabbi'l-Âlemîn	Kenan Rifâi	Ken'an Rifâi	Rast	Devr-i Hindî
Yâ Resûl-i fahr-i âlem	?	?	Beste-İsfahan	Mevlevi Devrirevanı
Ya Resulullah cemâlin hoş gülistandur bana	Hakkı	?	Irak	Devr-i Hindî
Yâ Resulullah şefâât eyle Allah aşkına	?	Hakan Alvan	Kürdili Hicazkar	Devr-i Hindî
Yâ Resulullah şefâât eyle Allah aşkına	?	Hakan Alvan	Nikriz	Devr-i Hindî
Yaradana habîb olmak sana mahsus yâ Muhammed	Özcan Oğuzhan	Dursun Çakmak	Uşşak	Düyek
Yok imiş âlemi aşkın seheri yevm-i gadi	?	Balat Şeyhi Kemal Efendi	Ferahfeza	Çifte Düyek
Yüzün mir'at-i zat-ı Kibriyadır ya Resulallah	Adile Sultan	Hacı Faik Bey	Hüseyni	Düyek
Yüzün mir'at-i zat-ı Kibriyadır ya Resulallah	Adile Sultan	Mehmet Kemiksiz	Şehnaz	Evsat
Yüzündür ayet-i sun-i ilahi ya Resulallah	Rıza Efendi - Kemani	Ahmet Şahin	Nühüft	Evsat
Zat-ı mirat-ı Hüdasın ya Muhammed Mustafa	Kamil Efendi - Kırmlı,	Zekai Dede	Hüzzam	Evsat
Zât-ı pâk-i Mustafâ'ya âşîğim	Sultan III. Ahmed	Mehmet Kemiksiz	Rast	Düyek
Zatına müştak olmuştuz ruz ü şeb ah ederiz	?	İsmail Hakkı Bey	Pençgah	Evsat
Zatını davet buyurdu bu gece Rabbül muin	?	Rakim Elkutlu -	Segah	Devr-i Hindî
Zehi liva vü alem	Mehmet Nasuhi Efendi	Nâyî Osman Dede	Hüseyni	Devr-i Kebir-Çenber
Zikreyle her nefesde	Yunus Emre	Fikret Bozdoğan	Hüzzam	Düyek

KAYNAKLAR

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2006.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 2017.

el-Mu'cemü'l-Vasît, Mısır 2010.

İlhan Harmanlı, Ayşe Başak . "Türk Din Müsikisi'nde Tevşih (Tevşih ve Naat Mukâyesesi)". *İSTEM* / 35 (Haziran 2020), 97-116 .

Koç, Mustafa, *Revnakoğlu'nun İstanbul'u İstanbul'un İç Tarihi Fatih*, Fatih Bel. Kültür Yay., I-V, İstanbul 2021.

Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, İstanbul 1985.

Özcan, Nuri, "Tevşih", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, XL, 48.

Turabi, Ahmet Hakkı-Koca, Fatih, *Türk Din Müsikisi El Kitabı* (ed.: A. H.Turabi), Grafiker Yayınları, Ankara 2021 (7. Baskı).

Türk Halk Müziğinde Mevlid

Nurettin Karakuş*

GİRİŞ

Tür ve biçim kavramları (üzerine yapılan tartışmalar devam etmesine rağmen) müzikte oldukça geniş yer tutan en temel konulardandır. Etimolojik olarak ‘nev’i, ‘cins’ veya ‘çeşit’ anlamlarına gelen tür; en genel anlamı ile ortak özelliğe sahip olguların her birini ifade etmek için kullanılan sözcüktür. Örneğin; canlı olan varlıkların ortak özelliği yaşam etkinliği göstermeleridir. Bu bağlamda canlı ise bir türdür. Türler, ‘temel türler’ ve ‘alt türler’ olmak üzere iki kategoride değerlendirilirler. Sözelimi; ‘canlı’ temel bir türdür, ‘insan’, ‘hayvan’ ve ‘bitki’ birer alt türdür. Dolayısıyla her alt tür bir temel türe bağlıdır. Bununla birlikte temel türler ile alt türler birbirine bağlı halkalar gibidir. Başka bir deyişle insan, canlı temel türünün bir alt türü olmasına rağmen renklerine veya ırklarına göre kategorize edildiğinde bir temel tür konumuna gelebilir (Akdoğan, 2003: 1). Bir başka ifade ile müzikten örnek vermek gerekirse; müzik temel bir tür olmasına rağmen aynı zamanda sanatın bir alt türüdür.

301

Diğer taraftan tür, farklılıkları kendi içerisinde barındıran bir ‘düzeyler silsilesi’ olarak da adlandırılabilir. Genel bir ifade ile temel özellikler ekseninde benzeşme ve özdeşlik gösteren türler ‘temel tür’, temel türün altında kapsayıcılığı ve bağlayıcılığı ile kendi içerisinde farklılaşan türler ise ‘alt tür’ olarak ifade edilebilir (Ersoy, 2017: 2).

Başka dillerde ‘form (Alm./İng.)’, ‘forme (Fr.)’, ‘forma (İt.)’ olarak anılan ‘biçim(Tr.)’ en genel tanımıyla ‘şekil’ demektir. Herhangi bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan/ dışarıdan görünüşü, şekli veya eşkâline de biçim denir (Ersoy, 2017: 14). Bu bağlamda biçim, herhangi bir nesneyi ‘sınırlandırma/sınırlama işi’ olarak da tanımlanabilir. Biçim, sanat yaratılarının dış görünüş ve yapısal niteliği olmakla beraber en büyük özelliği birlik ve bütünlüktür (Cangal, 2018: ix). Akdoğan’ya göre biçim, bir eserin kurgusal bütünlüğünü sağlamak amacıyla, eseri oluşturan cümlelerin ve bölümlerin sırasal ve sanatsal düzenlenmesidir (2003: 62). Bir temel tür olarak sanatın, alt türleri olan resim, heykel ve/veya müziğin de bir biçimi vardır. Ancak görsel sanatlarda bu biçim somut olarak algılanabilirken müzikte biçim kavramı soyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da müziğin görsel değil işitsel yapısından kaynaklanmaktadır (Ersoy, 2017: 14).

Herhangi bir müziği sınıflandırma veya sınırlandırma çabası olarak da düşünülebilecek olan tür ve biçim kavramları belirli ölçütlere göre yapılmaktadır. Sözelimi; ‘dünyasal olan müzikler’ ve ‘dünyasal olmayan müzikler’, ‘dinî müzikler’ ve ‘lâdinî müzikler’ ya da ‘dünyasal müzikler’ ve ‘inançsal müzikler’ vb. sınıflandırma ölçütü ‘inanç’ ve ‘dünya’ temelli olanlar veya sınıflandırma ölçütü ‘çalgı’, ‘etnisite’, ‘coğrafya’, ‘zaman’ veya ‘mekân’ temelli olanlar gibi. Günümüzde (2022) kullanılan tür ve biçim sınıflamaları ya da sınırlandırmaları incelendiğinde Bir müziği sınıflandırırken ya da sınırlandırırken dikkat çeken en önemli özellik ikili karşıtlık (diko-

* Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, nurettinkarakus@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8352-0615>, Ağrı/Türkiye.

tomi) üzerinden yapılıyor/yapılmış olmasıdır. Örneğin; ‘dünyasal’ ve ‘inançsal’, ‘ulusal’ ve ‘uluslararası’, ‘geleneksel’ ve ‘çağdaş’, ‘sözlü’ ve ‘sözsüz’, ‘çalgı eşlikli’ ve ‘çalgı eşiksiz’ gibi. Bu durum özellikle Türk Müziği için yapılmış/yapılan sınıflandırmalarda da göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Türk Müziği’nde yapılmış/yapılan sınıflandırmalardan bazıları şöyledir;

Tanrıkorur’a göre;

1. Genel türüne göre (dinî müzik, dindışı müzik),
2. İcrâ organına göre (ses müziği, çalgı müziği),
3. Kullanıldığı alana göre (askerî müzik, dinî müzik, klasik müzik, halk müziği, eğlence müziği),
4. İcrâ edildiği mekâna göre (ordu müziği-saray müziği, cami müziği-tekke müziği, şehir müziği-köy müziği),
5. İcrâ tarzına göre (usûllü icrâ, usûlsüz icrâ) (Tanrıkorur, 2011: 48).

Uçan’a göre;

1. Geleneksel Türk Halk Müziği,
2. Geleneksel Türk Sanat Müziği,
3. Yeni/Modern (Çağdaş) Türk Halk Müziği,
4. Yeni/Modern (Çağdaş) Türk Sanat Müziği,
5. Uluslararası (sanat, halk, popüler) Müzikler (Uçan, 2005: 112).

302

Akdoğu’nun sınıflandırmasındaki temel ölçütleri ise şöyledir; müziği “üretim özellikleri ve toplumsal beğeni nedeniyle oluşan müzik ayrımı bakımından “Ulusal” ve “Uluslararası”; “bağımlı olduğu öğeler bakımından “Geleneksel” ve “Çağdaş”; “müziğin içeriğinin dünyasal ya da inançsal oluşu bakımından da “Dünyasal” ve “İnançsal” olarak sınıflandırır (aktaran Ersoy, 2017: 10). Dolayısıyla tür ve biçim kavramlarını (ihtiyaç halinde) sadece ikili karşıtlıklar üzerinden değerlendirmek yerine bir müziği sınıflandırma veya sınırlandırma çabası sırasında zamana, mekâna, bağlama, işleve vs. göre yeniden güncellemek veya ifade etmek gerekebilir.

Mevlid ve Ali Mevlidi

Halk arasında ‘mevlid-i şerif’ olarak da ifade edilen mevlid, etimolojik olarak; ‘doğmak’, ‘doğum yeri’ ve ‘doğum zamanı’ anlamlarına gelmektedir. İstilahta, Hz. Muhammed’in doğumuna ve bunu anlatan Süleyman Çelebi’nin manzum eserine denir. Süleyman Çelebi’nin Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstün olduğunu ispatlamak üzere kaleme aldığı Vesiletü’n-Necât (Kurtuluş Vesilesi)’i; Allah Adı, Velâdet (Hz. Muhammed’in doğumu), Merhaba, Mî’rac ve Dua bölümlerinden oluşmaktadır (Karagöz, 2015: 439). Tarihî süreci incelendiğinde ilk mevlid örneklerine Arap dünyasında rastlanılmaktadır. Bu minvalde bilinen ilk eser; Ebu’l-Ferec el Cevzî’nin ‘Mevlidü’n-Nebî’sidir (Eroğlu, 2009: 110’dan aktaran Tıraşçı, 2015: 92). Bugün (2022) dahi mübarek gün ve gecelerde, ölüm, düğün, sünnet vb. merasimlerde okunan ya da okutulan mevlidin bir merasim şekline dönüşmesinin Fatımî Devleti halifelerinden Muiz Lidînillah (972-975) döneminde başladığı düşünülmektedir (Özel, 2004: 475). Erbil Atabeği Muzafferüddin Kökböri döneminde (1190-1233) İslâm aleminin ilk mevlid manzumesi olarak kabul edilen İbn Dihye’nin ‘Kitâbü’t-Tenvîr fî Mevlidi’s-Sirâci’l-Münîr’i okunmuştur (Özcan, 2001: 36’dan aktaran Tıraşçı, 2015: 92). Türkçe olarak kaleme alınan ilk mevlid örneği ise Ahmed Fakih’in ‘Çarhnâme’sidir (Aksoy, 2004: 482’den aktaran Tıraşçı, 2015: 92). Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necât’ı günümüzde (2022) en çok okunan ve rağbet gösterilen mevlid olma özelliğine sahiptir. Kaleme alındı-

ğı dönemi itibariyle Vesîletü'n-Necât, Osmanlı coğrafyasının hemen her köşesinde bilinmesine rağmen özellikle payitaht ve çevresinde yaygın olarak tercih edilmiştir. Anadolu'da ise Vesîletü'n-Necât yaygın biçimde bilinmesi/seslendirilmesine/okunmasına rağmen ek olarak farklı dil ve etnisiteye mensup kişilerin veya toplulukların müellifi ve dili başka/farklı olan mevlidleri de tercih ettiği gözlemlenmiştir. Sözelimi; Anadolu'nun doğusunda ve güneyinde İbn Hacer el-Heytemî'nin 'en-Nî'metü'l-Kübrâ ale'l-Âlem fî Mevlidi Seyyidi Veledi Âdem'i, Hasan Ertuşî'nin 'Mevlid-i Nebî Aleyhi's-Selâtü ve's-Selâm'ı veya Mehmet Emin el-Hayderî'nin 'Mevlid-i Nebî'si seslendirilmektedir (Tıraşçı, 2015: 93).

Bir müzik biçimi/formu olarak mevlid, ibadet dışı dinî musiki pratiğidir. Mevlid okuyan/seslendiren kişiye 'mevlidhan' denir. Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan Vesîletü'n-Necât'ın Sekbân ve Yusufoglu Sinan tarafından bestelendiği rivayet edilmiştir (Akdoğan, 2003: 433). Özellikle İstanbul ve bazı büyük kentlerde okunan Süleyman Çelebi'nin ünlü eseri Vesîletü'n-Necât'ın, Anadolu'da okunan biçimi daha çok yerel melodilerle örülüdür ayrıca aralarına farklı sözlerin katılarak çeşitlendirildiği gözlemlenmiştir. Genellikle Sünnî topluluklar arasında durum böyleyken Alevî-Bektaşî toplulukları arasında, Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ıyla gerek söz gerekse müzikal benzerliklerin bulunmadığı 'Ali Mevlidi' olarak isimlendirilen ayrı bir mevlid türü bulunmaktadır (Duygulu, 2014: 325). Ali Mevlidi veya Ali Mevlidleri; Hz. Ali için yazılmış mevlid çeşitleridir. Bununla birlikte Ehl-i Beyit (Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin) için yazılan mevlidlerde bulunmaktadır. Ehl-i Beyit için yazılan mevlidlerin Fatımî Devleti halifelerinden Muiz Lidînillah (972-975) döneminde resmî törenlerde okunduğu bilinmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve o günkü halife adına okutulan mevlidler 'Mevalid-i Sitte' olarak ifade edilmektedir (Özel, 2004: 475).

303

Türk Halk Müziğinde Mevlid

Yüzyıllardır Süleyman Çelebi'nin (1351-1422) yazmış olduğu mevlid (Vesîletü'n-Necât)'in ezgilendirilmesi bir gelenek olmuştur. Mevlid, tıpkı mi'râciye'de olduğu gibi, salât-ilâhî-tevşih-bahr bölmelerinden oluşmaktadır. Müzikal bir form olarak mevlid beş temel unsurdan meydana gelmektedir. Bunlardan ilki; Hz. Muhammed'in doğumundan ölümüne kadar olan bütün yaşamını konu edinmiş ve aynı adla anılan mevlid'dir. Bir başka ifadeyle Hz. Muhammed'in yaşamını konu edinmelidir. Mevlid (doğum), Mi'râc (gökyüzüne yükselme) ve Vefat (ölüm) olmak üzere üç temayı içeren mevlid metninde, bu temalar, belirli bölmelere ayrılmış olup, mi'râciye'de olduğu üzere bu bölmelere bahr denilmiştir. Bu bahirlerin usûlsüz olarak ezgilendirilmesi ikinci unsurdur. Üçüncü olarak; bahirler, solo olarak seslendirilir. Bununla birlikte yine mi'râciye'de olduğu gibi, solo yapan icrâcıyı dinlendirmek ve dinletiyi renklendirmek amacıyla, her bahirden önce koro halinde tevşih ve ilahî seslendirilir (Akdoğan, 2003: 432). Her bahirden önce okunacak tevşih, ilahî veya benzeri diğer formların makamları ile, usûlsüz seslendirilen bahrin makamının mutlak surette aynı olması gerekliliği, türü belirleyen dördüncü unsurdur. Tüm bu unsurların dışında, bahirlerden önce seslendirilecek olan tevşihlerin, ilahîlerin sözel içeriklerinin de mutlaka kendisinden sonra seslendirilecek olan bahrin konusu ile uyum içinde olması da türü belirleyen son unsurdur (Akdoğan, 2003: 433).

Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan Vesîlet ü'n-Necat'ın bahirlerinin sayılarının daha fazla olmasına rağmen Türk Müziği genelinde çoğunlukla altı bahiri seslendirilmektedir. Seslendirilme şekli ve sırasına göre bu bahirler;

1. Allah Adın Bahri (Tevhid Bahri): Sabâ makamı ile başlayarak Hüseyinî makamında sonlandırılır.

2. Hak Tealâ Bahri (Nur Bahri): Hicaz makamında başlayarak Rast makamında sonlandırılır.
3. Velâdet Bahri (Doğum Bahri): Rast makamı ile başlayarak Segâh makamı ile sonlandırılır.
4. Merhaba Bahri: Hüseyinî makamı ile başlayarak Segâh veya Hüzam makamı ile sonlandırılır.
5. Mi'râc Bahri: Hüzam makamı ile başlayarak Uşşak makamı ile sonlandırılır.
6. Yâ İlâhi Bahri (Münâcât Bahri): Uşşak makamı ile başlar 'Rahmetullâhi aleyhim ecmain' duasının hep bir ağızdan okunması ile sonlandırılır (Tıraşçı, 2015: 94).

İstanbul ve çevrelerinde özellikle usûlsüz okunan mevlid, kentten uzaklaşmanın ve kırsalın/taşranın bir vechesi olarak daha fazla yöresel, bölgesel veya folklorik unsurlar barındırabilir. Türk Halk Müziği özelinde mevlid; yöresel, bölgesel veya folklorik unsurlar barındırması bakımından önemli örnek/örnekler içermektedir. Bu bağlamda Hamit Çine tarafından 1989 yılında kaleme alınan 'Burdur'dan Damlalar' isimli kitap içerisinde yer alan Ahmet Hafız Nalçacıoğlu'nun kaynaklık ettiği ve Hamit Çine'nin notaladığı 'Mevlid' oldukça önemli bir nüshadır (Ek-1). İstanbul ve çevrelerinde seslendirilen mevlid ile Hamit Çine'nin notaladığı Mevlid mukayese edildiğinde benzerlikler ile birlikte özellikle birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki; bahirlerde geçen sözcüklerin halk ağzındaki söyleniş biçimleri ile meydana gelen farklılıklardır. En önemli fark ise Mevlid'in usûllü seslendirilmesidir. İcrâ sırasında sürekli değişkenlik gösteren 7/8, 5/8, 15/8, 9/8, 11/8 ve 4/4'lük ölçü sistemleri kullanılmıştır. Benzer bir şekilde farklı bir mevlid örneği ise; Turgut Koca ve Zeki Onaran tarafından 1987 yılında kaleme alınan 'Güldeste: Nefesler-Ezgiler, Notalar' isimli kitapta yer alan 'Ali Mevlüdü' örneğidir (Ek-2). Bu örnek; aynı zamanda Ali Mevlidi olması bakımından ayrıca önemlidir. Güftesi Süleyman Celal¹e ait olan Ali Mevlüdü, Kazım Baba² tarafından Devri Hindî usûlünde ve Hüzam makamında bestelenmiştir. Yine İstanbul ve çevrelerinde icrâ edilen Süleyman Çelebi'nin Vesilet ü'n-Necat'ı ile mukayese edildiğinde gerek söz gerekse icrâ biçimi bakımında herhangi bir benzerlik tespit edilememiştir. Bununla birlikte İstanbul ve çevrelerinde icrâ edilen Süleyman Çelebi'nin Vesilet ü'n-Necat'ı sırasıyla 'Tevhid-Nur-Velâdet-Merhaba-Mi'râc-Münâcât' bahirlerinden oluşurken Ali Mevlüdü 'Münâcât-Velâdet-Tesmîye-Takdis-İstimdâd-Dua' bahirlerinden oluşmaktadır. Ali Mevlüdü'nun icrâ sırası/kronolojisi ise şöyledir;

1. Kalıp ezgi ile Münâcât Bahri'nin ilk dört dizesi – Koro,
2. Münâcât Bahri – Solo – Usûlsüz,
3. Salât-ı Ümmiye – Koro,
4. İnsan Suresi'nin ilk on ayeti,
5. Kalıp ezgi ile Velâdet Bahri'nin ilk dört dizesi – Koro,
6. Velâdet Bahri – Solo – Usûlsüz,

¹ Süleyman Celaleddin, Celal Molla Bey veya Celaleddin Bey isimleri ile tanınan (nüshada ifade edildiği haliyle) Süleyman Celal; XIX. yüzyıl ediplerindedir. 15 sayfadan oluşan Mevlid-i Cenâb-ı Ali isimli risalesi vefat ettiği yıl olan 1890'da İstanbul'da neşredilmiştir (Yekbaş, 2013: 26).

² Kazım Baba; 1881 yılında Prizen'de doğmuştur. Babası Şevki mahlasıyla şiirler yazan Piyade Yarbayı şehit Şevki Bey'dir. Bursa Işıklar Askerî Lisesi'nden sonra Halıcıoğlu Topçu Harp Okulu'ndan mezun oldu. Topçu subayı olarak Balkanlarda görevde bulundu. Kurtuluş hareketi (Mim Mim) grubunda çalıştı. Uzun yıllar İstanbul Şehzadebaşı'ndaki evinde oturdu. 1953 yılında Balıkesir'de vefat etti. Kabri, Baş Çeşme Mezarlığı'ndaki Pir Ali Otaşı'nın yakınlarındadır. Yakovalı Hacı Âdem Baba'dan nasipli ve Salih Niyazi Baba'dan icazetlidir. Prizen'de özel türbesinde istirahat eden Horasanlı Sûzi Veli'nin soyundandır. Divanı, oğlu Turgut Koca tarafından 1960 yılında yayınlanmıştır. Ney ve tanbur icrâ etmesinin yanı sıra bestekârlığı da vardır. Birçok nefes, deyiş vb. bestelemiştir (Özmen, 1998: 215).

7. Salât-ı Ümmiye – Koro,
8. Furkan Suresi'nin ilk beş ayeti,
9. Kalıp ezgi ile Tesmîye Bahri'nin ilk dört dizesi – Koro,
10. Tesmîye Bahri – Solo – Usûlsüz,
11. Salât-ı Ümmiye – Koro,
12. Bakara Suresi'nin 255. ayeti (Ayet-el-Kürsî),
13. Kalıp ezgi ile Takdis Bahri'nin ilk dört dizesi – Koro,
14. Takdis Bahri – Solo – Usûlsüz,
15. Salât-ı Ümmiye – Koro,
16. İbrahim Suresi'nin ilk dört ayeti,
17. Kalıp ezgi ile İstimdâd Bahri'nin ilk dört dizesi – Koro,
18. İstimdâd Bahri – Solo – Usûlsüz,
19. Salât-ı Ümmiye – Koro,
20. Duhan Suresi'nin ilk beş ayeti,
21. Kalıp ezgi ile Dua Bahri'nin ilk dört dizesi – Koro,
22. Dua Bahri – Solo – Usûlsüz.

SONUÇ

Süleyman Çelebi'nin Vesilet ü'n-Necat'ı kaleme alındığı dönemden itibaren Osmanlı coğrafyasında en çok benimsenen ve icrâ edilen mevlidir. Anadolu'da Süleyman Çelebi'nin Vesilet ü'n-Necat'ı bilinmesine, icrâ edilmesine rağmen farklı kişilerin mevlid örnekleri de seslendirilmektedir. Türk Halk Müziği özelinde icrâ edilen mevlid örneklerinde yöresel, bölgesel veya folklorik unsurların kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Hamit Çine'nin 1989 yılında Ahmet Hafız Nalçacıoğlu'ndan derlediği 'Mevlid' önemli bir örnektir.

Hz. Muhammed'in doğumu öncesi ve sonrası, nübüvveti öncesi ve sonrası ve vefatını konu edinen mevlidler aynı şekilde Hz. Ali'nin de doğumunu, faziletlerini, yiğitliğini ve benzeri özelliklerini konu edinerek Ali Mevlidi ismiyle anılmaktadır. Bu konuda ise tespit edilen güftesi Süleyman Celaleddin'e bestesi ise Kazım Baba'ya ait olan 'Ali Mevlüdü' önemli bir örnektir. Yapılan araştırmalar neticesinde bu çalışmada Türk Halk Müziği özelinde birisi Hz. Muhammed diğeri ise Hz. Ali için kaleme alınmış toplamda iki adet mevlid tespit edilmiştir. Hiç şüphesiz bu çalışmanın devamında yapılacak olan başka taramalarda/araştırmalarda Türk Halk Müziği özelinde başka mevlid örnekleri tespit edilebilir. Dolayısıyla farklı bulgulara ve sonuçlara rastlanılabilir.

Bugün (2022) Türk Halk Müziği repertuarı içerisinde özellikle 'Türkü' olarak isimlendirilen ya da sadece 'Türkü' olarak düşünülen veya dinlenen eserlerin birçoğunun anlam itibarıyla doğru olduğu düşünülebilir. Ancak konusu, işlevi veya bağlamı gereği sadece türkü olmayabilir. Bu kapsamda daha detaylı ve geniş çaplı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca Türk Müziği genelinde ve Türk Halk Müziği özelinde 'tür' ve 'biçim' kavramları yeniden irdelenerek, üzerine yeniden düşünülerek bilimsel bilgi üretmek bu ve benzeri çalışmalar için öncül, aydınlatıcı ve açıklayıcı olacaktır.

EKLER

Ek-1: Ahmet Hafız Nalçacıoğlu'nun kaynaklık ettiği ve Hamit Çine'nin notaya aldığı 'Mevlid'in notası:

Burdur

kaynak kişi
Ahmet Hafız Nalçacıoğlu

MEVLİD

Notalayan
Hamit Çine

Al lah e din zik re de lim ev ve lî

va cib ol dur cüm le iş de her ku la

Al lah a din her kim ol ev vel a na

her i şi e sên e de Al lah a

na Al lah a dı ol sa her i çin ö nü

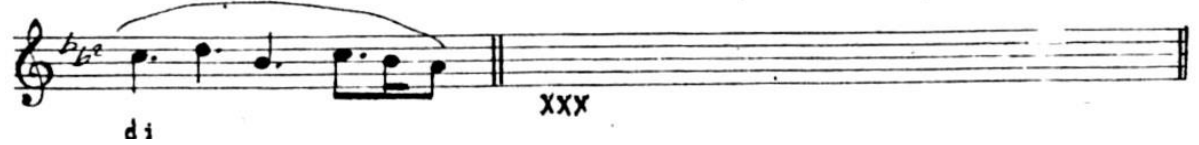
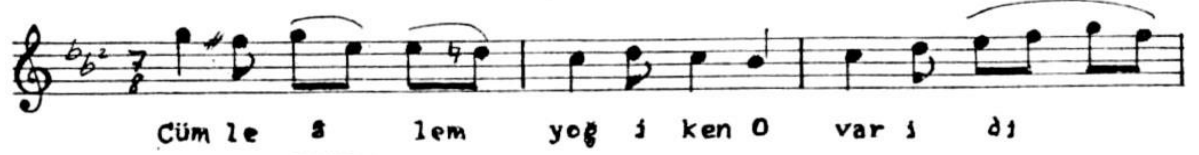
her giz eb ter ol ma ya e nin so nu

her ne şes de Al lah a dın du mû dâm

Al lah a dıy la o lur her i te

mam XXX

Mevlid
2

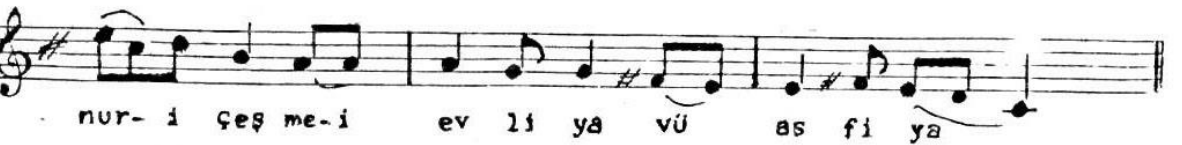
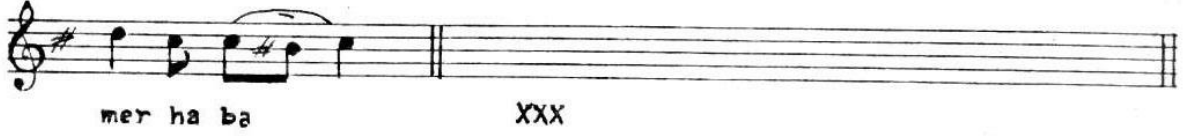

Ek-2: Güftesi Süleyman Celaleddin'e bestesi ise Kazım Baba'ya ait olan 'Ali Mevlüdü'nün notası:

Mevlid
3

Ba ri ne hâ cet ki la rız sô zü çok
bir dir Al leh An dan ar tık Tan rı yok
XXXXXXX
Ya ra dil miş cüm le ol du şa dü man
şam şı dip 8 lem ye ni den
bul du can cüm le zer ra tı cı han e dip
ni da çağ ru şu ben de di ler ki mer ha ba
mer ha ba ey fa ni sul tən mer ha ba

Mevlid
4

Hüzzam
Devri Hindi

A L İ M E V L Ü D Ü

Soz:Süleyman CELAL
Müz:Kâzım Baba

Res mi lev hi--- ha--- ki- mi--- sa- zi--- ka- za---
zi--- ka- za--- Na-- şı- ri-- em--- ri- ne va- hi---
yi--- rı- za----- Na--- şı- ri--- em- ri- ne va-- hi---
yi----- rı-- za-- SON. Na- mı- na---- et- ti ka- sem- Rab---
bül--- ha- rem. Ah bül--- ha- rem.

ALİ MEVLUDU

Koro halinde beste ile okunacak münacaat bahrinin dört mısra'ı

*Resm-i levh-i Hakim-i saz-ı kaza
Naşir-i emr-i nevahiy-i rıza
Namuna etti kasem Rabbb-ül Harem
Hak kelamında buyurdu velkalem*

(Gazel gibi serbest okunacak kısımlar)

*Lafzatullahı yazıp zeyb-i makam
Hamd edip kıl azmine sevk-i kelam
Fezkurullah emrine kıl ilkiyad
Ayni zikrullah ile her yol küşad
Evvel Allah namını yad edelim
Sempti maksuda o yoldan gidelim
Sıdkile Allah dese bir kez lisan
Kalmaya özr-ü vebalinden nişan
Girmemişken surete kevn ü mekan
Var idi ol Haliki heft asüman
İbdida vü intiha yoktur ona
Zahir ü batını anla rehnüma
Zat-i Pakiden diğer yoktur vücud
Zatıdır ancak sezavar-ı sucud*

*Olmasa tevfik-i Rabb-i Müstean
Kim olurdu rehrev-i emn ü aman
Aşk ile yansın bütün pervanesi
Olmaya diller anın biganesi*

Aşınaya aşınayı kıl talep
Gülşen-i tevhide dil kulsın şitap
İster isen teşne-yi feyz-i beka
Mürtezaya eyle candan iktida

Sallemü salli ala Bedr-ül Düca
Her ser-i ol Hazret-i Şir-i Hüda

(Bu son beyitten sonra Salat-ı Ümmiye koro halinde okunur)

Veladet bahri

Veladet bahrine başlamadan İnsan Suresinin ilk on Ayeti okunur. Sonra koro halinde bestelenmiş olan ilk dört mısra'ı okunacaktır.

*Ey muhibb-i sadık-ı Al-i Aba
Vey olan gönlünde ihlas-ı vefa
Mürteza mevludunu dinle ayan
Eylerim bu vak'a-yı şerh-i beyan
(Gazel gibi serbest okunacak kısımlar)
Haşimi gülzarının hoş lalesi
Hem saadet mahının bir halesi
Ol İmam-ı Pak-i Sah-ı Evliya
Hayder-i Kerrar Ali-yel Mürteza
Fatıma bint-i Esed ol kamile
Çün Ebu Talibden oldu hamile
Geldi ol pakizeye başka şeref
Hamil-i dürr-ü yetim oldu sade
Geçmedeyken hafta vü eyyam-ı mah
Geldi ol dildareye çün intibah
Gördü hamlinden çok asar-ı acip
Çün zuhura geldi ahval-i garip
Sâl-i Fil otuzuna yetti heman
Yirmi üç yıl hicrete vardı zaman
Sevk edip hakk-ı kader ilan anı
On üçüncü Recebin Cuma günü
Olmuş idi müddet-i haml-i tamam
Oldu ol gün azim-i Beyt-ül Haram
Anda iken hamili Şir-ı Nere
İzdirabındann oturdu bir yere
Fitret-i zatiyyesi pak-i tahur
Kim teceli-yi ezel etti zuhur
Kimseye vaki değilken bu şeref
Doğdu Beyt içre hemah hayr-ül halef
Bastı bağına o dem nevzadını
Hem Esed tesmiye etti adını
İster isen Mustafaya intisap
Kıl rıza-yı Mürtezayı iktisap*

Sallemü salli ala Hayr-el Vera
Hem ba esra-ı Ali-yel Mürteza
(Bu son beyitten sonra koro halinde Salat-ı ümmiye okunur)

Tesmiye Bahri

Önce Furkan Suresinin ilk beş ayeti okunur. Sonra beste ile tesmiye bahrinin ilk dört mısra'ı okunacaktır.

Aldı mevlûdun götürdü darına
Hayret elverdi bütün ciranına
Kim Ebu Talip görüp oldu bekam
Görmemiş çün oğluna benzer gulam
(Gazel gibi serbest okunacak kısımlar)
Maderi etti ana Eb-ul veled
Validim adını koydum ben Esed
Söyledi oldemde nevzad-ı veli
Ben de koydum oğlumun adın Ali
Geliler hep akraba vü aşına
Kıldılar tebrik nevzada eda
Beyt içinde makdemeyn-i hayr-i fal
Ettiler bu bahse dair kil ü kal
Kılmadı rağbet berin sed yanına
Red olur destiyle varan yanına
Eyledi teşrif Muhammed Mustafa
Aldı nevzadı kucağa pür vefa
Dedi ona Mürteza hay-ül veled
Merhaba bin Fatıma bint-ul Esed
Merhaba ey nur-i pak-i nev zuhur
Merhaba ey sakı-yi cam-ı tahur
Merhaba ey silsile saz-ı ula
Merhaba ey paye ara-yı vefa

Görmedi emsalini çeşm-i selef
Böyle âli menzilet hayr-ül halef
Vazını etti bu vech üzre ayan
Zat-i paki Mustafa muciz beyan
Mader-i tıflın şikayet eyledi
Kimseden süt emmediğin söyledi
Verdi ağzına dudağın Mustafa
Şevkile emdi zebanın evvela
Hazırın bu hale hayret kaldılar
Fülk-i fikri bahr-i bühte saldılar
Dedi pençezen olur Hayderdir ol
Bu tecellide bulunmaz başka yol
Mustafadan aldı Hayder namını
Hem dudağın emdi buldu kamını

*Bil ki bu La'sından on yıl makdemi
Vaki olmuştu Alinin makdemi
Kesb-i kurb ister isen Peygambere
İltica et ez dil ü can Haydere
Sallemü salli ala Hayre-l Beşer
Hem ba esrar-ı Ali âli güher*

(Bu son beytten sonra koro halinde Salat-ı Ümmiye okunur)

Takdis Bahri

Önce Bakara suresinin 255. Ayeti Yani Ayet-ül Kürsi okunur. Sonra Takdis bahrinin ilk dört mısra'ı beste ile okunacaktır.

*Gel beru ey aşık-ı pür tab-ı dil
Derd ile demsaz olan seyrab-ı dil
Dinle bu mevludunu suziş neva
Öyle sevday-ı muhabbet hoş neva*

(Gazel gibi serbest akunacak kısımlar)

*Edelim bahsimizi böyle küşad
Lutf-ı Ahmedle Aliye istinad
Validi etmişti ömrünü tamam
On yaşında kalmış idi ol hümmam
Oldu mihman-ı Cenab-ı Mustafa
Perver-i şeyb-i haremdi Mürteza
Haşimidir iki baştan ol nesib
Anden evvel yok idi böyle hasib*

*Eyleyib celb-i teveccüte rıza
Oldu damad-ı Resul-i Kibriya
Mahrem-i hacle ki ol zat-ı Betül
Sırr-ı sırra buldu bu yüzden vüsul
Kim karan etti kamer ile esed
Oldu manada üçü de bir cesed
Cismike cismi buyurmuştu Resul
Eyle irfan ile bu remze vusul
Nahl-i gülzar-ı tecelliden zuhur
Etti iki goncayı sed berk-i nur
Bu iki gonca cihan-ara heman
Oldular destar-ı Sebz-i mü'minin
Bu hadis tercümesi vazih celi
Şehr-i ilmin kapısı oldu Ali
Gör ne imiş paye-yi kadr-i İmam
Anla noldu hikmet-i sırr-ı kelam
Sülb-i pakinden onun yövmel kıyam
Çün seyadet eyleyecektir devam
Çok ehadis-i şerifa saniha
Haklarında hem dua hem madiha*

*Varid olmuş Haydere etmek nazar
Kim ibadettir deyu iş bu eser
Ben kime Mevla isem hem de Ali
Oldu Mevlası anın bu münceli
Kim aliye hubbeder bana eder
Bana muhabet ise Hakka gider
Buğz edenlere buyurmuştur Resul
Lânet ile yad oluna ol fuzul
Varid olmuş bir hadisinde dahi
İki alemde banadır ol ahi
Kim Aliyi fark eder benden heman
Beni fark etmiş olurlar bi-güman
Beni fark eden eder Allahı fark
Oldu ümmete Ali hem tac-ı fark
Madihi böyle Habibullah ola
Öyle zatın vasfına kim söz bula
Gör Alidir Şah-ı Merdan-ı Huda
Kim Alidir rehber-i rah-ı hüda
Kim Ali oldu Veliler serveri
Etkiya-ı ümmetin hem rehberi*

314

*Mürteza isrine lazım iktida
Kabe-yi irfana oldur rehnüma
Bulanık efkâre etmez iltifat
Mustakimine giden bulur necat
Kim kitab ü sünnete salik olur
İltifat-ı Hazrete lâyük olur
Siret-i makulede kıl intiba
Eyle evham ü hayalata veda
Cümlemizden razı olsun Mürteza
Ol rızadan razı Ahmedle Huda
Sallemü salli ala Hayr-el enam
Hem de zat-ı Mürtezaya ber devam*

(Bu son beytten sonra Salat-ı Ümmiye okunacaktır)

İstimdad bahri

Önce İbrahim suresinin ilk dört ayeti okunur. Sonra Koro halinde istimdad Bahrinin ilk dört mısra'ı besteye göre okunacaktır.

*Dinle gel eyleyen dava-yı aşk
Dil odu olmak gerek meva-yı aşk
Hiç edermi aşkı taklidi kabul
Revza-yı irfana edersin vusul
(Gazel gibi serbest okunacak kısımlar)
Bab-ül ebvab oldu çün şer'i münir
Olmayan dahi olur mu müstenir
Tarikattan etmek gerek kesb-i salah*

*Feth ola sonra ona bab-ı felah
Refref-i aşk ola olcana delil
Açılır mı inhac-ı pür-fevz-i Halil
Ger akaid olmasa vefk-i kitab
Sed olur mutlak ana rah-ı sevab
Münsirane hasr edip fikr-i celi
Razımı Allah Muhammed'le Ali
Kesb eden bu vechile hüsn-i hisal
Ola manzur kim tecelli-yi visal
Ger muhibb-i Hayder isen bi riya
İsrine eyle suluk-i intiha
Emrini tut eyle nevahiden hazer
Olmayasın sonra hüsrân-ı keder
Akile layıkmıdır fikr-i sakim
Mustafa isri dururken mustakim
Cahid-i dîn-i mübin oldu Ali
Nahl-yi küfr-i metin oldu Ali*

*Maihar-ı sırr-ı Muhammed'dir Ali
Hem teveccühkar-ı Ahmed'dir Ali
Eyle nefsinle cihad-ı ekberi
Bulasın feyz-i rıza-yı Hayderi
Sallemü sallı ala Fahr-ül enam
Hem Ali vü Al-i Evlâda selam*

(Bu son beyitten sonra Salat-ı Ümmiye Okunur)

Dua bahri

Önce Duhan suresinin ilk beş ayeti okunur. Sonra Koro halinde Dua Bahrinin ilk dört mısra'ı besteye göre okunacaktır.

*Rabbena bahşet bizi Peygambere
Al ü Evlad ile Zat-î Haydere
Okunan Kur'anı Mevlud-u visal
Hem de tehlil ile ihlas-ı hisal*

(Bu kısımlar Gazel gibi serbest okunacaktır)

*Acizane eyleriz arz-ı huzur
Hem kabul eyle ola aff-ı kusur
Ecri olsun revzay-ı pak-ı Resul
Al ü Evlad ile ihsane vusul
Hem ola ervah-ı cümle mü'minin
Fazlile aff ü güfrana karin
Bais-i meclis olan abad ola
Samiin vü kariin dilşad ola
Rabbena affet bizim isyanımız
Aciziz biz çokturur tuğyanımız
Rabbena koyma bizi bize heman*

*Lutf ü ihsanını diriğ etme aman
Bu rical-i devleti eyle mecid
Ömr ü ikbali ola ya Rab mezid
Düşman-ı Türkiyyeyi ey Rabbena
Kahr-ı nekbet eyle rüsva fena
Asker-i Türke mansur-ül liva
Hem de hüccac-ı kirama zi safa
Afiyetle edeler hüsn-i eda
Hizmeti mefruzeyi vefki rıza
Ben (Süleyman-ı Celâle) kıl ata
Favz-i aşkın ile tevfiğ-i rıza
Kıl inayet kullarına ya muin
Rahmetullah-ı Aleyhim Ecmain*

KAYNAKLAR

- 316 Akdoğru, Onur (2003). *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler* (3. Baskı), İzmir: Meta Basım.
- Cangal, Nurhan (2018). *Müzik Formları* (6. Baskı), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Duygulu, Melih (2014). *Türk Halk Müziği Sözlüğü*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ersoy, İlhan (2017). "Müzikte Tür Kavramı: Müzik Türleri Sınıflandırmasında Yeni Bir Model Önerisi". *Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, Sayı 11, ss. 1-17.
- Karagöz, İsmail (2015). "Mevlid", *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (6. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ss. 325.
- Özel, Ahmet (2004). "Mevlid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, ss. 475-479.
- ÖZMEN, İsmail (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi* (5. Cilt), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanrıkorur, Cinuçen (2011). *Osmanlı Dönemi Türk Müsîkîsi* (3. Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tıraşçı, Mehmet (2015). *İlahiyat Fakülteleri İçin Türk Din Müsîkîsi Ders Notları*, İstanbul: Dört Mevsim Kitap.
- Uçan, Ali (2005). *Müzik Eğitimi*, Ankara: Evrensel Müzikevi.
- Yekbaş, Hakan (2013). "Türk Edebiyatında Hz. Ali Mevlidleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 65, ss. 17-52.

Urfa Dinî Mûsikîsi'nde Mevlid Geleneği*

Osman Çuhadaroğlu**

Hüseyin Akpınar***

GİRİŞ

Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) Bursa'da yaktığı meşale Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Urfa'da da etkisini göstererek yeni mevlidlerin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Urfa'da edebiyat ve mûsikî köklü bir geçmişe sahiptir. Edebiyat ve mûsikînin bir arada yer aldığı mevlid manzumeleri ve törenleri Müslüman halk tarafından oldukça beğenilmiştir. Urfa ve çevresinde mevlid yazan ve yine bu bölgede okunan birçok mevlid vardır. Mevlid yazan müellifler ve mevlid manzumeleri şunlardır;¹

1. Diyarbakırlı Tayyar-zade İbrahim Re'fet Efendi (ö.1903) -*Tarz-ı Cedid*²
2. Siverekli Yusuf Sami Efendi (ö.1932) -*Mevlidü'n-Nebi*³
3. Siverekli İbrahim Re'fet Efendi (ö.1938) -*Mevlid-i Şerifü'n-Nebeviyye*
4. Osman Remzi Kürkçüoğlu (ö.1926) -*Mevlid-i Nebevî*
5. Kıratoğlu Emin (ö.1934) -*Mevlid-i Şerif (?)*
6. Furuği (Muharrem Hoca) (ö.1940) -*Mevlid (?)*⁴
7. Abdî Mahmut (ö.1901) *Mevlid (?)*
8. Ahmet bin Hacer el-Heytemî (ö.973) -*Mevlidü İbn Hacer'i*
9. Hasan Ertuşî (ö.1491) -*Mevlidü'n Nebi*

317

* Bu bildiri, Urfa'da Mevlid Geleneği ve Mevlidhânlar isimli tez çalışmasından derlenerek hazırlanmıştır. Bkz. Osman Çuhadaroğlu, Urfa'da Mevlid Geleneği ve Mevlidhânlar, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

** Müzik Öğretmeni. Şanlıurfa Öğretmen Gelişim ve Eğitim Merkezi Genel Koordinatörü, Şanlıurfa/Türkiye. o.cuhadaroglu@hotmail.com

*** Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk Din Mûsikîsi Anabilim Dalı Başkanı. Şanlıurfa/Türkiye. hakpınar@harran.edu.tr

¹ Osman Çuhadaroğlu, Urfa'da Mevlid Geleneği ve Mevlidhânlar, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2020, s. 50.

² Diyarbakır'da 1250/1834'te doğan İbrahim Re'fet, ilk eğitimini burada aldıktan sonra sırası ile Urfa, Antep, Halep ve İstanbul'a giderek buralardaki zamanın tanınmış ilim adamlarından istifade ederek ilmini geliştirmiştir. İstanbul'da 1866'da Bâbü'lî Buharî hocalığına tayin edilmiştir. Sultan Abdulaziz tahta çıktığında "Tarz-ı Cedid" namındaki mevlidini Osmanlı Türkçesi ile yazarak padişaha takdim etmiştir. İstanbul'da 1321/1903 yılında vefat etmiştir. Bkz. Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İstanbul 1959, c. II, s. 116-118.

³ Yusuf Sâmî Efendi, Siverek'te "Kadirzâdelere" olarak bilinen nüfuzlu bir aileden olup aslen Orta Asyalıdır. Aile önce Musul'a oradan Bağdad'a ve daha sonra Siverek'e yerleşmiştir. 1846 tarihinde Siverek'te doğan Yusuf Efendi, "Sâmî" mahlasıyla şiirler yazmıştır. Kadîrî tarikatına mensup olan Yusuf Sâmî Efendi, Mevlid manzumesini halkın anlayabileceği sâde bir dil ile yazdığı için bu bölgede revaç bulmuştur. Eser, Osmanlıca ve matbu olup küçük bir mukaddime ile başlamaktadır.

⁴ Elbistan'da 1877'de doğan Furuği, küçük yaşta Urfa'ya gelerek eğitimini burada tamamlamış ve vefatına kadar Meşarkiye Câmîi imamlığını yapmıştır. Mevlid manzumesi te'lif etmiştir. Bkz. Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri I, Şanlıurfa 1986, s. 58.

İsmi zikredilen şairlerin mevlidleri kendi dönemlerinde ve sonraki süreçlerde sevilerek okunmuştur. Günümüz mevlid törenlerinde ise sıklıkla Siverekli Yusuf Sami Efendi'nin *Mevlidü'n-Nebi* ve Diyarbakırlı Tayyar-zade İbrahim Re'fet Efendi'nin *Tarz-ı Cedid adlı eserleri* okunmaktadır.⁵ Geleneksel mevlid anlayışını sürdüren bazı mevlidhânlar Osman Remzi Kürkçüoğlu'nun *Mevlid-i Nebevî*⁶ ile Kıratoğlu Emin Efendi'nin⁷ *Mevlidi*'ni de okumaktadır. Bazı bölgelerde Kürtçe mevlid olarak bilinen Hasan Ertuşi'nin *Mevlidü'n Nebi* adlı eseri okunmaktadır. Bunun yanı sıra zaman zaman Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n Necât*'ından çeşitli bölümler de okunmaktadır. Bazı mevlid törenlerinde nadir de olsa sadece bir şairin mevlidinin okuduğuda olmuştur. Fakat genellikle bir icrada birçok müellifin mevlidinden bölümler okunmaktadır. Böyle bir uygulamanın sebebi, Mevlid okumadan elde edilecek sevaptan diğer müelliflerin de pay almalarıdır.⁸

Urfa'da geleneksel mevlid icra kayıt örneklerine 1950 yıllarında rastlanmaktadır. Ses kayıt cihazlarının kullanılmasıyla günümüze kadar gelen örnekler incelendiğinde dönemin icra üslûbuna dair somut veriler edinilebilmiştir. Ulaşılabilen en eski mevlid icrası, Hâfız Hacı Nuri Başaran ve arkadaşlarının okudukları mevlid icrasıdır. Bu kayıttan hareketle Urfa'da o dönemlerde dinî çevrelerde din-mûsikî ilişkisinin üst düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Okuyucuların seslerini kullanma ve doğaçlama becerileri, makam, usûl ve vezin hâkimiyetleri ile mûsikî bilgilerinin üst seviyede olduğunu göstermektedir. Mevlidhânların genellikle hâfız olması da bu düşüncemizi destekler niteliktedir; zira Urfa'da köklü bir gelenek halini aldığı düşünülen, hâfızlığını tamamlayan kişilerin aileleri tarafından mûsikî öğrenmek üzere bir ustanın rahle-i tedrisine yönlendirilmeleri olgusu, bu tezi doğrular niteliktedir. Buradaki en önemli maksat Kur'ân-ı Kerim'i daha güzel okuyabilme düşüncesidir.⁹ Bu yüzden mevlidhânlar da genellikle hâfızlar arasından çıkmıştır. Geleneksel mevlid anlayışını tespit etme aşamasında, icra örneği ses kayıtlarında ortak noktalar tetkik edildiğinde; Urfa mevlidinde pek çok ortak melodik yapı ve icra tekniği açısından birçok müşterek özelliğin kullanıldığı gözlenmiştir. Telaffuzlar, Urfa müziğine özgü makam kullanımları, ses kullanım yöntemleri, serbest ezgilendirme, bahir sırasına göre okuyuş ve ritüelleri oluşturan müşterek özelliklerin değiştirilmeden uygulanması gibi pek çok özellik burada örnek olarak gösterilebilir. Diğer yandan her usta mevlidhân, mevlid okuyuşuna kendi imzasını atacak incelikler kullanarak özgün tavrını besleyecek icralar gerçekleştirmiştir: Bu anlamda gırtlak yapıları, ses ve nefes kullanımları, ses genişlikleri, ağız yapıları, okuyuş tavırları, doğaçlama becerileri, güfteyi melodiyle ifade etme biçimleri, zaman kullanımları, makam seçimleri ve makamı işleme biçimleri gibi birçok farklı icra unsuru mevlid icracılarını birbirilerinden ayıran önemli ayrıntılar olmuştur.¹⁰ Elbette ki bu farklılıklar geleneksel anlayışa zarar vermemiş, aksine bu geleneği zenginleştirmiştir. En eski mevlid icra kaydında Hacı Nuri Hafız tarafından okunan Kürkçüzade Osman Remzi Efendi'nin (ö.1926) mevlidi kendisinden sonra neredeyse okunmamış, matbu bir metni olmadığı için zamanla unutulmuştur. Bu mevlidin matbu metni tespit edilerek¹¹, mevlid okuyucularının yeni-

⁵ Hüseyin Akpınar, *Urfa'da Mevlid ve İlâhîler*, 2014. Ankara 2014, s.19

⁶ Semanur Abamor, (2015). 20.Yüzyıl'dan Bir Divân Edebiyatı Esintisi Mevlid-i Nebevî, Kürkçüzâde Osman Remzi. İstanbul: Erkam Yayınları.

⁷ "Urfa Şairi" lakabıyla anılan Kıratoğlu Emin, 1884 yılında Urfa'da doğmuş; 1934 yılında burada vefat etmiştir. Emin Kıratoğlu'nun mevlid kitabına ulaşamamıştır. Bkz. Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 15-20; Alpaz, Şanlıurfa Şairleri I, s. 39.

⁸ Hâfız Ömer Altun ile 22 Nisan 2020 yılında yapılan görüşmede derlenmiştir.

⁹ Hafız Ömer Nacar ile 20 Nisan 2020 yılında yapılan görüşmede derlenmiştir.

¹⁰ Ses kayıt arşivleri taranarak elde edilen kayıtlar dinlenmek suretiyle bu yargılara varılmıştır.

¹¹ Semanur Abamor, (2015). 20.Yüzyıl'dan Bir Divân Edebiyatı Esintisi Mevlid-i Nebevî, Kürkçüzâde Osman Remzi. İstanbul: Erkam Yayınları.

den repertuarlarına almaları arzulanmıştır. Benzer bir şekilde Kıratoglu Emin Efendi'nin mevlid-i şerifi, yine matbu metni olmadığı için okunmamaktadır. 1976 yılında Hâfız Halil Uzungöl'ün okuduğu bir mevlid kaydında Kıratoglu Emin Efendi'nin Tevhid, Na't ve Doğum (Velâdet) bölümleri tespit edilmiş ve yazılarak kayıt altına alınmıştır. Fûrûğî mahlaslı Muharrem Hoca'nın mevlidine ise Ahmet Uzungöl'ün icralarında rastlanılmış ve kayıt altına alınmıştır. Urfa'nın mûsikî gelenekleriyle olan derin etkileşimleri sonucunda mevlid mûsikîsi zengin bir melodik altyapı oluşturmuştur: Bu gelenek, halk müziği, sanat müziği ve dini müziğin adeta harmanlandığı bir tertipten beslenmektedir. İcracıların ağırlıklı olarak okudukları türler, mevlid okuyuşuna da yansımıştır. Ayrıca özellikle kişilerin müzik altyapılarına göre sanat veya halk müziği ezgi ve motiflerinin mevlid icralarında sık sık duyumsandığı dikkatleri çeker. Öte yandan mevlid içerisindeki *gazel*¹²ve *hoyrat*¹³gibi serbest formlarda da halk müziğinin yapısal örneklerini görmek mümkündür. Sanat mûsikîsi icralarının mevlid okuyuşlarındaki yansımaları ise *çifte*¹⁴ diye adlandırılan ilahi fasıllarında, daha çok sanat müziği yapısına uygun ilahilerin seslendirilmesi ve sanat müziği repertuarlarında duyumsanan melodik unsurların zaman zaman usulünce mevlid melodilerine serpiştirilmesi yoluyla olmuştur. Nitekim Türk halk müziği sanatçısı Mehmet Avni Özbek ile yaptığımız görüşmede: “Urfa’da mevlid mûsikîsi, geleneksel öz, tür ve biçim çeşitliliği; orijinal ritmi, parlak ifade tarzı, milli ve yerel özellikleri bünyesinde bulundurmakla diğer illerin mevlid mûsikîlerinden ayrıldığını” ifade etmiştir.¹⁵

Mevlid İcrası

Mevlid merasimine davet edilen insanlar belirtilen saatte veya bir vakit namazının sonrasında davet yerine icabet ederler. Davet mekânları camiler olabileceği gibi evler, taziye evleri, düğün salonları gibi muhtelif yerler de olabilir. Camaatin icabetiyle birlikte mevlid takımı/grubu/ekibinin gelmesi beklenir. Ekibin gelişiyile birlikte artık mevlid icrasına geçilir. Mevlid grubu üyeleri yan yana oturarak saf düzeni alır.

Mevlidhânlardan birinin “Fâtiha” telkini ile birlikte herkes Fâtiha-i Şerife’yi okur. Daha sonra icraya geçilir. İcra sürerken bir sürahi su mevlidhânların önüne konulur. Mevlid töreni bittikten sonra bu su mevlide icabet eden insanlara dağıtılır. Mevlid icrasının son bölümü olan Velâdet Bahri’nde Hz. Peygamber’in dünyaya gelişine saygı gösterilerek ayağa kalkılır, eller bağlanarak cumhur olarak Salavât-ı Şerife okunur. Bu saygı ifadesi mevlid icrasının en temel hususlarından biridir. Urfa mevlid geleneklerine göre mevlidin olmazsa olmaz unsurudur. Son bölümde mevlidhânlardan birisi duâ faslına geçer. Mevlidin okunmaamacına binaen bir dizi duâ yapılır ve icra bitirilir.

Urfa’da Mevlid İcraları

Mevlid icraları genellikle bir grup/takım halinde gerçekleştirilir. Kendi alanında yetkin kişiler bir araya gelerek mevlid grupları/takımları oluştururlar. Bu guruplar da mevlid icrası yönüyle her grup üyesinin farklı görevleri söz konusudur. Mevlidin ana şeması ve bölümleri “*pêşeng*” denilen kişi tarafından okunmaktadır.(Mevlidin genel idaresi onun sorumluluğunda-

¹² Akdoğu, Türk Müziğinde Türler ve Biçimler, s. 274; Ekici, Elazığ Harput Müziği, s. 28

¹³ Hoyrat, cinaslı manilerin uzun hava biçiminde söylenmesine denmektedir. Akpınar, *Urfa’da Mevlid ve İlâhiler*, s. 226

¹⁴ Şanlıurfa’da ilâhilere birden fazla kişi tarafından okunduğu için “Çifte” adı verilmektedir. Bkz. Abuzer Akbıyık, “Müziği, Sıra Geceleri ve Oyunlarıyla Urfa”, *Uygurluklar Kapısı Urfa*, İstanbul 2002, s. 234; Akbıyık-Kürkçüoğlu, “Şanlıurfa Halk Müziği’ne Genel Bir Bakış”, s. 322; Akbıyık, *Şanlıurfa Sıra Gecesi*, s. 88.

¹⁵ Mehmet Avni Özbek ile 26 Nisan 2020 yılında yapılan görüşmede derlenmiştir.

dır. Zâkirlerden biri “tek”leri¹⁶ (*gazel, hoyrat, mani*) okur, diğeri “mucizat”ları, bir diğeri ise “çifte” denilen hareketli ilahileri okur ve yönetir. Bu anlamda herkesin yetkin olduğu bir alan söz konusudur. Grup üyeleri birbirilerinin alanına müdahale etmeden ortak bir ahenk oluştururlar. Mevlid takımları kendi aralarında birbirilerine gösterdikleri saygıyı farklı gruplara da gösterir. Örneğin bir gurubun okuduğu *ilahi, gazel, mucize* gibi mevlid unsurlarını diğer gruplar okumamayı tercih eder. Aynı ilahiye yahut gazeli bir başkasının okuması hoş karşılanmaz. Buna sebeple her grubun geniş bir repertuarının olduğunu söyleyebiliriz. Gazel ve ilahilerin çeşitliliği ile birlikte farklı makamlardaki icralarıyla okuyucular ustalıklarını sergilerler. Bu bakımdan yörenin zengin bir müzik repertuarının olduğundan söz edilebilir.¹⁷

Geleneksel mevlid icralarını tespit edebilme noktasında yapılan saha çalışmaları neticesinde ulaşılabilen en eski ses kaydının 1950 yıllarına ait olduğu düşünülmektedir. Elbette bu tarihten önce çok sayıda mevlid icrası söz konusu olmuştur, fakat bunları tespit edebilmek mümkün olmamıştır. Ulaşılabilen ses-kayıtlarında tespit edilen en eski mevlid grubunun Hacı Nuri Hâfız (d.1900-ö.1972) öncülüğünde Tenekeci Mahmut Güzelgöz (d.1919-ö.1988) ve Cuan Mehmet’ten (d.?-ö.?) oluştuğu söylenilebilir.

Geleneksel Mevlidin İcra Sıralaması

Mevlidhânlar çeşitli mevlid manzumelerini harmanlayarak mevlid törenlerini icra etmektedir. Fakat buna rağmen bazı uygulamalar bütün mevlid törenlerinde aynı kalmıştır. İcraya uşak makamında Salât-ı Kemaliye ile başlanılır.¹⁸

320

SALÂT-I KEMÂLIYE
Uşak Salât

Güfte: Anonim
Beste: Anonim

AL LA - - - HUM- ME SAL- Lİ VE SEL LİM VE BÂ - - - RİK

A - LÂ - - - HAY RİL VE RÂ - - - MU HAM ME DIN VE - A - LÂ

ŞEM SID DU HÂ - - -

Â - - - - Lİ - Hİ - - - A DE- DE- KE- MÂ LİL - LÂ - - -

Hİ - VE KE MÂ - YE - Lİ KU Bİ - KE - MÂ - - - Lİ - Hİ

Salât-ı Kemaliye’nin ardından Siverekli Yusuf Sami Efendi’nin Mevlidü’n-Nebi’sinin ilk bölümünde yer alan 5 bendlik murabbaya besmele ile başlanılır. Bu hemen hemen bütün mevlidhânlar tarafından “Davet Bahri” olarak okunmuştur.

¹⁶ Şanlıurfa’da gazel formuna bir kişi tarafından okunduğu için “Tek” adı verilmektedir.

¹⁷ Hâfız Ömer Nacar ile 20 Nisan 2020 tarihinde yapılan görüşmeden derlenmiştir.

¹⁸ Salât-ı Kemaliye ilgili geniş bilgi için bkz. Hüseyin Akpınar, *Şanlıurfa’da Dini Müsiki*, Ankara 2011, s. 70-74.

I. Bahir: Davet Bahri

Siverekli Yusuf Sami Efendi'nin Mevlidi'n-Nebî adlı eserinin ilk bölümündeki 5 bentlik murabba istisnasız bütün mevlid icralarında mevlidin ilk bahri olmuştur.¹⁹ Bu icrada söz konusu murabba ile başlamaktadır. Dönemin teknolojik alt yapısı yeterli olmadığı için muhtemelen mikrofon olmadan çıplak ses ile okunduğu düşünülmektedir. Bu sebeple okuyucular dinleyicilere seslerini ulaştırmak için genellikle tiz perdeleri tercih etmektedirler. Besmele çekerek ilk bahir okunmaya başlanmaktadır.

Hazret-i Hak'tan hidâyet isteyen

Mevlîd-i pâki Resûlillâh'e gel

Fahr-i âlemden inâyet isteyen

Mevlîd-i pâki Resûlillâh'e gel

Davet Bahri dışında okunan diğer bölümler ise mevlidhânların isteği ve bilgisi ölçüsünde farklılık arz etmektedir. Mevlidin bahir sıralaması aynı kalmak koşuluyla mevlid metinlerinde farklılık görülebilmektedir. Esas olan bahirleri tam ve eksiksiz okumaktır. Urfa tarzı olarak isimlendirilen okuyuş aslında Urfa ağız²⁰ ve tavrının okuyuşa yansıtılarak icra edilmiş biçimdir. Uşşak makamında devam edilir. Fakat nadir de olsa bazı mevlidhânlar kendilerine özgü bir tavır ortaya koymak için farklı makamları datercih etmişlerdir. Solo olarak okunan bu bölümde aralarda okunacak olan salâvat-ı şerifelere zemin hazırlamak için perde kaldırma yapılır. Yahut sâlavat-ı şerifeyi oktav sestten yani ikinci perdeden alarak solo okuyan kişiye oktavda teslim yapılır. Bahir içinde zaman zaman *kürdî*, *Muhayyer* ve *hüseynî* makamlarına geçkiler²¹ yapılarak okuyuş zenginleştirilir. Bahrin sonunda ve salâvat-ı şerif aralarında yine *Uşşak* makamına dönülerek Salâvat için zemin hazırlanır. Gündümlü doğaçlama şeklinde okunmuş olsa da öğrenilmiş bir ezgisel düzen söz konusudur.

321

II. Bahir: Tevhid Bahri

Urfa geleneksel mevlidinin ikinci kısmını "Tevhid Bahri" oluşturmaktadır. Bu bölümde Diyarbakırlı Re'fet Efendi'nin "*Tarz-ı Cedid*", Kıratoğlu Emin Efendi'nin "*Mevlid-i Şerif*", Kürkçüza- de Osman Remzi Efendi'nin "*Mevlîd-iNebevi*"sinden bölümler okunmuştur. Uşşak makamına bu bölümde de devam edilir.

Diyarbakırlı Re'fet Efendi'nin "*Tarz-ı Cedid*" adlı eserinin "*Mevlidi'n-Nebîyyi'l-Kureysi*" bölümü şöyle başlamaktadır.²²

"Ey Hüdâvend-i azîm- pâdişah

Rahmetindir cümle mahlûka penâh

Âlemi bir demde icâd eyledin

Kün dedin ma'mûr u bünyâd eyledin"

Kıratoğlu Emin Efendinin Mevlidi'nin Tevhid Bahri

"Deyelim namı hakla ibtidasın

¹⁹ Yusuf Sami Efendi, *Mevlidi'n-Nebî*, Siverek 1322, s. 2-3

²⁰ Biner, "Urfalı ve Musiki", s. 2; Akbıyık- Kürkçüoğlu, "Şanlıurfa Halk Müziği'ne Genel Bir Bakış", s. 315.

²¹ Geçki, eser içinde, ait olduğu makamdan bir başka makama geçme işlemine denir. Bkz. Akdoğu, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, s. 34.

²² Re'fet Efendi, *Tarz-ı Cedid*, s. 4-5

*Huda avn ile bula intihasin
Refik ede bize tevfiğin Allah
Her anda deyelim Elhamdülillah*

Kürküzade Osman Remzi Efendi'nin Mevlidinin Tevhid Bahri

*Dinleyin âdab ile ey ehl-i dîn
Birdir ol hallâk u Rabbü'l âlemin
Birliğin isbata kâfi bu nizam
Cümle mevcûd içre hüsn-i intizâm*

Davet ve tevhid bahirleri arka arkaya okunur. İlk iki bahrin sonunda geleneksel mevlidin bir bölümü haline gelmiş "Hırka Kasidesi"²³ olarak bilinen "Kaside-i Bürde" den beyitler Uşşak veya Hüseyni makamında cumhur olarak seslendirilir: Bestesi anonim olup Urfa'ya mahsus bir tarz biçimde okunmaktadır.

KASİDE-İ BÜRDE

Güfte: Muhammed Busayrî

♩ = 250
Circumsa

10
8

EL HAM DU LİL LÂ - - Hİ MÜN - - ŞİR HAL KI MIN -
VAĞ FIR İ LÂ Hİ - - Lİ KÜL - - LİL MÜS Lİ MIN -

A DE - - Mİ - - SÜM - ME ŞA LE TÜ - - A LEL - -
E Mİ - ME - YET - LU ĞU FIL - MES - CI DI - -

MUH - TA - Rİ FIL - KI - DE - Mİ - YÂ RAB Bİ BİL
AK - SA - VE FIL - HA - RE - Mİ - HU VEL HA Bİ

MUS TA FA - - - BEL - LIĞ MÁ KA - Sİ DE - NÂ -
BUL LE Zİ - - - TUR - CE ŞE FA - A TU - HÜ - -

VAĞ - - FIR LE NÂ ME - - ME DÂ - -
Lİ - - KÜL Lİ HEV - LIN - - MI NEL - -

YÂ - VA Sİ AL KE - RE - Mİ -
EH - VA Lİ MUK - TA - HA - MI -

322

²³ Kaside-i Bürde, Mısırlı âlim ve Şazeli tarikati müntesibi Muhammed b. Saîd el-Busîrî (ö. 695/1295) tarafından yazılmıştır. Kaside-i Bürde'nin muhtevası, Hz. Peygamber'in doğumu, mu'cizeleri, Kur'an'ın fazileti, nefisle mücadele-nin önemi, günahlardan pişmanlık, Allah'tan af ümidi, dua ve niyazdır. Asıl adı, El- Kevâkibü'd-Dürriyye fi Medhi Hayri'l-Beriyye olan Kaside-i Bürde, 163 mısradan oluşan manzum bir eserdir. Bütün İslâm coğrafyasında tanınmış olan Kaside-i Bürde, başta Şazeli olmak üzere Nakşibendi, Kadirî ve Halvetî gibi tarikatlar tarafından benimsenmiş ve tekkelerde ilâhî ve evrad olarak okunmuştur. Kaside'nin 140-147 arası mısralarının şifa maksadıyla okunması adet olmuştur. Türk dinî mûsikîmizin Arapça sözlü şugullerinden olan Kaside-i Bürde'nin bir okunuşu, Recep Uslu tarafından derlenerek notaya alınmıştır. Geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, "Busîrî", DİA, VI, s. 468-470; Mahmut Kaya, "Kasdetü'l-Bürde", DİA, XXIV, s. 568-569; Recep Uslu, "Türk Dini Musikimizde Kaside-i Bürde'nin XIII. Yüzyıldan XX. Yüzyula Yolculuğu", Mûsikî Mecmuası, İstanbul 2005, Sayı: 473/1, s. 51-53.

Kaside-i Bürde'den

*Elhamdülillahimünşirhalkimin ademi
Sümmesalâtüale'l-muhtarifi'l-kidemi
Yâ Rabbi bi'l-Mustafa belliğmakâsidenâ
Vağfirlenâmâmedâyâvâsia'l-keremi*

Kaside-i Bürde'den beyitler okunduktan sonra 3. bahir, yani n'at bölümü başlar. Bazen 3. bölüme başlamadan, bazen ise 3. bölüm sonunda kısa bir duâ ya da Aşr-ı Şerif ya da her ikisi birlikte okunabilir. Bu, mevlidi okuyanların isteğine bağlıdır.

III. Bahir: Na't-ı Şerif

Bu bölümde Hz. Peygamber'i tasvir ederek güzel ahlâkı anlatılır. Bu manzumeler okunan mevlidin bir bölümü olabileceği gibi, herhangi bir şairin yazmış olduğu na'tlardan örnekler de olabilir.

N'at bahri genellikle birden fazla şiir ile geniş bir şekilde işlenmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan mevlidlerde na't türünde çok sayıda örnek görmek mümkündür. Na't bölümü genelde *Uşşak* makamında okunduğu gibi, farklı makamlarda da okunabilir. Serbest bir şekilde, gazel formuna benzeyen bir yapıda okunur. Arada salâvat-ı şerifler cumhur olarak okunur. Makâm geçkileri bu bölümde de sıklıkla uygulanır. Na't bölümünün arasında "çifte" denilen ilahiler okunabilir. Eğer bu bölümde çifteler okunacaksa bahrin bütünlüğünü korumak adına konusu Hz. Peygamber olan çifteler tercih edilir. Bu bölüm sonunda Re'fet Mevlidi'nin son bölümünün 29. beyiti ile başlayan duâ sıklıkla okunmaktadır. Bu duânın ardından bir Aşr-ı Şerif okunur ve *naat* bahri tamamlanır.

Iv. Bahir: Mucize (Mucizât)²⁴

Okunan Aşr-ı Şeriften sonra dördüncü bölüm yani mucizat bölümü başlar. Hz. Peygamber'in hayatı boyunca sahabelerle birlikte yaşadığı olayları, şairlerin şiirsel bir dil ve üslup ile yazdığı metinleri mevlidhânlar serbest bir şekilde güdümlü doğaçlama yoluyla okur. Genellikle Hicaz makamında, akıcı bir şekilde, bol gırtlak nağmeleriyle, zaman zaman perde kaldırarak okuyucunun dinleyenleri etkilediği ve kendi ustalığını sergilediği bir bölümdür. Makam geçişleri yapılarak anlatılan konunun tesiri arttırılmaya çalışılır. Mevlid törenlerinde Yahudi, Hz. Cabir, Hz. Nevfel, Hz. Ökkaş isimleriyle bilinen mucizatlar sıklıkla okunmaktadır.²⁵ Mucizat "mesnevi" makamında okunur. (Mesnevi Hicazkar) Bu bölümden sonra yine bir Aşr-ı Şerif okunur. Daha sonra "çifte" faslı başlar. Mevlidin okutulma amacına bağlı olarak def dediğimiz ritim enstrümanı ile ilahiler seslendirilir. Eğer bir düğün mevlidi ise yürük tarzda hareketli ilahiler seçilir. Okunan mevlid, bir mefta (ölü) mevlidi ise defsiz ve öğüt içerikli ilahilerin ağırlıkta olduğu bir repertuar tercih edilir. İlahilerin aralarında gazeller okunarak mevcut içerik zenginleştirilir. İlahi ve gazeller bir makam düzeni içerisinde okunur. Uşşak ile ilahi faslı açılmışsa Uşşak makâmına devam edilir, farklı makamlara yer verilmez. İlahi fasılları mevlidin okunma amacına göre bir veya iki bölüm şeklinde okunabilir. Birinci bölüm na't- sonunda okunan Aşr-ı Şeriften sonra başlar, ikinci bölüm ise mucizattan sonra başlar. Bu değişmez bir kural değildir, okuyucuların isteği doğrultusunda farklı yerlerde de okunabilir. İlahi fasıllarında makam düzenine ihtimam gösterilir. Na't veya mucizattan sonra mevlidhân yeni bir makama geçebilir. Farklı makama geçilecek-

²⁴ Çuhadaroğlu, Urfa'da Mevlid Geleneği ve Mevlidhanar, Şanlıurfa, s. 2.

²⁵ Celal Çiriş ile 30 Mart 2020 tarihinde yapılan görüşmeden derlenmiştir.

se“yatırmak” tabiri kullanılarak hangi makama geçiliyorsa “Hicaza yatırmak” veya “Sabâya yatırmak” şeklinde ifade edilir. “Yatırmak” tabiri bulunulan makamdan geçki yapılarak farklı bir makama geçmek için kullanılır. Urfa makam geleneğinde kullanılan “fasıl” tabiri belli bir makam içerisinde gazel ve ilahilerden oluşan bir repertuar icra etmektir. Buna “fasıl açmak” da denir. Örneğin Uşşak faslı yapıyorsa faslın içeriğinde okunan her şey Uşşak makamında okunur. Çifte faslı bittikten sonra mevlidin son bölümü olan doğum bahri başlar.

V. Bahir: Doğum (Velâdet Bahri)

Son bölüm, Urfa’da, “doğum” adıyla anılmaktadır. Süleyman Çelebi’nin mevlidinde ise bu bölüm “Veladet Bahri” olarak bilinir. Bu bölümde yine çok çeşitli doğum manzumeleri okunur. Birçok mevlidin doğum bölümlerinin yanı sıra, sadece Hz. Peygamber’in doğumu konusunda şiir yazmış müelliflerin bu türdeki şiirleri de okunmaktadır. Bazen her birinden bir bölüm okunmak suretiyle de doğum bölümü zenginleştirilir. Bu bölümde üç makam geçki yapılarak kullanılır. Segah, Rast, Hicaz, Hicazkâr, Araban gibi şed versiyonları ile kullanılır.²⁶

Diyarbakırlı Re’fet Mevlidi’nden

Velâdet-i Seyyidü’l-Mürselîn

*Çün karîb oldu ki mihrâd-ı tulû’
Anasından ettdi envâr-ı sûtû’
Onikinci gün Rabîu’l-evvelîn
Hem dûşenbih gecesi idi bilin*

324

Kürkçüzade Osman Remzi Efendi’nin Mevlidi’nden

Velâdet-i Hazret-i Nebiyy-i Zî-Şân Aleyhi’s-Salavatu’r-Rahman

*Ey kalem arz eyle bir âsârî şevk
Şevk-i ihbârınla doğsun mihr-i zevk
Sözlerinden itr-ı anber saçıla
Nahl-i ümmîd üzre güller açıla
Nakl-i pâk-i tal’at-ı hayrî’l beşer
Mücrim ümmetten ede ref’-i keder
Çün tulû-i mihr-i hüsnîyle temâm
Def ü ref’ oldu bütün cehl-i zulâm
Kıratoğlu Emin Mevlidi’nin Doğum Bölümü
Eşid mevlûdun ey ehli saadet
Nice geldi cihâna kân-ı rahmet
Rabi-ül evvel ayı mâh-ı mevlûd
Erişdi çün hilâlı şehri mesûd
On ikinci gecesi oldu ey can
O şeb Cibril’e geldi emri yezdân*

Bölüm sonunda Hz.Peygamber’in dünyaya teşrifleri ifade edilirken saygı mahiyetinde ayağa kalkılır, eller göbük hizasından bağlanılır ve cumhur olarak 3 defa segâh makamında tekbir okunur ve Hz. Peygamber’e salât ve selâm getirilir. Daha sonra oturulur ve mevlidhânlardan biri, Aşr-ı Şerif okur.

²⁶ Celal Çiriş İle 30 Mart 2020 tarihinde yapılan görüşmeden derlenmiştir.

Aşr-ı Şerif'ten sonra bir duâ yapılır. Duâda mevlid törenine icabet eden cemaate ve mevlidin okunmasına vesile olan kişiye duâ edilir. Bu duayla birlikte mevlid sona erer.

Sonuç olarak, Süleyman Çelebi ruhuyla yurdun birçok yerinde yazılan mevlid metinleri yine birçok okuyucu tarafından bestelenerek uzun yıllar okunmuştur. Bu anlayışla bir mevlid geleneğinin oluştuğundan söz edilebilir. İnsanların müzik yeteneklerini mevlid bahirleriyle süsleyerek icra etmeleri dinleyiciler açısından rağbet görmelerini sağlamıştır. Bu vesile ile insanlar hayatlarının birçok evresinde mevlid adetini yaşatmak adına sık sık geleneği sürdürme çabası içerisine girmişlerdir. Günümüze gelindiğinde, mevcut popüler kültürün mevlid geleneğine zarar verdiği görülmektedir. Özellikle mevlid okuyucuları geleneksel anlayışı sürdürmek yerine sadece ilahi ve bazı bahirleri okuyarak mevlid icrasını gerçekleştirmektedirler. Muhtemeldir ki geleneksel anlayışın örneklerinin günümüzde olmadığından dolayı insanlar bu yolu tercih etmektedirler. Bu yanlış engellemek ve geleneksel anlayışı korumak bilhassa günümüz mevlidhânlarının istifadesi gayesiyle geleneksel mevlid kayıt örneği notaya alınarak yüksek lisans tez çalışmamız içerisinde ilgililere sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abamor, Semanur, (2015). *20.Yüzyıl'dan Bir Divân Edebiyatı Esintisi Mevlid-i Nebvî*, Kürkcüzâde Osman Remzi. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Akbıyık, Abuzer ve Kürkcüoğlu, Sabri, "Halk Müziği'ne Genel Bir Bakış", *Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir*, Ankara 2002.
- Akbıyık, Abuzer, "Müziği, Sıra Geceleri ve Oyunlarıyla Urfa", *Uygarlıklar Kapısı Urfa*, İstanbul 2002.
- Akbıyık, Abuzer, *Şanlıurfa Sıra Gecesi*, Şanlıurfa 2006.
- Akdoğu, Onur, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, İzmir 1996.
- Akpınar, Hüseyin, (2014). *Urfa'da Mevlid ve İlahîler*. Ankara: Şanlıurfa Valiliği İl ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Akpınar, Hüseyin, *Şanlıurfa'da Dîni Mûsikî*, Ankara 2011.
- Alpay, Bedri, *Şanlıurfa Şairleri I*, Şanlıurfa 1986.
- Bektaş, Ekrem, "Siverekli İbrahim Re'fet ve Mevlid'i", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı: 17, Konya 2007.
- Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, Cilt: II, İstanbul 1959.
- Biner, Halil, "Urfalı ve Mûsikî", *Harran Dergisi*, Sayı: 6, Şanlıurfa 1979.
- Çuhadaroğlu, Osman, "Urfa'da Mevlid Geleneği ve Mevlidhânlar", (Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 2020.
- Dörtbudak, Mehmet Veysi, *Kıratoğlu Emin Divanı*, İzmir 2003.
- İbrahim Re'fet Efendi, *Tarz-ı Cedîd*, İstanbul 1325.
- Uslu, Recep, "Türk Dini Musikimizde Kasîde-i Bürde'nin XIII. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Yolculuğu", *Mûsikî Mecmuası*, Sayı: 473/1, İstanbul 2005.
- Yusuf Sami Efendi, *Mevlidü'n-Nebi*, Siverek 1322.

Bursa'dan Bosna'ya Mevlid Geleneğinde İstanbul Tavrı

Ubeydullah Sezikli*

Osmanlı coğrafyasında Mevlid Mûsikîsi'nin nasıl ortaya çıktığına kısaca bakacak olursak: Türk Dîvan Edebiyatı'nın nazım türlerinden biri olan mevlid, icrâsıyla da Türk Din Mûsikîsi'nin en önemli formlarından biri olma özelliği taşımaktadır. Kaynaklar, Süleyman Çelebi'nin mevlidini Sinâneddin Yusuf (ö.1565) Çelebi, Bursalı Sekban (ö.?) ve hatta müellifi Süleyman Çelebi'nin bizzat kendisinin bestelediğine dair bazı bilgiler sunmaktadır.¹ XIX. Yy. sonlarına kadar Bursa'lı Sekban'ın mevlid bestesi okunmuş, Mutafzâde Ahmed Efendi gibi kıymetli mûsikî üstadları bu bestenin unutulmaması için her ne kadar çaba göstermişse de yine de yeteri kadar ilgi görmediğinden dolayı unutulmuştur. Lâkin mısraların yanına takip edilen makamların isimlerinin yazıldığı ve eski besteli mevlid hakkında bilgiler veren önemli kayıtlar el yazması Mevlid nüshaları olarak günümüze kadar ulaşmıştır² Araştırmalar sonucunda H. 1125 tarihli Mevlid nüshalarında metni yazan hattatın beyitlerin okunduğu makamları yanlarına kırmızı mürekkeple ve güzel bir yazıyla yazmış olduğu görülmüştür. Tüm bu bilgilerin neticesinde günümüze kadar gelen mevlid icrâları, her ne kadar unutulmuş da olsa bestelenmiş mevlid nüshalarının beyit kenarlarına takip edileceği makamlarının yazılmasının bir tezâhürü olarak gelişme göstermiştir. Beste unutulmuş melodiler doğaçlama okumaya dönmüştür. Kırk yıl öncesine kadar icra edilen yüzyılların birikimi sonucu zamanla oluşan bir mevlid merasiminde mevlidin beş bahri okunmaktadır ve bir mevlid programının akışı genellikle şöyledir:

1. Kur'ân-ı Kerim (Okunma Sebebine uygun âyetler seçilmesi elzemdir.)
2. Sabâ Tevşih- İlâhi
3. Tevhid Bahri (Sabâ- Bestenigâr-Şevk-ü Tarâb- Çargâh- Acemaşiran- Dügâh- Muhayyer- Hüseyni devam edip, Rast ile sonlandırılır.)
4. Rast Tevşih- İlâhi
5. Velâdet Bahri (Rast- Pencgâh- Nişâbur- Nikriz- Segâh- Mahur-Gerdaniye- Sûznak- K.Hicazkâr devam edip, Rast veya Segâh ile sonlandırılır.) ARA DUÂ
6. Kur'ân-ı Kerim (Okuyan kişinin tilâvetini uşşak makamında bırakması güzel olandır.)
7. Uşşak Tevşih- İlâhi
8. Merhaba Bahri (Uşşak- Hüseyni- Nevâ- Tahir- Karcığar- Hicaz- Bûselik devam edip Hüzzam veya Segâh ile sonlandırılır.)
9. Kur'ân-ı Kerim veya Hüzzam Tevşih
10. Mi'rac Bahri (Hüzzam- Segâh- Evc- Hicazkâr- Sûzidil devam edip Hicaz ile sonlandırılır. Uşşak da tercih edilebilir.)

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ubeydullah.sezikli@istanbul.edu.tr

¹ Ubeydullah Sezikli, "Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, 2008, c. 8, sy.1, s. 182,183

² Nuri Özcan, "Mûsikî" *TDVİA*, c.29 s.484

11. Münâcaât Bahri: (Bu bahirde mevlidhan hicaz ailesi içinde bir icrâ sergileyip hüseyini makamında karar eder ve tüm mutribân hep birlikte “ Rahmetullahi Aleyhim Ecmaîn” son beytini okurlar.
12. Kur’ân-ı Kerim kırâati
13. Yapılan Duâ İle Mevlid Programı nihâyete erer.

Fakat bu akış son yıllarda kısaltıla kısaltıla bazen bir bahir okunur hâle gelmiştir. Her şeyi kısaltmak aslında tüketilebilir hale getirmek anlamını da taşır. Müzikal icralarda bu kapitalizmin doğurduğu bir sonuçtur. Gelenekte bu merasimlerde Âşirhanlar, Mevlidhanlar, Tevşihhanlar, Duâhanlar hep ayrıdır. Herkesin görev tanımı bellidir.

Bu anlattığımız noktaya gelene kadar mevlidin kısa tarihi birçok yerde anlatılmıştır. Bunu tekraren anlatmaya gerek yoktur. Mûsikî için en önemli boyut bunun mevlid törenleri olarak yapılan kutlamalardır. Zira bu törenler musiki kaynakları açısından önem arz eder. Burada bir sunum vardır. Yani bir icra vuku bulunmaktadır. Bu törenler için ayrılan âşirhanlardan kasidehanlara kadar mevlid programlarına katılan herkese ödenen ücretler bile arşiv belgelerimizde mevcuttur.

Hz. Peygamber’in yaşadığı zamanda ve takibinde Hulefâ-i Râşidîn, Emevîler ve ilk Abbasiler döneminde Hz. Peygamber’in doğum gününü kutlamak amacıyla bir şenlik yapıldığı kaydına rastlanmamaktadır. İslam tarihinde bu sebeple ilk tören yapılması Mısır’da Fatımî’ler zamanına denk gelmektedir.³

328

Osmanlı döneminde isse, Rebûlevvel ayınının 12. gününde yapılan mevlid törenlerinin başlangıcı hakkında her ne kadar kesin bir bilgi olmasa da bazı vakfiyelerdeki kayıtlar bu törenlerin başlangıcını Osman Gazi’ye kadar götürmüş fakat genel kabule göre bu törenlerin saray protokolünde yer alması Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Tam anlamıyla III. Murad döneminde resmileşmiştir. Selânikî kayıtlarında, Kanuni Sultan Süleyman’ın vefâtının saklandığı Zigetvar Seferi’nde (974-1566) hem 12 Rebûlevvel’de hem de ertesi gün mevlid okunmuştur. Yine aynı kayıtlarda III. Murad’ın bütün minarelerde kandiller yakılıp cami ve mescidlerde mevlidler okunmasını emrettiği belirtilmektedir. Osmanlı’da resmen kutlandığının kanıtı, verilen bu mevlid okunması emridir. Mevlid törenlerini mevlid alayı denilen tören yürüyüşü sonrası herhangi bir sâlâtin camide padişahın da iştirak ettiği mevlid töreni ayrı olmak üzere ayrıca evlerde, konaklarda ve sarayda icra edilenler olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür.⁴

Osmanlı IX. yy . Şeyhülislamı’ndan Çerkez Halil Efendi (ö. 1236/ 1821), Hazine koğuşunda senede bir kez mevlid merasimi yapılması için çok büyük para vakfetmiştir. Özellikle şeyhülislam ve alimlerin büyük değer verdiği bu mevlid merasimleri için oldukça büyük meblağlarda bağışlar yapılmış ve ayrıca vakıflar da yapılmıştır. Osmanlı’daki mevlid merasimleri diğer bölgelerdekine nazaran hem daha nizami ve düzenli olduğu gibi üstelik mevlid günü Osmanlı’nın son dönemi Mart 1910 meclis kararıyla resmi tatiller listesine alınmıştır. Fatih Sultan Mehmed’in Ayasofya Camii’nde İstanbul fethi sonrası mevlid okutması ise Osmanlı’da mevlidin sadece mevlid gecesi okunmadığına dair iyi bir örnektir.⁵

Fatih Sultan Mehmet’ten sonraki devirde camilerde her yıl sesi güzel olan hafızların okuduğu mevlid merâsimleri tertip edilir ve bu merâsimlerde halka şeker ikram edilirdi. Bu gelenek Balkanlar’da ve Anadolu’da hâlâ bu gelenek sürdürülmektedir.

³ Ahmed Ateş, *Süleyman Çelebi/ Vesîletün-Necât/Mevlid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, s. 3.

⁴ Ahmet Özel, “ Osmanlılar’da Mevlid Törenleri”, *TDVİA*, c. 29, s. 479

⁵ Selami Bakırcı, *Mevlid/Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar Yayınları:1, İstanbul, 2003, s. 34,35.

Kültür ve medeniyetin dili hep etkilendiği kültürle doğru orantılı olmuştur. Bu dil geçmişte bazen Arapça, bazen Farsça olabildiği gibi günümüzde ise İngilizce olmuştur. İşte bu kültür ve medeniyetin dili Balkanlarda Türkçe olmuştur. Bununla beraber Türkçe aynı zamanda bölgenin dini kültüründe de etkili olmuştur.⁶

Müzik bir coğrafyanın aynı zamanda karakterini yansıtması açısından önemlidir. Balkan müzikleri dediğimizde bütün bölgede yaygın müziği kastediyoruz. Balkan ülkeleri aslında dil olarak birbirinden ayrılırsalar da müzikleri bakımından bunu söylemek oldukça zordur. Genelde hareketli, armoni açısından zengin olan bu müziğin karakteristik yönü çok güçlüdür ve anında her dinleyene “rumeli havaları” sözünü söyler. Müzik aslında bir medeniyetin tasvirinde en güçlü unsurudur. Türklerde mûsikî bin yıllık bir mazisi olan bir konudur. Müziği hayatlarına bir felsefe yapan Türkler İslam’la şereflendikten sonra mûsikîlerini ibadetlerinde de kullanmaya başladılar ve bu oluşturdukları medeniyeti İstanbul’da zirveye taşıdılar.

Gittikleri her bölgeye önce medeniyetlerini taşıdılar. Gidilen bu yerlerin en başında hiç şüphesiz Balkan toprakları gelmektedir. Dinlerini kültür ve medeniyetleri aracılığı ile yayan ve gelenekleri aracılığı ile kalıcı hâle getiren Osmanlı Devleti, bu topraklarda beş yüz yıl kalıcı olmayı oluşturduğu bu geleneğe borçludur. Bu geleneğin en önemli unsurlarından birisi Mevlidi Şeriftir.⁷

Rumeli’nde de Osmanlı Hükümdarı III. Murad, 996 (1588) yılında merasimle mevlid kutlamalarını başlatmakla birlikte resmî olmasa da Osmanlı Devleti’nde kutlamaların bundan önceki dönemlerde de yapıldığı bilinmektedir. Sultan Ahmed Camii’ndeki kutlamalarda padişah, sadrazam, şeyhülislâm, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, diğer mülkî ve askerî erkânla ulemâ resmî kıyafetleriyle hazır bulunurdu (aş.bk.). Balkanlar’ın fethiyle birlikte bu coğrafyada da mevlid törenleri yapılmaya başlanmış olmalıdır. Zira Saraybosna’daki Gazi Hüsrev Bey Camii’nin 938 (1531) tarihli vakfiyesinde mevlid için yılda 300 dirhem tahsisat ayrıldığı görülmekte, bölgedeki diğer camilere ait vakfiyelerde veya şahsî vasiyetnâmelerde de benzeri kayıtlara rastlanmaktadır.⁸

Yukarıda anlatıldığı üzere Mevlid Osmanlı Devleti’nin hakim olduğu tüm coğrafyalarda devlet teşrifatında yer almıştır. Fakat burada önemli olan mevzu halkın içerisinde mevlidin bu kadar yaygın olmasıdır. Halk aslında Osmanlı Devleti’nin temel felsefelerinden birisi olan Hz. Muhammed’e ta’zim ve hürmetin kendisinin fethettiği coğrafyalarda da ma’kes bulmasıdır. Burada hiçbir zorlama olmaksızın yayılan bu tür gelenekler aslında İslam’ın köklü bir zemine oturmasını da sağlamıştır.

Tabiidir ki müzik bir medeniyetin en hızlı gelişim gösteren ve kitleleri etkileyen unsurdur. Toplumlar üzerindeki etkisi ise yayılmasına paralel olarak medeniyet yıkılsa bile en son kaleyi terk edendir. İşte Dini mûsikî biz Balkanlardan çekilmiş olsak bile ilahi, nefes, mersiye, ezan, salâ, kâmet, Mevlid, Hafızlık cemiyetleri gibi birçok mezuda varlığını sürdürmektedir.

Balkanlarda okunan Mevlidler çok dilli (Arnavutça, Boşnakça, Türkçe) olsa da mûsikî, tavır ve kompozisyon olarak İstanbul tavrı yaygın olmuştur. Zamanla İstanbul’da bestesinin unutulduğu gibi Balkan coğrafyasında mevlid bahirlerinin okunduğu makamlar unutulmuştur. Genelde tüm bahirler dil farkı olmaksızın uşşak makamında okunmaktadır. Okunan mevlidler incelendiğinde mevlidde kullanılan rast, saba gibi bazı makamlara kısa süreli giriş çıkışlar olsa da

⁶ Altay Suroy Recepoğlu, “Türk Müzik Kültürünün Arnavut Müziğine Etkileri”, *II. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı*, Fethiye 2009.

⁷ Ubeydullah Sezikli, *Balkanlarda İslam Miadı Dolmayan Umut*, Balkanlarda Osmanlı Mirası Dini Müsikî, Ankara 2016, C.III, s. 483.

⁸ Tayyib Okıç, “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süyeman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri”, *İİFD*, sy. 1, Ankara 1975, s. 23,36,37.

hüzzam gibi çok karakteristik makamlar kullanılmamaktadır. Makamlara yapılan bu kısa süreli giriş çıkışlar aslında daha önce bu makamların mevlid icrasında kullanıldığının da delilidir. Balkan coğrafyasında yaptığımız ilahi derlemelerinde Türk müziğinin mevlidde kullanılan bütün makamların bulunması da buna bir kanıt olarak sunulabilir.

Bu derlemelerde şunu fark ettik ki batı müziğinin etkisi ile Hüzzam-segah gibi makamlarda okunan ilahiler buselik ve kürdi gibi batı müziğine daha yakın dizilere evrilmiştir.

Bu tebliğ münasebeti ile makamlara aşina olan Trakya Üniversitesi Öğretim Doç. Dr. Abbas Jahja ve oğlu yüksek lisans öğrencimiz Aydın Yahya'ya Arnavutça ve Boşnakça mevlidi İstanbul tavrı ve makamlarında okuttuk. Sonuçta bunun aslının bu şekilde olduğu kanaati bizde ve icracılarda hâsıl oldu.

İstanbul tavrı dediğimiz tavrı okuma tavrı (ağız), kompozisyon ve makamlar oluşturmaktadır. Bugün Balkan coğrafyasına baktığımızda makamlar unutulsa da diğer iki unsur varlığını muhafaza etmektedir.

Makamların tekrar kullanılması için örnek yapılacak icralar bu konuda yardımcı olacaktır. Bu icraları yapacak olan arkadaşların makamlara ve tavra hakim olmaları en büyük kazancımız olacaktır.

SONUÇ

Besteli mevlidin unutulduğu İstanbul'a nazire yaparcasına mevlidin bilinen iki bestesi halen Rumeli'de okunmaktadır. Mevlidin varlığının onlara verdiği manevi güç her zaman anıla gelmiştir. Tabi ki bunun yanında mevlidi mûsikîsiz düşünmek Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyalarda mümkün değildir. Rumeli diyarında Dinî Mûsikînin gücünü bu güne kadar derlediğimiz yüzlerce ilahi ile keşfettik.

Rumeli'de okunan ekte notasını ek 1 de verdiğim UşşakSalât'ı Velâdet bahrinden önce okuma geleneği vardır. Velâdet Bahrini Rast makamında okuma geleneğine karşın okunan bu eser sonrası Rumeli'de bu bahir uşşak okunur. Oysa aynı gelenek İmam Bûsirî'nin kaside-i Bürdesi'ne uşşak okunan eserle Çorum'da velâdet bahrinden önce okunur fakat eser sonrası Rast makamına geçilerek gelenek muhafaza edilir. Bu eserin notasını ise ek 2 de verdik. Dikkat edilirse iki eserin ortak noktası Hz. Muhammed'le ilgilidir. Veladet bahrine uygun bir eserdir.

Ek1

Sallallah Rabbunâ

Usul: Sofyan
Makam: Uşşak

Güfte: Anonim
Derleyen: Abbas Jahja
Yöre: Saraybosna

Sal lal lah Rab bu nâ a len nû ril mü bin

Ah me del Mus ta fâ Sey yi del mür se lin

E'l-Beşîr E'n-Nezîr E's-Sirâc E'l-Münîr
Hâteme'l-Enbiyâ Eşrafe'l-Âlemîn

BEYÂTÎ ŞUĞUL

Mevlâya Salli ve Sellim

Usûl: Sofyan

Kaynak Kişi: Hafız Recep Camcı

Güfte: Bûsîrî

Derleyen: Ubeydullah Sezikli

Mev lâ ya sal li ve sel lim dâ i men e be
dâ 'A fa Ha bî bi ke hay ril
Hal kî kül li hi min SAZ 'A lâ Ha
bi bi ke Hay ril hâl kî kül li
hi min SAZ Mev lâ ya sal li ve sel lim dâ
i men e be dâ 'A lâ Ha bî
bi ke hay ril hal kî kül li hi min

Mevlâya salli ve sellim dâimen ebedâ 'Alâ Habîbike hayrî'l-halkı küllihimin
Emin tezekkürî cîrânin bi-zi-selemi Mezece dem'an cerâ min mukletin bi-demi

KAYNAKÇA

Ahmed Ateş, *Süleyman Çelebi/ Vesiletün-Necât/Mevlid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954.

Ahmet Özel, "Osmanlılar'da Mevlid Törenleri", *TDVİA*, c. 29.

Selami Bakırcı, *Mevlid/Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar Yayınları:1, İstanbul, 2003.

Altay Suroy Recepoğlu, "Türk Müzik Kültürünün Arnavut Müziğine Etkileri", *II. Uluslararası Türk Kültürü Kurultayı*, Fethiye 2009.

Nuri Özcan, "Mûsiki" *TDVİA*.

Tayyib Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süeyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", İİFD, Ankara 1975.

Ubeydullah Sezikli, *Balkanlarda İslam Miadı Dolmayan Umut*, Balkanlarda Osmanlı Mirası Dini Mûsikî, C.III, Ankara 2016.

Türkiye’de Mevlithanların Süleyman Çelebi Mevlidi Üzerindeki Bazı Tasarrufları

Kenan Acar*

GİRİŞ

Kelime anlamı “doğma, doğum, doğum yeri, insanın doğduğu yer” olan ve Arapça “mevlid” sözünden gelen “mevlit”in kavram alanına kullanımına bağlı olarak daha sonra yeni anlamlar eklenmiştir. Yukarıdaki anlamların da yer aldığı Türkçe Sözlük’te (TDK) bunlar şu şekilde verilmiştir: 1. *Hz. Muhammed’in doğumunu, hayatını anlatan mesnevi.* 2. *Bu mesnevinin okunduğu dinî tören.* Kelimenin ilk anlamı zaman içinde adeta bir tür olarak gelişmiş ve başta Süleyman Çelebi olmak üzere pek çok edebî şahsiyet tarafından mevlitler yazılmıştır. Mevlit yazan bu şahsiyetlerden birkaçı; İpsalalı Ebu’l-Hayr, Şemseddin Sivasî, İhramcıade İsmail Hakkı’dır. Mevlit türü Hz. Peygamber’i konu alanlarla sınırlı kalmamış, Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve diğer İslam büyüklerini hattâ çeşitli tarikat şeyhlerini konu alan mevlitler yazılmıştır. Türk edebiyatının yanında başta Arap Edebiyatı olmak üzere diğer milletlerin edebiyat ürünleri arasında da mevlitler mevcuttur. Bosna’dan, Bulgaristan’dan Doğu Türkistan’a kadar Türk Dünyasının hemen her yerinde çeşitli zaman ve mekânlarda mevlitler yazılmış ve bu mevlitler gerek devlet erkanı gerekse halk tarafından türlü vesilelerle okunmuş ve okutulmuştur. Türkiye’de 1910’da kutlanmaya başlanan resmî Mevlid Bayramı uygulamasından cumhuriyetin ilânından sonra vazgeçilmiştir. Ancak günümüzde zaman zaman çeşitli resmî kurum ve kuruluşlar tarafından mevlit okutulduğu gözlemlenmektedir. Halk tarafından başlangıçtan bu yana doğum, sünnet, evlenme, ölüm, alınan yeni bir şeyin sevincinin paylaşılması, başta Mevlid Kandili olmak üzere mübarek sayılan gün ve geceler dahil pek çok vesile ile mevlit okutulmaktadır.

Mevlit türünün Türk edebiyatındaki en bilinen eseri, şüphesiz Süleyman Çelebi’nin 15. yüzyılda yazdığı Vesiletü’n-Necat’tır. O tarihte henüz genç bir devlet Osmanlı Devletinin yenilgisiyle biten Ankara Savaşı sonrasındaki ağır ümitsizlik havasının hâkim olduğu yıllarda, 1409-1410 yıllarında yazıldığı bilinmektedir. Süleyman Çelebi’nin eseri yazma gerekçesi, imamlık yaptığı dönemde Bursa Ulu Cami’de bir misafir Fars vaizin Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstün olmadığı yönündeki ayet tefsirinden incinmiş olmasıdır. Süleyman Çelebi, bir bakıma o vaize cevap mahiyetinde kaleme aldığı mevlidin özellikle Miraç bölümünde Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden önde geldiğini vurgulamıştır. Öte yandan eserin müellifi, Türk milletinin bu ağır havayı aşması için kurtarıcı olarak gördüğü Hz. Peygamber sevgisinin bir yansıması olarak esere kurtuluş vesilesi anlamına gelen bu adı vermiş olmalıdır.

Bu bildiriye 1351-1422 yılları arasında yaşayan Süleyman Çelebi’nin 15. yüzyılda yazdığı Mevlid’in 20. ve 21. yüzyıldaki sözlü icrasında tespit edilen asıl metinden kopmalar ele alınacaktır. Eser

* Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kocaeli/Türkiye, kenan.acar@kocaeli.edu.tr

üzerindeki tespitler, üç farklı mevlid metni üzerinden yapılmıştır. Her üçü de transkribe edilmiş metinlerdir. Bunlardan biri Dr. Necla Pekolcay'ın (bu çalışmada P harfi ile kodlanan) metni, diğer ikisi ise Faruk Kadri Timurtaş'ın yayıma hazırladığı (T1 ve T2 ile kodlu) metinlerdir. Pekolcay, yayınında sadece yazma nüshaları esas aldığını, basma nüshaları bu çalışmaya dahil etmediğini ifade etmektedir. Timurtaş ise aynı kitapta yer verdiği iki metinden "Eski ve Asıl Metin" başlıklı birincisinde (T1) altı adet yazma ile birlikte Ahmed Aymutlu, Neclâ Pekolcay ve Ahmet Ateş'e ait üç adet tenkitli metni, "Yeni ve Değişik Metin" adlı ikinci metni (T2) oluştururken ise sekiz adet yazma ile birlikte dört basılı mevlid metnini kullandığını belirtmektedir. Yazarın ifadesine göre eski ve yeni metinler Velâdet bölümüne kadar aynıdır. Farklılaşma orada başlamaktadır.

1. Mevlidin Bölümleri (Bahir ve Fasıllar)

Vesiletü'n-Necat'ın beyit sayısı, Pekolcay yayınında (P) 768, Timurtaş'ın ilk metninde (T1) 732, ikinci metninde (T2) ise 476'dır¹. Pekolcay kendi yayınındaki beyit sayısı ile ilgili olarak "Hâlen Arapça ve Farsça mevlidlerden ayrı, 63 nevi, 125 nüsha Türkçe mevlid metni tesbit edebilmiş durumdayım. Süleyman Çelebi Mevid'i Vesiletü'n-necat'ın bir tam ve sahîh nüshasını daha görmüş bulunmam dolayısı ile , evvelce hazırlamış olduğum mukayeseli metne dâhil yazma nüsha sayısını da artırdım; 10 yazma nüshayı karşılaştırmak sûretiyle sahîh ve tam bir metin meydana getirmeye çalıştım" ifadesini kullanmaktadır. (Pekolcay 1980: 9) Timurtaş ise bu hususa "Kısaltma ve ilaveler dolayısıyla Mevlid'in çeşitli hacimlerde metinleri tesbit edilebilmetedir. Bunlar arasında 10-15 sayfadan 100 sayfaya kadar olanları dikkat çekmektedir. Böylece 100-125 beyitlik Mevlid nüshası yanında 1000 beyitlik nüshalar da yer almaktadır. Basmalarda da metin 150-400 beyit arasında değişmektedir. Asıl Mevlid metni bunların hiç birisinin hacminde değildir. 730 beyit kadardır" şeklinde değinmektedir. (Timurtaş 1990: VIII)

Süleyman Çelebi'nin eserinin bâb, bahir ya da bölüm başlıkları, kullandığımız üç metni içeren iki yayında şu şekilde verilmiştir:

Pekolcay'ın Yayını² :

I. Fî **Tevhîdi** Bârî Sübhanehü ve Taâlâ [Beyit no: **1-32**] (Allah'ın birliği hakkında), **II. Fî'İtimâsi'd-du'â** li'n-Nâzım ve Fî **Özri'l-Kitâb** [**33-50**] (Nâzım İçin Dua Talebi ve Kitap İçin Özür Beyanı), **III. Fî Beyânı Fıtrati'l-Âlem.** [**51-65**] (Âlemin Yaratılma Sebebinin Beyanı), **IV. Fî Beyânı Fıtrati'r-Rûhi Muhammed** Aleyhi's-Selâm [**66-110**] (Hz. Muhammed'in Ruhunun Yaratılmasının Beyanı, 66-110, A. Fasl: 66-92, B. Fasl: 93-110), **V. Fî Beyânı Zuhûri Vücudi'n-Nebiyy** Sallallâhü Aleyhi ve Sellem. [**111-169**] (Hz. Muhammed'in Vücudunun Zuhura Gelmesinin Beyanı, A. Fasl:111-127, B. Fasl:128-150, C. Fasl:151-169.), **VI. Fî Beyânı mâ Zahare Fî Vakti Velâdeti Muhammed** Sallallâhü Aleyhi ve Sellem. [**170-292**] (Hz. Muhammed'in Doğumu Sırasında Ortaya Çıkan Fevkalâdeliklerin Beyanı A. Fasl:170-201, B. Fasl:202-217, C. Fasl:218-245, D. Fasl:246-265, E. Fasl: 266-274, F.Fasl: 275-292), **VII. Fî Medhi'n-Nebiyy** Sallallâhü Aleyhi ve Sellem. [**293-302**] (Hz. Peygamber'in Methi) **VIII. Fî Beyânı Mu'cizâtı'n-Nebiyy** Sallallâhü Aleyhi ve Sellem. [**303-352**] (Hz. Peygamber'in Mûcizelerinin Beyanı), **IX. Fî Beyânı Mi'râcı** Mustafâ Sallallâhü Aleyhi ve Sellem. [**353-413**] (Hz. Peygamber'in Miracının Beyanı) **X. Fî Beyânı Hicreti'n-Nebiyy** Sallallâhü Aleyhi ve Sellem. [**414-420**] (Hz. Peygamber'in Hicretinin Beyanı) **XI. Fî Ba'zı Evsâfi Muhammed Mustafâ** Aleyhi's-Salâtü ve's-Selâm [**421-450**] (Hz. Peygamber'in Bazı Vasıflarının Beyanı) **XII. Fî**

¹ Bu metinde 19., 44., 159. ve 209. beyitler yani dört beyit atlandığından, son beyitin numarası 480 olarak görünmektedir.

² Bölüm adlarının yanındaki bilgiler tarafımızdan eklenmiş olup o bölüm başlığının bugünkü Türkiye Türkçesi karşılığı ve içerdikleri beyitlerin numaralarıdır.

Beyânı **Nükteti ve'n-Nasihati [451-506]** (Nükte ve Nasihat Beyanı), **XIII. Fî'n-Nehy An Ef'âli'l-Mezmûmeti [507-516]** (Kötü Fiillerden Nehyetme) **XIV. Fî Tebliğî'r-Risâleti. [517-534]** (Risâletin Tebliği) **XV. Fî Vefâti'n-Nebiyy Sallallâhü Aleyhi ve Sellem [535-706].** (Hz. Peygamber'in Vefatı, A. Fasl:535-610, B. Fasl: 611-642, C. Fasl: 643-661, D. Fasl:662-706), **XVI. Fî Hâtîmeti'l-Kitâb [707-768]** (Hâtîme).

Timurtaş T1 (Eski ve Asıl Metin): 1. **Dua (mensur), Münâcât [1.-34. Beyitler],** 2. **Eseri nazm eden için dua isteme ve kitaptan dolayı özür dileme [35.-51.]**, 3. **Âlemin yaratılması sebebinin beyanı [52.-141.]** (Muhammed Rûhunun yaratılmasının beyânı 65.-103. / Âdem'in yaratılmasının ve Muhammed Nûrunun soyundan intikalinin açıklanması 104.-118./ Fasl 119-141.), 4. **Peygamber'in velâdeti [142-287]** (Peygamberin övülmesi 160.-184. / Mustafâ'nun doğumu sırasında meydana gelen şeylerin beyânı 185.- 206./ Kaside-i Meliha 207.-230. / Fasl 231.-250. / Fasl 251.-259. / Fasl 260.- 277. /Peygamberi övme 278.-287.), 5. **Peygamberin mucizelerinin beyanı [288.-338.]** 6. **Peygamberin Mi'râcı hakkında [339.-405]** (Peygamberin hicreti 400.-405.) 7. **Muhammed Mustafa'nın ba'zı vasıfları [406.-504.]** (Fasl 434.-457. / Nedâmet 458.-478 / Nasihat 479.-488. / Fasl 489.-504.), 8. **Peygamberin vefâtı hakkında [505.-670.]** (Muhammed Mustafâ'nun hastalığının beyânı 515.- 532 / Peygamberin emri 533.-574./ Fasl 575.-606 / Peygamberin vefatının anlatılması 607.-625., Peygamberin amcasının şüri (mensur) / Fasl 626.-670.), 9. **Kitabın sonu hakkında [671.-732].**

Timurtaş T2 (Yeni ve Değişik Metin): 1. **Münâcât [1.-17. Beyitler],** 2. **Yazana dua [18.-22.]** 3. **Her Şeyden önce Peygamber Nûrunun yaratılması [23.-53.]** / *Peygamber Nûrunun intikali te-selsülü 44.-53.*), 4. **Peygamberin doğumu [54.- 134.]** (*Merhaba 89.-98./ Fasl 107.-126./ Fasl 128.-134.*), 5. **Peygamberlerin mucizeleri [135.-156.],** 6. **Mi'râc [157.-273]** (*Refref'in belirmesi 226.-262./ Dua 263.-273.*), 7. **Peygamber'in Ahlâkı [274.-293.],** 8. **Peygamber'in Vefâtı [294.-449.]** (*Fasl 380.-449*), 9. **Kitabın Sonu [450.-480.]**

Pekolcay metninde bazı bölümler hariç (VIb, VIe, VII, XI, XII, XVc, XVI) her bölümün sonunda tekrarlanan bir veya iki beyitlik nakarat bölümleri vardır. Timurtaş metinlerinden ilki olan T1'de ve (yer yer numaralandırma hataları bulunan) T2'de de bölüm sonlarında bu iki beyitin bazen her ikisi bazen de sadece ikincisi tekrarlanmaktadır. Okuyanları ve dinleyenleri salâvat-ı şerif getirmeye çağıran, sâlîte veya geçiş beyitleri de denen bu nakarat beyitleri şunlardır: “*Haş-re dek ger dinilirse bu kelâm / Niçe haşrola bu olmaya tamâm*”, “*Ger dilersiz bulasız oddan necât / Işk ile derd ile aydun es-salât*”.

2. Mevlit Okuyucuların (Mevlithanların) Mevlid Üzerindeki Tasarrufları

Bilindiği gibi bu eser bir Eski Oğuz Türkçesi metnidir. Altı yüzyıl sonra Türkiye Türkçesi konuşurları tarafından doğum, sünnet, evlenme, ölüm vb. özel günlerde belli bir ezgi ile okunurken yazıldığı dönemin dil özelliklerini tam olarak koruması, aslına tamamen uygun olarak okunması beklenemez.

Mevlidin bugünkü okunuşuyla ilgili tespitlerimiz şunlardır:

2.1. Okunan ve Okunmayan Bölüm ve Beyitler

Mevlidin tamamı değil belli bölümleri, o bölümlerin de belli beyitleri okunmaktadır. Toparlı bu konuda gelinen noktayı “*Orta uzunlukta 750 beyit civarında bir hacme sahip olan bu eserin bazı bölümleri özel bir beste ile dinî törenlerde okunmak üzere muhtemelen mevlidhanlar tarafından çıkarılmış, yüzyıllar içerisinde kısaltıla kısaltıla ortalama yüz – yüz elli beyitlik küçük bir mesneviye dönüşmüştür*” şeklinde ifade etmektedir. (Toparlı 2022: 5) Geçmiş dönemlerde bir buçuk- iki saat süren mevlitler, günümüzde neredeyse yarım saate kadar düşmektedir. Durumu gözlemek

amacıyla 20 Ekim 2022 Perşembe akşamı İzmit'in Fevziye Camiinde Kocaeli Kandiralılar Derneği tarafından okutulan mevlit tarafımızdan kayıt altına alınmıştır. Toplam 36 dakika süren bu mevlit cemiyetinin sadece 14 dakikasında mevlit okunmuştur. Mevlidhanlar bu süre içinde okunan beyit sayısı ise yalnızca 41'dir. Münacat bahrinden 7, Yazana Dua kısmından 4, Velâdet bahrinden 23, eserin sonundaki Dua bölümünden ise 7 beyit okunmuştur. Ardından bu İzmit Yeşilova Merkez Camii'nin uzun yıllardır bu tür cemiyetlerde mevlit okuyan mevcut imamı Yusuf Sönüksün ile görüşülmüş, bu çalışmanın diğer bölümlerdeki tespitler hakkındaki düşünceleriyle birlikte bu konudaki gözlem ve görüşleri de sorulmuştur. Kendisi mevlidin süresi ve okunan ve okunmayan bölümleriyle ilgili tespitlere genel olarak katılmıştır. Mevlit cemiyetlerinde kullandıkları mevlit metinlerinden bir veya birkaçını görme isteğimizi dile getirdiğimizde bize getirip gösterdiği kitapçık bütün bu tespitleri doğrular niteliktedir. "*Mevlid-i Şerif Ve İlahiler KİTABI*" adını taşıyan, sadece 8x10 cm. boyutlarında ve 68 sayfadan ibaret olan bu kitapçıkta hiçbir yayınevi, yayın yılı vs. bilgisi yoktur. Mevlidin çeşitli bahirlerinden toplam 130 beyit içermektedir. Bazı beyitler kendi bahrinde değil, başka bahirlerde verilmiştir.

Mevlit cemiyetin düzenlenme amacına göre okunan bölümlerin ağırlığı değişmekte, söz gelimi kandillerden Mevlit Kandilinde Velâdet, Mîraç Kandilinde Mîraç, Kadir Gecesi okumalarında Risalet bahrine ağırlık verilmektedir. Hangi amaçla düzenlenmiş olursa olsun cemiyetlerde Süleyman Çelebi Mevlidi'nin rihlet yani Hz.Peygamber'in vefatıyla ilgili kısımları (doğum sevincini ölüm hüznüne dönüştürmemek amacıyla) hemen hemen hiç okunmamaktadır. Pekolcay bu durumu vefat bahrinin dinî kanaatleri rencide edecek şekilde değiştirildiği için okutulmasının din ulemasının yasaklanmasına bağlamakta (Pekolcay 1980: 33), Timurtaş da basılı mevlitlerde genellikle bu bölümün bulunmamasını mevlit merasimlerinde bu bölümün okunmamasına bağlamaktadır. (Timurtaş 1990: VIII)

Türkiye'deki dinî törenlerde Süleyman Çelebi'ye ait mevlit metninin tamamının okunmasının sebeplerinden bazıları şunlardır:

1. Mevlid tam metninin uzunluğu ve sosyal ortamlarda bütünü okumanın zaman alacak ve okunduğu taktirde dinleyicilerin ilgisinin azalacak olması.

2. Mevlidhanların mevlidi asıl nüshalarından değil, ticarî kaygı vb. sebeplerle kısaltılarak yayımlanmış nüshalardan okuması. Selahaddin Bekki, Kırşehir'deki mevlit icralarıyla ilgili çalışmasında bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "*Yani imam hatipler mevlid ve ilâhi okumayı sözel ortamda büyüklerinden görerek, duyarak öğreniyorlar ya da Yusuf Tavaslı gibi kimseler tarafından yayımlanmış olan popüler mevlid kitaplarına müracaat etmek zorunda kalıyorlar.*"

3. Kitaba bakmanın hoş karşılanmaması dolayısıyla ezberden okuma. Bu durum, din görevlilerinin mevlit okuma tutumlarıyla ilgili çalışmasında Cengiz Yıldız tarafından şöyle ifade edilmiştir: "*Mevlidin okunmasını kolaylaştırmak da burada amaç olarak görülebilir. Merasim esnasında, mevlit okuyan kişinin kitaba bağlı kalması pek hoş karşılanmadığından, okunurken birtakım ekleme ve çıkarmalar söz konusu olabilmektedir.*"

4. Zaman kısıtlılığı. Bu durum da Bekki'nin çalışmasında şöyle dile getirilmiştir: "*Dinleyici topluluğunun camiye geç gelmesi günümüzde normal karşılanan bir durumdur. Bu durumda mevlidhanlar girecek namaz vakitleri de dikkate alarak mevlidden hangi bahirleri okuyup okumayacaklarına o anda karar veriyorlar.*"

5. Cemiyet sahibinin sosyal statüsü. Bu durum, Mardin'deki mevlit merasimlerini konu alan çalışmasında Mustafa Öztürk tarafından bir kaynak kişiye dayanılarak şöyle ifade edilmiştir: "*Öte yandan kaynak kişilerden birisi, mevlidin okunma süresi üzerinde belirleyici olan en önemli faktörlerden birisinin daveti veren kişinin sosyal statüsü olduğunu öne sürmüştür. Davet sahibinin*

sosyal statü bakımından saygın bir konumda olması, mevlidi okuyanın ve dinleyenlerin bu işi daha ciddiye alacakları, dolayısıyla da mevlidin okunmasının daha uzun olacağı anlamına gelmektedir.”

6. Dinleyicilerin ilgisinin azlığı. Düğün, sünnet vb. ortamlarda gürültülü ortam ve insanların sürekli hareket hâlinde olmasından dolayı mevlithanların mevlide olan ilgi ve saygının azaldığını fark etmesi.

Bizim gözlemlerimize göre Vesiletü'n-Necat veya diğer adıyla Mevlid-i Şerif'in bu çalışmada ele alınan metinlerde okunan ve okunmayan bölüm (bahir veya fasıl) ve beyitleri şunlardır:

2.1.1. Neclâ Pekolcay Metni

a. Hiç okunmayan bölümler şunlardır: V-B, VI-A, VI-D,VI-E, VI-F, VII, VIII, X, XI, XII, XIII, XIV, XV-A, XV-B, XV-C, XV-D.

b. Bir kısmı okunan bölümlerde okunmayan beyitler şunlardır: I (7-23, 26, 31,32); II (37-49); III (51-53, 55-56, 58-59, 61-64); IVa (66-70, 72-76, 78, 79-91); IVb (93-104, 106-110); Va (111-127); Vb (128-150); Vc (154-169); VIa (170-201); VIb (203, 205, 216, 217); VIc (218-224, 228, 231-244); VID (246-263), VIe (266-274), VIf (275-292); VII (293-302); VIII (303-350); IX (353-391, 395-407, 409-411); X (414-418); XI (421-450); XII (451-506); XIII (507-514); XIV (517-532); XVa (535-608); XVb (611-640); XVc (643-661); XVd (662-704); XVI (707-752, 754-766, 768).

Bu bölümlerde okunan beyitler şunlardır: I (1-6, 24, 25, 27-30); II (33,34,36, 50); III (54, 57, 60); IVa (71, 77, 92); IVb (105); Vc (151-153); VI-B (202, 204, 206-215); VIc (225-227, 229, 230, 245); IX (392, 393, 394, 408); XVI (753, 767).

Bu durumu aşağıdaki şekilde tablolayabiliriz:

BÖLÜM	FASIL	OKUNAN	OKUNMAYAN
I		1-6, 24, 25, 27-30	7-23, 26, 31,32
II		33,34,36, 50	37-49
III		54, 57, 60	51-53, 55-56, 58-59, 61-64
IV	A	71, 77, 92	66-70, 72-76, 78, 79-91
	B	105	93-104, 106-110
V	A		111-127
	B		128-150
	C	151-153	154-169
VI	A		170-201
	B	202, 204, 206-215, 208	203, 205, 216, 217
	C	225-227, 229, 230, 245	218-224, 228, 231-244
	D	264	246-263
	E	274	266-274
	F		275-292
VII			293-302
VIII			303-350
IX		392, 393, 394, 408	353-391, 395-407, 409-411
X			414-418
XI			421-450
XII			451-506
XIII			507-514
XIV			517-532
XV	A		535-608
	B		611-640
	C		643-661
	D		662-704
XVI		753, 767	707-752, 754-766, 768

2.1.2. "Timurtaş T1 (Eski ve Asıl Metin)

Bu metinde okunan ve okunmayan beyitler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

BÖLÜM	BAŞLIK	ALT BAŞLIK	OKUNAN	OKUNMAYAN
1	Münacat		1-8, 26, 27, 28-32	9-25
2	Dua İsteme-Kitap İçin Özür		35-38	39-51
3.	Âlemin Yaratılma Sebepleri		56	53-55, 57-141
		Muhammed Rûhunun Yaratılması		
		Âdemin Yaratılma Sebebi		
4.	Peygamber'in Velâdeti		142-144	145-159
		Peygamber'in Övülmesi		160-184
		Peygamber'in Doğumunda Olanlar	185, 187, 189-192, 194, 197-206	186, 188, 193, 195, 196
		Kaside-i Meliha	214-216, 218	207-213, 217, 219-230
		Fasl		231-250
		Fasl		251-259
		Fasl		260- 277
	Peygamberi Övme		278-287	
5.	Peygamber'in Mucizelerinin Beyanı			288-338
6.	Peygamber'in Miracı		380-394	339-379, 395-399
		Peygamber'in Hicreti		400-405
7.	Muhammed Mustafâ'nın Vasıfları			406-433
		Fasl		434-457
		Nedamet		458-478
		Nasihât		479-488
	Fasl		489-504	
8.	Peygamber'in Vefatı			505-514
		Hız. Muhammed'in hastalığı		515.- 532
		Peygamber'in Emri		533.-574
		Fasl		575.-606
		Vefatın Anlatılması		607.-625
		Peygamber'in Amcasının Şiiri		Mensur çeviri
	Fasl		626.-670	
9.	Kitabın Sonu		716, 730, 731, 732	671-715, 717-729

2.1.3. Timurtaş T2 (Yeni ve Değişik Metin)

Bu metnin okunan ve okunmayan beyitleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

BÖLÜM	BAŞLIK	ALT BAŞLIK	OKUNAN	OKUNMAYAN
1.	Münacat		1-15	16-17
2.	Yazana Dua		19-22	18
3.	Herşeyden Önce Peygamber Nûrunun yaratılması			23-53
4.	Peygamberin Doğumu		54-63, 71-87, 89-91	64-70, 88
		Merhaba		89.-98
		Fasl		107-126
		Fasl		128-134
5.	Peygamber'in Mucizeleri			

6.	Mî'râc		219,220	135-156
		Refref'in Belirmesi	226, 227, 230-256, 259-262	157-225, 228, 257, 258,
		Dua	263-269, 271-273	270
7	Peygamber'in Ahlâkı		286, 290	274-285, 287, 288, 291-293
8.	Peygamber'in Vefatı			294-379
		Fasl		380-449
9.	Kitabın Sonu		477, 480	450-476, 478, 479

Bu tablolar ışığında mevlidin ana bölümlerinin ve bunlardaki konuların okunma durumları şöyledir:

KONU	P	T1	T2	Okunma Ortalaması
Münacat	12/32	15 /34	15/18	% 50
Dua İsteme-Kitap İçin Özür	4 /18	4/17	4/4	% 31
Âlemin / Peygamber Ruhunun Yaratılma Sebepleri	7/60	1/90	0/31	% 0,006
Peygamberin Doğumu	24/192	24/146	30/80	% 19
Peygamber'in Mucizeleri	0/50	0/51	0/21	-
Peygamber'in Miracı ve Hicreti	4/68	15/67	45/117	% 25
Peygamber'in Ahlâkı /Vasıfları/ Nasihat / Nehiy / Risaletin Tebliği	0/114	0 /99	2/19	% 0,009
Peygamber'in Vefatı	0/172	0/166	0/155	-
Kitabın Sonu	2/62	4/62	2/31	% 0,05
	53/ 768	63/732	98/476	
Okunma Ortalaması	% 7	% 9	% 21	

339

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Türkiye'de en çok okunan bölümleri sırasıyla "Münacat", "Dua İsteme-Kitap İçin Özür", "Miraç" (Hicret dahil) ve "Velâdet"; en az okunanlar ise "Hâtîme", "Âlemin ve Hz. Peygamber'in Nurunun Yaratılma Sebepleri" ve "Hz. Peygamberin Vasıfları" bölümleridir. Dokuz ana bölümden "Hz. Peygamber'in Mucizeleri" ve "Vefat" bölümleri ise okunmamaktadır. Öte yandan Timurtaş yayınındaki "Yeni ve Değişik Metin"de bulunan beyitlerin bugünkü dinî törenlerde okunma oranı (%21), beklenildiği gibi Timurtaş'ın "Eski ve Asıl Metin"indeki ve Pekolcay metnindeki beyitlerin okunma oranından (sırasıyla % 9 ve % 7) çok daha fazladır.

2.2. Farklı Okumalar

Süleyman Çelebi'nin mevlidi olan Vesiletü'n-Necat metni ile bugün okunan mevlit metinleri arasında zaman içinde kayda değer farklılıklar oluşmuştur. Faruk Kadri Timurtaş eserin dili ve üslûbundan söz ederken bu durumu "Mevlid XV. asır Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. Devrinin telaffuz ve gramer hususiyetlerini taşımaktadır. Bugün gerek Mevlid okunurken, gerek eserin basma nüshalarında bu hususiyetlere çok defa uyulmamakta, ya değiştirilmekte veya yanlış söylenmektedir." şeklinde dile getirmiştir. (Timurtaş 1990: VII) Recep Toparlı da bu hususta şunları ifade etmektedir: "Türkçenin Anadolu'de yeni kültür ve edebiyat dili olmaya başladığı devirde kalem alındığı için bazı kelimeler ve ekler günümüzde arkaik duruma düşmüş, bu durum Mevlid'i okumada bazı yanlışlıklara sebep olmuş, buna bağlı olarak da anlaşılmasında bazı güçlükler doğmuştur. Dinî ve kültürel törenlerde Mevlid'in beste ile okunması bu yanlış okumayı ve anlamayı daha da artırmıştır." (Toparlı 2022: 5) Türkiye'de özel günlerde okunan mevlitlerde mevlithanların

(tarafımızdan yukarıda sözü edilen ses kaydı alma, okuyan kişiye doğrulatma ve güncel popüler bir metinden kontrol etme yöntemleriyle teyit edilen) asıl metinden farklı okumalarını şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

2.2.1. Fonetik Farklılaştırmalar

Bu değişmelerden ilk ikisi (düzleştirme ve yuvarlaklaştırma) çoğunlukla eklerde, diğerleri ise kelime kök ve tabanlarında gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla ilk ikisi ek bazında, diğerleri ise ses değişikliği bazında örneklenecektir.

a. Eski Anadolu Türkçesi fonetiğini Türkiye Türkçesi yazı dili fonetiğine uydurarak yuvarlak ünlüleri düzeltirme:

Kelime kök ve tabanlarında: “*İy azîzler uşda > işte başlaruz > başlarız söze / Bir vasiyyet kıluruz illâ size*” (P-33), “*Mustafâyı kendüye > kendine kıldı habîb / Cümle dertlerehem ol oldu tabîb*” (P-71), “*Didiler oglun gibi hiçbir ogul / Yaradılalı cihân gelmiş degül > değıl*” (P-215)

Yapım ekleri ve yardımcı seslerinde: “*Bâri ne hâcet kılavuz sözi çok / Bir dürür ol andan artuk > artık Tanrı yok*” (P-30)

Zarf-fiil ekleri ve yardımcı seslerinde: “*Bil Muhammeddür bu varlığa sebab / Cehd idüp > cehd edip anun rızâsın kıl taleb*” (P-105), “*Çevre yanuma gelüp > gelip oturdılar / Mustafâyı birbirine muştılar*” (P-213)

İyelik eklerinde: “*Çevre yanuma > yanuma gelüp > gelip oturdılar / Mustafâyı birbirine muştılar*” (P-213), “*İrdi hûrîler bölük bölük bugûr / Yüzleri nûrundan evüm > evim doldı nûr*” (P-214), “*Gel habîbüm > habîbim sana âşık olmuşam / Cümle halkı sana bende kılmışam*” (T2-239)

İlgi hâli ekinde : “*Mağrib ü maşrıkdâ ikisi anun > anıj / Biri damunda dikildi Kâbenün > Kâbenin*” (P-209), “*Bildüm anlardan ki ol halkun > halkın yegi / Kim yakîn oldu cihâna gelmegi*” (P-210)

Bilinen geçmiş zaman ekinde: “*Bildüm > bildim anlardan ki ol halkın yegi / Kim yakîn oldu > yakîn oldu cihâna gelmegi*” (P-210), “*Susadum > susadım su diledüm içmekliğe / Virdiler bir şişedolu şerbeti*” (P-226)

Şahıs eklerinde: “*İy azîzler uşda başlaruz > başlarız söze / Bir vasiyyet kıluruz illâ size*” (P-33)

b. Eski Oğuz Türkçesi fonetiğini Türkiye Türkçesi yazı dili fonetiğine uydurarak düz ünlüleri yuvarlaklaştırma:

Şahıs Zamirlerinde: “*Ümmetüni sana virdüm ey habîb / Cennetümi anlara > onlara kıldım nasîb*” (T2-246)

İyelik eklerinde: “*Ol vasiyyet kim direm her kim tuta / Misk gibi kokusu > kokusu canlarda düte*” (P-34), “*İrdi hûrîler bölük bölük bugûr / Yüzleri nûrundan > nûrundan evüm > evim doldı nûr*” (P-214)

Bilinen geçmiş zaman ekinde: “*Ol gice kim dogdı > doğdu ol hayrû'l-beşer / Anası anda neler gördi > gördü neler*” (P-202), “*Çevre yanuma gelüp oturdılar > oturdular / Mustafâyı birbirine muştılar*” (P-213), “*İrdi hûrîler bölük bölük bugûr / Yüzleri nûrundan evüm > evim doldı > doldu nûr*” (P-214), “*Âmine aydur çü vakt oldu tamâm > oldu tamâm / Kim vücûda gele ol Hak Vehbeti*” (P-225)

c. Aslı veya eski dar ünlüleri geniş ünlüye dönüştürme:

i > e: “*İy > Ey azîzler uşda > işte başlaruz > başlarız söze / Bir vasiyyet kıluruz illâ size*” (P-33), “*Çünkü Abdullâhdan oldu hâmile / Vakt irişdi > erişti hafta vü eyyâm' ile*” (P-152),

“**Gice** > **gece** gündüz turmayup istediğün / N’ola kim görsem cemâlin didiğün” (T2-238), “*Ol rebûlevvel ayı nicesi / On ikinci gice > gece isneyn gicesi > gecesi*” (P-204), “*Susadum su diledüm içmeklige / Virdiler > verdiler bir şişe dolu şerbeti*” (P-226), “**Didi** > **Dedi** bir nûr çıkdı evden nâgehân / Âşikârâ oldı cümle ins ü cân (P-206), “**Didiler** > **dediler** oglun gibi hiçbir ogul / Yaradılalı cihân gelmiş degül > değil” (P-215), “*Hem SÜLEYMAN-ı fakîre rahmet it > rahmet et / Yoldaşın î mân u yirin cennet it > cennet et*” (T2-477)

ı > a : “*Ger dilersiz bulasız oddan necât / İşk > aşk ile derd ile aydun es-salât*” (P-32), “*Bu gelen işkına > aşkına devr ider felek / Yüzine müştâkdur ins ü melek*” (T1-204)

Bu değişiklik sadece bu kelimedede gerçekleşmekte, kelime Faruk Kadri Timurtaş’ın “yeni ve değişik” metninde bugünkü biçimiyle geçmektedir: “*Ger dilersiz bulasız oddan necât / Aşk ile derd ile idün es-salât*” (T2-106), “*Gel berü ey aşk odına yanıcı / Kendiyyi ma’şuka âşık sanıcı*” (T2-156) vd.

d. Diğer ünlülerdeki değiştirmeler:

a > e : “*Âmine Hâtun Muhammed anası > ânesi / Ol sadeıden doğdu ol dür dânesi*” (P-151), “*Didi bir nûr çıkdı evden nâgehân / Âşikâra > âşikâre oldı cümle ins ü cân*” (P-206), “*Hem havâ > hevâ üzre döşendi bir döşek / Adı Sündüs döşeyen anı melek*” (P-207)

İlk örnekteki kelime Timurtaş’ın metinlerinde bugün okunduğu biçimiyle geçmektedir: “*Âmine Hâtun Muhammed anesi / K’ol sadeıden oldı ol dür dânesi*” (T1-142), “*Âmine Hatun Muhammed anesi / Ol sadeıden toğdı ol dür dânesi*” (T2-54)

e > a : “*Biri meşrik > maşrik biri mağribde anun / Biri tamında dikildi Ka’be’nün*” (T2-62)
ı > î : “*Susadum gayet hararetden katı > katî / Sundılar bir cam tolusu şerbeti*” (T2-83)
i > ü : (Dönemden bağımsız) “*Aşk odından ciğeri biryân > püryân içün / Derd ile kan ağlayan giryân içün*” (T2-268)
ü > e : “*Gökler açıldı vü > ve feth oldı zulem / Üç melek gördüm elinde üç alem*” (T2-61)
ü > u : “*Çünkü Abdullah’dan oldı hâmile / Vakt irişdi hefte vü eyyâm > hafta u eyyâm ile*” (T2-55), “*Âmine Hâtun Muhammed anası / Ol sadeıden doğdu ol dur dânesi*” (P-151)

e. Ünsüzleri Türkiye Türkçesinin yazı diline yaklaştırma:

Buradaki olaylar aslında kelimenin sonradan değişmiş olan ünsüzünün aslı şekline dönmesi veya yaklaşmasıdır.

d > t : “*Ol vasiyyet kim direm her kim tuta / Misk gibi kokusu canlarda düte > tüte*” (P-34), “*Âmine Hâtun Muhammed anası / Ol sadeıden doğdu ol dür dânesi > tanesi*” (P-151)

ğ > k : Bu değişme sadece bir kelimedede görölmektedir. Pekolcay yayınının sonundaki Arap harfli metinde medli elif ve kaf harfleriyle yazılan bu kelime, transkripsiyonda her nedense “ag” şeklinde okunmuştur: * *Kardan ag idi hem soıuk idi / Dahi şirindi şekerden lezzeti* (P-227). Timurtaş’taki ilk metinde “ağ”, ikinci ve yeni metinde ise bugün okunduğu biçimiyle “ak” şeklinde verilmiştir: “*Kardan ağ idi vü hem soğuk idi / Dahu şirindi şekerden lezzeti*” (T1-216), “*Kardan ak idi vü hem soğuk idi / Lezzeti dahı şekerde yok idi*” (T2-84)

v > ğ : “*Kardan ag idi hem soıuk > soğuk idi / Dahi şirindi şekerden lezzeti*” (P-227)

f. Ünsüzlerle ilgili diğer tasarruflar:

b > p: “Aşk odından ciğeri **biryân** > **püryân** için / *Derd ile kan ağlayan giryân için*” (T2-268)

k#>ø: “Ol vasiyyet kim direm her kim tuta / **Misk** > **mis** gibi kokusu canlarda düte” (P-34)

2.2.2. Morfolojik Farklılaştırmalar

a. Eski Oğuz Türkçesinin zarf-fiil ekleri yerine bunların bugünkü biçimleri veya bugünün yaygın zarf-fiil ekleri kullanılmıştır:

“Kudretin **izhâr idüben** > **izhâr edip** ol celîl / Birliğine bunları kıldı delîl” (P-29), “Hem Muhammed gelmeği oldı yakîn / Çok alâmetler belürdi **gelmedin** > **gelmeden**” (P-153)

b. Yönelme hâli eki dönüşlülük zamirine yardımcı sesle değil, zamir n’si ile bağlanmıştır:

“Mustafâyı **kendiye** > **kendine** kıldı habîb / Cümle dertlere hem ol oldı tabîb” (P-71)

c. Bildirme ekinin eski şekli yerine büzülmeye uğramış yeni şekli kullanılmıştır:

“Bâri ne hâcet kılavuz sözi çok / **Bir dürür** ol > **Birdir** Allah andan artuk Tanrı yok” (P-30)

d. Eski Anadolu Türkçesi döneminin çokluk birinci şahıs için geniş ve gelecek zaman ile istek ifade eden **-AvUz** eki (Gülsevin 2007: 94,102,107), bazen geniş zamanı ifade için **-ArIz**, bazen de emir-istek ifadesi olarak **-Allm** şeklinde kullanılmaktadır:

“Bâri ne hâcet **kılavuz** > **kıların** sözi çok / Bir dürür ol andan artuk Tanrı yok (P-30), “Yâ ilâhî saklagıl îmânumuz / **Virevüz** > **Verelim** îmân ile tâ cânumuz (T2-286)

e. Eski Anadolu Türkçesi geniş zaman eklerinden **-A** ekinin yerine **-Ar** eki kullanılmaktadır:

“Allâh adın her kim ol evvel ana / Her işi âsân ide > **eder** Allâh ana” (P-2)

f. İsim-fiil eki olan **-mA**’nın yerine **-mAk** isim fiil eki kullanılmaktadır:

“Hem Muhammed **gelmeği** > **gelmesi** oldı yakîn / Çok alâmetler belürdi **gelmedin**” (P-153)

2.2.3. Öteki Gramatik Farklılaştırmalar

Bunlardan birinde isimdeki çokluk eki kaldırılarak ondan önceki fiile aynı yapıdaki ekin şahıs eki biçimi getirilmektedir: “**İndi göklerden** > **İndiler gökten** melekler saff u saf / Ka’be gibi kıldılar evüm tavaf” (T1-191)

Diğerinde ise bağlama grubunun yapısı değiştirilmektedir: “**Mağrib ü maşrıka ikisi anun** > **Biri mağrib biri maşrıka onun** / Biri damında dikildi Ka’benün” (T1-194)

Eski Oğuz Türkçesinin bugün kullanılmayan “**kim**” bağlacının yerine kullanımda olan “**ki**” bağlacı kullanılmaktadır: “Ol gice **kim** > **ki** dogdı ol hayrül-beşer / Anası anda neler gördi neler (P-202)

2.2.4. Diğer Farklılaştırmalar

Bunların bir kısmı mevlit okuyucularının kendi din algılarından dolayı Türkçeyi ikinci plana iterek Arapça-Farsçayı öne çıkartmalarından, bir kısmı (din algısından bağımsız olarak) mevlitteki ifadelerin asıl şeklinden farklı algılamalarından kaynaklanmaktadır. Bu ikisinin de kapsamına girmeyen başka farklılaştırmalar da vardır. Bu değiştirmeler ve örnekleri şunlardır:

2.2.4.1. Yabancılaştırmalar

Bunlardan üçü Türkçe kelimeyi Arapça veya Farsçasıyla değiştirme, biri ise Türkçe eki Farsça ekle değiştirme şeklindedir:

“Bâri ne hâcet kılavuz sözi çok / Bir dürür ol andan artuk **Tanrı** > **İlâh** / **Allah** yok” (P-30), “**İndi göklerden melekler saff u saf / Ka’be gibi kıldılar evüm** > **beytim tavaf**” (T1-191), “Çevre yanuma gelüp oturdılar / Mustafâyı birbirine **muştular** > **müjdeler**” (T1-198) “**İy azîzler** > Ey azîzân uşda başlaruz söze / Bir vasiyyet kıluruz illâ size” (P-33)

2.2.4.2. Farklı Algılamadan Doğan Değişiklikler

Bir beyitin “o” olan öznesi yanlış algılanarak “ben” ile değiştirilmekte, buna bağlı olarak “mahv olur” ifadesinin başındaki m sesi “dirse” kelimesine şahıs eki olarak bulaşmakta ve “dirsem” kelimesi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla okuyucunun zihninde “Olma dersem mahvolur, öyleyse “ol” diyeyim” fikri ortaya çıkmaktadır. Bu fikir “zaman” anlamındaki “dem” sözünün “diyeyim” biçiminde değişmesine de yol açmaktadır. “*Ol didi bir kerre var oldu cihan / Olma **dirse mahv olur ol dem** > **dersem mahv olur ol diyeyim/diyem hemân**” (T2-14).*

Bir başka beyitte bugün kullanımdan kalkmış bulunan “yarlığa-“ (affetmek, suçunu bağışlamak) fiili hâlen kullanılmakta olan “yargıla-“ (hüküm vermek üzere değerlendirmek, sorguya çekmek) fiiliyle karıştırılmakta, onunla değiştirilmektedir: “*Biz günahkâr âsi mücrim kulları / **Yarlığayup** > **Yargılayıp** kıl günahlardan berî*” (T2-271).

Bir beyitte Eski Anadolu Türkçesinin teklik ikinci şahıs emir-istek eki -gI₂, kıl- yardımcı fiili ile karıştırılmakta, onunla değiştirilmektedir: “*Yâ ilâhî **saklagıl** > **sakla/saklı kıl** îmânumuz / Virevüz îmân ile tâ cânumuz*” (T2-286).

Bir beyitte ise zaman eki edilgenlik eki ile karıştırılmakta, öyle algılanmaktadır: “*Her birisinden geçerken ilerü / **Emr olurdu** > **Emrolundu** Yâ Muhammed gel berü*” (T2-231).

Dinî törenlerdeki Mevlit okuyucuları yani mevlithanlar, bir beyitteki “u” bağlacını çıkartmaktadır: “*İndi göklerden melekler saff **u** saf > sâf **ø** sâf / Ka’be gibi kıldılar evüm tavaf* (T1-191). Bunun sebebi de bağlacın yer aldığı ifadeyi ikileme olarak algılamaları olmalıdır.

2.2.4.3. Eklemeler

Eklemeler ses, ek, kelime veya beyit boyutunda yapılmaktadır. Örnekleri şunlardır:

Dua İsteme ve Özür Beyanı bahrindeki “*Her ki diler bu duâda bulına / Fâtihâ ihsan ide ben kulına > ben **Süleyman kuluna**” (P-36, T2-22) değişikliğinde müellifin adının beyite eklenmesinin sebebi, minnet duygusuyla onu okuyucuya hatırlatmak olmalıdır.*

Mirac bahrindeki “*Yâ habîbüm nedür ol kim nedür ol kim diledün / Bir avuç toprağa **minnet eyledün** > **minnet m’eyledin**” (T2-247) değişikliğinde soru, tereddüt ve sitem ifade eden “mi” soru ekinin Allah’ın Hz. Peygamber ile olan karşılıklı konuşmasında Hz. Peygamberi olumsuz bir nitelemeden korumak için ifadeye eklendiğini düşünüyoruz.*

Velâdet bahrindeki “*Ulu devlet buldun iy **dildâr** > ey **dildârı** sen / Toğısardur senden ol hulki hasen* (T1-202) değişikliğinde vezin kaynaklı “+ı” türemesi vardır. Ancak sebep sadece bu olmayıp bizce bu ses “dildâr” nesnesini belirli nesne olarak algılanması sonucunda belirtme hâli eki olarak ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki beyit bu çalışmada kullanılan üç metnin (P,T1,T2) hiç birinde yoktur. Mevlitlerin bitimine yakın okunan bu beyite sadece (ilâhi ve kasıdaler de içeren) bir el kitabında rastladık: “*Yâ ilâhî kılma bizi dâllîn / Bu duâya **cümleliz deyin : cümlemiz diyelim âmîn**”*

Bir beyitte bir kelimeye yönelme hâli eki ilave edilmektedir: Didiler oğlun gibi hiçbir oğul / Yaradılalı **cihân** > **cihân[+a]** gelmiş değül (T1-200, T2-72)

“*Ol rebülevvel **ayı** > **ayı[+n]** nicesi / On ikinci gice > gece isneyn gicesi > gecesî*” (P-204)

Didiler [+senin] loğlun gibi hiçbir oğul / Yaradılalı **cihân** > **cihân[+a]** gelmiş değül (T1-200, T2-72)

“*Çevre yanuma gelüp oturdılar / [+**Muhammed**] Mustafâ’yı birbirine **muştılar** > **müjdelermüştüler**” (T1-198)*

“*Yâ ilâhî saklagıl îmânumuz / Virevüz > Verelim îmân ile [+ **Kur’ân ile**] tâ cânumuz* (T2-286)

27:03

Bunların dışında Hz. Peygamber'in adının geçtiği kimi yerlerde metinde bulunmadığı hâlde "Şefaât Yâ Resûlallah !" ifadesi kullanılmakta, Velâdet bahrindeki bir beyitte bulunan "Biri damında dikildi Kâbenün" sözünden sonra yine metinde bulunmamasına rağmen salâvat-ı şerif getirilmektedir.

2.2.4.4. Farklı Kelime ve İfade Tercihleri

ayıt- / eyit- > de- : Bu fiilin eski şekilleri her üç metinde de vardır. Dinî törenlerde okunan **de-** biçimi ise sadece Timurtaş'taki "yeni ve değişmiş" metinde bulunmaktadır: "Işk ile gel imdi Allâh **aydalum** > **diyelim/deyelim** / Derd ile gözyaşile âh idelüm" (P-5), "Işk ile gel imdi Allah **eydelüm** > Derd ile göz yaşı'la âh idelüm" (T1-7), "Aşk ile gel imdi Allah **diyelim** / Derd ile gözyaşile âh idelüm" (T2-7); "Amine **aydur** > **der/ider** çü vakt oldu tamâm / Kim vücûda gele ol Hak vehbeti (P-225), "Âmine **eyder** çü vakt oldu temâm / Kim vücûda gele ol **Hayr-ül-enâm** (T2-82)

ir- / gel- > in- / gel- : P ve T1 metinlerinde ir-, daha yeni olan T2 metninde gel- biçiminde olan bu fiil, mevlithanlar tarafından bazen yeni metindeki gibi gel-, bazen de in- biçiminde okumaktadır: "**İrdi** > **İndi** hûriler bölük bölük buğur / Yüzleri nûrundan evüm doldu nûr (P-214), "**İrdi** hûriler bölük bölük buğur / Yüzleri nûrundan evüm doldu nûr (T1-214), "**Geldi** hûriler bölük bölük buğur / Yüzleri nûrundan evüm doldu nûr (T2-64).

ir- > ol- : Mevlithanlar, aşağıdaki beyitte (her ikisi de aynı anlama gelen) bu iki fiilden Timurtaş'ın bu çalışmada T1'le kodlanan eski ve aslı metnindeki "ir-" fiilini değil, diğer ikisinde bulunan ol- fiilini kullanmaktadır: "Âmine eydür çü vakt **irdi tamâm** / Kim vücûda gele ol Hak vehbeti (T1-214); "Âmine eyder çü vakt **oldu temâm** / Kim vücûda gele ol Hayr-ül-enâm (T2-82), "Amine aydur çü vakt **oldu tamâm** / Kim vücûda gele ol Hak vehbeti (P-225).

it- / eyle- > eyle- : Bugünkü dinî törenlerde mevlit okuyanlar, Timurtaş metinlerinde yer alan bir beyitteki bir birleşik fiilin iki farklı biçiminden eski ve aslı metindeki biçimini değil, diğerini kullanmaktadır: "Bu gelen ışkına **devr ider felek** / Yüzine müştâkdur ins ü melek" (T1-204), "Bu gelen aşkına **devr eyler felek** / Yüzine müştâkdur ins ü melek" (T2-76).

bul- > al- : Mevlit okuyucuları bazı mevlitlerde Mirac bahrindeki "**bul-**" fiilini sevap fiiliyle - bugün daha sık kullanıldığı için olsa gerek- "**al-**" fiiliyle değiştirmektedir: *Her kaçan kim bu namâzi kılalar / Cümle gök ehli sevâbın **bulalar** > **alalar** (T1-380, T2-254).*

imdi > şimdi: "Işk ile gel **imdi** > **şimdi** Allâh **aydalum** / Derd ile gözyaşile âh idelüm" (P-5)

uşda > işte: "İy azîzler **uşda** > **işte** başlaruz > başlaruz söze / Bir vasiyyet kıluruz illâ size" (P-33)

şişe dolu / kif ki tolu / cam tolusu > cam dolusu

Eski metinlerden P'de "şişe dolu", T1'de "kif ki tolu" şeklinde yer alan bu ifade bugünkü Türkiye'de mevlithanlar tarafından T2'dekine yakın olarak "cam dolusu" şeklinde okunmaktadır: "Susadum su diledüm içmekliğe / Virdiler bir **şişe dolu** > **cam dolusu** şerbeti (P-226), "Susadum su diledüm içmekliğe / Virdiler bir kif ki tolu > **cam dolusu** şerbeti (T1-215), "Susadum gayet hararet-den katı / Sundılar bir cam tolusu : **cam dolusu** şerbeti (T2-83)

Süleyman kula / SÜLEYMAN-ı fakîre > Süleymân-ı fakîre

Sadece Timurtaş metinlerinde bulunan Farsça tamlama kullanılmaktadır: "Hem **Süleyman kula** in'âm rahmet it / Yoldaşın îmân u yirin Cennet it (P-753); "Hem **SÜLEYMAN-ı fakîre** rahmet it / Yoldaşın îmân yirini cennet it (T1-716), "Hem **SÜLEYMAN-ı fakîre** rahmet it / Yoldaşın îmân u yirin cennet it (T2-477)

îmân u yirin / îmân yirini > iman makâmın

“Hem SÜLEYMAN-ı fakîre rahmet it / Yoldaşın **îmân u yirin** > **iman makâmın** cennet it (T2-477), “Hem SÜLEYMAN-ı fakîre rahmet it / Yoldaşın **îmân yirini** cennet it (T1-716), “Hem Süleyman kula in’âm rahmet it / Yoldaşın **îmân u yirin** Cennet it (P-753).

lezzeti şekerden şirin (tatlı) / lezzeti şekerde yok > lezzeti şekerde yok

Bu ifadelerden (daha yeni olan) T2 metnindeki tercih edilmektedir: “Kardan ağ idi ve hem soğuk idi / **Dahi şirindi şekerden lezzeti**” (P-227), “Kardan ağ idi vü hem soğuk idi / **Dahi şirindi şekerden lezzeti**” (T1-216); “Kardan ak idi vü hem soğuk idi / **Lezzeti dahî şekerde yok idi**” (T2-84)

2.2.4.5. Tamamen Farklı İfadelerin Kullanılması

Birbiriyle ilişkili olan yukarıdaki kelimelerin yanında bazı beyitlerde ilişkilendirilmesi zor kelimeler kullanılabilir. Bunun örnekleri de şunlardır:

Hak vehbeti / hayr-ül-enâm > hayr-ül-enâm:

Türkiye’deki mevlithanlar, bu iki ifadeden daha yeni olan T2 metnindekini kullanmaktadır: “Amine aydur çü vakt oldu tamâm / Kim vücûda gele ol **Hak vehbeti**” (P-225), “Âmine eydür çü vakt irdi tamâm / Kim vücûda gele ol **Hak vehbeti**” (T1-214); “Âmine eyder çü vakt oldu temâm / Kim vücûda gele ol **Hayr-ül-enâm**” (T2-82)

su diledüm içmeklige / gayet harâretten katı > gayet harâretten katı

Mevlit okuyucuları, küçük bir fonetik değişiklikle T2 metnindeki ifadeyi kullanmaktadır: “Susadum **su diledüm içmeklige** / Virdiler bir şişe dolu şerbeti” (P-226, T1-215), “Susadum **gayet harâretten katı/katî** / Sundular bir cam tolusu şerbeti” (T2-83)

3. SONUÇ

Süleyman Çelebi’nin asıl adı Vesiletü’n-Necat olan mevlidinin Türkiye’deki dinî törenlerde okunuşuyla ilgili bu çalışmada elde edilen sonuçlar şunlardır:

1. Mevlidin belli bölümleri zaman darlığı, ortamın uygun olmaması, ezberden okuma, popüler nüshaların kullanılması vb. sebeplerle, okunmamaktadır.

2. En çok okunan bölümler sırasıyla Münacat, Dua İsteme ve Kitap İçin Özür, (Hicreti de içeren) Miraç ve Hz.Peygamberin Doğumu; en az okunanlar ise “Alemin ve Hz. Peygamber’in Ruhunun Yaratılması”, “Hz. Peygamberin Vasıfları ve Risaleti” ile “Kitabın sonu” bölümleridir. “Hz. Peygamber’in Vefatı” bölümü ise çeşitli kaygılarla hemen hemen hiç okunmamaktadır.

3. Çalışmada kullanılan metinlerden okunma oranı en yüksek olan Faruk Kadri Timurtaş yayınındaki “Yeni ve Değişik Metin” (% 21)’dir. Onu % 9 ile aynı yayındaki “Eski ve Asıl Metin” ve % 7 ile Neclâ Pekolcay’ın yayınındaki metin izlemektedir.

4. Okunan bölüm ve beyitlerde eserin kaleme alındığı dönemin ses özellikleri kısmen korunmakla birlikte bazı bazı ifadelerde Türkiye Türkçesine uyarlamalar mevcuttur. Dönemin yuvarlak ünlülerinin düzleştirilmesi (*bildüm* > *bildim*, *gelüp* > *gelip*, *evüm* > *evim* vb.), düz ünlülerinin yuvarlaklık uyumuna sokularak yuvarlak hâle getirilmesi (*kokusu* > *kokusu*, *doldı* > *doldu* vb.) ve eski veya aslı dar ünlülerin geniş ünlüye dönüştürülmesi (*vir diler* > *verdiler*, *gice* > *gece* vb.), bunlardan en sık görülenleridir.

5. Morfolojik unsurlardan korunanları çok azdır. Bunlara zarf fiillerden ikisi örnek verilebilir: *izhâr idüben* > *izhar edip*, *gelmedin* > *gelmeden*. Birkaç kelimedeki *kılavuz* > *kılarız*, *virevüz* > *verelim* gibi örnekler de bu çerçevede değerlendirilebilir.

6. Mevlithanların metnindeki bazı Türkçe unsurları Arapça-Farsça sözlerle veya eklerle değiştirdiği görülmektedir: *Evüm* > *beytim*, *Tanrı* > *İlah/Allah*, *azizler* > *azîzân* vb. Bunun kendi din algılarıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz.

7. Miraç bölümündeki “Bir avuç toprağa minnet eyledin” ifadesinin “Bir avuç toprağa minnet m’eyledin -mi eyledin” şeklinde değiştirilmesi vb. bazı değişikliklerin arka planında metindeki ifadenin mevlithan tarafından yanlış algılanmasının bulunduğu anlaşılmaktadır.

8. Çeşitli düşüncelerle metinde bulunmayan unsurların metne eklendiği görülmektedir. Dua isterken Süleyman Çelebi’nin metinde bulunmayan adının beyite “Her ki diler bu duâda bulna / Fâtihâ ihsan ide ben kulna > ben **Süleyman kuluna**” şeklinde eklenmesi, bunun çarpıcı bir örneğidir.

9. Söz varlığının bazı unsurları da bugünkü biçimiyle söylenmektedir: *ayıt-: de-, uşta > işte, imdi > şimdi* vb.

10. Bazı ifadeler ise hiçbir sebebe bağlı olmaksızın *iman u yirin > iman makamın* örneğinde olduğu gibi başka kelime ve kelime gruplarıyla değiştirilmektedir.

Bütün bunların ötesinde mevlithanların Süleyman Çelebi Mevlidi üzerindeki iki temel tasarrufundan “*beyitlerin önemli bir kısmını okumama*” tutumunun çağdaş hayatın gittikçe hızlanıp çeşitlenmesinin doğurduğu zaman kısıtlılığından kaynaklandığı, “*eserin dilindeki bazı unsurları -bilerek veya bilmeyerek- güncel Türkiye Türkçesi ile değiştirip farklı okuma*” davranışının ise dilin canlı bir varlık olarak sürekli değişmesinin kaçınılmaz bir sonucu olduğu söylenebilir.

KISALTMALAR:

P : Pekolcay (Neclâ) Metni

T1: Timurtaş (Faruk Kadri), “Eski ve Asıl Metin”

T2: Timurtaş (Faruk Kadri), “Yeni ve Değişik Metin”

346

KAYNAKÇA:

Bekki, Selahaddin (2017). Geleneksel Mevlid İcraları ve Yunus Emre İlahileri (Değişim ve Dönüşüm: Kırşehir İli Örneği), *Yunus Emre Kitabı* (Editör: Orhan Kemâl Tavukçu), Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, Aksaray. s.251-266.

Gülsevin, Gürer (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öztürk, Mustafa (2018). “Folklorik Bir Ritüel Olarak Mardin’deki Mevlit Merasimleri ve Çeşitli Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Sayı 561 (Nisan 2018), s.81-90.

Pekolcay, Neclâ (1980). *Mevlid -Süleyman Çelebi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Timurtaş, Faruk Kadri (1990). *Mevlid (Vesilet-ün-Necât) Süleyman Çelebi*, 3. Baskı, İstanbul: M.E.B. Yayınları.

Toparlı, Recep (2022). *Süleyman Çelebi ve Mevlidi Vesiletü’n-Necât*, Sivas: Sivas Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü.

Türkçe Sözlük (2011). 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldız, Cengiz (2004). “Bir Ölüm Ritüeli Olarak Mevlit ve Din Görevlileri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 7, s. 1-22.

Bitmeyen Bir Çile: Cismî'nin Mevlidi ve Hz. Hadîce Destanı ile İlgili Bazı Sorunlara Dair Notlar*

Sadık Yazar**

GİRİŞ

Birçok disiplinin tarihine yönelik çalışmalarda olduğu gibi temel malzemesi yazma eserlere, yani insan eliyle üretilip çoğaltılarak dolaşıma sokulmuş metinlere dayanan matbaa öncesi Türk edebiyatı tarihine yönelik çalışmalar yaparken yazma kültürünün doğasından kaynaklanan zorluk ve tehlikelere karşı hazırlıklı ve duyarlı olmak çok önemlidir. Zira her şeyden evvel, artık yapılan çalışmalar açıkça ortaya koydu ki yazma kültüründe çoğaltılan her bir nüsha matbaa kültüründe olduğu gibi sabit, durağan ve çoğunlukla¹ değişim ve dönüşüme maruz kalmayan bir kopyaya denk gelmemektedir. Nüshalar her şeyden evvel akla gelebilecek her türlü değişikliklere ve dönüşümlere açık metinlerdir. Hâl böyle olunca bir müellifin elinden çıkan bir nüshanın vardığı son nokta o ilk hâline göre çok farklılık arz edebilmekte, yer yer bir metnin farklı nüshaları, farklı eserler görünümüne doğru evrilebilmektedir. Çalışmasını klasik metinler üzerine bina eden bir araştırmacının bu durumu dikkate alarak üzerinde çalıştığı metni, üretildiği edebiyat geleneğine en uygun şekilde değerlendirmek, anlamlandırmak, konumlandırmak ve bu metne dair yaptığı tespitlerde azami düzeyde hatalardan uzak kalmak için o metnin konusu, türü ve muhtevası ile benzerlik arz eden başka metinleri de görmeye çalışması ve çalışmasına konu olan metni bu türden metinlerle karşılaştırması çok önem arz etmektedir.

347

Bu çalışmada, yukarıda söz konusu edilen tehlike ve zorlukları örneklendirir mahiyette, iki metnin etrafında oluşan sorunlar üzerinde durmaya çalışacağız.² Bunlardan biri, mevlid literatürü başta olmak üzere klasik Türk edebiyatına dair çalışmalarda Cismî mahlaslı bir şaire ait olduğu kabul gören bir mevlit metnidir. Kuvvetle muhtemel Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* adlı eserine nazire olarak yazılan bu mevlid metni, şu ana dek birçok çalışmaya konu edilmiş olmakla birlikte metinle ilgili yapılan ilk çalışmalardan başlamak üzere mezkûr metin farklı müelliflere ait gibi gösterilmiştir ve bu süreç metin ve yazarının âdeta bitmeyen bir çilesi hâline gelerek devam etmektedir. Bu durum sadece eseri konu alan çalışmalarda değil yazma eser kütüphanelerindeki nüshaları etrafında da vuku bulan bir durumdur. İkincisi de Hz. Peygamber'in

* Çalışmamı okuyarak kıymetli değerlendirmeleri ve tashihlerini benden esirgemeyen M. Fatih Köksal, Rifat Kütük, Mücahit Kaçar ve Şeymanur Ata'ya teşekkür ederim.

** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, zyazar@gmail.com

¹ Yazma kültüründen matbaa kültürüne geçiş evresinde de yazma kültürünün alışkanlıkları ve etkisi devam etmiş, bazı matbu nüshalara da müdahalelerde bulunabildiği görülmektedir.

² Mevlid türü özelinde bu sorunlarla ilgili olarak Fatih Köksal'ın Mevlid-nâme isimli çalışmasında önemli bilgiler bulunmaktadır (2012) Köksal; müellifler, müstensihler, kütüphaneciler ve araştırmacılardan kaynaklanan problemlerden kaynaklı olarak mevlid metinleri etrafında birçok tespit hatasının oluştuğunu ortaya koymuş ve bunları örneklerle vermiştir (bk. 2012: 47-53).

Hız. Hadice ile izdivacına odaklanan bir metin olup yazma nüshalarında ve üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda "Hız. Hadice Destanı" diye bilinen manzum eserdir.

Söz konusu mevlid metni etrafında oluşan müşkilleri tasvir ve tahkiye edip bunlara bir dereceye kadar çözüm önerilerinde bulunmak amacıyla kaleme alınan bu makalede; öncelikle Cismî mevlidinin elden geldiğince bütün nüshalarını tespit edip bunları tavsif etmeye gayret ettik. Çalışmamızda konu ettiğimiz mevlid ve Hız. Hadice Destanı gibi daha ziyade halka yönelik yazılıp sözlü kültür ortamlarında dolaşıma giren, buna ilave olarak yazarı tarafından bir isim verilmeyen metinlerin nüshalarını tespit etmek kolay değildir. Biz bunu aşmak için farklı yollara başvurarak bu nüsha tespiti aşamasını elden geldiğince sorunsuz hâle getirmeye çalıştıysak da oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan yazma eser koleksiyonlarındaki bazı nüshaları gözden kaçırmış olmamız elbette muhtemeldir. Ancak bu kayıpların çalışmanın asıl tezi ya da meselesini ele almaya engel teşkil etmediğini düşünüyoruz. Bu şekilde evvel emirde eserin yazma eser kütüphanelerindeki nüshalarını tespit edip bunlar üzerinde incelemeler yaptıktan sonra üzerinde yapılan bilimsel çalışmalardan hareketle bu esere dair şu ana kadar yapılmış tespit ve değerlendirmeleri ele alacak ve bu noktada oluşan sorunları ortaya koyup bunların çözümlerine yönelik tekliflerde bulunmaya çalışacağız.

Cismî'nin mevlidi ile ilgili sorunları birkaç başlık altında ele almak mümkündür. Öncelikle mevlidin yazarı konusunda ihtilaflar ya da hatalı tespitler bulunmaktadır. Aşağıda ayrıntılı olarak üzerinde durulacak olan literatürde, Cismî'ye aidiyetini daha evvel neşrettiğimiz bir çalışma ile (Yazar 2008) ortaya koyduğumuz mevlid metni için yazar olarak farklı isimler öne sürülmektedir. Biz evvela bu problemi ele alacak ve eserin asıl müellifinin kim olduğunu ortaya koymaya, bunu yaparken de gerek akademik çalışmalarda gerek kütüphane kayıtlarında bu yönde oluşan hatalı tespitleri tashih etmeye çalışacağız. Cismî mevlidi ile ilgili bir diğer müşkil de yazılış tarihi ile ilgilidir. Bu konuda da eldeki bilgileri değerlendirip bir sonuca varmaya çalışacağız. Cismî mevlidi ile ilgili bir diğer problem ise, bu mevlid metninin literatürde "Hazreti Hadice Destanı" diye bilinen başka bir metinle olan ilişkisi ya da bu metnin Cismî'nin mevlidine dâhil edilmesi meselesidir. Biz çalışmamızın son kısmında da bu konu üzerinde durmaya çalışacak ve bu yönde bir tashih yaparak Cismî'nin mevlidi ile Hız. Hadice Destanı'nın nasıl iç içe geçirildiğini ve bunu nasıl tefrik edeceğimizi göstermeye çalışacağız.

1. Bir Metin, Farklı Yazarlar... Asıl Yazar Kim?

Son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalarla birlikte 200 civarında örneği tespit edilebilen (bk. Köksal 2012) mevlid metinlerinden biri de Cismî mahlaslı bir şair tarafından kaleme alınan mevliddir. Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli meşhur mevlidine nazire olarak yazıldığı anlaşılan bu mevlid "Başlayalım evvel Allâh adını /Uralum andan sözüñ bünyâdını" beyti ile başlar. 16. yüzyılın başında yazıldığı anlaşılan mevlidin her bölümü:

*Ger bu 'âlem halkı dirse şubh u şâm
Medh olınsa haşre dek olmaz tamâm*

*Ger diler-iseñ bula cânuñ şafâ
Vir şalâvât ber-resül-i Muştâfâ*

şeklindeki tasliye³ beyitleri ile sonlanmakta olup bu beyitleri müteakiben her seferinde farklılaşan salât u selam cümlelerine yer verilmektedir. Yine her bir bölüm Kur'an'dan Hız. Peygamber'e dair bir ya da birkaç ayetin yer aldığı bir paragrafla başlar.

³ Rıfat Kütük'ün teklifi ve kullanımına (Kütük 2018: 97-98) ittiba ederek bu makalede "tasliye beyitleri" ile kastımız mevlid metinlerinde bölüm sonunda okuyucuları Hız. Peygamber'e salat u selam getirmeye davet eden, konuyla ilgi-

Bugünden geriye doğru bakıldığında Cismî'ye ait olduğunu düşündüğümüz bu mevlid metni; gerek yazma eser kütüphanelerinin kayıtlarında gerek mevlid türüne dair yapılan genel çalışmalarda gerekse de bu metin üzerinde yapılan akademik çalışmalarda Şâhidü'n-Neyyî, Halîl, Ahmed Edirnevî, Dervîş, Abdurrahmân ve Cismî gibi farklı yazarlara atfedilmiştir (Köksal 2012: 63). Çalışmamızın bu kısmında öncelikle bu durumun nasıl oluştuğunu kronolojik olarak tahkiye etmek, böylece esere dair bir literatür taraması yapmak istiyoruz.

Cismî'ye ait mevlide dair ilk bilgiler, mevlid türüne dair öncü ve devrine göre oldukça önemli çalışmalar yapan Necla Pekolcay'a aittir. Pekolcay'ın mevlid türüne dair en önemli çalışması 1950 yılında tamamlanan "Türkçe Mevlid Metinleri" başlığını taşıyan doktora tezidir. Bu öncü çalışmasında Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* isimli mevlidini genişçe tanıttıktan sonra "Diğer Mevlid Metinleri" başlığı altında, daha ziyade İstanbul'da bulunan yazma eser kütüphanelerini kaynak olarak ve yaşadığı dönemin kısıtlı ve sınırlı imkânları dâhilinde tespit edebildiği mevlid metinlerini tanıtmıştır. "Diğer Mevlid Metinleri" başlıklı bölümde üçüncü sırada Halîl isimli bir yazara atfederek tanıtılan mevlid, Cismî'nin çalışmamıza konu olan mevlididir. Bu mevlid metninin tespit edilen tek nüshası olarak Yahya Efendi Dergâhı⁴ 4464 numarada bulunan nüsha örnek verilmiştir. Yazarın tespiti ise bu nüshanın 21b sayfasında yer alan "Halîlüm kıblem⁵ ol beytü'l-ħarâm" ibaresine dayandırılmıştır. Bu tespitin iki sebebe binaen hatalı olduğunu düşünüyoruz. Öncelikle bahsi geçen ibare mevlid metninde geçmemektedir. Mevlid metni bahsi geçen nüshanın 20b sayfasında "Okıyanı diñleyeni yazdıranı yazanı /Yarlığağul rahmetiñle yâ Ğani" beyti ile son bulunduğu gibi bu beyitten sonra "Temmeti'l-kitâbu bi-avnullâh" ifadesi ile de bu tamamlanış teyit edilmiştir. Sonrasında ise "Belki İmân altıdur..." ibaresi ile iman ve islam şartlarına dair mensur olduğunu düşündüğümüz bir metin gelmektedir. İşte Pekolcay'ın, eldeki mevlidi Halîl isimli bir yazara atfetmesine tanık getirdiği ibare bu metin içerisinde yer alır. Bu metin mevlid metninden hemen sonra gelip belirgin bir şekilde önceki metinden tefrik edilmediğinden olsa gerek mevlid metninin bir parçası olarak telakki edilmiştir. Yazara dair yapılan tespiti hükümsüz kılan ikinci bir sebep ise bağlamdır. Tanık olarak kullanılan yukarıdaki ibare şöyle bir bağlam içerisinde geçmektedir:

Hem kitâbum Rabbümüñ Ğur'ânıdur bî-rayb u şek, dînüm İslâm dînidür kim ... münîr, milletindenem Ğalîlüm kıblem ol beytü'l-ħarâm hem aşlum Âdem nebîdür..." (21a-b).

Bu bağlama dikkat edildiğinde "Halîl" kelimesinin eserin yazarı olabilecek bir bağlamdan ziyade Hz. İbrahim'in kastedildiği bir bağlamda kullanıldığı açık olarak görülecektir.

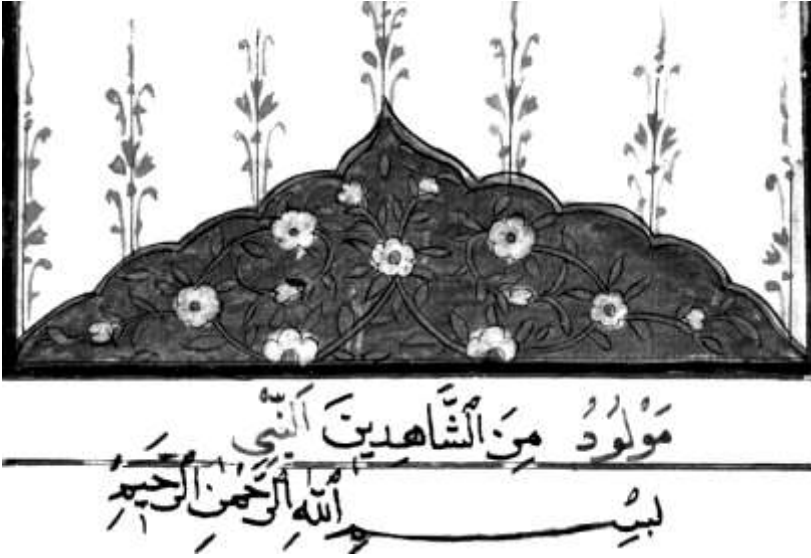
Pekolcay'ın çalışmasında 17. sırada tanıtılan mevlid metni de aynı metindir. Millet Yazma Eser Kütüphanesi AE Manzum 1347, 1349 ve 1370, Raif Yelkenci'den alınan üç nüsha, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 7339, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Hazine 1246 ve Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan 319 numaradaki nüshalarını tanıttığı mevlidler de Cismî'ye ait olup yine aynı çalışmada Halîl isimli bir müellife atfedilen metin ile de aynıdır. Ancak eserin nüshaları arasında değerlendirilen Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan 319 numaradaki nüsha ile Millet Yazma Eser Kütüphanesi AE Manzum 1370 numaradaki nüsha, çalışmamızın ilerleyen kı-

li çalışmalarda vasıta ya da nakarat gibi terimlerle karşılanan beyitlerdir. Ancak M. Fatih Köksal'ın çalışmamı değerlendirirken değindiği bir kaydına da burada yer vermekte fayda vardır. Köksal, Süleyman Çelebi ya da Şemseddin Sivasî mevlidlerinde olduğu gibi, dinleyicileri Hz. Peygamber'e salât u selam getirmeye davet eden beyitlerin öncesinde yinelenen beyit ya da beyitlerin tasliye beyitlerine dâhil edilmemesi gerektiğini belirtmiş ve bu türden beyitlerin "vasıta" olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kendisine teşekkür ederken konunun bu açıdan yeniden üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmeliyim.

⁴ Bugün Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde "Hacı Mahmud Efendi" koleksiyonu olarak bilinen koleksiyon.

⁵ Bu kelime mezkur çalışmada "kalbim" şeklinde okunmuştur.

sımlarında üzerinde duracağımız Hz. Hadîce Destanı isimli metnin birer nüshası olup Cismî'nin mevlidinden farklı metinlerdir. Pekolcay'ın, tanıttığı bu nüshaların yazarı olarak belirlediği ismi nasıl tespit ettiğine dair görebildiğimiz tek emare, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 7339⁶ numaradaki nüshanın tanıtımında geçmektedir. “2a’da aynı şekilde bir başlık vardır, bunun altında da “Mevlidün mine’l-Şâhidin el-Neyyi” yazılıdır” (Pekolcay 1950: 353) cümlesi ile yazarın ismine karar verildiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında diğer nüshaların tanıtımında ya da başka bir yerde yazar adının tespitine kaynaklık eden bir bilgidен bahsedilmiş değildir. Yazar isminin tespitine kaynaklık eden 2a sayfasındaki ibare kontrol edildiğinde burada yanlış bir anlamının oluştuğu görülmektedir. Zira bahsi geçen sayfa Besmele lafzının hemen üstündeki ser-levha boşluğunda, birçok yazmanın başlığında görülebileceği üzere eserin adı bölünerek ve kırmızı mürekkeple yazılmışken eser adının ortasına ise eser adından bağımsız bir kelime ya da ibare konulmuştur. Buna göre serlevhanın ortasında “mine’ş-şâhidin” ibaresi, bu ibarenin sağ ve solunda da eserin adı sûrh ile “Mevlûdü’n-Nebî” olarak kaydedilmiştir. Hâl böyle olunca bu ibarede bir yazar adının oluşması güçtür.

Pekolcay'ın bahsi geçen çalışmasında 22. sırada, Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi 4449 numaradaki nüsha üzerinden “müellifi meçhul bir mevlid” başlığı ile tanıtılan mevlid de yine aynı mevliddir.

Böylece Cismî'nin mevlidi ile ilgili ilk sorunlar ve karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Pekolcay yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı üzere aynı metni üç farklı eser olarak takdim edip bunların ikisi için yazar ismi belirlemişken birisini müellifi belirsiz olarak tespit etmiştir. Öte taraftan Pekolcay yukarıda söz konusu edilen nüshaları tanıtırken Hz. Hadîce Destanı'nı ihtiva eden nüshaların iki ayrı metni içerdiğini de fark edemeyip bunları tek bir eser olarak tavsif etmiştir. Cismî mevlidinin bu şekilde farklı yazarlara atfedilmiş olması, müteakip bazı çalışmalarda da devam etmiş ancak bir müddet sonra bunun farkına varılmıştır.

Mevlid türüne dair oldukça geniş bir literatür içerisinde görebildiğimiz kadarıyla Cismî'nin mevlidine dair yukarıda söz konusu edilen karışıklıktan ilk defa bahseden araştırmacı Özgür Doğan olmuştur (2007). Ancak ondan evvel 2001 yılında hazırlanan Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu'nda 238 numarada kaydedilen mevlidin yazarı Cismî olarak tespit edilmiştir (Dağlı vd. 2001: 113) ki bu mevlid çalışmamıza konu olan mevliddir. Do-

⁶ Doğrusu 7399 olmalıdır.

layısıyla eserin yazarına yönelik ilk isabetli tespit bu çalışmada ortaya çıkmıştır. Ancak bu tespit daha öteye götürülmemiş, esere dair yukarıda söz konusu edilen karışıklıktan bahis açılmamıştır. 2007 yılında tamamladığı “16. Yüzyıl Şairlerinden Dervîş’in Mevlid’i (İnceleme ve Metin)” başlıklı yüksek lisans çalışmasında Özgür Doğan, çalışmaları sırasında Necla Pekolcay’ın Halil ve Şahidünneyyi adlı yazarlara atfettiği mevlidlerin çalışmasına konu olan mevlid ile aynı olduğunu fark ettiğini belirtirken Halil isminin isabetsizliğini bağlama (siyak u sibak) dayandırarak açıklar. Doğan, Şahidünneyyi tespiti için de şu bilgileri verir:

Yine aynı doktora tezinde Şahidünneyyi’nin olduğu belirtilen nüshalar birbiriyle tamamen aynı değildir. Nüshaların genel olarak ilk bölümleri aynı olup sonrasında nüshalar birbirinden farklılaşmaktadır. Sadece “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde 1246 numaralı nüsha ile Millet Ktp., Ali Emîrî Ef. Bl. Manzum Eserler, Nr.1347” künyeli nüsha birbiriyle aynıdır ki o eserler de -çalışmamızda incelemeye dâhil ettiğimiz- Dervîş’in mevlididir. Zira bu nüshalarda Şahidünneyyi’nin olduğuna dair ne bir mahlas ne de bir isim mevcut değildir (Doğan 2007: 10)

Alıntudan da görüleceği üzere Pekolcay’ın, eldeki mevlidin yazarı olarak Şahidünneyyi isimli birini vazetmesine sebep olan karineyi gözden kaçırdığı anlaşılan Özgür Doğan, çok isabetli olarak eserin elindeki mevlid metni ile aynı olduğunu tespit edip bu mevlidin yazarı için Pekolcay’ın tespit ettiği isimlerin hatalı olduğunu ortaya koymuştur; ancak aynı araştırmacının mevlidin yazarı olarak belirlediği yeni isim meseleyi daha da karmaşık hâle getirmiştir. Doğan eserin yazarını Dervîş olarak tespit etmiştir. O bu tespitini çalışmasına konu ettiği metinde

Umaram server bizi yarın bula

Gel berü DERVİŞ diyü elüm ala (Doğan 2007: 7)

şeklinde okuduğu beyte dayandırırken “başka hiçbir beyitte şairin mahlası olabilecek bir isim yer almamaktadır” (Doğan 2007: 7) diyerek bu tespitin âdeta bir zorunluluk hâlini aldığını ima eder. “Dervîş” sözcüğünün lakap olma ihtimalini de öne süren Doğan, ancak eldeki bilgilere göre bu kelimeyi eserin yazarı olarak değerlendirmek gerektiğini belirtir (Doğan 2007: 7). Doğan, eserin Millet Yazma Eser Kütüphanesi AE Manzum 1347, 1349; Hacı Selim Ağa 853; AÜDTCF Ktp., İsmail Saib Sencer Bl. 693 ve 5308 numaralarındaki nüshalarını tespit ve tavsif edip (2007: 21-24) bunlar üzerinden Dervîş isimli bir yazara atfettiği mevlidin çeviri yazı metnini kurmuş ve bu metni günümüz Türkçesine aktarmıştır.

Doğan’ın çalışması, Pekolcay’ın çalışmasıyla başlayıp konuyla ilgili sair çalışmalarda devam eden problemin tespit ve teşhisi noktasında çok önemli bir katkıda bulunmasına karşın bu çalışmada Pekolcay’ın müellifi belirsiz olarak kaydettiği nüsha farkedilemediği gibi Hz. Hadîce Destanı’nı ihtiva eden nüshalarda iki müstakil metnin tek metin olarak gösterilmesine dair problem görülemediği ve bu konuda herhangi bir bilgi verilmemiştir; ancak çalışmada kurulan metin başarılı bir şekilde Hz. Hadîce Destanı’ndan tefrik edilmiş, Cismî’nin mevlidi ile Hz. Hadîce Destanı birbirine karıştırılmamıştır. Doğan’ın çalışmasında bu önemli katkılarla birlikte eserin yazarı olarak tespit edilen isim, konunun daha karmaşık bir hâl almasında olumsuz bir etki oluşturmuştur.

2008 yılında aynı metin tarafımızca “Cismî’nin Mevlidi” başlıklı bir makaleye konu edilmiştir (Yazar 2008). Bir taraftan bir lütuf (!) bir taraftan ise önemli bir eksiklik olarak Özgür Doğan’ın yüksek lisans tezinden habersiz oluşumuzdan⁷, eseri aşağıdaki iki beyte istinaden Cismî mahlaslı bir şaire atfetmiştik:

⁷ Bu habersiz olma durumu, yetersiz bir literatür taramasından kaynaklanmış olabileceği gibi bahsi geçen tezin makalenin neşredildiği tarihte henüz dolaşma (ilgili veritabanlarına) girmemiş olmasından da kaynaklanmış olabilir.

İlâhî ol habîbîñ Muştafâya

Bu olsun Cismî yarîñ armağanı

(Yazar 2008: 461)

...

Hem dañi şol Cismî bendeñi bile

Gönderesin anlarıñ ile vara

(Yazar 2008: 465)

Bu saptama eserin yazarını doğru bir şekilde belirlemek adına çok önemli olmuştur. Zira eserin başı ya da sonunda değil de eserin ortalarında yer alan bu mahlas sözcükleri, diğer birçok araştırmacı tarafından özel isim değil de cins isim olarak değerlendirilip okunduğundan eserin yazarını tespit etmek hayli zorlaşmıştır. Bu önemli tespiti yaparken Pekolcay'ın müellifi belirsiz olarak kaydettiği nüsha olan Yahya Efendi Dergâhı Kütüphanesi'nde 4449 numarada bulunan nüsha ile Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Kütüphanesi 238 numarada bulunan iki nüshayı tespit edip bu iki nüsha üzerinden söz konusu mevlidin çeviri yazı metnini kurmuş, Pekolcay'ın aynı metni Halîl ve Şâhidinneyyi'ye atfettiğini ise gözden kaçırıp bu yazarlara atfedilen nüshaları çalışmamızda değerlendirmekten mahrum olmuştuk. Muhatap olduğumuz nüshalarda Hz. Hadîce Destanı bulunmamasından dolayı bu konudaki problemin de farkında olmadığımızdan, kullandığımız nüshalarda yer almayan ancak birkaç nüshasında⁸ bulunan tarih beytini göremediğimiz için de bir ihtiyat payı bırakarak biyografik eserlerden hareket edip eserin Safer 1106 (Eylül 1694) tarihinde vefat eden Cismî mahlaslı Şeyh İsmail Efendi olabileceğini ileri sürmüştük (2008: 450). Böylece bizim çalışmamızda da problemin çözümü noktasında önemli adımlar atılmış olmakla birlikte yetersiz literatür taraması ve konuya dair yazma eser kütüphanelerinde gereken taramanın yapılmamasından dolayı problem tüm genişliği ile görülemediği gibi yazarın yaşadığı dönem konusunda da mevcut sorunlara yeni bir halka eklenmiştir.

Cismî'nin mevlidine dair yapılan bu çalışmadan sonra, görebildiğimiz kadarıyla, M. Fatih Köksal'ın mevlid türünün Türk edebiyatındaki gelişimi ve örneklerine dair çok önemli iki çalışması gelmektedir. Yıllara yayılan bir araştırma ve inceleme neticesinde, mevlid metinlerini elden geldiğince eksiksiz bir şekilde görüp notlandırmaya gayret eden Köksal, önce 2010 yılında "Yeni Mevlid Metinleri ve Mevlidlerle İlgili Mevcut Malumata Dair Tashihler" başlıklı oldukça hacimli makalesini, 2012 yılında da bu makalesinin güncellenmiş hâlinin de yer aldığı *Mevlid-nâme* isimli kitabını neşretmiştir. Makalenin başlığında da ifade edildiği üzere mevlid literatürüne dair önemli sorunlara işaret edilip kıymetli tashihlerin yapıldığı bu çalışmalarda Cismî'nin mevlidine dair de önemli tespit ve tashihler yapılmıştır. Çalışmasının "Mevlid Metinlerinin Tespitinde Karşılaşılan Zorluklara Dair" başlıklı bölümünde söz konusu zorlukların dört temel sebebinin izah edip örneklendiren araştırmacı, "Araştırmacılardan kaynaklanan problemler" başlıklı kısımda Cismî'nin mevlidini örnek olarak kullanmıştır. Bu bölümde Pekolcay'dan başlayarak Doğan'ın ve bizim Cismî'nin mevlidine dair tespitlerimizi değerlendiren Köksal, eserin yazarı için yapılan tespitlerden bizimkini doğru kabul etmiş, aynı mevlid metninin -beşi hayalî olmak üzere- altı farklı yazara mal edildiğini belirtmiştir (Köksal 2010: 259; 2012: 53). Köksal bu çalışmasında Cismî'nin mevlidini "Mevlûdu'n-nebî" ismiyle kaydedip 19 nüshasını tespit ederek tanıtırken de önemli bir tashih daha yapmış, mezkur mevlid yazarı Cismî'nin, bizim ihtiyat payı bırakarak ile-

⁸ Eserin tespit edebildiğimiz nüshalarının çok az kısmında bu tarih beyti şu bağlamda yer almaktadır:

Hakka hamd-ile şenâlar bu kitâb

'Avn-i hakk-ile yazıldı feth-i bâb

Hem toköz yüz on yédide iy yâr

Cem' idüp târiñin êtdüñ ihtiyâr

Hacı Selim Ağa 853, 25b, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud 4464, 20a-b.

ri sürdüğümüz gibi 1694 yılında vefat eden mutasavvıf Cismî olmadığını, eserin bazı nüshalarında yer alan tarih beytinin de ortaya koyduğu üzere 1511-12 yılında hayatta olan Cismî mahlaslı biri tarafından yazıldığını tespit etmiştir (Köksal 2010:266; 2012: 63).

Cismî'nin mevlidine dair bu önemli tespitleri ve tashihleri içeren Köksal'ın *Mevlid-nâme* isimli çalışmasında da, Necla Pekolcay'ın çalışmasından beri çözülememiş ikinci problem olan Hz. Hadîce Destanı ile Cismî'nin mevlidinin karıştırılması meselesinin gözden kaçtığı anlaşılmaktadır. Nitekim eserin nüshaları arasında zikredilen Millet Yazma Eser Kütüphanesi AE Manzum 1370 ve Mihrişah Sultan 319 numaradaki nüshalar Cismî'nin mevlidi değil, sadece Hz. Hadîce Destanı'nı ihtiva eden nüshalardır.

M. Fatih Köksal'ın çalışmasıyla birlikte Cismî'nin mevlidine dair müşküller önemli oranda halledilmiştir; dolayısıyla bundan sonraki çalışmalarda aynı sorunların yinelenmesi için bir sebep kalmamış gibidir; ancak durum öyle olmamıştır. 2013 yılında Cismî'nin mevlidi iki ayrı tez çalışmasına daha konu olmuştur. Eda Tüylü "Derviş, Mevlid (İnceleme-Çeviri Yazı-Tıpkıbasım)" başlığını verdiği çalışmasında eserin Derviş mahlaslı bir şaire ait olduğunu belirtirken bu tespiti kendisi tarafından mı yapıldığını yoksa araştırmacının 2007 yılında Özgür Doğan tarafından yapılan tespite iştirak mı ettiği anlaşılamamaktadır. Zira araştırmacı eserin yazarına dair bilgi verdiği kısımda Özgür Doğan gibi,

Umarım server bizi yarın bula

Gel berü Dervîş deye elüm ala

(Tüylü 2013: 6)

beytini tanık getirmiş ancak bu noktada herhangi bir çalışmaya atıfta bulunmamıştır. Öte taraftan çalışmasının ön söz kısmında ise "Bu çalışma ile Derviş'in eserinin bir nüshası daha ortaya çıkmıştır" (2013: III) diyerek Doğan'ın yaptığı tespitten haberdar gibi görünmektedir. Fakat kaynakça da dâhil olmak üzere tezin herhangi bir bölümünde Doğan'ın çalışmasından bahsedilmemiştir. Üstelik işin ilginç yanı, yine aynı tezin kaynakçasında makalemize yer verilmiş olmasına rağmen tez içerisinde bu çalışmanın adından ve getirilerinden bahsedilmemiş, eserin Cismî'ye ait olduğuna dair tespitimiz değerlendirmeye alınmamıştır. Yine Köksal'ın, metne dair mühim tashihlerde bulunan makale ve kitabının da bu çalışmada hiç kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Tüylü, çalışmasını Millî Ktp. Yz A 7028 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha üzerinden gerçekleştirip bu nüshaya göre eserin çeviri yazı metnini kurmuşken eserin diğer nüshalarına dair herhangi bir bilgi vermemiştir.

2013 yılında tamamlanan bir diğer tez çalışması ise Abdurrahman Kaya'nın "Cismî'nin Mevlid'i (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)" başlıklı doktora tezidir. Kaya, eserin Millî Ktp. Yz A 3817 ve Yz A 7028 numaralı nüshalarından hareketle eserin çeviri yazı metnini hazırlamışken yukarıda söz konusu edilen ilgili çalışmalara istinaden eserin yazarını Cismî⁹ olarak tespit etmiştir (2013: 7). Eserin 16 nüshasını tespit ederek bunları tavsif eden araştırmacı çalışmasına esas aldığı nüshalardaki Hz. Hadîce Destanı'nı da Cismî mevlidinin bir parçası sayarak hazırlamıştır. Hâl böyle olunca aslen 600 kadar beyitten oluşan mevlid metni 1662 beyitten oluşan bir hâl almıştır. Böylece Pekolcay'ın çalışmasıyla başlayan Cismî'nin mevlidinin Hz. Hadîce Destanı ile karıştırılması meselesi Kaya'nın çalışmasıyla daha ileri bir boyuta taşınmıştır.

Cismî'nin mevlidine dair hikâye burada sonlanmış değildir. 2017 yılında aynı metin bu sefer Kahraman Balkan tarafından "Ahmed Edirnevî, Mevlid-i Nebevî İnceleme Metin" başlıklı bir yüksek lisans tezine konu edilmiştir. Çalışmasının amacını "...elimizde tek nüshası bulunan ve hiçbir kaynakta adı geçmeyen Ahmed Edirnevî'nin Mevlid-i Nebevî adlı eserini ilim dünyasına

⁹ Kaya, eserin yazarını Cismî olarak tespit ederken Köksal'ın Mevlid-nâme isimli çalışmasını da kullanmış ancak bu çalışmada eserin yazılış tarihine dair bilgiyi gözden kaçırdığı anlaşılmaktadır.

kazandırmaktır.” (III) şeklinde açıklayan araştırmacı tezinde Milli Ktp. Yz. A 7426 numarada bulunan nüshayı esas aldığını belirtir (III). Oysa araştırmacının ele aldığı bu nüsha yazmalar.gov.tr adresli veri tabanında bir kataloglama hatası olarak Ahmed Edirnevî’ye atfedilmiştir. Kuvvetle muhtemel araştırmacı bu bilgiyi esas alarak çalışmasını oluşturmuştur. Ancak yine bu veritabanında aynı kayıt hatasını barındıran Milli Ktp. Yz A 340 ve 3806 numaralı iki nüsha daha olmasına rağmen araştırmacı, eserin Mil. Yz. A 7426 arşiv numaralı nüshasının kütüphanedeki tek nüsha olduğunu belirterek yalnızca buna erişebildiğini ifade etmiştir (2017: 5).

Kahraman Balkan, çalışmasına esas aldığı nüshada Cismî’nin mevlidinden sonra yer alan Hz. Hadîce Destanı’nın farklı bir metin olduğunu sezmiş olsa gerektir ki bu metni “aynı müellifin kaleme almış olduğu mevlid metninin devamı” (60) olarak değerlendirmiş, bir bakıma iki metni tek metin olarak takdim etmiştir. Bununla birlikte kurduğu metinde Cismî mevlidini I. Kitap, Hz. Hadîce Destanı’nı II. Kitap olarak değerlendirip ikisinin beyitlerini iki ayrı eser gibi ayrı ayrı numaralandırmıştır. Balkan’ın, mevlidi hangi karineye dayanarak Ahmed Edirnevî’ye atfettiğine dair tezde bir bilgi verilmiş değildir.¹⁰ Kuvvetle muhtemeldir ki eserin “yazmalar.gov.tr” adresli veritabanında bu şekilde kayıtlı olması araştırmacıyı bu tespiti sevk etmiştir. Ahmed Edirnevî’ye dair tespitleri tashih eden Köksal’ın çalışmasına müracaat edilmediğinden dolayı da kütüphane kaydındaki bu yanıltıcı tespit aynıyla devam ettirilmiştir.

Cismî’nin mevlidine dair tespit edebildiğimiz yakın zamanlı çalışmalardan biri de Mehmet Sait Mermutlu’nun “Abdurrahman Mevlidi” başlıklı makalesidir. Araştırmacı, çalışmasına konu olan mevlidin erişebildiği tek nüshasının kendi özel kütüphanesinde bulunduğunu belirtirken bu nüshanın 2a sayfasında yer alan :

Abdurrahmân um ümmeti
Leyl ü nehâr dut sünneti

şeklindeki beyti tanık getirerek eserin Abdurrahmân isimli bir yazara ait olacağını ileri sürmüştür (2018: 37-8). Çalışmasında Köksal’ın *Mevlid-nâme* başlıklı kitabından yararlanmasına karşın kaynaklarda mevlid yazarı olarak bahsi geçen Abdurrahman ismine odaklandığı anlaşılan Mermutlu, Köksal’ın yaptığı tashihleri gözden kaçırmış olmalıdır. Ne şekilde olursa olsun araştırmacının Abdurrahman isimli birine atfettiği eser Cismî mevlidinin bir başka nüshasından başka bir şey değildir. Eserin Abdurrahmân isimli birine ait kılınması noktasında delil olarak kullanılan beyit ise mevlidin başına sonradan eklendiği açık olan ve mevlid ayının girmesiyle mevlid okumaya davet eden bir manzume olup¹¹ gerek vezin gerekse üslup bakımından mevlidin asıl metni ile hiçbir ilgisi yoktur. Nitekim oluşturduğu çeviri yazı metninde görüleceği üzere mevlid kısmının asıl olarak başladığı bölümün başında “Hâzâ Mevlûdu’n-Nebî Aleyhi’s-Salâtu ve’s-Selâm” başlığı ile eserin buradan itibaren başladığı ihsas edilmiştir ki bu başlıktan sonra da Cismî’nin ilk beyti “Başlayalım evvel Allâh adını / Uralum andan sözün bünyâdını” şeklinde olan mevlidi başlar. Hz. Hadîce Destanı’nı ihtiva etmediği anlaşılan bu nüshada herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır.

Yukarıdaki literatür tanıtımından da anlaşılacağı üzere, Cismî mahlaslı bir şair tarafından yazıldığı kabul gören mevlid metni üzerine yapılan çalışmaların neticesinde ortaya çıkan sorunları birkaç madde ile özetleyip bunlara yönelik çözümler getirmekte fayda vardır:

Yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan ve farklı yazarlara atfedilen mevlid metninin yazarı Cismî mahlaslı bir şairdir. Pekolcay’dan başlayarak gerek mevlid türüyle ilgili

¹⁰ Kurulan çeviri yazı metninde Ahmed kelimesi Hz. Peygamber’in bir isimi olarak birçok yerde geçmekte olup naşir bunların hepsini özel isim olacak şekilde imla etmiş olmasına karşın bunlardan birini eserin yazarı olarak anlayıp anlamadığına dair bir ipucu yoktur.

¹¹ Bu manzume sadece bu nüshada değil birçok mevlid nüshasının başında karşılaşılabilen bir manzumedir.

genel nitelikteki akademik çalışmalarda gerek doğrudan bu mevlid metnini konu alan bilimsel çalışmalarda gerekse de -yer yer bu çalışmalardan da etkilenererek- yazma eser kütüphane kayıtlarında eserin Halîl, Şâhidinneyyi, Dervîş, Ahmed Edirnevî ve Abdurrahmân isimli kişilere atfedilmesi hatalıdır. Yapılan inceleme neticesinde bu hatalı tespitin birkaç sebebe binaen oluştuğu görülmektedir:

a) Eserin belli bir adının olmaması dolayısıyla karşılaşılan farklı nüshaları -tabii ki yetersiz literatür taramasının da etkisiyle- farklı eserler olarak takdim edilmiştir. Eserin muayyen bir adı olsaydı kuvvetle muhtemeldir ki bu gibi hatalı tespitlerin oranı daha az olacaktı.

b) Yazar adının, Osmanlı telif geleneğinde daha sıklıkla görüldüğü üzere eserin baş ya da son kısımlarından ziyade ortalarında geçiyor olması da bu duruma sebebiyet vermiş gibi görünmektedir. Yazar adının geçtiği iki beyitte dikkatli bir okumayla “Cismî” kelimesinin ancak özel isim olarak bağlam içerisinde anlamlı olabileceği anlaşılabilir; ancak kuvvetle muhtemeldir ki bu kelimenin yazar adının beklenmediği bir bağlamda geçmesinden dolayı “Cismî” kelimesi cins isim olarak anlaşılıp kimi araştırmacılarca terkipli kimilerince de iyelik eki almış bir şekilde okunmuştur. Eserin Cismî dışındaki yazarlara atfedildiği çalışmalarda yazar adının geçtiği beyitleri ve araştırmacıların okuyuş biçimlerini şu tablo ile özetlemek mümkündür:

Araştırmacının Adı	Mahlas Beyitlerinin Yer Alışı
Özgür Doğan	<i>İlâhî ol habîbüñ Muştafaya</i> <i>Bu olsun cism-i yârîñ armağanı (2007: 44)</i> <i>Hem dahi şol cism-i bendeñi bile</i> <i>Gönderesin anlarıñ ile vara (2007: 58-59)¹²</i>
Eda Tüylü	<i>İlâhî ol habîbiñ Muştafaya</i> <i>Bu olsun cism-i yârîñ armağanı (2013: 47)</i> <i>Hem dahi şol cism-i bendeki bile</i> <i>Gönderesin anlarıñ ile vara (2013: 63)¹³</i>
Kahraman Balkan	<i>İlâhî ol habîbiñ Muştafâ'ya</i> <i>Bu olsun cismi yârîñ armağanı (2017: 95)</i> <i>Hem dahi şol cismi bendeñi bile</i> <i>Gönderesin anlarıñ ile vara (2017: 109)¹⁴</i>
M. Sait Mermutlu	<i>İlâhî ol Habîb-i Mustafâ'ya</i> <i>Bu olsun cismi yârîñ armağanı (2019: 52)</i> <i>Hem dahi şol cismi bendeki bile</i> <i>Göndüresin ânların ile vara (2019: 58)¹⁵</i>

¹² Doğan çalışmasında çeviri yazı metnini kurduğu mevlidi günümüz Türkçesine de aktarmıştır. Bu beyitlerin diliçi çevirisi şu şekilde yapılmıştır: “Ey Allâh’ım! Senin habibin Mustafa’ya yârın armağanı bu olsun.”(2007: 106); “Onlarla birlikte ben kulunun cismini de gönder.” (2007: 115).

126: Ey Allah’ım! Senin habibin Mustafa’ya yarın armağanı bu olsun (2007: 106).

250: Onlarla birlikte ben kulunun cismini de gönder (2007: 115)

Çeviri yazı metin ile diliçi çevirileri mukayese edildiğinde kurulan metinlerin -bizce- doğru anlaşılmadığı görülmektedir.

¹³ Tüylü’nün çalışmasında çeviri yazı metni kurulan metnin diliçi çevirisi bulunmamaktadır; dolayısıyla onun bu beyitleri nasıl anladığını/anlamlandığı anlamaktan mahrumuz.

¹⁴ Kahraman’ın çalışmasında da çeviri yazı metni kurulan metnin diliçi çevirisi bulunmamaktadır; dolayısıyla onun da bu beyitleri nasıl anladığını/anlamlandığı anlamaktan mahrumuz.

c) Yazar adının bu şekilde özel isim değil de cins isim olarak takdir edilmesinde, özellikle de terkip olarak okunmasında, yazmalardaki imlanın da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere bu kelime bazı nüshalarda sonundaki nispet yâsı bulunmaksızın imla edilirken müstensihlerin de söz konusu kelimeyi cins isim olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak birçok nüshasında da bu kelime olması gerektiği gibi imla edilmiş olmakla birlikte araştırmacıların bu hatalı imladan etkilenerek ya da bağlama tam olarak hâkim olamadıklarından bu kelimeyi cins isim olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Nüsha	Arap Harfli Metin
Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Mnz: 1347	هَدِي شَوْل جِسْم بِنْدَكِي بِيْلَه
Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Mnz. 1349	بُو اُولْسُون جِسْم بَارِك اَرْمَغَانِي هَدِي شَوْل جِسْم بِنْدَه بِيْلَه
Konya Bölge Yazma Eserler 42 Kon. 557	بُو اُولْسُون جِسْم بَارِك اَرْمَغَانِي هَدِي شَوْل جِسْم بِنْدَكِي بِيْلَه
Konya Bölge Yazma Eserler 07 El. 3008	بُو اُولْسُون جِسْم بَارِك اَرْمَغَانِي هَدِي شَوْل جِسْم بِنْدَكِي بِيْلَه

356

Bu eserin farklı coğrafyalara dağılan yazma eser kütüphanelerinde 20 civarında nüshasını tespit etmiş bulunmaktayız. Bu itibarla da Süleyman Çelebi'nin mevlidinden sonra nüsha sayısı en fazla olan mevlidlerden biri olup halk arasında hayli yayılmış olduğunu belirtmek gerekir. Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları şöyledir:

No	Kütüphane & Koleksiyon Adı ve Numarası
1	Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 340/1.
2	Milli Ktp. Yz A 2249 ¹⁶
3	Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 3102.
4	Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 3806.
5	Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 3817.
6	Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 7028.
7	Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 7426.
8	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 7339.
9	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Seminer kitaplığı 4015
10	Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine 1246.
11	Ankara Üniversitesi DTCF Ktp. İsmail Saib Efendi 698.
12	Ankara Üniversitesi DTCF Ktp. İsmail Saib Efendi 5308.
13	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi 4449.
14	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efend 4464.

¹⁵ Mermutlu'nun neşrinde de diliçi çeviri yer almadığı için onun da bu şekilde kurduğu beyitleri nasıl anladığını çözmüş değiliz.

¹⁶ yazmalar.gov.tr. adresli veritabanında Za'fi mahlaslı bir şaire atfedilerek kaydedilen bu nüshanın, Cismî mevlidinin bir nüshası olduğu Rifat Kütük'ün dikkati sayesinde tespit edilmiştir (bk. Kütük 2018: 73).

15	Hacı Selimağa Ktp. 853.
16	Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emiri Manzum 1347.
17	Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emiri Manzum 1349.
18	Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. 42 Kon 557.
19	Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. 07 El 3008.
20	Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp 238.
21	Rıfat Kütük Şahsi Kütüphanesi ¹⁷

Yukarıdaki liste dışında eserin yazma eser kütüphanelerindeki bazı nüshalarının başta Süleyman Çelebi olmak üzere literatürde bilinen ya da bilinmeyen farklı yazarlara atfedilerek kaydedilmiş olması muhtemeldir. Bu anlamda eserin Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1347 ve Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud 4449 numaradaki nüshaları bugün kütüphane kayıtlarında Süleyman Çelebi'ye atfedilerek kaydedilmiştir. Daha da önemlisi, Süleymaniye Ktp. Ayasofya 3485 numarada kayıtlı nüshada olduğu gibi¹⁸ Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât isimli mevlidinin bazı nüshalarında, metin arasında Cismî mevlidinden beyitlerin de dâhil edildiği görülebilmektedir. Bahsi geçen nüshada oldukça düzensiz yapıldığı anlaşılan bu eklemelerden bir örnek olarak 11b'de başlayan bir hikâyedir. Mevlidin önemi ve sevabına dair olan bu hikâyede, mevlid törenlerini görüp Müslüman olan Yahudi bir karı kocanın öyküsüne yer verilmiştir. Bahsi geçen hikâye Cismî mevlidinden bir bölüm olup bahsi geçen nüshaya parçalar hâlinde düzensiz bir şekilde Vesiletü'n-Necât metnine eklenmiştir. Cismî mevlidinin yapılacak¹⁹ tenkitli neşrinde bu durumun da göz önünde bulundurulması nüsha tespit aşamasının elden geldiğince geniş ve farklı ihtimallere açık bir şekilde yapılması gerekir diye düşünüyoruz.

357

Her ne sebebe binaen olursa olsun ortaya çıkan bu durumun bundan sonra yapılacak çalışmalarda tekrarlanmaması gerekir. Dolayısıyla özellikle de akademik kariyerlerinin başında olan araştırmacıların, karşılaştıkları bir metnin farklı nüshalarının da olabileceğini düşünerek hareket edip öncelikle muhatap oldukları metnin konusuna dair elden geldiğince geniş bir çerçevede titiz bir literatür taraması yapmaları gerekir.

Eserin mevcut nüshalarının kahir ekseriyetinde bölüm başlarında yer alan tasliye beyitlerinden sonraki Arapça salât ü selâm cümlelerinin her nüshada birbirlerinden farklı biçimlerde yer aldıkları görülmektedir. Aynı şekilde her bölümün başında da Hz. Peygamber ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilen ayetlere yer verildiği görülmektedir. Bu yapının müstensihler tarafından da oluşturulmuş olabileceği akla gelse de neredeyse tüm nüshalardaki bu yapı dikkate alındığında bunun eseri telif eden yazarın bir tasarrufu olduğunu düşünüyoruz. Bize göre yazar daha en başından itibaren eserin okunacağı bağlam ve ortamları da dikkate alarak eserini bu şekilde oluşturmuştur. Eserin bazı nüshalarının sonunda yer alan mensur mevlid duasının ise sonradan müstensihler tarafından eklendiğini düşünüyoruz.

Bizim çalışmamızda eserin yazarı olarak tespit edilen Cismî'nin birkaç biyografik kaynaktan ismi mezkur bulunan 17. yüzyılda yaşamış Halvetî şeyhi İsmail b. Mehmed olabileceğine dair bir ihtimal öne sürülmüşse de (2008, 3) M. Fatih Köksal'ın eserin kimi nüshalarında yer alan tarih beytini tespit etmesiyle birlikte bu ihtimal ortadan kalkmıştır. Ancak bu tarih beyti eserin tespit

¹⁷ Bu nüshadan beni haberdar eden M. Fatih Köksal ve nüshanın görüntülerini çekip tarafıma gönderme lütfunda bulunan Rıfat Kütük hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

¹⁸ Bahsi geçen nüshada Cismî mevlidine ait beyitler bulunduğunu bana haber verme lütfunda bulunan kıymetli hocam M. Fatih Köksal'a teşekkürü borç bilirim.

¹⁹ Bu makale ile ortaya konmaya çalışılan görünümünden sonra Cismî mevlidinin tenkitli neşrinin yapılması gerektiğini düşünürken buna talip olduğumuzu da belirtmek istiyoruz.

edilebilen çoğu nüshasında yer almayıp ancak birkaç nüshasında yer almaktadır. Bu durumu dikkate alarak eserin tespit edilebilecek yeni nüshalarında bu tarih beytinin yer almayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Cismî'ye aidiyetinde şüphe bulunmayan bu mevlide yazarı tarafından bir isim verilmediği anlaşılmaktadır; en azından mevlidin metninde eser adı olabilecek bir isim tespit edilememiştir; ancak eserin eldeki bazı nüshalarının başında eser adı "Mevlûdu'n-Nebî (مولود النبي)" olarak kaydedilmiştir. Biz bu kayıtlara binaen eser adının M. Fatih Köksal'ın da daha evvel belirlediği üzere aksi bir bilgi ya da belge çıkana kadar "Mevlûdu'n-Nebî" olarak tespit edilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

2. Cismî Mevlidi'nin Hz. Hadîce Destanı İle İlişkisi ve Bu İki Metnin Karıştırılmasına Dair

Cismî mevlidi ile ilgili temel sorunlardan biri de gerek yazma eser nüshalarında gerekse de konuyla ilgili bilimsel çalışmalarda "Dâstân-ı/Manzûme-i Hadîcetü'l-Kübrâ" ya da "Hz. Hadîce Destanı" diye bilinen müstakil bir eser ile birleştirilmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle iki eserin tek bir eser hâline getirilip Cismî'nin mevlidi olarak tespit ve takdim edilmiş olmasıdır. Haddizatında müstakil olarak Hz. Hadîce Destanı ile ilgili de Cismî'nin mevlidine benzer şekilde ciddi sorunlar bulunmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında bu sorunlar üzerinde durmaya çalışacağız.

Cismî mevlidinin yukarıda ifade edildiği üzere Hz. Hadîce Destanı ile ilişkilendirilmesinin en önemli sebebi yazma nüshalardır. Zira Cismî mevlidinin birçok nüshasında, mevlid metninden hemen sonra Hz. Hadîce Destanı da yer almaktadır.

İy 'ademden Âdem'i var eyleyen

Yiri kâ'im gögi devvâr eyleyen

358

beyti ile başlayan bu eser, nüshadan nüshaya göre farklılık arz etmekle birlikte Cismî'nin mevlidine göre daha hacimli olup yaklaşık 1000 beyitten oluşmaktadır. Eserin müstakil bazı nüshaları da bulunmakla birlikte bazı nüshaları da Cismî'nin mevlidi ile aynı yazmada yer almaktadır. Söz konusu nüshaların tamamında Hz. Hadîce Destanı'nın başladığı kısımda bizce net ve kati olan bir tefrik yapılmıştır. Yani Cismî'nin mevlidinden sonra yeni bir eserin başladığı kimi zaman yeni bir serlevha ile kimi zaman arada bir ya da birden fazla sayfa boş bırakılması şeklinde sarıh bir şekilde gösterilmiştir. Öte taraftan Cismî mevlidinde, metnin/eserin sona erdiğini gösteren ve hâtıme bölümüne denk gelen beyitler bulunduğu gibi birçok nüshada mevlid duası ile son bulmaktadır. Yine Hz. Hadîce Destanı'nın başında da yeni bir eserin başladığını çok açık bir şekilde gösteren ve hamdele-salvele makamında yer alan giriş beyitleri bulunmaktadır. Dolayısıyla bazı yazma nüshalarda her iki eser peşi sıra yer almaktaysa da bunlar birbirinden tefrik edilmiş, iki ayrı eser oldukları gösterilmiş ya da buna işaret edilmiştir.

Buna rağmen araştırmacıların bu iki eseri birbirine karıştırmalarında âmil olduğunu tahmin ettiğimiz bir diğer husus ise Hz. Hadîce Destanı ile Cismî mevlidinin gerek muhteva gerekse de tertip bakımından birbirine benzer yapısıdır. Cismî mevlidi, muhtevası itibarıyla mevlid türünün başlıklarını ihtiva etmektedir. Buna karşın Hz. Hadîce Destanı, her ne kadar Hz. Peygamber'in hayatının muhtelif devrelerinden kısa kesitler ihtiva etse de asıl olarak Hz. Peygamber'in Hz. Hadîce ile evlenmesine odaklanan ve bu konuyu uzunca tahkiye eden bir eserdir. Bu itibarla da her ne kadar her iki eser Hz. Peygamber ile ilgili ise de odak noktaları farklıdır. Cismî'nin mevlidi, her bakımdan mevlid türüne çok uygun bir örnek iken Hz. Hadîce Destanı'nı mevlid olarak değerlendirmek kanaatimizce mümkün değildir. Ancak konuyla ilgili çalışmalardaki karışıklığın yönlerinden birini de tam olarak bu husus oluşturmaktadır; yani Hz. Hadîce Destanı'nın bir mevlid olarak değerlendirilmesi. Böylece Hz. Hadîce Destanı da Cismî mevlidinde olduğu gibi farklı araştırmacılar tarafından defalarca farklı yazarlara atfen mevlid ya da Hz. Hadîce Destanı olarak bazı bilimsel çalışmalara konu edilmiştir.

Cismî mevlidi ile Hz. Hadîce Destanı'nın yazma nüshalarındaki asıl önemli benzerlik ise, Cismî mevlidinde yer alan aşağıdaki tasliye beyitleri ile bu beyitleri müteakip salât u selâm cümlelerinin, Hz. Hadîce Destanı'nı ihtiva eden nüshaların neredeyse tamamında da bölüm sonlarında yer alıyor olmasıdır. Söz konusu tasliye beyitleri şöyledir:

*Ger bu ʿālem halkı dirse şubh u şām
Medh olinsa haşre dek olmaz tamām*

...

*Ger diler iseñ bula cānuñ şafā
Vir şalāvāt ber-Resül-i Muştafā*

Bu durum Cismî mevlidi ile Hz. Hadîce Destanı arasındaki yakın ilişkiyi belirginleştirmektedir. Bu ilişkiyi nasıl izah etmek gerekir? Mevlid yazarının Cismî olduğu belli olduğuna göre Hz. Hadîce Destanı'nı da yine Cismî yazdığı için mi bu benzerlikler ve birliktelikler oluştu? Yoksa bu iki metin sonradan mı müstensihler tarafından bu şekilde yakın bir ilişkiye dâhil edildiler? Bu anlamda Hz. Hadîce Destanı'ndaki tasliye beyitleri ve salât u selâm cümleleri sonradan mı metne eklendi? Bu ve benzeri birçok soru sormaya elverişli, hayli karmaşık bir durumun ortada olduğunu belirtmek gerekir.

Araştırmalarımıza göre Hz. Hadîce Destanı'ndan ilk bahseden Agâh Sırrı Levend olmuştur. 1972 yılında neşrettiği “Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri” başlıklı makalesinde, Millet Ktp. Ali Emiri Manzum 1370 numaradaki nüshasına gönderme yaparak bu eseri “Başka Mevlidler” başlığı altında, mevlid türünün bir örneği olarak değerlendirmiştir.²⁰ Eserin sonraki araştırmalarda mevlid olarak değerlendirilmesinde bu ilk saptamanın önemli bir âmil olduğunu düşünüyoruz.²¹

Ancak bu çalışmadan çok kısa bir süre sonra Abdülkadir Karahan 1979 yılında neşrettiği “İlk Osmanlı Edebiyatının İncelenmemiş Dini Bir Mesnevisi: Hikayet-i Hadîce Tezvic-i Muhammed Yahut Mevlid-i Hadîcetü'l-Kübra” başlıklı makalesi ile bizce bu metne dair sonradan oluşacak karışıklığın önünü kapatacak çok önemli bir yol açmıştır. Başlığından başlayarak eseri Hz. Hadîce merkezli olarak değerlendiren Karahan, eserin iki nüshasını tanıtop eser hakkında bilgi vermiştir.

Karahan'ın bu öncü çalışmasından sonra takip edebildiğimiz kadarıyla Hz. Hadîce Destanı ile ilgili ortaya çıkan ilk çalışma, Seda Garip'in 2010 yılında tamamladığı “Gulâmî'nin ‘Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ’ Adlı Eseri” başlıklı yüksek lisans tezidir. Araştırmacı eseri mevlid türünün bir örneği olarak değerlendirirken bu değerlendirmesi için bizzat metinden önemli beyit tanıkları getirmektedir. Akabinde çalışmasına konu ettiği metnin mevlid türündeki metinlerle benzerliği ve ayrılan yönlerini ele alan araştırmacı, çok isabetli olarak eserin muhteva bakımından mevlid örneklerinden farklılaştığını madde madde ortaya koymuştur (bk. 24-25). Çalışmada eserin Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde 256 numarada kayıtlı bulunan nüshası esas alınmıştır. Başka nüshalarından bahsedilmediği gibi araştırmacının eserin başka nüshalarından haberdar olduğuna dair bir işaret de bulunmamaktadır. Garip'in çalışmasına konu ettiği nüsha, metnin diğer nüshalarına göre baş taraftan yaklaşık bir yaprak kadar eksik olduğu gibi baş kısmı sanki yeniden yazılıp kurgulanmış gibidir. Ancak konunun asıl başladığı kısımdan itibaren diğer nüshalarla örtüşen bu nüshanın 40b sayfasında Hz. Hadîce Destanı'nın sona erdiği anlaşılmak-

²¹ Örneğin M. Fatih Köksal da Levend'e atfen eseri “Yazıldığı Dönem Tespit Edilemeyenler” mevlidler altında saymaktadır. Bk. 2012: 72

tadır. Diğer nüshalarında eser, “-ân” sesinin oluşturduğu mürdef kafiyedeki bir kasideyle son bulur ve bu kasidenin son beyti “Anı işidüp nice küffâr imâna geldiler / Dağı nice mu‘cizât görüp nice bân oğlu bân” şeklindedir. Garip’in esas aldığı bu nüshada da yukarıda söz konusu edilen -ân redifli kaside ve söz konusu son beyit bulunur ancak bu beyitten sonra herhangi bir tefrik yapılmadan önceki metnin devamıymış gibi kurgulanan ancak kafiyesi “-âb” sesinden oluşan yeni bir kaside başlar. Bu kaside ile nüshanın 47b sayfasına kadar yer alan ve Hz. Hadîce Destanı’ndan bağımsız olan gazel ya da kaside görünümüli şiirlerin sonunda Gulâmî mahlası yer almaktadır. Garip, mahlas bulunan bu beyitleri tanık getirip eseri Gulâmî mahlaslı bir şaire atfetmiştir (bk. 6-7). Gulâmî mahlasının geçtiği bu metin eserin hâlihâzırda tespit edebildiğimiz 20 kadar nüshasında yer almaz. Söz konusu çalışmada, ele alınan metnin Cismî mevlidi ile bir ilişkisi olduğunun farkedildiğine dair bir işaret bulunmamaktadır.

Aynı yıl Esra (Kara) Tursun da mezkûr metni “Hazâ²² Kitâb-ı Hadîcetü’l-Kübrâ’ (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)” başlıklı yüksek lisans tezine konu etmiştir. Araştırmacı eserin Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz A 8670 numarada kayıtlı nüshası üzerinden hareket etmiştir. Eserin başka bir nüshasının var olup olmadığının mesele edilmediği, Abdülkadir Karahan’ın çalışması gibi başka çalışmalardan haberdar olunmadığının anlaşıldığı bu çalışmada eserin sadece söz konusu nüshası okunup görece kapsamlı bir dil incelemesine tabi tutulmuştur.

2010 yılında çalışmamıza konu olan Hz. Hadîce Destanı’ndan farklı ancak yine Hz. Hatice’yi konu edinen bir metin daha yüksek lisans tezi olarak bilimsel bir çalışmaya konu edilmiştir. Mehmet Uysal tarafından gerçekleştirilen “Nikâhnâme (İnceleme-Metin)” başlıklı bu çalışmada ele alınan metin de Hz. Hadîce’yi merkeze alan bir mesnevidir; ancak Cismî mevlidi ile ilişkisi bulunan mesneviden net bir şekilde farklıdır. Araştırmacı eserin Konya Koyunoğlu Müzesi 10731 numarada kayıtlı nüshasından eseri inceleyip metnini kurarken Hz. Hadîce ile gerek birincil (yazma literatürü) gerekse ikincil literatürdeki diğer yazma eser ya da bilimsel çalışmalardan bahsetmez.

2013 yılında Abdurrahman Kaya tarafından tamamlanan “Cismî’nin Mevlid’i (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)” başlıklı doktora tezinde yukarıda da ifade edildiği üzere Cismî’nin mevlidi ile Hz. Hadîce Destanı birleştirilip tek bir eser olarak değerlendirilmiştir. Bu itibarla Hz. Hadîce Destanı’nı Cismî’ye ait kılan ilk çalışmadır.

2016 yılında Rahim Erarslan tarafından tamamlanan “Manzûme-i Hadîcetü’l-Kübrâ (İnceleme-Metin)” başlıklı yüksek lisans tezinde de aynı metin söz konusu edilmiştir. Çalışmada Hz. Hatice’nin Türk edebiyatındaki etkisi kapsamında sekiz adet yazma eser tanıtılmıştır. Bu itibarla çalışmasına konu ettiği metnin konusuyla ilgili bir tür literatür taraması da yapan çalışmanın yazarı, yukarıda söz konusu edilen Abdülkadir Karahan, Emine Kara Tursun, Mehmet Uysal ve Seda Garip’in çalışmalarından haberdar olmakla birlikte tanıttığı nüshalar arasındaki ilişkileri tam olarak çözememiş görünmektedir. Bundan dolayı Emine Kara Tursun ve Seda Garip’in çalışmasına konu olan metnin kendi çalışmasına konu olan metin ile aynı olduğunu gözden kaçırdığı, aynı şekilde Millî Kütüphane’de 06 Mil Yz A 8902 numarada yer alan nüsha ile Konya Koyunoğlu Müzesi 10731 numarada kayıtlı nüshanın aynı metnin iki farklı nüshası olduğunu saptayamadığı anlaşılmaktadır. Öte taraftan çalışmasına konu olan metnin daha birçok nüshası bu-

²² Bu vesile ile genel bir hataya da işaret etmekte fayda vardır. Malum olduğu üzere yazma eserlerde, genellikle metnin başladığı kısmın hemen öncesinde eser adının yazıldığı görülür. Bazen söz konusu eser adının başına “hâzâ” ya da “hâzihi” gibi işaret ismi (ismü’l-işâret) konulup bir cümle içinde takdim edildiği görülür. Bu şekildeki takdimden maksat, metne işaret edip “Bu ... isimli eserdir.” mealinde bir takdim cümlesi oluşturmaktır. Böyle bir durumda eser adını başında, arasında ya da sonunda yer alan diğer kelimelerden arındırarak tespit etmek gerekir.

lunduğu, bunların bir kısmının Cismî mevlidi ile ilişkili olduğu hususu da fark edilmemiş gibidir. Çalışmada eserin Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz A 8670 arşiv numarası ile kayıtlı nüshası esas alınmış olup metnin Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları 849 numarada bulunan bir yazma nüshası yanında Arap harfli iki adet baskısı da tespit edilmiştir.²³

2016 yılında aynı metin üzerinde yapılan bir diğer çalışma da Necdet Öztürk’ün “Yazarı Belli Olmayan ‘Hazret-i Hatice Manzumesi’ (Metin-Dil İncelemesi)” başlıklı yüksek lisans tezidir. Araştırmacı eserin 06 Mil Yz A 8670 arşiv numarası ile kayıtlı nüshasına dayanarak eser hakkında bilgi vermiş, esere dair kapsamlı bir dil incelemesi yapmış ve eserin çeviri yazı metnini kurmuştur. Öztürk çalışmasına konu ettiği metne dair daha evvel çalışmaları zikretmediği gibi eserin başka nüshalarına dair herhangi bir bilgi vermemiştir; hâliyle eserin Cismî mevlidi ile ilişkisine dair de bir tespit bulunmamıştır.

2017 yılında Hz. Hadîce ile ilgili metinler üzerine bina edilen üç yüksek lisans tezi ile karşılaşmaktadır. Bunlardan birincisi Büşra Bulut’un “Âşık Paşa’nın Mevlidi (İnceleme-Metin)” başlığını taşıyan çalışmadır. Araştırmacının çalışmasına konu olan metin, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 6040 numaralı yazmada yer almakta olup bu metin Cismî mevlidi ile birleştirilen Hz. Hadîce Destanı ile aynı metindir. Araştırmacı, nüshanın 1b sayfasına sonradan kaydedildiği açıkça anlaşılan “Âşık Paşa’nın Mevlidi” ibaresini esas alıp kurduğu metnin üslubu ile Âşık Paşa’nın üslubu arasındaki benzerliklere dayanarak eserin Âşık Paşa’ya ait olduğuna inanmış, bunun için bazı kaynaklara müracaat ederek bu inancını destekleyen bazı verilerle bu tespitini güçlendirmeye çalışmıştır (238-244). Çalışmasına konu ettiği metni mevlid türünün bir örneği olarak değerlendiren Bulut, yaptığı tespit bir neticesi olarak eldeki ilk mevlid örneğinin çalışmasına konu ettiği mevlid olabileceğini belirtirken metinde yinelenen tasliye (vasıta) beytinin, 16. yüzyılda kaleme alınan Dervîş’in mevlidindeki vasıta beyti ile aynı olduğunu tespit etmiş²⁴, bundan hareketle de Âşık Paşa’nın etkisinin sonraki dönemlere de yayıldığını ileri sürmüştür (243). Çalışmasına konu ettiği metni mevlid türünün bir örneği olarak gördüğünden olsa gerek kendisinden evvel Hz. Hadîce’ye dair yapılan çalışmaları gözden kaçırarak araştırmacı, Cismî’nin mevlidi ile ilişkili olması dolayısıyla mevlid türüne dair bazı çalışmalarda, araştırmasına konu ettiği metinden bir şekilde bahsedildiğini de görememiştir. Hâl böyle olunca eserin diğer birçok nüshasını göremediği anlaşılmaktadır.

2017 yılında tamamlanan “Ahmed Edirnevî, Mevlid-i Nebevî İnceleme Metin” başlıklı yüksek lisans tezinde de yukarıda belirtildiği gibi Cismî’nin mevlidi ile Hz. Hadîce Destanı birleştirilmiştir. (Balkan 2017) Araştırmacı iki metin arasındaki bir fark olduğunu tespit etmiş olmalı ki her iki metni Cismî’nin mevlidi olarak değerlendirirse de Cismî mevlidini I. Kitap, Hz. Hadîce Destanı’nı II. Kitap olarak değerlendirip ikisinin beyitlerini ayrı ayrı numaralandırmıştır.

Hz. Hatice ile ilgili olarak 2017 yılında tamamlanan üçüncü tez “Yazarı Bilinmeyen Bir Hz. Hatice Hikâyesi (Tenkitli Metin – İnceleme)” başlığını taşımaktadır. Fatih Köse tarafından yapılan bu çalışmada Hz. Hadîce’yi merkeze alan ve Cismî’nin mevlidi ile ilişkisi bulunmayan ikinci bir eser konu edilmiştir. Daha evvel Mehmet Uysal tarafından da bir yüksek lisans tezine konu edilmiş olan bu metin, Köse’nin çalışmasına da kaynaklık etmiştir. Çalışmada Hz. Muhammed ile Hz. Hatice’nin nikahını konu alan metinlere bir bölüm hasredilmiş olup bu bölümde öncelikle Gulâmî’ye ait olduğu düşünülen metin ve bunun tespit edilen iki nüshası (Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi’nde 256, Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz A 8670) tanıtılmıştır. Araştır-

²³ Araştırmacının vezni fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün olarak tespiti de hatalıdır.

²⁴ Araştırmacı bu tespitini Süleyman Eroğlu’nun bir makalesine dayandırmıştır (2010: 129). Eroğlu’nun kullandığı kaynak ise Özgür Doğan’ın 2007 yılındaki tezidir.

macı aynı metni ihtiva eden bu iki nüsha üzerinde yapılan çalışmalardan (Garip 2010; Kara-Tursun 2010; Öztürk 2016) haberdardır. Sonrasında kendi çalışmasına konu ettiği eseri tanıtan Köse, elde iki ayrı Hz. Hadîce Destanı olduğunu farketmiş olmasına karşın Gulâmî'ye atfederek tanıttığı eserin diğer birçok nüshasından ve bu eserin Cismî mevlidi ile olan ilişkisinden haberdar değil gibidir. Ayrıca kendisinden evvel çalışmasına konu olan metnin Uysal tarafından da bir yüksek lisans çalışmasına konu edildiğini fark etmemiş olsa gerektir. Köse'nin aynı yıl yazdığı makalesinde ifade ettiğine göre Hz. Hadîce ile ilgili olarak aslında iki eser mevcuttur. Bunlardan birinin Gulâmî'nin Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ adlı eseri, diğeri ise kendisi tarafından "Yazarı Bilinmeyen Bir Hz. Hatice Siyeri" şeklinde isimlendirilen eser olduğunu ifade ederek konuyu anlamak ve karmaşıklıktan kurtarmak adına önemli adımlar atmıştır. (Köse, 2017: 473) Köse, bu iki eserin nüshalarını da belirlemişken Cismî mevlidi ile ilişkilendirilen Hz. Hadîce Destanı'nın bir diğer nüshası olan Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 42 Kon 2061 numaralı nüshayı hatalı olarak değerlendirmiştir (Debreli 2018: 36).

Zekiye Gizem Debreli'nin 2018 yılında hazırladığı "Destan-ı Hadîce (İnceleme-Metin-Sözlük)" başlıklı yüksek lisans tezi de Cismî mevlidinin nüshalarında yer alan Hz. Hadîce Destanı'nı konu almaktadır. Araştırmacı Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 42 Kon 2061 arşiv numarasıyla yer alan nüshayı çalışmasına esas almışken, eserin bir tür mevlid olduğunu ancak yer yer mevlid türünden uzaklaştığını düşündüğü şu ifadelerle dile getirmektedir:

Eserin adı "Destân-ı Hadîce" olmasına rağmen, eserde Hz. Hadîce'nin hayatından ziyade, Hz. Muhammed'in hayatı, -çocukluğu, gençliği, Hz. Hadîce'yle evlenmesi, peygamberliği- anlatılmaktadır. Bu açıdan eser, bir nevi mevlid özelliği göstermektedir; zaten yazar da amacının Hz. Muhammed'in hikâyesini anlatmak olduğunu şu sözlerle belirtmiştir. Bununla beraber mevlid türünün tüm özelliklerinin bu eserde görüldüğünü söylemek mümkün değildir (Debreli 2018: 5-6).

Debreli'nin, çalışmasını tamamladığı zamana kadar Hz. Hadîce'yi konu alan yazmaları tanıtip tasnif ederek bunların aslında iki eserin nüshaları olduğunu ortaya çıkaracağını belirtirken ortadaki karışıklığı iyi tespit ettiği anlaşılmaktadır. Araştırmacı kendisinden evvel, Seda Garip, Emine Kara Tursun, Necdet Öztürk ve Rahim Erarslan'ın aynı metin üzerinde yaptıkları çalışmaları esas alıp Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 42 Kon 2061 numaradaki nüshanın farklarını göstererek metnini kurduğunu belirtir (VI). Hz. Hadîce üzerine yazılmış 12 eser (nüsha kastedilmiştir) tespit ettiğini belirten Debreli (26) bu nüshaları teker teker tanıtip mezkûr nüshalar üzerinde yapılmış bilimsel çalışmalara yer vermiştir. Bu itibarla kendisinden evvelki literatürü çok iyi takip ettiği anlaşılan araştırmacı Hz. Hadîce Destanı ile ilgili müşküllerin bir dereceye kadar farkına varmış ve bunları çözmeye yönelik tekliflerde bulunmuş olmakla birlikte çalışmasına konu ettiği metnin Cismî mevlidi ile olan ilişkisini tespit edememiş, hâliyle metnin Cismî mevlidini ihtiva eden yazmalardaki nüshalarını da görememiştir. Öte taraftan araştırmacı eserin Gulâmî mahlaslı birine atfedilmesinde herhangi bir sorun görmediği gibi çalışmasına konu ettiği nüshanın da "Ancak Gulâmî'nin eseriyle bu eser arasında görülen büyük benzerlikler, bu eserin Gulâmî'nin eserinin kopyalarından biri olduğunu düşündürmektedir." (35) diyerek bu tespiti kabul ettiğini ortaya koymaktadır. Debreli, Fatih Köse'nin vardığı sonuçlardan hareket ederek Gulâmî'ye atfettiği "Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ" adlı eserin nüshaları ile Nikâhnâme adını verdiği diğer eserin nüshalarını birbirinden tefrik etmeye çalıştığı gibi her bir eserin nüshalarını da metinler eşliğine karşılaştırıp bu tespitini delillendirmeye çalışmıştır (bk 37-52)

2018 yılında konuyla ilgili tamamlanan bir çalışma da Adil Soycan'ın "Türk Edebiyatında Hz. Hatice ve Manzûme-i Hazret-i Hadîcetü'l-Kübra (Rol-model olarak Hz. Hatice)" başlıklı yüksek lisans tezidir. Milli Kütüphane'de 06 Mil YZ A 8902 arşiv numarası ile kayıtlı yazmayı çalışmasına

esas aldığı belirten araştırmacı çalışmasının giriş bölümünde bir literatür taraması yaparak kendi çalışmasından evvel Hz. Hadice ile ilgili çalışmalara değinmiştir. Bu çalışmalar arasında Hz. Hadice Destanı'na dair bilimsel çalışmalara da değinen Soycan'ın, Mehmet Uysal, Seda Garip, Emine Kara Tursun, Rahim Erarslan ve Necdet Öztürk'ün çalışmasından haberdar olduğu görülmektedir. Hz. Hadice Destanı'nın Nikâhnâme ismi ile bilinen dolayısıyla Cismî mevlidi ile doğrudan ilişkisi bulunmayan versiyonunu çalışma konusu yapan araştırmacı, konuyla ilgili sorunlara temas etmemiştir.

2019 yılında da bu esere dair çalışmalar devam etmiştir. Ayşe Nur Kalkan'ın bu yılda tamamladığı “Menkıbe-i Fahr-i Kâinat /Hikâyet-i Hadice (İnceleme, Metin ve Dil İçi Çeviri)” başlıklı yüksek lisans çalışmasına konu olan metin de Cismî'nin mevlidi ile yakın ilişkisi bulunan Hz. Hadice Destanı'dır. Araştırmacı çalışmasında “06 Mil Yz A 4789 künyeli nüshayı kullanmıştır; ancak eserin Konya İl Halk Kütüphanesi, 42 Kon 2061, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, 256, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8670 ve Atatürk Kitaplığı, 849 gibi künyeli yazmaları²⁵ tespit ettiği gibi eserin 1268/1852, 20 Cumadelula 1279/13 Kasım 1862 ve 1306/1888-1889 tarihli baskılarını da tespit etmiştir (bk. Kalkan 2019: 70-71). Çalışmasına konu ettiği metnin “bir mevlid olarak değerlendirilemeyeceği kanaatinde” (14) olan araştırmacı, çok isabetli olarak “Eserin adı, müellifi hakkında kesin bilgiler bulunmaması nüshaların ayırt edilmesini zorlaştırmıştır. Her nüshaya muhtemelen müstensihler tarafından farklı başlıklar konulması, nüshaların kütüphane kataloglarına farklı isimlerle kaydedilmesine yol açmış ve bu da eser üzerinde müstakil çalışmaların yapılması sonucunu ortaya çıkarmıştır” (3) tespitinde bulunup çalışmasına konu ettiği metnin farklı nüshaları dolayısıyla farklı çalışmalara konu edildiğini belirtmiştir. Bu mealden olarak çalışmasına konu ettiği metnin farklı nüshaları üzerinde yapılan çalışmalara değinen Abdülkadir Karahan, Kalkan, Büşra Bulut, Emine Kara Tursun, Necdet Öztürk, Rahim Erarslan, Seda Garip ve Zekiye Gizem Debreli'nin çalışmalarından bahseden araştırmacı, bu çalışmalara rağmen aynı eseri kendi çalışmasına da konu etme gerekçesini izah etmeye çalışmıştır (4). Eserin adının, metnin kimi nüshalarında Hz. Hatice eksenli başlıklarla yer almış olmasından yola çıkarak oluşturulduğunu, ancak kendisine göre eserin odak noktasının Hz. Hatice'den çok Hz. Peygamber'in hayatının menkıbevi bir anlatısı olduğunu, bu nedenle de eser adını Menkıbe-i Fahr-i Kâinat/Hikâyet-i Hadice olarak oluşturmayı daha uygun gördüğünü (5) belirtmiştir. Eserin çeviri yazı metni ile diliçi çevirisini oluşturup bir incelemeye tabi tutan Kalkan, çalışmasına konu ettiği eserin Cismî mevlidi ile olan ilişkisini tespit edemediği için birçok nüshasını da gözden kaçırmıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Hadice Destanı son olarak 2020 yılında tamamlanmış olan “Haliloğlunun Mevlidi” başlıklı yüksek lisans tezine de konu olmuştur. Çalışmayı gerçekleştiren Merve Karatoprak, tezinin “Haliloğlu Mevlidinin Konumu” başlıklı kısmında çalışmasına konu ettiği metnin literatürdeki yerinden bahsetmiştir. Bu mealden olarak Agâh Sırrı Levend ve M. Fatih Köksal'ın çalışmalarına atıf yapan araştırmacı Abdurrahman Kaya'nın “Cismî'nin Mevlid'i: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım” başlıklı doktora tezini de fark etmiş olmakla birlikte Kaya'nın iki metni birleştirdiğini gözden kaçırmış gibidir. “Cismî'nin mevlid nüshaları olarak gösterilen eserlerin bazılarının başında ya da orta kısımlarında Kör Haliloğlu'nun mevlidi yer almaktadır.” (Karatoprak:2020, 4) diyen Karatoprak, Cismî mevlidi ile Hz. Hadice Destanı arasındaki ilişkiyi fark etmiş olmakla birlikte bunun üzerine gitmeyi tercih etmemiştir. Aşağıdaki cümlelerinden anlaşıldığı kadarıyla araştırmacı karışıklığın nasıl oluştuğunu tam olarak çözmüş değildir:

²⁵ Araştırmacı Abdülkadir Karahan'ın makalesinde söz konusu ettiği yazmaları göremediğinden bu nüshaları çalışmasında değerlendirmedini ifade etse (2019: 4) de bizzat istifade ettiği Zekiye Gizem Debreli bu iki nüshanın aynı eserin iki farklı nüshası olduğunu ortaya koyduğu gibi eserin Fransa'daki nüshasına erişim açıktır.

Cismî'nin mahlasının geçtiği “İlâhî ol habîbîñ Muştafâya/ Bu olsun Cismî yarıñ armağanı” ile “Hem dañı şol Cismî bendeñi bile/ Gönderesin anlarıñ ile vara” beyitleri ikinci besmeleden sonra yer alan ve Haliloğlu'nun mevlidi ile benzerlik gösteren kısımda yer almamakla birlikte çalışmamızda karşılaştırmasını yaptığımız nüshalarda da bulunmamaktadır (4)

Cismî mevlidindeki tasliye beyitlerinin Hz. Hadîce Destanı'nda da yer almasına değinen araştırmacı aşağıdaki cümlelerle bu durumu izah etmeye çalışmaktadır:

Haliloğlu'nun mevlidinde yer alan tekrar beyitleri Cismî'nin mevlidindeki tekrar beyitleri ile aynı olsa da Haliloğlu'nun eserinin Cismî mevlidinin bazı nüshalarında bulunup bazılarında bulunmaması, bulunduğu nüshaların bazen başında bazen devam eden konuyu böylecek şekilde ortasında yer almasından, mevlidin bölümlerini teşkil eden kısımların anlatımının bittikten sonra tekrardan benzer konuların anlatılmaya başlanmasından dolayı çalışmamızın temelini oluşturan eserin bu nüshalar arasına karışmış olabileceğini düşünmekteyiz (4).

Karatoprak, Büşra Bulut'un çalışmasına konu olan metnin de kendi çalışmasına kaynaklık eden metin ile aynı metin olduğunu tespit ederken eserin Âşık Paşa'ya ait kılınmasına dair olumlu ya da olumsuz bir değerlendirme yapmaz. Araştırmacı eserin Millet Yazma Eser Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1370 ve 1410 numaralardaki nüshalarını karşılaştırarak eserin çeviri yazı metnini oluşturur. Araştırmacı çalışmasına konu aldığı her iki nüshanın sonunda yer alan:

Kör Halîloğlu bile cân virdiler

Saňa ise virdiğñ çok görünür (2020:28)

beytinden hareketle eseri Kör Haliloğlu'na atfetmiştir.

364

Çalışmasına konu ettiği metnin daha evvel birkaç çalışmada incelenip çeviri yazı metninin hazırlandığını fark etmediği anlaşılan Karatoprak, Cismî'nin mevlidini ihtiva eden birçok nüshanın aynı zamanda Kör Haliloğlu'na atfettiği metni de ihtiva ettiğini gözden kaçırmış gibidir.

Hz. Hadîce Destanı ile ilgili tespit edebildiğimiz bilimsel çalışmalar bunlardan ibarettir. Bu çalışmalardan anlaşıldığı kadarıyla yazma eser literatüründe Hz. Hadîce'nin Hz. Peygamber ile evlenmesine odaklanan, bu itibarla da mevlid türündeki örneklerden farklılaşan iki ayrı metin bulunmaktadır. Bunlardan biri Nikâh-nâme ismi ile literatüre dâhil olan ve “Aç dilüñi söyle iy bülbül çiyân/Kendü hâlüñ kendü özüñ kıl beyân” (Köse 2017: 31) beyti ile başlayan eser olup Köse'nin oluşturduğu metne göre 940 beyitten oluşmaktadır. Bu metnin şu ana kadar tespit edilebilen nüshaları şunlardır:

1. Milli Kütüphane Yz A 8631
2. Milli Kütüphane Yz A 8902
3. Konya Koyunoğlu Müzesi 10731
4. Konya Koyunoğlu Müzesi 10250
5. Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Tarihî Türkî 276
6. Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 17560/1

İkinci metin ise yazma eser kütüphanelerinde daha fazla nüshası bulunan ve daha ziyade “Dâstân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ” ve benzeri isimlerle başklandırılan eserdir. Cismî mevlidi ile yakın ilişkisi bulunan bu metinle ilgili şu problemler tespit edilmiştir:

Yazma eser kütüphanelerinde bu eserin farklı başlıklarla ya da başlıksız olarak birçok nüshası bulunmaktadır. Önemli bir kısmı tespit edilen bu nüshaların bir kısmı müstakil, bir kısmı ise Cismî mevlidi ile aynı yazmada yer almaktadır. Birçok çalışmaya konu edilmesine karşın eserin bu özelliği tam olarak anlaşılamamış, farklı nüshaları farklı eserler gibi farklı çalışmalara konu edilmiştir. Bu duruma bir son verilip aynı metnin farklı nüshalarının, çeviri yazı metniyle yeniden araştırma konusu hâline getirilmesine gerek olmadığını düşünüyoruz. Bunun yerine

yazma eser kütüphanelerinde farklı isimlerle kayıtlı olduğu anlaşılan bu metne yönelik dikkatli ve derin bir araştırma yapıp elden geldiğince tüm nüshalarını tespit ettikten sonra nüshalar arası ilişkileri belirleyip metnin tenkitli neşrinin yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir araştırma sayesinde metin etrafındaki müşkillerin de daha kolay halledilebileceğini düşünüyoruz. Çalışmamız sırasında eserin tespit edebildiğimiz nüshalarını aşağıdaki tablo ile vermek mümkündür; ancak eserin tenkitli neşrine yönelik müstakil bir çalışmada nüsha tespit aşamasının daha ayrıntılı ve dikkatli yapılmasında fayda olduğunu düşünüyoruz.

No	Kütüphane ve Koleksiyon Adı	Tasliye Beyitlerinin Varlığı/Yokluğu	Cismî Mevlidi İle İlişkisi
1	Millet Yazma Eser Ktp., Ali Emiri Manzum 1370	Tasliye beyitleri var.	müstakil
2	Millet Yazma Eser Ktp., Ali Emiri Manzum 1410		müstakil
3	Millet Yazma Eser Ktp., Ali Emiri Manzum 1347	Tasliye beyitleri var.	Cismî mevlidinden sonra
4	Millet Yazma Eser Ktp., Ali Emiri Manzum 1349	Nüshada tasliye beyitleri ve salat u selam cümlelerinin yanında eserin diğer nüshalarında yer almadığı hâlde bu nüshasında bölüm başlarına Cismî mevlidinde olduğu gibi Kuran ayetleri de dahil edilmiştir.	Cismî mevlidinden sonra
5	Milli Ktp., Yz A 4858	Tasliye beyitleri var.	müstakil
6	Milli Ktp., Yz A 8670	Tasliye beyitleri var.	müstakil
7	Milli Ktp., Yz A 340/2	Tasliye beyitleri var.	Cismî mevlidinden sonra
8	Milli Ktp., Yz A 3806/2	Tasliye beyitleri var.	Cismî mevlidinden sonra
9	Milli Ktp., Yz A 3817/2	Tasliye beyitleri var.	Cismî mevlidinden sonra
10	Milli Ktp., Yz A 7426/2	Tasliye beyitleri var.	Cismî mevlidinden sonra
11	Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan 319	Tasliye beyitleri ve salat u selam cümlelerini ihtiva eder.	müstakil
12	Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp., 256	tasliye beyitleri ve salat u selam cümleleri bulunmaz.	müstakil
13	Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları Bel_Yz_K_0849	Tasliye beyitleri ve salat u selam cümlelerini ihtiva eder.	müstakil
14	Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 07 EI 3008	Tasliye beyitleri var.	Cismî mevlidinden sonra
15	Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 42 Kon 2061	Tasliye beyitleri yok ancak iki cümlelik salat u selam cümleleri var.	müstakil
16	Gazi Hüsrev Bey Ktp., 6040	Tasliye beyitleri ve salat u selam cümlelerini ihtiva eder.	müstakil
17	Bibliothèque Nationale Supplement. Turc 1515	Tasliye beytinin sadece ikinci beyti ve salat u selam cümleleri bulunmaktadır.	Müstakil
18	Abdülkadir Karahan Şahsi Ktp.,		

Bu eser farklı nüshaları üzerinden ismi belirsiz bir metin olarak birkaç çalışmaya konu edildiği gibi Gulâmî, Âşık Paşa ve Kör Haliloğlu'na atfedilerek de üç ayrı çalışmaya konu edilmiştir. Yazar olarak takdim edilen bu üç ismin de sorunlu olduğunu düşünüyoruz. Âşık Paşa'ya atfe-

dilmesi, eserin başına sonradan konulan bir kayda dayanmakta olup bizzat metinde bunu destekleyen tek bir karine²⁶ bulunmamaktadır. Dolayısıyla eldeki eserin Âşık Paşa'ya ait olamayacağını, bu yöndeki tespitin isabetsiz ve dayanaksız olduğunu belirlemenin daha kolay olduğunu düşünüyoruz. Eserin Gulâmî'ye atfedilmesi ise sadece bir nüshada, asıl metin dışında kaldığını düşündüğümüz birkaç metin üzerinden desteklenen bir saptamadır. Tespit edilebilen diğer nüshalarında yer almayan bu isim, tüm nüshalar dikkate alındığında metnin sona erdiği kısımdan sonra yer alan ve eserin konusuyla doğrudan ilgili bulunmayan birkaç manzumenin sonunda mahlas olarak geçmektedir. Dolayısıyla bu ismi/mahlası eserin yazarı olarak kabul etmenin de isabetsiz olup güçlü bir delile dayanmadığını düşünüyoruz. Eserin Kör Haliloğlu'na atfedilmesinin diğer isimlere göre daha makul olduğunu düşünüyoruz. Zira bu isim sadece bir nüshada değil birkaç nüshada görülebilen bir isimdir. Ancak Gulâmî'de olduğu gibi bu isim de muhtemelen eser sona erdikten sonra metne eklenmiştir ve bağlamı dikkate alındığında müellif ismi olarak kabul edilmesi için güçlü bir dayanağı bulunmamaktadır. Bu ismin eseri okuyan ya da istinsah eden kişiye işaret etmiş olması daha kuvvetli bir ihtimal gibi durmaktadır.

Eserin Cismî mevlidi ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Öncelikle bu iki eserin birçok nüshası aynı yazmada peş peşe yer almaktadır. Öte taraftan eserin hem müstakil hem de Cismî mevlidi ile aynı yazmada bulunan nüshalarında Cismî mevlidindeki tasliye beyitleri ile salât u selâm cümleleri yer almaktadır. Bu durumun sonradan müstensihler tarafından oluşturulmuş olabileceği düşünülebilir ve bu düşünce çok da isabetsiz olmaz. Ancak eldeki tüm nüshalarda bu tasliye beyitlerinin yer alması bu duruma başka izahlar getirmek gerektiğini de ihsas etmektedir. Bu mealden olarak her ne kadar eserin bizzat metninde bu yönde kati bir karine olamasa da bahis mevzuu olan bu yakın ilişki dolayısıyla eserin Cismî tarafından da yazılmış olabileceği bir ihtimal olarak değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Hız. Hadîce ile Hz. Peygamber'in evliliğine odaklanan bu eserin birkaç çalışmada mevlid türünün bir örneği olarak ele alındığı görülmektedir. Mevlid türünün özellikleri, odak noktası ve özellikle Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ıyla birlikte ideal bir hâl alan tertibi dikkate alındığında bu eseri mevlid türünün bir örneği olarak değerlendirmenin isabetsiz olduğunu düşünüyoruz. Geniş zaviyeden bakıldığında bu eserin de Hz. Peygamber ile ilgili bir eser olduğu açıktır; ancak birçok yazma nüshasındaki başlıklarla da desteklendiği üzere bu eserin odak noktası Hz. Hadîce ve onun Hz. Peygamber ile evlenmesidir. Dolayısıyla esere verilecek adın ve onun dâhil edilebileceği türün buna göre belirlenmesinin daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Bu çerçevede, doğum, hicret, mucizat, mirâc ve vefat gibi Hz. Peygamber'in hayatının farklı evrelerine yönelik müstakil türlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in evliliğine odaklanan bu ve buna benzer metinleri de "nikâhnâme" ya da "izdivâcnâme" gibi bir tür dâhilinde değerlendirmenin daha uygun olacağını düşünüyoruz.

SONUÇ

Bu makalede, çalışmamıza konu olan Cismî'nin mevlidi ve bu mevlidle yakın ilişkisi bulunan Hz. Hadîce Destanı'na dair sorunlar ele alınıp bunlara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Bütün bu örnekler göstermiştir ki bir bilimsel çalışma için literatür taraması ve değerlendirmesi ya da eleştirisi çok önemli olup bu aşamada gereken dikkat ve hassasiyet gösterilmediğinde bazen fahiş hatalara kadar varacak olumsuz sonuçların ortaya çıkması şaşırtıcı olmaya-

²⁶ Üslup açısından bulunmaya çalışılan benzerlikler oldukça zorlama olup bu açıdan birçok eserin Âşık Paşa'ya atfetmek mümkündür.

caktır. Doğası gereği her bilimsel çalışmada içerik ve yöntem açısından bir özgünlük alanı bulunmasına gayret edilir. Bunun tabii bir neticesi olarak hipotezi oluşturulan bilimsel bir araştırmaya başlamadan evvel, araştırma konusunun daha evvel bir çalışmada ele alınıp alınmadığı, ele alınmışsa tasarlanan çalışmanın önceki çalışmadan ne ölçüde farklılaştığının sabır ve titizlikle tespiti çok önem arz etmektedir. Bu çalışmaya konu olan bilimsel çalışmaların kahir ekseriyetle yüksek lisans tezleri olduğu dikkate alındığında, akademik kariyerlerinin başlangıcında olan araştırmacıların bu noktada çok daha duyarlı hareket edip bilimsel çalışmaların baş döndürücü şekilde arttığı günümüz dünyasında, çalışmak istedikleri konularla ilgili olarak daha evvel doğrudan veya dolaylı şekillerde oluşmuş olan literatürü tespit etmeleri ve bu literatürü elden geldikince en geniş çerçevede görmeye çalışmalarının çok önem arz ettiğinin farkında olmaları gerekir. Bunun için çalışmalarının konusunu teşkil eden anahtar kelimeleri mümkün mertebe genişletmekte fayda olduğunu unutmadan hareket etmek; örneğin mevlid türünün bir temsilcisi (metin) çalışılacaksa taramaları sadece bu özel metinle bağlı bırakmayıp genel hatlarıyla o türdeki literatürü de elden geldikince taramak çalışmanın selameti bakımından çok önemlidir. Bu noktada, hassaten akademik kariyerlerinin başlangıcında olan araştırmacılar dikkate alındığında, danışman ve hakem gibi bir şekilde bilimsel bir çalışmayı “değerlendirici” rolünde bulunan kişi ve kurumların da üzerinde büyük bir sorumluluk vardır. Öncelikle “yönlendirici” rolleri ile muhatap oldukları genç araştırmacıların literatür taraması safhasında başvuracakları kaynakları kendilerine titizlik ve ciddiyetle anlatmaları gerekir. Ancak bundan daha önemlisi; önlerine gelen bilimsel çalışmalarda bir literatür taraması yapıp yapılmadığını sorgulayarak araştırmacıları bu doğrultuda yönlendirmeleri, yapılan literatür taramasını dikkatli bir şekilde inceledikten sonra kendi tecrübelerini de araştırmacı olma yolunda yetiştirme süreçleri devam eden muhataplarına aksettirmeleri ve bu anlamda onların düşebileceği hataları asgari düzeye indirmek için ellerinden gelen gayreti sarf etmeleri gerekir diye düşünüyoruz.

Bu çalışmada tasvir ve tahkiye edilen sorunların ortaya çıkmasında yazma kültürünün değişim ve dönüşüme açık tabiatının da önemli oranda etkili olduğunu düşünüyoruz. Araştırmacıların yazma kültüründe oluşmuş bir metni çalışmalarına konu ettikleri takdirde yazma kültürünün bu tabiatına her an hazırlıklı ve duyarlı olarak hareket etmeleri hayati önem arz etmektedir. Bu mealden olarak öncelikle muhatap oldukları metnin, karşılıklarına çıkmış olan/ulaşmış oldukları nüshasından başka nüshalarının da bulunabileceğini unutmadan işe başlamaları/hareket etmeleri gerekir. Bu ön kabulden sonra yapacakları nüsha taramalarında da, yukarıdaki maddede izah edildiği üzere tarama alanını elden geldikince geniş tutmalarında hata oranını düşürmek bakımından fayda bulunmaktadır. Ancak bunlardan öte, yazma kültürünün matbaa kültürü gibi sabit ve durağan olmadığını çok iyi benimseyerek bir metnin nüshası ya da nüshalarının farklı biçim ve amaçlara matuf olarak muhtelif değişim ve dönüşümlere maruz kalabileceğini; örneğin eser, yazar adı veya eserin başında yer alan mukaddime kısmının eksiltilebileceğini ya da özgün hâlden farklı şekillere dönüştürülebileceğini, eserden bazı kısımların atılabileceğini buna karşın metne bazı eklemelerin de yapılabileceğini aklında bulundurarak literatür taramasını, metinle ilgili farklı seçeneklere hazır bir zihinle/biçimde gerçekleştirilmesi gerekir. Sadece tarama değil yapılacak tespit ve devşirilecek bilgi noktasında da yazma kültürünün tashihe ve tahavvüle açık doğası unutulmamalıdır. Bu çalışmada da örnekleri ortaya çıktığı üzere, örneğin bir metnin başına, sonuna ve hatta bazen arasına müstensih, mâlik ya da bir şekilde metni okuma imkanı bulan okurlar tarafından eklemeler yapılabileceğinin de unutulmaması gerekir. Çalışmamıza konu olan sorunların ortaya çıkmasında yazma kültüründe ortaya çıkan bu durumların da çok etkili olduğunu belirtmek isteriz.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri de büyük oranda yazma kültürüne dayanan ancak önemli bir kısmı da matbu hâlde bulunan klâsik edebiyat (literatür anlamında) ürünlerinden mutlak anlamda bilgi çıkarılması (istihrac edilmesi) ama daha da önemlisi doğru bilgi elde edilmesinin önemidir. Her şeyden evvel, klasik edebiyat geleneğine ait bir metin üzerinde çalışmayı tercih eden araştırmacının bu literatürün kitap ve kitap unsurlarından başlayarak geleneklerini, teşrifatını ve kurallarını çok iyi öğrenmesi gerekir. En az bunun kadar önemli olmak üzere, birçok uzman araştırmacının da işaret ettiği gibi bu edebiyat geleneğinin olduğu Türkçenin tarihî gelişimi ve dönemsel özelliklerini çok iyi bilerek muhatap olduğu metindeki bağlamın akışını çok iyi takip etmesi gerekir. Aksi durumda bu çalışmaya konu olan Cismî mevlidinde olduğu gibi bir metnin farklı yazarlara atfedilmesi çok zor olmayacaktır.

Çalışmamızda tespiti yapılan sorunların oluşmasında bizce en önemli hatta tüm diğer âmilere de zemin hazırlayan asıl sebep, eleştirel bakış noktasındaki eksikliklerdir. Malum olduğu üzere, bir araştırmacının sahip olması elzem olan vasıflarından ikisi şüpheli ve meraklı bir tutum sahibi olmaktır. Muhatap olduğu bilgi ve çıkarımı şüphe ve eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra kabul etmeye meyletmesi bir araştırmacının doğru istikamette seyredebilmesi açısından çok önemlidir. Bu anlamda yazma eser kütüphanelerindeki kayıtlara kayıtsız bir şekilde inanmamak ve eserlerle ilgili tespitlerin neye binaen yapıldığını araştırmak, eğer hatalı bir tespit yapılmışsa da bu hataya yönlendiren sâikler ortaya koymak gibi şüphenin tetiklediği eylemlerden imtina etmemek hayati önem arz etmektedir. Problemlerin oluşum nedenlerinden biri, araştırmacıların kendilerinden evvel çalışmalarda bulunmuş olan meslektaşlarının yaptığı tespitlere görece daha temkinli yaklaşırken yazma eser kütüphanelerindeki kütüphane ve çevrimiçi veritabanı kayıtlarına karşı yeterince eleştirel bir bakış geliştirememelerinin müşahade edilmesidir. Cismî mevlidin altı farklı yazara atfedilmesinde daha önce söz konusu edilen âmiller de etkili olmuştur; ancak böyle bir durumun ortaya çıkmasını tetikleyen asıl neden, eleştirel bakış açısının yeterli düzeyde geliştirilememesidir.

Son olarak Türkiye'deki Türkoloji sahasında son zamanlarda örnekleri sıkça görülen ve bu çalışmada da gözlemlediğimiz bir hususa işaret etmekte fayda olduğunu düşünüyoruz. Bu husus bir metnin farklı nüshalarının neredeyse aynı şekilde ele alınıp çeviri yazı neşirlerinin yapılmasıdır. Elbette bir metin farklı disiplinler tarafından farklı açılardan muhtelif bilimsel çalışmalara konu edilebilir. Ancak özellikle klasik metinlerin neşirlerine yönelik çalışmaların, aynı metnin nüshalarını teker teker neşretmektense bir metnin tüm nüshalarının tespit edilip aralarındaki ilişkilerin belirlenmesi gibi zorlu bir sürece dayanan güvenilir ve bilimsel tenkitli neşirlerini gerçekleştirmek yönünde seyretmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu, yukarıda nüshaların değişim ve dönüşüme açık bir tabiatlarının olduğuna yönelik değerlendirmemizle çelişir gibi görülebilir ancak tam aksine bu durum söylediklerimizi daha da teyit eder. Zira eğer bir müellife ait olduğu iddia edilerek bir metin neşredilecekse bunun için mezkur metnin nüshalarında gerçekleşen değişim ve dönüşümlerin tespit edilip yine bilimsel ölçütlerle müellifin metni lehine gereken arındırma, tashih ve tamir gibi ameliyelere başvurulduktan sonra müellifin zihninde beliren metne en yakın metin oluşturulmaya gayret edilmelidir. Nüshaların teker teker neşredilmesi ise bir müellifin zihnindekinden az ya da çok oranda farklılaşmış farklı farklı metinlerini neşretmek gibi asıl gayeden uzaklaştıran çalışmaların ortaya çıkarılmasına sebep olacağı kuvvetle muhtemeldir. Nitekim aralarında ciddi değişim ve dönüşümler olmasına karşın Yunus Emre Divanı'nın çeşitli nüshalarının tek tek neşredilmesi de bu sorunun vücut bulmuş olan en yaygın örneklerinden biridir.

KAYNAKLAR

- Balkan, Kahraman. (2017). Ahmed Edirnevî, Mevlid-i Nebevî (İnceleme-Metin). Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Bulut, Büşra. (2017). Âşık Paşa'nın Mevlidi (İnceleme-Metin). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Dağlı, Y. F. Türe; C. Serbest ve E.N. İşli. (2001). *Yazmalar Kataloğu Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Debreli, Zekiye Gizem. (2018). Destan-ı Hadîce (İnceleme-Metin-Sözlük). Yüksek Lisans Tezi. Samsun: On Doku Mays Üniversitesi.
- Doğan, Özgür. (2007). 16. Yüzyıl Şairlerinden Derviş'in Mevlid'i (Meti ve İnceleme). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Erarslan, Rahim. (2016). Manzûme-i Hadîcetü'l-Kübrâ (İnceleme-Metin). Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Garip, Seda. (2010). Gulâmî'nin 'Dâsitân-ı Hadîcetü'l-Kübrâ' Adlı Eseri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kalkan, Ayşe Nur. (2019). Menkıbe-i Fahr-i Kâinat /Hikâyet-i Hadîce (İnceleme, Metin ve Dil İçi Çeviri). İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi.
- Karahan, Abdülkadir. (1979) İlk Osmanlı Edebiyatının İncelenmemiş Bir Dini Mesnevisi : Hikâyet-i Hadîce Tezvic-i Muhammed Yahud Mevlid-i Hadîcetü'l-Kübra. *Atatürk Üni. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı*. 10 (1). 28-34.
- Karatoprak, Merve. (2020). Haliloğlunun Mevlidi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kaya, Abdurrahman. (2013). Cismî'nin Mevlid'i (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Köksal, M.Fatih. (2012). *Mevlid-nâme*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köksal, M.Fatih. (2010). Yeni Mevlid Metinleri ve Mevlidlerle İlgili Mevcut Malumata Dair Tashihler. *Journal of Turkish Studies*. Harvard University: 34 (2). 253-283.
- Köse, Fatih. (2017). Yazarı Bilinmeyen Bir Hz. Hatice Hikâyesi (Tenkitli Metin – İnceleme). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kütük, Rıfat (2018). Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihînin Gül-efşân İsimli Mevlidi. Erzurum.
- Mermutlu, M.Said. (2018). Abdurrahman Mevlid'i. *Turkish Academic Research Review*. 4 (1). 35-88.
- Öztürk, Necdet. (2016). Yazarı Belli Olmayan "Hazret-i Hatice Manzumesi"(Metin-Dil İncelemesi). Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Pekolcay, Necla. (1950). Türkçe Mevlid Metinleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Soycan, Adil. (2018). Türk Edebiyatında Hz. Hatice ve Manzûme-i Hazret-i Hadîcetü'l-Kübra (Rol-model olarak Hz. Hatice). Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Tursun, Esra K. (2010). 'Hazâ Kitâb-ı Hadîcetü'l-Kübrâ' (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük). Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzet Baysal Üniversitesi.
- Tüylü, Eda. (2013). Derviş, Mevlid. (İnceleme-Çeviriyazı-Tıpkıbasım). Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Uysal, Mehmet. (2010). Nikâhnâme (İnceleme-Metin). Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yazar, Sadık. (2008). Cismî ve Mevlid'i. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1 (2). 449-478.

Vesîletü'n-Necât'ın Dil Özellikleri

Erdoğan Boz*

GİRİŞ

Bu bildiride bir Eski Anadolu Türkçesi (EAT) metni olan Süleyman Çelebi'ye ait, Vesîletü'n-Necât'ın (Mevlid) dil özellikleri üzerinde durulacaktır. Bunun için üzerinde çalışma yaptığımız İstanbul Millet Kütüphanesi Nr. 1357'de kayıtlı yazma kullanılacaktır. Vesîletü'n-Necât'ın kimi dil özelliklerinin tespiti, üzerinde çalıştığımız yazma ve karşılaştırma yaptığımız metinler ile sınırlandırılmıştır.

Vesîletü'n-Necât (Kurtuluş Vesilesi), Süleyman Çelebi'nin H. 812 (1409) yılında yazdığı bir eserdir. Mevlid, yazıldığı tarihten itibaren Türk milleti arasında çok itibar görmüş ve yüzyıllardır hemen her mecrada okunagelmıştır. Zamanla mevlit okuma geleneği oluşmuş ve mevlidhanlar denen bir zümre ortaya çıkmıştır. Mevlid'in musiki ile okunması, ona olan ilgiyi daha da artırmış ve neredeyse hayatın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Vesîletü'n-Necât, çok itibar görmesi ve yaygın biçimde okunması dolayısıyla birçok kez istinsah edilmiş ve zamanla matbu olarak da yayımlanmıştır. Bugün için, Vesîletü'n-Necât'ın hem Türkiye'de hem de dünyanın diğer kütüphanelerinde sayısız yazma nüshaları bulunmaktadır. Eldeki nüshalara bakıldığında, -Yunus Emre Divanlarında olduğu gibi- Vesîletü'n-Necât metnine birçok eklemeler ve çıkarmaların yapıldığı görülmektedir. Bu durum sahih bir nüshanın tespitini güçleştirmektedir.

371

Mevcut yazma nüshalar içinde müellif nüshası bulunmadığı için istinsah tarihi en eski olan nüshalardan yola çıkılarak çeşitli karşılaştırmalı veya tek nüshaya dayalı yayınlar yapılagelmıştır. Bu noktada Ateş (1954), Timurtaş (1970), Pekolcay (1980) ve Akkuş-Derman (2017) yayınlarını anmak gerekir. Son olarak Köksal ve Kütük (2022) yayımladıkları makalede, Michigan Üniversitesi Kütüphanesinde kayıtlı Vesîletü'n-Necât nüshasının en eski nüsha olduğunu iddia etmektedirler. Buna delil olarak yazmanın yazı, kâğıt, tezyinat gibi şekil özellikleri yanında imlâ ve dil özelliklerini göstermişlerdir. Köksal ve Kütük'e göre bu yazma, XV. yüzyılın başında veya Süleyman Çelebi hayattayken istinsah edilmiş olmalıdır (Boz, 2022).

Vesîletü'n-Necât'ın Dil Özellikleri

Bu bildiri için esas aldığımız çalışmamızda (Boz, 2022), Mevlid metni için İstanbul Millet Kütüphanesi 1357 numarada kayıtlı yazma tercih edildi. Bu yazma, Pekolcay'ın kendi yayınında edisyon-kritik için kullandığı ve en eski nüshalardan biri olarak kabul ettiği yazmalardandır. Metin oluşturulurken asıl yazma yanında karşılaştırma için Timurtaş (1990) ve Pekolcay'ın (1993) tenkitli yayınları kullanıldı. Yazmadaki eksiklik ve yanlışlıkların tamiri için elden geldiğince titiz davranılmaya çalışıldı. Ayrıca çeviri yazısı yapılmış her beyit, bağlam dikkate alınarak günümüz Türkçesine aktarıldı.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Bildiride Vesiletü'n-Necât'ın dil özelliklerine temas edilecektir. Bir EAT metni olan Vesiletü'n-Necât'ta dönemin özellikleri korunmaktadır. Eserin dil özelliklerini (sesbilgisi, biçimbilgisi ve söz varlığı) tespit etmek, hem yazmanın sıhhati hem de dilbilgisi araştırmalarına katkısı bakımından önem taşımaktadır.

Eserin dil özellikleri 7 başlık ile sınırlandırılmıştır.

1. 3.T.K. İyelik Biçimbirimi +{(s)I(n)}+

Bu biçimbirim, metnimizde 8 beyitte toplamda 11 örnekte geçmiş ve tamamı yuvarlak ünlü kök/gövdeye, yuvarlak ünlülü olarak getirilmiştir.

118 dahı ol nūr niçe naql **itdügüni**
 ki mlere gelüp kime **gıtdügüni**
 “Ayrıca o nurun nasıl ulaştığını; kimlere gelip kimlere gittiğini anlatacağım.”

187 her ne kim göründiyise **gözüne**
 hem dahı vâkı‘ olanı **özüne**
 “O, gözüne her ne göründüyse; ayrıca özünde ne vuku bulduysa (söyledi).”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, -+[ine] biçimbirimindedir.

247 yırde gökde hıç ferışteh kalmadı
 kim muhammed **yüzüni** ol görmedi
 “Yerde ve gökte Hz. Muhammed’in yüzünü görmeyen hiçbir melek kalmadı.”

372

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, -+[ini] biçimbirimindedir.

302 cebra‘îlüñ koğusun alırdı ol
 vahyiçün **indügüni** bilürdi ol
 “O, Cebrail’in kokusunu alırdı; vahiy için indiğini bilirdi.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, -+[ini] biçimbirimindedir.

385 ol gice ne devlete **irdügüni**
 ne işidüp yâ neler **gördügüni**
 “O gece hangi makama ulaştığını; ne işitip neler gördüğünü”

492 ‘ömrüni haq buyruğında kıldı şarf
 emr-i haqdan kalmadı kim bir harf
 “Ömrünü Allah’ın emrinde harcadı; Allah’ın emrinden (söylenmedik) bir harf kalmadı.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, -[ini] biçimbirimindedir.

503 ger bu söz ire bihâruñ sem‘ine
 bu sözüñ od u **tütüninden** yana
 “Eğer bu söz denizlerin kulağına ulaşırsa; bu sözün ateş ve dumanından yanar.”

650 ger anuñ ay **yüzüni** görmezsevüz
şoĥbetine bir nefes irmezsevüz
“Eğer onun ay yüzünü göremezsek; sohbetine bir an ulaşamazsak”

EAT’de düz ünlülü olan 3.T.K. iyelik biçimbirimi +{(s)I(n)}+ (Gülsevin-Boz; 2013:41-42), metnimizde yuvarlak ünlülü kök/gövdeye bütün örneklerde yuvarlak ünlülü getirilmiştir. Bununla birlikte karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.) beş örnekte (187, 247, 302 ve 492 numaralı beyitlerde) düz ünlü +[ini], kalan 6 örnekte ise yuvarlak ünlülü biçim +[üni] getirilmiştir. Buradan yuvarlak ünlülü biçimin giderek yaygınlaştığı sonucunu çıkartabiliriz.

2. İstek 1. T.K. Çekimi **-(y)AyIm}**

Metnimizde istek kipi 1. T.K. çekimi, 8 beyitte toplamda 9 örnekte **-(y)AyIm}** biçiminde geçmiştir:

66 çünkü ĥak evveligin bildüñ ‘ayān
diñle imdi **kılayım** şun‘ın beyān
“Allah‘ın evvelliğini açıkça bildiğin için; şimdi dinle, sanatını anlatayım.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, **-[ayın]** biçimbirimindedir.

114 şüretā daĥı işit iy pāk-i dīn
eydeyim öñden şoña niceydüğün
“Ey temiz dine sahip kişi dinle; şeklen de olsa baştan sona ne olduğunu sana anlatayım.”

373

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, **-[ayın, eyin]** biçimbirimindedir.

115 **eydeyim** kim niçe toğdı ol şerīf
ol şerīf ü ol laţīf ü ol zarīf
“O şeref sahibi, o nazik ve o zarif (Hz. Muhammed) nasıl doğdu, anlatayım.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, **-[ayın, eyin]** biçimbirimindedir.

168 tūtiye şekker yimek **ögredeyim**
būlbüle bu sözi ta‘līm ideyim
“Papağana şeker yemesini öğretelim; bülbüle bu sözü belleteyim.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, **-[eyin]** biçimbirimindedir.

192 üç ‘alem daĥı dikildi üç yire
her birisi **eydeyim** nire nire
“Üç yere dahi üç işaret dikildi; her birisinin nerede olduğunu size söyleyeyim.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, **-[ayın]** biçimbirimindedir.

287 **eydeyim** ger ‘ışkıla diñleriseñ
‘ışkıla diñleyesin key eriseñ
“Eğer aşk ile dinlersen söyleyeceğim; hakkıyla insansan aşk ile dinlersin.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (P), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, -**[ayın]** biçimbirimindedir.

- 540 **göreyim** bir daħı ol yārānları
kim daħı görmeyiserem anları
“O sevgili dostları bir daha göreyim çünkü onları artık göremeyeceğim.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (P), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, -**[eyin]** biçimbirimindedir.

- 539 muştafa didi kim dutuñ **durayım**
ol yārānlarum kıatna **varayım**
“Hz. Muhammed, ‘Tutun kalkayım, o sevgili dostlarımın yanına varayım’ dedi.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcükte biçimbirim, -**[ayın]** biçimbirimindedir.

EAT’de istek kipi 1. T.K. çekimi çok biçimlidir (Gülsevin-Boz, 2013:78). Metnimizdeki bütün örneklerde çekim **-(y)AyIm}** biçimindedir. Bununla birlikte karşılaştırdığımız metinlerden P.’de bütün örneklerde **-(y)AyIn}** biçimi, T.’de 6 örnekte **-(y)AyIn}** ve 3 örnekte ise **-(y)AyIm}** biçimi kullanılmıştır. Hem metnimizde hem P.’de ekin kullanımında (farklı biçimler olsa da) istikrar görülürken T.’de ikili kullanım dikkat çekmektedir. Sonuç olarak **-(y)AyIn}** biçimi, **-(y)AyIm}** biçimine göre daha önceki biçim olduğuna göre T.’de bu değişimin ara evresi görülüyor demektir.

374

3. Farsça asıllı sözcüklerde /d/ > /z/ değişimi

Metnimizde Farsça asıllı sözcüklerde uzun veya kısa ünlülerden sonra gelen dal (ﺩ) harfleri peltek z (ﺯ) ile yazılmıştır ve 8 beyitte toplamda 9 örnekte geçmiştir.

- 6 ola kim raħmet kıla ol **pāzişāh**
ol kerīm ü ol raħīm ü ol ilāh
“Umulur ki o herkese hükmü geçen, o ikram sahibi ve çok merhametli olan Allah (bizi) esirger.”
- 98 her kim aña irdi irdi tañrıya
tañrı **dīzārımı** gördi bī-riyā
“Her kim ona ulaştıysa Allah’a ulaştı; riyasız olarak Allah’ın cemalini gördü.”
- 153 dīnümüz milkini ābād idelüm
işidenler cānını **şāz** idelüm
“Dinimiz ülkesini bayındır edelim; işitenlerin ruhunu şenlendirelim.”
- 281 gerçi ki yokdurur bu süleymānda hoş ‘amel
līkin anuñ ümīz daħı var-ı muştafa
“Gerçi bu Süleyman Çelebi’de güzel amel yoktur; ancak onun da Hz. Muhammed’in şefaatinde ümidi var.”
- 292 gölge zulmetden düşer **hoz** her yire
nürdan gölgeyi göz kıanda göre
“Gölge her yere bizzat karanlıktan düşer; göz, nurdan gölgeyi nerede görebilir!”

- 293 şeksüz ol **hoz** bir muşavver nürıdı
anı görmezdi şular kim köridi
“Tereddütsüz, o bizzat suret verilmiş bir nurdu; kör olanlar onu göremezdi.”
- 405 hulkıdı dāyim işi bu halkıla
halkı **hoz** kul kılmışıdı hulkıla
“Bu insanlar ile işi sürekli (güzel) ahlak (üzerine) idi; (güzel) ahlak ile halkı bizzat (kendine) tabi kılmişti.”
- 584 ger icāzet olsa kabz-ı rūh idem
olmazısa **hoz** girü dönem gidem
“Eğer izin olursa ruhunu alacağım; olmazsa da geri dönüp gideceğim.”
- 661 vardı ol **hoz** hazrete kavuşdı hoş
illā hasretten biz ansız kaldı uş
“O kendi, Allah’a vardı, hoş kavuştı; ancak biz şimdi onsuz özlemle kaldık.”
- 683 imdi gel ‘işyānumuz **yāz** idelüm
nāle vü zārī vü **feryāz** idelüm
“Şimdi gel, isyanımızı düşünelim; inleyip, ağlayıp feryat edelim.”
- 715 aña **dīzāruñı** görmek kıl naşīb
cümle-yi mü’minlerle yā mücīb
“Ey kulların dualarına cevap veren (Allah), cemalini görmeyi bütün müminlerle ona (Süleyman Çelebi) da nasip et.”

Metnimizde Farsça asıllı sözcüklerdeki /d/ > /z/ değişimi bütün örneklerde düzenlidir. Bununla birlikte karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.) hiçbir örnekte bu değişimin olmadığı görülmektedir. Timurtaş’a (1976:28) göre XV. yüzyıla kadar Farsçada uzun veya kısa ünlülerden sonra gelen dal (ﺩ) harfleri peltek z (ﺯ) ile yazılmıştır. EAT metinlerinde de Farsça kelimelerdeki bu dal harfleri (ﺩ) peltek z (ﺯ) olarak geçmektedir.

4. Ulama Sonucu Ötümlüleşme

Ulama sonucu ötümlüleşme örneği için taradığımız “ışit” sözcüğü, metnimizdeki bütün örneklerde ötümlüleşerek “ümid” biçimini almıştır.

- 189 toğduğun bildürdi ol halka tamām
ne didüğün işid imdi iy hümām
“O insanlara onun doğduğunu bildirdi; ey gayretli kişi ne söylediğini şimdi dinle.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (P), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “ışit” biçimbiri-mindedir.

- 303 bil mübārek sem‘inüñ dağı nedür
ışid anda mu‘cize hem niçedür
“Mübarek kulağının mucizesi nedir, bil; hem mucizesi nasıldır, dinle.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**işit**” biçim-birimindedir.

- 339 işid imdi muştafâ mi'râcını
niçe urundi sa'âdet tâcını
“Şimdi Hz. Muhammed'in miracını ve mutluluk tacını nasıl takındığını dinle.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**işit**” biçim-birimindedir.

- 402 **işid** imdi niçe virmiş ol celîl
muştafâya hulk[-1] evşâf-ı cemîl
“Şimdi celal ve azamet sahibi olan (Allah)'ın Hz. Muhammed'e güzel vasıflı ahlakını nasıl verdiğini dinle.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**işit**” biçim-birimindedir.

- 509 işid imdi kim o fahr-i kâ'inât
niçe hasta oldu vu buldı vefât
“Şimdi o, âlemin övüncü (Hz. Muhammed) nasıl hasta oldu ve vefat etti, dinle.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**işit**” biçim-birimindedir.

376

EAT metinlerinde ulama sonucu ötümlüleşme sık görülen bir ses olayıdır (Gülsevin-Boz, 2013:43, 49). Metnimizde bunu görmek için taradığımız “işit” sözcüğü, bütün örneklerde ötümlüleşerek “işid” biçimini almıştır. Bununla birlikte karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.) yalnızca T.'deki 1 örnek hariç olmak üzere hiçbir örnekte ötümlüleşme görülmemiştir. Metnimizde düzenli olan bu değişimin, T.'de yalnızca 1 örnekte görülmesi dikkat çekicidir. Bunun bir müstensih tercihi mi yoksa değişimin bir (ilk?) örneği mi olduğuna karar vermek zordur.

5. Ad-Eylem Biçimbirimi **-{mA}**, **-{mAK}**, **-{mAKIİK}**

Metnimizde ad-eylem biçimbirimi **-{mA}** 1 beyitte toplamda 1 örnekte; **-{mAK}** 15 beyitte toplamda 17 örnekte; **-{mAKIİK}** 4 beyitte toplamda 5 örnekte geçmiştir:

- 57 bir kez ol **dimegile** oldu cihân
olma dirse girü yok olur [hemân]
“Bir kez ‘Ol’ demesiyle âlem oldu; ‘Olma’ dese, tekrar hemen yok olur.”

- 168 tûtiye şekker **yimek** öğredeyim
bülbüle bu sözi ta'lim ideyim
“Papağana şeker yemesini öğretelim; bülbüle bu sözü belleteyim.”

- 148 hem muhammed **gelmesi** oldu yakın
çok 'alâmetler belürdi gelmedin
“Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesi yaklaştığında; o gelmeden birçok alâmetler görüldü.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**gelmeği**” biçim-birimindedir.

- 194 bildüm anlardan ki ol halkuñ yegi
hem yakın oldu cihāna **gelmegi**
“Onlardan anladım ki insanların en iyisinin; dünyaya gelmesi yaklaştı.”
- 208 şuşadum şu diledüm **içmeklige**
virdiler bir kıf ki tolu şerbeti
“Susadım, su içmek istedim; bir bardak dolusu şerbet verdiler.”
- 248 hem sekiz uçmağ içinde hūr-[1] ‘în
görmege geldi o şāhuñ manzarın
“Ayrıca sekiz cennet içindeki siyah gözlü huriler; o şahın (Hz. Muhammed) yüzünü görmeye geldiler.”
- 419 hem tevāzu’la kanā’atdi işi
arpadandı **etmegi** vü hem aşu
“Hem işi tevazu ve kanaatleydi; ekmeği ve yemeği arpadandı.”
- 424 ‘ömri içre hiç yalan söylemedi
söylemege dağı kaşd eylemedi
“Ömrü boyunca hiç yalan söylemedi; söylemeye dahi niyetlenmedi.”
- 442 Hāk bilür çün her ne işler her kişi
hākka lāyık **işlemek** yigdür işi
“Allah her kişinin ne yaptığını bildiği için; Allah’a layık iş yapmak en iyisidir.”
- 444 ‘aybın ayruğuñ қо sen ‘aybuñı gör
cennet **olmağ** dileriseñ saña gür
“Cennetin sana mekân olmasını istersen; başkasının kusurunu bırak, kendi kusurunu gör.”
- 510 altmış üç yaşa çü irdi ol emîn
dosta **ulaşmağlığı** oldu yakın
“O emin (Hz. Muhammed) altmış üç yaşına erince; Allah’a kavuşması yaklaştı.”
- 522 kaşd kıldı muştafa **durmağlığı**
mescide varup namāz **kılmağlığı**
“Hz. Muhammed (ayağā) kalkmaya ve mescide gidip namaz kılmaya niyet etti.”
- 523 **durmağ** cisminde kuvvet bulmadı
ol mü’ezzin olana eydüñ didi
“O (ayağā) kalkmaya vücudunda kuvvet bulamadı; ‘O müezzine söyleyin’, dedi.”
- 582 didi gelmişem ziyāret **itmege**
dağı kabz-ı rüh idüben **gitmege**
“‘Ziyaret etmeye ve ayrıca ruhunu almaya gelmişim’ dedi.”

- 633 didiler budur çü hâl **nitmek** gerek
tañrı emrinde yarağ **itmek** gerek
“Dediler durum budur, ne yapmak gerek; Allah’ın emrinde hazırlık yapmak gerek.”
- 660 her ki geldi dünyāya **gitmek** gerek
biz dañı yol yarağın **itmek** gerek
“Her kim dünyaya geldi gitmesi gerekir; bizim de yol hazırlığını yapmamız gerekir.”
- 686 bunda **ağlamaklıguñ** aşşısı çok
anda biñ yıl ağlasañ aşşısı yok
“Burada ağlamanın faydası çok; orada bin yıl ağlasan faydası yok.”
- 670 her ne deñlü çok yaşarsa bir kişi
‘aķıbet **ölmekdürür** anuñ işi
“Bir kişi her ne şekilde çok yaşasa; sonunda onun işi ölmektir.”
- 687 haķķa eksiklügümüz ‘arz idelüm
ağlamağa gözyaşın farz idelüm
“Allah’a eksikliğimizi söyleyelim; gözyaşını ağlamaya şart yapalım.”
- 715 aña dīzāruñı **görmek** kıl naşib
cümle-yi mü’minlerle yā mücīb
“Ey kulların dualarına cevap veren (Allah), cemalini görmeyi bütün müminlerle ona (Süleyman Çelebi) da nasip et.”

EAT’de ad-eylem biçimbirimleri yaygın olarak {-mAK} ve {-mAKLIK} biçimindedir ve {-mA} biçimbirimi ise çok seyrek olarak görülebilmektedir (Gülsevin-Boz, 2013:95). Bu durum hem metnimizde hem de karşılaştırdığımız metinlerde denklik arz etmektedir. Yalnız 1 beyitteki (148 numaralı beyit) 1 örnek dikkat çekicidir:

- 148 hem muħammed **gelmesi** oldu yakın
çok ‘alāmetler belürdi gelmedin
“Hz. Muhammed’in dünyaya gelmesi yaklaştığında; o gelmeden birçok alametler görüldü.”

Yukarıda verdiğimiz beyitte ad-eylem biçimbirimi olarak [-me] kullanılmıştır. Karşılaştırdığımız metinlerden T’de de bu biçimbirim kullanılmışken P’de yaygın biçim [mek] tercih edilmiştir. Bu durum yaygın biçimbirimlerin {-mAK} ve {-mAKLIK} olmakla birlikte {-mA} biçimbiriminin seyrek de olsa kullanıma girdiğini göstermektedir.

6. “uşda” ve “uşbudur” Sözcükleri

Metnimizde “uş” sıfatının türevleri olan “uşda” sözcüğü 2 beyitte toplamda 2 kez geçmiştir. “uşbudur” sözcüğü ise 1 beyitte 1 kez geçmiştir.

- 33 iy ‘azizler **uşda** başlaruz söze
bir vaşıyyet kıluruz illā size
“Ey sevgili dostlar şimdi söze başlıyoruz; ancak size bir öğüdümüz var.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**üşde**” biçimbirimindedir.

478 **uşda** işitdün anuñ evşafını
hem dahı ahlâkı vu elâfını
“İşte onun (Hz. Muhammed) vasıflarını ayrıca ahlakını ve iyiliklerini dinledin.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**üşde**” biçimbirimindedir.

667 **uşbudur** hâli cihānuñ bilüñüz
ger sizüñ varısa fehm ü bilüñüz
“Eğer sizin aklınız ve bilginiz varsa; dünyanın hâli budur, biliniz.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**işbudur**” biçimbirimindedir.

uş+teg >> uşta ~ uşda ~ üşte ~ üşde, gelişmesinden “uşta” ve “uşda” biçimlerinin daha eski bir biçim olduğu anlaşılıyor. T.’de “üşde” biçiminde okunmuş olması daha yeni bir biçimi gösteriyor.

uş+bu >> uşbu ~ üşbu ~ işbu, gelişmesinden “uşbu” ve “üşbu” biçimlerinin daha eski bir biçim olduğu anlaşılıyor. T.’de ve P.’de “işbu” biçiminde okunmuş olması daha yeni bir biçimi gösteriyor.

7. Sözcük başı /k/ > /g/ Ötümlüleşmesi

EAT’de Türkçe sözcüklerin başındaki /k/’lerin ötümlüleşerek /g/ olması Oğuz (Güney-Batı) Türkçesinin en karakteristik özelliğidir (Gülsevin-Boz, 2013:43). Metnimizde bu konuda tam bir uyum vardır. Aşağıdaki beyitlerdeki işaretli sözcükler, karşılaştırdığımız metinler açısından dikkat çekicidir:

72 her ne dürlü kim sa‘âdet vardurur
yahşı hū vu **görklü** ‘âdet vardurur
“Onda birçok bahtiyarlık var; güzel huy ve görkemli tavır var.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (P.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**körklü**” biçimbirimindedir.

376 göklerüñ her kaçısına **girdi** ol
her birinde çok ‘acâyib gördi ol
“O göklerin hangisine girdiyse; her birinde çok garip (şeyler) gördü.”

Karşılaştırdığımız metinlerde (T.), yukarıdaki beyitte işaretlenmiş sözcük “**kirdi**” biçimbirimindedir.

EAT’de Türkçe sözcüklerin başındaki /k/’lerin ötümlüleşerek /g/ olması açısından metnimizde tam bir uyum söz konusudur. Bununla birlikte karşılaştırdığımız metinlerde (T. ve P.) 1’er örnekte bu ötümlüleşmenin gerçekleşmediği görülmektedir. Aşağıdaki beyitlere dikkat edilirse;

343 anda ol **gördüğün** âdem **görmedi**
kimse hem ol irdüğine ırmadi
“Onun orada gördüğünü kimse görmedi; ayrıca onun ulaştığına kimse ulaşmadı.”

Yukarıda verdiğimiz beyitte aynı kökten türemiş sözcüğün P’de “**gör-**” biçiminde okunmuş olması, 72 numaralı beyitteki okumanın veya yazıya geçirmenin bir kalem hatası olabileceğini göstermektedir:

333 fikr şahrâsı içine **girdi** uş
cân semenzârında cilve urdı hûş
“O, şimdi fikir sahrası içine girdi; ruhun yasemin bahçesinde hoşlukla dolaştı.”

Yukarıda verdiğimiz beyitte aynı sözcüğün T’de “**kirdi**” biçiminde okunmuş olması, 376 numaralı beyitteki okumanın veya yazıya geçirmenin bir kalem hatası olabileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu bildiriye, bir EAT metni olan Süleyman Çelebi’ye ait, Vesîletü’n-Necât’ın dil özellikleri 7 başlık altında incelenmiştir. İncelemede her bir başlıkta hem üzerinde çalıştığımız yazma hem de karşılaştırdığımız metinlere dair tespitlerde bulunulmuştur.

Buradan çıkarılacak sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

- i. Yazmanın sıhhati yani güvenilirliği tescil edilmiştir.
- ii. EAT özellikleri pekiştirilmiştir.
- iii. Karşılaştırma metinlerinin kimi farklılıkları ortaya çıkartılmıştır.
- iv. Karşılaştırma metinlerinin kimi kalem hataları ortaya çıkarılmıştır.

380

KAYNAKLAR

- Boz, E. (2022). *Süleyman Çelebi Vesîletü’n-Necât (Mevlid)*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kemikli, B. (2015). *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-Nâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Köksal, M. F.-Kütük, R. (2022). “Vesîletü’n-Necât’ın En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi’nin Şiirleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.28, s.393-430, İstanbul.
- Pekolcay, A. N. (1993). *Mevlid*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Pekolcay, A. N. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, s.485-486, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1976) *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Timurtaş, F. K. (1990). *Mevlid (Vesilet-ün-Necat)*, Süleyman Çelebi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [/http://www.lugatim.com](http://www.lugatim.com)
- <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mevl%C3%AEd-i-ser%C3%Aef-vesiletun-necat/191168>
- <https://sozluk.gov.tr/>

Vesîletü'n-Necât Örneği Üzerinden Türkçede Nitelikleri İfade Etme Yolları

Özlem Erdoğan*

GİRİŞ

“Türkçede bir kimsenin veya bir şeyin nitelikleri ifade edilirken hangi yapılar kullanılır?” sorusuna verilecek ilk cevaplardan biri, “sıfat tamlamaları” olabilir. Özellikle nitelendirme sıfatlarının kullanıldığı tamlamalar, bu bağlamda ilk akla gelen yapılar olmaktadır. Bununla birlikte, bu tür tamlamalar nitelikleri ifade etmede tek seçenek değildir. Bir vasfın dile dönüştürülmesi noktasında daha farklı yapılar da mümkündür. Bu yapıların neler olabileceği sorusuna burada Hz. Muhammed’le ilgili geniş övgü ve betimlemelerin yer aldığı Süleyman Çelebi’nin ölümsüz eseri Vesîletü’n-Necât üzerinden cevap aranmıştır. Bunun için Boz’un (2022) İstanbul Millet Kütüphanesi 1357 numarada kayıtlı yazmayı esas alarak ve Timurtaş (1990) ile Pekolcay (1993) tarafından hazırlanmış metinlerle de karşılaştırmalı olarak hazırladığı çeviri yazılı metin esas alınmıştır.

Bilindiği üzere, 15. yy. Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtan bu eserde Hz. Muhammed’in fiziksel ve kişilik özellikleri, manevi yönü, ahlakı, diğer insanlardan ve peygamberlerden ayırıcı yönleri geniş yer tutmaktadır. Bu tür niteliklerin oldukça canlı ve akıcı bir üsluba sahip olan eserde nasıl ifade edildiğine bakıldığında ise dil açısından hep aynı yolun takip edilmediği dikkat çeker. Bir nitelik, kimi zaman sadece bir sözcükle ortaya konurken kimi zaman çeşitli sözcük öbekleriyle belirtilmiş; kimi zaman cümle düzeyinde ifade edilmiş; kimi zaman da cümle üstü sıralı veya bağlı cümle dizileriyle dile getirilmiştir. Buna göre, Hz. Muhammed’in eserde öne çıkan nitelikleri dil açısından şöyle ele alınabilir:

381

1. Sözcüklerle İfade Edilen Nitelikler

Kimi örneklerde Hz. Muhammed’le ilgili bir niteliğin -genellikle alıntı- bir sözcükle ortaya konduğu görülür. Bu sözcük, ya bir cümle içinde ya da bir sözcük öbeğinin içinde kullanılmıştır. Cümle içinde kullanılmışsa tek başına bir cümle ögesidir. Bir sözcük öbeğinin içinde kullanılması durumunda ise öbeği oluşturan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Buna göre, bu gruptaki örnekler iki ayrı başlık altında incelenebilir:

1.1. “Cümle İçinde” Görevli Sözcükler

Nitelik ifade eden bir sözcük, cümle içinde özne, nesne, yüklem gibi görevler üstlenmiş olabilir. Metinde sadece yüklem görevindeki örnekler tespit edilmiştir. Bu örneklerde ek-fiil aracılığıyla cümlede yüklem olmuş bir ismin aynı zamanda bir niteliği de ifade ettiği görülür:

hak “Ar. doğru, gerçek”: *didi ben kimem didi hakşın resül* 14a/308,

şâh “Far. padişah”: *gerçi kim iki cihâna şâh idi* 18b/412,

hemrâh “Far. yoldaş”: *illâ miskînlerle hemrâhidi* 18b/412,

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniv., Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl., oerdogan@cumhuriyet.edu.tr

hâs “Ar. özel”: *anuñiçün haq katında hâş idi* 18b/415,
şâkir “Ar. şükreden”: *her ne haqdan gelse şâkirdi müdâm* 18b/421.

1.1. “Sözcük Öbeği İçinde” Görevli Sözcükler

Bu tür örneklerde niteliği veren sözcük, bir cümlenin değil sözcük öbeğinin içinde görevlidir. Bu öbekler ve sözcüğün öbek içindeki kullanımını ise şu şekildedir:

1.1.1. Sıfat Tamlamaları: Bir sıfat tamlamasında sıfat olarak *ol* veya *o* işaret sıfatı kullanılmışsa bu tamlamanın isim unsuru da genellikle bir niteliği ifade etmektedir:

ol şerîf “o şeref sahibi”: *eydeyim kim niçe toğdı ol şerîf* 6b/115,
ol laţîf “o latif”: *ol şerîf ü ol laţîf ü ol zarîf* 6b/115,
ol zarîf “o zarif”: *ol şerîf ü ol laţîf ü ol zarîf* 6b/115,
ol sirâc “o kandil”: *ol sirâc u ol beşîr ü ol nezîr* 8b/173,
ol beşîr “o müjdecî”: *ol sirâc u ol beşîr ü ol nezîr* 8b/173,
ol imâm “o önder”: *ol imâm u ol hümâm u ol münîr* 8b/173,
ol hümâm “o azimli”: *ol imâm u ol hümâm u ol münîr* 8b/173,
ol münîr “o aydınlatan”: *ol imâm u ol hümâm u ol münîr* 8b/173,
ol nezîr “birini doğru yola sokmak için korkutan”: *ol sirâc u ol beşîr ü ol nezîr* 8b/173,
ol kerîm “o cömert”: *ol kerîm ü ol kelîm ü ol halîm* 8b/174,
ol kelîm “o kendisiyle konuşulan”: *ol kerîm ü ol kelîm ü ol halîm* 8b/174,
ol halîm “o yumuşak huylu”: *ol kerîm ü ol kelîm ü ol halîm* 8b/174,
ol şefî “o şefaathçi”: *ol şefî u ol muţî u ol selîm* 8b/174,
ol muţî “o uysal”: *ol şefî u ol muţî u ol selîm* 8b/174,
ol selîm “o kusursuz”: *ol şefî u ol muţî u ol selîm* 8b/174,
o şâhib-devlet “o saadet ve iktidar sahibi”: *Göre kim n’oldı o şâhib-devleti* 12b/237b,
ol şâhib-kemâl “o olgunluk sahibi”: *ulalu başladı ol şâhib-kemâl* 12b/265a,
ol hümân “o himmetli”: *kapu açıldı vu girdi ol hümân* 16a/358,
ol bahtiyâr “o bahtiyar”: *her göge ki vardı irdi ol bahtiyâr* 16b/374,
ol hoca “o hoca”: *arşı vu kürsif[yi] görüp ol hoca* 17a/377,
ol mâh-rû “o ay yüzlü”: *ol ezânı işidüp ol mah-rû* 22b/521,
ol şeh “o şah”: *cebra’îl çün bunu didi ol şeh* 25a/587,
ol hümâ “o talih kuşu”: *çünkü ortamuzdan uçdı ol hümâ* 27b/653.

1.1.2. Ünlem Edatı Öbekleri: Ünlem edatı öbeklerinde ünlemden sonra gelen isim unsuru, kimi örneklerde bir niteliği de yansıtmaktadır:

yâ emîn “ya emin”: *didi kim geydüm senüñçün yâ emîn* 24b/576,
yâ şefî “ya şefaath eden”: *her ne dirseñ anı dutam yâ şefî* 24b/ 583.

1.1.3. Bağlama Edatı Öbekleri: Bağlama edatı öbeklerinde bağlacın sıraladığı cümleden küçük eş değer unsurların her biri, bir niteliği ifade ediyor olabilir:

âmîr ü nâhî karîb ü hem mücîb “emreden, yasaklayan, yakın ve sebep olan” 9a/176,
hâfız u vâ’iz şekûr u hem rakîb “koruyan, nasihat eden, şükreden ve kollayan” 9a/176,
hâdî vü mühdî [vü] muhtâr u halîl “doğru yolu gösteren, hidayet eden, seçkin ve gerçek dost” 9a/ 177.

1.1.4. Fiil Öbekleri: [*Yabancı İsim / Yardımcı Fiil*] yapısında olan fiil öbeklerinde kullanılan isim, bir niteliği belirtiyor olabilir:

ḥabīb kıl- “sevgili kıl-”: *muştafāyı gendiye kıldı ḥabīb* 4b/71,
tabīb ol- “tabip ol-”: *cümle derdlere hem ol oldu tabīb* 4b/71,
mükemmel eyle- “mükemmel kıl-”: *ḥaḳ aña virde mükemmel eyledi* 5a/73,
muḫaêêal eyle- “üstün kıl-”: *yaradılmışdan muḫaêêal eyledi* 5a/73,
imām ol- “imam ol-”: *anda aḫmed bunlara oldu imām* 16a/354,
za‘îf ol- “hastan-”: *ol marazdan muştafā oldu za‘îf* 22b/517,
şefī‘ ol- “şefaatchi ol-”: *tā bulara yarın olam ben şefī‘* 25b/598.

1.1.5. Belirtili İsim Tamlamaları: Bazı belirtili isim tamlamalarında¹ tamlanan unsur bir niteliği ifade ederken tamlayan da bunu aitlik, derecelendirme veya sınırlandırma gibi ilgililerle tamamlamaktadır:

enbiyānuñ sulṭānu: *enbiyānuñ şeksüz ol sulṭānidur* 5b/88,
ol ḥalkuñ yegi “insanların en iyisi”: *bildüm anlardan ki ol ḥalkuñ yegi* 9b/194,
bizüm sulṭānumuz: *didiler kanı bizüm sulṭānumuz* 27b/648,
(benim) ḥabībüm: *bil ḥabībüm nūrıdur bu nūr didi* 7a/125,
(onun) ḥabībı: *ḥaḳka çok şükr ü ḥabībıne selām* 17b/388,
(bizim) ol ḥānumuz: *ḳancarı vardı diñüz ol ḥānumuz* 27b/648,
(bizim) şāhumuz: *şāhumuzı ḳanda ḳılalum ṭaleb* 27b/649,
(bizim) dermānumuz: *olıdı her derde hem dermānumuz* 28a/662.

383

1.1.6. Arapça İsim Tamlamaları: Türkçe belirtili isim tamlaması örneklerinde olduğu gibi bazı Arapça isim tamlamalarında da tamlanan unsur, bir niteliği ifade etmiştir:

ḥayrū’l-beşer “insanların en hayırlısı”: *ol gıce kim toğdı ol ḥayrū’l-beşer* 9a/186,
resūlu’llah “Allah’ın resulü”: *yime benden yā resūlu’llah didi* 14b/321,
nebiyya’llah “Allah’ın nebisi”: *ḥaḳ resūlsin yā nebiyya’llah didi* 15a/326,
ḥabību’llah “Allah’ın sevgilisi”: *anuñiçün ol ḥabību’llah idi* 19a/426,
ḥayrū’l-enām “insanların en hayırlısı”: *hep didi aşḥāba ol ḥayrū’l-enām* 25b/593.

1.1.7. Farsça İsim Tamlamaları: Türkçe belirtili isim tamlaması örneklerinde olduğu gibi bazı Farsça isim tamlaması örneklerinde de tamlanan unsur, bir niteliği belirtebilmektedir:

muḳtedā-yı “ālem “ālemin yol göstericisi”: *oldurur maḳşūd-ı cümle cüz’ ü kül / muḳtedā-yı* “ālem [ü] şāh-ı rusūl 6a/99,
maḳşūd-ı cümle cüz’ ü kül “tüm parça ve bütünlerin amacı”: *oldurur maḳşūd-ı cümle cüz’ ü kül / muḳtedā-yı* “ālem [ü] şāh-ı rusūl 6a/99,
ḥabīb-i ḥaḳ “Allah’ın sevgilisi”: *kim bu gıce ol ḥabīb-i ḥaḳ gelür* 10a/203,
şāh-ı rusūl “peygamberlerin şahu”: *toğdı ol sā’atde ol şāh-ı rusūl* 10b/212,
şāh-ı cihān “cihanın şahu”: *çün cihāna geldi ol şāh-ı cihān* 12a/255,
maḥbüb-i ḥaḳ “Allah’ın sevgilisi”: *çün işāret kıldı ol maḥbüb-i ḥaḳ* 14b/315,

¹ Bu tamlamalar arasında ilgi eki almış bir zamirin tamlayan olduğu örnekler, kimi kaynaklarda “adıl öbeği” veya “iyelik öbeği” gibi farklı adlarla da ele alınır. Adıl öbeği için bk. (Hatiboğlu 1972: 21-25, Şimşek 1987: 346-348, Koç 1990: 348-349). İyelik öbeği için bk. (Ergin 1962: 359-360, Karaörs 1993: 10-13, Aktan 2009: 9, Karaağaç 2011: 176-177, Özmen 2013: 51-55). Bunun yanında, söz konusu örnekleri bu çalışmada olduğu gibi doğrudan “belirtili isim tamlaması” olarak ele alan kaynaklar da mevcuttur. Bk. (Bilgegil 1963: 122-123, Karahan 2006: 42, Delice 2007: 37-38).

seyyid-i sādāt “efendilerin efendisi”: *anuñiçün seyyid-i sādātıdı* 18a/409,
fahr-i kâinat “kâinatın övüncü”: *işid imdi kim o fahr-i kâ'ināt* 22a/509,
şāh-ı cümle enbiyā “tüm nebilerin şahı”: *derdi kanı şāh-ı cümle enbiyā* 26a/615,
nūr-ı çeşm “göz nuru”: *nūr-ı çeşm-i evliya vu aşfıyā* 21a/483.

2. Sözcük Öbekleriyle İfade Edilen Nitelikler

Bu gruptaki örneklerde niteliğin tek bir sözcükle değil, bir sözcük öbeğiyle ifade edildiği görülür. Bu tür örneklerde öbek, bir bütün olarak niteliği ortaya koymaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

2.1. Sıfat Tamlamaları

Niteleme sıfatlarının kullanıldığı sıfat tamlamalarıyla bir nitelik ortaya konabilir:

ay yüz “ay yüz”: *ay yüzün görüp bular kaldı taña* 12a/251,
mübārek cism “mübarek beden”: *evvelā ol kim mübārek cisminüñ* 13b/291,
mübārek gözler “mübarek gözler”: *ol mübārek gözlerinde mu'cize* 13b/298,
mübārek burun “mübarek burun”: *işidüñ hem ol mübārek burnunuñ* 14a/300,
mübārek sem “mübarek kulak”: *bil mübārek sem'inüñ dañı nedür* 14a/303,
incü dişler “inci dişler”: *incü dişleri şu'ā'ından gice* 14a/307,
hāk resül “hak peygamber”: *hāk resülsin yā nebiyya'llah didi* 15b/326,
meh cebīn “ay alın”: *tal'atı meymünıdı vu meh cebīn* 18a/408,
kāmīl şāh “mükemmel önder”: *her kemālātula kāmīl şāhidi* 19a/426,
güneş yüzlü “güneş yüzlü”: *ol güneş yüzlü vü ol alnı kamer* 22a/511.

2.2. Arapça Sıfat Tamlamaları

Arapça sıfat tamlamalarıyla dile getirilmiş niteliklere rastlanmaktadır:

melîhü'l-vech “güzel yüzlü”: *ol melîhü'l-vech ol kalb-i şafā* 9a/175.

2.3. Farsça Sıfat Tamlamaları

Farsça sıfat tamlamalarıyla dile getirilmiş niteliklere rastlanmaktadır:

dürr-i yetīm “sedeften tek olarak çıkan büyük inci”: *budur ol dürr-i yetīm kim dünyede* 10b/222,

vücūd-ı rahmet “mukaddes vücut”: *tolamışlar ol vücūd-ı rahmeti* 11a/236,
lafz-ı dürrerbār “inciler saçan dudak”: *dürler çü saçdı lafz-ı dürrerbār-ı muştafā* 13a/278,
muştafā-yı mäh rü “ay yüzlü Mustafa”: *durdu fî'l-hāl muştafā-yı mäh rü* 15b/348,
muzhîr-i hāk “Hakk'ı meydana çıkararan”: *muzhîr-i hāk mazhar-ı envārıdı* 18a/406,
mazhar-ı envār “nurlara nail olan”: *muzhîr-i hāk mazhar-ı envārıdı* 18a/406,
cism-i laţîf “güzel vücut”: *ğāyet ıssı oldı ol cism-i laţîf* 22b/517.

2.4. İyelik Öbekleri

İsnat grubu² olarak da adlandırılan ve iyelik ekli bir isim ile yalın bir ismin anlamsal bir bütünleşme yoluyla meydana gelen iyelik öbekleriyle çeşitli nitelikler dile getirilmiştir:

sözi şîrîn “sözü şirin”: *ol sözi şîrîn [ü] ol cismi arı* 8b/172,
cismi arı “bedeni temiz”: *ol sözi şîrîn [ü] ol cismi arı* 8b/172,

² İsnat Grubu (Ergin 1962: 370-371; Karahan 2006: 80-81; Karaörs 1993: 26-27; Aktan 2009: 74; Özkan; Sevinçli 2011: 109-110; Karaağaç 2011: 143-144; Özmen 2013: 109). Ayrıca, İsim Öbeği (Banguoğlu 1974: 506-508), İyelikli Ad Öbeği (Şimşek 1987: 372), Yükleme Öbeği (Sağlam 1977: 17-18), İyelik Öbeği (Delice 2007: 41-42).

kalb-i şafâ “kalbi huzurlu”: *ol melîhü'l-vech ol kalb-i şafâ* 9a/175,
mağdemo meymûn “gelişi uğurlu”: *mağdemo meymûn mübârek tal'ati* 10b/216,
tal'ati mübârek “yüzü mübarek”: *mağdemo meymûn mübârek tal'ati* 10b/216,
yüzi ak “yüzü ak”: *anda iken nâgehân ol yüzi ak* 15/346,
alnu kamer “alnu ay”: *ol güneş yüzlü vü ol alnu kamer* 22a/511.

2.5. Belirtme Öbekleri

Belirtme hâli eki almış bir isim ile yalın bir isimden oluşan belirtme öbekleriyle ifade edilmiş niteliklere -çok yaygın olmamakla birlikte- rastlanmaktadır:

tañrınıñ adını zâkir “Tanrı'nın adını zikreden”: *tañrınıñ adını zâkirdi müdâm* 18b/421.

2.6. Sıfat-fiil Öbekleri

Sıfat-fiil öbekleriyle ifade edilmiş niteliklere rastlanmaktadır:

halk içre sevdügi “(Allah'ın) halk arasında sevdiği”: *oldur halk içre ol hağ sevdügi* 9a/181,
dâ'imâ kur'anda añup ögdügi “(Allah'ın) daima Kur'an'da anıp övdüğü”: *dâ'imâ kur'anda añup ögdügi* 9a/181.

2.7. Belirtisiz İsim Tamlamaları

Belirtisiz isim tamlaması örnekleri, bir bütün olarak belli bir niteliği verebilmektedir:

dür dânesi “inci tanesi”: *âmine hâtun muhammed anası / ki _ol şadefden oldı ol dür dânesi* 7b/146,

vahy bülbüli “vahiy bülbülü” *hağ gülşeninde ötdi girü vahy bülbüli* 13a/276,
şefâ'at ıssı “şefaah sahibi” *iy şefâ'at ıssı ahmed didiler* 16a/360,
hümâ kuşu “talih kuşu”: *ol hümâ kuşu çü pervâz eyledi* 25b/604.

2.8. Farsça İsim Tamlamaları

Bazı Farsça isim tamlaması örnekleri de bütün olarak bir niteliği verebilmektedir. Bu örnekler, Türkçeye belirtisiz isim tamlaması biçiminde çevrilebilen örneklerdir:

bañr-i ilm “ilim denizi”: *bañr-i ilm ü hilm ü kân-ı cüdüdü* 18a/407,
kân-ı cüd “cömertlik, maden ocağı”: *bañr-i ilm ü hilm ü kân-ı cüdüdü* 18a/407.

2.9. Çekim Edatı Öbekleri

Metinde örnekleri fazla olmamakla birlikte, bir isim ve edattan meydana gelen çekim edatı öbekleri de nitelikleri ifade etmede kullanılmıştır:

mâhveş “ay gibi”: *depredicek tudağın ol mâhveş* 14a/306a.

2.10. Zarf Öbeği

Örnekleri fazla olmamakla birlikte, zarf öbeği yapısında ifade edilmiş niteliklere de rastlanmaktadır:

kadri celîl “çok güzel”: *göñli alçağıdı vu kadri celîl / sözleri şîr'in cemâli key cemîl* 18b/414.

2.11. İktibas Öbekleriyle İfade Edilen Nitelikler

Kuran'dan alıntı iktibas öbekleriyle ifade edilmiş niteliklere rastlanmaktadır:

rahmeten li'l-âlemîn: “Seni sadece bütün kâinata rahmet olarak göndermişizdir (Enbiya/107).”: *geldi çün ol rahmeten li'l-âlemîn* 7b/142,

‘alā hūlkın ‘azīm “Ve şüphesiz sen, pek büyük bir ahlak üzerindesin (Kalem/68).”: hem daħı kur’ānda öğdi ol kerīm / didi kim sensin ‘alā hūlkın ‘azīm 18a/404.

3. Cümlelerle İfade Edilen Nitelikler

Kimi örneklerde cümle bütün olarak Hz. Muhammed’in bir niteliğini vermektedir:

didiler oğluñ gibi hıç bir oğul / yaradılalı cihān gelmiş degül “Cihan yaratılalı senin oğlun gibi bir oğul gelmedi.” 9b/199,

hem sekiz uçmak içinde hūr-[ı] ‘ın /görmege geldi o şāhuñ manzarın “Sekiz cennetin hurisi, o şahın manzarasını görmeye geldi.” 11b/248,

ulu kiçi vü kamu ehl-i ‘arab / cümle andan bildiler ‘ilm ü edeb “Büyük küçük tüm Araplar, ilmi ve edebi hep ondan öğrendiler.” 12b/267,

ay u gün buldı cemālinden cemāl “Ay ve güneş, güzelliğinden güzellik buldu.” 12b/265,

nūrıdı başdan ayağa gövdesi “Gövdesi baştan ayağa nurdu.” 13b/294,

uyanugiken niçe iştise ol / eyle işidiürdi uyurken resül “O peygamber, uyanırken nasıl iştiyorsa uyurken de öyle iştirdi.” 14a/305,

incü dişleri şu‘ā’ından gice / ıgne düşse bulnurdı iy hoca “Ey hoca, gece ıgne düşse inci dişlerininin parıltısından bulunurdu.” 14a/307,

şadr-ı nūrından karañu giceler / yolda yürürdi yigitler kocalar “Genç ve yaşlılar, karanlık gecelerde onun göğsünün nuruyla yolda yürürlerdi.” 14a/309,

tokınıcağ saçına bād-ı şabā / müşk [ü] ‘anberden tolarıdı havā “Sabah rüzgârı saçına değdiğinde hava misk ve amberle dolardı.” 14a/311,

dırnağı olurdu hem dürr-i āemīn “Tırnağı da kıymetli inci olurdu” 14b/316,

cümle lutf-ı hağ özinde varıdı “Allah’ın tüm lütufları onun özünde vardı.” 18a/406,

her sa‘ādet anda hem mevcüdüdü “Her mutluluk onda vardı.” 18a/407,

ğıl u gışdan kalbi gāyet pāk idi “Kalbi kin ve düşmanlıktan tamamen arınmıştı.” 18a/410,

hıç riyāsuz her işi ihlāşıdı “Her işi, hiç riyasız doğruluktı.” 18b/415,

hūlmile her sözi hālka diridi “Her sözü insanlara yumuşaklıkla söylerdi” 18b/420.

4. Cümle Dizileriyle İfade Edilen Nitelikler

4.1. Sıralı Cümle Dizileri

Sıralı cümleler, zaman açısından birbirini takip eden ve sıralama işlevine sahip *ve, hem... hem... ya... ya...* gibi bağlaçlarla veya aynı işlevdeki noktalama işaretleriyle sıralanmış cümlelerdir. Metinde kimi nitelikler de bu tür cümle dizileriyle dile getirilmiştir. Örneklerin bir kısmı cümleler arasında ortak öge bulunması sebebiyle bağımlı sıralı cümle dizisidir:

hem nübüvvet mührü anuñ zahrındadı / halk[ı] ol mührile hağka üdedi “Peygamberlik mührü onun sırtındaydı; insanları Allah’a o mühür ile çağırdı.” 14a/310,

bir nefes nefes arzūsına uymadı / gağlet uyhusına talup uy’madı “Bir nefes (bile) nefsinin arzusuna uymadı; gağlet uykusuna dalıp uyumadı.” 18b/416,

hüküm içinde hayff[a] meyli yoğıdı / lutfı gibi ‘adli hadsiz çoğıdı / “Hükümünde haksızlığa yönelmezdi; ikramı gibi adaleti de sınızsız ve çoktu.” 18b/417,

cānını hırş odına yakmadı ol / hağ harām kıldığına bakmadı ol “O, ruhunu hırş ateşinde yakmadı; Allah’ın haram kıldığına bakmadı.” 18b/422,

‘ömri içre hıç yalan söylemedi / söylemege daħı kaşd eylemedi “Ömrü boyunca hiç yalan söylemedi; söylemeye bile kastetmedi.” 18b/424,

hulkıdı dāyım işi bu halkıla / halkı hoş kul kılmışdı hulkıla “Bu insanlar ile işi sürekli (güzel) ahlak (üzerine) idi; (güzel) ahlak ile halkı bizzat (kendine) tabi kılmıştı.” 18a/405.

fi’l ü sözile kişi incitmedi / hak buyurmaduğı işi itmedi “Söz ve davranışlarıyla kimseyi incitmedi; Allah’ın buyurmadığı bir işi yapmadı.” 19a/425.

Bu tür örneklerin bir kısmı da arada öge ortaklığının bulunmaması sebebiyle bağımsız sıralı cümle dizisidir:

hem şefī’ ola aña ol muştafā / ola derdine şefā’āti şifā “O Hz. Muhammed ona şefaati olacak; onun şefaati derdine derman olacaktır.” 8a/161,

geldi ol nūr gitdi ‘ālem zūlmeti “O nur, geldi (ve) âlemin karanlığı gitti.” 10b/214b.

ķundağıla sürmelemişler gözün / göbeği kesilmiş olmuş sünneti “Kundağında gözlerini sürmelemişler; göbeği kesilmiş; sünneti yapılmış.” 11a/235,

tañrı emr itdi virildi hem aña / enbiyānuñ cümle hūy [u] haşleti “Tanrı emretti (ve) ona enbiyanın tüm huy ve tabiatı verildi.” 11b/239,

görmediler aña beñzer ādemi / hulķıla dutdı cemī-i ‘ālemi “Ona benzer insan görmediler; o ahlakıyla bütün âlemi kuşattı.” 12b/268,

gerçi cümle nūrıdı ol pāk-i zāt / illā her ‘uzvında vardı mu’cizāt “Gerçi o temiz zat (Hz. Muhammed) bütünüyle nurdu; her uzvunda mucizeler vardı.” 13b/289,

derlese güller olurdu her deri / hoş direrlerdi derinden gülleri “Terlese her teri güller olurdu; terinden gülleri hoşlukla toplarlardı.” 14b/312,

mu’cizātına anuñ yok hiç had / hadd u ‘addin bilmez anuñ hiç aħad “Onun mucizelerinin sınırı yoktu; kimse bunun sınırını ve sayısını bilmezdi.” 15a/327,

hulķı anuñ cümle ķur’ān hulķıdı / aña ol aħlāk ķamusı hulķıdı “Onun ahlakının tamamı Kur’an ahlakıydı; o ahlakın tamamı ona huy idi.” 18a/403.

4.2. Bağlı Cümle Dizileri

Sıralama işlevine sahip olan ve sıralı cümle dizileri oluşturan bağlaçların dışındaki *lakin*, *ama*, *çünkü*, *ki*³ vb. bağlaçlarla birbirine bağlanan ve yapıcı birbirinden bağımsız olmalarına rağmen anlam bakımından sıkıca birbirine bağlı olan cümle dizileridir. Metinde kimi niteliklerin de bu tür bağlı cümle dizileriyle verildiği görülür:

gerçi kim anlar daħı mürseldürür / līkin aħmed ekmel ü efēaldurur “Gerçi onlar da peygamberdir; ama Hz. Muhammed en mükemmeli ve en faziletlisidir.” 5b/87,

ol ne kim emr itdise sen anı dut / kim anuñ buyruğıdurur cāna ķut “O ne emrettiyse onu yap; ki, onun buyruğı cana kuttur.” 6a/103,

şüretā gerçi muħammed soñ idi / illā ma’nīde ķamudan öñidi “Gerçi Hz. Muhammed görünüşte sondaydı; ancak, maneviyatta hepsinden öndeydi.” 6b/111,

ma’nīde ķünkim muķaddemdür resül / hem haķıķatde odur aşl-ı uşül “Resul, manada öncedir; çünkü, hakikatte asılların aslıdır.” 6b/ 112.

³ Birçok kaynakta *ki* bağlacından önceki cümle “temel cümle”, sonraki cümle “yardımcı veya yan cümle”, tamamı da “*ki’li birleşik cümle*” olarak ele alınır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Ergin 1962: 405, Aktan 2009: 133-134, Özkan, Sevinçli 2009: 178-179, Özmen 2016: 157-158, Karaağaç 2017: 239-240). Bunun yanında *ki* ve diğer bağlaçların birden fazla cümleyi birbirine bağlayabileceği, bunun yapıyla değil cümlelerin bir araya getirilişi ve kullanımıyla ilgili bir özellik olduğu ve bu nitelikteki örneklerde cümleler arasında güçlü bir anlamsal bağ olmakla birlikte ortada bir birleşik cümle değil, yapıcı bağımsız iki ayrı cümle olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bk. (Cemiloğlu 2001: 80, Delice 2018: 175-176, Karahan 2006: 85-86 ve Gülsevin 2020: 124-126).

SONUÇ

Niteleme ve nitelik aktarımı, sadece sıfat tamlamalarıyla yapılmamaktadır. Bunun dışında, çok daha farklı gramer yapılarından söz edilebilir. Bunun iyi bir örneğini Vesîletü'n-Necât'ta görmek mümkündür. Hz. Muhammed'in çeşitli yönleriyle anlatıldığı bu eserde onun niteliklerini belirten ibarelere yönelik bir tarama, bu bağlamda sözcükten çeşitli sözcük öbeklerine, cümleye ve hatta, cümle dizilerine kadar uzanan birbirinden çok farklı örnekleri ortaya koymaktadır. Bu örnekler, Türkçede nitelik aktarımlarının hangi yollarla yapılacağı sorusuna art zamanlı olarak cevap vermektedir; ancak, günümüzle karşılaştırıldığında aradaki tek farkın Arapça ve Farsça kökenli sözcük ve öbeklerin kullanımındaki yoğunluk olduğu ifade edilebilir. Bunun dışındaki diğer tüm yapılar ise günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılabilir yapılar. Bu yönüyle, her birinin aslında zamandan bağımsız bir şekilde de Türkçede niteleme yollarını gösterdiği ve dilin imkânlarını bu çerçevede ortaya koyduğu düşünülebilir.

KAYNAKLAR

- Aktan, Bilâl (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Banguoğlu, Tahsin (1974). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, Kaya (1963). *Eğitim Enstitüleri İçin Türkçe Dilbilgisi Edebiyat Bilgi ve Teorilerine Giriş Faksül 1*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Boz, Erdoğan (2022). *Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât (Mevlid)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cemiloğlu, İsmet (2001). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara: TDK Yayınları.
- Delice, İbrahim (2007). *Türkçe Sözdizimi*, İstanbul: Kitabevi.
- Ergin, Muharrem (1962). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Gülsevin, Selma (2020). "Tümce Türleri" *Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi*, Editör: Erdoğan Boz, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hatiboğlu, Vecihe (1972). *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları
- Karahan, Leyla (2006). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaörs, Metin (1993). *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Koç, Nurettin (1990). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özkan, Mustafa; Sevinçli, Veysel (2011). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özmen, Mehmet (2013). *Türkçenin Sözdizimi*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Pekolcay, A. N. (1993). *Mevlid, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara.
- Sağlam, Sıtkı (1977). *Türkçenin Sözdizimi Örneklerle Tümce Çözümlemeleri*, Diyarbakır.
- Şimşek, Rasim (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler-Belirtme Öbekleri-Çözümleme*, Trabzon: Kuzey Gazatecilik Matbaacılık.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1970). *Süleyman Çelebi Mevlid*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Hasan Hilmi'nin Mevrit Risalesi

Bünyamin Taş*

GİRİŞ

Günümüzde Bulgaristan'ın Kırcaali şehrine bağlı Selman Cemaati/Selmanlar (Енçets/Енчец) köyünde, 1854 yılında doğan Hasan Hilmi, 15 yaşında iken tahsil kastıyla İstanbul'a gitmiştir. Fatih Camii medreselerinde gerçekleşen ve 18 yıl gibi uzun bir zamana yayılan eğitimini müteakip fahri kürsü şeyhliği yapan müellif, büyük ihtimalle ömrünün sonuna kadar İstanbul'da mukim olmaya devam etmiştir. En son 1911 yılında hayatta olduğu tespit edilen yazarın nerede ve ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.

Hasan Hilmi, 18 yıllık medrese tahsilinin ve Nakşibendi tarikatına intisabının bir sonucu olarak üstlendiği anlaşılan kürsü şeyhliği vazifesini uzun yıllar Hz. Câbir Camii olarak da anılan Atik Mustafa Paşa Camii'nde sürdürmüştür. Eserlerinde ifade ettiği üzere geçimliğini kazanmak için zaman zaman İstanbul civarındaki köy ve kasabalara "va'z u irşada" çıkmıştır. Amelde Hanefi, itikatta Maturidi mezheplerine ve tasavvufta ise Nakşibendi tarikatının Hâlidî koluna mensup olduğunu eserlerinde yine bizzat kendisi beyan etmiştir. Anılan özelliklerine ilaveten şeyhlik de yapan yazar, iki divanı dâhil tüm eserlerini mezkûr mensubiyetleriyle alakalı konulara tahsis etmiştir. Doğal olarak edebî kişiliği de bu doğrultuda şekillenmiştir. Bilimsel yayınları yapılan iki divanındaki (Ekici 2010; Sazlık 2010; Ekici & Gümüş 2020) manzumelerin tümüne yakını dinî konularda yazılıp çoğunun redifi "yâ resûla'llâh"tır. Divanları haricinde *Evsâf-ı Kırcaali Baba* (Yiğit & Kayapınar 2018) ve *Münzevî Risâlesi* (Ekici & Taş 2022) adlı nazım-nesir karışık eserlerinin de bilimsel yayınları yapılmıştır. *Miftâhu'l-Ârifin* adlı eseri ise serbest bir şekilde Latin harflerine aktarılmıştır (Hasan Hilmi 1981). Sayılanların dışında *Aşknâme*, *Mev'iza*, *Hazînetü'l-Ma'rifet*, *Necâtü'l-Ebeveyn* ve *Levha-i Mühr-i Şerîf* adlı eserleri vardır.¹ Bu bildiride elan *Miftâhu'l-Ârifin*'de "Faslun fi-Yevmi bi-Mevlûdî'n-Nebî" başlığıyla mevcut bulunan bölüm konu edilmiştir.

Miftâhu'l-Ârifin, Hasan Hilmi'nin yaklaşık 30 yıl içinde tamamladığı ve bu süre içinde kaleme aldığı hemen her telifatı da bazen icmalen, bazen kısmen, bazense bütünüyle dâhil ettiği, bit-tabî en hacimli eseridir. Henüz bir el yazma nüshası tespit edilemeyen eserin 1328 tarihli bir baskısı mevcuttur. Ayrıca eserin bu baskısından yararlanılarak oldukça serbest bir tutumla Latin harflerine aktarımı da yapılmıştır (1981). Eserin farklı başlıklar altındaki bölümlerinde bulunan "şimdi asrımız ... senesidir/tarihidir" biçimindeki kayıtlarda altı farklı tarihe atıf yapılmıştır. Bu veri de kitabın belli bir mevzu ve kompozisyon dâhilinde yazılmayıp muayyen konulara münhasıran müstakîl risaleler hâlinde telif edilen eserlerin iki kapak arasında birleştirilmesinden oluştuğunu göstermektedir. Bu doğrultuda *Miftâhu'l-Ârifin*'de Hz. Muhammed'in anne-babasının Müslüman kabul edilip edilemeyeceklerine dair tartışmayı muhtevi olan bölüm (1328: 140), Hasan Hilmi'nin kendi kaleminden çıkan 17 Cemaziyelahir 1312 (16 Aralık 1894) tarihli el yazma-

* Doç. Dr., Aksaray Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., (bunyamintas@aksaray.edu.tr).

¹ Hasan Hilmi'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ekici ve Taş, 2022.

sında (Milli Kütüphane, 06 Mil Yz. A 1942, 67^b-72^a) *Necâtü'l-Ebeveyn* serlevhasıyla müstakil bir eser şeklinde tanzim ve takdim edilmiştir. *Miftâhu'l-Ârifin*'deki ilgili bölümle *Necâtü'l-Ebeveyn* yazmasının içerikleri, nüsha farkı kabilinden değişiklikler dışında bire bir aynıdır. Benzer şekilde müellif hatlı *Münzevî Risâlesi* serlevhalı müstakil el yazmasının (Milli Kütüphane, 06 Mil Yz. A 1942, 1^b-67^b) bazı bölümleri de (5^b-36^b) *Miftâhu'l-Ârifin*'de (1328: 67-104) neredeyse aynen bulunmaktadır. Esere ait bu özellikler, kitabın farklı tarihlerde müstakilen yazılan risalelerin bir araya getirilmesinden oluşturulduğu fikrini teyit eder mahiyettedir. Binaenaleyh mevcut *Miftâhu'l-Ârifin* baskısında bir bölüm olarak yer alan “Faslun fi-Yevmi bi-Mevlûdi'n-Nebî” başlığını (1328: 452-467) mevlit hakkında yazılmış bir risale hükmünde değerlendirme yoluna gidilmiştir. Bu itibarla çalışmamızda söz konusu bölümü, yukarıda söz edilen gerekçelere istinaden ve ilaveten kolaylık olması bakımından *Mevlit Risalesi* şeklinde anacağız.

Mevlit Risalesi

Umumiyetle mensur olarak kurulan metinde Hasan Hilmi'nin telifi olan 8 adet de manzume vardır. Aynı zamanda eserin mukaddimesi hükmünde ve 1 beyitten ibaret olan ilk manzume Farsça, geri kalanları Türkçedir. Manzumelerin 7 tanesi beyitlerle (toplamı 29 beyit), 1 adedi ise bentle (4 dizelik tek bent) yazılmıştır. Manzumelerde, müellifin diğer eserlerinde de mutata olarak yer alan iki farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bunlar hezec bahrinin *mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ mefâ'ilün* kalıbı (5 manzumede kullanılmıştır) ile remel bahrinin *fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün* kalıbıdır (bire beyitten ibaret olan 2 manzumede kullanılmıştır). Metinde 3. sırada dizilen manzume ise herhangi bir ölçüye uymamaktadır. Manzumeler veznin tatbiki ve uyak bakımından çok fazla kusur içermektedir. Bu durum, müellifin edebî kişiliğini değerlendirmek açısından Hasan Hilmi manzumelerinin genel özelliklerini aksettirmekten fazla bir anlam da ifade etmemektedir. Zira vezin ve uyakla ilgili özensizlikler yazarın bütün manzumelerinde görülmektedir.

Yukarıda söylendiği üzere metin Farsça bir beyitle başlamaktadır. Mevlitle ilgili bu beyitten sonra ise “tasavvufî manası budur” takdimiyle bir açıklama yapılarak Hz. Muhammed'in doğum gününün önemi üzerinde durulmuş, o güne âşık olmanın candan ve maldan geçmeyi gerektirdiği söylenmiş ve böyle olmayanların âşıklık iddiasında bulunamayacakları ifade edilmiştir. Sonraki satırlarda ise kısaca tasavvufun vücûd ve tevhîd hakkındaki kabullerinden söz edilmiştir. Bu mensur mukaddimeyi, dünyanın geçiciliği hakkında söylenmiş altı beyitlik bir manzume, onu da yine Allah ve peygamber aşkının gerekliliği olarak anılan cömertlik bahsiyle alakalı uzunca bir bölüm takip etmektedir. Bu kısımda kahramanları Hz. Ebubekir (ö. 634), Abdullah b. Ömer (693) ve Ömer b. Abdülaziz (ö. 720) olan üç farklı cömertlik hikâyesi nakledildikten sonra ilk mevlit merasiminin nasıl ortaya çıktığını konu edinen bir menkıbe anlatılır. Yer ve zaman tafsiyatı içermeyen menkıbenin kahramanı da aynı şekilde meçhul bir kadındır. Menkıbe özetle şu şekildedir:

“Bir köyde iki yetim çocuğu ile fakruzaruret içinde yaşayan dul bir kadın varmış. Kadın, tavuk yumurtası satarak bir inek almış ve ineğin sütünü satarak da çocuklarını yetiştirip evlendirmiş. Yokluk içinde büyüyen bu çocuklar zaman içinde zengin olmuşlar ve annelerine karşı nankörlük edip onu yanlarından kovmuşlar. Bu duruma çok üzülen kadın iki rekât namaz kıldıktan sonra gözyaşları içinde şöyle dua etmiş:

‘Dertli analar çocuklarına karşı çok şefkâtlı olur. Bu başıma gelen kendi nefsimdendir. Ben sizi dokuz ay on gün karnımda taşıdım, büyüttüm, gözlerinizden öptüm. Size beddua etmem, ancak hayır duada bulunurum. Rabbimden sizin affınızı rica ederim.

Rabbim, bana yüz yirmi yıllık bir ömür verdin. Artık biliyorum ki son demlerime eriştim. Ey uzun ömür veren rabbim, beni sevgili habibin Muhammed Mustafa'ya ümmet gönder. Rabbim, zamanımı boşa harcamayıp mesul olduğum bütün farzları usulü üzere vaktinde eda ettim. Senin yardımınla kul hakkı, iftira ve yalandan uzak durdum. Bütün günahlarım için tövbe ettim. Sana şükürler olsun. Rabbim, sevgili habibin Muhammed Mustafa'nın doğum gününe hayran oldum. En değerli varlığım, senin emanetin olan canımdır. Onu kurban edecek olsam, kendini öldürmek haramdır. Dünyalık mal olaraksa bir tek ineğim vardır. O benim sevgili malımdır. O malı, ondan daha sevgili olan sultanımın doğum gününe hürmeten bağışlamak isterim. Rabbim, duamı kabul eyle.' diyip ineğini üç bin kuruşa satmış. Bu para ile bir pazar günü, ümmetin salihlerinden küçüklü büyüklü beş yüz kişinin katıldığı bir davet tertip etmiş. Adına da mevlid-i şerif cemiyeti demiş. Topluluk öğle namazını kıldıktan sonra mevlit okunmuş. Kadın, ineğini satarak kazandığı üç bin kuruşu, Hz. Peygamber'in doğumu şerefine davetine katılanlara dağıtmış. Sonra da şöyle vasiyet etmiş:

'Ey güzel cemaat, bugün Rebiülevvel ayının on ikinci gecesini ve pazar gününün öğle vaktidir. Bu aciz âşika kadın, bugünün hayranıdır. Bugün mevlid-i şerif için yazılan şiirleri okuyun ve bana olan hakkınızı da helal edin. Zira bugün ecel şerbetini içeceğim. Şimdi Hz. Peygamber için yazılan kasideyi işitince ruhumu teslim edeceğim. Cenaze namazını kılın, öyle gidin.'

Nihayet söylediği üzere 'Abâne mevlidühü 'an-tybi 'unşurihi/Yâ tybe mübtede'in minhü ve muhtetemin²' beytini işiten kadın oracıkta vefat eder. Böylece kadının velilerden olduğuna kanaat getiren cemaat defin hazırlıklarına girer. O sırada kible tarafından üzerlerine yeşil ferace, sarı papuç, sarı mest giymiş ve 'Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlullâh ve binti Muhammedin Fâtimatüzzehrâ' yazan yeşil bir sancakla yürüyen, heybetli kırk kadın ortaya çıkmış. Yeşil sancak elinde tutan kadın:

'Ey cemaat, haberdar olun ki: İki cihan güneşi ve ahir zaman peygamberi Muhammed Mustafa'nın doğduğu, küfür karanlığını kaldırıp dünyayı iman nuruyla doldurduğu o kutlu gün, işte bugündür. Ben de onun kızıyım. Buraya, o âşika kadın, bu kutlu günün aşkından ruhunu teslim ettiği için Hz. Peygamber tarafından gönderildim.' diyerek kadını bir cennet kefenine sarıp cennete götürmüştü."

Hasan Hilmi menkıbeyi naklettikten sonra, "Hikâyeden delil olur mu?" şeklindeki muhtemel itirazlara, "Delil olmak şöyle dursun sened-i müstakim bile olur." cümlesiyle peşin bir cevap verme ihtiyacı duymuştur. Akabinde Süleyman Çelebi'nin (ö. 1411) *Vesiletü'n-Necât*'ı yazma sebebini de yine menkıbevî bir rivayetle, anılan hikâyeye bağlamıştır. Buna göre Süleyman Çelebi, "bir zattan" mezkûr kadının hikâyesini dinleyip çok etkilenmiş. Mevlit gününe gösterilen saygı ve özenin yarattığı olumlu sonuçlara özenerek "*Mevlûd-ı Muhammedî*" adını verdiği eserini telif edip bu kitabının yeryüzüne yayılmasını ve kıraatından elde edilen sevaptan hissedar olmayı Allah'tan dilemiş. Süleyman Çelebi'nin bu dileğine cevaben "*Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır. Muhakkak ameller niyetlere göredir. İyi olanı emret, kötü olana karşı koy.*" meallerinde ilahi bir ses gelmiş.

Hikâyenin bu noktasında mevlit okumanın veya okutmanın şartları konu edilmektedir. Ancak bu şartları tayin edenin kim olduğu açıkça belirtilmemiştir. Zira metinde "âdâbına lâıyk şartları beyân etmek üzerimize vacip oldu" ifadesinin Hasan Hilmi'ye mi ait, yoksa güya Süleyman Çelebi'den naklen mi aktarıldığı kesin bir şekilde anlaşılamamaktadır. Ancak her hâlükârda daha dikkat çekici olanı, metinde mevlit okutmanın muayyen şartlara bağlanmış olmasıdır. Şartları ortaya koymak için evvela sekiz madde yazılmıştır. İlgili maddeler şu şekildedir:

² Beyit, İmam Busûrî'nin (ö. 1296) meşhur *Kaside-i Bürde*'sinden alıntıdır.

1. Yalnızca Allah rızası için okumak farz-ı ayındır.
2. Ömründe bir kere Hz. Peygamber'e salavat okumuş olmak farz-ı ayındır. Zikir meclislerinde okumaksa vacibdir. (Yani merasim esnasında salavat okunmalı.)
3. Kaza namazı olmamak.
4. Kaza orucu olmamak.
5. Kaza zekâtı olmamak.
6. Kaza kurbanı olmamak.
7. Zengin olmak.³
8. Samimi olup bu yolda malını, evladını ve hatta canını bir hiç hükmünde görerek Hz. Peygamber'in doğum günü şerefine Allah rızası için infak etmek ve riya olur endişesiyle bu ameliyle övünmemek.

Yukarıdaki sekiz madde sayıldıktan sonra “Bu şartları taşıyan âşık veya âşıkaya mevlit okutmak müstehaptır.” kaydı düşülerek başka adâblar da ilave edilmiştir. Bunlar ise: 1. Mevlit metnine geçmeden evvel bir aşır okumak müstehap, dinlemek farzdır. 2. Manzumelerin akabinde Hz. Peygamber'in üzerine salat getirmek vaciptir. 3. Mevlit metnini “âşık-ı âdil, âlim-i âmil, halîm selîm ve müstakîm” bir “zât-ı azîzin” okuması müstehaptır. 4. Mevlit metni bitince yine bir aşır okumak müstehaptır. 5. Son olarak dua etmek sünnettir.

Yazar yukarıdaki maddeleri saydıktan sonra “Bu şartlar ehli-sünnet itikadıdır. Kitap, sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukaha ile sabittir. Terk eden büyük günah işler ve tevbe etmesi üzerine vacip olur.” diyerek ancak ileri sürdüğü şartlar dâhilinde cereyan eden mevlit merasimlerinin meşru olduğunu beyan etmektedir. Böylece mevlit törenlerinin, bir yandan muahharan ortaya çıkmasının yarattığı çekinceler bertaraf edilmeye çalışılırken bir yandan da kurumsal İslam'ın yerleşik ritüelleri arasına dâhil edilmesinin imkânı oluşturulmaktadır. Bu noktada Hasan Hilmi'nin, mevlit merasimlerinin meşruiyeti hususuna ihtiyatlı yaklaştığını da belirtmek gerekir. Zira takip eden satırlar bu ihtiyati tutumun bir sonucu gibidir. Yazar, “Zamanımızda Süleyman Efendi'nin mevlit kitabı öyle bir şöhret kazanmıştır ki şehirlerde ve köylerde okunması farz kabul edilir olmuştur.” tespitini yaptıktan sonra meseleyi fihri bir problem biçiminde soru-cevap usulüyle ele alır. Bu çerçevede “Kıraatında bir beis var mıdır?” sorusuyla ortaya konan probleme “Anılan sekiz şart bir adamda bittamam bulunursa umulur ki müstehaptır.” şeklinde mütereddit bir çözüm sunulur.

Sonraki satırlarda bu tereddüdün sebebi daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. Hasan Hilmi, “Evlerde okumak mı daha faziletli yoksa camilerde okumak mı?” sorusuna “Evlerde okumak caiz olsa da camiler evlerden daha kutsal ve duanın kabulüne daha yakın olduklarından camide okumak daha faziletlidir.” cevabıyla karşılık verir ve ekler: “Böyle demekten maksat; mevlidi okuyan kimsenin, cemaati etkileyecek biçimde metni manasına uygun olarak düzgünce kıraat etmesi durumunda sevabının daha çok olacağıdır. Hayız ve nifas ehli taharetsiz kadınların ve çocukların eğlence meclisine dönüşürse günah denizine batılır. Sakınmak lazımdır.” Hasan Hilmi'nin çekincesinin sebebi, kutsal mekâna yakıştırılmadığı anlaşılan, tarif edilen vasıftaki insanların ritüele iştirakiyle sınırlı değil gibidir. Çünkü bir sonraki problem camilerde şiir okunmasına dairdir: “Camilerde kaside, na't ve mevlit okumak caiz midir, değil midir?” Bu soruya “Kaside, na't ve mevlitler salavatlardan ibarettir. Allah'ın zikrinin ve Hz. Peygamber'in salavatının, temiz ve ibadete layık olan kutsal mekânlarda okunması pek faziletli ve yüce bir iştir.” şek-

³ Metinde “zengin olup vüs'at[i] olmamağdır” şeklinde ifade edilmiş.

linde bir cevap veren müellif, söz konusu şiirlerin camilerde okunmasını, ibadet metni olmaya müsait/layık “zikir” sözlerinden me’huz/ibaret oldukları için meşru kabul etmektedir. Dolayısıyla belirttiği vasıfta olmayan şiirlerin mabette okunmasını doğru bulmadığı sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Risalede öncelikle meşru mevlit merasiminin şartlarından söz eden ve bu şartları da madde madde tasnif eden Hasan Hilmi, konu gayrimeşru törenlere gelince köy kadınları arasında yaygın olan uygulamaları uzun uzun anlatarak kendi zaviyesinden, kötüyü, örneği üzerinden gösterme yoluna gitmiştir. Hasan Hilmi, o dönemde köylerde yapılan merasimleri şu şekilde tasvir etmiştir:⁴

“Bazen köylerde Âşika Ayşe Hanım, atalarından miras kalan şu batıl âdet üzere mevlit okutup bu işleriyle övünür: Gidip köy imamını, “Ya imam, buyrun evimizde mevlid-i şerif okuyun.” diyerek davet eder. Sonra evinin yarısını çarşafı ikiye böler. Çarşafın bir tarafına kendi cinsinden olan kadınları doldurur. O kadınların abdesti, namazı, guslü, orucu, zekâtı ve kurbanı daha ruhlar âlemindeyken tamam edildiği için geriye yalnızca mevlit okumaları kalmıştır. Onu da yaparak etrafa Müslümanlıklarının tamam olduğunu ilan ederler.

Sonra köyün kargası olduğu hâlde “Cennet Bülbülü” namını verdikleri imam efendinin yanına iki ihtiyar adam koyup kendileri çarşafın öte tarafına geçerler. Ev sahibesi, mum sehpasının üzerine nakışlı örtü koymak benzeri uğraşlarla hanesini öyle bir süsler ki fareler deliklerinden baş uzatıp “Ey kadın, cennete sen girmezsin de biz mi gireriz?” diye alkış tutar.

O evin bir yanı tavuk kümesi, bir yanı insan kümesi, altı ise eşek ahırındır. İçinde bağırarak köy imamını da insan aygırındır. O aygır âşık bağırınca ev sıtma tutmuş gibi titrer. Âşika Ayşe Hanım’ın cemaati göğüslerini ateşe verip arkalarıyla mevlit dinler. Arada sırada “Senin kızın ateşte çok ısındı, benim kızım az ısındı. Bak şimdi döverim kızını!” diye dua yerine kavga ederler. İşte bunlar mahşer meydanının pehlivanlarıdır.

Mevlid’in şerbet-i şerif bölümü (veladet bahri) gelince cemaatte bulunan aşıklar ayakta dua ettikten sonra hepsi oturup gül suyu ve şerbeti beklemeye başlar. İşte bunlar bir alay balkan kıran ve tilki vuran güruhundan bal ve şeker şerbete hasret, gönlü yanıklardır.

O biçare Âşika Ayşe Hanım, canının bedeli olan malını feda ederek yaptığı hazırlıklardan on paralık amber kabuğunu kiremit bir buhurdanlık içinde yakar da melekleri kovup şeytanlara tütsü verir. Teşbihte hata olmasın, aynı Demirci Çingene Osman Usta’nın demiri ateşte körükle kızdırıp üzerine su serptiği gibi, gül suyunu aziz cemaatin sakallarına, bıyıklarına, kadınların yaşmaklarına, ellerine ve yüzlerine döker. Şerbetin sermayesi su olduğu için Ayşe Hanım’ın parası eksilmez. Sümbül Efendi’nin karısı, Âşık Bülbül Efendi hazretlerine gidip “Allah rızası için” diyerek beş kuruş ikram eder. O da “Hac parası için kabul ettim.” diyerek parayı alır.

Sonunda Ayşe Hanım ah ederek masrafını hesap eder ki yedi buçuk kuruşa mevlid-i şerif okutup gül yağı kokutmuş. İşte Âşika Ayşe Hanım tavuklarını alıp cennete gider. Âşika Fatma Hanımsa “Eyvah, ben dışarda kaldım!” diye aynen onun yaptığı işi yapar.

Hacı ağalar da, tıpkı hizmetçilerin hamamda müşterilere tütsü verdiği gibi, camide ateş küreğinin içinde meşe kabuğunu yakıp cemaate tütsü vererek batıl bir âdet takip ederler. Vallahi şeytan bile şiddetli kahkahalarla yanlarından kaçar.”

Hasan Hilmi kendi zamanında düzenlenen merasim örneklerini naklettikten sonra bu yapıların övgü görünümü aşığılama olduğunu, aslen tahkir olan bir vasıtayı yüceltme için kul-

⁴ Hasan Hilmi bu bölümde bazen hakaret sınırlarına ulaşan mizahi bir dil kullanmıştır. Metnin bu kısmını günümüz okuru için sadeleştirirken mizahi yönünü iptal etmemek adına anlatıyı gereğinden fazla kısaltmadığımız gibi rahatsız edici ifadeleri yumuşatma yoluna da gitmedik.

lanmanın da küfür olacağını ileri sürer. Cahiller nazarında farz ve sünneti terk etmeye, müstehap olan bir ameli farz ve sünnetten daha kuvvetli addetmeye sebep olacağı gerekçesiyle tarif ettiği biçimde düzenlenen mevlit kutlamalarının hiç yapılmamasını daha iyi bulur:

“Namazını kıl, orucunu tut, zekatını ver, haccını yap; işte o zaman her nefeste mevlit okumuş gibi olursun. Aksi hâlde namazsız niyatsız bin mevlit de okusan amel defterine gûnahtan başka bir şey yazılmaz.”

Yazar bu noktadan sonra “Ey Hasan Hilmi, köylülerin sırlarını sen nereden biliyorsun?” sorusuyla ilginç bir bahis açar. Geçimliğini kazanmak için zaman zaman köylerde “va’z u nasihat” eylediğini ve bu seyahatlerinden birinde sohbetinden etkilenen cemaatin kendisine gelip ısrarla mevlit okumasını talep ettiğini nakleder. Hasan Hilmi, cemaatin talebini kabul etmiş ve böylece köylülerin mevlit kutlamalarını gözleme imkânı bulmuştur. Her ne kadar bu gözlem Hasan Hilmi’yi rahatsız etmiş olsa da onu, şahit olduğu olayı ayrıntılı bir şekilde kayda geçirmeye sevk etmesi bakımından iyi olmuştur. Müellif mevlit kutlamasına esastan karşı görünmüyor olsa da dinden çıkarmaya varan tehditleri ve ileri sürdüğü ağır şartlar vasıtasıyla icrasını neredeyse imkânsız hâle getirmektedir. Ona göre halkın, bilhassa kadınların takip ettiği mevlit âdeti, şeytan ayartısı bir ahir zaman rezaletidir. Yapılanlar gerçekte kutsal olanı hafife alıp onunla alay etmektir. Alay etmek ise aşağılama, nihayet aşağılama da küfürdür. Bu durum o kadar rahatsız edici bir hâl almış ki Süleyman Çelebi bile eserini yazdığına pişman olmuştur:

“Bir şeyh efendi rüyasında şairler sultanı Âşık Süleyman Efendi hazretlerini bir cami köşesine çekilmiş ve önünde mevlit kitabı açık olduğu hâlde hüngür hüngür ağlarken görmüş. Sormuş:

- Ey Âşık Süleyman, bu sevinçli günde böylesine üzüntüyle ağlamanın sebebi nedir?
- Ey şeyh kardeşim, mevlit kitabımı yazmama yaşlı bir kadın sebep olmuştu. Bugüne kadar okunmasıyla iftihar ederdim. Ancak şimdi ahir zaman kadınları kitabımın aşağılanması sebep oldukları için Hz. Peygamber’in huzuruna gitmeye yüzüm kalmadı. Pişmanım, ama çaresi de yoktur.”

Halkın mevlit kutlamalarını küfür derekesinde gören Hasan Hilmi, metnini ilginç bir şekilde Hz. Muhammed’in doğum gününü *Mevlit* okunup cemaate gül suyu ve şerbetler dağıtılan meclislerde geçirdiğini ifade ettiği bir manzume ve bu manzumeden evvelen yazılan şu tavsiye ile sonlandırır:

“*Mevlid-i Şerife* âşık olan zatlar; evlerinde, camilerde ve dergâhlarda gece gündüz okunup dinlenmesi için ölümüne çaba sarf etsinler. Kalabalık cemaat toplayıp dualara halis bir şekilde âmin desinler. Allah ve peygamber aşkı yolunda olan biz aciz âşıklar *Mevlid-i Şerif*i böyle okuruz.”

SONUÇ

Hasan Hilmi mevlit konusunu cömertlikle alakalı uzunca bir mukaddime ile takdim etmiştir. Metnin geri kalanında da kesintisiz bir cömertlik vurgusu vardır. Bu durum, mevlit merasimi tertip etmenin, Allah’ın rızasını kazandıracak bir cömertlik eylemi biçiminde değerlendirildiğine yorulabilir.

Metinde Mevlit Kandili kutlamalarının başlangıcı, Süleyman Çelebi’nin *Vesiletü’n-Necât*’ı yazma sebebi ve yazdığına pişman olması gibi meselelere dair yer bulan nakillerin tamamı halk inanışlarının ürünü gibi görünen menkıbelerden muktebestir.

Mevlit kutlamalarını öven ve bu tür kutlamalara katıldığını ihsas ettiren yazar, törenlerin ancak belli şartlara sahip olanlar tarafından yapılabileceğini, sayılan şartları taşımayanlarınsa *Mevlit* oku(t)mamasının daha iyi olacağını savunmuştur.

Metinde meşru bir mevlit merasiminin gereklilikleri konusunda ileri sürülen şartların bir insan veya topluluk tarafından bittamam karşılanması ihtimali imkânsıza yakındır. Dolayısıyla halkı, özellikle de kadınları tamamen menetmek gibi bir sonuca varılmak istendiği sezilmektedir.

Mevlit merasimlerinin varlığını izah ve ikrar sadedinde halk inanışlarından muktebes mucizevi başlangıç anlatılarını/mitlerini referans almaktan çekinmeyen müellifin, konu sıradan halkın düzenlediği törenlerin meşruiyetine gelince imkânsıza yakın katılımda şartlar vazetmesi ve benzer şekilde gayrimeşru uygulamaları anlatmak için halkın mevlit âdetlerini çok sert ve alaycı bir dille tasvir etmesi, başlangıçtaki tutumuyla çelişir görünmektedir. Sıradan halkın mevlit merasimlerine karşı takınılan bu sert tutumun, açıkça ifade edilemeyen sınıfsal bir refleksten kaynaklandığı, dolayısıyla ritüel tertip ve idare işinin din adamlarının veya dinî örgütlerin inhisarında görülmesiyle ilgili olduğu sonucuna varılabilir.

Çeviri Yazılı Metin

a) Çeviri Yazının Kurulmasında Takip Edilen Yöntem

1. Metin çeviri yazıya aktarılırken matbu baskının sayfa numaraları [] içinde yazılmış ve mensur bölümde özgün metnin satır numaraları ⁰ içinde gösterilmiştir.
2. Manzumelerin her biri eserdeki sırasına göre numaralandırılmış, metinlerine geçilmeden önce vezinleri yazılmış ve her bir beytin sıra numarası metnin sol tarafında gösterilmiştir.
3. Mensur bölümlerde yer alan iki satırdan kısa Arapça metinler çeviri yazılı olarak dizilip anlamı dipnotta verilmiştir.
4. Mensur bölümlerde yer alan iki satırdan uzun Arapça metinler Arap harfleriyle dizilmiş ve çevirileri dipnotta verilmiştir.
5. Sözcüklerin okunuşunda özgün metnin imlasına bağlı kalınıp, “*mevlūd, vīran, kıle, hoca, kıra’at, muķārīñ*” örneklerinde görüldüğü üzere düzeltme veya standartlaştırma yoluna gidilmemiştir.
6. “*Mevlūd*” sözcüğüyle yapılan Farsça tamlamalar, metnin girişinde yer alan harekeli Farsça beyitteki “*mevlūd-u peyğamber*” imlasına istinaden harekesiz bölümlerde de “*mevlūd-u*” biçiminde okunmuştur.
7. Türkçe partisip eki “-An” orijinal metinde çoğu zaman “-Añ” biçiminde yazılmıştır. Bu örnekte olduğu gibi Osmanlı yazısında mutat olarak nun (ن) harfi ile yazılan kimi ek ve sözcükler metinde kâf-ı nûnî (ك) ile imla edilmişse veya tersine kâf-ı nûnî (ك) ile yazılması mutat olduğu hâlde nun (ن) harfiyle yazılmışsa herhangi bir düzeltme yoluna gidilmeyip yazı olduğu gibi yansıtılmıştır.
8. Arap harfli baskıda Türkçe yükleme veya iyelik eki görevinde kullanılan “-I” ile Arapça atf edatı görevindeki “*vU, U*” sesleri çoğu zaman yazıyla gösterilmemiştir. İlgili yerlerde yapılan ilaveler veya sair sebeplerle yapılan başka eklemeler [] içinde gösterilmiştir.
9. Arapça ibareler nasıl harekelenmişse öyle okunmuş, irab hatası olan yerlerde düzeltme yoluna gidilmemiştir.
10. Metinde geçen ayetlerin meali Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan genel ağ sayfasından (<https://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf>) alınmıştır.

b) Metin

[452] ⁽¹⁸⁾ **faslun fi-yevmi bi-mevlūdi'n-nebiyyi şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem**

[453] ⁽¹⁾ li-muḥarririhi:

1

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

— — — — / — — — — / — — — — / — — — —

hoş āmed mevlūd muḥammed āfitāb-ı dü cihān

ser be-nih mevlūd-u peygamber fedā-yı ins ü cān⁵

⁽³⁾ taşavvuf ma'nāsı budur ki: ol deryā-yı 'adenden bir şadef-i zibā şakḳ olup dūr-dāne-i yektā ⁽⁴⁾ olan cevher-i muḥammedī, ka'be-i mu'azzamda, rebī'u'l-evveliñ yevm-i işneyn gicesinde, iki ⁽⁵⁾ cihānñ güneşi muḥammed muştafānñ mübārek yevm-i mevlūd-u şerīf[i] hoş geldi, şafā geldi. ⁽⁶⁾ ey yevm-i mevlūd-u peygamberiye 'āşık u muntazır olup rüz u şeb āh [u] efġān ile terk-i rāḫat idüp ⁽⁷⁾ ve ihtiyār-ı cefā cehennemde ḫasret çeken 'āşık-ı şādık! sen düşün ol yevm-i mevlūd ⁽⁸⁾ ġünini ki, ol ġün bir ġündür ki, yedi kat gökleri ḫarekete getürüp yedi kat yerlere ⁽⁹⁾ bereketini, ḫākdan zerreye varınca, İşār eyledi. ins ile cān ve ehl-i zemīn [ü] āsumān yevm-i mevlūd-u muḥammediye ⁽¹⁰⁾ 'āşık olup cānlarından kıymetlü, 'aziz olan mällarını fuḳārā'i mesākīn[e] taşadduk itdikden şoñra ⁽¹¹⁾ hevā-yı nefsiñ başlarını seyf-i riyāzāt kılıcıyla, çille-i vaḫdetde "*lā-rāḫate fi'd-dunyā*"⁶ deyü fedā-yı ⁽¹²⁾ cān u baş itdigi ġünlere tefekkür kıl. ey 'āşık; kendi nefsinde, kendi ḫalemiñle, kendini 'āşıklar ⁽¹³⁾ defterine kayd itme zinhār! "*yevme tube's-serā'iru*"⁷ da şıdkūñ kāzib olup beyāz yüzüñ siyāh olur. ⁽¹⁴⁾ işte ol yevm-i peşimān[i]de tezekküren teşekkür kılıp da'vā-yı 'aşkıdan perḫizen dūr ol, dimekdir.

396

⁽¹⁵⁾ ḫulāşa-i taşavvuf: "*lā-ya'lemu'llāhe illa'llāhu lā-fi'd-dunyā ve lā-fi'l-āhireti*"⁸ feḫvāsınca, hemān şu ḫadar ⁽¹⁶⁾ vardır ki eşerden mü'essire istid[il]āl ḫarīḫıyla "*lā-mevcūde illa'llāh*"⁹, vücūd-ı bārī birdir, delīl[i] mütevātirdir. ⁽¹⁷⁾ ehl-i sünnet "*kul huve'llāhu eḫad*"¹⁰ deyü iḳrār itmişdir. vāşıl-ı ila'llāh ve 'arīf-i bi'llāh olanlar ol bī-⁽¹⁸⁾nişin ü bī-mekān u münezzeh 'anī'z-zamān, lā-laḫif ü lā-cismü keşif olan allāhu zu'l-ḫayyu ve⁽¹⁹⁾l-ḫayyüm ḫazretleriniñ vaşında kendi ma'rifetleri miḫdārı bilüp söylemişdir 'arīfān. ⁽²⁰⁾ "*şubḫāneke mā 'arefnāke ḫaḫka ma'rifetike yā ma'rūf. şubḫāneke mā 'abednāke ḫaḫka ibādetike yā ma'būd.*"¹¹

[454]

2

mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün/mefā'ilün

— — — — / — — — — / — — — — / — — — —

- 1 yürekler yaralı yāriñ ḫayālinden bugünlerde
benim bu yarama merhem vireñ mürşid 'aceb nerde
- 2 tecellī kıldı 'uşşāḫa cemāliñ āteşindendir
bıraḫ vaş eylesün 'aşkı bu bir evrāk-ı defterde
- 3 ne berbād itdi 'uşşāḫı bu vīran ḫalesi dünyā
yegit ḫoca faḫīr zengin yaturlar baḫ ḫara yerde

⁵ "İki cihan güneşi Hz. Muhammed'in doğumu hoş geldi. Peygamberin doğumu yoluna cinlerin ve insanların başı fe-da olsun."

⁶ "Dünyada rahat yoktur." anlamına gelen hadis rivayetinden alındı.

⁷ "Bütün sırların yoklanacağı ġünü hatırla (Tarık, 86/9)!"

⁸ "Dünya ve ahirette Allah'ı, Allah'tan başkası bilmez."

⁹ "Allah'tan başkası yoktur."

¹⁰ "De ki: 'O, Allah'tır, bir tektir.' (İhlas, 112/1)"

¹¹ "Ey her şeyden yüce, Maruf olan Rabbim; seni hakıyla bilemedik. Ey her şeyden yüce, Mabud olan Rabbim; sana hakıyla kulluk edemedik." anlamına gelen hadis rivayetinden alındı.

- 4 harāmdan hāmile qalma toğar senden zinā oğlan
rezil eyler utan hağdan ocuklarıñ mezārında
5 umūruñ Őer'e tađbik ul Őakuñ terk-i Őalāt olma
alan farzı azā eyle budur fermāñı ur'ānda
6 **hasan hilmī** gōñul virme bu dūnyā sana māl olmaz
kirāmen kātibin yazmaz Őanursañ deftere sen de

(8) yerleri temelsiz, gōkleri direksiz, yılanları ayađsız yūriden allāh rahmet kitābında buyurur: (9) “*len tenālu'l-birre hattā tunfikū mimmā tuhibbūne.*”¹² nazm-ı celil[i] ehl-i 'aŐkūñ allāh ve resū'llāha olan muđabbetine (10) Őāhid delil-i 'ađimdir. ey cōmerdlilikden dem urup allāh, resū'llāh 'aŐkına kıymetlū mālını fuđarā'-i (11) mesākīn ve Őābirine infāk u taŐadduđ itmek isteyen ehl-i imān ve zengin-i āhir zamān; 'ibret (12) al Őu Őerif erbāb-ı ma'rifet ũ 'aŐık-ı hikmet ũ iŐār-ı Őehāvet ve 'ulūvvū'l-himmeti mine'l-imān Őāhibi (13) olan yār-ı gār, Őādık refik ebū-bekru'Ő-Őiddik rađiye 'anhu rabbune't-tevfik efendimiz hađretleri[n]⁽¹⁴⁾den ki: ol, ta'lim konende-i vađy-tekellūm ve ari'ū bilā-ta'allūm olan āhir zamān peyđamber[i] muđammed muŐtafā⁽¹⁵⁾ñuñ Őohbet-i sa'ādetinde bu āyet-i kerīmeniñ kıra'atını femm-i dūrerbār-ı nebeviyyeden istimā' itdikde, ba'dehu (16) kendi devlet-hāne-i sa'ādetlerine Őerāfetle teŐrif buyurup cemī'-i mālını allāh ve resū'llāh 'aŐkına (17) mesākīn [ū] fuđarāya taŐadduđan iŐār-ı nafađa itdiđi kūtūb-i mu'teberede muŐarrađdır. hađmen li-nefsihi (18) kendūleri kemāl-i tevāzu'ından hayā'-i zātiiyyeleri gālebesiyle iŐār-ı ihlāŐ olan Őehāvetlerini (19) Őiyānet içun yetmiŐ ũ yerden yamalı bir çaba 'abādan yađmur-luđ giyūp mūteveccihen ilā-(20)istikbālil-ķible būkā'-i Őedid ile ađladıđı bedihīdir. “*fel-yedhakū alilen vel-yebķū kesīran.*”¹³ [455] (1) āyet-i kerīmesi bu da'vāya Őāhid-i 'ādildir. bā-fermān-ı hūdā ile cebrā'il 'aleyhi's-selām huđūr-ı peyđamberiye gelūp (2) hey'etini mūteđayyir gōrdūkte,

397

“yā arındaŐım cebrā'il, bu Őūret sende nedir?” deyū hātırıñ Őorup (3) su'al eyledi. hađret-i cebrā'il mađām-ı cevābda didi ki:

“ey ũftādeleriñ destgīr [ū] rehberi ve ins [ū] cinniñ peyđamberi! (4) seniñ yār-ı refik-i Őādıkūñ olan aŐhābdan hađret-i ebā-bekr, haŐbeten li'llāh ve muđabbeten li-resū'llāh cemī'-i (5) emvālını taŐadduđ idūp Őimdi kendūleri bu hādde oldıđıun te'āla'llāhu 'uluvven kebīran hađretleri (6) Őadākatını saña mūjde ile beŐāret bābında min-ťarafi'llāh geldim.” didi.

bi-hamdi'llāh bī-Őūmār hamd olsun ol (7) allāha ki biz 'abd-i 'āciz, gūnāhkār ullarını bōyle bir sevgili hađib[i] muđammed muŐtafāya ũmmet (8) eyleyūp Őefā'atçı ıldı. ve aŐhāb-ı muđarrebiniñ 'imād-ı muđabbetini alb-i 'uŐŐāka bırađup meyyit alblerimiz (9) hayāt buldı. allāh kendine ul, hađibine ũmmet eyleyūp muđabbetimizde Őābit eyleye. āmin. (10) hāsid ũ mūfsidler ve būhtān ehl[i] mu'annid mūnāfik [ve] mūnāfikalar Őerlerinden emīn eyleye yā rabbī.

li-muğarririh:

3

- 1 her hūccāc hācī olmaz ziyārete gitmek ile mekkeye
eşek dervīŐ olmaz taş taŐımađ ile tekkeye
2 bu bir naŐihatdır 'ibret al sen insān ol bağma kimseye
her talebe hoca olmaz girūp ıkmađ ile medreseye
3 mecāzdan hađıķate intikāl itmeyen 'aşık
zannider ben 'aşık oldum gōñul virmek ile ahbeye
4 kimi cennete kimi cehenneme gider kim arar kim Őorar
gūzel ile zenginedir i'tibār mūslimānlık tekyesi urdı araya

¹² “Sevdiğiniz Şeylerden Allah yolunda harcamadığca iyiliğe asla erişemezsiniz (Aliimran, 3/92).”

¹³ “Artık kazandıđklarının karŐılıđı olarak, **az gūlsūnler, çok ađlasınlar** (Tevbe, 9/82).”

5 bu bir hikmetdir söylemişdir şeyhımız haqdan bize
biz de şimdi tercüme eyledik işte cāndan size

(17) haqq te'ālā hikmetiñ izhār idüp buyurur: “ey benim kendü ‘acz-i beşeriyetini mu’arrif olup, ben kâdirü zü'l-kuḍret ve'l-(18)ihşāndan, birr-i ihşānıma nā'il olmak isteyen mü'min-i muvaḥḥid kullarım! siz benim cennetden ru'yet-i cemālim olan (19) müşāhede-i birr-i ihşānum cemāline nazar-ı hāşş ile müşerref olmazsınız, hattā benim size dünyālık virdigim (20) sevgili mālñızı benim rızā'-i rabbāniyyeme şarf itmedikce.” dimekdir. zīrā sultānñ ihşānını sevip de sultān [456] (1) sevmemek, bā'is-i gāzab ve duḥūl-i 'azāb oldığı gibidir. ol pādişāh-ı bī-mekānñ ihşānını (2) sevip de gine rızā'u'llāha mālını ḥarc ve cānını telef itmeyen 'āşık da'vāsında kâzib oldığı (3) ezharu mine'ş-şemsdir lā-raybe fih. vāveylā:

وَيْلٌ لِلْمُكْذِبِينَ. 14 يَا أُولَى الْأَلْبَابِ أَنْظَرُوا إِلَى قَلْبِكُمْ مِنْ السَّخَىِّ أَمْ مِنَ الْبَخِيلِ. 15 وَ الْبَخِيلُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَلَوْ كَانَ زَاهِدًا. 16 وَ الطَّعَامِ السَّخَىِّ شِفَاءً وَ الطَّعَامِ الْبَخِيلِ مَرَضٌ. 17 وَقَعَ فِي الْخَبْرِ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَا وَاعِظ. 18

li-muḥarririhi:

4

mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün

— — — / — — — / — — — / — — —

göñül gökler gibi devrān ider devri felekdendir
göñül göñlümde eglenmez bu bir derd-i melekdendir
göñül maqşūdını ister bize maṭlūb yoluñ göster
göñüldür ka'be-i ekber ṭavāfı tā ezeldendir

398

(8) yā 'āşık, bu sır hikāye ṭarīkıyla söylenür: 'ömer bin 'abdu'l-'azīz bir sultānñ ism-i şerifi-dir (9) ki ol sultānu vaḳtī'l-'aşr, kendü zamān-ı salṭanatında yüklü develer ile ḳarye-be-ḳarye fuḳarā'-i mesākine (10) şekerleri iṣār-ı infāk ider idi. vüzerā'-i şadāḳat olan vükelāsı dirler idi ki:

“ey pādişāh, sen bu şeker (11) taşadduḳ itmekden aḳcasını fuḳarāya taşadduḳ itseñ daha sevāblı olma mı?” ol saḥıyyü'l-berekāt cevābında (12) dir idi ki:

“eger aḳcasını taşadduḳ itsem baña şübhe vāḳi' olur. ‘men veḳa'a fi'ş-şübehāti veḳa'a (13) fi'l-ḥarāmi. 19’ ḥadıṣ-i şerifine i'tikādım ḳavīdir. belki ol fuḳarā benden aḳcayı alur da gidüp ḥilāf-ı şerī (14) mükeffiyāt-ı nefsanıyyesiniñ ḥabāşetini icrā eyler yāḥūd ḥilāf-ı rızā ḥarc ider. izāle-i şübhem (15) için şeker baña pek sevgili olduğından şeker çok taşadduḳ idüp “lā-teḳnetü min-rahmeti'llāh. 20” āyet-i (16) kerimesine i'timāden ümidimi rabbimiñ rahmetinden münḳaṭi' itmem.” buyurdu. ol pādişāh-ı seḥā[v]et zenginlere (17) ne güzel 'ibretidir.

'abdu'llāh bin 'ömer adlu bir zengin ehl-i zekāvetden bir güzel hikāye olunur ki: ol zāt-ı seḥāvet (18) kendü nef[s] için biñ altuna aḥsen-i zībā olarak bir cāriye şatun alup keni nefesine maḥşuş bir ḥalvet-(19)ḥāne ta'yīn eyledi. rüz [u] şeb zevḳ [ü] şafā ile yatup ḳalkmağa başladı. bir gün ol sevgili cāriyesini (20) āzād eyledi ve nikāḥ idüp bir fuḳarāya virdi. anı çerāğ eyledi. ba'de't-tezevvüc ol cāriyeden bir oḅlan dünyāya geldi. [457] (1) bu ādem, ol çocığı pek sevüp dir idi ki: “ey oḅlum, ben anneniñ ḳokısını sende buluyo[r]um.” deyü iftiḥār (2) ider idi. su'āl idüp dirler idi ki:

“çünki annesini çok severdiñ, yā niçün āzād itdüñ?” didiler. (3) cevābında didi ki:

14 “Vay inkārcıların hāline.”

15 “Ey akıl sahipleri kalbinize bakın, cimri mi yoksa cömert misiniz?”

16 “Cimri kimse, velev ki züht ehl-i olsun, cennete giremez.”

17 “Cömerdin yemeği şifa, cimrinin yemeği ise hastalıktır.”

18 “Ey vaiz; Hz. Muhammed, yüce Allah'ın selamı onun üzerine olsun, bir hadiste böyle bildirdi.”

19 “Kim şüpheli olana düşerse harama düşmüş olur.”

20 “Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin (Zümer, 39/53).”

“siz bu āyet-i kerimeyi işitmediñiz mi? bir ādem dünyāda sevdiğini virmez ⁽⁴⁾ ise āhiretde pel sevdiği cemālu’llāha nā’il olup şafā-[y] cennet bulamaz. bu āyet-i şerifiñ ‘ilminde ⁽⁵⁾ olan a’mālimi icrā eyledim.” işte ‘el-cezā’ü min-cinsi’l-‘amel.²¹’ sırrı zāhir oldı. rabbim cümle ehl-i imān[1] böyle bir ⁽⁶⁾ sulţān-ı aġniyānuñ şefā’at-i şerifine nā’il eyleye. saħīye ‘ibret qarīb, baħīle ‘ibret ba’iddir.

daħi ⁽⁷⁾ bir hikāye rivāyet olunur ki: hārūn reşid bir ‘ādil pādişāhdır. kendi ĥatunı sulţān zübeyde ĥanım ⁽⁸⁾ otuz biñ altuna bir muşhaf-ı şerif yazdırdı. ba’dehu eline alup ol muşhaf-ı ‘aziz[i] açup baĥd⁽⁹⁾ıġında bu āyet-i şerif zuhūr eyledi: “len tenālu’l-birre...²²”. fi’l-ħāl, ‘ale’t-ta’cıl ĥapayup bir zāt-ı ‘azize rızā’en ⁽¹⁰⁾ li’llāh iħsān eyledi. baĥ yā ‘aşıĥ, ol ĥatun ne güzel ‘aĥl-ı me’ād, ehl-i cennet sulţānıdır. fānī maħbūb[1] ⁽¹¹⁾ virüp bākī maħbūb[1] şatun aldı.

bir şāhib-i ehl-i dil olan erbāb-ı ma’rifetden hikāye o⁽¹²⁾lunur ki: bir ĥaryede sākın ‘aşıĥa-i şālīħadan bir ĥatun var imiş. ol ĥatunuñ zevc[i] vefāt idüp ⁽¹³⁾ iki yetim evlād[1] ĥalmış. pederlerinden dünyālık için bir şey mīrās ĥalmamış. ol bī-ĥāre ĥatun decāce ⁽¹⁴⁾ yumurtasıyla bir inek alup süd aĥcasıyla ol yetim çocukları besleyüp büyüdükdēn soñra ⁽¹⁵⁾ te’ehhül itdirmiş. ol ciġer-pāre olan oġulları zengin olmuşlar. cāndan olan vālidelerini ĥapudan ⁽¹⁶⁾ tışaru atmışlar ve dimişler ki:

“behey ĥoca cādū, haydi ġit bizden ıraġ [u] firāĥ ol! saña vireceġimiz ⁽¹⁷⁾ etmekler ile ĥarşu köpeklerini besleriz.” dimişler. ol bī-ĥāre ĥatun aġlayup iki rek’at namāz ⁽¹⁸⁾ ĥıllup iki gözlerinden ĥanlı yaşlar döküp dimiş ki:

“dertli anneler oġullarına ziyāde şefĥatlı ⁽¹⁹⁾ ve merħametlidir. bu benim kendi ĥabīs nefsimiñ cezāsıdır. ben sizi göġsümde iki mememiñ südüyle ⁽²⁰⁾ besledim ve size merkeb olup toĥuz ay on ġün ĥarnımda gezdirdim. büyüdüüm, gözleriñizden öpdüm. [458] ⁽¹⁾ ben size ĥayırdı’ālar iderim, bed-du’ālar itmem. rabbime siziñ ‘afv [u] maġfiretiñizi ricā iderim.” diyüp iki rek’at ⁽²⁾ münācāt namāzıyla kendini imtiħān ider ve dir ki:

“yā rabbī, bülūġum zamānımdan bu āna gelince yüz ⁽³⁾ yigirmi yıl baña ‘ömr-i ‘aziz iħsān eylediñ. şimdi yaĥinen bildim ki ‘ömrimiñ āħir vaĥt[i] geldi. ey tül-i ⁽⁴⁾ ‘ömr ile mu’ammer eyleyen rabbim; sevgili ĥabibiñ muħammed muştafāya ümmet, kendü rızā-i şerifine lāyık ‘ubūdiyyetde ⁽⁵⁾ ‘abd-i maħz eyle. yā rabbī, saña ‘arż-ı ĥā[1]-i ‘ācizāne-i ‘ābidānem şudur ki: yā rabbī, mükellef olduġım cemī-i ferā’izu’llāh[1] ⁽⁶⁾ bi’l-i’tiĥād, ‘ale’l-a’māl vaĥtinde edā idüp tażyī-i evĥāt itmedim. ĥuĥūĥ-ı ‘ibād, bühtān ve kız-bi ⁽⁷⁾ lisāndan kendimiz perħiz tutdum. bi-‘ināyeti’llāhdır. cemī-i ġünāħlarıma estaġfiru’llāh yā rabbī, diyüp āmīn ⁽⁸⁾ didim. ĥüsn-i zannım ĥabül oldı el-ħamdü li’llāh. ey benim ĥādir [ü] ĥayyüm olan rabbim, saña büyük ĥācetim budur ki: on sekiz ⁽⁹⁾ biñ ‘ālemiñiñ icādına esbāb-ı ĥavī ĥıldıġıñ, ĥudretiniñ nūrı, ĥabibiñ muħammed muştafāniñ, rebī’ü⁽¹⁰⁾l-evvel ayınıñ yevm-i işneyn ġicesi ka’betu’llāh-ı mu’azzamıñ olan beyt-i mu’allānuñ topraġında ⁽¹¹⁾ tevellüd iden, imānımız nūrı, āħir zamān peyġamber[i], ĥalife-i dü cihānuñ mübārek yevm-i mevlūd-u şerifine ben ‘aşıĥa-i ⁽¹²⁾ ‘ācize ĥayrān u ser-ġerdān oldum. yā rab, şimdi senden dileġim budur ki: bende emānetiñ tenimde bir cāndır. ⁽¹³⁾ cānımı ĥurbān itsem, telef-i nefş ĥarāmdır. cānımıñ bedeli seniñ virdiġin māldan yedimde mevcūd bir inegiñ ⁽¹⁴⁾ vardır. sevgili mālımdır. andan ziyāde sevgili olan sulţānımıñ mevlūd-u şerifi ġünine ta’zīmen taşadduĥ ⁽¹⁵⁾ itmek isterim. yā rab, nāşır ve mu’in ol. du’ām[1] müstecāb eyle.” diyüp üç biñ ġuruşa inegini şatar. fi’l-ħāl ⁽¹⁶⁾ ĥānesine ġelür. eṯrāf-ı ‘āleme da’vet-nāmeler yazup şuleħā-i ümmetden şaġir kebīr beş yüz ādem tecemmü’ ⁽¹⁷⁾ idüp bir cem’iyyet-i şerif peydā eyledi. ism-i şerifine “mevlūd-u şerif cem’iyyetidir” didi. bāzār ġünü öyle namāzını ⁽¹⁸⁾ edā itdikden soñra ĥı-

²¹ “Ceza, amelin cinsine ġoreddir.”

²² “Sevdiġiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliġe asla erişemezsiniz (Aliimran, 3/92).”

ra'at-ı mevlüd[ı] meclisde istimā' idenlere üç biñ gurus̄ h̄abeten li'llāh ve muḥabetten li-mevlūdi ⁽¹⁹⁾ [re]sūlu'llāh taşadduḡ eyledi. ve cemā'ata, ḥāzırıne i'lān itdi ki:

“ey cemā'at-ı bā-şafā ve ümmet-i merḥūme-i muḥammed ⁽²⁰⁾ muştafā, size vaşıyyet-i ḥāşım budur ki: bugün rebī'ü'l-evvelıñ on ikinci gicesidir ve bu yevm-i bāzār günınıñ [459] ⁽¹⁾ öyle namāzı vaktidir. bu 'aşıka-i 'aciz, bugünün 'aşıka-i ḥayrānıdır. mevlūd-u şerıfe dā'ır nazm olunañ ⁽²⁾ kaşıde-i şerıfeleri kıra'at buyuruñ ve āḥiret ḥaḡḡıñızı baña ḥelāl idiñ. bugün ecelim şerbeti gelür. şimdi ⁽³⁾ kaşıde-i peygamberi işitdigimde rüḡum ḥaḡḡa teslīm olur. cenāzemi kıln da gidiñ.” didi. kaşıde:

أَبَانَ مَوْلَهُ عَنْ طَيْبِ غُصْرِهِ
يَا طَيْبِ مُبْتَدِلٍ مِنْهُ وَمُحْتَمِّمٍ ²³

⁽⁶⁾ beyt-i şerıfını bu 'aşıka ḥatun işitdi. cānını cānāna teslīm idüp āḥirete gitdi. “innā li'llāhi ve innā ⁽⁷⁾ ileyhi rāci'un.” ²⁴ bir de meclis-i güzıde-i cemā'at-i ḥāzırın āḥ idüp yaḡınen bildiler ki bu ḥatun, sulṡān-ı ⁽⁸⁾ evliyādan bir 'aşıka-i şālīḥa ḥatun imiş, deyü şefā'atını niyāz idüp defnine ḥāzır oldılar. ⁽⁹⁾ mezārını kazdırup cenāzesini 'gasl itdirdiler. kefeni şarmāḡ vakt[i] geldiginde kıble ⁽¹⁰⁾ cānibinden kırḡ ḥatun kimse zūḡur itdi ki ḡāyet heybetlü ve 'azametlü ḥatunlardır. yeşil ⁽¹¹⁾ ferāceleri giymişler. şarı papuḡ, şarı mestleri ayaklarına giymişler. bir de bayraḡ açup üzerine ⁽¹²⁾ yazmışlar ki: “lā-ilāhe ille'llāh. muḥammedün resūlu'llāh ve binti muḥammedin fāṡımatü'z-zehrā.” ²⁵ cemā'at bu ricāletü'l-ḡayb[i] ⁽¹³⁾ görünce el beste şaf olup dīvāna ḡarşu ṡurdılar. ol ḥatunlar gelüp yedlerinde ⁽¹⁴⁾ mevcūd olan 'aşālarını yere dıkdiler. ol yeşil şancaḡ[ı] elinde ṡutan ḥatun nidā itdi ki:

⁽¹⁵⁾ “ey cemā'at-i ehl-i İmān, āḡāḡ oluñ şol bir sa'ādetlü mübārek günden ki: ol günde iki cihān ⁽¹⁶⁾ güneşi, āḡır zamān peygamber[i] muḥammed muştafā dūnyāya geldi. zulmet-i küfr[i] ḡaldırup bütün dūnyā ⁽¹⁷⁾ nūr-ı İmān ile ṡoldı. taḡḡıḡ biliñ ki ol gün, işte bugündür. ben ol āḡır zamān peygamberi ⁽¹⁸⁾ muḥammed muştafānıñ kerımeleriyim. ol 'aşıka ḥatun, bugüne 'aşıḡ olup rüḡunu ⁽¹⁹⁾ ḡaḡḡa teslīm itdigiḡün cānib-i peygamberiden rüḡen imdāda geldim. bu ḥatunuñ ḡabr[i] ravza-i cennetdir.” ⁽²⁰⁾ deyü ḥatun[ı] cennet kefenine şarup ba'dehu alup cennete gitdiler. allāḡ şefā'at-i evliyāya cümlemizi nā'il eyleye.

li-muḡarririhı:

[460]

5

mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün

— — —/ — — —/ — — —/ — — —

- 1 bilindi ey gözüm nūrı bu ḥatun evliyā'u'llāḡ ḡarımı ka'beye vāşıl ṡarīḡi enbiyā'u'llāḡ
- 2 sekiz cennet bunuñ mülki o ḥatun cennete sulṡān idince allāḡa ḡulluḡ sever anı resūlu'llāḡ
- 3 gelür imdādına anıñ kıızı fāṡımatü'z-zehrā daḡı ḡadıcetü'l-kübrā biri binti biri zevc-i resūlu'llāḡ ²⁶
- 4 **ḡasan ḡilmī** utan sen de şaḡıñ da'vā-yı 'aşḡ itme oḡı mevlūdi terk itme ḡarazsız fī-sebīli'llāḡ

²³ abāne mevlidühü 'an-ṡıybi 'unşurihi/yā ṡıybe mübtede'in minhü ve muḡtetemin: “Unsur-ı pākden zuhūri mevlidi ol hazretün/İbtidāsi rahmet ancak intihāsi muhterem”. İmam Busūrī'nin (ö. 1296) meşḡur Kasıde-i Bürde'sinden muktebes olan Arapḡa beytin Na'imî (ö. 1566/7) tarafından yapılan manzum tercümesi İlan 2017'den alınmuştır.

²⁴ “Biz şüḡhesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüḡhesiz O'na döneceḡiz (Bakara, 2/156).”

²⁵ “Allah'tan başka tanrı yoktur. Hz. Muhammed, Allah'ın elçisidir ve Fatımatü'z-zehra Hz. Muhammed'in kızıdır.”

²⁶ Dize fazladan bir tefile içermektedir.

⁽⁶⁾ **su'āl** olunursa ki: hikāye bize delil olur mı?

cevāb budur ki: delil olmak şöyle ⁽⁷⁾ ırsun, sened-i müstakim bile olur. şol cihetden ki devlet-i dünyā, sekiz cennetiñ kilididir. ⁽⁸⁾ cömerdlik ol kilidiñ miftāhıdır. nitekim hırş-ı dünyā yedi cehennem iñ lengeri olup, baħillik anıñ çengeli ⁽⁹⁾ olup cehenneme çekdiği gibi. behey şaşkıñ sâ'il, baħil çengeline yapışup cehenneme gitmekden cömerd⁽¹⁰⁾lik miftāhına *bismi'llāh* deyüp cennete girseñ daha güzel olmaz mı?

olur ya, **su'āl** olunursa ki: ⁽¹¹⁾ kâfirlerden nice zengin kimseler vardır ki cömerdlikde emsāl[i] yokdur. anlar cennet[e] uçup içerü girerler, biz ⁽¹²⁾ hâricde qalırız, dirlerse ne dirsin?

cevāb budur ki: cennetiñ kilid[i] küfrdür, miftāh[ı] imān, ana⁽¹³⁾htarı ikrār. dilinde mevcüd olmadıkça küfr kilidini açmak muħāl qabilindendir. ey sâ'il diriz: ⁽¹⁴⁾ *hāze'l-cevābü 'ale'ş-şavābi fi'l-kitāb. feqad eşabte yā eyyühe'l-aħbāb.*²⁷

li-muħarririhi:

6

mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün/mefā'ılün

√ — — — / — — — / — — — / — — —

- 1 cömerd ol sen deñiz gibi taşadduk eyle ihsanı
su'āline cevāb yazdım güzel ezberle imānı
- 2 helāl olsa hesābı var harām olsa 'azābı var
bize gönderdi ol allāh muħammed gibi sultānı
- 3 **ħasan ħilmī** cömerd ol sen yazup ħakkı 'ayān eyle
taşadduk eyle isār kıl ħaħıkat 'ilmi 'irfānı

401

⁽¹⁹⁾ bu sözde bir āsar-ı sırra işāret vardır. bi-'avni'llāhi te'ālā şerħ ü izāh olunur. şol bir ⁽²⁰⁾ vaşf ile ki yā 'arif işte beyān[ı] geldi. ol mevlūd-ı güzide-i nāzım-ı devr-i zamān [461] ⁽¹⁾ ve medħ-kerde-i peygamber-i āħir zamān, a'nī bihi sultānu'ş-şu'arā 'aşık süleymān efendi ħuddise sirruhu'l-'aziz ħazretleri, ⁽²⁾ kendüleri 'aşık-ı şāfi bir zāt-ı şādık olduğundan zikri sebkat iden 'aşıka ħatunuñ ⁽³⁾ hikāye-i ħaribesini bir zātdan istimā' itmiş. bir de āh idüp dimiş ki:

"*ṭübā li-men 'azzama fi-yevmi mevlūdi* ⁽⁴⁾ *resūlu'llāhi şalle'llāhu 'aleyhi ve sellem.*²⁸" deyü tefekkür deryāsına talmış. ba'de't-tefekkür, bi-ilhāmi'llāhi te'ālā, ⁽⁵⁾ qalb-i şerifine şöyle ilhām olmuş ki: mübārek yevm-i mevlūd-u şerife olan ta'zīm sebebiyle ne derece kerāmet ⁽⁶⁾ kesb itmişler, deyü kendü 'aczinı mu'terif olarak maqām-ı niyāzda dimiş ki:

"yā rab, ben günāhkār ⁽⁷⁾ 'abd-i süleymān, sen ħaffār olan raħmānu'd-dünyā ve raħimü'l-āħire rabb-i mu'ınimden münācatım şudur ki; ⁽⁸⁾ ħayā idüp senden ister ve dir ki: yā allāh, segi li ħabibiñ muħammed muşafānıñ mevlūd-u şerifine ⁽⁹⁾ dā'ir seniñ izn [ü] ilhāmuñla bu risāleyi te'lif eyleyüp ismini *mevlūd-u muħammedi kitāb[ı]* qodum. ⁽¹⁰⁾ bilā-ğaraż ve lā-ivaż 'ucb u riyādan ve şöhret āfāt[ın]dan, yā rab, keremiñle ħıfz eyle." deyüp "mine'⁽¹¹⁾ş-şark ile'l-mağrib rüy-i zemine münteşir olsun. kıra'atında bu 'abd-i süleymān[ı] me'cür eyle yā rab. āmīn." ⁽¹²⁾ didim. kıble-i raħmāndan bu nidā geldi ki:

"yā süleymān, niyyetü'l-mü'minü ħayrun min-'amelihı. inneme'l-a'mālü bi'n-niyyāt."²⁹ ⁽¹³⁾ ħadıs-i şeriflerine i'tikād eyledim. bildim ki ihlāş ile olan niyet 'amele muqāriñ geldi. ⁽¹⁴⁾ el-ħamdü li'llāh deyü du'ā itdim. tekrār bir nidā geldi ki:

"yā süleymān, ve'mur bi'l-ma'rūfi venhe 'ani'l-münkeri."³⁰ ilhāmıyla 'ilme'⁽¹⁵⁾l-yaħin ve 'ayne'l-yaħin keşf olundu ki mevlūd-u şerif[i] okuyan ħāceniñ, okudañ ⁽¹⁶⁾ aġniyānıñ ve diñle-

²⁷ "Kitaptaki doğru cevap budur. Ey dostlar, muħakkak doğru söyledim."

²⁸ "Allah elçisinin doğduğu günü saygıyla anan kimseye ne mutlu!"

²⁹ "Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır. Muħakkak ameller niyetlere göredir."

yen cemā'atīñ ve ta'zīm itmek isteyen ehl-i 'aşkıñ ādābına lāyık şartlarını ⁽¹⁷⁾ beyān itmek üzereimize vācib oldu. bā-fermān-ı hūdā kūr'ān-ı kerīmīñ hūkm-i kaṭ'isi üzere şartlarını ⁽¹⁸⁾ 'ayān idüp aḡniyā'-i 'āşıkīne bir mīzān-ı müstakīm bırakmışdır. ol şartlar işte beyān olunur yā 'āşıkīn. ⁽¹⁹⁾ 'ilmen ve 'amelen kendüni mīzān idüp nefsinde icrā eyle. ba'dehu mevlūd-u şerīf okuduñ. ⁽²⁰⁾ işte şartları bunlardır. her kimde bulunursa 'alāmet-i 'aşka nişāndır. ne büyük devlet, ne alā ni'metdir! [462]⁽¹⁾

*kimde kim 'aşkıñ nişānı vardurur
'ākıbet ma'sūka anı irgürürt³¹*

birinci şart: kıra'atı mevlūd-i şerīfīñ ⁽²⁾ mü'min ve mü'mine üzereine allāha itmek farz-ı 'ayındır.

ikinci şart: 'ömründe bir kere hāzret-i peygamber ⁽³⁾ şalle'llāhu 'aleyhi ve sellem üzereine şalavāt-ı şerīfe okumak farz-ı 'ayındır. zikir meclislerinde vācibdir ⁽⁴⁾ ve sâ'ir evkâtlarda müsteħabdır.

üçüncü şart: kazāya namāzı olmamağdır.

dördüncü şart: kazāya ⁽⁵⁾ orucı olmamağdır.

beşinci şart: kazāya zekāt[ı] olmamağdır.

altıncı şart: kazāya kalmış kurbān[ı] olmamağdır.

yedinci şart: zengin olup vüs'at[i] olmamağdır³².

sekizinci şart: bir derece 'āşık olmağdır ki ⁽⁷⁾ galebe-i 'aşkıñ hāreretinden mālını, evlādını belki cānını zerretün mine'l-eşyā leyse lā-şey maḡülesi 'add ⁽⁸⁾ idüp hāsbeten li'llāh ve muħabbeten li-mevlūdi resūl'llāh fuḡarā'-i mesākīne infāk ve taşadduḡ idüp ⁽⁹⁾ riyā ḡorḡusundan için iftiḡā[r] itmemekdir.

402

işte bu sekiz şart her ḡankı 'āşık ve 'āşıkada ⁽¹⁰⁾ bulunur ise mevlūd-u şerīf okumak ol 'āşık u 'āşıkaya ziyāde müsteħabdır. ve mevlūd-u ⁽¹¹⁾ şerīfīñ kıra'atına bed' itmezden muḡaddem bir 'aşr tilāvet-i kūr'ān okumak müsteħabdır ve istimā[ı] farzdır. ⁽¹²⁾ ve beyt-i şerīflerīñ tekmillerinde hāzret-i peygamber-i zī-şān 'aleyhi delilü'r-rahmān mürşidimiziñ ⁽¹³⁾ üzereine şalāt u selām getürmek hāzır-ı meclis üzerlerine vācibdir. ve mevlūd-u şerīf bidāye⁽¹⁴⁾tinden nihāyeti-ne varınca 'āşık-ı 'ādil ve 'ālim-i 'āmil, ḡalim selim bir müstakīm zāt-ı 'aziziñ okuması ⁽¹⁵⁾ müsteħabdır. ve tekmiñ olduḡda yine bir 'aşr-ı kūr'ān ile ḡatm itmek müsteħabdır. ba'dehu ⁽¹⁶⁾ du'ā itmek sünnetdir, ḡabül-i ḡaḡka ḡarībdir.

ey 'āşıklar, taḡkīḡ biliñ ki bu şartlar i'tikād-ı ehl-i sünnetdir. ⁽¹⁷⁾ kitāb, sünnet, icmā'-i ümmet, ḡıyās-ı fuḡahā ile şābitdir. bilā-inkār terk iden ḡünāh-ı kebā'ir işlemiş olur. ⁽¹⁸⁾ tevbe itmek üzereine vācibdir. zīrā 'azāb-ı cehennem şedīddir. esbāb-ı tevbeye teşebbüs lāzımdır. ⁽¹⁹⁾ "lā-teḡnetü min-rahmeti'llāh.³³" āyet-i kerīmesinden ümidini ḡaṭ' itmemekdir. mü'minlerin şān-ı şerīf[i] ⁽²⁰⁾ beyne'l-ḡavfi ve'r-recā beyninde bulunmağdır.

yā 'ārif, bu naşīḡatden diḡer naşīḡate işāret vardır:

[463] ⁽¹⁾ fī-zamāninā 'āşık süleymān efendi hāzretleriniñ te'lif itdiḡi medḡ-i peygamberī ḡaḡḡında ⁽²⁾ olan mevlūd-u şerīf kitāb[ı] bir derece şöhret bulmuşdur ki şehirlerde ve ḡaryelerde kıra'atını farz ⁽³⁾ ittiḡāz itmişlerdir.

su'āl olunursa ki: kıra'atında bir be'is var mıdır, dirlerse ne dirsın?

cevāb ⁽⁴⁾ budur ki: beyān olunañ sekiz şart bi't-tamām bir ādemde bulunur ise le'alle kıra'at müsteħabdır.

³⁰ "İyi olanı emret, kötü olana karşı koy (Lokman, 31/17)."

³¹ Beyit, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inden alıntıdır.

³² Anlam bakımından "olmağdır" denilmesi beklenir. Yazım hatası olabilir.

³³ "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin (Zümer, 39/53)."

(5) **su'āl** olunursa ki: hānelerde mi kıra'at efḍal yoḥsa cāmī'-i şeriflerde mi, dirlerse ne dirsin?

(6) **cevāb** budur ki: hānelerde cā'iz ise de cāmī'ler hānelerden şerif olup du'aya icābet bundan (7) ziyāde qarīb olduğundan kıra'at cāmī'-i şeriflerde efḍaldır, dimekten murād mevlūd-u şerif okuyan (8) zāt-ı şerif güzelce ma'nāsını ifāde ve elfāzını düzgün kıra'at iderek cemā'at-i 'āşıkīne (9) te'sir itdirir ise şevāb ziyāde olur. bilā-ṭahāreti hayz u nifās ehl-i tā'ife-i nisvān ve mel'abe-i (10) şıbyān meclis olur ise günāh deryāsına müstağrak olunur. ḥazer lāzımdır.

su'āl olunursa ki: (11) cāmī'-i şeriflerde kaşide ve na't-ı şerifler ve mevlūd-u şerifler okumak cā'iz midir yoḥsa değil midir, (12) dirlerse ne dirsin?

cevāb budur ki: kaşide-i şerifler ve na't-ı şerifler ve mevlūd-u şerifler şalevāt-ı (13) şeriflerden me'ḥazdır ve şalāt u selāmdan 'ibāretidir. allāhıñ zıkr[i] ve resūl'illāhıñ (14) şalāt [u] selām[ı], mekân-ı muṭahhar ve 'ibādeteye lāyık olan maḥall-i mübārekelerde okunması efḍal (15) ve a'lādır, diriz yā eyyühe's-sā'ilin.

ve ba'zen kıaryelerde 'āşıkā 'āyişe ḥanım mevlūd-u şerif o(16)ḳudur şu ādāb vech[i] üzere ki: o 'ādāt-ı bāṭıla, ādāb ḳalmıştır ābā'[u] ecdādından ki icrā idüp (17) kıaryelerde iftiḥār iderler. gidüp kendü mezāk[ı] üzere köy imāmını hānesine da'vet (18) ider.

"yā imām, buyuruñ hānemizde mevlūd-u şerif okuyuñ." diyüp hānesiniñ nişfını çārşeb ile (19) iki[ye] böler, bir tarafına kendi cins[i] olan ḥanımları ṭoldırır. ol ḥanımlarıñ ābdest[i], namāzı, ğuslı, (20) orıcı, zekāt[ı], ḥacc[ı], ḳurbān[ı] 'ilm-i ezelde tekmil olduğundan yalnız mevlūd kıra'at[ı] ḳalmıştır islāmīyetlerini tamām [464] (1) idüp eṭrāf-ı 'āleme ilān iderler. ba'dehu köy ğarğası bulunañ imām efendiniñ ismini bülbül-i bāğ-ı beḳā (2) bırakırlar. yanına iki ihtiyār ādem virüp çārşebiñ içerüsüne girerler. müm iskemlesiniñ (3) üstüne bir naḳḳāşlı beşgül(?) serüp ve sā'ir cihāzıyla hānesini müzeyyen ider ki deliginden (4) fāreler baş çıkarup taḥsīn-i āferin ile:

"yā ḥatun, sen de cennete girmezsen yā biz mi gireriz?" (5) dirler. bu kelām, elfāz-ı kināye ṭariḳıyladır. ta'zīm, taḥḳir ideniñ küfrine işāretidir. biz yine mimmā (6) naḥnu fihimiz olan mālımızdan baḥş idelim. ki ol hānenin bir taraf[ı] ṭavuk kümesidir, bir taraf[ı] insān (7) kümesidir. taḥṭı merkeḳ aḥırır. içinde bağırañ köy imāmı bulunañ insān ayğırır. ol (8) ayĝır 'āşık baĝır[dı]ḳca ol hāne ısıtma ṭutmuş gibi titrer ve 'āşıkā 'āyişe ḥanımuñ cemā'at[i] (9) göĝüslerini āteşe virmişler, ber-'aks arḳalarıyla mevlūd-u şerif diñlerler. arada sırada "seniñ (10) kıızıñ ḳoḳ āteşde ısındı, benim kızım az ısındı. yā şimdi seniñ kızını döĝerim!" deyü maḳām-ı du'āda (11) nizā' niyāz iderler. bunlar meydān-ı maḥşer pehlüvānlardır.

ba'de'l-āmīn kıra'at-ı mevlūd-u şerifde şerbet-i şerif (12) baḥş[i] zıkr olunduḳda ḥāzır-ı cemā'at-ı 'āşıkīn kıyāmen du'ā-i şerifden soñra cümlesi cülüs (13) idüp gül şuyuna ve şerbete muntazır olurlar. bunlar bir alay balḳan kıran, tilki uran ĝürühundan (14) 'aṭşān-ı teşne-dilān, 'āşıkān-ı 'asel ve şeker şerbet ḥasretleridir. rabbim yevm-i ḥarāretde ḥarā(15)retlerini teskīn eyleye. ol bī-çāre 'āşıkā 'āyişe ḥanım cānınıñ bedeli mālını fedā itdiginden tedā(16)rikli bulunup on paralıḳ 'anber ḳabuĝı, aĝaç pārçalarıyla ḳarışık bir kiremit buḥūrdānlıḳ (17) içinde yaḳup melekleri def idüp şeyṭānlara tütsü virirler. lā-teşbīh ve (18) lā-mişāl bi-'aynihi timurcu çingāne 'oşmān ustaniñ āteşde körükle timuru kızdırup üzerine (19) şu serpdigi gibi gül şuyunu cemā'at-i 'aziziñ şaḳallarına bıyıḳlarına, ḥanımlarıñ yaşmaḳlarına ve ellerine dö(20)küp yüzlerine sürerler. "allāh mübārek eyleyüp ba'īd eyleye." şerbetleri içirdikden soñra ser-māyesi şu oldu[465](1)ğundan ĝirü artar. okuyan 'āşık bülbül efendi ḥazretlerine zevc-i sünbül efendi "allāh rızāsıçun" (2) deyüp beş ĝuruş ikrām ider: "ḳabiltü ḥac parası."

bir de āh idüp meşārifini hesab ider. yedi ⁽³⁾ buçuk güruşa bir mevlūd-u şerif okudur imiş, yok gül yağı koçudur imiş. işte ‘āşika ‘āyişe hanım ⁽⁴⁾ tavuklarını alup cennete gider, ‘āşika fātima hanım “eyvāh ben tışaruda kaldım!” deyü bi-‘aynihi anıñ ⁽⁵⁾ yapıdığı gibi yapar.

hācī ağalar dañi hamāmda hādimleriñ hamām cemā’atine tütsü virdiği gibi āteş ⁽⁶⁾ küreginiñ içinde bir miqdār mişe odununun kabuğunu yakup, cāmī-i şerifde bulunañ ⁽⁷⁾ cemā’ate tütsü virüp bilā-ri’āyet ve lā-ādāb bir ‘ādet-i bātıla icrā iderler. va’llāhi şeytān ⁽⁸⁾ dañi şiddetlü kākaha idüp yanlarından kaçır.

işte fī-zamāninā kıryelerde mevlūd-u şerif ⁽⁹⁾ okudañ ‘amūcalarıñ ve kadınlarıñ ādābları bi’t-tahrīr takrīr olunañ üslūb-ı sābık üzerinedir. ⁽¹⁰⁾ ‘acebā bu ta’zīm midir yoħsa taħkīr midir, bilmem. bir ehlienden su’āl oluna. ta’zīm[i] taħkīr küfr olduğı ⁽¹¹⁾ gibi taħkīr[i] ta’zīm dañi küfrdür. şol cihetden ki: mü’ellif ‘āşık süleymān efendi hāzretleri nazma getürüp ⁽¹²⁾ söylemişdir ol peygamber-i ‘azīmü’l-kadriñ evşāfını ki takrīr-i lisān ve tahrīr-i kalem medħinde ‘ācizdir. ⁽¹³⁾ bi’z-zāt meddāħ[i] hāzret-i allāh olduğıçun, dimekdir.

rahmet peygamberi resū’llāh şalle’llāhu ‘aleyhi ⁽¹⁴⁾ ve sellem ümmetine ħiṭāben şefā’at bābıñ açup buyurur: “benim sünnetimi terk idüp baña muħālif giden ⁽¹⁵⁾ ümmetim degildir.” ey ümmet-i muħammed, āgāh oluñ ki “*el-inşāfu nişfu’d-dīn.*” ⁽¹⁶⁾ hadīs-i şerif[i] ile ⁽¹⁶⁾ iħbār olunmuşdur.

ey ‘āşikān-ı ehl-i imān, bu ne rezālet ve ne cesāret ki peygamberiñ sünnet-i ⁽¹⁷⁾ şeriflerini bir şey ‘addimēyüp, allāhıñ farz itdiği namāzı terk idüp, mevlūd-u şerifiñ ⁽¹⁸⁾ kıra’at[i] -ki müsteħab tarīkıyladur- farzıñ ve sünnetiñ üzerine terciħ idilmesi; le’alle farz ile sünnet ⁽¹⁹⁾ za’if, müsteħab kavī i’tikād olunduğına binā’en min-ciheti’l-esbāb cūhelā’[i] terğibe ‘ālamet ⁽²⁰⁾ olmaħla terk daha ziyāde müsteħabdır.

404

ehl-i islām yer üstünde yerli olur velākin yarıñ ba’de[466]⁽¹⁾-mevt yer altında belli olur. ey benim sevgili dīn kıarındaşım ve rāh-ı ‘aşk-ı ħudāda yoldaşım; namāzını kıl, ⁽²⁾ oricini tüt, zekātını, ħaccını edā it. her nefesde müsteħab olan mevlūd-u şerif kıra’at itmiş olursun. ⁽³⁾ ħāşā ber-aks bilā-namāz ve lā-niyāz her nefesde biñ mevlūd kıra’at itsen defter-i a’māline günāh yazılır, ⁽⁴⁾ şevāb yazılmaz.

su’āl olunursa ki: yā ħasan ħilmī, sen bu derece kıarye ‘āşıklarınıñ esrārlarına neden vā⁽⁵⁾ kıf oldun ki cerħ idersin?

cevāb budur ki: erzāk-ı muқadderemiz sebebiyle celb-i erzāk zımnında seyyāħ ⁽⁶⁾ tarīkıyla neşr-i ‘ulūm için ba’zı kıaryelerde va’z u naşīhat eyledim. be-tevfīk-i ħudā eşer[i] cemā’at-i ehl-i ⁽⁷⁾ ‘aşkda zāħir oldu. bükā-i şedīd ile cemā’atimiz:

“yāhū ħāce efendi, bizlere mevlūd-u ⁽⁸⁾ şerif okuyup du’ā-i şerifiñiz ile müşerref olup menfa’atlanalum. el-emān yā seyyidī!” diyüp ⁽⁹⁾ ısrār eylediler. biz dañi ba’de’l-icābet-i kıra’atdan soñra ‘ayne’l-yaķın ve ‘ilme’l-yaķın bu hāllerine vāķıf ⁽¹⁰⁾ oldum ki bilā-esās ve lā-uşul bir ‘ādet-i rezāletden ibāret bir āheng-i āħir zamān ve igvā-yı şeytānī ⁽¹¹⁾ olduğıni bildim ve didim ki:

“ey cemā’at-i müslimīn, allāhıñ sevgili peygamber[i] muħammed muştafānıñ mevlūd-u ⁽¹²⁾ şerif[i] pek kıymetlü ve pek bahālıdır. bu kıadar ucuzu olup yedi buçuk güruşa degildir. yā neden ⁽¹³⁾ bu kıadar ucuzlandırdıñız ve bu kıadar ħāķaretle ne cesāret idüp, biz peygamberimizi severiz, deyü da’vā-yı ⁽¹⁴⁾ ‘aşk idersiñiz? behey āħir zamān pelīdleri bu ise istihzādır. istihzā ise taħkīrdır. ⁽¹⁵⁾ taħkīr ise küfrdür.” ta’zīr ve tehdīd idüp zecr eyledim. el-ħamdü li’llāh be-te’sīr-i ħudā cemā’atimiz ⁽¹⁶⁾ estāğfiru’llāh diyüp ħāb-ı ħāfletden iķāz oldılar ve şükren ‘ale’llāh şerbet kıazanları kıırıldı ⁽¹⁷⁾ ve kıadeħler boş kıaldı. allāh fażl [u] kereminden ‘aşk şerbetiyle memlü eyleye. işte sebab-i ħikmet[i] budur yā ‘ārif.

³⁴ “İnsaf dinin yarısıdır.”

li-muḥarririhi:

7

fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün

— — — — / — — — — / — — — — / — — — —

(18) bu baḥsi İZâḥ idemezdım 'avn i nuşret olmasa³⁵
yazmağa kâdir degildim 'ilm i ilhâm olmasa

(19) bir şeyḥ-i şerifden ḥikâye olunur ki: sultānu'ş-şu'arâ 'âşık süleymân efendi ḥazretlerini
(20) rü'yâda gördüm. bir câmi'-i şerifiñ bir küşesine çekilüp kıbleye müteveccih olmuş ve mevlüd
[467] (1) kitabını açmış, bükâ'-i şedid ile ağlar. su'âl itdim ki:

"yâ 'âşık süleymân, bu eyyâm-ı sürürda böyle maḥzûn (2) ağlamağa sebep nedir?" didim.
bir âh idüp cevâb virdi ki:

"yâ şeyḥ karındaşım, bu mevlüd kitabımı (3) te'lîfe bir 'acûze ḥatun sebep oldu. ben de kı-
ra'atıyla iftiḥâr iderdim. şimdi yine kitabımıñ (4) taḥkîrine âḥir zamân ḥatunları sebep olup
ḥuzûr-ı ḥazret-i peygâmbere varmağa yüzüm kalmadı. (5) peşimân oldum, ammâ çâre yokdur."
didi. bize şeyḥimiz böyle ḥikâye eyledi. bir ḥikâye ki ehl-i (6) imân[ı] isrâf-ı menhiyyâtdan nehy
idüp rızâ'-i ḥakka teşvîk iderse müstaḥimdir, me'cûr olunur.

(7) mevlüd-u şerife 'âşık olan zâtlar rûz [u] şeb kendü ḥânelerinde ve câmi'-i şeriflerde ve
dergâh-ı zikr (8) meclislerinde kıra'at [u] istimâ'ına cân fedâ itsünler ve cemâ'at-i keşîreye ilân
idüp du'â'-i şerife (9) ḥulûş ile âmîn disünler. 'aşk-ı allâh ve 'aşk-ı resûlu'llâh ṭarîkînde biz
fuḳarâ'-i 'âşıkîn mevlüd-u (10) şerîf[i] böyle okuruz ve öyle okuduruz ve böyle diñleriz yâ eyyü-
he'l-'âşıkîn.

na't-ı şerîf:

8

mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün

— — — — / — — — — / — — — — / — — — —

- 1 mübârek yevm mevlüdüñ okuruz yâ resûla'llâh
tulü'-ı şems-i ismiñle sürürüz yâ resûla'llâh
- 2 rebî'ü'l-evvel ayını nice 'âşıklarıñ bekler
giceler şubḥa dek ağlar şefâ'at yâ resûla'llâh
- 3 şükür biz yevm-i işneyne yetişdik okuruz mevlüd
seniñ ümmetine ma'bûd raḥîmdir yâ resûla'llâh
- 4 cemâliñ misk i 'anberden utandı bağçede güller
okur mevlüdu bülbüller açıldı yâ resûla'llâh
- 5 yağar meclise gül yağı şaçarlar gül şuyuñ anda
içerler şerbeti bunda ne devlet yâ resûla'llâh
- 6 okudanlar okuyanlar daḥi meclisde ṭuranlar
günâhkâr ümmetindendir meded kıl yâ resûla'llâh
- 7 günâhkârız kara yüzli ḥuzûra çıkmâğa yüz yok
şefâ'at baḥrine ḥad yok sen 'afv it yâ resûla'llâh
- 8 inandık dîne imâna ḥakîkat şübhemiz yokdur
ğanidir raḥmeti çokdur sebepsin yâ resûla'llâh
- 9 **ḥasan ḥilmî** okur yazar seniñ mevlüdünü şimdi
saña ḳurbân olur kendi ta'aşşuḳ yâ resûla'llâh

405

³⁵ Dize başındaki "bu" sözcüğü çıkarılırsa vezindeki aksaklık giderilebilir.

KAYNAKLAR

- Ekici, H. (2010). *Hasan Hilmi Edirnevî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).
- Ekici, H., & Gümüş, K. (2020). *Hasan Hilmi Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Ekici, H., & Taş, B. (2022). *Hasan Hilmi ve Münzevî Risâlesi*. Ankara: Son Çağ Yayıncılık.
- Hasan Hilmi. (1312 (1894-95)). *Münzevî Risâlesi*. Ankara: Milli Kütüphane. Arşiv No: 06 Mil Yz. A 1942.
- Hasan Hilmi. (1312 (1894-95)). *Necâtü'l-Ebeveyn*. Ankara: Milli Kütüphane. Arşiv No: 06 Mil Yz. A 1942.
- Hasan Hilmi. (1328 (1910)). *Miftâhu'l-Ârifîn*. İstanbul: Ali Raif Efendi Matbaası.
- Hasan Hilmi. (1981). *Miftâhu'l-Ârifîn*. (H. Ege, O. Dalcı, & İ. Gündüz, Dü) İstanbul: Şelale Yayınevi.
- İlhan, M. (2017). Na'îmî'nin Manzum Kaside-i Bürde Tercümesi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 3(4), s. 42-61.
- Kaya Yiğit, B., & Kayapınar, A. (2018). Gazi Kırcaali Baba. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(12), 138-183.
- Sazlık, F. (2010). *Hasan Hilmi Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı ve Dîvânının İncelenmesi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).

Yahyâ Bin Bahşi ve Mevlidi (Mevlid-İ Nebî)

Duygu Ok*

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı, temelini dinî kültürün beslediği ve şekillendirdiği edebiyat geleneğidir. Dinî konular bu döneme pek çok türü kazandırmış ve onu zenginleştirmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve saygıdan dolayı onunla ilgili konular yoğun olarak işlenmiş, sayıca zengin eser ortaya konmuştur. Bunlar arasında en fazla rağbet gören tür mevliddir.

Mevlidlerin Hz. Peygamber sevgisini gönüllere aşılama, İslâm'ı kalplere naksetme, çeşitli öğütlerle halkı uyarma gibi pek çok faydası vardır.

Mevlid, özellikle Türklerin en canlı hale getirdiği, millî-dinî bir gelenek haline koyduğu, sıcak ve samimi bir üslûpla oluşturduğu türdür. Sade ve anlaşılır bir dil, didaktik ve lirik anlatım, üslûbundaki samimilikle türler içerisinde en etkin noktada yerini almıştır.

Türün sehl-i mümteni olarak adlandırılan örneği Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı Türk edebiyatında eşsiz bir yere sahiptir. Eser büyük bir yankı uyandırarak mevlid çıkışı oluşturur ve kendisinden sonra yazılan mevlidlere ilham kaynağı olur. Süleyman Çelebi'nin çağdaşı, Emir Sultan'ın müridlerinden olan ve iyi bir dinî eğitimi gören Yahyâ bin Bahşi de mevlid müelliflerindedir.

1. Yahyâ Bin Bahşi'nin Hayatı

Yahyâ bin Bahşi'nin doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgiye sahip olmamakla birlikte umumiyetle Karesi beldesinden Gönenli olduğu ifade edilir.¹

Asrının ilimlerini tahsil etmiş fazıl ve arif bir zattır. İyi bir eğitim aldıktan sonra müderris olarak Çanakkale'nin Ayvacık ilçesine bağlı Kızılca Tuzla Medresesi'ne atanmıştır.² Yahyâ b. Bahşi'nin tasavvufla ilgilenmeye başladığı, birden fazla şeyhin terbiyesinden geçtiği ve Emir Sultan hazretlerinin hulefasından olduğu bilinmektedir.³ Bursa'nın manevî mimarlarından Emir Sultan hazretlerinin ilim ışığından yararlanarak onun seçkin müridleri arasında yer almış olması hayatının en ehemmiyetli noktalarındandır.⁴ Tasavvufla ilgilenmeye başlayıp zamanını vaaz ve irşâd ile geçiren âlim, arif ve asrın ilimlerine hâkim zat olduğu belirtilir.⁵

* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Edirne, duygu_ok39@hotmail.com Bildiri bilgisi verilen tezden üretilmiştir: Ok, Duygu, *Yahyâ bin Bahşi: Mevlid (İnceleme-Tenkitli Metin) (Yüksek Lisans Tezi)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2019.

¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333, c. 1, s. 199; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, çev. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990, c. 1, s. 294; Mecdî Mehmed Efendi, *Şakâik-ı Nu'mânîye ve Zeyilleri*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 343; Baldırzâde Selîsi Şeyh Mehmed, *Ravzâ-i Evliyâ*, Haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever, Arasta Yayınları, Bursa 2000, s. 221; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa, 1997, s. 38.

² Mecdî Mehmed Efendi, *a.g.e.*, s. 343.

³ Mehmed Tahir, *a.e.*, s. 199; Baldırzâde, *a.g.e.*, s. 221.

⁴ Akçay, Ali İhsan, "Emir Sultan Dergâhı Müntesiplerinden Gönenli Yahyâ b. Bahşi ve Mevlidi", *Bursa'da Tarikatler ve Tekkeler*, haz. Kara, Mustafa, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012, s. 167.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 1999, s. 70.

Ömrünün sonlarına doğru Çanakkale'nin Ezine ilçesine bağlı Yaylacık köyüne yerleşmiş ve burada tekke inşa etmiştir.

Yahyâ b. Bahşi'nin vefat tarihine dair kesin bir bilgi vermek zordur. Biyografik kaynaklarda ve yazma eser kütüphanelerinden taranan eserlerinde birbirinden farklı ölüm tarihleri (h. 840, h. 900, h. 940) bulunmaktadır. Yahya b. Bahşi, bazı eserlerinin yazılış tarihini zikretmesi dolayısıyla tarihler içinde en makul olanın h. 940 (1534-35) yılı olduğu görülmektedir. İhtiyaten yaklaş-tığımızda h. X. asrın ilk yarısında vefat ettiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Yaylacık sakinleri Yahyâ b. Bahşi'nin yalnızca müderris bir sûfî olmadığını, toplumsal açıdan o yöreye önemli hizmetlerin geçtiğini, vefatına kadar halka doğru yolu göstermeye çalıştığını ifade eder.⁶

Yahyâ b. Bahşi hem âlim hem arif bir şahsiyet olarak topluma yönelik olumlu işler içerisinde olmuş, eserleriyle de toplumu inşa etme gayreti içinde bulunmuştur.⁷

2. Mevlid-i Nebî

Yahyâ bin Bahşi, ilmî ve irfanî bir çevre içerisinde yetişmiş, Emir Sultan'dan feyz almış bir şahsiyettir. Eserlerinde Osmanlı halkının manevî, edebî ve dinî yönünü oluşturan en önemli noktalarına katkıda bulunduğunu görmekteyiz.

Mevlid, Yahyâ bin Bahşi'nin Hz. Muhammed'e duyduğu sevgiyi yansıtmak, şefaatine nâil olmak amacıyla yazdığı eserdir. Hz. Muhammed'in doğumu esas alınarak mucizeleri, miracı, vefatının anlatılmasıyla oluşturulmuştur.

408

2.1. Nüshaları:

Eserin tespit edilen iki nüshası vardır.⁸

Beyazıt Nüshası: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi'nde 5308 numarası ile kayıtlı mecmuadadır.

Mevlid, yazmanın üçüncü eseri olup 75^b- 135^a da yer almakta ve altmış varaktan oluşmaktadır. Eser mavi mürekkeple yazılan *Hâzâ Mevlüdü'n-Nebiyi 'Aleyhi's-selâm* başlığı ve hemen altında kırmızı mürekkeple yazılmış besmeleyle başlamaktadır. Besmele ile var olan sekiz başlık da kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başlıklar dışında bir beyit kırmızı olarak yazılmış olup diğer manzum kısım siyah mürekkepledir. Derkenarda mevkuf bir hadis, bir beyit ve birkaç kelime bulunmaktadır. Eser on üç satır olarak kaleme alınmıştır.

Süleymaniye Nüshası: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda Y-183 numarası ile kayıt altındadır.

Mevlid, yazmanın birinci eseri olup 1^b- 44^a da yer almakta ve kırk dört varaktan oluşmaktadır. Eser siyah mürekkeple yazılmış besmeleyle başlamaktadır. Eserde sekiz vasıta beyti (Üç vasıta beyti siyah mürekkeple yazılmıştır.) ve var olan dokuz başlık kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bunların haricinde iki beytin de kırmızı mürekkeple yazılmış olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Diğer manzum kısımlar siyah mürekkep ile yazılmıştır. Eser on beş satırlıdır.

⁶ Kılınç, Aziz, *Ezine Yöresinin Folklorik Yapısında Manevî Ziyaret Yerleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, X. Cilt, S. 29, Ankara, 2004, s. 99.

⁷ Kaynaklardan ve kütüphane kayıtlarından Yahyâ b. Bahşi'ye ait olduğu tespit edilen eserler ve açıklamaları için bkz: Ok, Duygu, *Yahyâ bin Bahşi: Mevlid (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Edirne Gazetecilik ve Matbaacılık, Edirne, 2020, s. 6-10.

⁸ *Mevlid*'in Beyazıt nüshası "B" ile Süleymaniye nüshası "S" ile ifade edilmiştir.

Yahyâ bin Bahşi, *Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhir)*'de *Mevlid* telif ettiğini ve *Mevlid*'de dört halifeyi ve hilâfetlerini, Hasan ve Hüseyin'in hilâfetlerini ve vefatlarını da anlattığını ve eserin sonunda da İslâmın şartlarına yer verdiğini ifade eder.⁹ Ancak mevcut nüshalarda bahsi geçen konular yer almamaktadır. Müellifin bahsettiği konuları da içine alan daha geniş kapsamlı kâmil bir nüshanın varlığını düşündürmektedir.

İki nüsha arasında farkların olması göz önünde bulundurulduğunda da henüz ulaşılamamış bir nüshanın var olduğu fikrini desteklemektedir.

2.2. Müellifi:

Mevlid'in müellifi olarak nüshalardan birinin kütüphane kaydında (S) Yahyâ b. Bahşi'nin adı geçmektedir. Diğer kütüphane kaydında (B) ise müellifin adı belirtilmemektedir. Yahyâ bin Bahşi, adını/mahlasını *Mevlid*'in yedi beytinde zikretmektedir.

2.3. Adı:

Her iki nüshada da esere dair herhangi bir adlandırma bulunmamakla birlikte B'de "*Hâzâ Mevlüdü'n-Nebiyi 'Aleyhi's-selâm*" başlığını görmekteyiz. Mevlud kelimesi on yedi beyitte geçmektedir. Beyitlerde de Hz. Muhammed'in doğumu üzerine yapılan ve yazılanlar anlatılarak tür olarak mevlid ifade edilir.

2.4. Yazılış Tarihi:

B'de *Mevlid*'in yazılış tarihine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. S 44^{ab}'da beşinci beyitte eserin yazılış tarihi ile ilgili bilgiye yer verilmiştir.

S 44^a 274 *Mevludin ayında ve günindedi / Hem sekiz yüz toksan üç yilindadi*
 275 *Gel bize de oldı bu evrâk tamâm / Hâk kabûl itsün deyen bulsun merâm*

Eserin 12 Rebiülevvel 893 tarihinde yazıldığı söylendiğine göre bu Miladi 25 Şubat 1488 tarihine düşmektedir.

2.5. Yazılış Sebebi:

15. yy.da Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i ile bu tür yoğun bir ilgi görür. Özellikle Emir Sultan'ın müridleri arasında mevlid yazarların sayısı giderek artar. Bursa, mevlid yazımının en çok yoğunlaştığı yer olur.

Tabii Emir Sultan ve Süleyman Çelebi'nin etkisinden ziyade asıl sebep Allah'ın rahmetine mazhar olmak, Hz. Peygamber'in şefaatine nâil olmaktır. Böyle bir eserin kaleme alınması Allah'ın emri olarak düşünülmektedir.

Yahyâ bin Bahşi de eksiğiyle, kusuruyla bu kitabın kabulünü, mevlidin kendisine hayır sağlamasını ve Peygamber'in şefaatine nâil olmayı ister. Bunun yanı sıra okuyup dinleyenlerin de Hz. Muhammed hürmeti için suçlarının bağışlanmasını diler.

2.6. Vezni:

Eserin esas vezni remel bahrinin fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıdır. Eserin sonunda vezne atif yapılmıştır. Mevlidlerin birçoğunda gördüğümüz üzere monotonluğu kırma gayesiyle zaman zaman vezin değişikliğine gidilmiştir.

Esas veznin yanı sıra hezec bahrinin mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün kalıbı da kullanılmıştır.

⁹ Yahyâ bin Bahşi, *Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhir)*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hacı Mahmud Efendi böl. 4559, 117 a.

2.7. Beyit Sayısı:

B, 1524 beyittir. S, 1275 beyitten oluşmaktadır.

İki nüshanın mukayesesi sonucunda *Mevlid* 1769 beyitten oluşur. (1769 beyit dışında S'de tenkitli metne dâhil edilmeyen 269 beyit mevcuttur.) B'de iki hikâyenin yer alması, S'de dört mucizenin bulunması, beyit farklılıkları *Mevlid*'in hacminin artmasında önemli etkiye sahiptir.

2.8. Muhtevası:

*Hâzâ Mevlüdü'n-Nebiyi 'Aleyhi's-selâm*¹⁰

Besmele

[1-99 B'de mevcuttur.]

1-48 Bağdat'ta Yaşayan Yahudi Karı Kocanın Hikâyesi

49-84 Zeydoğlu Ali'nin Hikâyesi

85-99 Mevlide Başlanacağıının Beyanı

Besmele

100-156 Kâinatın Yaratılışının Sebebi ve Yaratılışı, Müellifin Özür Beyanı

157-217 *Fî Tahkîki Kevni'l-küll Min-nûrihi 'Aleyhi's-selâm*

218-275 *Fî Keyfiyeti Hâl-i Hamlihi 'Aleyhi's-selâm*

276-399 *Fî Keyfiyeti Vilâdeti'n-nebiyy 'Aleyhi's-selâm*

[344-359 *Kaşîde Fî Medhihi 'Aleyhi's-selâm*]

400-518 *Fî Ba'zi Mâ Vaqa'a Hîne Tülü'i Şemsü'l-kevneyn*

[460-470 *Kaşîde Fî Medhihi 'Aleyhi's-selâm*]

519-926 *Kelâmü'n-nebiyy 'Aleyhi's-selâm Hîne Mevtihâ*

[927-1167 S'de mevcuttur.]

927-1039 *Mu'cizât-ı Resûlullâh Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem*

1040-1089 *Mu'cizât-ı Resûlullâh Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem*

1090-1117 *Mu'cizât-ı Resûlullâh Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem*

1118-1167 *Mu'cizât-ı Resûlullâh Şallallâhu 'Aleyhi ve Sellem*

[1168-1769 B'de mevcuttur.]

1168-1769 *Hâzâ Fî Beyâni Vefâtü'n-nebiyy 'Aleyhi's-selâm*

[12-280 S'de mevcuttur.]

[12-280 *Der Beyân-ı Dâr-ı Fenâdan Dâr-ı Beķāya Resûlullâh 'Aleyhi's-selâm*]

Müellif, esere Besmele ile başlayarak mevlid okutmanın önemini vurgulayan iki hikâyeye yer verir. Ardından yine Besmele'nin yer alıp Süleymaniye nüshasının da başladığı kâinatın yaratılış sebebi ve yaratılışı, müellifin özür beyanına yer verilir.

Hz. Muhammed'in nurunun yaratılışını, bu nurun Hz. Âdem'den Abdullah'a ulaşmasını, Âmine'nin hamileliğini ve hamileliği döneminde meydana gelen mucizeleri, Hz. Muhammed'in doğumunu ve doğumla birlikte gerçekleşen mucizeleri konu edinmiştir. Bunlarla birlikte bazı mevlidlerde var olan, bazılarında bulunmayan mirac hadisesi, Hz. Muhammed'in mucizeleri, güzel ahlâkı, vefâtı gibi hususlara geniş ölçüde yer verilmiş ve birçok yerde okuyucuya nasihat edilmiştir.

Mevlid'de B'de sekiz, S'de dokuz başlık bulunmaktadır. Anlatılmak istenen konuları başlıklar işaret etmiş olmakla birlikte olayın akışını ve konunun değişmesini başlıkların yanı sıra manzum bir başlık gibi ifade edilen vasıta beyitleri üstlenmiştir.

¹⁰ Nüshalarda var olan başlıklar italik yazılanlardır, diğer başlıklar ise nüshalarda bulunmayıp muhtevaya göre isimlendirilen başlıklardır.

2.9. Dil, Anlatım ve İmla Özellikleri:

Yahyâ bin Bahşi'nin 15. yy.da kaleme aldığı *Mevlid*'i EAT dönemi dil özelliklerini yansıtan bir eserdir.

Özellikle halkın okuması, dinlemesi adına yazıldığı için ve didaktik gayesi gözetildiğinden eserin dili çoğu yerde anlaşılır ve sadedir.

Dönemin ayırt edici bazı ekleri eserde görülmektedir. (-ısar/ -iser, -uban/ -üben, -ğıl/ -ğil, -ıcak/ -icek, -avuz/ -evüz, -ayın/ -eyin, -madın/ -medin, (i)dür/ -(i)dur, -ınca/-ince)

EAT'nin karakteristik özelliklerini gösteren arkaik olarak adlandırdığımız kelimeler oldukça fazladır: *aşşı, ayruk, balkı, bayık, bencileyin, biñ biñ, buğur, çigin, dükeli, egin, epsem, gevez, görklü, güyegü, ira-, issı, isuz, igen, ırgür-, kaçan, kanda,kanı, karavaş, katı, kendüzü, kığır-, kızlık, koç-, koyuk, könl-, körsek, küy-, od, oñ, öküş, öñ, öñdin, saçu, sağı, sağışla-, sin, şol, söyün-, tamu, tarñ, tapu, tarkun, taş, toğmaklık, tolun-, toyla, turak, тұrgur-, tutug, tuş, uçmak, ulal-, ur-, us, uş, uşbu, uşda, ut-, ügrü-, ün, üşen-, ufan-, viribi-, yap yap, yarak, yarlığa, yaşar, yat, yavu, yavuz, yazuklu, yi-girek, yiriş-, yitesi, yol yarağı, yören-, yügür-, yürügen(yürgen)*

Her iki nüshanın da yazım, harekeleme hususunda hem içinde hem de diğer nüshayla farklılık gösterdiği, tutazsızlığa düştüğü durumlar mevcuttur.

2.10. Süleyman Çelebi'nin Eseriyle Karşılaştırılması

Her iki *Mevlid*'in de benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur.¹¹

İkisi de mesnevi şeklinde ve aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün vezninde yazılmıştır. (Her ikisinde de bazı parçalarda farklı vezin ve nazım biçimi mevcuttur.)

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i 768 beyitten oluşurken, Yahyâ bin Bahşi'nin eseri iki nüshanın şekillendirmesiyle 1769 beyte ulaşmıştır. Süleyman Çelebi'nin eserinde Necla Pekolcay'ın tespitine göre esas olarak 16 başlık bulunurken, Yahyâ bin Bahşi'de 8 esas başlık (S'de 9 başlık) vardır.¹²

Yahyâ'da vasıta beyti 30, Çelebi'de 19 kez geçmektedir. Vasıta beyitleri Yahyâ'da fasılların sonunda ve fasıl içerisinde konu akışının değiştiği yerlerde kullanılmıştır. Çelebi'de vasıta beyitleri fasıl sonlarında kullanılmıştır. Çelebi'deki bir vasıta beyti Yahyâ bin Bahşi'de de tekrarlanmıştır:

*Haşre dek ger dinülürse bu kelâm / Niçe haşr ola bu olmaya tamâm
Ger dilersiz bulasız oddan necât / İşk ile derd ile ayduñ es-Şalât*

Yahyâ ile Çelebi'nin *Mevlid*'inde aynı olan beyitler ile kelime ya da mısra farklılığı bulunan beyitler sıralanmıştır:

Yahyâ b. Bahşi: 105 *Ānuñ_ıçün geldi Cibril-i Emîn / Ānuñ_ıçün indi Qur'ân_ı Mübîn*

Süleyman Çelebi: 100 *Ānuñ_ıçün geldi Cibril-i Emîn / Ānuñ_ıçün indi Qur'ân_ı Mübîn*

Yahyâ b. Bahşi: 1733 *Çün sefer itdi cihândan Muştafâ / Dünyeden hiç ummasun kimse vefâ*

Süleyman Çelebi: 699 *Çün sefer kıldı cihândan Muştafâ / Dünyadan hiç kimse ummasun vefâ*

Yahyâ b. Bahşi: 1734 *Her ki geldi dünyeden gitmek gerek / Biz dañı yol yarağın itmek gerek*

Süleyman Çelebi: 700 *Her ki geldi dünyaya gitmek gerek / Biz dañı yol yarağın itmek gerek*

¹¹ *Vesiletü'n-Necât*'la karşılaştırma yapılırken Necla Pekolcay'ın çalışması temel alınmıştır: bkz. Pekolcay, Necla, *Mevlid*, 5. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

¹² Muhteva doğrultusunda yapılan karşılaştırmada başlıklar esas alınarak benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Bkz: Ok,Duygu, a.g.e., s. 57-64.

- Yahyâ b. Bahşi: 106 *Ānuḡ_ıçün ıoldı 'ālem cümle nūr / Ānuḡ_ıçün ıoldı cennet ıolu hūr*
 Süleyman Çelebi: 99 *Hem anuḡla ıoldı 'ālem cümle nūr / Ānuḡ ıçün oldu cennāt ııre hūr*
- Yahyâ b. Bahşi: 317 *Ol gıce kım ıoğdı ol Ḥayru'l-beşer / Görđi anda ānesi ıok ıesneler*
 Süleyman Çelebi: 202 *Ol gıce kım doğdı ol ḥayrū'l-beşer / Anası anda neler görđi neler*
- Yahyâ b. Bahşi: 1180 *ıađlaruḡ ıaşıuḡ yüregın ıağlasun / Ten nolur ıııdıcek cān ağlasun*
 1181 *Odlara yaıksun hem od ııın ıaşıuḡ / ıağlara dögsün ıııden ıaşı başıuḡ*
 Süleyman Çelebi: 536 *ıağ ile ıaşıuḡ yüregın ıağlasın / Ten nedür anuḡ ıçün cān ağlasın*
 537 *Odlara yaıksun odun ııın ıaşıuḡ / ıağlara dögsün anuḡçün ıaşı başıuḡ*
- Yahyâ b. Bahşi: 1195 *ıağdan ağacdan dağı kemterdür ol / Er dimeye ana her kım erdür ol*
 Süleyman Çelebi: 543 *ıaşı u ağacdan dağı kemter ola / Er dimeye ana her kım er ola*
- Yahyâ b. Bahşi: 1692 *Nicesi vaşf ide kışı ol güni / Göklere ııkımuşdı feryādlar üni*
 Süleyman Çelebi: 666 *Nicesi vaşf ide kimesne ol güni / Göklere ııkımuşdı feryād üni*
- Yahyâ b. Bahşi: 1735 *Vardı ol Allāhına ıavuşdı uş / İlla ḥasretde biz ansuz ıalduı uş*
 Süleyman Çelebi: 701 *Vardı ol ḥod Ḥazrete ıavuşdı ḥoş / İlla biz ḥasretde ansuz ıalduı uş*
- Yahyâ b. Bahşi: 1736 *Bize ansuz dağı ne dirlik gerek / Dağı ölüm bizedurur yigirek*
 1737 *Gelünüz ḥay Muştafā'ya gidelüm / Bu cihānı biz anunsuz nidelüm*
 Süleyman Çelebi: 703 *Bize ansuz dağı ne dirlik gerek / Ba'dezin bize ölümdür yigirek*
 704 *Gelünüz ol Muştafā'ya gidelüm / Muştafāsuz bu cihānı nidelüm*
- Yahyâ b. Bahşi: 192 *Aydasız kı şer'ümi ıomayalar / Nefse uyup aḥreti ıomayalar (S'de)*
 Süleyman Çelebi: 635 *Aydasız kım şer'üni ıomayalar / Nefse uyup dünyayı ıovmayalar*
- Yahyâ b. Bahşi: 103 *Ānuḡ_ıçün ııldı cümle her ne var / Az u [yā] ıoğ hem nihān u āşıkār*
 Süleyman Çelebi: 76 *Andan oldu her nihān u āşıkār / 'Arş ü fers ü yir ü gökde ne ki var*
- Yahyâ b. Bahşi: 312 *Ger denilse tā kıyāmet bu kelām / Biḡ kıyāmet olsa bu olmaz tamām*
 313 *Ger dilersiz bulasız oddan necāt / 'Aşk_ıla derd_ile idün eş-şalāt*
 Süleyman Çelebi: 31 *Ḥaşre dek ger dinülürse bu kelām / Niçe ḥaşr ola bu olmaya tamām*
 32 *Ger dilersiz bulasız oddan necāt / 'İşk ile derd ile ayduḡ es-Şalāt*
- Yahyâ b. Bahşi: 320 *Didi kım ııkıdı evümden nāgehān / Bir 'azım nūr ıoldı anuḡla cihān*
 321 *Hem dağı döşendi bir sündüs döşek / Yir_ile gök ortasında ııtma şek*
 Süleyman Çelebi: 206 *Didi bir nūr ııkıdı evden nāgehān / Āşıkārā oldu cümle ins ü cān*
 207 *Hem havā üzre döşendi bir döşek / Adı sündüs döşeyen anı melek*
- Yahyâ b. Bahşi: 322 *Hem dikildi üç 'alemde üç yire / Olmamışdı ancılayın ḥıç yire*
 323 *Biri maşrıııda vü mağribde biri / Hem dikildi Ka'be üstinde biri*
 Süleyman Çelebi: 208 *Üç alem dağı dikildi üç yire / Her birisi aydayın nire nire*
 209 *Mağrib ü maşrıııda ikisi anuḡ / Biri damında dikildi Kābenün*

Yahyâ b. Bahşi:	329	<i>Didiler oğluñ gibi hiçbir oğul / Gelmedi hergiz gelür dañı degül</i>
Süleyman Çelebi:	215	<i>Didiler oğluñ gibi hiçbir oğul / Yaradılalı cihân gelmiş degül</i>
Yahyâ b. Bahşi:	542	<i>Kibr u gebr ikisi birdür yazıda / Gebr olup kibr ehli kaldı yazıda</i>
Süleyman Çelebi:	461	<i>Kibr hem reng-i gebirdür yazıda / Gebr olup kibr ehli kaldı yazıda</i>
Yahyâ b. Bahşi:	871	<i>Ānuñ irdüğine kimse irmedi / Kimse ānuñ gördüğini görmedi</i>
Süleyman Çelebi:	364	<i>Anda ol gördüğün ādem görmedi / Kimse hem ol irdüğine irmedi</i>
Yahyâ b. Bahşi:	1194	<i>Kim ki bunu işidüp ağlamaya / Firāk odıla ciger tağlamaya</i>
Süleyman Çelebi:	542	<i>Her ki bunu işüdüp ağlamaya / Bu firāk ile yürek tağlamaya</i>
Yahyâ b. Bahşi:	228	<i>Ol hümâ kuşu çü pervâz eyledi / Yir ü gök feryâz u āğâz eyledi (S'de)</i>
Süleyman Çelebi:	645	<i>Ol hümâ kuşu çü pervâz eyledi / Cümle halk feryâda āğâz eyledi</i>
Yahyâ b. Bahşi:	230	<i>Her melek her vañş u tayr u taş ağac [?]/ Server için tutdılar kamusı yas (S'de)</i>
Süleyman Çelebi:	648	<i>Her melek her vañş u tayr u cinn ü nas / Muştafâ için kamusı tutdı yas</i>

SONUÇ

Mevlidin müstakil bir tür olarak ortaya çıkmasının ardından bu türde birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de Yahyâ Bin Bahşi'nin *Mevlid*'idir. 15. yy. mevlidlerindedir.

Mevlid'in nüshaları, müellifi, adı, yazılış tarihi, yazılış sebebi, vezni, beyit sayısı, dil ve üslup özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin bölümleri ifade edilmiş ve Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı ile benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur.

Diğer mevlidlerde olduğu gibi tevhid, münâcât, nat ile başlayan *Mevlid*, kâinatın zuhur kaynağı nur-ı Muhammedî'den bahsetmekte, Hz. Muhammed'in annesinin hamile kalması, babasının vefatı, Hz. Muhammed'in doğumu, vasıfları, ahlâkı, nübüvveti ve alâmetleri, mucizeleri, isra ve miracı, gazveleri, evlenmesi, çocukları ve vefatı anlatılmakta en sonunda da Hz. Muhammed ve ashâbı başta olmak üzere eseri yazan, okuyan ve dinleyenler için bir dua ile sona ermektedir.

KAYNAKLAR

- Akçay, Ali İhsan, "Emir Sultan Dergâhı Müntesiplerinden Gönenli Yahyâ b. Bahşi ve Mevlidi", *Bursa'da Tarihatlar ve Tekkeler*, haz. Kara, Mustafa, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, 2012.
- Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravzâ-i Evliyâ*, Haz. Mefail Hızlı, Murat Yurtsever, Arasta Yayınları, Bursa, 2000.
- Banarlı, Nihad Sami, *Büyük Nazireler: Mevlid ve Mevlid'de Millî Çizgiler*, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1962.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt 1, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 20. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, [çev.] Akkuş, Mehmet – Yılmaz, Ali, Seha Neşriyat, İstanbul, 1990
- Kılınç, Aziz, *Ezine Yöresinin Folklorik Yapısında Manevî Ziyaret Yerleri*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, X. Cilt, S. 29, Ankara, 2004, s. 95-99.
- Köksal, M. Fatih, *Mevlid-nâme*, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.
- Mecdi Mehmed Efendi, *Şakaik-i Numaniye ve Zeyilleri (Hadaiku-ş-Şakaik)*, Haz. Özcan, Abdülkadir, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Haz. Hülâgü, Orhan – Ekincikli, Mustafa - Savaş, Hamdi, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî I-II*, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yayınları, Bursa, 1997.
- Ok, Duygu, *Yahyâ bin Bahşi: Mevlid (İnceleme-Tenkitli Metin) (Yüksek Lisans Tezi)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2019.
- _____, *Yahyâ bin Bahşi: Mevlid (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Edirne Gazetecilik ve Matbaacılık, Edirne, 2020.
- Pekolcay, Necla, *Mevlid*, 5. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
- _____, *Türkçe Mevlid Metinleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İÜ Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 1950.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2015
- TDK, *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- TDK, *Tarama Sözlüğü*, 3. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- Timurtaş, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, 1. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir, 1999.
- Yahyâ bin Bahşi, *Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhir)*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hacı Mahmud Efendi böl., 4559.
- _____, *Mevlid-i Nebî*, Beyazıt Yazma Eser Ktp., 5308/3.
- _____, *Mevlid-i Nebî*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmaları böl., 183/1.

Maraşlı Hasan Nâdir Efendi'nin Mevlidleri

Gülcan Alıcı*

Hasan Nâdir Efendi

Hasan Nâdir Efendi, H 1246/M 1830'da Maraş'ta doğmuştur. Kurrazâde ailesindedir. Yalnızca ilkokulu okumasına rağmen zekâsıyla zamanında tahsil gören emsallerinden üstün olan Hasan Nâdir Efendi, uzun müddet Maraş Mahkeme-i Şer'iyyesi'nde memur olarak çalışmıştır. Maraş ve çevresinde tanınıp sevilen, şiirlerine rağbet edilen bir şair olmasına rağmen, sonradan esrük/mest bir hayat yaşamıştır. Kendisini içkiye vermesinin nedeni kaynaklarda şöyle açıklanmaktadır: "Nâdir, mağrur bir âdemdir. Başka bir cev, başka bir âlem istiyordu. Onu etrafında bulamadı. İşte bu inkisar-ı hayaldir ki seriü't-teessür olan Nâdir'i bedbin yaptı, rakıya ve harabatiğe sevk etti. Hayatının sonuna kadar bütün gün ve gecelerini mest-i lâ-ya'kıl geçirdi" (İnal, 1988, C 2: 1061).

Hasan Nâdir Efendi hakkında bilgi veren bazı kaynaklarda, onun H 1306/M 1888'de kolera-
dan vefat ettiği bildirilse de şairin III. Mevlid'inde;

Kıssa-i mevlid-i miskiyyü'l-hitâm

Sâli bin üç yüz yidide oldu tâm (Alıcı, 2021:125)

beyti ile eserini; H 1307/M 1889 tarihinde yazdığını bildirmesi ölüm tarihinin 1889'dan sonra olduğunu göstermektedir.

Yakın dönemde yaşamasına rağmen Hasan Nâdir Efendi hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Hasan Nâdir hakkındaki en önemli kaynak, kendisini yakinen tanıyan *Salâhaddin Enîs* tarafından İstanbul'da *Servet-i Fünûn Dergisi*'nin *Musahabe-i Edebiyye* başlığı altında 11 Şubat H 1337- M 1918'de eski harflerle neşredilen *Maraşlı Nâdir* başlıklı yazıdır (Alıcı ve Alıcı, 2021: 269).

Şair, Nâdir Baba namıyla tanınmasına rağmen şiirlerinde çoğunlukla *Nâdirî* bazen de *Nâdir* mahlasını kullanmıştır. Selahaddin Enîs'in bildirdiğine göre eserleri basılmamış, dağınık hâledir. Hatta elden ele dolaşa dolaşa birçoğu kaybolmuştur. Bugün çeşitli kaynaklar vasıtasıyla elimizde yirminin üzerinde şiiri bulunmaktadır. Nadirî'nin şiirleri dışında bütün hâlinde günümüze intikal eden eserleri mevlitleridir. Nadirî ayrı ayrı üç adet mevlit yazmıştır. Bu mevlitlerden birincisi neşredilmiştir.¹ Nadirî'nin üç tane mevlit yazması onun Hz. Peygambere olanengin muhabbetinin açık delilidir.

Klâsik Türk edebiyatı alanında verilen eserlerde Hz. Peygamber'e özel bir yer ayrılmıştır. Hz. Peygamber'e duyulan derin muhabbetin eseri olarak; mevlit, na't, bi'set-nâme, hicret-nâme, mirâciyye, hilye, sîretü'n-Nebî, esmâ-yı Nebî, mu'cizât-ı Nebî, gazavât-ı Nebî, vefâtü'n-Nebî, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, kısas-ı enbiyâ gibi edebî türler vasıtasıyla âdeta bir peygamber ede-

* Dr. Arş. Gör., KSÜ, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. E-posta: gulcanalici75@gmail.com

¹ Özbaş, Mehmet Yusuf (1990). *Maraşlı Kurrazâde Nâdir Baba'nın Mevlidi ve Riyet-i Hilal*, Hakan Ofset Matbaacılık, Adana. s. 4.

biyatı meydana getirilmiştir. Bu edebiyat içinde bazı türlerin daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri de hiç şüphesiz mevlit türüdür (Alıcı, 2004:129).

Mevlit, kelime olarak, “bir kimsenin doğumu, doğum yeri ve özellikle Hz. Peygamber’in doğduğu ev, Peygamber’in doğumu, Peygamber’in doğumunun anlatıldığı eser ve bayram ziyafeti” anlamlarına gelmektedir. Edebî bir tür olarak, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, saygı, bağlılık ve şefaahat isteme amacıyla onun doğumunu, hayatı ve mucizelerini, fiziki ve ahlaki özelliklerini, isim ve sıfatlarını anlatan eserlere verilen addır. Daha sonra bu eserlerin okunduğu dinî törenler de bu adla anılmıştır (Keskin, 2007:282).

Türk edebiyatında mevlit türünde yazılmış ilk ve en tanınmış eser, XV. asır şairlerinden Süleyman Çelebi (1351-1422)’nin Vesiletü’n-Necât (812/1409-10)’ıdır. Sade bir dille, samimi ve saf bir duyguyla ve etkileyici bir üslupla yazılmış olan Vesiletü’n-Necât, sehl-i mümtenî özelliğine sahiptir. Bu sebeple yazıldığı günden bugüne kadar aynı değeri ve rağbeti korumuştur. Süleyman Çelebi, bu eseriyle aynı zamanda Türk edebiyatında mevlit çığırını başlatan şair olmuştur. XV. asırdan günümüze kadar yazılan yüzlerce Türkçe mevlide kaynaklık etmiş ve örnek olmuştur. Yazılan bu Türkçe mevlitlerden üçü de Maraşlı Kurrâzâde Hasan Nâdir Efendi’ye aittir.

Yazdığı üç mevlit ile Maraşlı Kurrâzâde Hasan Nadir Efendi, bu vadiye dikkat çeken şairlerdendir. Hasan Nadir Efendi’nin mevlitleri² zamanında Maraş’ta çok rağbet görmüş, düzenlenen mevlit törenlerinde okunmuştur. Bu törenlere hayatta iken Nadir’in de iştirak edip okunan mevlidini ağlayarak dinlediği rivayet edilmiştir. Mevlitlerde, dinleyen cemaatin tekbir, tevhid ve salavat getirecekleri yerler “Cemâat tekbîr ideler”, “Cemâat tevhîd ideler”, “Sübânallah”, “Allahu Ekber” ifadeleriyle belirtilmiştir. Mevlit merasimlerinde bölümler arasında Kur’an, ilahi, dua veya kasideye yer verildiği, şerbet sunumu yapıldığı bilinmektedir. Hasan Nâdir Efendi’nin mevlitlerinde de şerbet sunumu yapılırken okunacak salalar “Bade’s-salâti ve’s-selâm Şerbet Tagılma Sırasında Bu Kasîde Okuna”, “Şerbet Tagılma Sırasında Okuna” ve “Şerbet Tagılma Sırasında Bunun Okuya” başlıkları altında belirtilmiştir. Mevlitlerin bu tertibi de bize eserin mevlit merasimlerinde okunmak üzere yazıldığını göstermektedir.

Mevlitlerin Şekil ve Muhteva Özellikleri

I. Mevlid

Eser mevlit esnasında şerbet içerken okunan Arapça bir sala ile başlamaktadır. Mevlidin adı, “Mevlidü’l-Evvel Li-Kurrâzâde Nâdir”dir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan I. Mevlid, aradaki dörtlükler hariç 286 beyitten oluşur. Mevlidin vezni remel bahrinden fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün’dür. Mevlidin arasında iki adet dörtlükler hâlinde yazılmış manzume bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 9 dörtlükten müteşekkil olup müstef’ilün müstef’ilün kalıbıyla ikincisi ise 6 dörtlük olup mefâ’ilün mefâ’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Söz konusu ikinci manzume kaside başlığını taşımaktadır. Kasidenin nazım biriminin beyit olduğu ve beyit sayısının oldukça fazla olduğu nazara alındığında, manzumeye bu ad; mevlit esnasında teganni ile okunmasından dolayı verilmiş olabilir.

Aruz vezniyle yazılan bu dörtlüklerden birincisinin 9 beyitlik, ikincisinin de 6 beyitlik birer musammat gazel olabileceklerini söylemek de mümkündür. Genel olarak mesnevilerde monotonluğu kırmak gayesiyle yer verilen bu manzumeleri Nâdirî diğer mevlitlerinde de kullanmıştır.

² Hasan Nâdir Efendi’nin üç mevlidini ihtiva eden iki tam nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri Akademisyen Lütfi Alıcı’nın diğer biri de Araştırmacı Yazar Yaşar Alparslan’ın özel kütüphanesindedir. Ayrıca birinci mevlidin bir nüshası Prof. Dr. M. Fatih Köksal Hoca’nın kütüphanesinde bulunmaktadır. Söz konusu bu nüsha mevlidin daha sonraki neşirlerinde değerlendirilecektir.

Nâdirî, eserine İslâmî geleneğe uygun olarak Besmele ile başlar. Huzurdan kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınan şair, bir manzume ile Hz. Peygamberi ve onun doğduğu günleri metheder. Mevrit Allah'ın varlığı birliği ve kudretinden kâinatı, melekleri, Hz. Âdem ve Havva'yı yaratması ile devam eder. Müteakip bölümde Nûr-ı Muhammed (SAV)'in Hz. Âdem'in alnında parlaması ve Hz. Şit'ten Hz. Abdullah'a kadar intikali anlatılır. Hz. Abdullah ile Hz. Âmine'nin izdivaçlarıyla birlikte nur, asıl sahibi Hz. Muhammed (SAV)'e kavuşur. Mevlidin bu bölümünde Hz. Peygamberin dünyaya teşrifi ve bu sırada yerde ve gökte yaşanan olağanüstü hadiseler anlatılır. Hz. Peygamberin dünyaya teşrifi merhabalarla şöyle karşılanır:

Merhabâ ey kâ'inâtın mefharı
Merhabâ ey enbiyânın serveri

Merhabâ ey nûr-ı eflâk u zemîn
Merhabâ sensin Resûl-i kâm-bîn

Merhabâ yâ eşref-i ehlü'l-kibâr
Merhabâ ey hânedân-ı kâmkâr

Merhabâ ilm-i ledünnî ma'deni
Merhabâ dürr-i şefâ'at mahzeni

Merhabâ olsun hezârân merhabâ
Âlemi kıldın cehâletden rehâ

(Alıcı, 2021: 55)

417

Hz. Muhammed (SAV)'in mevlidi sırasında Hz. Âmine'ye Hz. Havva, Hz. Meryem ve Hz. Asiye refakat ederler. Yetim doğan Hz. Muhammed (SAV) emzirilmek üzere Hz. Halime'ye verilir. Altı yaşına geldiğinde öksüz de kalan Hz. Peygamberi önce dedesi Abdu'lmuttalib sonra da amcası Ebû Tâlib himayesine alır.

Mevlidin müteakip bölümünde, Hz. Muhammed (SAV)'in peygamber oluşu ve mucizelerinden Kur'ân-ı Kerîm'in inmesi, şakke'l-kamer, parmağından su akması, kurumuş bir ağacın meyve vermesi ve mezardaki ölüyü diriltmesi anlatılmıştır.

Hz. Peygamberin diğer bir büyük mucizesi olan miracı ise bir bölüm hâlinde oldukça teferruatlı bir şekilde anlatılır. Bu mevlitte, II. ve III. Mevlid'den farklı olarak, Mirac'ın bir gece Hz. Peygamber Kâbe'de iken başladığı ifade edilir. I. Mevlid, "Hazâ Duâ-i Mevlid-i Şerîf" başlığı altında bütün Müslümanlar, Âl-i Osman ve şairin kendisi için yaptığı dua ve şefaât talebiyle son bulur.

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde hemen her faslın sonunda tekrarlanan cehennem ateşinden kurtulmak için aşk ile Peygambere salavat getirilmesini ifade eden "Ger dilersiz bulasız odan necât/Işk ile derd ile aydun es-salât" vasıta beyitleri bulunmaktadır. Mevrit merasimlerinde de bu beytin okunmasının ardından salat ve selam getirilir. Nâdirî'nin mevlitlerinde de bölüm sonlarında Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde olduğu gibi aynı beytin tekrarı ile değil de farklı ifadelerle Peygamber'e salavat getirilmesinin telkin edildiği beyitler bulunmaktadır. Mevlidin bütününde Hz. Peygambere duyulan muhabbetin eseri olarak ona salavat getirmenin önemi ve manevi faydası nazara verilir.

Hazret-i Peygambere bi'l-ihirâm
Vir salât ile selâmı kıl kıyâm

*Âb-ı kevserden içüp kand-i hayât
Rûh-ı pâk-i Mustafâya vir salât*

*Tâ şefâat kıla Fahr-i Kâinât
Diyelim subh u mesâ biz es-salât*

*Vir salavâtı hulûsu'l-bâl ile
Hâtem-i peygambere ikbâl ile*

(Alıcı, 2021: 56, 57, 58, 67)

Mevlid, Kudûmîzâde Mustafa tarafından istinsah edilmiştir/yazılmıştır. Bu kayıt eserin sonunda mevcuttur.

II. Mevlid

Bu mevlidin adı “Mevlidü’s-Sânî Li-Kurrâzâde Nâdir”dir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan II. Mevlid, aradaki dörtlükler hariç 285 beyitten müteşekkildir. Eser, fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. Mevlidin başında 6 dörtlükten oluşan

*Mevlâm der ki doğruca gel
Kulum bana fevrice gel
Egri gelen ermez bana
Doğruluk et öylece gel³*

(Alıcı, 2021:71)

418

dörtlüğü ile başlayan bir manzume, 1 kaside başlıklı Arapça manzume (10 mısra) ve metnin arasında iki adet dörtlükler hâlinde yazılmış manzume bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 10 dörtlükten müteşekkil olup müstefîlün/müstefîlün kalıbıyla yazılmıştır. İkinci manzume ise 7 dörtlük olup mefâ‘ilün/mefâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

Nâdirî, bu mevlidine de Besmele ile başlar. Bir manzume ile Hz. Peygamber ve onun doğduğu günler methedilir. Hz. Peygambere salavat getirmenin öneminin anlatılmasının ardından kâinatın yaratılışına geçilir. Allah kudretiyle kâinatı yok iken var etmiştir.

Eserin müteakip bölümünde “Kün” emrinin verilmesi, önce nûr-ı Ahmed, ardından meleklerin ve diğer varlıkların yaratılması ile yerin ve göğün tezyininden muradın Hz. Muhammed’in teşrifi olduğu anlatılır. Eser, Hz. Âdem ve Havva’nın yaratılması, Hz. Âdem’e meleklerin secde etmeleri, şeytanın ise kibri sebebiyle secde etmemesi ve huzurdan kovulmasıyla devam eder. Hz. Âdem’de parlayan nûr-ı Ahmed’in Hz. Şî’ten Hz. Halilullah’a ve ondan Hz. Abdullah’a intikali anlatılır. Hz. Abdullah ile Hz. Âmine’nin izdivaçlarıyla birlikte nur, asıl sahibi Hz. Muhammed (SAV)’e kavuşur. Hz. Peygamberin mevlidi sırasında Hz. Amine’nin yanında Hz. Meryem ile Hz. Asiye de bulunur. Hz. Peygamberin doğumu sırasında olağanüstü hadiseler meydana gelir. Etraf nura gark olur, her taraf misk ü amber gibi güzel kokar, Mecusilerin bin yıldan beri yanan ateşleri söner, Lat ve Uzza yıkılıp, kırılır.

Bu mevlitte de Hz. Peygamberin dünyaya teşrifi merhabalarla şöyle karşılanır:

*Merhabâ ilm-i ledün üstâdısın
Merhabâ rahm ü şefâ’at dâdısın*

*Merhabâ ey fahr u feyz-i kâ’inât
Merhabâ kenz-i ‘ulûm u mu’cizât*

³ Dinî tasavvufî muhtevadaki bu şiir, Urfa yöresine ait bir türkû olarak Ahmet Uzungöl’den Mehmet Özbek tarafından derlenmiştir. <http://www.turkuler.com> [17.02.2009].

Merhabâ ey bahr-i rahmet merhabâ
Merhabâ mahbûb-ı Hazret merhabâ

Merhabâ yâ “rahmeten li’l-âlemîn”
Merhabâ sensin “şefî’ü’l-müznibîn”

Merhabâ Peygamber-i âhir-zamân
Merhabâ yâ pâdişâh-ı kâmrân (Alıcı, 2021: 84)

Yetim doğan Hz. Muhammed (SAV) emzirilmek üzere sütanneye verilir. Altı yaşına geldiğinde öksüz de kalan Hz. Peygamberi önce dedesi Abdulmuttalib sonra da amcası Ebû Tâlib himayesine alır. Hz. Muhammed (SAV)’in peygamber oluşu, en büyük mucizelerinden Kur’an-ı Kerim’in inmesi anlatıldıktan sonra “Mucizât” başlığı altında, Peygamber Efendimizin diğer mucizelerinden; Hz. Sâlih’in devesinin taştan çıkması, anadan doğma kör olan Ümm-i Habibe’nin gözlerinin açılması, Ebu Cehil’in isteği üzerine bir taşın ikiye ayrılıp içinden bir ağacın çıkıp meyve vermesi ve şakke’l-kamer mucizeleri anlatılmıştır.

Hz. Peygamberin büyük mucizelerinden olan miracı da yine I. Mevlid de olduğu gibi ayrı bir başlık altında oldukça teferruatlı bir şekilde anlatılır. Miraç Peygamberimiz Hz. Ümmühânî’nin evinde misafirken gerçekleşir. Hz. Peygamber, Allah’ın izniyle Burak vasıtasıyla Cebrail (as) ile birlikte bir nefeste Mescid-i Aksâ’ya gelir. Orada peygamberler ervahına imam olup iki rekât namaz kılmasının ardından göğe yükselir. Birinci gökte güneşe parlaklık veren padişahı melekler karşılayıp tebrik ederler. İkinci gökte Hz. Yûnus, üçüncü gökte, Hz. Yûsuf, dördüncü gökte Hz. İsâ, beşinci gökte Hz. Mûsâ, altıncı gökte Hz. İdrîs, yedinci kat gökte Hz. İbrahim ile görüşükten sonra arş-ı a’lâyâ ulaşır. Sidreden sonra Hz. Peygamber Refref’e binerek yalnız olarak Allah’ın huzuruna intikal eder. Kâbe kavseyni ev ednâ/iki yay aralığı kadar yakınlık makamına ve Cemâlullah’a nail olur.

Bir makâma vâsıl oldu Mustafâ
Nâm u şânı âlemin yokdur daha

Olması ta’rîf anındır pek muhâl
Öyle bir mülki hayâl-ender-hayâl

Ahmede kıldı Hudâ arz-ı cemâl
Şan u kudretle azîm ü Zü’l-celâl (Alıcı, 2021: 93)

Hz. Peygamber miraçtan ümmetine beş vakit namaz hediyesiyle döner. Bu mevlidin miraç bahsi, şairin şefaât ve Fatıha talebiyle son bulur.

Kıl şefâ’at bizlere rûz-ı hisâb
Eylesün da’vâtımız Hak müstecâb

Mustafâ na’tında oldu mâdiha
Nâdirin rûhiçün okun Fâtiha (Alıcı, 2021: 95)

II. Mevlid’in son bölümü, “Du’â-i Mevlid-i Şerîf” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde şairin bütün Müslümanlar, Âl-i Osman ve kendisi için yaptığı dua ve şefaât talebi dile getirilir.

II. Mevlid, “Temmetü’l-Mevlidü’s-Sâni Li-Nâdir Efendi” ifadesiyle son bulur. Bu mevlitte de Hz. Peygambere duyulan muhabbet ile ona salavat getirmenin önemi ve manevi faydası dile getirilir.

III. Mevlid

Bu mevlit, “Mevlidü’s-Sâlis Li-Kurrâzâde Nâdir” başlığını taşımaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan III. Mevlid, aradaki dörtlükler hariç 305 beyitten müteşekkildir. Eser, aruzun fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır. Mevlid’in arasında iki adet dörtlükler hâlinde yazılmış manzume bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 8 dörtlükten müteşekkil olup müstefilün/müstefilün kalıbıyla yazılmıştır. İkinci manzume ise 6 dörtlük olup mefâ‘ilün/mefâ‘ilün kalıbıyla yazılmıştır.

Nâdirî, bu mevlidine de Besmele ile başlar. Bir manzume ile Hz. Peygamber ve onun doğduğu günler methedilir. Hz. Peygambere salavat getirmenin önemi vurgulanır. Allah’ın varlığı ve birliğinin dile getirilmesinin ardından kâinatın yaratılışına geçilir. Allah “Kün” emriyle kâinatı yoktan var etmiştir. Allah’ın yaptıklarına akıl ermez ve hikmetinden de sual olmaz.

Allah âlemi yaratmadan önce Hz. Peygamberin nurunu yarattı. Bütün peygamberler bu nurdan yaratıldı. Âlem-i Ervah’da, ruhlar; kâlû belâ/ben sizin Rabb’iniz değil miyim hitabına muhatap oldular.

Hz. Âdem’in yaratılmasıyla birlikte onun anında parlayan nûr-ı Ahmed, Hz. Havva, Hz. Şît, nesl-i İsmâ‘îl, benî Adnân, Abdül’muttalib vasıtasıyla Hz. Abdullah’a intikal eder. Hz. Abdullah’ın Hz. Âmine ile izdivacının ardından nur asıl sahibi olan Hz. Muhammed (SAV)’e vasil olur.

420

Dünyaya teşrif etmeden yetim kalan Hz. Peygamberin mevlidi sırasında Hz. Âmine’nin yanında Hz. Meryem ile Hz. Asiye de bulunur. Hz. Peygamberin doğumu sırasında olağanüstü hadiseler meydana gelir. Altı yaşına geldiğinde öksüz kalan Hz. Peygamberi önce dedesi Abdulmuttalib sonra da amcası Ebû Tâlib himayesine alır.

Mevlidin müteakip bölümünde, diğer mevlitlerinden farklı olarak; Hz. Muhammed (SAV)’in ahlaki ve fiziki özellikleri anlatılır: Hürmetine yaratılan âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (SAV) kırk yaşında peygamber oldu. O hiç şüphesiz insanların en ahlaklısı ve en güzeli idi. İnsanlara iyi davranır, yardım eder; dünyaya rağbet etmez ve boş yere konuşmazdı.

*Kakmazdı kimseye çatmazdı kaş
Hem ana gam gelse kalmazdı telâş*

*Şâd olurdu gamlular görse yüzün
Tâze cân bulurdu gûş iden sözün*

*Kakısa bir kimse itmezdi keder
Karşulamazdı anı hayrî’l-beşer*

*Katlanırdı kılsalar cevr ü ta’ab
Dehr için bir ferde itmezdi gazab*

*Gönlüne girmezdi bu dünyâ gamı
Bir pula almazdı cümle âlemi*

*Söylemezdi hiç beyhûde kelâm
Her sözi deryâ-yı hikmet ve’s-selâm*

*Da'vet eylerse anı ger bir fakîr
Uğruna korsa nefis ger hakîr*

*Medh idüp yirdi letâfetle anı
Azını çoğa tutardı ol Ganî*

*Hasta ahvâlin sorardı ol hümâm
İnd-i pâkinde bir idi hâss u âm*

(Alıcı, 2021: 115-116)

Hz. Peygamberin güzel ahlakı ile hilyesinin anlatımının ardından mevlidin mu'cizât bölümüne geçilir. Mevlidin bu bölümünde, Hz. Muhammed (SAV)'in en büyük mucizelerinden olan Kur'an-ı Kerim'in inmesi, şakke'l-kamer, parmağından su akması, bir ağacın yerinden Hz. Peygamberin yanına gelip tekrar yerine gitmesi ve Ebu Cehil'in avucundaki taşın konuşması mucizeleri anlatıldıktan sonra miraç bölümüne geçilir. Hz. Peygamberin büyük mucizelerinden olan miracı yine ayrı bir başlık altında Hz. Ümmühânî'nin evinden başlamak suretiyle oldukça teferuatlı bir şekilde anlatılır.

*Gel işit kim Seyyidin mi'râcını
Kim giyinmiştir nübüvvet tâcını*

*Ümmühânî hânesinde nâ-gehân
Hakka tâ'at eyler iken ol zamân*

*Didi Cebrâ'ile Rabbü'l-âlemîn
Ahmede benden selâm it yâ Emîn*

*İbtidâ var cennet-i a'lâya tâ
Bir burâk al kim ana olsun sezâ*

*Tâc alup hem dahi sündüs hulle al
Kim götür ana odur ferhunde-fâl*

*Cennete geldi o demde Cebrâ'îl
Muktezâ-yı emr ü fermân-ı Celîl*

*Gördi anda bir burâk-ı bî-nazîr
Ahmedin çün halk kılmuşdı Kadîr*

*Gözlerinden kan dökerdi ol burâk
Didi Cebrâ'îl nedir bunca firâk*

*Didi ben halk olduğumda bir zamân
Bir nidâ gûş eyledim kim nâ-gehân*

*Yâ Muhammed Mustafâ diyü hemân
Savt urulup gûş idince cism ü cân*

*Akl u fikir şöyle oldu serserî
Cümle-i âmâliden oldum berî*

*Yimek içmek bana oldu harâm
Olsa da mesken bana dârü's-selâm*

*Âşık oldum cân u dilden nâmına
N'ola irsem vuslatı eyyâmına*

*Çün görürsin cennet-i a'lâdayım
Yanmada tâ dûzah-ı gayyâdayım*

*Gam yime didi burâka Cebrâ'îl
Maksûdın virdi Hudâvend-i Celîl*

*Şükr kıl kim kalmadın hasret ana
Âkabet Hak virdi matlûbın sana*

(Alıcı, 2021:119-120)

Şair, Hz. Peygamberin methinin ardından mevlidini, H 1307/M 1889 tarihinde yazdığını şu beyit ile bildirmektedir:

*Kıssa-i mevlid-i "miskiyyü'l-hitâm"
Sâli **bin üç yüz yidide** oldu tâm*

(Alıcı, 2021: 125)

422

Yazılmış birçok mevlit olduğunu bilmesine rağmen Nâdirî, mevlidini hayırla anılmak ve Allah'ın rahmetine nail olmak gayesiyle yazmıştır. Şair mevlidi yazış sebebini III. Mevlid'inde şöyle açıklar:

*Gönlüme geldi meger bir gün bu hâl
Dâ'im eylerdim anı ammâ hayâl*

*Şâh-ı kevneynin güzel mevlidini
Yazayım tâ kıssa-i bihbûdunu*

*Dinleyenler hayr ile yâd ideler
"Fâtiha"yla rûhunu şâd ideler*

*Okuyup bir "Fâtiha" hep hâss u âm
Rûhuma bahş eylesünler kim müdâm*

*Ol sebeble eyleyüp Allah atâ
Magfiretle rahmete olam sezâ*

*Gerçi çok mevlid ü na't-ı Ahmedî
Kellimü'n-nâs i'tibârı söyledi*

*Ben niyem meddâh olam ol şâha çün
Hazret-i Allah ider medhin bütün*

*Söylemiş şânında çok diller rumûz
Cevheri medhinde keşf itmiş künûz*

*Encümin ışkında olup ser-te-ser
Nûş-ı câm-ı hâl ide câna eser*

*Bu tefekkür üzre haylû mâh u sâl
Çün güzâr eylerdi bu ömr-i hayâl*

*Geldi bir ilhâm-ı Rabbânî meger
İşkî şevki gönülüne kıldı eser*

*Oldı dil na'tında gûyâ-yı Lebîb
Hak bana çün kıldı ol hâli nasîb*

*Yandırıp nâr-ı muhabbet bu dili
Ol gül-i firdevsin oldum bülbülü*

(Alıcı, 2021: 102-104)

Mevlit, bütün Müslümanlar, padişah ve şairin kendisi için yaptığı dua ve şefaata talebiyle son bulur.

Mevlidin sonundaki “Temmetü'l-Mevlidü'ş-Şerîfü Bi-'Avni'llahî'l-Meliki'l-Latîf, [...]”, Fî Rebî'i'l-evvel Sene 1335” bu kayıttan eserin H 1335/ M 1916 tarihinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

Bu kayıttan sonra eserde “Mevlid Salâsı” başlıklı 11 beyitlik Arapça bir ilahi bulunmaktadır.⁴

*Yâ Âmine büşrâki Sübhâne men e'tâki
Bi hamliki Muhammed Rabbü's-semâ hennâki*

*Bi'l-Mustafa se'duki galeb lemmâ hamelti fi'r- Receb
Vemâ terâ minhu'-te'ab, hâzâ Nebiyyu'z-zâki*

(Alıcı, 2021:128)

İlahinin ardında yer alan “Beytü'l-Arabî” başlıklı 2 beytin Muhyiddin İbn-i Arabî'ye ait olması mümkündür. Nitekim manzumenin ikinci beyti Osman Nuri Topbaş Efendi tarafından “Benim rûhum, Mûsâ; aklım ise, Hârûn'dur. Nefsim Firavun ve nefsimin hevâ ve hevesi, Firavun'un veziri olan Hâmân'dır.” şeklinde çevirisi yapılarak Muhyiddin İbn-i Arabî'ye isnat edilerek verilmiştir.

*Kalbi kutbi kale bi libnâni
Sırrî hadrî ve aynuhu irfânî*

*Hârûne aklî ve Kelîmî rûhî
Fir'avnu nefsi ve'l-hevâ Hâmânî*

(Alıcı, 2021: 128)

* Metnin bu kısmında bulunan birkaç satır maalesef karalanmıştır.

⁴ Urfa yöresinde hicaz makamında söylenen ve güftesi İbn Hacer el-Heytemî'ye ait bu ilahi genel olarak Hz. Peygamber'in (sav) doğumundan bahseden bir şüğüldür (Akpınar, 2014: 24).

SONUÇ

Dinî-edebeî metinler içerisinde mevlit türü önemli bir yere sahiptir. Türk edebiyatında XV. yüzyılda bu türün en güzel örneğini ortaya koyan Süleyman Çelebi ile açılan mevlit çıkışı günümüze kadar yüzlerce eserin ortaya konmasına vesile olmuştur. Mevlidin edebiyatımızda birçok şair tarafından rağbet görmesinin temelinde şüphesiz Hz. Peygambere duyulan sevginin yüceliği ve onun şefaatine erişme dileği yatmaktadır. Bu türde aynı yaklaşım çerçevesinde eser veren şairlerden biri de Hasan Nâdir Efendi'dir. Maraşlı Hasan Nâdir Efendi, XIX. asır divan şairlerindedir. Bugün elimizde üç adet mevlidi mevcuttur. Hasan Nâdir Efendi, ayrı ayrı üç tane mevlit yazmış olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu mevlitlerinde belirli bir tertip içinde olmasa da münacat, vilâdet, risâlet, mucizât/miraç ve dua bölümleri bulunmaktadır. Hasan Nâdir Efendi'nin mevlitleri Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i gibi mesnevi tarzında remel bahrinde kaleme alınmıştır. Ayrıca mevlitlerde farklı vezin ve kafiyede manzumeler de bulunmaktadır. Mevlitlerinde görüldüğü gibi Hasan Nâdir Efendi, dinî, tasavvufî, edebî ve tarihî birikime sahip bir şairdir. Yukarıda bahsedildiği üzere şair, son mevlidi olan III. Mevlid'ini H 1307/M 1889 tarihinde yazmıştır. Mevlitlerin müellif nüshası maalesef elimizde değildir. Bugün elimizdeki iki nüsha, Kudûmîzâde Mustafa tarafından istinsah edilmiştir. III. Mevlid'in istinsah tarihi H 1335/ M 1916'dır. Bu durumda mevlitlerin şairin kaleminden çıktıktan 27 yıl sonra istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Mevlit metinlerinde o zamanki Maraş ağzının yansımaları da bulunmaktadır. Az da olsa bazı şiirlerine yansıyan bohem yaklaşımı hiçbir şekilde mevlitlerine yansımamıştır. Nitekim Nâdirî de ikinci ve üçüncü mevlitlerinde kendisini şöyle takdim etmektedir: "Cihânın cümle sultânı/Odur her cânların cânı/Anın Nâdir de kurbânı/Viribdür cânı yağmaya, Çün pâdişâh-ı enbiyâ/Râhında kıl cânın fedâ/Nâdir gedâ Nâdir gedâ/Sür hâkine yüz lâ-cerem". Hülâsa olarak, Nâdirî; cümle cihanın sultanı, canların canı Hz. Peygamber uğrunda canını yağmaya verecek kadar bir peygamber âşığıdır.

KAYNAKLAR

- Akpınar, Hüseyin (2014), *Urfa'da Mevlid ve İlahîler*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Alıcı, Lütfi (2004), "Arif Süleyman ve Hilye-i Nebî Adlı Eseri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, İstanbul.
- Alıcı, Lütfi ve Alıcı, Gülcan (2021), "Maraşlı Divan Şairi Hasan Nâdirî'nin Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Eserleri", *Maraş Araştırmaları 2*, Palet Yayınları, Konya.
- Alıcı, Gülcan (2021), *Mevlid-i Şerîf Mar'aşî Kurrâzâde Nâdirî*, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Hüseyin Vassâf (1999), *Mevlid Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât*, (haz. Cemâl Kurnaz, Mustafa Tatçı), I. Baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1988), *Son Asır Türk Şairleri*, 2. Cilt, Dergâh Yay., İstanbul.
- Keskin, Koç Neslihan (2007), "Eski Türk Edebiyatında Edebî Türler" *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- Özbaş, Mehmet Yusuf (1990), *Maraşlı Kurrâ-zâde Nâdir Baba'nun Mevlidi ve Rüyet-i Hilal*, Hakan Ofset Matbaacılık, Adana.
- Pekolcay, Necla (1993), *Mevlid*, TDV Yay., Ankara.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1972), *Süleyman Çelebi Mevlid*, İkinci Baskı, MEB Yay., İstanbul.
- <https://www.osmannuritopbas.com/hazret-i-musa-ve-firavun.html> [23.09.2022].
- <http://www.turkuler.com> [17.02.2009].

Bir Mevlid Örneği Olarak Manzum Kitâb

Şaban Şahinbay*

GİRİŞ

Anadolu'da başlayan Türk Edebiyatı XIII. yüzyıldan itibaren varlığını göstermektedir. Bu yüzyılın özelliği, kendileri Türk oldukları hâlde eserlerini Farsça ve Arapça veren şair ve yazarların bulunmasıdır. Bunlardan Celâleddin-i Rumî ve oğlu Sultan Velet Farsça yazarken, Hacı Bektaş-ı Velî ile Sadreddin-i Konevî Arapça eserler vermişlerdir. Ancak bunlar geçmişten gelen bir âdetle Gazne ve Büyük Selçuklu devletlerinin de edebî zevkini devirlerinde canlı tutmuşlardır. Zaten bu devletlerin hükümdarları da edebî zevklerinde bu dillerin verimlerinden faydalanmışlardır (Yavuz, 2000: XX1).

XIV. yüzyıla girerken, geçmiş yüzyılların da tecrübesi ile Anadolu'da bir Türkçecilik akımının başladığını söylemek gerekir. Zaten bu asırda ortaya çıkan beylikler kendi hükûmet merkezlerini bir kültür faaliyeti içine sokarlar. Beylikler arasında ön sırayı Germiyanogulları alır. Daha 1277 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey'in açtığı ocak Türkçe açısından bütün beyler tarafından benimsenir. Artık Türkçe eser yazılmalıdır. Halk da böyle istemektedir. Söylemesi gereken ve bir mesajı olanın da Türkçe anlatması lazımdır. İşte biz Selçukludan sonra yaşanacak olan asra yani Osmanlı asırlarına geçerken, böyle bir dil şuuru ile gireriz (Yavuz, 2007: 62)

Süleyman Çelebi mevlidini yazarken kaynak olarak Kur'an ve hadislerin yanı sıra kendi dönemine kadar yazılan Türkçe eserleri dikkatle incelemiş ve eserine yansıtmıştır. Faydalandığı eserlerin başında Yunus Emre'nin *Divan*'ı gelir. O devirde Yunus Türkçenin inceliklerini keşfederek bunu eserlerine başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Yunus Emre, gönlünden kopan samimi duyguları Türkçe dile getirmiş ve birçok şaire, yazara esin kaynağı olmuştur. Süleyman Çelebi Yunus'un dışında Gülşehri, Mevlâna, Âşık Paşa, Ahmedî gibi isimlerden de etkilenmiştir.

Süleyman Çelebi kendinden önce eser veren şair ve yazarlardan etkilendiği gibi kendinden sonra gelen ve onu örnek alan birçok şaire ve yazara da esin kaynağı olmuştur. Onun yazmış olduğu mevlitle açmış olduğu bu alanda çok sayıda eser yazılmıştır. Bu eserlerden biri de *Vesîle-tü'n-Necât* ile çağdaş sayılabilecek bir eser olan *Manzum Kitâb*'dir.

1. Manzum Kitâb (Mesnevî-i Ahmed)

Eserin adı kütüphane kayıtlarında "Manzûm Kitâb" olarak geçmektedir. Eserin sırt kısmında "Mesnevî-i Ahmed" yazısı vardır. Eser Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 3424 arşiv numarasıyla kayıtlı olup tamamlanma tarihi 873 (1469) olarak belirtilmiştir. Eserin baş kısmında ve içerisinde eksik sayfalar bulunmaktadır. Bu eksiklerin haricinde yazma 51 vaktan oluşmaktadır. 11 çift sütun halinde yazılan eserde 1051 beyit bulunmaktadır. Eserin üst deffesi düşmüş, alt deffesi ise taba rengi kâğıt kaplı, sırtı kahverengi mukavva ciltlidir. Eser, mesnevî tarzında yazılmış manzum bir eserdir. Beyitler aruzun "Fâilâtün fâilâtün fâilün" kalı-

* Dr., MEB, Öğretmen, Sivas/Türkiye, sabansahinbay@hotmail.com

bıyla yazılmıştır. Bu beyitlerden bazıları Arapçadır. Kırmızıyla yazılan bu beyitler genellikle salat ü selam niteliğindedir. Eserle ilgili kütüphane kayıtlarında harekeli talik kırması bilgisi verilse de eserin harekeli nesihle yazıldığı görülmüştür. Yazmada bazı dizelerin üzeri çizilerek yan tarafa tekrar yazılmıştır.

*Bizden eyle anlara her dem selâm
Bu kitâb olsun bununla tamâm(Man:1050)*

*Çünkü ضمع da'ca vardı hicretten hisâb
Oldı ol vaktde tamâm iş bu kitâb(Man:1051)*

Eserle ilgili yapılan incelemeler neticesinde gerek yazmada geçen tarihler gerekse metin olarak Ahmed'in "Mevlid" adlı eserinin bir nüshası olduğu anlaşılmıştır. Bu beyitte geçen ضمع harfleri Ebced hesabına göre 873 tarihine denk gelmektedir. Yazmada bulunan tarih de bu bilgiyi teyit etmektedir.

1.1. Ahmed'in Mevlid Adlı Eserinin Nüshaları

Ahmed'in eserinin nüsha sayısı konusunda farklı rakamlar telaffuz edilmektedir. Necla Pekolcay (1954b, s. 65-66) ve Ahmed Ateş'in (1954, s. 69-70) araştırmalarında eserin dört nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalar unlardır:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar koleksiyonunda "2314" numarasıyla kayıtlı olan nüsha,
2. Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde Asar-ı Cedide koleksiyonunda "1642" numarasıyla kayıtlı nüsha,
3. Üçüncü nüsha, Süleymaniye Kütüphanesinde Şehid Ali Paşa koleksiyonunda "1956" numarasıyla kayıtlı nüsha,
4. Raif Yelkenci'nin şahsi koleksiyonunda bulunduğu ifade edilen nüshadır.

426

Hasibe Mazıoğlu, *Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler* adlı çalışmasında üçü Pekolcay ve Ateş'in de kaydettiği ilk üç nüsha olmak üzere Ahmed'in Mevlid adlı eserinin altı nüshasını tespit ettiğini ifade etmiştir (Mazıoğlu, 1974, s. 60). Bu nüshalar şunlardır:

1. Şehid Ali Paşa 883,
2. Melikşah 32025,
3. Bursa Genel Kütüphanesi 502.

Hasan Aksoy, *Eski Türk Edebiyatında Mevlidler* adlı çalışmasında eserin beş nüshası olduğunu ifade etmiştir (Aksoy, 2007, s. 326). Pekolcay ve Ateş'in yukarıda ifade edilen ilk üç nüshası Aksoy'un listesinde de yer alır. Bu üç nüshanın dışında Aksoy'un aşağıdaki nüshaları tespit etmiştir.

1. Şehid Ali Paşa 883 numarada kayıtlı nüsha,
2. Bursa İl Halk Kütüphanesi 502 kayıtlı nüshadır.

M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme* adlı çalışmasında, eserin on beş nüshasından söz etmektedir (Köksal, 2011, s. 60). Bu çalışmada da Pekolcay ve Ateş'in ilk üç nüshasıyla birlikte aşağıdaki nüshaları zikretmektedir.

1. Şehid Ali Paşa 883,
2. Melikşah 320,

3. Bursa Genel Kütüphanesi 502,
4. DTCF Ktp. İsmâil Saib 4574,
5. Süleymaniye Ktp. Esad Ef. 3723,
6. Beyazıt Ktp. Veliyüddin 1693,
7. Köprülü Ktp. TY 1620/1,
8. Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. Nu. 783,
9. Millî Ktp. Yz A 2493,
10. Millî Ktp. Yz A 4109,
11. Süleymaniye Ktp. Kadızade Burhan 146/1 ve 146/4,
12. Süleymaniye Ktp. Kasidecizade 392,

Muhammet Raşit Öztürk “Ahmed’in Mevlid Adlı Eserinin Nüshaları” başlıklı makalesinde yukarıda zikredilen çalışmalarda tespit edilen nüshalardan dördünün Ahmed’e ait olduğunu diğerlerinin farklı müelliflerin eseri olduğunu ifade etmektedir. Muhammet Raşit Öztürk, Ahmed’in Mevlid’inin Türkiye, Almanya ve Makedonya kütüphanelerinde toplam yedi nüshasını tespit etmiş ve şu şekilde listelemiştir:

1. Berlin Devlet Kütüphanesinde “Hs. or. 10913” arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüsha,
2. Makedonya Millî Kütüphanesinde Türkçe El Yazmaları II koleksiyonunda “509” arşiv numarasıyla kayıtlıdır.
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde Türkçe Yazmalar koleksiyonunda “2314” arşiv numarasıyla kayıtlıdır.
4. Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde Asar-ı Cedide koleksiyonunda “1642” arşiv numarasıyla kayıtlı iken, sonradan Süleymaniye Kütüphanesine taşınan ve günümüzde bu kütüphanede, Yazma Bağışlar koleksiyonunda “112” arşiv numarasıyla mukayyet olan nüshadır.
5. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde iken sonradan Bursa Genel Kitaplığına (Bursa İl Halk Kütüphanesi) taşınan, günümüzde ise Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde olup burada, Genel koleksiyonunda “502” arşiv numarasıyla kayıtlı olan nüshadır.
6. Süleymaniye Kütüphanesinde Şehid Ali Paşa koleksiyonunda “1956” arşiv numarasıyla mukayyet olan nüshadır.
7. Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesinde “12715” arşiv numarasıyla kayıtlıdır (Öztürk, 2021: 10-11).

427

1.2. Eserin Müellifi

Eserin müellifinin Ahmed adlı bir şair olduğu metinde geçen aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkılarak yapılan incelemeler neticesinde eserin Ahmed’in mevlidinin bir nüshası olduğu tespit edilmiştir.

Miskîn Ahmed kadr u câhünde senün
Kemterîdür hâk-i râhünde senün (Man:307)

Mahrûm itmegil gubârından anun
Miskîn Ahmed çişmini yaza el-âta (Man:804)

Müellifin hayatıyla ilgili elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır fakat yazdığı eserden hareketle onun eğitilmiş ve kaleminin kuvvetli bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eserden yola çıkılarak Ahmed’in mutasavvıf bir şair olduğu kanaati oluşmaktadır.

Sırr-ı vahdetden haber viridi ol
Vahdeti kesretde hem görürdi ol (Man: 92)

Gâh şerî'at hükmin iderdi beyân
Gâh tarîkat remzin iderdi 'ayân (Man: 93)

Eserini yazarken kaynak olarak Kur'an ve hadislerin yanında bazı İslam âlimlerinin eserlerinden de yararlandığı yaptığı alıntılardan anlaşılmaktadır.

İsfihânî ki ol-durur sâhib-usûl
Dir otuz dört kerre mi'râc ol resul (Man: 35)

Lîki dir İbn-i Fenârî fahr-i Rûm
Mecma'-u'l- 'irfânda yenbû'u'l- ulûm (Man: 37)

Nüshadaki Arapça ve Farsça beyitlerin varlığı Şair Ahmed'in bu dilleri iyi derecede bildiğini göstermektedir. Metinde Arapça kelimelerin oranı Farsça kelimelere göre daha fazladır.

Kul habîbî es-salâtü ves-selâm
Tâ bükeyem men gurûb-ı bedr-i tâm (Man:51)

Eserin Ketebe kaydında Kemal b. İbrahim b. Ahmed adlı bir kişi tarafından H. 888 (M. 1483) yılında istinsah edildiği tahmin edilmektedir. Bu bilgiler metinde şu ifadelerle yer almaktadır.

"Temmet bi'avnillâhi Te'âlâ ve hüsnü tevfi'ka
Elhamdülillâhi alâ't-temâmi velir-resûli efdalü's-selâm

428

Ketebe 'abdüz-za'îf en-nahîf el-muhtâc ilâ rahimehü'l-lâhi te'âlâ Kemâl bin İbrâhîm bin Ahmed gafarallâhü lehüm veli valideyhim ve sâyiril müslimîne ecma'ın velhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn"

1.3. Eserin Dili

Ele alınan yazma Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir eserdir. Eserin dil özellikleri, söz varlığı ve eserde geçen ekler Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. –gil/gil, ısar/ıser, -ın/-in, -alum/-elüm, -vuz/-vüz gibi ekler yaygın olarak eserde geçmektedir. Eser öğretme amacıyla yazıldığı için halkın anlayabileceği sade bir dil kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelere yer verilse de, bunlar halkın rahatlıkla anlayabileceği, yaygınlık kazanmış kelimeler tercih edilmiştir. Anlatı geleneğindeki eserlerden olan mevlitlerde görülen sade ve akıcı üslup kullanılmıştır. Eserde Arapça kelimeler Farsça kelimelere oranla daha fazladır. Arapça ve Farsça tamlamaların yanında Arapça-Farsça birleşik isimler de bulunmaktadır. Bu kelimelerin yoğun olarak kullanıldığı yerlerde eserin anlaşılması zorlaşmaktadır.

1.4. Eserin İçeriği

Yazmanın baş kısmı eksiktir. Mevcut bölümler Hz. Peygamberin bazı mucizeleri ve Hz. Ali menkıbeleriyle başlamıştır. Aşağıdaki beyitlerde peygamberimizin parmağıyla ayın yarılmaya mucizesine yer verilmiştir. Hz. Muhammed (sav) elli iki yaşında iken, Mekke'de Kureyşin elebaşlıklarını yanına gelip, (Peygamber isen Ay'ı ikiye ayır) dediler. Hz. Muhammed (sav), herkesin ve hele tanıdıklarının, akrabasının iman etmelerini çok istiyordu. Bu söz üzerine dua etti. Allah Teâlâ duasını kabul edip, Ay'ı ikiye böldü. Yarı bir dağın, diğer yarı başka dağın üzerinde görüldü.

Kureyşin elebaşları, Muhammed bize sihir yaptı dediler iman etmediler. Bu mucize ile ilgili âyet-i kerimenin meali şöyledir: “Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı. Onlar (müşrikler) bir mucize görünce hemen yüz çevirirler ve Eskiden beri devam ede gelen bir sihir (büyü) derler.” (Kamer suresi 1,2)

*Nite kim şak itdi ayı gülizâr
Gökyüzünde barmagıla âşikâr* (Man:8)

*İki pâre itdi anı ol habîb
Ol latîf ü ol zarîf ü ol hasîb* (Man:9)

*Gideriken yine dönderdi anı
Ol didügi yire getürdi anı* (Man:11)

Muhammed b. Yahyâ el-Lâhîcî'ye göre ruhların bu dünyaya gelmeden önce buldukları âlem Câbelkâ, ölümden sonra gidecekleri âlem Câbelsâ'dır. Bu şehirlerin birinin maşrıkta, diğerrinin mağripde bulunması ruhların doğuş ve batış yerleri oldukları manasına gelir. Ancak Câbelkâ Câbelsâ'dan daha latif, daha saf ve daha aydınlıktır. Zira ruhlar dünyaya gelmeden önce daha temiz idiler (Uludağ,1992:525). Aşağıdaki beyitlerde de bu iki mekânla ilgili mucizeden bahsedilmektedir.

*Kıldı Câbelkâ'da bir gün zuhri ol
Kıldı Câbelsâ'da ol gün 'asrı ol* (Man: 24)

*Ol habîbden çok-durur bunun gibi
Dü cihanda yok- durur anun gibi* (Man: 26)

*Da hı bilün iy Muhammed ümmeti
Hak te'âlâ size insün rahmeti* (Man: 32)

429

Müellif eserde peygamberimizin en büyük mucizelerinden biri olan miraca da yer vermiştir. Allah Tealâ İsra suresinde bu mucizeyle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır. “Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.” (İsra Suresi 1. Ayet)

*İsfihânî ki ol-durur sahib usûl
Dir otuz dört kerre mi'râc ol resûl* (Man: 35)

*Dört kerrât [keret] mi'râcı ol cismiyle
Eyledi gayrısını rûhîyle [rûhîyle]* (Man: 37)

*Eyleridi dürlü mi'râc bil iy yâr
Ol şefâ'at ma'deni ol gül'izâr* (Man: 38)

Eserin devamında Hz. Muhammed'e (sav) övgüler ve onun özelliklerinden bahsedilmiştir.

*Sırr-ı kevneyn 'unsur a'zam Mustafâ
Dürr-i bahreyn ism-i a'zam Mustafâ* (Man:20)

*Mahzen-i esrar-ı rahmân Mustafâ
Menşe-i envar-ı sübhân Mustafâ* (Man:21)

*Na'l-i hâki busegâh-ı nüh-felek
Ger dirâh-ı nesre çeşm-i melek* (Man:22)

Yoğun olarak ise peygamberimizin hastalık dönemi ve vefatı işlenmiştir. Onun hastalığının ve vefatının sadece sahabeler üzerinde etkili olmadığını doğa üzerinde de etkili olduğu ifade edilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde yerin, göğün ve ayın kişileştirilerek yas tutmaları anlatılmıştır.

- Nice terk itdi bu fâni âlemi*
Nice yakdı fûrkat odı âdemi (Man:76)
- Mâtemiçün iş bu gökler gök geyer*
Mâh yüzün anuniçün tırmalar (Man:77)
- Cümle âlem anuniçün ser-te-ser*
Tâ kıyâmet oda yanar iy pişer (Man:78)
- Gök enîn devrân ider hiç duramaz*
Yir anunçün düşmedi ayruk duramaz (Man:79)
- Dinle imdi ol cihan sultânunu*
Ol mürüvvet ol fütüvvet-kânunu (Man:80)

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Peygamberin hastalanması ve vuslatın gerçekleşeceği bilgisini aldıktan sonra ashabını Hz. Bilal aracılığıyla mescide toplaması ve burada durumu ashabına haber vermesi anlatılmaktadır. Peygamberî bir üslupla dünyanın geçici olduğuna dair bilgiler verilmiştir.

430

- Âh idüp didi Bilâle yâ Bilâl*
Kim yakında olırsardur intikal (Man:126)
- Var kıgır sen yâ Bilâl ashâbumu*
Ehl-i beyti âlümi ahhâbumu (Man:127)
- Ben göreyin bir dahı yârânları*
Din yolında yüregın yaranları (Man:128)
- Hem dahı görsünler anlar yüzümi*
Dinlesünler bir dahı anlar sözümi (Man:129)
- Âh idüben akladı ol vakit Bilâl*
Oldı gamdan gussadan hem-çün hilal (Man:130)
- Bu kelâmu didi ashaba Bilâl*
Gözleri yaş toldı kalbleri melâl (Man:131)
- Bilünüz dünya degül dâr-ı safâ*
Çarh itmez kimseye hergiz vefa (Man:142)
- Bu cihan hep tohdur renc ü fenâ*
Hem Finâsi şehrinün derdi 'anâ (Man:145)
- İş bu dünya şehri âb u kil-dürür*
Sanmanuz bu duracak menzil-dürür (Man:147)
- Kanı ol sultân olup tahta çıkan*
Kara yire girdi sarınup kefen (Man:152)
- Kanı Yusuf kanı hem hüsni anun*
Kanı Ya kub kanı çok hüznü anun (Man:153)

Hız. Peygamberin hastalanması üzerine en yakınında bulunan isimlerin her biri ayrı ayrı zikredilerek onların bu duruma tepkileri de aşağıdaki beyitlerde ifade edilmiştir. Buradaki ifadelerden halk kültür ve geleneğinin esere yansması görülmektedir.

- Ya Ebûbekr nice oldu hazîn*
Dahı Fâruk nicesi kıldı hanîn (Man:82)
- Yâhu Osmân nice efgân eyledi*
Gözyaşını nice 'ummân eyledi (Man:83)
- Mâtemiçün ol resûlün Murtazâ*
Nice geydi aglayup esved 'abâ (Man:84)
- Fâtıma ya nice didi fûrkatâ*
Hasretâ vâ kûrbetâ vâveylatâ (Man:85)
- Sâyir ashâb nice efgân itdiler*
Aglaşuban nice nâlân itdiler (Man:86)
- Eyleyeyin bu ma'aniyi beyân*
Gözleründen kanlu yaş olsun revân (Man:87)
- Çün irişdi altmış üç yaşına ol*
İrdi âhir 'ömrine ol pür-usûl (Man: 90)
- Didi sana zül-celâl itdi selâm*
Dahı ol gönderdi sana çok kelam (Man: 111)
- Katı müştâk olmuşam dir ben ana*
Cümle vârum ana virdüm dir sana (Man: 112)
- Sûre-i Fethi sana gönderdi ol*
Yakın oldu fetih ebvâb-ı vusûl (Man: 113)

431

Metinde diğere peygamberler hakkında da bilgiler verilmektedir. Özellikle bu peygamberlerin yaşadığı sıkıntılar ve bu sıkıntılar karşısında verdikleri imtihanlardan da bahsedilmektedir. “Her canlı ölümü tadacaktır.” (Ali İmran suresi 185. ayet) Bu ayetin gereği dünyada makamı, mevkisi ne olursa olsun buna peygamberler de dâhil bütün canlıların belli bir ömrünün olduğu ve sonunda öleceğini ifade eden beyitler bulunmaktadır.

- Çünkü Nûhda oldu nûr-ı âf-tâb*
İtmedi anuniçün gark anı âb (Man: 404)
- Nûrun İbrâhimde rûşen eyledün*
Nârı ana bâg-ı gül-şen eyledün (Man: 405)
- Mûsa'ya virdün ziyâ senden şehâ*
Dirilüp oldu 'asâsı ejdehâ (Man: 406)
- Çün tecellî eyledün 'İsâyâ sen*
Dirilürdi nefhasıyla ölü beden (Man: 407)

Aşağıdaki beyitlerle Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatıma'nın peygamberimizin vefatından sonra yaşadıkları duygu yüklü beyitlerle ifade edilmiştir. Bu beyitler adeta Süleyman Çelebi'nin Mevlid'indeki “Merhaba Bahri” nin bir karşılığı olacak niteliktedir.

- Fâtıma derdile iderdi katı âh*
Âfitâb andan yanardı dahı mâh (Man: 664)

<i>Ağlayup oldı perişân ol nigâr Dökdi gözden la'l-i mercân bî-şümâr</i>	(Man: 665)
<i>Âh idüp dir idi iy cânım baba Kanda bulam seni sultânım baba</i>	(Man: 666)
<i>Dîni dünya devleti şâhum baba Cümle 'alem rahmeti mâhum baba</i>	(Man: 667)
<i>Kandasın iy gam-küsârum kandasın Dü cihanda cümle vârum kandasın</i>	(Man: 668)
<i>Kandasın iy dâ'isi sâliklerün Kandasın iy râ'isi sâkinlerün</i>	(Man: 669)
<i>Kandasın iy şems-i mâhum kandasın Dü cihanda tekyegâhum kandasın</i>	(Man: 670)
<i>Kande gitdün kande vardun sen Neyleyeyin nideyin ben vâh u vâh</i>	(Man: 671)
<i>Elvedâ' iy enbiyânun serveri Elvedâ' iy evliyânun rehberi</i>	(Man: 678)
<i>Elvedâ' iy 'âs-ı ümmet müncânı Elvedâ' iy çâresüzler melce'î</i>	(Man: 679)
<i>Elvedâ' iy bülbül-i bâg-ı cemâl Elvedâ' iy gül-istân-ı zilcelâl</i>	(Man: 680)
<i>Elvedâ' iy merhemi mecrûhların Elvedâ' iy melce'i matrûhların</i>	(Man: 664)
<i>Elvedâ' ü elvedâ' ü elvedâ' Âhiretde olur ancak ictimâ'</i>	(Man: 664)

Aşağıdaki beyitlerde de Hz. Peygamberin vefatı üzerine sahabenin yaşadığı şaşkınlık ve bu durumu kabullenememeleri üzerine Hz. Ebubekir'in onları teskin etmesi anlatılmaktadır. Devamındaki beyitlerde de defin için hazırlanması, cenaze namazı, meleklerin ve diğer mahlûkatın resulün vefatından dolayı üzüntüleri anlatılmaktadır.

<i>Çün vefât eyledi ol hayrû'l beşer Hücrenün bâbında oturdu Ömer</i>	(Man: 697)
<i>Seyfîn aldı eline ol nîk-i nâm Didi kim ölmedi bilün ol hümâm</i>	(Man: 698)
<i>Her kimesne öldi dirse ol şâhâ Kılıcumdan bulmaz ol bir dem rehâ</i>	(Man: 699)
<i>Seyfümile ânı bî-cân iderem Yüregini toptolu kan iderem</i>	(Man: 700)
<i>Ölmedi hiç ölmeyiser Mustafâ Tâ ebed bâkî kalısar Mustafâ</i>	(Man: 701)
<i>Vâlih olup dir idi böyle Ömer Mecnûn olup âh iderdi ol şîr ü ner</i>	(Man: 702)

<i>Kara cübbe geymiş idi şah Alî Âh iderdî aglarıdı ol velî</i>	(Man: 703)
<i>Çünkü Osmân bildi gitmiş Mustafâ Âh idüp düşdi yire ol pür safâ</i>	(Man: 705)
<i>Çün Ebûbekre irişdi bu haber Kend'özini eyledi zîr ü zeber</i>	(Man: 708)
<i>Hücreye girdi vü gördi Mustafâ Ol letâfet ma'dini kân-i safâ</i>	(Man: 709)
<i>Mâh yüzinden götürdi ol nikâb Zâhir oldı nûr mislil âf-tâb [âfitâb]</i>	(Man: 711)
<i>Öpdi anûn sag yanagın did âh Sol yanagın öpüben didi iyvâh</i>	(Man: 712)
<i>Didi kim olsun sana hakdan selâm İy cihanun zîneti hayr-ul-enâm</i>	(Man: 716)
<i>Taşra çıkdı didi bilgil iy Ömer Bu cihandan ol habîb itmiş sefer</i>	(Man: 717)
<i>Anuniken âsumanıla zemîn Olisardur kabr içinde ol defîn</i>	(Man: 718)
<i>Menbere çıkdı gözinden dökdi âb Didi bilün kim tolunmuş âf-tâb</i>	(Man: 719)
<i>Kim taparsa Ahmede bilsün kim ol Bu cihandan gitdi ol şâh-ı rüsûl</i>	(Man: 720)
<i>Kim anun ma'bûdına taparısâ Hem ana da dahı togrı yârısâ</i>	(Man: 721)
<i>Bilsün ol kim bâkî-durur zülcelâl Pâdişahdur milkine yokdur zevâl</i>	(Man: 722)
<i>Eylesün anun rızasın taleb Ana eylesün 'ibâdet rûz ı şeb</i>	(Man:723)
<i>Böyle didi agladı anda o dem Gözlerinden dökdi yaşıla o dem</i>	(Man: 724)
<i>Müctemi' oldular ashâb ağlayu Nâr-ı hasretle yürekler taglayu</i>	(Man: 725)
<i>Şah 'Alî yurıdı ânı ah ide İbn-i Abbâs su koyardı vâh ide</i>	(Man: 762)
<i>Ne yana dirlerise dönerdi ol Ol habîb-i zü-l-celâl ol pür-usûl</i>	(Man: 763)
<i>Sonra kıldı Cebrâil ana namâz Ağlayuban eyledi ol çok niyâz</i>	(Man: 770)
<i>Sonra Mikâyil namazın kıldı anun Ol hakikat rûhı cânıla tenün</i>	(Man: 771)

<i>Sonra İsrâfîl Azrâil namâz Kıldılar çok dürlü itdiler niyaz</i>	(Man: 772)
<i>Ba'dezân kıldı namazı her melek Dilediler anda olar dürlü dilek</i>	(Man: 773)
<i>Sonra ashâb başka başka kıldılar Bu rivâyet key esahdür didiler</i>	(Man: 774)
<i>Çün tulındı dünyadan ol âf-tâb Vâsıl oldı hakka gitdi hem hicâb</i>	(Man: 630)
<i>Çok melâik ana ûşa geldiler Yüzleri üstine düşegeldiler</i>	(Man: 631)
<i>Maşrık magrib tolyıdı melek Pâre pâre oluyazdı nüh felek</i>	(Man: 632)
<i>Yirde gökde her melek kim varıdı Hep anunçün âh idüp aqlarıdı</i>	(Man: 652)
<i>Gökyüzini dutdı kuşlar sâf ü sâf Çagrışup hücreyi itdiler tavâf</i>	(Man: 653)
<i>Çagrışuban yünlerini yoldular İy nicesi yire düşüp öldiler</i>	(Man: 654)
<i>Katı gürledi o vakitte asümân Âhıla vü vâhıla toldı cihân</i>	(Man: 655)
<i>İş bu yirün şarkı garbı ditredi Cümle deryâ cüş idüben kükredi</i>	(Man: 656)
<i>'Arş-ı kürsî ditredi şâhuçun Âfitâb oldı küsûf ol mâhiçun</i>	(Man: 657)
<i>Mâtemiçün ol resûlün her melek Kara geydi yârılyazdı felek</i>	(Man: 658)

Hız. Fatıma babasının vefatından dolayı çok üzülür ve sürekli ağlar. Yemeden içmeden kesilir ve vücudu çok zayıf düşer. Bunu gören sahabeler de çok üzülürler. Aşağıdaki beyitlerde bu olaylar anlatılmaktadır.

<i>Dir idi vâ hasretâ vâ fûrkatâ Kande gitdüin iy babâ vâveylatâ</i>	(Man: 923)
<i>Dü cihâna şems-i tâbân kandasın Hadleri gül zülf-i reyhân kandasın</i>	(Man: 924)
<i>Fûrkatün derdinde ben yandım oda İy kamu derdlere dermân kandasın</i>	(Man: 925)
<i>Vuslatun gevherlerini isteyü Oldı gözüm yaşı 'ummân kandasın</i>	(Man: 926)
<i>Hasretün zulmetlerinde teşne-dil Yürürem iy âb u hayvân kandasın</i>	(Man: 927)
<i>Gözlerümden la'l-i gevher dökilür Oldı eşküm dürr-i mercân kandasın</i>	(Man: 928)

<i>Fürkatünün nârına dutuşmuşam</i> <i>Kandasın iy nûr-ı yezdân kandasın</i>	(Man: 929)
<i>Ben karara lâle bigi yanmışam</i> <i>Kandasın sen iy gül-istân kandasın</i>	(Man: 930)
<i>Hasretünden kana boyandı ciger</i> <i>Oda yandı ins ile cân kandasın</i>	(Man: 931)
<i>Sensüz oldu bu cihân iy bedr-i tâm</i> <i>Gözlerüme şark u garbu hep zulâm</i>	(Man: 932)
<i>Nicideyin neyleyeyin dir idi</i> <i>Ne su içüp ne yiyeyecek yir idi</i>	(Man: 933)
<i>Söyleşür bir yirde kimse görse ol</i> <i>Anlara aydurıdı kanı resûl</i>	(Man: 934)

Metnin son bölümlerinde de Hz. Fatıma'nın vefatı anlatılmaktadır. Bu bölümde Hz. Fatıma bir gün Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret ettiği esnada peygamberimizin kabrinden doğrularak kendisinin de Hz. Fatıma'yı çok özlediğini ve vuslatın yakın olduğunu haber verir. Bu olay üzerine zaten oldukça bitkin düşen Hz. Fatıma eve gelir ve evdeki hizmetlisine kendisinin çok hasta olduğunu ve vefatının yakın olduğunu ifade eder. Hz. Hasan ve Hüseyin'e iyi bakmasını tembihler. Metnin bu bölümünden itibaren Hz. Fatıma'nın vefatı ve Hz. Hasan ve Hüseyin'in bu durumu öğrenmeleri anlatılmaktadır.

<i>Katı efgân eyleyüben dökdi yaş</i> <i>Eriyüp su oluyazdı anda tâş</i>	(Man: 968)
<i>Ditredi kabr-i habîb-i girdigâr</i> <i>Düşdi kabr üstine ol dem ol nigâr</i>	(Man: 969)
<i>Kabr içinden didi şâh-ı enbiyâ</i> <i>Merhabâ iy nûra 'aynî merhaba</i>	(Man: 970)
<i>Katı müştâkam kızum bende sana</i> <i>Bel yakında gelisersin sen bana</i>	(Man: 971)
<i>Şâd oldu kalkdı andan ol nigâr</i> <i>Eve vardı ol gice kıldı karâr</i>	(Man: 972)
<i>Fizzaya didi sabâh iy Fizza sen</i> <i>Bil ki oldum katı hasta şimdi ben</i>	(Man: 973)
<i>Hasta oldum cismüm oldu key za'îf</i> <i>Rûhumu kabz itmek ister ol latîf</i>	(Man: 974)
<i>Rûhumu kabz eyleyiserdür kâdîm</i> <i>Âh Hüseyinle Hasan kalur yetîm</i>	(Man: 975)
<i>Anlara sen hizmet eyle subh-ı şâm</i> <i>Tâ senün dârun ola dâr-üs-selâm</i>	(Man: 976)
<i>Hem kıyâmetde benümle olasın</i> <i>Hizmetünçün çok cezâlar bulasın</i>	(Man: 977)
<i>Dir götürün iş bu gökcek cânı siz</i> <i>Tizcek iletün Mustafa'ya ânı siz</i>	(Man: 984)

- Ol evün içinde zâhir oldı nûr
Toldı ânun içi ervâhıla hûr* (Man: 985)
- Hem Hadîce rûhı Havva rûhıla
Rûh-ı Meryem Âsiye rûhı bila* (Man: 986)
- Sâra Hâcer rûhı hâzır oldılar
Anlar anda katı çok agladılar* (Man: 987)
- Hâzır oldı enbiyâ ervâhı hem
Tohtıydı kalbleri gammıla hem* (Man: 988)
- Oldı ol ev içi tolu zezeme
Andağı dem benzemezdi hiç deme* (Man: 989)
- Fizza vardı gördi gitmiş ol nigâr
Gözni agzını yummuş gül'izâr* (Man: 990)
- Âh itdi agladı ol zâr u zâr
Kendiyi öldüriyazdı ol nigâr* (Man: 991)
- Hâzır oldılar Hüseyinle Hasan
Ol nigârı sandılar sag u esen* (Man: 992)
- Gördiler kim yatmış anda ol nigâr
Nûr anun yüzinden olur âşikâr* (Man: 993)
- Yüzi güler gibi ol yatmışıdı
İçi taşı nûra anun batmışıdı* (Man: 994)
- Fizza didi varman anun yanına
Şimdi vardı ol resûller şâhına* (Man: 995)
- Didiler bu söz-dürür gayet 'acîb
Biz 'acebdür kalmazısavuz garîb* (Man: 996)
- Kalbümüze düşdi fûrkat korkusu
Geldi bize hem yetimlik kokusu* (Man: 997)
- Ol nigârın üstine vardı Hasan
Didi ana ne yatarsun böyle sen* (Man: 998)
- No'ldı nergis[nerges] gözlerün yumdun ana
Fûrkat odına bizi urdun ana* (Man: 999)
- Hasret odına göyünmüş anamuz
Fûrkatile pârelenmiş anamuz* (Man: 1000)
- Bagrı başlu gözi yaşlu anamuz
Şems yüzlü mâh kaşlu anamuz* (Man: 1001)
- Gözyaşına garka varmış anamuz
Baş u cânı şâha virmiş anamuz* (Man: 1002)
- No'ldı böyle katı yatmışsın bugün
Urdun ana yüregümüze düğün* (Man: 1003)
- Aglamaklar zâhir oldı hem figân
Ol evün her köşesinden ol zamân* (Man: 1004)

<i>Bildiler gîtmîş cihândan ol nigâr Âh idüben agladılar zâr zâr</i>	(Man: 1005)
<i>Didiler vâ hasretâ vâ fûrkatâ Neyleyelüm iy ana vâ mihnetâ</i>	(Man: 1006)
<i>Ol hakâyık şehrinün bâbı 'Alî Ol dakâyık gögi mehtâbı 'Alî</i>	(Man: 1008)
<i>Didi nedür iş bu feryâd ü figân Gözünüzden kanlu yaş olmuş revân</i>	(Man: 1010)
<i>Didiler kim nur-ı çeşm-i Mustafâ Gitdi dünyâdan bugün hayrün-nisâ</i>	(Man: 1011)
<i>Bir kerrât [keret] âh eyledi derdile ol Kanda gıtdün didi iy bint-i resûl</i>	(Man: 1012)

Eser klasik metinlerde olduğu gibi dua bölümüyle tamamlanmıştır.

<i>Biz idincek iş-bu dünyâdan sefer Uşanacak bizde olan bâl u per</i>	(Man: 1039)
<i>Benzümüz saru oluncak huşk-leb Teşhas-ül-ebşâr güninde sen iy rabb</i>	(Man: 1040)
<i>Murg-ı kuds eyleyicek bizden sefer Lutfunıla bize eylegil nazar</i>	(Man: 1041)
<i>Bize îmânıla Kur'ân yoldaş it Enbiyâyı evliyâyı haldaş it</i>	(Man: 1042)
<i>Dilümüzüzi sen hatâdan saklagıl Cümlemüzi hep bize bağışlagıl</i>	(Man: 1043)
<i>Son nefesde cânumuz îmânıla Hatmeyle dahı hem Kurânıla</i>	(Man: 1044)
<i>Vuslatun câmıla bizi ser-hoş it Hem cemâlün gözümüze sen tüş it</i>	(Man: 1045)
<i>Cümle mümin kullaruna rahmet it Anlarun yirlerini sen cennet it</i>	(Man: 1046)
<i>Bizi eyle yâ ilâhe'l-'âlemîn Mustafâya cennet içre sen karîn</i>	(Man: 1047)
<i>Sen kabül it bu du'âyı iy mucîb Her dilenciye irer senden nasîb</i>	(Man: 1048)
<i>Ol habîb âline ashâbına Tâ kyâmet hem anun ahbâbına</i>	(Man: 1049)
<i>Bizden eyle anlara her dem selâm Bu kitâb olsun bununla tamâm</i>	(Man: 1050)
<i>Çünkü da'ca vardı hicretten hisâb Oldı ol vaktde tamâm iş bu kitâb</i>	(Man: 1051)

SONUÇ

Türk edebiyatında Ahmedî ve Süleymân Çelebi'nin açtığı çığırda ilerleme kaydeden mevlit yazıcılığı, arkasında çok kıymetli edebî eserler bırakarak günümüze kadar gelmiştir. İncelemeye konu olan *Manzum Kitâb (Mesnevî-i Ahmed)*, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz A 3424 kayıtlıdır. Eser, tarafımdan Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır. Eser üzerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde Ahmed'in *Mevlid*'inin eksik bir nüshası olduğu tespit edilmiştir. H. 873 (M. 1468-69) yılında yazılmış olan bu eser, ilk mevlit metinlerinden biri olması bakımından önem arz etmektedir.

Şair Ahmed'in dinî ve ilmî birikiminin yanında edebî yönünün de olduğunu kaleme aldığı bu eserden anlaşılmaktadır. Mutasavvıf kişiliğini de yansıttığı eserin hemen her bölümünde İslam tarihinin meşhur şahsiyetlerinden yaptığı alıntılar ortaya koymuştur. Ahmed'in *Mevlid*'inin önemli olduğu müstensihlerin göstermiş olduğu ilgiden de anlaşılmaktadır.

KAYNAKAÇA

Aksoy H. (2007). Eski Türk Edebiyatında Mevlidler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (9), 323-332.

Ateş, M. (1952). *Ahmed'in Mevlid'i – bir kısmının karşılaştırmalı metni- ve Süleymân Çelebi'nin Eseri ile Kısa Bir Mukayese (metinlerle)*. [Mezuniyet Tezi]. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-nâme*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Mazıoğlu, H. (1974). *Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler*. Türkoloji, 6, (1). 31-62.

Öztürk, M. R. (2021). *Ahmed'in Mevlid Adlı Eserinin Nüshaları*. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 5(4), 2192-2241. <https://doi.org/10.34083/akaded.1005086>

Pekolcay, N. (1954b). *Ahmed'in Mevlid İsimli Eseri*. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (6), 65-70.

Şahinbay, Ş.(2009), *Manzum Kitâb (Mesnevî-i Ahmed)* (Metin-İnceleme-Giriş), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Uludağ, Süleyman, "Câbelkâ-Câbelsâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Cabelka-Cabelsa> (24.10.2022).

Yavuz ,Kemal (2007), *Mevlid' in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine*, Bursa Osman Gazi Belediyesi Yay. s.62

Mevlit Metinlerinin Sebeb-i Telif Bölümleri

Abdullah Aydın*

GİRİŞ

Doğum, doğum yeri ve doğum zamanı anlamlarına gelen “mevlid” Arapça kökenli bir kelimedir (Mermer ve Koç Keskin 2005: 69). Edebî bir tür olarak ise; Hz. Muhammet’in doğumunu anlatan manzum eserlerin genel adıdır (Canım 2010: 136). Ancak kültürümüzde mevlit denildiğinde ilk akla gelen Süleyman Çelebi’nin kaleme aldığı ve Vesîletü’n-Necât ismini verdiği Mevlid-i Şerif’idir (Pekolcay 1997).

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren siyasi ve coğrafi bakımdan genişlemesi, maddî zenginliğin yanı sıra kültürel bir zenginliğin oluşmasını sağlamıştır. Bünyesine kattığı milletlerin hem dil hem de kültürel birikimini Osmanlı kimliği bünyesinde bir araya getirerek büyük bir medeniyet dili ve edebiyatı vücuda getirmiştir. Osmanlı Edebiyatı olarak isimlendirilebilecek bu dönemde diğer nazım türlerinde olduğu gibi dinî türlerde de çok sayıda eser verilmiştir. Bu çokluk sadece sayısal değil konu bakımından çeşitliliği de ifade etmektedir. Devletin kuruluş yıllarında siyer ve naat gibi birkaç türde az eser verilirken, her yüzyılda tür çeşitliliği ve bu türlerde kaleme alınan eser sayıları artmış, bu artış edebî gelenek Batı tesirine girene kadar devam etmiştir. Osmanlı Edebiyatı’nın altı yüz yıllık serüvenine bakıldığında Hz. Muhammet’le ilgili olarak siyer ve naatın dışında bisetname, esma-i nebi, hicretname, hilye-i şerif/ şemail-i şerif, kırk hadis/ hadis-i erbain/ çihl hadis, mucizename, miraciyye/ miracname, nikahname, siretü’n-nebi, şefaatiname gibi çeşitli nazım türlerinde eserler kaleme alınmıştır. Çoğu zaman bir eserin aynı anda birden fazla türü bünyesinde bulundurduğu örnekler görülmektedir. Süleyman Çelebi’nin eserinin halk arasında çok yaygın olması, peygamberle ilgili birden fazla türü içeren eserlere genel olarak mevlit denilmesine sebep olmuştur. Mevlit terimi her ne kadar sadece doğumu karşılarsa da -galat-ı meşhur olarak- daha kapsamlı bir anlama bürünmüştür (Köksal 2011: 29). Türk edebiyatında mevlit başlığı taşıyan eserler incelendiğinde peygamberimizin sadece doğumunu değil, hayatının tüm dönemlerinin işlendiği örneklerin varlığı görülecektir. Bunlardan biri olan ve on beşinci asırda Yazıcıoğlu Mehmet tarafından kaleme alınan Muhammediye’de dört halifenin, Hz. Hasan ve Hz Hüseyin’in ölümü gibi peygamberin vefatından sonra meydana gelen bazı olaylar bile anlatılmıştır (Çelebioğlu 1996).

Mevlit türünde eserler Arap ve İran edebiyatlarında da görülmektedir. Bununla beraber İslâm dünyasında en fazla mevlit, Türk edebiyatında yazılmıştır. Tespit edilen Türkçe mevlit sayısı iki yüzden fazla olarak ifade edilmektedir (Yıldız 2012: 191). Gerek özel gerekse yazma eser kütüphanelerinde yeni mevlit metinlerinin tespit edilmesi ihtimal dâhilindedir. Bu ihtimal, Türk edebiyatındaki mevlit sayısını henüz kesin olarak söylemenin mümkün olmadığını göstermektedir. Hâl böyle olunca mevlit, hâlâ son sözün söylenmesi pek mümkün olmayan bir saha olarak edebiyat araştırmalarına kaynaklık etmektedir.

* Prof. Dr.; Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye, E-Posta: divansiiri@hotmail.com

Osmanlı sahasında kaleme alınan Türkçe mevlitlerin haricinde diğer dillerde yazılan mevlit örnekleri de görülmektedir (Pekolcay 1997: 26-28; Özer 2016; Okiç 2016). Ayrıca Süleyman Çelebi mevlidinin diğer dillere çevirileri bulunmaktadır (Okiç 2016).

Sebeb-i telif, “Manzum veya mensur eserlerinin yazılma amacının açıklandığı bölüme verilen addır. Mesnevîlerde giriş bölümünün son parçası sayılır. Dîbâcesi olan eserlerde de yine bu bölümde belirtilir (Mermer ve Koç Keskin 2005: 90).” İsmail Ünver de bu durumu “Mesnevîlerin ‘giriş bölümleri’nde hemen hiç ihmal edilmeyen başlıklardan biri de ‘sebeb-i telif’tir.” şeklinde ifade etmiştir (Ünver, 1986: 436).

Mevlit metinleri genellikle mesnevî nazım şekliyle kaleme alındıkları için sebeb-i telife dair tanımlama mevlitlerde de geçerlidir. Bazı mevlitlerde sebeb-i telif bölümü bulunmakta, bazılarında ise dîbâce/ giriş bölümlerinde aynı amaca yönelik ifadeler yer almaktadır. İslâmî gelenekte yazılan eserlerin girişlerinde tevhit, münacaat, naat, devrin padişahı veya yöneticileri vasfında methiye bölümleri bulunur (Ünver, 1986: 433). Şair daha sonra sebeb-i telif başlığı atmadan yazdığı esere dair bilgiler verir.

Mevlitlerin sebeb-i teliflerinde bir mevlit yazmaya yönelten sebep, rüyada veya gerçekte yaşanan bir olay, eserin kendinden önce yazılanlardan farkı, konuyu ele alış tarzı gibi hususlara değinilmektedir. Böylelikle müellif, kaleme aldığı mevlidin gerek konu gerekse edebî bakımdan diğerlerinden farklı veya üstün olduğunu iddia etmektedir. Bazen farklılık veya üstünlük iddiası olmadan sadece kültürel ve edebî gelenekte var olmak, mevlit okuma geleneğinin getirdiği dua silsilesinde yer almak için de mevlit yazmışlardır. Sıklıkla ifade edilen bir başka konu da mevlit yazma hususunda kendi acizyetlerini dile getirmeleridir.

440

Bu yazıda mevlit metinlerinin sebeb-i telif bölümleri incelenmiştir. Gerek kitap gerekse makale olarak yayımlanan altmış bir mevlit metni esas alınmıştır. Bu mevlitler alfabetik sırayla şunlardır: Abdulkâdir Necîb (Kara 2016a), Abdullâh Uşşâkî (Akkuş 2016), Abdurrahman Sâmî (Kaya 2015), Ahmed (Öztürk 2021), Ahmed İzzet Paşa (Ceyhan 2016), Ahmedî Şükrî (Kayaokay 2020a), Alî Ferrûh Bey (Özkat 2015), Âşık Nevrûzî (Gürlek 2013), Âşık Paşa (Bulut 2017), Ayasofya Müezzini Kemâl (Kütük 2016), Behiştî Ramazan (İçen 2019), Bursalı Âkif (Kara 2017), Celâl Muhibbî (Bilge 2014), Cismî/ Ahmed Edirnevî/ Derviş (Yazar 2008; Özkan 2019; Balkan 2017), Çizmeci-zâde Vehbî (Sarı 2000), Es’ad Erbilî (Şengün 2016), Fatma Kâmile (Köksal 2011; Köksal 2016), Feyzî (Atik ve Doğan Averbek 2021), Hafî (Yeşildal Samsakçı 2010), Halîloğlu (Karatoprak 2020), Hamdullâh Hamdî (Eroğlu 2016a), İbrâhîm (Kutlu 2019), İbrâhîm Kadem (Kayaokay 2020b), İbrâhîm Re’fet (Köksal 2011; Ekinci 2016), İhrâmcızâde İsmail Hakkı (Yıldız 2016a), İpsalalı Ebulhayr (Günşen 2016), Kâmil Sariateş (Güngör 2016), Karavaşoğlu/ Muhammed (Aydın ve Bankır 2020; Özfırat 2016), Keşfî (Aksu 2013), Lâmiî Çelebi (Eroğlu 2016b), Meçhul Bir Şair (Gündoğdu 2021), Mehmed b. Hamza Arab Vaiz/ Vaiz Ümmî (Şahin 2015; Douzkn 2013), Mehmed Fevzî (Uzun 2016), Mehmed Hevâyî (Akay 2014), Mehmed Rüşdî (Bektaş 2011), Mehmed Şemseddîn el-Mısırî (Kara 2016b), Mehmed Tefvîk (Yıldız 2018), Muhyî (Köksal 2011), Muhyiddîn Mekkî (Köksal 2011), Mustafâ Selâmî (Odunkıran 2021), Naîmî (Köksal 2011), Nasîbî (Köksal 2011), Recâî (Köksal 2011), Rüşdî ve Mes’ûd (Köksal 2011), Sâlih Nihânî (Yıldız 2016b), Sıdkî (Köksal 2011), Sinânoğlu (Nom 2013), Süleymân Çelebi (Pekolcay 1997), Şehîdî (Kurğa 2019), Şemseddîn Sivasî (Aksoy 2016), Tâhir Nâdî (Yıldız 2016c), Visâlî Alî Çelebi (İslamoğlu 2016), Yahyâ b. Bahşî (Ok 2020), Yazıcızâde Mehmed (Çelebioğlu 1996), Yûsuf Sâmî (Atik 2016), Zaîf(î) (Köksal 2011), Zeynî (Köksal 2011), Ziyâî (Köksal 2011).

Tespit edilen mevlitler beyit sayıları bakımından farklılık göstermektedir. Beyit sayılarına bağlı olarak bölüm sayıları da değişmektedir. Uzun olanlarda her bölüme özel bir başlık verilir-

ken kısa olanlarda ise bölüm başlıklarına pek rastlanmaz (Köksal 2011: 564). Çoğu kısa olarak değerlendirilebilecek mevlitlerde de mesnevi bölümlerinden biri olan sebab-i telif bölümü bulunmamaktadır.

İncelenen mevlitlerden on ikisinde sebab-i telif bölümü vardır. Sebab-i telif, bâis-i nazm veya dua ve özür başlıklarıyla adlandırılan bu bölüm aşağıdaki mevlitlerde tespit edilmiştir: Aya-sofya Müezzini Kemâl (Kütük 2016), Behiştî Ramazan (İçen 2019), Feyzî (Atik ve Doğan Averbek 2021), İbrâhîm Re'fet (Köksal 2011; Ekinci 2016), Kâmil Sariateş (Güngör 2016), Mehmed Hevâyî (Akay 2014), Mehmed Rüşdî (Bektaş 2011), Mehmed Tevfik (Yıldız 2018), Süleymân Çelebi (Pekolcay 1997), Şemseddîn Sivasi (Aksoy 2016), Visâlî Alî Çelebi (İslamoğlu 2016), Yazıcızâde Mehmed (Çelebioğlu 1996).

Çoğu mevlitte ise sebab-i telif bölümü bulunmamaktadır. Mesnevi geleneğinde yaygın olarak görüldüğü üzere giriş/ mukaddime bölümlerinde sırasıyla tevhit, münacaat, naat ve methiye kısımlarından sonra şairler eserlerine dair bilgiler verirler. Başlık taşımamakla beraber bu kısımlar sebab-i telif içeriğinde olduğu için değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Baş kısmında esere dair bilgiler bulunan yirmi altı mevlit metni vardır: Abdullâh Uşşâkî (Akkuş 2016), Âşık Paşa (Bulut 2017), Bursalı Âkif (Kara 2017), Celâl Muhibbî (Bilge 2014), Cismî/ Ahmed Edirnevî/ Derviş (Yazar 2008; Özkan 2019; Balkan 2017), Es'ad Erbilî (Şengün 2016), Fatma Kâmile (Köksal 2011; Köksal 2016), Haliloğlu (Karatoprak 2020), İhrâmcızâde İsmail Hakkı (Yıldız 2016a), İpsalalı Ebulhayr (Günşen 2016), Karavaşoğlu/ Muhammed (Aydın ve Bankır 2020; Özfirat 2016), Keşfi (Aksu 2013), Lâmiî Çelebi (Eroğlu 2016b), Mehmed b. Hamza Arab Vaiz/ Vaiz Ümmî (Şahin 2015; Douzkin 2013), Mehmed Fevzî (Uzun 2016), Mehmed Şemseddîn el-Mısri (Kara 2016b), Muhyî (Köksal 2011), Muhyiddîn Mekki (Köksal 2011), Mustafâ Selâmî (Odunkıran 2021), Nasîbî (Köksal 2011), Sâlih Nihânî (Yıldız 2016b), Sıdkî (Köksal 2011), Sinânoğlu (Nom 2013), Şehîdî (Kurğa 2019), Yûsuf Sâmî (Atik 2016), Zeynî (Köksal 2011).

Şairler, bölüm sonlarında okuyanı/ dinleyeni salavat getirmeye teşvik eden beyitlerden önce veya her bölüm başlarında kendilerine ve eserlerine dair ifadeler yer vermişlerdir. Yine gelecekte olduğu üzere mevlitlerin sonunda bulunan hâtîme veya dua bölümlerinde de kendileri ve eserleri için dua isteğinde bulunmuşlardır. Yukarıda listesi verilen altmış bir mevlitte bu durum geçerlidir.

Müstakil bir sebab-i telif bölümü taşımasa bile tüm mevlitler dikkate alınarak şairlerin esere ve kendilerine dair verdikleri bilgiler incelenerek sınıflandırılmıştır.

1. Şairlere Göre Mevlidin Anlam ve Yeri

Şairler, mevlit yazımına dair görüşleri arasında mevlide sözlük anlamı dışında manalar yüklemişlerdir. Kendi dünyalarındaki mevlit algısı üzerinde durmuşlardır. Mevlit vahidiyyet beyanı, şununat ve teselsül haberidir:

*Ko esrar-ı hüviyyet yüzlerini
Beyân it vâhidiyyet sözlerini*

Lâmî (Eroğlu 2016b: 109)

Mevlit fazilet celbeder (Köksal 2011: 679). Cana safa, dine imana kuvvet verir (Yazar 2008: 459). O, can gıdasıdır:

*Çünkü halvâ beden gıdası durur
Mustafâ Mevlüdi cân gıdasıdur*

Muhyî (Köksal 2011: 458)

Mevlit afv u atâ sebebi (Kara 2016b: 249), sevap kaynağı (Karatoprak 2020: 35), cehennemden kurtarıcıdır (Kayaokay 2020a:54).

Mevlide değer veren, hürmet eden karşılığında izzet ve hürmet bulur (Köksal 2011: 390; Akay 2014: 184). Bu durum bazı mevlitlerde benzer içerikteki hikayeler ile desteklenmektedir (Aksu 2013: 47; Nom 2013:45; Köksal 2011: 392, 394).

Yılda bir kez mevlit okutmak, dinlemek, dinleyenlere ikramda bulunmak sevap kazandırır, cennete götürür (Köksal 2011: 390, 482, 483; Kayaokay 2020a:55). Mevlit okumayanın hâli ise iki dünyada da zâr u giryân olmaktadır:

*Her kim ki bu mevlûdi okuyup tutmaya
Allah anun yüzini ağartmaya*

*Ol cihana bu cihana [bil] i yâr
Yürüye uryân giryân hor u zâr*

Muhyî (Köksal 2011: 485)

2. Mevlit Yazmaktaki Amaç

Şairleri mevlit yazmaya sevk eden amaçların en başında yadigâr olarak bir eser bırakma fikri gelmektedir (Günşen 2016: 46; Eroğlu 2016a: 259; Yıldız 2016b: 116; Kara 2016b: 249; Köksal 2011: 485; Kütük 2016: 50; Kutlu 2019: 159; İçen 2019:74). Çoğu mevlitte bulunan bu durum, İhramcızâde Mevlidi'nde ise eserin adı olarak görülmektedir (Yıldız 2016a: 212).

Şairler için bir başka amaç da kendinden sonraya iyi bir ad bırakmak, sadıklarla haşrolmak, öldükten sonra hatırlanıp âşıklarla anılmak isteğidir (Kara 2016b: 247; Karatoprak 2020: 35; Atik ve Doğan Averbek 2021: 114; Ekinci 2016:165).

*Anılam ben de ol âşıklar ile
Bile haşr olam ol sâdıklar ile*

Sinanoglu (Nom 2013: 44)

Gönül ehlini sevindirmek ve onlara peygamber konusu ulaştırmak (Özkan 2019: 33, 35), mevlit gecesini okunması ve dinlenmesi (Özkat 2015: 119), güzel bir söz söylemek (Şahin 2015: 129), hizmet etmek (Köksal 2011: 679) amacıyla mevlit kaleme almışlardır:

*Maksadım hizmet içindir ol şâha
Ben kimim vâsıl edem ona bahâ*

...

*Ehl-i Kehf'im Kutmîri gibi gâyem
Hizmet etmek bendeki azm-i merâm*

Kâmil Sarıateş (Güngör 2016: 186)

Herkes bir iş peşinde, yaşlandım boş durmayayım (Şahin 2015: 124, 127), yerime bir halef/eser bırakayım (Atik ve Doğan Averbek 2021: 116), bir faydam olsun (Kara 2016b: 248) düşüncesiyle yazılan mevlitler de vardır.

3. Mevlit Yazmaya Sebep

Kültürel birikim gelenek görenekle yani öncekilerin yaptıklarını benzerlerini yapmakla oluşmaktadır. Türk edebiyatı tarihindeki edebî gelenek de kendilerinden önceki şairlere benzetmek veya onları geçmek amacıyla kaleme alınan eserlerle zenginleşmiştir. Şairleri mevlit yazmaya yönelten sebeplerin başında daha öncekilerin mevlit yazmış olması gelmektedir. Çok mevlit yazılması (Kütük 2016: 50; Yıldız 2018: 142; Kara 2016b: 242), fazılların/ kâmillerin mevlit yazması (Karatoprak 2020: 35; Bulut 2017: 74; Balkan 2017: 86; Atik ve Doğan Averbek 2021: 114), büyük insanların mevlit silsilesinde yer alması şairleri mevlit yazmaya yöneltmiştir:

*Ol Şerîf'in mevlidin yâd eylemek
Şol azîzlere nasîb oldu demek*

*Hazret-i Muhyî gibi burhân-ı dîn
Dahı Şemseddîn gibi ehl-i yakîn*

*Dahi Yûnus Baba sâir âşıkân
Oldular cümle gürûh-ı nâciyân*

Sâlih Nihânî (Yıldız 2016b: 115)

Mehmed b. Hamza Arab Vâiz, Allah dostlarını sevindirmenin kişiyi cennete götüreceğine dair bir hadis-i şerif naklederek yazma sebebini açıklamıştır (Şahin 2015: 128-129). Cismî meşhur olan bir eser bırakma isteğini dile getirirken (Yazar 2008: 265) Mehmet Tefîk, Resul sevdasından yazdım demiştir:

Koymadı hâlîme sevdâ-yı Resûl-i zî-nasîr

Mevlîdin yazdırdı meh-rû şevk u ışk u bî-nazîr Tefîk (Yıldız 2018: 143)

4. Mevlit Yazmaya Yönlendiren Olay veya Durum

Sebeb-i telif bölümlerinde "... şair kendisini böyle bir eser yazmaya yönelten sebebi verir (Ünver, 1986: 437)." Şair büyük mesnevi ustaları, kaynağı belirsiz bir ses veya arkadaşları tarafından bir mesnevi yazmaya teşvik edilir. Bazı mevlitlerde de bu durum görülmektedir.

Mevlit yazmaya yöneltenlerin en yücesi Allah katından gelen ilhamdır (Bilge 2014: 47; Akay 2014: 182). Hevâyî, paşa namına eser kaleme almasını Hak'tan gelen ilhama dayandırmaktadır:

Ders-i gamdan bir gün alurdum sebak

Nâ-gehân irdi dile ilhâm-ı Hak

...

Nazm u inşânun düzüp terkîbini

Eyle mevlûdu'n-nebî tertîbini

Tâze te'lîf it düriş itmâmına

Söylegil paşa-yı a'zam nâmına

Mehmed Hevâyî (Akay 2014: 182-183)

Mevlit yazmaya yönelten bir diğer kaynak ise Hz. Muhammet'tir. Şair abdest alıp namazını kılarak peygamberin ruhaniyetine iltica eder, peygamberin himmetiyle ilham gelir ve mevlit kaleme alınır (Douzkın 2013: 73; Kara 2016b: 246). Rüyada Hz. Muhammet'i görerek yazmaya görevlendirilen şairler de vardır. Yazıcızâde üç defa rüyada peygamberi gördüğünü, kendine temiz bir içecek sunularak mevlit yazmasını emrettiğini nakletmiştir (Çelebioğlu 1996: 5, 590). Sivasî de rüyada peygamberi ashabıyla beraber gördüğünü ve onlardan birinin kendisine bir çocuk/mana çocuğu verdiğini anlatmıştır:

Nerdübândan indi bir kimse hemân

Sundı bir tıflı elüme ol zamân

Didi hazret sana virdi bunu al

Okı bu tıflun elinden kutlu fâl

Tıfl-ı ma'nidür sana oldu nasîb

Kokula bu gonceden bûy-ı Habîb

Şemseddîn Sivasî (Aksoy 2016: 275)

Mevlit yazmaya sevkedenden üçüncü kaynak ise hâtif denilen gayptan gönle gelen seslerdir (İslamoğlu 2016: 380; Atik ve Doğan Averbek 2021: 114). Yine gönle gelen ilham, hayal veya aşktan bir parıltıdır (İslamoğlu 2016: 380; Atik ve Doğan Averbek 2021: 114; Bektaş 2011: 79; Yıldız 2018: 142; Yıldız 2016b: 115; Aydın ve Bankır 2020: 229).

Yazıcızâde Mehmet, Gelibolu âşıklarının kendinden Muhammediye yazmasını istediklerini uzunca anlatmıştır (Çelebioğlu 1996: 4).

İhrâmcızâde İsmail, diğerlerinden farklı bir sebebi işaret etmiştir. Şair, kayluleye yattığını, rüyasında Tefvik adında birini gördüğünü ve onun manevi yardımıyla eser yazdığını söylemektedir:

*Yatmışdım der-rûz kaylûleye ben
Gördüm menânda bir zât-ı ahsen*

*Der ismim Tefvik sana verildim
Son seferinde ben sana erdim*

*Her emrini Hak etdi müheyyâ
Lâkin sen oku bir hoşça ma'nâ*

İhrâmcızâde İsmail Hakkı (Yıldız 2016a: 212)

5. Kullanılan Kaynak Mevrit

Genel bir durum olmamakla beraber bazı sebab-i teliflerde şairin etkilendiği, örnek aldığı ve yazacağı mevlide kaynak olarak kullandığı mevrit bilgisi bulunmaktadır. En çok örnek alınan mevrit Süleyman Çelebi'nin eseridir (Kara 2016b: 246; Özkat 2015: 120). Çizmeci-zâde Vehbî, Vesiletü'n-Necât'ın bazı beyitlerini alıntılararak tesdis etmiştir (Sarı 2000: 439).

*Pek mübârekdir Süleymân pek azîz
İtmeyin ihmâl o âli zâtı siz*

...

*Nâzım-ı Mevlid Süleymân'a refâh
Vir diyâr-ı izzetinden ey İlâh*

Muhyiddîn Mekkî (Köksal 2011: 702, 723)

Muhyî, mevlidinde Yazıcıoğlu'na atıfta bulunmuştur (Köksal 2011: 453). İhrâmcızâde İsmail'in kaynağı ise Sivashlı Mustafa Tâkî Efendi'nin düzyazıyla kaleme aldığı mevlittir. Şair kaynak olarak kullandığı mevlidi manzum hâle getirmiştir (Yıldız 2016a: 208, 213).

6. Mevlidin Hedef Kitleleri

Şairlerden bazıları, kaleme aldıkları mevritlerde hedef kitlelerini belirtmişlerdir. Bunlar mana ehli, safa ehli, meclis ehli kişilerdir (Eroğlu 2016a: 259; İçen 2019: 73). Hak ve paygamber âşıkları zevkle okusun, nurlansın düşüncesiyle mevritler yazılmıştır (Nom 2013: 47; Günşen 2016: 46; Aksoy 2016: 274; Bilge 2014: 51).

Arab Vâiz/ Vaiz Ümmî mevlidini okuyanlar ve dinleyenler için yazdığını ifade etmiş (Dozğun 2013: 76-77), Celal Muhibbî ise ümmileri/ öğrenim görmemişleri hedeflemiştir:

*Şöyle açuk söyle ümmî anlasun
Ehl-i irfân işidüben tanlasun*

Celâl Muhibbî (Bilge 2014: 50)

7. Yazılan Mevlidin Diğerlerinden Farkı

Süleyman Çelebi Mevlidi'nin halk arasında en fazla bilinen ve okunan mevrit olduğunu diğer mevrit yazarları da kabul etmiştir. Dolayısıyla herhangi bir fark veya üstünlük iddiasında

olmayıp çok güzel mevlitler var, denizden bir katre misali Süleyman Çelebi gibi ben de bir mevlit yazayım düşüncesiyle eserlerini nazmetmişlerdir (Aksoy 2016: 274; Yıldız 2018: 144; Yıldız 2016b: 117; Kara 2016b: 246; Şahin 2015: 130).

Bazı mevlit şairleri ise eserlerinin öncekilerden farklı olduğu, söz konusu fark sebebiyle okunması gerektiği iddiasındadır. Dinleyenler yorulmasın, başları ağrımasın diye daha kısa ve özet ama faydalı olarak yazdıklarını beyan etmişlerdir (Kara 2016b: 246; Yıldız 2016a: 225; Özkat 2015: 120; Aksoy 2016: 274: 277; Uzun 2016: 77, 102).

*Muhtasar kıldum mutavvel itmedüm
Gayrılar gitdügi yola gitmedüm*

*Tâ yorılmaya idenler istimâ
Virmeye ehl-i dile sözüm sudâ*

Behiştî Ramazan (İçen 2019: 73)

İddia edilen bir diğer fark yanlış bilgilerin ayırılarak olayların doğru anlatılmasıdır (Nom 2013: 44; Öztürk 2021: 382).

Karavaşoğlu Hz. Muhammet'in mucizelerini işlediğini belirtirken Yazıcızâde ayet tefsiri ve hadislerle anlattığını ifade etmiştir (Aydın ve Bankır 2020: 229; Çelebioğlu 1996: 5). Yazıcızâde eserinin böylece benzersiz hâle geldiğini söylemiştir (Çelebioğlu 1996: 592).

Edebî olarak söyleyiş tarzıyla farklı olduğu belirtilen mevlitler de yazılmıştır. Aşkla beyan edilmek, yürekte samimî olmak, Türkçe yazılmak ve yeni ibarelerle yenilenmek hedeflenen farklılıklardandır (Yeşildal Samsakçı 2010: 49; Bilge 2014: 47, 50; Atik ve Doğan Averbek 2021: 116; Köksal 2011: 697).

445

8. Yazma Yöntemi ve Üslubu

Mevlitlerin sebep-i telif bölümlerinde şairler kaleme aldıkları eserin yöntem ve üslubu hakkında nadir olarak bilgi vermişlerdir. Muhyiddîn Mekkî yeni ibarelerle, İbrahim Re'fet yeni tarzla, Yazıcızâde ise acib bir tarzla yazmışlardır (Köksal 2011: 697; Ekinci 2016: 160; Çelebioğlu 1996: 592-593).

Sinanoğlu bir inci gibi ölçülü, vezinli olmasına gayret etmiştir (Nom 2013: 44). Celâl Muhibbî ise sanat amacı gütmeyişini, temel gayesinin herkese hitap eden bir eser kaleme almasını söylemiştir:

*Âmiyânedür sözüm Türkicedür
Beytlerinün vezni eksüklicedür*

Celâl Muhibbî (Bilge 2014: 50)

9. Aczin Beyanı

Edebî gelenekte bir eser yazıldığında mukaddimede veya hatimede bazen ikisinde birden şair ve yazarlar kendi acziyetlerini ifade ederler. Daha güzel yazmayı hedeflediklerini ama ellerinden ancak yazabildikleri kadarının geldiğini söyleyerek okuyucunun hoşgörüsüne sınırlar. Bu durum o kadar yaygındır ki bazen sebep-i telif bölümünün başlığı bile özrün/ aczin beyanı manasına gelebilecek şekilde konulmaktadır.

Mevlit metinlerinde şairlerin acziyetlerini dile getirdikleri kısımlar iki farklı durum arz etmektedir: İnsan olarak acziyet ve şair olarak acziyet.

Bir insan olarak mevlit şairleri kendilerini eksik, kötü, günahkâr, şefkat ve şefaate layık olmayan kişi şeklinde görmüşlerdir. Bu hâldeyken Allah'ın inayeti, peygamberin himmetiyle eser yazmışlardır (Şahin 2015: 128; Kütük 2016: 49; Köksal 2011: 257; İçen 2019: 73).

*Kim benim tek yok cihânda rû-siyâh
Çâre ancak sen kılursan yâ İlâh*

*Cümle ahvâlim ki ma'lûmdur sana
Nefs elinde komagıl yâ Rabbenâ*

*Âcizem bî-çâreyem cürmim kesîr
Sensin ancak külli şey üzre kadîr*

Mehmed Rüşdî (Bektaş 2011: 78-79)

Bir şair olarak kusur ve noksanlıklardan dolayı özür dilemek daha yaygın görülmektedir. Methedilen kişi Hz. Muhammet olunca yazmak daha da zorlaşmaktadır. Zira onu metheden Allah'tır, hangi insan onu hakkıyla methedebilir ki? Bu durum şairlerce dile getirilmiş, peygamberin ruhâniyetine sığınarak eser yazmaya niyetlenmişlerdir (Yıldız 2018: 142; Yazar 2008: 458; Bilge 2014: 47; Köksal 2011: 453- 454, 627; Aksoy 2016: 274; Aydın ve Bankır 2020: 229).

*Şâiri gibi bunun eksiği çok
Olmaya bir beyti ki eksiği yok*

...

*Eksiğimi kıldım uş ben itirâf
Her ki ehl-i lutf olur kılar mu'âf*

Süleyman Çelebi (Pekolcay 1997: 49)

446

Denizler mürekkep ağaçlar kalem olsa peygamberin özellikleri yine de anlatılamaz fikrindeki şair kendi âcizliğini doğal görmektedir:

*İşbu yirler hem dahu gökler-ile
Kâğıd olsa arş u kürsî levh-ile*

*Cümle ağaçlar eger olsa kalem
Yazıcı olsa melekke cinn âdem*

*Kamu denizler mürekkeb olsalar
Hem yazıcı ömrde bin bulsalar*

*Dükene deniz kalem ömri kâğıd
Vasfını şerh itmeyeler bir kâğıd*

*Ol şâhun kim meddâhu ola Hudâ
Yaradılmış kalır andan âcizâ*

Celâl Muhibbî (Bilge 2014: 45-46)

Ali Ferrûh, "Kitâbıma ne takrîz ne de ta'rîz istemem." diyerek hatasıyla sevabıyla kendi durumunu bildiğini söylemiştir (Özkat 2015: 120-121).

10. Yazılan Esere Dair İstekler

Mevlit yazarları bir şair olarak acizyetlerini ifade ettikten sonra genellikle okuyucudan kitaplarının değerlendirilmesine dair isteklerde bulunmuşlardır. Hem şair hem de insan olarak eksik ve hata ile dolu olduğunu kabul eden şair, okuyucudan kusurlarına bakılmamasını, hata ve eksikliğinin hoş görülmesini istemektedir (Güngör 2016: 186; Günşen 2016: 46; Eroğlu 2016a: 259; Kütük 2016: 50).

*Dahu her kime eriŖe bu kitâb
Kılmaya bize hatâsı'çün itâb*

*Lutfeder ma'zûr tutar eksikliğin
Demeye hiç kimseye eksikliğin*

Süleyman Çelebi (Pekolcay 1997: 49)

Kendi eksik olan insanlar eserlerde eksiklik arar, kâmil insanlar ise ayıp aramazlar düşün-
cesi sebab-i teliflerde dile getirilmektedir. Şairin okuyucusundan isteği olumlu yaklaşılarak varsa
bir eksiklik düzeltilmesidir (Pekolcay 1997: 49; Akay 2014: 183; Yazar 2008: 459; Köksal 2011: 454;
Kütük 2016: 50, 85).

*Lik maksadum budur sizden hemîn
Bakmayalar aybuma ihvân-ı dîn*

*İtmeyeler nâveg-i ta'na nişân
Şefkat-ile olalar gevher-feşân*

Şemseddîn Sivasî (Aksoy 2016: 276)

Yine Şemseddîn Sivasî, eserinin yılda bir kez yani mevlit gecesinde okunmasını istemekte-
dir:

*Tâ ki hayr-ıla cihânda yâd olam
Yılda bir kez yâd-ıla âbâd olam*

Şemseddîn Sivasî (Aksoy 2016: 274)

11. Mevlit Yazımından Beklenen Fayda

Mesnevi geleneğinde sebab-i teliflerde ve/veya hatimedede bir eser yazmaktaki amaçlarını
ifade ettikten sonra o amaçtan beklenen faydayı da ifade ederler. Mevlit şairleri aynı zamanda
dinî içerikli bir eser yazmanın bilinciyle dünyevî ve uhrevî bazı beklentilerini dile getirmişlerdir.
Bu beklentiler kendisi, akrabaları, Müslümanlar ve tüm insanlığa dair dua beyitleriyle açıklan-
maktadır.

11.1. Şairin Allah'tan İstekleri

Şairlerin Allah'tan istekleri; şefkat edilmeye layık görülmek, peygamberden ayrılmamak,
günahlardan bağışlanmak, rahmet ile muamele edilmek, kabirde yardım edilmek ve cennete
alınmaktır (İçen 2019: 73-74; Kara 2016a: 268, 280-281; Yıldız 2016c: 155; Akkuş 2016: 486; Gün-
gör 2016: 186).

Abdurrahman Sâmî kaleme aldığı mevlidin kabul edilip, iki cihanda da okutulması isteğinde
bulunmuştur:

*Ol dem-i şâh-ı şehîdân hürmeti
Vâsıl-ı dergâh-ı Rahmân hürmeti*

*İş bu mevlûdü kabûl et yâ Mu'în
Okut onu eyle dü-âlem emîn*

Abdurrahman Sâmî (Kaya 2015: 616)

11.2. Şairin Peygamberden İstekleri

Doğumu başta olmak üzere hayatının diğer aşamalarını ve kişilik özelliklerini anlattıkları
Hz. Muhammet'ten mevlit şairlerinin istekleri bulunmaktadır. Bunların başında şefaath isteği
gelmektedir. Şairler hatalarının affı için şefaath talep etmişlerdir. Bu istekleri mevlit yazan ve

okuyanları da kapsamaktadır (Akkuş 2016: 486; Yıldız 2016c: 155; Güngör 2016: 199-200; Şengün 2016: 289-290; Yeşildal Samsakçı 2010: 115).

*Yâ nebî bu nazmı bizden it kabûl
Kıl şefâ'at nâzımâna yâ resûl*

*Sana budur tuhfe-i mevcûdumuz
Kıl kabûl bu Müşterek Mevlûd'umuz*

*Pâccı-zâde Rüşdî'ye yevme'l-cezâ
İt şefâ'at ey resûl-i Kibriyâ*

*Hem bu Mes'ûd-ı gedâya yâ resûl
Kıl şefâ'at haşrde koyma melûl*

Rüşdî ve Mes'ûd (Köksal 2011: 636-637)

11.3. Şairin insanlardan İstekleri

Mevlit geleneğinin oluşmasında en önemli yerde bulunan Süleyman Çelebi, eserinde bir vasiyette bulunmuş ve kendine dua edilmesini talep etmiştir. Bu durum şair ile mevlit okuyan, dinleyen herkesi birbirine karşılıklı dua etmeye sevk etmiştir (Günşen 2016: 46; Kütük 2016: 50; Yeşildal Samsakçı 2010: 115; Yazar 2008: 459; Çelebioğlu 1996: 604; İslamoğlu 2016: 480; Kara 2017: 19; Köksal 2011: 454; Karatoprak 2020: 36; Atik ve Doğan Averbek 2021: 120).

*Ol vasiyyet ki derim her kim tutar
Misk gibi kokusu canlarda tüter*

*Hak Ta'âlâ rahmet eyleye ona
Kim beni o bir du'â ile ana*

*Her ki diler bu du'âda buluna
Fâtiha ihsân ede ben kuluna*

...

*Tanrı rahmet eyleye o Hân için
Kim du'â kıla bunu yazan için*

Süleyman Çelebi (Pekolcay 1997: 48-49, 107)

Vefat edip dünyadan göçtükten sonra da sevap kazandıracak olan bu vasiyet diğer mevlit şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Nazıma, şaire, telif edene, yazana gibi ifadelerle kendilerine dua edilmesini istemişlerdir (Sarı 2000: 442; Eroğlu 2016a: 259; Kara 2017: 19; Bulut 2017: 74; Kutlu 2019: 260;).

Şairler kendilerine dua isterken -Süleyman Çelebi gibi- özellikle Fatiha/ Seb'al-Mesânî okunmasını talep etmişlerdir. Fatiha yanında veya sadece ihlas suresini isteyenler de vardır (Bilge 2014: 51, 275; Akay 2014: 414; Douzkn 2013: 185; Kara 2016b: 276; Yıldız 2016a: 225; Köksal 2011: 454, 638, 754; Odunkıran 2021: 92; Bulut 2017: 76; Gündoğdu 2021: 115; Yıldız 2016c: 155; Yıldız 2018: 144).

11.4. Diğer İnsanlar İçin Bağışlanma, Şefa'at ve Dua İstekleri

Mevlit şairlerin kendileri için dua faslından sonra –genellikle- kendisi de başka insanlar için dua etmiş, okuyucu ve dinleyicilerinden de dua etmelerini istemiştir.

Abdulkâdir Necîb Efendi, Hz. Muhammet'in ruhuna (Kara 2016a: 266), bir başka şair de peygamber ve ehl-i beytine Fatiha istemiştir:

Bâğ-ı cennetden dilersen râyiha
Ahmed ü âl-i abâya fâtiha

Es'ad Erbilî (Şengün 2016: 287)

Şairlerin dua edilmesi istediği kişiler arasında yakınları önemli bir yer tutmaktadır. Annesine, babasına, eşine, çocuklarına, akrabalarına, dostlarına, ölmüşlerine ve hocalarına okuyucu ve dinleyicilerden dua, Allah'tan rahmet, peygamberden şefaet istemişlerdir (Atik 2016: 306; Kara 2016b: 276; Bilge 2014: 275; Köksal 2011: 637; İçen 2019: 152; Yıldız 2016c: 158).

Mevlit okumalarının Türk kültür ve medeniyetinde yerleşmiş geleneklerden biri olduğunun bilincinde olan şairler, kendilerine dua istedikleri arasına mevlit törenlerine katılanları da eklemiştir. Mevlit okunan yere, okuyana, okuyup bağışlayana, okutana, mevlitte lokma dağıtana, dua edene, duaya âmin diyene, dinleyene, ağlayarak dinleyene, erkeğe ve kadına, günahkârlara, ölmüş tüm Müslümanlara dua edilmesini istemişler, tavsiye etmişlerdir (Köksal: 2011: 258, 571, 754; Yıldız 2016a: 225; Güngör 2016: 187; Yazar 2008: 477; Kutlu 2019: 159, 173, 260; Bulut 2017: 220; Kütük 2016: 85- 86; Gürlek 2013: 153; Kaya 2015: 616; Bilge 2014: 275; Eroğlu 2016b: 154; İçen 2019: 152; Douzkın 2013: 185; Kara 2016a: 280).

Es'ad Erbilî, kaleme aldığı Fatma Mevlidi'nde dinleyenlerde özellik arayarak ehl-i beyti seven dinleyicilere mağfiret dilemiştir:

Sâmi'îne eyle yâ Rab mağfiret
Yani oldukca muhibb-i ehl-i beyt

Es'ad Erbilî (Şengün 2016: 290)

449

Fuzûlî'nin kâtiplere beddua etmesinin aksine (Bkz. Bankır 2020), mevlit yazarları olumlu yaklaşır hem de dua edip, ettirirler. Mevlit kitabının sahibine/ temellük edene, kâtibe/ yazana/ istinsah edene ve yazdırana dua isteğinde bulunmuşlardır (Ok 2020: 264; Bilge 2014: 275; Şengün 2016: 290).

Yazılan mevlide değer verenler, hürmet edenler, kitabın hatasını hoşgörüyle düzelterler, hayırlı olsun diyenler de dua edilecek kişiler arasındadır (Köksal 2011: 482; Bektaş 2011: 130; Douzkın 2013: 236).

Muhyiddîn Mekkî girişte okuyucularından Süleyman Çelebi'ye değer vermelerini, dua etmelerini istemiş, hatimede Allah'a yakarmıştır:

Mevlid'i yazmış olan pâkîze zât
Eyleyin bir fâtihayla hande-zâd

Pek mübârekdir Süleymân pek azîz
İtmeyin ihmâl o âlî zâtı siz

...

Nâzım-ı Mevlid Süleymân'a refâh
Vir diyâr-ı izzetinden ey İlâh

Muhyiddîn Mekkî (Köksal 2011: 702, 723)

SONUÇ

1. Sebeb-i telif bölümünün bazı mevlit metinlerinde bulunmadığı tespit edilmiştir.
2. Sebeb-i telif bazı eserlerde müstakil bir bölüm olarak yer alırken bazılarında eser girişlerinde birkaç beyit hâlinindedir.
3. Giriş bölümleri dışında, diğer bölümlerin başlarında veya sonlarında, hatime ve dua bölümlerinde de sebeb-i telif içeriğinde yer alan bilgilere dair beyitler vardır.

4. Şairin kendine ve eserine dair verdiği bilgiler, okuyucu ve dinleyiciden beklentileri sınıflandırılarak incelenmiştir.
5. Mevlitler, dinî muhtevalı eserlerden olduğu için dua edilen ve dua edilmesi istenilen beyitler çokça bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akay, Necmettin, (2014), *Mehmed Hevâyî'nin Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ'sı (İnceleme ve Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Akkuş, Mehmet, (2016), "Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî) ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 481-510.
- Aksoy, Hasan, (2016), "Şemseddin Sivasî ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 261-354.
- Aksu, Aslıhan, (2013), *Keşfi Çelebi ve Mevlidi (İnceleme- Metin)*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Atik, Arzu ve Doğan Averbek, Güler, (2021), *Ruhların Gıdası - 15. Asır Şairi Feyzî'nin Kût-ı Rûhî İsimli Mevlidi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Atik, Hikmet, (2016), "Yusuf Sâmî Efendi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 291-315.
- Aydın, Abdullah, ve Bankır, Mehmet Malik, (2020), *Karavaşoğlu Muhammed- Mevlid- Kastamonu Nüshası (Metin ve Dil İncelemesi)*, Ankara: Son Çağ Yayınları.
- Balkan, Kahraman, (2017), *Ahmed Edirnevî - Mevlid-i Nebevî (İnceleme-Metin)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Bankır, Mehmet Malik, (2020), "Dil Felsefesi Bağlamında Fuzûlî'de Üç Kelime: 'Kalem Olsun, Kil ve Kâl', *Temaşa Felsefe Dergisi*, S. 14, s. 99-109.
- Bektaş, Ali, (2011), *Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdî Efendi'nin Mevlidi (İnceleme- Metin)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Bilge, Bestami, (2014), *Celâl Muhibbî Mevlidi: Tuhfetü'l-Hakîr (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir.
- Bulut, Büşra, (2017), *Âşık Paşa'nın Mevlidi (İnceleme – Metin)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Canım, Rıdvan, (2010), *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ceyhan, Âdem, (2016), "Ahmed İzzet Paşa ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 21-36.
- Çelebioğlu, Âmil, (1996), *Muhammediye (II Cilt)*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Douzkın, M. Ali, (2013), *Vaiz Ümmi Mevlidi (İnceleme-Metin)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Ekinci, Ramazan, (2016), "Diyarbakırlı İbrahim Re'fet ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 159-180.
- Eroğlu, Süleyman, (2016a), "Hamdullah Hamdî ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 155-259.
- Eroğlu, Süleyman, (2016b), "Lâmiü Çelebi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 99-154.
- Gündoğdu, Furkan, (2021), *XVII. Yüzyıla Ait Müellifi Meçhul Bir Mevlid*, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çankırı.
- Güngör, Zülfikar, (2016), "Kamil Sarıateş ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 181-203.

- Günşen, Ahmet, (2016), “İpsalalı Ebu'l-Hayr ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyâtı*, C. II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 25-98.
- Gürlek, Sema, (2013), *Âşık Nevrûzî Mevlidi (İnceleme-Metin)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- İçen, Ecem, (2019), *Behiştî Ramazan'ın Mevlid-i Şerîfi (İnceleme-Metin)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- İslamoğlu, Abdülmecit, (2016), “Visâlî Ali Çelebi ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyâtı*, C. II, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 355-480.
- Kara, Mustafa, (2016a), “Abdulkâdir Necîb Efendi ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 263-281.
- Kara, Mustafa, (2016b), “Mehmed Şemseddin el-Mısrî Mevlidi”, *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 245-261.
- Kara, Mustafa, (2017), *Bursalı Âkîf Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi*, Bursa: Emirsultan Camii ve Türbesi Onarma ve Yaşatma Derneği Yayınları.
- Karatoprak, Merve, (2020), *Haliloğlu'nun Mevlidi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya, Naciye, (2015), *Abdurrahmân Sâmî'nin Dört Eseri: Dîvân, Mevlid, Mir'ât-ı Eyyâm, Nâme-i Muharrem (İnceleme-Metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sivas.
- Kayaokay, İlyas, (2020a), *Alaşehirli Veysîye de Atfedilen Bir Mesnevî: Hâfız Ahmedî Şükrî'nin Mevlûdü'n-Nebî'si (İnceleme- Metin- Tıpkıbasım)*, İstanbul: DBY Yayınları.
- Kayaokay, İlyas, (2020b), *Bolkvâdze-zâde İbrâhîm Kadem ve Manzum İki Eseri: Delîlü'l-Haremeyn, Mevlîdü'n-Nebî (İnceleme- Metin- Tıpkıbasım)*, İstanbul: DBY Yayınları.
- Köksal, M. Fatih, (2011), *Mevlid-nâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köksal, M. Fatih, (2016), “Fatma Kâmile Hanım ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 37-58.
- Kurğa, Songül, (2019), *Şehîdî Mevlîdi (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Kutlu, Nefise, (2019), *İbrâhîm Mevlîdi (İnceleme-Metin)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Kütük, Rıfat, (2016), “Fetih Öncesinde Yazılmış Bir Mevlid: Ayasofya Müezzini Kemâl'in Mevlîdü'n-Nebî'si”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 40, S. 1, s. 27-95.
- Mermer, Ahmet ve Koç Keskin, Neslihan (2005), *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nom, Muhammed Taha, (2013), *Sinanoğlu - Ümidü'l Müznibin Mevlidi (İnceleme-Metin)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- Odunkıran, Fatma Şüheda, (2021), *Mustafa Selâmî Efendi'nin Mevlid-i Şerîfi: İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Diliçi Çeviri ve Tıpkıbasım*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ok, Duygu, (2020), *Yahyâ bin Bahşî – Mevlid (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Edirne: Edirne Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları.
- Okiç, Tayyib, (2016), “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercümelere”, *Mevlid Külliyyâtı*, C. 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 27-75.
- Özer, Osman, (2016), *Mevlid- Ahmed-i Hasi*, İstanbul: Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Özfirat, Ramazan, (2016), *15. Yüzyıl Şairlerinden Muhammed'in Sîretü'n-Nebî'si*, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Özkan, Eda, (2019), *Derviş, Mevlîdü'n-Nebî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

- Özkat, Mustafa, (2015), "Paris'te Yazılan Bir Mevlid: Misbâhü's-Salâh", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 14, s. 93-166.
- Öztürk, Muhammet Raşit, (2021), *Ahmed'in Mevlid'i (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- Pekolcay, Necla (1997), *Mevlid (Vesiletü'n-Necât) Süleyman Çelebi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sarı, Mehmet, (2000), "Çizmecizâde Vehbî ve Mevlidi", *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi Yayınları, s. 434-449.
- Şahin, Berat, (2015), *Mehmed B. Hamza Arab Vâiz Mevlidü'n-Nebî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Şengün, Necdet, (2016), "Es'ad Erbilî ve Hz. Fâtuma Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 283-290.
- Uzun, Mustafa, (2016), "Mehmed Fevzî Efendi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 59-108.
- Ünver, İsmail, (1986), "Mesnevî", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415- 416- 417, Temmuz-Ağustos- Eylül, Ankara, s. 430-563.
- Yazar, Sadık, (2008), "Cismî ve Mevlidi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 448-478.
- Yeşildal Samsakçı, Seda (2010), *Hafî'nin Mevlidi (el-Kevkebü'd- Dürriyye Fi Mevlidi Hayr'lberiyye) ve Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yıldız, Âlim, (2012), "Hz. Peygamber (s.a.s.) İle İlgili Edebî Türler", *Türk-İslâm Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 172- 239.
- Yıldız, Âlim, (2016a), "İhramcızâde İsmail Hakkı ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 205-225.
- Yıldız, Âlim, (2016b), "Sâlih Nihânî ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 109-135.
- Yıldız, Âlim, (2016c), "Tâhir Nâdi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı*, C. III, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 137-158.
- Yıldız, İlknur, (2018), *Mehmed Tevfik: Mevlid-i Şerîf (İnceleme-Metin)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.

Mevlid Metinlerinde Yer Alan Tasliye Beyitleri

Mehmet Akif Gözitok*
Seyit Yavuz**

GİRİŞ

Türk edebiyatı tarihine bakıldığında Hz. Peygamber'i doğrudan veya dolaylı olarak konu edinen ve farklı türlere ait pek çok manzum veya mensur eser kaleme alındığı görülecektir. Bu eserler arasında kırk hadîs, yüz hadîs/gül-i sad-berg, siyer, hilye, Muhammediyye, Mî'râciyye, mevlid türünde yazılmış eserler akla ilk gelenlerdir. Bu noktada mevlidlerin bilhassa Türk milleti için oldukça mühim bir yere sahip olduğunu belirtmek gerekir. Zira mevlidler, Türk insanının dinî hayatında başka hiçbir millete nasip olmayacak kadar geniş ve mühim bir yer tutmaktadır. Öyle ki sünnet törenlerinden kandil gecelerine, cenazelerden askere uğurlama törenlerine kadar pek çok farklı sâikle günlük yaşayışın farklı dönemlerinde mevlid okunduğuna/okutulduğuna şahit olunmaktadır.¹

Türk edebiyatının bilinen ilk müstakil mevlidi *İskender-nâme* müellifi Ahmedî tarafından 810/1407 yılında kaleme aldığı mevlid olsa da Türk edebiyatının en güzel mevlidi Süleyman Çelebi'nin 812/1409 yılında kaleme aldığı *Vesîletü'n-Necât* kabul edilmektedir. Daha çok türün kendi ismi ile anılan bu eserler, 21. yüzyıla kadar –bazı değişiklikler olsa da- yazılmaya devam edilmiştir. Mevlidler genellikle mesnevî nazım biçimiyle yazılmış, geleneğe uygun olarak besmele-hamdele-salvele bölümleri bulunan; Hakikat-i Muhammedî'nin yaradılışı ve diğer peygamberlere intikali, Hz. Peygamber'in doğumu ve ölümü arasındaki nübüvvet, mi'râc gibi hâdiselerin ve mucizelerin anlatıldığı fasıllar hâlinde kaleme alınmış eserlerdir.

Bu çalışmada mevlid türüne dair bilinen hususlara değinilmeden tasliye beyitlerinin isimlendirilmesi, fonksiyonu, muhtevası ve dil hususiyetleri üzerinde durulacaktır.

1. İsimlendirme Meselesi

Birçok mevlidde müşterek olarak ele alınan mezkûr konular dışında bir de Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirilmesi amacıyla mevlid metinlerine yerleştirildiği bilinen beyitler vardır. Kimi zaman mevlid boyunca aynen tekrar edilen kimi zaman küçük farklarla münâvebeli olarak zikredilen bu beyitlerin, mevlid üzerine hazırlanan çalışmalarda birden fazla tabirle karşılandığı görülmektedir. Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmeye davet eden bu beyitlere araştırmacılar tarafından farklı isimler verilmesi, tabii olarak metin neşri çalışmalarında bir kısım tutarsızlıklara ve en önemlisi bir terim karmaşasına sebebiyet vermektedir. Unutulmamalıdır ki bilimin en

* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum/Türkiye, makif.gozitok@erzurum.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum/Türkiye, seyit.yavuz@erzurum.edu.tr

¹ Bu hususta kaleme alınmış dikkat çekici bir yazı için bkz. Dursun Ali Tökel, "Mevlit Sadece Mevlit Midir?", *Diyanet Aylık Dergi*, S. 323, 2017, 2-5.

önemli meselelerinden biri de akademik çalışmalardaki *terim birliği/ıstılâhî tutarlılık*tır. Elbette araştırmacıların kendi bakış açılarına göre bazı isimlendirmeler yapmaları gayet doğaldır. Fakat bu noktada istinat noktamızın gelenekle bize taşınan bazı ipuçları olması gerektiği de hatırdan tutulmalıdır.

Yukarıda bahsedilen ve öncelikle okuyucu/dinleyiciyi Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmeye daveti amaçlayan bu beyitlere, farklı araştırmacılar tarafından ortaya konan mevlid çalışmalarında *vâsıta beyti* (Eroğlu 2016: II/104; Köksal 2011: 30, 92, 529; Akkuş 2016: II/490; Uzun 2016: III/490; Atik 2016: III/490), *nakarat beyti* (Rıza Nur 2021: 766; Bektaş 2011: 763), *salât beyti* (Aksoy 2016: II/267), *salât-selâm beyti* (Okıç 1975: 30), *salavat beyti* (Atik ve Averbek 2021: 22), *tekrar beyti* (Aksoy 2004: 483; Aslan 2009: 20) ve *tasliye beyti* (Kütük 2018: 97; Öztürk 2021: XXI) olmak üzere birçok farklı isim verilmiştir. Araştırmacıların yaptıkları bu farklı isimlendirmelerde, söz konusu beyitlerin mevlid metinlerinde yer alış şeklini, sıklığını ve amacını göz önünde bulundurdıkları görülmektedir.

2. Mezkûr Beyitler Nasıl Adlandırılmalıdır?

Asıl amacı, mevlid okuyan yahut dinleyenlerin, Hz. Peygamber'i anarak ona salât ü selâm getirmelerini sağlamak olan bu beyitler için yukarıdaki isimlendirmelerden en makûl olanı kanaatimizce *tasliye beyti* ibaresidir. *Tasliye* Arapça bir kelimedir ve “salât” ibaresinden türemiştir. Hz. Peygamber'in ismi anılınca “sallallâhu aleyhi ve sellem” veya “aleyhi's-salâtü ve's-selâm” şeklindeki dua ifadelerini okuma, salavat getirme anlamlarını taşıyan *tasliye* ifadesi; aynı zamanda mezkûr beyitlerin mevlid metinlerinde bulunuş amacına da karşılık gelmektedir. Her şeyden evvel gelenek tarafından aktarılan bazı önemli bilgiler de salât ve selâm amacıyla mevlid metinlerine yerleştirilen bu beyitlerin *tasliye* ibaresiyle karşılık bulduğunu göstermektedir.

Gelenekle bize taşınan ilk isimlendirme Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü'nde 112 arşiv numarasıyla kayıtlı *Ahmed Mevlidi*'nin zahriyesinde yer alan kayıttır. Söz konusu nüshayı inceleyen şahıs zahriyeye şu kaydı düşmüştür: “Yüz otuz dokuz sahîfedür. *Tasliye* beyt-i şerîflerinden mâ'adâsı bin dokuz yüze karîbdür.”. Zahriyede yer alan bu kayıt gelenekte bu beyitler için *tasliye* ibaresinin kullanıldığını; ayrıca *tasliye* beyitlerinin mevlid metinlerinin toplam beyitleri içine dâhil edilmediğini işaret etmektedir.²

Geleneğin isimlendirme konusunda fikir verdiği bir diğer kayıt ise Hz. Peygamber için salât ü selâm getirmenin kural ve kâidelerinin ele alındığı eserler için müellifler tarafından kullanılan isimlerdir. Şeyh Mehmed Râşid tarafından yazıldığı anlaşılan ve Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Yz A-3689 demirbaş numarasıyla kayıtlı esere müellif tarafından *Düstûr-ı Risâle-i Tasliye* şeklinde isim verilmesi; salât ü selâm söz konusu olduğunda *tasliye* ifadesinin kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Yalnızca bu iki kayıt dahi gelenekte de bilhassa mevlid metinlerinde sıklıkla tekrar edilen bu müşterek beyitler için *tasliye* ibaresinin kullanılmış olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

3. Tasliye Beyitleri Yalnızca Mevlidlerde Mi Yer Almaktadır?

Düşünülenin aksine tasliye beyitleri, sadece mevlid metinlerinde yer almaz. Topluluk önünde, farklı meclis veya mahfillerde okunduğu bilinen dinî, ahlâkî, tasavvufî, destânî, hamasî eser-

² Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü'ndeki *Mevlid*'de yer alan bu kayıttan ilk olarak Prof. Dr. Rifat Kütük *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-Efşân İsimli Mevlidi İnceleme-Metin-Ansiklopedik ve Fonksiyonel Sözlük-Tıpkıbasım* başlıklı eserde bahsetmiş ve tasliye beyitleri üzerindeki isimlendirme karışıklığına da aynı eserde değinmiştir.

lerde de birçok maksatla tasliye beyitlerine yer verildiği görülmektedir. Yalnızca manzum eserlerde değil mensur eserlerin bazı bölümlerinde de tasliye beyitleriyle karşılaşılması bu beyitlerin Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmenin dışında farklı amaçlar için de kullanılmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. Ayrıca tasliye beyitlerine *Vesîletü'n-Necât*'dan daha evvel kaleme alınan eserlerde rastlanması, bu beyitlerin bazı metinlerde sıklıkla kullanılan bir anlatım yöntemi olduğunu düşündürmektedir. Süleyman Çelebi'nin de bu anlatım yöntemini örnek alarak kendi eserine dâhil ettiği düşünülebilir.

Tasliye beyitlerinin aynen veya küçük farklılıklarla bir şekilde yer aldığı eserler arasında *Ebâ Müslimnâme*, *Sîretü'n-Nebî*, *Kısâs-ı Enbiyâ*, *Hikâyet-i Melik Gâzi (Dânişmend Destânı)*, *Hz. Ali Cenknâmeleri*, *Ravzatü'l-İcâz* ve *Pend-i Ricâl*'i saymak mümkündür. Bu eserlerden bir kısmının geleneksel olarak topluluk önünde okunduğunu tekrar belirtmek gerekir. Zikredilen eserlerde yer alan tasliye beyitlerinin bazıları şunlardır:

Eser Adı	Tasliye Beyitleri
Ebâ Müslimnâme	<i>Şarkdan tâ garba dek hükm irişdi âleme</i> <i>Ümmet isen vir salât-ıla selâmın Ferdîyâ</i> (Demir vd. 2007: I/35) <i>Gâfil olma ümmet isen rûh-ı pâkine anun</i> <i>Kıl salât-ıla selâmı rûz u şeb eyle edâ</i> (Demir vd. 2007: I/38)
Hz. Ali Cenknâmesi	<i>Dilersen cân içinde tayyibâtı</i> <i>Dü cihân sultânına vir salâtı</i> (Kayaokay 2022: 398) <i>Dilersen dü cihânda tayyibâtı</i> <i>Virelim ol habîbe çok salâtı</i> (Kayaokay 2022: 447)
Sîretü'n-Nebî	<i>Salât 'ışkla vir eger 'aşık-ısan</i> <i>Ki tûsün ürpüre çâk ola agyâr</i> (Egüz 2013:686) <i>Gel imdi sen dahı çağur Muhammed'e salavât</i> <i>Salât Allâhu te'âlâ Muhammed'e virmiş</i> (Egüz 2013: 723)
Kısas-ı Enbiyâ	<i>Salavât vireliüm rûh-ı Resûle</i> <i>Melâik hidmet eylerler vusûle</i> (Karataş 2010: 179) <i>Çehâr-ı yâre vü etbâ u âle</i> <i>Salavât ü selâm el ur makâle</i> (Karataş 2010: 180) <i>Resûle virelim dâim salavât</i> <i>Anun lutfiyla farz oldı ibâdât</i> (Karataş 2010: 212)
Hikâyet-i Melik Gâzi (Dânişmend Destânı)	<i>Kamu ashâbına olsun tahiyât</i> <i>Şu kim mü'mindürür vîrsün salavât</i> (İBB Atatürk Kitaplığı, Hikâyet-i Melik Gâzi: 55a vr.) <i>Dinle gör imdi hikâyet sıdkıla</i> <i>Vir salavât Mustafâ'ya aşkla</i> (İBB Atatürk Kitaplığı, Hikâyet-i Melik Gâzi: 150b vr.) <i>Gel salavât vir inan Muhammed'e</i> <i>Seni benden kurtarup âzâd ide</i> (İBB Atatürk Kitaplığı, Hikâyet-i Melik Gâzi: 214b vr.)
Ravzatü'l-İcâz	<i>Sen de salâtına verürsen devâm</i> <i>Sıdkını tasdik eder puht u hâm</i> (Çakır 1998: 2/18) <i>Her ki salât ile kerâmet bula</i> <i>Nûr-ı Muhammedle kerâmet bula</i> (Çakır 1998: 2/19) <i>Söyle eyâ nutk-ı güher sâhibi</i> <i>Eyle salât ile selâm-ı Nebî</i> (Çakır 1998: 2/117)
Pend-i Ricâl	<i>Ger terahhum isterisen imdi sen</i> <i>Vir salâvat Mustafâ'ya iy hasen</i> (Kılıç 2005: 168) <i>Her ki günde yûa salâvat getüre</i> <i>Hak anun yüz hâcetini bitüre</i> (Kılıç 2005: 168)

4. Tasliye Beyitlerinin Fonksiyonları

Tasliye beyitlerinin gerek mevlid metinlerinde gerekse de topluluk önünde okunan diğer dinî-ahlâkî manzum metinlerde çoğu zaman aynı fonksiyonları icrâ ettikleri görülmektedir. Bu beyitlerin metinlerde bazen hiç değişmeden bazen ise kimi küçük farklılıklarla fakat aynı fonksiyonu yerine getirmek üzere eserin en uygun yerine konduğu müşahede olunmaktadır.

İncelediğimiz mevlid metinlerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla tasliye beyitleri şu fonksiyonlarla kullanılmıştır:

4.1. Dinleyiciyi/Okuyucuyu Hz. Peygamber'e Salât ü Selâm Davet

Tasliye beyitlerinin şüphesiz en önemli fonksiyonlarının başında, dinleyicinin/okuyucunun Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmesini sağlamak gelmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede *Şüphesiz ki Allah ve melekleri Peygamber'e salât eder (onu kutsar/övgü ve iltifatla anar)lar! Ey iman edenler! Siz de ona salât ü selâm edin (kutsayın, onun şanını yüceltmeye ve ona tam bir teslimiyete özen gösterin)* (Ahzab, 33/56) buyurulmaktadır. Bu açıdan her Müslümanın Hz. Peygamber'in adı anıldığında "Allahümme salli alâ Muhammed, sallallâhu aleyhi ve sellem" vb. tazim ifadelerini kullanarak ona salât ü selâm getirmesi selef imamlarına ve müfessirlere göre vâciptir.³ Mevlid metinlerinde konunun bizzat Hz. Peygamber olduğu göz önünde bulundurulunca, mevlid müelliflerinin de niçin belirli aralıklarla dinleyici/okuyucuyu salât ü selâm getirmeye davet ettiği anlaşılabilir:

Ne yirde kim o sultân olına yâd

Salâvât-ıla eylen rûhunu şâd

(Nasîbî, *Mevlid*, 286. beyit)

456

Mevlid müelliflerinin bu tasliye beyitleri ile sözlerini bereketlendirmeyi, okuyucu/ dinleyiciyi Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmeye davet ederek eserinden hasıl olacak manevi kazanıcı artırmayı hedeflediği söylenebilir (Kütük 2018: 102).

4.2. Mevlid Fasıllarını Birbirinden Ayırmak yahut Fasılda Anlatılan/Anlatılacak Konuyu Bildirmek/Sezdirmek

Bilindiği üzere mevlidler esas itibariyle Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan; bunun yanı sıra onun ruhî ve fizikî özelliklerine, ahlâkına, peygamberliğine, mucizelerine, mi'racına ve vefatına değinen manzum eserlerdir. Bu tür eserleri Hz. Peygamber'in hayatının bütün safhalarını anlatan siyerlerden ayıran en önemli taraf, mevlidlerin Peygamber'in hayatına dair bazı diğer hususlara da temas etmekle beraber münhasıran doğumu hadisesine odaklanmasıdır (Kütük 2018: 2).

Mevlidlerde genel olarak Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması, nurunun diğer peygamberlerden intikal ederek tekrar kendisine ulaşması, annesinin hamile kalması, babasının vefatı, doğumu sırasında ve sonrasında yaşanan olağanüstü hadiseler, sütanneye verilmesinin yanı sıra şemâîli, ahlâkî, peygamberlik alâmetleri, mucizeleri, İsrâ ve Mirac hadisesi vefatı gibi hadiseler yer verilir (Durmuş 2004: 481). Bu konuların her birisinin de ayrı fasıllar/bölümler hâlinde yazılması âdettendir. Bunların başlıklandırıldığı örnekler olduğu gibi herhangi bir başlığın bulunmayıp da tasliye beyti ile faslın değiştiğinin sezdirilmesi de söz konusudur.

Örneğin mevlid literatürünün en uzun örneklerinden olan Ahmed'in 4492 beyitlik *Mevlid*'inde yukarıda ifade edilen fasıllar anlatılmasına rağmen bu fasıllar herhangi bir başlıkla bir-

³ Bu hususta Hüseyin Vassaf'ın mevlid şerhi *Gülzâr-ı Aşk*'da geniş malumat bulunmaktadır (Vassaf, 2006: 176-187).

birinden ayrılmamıştır. Müellif faslın/bölümün değiştiğini tasliye beyitleri ile okuyucu-ya/dinleyiciye hissettirmektedir.

Örneğin Ahmed, Hz. Peygamber'in Mirac'ı bahsinden vefatı bahsine geçerken şu tasliye beytini söylüyor:

Işk-ıla din es-selâmu ve's-salât
Tâ ki diyem nice etmişdür vefât (Ahmed, *Mevlid*, 2843. beyt)

Yine Ahmed, Hz. Peygamber'in doğumu bahsine başlayacağına şu tasliye beytiyle işaret ediyor:

Işk-ıla din es-salâtu ve's-selâm
*Nice **oldı** dinlenüz ol bedr-i tâm* (Ahmed, *Mevlid*, 1825. beyt)

Benzer şekilde Za'îfî ve Feyzî'nin mevlidlerinde de başlıklar bulunmayıp fasıllar arası geçiş tasliye beyitleri ile sağlanmaktadır:

Hem burada hatm olup dindi vefât
Işk-ıla derd-ile eydün es-salât (Za'îfî, *Mecma'u'l-Envâr*, 1690. beyit)

Kul habîbî es-salâtu ve's-selâm
*Bişnev ahbâr-ı **urûc**ı bedr-i tâm* (Feyzî, *Mevlid*, 12. bendin vasıta beyti)

4.3. Metnin Yeknesaklığını Gidermek

Bilindiği üzere mevlid metinleri ekseriyetle mesnevî nazım şekliyle yazılır. Mesnevî nazım şeklinin birbirinden bağımsız beyit tertibi ise zamanla okuyucu/dinleyici için bir yeknesaklığa sebep olabilmektedir. Bu nedenle mevlid müellifleri aynı vezinde ve kendi içinde kafiyeli beyitlerin tekrarıyla monotonlaşan metni canlı tutabilmek için metnin uygun yerlerine konan tasliye beyitlerinden istifade eder. Günümüze kadar bir kısım değişikliklere uğrayarak süregelen mevlid okuma geleneğinde dinleyicilerin söz konusu tasliye beyitlerini oturdukları yerden ayağa kalkarak ve hep bir ağızdan söyledikleri bilinmektedir.⁴ Tasliye beyitlerinin orada hazır bulunanlar tarafından hep bir ağızdan tekrar edilmesi, aynı nazım şeklini sürdürmekten kaynaklanacak yeknesaklığı önlemek açısından son derece önemlidir. Böylece okuyucunun dikkati canlı tutulmuş olur ve okuyucunun metnin monotonluğunda uzaklara dalıp gitmesinin önüne geçilir. Kanaatimizce bu beyitlerin en önemli işlevlerinden bir diğeri bu olsa gerektir.

Bu türden merasimlerde çokça okunan mevlidlerin başında şüphesiz *Vesîletü'n-Necât* gelmektedir. Onda yer alan "leitmotif" olarak da değerlendirilebilecek tasliye beyitlerinin mütekerkir olmaları belki de bu sebeptir. Bu tasliye beyitleri, bazı mevlid metinlerinde tıpkı *Vesîletü'n-Necât*'ta olduğu gibi eser boyunca münasebet düştükçe hiç değişmeden tekrarlanırken bazı mevlidlerde küçük farklılıklarla ama daima yukarıda ifade ettiğimiz fonksiyonla vazifeli olarak yer aldığı görülür. Bu sebeple müstakilen örnek vermeye gerek olmadığı kanaatindeyiz.

4.4. Nazım Şeklinin yahut Veznin Değiştirildiğini Bildirmek/Sezdirmek

Mevlid literatüründe kaside, tesdis, terci-i bend, gazel gibi farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmış mevlid metinlerine tesadüf edilse de mevlid metinleri ekseriyetle mesnevî nazım şekliyle

⁴ Rıza Nur, mevlid merasimlerinden bahsederken salavat kısımlarını, nakarat olarak nitelendirir ve bu beyitlerin hep bir ağızdan söylendiğine dair şahitliğini dile getirir. (Rıza Nur 2021: 766).

yazılır. Yukarıda da ifade edildiği üzere mesnevî nazım şekli kendi içinde kafiyeli bir beyit düzene sahip olduğundan ötürü zamanla okuyucu/dinleyici için bir yeknesaklığa sebep olabilmektedir. Bu yüzden mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan eserlerde bu yeknesaklığı gidermek adına zaman zaman farklı vezinle yazılmış diğer nazım şekillerine de yer verilir. Bu teamül mevlid metinleri için de geçerlidir. Mevlid müellifleri metnin monotonluğunu kırmak adına zaman zaman aralara farklı vezinlerde ve farklı nazım şekillerinde kaleme alınmış manzumeler yerleştirmektedir. Bu da okuyucunun dikkatini toplamasını ve metindeki yeknesaklığın giderilmesini sağlamaktadır. Bunun da doğrudan doğruya başlıklarla değil de yine tasliye beyitleri ile okuyucuya sezdirildiği görülmektedir. Örneğin edebiyatımızın en güzel mevlidi olarak kabul edilen *Vesîletü'n-Necât*'ın mevlid kısmı mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmışken 71. beyitten sonra araya "Mustafâ" redifli bir gazel yerleştirilmiştir. Söz konusu gazelin başında ve sonunda mevlidin mütekerrire tasliye beyti gelmektedir:

Ger dilersiz bulasız oddan necât

İşk ile derd ile eydün es-salât

(Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*, 34. beyit)

Pek çok yönden Süleyman Çelebi'nin mevlidine benzeyen Za'îffî'nin 1736 beyitlik mevlidi *Mecma'u'l-Envâr*'da mesnevî nazım şekli ile olan mevlidin ana metnine 50. beyitten sonra yerleştirilen 10 beyitlik gazel, şu tasliye beyitleri ile başlayıp bitmektedir:

Eger dilerseniz oddan necâtı

Resûlün rûhına din es-salâtı

Ol resûlün medhidür bil iy hümâm

Rûh-i pâkine anun yüz bin selâm

Ger dilersenüz cehennemden necât

İşk-ıla derd-ile eydün es-salât

(Za'îffî, *Mecma'u'l-Envâr*, 48, 49 ve 61. beyitler)

Yine mevlid metninin mesnevî nazım şekli ile kaleme alındığı *Gül-efşân* adlı mevlidinde Muslihî hem veznin hem de nazım şeklinin değiştiğini tasliye beyitleri ile okuyucuya/dinleyiciye sezdirmektedir. Örneğin iki gazelle başladığı mevlid metninde müellif nazım şeklinin ve veznin değiştirildiğini şu tasliye beyti ile okuyucuya sezdirmektedir:

Eger dilersenüz oddan necâtı

Resûlün rûhına din es-salâtı

(Muslihî, *Gül-efşân*, 14. beyit)

Benzer şekilde *Gül-efşân*'da *mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün* vezni ile kaleme alınan mevlid metni *fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün* vezninde bir tasliye beyti ile *fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün* veznindeki bir gazele geçişte kullanılıyor:

Ger dilersiz bulasız âlî-makâm

Derd-ile din es-salâtı ve's-selâm

(Muslihî, *Gül-efşân*, 124. beyit)

4.5. Dinleyici İçin Soluklanma Fırsatı Sunmak

Mevlidler umumiyetle bir topluluk önünde okunmak üzere kaleme alınmış metinlerdir. Bu yönüyle dinleyicilerin de icrâ sürecine dâhil oldukları görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere bir topluluk önünde okunan mevlidlerde dinleyicilerin, tasliye beyitlerini oturdukları yerden ayağa kalkarak ve hep bir ağızdan söyledikleri bilinmektedir. Bu açıdan tasliye beyitleri, mevlid merasiminde hazır bulunanların uzun süre oturmalarından ileri gelen yorgunluklarını giderici bir fonksiyona da sahiptir. Bunun ötesinde sözlü ve yazılı gelenekte bazı mevlid bölüm-

lerinde tasliye beyti için ayağa kalkan dinleyicilere gülsuyu, şerbet yahut güncel hâliyle lokum dağıtıldığı bilinmektedir. Nitekim bazı mevlid metinlerinde nerede ne yapılacağına dair notların bulunması da bu görüşümüzü destekler mahiyettedir. Bu hususta en güzel örnek Şemseddin-i Sivasî'nin *Mevlid*'inin şu kısımları olsa gerektir:

بررسی زهر برسی آسینه
 ایندی بلر رفقیله بکا تهینه
 کیم طوغرسندن اوغرا لاینا
 خلّت ایکن بو ایستعمال ضیا
 چون یقین اولدی کله اولار دین
 اوخشدیلر دخیانی کلمدین
 چون حرارت غایب اولدی جائمه
 ایکسی و نور دی ایکی بیایمه
 ویردی بلر برکاسه ایله شربتی
 شرعی طاغده

Şerbeti Dağita

ایشیده اوصافی ارایدین
 یاق و خودیک محمدن خوشخوز
 اول قورودن دین اهل سرور
 صاح دها بک شینه سندن کلار
 نازمیدن روتق اسون مشک ناب
 شوقله عاشقکری خیران اوله
 ساعری الفاظله سکران اوله
 بوجمه انه دوشدی دین ستملا
 کیم لوکی طوغرا اولغس حده
 مایه

Buhur yaka, Gül suyu saça

Şifahî kaynaklar buna benzer surette *Ebâ Müslim-nâme*'nin okunduğu yerlerde dinleyicilerin *Yinildi hûn şerbetler içildi / Ki meclis içre anberler saçıldı* beytiyle yiyip içtiğini ve bu aranın bir dinlenme zamanı olarak kabul edildiğini ifade etmektedirler.

459

5. Tasliye Beyitlerinin Muhteva Özellikleri

Tasliye beyitlerinin dinleyicinin/okuyucunun Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmesini sağlamak gibi bir fonksiyonu olduğundan yukarıda bahsetmiştik. İncelediğimiz mevlid metinlerinde yer alan tasliye beyitlerinde okuyucu Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmeye davet edilirken bu ekseriyetle bir şarta yahut sebebe bağlanır. Bu noktada tasliye beyitlerinin hemen hepsinde “ger”, “eger”, “-sa” gibi şart bildiren ek ve bağlaçlar yahut “tâ” “için” gibi sebep bildiren edatlar kullanılır. Böylece, salât ü selâm getirmek bir sebebe bağlanır ve müellif hem kendisinin hem de okuyucu/dinleyicisinin dünya ve ahirette çeşitli maddî ve manevî lütuflara mazhar olmasına bir kapı aralamış olur. Nitekim yaptığımız incelemelerde tasliye beyitlerinin hemen hepsinde Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirme ile, onun şefaatine nail olma; cehennemden/oddan azad olma; cennete veya Cemalullâha erişme; Hakk'ın lütuf ve tecellîlerine (feyz-i rahmet, ikrâm-ı tâm, zevk-i müdâm, âlî-makâm) mazhar olma; dünya ve ahirette ikbal ve izzet bulma gibi hususlarla ilişkilendirdiği görülmektedir.

Tâ şefâ'at eyleye Fahrü'l-enâm
 Eydün imdi es-salâtu ve's-selâm

(Muslihî, *Gül-efşân*, 215. beyit)

Ger dilersiz bulasız oddan necât
 İşk ile derd ile eydün es-salât

(Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*, 34. beyit)

Ger dilersiz bulasız darü's-selâm
 Sıdk-ıla din es-salâtu ve's-selâm

(Yahya b. Bahşi, *Mevlid*, 111. beyit)

Göreyin derisenüz envâr-ı zât

Işk-ıla din es-selâmu ve's-salât

(Ahmed, *Mevlid*, 725. beyt)

Bula eltaf-ı Hakdan çok atâyı

Salâvât-ıla anan Mustafâ'yı

(Feyzî, *Kût-i Rûhî*, 145. beyt)

Aşkıla de es-salâtu ve's-selâm

Tâ ki **dutmaya senün gönün melâl**

(Sinanoğlu, *Ümmîdü'l-Müznibîn*, 403. beyit)

Işk-ıla gel imdi iy gönli safâ

Vir salavât rûh-i pâk-i Mustafâ

(Ayasofya Müezzini Kemâl, *Mevlid*, 1. beyit)

Eydün imdi es-salâtu ve's-selâm

Tâ ki rahmet eyleye Rabbü'l-enâm

(Za 'îfî, *Mecma'u'l-Envâr*, 89. beyit)

Ger diler isen bula cânun safâ

Vir salavât ber-resûl-i Mustafâ

(Cismî, *Mevlid*, 46. beyit)

Bunlar dışında dünyada kolay bir ölüm⁵, gafletten uyanmak⁶, duanın kabul olması⁷ gibi çeşitli muhtevalarda tasliye beyitlerinin olduğu bilinmektedir.

460

6. Tasliye Beyitlerinin Dil Özellikleri

Yaptığımız taramalarda tasliye beyitlerinin Türkçe, Arapça yahut iki dilli (mülemma) olarak yazılabildiğini belirledik. Bunların sayısı oldukça fazla fakat biz her birine birer örnek vermekle iktifa edeceğiz.

Türkçe

Ger dilersiz bulasız zevk-i müdâm

Rûh-i pâk-i Ahmed'e eydin selâm

(Fatıma Kâmile Hanım, *Mevlid*, 110. beyit)

Arapça

Ma'sere'l-ahbâbi kûlû es-selâm

Fesme'û min mu'cizâtı nûrî zât

(Ahmed, *Mevlid*, 1033. beyit)

Arapça-Türkçe

Kul Habîbî es-salâtu ve's-selâm

Dinle bundan dahı eltaf bir kelâm

(Ahmed, *Mevlid*, 1809. beyit)

Arapça-Farsça

Eşrefü'l-ihvâni kûlû es-salât

Bîşnevîd mi'râc-ı sırr-ı kâ'inât

(Feyzî, *Mevlid*, 10. bendin vasita beyti)

⁵ *Dilersen son demde hayr ola kelâm / Işk-ıla di es-salâtu ve's-selâm* (Muhyî, *Mevlid*, 14. beyit)

⁶ *Her ki diler bula gafletden necât / Aşk-ıla derd-ile eyde es-salât* (Recâî, *Mevlid*, 32. beyit)

⁷ *Dilersen müstecâb ola du'âyı / Salâvât-ıla yâd it Mustafâ'yı* (Feyzî, *Mevlid*, 767. beyit)

Farsça-Türkçe

Cân u dilden ‘âşıkân aydın kelâm

Seyyid-i sâdât-ı âlem-râ selâm

(Feyzî, *Mevlid*, 10. bendin vasıta beyti)

SONUÇ

İlk maksadı Hz. Peygamber’e salât ü selâm getirilmesini sağlamak olan ve mevlid metinlerinde sıklıkla yer alan tasliye beyitlerinin çeşitli yönleriyle ele alındığı bu çalışma, mezkûr beyitlerin adlandırılması hususunda araştırmacılar tarafından farklı tabirlerin kullanıldığını ortaya koymuş ve bu noktada bir tutarlılık sağlanmasının gereği üzerinde durmuştur. İlmî çalışmalarda kullanılan terimler üzerindeki birliğin önemi de göz önüne alındığında bu beyitlerin isimlendirilmesi noktasında da ortak bir tutum sergilenmesi gerektiği belirlenmiştir. İsimlendirme üzerinde ittifak sağlanması noktasında geleneğin bize aktardığı bazı kayıtlardan hareketle mezkûr beyitlerin *tasliye beyitleri* şeklinde adlandırılarak bütüncül bir tutum sergilenmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca tasliye beyitlerine yalnızca mevlid metinlerinde rastlanmadığı; topluluk önünde sıklıkla okunan dinî, tasavvufî, destânî, ahlâkî, hamasî metinlerde de bu beyitlere yer verildiği görülmüştür. Tasliye beyitlerinin yalnızca mevlid metinlerinde değil diğer edebî metinlerde de benzer amaçlar güdülerek müellifler tarafından metinlere dâhil edildiği tespit edilmiş ve bu beyitlerin muhtevaları ile metin içinde taşıdıkları fonksiyonlar örneklerle birlikte ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Akkuş, M. (2016). “Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî) ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı* (ed.: Bilal Kemikli). C.II, Ankara: DİB Yay., ss. 481-510.
- Aksoy, H. (2004). “Mevlid: Türk Edebiyatı”, *DİA*. Ankara, C. XXIX, ss. 482-484.
- Aksoy, H. (2016). “Şemseddin Sivasî ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı* (ed.: Bilal Kemikli). C.II, Ankara: DİB Yay., ss. 261-354.
- Aslan, Ü. (2009). “Fetihten Sonra Yazılmış Türkçe İlk Mevlid-i Manevî: Kerîmî’nin İrşâd’ı”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2, ss.19-80.
- Ateş, A. (1954). *Süleyman Çelebi Vesiletü’n-Necât Mevlid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atik A., Averbek, G. (2021). *Ruhların Gıdası: 15. Asır Şairi Feyzî’nin Kût-i Rûhî İsimli Mevlidi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Atik, H. (2016). “Yusuf Sâmî Efendi ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı* (ed.: Bilal Kemikli). C.II, Ankara: DİB Yay., ss. 291-315.
- Bektaş, E. (2011). “Diyarbakırlı Kâmî ve Mevlid’i”, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları (Prof. Dr. Gürer Gülsevin Armağanı)*, Volume 6/1 Winter, ss. 755-835.
- Bilkan, A. F. (2019). *Mevlid Değerden Ritüele*, İstanbul: İletişim Yay.
- Çakır, M. (1998). *Nâyî Osman Dede Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Ravzatü’l-İcâz fi’l-Mu’cizâti’l-Mümtâz’ı*. (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Demir N., Erdem, M. D., Üst, S. (2007). *Ebâ Müslim-Nâme I-II*. Ankara: Destan Yayınları.
- Egüz, E. (2013). *Erzurumlu Mustafa Darîr’in Sîretü’n-nebî’sindeki Türkçe Manzumeler: İnceleme-Metin, Cilt I*. (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- Eroğlu, S. (2016). “Hamdullah Hamdî ve Mevlidi”, *Mevlid Külliyyatı* (ed.: Bilal Kemikli). C.II, Ankara: DİB Yay., ss. 155-259.
- Gözitok, M. A. (2020). “Mevlid-i Feyzî”. *Prof. Dr. Avni Gözitok -Armağan Kitap-*. (ed.: Süleyman Efendioğlu-Hüsna Kotan). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., ss. 449-475.
- Hüseyin Vassaf (2006). *Mevlid Şerhi (Gülzâr-ı Aşk)*. (haz. M. Tatçı, M. Yıldız, K. Üstüner), İstanbul: Dergâh Yay.

İBB Atatürk Kitaplığı, *Hikâyet-i Melik Gâzi*, Demirbaş No.: Mc_Yz_K0441.

Karataş A. (2013). *Hindî Mahmûd, Kısas-ı Enbiyâ Peygamber Kıssaları*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.

Kayaokay, İ. (2022). *Türk Edebiyatında Manzum Hz. Ali Cenk-nâmeleri ve Ayân-zâde İbrahim Şükrî'nin Kıssa-i Kan Kalesi ile Hikâye-i Hâver-zemîn Adlı Mesnevileri*. (Doktora Tezi), Manisa: Celal Bayar Üniversitesi SBE.

Kılıç, A. (2005). *Mürîdî ve Pend-i Ricâl Mesnevîsi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. İzmir: Akademi Kitabevi.

Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Kütük R. (2016). "Fetih Öncesinde Yazılmış Bir Mevlid: Ayasofya Müezzini Kemâl'in Mevlidü'n-Nebî'si". *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.40, S.1, 2016, ss. 27- 95.

Kütük, R. (2018). *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-Efşân İsimli Mevlidi: İnceleme-Metin-Ansiklopedik ve Fonksiyonel Sözlük-Tıpkıbasım*, Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık.

Okiç, M. T. (1975). "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri". *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, S 1, ss.17-78.

Öztürk, F. (2021). *Süleyman Çelebi Vesîletü'n-Necât*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öztürk, M. R. (2022). *Ahmed'in Mevlid'i (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. (Doktora Tezi), Erzurum: Türkiye Araştırmaları Enstitüsü.

Rıza Nur (2021). *Türk Şiirbiligi*. (haz. Güler Doğan Averbek, Arzu Atik), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tökel, D. A. (2017). "Mevlit Sadece Mevlit Midir?", *Diyanet Aylık Dergi*, S. 323, ss. 2-5.

Uçman, A., Koncu, H., Çakır, M. (2013). *Sinanoğlu Mevlidi (Ümîzü'l-Müznibin)*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Uzun, M. (2016). "Mehmed Fevzî Efendi ve Mevlidleri", *Mevlid Külliyyatı* (ed.: Bilal Kemikli). C.II, Ankara: DİB Yay., ss. 59-108.

Yazar S. (2008). "Cismî ve Mevlidi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1, No.: 2, ss. 485-515.

Mevlid Metinlerinin Vefât-ı Nebî Bölümleri Üzerinde Bir İnceleme

Muhittin Eliaçık*

GİRİŞ

Mevlid, 1409 yılında Süleyman Çelebi tarafından tamamlanan ve Hz. Muhammed'in doğumu, miracı, mucizeleri ve vefatının anlatıldığı *Vesiletü'n-necât* adlı 730 beyitlik mesnevinin yaygın adıdır. Bu eser, yazarın ölümünden sonra çeşitli ekleme veya eksiltmelere uğramış ve birçok farklı mevlit metni ortaya çıkmıştır. Mevlid nüshalarının çoğunda asıl eserde geçen bölümlerin hepsi yer almamış, bazılarında sadece münâcât, dua ve velâdet yer almışken bazılarında bunlara ilaveten miraç bölümü de yer almış, vefat bölümü ise mevlit törenlerinde okunmadığından basma nüshalardan çıkarılmıştır. Ayrıca, Mevlid'in bazı bölümlerinden bazı beyitlerin çıkartılarak muhtasarlar yapıldığı veya bölüm ve fasıllara beyitler eklendiği müşahede edilmektedir. Bazı nüshaların sonunda Süleyman Çelebi'nin eseriyle ilgisi olmayan *vefât-ı (ahvâl-i) Fâtıma, hikâyet-i cemel, hikâyet-i Ukâşe, hikâyet-i geyik* gibi hikâyeler de eklenmiştir. Asıl metni 730-750 beyit civarında olan *Vesiletü'n-necât* kısaltma ve eklemelerle 10-100 sayfa arasında değişmiş, 100-1000 beyit arasında değişen farklı nüshalar oluşmuş, basmalardaki metin ise 150-400 beyit arasında değişmiştir. Bu değişiklikler müellif veya ona en yakın bir yazma nüshanın olmamasıyla ilgili bulunmuştur (Timurtaş, 1990: viii). Eskiden beri iki ayrı versiyonu ve bilinen otuz civarında metni bulunan Mevlid'deki farklılık velâdet bölümünden itibaren başlamış; mucizeler, miraç, Hz. Peygamber'in vasıfları ve vefat bölümlerinde asıl metinle diğer metinler arasında büyük farklar bulunmuş, eserin asıl ve farklı metnindeki bazı beyitler Sinanoğlu, Ebülhayr, Şâhidî, Muhibbi ve Şehîdî'nin mevlidlerinde de görülmüştür (Timurtaş, 1990: xiv). Esas nüshalarında on iki bölüm bulunan *Vesiletü'n-necât*'ın temel bölümleri velâdet, miraç ve vefât olup bu bölümlerin yanı sıra *vefât-ı Fâtıma ile deve ve geyik* hikâyeleriyle birlikte aralara ve sonlara eklenen metinlerle çok uzayan metinler ortaya çıkmıştır (Pekolcay, 1950: 23-24)

Vefât-ı Nebî Bölümlerindeki Farklar

Vesiletü'n-necât'ın son bölümü olan *vefât* bölümü, mevlit törenlerinde okunmamış ve üzerinde pek inceleme yapılmamıştır. Bunun yanı sıra bu bölümdeki olaylar değişik metinlerde farklı biçimlerde anlatılmıştır. Genel olarak bu bölümde Hz. Peygamber'in hastalanması, hastalığının artması, imameti Ebubekir'in yapması için Hz. Peygamber'in Bilal'i ona göndermesi, ardından mescide gidip ashâbına veda, vasiyet ve nasihat etmesi; ümmetine dua ve şefaati, Cebrail'in Allah'ın selamını getirmesi, Azrail'in bir arap kıyafetiyle gelip Fatıma'yla kapıda konuşması, Azrail hakkındaki tarif ve tavsifler; Azrail, Hz. Peygamber'in ruhunu kabz etmek istediğinde bütün bedeni nura garkolunca alamayıp Allah'tan yardım dilemesi, Hz. Peygamber'in defni,

* Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Vefât-ı Fâtıma, Ukâşe hikâyesi gibi olaylar anlatılmıştır. Bu olaylar değişik metinlerde farklı biçimlerde geçmekte, hepsinin bir arada tek bir şekilde anlatıldığı metin çok az bulunmaktadır. Mevlid nüshalarının *Vefat* bölümlerinde şekil ve muhtevaca aşağıdaki farklar görülmektedir:

1. TSMK, Yeni kütüp. No: 1477: Hz. Peygamber'in hasta olması-ashâbına vedâi-ümmetine şefaati 78 beyit, *Vefât-ı Nebî* 69 beyit, toplam: **147** beyit.

2. Nuruosmaniye Ktp. No: 3903: Vefât-ı Nebî: Cebrâîl'in Hz. Peygamber'e Allah'ın selamını getirmesi, ashâbına nasihati, ümmetin mağfuriyetinin haberi, Azrâîl'in gelmesi: **81** beyit.

3. Millet Ktp. mnz nr. 1358: Vefât faslı 10. bölümdedir. Hz. Peygamber'in hastalanması, vasiyeti, vefatı: **142** beyit.

4. Millet Ktp. mnz nr. 1346: Vefat 16. bölümdedir: Hastalığı, ümmeti için duası, vasiyeti 189 beyit (vedâi 24 beyit, defni 26 beyit, duası 37 beyit): **276** beyit.

5. İÜ TY 2569: Vefat 18. bölümdedir. Vefatı 18 beyit, Ukâşe hikâyesi 87 beyit; hasta olması, ashabın buna ağlaması 30 beyit, vedâi 25 beyit, ashabın ağlaması-Azrâîl'in gelişi-ümmetine şefaati istemesi-nasihati 103 beyit, vasiyeti-Azrâîl'le konuşması 56 beyit, hastalığının artması 9 beyit, ölümüne cihan halkıyla meleklerin ağlaması 32 beyit, toplam: **360** beyit.

6. Esad Efendi Ktp. 3899: Hastalığı-ashabına vedâi-ümmetine şefaati-Azrâîl'in gelişi **93** beyit.

7. İÜ TY 136: Cebrâîl'in Hz. Peygamber'e Allah'ın selamını getirmesi, hastalanması, vedâi, ümmeti için şefaati dilemesi 65 beyit, teslîm-i ruh 43 beyit, toplam **108** beyit.

8. Kemankeş Ktp. 408: Vefat 7. bölümdedir. Cebrâîl'in selam getirmesi, vedâi, ümmetine şefaati 69 beyit, Azrâîl'in gelmesi, ashabına ve ümmetine nasihati 38, toplam **107** beyit.

9. Yahya Efendi Dergâhı 4441. Vefatı **37** beyit.

10. İÜ TY 72: Vefât-ı Nebî **104** beyit.

11. Selimağa Ktp. 1655: Vefat 12. bölümdedir. Cebrâîl'in selam getirmesi, ashabına vedâi, ümmetine şefaati dilemesi, Azrâîl'in gelmesi 180 beyit. Cihan halkının vefatına ağlamaları 58 beyit, toplam **238** beyit.

12. İÜ TY 610: Vefat 12. bölümdedir. Cebrâîl'in selam getirmesi, ashabına nasihati 73 beyit, Ukâşe hikâyesi 85 beyit, vasiyeti 12 beyit, vedâi-şefaati, Azrâîl'in gelmesi 140 beyit, vefatı-defni 68 beyit, Vefât-ı Fâtıma 81 beyit, Ali'nin Fatıma'ya şiiri, tekfin ve defni **107** beyit (Pekolcay, 1950: 32-163).

Yukarıdaki nüshalarda vefat bölümlerinin birbirinden farklılığı ilk bakışta beyit sayılarında gibi görünse de muhtevada da önemli farklar olduğu görülmektedir. Muhteva farklılıklarının genellikle konuyu ele alış ve işleyiş biçiminde olduğu söylenebilir. Mesela Hz. Peygamber'in ümmetine vedâi, vasiyeti, hastalığı esnasında geçen konuşmalar farklı ifadelerle verilmektedir. Azrâîl'in gelişi ve onun hakkındaki tarif ve tavsifler de epey farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların en dikkat çekici yönü ise Hz. Peygamber'in ağzından verilen tarif ve tavsiflerdir ki Azrâîl ile ilgili olanı en öne çıkanlardandır.

Diğer mevlid Metinleri (Burada, varlığından bahsedilen 200 mevlit metni içinden seçilen 13 mevlit metninin vefat bölümü incelenmiştir.)

Vesiletü'n-necât dışındaki mevlid metinlerinin *vefât-ı Nebî* bölümleri arasında da farklılıklar görülmektedir. Şekil ve muhtevaca görülen farklılıkların en önemlisi beyit sayıları, vezin farklılığı, kişi ve olayların verilmiş ve işleniş biçimleridir. Mesela Azrâîl'in geliş ayrıntıları ile Fâtıma ve Hz. Peygamber'le konuşma ve hitaplar, Hz. Peygamber'in Azrâîl'i niteleyen sözleri, gasl, tekfin ve defn işlemlerindeki ayrıntılarda birbirinden farklılıklar vardır. Mesela bir metinde Azrâîl'in "*Ol gelendir hânûmân iden harâb*" mısraı diğer bir metinde ya hiç geçmemekte ya da "*Nece 'âlî evleri*

koyan usuz” şeklinde farklı vezinle ve içerikle geçmektedir.¹ Diğer mevlid metinlerindeki muhteva ve farklılıklar aşağıdadır:

1. Ahmed’in Mevlid’i: Vefat 21. bölümdedir: Bu eserin farklı nüshalarında beyit ve muhteva bakımından farklılıklar vardır. Ortak konular: Hz. Peygamber’in ashabına nasihati, Cebrâîl’in selam getirmesi, ashabına vasiyeti, mehdi, hastalanması, vedâi, hastalığının artması, Azrâîl’in arap kıyafetiyle Fâtuma’nın kapısına gelişi, vefatı, cihan halkıyla meleklerin ağlaması, defni.
2. Ebülhayr’ın Mevlid’i: Vefat 16. bölümdedir: Ashabına nasihati, Ukâşe hikâyesi, hastalanması (Bilal’le Ebubekir’e imamet için haber göndermesi, sonra mescide kendisinin de gitmesi ve ashabına vedâi), Azrâîl’in Arap suretinde gelmesi, Fâtuma’yla konuşması, Azrâîl’in ruhunu kabz için izin istemesi, cihan halkı ve meleklerin ağlaması, defni.
3. Halil’in Mevlid’i: Vefat 4. fasıldadır: Tevhid, dua, vefât-ı Fâtma, vefât-ı Nebî (Azrâîl, Hz. Peygamber’in ruhunu kabzetmek için el uzattığında bütün vücudu nura garkolduğundan alamaması, Allah’ın Hz.Peygamber’i davet ettiği bildirilince verilen izinle ruhu kabzetmesi).
4. Hocaoğlu Mevlid’i: Karışık bir metin olup vefat bölümü yoktur.
5. Mustafaoğlu Mevlid’i: Vefat 34. bölümdedir: Vedâi (Ukaşe hikâyesi de vardır), hastalanması ve ayrıntıları, halkın ağlaması (muhtevaca *Vesiletü’n-necât*’la ortak), nasihati.
6. Nazım’ın Mevlid’i: Vefat 13. bölümdedir: 63 yaşında vefat ettiği, bir gün mescid dönüşünde Aişe’nin evine gelip orada hastalandığı, vedâi, sekiz gün yattıktan sonra vefat ettiği, vücudunun nura garkolduğu, Ömer’in eline kılıç alarak onun ölmediğini söylediği ve gelenleri uzaklaştırıp ağladığı, sonra olayı ashâba duyurduğu, Hz. Peygamber’in bedenini yıkamak için soymak istediklerinde gökten bunu yasaklayan bir ses geldiği ve bunun üzerine gömleğiyle birlikte yıkandığı, Abbas’ın su döküp Ali’nin onu yıkadığı, Cebrâîl, Mikâîl ve Azrâîl’in onun namazını kıldıkları, üç gün namazı kılınıp defnedildiği.
7. Sinanoğlu Mevlid’i: Vefat 31. bölümdedir: Nasihati, Ukâşe hikâyesi, hastalığı, vedâi, vasiyeti, şefaati, vefatı (Azrâîl ruhunu kabzetmek isteyince tüm bedeni nura garkolduğundan alamaması, ancak Allah Hz.Peygamber’i davet edince alması, mahlûkatın ona ağlaması)
8. Behiştî’nin Mevlid’i: Vefat 22-25. bölümdedir. Azrâîl’in mevt haberini bildirmesiyle birlikte ashâbına vedâi, hastalığı artınca mescide gidemeyeceğini Bilal’le bildirip Ebubekir’in imamet etmesini istemesi, Ebubekir’in kederden dolayı bunu yapamadığını öğrenince mescide gidip namazı kıldırıp nasihat ettikten sonra eve dönmesi, vefatı, defni, yahudinin hikâyesi.
9. Hamdî’nin Mevlid’i: Vefat 11. bölümde 14 fasıl hâlinde ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.
10. Muhibbî’nin Mevlid’i: Vefat 42. bölümdedir. Cebrâîl’in selam getirmesi, ashâbına nasihati, hastalanması, vedâi, ashâbın kederli hâlleri, vasiyeti, Azrâîl’in gelmesi ve Fâtuma’nın onu içeri almak istememesi; Azrâîl, canını kabzedeceğini söyleyince Hz.Peygamber’in dua için mühlet istemesi, ümmetine şefaah dilemesi, vefatı, cihan halkının ağlaması, Ömer’in aklını kaybedip eline kılıç alarak kimseyi oraya sokmaması; Ebubekir, Hasan, Hüseyin ve diğer ashâbın çok ağlaması, bir mersiye, defni (Abbas ile Ali, Peygamber’i soymak isteyince gökten bir ses gelmesi ve gömleğiyle yıkamaları, üç gün namazının kılınması), nasihat, dua.
11. Şahidü’n-Nâyî: Vefat 71. bölümdedir: Peygamber’in Medine’de vefat ettiği, bir gün mescitte Cebrâîl’in ona Allah’ın selamını getirdiği, bunun üzerine onun Bilal’le ashâbı çağırıp onlara nasihat ettiği, sonra Aişe’nin evinde hastalandığı, Fatma’nın ağladığı, cemaate imam olması için Ebubekir’e Bilal’le haber gönderdiği, Ebubekir aşırı üzüntüden namazı kıldıramayın-

¹ Necla Pekolcay, Türkçe Mevlit Metinleri, İÜ Ed. Fak. Doktora Tezi, 1950, s.164-442”

ca Ali ve İbn Abbas'ın yardımıyla mescide gitmesi, sonra Ayiŕe'nin evine dönmesi, Cebrâil'in gelmesi, onun vasıtasıyla ümmetine ŕefaati dilemesi, vefatı, defni.

12. Ŗehidî'nin Mevlid'i: Vefat 71. bölümüdür: Hastalanması (Bu bölümdeki beyitlerin büyük bir kısmı *Vesiletü'n-Necât* nüshalarında mevcut ise de bazı beyitler yoktur, bunlar: **Fatıma'nın babası yerine ölmek istemesi, fazla üzüntüden imameti yapamayacağını söyleyerek Ebubekir'in imam olmasına Ayiŕe'nin itiraz etmesi, Peygamber'in bundan dolayı Ayiŕe'ye kızması), Azrâil'in gelmesi (beyitlerin çoğu *Vesiletü'n-Necât*'ta geçer, farklı olanlar Ŗunlardır: Peygamber'in canını alması Azrâil'e bildirilince Azrâil yaklaşıp Hakk'ın emrini bildirir ve canı yerinden kopar, bunun üzerine Peygamber ah ederek bu acıyı ümmetinin de çekip çekmeyeceğini sorar), vefatı (Peygamber'in zahmeti arttıkça ümmeti için üzüldü bunun üzerine Allah, Azrâil'e Peygamber'e vasiyet etmesi için fırsat vermesini ihtar eder o da buna uyar; Peygamber, Azrâil'e ümmetine çektireceği zahmeti kendisine çektirmesini isteyince Allah ümmeti için üzülmemesini bildirir ve Peygamber'in ruhu uçup Allah'a kavuşur. Vefatı üzerine Ömer aklını kaybedip eline bir kılıç alarak Peygamber öldü diyeni öldüreceğini söyler, Ebubekir onu teskin eder, Peygamber'i defnederler, enbiya ervahı gelip üç gün namazını kırlarlar.)**
13. Yahya'nın mevlidi: Vefat 71. bölümüdür: **Peygamber'in mescidde ashâbına nasihati, Ukâŕe hikâyesi**, hastalanmasına ümmetinin üzülmüşü, hastalanması (Perŕembe sabahı hastalığından dolayı mescide gidemeyeceğini, yerine Ebubekir'in imamlık yapmasını söylemesi için Bilal'i göndermesi), ashâbı için üzülmüşü, vedâi, hastalığının artması (Azrâil'i arap zanneden Ayiŕe'nin Fâtıma'ya kapıyı açmamasını söylemesi, gürültüyü işiten Peygamber'in geleni sorması, karşılıklı konuşmalar), vasiyeti, ümmetine ŕefaati, Cebrâil'in gelmesi, Azrâil'in Peygamber'in ruhunu almak istemesi (Peygamber'in nura garkolmuşü bedenine el uzatamayınca Allah'tan yardım istemesi), vefatı, defni.

466

Yukarıdaki vefat bölümlerinin çoğunda *Vesiletü'n-Necât*'ta bulunan beyitler de vardır.

Abdî, Ŗemsî, Muhammed Hamdi, Râgıb ve Refet'in mevlitlerinde vefat bölümü yoktur. (Pekolcay, 1950:164-442)

İncelenmeyen mevlit metinlerinde durumun bundan pek farklı olduğu düşünölmemektedir. İncelenen metinler ortalama durumu gözler önüne serebilecek durumda görünmektedir.

Vefat Bölümlerinin Beyitlerindeki Farklar

Vesiletü'n-Necât'ın asıl metni: 8. bölüm, vefât 505-670 beyitler -165 beyit- (Timurtaş, 1990:61-78): Farklı olan beyitler **italik**, aynı olanlar **altı çizili** olarak yazılmıştır:

*Başlayalım girü bir süz söz ile
K'od saçılın ol sözümden süz ile
Tağ ilen taşın yüreğün dağlasun
Ten n'olur anın için can ağlasun
Odlara yaksun odun için taşın
Taşlara döğsün anın için taş başın
Suların gözünden akup kanlu yaş
Bağrı pülâdun deliniüp ola baş
Ger bu söz ire bihârün sem'ine
Bu sözün odı tütüninden yana
Mustafâ mevti sözüdür bu ayan*

*İşidicek âh ile eylen figân
Gözünüz derd ile giryân eylenüz
Cânunuz ışkına kurbân eylenüz
Her ki bunu işidüp ağlamaya
Bu fırak ile yürek dağlamaya
Taş u ağaçdan dahi kemter ola
Er dimeye ana her kim er ola
Bunda ma'lûm olur anın âşıkı
Ana âşık olmayandır hâ şakî*

HASTALIĞI

İşit imdi kim o fahr-i kâinat
Nice haste oldu vü buldı vefât
Nice haste oldu vü buldı vefât
Altmış üç yaşa çü irdi ol emîn
Dosta ulaşmaklığı oldu yakın
Vakt irişdi dünyadan kıla sefer
Ol güneş yüzlü vü ol alnı kamer
Dünyadan ukbâya hoş sâz eyleye
Cân hüması Hakk'a pervâz eyleye
Hem ire ol pâdişâh dergâhna
İşidün nice irer Allâh'ına
Günler içre bir çeharşenbih günü
Ol saâdet ayı vü devlet günü
Vardı Meymûne evine nâgehân
Anda iken hastalık tutdı hemân
Ol maraz vardukça arta başladı
Gussa vü gam halkı örte başladı
Ol marazdan Mustafâ oldu za'îf
Gayet ıssı oldu ol cism-i lâtif
Za'f artuk olduğınca ol şaha
Şükr ü zikrin artururdu Allah'a
Vardüğınca ol maraz oldu katı
Tâat için kalmadı hiç tâkatı
Çün namaz vakti irişdi nâgehân
Okıdı cümle müezzinler ezân
Ol ezânı işidüp ol mâh-rû
Turdı vü aldı namâz için vuzû
Kasd kıldı Mustafâ turmaklığa
Mescide varup namaz kılmaklığa
Turmağa cisminde kuvvet bulmadı
Ol müezzin olana eydün didi
Ben varımazam ikâmet eylesün
Yirime Bû Bekr imâmet eylesün
Çün işitdiler sahâbî bu sözi
Her birinün yaş ile toldı gözi
İçlerinden kopdı feryâd ile âh
Gökde ol ahdan tutuldu şems ü mâh

PEYGAMBERİN EMRİ

Böyle çün emr itdi Bû Bekre Resûl
Mustafâ emrini ol kıldı kabûl
Geçdi mihrâba Ebû Bekr-i hümmâm
İktidâ kıldı sahâbî-i kiram
Çünkü tekbîr itdi vü el bağladı
Döymedi şeşdi elini ağladı
Cümle-i ashab bile ağladılar
Mescid'e gözyaşlarını saçdılar
Görmediler anda çün Peygamberi

Cânlarından her biri oldu berî
Mustafâdan çün bular ayru idi
Sayru ol sanman bular sayru idi
Gözi yaşını yenemeyüp ol hümmâm
Olmadı anda sahâbîye imâm
Bû Bekir didi imâm ol yâ Ömer
Kim özümnden olmuşam ben bî haber
Sordı bildi anı ol Hayrû'l-enâm
K'olmadı Bû Bekr ashaba imâm
Didi elbette imamet eylesün
Bû Bekr emrime riâyet eylesün
Vardı vü itdi namaza ibtidâ
Kıldı Bû Bekr e sahâbî iktidâ
Anı gördi Mustafâ sabr itmedi
Hem eser kıldı ol ayruhluk odı
Mustafâ didi ki tutun turayım
Ol yaranlarum katına varayım
Göreyim bir dahi ol yâranları
Kim dahi görmeyiserem anları
Hem beni anlar dahi görmeyiser
Sohbetüme dünyada ırmeyiser
Gelünüz kim mescidüme varalum
Birbirümüzi toyınca görelüm
Kim ölüm ayırısar sizden bizi
Didi dahi yaş ile toldı gözi
Bu söz ile oda yakdı bunları
Kıldılar çok zâri vü efgânları
Koltuğına girdiler götürdiler
Tuta tuta mescide yitürdiler
Gayret ile geldi saffa ol safâ
İktidâ Bu Bekre kıldı Mustafâ
Çün sahâbî hoş temâm itdi namâz
Kıldılar ol bî-niyâza çok niyâz
Mustafâyı gördi ol hâlde bular
Her birisi âh idüp ağlaşdılar
Girü ashâb girüben koltuğına
Mustafâyı ilti bunlar evine
Anda kim Bû Bekr imâmet eyledi
On yedi vaktde niyâbet eyledi
Hem on üç gün haste oldu ol Habîb
Ol iken bu cümle dertlere tabîb
Buncılayın derdi buldı Mustafâ
Vasl-ı Hak olasıdur ancak şifâ
İşbu hâl içreyken irdi Cebraîl
Didi kim sana selâm itdi Celîl
Sordı hâlünü dahi hem ol Çalap
Sor Habîbüm ne kılur didi taleb
Ümmetümi dilerem Hakdan didi

Dileğüm Hakdan budur çokdan didi
Ümmetümdür kaygum u gussam hemîn
Yimezem ümmetden ayruğun gamın
Gice gündüz bu-durur hem himmetüm
Kim bağışlaya bana Hak ümmetüm
Girü Hakka vardı geldi Cebraîl
Didi kim girü selâm itdi Celîl
Hak Teâlâ sana çok lûtf işledi
Ol yazuklu ümmetün bağışladı
Didi maksûdum bu idi Hakdan uş
Hâturum imdi iğen hoş oldu hoş
Olduğınca ömrinün hem müddeti
Ümmetî vü ümmetî dirdi ümmetî
Girü son vaktında görün himmetin
Ümmetin Hakdan dilerdi ümmetin
Hem kuyâmetde cemî'-i enbiyâ
Çağrısuban nefsi vâ nefsi diye
İlle yüz urup Muhammed hazrete
Eyde kim vâ ümmetâ vâ ümmetâ
Hem diye iy rahmeti çok rahmeti
Bana ümmetsüz gerekmez cenneti
Gerçi bunlarda yazuksuz yok değül
İlle iy Hak rahmetünden çok değül
Ol yazuklu ümmetüm bağışlagıl
Dahi bana ne dilersen işlegil
Ger dilersiz bulasız oddan necat
Işk ile derd ile eydün es-salât

FASL

Zî saadet zî beşaret zî safâ
Kim bize kıla şefâat Mustafâ
Din kimün vardur bunun gibi şefî'
Devlet anun kim ola ana mutî'
Nâgehân ol peyk-i hazret Cebraîl
İrdi vü didi selâm itdi Celîl
Kara gussa donlann geymişdi ol
Anı öyle gördi vü sordı Resûl
Didi Cebraîle iy kardaş niçün
Kara gussa donların geydün bugün
Gördüğüm yokdur bu sûretde seni
Böyle niçün kaldunuz dinüz bunı
Didi kim geydüm senünçün yâ Emîn
Son inişümdür yire dahi hemîn
Vahy için iner değülem bir dahi
Vahy kat' oldu bugün Tanrı hakı
Cümle gök ehli senünçün tutdı yas
Kara donlar geydi cümle cinn ü nâs
Cebraîl geldükde sonra emr ile

Anda gelmiş idi Azraîl bile
Vardı virdi Mustafâya ol selâm
Hoş selâmın aldı anun ol hümmâm
Sordı kabz için mi geldün yâ melek
Yâ ziyâret mi-durur ancak dilek
Didi gelmişem ziyâret itmeğe
Dahi kabz-ı rûh idüben gitmeğe
Hak buyurdu ben sana olam mutî'
Her ne dersen onu tutam yâ şefî'
Ger icâzet olsa kabz-ı rûh idem
Olmaz ise hod girü dönem gidem
Ol melek bu sözi kılurken beyân
Anı hem dinler iken şâh-ı cihân
Didi tâvus-ı melek ol Cebraîl
Yâ Muhammed sana müştâkdur Celil
Cebraîl çün bunu didi ol şaha
Ol dahi azm itdi vara Allah'a
Çün bu sözleri işitti ol Resûl
Can ile Hak emrini kıldı kabûl
Didi Azraîle kim gel yâ melek
İşlegil her ne ise Hak'dan dilek
Geldüğün işi bitür didi ana
Döndi söyledi sahâbîden yana
Çok vasiyyet itdi bunlara Resûl
Tâ ola âsân cemî'i toğrı yol
Ümmetini Tanrıya ısmarladı
Her nasihat kim gerekdi hep didi
Hem didi ashaba ol Hayrül-enâm
Ümmetüme kılâsız benden selâm
Eydesiz kim şer'ümi komayalar
Nefse uyup dünyayı kovmayalar
Ol beni cân ile seven ümmetüm
Hem seve cânı gibi her sünnetüm
Cehd ide bir sünnetüm terk itmeye
Toğrı yolu koyup eğri gitmeye
Tanrı emrin kılmayalar hiç fevt
Tâ irişince bulara vakt-i mevt
Bencileyin olalar Hakka mutî'
Tâ bulara yarın olam ben şefî'
Ben nice dirildüm ise dünyede
Öğrenüp bunlar dahi öyle ide
Her işi bunlara ta'lîm itdi hoş
Dahi canın Hakka teslim itdi hoş
Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile eydün es-salât

PEYGAMBER'İN VEFATI

Bilünüz iy aşıkân-ı Mustafâ
Hakka irdi anda cân-ı Mustafâ
Ol hümâ kuşu çü pervâz eyledi
Cümle halk feryâda âğâz eyledi
Sabr yakasını yırtup açdılar
Başlarına hâk-i hasret saçdılar
Toldı âlem hep grîv ile hurûş
Ol grîv ile cihâna düşdi cûş
Her melek her vahş u tayr u cinn ü nâs
Mustafâ için kamusı tutdı yas
Âh u feryadı göğe ağdurdılar
Gözlerinden yire yaş yağdurdılar
Yir ü gök ehli kamu ağladılar
Bu od ile canların tağladılar
Na'ra vü feryâd u zârî hay u hây
Toldı yirler gökler âh u vâv vâv
Çünkü bu zârîleri çarh dinledi
Beli bükildi vü fi'l-hâl inledi
Ay ü gün tonuktı döndi rengi hem
Halk-ı âlem içine düşdi bu gam
Âh idüp eydürdi Bû Bekr-i rızâ
Kanı ya ol Mustafâ vü Mürtezâ
Zâri ile çağırıp dirdi Ömer
N'idevüz sensüz biz iy Hayrû'l-beşer
Derd ile Osmân-ı ummân-ı hayâ
Dirdi kanı şâh-ı cümle enbiyâ
Hem Ali eydür idi yâ Mustafâ
Gitdi âlemden cemâlünsüz safâ
Hasret ile dir Hüseyin ile Hasen
N'idevüz biz iy dede gitdün çü sen
Gitdünüz siz bizi kim okşayısar
Kurretü'l-aynî bize kim diyiser
İy dede sızsüz biz uş kalduk yetim
Firkatün odı bizi yakdı azîm
Fâtımeyle Âişe kılup figân
Dirler idi el-emân ü el-emân
Ammisi kim Mustafânun var idi
İşbu şi'ri eydüben ağlar idi

Amcasının şiiri-

FASL

Cümle er ü avret u bâv u fakîr
Her biri bir derde olmuşdı esîr
Kimisinün gözleri giryân idi
Kimisinün cigeri biryân idi
Kimisi bu derd ile hayrân u zâr
Kimi topraklarda galtân bî-karâr

Kiminün aklı gidüp düşmiş idi
Cümlesi bu oda dutuşmuş idi
Nice vasfide kimesne ol günü
Göklere çıkmış idi feryâd üni
Eyle gözyaşı revân olmuş idi
Sanadun seyl-i revân olmuş idi
Halkı gark kılmış idi gözyaşları
Âh odı yakmışdı tağ u taşları
Hak yaradaldan beri seb'-i tibâk
Görmedi bundan katı kimse firâk
Böyle odlu derd kişi görmüş degül
Göreni dahi haber virmiş degül
Bu firâk odı kime kim uğradı
Uğraduğınun yüreğın toğradı
Ol zamândan berü ol od yanadur
Şimdi canlarda pes ol od yâ nedür
Didiler budur çü hâl n'itmek gerek
Tanrı emrince yarağ itmek gerek
Hoş yarağ idüp yuyup götürdiler
Mustafâyı kabrine yitürdiler
Üç gün anda kodılar Peygamberi
Tâ namâzın kıldı her ins ü peri
Enbiyâ ervâhı hâzır geldiler
Yirler ü gökler melekler toldılar
Saff u saf cümle gelen turdı temâm
Kim cemâat oldu vü kimi imâm
Muttasıl üç gün namâzın kıldılar
Çün namâzın kluban tağıldılar
Ol sahâbî cem' olup geldi yine
Mustafâyı kodı bunlar kabrine
Nice kim vâcibdi öyle kıldılar
Tanrı takdîrine hayrân kaldılar
Döndiler cümle sahâbî câzi'ün
Didiler innâ ileyhi râci'ün
Ağlaşu ağlaşu cümle kaygulu
Cânları hasret odı ile dolu
Girü dönüp çün eve geldi bular
Hep sahâbî bir yire cem' oldılar
Mustafâyı bulmadılar ortada
Cânı bunların girü yandı oda
Girü feryâd u figân eylediler
Girü göz yaşı revân eylediler
Girü odlar saçdı âhından bular
Eyle ah kim âhene irse deler
Döğdiler hasret taşıyla başların
Dökdiler hem kanlu gözler yaşların
Didiler kanı bizim sultânımız
Kancaru vardı dinüz ol cânımız

N'idelüm neyleyelüm biz iy aceb
Şâhumuzı kanda kılalum taleb
Ger anun ay yüzünü görmezsevüz
Sohbetine bir nefes irmezsevüz
Hâlümüz nice olisar bilmezüz
İşbu derdün hiç devâsun bulmazuz
Yâ İlâhî bilmezüz ne kılavuz
Niceyedek bu oda yakılavuz
Çünkü ortamuzdan uçdı ol hümâ
Bizi iy Hak dünyada ansuz koma
Birin odı birin yakar idi
Kalmuş idi cümle şöyle çâresüz
Yog idi hiçbir yüreği yaresüz
Gördiler böyle ile olur değül
Bildiler anda varan gelür değül
Didiler bir birine kim n'idelüm
Çünkü Hak emri-durur sabr idelüm
Çün sefer kıldı cihândan Mustafâ

Dünyadan hiç kimse ummasın vefâ
Her kî geldi dünyaya gitmek gerek
Biz dahi yol yarağın itmek gerek
Vardı ol hod Hazrete kavuşdı hoş
İlle hasretde biz ansuz kalduk uş
Ol idi can içre bizüm cânumuz
Ol idi her derde hem dermânumuz
Bize ansuz dahi dirlik ne gerek
Bad-ez-în bize ölümdür yigirek
Gelünüz kim Mustafâya gidelüm
Mustafâsuz bu cihanı n'idelüm
Haşre dek ger dinilürse bu kelâm
Nice haşr ola bu olmaya temâm
Ger dilersiz bulasız oddan necât
Işk ile derd ile eydün es-salât
Çün sefer eyledi ol Hayrû'l-enâm
Bize ansuz oldı bu dirlik harâm
Ah idüp bir birine bakar idi

Vesiletü'n-Necât'ın değişik metni 294-449 beyitler -155 beyit- (Timurtaş, 1990:123-138)

Gel berü ashâb u ihvân-ı safâ
Gel berü erbâb- irfan u vefâ
İşbu göynüklü sözi gû idelüm
Derd ile âh idüben cû idelüm
Akıdalum gözümüzden yaşları
Tâzelensün bağrumuzun başları
Her ki ol Sultân için yaş indüre
Yaşı anun tamamı söyündüre
Gel berü sen dahi aşkun kıl beyân
Vaktidür ger var ise göster nişân
Pes bu nakl ile rivâyetdür haber
Kim bu fânî mülkde ol Hayrû'l-beşer
Bir zamân kıldı nübüvvet pâk zât
Küfr mahv oldı vü dîn buldı hayât
Altmış üç yaşına irdi çün Habîb
Ol şerîf ü ol Hasîb ü ol Nesîb
Vakt irişdi dünyadan kıla sefer
Ol güneş yüzlü vü ol alnı kamer
Mescid içre bir gün ol şâh-ı cihân
Oturup olmuşdı hoş gevher-fişân
Feth idüp sırr-ı maânî sözlerin
Bahr- tevhîdün saçardı dürlerin
Geldi Cebraîl Hakdan emr ile
Söyledi anda Resûle lutf ile
Didi sana Zü'l-celâl itdi selâm
- Dir ki şöyle bilsün ol Hayrû'l-enâm
Kim ana ben katı müştâk olmuşam
Cümle halkı ana bende kılmışam

Bu sözi çün kim işitdi ol Emîn
Kalbi mahzûn oldı ol şâhun hemîn
Ol mükâhhal gözlerinden dökdi yaş
Cûş idüp ağladı yir gök tağ u taş
Cebraîl gitdi vü ol sâhib-vefâ
Eyledi eve azîmet Mustafâ
Hüzn ile girdi içeri evine
Fâtıma andaydı geldi yanına
Didi iy cânım baba hâlün nedür
Hasta mı oldun vücûdun nicedir
Didi kim yâ Fâtıma yanar tenüm
Dosta ulaşmak diler cânım benüm
Ol Habîbün gün gün artdı zahmeti
Düşdi ashâba gam u gussa katı
Hastalıktan soldı ol bâğ-ı cemâl
Ol kemâlde bedr iken oldı hilâl
Hücreyi ashâb iderlerdi tavâf-
Ağlaşurlardı turuban saff u saf
Çün namâz vakti irişdi nâgehân
Okudı cümle müezzinler ezân
Ol ezânı işidüp ol mâh-rû
Turdı vü aldı namâz için vuzû
Katına geldi anun ol dem Bilâl
Didi kim fermân nedür yâ zü'l-cemâl
Ol Habîb didi Bilâl'a ey lâtif
Bil ki oldum ben bugün gâyet zaîf
Ben varıamazam ikâmet eylesün
Yirüme Bû Bekr imâmet eylesün

Ağlayu ağlayu ol derdlü Bilâl
Vardı ashâb katına hem çün hilâl
Didi ey yârân bilün bedr-i tamâm
Cümlenüze eyledi çok çok selâm
Hem dahi Bû Bekr imâm olsun didi
Tâbi' olsun ana ashâbum didi
Çün işitdiler Bilâlün bu sözün
Her birisi toprağa urdu yüzün
Zâr u efgân idüben ağladılar
Kanı ya ol serverümüz didiler
Böyle çün emr itdi Bû Bekre Resûl
Mustafâ emrini ol kıldı kabul
Vardı mihrâba yirini yirini
Hâli gördi ol Habîbün yirini
Çünkü tekbîr itdi vü el bağladı
Döymedi çözdü elini ağladı
Bû Bekir didi imâm ol yâ Ömer
Kim özümden olmuşam ben bî-haber
Sordı bildi anı ol Hayrî'lenâm
K'olmadı Bû Bekr ashâba imâm
Anı gördi Mustafâ sabr itmedi
Hem eser kıldı ol ayrılık odı
Mustafâ didi ki tutun turayım
Ol yaranlarum katına varayım
Göreyim bir dahi ol yârânları
Kim dahi görmeyiserem anları
Hem beni anlar dahi görmeyiser
Sohbetlime dünyada irmeyiser
Gelünüz kim mescidüme varalum
Birbirümüzü toynca görelüm
Kim ölüm ayırısar sizden bizi
Didi dahi yaş ile toldı gözi
Bu söz ile oda yakdı bunları
Kıldılar çok zâri vü efgânları
Ol Habîbün sağ elin tutdı Ali
Sol elini İbn-i Abbâs ol velî
Mescide geldi vü buldı hoş safâ
İktidâ Bû Bekre kıldı Mustafâ
Çün sahâbe hoş tamâm itdi namâz
Kıldılar ol Bî-niyâza çok niyâz
Hoş namâzı kıldı ol Hayrî'lenâm
Döndi ashâba yönin virdi selâm
Halıkı zikr itdi evvel ol Şefî'
Didi oldur pâdişâh olun mutî'
Hem bilün kim mâsivâ fânî-durur
Dâim Allah'dur kim ol bâkî-durur
Ol gidenler bize yeter i'tibâr
Kim bu yirde idemediler karâr

Kankı dil bu evde biryân olmadı
Kankı göz bu derde giryân olmadı
Bu sözi çün-kim sahâbî dinledi
Her biri efgân idüben inledi
Ol şefâat issı ol sâhib-vefâ
Âhiret şâhı Muhammed Mustafâ
Anda ashâba nasihat eyledi
Hulki lütfiyle oları toyladı
Elvedâ olsun size didi dahi
Eyledi eve azimet ol sahî
Tutuban girü Alî Abbâs ile
Geldi eve cümle ashâbı bile
Eve girdi gördi ol şâh-ı cihân
Tolmuş evün içi âh ile figân
Fâtıma âh eyleyüben ağladı
Babasnun boynuna el bağladı
Didi derdlü yüreğümün çâresi
Gitti onulmaz bu bağrum yâresi
Ağlayuban didi ey cânım baba
Gönlümün şâdisi cânânım baba
Ölme sen senün için ben öleyim
Sen sağ ol ben sana kurbân olayım
Bir onulmaz derde uğratdun beni
Viriserem yoluna cân u teni
Didi kim yâ Fâtıma dinle sözüm
Kokula boynumu bir dem ey kuzum
Dünyây terk itmeği kayırmazam
Bilürem kim bunda bâkî kalmazam
Lîk seni n'ideyim kaldun garîb
Âşıkun hâli n'olur gitse habîb
Bu yetimlik kutlu olsun başuna
Dahi hasret eşüne yoldaşuna
Böyle diyüp yaş ile toldı gözi
Didi kanı ol iki körpe kuzı
Yanuma gelsün Hüseyin ile Hasen
Kim bu gönlüm gamın anlardur kesen
Ol iki mâhı varup getürdiler
Mustafânun yanına yetürdiler
Didiler kim ey dede n'oldun bugün
Yüreğümüze biziüm urdun düğün
Ey n'olaydı böyle göricek sizi
Anamız toğurmamış olsa bizi
İşbu hâl içreyken irdi Cebraîl
Didi kim sana selâm itdi Celîl
Sordı hâlünü dahi hem ol Çalab
Sor Habîbüm ne kılur didi taleb
Ümmetümi dilerem Hakdan didi
Dileğüm Hakdan budur çokdan didi

Gice gündüz bu-durur hem himmetüm
Kim bağışlaya bana Hak ümmetüm
Gerü Hakka vardı geldi Cebraîl
Didi kim gerü selâm itdi Celîl
Hak Teâlâ sana çok lûtf işledi
Ol yazuklu ümmetün bağışladı
Didi maksûdum bu idi Hakdan uş
Hâturum imdi iğen hoş oldu hoş
Olduğınca ömrinün hem müddeti
Dir idi kim ümmeti vâ ümmeti
Hem kıyâmetde cemî'-i enbiyâ
Çağrışup nefsi vü vâ nefsi diye
İlle yüz urup Muhammed Hazrete
Eyde kim vâ ümmetâ vâ ümmetâ
Hem diye ey rahmeti çok rahmeti
Bana ümmetsüz gerekmez cenneti
Ümmet isen hizmeti eyle temâm
Aşk ile di es-salâtü ve's-selâm
Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile idün es-salât

FASL

Zî saadet zî beşaret zî safa
Kim bize kıla şefâat Mustafâ
Nâgehân ol peyk-i Hazret Cebraîl
İrdi vü didi selâm itdi Celîl
Kara gussa tonların geymişdi ol
Anı öyle gördi vü sordu Resûl
Didi Cebraîle ey kardeş niçün
Kara gussa tonların geydün bugün
Gördüğüm yokdı bu sûrette seni
Böyle niçün kaldunuz dinüz bunu
Didi kim geydük senünçün yâ Emîn
Son inişümdür yire dahi hemîn
Vahy için iner değülem bir dahi
Vahy kat' oldu bugün Tanrı hakı
Cümle gök ehli senünçün tutdı yas
Kara tonlar geydi cümle cinn ü nâs
Cebraîl geldükde sonra emr ile
Anda gelmiş idi Azraîl bile
Taşradan içerüye kıldı nidâ
Didi kim yâ ehl-i beyt-i Mustafâ
İznümüz var mı içeri girmeğe
Ol mübârek hub cemâli görmeğe
Fâtuma didi ki kimsin ey aceb
Didi bir a'râbiyem ey hoş-edeb
Ağlayu ağlayu didi ey arab
Katı hastadur Resûl çeker taab

Var işüne ey karındaşum arab
Bunda biz ağlaşuruz her rûz u şeb
Bir dahi didi selâm olsun size
Vir içerü girmeğe destûr bize
Ol Habîbün hâli nedür göreyim
Ger icâzet olur ise gireyim
Çün Muhammed sem'ine irdi nidâ
Didi kimdür taşradan iden sadâ
Fatma didi bir arabdur çağırur
Yâ Muhammed diyübeni ün urur
Didi Ahmed ey gözüm nûrî benüm
Ol arabdur kabz iden ruhum benüm
Ol gelendür hânümân iden harâb
Ol gelendür mülk ü mâl iden yebâb
Ol gelendür halka itdüren figân
Ol gelendür gözyaşın kılan revân
Gideren nûrını şehlâ gözlerün
Hem sarartan rengini gül yüzlerün
La'l-veş dudaklarun rengin bozan
Nice benven diyenün ömrin kesen
Ayruluk odına yakan cânları
Birakan toprağa nâzûk tenleri
Yüzleri gül dilleri bülbülleri
Tûti gibi ol latif oğulları
Atalardan analardan ayıran
Ol durur ol taşra kapuda turan
Ol durur ol seni benden ayıran
Yüreğine dürlü hançerler uran
Adı Azrâil-durur gelsün berü
Tur var aç kapuyu girsün içerü
Kimseden ol hiç destûr istemez
Benden artuk kimseye böyle dimez
Fâtıma ana kapı açdı revân
Ol melek girdi içerü ol zamân
Meskenetle hücreye girdi hemîn
Lutf ile virdi selâm öpdî zemîn
Didi ol vaktin ana ol müctebâ
Hoş geldün ey emin gel merhabâ
Sordı kabz için mi geldün yâ melek
Yâ ziyâret midurur ancak dilek
Didi gelmişem ziyâret itmeğe
Dahi kabz-ı rûh idüben gitmeğe
xHak buyurdı ben sana olam muti'
Sen ne dirsən anı tutam yâ şefi'
Ger icazet olsa kabz-ı rûh idem
Olmaz ise hod gerü dönem gidem
Ol melek bu sözi kılurken beyân
Anı hem dinlerken ol şâh-ı cihân

Didi tâvûs-ı melek ol Cebraîl
Yâ Muhammed sana müştâkdur Celil
Çün bu sözleri işitdi Mustafâ
İtmeğe azm eyledi ahde vefâ
Didi Azraile kim gel yâ melek
İşlegil her neyise Hakdan dilek
Geldüğün işi bitür didi ana
Döndi söyledi sahâbından yana
Çok nasihat kıldı bunlara Resul
Tâ ola âsân cemî'-i toğru yol
Ümmetin te'kîd ile ismarladı
Her nasihat kim gerekdi hep didi
Hem didi ashâba ol Hayrül'-enâm
Ümmetüme kılasız benden selâm
Eydesiz kim şer'ümi komayalar
Nefse uyup dünyayı kovmayalar
Bilünüz ey âşıkân-ı Mustafâ
Hakka irdi anda cân-ı Mustafâ
Mürg- kuds uçdı kafesden şâhvâr
Gülsitân-ı kudsde eyledi karâr
Cebraîl üstinde turup dirdi âh
Bu cihânı terk idüp gitdün e şâh
Âh idüp eydürdi Bû Bekr-i rızâ
Kanı ya ol Mustafâ vü Murtazâ
Zâri ile çağırıp dirdi Ömer
N'idevüz sensüz biz ey Hayrül'-beşer
Derd ile Osmân-ı ummân-ı hayâ
Dirdi kanı şâh-ı cümle enbiyâ
Hem Ali eydürdi kim yâ Mustafâ
Gitdi âlemden cemâlünsüz safâ
Hasret ile dir Hüseyin ile Hasen
N'idevüz biz ey dede gitdün çü sen
Gitdünüz siz bizi kim ohşayısar

Kurretül'-aynî bize kim diyiser
Fâtımayla Âişe kılup figân
Dirler idi el-amân ü el-amân
Cümle er avret dahi bay ü fakîr
Her biri bir derde olmuşdı esîr
Kimisinün gözleri giryân idi
Kimisinün cigeri biryân idi
Bu firâk odına her kim uğradı
Uğradüğünün yüreğın toğradı
Didiler budur çü hâl nitmek gerek
Tanrı emrine yarağ itmek gerek
Hoş yarağ idüp yuyup götürdiler
Mustafâyı kabrine yetürdiler
Üç gün anda kodılar peygamberi
Tâ namâzın kıla her ins ü peri
Enbiyâ ervâhı hâzır geldiler
Yirler ü gökler melekler toldılar
Muttasıl üç gün namâzın kıldılar
Çün namâzın kluban tağıldılar
Nice kim vâcibdi eyle kıldılar
Tanrı takdirine hayrân kaldılar
Döndiler cümle sahâbî câzi'ün
Didiler innâ ileyhi râci'ün
Gerü dönüp çün eve geldi bular
Hep sahâbî bir yire cem' oldılar
Mustafâyı bulmadılar ortada
Canı bunlarun gerü yandı oda
Gerü gözyaşın revân eylediler
Gerü feryâd u figân eylediler
Didiler birbirine kim n'delüm
Çünkü Hak emri-durur sabr idelüm
Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile idün es-salât

Aşağıdaki metin, yazarı bilinmeyen ve başı ile sonu defterden kopmuş bir metnin vefat bölümüne aittir ve beyitler *Vesîletü'n-necât*'a sadece olaylar bakımından benzemekte, bazı olayların sonradan eklenmiş olduğu görüntüsü hissedilmektedir. Özellikle Azrail'le ilgili kısım *Vesîletü'n-necât*'ın asıl metninde bulunmayıp ikinci ve değişik metninde benzer şekilde yer alan beyitlere benzemektedir. Buna rağmen bu kısmın ifade edilmiş şekli farklıdır ve aynı olayı farklı sözcüklerle nitelemektedir. Aşağıdaki metin ise asıl metine göre tamamen farklı olduğundan sadece birkaç beyit veya mısraın altı çizilmiş, diğer beyitler farklı olduğundan italik yazılmıştır. Bununla birlikte Azrail'le ilgili kısım *Vesîletü'n-necât*'ın değişik versiyonuyla manaca benzeştiğinden hem italik hem de altı çizili olarak gösterilmiştir:

Fî beyân-ı vefât-ı Nebî (Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, yazma eserler, demirbaş nr. 6207-III, vrk. 57a-64b. 213 beyit, baş ve sonu eksik, müellifi tespit edilememiştir):

Dinle imdi noldı âhir Mustafa
 Netdi anunla bu devr-i bî-vefâ
 Âh idübeni inleşün ey ‘âşikân
 Ağlaşun hem derdile ey sâdikân
 Oda yaksun ‘âlemi efgân üni
 Göklere çıksun ol otdan tütüni
 Dert odiyula oda yansun ins ü cân
 Gussayıla derdile tolsun cihân
 Bunculayın derde taşlar döymeye
 İllâ taşdan katı gökler döymeye
 Her kişi anuniçün mahzûn ola
 Cennet içre yarın ol mevzûn ola
 Ger dilersen cânuna ire hayât
 Ümmetiysen şevkıla di es-salât
 İşit imdi kim o fahr-ı kâ’inât
 Nice hasta oldu vü buldı vefât
 Nece terk itdi bu fânî ‘âlemi
 Nice yakdı fırkat odı âdemi
 Çünkü ömri irdi altmış üçine
 Ol mübârek yaşun irdi ucına
 Bir gün ol mescid içinde şâh-vâr
 Oturup eylerdi gevherler nisâr
 Nâgihân ol peyk-i sultân-ı celîl
 Hâzır oldu mescid içre Cebra’îl
 Didi sana çok selâm itdi Celîl
 Dir ki gelsün şimdi girü o cemîl
 Gel gideliüm ol ile ey gül-‘izâr
 Muntazırdur sana anda ne ki var
 Bu sözi çünkim işitdi ol Resûl
 Cân u dilden eyledi anı kabûl
 Bes didi Ahmed Bilâle yâ Bilâl
 Kim yakında olsardur intikâl
 Var kıgur gelsün benüm ashâbumı
 Ehli beytüm âlumı ahbâbumı
 Vardı zârile haber virdi Bilâl
 Düşdü ashâb içine muhkem melâl
 Cümlesi bir araya cem’ oldılar
 Dert odına küllisi yakıldılar
 Mescide geldi hemân anlar o dem
 Her biri ağlayup eydür ben nidem
 Gördiler ki oturur kân-ı safâ
 Fahr-ı ‘âlem ol Muhammed Mustafâ
 Merhabâ didi olara ol Resûl
 Turdı çıkdı menbere ol pür-usûl
 Didi bilün dünyâdur dâr-ı cefâ
 Bâkî sanman kimseye kalmaz vefâ
 Bunda aslâ kimse hürrem olmadı
 Her ki geldi ağladı hiç gülmedi

Her ki bunda bir nice gün ola sağ
 Urur ölüm yüregine dürlü tağ
 Hâzır olun size gelmedin vefât
 Tevbe idün bulasız oddan necât
 İşte sizünçün kodum iki tarik
 Bana ol yoldan gelen olur refik
 Biri Kur’ândur birisi sünnetüm
 Gayri yol tutan degildür ümmetüm
 Hem kitâb u sünnetile siz ‘amel
 Eylenüz tâ râzî ola Lem-yezel
 Haşre dek ger dinilürse bu kelâm
 Nece haşr ola bu olmaya tamâm
 Ger dilersen gide gussan ey hemân
 Zevkıla di es-salâtu ve’s-selâm
 Çok nasîhat eyledi çün Mustafâ
 İndi menberden Resûl-ı bâ-safâ
 Korkdı ashâbun kulûbı key katı
 Ağlaşuban itdiler çok rikkatı
 Didiler kim yâ Resûlallah neçün
 Bir ‘aceb söz söyledün bize bugün
 Didi bilün sizi fırkatda koyup
 Gidere dâr-ı fenâdan el yuyup
 Böyle diyüp ‘Âişenün evine
 Vardı yatdı hasta olup döşege
 Cümle ashâb bilesince vardılar
 Çün Habîbi ancılayın gördiler
 Didi yakında benüm gitmem bilün
 Ger varise kimsenün hakkı alun
 Mustafâdan işidicek bu sözi
 Kamusunun yaşıla toldı gözi
 Söylemedi ol arada hiçbir er
 Dimesdi hakkum var ey hayru’l-beşer
 And virüp yine dedi ashâbına
 Hiç elümden ayağumdan kimsene
 Diyinüz incindise hakkın virem
 Her ne ise anı bunda vireyim
 Kalmasun yarına hiçbir suçumuz
 Ödeyelüm yiter iken gücümüz
 And virüp çün böyle didi ol Beşîr
 Durugeldi Bû-Ukâşe adlu pîr
 Yâ Resûlallah diyü itdi nidâ
 Atam anam sana olsun hem fidâ
 Hazretün and virmese turmazıdum
 Hazretünle da’vaya durmaz idüm
 Kamçı salmışdun deveye yâ Resûl
 Bana dokundu vü ben oldum melûl
 Çün işitdi bu sözi ol nûr-ı nûr
 Dir Bilâle yâ Bilâl oturma dur

Yüri var ol kamçıyı bunda getir
Fâtıma evindedür tüzcek yitür
Vardı kamçıyı getürdi çün Bilâl
Didi Ahmed yâ Ukâşe hakkın al
Aldı eline kamçıyı kopdı figân
Eyle sandılar ki urur pîr emân
Âh idüben cümlesi ağlaşdılar
Gözlerinden kanlu yaşlar saçdılar
Ağlaşuban didiler ki her biri
Gel bizi ur urmagıl peygamberi
Sanma kim sen yâ Ukâşe urasın
Sen Habibi karşumuzda urasın
Yürüyesin dünyâda şöyle diri
Böyle diyüp hamle kıldı her biri
Fahr-ı 'âlem didi kim epsem durun
Hakkını alsın Ukâşe oturun
Dir Ukâşe Yâ Resûlallah o gün
Çıplagıdum yogudı arkamda ton
Sen dahi arkânı açgıl yâ Resûl
Çıplak olgıl olmagıl hergiz melûl
Pes hücum idüp yine ashâb ana
Didiler kim varma serverden yana
Tende iken cânumuz bil sen anı
Sana urduramaz ol görklü teni
Didi Ahmed tinmen alsun hakkını
Çünkü hakdan taşra degildür yönü
Size de eyle gerekdür bilinüz
Key eridin korkuludur yolunuz
Cümle ashâb yine oturdılar
Çünkü hakdur didi Ahmed durdılar
Ol kısâs virdüğine ağlaşalum
Es-salâtu ve's-selâm çağrışalum
Çün mübârek arkasın açdı hemân
Ol nübüvvet mühri berk urdı hemân
İlerü geldi Ukâşe ol zamân
Kopdı ashâb içre zârîyle figân
Kamçıyı atdı yabana ansuzın
Gürleyüben sürdi ol mühre yüzün
Aşkı mührin gâlibidi özine
Öpdi anı sürdi iki gözine
Ak sakalın kodı mühürün üstine
Hâlini 'arz itdi Tanrı dostına
Hâşâ kim uram seni ben gülile
Oda yansun kasd idenler kulile
Liki böyle eyledigimden garaz
Buydı kim mühürün olaydı 'ivaz
Cismüne bu ak sakalumu sürem
Mühürünü hem gözlerümile görem

Şol ümîz üzre ki otdan kurtulam
Hak ta'âlâ fazl idüp rahmet bulam
Ger dilersen sen de rahmet ey hümmâm
Derdile din es-salâtu ve's-selâm
Ol Habîbullah işit ne dir ana
Yâ Ukâşe muştuluk olsun sana
Ak sakalun tamuya oldu harâm
Hem makâm oldu sana dâru's-selâm
Kim ki cennet ehlini görmek diler
Ol Ukâşe yüzine kilsun nazar
Pes sahâbe yir yirin hep kopdılar
Ol azîzün gözlerinden öpdiler
Ol Ukâşe hürmetiyçün yâ İlâh
Hatmimiz hayr eylegil ey pâdişâh
Sende mühürün 'âşikısın ey hümmâm
'İşkula di es-salâtu ve's-selâm
Borcumuz ödemesin fikr idelüm
Sıdkula Allahumuz zikr idelüm
İşit imdi ol şerifün hâlini
Âtile ashâbınun ahvâlini
Çünkü hasta oluban yatdı Resûl
Korkup ashâb oldılar gâyet melûl
İşbu korku düşdi cümle âline
Nâgihâni şems-i İslâm tolına
Gözlerinden çıkdı mecmû'-ı safâ
Gördiler kim hasta oldu Mustafâ
Hücreyi dolaşup iderlerdi âh
Aramuzdan gidiser mi pâdişâh
Yatduğı yirden işitdi anları
Yüregi dert odına yananları
Didiler ashâbınızdur yâ Resûl
Derdinizden anlar ider zârî bol
Siz yataldan yimediler hiç ta'âm
Bir nefes olmadı anlar şâz-kâm
Diyinüz girsün içeri anlara
Ben dahi müştâkam ol yârenlere
Eylediler ol dem anlara haber
Hayretinden çoğı olmuş bî-haber
Hücreye girdiler anlar ağlayu
Gözlerinin yaşı akar çağlayu
Gördiler ve's-şemsü tâhâ ve'd-duhâ
Murtazâ vü Müctebâ vü Mustafâ
Hastelikden bedriken olmuş hilâl
Kalmamış cisminde hiç aslâ mecâl
Çünkü gördi anları ol Müctebâ
Lutfile mecmû'ına dir merhabâ
Didi bilün bana irişdi firâk
Dini ma'mûr eylen idüp ittifâk

Gördiler kim fahr-ı 'âlem key za'îf
 Dosta gitmege meyil itmiş şerîf
 Tapu kılup ol aradan gitdiler
 Her birisi âh u feryâd itdiler
 Çün namâz vakti irişdi ol zamân
 Vardı okudu Bilâl ol dem ezân
 Pes selâm idüp didi kim es-salâ
 Yâ Resûlallahî yâ Hayre'l-cezâ
 Dü-cihân içre nebîler serveri
 Muntazırdur sana ashâbun varı
 Server eydür yâ Bilâl artdı maraz
 Gir içeri tut beni turgur biraz
 Göreyin kim var mı cismümde mecâl
 Yohsa irişdi mi ol vakt-i ecel
 Serveri bu hâlile gördi Bilâl
 Gönli doldı hüznile hem-çü melâl
 Âh idüben ağlayu dökdi yaşın
 Vâh Resûlâ diyüben dökdi yaşın
 Akli gidüp bir zamân düşdi yire
 Yok mecâli dura kim 'aklın dire
 Başına koyup elin eyledi âh
 Neyleyem bu derdile ben yâ İlâh
 Nolaydı togmayaydum anadan
 Kim Habîbüm görmeyeydüm böyle ben
 Böyle diyüp zâri zâri ağladı
 Mihnet odıyla cigerin tagladı
 Didi server yâ Bilâl biz nideliüm
 Çünkü Hak emridurur sabr ideliüm
 Var EbûBekre eyit olsun imâm
 Ben anun her işini tutdum tamâm
 Çün Bilâl işitdi anı ağladı
 Firkat odıyla yüregın tagladı
 Cân u dilden eydüridi âh u vâh
 Kulların hasret odına yakdı pâdişâh
 Geldi didi yâ EbûBekr ol imâm
 Eyle buyurdu sana Hayru'l-enâm
 Çün işitdi bunu ashâb-ı Resûl
 Kaldılar hayretde oluban melûl
 İçlerinden nâgihân kopdı figân
 Gözlerinden yaş yerine dökdi kan
 Şol kadar ağladılar vakt-i namâz
 Çıkmağa yakın kaluban kaldı az
 İlerü geldi EbûBekr-i hümâm
 Geçdi mihrâba ola tâ kim imâm
 İtdi tekbîr gördi Ahmed yeri boş
 Pes içinden itdi fûrkat odı cüş
 Döymeyüp geldi hayret ol ere
 Düşdi nûrı üstine ol dem yere

Kopdı ashâbun içine bir figân
 Kim döküldi yaş yerine anda kan
 Bir gıriv kopdı ki vasf olur degül
 Tâ işitdi yatduğı yerden Resûl
 Rahm idüp didi ol dem zât-ı pâk
 Varayım anlara olmadın helâk
 Halvetile durdu ol dem Mustafâ
Koltuğına girdi ashâb-ı safâ
 Mescide geldi sahâbe gördiler
 Yüzini görüp salavât virdiler
 Gördi EbûBekre işâret eyledi
 Geçdi ol dahı imâmet eyledi
 Saf içinde hoş oturdu Mustafâ
 Uydı EbûBekre o vaktın Mustafâ
 Otururken kıldı ol vakın namâz
 İtdi ashâbıyla anda hoş niyâz
 Hem dahı didi ashâbına şâh el-vedâ'
 Didi ashâbı da ey mâh el-vedâ'
 Hem didi ashâbına ol dem Resûl
 Hücreme iltün beni olman melûl
 Bes Resûli hücreye getürdiler
 Menziline ol şâhı yitürdiler
 Çünkü geldi hücreye itdi karâr
 Dinle ashâb netdiler bi-ihitiyar
 Yakalar çâk eyleyüp ağlaşdılar
 Yir yüzine anlu yaşlar saçdılar
Ger dilersen bulasız oddan necât
İşkula din es-salâtu es-salât
 Bir zamân çün dinlendi ol âfitab
 Pes Alîye söylenüp itdi hitâb
 Didi ashâbına ol hayrî'l-enâm
 Ümmetüme kulasın benden selâm
 Enbiyâ kim benden öndin geldiler
 Cümlesi bundan yine göç kıldılar
 Pes dahı dârü'l-bekâya göçerem
 Bu fenâdan uçup anda geçerem
 Cümleünüz anda geçersiz hep bilün
 Ana göre yaragunuzu kılun
 Her kişi ölüm şarâbın içiser
 Köprüdür bu dünyâ bundan göçiser
 Gitmenüz dârü'l-bekâya eli boş
 Hâlinüz ukbâda tâ kim ola hoş
 Hem didi ashâbına hayrî'l-enâm
 Ümmetüme idesiz benden selâm
 Eydesiz kim şer'ümi berk dutalar
 Nefs hevâsın artlarına atalar
 Sünnetümi tutmağa cehd ideler
 Dâ'imâ benüm yoluma gideler

Çün selâm itdi size ol nîk-nâm
Siz de idün es-salâtu ve's-selâm
Bunculayın çok vasiyyet eyledi
Nice dinür nice konur söyledi
Pes Resûl ashâbı gör kim nitdiler
Derd odına yana yana gitdiler
Ehl-i beyti ümmehâtu'l-mü'minîn
Ol arada kıldılar âh u enîn
Anlara dahi nasihat eyledi
Her birine ne gerekdi söyledi
Tâ kıyâmet ger dinilse bu kelâm
Çok kıyâmet olsa bu olmaz tamâm
Devleteirmek dilerseniz müdâm
İşkıla din es-salâtu ve's-selâm
Çünkü kuşluk vakti oldu ve'duhâ
Hasta oldu katı şâh-ı enbiyâ
On sekiz gün hasta oldu ser-te-ser
Diledi kim ol hümâ ide sefer
Ol dem içre hâzır oldu Cebraîl
Didi kim sana selâm itdi Celîl
Hem dahi bana eyitdi ol Çalâp
Gör Habîbüm ne kılır benden taleb
Cebraîle didi ol kân-ı vefâ
Ol nebîler hâtemi ol Mustafâ
Dilegüm Hakdan benüm ümmetdurur
Ümmetüm bana ulu minnetdurur
Ümmetümçün çekmişem dürlü belâ
Bilmezem âhir ola nice ola
Gece gündüz gussa yidügüm benüm
Ümmetümdür Ümmetümdür Ümmetüm
Âsi ümmetüm hâli nice olsar
Di bana anlara ne Hak kılsar
Beni şâd itmek dilersen yâ emîn
Ümmetümden vir haber bana hemîn
Sıdkıla nice ana bizi hümâm
Hoş diyelüm es-salâtu ve's-selâm
Ol dem içre Cebraîl oldu revân
Hazrete yüklendi turmadı hemân
Tarfetü'l-ayn içre girü geldi bil
Hoş haber virdi Resûle Cebraîl
Didi ana yâ Muhammed gam yime
Ümmetümçün neyleyem nidem dime
Hak ta'âlâ eyledi sana selâm
Ümmetiçün ağlamasun dir imâm
Dünyâdan gitdükde anlar hâzıram
Saklayam imânlarını nâzıram
Meşhedini anlarun ben gin idem
Hem cevâbı anlara telkîn idem

Yirden evvel ümmetini çıkaram
Hem kıyâmetde oları kurtaram
Gayri ümmetlerden anun ümmeti
Ön girüp cennetde bula hürmeti
Çün Habîbümdür katımda Murtezâ
Ümmeti dahi olupdur Müctebâ
Çünkü böyle didi Cebraîl emîn
Didi Ahmed şimdi oldum ben emîn
İşidün ey mü'minîn ü mü'minât
Sıdkıla şevkıla idün es-salât
Hak ta'âlâ fazlını fikr idelüm
Sıdkıla şevkıla hem zikr idelüm
Dinle imdi ol Resûl-i mu'teber
Hazret-i Hakka nice kıldı sefer
Gâfil olma süzile dinle sözi
Uyuma uyan i mü'min aç gözi
Sonra geldiğinde Cebraîl ahî
Gelmişidi bile Azrâil dahi
Sûret-i insânula indi yire
Kim arab sanurdu gören iy yara
Vardı turdu bir aracıkda hemîn
Sonra geldi hücre yanına emîn
Kapusına gelüben virdi selâm
Dir Resûlün ehl-i beyti yâ kirâm
Hiç destûr var mı bana kim girem
Ol Habîbün hâli nicedür soram
Âişe gördi ki taşra bir arab
Çağıruban girmegi eyler taleb
Ol dem içre Fâtımaya söyledi
Kapudağına cevâbın vir didi
İçerüden Fâtıma dir yâ arab
Hastadur katı Resûli bur edeb
Var işüne ey karındaşum arab
Ko bizi ağlalyalum her rûz u şeb
Fâtıma çünkü tamâm itdi sözün
Âişeden yana dönderdi yüzün
Bir dahi didi selâm olsun size
Var mı destûr girmege bu dem bize
Fâtımaya Âişe çağır didi
Şâyed ola kulağı sağır didi
Ola kim senün sözünü işide
Lâ-cerem dönüp makâmına gide
Fâtıma dir yâ arab kişisi var
İçerü girmege key vakti ki tar
Şimdi kendü hâline meşğül Resûl
Virme teşvîş sen dahi hâlinde ol
Eslemeyüben yine virdi selâm
Var mı destûr girmege dir yâ hümâm

*Yatduğı yirden işitdi Mustafâ
Gözlerin açup didi ol pür-safâ
Kimse mi vardır kapumuzda bizüm
Kimdür anı di bana sen ey kızum
Fâtıma dir ey güneş yüzli baba
Arpa etmegın yiyüp geyen ‘abâ
Bir arab durmayuban virür selâm
Destür ister girmege bil yâ imâm
Didüm ana fahr-ı âlem hastadur
Hem nikâbıla cemâli bestedür
Dinlemez hergiz sözümü yâ Habîb
Bilmezem kim neyleyem ben yâ tabîb
Ne bilürem kim sağır ne işidür
Boyu uzun tonı kara kişidür
Ditredi gövdem göricek yüzini
Sevmedüm hiç cânım anun sözini
Dir bana kapuda kimdür yâ Resûl
Görmek ister hazretüni gâyet ol
Didi oldur gözyaşın iden revân
Hem dahi evlerde koparan figân
Oldurur her demde cân alan kişi*

*Halkı ağlatmaktudurur dâim işi
Oldurur hem cümle lezzetler bozan
Şaşırup akılı güçleri üzen
Oğlı hem kızı öksüz koyan
Ey nece anayı oğulsuz koyan
Atanun hem ananun karşusına
Yavrucağını alup koyan sine
Gelmez andan kimseye rahmet nazar
Görklü sûretleri solduran bozan
Solduran gül gibi tâze yüzleri
Toldurur toprakla kara gözleri
Firkat odına yakan kardaşları
Acı iden tatlu tatlu aşları
Necelerün cânını alan susuz
Nece ‘âlî evleri koyan ısu
Genc kişi hatunları tul eyleyen
Kulları bey beyleri kul eyleyen
İnce tonlar geyeni uryân iden
Bağrını pâre yüreğin kan iden
Ağaç ata bindürüp alup giden
Kara yire koyuban toprak iden*

SONUÇ

Vesîletü'n-Necât'ın asıl ve değişik iki metni arasında büyük farklar bulunmasının yanı sıra bu eserle diğer metinler arasında da sadece benzerliklerden bahsedilebilecek bir durum vardır. Dolayısıyla bu konuda farklılığı değil, benzerliği söz konusu etmek daha doğru gibidir. Mevlid metinleri arasındaki ortak noktalar vezin ve velâdet bahsi olup *Velâdet* bölümünden itibaren farklılıklar başlamakta *mucizeler*, *miraç*, *Hz. Peygamber'in vasıfları* ve *vefat* bölümlerinde metinler arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bununla birlikte *Vesîletü'n-necât*'ın asıl ve farklı metnindeki bazı beyitlerin diğer mevlid metinlerinde de görülmesi konunun ortaklığıyla ilgilidir. Bu konuda her yazar adeta kendini serbest hissetmiş ise de asıl metin olarak kabul edilen *Vesîletü'n-necât*'tan da kopamayıp her fırsatta ondan istifade etmiştir denilebilir. Durum böyleyken Mevlid metinleri ile *Vesîletü'n-necât* arasında mısra veya beyit düzeyinde farklılıklardan değil benzerliklerden bahsetmek daha doğru olsa gerektir. Mevlid metinleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar birkaç grupta ele alınabilir: 1. Muhteva bakımından (a. Tamamen aynı olanlar b. Kısmen aynı olanlar c. Manaca aynı, sözcükler bakımından farklı olanlar) 1.2. Farklı beyit veya mısralar (a. Tamamen farklı olanlar b. Kısmen farklı olanlar c. Sırası ve manası değiştirilmiş olanlar d. Sonradan eklenmiş olanlar e. Yazarın kendi yorumu olarak Hz. Peygamber veya diğer yakınlarının ağzından naklettiği beyitler)

KAYNAKLAR

- Mevlid, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş nr. 6207-III.
PEKOLCAY, N. (1950), *Türkçe Mevlid Metinleri*, Doktora Tezi, İÜ Edebiyat Fakültesi.
PEKOLCAY, N. (1993), *Süleyman Çelebi, Mevlid*, Ankara.
PEKOLCAY, N. (2004), "Mevlid", *TDVİA*, C. 29, s. 485-486.
TİMURTAŞ, F.K. (1990), *Mevlid-Vesilet-ün Necât*, MEB Yayınları.

Mevlidlerin Merhaba Bahirleri Üzerine Bir İnceleme

Mustafa Sefa Çakır*

GİRİŞ

Merhaba kelimesi sözlükte "genişlik, bolluk" anlamındaki ruhb kökünden gelmekte ve "rahatlık, ferahlık, huzur" için de kullanılmaktadır. Lügat kitaplarında merhaba sözünün bir kimşenin başkasını karşılarken kullandığı bir selâmlama tabiri olduğu ve "Allah sana bolluk, rahatlık, huzur ve âfiyet versin" mânasında dua olarak da kullanıldığı belirtilmektedir (Çağrı, 2004: 183).

Merhaba şeklinde selamlamayı Hz. Peygamber de hayatında çokça kullanmıştır. Ama bizim edebi metinlerde Hz. Peygamber'in merhaba şeklinde selamlanmasındaki en büyük amil şüphesiz mirac hadisesidir. Mirac olayını anlatan hadiste, Resûlullah'ın Cebrâil ile birlikte dünya semasından başlamak üzere yedi kat semanın her birine ulaştığında merhaba sözüyle karşılandığı bildirilmektedir. Buradaki merhaba bir tazimi de içermektedir. Yine çeşitli metinlerde, ilahilerde ramazan ayının "merhaba" ile selamlanmasına da rastlanmaktadır.

Mevlid törenlerinde en çok ilgi gören bahirlerden biri merhaba bahridir. Bunun belki birçok nedeni bulunabilir ancak muhtemelen en önce gelen sebebi, mevlidi okuyan ve dinleyen tarafından Hz. Peygamber'in merhaba şeklinde selamlanması olsa gerektir. Tıpkı bu şekilde vefatı nebi bahirlerinin pek tercih edilmemesi de bununla ilgilidir. Kimse Hz. Peygamber'in doğumuyla sevinmek yerine onun vefatıyla üzölmek istemez. Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisinin sebeb-i telif bölümünde kendinden önce insanların neden bu konuda pek eser vermediğini anlatırken hikâyenin hüznönlü olması nedenini işaret eder ve Nizâmî'den bir alıntı yapar, orada Nizâmî'nin de dediğı gibi: "Esbâb-ı sühan neşât u nâzest/ Z'ın her dü sühan behâne sâzest". Yani "sözün söylenme sebebi, neşe ve nazdır. Söz bu ikisinden doğar" (Doğan, 2015: 113). Merhaba bahri de insanlara neşe vermekte en çok hakkı olan bahir olsa gerek.

Vesiletü'n-Necât ve Merhaba Bahri

Mevlid icralarında en ilgi çeken bahrin muhtemelen merhaba bahri olduğuna değinilmiştir. Ancak Süleyman Çelebi'nin mevlidi *Vesiletü'n-Necât*'ın eski nüshalarında yani asıl halinde merhaba bahri yoktur. Bu bahir Süleyman Çelebi'nin mevlidinden 60 sene sonra kaleme alınan ve hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Ahmed adlı bir şairin mevlidinde ilk defa kullanılmış, diğerlerine ondan sonra onu takliden alınmış ve Çelebi'nin mevlidinin sonraki nüshalarına da bu beğeni nedeniyle eklenmiştir.

Konuya ilk işaret eden isimlerden biri olan Ahmed Ateş, 1954 tarihli çalışmasında şu görüşleri zikreder:

"Bu parça, Mevlid nüshalarının yenilerinden eskilerine doğru gidildikçe, oldukça farklar gösterir; hususiyile hikâyenin sırası içindeki yeri değıştiğı gibi, eski nüshalara varınca tamamıyla

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. mscakir@cumhuriyet.edu.tr

ortadan kalkar. Bu parçanın, Mevlid içindeki yerinin değişmesi ile birlikte, yenilere göre çok daha 'mufassal' ve hatta bunlardan beş altı defa daha büyük olan eski Mevlid nüshalarında bulunmaması, onun Süleyman Çelebi'nin Mevlid metnine sonradan eklendiğini isbat etmek için yeter bir delildir.

Şu kadar var ki, en çok üslûb bakımından ileri sürülen düşüncelerle, bunun asıl Mevlid'den olduğu ve ek parça olmasının kabûl edilmediği görülüyor. Hâlbuki yukarıda esas çizgileri belirtilen Süleyman Çelebi'nin üslûbu ile 'merhaba' tekririni içinde bulunduran bu parçanın üslûbu asla birbirinin aynı değildir. Çünkü, daha evvel temas edildiği gibi, bu parçada en çok beğenilen tekrir, Mevlid'in öteki kısımlarında o kadar görülmez. Hele 'mükerrer' kelimenin bu kadar çok tekrarlandığı asla vaki değildir. (1954: 68)"

Ahmed'in *Mevlid*'i üzerine bir doktora tezi hazırlayan Muhammet Raşit Öztürk de konu hakkında şunları belirtir:

"Hz. Peygamber'in mübarek doğumlarının anlatıldığı velâdet faslı, Ahmed'in eserinde bir cevher barındırmaktadır. Bu cevher, yüzyıllardır Süleymân Çelebi'nin kaleminden çıkmış gibi okunan, Vesîletü'n-Necât'ın onlarca yazmasında da bulunan merhabâ bahridir. Bugün mevlit merasimlerinde en dikkat çeken, en çok sevilen ve dillerde virdizeban gibi tekrarlanan, mevlit metninin de en güzel parçası kabul edilen merhabâ bahri, aslında Ahmed'e aittir. Vesîletü'n-Necât ve Ahmed'in Mevlid'inde ortak bir görünüm arz eden bu bahrin Ahmed'e ait olduğunu ilk olarak Ahmed Aymutlu, 1945 yılında hazırladığı mezuniyet tezinde ifade etmiştir. Aymutlu, bu görüşünü Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif adlı çalışmasında da tekrar etmektedir (Aymutlu, 1958: 23). Daha sonra Ahmed Ateş (1954: 68) ve Nihad Sami Banarlı da (1987: 487) bu fikri desteklemiştir. Araştırmacıları bu fikre sevk eden birden fazla sebep vardır. Bunlardan en dikkat çeken, merhabâ bahrinin Vesîletü'n-Necât'ın bilinen en eski nüshasında (H. 916 tarihli Ayasofya nüshası) mevcut olmamasıdır (A. Ateş, 1954: 68). Yine merhabâ bahrinde yer alan ve tasavvufi bir neşveyle yazıldığı hemen anlaşılan beyitler, bu kısmın Süleymân Çelebi'ye ait olmadığını göstergelerindedir. Zira Çelebi'nin eserinde 'tasavvufun izlerine ve terimlerine asla rastlanmaz.' (A. Ateş, 1954: 80) Ayrıca bu kısımdaki 'vuzuh, lirizm, tekrir, dil sâdeliği ve teknik üstünlükler müteâkib asırda yazıldığını göstermektedir.' (Aymutlu, 1958: 23) Merhabâ bahrinde yer alan tekrirli kullanımların Vesîletü'n-Necât'ta nadiren yer alması, buna karşılık Ahmed'in Mevlid'indeki yoğun tekrirli kullanımlar, bu bahrin Süleymân Çelebi tarafından kaleme alınmadığının göstergeleridir. (2021, 87-88)"

Vesîletü'n-Necât'ın H. 993 (M. 1585) yılında istinsah edilmiş bir nüshasından hareketle merhabâ bahrinin Süleymân Çelebi'ye ait olabileceğini iddia eden Faruk Kadri Timurtaş'ın görüşlerine yine mezkûr çalışmasında itiraz eden Öztürk şu gerekçeleri ortaya koymuştur: "Timurtaş'ın çalışmasının ilk baskısının yayımlandığı yıl Ahmed'in Mevlid'inin istinsah tarihi belli olan bir nüshasının bilinmemesi, bu fikrin oluşmasına sebep olmuştur. Fakat daha sonraki araştırmalarla ortaya çıkan Makedonya nüshası (istinsah tarihi H. 892 -M. 1487-) ve İnebey Yazma Eser Kütüphanesi nüshası (istinsah tarihi H. 900 -M. 1494-), merhabâ bahrinin Ahmed'in kaleminden çıkmış olduğunun en kati delilidir. Zira tenkitli metin çalışması neticesinde 18 beyit olduğunu saptadığımız merhabâ bahrinin 16 beyti, Vesîletü'n-Necât'ın bilinen en eski nüshasından 15-20 sene önce istinsah edilmiş olan Ahmed'in Mevlid'inin bu nüshalarında yer almaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki, Ahmed'in Mevlid'inde yer alan bu bahir, sonrasında müstensihler tarafından çok beğenilerek bire bir veya küçük değişikliklerle Süleymân Çelebi'nin eserine dâhil edilmiş, bu ilhamla yeni merhabâ beyitleri de oluşturulmuştur. (2021: 89)"

Bahir, Ahmed'de şu şekildedir:

"Cümle zerrât-ı cihân itdi sadâ
Çağruşuban didiler kim merhabâ
Merhabâ ey şems-i tâbân merhabâ
Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ
Merhabâ ey pâdişah-ı dü cihân
Senin için oldı kevn ile mekân
Merhabâ ey andelib-i bâğ-ı elest
Aşkın ile cümle âlem oldu mest
Merhabâ ey cân-ı bâkî merhabâ
Merhabâ uşşâka sâkî merhabâ
Merhabâ ey zât-ı Hakk'ın mazharı
Merhabâ ey enbiyânın rehberi
Merhabâ ey bülbül-i bâğ-ı cemâl
Merhabâ ey âşinâ-yı Zi'l-celâl
Merhabâ ey Sîn u Sâd u Hî u Mîm
Merhabâ ey Kâf u Hâ u Rı u Cîm
Merhabâ ey âsi ümmet mencei
Merhabâ ey çâresizler melcei
Merhabâ ey menşe-i envâr-ı Hak
Merhabâ ey mahzen-i esrâr-ı Hak
Merhabâ ey rahmeten li'l-âlemîn
Merhabâ sensin şefi'ül-müznibîn"

(Ateş, 1954: 78-79)

481

F. Kadri Timurtaş'ın yayınladığı Süleyman Çelebi mevlidindeki "Eski ve Asıl Metin"de merhaba bahri yoktur. "Yeni ve Değişik Metin" başlığı altında bulunmaktadır ve şu şekildedir:

"Cümle zerrât-ı cihân idüp nidâ
Çağruşuban didiler kim merhabâ
Merhaba ey âli sultân merhaba
Merhaba ey kân-i irfân merhaba
Merhaba ey surr-ı fûrkân merhaba
Merhaba ey derde dermân merhaba
Merhaba ey bülbül-i bâğ-ı Cemâl
Merhaba ey âşinâ-yı Zü'l-celâl
Merhaba ey mâh ü hurşid-i hüdü
Merhaba ey Hakdan olmayan cüdâ
Merhaba ey âsi ümmet melcei
Merhaba ey çâresüzler mencei
Merhaba ey cân-ı bâkî merhaba
Merhaba uşşâka sâkî merhaba

*Merhaba ey kurret-ül-ayn-i Halîl
Merhaba ey hâs-ı mahbûb-i Celîl*

*Merhaba ey rahmeten li'l-âlemin
Merhaba sensin şefî-ül-müznibîn*

*Merhaba ey pâdişâh-ı dü cihân
Senün için oldu kevn ile mekân"*

(Timurtaş, 1990: 99-100)

Mevlidlerden Merhaba Bahri Örnekleri

Bu merhaba bahirleri mevlidlerde genellikle doğum hadisesinden sonradır. Bu da göstermektedir ki müellifler yahut mevlithanlar Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini yüzlerce yıl sonradan da olsa kendi lisanlarıyla selamlamak istemişlerdir.

Bazı merhaba bahri örnekleri şu şekildedir:

Muslihî - Gül-efşân:

*"Tutdı ser-tâ-ser cihânı hoş sadâ
Ya'nî dirler merhabâ yâ Ahmedâ*

*Merhabâ iy mihr-i Sübhân merhabâ
Merhabâ iy lutf-ı Yezdân merhabâ*

*Merhabâ iy rahmet-i Rahmân olan
Merhabâ iy derde dermân merhabâ*

*Merhabâ iy kişver-i cân u gönül
Merhabâ iy Şâh-ı Sultân merhabâ*

*Merhabâ iy burc-ı devlet güneşi
Merhabâ iy kân-ı ihsân merhabâ*

*Merhabâ iy bülbül-i bâğ-ı cemâl
Merhabâ iy câna cânân merhabâ*

*Merhabâ iy Şâh-ı Fahr-i Mümkinât
Her zamân olsun hezârân merhabâ"*

(Kütük, 2018: 173-174)

Ebubekir Nâcî - Dürr-i Manzûm:

*"Cümle mevcûd hep lisâna geldiler
Ol Resûl'e çok tahiyye kıldılar*

*Söylediler merhabâ yâ Mustafâ
Merhabâ ey nûr-ı çeşm-i asfiyâ*

*Merhabâ ey mazhar-ı lutf-ı Kerîm
Merhabâ ey menba'-ı cûd-ı 'amîm*

*Merhabâ ey müctebâ mahbûb-ı Hak
Merhabâlar dü-cihân mergûb-ı Hak*

*Merhabâ kevn ü mekânın ser-veri
Merhabâ bütûn cihânın reh-beri"*

(Kütük ve Kınay, 2021: 932)

Hâfız Ahmedî Şükri - Mevlûdü'n-Nebî:

"Arş-ı a'lâdan ilâ tahte's-serâ
Her ne var birden didiler merhabâ

Merhabâ ey asl-ı âlem merhabâ

Merhabâ ey âl-i Âdem merhabâ

Merhabâ mühr-i sa'âdet merhabâ

Merhabâ bedr-i kerâmet merhabâ

Merhabâ cism-i münevver merhabâ

Merhabâ rûhı mutahhar merhabâ

Didi Hak şânında levlâk merhabâ

Ayağın tozıdur eflâk merhabâ"

(Kayaokay, 2020: 81-82)

Mar'aşî Kurrâ-zade Nâdirî - Mevlid:

"Merhabâ ey kâ'inâtın mefharı

Merhabâ ey enbiyânın serveri

Merhabâ ey nûr-ı eflâk u zemîn

Merhabâ sensin Resûl-i kâm-bîn

Merhabâ yâ eşref-i ehlü'l-kibâr

Merhabâ ey hânedân-ı kâmkâr

Merhabâ ilm-i ledünnî ma'deni

Merhabâ dürr-i şefâ'at mehzeni

Merhabâ yâ hâce-i hikmet-şinâs

Merhabâ ey efdal-i mecmû'-ı nâs

Merhabâ olsun hezârân merhabâ

Âlemi kıldın cehâletden rehâ"

(Tanıdır Alıcı, 2009: 91-92)

Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdi Efendi - Mevlid:

"Yekser âlem sevnîşüb virdi sadâ

Didiler ehlen ve sehlen merhabâ

Merhabâ ey bâ'is-i gufrânımız

Merhabâ kurbân sana hep cânımız

Merhabâ ey muktedâ-yı enbiyâ

Merhabâ ey pîşvâ-yı evliyâ

Merhabâ ey rahmeten li'l-âlemîn

Merhabâ sensin şefî'ü'l-müznibîn

Merhabâ ey müntehabdan müntehab

Merhabâ mahbûb-ı müstesnâ-yı Rab

Merhabâ Âdem haberdîr zâtına

Merhabâ sensin mu'ahhar mübtedâ

Merhabâ ey muhteremden muhterem

Merhabâ ey menba'-ı cûd u kerem

*Merhabâ ey enbiyâlar serveri
Merhabâ ey ins ü cin peygamberi
Merhabâ ey merkez-i nüh dâire
Hak buyurmadı feterdâ sâire
Sana kılmuştur le'amrükle kasem
Merhabâ ey ma'den-i lutf u himem"*

(Bektaş, 2011: 107-108)

Nasîbî - Mevlûdü'n-Nebî:

*"Didiler merhabâ iy şâh-ı kevneyn
Didiler merhabâ iy mâh-ı kevneyn
Didiler merhabâ iy fahr-i âlem
Didiler merhabâ iy zuhr-ı âlem
Didiler merhabâ iy kân-ı devlet
Saña kul yaraşur erkân-ı devlet
Didiler yâ Muhammed merhabâ gel
Sa'âdâtî vü sermed merhabâ gel"*

(Köksal, 2011: 426)

Muhyî - Mustafa Mevlidi:

*"Merhabâ ey cânlar cânı merhabâ
Merhabâ ey rahmet kânı merhabâ
Merhabâ ey nûr-ı izzet merhabâ
Merhabâ ey kadr-i kudret merhabâ
Merhabâ ey dü-cihânun var varı
Merhabâ ey enbiyânun ser-veri"*

(Köksal, 2011: 474-475)

Re'fet - Tarz-ı Cedîd:

*"Çünkü toğdı ol gice nûru'l-hüdâ
Kâffe-i ins ü melek viridi sadâ
Didiler ey nûr-ı Rahmân merhabâ
Merhabâ ey âli sultân merhabâ
Merhabâ ey iftihâr-ı enbiyâ
Merhabâ ey şem'-i cem'-i evliyâ
Merhabâ ey menba'-ı izz ü vefâ
Merhabâ ey kân-ı eltâf-ı Hudâ
Merhabâ ey âsî ümmet melce'i
Merhabâ ey çâresüzler mence'i
Merhabâ ey cân-ı bâkî merhabâ
Merhabâ uşşâk-ı sâkî merhabâ"*

(Köksal, 2011: 545-546)

Rüşdî-Mes'ûd Müşterek Mevlûd:

*"Merhabâ ey nûr-ı Yezdân merhabâ
Merhabâ ey lutf-ı Rahmân merhabâ"*

*Hoş safâ geldin eyâ fahr-i cihân
Merhabâ ey surr-ı Sübhân merhabâ
Âlemi teşrîf kıldın ey şerîf
Merhabâ ey şâh-ı sultân merhabâ
Hâce-i ilm-i ledünnîsin şehâ
Merhabâ ey bahr-i irfân merhabâ
Rahmeten li'l-âlemîn oldun belî
Merhabâ ey derde dermân merhabâ
Biz de bâb-ı lutfiyn bîmâriyız
Merhabâ ey fazl-ı Mennân merhabâ
Bir şefâ'at kıl bize de yâ şefî'
Merhabâ ey merhamet-kân merhabâ"* (Köksal, 2011: 632-633)

Mehmed b. Hamza Arab Vâiz - Mevlidü'n-Nebi:

*"Kıldı ol dem merhabâ hass u 'âm
Biz idelim merhabâ ile kıyâm
Merhabâ ey sâhib-i hamd u 'alem
Merhabâ ey Râfi'-i cehl ü zulem
Merhabâ ey lâyıq-ı medh u sezâ
Merhabâ ey sâbir-i cevr ü ezâ
Merhabâ ey havz-ı kevser sâhibi
Merhabâ ey hüsn-i Hakkun nâ'ibi
Merhabâ ey kurretü'l-'ayn-i habîb
Ol hakâyık gülsitâna andelîb
Merhabâ ey sâhib-i levlâk-ı tâc
Kısr ü Kayserden alan pâc u harâc
Merhabâ ey kufl-i nusret mâliki
Merhabâ mühr-i nübüvvet sâliki
Merhabâ ilm-i hakîkât hâfızı
Merhabâ dürr-i kelâmun nâfizi
Merhabâ ey leyle-i esrâ begi
Merhabâ ey kâ'inâtun yegregi
Merhabâ şâh-ı cemî'i'l-mürselîn
Bâ'is-i mevcûd-ı evvel âhirîn
Merhabâ ey kâ'inâtın serveri
Merhabâ bâğ-ı cinânın reh-beri
Merhabâ ey tâvus-ı nûr issi zât
Ey muhît-i bahr-ı ilm-i mümkinât
Merhabâ ey sâhibi'l-mi'râc-ı şâh
Merhabâ ey hurşîd-i isrâc-ı mâh*

(Şahin, 2015: 149-150)

Merhaba bahri, türün farklı örneklerinden olan Hz. Ali mevlidlerine de etki etmiştir ve orada da karşımıza çıkmaktadır:

*"Merhaba bin bir kerâmet sâhibi,
Merhaba sensin velâyet sâhibi.*

*Merhaba ey Zülfikârın sâhibi,
Yarın anda ol Kevserin sâhibi.*

*Merhaba ey Şâhı Merdanım Ali,
Merhaba ey Şiri Yezdanım Ali.*

*Merhaba ey Nûri yezdanım Ali,
Vakfî esrârî irfanım Ali.*

*Merhaba ey derde dermanım Ali,
Merhaba ey Nûri yezdanım Ali.*

*Merhaba ey kâni irfan merhaba,
Merhaba ey ilmi ledün merhaba.*

*Merhaba ey merdi meydanım Ali,
Merhaba ey canı cananım Ali.*

*Merhaba ey lütfi ihsan merhaba,
Merhaba ey Ali Sultan merhaba.*

*Merhaba ey kâni kerem merhaba,
Merhaba ey kâni irfan merhaba.*

*Merhaba Haydarı Kerrar'ım Ali,
Merhaba ey Fethi Hayber'im Ali.*

*Merhaba ey canlara canan olan,
Merhaba ey âleme sultan olan."*

(Yekbaş, 2012: 34-35)

Merhaba Nidası Kimlerden Gelmektedir?

Bu mevzuda bir bahs-i diğeri de şudur: Şiirlerde bu merhabayı kim söylemektedir? Prof. Dr. Rifat Kütük, Gül-efşân'da bununla ilgili ayrıntılı bir tahlil yapmış ve bazı örnekler vermiştir:

"Ahmed'in eserinde seslenen 'cümle zerrât-ı cihân'dır:

*Cümle zerrât-ı cihân itdi sadâ
Çağrışuban didiler kim merhabâ*

Bazı mevlid şairlerinde 'cümle zerrât-ı cihân' yerini 'cümle eşya'ya, 'cümle âleme', canlı cansız 'cümle mahlûkât'a bırakır:

*Cümle şey'ün zikri hamd-i dil-güşâ
Toldi âlem zezemeyle merhabâ*

(Visâlî)

*Dirdi anda cümle eşyâ merhabâ
Merhabâ ey kadr-i a'lâ merhabâ*

(Kozanî Hacı Hasan İlmî)

*Anı gördüm toldi âlem gulgule
Merhabâlar nağmesiyle iy hümmâm*

*Dile geldi hep der ü dîvâr ü sakf
Cümle hayvân ü nebâtât ü izâm* (Hevâyî)

*Söze geldi vahş u tayr u taş ağaç
Sözleri cümle Muhammed midhati
Cümlesi agâz idüp itdi nidâ
Çığrışuben hep didiler merhabâ* (Keşfi Çelebi)

...

Kimi mevlid metinlerinde merhaba diyenler cümle huriler ve meleklerdir:

*Geldi mâ kâne Muhammedün ebâ
Cümle hûriler didiler merhabâ* (Ayasofya Müezzini Kemal)

*Hurrem felekde cümle melek zikri sen Habîb
Sığmaz cinâna şevkun ile hûr merhabâ* (Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdi)

*Cümle kerrûbiyân saf saf melâ'ikler didi
Es-salât ey mefhar-i âlem Muhammed es-selâm
Merhabâ ey hayr-ı makdem es-salâtü ve's-selâm
Merhabâ ey nûr-ı a'zam es-salâtü ve's-selâm* (Abdî)

*Cümle hûriler melekler geldiler
Merhabâ ehlen ve sehlen dediler* (Bursalı Âkif Mevlidi)

Bazı mevlidlerde huri ve meleklerle insanlar da eklenir:

*Çünkü togdı ol gice nûru'l-hüdâ
Kâffe-i ins ü melek viridi sadâ* (İbrahim Re'fet)

*Kâffe-i ins ü melek viridi sadâ
Didiler kim yâ Muhammed merhabâ* (Sıdkî)

*Hep melâ'ik ins ü cin itdi nidâ
Didiler [kim] Fahr-i âlem merhabâ* (Ziyâî)

Sâlih Nihânî ise diğerlerinden farklı olarak okuyucuyu/dinleyiciyi merhaba demeye davet eder:

*Erişdirdi Hudâ derde devâyı
Diyelim şânna hoş merhabâyı* (Salih Nihani)" (Kütük, 2018: 120-123)

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki Ahmed'le başlayan merhaba söyleyişi çok beğenilmiş, sonraki yüzyıllarda hem şairler bunu kendilerince söylemişler hem de Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine de bir şekilde sonradan eklemişler. Peki, neden bu kadar yaygın olmuş bu söyleyiş? Bununla ilgili elbette birçok cevap vardır belki ama bir kısmı şunlar olabilir:

Şairler, Hz. Peygamber'i merhaba diyerek selamlamak şerefine nail olmak istemiş olabilirler. Bir diğer nedeni Süleyman Çelebi mevlidinin fert fert okunan bir eser değil de daha ziyade topluca okunan -hatta icra edilen demek daha doğru olacaktır- bir eser olması da etkili olabilir. Yani dinleyenlerin daha hoşuna giden bir bölüm olan bu merhaba bahrini mevlithanlar icraları esnasında eklemiş, bir süre sonra Süleyman Çelebi mevlidinin yazmalarına da sanki ondanmış gibi girmiştir.

Merhaba bahirlerinde seslenenler değişkenlik göstermektedir. Bazen bütün zerrât, bazen bütün cihan, canlı cansız varlıklar, melekler, huriler, insanlar vs. bazen ise gaybdan bir sestir bu merhaba.

Tekrar sanatının en güzel örneklerinden biri olan merhaba bahirleri canlılığını ve etkisini bugün de korumaktadır.

KAYNAKLAR

Ateş, Ahmed (1954). *Vesîletü'n-Necât/ Mevlid*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bektaş, Ali (2011). *Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdi Efendi'nin Mevlidi (İnceleme- Metin)*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çağrıncı, Mustafa (2004). "Merhaba", *TDVİA*, c. 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. s. 183-184.

Doğan, Muhammet Nur (2015). *Fuzulî Leylâ ve Mecnun Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. İstanbul: Yelkenli Yay.

Köksal, M. Fatih (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

488

Kütük, Rıfat (2018). *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*. Erzurum: Ertual Akademi Yay.

Kütük, Rıfat ve Kınay Civelek, Nilay (2021). "Ebubekir Nâcî'nin Dürr-i Manzûm İsimli Mevlidi", *Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a Armağan* (s. 909-947). Ankara: Dün Bugün Yarın Yay.

Öztürk, Muhammet Raşit (2021). *Ahmed'in Mevlid'i (Giriş- İnceleme- Tenkitli Metin- Dizin)*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi.

Şahin, Berat (2015). *Mehmed b. Hamza Arab Vâiz Mevlidü'n-Nebî (İnceleme-Metin-Dizin)*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Tanıdır Alıcı, Gülcan (2009). *Mevlid Mar'aşî Kurrâ-zâde Nâdirî (Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserleri)*. Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı.

Timurtaş, Faruk K. (1990). *Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesîlet-ün-Necât)*. İstanbul: MEB Yay.

Yekbaş, Hakan (2012). *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Mevlidleri*. Ankara: Asitan Yay.

Vesiletü'n-Necat'ta Peygamberler

Kadir Atlansoy*

GİRİŞ

Mevlidî Süleyman Çelebi'nin Bursa'da doğduğu, iyi bir çevrede yetişip ileri bir tahsil aldığı, "sehl-i mümteni olarak vasıflandırılan *Vesiletü'n-Necat* mesnevisinin derin etkilerinin devam ettiği bilinmektedir (Pekolcay, 2005:15).

Mevlid terimi, Peygamber Efendimizin hayatını, mucizelerini, vefatını ve özellikle doğumunu anlatan ve çoğunlukla manzum olarak kaleme alınan eserler için kullanılmaktadır. Bu eserler, Türk halkının peygamber sevgisinin bir göstergesi olarak zengindir. Çelebi Mevlidi'nden sonra 200 civarında mevlid kaleme alınmıştır (Aksoy, 2007: 323-332).

Şiirin dokusunda menkıbelere, tarihî olay ve kişilere telmih bir sanattır. Telmih, okuyucunun çağrışım gücünü harekete geçirerek ifadenin anlam çerçevesini genişletir. Şiirdeki duyguyla karşılığı bulunan ve okuyucunun referans dünyasında ayrıcalık taşıyan telmih, verilmek istenen imaja daha bir derinlik kazandırır.

Telmihlerin büyük bir kısmını peygamber kıssaları ve onların yaşadıkları önemli olaylar oluşturur. Telmihte bulunan isimlerin, tarihi ve kültürel olayların hitap edilen okuyucu kitlesi üzerinde sağladığı tasavvur gücünün genişliği, *üst dil* kullanan şair için vaz geçilmezdir.

Günlük dilde sözün etkisini arttıran '*Eyüp Sabrı, Halil İbrahim Bereketi*' ifadeleri, insan zihnindeki belli kodlara telmihlerdir. Yüzyıllara uzanan bir yelpazede dilin anlam ve tecrübe dünyasıyla ilişkisi, şairi insan dimağındaki olaylara atıfta bulunmaya yöneltilir. Bir şairin telmih dünyası onun şiir evreninin oluşmasında aktif rol oynar. Şairin dünya idraki ve sahip olduğu hassasiyetler bazı konuları öne almaya, daha güçlü göndermede bulunmaya, benzetme yoluyla hatırlatmaya yol açar.

Vesiletü'n-Necat'ta Telmihte Bulunulan Peygamberler

İnsanlığın hafızasında derin izler bırakan tarihi olaylar belli mesajların iletilmesinde etkin rol oynarlar. Peygamber ailesine olan sevgi ve bağlılığı ile Çelebi, Hz. Peygamber'in doğduğu sırada meydana gelen olaylara telmihte bulunmuştur.

Hz. Muhammed

*Amine Hatun Muhammed annesi
Ol sadeften doğdı ol dürr danesi*

*Hem Muhammed gelmesi oldu yakın
Çok alametler belirdi gelmedin*

*Ol gice kim doğdu ol hayrü'l-beşer
Anesi anda neler gördü neler*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, kadir.atlansoy@ahievran.edu.tr

*Dedi gördüm ol habibin anesi
Bir aceb nur kim güneş pervanesi*

‘Habibullah, Hatemü’l-Enbiya’, âlemlere rahmet, on sekiz bin âlemin Mustafa’sı olan Hz.Muhammed, son peygamberdir:

*Pes Muhammed’dir bu varlığa sebeb
Sıdk ile anın rızasına kıl taleb*

*Mustafa nurunu evvel kıldı var
Sevdi anı ol Kerim ü Girdigar*

*Çevre yanıma gelip oturdular
Mustafa’yı birbirine muştular*

*Doğdı ol saatde ol sultan-ı din
Nura gark oldu semavat ü zemin*

*Amine eydür çü vakt oldu tamam
Kim vücuda gele ol hayrü’l-enam*

*Bu gelen ilm-i ledün sultanıdır
Bu gelen tevhid ü irfan kanıdır*

490

Vesiletü’n-Necat rağbet görmüş ve başka şairlerin yazdığı mevlidler de bazı bölgelerde okunmasına rağmen Çelebi’nin eseri kadar yaygınlaşmamıştır (Atlansoy, 1999; Çelebioğlu, 1983). ‘Bir kişinin bir kitabı kıraat ederken çevresindekilerin onu dinlemesi’ şeklinde gelişen ‘okuma toplantıları’ geçmişten günümüze süregelen bir gelenektir (Atlansoy, 1999; Benekay,1976). Kimi toplantılarda da okuyucular, okudukları metinlere göre değişik isimler alırlar. Peygamber Efendimizin doğumunu anlatan mevlidleri kendine mahsus edası ile okuyan kişilere mevlidhan denilmiştir. (Öztürk, 2003: 134). “*Babamın uzun kış geceleri hazırladığı cenklerde / Binmiş gelirdi Ali bir kırata / Babam lambanın ışığında okurdu / Kaleler kuşatırdık, bir mümin ölse ağlardık / Fetihlerde bayram yapardık / İslam bir sevinçti kaplardı içimizi / Peygamberin günümüzde küçük sahabileri biz çocuklardık / Bediri, Hayberi, Mekkeyi özlerdik, sabaha kadar uyumazdık*” diyen şair bu geleneğe şahitlik etmektedir (Karakoç, 2002).

Mevlid okumalarıyla ‘insan-ı kamil’in eğitici yönü ortaya çıkar. Böylece Peygamber Efendimizin tebliği daha iyi kavranır (İçli, 201: 97).

Hz. Adem

İlk insan, ilk peygamber, ilk şair:

*Hak Teala çün yarattı Adem’i
Kıldı Adem’le müzeyyen âlemi*

*Adem’e kıldı ferişteher sücud
Hem ana çok kıldı ol lutf ıssı cud*

*Ger Muhammed gelmeyeyidi âleme
Tac-ı izzet inmezidi Adem’e*

*Hem vesile oldığıçün ol Resul
Adem’ün Hak tevbesin kıldı kabul*

H. Nuh

'Adem-i Sani' addedilen H. Nuh, büyük peygamberlerden olup tevhid inancı için mücadele etmiş ve bir gemi inşa ederek inananları tufandan kurtarmıştır:

*Nuh anınçün garkdan buldı necat
Dahi doğmadın göründi mucizat*

H. İbrahim

H. İbrahim'in Nemrut tarafından ateşe atılması, ateşin bir gül bahçesine dönüşmesi ve yakmaması:

*Ceddi oldığıçün anun hem Halil
Narı Cennet kıldı ana ol Celil*

H. İsa

Kur'an-ı Kerim'de ismi bildirilen peygamberlerden olan H. İsa, hastaları iyileştirme ve ölüleri diriltme mucizelerini göstermiştir. Hüsn-i ta'lil şaheseri:

*Ölmeyüp İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmağıçün idi ol*

H. Musa

'Kelimullah' mazharıyla anılan H. Musa'nın asası:

*Hem dahi Musa elindeki asa
Oldı anun hürmetine ejdeha*

491

SONUÇ

Mevlid, İslam medeniyeti çerçevesinde İslam dini ile bütünleşerek ananeleşmiştir (Pekolcay, 2005: 9) "*Muhabbetten Muhammed oldu hasıl / Muhammedsiz muhabbetten ne hasıl*" hissiyatından ilhamla eserini kaleme alan Çelebi; telmihleri, iletmek istediği mesajların kuvvetlendirilmesi için birer referansa dönüştürür. Duygu değeri yüksek ve hayranlık duyulan kişilerin seçilmesi okuyucuyu derin anlam bağları kurmaya yöneltir.

Vesiletü'n-Necat'taki telmihler; kozmogoninin, edebiyatın ve değer sisteminin kodları ile doludur. 'Ahsenü'l-kasas' olarak nitelenen H. Yusuf kıssası başta gelmek üzere peygamber kıssaları değerler eğitimine sağladığı anlatım zenginliği açısından değerlendirilmelidir (Öztürk, 2003:131-135).

Edebiyat şaheserleri disiplinler arası bakış açılarıyla derinlikli olarak yorumlanmalıdır. Edebiyat ve düşünce bütünleşmesinin formu olan mesneviler zengin bir anlatım imkanı sağlamaktadırlar. Bu eserlerin muhtevastaki semboller üzerinde kavramsal açılımlarla metafizik öğelerin açığa çıkarılması, 'edebi dil' ile 'metafizik dil' arasındaki geçişlerin yakalanması gerekmektedir (Koç, 2015: 116).

Kaynaklar

Aksoy, H. "Eski Türk Edebiyatında Mevlidler", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c. 5, sy. 9, 323-332 HASAN AKSOY (dergipark.org.tr), erişim tarihi 11.01.2023.

Atlansoy, K. (1999) "Süleyman Çelebi ve Mevlid Üzerine Bazı Bilgiler", Osmanlı, Kültür ve Sanat, c. 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Baykal, K. *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, haz. K. Atlansoy, Bursa: Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları.

- Benekay, Y. (1976). *Yaşayan Mevlit*. Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Ankara: Güven Matbaası.
- Çelebioğlu, A. (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevî: XV. yy. 'a Kadar*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2007). "Mevlidle İlgili İnanç ve Tutumlar". B. Kemikli, O. Çetin, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri* içinde (s. 358-398). Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- İçli, A. (2013) . "Mevlid Üzerine Bir İnceleme: Mevlid ve Yeniden Doğuş" Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu içinde. Ordu: Ordu Üniversitesi Yayınları.
- Kara, M., Kemikli, B. (2007). *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Karakoç, S. (2003). *Gün Doğmadan: Şiirler*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Koç, E. (2015) "Felsefe ve Edebiyat", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5/1, Haziran.
- Kurnaz, C. (2007). "Mevlit Bir Vuslat Şiiri Olarak Okunabilir mi?" M. Kara, B. Kemikli *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri* içinde (s. 106-114). Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Kurt, A., Yanmış, M. (2010). "Mevlid Dindarlığı ve Bursa Örneği". B. Kemikli, O. Çetin, *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu* içinde (s. 342-357). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1974). "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, c. VI, sy. 1, s. 31-62.
- Okiç, M. T. (1975). "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sy. 1, s. 17.
- Öztürk, Z. (2003). "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar" Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (4) , <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29196/312583>, erişim tarihi 11.01.2023.
- Pekolcay, N. (1950). "Türkçe Mevlid Metinleri", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Pekolcay, N. (2004). "*Mevlid*". İslam Ansiklopedisi c. 29, s. 485-486 içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pekolcay, N. (2005). *Mevlid Süleyman Çelebi*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Sağman, A. R. (1951). *Mevlid Nasıl Okunur ve Mevlidhanlar*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Öncül-Ardıl İlişkisi Bağlamında İki Mevlidin Mukayesesi: 'Arfü't-Ta'rîf bi'l-Mevlidi's-Şerîf ile Vesîletü'n-Necât*

Kenan Mermer**

GİRİŞ

Vesîletü'n-Necât, tarzı itibarıyla kendisinden sonra defaatle tekrar edilen bir *numûne-i imtisâl* olarak kendi tarihsel dizgesinde kurucu bir rol üstlenmiştir. Onun kurucu rolü, Osmanlının ikinci kurucusu kabul edilen Çelebi Mehmed'inkine benzetilebilir. Bir yıkımın ardından nasıl bir devletin temelleri Çelebi Mehmed tarafından yeniden atılmış ve modern zamanlara kadar köklerini uzatabilmişse, *Mevlid* de coğrafyasının kendisine yüklediği rolü bihakkın ifa etmiş ve günümüze kadar kıymetini muhafaza etmiştir. Bununla birlikte *Vesîletü'n-Necât*, iyi ve kötü arasındaki mücadeleyi, nûr-ı Muhammedî'yi ilk defa anlatan eser değildir. Hemen ifade etmek gerekir ki Bursa'daki ilk mevlid metni, Süleyman Çelebi'nin telifinden iki sene önce Ahmedî (v. 1412-13) tarafından kaleme alınmıştır. Anadolu'daki Türk şiir dilinin kurucularından kabul edilen Ahmedî, mezkûr eserini Bursa'da tamamlamıştır. Ahmedî'nin *Mevlid*'i ile *Vesîletü'n-Necât*'taki Hz. Peygamber anlatısının ortak noktaları şu maddelerle hulasa edilebilir: **a)** Hz. Muhammed'in ruhu, ilk cevherdir (*nûr-ı Muhammedî*) ve ilk yaratılmış şeydir. Bu ilk özün teselsül yoluyla peygamberden peygambere geçen bir tabiatı vardır. **b)** İki eserin de doğum ve çocukluk mucizelerini anlatım biçimi neredeyse birebir benzerlik taşır; fakat Ahmedî'nin dilinde Farsça kelime ve terkipler çok daha fazla yer işgal eder. *Vesîletü'n-Necât*'ın aktarım gücü, kelime birikiminden ziyade; sehl-i mümteni' tarzda kaleme alınmasında gizli olsa gerektir. **c)** İki metin, hicret ve mirac noktasında da büyük benzerliklere sahiptir. Bir farkla ki, mirac hususunda Ahmedî daha ayrıntılı bir yaklaşım sergilemiş ve her bir felek ve oradaki fevkalade hadiseleri ayrı ayrı zikretmiştir (Mermer, 2022, 253). Buradan hareketle Ahmedî'nin daima daha geniş bir açıyla ve daha yoğun/terkipli bir dil kullanarak eserini yazdığı fark edilir. Burada bir taksim yapmak icap ederse, birinde sanatsal; diğerinde ise, toplumsal kaygının ağır bastığı görülür (Ünver, 1977, 21-25). *Vesîletü'n-Necât*'ın kaynakçasına ulaşma çabalarında okuyucuyu karşılayan başka eserler de vardır. Bunlardan bir diğeri, Âşık Paşa'nın kaleme aldığı *Garîb-nâme*'dir. Âşık Paşa, henüz eserinin başında besmele kabilinden dile getirdiği beyitlerinde, bir manada Süleyman Çelebi'nin metninin kaderine büyük ölçüde, özellikle muhteva dairesinde sirayet etmiştir. Hissiyat ve içerik kadar kelime ve terkipler dünyası da, birçok yerde birebir benzerlik gösterir. *Vesîletü'n-Necât*'ın kaynakçasında diğer bir durak, Erzurumlu Mustafa Darîr'in, İbn Hişâm, el-Vâkıdî, Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin eserlerinden kompoze ederek kaleme aldığı üç ciltlik *Sîretü'n-Nebî*'sidir. Özellikle

493

* Bu tebliğ, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*'nin 2022 Aralık ayında "Kemal Yavuz Armağanı" adı altında yayımlayacağı özel sayı için daha önce kabul edilmiş "Mevlid'in Kaynakçasında Yeni Bir Eserin İmkânı: 'Arfü't-Ta'rîf bi'l-Mevlidi's-Şerîf li'bni'l-Cezerî" isimli makaleden derleme yoluyla oluşturulmuştur.

** Doç. Dr. Kenan Mermer, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı A.B.D., e-mail: kmermer@sakarya.edu.tr

eserlerin *vilâdet* bahsindeki benzerlik dikkat çekicidir. Doğal olarak her eser gibi Vesîletü'n-Necât'ın da bir kaynakçası vardır. Fakat onu bazı etkilenişlerin gölgesinde yorumlamak, eserin yarattığı etki alanına hâlel getirmez. Çünkü Mevlid metni, hâlihazırda meclisleri, akademik telifleri meşgul eden ve toplumun sevinç-üzüntü durumlarının neredeyse tamamına karşılık gelebilecek bir örüntüyle okuyucuyu karşılar. Çalışmamızda Mevlid'in kaynakçası bahsine bir zeyil olarak daha önce detaylı incelenmemiş bir eseri, tercüme yoluyla aktarmaya çalıştık. İbnü'l-Cezerî'nin Mevlid'i ile Çelebi'nin Mevlid'i arasındaki benzerlik ve farklılıkları aktarmadan önce, karşılaştırmaya konu olan eserin sahibi İbnü'l-Cezerî'nin hayat hikâyesine, kısaca da olsa bir göz atmak icap eder.

A. Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserlerine Kısa Bir Bakış

Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî eş-Şîrâzî eş-Şâfiî, meşhur ismiyle *İbnü'l-Cezerî* yalnızca Bursa'ya uğrayan ve orada bir müddet ikamet eden bir kıraat alimi ya da Dımaşk'tan Hicaz'a, İsfahan'dan Keş'e, İskenderiyye'den Rum'a bir ilim seyyahı değil (İbnü'l-Cezerî, 1403/1982, 1/47-49); aynı zamanda Bursa'nın dolayısıyla Osmanlı'nın kaderine de ortak olmuş bir şahsiyettir. 25 Ramazan 751/26 Kasım 1350 senesinde Dımaşk'ta doğan İbnü'l-Cezerî, diğer taraftan kökleri, ulu atası/ikinci kuşak dedesi Yûsuf itibarıyla, birçok ilimde mümeyyiz şahsiyetlerin yetiştiği, Fırat ve Dicle arasındaki en bereketli bölgelerden biri olan (Hamevî, 1965, 2/72) Şırnak'ın Cizre'sindedir. İlk eğitimini babasından alan ve çocuk yaşlarında hafızlığını tamamlayan İbnü'l-Cezerî, deyim yerindeyse var olan bütün kıraat biçimlerini öğrenmek ve icra edebilmek için uzun yolculuklara çıkmış gayretli bir âlimdir. İsnadı, dinin bir rûknü olarak gören İbnü'l-Cezerî *Câmi'u'l-Esânîd*'de, yüzyüze ve eserleri yoluyla olmak üzere toplam altmış sekiz hocadan ders aldığını ifade eder (İbnü'l-Cezerî, 1433/2012, 24-32). Bir başka yönden bakıldığında İbnü'l-Cezerî, Osmanlı'nın siyasal tarihine şahitlik eden hatta bizzat tarihsel akıştan etkilenen bir şahsiyettir. Örneğin İstanbul kuşatmasında, 1396 Niğbolu Savaşı'nda dönemin sultanı Yıldırım Bayezid'in yanındadır. Nihayet Ankara Savaşı'nda sultan gibi o da esir düşer (İbnü'l-Cezerî, 1433/2012, 118-123). Ankara Savaşı'nın ardından o günkü ismiyle Keşiş Dağı'na (Uludağ) saklanan İbnü'l-Cezerî, orada yalnız değildir. Dönemin ulemasından Molla Fenârî (v. 1431) ve Emîr Sultan (1430) da oradadır. Timur'un oğulları tarafından zapt edilen Molla Fenârî ve Emîr Sultan serbest bırakılmasına rağmen İbnü'l-Cezerî Timur'un tercihi ve emri sebebiyle Keş'te kendi adına yaptırılan medreseye gönderilir (Algül-Azamat, 1995, 11/147).

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Fidâ İbnü'l-Kesîr'den (v. 1373), Ziyaeddin Sadullah el-Kazvînî (v. 14. yy) ve Şeyhülislâm Ömer b. Reslân el-Bulkînî'den (v. 1403) fetva icazeti ve sekseni aşan kıraat âliminden dersler almış gerçek bir ilim talebesi olduğu gibi, aynı zamanda yaşadığı her coğrafyada Semerkant'ta, Mısır'da, Şîrâz'da, Bursa'da, Şâm'da vd. talebeler yetiştirmiş, bulunduğu yerin ilmi vasatına katkılar sunmuş, bu vasatı yükseltmiş de bir âlimdir. Timur'un vefatının ardından ilim seyahatleri devam eden İbnü'l-Cezerî, Herat, Yezd ve İsfahan'daki ilim faaliyetlerinin ardından 808/1406 yılında Şîrâz'a ulaşır. Burada bir Dâru'l-Kurrâ inşa ettiren âlim, beş haccının son üçünü 1419-1424 yılları arasında ifa eder. Hac seyahatleri esnasında bazen Mekke yakınlarında bir mücavir olarak bazen de Kahire, Dımaşk yahut Medine'de kıraat okutan bir üstad olarak hayatını idame ettirir. Nihayet Şîrâz'a döner ve 5 Rebîulevvel 833/2 Aralık 1429 yılında Hakk'a yürür. Evinde vefat eden âlim, onun gerçek mekânı olan Dâru'l-Kurrâ'ya defnolunur (İbnü'l-Cezerî, 1982, 1/49-50).

Velûd bir müellif olan İbnü'l-Cezerî'nin nâm u nişânın en yoğun olarak hissedildiği ilim alanı kuşkusuz kıraattır. İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin'de müellifin kırk altı adet eserini sıralar. Bu eserlerin yirmiye yakını kıraat ilmine dairdir (İsmail Paşa, 1955, 187-188). *Tabakât* ve *Terâcîm* alanındaki eserleri, kendi otobiyografisiyle birlikte, kıraat dersi aldığı kırk altı hocasının (şeyh) biyografilerini ve isnadlarını verdiği *Câmi'u'l-Esânîd*, tahkikli metni 4 cilt olarak yayımlanan *Ġāyetü'n-Nihāye*¹ fi Esmā'i Ricālil-Kırā'a² Üli'r-Rivāye³ (*Ġāyetü'n-NihāyeṬabaḳāti'l-Kurrā*'), Muhtaşaru Tārīhi'l-İslām li'z-Zehebî vd. olarak sıralanabilir. Esas meselemiz olan Siyer-i Nebî alanında ise, Hz. Peygamber'e hizmet edenlerin, onun savaş aletlerinin, hanımları ve çocuklarının anlatıldığı *Kitā'a min Mevlidi's-Şerif*, mezkûr eserin bir manada daha geniş ve tam hâli diyebileceğimiz 515 beyitten müteşekkil *Zātü's-Şifā' fi Sireti'n-Nebiyi'l-Muştafa ve Aşhābihi'l-Erba'ati'l-Hulefā'*/*Zātü's-Şifā' fi Sireti'n-Nebiyi ve'l-Hulefā'* ilk elde sayılması gereken manzûm siyerleridir. Bu eserle, *Vesiletü'n-Necât* arasındaki şekilsel açıdan tek benzerlik, her ikisinin de mesnevi tarzında kaleme alınmasıdır. İçerik açısından ise, her iki eserin de, bir noktaya kadar cevabi bir karakterde yazılmalarıdır. Sanatkârların mekânsal açıdan tek ortaklıkları Bursa'da ikamet etmiş olmaları ve bir şekilde hayatlarının Ulu Cami yahut külliye'nin medresesi etrafında geçmesiyle özetlenebilir. İki eser muhteva açısından mukayese edildiğinde dikkate değer hususlardan ilki, *Vesiletü'n-Necât* neredeyse tamamen Hz. Peygamber'in hayatına yoğunlaşırken; *Zātü's-Şifā'*'nın aynı zamanda dört halifeye ve Hz. Hasan'ın hayatlarına da odaklanmasıdır. İkinci husus, *Zātü's-Şifā'* siyer anlatısı noktasında çok daha detaycı bir yaklaşıma sahiptir (Mermer, 2022).

Siyer bağlamında mensûr olarak yazılan ve günümüze kadar şöhretin koruyan eseri, bizim de incelemeye tabi tuttuğumuz '*Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif*'tir. Bazı kayıtlarda *Mevlidü'n-Nebî, Vilâdetü Nebî* yahut *el-Mevlidü'l-Kebîr* (Ateş, 1954, 12; Altıkulaç, 1999, 20/556;) şeklinde önümüze çıkan eserin müellif hattından istinsah edilen bir nüshası, Süleymaniye Yazma Eserler Ktp. Laleli Böl. 2063/2'de kayıtlı olup 6 varaktan (1b-6a) müteşekkildir. Müstensih Hacı Ali b. Hüseyin et-Târimî, müellif hattında istifade ederek yazdığını ifade ettiği kopyayı, 11 Rebiülevvel 806/28 Eylül 1403 tarihinde Keş şehrinde tamamladığını ifade eder (İbnü'l-Cezerî, Laleli, 2063/2, 806, 6a). Eserin Ahmed Ateş'in tespitleri dairesinde, British Museum Suppl. 515, Kalkûta'da 1929 yılında basılan Bankipur nüshaları da söz konusudur (Ateş, 1954, 12/3. dipnot). Son olarak mezkûr nüshayla mukabele hâlinde takip ettiğimiz diğer nüsha, hâlihazırda Mısır'daki Mevlid ihtifallerinde elden ele dolaşan, camilerde aynı Çelebi'nin Mevlid'i gibi okunan¹ ve defaatle basımı yapılan eserdir. Eser, Princeton Üniversitesi Yazma Koleksiyonu 225 numaralı nüshasından faydalanılarak ve Muhammed Ebu'l-Hayr el-Mülakkî'nin takdim ve tashih notlarıyla birlikte yayımlanmıştır.²

B. '*Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif* ile *Vesiletü'n-Necât*'ın Karşılaştırılması

Ahmed Ateş, İbnü'l-Cezerî'nin "el-Mevlidü'l-Kebîr" veya kendi ifadesiyle "Urfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif" eserinin bazı özelliklerini ve dizilim tarzını açıkladıktan sonra, bu eserin Süleyman Çelebi'nin mevlidiyle muhteva açısından örtüşüğünü ifade eder. Eserin nerede yazıldığının belli olmadığını, diğer taraftan İbnü'l-Cezerî eseri Bursa'da yazmadıysa bile Çelebi'den 8-10 yıl önce tasarladığını, bir ihtimal olarak eserinden Çelebi'ye bahsetmiş olabileceğini de ayrıca belirtir. Nihayetinde hem bu eserin hem de daha önce bir makalemizde *Vesiletü'n-Necât*'la karşılaştı-

¹ '*Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif*'in basit nağmeler ve salât u selâmlar eşliğindeki icraları şu linklerden takip edilebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=Z14ygos77c>; <https://www.youtube.com/watch?v=pW1sLcHs2eY>; <https://www.youtube.com/watch?v=SW-bo-k1iw>

² '*Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif*'in matbu versiyonu için aşağıdaki linkten yararlanılabilir: https://ia800200.us.archive.org/32/items/Mawlid-ibn.jazari/mawlid_ibnjazari.pdf

tırmasını yaptığımız *Zātü's-Şifâ*'nın Süleyman Çelebi'ye eserini yazmak için fikir verdiğinin altını çizer (Ateş, 1954, 12-14). İbnü'l-Cezerî maddesini yazan Tayyar Altıkulaç ise Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi 2063'te kayıtlı dediği *Mevlidü'n-Nebî* isimli eserin, 11 Rebülevvel 806/28 Eylül 1403'te yazılmış olduğunu bildirir. Esasen burada işaret olunan nüsha, 2063/2 numarada kayıtlıdır ve metin, temmet kaydından önce eklenen 40 beyitlik küçük bir kaside haricinde birebir *'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif* ile aynıdır. Ayrıca daha önce ifade ettiğimiz üzere, ilgili yazmanın temmet kaydında, eserin telif değil, istinsah tarihi verilmiştir. Bizim tespitlerimize göre İbnü'l-Cezerî'ye *Mevlidü'n-Nebî*, *Vilâdetü Nebî*, *el-Mevlidü'l-Kebîr*³ gibi farklı isimlerle isnat edilen eser, tek bir eserin farklı isimlendirilmesinden ibarettir.

'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif'in, el-Mevlidü'l-Kebîr'den bağımsız hatta onun muhtasarı olduğu bilgisini aktaran Princeton nüshasının naşiri Muhammed Ebu'l-Hayr el-Mülakkî, delalet kabilinden şunları sıralar: **1)** Müfessir, muhaddis Süyûtî'nin (v. 1505) *Tabakâtü'l-Huffâz* isimli hadîs hafızlarını Hz. Ebû Bekir'den başlamak kaydıyla listelediği kitabındaki İbnü'l-Cezerî biyografisine atıfta bulunur. *Tabakâtü'l-Huffâz*'da, İbnü'l-Cezerî'nin küçük bir biyografisi ve kıraata dair meşhur eseri *en-Neşr fî Kıra'ati'l-Aşr* eserinden bahsedilmiştir. Siyere dair hiçbir eserinden bahis açılmamıştır (Süyûtî, 1483, 549). **2)** Muhaddis ve tarihçi Şemseddîn Sehâvî'nin (v. 1497) *ed-Dav'u'l-Lâmi'* isimli, 10.000'den fazla meşhur âlimin biyografisini aktaran bir eserdeki kayda göndermede bulunulmuştur. *Dav'u'l-Lâmi'*deki kayda göre, 'Arfü't-Ta'rif eseri, *et-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif* isimli daha hacimli bir eserin muhtasarıdır (Sehâvî, 1355, 9/257). On bini aşan müellifi kodlayan bir eserin, İbnü'l-Cezerî'nin eserlerini tetkik ve takibi pek uzak bir ihtimal olduğundan buradan hareketle de bir sonuca gitmek zor görünüyor. **3)** Kelâm ve kıraat âlimi Ahmed el-Kastallânî'nin (v.1517) *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minahi'l-Muhammediyye*'deki alıntılara dayanılarak mezkûr iddia desteklenmiştir. İlgili eserde, İbnü'l-Cezerî'den iki defa alıntı yapılmıştır. Bu rivayetlerin biri tamamen kıraat ve gramer merkezli olduğundan bizi bağlayan bir tarafı yoktur. Diğer alıntı ise, Hz. Peygamber'in doğumu şerefine yeğeni için kölesi Süveybe'yi azat eden Ebû Leheb'le ilgilidir. Ebû Leheb, Hz. Abbas'ın gördüğü bir rüyada Pazartesi günleri parmaklarının arasından çıkan bir suyla azabının biraz olsun hafiflediğini söyler. Kastallânî, bunun üzerine İbnü'l-Cezerî'nin yorumunu aktarır. Ebû Leheb gibi bir kafir bile sırf bu hürmeti sebebiyle düşar olduğu azaptan az da olsun kurtulabiliyorsa, mümin ve muvahhid için kendisine cennet kapılarını dahi aralayacak nice faydeler ve faziletler vardır (Kastallânî, 1416, 1/78). Bahsi geçen alıntının birebir karşılığı, 'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif'te vardır (İbnü'l-Cezerî, 1431, 22). Meşhur şair Bâkî (ö. 1600) tarafından yapılan Ledünniyye tercümesinde (*Me'âlimü'l-Yağîn fî Sireti Seyyidi'l-Mürselîn*) mezkûr rivayet şu şekilde tercüme olunmuştur: "İbn-i Cezerî -rahmetullâhi 'aleyh- eydür: Resûlullâh -şallâhu 'aleyhi ve sellem- toğduğı gice insân itmekle Ebû Leheb gibi kâfir cehennem içinde fâ'idesin müşâhede idicek kıyâs eyle ki bir kimesne mü'min ve muvâhhid ola." (Tergip, 2010, 105-106) Bu bilgilere istinaden İbnü'l-Cezerî'nin elimizdeki tek mensur siyerini, bahir/bâb dairesinde takip ederek *Vesiletü'n-Necât* ile benzerlik ve farklılıkları işaret etmeye çalışacağız.

Eserine, kalplerin baharı mesabesindeki Rebü'l-Evvel ayını bu mübarek doğuma has kılan Cenâb-ı Hakka ilticayla başlayan İbnü'l-Cezerî, Hz. Peygamber'in doğumuyla birlikte kulların

³ Mevlide nispet edilen kebîr (=büyük) lafzı, bir ihtimal olarak eserin kemmiyetiyle değil, doğum hadisenin yani Hz. Peygamber'in dünyaya gelişinin tavsif edilmesiyle alakalı olabilir. Zaten bu bir keşif olmaktan ziyade *el-Mevlidü'l-Kebîr* ile *Mevlidü'n-Nebî*'nin aynı eser olabileceğini düşünen hem Ahmed Ateş'in hem de *DİA* maddesini yazan Tayyar Altıkulaç'ın yakın ihtimal olarak gördükleri şeylerdir. (Ateş, 1954, 12; Altıkulaç, 1999, 20/556). Biz yalnızca bu ihtimali daha yakın kılabilecek bazı delaletler sunmakla küçük bir katkı sağlamaya çalıştık.

kalplerindeki gam kasavetin dağıtıldığını, şirk ateşinin söndürüldüğünü, şüphe ve iftira sütunlarının devrildiğini, ayıp ve noksanların kaldırıldığını ve İslâm dininin son şeriatıyla birlikte doğu ve batının nurlandırıldığını ifade eder. Hemen bir beyitle buradaki görüşleri takviye eder:

لهذا الشهر في الاسلام فضل
وافضل ي فوق على الجميع

(İslâm indinde Rebû'l-Evvel ayı üstün bir aydır

Öyle ki kalan diğer ayların hepsinden fazilet yönünden ağır basar)

Hamdele ve salve kısmının ardından bütün nebi ve resullerin hepsinden, mukarrebîn meleklerden fazilet yönünden ağır basan Hz. Peygamber'in mevlid ayının önemi bir kere daha vurgulanır ve şefaatine nail olmak için dua edilir (İbnü'l-Cezerî, Laleli, 2063/2, 806/1403, 1b; İbnü'l-Cezerî, 1431, 13-14). *Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif* eseri şu fasıllar altında incelenebilir:

Nesebühü's-şerif: 'Arfü't-Ta'rif, Hz. Peygamber'in nesebini ortaya koyarken tamamen ittifak olunan ve kısmen ihtilafın olduğu iki halkadan bahseder. İlk ve kesin dizilimde; Adnân, Meâd, Nizâr, Mudarr, İlyâs, Müdrike, Huzeyme, Kinâne (...) Abdülmuttalib, Abdullâh, Hz. Muhammed. Kısmen ihtilafı ama yine güçlü bir ihtimal olarak Hz. İsmail'den Hz. İbrahim'e, oradan Adnan'a ve nihayet Hz. Adem'e doğru bir çizgi çeker (İbnü'l-Cezerî, 806, 1b; İbnü'l-Cezerî, 1431, 14). *Vesiletü'n-Necât* da ise bir seçere takdiminden ziyade Hakk'ın nurunun peygamberler yoluyla Hz. Muhammed'e intikali esastır. Dolayısıyla Hz. Adem'den Havvâ'ya, Şit'den Anôş'a, oradan Kaynân'dan Mehlâyil'e (...) Hz. İbrahim'den İsmail'e uzanan Muhammedî nurun serencamı söz konusudur (Çelebi, 1954, 102-103). Süleyman Çelebi bu meseleyi, sehl-i mümteni tarzında bir beyitle ortaya koymadan önce nûr-ı Muhammedî meselesinde derinleşir. Hz. Peygamber eğer âleme gelmemiş olsaydı izzet tacının Âdem'e inmeyecek, onun tövbesi kabul olmayacak, Hz. Nuh boğulmaktan kurtulamayacak, Hz. Musa'nın elindeki asa, yılanları yutan bir ejderhaya dönüşmeyecekti. Dahası Hz. İbrahim'in atıldığı ateşin cennet bahçesine dönüşmesi, sırf onun cediti olması sebebiyledir. Elbette Hz. İsa'nın vefat ettirilip yükseltilmesi de aynı minvalden değerlendirilmiştir:

"Olmayub İsâ göğe bulduğu yol

Ümmetinden olmağ için idi ol

(Çelebi, 1954, 98)"

Hamlü ümmihî bihi: 'Arfü't-Ta'rif'in bu kısımdaki anlatısı, doğum işaretleriyle beraber sade bir siyer kesiti niteliğindedir. Hz. Peygamber'in annesi Âmine hamileliği esnasında, diğer kadınların hissettiği hiçbir ağırlığı ve sızıyı hissetmez. Hamileliğin henüz ilk aşamasında, uykuyla uyanıklık arasındaki yakaza hâlinde kendisine, ümmeti şereflendirecek nebiyi karnında taşıdığı söylenir. Hz. Peygamber'in ana karnına düştüğü Recep ayının Cuma'sında yerle gök nurla dolar, Şam topraklarındaki Busra'dan gökyüzüne doğru bir nur yükselir ve Firdevs cennetinin kapıları açılır. Yer ve gök, "İnsanları hidayete erdirecek ve onları uyaracak" bir nebinin geleceği nidasıyla yankılanır. Tam bu sırada anlatı noktası diğer tarafa geçer. Hz. Peygamber'in babası ticaret maksadıyla Şam tarafındadır. Kervanı dönüş yoluna girmişken hastalanır, Medine'deki akrabaları Adıyy b. Neccâr oğullarının yanına gider. Hastalık ağırlaşır ve henüz o otuz yaşındayken Medine'de vefat eder. Ardında küçük bir miras (beş deve, birkaç koyun, bir kılıç vd.) bırakır. Babası Abdumuttalip acı haberi alınca şiddetli bir teessürle ağlar; zira torunu yetim doğacaktır (İbnü'l-Cezerî, 806, 2a; İbnü'l-Cezerî, 1431, 17-18). Süleyman Çelebi'nin dilinde bu mesele sanatsal ve sade bir tarzda karşlanır:

*“Âmine Hatun Muhammed anesi
K’ol sadeften oldu ol dür dânesi*

*Çünkü Abdullâh’dan oldu hâmile
Vakt irişdi hafta vü eyyâm ile*

(Çelebi, 1954, 103)”

Târihu Mevlidihî: İbnü’l-Cezerî, ‘Arfü’t-Ta’rif’te çoğunca didaktik/ta’limî, bazen de lirik/hissî bir söyleme biçimini kullanmıştır. Bu bölümdeki bilgilendirme, olağan siyer bilgisi seviyesinde olmakla birlikte, diğer bazı meşhur şahsiyetlerin doğumlarıyla yapılan mukayese dikkate değerdir: Hz. Peygamber’in doğumu ittifakla, Fîl vakasının olduğu yıl, Rebîu’l-Evvel ayı, ikinci Pazartesi günü vuku bulmuştur. İbnü’l-Cezerî’nin kaydına göre Hz. Peygamber’in doğumu, adil hükümdar Enûşirvân’ın doğumundan 17, Hz. İsa’nın göğe yükseltilmesinden 578, İskender-i Rumî’nin doğumundan 909, Hz. Adem’in dünyaya inişinden ise 6043 yıl sonra gerçekleşmiştir (İbnü’l-Cezerî, 806, 2a; İbnü’l-Cezerî, 1431, 19). Bu noktada Süleyman Çelebi herhangi bir mukayese ya da detaya girmeksizin ittifakla ortaya konan doğum tarihi meselesini sühuletle ve yine estetik bir biçimde ölümsüzleştirir:

*“Ol gice kim doğdı Hayrü’l-beşer
Anası anda neler gördi neler*

*Hem ne kim göründi ise gözine
Hem dahi vaki olanı özine*

*Ol rebülevvel ayı nicesi
Onikinci gice isneyn gicesi*

(Çelebi, 1954, 106)”

İrhâsâtu Mevlidihî: İrhâsât, Peygamber olan seçkin şahsiyetlerin, henüz peygamber olmadan önce göstermiş oldukları harikulâde olaylara verilen isimdir. Bunlar, Hz. İsa’nın beşikte konuşması gibi kişinin kendisinden zuhur edebileceği gibi, onun bizzat dahil olmadan etrafında gelişen olağanüstü olaylar şeklinde de gerçekleşebilir. Bu hadiseler bir yönüyle de peygamberliğin alametleri (alâmâtü’n-nübüvve/emârâtü’n-nübüvve) olarak da yorumlanabilir özellikler taşır (Özkan, 2016, 24-25). ‘Arfü’t-Ta’rif’te irhâsât başlığı altında değerlendirilen ilk harikulade olay, Hz. Peygamber’in doğumu esnasında doğuyla batı arasındaki yerlerin yani âlemin nurla dolması, ışınmasıdır. Ardından Hz. Peygamber’in dizleri üzerinde oturup başını göğe diktiği ifade edilir. (...) Bu kısımda aktarılan rivayetler doğal olarak vilâdet bahsiyle sınırlıdır fakat düşünüldüğünden daha az hadise zikredilir. Hadiseler şu başlıklar altında hülâsa edilebilir: İbn Muhalled tefsirinden iktibasla, Hz. Peygamber’in doğumuyla birlikte İblis’in acıyla haykırması, sünnetli ve göbek kordonu kesilmiş doğması, göğsünün yarılıp melekler tarafından temizlenmesi (şakk-ı sadr), dedesi Abdulmuttalib’in rüyası, annesi Âmine’den alıntıyla doğumu esnasında Şam’daki Busrâ bölgesini aydınlatan bir nurun ortaya çıkması, Ebû Leheb’in Hz. Peygamber’in doğumunu müjdelemesi şerefine kölesi ve Hz. Peygamber’in süt annelerinden biri olan Süveybe’yi azlettiği için Pazartesi geceleri cehennem azabının hafifletilmesi şeklinde bir sıralama yapılmıştır. Bölümün sonunda, Hz. Peygamber kaynaklı bir nükte olarak şu hatırlatılır: Ebû Leheb gibi azılı bir kafir ve Kur’ân düşmanı bile sadece mevlid-i nebi sebebiyle azabı hafifletilebiliyorsa, Hz. Peygamber’in mevlidine hürmet ve muhabbet eden müslüman muvahhid için türlü nimetler ve cennet mükâfaatı elbetteki uzak bir ihtimal değildir (İbnü’l-Cezerî, 806, 2a-2b; İbnü’l-Cezerî, 1431, 19-22).

Vesîletü'n-Necât'ta bahsi geçen viladet işaretlerinin yahut irhâsatın büyük bir kısmı örtüşmekle birlikte, onda daha çok detay daha fazla hadise ve nazmın gücü itibarıyla kıyası pek de mümkün olmayan bir manzara söz konusudur. Örneğin İbnü'l-Cezerî'nin alıntılandığı maşrik ve mağribi aydınlatan nur, tek başına değil deyim yerindeyse çevresi ve donatularıyla birlikte zikredilir:

*Didi bir nûr çıkd'evimden nâgehân
Ol nûr ile dopdolu oldu cihân*

*Ham havâ üzre döşendi bir döşek
Adı Sündüs döşeyen anı melek*

*Üç alem dahi dikildi üç yire
Eydeyin her birini nire nire*

*Mağrib ü maşrikte ikisi anun
Biri damunda dikildi Kâ'be'nün*

(Çelebi, 1954, 106-107)

Mekânü vilâdetihî ve bereketihî: Mübarek Mekke'nin sakinleri tarafından Hz. Peygamber'in doğum gününün hatırlanıp kutlandığı mahalleden bahseder. İbnü'l-Cezerî, her sene Mekte'de bulunan insanların, Hz. Peygamber'in doğduğu mahalleye mevlid kutlaması için gittiklerini, bu kutlamaların aynı bayram günleri gibi en çok önem verilen günlerden biri olduğunu belirtir. Daha sonra, bu hususla ilgili kendi tecrübelerine yer verir. Kendisinin hac ibadeti için gittiği 792/1390 yılında mezkûr kutlamalara denk geldiğini ve burada büyük bereket, feyiz elde ettiğini ifade eder. 823/1420-21 yılında tekrar aynı topraklara ve kutlamaların yapıldığı mahalleye doğru giden İbnü'l-Cezerî, bölge civarında bir müddet mücavir olarak kalır. Ardından Hz. Peygamber'in doğduğu mahalleye varınca, orada bazı tamir tadil faaaliyetleri de yaptığını ifade eder. Buradaki esas vurgu noktası, kutlamaların yapıldığı yerde, “Arfü't-Ta'rîf” eserinin kendisine okunması (*Qur'îe kitâbun 'aleyye*) ve büyük kitle tarafından dinlenilip şahit olunmasıdır. Görülen manzarada İbnü'l-Cezerî'nin ilk haccı ile tekraren gittiği haccı arasında (1390-1420), eserinin bilinir ve okunur hâle gelmiş olması dikkat çekicidir. Zira ilk gittiği hacta, eserinden değil; kutlamalardan ve aldığı feyizden dem vurmıştır. Diğer kayıta ise, eserin adı sanı geçtiği gibi, bir kitle tarafından bilindiği de ortaya çıkmıştır (İbnü'l-Cezerî, 806, 2b; İbnü'l-Cezerî, 1431, 23). İki Mevlid'in anlatısı bu fasıl altında karşılaştırmak için herhangi bir malzemeye sahip değildir.

499

Âyâtü mevlidihî: Bu kısımdaki aktarımlar Hz. Peygamber'in doğum mucizeleri yahut irhasatı kabilinden zikredilen anlatının devamı mahiyetindedir. Hz. Peygamber'in doğum gecesinde Kistrâ lakaplı II. Hüsrev-i Pervîz'in (ö. 628) sarayı yerle bir olmuş, on dört burcu yıkılmıştır. Doğum gecesiyile ilgili, ikinci zikredilen işaret/âyet, Sâve Gölü'nün çekilmesidir. (...) Süleyman Çelebi de viladet noktasında zikredilen olağanüstü hadiseler bir çırpıda ifade edilir:

*“Tâk-ı Kistrâ öyle çatladı kati
K'işitenin gitti akl u tâkati*

*Sâve bahri yire geçti serteser
Kimse anda bulmadı sudan eser*

*Ol mecûsiler odı kim var idi
Nice yıllar idi kim yanar idi*

(Çelebi, 1954, 111)”

Razâ'uhü: Hz. Peygamber'in süt annelerinin anıldığı bu kısım, Vesiletü'n-Necât'ta yer bulmaz. Dolayısıyla burası, herhangi bir mukayese için uygun zemine sahip değildir.⁴

Züvvâcühü min Hadice^{ti}: Bu bölüm yine mukayese yapmaya imkân tanımayan bir başlığa sahiptir; zira Vesiletü'n-Necât'ta Hz. Peygamber'in eşleri yahut bizzat Hz. Hatice'nin ahlakı ve onların evlilikleriyle ilgili bir ifade yoktur.

Bi'setühü ve İsrâ'ühü: Bölümün genel anlatısı İsrâ hadisesi üzerine kuruludur. Bi'set yani Hz. Muhammed'in (sav) bir peygamber olarak seçilmesi hususu yalnızca ilk satırlarda kendine yer bulur. Vahiy ile rû'ya-yı sâliha arasındaki ilişkiye temas eden İbnü'l-Cezerî, vahye dair ilk işaretlemlerin ve dahi vahyin kendisinin salih rüyalar ile başladığının altını çizer. Zaten onun gördüğü rüyalar, sabahın aydınlığı misali (ufki's-şubh) gerçekleşen hakikatlere dönüşmektedir. (...) Mezkur kısım alaka düşünülürken, Vesiletü'n-Necât'la mukayese alanı bulmak pek mümkün değildir. Bu noktadan itibaren bölümün ikinci alt başlığı olan "İsrâ" hadisesine geçilir. İbnü'l-Cezerî, işin estetik ve belagat boyutuyla meşgul olmaz, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesine (sîret) bağlı kalır. İsrâ ceset ile birlikte yani yalnızca ruhen değil; beden de gerçekleşen bir şeydir. Nübüvvetin 12. gecesinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya ve oradan da yedi kat göğe yükselerek devam eden bir yolculuk, ilahi bir ikramdır. Nihayetinde bu kutlu yolculuk, Sidretü'l-Müntehâ'da tamamlanır (İbnü'l-Cezerî, 806, 3b-4a; İbnü'l-Cezerî, 1431, 28-30). Süleyman Çelebi'de vahyin başlangıcı meselesi yani bi'set, didaktik ve tarihsel bir anlatının ötesinde bir yerlerde ikamet eder. Çelebi öncelikle gül-bülbül ekseninde yeni bir dünya açar. Ardından vahiy meleğinin kokusunu duyan Hz. Peygamber'in ayak bastığı Hirâ dağına depreştirir:

"Hak gülşeninde ötti girü vahy bülbüli

Rahmet güliyle doldı bu gülzâr-ı Mustafâ

(...)

Cebraîl'ün kokusun alurdu ol

Vahy için indüğünü bilürdi ol

(...)

Çün Hirâ dağına bastı ol kadem

Dağ debrendi kadem basduğı dem

(Çelebi, 1954, 112, 114, 115)"

Vesiletü'n-Necât'ın mi'râc bahri, mukayese ettiğimiz esere nispetle tamamen başka bir âlemde gezinir. Çelebi, Mi'râc hadisesini anlatmadan önce mecazi ve estetik bir alan oluşturur. Bu alanda güzellik, uyum ve öğretici birbirine harmanlanır. Akıl tavus kuşu olup fikir çölündeki cân yani rûh yaseminliğine dalar ve orada manadan müteşekkil göz alıcı kanatlarını çarparak cevelân eder. Mana kanatlarını birbirine vurdukça fikrin sûreti ve rengi görünür hâle gelir. Tavus kuşunun yani aklın ilk bakışta hedefi kendi güzelliğini göstermek gibi dursa da gerçek hedefi, mutlak güzellik sahibine yani Cemâl'e ulaşmaktır (Mermer, 2022, 261). Bir Pazartesi Ümmü Hanî'nin evinden başlayan kutlu yolculuk, Cebraîl eliyle Burak'ın hazır edilmesiyle başlar. Burak'ın sırtından ilk inilen mekân Kudüs'tür. Hz. Peygamber, Mescid-i Aksâ'da bütün nebilerin er vahına imam olup iki rekat namaz kıldırır. Sonra nurdan bir merdivenle göğe doğru revan olunur. Gök ehliyle musahabe edip selamlaşıp ikramlarını kabul eder. Gök ehli, Hz. Peygamber'in

⁴ Mukayeseye imkân tanımayan bütün bölümler, parantez içi noktalarla ifade olunan kısaltmalar (...), İbnü'l-Cezerî'nin eserini tam olarak yansıtabilmek için mezkûr makalemizde (Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi - Kemal Yavuz Armağanı Özel Sayısı-) geniş bir biçimde aktarılmıştır.

miracını kutlarlar. Ardından Hz. Peygamber'e bir armağan olarak namaz verilir. Göklere tırmana tırmana devam eden seyahatin akabinde, Çelebi'nin ifadesiyle Hak Te'âlâ hazretine irer ve burada Cenab-ı Hak lafızsız, sessiz, harfsiz bir biçimde *Mustafâ'ya söyler* (Çelebi, 1954, 116-120).

Hicretühü: Buradaki anlatı, ortalama bir siyer-i Nebî bilgisi dâhilindedir. Detay yoktur, kaba taslak hicret hikâyesi verilir. Hissî manada, ne mağaradaki iki dostun içine düştüğü zor durumdan, ne Sürâka'nın pişmanlık getirmesinden ne de daima bu mağara hikâyesiyle birlikte zikredilen "Korkma! Allah bizimle beraberdir." mealindeki Tevbe suresinin 40. ayetinden dem vurulmaktadır (İbnü'l-Cezerî, 806, 4a; İbnü'l-Cezerî, 1431, 30). Benzer bir biçimde Vesîletü'n-Necât'ın anlatısında da *Hicret* bahsi 5 beyitten ibarettir. Ne mağara, ne Hz. Ebu Bekir ne de başka bir detay söz konusudur:

*"Dahi bundan sonra ol Hayrül-Beşer
Mekke'den Hak emrile kıldı sefer*

Mekke'den hicret idüp gitti Resûl

Ol Medîne şehrine yetti Resûl

(Çelebi, 1954, 120)"

en-Nebiyü fi'l-Medîne⁴⁴: Hicret sonrasındaki Medine yılları boyunca meydana gelen önemli hadiselerin sıralandığı bu bölüm, Vesîletü'n-Necât ile mukayese yapmak için uygun bir zemine sahip değildir (İbnü'l-Cezerî, 806, 4a-4b; İbnü'l-Cezerî, 1431, 31-33).

Haccuhü ve Vefâtühü: Bu bölümün yalnızca vefât-ı Nebî kısmı, iki eseri karşılaştırmak için uygun zemine sahiptir. İlgili kısımda sade yollu bir anlatım ve detaysız bir bilgilendirme söz konusudur. Hicretin on birinci senesi Safer ayının Çarşamba günü, Hz. Peygamber'in rahatsızlığı baş gösterir. Yüksek ateş ve şiddetli baş ağrısı Hz. Peygamber'i yatağından kalkmasına mani olur. (...) Pazar (Yevmü'l-ehad) gününe gelindiğinde Hz. Peygamber'in ağrıları daha da şiddetli hâle gelir ve görüş birliği olduğu üzere hicretin on ikinci senesi Pazartesi günü, güneş öğle vaktini aştığında yahut kuşluk vaktinden hayli sonra 63 yaşındayken Cenâb-ı Hakk'a vasıl olur (İbnü'l-Cezerî, 806, 4b; İbnü'l-Cezerî, 1431, 33). Vesîletü'n-Necât'ta Hz. Peygamber'in hastalanması ve vefatıyla ilgili kısım, İbnü'l-Cezerî'nin metnine göre çok daha detaylı bir anlatıma sahiptir. Anlatının doğası sebebiyle metnin lirik dili buralarda daha yoğun bir biçimde hissedilir. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber'in altmış üç yaşına ermesi, Dost'a ulaşmaklığın da yakın olduğu, Padişah dergâhına erdiği bir zamanı belgeler. Elbette önce bir hastalanma/maraz dönemi söz konusudur. Bir Çarşamba günü eşlerinden Meymûne'nin evine vardığında Hz. Peygamber'i bir hastalık tutar. Bu hastalık Hz. Peygamber'i zayıflatır ve cism-i latifini ateşlere salar. Hastalık Hz. Peygamber'i o kadar zayıf düşürür ki namaz için ayakta durmaya derman bulamaz (Çelebi, 1954, 129-130). Hz. Ebû Bekir'i yerine imamlık yapması için görevlendirir:

*"Çün işittiler sahâbî bu sözi
Her birinün yaş ile doldı gözi*

İçlerinden koptı feryâd ile âh

Gökte ol ahtan tutuldu şems ü mâh

(Çelebi, 1954, 130)"

Hz. Ebû Bekir imametinde kılınan namazda mescit, sahabenin kucaklaşıp ağlaşmasına sahne olur. Öyle ki imamlık yapan Hz. Ebû Bekir, ağlamaktan kendini alıkoyamadığı için Hz. Ömer'e

imamlık yapmasını teklif etmek zorunda kalır. Fakat Hz. Peygamber'in emrinin çiğnenmesi kabul edilemez olduğundan kendini toparlayıp namazı yine de Hz. Ebû Bekir kıldırır. Hz. Peygamber duyduğu ağlaşmalar yüzünden koltuğuna girenlerle birlikte zorla da olsa mescide götürülür. Sahabe onu görünce tekrar ağlamaya başlarlar. Tam bu sırada Cebrâîl gelir ve Celîl olan Allah'ın selamını getirir ve Cenâb-ı Hak'tan bir isteği olup olmadığını sorar. Cevap çok açıktır:

*“Ümmetümi dilerim Hak'dan didi
Dileğüm Hak'dan budur çoktan didi*

*Ümmetümdür kaygum u gusse hemîn
Yimezem ümmetten ayruğum gamın* (Çelebi, 1954, 132)”

Hz. Peygamber'in isteği ve arzusu kabul olunur. Cenâb-ı Hak lutfuyla ümmetinin günahlarının zaten bağışlandığı bildirir. *Yazuklu ümmetinin bağışlandığını* işiten Hz. Peygamber, diğer peygamberler gibi *nefsî vâ nefsi* (nefsim, ah kendim) demek yerine *ümmetâ vâ ümmetâ* (ümme-tim ah ümmetim) demesinin karşılığını böylece almış olur. Cebrâîl tekrar görüldüğünde üzerinde kara bir elbise vardır. Yere son defa indiğini ve vahiy için inmediğini bildirdiği anda, Azrail Cenâb-ı Hak'ın emriyle oraya gelir ve Hz. Peygamber'i selamlar. Ruhunu kabz için mi geldiğini soran Hz. Peygamber, beklediği cevabı alır. Eğer icazet verirsen *kabz-ı rûh idem*, vermezsen *hod girü dönem gidem* diyen Azrail'e, emr-i Hakk'ı cân ile kabul ettiğini bildirir (Çelebi, 1954, 132-135).

502

Faşlün fi şıfatihî: Bölüm tarzı itibarıyla bir hilye yahut şemâil vasfı gösterir. İbnü'l-Cezerî'nin anlattığı salat u selamın ardından bir övgü cümlesiyle başlar ve hemen bir Şemâil-i Nebî'ye dönüşür. Hz. Peygamber, huyu ve tabiatı itibarıyla insanların en faziletlisi, zatı itibarıyla da en güzeldir. *Yüzü parlak nurlu*, boyu orta ve itidal üzere, duruşu heybetli, teni hafif kırmızıya çalan pembe-beyaz renginde, kaşları uzun, ince ve yay gibi, *dişleri parlak beyaz ve araları hafif açık*, ağzı kuvvetine ve cesaretine delalet edecek biçimde azametli, yüzü değirmi ve hafif dolgunca, gözleri kara ve gözünün akında ise bir kızılık vardır. Hz. Peygamber'in omuz başları, kemikleri iri ve gösterişli, omuz arası geniş, burnu ince ve uzunluğu orta derecede, ayakları ve başı heybetli, göğsünden göbeğine inen ince bir kıl şeridinden başkaca da tüyü yoktur. *Onun iki kürek kemiği arasında peygamberlik mührü vardı. Yürüdüğü zaman vücudundan yayılan ter kokusu, benzeri olmayan misk gibiydi* (İbnü'l-Cezerî, 806, 4b-5a; İbnü'l-Cezerî, 1431, 34-36). Hz. Peygamber'in dişleri, nübüvvet mührü, terinin rayihası ve yüzünün güzelliği Vesîletü'n-Necât'ta da yer bulur:

*İncü dişleri şu'aından gice
İğne düşse bulunurı ey hoca
(...)
Hem nübüvvet mühr'anun zahrında'dı
Halkı ol mühr ile Hakk'a ündedi
(...)
Terlese güller olurdu her teri
Hoş dererlerdi terinden güller*

*Tal'atı meymûm idi vü meh-cebîn
Harmen-i hüsninde Yûsuf hûşe-çîn* (Çelebi, 1954,114-115, 121)

İki eserin anlatım tarzı ve bakış açılarındaki farka bir delalet açısından şunu da eklemek yerinde olacaktır. İbnü'l-Cezerî, şemâil mantığı çerçevesinde Hz. Peygamber'in burnunun ince ve nazik oluşundan bahsederken Süleyman Çelebi, kendi ifadesiyle ol mübârek burnun adeta vahyin kokusunu aldığını ifade eder:

*“İşidün hem ol mübârek burnunun
Mu’cize nicedür anda hem görün
(...)
Cebraîl’ün kokusun alurdu ol
Vahy için indüğünü bilürdi ol*

(Çelebi, 1954, 114)”

Faşlün fi hulûkühî ve şeyemihî: Bölüm, geneli itibarıyla Vesîletü'n-Necât ile mukayase edilebilecek bir anlatıya sahiptir fakat bu benzerliğin bir kısmının medhin doğasından kaynaklandığının altını çizmek gerekir. 'Arfü't-Ta'rif Hz. Aişe'nin "O'nun ahlakı Kur'ân idi." nakliyle başlar ve devamında, Hz. Ali'den, Enes b. Mâlik'ten, Ebû Hüreyre'den yapılan aktarımlarla Hz. Peygamber'in cesareti, fazileti, hilmî, hayâsı, diğer insanlara üstün gelen özelliklerini dile getirilir. (...) Tevazu sahibidir; zengin olsun fakir olsun insanların davetine icabet etmiştir. Yoksulları sevmiş, onları asla tahkir etmemiştir. O bazı günler açlıktan karnına taş bağlardı, zikri çok, lağvi yok देनेcek kadar azdı. Namazı uzun kılar fakat hutbeyi kısa keserdi. Güzel hoş olanı sever, kerih olanlardan uzak dururdu. Şeref sahibi insanlarla ülfet eder, fazilet sahibi insanlara ikramda bulunurdu. Helal dairesinde oyunlara ve oyun oynamaya karşı tiksintiyle yaklaşmaz, onları mübah görürdü. İnsanlarla şakalaşırdu. Kendisinden hak sözün dışında hiçbir söz duyulmazdı (İbnü'l-Cezerî, 806, 5a; İbnü'l-Cezerî, 1431, 36-39). Vesîletü'n-Necât merkezinde baktığımızda, anlatının örtüştüğü bazı yerler şöyledir:

*Hem dahi Kur'ân'da öğdi ol Kerîm
Didi kim sensin alâ hulkin azîm
(...)
Bahr-i ilm ü hilm ü kân-ı cûd idi
Her sa'âdet anda hem mevcûd idi*

*Gice gündüz âdeti tâat idi
Anun için seyyid-i sâdât idi*

*Hil'atı Hak'dan anun levlâk idi
Gull u gışdan kalbi gâyet pâk idi
(...)
Gönli alçağdı vü kadri celîl
Sözleri şîrin cemâli key cemîl
(...)*

*Hem tevâzu'la kanâattı işi
Arpadandı etmeği vü hem aşî*

*Hilm ile her sözi halka dir idi
Yermez idi her ta'âmı yir idi
(...)
Fi'l ü söz ile kişi incitmedi
Hak buyurmaduğu işi itmedi*

(Çelebi, 1954, 121-122)

Faşlün fi zikri şey'in min mu'cizātihi: Bu bölümde iki eseri mukayese için bazı uygun parçalar vardır. İbnü'l-Cezerî'nin bu bölümdeki aktarımları özetle şu şekildedir: Hz. Peygamber'in mucizeleri başlığında ilk zikredilen elbette onun en büyük mucizesi kabul edilen Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bütün resullerin mucizeleri kendi ölümleriyle kesilmiş olduğu hâlde, Hz. Peygamber'in bu en büyük mucizesi hâlâ etkisini sürdürmektedir. Kur'ân'ın da işaret/nutk ettiği gibi ayı ikiye bölmüş, kertenkeleyi konuşturmuştur. (...) Sahibinin izni olmadan kesilen koyunun dile gelip bunu kendisine haber vermesi, yanında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Osman var iken dağın hareketlenmesi ve Hz. Peygamber'in sözüyle sükun bulması, 1300 kişinin Hudeybiye'de parmakları arasından akan suyu içip abdest almaları, avucuna aldığı taşların tespih etmesi ve yediği lokmaların tesbini duyması, sahibinin zulmünü dile getiren deveye deva olması, bir kurtun risaletine şahadet etmesi, bir ağacın Hz. Peygamber uyurken yanına gelip selam vermesi, kuraklık yıllarının birinde Cuma hutbesi verirken ashabın yakınması üzerine Cenâb-ı Hakk'a iltica edince havanın bulutlanıp diğer Cuma'ya kadar yağmur yağması, Hendek Savaşı zamanında bir somun arpa ekmeğiyle 80 sahabeyi doyurması vd. şeklinde sıralanabilir (İbnü'l-Cezerî, 806, 5a-6a; İbnü'l-Cezerî, 1431, 39-42). Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, hissî, aklî, gaybî, haberî tarzda mucizeler bağlamında, İbnü'l-Cezerî'nin 'Arfü't-Ta'rif'i kadar uzun bir listeye sahip değilse de, iki eser arasında bazı ortak noktalar söz konusudur. Bunlar, ayın yarılması (şakku'l-kamer), parmaklarından su akıtması mucizeleri, avucunda dile gelen taşlar, yürüyen ve secdeye kapanan ağaçlar, dile gelip sahibini şikayet eden deva bulan deve olarak sıralanabilir:

*Çün işâret kıldı ol mahbûb-ı Hak
Parmağıyla gökde ay oldu dü şak
(...)
Parmağından çeşmeler akıttı hem
İçti andan cümle-i hayl ü haşem
(...)
Söyledi avcunda taşa geldi taş
Taş değülsem aşka gel sen dahi taş*

*Hem ağaçlar kıldılar ana sücûd
Oldular haklığına cümle şühûd*

*Çün şikâyet kıldı ıssından deve
Mustafâ'dan oldu derdine devâ*

(Çelebi, 1954, 115)

SONUÇ

Mevlid'in Kaynakçasında Yeni Bir Eserin İmkânı: 'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf (Mevlidü'n-Nebî) isimli çalışmamız bağlamında iki müellifin ve eserlerinin kesişim noktaları yahut birinin diğerine etkisi hususunda tespitlerimiz şu şekilde hülâsa edilebilir:

1. İbnü'l-Cezerî ile Süleyman Çelebi'nin siyasi tarih bağlamında kesişim kümesi, Yıldırım Bayezid dönemindeki Niğbolu ve Ankara Savaşları olarak tanımlanabilir. Çelebi doğal olarak Bursa'da kalmaya devam eder fakat İbnü'l-Cezerî için Keş'te yeni bir hayat başlar.
2. Bursa'ya Emir Süleyman'ın hükümferma olduğu (1403-1411) zaman aralığında *Mevlid* diye şöhret bulan *Vesiletü'n-Necât* 1409 yahut 1410 yılında yazılır. İbnü'l-Cezerî'nin ilgili eserinin telif tarihi tam olarak kesinleştirilemese de, Timur'un onu götürdüğü Keş'te yazılmış

olma ihtimali yüksektir. Müellif hattından 1403 yılında yapılan istinsah da bu zannı güçlendirecek niteliktedir.

3. Mevlid'in kurucu rolü, Osmanlı'nın ikinci kurucusu kabul edilen Çelebi Mehmed'inkine benzetilebilir. Bir yıkımın ardından nasıl bir devletin temelleri Çelebi Mehmed tarafından yeniden atılmış ve modern zamanlara kadar köklerini uzatabilmişse, *Mevlid* de coğrafyasının kendisine yüklediği rolü bihakkın ifa etmiş ve günümüze kadar kıymetini muhafaza etmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin metni ise onun elliye aşan ve çoğunluğu kıraat ilmi dairesinde değerlendirilen eserleri içerisinde, velud bir müellifin siyer alanındaki bir eseri olmakla sınırlıdır. Bununla birlikte hâlâ devam eden bir gelenek olarak farklı İslam ülkelerinde okutuluyor olması, mevlid gecelerinde elden ele dolaşması onun kültürel etkisinin devam ettiğini belgeler. Her iki eser de belli bir nağmeyle okunur ve bahir aralarında salat u selâm edilir.
4. Süleyman Çelebi için hayatın başlangıcı da sonu da Bursa ve Osmanlı siyasasıdır. Oysa İbnü'l-Cezerî Dımaşk'tan Hicaz'a, İsfahan'dan Keş'e, İskenderiyye'den Rum'a, Yemen'den Bursa'ya Mısır'dan Kudüs'e, Buhara'ya, Semerkant'a, İsfahan ve Şiraz'a seyahat pergelini açmış bir âlimdir. Sadece ders almaz, gittiği yerlerde dersler verir.
5. Bazı kayıtlarda *Mevlidü'n-Nebî*, *Vilâdetü Nebî* yahut *el-Mevlidü'l-Kebîr* şeklinde anılan eser, tespitlerimize göre *'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerif* eserinden başkası değildir. Bununla ilgili detaylar çalışmamızda verilmiştir.
6. İbnü'l-Cezerî'nin Mevlid'i, Süleyman Çelebi'ninkine nispetle didaktik ve daha detaycıdır. Hz. Peygamber'in övülmesi kadar bir hayat hikâyesinin tarihsel anlatısı da değerlidir. Örneğin nesep silsesi bağlamında *'Arfü't-Ta'rif*, iki farklı metotla bir soy ağacı ortaya koyar. İlk zincir Hz. Adnan'dan başlayıp Meâd, Nizar, Mudarr, Kinâne vd. derken Abdülmuttalib'e ve Hz. Peygamber'e ulaşır. Diğer zincirde Hz. Âdem'den Hz. Adnan'a oradan Hz. İbrahim ve İsmail yoluyla Hz. Peygamber'e doğru bir çizgi çeker. Bu ikinci dizilimin ihtilaflı olduğunu belirtir. *Vesîletü'n-Necât* da ise bir nesep silsilesi takdiminden ziyade Hakk'ın nurunun peygamberler yoluyla Hz. Muhammed'e intikali esastır.
7. *İrhâsât* yahut âyâtü mevlidihî/vilâdet bahsinde dile getirilen olağanüstü hadiseler İbnü'l-Cezerî için tarihin bir parçası ve detaylandırılıp delillendirilmesi gereken meseleler olarak önümüze çıkar. Oysa Çelebi'nin mesnevisinde zikredilen olağanüstü hadiseler, tarihsel detay aşılarak estetik bir çerçevede aktarılır.
8. Vahyin başlangıcı, İsrâ ve Mi'râc bahsinde İbnü'l-Cezerî için estetik ve belagat boyutuyla meşgul olmaz, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesine (sîret) bağlı kalır. Süleyman Çelebi'de vahyin başlangıcı meselesi, didaktik ve tarihsel bir anlatının ötesinde bir yerlerde ikamet eder. Öncelikle gül-bülbül ekseninde yeni bir dünya açar. Ardından vahiy meleğinin kokusunu duyan Hz. Peygamber'in ayak bastığı Hirâ dağını depreştirir. Mi'râc ise başlı başına müstakil bir evren gibidir.
9. Diğer bazı başlıklarda olduğu üzere, *Vefâtühü/Vefât-ı Nebî* kısmı da iki eserin farklı nazar biçimlerini göstermek açısından kıymetlidir. İbnü'l-Cezerî'de sade yollu bir anlatım ve detaysız bir bilgilendirme söz konusudur. Hz. Peygamber görüş birliği olduğu üzere hicretin on ikinci senesi Pazartesi günü 63 yaşındayken vefat eder. *Vesîletü'n-Necât*'ta ise Hz. Peygamber'in altmış üç yaşına ermesi, yalnızca bir vefatı değil; Dost'a ulaşmağın da yakın olduğu, Padişah dergâhına erişilen kutlu bir zamanı belgeler.

KAYNAKLAR

- Algül, Hüseyin-Azamat, Nihat. "Emîr Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/146-148. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Birişik, Abdülhamit. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/425-432. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çelebi, Süleyman. *Vesiletü'n-Necât Mevlid*. haz. Ahmed Ateş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.
- Çetin, Osman. "Süleyman Çelebi Döneminde Siyasi Hayat". *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, 149-162.
- Hamevi, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b Abdillâh Hamevî Bağdâdî Rûmî Yakut. *Mu'cemü'l-büldan*. 6 Cilt. Tahran: Mektebetü'l-Esedi, 1965.
- İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf. *Câmiu esânîdi İbni'l-Cezerî*. nşr. Ahmed er-Ruveysî. Beyrût: Dâru'l-Me'sûr, 2012.
- İbnü'l-Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b Muhammed b Muhammed b Alî b Yûsuf. *Gayetü'n-nihaye fi tabakati'l-kurra = Gayetü'n-Nihaye fi esmai ricali'l-kıraat uli'r-rivaye ve'd-diraye*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *'Arfü't-Ta'rif bi'l-Mevlidi's-Şerîf*. haz. Muhammed Ebi'l-Hayr el-Mülakkî. Tanca el-Mağrib: Dâru'l-Hadîsi'l-Kettâniyye, 1431.
- İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Muhammed. *Mevlidü'n-Nebî*. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Laleli, 2063/2.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b Muhammed. *el-Mevâhibü'l-ledüniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*. nşr. Me'mûn b. Muhyiddîn el-Cennân. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.
- Köksal, M. Fatih - Kütük, Rıfat. "Vesiletü'n-Necât'ın En Eski Nüshası ve Süleyman Çelebi'nin Bilinmeyen Şiirleri = The Oldest Copy of Vesiletü'n-Necat and Unknown Poems of Suleyman Celebi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28 (2022), 393-430.
- Mermer, Kenan. "Kurucu Bir Metin Olarak Mevlid'in (Vesiletü'n-Necât) Kaynakları Bakımından Değerlendirilmesi, Estetik Değeri ve Yeniden Üretilebilirliği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* LXIII/1 (2022), 247-273.
- Özkan, Mustafa. "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII/14 (Şubat 2016), 23-41.
- Paşa, Babanzade Bağdatlı İsmail. *Hediyyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin*. 2 Cilt. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1955.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b Abdirrahmân b Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi [li-ehli'l-karni't-tâsi']*. 12 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1355.
- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân es-. *Tabakâtu'l-Huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1483.
- Şulul, Kasım. *İlk kaynaklara göre Hz. Peygamber devri kronolojisi: (tahlil ve tenkit)*. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Basım, 2003.
- Tergip, Ayhan. *Baki'nin Mealimü'l-Yakin adlı eseri üzerinde dil incelemesi (metin- sözlük)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2010.
- Ünver, İsmail. "Ahmedî'nin İskender-Nâmesindeki Mevlid Bölümü". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [TDAYB Belleten]*, 355-411.

Elbistanlızâde Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi'nin Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr Adlı Mevlidi

Lütfi Alıcı*

Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi

Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi aslen Elbistanlıdır. Elbistan'nın Nuhzâdeler ailesine mensuptur. Elbistan'dan Maraş'a yerleşen Nuhzâdeler ailesi "Elbistanlı" veya "Elbistanlızâde" lakabıyla tanınmıştır. Maraş'ta zamanla büyüyen aile mensupları "Paksu" ve "Ülger" soyadını almışlardır. Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi ailenin Ülger soyadını alan kolundandır.

Hâfız Veliddîn Efendi, 1875 yılında Maraş'ta doğmuştur. Asıl adı Hacı Veli'dir. Hacı Bekir Efendi'nin (1830-1906) oğludur. Tahsilinin ardından Maraş Bektutiye ve Şih camilerinde imamlık, Pazarcık ilçesinde müftülük yapmıştır. İleri seviyede Arapça ve Farsça bilen Veliddîn Efendi, özellikle feraiz ilminde/miras hukukunda ihtisas sahibi olmasıyla tanınmıştır. Veliddîn Efendi, ilmi ve ahlaki sebebiyle zamanında Maraşlıların takdir ve hürmetini kazanmıştır. Kaynaklarda Veliddîn Efendi'nin büyük bir kütüphanesinin olduğu rivayet edilmesine rağmen kütüphanesi günümüze intikal etmemiştir. Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi 1950 yılında vefat etmiştir.

Elbistanlızâde Veliddîn Nef'î Efendi, aynı zamanda hâfız ve şairdir. Bu sebeple şiirlerinde "Hâfız", "Hâfız Nef'î" veya "Hâfız Veliddîn Nef'î" mahlaslarını kullanmıştır. Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi'nin günümüze, "Esmâ'-i Hüsnâ Me'âl-i Şerifleri"¹ ve "Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr" adlı iki eseri ulaşmıştır. *Esmâ'-i Hüsnâ Me'âl-i Şerifleri* adlı eseri yüz altı beyitlik kaside nazım şeklinde yazılmış bir eserdir. Eser, Allah'ın isimleri ve manalarını konu almıştır. *Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* adlı eseri de bir mevlit olup H 1316-M 1898 yılında yazılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle bilinen klasik tertipte yazılan mevlit, toplam 142 beyitten müteşekkildir (Alparlan ve Alıcı, 2012: 16-17; Alıcı, 2019: 292). *Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr* adından da anlaşılacağı gibi eser, Hz. Peygambere yazılmış mevlitlerin özü, özeti mahiyetindedir. Bu isimden hareketle şairin eserini yazmadan önce birçok mevlidi gördüğünü söylemek mümkündür.

Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr

Klâsik Türk edebiyatı alanında verilen eserlerde Hz. Peygamber'e çok özel bir yer ayrıldığı bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber'e duyulan engin muhabbetin eseri olarak; mevlit, na't, bi'set-nâme, hicret-nâme, mirâciye, hilye, sîretü'n-Nebî, esmâ-yı Nebî, mu'cizât-ı Nebî, gazavât-ı

* Dr. Öğretim Üyesi., KSÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Elektronik Posta: lutfi.alici@gmail.com

¹ Esmâ'-i Hüsnâ Me'âl-i Şerifleri, Terzi Mehmet Kanadıkırık'ın cönkünde bulunmuştur. Cönkün aslı Kahramanmaraşlı Araştırmacı Yazar Yaşar Alparlan'ın özel kütüphanesindedir. Eser araştırmacı yazar Ömer Hakan Özalp tarafından neşredilmiştir. Eser için bk.: Hacı Nuhzâde Ahmed Efendi, "Elbistanlızâde Veliddîn Efendi'nin Esmâ-i Hüsnâ Me'âl-i Şerifleri", *Îrâdu'l- Makâle Bi-Tarîki'l- Ecvibe Alâ- Mizâni's-Şerî'a ve Bürhâni'l-Hakika*, (haz.: Ömer Hakan Özalp), Ukde Yay., Kahramanmaraş 2011, s. 205-230.

Nebî, vefâtü'n-Nebî, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis, kisas-ı enbiyâ gibi edebî türler vasıtasıyla âdeta bir peygamber edebiyatı meydana getirilmiştir. Bu edebiyat içinde bazı türlerin daha fazla öne çıktığını görüyoruz. Bunlardan biri de hiç şüphesiz mevlittir.

Mevlit, kelime olarak, daha çok Araplarda; “bir kimsenin doğumu, doğum yeri ve özellikle Peygamber’in doğduğu ev, Peygamber’in doğumu, Peygamber’in doğumunun anlatıldığı eser ve bayram ziyafeti” anlamlarına gelmektedir. Edebî bir tür olarak, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, saygı, bağlılık ve şefaât isteme amacıyla O’nun hayatı ve mucizelerini, ahlaki özelliklerini, isim ve sıfatlarını anlatan eserlere verilen addır. Daha sonra bu eserlerin okunduğu dinî törenler de bu adla anılmıştır (Keskin, 2007: 282).

Türk edebiyatında kaleme alınan en tanınmış mevlit, XV. asır şairlerinden Süleyman Çelebi (1351-1422)’ye aittir. Süleyman Çelebi’nin *Mevlid’i/Vesiletü’n-Necât’ı* Türk şiirinin kurucu metinlerindedir. Şair, *Vesiletü’n-Necât* (812/1409-10) ile Türk edebiyatında mevlit çığırını başlatmıştır. Süleyman Çelebi, *Vesiletü’n-Necât’ı* Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstün olduğunu ispat etmek üzere yazmıştır. Eser, sade bir dil ve samimi bir üslupla yazılmış baştan sona sehl-i mümtenî vasfına sahiptir. Bu sebeple yazıldığı günden bugüne kadar aynı kıymet ve rağbeti muhafaza etmiştir. “Münâcat, vilâdet, risâlet, mi’raç, rihlet ve dua” olmak üzere altı bölümden müteşekkil olan Mevlit, şekil ve muhteva itibarıyla daha sonraki mevlitlere kaynaklık etmiştir. Bu tesir ile XV. asırdan günümüze kadar birbiriyle benzeşen veya farklı motifler de ihtiva eden yüzlerce Türkçe mevlit metni yazıldığı bilinmektedir (Alıcı, 2021: 27-28).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu Türkçe mevlit metinlerinden beşi Maraşlı şairlere aittir. Maraş’ta yazılan bu mevlitlerden üçü Maraşlı Kurrâzâde Hasan Nâdir Efendi (1246/1830)’ye biri Elbistanlı şair ve edip Mehmet Ferâhi Sağ (1922-1950)²a diğeri de Elbistanlızâde Veliddîn Nef’î Efendi’ye aittir. Veliddîn Nef’î Efendi’nin Mevlidi’nin aslından bir fotokopi nüshası Kahramanmaraşlı Araştırmacı Yazar Yaşar Alparslan’ın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Mevlidin eldeki bu nüshası mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eserin yazımında harekeli nesih hattı kullanılmıştır. Veliddîn Efendi’nin mevlidinin asıl adı “*Zübdetü’l-Âsâr Fî Mevlidi’n-Nebîyyi’l-Muhtâr*”dır. Bu isim mevlidin yazma nüshasının ser-levhasında yer almaktadır. Eserin bu başlığından sonra Allah’tan istimdâd/yardım isteyenlere Hz. Peygamberin mevlidinin tavsiye edildiği şu kıta bulunmaktadır.

Ey cenâb-ı Hakdan istimdâd iden

Mevlûd-i pâk-i Resûlu’llâha gel

Zikr ile dil milkini âbâd iden

Mevlûd-i pâk-i Habîbu’llâha gel

Bu kıtadan sonra besmele ile konunun işlendiği bölüm başlamaktadır. Konunun işlendiği bölüm, toplam 142 beyitten müteşekkildir. Eserin başındaki dörtlük ve konunun işlendiği bölüm, aruzun fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde Hz. Peygamberin dünyaya teşrifleri/doğumu dörtlü bentler hâlinde yazılmıştır. Bu bentlerle yazılan “merhaba” kısmı yedi bent olup müstef’ilün/müstef’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Eser, sonunda yer alan, “Hamdüli’llah mevlid-i hayrû’l-enâm/Oldı bin üç yüz on altıda tamâm” beytinde ifade edildiği gibi H 1316-M 1898 tarihinde yazılmıştır. Eserde bulunan ikinci (Temmet H 1319-M 1901) tarihin istinsah tarihi olduğunu söylemek mümkündür.

² Mehmet Ferâhi Sağ, “*Manzum Hikâye-i Velâdet-i Resûl*” adlı mevlidini yayınlamıştır. Mevlit daha sonra Nazif Yıldırım tarafından ikinci defa yayınlanmıştır (Sağ, 1949: 14 -31; Yıldırım, 2006: 190-203).

Veliddîn Efendi'nin mevlidi, bilinen klasik tertipte olmamakla birlikte genel olarak mevlit türünde yer verilen konulara -münacat, vilâdet, risâlet, miraç/mu'cizât, rihlet ve dua- birkaç beyitle değinilmiştir. Mevlitte ayrı ayrı bölüm başlıkları bulunmamaktadır. Mevlidin bir bölümden diğerine şiirin tabii seyri içinde "biz diyelüm", "söyleyelüm" ve "hoş diyelüm" ifadeleriyle başlayan yedi mısra ile Hz. Peygambere salavat telkin edilerek geçilmiştir.

Çünkü oldur bâ'is-i halk-ı enâm
Hoş diyelüm e's-salâtü ve's-selâm (71)

Dinle mi'râcın o şâhın gel berü
Nâr-ı ışka cismi yak ey mâh-rû (72)

Ayrıca aralarda tekbir, tevhit ve salavat getirilecek yerler belirtilmiştir. Mevlidin bu tertibi de eserin okunmak üzere yazıldığını göstermektedir. Veliddîn Efendi'nin Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbetin eseri olarak yazdığı mevlit, günümüze yakın bir zamanda ve oldukça sade bir dil ile yazılmıştır (Alıcı, 2012: 16-18). Mevlitte dil bakımından eski Anadolu Türkçesi hususiyeti olarak "aydur" kelimesinin kullanılması dikkat çekicidir. Eserde Kahramanmaraş ağzının yansıması olarak da "elet" ve "geydi" kelimeleri kullanılmıştır.

Âmine Hâtun aydur vaktim tamâm
Âlemi teşrif ide hayrû'l-enâm (38)

Ol Habîbime elet benden selâm
Da'vetim söyle hemân kılsun kıyâm (80)

Geydi bir hulle kuşandı bir kemer
Bir mücevher tâc urundi mu'teber (94)

509

Veliddîn Nef'î Efendi'nin mevlidinde Süleyman Çelebi'nin *Mevlidi*'nin hem şekil hem de muhteva bakımından tesiri gözlenmektedir.

Allah adı ile itdim ibtidâ
Hamd u şükr ile kılup medh ü senâ (1)

Kim ana ism-i Hudâyı evvelâ
Ne murâdı var ise vire Hudâ (2)

Cân u dilden idelüm Allahı yâd
Tâ kıla her işde Allah bizi şâd (3)

Ba'de-zâ ey zümre-i ihvân-ı dîn
Bir vasiyyet eylerem size hemîn (10)

Kim beni bir hayr ile yâd eyleye
Her işinde Hakk anı şâd eyleye (11)

Elbistanlızâde Veliddîn Nef'î Efendi'nin eserinde kedine has, sade, samimi peygamber muhabbetiyle söylenmiş beyitleri de çoktur. Bu cümleden olarak şair, Hz. Peygamberi şöyle tavsif eder.

Cismi hep nûr idi Cibrîl dâyesi
Hiç olur mı nûrın ola sâyesi (62)

Başî üzre devr iderdi bir sehâb
Gün yüzünden utanup çekmiş nikâb (63)

Bu bağlamda şair Hz. Peygamberin miraca yükselmeden önce Cebrail'in Allah'ın emri ile cennetten Burak seçimini de şöyle anlatır.

Azm-i cennet eyledi Cibrîl emîn
Gördi kim kırk bin burâk otlar hemîn (81)

Cümlesinin alnı üzre bâ-safâ
Yazılı nâm-ı Muhammed Mustafâ (82)

Bir burâk gördi içinde Cebrâ'îl
Gözlerinin yaşı cûy-ı selsebîl (83)

Eyledi Cibrîl anın derdin su'âl
Didi nâm-ı Ahmede virdim hayâl (84)

Gerçi oldu meskenim dâr-ı cinân
Leyki nâr-ı ışka yanar cism ü cân (85)

Gördi kalbinde muhabbet dağı var
İtdi Cebrâ'îl anı çün ihtiyâr (86)

Didi gel derdine dermân olayım
Zahm-ı ışkın üzre merhem urayım (87)

Küçük bir mesnevi olan mevlidin çeviri yazı metni şöyledir.

[1b]

Zübdetü'l-Âşâr Fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtâr³

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Ey cenâb-ı Hağdan istimdâd iden
Mevlûd-i pâk-i Resûlu'llaha gel
Zıkr ile dil milkini âbâd iden
Mevlûd-i pâk-i Hâbîbu'llaha gel

Bismi'llahi'r-rahmâni'r-rahîm

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Allah adı ile itdim ibtidâ
Hağd u şükr ile kılup medğ ü şenâ
- 2 Kim aña ism-i Hudâyı evvelâ
Ne murâdı var ise vire Hudâ
- 3 Cân u dilden idelüm Allahı yâd
Tâ kıla her işde Allah bizi şâd
- 4 Geldi aħbâr-ı Hâbîb-i Müste'ân
Hılkat-i nûrını hoş eyler beyân
- 5 Şöyle hâşş nûrdan yaratdı ol Ğanî
Bir ağ incüden hicâb içre anı
- 6 Kaldı yitmiş biñ yıl anda çün o nûr
Tâ idince Hağret-i Âdem zuhûr

³ Mevlidin çeviri yazısında eski harfli metnin imla hususiyetlerine uyulmuştur.

- 7 Māye-i 'ālem bu nūr-ı Muştafā
Dā'imā tesbîh iderdi bā-şafā
[2a]
- 8 İşbu nürdan halk olundu kā'ināt
Enbiyā' ü mü'minîn ü mü'mināt
- 9 Çünkü oldur bā'ış-i halk-ı enām
Biz diyelüm e'ş-şalatü ve's-selām
- 10 Ba'de-zā ey zümre-i ihvān-ı dîn
Bir vaşiyet eylerem size hemîn
- 11 Kim beni bir hayr ile yād eyleye
Her işinde Hâk anı şād eyleye
- 12 Şoñ nefesde zikrimiz Allah ola
Dîn ile İmānımız hem-rāh ola
- 13 Bulmağa meclîsimiz hûb rāyiha
Olma bir kez tilāvet Fātiha

Mefhar-ı Mevcüdāt Şefi'u'l- 'Usāt Hazret-i Fahr-i 'Aleml Muhammed Muştafārāşalavāt

- 14 Ol Cenāb-ı hālîk-ı her dü-cihān
Bu şıfatla kıldı esrārın 'ayān
- 15 Hıkmetiyle Ādemi var eyledi
Şoñra Havvāyı aña yār eyledi
- 16 Ādeme ta'zīm emir itdi Hudā
Hep melā'ik secde itdiler aña
- 17 Kibrile söyledi şeytān-ı la'in
Secde ancağ baña idi bilmedin
- 18 Sürdi dergāhından anı çün Hudā
Raḫmet-i Hāğdan hemān oldu cüdā
- 19 Hāğ Te'ālā itdi ol nūra hitāb
Didi medhiñ söyledi yüz dört kitāb
- 20 Hem buyurdu Ādemi kıl tāb-dār
Der-'ağab alnında eyledi qarār
[2b]
- 21 Kıldı çün Havvāyı Ādem izdivāc
Oldı nūr Havvānıñ alnında sirāc
- 22 Ba'de-zā Havvādan itdi infişāl
Vech-i pāk-i Şite kıldı intikāl
- 23 Geçdi bir çok burcları ol māh-tāb
Devr ider gibi semāda āfitāb
- 24 Hep qurūn-ı tahirīn-i tahirāt
Cümlesinde gösterirdi beyyināt

- 25 Vech-i ‘Abdu’llahı nūr itdi sutū’
Maşrıķın ikmāl ile kıldı tūlū’
- 26 Āl-i Resūliñ rūhına her şubḥ u şām
Söyleyelüm e’ş-şalatü ve’s-selām
- 27 Āmine Ḥātundur ol ḥayrū’n-nisā’
Maṭla’-ı ḥurşīdi mihr ü meh-liķā’
- 28 Emr-i Ḥaķla virdi ḥüsni ibtihāc
Anı ‘Abdu’llah idindi izdivāc
- 29 Āmine rahmine düşdi çün o nūr
Vech-i pākinde o dem itdi zuhūr
- 30 Gün-be-gün ḥüb-rū olur olmaz beri
Çün anıñ rahmindedir dīn rehberi
- 31 Altı aylık ḥamliken ḥayrū’l-beşer
Kıldı ‘Abdu’llah bu dünyādan sefer
- 32 On ikinci şeb Rebi’ü’l-evveliñ
İrdi vaķtı kim vücūda gelmeniñ
- 33 Āmine aydur ki⁴ ol ‘iffet-me’āb
Geldi çok ḥurī baña çün āfitāb
- 34 Geldi Ḥavvā ile Meryem Āsiye
Eylediler baña hep ḥoş tehniye
- 35 Didiler ey māder-i nūri’l-hüdā
Oğluyıñ meddāḥı olmuşdır Ḥudā
- [3a]
- 36 Bu seniñ ḥamliñ Nebiyy-i muḥterem
Ola faḥrū’l-enbiyā’-i ve’l-ümem
- 37 Görmedi mişlin anıñ rüy-ı zemīn
Ḥādım ola aña Cibrīlü emīn
- 38 Āmine Ḥātun aydur⁵ vaķtim tamām
‘Ālemi teşrīf ide ḥayrū’l-enām
- 39 Ḥamlimi vaz’ımda zaḥmet görmedim
Bir ḥarāret geldi ancak şuşadım
- 40 Bir mücevher kāse ile selsebīl
Şundi ḥurīler ben oldum pek cemīl
- 41 İçdim anı cümle nūr oldu tenim
Pür-şafā oldu çü cennet meskenim
- 42 Nā-gehān bir mürğ-ı kıdsī ol zamān
Zahrımı meşḥ itdi oldum şād-mān

⁴ Eski harfli metinde şeklinde yazılan kelime mana gözetilerek “aydur ki” şeklinde alınmıştır.

⁵ Eski harfli metinde şeklinde yazılan kelime mana gözetilerek “aydur” şeklinde alınmıştır.

- 43 Geldi rüy-ı arza ol hayrû'l-enâm
Tür ayağa vâcib oldu ihtirâm
Şalātu'llah selâmu'llah 'ale'l-hādî Resûli'llah
Şalātu'llah selâmu'llah 'ale'l-hādî Ḥabîbi'llah
Şalātu'llah selâmu'llah 'ale'l-hādî yâ Nûra'arşı'llah
- 44 İster iseñ nâr-ı duzaḥdan necât
Ver Muhammed Muştafâya şalavât

Müstefilün/Müstefilün

I

Toğdı Ḥabîb-i Kibriyâ
Ehlen ve sehlen merḥabâ
Bâ'ış-i ḥalk-ı dü-serâ
Ehlen ve sehlen merḥabâ

II

- Ey pâdişâh-ı ins ü cân
V'ey mefḥar-ı ḥalk-ı cihân
[3b] Peygamber-i âḥir-zamân
Ehlen ve sehlen merḥabâ

III

Ey iftiḥâr-ı kâ'inât
V'ey baḥr-i fenn-i mu'cizât
Ey şâfi'-i cümle 'uşât
Ehlen ve sehlen merḥabâ

IV

Şânında geldi yâ Emîn
Çün "Raḥmeten li'l-âlemîn"⁶
Sensiñ "Şefî'ü'l-müznibîn"⁷
Ehlen ve sehlen merḥabâ

V

Bu ümmete sensin delîl
Ġâşiyedârîñ Cebrâ'îl
Ey Nebiyy-i Rabb-i Celîl
Ehlen ve sehlen merḥabâ

VI

Bu kem-terîñ Ḥâfız gedâ⁸
Eyle şefâ'atler aña
Memdûḥ-ı Maḥbûb-ı Ḥudâ
Ehlen ve sehlen merḥabâ

⁶ Raḥmeten li'l-âlemîn: "Âlemlere rahmet olarak (gönderdik.)" Kur'an-ı Kerim, Enbiyâ Suresi (21/107).

⁷ Şefî'ü'l-müznibîn: "Günahkârların şefaatçisi Hz. Muhammed." Hz. Peygamberin isimlerindedir.

⁸ Metne der-kenardaki sah ifadesi bulunan beyit alınmıştır. Asıl metindeki mısralar ise şöyledir:

"Geldi saña Ḥâfız gedâ

Eyle şefâ'at sen aña"

VII

Olsun şalât ile selâm
Saña ey Seyyid-i enâm
Evvel âhîr budur kelâm
Ehlen ve sehlen merhabâ

- 45 Ol Resûliñ rûhına her şubh u şâm
Söyleyelüm e's-şalâtü ve's-selâm
- 46 Çünkü toğdı anasından nâ-gehân
Bâğ-ı 'adne döndi şevkinden cihan
- 47 Cennetiñ Rıdvânına irdi haber
Bizeye cennetleri hep ser-te-ser
- 48 Hem cehennem Mâlikine irdi bu
Kapaya ol cümle ebvâb-ı tamu
- [4a]
- 49 Düşüben bu 'âleme ol hûb-vücüd
Diledi ümmetini kıldı sücüd
- 50 Anadan sünnetli toğdı ol ulu
Çişmi "mâ zâğâ'l-başar"⁹dan sürmelü
- 51 Çâr-ı erkân-ı harem itdi nidâ
Didi toğdı şimdi ol hayrû'l-verâ
- 52 Yüzi üzre düşdi putlar ol zamân
Müşrikiniñ hâlleri oldu yaman
- 53 Cümle bî-hüş oldu kâfir şâhları
Yıkılup hep yere geçdi tahtları
- 54 Söğünüp âteş-perest âteşleri
Çok belâ gördi mecüsüñ başları
- 55 Urdılar tabl-ı nübüvvetle kudüm
Ol gice irdi şeyâtiñe rücüm
- 56 Rûh-ı fahri'l- müslimîne biz müdâm
Hoş diyelüm e's-şalâtü ve's-selâm
- 57 İrdi çün kırk yaşına sultân-ı dîn
Geldi tebşîrât ile Cibrîl emîn
- 58 Başladı inzâle Qur'an-ı 'azîm
Ol kelâm-ı mu'ciz-i Rabb-i kadîm
- 59 Dem-be-dem nâzil olurdu Cebrâ'îl
Sûre vü âyât ile peyk-i Celîl
- 60 Virdi Allah aña bir çok mu'cizât
Tâ ki ola müdde'âya beyyinât

⁹ "mâ zâğâ'l-başar vemâ dağâ": "Gözü şaşmadı ve sınırı aşmadı" Kur'an-ı Kerim, Necm Suresi (53/16-18).

- 61 Efdali anıñ bu Qur'an-ı Kerim
Hükmi baki'dir ila yevmin 'azim
- 62 Cismi hep nur idi Cibril dayesi
Hiç olur mı nuriñ ola sayesi
- 63 Başı üzre devr iderdi bir sehab
Gün yüzinden utanup çekmiş nikab
- [4b]
- 64 Eyledi ihyā-yı mevtā bi-ilac
Söyledi geldi aña kurı ağaç
- 65 Hem ağıttı parmağından kevşeri
İçdi andan cümle aşhab-ı çeri
- 66 Parmağıyla ayı itdi iki şakç
Cümle gördiler anı yakın irak
- 67 Dikdi bir hurmayı yitdi nā-gehān
Yidi andan āl u aşhab ol zamān
- 68 Mu'cizatın cümle bahş itmek 'asir
Gökde yıldız sayılır mı ey emir
- 69 Hāşılı hep mu'cizat-ı mürselin
Muşafada zahir oldı bil hemin
- 70 'İşkile biz bunda tesbih idelüm
Şevkile hep kalbi tefrih idelüm

515

Sübhāna'llahi ve'l-ḥamdüli'llahi velā ilahe illa'llahu va'llahu ekber velāḥavle velākuvvete
illā bi'llahi'l-aliyyi'l-azim

- 71 Çünkü oldur bā'ış-i halk-ı enām
Hoş diyelüm e's-şalātü ve's-selām
- 72 Diñle mi'rācın o şahıñ gel berü
Nār-ı 'ışka cismi yaq ey mäh-rü
- 73 Geçdi şehr-i Recebiñ bir niçesi
Oldı yigirmi yidinci gicesi
- 74 Ol gice içinde çün fahr-ı cihān
Ümmühānı evine geldi hemān
- 75 Pister-i devletde çişmi hābide
Leyki kalbi Ḥazret-i Vehhābide
- 76 Anda iken ol nebī 'ālī-cenāb
Cebrā'ile irdi Allahdan hitāb
- 77 Bu gice olsun 'ibādet tātatiñ
Ol Ḥabībim Muşafāyı da'vetiñ
- [5a]
- 78 Ol sekiz cennet daği heft āsumān
Cümle tezyin oluna işbu zamān

- 79 Hem buyurdu cennete var saçu saç
Bir burâk al bir daği cevherli tâc
- 80 Ol Hâbîbime elet benden selâm
Da'vetim söyle hemân kılsun kıyâm
- 81 'Azm-i cennet eyledi Cibrîl emîn
Gördi kim kırk biñ burâk otlar hemîn
- 82 Cümlesiniñ alnı üzre bâ-şafâ
Yazılı nâm-ı Muḥammed Muştafâ
- 83 Bir burâk gördi içinde Cebrâ'îl
Gözleriniñ yaşı cüy-ı selsebîl
- 84 Eyledi Cibrîl anıñ derdin su'âl
Didi nâm-ı Aḥmede virdim ḥayâl
- 85 Gerçi oldı meskenim dâr-ı cinân
Leyki nâr-ı 'ışka yanar cism ü cân
- 86 Gördi kalbinde muḥabbet dağı var
İtdi Cebrâ'îl anı çün ihtiyâr
- 87 Didi gel derdiñe dermân olayım
Zahm-ı 'ışkıñ üzre merhem urayım
- 88 İster iseñ nâr-ı duzaḥdan necât
Rûḥ-ı Faḥri'l- müslimîne vir şalât
- 89 Aldı cennetden burâkı Cebrâ'îl
Ol cenâb-ı Aḥmede tutdı sebîl
- 90 Hâk selâm itdi saña ey 'âli-câh
Da'vet eyledi seni ol pâdişâh
- 91 Zâtıña maḥşûş getürdim bir burâk
İrgürem maḥbûbıña kılma firâk
- 92 Hem getürdi aña Rıdvân kevşeri
Ġusl ü âbdest aldı ol dîn rehberi
- [5b]
- 93 Kıldı ḥaremde iki rek'at namâz
Zikr ile tesbîḥ ile itdi niyâz
- 94 Geydi bir ḥulle kuşandı bir kemer
Bir mücevher tâc urundı mu'teber
- 95 Ol burâka bindi Hâk peygamberi
Oldı Cebrâ'îl o şâhıñ rehberi
- 96 Göz yumup açmakda şâh-ı muḥterem
Kudsî teşrîf eyledi başdı kadem

Allahu ekber Allahu ekber Lâ ilahe i'lla'llahü v'allahü ekber Allahu ekber ve lillahi'l-ḥamd

- 97 Ol Resûliñ rûḥına her şubḥ u şâm
Söyleyelüm e'ş-şalatü ve's-selâm

- 98 Mescid-i Akşāya geldi çün Resül
Enbiyā ervāhı itdiler nüzül
- 99 Şānına ta'zīm tekmīl itdiler
Şevk ile tesbīh ü tehlīl itdiler
- 100 İndi Akşāda Hābīb-i Kibriyā
Fażl ile oldı imām-ı enbiyā
- 101 Şahretu'llahdan kuruldu nerdübān
Cānib-i bālāsı tutmuş āsumān
- 102 Göklere itdi bu Mi'rācdan 'urūc
Geçdiler Cebrā'ıl ile çok burūc
- 103 Eyledi seyr ü şafā heft āsumān
Cilvegāh-ı sidreye irdi hemān
- 104 Sidreye geldikde şāh-ı enbiyā
Didi Cibrīl bunda ruḥşat vir bana
- 105 Ger başarsam bundan özge bir qadem
Yanaram başdan ayağa ben n'idem
- [6a]
- 106 Cebrā'ıl ile iderken hoş kelām
Geldi bir refref hemān virdi selām
- 107 Bindi refref üzre ol 'ālī-maḩām
Sidreden teşrīf ile bi'l-iḩtişām
- 108 "Kābe kavseyn"¹⁰e yitişdikde Resül
Buldu Mevlāsına ol demde vuşul
- 109 'Arz-ı dīdār itdi Allah bī-mekān
Gördi Mevlāsın Hābīb-i Müste'ān
- 110 Bī-cihet bī-ḩarf u bī-şavt u şadā
Söyledi maḩbūbına Bārī Hūdā
- 111 Kendime maḩbūb idindim ben seni
Bilürem sen de seversin hem beni
- 112 'Aleminē kılmışam seni şefī'
'İzz ü şānıñ cümleden itdim refī'
- 113 Her ne ister iseñ Hābībim kıl beyān
Vireyim maḩlūbıñı söyle hemān
- 114 Muşafā didi Hūdāya yā İlah
Çünki sensin 'ālemine pādişāh
- 115 Sen kabūl it ümmetim noḩşānını
Luḩf ile 'afv eyleyüp işyānını
- 116 Yakma anları caḩīmiñde Hūdā
Kıl 'ināyet ey Raḩīm ü pūr-'atā

¹⁰ "Kābe kavseyn": "İki yay kadar" Kur'an-ı Kerim, Necm Suresi (53/9).

- 117 Bir nidā geldi Hūdādan ey Hābīb
Ümmetiñe cennetim kıldım naşīb
- 118 Saña i'tā eyledim hep ümmetiñ
Bu mıdır benden Hābībim minnetin
- 119 Emr-i pāk-i Kibriyā ile Resūl
Ümmahānī evine kıldı nüzūl
- 120 Eyledi aşhāba Mi'rācın beyān
Mā-cerāyı söyledi bir bir hemān
- [6b]
- 121 Didiler Mi'rācınız olsun sa'īd
Kādr-i şānıñ cümleden olsun mezīd
- 122 Hāmdüli'llah kim bizi ümmet saña
Kıldı ol zāt-ı Cenāb-ı Kibriyā
- 123 'İşk ile biz zıkr-i te'kīd idelim
Şevk ile Allahı tevhīd idelim

Fā'leme'nnehu Lā ilāhe i'lla'llah Lā ilāhe i'lla'llah Lā ilāhe i'lla'llah Muḥammedün
Resūlu'llahi Ḥaḫḫān ve Şādıḫān

518

- 124 Çünkü oldur bā'ış-i ḫalk-ı enām
Ḥoş diyelüm e's-şalatü ve's-selām
- 125 Yā İlahi yā Mucībü's-sā'ilīn
Rabbi fağfir ente ḫayrū'l-gāfirīn
- 126 İhdi yā Rabbi ilā dīnin mübīn
Rabbi ferḫam ente ḫayrū'l-rāḫimīn
- 127 Ve'fu'annā yā amāne'l-ḫā'ifīn
Rabbi fa'ḫfaz ente ḫayrū'l-ḫāfızīn
- 128 Şalli yā Rabbi 'alāḫayri'l-verā
Mişlü a'dādi'r-remāli ve's-şerā
- 129 Şalli ve sellim 'alā bedri'd-dü-cā
Mā tesīrū's-şemsü fī vechi's-semā
- 130 Yā İlahī nūr-ı a'zam ḫürmeti
Efḫal-i evlād-ı Ādem ḫürmeti
- 131 Muştafā vü Müctebānıñ ḫürmeti
Enbiyā ü evliyānıñ ḫürmeti
- 132 Çār-yārı ḫürmeti ol dil-berīñ
Yār-ı gārı ḫürmeti ol serveriñ
- 133 Biz günāhger cümle 'işyāngerleri
Luḫf ile eyle günāhlardan beri
- 134 Sā'iliz bāb-ı 'aḫāda yā İlah
Kıl 'ināyet bizlere ey pādīşāh

- [7a]
- 135 'Afv kıl 'iŝyānımız sen yā Raḥīm
Yağmasun bu cismimiz nār-ı caḥīm
- 136 İtme rüsvā bizleri yā Rabbenā
Rüz-ı maḥşer nezd-i pāk-i enbiyā
- 137 Yoldaş eyle sen bize □mānımız
Nār-ı 'aşkıñda yanar çün cānımız
- 138 Hem kuluñ *Hāfız* fakiri yā Ğanī
Ehl-i cennet zümresinde kıl anı
- 139 Sen refīk eyle aña İmānını
Hem ŧefī' eyle aña sulṭānını
- 140 Luṭf kıl ābā vü ecdādımıza
Hem 'ināyet cümle üstādımıza
- 141 El-amān ey Ḥazret-i Allah amān
Ber-murād it bizleri kıl ŧādumān
- 142 Cümlemizden rāzı kıl peygamberi
Sen ŧefī' it bizlere ol serveri
- Temmet H 1319-(M 1901)

Elbistānluzāde el-Ḥacı Bekir Efendiniñ maḥdümü *Hafız Nef'i Efendiniñ* nazm-kerdesi olan işbu Mevlüd-i ŧerīfidir.

Sene *biñ üç yüz on beş (altı)* Receb on dördünde ḥitām buldı.

Ḥamdüli'llah mevlid-i ḥayrū'l-enām

Oldı *biñ üç yüz on altıda* tamām (H 1316 -M 1898)

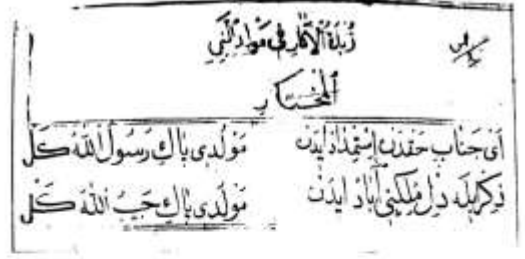
SONUÇ

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid'i* dinî-tasavvufi Türk ŧiirinin kurucu metinlerindedir. Peygamber aşkıyla yazılan Mevlit, edebî bakımdan sehl-i mümtenî vafına sahiptir. Bu hususiyetleriyle zamanından günümüze kadar okuyan ve dinleyenleri etkilemiş, yüzlerce mevlit metninin yazılmasında örnek olmuştur. Edebiyatımızda birçok ŧair, Hz. Peygambere muhabbetlerini dile getirmek ve ŧafaat dilemek gayesiyle mevlitler yazmışlardır. Yazılan mevlitler ile zaman içinde peygamber edebiyatı çerçevesinde bir "mevlit türü" oluşmuştur. Mevlit yazan ŧairlerimizden birisi de Elbistanlızāde Veliddin Nef'i Efendi'dir. Veliddin Nef'i Efendi, bir XIX. asır Maraşlı divan ŧairidir. ŧairin mevlidi aruzla yazılmış, toplam 142 beyitlik küçük bir mesnevidir. Veliddin Nef'i Efendi'nin mevlidinde Süleyman Çelebi'nin mevlidinin hem ŧekil hem de muhteva bakımından tesiri açık olarak görülmektedir. Bu etkiye rağmen Nef'i Efendi'nin mevlidinde kendine has söyleyişler de vardır. Hülasa olarak Elbistanlızāde Veliddin Nef'i Efendi, mevlidini kumda açan nur çiçeğine¹¹ muhabbetini izhar etmek, ŧafaat dilemek ve hayırla yād edilmek gayesiyle yazmıştır.

¹¹ Sağ, 1949: 19.

Elbistanlızâde Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi, *Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlâdî'n- Nebiyî'l-Muhtâr*, Yaşar Alparslan Özel Kütüphanesi, v.: 7a.

Elbistanlızâde Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi, *Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlâdî'n- Nebiyî'l-Muhtâr*, Yaşar Alparslan Özel Kütüphanesi, v.: 1b.

KAYNAKLAR

- Alıcı, Gülcan (2021), *Mevlid-i Şerif Mar'aşi Kurrâzâde Nâdirî*, KBŞB Yay., İstanbul.
- Alıcı, Lütfi (2019), "Elbistanlızâde Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, KSÜ Yay., Ankara.
- Alparslan, Yaşar; Yakar, Serdar (2009), *Maraş Meşhurları*, Kahramanmaraş Valiliği Yay., Kahramanmaraş.
- Alparslan, Yaşar; Yakar, Serdar (2011), *Eski Maraş'ta Âlim Çıkarılmış Aileler*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Alparslan, Yaşar; Alıcı, Gülcan (2012), *Elbistanlızâde Hâfız Veliddîn Nef'î Efendi, Zübdetü'l- Âsâr Fî Mevlâdî'n- Nebiyî'l-Muhtâr Çeviri Yazı-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Keskin, Koç Neslihan (2007), "Eski Türk Edebiyatında Türler", *Üniveristeler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- Özalp, Ömer Hakan (2011), "Elbistanlızâde Veliddîn Efendi'nin Esmâ-i Hüsnâ Me'âl-i Şerifleri" *Hacı Nuhzâde Ahmed Efendi İrâdu'l- Makâle Bi-Tarîki'l- Ecvibe Alâ- Mîzânî-ş-Şerî'a ve Bürhânî'l-Hakîka*, Ukde Yay., Kahramanmaraş.
- Pekolcay, Neclâ (1980), *Mevlid Vesiletü'n-Necât*, Dergâh Yay., İstanbul.
- Sağ, Mehmet Ferâhi (1949), *Manzum Hikâye-i Velâdet-i Resûl*, Uğur Basımevi, Ankara.
- Timurtaş, Faruk Kadri (1970), *Mevlid [Vesiletü'n-Necât]*, MEB Yay., İstanbul.
- Yıldırım, Nazif (2006), *Ferâhi, Hayatı-Edebi Kişiliği- Şiirleri*, Kaynarca Ofset, Elbistan.

Cumhuriyet Döneminde Mevlid Yazma Geleneği

Mevlüt İlhan*

GİRİŞ

İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve özlemi dile getirme yollarından biri olan mevlid yazma ve okumanın Türk toplumunu ve Türk edebiyatını çok fazla etkilediği herkesin malumudur. Türk Edebiyatında yazılan mevlid metinlerinin büyük çoğunluğunda Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ının etkisi açıkça görülmektedir. Bu etki, Türk Edebiyatında mevlid yazma geleneğini de oldukça zenginleştirmiştir. Söz konusu gelenek, günümüz edebiyat döneminde de kendisini göstermiştir. Müstakil yahut bir eser içinde mevlid metinlerine Cumhuriyet Döneminde de oldukça rastlanmaktadır.

Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL'ın Mevlid-nâme (2011) isimli kapsamlı çalışmasında tespit ettiği/değindiği yakın dönem mevlid metinlerinin yanında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan 3 ciltlik Mevlid Külliyyatının üçüncü cildi (2016) tamamen yakın dönem mevlidleri hakkındadır. Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ editörlüğünde hazırlanan mezkûr ciltte "Tanzimat'tan Günümüze" mevlid metinlerinden bahsedilerek 13 farklı müellifin mevlid metinlerine yer verilmiştir. Söz konusu çalışmalarda Hasan Nadir, Ahmet İzzet Paşa, Fatma Kâmile, Mehmet Fevzi, Salih Nihânî, Tâhir Nâdî, Diyarbakırlı İbrahim Ref'et, Erzurumlu Ketencizade Mehmed Rüşdi, İhramcızâde İsmail Hakkı, Alvarlı Muhammed Lutfî, Bursalı Âkif, Mehmet Şemseddin Ulusoy, Abdülkadir Necib Efendi, Es'ad Erbilî, Yusuf Sâmî, Necip Fâzıl ve Mustafa Âsım Köksal gibi mevlid şairlerinin isimlerinden bahsedilmektedir (Kemikli, 2016: 12).

Karabatak Dergisi'ndeki "Hz. Peygamber'e Aşkın Bir İfâdesi: Mevlidler" başlıklı yazısında da Mustafa ÖZKAT mevlid müelliflerinden bahsederken son dönemde mevlid kaleme almış isimleri de zikretmektedir (2017: 108-113). Özkat'ın bahsettiği mevlid müellifleri arasında Muhammed İzzettin Doğanhisarî, Hâfız Halit Soyuöz, Narmanlı Âşık Hulusi, Kâmil Sarıateş, Şükrü Erdoğan Ulu, Ökkeş Adil Toprak, Nencizade Abdullah Esad Efendi, Paşalızade Abdülkâdir Hilmi Efendi, Ahmet Tanrıverdi, Elbistanlı Âşık Ferâhî, Âşık Gül Ali Bâkî gibi isimler yer almaktadır (Özkat, 2017: 109-110).

Bu çalışmada daha önceki çalışmalarda adı geçmeyen ya da metni ortaya konmamış Cumhuriyet Dönemi mevlidlerinin bir kısmından bahsedilecektir. Eserlerin isimleri bu çalışmada yayımlanan kitaplardaki şekilleriyle olduğu gibi kullanılmıştır. Ayrıca şiir alıntıları ile başlıklandırılmalarda da kitaplardaki olduğu şekiller aynen kullanılmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Yazılan Mevlidler

1. Mevlüdü Şerif - Ahmet Tanrıverdi

1949 yılında Mersin'de Toros Matbaası'nda basılan kitap, Ahmet Tanrıverdi tarafından kaleme alınmıştır. Müellifin, "Birkaç Söz" başlığı altında yazdığı ön sözün sonunda "Elazıklı Recep

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Amasya/Türkiye, ilhan-mevlut@gmail.com

Oğlu Ahmet Tanrıverdi" ifadesi yer almaktadır. Söz konusu başlık altında müellif, eseri yazma sebebi olarak asırlar evvel yazılan Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ini kendi neslinin isteklerine uygun olarak kaleme almak istemesi olarak ifade etmektedir. Eserinde Hz. Muhammed'in bütün vasıflarını açıkladığını ifade ederek Hz. İbrahim ve İsmail hakkında da izahat verdiğini belirtir. Ayrıca Süleyman Çelebi'nin bahsetmediğı Hz. Peygamber'in kumandanlıktaki mahareti ile medeniyetin banisi ve insanlığın hamisi olduğı bahsini de eserinde yer verdiğini ifade eder.

Metin içinde bir başlıklandırma yapılmamıştır. Aralarında boşluk bırakılmadan yazılmış olsa da kafiye düzeninden beyitler halinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Beyitler kendi aralarında kafiyelidir. Toplam 216 beyitten meydana gelen metinde genel itibariyle 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Bazı mısralarda hece ölçüsünün bozulduğı görülmektedir. Mevlid metni, mensur olarak yazılmış mevlid duası ile son bulmaktadır.

İlk Beyit:

*"Başlayalım Tanrı adıyla söze
Doğru yolu gösterdim hepinize"* (s. 3)

Son Beyit:

*"Bunu yazan Tanrı rahmet eylesin
Mümin olan duaya amin desin"* (s. 16)

2. Hazâ Açık Türkçe Mevlüdü Şerif Hülâsası-Molla Hacı Rahim

Eserin müellifi, basılı olan Mevlid kitaplarında "Yunak Kazası Adakasım Köyünden Âşık Molla Hacı Rahim" şeklinde yer almaktadır. Adı geçen Adakasım Köyü bugün Konya'nın Çeltik İlçesi sınırları içinde bulunmaktadır. 1899/1900'da dünyaya gelen Molla Rahim, 40 yaşına geldiğinde gördüğü bir rüya üzerine aşıklığa başlamıştır.

Mevlüdü Şerif Hülâsası isimli kitabın 1953 ve 1955 yılında yapılmış 2 baskısı tespit edilmiştir. Müellif, "Mevlüt Yazmanın Sevabının Beyanı" başlığı altında eserini yazma sebebini Hz. Peygamber'in rüyasında kendisinden "yeni bir Mevlid-i Şerif" yazmasını istemesi olarak ifade etmektedir.

*“Mevlüt yazmak sevabın edeyim beyan
Düşümde Resulullah oldu ayan*

*Kâğıt kalem elinde etti tarif
Dedi yaz bir yeni Mevlüdü Şerif”* (s. 3)

Genel olarak beyitler halinde yazılan eserde “Kelime-i Tevhid Kasidesi” başlığı altında 19 dörtlükten oluşan Kelime-i Tevhid hakkında bir şiir bulunmaktadır. Eser, toplamda 740 beyit ve 19 dörtlükten oluşmaktadır. Eserde Süleyman Çelebi etkisi açıkça görülmektedir. İki kısım halinde hazırlanan kitabın birinci kısmı 24, ikinci kısmı ise 7 başlıktan oluşmaktadır. Her başlık altında yer alan kısımların sonunda Hz. Peygamber’e salavat getirilmesi ifadesinin yer aldığı tekrar beyitleri bulunmaktadır.

*“İster iseniz cehennemden necât
Aşkıla derdile esin esselât”* (s. 5, 6, 10 ...)

Kitabın mevlid kısmı dörtlükler halinde yazılmış mevlid duası ile son bulmaktadır. Son dörtlük şu şekildedir:

*“Koy kâfir içine türlü ihtilaf
Hem de din-i İslâm’a ver çok şeref
Hüküm etsünler dünyanın her taraf
Din-i İslâm’a nusrat ver yâ Rabbi”* (s. 83)

523

3. Mevlid-i Şerif- Hafız Halit Soyuöz

Mevlid-i Şerif ismiyle yayımlanan kitap 1953 yılında İstanbul’da basılmıştır. Kitabın müellifi Kütahya Merkez Vaizliği görevinde bulunan Hafız Halit Soyuöz’dür. Kitabın iç kapağında “Kim okutur, ya okursa mevlidi/ Memnun eder Hazret-i Muhammed’i” beyti yer almaktadır. Müellif, “Risâle Tahririnin Sebebi” başlığı altında 11 beyitle eserini kaleme alma sebebini anlatmaktadır. “Millele olsun risâlem yâdigâr / Belki beni Fâtihâ ile anar” beytiyle bu eserin kendisinden millete bir yadigâr olarak kalmasını ve bu vesileyle kendisi için Fatihâ okunmasını talep eder. Aslında bu eseri yazmanın kendisinin kârı olmadığını ancak Kur’ân ve hadislerin yardımıyla yazabildiğini ifade etmektedir. Metin içinde Hz. Peygamber için salavat getirilmesinin istendiği beyitler yer almaktadır. Ancak bu beyitler tamamen birbirinin tekrarı gibi değildir. Örnek olması açısından üçü aşağıda sıralanmıştır:

*“İki cihanda dilersen derecât
Oku şehâdetle dâim salavât”* (s. 4)

*“Elçimizden dileyorsan iltifat
Can u gönülden okuyun esselât”* (s. 7)

*“Yüce ümmetsin, derecen kat kat
Aşk ile okuyalım hep esselât”* (s. 10)

Toplam 299 beyitten oluşan mevlid içerisinde metnin bağlamına uygun olarak ayet alıntılara yer verilmiştir. Söz konusu ayetler aynı zamanda bir başlık görevi de görmektedir. Mesnevi nazım şeklinde yazılan metinde aruzun *Fâ’ilâtün-Fâ’ilâtün-Fâ’ilün* kalıbı kullanılmıştır. Ancak

aruz uygulamasının başarılı olduğu söylenemez. Ayrıca metin içinde 8 dörtlükten oluşan 8’li hece ölçüsüyle yazılmış bir manzume de yer almaktadır.

İlk beyit:

“Ulu Allah’ı analım evvelâ
Allah’ı anması borçtur et eda” (s. 4)

Son beyit:

“Sana kâfi bunca söylenen kelâm
Feyzini hak ede ihsan vesselâm” (s. 29)

4. Yeni Mevlid-Hâfız Mehmet Erim

Bursa Millet Matbaası’nda 1961 yılında basılan eserin adı “Yeni Mevlid”; müellifi ise Mudanya Balabancık Köyünden “Hâfız Mehmet Erim”dir. Eserin mukaddime bölümünde müellif, bir gün radyoda Atatürk’ün kız kardeşi Makbule Atadan’ın vefatı üzerine okunan bir mevlidi dinlemesinin ardından eserini yazmaya karar verdiğini ifade eder. “O kadar aşk ve şevkim arttı ki hemen büyük üstad Süleyman Çelebi’nin mevlidinin terkip ve tertiplerini tahvil ile muhtasar bir mevlidin yazmasına başladım.” (s. 1) Süleyman Çelebi’nin etkisinde yazdığı mevlidinde Miraç hadisesini hata yapmaktan çekindiği için yazmadığını beyan eder. “Miraç bahsine gelince çok tereddüt ettim ve çok düşündüm. Hatadan korktum, yazmadım. Zerre kadar bilgi ile ağız satmak ve söz söylemesini kendime doğru görmedim.” (s. 1)

Mevlid metni şu beyit ile başlamaktadır:

“Allah adın yâd edelim iptida
Olmasun diller hak isminden cüdâ”

524

Metin içinde Hz. Peygamber’e salavat getirilmesini ifade eden beyitler yer almaktadır.

“Ger dilersen havzıkevserden şarap
Cennetin sultanına gönder selat” (s. 4)

“Her kim ister cehennemden ola felah
Deyeler Sultanı dine esselah” (s. 10)

Kitabın sonunda Hz. Peygamber’in ailesi ve ashabı hakkında bilgiler verilmektedir. Bu kısımda Hz. Hatice’nin yaşı, Hz. Peygamber’in çocuklarının isimleri, cennetle müjdelenen 10 sahabe, Hz. Peygamber’in katipleri ve eşlerinin isimleri gibi bilgiler yer almaktadır. Eser, mensur olarak yazılmış mevlid duası ile son bulmaktadır.

Mevlid’in son beyti şu şekildedir:

“Okuyanlar dinleyenler hem desinler amin
Hamd ü şükür hep sanadır yâ İlâhelâlemin” (s.27)

5. Yeni Tür Mevlid-i Nebevî-Şükrü Erdoğan Ulu

Aslen avukat olan müellif Şükrü Erdoğan Ulu, 2 Eylül 1920’de Malatya Darende’de doğmuştur. Yurdun farklı yerlerinde avukatlık ve hâkimlik yaptıktan sonra 1 Nisan 1997’de İstanbul’da vefat etmiş, vasiyeti üzerine memleketi Darende’de defnedilmiştir.

Manzum ve mensur farklı konularda eserleri bulunan Ulu’nun *Yeni Tür Mevlid-i Nebevî* isimli kitabı “İnançsızlara Bir Yanıt” alt başlığı ile 1993 yılında İstanbul’da basılmıştır. Çoğunluğu dörtlük olmak üzere 230 civarı bentten oluşan eserinde müellif, bazı şiirlerinde Hevâî ve Müsta-

kim mahlaslarını kullanmaktadır. Bu mahlaslarını kullandığı dörtlüklerden birer örnek aşağıda verilmiştir:

*“Yürü ey Müstakim yürü
Zikreyle sen hep o nuru
Nedeceksin başka piri
Ondan üstün dost görmedim”* (s. 9)

*“Bir dost olur Hevailer
Senin aşkın ile Rabbim
Bülbül öter, neyler inler.
Senin aşkın ile Rabbim”* (s. 26)

Kitapta manzumeler genel olarak hece ölçüsüyle yazılsa da serbest tarzda yazılanlar da vardır. Münâcaat ile başlayan kitap, Hz. Peygamber’in doğumundan itibaren kronolojik olarak hayatını anlatmaktadır. Müellif aralara İlahî başlığı altında kendi yazdığı dörtlüklerden oluşan şiirlerini eklemiş ayrıca bazı bölümlerde Kuran-ı Kerim’den ayetler okunması gerektiği notunu düşmüştür.

Münâcaat bölümünden:

*“Kânatın sahibi, hâkimi ey Allah’ım
Bizim kusurumuz çok başışla ey İlâhım
Sen yarattın bizleri bunda hiç şüphe var mı?
Kudretinin eseri yerler, gökler, yıldızlar...”* (s. 5)

525

6. Aşıkların Aşığı Kitabı ve Aşkullah Mevlüdü-Mustafa Çelik

2000 yılında Ankara’da yayımlanan kitabın müellifi Mustafa Çelik’tir. Çevresinde Arap Oğlu diye tanınan müellif 1939 yılında Ankara’da doğmuştur. Kendi köyünde imam hatiplik yapan müellif, kitabı yazma amacını manevi bir hatıra bırakmak ve insanları doğruluğa çağırarak açıklamaktadır.

Kitap aslında tam olarak mevlid özelliği göstermemekte olup manzum-mensur karışıktır. Dinî konular hakkında bilgilerin verildiği kısımlar dışında mevlid okumanın ehemmiyeti üzerinde durulmaktadır. Müellif, mevlid’in bid’at olup olmadığı üzerine tartışmalara değinip bid’at olmadığını dile getirir. Bu bölümde müellif, Süleyman Çelebi’nin adını anarak onun manevi aşkı fazla olduğundan her konuyu çok geniş bir şekilde yazdığından bahseder. Kendisinin ise bu mevlidini herkesin okuyacağı bir şekilde kısa olarak yazmak istediğini ifade eder. Amacının bu kitabının kolaylıkla okunması ve okunurken insanları çok bekletmemesi olarak açıklar.

“Mevludu Şerife Başlangıç” başlığı altında manzum kısım başlamaktadır. Manzum kısımlar dörtlükler halinde 7’li ve 8’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Manzum kısımların ikisi “Mevludu Şerife Başlangıç” biri ise “Miraç Hakkındadır” başlığı altındadır. Toplam 31 dörtlükten oluşan manzum bölümden sonra mensur dua bölümü bulunmaktadır.

“Mevludu Şerife Başlangıç” başlığının ilk dörtlüğü şu şekildedir:

*“Eğer Allah’ı seversen
Muhammed’e muti ol sen
Günahım af olsun dersen
Okut sen mevlid-i şerif”* (s. 27)

Bölümlerin sonlarında Hz. Peygamber için salavat getirilmesinin ifade edildiği şu dörtlükler yer almaktadır:

*“İster isen fevzu necat
Kini buğzu kalbinden at
Sevabını istersen kat kat
Muhammed’e ver salavat”*

Kitapta mensur olarak kaleme alınmış Mevlid-i Şerif duası yer almaktadır. Eser çeşitli konularda yazılmış manzum ve mensur kısımlarda devam etmiştir.

7. Başka Bir Kutlu Doğum Şiiri-A. İlhan Özalp

Başka Bir Kutlu Doğum Şiiri isimli kitap 2005 yılında Edirne’de basılmıştır. Müellif, eserin önsözünde “Bu manzume ya da şiirin fasıl ve ibret bölümlerini yazarken, 19. yüzyılda Kırklareli’nde yaşamış halk tasavvuf edebiyatı şairlerinden Abdüsselâm Efendi ile Tevkit Bey’in yapıtlarından yararlandım. Bu yararlanma, içeriği yeniden biçimlendirme niteliğindedir.” demektedir. Aruzun *Fâ’ilâtün-Fâ’ilâtün-Fâ’ilün* kalıbında yazılan eser, 292 beyitten oluşmaktadır. Müellif, eserini 15. yüzyıl Türkçesini andıran bir üslupla yazdığını ifade ederek bunun gerekçesini ise halkın dinsel metinlerin eskice bir dille yazılmasını yeğlemesi olarak açıklar.

Tevhit bahsi, başlığı altında

*“Yurt korurken Rabbi andık iptida
Allah Allah oldu hep en son nidâ”* (s. 5)

526

beyti ile başlayan eser; özür ve rica, münacat bahsi, vilâdet bahsi, sabâvet-şebâbet-risâlet bahsi, miraç ve mucizat bahsi, hulk ve rihlet, ibret bahsi başlıklarından oluşmaktadır. Mevlid, “ibret bahsi” başlığı altındaki şu beyitle son bulmaktadır:

*“İnsan oldur kim tekâmül eyleye
Tâ cinâna müstehak olsun diye”* (s. 48)

Eserin sonuna bir sözlük eklenmiştir.

8. Mevlid-i Sagîr (Şebâbî Dîvançesi içinde)-Şebâbî

Mevlid, emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Osman Kemal Kayra’nın KTÜ Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde görev yaptığı sırada yayımladığı, Şebâbî mahlasını kullanarak yazdığı şiirlerinden oluşan Divançe’sinde yer almaktadır. Divançe, 2011 yılında Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Divançe; Münâcaat, Mevlid-i Sagîr, Na’t, Gazeller, Kıt’alar, Murabba’ ve Müfredler’den oluşmaktadır. Kitapta karşılıklı sayfalar şeklinde, manzumelerin günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiş halleri yer almaktadır.

Toplam 49 beyitten oluşan Mevlid-i Sagîr aruzun *Fâ’ilâtün- Fâ’ilâtün-Fâ’ilün* vezni ile kaleme alınmıştır. Mesnevi nazım şeklinde yazılan manzumede Hz. Peygamber’in nurunun yaratılması ve Hz. Âdem’in Hz. Muhammed’in adını anarak dua etmesiyle affedildiği meselesi anlatılmaktadır. Bunun yanında metinde Miraç hadisesi de mevlidin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Mevlid-i Sagîr’in ilk beyti ve son beyti şu şekildedir.

İlk beyit:

*“Hak teâla arzu etti serveri
Âmineydi ol habîbin mâderi”* (s. 32)

Son beyit:

*“Kul Şebâbî acz ile geldi sana
Lutfedip de hem şefâat kıl ona”* (s. 42)

9. Mevlid-i Ali (Kazım Baba Divanı içinde)-Kazım Baba

Mevlid-i Ali, Kazım Baba Divanı adıyla Kazım Baba'nın şiirlerinin toplandığı kitapta yer almaktadır. Divan, Kazım Baba'nın oğlu Turgut Koca (Turgut Abdal, Turgut Baba mahlaslarıyla da bilinmektedir.) tarafından Turgut Koca'nın ön sözüyle 1959 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır.

Bektaşî tarikatından olan Kâzım Baba 1883/1884'te Şevki Bey'in (Şevki Baba) oğlu olarak dünyaya gelmiş, 12 Aralık 1953'te vefat etmiştir.

Mevlid-i Ali, aruzun *Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün-Fâ'ilün* vezni ile mesnevi şeklinde kaleme alınmıştır. Hz. Ali için yazılmış olan mevlid 117 beyitten meydana gelmektedir. "Mukaddime-i Mevlûd-ı Lutf" ve "Meshas-ı Mevlûd-ı Ali Kerremallâhi Vechehu" olmak üzere 2 başlıktan oluşmaktadır.

İlk bölümden:

"Evvel Allâh nâmını yâd edelim
Semt-i Maksûda o yoldan gidelim" (s. 66)

Son beyit:

"Kıl inâyet kullarına yâ muin
Rahmetullâhi aleyhim ecmaîn" (s. 75)

10. Mevlide Ek-Şakir Karagöz

Asıl mesleği imamlık olan Şakir Karagöz tarafından yazılan "Mevlide Ek" isimli kitap Samsun'da 1951 yılında basılmıştır. Kitabın sonunda yer alan "Yazan" başlığı altındaki şiirden aslen Rizeli olan müellifin kitabı yazdığı tarihlerde Bafra'da imamlık mesleğini devam ettirdiğini anlıyoruz.

Tam olarak bir mevlid özelliği göstermeyen eser; "Allah de, Muhammed'e Salavat, Mevlit Ayı Methiyesi, Mirac-ı İlahî, Miraçta Münacat-ı Peygamberî, Münacatın Cevabı, Vefat-ı İbrahimü'l-masumî, Ahirete Yolculuk Destanı, Teslim-i Ruh Ederken, Bir Gün Başın Yastığa Geleceği Unutma, Mevlit Duası ve Yazan" başlıklarından oluşmaktadır. Ölçü ve şekil açısından da pek düzenli olmayan metinlerin edebî yönden de başarılı olduğu söylenemez.

11. Mevlid Arasında-Abdullah Konbul

İstanbul'da 1955 yılında basılan kitap, mevlidden ziyade Hz. Peygamber için yazılan ilahi ve kasidelerden oluşmaktadır. Kitap, toplamda 112 beyit ve 25 dörtlükten oluşmaktadır. Kasideler genellikle aruzun *Fâ'ilâtün-Fâ'ilâtün- Fâ'ilâtün-Fâ'ilün* ve *Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Mefâ'ilün* vezinleri ile yazılmıştır. Dörtlükler ile yazılan kısımlarda hece ölçüsü kullanılmıştır.

Kitabın müellifi Abdullah Konbul'a ait *Divançe*, Halil Şen tarafından 2015 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu bildiriye konu olan manzumeler aynı zamanda *Divançe* içinde de yer almaktadır. Abdullah Konbul, 1888 yılında Malatya Arapgir'de doğmuş, 14 Nisan 1973'te yine aynı şehirde vefat etmiştir.

SONUÇ

- Türk Edebiyatında Mevlid yazma geleneğinin geçmişte olduğu gibi Cumhuriyet Döneminde de oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

- Son dönemde yazılan mevlidlerde de öncekilerin çoğunda olduğu gibi Süleyman Çelebi'nin etkisi devam etmektedir.

- Bazı metinlerde müellifler, yeterli istidadı olmamasına rağmen Süleyman Çelebi'nin etkisiyle kendi metinlerinde aruz kullanmaya çalışmışlarsa da yeterince başarılı olamamışlardır.

- Bu dönemde yazılan mevlidlerin yazılma sebepleri arasında Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak, halka Hz. Muhammed'in sevgisini aşlamak, mevlid yazarak sevap almak gibi nedenlerin ağır bastığı görülmektedir.

- Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve Mevlid'e verilen değer sadece onu okumakla değil yeniden yazmakla da gösterilmeye çalışılmaktadır.

KAYNAKLAR

Çelik, Mustafa (2000). *Aşıkların Aşığı Kitabı ve Aşkullah Mevlüdü*. Ankara.

Erim, Mehmet (1961). *Yeni Mevlid*. Bursa: Millet Matbaası.

Karagöz, Şakir (1951). *Mevlüde Ek*. Samsun: Aktseda Matbaası.

Kayra, Osman Kemal (2011). *Şebâbî Divânçesi*. Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.

Kazım Baba (1959). *Divan*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.

Kemikli, Bilal (Ed.) (2016). *Mevlid Külliyatı -Tanzimat'tan Günümüze-*. C. III. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Konbul, Abdullah (1955). *Mevlid Arasında Kalb Nurlatan Kaside ve İlahiler*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.

Köksal, Mehmet Fatih (2011). *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Molla Hacı Rahim (1953). *Hazâ Açık Türkçe Mevlüdü Şerif Hülâsası*. Akşehir: Nasreddin Basımevi.

Molla Hacı Rahim (1955). *Aşık Molla Rahim'in Şiir, İlahi ve Nefesleri*. İstanbul.

Özalp, A. İlhan (2005). *Başka Bir Kutlu Doğum Şiiri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Özkat, Mustafa (2017). "Hz. Peygamber'e Aşkın Bir İfadesi: Mevlidler". *Karabatak Dergisi*. S. 31, s. 108-113.

Soyuöz Halit (1952). *Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Gün Basımevi.

Tanrıverdi, Ahmet (1949). *Mevlüdü Şerif*. Mersin: Toros Matbaası.

Ulu, Şükrü Erdoğan (1993). *Yeni Tür Mevlid-i Nebvî -İnançsızlara Bir Yanıt-*. İstanbul: Sağlam Yayınevi.

Erken Cumhuriyet Dönemi (1920-1940) Türk Romancılığında Adaş İki Kadın Yazarımız: Halide Edip Adivar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Dünyasında Din Algısı, Peygamber-Mevlid Kültürü

Nesrin Karaca*

GİRİŞ

Erken Cumhuriyet dönemi diyebileceğimiz 1920-1940 yılları arasında yazılan romanlarda; yazarlar, devrin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel şartlarını göz önünde bulundurarak pek çok bireysel ve toplumsal konuları işlemiş, batılılaşma ve kaybolan milli-dinî değerler hakkındaki düşüncelerini, konuya farklı bakış açılarını sergilemişlerdir.

Osmanlı'nın yıkılışı ile Cumhuriyet'in kuruluş dönemlerine tanıklık etmiş, bu 20 yıllık zaman kesitinde, roman bağlamında eser ortaya koyan kalemler arasında adaş olan iki kadın yazarımız; Halide Edip Adivar (1884-1964)¹ ile Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) konunun öznesi olarak ele alınıp, incelendiğinde görülür ki, bu süreçte I. Dünya Savaşı'nın ve işgal yıllarının zor şartlarını romanlarında konu edinmişlerdir. Adaş olan iki kadın yazarı seçerken; çağın ruhu, dünya görüşleri, toplumdaki sosyal konumları, özgün kişilikleri, halkı etkileme kapasiteleri ve dikkat çekici üslupları 'din', 'inanç' ve 'sosyal hayat' örgüsü esas alınarak temellendirilmeğe gidilmesi öngörülmüştür.

Din olgusu insanlıkla yaşıttır ve temel noktasında "insan" yer almakta ve insanın inandığı değerler, düşünceler onun bir inanca sahip olma durumunu oluşturmaktadır. Bu noktada her dinde olduğu gibi İslam dininde de dinî kurum ve uygulamalar kadar peygamberler de önemli bir değerdir. Hz. Âdem ile başlayan tevhid dinî, son peygamber Hz. Muhammed ile nihayete ermiştir.

Türk edebiyatında hem sözlü hem de yazılı eserlerde peygamber inancını ifade ve konu edinen metinlerin sayısı oldukça çoktur. Bir dinî duygunun ağır bastığı Türk milleti, Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatı'nda her yönden âdemoğluna örnek olan peygamberlere az da olsa yer vermiş; Hz. Âdem, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Süleyman, Hz. Davud, Hz. Eyüp, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere birçok peygambere ait göstergeleri ele almıştır. Milli Mücadele, işgal yılları, vatan hasreti, batı hayranlığı, aşk, yanlış batılılaşma, din ve din adamları gibi çeşitli konuları ele alan izlekler üzerinden ilerleyen bu romanların birçoğu, klasik edebiyatta başlıbaşına farklı türler çerçevesinde işlenmiş olan dinsel temaları, devrin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel şartlarını göz önünde bulundurarak pek çok bireysel ve toplumsal konular eşliğinde işlemiş, çarpık batılılaşma ve kaybolan milli-dinî değerler hakkındaki düşüncelerini, konuya farklı bakış açılarını sergilemişlerdir.²

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü

¹ Bazı kaynaklarda, doğum tarihi olarak da 1882 verilmektedir.

² Mahir Karacar; Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1929-1933), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Diyarbakır 2018

Nitekim; Osmanlı Devleti'nin ardından ilan edilen ve devletin yönetim biçimi olan Cumhuriyet'te de din ve peygamberler toplumu iyileştirme noktasında edebi türlerde konu edinilmiştir. Bizim inanç değerlerimizin temel noktasında yer alan peygamberimiz Hz. Muhammed de din algısı bağlamında ele alınıp, belli ölçülerde işlenmiştir.

Halide Edip Adıvar'ın 1920-1940 yılları arasında yazdığı romanları; Ateşten Gömlek (1923), Vurun Kahpeye (1923), Kalp Ağrısı (1924), Zeyno'nun Oğlu (1928), Sinekli Bakkal (1936), Yolpalas Cinayeti (1937), Tatarcık (1939)'dır.

Halide Edip'in, Doğu ile Batı'nın kıyaslamasını yaparken bu karşılaştırmayı kurguladığı güçlü kadın kimlikleri, aydın kişilikler üzerinden oluşturmuş olduğu ve çoğu zaman Hz. Peygamber hakkındaki öğeleri de işleyerek zihinlerde olumlu bir Hz. Muhammed tasavvuru bıraktığı söylenebilir. Nitekim; dinî musiki, mevlid kültürü-gelenegi, bunların sosyal doku ve gündelik hayat içerisindeki yeri ve önemi uzun tasvirli anlatımlarla eserlerinde yer bulmuştur.

Halide Edip'ten 17 yaş genç olan; roman, şiir ve hatıra türlerinde başarılı eserler icra eden Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) da çağdaş bir Türk kadını ve öğretmeni olarak şahit olduğu devrin olaylarına sessiz kalmamış, çeşitli dergi ve gazetelerde farklı yazılar kaleme almıştır. Onun 1920-1940 yılları arasında kaleme alınmış romanları şunlardır; Küller (1921), Sisli Geceler (1925), Örümcek Dede (İngilizce'den Tercüme, 1931)³, Gül'ün Babası Kim (1933).

Kendisinin dindar birisi olduğunu belirten Halide Nusret'in bu kişiliği aile yaşantısına ve eserlerine de yansımıştır. "Dini bir anane" ve "milli bir gelenek" nitelendirmeleriyle toplumdaki kutlama ve törenleri, dinin ictimai tarafını oldukça önemseyen, dinin, toplum vicdanının oluşumundaki katkısının büyük olduğunu düşünen Zorlutuna, din ve ahlâk eğitiminin birlikteliğini, sağlıklı bireyin ve toplumun "faziletli" olmak zorundalığını "karanlık" ve "aydınlık" tezadıyla yorumlayıp, "aydınlık"a yönelmesi gerekliliğiyle⁴ açıklamaya çalışmıştır.

1920-1940 yılları arasındaki erken Cumhuriyet dönemi romanlarında yazar kadrosu hayli geniş olmakla birlikte, fert ve toplumun manevi cephesinin İslamî konu ve motifleriyle anlatıldığı, aralarında yakın nesil özelliği bulunan (17 yaş farkı), Osmanlı'nın yıkılış Cumhuriyet'in kuruluş dönemlerinin tarihî sürecine tanıklık etmiş, erken Cumhuriyet dönemi diyebileceğimiz bu 20 yıllık zaman kesitinde, roman bağlamında eser ortaya koyan kalemler arasında adaş olan iki kadın yazarımız; Halide Edip Adıvar (1884-1964) ile Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984) konunun öznesi olarak ele alınıp, külliyatlarının bu zaman dilimine denk gelen roman örnekleri incelendiğinde görülür ki, bu süreçte I. Dünya Savaşı, işgal yılları ve milli mücadelenin zor şartlarını konu edinmişler, devletin ve bireyin yeniden inşası sürecinde maneviyatın yerini de bakış açıları ve dünya görüşleri eşliğinde ortaya koymaya gayret etmişlerdir.

Edebiyatımızın 'Halide'lerini tanıyarak, konuya yaklaşımlarını örnekler üzerinden değerlendirmeye çalışalım:

Halide Edip Adıvar

Halide Edip Adıvar; 1884 yılında İstanbul'da doğmuş, annesini erken kaybedince anneannesi tarafından büyütülmüştür. Mahalle mektebinde, ardından, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde okumuş, ayrıca dönemin tanınmış şahsiyetleri Şükrü Efendi'den Arapça, Rıza Tevfik'ten Türk edebiyatı ve felsefe, Sâlih Zeki'den de matematik dersleri almıştır. Aynı zamanda Fransızca ve musiki dersleri de alarak kendisini hemen hemen her alanda geliştiren Halide Edip, 1908'de ga-

³ Örümcek Dede, (Çev. Halide Nusret Zorlutuna), Milliyet Matbaası / İstanbul-1931

⁴ Halide Nusret Zorlutuna, Aydınlık Kapı, Ötüken Yayınevi, İstanbul-1974

zetelere yazmaya başladığı kadın haklarıyla ilgili yazılarından dolayı bir kesimin tepkisini üzerine çekmiş, 31 Mart Ayaklanması sırasında idamlıklar listesinde yer alınca çocuklarıyla beraber Mısır'a kaçmıştır. 1909'lu Meşrutiyet yıllarından sonra Dârümuallimât'ta öğretmenlik ve müfettişlik yapmış, ardından 1917'de evlendiği ikinci eşi Dr. Adnan Adıvar'la birlikte Türkiye'den ayrılarak 1939'a kadar yurt dışında yaşamak zorunda kalmıştır.

Halide Edip, Osmanlı kadın hareketinin önemli yapılanmalarından Teali-i Nisvan'ın kurucuları arasında yer almış, edebi eserlerinde olduğu gibi gazete ve dergilerdeki yazılarında da kadın meselelerini işlemiştir. Söylemleri yanında eylem olarak da yakın tarihimizin önemli figürlerinden olan Halide Edip, Balkan Savaşı yıllarında hastanelerde çalışmış, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden sonra düzenlenen Fatih, Üsküdar ve Sultanahmet mitinglerine katılmış, Sultanahmet Meydanı'nda etkili bir konuşma yapmıştır. 1920'de Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katılmış; kendisine önce onbaşı, sonra başçavuş rütbesi verilmiştir. Türkiye'den ayrı kaldığı yıllarda Paris ve Londra'da yaşamış konferanslar vermek üzere Amerika'ya ve Hindistan'a davet edilmiş, 1939'da yurda döndüğünde ertesi yıl, İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz Filolojisi Kürsüsü kurmakla görevlendirilmiş, 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti listesinden bağımsız İzmir milletvekili olmuştur. 1954'te istifa ederek evine çekilen ve sağlık sorunlarıyla uğraşan; Türk düşünce hayatı, edebiyatı ve yakın tarihine ilişkin sayısız eserlerin sahibi Halide Edip, 9 Ocak 1964'te İstanbul'da vefat etmiştir.⁵

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet tarihinin üç devrine tanıklık eden, geçiş sürecinde Türk edebiyatına damga vuran Halide Edip, Modern Türk siyasi hayatındaki faaliyetleri ve fikirlerinden ziyade günümüzde daha çok romancı kimliğiyle tanınmaktadır. Eserlerinde toplumsal meselelere eğilerek insanları, özellikle kadınları eğitmeyi hedeflemiş, eserlerini bütün topluma hitap edecek tarzda yazmıştır. Romanlarıyla toplumda temiz ve iyi bireyler yetiştirmeyi amaçlamış, dinî ve milli değerlere önem veren bir toplum düzeni kurmayı hayal etmiştir.⁶

Halide Edip, dini, yerli ve milli kültürü aile ortamı ve yakın çevresinden almış, Amerikan Kız Koleji'nin ilk Müslüman ve Türk öğrencisi olmuş, almış olduğu eğitim ve sağlam kültür, bütün eserlerinde rastladığımız mukayeseci zihin yapısını oluşturmuş, milli söylemleri, edebiyata kadını katışı, Doğu ve Batı'yı özümseyip hayatına ve eserlerine yansıtması gibi özellikleriyle öne çıkan bir isim olmuştur.

Halide Edip'in millî ve dinî unsurların geniş yer tutan eserlerinin temaları üç kategoride değerlendirilebilir: 1. Kadın psikolojisi ve hakları, 2. İşgal yılları ve Milli Mücadele / Kuva-yı Milliye, 3. Sosyal gözlemler ve toplumun yaşamı ile ilgili izlenimleridir. O'nun 1920-1940 yılları arasındaki ele alacağımız romanları şunlardır: Ateşten Gömlek (1923), Vurun Kahpeye (1923), Kalp Ağrısı (1924), Zeyno'nun Oğlu (1928), Sinekli Bakkal (1936), Yolpalas Cinayeti (1937), Tatarcık (1939).

Halide Edip'in edebi kişiliğini ve fikir dünyasını oluşturan yıllar, Türkiye'nin kabuk değiştirdiği, önemli siyasi ve sosyal değişimler yaşadığı dönemlerdir. Hayatı boyunca; üç padişah, iki otoriteye karşı isyan olayı, ikisi Dünya Savaşı olmak üzere toplam beş savaş, iki yönetim şekli, üç cumhurbaşkanı gören Halide Edip'in şahit olduğu darbeler ve değişimler ile yazarın bizzat ferdi

⁵ Üzerinde pek çok çalışma yapılmış olan Halide Edip Adıvar'la ilgili öne çıkan kitaplar, yine kadın kalemlere aittir: İnci Enginün, Halide Edip'te Doğu-Batı Meselesi, Dergah Yayınları, İstanbul-2007; Ayşe Durakbaşa, Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm, İletişim Yay., İstanbul-2021 (8. Baskı); Nazan Bekiroğlu, Halide Edip Adıvar, Şule yayınları, İstanbul-1999; İpek Çalışlar, Halide Edip-Biyografisine sığmayan Kadın, YKY-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2021

⁶ Gizem Mutlu, "Halide Edip Adıvar'ın 'Mor Salkımlı Ev' ve 'Sinekli Bakkal' Adlı Eserlerinin Biçim ve İçerik Özellikleriyle, Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi", Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2017, S. XII, C.V, 161.)

hayatında edindiği zengin tecrübeler yazılarına da akseder. Onun, özellikle Sinekli Bakkal'dan sonraki romanları olayın geçtiği zaman olarak II. Abdülhamit Dönemi'ni, anlatma zamanı ise Cumhuriyet Dönemi'ni kapsamaktadır.⁷

Ateşten Gömlek

Halide Edib'in, ismini Yakup Kadri'den ödünçlediği Ateşten Gömlek⁸ İzmirli Ayşe hemşire etrafında, Anadolu'da, önce çetelerle başlayan, sonra düzenli ordu ile devam eden ve zaferle sonuçlanan Türk Kurtuluş Savaşı'nın hikâyesi anlatılır. Eser hem vatanın içinde bulunduğu felâketi hem de bu felaketi yaşayan insanların aşklarını, ihtiraslarını, kıskançlıklarını ve bu duygularla vazifeleri arasında kalan insanların ruh çatışmalarını ele almaktadır.

Eserin başkahramanı Ayşe, Halide Edip'ten önemli izler taşımaktadır. Ayşe aslında Halide Edip'in romandaki temsilcisidir ve onun Kurtuluş Savaşı'ndaki görevlerini yapmaktadır. Halide Edip, Ayşe aracılığıyla kendisinin toplumun anlayışını, o dönemin şartlarını ele alarak okuyucusuna sunmaktadır. Ancak 1923 yılında yazarın vatan sevgisi ve milli mücadele ruhuyla dolu olarak yazdığı bu eseri dinî duygular barındırır da Hz. Muhammed (sav) hakkında hiçbir bulgu yoktur.

Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* romanında, İstanbul'da Sultanahmet mitingiyle başlayan ve yavaş yavaş Anadolu'ya yayılan direniş hareketinin izleri görülmektedir. Romanda bu hareketin İslâmî niteliği vurgulansa da, aslında Halife Ordusu'na mensup Müslümanların işgalcilerle işbirliği hâlinde oldukları görülmektedir. Millî Mücadele'ye karşı dine dayalı bir muhalefet olarak gelişen bu hareketler, *Ateşten Gömlek* romanında öne çıksa da, bu dinî muhalefet esas olarak yazarın *Vurun Kahpeye* romanında detaylandırılır.⁹

Vurun Kahpeye

Halide Edip'in ikinci romanı, Cumhuriyet tarihinin toplumsal değişim ve dönüşümünün bir boyutunu yansıtan *Vurun Kahpeye*¹⁰, 1923 yılının sonlarında Akşam gazetesinde tefrika edilmiş, 1926'da ilk defa kitap olarak basılmıştır. Millî mücadele yıllarını konu edinen romanda, idealist bir öğretmen olan İstanbullu Aliye'nin Anadolu'da bir kasabaya gidip Millî Mücadele'ye destek vermesi ve bu esnada başından geçen olaylar ele alınır. Roman, öğretmen Aliye'nin yaşadıklarından ve gözlemlerinden yola çıkarak o günlerdeki Anadolu halkının Millî mücadeleye bakışı, tutumu, Kuva-yı Milliye'ye karşı tavırları ile Osmanlı Devleti yanlılarının ve eski düzen karşıtlarının veya taraftarlarının çatışmalarını yansıtır. Romanın ana kahramanı olan Aliye, eğitim cephesinde yobazlar, cehalet ve yozlaşmış kurumlarla savaşırken, nişanlısı Tosun Bey ise askeri manada düşman ve dış güçler ile harptedir. Nitekim dış güçler ve düşman mağlup edilmiş; ama Aliye yenilmiş, hatta taşlanarak öldürülmüştür.

Anlatıda, Anadolu'nun bir kasabasına öğretmen olarak göreve başlamak üzere giden Aliye'ye, ikamet mekânı olarak kasabanın en münasip yeri Hacı Ömer Efendi'nin evi seçilir. Hacı Ömer Efendi ve eşi kendi başlarına yaşayan yaşlı bir çifttir ve Aliye'yi ölen kızlarının yerine koyup bağrılarına basacak hatta ona "*Ne iyi ettik de senin adını Emine göydük (koyduk), Peygamber-*

⁷ M. Halil Sağlam, "Sinekli Bakkal ve Üç İstanbul Romanlarında Din Ve İnanç Krizi", Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 2019, S.XVIII, C.VIII, 145

⁸ Halide Edip Adivar; *Ateşten Gömlek*, Can Yayınları, İstanbul 2007

⁹ Gürkan Yavaş, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı (1923-1950)*, Kocaeli Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Kocaeli 2013, s. 96

¹⁰ Halide Edip Adivar, *Vurun Kahpeye*, Can Yayınları, İstanbul 2007, baskısından yararlanılmıştır.

rimiz, Resulümüzün anası da mutlak senin gibi altın yürekliydi.” (s. 51) diyerek ölen kızlarının adını vereceklerdir.

Bu bağlamda Cumhuriyet dönemi Anadolu halkının Peygamber ve ailesine karşı olan sevgisi ön plana çıkmaktadır. İyi kalpli, güzel insanları, Hz. Peygamber’in annesine benzetmek, Hz. Peygamber ve ailesini olumlu yansıtan bir tablo oluşturmaktadır. Ayrıca Halide Edip, Aliye ile hem Hz. Amine hem de Emine arasında simgesel bir bağlantı kurmuştur.

Maarif Müdürü ve Uzun Hüseyin’in Aliye’yi rahatsız etmeleri ve Ömer Efendi’nin dayanamayıp: “*Onların ne Allah’tan korkuları, ne de Peygamber’den utanmaları vardı. Hele böyle kimsesiz ve genç bir kız bulurlarsa...*” diyerek kızgınlıkla eleştirmesi; Hz. Peygamber’in yeteri kadar anlaşılmadığını, toplum nazarında Hz. Peygamber’in örnek kişiliğinin unutulduğu sahneler olarak görülebileceği gibi, yazarın Hz. Muhammed adına olumlu bir iz bırakmak ve toplumu etkilemek çabasına yönelik olduğu değerlendirilebilir.

Vurun Kahpeye’nin Aliye’si de tıpkı yazarı Halide Edip gibi, çocukluğunu İstanbul’un eski semtlerinde geçirmiştir. İstanbullu Dede’nin okuduğu mevlidi dinlerken “*çocukluğunda Süleymaniye’de Beyazıt kubbeleri altındaki Ramazan gecelerinin cami avlularında, mâhyalar altındaki mahalle çocuklarıyla konuşup oynadığı dakikaları*” hatırlayan (s. 75) Hacı Fettah Efendi’nin şahsında dinin korkutucu ve yıkıcı havasına rağmen Aliye’nin dine, inanca bakışı ve özellikle cami gibi dinsel mekânlarda, yerini bütünüyle huzurun hakim olduğu bir atmosfere bırakır. Burada yazar ve sözcüsü durumundaki Aliye çocukluğuna döner, yaşanan mutlu ramazan günleri hatırlanır ve camilerin insanları birleştiren uhrevî havasının önemine vurgu yapılır. Aliye’nin ve dolayısıyla yazarın İslâmiyet’e bakışında çocukluk yıllarındaki ‘geleneksel hayat’ın belirleyici bir rolü vardır. Beş vakit namazını kaçırmamaya dikkat eden “haminneler”in ya da ona benzer yaşlı kadınların olduğu bu çocukluk günlerinde, Hacı Fettah Efendi’nin temsil ettiği taassuba yer yoktur.

Halide Edip’in romanlarında özellikle kadınların bir araya gelerek mevlid, mukabele gibi dinî törenleri düzenlemeleri önemlidir. *Vurun Kahpeye*’de, kahraman Aliye üzerinden aktarılacak istenen ‘İslâmî yorum’un önemli unsuru olan peygamber sevgisi, kitabın “Mevlit ve Ferdası” başlığını taşıyan bölümünde ortaya konmuştur. Hz. Muhammed’in doğumunu anlatan Mevlit’e özel bir ilgi duyduğu anlaşılan Halide Edip, camide okunan mevlidi anlattığı satırlarda, diğer bölümlere nazaran oldukça şiirsel ve lirik bir üslûp kullanır. Bir gelenek olan ve özellikle kadınların bir araya gelerek mevlit, mukabele gibi dinî âyinler düzenlemeleri, Halide Edip’in romanlarında önemli konuların işlenmesi için toplumsal zemini zenginleştirerek etki gücünü artırması bakımından önemlidir. *Vurun Kahpeye*’de de, eşraftan Latif Ağa’nın Çanakkale’de şehit düşen oğulları için okutulan mevlitte İstanbullu Dede’nin sesiyle ruhaniyet bulan ‘farklı bir iklim’ ortaya çıkmış, Aliye burada derin bir huzur bulmuştur. (s. 74) “Mevlit ve Ferdası” bölümünde, mevlit¹¹ sahnesinin tasvir edildiği satırlarda son derece olumlu bir dil kullanılmış, Hacı Fettah Efendi’nin Kuva-yi Milliyeciler aleyhindeki nefret dolu nutuklarına ev sahipliği yapan cami ve çevresi, bu defa yazarın dilinde bambaşka bir söyleme dönüşmüştür: “*Siyah meydanda beyaz cami, narin minaresiyle, güzel ve ezeli gök altında hülyalı ve yumuşak hatlarla beliriyor, her taraf*

¹¹ ‘Doğma, doğuş’ anlamına gelen, Arapça kökenli olan Mevlid, İslam Dünyasında, Hz. Peygamber’in (sav) doğumu ile özdeşleşmiştir. Rabiülevvel ayının on ikinci gecesine tekabül eden bu gecenin ihyasında özel törenlerin yapılması ve Mevlid olarak isimlendirilen manzum eserlerin okunması gelenek haline gelmiştir. (Bkz.: Ahmet Özel, “Mevlid”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2004, 484; Mevlid, geçmişten günümüze kadar bazı kişilerce ezberlenip, özel dinî törenlerde Hz. Peygamber’e olan saygı ve sevgiyi göstermek için okunmaktadır. *Vurun Kahpeye* romanı her ne kadar halkı özellikle din adamlarını cahil ve yobaz yansıtsa da bu kuşak insanların Hz. Peygamber’i bildiklerini, tanıdıklarını, saygıyla andıklarını ve nesilden nesille Hz. Muhammed’i doğru anlatmak ve tanıtmak için çabaladıklarını gözler önüne sermektedir.

tan ellerinde fener, camiye giden ahali, nur taşıyan birer karanlık hayalet gibi kımlandıyorlardı.” Sonunda Hacı Fettah Efendi’nin kıskırtmasıyla Aliye’yi linç edecek olan aynı kasabalı guruh, bu sahnede “nur taşıyan birer karanlık hayalet”e dönüşecektir.

Mevlit öncesinde mekânı tasvir etmeye devam eden yazar, “Camiin kapısındaki bu ışıltılı karaltılar eski perdesini kaldırıp içeriye dalarken kusursuz bir çocuk göğsünün bilürî bir vecd ve güzellikte tekrar ettiği ‘Allahü ekber’ler gökteki nurlar gibi ilahî bir hararetle bu ılık hava ve yarım ışıklar içinde geçen hayaletlerin kalbine dökülüyordu.” satırlarıyla şiirsel bir üslûba yaklaşılmaya çalışır (s. 73) ki, bu çaba, yazar-anlatıcının ve tabii Aliye’nin bakış açısıyla ortaya konmak istenen İslâmiyet’in estetize edilmiş ve insan ruhuna sükûn veren bir başka yönüyle doğrudan ilgilidir.

Mevlitin kasabada bir evde değil de bir camide okunması önemli bir ayrıntıdır. Hacı Fettah Efendi, bir din adamı olduğu hâlde camiden uzak durur ya da romancı böyle istediği için okuyucu onu cami içinde göremez. Ancak mevlidin camide okunması ve bu vesileyle ortaya çıkan havanın bütünüyle farklı olması, yazarın İslâm mabedine olan sevgisini gösterir. Hemen tüm romanlarında, camilerle ilgili olumlu tasvirlerle yer veren Halide Edip, burada da aynı üslûbunu sürdürür.

Aliye mevlit gecesi “kadınlığın en derin ve mukaddes raşesini” duyar, “o gece rahmet ve şefaatini insanlara ebediyen vaat eden dinin, tahlil etmeden vasıl olduğu teselli ve iyiliğini” anlar (s.159). Ancak bu anlayış onu bir ikileme götürür; “Mevlit okuyan Dede’nin ruhanî yüzü” karşısında, “aynı dinin kavi bir mümini olan Hacı Fettah Efendi’nin ihtirasla, hileyle, kin ve gayzla ve zulümle dolu çirkin yüzü bir zebanî hayali gibi kafasından” geçer (s.160). Aliye’nin tercihi, Dede’nin temsil ettiği dinin ‘gülen ve huzur veren’ yüzüdür, ancak Vurun Kahpeye’de henüz İstanbullu Dede’nin Hacı Fettah Efendi ve onun temsil ettikleri karşısında galip gelebilecek bir kudreti yoktur.

534

Mevlit başlamadan önce Aliye “kafesin arkasında ekserisi, yüreği aziz bir ölünün hasretiyle kanayan kasaba kadınlarıyla yatsı namazını” kılar (s. 74). Tesettür meselesinde kasabanın diğer kadınlarından farklı davranan Aliye, camide onlarla birlikte hareket etmekten, cemaate uymaktan ayrı bir haz alıyor gibidir. İstanbullu Dede’nin Mevlid’in “velâdet” bölümünü okuması ile “Aliye de öteki Anadolu kadınları gibi kalbinden gelen sıcak yaşlar yanaklarından döküle döküle” ağlamaya başlar ve Aliye’nin kalbinde “cemaatle müşterek dinî heyecan” uyanır. (s. 76-77)

İstanbullu Hoca’nın okuduğu mevlit, kasaba halkını camide bir araya getirmekle kalmamış, İslâm’ın estetik düzlemde ince bir yorumlanması olan bu özel kıraat sayesinde bu insanlar bir anda ‘cemaat’e dönüşmüşlerdir. Bireysel çıkışları ile tepki toplayan Aliye de bu cemaatin üyesi olmanın son derece memnundur. Hacı Fettah Efendi’nin dinî nitelikli, ancak alabildiğine provakatif sözleri karşısında ‘edilgen bir cemaat’ şeklini alan ve sorgusuz sualsiz onun peşine düşen kasaba ahalisinin camide, Fettah Efendi’nin hükmedemediği bir ortamda bambaşka bir hüviyete büründüğü, burada Aliye gibilerini de kapsayan bir hoşgörü atmosferinin oluşmaya başladığı görülür ki, bu atmosferin oluşmasında birinci derece rolü, okunan mevlit ve bu eseri ‘şiirsel’ kıraatıyla etkili hâle getiren İstanbullu Dede oynar... Ancak, bu hoşgörü ve etkileşim atmosferine uymayacak bir olay yaşanması Aliye’nin kafasını karıştıracak, sorgulamalarına yol açacaktır: Kasabanın hemen tüm kadınları gibi “kafesin arkasında ön sıraya yığılan kadınların arkasında duvarın önüne çömelmiş, başına siyah yeldirmesini atmış bir kadın” da camidedir; “Bakkal Salim’in karısı” denilen ve güzelliğiyle dikkat çeken bu dul kadının dışlandığını fark eden Aliye, az önce okunan mevlitin etkisiyle oluştuğunu sandığı hoşgörü havasının bu noktada zedelendiğini ve dedikoducu diğer kadınların Hz. Muhammet’in hayatını anlatan bu eserin felsefesine uzak düşüklerini düşünür: “Doğduğu an, günahkâr ümmeti için Cenabı Hakk’tan af dileyen ve ‘Şefiül-Müminin’, ‘ve kamu düşmüşlere destgîr’ diye selamlanan Peygamberimizin ümmeti, nasıl günahkârlara ve düşmüşlere hakaretle bakabilirlerdi?” (s. 77)

Açık bir İslâmî yorum barındıran bu iç konuşma, Mevlevîlik felsefesinin de temelini oluşturan hoşgörüyü dayalı bir düşüncedir. Kimseyi hor görmemek, şu veya bu sebeple toplumun dışına itilmiş insanları 'ötekileştirmemek' ve herkese olabildiğince hoşgörüyü yaklaşmak şeklinde özetlenebilecek olan bu düşüncesine temel olarak Hz. Muhammet'in çağrısını alan Aliye peygamber sevgisini bu şekilde ifade ederken, yazarının ortaya koymaya çalıştığı 'ideal toplum' düzeninin anahtarını da verir gibidir. Romanın mevlit bölümünde kasaba cemaati ile kısa bir duygu birliği içinde görülen Aliye'nin bu durumu uzun sürmez, mevlit dolayısıyla oluşan ruhanî hava Hacı Fettah Efendi'nin nutukları nedeniyle kolayca dağılır. Halide Edip'e göre, İstanbullu Dede'nin kıraatıyla kolayca kurabildiği bu estetik yönü güçlü ruhanî havayı aynı ölçüde koruyabilecek 'sınıfsal' bir kudreti henüz yoktur. Hacı Fettah Efendi ve onun yönlendirdiği ahalinin dine bakışları, bir süre daha gücünü koruyacaktır. Taassuba kararlı biçimde karşı çıkan Aliye, 'taassuptan arındırılmış' bir İslâm'ı olanca samimiyetiyle benimseyen, 'Devrimci' Tosun Bey' ile 'fikir birliği' içinde görünür ki, bu yakınlık, görüldüğü gibi daha çok din bağlamında görünür biçimindedir. "İslâm-Osmanlı geleneklerine göre ev kadını olarak yetiştirilmiş, kapalı, basit ve cahil kadın" tipolojisine uymayan, bilakis son derece cesur ve toplumun kendisine biçtiği rolü aşır kendi konumunu kendisi belirlemek kararlılığında olan Aliye'nin kurgusunda geleneksel değerlerin bütünüyle bir kenara bırakıldığı söylenemez. Aliye, "hem Batılılaşmış hem de ulusal değerlerine bağlı kalmış, hem okumuş ve serbest hem de namus konusunda çok titiz, ahlaki sağlam" kadın tipinin önemli bir örneğidir. (Moran, 2001: 156) Dolayısıyla, Halide Edip'in ilk dönem romanlarında daha sık görülen, Batılı bir eğitim almış ama hayatı yeterince tanımamaktan ya da yanlış evliliklerden dolayı mutsuz olmuş 'edilgen' kadının yerini, daha iradeli ve hayat karşısında daha cesur 'aksiyoner' kadın figürü almış olur.

Halide Edip, kendi zihin, ruh ve değerler dünyasındaki Hz. Peygamber'i anlatırken onu yansıtan edebi eserlerden ve genel kabul görmüş metinlerden faydalanır ki, bunların başında 'mevlit' gelmektedir. Toplumsal hayatta mevlid okumak, okutturmak, mevlitte bulunmak gibi geleneğin var olduğunu bilen, gözlemleyen Halide Edip, son peygamber Hz. Muhammet'in doğumunu anlatan Mevlit atmosferinin tasvirinde diğer bölümlerden farklı olarak şiirsel bir üslup kullanır. *Vurun Kahpeye*, Hacı Fettah Efendi'nin kaba, yıkıcı, yobaz ve cahilce tutumları nedeniyle 'din karşıtı' bir roman olarak algılanırken, Aliye'nin dine bakışı, özellikle mevlid bölümünde roman hakkındaki fikrimizi değiştirir. Mevlid bölümü az olmasına rağmen, Aliye'nin dinî anlayışı üzerinden yazar, dönemin Hz. Peygamber algısını belirgin biçimde ortaya çıkarır. *Vurun Kahpeye*'de Aliye ilk defa katılacağı mevlit töreni için; "ruhunda heyecanlar, meçhul lezzetler ve aziz işkenceler hissediyordu". "Mevlid, eşraftan Latif Ağa'nın Çanakkale'de şehit olan iki oğlunun her sene okunan mevlidlerinden biriydi. Kendi şehitlerine mevlid okutamayan zavallı analar, bu mübarek "âyîn" in inayet ve şefaatinde kendi şehitlerine rahmet payı çıkarmak için gelmişlerdi" (s.143) hal-kın Hz. Peygamber'i anma adına bir mevlid bilinci ve duyarlılığını alışkanlık haline getirdiği bir geleneğe tanık olmaktayız.

Diğer yandan şehitlerin ardından Mevlid okutulması ise ailelerin Peygamber ocağında şehit düşen evlatlarını, Hz. Peygamber'i anarak bir nebze rahatlama ve teselli bulma duygusundan kaynaklandığı da sosyal psikolojinin tezahürlerinden biridir. Gerçekleştirilen mevlide ait tasvirleri genişletirsek: "Aliye akşam kandil ışıklarının eşliğinde bin bir heyecan ile camiye vardığında kendisine uygun bir yer bulduktan sonra oturdu bu esnada mevlid okuyan "Dede, Velâdet'le başladı: Âmine Hatûn Muhammed anesi / Ol sedeften doğdu ol dür dânesi / Çünkü Abdullah'dan oldu hâmile / Vakt iriştî hefte-vü eyyâm ile." der ve yazar ortamın manevi atmosferini: "Dede'nin emsalsiz bir şark hüznü ve esrarıyla, en garip ve kalbi yakan bir musiki ile başladığı bu satırlarda dünyanın en

büyük sırrı olan “velâdeti” bir çocuk, bir şair sadeliğiyle öyle bir nakledişi vardı ki, Aliye'nin fen kitaplarında kaba zevahiriyle gördüğü şey, ezeli ve beşerî bir mucize tatlılığıyla kalbini sardı. Hazreti Âmine'nin, asırlardan beri halka en tatlı bir musiki ve şirle nakledilen ve yine bu asırlardan beri biriken heyecanlarla takdis olunan bu “velâdet” hikâyesini, Aliye de öteki Anadolu kadınları gibi kalbinden gelen sıcak yaşlar yanaklarından döküle döküle dinledi.” (s. 147)

Halide Edip, Hz. Peygamber'in doğumunu anlatan “veladet” bölümünde Aliye'nin kalbinde “cemaatle müşterek dinî heyecan” uyanmasını ve ruhunda çarpan ışıklar ile Anadolu kadınlarının gözlerinden akan yaşları Hz. Peygamber sevgisiyle sunmuştur. Dede'nin okuduğu mevlid, kasa-ba halkını camide bir araya getirmekle kalmamış, İslâm'ın estetik yanını ortaya çıkararak bu özel kıraat sayesinde söz konusu insanları bir anda ‘cemaat’e dönüştürmüştür. Giyimi, eğitim metodu, ani söylemleri ile sürekli tepki toplayan Aliye, bu cemaatin üyesi olmaktan son derece hoşnuttur. Mevlidin Aliye ve kadınların yüreklerinde oluşturduğu hüznün sebebi ise, Hz. Amine ve Hz. Abdullah'ın evliliğinden dünyaya gelen Hz. Muhammed'in, doğmadan önce babasını kaybetmesi ve doğduktan sonra daha küçük yaşta annesini kaybetmesinden kaynaklı olarak insanların zihninde oluşan yetim ve öksüz peygamber algısı ve acısıdır.

Aliye, doğum anının bilimsel kitaplarda yazılan biyolojik bir hadise olmasından ziyade “Hazreti Âmine'nin lohusa yatağındaki beşeri acılarını, göklerden inen melek saflarını, ‘Sündüs’ adlı meleğin döşediği nur döşediğini ruhunun gözüyle görüyordu... ve bundan dolayı Hz. Peygamber'in doğumunu ezeli ve beşerî sırlı bir mucize olarak düşünmekteydi”. Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere Aliye Hz. Amine'yi kendisiyle adeta özdeşleştirmiş, Hz. Amine'nin metinde anlatılan tecrübesi aracılığıyla kadınlık ve annelik hakkında düşüncelere dalarak onun bu kutsal deneyimini içselleştirmiştir. Hz. Amine ile Aliye arasında kurulan bu bağ, yanlarında kaldığı ailenin kendisini ‘Emin’e diye çağırmasında da görülür. Böylece yazar, Aliye üzerinden Hz. Âmine aracılığıyla Hz. Peygamber sevgisine farklı bir dokunuşa bulunmaktadır.

Romanın takip eden sayfalarında Mevlid akşamı, kadınların cahil tavırlarıyla gölgelense de, yazar romanın güçlü karakteri Aliye ile Hz. Peygamber hakkındaki samimi düşüncelerini okuyucuya sunmuştur. Okunan mevlidin etkisiyle oluştuğunu zannettiği hoşgörü ve huzur atmosferinin aslında kadınların davranış ve tavırları sebebiyle birlik atmosferinin yaralandığını anlar. Buradan hareketle Aliye bir ara Hz. Muhammed'in hayatını anlatan bu eserin vermek istediği mesajlardan insanların ne kadar da uzakta kaldıklarını düşünür. Ona göre “Doğduğu an, günahkâr ümmeti için Cenabı Hakk'tan af dileyen ve ‘Şefiül-Müminin’, ‘ve kamu düşmüşlere destgîr’ diye selamlanan Peygamberimizin ümmeti, nasıl günahkârlara ve düşmüşlere hakaretle bakabilirlerdi?” (s.77) bu sözler Aliye'nin ağızından dökülmekle birlikte Halide Edip'in Hz. Peygamber'e olan sevgisini açık şekilde dile getirirken; Halide Edip, İslam Peygamberinin güzel ahlakını anlatırken aslında İslam dininin ne kadar hoşgörülü bir inanç sistemi olduğunu, Hz. Peygamber'i gerçek manası ile anlamakta ve getirdiklerini örnek alıp ciddi manada yaşamakta olduğunu vurgulamak ister

Romanda, Müslüman olan ve peygamberini de sevdiğinden şüphe edilmeyen kasabalı, kendisine öğretilen birtakım dinî bilgilerin eksik ve yanlış taraflarıyla aslında kuru ve tek yönlü bir İslâm yorumuna esir olmuş, Hacı Fettah Efendi gibi çıkarıcı ve kötü niyetli din adamlarının da yönlendirmesiyle dinî neredeyse tamamıyla yanlış öğrenmiştir. Doğar doğmaz ümmeti için Allah'tan af dileyen bir peygamberin yolundan bu denli uzaklaşmış olup ve O'nu gerçek manasıyla tanıyıp, anlayamamıştır. Kasabalı ile ortak bir duygu birliği içinde görülen Aliye'nin bu durumu uzun sürmeyecek ve mevlid dolayısıyla oluşan huzurlu atmosfer, Hacı Fettah Efendi'nin söylemleri sebebiyle kolayca yerini tekrar huzursuzluğa bırakacaktır. Aliye mevlid akşamını; “Hayır, din

bu değildi, bu çirkin ve galiz Hacı Fettah Efendi'nin temsil ettiği şey değildi. Din, nurlar içinde nihayetsiz bir rahmetin, şefaatin tecellisiydi. Kundakta ümmeti için şefaah taleb eden Peygamber'in, asi ümmetine melce olan büyük Muhammed'in dinî idi. Hacı Fettah Efendi, din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları tazip için gönderdiği bir mümessildi." (s. 260) şeklindeki düşünceler eşliğinde hatırlayarak, İslam dinini bir kere daha Hz. Peygamber'in merhamet ve rikkatiyle özdeşleştirecektir. Hz. Muhammed'in nurlar içinde tasviri, rahmet ve şefkatin yeryüzündeki kaynağı olarak belirtmesi Hz. Peygamber'e yeryüzünde ulaşılmaz bir ulvilik ve yücelik atfetmesinden kaynaklanmaktadır. Halide Edip dine ve onu anlatan Hz. Muhammed'e karşı sevgisini bu şekilde dile getirirken, okuyucu romandaki tüm yobaz ve yıkıcı din adamlarına rağmen olumlu bir Hz. Peygamber algısıyla karşılaşmaktadır.

Roman, yıkıcı ve kötü din adamı Hacı Fettah'ın Kuva-yı Milliye'ye karşı ihanetini bilen Aliye'nin konuşmaması için halkı tesettür ve iffet konusunda kışkırtarak onu linç ettirmesiyle son bulur. Acı içinde kıvranan Aliye'nin son anlarında mevlid akşamının ruhaniyetini hatırlaması, Hz. Peygamber'in doğumu ile kendi ölümünü adeta özdeşleştirir. Böylece, Hz. Peygamber'in doğumunda ortaya çıkan nur, Aliye'nin hunharca katledilmesi ile uçup gitmiştir: "İyilik, çocuk gibi azaptan, fedakârlıktan, belki de ölümden doğardı. İhtiyar ve ruhanî Dede, "Kamu düşmüşlere destgâr" olan müminlerin Peygamber'ini selamlarken, o zavallı, eli ayağı bağı, kuzu olmuş genç vücut da titredi. Ölüm anında camide dinlediği mevlitten bir bölüm hâlâ kulaklarında uğuldamaktaydı: 'Dedi gördüm ol Habîbin anesi / Bir acep nûr kim güneş pervânesi / Berk urup çıktı evimden nâgehân / Göklere dek nur ile doldu cihan' sözlerinin eşliğinde "Aliye'nin bakir ruhu, bir pıhtı olmuş, ezilmiş bir et peltesi olan vücudundan uçtu." (s. 376)

Halide Edip, kendi dünyasında Hz. Peygamber'i sevip onun hakkında olumlu bir bakış açısına sahip olsa da, *Vurun Kahpeye* adlı eserinde bir bakıma Hacı Fettah gibi cahil ve yobaz din adamı üzerinden olumlu mahiyetteki din algısını olumsuz üzerinden yansıtırken, olması gerekeni göstermiştir, denilebilir... Okuyucunun aklında Hz. Peygamber'in şefkat, merhamet ve güzel ahlakından ziyade Hacı Fettah Efendinin dinî kullanarak yaptığı fenalıkları kendi fikir dünyasındaki olumsuz karakterler üzerinden işlemiş, *Vurun Kahpeye* romanda Hz. Peygamber algısını, mevlid atmosferi içinde olumlu bir yaklaşımla ele almıştır.

Kalp Ağrısı

Halide Edip Adivar'ın 1924'de basımı yapılan bu eseri, yazarın gözünden 1900'lerin ilk yıllarının İstanbul yaşamını anlatan bir aşk serüveni üzerine kurulmuştur. Kalp Ağrısı¹² romanında, çocukluktan beri arkadaş olan iki genç kızın aynı kişiye âşık olmaları ve birinin arkadaşı uğruna bu aşktan vazgeçmesi gerektiği anlatılmaktadır. Romanda dinî tasavvurlara yer verilse de Hz. Peygamberle ilgili doğrudan bir bulguya rastlanmamıştır.

Zeyno'nun Oğlu

Halide Edip'in 1928 yılında yayımlanan Zeyno'nun Oğlu¹³ adlı romanında bazı figürlerin kişisel olarak geliştirdikleri 'yeni hayat' anlayışının toplumsal sonuçlar doğurması söz konusudur. Romanda Şeyh Sait ayaklanmasına gidilen süreçte Doğu Anadolu bölgesindeki sosyal yapıyı ve buradaki din adamlarının halk üzerindeki etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Binbaşı Hasan ve Dr. Saffet'le yaşadığı maceralardan sonra Kumandan Muhsin Bey'le evlenen İstanbullu Zeyno,

¹² Halide Edip Adivar; Kalp Ağrısı, Özgür Yayınları, İstanbul 2000

¹³ Halide Edip Adivar; Zeyno'nun Oğlu, Özgür Yayınları, İstanbul 2006

bir süre sonra kocasının yanına, Diyarbakır'a gelir. Beraberinde İstanbul'dayken tanıştığı Mesture Hanım'la kızı Mazlume de vardır. Mesture Hanım'ın kocası Kaymakam Mazlum Bey de Diyarbakır'da görev yapar. Özellikle Mesture Hanım'ın hayat tarzında ortaya konan, ancak yazar tarafından büyük ölçüde karikatürize edilen 'yeni hayat' prensipleri, bu insanlarla birlikte Diyarbakır'a da yansıtılmış ve böylece dinî unsurların da öne çıktığı, 'hayat tarzları' bağlamında bir çatışma ortamı sergilenmiştir.

Satıhta kalmış, felsefesi olmayan bir yenilik sevdasını karikatürize eden yazar, bunu Mesture Hanım ve çevresi örneğinde ortaya koyar. Mensup olmadıkları bir medeniyetin görünen taraflarını benimseyerek ya da 'eski hayat'ın başta gelen bir unsuru olan dine karşı kayıtsız ve zaman zaman küçümser bir tavır takınarak 'asrî' olduklarını zanneden bu tiplmeler, ironik bir yaklaşımla anlatılır. İstanbullu Zeyno, daha 'dengeli', Halide Edip'in 'ideal' kahramanlarına yakın bir tavır içindedir. Romanda Mesture Hanım'ın damadı tarafından ifade edilen, "*asrîliğin ne meslekle, ne kıyafetle ne de yaşayış tarzıyla münasebeti var. Bu içten gelen, fikrî bir şey!*" düşüncesi, aslında Mazlume, İstanbullu Zeyno, Mazlum Bey ve Binbaşı Hasan gibi Halide Edip'in görüşlerini ifade etmeye 'yatkın' roman kahramanlarına uygundur. Romanın sonunda kendisini Haso'yla birlikte İstanbul'da hayâl eden Binbaşı Hasan; "*İstanbul'un minarelerini görüyor musun? Kızıl ışıkların arasında müezzinler ezan okuyor... Ne rahim, derin bir ses.*" diyerek yazarın toplumsal hayat için gerekli gördüğü 'manevîyat' düşüncesini somutlaştırır (s. 326-327). Böylece yazarın bir süre sonra özellikle Sinekli Bakkal romanı ile doruğa çıkacak olan ve 'dinin toplumsal ve bireysel hayattaki yerini önemseme' şeklinde ifade edilebilecek düşüncesi, işaretlerini vermeye başlayacaktır... (102-111)

538

Sinekli Bakkal

Halide Edip Adıvar'ın 1936 yılında ilk basımı yapılan Sinekli Bakkal¹⁴ adlı eseri, II. Abdülhamid döneminden başlayarak ikinci Meşrutiyet'in ilan edildiği zamana kadar Osmanlı'da yaşanan hayatın eskiden yeniye aktarılması yönündeki kültür, töre ve sanat değerleri üzerinde durur.

Romanında idealize edilmiş unsurlar arasında insan figürlerinin yanı sıra, esere adını veren Sinekli Bakkal mahallesi, dönemin geleneksel çizgideki gündelik hayatın sürdüğü İstanbul'unda, yerli sosyal mekanlarından biridir ve yazarın idealize ettiği yaşam tarzına ev sahipliği yapmanın ötesinde, toplumsal nitelikli eleştiriler ve özellikle din bağlamında ortaya konan düşünceler açısından son derece önemli bir konuma sahiptir. Anlatı zamanı, Meşrutiyet öncesi ve sonrası, yazılma zamanı 1930'lar Türkiye'sinde kaleme alınan Sinekli Bakkal'da mahalle ortamı, genelde olumlanan büyük bir sistemin çekirdeği niteliğindedir.¹⁵

Kendi içinde iki bölümden oluşan romanda olaylar, aynı ismi taşıyan mahallenin Sinekli Bakkal sokağında geçmektedir. İlk bölüm; Sinekli Bakkal mahallesi sakinleri İmam Hacı İlhami Efendi, Emine ve Kız Tefvik arasındaki aile içi ilişkileri anlatılması üzerine kurulmuştur ve bu sokakta doğup büyüüp, evlenen Hacı İlhami'nin İslami terbiye ve bilgiyle yetiştirdiği güzel sesli torunu Rabia, merkez karakterdir. Rabia ve etrafındakilerle ilgili konuların yoğunlaştığı ikinci bölümde ise Zaptiye Nâzırı Selim Paşa'nın konağına mevlit okumaya giden Rabia'nın, konağın musiki hocası Vehbi Dede ve piyano hocası İtalyan müzisyen Peregrini'den aldığı dersler ile bun-

¹⁴ Sayfa numaraları, Halide Edip Adıvar; Sinekli Bakkal, Can Yayınları, İstanbul 2007, baskısından verilmiştir.

¹⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar da Sinekli Bakkal'la ilgili bir yazısında, söz konusu mahalleye 'duygusal bir yakınlık' ifade ederken buranın 'yerli' ve dolayısıyla 'Müslüman' kimliğine değinir. Ona göre burası "Bakkalıyla, çeşmesiyle, ahşap evleriyle, kendisine has hüznü havası ve sefaletiyle hepimizin gördüğümüz, tanıdığımız ve Beyoğlu İstanbul'u yutmadan evvel içinde oturduğumuz sokaklardan biri"dir. (Ahmet Hamdi Tanpınar; Edebiyat Üzerine Makaleler, [dü.] Haz.: Zeynep Kerman. Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 510)

lar etrafında gelişen olaylar ele alınmıştır. Rabia ve Katoliklerin aforoz ettiği eski Rahip Peregrini arasında duygusal bir ilişki başlar ve Peregrini Müslüman olup Osman ismini alarak Rabia ile evlenir. 1908'de Meşrutiyet ilan edilip, hürriyet ortamı sağlanınca casusluk ettiği için sürülen Kız Tevfik, sürgünden evine dönmüştür. Bu arada Rabia'nın bir çocuğu olmuştur ve hasta olan anesi hayatını kaybetmiştir.

Halide Edip bu romanında, batı kültürü ile olan ilişkileri ve bu etkileşimin toplumsal hayatta ortaya çıkarmış olduğu farklılaşmayı konu edinir... Eser, bir yandan Anadolu halkının kendi kültürüne yabancılaşmasını işlerken aynı zamanda, milli ve manevi değerlerdeki değişimi de gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, *Sinekli Bakkal* olay örgüsü II. Abdülhamit döneminde geçmekte ve dönemin saray entrikaları yanında, halkın din algısını, gündelik hayatın içinde maneviyatın rolünü ve bunun geleneksel yaşayıştaki konumunu göstermesi açısından oldukça önemli bir yere sahip bir eserdir. Vaka örgüsünün yaşandığı mekân, İstanbul'un Aksaray semtinin arka sokaklarında bulunan küçük bir mahalle olmasına rağmen aslında bu dar mekân bağlamında son dönem Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde Türk toplumunun sosyal ve siyasal alanlarda yaşadığı buhranlar anlatılır.

Sinekli Bakkal'da yazar, geleneksel Osmanlı yaşam tarzını yansıtabilmek amacıyla mümkün olduğunca renkli bir dünya çizmeye çalışmış, her 'meşrep'ten insanın bir arada yaşadığı 'mahalle' ortamında hemen her şeyi zıddı, muhalifi ya da alternatifi ile birlikte konumlandırmıştır. Zengin-fakir, eğitilmiş-cahil bir arada -yazarının da özellikle vurgulamaya çalıştığı gibi- İslâm ve inanç bağlamında idealize edilmiş bu mekânı paylaşırlar¹⁶. Halide Edip'in onayladığı biçimde, yoksul ve "Batılılaşmanın bulaşmadığı" Osmanlı toplumu, manevî değerlerine bağlıdır ve bu bağlılık sayesinde bir arada yaşama kültürünü geliştirebilmiştir. Toplumsal barışın ve birlikte yaşama kültürünün hakim olduğu bu mahallenin temel bileşeni İslâm'dır. Mahallede dikkat çeken unsurların başında zengin ve fakirin bir arada yaşıyor olması gelir ve bu durum, Batı'daki gibi ekonomik kıstaslara göre birbirinden ayrılmış sınıfların olmadığı Osmanlı toplumsal yapısında dine dair önemli bir değerler kompozisyonu konumundadır.

Böylece, bir muhit örneğinde oluşturduğu "mahalle kültür"nü olumlayan Halide Edip'in yaklaşımı, Osmanlı'nın geleneksel toplum hayatında önemli bir öge olarak sosyolojik anlamda bireysel yaratıcılığın kısıtlayıcısı ve toplumsal geri kalmışlığın nedeni gibi görünmekle birlikte, buradaki düşüncesi farklıdır. *Vurun Kahpeye* romanında; 'çıkarıcı' ve 'hain' imamla, 'işbirlikçi' eşrafın egemen olduğu kasabaya karşı, Aliye ve Tosun'un temsil ettiği 'yeni hayat'ın yanında yer alan yazar, *Sinekli Bakkal*'da bu görüşünü bir parça revize etmiş gibidir. Nitekim, burada da *Vurun Kahpeye*'de olduğu gibi 'düzeni bozan' Hacı Fettah Efendi gibi aykırı tipler vardır ama *Sinekli Bakkal*'da bu durum üstesinden gelinemeyecek bir sorun değildir. Özlenen ve bir ideal olarak ortaya konan hayatın, bu mahalle ekseninde yaşanmaması için ciddi bir sebep kalmaz. Nitekim, yazar da bir bakıma bu "yaşam kültürü"nü sürdürülmesinden yanadır...¹⁷ *Sinekli Bakkal* mahallesini tasvir ederken belirgin bir 'nostalji' duygusuna sahip olduğu anlaşılan Halide Edip'in, 'yeni hayat'ın pratikteki bazı sıkıntılarını, 'eski hayat'ın ayrılmaz bir parçası olan 'geleneksel Osmanlı mahallesi' ile aşmayı teklif ettiği bile söylenebilir.

¹⁶ "... Romanda savunulan Osmanlı-İslâm değerleri fakir Sinekli Bakkal Mahallesi'nde yaşamaktadır. Görenek ve gelenekleri sürdürerek bir cemaat hayatı yaşayan, Batılılaşmanın bulaşmadığı mahalle biraz idealize edilmiştir. Bakkalı, kahvesi, çeşmesi, imamı ve tulumbacılarıyla bir Türk mahallesidir." (Berna Moran, (2012 a). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I., İletişim Yayınları, İstanbul-2012: 170)

¹⁷ "Adivar'ın devamını istediği, bu yapmacıksız, gösterişsiz, sade ve fakir insanların sevgi ve yüzyıllar boyu sürmüş gelenekler üzerine kurulu yaşam biçimidir." (172)

Müslümanlığın izleri toplum yaşamında da etkili bir şekilde görülürken: “Mahallenin Cuma yüzü bambaşka...” (s, 285) “Karşiki evler kara çatıları altında uyuyor gibi, bu saati mutlak oruçlu mahalleli yataklarında geçiriyor olacak, çünkü sokaktan bir kul geçmiyor.” (s, 97); din, bireylerin davranışlarını belirleyen önemli bir gereklığe dönüşmüştür. Odak figür Rabia, modern ve güçlü bir kadın olarak dinine oldukça bağlıdır. Rabia daha küçük yaşında Kuran’ı ezberlemeye başlamış: “Bir zaman Rabia her sabah büyükbabasının önünde küçük bir rahleye diz çöküyor, zayıf elleri dizlerinde, büyük bal rengi gözleri İmam’ın gözlerinde, iki tarafa sallana sallana Kuran’ı ezberliyordu.” (s. 27); dini ve inancı, yaşamını önemli ölçüde etkilemiştir. Bir imam olan dedesinin katı kuralları altında geçirdiği çocukluğu, kendisi üzerinde olumsuz etkiler göstermiş olsa da: “Şakadan anlamayan, gülmeyen ve güldürmeyen bir yaratılıştan kadın, sadece korkuyordu.” (s. 30) Vehbi Dede ile tanışması onu Mevleviliğe itmiştir. Yazarın; “... ilahi kâinata anlayan ve seven bir tebesümle bakıyor, hayatı ilahi bir şaka gibi görüyor.” dediği Vehbi Dede’nin dine bakışı katı değil, esnektir. (s. 31) Vehbi Dede ile tanıştıktan sonra kendi dedesinin katı kurallarına uymak zorunda olmayan Rabia, yine de Müslümanlığın şartlarını yerine getirmektedir. Artık Allah’tan ve cehennemden korkmaz ve dine severek bakar, ama kendi doğrularını uygulamaya devam ederek, Tevfik’le kaldığı zamanlarda adeta, evin en dindar insanı olacaktır. Cüce Rakım’ın onun için; “Gece Rabia ile beraber sahur yiyoruz, niyet ediyoruz.” (s. 99) dediği Rabia, ibadetlerini yerine getiren, ahirete ve maneviyata büyük bir sevgiyle bağlı bir insan olarak yaşamını sürdürür.

Bu durum, kadınların da inançlarını erkekler gibi özgürce yaşayabileceğine işaret eder. Kadınlar da ibadetlerini yerine getirir ve din alanında görevler üstlenirler. Erkeklerin din işleriyle uğraşması gibi kalıplaşmış durumlar Rabia’nın hafız olmasıyla son bulur.

Romanda Selim Paşa’nın eşi Sabiha Hanım, akşam camide küçük Rabia’dan dinlediği Kur’an tilavetinden çok hoşlanır ve gelip Selim Paşa’ya anlatır. Eşinin ısrarları üzerine Selim Paşa küçük Rabia’yı merak eder ve ona konakta özel derslerle eğitim verdirmek ister. Rabia’ya haber yollar ve onu konağa davet ederler. Küçük kız merak ve ürkeklik içinde konağın merdivenlerinden çıkarken o sırada; “Bir kapının arkasında tef çalınıyor, ziller şakırıyor, oynayan ayak sesleri. Bunların Kuran’la, Muhammediye ile ne münasebeti var?” diye düşünür. Rabia’nın, ‘Muhammedi’ye denildiğinde ne kastedildiğini anlaması o zamanki toplumun bu tür naat eserlerinden haberdar olduğunun da göstergesidir. Halide Edip, bir yandan da; eğlence ortamlarında bulunanların dinî hassasiyetlerinin olmadığını, ya da dinî hassasiyeti olanların zil çalıp, oynayamayacağını iki durumun birbirine zıt şeyler olduğunu vermek ister gibidir: “... daha sonra Konakta Rabia’yı Sabiha Hanım karşıladı ve ona oturabileceği bir yer gösterdi. Fakat Rabia tam oturacağı sırada annesinin sesi kulaklarına geldi; “Gene mi yabanlık entarini buruşturuyorsun?” diyordu. Kabahat işlemiş gibi kalktı, anasının mor feracesinden bozulup yapılan gron entariyi dikkatle kaldırdı, tekrar oturdu.”; “... onun bu titiz tavırları Sabiha Hanımın dikkatini çekti ve Rabia’nın kıyafetleri ile nükteli bir üslupla konuşmaya başladı. Rabia ise gayet sakin ve ciddi şekilde, “İmam’dan işittiği, süs aleyhine nutuklardan birini tekrar etti. Gözleri halının çiçeklerinde: - Peygamber Efendimiz yamalı esvap giyerdi, dedi.” (s. 56-57)

Burada, Rabia’nın kıyafetleri ile alay edilince, maddi durumla ilgili değil de, Hz. Peygamber’in yamalı giysiler de kullanması gerekçesiyle cevaplaması, dinî bir terbiyeyi göstermektedir. Bu tutumun sadece fakirlikten değil, mütevazı bir hayat yaşamak ilkesinden geçtiğini, Peygamberimizin, insanların kılık ve kıyafetine özen göstermesini, israfa kaçmadan temiz ve düzenli giyinmesini tavsiye etmiş olmasına telmihler vardır.

Halide Edip’in romanlarında kendine özgü bir yer sahibi olan Mevhit, Sinekli Bakkal mahallesinin dinle ilişkisi asgarî düzeyde olan sâkinleri için bile oldukça anlamı ve yüce bir değerdir.

'Mevlit' göstergesi, Sinekli Bakkal'da Rabia'nın sesinin güzel olması, etkileyici okuması, mübarek gün ve gecelerde cami, ev gibi mekanlarda Kur'an-ı Kerim, 'Vesilet'ün Necat' olarak da bilinen Süleyman Çelebi'nin mevlidi ve çeşitli ilahiler okumasıyla göze çarpmaktadır. Romanda da yer yer; kandil gecelerinde, cenaze törenlerinde yahut birçok dinî etkinlikte mevlit okumalarına rastlanmaktadır. (s. 513, 613, 630)

Romanda görüldüğü üzere, mevlitlerin sadece Hz. Peygamber'i anlatan eserinin adının olmadığını, aynı zamanda kandil gecelerinden birinin de mevlit ismiyle anıldığını görmekteyiz. (s. 630, 698) Romanda Sabiha Hanım Rabia'ya; "*Cumartesi akşamı mevlid kandili¹⁸, misafirlerim var, gece gel, Kuran okuyacaksın... Seni yemekten evvel aldırırım, dedi, sonra çocuğun arkasından selendi: - Annene söyle, yatsıdan sonra o da gelsin!*" (s. 67) derken, Sabiha Hanımın Rabia'nın annesinden haz etmese de onu da mevlide davet etmesi, Hz. Peygamber'in ve doğduğu günün müminleri birleştirici özelliğinden kaynaklıdır. *Sinekli Bakkal*'da çokça göreceğimiz toplu olarak Kur'an, Mevlid okumaları-okutmaları, okuyucuya dönemin var olan geleneklerini, insanların ibadet hayatlarını kısmen de olsa yansıtması açısından oldukça önemli olup, Osmanlı Döneminden kolektif dinî paylaşımların, mevlit kandillerinde çeşitli kutlama faaliyetlerinin sürdürüldüğünü görmek, Hz. Peygamber'in her devirde saygıyla anıldığının ve hürmet edildiğinin bir göstergesidir.

Roman saraya yakın olmak için paşalar arasında dönen siyasî çekişmeleri de ele alır. Dâhiliye Nâzırı Zati Bey, kendisine rakip olarak gördüğü Selim Paşa'yı bulunduğu mevkiden uzaklaştırmak için verdiği bir jurnalde (s. 311) kullandığı '*ümmet-i Muhammed ve peygamberden utanma*' ifadelerinin bir anlam derinliği yoktur. Zira 'Ümmet-i Muhammed'den kastı Müslüman yerli halktır ve İslam dinine mensup Hz. Peygamber'e inanmış ümmeti sembolize etmekte olup, günlük hayattaki hata ve yanlışlar ile işlenen günahlardan kaynaklı 'Allah'tan korkma ve Peygamber'den utanma duygusu' dinî inançla birlikte gelen bir dil kullanımı, bir deyimdir. O dönemde de, müslüman halka karşı yapılan haksız uygulamalar o kadar artmıştır ki, inançlı olduğu düşünülenler bile, Muhammed ümmetine zulmederken Hz. Muhammed'den utanmamıştır.

Romanın baş kişisi Rabia, sosyal bir figür olarak; hâfızlığı sayesinde 'sınıflar arası geçiş'i kolayca başarabilen, mahallenin hemen tüm kesimleriyle rahat ilişkiyi yürütebilendir. Rabia'nın hafızlığı kendisine kapıları açan sihirli bir anahtar niteliğindedir ve bu seçkin başarısı, Rabia'nın hayatını olumlu anlamda değiştirmiştir. O kadar ki, dedesi Hacı İlhami Efendi'nin dogmatik öğretisi altında İslâm'ın en kapalı ve geleneksel çizgisinin içinde büyüyen Rabia, bir süre Vehbi Dede gibi bir sufiden ders alarak aynı dinin çok farklı bir yorumuyla tanışır. Sarayda verilen uzun bir eğitim sonrasında; "*...Rabia'ya, helecena benzer bir şey veren Vehbi Efendi'nin ona baştanbaşa Mevlid okuyabileceğini söylemesi. Şimdiye kadar hep ilahi okumakla kalmıştı. Genç yaşında Mevlid okuyucu olmak gururunu tahrik eden bir şey. Fakat buna da sanatkârlığının yaratıcılığı, tahassüsü de karışıyor. Şimdiye kadar onun şöhreti ve muvaffakiyeti mukabele okumada olmuştu. Hep Arapça... Hep yarım ve çeyrek seslerle, hep ağır derin, tevcitli bir mûsikî. Mevlid, Türkçe. Sabahları rahlesinin üstüne penbe kaplı Mevlid'ini açıyor, bilhassa doğum kısmını dikkatle okuyor. Bunu alelade Mevlid okuyanlar gibi okumayacak. Hazin değil, tevcitli değil. Sevinçle, zaferle gümbür gümbür atan bir üslupla, kimsenin okuyamadığı gibi okuyacak. Sabah saatlerinde bütün varlığı ile Mevlid*

¹⁸ Mevlid kandili, Hz. Peygamber'in dünyaya teşriflerinin saygı ve hürmetle anıldığı mübarek gün ve gecelerdendir. Müminler bu mübarek gece de Hz. Peygamber'in doğumuna sevinir, Kur'an okur, namaz kılar ve bolca ibadet ederler. Asırlar boyu halk arasında, evlerde yahut camilerde coşkuyla kutlanır. Bireysel olduğu gibi toplumsal olarak da çeşitli faaliyetler düzenlenir. İnsanların kandil günleri birbirlerini ziyaret etmesi, beraber Kur'an okuyup dinlemeleri, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan mevlid adlı eserlerin ve münacatların okunması bu günde yapılan etkinliklerden bir kaçıdır.

için yeni bir makam düşünürken hep Peregrini'nin vaktiyle çaldığı şeyleri de hatırlamaya çalışıyor.” (s. 443-44) Diğer taraftan Hilmi ve arkadaşları gibi, büyük ölçüde ‘din karşıtı’ olarak nitelenebilecek İttihatçılarla bir arada olabilen genç kız, din konusunda alabildiğine şüpheci ve sorgulayıcı bir Avrupalı olan Peregrini ile de dostluk kurabilmektedir. Bu bağlamda, yazarın idealize ettiği ve özlenen toplumsal düzenin yaşatıldığı Sinekli Bakkal mahallesinde insanlar arasındaki iletişim kanallarının rahatça kurulmasında, İslâm’ın belli bir ‘hoşgörü’ ile oluşturduğu toplumsal dokunun rolü vardır. Sinekli Bakkal mahallesinin ‘kitabî’ olmayan bu ölçüsü ve bu ölçü etrafında şekillenen ‘halk İslâmı’, yazar tarafından sürdürülebilir bir toplumsal düzen olarak takdim edilir. Geleneksel yapısı ağır basan, dolayısıyla dinî duyarlılıkların önemli olduğu Osmanlı toplumsal hayatında, yine de Cüce Rakım ve Tevfik gibi “bî-namazlar”a da belirli bir ‘yaşam alanı’ sunulmuştur. Dinî âyinlerden “sıkılan”, hattâ “ürken” Cüce Rakım için Mevlit bir istisna teşkil eder; “*halk dilinin şaheseri olan bu doğum şarkısı onu bir binlik rakıdan daha çok, daha içinden gelen bir sarhoşlukla mestederdi.*” (s. 60)

Mevlid metinlerinin hemen hemen hepsinde ortak olan konu Hz. Peygamber’in doğumudur ve bu husus: “*Vaktiyle Peregrini’ye dediği gibi, dinî ayinlerden sıkılır, âdetâ ürkerdi. Fakat Mevlid müstesna. O halk dilinin şaheseri olan bu doğum şarkısı...*” nitelemeleri eşliğinde vurgulanmıştır. Yine, sık sık Kur’an, hatim indirme okumalarına giden Rabia’nın yoğun talepler üzerine Hz. Peygamber’in hayatını anlatan bu eseri benzer manevi ve sosyal ortamlarda seslendirmesi, sürdürülen klasik bir mevlit geleneğinin varlığını göstermektedir.

Vurun Kahpeye romanında da görüldüğü üzere, Türkçe okunan dinî eserlerin halka daha çok heyecan verdiği tezini Halide Edip bir kere daha doğrular nitelikte mevlidin Türkçe okunmasını vurgulayarak ön plana çıkarmıştır. Rabia’nın mevlidin doğum bahsini diğer mevlidhanlara nazaran daha neşeli ve sevinçle okuyacak olması yazarın, Hz. Peygamber’in dünyaya teşrifinin ne kadar şen bir şekilde karşılamak istediğini ve Hz. Muhammed’in doğumunun insanlık için mutluluk verici ve kurtarıcı olduğunu göstermek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Rabia Mevlide başladığında, Hz. Peygamber’in doğum kısmına gelince annesi Hz. Amine’nin yaşadıklarını; “... *ağrı çeken bir kadının heyecanlarını, doğum yapan bir annenin zaferini kendi halk ettiği makamda söylüyordu.*” (s. 484); ilerleyen dakikalarda mevlidin “vefat” başlığına gelince hıçkırıklar arasındaki gözyaşlarına bırakmayı başaran bir mevlithandır: “... *hemen “vefat”a başladı. Cemaatin üstüne ölüm gölgesi salmış gibi. An’anevi pes, yarım sesler, çeyrek seslerle ağır ağır, bir ilahi gibi okuyor. Bin üç yüz sene evvel ölen bir Peygamber için ağlıyorlar. Belki de kendileri için ağlıyorlar. Belki de kendileri için, ölümü tatmak, yok olmak hepsine, her birine mukadder olduğu için ağlıyorlar. Bu defaki heyecanlarında, gözyaşlarında, şevk, zafer değil korku var.*” (s. 485-86) şeklindeki satırlar, Hz. Peygamber’in vefatının ardından, yokluğunun insanlarda bıraktığı büyük kaybı, acı hissini ve üzüntüyü yansıtmıştır. Rabia, Hz. Muhammed’in vefatı haberini yarım sesler ve söyleyişteki ağırlıktan bahsederek, yüzyıllar geçse de ilk günkü gibi nasıl acı ve matem duyulduğunu hissettiren bir kabiliyetle, insanların Hz. Peygamber’in vefatı üzerinden kendileri ile yüzleşmelerini sağlayan ve korkularının aslında ölüm gerçeğinin idrakiyle, Allah’ın ‘en sevdiğim’ dediği resulünün bile vefat ettiğini, bir gün kendileri için de bu sonun kaçınılmaz olduğunu bildiklerinden kaynaklı olduğuna dairdir. Böylece Halide Edip; mevlitin doğum ve vefat bölümlerinden bahsederek, Hz. Peygamber’in faniliğini, yani bir beşer olduğunu da vurgulamış olmaktadır. ‘Ölüm’ kültüründe cenaze törenlerinin yanında mukabelelerle birlikte mevlit okutma geleneği de olduğundan, belki de bundan dolayı mevtanın yakınları, bu dünyadan zamanı gelince Allah’ın Habibi bile ayrılmış olduğu tesellisiyle, hüznlerini bir nebze azaltmaya çalışacak, kendi acılarını ve yoksunluklarını Allah’ın Resulünün hayatını anlatan bu tür eserlere tutunarak gideceklerdir.

Sinekli Bakkal'dan İslamî değerlere ilişkin alıntılar: *Allah Sevgisi*: “Ona kullarının zaafını anlayan affeden ve seven bir Halik olduğunu söylüyorlardı.” (s. 37)

“Bence şeytan, Allah diye kâinata iki kuvvet yoktur. Hepsi her şey bir tek hakikatin bir tek kudretin görünüşü cüz ve ferdlerden en muazzam güneşlere kadar insandan göze görünmeyen böceklere kadar hep bir tek yaratıcı kudretin eseri.” (s. 85)

“Allah karşısında imiş gibi bağıra bağıra Rabia'nın nankörlüğünden, yüzüzlüğünden Tevfik'in edepsizliğinden kendisinin masumiyetinden şikâyet ediyordu.” (s. 129)

“Allah'la ferd arasında vasıta lazım değildir. Her ferd ancak kendi arzularıyla Allah'a dâhil olur.” (s. 251)

“Senin samedani ülkende korku yok ey rahimlerin rahimi bize, zavallı çocuklarına kendi icat ettiğimiz bu korkunun bin başını ezmek için bir kuvvet ihsan et.” (s. 378)

Peygamber Sevgisi: “Mevlidini açıyor bilhassa doğum kısmını dikkatle okuyor. Bunu alelade Mevlid okuyanlar gibi okumayacak sevinçle zaferle gümbür gümbür atan bir üslupla kimsenin okuyamadığı gibi okuyacak.” (s. 265)

“Bin üç yüz sene evvel ölen bir Peygamber için ağlıyorlar.” (s. 289)

Dini Emirlerle Uyuma: Sabiha Hanım'ın gelinine kandil gecesini sazlı eğlence yapmasına izin vermemesi: “Sabiha Hanım o gün oruç tutmuş, nafile namazı kılmıştı. (s. 51)

Dinlere Saygı: “Bir daha bu mahalleye şapkalı gelmeyeceğim. Ben dini hislere çok hürmet ederim. Ben vaktiyle bir nevi derviştim.” (s. 115)

“Dine sövülmez ağabey...” (s. 182)

Kadere İman: “Kâinat, Halık ressamın mütemadiyen çizip bozduğu kendisiyle beraber her an baştan yarattığı hayaller ve gölgeler geçidi.

Buna inandıktan sonra herhangi hayat fırtınasını sükûnetle seyretmesi lazım gelirdi.” (s. 250)

“Peregrini'nin annesinin ölümü ona göklerden gelen bir alamet. Onu seven bir Halik günahattan halas etmek için bu ölümü vaktinde yapmıştı.” (s. 319)

Dua: “Rabia dizlerinin üstünde elleri açık yüzü yandan bıçak gibi keskin çizgileri ile nasıl bir dilek ateşi ile yanıyor? Nasıl işte vazifemi yaptım sen de istediğimi ver der gibi uzun uzun dua ediyor. Avuçları hep açık gökten inecek inayeti kapmak için.” (s. 267)

Çıkarım olarak diyebiliriz ki; kişiler için inanç, önemli bir olgudur. Odak figür Rabia'nın din ile derin bir bağı vardır. İmam torunu olmakla birlikte sesi de çok güzeldir, bu sayede hafız olur; üstelik alışılmışın aksine bu genç kızın hafızlığı herkes tarafından beğenilmektedir. Halide Edib, Rabia karakterini ideal ve modern Türk kadınına örnek teşkil edecek şekilde gösterirken onu modern olduğu kadar dindar bir karakter olarak yaratmıştır; çünkü ona göre dindarlık, modern olsa da olmasa da her insan için önemli ve gereklidir. Halide Edip, hakkında değerli bir biyografik eser yazmış olan İpek Çalışlar'ın da dediği gibi aydın ve yeniliklere öncülük eden bir Türk kadını olarak; “... dinsel tutuculuğa ve dogmalara karşıdır ama kendisi dindar ve gizemlidir.”¹⁹

Yolpalas Cinayeti

Halide Edip Adıvar'ın 1937 yılında ilk basımı yapılan *Yolpalas Cinayeti*²⁰ adlı eseri, Kurtuluş Savaşının sonlarına doğru olan bir zaman da kadınların toplum tarafından gördükleri cinsiyet ayrımlarını ve istismarları göstermesi açısından önemlidir. Roman adını *Yolpalas* apartmanında işlenen bir cinayetten alır.

¹⁹ İpek Çalışlar, Halide Edib-Biyografisine Sığmayan Kadın, İstanbul-2010

²⁰ Adıvar, Halide Edip, *Yolpalas Cinayeti*, Can Yayınları, İstanbul 2008

Romanda Allah'a iman, dua, cehennem gibi dinî sembol ve kavramlara yer verilse de Hz. Peygamber ile ilgi herhangi bir değini sözkonusu edilmemiştir.

Tatarcık

Halide Edip'in 1939 yılında ilk basımı yapılan Tatarcık'da²¹ olaylar Boğaz'ın Karadeniz'e bakan yamacındaki fakir bir köy olan Poyraz Köy'de geçmektedir. Romanın başkahramanı olan Tatarcık lakaplı Lale, köyün pek sevilmeyen kaptanı Osman'ın kızıdır.

Eser, konusu itibari ile eski ile yeninin çatışmasını barındıran ve kadın psikolojisini yansıtmakla birlikte, toplumun sosyal yönünü ve değerlerine yönelik eleştirilerini de sergilemektedir. Tatarcık lakaplı genç kız, tüm dışlanmışlıklarına karşı, küçük yaşına rağmen hayata ve hayallerine tutunmanın kaahramanıdır. Hayallerinden biri bisiklet sahibi olmak ve onu sürebilmektir: *"bir bisiklet edinir edinmez Allah'ın yolunu babasının malikânesi sandı, yayaların ananesine hiç riayet etmedi, hep ortadan geçti. Hem de peşinden şeytan kovalıyor gibi, eski padişahlara kelle götürren Tataracağı gibi ümmeti Muhammedi devirip geçti."* (s. 26) Köy halkının bu durumdan rahatsızlığını dile getirdiği bu sözlerde geçen, 'ümme-i Muhammed' ibaresi, peygamber sevgisi ve algısından uzak, müslüman halkı simgeleyen bir kullanım şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Halide Edip, bu tarz söylemlerinde bir Peygamber algısı vermekten ziyade anlam derinliği olmadan, Hz. Peygamber tasavvurundan ziyade Müslüman halkı ima etmiştir.

Genel olarak belirlerse, 1920-1940 zaman aralığındaki Halide Edip'in kaleminden dökülen anlatımlarda ziyadesiyle ümmeti tarafından sevilen, örnek alınan, benimsenen ve her fırsatta anmaya vesile olan olumlu bir Hz. Peygamber algısı vardır. Özellikle Vurun Kahpeye ve Sinekli Bakkal romanlarının 'Mevlit' kültürü üzerinden verilen bölümleri bu bağlamda önemli pasajlar içermektedir.

Halide Nusret Zorlutuna

1901'de İstanbul'da doğan Halide Nusret, dönemin önemli aydınlarından sürgün gazeteci Mehmet Selim'in yani daha sonra anıldığı ismi ile Avnullah Kâzımî'nin kızıdır. Halide Nusret, adaşı Halide Edip gibi II. Meşrutiyet'in etkisinde kalan bir döneme, Osmanlı'nın yıkılışına ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahitlik etmiştir. Babası gazetede yayımladığı bir yazıdan dolayı sürgün edilmiş, bunun üzerine ailece Kerkük'te yaşamaya başlamışlardır. Kerkük'te kendini birçok açıdan geliştirmiş olan Halide Nusret'in yazma yeteneği de burada fark edilmiştir. İstanbul'a döndüklerinde eğitimine devam eden yazar; Erenköy Kız Lisesi'ni bitirmiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde eğitimini tamamlamıştır.

1924 yılında babasının vefatı üzerine yurdun çeşitli yerlerinde öğretmenlik yapmış olan Halide Nusret, Anadolu gerçeğini tanıyıp, yaşayarak eserler kaleme almış, 10 Haziran 1984'te İstanbul'da vefat etmiştir.

Hayatı boyunca roman, şiir ve hatıra türlerinde başarılı eserler icra eden Halide Nusret, çağdaş bir Türk kadını ve öğretmeni olarak şahit olduğu devrin olaylarına sessiz kalmamış, çeşitli dergi ve gazetelerde farklı yazılar kaleme almıştır. Millî edebiyat hareketi içinde yer almış, millî mücadele ruhuna katılmış; Millî Mecmua, Aydıbir, Çınaraltı, Hisar, Türk Kadını, Türk Edebiyatı, Ayşe ve Töre gibi dergilerde yazıları yayımlanmıştır.²²

Halide Nusret'in, 1920-1940 yılları arasındaki romanları şunlardır: Küller (1921), Sisli Geceleler (1925), Örümcek Dede (İngilizce'den Tercüme, 1931), Gül'ün Babası Kim (1933).

²¹ Tatarcık, Can Yayınları, İstanbul 2009

²² Zeki Gürel, Halide Nusret Zorlutuna, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988

Tuna'dan Kerkük'e, Urfa'ya, Kıbrıs'tan Kars'a kadar pek çok vatan şehrini gezip görmüş şairin memleket sevgisi şiirlerinin en önemli motiflerinden birini oluşturmakla birlikte, nesirlerinde de önemli yer tutmuştur. Aile yaşantısında görüldüğü ve eserlerinde işlediği üzere, kendisinin dindar birisi olduğunu belirten Halide Nusret, bu kişiliğinin eserlerine de yansımış olduğunu altını çizmektedir.

Romanlarının kişiler kadrosunu genellikle dindar tiplerden oluşturmuş olan Halide Nusret'in romanlarındaki dinî düşünce ve duygu izdüşümlerini iki kategoride değerlendirebiliriz: Dine zaman zaman sosyolojik ve tasavvufî değer atfederken, diğer yandan da din olgusunu pozitivizmin karşısında duran güçlü bir değer olarak ele almıştır. Bu yüzden eserlerini, döneminin şartları içinde değerlendirmemiz gereken Halide Nusret'in, kendisine din konusundaki görüşleri sorulduğu zaman "Dinsizliğin moda olduğu" dönemde düşüncelerinden dolayı pek çok sıkıntı çektiğini ifade ettiğini görüyoruz. Ona göre, "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yaymış olduğu din-i mübin, en üstün dindir" ve "... Müslümanlar İslam'ı hakkıyla tatbik ederlerse dünyanın cennete dönmesi mümkündür."²³

Küller

Halide Nusret'in ilk romanı Küller, 1919'da Ümit Mecmuası'nda tefrika edildikten sonra kitap olarak 1921'de yayınlanmıştır.²⁴ Eser Beyrut, Roma, İstanbul ve İsviçre olmak üzere birçok mekânı kapsamakta olup, başkişilerden Naime ailesinin sürekli bahsettiği İstanbul'da okumakta olan Namık'ı merak etmektedir. Namık, son sınıfta Suzan isimli bir kız ile evlenir. Romanın kahramanlarından Osman Samim de Suzan'a âşıktır ve kız aşkına karşılık vermeyince kendisini öldürür. Bu olaydan sonra Namık Suzan'ı aşırı derecede kıskanmaya başlar. Öyle ki Suzan artık hayatında yapıp ettiği her şeyi ve tanıştığı kişileri Namık'a anlatır. Namık'ın kıskançlığı artık hastalık seviyesine ulaşmıştır. Sonunda Suzan'ı da kendisini de öldürmeye karar verir. Suzan, Namık'ın bu planını anlamış olsa da, zehri içerek bile bile ölüme gider. Namık, Suzan'ı zehirlemiştir ancak kızkardeşi Semra'nın müdahale edip, engellemesiyle kendisini öldürememiştir. Daha sonra Semra, Suzan'ın vasiyeti üzerine günlüklerini yakıp küllerini Namık'a verir. Suzan'ın ölümüne sebep olan Namık çok pişman olur ve ömür boyu vicdan azabı çeker.

Romanın ismi, kıskançlık krizleri sonrasında eşi tarafından öldürülen Suzan'ın Namık'ın kız kardeşi Semra'ya verdiği 20 defterin Semra tarafından yakılmasından sonra ortaya çıkan küllerinden gelir. Bir öfke anında yaktığı defterlerin küllerini toplayan Semra, bunu daha sonra da ağabeyi Namık'a vermiş, o da kalan hayatında öldürdüğü eşinden miras bu küllere önem atfetmiştir.

Halide Nusret'in aşk konulu romanlarından biri olan *Küller*'de; içeriği itibari ile din ve inanç öğelerine çokça rastlanmaktadır. Yazar romanının kurgusunda Allah'a sığınma, melek inancı, dua, tövbe, Hz. Havva... gibi İslami öğelerden yararlanmakla beraber, Hz. Peygamber ve mevlit kültürüne yer vermemiştir.

Gül'ün Babası Kim?

Halide Nusret Zorlutuna'nın 1933 yılında yayınladığı bu roman²⁵, Osmanlı'nın son demlerinde Batılı normlarda eğitim veren kurumların ahlâki açıdan ne kadar zarar verdiğini göstermek

²³ Vehbi Harikçi; Halide Nusret Zorlutuna'nın Din, Toplum ve Eğitim Görüşleri, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2017, s. 52

²⁴ Küller, Kader Matbaası, İstanbul-1921

²⁵ Gül'ün Babası Kim?, Remzi Kitaphanesi, İstanbul-1933

amacıyla kaleme alınmıştır. Eserde, manevi ve toplumsal kaideleri tanımayan, sorumsuz bir genç kızın gayri meşru bir çocuk dünyaya getirmesi ancak, çektiği ıstırapla, sıkıntılar ve sonunda doğru yolu bularak huzura kavuşması konu edilir. Romanda olaylar, Cumhuriyet'in ilan yıllarının Edirne ve İstanbul'unda geçer.

Meclâ varlıklı bir ailenin iki kızından biridir ve daha küçük yaşta yabancı bir okula yatılı olarak verilmiş bu nedenle Batılı bir anlayışla büyümüştür. Nitekim Meclâ erkek arkadaşı Talât'la rahat bir şekilde gezip dolaşmakta evliliği çok önemli bir kurum olarak görmemektedir. Neticede Meclâ Talât'tan hamile kalmış ve Talât çocuğuna sahip çıkmamış, babası kızının baba-sız bir çocuk doğuracağını öğrenince çok kızmış ve onu evden kovmuştur. Meclâ Edirne'de yaşayan ahabları Hasan Efendi'nin yanına gönderilmiş v bu köyde Havva olarak bilmektedir. Havva, kızı Gül doğduktan sonra şiir yazmaya başlamış, şiirlerinin sayısı artınca bunları yayınlamak üzere takma bir isimle İstanbul'a göndermiştir. Bu sırada yayıncı İbrahim Mümtaz, kitabın meçhul yazarını bulmak üzere Edirne'ye gelmiştir. Havva, İbrahim Mümtaz gibi ünlü bir kişinin kendi kitabı için geldiğini öğrenince sevinmiş; ancak o kitabı kendisine ait olduğunu söylememiştir. İbrahim Mümtaz aradığı şairi bulmak için birkaç gün Havva ve akrabalarının misafiri olmuş, bu süre içinde hem Gül'e hem de Havva'ya çok ısınmıştır. Sonuçta, İbrahim Mümtaz Havva'nın aradığı şair olduğunu öğrenip onunla evlenerek, Gül'ü nüfusuna alacaktır.

Halide Nusret'in bu romanında; Allah inancı, dinî nikâh, dua, ibadetler gibi manevi öğeler sınırlı bir ölçekte kullanılmış olmakla birlikte, din ve inanç algısı oldukça güçlü işlenmiştir., Genel bir peygamber algısı ve anlayışıyla beraber Hz. Âdem, Hz. Meryem ve Hz. İsa'dan mülhem mesajlar barındırılmış, bu güçlü din algısı, daha çok Meclâ'nın ablası Nezihe üzerinden okuyucuya iletilmiştir. Batılı anlayışla büyüyen, dinî ve ahlâki tüm değerleri yok saymakla yetinmeyecek ablasının bu değerlere olan bağlılığı ve tutumunu da da şiddetle eleştirip onu çağ dışı olmakla suçlayan Meclâ, romanın ilerleyen bölümlerinde bütün bu düşüncelerinden pişman olacak, dinî duygu ve düşüncelere saygılı ahlâki bir çizgide yaşamaya karar veren biri haline gelecektir.

Romanda; "eski-yeni çatışması" iki kardeş üzerinden işlenmiştir. Meclâ ve ablası Nezihe tamamen zıt dünya görüşüne sahiptirler. İkisinin arasında geçen bir konuşmada;

- "... Ah, babam senin bu fikirlerini duymalı idi! Bu, onun yegâne hatasının cezası olurdu.

- 'Yegâne hatası' dediğin nedir acaba?

- Seni küçük yaşta ecnebi mektebine vermesi?.. Size mektepte bunları mı öğretiyorlar, Meclâ?

- Evet hanumefendi. Size bunları öğretmezler miydi?

- Hayır.

- Sahi, size namazın farzlarıyla abdestin sünnetlerini ezberletirlerdi, değil mi?

- Bize insanlığı öğretirlerdi. Meclâ, bizim mekteplerimizde gene de öğretirler... sözleriyle karşılık verdi." Meclâ'nın "size namazın farzlarıyla abdestin sünnetlerini ezberletirlerdi." (s. 12) şeklindeki diyaloglar bile, toplumdaki dini algıyı, mesela 'sünnet 'duygusunu yansıtmaya açısından önemlidir.

Bundan dolayı romanın geneline bakıldığında, olumlu düzeyde bir inanç algısı genel olarak peygamberler ve Hz. Muhammed algısına da yansıdığı görülmektedir. Her ne kadar doğrudan bir Hz. Muhammed tasavvuruna yer verilmese de, silik değinmeler ve dokunuşlarla İslamî bir perspektif ve Hz. Peygamber iletisi oluşturulmuştur, demek mümkündür.

Halide Nusret, yaşamı boyunca din eğitimine önem vermiş milli kalkınmada dinin etkisinin büyük olduğunu vurgulamıştır. O milliyetçiliğin dinden ayrı düşünülmemeyeceğini söylemiş, fikir yapısı olarak İslamcılardan ziyade Türkçü ideolojiye daha yakın durmuştur. Kültürel ve siyasi kimliği bakımından da, dinî terbiye konusuna değer vermiş ve ilgilenmiş olan Halide Nusret

okullardaki din dersinin önemi hakkında yazılar kaleme almıştır. Hocası Aziz Haydar Hanım'ın bir yazısında "kuru din dersleri" olarak tanımladığı dinî eğitime şiddetle karşı çıkmış ve "Kuru din dersleri'nden maksat; abdest, namaz, din kaideleri mi? Bunları öğrenmek, bilmek elbette her Müslüman'a farzdır." diyerek itiraz etmiştir.²⁶

Toplumun hangi kesiminden olursa olsun müslüman halkın, kendi dinî ve millî duygularından bu denli kopmaması gerektiğinin bir göstergesi olan ifadeleriyle; müslüman kimliği taşıyan insanların namazın farzını, abdestin sünnetini bilecek, hiç değilse farz ile sünnet arasındaki farkı ayırt edebilecek kadar bilgi birikimine sahip olmaları gerekir. Abla, Nezihe'nin okuduğu okul ortamında dinî kavram ve yaşayışın öğretilmesi ve Mecla'nın daha sonra bu konudaki alaylı söylemlerinden pişman olması, Hz. Peygamber adına olumlu bir algı oluşturmaktadır.

Romanın başlarında her türlü dini ve ahlaki değerleri yok sayan ve bunları savunan ablası Nezihe'yi çağ dışı olmakla suçlayan Meclâ, romanın sonunda bütün fikirlerinden pişman olmuş ve ablasının bulunduğu çizgiye gelmiştir. Bu bağlamda romanda olumlu bir inanç algısının hâkim olduğu görülmektedir. İlerleyen sayfalarda Mecla, yaşadığı günahı Hz. Âdem ve Havva ile özdeşleştirerek (s. 24) Havva ismini alacak, Gül'ü dünyaya getirirken, kendisini Hz. Meryem gibi hissedecek adeta babasız dünyaya gelen İsa ile kızını özdeşleştirecektir. Mecla'nın (Havva) bu davranışları peygamberler tarihini genel olarak bilip, hayatlarından dersler çıkararak gündelik yaşantıya katma açısından önemli iletiler barındırmaktadır. Roman; Mecla'nın şahsında, her ne kadar aşırı hürriyet sevdası, yanlış Batı hayranlığı, ahlâki ve manevi değerlerden yoksun bir karakteri yansımasıyla başlasa da, dinî duygu ve inancı güçlü ablasının yönlendirmeleriyle doğru yola girmesi, bedel ödeyip, hayatına çeki-düzen vermesiyle okuyucu üzerinde olumlu bir izlenim bırakmaktadır.

547

SONUÇ OLARAK;

Toplum nazarındaki konumu ve faaliyetlerinden dolayı yakından takip edilen ve dikkate alınan Halide Edip, dindar kişiliğinin yanında "din aleyhtarlığı" yaptığı söylemleri nedeniyle ikileme tabii tutularak zaman zaman da tenkit edilmiştir. Aslında Adivar'ın din anlayışının II. Meşrutiyet Türkçülüğüne benzediği de söylenebilir. Ona göre din, millî kültürün, sosyal ve ferdi hayatın birleştirici bir ögesidir ve Osmanlı kültürü, medeniyeti ise adeta Doğu-Batı sentezi niteliğindedir.

Bu bağlamda milletin ve kültürün devamlılığına önem vermiş olan Adivar, Osmanlı tarihine ve kurumlarına karşı olumlu bir tutum sergileyerek, erken Cumhuriyet dönemindeki (1920-1940) romanlarında, kültürel dokuyu ve halkın bilinç seviyesini özellikle din adamlarını cahilliği ve yobazlığı ile ön plana çıkarmıştır.

Türk toplumunda yapılan törenler içinde en fazla coşku ve duyarlılık uyandıran ibadetlerin, ayin ve ritüellerin anlaşıldığı ve içselleştirildiği için Türkçe yapılanlar olduğunu belirtebiliriz. Birçok roman örneğine baktığımızda, Türkçe yapılan dinî törenlerde okunan eserlerin başında, münacatlar ve Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin geldiğini görürüz. Romanlardaki mevlit sahnelerinde özellikle Anadolu kadınlarının iç dünyalarındaki heyecan ve coşkuyla beraber, gözlerinden akan sıcak yaşların altında Türkçe sevgisinin, insanoğlunun lirik hallerinin, özünde ise samimi bir Hz. Peygamber aşkı olduğunu belirleyebiliriz.

Halide Edip Adivar'ın (1882-1964), Doğu ile Batı'nın kıyaslamasını yaparken bu karşılaştırmalarda kurguladığı güçlü kadın kimlikleri ve aydın kişilikler üzerinden oluşturmuş olduğu fi-

²⁶ Hüveyda Coşkun, Halide Nusret Zorlutuna-Hayati-Eserleri-Fikirleri, Kültür B. Yayınları-343-344

gürlerde çoğu zaman Hz. Peygamber hakkındaki öğeleri de işleyerek zihinlerde olumlu bir din algısı, sevgisi ve Hz. Muhammed tasavvuru bıraktığı söylenebilir. Dinî musiki, mevlit kültürü-geleneği, bunların sosyal doku ve gündelik hayat içerisindeki yeri ve önemi, ele aldığımız kronolojik kesitteki eserlerinde, özellikle de Vurun Kahpeye ve Sinekli Bakka'da uzun tasvirli anlatımlarla, işlevsel bir önemle kurgunun edebi düzleminde yer bulmuştur.

Halide Edip'ten 17 yaş genç olan; roman, şiir ve hatıra türlerinde başarılı eserler icra eden Halide Nusret Zorlutuna da (1901-1984), çağdaş bir Türk kadını ve öğretmeni olarak şahit olduğu devrin olaylarına sessiz kalmamış, çeşitli dergi ve gazetelerde farklı yazılar kaleme almış, romanlar kurgulamıştır.

Kendisinin inanca önem veren, dindar birisi olduğunu belirten Halide Nusret'in bu kişiliği aile yaşantısına ve eserlerine de yansımıştır. Romanlarındaki tiplerini genellikle dindar ve zıddı kişiliklerin etkileşiminden oluşturmuş, kendisi de hayatı boyunca dini sorumluluklarını yerine getirmeye özen göstermiştir. Halide Nusret'in romanlarındaki dinî düşünce ve duyguları iki kategoride değerlendirebiliriz; Dine zaman zaman sosyolojik ve tasavvufi değer atfetmiş, bazen de dinî, pozitifizmin karşısında duran güçlü bir olgu olarak ele almıştır.

Halide Nusret'in edebi eserlerinde din asli temlerden biridir. İdealize ettiği kahramanların tamamının hayatında din belirleyici rol oynar. Başlıbaşına İslamiyet'i değerlendirerek, dini insanları aydınlatan bir olgu olarak algılayan, ışık ve aydınlık kelimelerini sıklıkla kullanan Halide Nusret, *Aydınlık Kapı* adlı romanında dini "ışıklı bir yol" şeklinde tanımlamıştır. Romanın başkahramanı Vildan bütün insanlardan uzaklaşarak Allah'a ulaştıran aydınlık kapıya yönelir. Bu yöneliş ve tasavvuf terminolojisi, edebi eserleri ve makalelerinde olduğu gibi biyografisinde de karşımıza çıkar. "Dini bir anane" ve "milli bir gelenek" nitelendirmeleriyle toplumdaki kutlama ve törenleri, dinin ictimai tarafını oldukça önemseyen, dinin, toplum vicdanının oluşumundaki katkısının büyük olduğunu düşünen Zorlutuna, din ve ahlâk eğitiminin birlikteliğini ve bir toplumun "faziletli" olmak zorundalığını, "karanlık" ve "aydınlık" tezadıyla yorumlayıp, "aydınlık" a yönelmesiyle açıklamaya çalışmış, *Küller*, *Gül'ün Babası Kim?* gibi romanlarında bunu kurguya yedirerek işlemiştir.

Halide Nusret Zorlutuna; yaşadığı dönemi her yönüyle müdrik olarak, özellikle öğretmenlik hayatıyla da yurdun dört bir yanını gezerek toplumu anlamayı ve anlatmayı bilmiş, dönemin tüm zorluklarına karşın dinî yaşantısından ödün vermemiş, yaşantısıyla topluma millî ve manevi bir ruh kazandırmaya çalışarak öğrencilerini de bu çerçevede yetiştirmeye gayret etmiş, örnek bir Anadolu kadını portresi ortaya koymuştur.

15. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Mevlit Kandillerinden “Bir Gece”

Sevinç Yıldız*

“Öyle ya, evvelâ bir milletin ruhu edebiyatında, eş’ârında görülür.”
(Ersoy 2016: 74)

Edebiyat, geçmişi bugüne taşımış; bugünü de geleceğe taşıyacak olan bir gelenektir. Türk edebiyatının dönemleri düşünüldüğünde Eski edebiyata veya Yeni edebiyata dâhil edilebilecek isimler ve bu isimlerin eserleri her ne kadar beslendikleri temel kaynaklar noktasında ayrı membalardan doğmuş olsa da birlikte Türk kültür ve edebiyat tarihini oluşturmuştur. Denebilir ki “Eski ve Yeni edebiyat” yatakları ayrı olan ama hep aynı denize dökülen iki nehirdir.

Edebiyat tarihimizde geleneksel bağın görülebildiği, Eski edebiyattan Yeni edebiyat sahasına -kısmî değişiklikler göstererek de olsa- geçen türlerden biri “mevlit”lerdir. Türk edebiyatında Peygamber sevgisinin, hatta ehlibeyte duyulan muhabbetin en veciz terennümlerinden oluşan mevlit geleneği, daha çok Eski Türk edebiyatı sahası içinde değerlendirilebilecek yüzyıllarda ve bu yüzyıllarda eserler üreten divân şairleri arasında görülmüş ve yaygınlık kazanmıştır. Bununla birlikte, Yeni Türk edebiyatı sahası içinde değerlendirilebilecek şairler tarafından da naat ve mevlit türüne dâhil edilebilecek eserlerin kaleme alındığı görülür.

Bu eserlerden biri, Mehmet Akif Ersoy’un 1928 yılının Mevlit Kandili’nde kaleme aldığı “*Bir Gece*” adlı şiiridir. “*Bir Gece*” şiiri; lirik, coşkulu ve samimi bir üslupla, klasik mevlit tertibi düşünüldüğünde nispeten yeni bir biçimde yazılmış ve edebiyatımızda peygamber sevgisinin en güçlü ve veciz terennümlerinden biri olmuştur.

Türk edebiyatında mevlit türü ve geleneği denildiğinde akla gelen ilk ve en önemli isim, kuşkusuz Süleyman Çelebi ve onun “*Vesiletü’n-Necât (Mevlid-i Şerif)*” isimli mevlididir. Süleyman Çelebi ve Mevlid’i, kendinden sonra gelenleri fazlaca etkilemiştir. Öyle ki birçok mevlid şairi, onun eserinin vezni, şekli, muhtevası ve üslubundan etkilenmekle kalmayarak eserlerinde Süleyman Çelebi’nin Mevlid’inden aynen alınmış beyitlere önemli ölçüde kendi eserlerinde yer vermiştir (Köksal 2011: 44). *Vesiletü’n-Necat*, sadece edipler arasında değil; halkın içinde de geçmişten günümüze kadar başta Mevlit Kandili olmak üzere hemen hemen bütün dinî törenlerimizde, kültürümüze ait belli önemli günlerde büyük bir hürmetle okunmuş, böylece halka da tesir etmiş kıymetli bir eserdir.

Mehmet Akif’in yakın arkadaşı Eşref Edib, Mehmet Akif ile ilgili hatıralarını paylaştığı eserinde Akif’in de Süleyman Çelebi’ye ve onun “*Mevlid-i Şerif*”ine büyük bir hürmet beslediğini ve *Mevlid*’i vecd içinde dinlediğini ifade eder. Öyle ki Süleyman Çelebi’nin yüzyıllardır okunan *Mev-*

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sivas/Türkiye, sevincyildiz.m@gmail.com

lid'ine bazı mısralar veya beyitler ilave ederek okuyanlara Mehmet Akif'in çok kızdığı anlatılır (Eşref Edib 2011: 314-315).

“Üstad, Hâfız Kemâl'e, “Kemâl Hâfız” derdi. Mevlid okurken Süleyman Çelebi'nin eserine hiçbir şey katmadığı için onu çok takdir ederdi.

...

Hâfız Kemâl mevlid plaklarından bir takım Üstad'a hediye etmişti. Üstad bir itina-yi mahsus ile bunları saklar, bilhassa Hilvan'daki inzivagâhında dinledikçe vecd içinde kalırdı.” (Eşref Edib 2011: 279)

Bu bildiride Mehmet Akif Ersoy'un “Bir Gece” şiirinden hareketle “Eski Edebiyat”tan “Yeni Edebiyat”a geçiş süreci neticesinde değişen mevlit türü, bir edebî eserin üç ana unsuru olan “muhteva, biçim, dil ve üslup”tan hareketle incelenecek ve ulaşılan hükümler şiirden örneklerle gösterilecektir. Ayrıca, “Bir Gece” şiiri haricinde, birbirinden farklı tarihlerde olsa da Mevlit Kandili gecelerinde yazılmış, Mehmet Akif Ersoy'a ait üç mevlit şiiri de tanıtılacaktır.

Muhteva ve Biçim:

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i 730 beyitten¹ oluşan hacimli bir eserdir. Mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Sadece eserin doğum bölümünün ikinci faslının son kısmı ve üçüncü fasıl kaside şeklindedir. Ayrıca doğum bölümünün sonuna 10 beyitlik bir medhiye eklenmiştir. Mevlitler daha sonra da genellikle mesnevi nazım şekliyle ve hacimli bir biçimde yazılmıştır (Alyılmaz 1999: 198, Süleyman Çelebi 1990: VII).

M. Akif Ersoy'un “Bir Gece” şiiri ise on iki mısralı iki bentten oluşur, hacimli değildir. Hâliyle tertibi de klasik mevlit tertibinden nispeten farklıdır. Mevlitlerin tertibi en genel şekliyle “doğum, nübüvvet, miraç, vefat” şeklindedir. Bu genel tertibe bazı eklemeler de yapılır: “Dua, âlemin yaratılma sebebini beyan, tevhid, münacaat, naat, ashab-ı kirama övme, nur-ı Muhammed Peygamberimiz Hz. Muhammet'in veladeti, Peygamberimiz Hz. Muhammet'in mucizelerini beyan, miraç, Peygamberimizin vasıfları, vefat-ı nebi, dua” (Akdağ 2008: 86, Alyılmaz 1999: 198) bölümleri de bulunabilir. Bu bölümlerin birine veya birkaçına şair tercihen yer vermeyebilir.

Faruk Kadri Timurtaş tarafından hazırlanarak yayımlanan *Mevlid (Vesîletü'n-Necât)* adlı eserin içindekiler kısmı şöyle tanzim edilmiştir:

“Dua, Münâcaat, Eseri nazm eden için dua isteme ve kitaptan dolayı özür dileme, Âlemin yaratılması sebebini beyânı, Muhammed rûhunun yaratılmasının beyânı, Âdem'in yaratılmasının ve Muhammed nûrunun soyundan intikalinin açıklanması, Peygamberin velâdeti, Peygamberin övülmesi, Mustafa'nın doğumu sırasında meydana çıkan şeylerin beyânı, Kaside-i Meliha, Peygamberi Övme, Peygamberin mucizelerinin beyânı, Peygamberin Miracı hakkında, Peygamberin hicreti, Muhammed Mustafa'nın bazı vasıfları, Peygamberin vefât hakkında.” Her bölüm kendi arasında ayrıca fasıllara ayrılmıştır (Süleyman Çelebi 1990: I-VII).

Akif'in şiirinde ise ekleme bölümlere yer verilmeden genel tertibe uyulduğu görülmektedir. Şiirin birinci bendinde Hz. Peygamber'in doğumundan önce dünyanın hâli ve Hz. Peygamber'in doğumu anlatılır. İkinci bentte ise Hz. Peygamber'in nübüvveti ve bu durumun yeryüzüne getirdiği güzelliklerden bahsedilir ve şiir “Yârab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşret.” (Ersoy 2012: 557) duasıyla son bulur.

¹ Beyit sayısı ile ilgili, Faruk Kadri Timurtaş tarafından hazırlanan *Mevlid* eserinin giriş kısmında verilen bilgiler esas alınmıştır. Başka kaynaklarda bu konuda farklı tespitler bulunmaktadır. Bu durumun *Mevlid*'in orijinal metnine yapılan ekleme ve çıkarma bölümlerle ilgili olduğu düşünülmektedir.

“*Bir Gece*” şiiri, Hz. Peygamber’in doğumunun öncesi, doğumu, nübüvveti ve nübüvvetinin sonrası şeklinde düzenlenmiş ve şiir, dua ile bitirilmiştir. Görüldüğü gibi Akif’in şiirinin tertibi hacim olarak çok geniş olmasa da mevlitlerin genel tertibine uymaktadır.

Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’i ve bu esere nazire denebilecek diğer mevlitler aruzun genellikle “fâilâtün fâilâtün fâilün” vezniyle yazılır. Sadece *Vesiletü’n-Necât* adlı eserin medhiye kısmının vezni “mef’ülü fâilâtü mefâilü fâilün”dür. Ancak, az sayıda da olsa farklı vezinde mevlit metinleri de görülmektedir. Bunlar arasında Nahîfi’nin *Mevlid*’i “müfte’ilün müfte’ilün fâ’ilün”, Şâhidî’nin *Mevlid*’i “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün”, Abdî ve Mehmed Şemseddin’in *Mevlid*’leri “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezni ile yazılmıştır (Eroğlu 2010: 131, Süleyman Çelebi 1990: VII).

Akif’in şiiri ise aruzun “mef’ülü mefâilü mefâilü fe’ülün” vezniyle yazılmıştır. Bu da klasik mevlitlerle karşılaştırıldığında şekle ait bir diğer yenilik olarak görülmektedir.

Şiirde ahengi sağlayan başlıca unsurlar denebilecek kafiye ve redif hususunda mevlit geleneğinde şöyle bir durumla karşılaşılır: Genellikle tam ve zengin kafiye kullanılır, nadiren yarım kafiye görülür. Rediflere ise sıklıkla başvurulur.

Âkif’in “*Bir Gece*” şiirine bu noktadan bakıldığında genellikle tam kafiye kullanıldığı, hemen her dizede de rediften yararlanıldığı görülmektedir. Bu anlamda Âkif’in mevlitlerin kafiye ve redif geleneğine uyduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu uyum, *Safahat*’ın diğer şiirlerinde bu kafiye ve redif kullanımlarıyla karşılaştığı için, Âkif’in mevlit geleneğine uyma gayretinin bir sonucu olarak görülemez.

Dil ve Üslup:

Süleyman Çelebi, *Mevlid*’ini XV. asırda Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme almıştır. Dil ve üslup açısından sade, açık ve külfetsiz denebilecek bir özellik gösteren *Mevlid*’te Süleyman Çelebi Arapçadan, Farsçadan kelime ve tamlamalara çok fazla yer vermemiştir. Süleyman Çelebi’nin dizelerinde samimi ve içli bir üslupla sadece Hz. Peygamber’e duyulan derin bir sevgi ve hürmetin terennümleri vardır. Geçen yüzyıllar neticesinde; gelişen, genişleyen ve buna bağlı olarak değişen toplumsal yapı ve dil sebebiyle unutulmuş çok sayıda eserin arasından, Süleyman Çelebi’ye ait olan *Mevlid*’in yüzyılları aşarak 15. yüzyıldan 21. yüzyıla ulaşmasının sırrı, belli ki Hz. Peygamber’e duyulan saf sevgiyi, hürmeti samimi ve içli bir üslupla okura geçirmesidir. Denebilir ki Süleyman Çelebi, milletin gönlüne ayna tutmuş, aynanın aksi yüzyılları aşarak nesillerin gönlünü birbirine ulamıştır.

Safahat’ın “Altıncı Kitap”ı olan Âsım’da Mehmet Akif Ersoy’un Süleyman Çelebi’ye ve onun *Mevlid*’ine, *Mevlid*’in şiir diline övgülerde bulunduğu görülür:

“*Sana şair diyen, oğlum, seni gördüm yalnız.*

Kimi mevlidci diyor..

-Âh olabilsem, nerde!

Yetişilmez ki: Süleyman Dede yükseklerde.” (Ersoy 2012: 408-409)

Türk şiirinde; Milli Edebiyat, bilhassa bu edebiyatın içindeki Yeni Lisan Hareketi’yle şiire yerleştirilmeye çalışılan millî, sade ve doğal söyleyiş anlayışında Akif, çok önemli bir yerde durur. Onun şiirlerinde bir çırpıda, külfetsizce söylenmiş duygusu bırakan sade ve bazı şiirlerinde konuşma diline epeyce yaklaşan doğal bir dil ve söyleyiş vardır. “*Bir Gece*” şiirinde de Akif, Âsım şiirinin dizelerinde dil ve üslubunu, şairliğini övdüğü Süleyman Çelebi’nin yolundan giderek sade bir dil ve içli bir söyleyişle Hz. Peygamber’e duyduğu derin muhabbeti dizelerine taşımış ve bu sevgi dizelerden taşarak okura ulaşmıştır.

Süleyman Çelebi, eserinde zaman zaman ayet ve hadislerden iktibaslara, zaman zaman da telmihlere yer vermiştir. Aşağıdaki beyitler bu tespiti örneklendirmektedir:

“Geldi çün ol Rahmeten li'l-âlemîn

Vardı nûr anda karâr itdi hemîn” (Süleyman Çelebi 1990: 20)

“Rahmeten li'l-âlemîn” ifadesi; “âlemlere rahmet olan, âlemler için rahmet olan, âlemlere rahmet için, âlemlere rahmet olarak” gibi anlamlara gelir. Hz. Peygamber hakkında bir lakap ve sıfat olan bu söz “Enbiyâ Sûresi“nin 107. âyetinden alınmıştır. Ayette bu ifade, “Biz seni âlemler için ancak rahmet olarak gönderdik.”² anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Eserden verilecek bir diğer örnek ise³ Kalem Sûresi'nde geçen “Inneke le'alâ hulukin 'azîm” ayetidir⁴.

“Ulu ve mübarek Allah'ın dediği gibi:

Gerçekten sen büyük ahlâklısın.” (Süleyman Çelebi 1990: 51)

M. Akif Ersoy, *Safahat*'taki şiirlerinde zaman zaman ayet ve hadislere göndermeler yapmış, bazen de bir ayeti veya hadisi satır aralarında iktibas etmiştir. Bu çalışmanın temelini teşkil eden Akif'in “Bir Gece” şiirinde “Âlemlere, rahmetti, evet, şer-i mübîni” (Ersoy 2012: 556) dizesinde “Enbiyâ Sûresi“nin 107. ayeti olan “Biz seni âlemler için ancak rahmet olarak gönderdik.” ayetine gönderme yapılmıştır. Şiirde, ayrıca İslam tarihindeki bazı zaferlere gönderme yapıldığı görülür:

“Bir nefhada insanlığı kurtardı o masum

Bir hamlede kayserleri, kistrâları serdi!” (Ersoy 2012: 556)

552

Arapların Roma ve Bizans imparatorları için kullandıkları unvan olan “kayser” sözcüğü ve Sasanî hükümdarları için kullandıkları unvan olan “kısra” sözcüğü ile İslam ordularının Bizans ve Sasanî devletleri karşısında kazandıkları zaferlere işaret edilmiştir.

Ömer Cide, “Hz. Peygamber'in Sasani ve Bizans'ı Hedef Göstermesi” başlıklı makalesinde, Hz. Peygamber'in kendi devrindeki bu devletlere üstünlük sağlanarak onların hüküm sürdüğü coğrafyalara da İslam'ın yayılacağını müjdelediğini anlatır.

“Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderildikten sonra insanlara İslam dinini tebliğ etmeye başlamıştır. Tebliğ sürecinde Bizans ve Sasani devletlerinin yeni dine inananlar tarafında fethedileceğini müjdelemiştir. Söz konusu müjdeyi hem Mekke hem de Medine döneminde değişik münasebetlerle vermiştir.” (Cide 2017: 12)

Yeni Türk edebiyatının sınırları içinde değerlendirilen isimlerin edebiyatımızda yaptığı ilk ve önemli değişiklikler genellikle şekle/biçime dayalı değişikliklerdir. Akif'in de bu şiiriyle muhtevası neredeyse aynı, tertibi genel olarak klasik mevlitlerle uyumlu ama biçimsel açıdan yenileşmiş bir mevlit kaleme aldığı görülmektedir.

Akif'in Hz. Peygamber'in doğumu üzerine yazdığı başka şiirleri de vardır. *Safahat*'taki “Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi” başlıklı şiir, yine bir Mevlit Kandili'nde 12 Rebiülevvel 1331 tarihinde (18 Şubat 1913) yazılmıştır.

² “Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-âlemin”, Enbiyâ Sûresi“nin 107. Âyetidir.

³ Verilen bu iki örneğin haricinde eserde başka çok sayıda ayet ve hadis göndermeleri vardır. *Mevlid*'deki beyitlerde verilen ayet ve hadislerin hacmi bu çalışmanın sınırını ve amacını aşacağı için bildiriye sadece verilen hükmü gösterecek iki örnekle yetinilmiştir.

⁴ “Ve Inneke le'alâ hulukin 'azîm”, Kalem suresinin 4. ayetidir.

Bu şiirde Akif'in klasik mevlit geleneğinin tamamen dışına çıktığı görülür. 1912 ve 1913 yılları; Osmanlı için Trablusgarp Harbi ve Balkan Savaşları ile güç kaybının yaşandığı, iç siyasette de ayaklanma ve darbe girişimleriyle zor zamanlardan geçildiği bir dönemdir. Böyle bir dönemde, her dem milletin derdiyle dertlenen Akif, Hz. Peygamber'i düşman zulmüyle inleyen İslam topraklarına yardıma çağırır. Bu sebeptendir ki bu Mevlit Gecesi pek hüznüldür. Yine aynı sebeple Hz. Peygamber'e duyulan derin muhabbetle doğumunu, yeryüzünü teşrifini kutlamak ve Hz. Peygamber'i bütün güzel vasıflarıyla övmekten ziyade bu mevlit şiirinde Hz. Peygamber'e bir sesleniş, iç dökme; bir imdat çağırısı vardır.

"*Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi*" başlıklı şiir, sadece muhtevasıyla değil; bu muhtevanın yerleştirildiği biçimiyle de klasik mevlitlerden oldukça farklıdır: On üç mısralı, tek bentten oluşan kısa bir şiirdir.

"Pek Hazin Bir Mevlit Gecesi

*Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,
Aylar bize hep Muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvah, o da leyl-i mâtem oldu!
Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu!
Çiğnendi harîm-i pâki Şer'in;
Nâmûsa yabancı mahrem oldu!
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minâre ebkem oldu.
Allah için, ey Nebiyy-i ma'sûm,
İslâm'ı bırakma böyle bîkes,
İslâm'ı bırakma böyle mazlum."*

(Ersoy 2012: 251)

553

Âkif'in Mevlit Kandilleri münasebetiyle yazdığı, ancak *Safahat*'ına koymadığı başka şiirleri de vardır. *Sırat-ı Müstakim*'in 12 Rebiülevvel 1328 (24 Mart 1910) tarihli sayısında- *Safahat*'a girmemiş olan- şu şiir yayımlanır:

"Leyle-i Mevlidi'n- Nebî Aleyhisselam

*Zulmette kalan zemîn-i Şark'a
Saçtın yeniden semâ semâ nûr;
Bir feyz-i azîm var ki sende
Hayran ona bin sabâh-ı mahmur!
Ey leyl devâm edip gideydin:
Ferdâyı da nura kalbedeydin!"*

(Eşref Edib 2011: 596)

Sırat-ı Müstakim'in 14 Rebiülevvel 1329 (16 Mart 1911) tarihli sayısında da yine mevlidi kutlayan ve Peygamber sevgisini terennüm eden, *Safahat*'ın dışında kalmış bir şiir görülür:

"Mevlid-i Saadet

*On dört asır evvelki meşimen senin ey leyl,
Bir nûr-i semâ-pâre doğurmuştu, değil mi?
Âgûşunu bir aç: Görelim tayfını olsun...
Sînende nihandır, sanırım, yâd-ı yetimi.
Yâ Râb, o harîminde yüzen Dürr-i Yetîm'in
Tâ haşre kadar Şer'i yetîm olmasın... Âmîn"*

(Eşref Edib 2011: 597-598)

SONUÇ:

Görüldüğü gibi Akif'te Peygamber sevgisi, hemen her sene "Rebiülevvel ayının 12. gecesi" bir mevlit şiiriyle zuhur etmiştir. Akif'in bu şiirleri şekil olarak yeni olsa da denebilir ki manen 15. yüzyılda Süleyman Çelebi'nin ruhunu; *Mevlid-i Şerif*'ini yazarken duyduğu Peygamber sevgisini ve bu sevginin verdiği şevki, heyecanı taşımakta ve samimi bir üslupla okurda yaşatmaktadır.

Akif'in dediği gibi; edebiyat, bilhassa bazı türlerde kaleme alınan edebî eserler, milletin ruhunu taşır (Ersoy 2016: 74). Bu sebeptendir ki bazı edebî türlerin tarihsel sınırları olsa da esas itibarıyla milletin ruhunu taşıyan edebî türler ve bu türlerde yazılan kıymetli eserlerin tarihsel sınırları yoktur ve olmayacaktır.

Türk edebiyatında mevlit türünde yazılmış birçok eser, milletin Peygamber sevgisiyle dolu samimi duygularını, ruhunu nesiller boyu yüzyıllarca taşımıştır. Süleyman Çelebi'nin 15. yüzyılda mevlit türünde yazdığı, kuşkusuz bu türdeki en önemli eser olan *Vesiletü'n-Necat* ile açtığı yolu, 20. yüzyılda M. Akif aynı ruhla yazdığı mevlitleri ile takip etmiştir. Bugün, 21. yüzyılda da, şairler aynı samimi duygularla mevlitler kaleme alarak bu yolu sürdürmektedir ve zaman gösterecektir ki yazılan kıymetli mevlitler, gelecek yüzyıllara da uzanacak, Peygamber sevgisini gelecek nesillere de taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Soner (2008): "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, cilt: 14, sayı: 36, sayfa: 81-98.
- Alyılmaz, Semra (1999): "Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı: 13, sayfa: 195-202.
- Cide, Ömer (2017): "Hz. Peygamber'in Sasani ve Bizans'ı Hedef Göstermesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 7, sayı 14, sayfa: 12-23.
- Eroğlu, Süleyman (2010): "Edebi Bir Tür Olarak Mevlidler: Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl: 11, sayı: 18, sayfa: 125-142.
- Ersoy, Mehmet Akif (2012): *Safahat*, Karanfil Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, Mehmet Akif (2016): *Tefsir Yazıları ve Vaazlar* (Hzl: Ertuğrul Düzdağ), DİB Yayınları, Ankara.
- [Fergan], Eşref Edib (2011): *Mehmet Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih (2011): *Mevlid-Nâme*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Süleyman Çelebi (1990): *Mevlid (Vesilet-ün-Necat)*, (Hzl: Faruk Kadri Timurtaş), MEB Yayınları, İstanbul.

Mardin’de Mevlit Geleneği

Egecan Aydın*

GİRİŞ

Mezopotamya ve Anadolu topraklarının kesiştiği bir konumda bulunan ve yüzlerce yıldır birbirinden farklı topluluklara ev sahipliği yapan Mardin’de birçok etnik ve dinî topluluk bir arada yaşamaktadır. Bu topluluklardan Süryani, Ermeni, Keldani, Kürt ve Araplar merkezde yoğunlaşarak, Arapça dilini ağırlıklı olarak konuştukları ve kendilerini “Arap” olarak tanımladıkları kültürel bir alan oluşturmuşlardır.

“Mezopotamya Arapçası” olarak bilinen bu dil Irak, Suriye, İran ve Türkiye’nin güneydoğusunda konuşulan “Aramice” olarak bilinen bir lehçedir¹. Merkezde bulunan halkın günlük kullandığı lehçesi, bazı açılardan farklılık gösterir. İnsanlar, Aramice’den farklı olarak, Mardin lehçesi olarak bilinen özel bir lehçe konuşur. Belâgat bakımından eski Arapça kelimeleri içeren bu lehçe, İslamiyet öncesinden beri Mardin’e gelen ve onu beraberlerinde taşıyan Arap kavimlerine ait kadim bir lisândır. Süreç içinde merkezde yaşayıp Arap olmayan Süryani ve Kürtler de günlük rutin işlerini halledebilmek için Arapça’yı öğrenmiş, buna kendi dillerinden eklemeler yaparak farklı bir konuşma dili oluşturmuşlardır (Derbas, 2021, s. 12-13). İşte Mardin Arapçası olarak adlandırılan bu yöresel dil, birlikte yaşamının getirdiği toplumsal ilişkilerin doğal bir sonucu olarak oluşmuştur. Buna karşın, mevlit icrasında kullanılan Arapça, Mardin Arapçası olarak bilinen fasih Arapça’dan oldukça farklıdır.

555

Arap toplumlarının uzun yıllardır ikamet ettiği şehrin tarihinin M.Ö. 4500'lere kadar gittiğini görürüz. Bu süreçte Mardin’de tespitlerimize göre otuz dört uygarlık hüküm sürmüştür (Aydın, 2018, s. 10-11). Çokkültürlü miras açısından oldukça önem arz eden bu durum, birçok din ve dilden gerek kültürel gerekse mimari değerlerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu öğelerden -aynı zamanda- mevlit icrasının yapıldığı yerlerin de öne çıktığı Ulu, Şehidiye, Sıtti Râdiye, Reyhaniye, Latifiye ve Şeyh Çabuk Câmîilerinin yanı sıra Kasımiye ve Zinciriye Medreseleri kültürel mirasın günümüze ulaşan örnek yapılarıdır. Bu eserler, mevlit icrasını sıradanlıktan kurtaran ve aynı zamanda icraları ritüelleştiren önemli mekanlardır.

Mardin’in tarihsel yolculuğundaki çokkültürlülük başka alanlarda da kendini göstermiştir. Mûsikî, bu alanların önemli bölümünü oluşturur. Artuklular’ın egemen olduğu on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda kentin yöresel bir müzik merkezi olması bunun delili niteliğindedir. Fakat on beşinci yüzyıl itibariyle Karakoyunlular’ın bölgede egemen hale geldikten sonra İpek Yolu ticaretinin önemini kaybetmeye başlamasıyla birlikte on yedinci yüzyılda Arap-Fars kökenli bir mûsikî geleneğinin baskın olduğu görülmektedir (Behar, 2010, s. 149). Şehirdeki Arapça mevlit icralarında “Kaside-i Bürde”den alıntılara rastlamak bu etkiyi kanıtlar niteliktedir.

* İstanbul Fatih İskenderpaşa İlkokulu sınıf öğretmeni/İTÜ Müzikoloji ve Müzik Teorisi bölümü doktora öğrencisi, aydine22@itu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3702-7322>.

¹ <https://www.dijitaltercume.com/blog/arap-lehceleri/>, 09.10.2022, 21:52.

On dokuzuncu yüzyıl Mardin’inde, Müslümanlar etnik açı ve mezhep açısından karmaşık bir yapı sergilemektedir. Müslüman kesimden, kendilerini Arap olarak gören nüfus kent merkezine yerleşmiştir. Esasen Kürt kimliğe sahip olan bu nüfusun dönemin siyasi ve toplumsal şartlarını da göz önüne alarak etnik kimliklerini arka planda bıraktıkları görülmektedir (Özcoşar, 2017, s. 7). O dönemin şartlarıyla düşündüğümüzde, dağılma döneminde olan Osmanlı’da gücün sarsıldığı, devletin iradesinin yok sayılmaya başlandığı çalkantılı bir devir vardır. Toplumun genel olarak büyük bölümünü etkileyen olayların yaşanması, güvensiz bir ortam, bölgenin çeşitli Avrupalı sömürgeci devletlerin kaskacında olması gibi sebepler de birleşince yörede yaşayan halkın huzur içinde olmak için tercih ettiği bir yol olarak etnik kimliklerini neden gizlemek zorunda oldukları daha iyi anlaşılabilir.

Halkın huzur içinde yaşamak istemesini ekonomik sebeplerde de arayabiliriz. Mezopotamya’nın verimli topraklara ve uçsuz bucaksız ovalara sahip olması yöre halkını ister istemez tarımsal faaliyetlere yöneltmiştir. Şehrin Suriye’ye sınır komşusu olması bölgenin dinamik kalmasını sağlarken çıkacak herhangi bir huzursuzluk buradaki tarımsal faaliyetlere de engel olacaktır. Halkın genel olarak en önemli geçim kaynaklarından biri tarım olduğu için bu faaliyetlerin devam etmesi huzurlu bir atmosfere bağlıdır.

Tarımla uğraşan halkın zamanının büyük bölümünün ovadaki tarlalarda geçmesi burada bir müzik kültürünün de oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bourdieu’nun da ifade ettiği gibi sosyal sınıf ve müzik türleri arasındaki ilişkiden hareketle, müzik çoğu zaman kimliklerin kurucu bir unsuru olmuştur (Serge, 2020, s. 65). Çünkü, toplumsal yönelimler üretim ilişkilerinden doğar. Müzik ise ortak yapılan ilişkilerin üretimidir, dahası sosyal yapıların soyut bir temsilidir (Hudson, 2014, s. 3). Halkın tarlalarda yaptığı her türlü dinî ve din dışı müzikler aynı zamanda onların kimliklerini oluşturan bir işlev görmüş, etnik kimliklerine göre farklılıklar çıkarmıştır.

Mezopotamya ovasında yapılan tarımın yanında, Mardin merkezde yerleşimin adeta bir dağın üzerine kurulması tarımsal faaliyetlerin burada daha az olmasına sebep olmuştur. Merkezde açık hava müzesini andıran canlı hali, çeşitli uygarlıklardan günümüze ulaşan mimarisiyle öne çıkan kültürel mirası turizm açısından önemli bir cazibe merkezi oluşturmuştur. Dolayısıyla merkezdeki halk çevrenin de etkisiyle turizme daha çok yönelmiştir. Merkezdeki temel geçim kaynaklarından biri olan bu sektör, bölgeye ekonomik açıdan önemli katkılar sağlamaya devam etmektedir.

Mardin’de Mevlit Kültürü

Hem Arap hem de Türk toplumunda benzer anlamlara gelen mevlit, kısaca *yeniden doğuşu* simgeler. Türk kültüründe mevlit denildiği zaman Süleyman Çelebi ve onun eşsiz eseri “Vesiletü’n-Necat” akıllara gelmektedir. UNESCO tarafından 2022’nin Süleyman Çelebi yılı ilan edilmesi mevlidi Türk dünyasında yeniden gündeme getirmiştir. Buna karşın Mardin’de mevlit, özellikle kendilerini Arap olarak gören toplumların oluşturduğu alanda varlığını sürdürmektedir.

Bölgede son birkaç asırdır kent merkezindeki *şehirli* kimliği, kendi içinde kurduğu düzeni Araplık üzerine oluşturmuştur (Özcoşar, 2017, s. 14). Bunun yanında, Mardin’deki diğer etnik yapılar mevlit icralarında farklılıklar oluşturmuştur. Arap toplumunun yoğun olduğu merkez dışındaki kırsal alanlarda Kürt ağırlıklı bir nüfus vardır. Kürtler arasında daha çok Hasan Ertüşî’ye ait “Mevlid-i Nebî Aleyhi’s-Selâtu ve’s-Selâm” eseri icra edilmektedir (Tıraşçı, 2013, s. 214). Türkmen kesimin yoğun olduğu bölgelerde de Süleyman Çelebi mevlidi ön plana çıkmaktadır. Merkezde ise durum daha farklıdır. Arap toplumunun yoğunluğundan kaynaklı, Ahmed İbn-i Hacer el-Heytemî’nin, “en-Ni’metü’l-Kübrâ Ale’l-Âlem Fî Mevlidi Seyyidi Veledi Âdem” isimli eseri tercih edilmektedir.

Mardin’de icra edilen Arapça mevlit, birden fazla icracının katılımı ile gerçekleşen ve önemli dinleyici kitlesi olan özel bir ritüeldir. Bu ritüel, çeşitli dinî mûsikî formlarının, değişik makamlardaki geçki örneklerinin icracılarının belkide farkında olmadan yaptığı müzikal tınlarla dolu bir hikâye gibidir. Bu ritüelleşmiş durumu Schutz, müziği birlikte yapılan içsel ve dışsal deneyimlerin bütünü olarak tanımlar (Segre, 2020, s. 65). Deneyimlerin ürünü olan tınlar müzikleri oluşturur. Müzikler de buldukları toplumların niteliklerini belirler. Mardin merkezde gerçekleştirilen mevlit merasimleri, varolduğu düşünülen gelenek ile nesilden nesile aktarılarak devam eden bir ritüel haline gelmiştir.

Resim 1: Kuba Câmîinde mevlit merasimi², 28.05.2016, (Egecan Aydın özel arşivi).

557

Resim 2 : Zinciriye Medresesi avlusunda Mevlithân Hâfız Mehmet Ali Demir, 24.09.2018, (Egecan Aydın özel arşivi).

² Soldan sağa Adnan Oyman, Murat Şavur, Mustafa Ali Işık (Artuklu ilçe müftüsü), Abdullatif Bilgin, Mehmet Ali Demir, Zeki Çalka, Zeki Yaramışlı.

Merkezdeki dinî mûsikî kültürünü tespit etmek için 2014 ilâ 2020 yılları arasında yapılan saha çalışmalarında farklı zamanlarda birçok mevlit kaydı alınmıştır. Bu kayıtlar esnasında mevlidin hiçbir zaman tek kişi tarafından icra edildiği görülmemiştir. Tam aksine, Mardin merkezde icra edilen Arapça mevlit, bir takım çalışmasını da beraberinde getirir. Dört bölüm halinde planlanan mevlit için en az dört kişi hazır bulunur. Bu sayının genellikle icra başladıktan sonra yedi veya sekiz kişiye çıktığı da görülür. Ritüele katılan kişiler, çevredeki mevlit merasimlerinde en çok tercih edilen, genellikle halk tarafından sevilen, kabul gören câmi imamlarının yanında yörede öne çıkan insanlardır. Merhum Mevlithân Halil Bilgin'in oğlu Abdullatif Bilgin³ merkezin en sevilen icracılardan biridir. Bilgin, uzun yıllar Kuba Câmiinde görev yapmıştır. Bu süre zarfında katıldığı mevlit merasimleri câmi içinde halkın yoğun katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Mevlithân Hâfız Mehmet Ali Demir

Mevlit geleneğinin merkezine Arap olarak tanımlanan alanındaki en önemli temsilcilerinden biri kabul edilen Mevlithân Hâfız Mehmet Ali Demir, Kasım 2020'deki vefatına kadar bu merasimlerin en önemli icracılarından biri olmuştur. Demir, halk arasında "Hâfız Ali" olarak tanınmış, herkesin sevgi ve saygısını kazanmıştır. Hâfızlığını -doğduktan kısa bir süre sonra çiçek hastalığına bağlı olarak görme yetisini kaybetmiş olmasına rağmen- hocası Ulu Câmiinin eski imamlarından merhum Mehmet Esad Aydınöz'ü dinleyerek pekiştirmiştir. İcralarında yöreye özgü bir tavır diyebileceğimiz *Mardin ağzını* oldukça etkin bir şekilde kullanmış, kendinden sonra gelenlere geleneğin yaşayan bir temsilcisi olarak birçok açıdan örnek olmuştur.

558

Demir'in okuyuşlarındaki özgünlük bulunduğu cemaati hem heyecanlandırmış hem de mevlite artan bir ilgi oluşturmuştur. Becker'in işaret ettiği şekilde icracı-dinleyici arasındaki "biz" ilişkisinin icra sırasında Demir ve halk arasındaki karşılıklı bir sosyal ilişkiye dönüşmesi bunun delili niteliğindedir (Segre, 2020, s. 68). Mardin halkı tarafından sevilen ve saygı gören, en önemlisi mevlithânlığı benimsenen Demir'in içinde yer aldığı mevlit merasimlerinin dinleyici kitlesi "biz" ilişkisinin sağlam bir şekilde olması sebebiyle genellikle yüksek talep görmüştür.

Demir'e göre mevlit okuma, Mardin'de en azından iki asırdır devam eden bir gelenektir. Mevlit en çok düğünlerde, kandil gecelerinde, cenazelerden sonra, asker uğurlamalarında ve sünnet törenlerinde icrâ edilmektedir. Bu merasimler eskiden üç-dört saat kadar sürerken günümüzde insanların sıkılmasından veya mevlidi anlayamamasından olsa gerek bir saate kadar düşürülmüştür⁴.

Demir'in özel bir mûsikî hocası olmadığı gibi bu konuda herhangi bir eğitimi de olmamıştır. İcrâlarının birkaç ses aralığında olması, okuyuşlarında belli bir makam dizisinin olmaması, bunun yerine icra sırasında çeşitli geçkileri yapması onun ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu geçkiler de çevresindeki mevlit icralarında diğer mevlithânlardan duyduklarının kulağında kalmasının bir sonucu olabilir. Gür ve kalın bir ses tınısına sahip olmasının yanında sesini yöreye özgü okuyuşla dalgalandırması onun tipik mûsikî tavrını tarif eder. Daha çok Şeyhmus Tatlıdede, Abdurrahman İnan, Kemal Heve, Halil Bilgin ve Mehmet Esad Aydınöz gibi önemli dinî mûsikîşinas hocalarıyla birlikte katıldığı mevlitlerde, onlardan meşk ederek öğrenmiştir.

Hocaları arasında en fazla Mehmet Esad Aydınöz'ün etkisinde kalan Demir, vefatına kadar gittiği mevlit icrâlarına genellikle merkezdeki önemli câmilerin imamları olan Abdullatif Bilgin,

³ Ayrıca takım çalışmasını gerektiren bu merasimlerde mevlit, katılımcıların sayısına göre taksim edilir. Hatta öyle ki farklı yer ve zamanlarda alınan mevlit kayıtlarında aynı icracılar yine aynı bölümleri okumakta, dahası ezberden icra vermektedir. Abdullatif Bilgin bu icracılardan biridir.

⁴ Demir, Kişisel Görüşme, 2016.

Zeki Çalka, Adnan Oyman ile birlikte katılmıştır. Dinî müziğin her formunu okumayı seven Demir için mevlit icra etmek hepsinden önemli ve özeldir. Çünkü bu geleneğin nesilden nesile aktarılmasındaki son temsilcilerden biridir.

Demir'in bir parçası olduğu mevlithânlık geleneğini tarihsel süreç içinde birbirine bağlı bütünler halinde sıralamak oldukça zordur. Günümüzden ancak birkaç yüzyıl öncesine kadar tespit yapılabilir. Bugünün Mardin merkezinde mevlithân olarak kabul edilebilecek birini göstermek ne yazıkki güçtür. Yakın geçmişe kadar birden fazla mevlithânın aynı mevlitte icracı olarak yer aldıklarını söylemek mümkünken günümüzdeki icralar mevlithân olmayan fakat alanda mevlit icralarıyla öne çıkan insanlar tarafından yürütülmektedir. Hasan Yenigün, Ahmet Sırdaş, Mehmet Fidan, Mehmet Halil Işiker, Murat Bumanhan, Alaaddin Sezer, Murat Savur, Abdulaziz Ay, İsmail Yazgan, Mehmet Sıddık Tatlıdede, Murtaza Saruhan, Remzi Yağmurcu, Abdullatif Bilgin ve Zeki Yaramışlı gibi genellikle merkezdeki büyük câmilerin imam ve müezzinlerinden ibaret olan bu insanlar, aynı zamanda günümüzdeki merkez mevlit merasimlerinin de belli başlı kişileridir.

Demir'in içinde yetiştiği mevlithanlık kültüründe örnek aldığı ve yanında yetiştiği hocası olarak kabul edebileceğimiz kişi Mehmet Esad Aydınöz'dür. Aydınöz, Ulu Câmiinde uzun yıllar imam olarak görev yapmış, görev süresi boyunca avluda bulunan dersliklerde birçok öğrenci yetiştirmiş ve kendisinin sürdürdüğü geleneği aktarmaya çalışmıştır. Demir de burada öğrenciliği ile birlikte müezzin olarak yaklaşık yarım asır görev yapmıştır. Hâfızlığı ve mevlithanlık kültürünün gereklerini burada öğrenme fırsatı bulmuştur.

Arap toplumunun hakim olduğu merkezdeki alanın "Eski Mardin" olarak tabir edilen yerinde kırk yedi adet câminin yer alması, bu kültürün ne kadar çok mekânda yaşatıldığının önemli bir delilidir. Demir ve onun gibi olan gerek çağdaşları gerekse kültürün içinde yetişen kişiler için bölge deyim yerindeyse zengin bir atmosfer yaratmıştır. Mekanların ise tarihsel süreç içinde Mardin'de hüküm süren uygarlıkların mirası olduğu düşünüldüğünde, tarihin içinde yapılan mevlit törenleri daha özel bir boyuta taşınmıştır.

Mardin merkezdeki mevlit merasimleri, günümüzde daha çok *Yenişehir* olarak tabir edilen eski yerleşimden birkaç kilometre aşağıda bulunan bölgede yapılmaktadır. Halkın büyük bölümünün burada yaşaması, bu tür faaliyetlerin de civarın özellikle büyük câmileri olan Şakir Nuhoglu, Kuba, Fuat Yağcı, Sadık Yay gibi mekanlara taşınmasına sebep olmuştur. Fakat, Demir'in vefatıyla birlikte 2021'den itibaren merkezde bu açıdan büyük bir boşluğun oluştuğu söylenebilir. İçinde Demir'in yer almadığı bir mevlit merasiminden toplum, eski lezzeti elbette alamayacaktır. Ama bu gelenek bir şekilde sürmeye ve sürdürülmeye devam edecektir.

Mardin Mevlidi: *en-Nî'metü'l-Kübrâ Ale'l-Âlem Fî Mevlidi Seyyidi Veledi Âdem*⁵

el-Heytemî'nin mevlidi Mardin'in yakın geçmişine kadar on bölüm şeklinde icra edilmiştir. Günümüzde ise bu sayı sadece dört bölüm ile sınırlandırılmaktadır. Bu bölümlerin her biri *bahir* olarak adlandırılır. Günümüzde icrâsı yapılmayan bölümler "*Kâle Ebû Bekir*⁶, *Ve 'an Enes*⁷, *el-Mu'cizat*⁸, *Kâle Hasen*⁹, *Ve Fî Haber*¹⁰, *Ve i'lem yâ Ahî*¹¹"dir.

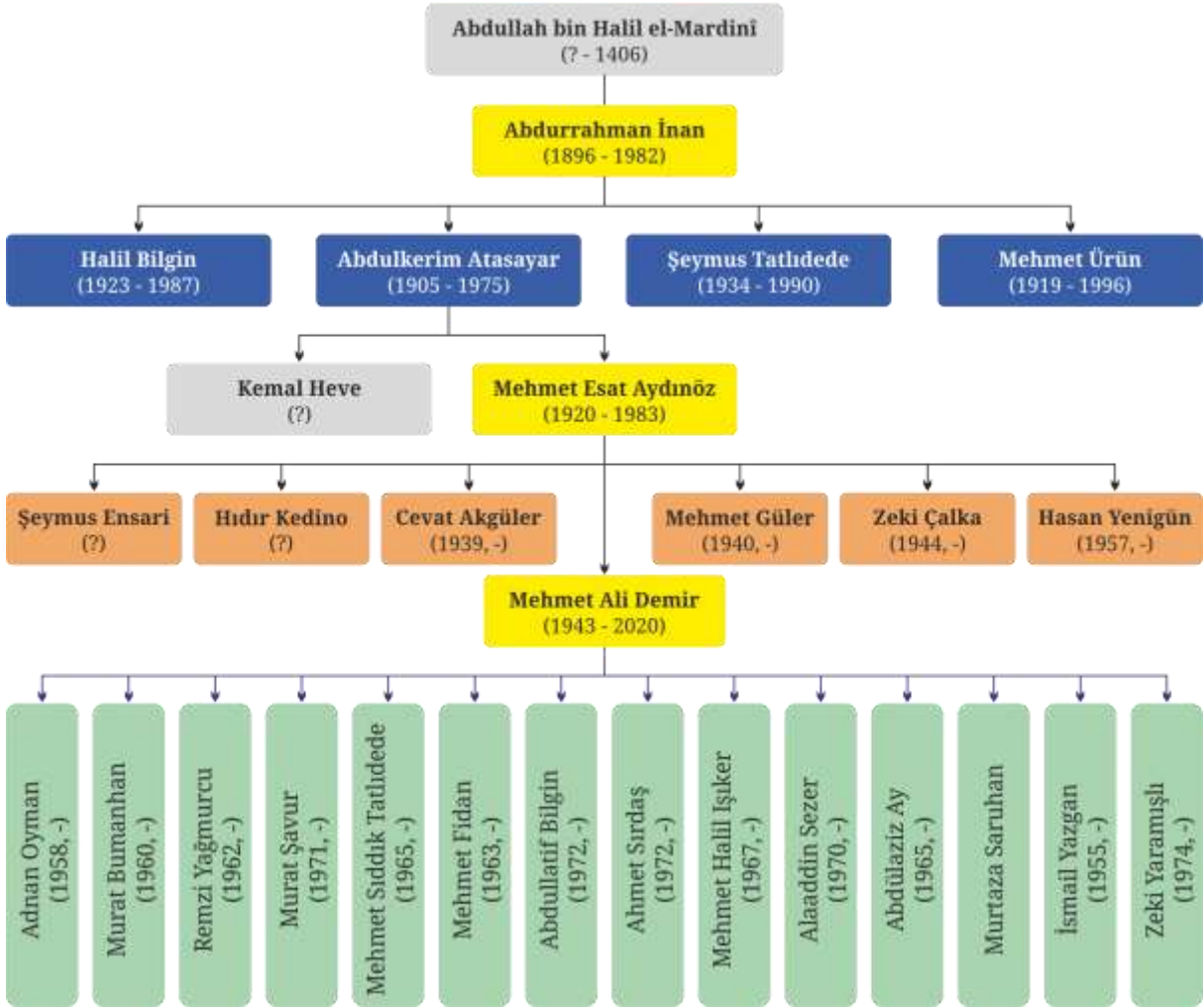
⁵ Bu eserin Ankara Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü kütüphanesinde kayıtlı üç farklı yazması bulunmaktadır. Yazmalardaki *mevlit* kelimesi, eserin mevlit olarak anılmasını sağlayan faktörlerden biri olsa da kitapta ağırlıklı olarak *siyer* ve *tarih* bilgileri mevcuttur. Ayrıca üç eserde de el-Heytemî'nin yapamayacağı kadar büyük hataların tespiti mevcuttur. Dolayısıyla *yazmaların* el-Heytemî'ye atfedilmiş olması muhtemeldir (Hanek, 2021, 141-166).

⁶ el-Heytemî, 1970, s. 7-12.

⁷ el-Heytemî, 1970, s. 12-16.

⁸ el-Heytemî, 1970, s. 16-20.

MARDİN MEVLİTHÂNLARI

560

Şekil 3 : Mardinli Mevlithanlar (Egecan Aydın özel arşivi).

Buna karşın icrâsı yapılan dört bölüm vardır. Mevlit metni içinde olmayan ve mevlide hazırlık olarak görülen, yörede *merhib*¹² olarak isimlendirilen saba makamındaki tevşih ile merasime başlanır. *Kaside-i Bürde*'den birkaç beyiti içeren bu tevşihde genel olarak rast ve uşşak geçkiler görülür. Tevşihden sonra mevlit, giriş bölümü olan *ed-Dibâce* ile devam eder. Sonrasında ise herhangi bir aşr-ı şerif, devamında da salâvat okunur. Burada mevlit okumanın faziletleri anlatılır (İbn-i Hacer, 1970, s. 2-7).

Özellikle mevlid icrâlarında bölümler arasında farklı makamlar kullanılmaktadır. Makam geçişleri tevşihlerle sağlanır¹³. *ed-Dibâce* bölümü bitiminde uşşak makamında salât-ı aşr¹⁴ ve sonrasında hüseyinî makamında tevşih¹⁵ icrâ edilir. *es-Siffât* bölümünde Hz. Muhammed'in (s.a.s.) sıfatlarından bahsedilir (İbn-i Hacer, 1970, s. 31-37). Bölüm sonunda hüzzam makamın-

⁹ el-Heytemî, 1970, s. 20-25.

¹⁰ el-Heytemî, 1970, s. 26-30.

¹¹ el-Heytemî, 1970, s. 37-40.

¹² Aydın, 2018, s. 139-140.

¹³ Demir, Kişisel Görüşme, 2017.

¹⁴ Aydın, 2018, s. 70-73.

¹⁵ Aydın, 2018, s. 143-144.

da tevşih¹⁶ ve uşşâk makamında salâvat¹⁷ icrâ edilir. *Bişâret* bölümünde, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) annesi Hz. Âmine'nin gördüğü rüyalar, peygambelerin müjdesi ve doğum anındaki gelişmeler anlatılır (İbn-i Hacer, 1970, s. 40-55). *Bişâret* bölümü bitiminde uşşâk makamında tevşih¹⁸ icrâ edilir. *el-Vâkıdî*¹⁹ bölümünde, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) doğduktan sonra meleklerin Hz. Âmine'nin yanına gelerek ona müjdeyi vermesi anlatılır (İbn-i Hacer, 1970, s. 55-64). *el-Vâkıdî* bölümü icrâ edildikten sonra Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dünyayı şereflendirmesine hürmeten herkes ayağa kalkar ve Hâfız Ali tarafından çargâh makamında salâvat²⁰ icrâ edilerek mevlid, hatim duası²¹ ile son bulur.

Yakın geçmişe kadar örnekleri olan fakat günümüzde pek görülmeyen Mardin'deki mevlit icralarında, merasim başlamadan önce tesbih ile *tehlil* adı verilen *lâ İlâhe İllâllâh* zikrinin büyük bir cemaat eşliğinde okunduğu görülmektedir. Bu esnada altında ateş yanan buhurdanlıklara güzel koku yayması için *hermel* adı verilen kuru bitkiler yerleştirilmektedir. Ayrıca, mevlit sahiplerinin misafirlere mevlit sırasında *zerde* adı verilen tatlı ile şerbet, mevlit sonunda ise *hayat çöreği* ikramı günümüzde devam eden geleneklerden biridir (Tüfekçi, 2017, s. 4). Fakat, evlerin dışındaki mekanlar olan câmi ve tekkelerdeki mevlit merasimlerinde katılımcılara genellikle su ve lokum ikram edilmektedir.

Mevlit merasimlerinde, Türk mûsikîsinin hicaz, sabâ, rast, uşşâk, hüseyinî, hüzzam, çargâh ve bûselik makamları en çok tercih edilenlerdir²². Bunun yanında yöreye özgü isimlerle anılan, aslında ezgi görünümünde olan, *mensuri*, *şelgai*, *hâkimi*, *dîvan*, *ibrâhîmî*, *zengûle*, *narî* gibi sadece Mardin merkeze özgü olabilecek yeni makam isimleri de görülmektedir (Aydın, 2018, s. 25-26). Mevlit sırasında icracılar belli bir müzikal tavırda seyir yapmaz. Yörede *mensuri* olarak bilinen asimile olmuş bir makamda yapılan icralar uşşak ve hüseyinî makam dizilerinin neva perdesinde hicaz çeşnilerinin kullanılmasıyla gerçekleştirilmektedir (Tüfekçi, 2017, s. 5). Bunun yanında mevlit bölümlerinin aralarında ve ortalarında okunan çeşitli dinî mûsikî formlarının makamları bize mevlit icrasında hangi makamsal türlerin tercih edildiğine dair ipuçları verir. Bahse konu olan makamlar mevlidin hicaz ağırlıklı başlayıp sırasıyla uşşak, segâh, saba, çargâh ve hüseyinî devam ettikten sonra bûselikte karar kılmasıyla seyir ettiğini gösterir. Mevlidin sözel yapısına baktığımızda Kaside-i Bürde'den alıntılarının yanı sıra Kur'ân-ı Kerim'den de çeşitli ayetlerin kullanıldığı görülür. İcradaki bu özgünlük, Arapça mevlidi diğer mevlitlerden ayıran önemli bir noktadır.

¹⁶ Aydın, 2018, s. 147-149.

¹⁷ Uşşâk makamında icrâsı yapılan salâvat, Ramazan ayındaki içindeki *kadir* gecesindeki mevlidlere özel bir durumdur (Aydın, 2018, s. 78-80). Diğer zamanlardaki mevlidlerde ise Hâfız Ali tarafından segâh makamında tevşih icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 149-150).

¹⁸ Aydın, 2018, s. 155-157.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî'nin (ö. 207/823) eserlerinden biri *Mevlidü'n-Nebî*'dir. Otuz varaklık bir nüshası Şam Zâhiriyye Kütüphanesinde bulunan eserin Vâkıdî'ye nisbeti doğrulanmış değildir. el-Heytemî'nin eserinde yer alan Vâkıdî'ye ait altı sayfalık bir metin Urfa ve çevresinde mevlidhanlar arasında *Mevlidü'l-Vâkıdî* diye meşhurdur (Şulul, 1996, s. 118-119; Fayda, 2012, s. 474).

²⁰ Aydın, 2018, s. 79-81.

²¹ Hatim duası, ülkemizde âdet olduğu üzere genel olarak *İhlâs*, *Felâk* ve *Nâs* sûrelerinin birer defa okunması ve aralarında tekbir getirilmesi, *Fatiha sûresi* ve *Bakara sûresinin* ilk beş âyetinin okunması şeklinde gerçekleşir. Hâfız Ali, hatim duasını Mardin'deki dinî mûsikî mevlidhanlık geleneği çerçevesinde, farklı bir şekilde icrâ etmektedir (Akpınar, Kişisel Görüşme, 2018).

²² Demir, Kişisel Görüşme, 2016.

Mevlit Metni
ed-Dibâce:

E'üzü bi'l-lâhi mine's-şeytâni'r-racim, bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm!	<i>Kovulmuş şeytanın şerrinden Rahmân ve Rahîm olan Allah'a (c.c.) sığınırım!</i>
Elhamdü li'l-lezî nevvera ve kavvâ hezihi'l-ümmete'd-da'ifete bi-vücûdi Muhammedin sey-yidi'l-murseîin!	<i>Hamd, bu zayıf ümmete gönderilmiş peygamberlerin önderi Muhammed'in (s.a.s.) varlığı ile nurlandıran ve kuvvetlendiren Allah'a (c.c.) olsun!</i>
Ellezî elbesehü'l-lahü tâce'n-nübüvveti ve ce'alehü nebiyye'l-enbiyâi ve Âdemü müncedilün mündemicün fi'd-dîn.	<i>Allah (c.c.), peygamberlik tacını giydirip, onu nebilerin ne-bisi kıldığı vakit Âdem henüz çamurla sarılmıştır.</i>
İstafâhü habîben tabîben husûsan min beyni hâze'l-'umûmi ecma'în.	<i>Onu, bu genelın tamamı arasından tabîp ve habîbi olarak seçmiştir.</i>
Fe kâle Rabbünâ tebâreke ve te'âlâ ve-hüve es-daku'l-kâîlîn. "Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîn! ²³ "	<i>Rabbimiz buyurdu ki O (s.a.s.), kelâmın en doğrusunu söyleyendir. "Resulüm, biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik!"</i>
Nevvehet bimeciîhi'l-kütübü'l-münezzeletü mine'l-hayyi's-samed.	<i>Allah (c.c.), O'nun (s.a.s.) geleceğinden indirilmiş kitaplar-da söz etmiştir.</i>
"Ve mübeşşiran birasûlin ye'ti min ba'di'smühü Ahmed. ²⁴ "	<i>Ve sonradan gelecek olup ismi Ahmed (s.a.s.) olan peygamber ile müjdelemiştir.</i>
Fe eşâret ilâ tefdîlihî bişümûli'l-müfeddallîn.	<i>Seçilmiş olanların genelının içinden onun seçkinliğine işâret etmiştir.</i>
Ve-lem yetedebber zâlike bimukteda'l-kâbiliyyeti sive'l-ümmeti'l-Muhammediyyeti.	<i>O, ümmet-i Muhammed'i (s.a.s.) yeteneği dışında bir gereksinime ihtiyaç duymadan yönetmiştir.</i>
"Ennâ lehümüz-zikrâ ve kad câehüm rasûlün mübîn! ²⁵ "	<i>Nerede onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti!</i>
İhtesame'l-meleü'l-a'lâ fi gâyeti meblegi 'ilmihî ve-lem yesli'l-enbiyâü ilâ ba'dı ta'rifihî bi-resmihî iz kâne sirre sücûdi Âdeme ve da'veti İbrâhîm.	<i>Mele-i a'lâ, onun ilminin miktarını öğrenmek maksadıyla onunla münâkaşa etmiştir. Ne var ki peygamberler bile onun bazı timsallerine ve bilgilerine ulaşamamışlardır. O zaman zarfında Âdem'in secdesi ile İbrâhîm'in daveti bir sır olmuştur.)</i>
"Rabbenâ ve'b'as fihim rasûlen minhüm yetlû 'aleyhim âyetike ve yû'allimühümül-kitâbe ve'l-hikmete ve yüzekkîhim inneke ente'l-'azizü'l-hakîm! ²⁶ "	<i>Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder! Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin!</i>
Nezzehehü mevlâhü 'ammâ yekûlüz-zâlimûn.	<i>Zâlimler konuştuğu vakit Allah (c.c.), onu onlardan uzak tutmuştur.</i>
Fekâle te'âlâ: "Ve-mâ sâhibüküm bi-mecnûn! ²⁷ "	<i>Yüce Allah (c.c.), şöyle buyurmuştur: "Sahibiniz deli değildir!"</i>
Sümme akseme bi-'umrihî fi'l-kur'âni'l-mehfûzi'l-mesûn.	<i>Sonra sağlam ve korunmuş olan Kur'an-ı kerîm'de onun ömrü üzerine yemin etmiştir.</i>
Fe-tedebber habîbî! "Le-'amrûke innehüm lefi sekreatihim ya'mehûn. ²⁸ "	<i>Resulüm! "Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı."</i>
Hateme's-şerâi'a bi-te'hîrihi'l-fâhur.	<i>Son şeriat onun son gelmesi ile şanlı olmuştur.</i>

²³ Enbiyâ Sûresi 107. âyet (Yazır, 2012, s. 330).

²⁴ Saff Sûresi 6. âyet (Yazır, 2012, s. 551).

²⁵ Duhân Sûresi 13. âyet (Yazır, 2012, s. 495).

²⁶ Bakara Sûresi 129. âyet (Yazır, 2012, s. 19).

²⁷ Tekvîr Sûresi 22. âyet (Yazır, 2012, s. 586).

²⁸ Hicr Sûresi 72. âyet (Yazır, 2012, s. 265).

Ve-kâne evvelü mâ haleka'l-lâhü nûre nebiyyike yâ câbir.	<i>Allah'ın (c.c.) ilk yarattığı nebinin nûrudur, ey kırıkları kudretiyle saran!</i>
Fe-lizâ ce'alehû fi'r-rütbeti'l-'azmiyyeti'l-mukaddem.	<i>Ve bunun için Allah (c.c.), onun rütbesini yücelere taşımıştır.</i>
“Ve-iz ehaznâ mine'n-nebiyyîne misâkahüm ve minke ve min Nûhin ve İbrâhîme ve Mûsâ ve 'Îse'bni Meryem. ²⁹ ”	<i>Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan.</i>
'Ayni a'yâni'l-vücûdi ve-merkezi dâireti'l-'ârifin.	<i>Âlimler halkasının merkezi, onun önde gelen varlığıdır.</i>
“Mâ kâne Muhammedün ebâ ehadin min ricâlîküm ve lâkin rasûle'l-lâhi ve hâteme'n-nebiyyîn. ³⁰ ”	<i>Muhammed (s.a.s.), sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat O (s.a.s.), Allah'ın (c.c.) resulü ve peygamberlerin sonuncusudur.</i>
Sirrü esrâri'l-mezâhiri ve melâzü's-sâdâti'l-efâhri'l-lezî ce'ale'l-lâhü'nşirâha sudûri ehli'l-îmâni fi tahkîmihi ta'zîma.	<i>Allah'ın (c.c.) iman edenlerin göğüslerini genişletmesi, onlara hükmetmenin büyüklüğü için görünen gurur verici sırların sırrıdır.</i>
“Felâ ve-rabbike lâ yû'minûne hattâ yuhakkimûke fimâ şecere beynehüm sümme lâ yecidû fi enfüsihim haracen mimmâ kedayte ve yüselimû teslîmâ. ³¹ ”	<i>Hayır! Rabbine and olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir rahatsızlık duymaksızın onu tam manasıyla kabul etmedikçe iman etmiş olmazlar.</i>
Hâze'l-habîbü vesîletü'l-müznibîne, kâle lenâ mülakknü'l-hucyeti me'a't-tasrîhi ve't-tebyîni line'leme keyfe't-teşebbüsü bi-ezyâlihi ve-netevvehhâ tefhîmâ.	<i>Günahkârların kurtuluş vesilesi olan bu peygamber, biz öğüt alalım diye, telkin verenin delili, ruhsatı ve açıklaması ile beraberdir.</i>
“Velevennehüm iz zalemû enfüsehüm câûke fe'stegferu'l-lâhe ve'stegfere lehümü'r-rasûlü le-vecedü'l-lâhe tevvâben rahîmâ. ³² ”	<i>Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan (c.c.) bağışlanmayı dileseler, resul (s.a.s.) de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı (c.c.) ziyadesiyle affedici, esirgeyici bulurlardı.</i>
Ya kurrete 'ayni'l-'âsîne yâ habîbe'l-lâhi ente'l-lezî nâdeyte'l-hakke. “Kâbe kavseyni ev ednâ. ³³ ”	<i>Ey gözbebeği, ey Allah'ın (c.c.) habibi; sen ki Hakk ile konuştun. “Onunla arandaki mesafe, iki yay kadar yahut daha az idi.”</i>
Nâziren ilâ tecellîhi kemâ erâde ve keyfe erâde.	<i>Tecellisini arzu ettiği gibi ve arzu ettiği durumda gözetir.</i>
“Mâ zâga'l-besaru ve-mâ tagâ. ³⁴ ”	<i>Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.</i>
Eterâke hîne yenâlûke ve-fâü 'ahdi? “Ve-le-sevfe yu'tike rabbûke fe-terdâ! ³⁵ ”	<i>Hak ettiği zaman Allah'ın (c.c.) ahde vefasını gördün mü? “Pek yakında Rabbin sana verecek ve seni hoşnut kılacak!</i>
E-tense'n-nâşîine li'mtidâhike üli'l-kulûbi'l-merdâ?	<i>Hasta kalplerin sahipleri tecrübesiz olanlar senin Mehdî'nin şanını unuttu mu?</i>
Ve ente fi külli hâletin melhûzan merfûden lâ tezâlû. “Asâ en yeb'aseke rabbûke mekâmen mahmûdâ. ³⁶ ”	<i>Sen her halükârda sürekli olarak dikkate değersin. “Rabbinin seni övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.</i>
Hayyâke'l-lâhü bi-mâ yesürürûke le-kad bellegte'r-risâlete ve-eddeyte'l-emânete ve-nesahte'l-ümmete ve keşefte'-gummete.	<i>Allah (c.c.) seni mutlu olacağın şeyle yaşatsın! Kuşkusuz risâleti tebliğ, emâneti eda etmiş; ümmetine nasihatte bulunmuş ve üzüntüyü ortadan kaldırmıştın.</i>

²⁹ Ahzâb Süresi 7. âyet (Yazır, 2012, s. 418).

³⁰ Ahzâb Süresi 40. âyet (Yazır, 2012, s. 422). Bu âyet okunduktan sonra Hâfiz Ali tarafından hicaz makamında tevşih icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 141-142).

³¹ Nisâ Süresi 65. âyet (Yazır, 2012, s. 87).

³² Nisâ Süresi 64. âyet (Yazır, 2012, s. 87).

³³ Necm Süresi 9. âyet (Yazır, 2012, s. 525).

³⁴ Necm Süresi 17. âyet (Yazır, 2012, s. 525).

³⁵ Duhâ Süresi 5. âyet (Yazır, 2012, s. 596).

³⁶ İsrâ Süresi 79. âyet (Yazır, 2012, s. 289).

Fe-li'l-lâhi derrüke ente li-ümmetike'd-da'ifeti erhamü mine'l- ebi's-şefikâ'l-hamîmi li-kavlihî te'âlâ: "Le-kad câeküm rasûlün min enfüsiküm 'azizün 'aleyhi mâ 'anittüm harîsun 'aleyküm bi'l-mü'minîne raûfün rahîm. ³⁷ "	Sen zayıf olan ümmetin için, bir babadan daha merhametli, şefkatli ve samimi olmuştun. Yüce Allah'ın (c.c.) âyet-i kerimede şöyle buyurmuştur: "And olsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatidir, merhametlidir.
"Fe in tevvelev fe-kul hasbiye'l-lâhü lâ ilâhe illâ hüve 'aleyhi tevekkeltü ve-hüve rabbü'l-'arşı'l-'azîm. ³⁸ "	Ey Muhammed (s.a.s.)! Yüz çevirirlerse de ki, Allah (c.c.) bana yeter. Ondan başka ilâh yoktur. Ben sadece ona güvenip dayanırım. O, yüce Arş'in sahibidir.

es-Sıffât:

Allahümme salli ve sellim 'aleyk!	Ey Allah'ım (c.c.), onu rahmetinle kuşat ve ona esenlik ver!
Ve 'an Ebî Hureyrete radiye'l-lâhü 'anhü ennehü kâle: Se'eltü 'Aliyye'bne Ebâ Tâlibin radiye'l-lâhü 'anhü 'an sıfeti Resûli'l-lâhi salle'l-lâhü 'aleyhi ve sellem.	Ebî Hureyre'den (r.a.) rivâyetle şöyle buyurmuştur: Hz. Ali'ye (r.a.) Resulullah'ın (s.a.s.) sıfatlarını sormuştum.
Fe kâle: İ'lem ennehü resûlü Rabbi'l-'âlemîn.	Şöyle demiştir: Bil ki o âlemlerin Rabbi olan Allah'ın (c.c.) peygamberidir
Ve kâidü'l-gurri'l-muhaccelîn.	O, ışık saçanların en önde gelen lideridir.
Ve seyyidü cemî'i'l-enbiyâi ve'l-murselîn.	Bütün peygamberlerin efendisidir.
Ve'l-lezî kâne nebiyyen ve Âdemü beyne'l-mâi ve't-tîn.	O ki, peygamber iken Âdem, toprak ile su arasında bulunmuştur.
Reûfün bi'l-mü'minîne şefî'un bi'l-müznibîn.	Müminler için merhametli, günahkârlar için şefaattçidir.
Ve Resûlün ilâ kâffeti'l-halkı ecme'în.	Yaratılmışların hepsi için gönderilmiş olan bir elçidir.
Kemâ kâle'l-lâhü te'âlâ fi kitâbihî'l-mübîn: "Mâ kâne Muhammedün ebâ ehadin min ricâliküm ve lâkin rasûle'l-lâhi ve hâteme'n-nebiyyîn. ³⁹ "	Yüce Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: "Muhammed (s.a.s.), sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın (c.c.) resulü ve peygamberlerin sonuncusudur."
Sahibü'l-havdı'l-mevrûd.	Gül havuzunun sahibidir.
Ve'l-makamı'l-mahmûd!	Övülmüş makamın!
Ve'l-livâ'i'l-ma'kûd!	Akdedilmiş İslâm sancağının!
Ve's-şefâ'ati'l-'uzmâ fi'l-yevmi'l-mev'ûd.	Vadedilmiş günün en büyük şefaattçisidir.
İmâmün Hâşimiyyün.	Hâşimi imamıdır.
Ve resulün Kurayşiyiyyün.	Kureyş'in elçisidir.
Ve nebiyyün Haramiyyün.	Mescid-i Haram'ın peygamberidir.
Mekkiyyün Medeniyyün.	Hem Mekkeli hem Medinelidir.
Ebtahiyiyyün Tihâmiyyün.	Abtahi ve Tihâmilidir.
Aslühü Âdemiyyün.	Aslı Âdemî'dir.
Ve fer'uhü nizâriyyün.	Torunu nizâridir.
Ve hasebühü İbrâhimiyiyyün.	Soyu İbrâhimîdir.
Ve nesebühü İsmâ'iliyyün.	Nesli İsmâilîdir.
Ve şahsuhü 'aleviyyün.	Kendisi yücedir.
Ve nûrühü Kameriyyün.	Nûru Ay'dandır.

³⁷ Tevbe Sûresi 128. âyet (Yazır, 2012, s. 206).

³⁸ Tevbe Sûresi 129. âyet (Yazır, 2012, s. 206).

³⁹ Ahzâb Sûresi 40. âyet (Yazır, 2012, s. 422).

Ve lisânühü 'Arabiyyün.	<i>Dili Arapça'dır.</i>
Ve kalbühü Rahmâniyyün.	<i>Kalbi Rahmânîdir.</i>
Ve buk'atühü Hicaziyyün.	<i>Mevkisi Hicaz'dır.</i>
Resûlü's-sekaleyn.	<i>İnsanların ve cinlerin peygamberidir.</i>
Lâ bi't-tavîli'z-zâhib.	<i>Ne çok uzundur.</i>
Ve lâ bi'l-kasîri'd-dânî.	<i>Ne de çok kısadır.</i>
Ebyadu'l-levni.	<i>Beyaz tenlidir.</i>
Müşerrabün bi'l-humreti.	<i>Kırmızı ile doyurulmuştur.</i>
Akne'l-enfi.	<i>Burnu kemerlidir.</i>
Ed'acü'l-'ayneyn.	<i>Kara gözlüdür.</i>
Ezeccü'l-hâcibeyn.	<i>Kalem kaşlıdır.</i>
Eş'arü'z-zirâ'ayn.	<i>Bilekleri kılıdır.</i>
Berrâku'l-cebîn.	<i>Alnı parlaktır.</i>
Ekhalü'l-mukleteyn.	<i>Gözleri sürmelidir.</i>
Bâsıtü'l-yedeyn.	<i>Elleri uzundur.</i>
'Azîmü'l-men kibeyn.	<i>Omuzları heybetlidir.</i>
Şesnü'l-keffeyn.	<i>Avuçları geniştir.</i>
Kâmetühü beyne'l-kâmeteyn.	<i>Boyu ne uzun ne kısa, iki boy arasındadır.</i>
İzâ kâme me'annâsi emmehüm bi'l-kıyâm.	<i>İnsanlarla birlikte ayakta durduğunda onlardan daha uzun görünür.</i>
Ve izâ meşâ me'ahüm ke-ennehü sehâbün muzal-lelün bi'l-gamâm.	<i>Onlarla yürüdüğü vakit, sanki bir bulut tarafından gölgelenir.</i>
'Aleyhi mine'l-lâhi te'âlâ efdalü's-salâti ve's-selâm!	<i>Allah'ın (c.c.) en güzel selâmı onun üzerine olsun!</i>
Nebiyyü'l-Harameyn!	<i>Haremeynin peygamberi!</i>
Sâhibü kâbi kavseyn!	<i>Miraçta Allah'a (c.c.) bir yay mesafesi kadar yaklamış olan!</i>
Nebiyyü'r-rahmeti!	<i>Rahmet peygamberi!</i>
'Aliyyü'l-himmeti!	<i>Yüce mevkî sahibi!</i>
Şefî'u'l-ümmeti!	<i>Ümmetin şefaatçisi!</i>
Vâdıhu'l-beyân!	<i>Açıklaması anlaşılır!</i>
Fasîhu'l-lisân!	<i>Dili açık ve akıcı!</i>
Tayyibü'l-'arak!	<i>Güzel kokulu!</i>
Cemîlü'z-zikr!	<i>Zikri güzel!</i>
Celîlü'l-kadr!	<i>Kadr ve kıymeti yüce!</i>
Hasenü'l-halk!	<i>Güzel huylu!</i>
Cemîlü'l-halk!	<i>Yaradılışı güzel!</i>
Hadîdü't-tarefeyn!	<i>Gözü pek!</i>
Lâ hicâbe lehü.	<i>Onun için perde yoktur.</i>
Ecmelü'l-enâm!	<i>Yaratılmışların en güzeli!</i>
Hulvü'l-keâm!	<i>Tatlı sözlü!</i>
Mübdî'ü's-selâm!	<i>Selâmetin başı!</i>
Rüknü'l-İslâm!	<i>İslâm'ın esası!</i>
Resûlü'l-meliki'l-'allâm!	<i>En iyi bilen hükümdarın resülü!</i>
'Aleyhi salevâtü'l-lâhi'l-meliki zi'l-celâli ve'l-ikrâm!	<i>Celâl ve ikrâm sahibi olan Allah'ın (c.c.) selâmı onun</i>

	<i>üzerine olsun!</i>
Mübtlü'l-bedâi'	<i>Bediyyatı fesheden!</i>
Ve muzhirü'ş-şerâi'	<i>Kanunları belirleyen!</i>
Nâsihu'l-milel.	<i>Milletlere nâsihat verendir.</i>
Ve Fâtihu'd-düvel.	<i>Devletlerin Fâtihidir.</i>
Kesîrü'l-hayâ'.	<i>Hayâsı çoktur.</i>
Vâsi'u's-sadr.	<i>Göğsü geniştir.</i>
Dâimü'l-bükâ'.	<i>Gözü daima yaşlıdır.</i>
Kesîrü'z-zikr.	<i>Zikri çoktur.</i>
Emînü's-semâ'.	<i>Gökyüzünün emindir.</i>
Kâtimü's-sirr.	<i>Sırrı gizleyendir.</i>
Ve hâtemü'r-Rüsül.	<i>Resullerin sonuncusudur.</i>
Cezîlü'l-'atâ'.	<i>Kendisine bolca ihsan edilendir.</i>
Lem tu'ibhü tücletün.	<i>Ona saygıda kusur edilmez.</i>
Ve lem tüzrihi sa'letün.	<i>Fakirlik onu değersizleştirmez.</i>
Ve ehbera'z-zi'bü 'an risâletih.	<i>Kurt, onun risâletinden haber vermiştir.</i>
Ve'dda'bü 'an nübüvvetih.	<i>Ve kertenkele peygamberliğinden haber vermiştir.</i>
Ve kâme'l-burâku iclâlen li-hurmetih.	<i>Burâk, onun hürmetine kalkmıştır.</i>
Hattâ 'âde ilâ erkânihî lihey'etih!	<i>Görüntüsü aslına dönene kadar!</i>
Ve nebe'a'l-mâû't-tuhûru min beyni esâbi'ih.	<i>Parmaklarının arasından temiz bir su çıkmıştır.</i>
Hattâ ihtâce'l'askerü ilâ menâfi'ih!	<i>Ordunun ona ihtiyacı olunca!</i>
Ve tekelleme'l-hasâ fi yedih.	<i>Çakıtaşı onun elinde dile gelmiştir.</i>
Ve netaka lehü'r-radî'u nutkâ.	<i>Kundaktaki bebek onunla konuşmuştur.</i>
Bi-ennehü'r-Resûlü'l-mürtedâ hakkân hakkâ. ⁴⁰	<i>Gerçekten de o, razı olunan resuldür (s.a.s.).</i>
Kâimün bi-emrillah.	<i>Allah'ın (c.c.) emriyle harekete geçendir.</i>
Mûfin biva'di'l-lah.	<i>Allah'ın (c.c.) vâdini ifâ edendir.</i>
Müşemmîrün limerdâti'l-lah.	<i>Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için çabalayanıdır.</i>
Sâtirü'l-'avrât.	<i>(Kusurları örtendir.</i>
Ve gâfirü'l-'aserât.	<i>Hataları bağışlayanıdır.</i>
Kâmi'u'ş-şehvât.	<i>Arzuları baskılayanıdır.</i>
Kâtimü'l-musibât.	<i>Belaları defedendir.</i>
Savvâmü'n-nehâr.	<i>Gündüzleri çokça oruç tutandır.</i>
Kavvâmü'l-leyl.	<i>Geceleri çokça kalkandır.</i>
Nâsirü'l-berereti.	<i>İyilere yardımcıdır.</i>
Ve vâkisü'l-kefereti.	<i>Kâfirlerin değerini düşürendir.</i>
Ve kâtilü'l-havârici ve'l-fecereti.	<i>Muhalifleri ve yalancıları yok edendir.</i>
Ve kâne sehlen 'inde'l-musâfehâti.	<i>Selâmlaşması kolaydır.</i>
'Adlen 'inde'l-mukâsemeti.	<i>Paylaşmada adildir.</i>
Sebbâkan 'inde'l-mu'âmeleti.	<i>Davranışlarda öne geçendir.</i>
Şucâ'an 'inde'l-mukâteleti.	<i>Savaşta cesurdur.</i>
Müfellece's-senâyâ.	<i>Geçitleri yarandır.</i>
Kalîle'd-dihk.	<i>Gülmesi azdır.</i>

⁴⁰ Aydın, 2018, s. 145-146.

Kesire't-tebessüm.	<i>Tebessümü çoktur.</i>
Kalîle't-tene'um.	<i>Bolluk içinde yaşantısı az olandır.</i>
Şeciyye't-terennüm.	<i>Söyledikleri etkili olandır.</i>
Müşhısa't-tekaddüm.	<i>Lider olandır.</i>
Muhicce'l-kavl.	<i>Sözün dayanağıdır.</i>
Rezîne'l-'akl.	<i>Akl-ı selim davranandır.</i>
'Affife'n-nefs.	<i>İffetli olandır.</i>
Müdevvire'l-vech.	<i>Yüzü yuvarlaktır.</i>
Ec'ade'ş-şar.	<i>Saçları kıvrıktır.</i>
Sevâdühü ke'l-leyli'l-behîm.	<i>Saçlarının siyahı gece gibi kapkaranlıktır.</i>
Ve şarühü nâzilün müserrah.	<i>Saçları taranmıştır.</i>
Müttesilün ilâ şahmetey üzüneyhi izâ vüffir.	<i>Çoğaldığında kulak memesiyle bitişiktir.</i>
Ve lehü şe'retâni fî cesedihî ke-ennehüme'l-miskü'l-ezfer.	<i>Bedeninde iki kıl vardır ve onların kokusu misk gibidir.</i>
Ve leyse fî cesedihî sivâhümâ.	<i>Bedeninde bu ikisi dışında başka hiç kıl yoktur.</i>
Salle'l-lahü 'aleyhi ve sellem! ⁴¹	<i>Allah'ın (c.c.) selâmı onun üzerine olsun!</i>
Etyabü'n-nâsi rihan.	<i>İnsanların en güzel kokanıdır.</i>
Ve esme'u'n-nâsi keffen.	<i>En iyi işitenidir.</i>
Ve izâ selleme 'aleyhi ehadün ev sâfehahû vecede fâ keffihî râihatü'l-firdevsi ilâ selâseti eyyâmin bi-leyâlîhâ.	<i>Ona selâm veren ya da onunla musafaha eden kişi, üç gün ve üç gece ellerinde firdevs cennetinin kokusunu bulur.</i>
Ve izâ reeytehü câlisen fî sahnî'l-mescidi keennehü'l-bedrû'l-münîrû kad tale'a fî leyleti erbe'a 'aş-rate.	<i>Onu, mescitte otururken görürsen, ayın on dördündeki parlak haline benzetirsin.</i>
Ve cebînehü yetele'leü nûran bi-nûri'n-nübüvveti.	<i>Alnı peygamberlik nûruyla parlar.</i>
Kemâ yetele'leü'l-kamerü leylete'l-bedri!	<i>Tıpkı dolunayın parladığı gibi!</i>
Ce'alehü'l-lâhü Resûlen kerîmâ. Kasîmen vesîmâ.	<i>Allah (c.c.), onu şerefli bir elçi kıldı. Güzellikten pay sahibidir.</i>
Ve fî 'ayneyi de'acün.	<i>Gözlerinde bir karalık vardır.</i>
Ve şefetâhü yesta'u minhüme'n-nûr.	<i>Dudaklarından nûr çıkar.</i>
Ve beyne ketifeyhi hâtemü'n-nübüvveti.	<i>Omuzları arasında peygamberlik mührü vardır.</i>
Mektübün fihi: "Lâ ilâhe ille'l-lâh, Muhammedün rasûlüllâh".	<i>Üzerinde şöyle yazar: "Allah'tan (c.c.) başka ilâh yoktur, Muhammed (s.a.s.) de onun resulüdür."</i>
Salle'l-lahü 'aleyhi ve sellem!	<i>Allah'ın (c.c.) selâmı onun üzerine olsun!</i>
İsmühü fi'd-dünya Muhammedün li-ennehü mahmûdün 'inde'l-lâhi ve melâiketihî.	<i>Adı dünyada Muhammed'dir (s.a.s.). Çünkü o, Allah (c.c.) ve melekleri tarafından övülmüştür.</i>
Ve ismühü Nezîrün li-ennehü yünzirü mine'n-nâr.	<i>Adı Nezîr'dir. Çünkü, ateşe karşı uyarır.</i>
Ve ismühü Beşîrün li-ennehü yübeşşirü bi'l-cenneti.	<i>Adı Beşîr'dir. Çünkü, onu cennetle müjdeler.</i>
Ve ismühü Sirâcün li-ennehü Sirâcün li-ümmetihî.	<i>Adı Sirâc'tır. Çünkü, ümmeti için bir ışıktır.</i>
Ve ismühü'l-Murte'dâ li-enne'l-lâhe te'âlâ yürdihî yevme'l-kıyâmeti.	<i>Adı Murtazâ'dır. Çünkü, kıyâmet günü Allah (c.c.), onu hoşnut kılacaktır.</i>

⁴¹ Normal zamanlarda icrâ edilen mevlidlerde burada tevşih icrâ edilmez. Kadir gecesinde teravîh namazından sonra icrâ edilen mevlidlerde burada Hâfız Ali tarafından hicaz-hümâyün makamında tevşih icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 150-151).

Ve yuşeffi‘uhû fî ümmetih.	Ümmetine şefaatchi kılacaktır.
Ve enzele‘l-kur‘âne‘l-‘azîme ‘aleyhi.	Kur‘ân-ı azîm ona indirilmiştir.
Ve ezhera‘l-İslâm.	İslâm‘ı ilân etmiştir.
Ve nesaha ümmeteh.	Ümmetine öğüt vermiştir.
Ve ‘abede Rabbehû hattâ etâhü‘l-yakîn.	Ölüm gelene kadar Rabbine kul olmuştur.
Ve kâne lehû salle‘l-lâhü ‘aleyhi ve selleme mine‘l-‘umri selâsün ve sittüne seneten.	Allah‘ın (c.c.) selâmı onun üzerine olsun! Onun ömrü altmış üç yıldır.
Ve kâne etve‘a‘l-enbiyâi li‘l-lâhi te‘âlâ.	Nebilerin Allah‘a (c.c.) en itaatkâr olanıdır.
Ve kâne mevliid ühü leylete‘l-isneyni li-isnetey ‘aş-rete leyleten halet min şehri rabî‘î‘l-evvel.	Doğumu rebüülevvel ayının on ikinci gecesidir.
Kad azhere‘l-lâhü ‘alâ yedeyhi‘l-mu‘cizâtî‘l-bâhirât. Li-enne hâzihî lâ tekûnü illâ li-nebiyyin mürselin ilâ kâffeti‘n-nâsi ve‘l-halkı ecme‘în.	Allah‘ın (c.c.) en etkileyici mucizeleri onun eliyle gerçekleşmiştir. Çünkü, bu mucizeler bütün insanlara ve yaratılmışların hepsine gönderilen bir resul dışında hiç kimsenin eliyle gerçekleşemez.
Allahümme salli ‘aleyhi ve ‘alâ âlihi ilâ yevmi‘d-dîn!	Allah‘ım (c.c.), kıyâmete kadar onun ve ailesinin üzerine selâm olsun!

Bişâret:

Allahümme salli ve sellim aleyk!	Ey Allah‘ım (c.c.), onu rahmetinle kuşat ve ona esenlik ver!
Kâle ba‘du‘l-‘ulemâi radiye‘l-lâhü ‘anhü: Men kara‘a mevlide‘n-nebiyyi salla‘l-lâhü ‘aleyhi ve selleme fî menzilin haffeti‘l-melâiketü zâlîke‘l-menzile seneten kâmileten ilâ zâlîke‘l-yevmi‘l-lezî kurie fîhi mevliidü‘n-nebiyyi salla‘l-lâhü ‘aleyhi ve sellem.	Bazı alimler şöyle demişlerdir: “Her kim peygamberin (salât ve selâm onun üzerine olsun) bu mevlidini bir evde okutursa; melekler, peygamber (salât ve selâm onun üzerine olsun) mevlidinin okutulduğu o evi, ertesi sene mevlidin okutulduğu güne kadar kuşatır.”
Ve ruviye ‘an ebi‘lhaseni ‘aliyy‘ibni ebî tâlibin radiye‘l-lâhu ‘anhü ennehü kâle inne‘d-dü‘âe lâ yas‘adu ile‘s-semâi ve-lâ yenzilü ile‘l-ardı hattâ tusalliye ‘alâ nebiyyike muhammedin salla‘l-lâhu ‘aleyhi ve sellem.	Ebü‘l-Hasan Ali ibn Ebi Tâlib‘den -Allah (c.c.) ondan razı olsun.- şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Dua, Muhammed‘e (salât ve selâm onun üzerine olsun) salâvat getirilmedikçe gökyüzünde yükselmez, yere de inmez.”
Kalet Âminetü lemmâ hameltü bi-habîbi muhammedin salla‘l-lâhü ‘aleyhi ve selleme fî evveli şehrin min hamli ve hüve şehri‘l-esammi beynemâ ene zâte leyletin fî lezzeti‘l-menâmi iz dehale ‘Aleyye racülün melihu‘l-vechi tayyibü‘r-râihati ve envârühü lâihatün ve hüve yekûlü merhaben bike yâ muhammedü. Kultü lehü: Men ente? Kâle: Ene Âdemü ebü‘l-beşeri. Kultü lehü: Mâ türîdü? Kâle: Ebşirî yâ Âminetü, fekad hamelti bi-seyyidi‘l-beşeri ve fahri rabî‘ate ve müdare. ⁴²	Âmine: “Sevgili Muhammed‘e (salât ve selâm onun üzerine olsun) hamile olduğum zaman, hamileliğin ilk ayı olan Recep ayında bir gece uykunun en tatlı anında odama yüzü güzel, kokusu hoş, nûru göz alan bir adam girerek, “merhaba ey Muhammed!” demiştir. Ona, “kimsin sen?” demiştim. O, “insanlığın babası Âdem‘im ben.” demiştir. Ona, “ne istiyorsun?” demiştim. O, “müjdeler olsun ey Âmine! Sen insanlığın efendisi ve Rebia ile Mudar‘ın gururunu taşıyorsun.” demiştir.
Ve lemmâ kâne‘ş-şehrü‘s-sânî dehale ‘aleyye racülün ve-hüve yekûlü: Esselâmü ‘aleyke yâ rasûle‘l-lâhi. Kultü lehü: Men ente? Kâle: Ene Şîsün. Kultü lehü: Mâ türîdü? Kâle: Ebşirî yâ Âminetü fekad hamelti bi-sâhibi‘t-te‘vîli ve‘l-hadîs. ⁴³	Hamileliğin ikinci ayında yanıma bir adam gelerek, “sana selâm olsun ey Allah‘ın (c.c.) resulü!” demiştir. Ona, “kimsin sen?” demiştim. O, “ben Şîs‘im.” demiştir. Ona, “ne istiyorsun?” demiştim. O, “müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen yorumun ve sözün efendisini taşıyorsun.” demiştir.

⁴² Burada Demir tarafından uşşâk makamında tevşihin birinci dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

⁴³ Burada Demir tarafından uşşâk makamında tevşihin ikinci dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

Ve lemmâ kâne'ş-şehrü's-sâlisü dehale 'aleyye racülün vehüve yekülü: Esselâmü 'aleyke yâ nebiyye'l-lâhi. Kultü lehû: Men ente? Kâle: Ene İdrîsü. Kultü: Mâ türîdü? Kâle: Ebşîrî yâ Âminetü fekad hamelti bi'n-nebiyyi'r-reîs. ⁴⁴	Hamileliğin üçüncü ayında yanuma bir adam gelerek, "sana selâm olsun ey Allah'ın (c.c.) peygamberi!" demiştir. Ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben İdrîs'im!" demiştir. Ona, "ne istiyorsun?" demiştim. O, "müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen başkan peygamberin şahını taşıyorsun." demiştir.
Ve lemmâ kâne'ş-şehrü'r-râbi'u dehale 'aleyye racülün ve-hüve yekülü: Esselâmü 'aleyke yâ habîbe'l-lâhi. Kultü lehû: Men ente? Kâle: Ene Nûhun. Kultü lehû: Mâ türîdü? Kâle: Ebşîrî yâ Âminetü fekad hamelti bisâhibi'n-nasri ve'l-fütüh. ⁴⁵	Hamileliğin dördüncü ayında yanuma bir adam gelerek, "selâm olsun sana ey Allah'ın (c.c.) sevgilisi!" demiştir. Ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben Nûh'um." demiştir. Ona, "ne istiyorsun?" demiştim. O, "müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen zafer ve fetihlerin sahibini taşıyorsun." demiştir.
Ve lemmâ kâne'ş-şehrü'l-hâmisü dehale 'aleyye racülün ve-hüve yekülü: Esselâmü 'aleyke yâ safvete'l-lâhi. Kultü lehû: Men ente? Kâle: Ene Hûdün. Kultü: Mâ türîdü? Kâle: Ebşîrî yâ Âminetü fekad hamelti bi-sâhibi'ş-şefa'ati'l-uzmâ fi'l-yevmi'l-mev'ûd. ⁴⁶	Hamileliğin beşinci ayında yanuma bir adam gelerek, "selâm olsun sana ey Allah'ın (c.c.) seçkin kulu!" demiştir. Ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben Hûd'um." demiştir. Ona, "ne istiyorsun?" demiştim. O, "müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen kıyâmet gününde büyük şefaah sahibi olanı taşıyorsun." demiştir.
Ve lemmâ kâne'ş-şehrü's-sâdisü dehale 'aleyye racülün ve-hüve yekülü: Esselâmü 'aleyke yâ rahmete'l-lâhi kultü lehû: Men ente? Kâle: Ene İbrâhîmü'l-Halîl. Kultü lehû: Mâ türîdü? Kâle: Ebşîrî yâ Âminetü fekad hamelti bi'n-nebiyyi'l-celîl. ⁴⁷	Hamileliğin altıncı ayında yanuma bir adam gelerek, "selâm olsun sana ey Allah'ın (c.c.) rahmeti!" demiştir. Ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben Halil İbrâhîm'im." demiştir. Ona, "ne istiyorsun?" demiştim. O, "müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen celâl sahibi olan peygamberi taşıyorsun." demiştir.
Ve lemmâ kâne'ş-şehrü's-sâbi'u dehale 'aleyye racülün ve-hüve yekülü: Esselâmü 'aleyke yâ men ihtârehü'l-lâhü kultü lehû: Men ente? Kâle: Ene İsmâ'ilü'z-zebîhu kultü lehû: Mâ türîdü kâle: Ebşîrî yâ Âminetü kad hamelti bi'n-nebiyyi'r-racîhi'l-melîh. ⁴⁸	Hamileliğin yedinci ayında yanuma bir adam gelerek, "selâm olsun sana ey Allah'ın (c.c.) seçtiği!" demiştir. Ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben kurban edilen İsmâ'il'im." demiştir. Ona, "ne istiyorsun?" demiştim. O, "müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen çok sevilen güzel peygamberi taşıyorsun." demiştir.
Ve lemmâ kâne'ş-şehrü's-sâminü dehale 'aleyye racülün ve-hüve yekülü: Esselâmü 'aleyke ya hîrete'l-lâhi fe-kultü lehû: Men ente? Kâle: Ene Mûse'bnü 'İmrâne. Kultü lehû: Mâ türîdü? Kâle: Ebşîrî yâ Âminetü fekad hamelti bi-men yenzilü 'aleyhi'l-kur'ân. ⁴⁹	Hamileliğin sekizinci ayında yanuma bir adam gelerek, "selâm olsun sana ey Allah'ın (c.c.) seçkini!" demiştir. Ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben İmrân oğlu Mûsa'yum." demiştir. Ona, "ne istiyorsun?" demiştim. O, "müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen Kur'ân'ın kendisine indirilecek olanı taşıyorsun." demiştir.
Ve lemmâ kâne'ş-şehrü't-tâsi'u dehale 'aleyye racülün ve-hüve yekülü: Esselâmü 'aleyke yâ hâteme'r-rüsülü'l-lâhi dene'l-kurbü minke yâ Resüle'l-lâhi kultü lehû: Men ente? Kâle: Ene 'İse'bnü Meryeme kultü lehû: Mâ türîdü? Kâle: Ebşîrî yâ Âminetü fekad hamelti bi'n-nebiyyi'l-mükerrîmi ve'r-resülü'l-mu'azzem.	Hamileliğin dokuzuncu ayında yanuma bir adam gelerek, "sana selâm olsun ey resüllerin sonuncusu! Senin zamanın yaklaştı ey Allah'ın (c.c.) elçisi!" demiştir. Ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben Meryem oğlu İsa'yum." demiştir. Ona, "ne istiyorsun?" demiştim. O, "müjdeler olsun sana ey Âmine! Sen şerefli ve yüce olan peygamberi taşıyorsun." demiştir.
Salle'l-lâhü 'aleyhi ve sellem!	Allah (c.c.), onu rahmetiyle kuşatsın ve ona esenlik versin!
Ve zâle 'anki'l-bü'sü ve'l-anâ ve'ssukmü ve'l-elem.	Senden hüznün, endişe, hastalık ve acı giderildi.

⁴⁴ Burada Demir tarafından uşşâk makamında tevşihin üçüncü dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

⁴⁵ Burada Demir tarafından uşşâk makamında tevşihin dördüncü dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

⁴⁶ Burada Demir tarafından uşşâk makamında tevşihin beşinci dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

⁴⁷ Burada Hâfız Ali tarafından uşşâk makamında tevşihin altıncı dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

⁴⁸ Burada Hâfız Ali tarafından uşşâk makamında tevşihin yedinci dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

⁴⁹ Burada Hâfız Ali tarafından uşşâk makamında tevşihin sekizinci dizesi icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 152-155).

el-Vâkıdî:

Allahümme salli ve sellim aleyk!	Allah'ım (c.c.), onu rahmetinle kuşat ve ona esenlik ver!
Kâle'l-Vâkıdıyyü rahîmehü'l-lâhü lemmâ kâne: Evvelü leyletin min rabî'l-evveli hasale li-ümmihî minhü's-sürürü ve'l-henâ.	Vâkıdî şöyle demiştir: "Rebûlevvel ayının ilk gecesinde, annesinde bir mutluluk ve sevinç başlamıştır."
Ve fi'l-leyleti's-sâniyeti büşşiret bi-neyli'l-münâ.	İkinci gecede bir erişeceği nimetle müjdelenmiştir.
Ve fi'l-leyleti's-sâliseti kîle li-Âminete: Yâ Âminetü hâne vaktü men yekûmü bi-hamdinâ ve-bi-şükrinâ.	Üçüncü gecede Âmine'ye şöyle denilmiştir: "Ey Âmine! Hamd ve şükürümüzü gerekli kılanın vakti gelmiştir."
Ve fi'l-leyleti'r-râbî'ati semi'at Âminetü tesbîha'l-melâiketi mu'lenâ.	Dördüncü gecede Âmine meleklerin tesbihini alenen duymuştur.
Ve fi'l-leyleti'l-hâmiseti raet Âminetü fi menâmihe'l-Halîle ve-hüve yekûlü: Ebşirî bi-hâze'n-nebiyyi'l-celîli sâhibi'n-nûri ve'l-behâi ve'l-fadli ve'l-izzî ve's-senâi!	Beşinci gecede Âmine rüyasında Halil'i şöyle söylerken görmüştür: "Azamet, nûr, güzellik, fazilet, izzet ve hamd sahibi bu peygamberi müjdele!"
Ve fi'l-leyleti's-sâdiseti zaherati'l-envârü fi'l-aktâri li-sâhibi'l-medhi ve's-senâi.	Altıncı gece övülmüş olanın nûru her tarafta görülmüştür.
Ve fi'l-leyleti's-sâbi'ati hacceti'l-melâiketü beyte Âminete fe-mâ fe-terâ 'anhe'l-ferahu ve-lâ venâ.	Yedinci gecede melekler Âmine'nin evini tavaf etmiştir. Âmine'nin mutluluğu dînmemiş ve kendisine bir bıkkınlık uğramamıştır.
Ve fi'l-leyleti's-sâmineti nâde lisânü'l-ferahi ve's-surûri ve'l-henâ ve-kâle: Kad karube milâdühü ve-denâ.	Sekizinci gecede mutluluk, sevinç ve tebrik diliyle ona seslenilmiş ve şöyle denilmiştir: "Onun doğum vakti yaklaşmıştır."
Ve fi'l-leyleti't-tâsi'ati nâde münâdî'l-lutfi min sâhati'l-'atfi fe-zâle 'anhe'l-hemmü ve'l-'anâ.	Dokuzuncu gecede şefkat yerinden lütuf münâdîsi seslenmiş, Âmine'den kaygı ve zorluk giderilmiştir.
Ve fi'l-leyleti'l-âşirati istebşera'l-hayfü ve Mînâ.	Onuncu gecede Mînâ müjdelenmiştir.
Ve fi'l-leyleti'l-hâdiyete 'aşrate tebâşere bi-milâdihî eh-lü'l-ardi ve's-semâi.	On birinci gecede yer ve gök ehli birbirini onun doğumuyla müjdelemiştir.
Ve fi'l-leyleti's-saniyete 'aşrete kalet Âminetü: Ve kânet leyleden mukmiraten ve leyse fihâ zulâmün.	On ikinci gecede Âmine şöyle demiştir: "O gece mehtap vardı ve hiç karanlık yoktu."
Ve kâne 'Abdü'l-muttalibi. Kad ehaze evlâdehü ve'ntaleka nehve'l-Harami yuslihu mâ teheddeme min cüdrânihi.	Abdülmuttalib çocuklarını almış, Kabe'ye doğru yönelmiş ve Kabe'nin yıkılan duvarını onarmıştır.
Ve lem yebka 'indî ehadün lâ ünsâ ve-lâ zekerün febekeytü 'alâ vehdeti ve kultü: Vâ vehdetâh! Lâ imraetün tu'addidünî ve-lâ hullün yüânisünî ve-la câriyetün tes-nüdîni!	Yanımda ne erkek ne kadın kimse kalmamıştır. Ben de yalnızlığımı ağlayıp şöyle demişim: "Ah yalnızlık! Ne beni destekleyecek bir kadın, bir dost var ne de dayanabileceğim bir câriye!"
Kâlet Âminetü: Sümme nezartü ilâ rükni'l-menzili fe-izâ hüve kad'inşekka ve harace minhu erbe'u nisvetin t-vâli ke-ennehünne'l-ekmârü ve-kad gaşiyethe'l-envârü müteezziratin bi-üzürin bîdın yefühu'l-miskü min erdi-yetihinne ke-ennehünne min benâti 'abdi menâfin.	Âmine: "Sonra evin sütunlarına bakmışım. O yarılmış ve ondan dört kadın çıkmıştır. Onlar sanki aya benzemiştir. Beyazlıklarından dolayı onları nûrlar sarmıştır. Ridâlarından misk kokuları gelmiştir. Sanki onlar Abdulmenaf kızlarına benzemişlerdir."
Fetekaddemeti'l-ülâ minhünne vekâlet: Men mislûki yâ Âminetü? Ve-kad hamelti bi-seyyidi'l-beşeri ve fahri Rabî'ate ve Müdara sümme celeset 'an yemînî fe-kultü lehâ: Men enti? Kâlet Havvâü ümmü'l-beşeri radiye'l-lâhü 'anhâ.	Onlardan ilki öne çıkarak, "kim senin gibi olabilir ki ey Âmine? Sen insanlığın efendisini taşıydın. O Mudar ve Rebia'nın övünç kaynağıdır." demiştir. Sonra sağma oturunca ve ona, "kimsin sen?" demiştim. O, "ben insanlığın annesi Havvâ'yım." demiştir.
Sümme tekaddemeti's-sâniyetü minhünne ve-kâlet:	Sonra ikincisi öne çıkarak, "kim senin gibi olabilir

Men mislüki ya Âminetü? Ve-kad hamelti bi't-tuhri't-fâhiri ve'l-'ilmî'z-zâhiri ve'l-bahri'z-zâhiri ve'n-nûri'l-bâhiri ve's-sirri'z-zâhiri, sümme celeset 'an şimâli fekul-tü lehâ men enti? Kalet ene Sârratü imraetü'l-Halîli radiye'l-lâhü 'anhâ.	<i>ki ey Âmine? Sen temiz olanı, parlak ilim sahibini, taşkın denizi, nuru, göz alıcı olanı, sırrın sahibini taşıydın.” demiştir. Sonra soluma oturunca ona, “kimsin sen?” demiştim. O, “ben Halîl'in -Allah (c.c.) ondan razı olsun- eşi Sâra'yım.” demiştir.</i>
Sümme tekaddemeti's-sâlisatü minhünne ve-kâlet men mislüki ya Âminetü? Ve-kad hamelti bi'l-habîbi'l-esnâ sâhibi'l medhi ve's-senâ sümme celeset min verâi zahrî fe-kultü lehâ men enti? Kalet ene Âsiyetü bintü Müzâhimin radiye'l-lâhü 'anhâ.	<i>Daha sonra üçüncüleri öne çıkararak, “kim senin gibi olabilir ki ey Âmine? Sen yüce olanı, övülen, övgü sahibi sevgiliyi taşıydın.” demiştir. Sonra arkama oturunca ona, “kimsin sen?” demiştim. O, “ben Müzâhim'in kızı Âsiye'yim.” demiştir.</i>
Sümme tekaddemeti'r-Râbi'atü minhünne ve-hiye ekseruhünne ve ehseñhünne behceten ve-kâlet: Men mislüki ya Âminetü? Ve-kad hamelti bisahibi'l-berâhîni ve'l-mu'cizâti ve'l-âyati ve'd-dilâlâti seyyidi ehli'l-ardı ve's-semâvâti 'aleyhi mine'l-lâhi te'âlâ efdalü's-salavâti ve ekmelü't-teslimâti sümme celeset beyne yedeyye ve-kâlet yâ Âminetü elkî bi-nefsiki 'aleyye ve mîli bi-külliki ileyye fe-kultü lehâ men enti? Kâlet ene Meryemü bintü 'İmrâne radiye'l-lâhü 'anhâ nehnü dâyatüki ve kavâbilü'l-Mustafâ salle'l-lâhü 'aleyhi ve sellem. ⁵⁰	<i>Sonra onların en güzel olan dördüncüleri öne çıkararak, “kim senin gibi olabilir ki ey Âmine? Sen dellillerin ve mucizelerin sahibini, yeryüzünün ve gökyüzünün efendisini taşıydın. Allah'tan (c.c.) gelen en güzel salâvatlar ve selâmlamalar ona olsun!” demiştir. Sonra önüne oturunca, “ey Âmine! Kendini bana bırak ve tamamen bana yönel!” demiştir. Ona, “kimsin sen?” demiştim. O, “İmran'ın kızı Meryem'im. Biz senin ebelerin ve Mustafa'nın -Allah'ın (c.c.) selâmı onun üzerine olsun- doğurtucularıyız.” demiştir.</i>
Kâlet Âminetü feste'nestü bi-hinne vece'altü enzuru ile'l-eşbâhi vehüm yedhulüne 'aleyye efvâcen ve nezartü ilâ menzîli feizâ hüve kad i'tekera 'aleyye bi-esvâtin müştebihâtin ve-lügâtin muhtelifâtin el-gâlibü 'aleyhe's-Süryâniyyetü.	<i>Âmine, “onları cana yakın hissettim. Bana doğru geliyor oldukları hâlde onların silüetine bakıyordum. Eve baktım, üzerime değişik dillerde ve seslerde en çok da Süryânice'den birşeyler söyleniyordu.” demiştir.</i>
Kâlet Âminetü sümme nezartü fi tilke's-sâ'ati feize's-şühübü yetetâyerüne yemînen veşimâlen.	<i>Âmine, “sonra bir baktım sağdan ve soldan ateş topları uçuşuyor.” demiştir.</i>
Sümme inne'l-lâhe'l-kerîme emera'l-emîne Cibrâile 'aleyhi's-selâmü en yâ Cibrâilü saffi râha'l-ervâhi fi ekdâhi's-şerâbi.	<i>Sonra Kerem sahibi olan Allah (c.c.), eminlerin emiri olan Cebrâil'e (selâm onun üzerine olsun) emrederek şöyle söylemiştir: “Ey Cebrâil! İçecek kadehlerini ruhların geçidinden temizle!”</i>
Yâ Ridvânü zeyyini'l-kevâ'ibe'l-etrâbe ve'fteh nevâfiha'l-miski'z-zekıyyeti li-zuhûri muhammedin seyyidi'l-berıyyeti!	<i>Ey Ridvân! Yaratanların efendisinin ortaya çıkışı şerefine genç kızları süsle ve temiz miskleri aç!</i>
Yâ Cibrâilü üñşür seccâdâti'l-kurbi ve'l-visâli li-sâhibi'n-nûri ve'r-rif'ati ve'l-ittisâl!	<i>Ey Cebrâil! Yakınlık ve kavuşma halılarını nur, yükseklik ve ittisal sahibi için yay!</i>
Yâ Cibrâilü mür mâliken en yeglika ebvâbe'n-nîrân!	<i>Ey Cebrâil! Ateşlerin kapısını kapatmakla görevli olarak geç!</i>
Yâ Cibrâilü kul li-Ridvâne en yefteha ebvâbe'l-cenân!	<i>Ey Cebrâil! Ridvân'a cennetlerin kapılarını açmasını söyle!</i>
Yâ Cibrâilü ilbes hulleter-r-Ridvân!	<i>Ey Cebrâil! Ridvân'ın hüllesini giy!</i>
Yâ Cibrâilü ihbit ile'l-ardı bi'l-melâiketi's-sâffine ve'l-mükarrabîne va'l-kerru biyyine ve'l-hâffin!	<i>Ey Cebrâil! Saf saf meleklerle, yakın olanlarla yeryüzüne in!</i>
Yâ Cibrâilü nâdi fi's-semâvâti ve'l-ardı fi tûlihâ ve'l-ardı kad âne evânü ictimâ'i'l-mühıbbi bi'l-mahbûbi ve't-tâlibi bi'l-ma'tlûb.	<i>Ey Cebrâil! Yerde ve gökte, uzunluğunda ve genişliğinde seslen şöyle söyle: “Seven ve sevilenin, isteyen ve istenilenin toplanma zamanı gelmiştir.”</i>
Fe'mtese'le'l-emînü Cibrâilü 'aleyhi's-selâmü mâ emerahü'r-rabbü'l-celîlü celle celâlühü ve evkafe'l-melâikete	<i>Cebrâil, Rabbinin buyruğuna uymuş ve melekler Mekke dağlarının üzerinde durmuştur. Onlar ka-</i>

⁵⁰ Burada Hâfız Ali tarafından uşşâk makamında tevşih icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 156-157).

'alâ cibâli mekkete ve ahdekû bi'l-Harami ve ecnihatühüm ke-ennehâ sehâbetün beydâü kâfûriyyetün.	<i>natlarıyla Harem'i sarmışlardır. Sanki onlar beyaz bulut olmuşlardır.</i>
Fe-terannemeti'l-etyâru ve hanneti'l-vuhûşü mine'l-kıfârî küllü zâlike bi-emri'l-meliki'l-celîli'l-Cebbâr.	<i>Kuşlar terennüm etmiş ve vahşi hayvanlar çölden çıkmıştır. Bunların hepsi Cabbar olan hükümdarın emriyle olmuştur.</i>
Kâlet Âminetü: Fe-keşefe'l-lâhü 'an besarî fe-raeytü kusûra Busrâ min ardı'ş-şâmi ve-raeytü selâsete a'lâmin mensûbâtın 'alemen bi'l-Meşriki ve 'alemen bi'l-Magribi ve 'alemen 'alâ sathı'l-Ka'beti. ⁵¹	<i>Âmine, "Allah (c.c.), gözlerimdeki perdeyi kaldırdı ve Busrâ'nın Şam'daki saraylarını gördüm. Üç bayrak gördüm. Bunlardan biri Doğu'nun diğeri Batı'nın idi ve biri de Kabe'nin üstündeydi." demiştir.</i>
Kâlet Âminetü: Fe-beynemâ ene kezâlike ve izâ ene bi-tâifetin mine't-tuyûri menâkirühüm humrûn ke'z-zehebi'l-ahmeri ve-ecnihatühüm ke'l-cevheri'l-ebheri fenecerü fi hucratı lü'lüen ve mercânen sümme vekafeti't-tuyûru yüsebbihûne'l-lâhe te'âlâ havli ve ene utliku sâ'aten be'de sâ'atin ve'l-melâiketü tetenezzelü 'aleyye efvâcen efvâcen ve bi-eydihim mebhâuru min zehebin ehmera ve-fiddatin beydâe ve etlekü'n-nedde ve'l-ûde ve'l-'anbera ve'l- buhûra ve-rafe'û esvâtehüm bi's-salâti ve's-selâmi 'ale'r-rasüli'l-mükerrami ve'l-habibi'l-müfehhami salle'l-lâhü 'aleyhi ve selleme ve şerrafe ve 'azzame!	<i>Âmine, "ben bu haldeyken kuşlar tarafından kuşatılmıştım. Gagaları kırmızı altın gibi kırmızıydı. Kanatları parlak mücevher gibiydi. Odama inci ve mercan saçtılar. Sonra kuşlar durdu ve benim etrafımda Allah'ı (c.c.) tesbih etmeye başladılar. Ben saat saat hareket ediyordum ve melekler üzerime grup grup iniyorlardı. Onların elinde kırmızı altından ve beyaz gümüşten tütsüler vardı. Davetlerini yenilediler. Tütsü, ud, anber ve buhur döktüler. Seslerini yükselterek kıymetli, şerefli, sevgili ve yüce elçiye salâvat getirdiler." demiştir. Allah (c.c.), onu rahmetiyle kuşatsın, ona esenlik versin, onu şereflendirsın ve yüceltsin!</i>
Kâlet Âminetü: Ve'nteşera'l-kameru fevka ra'si ke'l-hîmeti ve'staffeti'n-nücümü 'alâ ra'si ke'l-kanâdîli'l-behiyyeti ve izâ ene bi-şürbetin beydâe kâfûriyyetin eşedde beyâdan mine'l-lebeni ve ahlâ mine's-sükkeri ve'l-'aseli ve ebrade mine's-selci ve kâne kad lehıkanî 'ataşün şedidün fe-tenâveltühâ ve-şeribtühâ fe-lem ecid şeyen elleze minhâ veedâe 'aleyye minhâ nûrun 'azîmün. "Sümme nezartü ve izâ ene bi-tayrin ebyeda kad dehale 'aleyye fi hucratı sümme merra bicenâhayhi 'alâ füadî fe-veda'tü'n-nebiyye'r-rasûle'l-hâdî. ⁵²	<i>Âmine, "ay, bir çadır gibi başımın üstüne yükselmiştir. Başıma parıldayan kandiller gibi yıldızlar inmiştir. O anda beyaz bir içecek içmişim. Bu içecek, süttten daha beyaz, şekerden ve baldan daha tatlı, kardan daha soğuktur. Sonra birden beni şiddetli bir susuzluk yakalamıştır. O içeceği alıp içmişim. Bugüne kadar ondan daha lezzetli birşey içmemişim. Bu içecekten bana büyük bir nûr inerek beni aydınlatmıştır. Sonra bir de ne göreyim, beyaz bir kuş odama girmiştir. Sonra kanatlarıyla kalbimin üzerinden geçip gitmiştir. Ardından yol gösterici olan peygamberin sesini duymuştum." demiştir.</i>

Velâdet bahri⁵³: Mardin'deki bazı mevlitlerde, mevlit sahipleri genellikle bu kısmın Türkçe okunmasını ister. Demir tarafından alınan tarihli mevlit icrasında da bu örnek görülmektedir.

"Âmine hâtûn Muhammed ânesi. Ol sedeften doğdu ol dür dânesi. Çünkü Abdullâhdan oldu hâmile! Vakt erişdi hefte vü eyyâm ile. Hem Muhammed gelse oldu yakın. Çok alâmetler belürdi gelmeden. Ol Rebiül evvel âyın nîcesî! On ikinci gîce isneyn gicesî. Ol gîce kim doğdı hayrül beşer. Ânesî anda neler gördü neler. Dedi gördüm, ol habibin ânesi! Bir aceb nûr kim, güneş; pervânesi. Berk urup çıktı evimden nâgehan! Göklere dek nûr ile doldu cihân. Hem havâ üzre

⁵¹ Burada Hâfız Ali tarafından bûselik makamında tevşih icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 157-158). *Kadir* gecesinde icrâ edilen mevlitlerde ise yine Hâfız Ali tarafından sabâ makamında tevşih icrâ edilir (Aydın, 2018, s. 159-160).

⁵² Tırnak içine alınan mevlidin *el-Vâkıdî* bölümünde, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) doğum anını belirten bu cümleleri okuyucular, O'na (s.a.s.) saygı gereği ayağa kalkarak icrâ etmektedir.

⁵³ el-Vâkıdî bölümünün, *Velâdet bahri*⁵³ kısmı bazı mevlitlerde Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necat* adlı eserinden, Hâfız Ali tarafından Türkçe olarak icrâ edilir. Hâfız Ali, bu bahri bazı eklemeler yaparak icrâ etmektedir.

döşendi bir döşek! Adı sündüs döşeyen ânı melek. Gökler açıldı ve feth oldu zulem. Üç melek gördüm elinde üç alem. Biri meşrik biri mağrıbdе anın! Biri damunda dikildi Kâ'benin. İndiler gökden melekler sâf sâf! Ka'be gibi kıldılar beytim tavâf ya Resulallah. Geldi hûrîler bölük bölük buğur. Yüzleri nurundan evim doldu nûr. Bildim anlardan ki ol halkın beyi! Kim yakın oldu ci-hana gelmeyi. Yarılıp divâr çıkdı nâgehân! Geldi üç hûrî bana oldu ıyân. Çevre yanıma gelip oturdular. Muhammed Mustafa'yı birbirine muştular. Bu senin oğlun gibi kadr-i cemil! Bir anaya vermemiştir ol celil. Ūlu devlet buldun ey dildârı-sen! Doğiserdir senden ol hulk-ı hasen ya Resulallah! Bu gelen aşkına devreyler felek. Yüzüne müştâkdürür ins ü melek. Vasfinî bu resme tertib etdiler. Ol mübârek nuru terğib etdiler⁵⁴.”

SONUÇ

Asırlardır birçok uygarlığın bir arada yaşadığı Mardin'de farklı kültür, ırk, dil ve dine mensup insanlar yazılı olmayan ortak *normlar* oluşturmuştur. Zaman içinde oluşan bu kurallar, toplumun düzenini sağlayan, sosyal yapıyı dengeleyen *uzlaştırmacı* bir görevi de üstlenmektedir. Merkezde gerçekleştirilen *mevlit okuma* merasimleri, burada yaşayan insanların bir arada yaşayarak oluşturduğu *toplumsal uzlaşmalardan* yalnızca biridir. Dolayısıyla mevlit, herkese açık icra edilmesinin yanında toplumsal ortamı dengeleyen bir kültür öğesi olarak canlılığını sürdürmeye devam etmektedir.

Mardin'de mevlit geleneğini anlatan bu çalışma 2014-2020 yılları arasında İslâm dinî müziği hakkında yapılan saha araştırmalarının ürünüdür. Çalışmada, özellikle merkezdeki Arap olarak tanımlanan alanda, bahsi geçen *mevlithânlık* geleneğinin var olup olmadığı farklı zamanlarda alınan mevlit kayıtlarındaki analizlerle tespit edilmeye çalışılmıştır. Mardin merkezdeki mevlithânlık geleneği on dokuzuncu yüzyılın sonlarından günümüze kadar gelen sistematik olmayan bir silsile içinde varlığını sürdürmüştür. 2020 yılında vefat eden Mehmet Ali Demir, geleneğin yaşayan son birkaç temsilcisinden biri olmuştur. Demir'den sonra merkezde mevlithân denilebilecek bir kişi olmasa da Demir'le birlikte mevlit icra edenler bu kültürü yaşatmaya devam edecektir. Geleneğin şekillenmesinde Ulu Câmii, özellikle son iki asırda önemli bir kilit rol oynamıştır. Adeta mevlithân ve hâfız yetiştiren fabrika gibi günümüze kadar geleneğe insan yetiştirmiştir. Gelenek ise Demir örneğinde olduğu gibi kamera ve ses kayıt teknolojisi sayesinde sahada alınan kayıtlarla ölümsüzleştirilmiştir. Demir gibi benzer fiziki eksikliklerden yoksun ve önemli niteliklere sahip, Nusaybin'de ikamet eden Mehmet Güler de hâfızlık ve mevlithânlık vasıflarına ulaşmış önemli bir temsilci olarak yaşamını sürdürmektedir. Dolayısıyla Güler, bu alanda Nusaybin yöresini çalışmak isteyen araştırmacılar için önemini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Akpınar, H. (2014). *Urfa'da mevlid ve ilâhiler*. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Akpınar, H. (2018). Kişisel görüşme. 11 Şubat, Şanlıurfa.
- Aydın, E. (2018). *Mardin'de dinî müzikî (mevlithân Hâfız Mehmet Ali Demir örneği)* (Tez No. 520998) [Yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Behar, C. (2010). *Şeyhülislâm'ın müziği 18. yüzyılda Osmanlı/Türk musikisi ve Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin at-rabü'l-âsar'ı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Derbas, N. (2021). *Mardin'de konuşulan Arapça lehçesinin kültürel kimliği* (Tez No. 666823) [Yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

⁵⁴ Demir, Kişisel Görüşme, 2016.

- Demir, M. A. (2016). Kişisel görüşme. 26 Haziran, Mardin.
- Demir, M. A. (2016). Kişisel görüşme. 1 Temmuz, Mardin.
- Demir, M. A. (2017). Kişisel görüşme. 4 Ocak, Mardin.
- el-Heytemî, A. İ. H. (1970). *Arapça mevlid-i nebî*. Ayfa Basın Yayın Dağıtım.
- Fayda, M. (2012). Vâkıdî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (Cilt. 42, ss. 474). İstanbul.
- Hudson, M. (2014). Music, knowledge, and the sociology of sound. *Sociological research online*, 19(4), 1-13.
- Özcoşar, İ. (2017). Şehir ve kimlik: Mardinli kimliklerin tarihi arka planı, *Kadim akademi sosyal bilimler dergisi*, 1(1), 1-29.
- Segre, S. (2020). Schutz and Becker on making music together: A note on their respective contributions to the sociology of music. *Journal of classical sociology*, 20(1), 64-79.
- Şulul, K. (1996). *İlk siyer ve megazî müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî (H. 130-207/M.747-823): Hayatı, eserleri, tarihçiliği ve etkileri* (Tez No. 54207) [Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Yazır, E. (2012). *Bilgisayar hatlı 5'li Kur'an-ı Kerîm ve meâli*. Express Basımevi.
- URL-1 <<https://www.dijitaltercume.com/blog/arap-lehceleri/>>, erişim tarihi 09.10.2022.

Konya'nın Doğanhisar İlçesinde İcra Edilen *Mevlid-i Efdal**

Hüseyin Akpınar**

GİRİŞ

Mevlid, (çoğulu: Mevâlid, Mevâlid) kelimesi, “v l d” kökünden mastar olup ism-i zaman ve ism-i mekândır. Lügatte “doğmak, doğum zamanı ve doğum yeri” mânâlarına gelmektedir. Mevlid, İslâmî literatürde Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) doğum günü, bugünün yıldönümü münasebetiyle yapılan kutlamalar ve bu konuda kaleme alınan manzumeler karşılığında kullanılmaktadır.¹ Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği Rebiülevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi (Miladî 20 Nisan 571), ülkemizde “Mevlid Kandili” olarak idrak edilmektedir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumunu kutlamak maksadıyla yapılan etkinlik ve törenlere ve bu törenlerde mevlid manzumelerinin okunmasına “Mevlid Merâsimi” denilmektedir.

Mevlidlerin kaynağını, Kur'ân-ı Kerim, hadisler, siyer, meğâzi, şemâil ve sîret kitapları oluşturmaktadır.² Ka'b b. Züheyr'in Kaside-i Bürde'si (Banet Suad) ve diğer sahabi şairlerin Hz. Peygamber hakkında tertip ettikleri medhiyeler, müstakbel mevlid eserlerine birer ilham kaynağı olmuştur.³ İlk yazılan mevlidler mensur, daha sonra yazılanlar ise manzum olarak yazılmışlardır. Mensur ya da manzum mevlidler genel olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumu başta olmak üzere hayatı, mu'cizeleri, ahlâkı, gazâları, âhirete irtihâli ve hilyesini anlatan eserlerdir. İslâmî Türk Edebiyatı kategorisinde yer alan mevlidler çoğunlukla mesnevî tarzında yazılmışlardır. Bu tür mevlidler bir nevi “manzum siyerler” olarak değerlendirilmektedir.⁴

Tarihten günümüze çoğunlukla din âlimleri, ârifler ve mutasavvıf şairler tarafından çeşitli dillerde çok sayıda mevlid yazılmıştır.⁵ Arapça ilk mevlidler arasında öncelikle Vâkidî'ye (ö. 823)

575

* Bu tebliğ, *Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin Mevlid ve Kasideleri*, Konya 2018 ve *Mevlid-i Efdal: Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin Besteli Mevlid ve İlâhîleri*, Konya 2020 adlı kitaplardan, “Besteli Mevlid-i Efdal”, Konya 2020 adlı makaleden ve *Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin Mevlid ve İlâhîleri*, Konya 2015 adlı albümden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk Din Müsîkîsi Anabilim Dalı Başkanı. Şanlıurfa/Türkiye. hakpınar@harran.edu.tr

¹ Ahmet Özel, “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/475.

² Zehra Gözütok Tamdoğan, “Mağrib'de Mevlid-i Nebi Merâsimleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2019), 116.

³ M. Tayyip Okıç, “Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (1975), 21.

⁴ Alim Yıldız, *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine (Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif)* (Malatya: Nasihat Yayınları, 2010), 19-21; M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 8.

⁵ Yıldız, *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine (Darende'de Okunan Üç Mevlid-i Şerif)*, 22-23; Makedonya'da yazılan ve günümüzde okunmaya devam eden çok sayıda Arnavutça mevlid mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Abbas Jahjai, “Makedonya'da Cami Müsîkîsi”, *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*, ed. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 663-698.

nisbet edilen *Mevlid-i Nebi*⁶ ve XVI. asrın önemli hadis, fıkıh ve tarih âlimi İbn Hacer el-Heytemî'ye (ö. 1567) nispet edilen⁷ Arapça *Mevlidü İbn Hacer*'i (*en-Ni'metü'l-Kübrâ ale'l-Âlem fi Mevlid-i Seyyid-i Veled-i Âdem*)⁸ adlı eserlerdir. İbn Dihye el-Kelbî'nin (ö. 1235) 1207 yılında yazdığı *et-Tenvîr fi Mevlidî's-Sirâci'l-Münîr* adlı eseri⁹ ve Şemseddin İbn Cezerî'nin (ö. 1426) *Mevlidü'n-Nebi*'si sayılabilir.¹⁰ Aynı şekilde tarihten günümüze onlarca Kürtçe ve Zazaca mevlidler yazılmıştır.¹¹ Bunlardan en meşhuru, Melaye Bate olarak bilinen Hasan Ertuşî'nin (ö. 1491) *Mevlidü'n-Nebi*¹² adlı mevlid manzumesidir.

Selçuklular zamanında özellikle Anadolu beyliklerinin bazılarında Ahmed Yesevî'nin (ö. 1166) Türkçe olarak yazdığı *Divân-ı Hikmet* adlı eserinden bazı hikmetler ve mi'râciyye, mevlid gibi okunmak suretiyle Türk Din Mûsikîsi'nde mevlid geleneğinin başlangıcı olduğu ifade edilmektedir.¹³ Diğer bir görüşe göre Türk Edebiyatı'nda Türkçe olarak yazılan ilk mevlidin Ahmed Fakih'in (ö. 1252) *Çarhnâme* adlı eseridir.¹⁴ Süleyman Çelebi tarafından 1409 yılında yazılan "Kurtuluş Vesilesi" anlamındaki *Vesiletü'n-Necât* adlı Türkçe manzûm mevlid, bir ibâdet neşvesi içinde Osmanlı toplumunda başta "mevlid kandili" olmak üzere mübarek gün ve gecelerde okunurken ilk resmi mevlid törenlerinin Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başladığı ifade edilmektedir. Sultan III Murad'ın Hz. Peygamber'in doğum günü münasebetiyle bütün minarelerde kandil yakılmasını, câmi ve mescidlerde mevlid okunmasını emrettiği bilinmektedir.¹⁵ Osmanlı döneminde Sultan III. Murad'ın 1588'de mevlid kutlamalarını resmî olarak başlattığı belirtilmektedir. 1910 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nde Hz. Peygamber'in doğum günü olan "Mevlid Kandili", Cumhuriyet'in ilanına kadar resmî bayramlardan biri olarak kutlanmıştır.¹⁶

576

Türk İslâm Edebiyatı alanında yapılmış olan çalışmalarda Türkçe mevlid yazan müelliflerin sayısının 123 olduğu¹⁷ -ki bu şimdilerde 150 civarındadır-, 200 civarında mevlid eserinin olduğu

⁶ Vâkidi'ye nisbet edilen bu mevlidin altı sayfalık bit metni İbn Hacer el-Heytemî'nin mevlidinin içinde yer almaktadır. Bu da Güneydoğu Anadolu'da mevlidhâlar arasında Mevlid-i Vâkidi olarak meşhur olmuştur. Bkz. Kasım Şulul, *İlk Siyer ve Megazî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkidi* (H. 130-207/M.747-823): *Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 118-119; Mustafa Fayda, "Vâkidi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/474.

⁷ Yapılan araştırmaya göre *en-Ni'metü'l-Kübrâ* adlı mevlid kitabının İbn Hacer el-Heytemî'ye ait olmayıp ona nispet edildiği ifade edilmektedir. Bkz. İbrahim Hanek, "İbn Hacer el-Heytemî'ye (ö. 974/1567) Nispet Edilen (en-Ni'metü'l-Kübrâ) İle Onun Özgün (en-Ni'metü'l-Kübrâ'sı) Üzerine", *İslâmî İlimler Dergisi* 16 (2021), 133-170.

⁸ Ahmed İbn Hacer el-Heytemî, *Mevlidü İbn Hacer (en-Ni'metü'l-Kübrâale'l-Âlem fi Mevlid-i Seyyid-i Veled-i Âdem)* (İstanbul, ts.).

⁹ Mehmet Özdemir, "İbn Dihye el-Kelbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 19/413-414; Hüseyin Akpınar, "Eyyübilerde Mevlid Törenleri", *Eyyübilerde İlim Kültür ve Sanat* (Hiper Yayın, 2020), 552-558.

¹⁰ İsmail Durmuş, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/480-482; Süleyman Eroğlu, "Edebî Bir Tür Olarak Mevlidler -Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler-", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2010), 127; Mehmet Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe ve Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2013), 213-229.

¹¹ Doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde yazılan ve okunan mevlidlerle ilgili olarak bkz. Tıraşçı, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe ve Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları".

¹² Hasan Ertuşî, *Mevlidü'n-Nebi* (İstanbul, ts.).

¹³ Recep Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik* (Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011), 26.

¹⁴ Hasan Aksoy, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/482.

¹⁵ Mehmet Şeker, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/479-480.

¹⁶ Mehmet Fevzi Efendi, *Efendiler Efendisi İçin Mevlid Okumanın Faziletleri* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2016), 6-7.

¹⁷ Köksal, *Mevlid-nâme*, 8.

ifade edilmektedir.¹⁸ Şüphesiz bu tespitin dışında birçok mevlid müellifi ve mevlid manzumesi de vardır. Bunlardan biri de Muhammed İzzeddin Doğanhisarî ve onun yazdığı mevlid manzumeleridir. Zira Muhammed İzzeddin Doğanhisarî dört adet Türkçe mevlid manzumesi yazmıştır. Konya'nın Doğanhisar ilçe merkezinde ve bazı köylerinde düzenlenen mevlid merasimlerinde Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin dört mevlidinden *Mevlid-i Efdal*'i ve kasideleri okunmaktadır. Bu mevlidin okunuş şekli, Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin talebelerine okuyup öğrettiği şekliyle günümüze intikal etmiştir. *Mevlid-i Efdal*, "Besteli Mevlid"¹⁹ olup müzikal açıdan sade ve yeknesak, yöresel bir tavır ve tarzda icra edilmektedir. Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin *Mevlid-i Efdal* adlı mevlid manzumesi ve aradaki kaside, kendisinin yazıp bestelediği şekliyle Cumhuriyet'in başlarından günümüze kadar okuna gelmektedir.

Mevlid-i Efdal, Doğanhisar'da başta mevlid kandili olmak üzere diğer mübarek gün ve gecelerde, doğum, sünnet, nişan, düğün, adak, askere uğurlama, hacca uğurlama, ölüm ve ölüm yıl dönümlerinde okunmaktadır. İlk defa 26 Haziran 2022 tarihinde Doğanhisar'da "Mevlid Akşamları" adıyla düzenlenen programla İzzet Hoca'nın *Mevlid-i Efdal*'i ve peşinden şerbet ikramı eşliğinde "İç Mevlidin Şerbetini" ilahisi tarafımızca okunmuştur.

A. Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin Hayatı

Muhammed İzzeddin Doğanhisarî'nin (ö. 1939) tam künyesi, Muhammed İzzeddin Ebû Sa'îd İbn-i Muhammed ed-Doğanhisarî el-Ezherî'dir. 1869 yılında Konya'nın Doğanhisar ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası İzzet Efendi, annesi Nazife Hanım'dır. Muhammed İzzeddin'in çocukluğu Doğanhisar'da geçmiştir. İlk eğitimini babasından almış, beş yaşında hafızlığını ikmal etmiş ve Doğanhisar'da Tokluoğlu Medresesi'nde okumuştur. Sonra Konya'da Zaferiye (Aladağ) Medresesi'nde müftü Aladağlı Ahmed Rüştü Efendi'den (ö. 1910) tefsir, hadis ve fıkıh dersleri almıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Mehmed Âtuf Efendi (ö. 1847) adıyla anılan Âtuf Efendi Medresesi'nde okumuştur. Bu süreçte Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'den (ö. 1893) de dersler almıştır. Bu eğitiminin neticesinde hatiplik beratı ile bir süre Doğanhisar Ulu Camii'nde hatiplik yapmıştır.

1901 yılında 32 yaşında iken ilim tahsili için Şam'a gitmiştir. Şam'da El-Nahda Medresesi'nden 1908 yılında mezun olmuştur. Kahire'de El-Ezher Üniversitesi İslâm'a Davet Fakültesi'nde 1908 yılında başladığı eğitiminden 1913 yılında 44 yaşında mezun olmuştur. Muhammed İzzeddin Efendi, ayrıca Ezher Üniversitesi Kurra Fakültesi'nde bir yıl makam, ses eğitimi dersleri almıştır. Burada görmüş olduğu bir yıllık eğitim sürecinde tahminen temel müzik kurallarını da öğrenmiştir.

Muhammed İzzeddin Efendi, Doğanhisar'a döndüğünde Hisar Medresesi'ni kurarak burada müderrislik, aynı zamanda Ulu Camii'de de fahri hatiplik yapmıştır. Halk arasında kendi adıyla anılan Hacı İzzet Efendi Medresesi'nde 1924 tarihine kadar çok sayıda talebe yetiştirmiştir.

Doğanhisar'ın manevî mimarlarından âlim, ârif ve fâzıl bir kişi olan Muhammed İzzeddin Efendi, Hz. Peygamberin (s.a.v.) sünnetlerini tatbik çalışmış, insanlara ve özellikle gençlere İslâm'ı anlatmıştır. Medrese ve tekkelerin kapatıldığı tarihten sonra yazmış olduğu mevlid ve kasidelerle insanlara Tevhid ve Nübüvvet konuları başta olmak üzere diğer birçok imanî ve İslâmî bilgi ve mesajları sunmuştur. Muhammed İzzeddin Doğanhisarî, yazdığı mevlid ve kasideleri el yazısıyla yazıp çoğaltarak çocuklara dağıtmış ve okunuşunu onlara öğretmiştir.

¹⁸ Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Türkoğlu Dergisi* 6 (1974), 31-62.

¹⁹ Besteli mevlid çalışmaları için bkz. Ubeydullah Sezikli, "Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2008), 27; Ubeydullah Sezikli, "Balkanlar'da Osmanlı Mirası: Dinî Müsiki", *Balkanlar'da İslâm: Miadı Dolmayan Umut*, ed. Muhammed Savaş Kafkasyalı (Ankara: Karınca Kitabevi, 2016), 481-501; Fahih Koca, "Dinî Müsiki Formu Olarak Mevlid ve Dobruca Besteli Mevlidi", *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019), 155-182.

Soyadı kanunu ile “Büyükdoğan” soyadını alan Muhammed İzzeddin Doğanhisârî, 1939 yılında yakalandığı kuşpalazı hastalığının tedavisi için gittiği Konya’da vefat etmiştir. Kabri, Konya’da Üçler Mezarlığı’ndadır.²⁰

B. Mevlid-i Efdal

Muhammed İzzeddin Doğanhisârî, Kur’an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve siyer kitaplarını kaynak alan, sahih ve muteber bilgilere dayanan dört mevlid yazdığını belirtmektedir. Bu mevlidler; A’zamu’n-Niam, Ekmelü’n-Niam, Efdalu’n-Niam ve Ecmelü’n-Niam’dır. Mevlidler kısaca, Etdal, Ekmel, Efdal ve Ecmel şeklinde isimlendirilebilir. Mevlid türüne özel bir önem veren, “Mevlid Şairi” unvanına layık Muhammed İzzeddin Doğanhisârî, kaleme aldığı mevlidlerin muhtevası hakkında bilgi vermektedir. Bu mevlidlerin dördüne, biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki mukaddime yazmıştır.

İsimlerini yukarıda zikrettiğimiz dört mevlitten, pratikte müzikal olarak icra edilen *Mevlid-i Efdal*’dir. *Mevlid-i Efdal*, Muhammed İzzeddin Doğanhisârî’nin üçüncü mevlididir.²¹ *Mevlid-i Efdal*’in Doğanhisârî tarafından 1930 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir.²² *Mevlid-i Efdal*, muhtasar olup 70 beyittir. Bu mevlidin tam ismi şöyledir: “Efdalu’n-Niam ale’l-Âlem bi Mevlid-i Seyyidi beni Âdem Seyyidinâ Muhammed (s.a.v.)” Nazame’l-muhaddis İzzet Doğanhisârî. (Sâlisu mevâlidihî’l-erbaa).

Mevlid-i Efdal’in orijinal Osmanlıca nüshasının baş tarafında şu bilgiler yer almaktadır; “*Mevlid-i Efdal*, Konya dâhilinde Doğanhisar kasabasında Hisar Medresesi müderrisi, 10 sene Ezhher mücavirlerinden (komşularından) Şeyhü’l-Arab denilmekle müstehir (meşhur), muhaddis İzzeddin Doğanhisârî manzumesi ve dört mevlidin üçüncüsüdür. Doğanhisar kasabasında cümlesi bir ağızdan mevlid okuyan kırk kızın beşincisi, hâfız Osman Efendi kerimesi (kızı) Aişe Hanım Efendi.”

Mevlid-i Efdal, bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Mukaddimetü’l-Mevlid (Mevlide Giriş); Besmele ile başlamaktadır ve 13 beyitten oluşmaktadır. Öncelikle Allah’ın varlığı ve birliğinden bahseden Mukaddimetü’l-Mevlid, bir yönüyle “Tevhid Bahri” olarak nitelendirilebilir.

Bismillâhirrahmânirrahîm

Mukaddimetü’l-Mevlid (Mevlide Giriş)

*Var ve bir Allah teâla zü’l-Celâl
Muktedir hallâk-ı âlem zü’l-Cemâl*

*Varlığına dâl vücûdu’l-hâdisât
Birliğine dâl nizâmu’l-kâinât*

*Şu nukûş hesnâ ve ef’âl mutkane
Şâhidât tam Sâni’in evsâfına*

*Nâsa Hak rahmen Rusul ba’s eyledi
Bazı rusule kutbi inzâl eyledi*

*Hak rusulde dört sıfat tebliğ tamam
Hem fetânet, hem emânet, sîdku tam*

²⁰ Orhan Gündüz vd., *Muhammed İzzeddin Doğanhisârî’nin Mevlid ve Kasideleri* (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2018), 16-22.

²¹ Gündüz vd., *Muhammed İzzeddin Doğanhisârî’nin Mevlid ve Kasideleri*, 244-307.

²² Muhammed İzzeddin Doğanhisârî, *Mevlid-i Efdal*.

*Nûr Muhammed enbiyânın efdali
Hâtemi hem halka Hakkın mürseli
Dîni nâsîh oldu mensûh cümle dîn
Ekmelü'l-edyân ve bâki Hak bu dîn
Çok ve efdal ümmeti çok âlimi
Hem de Kur'ân mu'cizâtın a'zamu
Zâhiri ecmel, fezâil mecmâu
Bâtını ekmel, kemâlât menbai
Çok seven Allah, Muhammed vasfını
Çok sever Allah, Muhammed de onu
Dinleyen, mevlid okuyan, okutan
Cennete evvel girerler cümleden
Kim severse mevlidi mü'mîn tamam
Sevmeyen mevlid münâfık vesselâm
İster isen bulasın âlî makâm
Aşk ile de essalâtu ve's-selâm*

Fasl-1 Evvel (Birinci Fasil); Muhammed aleyhi's-salâtuve's-selâm evvelâ mahz-ı nûr halk olup sonra âlem o nûr ile med olunduğu ve mîsâku'l-enbiyâ, seyyâku'l-enbiyâ ve nûrun intikâlâtı ve hîn-i hamlinde zuhûr eden bazı acâib beyânındadır. Müellif tarafından yapılan bu izahat sebebiyle Fasl-1 Evvel, "Nûr Bahri" olarak değerlendirilebilir.

579

Fasl-1 Evvel (Birinci Fasil)

*Evvelen Allah Muhammed zâtını
Mahz-ı nûr halk eyledi sevdi onu
Sonra med etti o nûrdan âlemi
Türlü çamurdan yarattı Âdem'i
Enbiyâyı etti ihrâc zâhira
Aldı mîsâk nûr Muhammed tâhira
Âl-i İmrân'da o mîsâk âyesî
Dâlle hem Saf'ta mübeşşir âyesî
Nûr Muhammed zâhiren âhir rasûl
Umdetü'l-halk bâtinen aslu'l-usûl
Kondu o nûr sonra Âdem alına
Geldi Havva'ya ve Şît, Nûh zahrine
Geldi İbrâhîm'e, İsmâil'e nûr
Geldi Abdulmuttalib, Şeybe'ye nûr
Geldi Abdullah Zebîh'a nûr tamam
Âmine'ye geldi o nûr ve's-selâm
Tâhirinden, tâhirattan geldi nûr
Bu neseb tâhir ve meşhûr zü's-sürûr*

*Hamline târih Regâib gecesi
O Receb evvelki Cuma gecesi
Çok acâib o gece etti zuhûr
Gitti zulmet, âleme geldi sürûr
Oldu yer gökte o gece çok nidâ
Dediler hamloldu o nûru'l-Hüdâ
Cümle zî rûh iftihârlar ettiler
Birbirine hamli tebşîr ettiler
Dedi dâbbe o bu dünyaya imâm
Ehl-i dünyaya sirâc nûru'z-zalâm
Âmine Zühriyye buldu devleti
Hamli müddet gördü pek çok âyeti
İster isen bulasın âlî makâm
Aşk ile de essalâtu ve's-selâm*

580

Fasl-ı Sâni (İkinci Fasil); Muhammed aleyhi's-salâtu ve's-selâmın keyfiyet-i tevellüdü ve târih-i vilâdeti ve (kubeyle) kable'l-vilâde (doğum öncesi) zuhûr eden bazı irhâsât beyânındadır. Hârikâtiyye Kasidesi, Konya vilâyeti dâhilinde Doğanhisar Kasabası'nda muhaddis İzzet el-Ezherî nazıdır. Mevlid esnâsında ba'de'l-kıyâm (kıyamdan sonra) oturunca okunmaktadır. Hârikâtiyye Kasidesi (Bu Muhammed Mustafa), kısaca "Veladet Bahri" diyebileceğimiz İkinci Fasil'in sonuna doğru Peygamberimizin dünyayı şerefliendirmelerine hürmeten ayağa kalkılıp tekrar oturulduktan sonra okunmaktadır.

Fasl-ı Sâni (**İkinci Fasil**)

*Fil senesinde Muhammed Mekke'de
Doğdu, medfundur Medîne Ravza'da
O Rabi' evvel ayında doğması
On ikinci gece isneyn gecesi
Doğmadan az önde irhâsât zuhûr
Eyledi, Cennet açıldı indi nûr
Âmine der evde idim yalnız
Geldi bir hâl doğacak o nûr-ı 'iz
Geldi bir ak kuş kanatla bağrımı
Sığadı korktumdu aldı havfımı
Terledim hem susadım son mertebe
Verdiler şerbet dolu bir meşrabe
Şerbeti içtim de nûr oldu vücût
Ak, soğuk, kar misli baldan tatlı süt
Geldi çok kuş hücremi tam örttüler
Âsiye, Meryem ve çok hûr geldiler
Oldu tezyîn bu hava dîbâc ile
Çok ricâl bekler havada saf ile*

*Perde gözümde alındı o zaman
Tam göründü şark ve garb dünyâ cihân*

*Üç alem, üç yerde nûra ihtirâm
Şarkta garpta Kâ'be üzre dikli tam*

*Sonra geldi dâye nisvân bi's-sürûr
Et kıyâm, ta'zîm Muhammed doğuyor*

(Kıyâm/Ayakta durma)

*Doğdu o saat Muhammed bedr-i tam
Ver salât O'na selâmu bul merâm*

*Essalâtü ve's-selâmu aleyke yâ Rasûlallah
Essalâtü ve's-selâmu aleyke yâ Habîballah
Essalâtü ve's-selâmu aleyke yâ seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn
Ve selâmun ale'l-murselîn ve'l-hamdulillâhi Rabbi'l-âlemîn.*

(Hârikâtiyye Kasidesi)

Bu Muhammed Mustafa

*Oldu zâhir hârikât
Bu havârik şâhidât
Doğdu Fahru'l-kâinât
Bu Muhammed Mustafâ*

*Ah bu irhâsât delil
Bu doğan kadri celil
Cümle evsâfi cemil
Bu Muhammed Mustafâ*

*Verdi âlem çok nişân
Bu Nebî âhir zamân
Böyle zînetli doğan
Bu Muhammed Mustafâ*

*Saçtı Hak rahmet ve nûr
Âleme geldi sürûr
Ay gibi doğan bu nûr
Bu Muhammed Mustafâ*

*Mu'cizâtın a'zâmı
Oldu Kur'ân dâimî
Enbiyânın hâtemi
Bu Muhammed Mustafâ*

*Enbiyânın dediği
Cümle ruhbân bildiği
Hak Teâlâ sevdiği
Bu Muhammed Mustafâ*

*Der bu İz Doğanhisâr
Her kemâl doğanda var
Edilecek itibâr
Bu Muhammed Mustafâ

Eyle himmet nâzıma
Kendini reddeyleme
Ol şefî'hep müslime
Yâ Muhammed Mustafâ*

Fasl-ı Sâlis (Üçüncü Fasl); Muhammed aleyhi's-salâtuve's-selâm doğduğunda zuhûr (ortaya çıkan) eden bazı havârik (harikalar) beyânındadır.

Fasl-ı Sâlis (Üçüncü Fasl)

*Saçtı Allah âleme rahmet ve nûr
Battı bâtil geldi Hak verdi sürûr

Oldu halk mesrûr doğunca Müctebâ
Dediler "ehlen ve sehlen" merhabâ

Başını râfi' semâya doğdu nûr
Sâciden Lillah o nûr etti zuhûr

Göbeği maktu' ve mahtûn tam zarîf
Kan kazer yok sürmeli, tayyib, nazîf

Âmine der ak bulut gayb eyledi
Bir münâdi gösterin halka dedi

Her mekâna oğlumu gösterdiler
Ak libâs, kundak yeşilli verdiler

O doğunca çıktı benden başka nûr
Şark ve garb göründü hem Şam'da kusûr

Doğmadan ruhbân haberler verdiler
Bu gece doğar Muhammed dediler

Nûr doğunca oldu zâhir hârikât
Fahr-i Âlem doğduğuna şâhidât

Oldu gökten tard şeyâtîn, cin umûm
Düştü putlar, indi süflâya nücûm

Etti o eyvân-ı Kistrâ inhidâm
Su ile vâdi Semâve doldu tâm

Bahr-i Sâvâ battı, Fâris nârı tâm
Bin senelikti söyündü yâ selâm

İster isen bulasın âli makâm
Aşk ile de es-salâtü ve's-selâm*

Fasl-ı Râbi' (Dördüncü Fasl); Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâmın bazı tarihi ve nübüvvetin ilanı ve İslâm'ın zuhûru beyânındadır.

Fasl-ı Râbi' **(Dördüncü Fasl)**

*Gördü âyât etti îmân kâbile
Onu emzirdi Halîme sıdk ile*

*Sinni on iki Bahîrâ Ahmed'i
Hârikâttan bildi îmân eyledi*

*Sinni otuz beşte Kâ'be kıssası
O Hacer Esved binâsı mâddesi*

*Kırk yaşında geldi Cibrîl söyledi
Yâ Muhammed dinle Allâh ne dedi*

*Dedi Allâh yâ Muhammed âleme
Mürselimsin eyle tebliğ halkıma*

*İndi Kur'ân halka tebliğ eyledi
İddiâ izhâr havârik eyledi*

*Cümle âkil hakkı hakkın bildiler
Yapışıp Kur'ân'a İslâm oldular*

*Mu'cizât Kur'ân ve ihbâr gâibât
Hem kelâm hayvân kelâmu'l-câmidât*

*Câmidi tahrîk ve teksîrû'l-kalîl
Her duâ makbûl şifâ bulmak alîl*

*Bunda isbâtü'n-nübüvve dört cihet
Umdesi da'vâ ve izhâr mu'cizât*

*Her kemâl hâl enbiyâ ihbarları
Hakka irşâdı anûd münkirleri*

*Her cihetle Hak tebeyyün etti tam
Uymayan câhil, muannid ve's-selâm*

*Der bu İz Doğanhisârî hâsılı
Doğrusu ya Hakka âkil uymalı*

*Uy bu Kur'ân'a yapış et itisâm
Sev Muhammed ile Allâh'ı tamâm*

*İster isen bulasın âli makâm
Aşk ile de es-salâtü ve's-selâm*

583

Duâün Fî Âhiri'l-Mevlid (Mevlidin Sonundaki Dua); Duâün fî âhiri'l-mevlid nazzame'l-muhaddis İzzeddîn el-Doğanhisârî el-Ezherî el-mülakkabbi-Şeyhi'l-Arab hafazahu'llâhu ve usûlehû ve fûru'ahû ve ihvânehû fi'd-dâreyni mine'l-kürebi. "Mevlidin sonundaki dua, (Allah onu, anne babasını, çocuklarını ve kardeşlerini her iki dünyada sıkıntılardan muhafaza etsin) Şeyhi'l-Arab lakaplı, Muhaddis İzzeddîn el-Doğanhisârî el-Ezherî tarafından yazılmıştır."

Duâün Fî Âhiri'l-Mevlid (**Mevlidin Sonundaki Dua**)

*Yâ İlâhî yâ Gıyâsî el-emân
Yâ Mu'înî yâ Vekîlî el-emân*

*Eyle ikrâm ver bize tevfi̇k felâh
Eyle in'âm ver hidâyet hem salâh*

*Her zünûbu eyle mağfûr yâ Gafûr
Her uyûbu eyle mestûr yâ Şekûr*

*Şeyh-i İz Doğanhisârî nâzıma
Eyle rahmet ver necât hep Müslime*

*Eyle makbûl okunan bu mevlidi
Et bize şâfi' Muhammed Ahmed'i*

*Dinleyeni okudan okuyanı
Cennet'ine eyle idhâl yâ Ganî*

*Okutanın eyle mesrûr kalbini
Beyti ma'mûr eyle mağfûr zenbini*

*Hâtimedede ver bize ahsen hitâm
Cennet'inde ver bize âlî makâm*

*Sühbâne rabbike rabbi'l-izzeti ammâ yasıfûn
ve selâmün ale'l-mürselîn
ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn (el-Fâtıha).*

584

Muhammed İzzeddin Doğanhisârî, *Mevlid-i Efdal*'in beğenildiğini, sevilerek okunduğunu ve dinlendiğini belirtmektedir. *Mevlid-i Efdal*, yazıldığı zamandan günümüze kadar Doğanhisar ve çevre köylerde icra edilmeye devam etmektedir.

Mevlid-i Efdal'de yer almadığı halde icra esnasında fasıllar arasında okunan bir salavât vardır. Uşşâk makamındaki bu salavât koro halinde üç defa okunmaktadır.

Salavât-ı Şerife

*Allâhumme salli ale'l-Mustafa
Bedî'l-cemâli ve bahri'l-vefâ*

*Ve salli aleyhi kemâ yenbeği
Es-sâdik Muhammed aleyhi's-selâm²³*

SONUÇ

Osmanlı döneminden günümüze Anadolu'da yüz yıllardır mevlid yazma ve okuma geleneği devam etmektedir. Osmanlı coğrafyasında, üç kıtada icra edilmiş, hâlen ülkemizde ve kültür coğrafyamızda icra edilmeye devam eden Süleyman Çelebi'nin mevlidi *Vesiletü'n-Necât*, birçok mu-tasavvıf şaire ilham kaynağı olmuş ve bu bağlamda Anadolu sathında yüzden fazla Türkçe mevlid manzumesi yazılmıştır. Her ne kadar *Vesiletü'n-Necât*'ın Süleyman Çelebi'nin kendisi ve baş-

²³ Mevlid-i Efdal, Kasideler ve Salavât-ı Şerife'nin okunuşu için bkz. Hüseyin Akpınar, "Muhammed İzzeddin Doğanhisârî Mevlid ve İlâhileri (Albüm)" (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2015); Hüseyin Akpınar, *Mevlid-i Efdal/Muhammed İzzeddin Doğanhisârî'nin Besteli Mevlid ve İlâhileri* (Konya: Manolya Yayınları, 2020).

ka bestekâlar tarafından bestelendiği ifade edilmekte ise de günümüzde serbest bir şekilde icra edilmektedir. “Besteli Mevlid” kategorisinde değerlendirilen, ülkemizde ve gönül coğrafyamızda icra edilen birçok mevlid manzumesi vardır.

Bu “Besteli Mevlid”lerden biri de Muhammed İzzeddin Doğanhisarî’nin yazmış olduğu *Mevlid-i Efdal*’dir. *Mevlid-i Efdal*, Doğanhisarî tarafından bestelenmiştir. İslâmî ilimlerin birçoğunda, bilhassa hadis alanında derin bir bilgiye sahip olan Doğanhisarî’nin Mısır’da Ezher Medresesi’nde okurken mûsikî ilmi alanında da eğitim aldığı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda yazdığı *Mevlid-i Efdal* adlı mevlid manzumesini belli bir makam ve usûl/ritim ile bestelemiş olması konuya önem kazandırmaktadır.

Konya’nın Doğanhisar ilçesindeki Hisar Medresesi’nde müderrislik yapmış olan Muhammed İzzeddin Doğanhisarî’nin mevlid manzumesi yazmasının ve okumasının sebebi, dönemin şartları içerisinde özelliklere çocuklara ve gençlere Allah’ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliği olmak üzere iman ve İslâm’ın şartlarını, İslâm akâid ve ahlâkını, muâmelât ve her türlü dinî bilgiyi öğretmek istemesidir.

İslâm âlimleri ve mutasavvıf şâirlerin mevlid yazmalarının birinci sebebi, Hz. Peygamberin şefaatine mazhar olmaktır. Diğer bir sebep de mevlid ile insanlara bilgi aktarmak, mesaj sunmak ve dinî eğitim vermektir. Muhammed İzzeddin Doğanhisarî de mezkûr sebepleri gözeterek mevlid ve kasîde yazdığı için şiirde muhteva ön planda tutulmuştur. Şiirde kâfiye ve vezin gibi bazı teknik hususlar ikinci planda kalmış ve bazı eksiklikler görülebilmektedir.

Dinî mûsikînin önemli bir formu olan mevlidin bölümlerine literatürde “bahir” denilirken Muhammed İzzeddin Doğanhisarî, yazmış olduğu mevlidinin bölümlerine “fasıl” adı vermektedir. Aynı şekilde Türk Din Mûsikîsi’nde “ilâhî” ve “kasîde” iki ayrı form iken buna mukabil Muhammed İzzeddin Doğanhisarî, şiirine “kasîde” ismini kullanmıştır.

Bir mukaddime, dört fasıl ve bir duâ bölümünden oluşan *Mevlid-i Efdal*’in mukaddime ve dört faslı, Aksak Semâî (10/8) usûlünde, Duâün Fî Âhiri’l-Mevlid ise Aksak (9/8) usûlünde ölçülmüş olup mevlidin tamamı uşşâk makamındadır. Mevlidin bölümleri arasında okunan salavât-ı şerife de uşşâk makamında, güfte ve beste açısından anonim olup Sofyan (4/4) usûlündedir. “Veladet Bahri” olarak değerlendirilen ikinci fasılın sonuna doğru Peygamberimizin dünyayı şereflendirmesine hürmeten ayağa kalkıp tekrar oturulduktan sonra okunan Hârikatiyye Kasidesi, “Bu Muhammed Mustafa” adıyla derlenerek notaya alınmış, Hüseyinî makamında ve Sofyan (4/4) usûlündedir.

Muhammed İzzeddin Doğanhisarî, kendisinin de ifade ettiği gibi mevlid ve kasîdesini yazarken tefsir, hadis, fıkıh ve siyer gibi ilimlerden istifade etmiştir. Uzun yıllar almış olduğu Arapça eğitimin de etkisiyle mevlid ve kasidesinde bir hayli Arapça kökenli kelimelere rastlanmaktadır.

Bir mukaddime, dört fasıl ve bir duâ bölümünden oluşan *Mevlid-i Efdal*, tarafımızca derlenerek notaya alınmış ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur. Doğanhisar’da hâlen cumhur şeklinde mevlidhânlar tarafından okunmakta olan *Mevlid-i Efdal*, Dinî Türk Mûsikîsi kültür ve repertuarına katkı sağlayacağı gibi medeniyetimizdeki mevlid yazma ve okuma geleneğine ve “Besteli Mevlid”e önemli bir örnektir.

KAYNAKÇA

Akpınar, Hüseyin. “Eyyübilerde Mevlid Törenleri”. *Eyyübilerde İlim Kültür ve Sanat*. 552-558. Hiper Yayın, 2020.

Akpınar, Hüseyin. *Mevlid-i Efdal/Muhammed İzzeddin Doğanhisarî’nin Besteli Mevlid ve İlâhîleri*. Konya: Manolya Yayınları, 1. Basım, 2020.

- Akpınar, Hüseyin. "Muhammed İzzeddin Doğanhisârî Mevlid ve İlâhileri (Albüm)". Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2015.
- Aksoy, Hasan. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/482-484. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Doğanhisârî, Muhammed İzzeddin. *Mevlid-i Efdal*. El Yazması.
- Durmuş, İsmail. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/480-482. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Eroğlu, Süleyman. "Edebî Bir Tür Olarak Mevlidler -Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler-". *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2010), 125-142.
- Ertuşî, Hasan. *Mevlidü'n-Nebi*. İstanbul, ts.
- Fayda, Mustafa. "Vâkîdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/471-475. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Gündüz, Orhan vd. *Muhammed İzzeddin Doğanhisârî'nin Mevlid ve Kasideleri*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2018.
- Hanek, İbrahim. "İbn Hacer el-Heytemî'ye (ö. 974/1567) Nispet Edilen (en-Ni'metü'l-Kübrâ) İle Onun Özgün (en-Ni'metü'l-Kübrâ'sı) Üzerine". *İslâmî İlimler Dergisi* 16 (2021), 133-170.
- Heytemî, Ahmed İbn Hacer el-. *Mevlidü İbn Hacer (en-Ni'metü'l-Kübrâ'ale'l-Âlem fi Mevlid-i Seyyid-i Veled-i Âdem)*. İstanbul, ts.
- Jahjai, Abbas. "Makedonya'da Cami Müsikisi". *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*. ed. Ahmet Emre Dağtaşoğlu. 663-698. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Koca, Fatih. "Dinî Müsiki Formu Olarak Mevlid ve Dobruca Besteli Mevlidi". *Diyanet İlmî Dergi* 55 (2019), 155-182.
- Köksal, M. Fatih. *Mevlid-nâme*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Mazioğlu, Hasibe. "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler". *Türkoloji Dergisi* 6 (1974), 31-62.
- Mehmet Fevzi Efendi. *Efendiler Efendisi İçin Mevlid Okumanın Faziletleri*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2016.
- Okiç, M. Tayyip. "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri". *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (1975), 17-78.
- Özdemir, Mehmet. "İbn Dihye el-Kelbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/413-414. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Sezikli, Ubeydullah. "Balkanlar'da Osmanlı Mirası: Dinî Müsikî". *Balkanlar'da İslâm: Miadı Dolmayan Umut*. ed. Muhammed Savaş Kafkasyalı. 481-501. Ankara: Karınca Kitabevi, 2016.
- Sezikli, Ubeydullah. "Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2008), 27.
- Şeker, Mehmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/479-480. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Şulul, Kasım. *İlk Siyer ve Megazî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî (H. 130-207/M.747-823): Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Tamdoğan, Zehra Gözütok. "Mağrib'de Mevlid-i Nebi Merâsimleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2019), 99-132.
- Tıraşçı, Mehmet. "Güneydoğu ve Doğu Anadolu Çevresinde Arapça, Kürtçe ve Zazaca Mevlidler ve Müzikal Olarak İcra Ediliş Tarzları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2013), 213-229.
- Uslu, Recep. *Selçuklu Topraklarında Müzik*. Konya: Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011.
- Yıldız, Alim. *Üç Bülbülden Güllerin Efendisine (Darendede Okunan Üç Mevlid-i Şerif)*. Malatya: Nasihat Yayınları, 2010.

MUKADDİMETÜ'L-MEVLİD
Uşşâk Mevlid'e Giriş

Güfte: M. İzzeddin Doğanhisari
Derleyen: Dr. Hüseyin AKPINAR

$\lambda = 160$
Aksak Semâi

VAR - VE - BİR AL - - - - - LAH TE Â LÂ - - - - -
ZÜL CE LÂL - - - - - MUK - TE DİR - - HAL - - - - -
LÂ KU Â - LEM - - - - - ZÜL - - CE MÂL - - - - -
VAR - LI - ĞI NA - - - - - DÂL VÜ CÜ DUL - - - - -
HÂ Dİ SÂT - - - - - BİR - LI ĞI - - NE - - - - -
DÂL Nİ ZÂ - MUL - - - - - KÂ - - İ NÂT - - - - -
ŞU - NU - KÜŞ HES - - - - - NÂ VE EF ÂL - - - - -
MÜT KA NE - - - - - ŞÂ - - Hİ DÂT - TAM - - - - -
SÂ Nİ İN - EV - - - - - SÂ - - Fİ NA - - - - -

Ek-1: Prof. Dr. Hüseyin Akpınar tarafından derlenip notaya alınan Doğanhisari Mevlidi'nin "Mukaddime-tü'l-Mevlid (Mevlide Giriş)" kısmından bir örnek.

DUÂÜN Fİ ÂHİRİ'L-MEVLİD
Uşşak Münacaat

Güfte: M. İzzeddin Doğanhisari
Derleyen: Dr. Hüseyin AKPINAR

♩ = 250
Oynak

YÂ İ LÂ Hİ YÂ Ğİ YÂ - Sİ EL A MÂN
YÂ MU İ - Nİ - YÂ VE Kİ - Lİ - EL A MÂN
EY LE İK RÂM VER Bİ ZE - TEV FİK FE LÂH
EY LE İN - ÂM - VER Hİ DÂ - YET - HEM SA LÂH
HER ZÛ NÛ BU EY LE MAĞ - FÛR YÂ ĞA FÛR
HER U YÛ - BU - EY LE MES - TÛR - YÂ ŞE KÛR
ŞEY Hİ İZ DO ĞAN Hİ SÂ - Rİ NÂ Zİ MA
EY LE RAH - MET - VER NE CÂT - HEP - MÛS Lİ ME

Ek-2: Prof. Dr. Hüseyin Akpınar tarafından derlenip notaya alınan Doğanhisari Mevlidi'nin "Münacaat" kısmından bir bölüm.

Folklorik Bir Ritüel Olarak Kırıkkale'deki Mevlit Törenleri

İlknur Cevher*

GİRİŞ

Sözlükte “insanın doğduğu yer, doğma ve doğulan zaman” (Develioğlu, 2007: 878) anlamına gelen mevlit kelimesi, terim olarak Hz. Peygamber’in doğum zamanını, doğum yerini, doğumu münasebetiyle yapılan törenleri ve bu törenlerde okunan metinleri karşılamaktadır (Pekolcay, 2007: 1). Hz. Peygamber’in sağlığından Abbâsî Dönemi’ne kadar mevlitle alakalı herhangi bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Vefatından sonra, onun doğum günlerinde doğduğu evin ve kabrinin ziyaret edilmesi, övgü dolu şiirlerin okunması, selâm ve salat cümlelerinin tekrarlanması vb. faaliyetlerle (Akarpınar, 2006: 44) başlayan mevlit törenleri 10. yüzyılda Fâtımîler Dönemi’nde yalnızca saray eşrafının katılımıyla resmî olarak kutlanmıştır. Başlangıçta Hz. Peygamber’in doğum günü münasebetiyle düzenlenen törenlere özel bir isim olarak kullanılan mevlit; zamanla Ehl-i Beyt’in, sahabenin ileri gelenlerinin, tasavvuf çevrelerince veli kabul edilen sufilerin doğum yıldönümlerini de kapsamıştır. Daha sonra bu kapsam genişletilerek Allah’a şükretmek için yapılan törenlerin adı olmuştur. Mevlidi günümüzdeki manasıyla, halkın katılımını da sağlayarak ve büyük ziyafetler ve şölenler tertipleyerek bir bayrama dönüştüren ilk hükümdar Selçuk Atabeklerinden Muzafferüddin Gökbörü’dür. Onun zamanında yapılan bu törenlerde Türklerin geleneksel kutlama merasimlerinin çizgilerini görmek de mümkündür (Banarlı, 1998: 481). Daha sonra ise mevlit, bütün İslam âleminde yayılmış ve gösterişli kutlamaların yapıldığı bir tören hâline gelmiştir (Banarlı, 1998: 481). Osmanlı İmparatorluğu’nda Süleyman Çelebi’nin *Mevlid*’inin yazıldığı tarih olan 812 (1409-1410)’den sonraki yıllarda başlayan (Toygar, 1982) törenler, Kanûnî Sultan Süleyman Dönemi’nden itibaren saray protokolünde yer almaya başlamış ve III. Murad zamanında tamamen resmîleşmiştir (Şeker, 2004: 479). Bayram havası içinde icra edilen mevlit kutlamaları, 1910’dan itibaren Osmanlı Devleti’nde resmî bayram ilan edildiyse de 1923’te Cumhuriyet’in İlanı’ndan sonra kaldırılmıştır. Daha sonraki süreçte özel ve devlet televizyon kanalları ve radyolarda, özellikle Mevlit Kandili ve diğer kutsal kabul edilen gün ve gecelerde bu gelenek devam ettirilmiştir. 1989 yılından bu yana da ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı iş birliğiyle, Hz. Peygamber’in doğumu çok yönlü etkinliklerle kutlanmaktadır. (Efe, 2009: 13) Farklı kültürlere mensup toplumlar, günümüze kadar uzanan tarihî seyir içinde düzenledikleri törenlerde hem çeşitli ilahi ve kasideler okuyarak uygulamayı zenginleştirmiş hem de folklorik ritüeller de ekleyerek geleneksel bir nitelik kazandırmışlardır.

Bu bildiride Kırıkkale’deki mevlit törenlerinin mahiyetini tespit etmek amacıyla saha araştırması yapılmıştır. Çalışmada resmî din görevlileri ve halktan seçilen kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ve törenlerin yapıldığı alandan katılımcı gözlem yoluyla elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

* Ankara Üniversitesi, SBE, Eski Türk Edebiyatı Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye, ilknurcevherr@gmail.com

Kırıkkale’de Mevlit Geleneği

Bir topluma mal olmuş âdet ve geleneklerin o toplumda yaşayan herkes tarafından aynı şekilde icra edilmesi beklenemez. İslam toplumlarında sonradan ortaya çıkan mevlit geleneğinin icrasında da ülkeden ülkeye değişiklik görülebildiği gibi bir ülke içindeki bölgeler arasında da farklı uygulamalar görülebilmektedir. Kıbrıs’ta düzenlenen mevlit törenlerindeki uygulamaların Azerbaycan’daki uygulamalardan farklı olması gibi Kırıkkale’de yapılan uygulamalar da Mardin’dekilerden farklıdır. Kırıkkale’de tüm zamanların en meşhur mevlidi olan Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât*’ı okunmaktadır. Kırıkkale’nin dinî ve kültürel hayatında yer alan mevlitler; icra, ekonomik özellikler ve ikram yönünden İç Anadolu bölgesiyle hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır. Kırıkkale’de mevlidin okunma sebepleri, halkın mevlit geleneğine karşı ilgisi ve tarihî süreç içerisinde yaşanan değişim ayrıca incelenmeyi gerektirmektedir.

Mevlit Törenlerinin Yapısı ve İcrası

Mevlit törenlerinin dinî niteliği ve ibadet olarak değerlendirip değerlendirilemeyeceği uzun zamandır süregelen bir tartışma konusudur. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre Kırıkkale’deki yaklaşımların da birbirinden farklı olduğu söylenebilir. Mevlidi ibadet olarak değerlendirenlerin ve mevlidin gelenek olduğunu düşünenlerin yanı sıra İslami usuller ile icra edilmesine karşılık gelenek hâlini aldığı söyleyenlerin sayısı da oldukça fazladır. Törenlere katılanlar, bu törenlerin dinî niteliği hakkında hangi görüşe sahip olursa olsun Hz. Peygamber’in hayatından bahsedildiği ve bazı dinî ritüeller olduğu için daima saygı hâlini korumaktadırlar.

590

Kırıkkale’de mevlit okumayı kendine meslek edinmiş profesyonel mevlithanlar olmadığı için mevlitler, törenlerde genellikle imamlar veya müezzinler tarafından okunmaktadır. Bununla birlikte mevlit okumak için *Kaside-i Bürde* gibi icazet gerekmediğinden kim tarafından okunacağı kesin kurallara bağlı değildir. Özellikle kadınların kendi aralarında düzenlenen toplantılarda, usta-çırak ilişkisi içinde mevlit okumayı öğrenerek kendisini bu konuda yetiştirmiş kadınlar tarafından okunmaktadır. Ancak buralarda mevlit belirli bir makama göre okunmamaktadır.

Mevlit töreninin düzenleneceği mekânda törenden önce birtakım hazırlıklar yapılmaktadır. Folklorik öğeler burada ön plana çıkmaktadır. Öncelikle mevlidi okuyacak kişinin yeri belirlenir ve bir masa hazırlanır. Mevlithan gelmeden önce mekânın güzel kokması için gül suyu dökülür veya mevlithanın masasına güzel kokulu bitkiler konulur. Daha sonra bereket getirileceği inancıyla masaya tuz, pirinç, para, cüzdan; ağız tatlılığı için şeker; içildiğinde şifa bulunacağı inancıyla da sürâhi ile su koyulur. Suyu evine götürüp kullanmak isteyen katılımcılar ise yanlarında getirdikleri şişeleri kapaklarını açarak bu masaya bırakırlar. Mevlit okunduktan sonra masada duran yiyecekler sırayla herkese dağıtılır, artan yiyecekler ise çoğaltmak amacıyla kabına geri koyulur. Bu uygulamaya evlerde ve taziye çadırlarında rastlanmaktadır ancak camilerde ve düğün salonlarında görülmemektedir.

Mevlidin okunması esnasında da bazı folklorik öğeler göze çarpmaktadır. “Geldi bir ak kuş kanadıyla hemân // Arkamı sıvadı kuvvetle hemân” beytinde ayağa kalkılır, kibleye dönülür ve eller bağlanır. Bahrin sonunda hep beraber salavat-ı şerife okunur. Mevlit bu bahir ile tamamlanacaksa Fatıha suresi okunur ve tamamlanır. Metnin tamamının okunduğu törenlerde ise tekrar oturulur ve sonraki bölüme geçilir. Doğumdan sonra yaşananların ve Hz. Peygamber’in doğar doğmaz secdeye kapandığının anlatıldığı “Şöyle Beytullâh’a karşı ol Resûl // Yüz yire urmuş u secde kılmış ol” ve “Secdede başı tahmîd ider // Hem getürmüş parmağın tevhîd ider” beyitleri okunurken işaret parmağı kaldırılarak törendeki herkesin eşlik etmesiyle beraber okunur ve ke-

lime-i tevhid getirilir. Sırt sıvazlama, şerbet dağıtma âdetleri geçmiş yıllarda uygulansa da günümüzde terk edilmiştir.

Mevlit okumaya başlanmadan evvel başka bir hoca veya Kur'an okumayı bilen herhangi biri tarafından Yasin, Mülk, Nebe, Fetih, Ayete'l-Kürsi ve diğer kısa sureler okunur. Ardından töreni yöneten kişinin veya katılımcıların talebine göre güncel olaylarla alakalı vaaz verilir ve dua edilir. Duanın ardından topluca ilahi okunur. Bazı toplantılarda ilahiler bendir eşliğinde okunur. İlahiler okunduktan sonra mevlidin icrasına geçilir. Mevrit dinlemeye rağbet son yıllarda azaldığı için yalnızca tarikatların haftalık olarak düzenlediği toplantılarında baştan sona kadar, diğer törenlerde ise yalnızca bir kısmı okunmaktadır. Resmî din görevlileri ile yapılan görüşmede sorulan "Hangi kısımları okunmaktadır?" sorusuna özel dinî gecelerde camilerde düzenlenen törenlerde Mevrit Kandili ise "veladet", Miraç Kandili ise "miraç", Kadir Gecesi ise "risalet" bahirlerinin okunduğu cevabı verilmiştir.

Kırıkkale'de yukarıda bahsedildiği üzere mevlit okumayı meslek edinip geçimini bu yolla sağlayan kimseler yoktur. Bu sebeple mevlidi okuyacak kişiye ücret teklif etmek de hoş karşılanmamaktadır ancak sayıları az da olsa ücret karşılığında mevlit okuyanlar da vardır. Bununla dışında ev sahibi tarafından kadın hocalara havlu, patik, seccade, örtü; erkek hocalara ise tesbih, takke gibi hediyeler verilebilir.

Kırıkkale'de Mevrit Törenlerinin Düzenlenme Vesileleri

Kırıkkale'deki mevlit törenlerinin hangi vesileyle düzenlendiği sorusuna hem resmî kurumlarda görevli olan hem de halk arasından seçilen bütün kaynak kişiler birbirine benzer cevaplar vermişlerdir. Kendileriyle mülakat yapılan kişilerin tamamı cenaze/sene-i devriye, düğün, doğum, sünnet, asker uğurlama/karşılama, hac/umre gidişi ve dönüşü gibi vesilelerle okunduğunu belirtmiştir. Düzenlenen mevlit törenleri çoğunlukla evlerde ve camilerde gerçekleştirilmektedir.

Kırıkkale'de en yaygın mevlidin taziye veya ölen kişinin sene-i devriyesinde okutulan mevlitlerin olduğu söylenebilir. Taziye için düzenlenen törenlerde ölümü takip eden 40. günde mevlit okutulması önemlidir. Ailenin maddi ve manevi imkânlarına göre 3, 7 ve 52. günlerde de okuttuğu görülmektedir. Ölen kişinin ardından ne kadar çok mevlit okutulursa mevtanın ruhunun da o kadar rahatlayacağına inanılmaktadır. Bu günlerde mevlit evde okutulabileceği gibi taziye çadırı ve camilerde de okutulabilir.

Düğünlerde mevlit okutulmasına karşı ilgide 10-15 yıl öncesine nazaran bir azalma yaşansa da evliliğini bereketlendirmek isteyen gençler bu geleneği sürdürmektedir. Düğün mevlidi evde veya düğün salonunda okutulur. Mevlit evde okutulduğunda düğün salonunda çalgılı eğlence düzenlenebilir fakat düğün salonunda okutulduğunda aynı mekânda dinî bir ritüelin uygulanmasının hemen ardından çalgılı eğlence düzenlenmesine sıcak bakılmamaktadır.

Kırıkkale'de mevlit okutulmasına diğer vesile bir çocuğun dünyaya gelmesidir. Çocuk doğduktan sonra 7. gün düzenlenen törende bebeğin kulağına ezan okunur, ismi koyulur ve mevlidi okunur. Yöresel ağızda "bebeğin kırkını uçurmak" diye tabir edilen 40. günde ise mevlit okutulduktan sonra nadiren de olsa akika kurbanı kesilir. Ayrıca uzun süre çocuğu olmayan aileler Allah'a şükretmek amacıyla da mevlit okutabilmektedir. Bu törenlerde bebek, mevlidin okunduğu odada annesinin kucağında veya mevlidi okuyanın yakınında bulundurulmaktadır. Diğer bir vesile erkek çocukların sünnet edilmesidir. Bu törenlerde de sünnet edilen çocuğun bilhassa mevlidin okunduğu mekânda bulunması önemlidir.

Asker uğurlaması yapılırken mevlit okutulması, geleneklerine bağlı ailelerin daha çok yaptığı bir uygulamadır ancak askerin tehlikeli bir yere görevlendirilmesi durumunda herkes okutabilir. Askerin dönüşünde de hakeza tehlikeli bir yerden geldiyse şükür maksadıyla okutulabilir.

Bunlar dışında hac ve umre gibi zaten dinî bir görevi yerine getirmek için niyet eden kişiler, gitmeden evvel mevlit okutarak kendilerini bu yolculuğa manevi olarak daha hazır hissetmek isteyebilirler.

Belirtilen bu vesilelerin dışında bir arzunun yerine gelmesi ya da sıkıntıların giderilmesi için “adak mevlidi” şeklinde isimlendirilebilecek mevlit törenleri düzenlenmektedir. Kaynak kişiler bu törenlerin düzenlenme sebebi olarak uzun süre çocuğu olmayan çiftlerin çocuk istemesini, yeni bir işe girmek istenmesini, askere gidecek olanların tehlikeli bir şehre gidecek olmasını, yeni bir ev veya araba gibi değerli mallar alınmak istenmesini belirtmişlerdir. Mevlit törenlerinin düzenlenmesinde sevindirici hadiseler karşısında Allah’a şükretme arzusu da bulunmaktadır. Kaynak kişilere bu şükür vesileleri sorulduğu zaman hacca veya umreye gidileceğinde, yeni bir ev veya araba gibi değerli mallar alındığında, askerler vatani görevini yaptıktan sonra sağ salim evine döndüğünde, uzun süre çocuğu olmayanlar bir evlat dünyaya getirdiğinde, yeni bir işe girildiğinde mevlit okutulduğunu söylemişlerdir. Hayatın önemli dönüm noktalarından sayılan bu hadiselerde de mevlit töreni düzenleniyor olması mevlidin halk arasında gördüğü kabul ile yakından ilgilidir. Adak ve şükür için düzenlenen mevlit törenleri genellikle evde yapılmaktadır.

Bu vesileler dışında Kırıkkale’de “mevlit” denince akla ilk gelen ve çalışmamız için yapacağımız görüşmelerde en çok önerilen; Kadirî Tarikatı’na mensup kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınlar her hafta bir araya gelip düzenli olarak mevlit okumaktadır. Bunun sebebi sorulduğunda Hz. Peygamber’e duyulan saygıyı ve “Kişi sevdiği ile beraberdir.” (Buhari, Edeb, 96) hadis-i şerifine binaen Hz. Peygamberi mevlit ile anarlarsa duydukları sevgi ve bağlılığın artacağına inandıklarını belirtmişlerdir. Kutsal kabul edilen gecelerde ise bir tarikata mensup olanlar mevlidi dergâhlarında okumaktadır. Resmî olarak da Diyanet İşleri Başkanlığının talimatıyla il genelindeki bütün camilerde törenler düzenlenmektedir. Halk, bu gecelerde mevlidin daha uzun ve ilahinin daha fazla okunduğu büyük ve merkezî camilere rağbet etmektedir. Camide yapılan törenlerde de halk, şifa olacağı inancıyla yanında getirdiği su şişelerinin kapaklarını açmakta ve evlerine götürerek içecekleri suya karıştırmaktadır.

Törenlerde mevlidin okunması sona erdikten sonra yemek ikramına geçilir. Kaynak kişiler “Mevlit törenlerinde ikram önemli midir?” sorusuna hem mevlidi düzenleyen hem de katılanlar için önemli olduğunu söylemişlerdir. Camilerde okunan mevlitlerde çıkışta gül suyu ve lokum, çikolata gibi tatlı ikramlıklar dağıtılırken evde yapılan mevlit törenlerinde ikramın çeşidi ya da çeşitliliği ailenin ekonomik durumuna göre belirlenir. Tercihe göre dışarıdan sipariş verilir ya da evde hazırlanır. İkram özellikle taziye vesilesi ile düzenlenen mevlitlerde çok önemlidir. Bunda ölen kişinin ruhunun rahatlayacağı inancı etkilidir. Taziye mevlidinde yemek ikram edilecekse mevlidin camide okunması durumunda çıkışta taziye evine gidilir ve yemek orada yenir. Yemekten sonra çay dağıtılır ve misafirler bir müddet daha oturup ev sahibine iyi dileklerde bulunur ve dağılırlar. Düğün, sünnet ve bebek mevlitlerinde ise katılımcılar isterlerse ev sahibine para veya hediye verebilir.

Kırıkkale’de Halkın Mevlit Geleneğine Karşı İlgisi

Halkın son yıllarda mevlide karşı ilgisi azalmaya başlasa ve bazı ritüeller ortadan kalksa da bir kısım bu ilgisini devam ettirmektedir. Yukarıda geçen doğumdan cenazeye, sünnetten asker

uğurlamaya kadar hayatın bütün önemli dönüm noktalarında mevlit okutulmak istenmektedir. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken husus halkın mevlide olan ilgisinden ziyade mevlitle alakalı bilgisidir. Bir kısım Süleyman Çelebi'nin yazmış olduğu *Vesiletü'n-Necat* isimli mevlidini bilmekte ve değer vermektedir. Mesela bir Kur'an kursunda çalışan kadın hoca, cenaze vesilesiyle mevlit okumaya davet edildiğini fakat mevlit okumayı bilmediği için Kur'an okuyup dua edebileceğini söylediğinde "O zaman biz mevlit okuyan bir hoca bulalım." cevabını almıştır. Hoca, yaşadığı bu hadise karşısında mevlidin Kur'an'ın önüne geçtiğini düşünmüştür. Diğer bir kısım, mevlidin Kur'an'ın içinden bir bölüm veya Kur'an'ın Türkçe tercümesi olduğunu düşünmektedir. Mevlit okutmak için gerekli vesilelerle evinde Kur'an okutulmasını isteyenler ya da haftalık olarak bir araya gelerek Kur'an okumak isteyen kadınlar da bu sebeple toplantılarına mevlit okunmamasına rağmen mevlit adını vermektedir.

Geleneğin Tarihî Süreçteki Değişimi

Geleneğin tarihî süreç içindeki değişimini anlayabilmek için şehrin tarihini de bilmek gerekir. Çünkü bu tarih şehrin sosyo-kültürel yapısını da etkiler. Kırıkkale'ye 1925'te askerî fabrikanın kurulmasıyla şehir çok fazla ve hızlı şekilde göç almaya başlamıştır. Göç eden kişilerin gittikleri şehirde bir kültürlenme ya da kültürleşme yaşaması gerekirken göçün fazlalığı buna müsaa- de etmemiş ve birçok konuda olduğu gibi mevlit törenleri konusunda da değişimler yaşanmıştır.

Örneğin yakın zamana kadar mevlidin tamamı okunurken artık mevlitler kısalmaya, törenlerde bir veya birkaç bahir okunmaya başlanmıştır. Popüler kültürün artmasıyla beraber mevlit törenleri aile bağları kuvvetli olan, dinî değerlerine ve geleneğine önem veren gençlerin arasında devam etmiştir. Daha önceki dönemlerde icra edilen sırt sıvazlama ve şerbet dağıtma gibi ritüeller kalkmıştır. Bunlara ek olarak 15-20 yıl evvel "duvak mevlidi" diye bilinen, düğünlerde gelin alma merasiminden bir gün sonra damadın ailesinin evinde gelinin duvağı açılırken düzenlenen mevlit törenleri günümüzde yapılmamaktadır.

SONUÇ

Peygamber sevgisi, bütün Müslüman toplumlarda dinî ve toplumsal hayatın önemli bir unsuru olarak çeşitli uygulamalarla tezahür etmiştir. Bu uygulamalardan biri de hayatın birçok önemli dönüm noktasında düzenlenen mevlit törenleridir. Halk arasında fazlaca revaç bulan bu törenler, zaman içinde folklorik özelliklerle beraber gelenekselleşerek icra edilmeye başlanmıştır. Törenler doğum, cenaze, evlilik gibi önemli hadiselerin yanı sıra bir arzunun yerine gelmesi, sıkıntıların giderilmesi ya da Allah'a şükrün bir ifadesi olarak düzenlenmektedir. Törenlerin icrasında bazı farklılıklar olsa da Anadolu'nun her yerinde benzer şekilde düzenlenmektedirler. Çalışmaya konu olan Kırıkkale'deki mevlit törenleri, ülkenin diğer bölgelerindeki törenlere benzese de yerel ve kültürel hususlar bakımından bazı farklılıklar içerdiği tespit edilmektedir.

Kırıkkale'de çeşitli vesilelerle düzenlenen mevlit törenlerinin niteliği konusunda mevlidi bir ibadet veya gelenek olarak değerlendirenlerin yanı sıra İslami usuller ile icra edilmekle beraber geleneksel ritüeller barındıran bir uygulama olduğunu değerlendirenler de bulunmaktadır. Törenlerin düzenlenmesinde mecburi bir yaptırım olmamasına rağmen özellikle taziye mevlitlerinin düzenlenmesinde zorunluluk derecesinde yönelim bulunmaktadır.

Kırıkkale'nin sanayileşme ile beraber hızlı bir şekilde göç alması gelenekle olan bağların zayıflamasına sebep olmuştur. Bu durum mevlit törenlerini de olumsuz etkilemiş, gençlerin törenlere ilgisi azalmaya başlamıştır. Günümüzde törenler yalnızca yaşlılar ile dinî ve kültürel bağı kuvvetli olan gençler arasında düzenlenmektedir. Düzenlenen bu törenlerde geçmiş yıllarda uy-

gülanan bazı ritüellerin terk edildiği, bazı törenlerin de kaldırıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca Kırkkale’de mevlidin Kur’an’ın içinden bir bölüm veya Kur’an’ın Türkçe tercümesi olduğunu düşünönlör de bulunmaktadır. Bu kişilerin Kur’an okunulan toplantılara da mevlit okunmamasına rağmen “mevlit” adını vermeleri dikkat çekicidir.

KAYNAKLAR

- Akarpınar, R. Bahar (2006) “Mevlit Törenlerinin Yapısı” **Türkbilig**, S. 12.
- Banarlı, Nihad Sami (1998) Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2007) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Efe, Adem (2009) “Türk Toplumunda Mevlid Merâsimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta ve Çevresi Örneği)” DEÜİFD, S. 29.
- Pekolcay, Necla (2007) Mevlid (Vesiletü’n-Necât) Süleyman Çelebi, TDV Yayınları, Ankara.
- Şeker, Mehmet (2004) “Osmanlı’da Mevlit Törenleri” TDV İslam Ansiklopedisi, C. 29, Ankara.
- TOYGAR, Kamil (1982) “Türkiye’de Mevlid Çevresinde Mevdana gelen Folklorik Unsurlar” II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi, C. 4, Ankara.

KAYNAK KİŞİLER

- Berat L.: 30 yaşında, yüksek lisans mezunu, paramedik.
- Betül Ö.: 37 yaşında, üniversite mezunu, öğretmen.
- Büşra K.: 26 yaşında, üniversite mezunu, öğretmen.
- Halime G.: 57 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı.
- Kübra Ülkü Ü.: 26 yaşında, yüksek lisans mezunu, öğretmen.
- Mehmet Emin V.: 50 yaşında, ön lisans mezunu, imam-hatip.
- Muhammed Emin T.: 31 yaşında, lisans mezunu, imam-hatip.
- Murathan Ö.: 40 yaşında, ön lisans mezunu, imam-hatip.
- Müzeyyen G.: 72 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı.
- Nurten U.: 50 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı.

Afyonkarahisar'da Tespit Edilen Mevlidler ve Bu Mevlidlerde Süleyman Çelebi Mevlidi'nin İzleri

Mehmet Sarı*

GİRİŞ

Genel manada “bir kimsenin doğduğu yer” veya “doğum zamanı” anlamına gelen “Mevlid tabiri ile İslam an’anesinde Hazret-i Muhammed’in doğum günü kastedilir” (Okiç, 2016:29). Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’le ilgi türler içinde “Mevlid” türünün edebiyatımızda ve kültürümüzde; sünnet, düğün, doğum, ölüm merasimleri ile kandil gecelerinde, kısacası dini ve sosyal hayatımızda ayrı bir yeri olduğu malumdur. Mevlid üzerine yapılan araştırma ve değerlendirmelerde bu husus bir şekilde dile getirilir. “Çok değişik vesilelerle sıkça okunan mevlidin dil, tarih, edebiyat, psiko-sosyal ve folklor açılarından üzerinde ne kadar durulsa azdır ve ummadığımız anda yeni malzeme ortaya çıkmaktadır” (Abdulkadiroğlu, 1999: 405).

Devlet kütüphanelerinde ve özel kütüphanelerde, Süleyman Çelebi Mevlidi'nin yazma ve matbu nüshalarından başka pek çok “Türkçe Mevlid Metinleri”nin bulunduğu bilinmektedir (Pekolcay, 1950; Mazıoğlu, 1974; Okiç, 2016). Türk Edebiyatında yazılmış mevlitlerin yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılması, tespit edilen yeni metinlerle her geçen gün sayının artması ve şimdiye kadar bilinmeyen başka mevlitlerin bulunabileceği (Köksal, 2011) mevlit türünün toplumda gördüğü kabulün bir göstergesidir. Süleyman Çelebi tarafından XV. yüzyılda yazılan ve araştırmacılar tarafından “sehl-i mümtenî” (kolay ve sade görüldüğü halde taklidi zor olan söz) kabul edilen Vesiletü'n-Necât, birçok yönden “Mevlid” türünün “öncü metni” olarak değerlendirilir (Kemikli, 2016: 9). Yazılış zamanı açısından ne ilk ne de son mevlit olmayan Süleyman Çelebi Mevlidi (*Vesiletü'n-Necât*) yazıldığı zamandan günümüze kadar büyük bir rağbet görmüş ve kendisinden sonra yazılan mevlitlerin çoğuna esin kaynağı olmuştur. “*Vesiletü'n-Necât*” adlı Süleyman Çelebi Mevlidi'nin kendisinden sonra yazılmış mevlidlerin çoğu üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. “Özellikle dine ve tasavvufa bağlı olup bu alanda da eser yazan şairler, Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nin etkisinden uzak kalamamışlardır” (Mazıoğlu, 2017: 241). Bu etkileşimin sonucudur ki, Süleyman Çelebi Mevlidi için, “Türk dünyasında yazılan mevlidlerin neredeyse tamamı onu taklit ve tanzir yoluyla kaleme alınmıştır” (Köksal, 2021: 80) hükmü verilmiştir.

“Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler” adlı makalede tanıtılan mevlitlerin çoğunda Süleyman Çelebi Mevlidi'nin çeşitli yönlerden etkisinin olduğu verilen örnek metinlerle ortaya konmuştur (Mazıoğlu, 2017). Benzer çalışmalarda Süleyman Çelebi'den sonra yazılan Türkçe mevlitlerin çoğunda Süleyman Çelebi Mevlidi'nin izlerinin görüldüğü dile getirilmiştir. “Mevlid metinleri söz konusu edilince Süleyman Çelebi dışındaki özellikle Türkçe mevlid yazarları ve onların metinleri de ayrı bir önem arz etmektedir. Bu metinlerin çoğu Vesiletü'n-Necât'tan mülhem olarak meydana getirilmişlerdir” (Abdulkadiroğlu, 1999: 405).

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Böl. UŞAK- mehmet.sari@usak.edu.tr

Süleyman Çelebi Mevlidi'nin kendinden sonra yazılan mevlitler üzerindeki izleri günümüze kadar gelmiştir. Bu tür eserlerin bazılarının taşrada yazılmış oluşu veya nüshalarının taşrada bulunuşu ayrıca dikkate alınması ve değerlendirilmesi gereken bir husustur. Afyonkarahisar edebiyatı üzerine yaptığımız çalışmalar sırasında nüshalarını tespit ettiğimiz tebliğimize konu olan dört mevlit nüshası bu tür mevlitlerden olup dört mevlitte de Süleyman Çelebi Mevlidi'nin izleri görülmektedir.

Bu mevlitlerden biri Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesinde yazma bir nüshası tarafımızca tespit edilen ve 9 nüshadan hareketle yapılan bir çalışmada değerlendirilen “Kadınlar Mevlidi” olarak da bilinen “Âkif Mevlidi”dir (Abdulkadiroğlu, 1999). Tebliğimizde ele alınacak ikinci mevlit, Karaçay Türkçesi'yle ve hece ölçüsüyle yazılmış “Kâzım Meçi Mevlidi” olup eserin Arap harfli iki yazma nüshası Afyonkarahisar'da tespit edilmiş ve Kiril harfli baskı nüshalarıyla karşılaştırılarak yayımlanmıştır (Sarı, 2007a; Sarı-Balkan, 2009b). Çalışmamızda değerlendirilecek ve Arap harfli yazma nüshası Afyonkarahisar Müftülük kütüphanesinde tespit edilen üçüncü mevlit Çizmecizâde Ahmed Vehbî'nin “Mevlid-i Şerifi Tesdisi”dir. Yapılan çalışma ile nüsha tanıtılmış (Sarı, 2000) ve metni yayımlanmıştır (Sarı, 2021b). Afyonkarahisar'da tespit edilen ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nden izler taşıyan dördüncü mevlit Afyonkarahisarlı halk ozanı Yoksul Derviş tarafından hece ölçüsü ve dörtlük nazım birimiyle yazılmış “Hz. Ali Mevlidi” olup üslubu, yazılış şekli ve sebebi itibarıyla dikkate değer bir eserdir (Görkaş, 2002; Sarı, 2010: II. C. 184-202).

Süleyman Çelebi Mevlidi *Vesiletü'n-Necât*'ın nüshaları, şerhleri, çeşitli dillere tercümelemleri yanında Türk Edebiyatında yazılmış diğer mevlitler üzerine yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır (bk. Pekolcay, 1950, 1954; Ateş, 1954; Timurtaş, 1970; Mazıoğlu, 1974; Okiç, 1976; Kemikli, 2016; Okiç, 2016; Kütük, 2018; Köksal, 2021). Görebildiğim kadarıyla bu çalışmalarda; Afyonkarahisar'da tespit edilen dört mevlitten “Âkif Mevlidi”, yapılan çalışmalarla ilim alemince bilinir hale gelmiştir (Abdulkadiroğlu, 1999; Kara, 2016). Üzerinde duracağımız “Vehbi Mevlidi” de yaptığımız çalışmalar sonrası literatürde yerini almaya başlamıştır. Bildirimizde ele alacağımız “Kâzım Meçi Mevlidi” ile “Yoksul Derviş Mevlidi”nden ise “Mevlid” merkezli çalışmalarda pek söz edilmemektedir. Bu çalışma ile söz konusu dört mevlit tanıtılacak, Süleyman Çelebi Mevlidi'nden taşıdıkları izlerden hareketle Süleyman Çelebi Mevlidi'nin tesirinin günümüze kadar yansıdığı dikkate sunulacak ve Afyonkarahisar edebiyatı örnek gösterilerek Türk edebiyatı açısından taşra edebiyatının önemine dikkat çekilecektir.

Süleyman Çelebi Mevlidi

Vefatının 600. Yılında hayırla ve rahmetle yad ettiğimiz Süleyman Çelebi 15. Yüzyılda Bursa'da yaşamış, Ulu cami imamlığı yapmış mutasavvıf bir şairdir. Aruz vezniyle ve mesnevi nazım şekliyle yazılan, yaklaşık 750 civarında beyitten oluşan ve “Mevlid” adıyla tanınan tek eseri *Vesiletü'n-Necât*, yazıldığı zamandan bugüne Müslüman-Türk toplumu tarafından büyük rağbet görmüştür. Sayılamayacak kadar yazma nüshası bulunan ve çeşitli dillere çevrilen eser, değişik coğrafi alanlarda yazılan Türkçe mevlitlerin pek çoğu üzerinde etkili olmuştur. Öyle ki bu tesirin değişik vesilelerle yazılan ve “çizgi dışı yazılanlar” olarak adlandırılan mevlitler üzerinde de izlerinin görülmesi dikkat çekicidir. Çalışmamızda *Yoksul Derviş Mevlidi* olarak geçecek mevlit bu tür mevlitlerden olup Hz. Ali Efendimiz üzerine yazılmıştır. Bu mevlitle birlikte yine nüshaları Afyonkarahisar'da tespit edilen *Âkif Mevlidi*, *Kâzım Meçi Mevlidi* ve *Ahmed Vehbi Mevlidi*, Süleyman Çelebi Mevlidi'nden izler taşımaktadır.

Farklı zamanlarda ve değişik sebeplerle yapılan ilave beyitler, çıkarılan beyitler, değiştirilen kelimeler gibi sebeplerle bir ölçüde değişime uğrayan Süleyman Çelebi Mevlidi'nin her birinin

beyit sayısı farklı birçok Latin harfli metni yayımlanmıştır. Bu çalışmada, Prof. Dr. Mehmet Akuş tarafından kurulan *Vesîletü'n-Necât* (s. 79-103) esas alınmıştır. Buna göre Süleyman Çelebi Mevlidi'nin metni “Faslun fi't-Tevhîd”, “Faslun fi Hilkati Nûri'n-Nebî Kable Külli Şey”, “Faslun fi Teselsüli İntikâli- Nûri'n-Nebî Aleyhi Ekmeli't-Tahiyyât”, “Faslun fi Velâdeti Aleyhi Etemmü's-Salavât”, “Faslun fi Ba'zı Mu'cizâtihî (aleyhi's-salâtu ve's-selâm)”, “Faslun fi Bî'seti'n-Nebî (aleyhi salavâtu'llâhi ve selâmuhû)”, “Faslun fi Mi 'râcihî (aleyhi ve alâ âlihi's-salât)”, “Faslun fi Zuhûri Refref”, “Tazarru' u Münâcât Be-Dergâhu Kâdiyu'l-Hâcât” ve “Duâ ve İlticâ” bölümlerinden meydana gelmektedir.

Âkif Mevlidi

Afyonkarahisar'da nüshası tespit edilen mevlitlerden biri “Kadınlar Mevlidi” olarak da bilinen “Âkif Mevlidi”dir. Nüshanın sureti konu üzerinde çalışma yapan merhum hocam Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'na gönderilmiş; “Âkif Mevlidi Yahut Kadınlar Mevlidi” adlı çalışmada değerlendirilmiştir (Abdulkadiroğlu, 1999: 410).

“Âkif Mevlidi”nden Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri*'nde (1333, C.2. s. 222), Hasi-be Mazioğlu'nun “Türk Edebiyatı'nda Mevlid Yazan Şâirler” (1974: 60) adlı makalesinde ve M. Tayyib Okiç'in “Çeşitli Dillerde Mevlitler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemeleri” (1976: 25) başlıklı makalesinde söz edilmektedir. Metni ilk defa Abdulkerim Abdulkadiroğlu tarafından tanıtılan “Âkif Mevlidi” üzerine daha sonraları Mustafa Kara tarafından da bir çalışma gerçekleştirilmiştir (2016). Rifat Kütük'ün, *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi* adlı eserinde de Âkif Mevlidi'nden söz edilmektedir (2018: 23 ve 91).

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Âkif'in vefat tarihi hakkında, Bursa'daki bir kitabeden hareketle 1814 olabileceği dikkate sunulmaktadır (Abdulkadiroğlu, 1999: 408). Müellif hattının nerede olduğu bilinmeyen “Âkif Mevlidi”nin birçok istinsah nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan hareketle Abdulkerim Abdulkadiroğlu tarafından “Âkif Mevlidi Yahut Kadınlar Mevlidi” adlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir (1999: 404-437). Çalışmada, bu nüshalardan 5. sırada tavsifi bilgileri verilen nüsha Afyonkarahisar Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 18316 numarayla kayıtlı bir *Mecmû'a-i Eş'ar* içinde tespit edilen bir nüshadır. Âkif Mevlidi'nin bu nüshası 17 yapraktır. Manzum kısımda satır sayısı 13-14 olan yazmanın ebatı 210x150, 170x100 mm.dir (Abdulkadiroğlu, 1999: 410). Âkif Mevlidi'nin istinsah tarihi, Ankara Millî Kütüphane Yz. 2009/7 numarada kayıtlı mevlid mecmuasından hareketle 15 Rebiulevvel 1308 olarak kabul edilir (Abdulkadiroğlu, 1999: 411). Âkif Mevlidinin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

“Allah âdın yâd edelim ibtidâ

Olmasın diller Hak isminden cüdâ” (Abdulkadiroğlu, 1999: 421).

**

“Fahr-i âlem sadr-ı bedr-i kâ'inât

Rûh-i pâk Muhammed'e verin salât” (Abdulkadiroğlu, 1999: 436).

Birçok mevlitte olduğu gibi Âkif Mevlidi'nde de Süleyman Çelebi Mevlidi'nden izler görülmektedir. “Âkif Mevlidi”i üzerine yapılan adı geçen çalışmada, Türkçe mevlitlerin çoğunun Süleyman Çelebi mevlidinden mülhem ve Âkif mevlidinin de bunlardan biri olduğuna dikkat çekilir: “Mevlid metinleri söz konusu edilince Süleyman Çelebi dışındaki özellikle Türkçe mevlid yazarları ve onların metinleri de ayrı bir önem arz etmektedir. Bu metinlerin çoğu *Vesîletü'n-Necât*'tan mülhem olarak meydana getirilmişlerdir... Konumuz olan *Âkif Mevlidi de Vesîletü'n-Necât*'tan mülhem olarak kaleme alınmış mevlitlerden biridir.” (Abdulkadiroğlu, 1999: 406). Abdulkerim Abdul-

kadiroğlu “Kadınlar Mevlidi” için; “*Bu mevlid çok değişik ilâvelerle ve pek çok yeri Süleyman Çelebi metninden alınmış parçalarla doludur*” (1999: 407) tespitinde bulunur.

“Âkif Mevlidi”nin Süleyman Çelebi Mevlidi’nin yazıldığı vezinle yazılmış oluşu iki mevlid arasındaki etkileşimin bir göstergesi olarak kabul edilir. “*Bu mevlid Süleyman Çelebi Mevlidi’nden mülhem, aynı vezinle kaleme alınmıştır*” (Abdulkadiroğlu, 1999: 411). Bu bilgiler ışığında, Abdulkadir Abdulkadiroğlu’nun (1999: 404-437) ve Mehmet Akkuş’un (2016: 79-103) kurdukları metinlerden hareketle Âkif Mevlidi’ndeki Süleyman Çelebi Mevlidi’nin izlerinden bazılarına değinmeye çalışalım.

Âkif Mevlidi’nin başında yer alan “Hikâye-i Mevlidi’n-Nebî” (Abdulkadiroğlu, 1999: 412-415) bölümünün ilk beyti ile “Mevlid Metni”nin ilk beyti;

“*Mustafa mevlidini yâd edelim
İşidenler cânını şâd edelim*” (Abdulkadiroğlu, 1999: 412)

“*Allah âdın yâd edelim ibtidâ
Olmasın diller Hak isminden cüdâ*” (Abdulkadiroğlu, 1999: 412)

Ses, kafiye ve mana itibariyle, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Faslun fi’t-Tevhîd” bölümündeki;

“*Allâh adın zikr idelim evvelâ
Vâcip oldur cümle işde her kula*” (Akkuş, 2016: 79)

beyti ile “Tazarru’ u Münâcât Be-Dergâhı Kâdıyu’l-Hâcât” bölümündeki;

“*İmdi gel isyânımız yâd idelim
Nâle vü zârı vü feryâd idelim*” (Akkuş, 2016: 101)

beyitlerini hatırlatır.

Âkif Mevlidi’nin yine bu bölümündeki;

“*Dinle imdi bir hikâyet edelim
Mevlidin sözüne andan gidelim*” (Abdulkadiroğlu, 1999: 412)

beyti Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Faslun fi Hilkatı Nûrı’n-Nebî Kable Külli Şey” bölümündeki şu beyti;

“*Çünkü Hak evvelliğin bildin ayân
Dinle imdi kılayım sun’un beyân*” (Akkuş, 2016: 81)

beyti ile “Faslun fi Mi ‘râcihî” başlıklı bölümdeki;

“*Dinle gel mi’râcın ol şâhın ayân
Âşık isen aşk oduna durma yan*” (Akkuş, 2016: 92)

beytinden mülhem gibidir.

Âkif Mevlidi’nin “Hikâye-i Mevlidi’n-Nebî” bölümü daha ziyade Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Faslun fi Velâdeti Aleyhi Etemmü’s-Salavât” bölümünden izler taşımaktadır. Birkaçı şöyledir:

“*Didi ana ol şefiü’l-müznibîn
Ol Habîb ol Rahmete’n-l-i-âlemin*” (Abdulkadiroğlu, 1999: 414)

“*Rahmeten l’i-âlemin’dır Mustafâ
Hem şefiü’l-müznibîndir Mustafâ*” (Akkuş, 2016: 86)

**

“*Didi gördüm bu gice sen gördüğün
Hâk-i pâyine yüzünü sürdüğün*” (Abdulkadiroğlu, 1999: 414)

“Ânesi anda neler gördü neler
Didi gördüm ol Habîb’in ânesi” (Akkuş, 2016: 84)

**

“Ger dilersiz bulaşız âlî-makâm
Aşkile essalâtü vesselâm” (Abdulkadiroğlu,1999: 415)

“Ger dilersiz bulaşız oddan necât
Aşk ile derd ile idin es-Salât” (Akkuş, 2016: 86)

Âkif Mevlidi’nin “Münâcat Li-Mevlidi’ş-Şerif” bölümünde, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Tazarru’ u Münâcat Be-Dergâhu Kâdıyu’l-Hâcât” bölümündeki birçok beyitten izler bulunmaktadır. Bölümlerin sonlarındaki beyitlerden ikisi şu şekildedir:

“Rahmetinden ger bize ihsân ola
Pâdişâhlığına ne noksân ola
Nefse uyduk eyledik bî-had günâh
Bilmeziz ne kılavım ey Pâdişâh” (Abdulkadiroğlu,1999: 416)

“Nefse uyup eyledik bî-had günâh
Bilmeyiz ki ne kılavuz yâ ilâh
Umarız Senden inâyetler ola
Rahmet irişe şefâatler ola” (Akkuş, 2016: 102)

599

İki mevlidde de “Münâcat” bölümünden sonra gelen bölüm adları biri birine benzer. Âkif Mevlidi’nde “İstiğfar-nâme”, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Duâ ve İlticâ” adını taşıyan bu bölümlerin ilk ve son beyitleri de iki mevlid arasındaki etkilenmeyi gösterir:

“Yâ Hayy ü Vehhab yâ Halîm estağfiru’llahe’l-azîm
Yâ Rabbi Tevvâb yâ Rahîm estağfiru’llahe’l-azîm” (Abdulkadiroğlu,1999: 416)

“Yâ ilâhî ol Muhammed hakkıçün
Ol şefâat kânı Ahmed hakkıçün” (Akkuş, 2016: 102)

**

“Ümmî Kemâlim yâ Kadîm çokdur günâhum yâ Mukîm
Afvet kerem kıl yâ Kerîm estağfiru’llahe’l-azîm
Şol dem ki göç eyler bu cân yoldaşımız eyle îmân
Yâ Ferd ü Rabbü’l-emân estağfiru’llahe’l-azîm” (Abdulkadiroğlu,1999: 417)

“Yâ ilâhî kılma bizi dâllîn
Bu duâya cümleliz deyin âmîn
Ümmetinden râzı olsun ol Muîn
Rahmetu’llâhi aleyhim ecmâîn” (Akkuş, 2016: 103)

Âkif Mevlidi’nin, “Mevlid Metni” başlıklı bölümü Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Fas-lun fî’t-Tevhîd” başlıklı bölümü gibi “Bi’smi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm” ile başlar. Bölümlerin başlarında yer alan beyitler Âkif Mevlidi’ndeki Süleyman Çelebi Mevlidi’nin izlerini göstermektedir:

“Allâh âdın yâd edelim ibtidâ
Olmasın diller Hak isminden cüdâ

Allah âdıyla edelim feth-i bâb
Bâb-ı Hakk’a edelim tâ intisâb

Allâh âdın yâd iderse bir kişi
Hak ana âsân ider cümle işin

Allah âdın yâd iden handân olur
İki âlemde her işi âsân olur

Aşkile Allah dise bir kul hemân
Ana Lebbeyk ya kulum der Müste’ân

Allah âdın yâd iden bulur necât
Allah âdıyla bulur her şey tevât

Sanma kim Allah diyen mahrum olur
Belki Hakk’ı terk iden mezmûm olur”

(Abdulkadiroğlu,1999: 422)

**

“Allâh adın zikr idelim evvelâ
Vâcip oldur cümle işde her kula

Allâh adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ider Allah ana

Allâh adı olsa her işin önü
Hergiz ebter olmaya anın sonu

Her nefesde Allâh adın di müdâm
Allâh adıyla olur her iş tamâm

Bir kez Allâh dise aşk ile lisân
Dökülür cümle günâh misl-i hazân

İsm-i pâkin pâk olur zikr eyleyen
Her murâda irişür Allâh diyen

Aşk ile gel imdi Allâh diyelim
Derd ile göz yaşı ile âh idelim

(Akkuş, 2016: 79)

Âkif Mevlidi’nin “Fahr-i Âlem sadr-ı Bedr-i Kâinât Rûh-i Pâk-i Mustafâ’ya ver Salât” başlıklı bölümü başındaki beyitler de Süleyman Çelebi Mevlidi’nden izler taşımaktadır:

“Ey azizler edelim feth-i kelâm
Bir vasiyyet kılalım beyne’l-enâm

Ol vasiyyet kim anı tuta hemîm
Ede rahmet ana Rabbu’l-‘âlemîn

Her kim ister bula Cennet yolunu
Fâtihayla yâd ide ben kulunu”

(Abdulkadiroğlu,1999: 423)

**

*“Ey azizler işte başlarınız söze
Bir vasiyyet kularız illâ size*

*Ol vasiyyet kim direm her kim tuta
Misk gibi kokusu canlarda tüte*

*Her ki diler bu duâda buluna
Fâtîha ihsân ide ben kuluna”*

(Akkuş, 2016: 81)

Âkif Mevlidi'nin “Musannıfın Müellifin Rûhıyçün Hak Rızâsıyçün el-Fâtîfa” başlıklı bölümündeki şu beyitler;

*“Çünkü Hak vasfın biraz yâd eyledin
Lütf-i Hakla kalbini şâd eyledin*

*Evvel oldur Âhir oldur bî-gümân
Zâhir oldur Bâtın oldur her zamân*

*Cümle halkı sonradan vâd eyledi
Sun'unu ‘âlemde izhâr eyledi*

*Dinle imdi ne yarattı ibtidâ
Nakl idem nâkılden ânı ben sana*

*Nûr-ı zât'dan aldı bir kabzı Hudâ
Ol Muhammed Mustafâ didi ana”*

(Abdulkadiroğlu,1999: 424)

601

Süleyman Çelebi Mevlidi'nin “Faslun fî Hilkatı Nûr'n-Nebî Kable Külli Şey” başlıklı bölümündeki şu beyitlerden izler taşımaktadır:

*“Evvel andık anı kim evveldir Ol
Evveline bulmadı hiç akl yol*

*Çünkü Hak evvelliğin bildin ayân
Dinle imdi kılâyım sun'ın beyân*

*Hak Teâla ne yaratdı evvelâ
Cümle mahlûkdan kim ol evvel ola*

*Mustafâ nurunu evvel kıldı var
Sevdi anı ol Kerîm ü Kird-gâr”*

(Akkuş, 2016: 81)

Yine Âkif Mevlidi'nin, “Musannıfın Müellifin Rûhıyçün Hak Rızâsıyçün el-Fâtîfa” başlıklı bölümünün devamındaki şu beyitler;

*“Âdemi kıldı halife ‘âleme
Secde etdiler melekler Âdem'e*

*Hem Muhammed nûrı alnında karâr
Etdi bâ-emr-i Cenâb-ı Kirdigâr*

*Sonra Havvâ alnuna nakl etdi nûr
İzzet eylerdi ana vahş u tuyûr*

*Sonra Şit'e geldi nûr etdi karâr
Eyler idi nûr ile ol iftihâr*

İşbu resme ol mutahhar silsile
Bülbül-âsâ kondu hep gülden güle”

(Abdulkadiroğlu,1999: 425)

Süleyman Çelebi Mevlidi'nin “Faslun fî Teselsüli İntikâli Nûri'n-Nebî Aleyhi Ekmeli't-Tahiyyât” başlıklı bölümündeki şu beyitleri akla getirir:

“*Hak Teâlâ çün yarattı Âdem'i
Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi
Âdem'e kıldı ferîştehler sücûd
Hem ana çok kıldı ol lutf ıssı cûd
Mustafâ nurunu alında kodu
Bil habibim nurudur bu nuru didi
Sonra Havvâ alnuna nakl itdi bil
Durdu anda dahi nice ay u yıl
Şît doğdu ana nakl itdi bu nûr
Anın alında tecelli kıldı nûr”*

(Akkuş, 2016: 83)

Âkif Mevlidi'nin “Fahr-ı Âlem Sadr-ı Bedr-i Kâinât Rûh-i Pâk-i Mustafâ'ya Salât” bölümünde-ki bazı beyitler;

602

“Âmine Hâtun Vehb'in duhteri
Nûr-ı 'Abdi'llah'a oldu müşterî
Zâhir oldu nice dürlü mu'cizât
Dost ü düşmân gördüler hep kâ'inât
Çünkü oldu vakt u sâ'âti tamâm
Kim gele bu 'âleme Hayru'l-enâm
Ol nebinin ânesi nakl eyledi
Ol gece gördüğünü hep söyledi
Ol gece hânemde ben tenhâ idim
Oğlumun teşrifine şeydâ idim
Çıktı hânemden o dem nûr-ı ziyâ
Nüh-felekden geçdi gitdi güyiyâ
Üç melek gördüm elinde üç livâ
Biri mağribde biri maşrıkda tâ
Ka'benin üstüne dikmişler birin
Gulguleyle doldu bu rûy-ı zemîn
Nâ-gehân şakk oldu dîvâr tamâm
Geldi üç hûrî bana verdi selâm
Âsiye Meryem biri Havvâ idi
Cümlesinin hüsnü bî-hemtâ idi
Geldiler etrafıma oturdular
Müjde-i teşrif-i Ahmed verdiler

Dediler ferzendir-âsâ gelmedi
Bu cihâna misli sebkât kılmadı
Budur ol bâğ-ı risâlet bülbülü
Gülşen-i ‘ilm-i ledünnînin gülü
Âmine eydür çü vakt oldu yakîn
Kim gele dünyaya ol Sultân-ı dîn
Teşne-leb oldum harâretten katı
Sundular bir kâse şerbeti”

(Abdulkadiroğlu,1999: 426-429)

Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Faslun fî Velâdeti Aleyhi Etemmü’s-Salavât” bölümünden mülhem gibidir:

“Âmine hâtun Muhammed ânesi
Ol sadfden doğdu ol dür dânesi
Hem Muhammed gelmesi oldu yakîn
Çok alâmetler belürdi gelmedin
Didi gördüm ol Habib’in ânesi
Bir aceb nûr kim güneş pervânesi
Berk urup çıkdı evimden nâgehân
Göklere dek nûr ile doldu cihân
Gökler açıldı ve feth oldu zulem
Üç melek gördüm elinde üç alem
Biri meşrık biri mağribde anın
Biri dâmunda dikildi Ka’be’nin
Yarılıp divâr çıkdı nâgehân
Üç bile hûrî bana oldu ayân
Ba ‘zular dîrler ki ol üç dil-berin
Âsiye’ydi biri ol meh-peykerin
Biri Meryem hâtun idi âşikâr
Birisi hem hûrîlerden bir nigâr
Çevre yanuma gelip oturdular
Mustafâ’yı birbirine muştular
Didiler oğlun gibi hiçbir oğul
Yaradılalı cihân gelmiş değil
Bu gelen ilm-i ledün sultanıdır
Bu gelen tevhîd ü irfân kânıdır
Âmine ider çü vakt oldu tamâm
Kim vücuda gele ol hayru’l-enâm
Susadım gâyet harâretten katı
Sundular bir câm dolusu şerbeti”

(Akkuş, 2016: 84-86)

Âkif Mevlidi'ndeki "Fahr-i 'Âlem Sadr-ı Bedr-i Kâinât Rûh-i Pâk-i Mustafâ'ya ver salât" bölümündeki beyitler;

"Nûş edince sandım ol Âb-ı hayât
Cür'asın nûş eyleyen bulmaz memât

Nûr-ı mahz oldu o dem cismim tamâm
Gam gidip gönlümden oldum şâd-kâm

Kuş gibi geldi o dem Cibrîl Emîn
Arkamı sığadı eliyle hemîn"

(Abdulkadiroğlu,1999: 430)

"Mahall-i Kıyâm li Mevlidi'n-Nebiyi 'Aleyhi'l-Kirâm" bölümündeki beyitleri hatırlatır:

"Doğdu ol sâ'atde Fahr-i kâ'inât
Nûrile müstağrak oldu şeş-cihât

Çün kadem basdı cihâna şâh-ı dîn
Hâk-i pâyine yüzün sürdü zemîn"

(Abdulkadiroğlu,1999: 430)

Bu beyitlerdeki benzerlik, Süleyman Çelebi Mevlidi'nin "Faslun fî Velâdeti Aleyhi Etemmü's-Salavât" bölümünün devamındaki beyitlerde de görülür:

"İçdim anı oldu cismim nura gark
İdemezdüm nûrdan kendümi fark

Geldi bir akkuş kanadıyla revân
Arkamı sığadı kuvvetle hemân

Doğdu ol sâatde ol Sultân-ı dîn
Nûra gark oldu semâvât ü zemîn

Yaradılmış cümle oldu şâdmân
Gam gidüp âlem yeniden buldu cân"

(Akkuş, 2016:86)

604

Âkif Mevlidi'nin, "Fahr-i 'Âlem Sadr-ı Bedr-i Kâinât Rûh-i Pâk-i Mustafâ'ya ver salât" başlıklı son bölümünün son beyitleri Süleyman Çelebi Mevlidi'nin son bölümü olan "Duâ ve İlticâ" bölümünün son beyitlerinden izler taşımaktadır:

"Yâ ilâhî Mustafâ'nın hakkıçün
Menba'-ı sıdk u safânın hakkıçün

Âşıkın âh-ı derûnu hakkıçün
Zümre-i aşkın cünunu hakkıçün

Bu günâhkâr Âkif'i ağlatma âh
Âteş-i hicrana yakma yâ İlâh

Râzı olsun ümmetinden şâh-ı dîn
Rahmetu'llâhi 'aleyhim ecma'în"

(Abdulkadiroğlu,1999: 434-436)

**

"Yâ ilâhi ol Muhammed hakkıçün
Ol Şefâat kânı Ahmed hakkıçün

Gözü yaşı hakkıçün âşıkların
Bağrı başı hakkıçün sâdıkların
Hem Süleyman fakire rahmet it
Yoldaşın îmân makâmın cennet it
Yâ ilâhî kılma bizi dâllîn
Bu duâya cümleliz deyin âmîn
Ümmetinden râzı olsun ol Muîn
Rahmetu'llâhi aleyhim ecmâîn

(Akkuş, 2016: 102-103)

Kâzım Meçi Mevlidi

Afyonkarahisar'da tespit edilen mevlitlerden biri Karaçay-Malkar edebiyatının önde gelen şairlerinden Kâzım Meçi'ye aittir. Kâzım Meçi, Karaçay-Malkar Türklerinin Ruslara karşı verdikleri hürriyet mücadelesinde liderleri Şeyh Şamil'in esir düştüğü 1859'da Şıki'da dünyaya geldi. Belki de bu yıl bir tevafuku ve Türklerin bundan sonraki zor ve çileli yıllarında "kalem"le savaşacakları anlamına geliyordu. Demirci ustası Bekki Efendi'nin oğlu olan Kâzım Meçi, temel eğitimini ailesinden aldı ve oğlunun hoca olmasını isteyen babasından Arap harflerini öğrendi. Kumuk'tan Malkar'a gelen Kumuklu hocanın medresesinde Kur'an, tecvid, İslâm tarihi, coğrafya, astronomi, Arapça ve Farsça konularında dersler aldı, edebiyat ve şiir bilgisi öğrendi. Şiir yazmaya bu sıralarda başlayan Kâzım Meçi, medreseyi bitirdikten sonra bir taraftan babasının yanında çalıştı, bir taraftan da gittiği câmilerde okuduğu Kur'an-ı Kerim'le ve yaptığı sohbetlerde insanları aydınlatmaya çalıştı. "Nart Destanları"ndan ve "Kur'an-ı Kerim"den mülhem yazdığı şiirleri, halk tarafından beğenildi ve halkın büyük saygısını kazandı (Teppeyev, 1989: 11; Sarı, 2007a: 1768).

Türk edebiyatının değişik lehçelerini ve bu lehçelerle eser veren şairlerden Nevâî'yi, Fuzulî'yi, Firdevsî'yi, Bözülânı Çöpellev'den öğrenen Kâzım Meçi Farâbî ve İbni Sina gibi filozofları da bu bilge kişiden ve zengin kütüphanesindeki eserlerden öğrenme imkânı buldu (Sarı, 2007a: 1768).

Şiirlerinin kaynağı olarak atalarından gelen zengin halk folkloru, halkının yaşayışı ve doğu milletlerinin klasik şiirleri olduğu söylenen Kâzım Meçi, Malkar Edebiyatının kurallarını belirleyen şair olarak kabul edilir. Şiirlerinin çoğunda din, Tanrı, insan sevgisi, millet, hürriyet, halkın ezilişi, halkına sevgi ve atalarına saygı dile getirilir (Balkan, 1997; Sarı, 2007a: 1769).

İki kez hacca giden Meçi mübarek şehirleri görür, bilgisini artırmak gâyesiyle yaptığı seyahatlerde Şam, Bağdat, Kahire ve İstanbul gibi bilim ve sanat merkezlerine giderek bilgi ve tecrübesini artırır. "Şam'da zamanın en büyük medreselerinde, Kahire'de El-Azhar Üniversitesinde dersler alır ve böylece şark dünyasını daha iyi tanımış olur" (Sarı, 2007a: 1769).

Sovyet yönetiminin, 2 Kasım 1943'te başlattığı Kuzey Kafkasya'daki Kafkas Halklarının Sibirya, Kazakistan ve Özbekistan'a topyekûn sürgünlerine 85 yaşında iken şâhit olan Kâzım Meçi (bk. Fot. 1), 8 Mart 1944'te halkı ile birlikte Kazakistan'a sürgüne gönderilir ve 14 Mart 1945 târihinde burada sürgünde iken vefat eder (bk. Balkan, 1997; Sarı, 2007a: 1770).

Her konuda şiir yazan ve Karaçay-Malkar halkının aynası olan Kâzım Meçi'nin eserlerinden bazıları şunlardır: "Adamdı Bizni Atıbiz" (İnsandır Bizim Adımız); "Ahır Kün" (Son Gün); "Ak Koçhar" (Sarı-Balkan (2000)); "Atanı Caşına Osuyatı" (Babanın Oğluna Vasiyeti); "Bızıngı Kabırları" (Bızıngı Kabirleri); "Buzcigit" (Buzyiğit); "Cannet" (Cennet); "Caralı Cugutur" (Yaralı Dağ Keçisi) (Sarı-Balkan (2009a)); "İrazılık" (Rızalık); "İgilik bla Amanlık" (İyilikle Kötülük); "İyman bla Ka-

lıgız” (İman ile Kalınız); “İyman İslam” (İman-İslam); “Kar Kün Arbazıma Kongan Çıpçıkçığa” (Karlı Günde Avluma Konan Serçeciğe); “Kartlık bla Uşagım” (İhtiyarlıkla Sohbetim); “Kökge Uçhan” (Göge Uçan); “Men Bir İnsan, Caşadım, Candı Otum” (Ben Bir İnsan, Yaşadım Yandı Ateşim); “Osuyat” (Vasiyet); “Ölüm Kelir” (Ölüm Gelir); “Paygambarla”; “Sarnavçu Katınla” (Ağıt Yakan Kadınlar); “Tazalık” (Tazelik, temizlik) (bk. Balkan, 1997; Sarı, 2007a: 1769).

Kâzim Meçi’nin şiirleri; “Caşavubuznu Bayragı” (Hayatımızın Bayrağı) 1956 yılında Furunze’de; “Karındaşını Sözü” (Kardeşin Sözü), 1957 yılında Nalçık’te; “Malkarnı Poetleri” (Malkar’ın Şairleri) Rus dilinde 1958 yılında Moskova’da; “Saylamala” (Seçmeler) 1959 yılında Nalçık’te basılmıştır (Balkan, 1997: 42; Sarı, 2007a: 1768-1770).

Kâzim Meçi’nin eserlerinden biri, Karaçay Türkleri arasında “Din Kitabı” olarak anılan ve okunan “Mevlid”idir. Karaçay Türkçesi’yle ve hece ölçüsüyle 1896 yılında yazılan *Kâzim Meçi Mevlidi* 1992, 1996 ve 2002 yıllarında Nalçık’te Kiril harfleriyle basılmıştır (Sarı-Balkan, 2009b: 25-30). Arap harfleriyle defterlere yazılı iki nüshası (Sarı-Balkan, 2009b: 27-28) da Afyonkarahisar’da mukim Karaçay Türklerinden Vedat Balkan tarafından tespit edilmiştir.

Karaçay-Malkar Türkleri, Şeyh Şamil önderliğinde Ruslara karşı verdikleri hürriyet mücadelesini Şeyh Şamil’in 1859’da esir düşmesiyle başarıyla sonuçlandıramamış; topraklarının ellerinden alınıp buralara Rusların yerleştirilmesi sonucu bir kısmı sonraki zaman içinde Anadolu’ya göç ederek çeşitli illere yerleştirilmişlerdir. Bu illerden biri Afyonkarahisar olup; “*Afyon şehir merkezinde, Bolvadin ilçesi Gökçeyayla mahallesinde, İscehisar ilçesine bağlı Doğlat köyünde, Eskişehir Han ilçesine bağlı Akhisar köyünde ve yine Han İlçesine bağlı Gökçeyayla köyünde*” (Balkan, 1999: 15) Karaçay-Malkar Türkleri yaşamaktadır.

606

Tebliğimizde ele alacağımız Afyonkarahisar’da nüshası tespit edilen mevlitlerden biri “Kâzim Meçi Mevlidi”dir. Eserin Arap harfli iki yazma nüshası; yukarıda temas ettiğimiz sebeplerden Türkiye’ye gelen Karaçay-Malkar Türklerinden, yine Karaçay Türklerinden olan Vedat Balkan tarafından tespit edilmiştir. Bunlardan biri Bolvadin İlçesi’nde Karaçay Türklerinin meskûn olduğu Gökçeyayla mahallesinde ikamet eden Huriser Uysal (Küçük)den tespit edilmiştir. Nesihe yakın Arap harfleriyle bir deftere yazılmış olan nüshanın müellifi Huriser Uysal’ın annesi Mekke Küçük (Esen) (v. 1989)dir. Eser, çizgili bir deftere yazılmış olup 22 varaktır (bk. Fot. 3). Mevlid, Karaçay-Malkat Türkçesi ile yazılmış olmakla birlikte, Türkiye Türkçesi etkisinde kaldığı için Kiril harfli nüshalardan farklılık arz eder. (Sarı, 2007a: 1772; Sarı-Balkan, 2009b: 27-28). Meçi Mevlidi’nin Arap harfli diğer yazma nüshası Hanımsat Özcan’dan temin edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Kafkasya’dan Türkiye’ye gelen Halit Tüzün (v. 1990) tarafından yazılan nüsha, bir deftere sabit kurşun kalemle kuralsız el yazısı ile yazılmak suretiyle oluşturulmuştur (bk. Fot. 4). Önceki nüsha gibi bu nüsha da bazı mısra ve beyitlerin eksik, bazılarının yerlerinin değiştirilmiş oluşu gibi sebeplerle Kiril harfli matbu nüshalara göre farklılıklar arz etmektedir. (Sarı, 2007a: 1773; Sarı-Balkan, 2009b: 28-29).

Kâzim Meçi Mevlidi’nin tespit edilen bu iki Arap harfli yazma nüshası gibi Türkiye’nin başka şehirlerine yerleştirilen Karaçay Türklerinin elinde Arap harfli başka yazma nüshalarının da olabileceği ihtimal dahilindedir. Süleyman Çelebi Mevlidi’nin gördüğü kabul üzerine Osmanlı’dan günümüze değişik bölgelerde pek çok yazma nüshasının bulunduğu gibi Karaçay Türkleri arasında “Din Kitabı” olarak bilinen Kazim Meçi Mevlidi’nin de Türklerin yaşadığı değişik coğrafi bölgelerde ve lehçelerde tesirinin olabileceği, küçük değişikliklerle buralarda da istinsah edilmiş olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır¹.

¹ Nitekim sempozyumun 13. oturumunda “*Mevlit Türünde Yazılmış Kırgızca Bir El Yazması Üzerine*” başlıklı bildiri sunulmuştu. Mevlit kültürünün Kırgızlardaki durumuna vakıf ilim ehlinin dikkatle takip ettiği sunumda oturum başkanı, sunumu yapandan örnek bir beyit okumasını istemiş, sunumu yapan Arap harfli el yazma metni yansıda

Kâzım Meçi Mevlidi, Arap harfli bu nüshalarla birlikte Kiril harfleriyle Nalçık'te 1992'de *Din Kitabı 1* (bk. Fot. 2); 1996'da *Zikirle, Poemala* ve 2002'de *Nazmula, Zikirle, Dastanla* adlarıyla basılan nüshalar da dikkate alınarak Türk Edebiyatında ilk defa *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*'nda tanıtılmıştır (Sarı 2007a). *Kâzım Meçi Mevlidi*, sonraki yıllarda 5 nüshadan hareketle karşılaştırmalı metni hazırlanarak *Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi* adıyla Latin harfleriyle (bk. Fot. 5) kitap olarak da yayımlanmıştır (Sarı-Balkan, 2009b). Kâzım Meçi Mevlidi'nin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

“Busliymanla aytayım mavlütha tıngılagız,
Faygambarnı haparın başdan-ayak angılagız” (Sarı-Balkan, 2009b. 54)

**

“Kâzım, harip, sen cazdıng Faygambarnı hallarıng
Sanga Allâh col bersin, uzak bolsun salarıng.

Amin, amin ya Allâh, amin, amin ya Allâh,
Amin, amin ya Allâh, amin, amin ya Allâh” (Sarı-Balkan, 2009b. 110)

Kâzım Meçi Mevlidi'nde *Süleyman Çelebi Mevlidi*'nin izleri, bu çalışma ile Mehmet Akkuş'un kurduğu *Vesiletü'n-Necât* (Akkuş, 2016)tan hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır. Kâzım Meçi Mevlidi, “Muhammad Faygambarnı Tuvganı” (Muhammet Peygamberin Doğumu); “Faygambarnı Kökge Çıkgan Haparı” (Peygamberin Göğe Çıktığı Haberi) ve “Paygambarnı Ölgeni” (Peygamberin Ölümü) başlıklı üç ana bölümden oluşmaktadır (Sarı, 2007a: 1775; Sarı-Balkan 2009b. 33).

Meçi Mevlidi'nin, “Muhammad Faygambarnı Tuvganı” (Muhammet Peygamberin Doğumu) bölümünün ilk beyitleri Süleyman Çelebi Mevlidi'nin “Faslun fî Hilkatı Nûr'ın-Nebî Kable Külli Şey” başlıklı bölümündeki beyitlerden izler taşımaktadır. İki mevlitte de bu beyitlerde peygamber efendimizin doğumunun anlatılacağı ve Müslümanların bunu dinlemelerinin gerektiği; Allâh'ın cümle mahlukattan önce Peygamberin nurunu yarattığı dile getirilir:

“Busliymanla aytayım mavlütha tıngılagız,
Faygambarnı haparın başdan-ayak angılagız.

Allın başlab aytayım bolumunu al burun,
Halkdan alga caratdı faygambar bolluk nürün.

Anı üçün caratdı ceti köknü cerleni,
Anı üçün boldurdu tişileni erleni.

Carathan har zatından anı artık süygendi,
Mahlukatha Allâh anı rahmat etib iygendi

Allah murat etgendi anı nürün cayarga
Anı nürü başlandı birden birge tayarga” (Sarı-Balkan 2009b. 54).

**

göstermiş idi. Metni uzaktan okuyunca, üzerinde çalışma yaptığımız ve metnini kitap olarak yayımladığımız *Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi* ile olan benzerlik dikkatimi çekmişti. Oturum sonunda ilgili bildiri sahibine durumu anlatmış, sunulan metnin müellifinin ve yazım tarihinin belli olmadığını öğrenince söz konusu yazmanın *Kâzım Meçi Mevlidi*'nin bir nüshası olabileceğini, eğer müellifi tespit edilebilirse bu şekilde yayımlanıp ileride ortak karşılaştırmalı bir çalışma yapılabilceğini, müellifi tespit edilemez ise çalışmanın, *Kâzım Meçi Mevlidi*'nin bir nüshası olabileceği dikkate alınarak yayımlamasının daha iyi olacağını hatırlatmış idim.

“Çünkü Hak evvelîğın bildün ayân
Dinle imdi kılâyım sun’ın beyân

Hak Teâlâ ne yarattı evvelâ
Cümle mahlûkdan kim ol evvel ola

Mustafa nurunu evvel kıldı var
Sevdi anı ol Kerîm ü Kird-gâr

Hak ana virdi mükemmel eyledi
Yaradılmışdan mufaddal eyledi”

(Akkuş, 2016: 81)

Meçi Mevlidi’nin bu bölümündeki bazı beyitlerde de Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Faslun fî Velâdeti Aleyhi Etemmü’s-Salavât” başlıklı bölümden izler görülmektedir. Ancak Kâzım Meçi, doğum anını Süleyman Çelebi Mevlidi’deki olayların akış sırasında bazı değişiklikler yaparak anlatır:

“Sıylı bolgan mölekle can-canından çapdıla,
Başhaladan çaşırıp kanatların capdıla.

Asiyat bıla Mariyam mıçımayın cetdile,
Eki hur kız keldile anıçılık etdile.

Tuvdu taza cuvulup tamam kindik kesilip,
Közü surma sürtülüp aruv sünnet etilip.

Başın örke kötürüp kolun çerger cetdirip,
Közün kökge karatıp tilin tasbih etdirip.

On ekinçi baş keçe Rabbiğulaval ayda,
Tuvdu kuanç köp boldu kökde, cerde har kayda.

Anı nürü carıtdı kün çıkgannı bathannı,
Sıylı etdi Ull’allâh anı bizge taphannı

Ceti kökde mölekle marhabaga turdula,
Andan sora şaytannı kökde koymay kuvdula” (Sarı-Balkan 2009b. 58).

**

“Ol rebîu’l-evvel ayı nicesi
On ikinci gice isneyn gicesi

Berk urup çıkdı evümden nâgehân
Göklere dek nûr ile doldu cihân

İndi göklerden melekler sâf sâf
Ka’be gibi kıldılar evüm tavâf”

(Akkuş, 2016: 84)

Yarılıp divâr çıkdı nâgehân
Üç bile hûrî bana oldu ayân

Ba’zılar dirler ki ol üç dil-berin
Âsiye’ydi biri ol meh-peykerin

Biri Meryem hâtun idi âşikâr
Birisi hem hûrîlerden bir nigâr”

(Akkuş, 2016: 85)

“Şöyle Beytu’llâha karşı ol Resûl
Yüz yire urmuş ve secde kılmış ol

Secdede başı dili tahmîd ider
Hem götürmüş parmağın tevhîd ider

Sürmelenmiş gözleri gör hikmeti
Göbeği kesilmiş olmuş sünneti”

(Akkuş, 2016: 89)

Meçi Mevlidi’nin bu bölümünde “Öre turup aytilgan ceri” (Ayağa kalkıp söylenen yeri) başlıklı bir ara bölüm vardır. Bölümde, Süleyman Çelebi Mevlidindeki “merhaba” bölümünü çağrıştırır ise de Süleyman Çelebi Mevlidi ve ondan mülhem mevlitlerde görülen “kân-ı irfân”, “sırr-ı Furkân”, “âşinâ-yı zü’l-Celâl”, “mâh-ı hurşîd-i Hüdüâ”, “âsî ümmet melcei”, “kudretü’l-aynı Halîl” vd. (bk Akkuş, 2016: 87) görülen ifadelerin yerine halkın içinde bulunduğu zor şartlara matuf ifadeler kullanılır: “ahırat üyübüz” (ahiret evimiz), “halkdan sıyılı biyibiz” (halktan yüce beyimiz), “köz carıgım” (gözüm nuru), “can tansıgım” (can özlemim), “duniya ullusu” (dünya yücesi), “halk sıylısı” (halkın soylusu), “halkın tilegi” (halkın dileği), “halkın süygeni” (halkın sevdiği) vd. (bk. (Sarı-Balkan 2009b. 60).

Bölüm, Süleyman Çelebi Mevlidindeki beyti hatırlatırcasına “şefaât dileme” ile tamamlanır:

“Marhaba ya marhaba şafagatnı bilebiz,
Marhabaga biz turup senden anı tilebiz”

(Sarı-Balkan 2009b. 62).

“Merhabâ ey rahmeten li’l-âlemîn
Merhabâ sensin şefu’l-müznibîn”

(Akkuş, 2016: 87)

609

Meçi Mevlidi’nde, “Merhaba” bölümü diyebileceğimiz bölümden sonraki “Mucizât” bölümü diyebileceğimiz ara bölümdeki bazı beyitlerde de Süleyman Çelebi Mevlidinin “Faslun fî Ba’zı Mu’cizâtihi” başlıklı bölümünden izler taşır:

“Ol tuvganlay öçüldü Macusüi otu canmadı,
Faris suvu kurudu bir tamıçı tammadı.

Arsar bolup kaldıla kâfırlanı başları,
Umur-çamur boldula kulluk etgen kaçları”

(Sarı-Balkan 2009b. 62).

“Ol gice tabl-ı nübüvvet urdular
Ol gice şeytânı gökden sürdiler

Nice puthâne nice deyr ü sanem
Yıkılup küfr ehline irdi elem”

(Akkuş, 2016: 90)

Meçi Mevlidinin “Faygambarnı Kökge Çıkğan Haparı” (Peygamberin Göğe Çıktığı Haberi) başlıklı ikinci bölümündeki bazı beyitlerde Süleyman Çelebi Mevlidindeki “Faslun fî Mi’râcihi” başlıklı bölümdeki bazı beyitlerden izler görülür:

“Tıngılagız aytayım kökge çıkğan safarın,
Esigizde tutuguz Faygambarnı haparın”

(Sarı-Balkan 2009b. 76).

“Dinle gel mi’râcın ol şâhın ayân
Âşık isen oduna durma yan”

(Akkuş, 2016: 92)

**

“Bir baş keçe Mekka’da kesim cuklap turganlay,
Men elgenip uyandım Cabrayıl kıçırganlay.

“Kördüm: meni katımda örge turup Cabrayıl,
Aytdı manga:- Ya Rasul, seni Allâh izleydi bil” (Sarı-Balkan 2009b. 76).

**

“Aldı Cebrâîl burâkı ol zaman
Tâ cenâb-ı Ahmed’e geldi revân

Hak selâm itdi sana yâ Mustafâ
Kim mübârek hâtırın bulsun safâ

Didi kim gelsün konuklaram anı
Arşımı seyr eylesün görsün beni” (Akkuş, 2016: 92)

“Faygambarla barısı men’iymamga saldıla,
Eki rek’at namaz meni bla kıldıla” (Sarı-Balkan 2009b. 80).

**

“Pes geçüp mihraba ol Hayru’l-enâm
Enbiyâ ervâhı oldu imâm

İki rik’at kıldı Aksâ’da namâz
Öyle emr itmiş idi ol bî-niyâz” (Akkuş, 2016: 95)

610

Kâzim Meçi Mevlidi’nin “Faygambarnı Kökge Çıkgan Haparı” (Peygamberin Güge Çıktığı Haberi) bölümünün son beyitleri, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Duâ ve İlticâ” bölümünü hatırlatır. Meçi, bölümün sonundaki beyitlerde Allah’tan af diler ve iki beyitte “Kâzim” adını zikreder. Bölümün son beytinde mevlidinin üç bölümden oluştuğunu belirtir:

“Sıylı süygen kuluna rahmet etsin Ullu’llah,
Ahlu ashaplarına ırızı bolsun bir Allah.

Mavlüt etgen adamla biz tileybiz ya Allah
Munu cazgan adamnı günahların keç Allah

Biz cıylgan kullanı Cannet ahlu et Allah
Amin, amin ya Allah, amin amin ya Allah

Kâzim harip tileydi munu okuganlardan
Unutmasınla meni har biri da duvadan.

Men da okudum bildim burungunu haparın,
Süyeme har tüz adam iyman bıla çaşarın.

Kökge uçan ya Rasul igiligin köp boldu,
Kâzim kibik fakırğa körgüztgün sen tüz colnu

Adam-adam bolurga dinni carıgı kerek,
Haterlige igige açılın cannet eşik.

Din kardaşla ahlula birden bolurga kerek,
Faygambarnı salamın birden sorurga kerek.

Faygambarnı tuvganın, kökge uçanının sanadım,
Anı ölgen haparın aytalır mı kalamım” (Sarı-Balkan 2009b. 84).

Süleyman Çelebi Mevlidi'nin "Duâ ve İlticâ" bölümünden:

"Yâ ilâhî ol Muhammed hakkıçün

Ol şefâat kânı Ahmed hakkıçün

**

Biz güneh-kâr âsî mücrim kulları

Yarlığayup kıl günahlardan berî

**

Hem dahi mizânımız eyle sakîl

Cennete girmeye lutfın kıl delîl

**

Hem Sületmân fakire rahmet it

Yoldaşın îmân makâmın cennet it

Yâ ilâhî kılma bizi dâllîn

Bu duâya cümleliz deyin âmîn

Ümmetinden râzı olsun ol Muîn

Rahmetu'l-lâhi aleyhim ecmaîn"

(Akkuş, 2016: 102-103)

Kâzım Meçi Mevlidi'nin "Faygambarnı Ölgeni" bölümü mevlidin en uzun ve tamamen özgün bölümü olup Dede Korkut Hikayeleri'ni hatırlatmaktadır. Bölüm ve mevlid dua ile tamamlanır:

"Kâzım, harip, sen cazding Faygambarnı halların.

Sanga Allâh col bersin, uzak bolsun salamıng.

Amin, amin ya Allâh, amin, amin ya Allâh,

Amin, amin ya Allâh, amin, amin ya Allâh"

(Sarı-Balkan 2009b. 110)

611

Arap harfli nüshasını tespit ettiğimiz Afyonkarahisar'da yaşayan Karaçay Türkleri, Kâzım Meçi Mevlidi'ni okuduktan sonra bir dua okurlar. Mevlid metninde bulunmayan bu mensur dua, Afyonkarahisar'da yaşayan Karaçay Türklerinden Bolvadin Gökçeyayla Mahallesinde oturan Belpınarlı Huriser Uysal'dan Vedat Balkan tarafından derlenmiş; orijinali ve Türkiye Türkçe'sine aktarılmış hali *Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi* adlı kitapta verilmiştir. (Sarı-Balkan 2009b. 112-117).

Kâzım Meçi Mevlidi şekli, vezni, dili, anlatımı ve konusu itibariyle özgün bir eserdir. Eser, Peygamber Efendimizin Kutlu Doğum Haftası'nda sunulan bir bildiri ile tanıtılmış (Sarı, 2007a) ve kitap olarak yayımlanmıştır (Sarı-Balkan 2009b). Türk dünyası ortak edebiyatı açısından önemli gördüğüm eserin ilk defa tanıtıldığı bir çalışmada dipnotta verilen notu burada da paylaşmak istiyorum: "*Milletin parasıyla ayakta duran ve kuruluş amaçlarından birisi bilimsel eserleri basmak olan bir kurumumuz, basılması için gönderdiğimiz bu eserimizi bilimsel ve orijinal bulunduğu halde "piyasada satış şansı yok" diyerek basımı reddetmiştir. Bu ilkel, dar ve materyalist düşüncüyü bilime önem veren bir dinin ve milletin mensubu bir ilim adamı olarak-esefle kınıyorum.*" (Sarı, 2007a: 1779-1780).

Ahmed Vehbi Mevlidi

Tebliğimizde ele aldığımız ve "Vehbi Mevlidi" olarak zikrettiğimiz üçüncü mevlid Çizme-cizâde Ahmed Vehbî Efendi'nin "Mevlid-i Şerîfi Tesdisi"dir. Afyonkarahisarlı divan şairlerinden (Sarı, 2007b) olan Ahmed Vehbi, "Çizmecizâdeler" ailesinden olup babası Mehmet Ali Feyzi

(v.1894) ve dedesi Osman Râşid (v.1897) de divan sahibi Afyonkarahisarlı şairlerdendir (Sarı, 2007b; Sarı, 2013). Afyonkarahisar'da 1878'de dünyaya gelen, hakkında yazılanlarda "şâ'ir-i mâder-zad" (anadan doğma şair) olarak da anılan, asıl adı "Ahmet", şöhreti "Çizmecizade" olan şairin mahlası "Vehbi"dir (Sarı, 2013:528). Ahmed Vehbi şiirlerinde ve yazılarında Çizmecizâde, Çizmeciler, Afyonî, Karagöz'ün Çırağı imzalarını da kullanmıştır (Sarı, 2019: 482).

Babası ve dedesi divan şairi olan, şiirin terennüm edildiği bir aile ortamında yetişen; Bağdatlı Ruhi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemâl, Mehmet Âkif gibi şairlerin eserlerini bu ortamda okuyan Vehbi şiir yazmaya küçük yaşlarda başlar. Vehbi'nin, Dîvân şiirinin son temsilcilerinden ve "ara nesil" şairlerinden "tarz-ı kadim" şairi Adanalı Ziyâ (bk. Sarı, 2020b) ile de yakın dostluğu vardır (Sarı, 2021b: 974). Hem Divan edebiyatı hem de halk edebiyatı tarzında yazan Vehbi, gazellerinde ve destanlarında sevgi ve bahar ile birlikte millî ve sosyal konulara yer verir. 19 Ocak 1937'de vefat eden Ahmed Vehbi, Afyonkarahisar Asri Kabristanı'nda metfundur (Sarı, 2021b: 975).

Ahmed Vehbi'nin destanları başta olmak üzere heceyle yazdığı şiirleri yanında aruzla yazdığı şiirleri de vardır. Çalışmamızda değerlendirilecek "Mevlid-i Şerîfi Tesdisi" adlı eseri bunlardan biridir. Afyonkarahisar Müftülüğü Kütüphanesi'nde tespit edilen eser (bk. Fot. 6), şairin el yazısıyla oluşturduğu 346-1177 (1061) numaraya kayıtlı yazma bir defterde (Sarı, 2021b: 977) yazılı olup bir sempozyumda tanıtılarak metni sempozyum kitabında yayımlanmış (Sarı, 2000) ve çalışma yeniden düzenlenerek uluslararası hakemli bir dergide "Ahmed Vehbi'nin Ayasofya'da Okunan Mevlidi" başlığıyla yayımlanmıştır (Sarı, 2021b).

Metnin sonunda "Afyonî Çizmecizâde" (Vehbi) imzasıyla verilen bilgiye göre "Vehbi Mevlidi" Afyonkarahisar'da 1931 yılı Ramazan ayının Kadir gecesinde tamamlanmış ve Ayasofya camiinde okunarak radyo vasıtasıyla halka ulaştırılmıştır (Sarı, 2021b: 977). Yazmadaki başlığından anlaşılacağı gibi eser, "Vesiletü'n Necât"tan seçilen beyitlerin üzerine dörder mısra yazılarak "tesdis" edilme suretiyle oluşturulmuştur.

Dört bölümden oluşan Vehbi Mevlidi'nin 14 bentlik "Birinci Bâb"ı, 4 bentlik "İkinci Bâb"ı ve 9 bentlik "Üçüncü Bâb"ı Süleyman Çelebi Mevlidi'nin yazıldığı aruz vezninin *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. "Birinci Bâb" (Sarı, 2021b: 978) ve "İkinci Bâb" (Sarı, 2021b: 978) "Vesiletü'n Necât"ın "*Faslun fi't-Tevhîd*" (Akkuş, 2016: 79-81) başlıklı bölümden, "Üçüncü Bâb" (Sarı, 2021b: 978) da "*Faslun fi Teselsülü İntikâli Nûri'n-Nebî Aleyhi Ekmeli't-Tahiyât*" (Akkuş, 2016: 83) başlıklı bölümden seçilmiş beyitlerin üzerlerine dörder mısra "zamime" yazılarak oluşturulan bir "tesdis"ten ibarettir (Sarı, 2021b: 978). Bu üç bölümün Süleyman Çelebi Mevlidi'nden seçilen beyitlerden hareketle "tesdis" edilmesi Vehbi Mevlidi'ndeki en belirgin iz olarak düşünülebilir.

Vehbi'nin belirttiğine göre mevlidin sonradan yazılan 26 bentten oluşan "Dördüncü Bâb"ı Süleyman Çelebi Mevlidi'nin "*Faslun fi Velâdeti Aleyhi Etemmü's-Salavât*" (Akkuş, 2016: 84-86) başlıklı bölümünden seçilmiş beyitler üzerine "zamime" denilen ikişer mısra ekleme suretiyle kurulmuştur. Eserin bu "Dördüncü Bâb"ındaki bentlerin mısra sayıları önceki bölümlerdeki gibi altı değil dördür. "*Eğer şair, 4 mısralık bentlerin üzerine ileride ikişer mısra daha yazarak "tesdis" oluşturmayı düşünmüyor idiyse bu haliyle bölüm için "terbî" diyebiliriz*" (Sarı, 2021b: 979). Ahmed Vehbi Mevlidi'nin bu dört bölümündeki Süleyman Çelebi Mevlidi'nin en belirgin izleri eserin aynı vezinle yazılması ve "tesdis" edilmesidir.

Vehbi Mevlidi'nde dört "bâb"dan sonra "*Na't-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhi*" başlıklı *Mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün (Müstef'ilün fe'ûlün müstef'ilün fe'ûlün)* kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış 7 beyitlik bir manzume mevcuttur (Sarı, 2021b: 982). Vehbi Mevlidi'nin ilk ve son beyitleri şöyledir:

“Vasf-ı mevlid-i Habîb-i Kibriyâ
Yâd için Allâh’ı bir hoş ibtidâ
Bahş ider Kalb-i hazîne incilâ
Yükselir Allâh deyen Fevka'l-u'lâ
"Allâh adın zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula” (Sarı, 2021b: 979-980)

**

Sallü ‘alâ Muhammed Sallü ‘alâ Muhammed
Ey ana ümmet olmuş üftâde-gân-ı Ahmed
Tebrîk için melâ’ik mevlûd-i Mustafâ’yı
Hep indiler zemîne terk eyleyüp semâyı (Sarı, 2021b: 993)

Vehbi Mevlidi’nin “*Na’t-ı Cenâb-ı Risâlet-penâhi*” başlıklı bölümünde Hz. Muhammed’in anesi Âmine’nin hamileliği, Muhammed’in dünyaya gelişi, bu esnada meydana gelen olaylardan olarak putların kırılması, tebrik için meleklerin gökten yere inişi anlatılır. Bu itibar ile bölüm, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “*Faslun fî Velâdet Aleyhi Etemmü’s-Salavât*” (Akkuş, 2016: 84) başlıklı bölümü ile “*Faslun fî Ba’zı Mu’cizâtihi*” (Akkuş, 2016: 91) başlıklı bölümünde anlatılanların bazı- larını çağrıştırır. Mesela bu bölümün ilk beyti, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “*Faslun fî Velâdet Aleyhi Etemmü’s-Salavât*” başlıklı bölümdeki ilk beytini hatırlatır:

“Bir dürr-i pâk-i hâmil olmuş idi Âmine
Dünyâ o dürrü karşı bir müjde-i kemîne” (Sarı, 2021b: 993)

“*Âmine hâtun Muhammed ânesi
Ol sadeften doğdu ol dür dânesi*” (Akkuş, 2016: 84)

Yine bu bölümdeki bir beyit anlam itibariyle Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “*Faslun fî Ba’zı Mu’cizâtihi*” başlıklı bölümündeki bir beyitten esinlenmiş gibidir:

“Âlem cehâlet içre pûyân iken ser-â-pâ
Ta’lik olundu beyte Lât (ü) Menât (ü) Uzzâ” (Sarı, 2021b: 993)

“*Nice puthâne nice deyr ü sanem
Yıkılup küfr ehline irdi elem*” (Akkuş, 2016: 90)

Bölümün son beyti de Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “*Faslun fî Velâdet Aleyhi Etemmü’s-Salavât*” başlıklı bölümdeki beyitten izler taşımaktadır:

“Tebrîk için melâ’ik mevlûd-i Mustafâ’yı
Hep indiler zemîne terk eyleyüp semâyı” (Sarı, 2021b: 993)

“*İndiler gökden melekler sâf sâf
Ka’be gibi kıldılar evim tavaf*” (Akkuş, 2016: 84)

Yoksul Derviş Mevlidi

Asıl adı Şemsettin Kubat olan Yoksul Derviş bir “Hak Âşığı ve Halk Ozanı”dır. Annesinin adı Hatice, babasının adı Seydi olan Şemsettin Kubat 1 Aralık 1943 tarihinde Emirdağ İlçesi’nin Karacalar köyünde doğmuştur. Ataları, Orta Asya Türk boylarından Kubatoğulları veya Nebi Oğulları olup büyük bir aşiret olarak Türkmenistan-Horasan’dan Anadolu’ya göç etmiştir (Sarı, 2010:

I. C. 30-31). Kubat, 9-10 yaşlarına kadar köyü Karacalar'da ve Emirdağ'da temel dini bilgileri öğrenir. Çiftçi olan babasının oğlunu okutma imkânı olmadığı için Kubat, tahsilini artırmak için evinden kaçır ve Afyonkarahisar'da kara trene binerek İstanbul'a gider. Burada hem çalışıp hem okuyan Kubat, 1958-1959 döneminde derslerini bitirir ve İstanbul Müftülüğü'nün yaptığı mülakat sınavı sonucu hafızlık diplomasını alarak 15-16 yaşlarında köyüne döner. Babasının vefat ettiğini öğrenen Şemsettin Kubat, Karacalar köyünde Hak Halili (Müderriş Şeyh Hacı Halil Efendi) (v. 1907) tarafından; halk arasında birliği, dirliği ve sevgiyi tesis maksadıyla kurulan Kadirî Tarikatı Hüseyini Kolu Dergâhı'nın başında bulunan Bacı Sultan'ın huzuruna çıkararak dergâha bağlanır. Sonraki yıllarda Kubat, Emirdağ Müftülüğüne verilen "İmam-Hatiplik Yapmaya Ait Yeterlilik Belgesi" ile Karacalar köyü Türbe Camiinde imamlık görevine başlar (Sarı, 2010: I. C. 20).

Şiir yazmaya 12 yaşlarında başlayan Şemsettin Kubat şiirlerinde ağırlıklı olarak Yoksul Derviş mahlasını kullanmakla birlikte Âşık Yoksul Derviş, Âşık Yoksul Divane, Âşık Yoksul Dîvânî, Yoksul Divane, Yoksul Dîvânî, Yoksul Derviş Divane, Yoksul Derviş Dîvânî, Yoksul Dîvânî Dervişân, Yoksul Dîvânî Derviş, Yoksul Derviş Devâi, Yoksul Devâi, Sefil Derviş mahlaslarını da kullanmıştır (Sarı, 2010: I. C. 25).

Yoksul Derviş 1966'da saz çalmaya başlamış (Sarı, 2010: I. C. 48), yurt içinde ve yurt dışında katıldığı konser, sempozyum ve panellerde 100'e yakın takdir, teşekkür ve onur ödülü almıştır (Sarı, 2010: I. C. 141). Ellinin üzerinde bestelenmiş deyişi bulunan Yoksul Derviş'in yayımlanmış 15 kitabı bulunmaktadır (Sarı, 2010: I. C. 145). Çalışmamızda değerlendirilecek dört mevlitten biri olan "Hz. Ali Mevlidi" üzerine gerçekleştirilen "Günümüz Afyonkarahisar Aleviliğinde Mevlid: Şemsettin Kubat Örneği" (Görkaş, 2002) adlı çalışmanın Yoksul Derviş'in bir kitabı gibi gösterilmesi yanlıştır (Komisyon, 2003: 225; Işık, 2005: 691; Aydın, 2006: 66; Komisyon, 2007: 369; Otman, 2007: 90; Willems, 2007: 158). Yoksul Derviş'in hayatı, eserleri ve edebi kişiliği üzerine *Hak Âşığı ve Halk Ozanı Yoksul Derviş* adıyla (I. C. 552, II. C. 644 sayfa) bir çalışma yapılmıştır (Sarı, 2010).

"Hak Âşığı ve Halk Ozanı Yoksul Derviş", hece ölçüsüyle din, tasavvuf, tasavvuf uluları, vatan, millet, cumhuriyet, hoşgörü, birlik, ilim, dil, tabiat, kadın, aşk gibi pek çok konuda şiir söylemiştir. Onun Allah'a münacatları, Hz. Muhammed'e, Hz. Ali'ye ve diğer din büyüklerine yakarıları içtendir. Oldukça sade günlük halk diliyle söylediği deyiş, niyaz, duvaz, nefes, destan, ağıt ve güzellmelerinde ayet, hadis ve atasözlerine çokça yer verdiği; "Hak, Muhammed, Ali" sırasına ihtimam gösterdiği görülür. Dini vecibelerini bihakkın yerine getiren, köydeki camide imamlık yapan Yoksul Derviş bütün şiirlerinde dinimizin ve bağlı bulunduğu dergâhın temel ilkelere "birlik" konusunu özenle dile getirmeye çalışır.

Yoksul Derviş'in dini, tasavvufi, tarihi, kültürel, milli konular başta olmak üzere çok geniş bir alanda malumatı ve şiirleri bulunmaktadır. Tasavvuf temelli şiirlerinde Abdulkadir Geylani, Ahmet Yesevi, Yunus Emre ve özellikle Hacı Bektaş Veli çokça yer alır (Sarı, 2021a). Yoksul Derviş'in şiirlerinde Süleyman Çelebi ve "Mevlid"i de geçmektedir. Ozanın ilk defa, 25-26 Ekim 2003 tarihinde Denizli'de Ege Araştırmacı ve Yazarlar Birliği tarafından düzenlenen *II. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği "Şiirlerle İllerimiz"* adlı Panel etkinliği kitabında (Kaptan, 2003: 150-151) yayımlanan "Bursa Destanı" ve "Bursa'da" adlı şiirlerinde Bursa'nın doğal ve tarihi güzellikleri arasında Süleyman Çelebi ve "Mevlid"i de zikredilir:

"Süleyman Çelebi'nin zârı,
Mevlidi Şerif yazarı,
Onun türbesi, mezarı,
Bizim yeşil Bursa'dadır"

(Sarı, 2010: II. C. 367).

**

“Otelî moteli konağı köşkü,
Şiirin lezzeti şâirin meşki,
Süleyman Çelebi Mevlid’in aşkı,
Başkadır âşıklar hâli Bursa’da”

(Sarı, 2010: II. C. 570).

Yukarıda değindiğimiz gibi İstanbul’da ve Emirdağ’da dini eğitim ve belge alan Yoksul Derviş, Karacalar köyünde bulunan Türbe Camiinde imamlık yapmıştır (Sarı, 2010: I. C. 20). Bu sebeple Süleyman Çelebi Mevlidi’nden haberdar biridir. Kendisiyle yaptığımız bir sohbet, dini günlerde ve törenlerde evlerinde Süleyman Çelebi Mevlidi’nin okunduğunu, küçük yaşlardan itibaren dinlediğini ve metnin ezberinde olduğunu söylemiştir. Diyebiliriz ki, Süleyman Çelebi Mevlidi’ne olan bu aşinalık “Hz. Ali Mevlidi”nin doğmasında önemli bir etken olmuştur.

Yoksul Derviş’in “Yoksul Derviş Mevlidi” olarak zikredeceğimiz “Hz. Ali Mevlidi”, 1960’ta Emirdağ İlçesi Karacalar köyünde yazılmıştır. Mevlid, 1961’den bugüne Karacalar köyünde düzenlenen ve halkın büyük bir katılımıyla gerçekleşen törenler başta olmak üzere değişik vesilelerle aşk ve coşkuyla okunmaktadır. Yoksul Derviş’in “Hz. Ali Mevlidi” olarak adlandırdığımız eseri önce *Nefeslerin Özü-Deyişler* (1993: 16-51) adlı kitabında yayımlanmıştır. Bu mevlitten hareketle bir çalışma gerçekleştiren İrfan Görkaş, “Kubat Mevlidine bir bütün olarak baktığımızda, Afyonkarahisar dini ve tasavvufi düşüncesinde o, bilebildiğimiz kadarıyla, bir ilki oluşturur. Onun ilk oluşu en azından Hz. Ali’yi merkeze alan Mevlid olmasındandır” (2002: 24) değerlendirmesinde bulunur.

Yoksul Derviş’in gönderme yaptığı ayet ve hadislerden faydalanarak yazdığı mevlit başta, aralarda ve sonda başka şiirler de olmakla birlikte;

“Fâ‘ilatin Fâ‘ilatin Fâ‘ilat

Oku Muhammed Ali’ye salavat”

beytiyle ayrılan bölümlerden oluşmaktadır. Birinci mısradaki kalıptan hareketle söz konusu mevlidin aruz ölçüsüyle yazıldığını söylemek doğru değildir. Nitekim bu konuda Yoksul Derviş, aruz vezniyle şiir yazmadığını söylemiştir. Ancak Yoksul Derviş’in Süleyman Çelebi Mevlidi’ni bildiği, mevlidinin birçok yerinde bu mevlitten izler taşıdığını, bunlardan birinin de bu kalıp olduğu söylenebilir. Bir sohbet sırasında bu hususu sorduğumda Süleyman Çelebi Mevlidini hemen o anda aşkla ve şevkle ezberinden okumaya başlamıştı.

Millî ölçümüz hece ölçüsüyle yazılan Yoksul Derviş Mevlidi’nin tam metni, *Hak Âşığı ve Halk Ozanı Âşık Yoksul Derviş-II. Cilt (Şiirleri)* (bk. Fot. 7) adlı eserde yer almaktadır. Yoksul Derviş’le yaptığımız bir görüşme sırasında “Dinleme”, “Okuma”, “Duvaz”, “Bismillahirrahmanirrahim”, “Nutku Nefes”, “Methi Ali”, “Duâsı I”, “Duâsı II” “Duâsı III”, “Şerbet Deyişi I”, “Şerbet Deyişi II”, “Şerbet Deyişi III”, “Şerbet Deyişi IV” adlı bölümlerden oluştuğu, bölümlerin bazılarının başlıksız alt bölümler olduğu ve netice itibarıyla “Mevlid”in 21 bölüm olduğu kararlaştırılmıştır. Bölümlerin çoğu dörtlük nazım şekliyle oluşurken bazı bölümler beyit halinde yazılmıştır (bk. Sarı, 2010: II. C. 184-202). Yoksul Derviş Mevlidi’nin ilk ve son dörtlükleri şu şekildedir:

“Başlıyorum söze dikkat,

Aç gözünü gör hakikat,

Ali sana verir berat,

Bu mevlidi dinler iken”

(Sarı, 2010: II. C. 184).

**

“Ol zamanda Selman Kemberbest oldu,

Erenlerin yüzü yere post oldu,

Yoksul Derviş ol şerbetten mest oldu,

Evvelâ melekler sundu şerbeti”

(Sarı, 2010: II. C. 202).

Hak Âşığı ve Halk Ozanı Yoksul Derviş'in Hz. Ali Mevlidi, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed için yazılan birçok mevlitte görüldüğü gibi Süleyman Çelebi Mevlidi'nden izler taşımaktadır. Hz. Muhammed'in dünyaya teşrifleri zamanında vuku bulan olaylar, evin nurla dolması, uluların bir araya gelmesi, putların kırılması bunlardan birkaçıdır (Sarı, 2010: II. C. 147).

Hz. Ali Mevlidi'nin birinci bölümü "Dinleme" adlı şiirle başlar (Sarı, 2010: II. C. 184). Burada mevlidi dinleyenlerin gözlerinin açık olması, başka söz konuşmaması, abdestli olması, "cem"e katılması hatırlatılır. Mevlid'in edebiyatla, erkânıyla okunması gerektiği, mecliste erenlerin, üçlerin, kırkların bulunduğu hatırlatılır.

"Okuma" adlı ikinci bölümde (Sarı, 2010: II. C. 185), mevlidi okuyan kişinin riayet etmesi gereken hususlar dile getirilir. Bu kişi, evvela başını secdeye koyacak, gözünden yaşlar dökülecek. Mevlidi, Muhammed ve Ali aşkıyla okuyacak, "cism"i ve "can"ları uyandıracak.

Üç dörtlükten oluşan "Duvaz" başlıklı üçüncü bölüme (Sarı, 2010: II. C. 186) "Allah bir Muhammed Ali diyelim" dizesiyle başlanır ve On İki İmam'ın adları zikredilir.

"Bismillahirrahmanirrahim" başlıklı dördüncü bölümün (Sarı, 2010: II. C. 187-188) her dörtlüğünün dördüncü dizesi "Hazreti Ali Mevlidine gel" şeklinde olup burada mevlidin adı zikredilir. Bu bölümde Süleyman Çelebi mevlidinden izler görülmeye başlar. Onuncu dörtlükteki, "Yakın oldu bu cihâna gelmesi" (Sarı, 2010: II. C. 187) dizesi, Süleyman Çelebi Mevlidi'nin "Faslun fî Velâdeti Aleyhi Etemmü's-Salavât" bölümündeki;

*"Hem Muhammed gelmesi oldu yakîn,
Çok alâmetler belürdi gelmedin"* (Akkuş, 2016: 84)

beytini hatırlatır. Yine bu bölümdeki;

*"Nurla doldu Fâtuma'nın hânesi
Evin içi dışı doldu nur ile"* (Sarı, 2010: II. C. 187)

dizeleri Süleyman Çelebi Mevlidi'nin "Faslun fî Velâdeti Aleyhi Etemmü's-Salavât" bölümündeki şu mısralardan esinlenerek oluşmuştur denilebilir:

*"Göklere dek nûr ile doldu cihân
Yüzleri nurundan evim doldu nûr"* (Akkuş, 2016: 84);

"Kâbe'nin putları döküldü yere" (Sarı, 2010: II. C. 187) dizesi de Süleyman Çelebi Mevlidi'ndeki "Faslun fî Ba'zı Mu'cizâtı" bölümündeki;

*"Nice puthâne nice deyr ü sanem
Yıkılup küfr ehline irdi elem"* (Akkuş, 2016: 90)

beytinden etkilenmiş gibidir.

Yoksul Derviş Mevlidi'nin beşinci bölümü (Sarı, 2010: II. C. 188-189) Hz. Ali'nin doğumuyla ilgili olup burada Hz. Ali'nin annesinin adının Fâtuma oluşu, nevruz gününde doğuşu, Hz. Muhammed'in çok sevinişi, kendisine "Arslan" denilişi ve Allah tarafından "Düldül" ile "Zülfikar"ın gönderilişi anlatılır. Bu bölümdeki;

*"Kâbe'yi pakladı putlardan heman,
Ol Muhammed dedi Hak Ali Arslan"* (Sarı, 2010: II. C. 188)

Dizleri Süleyman Çelebi Mevlidi'ndeki "Faslun fî Ba'zı Mu'cizâtı" bölümündeki;

*"Pâk idüp küfr ile putlardan Resûl
Kurtariser beni müşriklerden ol"* (Akkuş, 2016: 90)

şeklindeki beyti hatırlatır.

Altıncı (Sarı, 2010: II. C. 189-190) ve yedinci (Sarı, 2010: II. C. 190) bölümlerde Hz. Ali'nin yiğitliğinden, mucizatından genişçe söz edilir. Ozanın altıncı bölümde “Yedi Tamu sekiz Uçmak yaptı ol” (Sarı, 2010: II. C. 189) dizesinde “tamu ve “uçmak” kelimelerini kullanması dikkat çekicidir. Mevlid'in sekizinci bölümü (Sarı, 2010: II. C. 191);

“Evvelâ Allâh adını,
Zikredip Muhammed'ini” (Sarı, 2010: II. C. 191)

beytiyle başlar. Bu dizelerin, Süleyman Çelebi Mevlidi'nin “Faslun fi't-Tevhîd” bölümünün ilk beytinden izler taşıdığı aşikardır:

“Allâh adın zikr idelim evvelâ
Vâcip oldur cümle işde her kula” (Akkuş, 2016: 79)

Dokuzuncu bölümde (Sarı, 2010: II. C. 192) yine Hz. Ali'nin yiğitliğinden ve mucizlerinden söz edilir.

Onuncu bölüm (Sarı, 2010: II. C. 192-193) “Merhaba” bölümü gibidir. Bu bölümdeki şu beyitler;

“Merhaba ey nûri yezdanım Ali,
Vakfî esrârî irfânım Ali.

Merhaba ey derde dermanım Ali,
Merhaba ey nûri yezdanım Ali.

Merhaba ey kâni irfan merhaba,
Merhaba ey ilmi ledün merhaba.

Merhaba ey kâni kerem merhaba,
Merhaba ey kâni irfan merhaba.

Ey mübarek Hakk'ın Arslan'ı Ali,
Ey risâlet bülbülü bağı Veli” (Sarı, 2010: II. C. 191).

Süleyman Çelebi Mevlidi'ndeki şu beyitlerden izler taşımaktadır:

“Merhaba ey âlî Sultan merhabâ
Merhabâ ey kân-ı irfân merhabâ

Merhabâ ey sîrr-ı Furkân merhabâ
Merhabâ ey derde dermân merhabâ

Merhabâ bülbül-i bâğ-ı cemâl
Merhabâ ey âşinâ-yı zü'l-Celâl” (Akkuş, 2016: 87)

“Methi Ali” başlıklı, dörtlük nazım birimiyle kurulmuş on birinci bölüm (Sarı, 2010: II. C. 193-194) Hz. Ali'nin anlatıldığı bir ara bölüm durumundadır. Her dörtlükten sonra “Ali'den başka yiğit, Züfîkar'dan başka keskin kılıç yoktur” anlamındaki sözün bulunduğu dörtlük tekrar edilerek Hz. Ali'nin kahramanlığından söz edilir:

“Lâ-fetâ illâ Ali,
Lâ-seyfe illâ Zü'lfikâr”.
Her kazayı her belayı,
Def eden perver-digâr” (Sarı, 2010: II. C. 193).

Beyitler halinde yazılan ve “Hz. Ali Mevlidi”nin dilden dile okunduğu vurgulanan on ikinci bölümde (Sarı, 2010: II. C. 194-195) de Süleyman Çelebi Mevlidi’nin izleri görülür:

“Şâhi Merdan erdi bugün cihâna,
Melekler de teşrifi dergâhına” (Sarı, 2010: II. C. 194).

“Birbirine muştulayı her melek
Raksa girdi şevk u şâdîden felek” (Akkuş, 2016: 88)

“Çevre yanıma gelip oturdular
Mustafa’yı birbirine muştular” (Akkuş, 2016: 85)

“Doğduğu gün nuru ayan iyi bil,
Secde gıldı anı gördü Cebrail” (Sarı, 2010: II. C. 194).

“Kimi kıyâm içre kimi klmüş rükû’
Kimi Hakk’a secde etmiş bâ-huşû” (Akkuş, 2016: 95)

“Bütün melekler de hep indi yere,
Cebrail altına kanadın sere” (Sarı, 2010: II. C. 194).

“Gökler açıldı ve feth oldu zulem
Üç melek gördüm elinde üç alem” (Akkuş, 2016: 84)

“İndiler gökden melekler sâf sâf
Ka ‘be gibi kıldılar evim tavaf” (Akkuş, 2016: 84)

“Cümle melek saf oluben geldiler,
Şâh’ın huzurunda secde kıldılar” (Sarı, 2010: II. C. 194)

“Hep gök ehli cümle karşı geldiler
Mustafâ’ya izzet ikrâm kıldılar” (Akkuş, 2016: 96)

Mevlidin yine beyit halinde kurulan on üçüncü bölümü (Sarı, 2010: II. C. 195-196);

“Evvel Allâh adını yâd edelim,
Muhammed Ali’yi bünyâd edelim” (Sarı, 2010: II. C. 195)

beytiyle başlar ki, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Faslun fi’t-Tevhîd” bölümünün ilk mısrasını hatırlar:

“Allâh adın zikr idelim evvelâ
Vâcip oldur cümle işde her kula” (Akkuş, 2016: 79).

Yine bu bölümdeki,

“İşbu mevlidi okutan kişi
Allâh âsân eder anın her işi” (Sarı, 2010: II. C. 195)

dizeleri, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin “Faslun fi’t-Tevhîd” bölümündeki,

“Allâh adın her kim ol evvel ana”
Her işi âsân ider Allah ana” (Akkuş, 2016: 79)

beytinden etkilenmeyi gösterir.

“Ne murâdın var ise bugün dile,
Eriştirir Ehlibeyt’i menzile” (Sarı, 2010: II. C. 196)

“İsm-i pâkin pâk olur zikr eyleyen
Her murâda irişür Allâh diyen” (Akkuş, 2016: 79).

On üçüncü bölüm (Sarı, 2010: II. C. 195-196);

“Evvel Allâh adını yâd edelim
Muhammed Ali’yi bünyâd edelim” beytiyle başlayıp;
“Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilat
Oku Muhammed Ali’ye Selâvat” beytiyle tamamlanır.

Mevlid’in dördüncü bölümünden buraya kadar olan bölümlerin sonları hep bu şekilde tamamlanır. Yoksul Derviş Mevlidi üzerine yapılmış bir çalışmada, bölüm sonlarındaki söz konusu beyitten hareketle; “*Mevlid’in bu şekilde bölümlenmesi ve kullanılan bazı kavramlar bakımından Süleyman Çelebi’den izler taşıdığı rahatlıkla söylenebilir*” (Görkaş, 2002: 17) şeklinde isabetli bir değerlendirme yapılmış ise de sözü edilen “iz”leri gösterecek örnekler verilmemiştir.

On dördüncü bölümde (Sarı, 2010: II. C. 196-197) “mü’min”den söz edilerek bu mevlidi yâd kılanların başının her türlü beladan kurtulacağı, Hz. Ali için göz yaşı akıtanın Hakk’ın huzurunda işinin makbul olacağı vurgulanır:

Her kim gelir bu Mevlidi yâd kılır,
Başı türlü belalardan kurtulur.

Hazreti Ali’yi candan sevenler,
Ehlibeyt cem’ine varıp girenler.

Mü’min Ali için yaşın akıtır,
Cenneti Firdevs içinde bâkidir.

Sohbeti Ali’ye giden dervişi,
On’ki İmam olur anın yoldaşı.

Ali için kim akıtsa göz yaşı,
Hakk’ın huzurunda makbuldur işi

(Sarı, 2010: II. C. 197)

On dördüncü bölümün sonunda şu ara dua okunur:

“Euzübillahimineşşeytanirracim
Bismillahirrahmânirrahim
Galü etağ cebine min emrullâhi.
Rahmetullâhi ve berekatühü,
Aleyküm Ehlibeyt,
İnnehü hamidün mecid,
Gulla eselû’küm aleyhi ecran,
İllev mevetdete fil gurba,
SadagAllâhül azim

Sübhâne Rabbike Rabbül izzete,
Emma yesifuun ve selamün ve,
Selametün alev mürselin,
Velhamdüli’llâhi Rabbil âlemin!”

(Sarı, 2010: II. C. 197)

Bu duadan sonra Mevlid’in “Duâsı” bölümlerine geçilir. On beşinci bölüm olan “Duâsı I” bölümü (Sarı, 2010: II. C. 197) 6; On altıncı bölüm olan “Duâsı II” bölümü (Sarı, 2010: II. C. 198) 13 ve

On yedinci bölüm olan “Duâsı III” bölümü (Sarı, 2010: II. C. 199) 10 dörtlükten oluşur. “Duâsı III” bölümünden sonra şu dua okunur:

“Sadagallâhü'l azim Sübhâne Rabbike,
Rabbül izzeti emma yesifun,
Veseramün ve selametün alelmürselin,
Velhamdüli'llâhi Rabbilâlemiin!
Allâh, Allâh, Allâh huuu.
Elfatiha meassalavât”

(Sarı, 2010: II. C. 199)

Çalışmamızda “Yoksul Derviş Mevlidi” olarak zikrettiğimiz “Hz. Ali Mevlidi”nin son bölümlerinin adları şöyledir: On sekizinci bölüm “Şerbet Deyişi I” (Sarı, 2010: II. C. 200), On dokuzuncu bölüm “Şerbet Deyişi II” (Sarı, 2010: II. C. 200-201), Yirminci bölüm “Şerbet Deyişi III” (Sarı, 2010: II. C. 201), Yirmi birinci bölüm “Şerbet Deyişi IV” (Sarı, 2010: II. C. 202).

“Şerbet Deyişi IV”ün son dörtlüğünde, meleklerin şerbet sunması ve Yoksul Derviş'in sunulan şerbetten mest olması da Süleyman Çelebi Mevlidi'nden mülhemdir:

“Ol zamanda Selman Kemerbest oldu,
Erenlerin yüzü yere post oldu,
Yoksul Derviş ol şerbetten mest oldu,
Evvelâ melekler sundu şerbeti”

(Sarı, 2010: II. C. 202).

“İçdim anı oldu cismim nûra gark
İdemezdim nûrdan kendümi fark”

(Akkuş, 2016: 86).

620

“Şerbet Deyişi IV”ün son dörtlüğünden sonra da şu “şerbet duası” okunur ve mevlit tamamlanmış olur:

“Bismillâhirrahmânirrahîm
Nadu Ali'yyen muzhired acayıp,
Tecithü avnenleke finnevaip ilAllâhi haceten,
Min külli vemin ve gammin şey'en celi,
Bi azâmetike yâ Allâh yâ Allâh yâ Allâh.
Vebi Nûbuvvetike yâ Muhammed,
Yâ Muhammed yâ Muhammed.
Vebi Velâyetike yâ Ali yâ Ali yâ Ali.
Ve aleyha yâ Muhavveli edrikni,
Bi Lutfikel hafıyyi yâ hafıyyel eltaf,
Neccinâ, Mimmâ, Nehâf,
Yâ Allâh, yâ Allâh, yâ Allâh, yâ Muhammed.
Yâ Muhammed, yâ Muhammed, yâ Ali, yâ Ali, yâ Ali.
Belliğni Murâdi ve maksudi yâ Allâh,
Bihörmeti habibike vebi hürmeti Allıyyün Veliyyüke,
Va Ali'him ecmeıyn. Bihörmeti Hamsei Ali aba.
Vebi hürmeti On İki İmam. Vebi hürmeti ondört mâsumu pak.
Vebi hürmeti yetmiş üç server, Yirmi Dört Bacı,
Vebi hürmeti on yedikemer best.
Vebi hürmeti on sekiz sahabe. Vebi hürmeti
yâ Gavsı Azam. Vebi hürmeti Hak Halili

Bacı Sultan. Hürmetine yüce Şâh.
Vebi hürmeti Hûnkar Hacı Bekdaşi Veli.
Yâ Abdal Musa, Kızıl Deli, Vebi hürmeti
Cümle, Enbiyâi vel mürselin, Ve evliyâi
Rabbül Âlemine, vebi hürmeti rızaen lillâhi.
Te alâ el Fatiha Meassalavât
El Hakir, El Fakir, El Muhtaç ve biçare
Yoksul Dervîşi Duâ ve Himmetten unutmayın!” (Sarı, 2010: II. C. 202).

Yoksul Dervîş Mevlidi’nden tespit edebildiğimiz benzerliklerle yaptığımız bu kısa değerlendirmeye, Süleyman Çelebi Mevlidi’nin, Peygamber Efendimiz üzerine yazılan mevlitler dışındaki mevlitler üzerinde de izlerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu etkinin, hece ölçüsüyle 20. yüzyılda Hz. Ali Efendimizin vefatı üzerine yazılmış bir mevlitte görülmesi, taşrada kim bilir daha nice değerli eserlerin bulunabileceğini akla getirmektedir.

Yoksul Dervîş Mevlidi’nde, Süleyman Çelebi Mevlidi’nden bunca güzel izin bulunması; Yoksul Dervîş’in, küçük yaşlardan itibaren evlerinde okunan Süleyman Çelebi Mevlidi’nin tamamını veya büyük bir kısmını ezbere bildiğini, Hz. Ali Mevlidi’ni yazarken gayr-ı ihtiyari ezberinde olan Süleyman Çelebi Mevlidi’nden etkilendiğini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Bu bildiriye Afyonkarahisar’da tespit edilen dört mevlit tanıtılmış ve “Süleyman Çelebi Mevlidi”nin bu mevlitler üzerindeki izleri verilen örneklerle dikkatlere sunulmuştur. Takdir edilir ki bir çalışmada dört ayrı mevlidin Süleyman Çelebi mevlidiyle hakkıyla karşılaştırılması yeterli ve sağlıklı olmayacaktır. Çalışmamızda, nüshalarını taşrada tespit ettiğimiz ve özellikle ikisi “Mevlid” üzerine yapılan çalışmalarda pek zikredilmeyen dört mevlite dikkat çekmek ve Süleyman Çelebi Mevlidi’nden izler taşıdıklarını verdiğimiz örneklerle anlatmak istedik.

Süleyman Çelebi Mevlidi’nin yazıldığı zamandan günümüze kadar farklı coğrafya, farklı şekil ve farklı vezinlerle yazılmış mevlitler üzerinde tesirinin oluşu araştırmalarla ortaya konmuştur. Afyonkarahisar’da nüshası tespit edilen mevlitlerin biri Bursa’da, biri Meç’de yazılmış. Afyonkarahisar’da yazılanlardan biri Süleyman Çelebi Mevlidi’nden hareketle “tesdis” oluşturulmuş biri de hece ölçüsüyle ve Hz. Ali Efendimiz için yazılmıştır. Dördünün de nüshaları taşrada, Afyonkarahisar’da tespit edilmiş ve dördünde de Süleyman Çelebi Mevlidi’nin izleri görülmektedir. Yapılan çalışmalarla sayısı 150 civarında olduğu bilinen mevlitlerin büyük kısmının Süleyman Çelebi Mevlidi’nden mülhem olduğu bilinmektedir. Yazılışından bugüne 600 yıl geçmiş bir eserin bunca eser üzerinde etkili oluşu, izlerinin yaşadığımız yüzyılda yazılan mevlitlerde; hatta Afyonkarahisar örneğinde olduğu gibi taşrada ve “çizgi dışı” mevlitlerde dahi görülüşü eserin, Müslüman-Türk toplumunda gördüğü kabulün göstergesidir.

Bu çalışma ile üzerinde durduğumuz bir diğer husus taşra edebiyatının önemi ve çalışmaların bu alanda yoğunlaştırılması gerektiğidir. “Sağlam bir Türk Edebiyatı tarihinin yazılabilmesi için şehir edebiyatlarının, bunun için de o şehirde yetişmiş ediplerin hayatlarının ve eserlerinin ortaya çıkarılması gerekir” (Sarı, 2021b: 993). Nitekim, Afyonkarahisar edebiyatı bağlamında Ordu (Sarı, 2013), Antalya (Sarı, 2016), Alanya (Sarı, 2017a), Patara (Sarı, 2017b), Antalya (Sarı, 2018a), Kahramanmaraş (Sarı, 2018b), Alanya (Sarı, 2020a) ve İstanbul (Sarı, 2022)’da düzenlenen Uluslararası sempozyum ve kongrelerde sunduğum bildirilerde taşra edebiyatının önemine dikkat çekmeye çalıştım ve bu alanda yapılacak çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiğini önerdim. Ko-

nunun önemine binaen, sağlam bir Türk Edebiyatı Tarihinin yazılabilmesi için taşra edebiyatına önem verilmesi gerektiğini; her şehrimizde bulunan üniversitelerimizin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde yapılan çalışmalarda buldukları mahallin edebiyatıyla ilgili çalışmalara öncelik verilmesinin gerektiğini bir kez daha dikkatlere sunmak isterim.

KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (1999). "Âkif Mevlidi Yahut Kadınlar Mevlidi". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Dr. Hümmet Biray Özel Sayısı*. s. 404-437.
- Akkuş, Mehmet (2016). "Vesiletü'n-Necât". *Mevlid Külliyyâtı-Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necât ve Tercümelere-I* Editör: Bilâl Kemikli. 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 79-103.
- Ateş, Ahmed (1954). *Süleyman Çelebi, Vesiletü'n-Necât-Mevlid*, Ankara:
- Aydın, Gündüz (2006). (hızl.). *Sevgi Yolu Şairler Antolojisi*. İzmir:
- Balkan, Vedat (1997). *Karaçay-Malkar Türk Edebiyatından Kâzım Meçi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserlerinden Örnekler*. AKÜ Sos. Bil. Enst. Türk Dili ve Ed. Ana Bil. Dalı (Yayımlanmamış)Y. L. Tezi. Afyon:
- Balkan, Vedat (1999). "Afyon'daki Karaçay-Balkar Türklerinin Dili ve Kültürü". *Taşınar*. Yıl: 1 Sayı: 1. s.15-19.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. 2. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Görkaş, İrfan (2002). "Günümüz Afyonkarahisar Alevliğinde Mevlid: Şemsettin Kubat Örneği". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi)*. S. 24, s. 49-68.
- Işık, İhsan (2005). *Encyclopedia of Turkish Authors 2*. Ankara:
- Kaptan, Şükrü Tekin (2003). (Yay. Hızl.). *II. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği "Şiirlerle İllerimiz" Paneli (25-26 Ekim)*. Denizli: Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayını.
- Kara, Mustafa (2016). "Bursalı Âkif Mevlidi veya Kadınlar Mevlidi". *Mevlid Külliyyâtı*. Editör: Bilal Kemikli. C. 3. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 227-244.
- Kemikli, Bilâl (2016). (Editör). *Mevlid Külliyyâtı-Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necât ve Tercümelere-I* 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komasyon (2007). *Ozanlar Birliği Kültür Derneği Şiir Antolojisi*. Ankara:
- Komasyon, (2003). *Ozanlar Vakfı Şiir Antolojisi*. Ankara:
- Köksal, M. Fatih (2011). *Mevlid-nâme*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara:
- Köksal, M. Fatih (2021). "Mevlid Türünün Son Örneklerinden: Rüşdî'nin Mevlidü'n-Nebî'si". *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. Sayı: 4, s. 71-108.
- Kütük, Rıfat (2018). *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi*. Erzurum. Ertual Akademik Yayıncılık.
- Mazıoğlu, Hasibe (1974). "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi*, C. VI, S. I, s. 31-62.
- Mazıoğlu, Hasibe (2017). *Eski Türk Edebiyatı Makaleleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Okiç, M. Tayyib (1976). "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercemeleri". Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi. Erzurum: S. 1, 17-78.
- Okiç, Tayyip (2016). "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidi'nin Tercümelere-I". *Mevlid Külliyyâtı-Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necât ve Tercümelere-I* Editör: Bilâl Kemikli. 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 27-75.
- Otman, Ahmet (2007). (hızl.) *Bizim Ece Şairler Antolojisi*. Salihli:
- Pekolcay, Neclâ (1950). "Türkçe Mevlid Metinleri". Türkiyat Enstitüsü Doktora Tezi.
- Pekolcay, Necla (1954). "Süleyman Çelebi Mevlidi Metni ve Menşe'i Mes'elesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. İstanbul. V, 64.
- Sarı, Mehmet (2000). "Çizmezi-zâde Vehbi ve Mevlidi". *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Afyonkarahisar: 13-14 Nisan 2000, Haz. Mehmet Sarlık, Afyonkarahisar Belediyesi Yay., 434-449.

- Sarı, Mehmet (2007a). "Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi'nin Nüshaları". *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9- 15 Nisan 2006)-Bildiri Kitabı-IV*. Ege Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü. Ankara: s. 1767-1781.
- Sarı, Mehmet (2007b). "Afyonkarahisarlı Dîvân Şâirleri", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi-GEFAD- Özel Sayı*, Ankara: s. 289-303.
- Sarı, Mehmet (2010). *Hak Âşığı ve Halk Ozanı Âşık Yoksul Derviş-, I. Cilt (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği)-II. Cilt (Şiirleri)*. Ankara: Afyonkarahisar Valiliği Yayınları. Anıt Matbaa.
- Sarı, Mehmet (2013). "Taşralı Bir Şair Ailesi: Çizmecizâdeler". *Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (10-12 Mayıs 2012) Bildirileri*. Ordu Üniversitesi Yayınları. s. 528-538.
- Sarı, Mehmet (2016). "Afyonkarahisar Asrî Mezarlığı Manzum Kabir Taşı Sözleri". *2016 Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim ve Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri- International Turkic World Educational Sciences and Social Scial Sciences Congress, held in memory of Hodja Ahmet Yesevi year 2016-, C. 4, Antalya: s. 209-235.*
- Sarı, Mehmet (2017a). "Felâhî'nin İstinsah Ettiği İki Eser ve Bu Yazmalarda Bulunan Şiirleri". *Route Educational and Social Science Journal*. Volume 4 (5), August . ss. 309-325.
- Sarı, Mehmet (2017b). "XIX. Yüzyıl "Tarz-ı Kadim" Şâiri Adanalı Ziyâ ve Hicivleri". *Innovation and Global Issues in Social Sciences Congress Publications*. Abril 27-29. Patara Congress Book. 1185- 1211.
- Sarı, Mehmet (2018a). "Şair ve Yazarların Yetişmesinde Etken Unsurlardan Mekân ve Mahaller: Afyonkarahisar Örneği". *2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi (7-8 Aralık 2018)*. 3. Cilt-Vol: Türkoloji-Filoloji Turkolog-Philology, Antalya, s. 375-406.
- Sarı, Mehmet (2018b). "Vahdetnâme'nin Bilinmeyen Bir Yazma Nüshası". *Asos Journal-The Journal of Academic Social Science- Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 66, Mart 2018, s. 1-35.
- Sarı, Mehmet (2019). "Vehbî". *Afyonkarahisar Edebiyatı*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Kültür Yayınları. 482-485.
- Sarı, Mehmet (2020a). "Adanalı Ziyâ'nın Mensur Yazılarından "Bir Yolcunun Gördükleri" ve Düşündürdükleri". *Asos Journal The Journal of Academic Social Science-Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 101, Şubat, s. 15-43.
- Sarı, Mehmet (2020b). *Ziya Paşa'nın Keşfettiği XIX. Yüzyıl Heccav ve Filozof Şâiri Adanalı Ziya-Hayatı, Edebî Kişiliği- ve Şiirleri (Tenkitli Metin)*, Kurgan Edebiyat, Ankara:
- Sarı, Mehmet (2021a). "Yoksul Derviş'in Şiirlerinde Hacı Bektaş Veli Sevgisi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Güz 2021/Sayı 99, 173-202.
- Sarı, Mehmet (2021b). "Ahmed Vehbî'nin Ayasofya'da Okunan Mevlidi". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi- Journal of Academic Language and Literature- Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August, s/p. 970-1000.*
- Sarı, Mehmet (2022). "Afyonkarahisarlı Klasik Türk Edebiyatı Şairlerinde Yerlilik", *Uluslararası "Klasik Türk Edebiyatında Yerlilik" Bilim Şöleni* (İstanbul Kültür Üniversitesi, 24-25 Nisan-Online sunum). Editörler: Prof. Dr. M. Fatih Köksal- Dr. Öğr. Üyesi Emine Berkan Yeni, İstanbul: s. 305-334.
- Sarı, Mehmet-Balkan, Vedat (2000). "Kâzım Meçi'nin Karaçayca "Ak Koçhar" (İsmail) Kıssası". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı:9, Bahar, s. 184-201.
- Sarı, Mehmet-Vedat Balkan (2009a). "Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi "Yaralı Dağ Keçisi" (Jaralı Jugutur) Manzumesi". *Turkish Studies, International Periodical Fort he Languages*. Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/3 Spring, p. 2390.
- Sarı, Mehmet-Vedat Balkan (2009b). *Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Ü. Yayınları.
- Teppeyev, Âlim M. (1989). *Meçilanı Kâzım*. C. 1. Nalçık: Elbrus Kitap Basma.
- Timurtaş, Faruk (1970). (Haz.) *Süleyman Çelebi- Mevlid*. İstanbul:
- Willems, Ariane (2007). (Fransızca'ya Çeviren). *Anadolu'dan Bir Ses/Voix d'Anatolie, L'Arbre a Paroles*. Belçika-Bürüksel:
- Yoksul Derviş (1993). *Nefeslerin Özü-Deyişler*. Ufuk Ofset. Ankara.

RESİMLER

Resim 1. Kâzım Meçi (Şıku 1859 - Kazakistan 1944)

Resim 2. Kâzım Meçi- Din Kitabı

Resim 3. Kâzım Meçi Mevlidi

Resim 4. Kâzım Meçi Mevlidi

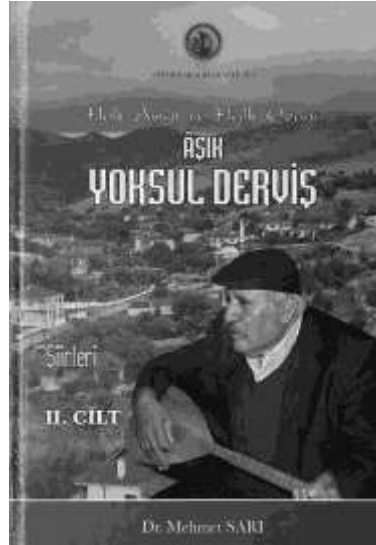

Resim 5. Kâzım Meçi Mevlidi

624

Resim 6. Vehbi Mevlidi

Resim 7. Hak Âşığı ve Halk Ozanı Yoksul Derviş

Dağıstanlı Zekeriyya Bin Abdülgaffar'a Atfedilen, Müznib Mahlaslı Bilinmeyen Bir Mevlid

Mustafa Erdoğan*

GİRİŞ

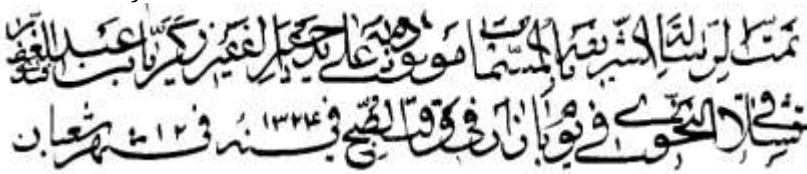
Bilindiği üzere, şefkat ve merhamet timsali yüce Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Türk milleti tarafından büyük bir sevgi ve saygı ile benimsendiğini gösteren en güzel delillerden biri de O'nunla ilgili edebi türlerin çokluğudur. Hz. Peygamber'in dünyayı teşriflerinden vefatına, isimlerinden maddi ve manevi özelliklerine, miracından hicretine, gazalarından mucizelerine, sözlerinden ahlakına kadar her yönü Türk şair ve yazarları tarafından edebi eserlere konu edilmiş, O'nun hakkında belki de binlerce övgü şiiri söylenmiştir. Bu yaygın edebi türler içinde Hz. Peygamber'in doğumunu konu alan mevlidlerin ayrı bir öneminin olduğu da bilinmektedir. Her ne kadar mevlid denilince halkımızın aklına hemen merhum Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necat*'ı gelse de, mevlidin sadece bundan ibaret olmadığı ortadadır. Süleyman Çelebi'nin eseri ilk örneklerden olmakla, duygu yoğunluğu ve Türkçesinin güzelliği gibi yönleriyle bu türün zirvesi olmakla birlikte, daha onlarca mevlid metni vardır. Bunların biz farkında olmasak da hep birlikte mevlid dağını yüceltikleri anlaşılmaktadır. Bu sempozyumun da mevlid türüyle ilgili literatürü, bilgilerimizi zenginleştireceği muhakkaktır. Tarihte yazılmış, fakat günümüzde pek bilinmeyen mevlidlerde biri de Zekeriyya bin Abdülgaffar-ı Dağıstanî'ye ait olarak gösterilen mevliddir.

625

Şairin Kimliği

Eserin bilinen tek yazma nüshası, Ankara Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 1886 numarada bulunmaktadır. Bu nüsha hekim, kitap koleksiyoneri ve şair merhum Abdullah Öztemiz'den satın alınmıştır. Öztemiz tarafından eserin baş tarafına iliştirilen notta şunlar yazılıdır: "KİTAB-I MEVLUD müellif yazısı yegâne nüsha (Bursa'da yazılmıştır) Dağıstan Kumuk Türklerinden Zekeriyya Bin Abdülgaffar Dağıstanî Yıl: 1324"

Muhtemelen bu kayıttan hareketle katalogda eserin müellifi olarak Zekeriyya bin Abdülgaffar'ın ismi görünmektedir. Kafkasya muhacirlerinden olduğu anlaşılan Zekeriyya bin Abdülgaffar Efendi'nin adı yazmada üç farklı yerde geçmektedir. Mevlid metninin bittiği kısmın sonunda; "Temmetü'r-risâletü's-şerîfe bi'l-müsemmât *Mevludu'n-Nebî* 'alâ-yedi haķiri'l-faķir Zekeriyya bin 'Abdulgaffar Efendi Kışlakî En-Nuĥuvî fî-yevmi bâzâr fî vaķti's-şubĥ fî sene 1324 fî 12 şehri Şabân" (19a) kaydı bulunmaktadır.

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Yine yazmanın en sonunda da benzer bir kayıt vardır: “Temmet şud hâze'l-kitâb bi- 'avni'llahi'l-Meliki'l-Mennân 'alâ-yedi haķiri'l-fakîr ħalîli'l-ihsân keşîri'l-'ișyân Zekeriyya bin Abdü'l-Gaffâr Efendi fî-Kâfkân (Kafkas?) ilâ-Beldeti Nuĥu Kışlaķ 'âzimi ilâ cānibi Burusa kete-behu hâze'l-kitâb fî-mıșrı Burusa fî-māhu Rebî'ü'l-Evvel fî-ibtidâi şehri ve fî-sene-i 1324 fî-1 mäh Mart.” (26b)

تمت هذا الكتاب بحمد الله الملك الوهاب في يوم الاثنين الثاني عشر من شهر ربيع الأول سنة 1324 في ايامه مات

Yukarıdaki notlara göre Zekeriyya Efendi'nin babasının adı Abdülgaffar'dır. Kafkasya'nın Nuhu şehrinden, Kışlak bölgesindedir. Burasıyla ilgili yaptığımız kısa araştırmada; Azerbaycan'ın kuzeyinde, Bakü'nün 370 km kuzeybatısında, Büyük Kafkas Sıradağları'nın eteğinde bulunan ve bugün Şeki diye anılan tarihî şehrin 1968'e kadar Nuha diye adlandırıldığını öğrendik. Bu bakımdan bahsedilen yerin burası olma ihtimali vardır. Zekeriyya Efendi ve ailesinin Nuhu'dan Bursa'ya göç ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıdaki kayıtlarda iki tarih bulunmaktadır: Mevlidin sonunda 12 Şaban 1324, yazmanın sonunda ise 1 Mart 1324. Birincisi hicrî, ikincisi rûmî olan bu tarihlerin miladi karşılıkları sırasıyla 1 Ekim 1906 ve 14 Mart 1908'dir. Netice itibarıyla Zekeriyya Efendi'nin bu tarihlerde hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca mevlidin de içinde bulunduğu bu yazmayı Milli Kütüphaneye veren merhum Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, yazmanın üzerine iliştirdiği notta, Zekeriyya bin Abdülgaffar'ın Kumuk Türklerinden olduğunu yazmıştır.

626

Ayrıca yazmanın başındaki cilt kapağının iç kısmında; Bursa'nın Kâdiriyye Mahallesi'nde oturan, Osmanlı teb'asından Zekeriyya bin Abdülgaffâr Efendi'nin oğlunun İstanbul ve Batum yoluyla Nuhu'nun Kışlak Mahallesi'ne gidip orada bulunan evini ve emlakini satıp tekrar Bursa'ya, çocuklarının yanına dönmek istediğini, bunun için izin ve pasaport isteğini dile getiren bir ilmuhaber kayıttır.

Yazmanın en son sayfasında da “Merhûm şud Beşir (Beşer gibi yazılmış) bin Molla Zekeriyyâ der-şehr-i Burusa der Maĥalle-i Ķadriyye fî-yevmi Salı vakti 'aşr fî-15 Zî'l-ħa' de sene 1332 sinni 30” (26b) şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Buradan şairin Molla Zekeriyya diye anıldığı ve Beşir adındaki oğlunun 30 yaşında olduğu halde 5 Ekim 1914'te, Bursa'da vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Zekeriyya bin Abdülgaffâr adına biyografik kaynaklarda rastlanmamaktadır. Bu şahısla ilgili bilgiler mevlidin de içinde bulunduğu yazmadan elde edilenlerle sınırlıdır.

Diğer taraftan Ankara Milli Kütüphane'de Molla Zekeriyya b. Abdülgaffâr Dağıstanî adına kayıtlı *Risâletü'l-Efvac* isimli bir eser daha bulunmaktadır. 06 Mil Yz A 3795/3 numarada, vr. 25b-27a arasında bulunan eser, Arapça ve müellif hattı olarak gösterilmiştir. İstinsah tarihi 1324 (1905)'tir. Mevlid gibi bu eser de Abdullah Öztemiz'den satın alınmıştır¹.

Milli Kütüphane yazmalar kataloğunda ayrıca aynı şahıs adına kayıtlı *Tefsîru Suveri'l-Muhtelif* adlı bir eser daha vardır. 06 Mil Yz A 3597/3 numarada, vr. 25b-42b'de bulunan eser Arapça'dır. Yazmada Bakara, Nisa, Talak ve Yasin surelerinin tefsiri yapılmıştır. Bu eser de Abdullah Öztemiz'den satın alınmıştır. Bu eserin başına da Öztemiz tarafından “Dağıstan Kumuk Türklerinden Molla Zekeriyya bin Abdülgaffar'ın Tefsir Kitabı kendi el yazısı ile” notu düşülmüş-

¹ Bk. www.yazmalar.gov.tr/eser/risaletul-efvac/2715 (ET: 16.10.2022)

tür. Eserin sonunda söz konusu mevlidde bulunan “Ḥalāş Yâften Der-Küfr” başlıklı Türkçe manzume aynen kayıtlıdır².

Yazma, kütüphanede bu müellif adına kayıtlı olduğundan ilgili şahıs üzerinde bu kadar çok durulmuştur. Ancak dikkatle değerlendirildiğinde mevlidde bulunan ve yukarıda arz edilen kayıtların istinsah kaydı olduğu anlaşılmaktadır. Yani Zekeriyya bin Abdülgaffar muhtemelen eserin şairi değil, müstensihidir. Kayıtlarda bulunan “alā-yedi”, “ketebehu” gibi ifadeler bunu destekler niteliktedir. Ancak bu konudaki asıl ipucu mevlidin sonundaki telif tarihini gösteren beyitte bulunmaktadır. İlgili beyit şu şekildedir:

Diyem tārīḥini ey merd-i server
Mi'etān elfdir hem seb'a 'aşer (19a)

Bu beyitten mevlidin 1217'de (M. 1802-1803) telif edildiği anlaşılmaktadır. Bu beytin hemen arkasından gelen kayıta ise eserin 12 Şaban 1324 tarihinde, miladi 1 Ekim 1906'da, Pazar günü, sabah vaktinde yazıldığı söylenilmektedir (vr. 19a). İki tarih arasında yaklaşık yüz yıllık bir zaman farkı vardır. Eğer 1217 telif, 1324 istinsah tarihi kabul edilirse eseri yazan Zekeriyya bin Abdülgaffar'ın müellif olması biraz zor görünmektedir. Çünkü bir şairin 1217'de telif ettiği eserini 1324'te istinsah etmesi pek makul görünmemektedir. Bu durumda Zekeriyya bin Abdülgaffar müellif değil, müstensihdir demek akla daha yakın gelmektedir.

Yine yazmada mevlidden hemen önce ve aynı yazıyla yazılan muhammesin son bendinde ise Necâtî mahlası geçmektedir:

Necâtî dem-be-dem eyler ḥulūş-ile münācâtı (2a)

627

Benzer şekilde yazmada mevlidden sonra da konuyla ilgili bazı manzumeler varsa da, mevlidden önce ve sonra yazılan bu manzumelerin ayrı değerlendirilmesi gerektiğini, farklı müelliflere ait olduğunu, belki de zamanla anonimleştiğini düşünüyoruz.

Peki bu durumda eserin gerçek şairi kimdir? Bu soruya bizden daha evvel bu konuya kısaca değinen Rıfat Kütük Beyefendi'nin verdiği cevap doğru olmalıdır (Kütük 2018: 50). Eserin müellifi muhtemelen Müznib mahlasını kullanan bir şairdir. Nitekim söz konusu mevlidin giriş bölümünde, 10. beyitte şair mahlasını şöyle söylemektedir:

Bu kemter Müznib'e kim itse rahmet
Yüzine açıla ebvāb-ı cennet (2b)

بکمتر مزنیب کیم بیت رحمت یوزینه آچله ابواب جنت

Aynı mahlas manzumenin sonunda, 385. beyitte ise şu şekilde geçmektedir:

Ḥudāyā Müznib'in çoḡdur günahu
Baḡışla pādişāhlar pādişāhı (18b)

صدا یا مزنیب چو قدور گنای باشا پادشاه پادشاه پادشاه

Tarihî ve biyografik kaynaklarda bulamadığımız bu Müznib mahlaslı şairin kim olduğu konusunda hiçbir bilginiz bulunmamaktadır. Yalnız şiirlerinde Müznib mahlasını kullanan Azerbaycan Bakülü Ali Abbas (Elabbas) Müznib diye bir şair varsa da, bu şairin doğum tarihi 1883'tür (Elabbas Müznib 2006). Elimizdeki mevlidin yazılışı 1802-1803 olduğundan mevlid müellifinin bu şair olması mümkün değildir.

² Bk. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/332144?SearchType=2> (ET: 16.10.2022)

ESERE DAİR

Adı

Mevcut nüshaya göre eserin adı, mevlidin başlığında “Hāzā Kitābu Mevlūd-nāme” (2b) olarak geçmektedir. Eserin sonundaki, “Temmetü'r-risāletü'ş-şerīfe bi'l-müsemmāt *Mevlūdu'n-Nebī...*” diye başlayan temmet kaydında ise *Mevlūdü'n-Nebī* ifadesi geçmektedir (vr. 19a). Anlaşılan şair eserine ayrıca bir isim vermemiş, yalnız tür adını yazmakla yetinmiştir.

Yazılış ve İstinsah Tarihi

Mevlid'in son beytinde şair eserin telif tarihini şu şekilde vermektedir:

Diyem tārīhini ey merd-i server

Mi'etān elfdir hem seb'a 'aşer

(19a, 393. beyit)

دیم تاریخی ای مرد سرور
ماتان الفدر اتم سبع عشر

Bu beyitten mevlidin 1217 (1802-1803)'de telif edildiği anlaşılmaktadır. Bu beytin hemen arkasından gelen kayıta ise eserin 12 Şaban 1324 tarihinde, miladi 1 Ekim 1906'da, Pazar günü, sabah vaktinde yazıldığı söylenilmektedir (vr. 19a).

Yazılış Sebebi (Sebeb-i Telif)

Şair mevlidi yazma sebebini eserinin 8. beytinde şöyle ifade etmiştir:

Diledim süleyim bir hoşça defter

Ki ola muhbir-i hāl-i Peyğamber³

(2b)

دیدیم سویم بر خوش شجره دفتر
که اوله مخبر و حال: پیغمبر

Buna göre şair; Hz. Peyğamber'in halini haber veren, bir hoşça defter söylemek istemiş ve eserini bunun için yazmıştır.

Eserin Nüshası

Eserin bugün bildiğimiz yegâne yazma nüshası Ankara Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. 06 Mil Yz A 1886 numarada kayıtlı olan yazmanın özellikleri şu şekildedir:

Siyah pandizot bez kaplı, mukavva cilt, 218x167 - 146x129 mm. ölçülerinde, suyolu filigranlı, sarı renkli kâğıt, 26 varak, ta'lik yazı, 12 satır, istinsah tarihi: 1324 (1906), istinsah yeri Bursa.

Yazmanın baştan eksik olması muhtemeldir. Duracakları ve cetvelleri kırmızı, yaprakları rutubet lekeli. Abdullah Öztemiz'den 1973'te satın alınmıştır.

Baş: *Revā oldur bizüm tek bī-nevāya*

Şalāt-ıla selam-ı bī-nihāye⁴

(2b)

Son: *Diyem tārīhini ey merd-i server*

Mi'etān elfdir hem seb'a 'aşer

(19a)

Yazmada mevlidden önce münacat türünde bir muhammes ve naat türünde bir gazel bulunmaktadır. Mevlidden sonra da muhtelif nazım şekillerinde mevlide davet, mevlidin önemi, ölüm vb. konularda yazılmış çeşitli manzumeler vardır. Bazı sayfaların kenarlarında da manzumeler kayıtlıdır.

³ “muhbir-i” yazmada “muhbir ü” şeklindedir. “Peyğamber” kelimesinde vezin bozulmaktadır.

⁴ “selam-ı” yazmada “selam u” şeklindedir.

Eserin Şekli Özellikleri

Nazım Şekli

Eser temelde mesnevi nazım şekli ile yazılmıştır. Ancak mevlidden önce eserde, yanlışlıkla kaside başlığıyla yazılmış bir muhammes ve ardından da bir gazel bulunmaktadır.

Mevlid'den sonra da mevlide davet, mevlidin önemi, ölüm gibi konularda söylenmiş gazel, kıt'a, murabba gibi farklı nazım şekillerinde manzumeler varsa da bunların aynı müellife aidiyeti kesin olmadığından bu manzumeler çalışmamızda değerlendirmeye alınmamıştır.

Vezni

Mevlid metni, bu tarz eserlerde çok kullanılan aruzun hezec bahrinin *mefā'ülün/ mefā'ülün/ fe'ülün* kalıbına uygun olarak yazılmıştır. Mevlidden önce gelen muhammes ve gazelde ise yine hezec bahrinin *mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün mefā'ülün* kalıbı kullanılmıştır. Bununla birlikte eserde Süleyman Çelebi mevlidinden alınan

Ger dilersiz bulasız oddan necât

İşkıla derd-ile eydüñ es-şalât

beytinde ve ondan sonra gelerek salavat ifade

Es-şalât ey şâh-ı levlâk es-şalât

Bâ'is-i icâd-ı eflâk es-şalât

(5a)

gibi beyitlerde vezin remel bahrinin *fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbına dönmektedir.

Mevlidde aruz vezninin genel olarak başarılı bir şekilde kullanıldığını söylemek mümkündür. Ara sıra, ayndan sonra vasal yapmak gibi bazı kusurlar olsa da eserde fahiş denilebilecek aruz hataları bulunmamaktadır. Nitekim mevlidden sonra gelen ve şaire ait olmadığını düşündüğümüz mevlid daveti gibi manzumelerde sık sık aruz hataları görülmektedir.

Beyit Sayısı

Mevlid'den önceki muhammes 8 bentten, onun arkasından gelen gazel ise 7 beyitten meydana gelmiştir. Yazmadaki asıl mevlid bölümü 393 beyitten oluşmuştur.

Eserin Muhtevası

Mevlid bölümünün muhtevası ve genel itibarıyla planı şu şekildedir:

- 1-7. beyitler Hz. Peygamber ve yakınlarına salat ve selam, dört halifeye övgü.
- 8. beyit sebeb-i telif.
- 9-10. beyitler okuyucudan afv ve merhmet isteme.
- 11-13. beyitler konuya hazırlık.
- 14-21. beyitler Hz. Abdullah ile Hz. Amine'nin evlenmesi, Amine'nin bir süre çocuğunun olmaması, çocuğu olması için Allah'a dua etmesi, ziyaretgâhları ziyaret edip adaklar adaması, ansızın duasının kabul edilip hamile olması, şükür için hazineler dağıtılması.
- 22-24. beyitler Hz. Amine'nin hamileliğinin belirginleşip Hz. Muhammed'in gelişinin yaklaşması, bununla ilgili alâmetlerin belirmesi.
- 25-64. beyitler Hz. Peygamber'in doğum gecesinin gelmesi, bu gecede yaşananlar, Hz. Amine'nin rüyası, meleklerin Hz. Amine'ye oğlunu müjdelemesi, Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatması (oldukça güzel, örnek beyitler oku 39-44), Hz. Muhammed'in doğum anı, gökten meleklerin inip doğumu kutlamaları, Hz. Peygamber'i selamlamaları, övmeleri. (oldukça güzel, örnek beyitler oku)

- 65-69. beyitler Hz. Peygamber'e salavatın lüzumu, Süleyman Çelebi'nin meşhur "Ger dilersiz bulasız oddan necat/Aşkıla derd-ile eydün es-salât" beytinin tekrarı, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi.
- 70-88 beyitler Hz. Peygamber'in doğumuyla meydana gelen hadiseler, Ka'ye karşı secde ve ümmeti için dua etmesi.
- 89-94. beyitler Hz. Peygamber'e salavatın lüzumu, "Ger dilersiz bulasız oddan necat/Aşkıla derd-ile eydün es-salât" beytinin tekrarı, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi.
- 95-124. beyitler mucizeler bahsi. Bu bölümde kısa kısa birçok mucizeye işaret edilmiş, yalnız kuru kütüğün ağlaması ve ayın ikiye bölünmesi mucizelerinden biraz daha fazla söz edilmiştir.
- 125-128. beyitler Hz. Peygamber'e salavatın lüzumu, "Ger dilersiz bulasız oddan necat/Işk-ıla derd-ile eydün es-salât" beytinin tekrarı, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi.
- 129-233. beyitler mirac mucizesi.
- 234-239. beyitler dua.
- 240-244. beyitler Hz. Peygamber'e salavatın lüzumu, "Ger dilersiz bulasız oddan necat/Aşkıla derd-ile eydün es-salât" beytinin tekrarı, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi.
- 245-370. beyitler vefatu'n-Nebî.
- 371-387. beyitler öğüt ve dua.
- 388-392. beyitler Hz. Peygamber'e salavatın lüzumu, "Ger dilersiz bulasız oddan necat/Işk-ıla derd-ile eydün es-salât" beytinin tekrarı, Hz. Peygamber'e salavat getirilmesi.
- 393. beyit telif tarihi.

Buna göre mevlidin en uzun bölümü 129 beyitle mucizat kısmı olmaktadır. Ardından 125 beyitle vefatu'n-Nebî, 104 beyitle mirac mucizesi kısmı, 39 beyitle Hz. Peygamber'in doğum gecesi ve bu gecede yaşananlar, 18 beyitle Hz. Peygamber'in doğumuyla meydana gelen olağan üstü hadiseler bölümü gelmektedir.

Eserde bölümler arası vasıta ya da geçiş sayılabilecek Süleyman Çelebi'nin mevlidinden alınan beytin ve salavatın tekrar edildiği 4-6 beyitlik kısım 4 defa tekrar edilmiştir. Bu kısmın ve salavat beyitlerinin benzer ifadelerle tekrar edilmesi belki de eserin tıpkı Süleyman Çelebi mevlidinde olduğu gibi, meclislerde okunması niyetiyle yazıldığını gösterebilir.

Eserin Süleyman Çelebi'nin Mevlidiyle Karşılaştırılması

Müznib'in mevlidi genel itibarıyla Süleyman Çelebi'nin eserine benzer niteliktedir. Ancak bazı farklılıklar da yok değildir. Nazım şekli olarak her ikisi de mesnevidir. Vezin açısından bakılırsa; Süleyman Çelebi mevlidi *fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbıyla, Müznib'in mevlidi ise *mefâilün/mefâilün/feülün* kalıbıyla yazılmıştır. Ancak Müznib'in mevlidinde bölümler arası geçiş sırasında yine *fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbı kullanılmıştır. Beyit sayısı itibarıyla değerlendirilirse; Süleyman Çelebi mevlidinin eski şekli 732, yeni şekli ise 480 beyit iken (Timurtaş 1989), Müznib mevlidi 393 beyittir. Müznib'in mevlidinin Süleyman Çelebi mevlidine göre daha kısa olduğu görülmektedir.

Dil olarak Süleyman Çelebi'nin eseri kısmen sade sayılabilecek bir Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış iken, Müznib mevlidi kısmen karışık sayılabilecek bir dille yazılmıştır. Eser çoklukla Klasik Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olmakla birlikte, bunun yanında, Eski Anadolu, Azerbeycan, Irak-Türkmen Türkçesi, kısmen de Doğu Türkçesi'nin izlerini taşımaktadır.

Muhteva açısından karşılaştırıldığında Müznib'in mevlidinde Süleyman Çelebi mevlidinde bulunan münacat, âlemin yaratılması sebebi, Hz. Muhammed'in nurunun yaratılması ve intikali

bölümlerinin bulunmadığı görülmektedir. Buna karşılık Müznib mevlidinde fazla olarak dört halife övgü ile Hz. Peygamber'in anne ve babasının evlenmesi, çocuklarının olmaması, ziyaret-gâhlara gidilip dualar edilmesi, adaklar adanması, daha sonra ansızın duanın kabul olunup Hz. Amine'nin hamile kalması ve şükür için hazineler dağıtılması kısmı bulunmaktadır. Burada kısmen halk hikâye ve masallarıyla, müellifin sosyal hayatının tesiri olduğu düşünülebilir.

Diğer taraftan Müznib'in mevlidinde, hiçbir açıklama ve atıf yapılmadan Süleyman Çelebi'nin meşhur

*Ger dilersiz bulasız oddan necât
İşk-ıla derd-ile eydüñ es-şalât*

beyti bölüm aralarında 4 defa tekrar edilmiştir. Bu bile Müznib mevlidinde Süleyman Çelebi mevlidinin ne kadar etkili olduğunu gösteren bir işarettir.

Eserin Dil, Yazım ve Anlatım Özellikleri

Müznib'in mevlidinde Klasik Osmanlı Türkçesinin yanında yer yer Eski Anadolu, Azerbeycan ve Irak Türkmen Türkçesi'nin özellikleri de görülmektedir. Örneğin Eski Anadolu Türkçesi zarf fiil eki -uban/-üben (duruban (5b), basuban (5b)); emir eki -gıl/-gil (durgıl (17b)) bu bağlamda değerlendirilebilir.

Eserde kimi Batı Anadolu ağızlarında günümüzde de da görülen yönelme hali yerine yükleme halinin, yükleme hali yerine yönelme halinin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin

Tavâfi başladuğda ehl-i Mekke (6b)

dizesinde olduğu gibi.

Metinde "söylerdi" kelimesinin yer yer "sülerdi" olarak okunacak şekilde, ye'siz olarak yazıldığı görülmektedir. Bunun sebebi vezne uydurma gayreti de olabilir. Ancak sonuçta burada bir y düşmesi ve ünlü daralmasının olduğu görülmektedir.

*Meleklerden Emîne bu kelâmu
İşitdi dilde sülerdi selamu* (4a)

مشكردن امينه بو کلامی
ایشندی دلده سولردی سلمامی

Eserde yer yer Doğu Türkçesinin izleri de görülmektedir. Örneğin eserde belirtme hal ekinin -nı/ni olarak kullanılması bu bağlamda değerlendirilebilir. Sadānı, nidānı (4b), Ka'beni (3b) gibi.

*Cihāna şaldılar ğavğa şadānı
Ki birbirine itdiler nidānı* (4b)

Eser genel itibariyle Batı Türkçesinin dil özelliklerini göstermektedir. Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerinin yanı sıra Azerbaycan Türkçesi ve Irak Türkmen ağızlarının da dil hususiyetleri metinde yer almaktadır. Eserde öne çıkan diğer belli başlı dil özellikleri şunlardır⁵:

Yuvarlaklaşmalar devam etmekle birlikte (beşaretdür (2b), oğuyalum (12b)) ünlülerde belirgin bir düzleşme görülmektedir: diledim (2b), sevindi (3a), buldı (3a).

*Oğuyalum bu dem gökcek fesāne
Ola kim yaşımız gözden revāne* (12b)

اوغویالوم بودم کوم کلفنه
اولا کیم یا شموز کوزدن روداره

⁵ Eserin dil özellikleri konusunda ilgili yardımlarını gördüğüm Dr. Gülşah Kadem'e teşekkür ederim.

Orta hecede k>h değişimi: oğuyalum (12b), yığıldı (6b).

Kelime sonunda k>h sızıcılaşması: kırđ (6b), bağsağ (12a), toğ (12a), oğ (18a).

-dUk sıfat-fiil ekinin bulunma durum ekiyle genişletilmiş şekilleri metinde geçmektedir: başladuğda (6b), itdükde (7a), işitdükde (8b).

Yönelme durum ekinin bulunma durumu için kullanımına rastlanmaktadır: ayağa durdu (14b).

-cAk zarf-fiil eki -Inca anlamında kullanılmaktadır: yitşcek (7a).

-UbAn zarf-fiil eki, 18. yüzyıldan sonra Oğuz Türkmen lehçelerinde yerini -ArAk ekine bırakmaya başlamıştır (Korkmaz 1995:163). Metinde az da olsa bu arkaik biçim geçmektedir: ge-lben (7b), minben (8a).

Metinde az da olsa ünlü daralmasının örnekleri yer almaktadır: sleyim (2b), öve (14b)

Eserin Azerbaycan Türkçesi ve Irak Türkmen ağızlarındaki dil özellikleriyle benzeşen kullanımları da vardır. Bunlardan ilki kelime başı b->m- değişimidir. Bu açıdan Azerbaycan Türkçesi daha çok m- yanındadır: men (8b), min- (8a) , munca (12a).

İç seste -rl->-ll- gibi nsz benzeşmeleri görülmektedir: tkeller (17b), ikeller (17b), dutallar (11b) Bu zellik Irak-Türkmen ağızlarında da görülmektedir (Korkmaz 2013: 190).

Eserde duyulan geçmiş zaman için -mişDI yapısının yanı sıra Kıpakadan geçmiş -p tur-ur şeklinin zamanla kaynaşmasından oluşan -İpdİr ve -İp şekilleri (Korkmaz 2013:184) de kullanılmaktadır. Bugün Azerbaycan Türkçesinde ve Irak Türkmen ağızlarında duyulan geçmiş zaman eki olarak -İp eki hala kullanılmaktadır (Karahan 2011:73): koyupdur (5b), aldadupdur (6a), koyupsın (17b), n'olupsın (17b).

-AndA zarf-fiil ekinin “-ınca, -dığı zaman” anlamında kullanıldığı görülür: tepredende (7a), ıkanda (7a). Bu ek Azerbaycan sahasında işlek olarak kullanılan bir zarf-fiil ekidir.

Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi eserde son sesinde ünlü bulunan sözcüklere gelen yükleme durumu eki bir yerde +nI/+nU şeklinde gelmiştir: Ka'be'ni (3b).

Azerbaycan Türkçesi sahasında görülen ses değişmelerinden biri olan nseste y- türemesi de eserde geçmektedir: yuhuya, yuhuda (8b), yirişdi (erişti?) (9b).

Eski Türkçe kelime başı t- biçimlerinin bazılarının Azerbaycan Türkçesinde korunduğu bilinmektedir. Eserde az da olsa bunun örnekleri yer almaktadır: tkme (14a), tkdi, tepredp (5b).

Hece ve kelime sonundaki -k/-k sesinin bazı yerlerde korunduğu görülmektedir: kulağum (8b), Çakırdı (15b), almağa (17a).

Dudak nsz olan n sesinin m sesine dönüşerek benzeşmesi olayı görülmektedir: mci (2b), ikimci (3b), şeşimci (10a), sekizimci (10b).

Irak Türkmen ağızlarında yer alan ŋ>y değişimi(Korkmaz 2013:190) bir rnekke karşımıza çıkmaktadır: alniya (139)

Bir yazım özelliği olarak Osmanlı Türkçesi'nde çoklukla sadece kef harfiyle yazılan nazal ne'nin (ŋ) Müznib'in mevlidinde nun ve kef harfleriyle yazıldığı görülmektedir.

Eserde zaman zaman Farsça usule göre tamlama olması gereken yerde atif vavı konulmuştur. Örneğin “muhbir-i” olması gerekirken “muhbir ” yazılması gibi (2b).” Kimi zaman da tam tersine atif vavının konulmadığı, sanki tamlama varmış gibi düşünüldüğü anlaşılmaktadır:

Diriğa aldadupdur bizi şeytn

İşimiz dim 'işyn [u] tuğyn

(6a)

Son olarak eserde bugün için arkaik sayılabilecek bazı unsurların olduğu söylenebilir. apar-: götür- (8a); bile: beraber (11b); bular: bunlar (10b); cilav: dizgin (8b); damu: cehennem (11a); gökçek: güzel, şirin (7a); ıl: yıl (8b); karanku: karanlık (7a); tapşurmak: emanet etmek (15b) bunlardandır.

SONUÇ

Mevlidle ilgili son yıllarda yeni birçok çalışma yapılmış, bilinmeyen mevlid metinleri yayınlanmış, literatür oldukça genişlemiştir. Bununla birlikte yine de henüz üzerinde çalışma yapılmayan, metni yayınlanmayan mevlidler mevcuttur. Bu bildiride üzerinde durulan mevlid de bu bağlamdadır. Bilinen tek el yazma nüshası Ankara Milli Kütüphane’de bulunan bu mevlid, kütüphane kataloğunda Dağıstanlı Zekeriyya bin Abdülğaffar adına kaydedilmiştir. Ancak yazma incelendiğinde adı geçen şahsın müellif değil, müstensih olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mevlid, metinde iki yerde geçen Müznib mahlaslı bir şaire ait olmalıdır. Bu şairle ilgili elde hiçbir bilgi yoktur. Yalnız eserin 1217 (1802-1803)’de tamamlandığı son beyitte ifade edildiğinden şair de bu tarihte hayatta olmalıdır. Eser mesnevi nazım şekliyle, aruzun *mefâ’ülün/mefâ’ülün/fe’ülün* kalıbına uygun olarak yazılmıştır. Yalnız bölümler arası geçiş kısımlarında *fâilâtün/fâilâtün/fâilün* kalıbı kullanılmıştır. Tamamı 393 beyitten oluşan Müznib Mevlidi, muhteva itibarıyla Süleyman Çelebi’nin mevlidine paralel bir gelişim arz etmektedir. Eserde mucizat, vefatu’n-Nebî, miraç, velayet bölümlerinin ağırlığı teşkil ettiği görülmektedir. Eser çoklukla Klasik Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olmakla birlikte, bunun yanında, Eski Anadolu, Azerbeycan, Irak-Türkmen Türkçesi, kısmen de Doğu Türkçesi’nin izlerini taşımaktadır.

633

Müznib Mevlidi’nden Örnek Sayfalar

Müznib Mevlidi’nin ilk sayfaları (2b-3a).

داهی اول مکرر هر شیون
کشت دایت یوزیزه در زاری
ببین مصطفی و اهل بیته
صیل در دینه کوندر دواره
تدایا مذنبک جو قدر کنایه
تویی یازده فی قره حق است
یا و جوانی یازانی و بکلیه فی
مکرر سیزه بوله سیزه او آن بجایه
یا صلی ای صمدن سرار دین
یا صلی اردین سلا مکتب شی
یا صلی ارحم تعالی رحمتی
یا صلی ارفا تم بعبیر ان

Müznib Mevlidi'nin son sayfaları (18b-19a).

KAYNAKLAR

Elabbas Müznib (2006). Seçilmiş Eserleri. Bakı: Şark-Garb.
Karahan, L. (2011). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Korkmaz, Z. (1995). Türkçede -n Zarf-Fil Eki ile -pan/-pen Eki ve Türemeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1, 179-187.
Korkmaz, Z. (2013). Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Kütük, R. (2018). Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-Efşân İsimli Mevlidi. Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık.
Müznib (yazma). Kitâb-ı Mevlûd-nâme. Ankara Milli Kütüphane. 06 Mil Yz A 1886.
Timurtaş, F. K. (1989). (haz.) Süleyman Çelebi Mevlid. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Irak Türkmenleri Arasında Mevlit Geleneği Sırasında Okunan Naatlar

Necdet Yaşar Bayatlı*

GİRİŞ

Türk edebiyatında temelinde dinî kültür ve konuların yer aldığı birçok türün bulunduğu bilinmektedir. Bunların arasında peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in hayatını, kişiliğini, özelliğini, meziyetini ele alan türler oldukça önemlidir. Bu türlerin çeşitliliği ve zenginliği göz önüne alındığında Türk edebiyatında "Peygamber Edebiyatı" başlığı altında zengin ve rengarenk bir edebiyat ekolünün bulunduğu görülecektir.

İslam dinine giren Türkler, bu dini dünyanın her yerine yaymayı dinî bir görev bilmiş ve İslam sancağının dünyanın dört bir tarafında dalgalanması için yüzlerce yıl mücadele vermiştir. Bu yüzden İslam dininin hamisi ve yayıcısı olan Türkler arasında peygamber efendimiz Hz. Muhammed'e duyulan sevgi, bağlılık, saygı ve hürmetin göstergesi sayılan ve halk arasında en çok kaleme alınıp işlenen türlerden biri "naat"tir.

Arapça kökenli naat sözcüğü, birçok araştırmacı tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımlamaların bir kısmına aşağıda yer verilmiştir.

Ahmet Talat Onay: *N'at, Hazreti Peygamberin âli vasıflarını ifade ve şefaatinin niyaz eden şiirlerdir. Âşık ve şairlerce ismi na'tıdır* (Onay 1996: 223).

Abdurrahman Güzel: *N'at, bir şeyi methederek anlatma, vasıflandırma; daha çok edebiyatımızda Hz. Muhammed'i methetmek maksadıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir* (Güzel 2006:636).

Erman Artun:

Na'at bir şeyi nitelendirip överek anlatmaktır. Tekke ve divan edebiyatında Hz. Muhammed'i övmek amacıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir. Na'tlar Hz. Muhammed'in yanı sıra dört halife ve Hz. Ali için de yazılabilir. Na'tların hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazıldığını görebiliriz. Ancak kaside nazım şekliyle yazılan na't sayısı daha fazladır. Na'tlarda genellikle Hz. Muhammed'e duyulan sevgi, saygı ve inanç anlatılır. Na't bir anlamda insanın kendini Hz. Muhammed'te aramasıdır. Na'at, Hz. Muhammed'in şiirle yapılan portresidir. Na'tlarda ayetler ve ayetlere yapılan göndermeler çok fazladır. Ayrıca Hz. Muhammed'in mucizeleri de anlatılır (Artun 2002:90).

Doğan Kaya:

Hz. Muhammed'i öven, onun vasıflarını anlatan ve ona sevgi saygıyı ifade eden manzum ve mensur eserlere verilen ad. Klasik şairler divanlarını vücuda getirirken tevhit ve münacattan sonra na'at koymayı ihmal etmemişlerdir. Hatta bazı divanlar na'tla başlatılmıştır. Edebiyatımızda en güzel na'at örneğini Yunus Emre, Süleyman Çelebi, Fuzuli, Şeyyad Hamza, Ruşenî, Neatî, Aziz Muhammed Hüdaî, Şeyhülislam Yahya, Nabî, Fehim, Nakşi Efendi vermişlerdir (Kaya 2007:557-558).

* Prof. Dr., Bağdat Üniversitesi.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: **Na't** kelimesi “nitelemek, iyi ve güzel şeyleri abartılı biçimde dile getirmek; nitelik, vasıf” manalarında kullanılır. Arap edebiyatında övgü şiirleri daha çok “medih” başlığı altında ele alınır. Na't, özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında Resûlullah'ı öven şiirlerin yaygın adı haline gelmiştir. (TDVİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nat>)

TDK tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te na'at “1. Bir şeyin niteliklerini övme; 2. Hz. Muhammed'in niteliklerini övmek, ondan şefaath dilemek amacıyla yazılan kaside.” şeklinde tanımlama yapılmıştır (TS 2005: 1449).

Yukarıdaki tanımlamalardan yol çıkararak naat sözcüğü için şu tanımlama yapılabilir. Sözcük itibarıyla bir insanda bulunan özellik ve mezziyetlerin methedilerek anlatılması anlamına gelir. Edebiyatta ise peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in kişiliğini, mezziyetini, özelliğini ve hayatının her safhasını konu edinen, onu övme/ methetme amacı ile yazılan, işlenen, ele alınan manzum ve mensur eserlere verilen addır.

Hz. Muhammed'i methetmek üzere kaleme alınan naatlara; Naat-ı Şerif, Naat-ı Nebevi, Naat-ı Peygamberi, Naat-ı Resul gibi isimler verilirken; dört halife için yazılanlara Naat-ı Çâr- Yâr, Hz. Ali için olanına da Naat-ı Ali denmektedir (Yeniterzi 1989:1-2).

Türk edebiyatında ilk naat örneği Yusuf Hasa Hacıp'in 1069'da kaleme aldığı Kutadgu Bilig'de ele alınmıştır. Akabinde Edip Ahmet Yükeneki'nin Atabetü'l-Hakayık ve Hoca Ahmet Yesevi'nin Divân-ı Hikmet başlıklı eserlerde naatların yer alması Türkler arasında Naatlar bir gelenek haline almış ve bu gelenek günümüze kadar devam etmiştir. Nitekim Ali Şir Nevai'nin Çağatay Türkçesi ile ele aldığı divan, mesnevi ve diğer mensur eserlerinde çok sayıda Naat örneğine yer verdiğinden dolayı “Naat Şairi” unvanına layık görülmüştür.

Mevlana'nın Farsça ve Yunus Emre'nin Türkçe olarak ele aldıkları naatlarla 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da naat geleneği başlamış olup halk edebiyatı, divan edebiyatı ve Tanzimat'tan günümüze kadar uzanan son dönem Türk edebiyatında çok sayıda naat örneği bulunmaktadır (Yeniterzi. <https://sonpeygamber.info/turk-edebiyatinda-naatler>).

Halkın ortak zevkini, hayata bakış açısını, değer yargılarını, sosyokültürel, psikokültürel yapısını, benliğini, sade, yalın ve basit bir dil ve üslupla dile getiren ve tüm halka mal olmuş “Anonim Türk Halk Edebiyatı, Aşık Edebiyatı ve Dinî Tasavvufî Türk Halk Edebiyatı” şeklinde sınıflandırılan halk edebiyatının tüm ürünlerinde peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in methine, kişiliğine, fedakarlığına ve özelliklerine yer verilmektedir.

İslami kültüre dayalı, daha çok medrese öğrenimi görmüş, eğitimden geçmiş sanatçıların, Saray çevresi ve aydınlara yönelik yarattıkları Divan edebiyatı (Mengi 2015:21); 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat'tan günümüze kadar süregelen ve edebî anlamda yaygın ve derin etkileşim örüntüleri içeren dönem (Kaplan 2007: 11) olarak tanımlanabilen yeni Türk edebiyatı ürünlerinde naatlara hep yer verilmiştir.

Aslında sadece Türkler değil, tüm İslam dünyasında naatların mevcut olması onun çok yaygın olmasına yol açmıştır. Başka bir ifade ile farklı Müslüman milletlerin ortak edebiyatı sayılan ve İslam Edebiyatı şeklinde adlandırılan edebiyatta naat örnekleri yer almaktadır.

Türk edebiyatında naat, bir edebî tür olarak tarihsel süreçte Arap ve Fars edebiyatlarından sonra ortaya çıkar. Bununla birlikte Türk edebiyatı, İslam edebiyatı içinde türün en güzel ve en zengin örneklerinin verildiği kol olarak öne çıkar (Ak 2014: 19).

Osmanlı coğrafyasında Türk-İslam edebiyatı adı altında Hz. Peygamber ağırlıklı bir edebiyatın ortaya konulduğu söylenebilir. Hz. Peygamber'e duyulan samimi sevgi edebiyata aksetmiş, imanla da doğrudan ilişkili olarak Efendimiz için beslenen duygular edebiyatımızdaki Hz. Peygamber'le ilgili türlerde kendini göstermiştir. Hz. Peygamber bu konuda biriciktir. Dünyada hiç-

bir peygambere, şahsa ilişkin asırlarca devam eden bir şekilde farklı nazım şekillerinde ve türlerde eserler telif edilmemiştir (Ak 2014:3).

Hacimli veya küçük, tıptan tarihe, coğrafyadan astronomiye kadar dinî, ilmî ve edebî bütün eserlere Cenab-ı Hakk'a hamd mahiyetinde "hamdele" ve Hz. Peygamber'e salat ve selamda bulunmak üzere "salvele" ile başlanması İslami bir gelenektir. Bu meyanda mensur eserlerin mukaddimelerinde "salvele" yanında bazen birkaç cümle veya birkaç beyitle, bazen de müstakil bir bölüm halinde Hz. Peygamber'in na'tına yer verilmiştir. Manzum eserler olan divan ve mesnevi-lerde ise tevhit ve münacattan sonra Hz. Peygamber methinde bir na'tın bulunması vazgeçilmez bir bölümdür. Ancak bazı mürettep divanların mukaddime, tevhit, münacat sırasına yer vermeden doğrudan naatla başladığını da görürüz (Yeniterzi. <https://sonpeygamber.info/turk-edebiyatinda-naatler>).

İnceleme ve Metin

Türk dünyasının önemli bir parçasını teşkil eden Irak Türkmenleri arasında naat söyleme geleneği eskiden olduğu gibi günümüzde de bütün canlılığıyla devam etmektedir. Özellikle mevlit geleneği sırasında peygamber efendimiz Hz. Muhammed için naatlar söylenmektedir. Bu naatlar "Hoyratlar" ve "Dörtlükler şeklinde düzenlenip bestelenerek okunan naatlar" başlığı altında değerlendirilebilir.

Din ve inanç içerikli hoyrat/horyatlar Irak'ta daha çok mevlit törenlerinde tenzileler söylenirken okunur. Kerkük ve dolaylarındaysa mevlitler, disiplinli bir şekilde icra edilir. Mevlit, Kur'an-ı Kerim ile başlar, sonra uzun hava tarzında çeşitli makam, hoyrat ve ilahiler ve bunlara bağlı olarak da çeşitli tenzileler "ilahiler" okunur. Sözleri ve nağmeleri yerli olan bu eserler bazen karşılıklı olarak, bazen de birlikte söylenir." (Terzibaşı 1989: 23).

Tenzile havaları ile bilinen dinî parçalar, makam, divan, gazel, aşk ve kerem havaları adlarını alır. Tenzile örnekleri arasında bütün Türk dünyasınca bilinen Yunus Emre'nin "Şol Cennetin İrmakları", Ağlar Yakub Ağlar Yusuf'un Deyü", İlahi Cennet Evine Girenlerden Eyle Bizi" parçaları (Saatçi 1997:157), Süleyman Çelebi, İbrahim Reefet Efendi'nin eserleri yanında bölgeye özgü örnekler bulunmaktadır.

Aşk, sevda, ayrılık, özlem, vatanseverlik, dinî, milli vb. konuları içeren hoyrat/horyatlar, Irak Türkmen halk edebiyatının can damarını teşkil etmektedir. Hoyrat, sözcük anlamı hakkında kesin bir bilgi bulunmayan ve bölgede hoyrat veya horyat şeklinde telaffuz edilen cinaslı veya kesik manilerdir (Saatçi 1997:157). Ata Terzibaşı, Irak Türkmen hoyratlarını şu şekilde tanımlar: Özel bir üslûpla yazılmış olan bu dörtlükler, hakikatte derin anlamlar taşıyan ufacık sözlerin sanatkarane işlenmesinden doğan ve halkın içli duygusuna tercüman olan bir çeşit ifade tarzıdır." (Terzibaşı 1973: 50). Hoyratlar bir dörtlükten ibaret olmasına rağmen yoğun ve derin anlamlı ifadeler taşımaktadır. Uzun hava olarak yirmiye yakın değişik ezgi seyrine sahip halk makamı ile okunan hoyratlar, edebî metin ve ezgi ile bir bütün olarak icra edilen halk müziği ürünüdür (Saatçi 1997:157).

Irak Türkmenleri arasında düzenlenen mevlit törenleri sırasında söylenen hoyratlardan birkaç örnek aşağıya alınmıştır:

Peyğamber adı

Gözeldi peyğmaber adı

Çox adlar zikrettim

Vermedi peyğmaber dadı (KK1)

Peyğmaber seven bili

Sevmeyen ne bili

Qurbanam ravzasına

Ravasına giden bili (KK1)

Peyğmaberin cemali
Hiç olmaz onun misali
Allah Kuran'da zikretti
Peyğamberin kemali (KK1)

Peyğamberin şefaati
Hem şefaati hem rahmeti
Allah'a çox şükredeğ
Ayetiyyden qoydu sıfatı (KK1)

Mervadan qaç sefaya
Dayan cevr ü cefaya
Vallah malımnan canımnan qurban
Muhammed Mustafa'ya (Kk2)

Ağam ağam
Yolum düşeydi hacca
Ya gündüz ya gece
Allah'a men yalavarram
Qısmetim eyler beke (Kk4)

Yalavarağın Allah'a
Görmeyanın darlığı dağa
Vallah çıxartmasın yadınnan
Bizi Maşşerde dağa
Allah qısmet etsin de
Gidağın beytullah'a (Kk3)

Cemaliva
Alıpsan cemaliva
Bütün alem hayrandı
Bu seniv cemaliva (Kk2)

Bir denedi
Bir sümbül bir denedi
Peyğamberler içinde
Mustafa bir denedi (Kk2)

Muhammed'i
Haq sever Muhammed'i
Dünyanı yaratmadan
Yarattı Muhammed'i
Eli kâbaya değsin
O seven Muhammed'i
Her iki gözü koör olsun
Sevmeyen Muhammed'i (Kk3)

Göreyedi
Asmanda saf gör aydı
Keşke gözüm bir lahza
Peyğamberi göreydi (Kk2)

Aşağıda sözləri belirtilen kasidei bölgede mev-
lit sırasında makamla okunan naatlardan bir
örnektir.

Ulaştığı Medine'ye
Salavat diye diye
Salavat bin salavat
Habibimiz nebiye

Medine gülistandı
Gülü elvan elvandı
İçinde Resullah
Mescidi avadandı

Medine'nin havası
Derdimizin devası
Orada dua kılan
Qabul olur duası

Medine gönüller açar
Felekler müjde saçar
Zikreden diller
Gönüller göge uçar

Bize bir sevinç doldu
Gönlümüz aydın oldu
Resulün huzurunda
Gönlümüze nur dolu

Aşkınla gönlüm öter
Gözümü yaşlar tutar
Resulüh'tan qaya
Bize bir nazra yeter (Kk1)

Dörtlükler şeklinde düzenlenip bestelenerek
okunan naatlar

1. Sensin Muhammed Gözüm

Sensin Muhammed gözüm
Medhivdi benim sözüm
Malım mülkimden evvel
Qurbanam sene özüm

Sene selamlar olsun
Sevdav geyvlime dolsun
Ya Ahmed ya Muhammed
Seni sevmiyan ölsün

Adın Muhammed Mustafa

Sennen alıştıq vefa

Bu dini neşretmeğ için / İslam'ı neşretmeğ için

Ne qeder çektiv cefa / Ne qeder görüv cefa

Sene selamlar olsun
Sevdav geyvlime dolsun
Ya Ahmed ya Muhammed
Seni sevmiyan ölsün

Muhammed'i gördümse
Ellerini öptümse
Taha ile haşroldumsa
Mutlu ollam sevinnem

Sene selamlar olsun
Sevdav geyvlime dolsun
Ya Ahmed ya Muhammed
Seni sevmiyan ölsün

Taha Kâbe'ye girdi
Butları elle qırdı
Xaber saldı dünyaya
Şeriksiz Allah birdi

Sene selamlar olsun
Sevdav geyvlime dolsun
Ya Ahmed ya Muhammed
Seni sevmiyan ölsün

Yetrip olup Medine
Milleti girdi dine
Xaber saldı dünyaya (aleme)
Şeriksiz Allah birdi

Sene selamlar olsun
Sevdav geyvlime dolsun
Ya Ahmed ya Muhammed
Seni sevmiyan ölsün

Salavat alalel habib
Bütün derdlere tabip
Peyğamber ziyareti
Enver'e olsun nasip (Sizlere olsun nasip)

Sene selamlar olsun
Sevdav geyvlime dolsun
Ya Ahmed ya Muhammed
Seni sevmiyan ölsün (K 1)

2

Ax keşke ölmeden gideydim hacca

Mustafa yanında derde ilaca

İlahi rahmeyle gözüm yaşına
Bir yoldaş olaydım hac yoldaşına
Yüzümü süreydim Kabe (Qere) daşına
Ah keşke ölmeden gideydim hacca
Mustafa yanında derde ilaca

Zemzemin suyunnan içeydim keşki
Sefadan Merve'ye kaçaydım keşki
Kerkük'ten Kâbe'ye gideydim keşki
Ax keşke ölmeden gideydim hacca
Habibim yanında derde ilaca

Bir rüzgar misali hacda eseydim
Günhatan suçlardan artık küseydim
Bu fani dünyadan ümit keseydim
Ax keşke ölmeden gideydim hacca
Mustafa yanında derde ilaca

Arafat dağında sessiz duraydım
Şeytanın recminde daşlar vuraydım
????? degili yurda ereydim (döneydim)
Ax keşke ölmeden gideydim hacca
Mustafa yanında derde ilaca

Qelbimin atması Kâbe'yi anar
Ruhum bir kökümü tavafçın yanar
Tütüncü he kendisi hacdan sanar
Ax keşke ölmeden gideydim hacca
Habimim yanında derde ilaca (K2)

3

Şad et bizi

Yad bizi

Ya Mustafa/Muhammed şad/yad et bizi

Yad et bizi

Mahşer günü şad et bizi

Qalpler dolsa nur imannan

Şefaata bekler qullar sennen

Yalavarrığ sene kannan

Ya Muhammed vallah

Şad et bizi

Şad et bizi

Yad bizi

Ya Mustafa/Muhammed şad/yad et bizi

Yad et bizi

Mahşer günü şad et bizi

Tanrım endir hem rahmeti

Asan olsun her zahmeti

Söndür ğaribin hasreti

Şad et bizi

Yad bizi

Ya Mustafa/Muhammed şad/yad et bizi

Yad et bizi

Mahşer günü şad et bizi (K2)

4.

Apar Medine'ye gideğ Muna'ya

Apar Medine'ye gideğ Muna'ya
Selamım Ahmed'e deger dünyaya

Peyğmaber ashabı geyvlim ahabı
Onları vasf etmiş Allah kitabı

Vefalı arxadaş hicrette yoldaş
Ebu Bekir-i Siddik Taha'yçın qardaş

Ümer'den adalet şad oldu millet
Xilafatı vaxt qalmadı zillet

Kafirlere düşman sahabi Usman
Seniv ölümüve darıldı asman

Seniv adiv çalı ey İmam Ali
Allah'ın yanında sen olduv veli

Sevgilim peyğamber ey ulu rehber
Şefaativ dile İslam'ı qurtar (K4)

5.

Medine'de

Medine'de Medine'de
Canı buldum Medine'de
Rabbim qavuşturdu beni
Habibimiz Muhammed'e

Selam qapısından girdim
Canı canana yetirdiğim
Kendi nefsimi itirdim (yitiridim)
Resullullah huzurunda

Medine'de Medine'de
Canı buldum Medine'de
Rabbim qavuşturdu beni
Habibimiz Muhammed'e

Hücre qarşısında durdum
Habibime selam verdim
Aldı selamımı duydum
Resulluah huzurunda

Medine'de Medine'de
Canı buldum Medine'de
Rabbim qavuşturdu beni
Habibimiz Muhammed'e

Ağladım egdim başımı
Tutamadım gözyaşımı
Serin etti ataşımı
Resulluah huzurunda

Medine'de Medine'de
Canı buldum Medine'de
Rabbim qavuşturdu beni
Habibimiz Muhammed'e (K 5)

6

Şad olsun Müslümanlar (Müsülmanlar)

Şad olsun Müslümanlar
Muhammed'i sevenler
Mahşerde azat olur
Cemalini göreneler

Severem Mustafa'nı
Getirdiği quranı
Özü nür kuranı nür
Işığ etti cihanı

Şad olsun Müslümanlar
Muhammed'i sevenler
Mahşerde azat olur
Cemalini göreneler

Severem can Taha'nı
Canım olsun qurbanı
Ona qurban olmayan
Kamil olmaz imanı

Şad olsun Müslümanlar
Muhammed'i sevenler
Mahşerde azat olur
Cemalini göreneler

Aşıqların sultanı
Canımızın cananı
Ne güzel buyurmuş ki
İştektü li ixvani

Şad olsun Müslümanlar
Muhammed'i sevenler
Mahşerde azat olur
Cemalini göreneler

Gönlümüzde sevdası
Olmuşuz divanesi
Muhammed'i sevemeyen
Qabul olmaz duası

Şad olsun Müslümanlar
Muhammed'i sevenler
Mahşerde azat olur
Cemalini göreneler

Olmadı gönülümdeki
Göremedim meleki
Aşqının abdeliyem
Veysel Qarani (Veysel Karanî) teki

Şad olsun Müslümanlar
Muhammed'i sevenler
Mahşerde azat olur
Cemalini göreneler

Qederim öyle yazdı
Hicranı beni ezdi
Baha aşqına qaya
Kül olsam hele azdı

Şad olsun Müslümanlar
Muhammed'i sevenler
Mahşerde azat olur
Cemalini göreneler (K6)

7

Selam olsun selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Birinci İmam Ali'ye
Hem imam hem de veliye
Çağır Allah diye diye
Ali'ye selamlar olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

İkinci İmam Hasan'dı
Gül qoxsu gülüne sildi
Mübarek elde besledi
Hasan'a selamlar olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Üçüncü Hüseyin'im sene
Düşmüş şehid-i Kerbela
Yarası işliri hâlâ
Hüseyin'e selamlar olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Dördü İmam Zeyenülabidin
Sizde iman sizdedi din
Vay babası Şehit Hüseyin
Seccad'a selamlar olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Beşinci Muhammed Baqır
Medet söyle Allah çağır
Günleri günlerden ağır
Baqır'a selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Altıncı Cafer'ül Sadıq
Bütün xoş sözler
Özü sadık sözü sadık
Cafer'e selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Yedinci Musa el-Kazım
Medhivizi etmağ lazım
Allah'ım versin murazım
Kazım'a selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Sekizi Ali el-Rıza
Gözümüz tikmişig size
Ne olur bir baş vurun bize
Rıza'ya selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Dokuzu Muhammed Cevad
Sizde iman sizde Mürvet
Yetişin bizlere medet
Cevad'a selamlar olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Onuncu Ali el-Hadi
Hiç itmez onun adı
Öğrettin bize cihadı
Hadi'ye selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

642 On biri Hasan Askeri
Haq yoldan dönmezler geri
Sizde Muhammed eseri
Asker'e selamlar olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

On ikinci sahip zaman
Olaştı bizlere eman
Günleri günlerden yaman
Mehdi'ye selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun

Şükür/Büzük söyler oldu tamam
Ehlibeyttir on iki imam
Ellerindedi çok zimam
Ehlibeyte selam olsun

Selam olsun selam olsun
Enbiyaya selam olsun
Muhammedül Mustafa'ya
Ehlibeyt'e selam olsun (K 7)

8

Muhammed Can Muhammed

Muhammed Can Muhammed
Derde derman Muhammed
Misaliv yox misaliv
Sene qurban Muhammed
Sene hayran Muhammed

Muhammed altun tacım
Amacımdır amacım
Anam qardaşım bacım
Sene qurban Muhammed

Muhammed Can Muhammed
Derde derman Muhammed
Misaliv yox misaliv
Sene qurban Muhammed
Sene hayran Muhammed

Xudam versin murazım
Seni göreydi gözüm
Eşim evladım özüm
Sene qurban/hayan Muhammed

Muhammed Can Muhammed
Derde derman Muhammed
Misaliv yox misaliv
Sene qurban Muhammed
Sene hayran Muhammed

Günahım çox günahım
Göklere çıxar ahım
Medet resululahım
Sene qurban Muhammed

Muhammed Can Muhammed
Derde derman Muhammed
Misaliv yox misaliv
Sene qurban Muhammed
Sene hayran Muhammed (K 8)

9

Salavat Peyğambere

Salavat Peyğambere
O sahibi kevsere
Ver salavat ver salam
Bin bir salam
O güzel peyğambere
Bin salavat

Hidayet delilidi
İki cihan gülüdü
Allah'ın sevgilidi
Bin bir salam
Salavat peyğembere
Bin salavat

Salavat Peyğembere
O sahibi kevsere
Ver salavat ver salam
Bin bir salam
O güzel peyğembere
Bin salavat

O Allah'ın muxtarı
Arşı ü ferşin nazdarı
Cennetin anaxtarı
Bin bir salam
Salavat peygambere
Bin salavat

Salavat Peyğembere
O sahibi kevsere
Ver salavat ver salam
Bin bir salam
O güzel peyğembere
Bin salavat

Peyğemaberin peyğmberi
Qoxar misk ü amberi
Göüllerin serveri
Bin bir sala
Salavat peygambere
Bin salavat

Salavat Peyğembere
O sahibi kevsere
Ver salavat ver salam
Bin bir salam
O güzel peyğembere
Bin salavat

Ne güzeldi ravzası
İçinde nür danası
Aşıqların cananası
Bin bir salam
O güzel peyğembere
Bin salavat

Salavat Peyğembere
O sahibi kevsere
Ver salavat ver salam
Bin bir salam
O güzel peyğembere
Bin salavat

Ravzasında nur coşar
Meraqı canda yaşar
Muhammet xeyrül beşer
Bin bir salam
Salavat peygambere
Bin bir salat

Salavat Peyğembere
O sahibi kevsere
Ver salavat ver salam
Bin bir salam
O güzel peyğembere
Bin salavat

Allah'a qılibadet
Bulasan favz ü necat
Kaya'dan bir salavat
Bin bir salam
Salavat peygambere
Bin bir salat
Salavat Peyğembere
O sahibi kevsere
Ver salavat ver salam
Bin bir salam
O güzel peyğembere
Bin salavat (K 9)

10

Medine Gülü

Medine Gülü
Muhammed Nebi
Dertleri tabibi
Ahmed habibi

Sensen sultanım
Derde dermanım
Ya Resulallah sene qurbanım
Ya habiballah sene hayranım

Sensen cananım
Dinim imanım
Seniv aşqıvdan
Delli divanım

Medine gülü
Muhammed Nebi
Dertler tabibi
Ahmed habibi

Sensen peygamber
Ey ulu rehber
İki cihanı
Ettiv münevver

Axlaqıv Quran
Habibi rahman
Derin dertlere
He sensen rahman

Medine gülü
Muhammed Nebi
Dertler tabibi
Ahmed habibi

Sensen Mustafa
Sendedi vefa
Aşqıvla gördüm
Ümrümde safa

Sen geldiv nimet
Aleme rahmet
Altınses qurbban
Sene Muhammed

Medine gülü
Muhammed Nebi
Dertler tabibi
Ahmed habibi (K10)

Yukarıda verilen örneklerden yola çıkarak Irak Türkmen naatların şekil ve muhteva özellikleri aşağıda iki ayrı başlık altında verilebilir

644

Irak Türkmen Naatlarının Şekil Özellikleri

1. Naatları hoyrat ve beyitler/dörtlükler şeklinde düzenlenip okunmaktadır.
2. Hem hoyrat hem de dörtlükler şeklinde düzenlenen naatlar Türklerin milli hecesi sayılan hece vezni ile yazılır.
3. Hoyratlar genellikle yedi hece ile yazılırken beyitler/dörtlükler 5, 7,9 ve 11 hece ile yazılmıştır.
4. Hoyratlar yöreye özgü makamlarla okunurken dörtlük şeklinde düzenlenen parçalar ise bestelenerek okunur.
5. Naatlar hoyrat, beyitler veya dörtlükler veya da mesneviler şeklinde olabilir. Beyit sayısı 6-8 tane olabilir.
6. Naat metinlerinin çoğu Irak Türkmen Türkçesi ile yazılıp okunduysa da kimi metinler Türkiye Türkçesi ile yazılıp okunmaktadır.
7. Son yıllarda beyit/dörtlük veya mesnevi şeklinde yazılan naatlar bestelendikten sonra klip halinde çekilmesi çok yaygın olmuştur. Bununla birlikte şiir tarzında söylenen naatlar da bulunmaktadır.
8. Aşık edebiyatı şiir tarzında olduğu gibi dörtlüklerin sonunda şairin mahlası veya adı söylenir.

Irak Türkmen Naatlarının Muhteva Özellikleri

1. Peygamber efendiye duyulan sevgi ve saygı sade ve basit bir dille ifade edilir.
2. Halkın kolay bir şekilde anlayabileceği bir tarzla İslami unsurlara yer verilir.
3. Dinî bir tür olmasından dolayı Irak Türkmen naatlarında konu gereği İslam kültürüne ait Arapça sözcük ve ifadeler bulunmaktadır.
4. Naatlarda Kuran- Kerim'den iktibaslar bulunmaktadır.
5. Dört halife ile birlikte ehlibeyt ve İslam tarihinde önemli yere sahip olan kişilere göndermeler yapılmaktadır.

6. Naatlarda peygamber efendimize duyulan sevgi tezahür edilir.
7. Naatların çoğunda peygamber efendimiz övülür ve şefaati dilenir.
8. Naatlarda mahşer gününde peygamber efendinin şefaatine muhtaç olunacağı konusuna değinilir ve peygamberin şefaati niyaz edilir.
9. Naat şairleri, dünyada var olan bütün bilgi ve hikmetin Alla ü Tela tarafından Hz. Muhammed aracılığıyla inanlara ulaştığı hususunu vurgulamaya çalışmaktadırlar.
10. Naat metinlerinde Hz. Muhammed'in âlemlerin efendisi, kâinatın efendisi, insanların kurtarıcısı, hidayetin yolu ve buna benzer anlam taşıyan sıfatlarla vasıf edilir.
11. Naatlarda Hz. Muhammed'in hem manevi hem maddi açıdan insan-i kamil olduğuna işaret edilmektedir.
12. Türklerin bir parçası olan Irak Türkmenleri arasında Hz. Muhammed'e duyulan sınırsız sevgi ve saygının tezahürle ortaya çıkan naatlar, zamanla çoğalmış ve çağın zevkine göre gelişmiştir.

SONUÇ

Türkler arasında Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygının bir tezahürü olarak ortaya çıkan naatlar, zamanla halk arasında büyük bir rağbet görmüş ve dünyanın muhtelif yerlerinde yaşayan Müslüman Türk topluluklarının bağrından çıkan sayısız şairlerce konu edinmiş, çağın ve toplumun piskokültürel ve sosyokültürel yapısına uygun olarak yayılmıştır.

Kaynağı bizzat Kuran-ı Kerim'de Hz. Muhammed'i metheden, öven ve onun meziyetine değinen ayetlerden olan Türk edebiyatı türleri arasında naatlar, peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in methine ayrılan bağımsız bir türdür.

Osmanlı döneminin sona ermesinden sonra Irak Türkmenleri, ecdatlarından tevarüs ettikleri naat yazma ve okuma geleneğini sürdürmüş ve günümüze kadar canlı bir şekilde devam etmeyi başarmışlardır.

Irak Türkmenleri arasında canlı ve disiplinli bir şekilde düzenlenen mevlit geleneği sırasında naatlar okunmaktadır. Mevlit sırasında naatlar tef vb. müzik aletleri eşliğinde okunmaktadır. Mevlit sırasında naatlar bölgeye özgü beste, ezgi ve makamlarla okunmaktadır. 2003'ten sonra sesi güzel olan molaların bir kısmı naatları için klipler çekmiştir. Söz konusu naat klipleri halk tarafından çok rağbet görmüştür.

Irak Türkmenleri arasında tespit edilen naat türleri, şekil ve muhteva açısından Türkiye Türkleri başta olmak üzere dünyanın muhtelif yerlerinde yaşayan Türk toplulukları arasında tespit edilenlerden farklı olmadığı söylenebilir.

Araplar başta olmak üzere farklı etnik gruplarla bir arada yaşayan Irak Türkmenleri arasında tespit edilen naat metinlerinde Arapça kökenli yabancı sözcük ve terkipler bulunsa da naatların Türk kültür dokusundan farklı olmadığı görülmüştür.

Irak Türkmenleri, yüzyıl boyunca fiziki olarak Türk dünyasından ayrı kalmasına rağmen atalarından tevarüs ettikleri gelenek göreneklerini muhafaza ettikleri gibi naat türünü muhafaza ettikleri ve günümüzde de canlı bir şekilde yaşattıkları söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Ak, Murat (2014). "Na'tlerin Tasavvufi Temelleri ve Na't Mecmuaları (Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1210, 1211 - Tenkidli Metin)". (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı. Konya.
- Artun, Erman. (2002). Dinî Tasavvufi Halk Edebiyatı. Akçağ Yay. Ankara.

- Çiçekler, Mustafa. "Na't". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nat>.
- Güzel, Abdurrahman. (2006). Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı. 3. Baskı, Akçağ Yay. Ankara.
- Kaplan, Ramazan (Editör) (2007). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000. 4. Geliştirilmiş baskı. Grafiker Yay. Ankara .
- Kaya, Doğan. (2007). Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü. 1. Baskı, Akçağ Yay. Ankara
- Mengi, Mine (2015). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Akçağ Yay. Ankara.
- Onay, Ahmet Talat. (1996). Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i. (Hazırlayan Cemal Kurnaz). 1. Baskı, Akçağ Yay. Ankara.
- Saatçi, Suphi (1997). Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 6 (Azerbeycan- Irak (Kerkük) Türkmen Edebiyatı). Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.
- TDK. (2005). Türkçe Sözlük 10. baskı. Ankara.
- Terzibaşı, Ata. (1970–73). Kerkük Hoyratları ve Manileri. El-ümme Basımevi. Bağdat.
- Terzibaşı, Ata. (1989). Kerkük Havaları. C.1. Zaman Basımevi. Bağdat
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nat>
- Yeniterzi, Emine (1989). "Türk Edebiyatında Na't". Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı. Konya.
- Yeniterzi, Emine. "Türk Edebiyatında Naatlar". <https://sonpeygamber.info/turk-edebiyatinda-naatlar>.

Elektronik Kaynaklar

1. <https://www.youtube.com/watch?v=xmzcQQgF8bU&t=43s>
2. <https://youtu.be/6RIYdXn1NqU>
3. <https://youtu.be/6RIYdXn1NqU>
4. <https://www.youtube.com/watch?v=3nxAW0Nge1Y>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=WDKNGpKB2mo>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=L55k9dCxNxI>
7. <https://www.youtube.com/watch?v=GMVg0buraQ8&t=3s>
8. <https://www.youtube.com/watch?v=Ie5c5ECihP8>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=wQzAbUfcNb4&t=802s>
10. <https://www.youtube.com/watch?v=DtFL7oKeq0w>
11. K11 <https://www.youtube.com/watch?v=QztkSjCjAQ>

Kaynak kişiler

1. Molla Ahmet Beyazıt Hürmüzlü, 1994, Kerkük'e bağlı Tirkalan doğumlu.
2. Molla Hüseyin Mahmut Abbas (Altunes) 1976 Kerkük doğumu
3. Molla Ali Köprülü 1982 Altunköprü doğumlu
4. Molla Sami Bulavali 1980 Bulava doğumlu

Mevlit Türünde Yazılmış Kırgızca Bir El Yazması

Recep Yürümez*
Anara Yürümez**

GİRİŞ

Sözlük anlamı *doğum yeri ve zamanı* olan mevlit, İslam tarihinde Hz. Peygamber'in doğumu, bu sebeple icra edilen törenler ve Peygamberimiz için yazılmış olan eserlere verilen addır (URL-1). Mevlit "Hz. Muhammed'in doğumunu anma bayramı", "Hz. Muhammed'in doğum menkıbesi", "Arap ve Türk edebiyatında Hz. Muhammed'in doğumunu ve ona bağlı olarak hayatını, mucizelerini, gazalarını, güzel ahlâkını ve vefatını övgü ile anlatan eser" olarak adlandırılır. Abdurrahman b. Yakub Çelebi, "Mevlid, konusu ve hikâyeleri bakımından, Hz. Peygamber'in hayatını konu alan siyer ilminin bir parçası Rebiülevvel ayında Müslümanlar'ın dünyevî ve uhrevî iyilikler elde etmek maksadıyla toplanıp Kur'an okuma, salât ve selam getirme, Hz. Peygamber'in üstünlüğü ile ilgili şiir ve ahhâr nakletmeleri, iyiliklerde bulunma, sevinç gösterileri yapma, yemek ve tatlı yedirmeleridir" (Efe 2010: 20) diyerek hem mevlidin tanımını hem de özelliklerini belirtir. Ancak bu gelenek daha sonraları çeşitli din büyükleri için de uygulanmaya başlanmış Anadolu'da zamanla aile içerisinde rahmetli olanlar için mevlit okutma geleneği yaygınlaşmıştır.

647

Peygamber efendimizin hayattayken doğum gününe özgü, özel bir uygulama yaptığına dair bilgi mevcut değildir. Ancak Ka'b bin Zühayr ve Hassan bin Sâbit gibi sahabeler tarafından Peygamberimizi öven şiirler yazılmıştır (Zabetı Mıandoab 2019: 8). Peygamberimizin vefatından sonra da Mekke halkının onun doğduğu evini, Medine halkının ise kabrini ziyaret ettiği bilinmektedir. Her ne kadar bazı sufi grupların hicri üçüncü yüzyılın başlarından itibaren Peygamberimizin doğum gününü hayır hasenatta bulunmak, çokça salavat getirmek, Kur'an-ı Kerim okumak şeklinde kutladığı (Efe 2010: 20) belirtilse de mevlit kutlamalarının bilenen ilk kaynağı Fâtımiler devrindedir. Fâtımiler devrinde Peygamberimiz için başlayan mevlit kutlamaları daha sonra Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için yapılmaya başlanmış ve zamanla da bu halka genişlemiştir. Sivil olarak ilk mevlit kutlamasını Musullu sufi Ömer b. Muhammed el-Mella yapmış olup (Yenibaş 2012: 110) bugünkü anlamda mevlit kutlamalarının ilk kaynağı ise Erbil Atabeyi Muzafferüddin Kökbörü'dür (1190-1233) (Çetin 1987: 74, Erşahin 2015: 486). Muzafferüddin Kökbörü'nün tertip ettiği bu mevlit törenlerine hem Erbil hem de çevre şehirlerden alim, mutasavvıf birçok kişi katılmış ve onun bu törenlere verdiği ehemmiyetin de etkisiyle Ebu'l- Hâfız Hattab b. Dihye Endelusî (1235) *Kitâbü't-Tenvîr fî Mevlidi's-Sirâci'l-Münîr* adlı bir mevlit ortaya koymuş ve eserinin sonuna Kökbörü için bir de kaside eklemiştir (Çetin 1987: 76).

Arapça olarak başlayan mevlit yazımı Türk-İslam dünyasına da ulaşmış ve zamanla Türkçe mevlitler de yazılmaya başlanmıştır. Anadolu coğrafyasında bilinen 200 civarı mevlit metni bulunmaktadır (Argunşah 2010: 75). Bu mevlitlerin en meşhuru Süleyman Çelebi'nin yazmış oldu-

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. recep.yurumez@hbv.edu.tr

** Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi. anara.yurumez@manas.edu.kg

ğu *Vesiletü'n-Necât* adlı eserdir. Osmanlı Devleti zamanına iat olan eser o kadar geniş şöhrete ulaşmıştır ki söz konusu eser bestelenmiş, esere nazireler yapılmıştır. Eser Arapça, Çerkesçe, Rumca, Kürtçe, Almanca, İngilizce, Arnavutça, Savâhili ve Boşnakça gibi birçok dile çevrilmiştir (Zabeti Miandoab 2019: 35-41).

Mevlit geleneğinin öncelikle Osmanlı topraklarında yayılmasına vesile olan Süleyman Çelebi'nin 1351 yılında Bursa'da doğduğu ve 1422 yılında Bursa'da vefat ettiği düşünülmekte ve kabri de bu şehirde bulunmaktadır. *Vesiletü'n-Necât* adlı eserini 1409 yılında aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla 768 beyit olarak yazmıştır. Ancak farklı yazmalarda beyit sayıları değişmektedir. Eser özellikle Osmanlı topraklarında yayılmış ve asıl isminden daha çok mevlit/mevlüt veya mevlûd olarak şöhret kazanmıştır (URL-2).

Osmanlı Devleti dışında Türkistan coğrafyasında tarihî Türk lehçesi Çağatayca, daha sonra ise modern Türk yazı dillerinden olan Özbekçe, Uygurca, Kazakça (Argunşah 2010: 76-78) başta olmak üzere Karaçay-Malkarca, Kumukça, Çerkesçe mevlit metinleri olduğu bilinmektedir (Erşahin 2015: 484-495). Bu lehçeler dışında Kafkasya'da ve özellikle Kırım Tatarlarında da mevlit okuma ve yeni mevlit yazma geleneği vardır (URL-3). Türkistan'ın kadim Türk boylarından olan Kırgızlarda da mevlit okuma veya yazma geleneği hakkında bugüne kadar elimizde yeterli belge bulunmamaktaydı. Mevlidin İslam toplumlarında bu kadar yer edinmesinin en önemli nedeni Peygamber sevgisi olmakla birlikte her kesimden Müslümanın hem imanına hem de duygularına hitap etmesi de bunda etkin rol oynamıştır (Uraler 2020: 46).

Kırgız Türkçesi ve Mevlit

648

Kırgız Türkçesi, Türk lehçelerinden Kıpçak grubu içerisinde yer almaktadır ve günümüzde Kırgızistan Cumhuriyeti dışında Kazakistan, Çin, Afganistan, Pakistan, Tacikistan ve az da olsa Türkiye'de kullanılmaktadır.

M. B. Yunusaliyev, Kırgızcanın tarihî dönemlerini üçe ayırmaktadır. Birinci dönem, IX-X. yüzyıllar arasındaki Yenisey yazıtlarının bu döneme ait olduğunu, günümüzdeki Füyü Kırgızcası ve Sarı Uygurcanın, Kırgızcanın bu birinci dönemine ait dil özelliklerini taşıdığı dönemler arasındadır. İkinci dönem, X. yüzyıldan itibaren başlamaktadır ve bu dönemde Kırgızlar, Altay bölgesinden daha batıya göçtükleri için, Kırgız Türkçesinin Kıpçak dil özellikleri kazandığı devreyi kapsamaktadır. Bu dönem Kırgızcasının dil hususiyetlerinin Çin'deki Lobnor Kırgızcasında görülebileceğini vurgulamaktadır. Çağdaş Kırgızca yani üçüncü dönem ise, XVI. yüzyıldan itibaren başladığı düşünülmekte, bu dönem de kendi içinde, XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Moğol-Cungar dönemi, XVIII. yüzyıldan Sovyet dönemine kadarki ara dönem ve Sovyet sonrası dönem olmak üzere üç ayrı döneme ayrılmaktadır (Cumakunova 2002: 19- 598-602).

Kırgızlar, 1924-1927 yılları arasında Kırgız Türkçesine uyarlanmış Arap alfabesi, 1927-1940 yılları arasında Latin alfabesini kullanmışlardır. 1941 yılından itibaren ise Kiril alfabesi kullanmaktadırlar (Djapanov 2012: 193).

Argunşah, Kırgızistan'ın güneyinde Arapça mevlit okuma geleneği olduğunu ancak yazılı bir kaynağa rastlamadığını Kırgızca bir mevlit kitabının ise olmadığını belirtmektedir (2010: 78). Ancak Kırgızistan'da bazı medreselerde mevlit okuma geleneğinin olduğu ve bu sebeple de mevlit okumanın caiz olup olmadığı tartışıldığı bilinmektedir (Abdıkalık Uulu 2014: 141). Buna rağmen bugüne kadar Türk lehçelerinden biri olan Kırgız Türkçesi ile yazılmış bir mevlit kitabının varlığı bilinmemekteydi. İncelememize konu olan mevlit dışında bir kısmı Moldo Sabır Dosbol Uulu Düyşe Tegin (Mamasabır Dosbolov) tarafından bir kısmı ise farklı Kırgız yazarlarının olmak üzere Kiril alfabesiyle 2013 yılında 2. baskısı yayımlanmış olan *Möölüt* adlı bir eser bu-

lunmaktadır (Dosbolov 2013: 1-178). Eserde genel olarak dinî konular manzum şekilde işlenirken Peygamberimizin hayatına da yer verilmiş olmasına rağmen eser *Möölüt* olarak adlandırılmıştır. İncelememize konu olan eser ise Moldo Sabır Dosbol Uulu Düyşe Tegin'in kütüphanesinden tarafımızca temin edilmiş olan Arap harfli Kırgız Türkçesi ile yazılmış bir mevlit metnidir.

Arap harfli olarak 26 varaklık bir deftere, mavi tükenmez kalem ile yazılmış olan eserin dış kapağı bulunmamaktadır. Bu sebeple daha sonradan deftere ince bir tahta (mukavva) kapak yapılmış sırt bölgesinden de bu iki tahta kapak birbirine iple tutturulmuştur. İlgili defterin ilk sayfasında Rusça olarak defterin 1953 yılında Geroy Turuda adlı matbaada basıldığı 12 yaprak ve fiyatının 18 kapik olduğu yazılmaktadır. Ancak incelemede defterin 12 yaprak olmadığı görülmektedir. Defterin 5b sayfasının son altı satırına kadarki kısmı Arapçadır ve her sayfasında 13 ila 15 satır bulunmaktadır. Defter içerisine mavi tükenmez kalem ile iki cetvel çizilmiş ve bu cetvelerin içine de düzgün yazabilmek amacıyla kurşun kalemle satırları gösteren çizgiler çekilmiştir.

Defterin ilk sayfasında baskı tarihi olarak 1953 olması sebebiyle eserin bu yıldan sonra yazıldığı veya istinsah edildiği kesindir. Eserin ilk sayfasında 1967'de, son sayfada ise 1966, 1968 ve 1969 yıllarında mevlit kutlamalarının hangi tarihlerde yapıldığını gösteren ay ve günler tam olarak yazılmıştır. El yazması defterin başındaki ve sonundaki mevlit tarihlerine bakılarak eserin 1953 ila 1969 yılları arasında yazılmış olabileceği düşünülebilir.

17 varak, 6 satırı salavatlarla birlikte nazım olan el yazması defterde, 421 beyit bulunmaktadır ve bunlar 7'li hece ölçüsü ile yazılmıştır. Bütün metin iki sütun hâlindeyken 15a sayfasında 4 beyit üç sütun hâlinde yazılmıştır. Bunlar dışında metin içerisinde salavatlar, konu başlıkları ve mevlidin ilgili kısmı okunurken neler yapılması gerektiği hakkında uyarılar bulunmaktadır. Eserin son kısmında Arapça dua (22b, 22a) ve *Tārīhu mevlidi'n-nebī ve fā'idetihī* başlığından sonra üç sayfa (23b, 24a, 24b) mevlidin çıkış noktası, mevlit okutmanın faziletleri hakkında bilgiler yer almaktadır. En sonda ise Arapça bir varaklık dua bulunmakta ve mevlit defteri bu şekilde tamamlanmaktadır. Ancak bu Arapça kısımdan sonra başka bir el yazısı ile (1) *Üonuşbay* (2) 1966cı cıldın iyun ayının (3) cikirme tokusunda mavlīt etközdük (4) 11 dekabırda ve orozo yürdük şarşinbi künü (5) 13çi canıbar cumā künü namāz okuduk (6) Cumābek azkerke ketti 1966cı (7) cıldın 14çü iyun ayında (8) mevlīt (9) 1968çi cıl 7 iyunda öttü (10) cumā künü (11) mevlīt (12) 1969 cılı mevlīt ötközdük (13) 27 may künü [(1) Konuşbay, (2)1966 yılının haziran ayının, (3) 29'unda mevlit okutuk, (4) 11 aralıkta oruçluyduk çarşamba günü, (5) 13 ocak cuma günü namaz kıldık, (6) Cuma-bek askere gitti 1966, (7) yılının 14 haziranında, (8) mevlit, (9) 1968 yılının 7 haziranındaydı, (10) cuma günü, (11) mevlit, (12) 1969 yılında mevlit okuduk, (13) 27 mayıs cuma günü] diye yazılmıştır. Bu yazılı kısmın 1., 8. ve 9. satırları tükenmez kalem ile geriye kalanı ise kurşun kalem ile yazılmıştır. Birinci satırda yazılan *Üonuşbay* ismi siyah tükenmez kalem ile yazılmıştır.

Mevlidin başı:

Payğambarnı tuğan haberi
müsülmānlar aytayın
siz mevlidni tınlanız

Mevlidin sonu:

tura aylanıp biz aña
Allāh Allāh degenden, şeklindedir.

Metinde yer alan başlıklar şu şekildedir:

Payğambarnı tuğan haberi (5b) [Peygamberin doğum haberi]

maḥallü'l-kıyām (7b) [Ayağa kalkma yeri]
el-ḥazret Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhü 'aleyhi ve sellemni inekege bergenleri (8b)
[Hz. Peygamberi süt anneye vermeleri]
ḥaberü'l mi'rāc (12a) [Mirac]
Tārīḫü mevlidi'n-nebî ve fā'idetihi (23b) [Mevlidin tarihi ve faydaları]

Metinde mevlit okunurken neler yapılması gerektiğini belirten kısımlar:

bul yerde ayak üzere turup merḥabā aytḳaylar (7b) [Burada ayağa kalkıp merhaba derler]
bılayda Ḥalime du'ā eylesünler (12a) [Böylece Halime'ye dua etsinler]
biḥürmeti'l-Fātiha bul yerde du'ā eylep ötüü kerek (15a) [Burayı dua ederek geçmek gerekir]

Eserde geçen mevlidin kutlandığı yıllar şu şekildedir:

1966: *iyun ayının cikirme toḳusunda mavlît etközdük*
1967: *cıldın 19 iyun ayında öttü*
1968: *7 iyunda öttü cumā küni*
1969: *27 may küni*

650

Eserin kim tarafından yazıldığı veya istinsah edildiği meçhuldür ancak ilk sayfada *Aypericān balası Īmāndan* son sayfada ise *Üonuşbay* isimleri geçmektedir. Arka sayfadaki *Üonuşbay* isminin siyah tükenmez kalemle farklı elden çıktığı belli olacak şekilde yazılması nedeniyle eserin yazarı veya müstensihisi ile ilgili olma ihtimali düşüktür. İlk sayfada geçmekte olan *Aypericān balası Īmān* ismi eserde olduğu gibi hem mavi tükenmez kalemle yazılmış olması hem de eseri istinsah ettiğini düşündüğümüz kişinin yazısına benzemesi nedeniyle müstensihisi olma ihtimali daha yüksektir. Eserin yazarınınınsa Karaçaylı yazar Kâzım Meçi olma ihtimali vardır.

Kırgızca Mevlitte Süleyman Çelebi etkisi var mı?

Türkistan'da bulunan mevlitlerden Halveti'nin (Hilveti) *Mevlûdu'n-Nebî* adlı eseri Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ına naziredir (Çayan 2015: 349). Bu bilgi *Vesîletü'n-Necât*'ın Orta Asya Türk dünyasının en azından bir kısmına ulaştığını göstermekle birlikte elimizde bulunan mevlit metni üzerinde yaptığımız inceleme sonunda böyle bir etkinin olduğunu söylemek zordur. Siyer bakımından benzer olayların farklı üslupla iki eserde de bulunması tarihi olarak bilinen olayların edebiyata aksetmesi olarak görülmelidir. Ayrıca Kırgızca mevlit metninin sonunda bir buçuk varaklık mevlit geleneğinin ortaya çıkışı hakkında bilgi verilmekte ve burada kaynak kişiler belirtilmektedir. Bu kişiler arasında Melikü'l-Muzaffer ebü Sa'îd, Ebu'l- Hâfız Hattab b. Dihye Endelusi sayılırken Süleyman Çelebi ismi zikredilmemiştir.

Kırgız Türkçesi ile yazılmış olan bu mevlidin aslının Karaçay Türkçesi ile Kâzım Meçi tarafından yazılmış olma ihtimali yüksektir. Mehmet Sarı ve Vedat Balkan tarafından yayımlanmış olan Meçi'nin mevlidi ile inceleme yapmış olduğumuz mevlidin aynı metnin farklı nüshaları olduğu açıktır. Tarafımızdan incelenen mevlit metninin Meçi'ye ait metinlerden Arap harfli olan C ve D nüshalarına daha yakın olduğu görülmekle birlikte incelenen metnin sonunda yer alan ve mevlidin çıkış noktasını anlatan üç sayfalık kısım Meçi'nin mevlidinde bulunmamaktadır. Karaçay Türkçesi ile yazılmış olan mevlit metninin Arap harfli olanlarında (C ve D nüshaları) Meçülanı Bekki ve Kâzım mahlaslarının bulunmadığı ancak bu isim ve mahlasın Kiril alfabesi ile

basılmış olanlarda bulunduğu görülmektedir (Sarı, Balkan 2009). Arap harfli metinlerin Türkiye'ye gelen Karaçay Türkleri tarafından ezbere yazılması buna sebep olabilir.

İki Mevlit metni arasındaki benzer ve farklı yönler şu şekildedir:

Süleyman Çelebi Mevlidinde ¹	Kırgızca Mevlitte
Doğuma 3 huri yardım etti (s. 103)	Doğuma 2 huri yardım etti (6b)
Peygamber göbeği kesilmiş, sünnet edilmiş ve gözleri sürmeli doğdu (s. 109)	Peygamber göbeği kesilmiş, sünnet edilmiş ve gözleri sürmeli doğdu (7a)
Bütün melekler Hz. Peygamberi görmeye geldi (s. 111)	Aynı bilgi bulunmaktadır. (7a)
Namazı Hz. Ebubekir kıldırın (s. 153)	Aynı bilgi bulunmaktadır. (16a)
Hz. Ebubekir namaz kıldırırken sahabelerin ağlamaları, Peygamberimizin yardım olarak mescide gelişi (s. 153-155)	Aynı bilgi bulunmaktadır. (16b)
Cebrail'in gelip Peygamberimize dileğini sorması ve Peygamberimizin ümmetinin kurtuluşunu dilemesi (s. 157)	Aynı bilgi bulunmaktadır. (17b)
Azrail ile Cebrail'in beraber gelmeleri Peygamberimizin Azrail'e geliş sebebinin sorması ve ümmetine tavsiyelerde bulunması (s. 157-161)	Önce Cebrail (15b) geldikten sonra Azrail'in gelişi (18b)
Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Fatma, Hz. Ayşe'nin ağlaşması (s. 167)	Hz. Ayşe ve Hz. Fatma'ya Peygamberimizin veda edışı; Hz. Hasan ve Hüseyin'i çağırıp onları bir süre yanına yatırması (8a)
Bu kısım yoktur.	Peygamberimizin süt anneye verilışı uzun bir şekilde anlatılmaktadır. (8b-11b)
Uzun bir öğüt kısmı ile bitiyor. (s. 173-175)	Aynı bilgi bulunmaktadır. (20b-22a)
Hemen hemen her bölümün sonunda Ger dileriz bulasız oddan necât Işık ile derd ile eydün es-salavat (s. 159, 175)	Cehennemniñ otundan - uzak bolup kalınız (14b) Cehennemniñ otunan - eman bolğay cânınız (16b)

SONUÇ

Türk-İslam dünyasında özellikle Anadolu sahasında yaygınlık göstermiş olan mevlit nazım türünün en önemli temsilcisi birçok dile de çevrilmiş bulunan Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ıdır. Hem mevlit türündeki eserler hem de *Vesiletü'n-Necât* baskıları veya ona nazireler yaygın olarak bulunsa da günümüze kadar Kırgız Türkçesi ile yazılmış bir mevlit metnine ulaşılmış değildir. Tarafımızca çalışılmakta olan eser dışında Moldo Sabır Dosbol Uulu Düyşe Tegin tarafından Kiril alfabesi ile 2013 yılında yayımlanmış olan "Möölüt" adlı bir eser bulunmaktadır ancak eser mevlit nazım türünde olmayıp daha çok dinî öğütler içermektedir. Üzerinde çalıştığımız eser ise Arap harfleriyle Kırgız Türkçesiyle yazılmış olan el yazması bir eserdir ve yazma defterin 1953 ila 1970 yılları arasında yazıldığı veya istinsah edildiği düşünülmektedir. İlgili yazma defterin başında ve sonunda 1966, 1967, 1968, 1969 yıllarında mevlidi kutladıkları tarihler ay ve gün olarak belirtildiğine göre Kırgızistan'da kısıtlı bir çevrede de olsa bir mevlit kutlama geleneği bulunduğunu göstermesi açısından değerli ve önemlidir.

¹ Karşılaştırmada Ahmed Aymutlu tarafından hazırlanmış olan, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif* adlı eserden faydalanılmıştır.

Kırgız Türkçesi ile yazılmış olan el yazması defterdeki mevlidi *Vesîletü'n-Necât* ile yaptığımız karşılaştırmada ise ortak konunun siyer-i nebi olmasından kaynaklı benzerlikler dışında bir benzerlik bulunmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca eserin son kısmında yer alan ve mevlit nazım türünün ortaya çıkışının anlatıldığı kısımda *Vesîletü'n-Necât* veya Süleyman Çelebi hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemişken Ebu'l- Hâfız Hattab b. Dihye Endelusî, Melikü'l-Muzaffer ebü Sa'îd gibi isimler bulunmaktadır. Arap harfli Kırgız Türkçesi ile yazılmış olan mevlidin Karaçay Türkçesi ile yazılmış mevlid ile kaynak metinleri kuvvetle muhtemel aynıdır. Ancak kaynak metin konusunda elimizde henüz bir veri yoktur.

KAYNAKLAR

- Abdıkalık Uulu, Ş. (2014). *Sabil cana Subul*. 2. Cilt, Bişkek.
- Argunşah, M. (2010). Türk Dünyasında Mevlit Geleneği ve Çağatay Türkçesi İle Yazılmış Bir Mevlidü'n-Nebî. *Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları Bilgi Şöleni Bildirileri (7-9 Ekim 2010)*, Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 75-92.
- Aymutlu, A. (1995). *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. MEB, Öğretmen Yazarlar Dizisi, Ankara.
- Cumakunova, G. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*. c. 19. s. 598-602
- Çayan, A. (2015). Molla Yoldaş Hılvetî Ve Çağatayca Mevlidi Üzerine Bir Değerlendirme. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), Trabzon, s. 345-360.
- Çetin, O. (1987). Tarihte İlk Resmî Mevlit Merasimleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Sayı 2, Cilt 2, Yıl 2, Bursa, s. 73-76.
- Djapanov, A. (2012). *Til Ensiklopediyası*. Bişkek. s. 193
- Efe, A. (2010). Türk Kültüründe Mevlid Geleneği. *Avrupa İslam Araştırmaları Journal of Islamic Research*. Yıl 3, Sayı 1, Hollanda, s. 19-40.
- Erşahin, S. (2015). Kafkasya İle Türkiye Arasında Kültür Bağı Olarak Mevlit Geleneği. *Yeni Türkiye*, Kafkaslar Özel Sayısı, Cilt 1, Ankara, s.483-497.
- Moldo Sabır Dosbol Uulu Düyşe Tegin (Mamasabır Dosbolov) (2013). *Möölüt*. Bişkek.
- Sarı, M., Balkan, V. (2009). *Kâzım Meçi'nin Karaçay Türkçesi Mevlidi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar.
- Uraler, A. (2020). Mevlit Geleneği: Ömrüne Yemin Olsun ki! *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, İstanbul, s. 27-67.
- Yenibaş, H. (2012). Selçuklu Döneminde Sivil Mevlit Kutlamaları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 196, Şubat, İstanbul, s. 105-113.
- Zabeti Miandoab, N. (2019). *Anadolu Dışında Yazılan Mevlid Metinleri (Tatar, Özbek) "İnceleme-Metin-Dizin"*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı (Eski Türk Dili) Anabilim Dalı), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

İnternet Kaynakları:

- URL-1: Ahmet Özel, "Mevlid", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlid#1> (17.09.2022).
- URL-2: A. Necla Pekolcay, "Mevlid", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlid-suleyman-celebi> (24.09.2022).
- URL-3: <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/vesiletu-n-necat-mevlid-suleyman-celebi> (24.09.2022).

Dağıstan'da Mevritlerde Okunan Yunus İlahileri

Zehra Öztürk*

1. Türkiye ve Türkiye dışında yaşayan Müslüman toplumların sosyal hayatında mevlit

Geçmişten günümüze mevlid toplantılarının Türkiye'de ve Türkiye dışında yaşayan Müslüman toplumların sosyal hayatında vazgeçilmez bir önemi vardır. Yalnızca Mevlid Gecesi/Kandili diye adlandırılan Hz. Muhammed (SAS)'in doğum gününde onu anmak ve övmek adına değil, hususi olarak diğer kandil ve Kadir geceleri, şehitlerin ruhuna bağışlanmak üzere, loğusa/doğum/kırk mevlidi, adak/ şükür mevlidi vefat/kırkinci, elliikinci gece, sünnet/hitân, düğün, hatim, askere ve hacca uğurlama, yağmur duası gibi çeşitli toplantılarda çeşitli vesilelerle de mevlid okunmaktadır (Akarpınar, 2006: 47 ; Ahmed, 2010: 436-437 ; Öztürk-Şutanrıkulu 2022: 28). Anadolu topraklarında olduğu kadar Balkanlar, Kırım ve Kafkasya bölgesinde de İslâmî kimliğin muhafaza edilmesinde ve İslâmî değerlerin yaşanıp yaşatılmasında mevlid törenlerinin önemli bir rolü vardır (Öztürk-Şutanrıkulu 2022: 21).

Edebiyat toplumun kültürel değerlerini içinde taşır ve gelecek nesillere aktarır. Yazar sadece toplumun etkisinde kalmayıp aynı zamanda toplumu etkileyebilir de. Edebî bir tür olarak da Hz. Muhammed (SAS)'in doğumunu, hayatından bazı bölümleri, Mirac ve mucizelerinin bir kısmını anlatan, genellikle mesnevi tarzında yazılmış manzum eserlere “mevlid” denir. Yıllardır toplantılarda okunup dinlenen Mevlid, toplumumuzu etkilemiş ve dinî kültürümüzün oluşumunda önemli bir yere sahip olmuştur (Öztürk-Şutanrıkulu 2022: 31).

653

1.1. Dağıstan'da okunan mevritler

Dinî konuları içeren şiirler Dağıstan'da “manevî şiir” olarak adlandırılır. Manevî şiir, Dağıstan literatürünün en eski alanıdır. XVII. yüzyılda ortaya çıkmış ve bugüne kadar gelişmeye devam etmektedir. Bu edebiyatın yaratıcıları, şiirsel yeteneklerle donatılmış Müslüman bilginlerdir. Mevritler de Dağıstan halklarının manevî edebiyat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Mevrit, Dağıstan'da da İslâmî değerlerin yaşanıp yaşatılmasında ve İslami kimliğin muhafaza edilmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu uygulama herkese açık olarak çok sayıda insanın huzurunda gerçekleştirilerek İslâm ümmetinin birliğini sembolize etmektedir.

Anadolu ve Balkanlarda Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât adlı mevlidi yaygın olmasına karşın Dağıstan'da okunan mevritler genellikle XVIII.yüzyılda yaşamış olan Medine Müftüsü Cafer b. Hasan el-Berzencî'nin yazdığı Berzenci Mevlidi adıyla meşhur olan el-Ikdu'l-Cevher fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Ezher isimli Arapça manzum esere ve onun değişik tercümelerine dayanmaktadır (Öztürk-Şutanrıkulu 2022: 23, 64). Dağıstan şiirinin türünün araştırmacısı Ch. S. Yusupova'nın yazdığına göre “Dağıstanlı Müslümanlar mevlidi Arapça'dan tercüme etmişler ve kendi dillerinde çok sayıda mevlid meydana getmişlerdir. Hemen hemen tüm Avar şairleri-teologları kendile-

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID No: 0000-0001-6468-1325 e-mail: 135zehraozturk@gmail.com

rini bu hayırsever mesleğe adanmışlardır... (Haybullahev - Haciahmadova, 2010: 2)”. “Arap şairi-Sufi Muhammed el-Busiri’nin (1212-1296), aynı zamanda Dağıstan dillerine de çevrilen ve defalarca tekrarlanan ünlü “Kasida al-Burda” (“Kasidatu Burda”, Kaside-i Bürde) şiiri, Dağıstan’ın matbaalarında pek çok kere yayınlanmıştır. Bu şiir, Mevlidler döneminde seslendirilmiş ve bu tür eserlerin sonraki birçok müellifine örnek olmuştur (Akamov, 2012: 185)”. Avar, Lezgi, Lâk, Kumuk, Terekeme dillerinde çeşitli mevlitler yazılmış ve okunmuştur.

2. Mevlit törenlerinde okunan mevlit dışı metinler

Mevlit törenlerinin icrasında asıl metin dışında başka uygulamalar da yer almakta, bazen mevlid adı altında başka manzum eserler de okunmaktadır. Genellikle toplantılarda okunan mevlit metninin yanında Kur’an-ı Kerim’den sure ve ayetler okunmakta, Hz. Muhammed(SAS)’in hayatının bazı dönemlerinden öyküler anlatılmakta ve salavatlar çekilmekte, bu arada ilahilere de yer verilmektedir.

Dağıstan’da da mevlitlerin düzenlenmesi sırasında, küçük bir şiirsel biçimde yazılmış metinler de okunur. Bunlar türküler, nazmalar (nazm), Peygamber’in çeşitli eylemleri hakkında vaazlar, dinî şiirler, küçük mevlidler olarak adlandırılabilir. Bu tür eserler arasında şunlar vardır: “Sen khoshgelding, seyyid biyim Ben Resul’üm” (“Merhaba efendim, Ey Resul”) A. Akayev, “Khoshgelding sen, biyim Resul, khoshgelding” (“Merhaba, merhaba Resul efendim!”) Ve “Payhammar değıl kylyklany syuigen” (“Peygamberin sevdiği insanların özellikleri”) M. Kazanbiev, “Ay, gabib Gyak Mughammad, ben bir shapaat madany” (“Hey, Allah’ın sevgilisi, hey şefaathazinesi”) A. Akaev, “Rasulmakullag oayanyl türk” (“Peygamberin ölümüyle ilgili türküler”) Kakashura’dan Abdurakhman ve diğerleri (Akamov, A.T. / Акамов, А. Т., 2012).”

Mevlide katılanların hep bir ağızdan okudukları önce Arapça ve sonra Dağıstan dillerinde okudukları bir dua da şudur:

*Ebedi ve sonsuz nimet ve selam
Allah’ım sen Habib-Ahmed’ine gönder.*

Dağıstan’daki mevlitlerde ayrıca neşid adlı makamlı söylenen dinî şiirler okunmakta ve bunların arasında Yunus Emre ilahileri de yer almaktadır.

2.1. Yunus Kimdir?

Yunus Emre, XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın birinci yarısında, Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılmaya başladığı, bu devletin yerini irili ufaklı Türk beyliklerin aldığı, Anadolu’nun Moğol akınları altında inlediği, insanların kıtlık ve kuraklıkla imtihan edildiği, birtakım Bâtını mezhep ve inançların yaygınlaşmaya başladığı sıkıntılı bir dönemde yaşamış bir Hak âşığıdır (Güzel 2009: 561; Tezcan 2012: 70-71; Bekki 2017: 252; Doğan 2020: 221). Fuat Köprülü’ye göre Yunus Emre, XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar civarında, yahut Bolu mülhakatından Sakarya-suyu civarındaki karyelerden birinde yetişmiş bir Türkmen köylüsüydü (Köprülü 1984: 265). Kemal Yavuz da Yunus Emre’nin asıl vatanının Kızılırmak bölgesi olduğunu belirterek onun Kızılırmak civarında Sarıköy ve Sivrihisar adıyla anılan yerleşim bölgelerinde yaşadığını ifade etmiştir (Yavuz 2017: 29).

Yunus ve onu takip eden pek çok sufi yaşadığı çağın kültürünü şifahen öğrenmiştir (Tatçı 2013: 601). Yunus’un dili diğer sufi şairlerin diline de tesir etmiştir. Zamanla başka şairler tarafından yazılmış veya söylenmiş ilahiler de Yunus’un birer taklidi olmuştur.

Yunus'un ilahileri daha söylenip yazıldığı tarihten itibaren dilden dile dolaşmaya, ezberlenip okunmaya başlamıştır (Tatçı 2013: 603). Yunus Emre Divanı'nı veya Risaletü'n-Nushiyye'yi görmemiş bir çok kişi dinî toplantılardan ve çevresindeki değişik ortamlardan duya duya Yunus şiirlerinin bazılarını ezberlemiş olabilir. Bu eserlerin çoğunda Yunus Emre adı geçtiği gibi bazılarında Âşık Yunus, Derviş Yunus, Miskin Yunus veya sadece Yunus ismi geçebilir (Köksal 2017: 164). Burada “tek bir Yunus mu var, yoksa başka Yunuslar da var mı?” gibi sorular sorup bunlara cevap aramak bizim maksadımız değildir. Bizim burada işlediğimiz konu, Yunus'la ilgili yazılı kaynakların doğruluğu veya şiirlerin varyantları değil halk hafızasında yaşayarak günümüze kadar gelen ve mevlitlerde okunan Yunus şiirleridir.

2.1.1. Türkiye’de mevlit merasimlerinde Yunus Emre Şiirlerinin ilahi olarak okunması

Mevlit törenlerinin icrasında asıl metin dışında yer alan başka uygulamaların içinde Yunus Emre ilahilerine de yer verilmektedir. İlahiler, Yunus’u günümüze kadar halk arasında yaşatan şiirlerdir. Bunlar yıllarca evlerde, mevlid merasimlerinde, tekkelerde okunagelmıştır (Kurul 1998: 609).

Fuat Köprülü'nün ifadesiyle “İstanbul ve Anadolu'nun fakir ve تنها sokaklarında ekseri akşamlar garip, hüznünlü bir melül edâ ile yükselen *Yemen illerinde Veyse'l-Karâni* nidâsı, mahalle mekteplerinin demir parmaklıklı iri kırık pencerelerinden dökülen. Tekyelerde, *Mevlid* meclislerinde husûsî bestelerle daima söylenen birçok sade ve güzel ilahiler, Yunus'un halk arasında hâlâ kuvvetle yaşadığını, hâlâ halkın ruhuna hakim olduğunu gösteriyor” (Köprülü 1984: 285).

Vesiletü'n-Necat'ın hususi bir besteyle okunmaya başlanmasından çok önceleri tekkelerde Yunus deyişleri değişik makamlarla icra edilmekteydiler (Bekki 2017: 254). Süleyman Çelebi'nin şiirinin önce Mevlid Kandili gecelerinde okunması, daha sonra zaman içinde bu eserin halk tarafından rağbet görerek değişik vesilelerle mevlit toplantılarının yaygınlaşması birbirini takip eden tarihi bir silsile olmuştur. Eskiden beri okunmakta olan Yunus ilahileri de bu törenlerin vazgeçilmezlerinden olmuştur.

Türkiye’de en meşhur mevlit ilahileri: “Şol cennetin ırmakları”, “Sordum sarı çiçeğe”, Şol kudret denizini geçtik elhamdülillah”, “Aşkın ile âşıklar yansın ya Resulallah”, “Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in”, “Severim ben seni candan içeru”...

Yunus şiirleri ayrıca türkü ve şarkı olarak da okunmaktadır.

Halk türküsü olarak okunan Yunus ilâhileri: “Arayı arayı bulsam izini”, “Yusuf’u kaybettim Kenan ilinde”, “Benim adım dertli dolap”, “Bu dünyadan gider olduk”, “Çağrayım Mevlâ'm seni”, “Ne söyler ne bir haber verirler”...

Bestelenmiş olan Yunus ilahileri: “Gel gör beni aşk n'eyledi”, “Derviş bağı taş gerek”, “İlim ilim bilmektir”, “Bilmem n'ideyim aşkın elinden”, “Yar yüreğim yar”....

Yunus'un şiirleri gönüllere Allah ve peygamber sevgisini yerleştirmiş, toplumumuzun inanç ve dünya görüşünü yönlendirmiştir. Onun şiirleri Türkiye dışındaki coğrafyalarda da insanları etkilemiştir.

2.1.2. Yunus şiirlerinin evrenselliği ve Türkiye dışında tanınması

XIV.yüzyıldan itibaren meclislerde okunup dinlenen ve ezberlenen Yunus'un şiirleri, Anadolu dışında Rumeli, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye gibi İslam coğrafyasında tanındığı kadar Avrupa'da da ün kazanmıştır:

1438/841-842 tarihinde Türkler eline esir düşerek yirmi sene kadar Edirne, Bergama, Bursa, Sakız'da yaşadıkdan sonra tekrar memleketine dönen Mulbahlı bir ecnebi, Yunus'un iki ilahisini

Gotik harflerle istinsah ve Latinceye tercüme etmiştir (Köprülü 1984: 263). Bundan başka, György(Georg) adlı bir Macar tarafından Grek harfleriyle yazılmış 1480 tarihli *Tractatus* adlı eserde Yunus mahlasıyla iki ilahi yer almaktadır (Tatçı 2013: 603).

Divanındaki bazı şiirler Yunus'un diyar diyar dolaştığını, bu arada Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye'yi gezdiğini göstermektedir (Kurul 1998: 608; Güzel 2009: 563; Yıldırım 2012: 30; Tatçı 2013: 601):

*Gezdim Urum ile Şam'ı / Yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım / Şöyle garip bencileyin*

Yunus'un "Yukarı iller" dediği bölge Azerbaycan'dır (Şihyeva 2017: 38).

Kayseri Tebriz ü Sivas Nahcivan u Maraş Şiraz

Gönül sana Bağdad yakın alemlere divandasun (Güzel 2009: 564 ; Yıldırım 2012: 31)

Azerbaycan'ın Gah Bölgesi Oncalı Köyü Oğuz Mezarlığında Yunus Emre ve Tapduk Baba'nın mezarlarının bulunduğu iddia edilmektedir (Güzel 2009: 565'ten Nimet 1992: 36-39 ; Tatçı 2013: 602 ; Şihyeva 2017: 38-39).

Sadece Anadolu'da değil Balkanlardan Kafkasya'ya ve Azerbaycan'a kadar uzanan geniş İslâm coğrafyasında sevilip benimsenen Yunus Emre'nin ilahileri yüzyıllarca okunup günümüze kadar ulaşmıştır.

2.2.Dağistan'da mevlit merasimlerinde Yunus Emre Şiirlerinin ilahi olarak okunması

Dağistan'daki mevlit törenlerine bakıldığında orada okunan bazı ilahilerin Yunus Emre'ye ait izler taşıdıkları gözlemlenmektedir. Okunan mevlit metinlerinin Süleyman Çelebi Mevli-di'nden farklı olmasına rağmen bu törenlerde Yunus Emre'ye ait ilahilerin okunması ilgi çekici-dir. Bu ilahiler ya Yunus'un şiirleridir veya onun tarzında, onu örnek alarak söylenmiş tasavvufî şiirlerdir. Dağistan'da mevlit metinleri açısından Anadolu'ya uzak kalınmış, Arap ülkelerinin te-siri altına girilmiştir. Fakat dinî törenlerde bir Anadolu şairi olan Yunus'un ilahileri okunmuştur, okunmaktadır.

Süleyman Çelebi, XIV.yy. ortaları ile XV.yy başında Bursa'da yaşamış, Sultan Orhan'dan Sul-tan II.Murat zamanına kadar –Fetret Dönemi ile beraber- beş padişah dönemini idrak etmiştir (Kemikli 2007: 18). Yunus Emre ise ondan daha önce XIII.yy. ortaları ile XIV.yy başında Orta Ana-dolu'da yaşamış ve devrinde Türkçeyi en iyi kullanan şair olarak tasavvufun derin manalarını Türkçe kelimelere yükleyip dilimizi açmış ve derinleştirmiştir (Yavuz 2017: 28). Onun ilahileri Süleyman Çelebi'nin zamanından çok önce İslâm coğrafyasında yaygınlaşmış; tekkelerde, dinî toplantılarda okunur olmuştu. Haliyle Dağistan'a kadar şöhretinin uzanması da bu devirden iti-baren olmuştur. Günümüzde de hâlâ dinî merasimlerde, mevlitlerde Yunus ilahileri okunmak-tadır.

Aşağıda Yunus'tan örnek olarak sunduğumuz ilk iki ilahide bir iki değişik söyleyiş ve bazı kelimelerde telaffuz farklılıkları görüyoruz. Bu ilahiler halen Türkiye'de mevlitlerde okunmak-tadır. Fakat ağız özellikleri farklı olduğu gibi musikili okunuşlarda makam da farklıdır.

Üçüncü sunduğumuz Yunus tarzı ilahi de Anadolu'da anonim türkü olarak okunmaktadır. Burada da bazı söyleyiş özellikleri Türkiye Türkçesinden farklıdır.

Yüzyıllar önce yaşamış olan Yunus Emre İran, Irak, Azerbaycan gibi ülkeleri gezdiğine göre söylediği şiirler de o zamandan günümüze Dağistan'a kadar yaygınlaşmış, Müslümanların zih-ninde yer etmiştir. Buradan da Yunus Emre şiirlerinin evrenselliği göz önüne getirilmektedir.

3.1.Dağıstan'da mevlit törenlerinde okunan Yunus ilahileri ve onun tarzında yazılmış ilahilerden örnekler

Aşağıdaki ilahi, son zamanlara kadar mevlit merasimlerinde çok okunan Kerim Eme Mevli-di'nde geçmektedir:

Daşdı rehmet deryası / Gerg oldu cümle ası

Dört kitabın mânâsı / Lâ ilâhe illallah

Kitablarda yazlıdır / Gönüllerde gizlidir

Söylenecek söz budur / Lâ ilâhe illallah

Budur İslamın hası / Siler gelbinden pası

İsm-i A'zem duası / Lâ ilâhe illallah

Erenlerin gılncı / Arşe çıkar bir ucu

Vay ne güzel kesici / Lâ ilâhe illallah

Gönül burcundan doğar / Âleme rehmet yağar

Hakkın birliğin uçar / Lâ ilâhe illallah

Cennetden çıxdı Âdem / Dünyaya bastı gedem

Bunu der idi her dem / Lâ ilâhe illallah

Erenlerin burağı / Yaxın eder ırağı

Arşin gursun durağı / Lâ ilâhe illallah

Gönüllere yol eder / Dağı daşı kül eder

Sultanları gul eder / Lâ ilâhe illallah

Yunus da bunu dedi / Yanar ürek eşğ oldu

Mövlâ'nın güzel adı / Lâ ilâhe illallah

Günahkâr sabır de dey / Sen de astağfirullah

La ilahe illallah Muhammedu'r-Rasullah (Öztürk-Şutanrıkulu 2022: 246-251)

657

Aşağıdaki ilahi de Dağıstan'ın Derbent şehrinde bir mevlid toplantısından videoya kayd edilmiştir¹:

Şol cennetin irmaglari / Axar Allah deyüb deyüb

Çıgmiş İslam bülbülleri / Öter Allah deyüb deyüb

Aman Allah aman Allah / Kâmil eyle iman Allah

Aydan aydındır yüzleri / Şekerden datlı sözleri

Cennette hürri gızlari / Gezer Allah deyüb deyüb

Aman Allah aman Allah / Kâmil eyle iman Allah

Sallanub Tûbâ dalları / Gur'an okur hem dilleri

Cennet bağının gülleri / Gogar Allah deyüb deyüb

Aman Allah aman Allah / Kâmil eyle iman Allah

Kimler yeyüb kimler içer / Melekler hem rehmet saçar

İdris Nebi hülle biçer / Sübhan Allah deyüb deyüb

Aman Allah aman Allah / Kâmil eyle iman Allah

¹ Video kayıtlarını bize temin eden sayın Şehabeddin Kerimov'a teşekkürlerimizi sunarız.

*Yunus Emre'm var yarına /Goyma bu günü yarına
Varam Allah divanına / Varam Allah deyüb deyüb
Aman Allah aman Allah / Kâmil eyle iman Allah*

Türkiye'de anonim olarak da okunan aşağıdaki ilahi Kerim Eme Mevlidi'nde geçmektedir:

YUSUF'UM DEYİB

Men bir Yagub idim kendi halımda
Mövlâ'nın ismi var idi dilimde
Aldırdım Yusuf'u Ken'an elinde
Ağlar Yagub ağlar Yusuf'um deyib

Yusuf'um gözüme görünmez uldu
Onu bül-bül dili danışmaz uldu
Onun da ki nuru bilinmez uldu
Ağlar Yagub ağlar Yusuf'um deyib

Axardı Yagub'un gözünün yaşı
Ah etdikçe erdir dağı daşı
Yusuf'u goyuya atdı gardaşı
Ağlar Yagub ağlar Yusuf'um deyib

Atdılar Yusuf'u şahad gestine
Cebrail yetişdi Mövlâ desdine
İjlas ile çıxdı suyun üstüne
Ağlar Yagub ağlar Yusuf'um deyib

Bir dertli Yagub'am derdime yansam
Yandı hesret ile bağrım gözmesem
Yusuf'um camalın bir dağı görsem
Ağlar Yagub ağlar Yusuf'um deyib

Bezirgânlar geçer iken yolundan
Yusuf'u çıkardılar ol goyudan
Sonra Yusuf oldu Misri'de soltan
Ağlar Yağub, ağlar Yusuf'um deyib

Cem olub geldiler Ken'anın gurdu
Biz yemedik deyib içdiler andı
Yağub'un feryadı erşe dayandı
Ağlar Yağub ağlar Yusuf'um deyib

Eger men Şam'ın yaylağına çıxsam
Özümü behri deryasına salsam
Ereblerden gedib men sual alsam
Ağlar Yağub, ağlar Yusuf'um deyib

Yusuf'un köynegin al gan etdiler
Gurdlar yedi deyib böhdan atdılar
Yusuf'u götürüb bilmem n'etdiler
Ağlar Yağub ağlar Yusufum deyib

YUSUF'UM DİYE

Ben bir Yakup idim kendi halimde
Mevlâ'nın ismi var idi dilimde
Aldırdım Yusuf'u Ken'an elinde
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

Yusuf'um gözüme görünmez oldu
Onun bülbül dili konuşmaz oldu
Ondaki nur bilinmez oldu
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

Akardı Yakup'un gözünün yaşı
Ah ettikçe eritir dağı taşı
Yusuf'u kuyuya attı kardeşi
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

Attılar Yusuf'u şahit kastına
Cebrail yetişdi Mevlâ eline
İlyas ile çıktı suyun üstüne
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

Bir dertli Yakup'um derdime yansam
Yandı hasret ile bağrım delmesem
Yusuf'umun cemalini bir daha görsem
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

Tüccarlar geçerken yoldan
Yusuf'u çıkardılar o kuyudan
Sonra Yusuf oldu Mısır'a sultan
Ağlar Yakup, ağlar Yusuf'um diye

Toplanıp geldiler Ken'an'ın kurdları
Biz yemedik diye yemin ettiler
Yakup'un feryadı arşa dayandı
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

Eğer ben Şam'ın yaylasına çıksam
Kendimi denizi deryasına salsam
Araplara gidip ben soru sorsam
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

Yusuf'un gömleğini al kan ettiler
Kurtlar yedi deyip iftira attılar
Yusuf'u götürüp bilmem ne etdiler
Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um diye

(Öztürk- Şutanrıkulu 2022: 243-245)

SONUÇ

Mevlit adı altında yapılan dinî kitap okuma ve dinleme törenlerinin geçmişten bu güne İslâm dünyasında geniş bir coğrafî alana yayıldığını görürüz. XIV.yüzyıldan beri Anadolu ve Balkanlar'da bu törenlerde okunan kitap Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat isimli mesnevisidir. Mevlit ismi âdetâ bu eserle özdeşleşmiştir. Başka mevlitler de yazılıp okunmuşsa da bunlar Süleyman Çelebi'nin eserinin bir nevi taklidi olmuşlar ve bölgesel kalmışlardır.

Dağıstan ve Ortaasya'da ise Arapça bir mevlit olan Berzencî Mevlidi ve onun tercümeleleri yaygın olarak okunmuş ve okunmaktadır. Bu eser Hz. Peygamber'in hayatını manzum olarak anlatmakla beraber Vesiletü'n-Necat'la hiçbir benzerliği yoktur.

Diğer taraftan mutasavvıf şair Yunus Emre'nin ilahileri mevlitlerde okunmaktadır. Yunus söylediği şiirlerle toplumumuzun inanç ve dünya görüşünü yönlendiren bir Hak âşığıdır. Onun şiirleri okunup hafızalarda korundukça inanç ve kültürel değerlerimiz de nesilden nesile aktarılmaktadır. Yunus şiirlerinin Türkiye dışındaki coğrafyalarda da okunması, bizleri başka insanlarla ortak inanç ve kutsal değerler etrafında kenetlemekte, birliği ve beraberliği sağlamaktadır. Buradan Yunus Emre şiirlerinin evrenselliği göz önüne getirilebilir.

Mevlid ve Yunus Emre ilahilerinin çeşitli ülkelerdeki Müslümanlar tarafından okunup dinlenmesi İslâmî değerlerin nesilden nesile aktarılarak yaşatılmasına vesile olmaktadır. Dağıstan ve Türkiye arasında da böyle ortak değerler manzumesi mevcuttur ve var olmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, S. Vedat (2010). "Bulgaristan'da Dinî Kimliğin Korunmasında Mevlidin Rolü", Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri, Editörler: Bilâl Kemikli – Osman Çetin, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı. s. 434-445.
- Акамов, А.Т./Акамов, А. Т. (2012). Пути Развития Кумыкской Духовной Литературы (XVII-нач. XX в.); 10.01.02 — Литература народов Российской Федерации (северокавказские литературы), Автореферат Махачкала.
- Акамов, А.Т./Акамов, Абусупьян Татарханович. (2012). Особенности жанра мавлида в кумыкской духовной литературе, Гуманитарный вектор. № 4 (32).
- Akarınar, R. Bahar (2006). "Mevlid Törenlerinin Yapısı", Türkbilig, 2006/12, s.38-63.
- Bekki, Salahaddin (2017). "Geleneksel Mevlid İcraları Ve Yunus Emre İlahileri (Değişim Ve Dönüşüm: Kırşehir İli Örneği)", Yunus Emre Kitabı, Editör: Orhan Kemâl Tavukçu, T.C Aksaray Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları – 15, s.251-266.
- Doğan, Uğur (2020). "Yunus Emre'nin Bestelenmiş Üç Eserinin Makamsal Çözümlemesi", Journal of Arts, Cilt / Volume: 3, Sayı / Issue: 3, Sayfa/Page: 219-236.
- Güzel, Abdurrahman (2009). Dinî – Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Найбуллаев, Сиражудин – НАСІАНМADOVA, Маржанат/Хайбуллаев Сиражудин, Гаджихамадова Маржанат (2010). Омар-хаджи Зиявуддин Дагестани. Творческое наследие. Махачкала.
- Kemikli, Bilâl (2007). "Süleyman Çelebi'nin Muhiti –Vesiletü'n-Necat'ın Yazıldığı Ortam Üzerine Bazı Değerlendirmeler-", Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri, Editörler: Bilâl Kemikli – Osman Çetin, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı. s. 17-23.
- Köksal, M. Fatih (2017). "Şiir Mecmuaları ve Cönklerde Yunus", Yunus Emre Kitabı, Editör: Orhan Kemâl Tavukçu, T.C Aksaray Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları – 15, s.163-209.
- Köprülü, Fuad (1984). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurul (1998). "Yunus Emre", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler İsimler Eserler Terimler, cilt VIII, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 605-611.
- Nimet, Meshedihanım (1992)."Azerbaycan'da Tapduk Baba ve Yunus Emre'nin Mezarları", Türk Yurdu, C.12, S.59, s. 36-39.

- Öztürk, Zehra – Şutanrıkulu, Gülreyhan (2022). Toplumsal Kimlik İnşası Türkiye’de ve Dağıstan’da Mevlid Geleneğinin Karşılaştırılması. Bursa/İstanbul, Çizgi Kitabevi.
- Şihyeva, Seadet (2017). “Yunus Şiirinin Coğrafyası: Fiziksel ve Ruhsal Mekânlar” , Yûnus Emre Kitabı, Editör: Orhan Kemâl Tavukçu, T.C Aksaray Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları – 15, s.37-53.
- Tatçı, Mustafa (2013). “Yûnus Emre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XLIII, İstanbul, s. 600-606.
- Tezcan, Semih (2012). “Eski Anadolu Türkçesi ve Yunus Emre Şiirlerinin Dili Üzerine”, Yunus Emre, Editör: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.67-82.
- Yavuz, Kemal (2017). “Yunus Emre’nin Yaşadığı Zamanda Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış” , Yûnus Emre Kitabı, Editör: Orhan Kemâl Tavukçu, T.C Aksaray Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları – 15, s.25-36.
- Yıldırım, Yusuf (2012). Yunus Emre Belgeler – Bilgiler. Ankara, Karaman Valiliği & Karaman Belediyesi.

Bosna Hersek'te İslam'ın Muhafazasında Mevlid'in Etkisi ve Reşad Kadiç'in Mevlidi

Merzuk Grabus*

GİRİŞ

İslâm Tarihinin erken devirlerinden itibaren Hz. Peygamber'e muhabbetten ötürü mevlit kültürü gelişmiştir. Bu kültür en geniş biçimde Osmanlı'da neşvünema bulmuştur. Osmanlı'nın bütün coğrafyasına yayılan mevlit geleneği Bosna Hersek'te de yayılmıştır. Süleyman Çelebi'nin telif ettiği *Vesiletü'n-Necât* eseri bir şaheser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eseri 1878 yılında Boşnakçaya çeviren Hafız Salih Gaşeviç olağanüstü gayretle ve dil açısından mahirane ve uzmanca bir "şah tercüme" yapmıştır. Gaşeviç'in tercüme ettiği bu mevlit çokça benimsenmiş ve sonradan yazılan hiçbir mevlit onun yerini alamamıştır.¹ Boşnakçada mevlit kelimesinin kullanım şekli "mevlud" veznindedir.

Boşnakça mevlitle ilgili son asırda kısmen de olsa bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların içinden özellikle üç tanesini zikretmemiz ilmî anlamda bir borçtur. Birincisi 1934 yılında yayımlanan Merhum Mehmed Handžić Efendi'nin "Dvije Tri o Mevludu- (Mevlid Hakkında İki Üç Kelam)" isimli makalesidir. Burada mevlidin anlamı, başlangıcı, geleneği ve bid'at olup olmadığı hususu üzerinde durulmuştur. İkincisi Merhum Muhammed Tayyip Okiç Hoca'nın "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri" isimli makalesidir. Üçüncüsü ise Merhum Fehim Bajraktareviç'in, "O Nasim Mevludima i o Mevludu Uopste- (Bizim Mevlitler Hakkında ve Genel Mevlid Hakkında Bir Mülâhaza)" isimli makalesidir. Bu çalışmada Boşnakça olarak yazılan mevlitlerden kısaca söz edilmiştir.

Bunun dışında yakın tarihlerde mevlit geleneği ile ilgili Boşnakça olarak telif edilen bazı araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan zikre değer bir araştırma ise Elvir Duranoviç Hoca tarafından telif edilen "Tradicija mevluda u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini xx stoljeća-(Bosna Hersek'te 20. Yüzyılın İlk Yarısında Mevlit Geleneği)" adlı makalesidir. Burada mevlidin anlamı ve öneminden, yazılış döneminden, mevlidin dinî kaynak ve referans olması hakkındaki tartışmalardan, Bosna ulemasının mevlit merasimlerini suiistimale karşı korumaları gibi konular ele alınmıştır.

Bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bosnalı Müslümanların mevlide verdikleri ehemmiyet üzerine durulmuştur. İkinci bölümde daha önce üzerinde çalışılmayan mevlidin tarihsel boyutu ele alınmıştır. Başka bir ifadeyle Yugoslavya döneminde Müslümanlara yönelik yapılan pek çok baskının yanı sıra mevlide yönelik yapılanlar işlenmiş ve bu sıkıntılı dönemde mevlit merasimlerinin serüveni hakkında malumat verilmeye çalışılmıştır.

* Dr. Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı. Email: merzuk85@hotmail.com.

¹ Hafız Salih Gaşeviç ve mevlit tercümesi hakkında bkz. Amina Şiljak Jesenkoviç, "Vesiletü'n-Necât'ın Boşnakça Tercümesi Bosanski Mevlud", *Gönül Coğrafyamızın Şaheseri Mevlid ve Tercümeleri*, ed. Bilal Kemikli, (Ankara: YTB Yayınları 2022), 104-120.

Üçüncü bölümde ise 1960'lı yıllarda telif edilen ve halk tarafından benimsenen Reşad Kadiç'in mevlidi tanıtılmıştır.

A-Boşnakların Mevlit Ekseninde Hz. Peygamber'e Muhabbeti

Tarih boyunca mevlit geleneği pek çok toplumda olduğu gibi Boşnaklar arasında da çok yaygın bir dinî kültür olarak yayılmıştır. Hz. Peygamber'e muhabbet ve tazimlerini bildirmek amacıyla çeşitli coğrafyalarda mevlitler yazılmış ve her vesileyle okunmuştur. Adeta Hz. Peygamber'in döneminden uzaklaşıldıkça, onun ulvî hatırasına karşı muhabbet, hürmet ve tazim giderek artmış ve mevlit türünden eserlerin çıkmasına vesile olmuştur.² Bu muhabbet Osmanlı dönemi Bosna'sında olduğu gibi sonrasında da aynı şekilde devam etmiş hatta daha da artmıştır. Tarihe bakıldığı vakit pek çok kişinin sadece hayatında iken mevlit okuması veya okutması ile kalmayıp bir de kendisinden sonra da okunması için vasiyetlerde bulunduğunu görmek mümkündür. Mesela Saraybosna'da bulunan Gazi Hüsrev Bey Camii'nin 1531 yılında tanzim edilen vakıfnamesine bakıldığında mevlit için senede 300 dirhemlik bir meblağın ayrıldığı müşahede edilmektedir. Bu durum Saraybosna'da pek çok cami için geçerlidir. Ayrıca Bosna'nın diğer bölgelerinde de mevlit okunması için vakıfnamelerde kayıtlar mevcuttur. Mesela Banjaluka şehrinde Ferhat Paşa'nın vakfiyesi de aynı şartları haizdir.³ Hakeza Travnik'te Elçi İbrahim Paşa Medresesi'nin banisi Elçi İbrahim Paşa'nın her sene 12 Rebiu'l-evvel günü mevlit okunması şartını vakfiyeye koyduğu görülmektedir.⁴ Bu örneklerden hareketle mevlidin toplumdaki karşılığını ve ona verilen önemini anlamak mümkündür.

662

Mevlitlerin sık sık okunmasıyla birlikte yazılmasını da Boşnakların Hz. Peygamber'e olan muhabbetlerinin bir başka tezahürü olarak görmek mümkündür. Süleyman Çelebi'nin mevlidinin Hafız Salih Gaşeviç tarafından yapılan tercümesi yanı sıra Safvet – Beg Başagiç, Hafız Seid Zenunoviç, Seyfullah Proho ve Reşad Kadiç'in mevlitleri Boşnakça olarak son yüzyılda telif edilen eserlerdir.⁵

Pek çok vesileyle okunan mevlit Bosna Hersek'te ayrı bir sevgi ve tazimle yerine getirilmektedir. Burada özellikle ifade etmek gerekir ki cami veya özel evlerde okunan mevlidin merasimi bitmeden kimsenin ayrılmadığı ve tazimle programın sonuna kadar dinlediği görülmektedir. Bu durumdan hareketle halkın mevlide çok büyük önem verdiğini ve adeta kutsiyet atfettiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte cemiyetlerde herhangi bir vesileyle okunan mevlidin Allah'a şükür ve Hz. Peygamber'i tazim anlamına geldiğini ifade etmek gerekir. Örnek vermek gerekirse Osmanlı döneminde olduğu gibi bugün de mevlit gecesi başta olmak üzere dört mübarek gecede ve bazı bölgelerde Ramazan bayramı arefesinde mevlit okutulmaktadır. Ayrıca Ramazan ayının 17. gecesi Bedir zaferinin yıl dönümü olması hasebiyle hemen hemen her camide mevlit programları düzenlenmekte olup bazılarında Bedriyye⁶ okunmaktadır.

Bölgeden bölgeye bazı farklılıklar olmakla birlikte genellikle vefat sebebiyle mevlit merasimlerinin yapıldığı görülmektedir. Özellikle müteveffanın vefatının yedinci, kırkuncu günlerinde veyahut birinci sene-i devriyelerinde mevlit okunmaktadır.⁷

² Muhammed Tayyip Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", *Makaleler I*, (Ankara: Atlas Yayınları, 2021), 22.

³ Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler", 40.

⁴ Enisa Gazija-Pajt, "Elçi İbrahim Paşına Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja", *Elçi İbrahim Paşına Medresa U Travniku 1706-2014* (Travnik: Elçi İbrahim Paşına Medresa, 2014), 83.

⁵ Okiç, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", 59-63.

⁶ Bedir ashabinın isim listesi ve bunun okunmasına denir.

⁷ *Zbirka Mevluda-Sve Stvoreno Učini Se Veselo* (Sarajevo: Predsjedništvo Udruženja İslamskih Vjerskih Službenika u SR BiH, 1988), 261-267.

Bazı bölgelerde yeni cami açılışlarında ve cami açılışının sene-i devriyelerinde geleneksel hale gelmiş mevlit merasimleri söz konusudur. Mesela Travnik şehrinin Slimena Turbe ve Goleş köyleri buna misal olarak verilebilir.⁸

Bir çocuğun dünyaya gelmesi sebebiyle akıka mevlidi okunmaktadır. Ayrıca yeni bir ev alınması veya yaptırılması durumunda mevlit merasimleri yapılmaktadır. Bunların her ikisi de evde okunan mevlitlerdir. Ayrıca öğrencinin dinî bir okula kaydedilmesi halinde de evlerde mevlit merasimleri düzenlenmektedir. İkrar duası olarak bilinen Hacca uğurlama merasiminde de mevlitler okunmaktadır. Bu tür merasimler genellikle camilerde tertip edilmektedir.⁹

Mevlit merasimlerinin programlarına bakılacak olursa okunma sebebine göre muhteva açısından farklılıklar arz ettiğini ifade etmek gerekir. En başta okunan Kur'ân-ı Kerîm'den aşr-ı şerifler günün anlamına uygun seçilmektedir. Mesela Kadir gecesinde Kadir suresi okunurken, Miraç gecesinde İsra suresinin başı ile son iki ayeti tercih edilmektedir. Mevlit kandilinde Âl-i İmran suresinin 144-148. ayetlerin veya diğer bir ifade ile "Vema Muhammedun" olarak bilinen aşır okunmaktadır. Okunan aşırdan sonra tekbirler getirilmektedir. Daha sonra "Allah adın bahri" Türkçe olarak okunmaktadır. Akabinde getirilen salavattan sonra sırayla mevlit bahirleri ve aralarda ilahiler okunmaktadır. Vefat söz konusu ise Seyfullah Proho'nun telif ettiği Hz. Fatma'nın vefatı ile ilgili mevlit bahirleri tercih edilir veya Hafız Seid Zenunoviç'in kaleme aldığı Hz. Peygamber'in vefatıyla ilgili mevlit bahirleri okunmaktadır. Ayağa kalkıldığında genellikle Safvet Beg-Başağıç'in telif ettiği mevlidin veladet bahrinden "Dobro nam došao najveći sine Arapskog roda i domovine¹⁰- (Hoş geldin ey Arap soyu ve yurdunun en büyük oğlu)" diye başlayan kıta okunmaktadır. Hazır bulunan din görevlisinin kısa sohbeti ile devam edip mevlidin münacat bahriyle sona erdirilir. Okunan aşır neticesinde dua ile mevlit merasimleri bitirilmektedir.

Bu merasimlerde din görevlilerinin yaptığı kısa ve özlü sohbetler insanları irşat etmesi bakımından fevkalade önemi haizdir. Bu mesele günümüzde önemini korumakla birlikte Yugoslavya döneminde daha mühim bir vazife idi. Zira din eğitiminin yapılabileceği alanlar kısıtlanmış vaziyetteydi.

B-Yugoslavya Hükûmetinin Mevlit Merasimlerini Yasaklaması

Yugoslavya döneminde Müslümanlar pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle ilk yirmi yıl içinde pek çok dinî müessesenin kapısına kilit vurulmuştur. Komünistlerce dinî olan her şeye kin, korku ve düşmanlıkla yaklaşmıştır. Medreselerin, kısmen camilerin, Kur'an kurslarının kapatıldığı bir ortamda Bosnalı Müslümanlar dinî merasimlerini özel evlerinde yapmak durumunda kalmışlardır. Bu faaliyetlerden biri de mevlit merasimleridir. İnsanlar evlerde bir araya gelmiş ve dinî geleneklerini buralarda sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak komünist idare insanların bir araya gelmesinden rahatsız olmuş ve 1949 yılında özel evlerde mevlit okuma yasasını ilan etmiştir. Açık olan camilerde bu tür programların yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Öte taraftan yönetim camilerin bir kısmını okula çevirmiş, bir kısmını ise kapatmıştır. Mevlidin geri kalan camilerde okunmasını istemesi ise buralarda olup bitenlerden haberdar olmak ve buralara kendince kontrol sağlama amacından kaynaklanmaktaydı.¹¹ Mamafih camiler-

⁸ Edin Memić, "Mevludski Programi u Travniku". *Preporod* 18/980, (15 Eylül 2012), 22.

⁹ Bu merasimlerde okunan mevlit programları hakkında bkz. *Zbirka Mevluda-Sve Stvoreno Učini Se Veselo*, 261-264.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. *Zbirka Mevluda-Sve Stvoreno Učini Se Veselo*, 72.

¹¹ Adis Sultanović, *Bosanskohercegovački İmami u Vrijeme Komunizma, Društveni Položaj İmama u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1971. godine*, (Sarajevo: Islamska Zajednica u Bosni i Hercegovini - el-Kalem, 2021), 227-228.

de mevlit okuyanlar da zaman zaman polislerin müdahalesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Mesele Livno şehrinde Glavica Camiinde böyle bir hadise yaşanmıştır.¹²

Bu durum karşısında insanlar yasağa rağmen evlerde mevlit okutmaya devam edince komünist idare izinsiz mevlit okuyan ve okutanlara yönelik 15 gün hapis¹³ veya 4.000 dinar para cezası uygulamıştır. Esasen bu tür cezaların çok ağır olduğunu ifade etmek gerekir zira dönemin ortalama maaşlarına bakıldığında dört kişilik bir ailenin gelirinin 21. 000 dinar civarında olduğu görülmektedir. Bazı insanlar bu yasağa rağmen ceza ödeyerek bu faaliyetlere devam etmişlerdir.¹⁴ Mesela Bosna Hersek eski Reisu'l-Ulemâ Naibi İsmet Spahiç Efendi komünist zulmüyle alakalı bir röportajında şöyle bir anekdot anlatmıştır: “Bir yakınım, evinde mevlit okutmaya devam etmesinden dolayı hâkimin huzuruna çağırılmıştı. Bu suç karşısında ceza olarak 5000 dinar ödemesi gerektiğini söyleyen hâkime cebinden 10000 dinar çıkarıp vermiş ve seneye de okutma niyetindeyim, şimdiden cezamı ödeyeyim demiştir.”¹⁵

Bu meseleyle ilgili 1960 yılında kısmen bir değişikliğe gidilmiş ve emniyetten izin alarak evlerde mevlit merasimlerinin düzenlenebileceği ifade edilmiştir. Aynı yıl içinde KVPBİH'in¹⁶ bilgilerine göre Bosna'da evlerde 3700 mevlit merasimi tertip edilmiştir. Mevlit yasağından dolayı en büyük sıkıntıyı din görevlileri çekmiştir. Zira bu tür programlarda İslâm'ı anlatan, halkı irşat eden onlardı. Din görevlileri İslâm'ın muhafazası adına istihbarat ve polis birimlerinin ulaşamayacağı ve kontrol edemeyeceği özel mekânları irşat için kullanmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu çalışmalar da dinî hayatın devam etmesinde büyük rol oynamıştır.¹⁷

Mevlit merasimlerinin manevî, ahlakî ve eğitimsel boyutu vardır. Zira yapılan özlü vaaz ve nasihatler, duygu dolu okunan Kur'ân ile ilahî ve kasideler Müslümanların maneviyatını güçlü tutmaktadır. Din görevlileri de bu fırsatı değerlendirerek gerekli mesajlarını insanlara iletebilmişlerdir.¹⁸ Bu tür faaliyetlerden hareketle mevlit merasimlerinin Müslümanların İslâmî şuuru- na sahip olmasında ve İslâm'ın muhafazasında en önemli etkenlerden birisi olduğunu söylememiz mümkündür.

1990'lı yıllardan beri Bosna'da selefi düşünceye sahip olanların mevlidi bid'at olarak nitelendirerek mevlidin okunmasına şiddetle karşı çıktıklarına şahit olmaktayız. Bu tür düşüncelerin zaman zaman toplumda rahatsızlıklara meydan verdiğini ifade etmek gerekir. Ancak bu düşüncelerin genel itibariye halk nezdinde itibar görmediğini ve karşılık bulmadığını söylememiz mümkündür.

C- Mevlit Müellifi Reşad Kadiç

Reşad Kadiç 1912 yılında Saraybosna'da dünyaya gelmiştir. Teşanj kökenli bir ailenin çocuğudur. Babası Alija bey, annesi ise Halida hatundur. Tahsilini Saraybosna'da görmüştür. Habiba ismindeki hanım efendiyle evli olan Kadiç'in çocukları olmamıştır.¹⁹ Gazeteci ve yazar olan Ka-

¹² Amir Duranović. *İslamska zajednica u društveno-političkom životu Bosne i Hercegovine od 1953. do 1974. godine*, (Sarajevo: 2015), 64.

¹³ A BiH, KVPBİH, KUT, 8, BR. 6/59, Dopis O.O. Gorazde KVPBİH i reisu-l-ulemi g. Kemuri, 28. 12. 1958. Godine; Ayrıca mevlidin Boşnak kimliğinin korunmasındaki etkisi için bkz. Enes Kujundzić, “Mevlud Kao Jedna Od Simbola Bošnjakog İndetiteta”, *Takvim 1999*, (Sarajevo: Rijaset İZ u BiH- eL-Kalem, 1999), 299-307.

¹⁴ Sultanović, *Bosanskohercegovački İmami u Vrijeme Komunizma*, 73.

¹⁵ Sljivo, Meho.- Subasić, Elvedin. “İntervju s Hadzi Hafizom İsmetom ef. Spahićem”. *Preporod*, 32/1009, (1. Aralık 2013), 12-14.

¹⁶ Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine-Bosna Hersek'in dini meselelerden sorumlu heyeti.

¹⁷ Sultanović, *Bosanskohercegovački İmami u Vrijeme Komunizma*, 227- 228.

¹⁸ Zuhdija Hasanović, İntervju, Sarajevo, 15. 07. 2019.

¹⁹ Biografija. İnfö, “Reşad Kadiç” (Erişim 13. 11. 2022).

diç 20. yüzyılda Bosna'da yetişen önemli simalardandır. Sade, anlaşılır ve halk diliyle yazmayı tercih etmiştir. Pek çok eseri bulunmaktadır. En meşhur olan eserleri şunlardır: Başeski'nin Son Notu- (Eski Saraybosna hakkında roman), Hadzi Lojo²⁰-(Avusturya-Macaristan dönemi hakkında tarihi roman), İlhamijin Put u Smrt²¹- İlhamî'nin Ölümüne Giden Yolu- (İlhamî isimli sufi-şairin idamı ve onu ölümüne götüren yolu hakkında hikâyesi), Pripovjedanje o Ljudskim Sudbinama i Pasi Latasu- (Bazı İnsanların Kaderleri ve Latas Paşa Hakkında Hikâyeler-Hikâye Mecmuası), Gazi Husrev Beg²²-(Gazi Hüsrev Bey isimli şiir kitabı), Život i Smrt Hazreti Fatime- (Hz. Fatıma'nın Hayatı ve Vefatı hakkında Mevlit. Žuri Mirza na Pouku²³-(Mirza Derse Acele Ediyor isimli çocuklara yönelik şiir kitabı).²⁴

Kadiç'in bütün eserleri 2008 yılında Saraybosna'da bir araya getirilmiş ve el-Kalem yayınevi tarafından dört cilt halinde yayımlanmıştır.²⁵ Reşad Kadiç 1988 yılında vefat etmiş ve vasiyeti gereği Teşanj şehrinde defnedilmiştir.²⁶

Halk arasında en meşhur eseri şüphesiz telif ettiği mevlittir. Bu mevlit 1961 yılında düzenlenen Boşnakça mevlid yarışmasına matuf telif edilmiş ve yarışmayı düzenleyen Bosna Hersek Yüksek İslam Meşihatı tarafından ödüle layık görülmüştür. 1963 yılında 50.000 adet basılmıştır. 1975 yılına kadar ise dört kere basılarak 97.000 adede çıkmıştır.²⁷ 1988 yılında basılan bütün Boşnakça mevlitlerin içinde bulunduğu Mevlid Mecmuasında bölüm olarak yer almış ve 20.000 adet basılmıştır. Daha sonra da bu şekilde onlarca kez basılan mevlidi halk arasında fevkalade ilgi görmüştür.²⁸

Reşad Kadiç'in mevlidi Giriş, İslam Öncesi Arabistan, Veladet, Çocukluk, Yetişkinlik, Tefekür, İlk Vahiy, İslâm'ın Yayılması, Miraç, Hicret, Veda Haccı, İslâm ve Ölüm bahri olmak üzere on üç bölümden ve toplam 175 kıtadan oluşmaktadır.²⁹ Örnek olması açısından aslını bozmadan her bir bölümden bir iki kıtayı tercüme ettik ve karşılıklı olarak aslıyla birlikte vermeyi uygun bulduk. Bu şekilde yazmamızın Kadiç mevlidinin daha iyi anlaşılmasına ve değerlendirilmesine imkân vereceği kanaatindeyiz.

Kadiç mevlidinin giriş bahri altı kıtadan oluşmaktadır. Konu itibariyle Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e ittiba ve mevlidin öneminden söz edilmiştir. Örnek olarak üçüncü ve beşinci kıtayı veriyoruz:

Pejgamber je čistom stazom hodio / Hz. Peygamber tertemiz yolda yürüdü
İ zanosno za životu zborio: / ve hayatta iken candan şöyle diyordu:
“Blago onom ko je spozn'o Boga mog, / “Benim Rabbimi tanıyana ne mutlu
Stvoritelja svih Svjetova, Milosnog, / O ki bütün âlemlerin Haliki ve Rahmanıdır
Sve prolazi, sve se m'jenja, znadem ja, / Bilirim her şey geçer, her şey değişir,
Samo svjetlost mog Allaha vječno sja!” / Sadece Allah'ımın nuru ebedî kalır!”

²⁰ Bkz. Reşad Kadiç, *Hadzi Lojo* (Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, 1982).

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşad Kadiç, *İlhamijin Put u Smrt* (Sarajevo: el-Kalem, 2007).

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Reşad Kadiç, *Gazi Husrevbeg* (Sarajevo: Uprava Gazi Husrevbegova Vakufa, 1966).

²³ Bkz. Reşad Kadiç, *Žuri Mirza na Pouku* (Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, 1989), 1-37.

²⁴ Reşad Kadiç'in edebiyat alanındaki çalışmaları hakkında bkz. Dzermaludin Latić, “Nad Književnom Ostavštinom Rešada Kadića”, *Takvim za 2009*, (Sarajevo: Rijaset İZ u BiH- eL-Kalem, 2009), 253-258.

²⁵ Reşad Kadiç, *İzabrana Djela Rešada Kadića I-IV*, (Sarajevo: el-Kalem, 2008).

²⁶ Biografija. İnf, “Reşad Kadiç” (Erişim 13. 11. 2022).

²⁷ Fehim Nametak, “Bosna-Hersek'te Mevlit Geleneği”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid, Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, (Bursa, Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016), 384.

²⁸ *Zbirka Mevluda-Sve Stvoreno Učini Se Veselo*, S. 108.

²⁹ *Zbirka Mevluda-Sve Stvoreno Učini Se Veselo*, S. 107-146.

Proučimo Muhammedu mevlud mi, / Hz. Muhammed'e mevlit okuyalım
Zahvalimo punim srcem njemu svi! / Canu gönülünden şükranlarımızı arz edelim
Nek to bude topla hvala sviju nas, / Bu hepimizin samimi teşekkürü olsun
Pejgamberu što pokaza put i spas. / Peygamberimize ki bize necat yolu göstermiş oldu.

İslâm Öncesi Arabistan bahri beş kıtadan oluşmaktadır. Burada Kâbe'nin putlardan dolmasından ve cahiliye davranışlarından söz edilmiştir. Örnek olarak birinci kıtayı verdik:

Arabiju zarku gdje je svan'o dan, / Günün doğduğu sıcak Arabistan'ı
İ grad časni Mekku, i Božiji hram / ve şerefli şehir Mekke ile Allah'ın evini
Kroz stoljeća mnoga gušio je mrak, / yüzyıllarca karanlık boğuyordu,
gasilo se svjetlo, İbrahimov znak, / İbrahim'in alameti, nur sönüyordu,
gažena je Pravda, istina i stid, adalet, / hakikat ve hayâ çiğneniyordu,
svih granica ljudskih porušen je zid. / İnsanlığın bütün sınırlarının duvarı yıkılıyordu.

Veladet bahri on üç kıtadan oluşmaktadır. Bahirlerin içinde en meşhuru ve her vesileyle okunanı veladet bahridir. Hatta Gaşeviç mevlidinin yerini tek tutabilen bahrin bu olduğu söylenebilir. Burada birinci ve dördüncü kıtayı örnek olarak vermek uygun olacaktır:

Al' je divna al je blaga ova noć, / Bu ne muhteşem ne sakın bir gecedir
Koga čeka ta ljepota ko će doć? / Bu güzellik acep kimi bekler kim gelecek?
Sva pustinja srebrnom blista, sve k'o san. / Bütün çöl gümüş gibi nura gark oldu, rüya adeta
Jata zv'ezda, roj dragulja, noć k'o dan. / Yıldızlar sürü halinde mücevher sürüsü, gece oldu gündüz adeta.

Zlatan mjesec iznad Mekke zastao, / Mekke üzerinde altın ay durdu
Grad utiho, smirio se, zaspao / O sırada şehir sessizleşti, sakinleşti, uyudu.

Tek Amina draga mati, budna je, / Tek uyanık olan sevgili anne Âmine
Oči vlažne, ruke digla, mirna je. / Gözü yaşlı, ellerini semaya kaldırmış, sessizce,
O majčinske drage muke, svete ste, / Ey sevgili annelerin sıkıntıları siz kutsalsınız,
Nagradi ih, blagi Bože, majke sve! / Halîm olan Allah'ım bütün anneleri mükâfatlandır
Velike su bolne muke njih znaju / Acı dolu sıkıntıları büyüktür ki onları ancak
Dobre majke dok čovjeka radjaju! / İnsanı dünyaya getirirken anneler bilirler.

Çocukluk bahri on altı kıtayı muhtevidir. Burada konu itibarıyla kendisine Muhammed isminin verilmesinden, Halime-i Sadiye'ye verilmesinden, annesiz ve babasız oluşundan, dedesinden, amcasından ve Rahip Bahira hadisesi gibi temel siyer konularından veciz bir şekilde söz edilmiştir. Dokuzuncu kıtayı örnek olarak verdik:

Oca Abdullaha rano izgubi, / Babası Abdullah'ı erken kaybetti
Pod majčinim srcem kad k'o čedo bi, / Annesinin kalbi altında bebekken
A u šestom ljetu, na žalosni dan, / Altı yaşında iken ise hüznü bir günde
İ bez majke osta, pravi sirotan. / Annesiz kaldı bir öksüz geride

Yetişkinlik dönemi olarak çevirdiğimiz mevlit bölümü on yedi kıtadan müteşekkildir. Burada yetişmesi, döneminde diri diri kız çocukların gömülmesi, Hz. Peygamber'in el-Emîn oluşu, putlardan uzak oluşu ve Hz. Hatice ile evliliğinden söz edilmiştir. Mevlidin sekizinci kıtası şöyledir:

U muževno doba, kad je spozn'o sv'jet, / Evlilik çağına ulaştığında,
Kad je im'o ljeta dvadeset i pet, / Yirmi beş yaşında iken,

Sa Hatidžom blagom sklopio je brak. / Güzel huylu Hatice ile izdivaç etti,
Uzorna je bila, poštivo je svak'. / Hatice örnek ve saygın bir zattı.

Tefekkür bahri dokuz kıtadan oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in derin tefekküre dalışından ve Hira mağarasına inzivadan bahsedilmiştir. Dokuzuncu ve son kıtası şöyledir:

Muhammed je zast'o u dubini noći, / Muhammed gece yarısında ayakta duruyordu,
Srce Boga traži, zvijezda pune oči, / Kalbi Allah'ı aradı, gözleri yıldızlarla doluydu,
Duša čeznjom grca, milost Božja slazi, / Ruhu hasretle yanıyor, Allah'ın rahmeti iniyordu,
čisti je odredzen, na Božijoj je stazi, / Allah'ın yolunda tertemiz olan görevlendiriliyordu,
Pred vrata istine stigao je evo, / Hak kapısının önüne ulaşmıştı,
Kroz mis'o i čeznju Vječni ga doveo! / Tefekkür ve hasretle Ebedî olan onu getirmişti.

İlk vahiy bahri yirmi iki kıtadan oluşmaktadır. Bu bölümde Hz. Peygamber'in bekleyişi neticesinde Cibril'in gelmesi, ilk vahyi alması, endişesi, Hz. Hatice'nin onu teskini ve İslam'a ilk daveti gibi siyer konularının nazmedildiği görülmektedir. Bu bahrin birinci ve on üçüncü kıta şu şekildedir:

Ramazan je bio, sveti blagi dan, / Ramazandı, mübarek bir gün,
Punih šest mjeseci, iz dana u dan, / Günden güne tam altı ay,
Muhammed je prov'o u pećini sam, / Muhammed mağarada tek başına geçirdi,
Na brežuljku Hira mislima predan. / Hira tepesinde derin düşüncelere dalmıştı.

Dvades't i tri ljeta dariv'o je Bog, / Yirmi üç yıl boyunca Allah hediyesini gönderiyordu
Božanskom istinom Miljenika svog. / Habibine ilahî hakikatlerini bildiriyordu.
Dolazio Dzibril ogrnut u sjaj, / Nura bürünmüş Cibril geliyordu,
Prim'o smrtni čovjek besmrtnički dar. / Ölümlü insan ölümsüz hediye³⁰ alıyordu.

667

İslâm'ın yayılması isimli bahir on iki kıtadan müteşekkildir. Burada konu olarak ilk Müslümanlar, müşriklerin eza ve düşmanlıkları, müşrikleri kızdıran İslam'ın insan eşitliği, Allah'ın rahmeti, tevhit inancı, Ebu Talib ve Hz. Hatice'nin vefatı, hüznün yılı anlatılmıştır. İlk iki kıtası şöyledir:

Drugi vjernik bješe-hazreti Alija, / İkinci Müslüman Hz. Ali oldu,
U to vr'jeme d'jete, kasnije halifa, / o sırada çocuktu, sonra halife oldu,
A treći je bio-pomog'o ga Bog- / Üçüncüsü ise Allah ona rahmet ede
Zejid ibni Haris, oprošteno rob! / Azatlı köle Zeyd b. Harise.

Sl'jedio je zatim Ebu Bekir vjerni, Onu takip eden ise Ebû Bekir es-Sıddık,
Muž moćan i bogat, u svemu primjerni. / Zengin ve her şeyde örnek bir zat idi.
Prijatelj je mio Pejgamberov bio, / Hz. Peygamber'in sevdiği dost idi
Zanosno k'o d'jete islam je primio. / Bütün samimiyetiyle İslâm'ı kabul etmiş idi.

Miraç bahri dört kıtadan oluşmaktadır. Konu olarak müşriklerin şiddetli saldırıları neticesinde Hz. Peygamber'in duası ve miraca yükselmesinden söz edilmiştir. Dördüncü kıtası şöyledir:

U toj svetoj noći on je doživio, / O mübarek gecede olağanüstü olayları yaşadı,
Veličanstvu Božijem on se približio, / Allah'ın azametine yaklaştı,
duhom se je svojim u beskraj vinuo, / Ruhlen sonsuzlara karıştı

³⁰ Burada hediyyeden kasıt Kur'ân-Kerim'dir.

stravične je tajne duhom dodirnuo, / korku dolu sırlara ulaştı
pred Božanskim svjetlom dušu je spustio, / Allah nurunun önünde teslim oldu
i Ljepotom Vječnom žedj je ugasio, / Sonsuz cemali karşısında susuzluğunu giderdi,
pa pun nadahnuća Tvorcu zahvalio, / İlham ile dolu Halik'e hamd etti
što je snagom svjetla njega osnažio / nuruyla kuvvet bulduğundan dolayı
da dovrši djelo koje je počeo... / başladığı işi bitirmeye nasibinden ötürü...
Uzdignuće ovo Miradžom se zove! / Bu yükselmeye Miraç denir
Sta su pred njim carstva, šta zemaljske zore! / Onun yanında krallıklar ve dünyalıklar nedir?

Hicret bahri yirmi bir kıtadan müteşekkildir. Bu bölümde kabilelerin Kâbe'yi ziyarete gelmeleri, Akabe biatleri, Müslümanların gizli hicretleri, Hz. Peygamber'in hicreti, Yesrib'te hasretle karşılaşılması, İslâm'ın Yesrib'te yayılması, Avrupa ve Endülüs'e kadar İslâm'ın yayılması ve İslâm'ın ilme verdiği önemi, İslâm'ın kılıçla değil gönüllü yayılması gibi konular sade bir dille anlatılmıştır. Bu bölümün on birinci ve on ikinci kıtası şu şekildedir:

Jesrib je Pravednog radosno čekao, / Yesrib Adil olanı sevinçle bekliyordu
Otvorena srca njega dočekao / İçtenlikle Onu karşıladı
Senijetul-veda čim je obisao, / Seniyetü'l veda'ya varınca
Zbor glasova divnih suncu se digao: / güzel sesler onu güneşe yükseltti adeta
“Rodi nam se mjesece u sred tamne noći, / “Üzerimize ay doğdu bir karanlık gecede
evo ga dolazi, radujte se oči, / işte geliyor, sevinin gözler
uzmakla je tmina, svanuo je dan / karanlık kalktı, gün doğdu
Pejgamber je uz nas, Allah je Vječan!” / Peygamberimiz yanımızdadır, Allah bakidir.

668

Od onoga dana kada se to zbilu, / Bunun vaki olduğu günden beri
Jesrib je ime Medine dobio / Yesrib'in adı Medine oldu
U islamu po tom godine se broje, / İslâm'da yıllar buna göre sayılır oldu
S tim počinje osvit jedne nove zore. / Bununla yeni bir fecrin doğuşu başlamış oldu.

Kadiç mevlidinin Veda Haccı bahri on beş kıtayı ihtiva etmektedir. Burada Veda Haccı ve Veda Hutbesi nazmedilmiştir. Sekizinci ve dokuzuncu kıtası manidardır:

Svet je ovaj mjesece-rekao je tada, / Bu ay haram aydır dedi o gün
Nek svetost İstine medju vama vlada, / Hakikatin nuru aranızda hâkim olsun
Ostanite sveti u djeci i krvi, / Evlatlarınız ve kanınız hususunda kutsal kalın
U bratskoj ljubavi nek ste uv'jek prvi! / Kardeş sevgisinde her zaman önde olun.

Svi ste sada braća, budite radosni, / Şimdi hepiniz kardeşsiniz, mesut olun,
Ne gazite nikog, niste na to vlasni! / Kimseye zulüm etmeyiniz, öyle bir hakkınız yok
Pred Bogom ste isti: veliki i mali, / Allah katında büyük-küçük hepiniz eşitsiniz
Nasilnik će svaki ljuto da zažali! / Zalimin hepsi çetin pişmanlığa uğrayacak.

İslâm bahri on bir kıtadan oluşmaktadır. Müellif bu bölümde hayatın fani oluşundan, Kur'ân ve İslâm'ın öneminden, çalışmaktan, salih amelden, sahih niyet taşımaktan, dürüstlükten, ilim tahsilinden, çocuklara İslâm eğitimini vermekten ve Allah'a tevekkülden bahsetmiştir. İslâm'ın tanımını kendi üslubuyla nazmetmiştir. Altıncı kıtası bölümün özeti konumundadır:

Ako pitaš šta je islam, evo šta: / İslam nedir diye sorarsan işte budur:
čisto srce, dobra duša koja zna / Temiz kalp, temiz bir ruh-gönül ki şunu bilir:

da je život zdrav i radin, krepostan, / ŝuur ve çalıřma ile dolu hayat ŝerefli dir
k'o molitva Bogu dragom ugodan. / Allah katında ibadet gibi makbuldür.

Son olarak ölüm bahri bulunmaktadır. Yirmi dört kıtadan müteşekkildir. Burada Hz. Peygamber'in hastalığı, Baki mezarlığını ziyareti, Mescid-i Nebevî'de ashabına vedası, Hz. Ukkaŝe'nin onunla hü zün dolu helalleŝmesi ve vefatı anlatılmıştır. İlk ve son kıtası şöyledir:

Zemlja nije vječna, kratko živi t'jelo, / Dünya ebedî deđil, vücut kısa yaşar,
B'jeli ćefin ćeka-smrtniĉko od'jelo. / Ölüm elbisesi-beyaz kefen bekler.
Kad u carstvo vječno mora da se ide, / Ebedî âleme gitme emri gelince
Ostaviti treba sve ŝto oĉi vide. / Gözlerin gördüklerini bırakmak gerek.

Muhammed je umro , al' i danas živ je, / Muhammed vefat etti ama bugün de sađdır,
Jer Istine Vječne sjeme posij'o je, / Zira Ebedî Hakikatin tohumunu ekmiřtir,
Poslanstvo je Boğe ĉasno obavio, / Peygamberlik görevini ŝerefle yerine getirdi,
Kur'anske Istine vjerno dostavio. / Kur'ânî hakikatleri sadakatle ulaştırdı,
Poslaniće Bođiji, u ovome danu, / Ey Allah Rasulü biz bugün
Okupljeni ovdje u ĉasnom islamu, / burada İslâm'da cemolmuş vaziyette,
Svevişnjeg hvalimo, tebe spominjemo, / Yüce Allah'a şükür ediyor, seni yâd ediyoruz,
Muhammed dobri, mevlud ti uĉimo! / Ya Muhammed! Sana mevlit okuyoruz,
Ko god želi Pejgambera vidjeti, / Kim Peygamber'i görmek isterse,
Taj će ga se salavatom sjeĉati. / Salavat getirerek O'nu yâd etsin.³¹

669

SONUÇ

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse tarih boyunca belli dönemlerde yaşanılan sıkıntılara rağmen mevlit geleneğinin Bosnalı Müslümanlar arasında olağanüstü muhabbet ve tazimle yaşatıldığını söylemek mümkündür. Yugoslavya döneminde yasaklara rağmen mevlit merasimlerinin düzenlenmesi Hz. Peygamber'e duyulan muhabbetin bir göstergesidir. Bununla birlikte bu dönemde mevlidi, âdeta Müslümanlığın somut bir kimlik göstergesi olarak görmek mümkündür. 1940'lı yıllardan 1970li yıllara kadar siyasi açıdan büyük baskılarla karşı karşıya kalan Bosnalı Müslümanlar İslâm'ın muhafazası hususunda mücadele vermişlerdir. Bu mücadelenin pek çok boyutu vardır. Bunlardan birisi de mevlit merasimlerini düzenlemek suretiyle olmuştur. Binaenaleyh bu dönemde mevlidi İslâmîn muhafazasında ve İslâmî kültürün devam ettirilmesinde önemli bir faktör olarak görmek icap etmektedir.

Süleyman ĉelebî'nin mevlit tercümesinden sonra Bosna'da halk arasında en yaygın mevlitlerden biri Reşad Kadiĉ'in mevlididir. Sade Bořnakĉa ile telif edilen bu mevlidin edebî açıdan daha iyi anlaşılması adına tamamının Türkçeye çevrilmesinin isabetli olacağını söylememiz gerekir. Bununla birlikte dinî bir kültür olarak devam eden mevlidin yeni nesillere aktarılması hususunda eskileri korumakla birlikte yeni mevlitlerin yazılmasında yarar olacağı düşünceindeyiz.

KAYNAKLAR

A BİH, KVPBİH, KUT, 8, BR. 6/59, Dopis O.O. Gorazde KVPBİH i reisu-l-ulemi g. Kemuri, 28. 12. 1958. godine.
Biografija. İno, "Reşad Kadiĉ" (Erişim 13. 11. 2022). <https://www.biografija.info/resad-kadic/>
Duranović, Amir. *İslamska zajednica u društveno-politiĉkom životu Bosne i Hercegovine od 1953. do 1974. Godine*. Sarajevo: UMHİS, 1. Basım, 2015.

³¹ *Zbirka Mevluda-Sve Stvoreno Uĉini Se Veselo*, S. 107-146.

- Gazija-Pajt, Enisa, "Elçi İbrahim Pašina Medresa - Kontinuitet odgoja i obrazovanja". *Elçi İbrahim Pašina Medresa u Travniku 1706-2014*. 83. Travnik: Elçi İbrahim Pašina Medresa, 2014.
- Hasanović, Zuhdija. "Mevlud İntervju" Sarajevo, 15. 07. 2019.
- Kadić, Rešad. *İlhamijin Put u Smrt*. Sarajevo: el-Kalem, 2007.
- Kadić, Rešad. *Gazi Husrevbeg*. Sarajevo: Uprava Gazi Husrevbegova Vakufa, 1. Basım, 1966.
- Kadić, Rešad. *Hadzi Lojo*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji, 1982.
- Kadić, Rešad. *İzabrana Djela Rešada Kadića I-IV*.(Sarajevo: el-Kalem, 1. Basım, 2008.
- Kadić, Rešad. *Žuri Mirza na Pouku*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, 1989.
- Kujundzić, Enes. "Mevlud Kao Jedna Od Simbola Bosnjačkog İndetiteta". *Takvim 1999*. 299-307. Sarajevo: Rijaset İZ u BiH- el-Kalem, 1999.
- Latić, Dzermaludin. "Nad Književnom Ostavštinom Rešada Kadića", *Takvim 2009*. 253-258. Sarajevo: Rijaset İZ u BiH- el-Kalem, 2009.
- Memić, Edin. "Mevludski Programi u Travniku". *Preporod* 18/980, (15 Eylül 2012), 22.
- Nametak, Fehim. "Bosna-Hersek'te Mevliit Geleneği". *Süleyman Çelebi ve Mevlid, Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*. ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, 379-385. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2016.
- Okiç, Muhammed Tayyip. "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri". *Makaleler I*, haz. Şenol Korkut-Osman Özbahçe. 15-87. Ankara: Atlas Yayınları, 2021.
- Sljivo, Meho.- Subašić, Elvedin. "İntervju s Hadzi hafizom İsmetom ef. Spahićem". *Preporod*, 32/1009, (1. Aralık 2013), 12-14.
- 670 Sultanović, Adis. *Bosanskohercegovački İmami u Vrijeme Komunizma, Društveni Položaj İmama u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1971. Godine*. Sarajevo: İslamska Zajednica u Bosni i Hercegovini - el-Kalem,1. Basım, 2021.
- Şiljak Jesenković, Amina. "Vesiletü'n-Necât'ın Boşnakça Tercümesi Bosanski Mevlud". *Gönül Coğrafyamızın Şaheseri Mevlid ve Tercümeleri*, ed. Bilal Kemikli, 104-120. Ankara: YTB Yayınları, 2022.
- Zbirka Mevluda-Sve Stvoreno Učini Se Veselo*. Sarajevo: Predsjedništvo Udruženja İslamskih Vjerskih Službenika u SR BiH, 1988.

Bir Kumuk Türkü'ne Atfedilen Mevlit Metni Üzerine

Hasan Galip*

GİRİŞ

İslam dininin yayılmasıyla beraber Allah ve Peygamber sevgisi Müslüman topluluklarda yeni edebî tür ve şekillerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu vesileyle Allah sevgisi ve övgüsünü konu edinen tevhid, münacat, tefsir, Kur'an tercümesi, Esmâ-i Hüsnâ şerhi, Esmâ-i Hüsnâ muamması gibi türler; Hz. Peygamber sevgisi ve övgüsünü konu edinen ise naat, siyer, mevlit, şefâatname, miraciye, hilye, şemâyil, kırk hadis, yüz hadis, bin hadis tercümeleri, esmâ-i Nebî, mu'cizât-ı Nebî vb. gibi dini türler ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber sevgisiyle ortaya çıkan dini türler içerisinde “mevlit” türü ayrı bir önem arz etmektedir.

Türkçede “mevlit” kelimesinin anlamına bakıldığında önceleri “doğum yeri” ve “doğum günü” ifadelerine karşılık olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım zamanla genişleyerek Hz. Peygamber'in doğumu, hayatı, gazâları, mucizeleri, vefatı vb. konuları ele alan eserleri ve bu eserlerin okunduğu törenleri karşılayan bir kavram halini almıştır.¹

İslamiyet'in yayılmasıyla beraber bu dine mensup toplulukların edebiyatlarında dinî metinlerin önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmektedir. Bir edebî tür olarak ilk mevlit örnekleri onuncu yüzyılda Arap edebiyatında görülmektedir.²

Mevlit türü, Türk edebiyatında dinî metinler içerisinde örneğine en çok rastlanan türler arasında gösterilmektedir. Bunun sebebi olarak on beşinci yüzyılda kaleme alınan Süleyman Çelebi'ye ait Vesîletü'n-necât adlı eserin Türk toplumunda sevilmesi, yaygınlaşması ve ona nazireler yazılması gösterilebilir. Bu türün örnekleri içerisinde Süleyman Çelebi'nin eseri ayrı bir konumda bulunmaktadır. Şöhreti, Anadolu coğrafyasının dışına da ulaşmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Bu eserden başka Şemseddin Sivâsî'nin mevlidi de türün meşhur eserleri arasındadır.³

Türk edebiyatında mevlit türünün ilk örneğinin Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eseri olduğu konusunda hakim bir görüş olsa da bazı araştırmacılar bu eserden önce Kadı Darîr'in Sîretü'n-Nebî'sini ve Ahmedî'nin İskendernâme'sinin “Mevlid” bölümünü de mevlit türünün örnekleri arasında saymıştır.

On beşinci yüzyılda Ahmed, Ârif, Hacı Mustafazâde, Kerîmî, Ebu'l-Hayr, Hocaoğlu, Halil, Yahyâ b. Bahşî, Hamdullah Hamdî ve Emîrî, Sinânoğlu; on altıncı yüzyılda, Muhîbbî, Zâtî, Şemsî, Hasan Bahrî, Abdî, Behîştî, Mehmed Hevâî, Şehîdî, Visâlî Ali Çelebi, Nihânî ve Dervîş; on yedinci yüzyılda, Murâdî, Abdurrahman Ankaravî, Kuloğlu Mustafa, Aklî ve Cismî; on sekizinci yüzyılda, Nahîfî, Salâhî, Bekâî, Ahmed Mürşidî, Selami Mustafa Efendi, Necîb ve Teşrifatçı Edîb Efendi; on dokuzuncu yüzyılda, Hasan İlmî, Râgıb Efendi, Kâmî, Keşfi, Nihânî, Rif'at ve Hasan Nâdir Efendi;

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniv., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. (hasan.galip@yeniuyuzuil.edu.tr).

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (20.10.2022)

² “Mevlid (Arap Edebiyatı)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 480-482.

³ Hasan Aksoy, “Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. V, S. 9., 2007, s. 323-332.

yakın dönem mevlit şairleri içerisinde de Mehmed Fevzî Efendi, Mehmed Şemseddin, Ahmet Fehmi Sivâsî, İhramcızâde İsmail Hakkı, Çizmecizâde Vehbî, Tahir Nadi, Muhammed Lütfi ve Kamil Sarıateş Türk edebiyatında mevlit türünde eserler vermiş şairlerden birkaçıdır.⁴

Türklerde mevlit geleneğinin tören ve kutlamaya dönüşmesi Selçuklular zamanına denk gelmektedir. İlk resmî mevlit töreni Selçuklu Devleti'ne bağlı Erbil Atabeyliği'nde düzenlenmiştir. Bu gelenek Osmanlı döneminde de devam etmiş, Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolüne girmiş ve Üçüncü Murad döneminde de resmî bir hal almıştır.⁵

Türk edebiyatında Süleyman Çelebi'nin ardından pek çok mevlit şairinin yetişmesiyle kaleme alınan bu türdeki birçok eser ortaya çıkarılmış ve halen çıkarılmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı şekil ve içerik bakımından henüz incelenmemiştir. Bu çalışmada, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının internet ortamında hizmete sunduğu sanal katalogta Mil. Ktp. Yz. A 1186 numarada ve Zekeriyâ bin Abdulgaffâr Dağıstanî'ye ait olduğu belirtilerek kaydedilmiş olan yazmadaki mevlit metni ele alınacaktır.

1. “Mevlidü'n-Nebî” Başlıklı Mevlit Metni

Ele aldığımız yazma, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının dijital olarak yayınladığı katalogta 06 Mil Yz A 1186 numarada ve Zekeriyâ bin Abdulgaffâr Dağıstanî'ye ait olduğu ifade edilerek kaydedilmiştir.⁶

Yazmanın genel özelliklerine baktığımızda ölçülerinin 218x167 - 146x129 mm olduğu, 26 yaprakтан oluştuğu, her yaprakta 12 satırın yer aldığı ve talik yazı türünün kullanıldığı göze çarpmaktadır. Mecmua özelliklerine sahip bu yazmada yer alan mevlit metni, 2b-19a varakları arasında yer almakta ve bu haliyle 405 beyitten meydana gelmektedir.

1.1. Eserin Asıl Müellifi Meselesi

Bu yazmanın, Millî Kütüphaneye Bursa'da yaşamış, hekim, şair ve kitap koleksiyoneri vasıflarıyla da tanınan, Abdullah Öztemiz (Hacitahiroğlu) tarafından 1973 yılında satıldığı belirtilmektedir. Öztemiz'in, koleksiyonundaki diğer yazmalara uyguladığı gibi, bu yazmaya da bir bilgi notu iliştiirdiği görülmektedir. Bu notta, yazmanın Dağıstan Kumuk Türklerinden Zekeriyâ bin Abdulgaffâr Dağıstanî tarafından H. 1324'te kaleme alındığı belirtilmiştir. Yine bu nota göre “Kitâb-ı Mevlûd” olarak adlandıran bu eserin, müellif hattıyla yegâne yazma olduğu ve Bursa'da yazıldığı kaydedilmiştir. Dijital katalogu hazırlayanların da Öztemiz'in bu bilgi notunu esas aldıkları görülmektedir.

KITAB-I MEVLUD
müellif yazma
yegâne nüsha
(Bursada yazı-
lmıştır)
Dağıstan Kumuk
Türklerinden Zekeriyâ
bin Abdulgaffâr
Dağıstanî
Yıl: 1324

Resim 1: Yazmanın başındaki bilgi notu

Buna rağmen, yazmanın 19. varacağının a yüzünde, mevlit metninin sonuna düşülen ferağ kaydında Zekeriyâ bin Abdulgaffâr Dağıstanî eserin müstensihi olarak ifade edilmiş ve bu nüshayı H. 12 Şaban 1324/M. 1 Ekim 1906 tarihinde istinsah ettiği belirtilmiştir. Yazmanın en sonundaki ketebe kaydında ise Zekeriyâ bin Abdulgaffâr Dağıstanî (Zekeriyâ bin 'Abdulgaffâr Efen-

⁴ Hasibe Mazıoğlu, “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Türkoloji Dergisi*, C. VI, S. I, 1974, s. 31-62.

⁵ Bahar Akarpınar, “Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları”, Doktora Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 1999, s. 182; Osman Çetin, “Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, C. II, S. 2, s. 73-76.

⁶ <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mevlid/138190> (29.08.2022)

di) yine müstensih olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla Dağıstanlı olduğu kaydedilen Zekeriya bin Abdulgaffar, eserin müellifi değil ancak müstensihisi olarak ifade edilebilir. Prof. Dr. Rifat Kütük de aynı görüşe sahiptir. Üstelik Zekeriyyâ bin Abdulgaffâr Dağıstanî'nin bu mevlit metninin müellifi olmasını imkânsız kılan bir başka husus olarak, mevlit metninin sonunda yer alan ve eserin telif tarihini gösteren beyte işaret etmiştir. Bu tarih beytinden hareketle mevlit metninin 1217/M 1802-03 yılında yazılmış olduğu kanaatine varmıştır.⁷ Dolayısıyla bu durum, metnin 1906 tarihinde Zekeriyyâ bin Abdulgaffar tarafından ancak istinsah edilmiş olabileceğini gösteren ikinci bir husustur. İlgili beyit aşağıdaki gibidir:

*“Diyem târîhîni ey merd-i server
Mi'etân elfdür hem seb'a 'aşer”*

Diğer bir husus ise Zekeriyyâ bin Abdulgaffar'ın kimliği meselesidir. Yazmanın başında yer alan ilmühaber metnine bakıldığında Zekeriyyâ bin Abdulgaffar Efendi'nin Kafkas muhaciri olduğu, Bursa'da Kâdiriye mahallesinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Metnin içeriği incelendiğinde göç ettiği şehirde kalan mülkünün bir kısmını almak için Nuhu'ya, Kışlak kasabasına gidecek ve geri dönecektir. Nuhu ya da Nuha bugün Azerbaycan'ın kuzeyinde bulunan Şeki kasabasının 1960'lara kadarki adıdır.⁸ Zekeriyyâ bin Abdulgaffar'ın bir Kumuk Türkü olması ihtimalinin yanında, yine bu kısımda da konuyla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Kayıtlarda adının sonuna “Dağıstanî” ifadesinin eklenmesi ise bir dönem Azerbaycan, Ahıska, Dağıstan bölgelerinin ayırt etmeksizin tamamından göç ederek Anadolu'ya gelenlere bu unvanın verilmesi ile ilgili olabilir ki yazma içerisinde müstensihinin adı “Zekeriyyâ bin Abdulgaffar Efendi” şeklinde geçmektedir.

673

Eserin asıl müellifi meselesine gelince ise Prof. Dr. Rifat Kütük bazı beyitlerin bize bu konuda ipucu verdiğini ifade etmiştir.⁹ Giriş kısmında yer alan:

*“Bu kemter müznibe kim étse rahmet
Yüzine açıla ebvâb-ı cennet”*

ve hatime kısmındaki:

*“Hüdâyâ müznibiñ çoğdur günâhı
Bağışla pâdişâhlar pâdişâhı”*

beyitlerinde yer alan “müznib” kelimesiden hareketle şairin mahlasının “Müznib” ya da “Müznibi” olması ihtimalini öne sürmüştür. Burada “Müznib” kelimesi şairin mahlası olabileceği gibi “günahkar” anlamında kullanılmış bir isim de olabilir.

1.2. Eserin Şekil ve İçerik Özellikleri

Mevlit metni kaleme alınırken bu türün diğer örneklerinde yaygın biçimde kullanılmış olan mesnevi tarzından yararlanılmıştır. Aruzun “*Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*” vezni kullanılmıştır.

Eser önce Hz. Peygamber'e, ardından dört halifeye övgü ile başlar:

*“Édüñ peygamberiñ rûhına irsâl
'Alî aşhâbihi evlâdihî âl”*

*Huşuşen çâr yar-ı aşhâba dâ'im
Olar ile şerî'at oldı kâim*

⁷ Rifat Kütük, *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-Efşân İsimli Mevlidi*, Ertual Akademi Yayıncılık, Erzurum, 2018, s. 50.

⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/seki> (01.11.2022)

⁹ Kütük, *a.g.e.*, s. 50.

*Biri Bū Bekrdür peygambere yār
‘Ömerdür eyleyen İslāmi izhār
Üç-ımcı şāhibü’l-nüreyn ‘Oşmān
Hayā vü ehl ü ‘ilm ü ehl-i ‘irfān
Çehar-ımcı ‘Alī-[yi] şāh-ı haydar
Ki oldur Hāzret-i Zehrā’ya hemser”*

Bu beyitlerin ardından annesinin hamile kalışı ve Hz. Peygamber’in doğumu ile ilgili beyitlerin bulunduğu kısım gelmektedir. Bu konularla ilgili bazı beyitler aşağıdaki gibidir:

*“Geçüp aylar Āmine oldu hāmīl
Yerişdi vaz’ ü kıtı hūb ü kāmīl
Yakīn oldu vücūda gele Aḥmed
Resūl-i ḥaḳḳ Ebū’l-kāsım Muḥammed
Vücūda gelmemiş çok çok ‘alāmet
Bilindi anasına bā-selāmet
On ikimci gece rebīü’l-evvel
Né kéce hūb-ı ‘işret hoş-mükemmel”
“Anı çün muştuladı o melekler
Saḅa oğul vērür şāhib-felekler
Nice oğul cihāna ermemişdi
Analar hergiz anı görmemişdi”
“Hemān-dem yanına geldi bir ağ kūş
Amineniñ sığadı dalın[ı] hūş
Muḥammed ol zamān doğdı anadan
Ferişte şaf-be-şaf indi semādan
Cihāne şaldılar gavğa şadānı
Ki birbirine étdiler nidānı
Bu gece şāh-ı dīn geldi vücūda
Kamısı başını koydı sücūda”*

Hz. Peygamber’in doğumu ile ilgili beyitlerin ardından beyit sayısı bakımından onlar kadar çok olmasa da mevlit metinlerinde yer alan “merhaba” faslını hatırlatan bir bölüm gelmektedir. Bu kısımdaki beyitlerden örnekler aşağıdaki gibidir:

*“Hüdāya eyleyüb ḥamd ü şenālar
Éşidenler oḅurdı merḅabālar
Dédiler ey hüdānuḅ sevgilüsi
Olan Cebrā’iliñ güyā enisi
Güzel maḅbūb sensin dīne sultān
Kaçar iblīs senden ehl-i tuğyān”*

Hız. Peygamber'in doğumunu konu edinen beyitlerin ardından övgü ve sevgi bildiren beyitler gelmektedir. Peşinden kısaca gençlik yıllarını konu edinen kısım gelir. Bu konu ile ilgili beyit sayısı kısa tutulmuş ve türün diğer örneklerinde görülen genel özelliğın aksine hızlıca peygamberliğın gelişı ve Ku'an'ın vahyolunmaya başlaması ile ilgili beyitlere yer verilmiştir:

*“Nebîlik kös[i]ni urdılar ol şeb
Semâdan iblisi sordılar ol şeb
Kilîsâlar yahıldı sındı hâçlar
Müselmânlar başına oldu tâclar
Muhammed-çün yerişdi kırh yaşına
Nübüvvet tâcını koydı başına
Semâdan indi Kur'an âyet âyet
Hüda'dan oldu aña çok 'inâyet”*

Peygamberliğın bildirilişini ve Kur'anın indirilmeye başlanmasını konu edinen beyitlerin ardından peygamber mucizeleri ile ilgili beyitlerin olduğu kısım gelmektedir:

*“Aña çok hîle kıldı ehl-i tuğyân
Dile geldi o dem ağılı büryân
Gelürdi her cemâd anda zebâne
Budur hem mu'cizâtdan bir nişâne”
“Muhammed ay bedirlenmiş geçesi
Ki kördiler durupdur dîn yücesi
Dédiler ger olasın haç peygamber
Ayı böl ortasından eki ay er
Du'â etdi o dem perverdigâra
Ay oldu rif'aten hem eki pâre
İşâret eyledi sebâbını
Kubey's'e yolladı bir pâresini”*

675

Peygamber mucizeleri ile ilgili beyitlerden sonra ise miraç hadisesini konu edinen beyitler gelmektedir:

*“Münüpen 'arşa gelsün seyr kılsun
Hüda'sınuy bu şeb mihmânı olsun
Anupan ol behiştı kıldı seyrân
Görüp çok çok burâk otlar hürâmân
Kamusı alına hem nakş olunmuş
Muhammed ismi alında yazılmış”
“Burâkı alupan indi zemîne
Yerişdi Ümmühân'ın evine
Gözi yuhuya gitmiş gönli bîdâr
Yuhuda oldu Cibrâ'ıl aña yâr”*

Bu kısımda Hz. Peygamber'in miraca yükselirken faydalandığı Burak ve Refref hakkında da beyitler yer almaktadır:

*“Himārdan hem büyük küçük katırdan
Geniş alını yâkütî ‘ırdan*

*Yüzi benzer anıñ Ādem yüzine
Olur dil vâlih ü hayrân gözine*

*Köziniñ her biri güyâ sitāre
Döküldi dırnağı hem eki pāre*

*Yaşıl dürden olup eki kulağı
Öküç kıyruğı kimi kıyırcağı”*

*“Bu sözde ol iki dürr-i yegāne
Adı refref melek oldu revāne*

*Ĥabībullāh’a gösterdi delīli
Yerişdire Celīl’e tā Ĥalīl’i”*

Miraç hadisesini konu edinen beyitlerin ardından Hz. Peygamberin vefatı ile ilgili beyitlerin yer aldığı kısım gelmektedir:

*“Oḥuyalum bu dem gökçek fesāne
Ola kim yaşımız gözden revāne*

*O sultāna ki herkes aḥıda kân
Olur maḥşer günü derdine dermān”*

*“Benüm şer‘imi elden kıymıyasız
Ki mahrūm-ı şefā‘at olmyasız*

*Bu sözden oldılar bunlar perīşān
Kamusı her taraftan étđi efgān*

*Dédiler kim éde gāsl-i şerīfīñ
Nice mekfūn éden cism-i laṭīfīñ*

*Ne yerde ḥātırıñ hem defne rāğīb
Namāzıñ kıлмаğa kimdür münāsib*

*Dédi kim ehl-i beyt [ü] akrabamdur
Mezārım bu vaṭanda maṭlabımdur”*

*“Dédi vėrđi selām ol ḥayy-ı ma‘būd
Ne isterse dileki oldu maḳbūl*

*Tamām étđikde ḥaber éyle sözini
Şahābe saruya dutdı yüzini*

*Olara bir vaşıyyet étđi ta‘līm
Ḥüdā‘ya cān-ı pākin kıldı teslīm”*

Bölümler arasında geçişi sağlayan vasıta beyitleri mevlit metninin son kısmında da yer almaktadır. Vasıta beyitlerinin ilki, bu bölümlerin her birinde tekrar edilmekte ve Süleyman Çelebi'nin eserinde de geçen “Ger dilersiz bulasız oddan necât/Aşk-ıla derd-ile édiñ eş-şalât” şeklindedir:

“Ger dilersiz bulasız oddan necât
‘Aşk-ıla derd-ile édiñ eş-şalât
Eş-şalât ey ma’den-i esrâr-ı dîn
Eş-şalât ey maḥrem-i ‘aynü’l-yaḳîn
Eş-şalât ey dîn-i İslâm’ıñ şehi
Eş-şalât ‘âlemin şāhinşehi
Eş-şalât ey Ḥaḳ Ta’âlā rahmeti
Ey çeken ümmet yolunda zaḫmeti
Eş-şalât ey ḫâtem-i peygamberân
Eş-şalât ey şāfi‘ her dü cihân”

Metnin 19. varâğının a yüzünde ise tarih beyti yer almaktadır:

“Diyem târiḫini ey merd-i server
Mi’etân-ı elfdür hem seb‘a ‘aşer”

2. Eserin Dil ve İmla Özellikleri İle İlgili Dikkat Çeken Hususlar

677

2.1. Ünlüler İle İlgili Dikkat Çeken İmla Hususlar

İncelediğimiz mevlit metninde ünlülerin gösterimi konusunda büyük ölçüde birlik sağlanmıştır. Türkçe kelimelerin başında “a, e, o, ö, u ve ü” her zaman sabit bir biçimde gösterilmiştir.

Kelimelerin başında “a” sesini karşılamak için düzenli bir şekilde “elif” harfinin üzerinde “med” işaretinin kullanıldığı görülmektedir.

دعائر آئمه ایلدی محمود
که حفظ آیتون سیزی اولدی مقدر
بکافعقا آدی او لدی مقدر
“Du‘âlar anlara éyledi Maḥmūd
Ki ḫıẓ étsün sizi ol ḫayy-ı ma’būd
Yine güftârını étdi mükerrer
Baḫa ‘uḳbā adı oldı muḳarrer”

Metin içerisinde kapalı e (è) düzenli bir biçimde gösterilmiştir.

دخی آنکله ایتدی بر تکلم
سوزدی کلدی کوستدی سلم
Daḫı anıḫla étdi bir tekellüm
Sevindi geldi gösterdi tesellüm
چاقیر سیز ای کورپه اوشتی
بوخته جائنک ائلردی ایتی
“Çaḳırın siz éki körpe uşaqı
Bu ḫaste cânımın anlar dayaqı”

Metinde “ev” kelimesinin “ev, év, öv” biçiminde geçtiği beyitler görülmektedir.

براقی آلبی اندی زمینه یریشدی اتمهائینک ابو مینه
“Burāqı alupan indî zemîne
Yerişdi Ümmühānuḡ evine”

بو برددی کلدیر جمله اکابر که حضرت عایشه اوندۀ حاضر
“Buyurdı geldiler cümle ekābir
Ki Hāzret ‘Āyişe evinde hāzır”

کلوب سمان اووه ویردی سلامی اولاره سولیدی جمله کلامی
“Gelüp Selmān öve vērđi selāmu
Olara söyledi cümle kelāmu”

Türkçe kelimelerin başında “i” ünlüsü gösterilirken ise bazen yalnızca “elif” bazen de “elif” ve “ye” harflerinden yararlanılmıştır.

ملکله جمله سردیدارکن ایتر مصفا شمه بدین گفت این ایتر
“Melekler cümlesi dîrlerin ister
Muştafâ sermedin güftāruḡ ister”

بو حالده اندی کو کدن جبر ایلی کتورشدر بلنجه غزرا سبلی
“Bu ḡalde indî gökden Cebrā’îli
Getürmişdür yanunca ‘Azrā’îli”

2.2. Ünsüzler İle İlgili Dikkat Çeken İmla Hususları

Metinde geçen -(U)P zarf fiil ekinin ünsüzü için düzenli bir şekilde “be” harfi kullanılmıştır.

چقاروب رختی کوستردی مهری بو کو روب ادپی اول کون کیمی مهری
“Çıkarup raḡtını gösterdi mührü
Bu görüp öpdî ol kün kimi mihri”

Türkçe kelimelerin ortalarında yer alan ve arka damak k (k)’si olarak çıkarılan sesin “kaf” harfiyle işaretlenmesi gerekirken “hu” harfi ile işaretlendiği görülmektedir. Bu durum, imla meselesi olmanın yanı sıra bir ses değişimi olarak da değerlendirilebileceği için o konu başlığı altında tekrar ele alınacaktır.

اوڭویالوم بودم کو کلکفنه اوللا کیم یا شموز کوزدن روداه
“Oḡuyalum bu dem gökçek fesâne
Ola kim yaşımız gözden revâne”

دیدمی آختاردقماک مظلوم بودم من تمنن ایتدکنک مهبوب بودم من
“Dêdi aḡtārdıḡı maḡlûb-idim men
Temennâ êtdüḡin maḡbûb-idim men”

Bu örneklerin dışında metinde tespit ettiğimiz “yuħu (uyku)” kelimesinde de hem bir k>ħ meselesi hem de bir göçüşme görülmektedir. Kelimenin “yuħu” şekli Kumuk Türkçesi, Balkar Türkçesi sözlüklerinin yanı sıra Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde de madde başı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

İmla konusunda dikkatimizi çeken bir husus da “sad” ile yazılması gereken bazı kelimelerin “sin” harfi ile yazılmasıdır. Bu durum, müstensihin gözünden kaçan bir hata olarak değerlendirilebilir.

دركمنش او نوردن آسانه بجز نوردن سكه كون ددعمنش جمانه

“Direklenmiş o nürdan āsumāna
Nice nur sanki gün doğmuş cihāna”

فوسى كلد طير انك يا نينه سانس تاره جان كلدى جانينه

“Kamusı geldiler anın yanına
Sanasın tāze cān geldi cānına”

2.3. Ses Değişmeleri

e>é değişmesi

Türkçenin “e-i” değişmesi hadisesinin bir aşaması olarak değerlendirilen “kapalı e (è)” sesi metinde kendini göstermektedir. Azerbaycan Türkçesinin “kapalı e” sesini muhafaza eden şiveler arasında yer aldığı bilinmektedir.

“Amine çün o şuyı éyledi nüş
Başından ‘aklı kitdi oldı bî-ħüş”

“Anı çün muşt[ul]ladı o melekler
Şaḡa oğul vērür şāhib felekler”

“Nice oğul cihāna érmemişdi
Analar hergiz anı görmemişdi”

“O gece şādlığın ağzı açıldı
Meşakḡat gündüzi andan kaçtıdı”

“O gece ḡavf-ı düşmāndan nihāne
Gelüp düşdi sarāy-ı Ümmühān’e”

“Yèyüp ḡamlar gözinden aḡıdur ḡān
Cigerin ‘aşḡ odı étmişdi büryān”

e>ö değişmesi

Metinde iki örnekte karşılaşılmaktadır. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması bize Kumuk Türkçesini de çağrıştırmaktadır.¹¹ Bunun yanında Azerbaycan Türkçesinde “devlet” kelimesini “dövlet” biçiminde yer aldığı da bilinmektedir.¹²

¹⁰ Gyula Nemeth, *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Çeviren: Kemal Aytaç, Ankara, 1990, s. 59.

¹¹ Osman Uyanık, “Kumuk Türk Ağızları İncelemesi”, (Doktora Tezi), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2002, s. 88.

“Bu dövlet kimseye olmaz müyesser
Seni Hakk enbiyāya kıldı server”
“Gelüp Selmān öve vèrdi selāmu
Olara söyledi cümle kelāmu”

ı>u değişmesi

Metinde geçen kelimelere gelen bildirme, ilgi hali ve ikinci teklik şahıs eklerinin ünlüsü düzenli olarak ‘u’ biçiminde yani yuvarlak vaziyettedir. Eklerdeki yuvarlak ünlü tercihi metnin tamamında kendisini hissettirmektedir.

“Münüpen ‘arşa gelsün seyr kılsun
Hüdāsınuñ bu şeb mihmānu olsun”

“Yeyüp ğamlar gözinden ahıdur kân
Cigerin ‘aşk odı étmişdi büryân”

“Muḥālif ay bedirlenmiş geçesi
Ki kördiler durupdur dîn yücesi”

i, ı>ü, u değişmesi

Metinde yuvarlak ünlülere temayül etme durumu “i, ı>ü, u” değişmesi ile de göze çarpmaktadır. Zarf fiil ekinin ünlüsü düzenli olarak ‘ü’ veya ‘u’dur.

“Münüpen ‘arşa gelsün seyr kılsun
Hüdāsınuñ bu şeb mihmānu olsun”

“Geçüp aylar Āmine oldu ḥāmil
Yerişdi vaz’ ü kıtu ḥüb-ı kāmil”

k>ḫ değişmesi

İncelediğimiz metinde bazı Türkçe kelimelerin ortasında yer alan “arka damak k (k)”sinin “hı (ḫ)” ile gösterilmektedir. Bu durumun yalnızca bir imla özelliği olmaktan çok aynı zamanda fonetik bir hadise olduğu kanaatindeyiz. Kumuk Türkçesi ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında kelimelerde böyle bir ses değişmesi ile karşılaşıldığı görülmektedir.¹³ Azerbaycan Türkçesinde de kelime ortasında kalan “arka damak k”lerinin hırıltılı bir ‘h’ sesine dönüştüğü bilinmektedir.¹⁴

“Dèdi aḫtārduḫıñ maḫlûb-idim men
Temennā étdüĝiñ maḫbûb-idim men”

“Ḥafî ol Fâṭıma’ya étdi güftâr
Gözinden yaş aḫıtdı oldı ğamḫâr”

“Oḫudı eş-şalât anda Bilâl’i
Çakırdı ol ḫabîb ü Zü’l-celâl’i”

¹² Eliheydar Orucov, Behruz Abdullayev vd., *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugati*, C: 1, Azerbaycan Elmler Akademiyası, Bakü, 2006, s. 689.

¹³ Ufuk Tavkul, “Kumuk Türkleri-Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kırım Dergisi*, S. 13 (50), 2005, s. 13.

¹⁴ Süleyman Kaan Yalçın, *Azerbaycan Türkçesi Grameri*, Kesit Yay., İstanbul, 2018.

b>m değişmesi

Metinde Türkçe kelimelerin başında yer alan bazı “b” seslerinin sreklileşerek “m” sesine dönüştüğü görülmektedir.

*“Münüpen ‘arşa gelsün seyr kılsun
Hdsınuğ bu şeb mihmnu olsun”*

n>m değişmesi

İncelediğimiz mevlit metninde bir aykırılaşma rneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Dudak nsz ‘b’nin yanında yer alan ‘m’nin ‘n’ sesine dönüştüğü görülmektedir. Alıntı kelimelerin bazılarında görülen aykırılaşma bize Kumuk Türkçesini anımsatmaktadır.¹⁵

*“akırdığ denbedem sen iştiykm
Ey bulduğ mu nr u iştirkm”*

Bunun dışında bir de sıra sayı eklerinde ‘n’ sesinin ‘m’ sesine dönüştüğü görülmektedir.

*“ehar-ımcı ‘Al-[y] şh-ı haydar
Ki oldur Hzret-i Zehr’ya hemser”*

*“şeş-ımcı sumna basdı n el
Zehliğ mşklini eyledi hal”*

2.4. Diğer Ses Olayları

Gşme

Metinde Türkçenin en yaygın göçüşme örneklerinden biri de kendisine yer bulmuştur.

*“Kşı yay kıprigi oę saçı sünbül
Yanağı lle-i aķmer kızıl gl”*

Protez ‘y’nin durumu

Türkçede nispeten zayıf ve kısa olarak değerlendirilen ‘ı’ ünlüsü kelime başında yer aldığın-da, zaman zaman ‘y’ sesinin türemesi olayı ile karşılaşılmaktadır (yıl, yıldız). Ancak Türkçenin bazı şiveleri için bu durum geçerli değildir. Metnin istinsah edildiği dönemde kelime başındaki protez y’nin görülmesi beklenirken bu kelimeler ‘y’siz yazılmıştır. Bu durum metinde göze arpan Azerbaycan Türkçesi zellikleri arasında gösterilebilir.

*“Ddi kim niçe ildr ‘şikm men
Hemn ‘şiklikından sktm men”*

3. Metinde Kullanılan Eklerle İlgili Dikkat eken Hususlar

Metinde ikinci teklik şahıs emir kuvvetlendirme ekinin (-gil) kullanıldığı tespit edilen beyitler bulunmaktadır:

*“Saņa cn ile bilgil ‘şikm ben
Saķın bilme beni sen ziņe ken”*

*“Yaşığ silgil benim n dutma yası
Behiş içre nislar kedhdsı”*

¹⁵ Nemeth, a.g.e., s. 27.

Metinde isimden sonra gelen belirtme durumu ekinin “+nı” şeklinde kullanıldığı örnekler tespit edilmiştir. Bu durum bize Kumuk Türkçesini hatırlatmaktadır.

“Bir âdemde ola ‘aşkıñ nişânu
Görür evvel bile zevki şafânu”

“Babañız koymağ ister bu fenânu
Fenânu koymasa bulmaz beķânu”

Türkçenin fiilden fiil yapma eklerinden olan “-der” ekinin ünlüsünün henüz değişime uğramadığı görülmektedir.

“Dedi çün yüz çevürme ben ğarîbden
Ħabîbler dönderür mi yüz Ħabîbden”

Bazı beyitlerde “dê-“ fiilinin geniş zaman ve geniş zamanın hikayesi kipiyle çekimlenmesinde ortaya çıkan şekil Horasan, Azerbaycan ve Türkmen Türkçeleri gibi şiveleri hatırlatmaktadır.

“Diyer dutdum yüzüm dergâhe Mevlâ
Günahkâr ümmetimi sen bağışla”

“Başı toprağda ol gül yüzleri ây
Diyerdi ümmetim vây ümmetim vây”

4. Metindeki Bazı İkili Kullanımlar

“ol” ve “o” ikili kullanımı

Metinde işaret sıfatı olarak kullanılan kelimenin her iki şekilde de yazıldığı görülmektedir.

“Du‘â êtdi o dem perverdigâra
Ay oldı rifâten hem êki pâre”

“Orada yatdı ol ğeçe o server
ŞabâĦdan geldiler yanında her er”

“Olar” ve “Anlar” ikili kullanımı

Bazı beyitlerde çokluk üçüncü kişiyi ifade etmek için kullanılan zamirler “olar” iken bazı beyitlerde ise “anlar” biçimindedir.

“Olar içinde gördi bir burâkı
Ëder nâle göñülde ‘aşk dağı”

“Yerişdür benden aşĦaba selâmu
Ebû Bekr olsun anlaruñ imâmu”

“Çakırıñ siz êki körpe uşakı
Bu Ħaste cânımuñ anlar dayakı”

Kelime başında “d-t” ile ilgili ikili kullanım

Metinde genel anlamda kelime başındaki ‘t’ sesleri ‘d’ye dönmüştür. Ancak bazı örneklerde halen kelime başındaki ‘t’ler korunmaktadır.

“Dedi andan dilerim ümmetimi
Duta anlar benim bu sünnetimi”

“Yuhūdan durdı anda ol ulu er
Başa t̄ac beline bağladı kemer”

“Dedi kim F̄atıma şabr  t bu h̄ale
Gözinden t kme yaşın misl-i j̄ale”

SONUÇ

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığının internet ortamında hizmete sunduğu sanal katalogda 06 Mil. Yz. A 1186 numarada kayıtlı ve Kumuk Türklerinden Zekerıyy  bin Abdulgaff r Dağıst n 'ye ait olduğu bir bilgi notuyla belirtilmiş olan yazmanın müellifinin, içerisinde yer alan mevlit metninin tarih beytinden ve müstensihin eseri 12 şaban 1324/M 1 Ekim 1906 tarihinde istinsah ettiğini kaydetmesinden hareketle, adı geçen şair olamayacağı tespit edilmiştir. Kafkasya'dan göç ederek Bursa'ya yerleşmiş olan Zekerıyy  bin Abdulgaff r Dağıst n  eserin m stensihidir. Eseri Bursa'ya göç etmeden önce ya da sonra istinsah ettiğine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun yanında kaydedildiği gibi Kumuk T rk  olmasını ispat edecek bir bilgi de yoktur. Ancak koleksiyonerin verdiği bu bilgiyi bir temele dayandırmış olması gerekliliği, bu ihtimalin varlığını da mümkün kılar. Eserin telif tarihi 1802/3 yıllarına denk gelmektedir. Müellifinin Prof. Dr. Rifat Kütük' n belirttiği gibi, iki beyitte mahlasına yer vermiş olması ihtimali üzerinde durulan “Müznib”adlı şaire ait olma ihtimali bulunmaktadır. Ancak “müznib” kelimesi mahlas olarak değil sıradan bir isim olarak da kullanılmış olabilir. Eserde tespit edilen ve Kumuk, Horasan, bilhassa Azerbaycan Türkçelerini çağrıştıran bazı özellikler bulunmaktadır. Aykırılaşma, “+nı” belirtme durumu eki, “e- ” ve “k-h” değişmeleri ile protez ‘y’nin kullanılmayışı bunlar arasında sayılabilir. Bu  zelliklerin varlığı, metnin müstensihi gibi müellifinin de Kafkasya ya da Azerbaycan coğrafyasından bir şair olduğu ihtimalini canlı tutmaktadır.

683

METİN

(2b) Rabbi yessir ve temmim bi'l-hayr

H z  Kitab-ı Mevl d-i nebi

Bismill hirrahm nirrah m bihi nesta' n

Rev  oldur bizim teg bi-nev ya
şalat-ıla sel m u bi-nih ye

 d n peyđamberin r hına irs l
'Al  Aşh bih  evladih   l

Huşuşen  ar yar-ı aşh ba d 'im
Olar ile şer 'at oldu k 'im

Biri B  Bekr'd r peyđambere y r
' mer'd r  yleyen  sl m'ı izh r

  -imci ş hib 'l-nüreyn 'Osman
Hay  v  ehl   'ilm   ehl-i 'irfan

 eh r-ımcı 'Al -fyi] ş h-ı haydar
Ki oldur H zret-i Zehr 'ya hemser

 şaretd r aŗa ol ente minn 
Beşaretd r aŗa hem minke inn 

Diledim söyleyem bir hoşca defter
Ki ola muhbir   h l-i peyđamber

Eger  n görseniz anda haşalar
Yağın  mm dimiz sizden 'aşalar

Bu kemter m znibe kim  tse raşmet
Yüzine açıla ebv b-ı cennet

Oğuyalum size bir d s[ı]t n 
Uyandır h b-ı gaşletde yatanı

Ne kışşa ş d olur anda k nj ller
K nj lde bitir r reyhan-ı g ller

(3a)

Seleflerden olupdur bu riv yet
Bulur ' lemde şöhret bu hik yet

Ki tezvîc êtdi 'Abdullâh Âmine
Âmine kalbine olmuş sekîne

Dolandı yıl Âmine oldu 'âķır
Kureyşîler zenânı boldı kâķır

Êderdi nahlıni gâyetde sîrâb
Şemer vèrmez olurdu bîtâb

Êderdi her zamân ma'bûdi hâķı
Veletden ôtiri oldu du'âķı

Ķılurdu haķ yolına nezr-i ķurbân
Bulunmazdı anıĶ derdine dermân

Ziyâretgâhlara êtdi ziyâret
Du'âsı nâgehân buldı icâbet

Vücûdi Ķamlden buldı nişâne
Vèrildi şükriyâne çok hızâne

Sevindi eşidenler oldu hoş-hâl
Ķüdâ'nıĶ yoluna bezl êtdiler mâl

Geçüp aylar Âmine oldu Ķâmil
Yaraşdı vaz' ü Ķatı Ķüb-ı kâmil

Yakîn oldu vücûda gele AĶmed
Resûl-i haķķ Ebû'l-ķasım MuĶammed

Vücûda gelmemiş çok çok 'alâmet
Bilindi anasına bâ-selâmet

(3b)

On ikimci geće rebî'ü'l-evvel
Nè keće Ķüb 'işret hoş mükemmel

Ki ya'nî leyletü'l-ķadr êdi o şeb
Ķudûş baĶlamamışdı fitneden leb

Ķamu 'âlem yuhuya varmış êdi
Gözi açuķ sitâre ķalmış êdi

Tecerrüd baĶrine düşmüş 'asesler
Yaķîn anda ki lâl olmuş ceresler

Bogazın kesmiş êdi geće ķuşı
Özünden bî-ķaber gitmişdi hûşı

Âmine gördi rüyasında bir nûr
YıĶılmış yanına Ķilmânla Ķûr

Direklenmiş o nûrdan âsumâna
Nice nur sanki gün doğmuş cihâna

Ķamu źulmetleri mahv êtdi ol nûr
O demde üç a'lemlü geldi üç Ķûr

Birini maşrıķ etrâfına saçdı
Behişt bâbını dünyâyaya açdı

Birisi maĶrûbı Ķıldı mükerrrem
Birisi ka'beni êtdi mu'ażżam

Ķavâf êtdi melekler anasını
Münevver kıldılar dil-hânesini

Yine nâĶâhdan yarıldı dîvar
Ki Ķıkdı üç 'alem anda ķamer var

(4a)

Ķamusı geldiler anın yanına
Sanasın tâze cân geldi cânına

Anı çün muştuladı o melekler
SaĶa oĶul vèrür şâĶib felekler

Nice oĶul cihâna èrmemişdi
Analar hergiz anı görmemişdi

Ķacâlet yetürür mâhe cemâli
Cemâlinden ziyade hem kemâl[i]

Ķaşı yay kipriĶi oĶ saçı sünbüll
YaĶaĶı lâle-i aĶmer kızzıl Ķüll

Gözi sürme leb-i mercân dişidür
YaĶaĶı âfitâba baĶş êdür nûr

Şem' eyledi nûrdan bu cihânı
ÇerâĶbân olmuş idi ay nihânı

Müşekkel şûreti ķaddi sanavber
Ki cümle enbiyâyaya ola server

Meleklerden Âmine bu kelâmı
Êşitdi dilde sülerdi selâmı

FeraĶnâķ oldu bu sözden o dîlcü
Diledi Ķûrilerden bir ķadeĶ şu

Getürdiler arĶa bir câm şeker-âb
İçüp köĶlünde doldu nûrdan tâb

Nice şu kelmemişdi Ķüb yerden
Şîrîn êdi şekerden aĶ ķardan

(4b)

Âmine çün o şuyı eyledi nûş
Başından 'aķlı kitdi oldu bî-Ķûş

Ferişte meclisinde köĶli mesrûr
Şuyı içdükdde oldu cismi pûr-nûr

Hemân-dem yanına geldi bir ağ kûş
Âminenin sığadı dalın[ı] hûş
Muhammed ol zamân doğdı anadan
Ferişte şaf-be-şaf indi semâdan
Cihâna şaldılar ğavġa şadânı
Ki birbirine étdiler nidânı
Bu ġeçe şâh-ı dîn geldi vücûda
Kamusı başını koydı sücûda
Hüdâ'ya éyleyüb hamd ü şenâlar
Êşidenler oġurdu merġabâlar
Dédiler ey hüdânıñ sevgilüsi
Olan Cebrâ'il'in ġiyâ inisi
Güzel maġbûb sen-sen dîne sultân
Kaçar iblis senden ehl-i tuġyân
Îmâm ü enbiyâ server büyük şâh
Yüzünden şerm édüp nûrı ġüneş mâh
Yüzün pertev çerâġı éyledin sen
Nebiy-i ġafî'ü'l-müznibîn-sen
Penâh-ı bî-nevâ-yı ehl-i îmân
Günâhkâr ümmetin derdine dermân
(5a)
Bedirlenmiş cemâlin mah [u] tâb
Kara kıldı şu'â'ın afitâb
Kaşın tarhun meġer görmüş hilâli
Anıñ ġün çerġ dür éyler bu dalı
Çeker şerm yanaġından kızıl gül
Oġur medhin kitâbın baġda bülbül
Vérür la'le ġacâlet mül dudaġın
Dudaġından münevver dîn çerâġın
Eger ister isen bulmak necâtı
Özine alına gönder salât[ı]
Ger diler siz bulasız oddan necât
'Aşk-ıla derd-ile édin eş-şalât
Eş- şalât ey şâh-ı levlâk eş- şalât
Bâ'is-i îcâd-ı eflâk eş-şalât
Eş-şalât ey mazhar-ı esmâ-yı gül
Eş-şalât ey mefġar-ı cemâl-i rûsul
Eş-şalât ey rûġ-ı evvel-i ġalk olan
Eş-şalât ey sînesi münşak olan

Mevlûd-i nebî sallallâhu Te'âlâ 'aleyhi vesellem

Vücûda geldi ġün o ġün gibi zât
Münevver oldu hem arz ü semavât
Kamu maġlûka yüz vèrdi feraġlar
Feraġlar herkese oldu felâġlar

(5b)

Amîne nâgehân geldi özine
Meleklerden görünmezdi gözine
Ne ġürîden ne oġlından nişâne
Gözinden yaş[ı]nı étdi revâne
Dédi ġürî alup gitdi semâya
Cigerden âġ çekdi döndi yaya
Taşavvur étdi anda ġüft ü ġûlar
Durupan éyledi çok cüst ü cûlar
Ki gördi Ka'beye karşu 'ibâdet
Éder zıkr-i şena şükr-i sa'âdet
Koyupdur topraġa anda başını
Közünden aġudurdu ġan yaşını
Diyer dutdum yüzüm dergâhe Mevlâ
Günahkâr ümmetimi sen baġışla
Başı topraġda ol gül yüzleri ay
Diyerdi ümmetim vâý ümmetim vâý
Amîne gördi bunları nihâne
Muhammed yanına oldu revâne
Toz-ı topraġdan sildi yüzünü
Basupan baġrına öpdü gözünü
Cemâli pertevin étdi cihâna
Direklendi lemû'an asumâna
Dudaġın tepredüp söyledü sözler
Aña olmuşdu ġayrân iki gözler
(6a)
Kulaġın aġzına urdu anası
Ki bildi ümmeti için du'âsı
Hüdâ'ya baġlayup ihlâş-ı himmet
Diyerdi âġ ümmet âġ ümmet
Uşakluġdan dilerdi ümmetini
Günahkâr pîri dutmaz sünnetini
'İbadet etmezüz biz yüzü ġara
Şerî'at dutmazuz hem bile yara

Dirîgâ aldadupdır bizi şeytân
İşimiz dâ'imâ 'isyân tuğyân
Eger kim ister-isen nîk-nâmı
Oğu bir dem şalât-ile selâmı
Eger kim ister-isen bulmak necâtı
Özine alına gönder şalâtı
Ger diler siz bulasız oddan necât
'Aşk-ıla derd-ile edin eş-şalât
Eş- şalât ey meclis-ârâ-yı meleğ
Eş- şalât ey kâr-ı hurremli feleğ
Eş- şalât ey seyyid-i sâlâr-ı dîn
Eş- şalât ey mehbi't-i rûhü'l-emîn
Eş- şalât ey enbiyâlar serveri
Eş- şalât ey evliyâlar serveri
Eş-şalât-ı vesselem 'aleyke yâ Resûlallâh

(6b)

Tavâfı başladukda ehl-i Mekke
Tevehhüm eyleme sen düşme şekke
686 O gece eyledi Ka'be sücûdi
Sücûdundan haber bilmez vücûdi
Sücûd ettükde andan düşdi daş
Bu sözler biledür oldı 'ayân fâş
Bucağı bucağa vèrdi selâmı
Ki doğdı bu gece hayrî'l-enâmı (kelâmı)
Müşerref Ka'beni etdi 'aceb-pâk
Muḥâlifler başına tökdiler ḥâk
Nebîlik kösfi'ni urdılar ol şeb
Semâdan iblisi sordılar ol şeb
Kilisâlar yahıldı sındı ḥâçlar
Müselmanlar başına oldı tâclar
Muḥammed-çün yerişdi kırh yaşına
Nübüvvet tâcını koydu başına
Semâdan indi Kur'an âyet âyet
Ḥüda'dan oldı aña çok 'inâyet
Nür edi ol evveli ser-tâ-be-pâya
Nürından düşmez edi ḥâke sâye
Ḳadi naḥl ki olsay-ıdı ḥurâmân
Gezerdi başı üzre ebr-i bārân
Selâma inse Cebrâ'il Ḥüda'dan
Alırdı qokısın anın semâdan

(7a)

Dudâğın tepredende yerde ol şâh
Düşerdi ıztırâba hem güneş mâh
Şu'â'î dişlerinden şeb karanku
Nè düşse tapulurdu aña qarşu
Yetüşcek saçına bād-ı şabâlar
Esende hoş olurdu çok hevâlar
Terinden açılurdu hûb-ı güller
Olurdu şād andan her göñüller
Nè kökcek kimsedür bā-hüsn o yâra
Ḳurı ḥurma ağacı geldi bâra
Ḳadem basdı o dem dağ-ı Ḥurâ'ya
Ḳadem basduğı dem geldi ḥavâya
Aña çok hîle kıldı ehl-i tuğyân
Dile geldi o dem ağulı büryân
Gelürdi her cemâd anda zebâne
Budur hem mu'cizâtdan bir nişâne
Rivâyet eyleyüpdür bile Câbir
Olupdur bu rivâyet ḥalka zâhîr
Oḥusaydı Muḥammed ḥuṭbe ḥâli
'Amüdü mescide sökerdi dalı
Cemâ'at yapıdılar mescide minber
Çıkanda minbere ol nîk-i maḥzar
O server ḥuṭbeni ettükde ağâz
'Amüdü bî-şu'ürdan geldi âvâz
(7b)
Ki sen benden neçün etdin cüdâlık
Gelüpen kıldı anıḡla te'alık
Bilin kim kâfirin ḡalbi nice dâş
Eşer etmez aña va'z ile pür-ḡâş
Muḥâlif ay bedirlenmiş gècesi
Ki kördiler durupdur dîn yücesi
Dédiler ger olasın ḡaḡ peygâmbere
Ayı böl ortasından eki ay er
Du'â etdi o dem perverdigâra
Ay oldı rif'aten hem eki pâre
İşâret eyledi sebâ-yı beyti
Ḳubeys'e yolladı bir pâresini
Ger diler siz bulasız oddan necât
'Aşk-ıla derd-ile edin eş-şalât

Eş-şalât ey şâh-ı mi'râc eş- şalât
Enbiyâlar başına tâc eş- şalât

Eş-şalât ey ma'den-i hîlm-i vefâ
Eş-şalât ey müctebâ ey Muştâfâ

Eş-şalât ey hâce-i ba's u neşûr
Eş-şalât ey munzar-ı gûlmân-ı hûr

Hazâ Mi'râcü'n-nebî Sallallâhu 'Aleyhi Vesellem

Diledi bir kéce dürr-i yegâne
Çıka Hâk buyruğuyla âsumâne

(8a)

Ne géce öñcüyidi leyletü'l-kadr
O şebden çâşnî édi leyletü'l-bedr

Qoyunlar kurd ile dutmuşdı ârâm
Éderdi birbirine 'ayşı hem-dem

O géce şadlıqın ağızı açıldı
Meşakqat gündüzi andan kaçtıdı

O géce havf-ı düşmândan nihâne
Gelüp düşdi sarây-ı Ümmühân'e

Qucaklayup yüzün öpdi māmâsı
Orada yatdı Mekke ked-hüdâsı

Hüdâ emr eyledi haber-ile ol dem
Behişte git eyâ maħmūd-ı hem-dem

Kemerle tâc-ı hülle bir burâkı
Aparmasun anı ol dîn çerâğı

Münüpen 'arşa gelsün seyr kılsun
Hüdâ'sınıñ bu şeb miħmânı olsun

İnüpen ol behişti kıldı seyrân
Görüp çok çok burâk otlar hürâmân

Qamusı alına hem nakş olunmuş
Muħammed ismi alında yazılmış

Olar içinde gördi bir burâkı
Éder nâle gönülde 'aşk dağı

Yeyüp ğamlar gözinden ahıdur kân
Cigerin 'aşk odı étmişdi büryân

(8b)

Dédi kim niçe ildur 'aşıkım men
Hemân 'aşıklıqından sâkıttım men

Çâkırdılar o demde yâ Muħammed
Muħammed yâ Muħammed yâ Muħammed

Éşitdükte bu âvâzı kulâkum
Éridi cismim içinde talâkum

Bu ademüñ* saçına 'âşık oldum
Ġam-ıla 'aşk-ıla şürîde oldum

Maħâmum otlakım zâhirde cennet
Géce gündüz çekerem çok meşakqat

Yaķın bil-kim érişmezsem o yâre
Cigerim eylerem men pâre pâre

Dédi Cibrîl aña érdiñ murâde
Ġamında köñlini sen eyle şâde

Bu dem ma'sûkıñı vâşıl olursın
Yüregin derdine dermân bulursın

Bir âdemde ola 'aşkıñ nişânı
Görür evvel bile zevki şafânı

Burâk andan éşitdi oldı dil-şâd
Eyâ kim âd édür éşitdüğim âd

Burâkı alupan indi zemîne
Yerişdi Ümmühân'ın évine

Gözi yuħuya gitmiş gönli bîdâr
Yuħuda oldı Cebrâ'îl aña yâr

(9a)

Yerişüpen aña sürtdi kanâdı
Né yatur-sen huşul éyle murâdı

İlâhî hâlîk-ı ma'būd-ı sübhân
Diledi sen ħabîbi 'arşa miħmân

Melekler cümlesi dîrlerin ister
Muşaffâ sermedin ğüftârın ister

Diler ruħsârın ħürî ferişte
Temâşâlar édüp gökden behişte

Dağut gözden yuħunı dîn çerâğı
Getürmişim saña gökden burâkı

Himârdan hem büyük küçük kırtırdan
Geniş alını yâķütî 'ırtırdan

Yüzi beñzer anıñ Âdem yüzine
Olur dil vâlih ü ħayrân gözine

Köziniñ her biri ğüyâ sitâre
Döküldi dırnaķı hem éki pâre

Yaşıl dürrden olup éki kulağı
Öküz kıyruğı kimi kıyırıcakı

Gülünj kimi yer üstünden geçici
Havâlardan hümây kimi uçucı

Haberdârdur haber söyler felekden
Géçer uçmağda mülük ü melekden

Bir el anıñ cılavın almamışdı
Yüzünjı seng ayâğa salmamışdı

(9b)

Dalusın sürtmemiş hergiz eyerler
İzini görmemişdi hiç erler

Ya sen anı ya Muhammed eyle seyrân
Kad-i nahlıñ bu géce ét hırāmân

Yuhûdan durdı anda ol ulu er
Başa tâc beline bağladı kemer

Resûlinj öñine çekdi burâkı
Kademın basdı yere dîn çerâğı

Felekde hüriler oldı Sadâ-dih
Kı sübhânellezi esra bi abdih

688

Yerişdi Mescid-i akşâ'ya ol nûr
Yıgıldı başına gulmân-ile hûr

Dédiler merhabâ anlar tamâmı
Nebîler rûhın[ı] oldı imâmı

Direklenmiş o nûrdan asumâne
O nûrdan göke oldılar revâne

Yerişdiler olar dünyâ gökine
Çekildi damuğa ayıñ öñine

İkinci göke oldı yâ [u] kaşı
'Uṭârid başına tökdi şevâşi

Üç-ıncı asumâni étđi âhenk
Etegin dutdı Zühre oldı ferhenk

Çeḥâr-ıncı göke basdı ayâkın
Yüzi nûr ile yakdı gün çerâğın

(10a)

Kadem basdı beşinci asumâna
Ayâğın öpdı Merrîḥ geldi câna

Şeş-ıncı asumâna basdı çün el
Zühralıñ müşkilini eyledi hal

Yerişdi sidreye ol iki server
Dédi peygambere oluñ muḥazzar

Erelü geçmezim hergiz buradan
Beni ḥatm eyleyüp munda yaradan

Muḥammed dedı ey Cibrîl ğarîbim
Ġarîb-i bî-nevâyi bî-ṭabîbim

Bilür-sen görmemişim erelü yol
Karındaşım ayâğınadur delil ol

Elemlenme celîl olur delîlinj
Kılur derdîne dermân sen 'alîlinj

Dédi çün yüz çevürme ben ğarîbden
Ḥabîbler dönderür mi yüz ḥabîbden

Dédi Cibrîl aña ey nûk-i maḥżar
Nedîm ben açmazım bundan öge per

Eger uçsam tecellânıñ şu'â'ı
Yanar başdan ayâğa perr ü bâli

Bu sözde ol iki dürr-i yegâne
Adı refref melek oldı revâne

Ḥabîbullâh'a gösterdi delîli
Yerişdire celîle tâ ḥalîli

(10b)

Kademın sekkiz-ıncı çarḥa koydı
Şevâbit anıñ ile hoş-dil oldı

Nebât-ı na'şlar (periler) açdı zebânı
Aña manzûm édüp na't-ı nişânı

Yüzi nûrına ḥâlî oldı pervîn
Hümâyun étđi menbûş içre ferdin

Nesr-i vâқи' çü oldı aña âğâh
Özini ayâğına saldı nâğâh

Nesr-i ṭâir çü gördı yüzi şem'in
Çü pervâne dilendi buldı lem'in

Temâşâ eyledi ol ser ü dil-cû
Buları görmesinden oldı hoş-ḥû

Melâ'ik gördı kim eyler 'ibâdet
Éderler dürlü dürlü Ḥaḳḳ'a ṭâ'at

Kimi ḥamde kimi tehlîle me'mûr
Kimi tesbîḥ içinde gönli mesrûr

Kimi âh içre eyler nâle-i zâr
Kimininj gözlerinden jâleler bar

Dédiler merhabâ ey şâh-ı şultân
Fedâ olsun sarıa bu baş-[ı]la cân

Eyā Aḥmed mübārek ola mi'rāc
Koyuldu ol mübārek başıña tāc

Olupdur 'āşıkıñ ma'būd-ı rahmān
Fedā olsun saña cān-ıla kurbān

(11a)

Ucadur merteben ay şeh şamudan
Dile ümmetlerin kırtar damudan

Seniñdür bu gece pervā-yı meydān
Seniñdür bu gece top-ıla çevkān

Ne istersen dilekin ola maḳbūl
Ḥüdā 'indinde sen maḳbūb [ü] maḳbūl

Bu döwlet kimseye olmaz müyesser
Seni Ḥaḳḳ enbiyāya kıldı server

Oradan dereke kıldı huzūrı
Ziyade oldı köñliniñ sürürü

Yerişdi bir yere ḥālī mekāndan
Başından 'aql gitdi oldı cāndan

Ayāğı ḥālī olmadı elinden
Teni hergiz haber vèrmez dilinden

Tecerrüd bahrine ğarḳ oldı medhūs
Başından 'aqlı gitdi oldı bī-hūs

Vücüdāt gördi kim taşra beyāndur
Beyānı mümkün olmaz her zamāndur

Nèçelik nicelik sıgmaz oradan
Demek cā'iz degil noḳsān ziyāde

Ḥüda nāgāh aña etdi nidānı
Yerine geldi gitmiş 'aql [u] cānı

Dédi aḥtārduḳıñ maḳlūb-idüm men
Temennā étduḳıñ maḳbūbidüm men

(11b)

Men edim kéce kündüz istediḳiñ
Göreym bir cemālini dedigiñ

Çakurduñ denbedem* sen iştiyāḳım
Eyā bulduñ mı nār u ihtirāḳım

Saña cān ile bilgil 'āşıkım ben
Saḳın bilme beni sen öziñe gen

Ḥabībim sen çekerdim işitiyāḳıñ
Dilerdim sen gibi mihrāb-ı ḩāḳıñ

Ḵamusıñ bendeniñ étüm saña ḳul
Ne ḩācetler diler sen ola maḳbūl

Göçüp maḳsūdıña vèrdim edālar
Belāya eyledüm miñ miñ devālar

Dil açdı Muştafā oldum Ḥüdā'ya
Ki salma ümmetimi āh [u] vāya

Dutalar dāimā kim rāh [ü] 'işyān
Oları yarlıḳayup eyle iḩsān

Dédi ki yā Muḩammed çekme ğamlar
Günahkār ümmete fikr [ü] elemeler

Saña ben 'āşık olcaḳ ey ḩabibā
Fedādır yoluña dünyā vü 'uḳbā

Adım èyle çü bile yazdım adıñ
Ne istersen ḩusūl èyle murādıñ

Muḩammed bu kelāmdan oldı ḩoş-ḩāl
ḩitāb étdi yine Aḩmed'e ol dāl

(12a)

Ne ḩadar sen baña baḩsañ ḩabībim
Tūḩ olmazsıñ cemālimden naşībim

Ḵayıdup da'vet ét ḳullar[ı]mı sen
Behiştı anlara bāḩş eyledim ben

Hemān emr oldı ol şāh-ı cihāna
İnüp düşdi serāy-ı Ümmühān'a

Biliñ geldi ki dem isteydi döşek
Aña iḩlāş edenler èylemez şek

Mamāsı dedı mi'rācıñ mübārek
Ḥüdā'dan kim saña munca tebārek

Orada yatdı ol gece o server
Şābāḩdan geldiler yanında her er

Dédiler yer-be-yerden merḩabānı
Şenāya açdılar anlar lisānı

Buyurduḳıñ Ḥüdā'sı Muştafā'ya
Olara söyledi ser-tā-be-pāya

Dédiler biz ḳuluz sen şāḩımız-sen
Ḵaranḳu geçemizde māḩımız-sen

Semādan indiren Ḵur'an Ḥüdāyā
ḩalī'e gönderen kurbān Ḥüdāyā

Ḵılan Mūsā edi beyzānı 'āḳıl
Èden ol Yūsuf'ı Ya'ḳūb'a ḩāşıl

Veren tufanıdan Nüh'a necâti
Kurtaran gamdan Eyyüb-i pāk-zâti

(12b)

Halîl'e gösteren oddan gülistân
Habîbin eyleyen dergâha mihmân

Bağışla cürmümüz 'afv eyle 'işyân
Behiştin biz fakîre eyle ihsân

Eger ister isen oddan necâti
Muhammed rûhuña gönder şalâtı

Ger dilersiz bulasız oddan necât
'Aşk-ıla derd-ile édün eş-şalât

Eş- şalât ey hakğ ile éden kelâm
Eş- şalât ey ümmete éden selâm

Eş- şalât ey şemsden nûrı füzün
Eş- şalât ey vaşfdan vaşfi burun

Eş- şalât ey bahr-ı zehhâr-ı 'ulüm
Eş- şalât ey cümle aşhâb-ı nücüm

690

**Fî beyân-ı Vefâtü'n-nebî Sallallâhu Te'âla
'Aleyhi Vesellem**

Oğuyalum bu dem gökçek fesâne
Ola kim yaşımız gözden revâne

O sulţâna ki herkes ahıda kân
Olur mahşer günü derdine dermân

Yerişdi vahy ü hayy ü Cebrâ'îl'e
Halîlden tâ selâm eyle halîle

Deyer ister mi ol dârü'l-bekâyı
Hayâtı tâ ola Hağğ'a likâyı

(13a)

Dédi kim pâdişâhım ol Hüdâ'dur
Hulûs-ı kalb-ile hubbım likâdur

Ki hergiz vérmezem dil bu fenâyâ
'Azîmet isterem dârü'l-bekâyâ

Dédi Cibrîl ana 'uqbâ éyüdüür
Fenâ dünyâ nedür vîrân kuyudur

Bu güftârı eşitdükde peygamber
ﷺ Hüdâ'dan oldu bihter

Müheyyâ eyledi 'uqbâ burâkın
Müsellem gördi dünyâdan firâkın

Bu sözden ol peygamber oldı giryân
Yağayup başladı aşhâba her yan

Ki sen mağfûr-[i]sen gam çekmekin ne
Sinede hün-ı tevhi'n ékmekin ne

Dédi korğum benim ümmetlerimdür
Ki terk-i 'aşî-yi sünnetlerimdür

Buyurdu geldiler cümle ekâbir
Ki Hazret-i Âişe evinde hâzür

Du'âlar anlara eyledi Muhammed
Ki hüfz étsün sizi ol hayy-ı ma'bed

Yine güftârını étdi mükerrer
Baña 'uqbâ adı oldı muğarrer

Sizi tapşururum perverdigâra
'İbâdet éyleyin ol kirdigâra

(13b)

Benüm şer'imi elden koymıyasız
Ki mahrûm-ı şefâ'at olmyasız

Bu sözden oldular bunlar perîşân
Kamusı her tarafdan étdi efgân

Dédiler kim éde gâsl-i şerîfin
Nice mekfün édik cism-i laţifin

Ne yerde hâtırın hem defne râğib
Namâzın kıлмаğa kimdür münâsib

Dédi kim ehl-i beyt [ü] aqrabamdur
Mezârım bu vaţanda maţlabımdur

Kefenim éyleyin egin libâsım
Kazâya şabr édün dutmağ ki yasım

Édün kabrim müheyyâ tâ cenâzım
Bilin evvel kıılır Cibrîl namâzım

Pes andan şonra cümle hür u gilmân
Kııurlar def'a def'a ehl-i 'ırfân

Dédi-ki kabrimi édin ziyâret
Ziyâret olmuş édi ana 'âdet

Hemân-dem bir maraz oldı hüveydâ
Tağayyür boldı neki misl-i heyvâ

Habîbe ol maraz étdi eşerler
Teni bulmadı rûhından haberler

Şahâbe düşdiler çok ıztırâba
Yetürdiler figânu âfitâba

(14a)

Marîzi oldu şiddetlü Halîl'in
Şabûr oldu belâsına Habîb'in

Durupan Fâtıma geldi hürâmân
Babasin gördi hâli oldu hayrân

Hafî ol Fâtıma'ya êtdi güftâr
Gözinden yaş aхіtıdı oldu gamhâr

Dağı anıñla êtdi bir tekellüm
Sevindi geldi gösterdi tesellüm

Tefahhüş etdiler andan bu hâli
Cevâb êtdi olara lâ-ubâli

Dêdi baba cigerim oldu büryân
Anıñ ahvâline men ağlaram kân

Dedi kim Fâtıma şabr êt bu hâle
Gözinden tökme yaşın misl-i jâle

Yaşın silgil benim çün dutma yası
Behişt içre nisâlar kedhüdâsı

Şamudan êrelü seng seng baña yâr
Elem sindürme köñlüm ey vefâdar

Çeküp âh eyledükde nâle feryâd
Sevindim bu haberden hûb [u] dilşâd

Habîb êtdi meni dutuñ durayım
Şahabe yüzlerin bir kez göreyim

Anıñ geldükini aşhâbı gördi
Durup qarşusına yükrek yügürdi

(14b)

Cemâ'atle o dem kıldı namâzı
Orada yâd kıldı bî-niyâzı

Olara êyledi çok çok 'azîmet
Ki sünnet êylediñ dutuñ şeri'at

Körür siz kim bugünde hasta emin
Emân olmañ Hüdâ'dan el-emân

Hem aldanmañ bu dünyâya fenâdur
Nedür dünyâ bilin 'ukbâ beğâdür

Nidâlar kıldı halka ol vefâdâr
Dêsün her kimseniñ bende haqqı var

Êşitdükde nidânu kavm-i elfâz
Biri durdu dêdi birdir hemvâr

Buyurdı-ki êdiñ anıñ edâsın
Yine evvelki teg gütdi şedâsın

Nidâsı yetdi bu başdan o başa
Ayâka durdı yerinden 'Ukaşe

Baña urdun dèyü bir tâziyâne
Anı köñlümdede dutdım ben nihâne

Dêdi dur imdi benden haqqıñı al
Benimle ahiretde eyleme kâl

O fermanca o dem yollandı Selmân
Yola düşdükde êtdi âh efgân

Geliüp Selmân öve vèrdi selâmı
Olara söyledi cümle kelâmı

(15a)

Hasan ile Hüseyin oldu revâne
Hemân Selmân elinde tâziyâne

Çakırdılar dèdiler ey 'Ukaşe
Nêçün raħm eylemez sen kanlu yaşa

Amân urma babama tâziyâne
Yâş-ıla 'âlemi verdük tûfâna

Anı incitme kırbacıñ bize vur
Ne lâyıq tâziyâne cism-i pür-nür

Dêdi hazret o êki hûb-ı yâre
Günah sizden kışâş almağ né çâre

'Ukaşe dêdi çün urdun beni sen
Yağın bil ol zamân 'üryân-idim ben

Çıkarup raħtını gösterdi mühri
Bu görüp öpdü ol kün kimi mihri

Dêdi kim bu êdi senden temennâ
Rağînâ min 'ıtake minke innâ

Yerişdi ehl-i beyte bu mağâlât
Şamusi etdiler andan delâlât

O demde düşdi minberden o sultân
Semâdan oldu Cebrâ'ül hürâmân

Dêdi-ki yâ Muhammed o vücûdı
Şaňa gönderdi benden çok dürüdü

Dêdi anı özime yâr kıldım
Êki işde anı muhtâr kıldım

(15b)

Beğâ ister ise vèrsün fenânu
Fenâ ister ise kıoysun beğânı

Dêdi tapşurmuşım emrim Hüdâ'ya
Beğâya yön göre yâhud fenâyâ

Marîzi ol Habîb'in étđi şiddet
Mübârek cismine hem érđi zahmet

Oħudi eş-şalât anda Bilâl'i
Çakırdı ol Habîb Zü'l-celâl'i

Dédi rencur u bîmârim perîşân
Olupdur Fâtıma üstimde giryân

Yerişdür benden aşhâba selâmı
Ebû Bekr olsun anlaruñ imâmı

Ĥabîbu'llâh ki gönderdi Bilâl'i
Şahâbe içine saldı melâli

Çü döndi mihrâba Bû Bekr fi'l-ħâl
Ferâgat ġuşşasından oldı çün dâl

Başından gitdi 'aklı oldı ġayrân
O ġâle cümle aşhâb étđi efġân

Dédi yâ Fâtıma bu nice ġülġül
Olupdur nâleden sergeşte bülbül

Dédi kim yâ baba aşhâb aġlar
Cigerin her biri ġün-ıla daġlar

Yine aşhâblara oldı imâmı
Ebû Bekr'e o dem uydı tamâmı

(16a)

Dédi görsem gerek anlar yüzini
Diyem birbirü sayyatım sözümi

Dayaġ oldı 'Alî ol nîk-i nâma
Yerişdi mescide uydı imâma

Namâzdan fâriġ oldı cümle aşhâb
Dédi va'zi zülâlden étđi sîr-âb

Dutuñ terk éylemeyüñ sünnetimi
Dutaram rûz-ı maġşerde ümmetimi

Vedâ'laşup o da oldı revâne
Ki görđi Fâṭ(ı)ma aġlar yane yane

Dédi aġlama sil yaşuñ ġözünden
Melekler aġlaşur şekker sözünden

Çakıruñ siz éki körpe uşaqı
Bu ġaste cânımuñ anlar dayaġı

Varup çakırdılar ol éki mâhı
Görüñ yüġrüşdiler ol pâdişahı

Dédiler ey baba rengiñ solupdur
Anamız ġün-ıla ġamġin olupdur

Né olup olmasun ġâlî perîşân
Ola bu cânımız yoluña ġurbân

Dédi baġuñ duyınca siz yüzime
Ĥulaġ asıñ eyâ dürlü sözime

Babañız koymaġ ister bu fenânu
Fenânu koymasa bulmaz beġânı

(16b)

Bu ġalde indi gökden Cebrâ'î'i
Getürmüşdür yanınca 'Azrâ'î'i

Celîl éyler déđi çok çok selâmı
Diyer ne ister ol ġayrü'l-kelâmı

Dédi andan dilerem ümmetimi
Duta anlar benim bu sünnetimi

Ĥayıtdı oldum Cebrâ'îl Celîl'e
Yine gitdi selâm ol Ĥalîl'e

Dédi olsun resülün ġâtırı ġuş
Behiştim ümmetine eylerem nüş

Murâdım bu éđi déđi Ĥüdâ'dan
Ne ġamdır naġl ġılmaġ bu fenâdan

Éşikde durmuş éđi cân turacı
Çakırdı şâhib-i şulṭân u tâcı

Dédi ol Fâtıma ey merd kimsen
Né yerdensin ki ismiñ bilmezim ben

Dédi 'Arâb'ım izniñ talebdür
Ki maġşudım benim âlî nesebdür

Dédi babamuñ aġvâli perîşân
ġeçe ġündüz éderem zâr [u] efġân

Babası ġâlî oldı bu ġaberdan
Ĥaber sordı kızından bu eşerden

Dédi durmuş ġapıda bir 'Arâbî
Çakırdı ehl-i beytiñ bâla dâbi

(17a)

Marazuñdan ġaber ister o dil-cü
Diyer izn olsa ger ġirem içeri

Dédi şanduñ mı ol kes bir 'Arab'dur
Nebîden ġayrıya bil pür ġazabdur

Atalardan analardan uşaqı
Ayırur mürg-i sāġarla bu sāġı

Nice nur-sen civânu kıyđı şemtâd
Niceleri olur me'yûs [u] nâ-şâd

Adı cān alıcı girsün içerü
Getürme könlüñe sen ğuşşa kayku
Kapı açıldı kirdi içerüye
Taḥiyyat éyledi ol mâh-ı rüye
Dêdi kim ne işe geldin beyân ét
Ne surruñ vār ise dilde ‘ayān ét
Dêdi kim gelmişim kılam ziyâret
Çü rûhuñ almağa vérsen icâzet
Dêdi Haḳ’dan dilerem ümmetim men
Olara vérmeye zahmet ey melek sen
Nazar kıldı Muḥammed asumâne
Semâdan oldı Cebrâ’îl revâne
Dêdi vérdi selâm ol ḥayy-ı ma’bûd
Ne isterse dileki oldı maḳbûl (mevcûd)
Tamâm étdikde Cebrâ’îl sözini
Şaḥâbe sarıya dutdı yüzini

(17b)

Olara bir vaşıyyet étdi ta’lîm
Ḥüdâ’ya cān-ı pâkin kıldı teslîm
Şaḥâbe gözlerinden tökdi kân yaş
Göge çıḥdı şedâlar oldı perḥâş
Dêdi ol Fâṭıma baba nolup sen
Beni tenhâ ğarîblikde koyup sen
Baba terk éyleme billâh diyârı
Yüzüñsiz bulmayam hergiz qarârı
Bu derde nice şabr édeyim nê-çâre
Olupdur ciğerim pes pâre pâre
Gece gündüz Ḥüdâ aḥrinde kâ’im
Velî zıkr éyleyin Allâh’a dâ’im
Ḳadine giymeyin gökçek libâsı
Kime ben ağlayalum bile yası
Ḥaşîr üzre olan her dem mezâkı
Ḳarârım gitdi ey çeşmim çerâğı
Gözün aç gör kızın ḥâli nolupdur
Ĝamıñdan gül kimi rengim şolupdur
Ḥüseyn ile Ḥasan kan yaş tökülür
Sînede ḥün-ı ğam taḥmîn inilür
Meger rahm éylemez sen bu uşaḳa
Nê yatmışın baba dur gel ayağa

Ĝarîbim rahm kılm ben bî-nevâya
Nêçün salduñ beni bu âh u vâya

(18a)

Penâhum melce’im ümmîdgâhum
Melâzım kıblegâhum destgâhum
Dil oldı fırkatinden bî-ḳarârı
Beni tenhâ burada ḳoyma bâri
‘Azîzler yoḥ bu dünyâ i’tibârı
O dünyaya édin sa’y iḥtiyârı
Yaşayup bir kişi efzûn-ı bisyâr
Aparur ol kesi toprağa ğaddar
Ki herkes ğeydiyse gökçek libâsı
Olur âḥir kefeni ağ libâsı
Ĝünâhlar étmüşük ‘işyânımız çoḥ
Ḥüdâ aḥrinde hem noḳşânımız çoḥ
Geliñ kim şıdk-ı dilden ağlayalum
Ciğeri âh oduyla dağlayalum
Aḥud aḳ gözüñizden kanlı yaş
Ola kim baĝrumuzdan tâze yaş
Du’âlar éyleyin perverdigâra
Du’âdan ğayrı yoḳ çâre ne çâre
Îlâhî hürmetiyçün ol Ḥabîb’iñ
Îlâhî ‘izzetiyçün ol Celîl’iñ
Ebû Bekr ‘Ömer ‘Oşmân ḥaḳkıyçün
‘Alâ şâh-merdân ‘izzetiyçün
Îlâhî zât-ı pâkin hürmetiyçün
Ḥüdâyâ bâb-ı ḥâkin hürmetiyçün
(18b)
Îlâhî ol melekler hürmetiyçün
Melekler hem felekler hürmetiyçün
Ĝüşâd ét yüzümize doĝrı râhı
Bize iḥsânı kılm ‘afv ét ğünâhı
Bi-ḥaḳḳ-ı Muştafâ vü ehl-i beyti
Kerem éyle bize yön gör behiştı
‘Alîller derdine gönder devâlar
Marîzler şadrına gönder şifâlar
Ḥüdâyâ Müznib’iñ çokdur ğünâhı
Baĝışla pâdişahlar pâdişahı
Dîni yazanı kılaḳ asanı
Ḳamusın yarlıĝa hem oḥıyanı

Oḫuyanı yazanı dinleyeni
Raḫmetiñle yarlıkagıl yâ Ğanı
Ger dilersiz bulasız oddan necât
‘Aşk-ıla derd-ile édiñ eş-şalât
Eş- şalât ey ma‘den-i esrâr-ı dîn
Eş- şalât ey mahrem-i ‘aynü’l-yakîn
Eş- şalât ey dîn-i İslâm’ıñ şehi
Eş- şalât ‘âlemiñ şâhinşehi

Eş- şalât ey Haḫ Ta‘âlâ raḫmeti
Ey çeken ümmet yolunda zaḫmeti

Eş- şalât ey ḫâtem-i peygamberân
Eş- şalât ey şâfi‘-i her dü cihân

(19a)

Diyem târîḫini ey merd-i server
Mi‘etân elfdür hem seba‘ aşer

(Temmetü’r-risâleti’ş-şerîfe bi’l-musammât Mevlüd-ı nebî ‘alâ yedd-i hakîrû’l-fakîr Zekerıyyâ bin ‘Abdü’l-gaffâr Efendi Kışlâkî en-Nuḫuvî fî yevm-i bâzâr fî vaḫtî’ş-şubḫ fî sene 1324 fî şehri 12 Şa‘bân)

KAYNAKLAR

- Akarpınar, Bahar: “Türk Kültüründe Dini Törenler ve Mevlid Kutlamaları”, Doktora Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 1999.
- Aksoy, Hasan: “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevlidler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. V, S. 9., 2007.
- Çetin, Osman: “Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S. 2, Bursa, 1987.
- Erenoğlu, Neşe: “Kumuk Türkçesinde Oğuzca Unsurlar”, *Turkish Studies*, S. 5/1, Kış, 2010.
- Kütük, Rıfat: *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî’nin Gül-Efşân İsimli Mevlidi*, Ertual Akademi Yayıncılık, Erzurum, 2018.
- Mazioğlu, Hasibe: “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler”, *Türkoloji Dergisi*, C. VI, S. I, 1974.
- “Mevlid (Arap Edebiyatı)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, Ankara, 2004.
- Nemeth, Gyula: *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı, Yayınları, Çeviren: Kemal Aytaç, Ankara, 1990.
- Orucov, Eliheydar; *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugati*, C: 1, Azerbaycan Elmler Abdullayev, Behruz vd.: Akademiyası, Bakü, 2006.
- Tavkul, Ufuk: “Kumuk Türkleri-Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kırım Dergisi*, S. 13 (50), 2005.
- Uyanık, Osman: “Kumuk Türk Ağızları İncelemesi”, (Doktora Tezi), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2002.
- Yalçın, Süleyman Kaan: *Azerbaycan Türkçesi Grameri*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2018.
- <https://sozluk.gov.tr/> (20.10.2022)
- <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/mevlid/138190> (29.08.2022)
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/seki> (01.11.2022)

Bulgaristan'daki Mevlid Kültürü Bağlamında Osmanpazarlı İsmail Niyazî Efendi Mevlidi

Vedat Sabri Ahmed*

Bulgaristan Türkleri

Günümüz Bulgaristan toprakları, kadim zamanlardan beri farklı kültür ve milletlerin kesiştiği, buluştuğu ve birlikte yaşadığı önemli jeostratejik konuma sahip olagelmıştır. Eski devirlerden itibaren farklı milletlere yurt olan bu toprakların Müslüman Türklerle tanışması, XI. asırdan itibaren Tuna'nın kuzeyinden gelen farklı Türk boyları sayesinde olmuştur (Ялъмов 2002, s. 17-28). Ancak İslâm Türk varlığının bu topraklarda görünür hâle gelmesi, daha ziyade XIII. asırda Selçuklular döneminde Sarı Saltık öncülüğünde Anadolu'dan gelen Türkler sayesinde olmuştur. Bu ufak çaplı göçler, yerleşmeler ve onların tesirleri, XIV. asırdan itibaren farklı yollarla Bulgaristan topraklarını yurt edinen ve şenlendiren Osmanlıların yolunu açmış ve kolaylaştırmıştır. Osmanlı döneminde gerçekleşen gönüllü İslâmlaşma ve yürütülen iskân çalışmaları sonucunda Bulgaristan toprakları bağrını Türklere açmış, böylece 1877-1878 tarihli Rus-Türk Harbine kadar Türk idaresinde kalmıştır (Yalimov 2016, s. 227-231). Türkler, yaklaşık bir buçuk asırdan beri var olan Bulgaristan devleti sınırlarında azınlık olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

695

İslâm dini, Bulgaristan Türklerinin kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan olduğu gibi, kültürlerinin de temel taşıdır. İslâm dini ve Türk kültürünün Balkanlar ve bu bağlamda Bulgaristan topraklarında yayılmasında tasavvufun önemli bir yeri bulunmaktadır (Öngören 2002, 47-51). Osmanlı döneminden itibaren İslâm'ın Sünnî Hanefî caddesinde yürüyen ve tasavvufî anlayıştan oldukça etkilenen Bulgaristan Türklerinin kimliğinin günümüze kadar korunmasında farklı etkenler tesiri olmuştur. Bunda kalplerin derinliklerine nüfuz eden ve toplum hayatında farklı tezahürleri görünen peygamber sevgisi ve aşk-ı Muhammediye dayalı dinî anlayışın ayrı bir yeri söz konusudur.

Bu anlayışın yansımaları, Bulgaristan Türklerinin sanat ve fikir hayatında bir nebze görülse de daha ziyade halkın gündelik hayatını etkilediğini söylemek mümkündür. Özellikle 1944-1989 yılları arasında ülkeye hâkim olan komünist-ateist sistemin ısrarlı ve baskıcı çabaları sonucu günümüz Müslüman toplumunun ürettiği sanat ve fikir hayatında Hazreti Muhammed'e duyulan derin muhabbetten beslenen tasavvufî anlayışın tesiri yok derecesine inmiştir, fakat gündelik hayatlarında bunun ne kadar derinlere tesir ettiği dikkatle bakıldığında görülmektedir. Bu husustaki bariz örneklerden biri mevlid-i şerif ve onun etrafında şekillenen kültürdür.

Bulgaristan'da Mevlid Kültürü

Genel olarak Hazreti Muhammed'in doğumunu ifade eden ve bu vesileyle yapılan törenler ve yazılan menkıbeler için kullanılan mevlid kavramı (Pekolcay 2018, s. 1-2), edebî bir eser

* Bulgaristan Müslümanlar Diyaneti Yüksek İslâm Şura Başkanı, vedatsabri@abv.bg.

olarak ortaya çıkmakla beraber musikiye bürünmüş ve etrafında zengin bir kültür meydana getiren dinî bir ritüel hâline gelmiştir. Arap ve diğer Müslüman toplumlarda da yaygın olmakla birlikte mevlid geleneği Türkler arasında apayrı bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Bulgaristan'daki Türkler nezdinde de mevlid-i şerifin çok özel bir yeri vardır. Zira Hazreti Muhammed'e karşı beslenen ve kökleri elest bezmine uzanan derin muhabbetin eseri olan mevlid ile onun etrafında şekillenen kültür, Bulgaristan Müslüman Türk toplumunun dinî ve millî kimliğinin korunmasında tarihî ve özel bir görev ifa etmiştir (Ahmed 2010, s. 441-445).

Mevlid-i şerif, Osmanlı döneminde birçok yerde olduğu gibi, Rumeli'de de halkın manevî duygularına hitap eden bir eser ve toplumu bir araya getiren kültürel unsur olarak görülmektedir. Bulgaristan topraklarında mevlid geleneğine dair tespit edebildiğimiz kaynakların tarihi dört asır öncesine uzanmaktadır (Çelebi 1314, s. 345). Ama Bulgaristan sınırlarında mevlidin köklerinin daha derin olduğunda şüphe yok, çünkü Anadolu'da olup bitenler her zaman Rumeli'de yankılanmıştır. Mevlidin kökleri o kadar derindir ki, azınlık durumuna düşen Bulgaristan Türk toplumu, bilhassa şairin ifadesiyle "dört yüz seneden beri efâzıl" tarafından kendisine "mümâsil" bir söz söylenemeyen Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n-Necât" adlı eseri etrafında bir araya gelmişler ve hakikat-i Muhammediye ile dimağlarını nakşedip manevî gıdalarını alan fertler, fetret dönemi benzeri zorluklar içerisinde geçirdikleri dönemler sonrasında toplum olarak varlıklarını ve birliklerini koruyabilmişlerdir (Kemikli 2007, s. 23).

Dinî, ictimai ve kültürel bir değer olarak asırlardır yaşatılan mevlid kültürü, dinî bağlılığın ifadesi ve bir sosyalleşme vasıtası olmuştur. Bu hâliyle Osmanlı devrinden tevarüs edilen bir gelenek olarak Bulgaristan Türkleri arasında 1878 yılından sonra da devam etmiştir. Bulgar ve Hristiyan kültürünün hâkim olduğu bir ortamda tevhit anlayışını ikame eden ve seçilmiş bir insan Peygamberi gönüllere nakşeden mevlid geleneği; edebiyat ve musikî sanatı, kandil, vakıf ve ikram kültürü boyutlarıyla daha geniş kitlelere uzanarak varlığını sürdürmüştür. Fakat özellikle komünizm döneminde, her türlü dinî inanç ve davranışa savaş açıldığı karanlık bir zaman diliminde mevlid, hakikaten bir necat vesilesi olmuştur. Çünkü Hüseyin Vassâf'ın ifadesiyle "târîh-i lisân nokta-i nazarından pek büyük ehemmiyeti olan bu manzûme-i makbûle-nin ilim ve irfân cihetinde ayrıca bir kıymet-i azîmesi" (Vassâf 2019, s. 46) bulunan mevlid, zikredilen dönemde, bir taraftan, çok sınırlı da olsa, dinî bilgi kaynağına dönüşmüş, diğer taraftan, az da olsa, halkın Türkçenin derinliğini ve edebî zenginliğini korumasına sebep olmuştur. Ayrıca geniş kitlelere ulaşarak insanları bir araya getirip manevî bakımdan besleyen tasavvuf ve sanatın mezcedildiği tek uygulama olarak kalmıştır.

Mevlid-i şerif aleyhidne yapılan propaganda, yürütülen sistematik asimilasyon faaliyetleri ve alınan sert tedbirlere rağmen, komünist idaresindeki Bulgaristan devleti, Müslümanların köklü geleneği mevlide bağlılıklarını koparamamış ve kıramamıştır, tam tersine, ilgi artarak mevlid sayesinde kısmen de olsa dinî bilgilerin elde edildiği ve dinin yaşandığı bir ortam oluşmuş, dinî kültür ve kimliğin muhafazası sağlanmıştır. 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin isimlerinin değiştirildiği ve hatta mezartaşlarından bile kazındığı o karanlık dönemde dahi mevlid okuma ve okutma kültürünü yaşatan Müslüman Türk topluluğu, bu münasebetle bir araya gelmenin yollarını bulmuşlar, hatta mevlid okuma ve okutma vesilelerini çeşitlendirip çoğaltmışlardır (Ahmed 2010, s. 436-437).

Mevlid, Bulgaristan Müslümanlarının hayatındaki yerini komünist sistemin çöküşünden sonra da korumuştur. Bu defa dinî hürriyetin bir ifadesi olarak algılanan mevlid-i şerif, daha önce kapalı kapılar ardında yaşatılırken açıktan yapılır olmuştur. Genele bakıldığında 30 küsur yıldır Bulgaristan Müslümanları geleneksel münasebetlerle olduğu gibi, yeni yeni vesileler-

le de mevlid okuma ve okutma kültürünü yaşatmaya devam etmektedirler. Ancak daha önce ateist komünistlerin gadrine maruz kalan mevlidin karşısına son otuz yıldır Selefî akım ve onun Bulgaristan'daki mürevvicileri çıkmıştır (Ahmed 2007, s. 379-380; Durmush 2021, s. 119). Bunun sonucunda özellikle Rodoplar bölgesindeki birçok kasaba ve köylerde büyük ölçüde mevlid kültürü yok edilmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen, oralardaki duyarlı, geleneklerine ve özüne bağlı Müslümanlar, zor şartlarda ecdat yadigârı Türklük kokan mevlidi yaşatma gayreti içerisinde dirler (Шопова 2021, s. 182-188).

Bulgaristan Müslümanları arasında mevlid cemiyetlerinde okunan eser, sehl-i mümtenî olarak kaleme alınan ve sihr-i helâl diye nitelenen Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât" adlı mesnevîsidir. Bu eser, Türkçe bilen veya bilmeyen Müslümanlar tarafından orjinal diliyle bugüne kadar aralıksız okunmaya devam edegelmiştir. Günümüzde de Eski Türkçe yazıyla okunması muteber olan bu mevlid, neredeyse her Türkün evinde bulunmaktadır.

Bununla birlikte başka çalışmalarımızda da değindiğimiz üzere İpsalalı Ebu'l-Hayr'ın "Mustafa Mevlidi" ve Osmanpazarlı İsmail Niyazî Efendinin "Mevlid"i de okunmaktadır (Ahmed 2007, s. 371-374; Ahmed 2010, s. 435-436). Ayrıca Madan kasabasından Raif Vehbî Efendinin 1961 yılında kaleme aldığı "Yeni Mevlid-i Şerif Kitabı" da dar bir çevrede tanınmış ve zaman zaman okunmuştur (Ahmed 2011, s. 306-316). Bunlara ilâveten bir de Hâfız Murad Halil'in 1981 yılının zor şartlarında yazılan "Menkıb-ı Şerif" adlı eser bulunmaktadır, fakat halk arasında okunduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır (Hâfız Murad 1981, s. 1-86). Burada belirtmeliyiz ki, okunan diğer bir eser de Şemseddin Sivasî'nin kaleme aldığı mevlid-i şeriftir. Osmanlı dönemi sonlarında Rodoplar bölgesinde her yıl bir defa okunduğu kayıtlı olan "Sivasî Mevlidi"nin ne zamana kadar okunduğuna dair bir bilgi mevcut değildir (el-Emânî 1286, s. 26; Ахмед 2017, s. 17).

697

Mevlid-i Şerif Müellifi Osmanpazarlı İsmail Niyazî Efendi

Bu çalışmamıza konu olan "Mevlid-i Şerif" yazarı Osmanpazarlı İsmail Niyazî Efendi, Tuna ile Karadeniz arasında yer alan Bulgaristan'ın Gerlova bölgesinde dünyaya gelip Osmanpazarı kasabasında yaşamış, hayatı boyunca din ve eğitim hizmetleriyle ömrünü geçirmiş değerli bir âlimdir. Adı İsmail, lakabı Niyazî olan bu zat, 1187/1188 (1773-75) yılında Osman Bey ile Ayşe Hanımın evlâdı olarak o dönemde Şumnu'ya bağlı bulunan Karaahadlar (Vranikon) köyünde doğmuştur (Ahmed 2016, s. 663). Dinî tahsilini nerede yaptığına dair bir bilgi bulunmayan İsmail Niyazî Efendinin hazırlığından hareketle İstanbul'da eğitim görmüş olabileceği kanaatindeyiz. Farklı kaynaklarda değişik tarihler verilmesine ve bizim de daha önceki çalışmalarımızda kesin olarak tespit edemememize rağmen, 1249/1833 yılı Osmanpazarı kasabası Nüfus Defterinde verilen vefat tarihi 1254/1838 yılıdır (BOA.NFS.D.6354). Son demlerine kadar Osmanpazarı kasabasında Tüfekçi İbrahim Ağa Camisinde imam ve hatip, yanına yaptırdığı medresede müderris ve Osmanpazarı kazasında müftü olarak görev yapmış olan bu zat, eser sahibi alim Yunus Efendi, Osmanpazarı müftüleri Mustafa Hasan ve Hacı Şakir efendi gibi değerli ilim adamları yetiştirmiştir.

Taşrada yaşayıp hizmet etmesine rağmen, müellif bir alim olan İsmail Niyazî Efendinin kitapları meşhur Bulak matbaasında ve İstanbul'un farklı matbaalarında basılmıştır. Eserlerinin bir kısmının defalarca basılmış olması, farklı kütüphanelerde yazma nüshalarının bulunması ve bugün bile yeniden yayınlanmaları, onun ilmî dirayetini ve şöhretini ortaya koymaktadır. İsmail Niyazî Efendi'nin bugüne ulaşmış olup tespit edebildiğimiz on iki eseri bulunmaktadır. Bunlar, Arap grameri, belâgat, mantık, fıkıh, edebiyat ve terbiye konusundadır. İsmail

Niyâzî Efendi, İslâmî ilim geleneğine bağlı kalarak kendisini ön plana sürmek yerine Burhaneddin Zernûcî, Darendeli Hamza Efendi, Mehmed Birgivî, Sadreddin Konevî gibi alimlerin eserlerine yazdığı şerhlerle tanınmıştır. Konumuz açısından bakıldığında çalışmaları arasında “Mevlid-i Şerif” ile birlikte “Kaside-i Bürde Şerhi”nin de önem arz ettiğini belirtmek gerekmektedir (Ahmed 2016, s. 663-664).

“Niyazî Mevlidi”nin Tanınıp Okunması

Malûm olduğu üzere mevlid-i şerif denince Süleyman Çelebi'nin “Vesîletü'n-Necât”ı aklı gelmektedir. Her ne kadar bu şaheseri aşmak ve tanziri mümkün olmadığı kabul edilmişse de Peygamberimize duyulan muhabbet ve şefaatine nail olma arzusu yüzlerce şairi mevlid yazmaya sevk etmiştir. Bu yolun yolcusu olan İsmail Niyazî Efendi, mevlid edebiyatının klasiklerinden olan “Kaside-i Bürde”yi şerh ettiği gibi, “Mevlûd-i Şerif” adını taşıyan edebî bir eser de kaleme almıştır. Büyük ölçüde Süleyman Çelebi'nin etkisiyle yazılmış olan bu mevlid, yerel bir eser olarak Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Tozluk ve Gerlova yörelerinde günümüze kadar okunagelmıştır. Bilhassa bölgedeki yağmur dualarında yakın zamana kadar okunduğu bilinmektedir (Ahmed 2010, s. 436). Bir alan araştırması sırasında bu eserin okunduğu mevlid cemiyetini inceleyen etnolog Behrin Şopova, halk arasında “Küçük Mevlid” olarak bilindiğini, “Büyük Mevlid” olarak adlandırılan Süleyman Çelebi mevlidinden daha kısa olduğunu, genelde erkekler, ama zaman zaman kadınlar tarafından da okunduğunu tespit etmiştir. Ayrıca vezin ve ritminin farklı olduğunu da belirtmiştir. Bu mevlidi okuyanlar, çocukluklarında onu ezberlediklerini ve Arapça harfleri onun sayesinde öğrendiklerini ifade etmişler, Peygamber Efendimizin vefatını anlatan bölümün daha güzel ve hüznünlü olması sebebiyle Niyazî Efendinin eserini okumayı tercih ettiklerini dile getirmişlerdir. Yapılan araştırma sırasında Rabiulevvel ayının “Küçük Mevlid Ayı”, Rabiulahir ayının ise “Büyük Mevlid Ayı” olarak adlandırıldığı ve buna göre ilkinde Niyazî Efendi'nin mevlidi, diğerinde ise Süleyman Çelebi'nin mevlidi okunduğu kaydedilmiştir. Mevlid okuma sırasındaki geleneksel uygulamaların Niyazî Efendi mevlidinin okunduğu sırada da yapıldığı, sadece “Merhaba” bahri bulunmadığı için musafaha edilmediği belirtilmiştir (Шопова 2018, s. 64-73).

Mevlidin Nüshalarına Dair

İsmail Niyazî Efendinin “Mevlûd-i Şerif” adlı eseri, mevlid geleneğinin bir parçası olarak istinsah ve basım yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır. Şu ana kadar iki yazma nüsha ve dört matbu nüshası tespit edilmiştir. Ayrıca latinize edilmek suretiyle 2000'li yıllarda neşredilen üç baskısı mevcuttur ki, bunlar ilmi olmaktan ziyade popüler bir yaklaşımla yayınlanmıştır, bu sebeple bazı okuma ve teknik hataları mevcuttur.

Yazma nüshaların ilki tarihsiz olup “Mevlûdü'n-Nebî Aleyhisselâm” başlığını taşımaktadır. Sâbık Eskicuma Müftüsü Enver Yahov'un özel koleksiyonunda bulunan ve bir defterde kayıtlı olup müstensihî belirtilmeyen bu nüsha (A), toplam 23 sayfaya yazılmış 215 beyitten oluşmaktadır. Mevlid kısmı, 15'er satırlık 17 sayfada yer almaktadır. Nüshanın son altı sayfasında ise “Hatm-i Şerif Duası”, “Bağışlama” ve “İlâhî-i Şerbet” eklenmiştir.

İkinci nüsha (1907), Hezargrad (Razgrad) ili Dişbudak (Yasenovets) köyü camisinde 2022 yılında yapılan bir dijitalleştirme çalışması sırasında tespit edilmiştir.¹ Dişbudak köyü Vakıf

¹ Bu projenin başında bulunan ve bizimle paylaşma nezaketinde bulunan Bulgaristan Bilimler Akademisi (BAN)'dan Dr. Yelis Erolova ve Dr. Behrin Şopova'ya teşekkür ederim.

mahallesi sakinlerinden Molla Râgıb Kadırağazâde tarafından 10 Mart 1323 (1907) tarihinde istinsahı tamamlanan bu nüshanın başlığı yoktur. 16 sayfadan ibaret olup 215 beyitten meydana gelen nüshanın sayfalarında 13'er satır bulunmaktadır. Son sayfasında muharririn/ müstensihinin ismi ve tarih bulunmaktadır.

Eserin "Mevlûd-i Şerif" ismini taşıyan ilk Osmanlıca baskısı 1339/1922 yılında Şumnu'daki Terakkî Matbaasında basılmıştır. Kitap kapağında müellifin ismi İsmail Niyazî olarak verildiği gibi, naşirinin Osmanpazarı kazasına tâbi Keçiler karyesi imamı Mustafa Şevket olduğu da kaydedilmiştir. 13 sayfadan ibaret olan eser, 195 beyitten meydana gelmektedir ve sayfalarında 22'şer satır bulunmaktadır. Sadece mevlid metninden oluşmaktadır, dua ve ilâve ilâhiler yoktur.

Bibliyografik kayıtlarda mevcut olmakla birlikte kamu veya özel kütüphanelerde bulup inceleyemediğimiz 1340/1925 tarihli "Mevlûd-i Şerif" başlıklı matbu nüshanın Eskicuma'daki Rumeli Matbaasında basıldığı ve 15 sayfadan ibaret olduğu, ayrıca Şumnu nüshasını neşreden şahıs tarafından yayınlandığı kayıtlıdır.

Diğer bir matbu nüsha yine "Mevlûd-i Şerif" ismini taşımaktadır. Son sayfasında 12. 2. 1939 tairi mevcut olmakla birlikte nerede ve kim tarafından yayınlandığı belirtilmemiştir. Müellif İsmail Niyazî Efendinin köyündeki mescitte bulduğumuz bu nüsha, 19 sayfadan ibaret olup 195 beyitten oluşmaktadır ve sayfalarında 14'er satır bulunmaktadır. Eserin son dört sayfasında "Hatim Duası" ve "Bağışlama" bulunmaktadır.

Osmanlıca olarak yayınlanan son nüsha, 1948 yılında Elena kasabasındaki İv. Dimitrov Matbaasında basılmıştır. Ön kapağı Türkçe "Mevlûdi-Şerif" başlığını taşımaktadır, arka kapağında ise aynı başlık Kiril harfleriye verilmiştir. Müellif olarak Osmanpazarı Müftüsü İsmail Niyazî Efendi gösterilmiş, yazan ve dağıtan olarak da Elena kazasına tâbi İstevrek (Stevrek) Türk Mektebi muallimlerinden Selim Sırrı zikredilmiştir. Halk arasında en fazla bu baskı yaygınlaştığı için İsmail Niyazî Efendinin eseri halk arasında "İstevrek Mevlidi" olarak da bilinmektedir. Bu baskı, önceki matbu ve yazma nüshalardan çok farklıdır. Zira 45 sayfadan ibaret olan eser, 410 beyit ihtiva etmektedir ve sayfalarında 15'er satır bulunmaktadır. Mevlidin içerisinde Niyazî mahlaslı şaire (muhtemelen müellifin kendisine) ait dört ilâhi, sonunda "Hatim Duası" ve "Bağışlama" bulunmaktadır, ondan sonra da yazarı mechul "Şerbet İlâhisi", "İlâhî-i Tebrîk-i Mevlûd" ve Yunus'a ait "Çok Şükürler Olsun Güzel Mevlâya" ilâhisi yer almaktadır. Diğerlerine kıyasla bu mevliddeki beyitlerin sayısının fazla olması ilâve bahirlerin bulunmasından kaynaklanmaktadır.

"Mevlûd-i Şerif" in İçeriği

İsmail Niyazî Efendinin mevlidinde bahir başlıkları bulunmamaktadır. Bütün nüshaları tevhid konusunu ele alan bahirle başlamaktadır. Matbu nüshalarının başlangıç beyitleri farklıdır, yazma nüshalar ise şu beyitle başlamaktadır:

Allah adıyla söze başlayalım

Hakka lâyük işleri işleyelim

Bahir sonundaki tasliye/vasita beyitleri her nüshada farklıdır, ancak zaman zaman örtüşmektedirler. Meselâ iki yazma nüshanın ilk tasliye beyitleri şöyledir:

Ger dilersiz olmağı bu itikâdda müdâm

Şevkıla edin es-salâtü ve's-selâm (A/11)

Ger dilersiz bulasız oddan necât

Aşkıla derdile edin essalât (1907/10)

Nüshaların son beyitleri farklılık arz etmektedir. Yazma nüshalar şöyledir:

Anlardan râzı olsun ol Muîn
Rahmetullahi teâlâ aleyhim ecmaîn (A/11)

Yâ ilâhî kılma bizi dâllîn
Bu duâya cümleliz deyin âmîn (1907/215)

Büyük ölçüde Süleyman Çelebi'nin mevlidini taklit ederek oluşturulan mevlidde hem bölümlerin diziliş ve konuları hem de bazı beyitlerin olduğu gibi iktibas edildiği görülmektedir. Bazı beyitler iktibas edilmekle birlikte cümle içerisinde ya bazı kelimeler değiştirilmiş ya da kelimeler arasında takdim tehir yapılmıştır.

Mevlid bölümlerinde bazı farklılıklar olmakla beraber 1948 yılı baskısı dışındakiler birbirleriyle benzerlik içerisindedir. Bölümler, konuları itibarıyla şunlardan ibarettir:

1. Tevhid
2. Fâtiha/Dua İsteme
3. Mevlid Okumayı Teşvik Rivayeti: Bu birçok mevlidde geçen Bağdatlı Yahudinin menkıbesidir.
4. Nûr-ı Muhammedî ve Mevlid-i Nebî
5. Mucizât-ı Nebî
6. Mirâc-ı Nebî
7. Ahlâk-ı Nebî
8. Yetim Nebî (A)
9. Vefât-ı Nebî
10. Cenaze-i Nebî
11. Nasihat: Bu bölümde müellifin mahlası/ismi zikredilmiştir.
12. Münacat
13. Canları Beyan

SONUÇ

Süleyman Çelebi'nin şaheseri ve daha önceki bazı mevlidlerle edebî açıdan kıyaslamak mümkün olmamakla birlikte Osmanpazarlı İsmail Niyazî Efendinin mevlidi bölgesel olarak şöhret bulmuş ve halk tarafından kabul edilip okunagelmıştır. Eserin yaygınlığı, ona gösterilen hüsn-i kabulün işaretidir. Bu yüzden bu eserin Kuzeydoğu Bulgaristan'a has bir mevlid olarak okunması mevlid kültürünün zenginliğidir. Bu eserin ilmi bir neşrinin yapılması değerini daha da artıracaktır. Ayrıca bu eser, Bulgaristan'da mevlide verilen önemin bir göstergesi ve büyük Peygamber aşığı "Vesiletü'n-Necât" yazarının dört asır sonraki tesirinin açık bir ifadesidir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, Vedat S. (2007), "Bulgaristan Müslümanları Arasında Mevlid Geleneği", *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, s. 370-380, Osmangazi Belediyesi, Bursa.
- Ahmed, Vedat S. (2010), "Bulgaristan'da Dini Kimliğin Korunmasında "Mevlid" in Rolü", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, s. 434-445, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Ahmed, Vedat S. (2011), "Hazreti Muhammed'e Olan Bağlılığın Zor Zamanlardaki İfadesi: Madanlı Râif Efendi'nin "Yeni Mevlid-i Şerif Kitâbı", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed, C. I, s. 301-318*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

- Ahmed, Vedat S. (2016), "İsmâil Niyâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. EK1, s. 663-664, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Durmush, Shabanali Ahmed (2021), *Bulgaristan'da İslami Akımlar*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- El-Emânî, Abdurrahman (1286), *Siyerü'l-Ahmediye fi Şerhi Velâdeti'l-Muhammediye (Şerh-i Mevlid-i Şerif)*, Sahaf Esad Efendi Matbaası
- Evliyâ Çelebi (1314), *Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi*, C. 3, İkdâm Matbaası, Dersaadet.
- Hafız Murad (1981), *Menkab-ı Şerif*, Yazma, Karınabad.
- Kemikli, Bilâl (2007), "Süleyman Çelebi'nin Muhiti – Vesiletü'n-Necat'ın Yazıldığı Ortam Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, s. 17-23, Osmangazi Belediyesi, Bursa.
- Öngören, Reşat (2002), "Balkanlar'ın İslâmlaşmasında Sûfilerin Rolü", *Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, s. 47-73, IRCICA, İstanbul.
- Pekolcay, Necla (2018), *Mevlid*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Vassaf, Hüseyin (2019), *Mevlid Şerhi: Gülzâr-ı Aşk*, Haz: Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, H Yayınları, İstanbul.
- Yalimov, İbrahim (2016), *Bulgaristan Türk Topuluğunun Etnokültürel ve Dinsel Kimliği*, Müslümanlar Diyaneti Başmüftülüğü, Sofya.
- Ахмед, Ведат С. (2017), „Видният учен и добродетелен мюфтия на Ахъчелеби: Абдуррахман Емани Ефенди“, *Мюсюлмани*, 10 (274), s. 17.
- Шопова, Бехрин (2018), „Между канона и традицията – локални версии на Мевлида сред турци сунити в Североизточна България“, *Български фолклор*, 1, s. 57-77.
- Шопова, Бехрин (2021), „Мевлидът в с. Брезница, Гоцеделчевско“, *Непознатите: Сборник доклади и статии*, s. 178-189, Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“, Пловдив.
- Ялъмов, Ибрахим (2002), *История на турската общност в България*, „Илинда-Евтимов“ ЕООД, София.

Arşiv Belgeleri

BOA. NFS. D. 6354

حَقِّقْ وَصْفِيكَ سَوِّدْكَ بِرُؤْيَاكَ
 حَقِّقْ لَيْقَ أَشْهَادِيكَ بِرُؤْيَاكَ
 حَقِّقْ لَيْقَ أَشْهَادِيكَ بِرُؤْيَاكَ
 حَقِّقْ لَيْقَ أَشْهَادِيكَ بِرُؤْيَاكَ

الله الفاتحة للصلاة

بَعْدَ إِذْ بَعَثْتَهُ وَارْتَدَى بِرُؤْيَاكَ
 بَرِيٍّ يَوْمَ يَوْمِ تَوَسَّسَ وَارْتَدَى بِرُؤْيَاكَ
 حَاتِيَتْ دَهْرًا فَا يَدِي مِلْهًا عَمْرِي
 حَاتِيَتْ دَهْرًا فَا يَدِي مِلْهًا عَمْرِي
 حَاتِيَتْ دَهْرًا فَا يَدِي مِلْهًا عَمْرِي
 حَاتِيَتْ دَهْرًا فَا يَدِي مِلْهًا عَمْرِي

أَوَّلُ دَوِيٍّ أَمَّا أَوَّلُ أَيْدِيٍّ بِصَفَا
 أَوَّلُ دَوِيٍّ أَمَّا أَوَّلُ أَيْدِيٍّ بِصَفَا
 أَوَّلُ دَوِيٍّ أَمَّا أَوَّلُ أَيْدِيٍّ بِصَفَا
 أَوَّلُ دَوِيٍّ أَمَّا أَوَّلُ أَيْدِيٍّ بِصَفَا

أَنْتَ الَّذِي بَوَّلَكُنِي أَنْتَهُ الْبَدْرُ بَعْرِي
 أَوَّلُ حَاتُونِ أَشْتَدِي بُو سَوْنُ لَرِي
 أَوَّلُ حَاتُونِ أَشْتَدِي بُو سَوْنُ لَرِي
 أَوَّلُ حَاتُونِ أَشْتَدِي بُو سَوْنُ لَرِي

أَوَّلُ حَاتُونِ أَشْتَدِي بُو سَوْنُ لَرِي
 أَوَّلُ حَاتُونِ أَشْتَدِي بُو سَوْنُ لَرِي
 أَوَّلُ حَاتُونِ أَشْتَدِي بُو سَوْنُ لَرِي
 أَوَّلُ حَاتُونِ أَشْتَدِي بُو سَوْنُ لَرِي

حَبِيبُ خَدَا مُحَمَّدٍ مَعْطَى رَأْسِهِ
 حَبِيبُ خَدَا مُحَمَّدٍ مَعْطَى رَأْسِهِ
 حَبِيبُ خَدَا مُحَمَّدٍ مَعْطَى رَأْسِهِ
 حَبِيبُ خَدَا مُحَمَّدٍ مَعْطَى رَأْسِهِ

أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ

أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ

أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ

Resim 1. İsmail Niyazi Efendi Mevlidinin 1907 Senesi Nüshasının İlk İki Sayfası

702

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَقِّقْ لَيْقَ أَشْهَادِيكَ بِرُؤْيَاكَ
 حَقِّقْ لَيْقَ أَشْهَادِيكَ بِرُؤْيَاكَ
 حَقِّقْ لَيْقَ أَشْهَادِيكَ بِرُؤْيَاكَ
 حَقِّقْ لَيْقَ أَشْهَادِيكَ بِرُؤْيَاكَ

أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ

أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ
 أَلَمْ تَدْرِكْ أَيْدِيَّ سَوْرَةَ بَأْسَلَا يَلُومُ

Resim 2. İsmail Niyazi Efendi Mevlidinin Tarihsiz Yazma Nushasının Bas Sayfası (A)

Vesiletü'n-Necat Mevlidi İle İlk Zazaca Mevrit Mewlidu'n Nebiyyu'l Qureyşi'nin Bölümleri Yönüyle Karşılaştırılması

İbrahim Dağılma*

GİRİŞ

Karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat için yeni bir çalışma alanıdır. *Comparative literature* olarak da bilinen bu çalışma alanı 'yapısalcılık, dil bilim, anlam bilim ve ontolojik analiz' terimleri yeni yeni etkili olmaktadır. Bu bilim dalı, edebiyat çalışmaları doğrultusunda farklı edebî eserleri inceler, araştırır. Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemeyi; ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmeyi, bu farklılığın nedenleri üzerine yorumlar getirmeyi kendine görev ve işlev bilir.¹ Karşılaştırmalı edebiyat, çalışma sahasında öncelikle edebî eserlerin birbiriyle karşılaştırması yer alır. Farklı bilim alanlarındaki çalışmaların edebî eserlerle karşılaştırılması da bu edebiyatın çalışma sahasına girer. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları Fransız Ekolü'nün savunduğu şekliyle iki farklı dile ve kültüre ait imgeler, konular, tipler, türler, eserler, şairler veya yazarlar üzerinde yapılabileceği gibi Amerikan Ekolü'nün savunduğu şekliyle ulusal edebiyatların sınırları içerisinde de yapılabilir.²

Pichois ve M. Rousseau, karşılaştırmalı edebiyatı şöyle tanımlarlar: "*Karşılaştırmalı edebiyat; analogi, akrabalık ve etkileşim bağlarının araştırılması suretiyle, edebiyat diğer ifade ve bilgi alanlarına ya da zaman ve mekân içerisinde birbirine uzak veya yakın durumdaki olaylarla edebî metinleri birbirine yaklaştırmayı amaçlayan yönetsel bir sanattır...*"³

Karşılaştırmalı edebiyat alanında çalışacak herkes bu tanım doğrultusunda amacına ulaşmak için bu tanımda yüzeysel ya da uygun olmayan yerleri çıkarıp atabilmelidir. Bu çerçevede birileri "Değişik kültürlere ait olsun." cümlesini çıkarıp tanımı değerlendirebileceği gibi başkası da "Bir millî edebiyatın sınırları içerisinde daha iyi yapılabilir." Cümlesini referans alabilir. Dil bilimsel ya da kültürel sınırdan geçişi 'vazgeçilmez' bir koşul olarak görenler ise karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında Avrupa tarzına yaklaşmış olurlar.⁴

Karşılaştırmalı bir edebiyatta eser, yazar veya edebî çalışmalar 'konu, düşünce, biçim yönüyle' üç ana başlık ve her başlık için 'ortaklıklar, benzerlikler ve farklılıklar' olmak üzere üç alt başlık hâlinde yapılabilir. Bu çalışmada da Türkçenin en çok bilinen, okunan ve üzerinde çalışma yapılan mevlidi *Vesiletü'n-Necat* adlı eser ile Zazacanın bilinen ilk yazılı eseri ve tür olarak da ilk mevlidi *Mewlid'un Nebiyy'ul Qureyşi* adlı eser bölümlerinin sayısı, isimleri ve içerikleri yönüyle karşılaştırılacaktır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Bingöl, idagilma@bingol.edu.tr

¹ Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Sayı, İstanbul 2013, s. 9.

² Yavuz Bayram, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, Güz 2004, s. 69-93.

³ M. Andre Rousseau & Claude Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat* (Çeviren: Mehmet Yazgan), MEB, İstanbul 1994, s. 182.

⁴ A.g.e., s. 182, 183.

Mevlid ve Mevlid Törenleri

Mevlid, Arapça bir kelime olup “viladet” mastarından türemiştir. Mevlid, ism-i zaman ve ism-i mekân olarak kullanılır. Kelime bu yönüyle ‘kişinin doğduğu mekânı veya zaman’ anlamı taşır. Yine mevlid kelimesi ‘doğum, doğuş’ anlamında da kullanılır. Bu kelime edebî bir tür olarak ‘Peygamberimizin doğumdan bahseden manzum eser’ için kullanılır.⁵ Mevlit, manzum bir türdür ve mesnevi nazım şekliyle yazılır.⁶ Mevritler çoğunlukla manzum olarak kaleme alınsa da mensur yazılan mevritler de vardır.⁷ En geniş manası ile mevlit, dinî-toplumsal olarak kutsal ve önemli kabul edilen günlerde Hz. Muhammed’in hayatını anlatan şiirlerin okunduğu, Kur’an tilavetinin yapıldığı, ilahilerin söylendiği ve halka yemek, tatlı ve şerbetlerin dağıtıldığı törenleri kapsar.

Mevlit türü eserler ve mevlit törenleri İslam edebiyat ve sanatı içerisinde yer alır. Bu tür eserler, Hz. Muhammed’in doğumunu uzun uzadıya ele alırken onun *peygamberliği*, *miraca çıkması*, *mucizeleri u vefatını* kısa bir anlatımla övgüsel bir şekilde ele alır. Müslüman milletlerin tarihinde özgün bir tür olarak kabul edilen mevlit, edebiyatta da ayrı bir nazım türü olarak kabul edilir. Mevlit nazım türü, övgü şiiri olma yönüyle kaside nazım şeklinin özelliklerini taşıdığı gibi, Hz. Muhammed’in doğumu ve yaratılışını olay olarak anlatma, aruzun kısa vezniyle yazılma ve çokça beyitten oluşma yönüyle mesnevi nazım şekli sayılır.⁸ Çünkü mesneviler, tema, tarz ve hacim yönüyle bütüncül eser özelliği taşır. Olay anlatımına dayalı mesneviler, aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. Bunun için mesneviler konu ve içerik olarak çeşitlenir. Mesnevilerde beyit sayısı sınırlı değildir. Örneğin Mevlana’nın mesnevisi tasavvufi bir içeriğe sahip olup 25 binin üzerinde beyitten müteşekkildir.⁹ Mevritler, genellikle duru bir dil, açık ve akıcı bir üslupla yazılır. Yine mevritlerde dinleyenleri etkileyen sanatlı söyleyişler vardır. Âdeta bu güzel ifadelerle bütün kâinata Hz. Muhammed’in gelişi yeniden ilan edilir.¹⁰

Bugüne kadar mevlit türünde birçok dilde yüzlerce eser yazılmıştır. Bu türün ilk örnekleri hicri 6. yüzyıla kadar gider. El-Uklişî’nin ‘*ed-Durru’l-munazzam fi-mevlidi’n-Nebiyi’l-a’zam*, İbnü’l-Cevzi’nin *Mevlidi’l-arus*, İbn Dehye el-Kelbi’nin *Kitâbü’t-tenvir fi-mevlidi sirâci’l-munir*, Muhyiddin İbni ‘Arabi’nin *Mevlidi’n-Nebi*, Muhammed b. Talha b. El-Huseyn’in *Metâlibu’s-sul fi-menâkibi’r-Rasul* adlı eserleri ilk mevlid örnekleridir. Bu ilk örnekler, çoğunlukla Arapça kaleme alınmıştır.¹¹ Arapça, Türkçe, Zazaca ve diğer dillerde mevritler genellikle manzum tarzda yazılmıştır. İlk Türkçe mevlit, 15. yüzyılın başında yazılırken ilk Zazaca mevlit daha geç bir tarihte 1899 yılında kaleme alınmıştır.

Hz. Muhammed, insanlık tarihinde kendisinden en çok bahsedilen kişidir. Çünkü o, peygamberlik zincirinin son halkası ve vahiy silsilesinin mührüdür. İnsanlık tarihinde Hz. Muhammed’in yeri bilindiği zaman görülür ki en çok ondan bahsetmek, onun doğumunu ve hayatını çeşitli vesilelerle dile getirmek ve bu konuda müstakil eserler yazmak doğal ve gereklidir. Birçok Müslüman yazar, Hz. Muhammed’den bahsedince sözlerinin kıymetlendiği inancı taşırlar. Böyle bir yaklaşım, kimi dizelerde kendini gösterir. Bu duygular şair Lâedri (bilinmeyen) ve Peygamber şairi Hasan bin Sabit’in dizelerine şu şekilde yansımıştır:

⁵ Soner Akdağ, “Süleyman Çelebi’nin Mevlidi Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi, Sayı: 36, Erzurum 2008, s. 81-98.

⁶ Selami Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 2002, s. 18.

⁷ Hasan Aksoy, “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevritler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2007, s. 323-332.

⁸ Mustafa Çiçekler, “Mesnevi”, *DİA*, XXIX, 320-322.

⁹ Kemal Yüce & Şevkiye Kazan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Lisans, İstanbul 2006, s. 283-284.

¹⁰ Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 179.

¹¹ İsmail Durmuş, “Mevlid (Arap Edebiyatı)”, *DİA*, Cilt: XXIX, s. 480-482.

*“Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl
Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl.”¹²
Ben sözlerimle Hz. Muhammed’i övmüyorum,
Ondan bahsetmekle kendi sözlerime güzellik katmış oluyorum”¹³*

Peygamberin doğumunu anlatmak ve mübarek doğumu vesilesiyle ondan övgüyle bahsetmek övgü şiirlerinde öne çıkar. Naat, Peygamber övgüsüyle bilinen şiirlerdir. Bu tür şiirler, genellikle kaside, gazel ve mesnevi nazım şekilleriyle yazılmışlar. Mevlit türü şiirler de naatın önemli ve güzel örnekleri olarak tercih edilmiştir. Mevritler, örneklerde görüldüğü gibi nûr-ı Muhammedî metaforunu öne alan bir girizgâhla başlar: *“Henüz levh-i mahfuz ve kalem yok iken ve gökler yükseltilmemiş iken o vardı... Muhammed’in nûru gezegenlerin burçlarında dolaştığı gibi, annesinden zuhur edinceye kadar tertemiz, yücelik ve övünç sahibi kişilerde dolaşmaya devam etti.”*¹⁴ Allah ilk defa Muhammedî nuru yaratmış, onun ardından her şey bu nurdan ve bu nur için yaratılmıştır. Bütün peygamberlerde tecelli eden bu nur en son Resûl-i Ekrem’e intikal etmiş ve onda karar kalmıştır.¹⁵ Şiirlerde geçen ‘Nur-ı Muhammed’ güneş, ay veya yıldızlar teşbihiyle bir semboldür. Bu nur, tıpkı bu gök cisimleri gibi zulüm ve cehalet karanlığını giderir ve bütün kâinatı sevgiyle aydınlatır. *“O öyle bir habibdir ki güneş, ay ve yıldızların nuru onun nurundan yaratılmıştır.”* ve *“Şüphesiz, peygamber kendisiyle aydınlığa ulaşılan bir nurdur.”* Bu Muhammedi nurla ‘hidayet sabahı ve yeni zaman’ başlamıştır. Onun doğumu güneşin doğuşuna ve sabah aydınlığına benzer. Yüzü güneşe ve ayın on dördüne benzer. Bu temsiller, İslam’ın doğuşuna işaret eder.¹⁶ Bu girizgâhlardan sonra genellikle mevlitlerde şu bölümler gelir ve okunur:

705

Hz. Peygamberin nesebi ve aslı, onun nesebinin yaratılışı ve üstünlüğü, babası Abdullah ve annesi Amine’nin evliliği, bu evlilikle ilgili bazı hususlar, Hz. Amine’nin hamileliği esnasında gaybten işittiği sesler, aldığı müjdelere ve gördüğü rüya, onun doğumu esnasında meydana gelen olaylar ve onun sütanneye verilmesi...¹⁷ Sonunda mevlit, kısa bir duayla biter. Ayağa kalkmak, mevlitte önemli bir husustur. Bu husus, ilk kez M.14/ H. 8. asırda Takıyyüddini es-Sübki¹⁸ eliyle mevlit okunmasında yer almıştır. Mevlit kelimesi, ilk dönemlerde Hz. Peygamberin doğum zaman ve mekânını anlatan eserler için kullanılırken bu kelime Osmanlı Dönemi’ndeki kutlamalardan itibaren mevlit törenleri için de kullanılmaya başlamıştır. Bugün mevlit denince akla hem eser hem de tören gelmektedir.

Hz. Muhammed’in miladi ve hicri doğum günü yıldönümlerinde icra edilen törenler, mevlit törenleri olarak bilinir. İlk mevlit uygulamaları Hz. Peygamber’den kısa bir süre sonra Hz. Ömer zamanında başlamış ve o, mevlit haftasında eğitime ara vermiştir. Endülüs Emevileri, bu uygulamayı devam ettirmiştir. Mevlidin bid’at olduğunu söyleyen âlimler ise sahabenin bu kutlamaları yapmadığını öne sürer ve delil getirmeye çalışırlar. Resmî ve görünür anlamda ilk mevlit törenleri Mısır’da Fatımiler zamanında yapılmış ve bu kutlamalar Erbil’deki törenlere ön ayak olmuştur. Bu ilk merasimler daha çok saray içerisinde, halktan uzak, resmî ve kısmen siyasi amaçla yapılırdı. Mısır’daki törenler esnasında da mevlit için henüz okunan belirli bir şiir yoktu. Ayrıca bu dönemdeki mevlit törenleri Hz. Peygamber’e has olmayıp Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan,

¹² L. Sami Akalın, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık, İstanbul 1984, s. 171.

¹³ Muhit Mert, “Kitap Tanıtımı”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 2, Güz 2006, s. 283-286.

¹⁴ Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 163.

¹⁵ Süleyman Uludağ, “Nûr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 33, İstanbul 2007, s. 244-245.

¹⁶ Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 163.

¹⁷ Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, s. 161-162.

¹⁸ Bilal Aybakan, “Subkî Takıyyüddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, Yıl: 2010, s. 14-15.

Hız. Hüseyin ve devrin halifesini anmayı da kapsardı. Bazı kaynaklar, Irak bölgesinde de mevlit kutlamalarının erken dönemlerde başladığını gösterir. Gökbörü'den önce yaşamış olan İbnü Cevzi, eserinde Bağdat çevresindeki mevlitlerden ve mevlit okutanın alacağı mükâfattan bahsetmiştir.¹⁹ Mevlit törenleri, zamanla Afrika'dan Asya'ya, Asya'dan Avrupa'ya yayılmıştır. Günümüzde de bu törenler, çok canlı bir şekilde camii, stadyum, konferans salonları, okullar, şehir meydanlarında yapılmaktadır. Ve bu törenler medyada geniş yer bulmaktadır.

Süleyman Çelebi ve Mevlidi:

Bursa'da doğduğu bilinen Süleyman Çelebi'nin doğum tarihi ile ilgili bir netlik yoktur. Çelebi, 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başında yaşamıştır. Babası, Orhan Gazi Dönemi'nde yaşayan Ahmet Paşa'dır. Çelebi, sağlam bir tahsil ve dinî terbiye almıştır. Sultan Bayezid Dönemi'nde önemli mevkilerde görev yapan Çelebi, 1422 yılında vefat eder. Bu tarih, ölümü için düşürülen "Rahat-ı Ervâh" tarihiyle bilinmektedir.²⁰ Çelebi, bir peygamber aşığı olarak yetişmiş ve peygambere olan sevgisinin bir yansıması olarak *Vesîletü'n-Necât* isimli mevlidini 1409 yılında 60'lı yaşlarda yazıp tamamlamıştır. Eserin ismi ve hangi tarihte yazıldığı şu beyitlerle anlaşılmaktadır:

*"İş bu kân-ı şehd ki şîrindir tadı / Bil Vesîletü'n-Necât oldu adı
Hem sekiz yüz on ikide târihi / Bursa'da oldu tamâm bu ey ahî"²¹*

Eser, bazı kaynaklarda *Mevlid* veya *Mevlûd* şeklinde kaydedilmiştir. Çelebi ise eserini *Vesîletü'n-Necat* olarak isimlendirmiştir. Bu eser, onun İslam peygamberi Hazret-i Muhammed'e olan muhabbetinin bir neticesidir. Mevlit tarzında yazılmış bu eserin yazma sebebi olarak kimi kaynaklarda gibi eserlerde şu bilgi vardır:

"İranlı bir vaiz, Süleyman Çelebi'nin imamı bulunduğu Bursa Ulu Cami'nde cemaate vaaz ederken Bakara Süresinin 285. ayetini yanlış tefsir ederek 'Hz. Muhammed ile Hz. İsa arasında fazilet açısından hiçbir fark göremediğini' ifade eder. Bunun üzerine cemaatten biri vaizi uyarır ve ona aynı sürenin 253. ayetini hatırlatır ve şöyle der: 'İşte bu sebeple de Hz. Muhammed, her ne kadar nübüvvet vazifesi yönüyle Hz. İsa'ya denk olsa da fazilet ve üstünlük bakımından ondan daha yücedir!' İranlı vaiz ile bu şahıs arasında gerçekleşen bu olay yüksek mercilere kadar intikal eder. Olay, vaizin idam fermanını çıkaracak şekilde büyür ve sonuçta İranlı vaiz idam edilir. Süleyman Çelebi bu olaydan dolayı oldukça müteessir olur. İslam Peygamberinin diğer peygamberlerden makam olarak üstün olduğunu dile getirmek ve Hz. Muhammed'e olan sevgisini ifade etmek için kendisiyle ünlendiği mevlidini kaleme alır."²²

Bu beyitler de onun bu üstünlüğü dile getirmesinin bir yansımasıdır:

*"Enbiyânın şeksiz ol sultânıdır / Cümlesinin cânı içre cânıdır
Gerçi kim onlar dahi mürsel dürür / Lâkin Ahmed ekmel û efdal dürür
Zira efdallığa ol elyak durur / Onu öyle bilmeyen ahmak durur*

...

Sûretâ gerçi Muhammed son idi / İllâ ma'nada kamudan ön idi."²³

¹⁹ Mehmet Yanmış, "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, Yıl: 2012, s. 115-133.

²⁰ Necla Pekolcay, *Mevlid (Vesîletü'n-Necat) Süleyman Çelebi*, TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 36-38.

²¹ Pekolcay, *Mevlid (Vesîletü'n-Necat) Süleyman Çelebi*, s. 106

²² Akdağ, "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine", s. 81-98.

²³ Pekolcay, *Mevlid (Vesîletü'n-Necat) Süleyman Çelebi*, s. 53-55.

Hız. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olduğunu ispatlamak amacıyla yazılan bu mevlit, aynı zamanda dil ve sanat yönüyle güçlüdür. Çelebi, ifadelerini dinî heyecanına bağlı olarak zenginleştirmiş; duygu, düşünce ve bilgiler sanatlı bir üslupla anlatılmış. Mevlit, baştan sona sehl-i mümteni sanatına örneklik teşkil etmektedir. Çelebi'nin bilinen mevlit nüshaları on bir grupta toplanmaktadır. Bu farklı nüshalar, asıl nüshaya gölge düşürecek kadar karışık değildir. Bu nüshalar, dikkatle incelendiğinde sahih olabilecek nüshaların Çelebi'nin inanç dünyası ile çelişmediği görülür. Bu nüshalardan sadece 'veladet' bölümünü içeren olduğu gibi eklemelerle iki, üç, dört, beş, altı bölüme kadar varan nüshalar da vardır. Çelebi'nin mevlidi olduğu öne sürülen birbirinden farklı on bir nüshası karşılaştırılmış, kabul edilen yeni metinde mevlidin, on altı bölümden oluştuğu tespit edilmiştir. Bazı bölümler ise kendi içinde birkaç fasıldan oluşmaktadır. 768 beytin yer aldığı mevlit mensur bir münâcâtla başlar.²⁴ Mevlidin içeriğini gösteren on altı kısmın bab başlıkları şöyledir:

- Allah'ın birliği (tevhid) hakkında olan bu kısım 32 beyittir.
- Nâzım için dua talebi ve kitap için özür beyanı 18 beyittir.
- Âlemin yaratılma sebebinin beyan edildiği kısım 15 beyittir.
- Hız. Muhammed'in ruhunun yaratılmasının beyanı iki fasıl olup 45 beyittir.
- Hız. Muhammed'in vücudunun zuhura gelmesinin beyanı üç fasıl olup 59 beyittir.
- Hız. Muhammed'in doğumu esnasındaki fevkalâdeliklerin beyanı altı fasıl olup 123 beyittir.
- Hız. Peygamber'in methinin yapıldığı 7. Bölüm 10 beyittir.
- Mûcizelerinin ele alındığı bölüm 50 beyittir.
- Mi'racının ele alındığı bölüm 60 beyittir.
- Hicretten bahseden bölüm, 7 beyittir.
- Hız. Muhammed'in bazı vasıflarının anlatıldığı 11. bölüm 30 beyittir.
- Bazı güzel ve ince nüktelerin ve nasihatın yer aldığı bölüm 56 beyittir.
- Zem edilen kötü fiillerden nehyetme bölümü 10 beyittir.
- Risâletin tebliği hakkındaki bölüm 18 beyittir.
- Hız. Peygamber'in vefatının anlatıldığı bölüm üç fasıldan ibaret olup mevlidin en uzun bölümüdür. Bu bölümde 172 beyit yer alır.
- Mevlidin hâtimesi aynı zamanda mevlidin son bölümü 62 beyittir.²⁵

Mevlitte her bölümün sonunda "Ger dilersiz bulasız oddan necât / 'İşk ile derd ile idin es-salât..."²⁶ beyitleri Hız. Muhammed'e salavat getirme amacıyla tekrarlanmıştır. Kaside nazım şekliyle ve aruzun "fâilâtün, fâilâtün, fâilün" kalıbıyla yazılan eserde yer yer gazellere de rastlanır. Bu eser, lirizm ve didaktikliği içeren üslubuyla divan şairlerince beğenilmiştir.²⁷ Süleyman Çelebi'nin mevlidinin bugüne kadar yaşamasının, halk toplulukları tarafından sevilip okunmasının nedeni, dilinin sadeliği ve anlatımının güzelliğidir.²⁸

Ehmedê Xasi ve Mevlidi

Zazaca ilk mevlidi yazan Molla Ehmedê Xasi Osmanlı'nın son dönem âlim, aydın ve şairlerindendir. Xasi, 1867'de doğmuş ve 18 Şubat 1951'de vefat etmiştir. İlk eğitimini babasının ya-

²⁴ Pekolcay, "Mevlid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Ankara 2004, s. 485-486.

²⁵ Pekolcay, *Mevlid (Vesiletü'n-Necat) Süleyman Çelebi*, s. 46-107.

²⁶ Muhemmed Hâdi Şemrexî, *Mecmûâ Mevlidânî Di Çâr Lîsân û Ezmânân*, Mektebetu Seyda, Diyârbekir, 2011, s. 206.

²⁷ Pekolcay, *Mevlid (Vesiletü'n-Necat) Süleyman Çelebi*, s. 36-38.

²⁸ Hasibe Mazioğlu, "Türk Edebiyatı'nda Mevlid Yazan Şairler", *Türkooloji Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1 Yıl: 1974, s. 35-62.

nında alan Ehmedê Xasi, kendini iyi bir şekilde yetiştirmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça, Kürtçe ve Zazaca dillerinde konuşup yazan Xasi, Lice Müftülüğü yapmış, Ankara Fetvası'na imza atmış ve üç yıl Rodos sürgünü yaşamıştır.²⁹ Ehmedê Xasi'nin eserleri incelendiğinde ve onun halk arasında oluşturduğu intibaya bakıldığında onun aynı zamanda bir davetçi gibi İslam'ı yaşayıp yaşatmaya çalıştığı görülür.³⁰

Birçok eseri olan Xasi, hem Zazaca ilk yazılı eser hem de Zazaca ilk mevlid olarak bilinen *Mevlidu'n Nebiyyu'l Qureyşi*'yi 1889'da 23 yaşında bir gençken kaleme almıştır. Bu eser, Peygamberimizi övme, onun veladetini ele alma yönüyle mevlit yazma geleneğine dil, üslup ve tema olarak uymaktadır. Eser, aynı dinî-tasavvufi geleneğin olgun bir örneği olup Zazacanın diğer diller gibi bir edebiyat dili olduğu iddiasıyla yazılmıştır. Eserin yazılma nedeni Süleyman Çelebi'nin mevlidini yazma sebebi gibi ilginçtir. Mevlidin yazılmasına vesile olan olay kaynaklarda şöyle geçer:

*Ehmedê Xasi'nin köyü Diyarbakır'a bağlı Kayacık (Hezan)'dır. Bu köyde Zazalar ve Kürtler iç içe yaşarlar. Bir gün Xasi, Cuma namazı için camiye gider ve namazdan önce orada bazı Kurmanc (Kürt) molalarla sohbet eder. Bu sohbet esnasında bu Kurmanc molalar Xasi'ye yarı şaka yarı ciddi derler ki: 'Zazalar nedir ki? Siz Zazaların bir tek kültürel birikiminiz var mı? Yok. Hâlbuki bizim sayısız eserlerimiz var. Düşün, (Kürtlerin) Ehmedê Xani, Melayê Cıziri, Feqiyê Teyran'ını bir yana bıraksak da, siz Zazaların içinde Melayê Bateyi gibi bir mevlit yazacak kimse dahi olmamıştır.' Molla Xasi, üzülür ve şaka olarak yapılan bu tarizi üzerine, 'Vallahi ben Zazaca bir mevlit yazmadan bu evden çıkmayacağım' der ve Cuma namazı sonrası evine gider. Bir sonraki Cuma gününe kadar bugün elimizde mevcut olan Zazaca mevlidi yazar. Kendisiyle şakalaşan molalara giderek, 'Alın size Zaza edebiyatının küçük bir numunesi' der ve yazdığı mevlidi gösterir. Mevlidi inceleyen âlimler hayretler içinde kalır ve Ehmedê Xasi'yi tebrik ve takdir ederler.'*³¹

Ehmed Xasi'nin *Mevlidu'n-Nebiyyu'l-Qureyşi* adlı mevlidi 1900 yılında Diyarbakır Litografya Matbaasında 400 adet basılmıştır. 26 sayfadan ibaret olan Xasi'nin mevlidi³², edebî ve sanatsal yönden güçlüdür. Bu mevlit, Zazaca mevlitler için tetikleyici olmuş ve bugüne kadar Zazacada ona yakın mevlit yazılmıştır. Zazaca mevlitler, edebî yönden büyük oranda Ehmed Xasi'nin mevlidinin etkisinde kalmışlardır. Xasi'nin mevlidi edebî bir gayeden ziyade dile hizmet amaçlı yazılmıştır. Bu amaçla yazılan mevlit süslü bir anlatıma kurban edilmemiştir. Bu mevlidin yazılmasında '*Zazaca konuşan insanların Hazret-i Muhammed'in doğumu münasebetiyle onun yüce şahsiyetini ve doğumun esnasındaki güzellikleri ortaya koyan bir mevlidi olsun ve okunsun*' düşüncesi öne çıkmıştır.

Xasi, medrese kültürüyle yetişen ve İslami literatürü iyi bilen bir âlim olduğu için mevlidinde bu etkiyle Arapça kelimelere çokça yer vermiştir.³³ Arapça kelimeler dışında mevlitte yer alan kelimelerin tamamına yakını Zazacadır. Mevlit, çok sayıda söz sanatları içerse de, anlam yönüyle kapalı değildir. Mevlitte söz sanatlarının varlığı, şairin edebî yöndeki ustalığının belirgin bir işaretidir. Sade bir dille nazmedilen Xasi'nin mevlidi kaside nazım şeklinde olup ölçüyü hece gibi görenlerce 11'li hece ölçüsü, aruz olarak görenlerce 'fâilâtün /fâilâtün/fâilün' vezniyle yazılmış

²⁹ M. Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri) I-II*, İstanbul 2004, s. 62-69.

³⁰ İbrahim Dağılma, *Ahmedê Xasi'nin Mevlidinde Tema ve Edebi Sanatlar*, Türkiye Âlim Yayınları, Deutschland 2015, s. 19-22.

³¹ Musa Anter, *Hatıralarım*, Aram Yayınları, İstanbul 2013, s. 184-185.

³² Cihat Kar, "Zaza Dili Araştırmalarının 150 Yıllık Geçmişi Üzerine-1 (1857-2001)", *Çıme*, Sayı: 8, Almanya 2007, s. 2-11.

³³ Ehmed Xasi'nin mevlidi için orijinal nüshaya ulaşılmış. Çalışmada yararlandığımız nüsha Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi'nde 9257 kayıt numarasıyla mevcuttur. Bu nüsha ön ve arka kapaklarıyla 21 sayfadır. Bkz. Ehmed Xasi, *Mevlid*, Velayet Matbaası, Diyarbakır 1899 (H. 1317).

tır. Mevlit, 14 asıl ve iki ek bölüm olup toplam 366 beyittir. Eserde her bölüm bir diğer bölüme geçişi sağlayan ‘*Wâzeni ger mâ xelaşıyyâ temâm / Vâtişi mâ Eş-şelâtu wes-selâm*’³⁴ tasliye beytiyle biter ve yeni bir başlıkla başlar. Son iki bölüm, mevlidin içeriğinden değildir. Bu iki bölümden biri yazarın ebced hesabıyla mevlidinin yazım zamanına tarih düşürmesidir. Diğeri de Siirtli Ömer Fethullah Hasbi’nin Xasi’nin mevlidine yaptığı takrizdir. Bu bölümler, aşağıdaki başlıklar şeklinde sıralanmıştır:

- Besmele ve Hz. Muhammed’e salavat ile başlayan ilk bölüm 21 beyittir.
- Enû mebhesi tertîbi mewlûdî û fezley wendişî / Mevlidin tertibi ve Okunmasının Faziletinden bahseden ikinci bölüm 45 beyittir.
- Enû mebhesi çinûbiyâyîşi eşyân û sirri Humâ yû / Eşyanın Yokluğu ve Allah’ın Sırlarından bahseden üçüncü bölüm 16 beyittir.
- Enû mebhesi xelqi peygamberi mâ û xelqi eşyânû / Peygamberimizin Yaratılışı ve Eşyanın Yaratılışından bahseden dördüncü bölüm 29 beyittir.
- Enû Mebhesi Emri Humâ yû Qey Qeleme / Allah’ın Kaleme Emretmesini anlatan beşinci bölüm 17 beyittir.
- Enû mebhesi xelqi Âdemiyû nûri Peyğamberiyû kewtî pâştey yî / Âdem’in Yaratılması ve Peygamberlik Mührünün Onun Sırtına Düşmesinin anlatıldığı altıncı bölüm 40 beyittir.
- Enû Mebhesi Eştişi Âdemi yû Cennet râ Ümardîşi Kalikâni Peyğamberi Mâ / Bu, Âdem’in Cennetten Atılma ve Peygamberimizin Dedelerinin Sayıldığı yedinci bölüm 22 beyittir.
- Enû mebhesi ‘Ebdullahî yû cuhûdi Şâmiyânû û wâştîşi Âmina ci ri / Abdullah’la Şamlı Yahudilerin ve Amine’nin Ona İstenmesi hadiselerinin yer aldığı sekizinci bölüm, 28 beyitten oluşmaktadır.
- Enû mebhesi intiçâli nûri peygamberi yû û hewnâni Âminâ wu / Peygamberin Nurunun İntikali ve Amine’nin Rüyalarından bahseden dokuzuncu bölüm 27 beyittir.
- Enû mebhese welednâyîşi Peyğamberi mâ wu şellâllahu ‘aleyhi we ‘âlâ âlihi we selem o. / Peygamberimiz Aleyhi salat ve selamın Doğumundan bahseden onuncu bölüm 18 beyittir.
- Enû mebhesi henî ‘ecâyîbânu âmey wucûd şewî mewlûdî / Mevlid Gecesi Gerçekleşen Birkaç Acaib (Olayın) Bahsinin yer aldığı on birinci bölüm on 17 beyittir.
- Enû mebhese Hêlîmây Se’diyanu rażiyellahu te’alâ ‘anhâ / Allah’u Teala kendisinden razı olsun Sa’dlı Halime’nin Bahsinin geçtiği on ikinci bölüm 24 beyittir.
- Enû mebhesi nuzûli wehyû û mi’râci yû / Vahyin Nüzülü ve Mirac Bahsinin geçtiği on üçüncü bölüm 51 beyittir. Bu bölüm, beyit sayısı yönüyle mevlidin en uzun bölümüdür.
- Hazâ du’âu mewlidi’n-nebiyyî şellellâhu ‘aleyhi we’elâ âlihi we şehbihî we sellem / Mevlidi Nebi’nin Duası olarak isimlendirilen on dördüncü bölüm 11 beyittir. Dua bölümünde ayrıca şiir şeklinde olmayıp nesir şeklinde olan bir bab var. Yazar Xasi, bu babta mevlidin hicri 1360 yılında Allah’ın inayetiyle kendi eliyle tamamlandığını dile getirmiştir.
- Haza’n-nezmu’t-târîxi li-muellifi’l-mewlidi / Mevlidin Müellifinin mevlidin yazım tarihini ebced hesabıyla nazmettiği on beşinci bölüm, 6 beyittir. Bu bölümde yine Xasi’ye ait olan iki ayrı beyit yer almaktadır. Bu iki beyitte yazar Resulullahı ve sanatını metheder:

مَا مَدَحَ الْخَاصِي رَسُولَ النَّفْلَيْنِ / بَلْ مُدَحَ الْخَاصِي بِجَدِّ الْحَسَنَيْنِ

Mâ medeh’el-Xaşi Resûle’s-seqeleyni / Bel mudihê’l-Xâşi bi-ceddi’l-şeseneyni

مَا نَقَيْنَا هُنْكَى بَحْثِ أَمْجِدِي / كَرْدِي مَوْلُودِ مُحَمَّدِ أَحْمَدِي

Mâ neqinây hengî behsi emcedî / Kerdî mewlûdi Muħammed Eħmedî

³⁴ Eğer biz tam bir kurtuluş istiyorsak / Sözümüz Es-salat ve selam (olmalıdır).

- Haza't-teqriзу li-l'ellâmeti's-Si'ridiyyu'l-'Umeriyyi Fethullehi Heshbî / On altıncı bölüm olarak kayda geçen son bölüm Xasi'ye ait olmayıp Siirtli Âlim Ömer Fethullah Hasbi'nin Xasi'nin mevlidi için yaptığı takrizdir (Övgü).³⁵

Vesilet'un Necat (Mevlit) ile Mewlid'un Nebiyyu'l Qureyşi'nin Bölümleri

İki mevlit, biçim ve içerik yönüyle karşılaştırıldığı zaman benzer ve farklı yönler karşımıza çıkar. İki eser de mevlit türünde yazıldığı için benzer yönlerin daha çok olduğu görülür. Bazı bölüm ve beyitlerde nazire geleneğinin güçlü bir yansıması olarak tıpatıp benzerlikler görülür. Çelebi'nin Türkçe mevlidi Mola Xasi'nin mevlitleri bölümleri biçim ve muhteva yönüyle karşılaştırıldığında şu benzerlik ve farklılıklar karşımıza çıkar:

- Xasi'nin mevlidinden 550 yıl önce yazılan Çelebi'nin mevlidi *Vesiletü'n-Necât*'ın hacim bakımından geniş bir olay örgüsüne sahiptir. Buna karşılık, *Vesiletü'n-Necât*'ta ele alınmayan bazı konulara Ehmedê Xasi'nin *Mewlidu'n Nebiyyu'l Qureyşi*'sinde kısaca değinilmiştir. İki mevlit de benzer ve farklı konularda güçlü bir anlam derinliğine sahiptir.
- İki mevlidin yazılmasında benzer olayların vesile olduğu görülür. İki yazar da başlarından geçen bir hadisenin etkisinde kalarak mevlitlerini kaleme almışlardır. Çelebi, şahit olduğu olay sonrası Hz. Peygamberin üstünlüğünü ortaya koyma refleksiyle mevlidini kaleme almıştır.³⁶ Ehmedê Xasi ise yaşadığı olay sonrası Zazacanın bir edebiyat dili olduğunu göstermek amacıyla kaleme almıştır.³⁷
- Beyit sayısı yönüyle farklı olan iki mevlit, asıl ve ekleme bölümlerle 16 bölümden oluşmaktadır. Çelebi'nin mevlidi 768 beyitten oluşurken Xasi'nin mevlidi 366 beyitten oluşur. Çelebi'de beyit sayısının fazla olması *Vesilet'ün Necat*'ın en az ve en fazla beyit içeren farklı mevlit nüshaları kaynaklıdır. Xasi'nin mevlidinin farklı nüshaları yoktur. Bunun sebebi olarak, Zazaca mevlidin yakın bir zamanda ve resmî matbaada basılması olarak gösterilebilir. Zaman yakınlığı ve teknik imkânlar Xasi'nin mevlidinin asıl nüshasına ulaşma imkânı vermektedir. Xasi'nin mevlidinin Latinize edilen transkripsiyon farklı nüshalarında ise yazım tercihi kaynaklı ses ve harf farklılıkları görülmektedir.
- İki mevlidin bölümleri 'içerik, beyit sayısı ve işlenen konu aynılığı ve farklılığı' yönüyle karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir:

İki mevlit, 'Tevhid, Nurun Yaratılması, Eşyanın Yaratılmasındaki Sır, Viladet, Miraç ve Dua' gibi mevlidin ana konuları yönüyle benzerdirler. Çelebi'nin mevlidi mensur bir münacatla başlar, Xasi'de münacat on dördüncü bölümde nazım olarak karşımıza çıkar. Xasi'nin 11 beyitlik Münacat bölümünde mensur bir dua da vardır. *Vesilet'un Necat*'ın bölüm sıralamasını esas alarak bölüm içerikleri yönüyle iki mevlidi mukayese ettiğimizde şöyle bir tablo oluşturabiliriz:

Kısım	Vesilet'un Necat (Süleyman Çelebi)	Mewlid'un Nebiyyu'l Qureyşi (Ehmedê Xasi)
1. Kısım	Tevhid hakkındadır. Allah'ın birliğinden bahseder.	Besmelenin fazileti ele alınmış. Ayrıca Allah'a hamd ve şükür, kulun acizliğinden bahsedilir.
2. Kısım	Yazılan mevlidin kabulü ve etkili olması için dua talebi ve kitabın muhtemel eksiklikleri için özür talebi vardır.	Burada dua 14. Bölümde olup bu kısımda mevlidin tertip edilme şekli ve faziletinden bahsedilir.
3. Kısım	İki mevlitte bu kısım aynı içeriğe sahiptir. Âlemlerin yaratılış sebebi anlatıldığı bu kısım ilk mevlitte 15 beyit, ikinci mevlitte ise 16 beyittir.	

³⁵ Mela Ehmedê Xasî, *Mewlid* (Tadayoğ: W.K. Merdîmin), Hivda, İstanbul 2012.

³⁶ Akdağ, "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine", s. 81-98.

³⁷ Anter, *Hatıralarım*, s. 184-185.

4. Kısım	İki mevlitte bu kısım aynı içeriğe sahiptir. Hz. Muhammed'in ruhunun ve eşyanın yaratılma sırrının anlatıldığı bu bölüm ilk mevlitte 45 beyit, ikinci mevlitte ise 29 beyittir.	
5. Kısım	Hz. Muhammed'in vücudunun zuhura gelmesi hakkındadır.	Kalem, Levh ve yaratılışı arasındaki ilişki hakkındadır.
6. Kısım	Hz. Muhammed'in doğumu esnasındaki olağanüstü olayları anlatır.	Bu mevlitte, 'veladet ve fevkaladelikler 10. Ve 11. Bölümlerde işlenir. Bu kısımda nur metaforu ele alınmış. Bu nurun peygamberden peygambere intikali bu metafor etrafında anlatılır.
7. Kısım	Hz. Peygambere övgü hakkındadır.	Hz. Âdem'in cennetten kovulması ve dedeleri isim olarak zikredilir.
8. Kısım	Hz. Muhammed'in mucizelerine yer verilir.	Yahudilerin Hz. Peygamberin babası Abdullah'a nur-u Muhammedi sebebiyle kurduğu tuzaklar ve Abdullah'ın Âmine ile evlenmesi anlatılır.
9. Kısım	Hz. Muhammed'in miraca çıkması ve miraç esnasında yaşanan olaylar hakkındadır.	Bu mevlitte miraç konusu vahiyle birlikte 13. bölümde yer alır. Bu kısımda Nur-u Muhammedi'nin Hz. Amine'ye intikali, kutlu doğum öncesi rüya ve müjdelere hakkındadır.
10. Kısım	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti hakkındadır.	Xasi'de hicret isimli bağımsız bir bölüm yoktur. Hicret olayı sadece mevlidin sonunda bir beyit olarak yer alır. Bu kısımda kutlu doğum ve o esnada gerçekleşen olaylar anlatılır.
11. Kısım	Hz. Muhammed'in bazı üstün vasıfları hakkındadır.	Viladet gecesi gerçekleşen bazı harikuladelikler hakkındadır.
12. Kısım	Bazı güzel nükteler ve nasihatler içerir.	Hz. Muhammed'in sütanneye verilmesi ve o esnada yaşananlar ele alınır.
13. Kısım	Zem edilen kimi kötü fiillerden nehiy etme hakkındadır.	Xasi'nin mevlidinde kimi kötü fiillerden sakındırma ve tövbe davet 1. Ve 2. bölümlerde yer alır. Bu bölüm ise vahyin nüzulü ve miraca çıkma hakkındadır.
14. Kısım	Risaletin tebliği hakkındadır.	Xasi'de Risaletin tebliği bir önceki bölümde miraçla birlikte ele alınır. Bu bölüm, Mevlidi Nebi'nin Duası'dır. Bu bölümde ayrıca nesir şeklinde bir bab vardır.
15. Kısım	Hz. Peygamberin vefatı anlatılır. Üç fasıldan oluşan bu bölüm mevlidin en uzun bölümüdür.	Burada bu bölüm, kısadır. 6 beyitten oluşan bu kısımda ebced hesabıyla tarih düşürme, Hz. Muhammed'i övme öne çıkar.
16. Kısım	Mevlidin hatimesidir.	Bu bölüm, mevlidin aslından değildir. Başkası tarafından mevlide yapılmış bir takriz (övgü)'dür.

Vesilet'un Necat ve Mewlid'un Nebiyyu'l Qureyşi adlı mevlitler, mevlitler için genel olarak kullanılan 'fâilâtün / fâilâtün / fâilün'aruz kalıbıyla yazılmıştır.

Allah adın zikredelim evvelâ (Al-la-h a-dın / zik-re-de-lim / ev-ve-lâ)

Vâcib odur cümle işte her kula (Vâ-ci-b o-dur / cüm-le iş-te / her- ku-la)

...

Ez bi bîsmillâhî İbtida kena (Ez-bi- bîs-mîl / lâ-hi- İb-tî / dâ -ke-na)

Raziqê 'aman u xasan piya kena (Râ-zi-qê 'â / ma-nu-xa-san / pya -ke-na)

İki mevlit, dinî bağlam ve aruz ölçüsü yönüyle çokça Arapça kelime ve tamlama ihtiva eder. Dil ve sanat yönüyle güçlü olan bu mevlitler hedef diller Türkçe ve Zazaca açısından sade ve anlaşılardır. Bu özellik iki mevlidi de güçlü birer sehl-i mümteni örneği yapmıştır. Süleyman Çelebi, mevlidi yazma vesilesi olan vaizi anlatırken onu ahmaklıkla itham eder ve şöyle der:

Gerçi ki anlar dahi mürsel dürür / Lâkin Ahmed ekmel û efdal dürür

*Zîrâ efdalliğa ol elyak durur / Anı öyle bilmeyen ahmak durur.*³⁸

³⁸ Abdurrahman Güzel, "Vesilet'ün Necat (Mevlid)'in Dili ve Edebi Değeri", *Kutlu Doğum Haftası (12-17 Ekim 1989)*, TDV, s. 193-213.

Ehmedê Xasi, mevlidin okunuşundaki faydayı sade, anlaşılır ama anlam derinliğine sahip beyitlerle anlatır:

*Hem bedel de reḥmetew keyf û surûr / Nâzili qelbî bibû hem feyz û nûr
Meclisâ mewlûd biyû wendiş tede / Gû bibû ğerq ây di nûri Eḥmede³⁹*

Mevlit geleneğinin önemli özelliklerinden biri de asıl bölümlerin tasliye (vasıta) beyitle birbirine bağlanmasıdır. İki mevlitte de tasliye beyitlerinde Hz. Muhammed'e salavat getirme bir kurtuluş vesilesi kabul edilir. Çelebi'de tasliye beytinde salavat 2. çoğul şahıs kişilere hitap formuyla 'ateşten kurtulma vesilesi' olarak görülürken Xasi'de salavat 1. çoğul kişilere hitap formuyla 'bütüncül bir kurtuluşa vesile' olarak zikredilir:

Ger dilersiz bulasız oddan necât / 'Aşk ile derd ile diyin es-salât

...

Wâzeni ger mâ xelâsiyyâ temâm / Vâtışı mâ es-selâtu wesselâm⁴⁰

İki mevlidin bölüm başlıklarına bakıldığında Çelebi'nin mevlidinde başlıklar birçok mevlit gibi Arapçadır:

Fî beyânı fıtrat'il 'alem (Alemın Yararılmasının İzahı)⁴¹

Xasi'nin mevlidinde bölüm başlıkları da mevlit beyitleri gibi anadili olan Zazacadır:

Enû Mebḥesi Çinîbiyâyişi Eşyân u Surri Humâ yû (Bu, Eşyanın Yokluğu ve Allah'ın Yaratmadaki Sırları Bahsidir.)⁴²

712

Çelebi'nin mevlidinin orijinalinde 'Merhaba' faslı yoktur. Bu fasıl daha sonra Ahmed isimli bir şair tarafından dâhil edilmiştir.⁴³ Eklenen haliyle bu fasıl, mevlidin veladet kısmında yer alır. Merhaba faslı kimi nüshalarda 8 beyit⁴⁴, kimi nüshalarda 10 beyit⁴⁵ olarak karşımıza çıkar:

Merhabâ i âl-i Sultân merhabâ / Merhabâ i kân-ı 'irfân merhabâ

...

Merhabâ i rahmeten li'l-'âlemîn / Merhabâ sensin şefi'ul müznibîn

Xasi'nin mevlidinde 'Merhaba' faslı mevlidin aslında mevcuttur. Bu fasıl, Çelebi'de olduğu gibi peygamberimizin doğumunu anlatan 10. Bölümde 8 beyit şeklinde yer alır:

Merḥeba ey surrî Sûbḥan merḥebâ / Merḥebâ ey rûhi rûḥân merḥebâ

...

Merḥeba ey reḥmeten lîl 'âlemîn / Merḥeba ya men şefi'ul muznibîn

İki mevlit, aa, bb, cc, dd, ee şeklinde devam eden mesnevi tarzı şeklinde kafiyelenmiş olup kafiye çeşitliliği yönüyle zengindir. Aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi çoğunlukla tam, zengin kafiye ve redif kullanılmıştır:

³⁹ Hem rahmete bedel keyf ve sürur / Hem kalbe nazil olur feyz ve nur

Meclis ki mevlid içinde okunsa / Ki orası dolar Ahmed'in nuruyla

⁴⁰ Eğer istiyorsak tam bir kurtuluş / (Olsun) sözümüz salat ve selam

⁴¹ Pekolcay, *Mevlid*, s. 50

⁴² Ehmed Xasî, *Mewlid*, s. 8.

⁴³ Akdağ, "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine", s. 81-98.

⁴⁴ Pekolcay, *Mevlid*, s. 167

⁴⁵ Recep Toparlı, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi Vesilet'ün- Necat*, Es-Form, Sivas 2022, s. 43-47.

Mustafâ rûhunu evvel kıldı var / Sevdî onu O Kerîm û Girdigâr (İki mısradâ –ar sesleri tam kafiyedir.)

Mustafâ'yı kendine kıldı habîp / Cümle dertlere hem O oldu tabîp (İki mısradâ –bîp sesleri zengin kafiyedir.)

Gizli gencin halka izhâr eyledi / Nice dürlü nesneyi var eyledi. (İki mısradâ –ar sesleri tam kafiye olup *eyledi* tekrarı rediftir.)⁴⁶

...

Kerd emrikew latîf 'ilmi xû de / Nûr bî nâzil âme gîştâ eşhede (İki mısradâ –de sesleri tam kafiyedir.)

Cennetu berzex de nây rû vâ hemâ / Lâzîmû nâ dâre râ dûr bî şîmâ (İki mısradâ -mâ/maa sesleri zengin kafiyedir.)

Hîkmet û heybet zî pîrû âwe wu / Nî'met û cennet zî pîrû âwe wu (İki mısradâ –et sesleri tam kafiye olup *zî pîrû âwe wu* kelime grubu tekrarı rediftir.)⁴⁷

SONUÇ

Mevlit, İslami klasik edebiyatın bilinen ve yaygın olan bir nazım türüdür. Mevlit türü eserler, Hz. Muhammed'in doğumu, nur ve miracı gibi konuları naat tarzında ele alındığı için beğenilmiş ve çokça okunmuştur. Bu vesileyle her Müslüman milletin edebiyatında birçok mevlit örneğine rastlamak mümkündür. Bu mevlitler, aynı konuyu işledikleri için çoğu zaman sonraki mevlitler önceki mevlitlere nazire olarak yazılmıştır. Aynı dil veya farklı dillerde yazılan mevlitlerde çoğunlukla benzerlik yönüyle öne çıkmıştır. Bazen de mevlitler bölüm içeriği, sayısı yönüyle kısmen farklılaşmıştır.

Süleyman Çelebi ve Ehmed Xasi, birbirinin çağdaşı olmayan iki şairdir. Çelebi 15. yüzyılda Türkçe olarak yazmış, Ehmed Xasi mevlidini 20. yüzyılın ilk yılında Zazaca olarak yazmıştır. Arada beş asır kadar bir zaman ve dil farklılığı olmasına rağmen iki mevlit, birbirine benzer çok özellik taşımaktadır. Bu benzerlik konuların sıralanması, başlıklar, vezin ve edebî sanatlarda daha belirgindir. Çelebi'nin mevlidinde bulunan Nasihat, Hicret ve Vefat gibi bölümler Xasi'nin mevlidinde yoktur. Xasi'nin mevlidinde bulunan mevlidin tertibi, Abdullah'a düşmanlık ve onun Amine'yle evlenmesi, Hz. Muhammed'in sütanneye verilmesi gibi bölümler de Çelebi'nin mevlidinde yoktur.

KAYNAKÇA

Akalın, L. Sami, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Varlık, İstanbul 1984.

Akdağ, Soner, "Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi, Sayı: 36, Erzurum 2008, s. 81-98.

Aksoy, Hasan, "Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2007, s. 323-332.

Anter, Musa, *Hatıralarım*, Aram Yayınları, İstanbul 2013.

Aybakan, Bilal, "Subkî Takıyyüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 38, Yıl: 2010, s. 14-15.

Aytaç, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say, İstanbul 2013.

Bakırcı, Selami, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, Akademik Araştırmalar, Erzurum 2002.

Bayram, Yavuz, "Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, Güz 2004, s. 69-93.

⁴⁶ Pekolcay, *Mevlid*, s. 51, 55

⁴⁷ Xasî, *Mevlid*, s.15.

Çiçekler, Mustafa, "Mesnevi", *DİA*, XXIX, 320-322.

Dağılma, İbrahim, *Ahmedê Xasî'nin Mevlidinde Tema ve Edebi Sanatlar*, Türkiye Âlim Yayınları, Deutschland 2015.

Durmuş, İsmail, "Mevlid (Arap Edebiyatı)", *DİA*, Cilt: XXIX, s. 480-482.

Güzel, Abdurrahman, "Vesiletü'n Necat (Mevlid)'in Dili ve Edebi Değeri", *Kutlu Doğum Haftası (12-17 Ekim 1989)*, TDV, s. 193-213.

Kar, Cihat, "Zaza Dili Araştırmalarının 150 Yıllık Geçmişi Üzerine-1 (1857-2001)", *Çıme*, Sayı: 8, Almanya 2007, s. 2-11.

Korkusuz, M. Şefik, *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri) I-II*, İstanbul 2004.

Mazıoğlu, Hasibe, "Türk Edebiyatı'nda Mevlid Yazan Şairler", *Türkoloji Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1 Yıl: 1974, s. 35-62.

Mert, Muhit, "Kitap Tanıtımı", *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 1, Sayı: 2, Güz 2006, s. 283-286.

Pekolcay, Necla, "Mevlid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 9, Ankara 2004, s. 485-486.

Pekolcay, Necla, *Mevlid (Vesiletü'n-Necat) Süleyman Çelebi*, TDV Yayınları, Ankara 2010.

Rousseau, M. Andre & Pichois, Claude, *Karşılaştırmalı Edebiyat* (Çeviren: Mehmet Yazgan), MEB, İstanbul 1994.

Şemrexî, Muhammed, *Mecmûâ Mewlidânî Di Çâr Lisân û Ezmânân*, Mektebetu Seyda, Diyarbakir, 2011.

Toparlı, Recep, *Süleyman Çelebi ve Mevlidi Vesilet'ün- Necat*, Es-Form, Sivas 2022.

Uludağ, Süleyman, "Nûr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 33, İstanbul 2007, s. 244-245.

Xasî, Ehmed, *Mewlid*, Velayet Matbaası, Diyarbakır 1899 (H. 1317).

Xasî, Mela Ehmedê, *Mevlid* (Tadayoğ: W.K. Merdîmin), Hîvda, İstanbul 2012.

Yanmış, Mehmet, "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1, Yıl: 2012, s. 115-133.

Yüce, Kemal & Kazan, Şevkiye, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Lisans, İstanbul 2006, s. 283-284.

Batı Afrika Arap Edebiyatında Mevlidiyyât Kasideleri ve Sanatsal Özellikleri

Mohamadou Aboubacar Maïga*

ÖZET

İslam dünyasında Sünniler ve Şiiler, Hz. Peygamber'imizin doğum yıl dönümünü kutlamaktadır. Bu dini münasebet, edebiyatçılar açısından peygamberin üstün niteliklerini ve ahlakını yüceltmek için yakaladıkları büyük bir fırsattır. Batı Afrikalı Müslümanlar, diğerleri gibi bu muazzam dinî münasebeti her yıl tüm tasavvuf erbabınca zaviyelerinde kutlamaktadırlar. Bu vesileyle şairlerin kendi yeteneklerini, Mevlidiyyât olarak adlandırılan ve peygamberimize yazılan şiirlerin gelişmesine de zemin hazırlamaktadır. . Şairler, bu kasidelerin içinde Muhammed Mustafa'ya (s.a.v) karşı olan samimî duygularını, onun erdemli niteliklerini sıralayarak hayatını ve mucizelerini zikrederek duygularını ifade ederler. Bu noktadan hareketle, çalışmamız - tanımlayıcı ve analitik yöntem uygulanarak- Batı Afrikalı şairlerin peygamberimizin doğum yıl dönümünde, onu yüceltmek ve kutsamak için yazdıkları en güzel şiirlere ışık tutmayı; bu alanda bölge edebiyatçılarının katkılarını göstermeyi ve bu Mevlidiyyât kasidelerin temalarını, özelliklerini, biçimsel yapısını ve sanatsal değerlerini tanımlamayı amaçlamaktadır. Bölgenin şairlerinin, Mevlid-i Nebevî ile ilgili şiir yazmaya ilgi gösterdiklerini ve buna büyük katkı sağladıklarını belirtmek gerekir. Senegalli İbrahim Enyâs, Ahmed Bamba ve Ahmed Ticcanî Sy, Gine şairi Karamo Talabi, Nijeryalı Ahmed Goriberi ve Zekeriya Rebbânî, Muhammed Nasır el-Kübra, Abdurrahman ez-Zakavî ve Muhammed Atik, Malili şair Muhammed el-Âkib Susî ve diğerleri bu alanda öne çıkan şairlerdir. Batı Afrika bölgesinde yazılan mevlid eserlerinde yaptığımız bu araştırma, bizi bu bölgede kaleme alınan mevlidlerin çoğunda dili sade, anlatımı yalın, güçlü ve güzel olduğunu göstermektedir. Edebî eserlerimiz içerisinde kayda değer bir sayıya sahip olan Mevlidiyyât eserler, şekil ve muhteva yönünden birçok edebî malzemeyi barındırmaktadır. Yapılan bu çalışmamızda, oldukça geniş bir konu olan mevlit türünün Batı Afrika'daki doğuşu, gelişimi ile mevlitlerin şekil özelliklerine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Afrika Edebiyatı, Batı Afrika, Mevlid-i Şerif, Mevlidiyyât, Analiz.*

GİRİŞ

Mevlid-i Nebevî, Afrika Arap edebiyatımızda genel bir çerçevede ele alınmıştır. Peygamberimizin doğum gününün anılması, İslam'ın Batı Afrika'ya girmesi ve yayılmasından bu yana bir bayram günü olarak kutlanmıştır. Rebiülevvel ayının 12. gecesinde o bölgedeki edebiyatçılar tarafından efendimize yazılan methiyeler okunmaktadır. Hem şiir hem de nesir alanında yazılan bu methiyeler zamanlar bir kaynak oluşturmuş ve Mevlidiyyât adlı bir sanat ortaya çıkmasına

* Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâğatı Anabilim Dalı, Tokat/Türkiye, f.maïga85@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7586-2754

neden olmuştur. Bölge şairleri, bu Mevlidiyyât şiirlerinde peygamberimizi övmek, doğumu, hayatı ve hikâyelerini anlatmakta ilgilenmişlerdir. Bu bağlamda şairler, kısa ve uzun kasidelerden oluşan çok sayıda manzum eser kaleme almışlardır. Bu nedenle Batı Afrikalı şairlerin Mevlidiyyât yazmaya katkılarını vurgulamak amacıyla “Batı Afrika Arap edebiyatında Mevlidiyyât kasideleri ve sanatsal özellikleri“ konulu bir çalışma ele almaya çalıştık.

Bu çalışmanın önemi, bir kısmı hala yazma eseri halinde korunan Afrika Edebî Mirasının tanımlanmasına yardımcı olması ve aynı zamanda Batı Afrika'daki halkı dinî münasebetleri nasıl kutladıkları hakkında araştırmacılara bilgi verilmesine katkıda bulunmasıdır.

Araştırmamızın temel sorunu, birçok araştırmacının siyasî, sosyal, kültürel ve dinî konuları ele alan Afrika-Arap şiirinin varlığına aşina olmamasıdır. Bu edebî miras çok araştırılmamıştır. Belki de bu araştırmalar sayesinde Afrikalı araştırmacıları ve diğerlerini Sahra altı Afrika'nın yazarlarına ve edebî eserlerine ilgi duymaya teşvik edecektir. Bunun yanı sıra araştırmamız şu sorulara cevap vermektedir: Batı Afrika'da Mevlidiyyât sanatın en önde gelen şairleri kimlerdir? Bu sanattaki katkıları nelerdir? Mevlidiyyât kasidelerinde hangi konular ele alınmaktadır? Mevlidiyyât kasidelerin yapısal, anlamsal ve sözel açıdan sanatsal değeri nedir? Bu soruları cevaplamak için çalışmamızı üç bölüme ayırdık. Birinci bölüm, Mevlid-i Nebevî'nin Batı Afrika'daki ortaya çıkışı ve köklerinden bahsetmektedir. İkinci bölüm, Batı Afrika'da Mevlidiyyât şiirinin ortaya çıkışı, popülerliğinin nedenleri ve temalarını ele almaktadır. Üçüncü bölüm ise bölgedeki Mevlidiyyât şiirlerinin yapısal açısından sanatsal değerlerine ve daha sonra üslup, dil, imge ve şiirsel ritimdeki sanatsal özelliklerine ayrılmıştır.

1. Batı Afrika'daki Mevlid-i Nebevî'nin Tarihçesi

Mevlit kelimesi, önceleri “doğum yeri” ve “doğum günü” anlamında mekân ve zaman ismi olarak kullanılmıştır. Zaman içerisinde ıstılahî manada genişleyerek Hz. Peygamber'in dünyaya gelişini, doğduğu zamanı, doğduğu yeri, hayatını, mucizelerini, gazalarını, ahlakını, vefatını vb. yönlerini konu alan eserleri veya bu eserlerin okunduğu törenleri karşılayan bir kavram olmuştur.¹

Tarihte kuzey Afrika'da başlayan Mevlid-i Nebevî'nin merasimi, zamanla İslam dünyasının en uzak noktalarına kadar yayılmıştır. O noktalar arasında komşu bölgesi olan Batı Afrika ülkeleri de yer almaktadır. Bu bölgede ilk mevlid okuma merasiminin, 14. yüzyılda Kanku Musa döneminde icra edildiği öğrenilmektedir. Tarihi kaynaklara göre o dönemin hükümdarları –Mali ve Songhay krallıkları- Mevlid-i Nebevî'nin ihyası da dâhil olmak üzere, İslamî münasebetlerin ihyasına büyük özen göstermişlerdir. Rebiülevvel ayı, on ikinci gecesinde şehir ve köylerdeki meydanlarda büyük tören düzenlenir, ilim ve edebiyat adamları davet edilirdi. Kuran okunur, vaaz yapılırdı. Vaaz arasında ilahi söylenir, efendimizin hayatı anlatılırdı. Padişahların huzurunda peygamberimize yazılan methiyeler okunur, kazanan şairlere hediye takdim edilirdi. Ardından Mevlid törenlerine iştirak edenlere yiyecek ve içecek ikramında bulunulurdu.²

Hız. Muhammed'e duyulan sevgi Mevlid-i Nebevî münasebetiyle bir kez daha birbirinden farklı faaliyetlerle hatırlatılarak nesilden nesile bu gelenek yaşatılmıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Batı Afrika'da mevlid merasimlerini, devlet erkânı yanında halkın da katılımıyla

¹ Semra Alyılmaz, “Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0/13 (Şubat, 2010), 196.

² Abdullah Hammâdî, *Dirâsâtun fi'l-Edebi'l-Mağribi'l-kadim* (Cezair: Dârü'l-ba's li'n-neşr ve't-tibaa, 1986), 221; Hasan el-Vezzân, *Vesfu ifrikiya*, thk. Muhammed Hacı, Muhammed el-Ahdar (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslamî, 1983), 139.

çoşku dolu törenlerle tertip edilmektedir. Ayrıca Mevlid geleneğine en fazla sahip çıkanlar ise farklı tarikatların müntesipleridir.³

2. Batı Afrika'da Mevlidiyyât Şiirin Doğuşu, Eserleri, Kasidelerin Bölümleri ve Temaları

2.1. Mevlidiyyât Şiirin Doğuşu

Mevlid, en yaygın dinî şiir türlerinden biridir. Mevlid veya Mevlidiyyât veya Milâdiyye, peygamberin doğum gününün kutlanmasına adanan ve resmi veya özel merasimlerde okunan dinî şiirler olarak bilinmektedir.⁴ Mevlidiyyât kasideleri, düşünce ve sanatsal değerleriyle çok zengin bir şiirdir. Okuyucunun ilgisini çeker ve onu, hem içeriği (sanatsal temaları) hem de yapı şeklinin oluşturulması açısından imajlarını ve biçimlerini araştırmaya, keşfetmeye ve açıklamaya davet etmektedir.⁵

Tüm Müslüman milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi, Batı Afrika Arap edebiyatımızda da en çok işlenen konulardan biri hiç şüphesiz Hz. Muhammed'in hayatı ve onun hayatı etrafında şekillenen konulardır. Batı Afrikalı Şairlerin İslam'a girdiklerinden ve Arapça'yı sevdiklerinden ilgilendikleri en eski ve modern şiirsel amaçlarından biri *Na't-i Resûl, medhü'n-Nebî, na'tü'n-Nebî* adı verilen Muhammed'i övmek amacıyla yazılan şiirlerdir. Evrenin ve canlıların efendisi olarak egemenlik ve üstünlükte kendini gösteren 'Muhammediye hakikatine' odaklanarak Tasavvuf maneviyatının damgaladığı islami bir vizyona dayanan dinî bir şiirdir.⁶

Mevlidiyyât kasidelerin Batı Afrika Arap edebiyatında ortaya çıkışı, Mevlid-i Nebevî kutlamalarıyla beraber olmuştur. Afrika edebiyat tarihi kaynaklarına göre, 14. yüzyılın başlarından 16 yüzyıla kadar önemli bir İslam merkezi haline gelen Timbuktu, Gao ve Cenne şehirlerinde Hz. Peygamber'imize methiyeler yazan çok âlimler olduğunu bilinmektedir. Onlardan:

- el-Fakih Sidi Ebu'l-kasım et-Tuvâtî (ö.935/1528)
- el-Fakih Ebû Abdullah Andag Muhammed (ö.986/1578)
- el-Fakih Ahmed b. Ma'yâ (ö.1003/1595)
- el-Hac el-Beşir b. el-Hac Ebubekir (ö.1014/1605)
- Muhammed b. el-Muhtar (ö.1026/1617).
- el-Muhtar Sibtu'l-kadı (ö.1036/1626).

Bu edebiyatçılar, bölgede Mevlidiyyât şiirleri yazan ilk şairler olarak kabul edilir. Yazmış oldukları bu mevlidlerin çoğu ana dillerinde, bir kısmı ise da Arapçadır. Bahsedilen bu şairlerin mevlidlerin halk arasında şöhret kazanmadığını çünkü hala kütüphanelerde el yazması eser halinde olduklarını, araştırmacılar tarafından inceleyip araştırılmadığını belirtmekte fayda vardır.⁷

Bu bölgede Mevlidiyyât kasidelerin yaygın olmasına yol açan birçok faktör ve neden bulunmaktadır. Bu nedenlerin en önemlileri şu şekildedir:

- Peygamberimizin sevgisini Allah Teâlâ'nın sevgisinden sonra ikinci sıraya koyan İslam inancının mahiyeti,

³ Ahmed Kavas, "Afrika'dan İslâm Dünyasına Yayılan Bir Gelenek: Mevlid", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 1 (2007): 44-51.

⁴ Nuru'l-hudâ el-Kettânî, *el-Edebu's-sûfi fi'l-Mağrip ve'l-Endelüs fi ahdi'l-müvehhidîn* (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmiiyye, 2008), 27.

⁵ Muhammed Zilâkî, *Binâul-kasidetü'l-mevlidiyye fi'l-Mağribi'l-islami* (Cezair: Dâru Bahâüddîn li'n-neşr, 2013), 13.

⁶ Musa Osman Kankâvî, "el-Medâihu'n-Nebeviyye fi Garbi ifrikiya, dirâsetün tahliliyye edebiiyye", *Mecelletü'l-keleme* 5/73 (Mayıs 2013), 25.

⁷ İbn Şerif Muhammed, *Min A'lâm i't-tevâsül beyne'l-Mağrip ve Bilâdüssüdân* (Rabat: Menşürâtü Ma'had ed-Dirâsâti'l-ifrikiye, 1999), 94;

- Tasavvuf hareketinin bölgedeki etkeni ve faaliyeti Mevlid şiirinin gelişmesi ve yayılması için uygun bir alan oluşturması,
- Hem resmi hem de halk düzeyinde Mevlid-i Nebevî kutlama faktörünün yanı sıra şairlerin her yıl yıldönümü geldiğinde şiirleriyle rekabet etmeleri için geniş bir alan açması, Mevli-diyât kasidelerine büyük bir zenginlik kazandırılmış olmasıdır.⁸

2.2. Mevlid Eserleri

Batı Afrika'da yaşayan Müslümanlar diğer bölgelerde olduğu gibi Hz. Peygamber'in hayatı hakkında öğretici bilgiler veren, ona övgüler içeren ve ahlâkî güzelliklerini anlatan Mevlid-i Nebevî merasimi gününe mahsus okunmak üzere çok sayıda manzum kitaplar ve şiirler yazılmıştır. Bu eserler iki kısma ayrılmaktadır:

A. **(1400-1600)** yılları arasında yaygın olmuş, kendi dillerinde –Fullânî, Songhay, Hausa, Volof⁹- yazılan manzum mevlidler. Bunların tamamı el-yazması eserler halinde, kamu ve özel kütüphanelerde durmaktadır. Çoğu 200 beyti aşmayan kasidelerdir.

B. **(1800- günümüze kadar)** Arapça ile yazılan eserler:

Tablo 1: Batı Afrika'daki mevlid eserleri

Eserin adı	Müellifi	Vefat Tarihi	Kaside sayısı	Beyit sayısı
<i>Mekâlîdu's-seâde fi medihî's-sâde</i>	Gineli Ali Bubademma	1927	28	559
Cellâdu menâfiu hizbi'l-kahhâr ala sudûri'l-küffâr			29	578
Münteha's-suâl fi medhi Tâhâ er-Resûl	Senegalli Çorno	1946	32	262
Kudvetü'l-mevlûd hazve'l-vâlid fi ihyâi leyleti'l-milâd li seyyidinâ Ahmed Muhammed	Gineli Karamo Talebî	1962	25	211
teysiru'l-vusul ila hazreti'r-resul	Senegalli İbrahim Enyâs	1975	28	392
Şifâu'l-eskâm fi methi seyyidi'l-enâm			30	449
Fethü'l-latif bi nazmi'l-hurûf fi medhi'l-muhtar	Burkina Fasolu Merhaba Sanogo	1996	1	350
Muhammed Mekketü'l-Bathâ	Fildişi sahili Muhammed Bedreddin	2003	1	160
el-hidâyetü'n-nebeviye	Senegalli Ahmed Ci	2005	54	3777
Tuhfetü'l-efrâh fi medhi nuri'l-envâr	Ganalı Muhammed el-Emin	2013	25	874

Batı Afrika Müslüman şâirlerin Hz. Peygamber'i methetme konusunda kaleme aldıkları şiirleri ve en çok okunan mevlid eserleri bunlardır. Bununla beraber Senegal ve Afrika'nın en fazla Müslüman nüfusa sahip ülkesi Nijerya'da Müslüman şâirlerin bu konudaki eserleri büyük bir artış görülmektedir.

2.3. Mevlidiyyât Kasidelerin Bölümleri

Bu edebî eserlerimiz içerisinde kayda değer bir sayıya sahip olan mevlit türü eserler, şekil ve muhteva yönünden bir birçok edebî malzemeyi barındırmaktadır. Yazılan kasideleri incelediğimizde klasik Arap kasidelerinde olduğu gibi nesîb ve bölümü ile başlar, ardından ana bölümü olan methe geçerek Hz. Muhammed'in şahsında olan sevgisi, özlemi, mucizeleri ve miracı

⁸ Zekeriyâ Abdülkadir, *en-Nefhatü'l-ulyâ fi evrâdi's-şâzeliye* (Trablus: Mektebetü'n-Necâh, ts.), 34.

⁹ Songhay dili, birkaç Batı Afrika ülkesinde 9 milyon insan tarafından konuşulan bir Nilo-Sahra dilidir. Hausa dili ise Nijer ve Nijerya'da kullanılan bir Afro-asya dilidir. Volof dili, çoğunlukla Senegal, Gambia ve Moritanya'da konuşulan Nijer-Kongo dillerine ait bir dildir.

gibi konuları işlendikten sonra hamd, sena ve dua ile kasideyi bitirmektedirler. Bu bölümlerde her biri bir diğerini tamamlamaktadır. Bununla birlikte beyitlerin mana açısından birbirleriyle uyumlu olması, bütünlük arz edecek şekilde yazılmasını sağlamıştır.

2.4. Mevlidiyyât Kasidelerin Temaları

Mevlidlerin muhtevası genel olarak aynı çerçevededir. Bu mevlitlerde, sadece Hz. Peygamber'in doğumu, faziletleri, fetihleri ve miracı bahsini işlenmektedir.

2.4.1. Peygamberimizin Doğum Yıl Dönümünü Övülmesi

Mevlitlerde şairlerin değindiği konulardan biri de peygamberimizin doğum yıl dönümünün övülmesidir. İslam tarihi kaynaklarına göre Ebrehe'nin Mekke üzerine yürümesi ve fil vakası Miladın 571. yılında meydana gelmişti. Hz. Muhammed bu olaydan az bir zaman sonra Rebiülevvel ayın on ikinci gecesinde dünyaya teşrif etmiştir. O yıldan bu yana Müslüman şairler, Hz. peygamberimizin doğum yıl dönümünün azameti, bereketi, o gecenin kadir gecesinden daha hayırlı olduğu söylemektedir. Batı Afrikalı şairler, bu doğum yıl dönümünün azametine çeşitli şiirlerinde değinmişlerdir. Örneğin Senegalli şair Ahmed Bamba'nın (ö.1927)¹⁰ *Cezbü'l-kulup ilâ allâmi'l-guyub* adlı şiirinde geçen bu ifadeler: [Recez]

مُؤَلِّدُهُ مُعْظَمٌ	مُبَارَكٌ مُخْتَرَمٌ
تَعْظِيمُهُ يُنْحِتِمٌ	عَلَى ذَوِي التَّقْدُمِ
تَعْظِيمُهُ بِالسَّنَةِ	يُقَوِّدُنَا لِلْجَنَّةِ
بِهِ اِزْدِيَادٌ بِالْمِنَّةِ	لِمُخْلِصِ مُعْظَمِ
فَمَنْ يُعْظِمُ مَوْلِدَا	نَبِيَّنَا بَابِ الْهُدَى
فَلَا يَحَاسِبُ عَدَا	فَاحْتَرَمَنَّ وَعَظِمِ
فَمَنْ يُعْظِمُ مَوْلِدَا	خَيْرِ الْبَرَايَا أَحْمَدِ
فَكَشَّهَيْدِ شَهَدَا	بَدْرًا يَغْيِرُ وَهَمِ ¹¹

Onun doğum günü saygın mübarektir

Onun doğum gününün yüceltilmesi önde gelen Ticcaniye mensuplarına zorunludur

Sünnetiyle onun doğum gününün yüceltmesi bizi cennete götürür

Bu doğum gününde haysiyetli ve dürüst kimseye nimetin artışı vardır.

Kim hidayet kapısı olan Peygamberimizin doğumunu şerefleendirirse

Yarın hesap sorulmayacak, bu yüzden saygılı ve yüceltilmiş birileri olun.

İnsanların en hayırlısı olan Ahmet'in mevlidine değer veren kimse şüphesiz Bedi savaşına tanıklık eden bir şehit gibidir.

Ayrıca bir tevessül şiirinde peygamberin doğum günü ayına atıfta bulunarak şöyle demiştir:

[Basit]

وَجْهَتْ وَجْهِي لِمَنْ تَكْرِيمُهُ بَانَا	فِي شَهْرِ مَوْلِدِ مَنْ فِي الْبَحْرِ رَبَّنَا
رَفَعْنَا إِلَى الْمَاجِي الَّذِي زَحَّحَ الْحَزْنَ	مَدِيحًا عَجِيْبًا أَحْجَلِ السَّجْعِ وَالْوَزْنَ
يَا مَنْ بِأَمْدَاجِهِ لِي يَنْتَحِ الْبَابَ	دُنْيَا وَأُخْرَى وَدُونَ الدَّرِكِ الْبَابَ
رَبِّي اِئْتِدَاجِي مِنْ مَدْحِي لَهُ دَفْعَا	ضَرًّا وَسُوْءًا لِغَيْرِي الدَّهْرِ فَاَنْدَفْعَا ¹²

¹⁰ O, Şeyh el-hadim olarak bilinen Ebu Muhammed Şeyh Ahmed Bamba Mbakî es-Senegallidir. Senegallin önde gelen âlim ve şairlerden biridir. Çeşitli bilimlerde birçok eser kaleme alan bu âlim, şiir yazma konusunda özellikle peygamber methiyeleri söz sahibi olmuştur.

¹¹ Mbakî Ahmed Bamba, *Divânü'l-Emdâh en-Nebeviye ve's-salavat ala'n-Nebiyi'l-Haşimiyyi* (Senegal: Mektebetü's-ş-şey Haddim, ts), 15.

*Doğduğu ayda şerefi ortaya çıkan ve bizi denizde yetiştirene yüzünü yönelttim.
Üzüntüyü yerinden oynatan el-Mahi'ye, kafiye ve vezni utandıran harika bir övgü takdim ettik
Övgüsüyle jandarma olmadan bana açılan dünyaya ve ahiretin kapıları
Onu methetmem benim kazancımdır, zararı ve şerri ebediyen başkalarına savmak için*

Şair Ahmed Bemba'nın Hz. Peygamber'in doğum günü merasimi vesilesiyle şiir yazan şairlerden biri olduğu ve bu doğum gününün kutlamalarının yüceltmesine, Mevlidiyyât şiirlerin yazmasına katkısı sağlayanlardan biri olduğu bu iki şiirden açıkça görünmektedir.

2.4.2. Doğum Gününü Karşılması

Batı Afrikalı şairler, peygamberimizin doğum gününün karşılmasıyla ilgili şiir söylemişler ve bu vesileyle Resûlullah'a (s.a.v.) olan hasretlerini dile getiren karşılama şiirleri yazmışlardır. Bu mübarek günü karşılayan mutasavvıf şairlerden biri de çağdaş Nijeryalı şair Abdurrahman ez-Zekavî'dir.¹³ [Vâfir]

مَرْحَبًا بِشَهْرٍ خَيْرٍ بَانَ فِي الْوَرَى لَنَا عَلُوُّ شَانَ
مَوْلِدٌ لَهُ يَدٌ تَجَلَّتْ دَكْرُهُ يَدٌ مَدَى الْأَوَانَ
مَوْلِدٌ أُبِيحَ فِيهِ رَفُضٌ دُونَ سَرِّهِ مَعَ الْأَعَانِي
طَابَ طَابَ عِيدٌ مُجْتَبَى اللَّهِ سَيِّدِ الْأَنَامِ وَالزَّمَانِ¹⁴

*Hoş geldiniz! İnsanlar nazarında bize mevki yüksek olan iyilik ayı zuhur etti
Hatırası tecelli eden faziletli bir mevlittir, sonsuz bir fazilet.
Şarkılarla kötülük olmadan dans etmenin caiz olduğu bir mevlid
Hayırlı bayramlar insanların ve zamanın efendisi Müçteba*

Senegalli şair el-Hac İbrahim Enyâs el-Kulehî (ö. 1975)¹⁵ aynı vesileyle şöyle diyor: [Tavil]

فَأَهْلًا بِشَهْرٍ قَدْ آتَى بِالْمُحْضَصِ مُحَمَّدٌ عَبْدُ اللَّهِ سِرُّ الْمَمْضَصِ¹⁶

Hoş geldin özel insan yüce sırrı olan Muhammed Abdullah ile gelen ay,

Peygamber'in doğum günü, bazı şairlere göre İslami bayramlardan biri sayılmaktadır. Bununla ilgili Senegalli çağdaş şair Muhammed Habib Kaan şöyle demiştir: [Kamil]

مِيْلَادُكَ الْمَيْمُونُ فِينَا سَيِّدِي عِيدٌ بِأَفْضَحِ لَهْجَةٍ وَمَعَانِي
يَا خَيْرَ مَنْ وَلَدْتَهُ أَنْتَى كَامِلًا عَنْ كَامِلٍ مِنْ سَادَةِ الْعَدْنَانِ¹⁷

*Efendim uğurlu ve bereketli doğumun en güzel üslubu ve manasıyla bizler için bir bayramdır.
Ey Adnan kabilesi efendilerinden mükemmel bir adam ve bayandan dünyaya gelen hayırlı insan*

Nijerli çağdaş şair Zekeriya Rebbânî 'nin Peygamber'in doğum günü vesilesiyle ilgili şiirlerinde de aynı ifadeyi görüyoruz: [Tavil]

¹² Mbakî, *Divânü'l-Emdâh*, 125

¹³ Nijeryalı çağdaş şairdir. XXI. yüzyılda en önde gelen Batı Afrika Arap şiirine önem veren şairlerinden biridir. Birçok şiir divanları bulunmaktadır.

¹⁴ Abdurrahman ez-Zakavî, *Ünşüdetü't-terhip bi şehri'l-mevlidi'n-nebevi* (Tuba: matbaa mahalliye, 2017), 12; Kaba İmran, *eş-Şiir'ul-Arabi mine'l-Garbi'l-İfrîki hilale'l-Karni'l-işrin el-miladi* (Fas: Menşüretü 'l-munazzame el-İslamiye li't-terbiye ve'l-ulum ve's-sekâfe, 2011), 2/592.

¹⁵ Senegal'in yetenekli şairlerinden biridir. İlim, din ve takva bir evde yetişmiştir. Ticâniye tarikatının ileri gelenlerinden. Çok şiir eserleri bulunmaktadır. *ed-Devâvînu's-sitte* (Altı Divan) adlı bir kitapta toplanmıştır.

¹⁶ İbrahim Enyâs, *ed-Devâvînu's-sitte* (Beyrut: el-Mektebetü's-sekâfiyye, 1995), 28.

¹⁷ Muhammed Habib Kaan, *Zikrâ milâdih* (Ouagadougou: Mektebetü'ş-şair, Mevlidiyyât, 0024), 34; Kaba, *eş-Şiir'ul-Arabi mine'l-Garbi'l-İfrîki*, 2/598.

هُوَ الْعَيْدُ عَيْدُ الْفَتْحِ مُنْطَلِقُ الْهُدَى
وَنَادَى نَبِي الْأَحْرَارِ فِي كُلِّ بُقْعَةٍ
هُوَ الْعَيْدُ عَيْدٌ جَاءَ بِالنَّصْرِ وَالْمُنَى
وَبِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ أَيْضًا بِوَحْدَةٍ
هُوَ الْعَيْدُ عَيْدٌ اسْتَضَاءَتْ بُنُورُهُ
شُمُوسُ رِجَالِ الْحَقِّ فِي كُلِّ أُمَّةٍ
هُوَ الْعَيْدُ عَيْدٌ كَانَتْ الْأَرْضُ قَبْلَهُ
تُرُوحُ وَتَعُدُّو فِي ظِلَامٍ وَعُزْلَةٍ¹⁸

O bayramdır, fetih bayramıdır, hidayetini başlangıç noktasıdır ve her yerdeki hür kavmin oğullarına seslendi

O bayramdır, Kuran nassından arzularla, adaletle, iyilikle birlikte gelen bir bayramdır.

O bayramdır, ışıyla her ümmete mert ve hak adamlarının aydınlanan bir bayramdır,

O bayramdır, onun öncesi yeryüzü karanlık ve tecrit içinde ileri gidiyordu.

Peygamberimizin doğum gününün kutlanması vesilesiyle bu alanda çok şiirin yazıldığını görmektedir. Her yıl yenilenen bu münasebetiyle şairler, özlemlerini ve sevinçlerini dile getirmek adına büyük bir fırsattır. Bu da, Mevlidiyyât şiirlerinin yayılmasında etkili olmuştur.

2.4.3. Efendimizin Fiziki ve Ahlakî Özelliklerini Anlatma

Batı Afrikalı şairleri, Resûlullah'a olan aşk ve sevgiden dolayı Mevritlerde Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'in fiziksel ve ahlakî niteliklerinden bahsetmektedir. O saygıdeğer niteliklerinden bahseden bazı mevlidler aşağıdaki gibidir:

2.4.3.1. Fiziksel Özellikleri

Resûlullah (s.a.v), insanların en güzelidir. Sahabe el-Barâ' b. Âzib'in rivayet ettiği hadiste onun hakkında şöyle demiştir: "Ben Resûlullah'tan daha güzel bir varlık görmedim".¹⁹ Resûl-i Ekrem'in yaratılışını tasvir eden Batı Afrikalı şairlerinden Senegalli şair Ahmed Bamba yer almaktadır. O, "*Cezbü'l-kulup li allâmi'l-guyub*" adlı şiirinde, doğru ve çekici bir tasvirle Resûlullah'ın güzelliğini tasvir edip şöyle demiştir: [Recez]

فَدَّ كَانَ دَا تَوْشِطِ	فِي الْقَدِّ جَالِي الشُّطِطِ
وَلَمْ يَكُنْ بِالْمُفْرِطِ	وَلَمْ يَكُنْ بِأَدَمِ
وَلَمْ يَكُنْ مُطَهَّمَا	وَلَمْ يَكُنْ مُكَلَّمَا
بَلْ فَاقَ كُلَّ مَنْ سَمَا	مِنْ مُنْتَمٍ لِأَدَمِ
كَانَ يَطُولُ كُلُّ مَنْ	مَا شَاءَ فِي كُلِّ زَمَنِ
وَكَانَ وَاسِعَ الْعَطَنِ	يَضْحَكُ بِالتَّبَسُّمِ
وَهُوَ جَلِيلُ قَلْبٍ	بِيَاضِهِ مُشْرَبٍ
بِحُمْرَةِ وَأَهْدَبِ	وَأَنْجَلِ دُو رَسَمِ
يَفْتَرُ فِي أَشَى ابْتِسَامِ	كَالْبُرُقِ أَوْ حَبِّ الْعَمَامِ
وَضَحْكُهُ يَجْلُو الظَّلَامِ	كَسْرُجِ فِي ظَلَمِ
وَهُوَ أَكْمَلُ الْوَرَى	خَلْقًا وَخَلْقًا ظَهْرًا
وَالْمَثَلُ قَطُّ لَمْ يُرَا	وَلَنْ يُرَى فِي السَّيَمِ ²⁰

(Peygamberimizin) boyu ne çok kısa, ne de çok uzundu, orta boyluydu

Tombul yüzlü ve yumru yanaklı değildi, yuvarlak yüzlüdür, Âdem soyundan gelen herkesten üstündür.

¹⁸ Muhammed Zekeriyâ, *Huve'l-îdu* (Nijer: Mektebetü's-şair, el-mevlid, 19), 26; Kaba, eş-Şiir'ul-Arabi mine'l-Garbi'l-İfrîki, 2/736.

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Menâkıb", 24 (No. 3551).

²⁰ Ahmed Bamba, *Divânü'l-emdâhi'n-nebeviye ve's-salatü ala'n-Nebiyi'l-Hâşimî* (Fas: Matbaatü'l-maarif el-cedide, ts), 37.

Peygamber yürüdüğünde insanların hiçbiri ondan daha uzun değildi. *Göğsü geniştir ve gülümseyerek güzlerdi*

O heybetlidir, Duru beyaz tenli, iri siyah gözlü ve uzun kirpikliydi.

Gülümsemesi şimşek gibi ya da bulutların sevgisi gibi solup gidiyor ve kahkahası karanlığın içindeki bir ışık gibi karanlığı temizliyor.

O, karakter ve yaratılış bakımından insanların en mükemmelidir ve benzeri hiçbir şeyde görülmez karakter (ahlakta)da görülmez.

Bu beyitlerde geçen Peygamber Efendimizin tasviri, şairin bu tasvirin anlamını dinleyicinin zihnine yaklaştıran estetik imgelerle derlediğini ve doğru bir tavsif olduğunu belirtmektedir. Bütün bunlar bölge şairlerinin peygamberi övmedeki becerilerinin ve bu konudaki yeteneklerinin bir göstergesidir.

2.4.3.2. Ahlâkî Özellikleri

Şüphesiz Hz. Muhammed, en üstün ahlâkî özelliklere sahiptir. Onun hayatını, kişiliğini ve mesajını konu edinen siyerler, bize Resûlullah'ın örnek ahlâkî ve davranışlarını doğru bir şekilde aktarabilmişlerdir. Mevlidiyyât şiirlerinde bu güzel ahlâkından bahseden şairlerden Senegalli şair Ahmed et-Ticanî Si'dir (ö.2017)²¹ ve kendisi şunları söylemektedir: [Tavil]

وَكَانَ نَبِيَّنَا مُطْمَئِنًّا بِمُلْكِهِ
وَلَمْ يَغْوِهِ فِي حَالَةِ الْمَنِّ طُعْيَانِ
كَذَلِكَ رَبِّي الْمُضْطَفَى بِخِلَالِهِ
وَمِنْ سَادَةِ الْحُسْنَى بِالْأَلِّ وَسَلْمَانِ
فَأَوَّلُ مَنْ جَاءَ بِالَّذِينَ وَالِدُنِي
رَفِيقَيْنِ حَتَّى يَفْهَمَ الْعُغَيْبَ وَلِدَانِ
فَشَاعَ ۞ بَاقِي الْبَسِيطَةِ رُشْدُهُ
وَجَاهَدَ كُلَّ الْأَعْيَا حَيْثُمَا كَانُوا
وَخَاطَبَهُمْ بِالْحَقِّ قَبْلَ اسْتِغَايَالِهِ
بَسَنِيْفٍ وَلَوْلَا الظُّلْمَ مَا قَامَ عُثْمَانُ²²

Peygamberimiz saltanatından emindi ve nimet içindeyken zorbalığa kapılmadı.

Rabbi, bunun esnasında bu şekilde yetiştirdi ve iyi arkadaşlarından Bilal ve Selman'da yetişmiştir.

O, çocuklar gaybı anlaması için birbirinden ayrı olmayan din ve dünyayı getirendir

Hak ve doğru yolu basit ufuklarında yayıldı ve nerede olurlarsa olsunlar tüm aptallarla mücadele etti.

Kılıç tutmadan önce onlara hak ile hitap etti ve eğer zulüm olmasaydı Osman kıyılmazdı.

Yine Gineli çağdaş şairi Karamo, Resûlullah'ın ahlâkî hakkında şöyle demiştir: [Meczu'r-remil]

سَيِّدُ الْوُجُودِ فِينَا
عِلْمُهُ بِخُرِّ مُحِيطٌ
نُورُهُ سَبَبُ الْوُجُودِ
لَقَطَهُ دُرٌّ نَضِيدٌ
سِرُّهُ سِرُّ الْإِلَهِ
ظَهَرَهُ ظَهْرُ الْعِبَادِ²³

İçimizdeki kâinatın efendisi, onun nuru varoluş sebebidir

İlmi bir okyanus gibidir, okyanusu konuşması dizilmiş inciler gibidir.

Sırrı Allah'ın sırrıdır, sırtı kulların arkasıdır.

²¹ Hem siyasetçi hem de bilim adamı olan bu şair, hayatını kendi memleketinin hizmetine adanmıştır. Birçok ilmi müesseseleri kurduğunu bilinmektedir. Çeşitli bilim dalında söz sahiptir. Muhtelif konularda şiir yazmıştır.

²² İbrahim samba, *el-Medâihu'n-nebeviye fi'ş-şii'r's-Senegali el-Arabi* (Dakar: Anta Diop üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 2012), 73.

²³ Karamo Talebî, *Kudvetü'l-mevlûd hazve'l-vâlid fi ihyâi leyte'ti'l-milad li seyyidinâ Ahmed Muhammed*(Cezair: Matabaa-tü'l-seâlebiyye, 1999), 14.

Bu konu ile alakalı yazan diğer şair ise Nijerli şair Ahmed Gorberi'dir (ö. 1989).²⁴ O şunları söylemektedir [Kamil]

هُوَ قَبْضَةُ الثَّوْرِ الْإِلَهِيِّ الَّذِي مِنْ قَبْلِ آدَمَ قَاسَمَ الْأَرْزَاقِ
هُوَ سَيِّدُ الرُّسُلِ الْكِرَامِ وَخَيْرُهُمْ هُوَ أَضَلُّ كُلِّ الْخَلْقِ بِالْأَخْلَاقِ
مِنْ نُورِهِ الْأَكْوَانُ كُونَتْ أَضَلُّ الْأَصُولِ وَخَاتَمِ النَّبِيَّاتِ²⁵

O, Hz. Âdem'den önde rızıkları paylaşan ilahi nurun tutuşudur.

O, şerefli elçilerin efendisidir ve onların en hayırlısı, ahlaklı bütün yaratılmışların aslıdır.

Onun nurundan kâinatı yaratıldı, kökenlerin kökenidir ve son peygamberidir.

Bu beyitlerden Batı Afrikalı şairlerinin Hz. Peygamber'e duyulan derin ve samimi sevgiden ötürü, onun örmek ahlakı ve davranışlarını zikretmeye özen gösterdikleri belirtilmektedir.

2.4.4. Çocukluk ve Gençlik Yıllarını Anlatma

Batı Afrikalı şairleri tarafından Mevlidiyyât kasidelerinde ele alınan bir diğer konu ise Hz. Muhammed'in doğum yeri ve gençlik yıllarından bahsetmektir. Bunla ilgili Nijerli çağdaş şair Abdürrezzâk Ahmed şunları söylemektedir: [Vâfir]

بِمَكَّةَ كَانَ مَسْقَطُهُ بِجَنْبِ الْبَيْتِ مَسْكَنُهُ
رَبِيبَ الْجَدِّ أَرْحَمَهُ حَلِيمَ الْعَمِّ حَاضِنَهُ
مُحَمَّدَ سَيِّدِ الْبَشَرِ²⁶

Doğduğu yer Mekke'dir, evi Kâbe'nin yanındadır.

Ona şefkat gösteren üvey babası dedesidir, halim olan amcası onu yetiştirendir

Muhammed insanların efendisidir.

723

Beyitte geçen مسقطه (Doğduğu yer) kelimesi peygamberimizin Mekke'deki doğduğunu ifade ederken, مسكنه (evi) kelimesi de Kâbe'nin yanında büyüdüğünü de göstermektedir. (Üvey babası) kelimesi ise büyükbabasının himayesinde sıcak bir ortamda yetiştiğini göstermektedir. Daha sonra حاضنه (veli) kelimesi, koruyan ve zorluklara katlanan amcasının yetiştirilmesini ifade eder ve buna beyitte geçen حليم (şefkatli) kelimesi ima etmektedir. Bu iki beyitte peygamberimizin çocukluğundan yetişkinliğine kadar olan yaşamını bu sözlerle özetlenmiştir.

2.4.5. Peygamberimize Duyulan Sevgi

Bazı Batı Afrikalı şairlerin ayırt edici özelliklerinin ortaya çıktığı en önemli yönlerden biri, Mevlidiyyât şiirlerinde şairin peygambere olan bağlılığı ve sevgisini dile getirme ve onunla tevessül etme konusudur. Bu şairler arasında Ahmed Bamba, İbrahim Enyâs, Malik Si (ö.1922)²⁷ ve diğerleri sayılabilir. Ahmed Bamba, peygambere duyulan sevgiye teşvik eden nedenlerini şu beyitle ifade etmektedir: [Tavil]

دَعَانِي إِلَى مَدْحِ النَّبِيِّ حُبُّ دَاتِهِ لَوَجْهِ الَّذِي بِالْبَشَرِ وَالْمَنْ أَنْحَفَا²⁸

Beni Resûlullah'ın methetmesine sevk eden şey onun sevgisidir İnsanlara hediye olması yönünden.

²⁴ 1945 yılında Nijer'de dünyaya geldi. Nijer'in 19. yüzyılın önde gelen âlimlerinden biridir. Yetenekli bir şairdir. el yazması eseri halinde bulunan bir şiir divanı vardır.

²⁵ Ahmed Goriberi, *ed-Divan* (Nijer: Mektebetü'ş-şair, en-Nebeviyyât, 29), 15.

²⁶ el-Hac Abdürrezzâk Malami, *Muhammed seyyidü'l-beşer* (Niamey: Mektebe mahallîyye, fi methi seyyidi'l-beşer, 011), 5.

²⁷ O, Malik b. Osman b. Muaz et-Takrûrî'dir: Senegal Dagana. Edebiyat ve şiir konusunda uzmandır. Birçok eser kaleme almıştır. Medih, özellikle Peygamber'in övgüsü, ağıt ve dini ilahiler gibi çeşitli şiir amaçlardan şiir yazmıştır.

²⁸ Samba, *el-Medâihu'n-nebeviye*, 30

Senegalli şair el-Hac İbrahim Enyâs, Resûlullah'a olan sevgisi hakkında şunları söylemiştir:
[Tavil]

فَمَنْ يَتَعَلَّقُ بِالْأَمِينِ مَحَبَّةً
يَنْلُ كُلَّ مَا يَهْوِي بِشَمِّ أَرِيحِي
مَحَبَّتُهُ قُوَّتِي وَأُنْسِي وَنُصْرَتِي
وَدَرْعِي الَّذِي يَبْقَى بِدُونِ فُرُوجٍ²⁹

*Kim el-Emin'in sevgisiyle bağlanırsa, güzel bir kokuyla istediği her şeyi elde eder.
Onun sevgisi gücümdür, ülfetimidir, zaferimdir ve deliksiz kalan kalkanumdur.*

Yine bu konuda Senegalli çağdaş şair el-Hac Muhammed Fode Diop şunları söyler: [Tavil]

إِذَا كَانَ شِعْرُ الْبَلْبَانِ يُفْضَلُ
فَمَدْحُ رَسُولِ اللَّهِ أَوْلَى وَأَفْضَلُ
لَمَدْحِ النَّبِيِّ الْمُضْطَفَى خَيْرٌ مَا بِهِ
يَنَالُ مِنَ الْمَوْلَى الرِّضَا وَالْمَوْمَلُ
وَحُبُّ النَّبِيِّ رَأْسُ مَالِي وَلَيْسَ لِي
سِوَى حُبِّهِ كَسْبٌ عَلَى الرِّيحِ يُحْضَلُ³⁰

*Şiir eğer belagat ile izah edilirse Resûlullah'ın methi daha layık ve daha faziletlidir.
Mevla'dan hoşnutluk ve ümit almanın en güzel yolu Peygamber Mustafa'nın övmesidir.
Peygamberin sevgisi benim sermayemdir ve onun sevgisi dışında başka bir kazanç yoktur.*

Son olarak ise şair el-Hac Sidi Diop (ö.1997)³¹ *Mehicetü'ş-şevk ilâ ziyâreti seyyidi'l-halk* adlı şiiriyle bu konuyu tamamlarız: [Tavil]

أَرَى كُلَّ ذِي قَلْبٍ سَلِيمٍ مِنَ الْهَوَى
مُجِبًّا حَوَى فِي الْمُضْطَفَى جَمَلَةَ الْهَوَى
وَمَنْ حَادَ عَنْ حُبِّ النَّبِيِّ وَطَوَّعَهُ
يَجِيءُ يَعْضُ الْكَفَّ يَوْمًا إِذَا هَوَى
وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلًا وَدَّهْ
بِهَدْيِي وَتِي إِلَّا النَّدَامَةَ وَالْتَوَى³²

*Heveslerden temiz kalpli olan herkes peygamber Mustafa'nın sevgisiyle dolu olduğunu görüyorum.
Kim Peygamber sevgisinden ve itaatinden vazgeçerse, bir gün çukura düşer, elini ısrarak geri gelir.
Kim onun dostlarından olmazsa ondan hayır yoktur iki cihanda ona pişmanlık ve helakten başka bir yoktur*

2.4.6. Peygamberimize Özlem

Peygambere hasret, Batı Afrika Arap edebiyatında kaleme alınan Mevlidiyyât şiirlerinin ana temalarından biridir. Şairler, peygamberimizi rüyalarında görmek, onun kabri şerifini ziyaret etmek için duydukları özlemi dile getirmektedir. Resûlullah'a hasretlerini dile getiren bölge şairleri arasında otuz beyti ulaşan *en-Nebeviye* adlı şiiri yazan çağdaş Ganalı şair Muhammed el-Emin vardır. O, özlemine şu beyitlerle ifade etmektedir: [Tavil]

تَذَكَّرْتُ خَيْرَ الْخَلْقِ أَحْمَدَ مَنْ أَمَّا
لَنَا كُلَّ نَهْجٍ لِلْسَّعَادَةِ وَالرِّضَى
تَذَكَّرْتُ وَالذِّكْرَى إِلَيْهِ تَقْوَدُنِي
وَسَوْفِي لَهُ فِي الدَّهْرِ لِقَلْبٍ قَدْ أَمَّا
لَقَدْ طَوَيْتُ عَنِّي الْمَسَافَةَ بِالْهَوَى
وَجُبْتُ لَهُ كُلَّ الْمَهَامَةِ وَالْفَضَا
سَرَيْتُ لَهُ مِنْهُ إِلَيْهِ وَإِنِّي
عَنِ الْحَقِّ دَهْرٍ الدَّهْرِ لَمْ أَكُ مُعْرَضَا
مُحَمَّدٌ نَوْرُ الْحَقِّ صَفْوَةُ خَلْقِهِ
مُحَمَّدٌ مَحْمُودُ الْفِعَالِ مَعَ الرِّضَا
نَبِيِّ عَظِيمٍ عَظَمَ اللَّهُ شَأْنَهُ
وَأَسْرَى بِهِ لِبَالٍ لَيْسَتْ مِنْ مَضَى³³

*Yaratılışın en iyisi Ahmet'i hatırladım, bize mutluluğa ve memnuniyete giden her yolunu aydınlattı.
Hatırladım ve hatırası beni ona yönlendiriyor ve sonsuza karar ona olan özlemim kalbe aydınlandı
Benden olan mesafeyi bir hevesle kat ettim, onun için tüm ıssız diyarları ve alanı gezdim*

²⁹ İbrahim Enyâs, *ed-Devâvînu's-sitte*, 176.

³⁰ Salih, Ömer, *es-Sekâfe el-Arabiyye el-İslamiye fi garbi İfrikya* (Beyrut: Daru'l-menahiç, 2015), 704.

³¹ XX. yüzyılın çağdaş Senegalli şairlerinden biridir. Çeşitli konularda dillere destan olmuş güzel şiir yazarlardandır.

³² Salih, *es-Sekâfe el-Arabiyye el-İslamiye*, 730.

³³ Şeyh Yahya el-Emin, *Tuhfetü'l-Ahrâr fi methi nuri'l-envâr* (Akra: Matbaa mahallîyye, ts.), 81-83

Ondan, Onun için ve ona yürüdüm ve ben ezelden haktan geri çevrilmedim.

*Muhammed hak'ın nurudur, yaratılışın seçkini, rıza ile yaptıkları takdire layık olan Muhammed Büyük bir peygamberdir, Allah onun şanı yüceltti, ondan öncelerin üstünden gelmesi onu gecele-
yin götürdü*

2.4.7. Tevessül/Şefaaf Dileme

Hz. Peygamber ile tevessülün gerek Arap edebiyatında gerekse Batı Afrika Arap edebiyatın-
da da en yaygın tevessül biçimi olduğu söylenebilir. Bu hususa çeşitli eserlerde Hz. Peygamber'le
tevessülün yararlı olduğunu ve olumlu sonuçlar ortaya koyduğunu anlatılmaktadır. Bu sebeple
Hz. peygamber ile tevessül etme ve ondan şefaaf dileme, Mevlidiyyât şiiirlerinde ortaya çıkan en
önemli temalardan biri olmuştur. Bununun örneklerinden biri Senegalli şair Şeyh Ahmed Bem-
ba'nın *mine'l-muhlisine bike* adlı şiiirdir: [Kamil]

مَدَدْتُ لِلَّهِ يَدَيَّ بِالْمُتَّقَى بِالْمَوْئِدِ
وَقَادَنِي بِالْأَفْيِدِ وَكَانَ لِي بِالْكَرَمِ³⁴

Seçilmiş ve destekleyici kişi ile ellerimi Allah'a açtım

En faydalı olana beni sevk etti ve bana karşı cömert davrandı

Nijeryalı şair Muhammed en-Nasir el-Kübra'ya ait bir kasidede şunları geçmektedir: [Medîd]

يَا رَسُولَ اللَّهِ خُذْ بِيَدِي وَتَدَارِكْنِي فَأَنْتَ أَبِي
أَنْتَ يَا مُخْتَارَ مُسْتَنْدِي وَالْيَكِ الْيَوْمَ مُنْقَلَبِي³⁵

Ey Allah'ın Resülü, elimi tut, yetiş bana sen benim babamsın

Sen seçilmiş kul benim dayanağımsın İşte bugün ahiret hayıtım senin elinde

725

Hz. Peygamberi methetmek amacıyla nazmedilen Mevlidiyyât şiiirlerinde Resûlullah'tan şefaaf
dileyen batı Afrika şairlerinden biri de Malili şair Muhtar b. Vediatullah'tır. O şöyle der: [Vâfir]

أَيَا عَلَمِ الشُّهُودِ وَكَتَرِ كُلِّ آلٍ مَنَا يَا نُورَ عَيْنِي يَا مُحَمَّدَ
وَيَا سِرَّ الْوُجُودِ وَيَحَرَ كُلِّ آلٍ وَرُودِ وَبَرْدِ قَلْبِي يَا مُحَمَّدَ
تَوَلَّ أُمُورَ عَيْنِدِ جَاءَ يَشْكُو إِلَيْكَ الضُّرُّ يَا غُوثَ مُحَمَّدَ
تَقَبَّلْ مِنْهُ هَذَا النَّظْمَ وَأَشْفَعُ لَهُ مِنْ عِنْدِ رَبِّكَ يَا مُحَمَّدَ³⁶

Ey görgü tanıkların sancağı, tüm arzuların hazinesi, gözümün nuru Muhammed,

Ey Kâinatın sırrı, suya gelenlerin denizi, kalbimim ferahlayıcısı Muhammed

Sana bir kötülükten şikâyet etmeye gelen kölenin işini devral ey Gavs Muhammed

Ondan bu nazmu kabul et ve Rabbinden ona şefaaf et ey Muhammed

Gineli şair Alpha Mahmud Kaba *hayru'l-beşer* şiiirinde şunları söylemektedir: [Mütekarip]

مَحَمَّدُ النُّورِ السَّطِيعِ مُحَمَّدُ الْهَادِي الشَّفِيعِ
يَا مَنْ هُوَ الْمُؤَمَّلُ يَا مَنْ هُوَ الْمَكْلَلُ
يَا أَفْضَلَ الْعِبَادِ فَاشْفَعْ لَنَا فِي الْمَحْشَرِ
شَوْقِي لِخَيْرِ الْبَشَرِ الْهَاشِمِيِّ الْأَطْهَرِ³⁷

Muhammed parlayan nurdur, Muhammed önderdir, şefaaf edendir.

Ey ümit verici, Ey taç giyen kişi

³⁴ Mbakî, *Divânü'l-Emdâh en-Nebeviye*, 25.

³⁵ Abdülvehhab Danlâd, *eş-Şiiiru'l-Arabi en-Nijeri beyne'l-mazi ve'l-hazır* (Nijerya: Matbaatu beka, 2009), 60.

³⁶ el-Muhtar Vediatullah, *Mecmûatü kasaidin fi'l-methi ve't-tevessül ve's-Senâ ve'r-red ve gayri ha* (Timbuktu: Merkez Ahmed Baba, el-Medâihu'n-n-Nebeviye, 863), 32.

³⁷ Alfa Mahmud Kaba, *Bahru'l-envâr* (Tunus: Matbatü'l-menâr, 1972), 86.

*Ey kulların en iyisi, mahşerde bize şefaata et.
Özlemim en temiz Hâşimî ve insanların en hayırlısı içindir.*

2.4.8. İsrâ Ve Miraç Hadisesi

Hiz. Muhammed'in İsrâ ve miraç mucizesini konu alan dinî ve edebî eserler hayli çoktur. Hiz. Muhammed, Cebrail yardımıyla bir mucize olarak Mekke'den Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmüş ve oradan da semaya yükseltilmiştir. Batı Afrika Arap edebiyatında bu konuyu işleyen manzum, mensur Mevlidiyyât eserler yazılmıştır. Şairler bu eserlerde peygamberin özellikleri, miraç için kullanılan binekler ve Peygamberin miraçta yaşadıkları, ayetler ve hadislerden alıntılarla dile getirilmiştir. Örneğin çağdaş Malili şair Muhammed Kulibali ez-Zekî İsrâ ve miraç hakkında şunları söylemektedir: [Münserih]

أَسْرَى بِكَ اللَّهُ كَيْ تَرَى عَجَبًا	فَضْلًا وَتُعْطَى سَيَادَةَ الْأُمَمِ
أَعْطَاكَ عِلْمَ الَّذِينَ قَدْ دَرَجُوا	وَكُلُّ آتٍ فَأَنْتَ ذُو الْعِلْمِ
جِبْرِيلُ مِيكَائِيلُ يُنْزِلَانِ مَعَا	مَعَ أَحْمَدَ الْمُعْتَلَى عَلَى الْحَزَمِ
وَلَا حَ فَوْقَ الْبُرَاقِ بَدْرُ دُجَى	لَمْ يَبْقَ فِي الْخَافِقِينَ مِنْ ظَلَمِ
وَالرُّشْلُ ثُمَّ الْأَفْلَاكُ فِي طَرْبِ	وَفِي سُورِ بِأَحْمَدَ الْكَرَمِ
كَتَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَشَدُّ دَنَا	فِي مَوْقِفِ لَيْسَ فِيهِ مِنْ أَرَمِ ³⁸

*İlginç şeyleri görmen için ve sana ümmetlerin liderliğini verilmesi için Allah seni göğe götürdü
Sana öncekilerin ve gelecek olanların bilgilerini verdi, sana bilgi sahibisin.*

Harem üzerine yükselen Ahmet ile beraber Cebrail ve Mikail gidiyordu

Karanlıkta ışık gibi Burak üzerinde güzüktü, ufuklarda hiçbir karanlık kalmadı

Peygamberler sonra melekler sevinç içindedir, Kerim olan Ahmet ile mutluluklar içinde

Yolu gösterecek hiçbir şey olmayan bir yerde iki yay aralığı kadar veya daha da yakın bir mesafe kadar yaklaştı.

726

Bu konuyu ele alan şairler arasında çağdaş Nijeryalı şair Abdurrahman Zakavî de yer almaktadır. O şunları söylemektedir: [Remil]

جَاءَنَا أَحْمَدُ طَهَ الْمُضْطَفَى	خَاتَمَ الرُّشْلِ وَخَيْرَ الْخَائِبِينَ
وَاجْتَبَاهُ اللَّهُ بِالْإِسْرَاءِ بَلْ	ثُمَّ بِالْمَعْرَاجِ وَقَتِ النَّائِبِينَ
وَأَرَاهُ اللَّهُ مِنْ آيَاتِهِ	لَمْ يَزِ اللَّهُ وَلِيَّ الدَّاكِرِينَ ³⁹

Son peygamber ve mütevazuların en hayırlısı Ahmed Taha el-Mustafa bize geldi.

Allah onu uyuyanlar zamanında İsrâ ve miraç ile seçti.

Allah ona ayetleri arasında gösterdi, zikredenlerin velisi Allah'ı görmedi.

2.4.9. Mucizeleri ve Fetihleri

Bilindiği üzere Peygamber Efendimiz dünyaya teşriflerinden vefatına kadar birçok ellerinde birçok mucizevi olaylar gerçekleşmiştir. Bu mucizeler dinî ve edebî eserlerde en çok işlenen konular arasında yer almaktadır. Batı Afrika Arap edebiyatında Mevlidiyyât kasidelerinin temalarından biridir. Kelamcılarının tasnifine göre mucizeler, genel olarak hissî, haberî ve aklî olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Mevlidiyyât kasidelerinde mucizeleri anlatan şairler arasında Senegalli şair Ahmed Bamba yer almakta, o *Cezbü'l-kulup* adlı şiirinde şunları söylemektedir: [serbest vezin]

³⁸ Muhammed ez-Zeki Kulibali, *el-İsrâ ve'l-miraç* (Bamako: Mektebetü Ebubekir Diarra, el-Medâih, 127), 49.

³⁹ Abdurrahman ez-Zekevi, *Lan yûra rabbü'l-verâ fi'd-dünya* (Nijerya: Mektebetü's-ş-şair, el-mevlid, 0031), 13, Kaba, eş-Şiir'ul-Arabi mine'l-Garbi'l-İfriki, 2/608.

لَهُ مِنَ الْخَوَارِقِ مَا لَمْ يَجْعَلْ لِسَابِقِ
مِنْهَا سَلَامُ الْحَجَرِ عَلَيْهِ مَشَى الشَّجَرِ
وَلَا يَفِي لِلْأَحْقِ فَضْلًا مِنَ الْمَقْدَمِ
لَهُ انشِقَاقُ الْقَمَرِ بَدَى الْبَقَا وَالْقَدَمِ
كَأَنَّ يُظِلُّهُ الْعِمَامَ يَرَى وِرَاءَ وَأَمَامَ
وَعَيْنُهُ كَأَنَّ تَنَامَ وَقَلْبُهُ لَمْ يَنَمْ⁴⁰

Daha öncekilerine gelmeyen mucizeleri vardır, sonrakilere verilmez nerede kaldı ki öncekilere verilsin

O mucizelerden ezeli ve ebedi olan Allah'ın izniyle taşın ona selam vermesi, onun için ağacın yürümesi Ayın ikiye bölünmesi

Bulutlar onu gölgelendiriyordu, önünü gördüğü gibi arkasını da görüyordu, gözleri uyurdu ama kalbi uyumazdı

Şair bu şekilde Hz. Peygamber'in mucizelerini, akılda kalıcı, güzel ve çekici bir şekilde nazmetmiştir. Peygamber methiyelerimde en çok bahsedilen konulardan biri mucizeler olmuştur. Yine bu konuyu kaleme alan şairler arasında Malili şair el-Muhtar b. Vediatullah. O Şunları söylemektedir: [Vâfir]

وَسَيَلُّنَا إِلَى الرَّحْمَنِ سَزَمَدَ
شَفِيعُ الْخَلْقِ يَوْمَ الْبَعْثِ يَوْمَ الْجَزْ
وَجَاءَ غَزَالَةٌ تَشْكُو إِلَيْهِ
كَذَلِكَ بَعِيرٌ قَوْمٌ جَاءَ بِشَكْوَى
وَسَبَّحَتْ الْحَصَا فِي الْكَفِّ مِنْهُ
شَفَا الْمَرْضَى وَأَحْيَا بَعْضَ مَوْتَى
رَفَى فَوْقَ السَّمَاءِ بِالْجِسْمِ حَتَّى
وَشَاهَدَ لَوْحَ تَبْدِيلٍ وَأُمَّ آلِ
رَسُولِ اللَّهِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدَ
إِذْ لَدَى مَجِيءِ الرَّبِّ أَحْمَدُ
وَضُبُّ فَاهُ تَصْدِيقًا لِأَحْمَدِ
إِلَيْهِ أَدَى فَاشْكَاهُ مُحَمَّدَ
وَحَنَّ الْجَذْعُ يَوْمَ فِرَاقِ أَحْمَدِ
وظَلَّلَتِ الْعِمَامَةُ فَوْقَ أَحْمَدِ
رَأَى الْبَيْرَ الْمَضُونُ هُنَاكَ أَحْمَدِ
الْكِتَابِ وَكُلِّ مَكْتُومٍ مُحَمَّدَ⁴¹

Rahmana giden yolumuz ebediyen Allah'ın Resülü, efendimiz Muhammed'dir

Kıyamet Günü insanlara şefaatçi Kıyamet Günü Rabbimizin huzurunda Ahmed

Bir ceylan ona şikâyetçi olarak geldi, bir kertenkele onu tasdik etmek için konuştu

Aynı şekilde bir kavmin devesi de bir eziyetten şikâyet ederek geldi, Muhammed onun hakkını verdi.

Avucun içinde küçük taşlar tesbih etti Hurma kütüğü Ahmet ile ayrıldığı gün ağladı

Hastaları iyileştirdi ve bazı ölüleri diriltti bulutlar onu gölgelendiriyordu

Ahmed Vücut ile gökyüzüne çıktı orada saklanan sırrı gördü

Muhammed Levhu'l-mahfuzu, Ummü'l-kitabı ve tüm gizli şeyleri gördü

Peygamberimizin katıldığı savaş ve fetihler ise İslam tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtilmektedir. Efendimizin döneminde gerçekleşen bu savaşlar ya da yapılan fetihler zamanla edebiyatın konusu olmuştur. Batı Afrika Arap edebiyatında yazılan Mevlidiyyât şiirlerinde ele alınan konular arasında Bedir, Uhud ve Hendek savaşları gibi Hz. Peygamber'imizin döneminde yapılan fetih ve savaşlardır. Şairler, Müslümanlarla müşrikler arasında meydana gelen olaylardan bahsederek Müslümanların kahramanlıkları ve bu savaşlarda ismi öne çıkan en önemli şahsiyetleri överek anlatmaktadır. Mevlidiyyât kasidelerinde peygamberimizin savaş ve fetihleri konu alan Batı Afrikalı şairler arasında Bedir Savaşı'nda Mücahitlerin kâfirlerle yaptığı düelloyu tasvir eden Gineli şair Çorno Ali de vardır (ö.1927) o şöyle demiştir: [Recez]

وَبَارَزَ الْوَلِيدُ سَيْدِي عَلِيَّ
وَشَبَّيْتَهُ مَعَ عُيْبِدَةَ اخْتَلَفَ
فَشَقَّ رَأْسَهُ بِحِدِّ الصَّيْقَلِ
بِضَرْبَتَيْنِ الْكُلِّ سَيْفٍ وَقَفَ

⁴⁰ Mbakî, *Divânü'l-Emdâh en-Nebeviye*, 18.

⁴¹ Vediatullah, *Mecmûatü kasaidin*, 32.

شَيْبَةٌ أَجْهَزَاهُ ثُمَّ احْتَمَلَا	فَكَرَّ حَمَزَةٌ وَصَنُوهُ عَلَى
حَزْبُ الْهُدَى أَعْدَاءَهُمْ وَاعْتَرَكَا	أَخَاهُمَا لِضَحْبِهِ وَأَشْتَبَكَا
تَطَايَرْتُ وَحَمَى الْوَطَيْسِ	وَاسْتُعِيرَ الْهَيْجَاءَ وَالرُّؤُوسِ
يَسْأَلُهُ بِأَنْ يُعِينَ ضَحْبَهُ	وَنَاشَدَ الرَّسُولَ جِدَا رَيْهَ
عَلَى الْخَيُْولِ الْبَلَقِ قَدْ تَعَمَّمَا	فَأَنْزَلَ الرَّحْمَنُ أَمْلَاكَ السَّمَاءِ
وَازْتَفَعَ الْغُبَارُ لِلْسَّمَاءِ ⁴²	الْكُلَّ بِالْعَمَامَةِ الْبَيْضَاءِ

*el-Velid, Hz. Ali'ye meydan okudu, Ali kafasını keskin bir kılıçla kafasını kesti
Şeybe ve Ubeyde iki vuruşla ayrıldı, ikisinde kılıcı durdu
Hamza düşündü ve Şeybe'ye saldırdı, onu öldürdü ve (Ubeyde)'yi kaldırıp götürdü
Kardeşleri ona eşlik etti ve düşmanlarının hidayet fırkası çatışıp birbirleriyle savaştılar.
Savaş kızıştı, kafalar havaya uçtu ve savaş şiddetlendi
Resûl, Rabbine yalvardı, ondan ashabına yardım etmesini istedi.
Böylece Rahman, gökten toplu şekilde siyah ve beyaz atların üzerine olan melekler indirdi.
Hepsi beyaz sarıktı ve toz göğe yükseldi*

Resûlullah'ın fetihlerini öven şairler arasında Senegalli şair Abbas Sal (ö.1990)⁴³ yer almaktadır. O, *reyyü'z-zam'ân* adlı şiirinde Bedir Savaşı hakkında şunları söylemektedir: [Tavil]

وَوَدَايَ الْقُرَى سَلَهُ وَوَلَّاسِدَ الْخَمْرَا	وَسَلَّ أَحَدًا خَنْدَقًا سَلَّ مُرَيْسَعَا
ضَرَأَعِيمَ غَيْلٍ لَا يُطَاقُ بِهِمْ سُورَا	تُخْبِرُكَ عَنْ قَوْمٍ أَشَدَّا عَلَى الْعَدَى
بِحَارِ الْوَعَى مَنْ بَيْنَهُمْ زَمْرًا صَبْرَا	وَلَا سِيمَا يَوْمَ بَدْرٍ تَلَاطَمَت
فَجَاءَتْ جُنُودٌ لَمْ يُرُوا بَيْنَهُمْ سَفْرَا	وَهُمْ فِتَّةٌ كَانُوا لَدَيْهِمْ قَلِيلَةً
لِإِنجَازِهِ لِلْمُجْتَبَى الْوَعْدَ وَالنَّضْرَا	مَلَائِكَةُ الرَّحْمَنِ جَبْرِيْلُ
فَطَابَتْ قُلُوبٌ بِالْقَلْبِ وَالْأَسْرَى ⁴⁴	فَأَبَوْا وَيِيْتُ الْكُفْرِ خَاوٍ عُرُوشَهُ

*Uhud ve Hendek savaşlarına sor, Mureysia ve Vadi'l-kura yerlerine sor, aslana mertlik yakışır
Sana, saldırganlığı, öfkesi, dayanılmaz fırtınaları daha şiddetli, duvarları yıkılmaz bir halktan
bahseder.
Hele Bedir savaş günü savaşın dalgaları birbirine vurdu, aralarında sabırlı bir gurup vardır
Kâfirlere göre az sayıda olan bir topluluktur, daha sonra deste olarak izleri görünmeyen askerler
geldi
Müçtebâ'ya galibiyet ve vat edileni yerine getirmek için Rahmanın melekleri ve Cebrail (geldi)
Böylece yakalanarak ve küfür evin harap olmuş, kalpler bedrin su kuyusu ve esirlerle sevindi.*

3. Mevlidiyyât Kasidelerinin Sanatsal Özellikleri

Edebi eserlerin özellikle de şiirlerin anlaşılması ve yorumlanmasında söz sanatları (edebi sanatlar) nın bilinmesinin önemli bir yeri vardır. Mevlid türü eserlerde farklı farklı vezinler kullanılmıştır. Batı Afrika'da Mevlidiyyât kasideleri yazarlar hece ölçüsü kullanmayı tercih etmiş, bir takım edebî sanatlardan yararlanarak yazılmıştır. Kasidelerde yer alan edebî sanatlar ile ilgili şu örnekleri verilebilir:

3.1. Mecaza Dayalı Sanatlar

Teşbih, istiare, mecazı mürsel, kinaye ve teşhis en sık kullanılan mecaza dayalı edebî sanatlarıdır. Mevlidiyyât kasidelerinde teşbih adıyla bilinen benzetme sanatına dair örneklerden biri

⁴² Çorno Ali, *Mekâlidu's-Seâdât fi medhi seyyidi's-sâdât* (Kahire, el-Matbaatü'l-âlemiye, ts.), 144.

⁴³ Senegalli eğitimci, şair ve yazar. Louga'nın kuzeyindeki Sakal'ın Nguick köyünde doğdu. Bu şair bazı risâleler kaleme almışsa da daha çok şiirleriyle meşhur olup Senegal'de en üretken şair olarak bilinir.

⁴⁴ Abbas Sal, *Nefeât Rabbâniyye* (Senegal: el-Mektebetü's-Senegalliye, 1986), 86.

Senegalli şair Ahmed Bamba'nın "Cezbü'l-kulûb ilâ âlemi'l-guyûb" konulu kasidesinden verilebilir: [Kamil]

خَيْرَ الْبَرِيَّةِ أَحْمَدُ فَمَنْ يُعْظَمَ مَوْلِدَا
بَدْرًا بِغَيْرِ وَهْمٍ⁴⁵ فَكَشَّهَيْدِ شَهْدَا

*İnsanların en hayırlısı olan Ahamed'in mevlidine değer veren kimse
Şüphesiz Bedir savaşına tanıklık eden bir şehit gibidir.*

Bu iki beyitteki ifadelerde Peygamberimiz sevgisi için Mevlid-i Nebevî münasebetini ihya etmek üzere bir araya gelenleri bedir savaşında peygamberimizin yanına yer alıp savaşta şehit düşenlere benzetilmiş, benzetme edatı "ك" edatı da kullanılmış ve ayrıntılı teşbih yapılmıştır.

Bir diğer teşbih ise Malili Muhammed Kulibaly'nın *fi vesfi'l-isrâ ve'l-mirâc* konulu kasidesinden incelemek mümkündür: [Münserih]

وَالرُّسُلُ تَمُّ الْأَمْلاكَ فِي طَرْبِ وَفِي سُورٍ بِأَحْمَدِ الْكَرَمِ
كَتَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَشَدُّ دَنَا فِي مَوْقِفِ لَيْسَ فِيهِ مِنْ أَرَمِ⁴⁶

*Peygamberler ve melekler sevinç içindedir, Cömert Ahmed ile şenlik yaparlar
Yolu gösterecek hiç bir şey olmadığı bir yerde iki yay aralığı kadar gibi yahut daha az oldu bir mesafe kadar yaklaştı.*

Bu beyitlerde şair, Hz. Muhammed'i göğe götürüldüğü gecede onun ile Allahu Teâlâ arasındaki mesafe veyahut mavenî yakınlığını tasvir etmektedir. Kuran'da zikredildiği gibi bu yakınlık İki yay uzunluğu kadar yahut daha az bir mesafeye benzetilmiştir. Şair bu tasviri kuvvetlendirmek için teşhir sanatına başvurmuş, benzetme edatı "ك" da kullanılmıştır.

İstiare adıyla bilinen eğretileme sanatının örneklerini göz önünde bulundurulunca Malili şair Muhammed Abdullah'ın (ö. 1911)⁴⁷ yazmış olduğu bir kasidesinden şu iki beyit incelenebilir: [Vâfir]

هُوَ الْمُجْتَبَى وَهُوَ الْمُضْطَفَى يَدَاوِي الْقُلُوبَ عَنِ النَّكَدِ
هُوَ الصِّدْقُ وَهُوَ سِرَاحُ لَنَا هُوَ الْحَزْنُ عِنْدَ أُولَى الْأَلْحَدِ⁴⁸

*O Mücteba'dır ve kalpleri dertlerden iyileştiren Mustafa'dır.
O dürüsttür, bizim için bir kandildir, dinsizlere göre bir hüzündür*

Lügatte sirac kelimesi; Arapçada aydınlık ışık meşale, kandil nur saçan anlamına gelmektedir. Şair, bu beyitte Kur'an-ı Kerim'in Ahzâb suresi 46. ayetinde geçtiği gibi sirac kelimesi istiare yoluyla Resûlullah için kullanmış olup maksadı ise Hz. Peygamber'in cümle âleme bir nur, ışık olduğunu söylemektir. Ona tabi olarak yürüyen yolu bulur, iyiliğe kavuşmaktadır.

Bir diğer istiare sanatının örneği ise Senegalli şair el-Hac Muhammed Fode Diop'a ait şu beyitte bulunmaktadır: [Tavil]

وَحُبُّ النَّبِيِّ رَأْسُ مَالِي وَلَيْسَ لِي سِوَى حُبِّهِ كَسْبٌ عَلَى الرَّيْحِ يَخْصَلُ⁴⁹

Peygamber sevgisi sermayemdir ve onun sevgisini kazanmak dışında başka bir şeyim yoktur.

⁴⁵ Mbakî, *Divânü'l-Emdâh en-Nebeviye*, 15.

⁴⁶ Kulibali, *el-İsrâ ve'l-miraç*, 49.

⁴⁷ Mali kuzey bölgesinde yer alan Gao şehrindeki önde gelen âlimlerden biridir. Peygamberimize mehdiye yazarlardan biri olarak bilinmektedir.

⁴⁸ Muhammed b. Abdullah b. Suad, *Kasidetün fi medhi'r-Resül* (Timbuktu: Merkez Ahmed Baba, el-Medâih, 4216), 67.

⁴⁹ Salih, *es-Sekâfe el-Arabiyye el-İslamiyye*, 704.

Bu beyitte şair peygamber efendimizin sevgisi bir sermayeye (ana mal) benzetmiştir. Bu sermayenin (Hz. peygamberimizin sevgisi) büyüklüğüne göre kâr edeceğini ifade etmiştir. Burada Hz. Muhammed'in sevgisi ne kadar önemli olduğunu vurgulamak amacıyla iştira sanatı yoluyla dile getirmiştir.

Mevlidiyyât şiirlerinde kinaye adıyla bilinen ustü kapalı söyleyişlere de yer verilmiştir. Bu sanata dair örneklerden bir Senegalli el-Hac Sîdî Diop'a ait şu beyitlerdir: [Tavil]

يَجِيءُ يَعْضُ الْكَفَّ إِذَا هَوَىٰ وَمَنْ حَادَ عَنْ حُبِّ النَّبِيِّ وَطَوَّعَهُ

Kim Peygamber sevgisinden ve itaatinden vazgeçerse, bir gün çukura düşer, elini ısrarak geri gelir.

Burada anlatılmak istenen her Kim Peygamber sevgisinden ve itaatinden vazgeçerse, hidayet ermez ve pişman olur İslama geri gelmesidir.

Mecaz-ı Mürsel sanatına gelince Mevlidiyyât şairlerinin kaleme aldıkları eserlerde sözü kısaltmak ya da daha etkili hale getirmek için mürsel mecaz kullanmışlardır. Bununla ilgili Senegalli Abbas sal'in şu beyti örnek olarak gösterilebilir: [Tavil]

وَسَلَّ أَخْذًا حَتَّىٰ سَلَّ مُرَيْسَعًا وَوَدَايَ الْقُرَىٰ سَلَّهُ وَلِلْأَسَدِ الْحَمْرَا⁵⁰

Uhud ve Hendek savaşlarına sor, Mureysia ve Vadi'l-kura yerlerine sor, aslana mertlik yakıştır

Beyitte “Uhud ve Hendek savaşlarına sor” denilerek “Uhud ve Hendek savaşlarına katılan mücahitlere sor” anlamında kullanıldığı aşikârdır. Dolayısıyla bu şiirde şair, *Uhud ve Hendek savaşlarına sor*” sözleri ile sözcükleri gerçek anlamının dışında, mecaz anlamıyla kullanmıştır. Mecazın türü ise mecaz-ı mürseldir, durum-yer (hâliyet-mahalliyet) ilgisi söz konusudur.

3.2. Gerçek Anlama Dayalı Sanatlar

Batı Afrika Arap edebiyatında kaleme alınan Mevlidiyyât kasidelerin kelimelerinin gerçek anlama dayalı sanatları olarak değerlendirsek tekrar, nida, istifham, telmih ve iktibas gibi İfade-nin gücünü artırmak, etkisini kuvvetlendirmek, şiirde kuvvetli bir anlatıma kavuşmak amacıyla bu tür sanatları kullanıldığını görmektedir. Bu bölgede yazılan Mevlidiyyât kasidelerini incelediğimizde tekrarlama veya yineleme anlamına gelen tekrar sanatına dair birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin Malili şair Muhammed el-Âkib'in (ö.1987)⁵³şu beyitlerinde ortaya çıkmaktadır: [Mütekariip]

سُرُورًا سُرُورًا بِشَهْرِ الْخُبُورِ سُرُورًا جَلَا رَيْنَ الْقَلُوبِ الصَّادِي

İyilik ayı ile Mutluluk, mutluluk, neşe ayı ile, mutluluk mutluluk

Bu beyitte şair, okuyucunun dikkatini çekmek, şiirin anlamını ve ahengini kuvvetlendirmek için “mutluluk” anlamına gelen “سرورا” kelimesini tekrar ettirmiştir. Benzer örnek ise Senegalli şair Ahmed İbrahim Dât'ın (ö.1987)⁵³şu beyitlerinde ortaya çıkmaktadır: [Kamil]

بُشْرَىٰ لَنَا شَهْرُ الرَّبِيعِ أَتَىٰ لَنَا نَوْرًا جَلَا رَيْنَ الْقَلُوبِ الصَّادِي
بُشْرَىٰ لَنَا مِنْ شَهْرِ مَوْلِيدِهِ الَّذِي أَنَايَ الشَّقَا عَنَّا وَكَلَّ عَنَادًا⁵⁴

⁵⁰ Salih, *es-Sekâfe el-Arabîyye el-İslamiye*, 730.

⁵¹ Sal, *Nefeħât Rabbâniyye*, 86.

⁵² Muhammed el-Âkib es-sûsî, *Kasidetü keşfü's-surur an hafâyâ meânî es-surûr* (Bamako: Mektebetü's-şair, el-mevlidi's-şerif, 134), 35.

⁵³ Senegal'de önde gelen şairlerden biridir. Ağıtlar, tasvirler ve Allah yolunda cihada çağrı gibi konularda şiir yazmıştır. Çok sayıda el yazması eseri vardır. Peygambere methiye en çok kaleme aldığı konudur.

⁵⁴ Amir Samba, *el-Adabu'l-Arabi es-Senegali* (Cezayir: eş-Şerike el-Vataniye li'n-neşir ve't-tevzi, 1978), 2/210.

*Bize müjdeler olsun! Paslanmış kalpları temizleyen Rebiülevvel ayı geldi,
Bize müjdeler olsun! Onun doğum günü bizlerden tüm zorluk ve isyanları uzaklaştırdı*

Gördüğümüz gibi şair her iki beyitte de Hz. peygamberin doğduğu Rebiülevvel ayın gelişi ile heyecanını ve sevincini anlatımı güçlendirmek amacıyla “bize müjdeler olsun!” anlamına gelen “بشرى لنا” kelimelerini tekrarlayarak tekrar sanatından yararlanmışır.

Nidâ adıyla bilinen seslenme sanatı da Batı Afrika Arap edebiyatındaki Mevlidiyyât kasidelerinde belirgin sanatlarından biridir. Malili şair el-Muhtar b. Vediatüllah’ın kasidesinde yer alan şu beyitleri örnek olarak gösterilebilir: [Vâfir]

أَيَا عَلَمِ الشُّهُودِ وَكَتَّرَ كُلُّ آلٍ
مُنَا يَا نُورَ عَيْنِي يَا مُحَمَّدَ
وَيَا سِرَّ الوجودِ وَيَحْزُ كُلُّ آلٍ
وَرُودِ وَيَبْزِدُ قَلْبِي يَا مُحَمَّدَ⁵⁵

*Ey görgü tanıkların sancağı, tüm arzuların hazinesi, gözümün nuru Muhammed,
Ey Kâinatın sırrı, suya gelenlerin denizi, kalbimim ferahlayıcısı Muhammed*

Beyitlerde bir seslenme söz konusudur. "Ey" anlamına gelen يَا ünlemi nida sanatının olduğunun işaretidir. Şair bu şiirde Hz. efendimize olan duygusunun yoğunluğunu öne çıkarmıştır.

İstifham (Soru Sorma) sanatı da Batı Afrika Arap edebiyatında Mevlidiyyât kasidelerinde ortaya çıkan edebî sanatları arasındadır. Örneği ise Nijeryalı şair Osman bin Fode’nin (ö. 1817),⁵⁶ şu beyitleridir: [Kamil]

شَوْقِي لِمَنْ كَانَ الْمُحَضَّبُ مَوْضِعَا
وَمُجَاوِرًا سَلْعًا وَأَصْبَحَ مَوْلِعَا
فَمَ يَا أَخَا الْعَشِقِ الْمُحِقِّ لِتَسْمَعَا
هَل لِي مَسِيرٌ نَحْوَ طَيْبَةِ مُسْرَعَا؟⁵⁷

*Ey gerçek aşkın kardeşi, duymak için Kalk Taybe (Medineye) hızlı bir yolculuk yapabilir miyim?
el-Hâşimî Muhammed’in kabrini ziyaret etmem için, kendini Mevla’nın rahmetidir, yüksek mevki sahibidir.*

731

İkinci beytin ikinci dizede yer alan “Taybe (Medineye) hızlı bir yolculuk yapabilir miyim?” ifadesi, Şair anlatımı güçlendirmek için soru edatını kullanmıştır. Fakat amacı cevap almak değildir, buradaki temel amaç sözü daha etkili kılmak, okuyucunun dikkatini işlediği konuya daha iyi çekebilmek için bu yola başvurulmasıdır. Bu nedenle, beyitlerde istifhâm sanatı bulunmaktadır.

Batı Afrika Arap edebiyatındaki Mevlidiyyât kasidelerinde kullanılan bir diğer edebî sanat ise Telmih (Anımsatma) sanatıdır. Şairin çoğu kişi tarafından bilinen olaya, konuya, inanca ya da kişiye işaret etmesi, onu birkaç sözle hatırlatmasıdır. Bu sanata verilebilecek en güzel örnek şair İbrahim Fal’ın (ö.2005)⁵⁸ *Amâmetü’l-muhtar* adlı kasidesindeki şu beyitleridir: [Basit]

وَعَامٌ مَوْلِدِهِ إِذْ جَاءَ أَبْرَهَةَ
بَفِيْلِهِ وَهُوَ سُلْطَانُ السَّلَاطِينِ
فَارْسَلُ اللهُ جُنْدَ الطَّيْرِ تَرْجُمُهُمْ
وَ(سُورَةُ الْفِيلِ) فِي التَّصْوِيرِ تَكْفِينِي
فَأَصْبَحَ الْجَيْشُ تَبْنَا فِي أَمَاكِينِهِمْ
كَأَنَّمَا الْقَوْمُ دُقُوا بِالطَّوَّاحِينِ⁵⁹

⁵⁵ Vediatullah, *Mecmûatün kasaidin*, 32.

⁵⁶ MS 1754’e tekabül eden H. 1169 yılında Nijerya’nın Murat köyünde doğan Fode bin Osman bin Salih lakaplı Şeyh Osman bin Muhammed’dir ve doktrin sahibi Nijeryalı âlimlerden biridir. Arap-Afrika şiirinin Batı Afrika bölgesindeki öncüleri, mücadeleye ve İslam dinini savunmaya, toplumsal koşullarda reform çağrısına kadar birçok konuyu içeren edebi bir üretime sahiptir. MS 1817’de vefat etmiştir.

⁵⁷ Danlâd, *eş-Şiiru’l-Arabi en-Nijeri*, 55.

⁵⁸ Daru’ s-Salam şehrinde (güney Senegal, Gine sınırında) doğan bu şair çok sayıda şiir eserleri bulunmaktadır, ancak şiirlerinin çoğu, şairin meşguliyeti nedeniyle kaybolmuştur. En çok kaleme aldığı konular arasında Hz. Peygamber’e ve ailesine, bir kısmı da şeyhini övmeye yöneliktir.

⁵⁹ Salih, *es-Sekâfe el-Arabiyye el-İslamiye*, 633.

Doğduğu yıl, padişahların padişahu Ebrehe, filini getirdiği yıldır.

Bunun üzerine Allah onları taylayan kuş askerlerini gönderdi, bunu anlatmaya (Fil Suresi) kâfidir.

Böylece ordu (kavmi) yerlerinde değirmenleriyle öğütülmüş saman gibi oldu.

Şair bu güzel beyitlerinde Fil Vakası ya da Fil Olayı İslam tarihine göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumundan 52 gün önce Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke üzerine filleriyle birlikte yürüyen Ebrehe ve ordusunun Allah tarafından gönderilen Ebabil kuşları vasıtasıyla bozguna uğratılmasını anlatan hadisedir. Bu olay hakkında nâzil olan Kur'an-ı Kerim'in 105. sûresi de Fîl sûresidir.⁶⁰ Birçok kişi tarafından bilinen bu hikâyeye atıfta bulunduğu için şair, telmih sanatının güzel bir örneğini ortaya koymuştur.

Mevlidiyyât kasidelerinde görebileceğimiz en güzel edebî sanatlardan biri iktibas (Alıntı Yapma) sanatıdır. Bunun örneği Nijerli şair Tahir Akrâ'ya (ö. 1996)⁶¹ ait şu beytinde bulunmaktadır: [Basit]

إذا دنا قاب قويس ما زمت رعى على الشياطين من نبل السما شهبا⁶²

Yakınlaştığında iki yay aralığı kadar olur, attığın vakit da (sen atmadın) o (Allah) attı, şeytanlar üzerine ok olarak gökyüzündeki yakıcı ışıkları

Beyitte geçen “إذا دنا قاب قويس” ifadesi “yakınlaştığında iki yay aralığı kadar olur” anlamında olup Necim suresi 9. ayetinden alıntı yapılmıştır. Diğer yandan, beytin ikinci dizide yer alan “نبل السما شهبا” ifadesi de “ok olarak gökyüzündeki yakıcı ışıklar” anlamında olup Cin suresi 8. ve 9. ayetlerden alıntı yapıldığını görmektedir.

Son olarak Mevlidiyyât kasidelerinde ortaya çıkan söze dayalı sanatlardan biri cinas sanatıdır. Cinas ile ilgili Nijeryalı şair Muhammed Atik'a ait şu beyitleri örnek olarak vermek mümkündür: [Basit]

بشیر من يتقي المولى برحمته مَبَشِّرٌ بِالْمَنَىٰ وَبِالْمُسْرَاتِ
نَذِيرٌ أَهْلَ الْمَعَاصِي مُنْذِرٌ لَهُمْ لِيَتَّقُوا كُلَّ سُنْبَابِ الشَّقَاوَاتِ⁶³

Rabbinden korkanın rahmetiyle müjdeleyeni, umut ve neşelerin müjdeleyicisidir.

İsyan kavmine bir uyarandır, onların her türlü fitneden korkmalarına dair bir uyarıcıdır.

Birinci beyitte geçen *بشیر* ve *مبشر* kelimelerin yazılışları farklı, anlamları aynı olup bir arada kullanılmasından dolayı yarın cinas söz konusudur. Diğer yandan, ikinci beytin ikinci dizide yer alan *نذیر* ve *منذر* sözcükler aynı şey geçerlidir. Aynı şekilde *مبشر* ve *منذر* veya *بشیر* ve *نذیر* sözcükleri birbirleriyle anlamca tezat oluşturduğundan dolayı beyitte tezat sanatı bulunmaktadır.

Mevlit şiirleri, aruz ilmi açısından incelediğimiz zaman vezinde olduğu gibi şairler kafiyede de klasik Arap edebiyat geleneğinin dışında çıkmadıkları söylenebilir. Mevlit türündeki eserler genelde sade dille yazılmış anlaşılır düzeydedir. Zira mevlitlerin sanat göstermekten öte okunması amaçlanan eserlerdir. Üslup açısından bakıldığında, mevlitlerin üslubunda hâkim olan en belirgin çizgi, Allah inancı ve peygamber sevgisinin coşkunluğundan doğan lirizmdir. Her mevlit şairinde aynı ölçüde olmamakla birlikte birçoğunda bunu açıkça hissedebilmek mümkündür.

⁶⁰ Mustafa Fayda, “FİL VAK‘ASI” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 70-71

⁶¹ 19. yüzyılın Nijer'in yetenekli şâirlerinden biridir. Arap ve İslam kültürünün Nijer ülkesinde yayılmasına etkin bir şekilde katkıda bulunan bilim adamlarından biridir. Birçok ilmi eserleri bulunmaktadır.

⁶² Akra Muhammed Alfa, *Şehsiyyetü'ş-şeyh Tahir Akra ve ishâmâtuhu fi neşri sekâfetü'l-lügati'l-arabiye* (Osman b. Fode Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi 1997), 63.

⁶³ Muhammed Atik, *en-Nuru'l-Lâmi' fi methi habibihi'ş-şafi* (Nijerya: Matbaa mahalliyeye, ts.), 19.

SONUÇ

İslam toplumlarında Mevlid-i Nebevî ile ilgili yapılan merasimler Afrika ülkelerinde de benzer kutlamalar yapıldığını söylenebilir. Bu kutlamalar hem geçmişte hem de günümüzde toplum için her yönüyle bir kazançtır. Mevlid, Batı Afrika’da en gösterişli merasimlerden birisi olarak sadece bir tarikatın veya belli bir cemaatin değil, bölge ülkelerin tamamındaki Müslüman toplumların müşterek geleneğidir. Batı Afrika ülkelerinde Rebiülevvel ayı, 12. gecesinde Peygamber Efendimize yazılan mahsus mevlidler bu tebliğde çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu bölgede yazılan mevlidlerin bir kısmı yerel dilde, bir kısmı ise Arapçadır. Batı Afrika Arap edebiyatının dinî-edebî metinlerimiz içerisinde mevlitlerin önemli bir yer tuttuğu açıktır. Mevlitler, dinî edebiyatımızın Hz. Peygamber’in şahsında edebîleşen türleri arasında muhtevası zengin eserler olmaları yönüyle de dikkati çekmektedir. Ayet ve hadislerden, edebî-tasavvufi motiflere, tarihi bilgilerden farklı hikâyeye örneklerine, dinî ahlaki nasihatlerden halk söyleyişlerine kadar çok çeşitli unsurları ihtiva etmektedirler. Bunun yanında mevlitler, peygamberimizin sevgisini sade, anlaşılır bir dil kullanımıyla beraber rediflerle sağlamlaştırılmış kafiye örgüsü ve cinaslı kafiyelerle renklenmiş ahenkli, samimi bir üslupla sunulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alfa, A. Muhammed. *Şehsiyyetü’ş-şeyh Tahir Akra ve ishâmâtuhu fi neşri sekâfetü’l-lügati’l-Arabiye*. Nijerya: Osman b. Fode Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi 1997.
- Alyılmaz, Semra. “Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0/13 (Şubat, 2010), 196.
- Atik, Muhammed. *en-Nuru’l-Lâmi’ fi methi habibihi’ş-şafî*. Nijerya: Matbaa mahallîye, ts.
- Buhârî Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi’u’ş-şahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001).
- Çorno, Ali. *Mekâlidu’s-Seâdât fi medhi seyyidi’s-sâdât*. Kahire, el-Matbaatü’l-âlemîye, ts.
- Danlâd, Abdülvehhab. *eş-Şiiru’l-Arabi en-Nijeri beyne’l-mazi ve’l-hazır*. Nijerya: Matbaatu beka, 2009.
- el-Âkib, Muhammed es-sûsî. *Kasidetü keşfü’s-Surur an hafâyâ meânî es-surûr*. Bamako: Mektebetü’ş-şair, el-mevlidi’ş-şerif, 134.
- Emin, Şeyh Yahya. *Tuhfetü’l-Ahrâr fi methi nuri’l-envâr*. Akra: Matbaa mahallîye, ts.
- Enyâs, İbrahim. *ed-Devâvînu’s-sitte*. Beyrut: el-Mektebetü’-s-sekâfiyye, 1995.
- ez-Zakavî, Abdurrahman. *Ünşûdetü’t-terhip bi şehri’l-mevlidi’n-nebevi*. Tuba: matbaa mahallîye, 2017.
- Fayda, Mustafa. “FİL VAK’ASI” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Goriberi, Ahmed. *ed-Divan*. Nijer: Mektebetü’ş-şair, en-Nebeviyyât, 29, 15.
- Hammâdî, Abdullah. *Dirâsâtun fi’l-Edebi’l-Mağribi’l-kadim*. Cezair: Dârü’l-ba’s li’n-neşr ve’t-tibaa, 1986.
- İbn Şerif, Muhammed. *Min A’lâm i’t-tevâsül beyne’l-Mağrip ve Bilâdüssûdân*. Rabat: Menşûrâtü Ma’had ed-Dirâsâti’l-ifrikiye, 1999.
- Kaan, M. Habib. *Zikrâ milâdih*. Ouagadougou: Mektebetü’ş-şair, Mevlidiyyât, 0024, 1-34.
- Kaba, Alfa Mahmud. *Bahru’l-envâr*. Tunus: Matbatü’l-menâr, 1972.
- Kaba, İmran. *eş-Şiir’ul-Arabi mine’l-Garbi’l-İfriki hilale’l-Karni’l-işrin el-miladi*. Fas: Menşûretü ’l-munazzame el-İslamiye li’t-terbiye ve’l-ulum ve’s-sekâfe, 2011.
- Kankâvî, Musa Osman. “el-Medâihu’n-Nebeviye fi Garbi ifrikiya, dirâsetün tahliliye edebiiye”, *Mecelletü’l-kelime* 5/73 (Mayıs 2013), 25.
- Kavas, Ahmed. “Afrika’dan İslâm Dünyasına Yayılan Bir Gelenek: Mevlid”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 1 (2007): 44-51.

Kettânî, Nuru'l-hudâ. *el-Edebu's-sûfi fi'l-Mağrip ve'l-Endelüs fi ahdi'l-müvehhidîn*. Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 2008.

Kulibali, Muhammed ez-Zeki. *el-İsrâ ve'l-miraç*. Bamako: Mektebetü Ebubekir Diarra, el-Medâih, 127.

Malami, el-Hac Abdürrezzâk. *Muhammed seyyidü'l-beşer*. Niamey: Mektebe mahallîyye, fi methi seyyidü'l-beşer, 011, 5.

Mbakî, Ahmed Bamba. *Dîvânü'l-emdâhi'n-nebeviye ve's-salatü ala'n-Nebiyi'l-Hâşimî*. Fas: Matbaatü'l-maarif el-cedide, ts.

Mbakî, Ahmed Bamba. *Divânü'l-Emdâh en-Nebeviye ve's-salavat ala'n-Nebiyi'l-Haşimîyyi*. Senegal: Mektebetü'ş-şey Haddim, ts.

Muhammed, b. Abdullah. *Kasidetün fi medhi'r-Resül*. Timbuktu: Merkez Ahmed Baba,

Sal, Abbas. *Nefehât Rabbâniyye*. Senegal: el-Mektebetü's-Senegalliye, 1986.

Salih, Ömer. *es-Sekâfe el-Arabiyye el-İslamiye fi garbi İfrikya*. Beyrut: Daru'l-menahiç, 2015.

Samba, Amir. *el-Adabu'l-Arabi es-Senegali*. Cezayir: eş-Şerike el-Vataniye li'n-neşir ve't-tevzi, 1978.

Samba, İbrahim. *el-Medâihu'n-Nebeviye fi'ş-şür's-Senegali el-Arabi*. Dakar: Anta Diop üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, 2012.

Talebî, Karamo. *Kudvetü'l-mevlûd hazve'l-vâlid fi ihyâi leyteti'l-milad li seyyidînâ Ahmed Muhammed*. Cezayir: Matabaatü'l-seâlebiyye, 1999.

Vediatullah, el-Muhtar. *Mecmûatü kasaidin fi'l-methi ve't-tevessül ve's-senâ ve'r-red ve gayri ha*. Timbuktu: Merkez Ahmed Baba, el-Medâihu'n-Nebeviye, 863.

Vezzân, Hasan. *Vesfu ifrikiya*, thk. Muhammed Hacı, Muhammed el-Ahdar. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslamî, 1983.

734 Zekerıyyâ, Abdülkadir. *en-Nefhatü'l-ulyâ fi evrâdi'ş-şâzeliye*. Trablus: Mektebetü'n-Necâh, ts.

Zekerıyyâ, Muhammed. *Huve'l-ıdu*. Nijer: Mektebetü'ş-şair, el-mevlid, 19.

Zekevi, Abdurrahman. *Lan yüra rabbü'l-verâ fi'd-dünya*. Nijerya: Mektebetü'ş-şair, el-mevlid, 0031, 13.

Zilâkî, Muhammed. *Binâul-kasideti'l-mevlidiye fi'l-Mağribi'l-islami*. Cezair: Dâru Bahâüddîn li'n-neşir, 2013.

Mevlid Türüne Arap Edebiyatından Bakmak ve Medhiye Mevlid Birlikteliğinden Oluşan Eşsiz Bir Eser Örneği: Burdetu'l-Bûsîrî

Sadık Armutlu*

1. Mevlid

Hiz. Muhammed'in doğumu, doğum yıl dönümü vesilesiyle yapılan törenlere verilen isim; bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlerin ortak adı (Özel XXIX: 479) olan mevlid, kelime olarak doğum, doğum yeri ve zamanı anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Bu kelime “وَدَّ/doğurdu”, fiilinden mastar olup çoğulu “مَوَالِيدُ” şeklindedir (İbn Manzûr tsz.: III/467). Kelime “مَفْعَلٌ”, veznin-den gelirse, zaman ve mekân ismi olarak bir kimsenin doğduğu zamanı ve doğduğu yeri gösterir. Hiz. Peygamber'in doğumuna mevlid denildiği gibi İsm-i mekân olarak doğduğu eve “mevlidü'n-Nebî” veya “mahall-i mevlid, doğduğu aya da “mevlid ayı” denmiştir. Mutlak olarak kullanıldığında sadece Hiz. Muhammed'in doğum günü veya bu münasebetle yapılan merasimlere özel ad olan mevlid, çıkışından kısa bir süre sonra Hiz. Peygamber'den başka kişiler için de kullanılmaya başlanmıştır. Mevlidü Alî, Mevlidü Fâtıma Mevlidü'l-Hasan ve'l-Hüseyn gibi. (Bakırcı 2003: 2).

735

1.1. Medâihu'n-Nebeviyye: Mevlid Metinlerinin İlk Örnekleri

Arap edebiyatında mevlidin bir tür olarak ortaya çıkışının ilk örnekleri, diyebiliriz ki Hiz. Peygamber için söylenmiş övgü şiirleri yani medhiye tarzında yazılan kasidelerdir. Bu tür kasideler medâihu'n-nebeviyye veya medhu'n-nebî olarak bilinir. Rivayetlere göre Hiz. Peygamber hakkında ilk şiir, başka bir ifadeyle medhu'n-nebevî, Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib tarafından söylenmiştir. Buna göre, Hiz. Muhammed doğduğunda dedesi onu alıp Ka'be'ye götürmüş, Allah'a şükredip dua ettikten sonra şu şiiri okumuştur:

هَذَا الْغُلَامِ الطَّيِّبِ الْأَزْدَانِ	الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَعْطَانِي
أَعْدَهُ بِالْبَيْتِ ذِي الْأَرْكَانِ	قَدْ سَادَ فِي الْمَهْدِ عَلَى الْغُلَمَانِ
حَتَّى آرَاهُ بِالْبَيْتِ الْبُنْيَانِ	حَتَّى يَكُونَ بُلْغَةَ الْفَتْيَانِ
مِنْ حَاسِدٍ مُضْطَرَبِ الْعَنَانِ	أَعِيدُهُ مِنْ شَرِّ ذِي سَنَانِ

“Teri hoş kokan bu çocuğu bana veren Allah'a hamd olsun. Henüz beşikteyken diğer çocuklara üstün olan bu çocuğu, köşe taşları bulunan Ka'be'ye emanet ediyorum. Tam bir delikanlı olunca ya dek Ka'be'nin himayesinde kalsın. Onu, dengesiz bir hasetçinin, gözleri görmeyen, basiresiz kötü niyetlilerin şerrinden Ka'be'ye emanet ediyorum” (İbn Hişâm 1410: I/184-185; İbn Kesîr 1417: III/386).

Hiz. Peygamber'in amcası olan Ebû Tâlib'in de Peygamber'i öven ve 95 beyit olan “lâmiyye” kasidesi söylediği rivayet edilmektedir. Bu kasidenin son beyitlerinden birisi şöyledir:

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim ÇEÇEN Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

“Bundan dolayı Ahmed aramızda öyle soyluluğa sahip ki onunla yarışanlar onun yanında çok geri kalırlar” (İbn Hişâm 1410: I/305-311).

Amcası Abbâs'ın da Peygamber'i öven bir şiir söylediği çeşitli tarih kaynaklarında kaydedilmiştir. Kaynaklarda 7 beyit olarak kaydedilen şiirin son iki beyti şöyledir:

وَأَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ أَشْرَقَتْ الْأَرْضُ وَصَأَتْ بِبُورِكَ الْأَفْقُ
فَنَحْنُ مِنْ ذَلِكَ الثُّورِ فِي الْضِيَاءِ وَسُنْبِلِ الرَّشَادِ نَحْتَرِقُ

“Ya Muhammed, sen doğunca dünya aydınlandı, senin nurunla ufuklar parladı. Biz o nur sayesinde aydınlıktayız ve doğru yolları aşıp gideriz” (Zehebi 1410: I/43).

Hz. Peygamber'in doğumu ile başlayan Peygamber medhiyeleri, zaman içerisinde rağbet görmüştür. Kaynaklar “medâihu'n-nebevîyye” olarak adlandıran Peygamber medhiyelerinin Cahiliye döneminde başladığını ve bu konuda ilk şiir yazan şairin de el-A'sâ el-Ekber (ö. 628) olduğunu söylemişlerdir. Onun tavîl bahri ile yazdığı ve 24 beyit olan Kasidetü'd-dâliyyesi, bir Peygamber övgüsüdür. Aşağıdaki beyitler bu kasideden alınmıştır:

فَأَلَيْتَ لَا أَرْضِي لَهَا مِنْ كِلَالَةٍ مَتَى تُنَاجِي عِنْدَ بَابِ ابْنِ هَاشِمٍ
وَلَا مِنْ حَفَى حَتَّى تَرُورَ مُحَمَّدًا تُرِيحِي وَتَلْقِي مِنْ فَوَاضِلِهِ يَدَا
نَبِيِّ بَرَى مَا الْأَتْرُونَ وَذِكْرُهُ أَغَارَ لَعْمَرِي فِي الْبِلَادِ وَأَنْجَدَا
لَهُ صَدَقَاتٍ مَا تُعَبُّ وَنَائِلِ وَلَيْسَ عَطَاءُ الْيَوْمِ مَانِعُهُ غَدَا
أَجِدْكَ لَمْ تَسْمَعْ وَصَاةَ مُحَمَّدٍ إِذَا أَنْتَ لَمْ تَرَحُلْ بِزَادٍ مِنَ الثَّقَى
وَلَأَقِيَّتَ بَعْدَ الْمَوْتِ مَنْ قَدْ تَرَوَدَا نَدِمْتَ عَلَى أَنْ لَا تَكُونَ كَمِثْلِهِ
وَأَنْتَ لَمْ تُرْصِدْ لِمَا كَانَ أَرْصَدَا

“Söz verdim devem, Hz. Muhammed'i ziyaret edene kadar onun yorgunluğu ve çıplak ayağı için üzülmeceğime söz verdim. Ey deve, ne zaman ki İbn Hişâm'ın kapısının yanında çökersen o zaman rahat eder ve onun lütuf ve ihsanlarından elde edersin. Ömrüme and olsun ki, sizlerin görmediğini gören, adı her tarafta yayılan ve kurtarıcı olarak gelen bir peygamberdir o. Onun iyilikleri (bir gün var bir gün yok olmayıp) süreklidir, onun bugün verdiği bir iyilik yarın vereceğine engel değildir. Allah'ın nebisi Muhammed'in, çağrı ve tavsiyede bulunduğu zaman, çağrısını gerçekten duymadın mı? (Onun çağrısı ve tavsiyesi şudur) Eğer takvadan bir azık edinerek (ölüm) yoluna çıkmadıysan ve ölümden sonra azık edinerek gelmiş kimselerle karşılaşarsan, onlar gibi olmadığına ve seni gözetleyen (ölümü) gözetlemediğine pişman olursun” (el-A'sâ 1430: 69-70; İbn Hişâm 1410: II/37-39; Demirayak 2020: 7).

Zekî Mübârek, el-A'sâ'nın kasidesini Peygamber övgüsünde yazılan bir kaside olarak görmemiştir. Öyle ki Mübârek, medhü'n-nebevî şiirleri yazan şairlerin samimi, içtenlikle ve büyük bir arzuya şiirler yazdıklarını, fakat el-A'sâ'nın böyle bir niyet taşımadığını, onu motive eden hiçbir sebep olmadığını ve bir şair gibi şiirini yazdığını ileri sürmüştür (Mübârek trs.: 22)

Peygamber medhiyeleri, Sadru'l-İslam döneminde hem nicelik hem de nitelik bakımından büyük bir artış göstermiştir. Bu dönemde yazılan medhiyeler, mevlidin tür boyutuna ulaşmasında büyük bir yol oynamıştır. Peygamber şairi olarak bilinen Hassân b. Sâbit (ö. 674), Abdullah b. Revâha (ö. 629) ve Ka'b b. Mâlik (ö. 684) medâihu'n-nebevîyye yazan şairler olarak öne çıkar.

Mevlid türünde Peygamber'in değişik açılardan tanımlandığı bilinmektedir. Hasân b. Sâbit'in bu tanımlamayı çok erken bir dönemde yaptığını görmekteyiz. Başka bir ifadeyle mevlid metinlerinde yer alan Peygamber vasıflarının ilk örneklerini Hassân b. Sâbit'in şiirlerinde görmekteyiz:

مَتَى يَبْدُ فِي الدَّاجِي الْبَهِيمِ بَلُحْ مِثْلَ مِضْبَاحِ الدُّحَى الْمُتَوَقِّدِ
فَمَنْ كَانَ أَوْ يَكُنْ كَأَحْمَدِ نِظَامَ لِحَقِّ أَوْ نِكَالَ لِمُلْجِدِ

“Ne zaman bir gece vaktinde koyu karanlık ortaya çıksa, karanlıkları parçalayan bir ay gibi parlar, etraf aydınlık olur” (Hasân b. Sâbit 1387: 101).

Hassan b. Sâbit, Hz. Peygamber hakkında söylediği şiirinde İslam, Cibril, resul, Ruhü'l-Kuds, mübarek, hanif, Nebî, Allah Resulü, nûr, Cennet (Hassân b. Sâbit 1387: 389-891) gibi bol miktarda İslamî kavram kullanmış, bu kavramların yanında ayet ve hadis iktibaslarıyla da Peygamber'i övmüştür. Bu kavram ve iktibaslarla yapılan övgüler daha sonra yazılacak olan mevlid metinlerinde de kullanılacaktır.

Hassân b. Sâbit, Peygamber övgüsünü yaptığı aşağıdaki beytinde Fatiha suresinden yararlanmıştır:

لَكَ الْخَلْقُ وَ التَّعْمَا وَ لَأَمْرُ كُلُّهُ فَإِنَّاكَ نَسْتَهْدِي وَ إِيَّاكَ نَعْبُدُ

“Yaratma, ihsan tüm emretme sana aittir. Sadece senden hidayet isteriz, yalnız sana kulluk ederiz” (Hasân b. Sâbit 1387: 89).

Peygamber şairi Hassân b. Sâbit'in Peygamber övgüsünde söylediği aşağıdaki beyitler bize kendinden sonra yazılmış mevlidlerin vilâdet bölümlerindeki beyitleri hatırlatır gibidir. Diğer mevlid yazan şairlerin beyitlerinde görüldüğü gibi Peygamber'e olan hayranlık burada da kendini göstermektedir. Bu tür beyitler onun şiirlerinde oldukça fazladır:

وَأَحْسَنُ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنِي وَ أَجْمَلُ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ النِّسَاءُ
خُلِفْتَ مُبْرَأً مِنْ كُلِّ غَيْبٍ كَأَنَّكَ قَدْ خُلِفْتَ كَمَا تَشَاءُ

“Benim gözlerim asla senden daha güzel birini görmedi, kadınlar/analar, senden daha güzelini doğurmadı. Her çeşit kusurdan müberra yaratıldın. Sanki sen dilediğin gibi yaratıldın” (Hassân b. Sâbit 1387: 10).

Hassân b. Sâbit'in medâihu'n-nebeviyye kasideleri, genellikle Peygamber övgüsünün dışında bir mevlid metni hüviyeti taşımaktadır. Başka bir ifadeyle onun Peygamber övgüleri bir arada düşünüldüğünde ilk mevlidi yazmış bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır diyebiliriz. Peygamber'in doğumu, onun kurtarıcı olarak dünyayı teşrifi, peygamberlik mührüne sahip olması, asaleti, ondan istimdat isteme, onun karanlıkta kalanlara yol gösteren bir ışık/kandil olması, adının Allah ile birlikte anılması gibi mevlid metinlerinde yer alan pek çok ifadenin ilk kez Hassân b. Sâbit tarafından dillendirilmiş olması, medhü'n-nebevî kasidelerinin, mevlidin alt yapısını hazırlayan kaynaklar olduğunu düşündürmektedir. Aşağıdaki beyitler, bu durumu gösteren örneklerden sadece birkaçıdır:

أَعْرُ عَلَيْهِ لِلنُّبُوَّةِ خَاتَمَ مِنْ اللَّهِ مَشْهُودٌ بَلُوحٍ وَ يُشْهَدُ
وَ صَمَّ الْإِلَهَ اسْمَ النَّبِيِّ إِلَى اسْمِهِ إِذَا قَالَ فِي الْخَمْسِ الْمُؤَدَّنِ أَشْهَدُ
وَ شَقَّ لَهُ مِنْ اسْمِهِ لِيَجْلَهُ قَدُّوا الْعَرْشِ مَحْمُودٌ هَذَا مُحَمَّدُ
نَبِيِّ أَنَا بَعْدَ يَأْسٍ وَ فَرَةٍ مِنْ الرُّسُلِ وَ الْأَوْثَانِ فِي اللَّأَرْضِ تُعْبَدُ
فَأَمْسَى سِرَاجاً مُشْتَبِيراً وَ هَادِياً يَلُوحُ كَمَا لَاحَ الصَّقْبِيلُ الْمُهَنْدُ

“Allah katında onaylanmış, apaçık, saygın elçilik belirtisi bir mühür üzerindedir. İlah, Nebi'nin adını kendi adı ile birlikte yazdı, müezzin onun adını beş vakitte andığı zaman ben (ona) şahitlik ederim. (İlah), onu yüceltmek için kendi adının yanında onun adına yer verdi. O, arşın sahibi her çeşit övgüye layıktır, bu Muhammed de (övgüye layıktır). O, resullerden sonra, yeryüzü putlara taparken umutların kesildiği bir dönemden sonra bize gelen bir nebidir. O, keskin kılıcın parlaklığı gibi parlayan, aydınlık saçan ve doğru yolu gösteren bir kandil oldu.” (Hassân b. Sâbit 1387: 78-79).

Hassân b. Sâbit'in Peygamber övgüsünde söylediği bir şiirinde yer verdiği duygular, bize sanki mevlid türü eserlerde yer alan tevhidleri anımsatmaktadır:

تَعَالَيْتَ رَبُّ النَّاسِ عَنْ قَوْلِ مَنْ دَعَا سِوَاكَ إِلَهًا أَنْتَ أَعْلَى وَأَمَجَدُ
لَكَ الْخَلْقُ وَالْبِعْمَاءُ وَالْأَمْرُ كُلُّهُ فَإِيَّاكَ نَسْتَهْدِي وَإِيَّاكَ نَعْبُدُ

“Çağuran kişinin sözünden dolayı insanların Rabb'ini yüceltirim, ilah olarak sen, en yücesin en şanlısın. Yaratmak da lütuf da işlerin bütünü de sana aittir, hidayeti senden bekler, sana kulluk ederiz” (Hassân b. Sâbit 1387: 79).

Hassân b. Sâbit'in Peygamber övgüsünde kullandığı ifadelerden biri de Hz. Peygamber'in annesinin adıdır. Mevlid türünde yer alan “Amine” ismi, kanaatimizce ve tespit ettiğimiz kadarıyla ilk kez Hassân b. Sâbit'in kasidesinde geçmektedir. Hassân'ın aşağıdaki beytinde yer alan ifadeler, mevlidlerde geçen “Âmine Hâtun Muhammed anesi/Ol sedeften doğdu ol dür dânesi” gibi velâdet bölümlerinde yer alan ifadelerle birebir örtüşmektedir:

يَا بَكْرَ آمِنَةَ الْمُبَارَكِ بِكْرَهَا وَلَدْتَهُ مُخَصَّنَةً بِسَعْدِ الْأَسْعَدِ

“Ey Âmine'in, adı mübarek şanı yüce evladı, o, seni mutlu, bereketle ve iffetle doğurdu” (Hassân b. Sâbit 1387: 98)

Aşağıdaki beyitler de mevlidlerde yer alan dua bölümüyle örtüşmektedir:

يَا رَبِّ فَاجْمَعْنَا مَعًا وَبَيْنَانَا فِي جَنَّةٍ تَشِي عَيْونَ الْحُسَدِ
فِي جَنَّةِ الْفَرْدَوْسِ فَأَكْتُبْهَا لَنَا بَادَا الْجَلَالِ وَذَا الْعُلَا وَالسُّودِ

“Ey Rabbim! Bizi Peygamber'imize kavuştur, bizi onunla birlikte haşret! Kısananların gözünü kamaştırın Cennet, bize mekân olsun! Ey celal, yücelik ve de hâkimiyet sahibi olan (Rabbim), bize Firdevs Cenneti'nde onunla bir olmayı nasip et!” (Hassân b. Sâbit 1387: 98).

Mevlid metinlerinde Peygamber'in gök cisimlerine benzetilmesinin ilk örneklerini Hassân b. Sâbit'in medhu'n-nebî kasidelerinde görmekteyiz. Bilindiği gibi övülen kişinin güneşe, aya, yıldızlara veya parlaklık veren cisimlere benzetilmesi oldukça yaygın kullanılmaktadır. Benzer kullanımın mevlid türünde de yer aldığı görülmektedir. Bunun en eski örneklerinden biri de Hassân b. Sâbit'in şiirlerinde yer almaktadır. Hassân, aşağıdaki beytinde Peygamber'i hilale benzetmiştir:

مِثْلَ الْهِلَالِ مُبَارَكًا ذَا رَحْمَةٍ سَمِعُ الْخَلِيفَةَ طَيِّبَ الْأَعْرَادِ

(Peygamber), hilal gibi parlak/yüce aynı zamanda merhametli, yaratılanlara eli açık, huyu güzel” (Hassân b. Sâbit 1387: 82).

Benzer bir ifade aşağıdaki beyitte de yer almaktadır:

مَتَى يَبْدُ فِي الدَّاجِي الْبُهَيْمِ جَبِينُهُ يَلْعُ مِثْلَ مِضْبَاحِ الدَّجَى الْمُتَوَقِّدِ

“Onun alnı kapkara bir gecede görünse, ayın on dördü gibi her tarafı aydınlatır” (Hassân b. Sâbit 1387: 101).

Peygamber şairlerinden biri olan Ka'b b. Mâlik (ö. 684) de Sadru'l-İslam döneminde Peygamber övgüsü söyleyen şairlerden biridir. Onun şiirlerinde de Peygamber övgüsü, döneminde yazılan medhu'n-nebevî kasideleriyle oldukça uyumludur. O da diğer şairler gibi dini kavramlar doğrultusunda Hz. Peygamber'in doğuşunu, peygamberliğini, soyunu, asaletini, Allah'ın birliğini ve yaratma gücünü, kudretini dile getirmiştir. Mevlid metinlerinde çok görülen, Peygamber'in bir önder olarak ışık saçan bir yıldız, karanlıkları parçalayan dolunay gibi gök cisimlerine benzetilmesi onun şiirlerinde de yer almaktadır:

نُورٌ مُضِيٌّ لَهُ فَضْلٌ عَلَى الشُّهُبِ
كَأَنَّهُ الْبَدْرُ لَمْ يُطْبِعْ عَلَى الْكُذِبِ

فِينَا الرَّسُولُ شَهَابٌ ثُمَّ يَشْتَعُهُ
يَمْضِي وَيَذْمُرُنَا عَنْ غَيْرِ مَعْصِيَةٍ

“Resul, aramızda bir yıldızdır, biz ona uyarız, onun parlak yıldızlara üstünlüğü olan aydınlatici bir nurdur. Sanki o, yalan söylemeye alışmamış bir dolunaydır, bize görüldüğünde doğruladık ve ona tabi olduk” (Ka’b b. Mâlik 1386: 173-174).

Mevlid metinlerinde Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstün olduğu devamlı dile getirilen konulardan biridir. Bunun büyük bir ihtimalle erken dönem medhü’n-nebî kasidelerinde yer almış olması gerekir. Öyle ki Ka’b b. Mâlik, peygamberi övdüğü bir kasidesinde Hz. Musa, Hz. Süleyman gibi peygamberlerin isimlerini zikrederek Hz. Muhammed’in üstünlüğünü dile getirmiştir:

صَعَارَ الْحَصَى فِي كَفِّهِ بِالرُّتْمِ

فَهَذَا نَبِيُّ اللَّهِ أَحْمَدُ سَبَّحَتْ

“Avucundaki küçük taşlar terennüm ederek ‘Bu kutsanmış olan Allah’ın Nebî’si Ahmed’dir.’ (dedi)” (Ka’b b. Mâlik 1386: 270).

Peygamber medhiyeleri üzerinde yaptığı çalışmalarıyla tanınan Zekî Mübârek, tıpkı el-A’şa’nın yazdığı medhiyeyi, samimi bulmayıp onu Peygamber övgüsü için yazılan şiirler arasında değerlendirmedeği gibi, Ka’b b. Zuheyr’in yazdığı ve daha sonra Kasidetü’l-Bürde diye meşhur olan manzumeyi de bu doğrultuda değerlendirmiştir. Bunu söylerken de Peygamber’i öven şairlerin, övgülerini samimi bir aşkla ve onu övmek için yanıp tutuşan bir istekle yazdıklarını söylemiştir. Gerek el-A’şâ’da gerekse Ka’b’da bu samimiyeti görmediğini, Ka’b’ın, hayatta kalmak, canını kurtarmak ve özür/itizâr dilemek adına kasidesini yazdığını belirtmiştir. (Mübârek: trs.: 22)

Sadru’l-İslam döneminde yazılan medâihu’n-nebeviyye veya medhu’n-nebî adı verilen ve Hz. Muhammed’i övmek için yazılan şiirler içerisinde “Bâned Su’âd” başlıklı kaside bu türün en güzel örneklerinden biridir. Kaside, Ka’b b. Zuheyr b. Ebî Sülmâ (ö. 646) tarafından yazılmıştır. Adı geçen kaside, 58 beyit olup “itizâr” yani özür dileme türünde olmakla beraber içerisinde övgü de içeren bir manzumedir. Kasidenin 43-53. beyitleri itizâr ve medih konusunu içermektedir.

Ka’b b. Zuheyr, affedilmek ve İslam dinine girmek için sabah vakti Mescid-i Nebevi’ye gelerek Hz. Peygamber’in ve ensardan bazı kişilerin huzurunda meşhur kasidesini okur. Kasideyi çok beğenen Hz. Peygamber, yanında vereceği başka bir caize olmaması nedeniyle burde adı verilen Yemen cübbesini/hırkasını onun omuzlarına atar. Çoğunlukla “Bânet Su’âd/بَنَتْ سَعَادًا:(Suâd benden uzaklaştı, ayrıldı)” diye bilinen kasidenin “Kasidetü’l-Burde” adı ile zikredilmesi bundan ileri gelmektedir. Rivayetlere göre Ka’b b. Mâlik, kasidesinin 51. beytini okurken Hz. Peygamber, beyitten etkilenir ve üzerindeki hırkasını şaire giydirir (Demirayak 2009: 170):

مُهَنْدٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْلُورٌ

إِنَّ الرَّسُولَ لَنُورٌ يُسْتَضَاءُ بِهِ

“Şüphesiz ki Allah’ın resülü, kendisiyle aydınlanan bir nur, kınından çekilmiş Allah’ın (keskin) kılıçlarından bir kılıçtır” (Kâ’b b. Zuheyr 1417: 67).

Sadru’l-İslam döneminde yazılan Peygamber övgülerinde ağırlıklı olarak; tevhid, Peygamber’in faziletleri, seçkin yaratılışa sahip olması, kendisinden yardım isteme/istimdat, dua, Hz. Muhammed’in son peygamber olması, nübüvvet mührünü taşıması, onun yol gösterici oluşu ve benzeri hususlar ele alınmıştır. Bunlar, belli bir süreç içinde mevlid metinlerinde de yer alacaktır. Başka bir ifadeyle medâihu’n-nebeviyye kasideleri, Hz. Peygamber’in hayatının anlatılmadığı mevlid metinleridir diyebiliriz. Sadru’l-İslam dönemi şairleri öncelikle İslam dinini ve bu dinin Peygamberi’ni medh edip savunmuşlar, şiirlerini bu amaçla yazmışlardır. İslami değerler teren-

nüm edilmiş, övgü, fertlerden ziyade yeni dinin tanınmasına ve toplumun sorunlarına yönelmiştir. İlk Müslüman şairlerin Hz. Peygamber ve müminler için nazmettikleri medih şiirlerinde, bu itidal ve gerçekçi anlayış hâkimdir. Ayrıca şairlere devletin hazinesinden yardım sağlanmadığı için menfaat uğruna yalan, abartı ve tekellüf dolu övgülerin nazmedilmesi azalmıştır (Durmuş, 2004: XXIX/407; Demirayak, 2009: II/95). Bu bağlamda medhiyelerde ağırlıklı olarak; Peygamber'in maddî ve manevî kişiliği, Peygamber sevgisi, O'na karşı duyulan hayranlık, karanlıktan aydınlığa çıkaran kurtarıcı ve güçlü bir lider, soylu, iffetli, cömert, bağışlayıcı oluşu gibi duygular işlenmiş, az da olsa fizikî özelliklerinden bahsedilmiş, özellikle de alnu ve yüzü aya, yıldızla benzetilmiştir.

1.1.1. Kasidetü'n-Numâniyye: Medhiye-Mevlid Birlikteliğinin İlk Örneği

Sadrü'l-İslam dönemindeki Peygamber medhiyeleri Halifeler döneminde de devam etmiş, şairler, yazdıkları kasidelerin içerisinde yer yer Peygamber övgüsüne de yer vermişlerdir. Hz. Muhammed için yazılan övgülerin büyük bir kısmı Peygamber'in vefatından sonra söylenmiştir. Emeviler dönemi (661-750), bu geleneğin başladığı dönemdir. Emevi dönemindeki övgüler Peygamber'in şahsında onun hane halkına, başka bir ifadeyle Haşim oğullarının, çocuklarının ve torunlarının övgüsüne dönük söylenmiştir (Mübarek trs.: 41-49). Bu dönem, medih şiirlerinin dinî duygulara, siyasî görüşler katılarak söylendiği dönemdir. Öyle ki Kumeyd b. Yezîd, en güzel kasidelerini Peygamber övgüsünde söylemiştir. Fakat onun kasidesi siyasî medhiye türünün en güzel örneklerinden biri olarak gösterilmiştir. Şair, siyasî düşüncelerini iki nokta üzerinde kurmuştur. Birincisi, Peygamber övgüsü ki Haşim oğulları üzerinden yapılmıştır, ikincisi hilafetin Haşim oğullarında olması gerektiği vurgulanmıştır (Müleyci 1986: 100-101).

Ferezdek, Zeynel Abidin'i överken bu övgüyü Peygamber üzerinden yapmıştır: "Bu (kişi), Fatma'nın oğlu ve O'nun cediti Peygamberlerin sonuncusu olan Allah resulünün torunudur" (Ferezdek 1987: 511). Daha sonraki yüzyıllarda İslam coğrafyasında şairler, Resulullah'a olan sevgilerini gerek muhtevaları gerekse sanat özellikleri bakımından farklı isimlerle anılan şiirlerle dile getirmişlerdir. Öyle ki Allah Resulü katında methiye yazmayan Arap şairi hemen hemen yok gibidir (Çiçekler, 2006: XXXII/435). Bunlardan biri de Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbî'tir (ö. 767).

İmâm-ı Azam sıfatıyla anılan, Ebû Hanîfe lakabıyla bilinen Hanefî mezhebinin kurucu imamı ve büyük müctehidi olan Nu'mân b. Sâbî'tin şiirinin tam adı, el-Kasidetü'n-Nu'mâniyye lî İmâmi Ebî Hanîfeti'l-Nu'mânî'dir. Kasîde, daha çok kısa adıyla yani "Kasidetü'n-Nu'mâniyye" olarak bilinir, 52 beyittir. Arap aruzunun kâmil bahriyle yazılmıştır. Adı geçen kasidenin 48. beytinde Peygamber'den ikram beklerden, "Açgözlü Ebû Hanîfe'nin senden başka kimi var ki?" ifadesinden kasidenin İmâm-ı Ebû Hanîfe tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır:

أَنَا طَمِعٌ بِلْجُودِ مِنْكَ وَلَمْ يَكُنْ
لَأَبِي حَنِينَةً فِي الْأَنَامِ سِوَا كَا

"(Ey Resul), ikramını çok istiyorum, açgözlü Ebû Hanîfe'nin senden başka kimi var ki?" (Ebû Hanîfe 1268: s. 189, b. 48).

Ebû Hanîfe'nin bu kasidesi kendisinden önce yazılan Peygamber medhiyelerinden biraz farklılık arz eder. Zira kendisinden önce yazılan kasideler, Müslüman şairlerce, daha çok Peygamber'i ve İslam'ı korumak amacıyla müşrik şairlere cevap niteliğinde yazılırdı. Başka bir ifadeyle Peygamber medhiyeleri savunma ve saldırı maksadıyla yazılmış ve bu tarz şiirler de bir araç görevi üstlenmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed hakkında yazılan bu medhiyeler, kasîde nazım şekliyle yazılmış ve Cahiliye üslubu benimsenerek nesib, tasvir ve medhiye olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Öyle ki en iyi Peygamber övgüsü olarak gösterilen Ka'b b. Zühre'nin 58 beyit

tutan kasidesinde Peygamber'in medhiyesi, 43 ile 53. beyitler arasındaki 10 beyit içerisinde söylenmiştir. Ama Ebû Hanîfe'nin 52 beyit olan kasidesi bütünüyle Hz. Muhammed hakkında söylenmiştir. Bunun gibi Emevî dönemindeki Peygamber övgüsü, şairlerin siyasî tercihleri doğrultusunda yazdıkları kasideler içerisinde yer aldığı için, bu övgülerde dinî anlamlar ile siyasî unsurlar iç içedir. Halbuki Ebû Hanîfe'nin yazdığı kasidede ne dinî unsurlar ne de siyasî tercihler yer alır. Onun şiirinin başında da ortasında da sonunda da Hz. Peygamber vardır. Bundan dolayı Ebû Hanîfe'nin kasidesi diğer kasidelerden farklıdır (Armutlu 2021: I/418).

Arap edebiyatında medâihu'n-nebeviyye veya medhu'n-nebi, Türk edebiyatında "naat" terimiyle karşılanan peygamber medhiyeleri; peygambere karşı duyulan sevgi, saygı, onun peygamberliği, mucizeleri, yaşadığı sıkıntıları, son peygamber oluşu, şefaati gibi konuları içeren metinlerdir (Demirayak 2020: 5). Bu türü, mevlid türünden ayıran özellik, bu türde Hz. Peygamber'in özellikleri tasvir edilip medhedilirken, mevlid türünde naat/övgü ile birlikte Hz. Peygamber'in hayatının anlatılmasına ağırlık verilmesidir (Demirayak 2020: 5). Başka bir ifadeyle methiyeler daha genel ve kapsamlı bir özellik taşıırken, mevlidler daha özel bir konuda yani Hz. Peygamber'in kısa hayat hikâyesinden ibarettir (Bakırcı 2003: 127).

Bu bağlamda İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin kasidesi büyük önem arz eder. Çünkü yukarıda bahsedilen anlamda methiye yazan Ebû Hanîfe, Hz. Peygamber'in hayatında gerçekleşmiş olan olağan üstü olayları, diğer bir ifadeyle mevlid metinlerinde sıkça görülen mucizeleri, ilk defa övgü/naat ile birlikte açık bir şekilde sıralayan ilk kişi (Bakırcı 2003: 125) olarak öne çıkar.

Bilindiği gibi mevlid yazmanın temel nedeni Peygambere karşı duyulan sevgiyi belirtmek, ortaya koymaktır. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde ahlakı ve üstün şahsiyeti methedilirken Cenab-ı Hakk'ın da "Habîb"i olan Resul-i Ekrem'e duyulan sevgi, aynı zamanda Allah'ın arzusuna uymayı ifade etmektedir (Yeniterzi 2006: 32). Sadru'l-İslam'da yazılan Peygamber övgülerinde görülmeyen "peygambere âşık olma" gibi bir özellik, kanaatimize göre ilk defa İmam-ı Azam'ın Kasîdetü'n-Numâniyyesi'nde yer almıştır.

وَاللّٰهُ يَا خَيْرَ الْخَلَائِقِ اَنْ لِّي
قَلْبًا مَشُوقًا لَا يَزُومُ سِوَاكَ
وَبِخَيْرِ جَاهِكَ اَنْنِي بِكَ مُعْرَمٌ
وَاللّٰهُ يَغْلَمُ اَنْنِي اَهْوَاكَ

"Ey yaratılanların en hayırlısı! Allah'a yemin ederim ki senden başkasını istemeyen, sana şevk duyan bir kalbim var. İtibarına ve ululuğuna yemin ederim ki sana vurgunum, Allah bilir ki meylim sanadır/sana delice âşığım" (Ebû Hanîfe 1268: s. 4, 6, b. 2-3).

Yukarıdakine benzer duygular 43. beyitte de ifade edilmiştir:

لِي فِيكَ قَلْبٌ مُعْرَمٌ يَا سَيِّدِي
وَ حُشَاشَةٌ مَحْشُوءَةٌ بِهَوَاكَ

"Ey Efendim! Sana vurulmuş bir kalbe sahibim. İçim de (yanıp tutuşan) aşkınla doludur" (Ebû Hanîfe 1268: s. 172, b. 43).

Kasîdetü'n-Numâniyye'nin ileride tür olarak karşımıza çıkacak olan mevlidlerle bağlantısı oldukça çoktur diyebiliriz. Hz. Peygamber'in mevlidlerde yer alan isim ve sıfatlarına adı geçen kasidede de rastlanmaktadır. Ebû Hanîfe, daha kasidesinin ilk beytinde "efendilerin efendisi/سَيِّدُ السَّادَاتِ" diyerek, tüm yaratılmışların, evrenin ve bütün peygamberlerin efendisi olduğu gerçeğine işaret etmiştir. Seyyid sıfatı, Hz. Peygamber'in en belirgin sıfatlarından, onun bir adı da "Seyyid"tir. Nitekim bir hadiste: "Ben, Âdemoğullarının Seyyidiyim. Buna rağmen iftihar etmiyorum" buyurmuştur. (İbn Mâce 1992: Zühd, 37). Kasidede Hz. Peygamber'in Yasin (s. 161, b. 37), Müdde-sir (s. 134, b. 38) Taha (s. 157, b. 36) gibi başka isimleri de geçer. Peygamber diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Ben Muhammed'im, Ahmed'im, Fâtih'im, Kâsım'ım Haşir'im, Akîb'im, Ma-hi'yim, Müdessir'im, Taha ve Yasin'im" (Suyûtî 1403: VIII/551):

“Ey Taha, bütün peygamberleri geçtin, bütün bunlar, ‘kulunu geceleyin götüren (Allah) münezzehtir’ (ayetiyle Miraç’ta) gerçekleşti” (Ebû Hanîfi 1268: s. 157, b. 36).

Mucizât: Bilindiği gibi mevlid metinlerinde yer alan ve türün önemli bir bölümünü teşkil eden Hz. Peygamber’in gösterdiği “mucizeler”dir. Diyebiliriz ki bu mucizelerin ilk ve en erken örnekleri Kasîdetü’n-Numâniyye’de geçmektedir. Ebû Hanîfe, övgüsünü yaptığı Hz. Muhammed’in, gösterdiği mucizelere de şiirinde yer vermiştir. İslahatta mucize, insanların benzerini meydana getirmekten aciz kalacakları ve adeta meydan okuma şeklinde, peygamberlik iddiasında bulunan zattan, âdetin hilafına ve tabiat kanunlarının aksine olarak zuhur eden harikulade olaylara denir. Asıl maksadı, peygamberin nübüvvet davasını ispat ve doğrulamaktır. Mucize gerçekte Allah’ın fiilidir, "peygamber mucizesi" denilmesi mecazidir (Karaman 2006: 455).

Hz. Peygamber’in nübüvveti esnasında ortaya koyduğu mucizeler, manevî (aklî), maddî (hissî) ve haberî olmak üzere üç şekilde sınıflandırılmıştır. Ebû Hanîfe, Hz. Muhammed’in gösterdiği üç mucize şekline de kasidesinde yer vermiştir. İmam-ı Azam: “mu’ciza-tü’n e’cezet ‘leke kullü’l-vera/insanların tümünü aciz bırakan mucizelerin vardır” (b. 15) diyerek, Hz. Peygamber’in mucizelerini sıralamaya başlar: Pişmiş koyunun zehirli olduğunu haber vermesi ve ker-tenkelenin konuşması (s. 75, b. 16); kurt ve geyiğin konuşması (s. 84, b. 17); devenin şikâyet konuşması (s. 87, b. 18); parmaklarından suların akması (s. 95, b. 20); taşların tesbih etmesi (s. 95, b. 20); bulutun gölgelemesi (s. 100, b. 21); hurma kütüğünün ağlaması (s. 100, b. 21). Bunlardan başka toprakta yürüdüğü zaman ayak izinin çıkmaması ve taşa bastığı zaman ayaklarının taşa gömülmesi (b. 22), hastalara şifa vermesi, hayvanların kırıldığı, ellerin kuruduğu bir cuma günü Allah’a yalvararak yağmur yağdırması ve yeryüzünün bereketlenerek ihya olması (İbn Mâce 1992: I/104, İkâmet, 154) (b.23), Bedir savaşında gözbebeği yerinden çıkan ve kör olan Katâde b. Numan’ın yerinden çıkan gözünü yerine koyup eliyle sıvazlaması üzerine tekrar görmeye başlaması (İbn Hacer Askelânî trs: 3/229) (b. 24) gibi mucizeleri de kasidesinde işler.

Bunların yanında şu mucizeler de kasidede yer alır: İbn Afrâ diye tanınan Muaz b. Haris, Bedir savaşında ağır yaralanır. Hz. Peygamber, dua ederek elini dokundurur ve İbn Afrâ şifa bulur (İbn Hacer Askelânî trs: 3/428) (b. 25). Hayber savaşından önce Hz. Ali’nin ağrıyan gözüne Hz. Peygamber, tükürüğünü sürer ve gözü rahatlar (Ahmed b. Hanbel 1992: 5/53-54) (b. 26). Hz. Peygamber, Cabir’in oğlu için dua eder, Allah’tan yardım ister. Allah da Hz. Peygamber’i razı etmek için çocuğu diriltir. (Kadı İyaz 1993: 317) (beyit 27). Asıl adı Atike bint Halit olan Ümmü Ma’bed’in sütü kuruyan koyununa Hz. Peygamber’in el sürmesi neticesinde koyundan süt gelir/fışkırır. (İbn Hişâm trs.: 2/487; İbn Hacer Askelânî trs.:4/498) (beyit 27).

Mevlid metinlerinde “şefaât”, “Makâm-ı mahmûd”, “Miraç” ve “levlâke” gibi kavram ve konuların çokça yer aldığı bilinmektedir. Bunların medhu’n-nebevî veya medâihu’n-nebeviyye kasidelerinde yer almadığı da bilinmektedir. Mevlid metinleri yazılmadan veya başka bir ifadeyle mevlidin tür olarak ortaya çıkmasına kadar, yukarıda ifade edilen kavram ve konuların ilk defa Ebû Hanîfe’nin Kasîdetü’l-Numâniyyesi’nde yer aldığını söyleyebiliriz. Bu konular, adı geçen kasidede şöyle geçer:

Şefaât: Ebû Hanîfe’nin kasidesinde dile getirdiği önemli bir husus da Hz. Muhammed’in ümmeti için şefaât etmesidir. İstılahta, ahirette günahkâr müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmesi için peygamberlerin Allah’a yalvarmaları, dua etmele-

ri ve günahlarının bağışlanmasını istemeleri (Karaman 2006: 614) demek olan şefaât, Hz. Peygamber'in kıyametteki üstünlüğü vurgulamak için kullanılan dini bir terimdir.

Hz. Peygamber, bir hadisinde ümmetinin günahkârlarına şefaât edeceğini haber vermiştir: "Her peygamberin kendisine has ve kabule mazhar olan bir duası vardır, peygamberler Allah'a onunla dua etmiştir. Ancak ben duamı ahirette ümmetime şefaât etmek için saklıyorum, ümmetinden şirk koşmadan vefat eden herkes buna nail olacaktır." (İbn Mâce 1992: Zühhd, 27). Samimi bir Müslüman olan İmam-ı Azam, Ebû Hanîfe, Peygamber'in hadisinin ruhuna uygun olarak kasidesinde bu durumu şöyle dile getirir:

أَنْتَ الَّذِي فِينَا سَأَلْتَ شَفَاعَةً نَادَاكَ رَبُّكَ لَمْ يَكُنْ لِيَسْوَآكَا

"Bizim için Rabb'inden şefaât istedin. Rabb'in de kabul edip senden başka (kimseye) vermedi" (Ebû Hanîfe 1286: s. 58, b. 8).

Peygamberin şefaata nail olması, Ebû Hanîfe'nin kendisi için şefaât dilemesine neden olur. O, kasidesinin 49, 50 ve 51. beyitlerinde Peygamber'den şefaât dilemiştir:

فَأَجْعَلْ قِرَاى شَفَاعَةً لِي فِي عَدِيدِ فَعَسَى أَكُن فِي الْحَشْرِ تَحْتَ لَوَاكَا

"(Ey resul), yarın benim için ikramın şefaatin olsun, ümit ederim ki hasır gününde sancağının altında olurum!" (Ebû Hanîfe 1286: s. 191, b. 51).

Livâ-i Hamd/Makâm-ı Mahmûd: İslam'da Kur'an ve hadislere dayalı olarak, "Hz. Muhammed'in Allah'tan şefaât için izin aldığı zaman ümmeti, onun şefaatinin gölgesine sığınacak ve Liva-i Hamd adı verilen sancağın altında toplanacak" düşüncesi benimsenmiştir. Hadislerdeki açıklamalara bakılırsa Allah'a yakın olma mertebesini elde eden insanlar için, Liva-i Hamd, şefaât-i kübra makamıdır. Zira Hz. Peygamber'e inanan ve onun sünnetini eksiksiz yerine getirenler, kıyamet gününde bu bayrağın altında toplanacaklardır. Çünkü Allah kıyamet gününde Hz. Muhammed'i şefaât edecek bir makama ulaştıracaktır (Karaman 2006: 398; Yeniterzi 1993: 303). Şu ayet buna delil olarak gösterilmektedir: "Gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus bir nafle olarak namaz kıl. Böylece Rabbinin seni, övgüye, değer bir makama gönderebileceğini umabilirsin" (İsrâ, 17/79).

Yukarıda geçen "övgüye değer bir makam" İslam bilginleri tarafından "Makâm-ı Mahmûd" olarak benimsenmiştir. Makâm-ı Mahmûd; Peygamberimiz'in ahirette ümmetine şefaât makamıdır (Sahîh-i Buhârî 1991: XI/128). Peygamberimiz "Bu, ümmetime şefaât edeceğim makamdır." demiştir (Sahîh-i Buhârî 1991: II/574).

Bu şefaatin, sadece ümmeti değil Peygamberleri de kuşatıp içine alacak şekilde genişlediğini, onların Liva-i Hamd sancağının altında toplandıklarını hadislerden öğreniyoruz. Ebu Hanife, Liva-i Hamd'i bu anlamda benimsemiş, peygamberlerin, insanların, resullerin ve meleklerin, Hz. Muhammed'in sancağı altında toplanacağına inanmış, bu inancı da yazdığı kasidesine yansıtmıştır:

وَالرُّسُلُ وَالْأَمَلَاكُ تَحْتَ لَوَاكَا وَالْأَنْبِيَاءُ وَكُلُّ مَا خُلِقَ فِي الْوَرَى

"Peygamberler, tüm insanlar, resuller ve melekler senin sancağının altında (toplanacak)tır" (Ebû Hanîfe 1286: s. 75, b. 14).

Mi'râç: Ebû Hanîfe'nin kasidesinde yer verdiği konulardan biri de Mi'râç'tır. "İsrâ" kelimesiyle anılan Mi'râç hadisesi Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: "Bir gece kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görürdür " (İsra, 17/1).

Ebu Hanife de yazdığı kasidesinde Miraç'tan bahsetmiştir. O, ayrıntıya girmeden Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği şekliyle bu hadiseyi ele almış ve şairane bir ifade biçimiyle iki beyit içerisinde duygularını beyan etmiştir. Peygamber'in göğe yükseldiğini, gök katmanlarının onu karşılamak üzere süslendiğini dile getirmiş ve hüsn-i talil sanatına verilebilecek en güzel beyit sayılacak şekilde bunu dile getirmiştir. Yine o, Cenab-ı Hakk'ın sevgili kulu Hz. Muhammed'i "es-selâmu aleyke eyyuhâ'n-nebiyyü ve rahmetu'l-lahi ve berekatuhu" diyerek selamladığını da söylemiştir:

أَنْتَ الَّذِي لَمَّا رُفِعَتْ إِلَى السَّمَاءِ بِكَ قَدْ سَمِعْتُ وَتَرَيْتُ لِسُرَاكَا

"Sen gökyüzüne yükseldiğinde o da yükseldi, seni karşılamak için (sema) süslendi." (Ebû Hanîfe 1268: s. 17, b. 6).

أَنْتَ الَّذِي نَادَاكَ رَبُّكَ مَرْحَبًا وَلَقَدْ دَعَاكَ لِقَابِهِ وَحَيَاكَا

"Rabbini seni çağırıp merhaba dedi ve seni (yanına) davet edip selamladı" (Ebû Hanîfe 1268: s. 56, b. 7).

Yukarıdaki beyitte geçen "مَرْحَبًا" yani selamlama, hoş geldin ifadesi, Arapça ve Türkçe yazılan mevlidlerde yer alan "merhaba" faslı ile örtüşmektedir. Bunun sonraki yüzyıllarda yazılan mevlidlere ilham olma fikri, üzerinde düşünülebilir.

Levlâke: Ebû Hanîfe, "levlâk" hadisi olarak bilinen kudsi hadise kasidesinde yer vermiştir. Bu hadis kaynaklarda: "أَنْتَ الَّذِي لَمَّا خَلَقْتَ الْأَقْلَاكَ/Sen olmasaydın, sen olmasaydın (Ey Muhammed), felekleri yaratmazdım." şeklinde bilinir (Aclûnî 1352: 2/164; Aliyyü'l-Kârî 1426: 288).

أَنْتَ الَّذِي لَوْلَاكَ مَا خُلِقَ أَمْرٌ كَلَّا وَلَا خُلِقَ الْوَرَى لَوْلَاكََا

"Eğer sen olmasaydın hiç kimse yaratılmazdı, hayır, sen olmasaydın âlem/kâinat yaratılmazdı" (Ebû Hanîfe 1268: s. 12, b. 4).

Ebu Hanife, Hz. Peygamber'e yapılan bu hitabı kabullenerek onun zatını yüceltmış, evrenin yaratılışındaki tek amacın Hz. Muhammed'in yüce varlığı olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir. Kâinatın, Peygamber'in ayakları altına serildiği, Hakk'ın Habib'ine olan sevgisinin anlatıldığı bu kudsi hadisin; lafzen, çok erken bir dönemde Ebu Hanife tarafından iktibas yoluyla kullanılması oldukça önemli ve ilginçtir. Başka bir ifade ile hemen her kasidede yer verilen bu hadisi kudsiyi şiirde kullanan ilk şair/kişilerden biri Ebu Hanife'dir.

Bedr/Dolunay: Sadru'l-İslâm döneminden itibaren şu'arâ-i nebî başta olmak üzere Müslüman şairlerin yer verdiği bedr teşbihi, Hz. Peygamber'in güzelliğini ifadede kullanılır. Ebû Hanîfe de Hz. Peygamber'in güzelliğini yansıtmak için ay ve güneş motifini kullanmıştır:

أَنْتَ الَّذِي مِنْ نُورِكَ الْبَدْرُ أَكْتَسَى وَالشَّمْسُ مُشْرِقَةً بُنُورَ بَهَائِكَا

"Ay/dolunay parlaklığını/ışığını senden aldı. Güneş de senden aldığı güzellikle (doğarak) etrafını ışıklandırdı/parlattı" (Ebû Hanîfe 1268: s. 14, b. 5).

Ayın on dördüncü gecesine bedr/bedir denir. Türkçemizde bunun karşılığı dolunaydır, ayın tam bir daire olarak dolgun, parlak görüldüğü evredir. Şairler tarafından ay ve güneş motifi, ay ile güneşin kendilerine özel hal ve vasıflarından hareketle güzellik unsuru olarak kullanılır. Teşbihteki asıl amaç; ışık, aydınlık, parlaklıktır. Şairler, tasavvur ve tahayyül yetenekleriyle bu teşbihleri bularak hünerlerini gösterirler. İmam-ı Azam, sahip olduğu hadis birikimini şiire yansıtır

ve Cabir b. Semûre'nin naklettiği, kendisinin de bildiği bir hadisi, kasidede şiirsel olarak ifade etmiştir. Cabir, şöyle rivayet eder: “Allah Resulü'nü mehtaplı bir gecede gördüm. Bir O'na bir de aya baktım. Resulullah'ın üzerinde kırmızı bir elbise vardı. Baktım O, aydan daha güzeldi” (Tirmizî 1984: Edeb, 47).

Ayrıca Hz. Peygamber'in yüzünün aya benzetildiği, ay gibi yuvarlak/değirmi olduğu, sanki güneşin onun yüzünde gezdiği gibi ifade edilen başka hadisler de vardır (Ahmed b. Hanbel 1992: II/380). Eğer kâinat, Hz. Muhammed'in yüce varlığı için yaratılmışsa, beyitte dolunayın nurunu, güneşin de parlaklığını Peygamber'den ödünç alması, şairane bir ifade değil, gerçeğin tam olarak yansıtılmasıdır (Armutlu 2021: I/431).

İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe, tesbit ettiğimiz kadarıyla ilk kez kasidesinde peygamber isimlerine yer vermiştir. Onun kasidesinde Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Eyyup, Hz. İsa, Hz. Musa gibi peygamber isimleri geçer. Bu durumun Arap edebiyatında yazıldığı söylenen ilk mevlid metni olan İbnu'l-Cevzî'nin (ö. 1201) ed-Durru'l-Muntazam Fî Mevlid'in Nebî” veya diğer adlandırma ile Mevlidu'l-Arûs (Bakırcı 2003: 74) isimli eserinde de görülmesi (İbnu'l-Cevzî trs: 5) tesadüf olmamalıdır. Yine Kasîdetü'n-Numâniyye'de geniş bir şekilde ele alınan Hz. Peygamber'in mucizelerinin, Mevlidu'l-Arûs'ta yer alması da dikkate alınması gereken bir husustur. Bunun yanında Ebû Hanîfe'nin kasidesinde geçen Hz. Muhammed'in isimlerinden Taha'nın İbn Cevzî'nin eserinde yer alması (İbnu'l-Cevzî trs: 5), ancak Kasîdetü'n-Numâniyye'de ayrıntılı ele alınan Miraç olayının Mevlidü'l-Arûs'ta yer almaması iki eser arasındaki benzer ve farklı noktaları görme açısından önemlidir. Her iki yazarın metinlerinde Peygamber'in ölümü de yer almamıştır.

1.2. Mevlid Metinlerinin Oluşumunun Kilometre Taşları

Mevlid metinlerinin oluşumunun ilk kilometre taşları peygamber övgüleridir. Şairane bir üslupla kaleme alınan bu övgüler hakkında yukarıda ayrıntılı bilgiler verilmişti. Mevlid metinlerinin ortaya çıkmasında, başka bir ifadeyle mevlidin bir tür olmasında en önemli etken ve de en önemli kilometre taşlarından biri şüphesiz siyer ve meğâzi kitaplarıdır.

1.2.1. Siyer ve Megâzi

Hz. Peygamber'in hayatını ve şahsiyetini, tebliğ faaliyetlerini, siyasi ve askeri mücadelelerini konu alan kitaplar siyer ve meğâzi olarak bilinir. Sîret kelimesinin çoğulu olan siyer, Hz. Peygamber'in hayatı ve onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır. Savaş, savaş yeri ve savaş hikâyeleri anlamındaki mağzât kelimesinin çoğulu olan meğâzi ise Resul-i Ekrem'in gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılmış kitaplara isim olmuş, siyer kelimesinin eş anlamlısı olarak hem kendi başına hem siyerle birlikte kullanılmıştır (Fayda 2009: XXXVII/324).

Siyer kitaplarına günümüzde bilinen şeklini veren İbn İshak (ö. 768) olmuş ve kendisinden önce kimsenin toplayamadığı zengin haberleri elde etmiş, bunları tasnif ederek meşhur eseri Kitâbü'l-Mübtede ve'l-Meb'as ve'l-Megâzi'yi (Sîretü İbn İshâk) kaleme almıştır. Eser günümüzde daha çok es-Sîretü'n-Nebeviyye, (nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî-Hüseyn eş-Şâfi el-Eserî-Ezherî el-Kâhirî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1424) olarak bilinir. Bu alanda yazılan eserlerin şüphesiz en önemlisi İbn Hişâm'ın (ö. 833) es-Sîretü'n-Nebeviyye (thk. Ömer Abdusselâm Tedmûrî, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1410) adıyla bilinen kitabıdır. Siyer ve meğâzi sahasında eser verenlerden biri de Vâkidî'dir (ö. 823). Onun Kitâbü'l-Megâzi (nşr. Abbâs eş-Şirbînî, Kahire, 1948) adlı eseri oldukça tanınmıştır. Bunların yanında Belâzûrî'nin (ö. 892) Ensâbü'l-Esrâf, (nşr. Muhammed Hamidullah, Kahire, 1959) adlı eseri, İbn Sa'd'ın (ö. 845) et-Tabakâtü'l-Kübrâ (nşr. İhsân Abbâs, Bey-

rut, 1388) isimli tabakâtı, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 923) Târîhü'l-Ümeme ve'l-Mülûk'u, (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut, trs.) ve benzeri eserler (bkz., Fayda 2006: XXXVII/324-326) verdikleri bilgilerle mevlid metinlerinin oluşumuna ve mevlid türünün doğuşuna kaynaklık etmişlerdir.

Manzum ve mensur yazılan siyer ve meğâzî türü eserlerde; mevlidin temel bölümlerinden olan Hz. Peygamber'in doğumu, nübüvveti, mucizeleri, ölümü gibi konular ayrıntılı olarak anlatıldığından dolayı bu eserler mevlid tematiklerinin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Örneğin hemen her mevlid metinlerinde yer alan “velâdet” bölümü, İbn Hişâm'da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Burada Hz. Amine'nin hamile kalması, rüyasında kendisine, doğacak çocuğuna Muhammed isminin verilmesinin söylenmesi, Amine'den bir nurun çıkması ve dünyayı aydınlatması, doğumun Rebiülevvel ayının on ikisinde pazartesi günü gerçekleşmesi gibi bilgiler verilmiştir (İbn Hişam 1410: I/183 vd.). Bu bilgilerin mevlid metinlerinde de yer aldığı gözlemlenmiştir.

Mevlid metinlerinin önemli ve temel konularından biri olan peygamberlik mucizeleri de bu tarz eserlerde geniş şekilde ele alınmış ve anlatılmıştır. İmâm Zehebî, eserinin “و مِنْ مُعْجَزَاتِ” bölümünde; Mekke'de ağaçların ve taşların Peygamber'e, oradan her geçişinde selam vermesi, hareket eden ağaca yerine dön deyince ağacın yerine dönmesi, Mirâc'a götürülürken göğsünün yarılması gibi olağan üstü olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır (İmâm Zehebî 1410: I/130). Ayrıca “لَيْلَةُ الْمَوْلِدِ ذَكَرَ فِي قِصَّةِ سَطِيحِ” bölümünde Peygamber'in doğduğu gece Kisrâ'nın sarayındaki ateşin sönmesi ve sarayda çatlama oluşu/Satfih Kıssası ve benzeri olaylar da anlatılmıştır (İmâm Zehebî 1410: 35). Gerek siyer gerek meğâzî kitaplarında yer alan kasidelerde zengin bir Peygamber övgüsü veya Peygamber ile ilgili anlatılan konularda şiirsel materyallerin varlığı gözlenmektedir. Peygamber'in doğuşu, doğduğu gecede görülen olağan üstü olaylar, çocukluğu ve gençliği, peygamberliği, peygamberlik mucizeleri, hicreti, rahatsızlığı ve ölümü gibi mevlidin de temel referansları olan konular, mensur ve manzum şekilde anlatılan siyer ve meğâzî eserlerinde geniş şekilde yer almıştır.

1.2.2. Şemâil ve Delâilü'n-Nübüvve

Mevlid metinlerinin oluşumunda siyer ve meğâzîlerin dışında “şemâil” ve “delâil” konulu eserler de önemli rol oynamışlardır. Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlaki özelliklerini ifade eden bir terime ve bu konuda yazılan eserlere şemâil denir. Zaman içerisinde şemâil kelimesi, Resul-i Ekrem'in bir insan olarak dış görünüşünü, özel hayatını ve ahlakını ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır. Şemâillerin kaynağı Kur'an-ı Kerim ve hadislerdir. Öyle ki Müslim, Sahih'inde “Fezâ'il” bölümünde Hz. Peygamber'in şecaatine, cömertliğini, tevazuu, hayâsı, güzel kokusu, terinin temiz oluşu, saç ve yüzünün güzelliğine, ağzına ve gözlerine, sırtındaki nübüvvet mührüne dair hadisleri zikretmiştir (Kandemir 2010: XXXVIII/497).

Özellikle yüzünün güzelliği ve ayın on dördü gibi parlak oluşu, mevlid metinlerinin neredeyse tümünde yer aldığı gibi medhü'n-nebevî kasidelerinde de yer almıştır. Ayrıca şemâillerde yer alan sırtındaki peygamberlik mührünün de yine kaside ve mevlid metinlerinde ele alındığı gözlenmektedir. Meşhur hadis âlimi et-Tirmizî'nin (ö. 892), sahasında ilk çalışma olan eş-Şemâilü'n-Nebeviyye'si bu açıdan son derece zengin bilgiler içermektedir. Hz. Peygamber'in fiziki ve ahlaki yönünü ele alan hadisleri ihtiva eden bu eserin muhtevası, medhiyelerle uygunluk gösterdiği gibi ortak özellikler ve benzer ifadeler yönüyle de mevlid metinleriyle de uyumludur (Bakırcı 2003: 147).

Delâilü'n-Nübüvve, peygamberlik müessesini, özellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamak amacıyla yazılan eserlerin ortak adıdır. Bu kelime, terim olarak bir peygamberin bizzat gösterdiği veya peygamberliğine alâmet olmak üzere kendisi dışında meydana gelen tabiat üstü olayları konu edinen, peygamberin getirdiği ilkeleri ilmi tahlillere tâbi tutarak bunların ilâhi kaynaklı olduğunu, dolayısıyla o peygamberin de hak peygamber olduğunu ispatlamayı amaçlayan eserleri ifade eder. Peygamberlerin gerçekleştirdiği tabiatüstü olaylar, benzerlerini meydana getirme açısından muhataplarını âciz bıraktıkları için "mucize", nübüvveti kanıtladıkları için "delâil" diye adlandırılır (Yavuz 1994: IX/115).

Hz. Peygamber'in doğumundan önce meydana gelen olağan üstü olayları, doğumunu, nübüvvetini anlatan bu tarz eserlerin en meşhuru Ebû Nu'aym el-Isfahânî'nin (ö. 1038) Delâilü'n-Nübüvve adlı eseridir. Eserde, özellikle Peygamber'in doğumundan önceki hususlar, doğumu, soyu, isimleri, mensup olduğu ailesinin asaleti, Kur'an'da belirtilen faziletleri, diğer peygamberlere üstünlüğü, nübüvveti, mucizeleri ve benzeri rivayetler anlatılır (Yavuz 1994: IX/117), bu eserin içeriği mevlid metinleriyle örtüşmektedir. Dolayısıyla delâil kitaplarının verdiği bilgiler son derece önemli olup mevlid türünün oluşumunda büyük bir rol oynamışlardır. Delâilü'n-Nübüvve eserleri mevlidin tür olarak oluşmasında yer alan önemli kilometre taşlarından biridir.

1.3. Medhiyeden Mevlide: Mevlidin Tür Oluşu

Hz. Muhammed'i övmek için yazılan daha çok medhü'n-nebevî olarak bilinen kasideler, zaman içerisinde çeşitlenmiş ve hicâziyyat, selâmiyyet, vetriyât, bed'iyyât, mu'eşşerât, işrîniyyât, mevlidiyyât gibi birçok edebi türü kapsayan geniş bir alan haline gelmiştir. Bundan dolayı el-Makkârî: "Hz. Peygamber'e yapılan övgüler sahili olmayan bir denizdir" diyerek bu alanın genişliğini ifade etmeye çalışmıştır. Bunlar içerisinde mevlidiyyât, diğer bir ifadeyle Peygamber'in doğumu ile ilgili medhiyelerde, onun nurunun yaratılışı, doğumu, gençliği, manevi şahsiyeti, etrafında yoğunlaşan özellikleri, peygamberliği, İslam'a daveti, bu uğurda çektiği sıkıntılar ve mucizeleri dile getirilmiştir (Bakırcı 2003: 123).

Medhiyelerin, zaman içerisinde hem şekil hem içerik hem de kapsam yönüyle çok çeşitlendiği ve Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kasidelerin görünümüne büründüğü ortamda; en azından tematiği belirlendiği için mevlid/mevlidiyyat türü şekillenmeye başladı ve ilk dönem medhiyelerinden farklı olarak; doğumu, çocukluğu, gençliği, hayat hikâyesi yanında, peygamberlik dönemi, savaşları, mucizeleri gibi Hz. Peygamber ile ilgili akla gelen her husus işlendi.

Mevlid, genelde Arap şiirinin, özelde Abbasi edebiyatının şekil, üslup ve muhteva bakımından zirvede olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır (Bakırcı 2003: 124). Başka bir ifadeyle sosyal ve kültürel şartlara bağlı olarak içeriği değişen methiye, tarihsel süreç içerisinde gelişerek, kendi içerisinde "mevlid" adı altında yeni bir türün doğmasına büyük oranda katkıda bulunacak, fakat aynı zamanda (ikisi arasında) belirgin bir farkı da beraberinde getirecektir (Bakırcı 2003: 127).

Arap edebiyatında yazılan ve günümüze kadar ulaşan ilk mevlid metni Abdurrahmân b. el-Cevzî'ye (ö. 1201) ait ed-Durru'l-Muntazam Fî Mevlidi'n-Nebî isimli eserdir. Bu mevlidin, el-Arûs (Mevlidü'n- nebî), Mevlidü'l-Arûs, Buğyetü'l-Avâm Fî Şerhi Mevlidi Seyyîdi'l-Enâm veya Mevlidü'n-Nebî gibi değişik isimlerde değişik nüshaları bulunmaktadır. Endülüsten Hindistan'a kadar her bölgede kaleme alınmış olan mevlidlerin pek çoğunda bu mevlidden alıntılara rastlanmaktadır. İbn Dihye'nin et-Tenvîr Fî Mevlidi Sirâci'l-Münîr adlı mevlidi de mevlid metinleri arasında tanınmıştır. Bunun mevlid metinleri arasında meşhur olması, İbn Dihye'nin kendisinden veya kaleme aldığı mevlidin ilk oluşundan kaynaklı değil; bu mevlidi, mevlid merasimlerini ilk defa

resmileştiren ve buna çok özen gösteren Muzafferidîn Gökbörü'ye sunmuş olmasından kaynaklanmaktadır (Bakırcı 2003: 70).

Peygamber'in medhini içeren mevlidleri, medihden ayıran husus, bunların medih dışında Hz. Peygamber'in hayatının anlatılmasına ağırlık vermiş olmasıdır (Demirayak 2020: 49). Sadece mensur veya tamamen manzum veya manzum-mensur karışık yazılan mevlidlerin ortak ana konuları vardır. Bunlar: Peygamberin doğumu, doğumu anında yaşanan olaylar, peygamberliği, mucizeleri, Miraç, Peygamber'e duyulan sevgi ve onun övgüsü olarak sıralanabilir (Çağmar 2004: 65). Ayrıca, medhiyeler daha genel ve kapsamlı bir özellik taşıırken, mevlidler daha özel bir konuda, yani Hz. Peygamber'in kısa hayat hikâyesinden ibarettir. Diğer taraftan mevlid konuları büyük oranda medhiyeler içerisinde işlenen bir alt konu niteliğindedir (Bakırcı 2003: 127). Medhiye ile mevlid konularını birlikte işleyen şairlerin başında Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'îd el-Bûsîrî (ö. 1296) ve onun Burdetü'l-Bûsîrî adıyla tanınan ünlü kasidesi gelir.

1.4. Bürdetü'l-Bûsîrî

Bürdetü'l-Bûsîrî, içerisinde Peygamber övgüsü olan methiye ile Peygamber'in doğumu olan mevlidi bir arada barındıran bir kasidedir. Bu tür kasideler, tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk örneğini İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin kaleme aldığı Kasîdetü'n-Numâniyye ile yazılmaya başlamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgiler yukarıda aktarılmıştır.

Medhiye-mevlid birlikteliğinin en güzel örneği kanaatimizce el-Bûsîrî tarafından verilmiştir. Şairin tam adı Ebû Abdillâh Şerefüddîn Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd b. Muhsin el-Bûsîrî'dir (ö. 1296). Bûsîrî, 1212 yılında Yukarı Mısır'da Behnesa şehrine bağlı Behşim'de doğmuş ve Mısır'ın İskenderiye şehrinde 1296 yılında vefat etmiştir (Kaya 1992: VI/468).

Sufi kimliğiyle tanınan el-Bûsîrî'nin en önemli eseri Peygamber için yazdığı ve el-Kevâkibü'd-Dürriyye Fî Medhi Hayri'l-Berriyye adını verdiği kasidesidir. Bu kaside, kafiye (revi) harfi mim olduğu için el-Kasîdetü'l-Mîmiyye, şairin tutulduğu hastalıktan kurtulmasına vesile olduğu için de Kasîdetü'l-Bürde olarak meşhur olmuştur. Ancak Ka'b. b. Zühayr'in kasidesi de aynı adla anıldığından karışıklığa meydan vermemek için eser, daha çok Osmanlı kültür muhitinde Kasîdetü'l-Büre (el-Kasîdetü'l-Bürriyye) şeklinde anılmışsa da literatürde Kasîdetü'l-Bürde diye bilinmekte, (Kaya 2001: XXIV/568) Arap edebiyat dünyasında ise Bürdetü'l-Bûsîrî olarak tanınmaktadır. (Ahraş 1419: 4).

Kaside; şöhretini, taşıdığı sanat değerinden ziyade şairin hayatının bir döneminde geçirdiği felçten kurtulmasına vesile olduğuna dair rivayete borçludur. Bûsîrî'nin hiçbir kasidesinde felç olduğuna dair bilgi bulunmamakla birlikte kendisinden altmış altı yıl sonra vefat eden biyografi yazarı İbn Şâkir el-Kütübî ilk defa felç olayına değinmiş, daha sonra gelen bütün müellifler de bu bilgiyi tekrar etmiştir (Kaya 2001: XXIV/568). Söz konusu rivayete göre felç geçirdiğinde bir akşam kendisine şifa vermesi için Allah'a dua eden şair, rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Resul-i Ekrem ondan kendisi için yazdığı kasideyi okumasını ister. Bûsîrî, "Yâ Resûlallah! Ben, senin için birçok kaside yazdım, hangisini istersin? deyince, Hz. Peygamber, kasidenin ilk beytini söyler. Bunun üzerine şair, kasidesini okumaya başlar. Resulullah da onu sonuna kadar dinler. Bitince de hırkasını (bürde) çıkarıp şairin üstüne örter ve eliyle vücudunun felçli kısmını sıvazlar. Bûsîrî, uykudan uyanınca felçten eser kalmadığını farkeder. Bu rüya hadisesinin halk arasında yayılmasından sonra kaside, Kasîdetü'l-Bürde olarak üne kavuşmuştur (Kaya 2001: XXIV/568). Bu konuda geniş bilgi için (bkz., Sa'dî 1435: s. 91-94; Kâtip Çelebi: 1992: II/1331-1332; Bûsîrî 1973: mukaddime, s. 29). Bürdetü'l- Bûsîrî, aruzun basit bahriyle yazılmıştır. Beyit sayısı 160 ile 165

arasında değişmektedir. En güvenilir rivayetlere göre beyit sayısı 160'tur (Sa'dî 1435: 94; An-delîbiyân 1392: 20-39).

Şüphesiz ki medâihü'n-nebeviyye şiirleri yüzyıllar boyunca Arap ve İslam ülkelerinde Pey-gamber'in doğum günü törenlerinin süsü olmuş, güzelliği, duygu ve imgeleriyle ve kendisine has özellikleriyle günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Fakat Bûsîrî, Arap şiir tarihinde el-medhü'n-nebevi söyleyen (Peygamberi övme sanatında) şairlerin en önünde yer almış, övme sa-natının yöntem ve kurallarını titizlikle yerine getiren biri olmuştur. Arap edebiyat tarihi ile ilgi-lenenlerin büyük bir kısmı, İmam Bûsîrî'nin Peygamber övgüsünde manzumeler yazan şairlerin ön saflarında yer aldığı ve yazdığı kasidesinin övgüde söylenmesi gerekenlere ve övgü yöntemi-nin özelliklerine bağlı kaldığı hususunda hemfikirdirler (Sa'dî 1435: 95).

İmam Bûsîrî, duygularının samimiyeti sıcaklığı, şairlik yeteneği ve şiirindeki yüce anlamları ile Bürde kasidesiyle halk arasında büyük bir mevki ve şöhrete kavuşmuştur. Yazdığı Bürde ka-sidesi, çok geniş bir coğrafyada yaygınlık kazanmış ve peygamberin doğum gününde veya onu anma toplantılarında cami ve medreselerde ve de halk arasında sevilerek okunmuş, Arap edebi-yatında ayrıcalıklı bir yer edinmiştir (Zeki Mübârek trs.: 162).

Halk arasında çok sevilen bu kaside öyle yaygınlık kazanmıştır ki felç olan kişiler onu der-man olarak görmüş, onun birçok hastalığa şifa olduğunu benimsemiş, okuyanın sıkıntılarını gi-dereceği düşünülmüş, güçlükleri kolaylaştıracağına inandıkları için ondan tılsımlar alma yoluna gidilmiş, sabah akşam durmadan okunmuştur. (Mübârek trs.: 142; Sa'dî 1435: 90). Bundan dolayı Kâtip Çelebi (1992: 2/1331) ve Muhammed Kâzım Abdulazîm adı geçen kasideye el-Bürdetü'l-Hissî ve'l-Ma'nevî ismini vermişlerdir. (Sa'dî 1435: 90),

El-Bûsîrî, şiirinin oluşumunu seçerken, büyük bir ihtimalle kendisi gibi mutasavvıf bir şair olan, yine kendisi gibi Mısır'da yaşayan İbnü'l-Fâriz'den (ö. 1235) etkilenmiş olabilir. Bu etkiyi Zekî Mübârek, el-Bûsîrî'nin İbnü'l-Fâriz'in Mîmiyye kasidesine (İbnü'l-Fâriz 1426: 185) aşına ol-duğunu söylemiş, her iki şairin aynı kafiyede yazdığı kaside içerisinde, birinci ve ikinci beyitte yer alan “ذو سلم”, “هبوب الريح”, “إيماض البرق” gibi ifadelerden yola çıkarak bu etkileşmeyi göstermiştir. Bunun yanında her iki kasidenin aynı vezin ve kafiyede yazıldığını da delil olarak öne sürmüştür (Mübârek trs: 183). Mübârek, ayrıca “her iki şairin anlamsal, yapısal ve edebi sanatlar yönünü bilen birisi, her ikisinde de ortak noktaların fazla olduğunu görebilir” dedikten sonra her ikisi-nin ortak noktası olarak, şiirin genel yapısı yanında bu yapı üzerine kurulan tasavvufi unsurlar-la örülmüş olmasını da ileri sürmüştür (Mübârek trs: 183).

1.4.1. Bürdetü'l-Bûsîrî'nin Bölümleri

Bürde kasidesi on bölümden meydana gelmiştir. Bu bölümler şunlardır:

Birinci Bölüm: Nesîb (b. 1-12).

Kaside, kalasik Arap kasideleri gibi nesîb ile başlamıştır. Kasideye çoğunlukla kalıntılar üze-rinde durup izlerle konuşulması, göç edilen yerde kalan ateşin, giden dostlara yetişmek üzere hareket eden develerin, göç edenlerin ve bilhassa göç edenler arasında bulanan sevgiliye duyulan aşk ve özlemin tasvir edilmesiyle başlanması bir özellik idi. Kasidenin ilk bölümü olan bu bö-lümde sevgiliyle yaşanmış hatıralara yer verilir, çöl ve vahalardaki terk edilmiş konak yerleriyle oralarda dağınık vaziyette bulunan isli ocak taşları, küller, su kabı, testi kırığı, çadır ve kazık iz-leri gibi kalıntılar/atıl, aşk ve özlemle yoğrulmuş duygu seli halinde dile getirilir. Şair bunları hatırlayarak ağlar ve dostlarını da ağlatır, tabiat tasvirleri arasında sevgiliden ve onun fiziki gü-

zelliklerinden söz eder (Demirayak 2009a: 114; Yıldırım 1998: 23; krş. İbn Kuteybe 1418: 31-32). El-Bûsûrî de yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda kasidesine başlamıştır:

أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بَدَى سَلَمٍ مَرَجَتْ دُمْعًا جَرَى مِنْ مُفْلَةٍ بَدَمٍ

“*Selem ağaçlarının bulunduğu yerde oturan komşularını hatırladığın için mi gözyaşı döküyorsun?*” (Bûsîrî 1426: s.165).

Bûsîrî; sevgilisinin muhabbetiyle yanıp tutuşan, aşkının şiddetiyle kendinden geçip bayılan, kendine geldiğinde de gözlerinden akan kanlı gözyaşı döken bir âşık görünümüyle birinci bölüme başlar. Daha sonra kendisine neden ağladığının sebebini sorar. Bir tarafta yanan bir kalp, diğer tarafta akan gözyaşı vardır. Bütün bunlar, âşığın sevgisinin gizli kalamayacağına belirtileridir. Şair, âşığın dilinden “Eğer sende bu sevgi olmasaydı, bu harabeleri veya ban ağacını hatırlayıp gözyaşı döker miydin?” diye sorar. Âşık: “Gözyaşın ve hastalığın adil bir surette aleyhine şahitlik ederken, sen nasıl olur da aşk ve muhabbetini inkâr edersin?” diyerek soru sormaya devam eder. Bu durum bölümün sonuna kadar bu şekilde sürer. (Sa’dî 1415: 31-184; Andelîbiyân 1392: 42-52; Abidin Paşa 2004: 27-43).

İkinci Bölüm: Nefsin arzularına karşı kaygı duyma hakkında (b. 13-28).

Bûsîrî, kendi nefsinin, saç ağarmasından ve bu ağarmanın ölümü hatırlatmasından bile nasihat alıp uyanmadığından ve kendine gelmediğinden bahsederek bu bölüme başlar:

فَإِنْ أَمَارَتِي بِالسُّوءِ مَا أَعْظَمَتْ مِمَّ جَهْلُهَا بِتَذِيرِ الشَّيْبِ وَالْهَرَمِ

“*Benim emmare nefsim, cahilliği nedeniyle saç ağarması, ihtiyarlığın korku ve nasihatlarını dinleyip kendine gelmedi*” (Bûsîrî 1426: s. 166).

Şair, bu bölümün ilk beytinde, nefsinin koyu cahilliğe büründüğünü ve bir türlü uyanıp kendine gelmediğini söyledikten sonra, saçlarının ağarmasına karşılık azgın nefsinin bir türlü kendine gelememesinden şikâyet etmiştir. Sonraki beyitte de saçını ve ihtiyarlığı bir misafir olarak gören şair, nefs-i emmarenin bu misafirlere ikramda bulunmadığını ve bundan dolayı da “bu misafirler başıma indi/yerleşti” demiştir. Sonraki beyitlerde nefs-i emmareyi azgın bir ata benzeten şair, atı dizginlemenin zorluğundan bahseder ve nefs-i emmare ve onun isteklerinin kötülüklerini dile getirir, bunların giderilmesi için yapılması gerekenleri söyler. (Sa’dî 1435: 184-210; Andelîbiyân 1392: 53-65; Abidin Paşa 2004: 44-59).

Üçüncü Bölüm: Peygamber övgüsü hakkında (b. 29-58).

Bûsîrî’nin Bürde kasidesi’ni yazmasının amacı Peygamber’i övmektir. Peygamber’in sünnetini layıkıyla eda edemedim diyerek övgü kasidelerinde görülmeyen bir girişle üçüncü bölüme başlar:

ظَلَمْتُ سُنَّتَهُ مَنْ أَحْيَا الظَّلَامَ إِلَى أَنْ اشْتَكْتُ قَدَمَاهُ اضْرَبْ مِنْ وَرَمِ

“*Ben, ayakları şişinceye kadar namaz kılarak, gecelerini ibadetle ihya eden Resûlullah’ın sünnetine uymayarak kendime zulmettim*” (Bûsîrî 1426: 166)

Şair, soyundan bahsetmek ve nefis kaprislerine karşı uyarıda bulunmakla, Peygamber’in sıfatlarını ve faziletlerini, taşıdığı şerefi hatırlatmakla söze başlar ve sonra asıl amaç olan Peygamber övgüsüne geçer. Bu övgüye, Peygamber’in gecenin bir yarısında kalkıp ayaklarına ısırap ve yorgunluk gelinceye kadar ibadet etmesine atıfta bulunarak giriş yapmıştır. Bunun devamında Peygamber’in açlıktan dolayı karnına taş bağlaması gibi ifadeler kullanarak onun sün-

netini vurgulamaya çalışır. Bûsîrî'nin övgüsü klasik kaside övgülerinden oldukça farklıdır. Daha çok, Peygamber'in dünya mülkü ve servetlerinden uzak olup bunlara meyletmemesi gibi duyguları dile getirmiş ve bunu da ona ait üstün bir meziyet olarak görmüştür. Peygamber'in dünyaya rağbet etmediğini söyleyen şair: “(O, olmasaydı) dünya yokluktan çıkıp var olmayacaktı/ لَوْلَا لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ” diyerek dünyanın varlığını da onun varlığına bağlamıştır.

İmam Ebû Hanife'nin Kasidetü'l-Numâniyyesi'nde Peygamber'i tüm yaratılanların seyyidi olarak gördüğünü daha önce söylemiştik. Benzer duyguları ve Peygamber'in “seyyid” oluşunu Bûsîrî de şöyle dile getirmiştir:

مُحَمَّدٌ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَالنَّقْلَيْنِ وَالْفَرِيقَيْنِ مِنْ عُرْبٍ وَمِنْ عَجَمٍ
“(Hz. Muhammed), iki cihanın, insanlık ve cin âleminin, Arap ve Arap olmayan bütün milletlerin ve bütün mahlûkatın seyyidi/efendisidir” (Bûsîrî 1326: 167).

Şair, Peygamber övgüsünü yaparken Hz. Peygamber'i iyilikleri emredici, kötülükleri ise nehyedici/yasaklayıcı olarak görmüş; onu, Allah'ın en sevgili kulu olarak kabul etmiştir. Peygamber, insanları Allah'ın dinine davet etmiş, onun söylediği yolda yürüyenlerin kopmayan sağlam bir ipe yapışmış olduklarını söylemiştir.

فَأَقِ النَّبِيَّ فِي خُلُقٍ وَ فِي خُلُقٍ وَلَمْ يُدَانُوهُ فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمٍ
Hz. Muhammed, yaratılıştaki güzellik ve iyi ahlakta diğer bütün peygamberlerden daha üstündür. Diğer peygamberler, onun ilim ve keremine değil erişmek, yaklaşamazlar bile.” (Bûsîrî 1426: 167).

Bûsîrî, benzer duyguları aşağıdaki beyitte de işlemiştir:

وَكُلُّهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ مُلْتَمِسٍ غَرَفًا مِنَ الْبَيْحْرِ أَوْ رَشْفًا مِنَ الدَّيْمِ
“Peygamberlerin hepsi, Resulullah'ın irfan deryasından bir yudum su isterler.” (Bûsîrî 1426: s. 167)

Sonraki beyitlerde de Bûsîrî, Peygamber'in üstünlüğü şöyle dile getirmiştir: Diğer bütün peygamberler Hz. Muhammed'in ilmi yanında bir nokta olarak kalırlar. Peygamber'in batını ve zahiri, ruhi ve cismani varlığı gelişip olgunluğa ulaştınca, Allah, onu kendisine sevgili ve nebi olarak seçmiştir. Peygamber, bütün güzelliklerde benzersizdir. Onu güzel yaratmış, bütün iyi ve makbul huylar onun mübarek zatını süslemiştir. Onun iyilik ve güzellik cevheri kimseye taksim edilmemiştir. Hz. Muhammed'in faziletlerine sınır ve son yoktur. Bizleri takat getiremeyeceğimiz şeylerle sınınamadı.

Bûsîrî'nin Peygamber övgüsünü daha çok manzum değil mensur bir şekilde kaleme almış gibi izlenim vermesine rağmen aşağıdaki beyitte edebi bir söylemle onu övmüş ve medhü'nebevi kasidelerinde sıkça karşımıza çıkan “güneş” motifini kullanarak onu aydınlık ve parlaklık veren bir güneşe benzetmiştir:

كَالشَّمْسِ تَطْهَرُ لِلْعَيْنَيْنِ مِنْ بُعْدٍ صَغِيرَةً وَتُكَلِّلُ الطَّرْفَ مِنْ أَمَمٍ
“(Resulullah), uzaktan küçük görünen fakat yaklaştıkça gözü kamaştıran bir güneş gibidir” (Bûsîrî 1426: s. 168).

Bûsîrî, Peygamber'in üstünlüğü dile getirdiği beyitlerde onu diğer peygamberle de karşılaştırdığında yine “güneş” motifini kullanmış, onu güneşe diğer peygamberleri de yıldızlara benzetmiştir:

فَإِنَّهُ شَمْسٌ فَضَلَّ هُمْ كَوَاكِبَهَا يُظْهِرُونَ أَنْوَارَهَا لِلنَّاسِ فِي الظُّلَمِ
“(Peygamber), bir fazilet ve irfan güneşidir. Diğer peygamberler ise bu güneşin ışıklarını karanlıkta insanlığa ulaştıran yıldızlardır” (Bûsîrî 1426: s. 168).

Şair, ayrıca Hz. Peygamber'in celalet ve heybette eşsiz olduğunu söylemiş, onu narin bir çiçek gibi görmüş, yüzünü ayın on dördü gibi parlayan bir aya, konuştuğunda ağzından çıkan sözlerini ve tebessüm ettiğinde görünen dişlerini ise sedef içinde gizlenmiş bir inciye benzetmiştir (Sa'dî 1345: 211-265; Andelîbiyân 1392: 65-86; Abidin Paşa: 60-94).

Dördüncü Bölüm: Peygamberin Doğumu Hakkında (b. 59-71).

Bûsîrî, dördüncü bölümde methiyeden mevlide geçer, Hz. Muhammed'in doğumunu anlatır ve medhiye-mevlid birlikteliğine yer verir. Şair, bu bölümde insanlık tarihinin en yüce insanı olan Hz. Muhammed'in doğumu üzerinde duruyor. Şair, medhiyede olduğu gibi mevlid konusuna da şiirsel özellikten çok bir öykü anlatır gibi giriş yapıyor.

أَبَانٌ مَوْلِدُهُ عَنْ طَيْبٍ غُنْصِرِهِ يَا طَيْبٍ مُبْتَدَأٌ مِنْهُ وَمُخْتَمِّمٌ

“(Peygamber'in) dünyaya gelişi, özündeki iyilik ve güzelliği ortaya çıkardı, iyiliklerin başlangıcı ve bitimi ona bağlıdır” (Bûsîrî 1426: s. 168).

Bûsîrî, yukarıdaki beytin ardından onun doğumuyla ilintili olarak kaynaklarda geçen ve aslı daha çok hadislere dayanan apaçık delillere, olağan üstülüklere, acayıplıklara yer vermiş, Farsların ve putperestlerin mağlup ve perişan olacaklarına dair pek çok alamet belirtmiştir. Bunların en önemlisi Kisrâ sarayının yıkılmasıdır:

وَبَاتَ إِيْوَانُ كِسْرَى وَهُوَ مُنْضَعٌ كَشَفَلِ أَصْحَابِ كِسْرَى غَيْرِ مُلْتَمِّمٌ

“(Kisrâ'nın sarayı, dost ve askerlerinin tekrar bir araya gelemeyecek şekilde dağılması gibi, o gece yarılıp çatladı” (Bûsîrî 1426: 168).

Hz. Muhammed'in doğduğu gece, Mecusilerin taptığı ve hiç sönmez dedikleri ateş sönmüştür:

وَالنَّارُ خَامِدَةٌ الْأَنْفَاسِ مِنْ أَسْفِ غَلِيهِ وَالنَّهْرُ سَاهِي الْعَيْنِ مِنْ سَدَمِ

“(Doğduğu gece), Kisrâ'nın sarayının yıkılmasından dolayı Mecusilerin taptıkları ateş sönmüş, her zaman akan nehir ise yine nedametlerinden kurumuştu” (Bûsîrî 1426: s. 168).

Bunlardan başka bu bölümde; Save Nehri'nin yere batması ve kuruması, Peygamber'in dünyaya teşrifini cinlerin müjdelemesi, müşrik Arap kâhinlerinin dinlerinin devam edemeyeceğini haber vermeleri, Putperest Arapların yeryüzündeki putlarının kırılması, şeytanların gökyüzünden kaçmaları gibi olağan üstü durumlar anlatılmıştır (Sa'dî 1345: 266-292; Andelîbiyân 1392: 87-97; Abidin Paşa 2004: 95-106).

Beşinci Bölüm: Peygamber'in Mücizeleri Hakkında (b. 72-87).

Mevlid metinlerinde yer alan önemli bir bölüm de Hz. Muhammed'in gösterdiği olağan üstü mucizelerdir. Kısmen Peygamber övgülerinde de görülen bu konu daha çok mevlid türünde ele alınmış ve işlenmiştir. Bûsîrî, bu bölüme birçok mevlid türünde görülen bir mucize olan, ağaçların secdeye varıp peygamberliğini tasdik etmeleriyle başlar:

جَاءَتْ لِذُغْوَتِهِ الْأَشْجَارُ سَاجِدَةً تَمْشِي إِلَيْهِ عَلَى سَاقٍ بِأَقْدَمِ

“(Resulullah'ın daveti üzerine ağaçlar, kök ve dallarıyla gelip secde ettiler ve onun peygamberliğini tasdik ettiler” (Bûsîrî 1426: s. 169).

Bûsîrî, hicret olayında Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekr'in Hira mağarasında saklandıklarında müşriklerin mağara kapısına gelip de bir güvercinin mağara üzerinde yuva yaptığı için onları görememelerini de mucize olarak benimsemiştir. Şair, bu durumu dört beyit içerisinde anlatmış

tır. Peygamber'in rüyada vahiy alması da mucize olarak değerlendirilmiştir. Bunların yanında bu bölümde ifade edilen mucizeler şunlardır: Mübarek avucuyla hastaları şifaya kavuşturması, hasta cinleri iyileştirmesi, kıtlık yılını duası sayesinde bolluk yılına çevirmesi, bir dua ile bulutlardan yağmur yağdırması (Sa'dî 1345: 293-321: Andelîbiyân 1392: 97-109; Abidin Paşa 2004: 107-124). Bûsîrî, mevlidlerde çok görülen ayın yarılarak ikiye bölünmesi mucizesine de yer vermiştir:

أَفْسَمْتُ بِالْقَمَرِ الْمُنَشَّقِ أَنَّ لَهُ مِنْ قَلْبِهِ نِسْبَةً مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ

“Resulullah'ın işaretleriyle ikiye bölünen aya yemin ederim ki o ay, (Hz. Muhammed'in) kalbine benziyor. Benim bu yeminim gerçek bir yemindir” (Bûsîrî 1426: s. 169).

Altıncı Bölüm: Kur'an-ı Kerîm'in Yüceliği Hakkında (b. 88-104).

Bûsîrî, bir önceki bölümde ifade ettiği Peygamber'in mucizelerine altıncı bölüme başlarken de devam eder ve üç beyit içerisinde duygularını dile getirir. Bu üç beytin ilkinde şair, Allah Resulü'nü çok sevdiğini, karşısında bir kişi varmış gibi “Bırak, geceleyin bir dağ tepesinde yanan ziyafet ateşi gibi parlayan mucizeleri anlatıp medhedeyim” der. Sonraki beyitte Peygamber'in mucizelerini muntazam bir şekilde dizilen incilere benzeterek “İnci, muntazam bir şekilde dizilirse güzelliği daha da artar ama muntazam dizilmese de kıymeti eksilmez” diyerek, Peygamber'in mucizelerini sıraya konulmasa da değerinden hiçbir şey kaybetmeyeceğini ifade eder. Son beyitte de Peygamber'in mucizelerini düşünmeye başlar, onların açıklanmasının zor olacağı kanaatine varır, bunları izah etmeden vazgeçer ve onun en büyük mucizesinin Kur'an-ı Kerîm olduğunu söyleyerek, bölüm başlığına uygun bir giriş yapar:

آيَاتُ صِدْقٍ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحْكَمَةٌ قَدِيمَةٌ صِفَةً الْمَوْضُوفِ بِالْقَدَمِ

“(Peygamber'in) mucizelerinin en büyüğü olan Kur'an ayetleri Hak tarafından nazil olmuş. Lafız cihetinden evveliyatı yenidir ama mana olarak kadimdir, kідem ise evveliyatı olmayan Hak'ın sıfatıdır” (Busîrî 1426: s. 170).

753

Şair, bu beyitte kelami bilgiler vermiş, Kur'an ayetlerini lafız olarak hadis, başka bir ifadeyle sonradan meydana geldiğini, mana yönüyle kadim yani ezeli olduğunu söylemiştir. Bûsîrî, bu bölümde Kur'an-ı Kerîm hakkında şunları söylemiştir: Kur'an öldükten sonra dirilmeyi bildiriyor, Ad kavminden ve İrem'den haber veriyor. Bundan dolayı Kur'an ayetleri belli bir zamana has değildir. Ayetler kıyamete kadar devamlı olarak kalacaktır. Kura'n ayetleri “muhkem”dir. Hak tarafından hakem kılınmıştır. İhtilafa düşünlere hiçbir şüphe bırakmaz. Kur'an ayetlerine kimse karşı koymadı. Onlara düşmanlık yapanların en güçlüleri bile, o ayetlere boyun eğip acziyetlerini itiraf etmişlerdir. Mükemmel bir belagate sahip olan Kur'an, kendisine karşı koyanların iddialarını öylece mahvetmiştir. Ayetleri okuyanların gözleri parlar ve nurlanır. Bundan dolayı Allah'ın ipine sıkıca sarılmak gerekir. Kur'an-ı Kerim'i cehennem ateşi korkusuyla okumamalıyız. Kur'an ayetleri Kevser Havuzu gibidir. Kendisine simsiyah gelen asilerin yüzlerini ağartır. Adaletle muamelede Kur'an ayetleri sırat ve mizana benzer. Kur'an'ın üstünlükleri saymak oldukça zordur, saymakla bitmez (Sa'dî 1345: 339-372: Andelîbiyân 1392: 110-122: Abidin Paşa 2004: 124-144).

Yedinci Bölüm: Mi'râc ve Mir'âcın Sırları Hakkında (b. 105-117).

Mi'râc, mevlid türünün en çok işlenen konularından biridir. Şair, bu bölüme Hz. Peygamber'e: “Ey, muhtaçların ve yoksulların bastıkları yerde iz bırakan kuvvetli develere binmiş bir halde kapısına vardıkları kişilerin en hayırlısı” diye seslenerek başlar ve ardından Hz. Peygamber'in üstün vasıflarından, ona karşı duyduğu şiddetli sevgiden bahsettikten sonra sözü Mi'râc olayına getirir:

كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاجٍ مَنَاطِلُ

سَرَيْتَ مِنْ حَرَمٍ لَيْلًا إِلَى حَرَمٍ

“(Ey Nebi, ayın çok karanlık gecede etrafını aydınlatarak gitmesi gibi, sen bir gece Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya gittin)” (Bûsîrî 1426: s. 170).

Bûsîrî, yukarıdaki beytin ardından Peygamber’in semaya çıkışını ve Hakk’a “kâbe kavseyn” misali yaklaşarak yüce bir makama yükselişinden bahseder:

وَبَيْتٍ تَرَفَى إِلَى أَنْ بَلَّتْ مَنَزِلَةً مِنْ قَابِ قَوْسَيْنِ لَمْ تُدْرِكْ وَلَمْ تُرْمِ

“(Ey Nebi sen, geceleyin Hakk’a iki yay miktarı yaklaşılan bir yere çıktın, oraya ne kimse çıkabilir ne de çıkmak isteyebilir)” (Bûsîrî 1426: s. 171).

Şair, birkaç beyit içerisinde Mi’râç’ta yaşananlardan bahseder, yedi gök katmanına çıktığını, her katta bir peygamber ile görüştüğünü, kendisine büyük nimetler bahşedildiğini ve müminlere müjdeler verildiğinden söz ederek bu bölümü bitirir (Sa’dî 1345:373-400; Andelîbiyân 1392: 123-133; Abidin Paşa 2004: 145-158).

Sekizinci Bölüm: Peygamber’in Gazve ve Cihadı Hakkında (b. 118-139).

Bu bölüm Peygamber’in cihadına ayrılmıştır. Şair söze, aslanların koyun sürüsünü korkuttuğu gibi, Peygamber de cihadıyla düşmanları korkuttu diye başlar. Peygamber’in ve inananların savaşlarda gösterdikleri kahramanlıklardan bahseder. Müminleri avına saldıran kartallara, kâfirleri Müslümanların mızraklarında kasap çengeline asılan etlere, Allah Resulü’nü de dalgalar misali birbirini takip eden atlar üstünde sel gibi akan kahraman askerleri sevk ve idare eden kumandana benzetir. Şair, Peygamber’in ve Müslümanların amacının küfrü ortadan kaldırmak olduğunu söyledikten sonra, onların savaş alanında ve cihatta gösterdikleri kahramanlıkları edebi bir üslupla överek bu bölümü bitirir (Sa’dî 1345: 401-445; Andelîbiyân 1392: 133-151; Abidin Paşa 158-177).

Dokuzuncu Bölüm: Peygamber’e Tevessül ve Şefaath Hakkında (b. 140-151).

Bûsîrî, şimdiye kadar geçen beyitlerde, Hz. Muhammed’e olan aşkını, nefsi emmaresinin yaptıklarını, Peygamber’in üstün vasıflarıyla mucizelerini dile getirmekteydi. Şimdi de kendisinden bahsederek; günahkâr kul olduğunu söyler, ömrü boyunca insanlar için şiir yazdığını ifade eder, Hakk’a değil de insanlara hizmet ettiğini, bu yüzden de günahkâr olduğunu dile getirir ve yazdığı bu kaside ile Hz. Peygamber’den merhamet ve şefaath dilediğini, her iki dünyada da kurtuluş ümidinin Hz. Muhammed olduğunu beyan eder. Şair bu duygular içerisinde bölüme şöyle başlangıç yapar:

ذُنُوبٌ عُمْرٍ مَضَى فِي الشَّعْرِ وَالْجَدَمِ

حَدَّمْتُهُ بِمَدِيحٍ أَسْتَقْبِلُ بِهِ

كَأَنِّي بِهِمَا هَدَيْتُ مِنَ النَّعَمِ

إِذْ قَلْدَانِي مَا تُخَشَى عَوَاقِبُهُ

“Medhedici olan kasideyle Peygamber’e medh ile hizmet eyledim. Bu hizmetimle şiir ve dünya işleriyle geçen hayatım boyunca işlediğim günahlardan af diliyorum. Çünkü şiirim ve amellerim, boynuma, neticesi çok kötü olan öyle bir halka taktılar ki o şeyin büyüklüğü ve akabetinden bende bir korku hâsıl oldu. Sanki ben kurbanlık bir deve gibiyim” (Bûsîrî 1426: s. 172).

Bûsîrî, bu bölümde dünyevi şiir yazarak sapkınlara uyduğunu, ömrünü boşa geçirdiği bu ve buna benzer duyguları sürekli tekrar ettikten sonra, ondan tevessül ve şefaath dileyerek (Sa’dî 1345: 445-465; Andelîbiyân 1392: 151-161; Abidin Paşa 2004: 178-187) bu bölümü bitirir:

أَوْ يَزِجُ الْجَارُ مِشْنَةً غَيْرَ مُحْتَرَمِ

حَاشَا أَنْ يَحْرِمَ الرَّاجِي مَكَارِمَهُ

إِنَّ الْحَيَا يُنْتِ الْأَزْهَارَ فِي الْأَكْمِ

وَلَنْ يَفُوتَ الْعَنَى مِنْهُ يَدَا تَرَبْتِ

“Haşa, Peygamber ne isteyenden lütfunu esirger ne de iltica edeni şefaattinden mahrum eder; Peygamber’in şefaati ve yardımı, kendisine uzanan hiçbir yoksul eli boş çevirmez. Zira yağmur, yüksek tepelerde bile çiçek bitirir” (Bûsîrî 1426: s. 173).

Onuncu Bölüm: Hidâyet Önderine Salât ve Hâcetleri Arz Etme ve Yalvarma Hakkında (b. 152-160).

Bûsîrî, kasidesinin son bölümüne Hz. Peygamber’e hitaben “Ölüm geldiğinde senden başka sığınacak başka kimsem yok.” diyerek başlar:

يَا أَكْرَمَ الْخَلْقِ مَالِي مَنْ أَلْوَدِيهِ سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْخَادِثِ الْعَمَمِ

“Ey mahlûkatın en faziletlisi ve en kerimi olan Fahr-i Kâinat! En büyük müsibet olan ölüm geldiğinde senden başka sığınacak kimsem yok” (Bûsîrî 1426: s. 173).

Şair, bir önceki bölümde söylediklerini tekrar eder, Peygamber’den şefaati diler, ondan yardım bekler Allah’a yakarıştaki bulunur, Hak’tan iki dünyada lütfuyla muamele etmesini niyaz eder. Hz. Muhammed ve ashabına salat u selam getirir, bu ve buna benzer duygular içerisinde bölümü ve kasidesini bitirir (Sa’dî 1345: 466-478; Andelîbiyân 1392: 161-168; Abidin Paşa 2004: 188-197):

مَا زَنَحْتُ عَدَابَاتِ الْبَانِ رِيحُ صَبَا وَأَطْرَبَ الْعَيْسَ حَادِي الْعَيْسِ بِالنَّعْمِ

“Ya Rab! Saba rüzgârı ban ağacının budaklarını kımldatıp hareket ettirdiği ve dallarını salladığı, kervancı başı, tatlı nağmelerle develeri aşka getirdiği müddetçe onun âl ve ashabına merhamet bulutlarını gönder” (Bûsîrî 1426: s. 173).

755

SONUÇ

Arap edebiyatında Peygamber medhiyeleri daha çok Sadru’l-İslam döneminde başlamış ve oldukça rağbet görmüştür. Adı geçen dönemde peygamber övgüsünde yazılan kasideler medâihu’n-nebeviyye veya medhü’n-nebevi olarak şöhret bulmuştur. Bu kasidelerin tematiği, adından da anlaşıldığı gibi peygamber övgüsüdür. Bu kasideler, zaman içerisinde Hz. Muhammed’in hayatını kapsayacak biçimde genişler ve Abbasiler dönemiyle birlikte değişik isimlerle anılarak edebi tür boyutuna ulaşır. Bu türlerden birisi de mevliddir.

Mevlid, tematik olarak daha çok Peygamber’e yapılan övgülerden ve hayatındaki çeşitli kesitlerden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle mevlid, bir Peygamber övgüsü olup methiye-mevlid birlikteliğinden oluşan bir edebiyat türüdür. Bu türün ilk örneğini İmam-ı Azam Ebû Hanîfe, Kasîdetü’n-Nu’mâniyye adlı kasidesiyle vermiştir. Şüphesiz bu türün en güzel ve en tanınmış örneği ise İmam Bûsîrî tarafından yazılan ve 10 bölümden oluşan el-Kevâkibü’d-Dürriyye Fî Medhi Hayri’l-Beriyye isimli kasidesidir. Eser, yazıldığı andan itibaren büyük bir ilgi görmüş ve şifa arayanların okuduğu bir kaside olmuştur.

KAYNAKÇA

Aclunî, İsmâ’il b. Muhammed (1352), *Keşfu’l-Hafâ*, Beyrut.

Abidin Paşa (2004), *Kaside-i Bürde, Tercüme ve Şerh* (sad. Ömer Faruk Harman), Kalem Yayınları, İstanbul.

Ahmed b. Hanbel (1992), *Müsned*, İstanbul.

Ahraş, Sa’îd (1419), *Bürdetü’l-Busîrî Bi’l-Mağrib ve’l-Endelûs*, Mağrib.

Aliyyü’l-Kârî (1426), *el-Masnû’ fî Marifeti’l-Hadîsi’l-i-Mevdû’* (trc. A. Abû Gudde), Beyrut.

Armutlu, Sadık (2021), *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri: Şahsiyetler, Türler, Gelenekler I*, Kesit Yayınları, İstanbul.

- Andelîbiyân, Fürûğ (1392 hş.), *Kâsîde-i Bürde (Bâ-Şerh u Ma'nâ-yı Lügât u Do Tercüme-i Manzûm)*, İntişârât-ı Tekdîrâht, Tahran.
- Bakırcı, Selami (2002), *Mevlid*, Akademik Araştırmalar Yayınları, İstanbul.
- Bûsîrî, Şerefüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Sa'îd (1973), *Dîvânü'l-Bûsîrî* (thk. Muhammed Seyyîd el-Keylanî, Matba'atü Mustafâ el-Halebî), Mısır.
- Bûsîrî, Şerefüddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Sa'îd (1426), *Dîvânü'l-Bûsîrî* (thk. Ahmed Hasan Besec, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Çağmar, Edip (2004), *Edebi Açıdan Arapça Mevlidler*, İlahiyat, Ankara.
- Çiçekler, Mustafa (2006), "Na't" mad., DİA, XXXII, İstanbul.
- Demirayak, Kenan (2009), *Arap Edebiyatı Tarihi II Sadru'l-İslam Dönemi*, Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Demirayak, Kenan (2009a), *Arap Edebiyatı Tarihi I Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Demirayak, Kenan (2020), *Peygamber Methiyeleri (I) el-Bûsîrî el-Kasêdetü'l-Hemziyye*, Fenomen Yayınları, Erzurum.
- Durmuş, İsmail (2004), "Medhiye" mad., DİA, İstanbul.
- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit (1268/1892), *Şerhu Kasîdeti'l-Nu'mâniyye*, Matba'a-i Âmire, İstanbul.
- Fayda, Mustafa (2009), "Siyer ve Meğâzî" mad., DİA, İstanbul.
- Ferazdak (1987), *Dîvânu Ferezdak* (nşr. Alî Fâ'ûr), Beyrut.
- Hassân b. Sâbit (1387), *Şerhu Dîvâni Hassân b. Sâbit el-Ensârî* (thk. Abdurrahman el-Berkûkî), Matba'atu'r-Rahmaniye, Mısır.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec (tsz.), *Mevlidu'l-Arûs*, Dimaşk.
- İbn Fâriz (1426), *Dîvânü İbni'l-Fâriz* (şerh Mehdî Muhammed Nâsiruddîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Hacer Askelânî (trs), *İsâbe Fî Temyizi Sahâbe*, Beyrut.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (1410), *Sîretu'n-nebeviyye* (thk. Ömer Abdusselâm Tedmûrî), Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (trs.), *Sîretu'n-Nebeviyye* (thk. Mustafâ es-Sakkâ ve diğçerleri), Mısır.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd (1992), *Sünen*, İstanbul.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ (1417), *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdulnuhsin et-Türkî), Dâr Hicr, Beyrut.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim (1418), *eş-Şî'r ve's-Şu'arâ* (thk. Ömer et-Tabba'), Dâru'l-Erkam, Beyrut.
- Ka'b b. Mâlik (1386), *Dîvânu Ka'b b. Mâlik el-Âmirî* (thk. Sâmi Mekki el-Ânî), Câmî'atü'l-Bâğdâd, Bağdad.
- Ka'b b. Zuheyr (1417), *Dîvânu Ka'b b. Zuheyr* (nşr. Alî Fâ'ûr), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Kadı İyâz (1993), *Şifâ'-i Şerîf* (haz. Naim Erdoğan-Hüseyin Erdoğan), Bedir Yayınları, İstanbul.
- Kandemir, Yaşar (2010), "Şemâil" mad., DİA, İstanbul.
- Karaman, Fikret (2006), "Mucize", Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara.
- Kâtip Çelebî (1992), *Keşfü'z-Zünûn An Esâmiyi'l-Kütüb*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut,
- Kaya, Mahmud (1992), "Bûsîrî" mad., DİA, İstanbul.
- Kaya, Mahmud (2001), "Kasîdetü'l-Bürde" mad., DİA, İstanbul.
- Mübarek, Zeki (trs), *el-Medâyihu'n-Nebeviyye Fî'l-Edebi'l-Arabî*, Kahire.
- Müleyci, Hasan Hamis (1986), *Edeb ve'n-Nüsûs*, Riyad.
- Özel, Ahmet (2004), "Mevlid" mad., DİA, İstanbul.
- Sa'dî, Münîr (1435), *Şerhü'l-Bürde*, Cezayir Üniversitesi, Dil ve Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cezayir.
- Sahîh-i Buhârî (1991), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi* (trc. Kamil Miras), DİB Yayınları, Ankara.

- Suyûtî, Celâleddîn (1403), *Durru'l-Mensûr Fî'l-Tefsîri'l-Me'sûr*, Beyrut.
- Tirmîzî, Muhammed b. İsâ (1984), *Sünen*, İstanbul.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1994), "Delâilü'l-Nübüvve" mad., DİA, İstanbul.
- Yeniterzi, Emine (1993), *Divan Şirinde Na't*, Ankara.
- Yeniterzi, Emine (2006), "Türk Edebiyatında Na't", DİA, DİB Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Kadri (1998), *Cahiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi*, Harran Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed (1410), *Târîhu'l-İslâm* (thk. Ömer Abdusselâm Tedmûri), Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut.

Arap Edebiyatında Mevlid Türünün Gelişim Seyri Ve Türkçe Mevlidlere Etkisi

Sultan Şimşek*

GİRİŞ

Arap İslam kültüründe Hz. Peygamber sevgisi gerek nesir gerekse şiirde kendini göstererek asırlar boyu çok zengin bir edebi alanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Kaynağı Peygamber sevgisi ve hürmeti olan çeşitli edebi türler tarihsel süreç içerisinde Arap edebiyatındaki yerini almıştır. Mevlid de bu edebi türlerden biri haline gelmiştir. Mevlid metinleri, kaynaklardaki rivayetlere göre Fatimiler döneminde başlayan mevlid törenlerinin tarihi süreç içerisinde Müslüman coğrafyalarda devam ettirilmesi neticesinde doğmuş ve gelişim göstermiştir. Ancak mevlid metinlerinin ortaya çıkış tarihi için kesin bilgiler bulunmamaktadır.

Kaynaklarda belirtilen bilgilere göre Osmanlı dönemine kadar mevlid yazmış ediplerin sayısı kaynaktan kaynağa farklılık arz etse de yaklaşık kırk edip tespit edilmiştir. İbn Cevzî, İbn Dihye el-Kelbî, Muhyiddîn İbn Arabî, İbn Kesîr, Abdurrahim el-İrâkî, Şemsuddîn b. Nâsuriddîn ed-Dımaşkî, es-Sehâvî, Osmanlılar döneminden önce mevlid yazan ediplerden bazılarıdır.

Mevlid geleneğinin Türk edebiyatına tam olarak ilk defa hangi vasıtayla geçtiği bilinmemekle birlikte Türkçe kaleme alınan mevlidler ve Arapça mevlidler içerik, usul ve kaynaklar bakımından büyük oranda örtüşmektedir. Türkçe mevlidler arasında özellikle Süleyman Çelebi'nin *Vesiletu'n-Necât*'ı en meşhur mevlid metni haline gelmiştir. *Vesiletu'n-Necât* da gerek usul, gerek içerik ve gerekse kaynaklar bakımından Arapça kaleme alınan mevlidlerle uyumaktadır. Bu durum diğer Türkçe mevlidlerde de gözlemlenmektedir. Bu noktada Arap edebiyatındaki mevlid metinlerinin Türk edebiyatındaki mevlid metinlerini etkilediği söylenebilir. Ancak Çelebi'nin mevlidi diğer Müslüman coğrafyalarda da meşhur olmuş ve Arapça'ya da çevrilmiştir. Süleyman Çelebi'nin mevlidi ilk dönem mevlidlere göre bölümlenme açısından daha düzenli bir yapıya sahiptir. Süleyman Çelebi'nin mevlidinin Müslüman coğrafyada yaygın olarak okunmasından sonraki dönemde İbn Hacer el-Heytemi mevlid yazımı ile ilgili bazı kriterler getirmiş, mevlid metinlerinde hangi babların hangi sırayla ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu kriterlerin oluşmasında Müslüman coğrafyadaki yaygınlığından ve şöhretinden dolayı edebi *Vesiletu'n-Necât*'ın da gerek usul gerek metin içi düzen bakımından Arap mevlidleri etkilediği düşünülmektedir.

Arapça mevlidlere ait zengin bir malzeme bulunmasına karşın edebi bir tür olarak gerek tarihî bakımından gerekse muhteva ve usul açısından Arapça mevlidleri inceleyen araştırmaların sayısı oldukça azdır.

Bu araştırmada İbn Cevzî'nin *Mevlidu'l-Arûs*'u başta olmak üzere Arapça mevlid metinlerinden ve Arap edebiyatı tarihi kitaplarından istifade edilmiştir. Selami Bakırcı ve Edip Çağmar'ın konuyla ilgili eserleri de Türkçe kaynaklar arasında sık başvurduğunuz kaynaklar olmuştur. Se-

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, mail: sultan.simsek@istanbul.edu.tr. ORCID NO: 0000-0002-8800-2064

lami Bakırcı 2003'te *Mevlid: Doğuşu ve Gelişmesi* adlı bir eser telif etmiştir. Yazar bu eserde Arapça mevlidleri çok boyutlu olarak ele almış olup 121 mevlid yazarı ve eserinin ismini vermiş, ancak zikri geçen çok sayıda mevlid metnine ulaşamadığını ifade etmiştir. Edip Çağmar da 2004'te *Edebi Yönleriyle Arapça Mevlidler* adlı bir eser telif etmiş olup eserinde 40 Arapça mevlid'in yazar ve eser isimlerini paylaşmış, bunlardan on beş mevlid metninin belagat usullerini bakımından tahlilini de yapmıştır.

I. Arap Edebiyatında Edebî Bir Tür Olarak Mevlid'in Doğuşu ve Gelişimi

Arap edebiyatında Hz. Peygamber sevgisi çağlar boyu müşahhas bir şekilde ön plana çıkmış ve çeşitli edebî türlerde kendini göstermiştir. Methiyeler, mersiyele, bedi'iyât, i'tizâriyyât ve mevlidler¹ Hz. Peygamber sevgisinin ve Hz. Peygamber'e gösterilen olağanüstü ihtimamın literatüre kattığı türlerdendir. Arap edebiyatında *el-Medâihu'n-Nebeviyye* türü önemli bir yer tutmakta olup mevlidler de bu türden gelişmiş metinlerdir. Arap edebiyatında mevlid, IV/X. asırdan itibaren müstakil edebî bir tür haline gelmiştir. Mevlid türü Arap edebiyatından kısa sürede Müslüman toplumların edebiyatlarına da geçerek yaygınlaşmış olup Müslüman halkların ortak kültürü haline gelmiştir. Arap edebiyatında mevlid metinlerinin sayıca bol olmasına rağmen methiyeler konusu anlatılırken kısaca değinilmiş, haklarında ayrıntılı edebî araştırmalara gidilmemiştir. Bu konuda yazılan eserler de halen az sayıdadır.²

Arap edebiyatında ortaya çıkan bu türler Türk edebiyatında da gelişerek devam etmiştir. Mevlidler de kaynaklardaki bilgilere göre bir edebî metin olarak ilk defa Arapça olarak kaleme alınmıştır. Süleyman Çelebi'nin mevlidi üzerine pek çok ilmî araştırma yapılmasına rağmen, Arapça mevlidlerin fikhî ve sosyal yönleri dışında edebî olarak ele alınan çalışmalar çok sayıda değildir.³

Mevlid için Arapça'da *Mevlidu'n-Nebî*, *Mevlidu Rasûlillah*, *el-Leyletu'n-Nebevî* terimleri kullanılmıştır. Mevlid metinlerinin ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında mevlid kutlamalarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Mevlidin tarihi süreçte resmî ve gayr-i resmî kutlamaları yapılmıştır. Resmî kutlamalar için kaynaklar bir tarih vermektedir, ancak gayr-i resmî kutlamaların ne zaman başladığı tespit edilememiştir. En erken mevlid kutlamalarının h.III. asırda başladığı tahmin edilmektedir. Mevlid kutlamalarının çıkış yeri tam olarak tespit edilememekle beraber ilk kutlamaların İran'da çıkmış olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır.⁴ Kayda geçen mevlid kutlamaları Fatimîler devrinde başlamış, bu törenlerde daha çok Şii kültürü baskın olduğu için genele yayılamamıştır. İlk resmî mevlid töreni Selçuklular'ın Erbil Atabey'i Muzafferuddîn Gökbörü (v. 630/1233) devrinde, Erbil'de 604/1207 yılında gerçekleştirilmiştir.⁵ Endülüslü

¹ Mevlid'in lügavî ve istilâhî anlamları, kavram olarak kullanım şekilleri ve tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., İbn Manzûr, M.B. Mukerrem, *Lisânu'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, tsz.), 3/468-469; İbrâhim Mustafa ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vasîf* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 1/1056; Selami, Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi* (İstanbul Akademik Araştırmalar Yayınları, 2003); Ahmet Murat Özel, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/475-479; Ayrıca çeşitli mevlidler için bkz. Eyüb Sabri Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn (Haremeyn Tarihi): Mir'ât-ı Mekke* (İnceleme-Metin), I-II, haz. Ömer Faruk Can- F. Zehra Can (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 1/1218-1231; Edip Çağmar, *Edebi Açından Arapça Mevlidler* (Ankara: İlahiyât, 2004), 12.

² Ayrıntılı bilgi için bkz., Bakırcı, *Mevlid*, 1-189; İsmail, Durmuş, "Mevlid / Arap Edebiyatı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/ 480-482.

³ Çağmar, *Arapça Mevlidler*, 12; Necla Pekolcay, *İslâmî Türk Edebiyatı* (İstanbul: İslam Medeniyeti Yayınları, 1968), 229.

⁴ Zeki Mübârek, *el-Medâihu'n-nebeviyye fi'l-edebî'l-arabî* (el-Memleketu'l-muttahide: Hindavî, 2017), 162.

⁵ Muzafferuddin Gökbörü Erbil'de düzenlediği görkemli Mevlid törenleri ile İslam coğrafyasında meşhur olmuş bir yöneticidir. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Gülay Ögün Bezer, Kökbörü(ö. 630/1233) Begteginliler'in son hükümdarı (1190-1233), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 26/234-235. Bakırcı, *Mevlid*, 12-16; Çağmar, *Arapça Mevlidler*, 15.

âlim İbn Dîhye el-Kelbî de bu törene katılıp, kaleme aldığı *et-Tenvîr fî Mevlidi's-Sirâci'l-Munîr* adlı mevlidini burada okumuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen mevlid törenlerinden sonra uygulama yaygınlaşmış ve mevlid metinlerinin örnekleri de çoğalmaya başlamıştır. Selçuklular, Eyyubiler, Memlûkler döneminde mevlid törenleri yaygın bir uygulama haline gelmiş, Memlûklerde farklı bir boyuta ulaşarak herhangi bir âlimin ölüm yıl dönümünde anılması için de mevlid kutlamaları yapılmaya başlanmıştır. Osmanlılar döneminde yapılan mevlid törenlerini Osman Bey zamanına kadar götürülenler varsa (Kaynak nedir? Bu bilgi nereden alınmıştır?) da bu konuyla ilgili kesin kanıt bulunmamaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde saray teşrifatında yer alan mevlid kutlamaları, III. Murat döneminde Sultan Ahmet Camiinde resmî bir tören olarak yer almış ve Osmanlı halkı arasında yaygınlaşmıştır. Bu kutlamaların yaygınlığı mevlid edebiyatının zaman içerisinde gelişip yaygınlaşmasına vesile olmuştur.⁶

Hız. Peygamber'in daha doğmadan Varaka b. Nevfel'e atfedilen beyitlerle methedildiği belirtilmektedir. İlerleyen zamanlarda çeşitli türleri barındıran *el-Medâihu'n-Nebeviyye* adlı şiir türü Arap İslam edebiyatının başat türlerinden biri olmuştur. V/XI asırda ortaya çıkmaya başlayan mevlidler kısmen de olsa daha önce medih şiirleri içerisinde işlenmiş ve mevlid türünün doğumunun ve gelişiminin ilk adımları buradan atılmıştır. Mevlid ve methiyelerin giriş kısımlarında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Daha sonra Hız. Peygamber'in hikâyesi ile sınırlı kalan mevlidler kapsam olarak genişlemiş, methiyelerle süslenme ihtiyacı hâsıl olmuş ve neticede methiye mevlidin bir cüzü haline gelmiştir. Başlangıçta methiye içerisinde özetle bahsedilen mevlid alt bir bölüm iken, müstakil bir edebî tür olarak geliştikten sonra mevlid içerisinde alt bir bölümlerden biri bu defa methiye olmuştur.

761

II. Arapça Mevlidlerin İlmî Dayanakları

Arapça mevlidlerin en başta beslendiği kaynaklar Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadis kitaplarıdır. İbn Cevzi mevlidinde 81 ayet ve 94 hadis-i şerif zikretmiştir.⁷ Emevîler'de tedvin asrının başlamasıyla birlikte Hız. Muhammed'in hayatını anlatan eserler yazılmaya başlanmış ve siyer kitapları telif edilmiştir. Ebû Abdillâh İbn İshâk (151/768), Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî (207/823) ve Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/923) siyer yazarlarının başlıcalarıdır. Siyer ve şemâil kitapları, mevlid türü eserlerin beslendiği, bilgilerin alındığı temel eserlerdir. Arap edebiyatında İbn Hişâm'ın *es-Sîretu'n-Nebevî'si*, el-Vâkıdî'nin *Kitâbü's-Sîret'i*, Tirmizî'nin *Şemâilu'n-Nebi'si* gibi eserler mevlid metinlerine kaynaklık etmiş eserler arasındadır.⁸ Siyer türü eserler Hız. Peygamber'in hayatı, gazveleri hakkında tarihi bilgi vermek amacıyla kaleme alınmışken, mevlid türü eserler edebî metinler olarak telif edilmiştir. Bu nedenle siyer yazarların, ayrıca mevlid kaleme aldığı da görülmüştür. Bazı âlimler ise siyer ve mevlidi aynı eserde bir araya getirmiştir. Şihâbuddîn er-Ru'aynî'nin (779/1377) kaleme aldığı *Risâle fî's-Sîre ve'l-Mevlidi'n-Nebevî* bu tür eserlere örnek gösterilebilir.⁹ Bazı şair ve yazarlar ise manzum siyerler kaleme almış, bazıları da mevcut siyer kitaplarını manzum hale getirmiştir. Zeynuddîn el-İrâkî'nin (806/1404) "*ed-Dureru's-Seniyye fî Nazmi's-Sîreti'n-Nebeviyye*" adlı *Elfıyye'si* manzum siyerlerin en meşhurlarındandır.¹⁰

⁶ Mehmet Şeker, "Osmanlılar'da Mevlid Törenleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/479-80; Çağmar, *Arapça Mevlidler*, 16-17.

⁷ İbnu'l-Cevzî, *Mevlid*, 96-107.

⁸ Siyer ilminin doğuşu, gelişimi ve ilk kaynakları hakkında bilgi için bkz. Ahmet Yaman, "Siyer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/316-319; Bakırcı, *Mevlid*, 61.

⁹ Bakırcı, *Mevlid*, 67(Daru'l-kutubi'l-Mısriyye, no:494).

¹⁰ Tam adı: Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdîrrahmân el-İrâkî'dir. Yazar ve eseri hakkında bilgi için bkz. M.Yaşar Kandemir, "İrâkî, Zeynüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/118-121.

III. İlk Dönem Arapça Mevlidler

Kaynaklarda ilk mevlid okuyan kişinin ismi Musullu Molla Ömer b. Muhammed el-Hidr olarak anılsa da bu kişinin mevlid yazarı olduğuna dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak Muzaferuddin Gökbörü'nün el-Hidr'in mevlid okuyuşundan etkilenerek resmî kutlamalar düzenlemeye karar verdiğinden söz edilmektedir.¹¹ En erken, 2. ve 3. yüzyılda yaşayan hadisçilerin ve tarihçilerin mevlid ismini taşıyan bazı eserler kalem aldıkları bilinmektedir. Bunlar ehl-i beyt ile ilgili yazılmış eserler olup, Ebû Mihnef el-Ezdî'nin (157/774) *Mevlidu Emîru'l-Mu'minîn*'i bu konudaki ilk eserlerdendir. el-Vâkıdî'nin de *Mevlidu Hasan ve Huseyn* adlı bir eseri, Ebu'l-Fadl Seleme el-Hattâb'ın (270/883) *Mevlidu Huseyn b. Ebî Talib* adlı eseri, İbn Bâbeveyh'in (381/991) *Mevlidu Emîru'l-Mu'minîn ve Mevlidu Fâtıma* adlı eseri bu türdendir. Ancak tüm bu eserlerin içerikleri hakkında bilgi mevcut değildir.¹²

Arapça olarak kaleme alınmış mevlidlerin ve Arapça mevlid kaleme alan ediplerin sayısı hakkındaki bilgiler birbirinden farklıdır. es-Sehâvî, *el-İ'lân* adlı eserinde, Arapça yazılan mevlidlerin sayısının beş yüze ulaştığını, bu sayının biraz daha fazla olabileceğini ifade eder.¹³ Zeki Mübarek *Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye*'de farklı zamana ve kişilere ait kırk kadar mevlid bulunduğunu ancak derin bir araştırma yapılırsa daha fazla sayıya ulaşılacağını ifade eder.¹⁴ Selami Bakırcı 2003 tarihinde basılan *Mevlid: Doğuşu ve Gelişmesi* adlı eserinde 121 mevlid yazarı ve eserinin ismini vermiş ancak zikri geçen çok sayıda mevlide ulaşamadığını ifade etmiştir. Yine Edip Çağmar 2004'te basılan *Edebi Yönleriyle Arapça Mevlidler* adlı eserinde 40 mevlidin yazar ve eser isimlerini paylaşmış, bunlardan on beş tanesinin metninin edebî tahlilini de yapmıştır. Arapça'nın ilim dili olarak görülmesi, pek çok edip tarafından mevlid yazmaya önem verilmesi, ilk örneklerin Arap dilinde verilmiş olması gerek Arap yazarlar gerekse Arap olmayan yazarların Arapça mevlid yazmasındaki önemli nedenler arasında sayılabilir. Kendisine ilk mevlid atfedilen kimse olarak Muhammed b. Vâkıd'ın (el-Vâkıdî) (207/803) ismi geçmekle birlikte bu konu henüz netlik kazanmamış olup araştırmaya muhtaçtır. Bu konuyla ilgili çeşitli kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler bulunmaktadır.¹⁵ Ahmed b. 'Îsâ el-Ukluşî'ye (550/1155) ait *ed-Durru'l-Munazzam fi Mevlidi'n-Nebiyîl-A'zâm* adlı eser de erken dönem yazılan mevlidler arasında zikredilmektedir. Ancak bu mevlidin günümüze ulaşip ulaşmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Süleyman Çelebi'den önce yazılmış ve günümüze ulaşmış olan ilk Arapça mevlidlerden bazıları kronolojik sıraya göre şunlardır:

1. Mevlidu'n-Nebî (Mevlidu'l-Arûs): Günümüze ulaşan ilk kayıtlı mevlid metni Cemaluddîn Abdurrahman İbnu'l-Cevzî (597/1201)'ye ait olan *Mevlidu'n-Nebî (Mevlidu'l-Arûs)* adlı mevliddir.¹⁶ Pek çok nüshası bulunmakta olup Abdulhafız el-Bakkâlî el-Gazevânî tarafından çok sayıda nüshası karşılaştırılarak tahkik edilmiştir.¹⁷ Günümüze nüshaları ulaşan ilk mevlid olması hasebiyle kendisinden sonra gelen mevlidler için kurucu bir metin olma özelliğine sahiptir. Daha sonra

¹¹ Bakırcı, *Mevlid*, 68 (el-Mevridî's-sâfi fi'l-mevlidî'l-kâfi, vrk 55/b).

¹² Bakırcı, *Mevlid*, 68.

¹³ Şemsuddîn es-Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbih li men zemme ehle't-tarih*, tahkik: Salim ez-Zafirî, (Riyad: Daru's-semî 'î, 2015), 283.

¹⁴ Zeki Mübarek, *el-Medâih*, 162.

¹⁵ İsmail Durmuş DİA'da Mevlid maddesinde bu yazmanın Berlin Kraliyet Kütüphanesinde bulunduğunu belirtmektedir. Fuat Sezgin bu yazmanın Zahiriyeye Mekteb nr. 74'te olduğunu belirtmiştir. Diğer araştırmacılar ise bu konuda netlik bulunmadığını ifade etmişlerdir.

¹⁶ Bu eserin bazı nüshaları *ed-Durru'l-munazzam fi mevlidi'n-Nebî, Buğyetu'l-âvâm fi şerhi mevlidi Seyyidi'l-en'âm* isimleriyle de kayıtlıdır. Bkz. Bakırcı, *Mevlid*, 70.

¹⁷ Cemaluddîn Abdurrahmân b. Ali İbnu'l-Cevzî, *Mevlidu'l-arûs*, tahkik: Abdulhafız el-Bakkâlî el-Gazevânî, 2015.

yazılan Arapça mevlid metinlerinde bu metinden doğrudan yapılan alıntılar tespit edilmiştir. Mevlid'in İbn Cevzî'ye nisbetinde şüphe olduğunu ifade edenler olsa da bu ilmi ispattan uzak bir iddia olarak kalmıştır. Muhammed b. Osman b. Eyüp (897/1492) tarafından muhtasar hale getirilmiştir. Bu durum İbnu'l-Cevzî'nin mevlid metninin yazıldıktan iki asır sonra dahi aktif ve etkin bir metin olarak takip edildiğini ve şöhretinin yaygınlaştığını gösterir.

Bu mevlid hem manzum hem mensur mevlidlerdendir. Başlangıçta nazm ile anlatılırken, Hz. Peygamber'in fizikî güzelliği, ahlakı, güzel konuşması, vefakâr, kalben ve ruhen temiz, sabırlı ve eziyetlere karşı son derece dayanıklı, Allah katında en yüce makama sahip oluşu, "emîn" oluşu, halk arasındaki sevgisi ve soyu hakkındaki rivayetler sırasıyla aktarılır. Rivayet aralarında beyitler mevcuttur. Velâdet kısmının anlatımından önce Nuru Muhammediye'den bahseder. Amine'nin hamile kalmasıyla aldığı müjdelere, meleklerin sevinci, Abdulmuttalib'in doğum günü vesilesiyle vereceği ziyafet hazırlıkları, babası Abdullah'ın yolculuk esnasında vefatı, Hz. Peygamber'in yetim kalması, meleklerin üzülmeleri hakkındaki rivayetler de nesir kısmında anlatılmaktadır. İbnu'l-Cevzî olayları anlatırken "ravi şöyle dedi" ifadesiyle aslında anlattığı olayların bir kaynağa dayandığına dikkat çekmiştir. Daha sonraki mevlidlerde de bu üslup devam etmiş, başka dillerde yazılan mevlidlerde de bu usul takip edilmiştir. Süleyman Çelebi'de mevlidinde de "Raviler yazdı haber verdi bize / Biz dahi yazdık ki söyleriz size" ibaresi bulunmakta ve aslında bu üslupla mevlid müellifleri adeta "sunduğumuz bilgiler, rivayetle gelen bir bilgi silsilesinin kaynaklık ettiği sağlam bilgilerdir" mesajı vermektedirler. el-Cevzi'nin beyitler arasında yer yer "صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا" "O'na salat ve selam getiriniz" (Ahzab 56) âyetini tekrar etmektedir ki bu daha sonra bütün mevlidlerde takip edilen usul olmuştur.

763

2. et-Tenvîr fî Mevlidi Sirâci'l-Munîr: Ömer b. el-Hasan İbn Dihye el-Kelbî (633/1215) aslen Endülüslü olup Mağrib'e yerleşmiş bir dilci ve seyyahtur.¹⁸ *et-Tenvîr fî Mevlidi Sirâci'l-Munîr* adlı eserini Erbil Atabeyi Muzafferuddîn Gökbörü'ye sunmuş ve eseri meşhur mevlidler arasında yer almıştır. Müellif bu eseri dolayısıyla Gökbörü tarafından 1000 dinar ile ödüllendirilmiştir.¹⁹ Günümüze iki nüshasının ulaştığı ve bu nüshaların Paris Ulusal Kütüphanesinde²⁰ (nr. 1476, 3141) bulunduğu kaynaklarda geçmektedir.²¹ Suyûti, yazarın bu eserde Ebu Nu'aym ve Hz. Âişe'den yapılan rivayetlere dayandığını belirtmiştir. Esere yapılan atıflardan eserin Hz. Peygamber'in doğum günü ve bugünde meydana gelen olayları içerdiği anlaşılmaktadır. İbn Hallikân, *Vefeyat*'ında bu eserde Gökbörü'yü metheden kasidelerin aynısının şair Es'ad b. Memâtî'ye (606/1210) nispet edilen divanında da bulunduğu, bu eserin İbn Dihye'den daha önce yaşamış olan Es'ad b. Memâtî'ye ait olduğu ve râvîlerin hata etmiş olabileceği düşüncesini ifade etmektedir.²² İbn Hallikan bu görüşte olsa da bu eserin İbn Dihye'ye nisbeti daha çok tercih edilen bir görüş olmuştur.

3. Menkabetu Mevlidi'n-Nebî: Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin (638/1240) mevlid konusunda birden fazla eser verdiği bilinmektedir. *Menkabetu Mevlidi'n-Nebî* adlı eserine bir mukaddime ile başlayan müellif, konu anlatımına mevlidle ilgili hadisleri vererek başlar. Mensur ve manzum mevlid metinlerine örnek olarak verebileceğimiz bu eser, öz ve sade bir özelliktedir. Manzum

¹⁸ Mehmet Özdemir, "İbn Dihye el-Kelbî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/413-414.

¹⁹ Özdemir, 19/414.

²⁰ Bibliothegue Nationale.

²¹ Bakırcı, Mevlid, 71.

²² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l- a'yân*. Tahkik: İhsan Abbas. 1-8(Beyrut: Dâru Sâdir, 1978), 1/ 212; Bakırcı, Mevlid, 75.

bölümlerde sayı ve vezin çeşitliliği vardır. Müellif anlatımında âyet-i kerimelere ve hadis-i şeriflere sık sık yer vermiştir. Konuları ele alış sırası itibarıyla önceki mevlidlerle uyumludur.²³ Bu eserin tahkikli neşri dört nüsha karşılaştırmasıyla bir makale içeriğinde Kerim Açık tarafından yayınlanmıştır.²⁴ İbn Arabî'ye ait olduğu bilgisi verilen *el-Mevlidi'l-Cismâni ve Ruhâni* adlı eserde mevlidi kendi tasavvufi bakış zaviyesinden ele aldığı ifade edilmektedir.

4. Hemziyye Kasidesi: Muhammed b. Saîd Bûsîrî (695/1296), Kaside-i Burde ile meşhur olmuş bir şairdir. Ancak müstakil bir mevlid yazmamıştır. Mevlid geleneğinin canlı olduğu bir dönemde Hz. Muhammed'i methetme maksadıyla yazdığı kasidelerde vilâdete geniş yer verdiği için kasideleri mevlid gibi okunmaya başlamıştır. İlk elli beytini Hz. Peygamber'in doğumuna ayırdığı *Hemziyye Kasidesi* bunlardan biridir. 455 beyitten oluşan ve gerek müstakil olarak gerekse mecmualar arasında müteaddit defalar basılan *Hemziyye Kasidesi*'nin diğer bir adı "*Ummu'l-Kurâ fi Medhi Hayri'l-Verâ*"dır.²⁵

5. Zâtu's-Şifâ' fi Sireti'n-Nebiyi'l-Mustafâ ve Ashâbihi'l-Erba'ati'l-Hulefâ: Şemsuddîn Ali b. Yusuf İbnu'l-Cezerî (833/1429), Mısır, İskenderiyye ve Şam'da öğrenim gördükten sonra 798/1396'da Bursa'ya geçerek dönemin sultanı Yıldırım Beyazıd'ın ilgisine ve ikramına mazhar olmuştur. Bursa'da kaldığı süre içerisinde pek çok kişi kendisinden ilim tahsili yapmıştır. Kendisine birden fazla mevlid içerikli eser nispet edilen müellifin *Zâtu's-Şifâ* adlı mevlidi 515 beyitten oluşan, oldukça ayrıntılı bir mevlid olup, Hz. Peygamber'in ashabından da bahsetmektedir.²⁶

764

Bu eserler dışında Süleyman Çelebi'nin *Vesiletu'n-Necât*'ı yazdığı tarihe kadar, çok sayıda Arapça mevlid yazarı ve ismi zikredilmektedir. Arapça edebiyatında üslup ve muhteva bakımından İbnu'l-Cevzi ve Berzencî mevlidleriyle ayrı bir tür olarak kendini gösteren mevlid türünün Münavî ile kapsamı daha da genişlemiş, İbn Hacer el-Heytemî, Hafız el-İrâkî ve Alî el-Kârî'nin mevlidleri ile başlı başına bir disiplin haline gelmiştir.

Mevlid'in disiplin haline gelmesinde fıkıh ve siyer âlimi el-Heytemî'nin önemli bir rolü vardır.²⁷ Muhteva konusunda rivayetlerin sağlam ve güvenilir hadislere dayanması gerektiğini vurgular. Fıkıh, siyer ve hadis âlimi olan Münavî de aynı tutumu sergilemiştir. Rüyasında Hz. Peygamber'i gördükten sonra *Mevlidu'l-Celîl* adlı mevlidi yazan Münavî mevlidini yazarken hadis kaynaklarını kullandığını, edebî açık ve anlaşır ifadeler kullanmaya çalıştığını ifade etmiştir.²⁸ Mevlidlerde özellikle velâdet bahrinde zikredilen bilgiler büyük çoğunlukla Beyhakî, Ebu Nu'aym (430/1038), İbn Mende (395/1005), et-Taberânî gibi râvîlere veya bunların *Delâilu'n-Nubuvve* adlı eserlerine dayanmaktadır.²⁹ Mevlid metinleri ortaya çıkmadan önce mevlidde işlenen konuların bazı methiyelerde de işlendiği bilinmektedir. Mevlid konulu kaside söylemiş şair es-Sarsârî, 850 beyitlik kasidesinde mevlid konularını ayrıntılı olarak işlemiştir. Buradan hareketle mevlid müellifleri eserlerinde verdikleri bilgileri siyer ve hadis kitaplarına ve yine erken

²³ Kerim Açık, "Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Menkabetu Mevlidi'n-Nebî İsimli Mevlidi ve Edebi Tenkitli Metni", *Ekev Akademi Dergisi*, (Bahar 2015), 19/ 62 /677-716.

²⁴ Açık, Menkabetu Mevlidi'n-Nebî, 687-714.

²⁵ Mahmut Kaya "Muhammed b. Saîd Bûsîrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/468-470; Bakırcı, Mevlid,77.

²⁶ Tayyar Altukulaç, "İbnu'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

²⁷ Hakkında bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "İbn Hacer El-Heytemî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/531-534.

²⁸ M. Yaşar Kandemir, "Muhammed Abdurraûf Münâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/571-573; Bakırcı, *Mevlid*,148.

²⁹ Bakırcı, *Mevlid*,149.

dönemde yazılmış Peygamber methiyelerine dayandırdıklarını ifade ederek mevlid metinlerinin mevsukiyetini de dile getirmiş olurlar. Bu kaynaklarda geçmeyen bilgilerin ve hikâyelerin anlatılmasını eleştirerek yine bu mevsukiyeti korumaya çalışmışlardır.

IV. Arapça Mevlidlerin Uslup ve Şekil Özellikleri

Mevlid adıyla bilinen eserleri anlatım özellikleri, üslup ve içerik açısından iki grupta değerlendirmek mümkündür.

1. Anlatım özellikleri açısından mevlidler nazım ve nesir olmak üzere gruplandırılırlar. Bu eserlerden sadece nazım, sadece nesir olan ve hem nesir hem nazım şeklinde olanlar vardır.

2. Hz. Muhammed'in (s.a.v) doğumunu anmak için yapılan törenleri, bu törenlerin dinî açıdan hükmünü ve tarihçesini konu alan eserlerdir. Bazı mevlid metinlerinde önce mevlidin tarihçesi verilmiş sonra mevlid bahsine geçilmiş, bazıları da müstakil mevlid tarihi olarak kaleme alınmıştır. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed es-Sebtî'nin (633/1263) *ed-Durru'l-Muazzam fî Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muazzam*'ı, Tâcuddîn el-Fâkihânî'nin (Ömer b. Alî el-Lahmî) *el-Mevrid fî'l-Kelâm Ala'l-Mevlid* adlı eseri,³⁰ Celâluddîn Suyûtî'nin *el-Hâvî li'l-Fetâvî* eserinin içinde yer alan *Husnu'l-Maksid fî Ameli'l-Mevlid* adlı eseri ve İbn Hacer el-Heytemî'nin (974/1567) *İtmâmu'n-Nimetu'l-Kubra Ale'l-Âlem bi Mevlid-i Seyyid-i Benî Âdem* adlı eseri bu tür eserlere örnek olarak verilebilir. Bunların içerisinden özellikle İbn Hacer el-Heytemî'nin eseri hem mevlidin tarihçesinden bahsetmesi, hem de mevlid merasimlerinde uyulacak usulleri açıklaması ve metinlerde konuların anlatılış sırasına değinmesi bakımından önemli bir eser olarak kabul edilmektedir.³¹

Kutlamalarda okunan mevlidlerde hissiyatı harekete geçirmek ön planda olduğu için genellikle manzum metinler arasından seçilmiştir. Mensur mevlidler genelde kısa secili ve besteli olarak dile getirilmeye uygun ve akıcı özellikte yazılmıştır. Metin içeriğinde muvaşşah, recez, murabba, tahmis, müseddes ve devir türü şiirlere de yer verilmiştir. Meşhur manzum mevlidlerde genellikle geleneksel kafiye düzeni hâkimdir. Merasimlerde aruzun yaygın bahirleri kullanılırken, tasavvufî içerikli olanlarda genel olarak recez ve muvaşşah türü kullanılmıştır. Recez ve muvaşşah, Endülüs ve Mağrib bölgelerinde en sık kullanılan şiir türleridir. Mevlidde de durum aynıdır. Arapça mevlid metinlerinde velâdet kısmında daha çok edebî üslup kullanılırken, şemail anlatımında didaktik ilmî bir üslup kullanılmıştır. Mevlid metinlerinde pek çok edebî sanat kullanılmıştır.³²

Toplu halde mevlid okunurken zaman içinde bir usul gelişmiştir. Hz. Peygamber'in doğumu anlatılırken belli bir beyitte hürmeten ayağa kalmak bir âdet haline gelmiştir. Törenlerde okunan meşhur mevlidlerde ayağa kalkılacak kısım önceden belirlenmiştir. Mesela İbnu'l-Cevzî'nin *Mevlidu'l-Arûs*'unda ayağa kalkma yeri şöyledir:

" قالت آمنة: فسكتت الأصوات، وهدأت الحركات، وتناولت الأعناق، وإذا بطائر أبيض، مر بجناحيه على ظهري، فوضعت محمداً. "

"Amine dedi ki, sesler kesildi, bütün hareketler sakinleşti, boyunlar göğe doğru uzandı. Birden beyaz bir kuş belirdi! Kanadıyla sırtıma dokundu ve bunun üzerine Muhammed'i (s.a.v) dünyaya getirdim."

Süleyman Çelebi mevlidinde: "Doğdu ol saatte O Şâh-ı Resûl" mısrası ayağa kalkmak yerleri olarak belirlenmiştir. Bu özellik değişik ifadelerle hemen hemen her mevlidde vardır.³³

³⁰ Yazarın mevlid kutlamalarına bid'at olduğu gerekçesiyle karşı çıkışını anlatmak için telif ettiği bir eserdir.

³¹ Bakırcı, Mevlid,170.

³² Çağmar, *Arapça Mevlidler*, 111-194.

³³ Bakırcı,174.

Mevlidde zaman içerisinde âdet ve usul haline gelen diğ er bir uygulama da mevlid yazarının belirli aralıklarla salat ve selam getirmesidir. Yazarlar bu üslubu kimi zaman bir âyet-i kerimeyi zikrederek, kimi zaman da kendine has edebî üsluplar kullanarak gerçekleştirmiştir. Mevlidlerde salavatlar genelde şiirden nesire, nesirden şiire geçiş noktalarında kullanılır. Tabi böyle bir geçiş olmayan manzum mevlidlerde de salavat mevcuttur. Salavat çeşitli şekillerde ifade edilebilir. Tek bir ifadeye bağlı kalınmaz. Peygamber'imizin çeşitli isimlerinin kullanıldığı salat ve selam ifadeleri de rastlanmaktadır. Salavat geleneği Türkçe mevlidlerde de sürdürülmüştür. Çelebi'nin mevlidinde geçen salat ifadelerinden biri şöyledir:

*“Ger dilersiz bulasız oddan necât
Aşk ile derd ile idün es-salât”³⁴*

Allah'a hamd, salât ve selam ile başlayan mevlidin dua ile bitirilmesi de usul haline gelmiştir. Hemen hemen her mevlidde olan dua kısmı mensur metinlerde secili, manzum metinlerde de yine manzum olarak gelir. Dua kısmında Allah'tan başlanma, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olma gibi hususlara değ inilerek mevlidin sonuna gelinir.

Mevlid'in Konuları

Arapça metinlerde mevlidin konuları ilk metin örneklerinde daha sade ve sınırlı iken giderek genişleyip çeşitlenmiştir. Buna göre Arapça mevlidlerde işlenen temel konular şunlardır:

1. Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması (Nuru Muhammediye),³⁵
2. Doğumu ve doğum esnasında meydana gelen mucizevî olaylar,
3. Hz. Peygamber'in çocukluğu ve çocukken başından geçen olaylar, Rahib Bahira ile karşılaşması, gençken Peygamberliğinin hissedilmesi,
4. Hz. Peygamber'in evliliği,
5. Peygamberlik vazifesinin verilişi
6. İsra ve Mirac hadiseleri
7. Hz. Peygamber'in vefatı
8. Hz. Peygamber'in şemali
9. Hz. Peygamber'in ahlakı

Bütün bu konular farklı şekillerde girizgâh, methiye ve dualarla süslenmiştir. Mevlidlerde bu olaylar anlatılırken kronolojik sıra takip edilir. Methiyelerle mevlidler arasındaki en belirgin fark budur. Methiyelerde genel olarak şiirin akışına göre mevlid konuları sınırlı sayıda beyitle, sıra gözetmeden dile getirilir. Ayrıca ilk dönem mevlidlerde Hz. Peygamber'in vefatına pek değ inilmezken, daha sonra yazılan mevlidlerde bir bölüm olarak vefat kısmı yer almıştır.

V. Arapça Mevlidlerin Türkçe Mevlidler Üzerindeki Etkisi

Mevlid kutlamaları Muzafferuddin Gökbörü eliyle resmîleştirilince Müslüman toplumlarda hızla yaygınlaşmış ve Arapça mevlid yazımı da artmıştır. Süleyman Çelebi'nin yaşadığı döneme kadar olan süreçte Osmanlı Devleti ve Arap ülkeleri arasında sıkı bir bağlantı vardır. Arapça mevlid yazmış olan âlim ve ediplerin pek çoğu Osmanlı'ya tabi olan Arap ülkelerinde yaşamıştır.

³⁴ Süleyman Çelebi, *Vesiletu'n-necât*, 48.

³⁵ Nuru Muhammediye kavramının mukayeseli bir şekilde ele alınışı için bkz. Hidayet Aydar, “Mevlidler Bağlamında Osmanlı Din Kültürünü Besleyen Eserlerde Nûr-i Muhammedî Anlayışı ve Diğ er Bazı Kültürlerdeki Benzer Düşüncelerle Mukayesesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 19(2) / 547-587, 2019.)

Dahası Arap bölgelerinden yetişen bu şahsiyetler İstanbul'u ziyaret etmiş, buraya yerleşmiş ve toplumun ileri gelenlerinin iltifatına mazhar olmuştur. Osmanlı dönemi Arap edebiyatında dinî ve tasavvufî edebiyat kapsamında Peygamber methiyeleri yoğun bir şekilde nazmedilmiş, hatta Hz. Peygamber'e medih yazmayan şairlerin bu durumu garip karşılanmıştır. Böyle bir edebî çevrede mevlid edebiyatı da oldukça yaygınlaşmıştır.³⁶ Osmanlılar'da da mevlid kutlamalarının resmî hale dönüşmeden önce yapılmış olduğu ve kaleme alınan mevlidlerin de Arapça mevlidlerden etkilenmiş olması muhtemeldir.

Beyzâde el-Hâc Mustafa Efendi (1200/1785) ve Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'nin (1318/1900) Arapça Türkçe mevlid risâleleri vardır. Bu risaleleri üslup ve şekil bakımından Arapça mevlid tarihçelerindeki konulara benzer şekilde işlemişlerdir. Türkçe kaleme alınan mevlidlerle Arapça kaleme alınan mevlidler arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.

Mevlidin tür olarak geliştiği yıllarda Türk edebiyatında Erzurumlu Mustafa Darîr'in (VIII/XIVvy) mevlid alanına kaynaklık edecek *Sîretu'n-Nebî* adlı eserini görürüz. Bu eser aslında orijinal bir telif olmayıp Arapça mevlidlere de kaynaklık etmiş olan Ebu'l-Hasen el-Bekrî'nin *el-Envâr ve Miiftâhu's-Surûr fî Mevlidi'n-Nebîyyi'l-Muhtâr* adlı meşhur eserinin çevirisidir. Darîr çevirisi her ne kadar *Sîretu'n-Nebî* olarak adlandırılmış olsa da bu metin mensur bir mevlid metnidir. Gerek içerik gerekse Hz. Peygamber ile ilgili olayları ele alış bakımından Arapça mensur mevlidlerle tamamen örtüşmektedir. Kaynaklarda verilen bilgiye göre Darîr Mısır'a ziyarette bulunmuş (779/1377) ve Sultan Berkûk ile görüşmüştür.³⁷ Sultan Berkûk dönemi ise düzenli olarak her yıl mevlid okunduğu ve Mısır'da mevlid kutlamalarının yaygın olduğu bilinmektedir. Darîr'in de bu ortamdan etkilendiği ve hatta bizzat Sultan'ın teşviki ile bu çeviriyi hazırladığı düşünülmektedir. *Sîretu'n-Nebî* üslup bakımından diğer Arapça mevlidlere benzese de içerik bakımından aynı değildir. Bu fark el-Bekrî'den kaynaklanır. Zira kendisi yaptığı rivayetler bakımından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Zira bu eserde anlatılan hadiselerin doğum anıyla ilgili hadisleri rivayet eden kaynaklarda bulunmaması, kendisinden asırlar önce yaşamış olan İbn İshak'tan sanki çağdaşı gibi doğrudan alıntılar yapması açısından eleştirilmiştir.

Pek çok kaynakta Süleyman Çelebi'nin *Vesiletu'n-Necât*'ı Darîr'in *Sîretu'n-Nebî*'sinden veya Âşık Paşa'nın³⁸ (ö. 733/1332) *Garibnâme* adlı eserinden etkilenerek kaleme aldığı belirtilmektedir. Âşık Paşa'nın da Mısır'a yolculuk ettiği bilinmektedir. Bu yolculuk esnasında Arapça mevlidlerle karşılaşmış ve bu içeriği eserine yansıtması da muhtemeldir. Ayrıca Arapça mevlid yazarları arasında adı geçen İbnu'l-Cezerî, Süleyman Çelebi'nin çağdaşı olup Bursa'yı ziyaret etmiş Bursa'ya gelip burada bir süre ikamet etmiş ve burada pek çok ilim adamına ders vermiştir.³⁹

Her ne kadar Darîr'in eseri Çelebi'nin mevlidine kaynaklık etmiş olabilecek eserler arasında gösterilse de *Vesiletu'n-Necât* üslup ve içerik bakımından Darîr'in eserinden çok İbnu'l-Cevzî ve Abdurahîm el-Burâî'nin yazmış olduğu Arapça mevlidlere benzemektedir. Konular tamamen benzer olup anlatış tarzı farklıdır. Bu benzerlik de ilk dönem Arapça mevlidlerin Türkçe mevlidler üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu gösterir.

³⁶ Osmanlı döneminde dinî tasavvufî edebiyat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönem*, 229-249. (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015); Ve Osmanlıda mevlid kültürü hakkında bkz. Fatma Gül Ağçoban, *Temel Osmanlıda Mevlid Kültürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (2019).

³⁷ Mustafa Erkan, "Darîr" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/498.

³⁸ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Günay Kut, "Âşık Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/1-3. (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).

³⁹ Bu konudaki bir değerlendirme için bkz. Kenan Mermer, "Kurucu Bir Metin Olarak Mevlid'in (Vesiletu'n-Necât) Kaynakları Bakımından Değerlendirilmesi, Estetik Değeri ve Yeniden Üretilbilirliği" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 63 (2022): 247-273.

Mevlid'in önemli özelliklerinden olan ayağa kalkma, salât ve selam, duâ ve münacât gibi hususlar Süleyman Çelebi'den önce kaleme alınan Arapça mevlidlerin hemen hemen tamamında mevcuttur. Bu da bu unsurların gelenekleştigi ve Türk edebiyatına da bir gelenek olarak alındığını göstermektedir.

Hem Arapça hem Türkçe mevlidlerde zikredilen bilgiler âyetler ve hadisler başta olmak üzere sahih dinî kaynaklara dayanmakta olup, özellikle velâdet kısmındaki rivayetlerin muhtevası tamamen Ebû Nu'aym'a dayandırılır. Arapça mevlidlerde gözetilen halka hitap etme ve etki uyandırma gibi iki önemli özellik vardır. Süleyman Çelebi de aynı kaynaklarla, aynı bilgilerle canlı ve etkili bir hitap dili kullanmayı en üst düzeyde gerçekleştirmiş, oldukça takdir edilen bir sehl-i mümteni örneği ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında Süleyman Çelebi'nin Arapça mevlidlerde kullanılan geleneği Türkçe mevlidinde tatbik ettiğini söylemek mümkündür. İlk Türkçe mevlidlerden biri olması hasebiyle kendisinden sonra yazılan mevlidlerde büyük bir tesir bırakan ve etkisi açıkça görülen *Vesîletü'n-Necât* metninin Arapça mevlidler üzerinde de bir etkisi olmuş, Arapça'ya birebir tercüme edilmiştir. Çelebi'den sonraki dönemlerde yazılan bazı Arapça mevlidler onun üslubunu yansıtmaktadır. Girit adasında yaşamış bir şair olan Feyzuddîn el-Hüseyinî'nin (1261/1845) Arapça manzum mevlidinde kullandığı üslup Çelebi'nin üslubuyla benzerlikler göstermektedir.⁴⁰ Bu gibi hususlar Süleyman Çelebi'nin mevlidinin daha önce oluşan mevlid geleneğinden bağımsız olmadığını göstermekte olup kendinden sonra gelen mevlid metinleri üzerinde de bir etki bıraktığını düşündürmektedir.⁴¹

Süleyman Çelebi'nin mevlidinden başka pek çok Türkçe mevlid de bulunmaktadır. Bunların pek çoğu geleneksel mevlid konularını işlerken bir kısmı da mevlid konularına kısaca işledikten sonra methiyeye ağırlık vermiştir.

768

SONUÇ

Arap ve Türk edebiyatında yazılmış mevlidler arasında muhteva ve şekil bakımından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Süleyman Çelebi'nin Arapça mevlidlerde kullanılan geleneği, mevlidinde tatbik ettiğini söylemek mümkündür. Çelebi'den sonra yazılan Türkçe mevlidler de büyük oranda onun çizgisinden ilerlemiştir. *Vesîletü'n-Necat* Arapça'ya çevrilmiş, özellikle mevlid'in anlatım düzeni ve üslubu bakımından Arapça mevlidleri etkilemiştir. *Vesîletü'n-Necat* mevlid sisteminin kurulmasına ve mevlid geleneğinin oturmasına model bir metin olarak katkı sağlamıştır. Bütün bunlardan hareketle; Arapça mevlidler ve Türkçe mevlidler arasında tek taraflı bir etki ilişkisinin ötesine geçen karşılıklı bir etkileşimin olduğundan söz edebiliriz.

KAYNAKÇA

- Açık, Kerim. (2015). Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Menkabetu Mevlidi'n-Nebi İsimli Mevlidi ve Edebi Tenkitli Metni. *Ekev Akademi Dergisi*. 0 (62), 677-716.
- Ağçoban, Fatma Gül. *Temel Osmanlıda Mevlid Kültürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (2019).
- Akdağ, S. (2010). Süleyman Çelebi'nin Mevlidi Üzerine. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14 (36), 81-98.
- Akkuş, Mehmet "Prof. Dr. Hüseyin Mucib Mısri ve Vesîletü'n-Necât'ın Arapça Tercümesi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, ed. Mustafa Kara – Bilal Kemikli. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007.

⁴⁰ Bakırcı, Mevlid, 69-76; Çağmar, *Arapça Mevlidler*, 45-46.

⁴¹ Vesîletü'n-necât'ın manzum bir Arapça çevirisi için bkz., Mehmet Akkuş, "Prof. Dr. Hüseyin Mucib Mısri ve Vesîletü'n-Necât'ın Arapça Tercümesi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid: Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, ed. Mustafa Kara – Bilal Kemikli, (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007) 396-405.

- Altıkulaç, Tayyar. "İbnu'l-Cezerî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.
- Aydar, Hidayet, *Mevlidler Bağlamında Osmanlı Din Kültürünü Besleyen Eserlerde Nûr-i Muhammedî Anlayışı Ve Diğer Bazı Kültürlerdeki Benzer Düşüncelerle Mukayesesi*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt.19, Sa.2, Ss.547-587, 2019 (Diğer Kurumların Hakemli Dergileri)
- Bakırcı, Selami. *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi* (İstanbul: Akademik Araştırmalar Yayınları 2003), 9-169.
- Baştürk, Ş. (2018). Gönenli Yahya b. Bahşi'nin Mevlid'i ve söz varlığı üzerine. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7(3), 1500-1537.
- Bezer, Gülay Ögün. Kökböri: Begteginliler'in Son Hükümdarı (1190-1233), 26/234-235. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Çağmar, Edip. *Edebî Açıdan Arapça Mevlidler*. Ankara: İlahiyât, 2004.
- Çelebi, Süleyman. *Vesiletü'n-necât*, Hazırlayan: Necla Pekolcay. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015).
- Durmus, İsmail. "Mevlid / Arap Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/480-482. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Erkan, Mustafa. "Darîr" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/498. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Eyüb Sabri Paşa. *Mir'âtü'l-Haremeyn (Haremeyn Tarihi): Mir'ât-ı Mekke* (İnceleme-Metin), I-II, haz. Ömer Faruk Can- F. Zehra Can. 1/1218-1231. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- İbnu'l-Cevzi, Cemaluddin Abdurrahman bin Ali (h.510-597), *Mevlidü'l-Arûs*, Tahkik: Abdulfafiz el-Bakkâlî el-Gazevânî, 2015.
- İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l- A'yân*. Tahkik: İhsan Abbas. 1-8. Beyrut: Dâru Sâdir, 1978.
- Kallek, Cengiz. "İbn Hacer El-Heytemî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/531-534. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M.Yaşar. "İrâkî, Zeynüddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/118-121. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Kandemir, M.Yaşar. "Muhammed Abdurraûf Munâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/571-573. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Kaya, Mahmut. "Muhammed b. Saîd Bûsîrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/468-470. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kut, Günay. "Aşık Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/1-3. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Özel, Ahmet Murat "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Mermer, Kenan. "Kurucu Bir Metin Olarak Mevlid'in (Vesiletü'n-Necât) Kaynakları Bakımından Değerlendirilmesi, Estetik Değeri ve Yeniden Üretilirliği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 63 (2022): 247-273
- Es-Sehavî, Şemsuddîn. *el-İ'lân Bi't-Tevbîh Li Men Zemme Ehle't-Tarih*. Tahkik: Salim ez-Zafîrî. Riyad: Daru's-semî'î, 2015.
- Şeker, Mehmet. "Osmanlılar'da Mevlid Törenleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29/479-480. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aksoy, Hasan . "Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* / 9 (Mayıs 2007): 323-332 .
- Pekolcay, Necla, "Mevlid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Yaman, Ahmet. "Siyer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/316-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Zeki Mübârek, *el-Medâihu'n-Nebeviyye Fi'l-Edebi'l-Arabî*. El-Memleketü'l-Muttahide: Hindavî Yayınları, 2017.

Osmanlı Devletinde Mevlid Geleneği: Resmî ve Özel Kurumlar Örneği (19. Yüzyıl Sonu – 20. Yüzyıl Başı)

Edip Uzundal*

GİRİŞ

Osmanlı toplumunda Hz. Peygamber'e, onun dostları olan Eshab-ı Kirama ve ailesi olan Ehl-i Beyte sevgiyi izhar eden pek çok uygulama vardır. Haremeyn vakıfları, surre alayları ve naki-bü'l-eşraflık bu uygulamaların en önde gelenlerindedir. Hz. Peygamber'e bağlılığı ve sevgiyi ifade etmesi bakımından en fazla dikkat çeken uygulama hiç şüphesiz onun doğum gününün kutlanması amacıyla düzenlenen mevlid merasimleridir¹. Mevlid kandili, kendisinden önceki İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de resmî törenle kutlanan önemli günlerdendir. Öyle ki Mevlid Kandili olan 12 Rebiyülevvel günleri 1910 yılından itibaren resmî bayram ilan edilmiş ve söz konusu uygulama devletin yıkılışına kadar devam etmiştir².

Bugün anlaşıldığı şekliyle Mevlid-i Nebi merasimlerini ilk tertip eden ve bunu kaidelerini oluşturan kişi Selahaddin-i Eyyubi'nin kayınbiraderi Erbil Atabegi Muzafferüddin Kökböri idi. Erbil Atabegi Kökböri zamanında Mevlid-i Nebi büyük törenlerle kutlanmaya başlamıştır. Büyük hazırlıkların yapıldığı ve ziyafetlerin verildiği bu törenlerde ulema ve tasavvuf ehlinin ileri gelenleri hazır bulunurdu³. Gündüzleri vaizler meydanda toplanan halka nasihatlerde bulunurlardı. Vaaz sonrasında halka yemek ikram edilir, törene katılanlara hediyeler verilir böylelikle mevlid kandili adeta bir bayram havasında kutlanırdı⁴.

Osmanlı Devleti'nde mevlid kutlamalarının daha eski tarihlere dayandığı bilinmekle beraber, resmî anlamda merasimle mevlid kutlamaları III. Murad döneminde 1588 yılında başlamıştır⁵. 12 Rebiyülevvel 996'da (10 Şubat 1588) Peygamber Efendimizin doğum günü münasebetiyle Sultan III. Murad bütün minarelerde kandil yakılmasını ve camilerde, mescitlerde mevlid okunmasını emretmesi mevlid gecesinin o tarihte resmen kutlandığını teyit etmektedir⁶.

Osmanlı Devleti'nde mevlid merasimleri İstanbul'un fethinden sonra Ayasofya Camiinde, sonraları ise Sultan Ahmed Camiinde icra edilmiştir. Sultan I. Ahmed mevlid merasimlerinde şerbet, şeker dağıtılmasını mevlidhânlara hediyeler verilmesini istemiş ve bu isteğe uygun olarak vakıf kurduştur. Bundan dolayıdır ki devlet erkânının katıldığı mevlid kandilleri uzun

* Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/TOKAT. edipuzundal@hotmail.com

¹ Ali İhsan Karataş, "Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları", *İSTEM* Yıl 6, Sayı 11, 2008, s.47, 50.

² Mustafa Can, "Osmanlı Kültüründe Mevlid-i Şerif Geleneği", *Farabi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları II* (Ed. Yunus Emre Tansü), Gaziantep 2020, s. 144.

³ Ahmet Özel, "Mevlid" *TDVİA*, C. 29, Ankara 2004, s.475.

⁴ Karataş, agm, s. 51.

⁵ Özel, agmd, s. 477.

⁶ Mehmet Şeker, "Osmanlılar'da Mevlid Törenleri", *TDVİA*, C. 29, Ankara 2004, s.479.

süre Sultan Ahmed Camiinde sürdürülmüştür⁷. İstanbul'un selatin camilerindeki bu merasimlere padişah da dâhil olmak üzere sadrazam, şeyhülislam gibi devlet erkânı hazır bulunurdu. Vaaz verilmesi, Kur'an ve mevlid okunması, akabinde ikramlarda bulunulması ve hediyelerin dağıtılması mevlid merasimlerinin süregelen uygulamaları olmuştur⁸.

Mevlid-i şerif Osmanlı toplumunda da saraydaki gibi coşkuyla kutlanan köklü bir gelenektir. Süleyman Çelebi'nin meşhur mevlid kitabı olan *Vesiletü'n-Necat* isimli eserini 1409 yılı gibi erken bir tarihte kaleme almış olması, yine kuruluş devri vakfiyelerinde mevlid okunması şartının belirtilmesi Mevlid-i Nebi olgusunun Osmanlı toplumunda yer ettiğine işaret etmektedir⁹. Osmanlı Devleti'nde mevlid okunan törenlere bakıldığında, hacı uğurlama ve karşılama, surre-i hümayunun gönderilmesi, mübarek gün ve geceler, ölüm ve doğum, sünnet merasimi, okula başlama, yardım toplama, düğün ve açılış gibi faaliyetler karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın konusu da cami, mescit, hankâh, zaviye ve dergâh gibi dini yapılarla medrese, mektep gibi eğitim kurumlarının açılış münasebetiyle mevlid merasimlerinin icra edilmesi üzerinedir.

Osmanlı Arşivlerinde konuyla ilgili yapılan araştırmalar neticesinde mevlid okutulmuş kurumların resmî açılışının yapılması uygulamasının Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde bir gelenek hâline geldiği görülmektedir. Elbette 33 yıl iktidarda kalan II. Abdülhamid devrinde gerek başkent İstanbul'da gerekse taşrada cami, mescit, tekke, dergâh, çeşme, medrese, mektep ve saat gibi pek çok eser vücuda getirilmiştir. Ancak bu çalışmada yalnızca mevlid okutulması münasebetiyle resmî açılış icra edilen kurumlar ele alınmıştır¹⁰.

Konuyla ilgili bir belgede, Cağaloğlu'ndaki Hoca Rüstem Camii'nin açılışının Kadir Gecesine denk getirilerek bu gecenin bereketinden istifade edilmesinin arzu edildiği ve bu tarz hayır müesseselerinin resmî açılışında "*teyemmünen*¹¹ *mevlid-i şerif kura'âtı 'âdet-i hasene-i kadîmeden*"¹² olduğu zikredilmiştir. Yine Üsküdar'da Çamlıcalı Mehmed Efendi Dergâhı'nın mevlid okutulması talebi "*teberrüken mevlid tilâvet ettirilerek resmî küşâdının icrâsı*" ifadeleri ile dile getirilmiştir. Cami, mescit, dergâh, mektep ve medreselerden oluşan bu kurumların bir kısmı eski yapılar olup tamir ve tefrişi yapılarak yeniden açılır iken bir kısmı ise yeni yapılar hizmete açılan kurumlardır.

A. İstanbul'da Hizmete Giren Kurumlar ve Mevlid Merasimi

Osmanlı Sultanı II. Mehmed'in İstanbul'u fethiyle beraber bu kadim şehir, Türk-İslam kültürünü yansıtan eserlerle müzeyyen bir hâle gelmişti. Öyle ki, camilerin, medreselerin, tasavvuf hayatını temsil eden dergâh ve tekkelerin en muazzam ve görkemlileri burada inşa edildiği gibi tüm Osmanlı şehirlerindeki en çok eser de yine bu şehirde hayat bulmuştu. Bu şehir hem şehirlerin merkezi anlamında *payitaht* hem de tekke ve dergâhların merkezi anlamında *asitanedir*.

⁷ Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2002, s. 98.

⁸ Karataş, agm, s. 52.

⁹ Can, agm, s. 164.

¹⁰ Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) 25. Cüls yıldönümü vesilesiyle kaleme alınan Tebriknâme-i Millî isimli eserde 1900 yılına kadar mezkûr sultan döneminde yapılan eserlerin yanı sıra inşa ettiği mimari eserlerin büyük bir kısmına yer verilmiştir. Bu devirde inşa ve tamir edilen eserler hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz: Ahmet Zeki İzgöer – Ramazan Tuğ, *Tebriknâme-i Millî, Sultan II. Abdülhamid'in İlk Yirmi Beş Yılı (1876-1900)*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

¹¹ Saadet dileyerek. Bkz. İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2016, s.1717.

¹² BOA. ML. EEM. 226/7 (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Emlak- 1 Emiriye Müdüriyeti). (23 Mart 1312 – 4 Nisan 1896).

Erken dönemden beri inşa edilen eserlerin yanı sıra Osmanlı'nın son devri olan 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında da yeni eserler inşa edilmeye devam etmiştir.

1. Nasuhi Tekkesi

Başkent İstanbul'da inşa edilen ve daha sonra tamir gören tekkelerden biri kaynaklarda zikredilen ismiyle *Şeyh Nasuhi Efendi* veya *Nasuhi Mehmed Efendi Tekkesi*'dir. Üsküdar Doğanlılar'da yer alan tekke ilk olarak 1688 yılında inşa edilmiştir. Önemli bir tarikat merkezi olduğu için zengin mimari yapıya sahip olan bu ilk tesis günümüze ulaşmamıştır. Tekkenin beşinci postnişini Mehmed Muhyiddin Efendi zamanında devrin padişahı Sultan Abdülmecid'in cami-tevhidhane, türbe ve harem bölümlerini yaptırdığı ve inşaatın bitiminde tekkede Cuma namazı kıldığı bilinmektedir. Ahşap ağırlıklı olduğu düşünülen bu yapılar H.1274'te (1857-1858) yanmış ve 1863'te yeniden yapılarak ihya edilmiştir¹³. Geçirdiği yangın sonrası tadilat gören ve tekrar hizmete açılacak olan tekkenin resmî açılışının mevlid-i şerif okunarak yapılması planlanmış ve bu açılışa tekkenin postnişini Seyyid Mehmed Muhyiddin tarafından Darüssade Ağası Arif Paşa da davet edilmiştir. 18 Eylül 1863 Cuma günü mevlid okunarak tekkenin resmî açılışı icra edilmiştir¹⁴.

Nasuhi Tekkesi 1892 ve 1902 yıllarında olmak üzere iki defa daha tadilat görmüştür. Bu tamir, tadilat ve tefrişatın, padişah II. Abdülhamid'in himayeleri ile Hazine-i Hassa tarafından karşılandığı bilinmektedir. Zira 24 Mart 1892 tarihli Hazine-i Hassa-i Şahane Emlak-ı Hümayun İdaresi tarafından kaleme alınan bir yazıda, mezkûr tekkenin padişahın yardımları sayesinde tamiratının bittiği ve resmî açılışı yapılmasının talep edildiği zikredilmiştir. Tekkenin postnişini Seyyid Muhyiddin Efendi, resmî açılışa mevlid okunması için arzuhal yazmış ve masraf olarak da 2000 kuruş talep etmiş, bu talep uygun görülerek ödeme yapılmıştır¹⁵.

773

2. Etyemez Tekkesi

İstanbul'da erken tarihlerde inşa edilen ve Sultan II. Abdülhamid döneminde tamirat görüp resmî açılışı yapılan tekkelerden bir diğeri *Etyemez Tekkesi*'dir. Samatya'da Kasap İlyas Mahallesi'nde, Samatya Caddesi, Etyemez Tekkesi Sokağı'nda, 1153 ada, 13 parselde bulunan bu tesis Karabacak Velî Tekkesi olarak da bilinmekteydi. İstanbul'un fethinden kısa süre sonra Buharalı Ömer Efendi'nin oğlu Derviş Mirza Baba adlı bir şeyh tarafından eski bir Bizans mabet yapısının tekkeye dönüştürülmesiyle tesis edilmiştir. Vakfiyesi 1481 senesinde tescil olunmuştur. Fatih döneminden 17. yüzyıl sonlarına kadar olan sürede yapıda hangi tarikatın hizmet verdiği bilinmemektedir. 18. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Hacı Ali Hulusi Efendi ile birlikte bir Sadî tekkesi olarak kullanılmaya başlanmıştır¹⁶. Etyemez Tekkesi, Samatya Hastahanesinin yapımı sırasında istimlak edilerek yıktırılmış, kitabesi ile bazı mezar taşları Bayezid-i Cedid Camisi'ne nakledilmiştir¹⁷.

II. Abdülhamid devrinde tamir görerek yeniden hizmete giren tekkenin resmî açılışında mevlid merasiminin icra edildiği, yemekler ve tatlılar ikram edildiği ve çeşitli tarikatları temsilen pek çok şeyhin bu törene katıldığı anlaşılmaktadır. Emlak-ı Hümayun İdaresinden gönderi-

¹³ M. Baha Tanman, "Nasuhi Tekkesi", *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 588. (ss.588)

¹⁴ *BOA. TS. MA. e, 601/92*. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı) 3 Rebiyülahir 1280 (17 Eylül 1863).

¹⁵ *BOA. ML. EEM. 152/55* (12 Mart 1308 – 24 Mart 1892).

¹⁶ Fatih Köse, "İstanbul'da Tekke Olarak Kullanılan Roma ve Bizans Kilise Yapıları", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Aralık 2018, C. 4, S.2, s.848.

¹⁷ <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/etyemez-tekkesi/#16/41.002686/28.937338> (Erişim Tarihi: 24.10.2022).

len yazıda, irade-i seniyye ile resmî açılışı gerçekleşen Etyemez Tekkesi'nde kıraat olunan mevlid-i şerif ile Hatm-i Hace için 3328 kuruş masrafın yapıldığı belirtilmiştir. 3328 kuruşun 2000 kuruşu atıye suretiyle önceden verildiğinden kalan 1328 kuruş da Hazine-i Hassa tarafından 29 Mart 1308 tarihli makbuz ile ödenmiştir¹⁸. Yapılan bu masraflar detaylı bir şekilde resmi yazılara konu olmuştur¹⁹.

Tablo 1: Etyemez Tekkesi'nin Resmî Açılışında Mevlid İçin Gerçekleştirilen Masraflar

Et (35 kıyye)	280 kuruş
1 kurban	180 kuruş
Odun ve kömür	186 kuruş
Pirinç (40 kıyye)	110 kuruş
Donmuş yağ	120 kuruş
Kuyruk yağı (12 kıyye)	96 kuruş
Toplam	972 kuruş
Soğan (50 kıyye)	37 kuruş 20 para
Zeytinyağı (3 kıyye)	22 kuruş 20 para
Gaz	34 kuruş
Kahve (4 kıyye)	60 kuruş
İngiliz pirinci (5 kıyye)	10 kuruş
Toplam	1136 kuruş
Hamaliye ve çadır kirası vesaire	80 kuruş
Ekmek (93 kıyye)	115 kuruş 30 para
Mum dördü bir destelik (14 deste avize için)	50 kuruş
Mum ikisi bir destelik (6 deste orta şamdanlar için)	30 kuruş
Şerbetlik şeker (45 kıyye)	225 kuruş
Elvan şekeri (124 buçuk kıyye)	655 kuruş 20 para
Badem şekeri (3 kıyye)	
Gülsuyu (3 kıyye)	21 kuruş
Toplam	2313 kuruş 10 para
Mevlid-i şerif kıraat edenlere	200 kuruş
Zakirlere (kişi başı 16 kuruş)	325 kuruş
Hatm-i Şerif kıraat edenlere (kişi başı 20 kuruş)	300 kuruş
Mektep çocuklarına verilen	160 kuruş
Toplam	3298 kuruş 10 para
Mektep hâcesiyle kalfasına verilen	30 kuruş
Toplam	3328 kuruş 10 para

Yapılan harcamalar incelendiğinde pirinç pilavı ve et yemeğinin yanı sıra tatlı ve şerbet ikram edildiği anlaşılmaktadır. Yemek masraflarının dışında Kur'an ve mevlid okuyanlara, mektep çocuklarına, hoca ve kalfalara da harçlık verildiği görülmektedir²⁰.

24 Mart 1892 tarihinde resmî açılışı yapılan Etyemez Tekkesi'ndeki Mevlid merasimine katılanlar ve merasimin nasıl cereyan ettiğine dair jurnaller sayesinde bilgi sahibi olmaktayız. Polis çavuşu Salih'in verdiği jurnale göre; Etyemez Tekkesi Perşembe günü açıldı, saat altı buçuk sıralarında Kamer Hatun Mekteb-i İbtidaî talebeleri tarafından nutuk okundu. Dergâh postnişini Ferid Efendi'nin dua etmesinin ardından hep bir ağızdan üç defa "padişahım çok

¹⁸ BOA. ML. EEM. 153/59 (29 Mart 1308 – 10 Nisan 1892).

¹⁹ BOA. ML. EEM. 153/59 (14 Mart 1308 – 26 Mart 1892).

²⁰ BOA. ML. EEM. 153/59 Masraf Cetveli. (Tarihsiz).

yaşa” nidası zikredildi ve o sırada kurbanlar kesildi. Saat yedi buçukta salavat-ı şerifeler okunduktan sonra mevlid ve Kur’an-ı Kerim tilâvet edildi. Mevlidi müteakip herkese şeker ve şerbet ikram edildi. Daha sonra mukabele ile merasim sonlandı ve gecesinde tekrar mukabele yapılacağı da zikredildi. Polis çavuşu Salih’in verdiği malumata göre, tekke mensupları, şeyhler ve civardan katılanlarla birlikte 50 – 60 kişi bu merasime iştirak etmişti²¹. Mezkûr tekkenin mevlid tilaveti ve resmî açılışı münasebetiyle yapılan merasime katılanlar şunlardı: Emlak-ı Hümayun Muavini Ferid Beyefendi, Merkez Efendi Dergâhı Postnişini Şeyh Ahmed Efendi, Kadirî Dergâhı Şeyhi Ahmed Efendi, Zekaizade Dergâhı Şeyhi İbrahim Efendi, Halveti Şeyhi Arif Efendi, Bedevi Şeyhi Nail Efendi, Hacı Vahdettin Şeyhi Hasan Efendi ve Odabaşı Şeyhi Ahmed Efendi²².

Kamer Hatun Mekteb-i İbtidaisi talebeleri merasimde içerisinde dua ve padişaha icraatlarından hareketle övgü içeren ve belgenin ifadesiyle “nutuk” ancak daha çok bir şiiri andıran yazıyı seslendirdiler. İlk üç satırda Arapça duanın yer aldığı bu şiirin devamı ise şu şekilde idi:

*Rûz u şeb resmî duâmız, padişahımız çok yaşa
Böyledir Hak’tan ricâmız, padişahımız çok yaşa
Taht-ı Osmanî’ye verdi zîb u fer Abdülhamid
Sayesinde her gün İslamiyanın oldu ‘yd
Hak Teâlâ eylesin ikbal ü celalin mezîd
Olsa vasf-ı devr ihsan-seza hayru’l-kurûn
Her tarafta oldu âsâr-ı terakki rû-nümûn
Feyz-i teşvikinle her yer şimdi bir darü’l-fünûn²³.*

775

3. Ali Baba Tekkesi

Kurucusunun adından hareketle *Ali Baba Tekkesi* yahut bulunduğu semtten ötürü *Ayaspaşa Tekkesi* diye anılan bu dergâh Gümüşsuyu’nda, Alman Konsolosluğu’nun yakınında şimdiki Park Otelinin bulunduğu yerdedi. Tekkenin kurucusu Şeyh Hacı Ali Hulusi bin Hüseyin Efendi’dir. İstanbul Fındıklı’da bulunan Ali Baba Dergâhı, Kadirî tarikatına mensup bir tekke olup vakfiyesi 29 Cemaziyelevvel 1285 (17 Eylül 1868) tarihini taşır. Sultan II. Abdülhamid döneminin kızlarağası Hafız Behram Ağa’nın Ali Baba’ya mensup olduğu ve tekkeye çok yardımda bulunduğu bilinmektedir. Behram Ağa her hafta 100 kuruş ekmek parası verir, her Cuma gecesi de ayrıca bir Kadirî ayini yapırdı²⁴.

Ayaspaşa’daki Ali Baba Dergâhı Sultan Abdülhamid devrinde on yıl ara ile iki defa tamir görmüştür. Hazine-i Hassa tarafından tamir ettirilmiş olan Ali Baba Dergâhı, postnişinin mevlid okunarak açılması talebine uygun olarak 9 Kasım 1892 tarihinde açılmıştır. 600 kuruşu bulan masraf da hayrat ve meberrât hesabından karşılanmıştır²⁵. İkinci tamir ise 10 yıl sonra 1892 yılında gerçekleşmiş ve yapılan bu ikinci tamirin ardından tekke mevlid tilavetiyle tekrar hizmete açılmıştır²⁶.

²¹ BOA. Y.PRK. ZB. 9/94. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı (12 Mart 1308 – 24 Mart 1892).

²² BOA. Y.PRK. ZB. 9/94. (Mevlid-i Şerife katılan zevat). (Tarihsiz).

²³ BOA. Y.PRK. ZB. 9/94. (Talebeler tarafından okunan nutuk). (Tarihsiz).

²⁴ <http://mustafaesmiahi.net/mustafaahi/tekkeler/alibaba.html> (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

²⁵ BOA. ML. EEM. 422/90 (28 Teşrinievvel 1308 – 9 Kasım 1892).

²⁶ BOA. HH. İ. 150/9, (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Hazine-i Hassa İradeler) (2 Şaban 1320 – 4 Kasım 1902).

4. Bedevi Dergâhı

Bedeviyye tarikatı on sekizinci yüzyıldan itibaren İstanbul'da teşkilatlanmasını sürdürmüş, özelde Üsküdar genelinde ise İstanbul tasavvuf kültürüne önemli katkılarda bulunmuş bir tarikat-²⁷. Dergâh Beylerbeyi, İstavroz Deresi, Abdullah Ağa Mahallesi, Bedevi Tekkesi Sokağı'ndadır. Tevhidhane, haremlik, selâmlık, mutfak, türbe ve sarnıçtan günümüze pek azı kalmıştır. Dergâhı Seyyid Hüseyin Hıfzı Efendi 1854-55 yılında kurmuş ve dergâhın ilk şeyhi olmuştur. Kurucusunun isminden ötürü Hüseyin Efendi Dergâhı olarak da bilinir. Sultan Mehmed Reşad'ın dördüncü haznedarı ve şeyh Seyyid Mehmed Said Efendi'nin müridi Dürefşân Kalfa 1916 senesinde dergâhın mutfağını genişletmiş, türbeyi tevhidhaneye birleştirerek gerekli onarımı yapmıştır²⁸.

Diğer tekkeler gibi Bedevi Tekkesi de Sultan II. Abdülhamid devrinde, tamir ve tadilat görevi tefriş edilmiştir. Hazine-i Hassa tarafından kaleme alınan 15 Şubat 1890 tarihli yazıda, Bedevi Dergâhı'nın tamire muhtaç bir halde olduğundan içerisinde tarikat ayini yapılamadığı, tekkenin bahçesinde meyvelerin dökülmüş olduğu, çatı ve bazı bölmelerin bozulduğu, dervişler için kalacak yer olmadığı ifade edilmişti. Tamir ile birlikte iki odanın da inşa edilmesi talepleri arasındaydı. Tekkenin tahsisatı olmadığından sekiz bin kuruşu bulan bu masrafın Hazine-i Hassa tarafından karşılanması talep edildi²⁹. İnşa ve tefriş işleri tamamlanan tekkenin 1 Aralık 1892 Perşembe günü okunan mevlid ile resmî açılışı gerçekleşti. Mevlid masrafı olan 1500 kuruş Hazine-i Hassa tarafından karşılandı ve bu iş için de Emlak Komisyon Muavini Ferid Bey'in açılıştaki görevlendirildi³⁰.

Dergâh postnişini Es-seyyid Said ibni Zeynelabidin Efendi'nin 1 Aralık 1892 tarihli kaleme aldığı yazı, dergâhın resmî açılışı münasebetiyle gerçekleşen mevlid merasiminde yapılan masrafları göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre mevlid merasiminde yapılan masraflar şöyle idi³¹:

Tablo 2: Bedevi Tekkesi'nin Resmî Açılışında Mevlid İçin Gerçekleştirilen Masraflar

Çeşitli erzak tutarı	334 kuruş
Nakliyesi	8 kuruş
Mevlid şekeri	500 kuruş
Nakliyesi	10 kuruş
Kurbanlık koyun (2 baş)	216 kuruş
Toplam	1068 kuruş
Mevlidhâna verilen	80 kuruş
Zakirlere verilen	140 kuruş
İki aşçı ile maiyetlerinde hizmet eden adama	80 kuruş
Ekmek (56 kıyye)	56 kuruş
Nakliyesi ile beraber kömür (100 kıyye)	50 kuruş
Nakliye masrafı ile birlikte odun	26 kuruş
Toplam	1500 kuruş

²⁷ Kadir Özköse, "İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyyenin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, C.16, S.1, s.507.

²⁸ <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12/huseyin-efendi-dergahi-beylerbeyi-bedevis-tekk/1026> (Erişim tarihi: 25.10.2022).

²⁹ BOA. Y.MTV. 42/31. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Mütenevvi Maruzat (3 Şubat 1305 – 15 Şubat 1890).

³⁰ BOA. ML. EEM. 163/51 (16 Teşrinisani 1308 – 28 Kasım 1892).

³¹ BOA. ML. EEM. 163/51 (19 Teşrinisani 1308 – 1 Aralık 1892).

Anadolu Yakasında bulunan Bedevi tekkeleri için âsîâne niteliğinde olan bu tekke 30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili kanunun neşrinden sonra Vakıflar İdaresine geçmiş, bakımsız kalmış ve 1940 yılından itibaren çökmeye başlamıştır³².

5. Hoca Rüstem Mescidi / Camii

Eminönü ilçesi, Babıâli Caddesi, Çatalçeşme Sokağında bulunan cami bugün mevcut değildir. 1875 tarihli Ayverdi haritasında yeri tanımlanarak belirlenmiş olan yapı Fatih dönemindedir ve mahallesi vardır. Tahrir defterinde vakfiye tarihi 1495 olarak verilmektedir³³. Mescit 1816 yılındaki yangından sonra, yeniden inşa ve ihya edilmiştir. Günümüze ulaşmayan eserlerdendir³⁴.

Hoca Rüstem Camii'nin geçirdiği tek yangın 1816 yangını değildi. Zira cami imamı Hafız Ali ve mahalle muhtarı tarafından Hazine-i Hassa Nezaretine gönderilen 4 Nisan 1896 tarihli yazıda, camilerinin bundan 28 sene evvel yandığı zikrediliyordu. 1868 yılında meyana gelen ikinci yangının ortaya çıkardığı tahribat kolayca giderilemiyordu. Zira vakfın gelirleri caminin yeniden ihyası için kâfi değildi. Bundan mütevellit, mahalle halkı ve ileri gelenler yazdıkları dilekçede, camilerinin yangında zarar gördüğünden kullanılmadığını, yakında da cami olmadığından cemaatin uzak yerlere gitmek zorunda kaldıkları dile getiriyorlar ve camilerinin tamir edilmesini istiyorlardı. Bu talep uygun görülerek ve gerekli keşif yapılarak cami otuz bin kuruş masrafla tamir edildi. Caminin açılışı Kadir Gecesine denk getirilerek bu gecenin bereketinden istifade edilmesi arzu edildi. Bu tarz hayır müesseselerinin resmî açılışında mevlid okunmasının berekete ve hayra vesile olacağı düşünülerek mevlid ile açılışa karar verildi. Mevlid kıraati ve ardından halka şeker ve şerbetler dağıtılarak ve padişaha dualar edilerek cami tekrar hizmete açıldı³⁵. Caminin tamir ve tefrişat masrafı olan otuz bin kuruş Hazine-i Hassa tarafından ödendi. Ancak ortada bir mesele vardı. Mevlid merasimi için vaktinde gereken izin alınmamış, mevlid bitip açılış yapıldıktan sonra masrafların Hazine-i Hassa Nezaretinden talep edileceği düşünülmüştü. Masrafların kendileri tarafından karşılandığına dair Hoca Rüstem Mahallesi imam ve muhtarlarının arzuhâlinin mütalaa edildiği bir yazıda, “*masrafın tesviyesi emrinde istihsâl-i müsâ’ade-i seniyye edilmeksizin hodbehod ihtiyâr-ı masraf edilmiş olmasına nazaran*” denilerek kendi başlarına izin almadan masraf yapmalarına ve sonradan bu masrafın karşılanmasını talep etmelerine tepki gösterilmiş, ancak yine de münasip miktar akçenin verilmesinin uygun olacağı belirtilmiş ve beş yüz kuruş ödenmiştir³⁶. Bu uygulama genel teamüle aykırı bir uygulamadır. Zira bütün diğer örneklerde görüldüğü üzere, önce mevlid okunması ve buradan doğacak masrafların karşılanması üst makamlardan talep edilmekte, mevlid merasimi icra edilmekte ardından da masraflar Hazine-i hassa bütçesinden karşılanmaktaydı.

6. Kadem-i Şerif Dergâhı

Cerrahpaşa ile Samatya arasında, Samatya Caddesi üzerinde yer alan Kadem-i Şerif Tekkesi 1784’de Sadrazam Halil Hamit Paşa tarafından yaptırılmıştır. Tekkenin ismi, Peygamber Efendimizin ayak izlerinin bulunmasından dolayı “*Kadem-i Şerif*” ismi ile anılmıştır. Mimari özelliklerle

³² Özköse, agm. , s.528.

³³ Nurcan Yazıcı, “Tebriknâme-i Millî’ye Göre II. Abdülhamid’in İstanbul’daki İmar Faaliyetleri I: Camiler” , *XII. Ortaçağ – Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale, s.272.

³⁴ Kasım İnce, *III. Selim – IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995, s.264.

³⁵ BOA. ML. EEM. 226/7 (Maliye Nezareti Emlak- ı Emiriyeye Müdüriyeti). (23 Mart 1312 – 4 Nisan 1896).

³⁶ BOA. ML. EEM. 226/7 (6 Nisan 1312 – 18 Nisan 1896).

rinden 19. yüzyılın ortalarında yenilendiği belli olan tekkenin tevhidhanesi çökmüş, yakın zamana kadar kısmen mesken olarak kullanılan harem ve selamlık bölümleri ise harap durumda günümüze intikal etmiştir. Kadem-i Şerif Tekkesi'nin haziresi iki kısımdan olup, içerisinde çok sayıda mezar taşı mevcuttur. Tekkenin girişindeki kitabe ve çeşme kısmının yanında taş basamaklı bir merdiven ile hazireye çıkılır. Merdivenlerden çıkınca görülen ilk hazirede Kadem-i Şerif Tekkesi şeyhlerinin, müritlerinin, semt sakinlerinin mezar taşları bulunmaktadır³⁷.

18. asrın başlarından itibaren Anadolu'da faaliyet gösteren Sâdilik, özellikle 19. asırda İstanbul'daki önemli tarikatlardan biri hâline gelmiştir. Bu dönemde Sâdîlerin İstanbul'da yirmi beş tekkesi bulunmaktadır. Bu tekkelerin en meşhurlarından biri de Kadem-i Şerif Tekkesi'dir. İlk postnişini Şeyh Seyyid Hacı Mehmed Ziyade Efendi'dir³⁸.

Kadem-i Şerif Tekkesi bu dönemde tamire ihtiyaç duyan ve bu talebi üst makamlara duyuran bir tekke olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili yazıda, “*evkâf-ı mülhakadan Veziriazam merhûm Halil Hamid Pâşâ vakfından Davud Pâşâ iskelesi nezdinde Bâyezid-i Cedîd Mahallesinde kâin Kadem-i Şerif Dergâhı'nın ba'zı mahalleri muhtâc-ı ta'mîr*” olduğuna atıfla yapılan keşif neticesinde tamirat için on sekiz bin sekiz yüz yetmiş sekiz kuruş masrafa ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar masrafın çok olduğu ifade edilmiş ise de meydana gelecek bir gecikmenin masrafı daha da artıracığı düşünülerek gerekli tamirata başlanması emredilmiştir³⁹.

Uzun süre devam eden tamir neticesinde, tekke haziresinde medfun bulunan Şeyh Mehmed Ziya Efendi'nin türbesi ve çevresindeki demir parmaklıklar onarılmış, tevhidhane duvarı yeniden inşa edilmiş, eksik kısımlar tamamlanmıştır⁴⁰. Hazine-i Hassa tarafından tamirata gerçekleştirilen Davudpaşa İskelesi'ndeki Kadem-i Şerif Dergâhı'nın resmî açılışı için gerekli miktar dergâh postnişini tarafından talep edilmiş ve hazineden 1500 kuruş verilerek “*menkbe-i celile-i hazret-i risâletpenâhi kıra'ât ettirilerek*” dergâhın açılışı gerçekleştirilmiştir⁴¹.

7. Çamlıcalı Mehmed Efendi Dergâhı

Üsküdar'da Çavuşdere Caddesi, Çınarlı Tekke ve Koltukçu Rıza sokakları ile çevrili olan alan içindedir. Karşısındaki bostan içinde ve yol kenarındaki ulu bir çınar ağacından dolayı “*Çınarlı Tekke*” diye de bilinmektedir. Tekke Şeyh İdris Efendi tarafından tesis edilmiştir. Kuruluş tarihi belli değildir. Kabri orada ise de şâhidesi yoktur. Kendisi, Şerbetdar Tekkesi'nin kurucusu, Şerbetçi Mehmed Efendi'nin halifesidir. Mehmed Efendi, 1643 tarihinde vefat ettiğine göre, tekkesini bu sıralarda tesis etmiş olmalıdır⁴².

Tekkeyi oluşturan yapı grubundan günümüze harem yapısı ile selamlık yapısı kalmıştır. Ahşap türbeler, tevhidhane ve servis mekânlarının bulunduğu yerler şu anda bahçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekke Halveti Şabanî tarikatına aittir ve tekkeler kapatılana kadar varlığını sürdürmüştür. Bugünkü yapının, mimari özelliklerine ve kullanılan özgün malzemelere bakarak 19. yüzyıl yapısı olduğu söylenebilir⁴³.

³⁷ <https://www.safarestorasyon.com.tr/kademi-serif-tekkesi> (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

³⁸ Hüseyin Kurt, “Sâdîliğin Anadolu'ya Gelişi ve Bazı Sâdî Tekkeleri”, *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Yıl:10, S. 13, Ocak – Haziran 2014, s. 85.

³⁹ BOA. ŞD. 123/5, (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet) (31 Ağustos 1308 – 12 Eylül 1892); *İ.EV. 1/51*, (Osmanlı Arşivi, İrade Evkaf) (19 Rebiyülevvel 1310 – 11 Ekim 1892).

⁴⁰ BOA. ML. EEM. 210/79, (21 Haziran 1311 – 3 Temmuz 1895); ML. EEM. 233/35, (19 Ağustos 1312 – 31 Ağustos 1896).

⁴¹ BOA. ML. EEM. 244/2 (19 Kânunuevvel 1312 – 31 Aralık 1896).

⁴² <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12/camlicali-mehmet-efendi-tekkesi/1010> (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

⁴³ Pınar Aksoy, *Çamlıcalı Mehmed Efendi Tekkesi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.21-23.

Adı geçen tekkenin tamire ihtiyaç duyduğu, 24 Ağustos 1896 tarihli yazıda dile getirilmekteydi. Bu yazıya göre, Çamlıcalı Mehmed Efendi'ye mensup ve üç yüz seneden beri zikrullah ile mamur olan dergâh bir müddetten beri harap olmaya başlamıştı. Padişahın himayelerinde dergâhın tekrar ihyası için on altı bin kuruş masrafa ihtiyaç duyulmaktaydı⁴⁴. Çıkan emir üzerine tekkenin tamirinin yapılmasına karar verildi ve on altı bin kuruşun ilk taksiti olan beş bin kuruş Hazine-i Hassa veznesinden ödendi⁴⁵. Tamirati biten tekkenin tefrişatı için 1341 kuruş masraf yapılarak açılışa hazır hâle getirildi⁴⁶. Mehmed Nureddin Efendi teşekkür arızasında, yapılan tamir ve tefrişat sonrası tekkenin eski halinden daha '*alâ ve mükemmel olarak teceddüd ve ihyâ olduğunu* ifade etmekteydi⁴⁷. Tamir ve tefrişatı biten tekke diğer örneklerde görüldüğü üzere resmî açılışını mevlid okunarak yapılması talebinde bulundu. Dergâhın postnişini Mehmed Nureddin Efendi'nin bu talebi uygun görülerek 1500 kuruş Hazine-i Hassa'dan karşılandı ve mevlid okunarak tekkenin açılışı gerçekleştirildi⁴⁸.

8. Nişantaşı Söğütlü Mescidi

II. Abdülhamid döneminde inşa edilen mescitlerden biri de Nişantaşı'nda Haseki tarlasında Söğütlü sokağında bulunan mescittir. Bu mescit ahalinin yardımları ile inşa edilmiştir. Kaynaklarda bu mescidin ismi ya da günümüze ulaşıp ulaşmadığına dair bilgiye tesadüf edemedik. Nişantaşı'nda Söğütlü sokakta inşa edildiği için "*Nişantaşı Söğütlü Mescidi*" olarak tesmiye etmeyi uygun gördük. Ahali, işbirliği ve yardımlaşma ile inşa ettikleri bu mescidin resmî açılışını padişahın cülus tarihi olan 31 Ağustos'a denk getirmek istedi. Bu anlamda açılışta mevlid tilavet edilmesi ve bunun masraflarının karşılanmasını talebini Hazine-i Hassa Nezaretine iletti⁴⁹. Halkın bu talebi uygun görülerek Emlak-ı Hümayun kâtiplerinden İbrahim Efendi bu iş için görevlendirildi ve bin kuruş masrafın yapılmasına izin verildi⁵⁰. Beşiktaş Nişantaşı'nda şekerçi ustası Mustafa Ağa, Hazine-i Hassa memuru İbrahim Efendi tarafından satın alınan 160 kıyye şeker ve iki kıyye gül suyu ücreti olan 536 kuruş ile nakliye masrafı olan 10 kuruşu aldığına dair senedi kaleme aldı⁵¹.

779

Tablo 3: Nişantaşı Söğütlü Mescidi'nin Resmî Açılışında Mevlid İçin Gerçekleştirilen Masraflar

Şeker (160 kıyye)	520 kuruş
Duagû Efendiye	80 kuruş
Mevlithân Efendiye	80 kuruş
Koşucu Efendilere (kişi başı 6 kuruş)	120 kuruş
Cami-i Şerif İmamı Efendiye	80 kuruş
Müezzin Efendiye	26 kuruş, 75 para
Mektep hoca ve kalfalarına	30 kuruş
Gülsuyu (2 kıyye)	16 kuruş
Öd ağacı	7 kuruş, 25 para
Mahalle İmamı Efendiye	20 kuruş
Şekerçi hammaliyesi	10 kuruş
Toplam	1000 kuruş

⁴⁴ BOA. TS. MA. e. 604/27, (12 Ağustos 1312 – 24 Ağustos 1896).

⁴⁵ BOA. ML. EEM. 236/40. (24 Eylül 1312 – 6 Ekim 1896).

⁴⁶ BOA. ML. EEM. 266/49 (1 Teşrinievvel 1313 – 13 Ekim 1897).

⁴⁷ BOA. HH. İ. 110/58. (23 Teşrinievvel 1313 – 4 Kasım 1897).

⁴⁸ BOA. ML. EEM. 272/18 (15 Kânunuevvel 1313 – 27 Aralık 1897).

⁴⁹ BOA. HH. İ. 226/90, (16 Ağustos 1314 – 28 Ağustos 1898).

⁵⁰ BOA. ML. EEM. 291/8 (17 Ağustos 1314 – 29 Ağustos 1898).

⁵¹ BOA. ML. EEM. 291/8 (19 Ağustos 1314 – 31 Ağustos 1898).

Nişantaşı Haseki Tarlasında Birinci Yeni Sokak ile Söğütlü Sokağı arasında inşa edilmiş olan mescidin resmî açılışı münasebetiyle Mevlid okundu, ahaliye şeker ve gülsuyu ikram edildi ve görevlilere gereken ücret tabloda gösterildiği şekilde ödendi⁵². Burada dikkati çeken husus *koşucu efendiler* adı altında maddi durumu kötü olan yirmi kişiye altışar kuruştan toplam 120 kuruş verilmesi hadisesidir. Mevlid gibi dini merasimlerin bir maksadı da, fakir fukaranın karnının doyurulması, ihtiyaçlarının görülmesidir. Bu bağlamda masraf kalemlerinden birinin fakirlere harçlık başlığını taşıması kayda değerdir⁵³.

9. Kasımpaşa Mevlevîhânesi

Beyoğlu ilçesinde Sürûrî Mehmed Efendi Mahallesinde bulunan mevlevîhâne, 1623-1631 yılları arasında Fırıncızade Şeyh Sırrî Abdi Dede tarafından kurulmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısında bir müddet boş kalarak harap olduktan sonra sırasıyla Halvetî tekkesi ve medrese olarak kullanılan dergâhı Abdi Dede ihya etmiştir⁵⁴.

Galata ve Yenikapı mevlevîhânelerinden sonra İstanbul'da açılan üçüncü mevlevîhâne olan Kasımpaşa Mevlevîhânesi zaman içinde çeşitli tamir ve tadilattan geçti. Kasımpaşa Mevlevîhanesinde tamirat sürecinde diğer tekkelerden farklı bir uygulamanın söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre tamir bitene kadar tekke mensuplarının ikâmeti ve faaliyetlerinin devamı için bir hane kiralanması söz konusuydu. Mevlevîhanenin postnişini Ali Rıza Efendi'nin hane kirasının hazine tarafından ödenmesi talebi Evkaf İdare Meclisi'nde görüşülerek karara bağlandı. Buna göre tekkenin tam karşısındaki bir hane, tamiratın başladığı 1 Temmuz 1892 tarihinden itibaren aylık 400 kuruşa kiralandı. Kira giderleri, emsalleri gibi Sultan II. Mahmud vakfından karşılanacaktı⁵⁵.

Uzun süren tamirat neticesinde Kasımpaşa Mevlevîhanesi 30 Haziran 1898 Perşembe günü okunan mevlid ile resmî açılışını gerçekleştirerek tekrar hizmete girdi. *Teberrüken ve teyemmünen Mevlid-i şerif kıra'âti mukteza-yı emr u fermân-ı hazret-i tacdarîden bulunmuş* olduğundan 2500 kuruşu bulan masraf Hazine-i Hassa tarafından karşılandı⁵⁶. Söz konusu masraf emsalleri gibi *hayrat ve meberrât kısmından* karşılandı. Burada dikkati çeken husus ise, önceki hemen hemen tüm açılışlarda mevlid okunması talebinin yerelden geldiği ve sonrasında ise masrafların talep edildiği yönünde iken, Kasımpaşa Mevlevîhanesinin açılışında mevlid okutulması emrinin doğrudan padişah'tan gelmesi ve masraflarının da Hazine-i Hassa tarafından karşılanacağını önceden ifade edilmiş olmasıdır⁵⁷.

Senedat Kalemî hulefasından Fuad Efendi'nin kaleme aldığı yazıya göre mevlid için yapılan masraflar şu şekilde idi⁵⁸:

Tablo 4: Kasımpaşa Mevlevîhanesi Açılışında Mevlid İçin Gerçekleştirilen Masraflar

Et, sebze, sadeyağ ve ekmek	327 kuruş 20 para
Vişne tathisi için sarf olunan	65 kuruş
Aşçılara	80 kuruş
Harem ve selamlık için kahve (4 kıyye)	40 kuruş

⁵² BOA. ML. EEM. 291/8 (19 Ağustos 1314 – 31 Ağustos 1898). (Masraf Cetveli).

⁵³ Koşu; sürü, takım, sıra, sınıf. Aşağı koşu adamlar: esâfil. Bkz. Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s.1102; Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, (Haz. Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.247.

⁵⁴ M. Baha Tanman, "Kasımpaşa Mevlevîhânesi", *TDVİA*, C.24, İstanbul 2001, s. 554.

⁵⁵ BOA. ŞD. 122/33, (23 Muharrem 1310 – 17 Ağustos 1892).

⁵⁶ BOA. ML. EEM. 411/79 (6 Safer 1316 – 26 Haziran 1898).

⁵⁷ BOA. ML. EEM. 411/79 (15 Haziran 1314 – 27 Haziran 1898).

⁵⁸ BOA. ML. EEM. 411/79 (18 Haziran 1314 – 30 Haziran 1898). (Masraf Cetveli).

Harem ve selamlıkta kahve pişirenlere	60 kuruş
Toplam	572 kuruş 20 para
Şeker (168 kıyye)	672 kuruş
Şeker hamaliyesi	6 kuruş
Gül suyu	10 kuruş
Öd ağacı	9 kuruş
Mevlidhân ile tevşih okuyanlara	350 kuruş
Duagû Efendiye	80 kuruş
Durak ve kıyâmî zakirleriyle bazı fukara-yı sofiye dervişanına	168 kuruş
Ezan okuyan Hacı Ahmed Efendiye	40 kuruş
Toplam	1907 kuruş 20 para
Dergâh-ı şerifin imamı Hacı Hafız Ahmed Efendiye	20 kuruş
Hususi işlere bakanlara	120 kuruş
Su tevzi edenlere, abdest için tulumba çekenlere	40 kuruş
Masraflar karşılandıktan sonra kalan kısmının dervişlere dağıtılması için şeyh efendiye teslim olunan	412 kuruş 20 para
Toplam	2500 kuruş

Diğer tekkelerin açılışlarında gerçekleştirilen mevlid masraflarının bir benzerinin Kasım-paşa Mevlidhanesinde olduğu görülmektedir. Burada özellikle yemek ve tatlı masraflarından sonra, tekke mensubu olan dervişlere para verilmesi uygulamasının bir gelenek hâline geldiği anlaşılmaktadır.

10. Seyyid Nizameddin Türbe, Cami ve Tekkesi

Seyyid Nizam'ın türbesi, tekke ve camii İstanbul'un merkez ilçelerinden Zeytinburnu'nda, Seyyid Nizam adıyla bilinen mevkide yer almaktadır. Yapının ilk inşasını belgeleyen kitabe bulunmamaktadır. Fakat Seyyid Nizam'ın Yavuz Sultan Selim devrinde Bağdat'tan gelip İstanbul'a yerleştiği ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşadığı düşünüldüğünde tekkenin 16. Yüzyılın ilk yarısında yapıldığı kabul edilmektedir⁵⁹.

Kurulduğu dönemde Nakşibendiliğe bağlı olabileceği düşünülen tekkenin 19. yüzyılın ikinci yarısında Halvetiliğin bir koluna bağlandığı bilinmektedir. Tekke yapılarının geçirdiği aşamalar bilinmemektedir. Yapının doğu cephesinde yer alan kitabesine göre 1872'de yeniden inşa edilmiştir. Cami-tevhidhane-türbe birimlerinin tek yapı içinde ele alındığı görülmektedir⁶⁰.

Diğer tekkeler gibi Seyyid Nizameddin tekkesinin de zamanla harap bir hâle geldiği ve tamire muhtaç olduğu bilinmektedir. Tekkenin 6041 kuruş olan tamir masrafı Hazine-i Hassa tarafından karşılanarak tamirine başlandı⁶¹. Uzun süren tamir sürecinin ardından Mefruşat-ı Hümayun İdaresi tekkenin 10 bin kuruşa mal olacak şekilde tefrişatını tamamlayarak açılışa hazır hâle getirdi⁶². İrade-i seniyye gereğince tamir ve tefrişatı tamamlanan Seyyid Nizameddin türbe ve dergâhının resmî açılışında mevlid okutulmasına karar verildi. Buna göre, mevlid masraflarıyla birlikte fakirlere verilecek atıye-i seniyye masrafı 4000 kuruşu bulmaktaydı⁶³. Neticede cami, tekke ve türbenin tamir ve tefrişi yapıp resmî açılışında söz konusu masrafı

⁵⁹ Abdülhamid Tüfekçioğlu, *Seyyid Nizam Tekkesi (Seyyid Nizam Camii ve Kültür Merkezi)*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 232.

⁶⁰ Nurcan Yazıcı, "Tebriknâme-i Millî'ye Göre II. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri II: Tekkeler", *XIII. Ortaçağ – Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 14-16 Ekim 2009, Denizli, s.710.

⁶¹ BOA. ML. EEM. 309/39. (19 Nisan 1315 – 1 Mayıs 1899).

⁶² BOA. ML. EEM. 579/49 (31 Temmuz 1322 – 13 Ağustos 1906).

⁶³ BOA. ML. EEM. 579/49 (1 Ağustos 1322 – 14 Ağustos 1906).

idare etmek için Mefruşat ve Hereke Fabrika-i Hümayun müdürü Akif Beyefendi görevlendirildi⁶⁴.

11. Hastane, Mektep ve Medrese Açılışlarında Mevlid Merasimi

Bu dönemde mevlid okunması geleneği sadece tekke, dergâh, cami ve mescit gibi dinî kurumlara has olmayıp mektep, medrese ve hastanelerin resmî açılışlarında da mevlid okutulduğu bilinmektedir. Bu bağlamda II. Abdülhamid döneminde başkent İstanbul'un pek çok noktasında eğitim kurumlarının mevlid merasimi ile hizmete açıldıkları görülmektedir.

Bu dönemin bir geleneği olarak okulların önemli bir kısmı, II. Abdülhamid'in şahsi mülkleri olan Emlak-ı Hümayun arsalarına inşa edilmiştir. II. Abdülhamid'in Osmanlı coğrafyasına yayılmış olan mülkleri içerisinde tarla, çiftlik, bağ, bahçe gibi araziler olduğu gibi fabrikalar ve madenlerden sağlanan gelirler de önemli bir yekûnu oluşturmaktaydı. Emlak-ı Hümayun kavramı, bu dönemdeki siyasi ve sosyal şartlar gereği Abdülhamid'in bir stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Abdülhamid, vakıflar üzerindeki bürokratik yapıyı devre dışı bırakarak şahsî mülkü hâline getirdiği mülkleri "*meberrât-ı seniyye*" adı altında milletin hizmetine sunmuştur⁶⁵.

Hazine-i Hassa Nezareti Emlak-ı Hümayun İdaresi tarafından kaleme alınan yazıda, Karırga'da yeni inşa olunan hastahane ile Sultanahmet'teki inas rüşdiyesinin ve Eğrikapı'da kurulan ibtidaî ve rüşti mektepleri bu anlamda inşa edilen kurumlardan bazılarıdır. Bu kurumların açılışı, Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümüne denk getirilmiştir. 31 Ağustos 1898 Çarşamba günü Mevlid okutulup talebelere şeker dağıtılmış ve resmî açılışı yapılan kurumlar hizmete girmiştir. Mevlid merasimi için yapılan 4500 kuruşluk harcama da dinî kurumlar örneğinde olduğu *hayrât ve meberrât hesabından* tahsil edilmiştir⁶⁶.

Bir yıl sonra yani 1899 yılında yine Sultan II. Abdülhamid'in cülus yıldönümü olan 31 Ağustos'ta Büyükdere'de İbtida Mektebi inşaatı biterek hizmete girmiştir. Büyükdere köyü imam ve muhtarlarının talebi üzerine açılış mevlid merasimi tertip edilerek yapılmış ve 700 kuruşluk masraf Hazine-i Hassa tarafından karşılanmıştır⁶⁷.

B. Taşrada Hizmete Giren Kurumlar ve Mevlid Merasimi

Resmî açılışlarda mevlid okutulması ve buradan doğan masrafların karşılanması talebine dair evrakların büyük bir kısmının hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'nin başkenti konumunda olan İstanbul'daki kurumlardan geldiği görülmektedir. Sayıca İstanbul kadar olmasa da taşrada da açılan kurumlar için mevlid talebinin geldiği arşiv belgelerine yansımaktadır. Taşradaki bu kurumlar hakkında tafsilatlı malumat bulunmamakla birlikte, bu uygulamanın sadece İstanbul ile sınırlı olmadığı, imparatorluğun farklı noktalarından bu yönde talep geldiğini göstermesi adına yerel örneklerle de yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. Selanik'te İlyas Efendi Dergâhı

İlyas Efendi veya diğer ismi ile Zindan Tekkesi, Selanik'te Türklerin yoğun olarak yaşadığı Ahmed Subaşı Mahallesinde bulunmaktadır. Selanik'teki dokuz Halveti tekkesinden biridir, mu-

⁶⁴ BOA. ML. EEM. 579/49 (9 Ağustos 1322 – 22 Ağustos 1906).

⁶⁵ Hümnet Kanal, "Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı Eğitimine Yaptığı Önemli Bir Katkı: Emlak-ı Hümayun'a İnşa Edilen Okullar", *SUTAD* Güz 2016, s. 173.

⁶⁶ BOA. ML. EEM. 290/70 (19 Ağustos 1314 – 31 Ağustos 1898); *HH. İ. 226/94*. (12 Rebiyülahir 1316 – 30 Ağustos 1898).

⁶⁷ BOA. ML. EEM. 317/34 (12 Teşrinievvel 1315 – 24 Ekim 1899).

kabele günü Pazartesi olup, Şeyh Cafer Efendi tarafından idare edilmektedir⁶⁸. İlyas Efendi tekkesi de zamanla tamire muhtaç hâle gelmiş, semahanesi kullanılamaz olmuştu. Tekkenin üç oda ve bir mutfak tamir ve inşası için gerekli olan 360 adet Osmanlı lirası Emlak-ı Hümayun hasılatından karşılanarak açılışa hazır hâle getirildi. 25 Mart 1889 tarihinde gerçekleşen açılışa, Selanik valisi, Selanik ve Kosova kumandanı Recep Paşa, askerî ümera, vilayet erkânı, memurlar, ulema ve meşayih ve eşraftan pek çok kişi katılmıştı. Mevlid okunup, tüm misafirlere şerbet ve şekerler dağıtıldı ve padişaha dualar edilerek tekkenin resmî açılışı gerçekleştirildi⁶⁹. Resmî açılışta okunan mevlid ve dağıtılan ikramlar için 10 lira sarf edildi⁷⁰.

2. Gebze Yarımca Divanında Cami-i Şerif

Gebze kazasına tabi Yarımca Divanı'nın Balın köyünde, Sultan II. Abdülhamid'in irade-i seniyyesine uygun olarak inşa edilen cami, resmî açılışını diğer örneklerde olduğu gibi mevlid merasimi ile gerçekleştirdi. Caminin mefruşat masrafı 3520 kuruş ve mevlid kiraati masrafı 500 kuruş olmak üzere toplam 4250 kuruş Hazine-i Hassa tarafından karşılandı⁷¹.

3. Sinop Gerze'de Hamidiye Medresesi

Bu medrese 1898 yılında Gerze kasabası eşrafından Hacı Ömer Efendi tarafından yaptırıldı. Müderris olarak görev yapan kişi Hafız Salih Efendi'dir. Öğrenim gören öğrenci sayısı 90 adettir. 1903 yılında mevcut öğrenci sayısı 97 olmuştur. Bu dönemde sancak genelinde en fazla öğrenciye sahip medresedir⁷². Sultan II. Abdülhamid devrinde mektep ve medreseler umumiyetle, padişahın Hazine-i Hassa bütçesinden yardımları, maarif nezaretinin bütçesi veya yerel halkın destekleri ile kurulmaktaydı. Ancak bu örnekte görüldüğü üzere, Gerze kasabasındaki medrese Hacı Ömer Efendi'nin kendi imkân ve gayretleriyle inşa edilmiştir. Devrin sultanı II. Abdülhamid'in ismine atfen Hamidiye adını alan medrese⁷³ yine padişahın cülus yıldönümü olan 31 Ağustos 1898 tarihinde mevlid okutulurken resmî açılışı gerçekleşti. Mevlid kiraati masrafı olarak 1500 kuruş ve medrese talebelerine dağıtılmak üzere 2000 kuruş olmak üzere toplam 3500 kuruş Kastamonu defterdarlığı tarafından ödendi⁷⁴.

4. Yozgat Nakşibendi Tekkesi

Yozgat'ta Nakşibendi tarikatı mensuplarından Abdullah Efendi isimli zatın tasarrufu altında olan arsada tekke yapılması için yardım talebinde bulunması üzerine, bu talebi olumlu karşılıyor ve Emlak-ı Hümayun hasılatından karşılanmak üzere tekke inşasına başlanıyor⁷⁵. Uzun yazışmalara konu olan ve nihayet dört yılın sonunda 1899 yılında inşaatı biten tekke diğer örneklerde görüldüğü üzere mevlid merasimi icra edilerek açılıyor ve 327 kuruşluk masraf da Hazine-i Hassa'dan tesviye ediliyor⁷⁶.

⁶⁸ Osman Köksal, "Osmanlı Sosyokültürel Hayatının Teneffüs ve Tenevvür Mekânları: Son Devir Selanik Tekkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s.107-108.

⁶⁹ BOA. HH. THR. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemi) 1637/85. (13 Mart 1305 – 25 Mart 1889).

⁷⁰ BOA. HH. THR. 1637/83, (12 Mart 1305 – 24 Mart 1889).

⁷¹ BOA. ML. EEM. 415/95 (5 Ağustos 1318 – 18 Ağustos 1902).

⁷² Hasibe Erdoğan, *Salnameler Işığında Tanzimat'tan Cumhuriyete Sinop Eğitim Tarihi (1839-1923)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019, s.109.

⁷³ BOA. Y.MTV. 183/55. (11 Cemaziyelahir1316 – 27 Ekim 1898)

⁷⁴ BOA. ML. EEM. 279/11 (8 Şubat 1314 – 20 Şubat 1899).

⁷⁵ BOA. Y.PRK. BŞK. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Başkıtabet Dairesi Maruzatı) 42/69. (20 Safer 1313 – 12 Ağustos 1895).

⁷⁶ BOA. ML. EEM. 346/100 (27 Teşrinievvel 1315 – 8 Kasım 1899).

5. Sapanca Kırkpınar Köyü Hamidiye Camii

Sapanca nahiyesinin Kırkpınar köyünde Hazine-i Hassa tarafından 1907 senesinde Hamidiye Camii yapılmıştır. Padişahın cülus tarihi olan 31 Ağustos'taki resmî açılışta kurbanlar kesilmiş, Mevlid okutulmuş ve padişaha yardımlarından dolayı dualar edilmiştir. Açılışın yapıldığı mevlid merasimine vilayet memurları, ulema ve halk iştirak etmiştir⁷⁷.

6. Kırkkilise İdadisi

Kırkkilise ya da günümüzdeki ismi ile Kırklareli Mekteb-i İdadisi, 1892 yılında açılmıştır. Okul, 1869-1870'lerden itibaren bir rüştiye olarak hizmet vermekteydi. İdadide dönüşmesi 1892 yılına tekabül etmektedir⁷⁸. Osmanlı son dönemine kadar eğitim hizmeti veren bu okulun 1896 yılındaki açılışı için mevlid okutulmuştur. 1892 yılında eğitim öğretime başlayan idadinin 1896 yılında hangi gerekçe ile açıldığına dair açık malumat bulunmamaktadır. Maarif müdürü Mehmed Tevfik'in Maarif Nezaretine gönderdiği telgrafa göre, Ağustos'un 29'u Perşembe günü Kırkkilise Mekteb-i İdadisi'nde mutasarrıf ve kumandan paşalar ile mülkiye müfettişi, askeri erkân ve eşraf hazır olduğu hâlde *menkıbe-i Mevlid-i Hazret-i Risâletpenâhi kira'ât olunarak* resmî açılış icra edilmiştir⁷⁹.

7. Söğüt Mekteb-i İdadisi

Söğüt merkezde, Kayhan mahallesinde yer alan ve günümüzde halk kütüphanesi olarak kullanılan okul, padişah iradesiyle 29 Ekim 1905'te Hamidiye İdadisi adını alarak eğitime başlamıştır⁸⁰. Sultan Abdülhamid'in iradesi gereği Söğüt'te masrafı Hazine-i Hassa tarafından karşılanan mektebin resmî açılışı ise 15 Ocak 1906 Pazartesi günü gerçekleşmiştir. Açılışta *menkıbe-i vilâdet-i bahrü's-sa'âdet-i hazret-i risâletpenâhi kira'ât olunarak* padişaha bu hayırlı eser için dualar edilmiştir⁸¹.

SONUÇ

Osmanlı toplumunda Hazret-i Peygamber sevgisinin bir tezahürü olarak Haremeyn vakıfları, surre alayları ve nakibü'l-eşraflık gibi pek çok uygulamanın hayata geçtiği bilinmektedir. Hazret-i Muhammed'e olan sevginin en büyük yansıması ise hiç şüphesiz mevlid kitaplarının yazılmasında ve bu kitapların okunması münasebetiyle tertip edilen mevlid merasimlerinde görülmektedir. Mevlid, sadece Osmanlı saray protokollerinde görülen bir merasim olmayıp, geniş halk kitlelerinin hayatının her safhasında kendini hissettiren bir uygulamadır. Mübarek gün ve gecelerden başka, hacı uğurlama-karşılama, ölüm-doğum, düğün, sünnet ve açılış gibi acı, keder ve sevinç zamanlarında mevlid okunmaktadır.

Kur'an ve mevlid okunarak yeni bir işe başlamanın bereket getireceğine inanan Osmanlı toplumunda bu inancın bir yansıması olarak cami, mescit, tekke, mektep ve medrese gibi pek çok kurumun resmî açılışında mevlid merasimleri tertip edilmiştir. Bu uygulamanın özellikle Sultan II. Abdülhamid devrinde bir gelenek hâline geldiği görülmektedir. Zira 33 yıllık uzun iktidar döneminde, Hazine-i Hassa ve Emlak-ı Hümayun marifetiyle imparatorluğun pek çok nokta-

⁷⁷ BOA. DH. MKT. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dâhiliye Mektubî Kalemi) 1209/53 (13 Şaban 1325 – 21 Eylül 1907).

⁷⁸ Mesut Ayar, "Kırklareli (Kırkkilise) Mekteb-i İdadisi", *History Studies*, 2/3, 2010, s.39.

⁷⁹ BOA. MF. MKT. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Mektubî Kalemi) 339/14 (7 Rebiyülahir 1314 – 15 Eylül 1896).

⁸⁰ Hakan Karşıyaka, "Söğüt Hamidiye İdadisi", *Vakanüvis*, Yıl 4, Söğüt Özel Sayısı, Aralık 2019, s.24. (ss. 21-38)

⁸¹ BOA. MF. MKT. 908/59 (3 Kânunusani 1321-16 Ocak 1906).

sında mektep, medrese, tekke, cami, mescit gibi eserler inşa edilmiş ve eski yapılar ise tamir ve tefriş edilerek yeniden hizmete açılmıştır. Açılışlarda mevlid merasimlerinin icra edilmesinin çok yönlü sonuçları olduğu düşünülebilir. Etyemez Tekkesi, Bedevi Dergâhı ve Kasımpaşa Mevlihanesi örneklerinde görüleceği üzere, manevi boyutun dışında mevlid merasimi, bir yardımlaşma vasıtası olarak işlev görmüştür. Zira mevlid ve Kur'an okuyan hocalar, tekkenin derviş ve zakirleri, mektep talebeleri, dergâh yakınlarında mukim fakirler bu vesile ile hem karınlarını doyurma fırsatı bulmuşlar hem de Hazine-i Hassa'dan maddi yardım almışlardır.

Resmî açılış münasebetiyle gerçekleştirilen bu mevlid merasimlerinin genelde mübarek gecelerde ya da Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümü olan 31 Ağustos günlerinde gerçekleştiği bilinmektedir. Mevlid törenlerine farklı kesimlerden geniş katılımlar olmaktadır. Örneğin 24 Mart 1892 tarihinde açılış yapılan Etyemez Tekkesi'ndeki mevlid merasimine, tekke mensupları, şeyhler, askerî ve mülkî erkân ve civardaki halktan geniş bir kitle iştirak etmişti.

Netice olarak, Osmanlı toplumunda mevlid vesilesi ile düzenlenen tüm bu etkinlikler doğrudan hayır yapma ve yardımlaşma fırsatı olarak görülmüştür. Zira mevlid vesilesi ile yapılan masrafların yer aldığı kayıtlar incelendiğinde, talebenin ve fakirlerin doyurulması ve maddi yardımda bulunulmasının amaç edildiği görülecektir.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Dâhiliye Mektubî Kalemî (BOA. DH. MKT) 1209/53.

Hazine-i Hassa İradeler (BOA. HH. İ) 150/9, 110/58, 226/90, 226/94.

Hazine-i Hassa Tahrirat Kalemî (BOA. HH. THR) 1637/83, 1637/85.

İrade Evkaf (İ.EV.) 1/51.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemî (BOA. MF. MKT) 339/14, 908/59.

Maliye Nezareti Emlak- ı Emiriye Müdüriyeti (BOA. ML. EEM) 226/7, 152/55, 153/59, 422/90, 163/51, 226/7, 210/79, 233/35, 244/2, 236/40, 266/49, 272/18, 291/8, 411/79, 309/39, 579/49, 290/70, 317/34, 415/95, 279/11, 346/100.

Şura-yı Devlet (BOA. ŞD.) 123/5, 122/33

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (BOA. TS. MA. e) 601/92, 604/27,

Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı (BOA. Y.PRK. BŞK) 42/69.

Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı (BOA. Y.PRK. ZB) 9/94.

Yıldız Mütenevvi Maruzat (BOA. Y.MTV) 42/31, 183/55.

B. Kitap, Makale ve Tezler

Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmânî*, (Haz. Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Aksoy Pınar, *Çamlıcalı Mehmed Efendi Tekkesi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Alıklıç DüNDAR, *XVII. Yüzyıl Saray Teşrifatı ve Törenleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2002.

Ayar Mesut, "Kırklareli (Kırkkilise) Mekteb-i İdadisi" , *History Studies*, 2/3, 2010, ss.39-599.

Can Mustafa, "Osmanlı Kültüründe Mevlid-i Şerif Geleneği", *Farabi Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları II* (Ed. Yunus Emre Tansü), Gaziantep 2020, ss. 139-177.

Erdoğan Hasibe, *Salnameler Işığında Tanzimat'tan Cumhuriyete Sinop Eğitim Tarihi (1839-1923)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019.

- İnce Kasım, *III. Selim – IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995.
- İzğöer Ahmet Zeki – TUĞ Ramazan, *Tebriknâme-i Millî, Sultan II. Abdülhamid'in İlk Yirmi Beş Yılı (1876-1900)*, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- Kanal Hümmet, "Sultan II. Abdülhamid'in Osmanlı Eğitimine Yaptığı Önemli Bir Katkı: Emlak-ı Hümayun'a İnşa Edilen Okullar", *SUTAD* Güz 2016, ss.151-176.
- Karataş Ali İhsan, "Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü Olarak Kurulan Mevlid Vakıfları", *İSTEM* Yıl 6, Sayı 11, 2008, ss.47-77.
- Karşıyaka Hakan, "Sögüt Hamidiye İdadisi", *Vakanüvis*, Yıl 4, Sögüt Özel Sayısı, Aralık 2019, ss. 21-38.
- Köksal Osman, "Osmanlı Sosyokültürel Hayatının Teneffüs ve Tenevvür Mekânları: Son Devir Selanik Tekkeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Osmanlı Dönemi Balkanlar'da Gündelik Hayat*, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, ss.99-128.
- Köse Fatih, "İstanbul'da Tekke Olarak Kullanılan Roma ve Bizans Kilise Yapıları", *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, Aralık 2018, C. 4, S.2, ss.840-874.
- Kurt Hüseyin, "Sâdiliğin Anadolu'ya Gelişi ve Bazı Sâdi Tekkeleri", *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Yıl:10, S. 13, Ocak – Haziran 2014, ss. 85-125.
- Özel Ahmet, "Mevlid" *TDVİA*, C. 29, Ankara 2004, ss. 475-479.
- Özköse Kadir, "İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyyenin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri" *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, C.16, S.1, ss.507-540.
- Parlatır İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2016.
- Şeker Mehmet, "Osmanlılar'da Mevlid Törenleri", *TDVİA*, C. 29, Ankara 2004, ss.479-480.
- Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.
- Tanman M. Baha, "Kasımpaşa Mevlevihânesi", *TDVİA*, C.24, İstanbul 2001, ss.554-555.
- _____, "Nasuhi Tekkesi", *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006, ss.588.
- Tüfekçioglu Abdülhamid, *Seyyid Nizam Tekkesi (Seyyid Nizam Camii ve Kültür Merkezi)*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Yazıcı Nurcan, "Tebriknâme-i Millî'ye Göre II. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri II: Tekkeler", *XIII. Ortaçağ – Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 14-16 Ekim 2009, Denizli, ss.707-719.
- _____, "Tebriknâme-i Millî'ye Göre II. Abdülhamid'in İstanbul'daki İmar Faaliyetleri I: Camiler", *XII. Ortaçağ – Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, 15-17 Ekim 2008, Çanakkale, ss.266-278.

C. Elektronik Yayınlar⁸²

<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/etyemez-tekkesi/#16/41.002686/28.937338>

<http://mustafaesmiahi.net/mustafaahi/tekkeler/alibaba.html>

<https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12/huseyin-efendi-dergahi-beylerbeyi-bedevis-tekk/1026>

<https://www.safarestorasyon.com.tr/kademi-serif-tekkesi>

<https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12/camlicali-mehmet-efendi-tekkesi/1010>

⁸² Erişim tarihleri metin içinde dipnotta gösterilmiştir.

Osmanlı Arşivlerinde Mevrit ve Mevrit Kutlamaları ile Belgeler Üzerine

İbrahim Halil Tuğluk*

GİRİŞ

15. yüzyılda Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan Vesiletü'n-Necât (Mevlid), yazılış amacı ve muhtevası bakımından asıl yazılma nedeninin çok ötesinde bir mahiyete bürünmüş, mevrit, devletin yönetim erki ile resmî kurumları nezdinde ve geniş halk kesimleri arasında sosyolojik bir anlam da kazanarak kendisine yer edinmiş, beğenilmiş, takdir görmüştür. Böylece toplumun ortak hafızası bir metin olarak, milletimizin ortak değerler manzumesini oluşturan bir yapı arz etmiştir. Mevlidin bu manayı kazanmasını elbette Müslümanların, milletimizin mevlidin kendisine yazıldığı Hz. Muhammed (sav)'e olan derin bağlılığı, engin aşkının ifadesinde aramak gerektir. Hayatımızın her aşamasında bu kadar iz bırakmış olan bir metnin etrafında köklü bir geleneğin oluşması doğaldır. Zira konunun sadece edebiyat tarihini ilgilendirmedeği, tarih, psikoloji, sosyoloji, halkbilim, folklor, dilbilim alanlarını da ilgilendiren geniş bir sahaya nüfuz ettiğini hatırlatmakta fayda vardır. Etkisi bu kadar geniş olan bir metin hakkında devletin resmi arşivlerinde birçok belge olması doğaldır.

787

Edebiyat tarihi incelemelerinde arşiv belgelerinin kaynak olarak kullanılması son dönemlerde ön plana çıkmıştır. Bu konuda çalışma yapan İsmail Erünsal, "*Müteakip yıllarda, arşivlerin bazı tasnif aşamalarından sonra ilim âleminin istifadesine sunulmasıyla, sosyal ilimlerin çeşitli dallarından araştırmacılar ve özellikle de tarihçiler arşiv malzemesine dayanan bir çalışma içine girerlerken edebiyat tarihçilerinin bu tür bir çalışmaya yönelmedikleri görülmektedir.*"¹ tespitinde bulunmaktadır.

Erünsal, belirli dönemler için arşiv malzemesinin önemli bir kaynak olduğunu bazı defter ve vesikanın taranması ile mevcut bilgilerin zenginleşebileceğini ya da kaynak yetersizliğinden dolayı yanlışların düzeltilebileceğini belirtmektedir.²

Arşiv çalışmalarının edebiyat tarihi için kaynak olarak başvurulması gereken malzemeler oldukları fikrinin ortaya atılmasından sonra bir taraftan arşivle ilgili düzenlemelerin yapılması, arşivlere ulaşmanın kolaylaşması; diğer taraftan iletişim imkânlarının gelişmesi arşive olan ilgiyi artırmıştır.

Bu çalışmanın asıl amacı Mevrit bağlamında belgelere dikkati çekmek olduğundan öncelikle Osmanlı Arşivlerinin internet ortamında erişime açık olan belgelerinin taraması yapılmış, sonra mevcut belgelerin genel bir tasnifi yapılmaya çalışılmıştır. Ancak belgelerin sayıca çok olması ve farklı konularda belgelerin mevcut olması tasnifin daha detaylı yapılması zarureti ortaya çı-

* Prof. Dr. Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

¹ İsmail E. Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, C. XIX, İstanbul, 1977, s. 213.

² Erünsal, *agm*, s. 214-215.

karmaktadır. Bu durumdan hareketle arşiv belgeleri ışığında mevlit üzerine daha pek çok çalışma yapılacağı muhakkaktır.

Osmanlı Arşivlerinde “Mevlit” kelimesi ile yapılan taramada karşımıza 1844 kayıt çıkmaktadır. “Vesiletü’n-Necât ve Süleyman Çelebi” ile ilgili yapılan taramalarda herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Mevcut kayıtlar arasında “Mevlid-i Hazret-i İsa” “Mevlid-i Hz. Ali” gibi doğumu ifade eden kullanımlar, Mevlid adlı şahıslar ile ilgili verilen bilgiler belgeler dışında bırakıldığında belgelerin çoğunun Mevlit ile ilgili olduğu görülecektir.

Mevlit ile belgeler; sayısı, çeşitliliği, kronolojik tarihlenmesi bakımından eskiliği ve sürekliliği, geniş coğrafyalara yayılışı açısından ele alındığında daha da önemli hâle gelmektedir. Ayrıca resmi belgelerin büyük oranda yorum içermeksizin sadece var olan bir durumla ilgili uygulamaları, tespitleri bildiriyor olmaları da ilgili belgelerde yer alan bilgilerin doğruluğu ve günümüzle kıyaslanması bakımından dikkate değerdir.³

Osmanlı Arşivlerinde Mevlit ile ilgili olarak yapılan genel tarama neticesinde tespit ettiğimiz belgeleri aşağıda yer alan başlıklar altında tasnif ettik.⁴

1. Mevlit Gecesinin Tespiti ve Mevlit Kandilinin İ’lâmı

Hicri takvim esas alındığı için mübarek gün ve gecelerin, ayların tespiti İslam fıkında ele alınan önemli meselelerden biri olmuştur. Mevlit gecesi de bunlardan biridir. Mevlid’e esas olan tarih, Hz. Muhammed’in dünyaya teşrif tarihi olan 12 Rebiülevvel 571’dir. 12 Rebiülevvel’in hangi güne tekabül ettiği yıldan yıla hicrî takvimden dolayı farklılık göstermektedir.⁵ Bu durum arşiv kayıtlarındaki yazışmalara da yansımış, 12 Rebiülevvel’in hangi güne denk geldiği ile ilgili tespitlerde bulunulmuştur. “Bu ayın on ikinci perşembe gecesine tekabül ettiği.(1315Ra-1)” “Rebiülevvel guresi çarşamba gününe tekâbül ettiğinden on ikinci pazar gecesi Mevlit kandili olacağı (1316Ra-1)”⁶

Tablo 1. Mevlit Gecesinin Tespiti

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	İ..İLM.	Mevlid gecesinin bu ayın onikinci Perşembe gecesine tekabül ettiği. (1315Ra-1)	H-10-03-1315
2	DABOA	İ..İLM.	Rebiülevvel guresi Çarşamba gününe tekabül ettiğinden on ikinci Pazar gecesi Mevlid kandili olacağı. (1316Ra-1)	H-06-03-1316

Mevlit kandilinin bildirilmesi hususu arşivlerde üzerinde durulan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlit kandilinin gecesinin tespiti Kadı’nın resmi i’lâmı ile yapılmaktadır. Doğrudan mevlit kandilinin ilamını içeren belgelerin yanında, kandil i’lâmının Babıali’ye gönderilmesi, i’lâm yazısının üzerine sultanın tuğrasının çekilmesi, mevlit gecesi camilerde, yapılacak faaliyetler, minarelerin ve camilerin aydınlatılması hususlarında yazılan i’lâmlar vardır.

³ Bu çalışma Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri’nde internet ortamında mevcut olan belgeler üzerine yapılmıştır. Yerinde yapılacak bir çalışma mevlit ile ilgili birçok belge ortaya çıkaracaktır.

⁴ Belgeler tasnif edilirken aynı belgenin farklı başlıklar altında ele alınabileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu da belgelerle ilgili tekrara düşme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Tekrara düşmemek için her konuda örnek belgeler verilmeye çalışılmıştır.

⁵ Takvim ile ilgili geniş bilgi için bakınız. A. Necati Akgür, “Takvim”, TDVİA, C. 39, Ankara, 2010, s. 487-490.

⁶ Belgelerin araştırmacılara kaynaklık edebilmesi için belgelerin DABOA internet ortamındaki tanıtım kartlarındaki imlaya dokunulmadı.

عزف سی خباب مبارک پرست

مردی می بگرید که
استبسنه جبار که کت تبریح الاداره غیر نیسته کونه بنیت اوله نه نامز اولن ایچونوزار ایزسی کجبر لید اداوت بساوت حضرت رسالتی بر صوف اولرینه و بید بجهت نوکدر
برمنه جامع و مسجید شریفه ما راست بقا اول ایله نرین ایچونر استه لاسعه سنیه خاقیه هرته دار است نزل اولمکنده اعطای اولرینه اعطای حضرت اولرینه
عزف تقدیم بر اولرینه لغات سیر سبانی فخریه ارضفنده اولرینه ادر ادراده حضرت من له الاذکر جمیع الامور
السلام

“İşbu sene-i mübârekenin şehr-i reb’ü’l-evvel guresi pençşenbe gününe müsbit olmasından nâşî on ikinci pazartesi gecesı Leyle-i vilâdet-i bâ-se’âdet Hazret-i Risâlet-penâhiye müsâdif oldu-ğuna ve leyle-i mecelle-i mezkûreden ber-mu’tâd cevâmî’ ü mesâcid-i şerife minârâtının îkâd-ı kanâdîl ile tezyîni için istid’â-yı müsâ’ede-i Seniyye-i Hilâfet-penâhiye dâir İstanbul kadılığınan i’tâ olunan i’lâm-ı huzûr-ı lâmi’ü’nûr Hazreti Veliyyü’n-Nî’met-i A’zamî’ye arz u takdîm buyrul-mak üzere leffen neyyir-i savb-ı fehîmâneleri kılınmağla ol bâbda emr ü irâde Hazreti men-lehu’l-emründür 5 Rebî’ü’l-evvel 1310 /14 Eylül 1308 Şeyhülislâm Muhammed Cemâleddîn”

Tablo 2. Mevlit Kandilinin İ’lâmı

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi	Görüntü Sayısı
1	DABOA	İ. İLM.	Mevlid Kandilinin ilamı. (1310Ra-1)	H-07-03-1310	6
2	DABOA	İ. İLM.	Mevlid kandilinin ilamı. (1311Ra-2)	H-10-03-1311	6
3	DABOA	İ. İLM.	Mevlid kandilinin ilamı. (1312Ra-1)	H-07-03-1312	6
4	DABOA	İ. İLM.	Mevlid kandilinin ilamı. (1317Ra-1)	H-09-03-1317	7
5	DABOA	İ. İLM.	Mevlid kandilinin ilamı. (1329Ra-1)	H-04-03-1329	7
6	DABOA	İ. DUİT	Dini, ilam; Fetva Emaneti: Mevlid-i Nebevi	H-07-03-1338	0
7	DABOA	İ. DUİT	Dini, ilam; Fetva Emaneti: Mevlid-i Nebevi	H-06-03-1339	0
8	DABOA	İ. DUİT	Dini, ilam; Fetva Emaneti: Mevlid-i Nebevi	H-07-03-1340	0
9	DABOA	İ.HUS.	Mevlid Kandili ilamının Babialî’ye gelmediğinin arzı. (1316Ra-015)	H-06-03-1316	2
10	DABOA	Y.A.RES.	Mevlid Kandili ilamının takdimi.	H-06-03-1322	8
11	DABOA	MB.İ.	II- Rebiyülevvel ayının 12. cuma gecesı leyle-i mevlid-i Hazret-i Risalat-penahi olduğunu mübeyyin İstanbul Kadılığı ilamının takdim edildiği.	H-06-03-1301	0
12	DABOA	İ..DH.	Mevlid Kandili münasebetiyle minarelerde ikad-ı kanadil olunması ve camilerde ayın yapılması hakkında İstanbul Kadılığı ilamı üzerinde Abdülmeccid’in hatt-ı hümayunu.	H-08-03-1265	2
13	DABOA	HAT	Kadının mevlid-i nebevinin 12 Rebiyülevvel pazartesi gecesı olduğu hakkındaki ilamı arz-ı atebe kılınmakla mezkûr gecede cevamide ikad-ı kandil edileceğinden selatin camiinde de ika-ı kanadil hakkında kayyum baş-lara ferman verilmesi. a.g.y.tt	H-29-12-1205	1
14	DABOA	İ..DH.	Mevlid gecesı münasebetiyle bütün cami ve mescidlerde tenvirat yapılması hususunda İstanbul kadısının ilamı. (Hatt-ı Hümayun)	H-05-03-1267	1
15	DABOA	İ..DH.	Mevlid-i nebevi münasebetiyle bilcümle cevami minarelerinin tenvir olunması hakkında İstanbul kadısının ilamı balasında Abdülmeccid’in hatt-ı hümayunları.	H-05-03-1268	2
16	DABOA	İ..DH.	İstanbul kadısının Mevlid-i şerif ilamı balasında Abdülmeccid’in hatt-ı hümayunu.	H-06-03-1269	1

18	DABOA	İ..DH.	Mevlid-i Şerif ilamı. (Hatt-ı Hümayun)	H-29-03-1273	2
19	DABOA	İ..DH.	Leyle-i mübareke mevlid ilamı.	H-06-03-1274	1
20	DABOA	İ..DH.	Leyle-i Mevlid ilamı.	H-06-03-1283	4
21	DABOA	İ..DH.	Mevlid gecesi ilamı.	H-08-03-1285	4
22	DABOA	İ..DH.	Mevlid kandili ilamının takdimi.	H-07-03-1286	3

2. Mevrit Kıraati

Mevlid-i Şerif kıraati belgelerde önemli bir yer tutmaktadır. Kıraatin nasıl, nerede ve kimler tarafından, hangi münasebetle icra edileceği, yapılacak masraflar vb. hususlar resmi yazışmalara konu olmuştur. Mevrit kıraatinin devlet nezdindeki tarihçesine ışık tutması açısından H-29-02-1273 tarihli “Saltanat-ı Seniyye’de eskiden beri icra edildiği vechile Mevlid-i Nebevî kıraatında hazır bulunacaklara çağırısı” belge önemlidir. Bu belgede Saltanat-ı Seniyyede eskiden beri mevrit okutulduğu belirtilmektedir.

Yine belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Mekke-i Mükerrreme gibi yerlerde Mevlid-i Şerif kıraati belirlenmiş kişiler tarafından yapılmaktadır: H-22-12-1268 tarihli bir belgede “Mekke-i Mükerrreme’de Mevlid-i Şerif kıraati cihetinin Abdullah Efendi’den alınarak Seyid Mehmed Cifri Efendi’ye verilmesi” Mevlid-i Şerif kıraati ile ilgili bir görevlendirme karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Mevlid’in Kıraat Edildiği Mekânlar

Mevlid-i Şerif kıraati bağlamında karşımıza çıkan önemli bir husus Mevlid-i Şerif kıraatinin nerelerde yapıldığıdır. Arşiv kayıtlarına yansıyan mekânlar elbette resmî kutlamaların icra edildiği mekânlardır. Bu mekânların bir kısmında Mevrit kıraati her sene mutad olarak yapılacak şekilde süreklilik arz etmiştir. Mevrit kıraati-mekân ilişkisi mekânın dinî hüviyeti ya da önemine binaen Mevrit töreni ile yapılmaktadır.⁷

Kıraatin nerelerde yapılacağı da önemli bir konudur. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Mevlid-i Şerif kıraati geniş Osmanlı coğrafyasında, dinî, resmî birçok mekânda icra edilmektedir. Bir fikir vermesi açısından Bu mekânlardan bir kısmını mevlid kıraati ile ilgili fikir vermesi açısından aşağıya aldık.

Cami ve Mescidler: (Bütün cami ve mescitler, cevami şerife, Dolmabahçe’deki Valide Cami-i Şerifi, Yıldız’da Mecidi Camii, Sakız ceziyesinde bulunan Mecidiye Camii, Sultan Ahmed camii, Ayazma, Emir Sultan, Lefkoşa’da Ömeriyye camii, Nur-ı Osmaniye camii, Davudpaşa İskelesi kurbünde Abaycı Ali Bey Abacı Mescidi, İstanbul’da el-Hac Hasan Camii, Cihangir Cami-i Şerifi, Üsküdar’da Tavaşi Hasan Ağa Mahallesi’nde cami-i şerif, Şam’da Emevi Camii, Sultan Bayezid Camii, Beşiktaş, Kuleli, Beylerbeyi camileri)

Tekkeler: (Merkez Efendi Hangahı ile Şeyh Yunus Efendi Tekkesi, Şazeli Dergâhı, Eyüb civarında Bahariye’deki Şah Sultan Dergâhı, Samatya’da Etyemez Dergâhı, Tophane’de, Üsküdar’da Çamlıcalı Mehmed Efendi Dergâhı’nın resm-i küşadı, Kadiri Tarikatı Haydarhane Dergâhı, Damad-ı Şehriyari el-Hac Said Paşa’nın Üsküdar’da vaki Hazret-i Nasuhi ve Hazret-i Eyüb civarındaki Mehmed el-Buhari Dergâhı’nda)

Şehirler: (Mekke-i Mükerrreme, Şam, Sakız ceziyesi)

Mektepler (Mekteb-i Sultânî, Eyüb’de kain Darülfeyz-i Hamidî mektebi, Mekteb-i Bahriyye-i Şâhâne, Burhan-ı Terakki Mektebi)

Medreseler (Ömer Efendi tarafından inşa edilen medrese, Sinob’un Gerze kazasında Hacı Ömer Efendi tarafından inşa kılınan medresenin cülus-ı hümayun günü açılışının yapılacağı.)

⁷ İnsanımız bu geleneği bugün de devam ettirmekte ve herhangi bir mekânın açılışını genellikle Mevlid-i Şerif kıraatiyle yapmaktadır.

Türbeler (Şah Sultan Türbesi)**Vakıflar (Pertevniyal Valide Sultan Vakfiyesi, Bursa'da Hüdavendigâr Gazi Vakfı)****Kışla (nizamiye, topçu ve bahriye kışlaları)****Tablo 3. Mevlit Kıraati ve Mevlidin Kıraat Edildiği Mekânlar**

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	İ..A...	Mevlid-i saadet müverrid-i Risaletpenahi kıraat-ı resm-i alisinin suret-i icrası. (1331Ra-1)	H-08-03-1331
2	DABOA	İ..A...	Mevlid-i şerif kıraati resm-i alisinin Dolmabahçe'deki Valide Camii-i Şerifi'nde icrası. (1333Ra-3)	H-07-03-1333
3	DABOA	İ..A...	Mevlid-i Şerif kıraati resm-i alisinin Yıldız'da Mecidi Camii'nde icrası. (1334Ra-1)	H-07-03-1334
4	DABOA	HH.İ...	Merkez Efendi Hangahı ile Şeyh Yunus Efendi Tekkesi'nde okutulacak olan Mevlid-i Şerif kıraati sırasında padişahın da hazır bulunacağı.	H-17-03-1268
5	DABOA	HH.İ...	Sakız ceziresinde bulunan Mecidiye Camiinde her sene kıraat olunması caminin katib ve cabisi olan Hâcegan-ı Divan-ı Hümayun'dan Mehmed Necib Bey tarafından istenen mevlidin masraflarının karşılanması.	H-07-03-1269
6	DABOA	İ..İLM.	Menkıbe-i mevlid-i saadetin kıraat-ı resmi alisinin icrası. (1325Ra-4)	H-11-03-1325
7	DABOA	İE.EV..	Sultan Ahmed Camii'nde her sene kıraati mutad olan mevlid-i şerif levazımı için İstanbul Harc-ı Hassa Emini Mehmed'e verilen akçeği havi makbuz.	H-09-02-1057
98	DABOA	AE.SABH.İ..	Sultanahmed Camisi'nde mevlid-i nebi kıraat olunacağına ait telhis üzerine hatt-ı hümayun.	H-10-07-1203
9	DABOA	Y..PRK.ZB..	Ayazma camiinde maliye katibi merhum Hacı Veli Efendi'nin hanımı tarafından Mevlid-i Nebevi kıraat ettirileceği.	H-22-03-1311
10	DABOA	DH.İ.UM	Leyle-i mübareke vesilesiyle cami ve mescidlerde kandil yakılmış ve top endah edilmiş ve Emir Sultan Camii'nde bütün hükümet memurları hazır olduğu halde mevlid kıraat edilip dua edilmiş olduğu Hüdavendigâr vilayetine bildirildiği.	H-07-03-1340
11	DABOA	Y..PRK.ZB..	Kadiri Tarikati Haydarhane Dergahı Postnişini Hakkı Efendi'nin mahdumu Ahmed Efendi tarafından mevlid kıraat olunacağı.	H-25-03-1316
12	DABOA	Y..PRK.HH..	Şazeli Dergah'ında kıraat olunacak mevlid için tahsis olunan mebalığın ahzoluğu ve vakf-ı hümayun hesabına borç kaydedildiği.	H-29-03-1308
13	DABOA	A.}TŞF.	Saltanat-ı Seniyye'de eskiden beri icra edildiği vechile Mevlid-i Nebevi kıraatında hazır bulunacaklara çağırısı.	H-29-02-1273
14	DABOA	C..EV..	Hundi Hatun Vakfı'ndan Karyeabad kasabasında camii-i sağırde imam-ı evvelik ve camii-i kebirde mevlidi şerif kıraati için Fazlı Beyzade Vakfı'nın Hundi Hatun Camii imam-ı evveline meşrut tevliyet cihetlerinin tevcihi.	H-05-10-1257
15	DABOA	AE.SOSM.III	Nur-i Osmaniye Camii'nde kıraat olunacak Mevlid-i Nebevi'ye padişahın teşrifi sebebiyle yol üzerine yayılacak kumu nakleden mavnacıların ücretlerinin Biruni Kağıd Emaneti Rüşumu'ndan itası.	H-01-08-1170
16	DABOA	AE.SMST.II.	Mevlid-i Şerif Kıraati münasebetiyle mutad olduğu üzere verilmesi lazım gelen post-ı samur, sof feraçe ile diğer hılatların bahasının itası için defter vekiline hitaben emri şerif istirhamı.	H-18-03-1108
17	DABOA	A.}AMD.	1-Mekke-i Mükerreme'de Mevlid-i şerif kıraati cihetinin Abdullah Efendi'den alınarak Seyid Mehmed Cifri Efendi'ye verilmesi.	H-22-12-1268
18	DABOA	C..EV..	Müderresinden Mehmed Hafid Efendi'nin Davudpaşa İskelesi kurbünde Abaycı Ali Bey Abacı Mescidi'nde mevlid-i nebevi kıraati için nukudu vakfi tevliyetinin tevcihi.	H-29-08-1205
19	DABOA	AE.SABH.İ..	Bursa'da Hüdavendigâr Gazi Vakfı'ndan Kadem Leda Mahallesi şemi ve mevlid-i şerif kıraati için vakf olunan bağın mahsulünün ahzıyla ihkak-ı hakka dair Şerife Hüsnâ imzalı arzuhal.	H-08-05-1189
20	DABOA	AE.SMST.III	Hafiz el-Hac İbrahim'in İstanbul'da el-Hac Hasan Camii'nde mevlid-i şerif kıraati için vakfettiği nukudun cibayetinün Mustafa bin Halil'e tevcihi.	H-10-03-1171
21	DABOA	AE.SOSM.III	Her sene kıraat olunan Mevlid-i Nebi münasebetiyle Rikab-ı Hümayun Solakları Cemaati'ne atıyye olarak verilen bin guruşun mevkufat akçesinden ödenmesi. [Belge Tarihi: 1171 Ra 16]	H-15-02-1171

22	DABOA	Y..PRK.ASK.	Mehmed Sadık adlı şahsın Surre-i Hümayun Alayı ve Cihangir Cami-i Şerif'inde kıraat olunan mevlid-i şerife dair kaleme aldığı risalenin münasib görüldüğü takdirde padişaha takdimi talebi.	H-20-01-1310
23	DABOA	Y..PRK.ASK.	Mevlid kandilinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de Mevlid-i Şerif kıraat olunacağı.	H-18-04-1310
24	DABOA	A.İAMD.	Mevlid-i Şerif kıraati için padişah Sultanahmed Camii'ne giderken takdim olunan ma'ruzata dair.	H-12-03-1277
25	DABOA	C..EV..	Sultan Ahmed Camii'nde sair camilerde senede bir kere kıraat olunan mevlid-i şerifte dağıtılan şeker ve şerbetin tevziinde kullanılan üç ağaç tablalar İzmid sancağına mülhak Geyve Akhisar'ında Melekşe köyü ahalisi tarafından imal olunmakta iken ayanı vilayet tarafından tekalif defterlerine ziyade meblağ zam ve ithal ve tekalif-i şakka tahmil ve mutalebe olunması suretiyle perakende ve perişan olduklarından men'i.	H-17-03-1210
26	DABOA	A.(DVNSMHM.d ...	İstanbul'dan Edirne'ye varınca yol üzerindeki kadılara: Mevlid kıraati için gerekli mühimmatın Sultan Ahmed camii evkafı tarafından Edirne'ye ulaştırılması.	H-20-02-1104
27	DABOA	HH.İ...	Ömer Efendi tarafından inşa olunan medrese için her sene Mevlid-i Şerif'de Kur'an kıraat edilmesi ve talebelere fodula ve çorba temin edilmesi.	H-08-02-1317
28	DABOA	ML.EEM.	Açılış töreni icra edilen Etyemez Tekkesi'nde kıraat olunan Mevlid-i Şerif ve Hatm-i Hâce için vukubulan masrafların vezneden ita olunması.	R-29-01-1308
29	DABOA	ML.EEM.	Üsküdar'da Tavaşi Hasan Ağa Mahallesi'nde cami-i şerifte kıraat olunacak mevlid-i şerifin masraflarının vezneden ita olunması.	R-08-08-1308
30	DABOA	BEO	Damad-ı Şehriyari el-Hac Said Paşa'nın Üsküdar'da vaki Hazret-i Nasuhi ve Hazret-i Eyüb civarındaki Mehmed el-Buhari Dergahı'nda mevlid kıraatiyle vezaf-i saire için vakfeylettiği esham-ı cedidin mübadelesinin, mütevellî kaymakamı müşirince istenildiği. (Evkaf)	H-11-08-1310
31	DABOA	MB.İ...	Padişah tarafından kıraat ettirilen Mevlid-i Şerif muhassasatından fazla sarf edilen paranın Hazine-i Hassa tarafından ödenmesi.	H-18-04-1334
32	DABOA	İ..MVL.	Bazı cevami şerife ve Şah Sultan Türbesi'nde mevlid-i nebevi kıraatinin icra olunması.	H-03-06-1267
33	DABOA	İ..MVL.	Şam'da Emevi Camii'nde mevlid kıraatı ve mesarifinin vakf-ı şahanedan tesviyesi.	H-13-06-1267
34	DABOA	HH.İ...	İçinde bulunulan sene kıraat ettirilen mevlid programı münasebetiyle tedarik edilen şeker ve sairinin ücretinin ödenmesi.	H-08-04-1332
35	DABOA	ML.EEM.	Etyemez Dergahı'nda her sene kıraatı irade buyurulan mevlidin masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-26-06-1311
36	DABOA	ML.EEM.	Tophane'de Kadirhane Dergahı'nda kıraat olunacak mevlidin masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-06-07-1311
37	DABOA	İ..DH..	Sultan Bayezid Camii Mevlid-i Şerif kıraati resmi alisi, Beşiktaş, Kuleli, Beylerbeyi camilerinde selamlık resmi alisinde atıyeye verileceği ve maruzat-ı rikabiye hulasalarının arzı.	H-26-06-1267
38	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de kıraat olunacak mevlid masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödendiği.	R-30-07-1312
39	DABOA	Y..A...HUS.	Mevlid-i Nebevi kıraatı merasiminde İstanbul'da bulunan Aydın Valisi Abdurrahman Paşa'nın da bulunmasının muvafık olacağı.	H-11-03-1309
40	DABOA	Y..MTV.	Pertevniyal Valide Sultan Vakfıyesinde mevlid kıraatı.	H-02-05-1322
41	DABOA	ML.EEM.	Sinob'un Gerze kazasında Hacı Ömer Efendi tarafından inşa kılınan medresenin cülus-ı hümayun günü açılışının yapılacağı, Mevlid-i Şerif kıraat olunacağı ve yapılacak masrafların tesviyesi.	R-03-01-1314
42	DABOA	ML.EEM.	Burhan-ı Terakki Mektebi'nde kıraat olunacak Mevlid-i Şerif için yapılan masrafların vezneden ita olunması.	R-07-07-1314
43	DABOA	ML.EEM.	Çankırı'da vaki Ertuğrul Mekteb-i İdadisi'nde kıraat olunacak mevlid-i şerif için yapılacak masrafların suret-i tesviyesi.	R-14-08-1314
44	DABOA	Y..A...HUS.	Rebiülevvelin 12. Çarşamba günü Mevlid-i Nebevi'nin kıraati hangi camide irad buyurulacağı.	H-08-03-1312
45	DABOA	EV.BRT.	Tevcih, berat, tevliyet, mevlid-i nebi kıraati, Mehmed Rasim Efendi, Mehmed Efendi ibn Abdullah Nukud-ı Mevkufesi, Papazzade Cami-i Şerifi (Kapan-ı Dakik)	H-29-08-1331
46	DABOA	ML.EEM.	İl- Samatya'da Etyemez Dergahı'nda kıraat olunan mevlid masraflarının tesviyesi.	R-27-04-1316

2.1. Mevlit Kıraati ile Beraber Dua veya Hatim Duasının Yapılması

Mevlit kıraatinin önemli bir mütemmimi duadır. Mevlit kıraati akabinde dua etmek, eğer hatim yapılmışsa hatim duası okumak âdettir. Dünden bugüne devam eden bu geleneğe resmî yazışmalarda da rastlamaktayız: “Kasımpaşa’da Piyale-i Kebir Camii’nde Rehber-i Marifet Mektebi talebelerinin hatimlerini ikmal etmeleri münasebetiyle yapılan hatim duası, Priştine’de Hz. peygamberin doğum günü vesilesiyle okunan hatim ve mevliden padişahın memnuniyet duyduğu, Eyüb’de Kalenderhane Özbek-i Nakşibendi Tekkesi Şeyhi Mehmed’in, Eyüb’de okunacak Mevlit ve hatim duası davetiyesi, Samatya civarında bulunan Etyemez Dergâhı’nda hocalara okutulacak Mevlit ve hatim, Müteveffa birisi için Üsküdar Selimiye Camii’nde dua edilmesi. Maarif Nazırı Zühdü Paşa’nın Mevlit okutacağı, Emir Sultan Camii’nde bütün hükümet memurları hazır olduğu halde Mevlit kıraat edilip dua edilmiş olduğu, Hazret-i Eyüb el-Ensari civarında bulunan Darülfeyz Mektebi’ne Ramazan ayında verilen para ile Kur’an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif okutularak padişaha dua edildiği, Padişah’ın sağlığına kavuşması dolayısıyla Mekke-i Mükerreme, Cidde ve Taif’deki muhtelif yer ve camilerde Mevlit okunup kurbanlar kesilerek dua edildiği, Saraydaki mevliden sonra Babıali’de bulunan devlet ricalinin Ayasofya’da ayrıca topluca dua ettikleri, İstanbul kaymakamına: Mevlid-i Nebi münasebetiyle Sultan Ahmed Camii’nde düzenlenecek törende orduların muzafferiyeti için de dua edilmesi, Yanya İdadisi’nde Mevlit okunup bu vesile ile de padişah için dua edileceğinin gazetede ilanı, Çeşitli dua ve zikirlerle sürdürülen Mevlit Kandili kutlamalarının olaysız olarak geçmesinin memnuniyeti mucib olduğu, Mevlit gecesinde padişaha dua edileceği, Mevlid-i Nebevi münasebetiyle komiserin sağlığı için dua edildiği.” Bu belgelerde duanın kimin ya da kimler için yapılacağı, bağlamı, mekânı bildirilmiştir.

793

Tablo 4. Mevlit Kıraati ile Beraber Dua veya Hatim Duasının Yapılması

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	Y..PRK.ZB..	Kasımpaşa’da Piyale-i Kebir Camii’nde Rehber-i Marifet Mektebi talebelerinin hatimlerini ikmal etmeleri münasebetiyle yapılan hatim duası ve mevlid-i şerife kalabalık bir cemaatin bulunduğu.	H-14-08-1309
2	DABOA	MB.İ...	Priştine’de Hz. Peygamberin doğum günü vesilesiyle okunan hatim ve mevliden padişahın memnuniyet duyduğunun Priştine’de bulunan Dahiliye Nazırı Hacı Adil Beyefendi’ye bildirildiği.	H-14-03-1330
3	DABOA	TS.MA.e	Eyüb’de Kalenderhane Özbek-i Nakşibendi Tekkesi Şeyhi Mehmed’in, Eyüb’de okunacak mevlid ve hatim duası davetiyesi. (TSMA No: 2711/49)	H-05-08-1305
4	DABOA	DH.İ.UM	Leyle-i mübareke vesilesiyle cami ve mescidlerde kandil yakılmış ve top endah edilmiş ve Emir Sultan Camii’nde bütün hükümet memurları hazır olduğu halde mevlid kıraat edilip dua edilmiş olduğu Hüdavendigâr vilayetine bildirildiği.	H-07-03-1340
5	DABOA	HH.İ...	Hazret-i Eyüb el-Ensari civarında bulunan Darülfeyz Mektebi’ne Ramazan ayında verilen para ile Kur’an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif okutularak padişaha dua edildiği.	H-24-05-1306
6	DABOA	Y..PRK.UM..	Padişah’ın sağlığına kavuşması dolayısıyla Mekke-i Mükerreme, Cidde ve Taif’deki muhtelif yer ve camilerde mevlid okunup kurbanlar kesilerek dua edildiği.	H-26-06-1324
7	DABOA	İ..DH..	Saraydaki mevliden sonra Babıali’de bulunan devlet ricalinin Ayasofya’da ayrıca topluca dua ettikleri.	H-13-03-1260
8	DABOA	A.İDVNSMHM.d ...	İstanbul kaymakamına: Mevlid-i Nebi münasebetiyle Sultan Ahmed Camii’nde düzenlenecek törende orduların muzafferiyeti için de dua edilmesi.	H-10-01-1109
9	DABOA	MF.MKT.	Yanya İdadisi’nde mevlid okunup bu vesile ile de padişah için dua edileceğinin gazetede ilanı.	H-20-05-1311
10	DABOA	A.İMKT.MHM.	Çeşitli dua ve zikirlerle sürdürülen Mevlid Kandili kutlamalarının olaysız olarak geçmesinin memnuniyeti mucib olduğu.	H-07-07-1277
11	DABOA	HR.SFR.04..	Telgraf ve Gizli Muharerrat: Mevlid gecesinde padişaha dua edileceği.	M-21-08-1896
12	DABOA	HR.SFR.04..	Bulgar Matbuatı: Komiser Necib Melhame’nin ülkede yaptığı seyahat ve yürüttüğü	M-20-07-1901

			faaliyetin padişahın emri ile olduğu ve huzuru temin gayesi taşıdığı, icra olunan Mevlid-i Nebevi münasebetiyle komiserin sağlığı için dua edildiği, muhacirlere baskı yapan bazı subayların özür dilemeleri meselesi ve Mısır'dan gelecekler ve özellikle Jön Türkler için karantina tatbik olunacağına dair bazı Bulgar gazetelerinde neşrolunan haber ve makaleler.	
--	--	--	--	--

3. Mevlid-i Şerif Münasebetiyle Kutlama Merasimi İcra Edilmesi

Osmanlı'da mevlit kutlamaları hayatın her alanını kuşatmıştır. Birçok münasebetle tertip edilen mevlit törenleri yöneticilerin iştirakiyle resmi kutlamalar yapılmıştır. Mevlid-i şerif ile ilgili törenlerin düzenlenmesi, kutlama merasimlerinin tertip edilmesi hususuna dair birçok belge mevcuttur. Törenlerin icrasının iznini de içeren bu belgelerde başta Hz. Muhammed'in (sav) dünyaya teşrihi olmak üzere, padişahın doğum günü, diploma ve ödül törenleri, herhangi bir mekânın açılışı vb. sebeplerle mevlit törenlerinin icra edilmesi hususlarında yazılmış belgeler vardır.

Tablo 5. Mevlid-i Şerif Münasebetiyle Kutlama Merasimi İcra Edilmesi

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	A.ŞTŞF.	Peygamber'in mevlid-i şerifinin kutlanması için tören düzenlenmesi.	H-09-03-1260
2	DABOA	HH.İ...	Merkez Efendi Hangahı'nda ve Şeyh Yunus Efendi Tekkesi'nde yapılan mevlid kandili törenlerinin, bu sene de yapılmasının uygun görüldüğü.	H-24-03-1267
3	DABOA	İ.MBH.	Mecidiye Camisi'nde yapılmasına karar verilen mevlid okunması töreni ile ilgili izahat. (1329Ra-005)	H-03-03-1329
4	DABOA	A.ŞTŞF.	Rebiülevvelin onikinci günü düzenlenecek mevlid töreninde hazır bulunacak zevatın isimlerini gösterir tezkireler. a.g.y.tt	H-29-12-1265
5	DABOA	A.ŞTŞF.	Padişahın doğum günü münasebetiyle Sultanahmed Camii'nde yapılacak mevlid törenine resmi kıyafetleriyle katılacak olan askeri ve mülki görevlilerin listesi.	H-22-02-1267
6	DABOA	İ.DH..	Mevlid kandili dolayısıyla tören yapılıp beş nöbet top atılması.	H-01-03-1256
7	DABOA	A.ŞVNSMHH.d...	İstanbul kaymakamına: Mevlid-i Nebi münasebetiyle Sultan Ahmed Camii'nde düzenlenecek törende orduların muzafferiyeti için de dua edilmesi.	H-10-01-1109
8	DABOA	A.ŞMKT.DV..	Mevlid-i Şerif töreninde Padişah'a takdim edilen arzuhal sahiplerine verilecek atıyyenin Hazine'den Deavi Nezaret'i'ne gönderilmesi.	H-07-05-1274
9	DABOA	ML.EEM.	Açılış töreni icra edilen Etyemez Tekkesi'nde kiraat olunan Mevlid-i Şerif ve Hatm-i Hâce için vukubulan masrafların veznedenden ita olunması.	R-29-01-1308
10	DABOA	MF.İBT.	Zor Rüşdiyesi'nde diploma ve ödül töreni yapılarak mevlid okutulduğu hususundaki telgrafın hıfz için Evrak Kalemi'ne tevdi olunduğu.	H-15-06-1324
11	DABOA	A.ŞMKT.DV..	Mevlid-i Şerif okuması törenin icrasında ve sair mahallerde takdim olunan maruzat ashabına Maliye Hazinesi'nden onar kuruş atıyye verilmesi.	H-21-04-1278
12	DABOA	A.ŞMKT.NZD.	Sultan Ahmed Camii'nden icra edilen mevlid-i şerif töreninde padişaha arzlarını sunarlardan bir kısmına atıyye verilmesi.	H-28-04-1275
13	DABOA	Y.MTV.	Mekteb-i Sultani'de mevlid-i şerif okutulması ve mükafaat tevzi töreni.	H-22-11-1324
14	DABOA	MF.MKT.	Her sene Mekteb-i Sultani'de okutulan mevlid töreninin icrası için Mabeyn-i Hümayun Başkıtabeti'ne yazı yazıldığı.	H-05-07-1316
15	DABOA	A.ŞMKT.UM..	Trablusgarb şehrinde her sene mevlid günü dolayısıyla tarikat ehlinin yaptığı törenlerde çıkan, asayiş bozucu olayların bu sene alınan tedbirlerle önlenildiği.	H-09-04-1277
16	DABOA	DH.MKT.	İmam Hüseyin'in Haleb'de bulunan Meşhed isimli mübarek mevkiinde devlet erkânı ve ümera-yı askeriyenin de bulunduğu bir törenle Mevlid okutulduğu.	H-03-08-1320
17	DABOA	MB.İ...	Şeyh Yunus Efendi'nin postnişin olduğu dergahta okunacak mevlid merasimi ile ilgili yapılacak masrafların karşılanması.	H-23-02-1265
18	DABOA	Y.PRK.ŞTŞF.	İspanya prensinin Dersaadet'e geldiği, Mevlid-i Şerif merasimine mutad memurların yanısıra bütün Müslüman mebusların da davet edilmesi ve Dersaadet'e gelecek İngiliz ayan ve muteberanına Hazine-i Hümayun'u ziyaret için izin verildiği.	H-03-03-1326

19	DABOA	Y..PRK.ZB..	Heybeliada'daki Mekteb-i Bahriye-i Şahane'de icra edilen merasim ve menkibe-i veladet (mevlid) okunduğu.	H-25-04-1310
20	DABOA	İ..HUS.	Mevlid okuma merasiminin Hamidiye Camii'nde yapılacağı. (1311Ra-074)	H-09-03-1311
21	DABOA	TS.MA.e	Adet olduğu üzere belirlenecek camide okutulacak Mevlid-i Nebevi için gerekli malzemelerin Hazine-i Hümayun Dairesi'nden alınacak merasim günü camide hazır edilmesi. (TSMA No: 437/119)	H-09-03-1306
22	DABOA	İ..DH..	Mevlid Kandili münasebetiyle Sultanahmed Camii'indeki merasimde sunulan maruzatların, hülasa bendleri üzerine yapılması gerekenler yazılarak Bab-ı Asaf'ı'ye gönderildiği.	H-13-03-1278
23	DABOA	HR.SFR.3..	Padişahın doğum günü münasebetiyle Cape Town (Ümit Burnu)'nda ki Nur-i Burhaniye Mektebi'nde icra olunan mevlid merasimi hakkında oradaki cami İmamı Hacı Mahmud Fakih Efendi'nin tebrik mektubu, ilgili gazete kúpürü ve Hariciye'ye gelen rapor.	M-30-10-1901
24	DABOA	TS.MA.e	... Mevlid-i Nebevi merasimi dolayısıyla Hazine-i Hümayun'da bulunan mevlid takımlarının çıkarılarak Mabeyn-i Hümayun'a gönderilmesi. Her sene olduğu gibi Ramazan ayının 14. günü Hırka-i Saadet'de merasim yapılması. (TSMA No: 3328/1478-1483)	H-13-09-1319
25	DABOA	TS.MA.e	Mevlid-i Nebevi merasiminde kullanılmak üzere Hazine-i Hümayun Dairesi'nde mevcut bulunan mevlid takımlarının daha sonra iade edilmek üzere mevlidin okunacağı camiye gönderilmesi. (TSMA No: 3328/1493)	H-08-03-1309
26	DABOA	TS.MA.e	Geçen sene Topkapı Sarayı Helvahanesi'nde Mevlid-i Nebevi alayı merasimi için yaptırılan limonlu şekerin yerine bu seneki merasim için miskli şeker imal edilmesi. (TSMA No: 3328/1524)	H-05-03-1312
27	DABOA	A.İTŞF.	Peygamber'in mevlid-i şerifinin kutlanması için tören düzenlenmesi.	H-09-03-1260
28	DABOA	Y..PRK.NMH.	Padişahın mevlid-i nebevisini kutlayan kız kardeşine cevabı.	H-12-03-1299
29	DABOA	HH.İ...	Hz. Muhammed'in (SAV.) mevlid-i şerifi dolayısıyla yapılacak kutlamaya katılacak zevat-ı kiram, askeri erkan ve ahali ile medrese ve mekteplere tevzi olunacak şekerlerin hazırlanması.	H-04-03-1325
30	DABOA	A.İMKT.MHM.	Çeşitli dua ve zikirlerle sürdürülen Mevlid Kandili kutlamalarının olaysız olarak geçmesinin memnuniyeti mucib olduğu.	H-07-07-1277
31	DABOA	MV.	Mevlid Kandili'nin camide kutlanmasıyla ilgili istizan.	H-04-03-1333
32	DABOA	HH.İ...	Mevlid kutlamaları için yapılan harcamaların karşılanması.	H-29-03-1336
33	DABOA	HR.SFR.04..	Mesail-i muallaka: I-Radoslavof Kabinesi tarafından Zağra-i Atik Müftülüğü'nden azledilip, daha sonra Uzuncaabad-ı Hasköy Müftülüğü'ne tayin edilen Mehmed Faik Efendi'nin münhal olan Sofya Müftülüğü'nü ele geçirmek istediği. I-Hasköy Müftüsü Faik Efendi'nin Mevlid Kandili kutlaması. III-Hasköy Müftüsü Faik Efendi'nin hizmetine mukabil Edirne Müderrisliği payesinin Süleymaniye Müderrisliği'ne terfi ile ruusunun irsalı.	M-17-05-1903

3.1.Mevlid-i Şerif Kıraatine Davet Edilen Şahıslar

Mevlit törenlerinin önemli işlemlerinden biri de mevlit törenlerine davet edilecek şahsiyetlerin belirlenmesi ve davet edilecekler davetiyelerin gönderilmesidir. Değişik vesilelerle, farklı mekânlarda yapılan mevlit törenlerine davet edilecek şahsiyetlerin isimleri, listeleri ile ilgili birçok belge mevcuttur. Davetiyeler, H-29-12-1244 Mevlid-i Nebevi vesilesiyle icra olunan teşrifat merasimi kayıtlarını havi teşrifat defteri (Teşrifat Kalemi)⁸ örneğinde olduğu gibi Teşrifat Kalemi tarafından düzenlenmektedir. Mevlit törenlerine başta padişah olmak üzere, devlet yöneticileri, ulema, meşayih, sadrazam, kazasker, kadılar ve Mevlit merasimine katılması mutad olan memurlar davet edilmiştir.

⁸ Osmanlı'da mevlid törenleri dâhil diğer tören ve kutlamaların teşrifat defterlerine kaydedildiği bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren Teşkilat Kanunnâmesi'nde belirtilen ve sonraki dönemlerde eklemeler ve düzenlemelere tabi tutulan merasim kuralları Kanuni Sultan Süleyman zamanında kurulan teşrifat kalemi tarafından idare edilmekteydi (Karaca, Filiz "Teşrifat" TDVİA, C. 40, İstanbul, 2011, s. 570-572, Tarım Ertuğ, Zeynep, Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, 2010, 131-148)

Tablo 6. Mevlid-i Şerif Kiraatine Davet Edilen Şahıslar

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	A.}TŞF.	Saltanat-ı Seniyye'de eskiden beri icra edildiği vechile Mevlid-i Nebevî kiraatında hazır bulunacaklara çağırın.	H-29-02-1273
2	DABOA	HH.I...	Merkez Efendi Hangahı ile Şeyh Yunus Efendi Tekkesi'nde okutulacak olan Mevlid-i Şerif kiraati sırasında padişahın da hazır bulunacağı.	H-17-03-1268
3	DABOA	AE.SABH.I..	Sultanahmed Camisi'nde mevlid-i nebi kiraat olunacağına ait telhis üzerine hatt-ı hümayun.	H-10-07-1203
4	DABOA	Y..A...HUS.	Mevlid-i Nebevî kiraatı merasiminde İstanbul'da bulunan Aydın Valisi Abdurrahman Paşa'nın da bulunmasının muvafık olacağı.	H-11-03-1309
5	DABOA	Y..PRK.TŞF.	İspanya prensinin Dersaadet'e geldiği, Mevlid-i Şerif merasimine mutad memurların yanısıra bütün Müslüman mebusların da davet edilmesi ve Dersaadet'e gelecek İngiliz ayan ve muteberanına Hazine-i Hümayun'u ziyaret için izin verildiği.	H-03-03-1326
6	DABOA	A.}TŞF.	Mevlid-i şerif dinlemeye davet edilecek ulemanın isimlerini havi liste.	H-30-03-1267
7	DABOA	A.}TŞF.	Hz.Muhammed (SAV)'in doğum gününde icra olunacak mevlid merasimlerine davetiye-ler ve çağırılanların listesini mübeyyin defter.	H-12-03-1269
8	DABOA	A.}AMD.	Yapılacak mevlid merasimine Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin de daveti.	H-08-03-1266
9	DABOA	TS.MA.e	Hafız Ahmed Şevki imzalı Fındıklı'da Seyyid Keşfi Cafer Dergahı'nda okutulacak mevlid için davetiye. a.g.tt (TSMA No: 27/193)	H-29-12-1296
10	DABOA	A.}TŞF.	Mevlid için davet edilenler hakkında.	H-01-03-1272
11	DABOA	MF.MKT.	Muhacirler yararına düzenlenecek mevlidin davet biletlerinden Mekteb-i Sultani, Matbaa-i Amire ve Mekteb-i Mülkiye'nin hissesine düşen biletlerin bedellerinin gönderilmesi.	H-08-03-1295
12	DABOA	C..DH..	Okunacak mevlid-i şerife davet olunacak ulemaya tezkire yazılmak üzere merbut pusulada yazılı kağıt ve sairinin verilmesine dair kağıtçabaşıya buyruldu.	H-11-03-1257
13	DABOA	Y..A...HUS.	Mevlid davetiyelerinin tamamen anlaşıldığı.	H-11-03-1318
14	DABOA	C..EV..	Okunacak mevlid-i şerifde meşayih, sudur ve mevali-i uzzama yazılacak davet tezkireleri için on beş deste battal İstanbul kağıdı, iki yüz adet som kozak, üç yüz dirhem kırmızı balmumu, on beş çift cevazir kalem ve iki adet mercanlı kalemtraş verilmesi. g.tt	H-29-03-1217
15	DABOA	TS.MA.e	Eyüb'de Kalenderhane Özbek-i Nakşibendi Tekkesi Şeyhi Mehmed'in, Eyüb'de okunacak mevlid ve hatim duası davetiyesi. (TSMA No: 2711/49)	H-05-08-1305
16	DABOA	TS.MA.e	Seyyid Mehmed Muhiddin'in açılışı Mevlid okunarak yapılacak olan Nasuhi Efendi Han-kahı'nın açılış merasiminde bulunması için Darussaade Ağası Arif Paşa'ya gönderdiği davetiye. (TSMA No: 3328/700)	H-03-04-1280
17	DABOA	Y..PRK.AZJ.	Fındıklı'daki Keşfi Cafer Efendi Dergahı'nda okunacak mevlide padişahın teşrifine dair istirham. (tt)	H-29-12-1294
18	DABOA	İ..DUİT	Dini, teşrifat, tören; Valide Camii (Dolmabahçe); Mevlid-i Nebevî	H-07-03-1335
19	DABOA	İ..DUİT	Dini, teşrifat, tören; Hamidiye Camii (Yıldız); Mevlid-i Nebevî	H-08-03-1341
20	DABOA	İ..DUİT	Dini, teşrifat, tören; Topkapı Sarayı; Mevlid-i Nebevî	H-12-03-1336
21	DABOA	TS.MA.e	Padişahın mevlid-i nebevî münasebetiyle Sultanahmet Camii'ne teşrifinde yaptığı ihsanlar ile Harem-i Hümayun ve Enderun-ı Hümayun ağalarına ba-hatt-ı hümayun ihsan buyrulan yıllık. (TSMA No: 602/151-152)	H-12-03-1235
22	DABOA	A.}d...	Mevlid-i Nebevî kiraatına dair resmi tören kayıtlarını havi teşrifat defteri. (Teşrifat Kalemi)	H-22-11-1223
23	DABOA	A.}d...	Mevlid-i Nebevî vesilesiyle icra olunan teşrifat merasimi kayıtlarını havi teşrifat defteri. (Teşrifat Kalemi)	H-29-12-1244

3.2. Mevliit ile İlgili İş ve İşleyişler Hususunda Takdim, Arz, Tezkire, Maruzat, Arzuhal Yazılması

Mevliit kiraati ve mevliit törenleri ile ilgili iş ve işleyişlerin yerine getirilmesi konusunda yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmalar genellikle takdim, arz, tezkire, arzuhal, maruzat şeklindedir.

Tablo 7. Mevlit ile İlgili İş ve İşleyişler Hususunda Tezkireler/Arzlar Yazılması

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	A.İMKT.NZD.	Sultan Ahmed Camii'nde okunacak mevlidde bulunması hususunda tezkire ve hastalığı sebebiyle katılmayacağına dair Yanya müşirinin derkenarı.	H-16-03-1266
2	DABOA	A.İTŞF.	Mevlid merasiminde bulunacak şahıslara ait defterin düzeltilerek iade edilmesine dair Mektubi-i Fetvapehahi Efendi'ye tezkire.	H-23-02-1265
3	DABOA	A.İTŞF.	Rebiülevvelin onikinci günü düzenlenecek mevlid töreninde hazır bulunacak zevatin isimlerini gösterir tezkireler. a.g.y.tt	H-29-12-1265
4	DABOA	A.İMKT.	Mevlid okunduğu gün mekteb-i Maârif-i Adliye çocuklarına atıyye, hocalarından Rusucuk'lu Ali Efendi'ye nişan verilmesine dair tezkire. a.g.y.tt	H-29-12-1260
5	DABOA	Y..PRK.BŞK.	Mevlid-i Nebevî münasebetiyle Dersaadet ve taşra hapishanelerindeki politika, suikast ve ağır suçlular dışında hapis müddetlerinin üçte ikisini tamamlayan tutukluların serbest bırakılmasına dair Adliye Nezareti'nin tezkire hülasası.	H-09-03-1314
6	DABOA	Y..PRK.BŞK.	Politika, suikast ve ağır suçlar dışındaki suçlardan dolayı tutuklu bulunan asker, zabtiye, zabit, jandarma ve efrattan sürelerinin üçte ikisini tamamlayanların Mevlid-i Nebevî münasebetiyle afları hakkında Seraskerlik tezkiresi hülasası.	H-09-03-1314
7	DABOA	AE.SOSM.III	Medine-i Münevvere sakinlerinden imam, hatib ve kari-i mevlid-i şerif Hanefi-zade Şeyh Ahmed'e Şam Duhan Gümürüğü Mukataası'ndan almak üzere yevmi altı akçe vazife tevchihine dair tezkire itası. (Belge tarihi: 1171.B.16)	H-16-02-1171
8	DABOA	İE.EV..	Sultan Mustafa Vakfı'ndan Medine-i Münevvere'de kıraet olunacak Mevlid-i Nebevide iksa olunacak kürk bedelinin Mısır'dan mutad üzere kadısına ve Şeyhülharem ve saireye gönderilmesi hakkında Mısır valisine ve kadısına ve saireye yazılan hükme dair Mehmed mühürü tezkire.	H-03-03-1143
9	DABOA	A.İMKT.NZD.	Mevlid Kandilinde vaiz ve mevlidhanlara verilecek atıyye hususunda Maliye Nezareti'ne yazılan tezkire.	H-09-03-1269
10	DABOA	AE.SMST.III	Mevlid-i şerif davet tezkireleri için torba mendil itası hakkında hazinedarbaşışya buyuruldu.	H-20-03-1178
11	DABOA	Y..MTV.	Mekteb-i Sultanî'de okutulacak mevlidin gününün mekteb müdüriyetine tebliğ edildiği hususunda Maarif Nezareti'nin tezkiresi.	H-22-05-1312
12	DABOA	C..DH..	Okunacak mevlid-i şerife davet olunacak ulemaya tezkire yazılmak üzere merbut pusulada yazılı kağıt ve sairenin verilmesine dair kağıtçıbaşışya buyuruldu.	H-11-03-1257
13	DABOA	ML.EEM.	Şazeli Dergahı'nda okunacak kıssa-i şerife mevlidin masrafının, Postnişin Muhammed Zafir Efendi'nin tezkiresi mucebince, Hazine-i Hassa veznesinden ita olunduğu.	R-28-06-1310
14	DABOA	MV.	Mevlid Kandilî'nin hangi camide tebrikine irade buyurulacağı hakkında takdim edilen tezkire.	H-05-03-1332
15	DABOA	A.İMKT.	Mevlid-i Şerif gecesinde kandil yakılıp top atılmasının adetten olduğuna dair tezkire ve derkenar. a.g.y.tt	H-29-12-1265
16	DABOA	TS.MA.d	...ve Beşiktaş Camii'nde mevlid-i nebevi kıraatında vaki masrafa dair tezkireler. a.g.tt	H-29-12-1273
17	DABOA	C..EV..	Okunacak mevlid-i şerifde meşayih, sudur ve mevali-i uzzama yazılacak davet tezkireleri için on beş deste battal İstanbul kağıdı, iki yüz adet som kozak, üç yüz dirhem kırmızı balmumu, on beş çift cevazir kalem ve iki adet mercanlı kalemtraş verilmesi. g.tt	H-29-03-1217
18	DABOA	Y..PRK.ASK.	Mehmed Sadık adlı şahsın Surre-i Hümayun Alayı ve Cihangir Cami-i Şerif'inde kıraat olunan mevlid-i şerife dair kaleme aldığı risalenin münasib görüldüğü takdirde padişaha takdimi talebi.	H-20-01-1310
19	DABOA	MB.İ...	Mevlid-i Şerif münasebetiyle Harbiye, Tıbbiye, Musika, Hademe-i Hassa, Mekteb-i Sultani, Mekteb-i İbtidaiye-i Hamidiye'ye ihsan buyrulan teşekkürnamelerin takdimi.	H-29-12-1298
20	DABOA	A.İAMD.	Mevlid-i Şerif'de takdim olunan maruzatları havi.	H-29-12-1275
21	DABOA	HH.İ...	Peygamber Efendimiz Hz. doğum gününde Yunus Aleyhisselam Hz. Musul'da bulunan camii'nde mevlid-i şerif okutulup cümlesine yemekler yedirilip Padişaha dualar edildiğine dair gelen telgrafın takdim edildiği.	H-04-04-1313
22	DABOA	Y..MTV.	Bahriye Mektebi'nde okunan mevlid münasebetiyle teşekkürü havi olarak tanzim edilen mazbatanın Bahriye Nezareti'nce takdimi.	H-12-06-1312
23	DABOA	A.İMKT.DV..	Mevlid-i Şerif töreninde Padişah'a takdim edilen arzuhal sahiplerine verilecek atıyyenin Hazine'den Deavi Nezareti'ne gönderilmesi.	H-07-05-1274
24	DABOA	Y..MTV.	Bahriye Mektebi'nde mevlid okutulması dolayısıyla mektepten tanzim olunan mazbatanın takdimi hakkında Bahriye Nezareti'nin arzı.	H-04-05-1313

25	DABOA	MB.İ...	II- Rebiülevvel ayının 12. Cuma gecesi leyle-i mevlid-i Hazret-i Risalatpenahi olduğunu mübeyyin İstanbul Kadılığı ilamının takdim edildiği.	H-06-03-1301
26	DABOA	Y..MTV.	Tıbbiye Mekteb'inde mevlid okutulması dolayısıyla mektep heyeti tarafından tanzim olunan teşekkürnâmenin takdimi hakkında Tophane Müşiri ve Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın mârûzâtı.	H-15-05-1313
27	DABOA	ML.EEM.	Unkapanı'nda kain Yeşiltulumba'da bulunan Rufai Dergahı'na takdim edilen hasırın tefrişi ve okutulacak Mevlid-i Şerif'in masarifi olan meblağın itası.	R-22-02-1309
28	DABOA	Y..MTV.	Cülus günü münâsebetiyle medreselerde mevlid okuyanlara dağıtılan paralardan dolayı arz-ı teşekkürü hâvi meclis-i mesâlih-i talebenin mazbatasının Meşihat'ça takdimi ve sanayi-i nâriye esmanı olarak Tophâne'den ders vekâletine gönderilen paraya dair.	H-13-04-1316
29	DABOA	Y..MTV.	Mekteb-i Sultanide mutad olduğu üzere mevlid okunacağı ve müteakiben mükafat dağıtılacağı hakkında Maarif Nezareti'nce takdimi.	H-03-08-1318
30	DABOA	İ..DH..	Mevlid-i Şerif alayı valasında Padişah'a takdim edilen maruzatın hülasaları.	H-23-03-1266
31	DABOA	ML.EEM.	Mevlid-i Nebevi aidatı olarak padişaha takdim kılınan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-23-06-1311
32	DABOA	MV.	Mevlid Kandili'nin hangi camide tebrikine irade buyurulacağı hakkında takdim edilen tezkire.	H-05-03-1332
33	DABOA	MV.	Mevlid Kandili sebebiyle okunacak kıraatın hangi camide icra olunacağı hakkında Teşrifat Müdüriyet-i Umumiyesi müzekkeresinin leffen takdimi.	H-04-03-1339
34	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de kıraat olunan mevlidin şekerini takdim eden zevatın atıyyesi olarak verilen meblağın, Hazine-i Hassa veznesinden itası.	R-18-07-1315
35	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Tıbbiye'de okutulan mevlidde şeker takdim eden kişilere ihsan buyurulan meblağın, Hazine-i Hassa veznesi tarafından ödendiği.	R-25-07-1315
36	DABOA	ML.EEM.	Kadirihane Dergahı'nda kıraat olunan Mevlid-i Şerif şekerini takdim edenlerin atıyyelerininin Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-11-05-1317
37	DABOA	ML.EEM.	Mühendishane-i Berri'de kıraat olunan Mevlid-i Şerif'in şekerini takdim edenlerin atıyyesi olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-01-08-1317
38	DABOA	ML.EEM.	Mevlid-i Nebevi Alayı'nda padişaha takdim olunan meblağın itası.	R-15-03-1320
39	DABOA	ML.EEM.	Mevlid Alayı münasebetiyle padişaha takdim edilen meblağın Zülveçeyn bekçilerinden Hüseyin Ağa'nın senedi gereğince Hazine-i Hassa veznesinden ödendiği.	R-12-02-1323

4. Mevlit Törenleri İçin Yapılan Masraflar

Mevlit törenleri için yapılan masraflar ve bu masrafların nereden karşılanacağı önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında masraflar Mevlit kıraati için verilen hediyeler, yapılan ihsanlar ile birlikte ele alınması gereken bir konudur. Fakat belgelerde genellikle masraf olarak ve gider kalemi bağlamında işlendiği için bu konuyu ayrıca değerlendirmekte fayda vardır.

Gerek farklı mekânlarda düzenlenen, gerekse düzenli olarak tertip edilen Mevlit törenlerinde yapılan masrafların hazineye ya da vakıflardan karşılandığı görülmektedir. H-16-02-1329 tarihli bir belgede masrafların karşılanması için “Her yıl Rebîülevvel ayında Topkapı Sarayı Hırkayı Saadet Dairesi'nde Mevlid-i Şerif okunması teamülünü ihya ve devamı için yapılan masrafı karşılayacak akarat oluşturulması” düzenli bir gelir oluşturulması istenmektedir.

H-10-03-1273 tarihli bir belgede “Mevlit Alayı'nı seyredecek ecnebiler için Masraf Dairesi'nin hazırlanması” Mevlit alayının yabancılar tarafından da seyredildiği ve bunların masraflarının da karşılanması gerektiği belirtilmektedir: “H-26-05-1324 tarihli bir belgede “Bazı Mekatib-i Askeriye ve Mülkiyede usul ve emsali üzere masrafı Emlak-ı Hümayun hasılatından karşılanarak mevlid-i şerif okutulduğu.” mevlit masraflarının nereden karşılanacağı ifade edilmiştir.

“Özellikle okullarda her sene mutad olarak Mevlit okutulması dikkat çekmektedir. “Sultan Abdülaziz'in Validesi Pertevniyal Sultan tarafından her sene okutulan mevlidler, bu mevlidlerde askere verilen zerde ve pilav masrafları ile satın aldığı bazı gayrimenkuller ile tamir ve ihya ettiği çeşme, mescid ve hayratın listesi” “Kosova'da okutulan mevlid-i şerif masrafından bakaya kalan meblağın Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'e verilmesi” “Her sene bütün okullarda kıraat olunan

Mevlit için Hazine-i Hassa-ı Şahaneden mahsus meblağın, Mekteb-i Harbiye ve İdadiye masraflarının vezneden itası, “Trabzon İdadi Mektebi’nde okutturulan mevlidin masraflarının mektebin tahsisatından karşılanamadığı bunun ya evkaf-ı münderise veya başka bir yerden karşılanarak ödenmesi gerektiği.”

Tablo 8. Mevlit Törenleri İcin Yapılan Masraflar

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	MB.İ.	Şeyh Yunus Efendi'nin postnişin olduğu dergâhta okunacak mevlid merasimi ile ilgili yapılacak masrafların karşılanması.	H-23-02-1265
2	DABOA	MB.İ.	I- Şam'da bulunan Emevi Camii'nde okutulan Mevlid-i Şerif dolayısıyla yapılan masrafların vakf-ı padişahiden karşılanması.	H-16-06-1261
3	DABOA	İE.HAT.	Sultanahmet Camii'nde her sene olduğu gibi merasimle okunan mevlid-i nebevi masraflarının Haremeyn Hazinesi'nden verilmesi hakkında. a.g.y. tt (Üçüncü Selim'in hatt-ı hümayunu var; Evkaf)	H-29-12-1255
4	DABOA	İE.HAT.	Enderun'da okunan mevlid masraflarının itası. (Hatt-ı Hümayunu var; Saray)	H-23-05-1237
5	DABOA	HH.İ.	Sakız ceziresinde bulunan Mecidiye Camiinde her sene kıraat olunması caminin katib ve cabisi olan Hacegan-ı Divan-ı Hümayun'dan Mehmed Necib Bey tarafından istenen mevlidin masraflarının karşılanması.	H-07-03-1269
6	DABOA	Y.PRK.HH.	Ertuğrul Camii, Şazeli dergâhında okunacak mevlidin masraflarının emlak-ı hümayundan karşılanmasına mukabil imzalan senet.	H-11-03-1307
7	DABOA	Y.PRK.HH.	Şazeli dergâhında tilavet olunacak mevlid ve Mirac-ı Nebevi'de yapılan masrafların tesviyesi.	H-25-07-1307
8	DABOA	D. DRB.İ.	II-Merkez Efendi Hankahı'nda her sene okunmakta olan mevlid-i şerif masrafları için senelik olarak tahsis olunan meblağın miktarı. IV-Mevlid-i Şerif gecesi açılmak ve ziyaret olunmak ve bir de mevlid-i şerif okutulmak üzere Asariye Camii'ne vazolunan lihye-i saadet için tahsis kılınan vazifenin miktarı. V-Her sene Merkezefendi Hankahı'nda mevlid-i şerif tertib olunduğu gibi Fındıklı'da Şeyh Yunus Efendi'nin Tekyesi'nde de her sene mevlid-i şerif düzenlenerek memur tayini, şeker ve levazimatının mübayaasıyla mevlithan vs. vazifelerinin kendilerine ita olunması.	H-28-10-1265
9	DABOA	A.} MKT.NZD.	Şam'daki Emevi Camii'nde Hz. Muhammed (A.S) için okunacak mevlidin masraflarının karşılanması.	H-24-06-1267
10	DABOA	İ.EV.	Eyüb civarında Bahariye'deki Şah Sultan dergâhında her sene kıraatı mutad olan mevlid masraflarının bütçeye ilave edilerek Evkaf bütçesinden ödenmesi. (1325C-07)	H-18-06-1325
11	DABOA	MF.MKT.	Bayezid Camii'nde okutulacak mevlidin masraflarıyla ilgili Maarif Tamirat Müdürü Kadri Bey'e teslim edilen paranın ulaşıp-ulaşmadığının bildirilmesi.	H-07-03-1295
12	DABOA	HH.İ.	Çeşitli mekteplerde geleneksel olarak okutulan Mevlid-i Şerif için vuku bulan masrafların tesviye olunduğu.	H-23-05-1304
13	DABOA	HH.İ.	Selanik Mekteb-i Mülki İdadisi'nde masrafları Selanik Emlak-ı Hümayun İdaresi'nden tesviye olunarak Mevlid-i Şerif okutulmasından memnun olunarak tanzim edilen tahriratın takdim edildiği.	H-06-05-1306
14	DABOA	HH.İ.	Sultan Ahmed'de bulunan ve Hazine-i Hassaca tamir ettirilen Özbekler dergâhında masrafları Hazine-i Hassa tarafından karşılanmak üzere Mevlid-i Şerif okutulmak üzere padişaha dua ve teşekkür edilerek hazırlanan teşekkürnamenin takdim edildiği.	H-03-07-1306
15	DABOA	HH.İ.	Mevlid-i şerif münasebetiyle çeşitli mekteplerde okutulacak mevlid için yapılacak olan masrafların ödenmesi.	H-23-03-1311
16	DABOA	HH.İ.	Mekteb-i Mülkiye'de okutulan Mevlid-i Şerif'te verilen ziyafetin masraflarının tesviyesi.	H-18-05-1312
17	DABOA	HH.İ.	Pusulada gösterilen askeri ve mülkiye mekteplerinde mutad olduğu üzere Mevlid-i Şerif okunduğu ve yapılan masrafların Emlak-ı Hümayun hasılatından tesviye olunması.	H-14-04-1314
18	DABOA	HH.İ.	Peygamber Efendimiz'in doğum gününde okutulacak Mevlid-i Şerif'te dağıtılacak şekerlerin masraflarının tesviyesi.	H-11-03-1315
19	DABOA	MF.MKT.	Trabzon İdadi Mektebi'nde okutturulan mevlidin masraflarının mektebin tahsisatından karşılanamadığı bunun ya evkaf-ı münderise veya başka bir yerden karşılanarak ödenmesi gerektiği.	H-20-01-1307

20	DABOA	MF.MKT.	Okunan Mevlid-i Şerif masrafının ya okulun mesarif-i müteferrikasından karşılanması ya hut İzmir Maarif Müdürlüğü'nce başka bir çare bulunması.	H-17-04-1307
21	DABOA	AE. SMHD. II.	Rebiyülevvel ayının ikinci gecesi okunan Mevlid-i Nebevi levazımata masraflarının Haremeyn Hazinesi'ne masraf kaydı.	H-02-03-1229
22	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Sultanî'de kıraat olunacak mevlid-i şerif masrafının vezneden itası.	R-05-10-1305
23	DABOA	ML.EEM.	Her sene bütün okullarda kıraat olunan Mevlid için Hazine-i Hassa-i Şahaneden mahsus meblağın, Mekteb-i Harbiye ve İdadîye masrafının vezneden itası.	R-06-10-1305
24	DABOA	HH.İ.	Tamir ve tefrişi yapılan Şeyh Muhsin Hazretleri'nin makam ve camisinde yapılacak mevlid-i şerif merasiminin masraflarının karşılanması.	H-21-07-1316
25	DABOA	MF.MKT.	Paris Maarif tercümanına maaş verilemeyeceği, mekteb-i idadide okunacak Mevlid-i Nebevi masrafının evkaf-ı münderiseden ödenmesi.	H-29-11-1308
26	DABOA	HH.İ.	Takdim edilen pusulada Mekteb-i askeriye ve mülkiye isimleri hizalarında gösterilen meblağın verilmesi. Hazret-i Resulullah'ın doğum yıldönümünde okunacak Mevlid-i şerif için yapılacak masrafın Emlak-ı Hümayun Hasılatından tesviye olunması.	H-04-04-1318
27	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de okutulacak olan mevlid-i şerif masrafının vezneden itası.	R-13-09-1306
28	DABOA	MB.İ.	Her yıl Rebiyülevvel ayında Topkapı Sarayı Hırka-yı Saadet Dairesi'nde Mevlid-i Şerif okunması teamülünü ihya ve devamı için yapılan masrafı karşılayacak akarat oluşturulması.	H-16-02-1329
29	DABOA	ML.EEM.	Açılış töreni icra edilen Etyemez Tekkesi'nde kıraat olunan Mevlid-i Şerif ve Hatm-i Hâce için vukubulan masrafların vezneden ita olunması.	R-29-01-1308
30	DABOA	ML.EEM.	Açılış töreni icra edilen Etyemez Tekkesi'nde kıraat olunan Mevlid-i Şerif ve Hatm-i Hâce için vuku bulan masrafların vezneden ita olunması.	R-04-02-1308
31	DABOA	MB.İ.	Mevlid kandili sebebiyle Topkapı Sarayı'nda icra edilen mevliden önce caminin minderlerinin yüzleri değiştirildiğinden masrafının ödenmesi.	H-14-03-1330
32	DABOA	ML.EEM.	Üsküdar'da Tavaşi Hasan Ağa Mahallesi'nde cami-i şerifte kıraat olunacak mevlid-i şerifin masraflarının vezneden ita olunması.	R-08-08-1308
33	DABOA	ML.EEM.	Eyüb Sultan civarında Darülfeyz Hamidi Mektebi'nde kıraat olunacak mevlid-i şerifin masraflarının vezneden ita olunması.	R-08-08-1308
34	DABOA	ML.EEM.	Kengirî (Çankırı) sancağında inşa olunan Ertuğrul Mektebi'nin Mevlid-i Şerif masraflarının tesviyesi.	R-10-08-1308
35	DABOA	ML.EEM.	Samatya'da kain Etyemez dergâhında icra olunan mevlid-i şerif ve hatm-i hacenin masraflarının vezneden ita olunması.	R-10-08-1308
36	DABOA	ML.EEM.	Tophane'de Kadiriye dergâhında okunacak mevlid masrafının Hazine-i Hassa veznesinden ödendiği.	R-19-08-1308
37	DABOA	ML.EEM.	Fünun-ı Harbiyye Mektep ve İdadisi ile Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye'de okutulacak mevlid masrafının Hazine-i Hassa veznesinden ödendiği.	R-26-08-1308
38	DABOA	HR.MKT.	Mevlid Alayı'nı seyredecek ecnebler için Masraf Dairesi'nin hazırlanması.	H-10-03-1273
39	DABOA	MB.İ.	Kosova'da okutulan mevlid-i şerif masrafından bakaya kalan meblağın Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey'e verilmesi	H-16-03-1331
40	DABOA	MB.İ.	Mevlid alayında kıraat olunan menkıbe-i viladet-i nisaletpenahi münasebetiyle tedarik edilen çeşitli şeker vesair masrafının hazinece ödenmesi.	H-10-04-1332
41	DABOA	TS.MA.e	Sultan III. Mustafa'nın kızı Beyhan Sultan'ın Akıntıburnu ve Eyüb sahilisarayları ve dairelerinde yapılan tamirat masrafları ile satın alınan çeşitli giyim eşyaları ve okutulan Mevlid-i Şerif masraflarını ilgili esnafın tamamen teslim aldıkları. (TSMA No: 316/553-568)	H-29-09-1231
42	DABOA	ML.EEM.	Samatya civarındaki Etyemez dergâhında okunacak mevlidin masraflarının ödenmesi.	R-13-07-1309
43	DABOA	ML.EEM.	Tophane'deki Kadiriye dergâhında okunan mevlid için yapılan masrafların ödenmesi.	R-27-07-1309
44	DABOA	ML.EEM.	Eyüb'deki Hamidiye Mektebi'nde okunacak mevlid masraflarının itası.	R-07-08-1309
45	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Bahriye-i Şahane'de okutulacak olan Mevlid-i Şerif'in masraflarının ödenmesi.	R-14-08-1309
46	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane ve İdadisi'yle Mekteb-i Tibbiye-i Askeriye-i Şahane'de okunacak olan Mevlid-i Şerif'in masraflarının verilmesi.	R-19-08-1309
47	DABOA	MB.İ.	Hz. Peygamber'in (SAV.) doğumu vesilesiyle Saray-ı Hümayun ve Dolmabahçe Camii'nde okunan mevlid-i şeriflerde dağıtılan şekerlerin bedeli ve yapılan diğer masrafların tesviyesi.	H-28-03-1333

48	DABOA	ŞD.	Eyüb Bahariye'deki Şahsultan dergâhında her sene okunan mevlid masraflarının ödenmesi. (Evkaf 8)	H-01-04-1325
49	DABOA	ML.EEM.	I- Mekteb-i Sultanî'de okutulması irade buyurulan Mevlid-i Şerif'in masrafları olan meblağın vezneden itası.	R-20-10-1309
50	DABOA	HH.İ.	Okunacak Mevlid-i Şerif sırasında dağıtılacak şekerlerin masraflarının karşılanması.	H-25-02-1324
51	DABOA	HH.İ.	Bazı Mekatib-i Askeriye ve Mülkiyede usul ve emsali üzere masrafı Emlak-ı Hümayun hasilatından karşılanarak mevlid-i şerif okutulduğu.	H-26-05-1324
52	DABOA	MB.İ.	Padişah tarafından okutulan mevlid münasebetiyle dağıtılan şekerler için tedarik olunan kese, atlas bohça ve diğer bazı malzeme masraflarının Hazine-i Hassa tarafından tesviyesi.	H-29-03-1335
53	DABOA	HH.İ.	Hazine-i Hassa tarafından masrafları karşılanarak askeriye ve mülkiye mekteplerinde mevlid-i şerif okutulması.	H-17-03-1325
54	DABOA	TS.MA.e	Sultan Abdülaziz'in Validesi Pertevniyal Sultan tarafından her sene okutulan mevlidler, bu mevlidlerde askere verilen zerde ve pilav masrafları ile satın aldığı bazı gayri menkuller ile tamir ve ihya ettiği çeşme, mescid ve hayratın listesi. (TSMA No: 356/1-6)	H-26-03-1281
55	DABOA	ML.EEM.	Şazeli dergâhında okunacak kıssa-i şerife mevlidin masrafının, Postnişin Muhammed Zafir Efendi'nin tezkiresi mucebince, Hazine-i Hassa veznesinden ita olunduğu.	R-28-06-1310
56	DABOA	ML.EEM.	Samatya'da Etyemez dergâhında okunacak mevlidin masraflarının Hazine-i Hassa veznesi tarafından ödenmesi.	R-29-06-1310
57	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Darulfeyz-i Hamidi, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve Mekteb-i Sultanî'de okunacak mevlid masraflarının itası.	R-23-09-1310
58	DABOA	TS.MA.e	Aylık olarak Darphane'den Hazine-i Hümayun'a gelen paralarla bu paralardan inam, mevlid ve inşaat masrafları için sarf edilen paralar. (TSMA No: 442/7)	H-17-03-1180
59	DABOA	ML.EEM.	Etyemez dergâhında her sene kiraatı irade buyurulan mevlidin masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-26-06-1311
60	DABOA	ML.EEM.	II- Mekteb-i Mülkiye'de her sene okutulan Mevlid-i Şerif'in masrafı olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-27-07-1311
61	DABOA	ML.EEM.	Aşiret Mektebi'nde okutulacak Mevlid-i Şerif masraflarının itası.	R-22-09-1311
62	DABOA	ML.EEM.	Cağaloğlu'nda bulunan Hoca Rüstem Camii'nin açılış merasiminde okutulacak mevlidin masrafı olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-06-02-1312
63	DABOA	ML.EEM.	Davudpaşa iskelesinde olup tamiratı tamamlanmış olan Kadem-i Şerif Dergâhı'nın açılış merasiminde okunacak mevlid masraflarının itası.	R-01-11-1312
64	DABOA	ML.EEM.	Burhan-ı Terakki Mektebi'nde okutulacak Mevlid-i Şerif'in masrafının Hazine-i Hassa Veznesi tarafından ödendiği.	R-15-09-1313
65	DABOA	ML.EEM.	Sinob'un Gerze kazasında Hacı Ömer Efendi tarafından inşa kılınan medresenin cülus-ı hümayun günü açılışının yapılacağı, Mevlid-i Şerif kiraat olunacağı ve yapılacak masrafın tesviyesi.	R-03-01-1314
66	DABOA	ML.EEM.	Hasköprü'de Hacışaban Mahallesi'ndeki mescidin inşaatının tamamlanmasından dolayı okunan Mevlid-i Şerif'in masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-14-01-1314
67	DABOA	ML.EEM.	Kadırga'da yeniden inşa olunan hastahane ile Sultan Ahmed'deki inas ve rüşdiyenin ayrıca Eğrikapı'daki ibtidaiye ve rüşdiyelerin açılışlarında icra olunacak mevlidin masrafı olan meblağın vezneden itası.	R-19-06-1314
69	DABOA	ML.EEM.	Çankırı'da vaki Ertuğrul Mekteb-i İdadisi'nde kiraat olunacak mevlid-i şerif için yapılacak masrafların suret-i tesviyesi.	R-14-08-1314
70	DABOA	ML.EEM.	Şazeli dergâhında kiraat olunacak mevlid için gereken masrafların tesviyesi.	R-21-04-1316
71	DABOA	ML.EEM.	II- Samatya'da Etyemez dergâhında kiraat olunan mevlid masrafının tesviyesi.	R-27-04-1316
72	DABOA	ML.EEM.	Yozgad'da inşa olunan tekkenin açılış merasiminde okutulacak mevlid-i şerif masrafları ile Zor sancağı dahilinde Deyr kasabasında inşa edilen cami ile mektebin inşaat masraflarının ve Eskişehir dahilinde Karahisar'da bulunan cami ve Şeyh Edebalı Türbesi'nin tamirat masraflarının tesviyesi.	R-30-05-1316
73	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de okunacak mevlidle ilgili masrafların ödenmesi.	R-01-06-1316
74	DABOA	MF.MKT.	Mevlid gecesinde yapılacak aydınlatma vs. masraflar için masarır-ı müteferrika yeterli olmadığından, tenvirat tertibinden tasarruf edilecek meblağın bir defaya mahsus masarır-ı müteferrikaya sarfedilmesinin Konya Maarif Müdürlüğü'ne bildirildiği.	H-12-08-1315

75	DABOA	ML.EEM.	III- Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de okutulacak Mevlid-i Şerif'in masrafı olan paranın vezneden itası.	R-06-10-1317
76	DABOA	A.} MKT.NZD.	Mevlid Alayı'nın güzergahındaki mahallerin kaldırımlarının keşfi gereği masrafı olan meblağın tesviyesi.	H-14-10-1278
77	DABOA	ML.EEM.	Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin tamirati tamamlandığı cihetle açılışa okunacak Mevlid-i Şerif masrafının Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödendiği.	R-20-04-1318
78	DABOA	ML.EEM.	Ayvansaray'da bulunan Darülfeyz-i Hamidi Mektebi'nde okutulacak Mevlid-i Şerif'in masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödenmesi.	R-23-05-1318
79	DABOA	ML.EEM.	Regaib Kandili münasebetiyle Hz. Halid Türbesi'nde okunacak mevlid masrafının ödenmesi.	R-16-07-1318
80	DABOA	ML.EEM.	Saray-ı hümayun bekçi ve bahçıvanlarının camisinde okutulan mevlid masrafının, Hazine-i Hassa veznesinden ödendiği.	R-18-07-1318
81	DABOA	ML.EEM.	Taif ve Cidde'de bulunan fakir, çocuk ve yetimlere ihsan buyurulan yemek bedeliyle camilerde okutulan mevlid ve sairinin masrafların müfredatını havi tahrirat.	R-07-07-1322
82	DABOA	TS.MA.e	Hırka-i Saadet Dairesi'nden okunacak Mevlid'de kullanılmak üzere Kaftani İbrahim Bey vasıtasıyla satın alınmış olan eşyanın bedeli ile diğer masraflar olan 2 924 kuruşun Hazine-i Hassa tarafından ödenmesi, cins ve miktarları belirtilen eşyaların demirbaş kaydının yapılarak Hazine-i Hümayunda korunması. (TSMA No: 3328/587)	H-22-06-1294
83	DABOA	TS.MA.e	Her sene olduğu gibi Sultan Ahmed Camisi ile Beylerbeyi Camisi'nde okutulan Mevlid-i Nebevi'de yapılan masrafların müfredatı. g.tt (TSMA No: 3328/1545-1546)	H-29-03-1286
84	DABOA	AE.SOSM.III	Nur-i Osmaniye Camii'nde kıraat olunacak Mevlid-i Nebevi'ye padişahın teşrifi sebebiyle yol üzerine yayılacak kumu nakleden mavnacıların ücretlerinin Biruni Kağıd Emaneti Rüşümü'nden itası.	H-01-08-1170
85	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Sultani'de kıraat olunacak mevlid-i şerif masrafının vezneden itası.	R-05-10-1305
86	DABOA	ML.EEM.	Eyüb'de kain Darülfeyz-i Hamidi Mektebi'nde kıraat olunacak mevlid için vezneden para itası.	R-05-10-1305
87	DABOA	BEO	Şam'da vaki Emevi Camii'nde, her sene mutad olan Mevlid okunması için sarf olunan meblağın sarfına mezuniyet itası. (Maliye)	H-09-07-1310
88	DABOA	ML.EEM.	I- Şazeli dergâhında okutulan Mevlid-i Şerif masarfi için tahsis olunan paradan artan miktarının vezneye teslimi.	R-29-08-1307
89	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Sultani'de okutulacak Mevlid-i Şerif'in masarfi olan paranın vezneden itası.	R-05-09-1307
90	DABOA	ML.EEM.	Tophane'de Kadirhane dergâhında kıraat olunacak Mevlid-i Şerif'in masrafı olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-14-11-1310
91	DABOA	ML.EEM.	Etyemez dergâhında her sene kıraati irade buyurulan mevlidin masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-26-06-1311
92	DABOA	ML.EEM.	Tophane'de Kadirhane dergâhında kıraat olunacak mevlidin masraflarının Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-06-07-1311
93	DABOA	ML.EEM.	Eyüb'de bulunan Darülfeyz-i Hamidi Mektebi'nde okutulacak Mevlid-i Şerif'in masarfi olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-23-07-1311
94	DABOA	ML.EEM.	II- Mekteb-i Mülkiye'de her sene okutulan Mevlid-i Şerif'in masrafı olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-27-07-1311
95	DABOA	ML.EEM.	Burhan-ı Terakki Mektebi'nde okutulacak Mevlid-i Şerif'in masrafı olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-02-08-1311
96	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Fünun-ı Bahriye'de okutulacak Mevlid-i Şerif'in masarfi olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-03-08-1311
97	DABOA	ML.EEM.	Cağaloğlu'nda bulunan Hoca Rüstem Camii'nin açılış merasiminde okutulacak mevlidin masrafı olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından itası.	R-06-02-1312
98	DABOA	ML.EEM.	Aşiret Mektebi'nde okunacak mevlid masraflarının Hazine-i Hassa veznesinden itası.	R-02-08-1312
99	DABOA	ML.EEM.	Cülus-ı Hümayun'da Dersaadet'teki medreselerde okutulacak Mevlid-i Şerif masarfi olan paranın vezneden itası.	R-18-06-1314
100	DABOA	ML.EEM.	Mevlid-i Nebevi ala-yı valasına gidiş parası olan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-26-04-1317
101	DABOA	ML.EEM.	Mutad olduğu üzere Mevlid-i Şerif Alayı tarafından padişaha takdim kılınan paranın, Hazine-i Hassa veznesinden itası.	R-26-03-1319

102	DABOA	A.MKT.MHM.	İkinci Murad Evkafı'ndan Edirne'de vaki Mevlevihane'de Mevlid-i Şerif okunması için para tahsis edilmesi.	H-16-05-1275
103	DABOA	TS.MA.d	... Hırka-i Saadet ziyaretinde ve mevlidde verilen ihsanlar, Mabeyn-i Hümayun'a teslim edilen bazı eşyalar ile kitapların masarfatı vesair müteferrik masarfatı havi defter g.tt	H-27-03-1294
104	DABOA	TS.MA.d	Harc-ı hassa defteri: Enderun Hazinesi'ne Mısır hidivinin şerbet bedeli, gav bedeli, rikabiye, hilat akçesi ve taamiye olarak gelen paralar ile Evkaf Hazinesi ve Hazine-i Hassa'dan tahsis olunan mebalığden ibaret varidat ve Mevlid, Regaib ve Mirac gecelerinde ve surre ihracında mutad ihsanlar, bazı saray müstahdemlerinin mutad aylıkları, ramazan ve bayram ihsanları, fitreler ve saireden ibaret masarifat defteri. Ek belge: Pusula. a.g.y.tt	H-6 -05-1293

4.1. Mevlid-i Şerif Masrafı İçin Vakıf İhdas Edilmesi

Mevlit masraflarının karşılanması için başvuru yollarından biri de medeniyetimizin kadim teşkilatı vakıf/vakıfların ihdasıdır. İncelenen belgeler itibarıyla mevlide dair ihdas edilen vakıf sayısı az olsa da bu anlamda bir vakfın varlığı meseleye atf edilen önem açısından önem taşımaktadır. 1171 tarihli bir belgede “Darüssaade Ağası maktul Beşir Ağa'nın İstanbul'da bina eylediği mekteb ve çeşme ile Kalenderhane Camii'nde mevlit okuma masrafı namıyla vakıflar ihdas eylediği ve Mora'daki havas, tımar ve zeametleri vakfa tebdil edilerek birçok kimselere gadr eylediği bildirildiğinden tımarların sahiplerine ve sahipleri ölmüş ise evlatlarına tevcihi için isimlerinin bildirilmesi” şeklindeki tanımlama, mevlit okuma masrafı namıyla vakıflar ihdas edilmiş olduğundan söz etmektedir.

Tablo 9. Mevlid-i Şerif Masrafı İçin Vakıf İhdas Edilmesi

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	C..EV..	Darüssaade Ağası maktul Beşir Ağa'nın İstanbul'da bina eylediği mekteb ve çeşme ile Kalenderhane Camii'nde mevlid okuma masrafı namıyla vakıflar ihdas eylediği ve Mora'daki havas, tımar ve zeametleri vakfa tebdil edilerek birçok kimselere gadreylediği bildirildiğinden tımarların sahiplerine ve sahipleri ölmüş ise evlatlarına tevcihi için isimlerinin bildirilmesi.	H-11-05-1171

803

5. Mevlit Kıraati Münasebetiyle Verilen Hediyeler (Hediye / İhsan / Maaş / Mükâfat)

Mevlit kıraati ve münasebetle düzenlenen törenlerde mevlit okuyanlara, mevlit töreni tertip edilen mekândaki şahsiyetlere (H-05-11-1323 Darülhayr-ı Ali'de tertiplenen Mevlid-i Nebevi'nin okunmasından sonra kendilerine dağıtılan hediyelerden dolayı bazı memur, talebe ve muallimlerin memnun kaldıkları), hediye ihsan, maaş ya da mükâfat adı altında birtakım bahşişler verilmiştir. Hediyein içeriğinin genel olarak ifade edildiği belgelerin yanında (Mevlit kıraatında yapılan ihsanlar gibi) hediyein içeriğinin belirtildiği (Mevlid-i Nebevi kıraeti hasebiyle ihsan olarak tevzi edilen paralara ve eşyalara, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'nin mevlit için ihsan olunan şekerden dolayı arz-ı teşekkürü) belgeler de mevcuttur. Ayrıca destimal bedeli olarak (Mevlit kandili nedeniyle bazı görevlilere destimal bedeli olarak yapılan ihsanların müfredatı. (TSMA No: 177/274)) ihsanlar dağıtıldığı, Mevlit okunması esnasında dağıtılan şekerden “padişah tarafından ihsan edilen 2700 külah şekerin Hazine-i Hümayun memur ve hademelerine dağıtılması. (TSMA No: 3328/1308)” bazı ihsanlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1315 tarihli bir belgede mali sıkıntıda bulunan Gazhane memurlarına da Mevlit kandili münasebetiyle yarısı maaş ihsanda bulunulmasını talep eden Tophane Müşiriyeti'nin arzı, vardır. (Y. MTV. No: 164/129)

Mevlit okuyanlara “Medine ahalisinden bir şahsın her hafta bir camide mevlit okumak üzere münasip bir maaşla vazife verilmesi.” belgesinden anlaşıldığı kadar bazen münasip bir maaş da bağlanmıştır:

Tablo 10. Mevlit Kıraati Münasebetiyle Mevlit İçin Verilen Hediyeler (Hediye / İhsan / Maaş / Mükâfat)

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	Y.PRK.MF	Darülhayr-ı Ali'de tertiplenen Mevlid-i Nebevi'nin okunmasından sonra kendilerine dağıtılan hediyelerden dolayı bazı memur, talebe ve muallimlerin memnun kaldıkları.	H-05-11-1323
2	DABOA	TS.MA.d	... mevlid-i şerif kıraatında yapılan bahşişler... a.g.tt	H-29-12-1244
3	DABOA	TS.MA.e	Çukadar-ı Şehriyari Mehmed Emin Ağa'nın rikabdar ve arz ağası olduğu zamana ait aîdat, acemilik, tayinat, bayramlık ve Mevlid-i Nebevi kıraeti hasebiyle ihsan olarak tevzi edilen paralara ve eşyalara ve bu hususta rical-i devletten gelen hediyeler. (TSMA No: 277/4)	H-03-11-1238
4	DABOA	TS.MA.d	... Mevlid kıraatında yapılan ihsanlar, hırka-i şerif ziyareti ve cuma günlerinde yapılan ihsanlar ... saire. a.g.tt	H-29-12-1286
5	DABOA	HH.İ.	Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Mülkiye'de Mevlid-i Şerif okutulup talebelere mükâfat dağıtıldığı.	H-24-04-1314
6	DABOA	MF. İBT.	Padişahın cülus gününde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de okunacak mevlid-i şerif ve mükâfat dağıtım merasiminde bulunmalarının Rüşdiye Müdürü Said Bey ile İbtidaiye Müdürü Hamid Bey'e tebliğ olunduğu.	H-18-06-1322
7	DABOA	HH.İ.	Sekud kasabasında inşaatı tamamlanmış orta mektebde mevlid okutulması ve mükâfat dağıtılması için hazineden bir miktar para tahsisi.	H-12-10-1325
8	DABOA	Y.MTV.	Mekteb-i Sultanide mutad olduğu üzere mevlid okunacağı ve müteakiben mükâfat dağıtılacağı hakkında Maarif Nezareti'nce takdimi.	H-03-08-1318
9	DABOA	ML.EEM.	Rodos adasında Hazine-i Hassa'ca yeniden inşa ettirilen Hamidiye, Tır-i Müjgan ve Ertuğrul camileri hizmetinde bulunanlar ile mevlid okuma işlerinde çalışanlara ayrıca mükâfat vermeye gerek olmadığı.	R-12-01-1321
10	DABOA	Y.PRK.HH	Mevlid gecesinde, mevlid ile mevlid alayında bulunanlar ve onlara verilen ihsan.	H-29-12-1328
11	DABOA	TS.MA.d	Ceyb-i hümayun defteri: Padişahın rikab ve ziyaretlerinde, arefe ve bayramlarda, camiye gidişlerinde, mevlid-i şerif kıraatı ve hırka-i şerif ziyaretinde, yangınlarda, göç esnasında ve sair hususlarda ceyb-i hümayundan yapmış olduğu ihsanlar. g.tt	H-29-01-1196
12	DABOA	HH.İ.	Burhan-ı Terakki isimli mektepte padişahın ihsanlarıyla Mevlid-i Şerif okutulduğu.	H-28-05-1312
13	DABOA	TS.MA.e	Mevlid kandili nedeniyle bazı görevlilere destimal bedeli olarak yapılan ihsanların müfredatı. (TSMA No: 177/274)	H-29-03-1246
14	DABOA	TS.MA.e	Hırka-i Şerif ziyareti ve mevlid kandili münasebetiyle destimal bedeli olarak bazı görevlilere yapılan ihsan müfredatı. (TSMA No: 177/276-277)	H-15-09-1248
15	DABOA	TS.MA.e	Mevlid kandili münasebetiyle destimal bedeli olarak bazı görevlilere yapılan ihsanlar. (TSMA No: 177/278)	H-29-03-1249
16	DABOA	TS.MA.e	Mevlid kandili dolayısıyla bazı görevlilere yapılan ihsanlar, selatin camileri imam ve hatiplerine yapılan ihsanlar. (TSMA No: 177/286-291)	H-29-03-1250
17	DABOA	TS.MA.e	Mevlid kandili, Ramazan, surre merasimi ve çeşitli nedenlerle yapılan ihsanların müfredatı. (TSMA No: 177/569-580)	H-29-01-1277
18	DABOA	ML.EEM.	Harbiye-i Şahane ve idadisinde beher sene okutulan mevlid-i şerif için ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa veznesinden ita olunduğu.	R-21-09-1307
19	DABOA	ML.EEM.	Nasuhi Dergâhı'nın resm-i küşadında okunacak Mevlid-i Şerif için ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-12-01-1308
20	DABOA	TS.MA.e	Çukadar-ı Şehriyari Mehmed Emin Ağa'nın rikabdar ve arz ağası olduğu zamana ait aîdat, acemilik, tayinat, bayramlık ve Mevlid-i Nebevi kıraeti hasebiyle ihsan olarak tevzi edilen paralara ve eşyalara ve bu hususta rical-i devletten gelen hediyeler. (TSMA No: 277/4)	H-03-11-1238
21	DABOA	Y.MTV.	Mali sıkıntıda bulunan Gazhane memurlarına da Mevlid kandili münasebetiyle yarısı maaş ihsanda bulunulmasını talep eden Tophane Müşiriyeti'nin arzı.	H-09-03-1315
22	DABOA	TS.MA.d	... Mevlid kıraatında yapılan ihsanlar ... ve saire. a.g.tt	H-29-12-1286
23	DABOA	Y.MTV.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'nin mevlid için ihsan olunan şekerden dolayı arz-ı teşekkürü.	H-14-03-1321
24	DABOA	TS.MA.d	Ramazan'da ve mübarek gecelerde huzur-ı şahanede mevlid okuyan ve mübahasede bulunan hocalara, teravih namazlarını müteakip mutad vechile imamlara, hatiplere, müezzinlere ve müneccimbaşının adamlarına yapılan ihsanlar, taamiye ve mübaşiriye olarak icap edenlere verilen, Kurban Bayramı'nda bütün sarayların ve kasr-ı hümayunların	H-29-12-1290

			yeniçerileri ve bahçıvanlarına tevzi edilen ve bazı nakil ve saire masraflarına harcanan paraların miktarını havi defter. a.g.tt	
25	DABOA	TS.MA.d	... mevlid kıraatında, Regaib, Mirac ve Berat gecelerinde, surre ihracında verilen ihsanlar... g.tt	H-29-12-1278
26	DABOA	TS.MA.e	Mevlid-i Nebevi kıraatında ve arefe günleri verilen ihsanlar. (T SMA No: 602/128-131)	H-29-12-1221
27	DABOA	TS.MA.e	Padişahın mevlid-i nebevi münasebetiyle Sultanahmet Camii'ne teşrifinde yaptığı ihsanlar ile Harem-i Hümayun ve Enderun-ı Hümayun ağalarına ba-hatt-ı hümayun ihsan buyrulan yıllık. (T SMA No: 602/151-152)	H-12-03-1235
28	DABOA	TS.MA.e	Padişahın mevlid-i nebevi okunduğunda silahdar ağaya, hazine kethudasına ve diğer bazı görevlilere verilen ihsanlar. (T SMA No: 602/242-250)	H-29-03-1247
29	DABOA	TS.MA.d	...Hırka-i Saadet ziyaretinde ve mevlidde verilen ihsanlar, Mabeyn-i Hümayun'a teslim edilen bazı eşyalar ile kitapların masarifatı vesair müteferrik masarifatı havi defter g.tt	H-27-03-1294
30	DABOA	ML.EEM.	Nişantaşı'nda Haseki tarafında Söğütü Sokak'ta bulunan mescidde mevlid okunması için ihsan buyrulan meblağın vezneden itası.	R-20-06-1314
31	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Tibbiye'de okutulan mevlidde şeker takdim eden kişilere ihsan buyrulan meblağın, Hazine-i Hassa veznesi tarafından ödendiği.	R-25-07-1315
32	DABOA	ML.EEM.	II- Aşiret Mektebi'nde okutulan mevlidde dağıtılan şeker için ihsan olunan meblağın, Hazine-i Hassa veznesi tarafından ödendiği.	R-25-07-1315
33	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Harbiye'de okunan mevlid-i şerif şekerini takdim eden zevata ihsan buyrulan meblağın ödenmesi.	R-12-06-1316
34	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Tibbiye-i Şahane'de mevlid kıraat eden zevata ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödendiği.	R-24-06-1316
35	DABOA	ML.EEM.	Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da mevlid-i şerif okuyanlara ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-26-06-1316
36	DABOA	ML.EEM.	Aşiret Mektebi'nde okutulacak mevlid-i şerifin masrafları için ihsan olunan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödenmesi.	R-02-08-1316
37	DABOA	ML.EEM.	Samatya'da vaki Etyemez dergâhında okunan mevlid için ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-25-04-1317
38	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Harbiye-i Şahane'de kıraat olunan Mevlid-i Şerif'te şeker takdimine memur zevata ihsan buyrulan atıyyenin Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-15-07-1317
39	DABOA	ML.EEM.	Aşiret Mektebi'de Mevlid-i şerif okuyan zevata ihsan buyrulan atıyyenin vezne tarafından ödendiği.	R-20-07-1317
40	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Sultanî'de kıraat olunan Mevlid-i Şerif'in şekerini takdim edenlere ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-11-12-1317
41	DABOA	ML.EEM.	Mühendishane-i Berri-i Hümayun'da okunan Mevlid-i Şerif şekerini takdim edenlere ihsan buyrulan meblağın ödenmesi.	R-11-06-1318
42	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Tibbiye'de okunacak mevlid ve mevlid şekerini takdim edenlere ihsan olunan atıyyenin Hazine-i Hassa veznesinden itası.	R-14-07-1318
43	DABOA	ML.EEM.	Cennetmekan Hayme Ana Sultan'ın türbesini tamir sırasında mevlid okumak üzere tayin edilen, Hazine-i Hassa İmamı Hafız Muhiddin Durmuş Efendi'ye ihsan buyrulan paranın, Hazine-i Hassa veznesinden itası.	R-21-03-1319
44	DABOA	ML.EEM.	Aşiret Mektebi'nde okutulacak mevlid için ihsan buyrulan meblağın tesviyesi.	R-11-07-1319
45	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye ile Mekteb-i Tibbiye ve İdadi-i Şahanelerde kıraat edilecek mevlid-i nebevi için ihsan buyrulan meblağın itası.	R-22-07-1319
46	DABOA	ML.EEM.	Ayvansaray'daki Darülfeyz-i Hamidi Mektebi'nde mutad olarak okutulan mevlid için ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödenmesi.	R-07-08-1319
47	DABOA	ML.EEM.	Kadirhane dergâhında okutulan mevlidde mevlid şekerini takdim eden mezkûr dergâh postnişininin oğlu Şekur Efendi'ye ihsan olunan meblağın Hazine-i Hassa'dan ödenmesi.	R-16-04-1320
48	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye'de okutulan mevlidde mevlid şekerini dağıtanlara ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa'dan ödendiği.	R-21-06-1320
49	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Fünun-ı Bahriye'de okunan mevlid-i şerif şekerini takdim edenlere ihsan buyrulan meblağın ödenmesi.	R-21-07-1320
50	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Mülkiye'de okunan mevlid-i şerifin şekerini takdim edenlere ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi tarafından ödenmesi.	R-07-10-1320

51	DABOA	ML.EEM.	Okmeydanı'nda bulunan Merhum Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa Dergâh-ı Şerifinde kıraat olunacak Mevlid-i Hazret-i Nebevi için ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-09-05-1321
52	DABOA	ML.EEM.	Okmeydanı dergâhında okunacak mevlid için ihsan buyrulan meblağın itası.	R-10-06-1321
53	DABOA	ML.EEM.	Eyüb'de Hazreti Eyüb el-Ensari Türbesi'nde kıraat olunacak mevlid için ihsan buyrulan paranın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-17-06-1321
54	DABOA	ML.EEM.	Koska'da Burhan-ı Terakki-i Hamidi Mektebi'nde mevlid-i şerif kıraati için ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-18-06-1321
55	DABOA	ML.EEM.	Eyüb'te bulunan Daru'l-feyz-i Hamidi Mektebi'nde kıraat olunacak mevlid için ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-24-06-1321
56	DABOA	ML.EEM.	Aşiret Mektebi Müdür-i Sanisi Binbaşı Kâmil Bey'e mektebde okutulan mevlid-i şerifin şekerini getirdiği için ihsan buyrulan meblağın vezneden itası.	R-04-08-1321
57	DABOA	ML.EEM.	Darülhayr'de okunan mevlid-i şerif şükürünü takdim edenlere ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden itası.	R-24-10-1321
58	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Sultanî'de kıraat olunan mevlid-i şerif şekerini takdim edenlere ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-20-12-1321
59	DABOA	ML.EEM.	Mühendishane-i Hümayun'da kıraat edilecek Mevlid-i Nebevi için inayet ve ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-19-05-1322
60	DABOA	TS.MA.d	Ramazan'da ve mübarek gecelerde huzur-ı şahanede mevlid okuyan ve mübahasede bulunan hocalara, teravîh namazlarını müteakip mutad vechile imamlara, hatiplere, müezzinlere ve müneccimbaşının adamlarına yapılan ihsanlar, taamiye ve mübaşiriye olarak icap edenlere verilen... a.g.tt	H-29-12-1290
61	DABOA	ML.EEM.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'de kıraat olunan Mevlid-i Nebevi'de şeker takdim edenlere ihsan buyrulan meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ita olunduğu.	R-29-05-1322
62	DABOA	ML.EEM.	Aşiret Mektebi'nde kıraat ettirilecek olan mevlid-i şerifin masrafları için ihsan buyrulan meblağın vezneden ita olunması.	R-07-06-1322
63	DABOA	ML.EEM.	Eyüb Sultan Hazretleri'nin türbelerinde Regaib Gecesi'nde okutulan mevlid-i şerif için ihsan buyrulan meblağın vezneden ita olunması.	R-10-06-1322
64	DABOA	ML.EEM.	Musika-i Hümayun Kışlası'nda Yemen aşiret çocuklarının ikamet ettikleri dairede okutulacak mevlid-i şerif için ihsan buyrulan meblağın vezneden ita olunması.	R-10-06-1322
65	DABOA	ML.EEM.	Samatya civarında bulunan Etyemez dergâhında hocalara okutulacak mevlid ve hatim için ihsan edilen meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödenmesi.	R-03-03-1323
66	DABOA	ML.EEM.	Eyüb'de bulunan Darülfeyz-i Hamidi Mektebi'nde okutulacak mevlid için ihsan edilen meblağın Hazine-i Hassa Veznesi'nden ödenmesi.	R-05-03-1323
67	DABOA	ML.EEM.	Okmeydanı Tekkesi'nde mevlid-i nebevi kıraati için tahsis ve ihsan buyrulan meblağın itası.	R-16-03-1323
68	DABOA	TS.MA.e	Mevlid okunması esnasında dağıtılan edilen şekerden olmak üzere padişah tarafından ihsan edilen 2 700 külah şekerin Hazine-i Hümayun memur ve hademelerine dağıtılması. (TSMA No: 3328/1308)	H-12-03-1307
69	DABOA	DH.HMŞ.	Hastahane vefat eden Konya'nın Gilisre karyesinden Topaloğlu Mevlid'in, istihkakı hak ettiği için kendisine maaş tahsisi yapılacağı.	H-08-07-1338
70	DABOA	Y.MTV.	Mevlid-i risaletpenahi münasebetiyle hademe-i hasa, musika-i Hümayun, askeri okullar ve daire-i askeriye çalışanlarına askeri lane Komisyonunca verilecek yarımşar maaşa dair.	H-06-03-1315
71	DABOA	Y.MTV.	Mevlid-i Şerif dolayısıyla memurlara verilecek maaşa dair Maarif-i Umumiye Nezaretî'nin istizanı.	H-15-03-1315
72	DABOA	İ.DH.	Mekke'de Mevlid kıraatinin Mehmed Cafer Efendi'ye tevcihi ve Medine mücavirlerinden Mehmed sair Efendi'ye mahlulünden maaş tahsisi.	H-22-12-1269
73	DABOA	İ.DH.	Mevlid kandilinde icra olunan şehir-i ayin ile beraber askerlere verilen maaşa dair.	H-20-09-1280
74	DABOA	MF.MKT.	Beyrut'taki İslami mekteplere dağıtılmak üzere gönderilen Mevlid-i Nebevi risalelerinin hediyesi olan meblağın şube maarif tahsildarına teslim edildiği.	H-21-11-1312
75	DABOA	MF.MKT.	Beyrut'taki İslami mekteplere dağıtılmak üzere gönderilen Mevlid-i Nebevi risalelerinin hediyesi olan meblağın şube maarif tahsildarına teslim edildiği.	H-21-11-1312
76	DABOA	DH.EUM. 4.Şb	Medine ahalisinden bir şahsın her hafta bir camide mevlid okumak üzere münasip bir maaşla vazife verilmesi.	H-27-04-1336

5.1. Mevlid-i Şerif Kıraati İçin Yapılan Vazife Tahsisatı/ Vazifeye İade

Mevlid-i şerif okumak vazifesiyle hususi olarak görevlendirilen şahıslara ait bazı belgelere arşivlerde rastlanmaktadır ki bu, bir anlamda resmi mevlidhan manasını ifa eden bir kadroya karşılık gelmektedir.

Tablo 11. Mevlid-i Şerif Kıraati İçin Yapılan Vazife Tahsisatı/Vazifeye İade

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	AE.SAMD.I.	Üsküdar Bahçesi'nde vaki mevlid-i şerif vaki olduğunda Başkâpıcılıktan mazul Mehmed'in vazifesine iadesi.	H-11-03-1025
4	DABOA	DH.EUM.THR.	Muş'ta havaya atılan kurşunların Mevlid-i Nebevi münasebetiyle atıldığı ve Mutasarıf Rauf Bey'in başka mahalle nakli ile liva komiserinin vazifesine tekrar başlatıldığı.	H-07-04-1328
7	DABOA	C.MF.	Kocamustafapaşa civarında Canbaziye Mahallesi'nde Şerife Emine Hanım Mektebi vakfından vazifedar mevlid okuma cihetinin tevcihi.	H-21-12-1244
9	DABOA	TS.MA.e	Keçecizade Fuad Paşa'nın, nizamiye, topçu ve bahriye kışlalarında mevlid-i şerif kıraatinden sonra vazifesinden dolayı taltiften memnun kaldığını Sultan Abdülaziz'in Valdesi Pertevniyal Sultan'a bildirdiği. (TSMA No: 818/2)	H-09-11-1280
10	DABOA	A.)AMD.	1-Mekke-i Mükerreme'de Mevlid-i şerif kıraati cihetinin Abdullah Efendi'den alınarak Seyid Mehmed Cifri Efendi'ye verilmesi. 2-Medine-i Münevvere mücavirlerinden Şeyh Mehmed Said Efendi'ye maaş tahsisi.	H-22-12-1268

6. Mevrit Kitapları, Risaleleri

Mevrit geleneği genellikle Mevrit olarak adlandırılan metinler etrafında teşekkül etmiştir. Mevrit metinlerinin sıhhati bu bakımdan önem arz etmektedir. Arşivlerde de risalelerin basımı, ruhsatlandırılması, tercümesinin itina ile takip edildiği görülmektedir. Özellikle Mevrit ruhsatlandırılması konusuna titizlikle eğildiği, yanlış bilgi içeren ya da ruhsatsız olan mevlidlerin toplatılması emirlerinin verildiği görülmektedir.

807

Mevrit Kitaplarının Ruhsatlandırılması

Mevrit metinlerinin sıhhati noktasında kitapların ruhsatlandırılması önemlidir. Arşivde yer alan birkaç belgede Mevlid'in basımı, mevrit kitaplarının ruhsatlı ya da ruhsatsız olma durumu, ruhsat için kimlere izin verildiği ve buna göre yapılan muameleler, Mevlid'in Cumhuriyet sonrasında yeniden değerlendirilmesi gibi birtakım hususlar dikkat çekmektedir.

Mevlid-i Şeriflerin basımına ruhsat verilmesi hususu, basımları ruhsatlı veya ruhsatsız Mevlid'lerin matbada basımından sonraki süreç üzerinde dikkatle durulmuştur. Tarihsel süreçte aynı hassasiyetin yazma metinler için de gösterildiğini düşünmek ve Mevrit nüshalarını bu gözle de değerlendirmek Mevrit metinleri tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu hususta arşivlerde mevcut birçok belge vardır: "Mehmed Muhiddin Efendi'nin telif ve tab'ına ruhsat istediği el-Bürüdü'd-Dürriye adlı Mevrit risalesinin incelenmek üzere Meşihatpenahi'ye gönderildiği, Sicill-i Ahval Komisyonu Reisi Rıza Efendi tarafından kaleme alınan Mevlid-i Nebevi risalesi tedkik edilerek, okunmakta olan Mevlid'in tashihine lüzum görülmediği, Sicil-i Ahval Komisyonu Reisi Rıza Efendi tarafından kaleme alınan Mevlid-i Nebevi risalesi tedkik edilerek, okunmakta olan Mevlid'in tashihine lüzum görülmediği, Beyrut Hukuk Mahkemesi Reisi meşahir-i ulemadan Yusuf Nebhani Efendi'nin ruhsatsız olarak Matbaa-i Edebiye'de bastırıldığı "En-Nazmü'l-Bedi Fi Mevlid-i Şerif" adlı risalenin zararlı olmadığı, ancak ruhsatsız olarak bastırıldığı ve bunu alışkanlık haline getirdiğinden matbaa sahibi hakkında kanuni işlem yapılması."

1310 tarihli bir belgede Mevrit kıraatine dair kaleme alınan bir risaleden söz edilmektedir: "Mehmed Sadık adlı şahsın Surre-i Hümayun Alayı ve Cihangir Cami-i Şerifi'nde kıraat olunan

mevlid-i şerife dair kaleme aldığı risalenin münasib görüldüğü takdirde padişaha takdimi talebi”

1316 tarihli bir belgede Ahmed Efendi adındaki biri tarafından kaleme alınan Zazaca bir Mevlid-i Şerifin basım ve neşrine ruhsat verildiği belirtilmektedir “Diyarbakir’de mukim talebeden Ahmed Efendi’nin Zazaca yazdığı Mevlid-i Şerif’in tab ve neşrine ruhsat verildiği”

1319 tarihli bir belgede ise hatalarından dolayı ruhsat izni verilemeyn bir Mevlit görülmektedir: “Aydın’a bağlı Akça Nahiyesi İbtidai Muallim-i Evveli Kerküklü Nuri Efendi’nin tab ve neşretmek istediği Mevlid-i Nebevi adlı risaleye hatalarından dolayı ruhsat verilemeyeceği”

Tablo 12. Mevlit Kitaplarının Basımı, Ruhsatlandırılması

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	MF.MKT.	Hacı Osman Zeki Efendi’ye Halebi Tercümesi, Babadağı, Delail-i Hayrat, Muhammediye, Ahmediye, Tarikat-ı Muhammediye, Darü’n-Nasihin, Mevize, Mevlid-i Şerif, Ahter-ı Kebir, Vehbi Divanı, Leyla Divanı, Tutiname, Burhan-ı Kati, Müzekkiye-i Nüfus, Leyla ve Mecnun, Ferhad ile Şirin adı eserlerin basımı için ruhsat verildiği.	H-26-05-1290
2	DABOA	MF.MKT.	Süver-i Tisa, Hatmü’l-Kuran ve Mevlid-i Şerif adlı kitapların basımı için Ömer b. Muhammed Beşuri tarafından istenen ruhsatın verildiği.	H-14-06-1318
3	DABOA	Y..MTV.	Sicil-i Ahval Komisyonu Reisi Rıza Efendi tarafından kaleme alınan Mevlid-i Nebevi risalesi tedkik edilerek, okunmakta olan Mevlid’ in tashihine lüzum görülmediği.	H-27-04-1306
4	DABOA	Y..PRK.ASK.	Mehmed Sadık adlı şahsın Surre-i Hümayun Alayı ve Cihangir Cami-i Şerif’inde kıraat olunan mevlid-i şerife dair kaleme aldığı risalenin münasib görüldüğü takdirde padişaha takdimi talebi.	H-20-01-1310
5	DABOA	MF.MKT.	Mehmed Muhiddin Efendi’nin telif ve tab’ına ruhsat istediği el-Bürudu’d-Dürriye adlı mevlid risalesinin incelenmek üzere Meşihatpenahi’ye gönderildiği.	H-21-08-1309
6	DABOA	MF.MKT.	Beyrut Hukuk Mahkemesi Reisi meşahir-i ulemadan Yusuf Nebhani Efendi’nin ruhsatsız olarak Matbaa-i Edebiye’de bastırıldığı "En-Nazmü’l-Bedi Fi Mevlid-i Ş-Şefi" adlı risalenin zararlı olmadığı, ancak ruhsatsız olarak bastırıldığı ve bunu alışkanlık haline getirdiğinden matbaa sahibi hakkında kanuni işlem yapılması.	H-25-04-1313
7	DABOA	MF.MKT.	Seraskerlik Katibi Matbaacı Arif Efendi’nin yayınlamak istediği Dua Mecmuası, Mevlid-i Şerif ve Şurut-ı Salat risalelerine ruhsat verildiği, Hutbe Mecmuası’nın da gerekli düzeltmelerin yapılmak üzere sahibine geri gönderildiği.	H-09-06-1313
8	DABOA	MF.MKT.	Aydın’a bağlı Akça Nahiyesi İbtidai Muallim-i Evveli Kerküklü Nuri Efendi’nin tab ve neşretmek istediği Mevlid-i Nebevi adlı risaleye hatalarından dolayı ruhsat verilemeyeceği.	H-06-05-1319
9	DABOA	MF.MKT.	Mevlid-i Şerif, Merah ve Muhammediye gibi kitapların üzerlerinde ruhsat işareti bulunmayanlarının gümrüklerden geçirilmemesi gerektiğinin beyanı.	H-20-06-1315
10	DABOA	MF.MKT.	Matbaa-i Osmaniyece tab ve neşrine ruhsat istenen Tefsir-i Ruhü’l-Beyan, Tefsir-i Tıbyan, Mevlid-i Şerif, Şehzade Ali Tefsir-i Kadıbeyzavi, Delailü’l-Hayrat, Mültaka Şerhi, Damad, Hilyetü’n-Naci, küçük ve büyük En’am’da bir çok lafzın ihmal edildiği Meşihatça tesbit olunduğundan bu halleriyle basılamıyacağı.	H-21-10-1315
11	DABOA	MF.MKT.	Tüccardan Rifat Efendi’nin Selanik’e götürmek istediği kitaplardan mevlid-i şerifin ruhsatsız olduğu için alıkonulduğu ve Naat-ı Osmaniye’nin ise sahibine verilmek üzere Rüsumat Emaneti’ne gönderildiği.	H-07-01-1316
12	DABOA	MF.MKT.	Rüsumat Emaneti tarafından gönderilen kitaplardan Mızraklı ilmihal ve Mevlid-i Şerif’in ruhsatlı olarak basıldığı anlaşıldığından sahibine iade edildiği Aşık Garib isimli kitabın ise sakıncalı olması sebebiyle alıkonulduğu.	H-19-01-1316
13	DABOA	MF.MKT.	Birer aded Merah, Ahmediye ve Mevlid kitapları ruhsatsız basıldığından icabına sonra bakılacağı üç aded Muhammediye kitabı ise yasak olduğundan elkonulduğu. Paris’de çıkan Petit Parisien Gazetesinin bazı nüshalarının zararlı olduğundan girişinin yasaklandığı.	H-15-02-1316
14	DABOA	MF.MKT.	Diyarbakir’de mukim talebeden Ahmed Efendi’nin Zazaca yazdığı Mevlid-i Şerif’in tab ve neşrine ruhsat verildiği.	H-25-11-1316

15	DABOA	MF.MKT.	Tab ve neşri istenen Mevlid-i Şerif, Farsça Farz-ı Ayn, Türkçe Farz-ı Ayn, Fikh-ı Gedani ve Mantiku't-tayr adlı kitablara ruhsat verildiği.	H-10-10-1317
----	-------	---------	---	--------------

Mevlit Tercümeleri

Bazı arşiv belgelerinde Mevlidin tercüme edildiği diller yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda Mevlid'in Boşnakça ve Arnavutçaya tercüme edildiğini öğreniyoruz.

Tablo 13. Mevlit Tercümeleri

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	Y..PRK.AZJ.	İşkodra mekteplerinde ibtidaiyye dersleri hükmüne giren Mevlid-i Nebi ve bazı dini risalenin Arnavutçaya tercüme edildiği. (tt)	H-29-12-1310
2	DABOA	MF.MKT.	Boşnak diline tercüme olunan "Mevlid-i Şerif" risalesinin basımına ruhsat verildiğinin Kosova Maarif Müdürlüğü'ne bildirilmesi.	H-15-07-1311
3	DABOA	Y..PRK.MYD.	Ülgün muhaciri Hafız Ali Şükrü Efendi'nin Mevlid-i Nebevi ve dini akidelere ait risaleyi Arnavudca'ya çevirdiği bundan dolayı mükafatlandırılması.	H-09-06-1305

Mevlid'e Dair Yazılan Eserler

H-25-09-1284 tarihli bir belgede eserin ismi verilmeden Ahîçelebi Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin Mevlid-i Şerif'in usulü ve özelliklerine dair yazdığı kitabın neşredilerek, mükâfatlandırılmasından söz edilmektedir (A.}MKT.MHM.).

Mevlit ile İlgili Bazı Tavsifler

Birkaç belgede Mevlit için menkıbe sıfatı kullanılmıştır.

Tablo 14. Mevlit ile İlgili Bazı Tavsifler

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	İ..İLM.	Menkıbe-i mevlid-i saadetin kıraat-ı resmi alisinin icrası. (1325Ra-4)	H-11-03-1325
2	DABOA	MB.İ...	Mevlid alayında kıraat olunan menkıbe-i viladet-i risaletpenahi münasebetiyle tedarik edilen çeşitli şeker vesair masrafının hazinece ödenmesi.	H-10-04-1332
3	DABOA	AE.SSLM.III	Bolu'da Eski Yeni Camii'nde kıraat-ı menkıbe-i viladet-i nebi vaz ve tayin eden Bolu Voyvodası Ahmed Ağa Vakfı'ndan almak üzere hademe-i mevlid-i şerif cihetinin Seyyid Hacı Mustafa'ya tevcihi.	H-14-04-1210
4	DABOA	A.}MKT.MHM.	Menkıbe-i Mevlid-i Şerif okuyucuları, vaizler, mevlidhanlar, müjdecî ağalar ve haremeyn ağasına her yıl ödenmesi mutad olan meblağın hazinece ifası.	H-04-03-1284

7. Mevlit Kandili Dolayısıyla Yapılan Tebrik ve Teşekkürler

Mevlit kandili, Mevlit kıraati ve bu münasebetle tertip edilen törenlerde padişaha, devlet büyüklerine Mevlit kıraatini veya Mevlit törenini icra edenlere, törende hediye dağıtan kişilere tebrik veya teşekkür içerikli yazılmış birçok belge mevcuttur.

Tablo 15. Mevlit Kandili Dolayısıyla Yapılan Tebrik ve Teşekkürler

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	TFR.I.M.	Mevlid Kandili dolayısıyla gönderdiği tebrikten dolayı İzmir'de Aşar Nazırı Nureddin Bey'e yazılan teşekkür yazısı.	H-13-03-1325
2	DABOA	A.}MKT.MHM.	Mevlid Kandili tebrikine teşekkür.	H-23-03-1267
3	DABOA	Y.MTV.	Padişahın Mecidiye Kışlası'nda okuttuğu mevlidden dolayı Mecidiye Kışlası kumandan ve erkanının teşekkür etmesi.	H-06-04-1305

4	DABOA	A.} MKT.MHM.	Yeni memuriyetten dolayı teşekkür. Silistre defterdarının hizmetinden memnun olunduğu. Mevlid-i risaletpenahinin tebrikini havi yazısının alındığı.	H-06-04-1268
5	DABOA	HH.İ.	Mevlid-i Şerif okunması esnasında dağıtılan şekerlerden dolayı teşekkür edildiği.	H-06-04-1306
6	DABOA	HH.İ.	Taşlıburun Dergâhı'nın Hazine-i Hassaca tamir ettirilmiş olmasından dolayı resmi açılışı yapılarak Mevlid-i Şerif okutularak padişaha teşekkür edildiği.	H-10-05-1306
7	DABOA	HH.İ.	Sultan Ahmed'de bulunan ve Hazine-i Hassaca tamir ettirilen Özbekler dergâhında masrafı Hazine-i Hassa tarafından karşılanmak üzere Mevlid-i Şerif okutularak padişaha dua ve teşekkür edilerek hazırlanan teşekkürnamenin takdim edildiği.	H-03-07-1306
8	DABOA	MB.İ.	Mevlid-i Şerif münasebetiyle Harbiye, Tıbbiye, Musika, Hademe-i Hassa, Mekteb-i Sultanî, Mekteb-i İbtidaiye-i Hamidiye'ye ihsan buyrulan teşekkürnamelerin takdimi.	H-29-12-1298
9	DABOA	Y.MTV.	Bahriye Mektebi'nde okunan mevlid münasebetiyle teşekkürü havi olarak tanzim edilen mazbatanın Bahriye Nezaret'i'nce takdimi.	H-12-06-1312
10	DABOA	Y.PRK.ASK.	Mevlid kandili dolayısıyla verilen şekerlere teşekkürü havi Mekteb-i Harbiye zabitan ve şakirdanın mazbatası.	H-12-03-1314
11	DABOA	Y.MTV.	Tıbbiye Mektebi'nde mevlid okutturulması dolayısıyla mektep heyeti tarafından tanzim olunan teşekkürâmânenin takdimi hakkında Tophane Müşiri ve Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın mârûzâtı.	H-15-05-1313
12	DABOA	HH.İ.	Mevlid-i Şerif kiraatı sebebiyle Hazine-i Hassa tarafından 1. Fırka-i Hümayun Kumandanlığı'na gönderilen onbin külah şekerin, asakir-i şahane zabitan ve efradına tevzi olunarak dualar edildiğine dair fırka-i hümayunca tanzim edilen teşekkür mazbatasının takdim olunduğu.	H-25-03-1320
13	DABOA	Y.MTV.	Cülus günü münasebetiyle medreselerde mevlid okuyanlara dağıtılan paralardan dolayı arz-ı teşekkürü havi meclis-i mesâlih-i talebenin mazbatasının Meşihat'ça takdimi ve sanayî-i nâriye esmanı olarak Tophâne'den ders vekâletine gönderilen paraya dair.	H-13-04-1316
14	DABOA	TS.MA.e	Sultan Mecid'in kızı Refia Sultan'ın, Sultan II. Abdülhamid'in Mevlid-i Nebevî kandilini tebriki ve zevcinin iltifata mazhariyetinden dolayı teşekkürü havi yazdığı mektubunun müsveddesi. (TSMa No: 417/81)	H-14-03-1296
15	DABOA	Y.MTV.	Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'nin mevlid için ihsan olunan şekerden dolayı arz-ı teşekkürü.	H-14-03-1321
16	DABOA	Y.PRK.TKM.	İkbalüddeve'nin Mevlid-i Nebevi dolayısıyla padişah'a tebrik telgrafı.	H-12-03-1300
17	DABOA	A.} TŞF.	Şam valisinin padişahın mevlid kandilini tebrike dair yazısı.	H-03-04-1266
18	DABOA	TFR.I.M...	Mevlid-i Nebevi dolayısıyla tebriklerini bildiren Beyrut Rüsumat Nazırı Hasan Şevki'nin yazısı.	H-16-03-1324
19	DABOA	KB.MAA.FE.	Musa İrfan Bey'in mevlid gecesini tebrik eden Hafız Ali Efendi'nin mektubu. (1921 senesi Kavanin Meclisi Seçimlerinde Musa İrfan Efendi'ye yazılan destek mektupları; EHT.)	M-11-11-1921
20	DABOA	İ.MBH.	Mevlid-i Şerif Hazret-i Nebevi münasebet-i mübecclesiyle arz-ı tebrikatı havi Diyarbekir ve Trabzon Vilayetleri'nden çekilen telgraflara dair. (1332Ra-007)	H-15-03-1332
21	DABOA	TFR.I.M...	Mevlid Kandili dolayısıyla gönderdiği tebrikten dolayı İzmir'de Aşar Nazırı Nureddin Bey'e yazılan teşekkür yazısı.	H-13-03-1325
22	DABOA	HSD.AFT	Ali Fuad Bey'in mevlid kandilini tebrik ettiğine dair Bursa'dan Ressam Murtaza'nın mektubu. (Belge tarihi: 13 Rebiyülevvel 1347)	H-13-03-1347
23	DABOA	A.} TŞF.	Sadrazamın Mevlid Kandili'ni tebrik eden İzmir Valisi İsmail'in yazısı.	H-11-03-1270
24	DABOA	İ.MBH.	Mevlid-i Saadet Mevlid-i Hazret-i Peygamberi münasebetiyle arz-ı tebrikatı havi Beyrut Valiliği'nden, Selanik Müftüsü ve cemaat-ı islamiyesi reisi tarafından çekilen telgraflara dair. (1333Ra-004)	H-16-03-1333
25	DABOA	Y.PRK.EŞA.	Mevlid-i Nebevi tebriki için şahın huzuruna çıkarıldığı ve şahın Saltanat-ı seniyye hakkında hüsn-i niyet beslediği.	H-19-03-1312
26	DABOA	Y.PRK.AZJ.	Mevlid gününü tebrik için Şeyhülislam Efendi'nin yanına girip çıkanlar hakkında.	H-13-03-1309
27	DABOA	A.} MKT.MHM.	Mevlid Kandili tebrikine teşekkür.	H-23-03-1267
28	DABOA	DH.KMS.	Mevlid-i peygamberi dolayısıyla padişaha arz olunan tebrikattan dolayı memnuniyet-i seniyyenin tebliğ edilmesi.	H-22-03-1333
29	DABOA	A.} TŞF.	Mevlid Kandili'ni tebrik.	H-26-03-1278
30	DABOA	Y.PRK.UM.	Mevlid Kandili dolayısıyla Hicaz Valiliği'nin tebriki.	H-12-03-1314

31	DABOA	A.} MKT.	Mevlid-i Nebevi'nin sene-i devriyesi dolayısıyla Hafız Bekir'in tebrik yazısı ve Akka kalesi binalarının keşf ve tesviyesi hususuna dâir defterlerin gönderilip gereğinin yapıldığına dâir kenar.	H-13-03-1262
32	DABOA	DH.KMS.	Mevlid-i Nebeviye münasebetiyle Padişah'ı tebrik.	H-20-03-1335
33	DABOA	A.} MKT.MHM.	Yeni memuriyetten dolayı teşekkür. Silistre defterdarının hizmetinden memnun olunduğu. Mevlid-i risaletpenahinin tebrikini havi yazısının alındığı.	H-06-04-1268
34	DABOA	A.} MKT.MHM.	Leyle-i Mevlid tebrikinden dolayı memnun ve mahzuz olduğu.	H-24-03-1272
35	DABOA	DH. ŞFR.	Mevlid-i Nebevi münasebetiyle yapılan tebrike dair Cebel-i Lübnan Aliye'de Emir-i Mekte-i Mükerrreme Şerif Ali Haydar Paşa'ya çekilen telgraf.	H-11-03-1336
36	DABOA	Y.PRK.ASK.	Tophâne-i Amire Müşiriyeti'nin mevlid kandili dolayısıyla tebrikatı.	H-12-03-1314
37	DABOA	Y.PRK.ASK.	Mevlid kandili dolayısıyla Beşinci Ordu Müşiriyeti'ne tebrikatı.	H-12-03-1314
38	DABOA	MB.İ.	Yanya Valisi Mehmed Ali ve Beyrut Valisi Hazım'ın mevlid kandilini tebrik için gönderdikleri telgraflardan padişahın memnuniyet duyduğunun bildirilmesi.	H-13-03-1330
39	DABOA	MB.İ.	Dolmabağçe'deki Valide Camii'nde yapılacak Mevlid-i Şerif merasimi için sadrazam, şeyhülislam, heyet-i ayan reisi ile vekillerin tebriklerini bildirmek için sarayda toplanmaları.	H-07-03-1332
40	DABOA	MB.İ.	Mevlid kandilini tebrik için çektiği telgrafından padişahın duyduğu memnuniyetin Bağdad Valisi ve Kumandanı Nazım Paşa'ya tebliğ edilmesi.	H-12-03-1329
41	DABOA	MB.İ.	Heyet-i Ayan azasından Reşid Akif Paşa'nın Peygamber Efendimizin (SAV) mevlidi münasebetiyle gönderdiği tebrik telgrafından padişahın mutluluk duyduğu.	H-16-03-1333
42	DABOA	MB.İ.	Padişahın da katılımıyla Dolmabağçe'de bulunan Valide Camii'nde icra olunacak mevlid-i şerif öncesi tebrik için sadrazam, şeyhülislam, Meclis-i Ayan ve Mebusan reisleri ve vekiller ile beraber Dolmabağçe Sarayı'na gelmeleri ve yapılacak alayla birlikte camiye gidileceği ve ayrıca tebrikat için Saray-ı Hümayun'a gelecek başka zevat için defter-i küşade bulundurulması.	H-08-03-1336
43	DABOA	TS.MA.e	Sultan Mecid'in kızı Refia Sultan'ın, Sultan II. Abdülhamid'in Mevlid-i Nebevi kandilini tebriki ve zevcinin iltifata mazhariyetinden dolayı teşekkürü havi yazdığı mektubunun müsveddesi. (TSMA No: 417/81)	H-14-03-1296
44	DABOA	MV.	Mevlid Kandili'nin hangi camide tebrikine irade buyurulacağı hakkında takdim edilen tezkire.	H-05-03-1332
45	DABOA	HR.SFR.3.	Padişahın doğum günü münasebetiyle Cape Town (Ümit Burnu)'nda ki Nur-i Burhaniye Mektebi'nde icra olunan mevlid merasimi hakkında oradaki cami İmamı Hacı Mahmud Fakih Efendi'nin tebrik mektubu, ilgili gazete küpürü ve Hariciye'ye gelen rapor.	M-30-10-1901
46	DABOA	TFR.I.SL.	Mevlid-i Nebevi vesilesiyle gönderilen telgrafla cevap olarak Taşöz Mutasarrıflığı'na telgraf çekildiği.	H-29-12-1324
47	DABOA	Y.PRK.NMH.	Padişahın mevlid-i nebevisini kutlayan kız kardeşine cevabı.	Şub.20

8. Mevlid Kandili Münasebetiyle İlgili Bazı Uygulamalar

Mevlid kandili özel bir gündür. Bu özel güne ait birtakım özel uygulamaların da olması tabiidir. Bu uygulamalar bu güne atf edilen ehemmiyeti, kişilerin, devlet erkânının ve geniş halk kitlelerinin gösterdikleri itinayı, yaptıkları faaliyetleri göstermesi açısından dikkate değerdir. Ayrıca geçmişten günümüze bazı uygulamaların da devam ettiği görülmektedir.

“Hamidiye Camii'nde okutulacak Mevlid-i Nebevi münasebetiyle Hazine ve Enderun'da görevli tüm ağa ve kâtiplerin bayramlık kıyafetleriyle bu merasimde hazır bulunmaları. (TSMA No: 437/106)”, “Her sene olduğu gibi Surre-i Hümayun'la gönderilecek eşyaların Hazine-i Hümayun'dan çıkarılarak Mabeyn-i Hümayun'a gönderilmesi. Ramazan ve Kurban Bayramları münasebetiyle padişah tahtının Beşiktaş Sarayına nakledilmesi. Hırka-i Saadet Dairesi haricinde ve civarında bulunan halıların kaldırılması. Mevlid-i Nebevi merasimi dolayısıyla Hazine-i Hümayun'da bulunan mevlid takımlarının çıkarılarak Mabeyn-i Hümayun'a gönderilmesi. Her sene olduğu gibi Ramazan ayının 14. günü Hırka-i Saadet'de merasim yapılması. (TSMA No: 3328/1478-1483)” belgelerinden de anlaşıldığı kadarıyla Mevlid töreninde bayramlık elbise giyildiği, mevlid takımları olduğu görülmektedir.

Bu hususta önemli bir uygulama da cami ve minarelerin süslenmesidir. Mevlid Kandili dolayısıyla mescid ve camilerin minarelerinin kandillerle tezyin edildiği, şehrayın düzenlendiği, mevlid merasimlerinde o güne özel “hilat giydirmek” âdeti olduğu, yıldönümleri münasebetiyle düzenli olarak mevlit okunduğu, mevlit günü top atıldığı, ifade edilmiştir. Bir belgede mevlid münasebetiyle tertip edilecek olan hususi trenden söz edilmektedir: “Şeyh Muhammedül-mübarek Efendi ile refikine paso verilmesinin mümkün olamayacağı; ancak mevlid-i risaletpe-nahi münasebetiyle tertip edilecek hususi trenden istifade edebilecekleri.”

Tablo 16. Mevlit Merasimiyle İlgili Bazı Uygulamalar

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	TS.MA.e	Hamidiye Camii'nde okutulacak Mevlid-i Nebevi münasebetiyle Hazine ve Enderun'da görevli tüm ağa ve katiplerin bayramlık kıyafetleriyle bu merasimde hazır bulunmaları. (TSMA No: 437/106)	H-11-03-1306
2	DABOA	TS.MA.e	Her sene olduğu gibi Surre-i Hümayun'la gönderilecek eşyalann Hazine-i Hümayun'dan çıkarılarak Mabeyn-i Hümayun'a gönderilmesi. Ramazan ve Kurban Bayramları münasebetiyle padişah tahtının Beşiktaş Sarayı'na nakledilmesi. Hırka-i Saadet Dairesi haricinde ve civarında bulunan halıların kaldırılması. Mevlid-i Nebevi merasimi dolayısıyla Hazine-i Hümayun'da bulunan mevlid takımlarının çıkarılarak Mabeyn-i Hümayun'a gönderilmesi. Her sene olduğu gibi Ramazan ayının 14. günü Hırka-i Saadet'de merasim yapılması. (TSMA No: 3328/1478-1483)	H-13-09-1319
3	DABOA	DH.İ.UM	H.1340 yılının Mevlid Kandili dolayısıyla mescid ve camilerin minarelerinin kandillerle tezyini.	H-11-03-1340
4	DABOA	DH.MTV.	Mevlid Kandili münasebetiyle minarelerin kandillerle süslenmesi ve şehrayın düzenlenmesi	H-13-03-1331
5	DABOA	A.} MKT.NZD.	Mevlid kandili dolayısı ile minarelerdeki kandillerin yakılması.	H-06-03-1268
6	DABOA	Y. PRK.BŞK.	Mevlid gecesinin tesadüf ettiği gün ve gecesinde minarelerin ışıklandırılması.	H-06-03-1318
7	DABOA	İ.DH.	Mevlid Kandili münasebetiyle minarelerde ikad-ı kanadil olunması ve camilerde ayın yapılması hakkında İstanbul Kadılığı ilamı üzerinde Abdülmecid'in hatt-ı hümayunu.	H-08-03-1265
8	DABOA	İ.DH.	Mevlid-i nebvi münasebetiyle bilcümle cevami minarelerinin tenvir olunması hakkında İstanbul kadısının ilamı balasında Abdülmecid'in hatt-ı hümayunları.	H-05-03-1268
9	DABOA	İ.DH.	Mevlid-i şerif münasebetiyle cevami ve mesacid minarelerinin tenviri.	H-08-03-1276
10	DABOA	İ.DH.	Mevlid Kandili münasebetiyle cami ve mescidlerle minarelerin ışıklandırılması.	H-06-03-1277
11	DABOA	ZB.	Mevlid Gecesi minarelerin fenerlerle süsleneceği ve şehrayın icra edileceği.	R-08-02-1323
12	DABOA	AE.SMHD.I..	Mevlid-i Nebi münasebetiyle huzur-ı hümayunda darüssaade ağası, meşayih-i izam ve sair bazı görevlilere giydirilen hilat-i mütenevviyanın müfredat defteri.	H-12-03-1158
13	DABOA	AE. SMST.II.	Mevlid-i Nebevi'de mevlid okuyacak kurraya giydirilecek hilatlerle sair levazımın mübayaası.	H-20-02-1109
14	DABOA	MB.İ.	Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişinin yıldönümünde Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii'nde okuturllacak mevlid-i şerife iştirakleri için Enderun-ı Hümayun mezunlarının öğleden önce sözü edilen camiye gönderilmeleri.	H-08-04-1328
15	DABOA	TS.MA.e	Her sene olduğu gibi bu senede de yalnız saray çalışanlarının iştirakiyle Şaban ayının yirmi yedinci günü Topkapı Sarayı'nda Mevlid-i Nebevi okutulması. (TSMA No: 3328/1526)	H-24-08-1312
16	DABOA	TS.MA.e	Her sene olduğu gibi bu senede de yalnız saray çalışanlarının iştirakiyle Şaban ayının yedinci günü Topkapı Sarayı'nda Mevlid-i Nebevi okutulması. (TSMA No: 3328/1534)	H-05-08-1314
17	DABOA	TS.MA.e	Her sene olduğu gibi bu senede de Regaib gecesinde yalnız saray çalışanlarının iştirakiyle Hazine-i Enderun hademelerin seferli koşuşunda Mevlid-i Nebevi okutulması. (TSMA No: 3328/1536)	H-28-06-1318
18	DABOA	HH.İ.	Harem-i Hümayun emekli ağlarından olup Mekke'de vefat eden Cavid Ağa'nın terekesi bedeliyle Batum muhacirlerinin oturduğu Üsküdar'ın Bulgurlu karyesinin Servi adlı mahallinde bir mescid yapıldığı, içinin de bu paradan tefriş edilerek Mevlid Kandili'nde resmi açılışının yapılacağı.	H-15-07-1319

19	DABOA	DH.ID..	Şam'dan Medine'ye meccanen gidip gelmesi için paso verilmesi istenen Şam eşrafından Şeyh Muhammedül-mübarek Efendi ile refikine paso verilmesinin mümkün olmayacağı; ancak mevlid-i risaletpenahi münasebetiyle tertib edilecek hususi trenden istifade edebilecekleri.	H-28-02-1330
----	-------	---------	---	--------------

Mevlit Kandili Münasebetiyle Af İlan Edilmesi

Mevlit münasebetiyle başvuru bir uygulama da "Politika, suikast gibi ağır suçlar ve namus suçları" dışında kalan belirli suçlar dışarda bırakılmak şartıyla af ilan edilmesidir. 1312 tarihli bir belgenin konusunun "Mevlit münasebetiyle İslam ve Hıristiyanlardan borcundan dolayı mevkuf bulunanların borçlarının ödenerek serbest bırakılmaları için gereken meblağın itası" olduğu dikkate alındığında Müslümanlarla birlikte Hristiyanların da bu münasebetle af kapsamında alındığı görülmektedir.

Tablo 17. Mevlit Kandili Münasebetiyle Af İlan Edilmesi

Sıra	Bulunduğu Yer	Kurum	Belge özeti	Belge Tarihi
1	DABOA	DH.MB.HPS. M.	Mevlid gecesi münasebetiyle, İstanbul Hapishane-i Umumi'sindeki mahkuminden, cezasının üçte birini tamamlayanların affedilmelerinin iyi bir tesir bırakacağından bahisle af talebi.	H-11-03-1338
2	DABOA	Y. PRK.BŞK.	Adi suçlardan mahkûm olup cezalarının üçte ikisini tamamlayan ordu mensuplarının Mevlid-i Nebevi münasebetiyle affı istizanı.	H-08-03-1317
3	DABOA	Y. PRK.BŞK.	Politika, suikast vb. ağır suçlar dışında kalan nedenlerle mahkûm bulunan Tophane alayları mensuplarının mevlid gecesi hürmetine affı istizanı.	H-07-03-1318
4	DABOA	YB.021	Jandarma zabitan ve efradından olup politika ve namus suçları haricindeki suçlardan mahkûm olanlardan suçunun üçte birini yatanların Mevlid Kandili münasebetiyle affedilmesi. (Pirlepe, Jandarma)	R-31-01-1324
5	DABOA	Y. MTV.	Merkezde mevkuf zabitanın Mevlid Kandili dolayısıyla affedilmelerine dair Dersaadet Merkez ve Birinci Fırka Kumandanlığı'nın tahrirati.	H-11-03-1319
6	DABOA	ZB.	Mevlid-i Nebevi hürmetine affolunan efrad-ı müstebdeleden İzmirli Mehmed b. Abdullah'ın gönderildiği.	R-21-02-1323
7	DABOA	ZB.	Mevlid-i Nebevi hürmetine affa mazhar olan iki şahsın, mahalli mahkemede görülmüş olan davalarının masarısı için Çatalca'ya sevk.	R-23-02-1323
8	DABOA	ML.EEM.	Mevlid münasebetiyle İslam ve Hıristiyanlardan borcundan dolayı mevkuf bulunanların borçlarının ödenerek serbest bırakılmaları için gereken meblağın itası.	R-08-11-1312

813

SONUÇ

Osmanlı Arşivleri tarihimiz için olduğu kadar, kültür ve edebiyat tarihimiz için de hazine değerinde belgeler ihtiva etmektedir. Kültür ve edebiyatımızın önemli metinlerinden olan Mevlit ve onun etrafında gelişen gelenekler ile ilgili arşivlerde birçok belge kaydına ulaşmak mümkündür. Mevlit ile ilgili Osmanlı arşivlerinde yapılan taramalarda 1844 kayıt çıkmaktadır.

Belgeler daha çok mevlit kıraati ve törenleri etrafında gelişen gelenekler ve uygulamalarla ilgilidir. Mevlidin hangi güne denk geldiği, kıraati, nerede, ne zaman, nasıl okunacağı, törene kimlerin davet edileceği, mevlidi kıraat edenlere, bazen katılımcılara verilecek ihsanlar, maaşlar, zaman içinde mevlit metni ile ilgili birtakım yapılması istenen değişiklikler, mevlit basımı, Mevlit tercüme için alınan, alınması istenen izinler, yapılan ruhsatlandırmalar, mevlit törenleri ile birtakım uygulamalar vb. durumlar hakkında hem kültür ve edebiyat tarihimiz, sosyoloji ve tasavvuf tarihine ışık tutacak belgeler mevcuttur. Bu belgelerden yola çıkarak mevlidin toplum içindeki yeri ve toplum üzerindeki etkilerine rahatlıkla ulaşabiliriz. Ayrıca zaman içinde Mevlit ile ilgili görülen bazı değişiklikler de sosyolojik değişimleri de gözlemlememiz mümkündür. Arşivlerde kayıtlı belgelerde edebiyat tarihçilerinin, sosyologların, kültür tarihçilerinin, eği-

timcilerin yararlanabileceği ciddi bir Mevlit malzemesi bulunmaktadır. Osmanlı Arşivlerinde yerinde yapılacak bir çalışma ve ilerde açılacak belgelerle birlikte Mevlit bağlamında zengin bir özel arşivin oluşacağı muhakkaktır. Bu arşivden yararlanılması ortaya yeni eserlerin konmasına da vesile olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akgür, A. Necati, "Takvim", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Ankara, 2010, s. 487-490.
Erünsal, İsmail E., "Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIX, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1977.
Karaca, Filiz, "Teşrifat", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 570-572,
Tarım Ertuğ, "Zeynep Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, s. 131-148.

EKLER

814

دو کتبی عرفان و طاعت در حرم و شامه ایدیه او زنده می نماید بر کسی بود که احکام او زنده و پیاده
موضوعه باریه مدینه رسم علی بنده بود که بعد از آنکه کونا عودت آید هفتاد رسم علی بنده در حرم
صورت خیریه ده طرف اشراف هفتاد شهادتیه قبول بود در حرم اشراف ایامی توقف اربابان
جواب یادشاه
مورد شریف ادبی دانسته بود که معناه اولاد مأموریه دولت است جمع بیعت با رئیس دولت ایدیه طبعیه
اولاد جمع نظر بعد اقصاء سلسله در قرآن نقشه دولت جواب بیعتیه حافظ بود که آرزو و فرمان
جورجیه ادبی و لا هفتاد تا ایدیه نیز جواب خودتفاقی نفس ایدیه در حرم دولت معاهده ایدیه بار اولاد
اولاد بیعت ایدیه او زنده بود باجه لطفاً اولاد بودجه آرزو همان بود که در کتاب دولت و اطلاع انکلیف حدیث
بیتا هفتاد طرفه بیاید و نماند بود که هر دو روز هر دو بیاید شرفدار اولاد باریه شرفدار بود
حاجرانده شرفدار نفس اولاد
و این عمل ایدیه باریه و پیاده موضوعه ایدیه چه اولاد انکله ایامه و معتقدان بود از آن اما در البس
نیکه تا قدره تقسیم اولاد که بعد از آن کونا چه جواب در باریه ایامه معاهده نیز جواب یادشاه ایدیه و تا باریه
چون انکله خبری زننده است تا اولاد بود باجه در شرفدار بودجه اولاد همان بود هفتاد شرفدار یا
باریه شرفدار حکم جینی آغاز ایدیه ایدیه اولاد هفتاد تا اولاد که ما شرفدار
شرفدار خود نظر
عکس

سعادتمند اقمم حضرت
شرف جلیل جناب یا ائینا هیکل سوره قرآنی افندة عالمیایه اولونه تدویر اتنا سندہ توزیع تقسیم ارفع شکرده اولونه و درزه عنایت و حسن
ایچ بلدی یوز کلده شکران مودریعا ایسالتہ ابتدا منصفہ جهت جهت قدری عالی اولونه ایسول کلمه جلیل جناب یوکا زکة کیفیت وصول و توزیع
اشعار برابره عمل و کارده مفروضه عرض عبودیت اولونه اربعه ترا ایسایام عمر و شایسته صدوقینا هیکل ایسالتہ شکرانه اولونه سیاق نکلده عبودیت
ابتدا تقفیه اولسایام اقمم حضرت نیکدرا بیح لعل لعل و راه لسه لعل

Mevlit Kıraati Münasebetiyle Mevlit İçin Verilen Hediyeler (Hediye / İhsan / Maaş / Mükâfat)

لطف صفت فواید صحیح

افعی صبی نصیبی عبدالرحمن اولدی بولدر سیرت اولدی و کیفیاتی مضر تالیف بیدی کتابت طبع و تخیل و طمانه
منازه مدرسه دوشی بولدی و عطیینه اعطای تعلق ارزنه دلائی و لیغنه نور ادریه عزیزانه معقول نفع ادریه
منازه دوشی بولدی و عطیینه اعطای تعلق ارزنه دلائی و لیغنه نور ادریه عزیزانه معقول نفع ادریه

فردی و انتم هرگز

(الطرح المبیح فی مولد الشیخ) غرض از آنست که در ترتیب درج اولیاد عیناً نظر فرمایند و متوجه باشند نظایر اینها در سوره
 اوزره لغتاً تقدیم فرماید. بولتا به طبع ایضاً (مطبعه ادبیه) نامش مطبوعه حقیقیه خالونیه که در این کتاب مشتمل بر
 استوار کرده و در مطبوعه در تبریز به ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 دیگر هستند بر اثری که در مطبوعه در تبریز به ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 علیه در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 اینها به ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 مقام عالی تقدیم اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 کتب دیگر که در مطبوعه در تبریز به ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 معاندند اینها در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً
 و استیفاء اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً در ترتیب اولیاد عیناً

817

Peygamber Sevgisinin Bir Yansıması Olarak Türk Toplumunda Mevlit Geleneği

İsmail Metin*

GİRİŞ

Arapça kökenli bir kavram olan mevlit; “doğmak”, “doğum zamanı”, “doğum yeri” gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹ Terim olarak ise, Hz. Peygamber’in doğumu, doğduğu zaman ve mekân olarak da “Mevlîdü’n-nebî” şeklinde Hz. Peygamber’in doğduğu ev kastedilmektedir. Bunun yanında, mevlit kelimesi, Hz. Peygamber’in doğumu vesilesiyle yapılan merasimler ve bu merasimlerde okutulan edebî metinler için kullanılan özel bir kavram olmuştur.²

Hız. Peygamber’in doğumu ile bağlantılı gerçekleştiği kabul edilen bazı olağanüstü olaylar vardır. Öncelikle annesi Âmine ona hamile iken çok rahat bir hamilelik dönemi geçirmiş; herhangi bir zorluk yaşamamıştır. Annesine rüyasında kendisinin bir oğlan çocuğu doğuracağı ve bu doğacak çocuğun âlemlerin en hayırlısı olacağı müjdelenmiştir. Kendisinden adını “Muhammed” koyması istenmiştir.³

İslam tarihi kaynaklarının bazılarında Hz. Peygamber’in doğumu öncesi ve doğumu esnasında birtakım harikulade olayların meydana geldiği nakledilmektedir. Şam/Busrâ taraflarında bir nurun/ışığın çıkması,⁴ Ahmed’in yıldızının doğması,⁵ Irak’taki Medâin şehrinde bulunan Kisrâ’nın sarayının yıkılması,⁶ Mecûsilerin bin yıldır yanmaya devam eden ateşlerinin sönmesi ve Sâva Gölü’nün kuruması⁷ gibi olağanüstü anlatılar söz konusudur. Bu anlatılar, rivayet tekniği ve anlamı açısından çok sayıda tezat içermekte olup aynı zamanda anlam bakımından da birçok çelişki barındırmaktadır. Aynı zamanda bu olağanüstü hadiselerin sayısının ilk kaynaklardan sonrakilere doğru artmaya başlaması ve ilgili haberlerin birbirleriyle çelişmesi⁸ de bu olayların sahilliğine gölge düşürmektedir.

Hız. Peygamber’in kutsal bir kişi olarak kabul edilmesinin temelinde Allah’ın onu peygamber olarak seçmesi ve üstün vasıflarla donatması vardır. Bu özellikleri dolayısıyla o, diğer varlık-

819

* Doç. Dr., Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Eskişehir/Türkiye. Mail: dr.ismailmetin@gmail.com

¹ Ahmet Özel, “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 29/475-479.

² İsmail Metin, “Türklerde Hz. Peygamber Sevgisine Bir Örnek Olarak Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necât Adlı Eseri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 7/3, (Eylül 2020), 1650-1651.

³ Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbu’l-Eşraf*, tk., Süheyl Zekkâr- Riyad Zirikli, (Beirut: Dârul-fikr, 1417/1996), 1/88-89.

⁴ İbn İshâk, Muhammed (ö. 151/768), *es-Sîre*, (Beirut: 2009), 97; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid, (Beirut, 1401/1980), 1/129.

⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1/130.

⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu’l-Eser fi Funûni’l-Meğâzi ve’s-Siyer*, I-II, (Beirut, 1992), 1/83-84.

⁷ Halebî, Ali b. Burhâneddîn, *İnsânu’l-uyûn fi sîreti’l-Emini’l-Me’mûn*, (Kahire, 1962), 1/96.

⁸ Mustafa Özkan, “İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (Eylül 2016), 39-40.

lardan ve insanlardan ayrılmıştır. Hz. Peygamber, Allah'ın kendisini seçerek vahye muhatap kılması ve yukarıda da zikrettiğimiz gibi diğer bazı olağanüstü özelliklerle desteklenmesine bağlı olarak kutsal bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir.⁹ Her yönden mükemmel olarak varlık kazandığına, meleklerden bile üstün olduğuna ve ahlaken yetişmesinin Allah tarafından olduğuna inanılmaktadır. İslam kaynaklarına göre insanların en üstün ve kutsal olanı peygamberlerin so-nuncusu olan Hz. Muhammed'dir. Bunun yanında, Hz. Peygamber'in doğumu ile Müslüman toplumlarda peygamber sevgisinin bir yansıması olarak edebî metinlerin oldukça önemli bir yeri vardır.¹⁰ Mevlitler, Türk halkının peygamber sevgisini, dil ve estetik imkânlarla dile getiren ve bu sevgiyi geniş kitlelere ulaştıran bir türdür. Bu tür içinde edebî eserler kaleme alınmıştır.¹¹

Bir yetim olarak dünyaya gelen Hz. Peygamber'in doğumu öncelikle aile bireyleri tarafından sevinçle karşılanmıştır. Hz. Peygamber'in doğumu dedesi Abdülmuttalib'e haber verilince sevinçli bir şekilde ayağa kalkarak onu kucağına almış, ona sevgi ve şefkatle bakarak bir hurka içi-ne sarmış ve sonrasında ise onu Kâbe'ye götürerek şöyle demişti:

الحمد لله الذي أعطانى هذا الغلام الطيب الأردان
أعيزه بالبيت ذي الأركان من كل ذي بغى وذي شأن
وحاسد مضطرب العنان

*"Bu sevimli ve güzel çocuğu bana verdiği için Allah'a şükürler olsun. Bütün azgınlardan, kötülük sahibi olanlardan ve hayrı az olan kıskançlardan onu rükünler sahibi olan Beyt'e (Kâbe) sığındırıyorum."*¹²

820

Hz. Peygamber'in doğumuna ilk sevenenlerin annesi ve dedesi gibi en yakınlarından olduğunu görmekteyiz. Buradan hareketle, bu doğum sevincinin o günkü geleneklere göre Kâbe yanında kutlandığını ve bir sevinç göstergesi olarak ilk mevlit sözlerinin Abdülmuttalib tarafından söylendiğini belirtmemiz abartı olmayacaktır. Daha sonraki zamanlarda özellikle dedesi Abdülmuttalib tarafından çocukluk döneminde devamlı olarak takip edilen, sofraya serildiğinde o gelmeden yemeğe başlanılmayan ve dedesinin kucağından ayrılmayan bir Peygamber söz konusudur.

1. Mevlit Merasimlerinin Türk Toplumundaki Seyri

Müslüman Türk toplumu, dinî ve sosyal yaşamında önem arz eden; sevinç, hüzn ve keder anları gibi yoğun anlam ifade eden zaman dilimlerinde bir motivasyon aracı olarak sıklıkla mevlit okuma veya okutma ritüeline başvurmaktadır.¹³ Türk edebiyatında edebî türler içerisinde tanınmış ve sevilen kurucu eserlerden biri olan *Vesiletü'n-Necât*, özellikle Türk toplumu arasında Hz. Peygamber sevgisini anlatan önemli bir başyapıttır. Dilinin açık ve sade oluşu, üslûbundaki ve anlatışındaki samimilik eserin tesirini ve başarısını artırmıştır. Mevlit dil ve üslûp bakımından olduğu kadar edebî yönden de değerlidir. Eserin oldukça etkili bir yapısı, sırası ve kuruluşu bulunmaktadır. Her bölüm konuya uygun bir girişle başlamakta ve güzel bir şekilde işlenmekte-

⁹ İsmet Eşmeli, *Dinlerde Kutsal Kişi Fenomeni* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020), 163-166.

¹⁰ Bu edebî metinlere bir örnek olarak bkz. Alper Ay, *Divan-ı Hikmet'te Manevi Ayet İktibasları* (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2020).

¹¹ Bilal Kemikli ve Mehmet Akkuş (ed.), *Mevlid Külliyyâtı: Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necât ve Tercümelere*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 9.

¹² Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, 1/89.

¹³ Yılmaz Arı, "Salgın Döneminde İbadetler", Covid-19 Örneği, Sosyal Mesafe Döneminde Din, Ed. H. Türkyılmaz, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2021), 239.

dir. Bölümler arasında tam bir tutarlılık vardır. Edebî sanatlardan Türk edebiyatında çok kullanılan cinasa¹⁴ fazlaca yer verilmiştir.

Mevlitler genel itibariyle Hz. Peygamber'in doğum günü vesilesiyle yapılan şenlik ve merasimlerde okunmak amacıyla yazılmıştır. Tarihte ilk defa Mısır'da Fâtımîler döneminde halife Ebû Temîm el-Muiz-Lidînillâh (ö.365/975) devrinde, 972-975 yılları arasında resmi olarak Hz. Peygamber'in doğum gününü kutlamak amacıyla tören yapıldığı tespit edilmiştir. İlk zamanlarda Rebûlevvel ayının on ikinci gününde ve gecesinde yapılan bu merasimler zamanla Şii topluluk tarafından imamlar için de yapılmıştır.¹⁵ İlk dönemlerde, halkı Hıristiyan âdetlerinden uzak tutmak için mevlit merasimlerine başvurulduğu söylenmektedir. Hz. İsa'nın doğumu kutlamalarına karşılık, Hz. Muhammed'in buna daha çok layık olduğu düşüncesiyle mevlit merasimlerinin başlatılmış olduğu fikri¹⁶ her ne kadar kısmen gerçeği yansıtsa da Müslüman toplumlardaki derin ve samimi Hz. Peygamber sevgisinin bir yansıması olan mevlit uygulamalarını bu tepkisel davranışla açıklamak eksik kalmaktadır. Çünkü tepkisel duygu ve davranışların kalıcılığı uzun sürmez. Ahzâb suresi 6. Ayet-i kerimesinde, Hz. Peygamber'in mü'minlere kendilerinden daha yakın olduğu bildirilmektedir. Bu yüzden, Hz. Peygamber sevgisinin Müslümanların kalbinde yer etmesinde bu ve benzeri metinlerin katkısı göz ardı edilemez.

İslam dünyasında, Fâtımîler dönemine (909-1171) oranla çok daha parlak ve gösterişli şenliklerle resmî mevlit törenleri Selçukluların Erbil Atabeklerinden Muzafferüddin Gökböri (Kökböri) zamanında (1190-1233) yapılmıştır. Hayırsever bir devlet adamı olan Gökböri'nin Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümlerinde mevlit merasimleri düzenlemesi ona İslâm dünyasında ün kazandırmıştır. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin (1128-1193) son derece dindar ve hayırsever, aynı zamanda iyi bir devlet adamı olan eniştesi Gökböri'nin (1154-1233) çok büyük masraflarla tertip ettirdiği bu mevlit merasimleri, derin etki bırakmış ve birçok müellif tarafından bütün Müslüman ülkeler için bir başlangıç kabul edilmiştir.¹⁷

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i, Türk toplumunun takdirini ve saygısını kazanmış önemli eserlerden birisidir. Eserin toplum tarafından benimsenmesinin ve büyük beğeni görmesinin temel nedeni, Türk halkının Hz. Muhammed'e duyduğu aşkın saygı ve sevgisidir. Hz. Peygamber'e karşı duyduğu bu derin saygı ve sevgisini, mevlit dinleyerek ve okuyarak gösteren Türk toplumu, doğumdan ölüme kadar birçok özel ve önemli günlerinde mevlitle, Hz. Peygamber'i anmaktadır. Yahya Kemal, "*Süleyman Çelebi O'nu, Bursa'nun bey konaklarından birinde doğmuş gibi; Şeyh Galib'de, Boğaziçi yalılarının birinde doğmuş gibi anlatır*" demektedir.¹⁸ Bu ifadeyi, Hz. Peygamber'i Türk halkından biri gibi kabul etmenin, dolayısıyla onunla sembolik etkileşimde bulunmanın tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. Mevlid'in Türk toplumu tarafından sevilip benimsenmesinde onu makamla, besteyle okuma geleneğinin etkili olduğu söylenebilir. Zira Türk toplumu ibadetle musikiyi birleştirme fırsatını mevlit törenlerinde bulmuştur.¹⁹

¹⁴ Ses tekrarına ve benzeşmesine dayalı söz sanatlarından olan cinas; anlamca farklı, yazılış veya söyleyiş bakımından ise benzer lafızların bir arada kullanılması sanatıdır. Bkz. M. Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*, (İstanbul: 3F Yayınları, 2007), 246.

¹⁵ Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 17-78.

¹⁶ Selami Bakırcı, *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi* (İstanbul: Akademik Araştırmalar Yayınları, 2003), 13.

¹⁷ H. Fuchs-Necla Pekolcay, "Mevlid", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1957), 8/171-176; Ahmet Kahraman, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, (İstanbul: Toker Yayınevi, 1972), 8-9.

¹⁸ Kamil Büyüker, "Emin Işık'la Söyleşi, İstanbul'da Mevlid Geleneğinin Dünü-Bugünü", *İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimiz'e*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 2007), 34-39.

¹⁹ Süleyman Eroğlu, "Vesiletü'n-necat'ta Ahenk Unsurları", *Süleyman Çelebi ve Mevlid, Yazılışı Yayılışı ve Etkileri Sempozyumu*, Edit. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007), 219-234.

Osmanlı ve Türk toplumunda dinî referanslı bir aktivite olan mevlit geleneğinin Osman Gazi dönemiyle (1302-1324) birlikte var olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu geleneğin toplumsal olarak yaygınlaşması, gelişmesi ve merasimlerde okutulması Süleyman Çelebi'nin meşhur mevlidi olan *Vesiletü'n-Necât'ı* yazdığı 1409 yılından sonraki zamanlarda gerçekleşmiştir. Anadolu'da mevlidin törensel bir şekilde icra edildiği ilk örnekler, Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra Yıldırım Bayezid'in oğullarının birbirleriyle saltanat mücadelesi yaptıkları ve Türk toplulukları için Fetret Devri (1402-1413) olarak nitelendirilen dönemde ortaya çıkmıştır. Burada amaç siyasi, dinî ve toplumsal birlikteliği sağlama, çok yönlü ananevî dinsel aktivite ve pratiklerin icrasını sağlamak²⁰ ve Hz. Peygamber'in manevi şahsiyeti etrafında birlik olma ve yeniden derlenip toparlanma olduğu aktarılmaktadır.²¹

Osmanlılar döneminde, 15. yüzyıla kadar mevlit törenleri dergâh ve tekkelerde düzenlenmiştir. II. Bayezid Devri'nde (1448-1512) görkemli mevlit alayları yapılmıştır. Mevlit törenleri, 1590 yılında devlet teşrifatına/protokolüne alınmış, dinî öneminin yanında siyasi otoritenin ve yüksek refah düzeyinin gözler önüne serildiği bir vasıta olarak da önem kazanmıştır. Kandil ve Kadir Geceleri'nin yanı sıra, padişah çocuklarının doğumları, evlilikleri, şehzadelerin sünnetleri, surre-i hümayûn alayları vb. nedenlerle düzenlenen mevlit alayları önce saray çevresinde, ardından halk tabakaları arasında mevlit geleneğinin yaygınlaşmasını sağlar. Mevlit günü (12 Rebîülevvel) 1910'da resmî bayram olarak kabul edilir ve alaylar imparatorluğun son devrine kadar sürer.²²

Mevlit, III. Murad Devri'nden (1574-1595) itibaren resmen Osmanlı imparatorluk teşrifatında yer almış ve halk nazarında gittikçe artan bir üne kavuşmuştur. Hatta daha sonraları âdeta bir bayram mahiyetini almıştır.²³ Geleneklerin dinin içine yerleşip, dinî esasları sarsmadan bütünleşenleri bulunduğu gibi, dine mesnetsiz olarak dayandırılanları da mevcuttur. Ancak her hâlükârda İslâm dininin aslına gölge düşmemiştir. Gelenek ve göreneklerin en yaygın ve kalıcı olanları hiç şüphesiz dine dayandırılanlardır. Din eksenini etrafında şekillenen geleneksel toplumlar²⁴ arasında bu gelenek ve göreneklerin bariz figür, sembol ve türlerini görmek mümkündür. Mevlit de İslâm medeniyeti çerçevesinde, İslâm dini ile bütünleşerek gelenekleşerek sembolleşen bir ritüel durumundadır.²⁵

Osmanlı toplumunda, yönetici katında Hz. Peygamber sevgisine bir örnek olarak şu olay zikredilebilir. Seyahatname'de Evliya Çelebi'nin (ö. 1682) aktardığına göre I. Ahmed (ö. 1617), Hz. Peygamber'in ayak izini İstanbul'a getirtmiş ve bunun bir resmini bir tahtaya çizdirterek levha haline getirmiş ve bu levhanın altına bu dörtlüğü kendi hattıyla yazarak Aziz Mahmud Hüdâyî'ye hediye etmiştir. Hüdâyî Efendi de bu levhayı dergâhının duvarına asmıştır. Bir Osmanlı padişahının Hz. Peygamber'e duyduğu muhabbet, saygı, özlem onun ayak izinin resmini taç gibi başında taşıma isteğinden kendisini hissettirmektedir. Sultanın buradaki duygusu metafizik anlamda içerisinde yaşadığı âlemi Hz. Peygamber ile anlamlandırmasının bir göstergesidir. Bu denli kuvvetli bir sevgi ve muhabbet Türk toplumunun İslâm ve Hz. Peygamber algısını anlama ve anlamlandırmada önemli parametreler sunmaktadır.²⁶ Sözü edilen dörtlük şöyledir:

²⁰ Yılmaz Arı, "Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyo-Kültürel Ve Dinî Hayattaki Rolü", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 7/49 (2021), 2010.

²¹ Hayati Hökelekli, "Mevlidle İlgili İnanç ve Tutumlar", (Ed. Bilal Kemikli ve Osman Çetin), *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), s. 361.

²² R. Bahar Akarpınar, "Mevlid Törenlerinin Yapısı", *Türkbilgi* 12, (2006), 45.

²³ Kahraman, *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, 53.

²⁴ Yılmaz Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2020), 45.

²⁵ Metin, "Türklerde Hz. Peygamber...", 1665.

²⁶ Alper Ay, "Türk Şiirinin Ufku Hz. Peygamber", *Şiir Araştırmaları Dergisi* / 13 (Temmuz 2022), 100.

“Nola tâcım gibi başımda götürsem dâim
Kadem-i resmini ol Hazret-i şâh-ı Resûlün
Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem sahibidir
Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün”²⁷

Hız. Peygamber’in doğum yıl dönümü dolayısıyla mevlit okutulması ve şenlikler tertip edilmesi resmî bir hüviyet de kazanmıştır. Türkiye’de Hız. Muhammed’in doğum günü, dinî ve millî bir gün olarak resmî bir bayram haline gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 22 Nisan Perşembe günü açılması kararlaştırılmıştır. Fakat sonra bu karardan vazgeçilerek 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmasının halk üzerinde önemli bir etki yapacağı düşünülmüş ve açılış Cuma gününe ertelenmiştir. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal imzasıyla 21 Nisan 1920 tarihli talimata, her tarafta Cuma namazından önce münasip surette mevlid-i şerif okunması da eklenmiştir.²⁸

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ilk yıllarında ana dilde ibadet etme anlayışının yaygınlaştırılması için halk tabakaları arasında dindarlığın bir göstergesi olarak devam eden mevlit geleneğinden yararlanılmıştır. 1932 yılının Kadir Gecesi’nde, Atatürk’ün isteğiyle Ayasofya Camii’nde gerçekleştirilen mevlit kutlaması ilk kez canlı radyo yayınıyla halka ulaştırılmıştır. Devrin seçkin hâfızlarının görevlendirildiği bu gecede âdet olduğu üzere Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât* adlı eseri okunmuştur. Bunun yanında, Kur’an-ı Kerim’den sureler okunmuş, Türkçe mealleri verilmiş ve mevlit duası da Türkçe yapılmıştır. 1957’den beri radyoda; 1974’den sonra ise televizyonda mevlit töreni yayınları naklen veya banttan yayınlarla devam etmektedir.²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı’nın 1989’dan beri sadece Türkiye’de değil; Müslüman Türk topluluklarının yaşadığı pek çok coğrafyada sürdürdüğü “Kutlu Doğum Haftası” etkinlikleri, 2017 yılından itibaren “Mevlid-i Nebi Haftası” olarak devam etmektedir.

Mevlit kutlamaları, Arap dünyasında olduğu gibi Osmanlılarda da ilim adamları arasında tartışmalara neden olmuşsa da halkın benimsemesi ile yaygınlık kazanması sonucu “Bid’at-ı Hâsene” olarak kabul edilmiştir. Tarihsel süreçte mevlit geleneğinin Hız. Peygamber ve ondan sonraki yakın dönemde olmamasından hareketle buna karşı çıkanlar olmakla beraber, birçok kimse bunu peygamber sevgisinin bir tezahürü olarak görmektedir. Bu genel anlayış nesilden nesile devam etmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Mevlit okuma merasimlerinde, öncelikle Kur’an-ı Kerim’in ardından *Vesîletü’n-Necât*’tan bölümler, aralarda Hız. Peygamber’e salât ü selâmlar, ilahi veya kasideler dönüşümlü olarak okunur. Şimdi bu mevlit merasimlerinin neler olduğunu; bireyin doğumundan ölümüne kadar olan süreç ve dinî-toplumsal boyutu şeklinde iki ana başlık altında ele almak istiyoruz.

2. Bireyin Hayatıyla İlgili Mevlit Gelenekleri

Gelenek kelimesi, Türkçede yeni bir kelime olsa da bunun yerine kullanılan anane ve örf kelimeleri oldukça eskidir. Anane kelimesinin kökeni Arapça “An” harf-i cerrinden gelmektedir. Bunun anlamı tam olarak “nesilden nesile” aktarılan örfî âdet ve gelenek demektir. Kelimenin sözlü kültürü ifade eden rivayet, ayrıntı ve tafsilat gibi çağrışımları da söz konusudur.³⁰

²⁷ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk edebiyatı tarihi: destanlar devrinden zamanımıza kadar* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1971), 652.

²⁸ Ufuk Erdem, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31/2 (2021), 1058.

²⁹ Akarpınar, “Mevlid Törenlerinin Yapısı”, 45.

³⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2005), 1/2431.

M. Zeki Pakalın, sözlüğün “Örf” maddesinde kelimeyi “eskiden kalma makul şey, âdet”³¹ şeklinde tanımlamış ve bu kullanım Türk toplumunda daha sade ve anlaşılır bulunmuştur. Yüz yüze ilişkilerin yoğun ve çeşitli olduğu geleneksel (İslam) toplumlar(ın)da³² düzenlenen mevlit merasimleri de bu örfî âdet ve gelenek türlerinin en belirgin örneklerindedir.

Burada daha çok Hz. Peygamber’in doğum günü ve bu vesileyle yapılan merasimlere özel bir isim olarak verilen mevlit uygulamaları üzerinde durulacaktır. Çünkü mevlit uygulamaları, insanlar arası dini ve kültürel bağların devamına ve sıkılaşmasına vesile olan³³ toplum içinde geçiş ayinleri (Rite de passage) denilen hayatın önemli anlarına ait dinî ve sosyo-kültürel merasimlerdir. Bu geçiş dönemleri doğum, evlenme ve ölüm şeklinde kısaca ifade edilse de bunların dışında sünnet olma, okula veya Kur’an-Kerim okumaya başlama, askere gidip gelme ve hacca gitme gibi başka önemli dönemler vardır. Şimdi insan hayatını birebir ilgilendiren, doğumdan ölüme devam eden bir gelenek olan mevlit merasimlerini ele alacağız.

2.1. Doğum Günlerinde

Bir çocuğun dünyaya gelmesi elbette anne babası için oldukça önemli ve sevindirici bir olaydır. Bu güzel anın ve mutluluğun paylaşılması için Türk toplumunda aile, komşu ve akrabalar arasında birtakım merasimler tertip edilmektedir. Çocuğa isim verirken, doğumun “yedinci” veya “kırkıncı” günü gibi zamanlarda mevlit merasimleri düzenlenmektedir. Buradaki temel husus, sevincin ve mutluluğun yakınlarla paylaşılmasıdır.³⁴ Türklerde bölgesel farklılıklardan kaynaklı mevlit merasimlerinin en önemlilerinden biri, yeni doğan bebek için okunan mevlitlerdir. Mesela Diyarbakır yöresinde, babasız yetişmiş, 15 yaşına gelmiş erkek çocukları içinde mevlit okutulduğu tespit edilmiştir.³⁵

2.2. Sünnet Merasimlerinde

Sünnet farklı toplumlarda ve dinlerde yer almakta ve farklı isimlerle anılmaktadır. İslam toplumunda Hz. Muhammed tarafından önerilen ve yapılması hoş görülen dinî bir uygulama olması nedeniyle sünnet olarak adlandırılırken, Hz. Muhammed’in erken yaşta sünneti önerdiği³⁶ ve oğlunu doğumdan sonra yedinci günde sünnet ettirdiği bildirilmektedir.

Türk toplumunda sünnet törenleri genel itibarıyla gelenlere yemek ve başka ikramlar şeklinde yapılır. Sünnet olacak çocuğun odası ve yatağı süslenir, ailesinin maddî imkânlarına göre çocuğun giyim tarzı ve kıyafetleri de özel olur. Sünnet merasimleri de tıpkı düğün merasimleri gibi tercihe göre değişmektedir. Bazı aileler bu toplantıları eğlenceli bir şekilde ve mekânda yaparken bazıları da mevlit okutarak gösterişsiz bir merasimi tercih etmektedirler. Sünnet düğünlerinde mevlit okutma geleneği çok yaygın olmasa da bazı bölgelerde devam etmektedir. Bazı bölgelerde sünnet düğününden bir süre önce evde mevlit okutulup sonrasında düğün merasimi düzenlenmektedir.

³¹ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971), 2/745.

³² Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, 63.

³³ Arı, “Salgın Döneminde İbadetler”, 239.

³⁴ Adem Efe, “Türk Toplumunda Mevlit Merasimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta ve Çevresi Örneği)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (İzmir, 2009), 16.

³⁵ Mehmet Yanmış, “Diyarbakır’da Mevlit Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/ 1 (Bursa, 2012), 125.

³⁶ Buhâri, “Libas”, 51, 63, 64; Müslim, “Tahâre”, 49; Ebu Davud, “Tereccül”, 16; Tirmizi, “Edeb”, 14.

2.3. Okula veya Kur'an-Kerim Okumaya Başlama Zamanlarında

Toplum içinde bazı ailelerin çocuğunun okula başlarken veya Kur'an-ı Kerim okumaya başlarken mevlit okutması bir gelenek olmuştur. Bununla çocuğun zihninin açık olması, hayırlı ve bereketli bir hayat sürmesi, her türlü kazadan ve tehlikeden korunması beklenmektedir. İşte bu yüzden aileleri tarafından yakınları davet edilerek mevlit okutulmaktadır. Bu durum peygamber sevgisinin bir yansıması olarak görülmektedir.

2.4. Askere Uğurlamada ve Dönüşte

Türklerde askerlik insan hayatının önemli bir aşamasıdır ve bir gurur vesilesidir. Ordu-Millet anlayışının bir tezahürü olarak askerlik, en verimli dönem olan gençliğin unutulmaz anılarıyla dolu bir gurur mevsimidir. Bu önemli vatani görev yerine getirilirken mevlit okutulması geleneği Türklerde yer etmiş âdetlerdendir.

Anadolu ve Türk kültüründe, Peygamber ocağı olarak görülen askerlik görevi öncesinde gençlere "Vatanına ve milletine kurban olsun" anlamında kına yakılmaktadır. Hz. Peygamber'in başı ağrıdığı zaman, kınayı ilaç niyetine başına sarması, herhangi bir yeri yara olduğu zaman pomat olarak kullanması ile de dinî bir misyona sahip olan kınanın, Kâbe'den geldiğine inanılmaktadır. Kına geleneği, gencin kendini vatanına adamasının yanı sıra bilek gücünün artması ve manevi anlamda bütün felaketlerden korunması dileğini de ifade eder.³⁷ Tıpkı bunun gibi askere gidecek olan gencin uğurlanması merasimlerinden biri de mevlit okutulmasıdır. Böylece, akraba ve arkadaşları tarafından dualarla Peygamber ocağına uğurlanan genç, yine görevi bittiğinde güzel bir şekilde karşılanır.

825

2.5. Nişanlılık, Evlilik ve Düğün Merasimlerinde

İnsan hayatının en önemli aşamalarından biri olan evlilik, Türk toplumunda çeşitli şekillerde kutlanmaktadır. Evlenecek kişilerin ve ailelerinin sosyo-ekonomik durumu, dinî inançları ve aile bağları evlilik süreçlerindeki merasimlerin mahiyetini de belirlemektedir. Bazı aileler bütün bu merasimlerde mevlit okutma geleneğini tercih etmektedirler. Türk toplumunda 1980 yılından itibaren dindarlık algısındaki değişim ve dönüşüm, eğlence tarzlarının bazı kesimlerce benimsememesi ve yapılan bu evlilik birlikteliğinin hayırla ve sevapla başlaması gibi nedenlerle mevlit merasimleri tertiplenmektedir.³⁸

2.6. Hacca veya Umreye Gidiş ve Dönüşte

Hac ibadeti İslam'ın temel esaslarından biridir. Türk toplumunda, bir Müslüman mali ve bedeni gücü yerinde ise Hac ve Umre gibi dinî tecrübelerin pratiksel anlatımı veya eyleme yansıyan boyutu³⁹ kabilinden olan ibadetleri büyük bir sevinçle yerine getirir. Bunun arka planında Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü ve yaşadığı mekânları görme arzusu da söz konusudur. Anadolu'da bir kişi Hac yolculuğuna başlamadan önce mevlit okutur, insanlara ikramlarda bulunur ve yolculuk öncesinde helallik isterdi. Bu nedenle yapılan mevlit merasimleri büyük önem arz ederdi. Bazı bölgelerde, Hac veya Umre ibadeti yerine getirildikten sonra da mevlit merasimlerinin yapıldığı görülmektedir.

³⁷ Ebru Şenocak, "Kültürel Bellekte Askere Yollama Geleneği: Baskil (Elazığ) ve Çevresi Örneği", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8 (22), (2020), 55.

³⁸ Efe, "Türk Toplumunda Mevlid Merasimlerinin Yeri...", 17.

³⁹ Arı, "Salgın Döneminde İbadetler", 225.

2.7. Ölüm Sonrasında

Türk toplumunda, insanın dünya hayatının sonlandığı ölüm sonrasında yakınları ve varisleri tarafından mevlit okutulması en yaygın olan gelenektir. Mevlit okunması ve mevlit merasimi normal olarak yukarıdaki maddelerde ele alındığı gibi kişinin sevinçli zamanlarına göndermede bulunan bir âdet olsa da ölen kişinin arkasından mevlit okutulması mevlidin dinî bir görev gibi algılanmasının bir sonucu olsa gerektir. Bu yüzden toprağa verilen kişinin ardından bazen bir iki gün içinde bazen de “üçüncü”, “yedinci”, “kırkinci veya elli ikinci” gecesinde mevlit okutulmaktadır. Eğer bu merasim bazı nedenlerden dolayı bu günlerde yerine getirilemezse kişinin ölüm yıldönümlerinde yapılırdı.⁴⁰ Mevlit okutmak tabiri artık toplumda ölen bir kimsenin ardından onun hayırla anılması, Kur’an-ı Kerim okunması ve merasimle birlikte misafirlere ikram şeklinde anlam değişmesine uğramıştır.

İslâmiyet öncesi dönemde Türklerde cenaze törenine yog veya yug adı verilmektedir. İslâmiyetle birlikte Türklerin cenaze törenleri de değişime uğrayarak bazı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, Anadolu’da cenaze törenlerinde mevlit okutulmasıdır. Mevlit töreni Anadolu’nun hemen her yerinde karşılaşılan ortak bir cenaze ritüelidir. Mevlit töreninin icra edilme günleri Anadolu’nun değişik bölgelerinde küçük farklılıklar gösterse de mevlitsiz cenaze töreni yok gibidir.⁴¹

3. Dinî ve Toplumsal Mevlit Uygulamaları

Toplumu ayakta tutan temel unsurlardan biri de geleneklerdir. Mevlit geleneği yüzyıllar boyunca Türk toplumunda yer etmiş ve Hz. Peygamber sevgisinin bir yansıması olarak görülmüştür. Sosyal yaşamın renkli birer dinamiği olan benzer organizasyonların toplumsal hayatın oldukça çeşitli ve dinamik mozağine etki⁴² ve katkı sağladıkları muhakkaktır. Bu yönüyle mevlitler, dinin işlevsel yararlılığına atfedilen dayanışmacı fonksiyonu⁴³ ile toplum arasında kaynaşmanın bir vesilesi olmuştur. Böylece toplumsal dayanışma ve bütünleşme sağlanarak sosyal ilişkileri artırma ve fakirlere ikramda bulunma vesilesi olmuştur. Bu merasimlerde, mevlidin toplumsal yönü yanında halka birtakım dinî ve ahlaki öğütler verilerek bir anlamda tebliğ görevi de yerine getirilmiş olmaktadır.

Şimdi bu yansımanın dinî ve sosyal boyuta uygulanış şekillerinden örnekler vereceğiz.

3.1. Kutsal Görülen Gün ve Gecelerde

Türk toplumunda artık yerleşmiş olan mevlit merasimi uygulamalarına kutsal görülen gün ve gecelerde okunan mevlitler örnek verilebilir. Bunların başında elbette Hz. Peygamber’in doğum yıl dönümü olan Rebîülevvel ayının 12. gecesi okunan ve birtakım merasimlerle kutlanan mevlitler gelmektedir. Hz. Peygamber’in, âlemlere rahmet olarak gönderildiğine⁴⁴ inanan Müslümanlar, Mevlit Kandili olarak adlandırılan bu geceyi, fakirlere sadaka vererek, yoksulları doyurarak, insanlara ikramda bulunarak, Kur’an-ı Kerim okuyarak, bolca salavat getirerek ve nafil namaz kılarak geçirirler. Bu gibi faaliyetlerle Allah’tan rahmet ve mağfiret talebinin yanında yapılan işten sevap umulması ve Hz. Peygamber’in sevgisine mazhar olma beklentisi oluşmaktadır.

⁴⁰ Bazı bölgelerde, ölen kişinin yakınları ve mirasçıları imkân olduğu mevlit okutmaz ise toplum tarafından bu durum ayıp karşılanır.

⁴¹ Fuzuli Bayat-Muhammet Nurullah Cicioğlu, “Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 19, (2008), 151.

⁴² Arı, “Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyo-Kültürel Ve Dinî Hayattaki Rolü”, 2012.

⁴³ Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*, 288.

⁴⁴ el-Enbiyâ, 21/107.

Bunun yanında, Recep Ayı'nın ilk cuma gecesi olan Regaip Kandili, yine Recep Ayı'nın 27. gecesi olan Miraç Kandili, Şaban Ayı'nın 15. gecesi olan Berat Kandili, Ramazan Ayı'nın genellikle 27. gecesi olan Kadir Gecesi zikredilmektedir. Ayrıca zaman zaman Cuma gecelerinde, Ramazan ayı içerisinde ve Kurban Bayramı gecelerinde de mevlit merasimleri düzenlenmektedir. Bazı bölgelerde, Ramazan ayı içerisinde iftar mevlitleri de söz konusudur.⁴⁵

3.2. Şehitler İçin Okunan Mevlitler

Anadolu'da en yaygın mevlit merasimlerinden biri de hiç kuşkusuz şehitler için okunan mevlitlerdir. Bu tür merasimler, devletin resmî kurumları tarafından düzenlendiği gibi şehit yakınları tarafından da organize edilmesi söz konusudur.

Bu bilgilere ek olarak, önemli tarihî şahsiyetler, hayır sahipleri ya da dinî ve millî hüviyetleri toplum tarafından benimsenmiş kişiler için de mevlit merasimleri organize edilmektedir. Bunun yanında, yangın, deprem, sel ve maden ocağı faciası sonrasında ölenler adına, bu kişiler dini anlamda şehit hükmünde sayıldıkları için mevlitler okutulmaktadır. 14 Ekim 2022 tarihinde Bartın'ın Amasra ilçesinde 41 işçinin hayatını kaybettiği maden ocağı patlamasında vefat edenler için düzenlenen mevlit programı buna yakın zamandan bir örnektir.

3.3. Kadınların Günlük Yaşamında

Mevlit merasimleri denilince, her ne kadar erkeklerin bir araya gelerek organize ettikleri ritüeller akla gelse de kadınlar da bir araya gelme ve sevap kazanma amacıyla kendi aralarında mevlit programları düzenlemektedirler. Günümüzde bazı bölgelerde, kadınlar kendi aralarında çeşitli nedenlerle, doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş törenlerinde, hac/umre ziyaretlerinin dönüşünde, asker uğurlama gibi durumlarda mevlit adı altında merasimler yapmaktadırlar.⁴⁶

Mevlit kadınların yaşantısında hem dinî görevi ifa hem de toplayıcı-sosyolojik işleve sahiptir. Kadınlar doğum, ölüm, ev görmesi vs. gibi önemli anlarında mevlit düzenleyerek hem Allah'ın rızasını kazanmayı amaçlamakta hem de meydana gelen durumu dinsel bir hava katarak kötülüklerden ve işlerinin hayırsız sonuçlanmasından kendilerini korumak istemektedirler. Aynı zamanda Hz. Peygamber'i anmanın, onu yüceltmenin ve onun doğum günü şerefine bir şeyler yapmanın karşılığının cennet gibi büyük ödüller olduğu yönündeki rivayetlerin kadınlar arasında yaygın olarak bilinmesi mevlidin kadınlar için dini bir görev olarak görülmesini sağlamaktadır. Mevlidin kadınların dinî hayatında önemli bir yeri vardır. Kadınlar erkeklerden farklı olarak toplu olarak yapılan bazı ritüellerden uzak kalmaktadırlar. Bu nedenle onlara toplumsal olarak kaynaşma ve kendini ifade etme şansı tanıyan hem de dinî anlamda sorumluluğunu yerine getirmiş hissettiren mevlit uygulaması kadınların hayatında yeri doldurulması güç bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷

3.4. Açılışlarda

Resmî ya da sivil açılışlarda mevlit merasimi düzenlenmesi uygulaması dün olduğu gibi bugün de söz konusudur. Herhangi bir kurumun veya bir işyerinin açılışında kurban kesilmesi, dua edilmesi ve mevlit okutulması geleneğiyle o işyerinden bereket umulmakta ve kıskançlık, haset gibi her türlü kötülükten korunma hedeflenmektedir.

⁴⁵ Yanmış, "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği...", 123.

⁴⁶ Kader Ayhan, *Kadınların Gündelik Dinî Yaşantısında Mevlit (Malatya Örneği)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 71.

⁴⁷ Ayhan, *Kadınların Gündelik Dinî...*, 84.

Yeni bir ev alan ve bu eve taşınan kimselerin akrabalarını ve komşularını davet ederek mevlit merasimi düzenlemesi de toplumda var olan bir âdettir.

3.5. Yağmur Duasına Çıkarken

Yağmur duası geleneği Türk kültüründe oldukça yaygındır. Yağmur duası öncesinde camide mevlit okunması geleneği⁴⁸ birçok bölgede hâlen uygulanmaktadır. Esasen, en kadim topluluklarda da olduğu gibi senenin kurak geçtiği dönemlerinde halkın başvurduğu bir yöntem olan yağmur duasına çıkma ile ilgili inanış ve pratikler günümüz toplumlarında da başvurulan bir metot olmaktadır.⁴⁹ Daha çok suya ihtiyaç duyulan kurak zamanlarda “istiskâ”⁵⁰ (yağmur yağdırma ritüeli) için çıkarılan yağmur duası öncesinde camide mevlit okunması geleneği⁵¹ birçok bölgede halen uygulanmaktadır.

Mevlit merasimleri elbette bunlarla sınırlı değildir. Adak mevlitleri, beşik mevlitleri ve adı mevlit olan fakat içerik ve muhteva açısından mevlitle benzeşmeyen birtakım uygulamalar toplumda var olan geleneklerdendir.

SONUÇ

Türkçe mevlit okumanın ve mevlit odaklı merasimlerin yaygın olduğu yerlerde, Hz. Peygamber’in doğumunun anlatıldığı “Âmine Hatun Muhammed ânesi” mısraı ile başlayan Velâdet bahrinin sonunda bir saygı ifadesi olarak kibleye dönerek ayağa kalkma âdeti söz konusudur. Bu bölümde Hz. Peygamber’in doğumu “Doğdu ol sâatde ol Sultân-ı dîn, Nûra gark oldu semâvât u zemîn” mısralarıyla anlatılmıştır. Bu bile Türklerde Hz. Peygamber sevgisinin ne denli yerleştiğinin bir tezahürüdür. Anadolu Müslümanları sevinç ve kederini mevlit ile karşılamakta, sevinçin şükrünü, kederin elemiğini yine mevlit ile teskin etmektedir. Bu gelenek toplumun her kesimine; zengin-fakir, köylü-kentli ve okumuş-okunmamış bütün katmanlarına yayılmış vaziyettedir.

Mevlit törenlerinde Anadolu’nun birçok yerinde, özellikle köy ve kasabalarda yemek ikram edilmektedir. Böylece toplum bir araya gelmekte ve sosyalleşmektedir. Mevlitler, hayatın birçok alanını kapsayan, doğum ve evlilik gibi sevinç anlarında, ölüm gibi hüznü zamanlarda insanları bir araya getiren bir olgudur. Bu nedenle bu merasimlere salt dinî ve fikhî nedenlerle bakmak toplumun Hz. Peygamber sevgisini yeterince anlamamak anlamına gelir.

Son dönemlerde salgın ve ekonomik zorluklar gibi nedenlerle mevlit geleneği zayıflamaya başlamıştır. Fakat Müslüman Türk toplumu hafızasında önemli bir yer edindiği bir gerçektir. Genelde eğitilmiş bireylerin eleştirileri söz konusu olsa da mevlit merasimleri Türk toplumunda Peygamber sevgisinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmış, toplumu bütün unsurlarıyla bir arada tutan, doğumundan ölümüne insan hayatına değer veren bir arayışın ve anlayışın sonucudur. Buradaki temel amaç, Hz. Peygamber’in anlatılması ve anlaşılmasıdır. Bu merasimlerde bazen aşırılıklar ve gösterişler söz konusu olsa bile bunlar genel amacı gölgeleyen hususlar olmamalıdır. Siyasi, dinî, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça farklılaşan ve ayrışan toplum kesimlerinin mevlit geleneği gibi bir değeri sahiplenmesi önemlidir. Okuma ve yazma bilmeyen bir insanın bile Hz. Peygamber’in adının okunduğu bu programlarda gözyaşı dökmesi, gönül bağıyla oluşan bu derin sevgi ve saygının bir yansımasıdır. Kısaca mevlit; tarihsel, psikolojik ve toplumsal hafızanın nesilden nesile aktarımını sağlayan güzel bir gelenektir.

⁴⁸ Bayram Polat, “Türk Kültüründe Yağmur Duası (Azatlı Kasabası Örneği)”, *Dinî Araştırmalar* 9/27, (Ocak-Nisan 2007), 280.

⁴⁹ Yılmaz Arı, “Samsat Yöresi Halk İnanışları”, *International Academic Social Resources Journal* 6/24 (2021), 646.

⁵⁰ Arı, “Samsat Yöresi Halk İnanışları”, 647.

⁵¹ Bayram Polat, “Türk Kültüründe Yağmur Duası (Azatlı Kasabası Örneği)”, *Dinî Araştırmalar* 9/27, (Ocak-Nisan 2007), 280.

KAYNAKLAR

- Akarpınar, R. Bahar. "Mevlid Törenlerinin Yapısı". *Türkbilgi* 12, (2006): 38-63.
- Arı, Yılmaz. "Salgın Döneminde İbadetler, Covid-19 Örneği". *Sosyal Mesafe Döneminde Din*, Ed. H. Türkyılmaz. 219-241. Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.
- Arı, Yılmaz. "Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyo-Kültürel Ve Dinî Hayattaki Rolü". *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 7/49 (2021), 2004-2013.
- Arı, Yılmaz. *Değişim Sürecinde Alevilikte Dinî Otorite*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2020.
- Arı, Yılmaz. "Samsat Yöresi Halk İnanışları", *International Academic Social Resources Journal* 6/24 (2021), 643-657.
- Ay, Alper. "Türk Şiirinin Ufku Hz. Peygamber". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 13 (Temmuz 2022): 89-110.
- Ay, Alper. *Divan-ı Hikmet'te Manevi Ayet İktibasları*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2020.
- Ayhan, Kader. *Kadınların Gündelik Dini Yaşantısında Mevlit (Malatya Örneği)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Aymutlu, Ahmed. *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995. 17-78.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2005. 1/2431.
- Bakırcı, Selami. *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*. İstanbul: Akademik Araştırmalar Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk edebiyatı tarihi: destanlar devrinden zamanımıza kadar*. Ankara : Millî Eğitim Bakanlığı, 1971.
- Bayat, Fuzuli-Cicioğlu, Muhammet Nurullah. "Türklerde Cenaze Törenleri Bağlamında Mevlid Okuma Geleneği". *Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (2008): 147-155.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892). *Ensâbu'l-Eşrâf*, tk., Süheyl Zekkâr- Riyad Ziriklî. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1417/1996. 1/88-89.
- Büyüker, Kamil. "Emin Işık'la Söyleşi, İstanbul'da Mevlid Geleneğinin Dünü-Bugünü". *İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimiz'e*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, 2007.
- Efe, Adem. "Türk Toplumunda Mevlid Merasimlerinin Yeri ve Fonksiyonları (Isparta ve Çevresi Örneği)". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (İzmir, 2009): 9-30.
- Eroğlu, Süleyman. "Vesiletü'n-necat'ta Ahenk Unsurları". *Süleyman Çelebi ve Mevlid, Yazılışı Yayılışı ve Etkileri Sempozyumu*. Edit. Mustafa Kara-Bilal Kemikli. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2007, 219-234.
- Erdem, Ufuk. "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31/2 (2021): 1055-1068.
- Eşmeli, İsmet. *Dinlerde Kutsal Kişi Fenomeni*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.
- Halebî, Ali b. Burhâneddîn. *İnsânu'l-uyûn fi sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*. Kahire, 1962. 1/96.
- Hökelekli, Hayati. "Mevlidle İlgili İnanç ve Tutumlar". Ed. Bilal Kemikli ve Osman Çetin. *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk., M. Muhyiddin Abdulhamid. Beyrut, 1401/1980). 1/129.
- İbn İshâk, Muhammed (ö. 151/768). *es-Sîre*. Beyrut: 2009.
- İbn Seyyidinnâs. *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Meğâzi ve's-Siyer*. I-II. Beyrut, 1992. 1/83-84.
- Kemikli, Bilal-Akkuş-Mehmet (ed.). *Mevlid Külliyatı: Süleyman Çelebi Vesiletü'n-Necat ve Tercümelere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Özkan, Mustafa. "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (Eylül 2016): 23-41.
- Fuchs, H.-Pekolcay, Necla. "Mevlid". *İslam Ansiklopedisi*. 8/171-176. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1957.
- Kahraman, Ahmet. *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. İstanbul: Toker Yayınevi, 1972.

- Metin, İsmail. "Türklerde Hz. Peygamber Sevgisine Bir Örnek Olarak Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât Adlı Eseri". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 7/3, (Eylül 2020): 1644-1672.
- Pakalın, M. Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 2. Basım. (I-III). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1971.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Polat, Bayram. "Türk Kültüründe Yağmur Duası (Azatlı Kasabası Örneği)". *Dini Araştırmalar* 9/27. (Ocak-Nisan 2007): 275-283.
- Saraç, M. Ali Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğat*. İstanbul: 3F Yayınları, 2007.
- Şenocak, Ebru. "Kültürel Bellekte Askere Yollama Geleneği: Baskil (Elazığ) ve Çevresi Örneği". *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8/22 (2020): 49-61.
- Yanmış, Mehmet. "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (Bursa, 2012): 115-133.

Dini Ritüellerin Toplumsal Etkileşim Üretme İşlevleri: Mevlit Geleneği Örneği

Samet Ünlü¹

GİRİŞ

Yüzyıllar öncesinden Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan Vesilet'ün-Necat adlı eser dini bir ritüel olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Edebi ve dini yönleriyle yoğun olarak karşımıza çıkan eser aynı zamanda barındırdığı sosyolojik anlamlarla da disiplinlerarası çalışmalara konu olmaktadır.

Mevlit geleneği Türk kültüründe farklı toplumsal kimliklere sahip bireylerin veya kolektiflerin belirli amaçlarla (doğum, ölüm, sünnet, düğün vb.) bir araya geldiği dini bir ritüel olarak yorumlanmaktadır. Bu dini ritüeldeki ortak payda çoğunlukla inanç ekseninde somutlaşmaktadır. Mevlit geleneğinde yer alan bireyler her ne kadar toplumsal alanda farklı rollere ve kimliklere sahip olsalar da, aynı inanca mensup bireyler olmaları sözü edilen ortaklığı gösteren önemli emarelerdendir. İnanç ekseninde bir araya gelen kişilerin farklı aidiyetlere mensup olmalarından kaynaklı, bireyler veya çeşitli sosyal gruplar arasındaki ayrılıkların Mevlit geleneği aracılığıyla toplumsal etkileşime ve entegrasyona açık hale geldiği görülmektedir. Bu açıdan Mevlit geleneği yalın bir dini ritüel olarak kalmamakta aynı zamanda bireyler ve farklı toplumsal gruplar arasındaki etkileşimin sağlanmasına aracılık eden bir toplumsal bütünleşme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmada öncelikle dinin toplumsal alandaki konumuna değinilmektedir. Daha sonra ritüel olgusuna dair kavramsal bir çerçeve çizilmektedir. Son olarak ise araştırmanın sorusu olan 'Dini bir ritüel olarak mevlitin toplumsal etkileşim üretme işlevleri nelerdir?' sorusuna cevap aranarak konuya dair genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. Dinin Toplumsal Panoraması

Din toplumsal alanda 'kurum' işlevi görmektedir. Tıpkı aile, ekonomi, siyaset ve eğitim gibi. "Pek çok terimde olduğu gibi kurum da günlük dilde ve sosyolojide birbirinden çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Günlük dilde genellikle kurumsal bir işlevi yerine getiren 'kuruluş' lara kurum denmektedir, bir spor kulübü veya muhtaç çocukların barındığı yer kurum olarak adlandırılmaktadır. Halbuki sosyolojik açıdan kurum ne bir kişi, bir grup ve hatta ne de bir mekândır. Kültürün bir kısmıdır, insanların yaşam tarzlarının örüntüleşmiş bir parçasıdır. Bir başka deyişle çoğunluğun paylaştığı davranış örüntüleridir" (Aydın, 2013: 17). Bu açıdan toplumsal kurumların ehemmiyeti kültür ve davranış faktörleriyle kendisini göstermektedir.

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Pusula Akşam Lisesi Okul Müdürü, Orcid: 0000-0001-9493-6173, E-Posta: samettunlu@gmail.com.

Toplumsal kurumlar, o toplumda yaşayan bireylerin toplumsal ve gündelik yaşamını ve eylemlerini düzenler. Toplumsal kurumlara örnek vermek gerekirse, eğitim, iş yaşamı, evlilik, dini kurallar, hükümetler ve yasalar, pazar ilişkileri ve ekonomi vb. kişilerin yaşamını doğrudan etkileyen kurumları sayabiliriz. Bütün bu kurumlar kendi etki alanları doğrultusunda toplumsal düzenin oluşmasına ve bu düzenin devamlılığına katkı verirler (Kalaycıoğlu, 2012: 5). Toplumsal düzenin istikrarının ve sürekliliğinin sağlanabilmesinde, toplumsal kurumların işlevlerinin yerine getirebilmesi öncelikli koşullardan biri olarak görülmektedir.

Genel sosyolojik literatürde din toplumsal bir olgu olarak görülür ve ortaya çıkışı da insani refleksler, korku ve beklentilerle açıklanır. Oysa dinsel yaklaşımlarda aslanan aşkın bir varlığın kabul edilmesidir. Müslüman toplumlarda din, Allah'ı merkeze alan bir tanımlama içinde ele alınır. Allah tarafından Peygamberleri aracılığıyla insanlığa gönderilen din, onların hem bu dünyada hem de ahiretteki esenlik ve mutluluğunu hedeflemektedir (Subaşı, 2014:17). Din olgusunun sözü edilen işlevi incelendiğinde aynı zamanda toplumsal alandaki düzen kavramına da büyük ölçüde işaret edildiği görülmektedir. Her iki dünyada insanların esenliğini ve mutluluğunu hedefleyen din olgusunun sosyolojik eksenindeki iz düşümü en fazla toplumsal yapının düzenlenmesi konusunda kendisini göstermektedir.

Yapısı ne olursa olsun her toplumda ve insan ruhunda bir 'yücelme ihtiyacı, transandantal ve ilahi aleme yönelme arzusu ve eğilimi' mevcuttur ki, bunu sadece fert ya da toplum kalıpları içerisine sıkıştırılmış bir kutsal kategorisiyle anlamak ve açıklamaya çalışan her teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanacağına şüphe yoktur. Esasen, sadece ilahiyatçıların iddialarına göre değil fakat aynı zamanda tarihçi, filozof, antropolog, etnolog, psikolog ve sosyologların incelemelerine göre de insanlık kadar eski bir tarihe sahip olan ve üstelik bütün toplumları kuşatan bir vakıa olan din, insan ve toplum hayatında fitri bir gerçekliğe sahiptir (Günay, 2014: 223-224). Bu gerçeklik aynı zamanda din kurumunun diğer toplumsal kurumlarla olan etkileşimlerini ve yerine getirilmesi gereken gerek ibadet gerekse gelenek ve ritüel gibi kültürel olguları da kendi içerisinde muhafaza etmektedir.

2. Sosyolojik Bir İmgelem: Ritüel

Ritüel kavramı sosyolojik yönleri ağırlıkta olması sebebiyle toplumsal alanda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ancak ritüel çoğunlukla dini bir çerçevede ele alınmakta ve ritüelin sosyal yaşamda eylemlerle somutlaşması din kurumuyla mümkün kılınmaktadır.

Collins'e göre ritüel, "örneğin, hemşireler ve sporcu baylar ve sporcu bayanlar tarafından çalışma ortamlarında icra edilen belirli faaliyetleri, okullardaki eğitim faaliyetlerini, dini amaçlı yolculukları ve tatilleri tasvir edebilir. Ritüel genel veya özel olabilir. Ritüel olmasını istediğin hemen her şeydir. O şey hem süreç hem de sonuç olarak sunulur, hem birey hem de toplum tarafından gerçekleştirilir. Ritüel genel olarak hem bilimsel hem de diğer sohbetlerde, belli bir faaliyet türü olarak (inanç gibi) zihni sürece karşı olarak algılanı; ritüel kendini açıkça dile getirir, alışılmış, buyurgan, şakacı, basmakalıp, gizemlidir, nesnelere kullanmayı gerektirir, biçimlendirici, düzenlidir; ezberden okuma, şarkı söyleme, grup törenleri, dans, kurban ve göreve başlangıç törenleri, kutsal törenleri kendi lehine kullanma ve benzeri spesifik uygulamalar gibi önceden belirlenebilen, anlamsız, anlamlı, düzenli, model nitelikli, ardışık, sembolik ve gelenekseldir (Collins, 2012: 121-122).

Marshall'a göre ise ritüel, "uygun zamanlarda yerine getirilen ve sembollerin de kullanılabildiği, sık sık tekrarlanan bir davranış modeli. Ritüellerin etkili olduğu başlıca toplumsal alanlardan birisi dindir, ancak ritüelin etki alanı seküler ve gündelik yaşama kadar uzanır. Durk-

heimci yaklaşım kutsal ile dindışı arasında güçlü bir ayırım yapar ve ritüelleri kutsal kategorisine yerleştirir. Durkheimcılara göre ritüeller, toplumu bir arada tutmak için gerekli toplumsal dayanışmayı yaratırlar. Durkheim, ritüeli toplumsal yapıya indirgemıştır, çünkü insanların, ritüeller aracılığıyla, toplumdaki ilişki modellerini doğru biçimde izlediklerini ileri sürmüştür” (Marshall, 2009: 23). Bu noktadan hareketle denilebilir ki, toplumsal alanda ritüel ifade edilen sosyolojik anlamının ötesinde canlı bir işlevi yerine getirmektedir. Özellikle toplumsal dayanışmanın sağlanmasında önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkan ritüel kavramı aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin de sağlayıcısı olarak varlık göstermektedir. Ritüeller aracılığıyla bir araya gelen bireylerin veya sosyal grupların aralarında gerçekleşen etkileşimler bunun görünen bir örneği olarak belirmektedir.

3. Mevlit Geleneği ve Toplumsal Etkileşim Üretme İşlevleri

Türkiye toplumunda dini ritüellerin başında ‘Mevlit geleneği’ gelmektedir. Mevlit geleneği insan hayatının pek çok döneminde (doğum, sünnet, düğün, mülk sahibi olma, cenaze vb.) gerçekleştirilmekte ve çeşitli toplumsal aktarım yollarıyla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Mevlit’in sosyolojik işlevlerine geçmeden önce anlamını ve dini boyutunu incelemek konuya dair aydınlatıcı olacaktır.

Bütün dinlerde peygamberler kutsal olarak kabul edilmiştir. İslam kültürüne sahip olan toplumlarda da peygamberlere özel bir hassasiyet gösterilmiştir. Bu durum Kuran-ı Kerimde Ahzab Suresi elli altıncı ayette belirtilmiştir; “Allah ve melekleri Peygamber’e salâvat getirirler! Ey İman edenler! Siz de O’na salâvat getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin.” Salat ve selam kelimeleri, dua ve övgü anlamlarına gelmektedir. Peygamber’in ümmeti için yaptığı bütün şeyler karşılığında O’na duyulan saygı ve sevginin dua ve övgü ile karşılık bulmasını ifade etmektedir. İslam kültüründeki inanışa göre salat ve selamlar Hz. Peygamber’e ulaşmaktadır. Dolayısıyla salavatlara, ziyaret anlamına da gelmektedir. Allah’ın kullarına, peygamberleri için salât getirmeyi ve bu salâta devamlılık göstermelerini hem bu

ayetten hareketle hem de ümmetin Peygamber’ine olan sevgisinin görünümü olarak, birçok eser meydana gelmiştir. Bu eserler, salâvat, şiir, naat, ilahi derlemeleri başta olmak üzere çeşitli türlerde Hz. Peygambere olan sevgi, hürmet ve saygıyı anlatır niteliktedir. Bu anlamda Süleyman Çelebi’nin yazmış olduğu *Vesiletü’n-Necat* adlı eseri, halk nezdinde Mevlit olarak bilinen eser de bunlardan en meşhuru olup günümüzde hala birtakım güzel sesli kişiler tarafından okunmaya devam etmektedir. Mevlit, okuyucuları tarafından bir zenginlik kaynağı olarak görülmektedir (Şahin, 2019: 3).

Süleyman Çelebi tarafından *Vesiletü’n-Necat* adıyla manzum bir eser olarak kaleme alınan mevlit gerek küresel gerekse ulusal çapta pek çok toplumsal işlevi yerine getirmektedir. Özellikle bireyler ve sosyal gruplar arasında gerçekleştirilen toplumsal etkileşimler bu işlevlerin en önemlilerinden biri olarak görülmektedir. Bu açıdan dini bir ritüel olan mevlit geleneği toplumsal etkileşim işlevlerini bazı sosyolojik olgulara dayandırmaktadır. Araştırmanın konusu gereği bu sosyolojik olgular; kimlik, mekân ve hafıza olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireye ve topluma dair anlatılarda çoğunlukla atıfta bulunduğumuz ‘kimlik’ kavramı çok boyutlu ve oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. Gündelik hayat pratiklerimizden makro düzeydeki ilim tartışmalarına kadar kendisini her zamanda ve zeminde hissettiren kimlik olgusuna dair çıkarımlar, yalın bir alanla sınırlı kalmamakta pek çok disiplini merkeze alan bir tabloyu tasvir etmektedir. Sosyolojiden siyaset bilimine, etnolojiden psikolojiye varıncaya kadar oldukça geniş bir yelpazede ele alınan kavram, bazen bireylerin, toplumların veya nesnelere benzerlik-

lerinin bazense farklılıklarının temel alındığı bir değerlendirme biçimiyle karşımıza çıkmaktadır (Ünlü, 2022: 19).

Kimlik olgusuna dair çok şey söylemek mümkündür. Ancak bu araştırmanın konusu gereği kimlik dini bir ritüel olan mevlit geleneği ekseninde ele alındığında, mevlit geleneğinin farklılıkların bir araya gelmesine olanak tanınması öncelikli olarak söylenebilir. Bir mevlit törenine farklı kimliklerden insanların iştirak etmesi kimliklerin farklılıklarını vurgularken aynı zamanda farklı kimliklerin ortak bir payda etrafında toplandığını da göstermektedir. Mevlit törenindeki kimliklerin farklılıklarını ortaya koyan bileşenler değişebilir. Sözgelimi, etnik, ailevi, mekânsal, sosyal statü gibi faktörler bu bileşenlerdendir. Maddi durumundan, etnisitesinden, sosyal statüsünden, nereli olduğundan bağımsız olarak kişilerin veya kolektiflerin mevlit geleneğinde birleşmesi kimliklerin dinamik ve toplumsal etkileşime açık olduğunun bir göstergesi niteliğinde olmaktadır.

Dini bir ritüel olarak mevlit geleneğinin farklı kimliklere ortak payda olma işleviyle sahne olması toplumsal alandaki hareketliliği de gözler önünde sermektedir. Etnik kimliği birbirinden farklı olan iki insanın mevlit töreninde tanışmaları, iletişim kurmaları ve ileriki sosyal yaşamlarında da etkileşim halinde bulunmaları mevlidin toplumsal işlevine somut bir biçimde işaret etmektedir. Bunun yanında iki farklı kimliğin birbirleriyle olan alışverişi de yine bu toplumsal etkileşimlerden birisidir. Özellikle farklı kimliklere sahip bireylerin ve sosyal grupların birbirlerinin kimlikleri hakkında zamanla fikir sahibi olmaları aynı zamanda onlara bilgi, kültür birikimleri ve hayat deneyimleri açısından da çeşitlilik katmaktadır.

834

Dini bir ritüel olarak mevlidin toplumsal etkileşim işlevleri mekân olgusu açısından ele alındığında ise öncelikle mekânın sosyolojik alandaki karşılığına odaklanmak gerekmektedir. “Yaşamımızı sürdürdüğümüz mekânlar yaşadığımız her şeye tanıklık etmektedir. Gerek çocukluk, gerek gençlik, gerekse yetişkinlik döneminde yaşadığımız her olay ve durum mekânlarda bıraktığımız anılar olarak geçmişimize kaydedilmektedir. Yıllar sonra geçmişte yaşadığımız bir olayı hatırladığımızda bizim için önemli olan iki unsur olayı yaşadığımız ‘zaman ve mekân’ olacaktır. Bu nedenle insan hayatında zamanın ve mekânın önemi yadsınılmazdır. Sosyal bilimler literatüründe bu hususta yapılan çalışmalar çok farklı disiplinlere ait olsalar da, genellikle karşımıza ‘zaman ve mekân’ diyalektiği olarak çıkmaktadır. Bu iki unsurun birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınması zaman ve mekân kavramlarının birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunun göstergesidir (Ünlü, 2014: 69). Bu açıdan zaman kavramı hafızayla ilişkilendirildiğinde mekân ve hafızanın dini ritüel olan mevlit geleneğinin yorumlanmasında başat sosyolojik kavramlar olduğu göz ardı edilmemelidir.

Mekân, insanın kendini gerçekleştirdiği ana dizgedir. Hayatın havzası ve insanın ‘zaman içindeki konumu’ olan mekân, insan ve toplum açısından ne kadar merkezi bir unsur olduğunu belgeler. Mekân gerçekte insan ve toplum olaylarıyla yoğrulu bir boyuttur. Bundan ötürü mekân, toplumsal ve insani edimle birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü mekân, verili bir durum olan yerin yeniden yorumlanmasına, yeniden biçimlenmesine işaret eder. Toplum mekânda görünür, kimliği mekâna yansıtır. Toplumsal kimlik, mekânlara kazınarak bir gelenek ve bilinç oluşturur. Toplumsal yapı ve değişimleri bir gösterge olarak mekânda izlemek mümkündür (Alver, 2010: 17-18-19).

Mekâna ve hafızaya dair yapılan her sosyolojik yorumun temelindeki bileşenler bizlere mevlit geleneğinin ürettiği toplumsal işlevleri anımsatmaktadır. “Paul Connerton, Halbwachs’ın birey ve toplumların anılarını nasıl koruduğu ile ilgili görüşünün tören vasıtasıyla ilgili olduğunu görmediğinden yakınmakta ve bir grubun kolektif anılarının o toplumsal grup içinde nasıl

aktarıldığını sorgulamaktadır. Yani Connerton'a göre bir hatırlama varsa belli bir gruba ya da alana ait olmamalı onun kuşaktan kuşağa aktarılmalıdır. Bu aktarma işini de ailenin en yaşlı üyelerine vermektedir. Belleği toplumsal bir olgu olarak görüyorsak aktarımlar üzerinde de durmak gereklidir. Topluluk belleğinin kurucu öğelerine değinerek bu aktarımın ve belleğin toplumsal olgu olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Bu kurucu öğeler ise anma törenleri (ritüelleri) ve bedensel pratikler olmuştur” (Connerton, 2014: 70; aktaran: Şahin, 2019: 45). Bu ritüellerle ve bedensel pratiklerle birlikte toplumsal hafıza inşa edilmektedir. Toplumsal hafıza mekânsal yapıyla doğrudan alakalı olmakla birlikte mekânlar toplumsal hafızanın önemli faktörleri olarak görülmektedir. Araştırmanın konusu gereği mevlit geleneği ekseninde düşünüldüğünde mevlidin okunduğu tarih ve yer mevlidin hatırlama ile ilişkisini ortaya koymaktadır.

Mevlit bir ibadethanede veya bir evde icra edilebilir. Hangi mekânda gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin o mekânın kimliği okunan mevlitle yeniden inşa edilmiş olmaktadır. Yıllar sonra mevlit törenine katılan insanlar mevlidi hatırladıklarında bu hatırlama biçiminin en önemli faktörü hiç kuşkusuz mevlidin okunduğu mekân olacaktır. Tıpkı kimlikte bahsedildiği gibi farklı aidiyetlere sahip insanlar için mevlit bir ortak eylem ve işlevi görüyorsa aynı şekilde gerçekleştiği mekân da ortak payda işlevi üstlenecektir. Bu açıdan mevlidin tarihi ve yeri mevlidin sosyolojisini anlamlandırırken hafızanın ve mekânın önemini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu araştırmada Süleyman Çelebi tarafından kaleme alınan *Vesilet'ün-Necat* toplumsal alandaki kullanımıyla 'mevlit' adlı eser dini bir ritüel olarak ele alınmış ve mevlidin toplumsal etkileşim üretme işlevleri üzerinde durulmuştur.

Dini bir ritüel olan mevlit edebi ve dini yönlerinin yanı sıra toplumsal alanda da pek çok işlevle varlık sürdürmektedir. Mevlidin sosyolojik ekseninde ele alınması bu araştırma perspektifinde kimlik, mekân ve hafıza olgularıyla mümkün olmaktadır. Özellikle kimlik gibi dinamik bir olgunun mevlit geleneğinin sosyolojisine kavramsal dayanak olması kimliğin sosyolojik anlamları üzerine yeniden düşünmemizi sağlayarak kimliğin başka biçimsel formlarla yeniden inşa edilen bir olgu olduğunu da hatırlatmaktadır.

Mevlit geleneğinin toplumsal etkileşim işlevleri üzerinde dururken birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınan mekân ve hafıza kavramları sosyal alanın tipleştirilmesine aracılık ederken daha da önemlisi mevlit geleneğinin bireylerin veya çeşitli toplumsal grupların yaşamlarındaki etkisini göstermesi bakımından oldukça mühim olduğu sonucuyla karşılaşılmaktadır. Bireysel ve toplumsal hafızalarımızda mevlit geleneğinin ve bu eylemin gerçekleştiği mekânın aidiyet oluşturma niteliği üzerine düşünülmeli ve bu işlevlerin toplumsal etkileşim sağlamadaki rolü de ihmal edilmemelidir.

Mevlit yalnızca edebi veya dini bir eser olarak değil aynı zamanda sosyolojik bir eser olarak yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu aktarım yalnızca bir görev bilincini değil aynı zamanda bir duygu paylaşımını da ortaya koymaktadır. Özellikle kimlik, mekân ve hafıza kavramları ekseninde mevlit geleneğinin sosyolojik boyutlarının tartışıldığı bu araştırma da göstermiştir ki; her mevlit zamanı, mekânı ve bu faktörleri paylaşan farklı kimlikteki insanların bir aradalığına zemin hazırlayan aynı inanca ve hedefe mensup kişilerin farklılıklarını bu ekseninde birleştirdikleri bir sorumlulukla toplumsal alandaki varlığını sürdürmektedir. Bu dini ritüel tıpkı yüzyıllar öncesinden günümüze toplumsal aktarım yoluyla ulaştığı gibi günümüzden yüzyıllar sonrasına da aynı şekilde ulaşacak ve güçlü toplumsal etkileşim özellikleriyle mevlit geleneğinin canlı sosyolojisi var olma devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Alver, Köksal, (2010), *Steril Hayatlar*, 2. Baskı, Ankara: Hece Yayınları.
- Aydın, Mustafa, (2013), *Kurumlar Sosyolojisi: Kurumlara Başlangıç Çerçevesinde Bir Çalışma*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Collins, Peter, (2012), “Din ve Ritüel: Çok Yönlü Bir Yaklaşım”, *Din Sosyolojisi: Çağdaş Gelişmeler*, (Der. Peter B. Clarke), (Çev. Ali İsra Güngör), Ankara: İmge Kitabevi, s.121-149.
- Günay, Ünver, (2014), *Din Sosyolojisi*, 13. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kalaycıoğlu, Sibel, (2012), “Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme”, *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, (Ed. Mehmet Zencirkıran), 3. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Marshall, Gordon, (2009), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Subaşı, Necdet, (2014), *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Şahin, Ayşe, (2009), *Din, Ritüel ve Hafıza: Mevlid Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Ünlü, Samet, (2014), *1+1 Stüdyo Yaşamlar: Küreselleşen Dünyada Yeni Kentsel Kurgular*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ünlü, Samet, (2022), *Evdeki Erkeklik: Evlilikte Uyum ve Çatışma Arasında Eril Kimlikler*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Birden Fazla Mevlid Kaleme Almış Şairlerimiz ve Eserleri

Mustafa Özkat*

GİRİŞ

Edebiyatımızda mevlid türünün ortaya çıktığı öncü şehir Bursa'da,

“Allâh adın zikr idelüm evvelâ

Vâcib oldur cümle işde her kula”

dizelerinin kağıda döküldüğü XV. yüzyıl başlarından günümüze kadar 600 yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Gerek Ahmedî Tâceddîn İbrâhîm'in (d. 735/1334-35 – ö. 815/1412), Bursa'da 810/1407-08 tarihinde kaleme alıp *İskendernâme* adlı mesnevisinin içerisinde bir bölüm (III. Bölüm) olarak yer verdiği *Mevlid*'inden ve gerekse Süleyman Çelebi'nin (d. 752/1351 - ö. 825/1421-22) 812/1409 yılında tamamladığı *Vesiletü'n-Necât* adlı müstakil mevlidinden bugüne pek çok mevlid metni yazılmıştır. Nitekim Lâtîfî (ö. 990/1582), daha XVI. yüzyılda nazîre niteliğindeki bu eserlerin sayısının yüzü aştığını bildirmektedir:

“Bu fakîr ü hakîr sinn-i sabâvetden ‘âlem-i kühûlete kadem basınca sad ‘adetden ziyâde mevlid kitabların ve Şevâhidü'n-Nübüvve fasl u bâbların gördüm ve nazar-ı iz'ân u iltifâtla ve im'ân-ı nazar ile her birin gözden geçirdüm.” (Canım 2000: 135)

837

Her geçen gün yayımlanan yeni mevlid metinleriyle sayıları 200'e yaklaşan Türkçe mevlid metinleri içerisinde ilginç örneklerle de karşılaşmaktadır. Bu ilginç örneklerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey'in (d. 5 Haziran 1865 - ö. 20 Ekim 1904) Paris'te Rebîülevvel 1305 (Kasım-Aralık 1887) tarihinde yayımladığı *Mısbâhu's-Salâh / Vilâdet-i Peygamberî* adlı mevlidi (Özkat 2015: 93-166), Osmanlı hâkimiyetindeki toprakların yanı sıra Paris gibi bu etki-den oldukça uzak diyarlarda dahi mevlidlerin kaleme alındığını göstermektedir.

Tahkiye tarzında bir anlatımın hâkim olduğu mevlid türünde bu anlatım için ideal olan mesnevi tarzı tercih edilmesine rağmen, farklı nazım şekilleri kullanılarak oluşturulmuş mevlidler de bulunmaktadır. **'Abdî**'nin 241 beyitlik *Mevlidü'n-Nebî'si* (Kaya 2015: 125-158) ile **En-verî-i Erzincanî**'nin 142 beyitlik *Mevlid-i Şerîfî* (Erkoç 2006: 251-258) kaside tarzında yazılmışken, Taşköprü Kaymakamı Livaneli **el-Hâc İbrahim Kadem**'in (b. Bolkvadze Abdullah Ağa, d. 1239/1823-4 - ö. ?) 263 beyitlik *Mevlidü'n-Nebî'si* (Kayaokay 2020) de farklı nazım şekillerindeki şiirlerden (gazel, kaside, muhammes, müseddes, tercî-bend vs.) meydana gelmiştir. Yine Afyonkarahisarlı **Çizmecî-zâde Ahmed Vehbî Efendi**'nin (ö. 19 Ocak 1937) *Mevlid-i Şerîfî* ile **İzmirli Sahnâf Benlerli-zâde Hâfız Ahmed Tal'at Efendi**'nin (ö. 1903) *Manzûme-i Mevlid*'i, Süleyman Çelebi'nin mevlidindeki bazı beyitlerin tesdis edilmesiyle oluşturulmuştur.

Balıkesirli **Keşkek-zâde Fatma Kâmile Hanım** (d. 15 Eylül 1839 - ö. Ocak-Şubat 1921) tarafından kaleme alınan 223 beyitlik *Hâdiyyü'l-Cinân* adlı eser, Türk edebiyatında bir şaire tara-

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Atlas Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. mustafa-ozkat@gmail.com (https://orcid.org/0000-0002-6882-794X)

fından kaleme alınmış mevlid olarak literatürde yer edinirken Antakyalı **Pâccî-zâde el-Hâc Mehmed Rüşdî Efendi** (d. 1846 - ö. 1910'dan sonra) ile Belenli **Ahmed Begzade el-Hâc Mehmed Mes'ûd Beg**'in (XIX. Yüzyıl) birlikte yazdıkları 255 beyitlik *Îlâveli Mevlid* de iki şairin ortaklaşa oluşturduğu tek "müşterek mevlid" örneği olma özelliğine sahiptir.

Mevlid türü eserlerde hâkim vezin, aruzdur. Aruz kalıpları içerisinde, Türk halk şiirimizin sıkça kullanılan 11'li hece ölçüsüne uygun kısa kalıpların tercih edildiği bu türde, Süleyman Çelebi mevlidinin etkisiyle *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı yaygınlık kazanmıştır. Halk şairlerimiz tarafından da benimsenen bu türde 20 civarında şairimiz hece ölçüsüyle mevlid kaleme almıştır. Bu şairlerimizden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: **Yusufelili Âşık Muhibbî** (Kaya Salihi, 1823 - 1868), **Yusufelili Âşık Mustafa Keşfi** (1843 - 1909), **Yunaklı Âşık Molla Hacı Rahim** (XX. Yüzyıl), Elazığlı Recep oğlu **Ahmet Tanrıverdi**, **Elbistanlı Âşık Ferâhî** (Durdu Mehmet Sağ, 1922 - 25 Haziran 1950), Yeniceci Âşık Sıtkı (Pervâne) Baba'nın oğlu **Harızlı Âşık Gül Ali Bâkî** (1897 - 24 Aralık 1956), Kütahya Merkez Vâizi Hâfız **Halit Soyuöz**, **Narmanlı Âşık Hulusi** (Faik Yazıcı, (1917 - 3 Mayıs 1967), **İhramcı-zâde İsmail Hakkı Toprak Efendi** (1880 - 2 Ağustos 1969), **Yayladağlı Âşık Kâmil Sariateş** (1896 - 1970) ve **Darendeli El-Hac Şükrü Erdoğan Ulu** (öl. 1 Nisan 1997)...

Türkiye Türkçesi dışında Türkçenin diğer lehçeleriyle kaleme alınmış mevlidler de bulunmaktadır. Muhtemelen XVI. yüzyılda yaşamış **Âsî Hâfî** adlı bir şairin Ahmed Yesevî etkisiyle yazdığı ve Hz. Peygamber'in yalnızca doğumu esnasındaki harikuladelikleri dile getirdiği 160 beyit civarındaki mevlidi bunların en eskisidir. **Kâzım Meçi / Möçü** (1859-1945)'ün 1896 yılında Karaçay Türkçesiyle yazdığı 210 dörtlükten oluşan mevlidi hece ölçüsüyledir. Ayrıca Kumuk ya da Azerbaycan Türkçesiyle **Müznib** ya da **Necâtî** mahlaslı bir şair tarafından 1802 tarihinde kaleme alınmış¹ olan 393 beyitlik mevlid ile Özbek şairi **Halvetî / Hulvetî**'nin (Molla Yoldaş Turabayoğlu / Törebayoğlu, 1858-1921) 982 beyitlik mevlidini de bu grupta değerlendiririz.

Türk edebiyatındaki ilginç mevlid örneklerinden biri de aynı şairin birden fazla mevlid kaleme almış olmasıdır. Bildirimizde, birden fazla mevlid kaleme almış şairlerimiz ve eserleri tanıtılmaya çalışılırken bu durumun hangi gerekçelerden kaynaklandığı da açıklanacaktır.

Birden Fazla Mevlid Kaleme Almış Şairlerimiz ve Eserleri:

Türk edebiyatında birden fazla mevlid kaleme almış 6 şairimiz bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu şairler ve eserleri kaydedilmiştir:

İki Mevlid Kaleme Almış Şairler:

Şeyh Mehmed Hayrî Efendi (d. 1284/1867 - ö. 1343/1924'ten sonra)

Eserinin Adı ve Yazıldığı Tarih	Nazım Şekli ve Beyit Sayısı	Vezni	Mevlidler Arasında Ortak Beyit ve Dizeler
<i>Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn</i> , 1326/1908	mesnevî, 133 beyit	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	27 beyit ve 10 dize ortaktr.
<i>Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn</i> , 6 Rebîülevvel 1342/17 Ekim 1923	mesnevî, 97 beyit	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	

¹ Mevlid, kütüphane kayıtlarında Zekeriyâ b. 'Abdü'l-gaffâr Dağstânî'ye (ö. 6 Ekim 1914) atfedilmiştir. Burada ismi geçen şahıs, aslında mevlidin müellifi değil müstensihi olup mevlidi 1 Ekim 1906 tarihinde istinsah etmiştir.

Balıkesir Müftüsü 'Abdullah Es'ad Efendi (Zeynî), (d. 1280/1863-64 – ö. 17.05.1931)

Eserinin Adı ve Yazıldığı Tarih	Nazım Şekli ve Beyit Sayısı	Vezni	Mevlidler Arasında Ortak Beyit ve Dizeler
<i>Mevlid-i Şerîf</i> (Yazma), 1326/1908	mesnevî, 180 beyit	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	21 beyit tamamen, 17 beyit kısmî olarak ortaktır.
<i>Mevlid-i Şerîf</i> (Matbu), 11 Kasım 1923	mesnevî, 120 beyit	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün²</i>	

Afşinli Takî Muhammed (Mehmet Özgül), (d. 1311/1893-94 – ö. 27.7.1974)

Eserinin Adı ve Yazıldığı Tarih	Nazım Şekli ve Beyit Sayısı	Vezni	Mevlidler Arasında Ortak Beyit ve Dizeler
<i>Hâzâ Mevlidü'n-Nebî 'A.S.</i> , 10 Muharrem 1383/2 Haziran 1963	5+1 ilâhî ve 433 beyit mesnevî	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	
<i>Mevlidü'n-Nebî 'Aleh's-salâtü ve's-selâm</i> , 25 Muharrem 1383/17 Haziran 1963	6+1 ilâhî + 295 beyit mesnevî	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	

Üç Mevlid Kaleme Almış Şairler:

Kahramanmaraşlı Kurrâ-zâde Hasan Nâdirî Efendi (d. 1246/1830 – ö. 1307/1889'dan sonra)

Eserinin Adı ve Yazıldığı Tarih	Nazım Şekli ve Beyit Sayısı	Vezni	Mevlidler Arasında Ortak Beyit ve Dizeler
<i>Mevlidü'l-Evvel lî-Kurrâ-zâde Nâdir</i>	mesnevî, 286 beyit ³	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	
<i>Mevlidü's-Sânî lî-Kurrâ-zâde Nâdir</i>	mesnevî, 285 beyit ⁴	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	
<i>Mevlidü's-Sâlis lî-Kurrâ-zâde Nâdir</i> , 1307/1889	mesnevî, 305 beyit ⁵	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	

839

Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi (d. Recep 1242/ Şubat 1826 – ö. 28 Rebîülâhîr 1318/25 Ağustos 1900)

Eserinin Adı ve Yazıldığı Tarih	Nazım Şekli ve Beyit Sayısı	Vezni	Mevlidler Arasında Ortak Beyit ve Dizeler
<i>Kudsiyyetü'l-Ahbâr fî Mevlidi Ahmedî'l-Muhtâr</i> , 1298/1881	mesnevî, 174 beyit ⁶	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	

² Mevlidin 102-106. beyitleri arasında yer alan gazel tarzındaki na'tta farklı bir aruz kalıbı (*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*) kullanılmıştır.

³ Mevlid arasında, dörtlükler halinde (musammat gazel şeklinde) yazılmış manzumeler yer almaktadır. "*Kasîde*" başlıklı iki şiirden birincisi 9 bent halinde ve aruzun *müstefîlün müstefîlün* kalıbıyla, ikincisi ise 6 bent halinde ve aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

⁴ Mevlid'in başında, Mehmet Özbek tarafından Ahmet Uzungöl'den derlenmiş Urfa yöresine ait dinî-tasavvufî muhtevalı 6 dörtlükten oluşan bir türkü ve "*Kasîde*" başlıklı 10 mısradan oluşan Arapça bir şiir yer almaktadır.

"*Nâm-ı pâk-ı Hazret-i Rabb-i 'azîm*

Bismî'llâhî'r-rahmanî'r-rahîm" beyti ile başlayan eserde, bu beytin hemen ardından da aruzun *müstefîlün müstefîlün* kalıbıyla kaleme alınmış "*Togdıgı günlerdir bu ay*" nakaratlı murabba-ı mütekerrir tarzında 10 bendlik bir manzumeye yer verildiği gibi metnin arasında, şerbet dağıtılma esnasında okunması istenen, aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmış 7 dörtlükten oluşan murabba tarzı bir manzume de yer almaktadır.

⁵ Mevlidde, mesnevinin aralarına yerleştirilmiş manzumeler de yer almaktadır. "*Bahr-i Tavîl*" başlıklı iki şiirden birincisinde (245-251) *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı, ikincisinde (259-263) ise *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Ayrıca mevlid arasındaki dörtlükler halinde yazılmış iki şiirden birincisi 8 dörtlük halinde ve aruzun *müstefîlün müstefîlün* kalıbıyla, ikincisi ise 6 dörtlük halinde ve aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

⁶ Sayfa kenarlarında, mevlid sırasında okunacak sekiz tevşih (na't) ile beş ilahî de yer almaktadır. Na'tlar, gazel tarzında olup hepsi beşer beyittir. İlahilerin de üçü murabba tarzında (beşer bent), ikisi de gazel (beşer beyit) tarzındadır.

İcmâlî'l-Kelâm fî Mevlidî'n-Nebî 'Aleyhi's-selâm , 1309/1892	mesnevî, 87 beyit	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	
Kudsiyyü'l-Kelâm fî Mevlidî'n-Nebî 'Aleyhi's-selâm (Arapça) ⁷	Nüshasına ulaşılamamıştır.		

Dört Mevlid Kaleme Almış Şair:

Muhammed 'İzzeddîn Doğanhisârî (d. 1285/1868 – ö. 1939)

Eserinin Adı ve Yazıldığı Tarih	Nazım Şekli ve Beyit Sayısı	Vezni	Mevlidler Arasında Ortak Beyit ve Dizeler
A'zamü'n-Ni'am (<i>A'zamü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem bi-Mevlidi Seyyidi Benî Âdem</i>): 1338/1919-20	mesnevî, 172 beyit	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	
Ekmelü'n-Ni'am (<i>Ekmelü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem</i>)	mesnevî, 140 beyit	Nüshasına ulaşılamamıştır.	
Mevlid-i Efdal (Efdalü'n-Ni'am) : "Efdalü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem bi Mevlid-i Seyyid Benî Âdem Seyyidinâ Muhammed S.A.S. Nazame'l-Muhaddis 'İzzeddîn el-Toganhisârî (Sâlisü Mevâlidihî'l-Erba'a)", 15 Cemâziyelâhir 1348/17 Kasım 1929	mesnevî, 78 beyit	<i>Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün</i>	
Ecmelü'n-Ni'am	mesnevî, 50 beyit	Nüshasına ulaşılamamıştır.	

İki Mevlid Kaleme Almış Şairler Ve Eserleri:

Türk edebiyatında iki mevlid kaleme almış şairlerimizin sayısı üçtür. Bunlar: İstanbullu eş-Şeyh Mehmed Hayrî Efendi (d. 1284/1867 – ö. 1343/1924'ten sonra), Balıkesir Müftüsü 'Abdullah Es'ad (Zeynî) Efendi (d. 1280/1863/64 – ö. 17.05.1931) ve Afşinli *Taki* Muhammed'dir (d. 1311/1893-94 – ö. 27.7.1974).

1. Sultan 'Abdülazîz'in oğlu Halife 'Abdülmecîd Efendi'nin Hocası ve Cihângîr Câmîi İmamı İstanbullu eş-Şeyh Mehmed Hayrî Efendi (d. 1284/1867 - ö. 1343/1924'ten sonra): (Çağlayan 2015: 265-292)

Çevresinde "İstanbullu Hacı Hayrî Efendi" olarak tanınmış olan eş-Şeyh Mehmed Hayrî Efendi, 1331/1912 yılında fasikül hâlinde yayımladığı *İdrâk (Tefsîr-i Sûre-i Yûnus)*⁸ adlı eserinin ikinci formasının arka kapağında yer alan kısa tecüme-i hâlinin sonundaki "şu mevâ'idi ihvâna takdîm etdiği târih sinnen 47 idi" notuna göre 1284/1867 yılında İstanbul'da doğmuştur.

Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: *Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Diniyye Manzûmesi* isimli üç bölümden oluşan eserinin künye sayfasındaki, "Li-muharririhî eş-Şeyh Mehmed Hayrî eş-Şehrî ibn Mehmed Nazîf ibn İbrâhîm gufira lehüm ve licemî'î ehli'l-îmân"⁹ kaydından babasının isminin Mehmed Nazîf, dedesinin isminin ise İbrahim olduğu anlaşılmaktadır. Babası, Edirnekapı Camii vaizlerindendir.

Na'tlardan ikisi (60-61. ve 141-142. beyitler arasındaki) *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla, ilâhilerden sonuncusu da (174. beyitten sonraki) *müstef'ilün müstef'ilün* kalıbıyla.

⁷ Fevzi Efendi'nin Kudüs niyâbeti (1881-1883) sırasında bölge halkı tarafından okunması arzusuyla kaleme aldığını ve matbu olduğunu söylediği mevlidin bir nüshasına ulaşılamamıştır. Fevzi Efendi ayrıca Farsça bir mevlid de kaleme aldığını belirtmiş, bunun da yazma veya matbu bir nüshası elde edilememiştir.

⁸ Fâtih Ders-i 'ammlarından Mehmed Hayrî el-İslâmbûlî, (*Tefsîr-i Sûre-i Yûnus*) *İdrâk*, Matbaa-i Ahmed Kâmil, İstanbul, 1331/1912-13.

⁹ Mehmed Hayrî, *Üç Risâle Bir Risâle Şeklinde: Kanâat-ı İmâniyye Yolları, Kitâb ve Sünnet Emirleri, İlâhiyyât ve Nasâyih-i Diniyye Manzûmesi*, Matbaa-i Askeriyye, Dersaadet, 1336/1917.

Tercüme-i hâlinde yer alan ifadelerine göre 20 yıl ilim tahsil etmiş, bunun ilk 18 yılında Fetvahane-i Celîle’de görev yapan Serezli el-Hac Eyüb Sabrî Efendi’den (ö. 1331/1912) ders almış, daha sonra iki yıl Sultan Selîm’de talebe-i ulûm mümeyyizi Dramalı İsmail Efendi’nin Gelenbevî dersine devam etmiş, bu zaman zarfında hiç ara vermeden halka vaaz ve nasihatlerde bulunmuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra önce Fatih Medresesi ders-i âmmlığı, daha sonra İstanbul’da Cihangir Camii imamlığı yapmış; müteakiben Sultan ‘Abdülazîz’in (8 Şubat 1830 - 4 Haziran 1876) oğlu ve son Osmanlı halifesi olan Abdülmecid Efendi’nin (29 Mayıs 1868 - 23 Ağustos 1944) huzur hocalığı görevlerini yerine getirmiştir (Çağlayan 2015: 267-268).

Hayrî’l-Mevâ’iz adlı eserinin basıldığı 1343/1924 yılında hayatta olduğu anlaşılan eş-Şeyh Mehmed Hayrî Efendi’nin nerede ve ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Şairin iki mevlidinin yanı sıra *Haside-i Rûbe Neşide-i Gülbe Şerh-i Kaside-i Bür’e*¹⁰ adlı Muhammed b. Sa’îd’in (öl. 1296?) *Kaside-i Bür’e*’sinin Türkçe manzum tercümesi, 29 Şevvâl 1336 (7 Ağustos 1918) tarihinde basımı gerçekleşen *Üç Risale Bir Risale Şeklinde: Kanâ’at-ı İmâniye Yolları - Kitâb ve Sünnet Emirleri - İlâhiyât-ı İslâmiye ve Nesâyih-i Dîniye Manzûmesi*¹¹ (Gümüş ve Söylemez 2020: 234-250) gibi dinî daha pek çok eseri bulunmaktadır.

Mevlidleri:

1.1. *Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn:*

Aruz vezninin *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla kaleme alınmış, mesnevi tarzında 133 beyitlik bir mevliddir.

*“Nâm-ı Allâh ve Rahîm’le başladım
Gül salâtı hamdine hem aşladım*

*Didi Ahmed’dir heme halkın beği
Sevdiğimdir Ahmedimin sevdiği”*

dizeleriyle başlayan eseri, şiir tekniği açısından oldukça zayıftır. Bölüm başlıkları kullanılmamış olup bölümler arasında iki farklı vasita beyti yer almaktadır:

*“Dilediñse destine almak berât
Seyyid-i dü-‘âleme eyle salât”,* (33, 59. beyitler)

*“Olmak isterseñ ehass-ı ümmeti
Gel salât oku vü artır hidmeti”* (78, 96. beyitler)

Mevlidin bölümleri: 1. *Tevhid ve Nûr-ı Muhammedî’nin yaratılışı* (1-10), 2. *Nûr-ı Muhammedî’nin intikali* (11-42), 3. *Vilâdet ve doğum esnasındaki mucizeler* (43-59), 4. *Na’t* (60-63, 72), 5. *Tevhid* (64-71), 6. *Merhaba faslı* (73-78). 79-98. beyitler arasında Hz. Peygamber’in bazı mucizeleri, 99-128. beyitler arasında ise dört büyük halife, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin övgüsü yer almaktadır. 129-133. beyitler dua içeriklidir.

Mevlid Arap harfleriyle basılmıştır: Mehmed Hayrî, *Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn*, Ârif Efendi Matbaası, İstanbul, 1326/1908, 12 s. (Taşbaskı). (Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Ktp. Seyfettin Özege Salonu, Yer No: 13178 SÖ 1326:1910, Demirbaş No: 0122506)

¹⁰ Matbaa-i Ahmed Kâmil, İstanbul, 1329/1911, 36 s.

¹¹ Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1336/1918, 21 s.

تالیف الحاج محمد خیری الاسلامبولی
من ملامید الحاج ایوب صبری قندی
سلمهما الله تعالی

۴

سلطان ایزید عارف افندے مطبعه سنه
طبع اولمشدر نومور ۸۷

Mehmed Hayrî, *Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn*, Ârif Efendi Matbaası, İstanbul, 1326/1908, 12 s.

842

1.2. *Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn* (Yazılışı: 6 Rebûlev-vel 1342/17 Ekim 1923):

“Nâm-ı Allâh u Rahîm’le başladım
Hamd-i Hakk’ı gül salâtla açladım”

dizeleriyle başlayan ve mesnevî tarzında kaleme alınan bu eser, 173 beyittir. Aslında, manzumenin ilk 97 beytinde mevlid tamamlanmaktadır. 98-129. beyitler arasında Hz. Peygamber’in bazı mucizeleri; 130-161. beyitler arasında dört büyük halife, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hüseyin; 162-170. beyitlerde de nazım nesir karışık olarak İslâm’ın beş şartı ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Son üç beyit (171-173) dua içeriklidir.¹² Eser, aruz vezninin *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Dua içerikli olan son üç beyit ise *müstef’ilün fâ’ilün müstef’ilün fâ’ilün* kalıbıyla nazmedilmiştir.

Bölüm başlıklarının yer almadığı eserde, bölümler aşağıdaki vasıta beytiyle ayrılmıştır:

“Zü’l-cenâheyn olmak istersen ebed
Es-salât de iste Allah’dan meded”

Söz konusu vasıta beyti mevlidde dokuz kez (12, 21, 30, 43, 60, 73, 86, 92, 170. beyitler) tekrarlanmıştır. Mevlidin bölümleri: 1. *Tevhid ve Nûr-ı Muhammedî’nin yaratılışı* (1-12), 2. *Nûr-ı Muhammedî’nin intikali* (13-43), 3. *Vilâdet ve doğum esnasındaki mucizeler* (44-60), 4. *Na’t* (61-73), 5. *Tevhid* (74-86), 6. *Merhaba faslı* (87-92), 7. *Hâtıme beyti* (93), 8. *Du’â ve temmet* (94-97).

¹² Mevlidde, 64 beyit hâlinde, Hz. Peygamber’in mucizeleri ile çehâr yâr ve Hz. Hasan-Hüseyin’in övgülerine yer verilmiştir. Bu bölüm, kitabın 2-16. sayfaları arasında yer almaktadır. 18-26. sayfalar arasında ise “Hakikat İlmi”, “Akide-i Salât”, “Akide-i Gusl u Tahâret ve Nezâfet-i İslâmiyye”, “Akide-i Savm-ı Ramazân” başlıkları altında İslâm’ın beş şartı ile ilgili mensur bölümlere yer verilmiştir. Bu mensur kısımlar arasında duruma uygun düşen manzumeler de yer almaktadır. Bütün manzumelerle birlikte eserin beyit sayısı 173’e ulaşmaktadır.

Eser,

“Bin iki yüz hem de yüz bil târihi
Kırk iki hicrîye geldi târihi

Pençşenbe gününe (hem) karşı idi

Mevlid ayı da tamâm altı idi.”

(96. ve 97. beyit)

dizelerinde de belirtildiği gibi 6 Rebûlevvel 1342/17 Ekim 1923 tarihinde tamamlanmıştır. “Diğer mevlid şairlerinin pek çoğunda görülen Süleyman Çelebi tesirine Hayrî'nin eserinde tesadüf edilmez.” (Çağlayan 2015: 272)

Yazma nüshasına ulaşılabilen eser eski harflerle yayımlanmıştır: eş-Şeyh Mehmed Hayrî, *Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr ü Hitâbeteyn*, Matbaa-i Ahmed Kâmil, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye (İstanbul), 1342/1923-24, 32 s.¹³ Mevlid, yeni harflerle de yayımlanmıştır (Çağlayan 2015: 265-292).

یکی مولد شریف تقریر شہادتین

و

تذکیر و خطابتین

ناظمی : حضور خلافتیناھی خواجہ لرندن

وجہانگیر جامع شریفی امامی استانبولی

الشیخ محمد خیری *

دارالخلافة العلیہ

مطبعة احمد کامل : سلطان بايزيدده

چادیرجیار قوسى

۱۳۴۲

eş-Şeyh Mehmed Hayrî, *Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr ü Hitâbeteyn*, Matbaa-i Ahmed Kâmil, Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye (İstanbul), 1342/1923-24, 32 s.

Her İki Mevlidle İlgili Genel Değerlendirme:

Neden iki mevlid kaleme aldığına dair hiçbir bilgi vermeyen Mehmed Hayrî, daha önce kaleme aldığı *Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn* adlı ilk mevlidinden 27 beyit ve 10 dizeyi hiçbir değişiklik yapmadan *Yeni Mevlid-i Şerîf Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbe-teyn* adlı ikinci mevlidinde -uygun gelen yerlerde- kullandığı gibi 8 beyti de sadece birer sözcük farkıyla bu mevlidine dâhil etmiştir. Diğer beyitlerde de çok küçük sözcük değişiklikleri yapılarak *Yeni Mevlid*'e aktarıldığı gözlenmektedir. Bu hâliyle diyebiliriz ki Mehmed Hayrî Efendi, ilk mevlidinde beğenmediği dize ya da beyitler üzerinde oynayarak, birtakım ekleme ve çıkarmalar yaparak geliştirmiş, böylece *Yeni Mevlid*'ini oluşturmuştur. Bu durumda iki farklı başlık hâlinde yayımlanmış mevlidleri ayrı birer eser gibi göstermenin çok da doğru bir yaklaşım olmayacağını söylemek mümkündür.

¹³ Matbu mevlidin nüshaları: Ankara Milli Ktp., 06 Mil EHT A 3793; İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Kit. (Türkçe ve Yabancı Dil), No: 3275;¹³ (<http://isamveri.org/pdfrisaleosm/RE13477.pdf>).

Değişiklik yapılmadan alınan beyitler: (Çağlayan 2015: 271)

<i>Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn</i>	<i>Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn</i>	<i>Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn</i>	<i>Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn</i>
3	3	34	34
35	35	40	40
44	45	45	46
46	47	50	52
53	54	55	56
56	57	58	59
73	87	74	88
75	89	76	90
77	91	79	98
80	99	86	106
90	110	92	115
103	128	109	137
125	158	126	159
127	160		

Birer dizesi aynen alındığı halde diğer dizesinde değişiklik yapılmış beyitler: (Çağlayan 2015: 272)

<i>Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn</i>	<i>Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn</i>	<i>Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn</i>	<i>Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn</i>
1	1	10	9
18	20	43	44
57	58	62	84
82	101	84	103
97	120	112	140

Yalnızca birer sözcük değişikliği yapılarak alınan beyitler: (Çağlayan 2015: 271)

<i>Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn</i>	<i>Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn</i>	<i>Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Zevât-ı Dîn</i>	<i>Yeni Mevlid-i Şerîf - Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn</i>
2	2	16	18
41	41	52	53
100	123	110	138
111	139	128	161

2. Balıkesir Müftüsü Nennici-zâde Abdullah Es'ad Efendi (ZEYİNİ):¹⁴

Kuvva-i Milliye ruhu ile Balıkesir'in Millî Mücadele önderleri arasında yer almış aydın bir din adamı olan Abdullaf Es'ad Efendi'nin hayatı ile ilgili bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Mensup olduğu aileden dolayı "Nennici-zâde" adıyla anılan 'Abdullah Es'ad Efendi, 1280/1863-64 yılında Balıkesir'in Hacı İlbey mahallesinde doğmuştur. Babası, Hacı Ali Efendi'dir. İlk, orta ve mendere-se eğitimini tamamlayarak icâzetini aldıktan sonra 1307-1308 (1891-1892) yılında Balıkesir İdadi-si'nden mezun olmuştur. Bir süre Mekteb-i İbtidâi öğretmenliği yaptıktan sonra Dârü'l-Mu'allimîn, Dârü'l-Mu'allimât ve Balıkesir Sultânî'sinde (Lisesi'nde) iki öğretim yılı [1338-1340 (1922-1924)] Din Bilgisi ve Arapça dersleri öğretmenliği yapmıştır. 1918-1923 yılları arasında Ba-

¹⁴ Balıkesir Müftüsü Nennici-zâde Abdullah Es'ad Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve mevlitleriyle ilgili bilgilerin aktarımında 2018 yılında Balıkesir'de sunduğumuz bildiriden geniş ölçüde yararlanılmıştır (Özkat 2018: 1091-1111).

lıkir İl Müftüsü olan Yırcalı-zâde İbrahim Sâdık Efendi'nin yaşlılık ve hastalık nedeniyle görevini aktif olarak sürdüremediği dönemlerde bu görevi Abdullah Es'ad Efendi vekâleten yerine getirmeye çalışmıştır.

Mondros Mütarekesi'ni müteakip 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlar tarafından işgali üzerine ortaya çıkan milli reaksiyonun ve dolayısıyla "Redd-i İlhak" hareketinin Balıkesir'deki ilk önderleri içerisinde Abdullah Es'ad Efendi de yer almıştır. Bu doğrultuda 16 Mayıs 1919'da Balıkesir'deki mücadeleyi teşkilatlandırmak amacıyla "Okuma Yurdu"nda yapılan toplantıya katılmış ve işgale karşı yürütülecek faaliyetleri organize etmek üzere oluşturulan 11 kişilik "Hey'et-i Muvakkate"nin ve gayrimüslim üyelerin ayrılmasından sonra 7 kişilik Müslüman üyelerin oluşturduğu "Balıkesir Redd-i İlhak Hey'eti"nin içerisinde Abdullah Es'ad Efendi de görev almıştır.

Balıkesir Müftüsü 'Abdullah Es'ad Efendi, d. 1280/1863-64 – ö. 17.05.1931

Abdullah Es'ad Efendi, bir yandan Yunan işgaline diğer yandan da milli birliğimizi bozacak hareketlere karşı mücadele edecek "Redd-i İlhak" faaliyetlerinde ön sıralarda görev yapmış, Sadrazam Damat Ferid Paşa ve Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'le İstanbul'da görüşmek üzere seçilen 7 kişilik hey'et içerisinde de yer almıştır.

Müftülüğünün yanı sıra 1920 yılında Hacı Ali Medresesi Müderrisi olarak da görev yapan Abdullah Efendi, Kuvâ-yı Milliye Hey'et-i Merkeziyesi'nde de görev alarak Millî Mücadele'nin önderleri arasına katılmıştır. Balıkesir İl Müftüsü olan Yırcalı-zâde İbrahim Sâdık Efendi'nin Sâdık Efendi'nin hastalık nedeniyle Eylül 1923 tarihinde istifa etmesi üzerine bu göreve 'Abdullah Es'ad Efendi seçilmiş ve hayata gözlerini kapadığı 17 Mayıs 1931 tarihine kadar da bu görevi sürdürmüştür. Soyadı kanununun kabulünden önce vefat ettiği için aile lakabı olan "Nennicizâde" sanıyla anılmış, "Soyadı Kanunu" ile birlikte oğlu (Emekli Hâkim) Şinasi Bey, "AKIN" soyadını almıştır.

Din adamlığı yanında şairlik özelliklerine de sahip olan Abdullah Es'ad Efendi, şiirlerinde adını (**Es'ad**) ya da "**Zeynî**" mahlasını kullanmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde şiir yazma kudretine sahip olan Abdullah Es'ad Efendi'nin *Mevlid*'inden başka az sayıda murabba, kıt'a ve kasideleri de bulunmaktadır. Tarih manzumeleri tarzındaki bu şiirleri, orta dereceli bir şair olarak ebced hesabıyla tarih düşürmekte hünerli olduğunu göstermektedir. 17 Ekim 1918-13 Mart 1919 tarihleri arasında Balıkesir'de 22 sayı neşredilmiş olan haftalık *Ses* gazetesinin yazar kadrosu içerisinde yer alan Abdullah Es'ad Efendi, burada bu tür şiir ve va'azlarını yayımlama imkânı bulmuştur.

Mevlidleri: Biyografik kaynakların hiçbirinde Abdullah Es'ad (Zeynî) Efendi'nin mevlidinden ya da mevlidlerinden bahsedilmemektedir. Araştırmalarımız sonucunda, Abdullah Es'ad Efendi'nin ilki 1326/1908 yılında tamamlanmış yazma, ikincisi de 11 Kasım 1923 tarihinde yayımlanmış (yani matbu) olmak üzere iki mevlidi tespit edilmiştir.

2.1. Yazma Mevlid:

Abdullah Es'ad Efendi, "**Zeynî**" mahlasıyla kaleme aldığı ve tek nüshası Süleymaniye Ktp. Tercüman, No: 233, vr. 1^b-11^b'de kayıtlı olan mesnevi tarzındaki ilk mevlidini, 1326/1908 tarihinde tamamlamıştır. Aslında müellif hatlı olduğu sanılan yazma nüshada "**Zeynî**" mahlaslı şairin

Abdullah Es'ad Efendi olduğu ile ilgili hiçbir ipucu yer almazken eserin telif tarihi de kaydedilmemiştir. Mevlidde kullanılan ifade şekli ve dil özelliklerinin yanı sıra yazma nüshanın sonundaki (vr. 10^b-11^b) mensur mevlit duasında Sultan II. Abdülhamid'in adının anılması, eserin XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında yazıldığını gösterse de kesin bir tarih bildirilmemiştir. İkinci mevlid olarak tanıttığımız matbu mevlidinin kapağındaki Arapça ibareden hareketle yazma mevlidin telif tarihi ortaya çıkmaktadır: “*Hâza'l-Mevlidi's-Şerîf min âsâri 'Abdillah Es'ad el-Balikesri ve kad nezamehü li-seneti sittetün ve 'ısrîn ve selâsü-mi'etin ve elfin*”. Bu ifadeden yazma halindeki ilk mevlidin 1326/1908 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Yazma nüshada şairin adı değil, mahlası kaydedilmiştir. Bu nedenle **Zeynî** mahlaslı şaire ait bu mevlidin Abdullah Es'ad Efendi'ye ait olduğu da ancak matbu mevlidle karşılaştırma sonucu ortaya çıkabilmiştir.

“Mebde'idir her vücûdun nâm-ı Hak

Çünkü oldu cümleye ikrâm-ı Hak

Zikr-i Mevlâ ile başlarsa kişi

Meymenet-efzâ olur elbet işi”

dizeleriyle başlayan mesnevî tarzındaki eser, 180 beyittir. Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmış olmasına rağmen, mevlidin 102-106. beyitleri arasında yer alan gazel tarzındaki na'tta farklı bir aruz kalıbı (*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*) kullanılmıştır.

Yazma Mevlid'in ilk sayfaları (Süleymaniye Ktp. Tercüman, No: 233, vr. 1^b-2^a)

Bölüm başlıkları bulunmayan eserde “*mi'râc*” ve “*vefat*” bölümlerine de yer verilmemiş, yalnızca “*doğum*” olayı ele alınmıştır. Tevhîd (1-9), Na't (10-15), eserin yazılış sebebi (16-20), Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılışı ve diğer peygamberlere intikali (21-59), Hz. Abdullah'taki nûru gören Hz. Âmine'nin babası Veheb'in, Hz. Abdulmuttalib'e oğlunu damat edinmek istediğini söylemesi, düğünün yapılışı ve Âmine'nin hamile kalışı (60-80), Hz. Âmine'nin hamileliği ve doğumu (81-101), gazel tarzında “*Na't-ı Şerîf*” (102-106), doğum gecesi ve sonrasındaki olağanüstü olaylar (107-155),¹⁵ bir mucize (156-173)¹⁶ ve Dua (174-180) bölümü şeklinde düzenlenmiştir. Eserin en

¹⁵ Bu bölümde, 116-122. beyitler arasında “*Merhaba faslı*” yer almaktadır.

sonunda mensur bir dua da yer almaktadır. Yazma nüshada, ilk dizesi değişmekle birlikte ikinci dizesi “*Aşk-ile de es-salātu ve’s-selâm*” şeklinde sabit kalan vasıta beyitleri, bölümler arası geçişleri sağlamaktadır. Eserde vasıta beyitlerine 8 kez (12., 39., 52., 79., 101., 123., 149., 180. beyitler) yer verilmiştir.

Şairin mahlası, mevlidin yazma nüshasında 20. ve 106. beyitlerde geçmektedir.

Tevhîd ve na‘larda daha ağır, olayların anlatıldığı tahkiye bölümlerinde oldukça sade bir dil kullanılmış olan eserde, Süleyman Çelebi’nin etkisi açıkça hissedilmektedir. “Şairin özellikle ‘tevhîd’ bölümü ile ‘merhaba faslı’nda oldukça lirik bir söyleyişi yakaladığını söylemek gerekir.” (Köksal 2011: 676) Köksal, 116-122 ve 28-31. beyitler arasını tanık göstererek şairin sıradan olmadığını, bu dizelerin şiiriyet yüklü olduğunu ve mevlidin de nazım tekniği bakımından sağlam olduğunu belirtmiştir. (Köksal 2011: 676)

2.2. Matbu Mevlid:

11 Kasım 1923 tarihinde 120 beyit halinde eski harflerle yayımlanmış olan ikinci mevlidin nüshasına, yalnızca Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi’nde rastlanmıştır: (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., Yer No: T811.219-297.93 Demirbaş No: GENEL No: 16166)¹⁷

Hâza'l-Mevlidi's-Şerif min
Âsârı 'Abdillâh Es'ad el-Balikesrî
ve kad Nezamehü li-seneti Sittetün ve 'İşrîn
ve Şelâsü-Mi'etin ve Elfin
'Aleyhi's-salātu
ve's-selâm

Allâhümme ic'alehü lenâ zuhran ve
ecran ve şefâ'aten li-zünübünâ
bi-hürmeti ismike'l-a'zam
ve bi-hürmeti hâza'n-Nebiyyi'l-mu'azzam
salallâhu 'aleyhi ve sellem

1 Rebi'ü'l-âhir 1342 ve efrenci 11 Teşrin-i şani 1339

Balıkesrî - Vilâyet Matba'asında tab' olunmuşdur

Matbu nüshanın künyesi: **Hâza'l-Mevlidi's-Şerif min âsârı 'Abdillâh Es'ad el-Balikesrî ve kad nezamehü li-seneti sittetün ve 'işrîn ve selâsü-mi'etin ve elfin**, Vilâyet Matbaası, Balıkesir, H. 1 Rebiülâhir 1342/ R. 11 Teşrinisâni 1339 (11 Kasım 1923), 6 s.¹⁸

¹⁶ “Hz. Muhammed büyüyünce amcası Abbas’ın ona 40 günlükken ay ile konuştuğuna şahit olduğunu söyleyerek ondan merakını gidermesini istemesi; Hz. Muhammed, kundağını saran ay’ın ağlamaması gerektiğini, eğer ağlarsa gözyaşının düştüğü yerde hiçbir şeyin bitmeyeceğini, bunun da ümmetini üzeceğini söylemesi üzerine ‘sabr’ı seçtiğini söylemesi.” Bu mucize, Süleyman Çelebi mevlidinde bulunmamaktadır. (Köksal 2011: 674)

¹⁷ Kütüphane kataloğunda, Nakşibendî Hâlidî Şeyhi Muhammed Es'ad Erbilî (1263/1847- 3 Mart 1931) adına kaydedilmiştir.

¹⁸ Mevlidin kapağında H. 1 Rebiülâhir 1342/ R. 11 Teşrinisâni 1339 (11 Kasım 1923) tarihi yer almasına rağmen, 6. sayfadaki mensur **du‘â** metninin altında “*Târîh-i tab‘ı: 12 Rebiülevvel 1342/ 6 Teşrinisâni [1]339*” kaydı bulunmaktadır. Mevlidin yayımlanmak üzere matbaaya teslim edildiği tarih olduğunu tahmin ettiğimiz bu kayıta, biri Hicrî, diğeri Rûmî

Künyedeki Arapça ibarenin Türkçesi şudur: “*Bu Mevlid-i Şerîf, ‘Abdullah Es‘ad el-Balikesrî(Balikesirli ‘Abdullah Es‘ad)’nin eserlerindedir ve onu 1326 yılında nazmetmiştir.*” Hicrî 1326’nın Milâdî karşılığı 1908’dir. Bu durumda şair, ilk mevlid olarak adlandırdığımız yazma nüshanın yazım tarihini bildirmiş olmaktadır. Çünkü o tarihte Sultan II. Abdülhamid tahttadır ve yazma nüshanın “mensur dua” kısmında da bu nedenle onun adını anmıştır. Matbu nüshanın kapağında yer alan diğer Arapça ibareye göre şair, mahşer günü Hz. Peygamber’in şefaatine mazhar olmak amacıyla bu mevlidi kaleme aldığını ifade etmektedir.

“*Evvelâ Allâh diyüp bedâ’(i)delim
‘Âlem-i lâhûta togrı gidelim*

*Bâb-ı ‘aşkı açalım dilde hemân
Diyelim derd-ile Allâh her zamân*”

dizeleriyle başlayan mesnevi tarzındaki eser, 120 beyittir. Bu eser de aruzun *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Bölüm başlıkları bulunmayan eserde yalnızca “doğum” olayı ele alınmıştır. Eserde konuların sıralanışı şöyledir: Tevhîd (1-8), Na’t (9-11), Mevlid okumanın faziletleri (12-15), Mevlidin yazılış sebebi ve dua (16-17), Nûr-ı Muhammedî’nin doğumu (18-29), Nûr-i Muhammedî’nin peygamberler vasıtasıyla Abdullah’a ve Âmine’ye intikali (30-40), Doğum öncesi olağanüstülükler ve cismânî doğum (41-66), Doğum esnasındaki olağanüstülükler ve “Merhaba Faslı” (67-79), Doğum sonrası Âmine’nin gördükleri (80-92), Abdülmuttalib’in Hz. Peygamber’in doğumunu öğreninceki mutluluğu ve Hz. Peygamber’in altı yaşına gelişi (93-111), Manzum dua (112-120). Eserin en sonunda mensur bir duaya da yer verilmiştir. Bölümler arası geçişler,

“*İster isen bulasın fevz ü merâm
‘Âşk-ile de es-salâtu ve’s-selâm*”

şeklinde hiç değişmeyen vâsita beytiyle gerçekleştirilmiştir. Bu vâsita beyti manzume boyunca 7 kez tekrarlanmıştır: 11., 29., 40., 66., 79., 92. ve 120. beyitler. Süleyman Çelebi’nin etkisinin açıkça hissedildiği manzumenin hiçbir yerinde şair, adını ya da mahlasını kullanmamıştır.

Her İki Mevlidle İlgili Değerlendirme:

İki mevlid arasında benzer beyitler bulunmasına rağmen farklılık arz eden beyitlerin fazlalığı bu iki eserin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

İki nüsha arasındaki ortak beyit sayısı 21’dir: (Rakamlar beyit numaralarını göstermektedir)

Sıra No	Yazma Nüsha	Matbu Nüsha	Sıra No	Yazma Nüsha	Matbu Nüsha
1	18	14	12	140	94
2	21	18	13	141	95
3	35	24	14	142	96
4	37	26	15	144	98
5	101	66	16	145	99
6	107	67	17	150	100
7	108	68	18	151	101
8	119	74	19	153	103
9	124	80	20	155	105
10	125	81	21	156	107
11	139	93			

olan iki tarih arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Çünkü hicrî 12 Rebîülevvel 1342 tarihinin Rûmî karşılığı 23 Teşrinievvel 1339 (23 Ekim 1923 Salı) olurken, R. 6 Teşrinisânî 1339 tarihinin Hicrî karşılığı ise 26 Rebîülevvel 1342 (6 Kasım 1923 Salı) olmaktadır. Bu iki tarihten hangisinin yazımında yanlışlık yapıldığını bilmiyoruz. Belki de mevlidin yazılmaya başlandığı tarih ile bitirildiği tarihi belirtmek için böyle bir kaydı düşmüştür. Bu durumda eser, aşağı yukarı iki haftada son şeklini almış olmaktadır.

Ayrıca 17 beyitte de bazı sözcük farklılıklarına rağmen iki mevlid arasında benzerlikler gözlenmektedir: (Parantez içerisindeki rakamlar beyit numaralarını göstermektedir)

Sıra No	Yazma Nüsha	Matbu Nüsha
1	19	16
2	22	19
3	27	21
4	34	23
5	36	25
6	45	31
7	46	33
8	87	43
9	97	62
10	98	63
11	100	65
12	116-117	70
13	128	89
14	143	97
15	152	102
16	154	104
17	157	109

Büyük bölümü yeniden yazılmış matbu nüshada, mevlidin yazma nüshasının sonundaki mensur duadan Sultan II. Abdülhamid'in adı çıkarılmıştır. Bu durum, matbu mevlidin değişen siyasî şartlar nedeniyle yazıldığını göstermektedir.

Her iki mevlidde de bölüm başlıkları kullanılmamış, yalnızca “doğum” olayı ele alınmıştır. Konuların sıralanışında da her iki eser arasında bir paralellik gözlenmektedir. Yazma nüshada, ilk dizesi değişmekle birlikte ikinci dizesi “*Aşk-ile de es-salâtu ve’s-selâm*” şeklinde sabit kalan vasıta beyitleri bölümler arası geçişleri sağlarken, matbu nüshada bu geçişler

“*İster isen bulasın fevz ü merâm*”

“*Aşk-ile de es-salâtu ve’s-selâm*” şeklinde hiç değişmeyen vâsıta beytiyle gerçekleştirilmiştir. Şairin mahlası, mevlidin yazma nüshasında iki yerde (20. ve 106. beyit] geçmesine rağmen matbu nüshada bu beyitlere yer verilmemiştir.

3. Afşinli Taki Muhammed (d. 1311/1893-94 – ö. 27.7.1974):¹⁹

Kahramanmaraş ve çevresinde “Fakih Muhammed Hoca” namıyla anılan, şiirlerinde “Takî ve Takî Muhammed” mahlaslarını kullanan şairin adı Mehmet Özgül’dür. Babası Caferoğullarından Hâfız Muhammed Efendi (ö. 1901), annesi Elife Hatun’dur. 1311/1893-94 tarihinde Kahramanmaraş’ın Afşin ilçesine bağlı Hurman (Yazıbelen) köyünde dünyaya gelmiştir. İlk dinî bilgileri babasından almış, 7 yaşında yetim kaldıktan sonra Afşin’de bir medresede eğitimini devam ettirmiştir. Bu eğitimi I. Dünya Savaşı başlarına (1914) kadar sürmüştür. Eğitimini sürdürürken önceleri çobanlık yaparak sonraları da köyünün fahri imamı olarak geçimini sağlamıştır. I. Dünya Savaşı yıllarında asker olarak Yemen’e giden şairimiz, 6 yıl boyunca imam olarak askerlik görevini yerine getirmiştir. Askerlik dönüşü evlenerek 4 erkek, 2 kız çocuk sahibi olmuştur. Tarım ve hayvancılık işlerini çocuklarına devrederek çevre köylerde imamlık yapmaya devam etmiştir.

¹⁹ Şairin hayatı ve mevlidleri ile ilgili bilgi verilirken Uğur Başaran tarafından hazırlanan *Afşinli Taki Muhammed ve Mevlitleri* adlı kitap esas alınmıştır (Başaran 2022).

Sözünü esirgemeyen, bildiği doğrulardan taviz vermeyen ve sert mizacı ile yörede sözü geçen birer kanaat önderi gibi saygı kazanmıştır. Daha sonra Afşin'e yerleşen şair, Hac vazifesini de yerine getirmiştir. Burada hâfız yetiştirmeye gayret gösteren Takî Muhammed, 27 Temmuz 1974 tarihinde Afşin'de vefat etmiştir. Mezarı, Afşin'de Şehitler (Kındıralık) Mezarlığındadır.

Ehl-i sünnet akaidine ve Hanefî mezhebine sıkı sıkıya bağlı olan Takî Muhammed, Nakşibendî tarikatına mensuptur.

Şiir söylemeye/yazmaya 50'li yaşlarda başlamış olan şair, dinî-tasavvufî halk şairlerindedir. Mutasavvıflardan etkilenmiş dindar bir şair olarak düşüncelerini şiirle ifade etmeye özen göstermiştir. Hem Arap hem de Latin alfabesiyle kaydettiği şiirlerinde; Yunus Emre, Süleyman Çelebi, Dârendeli Hulûsî Efendi (ö. 1990), Ruhsâtî, Kuddûsî, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Niyâzî-i Mısırî ve Elbistanlı Ahmet Çıtak etkisi gözlenmektedir.

Afşinli Takî Muhammed
(Mehmet Özgül, 1894-27.7.1974)

Mevlidleri: Takî Muhammed tarafından kaleme alınmış iki müstakil mevlid metni bulunmaktadır. Her ikisi de 1963 yılında, harita-metod defterine Arap harfleriyle kaydedilmiştir. Mevlidlerin baş tarafında eserin adı, şairi, telif tarihi ve müstensihî ile ilgili manzum-mensur bilgilere yer verilmiştir. Afşin kazası Dede Baba mahallesinde Hacı Ömeroğullarından Kâzım'ın Hatice Hanım tarafından istinsah edilmiş olan yazmada bu bilgiler aktarılırken eserin telif tarihi 10 Muharrem 1963 (2 Haziran 1963), istinsah tarihi ise Muharrem 1962 olarak gösterilmiştir. Muhtemelen bir kayıt hatası söz konusudur.

3.1. *Hâzâ Mevlidü'n-Nebî 'Aleyhisselâm* (Başaran 2022: 350-393):

"*Hâzâ Mevlidü'n-Nebî 'Aleyhisselâm*" başlıklı 422 beyitlik bu mevlidinin ön tarafında "*Mevlûd-i Şerîf Gazelleri*" başlığı altında 6 mevlid ilâhîsi yer almaktadır (Başaran 2022: 350-359). Bu ilâhîlerden üçünün şairi bilinmemektedir. Diğer ilâhîlerden biri Ankaralı Kazasker Nefesî-zâde es-Seyyid **Vâlî** 'Abdurrahman Efendi (ö. Ramazan 1107/Nisan 1696), biri Kulalı Mustafa **Nuzûlî** (ö. 1744), biri de Taki Muhammed tarafından kaleme alınmıştır.

10 Muharrem 1383 (2 Haziran 1963) tarihinde kaydedilmiş olan mevlid, besmeleyi müteakip,

"Dinle dahi bir hikâyet diyelim

Atası evlendiğin söyleyelim

Âmine'yi nice aldığını ol

Birbirini nice bulduğunu ol"

dizeleriyle başlamaktadır. Mesnevî nazım şeklinde düzenlenmiş olan mevlid, aruz ölçüsünün *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Vezne hâkimiyet açısından çok başarılı olduğu söylenemeyen eserde bazı dizeler hecenin 11'li kalıbına daha yakın görünmektedir.

Mevlidin bölümleri:

1. Hz. Muhammed'in babası Abdullah'la annesi Âmine Hatun'un ailevî bilgileri (1-103),
2. 2. Abdullah'la Âmine Hatun'un tanışmaları, düğün hazırlıkları ve düğünleri (104-134),
3. Abdullah'la Âmine Hatun'un gerdeği (Hz. Muhammed'in ana rahmine düşmesi, *Regâibiyye*) (135-207),
4. Abdullah'ın vefatı (208-223),
5. Hz. Muhammed'in doğumu (Velâdet) (224-345),

6. “Merhaba” bahri (346-353),
7. Doğum sonrası yaşanan mucizeler (354-422).

Türünün diğer örneklerinden oldukça farklı olan bu mevlidde, konuya Abdullah’la Âmine Hatun’un ailevi bilgileri aktarılarak başlanmış, tanışmaları, evliliği, regâib gecesi ve Hz. Peygamber’in doğumu konu edilmiştir. Risâlet, hicret, mi’râc ve vefat konularına değinilmemiştir. Süleyman Çelebi mevlidinin eser üzerinde etkisi hemen hemen hiç gözlenmemektedir. Bölümler arasında başlık kullanılmamış olan eserde, Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât*’ının tek etkisi tekrarlanan salavat içerikli vasıta beyitlerinde olmuştur diyebiliriz.

“Ger dilersiz bulasız oddan necât
‘Aşkile derdile eydin es-salât”

şeklindeki bu vasıta beyti, bölümler arasına yerleştirilmiş olup manzumede 9 kez tekrarlanmıştır (66, 76, 103, 156, 178, 207, 345, 373, 402. beyitler). Mevlidde, vasıta beyitleri dışında *Vesîletü’n-Necât* izlerine hemen hemen hiç rastlanmamaktadır.

Mevlidde 412. beyitten sonra bütün dizeleri birbiriyle kafiyeli (mukaffa), farklı vezinde 11 beyitlik na’t türünde bir manzumeye yer verildiği gibi mevlidin sonunda da “Münâcât-ı Mevlidü’n-Nebî ‘Aleyhisselâm” başlıklı 11 beyitlik bir manzume yer almaktadır.

Mevlidin arasına yerleştirilmiş na’t türündeki mukaffa manzumenin ilk beyti:

“Akan sular sana müştâk lâ-yenâm u lâ-yenâm
Koma koma yâ habîbî kem tanâm u kem tanâm”

şeklinde. Bu beytin ikinci dizesi diğer beyitlerin de ikinci dizesi olarak tekrarlanmıştır.

“Yâ İlâhî ol Muhammed hürmeti
Ol şefâ’at gani Ahmed hürmeti”

matla ile başlayan bu münâcât ise aruzun *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

851

3.2. Mevlidü’n-Nebî ‘Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm (Başaran 2022: 350-353, 393-424):

“Mevlidü’n-Nebî ‘Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm” başlıklı 295 beyitlik bu mevlidinin ön tarafında, “Mevlud-i Şerif Gazelleri” başlığı altında 6’sı Takî Muhammed’e, 1’i Yunus Emre’ye ait olmak üzere 7 mevlid ilâhîsi yer almaktadır (Başaran 2022: 393-399). Bu ilâhîlerin kayıt tarihi 15 Muharrem 1384/27 Mayıs 1964 olarak gösterilmiştir.²⁰

Mevlidin baş tarafında eserin adı, şairi ve telif tarihi ile ilgili bir cümlemin ardından şairin dua talebinde bulunduğu üç beyit yer almaktadır. Cümlede yer alan tarih, 25 Muharrem 1963 olarak hicrî ve milâdî tarih karıştırılarak gösterilmiştir. Bu durumda eser, 25 Muharrem 1383/17 Haziran 1963 tarihinde kaydedilmiştir.

Başlık olarak kaydedilmiş “Mevlidü’n-Nebî ‘Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm, Hurman Köylü Eser-i Âciz Takî” sözlerinin ve besmelenin ardından,

“Hamd edelim ana Rabbü’l-âlemîn
İbâdete lâyük oldur ol hemîn
Yemez içmez şerîki yok bir Samed
Kim sıfat-ı Kulhüvâllâhu ahead”

dizeleriyle başlamaktadır. Mesnevî nazım şeklinde düzenlenmiş olan mevlid, aruz ölçüsünün *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Vezne hâkimiyet açısından çok başarılı olduğu söylenemeyen eserde bazı dizeler hecenin 11’li kalıbına daha yakın görünmektedir. Manzumenin aralarında farklı kalıplarda beyitlere de rastlanmaktadır.

²⁰ Hicrî tarihin kaydında bir yanlışlık söz konusu olabilir. Milâdî 1963 ile uyumlu olması açısından 1384 yerine 1383 olması gerekmektedir ki bu durumda hicrî 15 Muharrem 1383, milâdî 7 Haziran 1963’e karşılık gelmektedir.

Mevlidin bölümleri:

1. Sebeb-i Te'lif ve çeşitli nasihatler (1-27),
2. Nûr-ı Muhammedî, kâinât ve Hz. Âdem'le Havvâ'nın yaratılması (28-54),
3. Hz. Âdem'le Havvâ'nın cennetten kovuluşu, dünyada kavuşmaları ve soylarının devamı (55-79),
4. Hz. Muhammed'in babası Abdullah'la Âmine Hatun'un evliliği ve Âmine Hatun'un Hz. Muhammed'e gebe kalması (80-86),
5. Abdullah'ın vefatı (87-107),
6. Hz. Muhammed'in doğumu (Velâdet) ve "Merhaba" bahri (108-167),
7. Doğum sonrası yaşanan mucizeler (168-221).
8. Hz. Muhammed'in süt anneye verilmesi ve Âmine'nin vefâtı (222-230),
9. Hz. Muhammed'in büyümesi ve nübüvveti (231-243),
10. Mi'râc hadisesi ve sonrasındaki mucizeler (243-295).

Takî Muhammed'in bu mevlidi muhteva bakımından Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ına yaklaşmış görünse de hemen hemen hiçbir beyit *Vesîletü'n-Necât*'tan alıntılanmış değildir. Bu mevlidde, diğer mevlidde olmayan nübüvvet ve mi'râc hadiseleri de dahil edilmiştir.

Mevlidin sonunda mensur bir mevlid duası yer almaktadır.

Her İki Mevlidle İlgili Değerlendirme:

Şairin neden iki mevlid kaleme aldığına dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Mevlid metinlerinde de herhangi bir gerekçeye yer verilmemiştir. İkinci mevlidinde Süleyman Çelebi'nin etkisinin hissedilmesi, muhtemelen bu mevlidi okuduktan sonra ruhunda coşan yeni bir ilhamın ürünü olabileceğini düşündürmektedir.

ÜÇ MEVLİD KALEME ALMIŞ ŞAİRLER VE ESERLERİ:

1. Kahramanmaraşlı Kurrâ-zâde Hasan Nâdir Efendi (d. 1246/1830 - ö. 1307/1889'dan sonra):

Kahramanmaraş'ta 1246/1830 yılında doğan Hasan Nâdir Efendi, Kurrâ-zâde ailesine mensuptur. Yalnızca ilköğretim seviyesinde öğrenim görmüş olan Hasan Nâdir Efendi, uzun müddet Maraş Mahkeme-i Şer'iyyesi'nde memur olarak görev yapmıştır. Sonradan içki müptelası olan şair, berduş bir hayat sürmüş ve 1317/1900 yılında kolera hastalığından vefat etmiştir.

Mevlidleri: Hasan Nâdir Efendi'nin okunmak amacıyla kaleme aldığı üç mevlidi bulunmaktadır. Söz konusu mevlidler, şairin sağlığında da Kahramanmaraş civarında düzenlenen mevlid törenlerinde okunmuştur. "Bu törenlere hayatta iken Nadirî'nin de iştirak edip okunan mevlidini ağlayarak dinlediği rivayet edilmiştir. Mevlidlerde, dinleyen cemaatin tekbir, tevhid ve salavat getirecekleri yerler belirtilmiştir. Hatta şerbet sunumu yapılırken okunacak sala bile vardır. Mevlidlerin bu tertibi de eserin okunmak üzere yazıldığını göstermektedir." (Alıcı 2021: 28)

1.1. *Mevlidü'l-Evvel lî-Kurrâ-zâde Nâdir:*

Mesnevî tarzında ve aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınan eserde -baştaki Arapça salâ ve aradaki dörtlüklerle yazılmış manzumeler hariç- 286 beyit yer almaktadır. Eserin başında, mevlid esnasında şerbet içerken okunan aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmış 6 beyitlik Arapça bir salâ yer almaktadır. Mevlid;

"Dâfî-i eşrâr-ı şeytânî'r-racîm
Oldı Bismi'llâhi'r-rahmani'r-rahîm

*Kul olan Allâh'ı evvel yâd ide
Dâ'imâ dil mülkini âbâd ide"*

dizeleriyle başlamaktadır. Mevlid arasında, monotonluğ u önlemek amacıyla dörtlükler halinde (musammat gazel şeklinde) yazılmış "Kasîde" başlıklı iki manzume yer almaktadır. Bu iki manzumeden birincisi 9 bent halinde ve aruzun *müstef'ilün müstef'ilün* kalıbıyla, ikincisi ise 6 bent halinde ve aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

Tevhid ve münâcât tarzı bir girişten (1-36) sonra, *Fitrat-ı Âlem ve Hilkat-i Havvâ ve Âdem ve Teşrif-i Resûl-i Ekrem* (37-135), *Faslüm Fî'l-Irzâ' ve Hacrü'n-Nebî* (136-149), *Faslün fî Nüzûl-i Kur'ân-ı 'Azîmü's-şân ve Mu'cizât-ı Peygamber* (150-180), *Faslün Fî'l-Mî'râc Risâlet-i Minhâc* (181-257), *Du'â-i Mevlid-i Şerîf* (258-286) bölümleri yer almaktadır.

Mevlid, iki farklı araştırmacı tarafından yayımlanmıştır (Özbaş 1990: 1-37; Alıcı 2021: 29-70).

1.2. Mevlidü's-Sânî lî-Kurrâ-zâde Nâdir:

Mesnevî tarzında ve aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınan eserde, aradaki dörtlükler hariç 285 beyit yer almaktadır. Mevlid'in başında, Mehmet Özbek tarafından Ahmet Uzungöl'den derlenmiş Urfa yöresine ait dinî-tasavvufî muhtevalı 6 dörtlükten oluşan bir türkü, "Kasîde" başlıklı 10 mısradan oluşan Arapça bir şiir yer almaktadır.

*"Nâm-ı pâk-ı Hazret-i Rabb-i 'azîm
Bismi'llâhi'r-rahmani'r-rahîm"*

dizeleriyle başlayan eserde hemen devamında aruzun *müstef'ilün müstef'ilün* kalıbıyla kaleme alınmış "Togdıgı günlerdir bu ay" nakaratlı murabba-ı mütekerrir tarzında 10 bendlik bir manzume gelmektedir. Tevhid ve münâcât tarzı bir girişten (1-30) sonra, *Fasl-ı fî Fitrat-ı Dünyâ ve Hilkat-i Âdem ve Havvâ ve Teşrif-i Hâtemi'l-Enbiyâ* (31-146), *Mu'cizât* (147-182), *Faslün Fî'l-Mî'râc Sa'âdet-i Minhâc* (183-252), *Du'â-i Mevlid-i Şerîf* (253-285) bölümleri yer almaktadır. Ayrıca metnin arasında, şerbet dağıtılma esnasında okunması istenen, aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmış 7 dörtlükten oluşan murabba tarzı bir manzume de yer almaktadır.

Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar,
No: 4885, vr. 2ª.

Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar,
No: 4885, vr. 16ª.

1.2. Mevlidü's-Sâlis İ-Kurrâ-zâde Nâdir:

Mesnevî tarzında ve aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınan bu eserde de aradaki dörtlükler hariç 305 beyit yer almaktadır.

"*Bahr-i Tavîl*" başlıklı iki şiirden birincisinde (245-251) fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbı, ikincisinde (259-263) ise mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbı kullanılmıştır. Ayrıca mevlid arasındaki dörtlükler halinde yazılmış iki şiirden birincisi 8 dörtlük halinde ve aruzun müstef'ilün müstef'ilün kalıbıyla, ikincisi ise 6 dörtlük halinde ve aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

"Diyelim sıdk ile biz Allah kerîm

Oku Bismi'llâhi'r-rahmani'r-rahîm"

dizeleriyle başlayan mevlid, "*Kıssa-i mevlid-i 'miskiyyü'l-hitâm* / Sâli bin üç yüz yidide oldı tâm" (III/287) şeklindeki tarih beytine göre 1307/1889 tarihinde tamamlanmıştır.

İlk 185 beyitlik bölümde hiç başlık kullanılmamış, bundan sonraki bölümler ise *Faslün Fî'l-Mu'cizât-ı Habîb-i Hudâ* (186-213), *Faslün Fî'l-Mi'râc Resûlü's-Sakaleyn* (214-288), *Du'â-i Mevlid-i Şerîf* (289-305) olarak adlandırılmıştır.

Mevlidin sonunda Arapça bir mevlid salâsı yer almaktadır. Mevlidlerin Lütfi Alıcı ve Yaşar Alparslan'da bulunan nüshaları karşılaştırılmak suretiyle Gülcan Tanıdır Alıcı tarafından yayımlanmıştır (Alıcı 2021). (Yayında 71-209. sayfalar arası: *Mevlidlerin Çeviriyazısı*, 245-368. sayfalar arası: *Eski Harfli Metinler*). Ayrıca eser üzerine bir yüksek lisans çalışması da yapılmıştır (Doğan 2002).

Mevlidlerin yazma nüshaları: Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, No: 4885 [I. Mevlid (*el-Cildü'l-Evvel min Mevlûd-ı Nâdir*, vr. 2^a-15^a), II. Mevlid (*el-Cildü's-Sânî min Mevlûd-ı Nâdir*, vr. 16^a-29^a), III. Mevlid (*el-Cildü's-Sâlis min Mevlûd-ı Nâdir*, vr. 30^a-43^b)]; M. Fatih Köksal, Lütfi Alıcı (Mehmet Yusuf Özbaş) ve Yaşar Alparslan özel kitaplıklarındaki nüshalar. (Lütfi Alıcı ve Yaşar Alparslan'a ait nüshaların müstensihî: Kudûmî-zâde Mustafa, İstinsah tarihi de 6 Rebûlevvel 1335/31 Aralık 1916'dır.)

Mevlidleriyle İlgili Genel Değerlendirme:

Hasan Nadir Efendi, yazdığı üç mevlid nüshası da elimizde olan şairimizdir. Rint ve Bektaş meşrep bir yaşantı sergilemiş olan şairimizin neden üç mevlid kaleme aldığına dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mevlidlerinde belirli bir tertip içinde olmasa da münacat, vilâdet, risâlet, mucizât/miraç ve dua bölümlerine yer veren şair, rihlet bölümüyle ilgili bir başlık açmamıştır (Alıcı 2021: 35). Hasan Nadir Efendi'nin mevlidlerinde, diğer mevlid metinlerine göre daha ağır bir dilin hâkim olduğu gözlenmektedir. Mevlidlerini okunmak üzere kaleme almış olan şairimiz, mevlid töreni esnasında ayağa kalkılması gereken yerleri de belirtmeyi ihmal etmemiştir. Hasan Nadir Efendi'nin mevlid metinleri arasında ortak beyitlere rastlanmamıştır.

Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar,
No: 4885, vr. 30^a.

2. Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi (d. Recep 1242/ Şubat 1826 - ö. 28 Rebîülâhir 1318/25 Ağustos 1900):

XIX. yüzyılda yaşamış olan Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi, din adamlığının yanı sıra şair ve müderris olarak da adından söz ettirmiş bir şahsiyettir. Yetmişden fazla eser ortaya koyan ve eserlerinde “Fevzî” mahlasını kullanan şairimizin adı Mehmed Ali’dir.

Mehmed Fevzî Efendi, 1241/1826 yılında Denizli’ye bağlı Tavas ilçesinin Yarangüme kasabasında dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Fâtıma Âbide Hanım, babasının adı Kureyşizade Ahmed Şâkir Efendi’dir. İlk eğitimini Hâdimî Sa’îd Efendi’den daha sonra da sırasıyla Erzincânî el-Hac Mehmed Efendi ve Manisa Müftüsü Evliyazade el-Hac Ali rıza Efendi’den ders almıştır. Mezuniyetini tamamlamadan hac fârizası için Mekke’ye gitmiş ve burada Nakşibendî Şeyhi Abdullah Efendi en-Nakşibendî el-Hâlîdî’ye bağlanmıştır.

Henüz 14 yaşında iken İzmir Balıkpazarı Cami’inde (1256/1840) tefsir dersleri vermeye başlamış olan Mehmed Fevzî Efendi’nin ilk resmî görevi, 1263/1847 yılında atandığı Edirne müftülüğüdür. Bu görevi esnasında müderris olarak da hizmet veren Fevzî Efendi, birtakım iftiralara maruz kaldığı için İstanbul’a taşınmış, daha sonra da çeşitli illerde müderris ve naib olarak çalışmıştır. Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş ve 28 Rebîülâhir 1318 (25 Ağustos 1900) tarihinde 74 yaşında vefat etmiştir. Mezarı, Fatih Camii mezarlığındadır.

Arapça ve Farsçaya da şiir yazacak derecede vakıf olan Fevzî Efendi, dinî ve tasavvufî konularda 70’in üzerinde eser kaleme almıştır. Hz. Peygamber’e karşı son derece muhabbet besleyen şairin manzumelerinin büyük bölümü na’t türündedir.

Bahir aralarında okunacak tevşihleri de kendine ait olmak üzere ikisi Türkçe, biri Arapça olmak üzere üç manzum mevlid yazmıştır.

855

Türkçe Mevlidleri:²¹

2.1. Kudsiyyetü’l-Ahbâr fî Mevlidi Ahmedî’l-Muhtâr:

Matbu olan [Ebû Said Muhammed el-Hadimî, *Kudsiyyetü’l-Ahbâr fî Mevlidi Ahmedî’l-Muhtâr*, (Taşbaskı), (yy.), (t.y.), 16 s.] bu mevlidin baskı yeri ve tarihi belli değildir. Kudüs niyâbeti sırasında (1298/1881) kaleme alınmıştır. Aruzun *fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün* kalıbıyla yazılmış olup 174 beyittir.

“Açdı Bismillâh tevhîd gülleri

Hamdülillâh ötdü aşk bülbülleri”

beytiyle başlayan eserde, 21 beyitlik bir mukaddimeden sonra konuya girilmektedir. Nûr-ı Muhammedî’nin yaratılışı, bu nûrun Âmine Hatun’a intikali, doğumdan önce Âmine Hatun’un her ay bir peygamber tarafından ziyaret edilerek Hz. Peygamber’in doğumunu müjdelemeleri, Hz. Peygamber’in doğumu, doğum esnasında ve doğumdan sonra ortaya çıkan dokuzar mucize anlatılmıştır. Eserin sonunda bir münâcât ile Arapça ve Türkçe olarak mensur birer mevlid duası ile eser sona ermektedir. Bölüm başlıklarının kullanılmadığı eserde, konular arasında

“Ola bed’ ü hatmi her hayrî’l-keâm

Cân u dilden es-salâtu ve’s-selâm”

vasıta beyti tekrarlanmaktadır. Sayfa kenarlarında, mevlid sırasında okunacak sekiz tevşih (na’t) ile beş ilahi de yer almaktadır. Na’tlar, gazel tarzında olup hepsi beşer beyittir. İlahilerin de üçü murabba tarzında (beşer bent), ikisi de gazel (beşer beyit) tarzındadır. Na’tlardan ikisi (60-61. ve

²¹ Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi’nin mevlidlerinden başka 1316/1898 yılında kaleme aldığı *Envârü’l-Kevâkib fî Leyleti’r-Regâ’ib adlı* 112 beyitlik bir regâibiyesi (Yekbaş 2010a: 69-95), *İsbâtü’l-Muhassenât li-Tilâveti Mevlidi Seyyidi’s-Salât* adlı mevlid okuma ve dinlemenin câiz olduğunu delil ve örnekleriyle açıklayan manzum-mensur karışık olarak kaleme alınmış bir risalesi (Yekbaş 2010: 371-398) ve *Kudsiyyü’s-Sirâc fî Nazmi’l-Mi’râc* adlı 183 beyitlik bir mi’râciyesi (Türkoğlu 2013: 1617-1644) de bulunmaktadır.

141-142. beyitler arasındaki) *mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla, ilâhîlerden sonuncusu da (174. beyitten sonraki) *müstef'ilün müstef'ilün* kalıbıdır. Diğer mevlidi ile birlikte yeni harflerle yayımlanmıştır: Mustafa Uzun, “Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri”, *Mevlid Külliyyâtı - Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2016, s. 59-108 (Mevlidin incelemesi ve metni s. 73-77, 80-101).

Ebû Said Muhammed el-Hadimî, Kudsiyyetü'l-Ahbâr fî Mevlidi Ahmedi'l-Muhtâr, (Taşbaskı), (y.y.), (t.y.), 16 s.

2.2. İcmâlû'l-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebî 'Aleyhi's-selâm (Yazılışı: 1309/1892):

Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla yazılmış 87 beyitlik bu mevlid,

“Eyle Bismillâh ile feth-i kelâm

Tâ açılısın hayr ile bâb-ı merâm”

dizeleriyle başlamaktadır. “Mevlid okutmanın faydası ve yazılış sebebinin açıklandığı on altı beyitlik bir giriş kısmından sonra, on beş beyitte kısaca Peygamberimizin ve ailesinin tanıtımı ve özellikleri bildirilmekte; mevlidin otuz dört beyitlik esas kısmında ise Hz. Âmine'nin ağzından doğum ve bu sırada meydana gelen olaylar anlatılmakta; altı beyitlik son kısmında ise ‘merhabâ’ faslı tamamlanmaktadır. Bu hâliyle mesnevî baş ve sonundaki giriş ve hâtîme bölümleri nazar-ı itibara alınmazsa Erzurumlu Mustafa Darîr'de olduğu gibi Süleyman Çelebi'nin eserindeki ‘Vilâdet bahri’ne tekabül etmektedir denebilir.” (Uzun 2007: 103) Kısa sürede çarçabuk okunacak özet bir mevlide duyulan ihtiyacı gidermek amacıyla yazmıştır. Dilinin sadeliği, ifadesinin düzgünlüğü ve yazılış amacına uygunluğu açısından son derece başarılıdır. Bölüm başlıklarının bulunmadığı eserde,

“Ravza-i tâb-nâkine her subh u şâm

Eyle takdim es-salâtü ve's-selâm”

(10., 32. ve 68. beyitler)

vasıta beytiyle bölümler ayrılmıştır. Fevzi Efendi'nin 1308/1887 tarihinde kadı olarak atandığı Edirne niyâbetindeki görevi sırasında 1309/1892 yılında tamamlanmıştır. Yazma nüshası: Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. No: 9222-3, vr. 12^a-15^b.

بعد از ایندو به سے چار بی یعنی اشد توری اواره بی
 بر دغای خیر لوت و اینک نامی در کاه معده باو ایرک
 تا که موی دینی معصوم ایره قلنی هم لطفه مسرور ایره
 چو که کند فایده ضعیف و ناما عا لیه هم اینکیر الامان
 رحم ایردوبک بود عا لیه نبی باو ایره بی شاد ایره بی غنی
 کلر حاجت کلت کند ذرا حی
 تو فایده لوم او فو ایره بن فارحی
 اسم بی در حجه مصطفی اول رسو کتیم او در دست خدا
 هم است همده دایره بر رب اول لاف صدق کان ادب
 سر با نیکای قریشی حاجت می بیند فیضی منتشر در آرمی
 آینه در نماز یکیشی سیر ذالربکت انبی عجدت پیمل
 جدی یعنی ذالربکت والدی سیر که عید المطلب والدی
 بی خلاف بو معدن نور سیر در تکدر صبر منله اسدی ظمور
 انفاق امر تاریخ او زهیب سید سی در همه پاک انتب
 حاجت سیر کیری اصل اسرافغ مجاری اسدی تروج بانکاخ

بسم الله الرحمن الرحیم
 ایلد بسم الله فتح کلام تا اجلسون خیر له باب مرام
 هم رسول الله قبل خیر سلام تا که خوشنود اوله اول سبالام
 همه ایلد تر ضینه اصحابی اینی ازواجنی اجبابی
 بعد سزای جماعت بیکیز جمله کز نو فو لی تصدیق بیکیز
 مؤید پاک او فو دان آمان اولور انت نظر لطف خدا
 هم رسول الله انکا دیر قرین اشد و بدو تولدی او درینیز
 دیندی او خردی کور فر کند کله هم برود و انکا طوره کور
 فایده بی حسابد حاصلی بو یو سیر اول بو فو کت قاطی
 سنیله ارفقی اذن قویان ماز و تکلیفه کورده اتم زمان
 روضه تابنا کینه هر صبح و شام
 ایلد تعظیم الصلوة والسلام

Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. No: 9222-3, vr. 12^b-13^a.

Yazımından bir yıl sonra İstanbul'da basılmıştır: El-Hac Kureyşî-zâde Mehmed Fevzi, *İcmâlül-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebîyy-i 'Aleyhisselâm*, Abdullah Efendi Matbaası, İstanbul, 13 Muharrem 1310 (7 Ağustos 1892), 10 s. Eser, yeni harflerle de yayımlanmıştır: Nazan Âşık, "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'nin İcmâlül-Kelâm Adlı Mevlidi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 6, Sayı: 26, Bahar 2013, s. 77-91; Mustafa Uzun, "Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2016, s. 59-108 (Mevlidin incelemesi ve metni s. 77, 102-108).

2.3. Arapça mevlidi: *Kudsiyyü'l-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebî 'Aleyhi's-selâm*:

"Müellifin Arapça kaleme aldığı ve matbu olduğunu belirttiği bu mevlidin de herhangi bir nüshasına ulaşamadığımızdan muhtevası hakkında malumatımız yoktur. Büyük bir ihtimalle Süleyman Çelebi'nin mevlidi tesirinde kaleme alınmış olması gereken bu eser, pek az sayıdaki Arapça mevlid içinde ayrı bir yere sahiptir ve Fevzi Efendi'nin Kudüs'te vazife yaptığı yıllarda (1881-1883) bölge halkı tarafından okunması arzusuyla kaleme alınmıştır.

Fevzi Efendi, adını vermeden Farsça bir mevlid de kaleme aldığını belirtmekteyse de bunun yazma veya matbu bir nüshası henüz elde edilememiştir." (Uzun 2016: 78)

Mevlidleriyle İlgili Genel Değerlendirme:

Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi, ikinci Türkçe mevlidi olan "*İcmâlül-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebî 'Aleyhi's-selâm*"ın mukaddimesinde bu eserini neden kaleme aldığını şöyle açıklamaktadır:

"... Egerçi efendi-i müşârün-ileyh mukaddemâ sultânü'l-'ârifîn ü burhânü'l-'âşıkîn Süleymân Efendi Hazretlerinin te'lîf-i fermûdeleri olan Mevlid-i Şerîf'den daha ziyâde uzun olmayup ancak

ol mikdâr olarak mukaddemâ Kudüs-i Şerîf niyâbet-i şer'iyyesinde bulunduğu zamân *Kudsiyyetü'l-Ahbâr fi Mevlidi'l-Muhtâr* nâmıyla pek güzel ve fasîh ve belîğ ve gâyet mü'esser bir mevlid-i şerîf nazm eylemiş ve cemi'-i bilâd u memâlikde şöhret bulmuş ve mu'teber tutulmuş ise de ba'zen gerek Süleyman Efendi'nin ve gerek efendi-i müşârün-ileyhin mevlidlerinden daha muhtasarca bir mevlid bulunsa da öyle bir dar vakitte çarçabuk okunurse denildiği iştirildüğinden işbu mevlid-i şerîfi bin üç yüz tokuz senesi Edirne Niyâbet-i Şer'iyyesi'nde iken gâyet muhtasar ve müfid olarak herkesin anlayacağı gibi nazm eylemiştir..." (Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. No: 9222-3, vr. 12^a)

Bu ifadelere göre şair, gerek Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ının ve gerekse kendisine ait olan *Kudsiyyetü'l-Ahbâr fi Mevlidi Ahmedi'l-Muhtâr* adlı birinci mevlidinin uzun olduğunu, bu nedenle kısa sürede çarçabuk okunacak muhtasar (özet) bir mevlide duyulan ihtiyacı karşılamak amacıyla *İcmâlî'l-Kelâm*'ı kaleme aldığını söylemiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ائمه مولد شریف کاشی اجماع الکلام فی مولد الشیخ علی السلام در زمان غمی
 استانبول یا بلور در اورده مغنی سبق فضیلت الملاح محمدرای اندر حضرت زری در
 اگر چه اندر دست را لیدر مقدمه اسطوره العارفین در برهان العاشقین سبیلانند
 حضرت زینتک تا لبع فروری اولی اولی مولد شریفین در ما با جاد و سوز اولی در
 ائمه اولی در اولی در مقدمه مقدمه شریف بنایت شرحی سنده اولی در بنی زمان
 خدایه الاخباری مولد اولی الخیار ائمه کمال و فصیح و بلج و غایت
 مؤثر بر مولد شریف نظم ایلمس و جمع بلاد و ما کلام شهرت اولی در سینه طوطی
 ایلمس بعضی کرک سیدین انده نیک و کرک اندر دست را ایلمس مولد اولی در
 در ما مختصر بر مولد اولی در اولی در طار و ننده چار چاک اولی در قوه در بر
 دیندی ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس ایلمس
 شرحی سنده ایلمس غایت مختصر و مفید اولی در کرک الخلیفه ایلمس ایلمس ایلمس
 جمل استحقاق مقبوله عند العظیم و عند حبیبه الکریم و جعله من حق الخلیفه
 لشریف الدارین امین بحرمه بسز و انقره الکلم

Edirne Selimiye Yazma Eser Ktp. No: 9222-3, vr. 12^a.

Dört Mevlid Kaleme Almış Şairimiz ve Eserleri:

Muhammed 'İzzeddîn Doğanhisârî (d. 1285/1868 - ö. 1939):²²

1285/1868-69 yılında Doğanhisar'da doğan ve çevresinde "Hacı İzzet Hoca" olarak tanınmış olan şairin künyesi "Muhammed İzzeddîn Ebû Sa'îd İbn-i Muhammed ed-Doğanhisârî el-Ezherî"dir. Seydişehir'den gelip Doğanhisar'a yerleşmiş olan Hacı Feyzullahoğulları ailesindedir.

Babası İzzet Efendi, annesi Nazife Hanım'dır. Babası gençlik yıllarında eğitim için İstanbul'a gönderilmiş, eğitim hayatından sonra da hem hatiplik icazeti hem de memuriyet berâtı alarak Doğanhisar'a dönmüş ve Doğanhisar'da Ulu Cami'de hatip oraka görev yapmıştır. Önce Konya'ya ardından da Mal Müdürü olarak Beyşehir'e gitmiş ve orada vefat etmiştir.

²² Muhammed İzzeddîn Doğanhisârî'nin hayatı ve edebî kişiliği ile ilgili bölümler, Orhan Gündüz'ün "Karanlığa Mum Yakan Adam Muhammed İzzeddin Doğanhisari (Hacı İzzet Hoca)" (Gündüz 2014: 22-33) adlı makalesi ile Orhan Gündüz'ün de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanan *Muhammed İzzeddîn Doğanhisârî'nin Mevlid ve Kasideleri* (Gündüz vd. 2018: XVI-XXV) adlı eser göz önünde bulundurulurularak hazırlanmıştır.

İzzet Efendi'nin oğlu Muhammed İzzeddîn, ilk eğitimini babasından alarak büyümüş, 5 yaşında hâfız olmuş, daha sonra da Doğanhisar'da Tokluoğlu Medresesi'nde eğitim almıştır. Babası İzzet Efendi'nin Konya'ya gitmesi üzerine onun yerine Doğanhisar Ulu Cami'de hatiplik görevini devralmışsa da henüz çok küçük yaşlarda olması nedeniyle halkın tepkisiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine Konya'da Zaferiye (Aladağ) Medresesi'nde ve İstanbul Âtîf Efendi Medresesi'nde eğitimini tamamlayarak Doğanhisar'da Ulu Cami'ye hatip olarak resmen atanmıştır. Henüz tam olarak yetişmemiş olan Muhammed İzzeddîn, henüz otuzlu yaşların başında iken 1901-1908 yılları arasında Şam'da El-Nahda Medresesi'nde, 1908-1913 yılları arasında da Mısır El-Ezher Üniversitesi İslâm'a Davet Fakültesi'nde öğrenim görür. 1916 yılına kadar Mısır'da kalan Muhammed İzzeddîn, Şeyhü'l-Arab lakabıyla anılmaya başlamıştır. Doğanhisar'a döndükten sonra Hisar Medresesi'ni kurmuş, aynı anda Ulu Cami'de fahrî hatiplik de yapmıştır.

1939 yılında kuşpalazı hastalığına yakalanan Muhammed İzzeddîn, Konya'da vefat etmiştir. Mezarı, Üçler Mezarlığındadır.

Muhammed İzzeddîn Doğanhisârî (1868 - 1939) ve mezar taşı.

“Muhammed İzzeddîn Doğanhisârî, Anadolu irfanı ile beslenen birçok gönül eri gibi şiiri bir tebliğ vasıtası olarak kullanmıştır. Şairlik iddiası yoktur. İnsanlara Allah ve Peygamber sevgisi aşlamak, İslâm dininin temel esaslarını öğretmek, Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen ve Hz. Muhammed (sav) ile en mükemmel örneği gösterilen olgun, güzel Müslüman'ın vasıflarını halka tebliğ etmek gayesiyle çok sayıda şiir yazmak için gayret göstermiştir.” (Gündüz vd. 2018: XXIII)

Dört mevlid sahibi olan Muhammed İzzeddin Doğanhisârî, üçüncü mevlidi olan “Mevlid-i Efdâl”de kendisi ve mevlidleri hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

“Mevlidin âhîrinde edilecek du'âyı Konya dâhilinde Toganhisârî kasabasında müderrisînden ve on sene Ezher mücâvirlerinden Şeyhü'l-Arab denilmekle müştehir sâhibü'l-te'lifâtî'l-bedi'a ve kırkı mütecâviz kasîde ve dört mevlid nâzımı 'ulemâ-yı Rûmiyyîn ve Mısıryyîn ve Şâmiyyînin cehâbizesinden mecâz bin iki yüz seksen beşde mütevellid Muhaddis **İzze'd-dîn Toganhisârî** nazımıdır. Dört mevlidin evvelkisi *A'zamü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem be-Mevlid-i Seyyid Benî Âdem* yüz yetmiş beyitli,²³ ikincisi *Ekmelü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem* yüz kırk beyitli üçüncüsü *Efdalü'n-Ni'am*

²³ Şair, bu mevlidinin her ne kadar 170 beyit olduğunu bildirmişse de tıpkıbasımıyla birlikte yeni harflerle yapılan yayımda 172 beyit bulunmaktadır.

yetmiş beyitli,²⁴ dördüncüsü *Ecmelü'n-Ni'am* elli beyitli. Lafzları muhtelif ma'nâları ve nazmları müttefikdir ve rivâyât-ı sahîha ile mervî olanlardır. İ'tikâda muvâfık vâkı'a-i mutâbık ve târihi mazbutdur. 'Umûm 'ulemâ tasdik etdiler nazmlarında rekâket yokdur."²⁵

Muhammed İzzeddîn, mevlidlerin dördüne biri büyük, diğeri küçük iki manzum mukaddime yazmıştır. Bunlardan 8 Cumâde'l-ülâ 1348 (11 Ekim 1929) tarihinde nazmettiği "*Mukaddimetü'l-Mevâlidü'l-Erba'ati'l-Kübrâ*" adlı 36 beyitlik mesnevi tarzındaki mukaddimesinde mevlidlerini şöyle tanıtmaktadır:

*"Bu Muhammed Mustafâ'ya 'aşk ile
Kırk sene Mevlid okudum sıdk ile*

...

*Mevlid'e bir terceme yazdım idi
Çok güzeldir **Asl-ı İslâm**'dır adı*

*Me'hazı Kur'ân hadîs ilmü's-siyer
Her rivâyâtı sahîhen mu'teber*

*Dört kitâba aynını nazm eyledim
Meclise göre ri'âyet eyledim*

*Beyti yüz yetmişli **A'zam** atveli
Beyti yüz kırklısı evsat **Ekmel**'i*

*Muhtasar yetmişli ahsen **Efdal**'i
Elli beytli zübde mücmel **Ecmel**'i*

*Hak sahîh Mevlid kitâbı dört kitâb
İ'tikâda tâm mutâbık müstetâb*

*Doğru târîhli mükemmel çok sehîl
Dördünün lafzı hasen nazmı cemîl*

...

*Oku dâ'im eyle ezber **Ekmel**'i
Edemezsen eyle ezber **Efdal**'i*

*Etti Allâh sonra ilhâm kalbime
Başka tertîb eylemek dört nazmıma"* (10, 14-20, 24-25. beyitler)

(Gündüz vd. 2018: 183-185)

İzzeddîn Doğanhisârî, bu manzum mukaddimesinde aktardığı bilgilere göre dört mevlidini "**Asl-ı İslâm**" adı altında toplamıştır. Mevlidlerin Kur'ân-ı Kerîm, hadis ve siyer esas alınarak oluşturulduğunu, bu nedenle mevlidlerde aktarılan her rivayetin doğru olduğunu bildirmiş ve her bir mevlidini kısaca özetlemiştir.

"*Mukaddimetü'l-Mevâlidü'l-Erba'ati's-Sugrâ*" adlı, murabba tarzındaki 11 bentlik ikinci manzum mukaddimesinde de ilk mukaddimesinde olduğu gibi dört mevlidinin özellikleri hakkında bilgi vererek tanıtmaktadır:

²⁴ Şair, bu mevlidinin her ne kadar 70 beyit olduğunu bildirmişse de Milli Kütüphane nüshasında 78 beyit bulunmaktadır.

²⁵ Ankara Millî Ktp., No: 06 Mil Yz A 7549, vr. 10^a-11^a.

“Dört kitâb Mevlid sahîhdir
Okuyan îmânî tâmdır
Dinleyen nâsa sevâbdır
Cennete girer okudan

A‘zam’ı yüz yetmiş atvel
Evsatı yüz kırklı **Ekmel**
Muhtasar yetmişli **Efdal**
Elli beyit **Ecmel** ü Bürhân

Bul vakit **A‘zam** yâ **Ekmel**
Orta hâlde oku **Efdal**
Vakt-i ziyka oku **Ecmel**
Dörde et dikkat ü im‘ân

Meclise göre okunur
Çok okunsa ehli mesrûr
Sevmeyen insâna çok zor
Âh o insân vâh bu insân

Dinleyen hep olsa ‘âşık
Âh bulunmasa münâfık
Bak o râhat keyfe artık
Ağlaşır hep ehl-i îmân

Dördü de hakka muvâfık
İ‘tikâda tâm mutâbık
Her kitâba dördü fâ‘ik
Me‘hazı ahbâr u Kur‘ân

Eyledim bu dördü tedkîk
Gördü ahyâr etti tasdîk
İster isen eyle tahkîk
Sözlerimi eyle mîzân

Lafzı ahsen fehmi eshel
Yok rekâket nazmı ecmel
Doğru târîhli mükemmel
Yok bu dörtte ‘ayb u noksân

Var bu dörtte çok mekârim
Sevdi dördü cümle ‘âlim
Oku dinle dördü dâ‘im
Dördü okur cümle ihvân

Dörde yazdım terceme tâm
Etti tâm ma‘nâyı ifhâm
Böyle meslek oldu ilhâm
Sevdi böyle ehl-i ‘irfân

Nâzımı **Doğanhisârî**

Bu muhaddis sözü doğru

Bunu mahfûz ede Bârî

Müslimîne ede ihsân”

(Bend: 1-11) (Gündüz vd. 2018: 191-195)

Dolayısıyla yukarıdaki açıklamalardan şairin dört mevlidinin adları ile kaçar beyit olduklarını öğrenebiliyoruz. Bu mevlidlerinin ikisinin nüshasına (**Ekmelü'n-Ni'am** ve **Ecmelü'n-Ni'am**) ulaşamamışken, ikisinin (**A'zamü'n-Ni'am** ve **Mevlid-i Efdal**) nüshası *Doğanhisar'dan Tenha Sözlere* dergisi imtiyaz sahibi Orhan Gündüz'ün şahsi kitapları arasında bulunmaktadır. Üçüncü mevlidi olan **Mevlid-i Efdal**'in bir başka nüshası da Ankara Millî Kütüphane yazmaları arasında yer almaktadır.

1. A'zamü'n-Ni'am (A'zamü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem bi-Mevlidi Seyyidi Benî Âdem):

1338/1919-20 tarihinde tamamlanmış olan "A'zamü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem bi-Mevlidi Seyyidi Benî Âdem" adlı birinci mevlidi 172 beyittir. Bir mukaddime ve yedi bölüm hâlinde düzenlenmiş olan mesnevi tarzındaki eser, aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. "Mukaddimetü'l-Mevlidi Hulâsatü 'Akâ'idî't-Toğanhisârî" başlıklı tevhid nitelikli 14 beyitlik mukaddime,

"Yâ İlâhî yâ Kerîm yâ Ze'l-celâl

Yâ Gıyâsî yâ Rahîm yâ Ze'l-cemâl

Âlemi bir anda icâd eyledin

Nâsı 'âlem ile irşâd eyledin

Zâtına şâhid vücûdü'l-hâdisât

Vahdetine dâll nizâmü'l-kâ'inât"

dizeleriyle başlamaktadır. *Fasl-ı Evvel*'de (15-34. beyitler) nûr-ı Muhammedî'nin yaradılışı ve bu nûrun diğer peygamberler aracılığıyla intitikâli, *Fasl-ı Sânî*'de (35-50. beyitler) Hz. Peygamber'in ana rahmine düşmesi (*Regâ'ib*) ve bu dönemde ortaya çıkan olağanüstü haller, *Fasl-ı Sâlis*'te (51-70. beyitler) Hz. Peygamber'in cismanî doğumu ve doğum esnasındaki olağanüstü haller, *Fasl-ı Râbî*'de (71-93. beyitler) Âmine Hatun ağzından doğum esnasında ve doğum sonrasında gerçekleşen olağanüstü haller ile sütanesi Halime tarafından emzirilmesi, *Fasl-ı Hâmis*'te (94-124. beyitler) Hz. Peygamber'in 12 yaşından 40 yaşına kadar olan hayatının kısa bir özeti (Ticaret için gittiği Şam'da Bahira kıssası, Hz. Hatice'nin mallarını satması, evliliği, Hacerü'l-Esved'i Ka'be duvarına koyması, Kur'ân'ın nüzûlü, mi'râc hadisesi...), *Fasl-ı Sâdis*'te (125-135. beyitler) Hz. Peygamber'in fezâ'ili, *Fasl-ı Sâbî*'de de (136-172. beyitler) mevlidin fazilet ve sevabı işlenmiştir. Şair, eserinin ve kendisinin adını mevlidin sonunda zikretmektedir:

"A'zamü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem adı

Hak Muhammed vasfını tâm söyledi

'İzz-i dîn Toğanhisârî cem' eden

Hak sahîh şu mevlidi tâm nazm eden"

Eser, tıpkıbasımıyla birlikte yeni harflerle yayımlanmıştır (Gündüz vd. 2018: 196-243).

2. Ekmelü'n-Ni'am (*Ekmelü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem*): "*Ekmelü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem*" adlı ikinci mevlidi yüz kırk beyittir. Nüshasına ulaşamamıştır.

3. Mevlid-i Efdal (*Efdalü'n-Ni'am*):

"*Efdalü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem bi Mevlid-i Seyyid Benî Âdem Seyyidinâ Muhammed S.A.S. Nazame'l-Muhaddis 'İzz-e'd-dîn el-Toganhisârî (Sâlisü Mevâlidihî'l-Erba'a)*" başlıklı bu mevlid, 15 Cemâziyelâhîr 1348/17 Kasım 1929 tarihinde tamamlanmıştır. Eser, bir giriş (*Mukaddimetü'l-*

Mevlid) ve dört bölümden oluşmaktadır. Ön söz ve “tevhid bahri” niteliğindeki “Mukaddimetü’l-Mevlid” bölümü,

“Var bir Allâhu Te’âlâ Zü’l-celâl
Muktedir Hallâk-ı ‘âlem Zü’l-celâl

Varlığına dâl vücûdü’l-hâdisât
Birliğine dâl nizâmü’l-kâ’inât”

dizeleriyle başlamaktadır. 13 beyitlik bu bölümün ardından Nûr-ı Muhammedînin yaradılışı ve diğer peygamberlere intikalinin anlatıldığı 16 beyitlik ilk bölüm başlamaktadır. 13 beyitlik ikinci bölüm, Hz. Peygamber’in cismânî doğumu ile bu doğum esnasında cereyan eden peygamberlik alametlerine ayrılmıştır. Bu bölümün sonunda ayağa kalkılması ve Hz. Peygamber’e salavat getirilmesi de bildirilmiştir. 13 beyitlik üçüncü bölüm ise doğum sonrası meydana gelen olağanüstü hallere ayrılmıştır. Nübüvvetin ilanı ile İslamın doğuşunun konu edildiği dördüncü bölüm, 15 beyittir.

Şair, mevlidin sonunda edilecek dua ile ilgili bilgi verirken diğer mevlidleri hakkında da açıklamalarda bulunmuş (vr. 10^a-11^a) ve 8 beyitlik bir du‘â ile mevlidi tamamlamıştır. Mevlidin sonunda da şöyle bir kayıt yer almaktadır (vr. 12^b): “İshaklı²⁶ (Sultandağı) nâhiyesi civârında Çiflik (Yeşilçiftlik) karyesinde Hacı ‘İsâ Ağâzade Mustafa ‘Ali Ağâ kerîme-i muhteremelerine bu mevlidin nâzımı tâ dedelerinin yardımın görmüş ahbâbları ‘İzze’-d-dîn Togânhisârî tahrîr idüp hediye gönderdi ezberlesünler dâ’imâ okusunlar kadınlara okuyuvirsünler ve bu mevlid mucibince i’tikâdda sâbit olsunlar, Hak’dan ayrılmasunlar böylece vasiyet etdi. 15 Cemâziyelâhir 1348/17 Kasım 1929”

Muhammed ‘İzzeddin Doğanhisârî’nin bu mevlidi de tıpkıbasımıyla birliktende yeni harflerle yayımlanmıştır (Gündüz vd. 2018: 244-267).

İzzeddîn Doğanhisârî’nin yazdıktan sonra yöresel bir tavır ve tarzda bestelediği bu mevlidi, öğrencileri vasıtasıyla günümüze gelene kadar besteli bir şekilde okunagelmıştır. Mevlidin bu bestesi notaya alınarak yayımlanmıştır (Akpınar 2020) (Akpınar 2020a: 169-197).

Mevlidin iki yazma nüshası bilinmektedir: 1. Ankara Millî Ktp., No: 06 Mil Yz A 7549, 12 vr. (15 Cemâziyelâhir 1348/17 Kasım 1929); 2. nüsha Doğanhisârî’de Orhan Gündüz’ün şahsî kitapları arasındadır.

4. Ecmelü’n-Ni‘am: “Ecmelü’n-Ni‘am” adlı dördüncü mevlidi elli beyittir. Nüshasına ulaşamamıştır.²⁷

Mevlidleriyle İlgili Genel Değerlendirme:

İzzeddîn Doğanhisârî, 8 Cumâde’l-ülâ 1348 (11 Ekim 1929) tarihinde nazmettiği “Mukaddimetü’l-Mevlîdî’l-Erba‘atî’l-Kübrâ” adlı mesnevi tarzındaki 36 beyitlik manzum mukaddimesinde, dört mevlid kaleme almasının gerekçesini şöyle açıklamıştır:

“Dört kitâba aynunu nazm eyledim
Meclise göre ri‘âyet eyledim

²⁶ İshaklı nâhiyesi eskiden Afyon’un Bolvadin ilçesine bağlıyken sonradan ondan ayrılmış ve isim değiştirmiştir. Bugünkü adı Sultandağı’dır.

²⁷ İzzeddîn Doğanhisârî’nin bu eserlerinden başka Kur’ân-ı Kerîm, mevlid ve mirâciyye okutanların cennete gireceklerini konu edinen 68 beyitlik *Mevlîdiyye-i Vustâ* (Gündüz vd. 2018: 268-285) ve 37 beyitlik *Mevlîdiyye-i Sugerâ* (Gündüz vd. 2018: 286-295) adlı mesnevileri, mevlidlerde okunacak manzum duaları, 40 beyitlik *Fezâ’ilü Mevlîdî’n-Nebî* mesnevisi ve mevlid ilahileri de vardır (Gündüz vd. 2018: 296-321). Yine mesnevi tarzında 150 beyitlik bir de *Mirâciyye* kaleme almıştır (Gündüz vd. 2018: 323-371).

Beyti yüz yetmişli A'zam atveli
Beyti yüz kırklısı evsat Ekmel'i
Muhtasar yetmişli ahsen Efdal'i
Elli beytli zübde mücmel Ecmel'i"

(16-18. beyitler) (Gündüz vd. 2018: 184)

“*Mukaddimetü'l-Mevâlidî'l-Erba'ati's-Sugrâ*” adlı murabba tarzındaki 11 bentlik ikinci manzum mukaddimesinin ikinci ve üçüncü bentlerinde de benzer ifadelere yer vermiştir:

“A'zam'ı yüz yetmiş atvel
Evsatı yüz kırklı Ekmel
Muhtasar yetmişli Efdal
Elli beyit Ecmel ü Bürhân

Bul vakit A'zam yâ Ekmel
Orta hâlde oku Efdal
Vakt-i ziykta oku Ecmel
Dörde et dikkat ü im'ân”

(Bend: 2-3) (Gündüz vd. 2018: 191)

Bu ifadelere göre şairin, okunmak için kaleme aldığı mevlidlerini mevlid töreni için ayrılan süreyi göz önünde bulundurarak çeşitli uzunluklarda nazm ettiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

864

Birden fazla mevlid kaleme alan şairler ve eserleriyle ilgili tespitlerimizi şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

1. Birden fazla mevlid kaleme almış 6 şairimizin tamamı XIX. ve XX. yüzyılda yaşamıştır. Daha önceki devirlerde yaşamış birden fazla mevlid kaleme almış bir şair şu ana kadar tespit edilememiştir.

2. Birden fazla mevlid kaleme almış 6 şairimizden üçün ikişer, ikisinin üçer, birinin de dört mevlidi bulunmaktadır. Toplam 16 mevlidden biri Arapça (Edirne Müftüsü Kureşî-zâde Mehmed Fevzî'nin *Kudsiyyü'l-Kelâm fî Mevlidî'n-Nebî 'Aleyhi's-selâm'*), 15'i Türktedir.

3. Şairlerin birden fazla mevlid kaleme almalarındaki amaç birbirinden farklılık göstermektedir. Bazı şairler değişen siyâsî koşulları göz önünde bulundurarak zemin ve zamana uygunluğu esas almış (Zeynî), bazı şairler ilk yazdıkları mevlidlerde beğenmedikleri bazı beyitler üzerinde revizyon yaparak yeni mevlidlerini oluşturmuş (Mehmed Hayrî), bazı şairler de mevlidlerinin uzunluk ve kısalığını göz önünde bulundurmuştur (Kureşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi ve İzzeddîn Doğanhisârî). Bu son durumda, yazılan mevlidin okunmasını istedikleri meclislerdeki toplantının zaman diliminin uzunluk ya da kısalığının etkin olduğu ileri sürülebilir.

Afşinli Takî Muhammed (Mehmet Özgül) Efendi'nin (ö. 1974) ve Kahramanmaraşlı Kurrâ-zâde Hasan Nâdirî Efendi'nin (ö. 1889'dan sonra) neden birden fazla mevlid kaleme aldıklarına dair bir bulguya rastlanmamıştır.

4. Birden fazla mevlid yazan şairlerden üçü (Şeyh Mehmed Hayrî, Edirne Müftüsü Kureşî-zâde Mehmed Fevzî, Muhammed 'İzzeddîn Doğanhisârî) mevlidlerinin her birine özel adlar vermişken, ikisi [Balıkesir Müftüsü 'Abdullah Es'ad (Zeynî) ve Afşinli Takî Muhammed (Mehmet Özgül)] böyle bir yol izlememiş, biri (Kahramanmaraşlı Kurrâ-zâde Hasan Nâdirî) ise mevlidlerini *Mevlid-i Evvel*, *Mevlid-i Sâni*... şeklinde numaralandırma yoluna gitmiştir.

5. Mevlidlerin hemen tamamında mesnevî nazım şekli hâkimdir. Farklı nazım şekillerindeki bazı manzumeler bu metinlerin başına, ortasına ya da sonuna eklenmiş ilâhî tarzı manzumelerdir. Mevlid metinlerine eklenmiş bu tür manzumeler, 6 şairimizden üçünün (Kahramanmaraşlı Kurrâ-zâde *Hasan Nâdirî*, Şeyh Mehmed *Hayrî* ve Afşinli *Takî* Muhammed) mevlidlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bir şairimizin mevlidlerinden birinde de bu tür manzumeler haşiyeye kaydedilmiştir (Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed *Fevzî*, *Kudsiyyetü'l-Ahbâr fi Mevlidi Ahmedi'l-Muhtâr*).

6. Mevlid geleneğinin son dönem ürünü olan bu mevlidlerde beyit sayıları 50 ile 433 arasında değişmektedir. 4 şairimize [Şeyh Mehmed *Hayrî*, Balıkesir Müftüsü 'Abdullah Es'ad (*Zeynî*), Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed *Fevzî*, Muhammed *İzzeddîn Doğanhisârî*] ait mevlidler 200 beytin altında kaleme alınmışken iki şairimize (Afşinli *Takî* Muhammed ve Kahramanmaraşlı Kurrâ-zâde *Hasan Nâdirî*) ait 5 mevlidin de 200 beytin üzerinde olduğu görülmektedir.

7. Mevlidlerin küçük hacimli olmaları nedeniyle çoğunlukla bölüm başlıkları kullanılmamıştır. Bölümlerin ayrımında genellikle Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ından alıntılanan tasliye beyti kullanılmıştır:

Ger dilersiz bulasız oddan necât
'Aşk-ile derd-ile eydün es-salât

Bu beyit, bazı mevlidlerde aynen kullanılırken bazılarında küçük değişikliklerle yer almıştır. Farklı tasliye beyti kullanmış mevlidler de mevcuttur.

8. Birden fazla mevlid kaleme almış şairlerimizin hepsi aruz ölçüsünün remel bahrinde *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbını tercih etmiştir. Bu durum, mevlid şairlerinin Süleyman Çelebi mevlidinin etkisinde kaldıklarını belgelemektedir. Bazı mevlidlerde, bölüm aralarına eklenmiş manzumelerde farklı ölçülerle de karşılaşılmaktadır.²⁸

9. Mevlidlerin tamamı XIX-XX. yüzyılda kaleme alınmış olmasına rağmen bazılarında Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait arkaik sözcüklerle karşılaşılmaktadır.

10. Birden fazla mevlid kaleme almış 6 şairimizin toplam 16 mevlidin 13'ünün nüshalarına ulaşılmışken üçünün nüshalarına ulaşılamamıştır. Bildirimize konu olan mevlidlerin günümüze yakın zamanda kaleme alınmış olmaları nedeniyle büyük bölümü Arap harfleriyle basılmıştır. Nüshalarına ulaşılamayan mevlid metinleri: Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed *Fevzî*'nin Arapça yazdığı *Kudsiyyü'l-Kelâm fi Mevlidi'n-Nebî 'Aleyhi's-selâm*'ı, Muhammed *İzzeddîn Doğanhisârî*'nin *Ekmelü'n-Ni'am 'Ale'l-Âlem ve Ecmelü'n-Ni'am* adlı mevlidleridir.

KAYNAKLAR

- Akpınar, Hüseyin (2020), *Mevlid-i Efdal: Muhammed İzzeddin Doğanhisari'nin Besteli Mevlid ve İlahileri*, Konya: Doğanhisar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Akpınar, Hüseyin (2020a), "Besteli Mevlid-i Efdal", *İSTEM*, Yıl: 18, Sayı: 35, Yaz, s. 169-197.
- Alıcı, Gülcan Tanıdır (2021), *Mevlid-i Şerif - Mar'aşî Kurrâzâde Nâdirî*, (2. Baskı), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Canım, Rıdvan (2000), *Latîfi - Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Çağlayan, Nagihan (2015), "İstanbul Şeyh Mehmed Hayrî ve Yeni Mevlid-i Şerif Takrîr-i Şehâdeteyn ve Tezkîr-i Hitâbeteyn'i", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 39, Sayı: 2, Sivas, Aralık, s. 265-292.

²⁸ Örneğin Balıkesir Müftüsü 'Abdullah Es'ad (*Zeynî*) Efendi'nin matbu mevlidin 102-106. beyitleri arasında yer alan gazel tarzındaki na'tta farklı bir aruz kalıbı (*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*) kullanılmıştır.

- Doğan, Şenol (2002), *Hasan Nâdir Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Mevlidleri*, Ankara Üniversitesi SBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Ankara, Yüksek Lisans Tezi.
- Eren, Muharrem (1990), *Balıkesir İl Müftüleri ve Tarihî Kitabeler*, (yy.), Balıkesir: İnce Ofset.
- Erkoç, Ethem (2006), "Çorum Hasanpaşa Kütüphanesi'ndeki Siyerle İlgili Bazı Yazmalar ve Enverî Erzincani'nin 'Mevlud-i Şerif' Adlı Manzumesi Üzerine Bir Değerlendirme", *İslâmî İlimler Dergisi*, Çorum: Çorum Çağrı Eğitim Vakfı Yayınları, Cilt: I, Sayı: 1, s. 251-258.
- Gümüş, Mustafa ve İdris Söylemez (2020), "Şeyh Mehmed Hayrî'nin Manzum Nasihat-nâmesi", *Dergi Abant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, Bahar, Cilt:8, Sayı:1, s. 234-250.
- Gündüz, Orhan (2014), "Karanlığa Mum Yakan Adam Muhammed İzzeddin Doğanhisari (Hacı İzzet Hoca)", *Doğanhisar'dan Tenha Sözler (Edebiyat-Taşra Kültürü Dergisi)*, Yıl: 2, Sayı: 4-5, Nisan-Eylül, Doğanhisar, s. 22-33.
- Gündüz, Orhan ve Halil Selçuk Biricik-Emine Yeniterzi (2018), *Muhammed İzzeddin Doğanhisârî'nin Mevlid ve Kasideleri*, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Eylül, s. 244-267.
- Kara, Ömer (2011), "Osmanlı'da Huzur Dersleri Geleneği ve Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 18, 519-539.
- Kaya, Hasan (2015), "Abdî Mevlidi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 32, İstanbul: Kocav Yayınları, s. 125-158.
- Kayaokay, İlyas (2020), *Bolkvâdze-zâde İbrahim Kadem ve Manzum İki Eseri: Delîlü'l-Harameyn – Mevlidü'n-Nebî (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, İstanbul: DBY Yayınları, 2020.
- Köksal, M. Fatih (2011), *Mevlid-nâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* (2008), (Hazırlayanlar: Hayrettin Karaman-Ali Özek-İbrahim Kâfi Dönmez-Mustafa Çağrıçı-Sadrettin Gümüş-Ali Turgut), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özbaş, Mehmet Yusuf (1990), *Maraşlı Kurra-zade Nadir Babanın Mevlidi ve Riyet-i Hilal*, Adana: Hakan Ofset Matbaacılık.
- Özkat, Mustafa Özkat (2015), "Paris'te Yazılan Bir Mevlid: Misbâhü's-Salâh", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 14, İstanbul, Bahar, s. 93-166.
- Özkat, Mustafa (2018), "Balıkesir Yöresi Mevlid Şairleri ve Balıkesir Müftüsü Abdullah Esad (Zeynî) Efendi'nin Mevlid(ler)i", *TÜRKKÜM 2018 Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi 5-8 Eylül 2018 Balıkesir/Türkiye, Tam Metin Bildiri Kitabı*, (Editör: Dr. Ahmet Uysal), Balıkesir, Aralık 2018, s. 1091-1111. (ISBN NO:978-605-68845-0-4).
- Türkoğlu, Serkan (2013), "Mehmed Fevzî Efendi ve Kudsiyyü's-Sirâc fî Nazmî'l-Mi'râc Adlı Eseri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 8/13, Fall, p. 1617-1644.
- Uzun, Mustafa (2007), "Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33 (2007/2), s. 87-128.
- Uzun, Mustafa (2016), "Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., s. 59-108.
- Yekbaş, Hakan (2010), "Mehmed Fevzi Efendi'nin Mevlit Okumanın ve Dinlemenin Câiz Olduğuna Dâir Risâlesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 1, Sivas, s. 371-398.
- Yekbaş, Hakan (2010a), "Klasik Türk Şiirinde Regâibiyye ve Mehmed Fevzî Efendi'nin Regâibiyyesi". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (42): 69-95.
- Yılmaz, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yüzbaşı İshak Hakkı Bey (1997), *1920'de Balıkesir [İç kapakta Balıkesir Rehberi (1920)]*, Balıkesir: Balıkesir Valiliği Kültür Yay., 1997/1, s. 47.

İsimlendirmenin Eser-Okur İlişkisine Etkisi: *Vesîletü'n-Necât* Örneği

Rabia Doğru*

GİRİŞ

Bilindiği üzere Süleyman Çelebi'nin mevlidi, dün olduğu gibi hâlâ Müslüman Türk toplumunun en çok rağbet ettiği eserlerden biridir. Bu rağbetin öncelikli sebepleri, Hz. Peygamber'e duyulan derin sevgi ve hürmetle birlikte Süleyman Çelebi'nin ifade güzelliğidir. Diğer yandan edebiyatımızda Hz. Peygamber'i konu almasına ve sanatsal açıdan da oldukça başarılı sayılmasına rağmen birçok eserin *Vesîletü'n-Necât* kadar ön planda olmaması, bizi bu sebepler üzerine yeniden düşünmeye yöneltmektedir.

Fark edebildiğimiz kadarıyla bir şeyi isimle çağırmak, o çağrıya, o ismin anlamına uygun bir varoluşla karşılık verme konusunda bir yönlendirme içermektedir. Yani çağrılan şeyin ismi, çağrıda bulunan kişiyi o ismin anlam alanına taşımaya yönlendirmekte; böylelikle eşya, çağrıda bulunan kişi özelinde, taşıdığı ismin anlamıyla birlikte kendisine belirgin bir yer açmaya başlamaktadır. Dolayısıyla bir şeyi ismiyle çağırmak, kişinin, o ismin anlamına dair varoluşu yeniden keşfetmesine imkân sunacaktır. Bu durumda ismi verilmemiş şeylerin varlığından bahsetmenin karşılığını pratik hayatta pek göremeyiz. Bu da muhtemelen bizim, varlıkları, isimleri üzerinden düşünüp algılamaya meyyal oluşumuzla ilgilidir.

“İsim”, sözlükteki ilk anlamıyla “varlıkları birbirinden ayırmaya, tek tek veya cins cins karşılamaya yarayan kelime” demektir.¹ Yani bir şeyi isimlendirmek, o şeyin varlığını kabul etmek ve bu varlığı bir bakıma belirginleştirmek anlamına gelmektedir. İsim ve var olan şey arasındaki yakın ilişki, bizi “*Vesîletü'n-Necât*” ismi ve bu eserin güçlü/etkili bir biçimde varoluşu arasındaki ilişkiyi analiz etmeye yönlendirmektedir. Bu anlamda bizim bu tebliğde sunmaya çalışacağımız husus, bir kitap ismi olarak *Vesîletü'n-Necât*'ın eser-okur ilişkisine nasıl etki edeceği ile ilgilidir. Söz konusu ilişki bağlamında meseleye temel yaklaşımımız ise Süleyman Çelebi'nin tercih ettiği “*Vesîletü'n-Necât*” ismiyle bu mevlidin, bir “kurtuluş vesilesi” olduğunu okura ilan etmesi, böylelikle okurun bu esere olan ilgisini peşinen belirlemesi yönündedir.

İsimlendirmenin Varlıkla İlişkisi

İsimlendirmenin varlıkla ilişkisi, isim verilen şeye aynı zamanda bir “varlık verme” yönüyle dikkate değer görünmektedir. Nitekim ilkel zamanlarda isimlendirmenin, hayatın başlangıç noktası sayıldığına ve henüz ismi verilmemiş çocukların, tam olarak doğmuş kabul edilmediğine dair aktarılan çeşitli bilgiler mevcuttur. Arkaik Yunan toplumunda da ismin etki alanının geniş olması, isimlendirmenin oldukça önemli bir misyona sahip olmasını beraberin-

* Doktor Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Bilecik/Türkiye, dogru.rabia@hotmail.com.

¹ İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2011), “İsim”, 572.

de getirmiştir.² Bunun gibi eski Türk toplumlarında da isimlendirmenin, özel bir yeri olmuş ve çocuğa verilen ismin, onun geleceğini şekillendirdiği düşüncesi yaygın olarak kabul görmüştür. Söz gelimi Oğuz Türklerinde bir çocuğa ismi verildikten sonra şayet çocuğun bir gün içerisinde huzursuz/rahatsız olduğu fark edilirse verilen ismin ona uygun olmadığına kanaat edilip değiştirilmiştir. Türklerin çocuklarına verdikleri isimler, içinde buldukları duruma göre de değişiklik göstermiştir. Örneğin bir çocuğun isminin, onun büyüdükçe gösterdiği başarılarla yahut kahramanlıklara atıfla verilmesi de söz konusu olmuştur. Bu türde örnekler *Dede Korkut Hikâyeleri* ile *Oğuz Kağan Destanı*'nda rastlanmaktadır.³

Gündelik dilimize yerleşmiş olan “adıyla yaşamak”, “adı gibi yaşamak”, “adına uygun davranmak”, “adını korumak”, “isminin hakkını vermek”, “ismiyle müsemma olmak” gibi deyimler yahut öfkelendiğimiz zamanlarda ifade edebildiğimiz “adını beş paralık etmek”, “adını bile anmak istememek”, “adı batmak”, “adını ağzına almamak” gibi söylemler, taşıdığımız ismin basit bir isimden ibaret olmadığına, kişiliğimizi yansıttığına dolayısıyla ismin ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Buradan hareketle genel olarak toplumlarda isim ve var olan arasında derin bağlar olduğu şeklinde bir inançtan söz etmek mümkündür.

Bakara Sûresi 31. âyette geçen “Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.” mealindeki ifade, eşya ile kurduğumuz ilişkinin başlangıcı konusunda bizi aydınlatmaktadır. Bu âyetle ilgili olarak ya Hz. Âdem’e öğretilen isimlerin, kıyamete kadar var olacak bütün kelime ve isimler olabileceği yahut Hz. Âdem’e isim koyma kabiliyetinin bahşedildiği şeklinde farklı görüşler söz konusudur. Bununla birlikte öğretilen isimler, Hz. Âdem’in karşılaştığı yahut karşılaşacağı şeylere dair ihtiyacı olan bir bilgidir ve isimleri öğrenmiş biri olarak Hz. Âdem’in (genellersek insanın) meleklerden farklı bir yerde durduğu, âyetin devamında ifade edilmektedir.⁴ Buradan hareketle söyleyebiliriz ki: Allah tarafından kendisine varlıkların ismi öğretilmiş olan insan, ismini bildiği şeylerle kurduğu ilişkinin farkındalığına daha rahat erişebilecektir. Bununla birlikte ismi üzerinden varlığa yönelmek, o varlığın kendisini daha fazla açmasına imkân sağlayarak insanın o varlığa nüfuz etmesini kolaylaştıracaktır.

Bu bağlamda isimlendirmenin yahut bir şeye, öncelikle ismiyle yönelmenin ehemmiyetini anlamaya çalışırken yine bir âyet karşımıza çıkmaktadır. A’râf Sûresi 180. âyetin “*En güzel isimler Allah’ındır. O halde O’na o güzel isimlerle dua edin*” şeklindeki mealıyla Allah, kendisine esmâ-i hüsnâsıyla seslenilmesini tavsiye ederek bir bakıma O’na isimleriyle yönelmenin ayrıcalığını vurgulamaktadır. Nitekim affedilmeye ihtiyaç duyan kişi Allah’a daha ziyade “Rahmân, Rahîm, Gaffâr, Gafûr, Afüvv” gibi isimleriyle yönelirken rızık isteyen kişi “Rezzâk”,

² Erman Gören, *Arkaik Yunan Şiirinde Ad, Adlandırma ve Hakikat İlişkisi: Pindaros’un Zafer Şarkılarında (Yeniden-) Adlandırma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2013), 65.

³ İlknur Doğru, *Türk Kültüründe Ad Koyma Olgusu ve İlgili İnanışlar* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 34.

⁴ “Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi. Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler. Allah, şöyle dedi: “Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.” Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, “Siz, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi.” *Kur’an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008) el-Bakara, 2/31-33.

şifa talep eden kişi Allah'a "Şâfi" ismiyle yönelmeyi tercih etmektedir. Çünkü o ismi seçerken aslında o ismin anlamının kendisi üzerinde tecelli etmesini dilemektedir.⁵

Diğer yandan Kur'ân-ı Kerîm için zikredilen "furkân, ahsenü'l-hadîs, hablullâh, kelânullâh, mesânî, mükerrame, tenzil, tibyân"⁶ gibi birbirinden farklı isim ve sıfatların işaret ettiği anlamlar veya sûrelerin farklı şekillerde isimlendirilmesi⁷ yahut hayatlarına dair ipuçları bulduğumuz peygamberler için seçilmiş isimler⁸ de yine isimlendirmenin durduğu kritik yeri bize fark ettirmektedir. Örnekleri uzatmak elbette mümkündür ancak biz bu girizgâhla yetinerek genel olarak kitapların, özel olarak da Süleyman Çelebi'nin mevlidinin isimlendirilmesine odaklanmaya çalışalım.

Kitap İsimlendirmelerinin Eser-Okur İlişisine Etkisi

Farklı şekillerde sınıflandırılması mümkünse de görebildiğimiz kadarıyla kitaplara verilen isimler⁹, ya kitabın içeriği ile ilgili bize doğrudan net bir bilgi vermekte yahut bizi şaşırtarak bulduğumuz yerden bir başka alana yönlendirmektedir. İlk kategori için birkaç örnek vermek gerekirse söz gelimi hadis âlimi Buhârî'nin (ö. 870) -kısaltılmış haliyle- "*el-Câmi'u's-Sahîh*" isimli eserine bakabiliriz. Eserin isminden sahih olan şeyleri toplayan/bir araya getiren bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Eserin tam ismi kaynaklarda değişiklik gösterse de İbn Hacer el-Askalânî'ye göre "*el-Câmi'us-Sahîhu'l-Müsned min Hadîsi Rasûlillâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*"¹⁰ şeklindedir. Bu isme bakıldığında, bu kitabın Hz. Peygamber'in sözlerini ihtiva ettiği de hemen fark edilmektedir. Dolayısıyla biz bu isimle karşılaştığımızda, bir bakıma sahih, yani gerçek/doğru sözler bulacağımızı ve bu sözlerin Hz. Peygamber'e ait olduğunu bilerek o kitaba yöneliriz. Yahut Kınalızâde Hasan Çelebi'nin (ö. 1604) "*Tezkiretü's-Şu'arâ*" isimli eseri, içerisinde şairlerin hayatına dair bilgiler bulacağımızı daha başından bize ismiyle söylemektedir. Yine *Menâkıb-ı Hünerverân* veya *Hatt u Hattâtân* isimli eserler de hat sanatına ya da hattatlara dair bir muhtevaya sahip olduğunu okura açıkça duyurmaktadır.

Görüldüğü üzere bu kategorideki kitap isimleri, kitabın muhtevasına ilişkin daha açık bilgi içerdiğinden öngörülebilir bir karakterdedir. Buna karşın ikinci kategoride olanlar, okurun karşısında bir bakıma sürpriz olarak belirmektedir. Zira okurun, bir şekilde içeriğe dair tah-

⁵ Bunun yanı sıra Allah'ın isimleriyle zâtı arasındaki ilişkiden hareketle açığa çıkan tartışmaları ifade eden "isim-müsemma" konusu da, bilhassa kelâmcıların üzerinde durduğu bir mesele olmuştur. Bu bağlamda kelâmcılar, isim-müsemma tartışmasına isimler ve onlara işaret eden varlıklar arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği yönünden yaklaşarak daha temelde Allah'ın isim ve sıfatlarının, O'nun zatıyla ilişkisini kavramaya çabalamışlardır. İlyas Çelebi, "İsim-Müsemma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/549. Buradan anlaşıldığı üzere isim ve varlık arasındaki ilişkinin boyutu oldukça derin olmakla birlikte bu ilişki, her alanda tartışılmaya ihtiyaç duyulan bir konudur.

⁶ Kur'ân-ı Kerîm'in isim ve sıfatlarıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, "Kur'an'a Göre Kur'an'ın İsim ve Sıfatları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/5 (1993).

⁷ Sûreler isimlerini Nisâ, Enfal, İsrâ gibi ya içerdikleri bir kelimeden veya sûrenin ilk âyetinden aldığı gibi Tâ-Hâ, Yâ-Sîn gibi sûrenin başındaki harflerden de almıştır. Yahut bazıları da Âl-i İmrân, En'âm, Tevbe gibi içerisinde anlatılan mühim bir konudan veya sûrenin temel konusundan ayrıca bir kısım Bakara, Mâide gibi sûrede ismi geçen bir mucizeden yahut Yunus, İbrâhîm, Meryem gibi sûrede geçen özel bir isimden hareketle isimlendirilmiştir. Ahmet Bedir, "Sûrelerin İsimleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1999), 178.

⁸ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Mehmet Yolcu, "Kur'an'da Geçen Peygamber Adları ve Anlamları", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 5 (Nisan 2011), 30-53.

⁹ Kitapların isimlendirilmesiyle ilgili olarak Sami Arslan'ın var olan ve yayımlanmayı bekleyen çalışmaları dikkate değer görünmektedir. Klasik dönem eserlerinde eser isminin ifade edildiği kısımlara atıfta bulunan Arslan, bu kısımlara, "sebeb-i telif"ten ilhamla "sebeb-i tesmiye" denilmesini teklif etmektedir. Sami Arslan, "İslam Kitap Kültüründe 'Şerhi Meşrûha Bağlamak': Kitap İsimlerinde Secî", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 14 (2019).

¹⁰ M. Yaşar Kandemir, "el-Câmi'us-Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/114.

minleri olsa da okur, kendisini neyin karşılayacağından veya neyin kuşatacağından büyük oranda habersizdir. Söz gelimi “Heşt Bihişt” veya “Mecâlisü’n-Nefâis” gibi eser isimleri, okuru ilk elde kitabın muhtevasına dair belirsiz, öngörülemez bir alana yönlendirmektedir.

“Vesîletü’n-Necât” İsimlendirmesi Üzerine

Kitap isimlerine dair ifade ettiğimiz bağlamda “Vesîletü’n-Necât” isimli mevlide baktığımızda ise bu eserin, her şeyden önce ismiyle okuru şaşırtan, meraklandıran, kendisine yönelten bir eser olarak karşımızda belirdiğini söyleyebiliriz. Çünkü Süleyman Çelebi’nin mevlidine verdiği “Vesîletü’n-Necât” ismi, daha ilk anda söz konusu mevlidin “kurtuluşa dair bir araç” olabileceğine dikkat çekmektedir. Yani okur, farkında olarak veya olmayarak eserin ismiyle karşı karşıya kaldığı andan itibaren bir kurtuluş alanına davet edilmiş demektir. Bunun yanı sıra pratik dünya hayatında, bir son düşüncesiyle birlikte yaşayan, o vakti belirsiz olan son gelinceye değin geçmişe dair eksiklerini giderip bir bakıma hatalarından kurtulma ihtiyacı duyan ve öte dünyaya giderken olabildiğince berrak bir yolculuk temenni eden insan için “Vesîletü’n-Necât” ismi, oldukça kritik bir noktada durmaktadır.

Yazıldığı döneme bakıldığında, eserin, siyasî bir karmaşanın hâkim olduğu Fetret devrinde kendisine kuvvetle çeken bir metin olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Fetret devri (1402-1413), Ankara Savaşı sonrası Yıldırım Bayezid’in oğullarının birbirleriyle saltanat mücadelesine giriştikleri bir dönemi ifade etmektedir. Osmanlı Devleti’nin dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bu dönemde, Yıldırım Bayezid’in ölümüyle birlikte Osmanlı Devleti’ni parçalama gayesinde olan Timur, Anadolu beylerine ait olan yerleri Osmanlılardan alarak eski sahiplerine vermiş ve geri kalan toprakları da Bayezid’in oğulları arasında paylaştırarak Anadolu’daki birliği parçalamaya kalkışmıştır.¹¹

Merkezî otoritenin sarsıntıya uğradığı bu dönemde insanlar, kaçınılmaz bir şekilde içinde buldukları ortama yahut geleceğe kaygıyla bakmaya başlamıştır. Süleyman Çelebi’nin mevlidi, işte böyle bir zamanda ve mekânda açığa çıkmış bir eserdir. Yani siyasî anlamda sıkıntıların baş gösterdiği ve toplumun kendisini emniyette hissetmediği bir ortamda, insanların kendilerini kurtuluşa ulaştıracağını söyleyen bir eserle karşılaşması söz konusudur. Dolayısıyla toplumun o esere duyduğu güvenin de sair zamanlara göre daha derin bir ihtiyaç olarak belirdiği söylenebilir. Bu durumda toplumda peyda olan siyasî ve dolayısıyla sosyolojik kargaşa, bir yerinden tutup toparlama ihtiyacıyla kişinin kendi içine dönmesine yahut bir çıkış/kurtuluş yolu aramasına sebep olmuştur. “Vesîletü’n-Necât”ın doğduğu ortamda kendisine rağbet edilmesi, biraz da bu kurtuluş arayışıyla ilgili olsa gerektir. Yani kanaatimizce eserin, söz konusu arayışın neticesinde özenle okunup bir kurtuluş haritası olarak benimsendiği aşikârdır.

Görebildiğimiz kadarıyla bir vesileyle kurtuluşu uman insanın içinde bulunduğu görece karanlıkla eserin isminin sunduğu aydınlık arasında beliren derin zıtlık, eserin, okur dünyasında kendisine daha geniş bir yer açabilmesini beraberinde getirmektedir. Böylece eserden gelen davete duyduğu güvenle birlikte okur, eserin anlam alanına girmeye başlamakta ve eserin kapağını araladıktan sonra karşılaştığı her kelime, okurun bilincine bir “kurtuluş” fikriyle bağlantılı olarak ulaşmaktadır. Dolayısıyla okuma süreci boyunca kurtuluşa dair bir motivasyon okura eşlik etmektedir.

Elbette eserin ismindeki bu davet ve karşılığında okurda beliren güven, yazarın/şairin okuru bir çeşit ikna etme sürecine girdiği anlamına gelmemektedir. Yani ilk elde eserin ismin-

¹¹ Fahameddin Başar, “Fetret Devri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/480.

den hareketle (kurtuluş vesilesi) bu durum, davetin ötesinde bir ikna çabası gibi anlaşılabilirse de aslında Süleyman Çelebi'nin yaptığı, içerisinde bulunduğu karanlığı aşabilmesi için okura bir bakıma kapı aralamaktan ibarettir. Okurun bu kapıdan içeriye girmesi, kurtuluşa dair sunulan yol haritasını takip etme gayretiyle mümkün olabilecektir. Böylece eser-okur arasında etki gücünü artırdığını düşündüğümüz eser isimlendirmesinin, temelde okurda gelişen güven duygusuyla irtibatlı olduğunu söyleyebiliriz.

Süleyman Çelebi “*İşbu kân-ı şehd ki şîrîndür dadı / Bil Vesîletü'n-Necât oldı adı*”¹² beytiyle esere verdiği ismi dile getirmektedir. Onun mevlidine niçin bu ismi verdiği konusu da üzerinde ayrıca düşünmeye değer bir konudur. Zira bir şairin, kelimelerini kendisinin inşa ettiği bir metin için “kurtuluş vesilesi” diyebilmesi, bir yönüyle cesurca bir hamle olarak da görünebilmektedir. Ancak arkaik Yunan şiirinin tarihsel bağlamına baktığımızda, orada isimlendirmenin bir çeşit “dua” olarak değerlendirildiğini fark ediyoruz. Bizim geleneğimizde de durum benzer şekildedir. Söz gelimi yeni doğan bir çocuğa verdiğimiz isim -şayet bu isim, o ismin anlamına dair bir bilinçle veriliyorsa- çoğu kez o çocuğun ileride nasıl biri olmasını dilediğimizi göstermektedir. Nitekim verilen isimlerin o insanların üzerinde oldukça etkili olduğunu, Hz. Peygamber'in, anlam açısından bazı sorunlu gördüğü isimleri çoğunlukla oracıkta müdahale edip değiştirmesinden de anlamaktayız. Söz gelimi Hz. Peygamber, “kesik” anlamına gelen Asram ismini, “büyüme” anlamına gelen Zür'a ile veya Harb ismini sulh anlamına gelen Silm ile değiştirmiştir.¹³ Çünkü o isimlerin anlamı, o kişiler isimleriyle çağrıldıkça zamanla bir dua gibi tesir edecektir. Dolayısıyla kitap isimlerinin de onunla bağ kuran okuru için bir temenni olması yönüyle etki alanının geniş olduğu söylenebilir. Yani Süleyman Çelebi'nin, eserine bu ismi vermesi, hem kendisinin hem de okurların kurtuluşuna vesile olmasını dilemesiyle yakından ilgilidir.

Ayrıca bir diğer yönüyle bu isimlendirme, Mâide Sûresi 35. âyeti akla getirmektedir. Mealen şöyle buyrulmuştur: “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaştırmaya vesile (الْوَسِيلَةَ) arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz. (تُفْلِحُونَ)*” Âyet metninde doğrudan “vesile” kelimesi tercih edilmiş ve “Allah'a giden yolda vesile aramak”la “kurtuluşa ermek” arasında çok açık bir nedensellik ilişkisi kurulmuş görünmektedir. Vesile aramanın hemen peşinden gelen “cihad edin” ifadesiyle de müfessirler, çoğunlukla “Allah'a yaklaşmak için çaba harcamanın” kastedildiğini ifade etmişlerdir. Yani âyetteki bu yönlendirmeyi “Allah'a yaklaştıracak eylemler bulma konusunda gayret içinde olun, bu arayış sürecinde karşınıza çıkan zorlukları bertaraf etmeye çabalayın” şeklinde anlamamız mümkündür. Süleyman Çelebi'nin, mevlidine bu ismi vermesi, söz konusu âyetten hareketle her şeyden önce Süleyman Çelebi'nin “kendi kurtuluşuna aradığı bir vesile” olarak okunabilir. Yani bunu şairin, âyetin davetine kendisini dâhil etme biçimi olarak değerlendirebiliriz.

Bir diğer deyişle Süleyman Çelebi, Allah'a yaklaştırmaya vesile bulma konusundaki şahsî çabasını, Hz. Peygamber'in doğumuna/varlığına odaklanarak gerçekleştirmeyi denemiş olabilir. Zira Hz. Peygamber *Veda Hutbesi*'nde şöyle buyurmuştur: “*Ey müminler! Size iki emanet bıraktıyorum. Onlara sımsıkı sarıldığınız takdirde bir daha asla yolunuzu şaşırırmazsınız. Bunlar Allah'ın*

¹² Süleyman Çelebi, *Mevlid*, haz. Faruk K. Timurtaş (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1990), 84.

¹³ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistâni, *es-Sünen* (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003) “Edeb”, 70. Hz. Peygamber'in, “Siz kıyamet gününde, kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Öyleyse isimlerinizi güzel yapın.” şeklindeki rivayetiyle de, isimlendirmenin çok yönlü ve bu dünya gerçekliğini de aşan bir şey olduğunu fark edebiliriz. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 69.

kitabı Kur'ân'la Peygamberinin sünnetidir."¹⁴ Yani bir müminin yolunu şaşırması için dikkat çekilen iki şeyden biri Allah Resûlü'nün izinde gitmektir. Dolayısıyla *Vesiletü'n-Necât*'ın, bir kurtuluş vesilesi olarak ön plana çıkarılma çabası, her şeyden önce Hz. Peygamber'in sünnetinin izini sürmekle ilgilidir.

Görüldüğü üzere Süleyman Çelebi, muhataplarını hem kendi vesile arayışına tanık etmekte hem de Allah'a yaklaşmak için çeşitli vesileler bulmalarına dair okurlarına bir bakıma yol göstermektedir. Bu durumu da "*Vesiletü'n-Necât*" ismiyle duyurmasını, Eflatun'un "kelimeye uçuş" şeklinde ifade edebileceğimiz bir metaforuyla birlikte anlamak mümkündür. Bu metafora göre Eflatun, gerçekliğe ulaşmanın yolunun "doğru kelimenin keşfi"nden geçtiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla burada, gerçekliği dil üzerinden açığa çıkarmak için doğru kelimelerin keşfedilmesi gibi bir çaba söz konusudur. Eflatun'un bu metaforunu, Aristo'nun "kaçışan ordu" metaforuyla desteklemek, söz konusu isimlendirmenin arka planına dair bizi daha anlaşılır bir alana çekecektir. Buna göre Aristo, birbiriyle savaşmak için karşı karşıya gelen iki ordu dan birisinin hezimete uğraması durumunda askerlerin kaçışmaya başlayacağını söylemektedir. Fakat bu kaçışan askerlerden birinin bir yerde durması sonucu bir başka askerinin de onun yanında duracağını, peşi sıra diğer askerlerin de o "duran asker"in yanında birikmesiyle tüm ordunun orada toplanacağını ifade etmektedir. Söz konusu iki metafordan hareketle doğru kelimenin keşfedilmesinin, o doğru kelimeyi destekleyecek ve etkisini büyütecek çok sayıda kelimenin belli bir merkez etrafında toparlanması şeklinde netice vereceğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla "kelimeye uçuş", doğru kelimenin keşfiyle birlikte bu kelimeleri aşan bir gerçekliğin tecrübesine dönüşebilmektedir.¹⁵

872

Buradan hareketle eser-okur ilişkisi üzerinden baktığımızda Süleyman Çelebi'nin mevlidi için tercih ettiği "*Vesiletü'n-Necât*" isimlendirmesini, "doğru kelimenin keşfi" yahut "duran asker" şeklinde değerlendirmek mümkün görünmektedir. Çünkü fark edebildiğimiz kadarıyla Süleyman Çelebi, "vesile" ve "necât" kelimelerinden oluşturduğu bir terkiyle hem yeni bir isim keşfetmiş hem de yanına toplanarak daha da güçlenecek kelimeler/eylemler için sabit bir nokta belirlemiştir. Nitekim her ne kadar "vesile" ve "necât" kelimeleri ayrı ayrı başka eser isimlerinde kullanılmışsa da bu şekilde bir birlikteliğe Süleyman Çelebi'nin mevlidinden önce rastlanmamıştır. Bu da bir bakıma aranan doğru kelimenin bu eserle birlikte keşfedildiğini ve ihtiyaç duyulan başlangıç/hareket noktasının belirlendiğini göstermektedir.

SONUÇ

Süleyman Çelebi'nin, mevlidi için seçtiği "*Vesiletü'n-Necât*" isminin, sadece ismiyle bile kendisine etkili bir alan açtığını söyleyebiliriz. Zira bu eserin ismiyle karşılaşan okur, kendisini bir kurtuluş yoluna çıkaracağına dair derin bir güvenle o esere yönelmiştir. Bu yönelimde söz konusu mevlidin yazıldığı dönemdeki siyasî problemler de etkili olmuştur. Yani fetret devri gibi kaotik dönemlerin toplum üzerindeki karanlık etkisi, insanları hem bu dünya hem de öte dünya konusunda güven duyacağı kelimelere/metinlere meylettirmiştir. Bu metinler arasında belki en belirgin olanı, karşılaştığı kişiyi kurtuluşa çıkaracağına dair bir davet sunan "*Vesiletü'n-Necât*"tır. Zira bu eser, okurun karşısında kurtuluşa dair bir araç olarak belirlediğinden kurtulmayı dileyen birinin ilgiyle kulak vereceği bir metin olmuştur.

¹⁴ Bünyamin Erul, "Vedâ Hutbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/592.

¹⁵ Burhanettin Tatar, "Din Dilinin Ontolojik-Tarihsel Karakteri Üzerine Notlar", *Din Dili* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2015), 30-31.

Kanaatimizce “*Vesîletü'n-Necât*”, âyetin çağrısı üzerinden Süleyman Çelebi'nin kendi kurtuluşu için bir “vesile” arayışı olmasıyla birlikte diğer insanları kendi bulduğu vesileye tanık ederek onları da kendi kurtuluşlarına dair vesileler bulmaya yönlendiren de bir eserdir. Nihayetinde fark edilen şey ise, söz konusu kurtuluşun Hz. Peygamber'in sünnetinin peşine düşmekle ilgili olduğudur. Eflatun'un “kelimeye uçuş” ve Aristo'nun “duran asker” metaforlarıyla birlikte daha da anlam kazanan “*Vesîletü'n-Necât*” isimlendirmesi, bir yandan ihtiyaç duyulan bir zamanda doğru kelimeyi keşfederek o kelimeyi ifşa etmiş, diğer yandan da onu takip eden kelimeler/eylemler zincirini harekete geçirmiştir.

KAYNAKLAR

- Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2011.
- Başar, Fahameddin. “Fetret Devri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/480-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Bedir, Ahmet. “Sûrelerin İsimleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1999), 167-216.
- Çelebi, İlyas. “İsim-Müsemma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/548-551. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Çetin, Abdurrahman. “Kur'an'a Göre Kur'an'ın İsim ve Sıfatları”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (1993), 67-103.
- Doğru, İlknur. *Türk Kültüründe Ad Koyma Olgusu ve İlgili İnanışlar*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 2003.
- Erul, Bünyamin. “Vedâ Hutbesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42/591-593. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Gören, Erman. *Arkaik Yunan Şiirinde Ad, Adlandırma ve Hakikat İlişkisi: Pindaros'un Zafer Şarkılarında (Yeniden-) Adlandırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2013.
- Kandemir, M. Yaşar. “el-Câmi'us-Sahîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7/114-123. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- Süleyman Çelebi, *Mevlid*. haz. Faruk K. Timurtaş. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1990.
- Tatar, Burhanettin. “Din Dilinin Ontolojik-Tarihsel Karakteri Üzerine Notlar”. *Din Dili*.19-62. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2015.
- Yolcu, Mehmet. “Kur'ân'da Geçen Peygamber Adları ve Anlamları”. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 5 (Nisan 2011), 30-53.

Süleyman Çelebî'nin Mevlidinde İşaret Edilen Hakikat-i Muhammediyye Anlayışının Analizi ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin Mevlidiyle Bazı Yönlerden Karşılaştırılması

Yüksel Göztepe*

GİRİŞ

Bildirimizde tasavvuf tarihinin önemli terimlerinden ve problemlerinden biri olan hakikat-i Muhammediyye nazariyesini Süleyman Çelebî'nin Mevlidindeki işaretler bağlamında inceleyeceğiz. Hakikat-i Muhammediyye anlayışı özellikle sûfî düşüncenin altın çağı diyebileceğimiz 13. asırdan itibaren birçok mutasavvıfın eserlerinde değindiği tasavvufî anlayışın önemli bir mevzuudur. Sûfiler kâinatın var oluş sebebini Allah Teâlâ'nın Hz. Muhammed'e karşı sevgisiyle ilişkilendirirler. Bunun nedenini hadîs bilginlerince tartışmalı olsa da bazı hadîs-i şerîf ve kelâm-ı kibâra dayandırma hususunda çaba sarf ederler. Tebliğimizi Süleyman Çelebî'nin Mevlidi ile Şemseddîn-i Sivâsî'nin Mevlidindeki bazı hususlarla karşılaştırmasına da zaman zaman yer vereceğiz.

875

Hakikat-ı Muhammediyye kavramına bakış bu kavrama yüklenen manalara yaklaşım şekline göre birbirinden farklıdır. Bu tıpkı Allah'ı merkeze koyarak zaman ve mekâna bakmak ile insanı merkeze alarak bakmak gibi birbirinden oldukça farklı sonuçların çıkmasına neden olur. Allah'ı merkeze aldığımız da Allah'ın yarattığı bütün varlıklara esmâ ve sıfatları yönünden yakın olmadığı ne bir zaman dilimi ne de bir mekân söz konusu değilken insan cihetinden bakıldığında ise yakınlık ve uzaklık kişilerin mânevî durumuna göre değişmektedir. Yani Allah her insana onun kendi nefsinden daha yakın olurken insanın Allah'a yakınlığı ise mânevî olgunluğuna göre değişmektedir. Hakikat-ı Muhammediyye anlayışı ele alındığında ezeli bir ilke olan Hz. Muhammed'in mânâ yönüyle tarihî şahsiyetinin birbirinden ayrılması gerekir. Hakikat-ı Muhammediyye anlayışında Hz. Peygamber'in tarihi şahsiyetiyle zâhir -bâtın, sûret -mânâ yönünden ezeli hakikat olmak bakımından ilişkisinin varlığı ve mânevî irtibatın mevcûdiyeti de en azından sûfiler nazarında bir gerçektir.

Hakikat-i Muhammediyye veya diğer ifadeyle nûr-i Muhammedî sûfilerin tecrübeyle, basiret gözüyle algıladıkları hakikatlerden bir olup sıradan akıl ve zihinle algılanması ve idrâk edilmesi mümkün olmayan bir meseledir. Allah Teâlâ'nın zâtının ilk tecellisi olması nedeniyle hakikat-i Muhammediyye her şeyi kuşatan bir rahmet olması itibariyle nûrânî bir hakikat olan bu varlık diğer varlıkların varoluş neden olmasından dolayı gaybî bir hakikat olduğundan ancak kalb ehli sûfiler tarafından idrâk edilebilir. Bu gerçeği hayatında tecrübe eden sûfilere bazıla-

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

rı bunu ifade etmenin zorluğuna da dikkat çekmişlerdir.¹ Ancak onların da Hz. Peygamber'in Allah'ın esmâ ve sıfatlarını kendi üzerinden gösterme ve ahlakî güzelliği bakımından en mükemmel insan olduğu yönünden ihtilafları olmaz. Bu durum tıpkı şu gelen şiirde ifade edildiği gibidir: *"Ayinedir bu âlem her şey Hak ile kâim/Mir'ât-ı Muhammed'den Allah görünür dâim"*² Bu şiir nûr-i Muhammediye anlayışını insan merkezli en güzel biçimde anlatan şiirlerden birdir.

Hakikat-i Muhammediye terimi; kelime-i Muhammediye, rûh-i Muhammediye, nûr-i Muhammedî, ulûhiyyet mertebesi, vahdet-i hakîkî, taayyün-i evvel, ilm-i mutlak, tecellî-i evvel, kâbiliyyet-i evvel, âlem-i vahdet, ilk zuhur eden şey, Allah'ın esmâ-ı hüsnâsının tamamen birbirinden ayrılmaksızın taayyün ettiği ism-i a'zam gibi benzer lafızlarla da kullanılmıştır.³ Bizim bu tebliğimizde amacımız hakikat-ı Muhammediye meselesin nasıl olduğunu ve imkânını tartışmak değildir. Belki birkaç noktaya temas etsek de bu tebliğimizdeki amacımız sûfilerin kabul ettiği hakikat-i Muhammediye anlayışına Süleyman Çelebi'nin Mevlidinde yapılan işaretleri tespit ederek bunları incelemektir. Tasavvufî düşüncenin önemli konularından hakikat-i Muhammediye anlayışını ilk ortaya atan sûfilerden ~~bir~~ Zünnûn-ı Mısrî⁴, (ö. 245/459), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî⁵ ve Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) olduğu şeklinde görüşler bulunmaktadır.⁶ Hatta nûr-i Muhammedî düşüncesini Ca'fer-i Sadık'a kadar çıkarırlar da vardır. Zira nûr-i Muhammedî hakkında o şunları ifade etmiştir: *"Allah'ın her şeyden önce, en önce yarattığı Hz. Muhammed'in nurudur. Ve Allah'ın, yarattıkları içinde ilk vücut verdiği Hz. Muhammed'in zerreleridir."*⁷ Hadizâtında hakikat-i Muhammediye şeklinden farklı olarak önce oluşuyla ilgili düşünce, tâbiûn döneminde bazı âlimlere kadar dayanmaktadır. Bu âlimlerden Katâde'den (ö. 117/735) gelen rivâyetlerde nûr-i Muhammedî olarak değil de ilk insanın Hz. Muhammed olduğu hususu tâbiûn döneminde mevcuttur. Tâbiûndan Katâde b. Diâme, *"Bir vakit, biz peygamberlerden kuvvetli bir söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan"*⁸ bu âyette Hz. Peygamber'in ismi verilen nebîlerden önce zikredilmesinden hareketle, âyetin işaretiyle ilk yaratılan insanın Hz. Muhammed (s.a.v) oluşu arasında bir bağlantı kurar. Katâde; *"Ben, yaratılıştta peygamberlerin ilki; gönderilişte ise sonuncusuyum"*⁹ şeklinde geçen rivâyeti de buna delil getirmiştir. Benzer bir rivâyeti de ilk dönemin önemli âlimlerinden Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), *"Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurun misâli..."*¹⁰ âyetinde geçen *"Onun nuru"* ifadesinde ikinci *"nûr"*dan kastedilenin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu belirtmiştir.¹¹ Ayrıca Mâide sûresinde; *"Gerçekten size Allah'tan bir nûr ve apaçık bir kitap geldi"*¹² âyetinde geçen *"Nûr"* kelimesiy-

¹ Abdurrahim Alkış, "Aynü'l-Kutât-Hemedânî'nin Düşüncesinde Hakikat-i Muhammediye", *Şarkiyat* 7/1, (Mart 2016), 159.

² Kadir Özköse, "Aziz Mahmûd Hüdâyî'de Nûr-i Muhammedî Telâkkisi", *Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, (İstanbul: Üsküdar Belediye Yayınevi, 2005), 235.

³ Suad el-Hâkim, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü (Mu'cemu's-sûfi)*, ter. Ekrem Demirli, (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2005), 471-473; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997), 99, 312.

⁴ Mahmut Ay, "İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediye Anlayışı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23 (Mart 2012), 81.

⁵ Mehmet Demirci, "Hakikat-i Muhammediye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/180.

⁶ Ay, "İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediye Anlayışı, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23, 81.

⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri Kitâb'üt-Tavâsîn*, (İstanbul: Fatih Yayınları, 1976), 66.

⁸ Ahzâb 33/7.

⁹ Ay, "İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediye Anlayışı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23, 82.

¹⁰ Nur 24/35.

¹¹ Ay, "İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediye Anlayışı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23, 89. Ayrıca bkz. Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 79-80.

¹² Mâide 5/15.

le ilgili Taberî (ö. 310/923) ve Fahreddîn-i Râzî (ö. 606/1210) başta olmak üzere bazı tefsir bilginleri burada “nûr” kavramıyla işaret edilenin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu belirtmişlerdir.¹³ Taberî'nin tefsirinde geçen rivâyetler dikkate alındığında tâbiûn döneminde bazı âlimlerin düşüncesinde Hz. Muhammed için ilk yaratılan nebî ve insanın bu “nûr” olduğu anlayışı bulunmaktadır. Ancak tâbiûn dönemindeki bu anlayış, o devirlerde henüz “hakikat-i Muhammediyye” nazariyesi şeklinde değildir. Bazı araştırmacılara göre tâbiûn devrinde olan ilk insan ve nûr telakkisi, daha sonralarda “nûr-i Muhammediyye” veya “hakikat-i Muhammediyye” nazariyesine dönüşmüştür.¹⁴ Hatta pek yaygın olmasa da nûr-i Muhammedî anlayışının Kâb b. Ahbâr kadar dayanışını belirten araştırmacılar da vardır.¹⁵

Hakikat-i Muhammediyye'ye, geniş çaplı bir nazariye olarak ilk üç asırda pek rastlanmasa da hicri III. asırdan sonra sûfiler arasında yayılmaya başlamıştır. “Hakikat-i Muhammediyye” anlayışının kaynağının İslâm dışı olduğunu iddia edenler de olmuştur. Hakikat-i Muhammediyye anlayışını Fazlurrahman ve Ali Sâmi en-Neşşâr gnostizmden ilhâm alınarak inşâ edildiğini iddia ederken Fransız Massignon, bu anlayışın tasavvufa Karmatîlik'ten geçtiğini, Nicholson ise Hristiyanlıkta Hz. İsa için kullanılan ifadelerle benzerliğini dikkate alarak bunun Hristiyanlıktan geçtiğini belirtmiştir. Başka bir akademisyen ise bu düşünce hakkında Yahudî Filon'un “İlâhî kelime” anlayışıyla İbn Arabî'nin “hakikat-i Muhammediyye” görüşü arasında paralellik bulunduğunu ifade ederek¹⁶ bu nazariyenin sûfî düşünceye Yeni Eflatuncu anlayıştan Şiâ'ya oradan da tasavvufî düşünceye geçtiği kanaatinde dir.¹⁷ Ancak bu hususta başka bir tasavvuf akademisyeni ise hakikat-i Muhammediyye nazariyesinin kaynağını yabancı düşünceler olduğunu kabul etmez. Ona göre tasavvufî düşüncenin ilk yıllarında hakikat-i Muhammediyye anlayışın bulunmaması normaldir. Zira tasavvuf, oluşumu zamanında tamamen ahlâkî ve amelî bir mâhiyettir. Sûfî düşüncenin nazarî tarafı ise üçüncü asırdan itibaren teşekkül etmeye başlamıştır. İslâm âleminde Aristo felsefesi ve Yeni Eflatuncu akım yaygınlaşmasıyla birlikte felsefî bakış açısına sahip muhitlerde bile, akl-ı evvel, akl-ı küll, feyz, rûh-î küllî ve benzeri kavramlar Müslüman mütefekkirler tarafından fazla yadırganmamıştır. Hz. Muhammed'in yaradılışı ve nuru ile ilgili ilk dönemlerden itibaren var olan bazı hadisler, bu vesile ile aktüel hale gelmiş ve nûr-i Muhammedî anlayışı oluşmuştur. Bu görüşün şekillenmesinde her ne kadar dış tesir olmuşsa da bunun gerçek mânâda şekillenmesini sağlayan asıl unsurlar İslâm kaynaklarından bulunmaktadır.¹⁸ Ancak bu konuda başka bir akademisyen bu görüşte değildir. O, hakikat-i Muhammediyye konusundaki makalesinde şöyle bir sonuca ulaşmıştır: “Tasavvuf, diğer İslâm ilimleri gibi, iddialarını ve bu iddiaların temellendirildiği fikirlerini âyet ve hadîse dayandırma ihtiyacında olmuştur. Gerçekten ontolojik olarak felsefî bir kıymet taşıyan hakikat-i Muhammediyye nazariyesinin ortaya çıkışı da Hz. Peygamber'e isnad edilen hadîslere dayandırılmaktadır. Fakat mevzû olan sözler ve bazı zayıf hadîsler dışında, sahîh rivâyetlerin hiçbirinde Allah'ın kendi nurundan Hz. Peygamber (s.a.v)'in nurunu, o nurdan da Peyderpey diğer varlıkları yarattığı şeklinde bir düşünceyi ortaya koyan ifadeye

¹³ Bkz. Ebû Ca'fer et-Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin, (Riyâd: Dâru'l-âlemi'l-İslâmî, 2003), 7/264; Fahreddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, ter. Kurul, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), 8/548; Veysel Akkaya, “İbnü'l-Arabî'nin Nûr-i Muhammedî Açısından Hz. Muhammed ve Diğer Peygamberler Arasındaki İlişkilere Bakışı”, *Sufiyye* 10, (2021), 184.

¹⁴ Ay, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23, 83.

¹⁵ Eyüp İnce, “Tasavvufî Tefsirlerde Nûr-i Muhammedî Düşüncesi- Tüsterî, Bakli ve Bursevî Tefsiri Örneği-”, *Sufiyye* 12, (2022), 135.

¹⁶ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 30.

¹⁷ Ay, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23, 85.

¹⁸ Demirci, “Nûr-i Muhammedî”, 15/245.

*rastlanmamaktadır.*¹⁹ Haddizâtında biz burada konunun olabilirlik imkânını tartışacak değiliz. Zira bu tebliğimizde amacımız, Süleyman Çelebî'nin eserinde hakikat-ı Muhammediyye anlayışına yapılan işaretleri göstermektir.

Süleyman Çelebî'nin Mevlidinde Konuyla İlgili Yapılan Bazı İşaretler

Süleyman Çelebî Mevlidinde hakikat-i Muhammediyye konusuna önce yaratılış sebebinin neyle başladığını okuyucusuna sorarak zihinlerde bir istifham oluşturarak Hz. Muhammed'in mânevî konumunu işaretlerle başlar. Bütün mahlûkâtın evvel olan ve kâinatın var oluşunun ontolojik boyutunun ne ile başladığını irdeleyerek devam eder:

*“Hak Teâlâ ne yarattı evvelâ/ Cümle mahlukdan kim ol evvel ola
Hem sebep olmuş ola bu varlığa/ Işk ile dinleyen iy Hak yarlığa.”*²⁰

Şemseddîn-i Sivâsî de Mevlidinde yaratılışta Hz. Muhammed'in ilk oluşunu şöyle ifade eder:

*“Ahmed'in nûrunu evvel kıldı var/ Zât-ı nûrundan okurdu Girdigâr
Çünkü nûr-i Ahmedî buldu vücûd/ Etti ol dem Rabbisine beş sücûd
Rûh-i Ahmed'den de rûh-ı enbiyâ/ Yaradıldı cümleten buldu ziyâ.”*²¹

Sivâsî açık ve net bir şekilde böyle yaratılış sebebinin ortaya koyarken Çelebî de zikrettiğimiz beyitlerde sorgulamasını gizem boyutuna taşımadan cevabını verir. Mutasavvıf çevrede hadîs olarak kabul edilen *“Allah, ilk defa benim ruhumu yarattı”*²² ifadesine işaretten şöyle der:

*“Mustafâ rûhunu evvel kıldı var/ Sevdî onu ol Kerîm ü Kirdgâr.”*²³
*“Mustafa'yı kendüye kıldı habîb/ Cümle derdlülere ol oldu tabîb.”*²⁴

Süleyman Çelebî bu mısralarıyla sûfîlerin Allah'ın kendi zâtına olan muhabbetinin meyvesi olarak gördükleri hakikat-i Muhammediyye'ye işaret eder. Aynı zamanda Süleyman Çelebî, sûfî çevrelerinin yaratılış nedenini izahta kullandıkları ve hadîs bilginlerince mevzû' olarak kabul etmelerine karşın İbnü'l-Arabî bile bunun zâhiren değil de keşif yönüyle sahîh hadîs olduğunu belirttiği²⁵ *“Ben gizli hazineydim bilinmek istedim de kâinat yarattım”*²⁶ hadîs-i şerîfinden hareket ederek Hz. Peygamber'in, Zât-ı mutlakın gizli hazinesinin

¹⁹ Rifat Okutan, *“Hz. Peygamber'den İlk Yaratılan Şey Hakkında Rivayet Edilen Hadisler Işığında Hakikat-i Muhammediyye”*, ed. İsmail Yakıt, VI. Kutlu Doğum Sempozyumu, (Tebliğleri), (Isparta: Tuğra Matbaası, 2003), 175.

²⁰ Süleyman Çelebi, *Türk Klasikleri: Mevlid (Vesîtet-ün-Necât)*, haz. Faruk K. Timurtaş, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990), 12.

²¹ Şemseddin Sivâsî, *Mevlid*, haz. Hasan Aksoy, (Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015), s. 51.

²² Ay, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23, 94. Burada Ali el-Kârî, bu kelâmın herhangi bir sened zincirini zikretmeksizin rivâyet edilmektedir. Bkz. Ali-el-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtih*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/270.

²³ Çelebî, *Mevlid (Vesîtet-ün-Necât)*, 12.

²⁴ Çelebî, *Mevlid*, 13.

²⁵ Muhyiddin İbn Arabî, *Futûhât-ı Mekkiyye*, ter. Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayınları, 2008) 8/386.

²⁶ İbrahim Hakk Aydın, “Kenz-i Mahfî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/258. Burada şöyle bir izah geçer; hazine benzetmesini ilk yapan mutasavvıfın Amr b. Osman el-Mekkî (ö. 291/904) kayıtlarda geçmektedir. Kenz-i mahfî hadîsi her ne kadar sûfîlerce sıklıkla kullanılan bir hadîs olarak değerlendirilen bir söz olsa da hadîs kritik yapan bilginlerce şiddetle eleştirilmiştir. Bu söz hakkında İbn Teymiyye sahîh olmadığı gibi zayıf bile olmadığını belirtmiştir. Ancak Ali el-Kârî ise bu sözün hadîs olmamasına rağmen taşıdığı mananın *“Cinleri ve insanları bana kulluk etsinler diye yarattım”* (Zâriyât 51/56) âyetin tefsiri mânâsına uygun olduğunu belirtmiştir. Çünkü buradaki *“Kulluk etsinler”* ifadesine bazı müfessirler *“Beni tanısın-*

ortaya çıkmasında ve âyân beyân zuhûr etmesindeki rolüne işaret ederken burada zuhûr eden ilk nur ve ruh felsefî dille ilk aklın Hz. Muhammed'in (s.a.v) nuru/aklı olduğunu vurgular. Bu keşfen sahîh olan kudsî hadisin lafzına bakıldığı zaman kökü "İstemek" manasına gelen أراد kelimesi değil de ilk manası "Sevmek" olan أحب kelimesinin seçilmesi dikkat çekicidir. Zira kökü "Hubb" olan sevgi manasına gelen kelimenin "İstemek" manasının tercih edilmesi sûfi mütefekkirlerce yaratılışın nedenini sevgiye bağlayıp tecelli hubb şeklinde ifade edilmesine zemin hazırlamıştır. Başka bir ifadeyle Allah'ın kendi zâtına nazar etmesi sonucunda zuhûr eden muhabbete ilk tecellî veya hakikat-i Muhammediyye ismi verilmiştir. Bu ilk tecellî bir mânâ ve ilke olarak esmâ ve sıfatın icmâlî boyutu olması, vahdet mertebesinde ilk zuhûrun ardından ontolojik boyutta ruhlar âlemine sonra da misâl ve şehâdet âlemine intikâl etmek suretiyle zuhûr ettiğine ve âlemlere rahmet oluşuna işaret eder. Gelen şu beyitler bunun izâhıdır:

*"Zât-ı pâki gizlü genç idi nihân/ Diledi kim kıla ol genci âyân
Gizlü gencin halka izhâr eyledi/ Nice dürlü nesneyi var eyledi
Geldi sûret âlemine Mustafâ/ Ânun ile buldı âlem hoş safâ."*²⁷

Allah Teâlâ'nın kâinatı yaratmasını kendisinin gizli hazine oluşu ve bilinmek istediğinden dolayı mahlûkatı yaratmasına biraz farklı ifadelerle de olsa Şemseddîn-i Sivâsî'nin *Mevlidinde* de şu şekilde işaret edilir:

*"Kenz-i mahfînin dilidir bu zebân/ Depret anı kim demidir bu zaman
Okı seyninden ol âlâ serverin/ Ol hümâ-yı kuds ü ol cân-perverin
Hoş ayân et bize sözü'n aslını/ Kıl mübeyyen faslını vü vastını
"Küntü kenz" in mahzeninden feth-i bâb/ Eyleyip tâliblere kaldır nikâb."*²⁸

879

Diğer yandan Süleyman Çelebî, başka bir bakış açısıyla yine direkt veya dolaylı olarak kâinatın yaradılış nedenini Hz. Muhammed'in varoluşsal boyutuna bağlar. Ona göre arşın, göklerin ve bütün kâinatın yaratışı Hz. Muhammed'in Allah'a dost ve sevgili kılınmasından dolayı ve Hz. Peygamber'i sevip onu kendi hakikatinin nurundan var etmesinden kaynaklanmaktadır.²⁹ Çelebî bu hususu da şöyle ifade eder:

*"Ger Muhammed olmaya idi ayân/ Olmayısardı zemîn ü âsmân
Ger Muhammed gelmeseydi âleme/ Tâc-ı izzet inmez idi Âdem'e."*³⁰

Süleyman Çelebî'ye göre Hz. Âdem'e izzet tâcının giydirilmesinin nedeni bile Hz. Muhammed'in âleme teşrif edeceğinden dolayı gerçekleşmiştir. Çelebî, Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesini,³¹ Hz. İbrahim'in (as) ateşten ve Hz. Nûh'un gemisinin batmadan kurtulmasını, Hz. Musa'nın elindeki asanın ejderhaya dönüşmesini ve Hz. İsa'nın göklere yol bulması gibi bütün peygamberlerin hayatındaki sıkıntıların kalkması ve mucizelerin gerçekleşmesini de Allah'ın Hz.

lar" şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca İbnü'l-Arabî, bu hadisin nakil olarak sahîh olmadığını ancak keşif yoluyla sahîh olduğunu bildirir. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 330.

²⁷ Çelebî, *Mevlid*, 17.

²⁸ Sivâsî, *Mevlid*, 47.

²⁹ Çelebî, *Mevlid*, 13.

³⁰ Çelebî, *Mevlid*, 13.

³¹ Hz. Âdem'in tövbesinin kabul edilmesini elde ettiği bazı kelimeler ve bilgiler bağlandığı Kur'an-ı Kerimde geçen bir ayeti sûfleri bu kelimeleri Hz. Muhammed'i şefaathçi yapmasıyla şeklinde kabul ederler. Âyet şöyledir: "Derken Âdem Rabbinden birtakım kelimeler telâkkı etti yalvardı, O da tevbesini kabul buyurup ona yine baktı, Filhakika odur ancak öyle Tevvâb öyle Rahim." Bakara 2/37.

Muhammed'e olan muhabbetine bağlı görür. Çünkü Çelebî'ye göre Hz. Muhammed, bütün enbiyânın sultanı ve bütün canlar içinde canıdır.³² Canların canı olmasını Allah'ın esma' ve sıfatlarını cem eden nûr-i Muhammediyye'den kaynaklandığına işaret eder. Çelebî, özellikle bazı hadîs bilginlerin mevzû' olduğunu ısrarla vurgulamalarına karşın bazı hadîs âlimlerin lafzın mevzû' olmakla birlikte mânâsının sahih olduğunu ifade ettikleri; “*Sen olmasaydın, kâinatı yaratmazdım*”³³ hadîsine de *Vesiletü'n-Necat*'ın müellifi de şöyle atf yapar:

“*Hil'atı Hak'dan anun levlâk idi/ Gill u gışdan kalbi gâyet pâk idi.*”³⁴

Bu ve benzeri beyitlere baktığımızda Çelebî'nin benzer hadîslere farklı ifadelerle işaret ettiğini görmekteyiz. Hakikat-i Muhammediyye'nin Allah'ın ilk taayyünü olması ve mânâ yönünden mahlûkattan evvel yaratılması onun bütün peygamberler ve meleklerden de önce olmasından dolayı Hz. Peygamber bu yönüyle insanlığın mânevî babası kabul edilmektedir.³⁵ Zira birçok tasavvufî eserde geçen,³⁶ “*Âdem su ile toprak arasında iken ben peygamberdim*”³⁷ hadîsi bizzat İbn Arabî'nin *Fütûhatü'l-Mekkiyye*'sinde onlarca yerde geçmektedir.

Hakikat-i Muhammediyye, Zât-ı ilâhînin ilk tecellisi olması nedeniyle buna taayyün-i hubbî, taayyün-i evvel, nûr-i Muhammedî, rûh-i Muhammedî şeklinde birçok isimle isimlendirilmiştir. Bu ilk ilâhî tecellî, bütün mahlûkattan; insan, peygamberler ve meleklerden de önce olmasından dolayı Hz. Peygamber bu yönüyle insanlığın mânevî babası kabul edilmiştir.³⁸ Süleyman Çelebî, Mevlidinde buna işaret eden birçok beyte yer vermektedir ki onlardan biri şu şekildedir:

“*Muzhir-i Hak mazhar-ı envâr idi/ Cümle Lûtf-ı Hak özinde var idi*
Bahr-i ilm ü hilm ü kân-ı cûd idi/ Her saâdet anda hem mevcûd idi.”³⁹

880

Süleyman Çelebî'nin yaratılış sebebinin nûr-i Muhammedî ile ilişkilendirirken Hz. Peygamber'in nurunu ilk atasından şehâdet âlemindeki bedenine gelinceye kadar alından alına nakline bakıldığında her ne kadar sudûr teorisini hatırlatır bir şekilde bu nurun ilk insandan itibaren kendinden sonra neslinden birinin alnında bir alâmet olarak parıltısının Mevlid'de zikredilmesi Çelebî'nin vahdet-i vücûd anlayıştan uzak olmadığını göstermektedir.⁴⁰ Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, vahdet-i şühûd düşüncesinde de nûr-i Muhammedî ve hakikat-i Muhammedî anlayış vardır. Gerek vahdet-i vücûd olsun gerekse vahdet-i şühûd anlayışı olsun her iki görüşte de hakikat-i Muhammediyye fikri mevcuttur ancak sadece ikisi arasında biraz yorum farkı bulun-

³² Çelebî, *Mevlid*, 14.

³³ Bkz. Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbârî'l-mevdûa*, tah. Muhammed Lütfî es-Sabbâg, (Beyrut: Dârul-emâre, 1986), 288; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdûa*, tah. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, (Kahire: Matbaatu's-sünneti'l-Muhammediyye, 1960), 326; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, tah. Ahmed el-Kallâş, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1996), 2/214; Ay, “İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediyye Anlayışı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 23, 82.

³⁴ Çelebî, *Mevlid*, 51.

³⁵ Demirci, “Hakikat-i Muhammediyye, 15/180; Süleyman Uludağ, “Muhammed (İslam Kültüründe Hz. Muhammed/ Tasavvuf)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/449.

³⁶ Okudan, “*Hz. Peygamber'den İlk Yaratılan Şey Hakkında Rivayet Edilen Hadisler Işığında Hakikat-i Muhammediyye*”, 172.

³⁷ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 1/306, 390, 422; 2/247; 4/232, 415; 7/48; 13/266; 14/17, 132.

³⁸ Demirci, “Hakikat-i Muhammediyye”, 15/180; Süleyman Uludağ, “Muhammed (İslam Kültüründe Hz. Muhammed/ Tasavvuf)”, 30/449.

³⁹ Çelebî, *Mevlid*, 51.

⁴⁰ Ahmet Çapku, “Süleyman Çelebî'nin Mevlid'ine Felsefî Bir Bakış”, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 2, (2015), 61.

maktadır. Çünkü İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât* isimli eserinde onlarca yerde hakikat-i Muhammediye görüşünün izahı yapılır ve bazı yönlerden İbnü'l-Arabî'nin görüşleri eleştirilir.⁴¹ Bu anlayış hususunda Süleyman Çelebî'den önce selefleri olan İbnü'l-Arabî ve Mevlânâ'nın hakikat-i Muhammediye anlayışını ele alıp görüşlerini değerlendirirken de her ikisinin de yaşamış olduğu benzer bir müşâhedenin neticesinde İbnü'l-Arabî daha açık ifadelerle meseleyi izah ederken Mevlânâ eserlerinde satır aralarında yerleştirmiştir.⁴² Şu da bir gerçektir ki, nûr-i Muhammediye anlayışı Osmanlı kültüründe birçok müellifin şiirlerinde ele aldığı önemli konulardan biridir.⁴³

Süleyman Çelebî, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inanma saâdetine ulaşp onu görmeyi Allah'a ulaşmak ve onu riyâsız bir şekilde görmek olarak yorumlarken bunun arka planında Hz. Peygamber'e biât edenlerin Allah'a biât etmiş gibi olmak ve Allah Resûlü'ne tâbî olmanın Allah'ın rızasına kavuşmak olarak belirten âyetlere de işaret vardır.⁴⁴ Zira ona göre yaratılışın gayesi, cüz ve kül her şeyin yaratılış nedeni kendisiyle gerçek kulluğun tecellî ettiği Hz. Muhammed'dir. Bu düşüncesini dile getirdiği beyitler şöyledir:

*“Her kim ana irdi irdi Tanrı'ya/ Tanrı dîdârını gördi bî-riyâ
Ol-durur maksûd-ı cümle cüz' ü küll/ Muktedâ-yı âlem ü şâh-ı rüsûl
Pes Muhammed'dür bu varlığa sebab/ Cehd idüp anun rızâsın kıl taleb.”⁴⁵
“Ma'nada çünkü mukaddemdür Resûl/ Hem hakikatda odur asl-ı usûl
Bunca varlığa sebab hem ol imiş/-Âlem ol olduğu için olmuştur”⁴⁶
“İşit imdi nice toğdı ol resûl/ Ol özi cümle usullerden usûl
Hem Muhammed dahı Mahmûd oldur ol/ Cümle mahlûk içre maksûd oldur ol.”⁴⁷*

881

Çelebî'ye göre Hz. Muhammed'in özü yani hakikat-i Muhammediye yönü her şeyin aslı olduğun için en son gelen peygamber olsa da O, her şeyden öncedir. Süleyman Çelebî, Hz. Muhammed'in annesinden dünyaya gelmeden önce de onun özü ve hakikatinin bir işareti olarak onun nurunu başta Âdem (as) olmak üzere sonra Hz. Havva'ya ve sonra sırayla Hz. Peygamber'e kadar gelen atalarına nesilden nesle nûrânî bir belirti olarak nurunu işareti nakledilmiştir. Hz. Peygamberin nurunu taşıdığını gösteren bir alâmet olarak bütün ecdadında görüldüğü düşüncesi de *Vesile-i Necat*'ta geçmektedir. Süleyman Çelebî'de olduğu gibi bu düşünce Sivâsî'nin *Mevlidinde* de mevcuttur. Bu anlayış Çelebî'nin eserinde şöyle geçmektedir:

*“Bildünüz mi ol Muhammed ne imiş/ Dahî bunda gelmedin kanda imiş
Sûretâ gerçi Muhammed son idi/ İlle ma'nâda kamudan ön idi.”⁴⁸
“Dahî ol nur nice nakl itdüğünü/ Kimlere gelüp kime gitdüğünü
Mustafâ nûrını alnuna kodı/ Bil Habîb'üm nûrıdır bu nur didi
Kıldı ol nûr anun alnunda karâr/ Kaldı anun ile nice rüzgâr.”⁴⁹*

⁴¹ Ahmed Faruk Serhendî İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, ter. Abdulkadir Akçipek (İstanbul: Akit Gazetesi Yayınları, 1998), 1/29-31, 193, 470-476, 2/49,128, 148, 153,164, 3/350, 400, 428, 470-472.

⁴² Osman Nuri. Küçük, *İnsân-ı Kâmil*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 183-184.

⁴³ Hakan Yekbaş, “Mustafa Takî Efendi'nin “Târîh-i Nûr-ı Muhammedî” İsimli Eseri”, *Mustafa Takî Sempozyumu*, haz. HM Alper Duran, (Sivas: Sivas Valiliği Yayınları, 2016), 145-171.

⁴⁴ Fetih 48/10; Âl-i İmrân 3/31.

⁴⁵ Çelebî, *Mevlid*, 16.

⁴⁶ Çelebî, *Mevlid*, 17.

⁴⁷ Çelebî, *Mevlid*, 24.

⁴⁸ Çelebî, *Mevlid*, 17.

⁴⁹ Çelebî, *Mevlid*, 18.

Süleyman Çelebî, muhtemelen gönlüne açılan veya güvendiği velilerin eserinde gördüğü bu hakikatlerin kolay anlaşılır bir şey olmadığını bildiği için Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar geçen süreçte alından alına intikâl eden Peygamber'in bedeni genlerini taşıyan insanlarda âlâmet olarak görülmesi hadîsesini⁵⁰ ancak geçek mânâda tasavvufî idrâk düzeyine çıkabilen âkil insanların anlayabileceğini de îmâ eder. Söz konusu beyitler şöyledir:

“Her ki âkıldür sözümi anlar ol/ Âkil ol, dahı sözümi anlar ol.”⁵¹

Çelebî'nin burada âkil insandan kastı basîreti açık olan kişidir. Sûfiler nazarında basîret gözüyle diğer ifadeyle kalp gözüyle sezebilen, hissedebilen insan normal zekâ ile hareket eden kimselere göre her zaman ön planda tutulmuştur. Zira mutasavvıfların bakışına göre akl-ı maaş, akl-ı maad, akl-ı kudsi ve akl-ı küll gibi aklın birçok boyutu vardır. Çelebî'nin eserindeki Âdem (as) anlına konulan Peygamber'in nuru ifadesi aynen Sivasî'nin *Mevlidinde* de geçmektedir.⁵² Bu durum Abdülkerîm-i Cîlî'ye göre nûr-i Muhammedî diğer ifadeyle akl-ı evvel Allah'ın ilim sıfatından neşet eden bir nurdur. Cîlî, bu nur için kullanılan birkaç mânâ kabul eder. O, bu nura “*Kalem-i â'lâ, akl-ı evvel*” ve “*Ruh-i Muhammedî*” gibi terimlerden her birini kullanılabileceğini hadîsler vererek görüşünü teyit eder.⁵³ Hz. Peygamber'in tarihsel kişiliğiyle, bir insan olarak şahadet âleminde zuhûruyla birlikte kemâlâtın kendisinde toplayıcısı olmuştur. Hz. Muhammed'in başta varoluşun asıl gayesi olmasıyla birlikte en sonunda da sonra Resûl olarak gönderilmiştir. İnsanın mahlûkat içerisindeki yetkinliğine dair görüşler, insanlığın yaratılışının asıl neden olan Hz. Muhammed'e (s.a.v) nispetle olmaktadır. Nitekim Mevlânâ, bu anlayışı; “*Âdem'le bütün peygamberler, benim ardında ve sancağımın altındadır*” ve “*Biz, ileri gidenlerin artta gelenleriyiz*” hadîs-i şerîfine ve görüşüne dayandırır.⁵⁴ Nûr-i Muhammedî itibarıyla Hz. Muhammed'in (s.a.v) hakîkati, âlemin de, Âdem'in de aslı olduğuna îmâ eden Mevlânâ, Hz. Peygamber'in insânî sûret bakımından Hz. Âdem'in evlâdı olduğunu ancak öz itibarıyla ise Hz. Âdem'in atasının atası olduğunu vurgular.⁵⁵ Süleyman Çelebî de Hz. Muhammed'in her şeyin aslı oluşunu şu şekilde ifade eder:

“*Hem hakikatda odur asl-ı usûl/ Bunca varlığa sebeb hem ol imiş*⁵⁶
İşit imdi nice toğdı ol resûl/ Ol özi cümle usullerden usûl.”⁵⁷

Aynı zamanda Âdem topraktan yaratıldığı için, âlem Âdem'in atasıdır. Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî'den önce Hallâc-ı Mansur'un düşüncesine göre de Hakk ve hakikat Muhammed ile birlikte dir. Hakikatte ilk var olan Muhammed'in (s.a.v) hakîkati olduğu gibi Peygamber olarak gönderilme de sonuncu O'dur. Bâtında hakikat o olduğu gibi zâhirde de ma'rifet onun iledir. İşte bu ve benzeri görüşlerinden dolayı Hallâc-ı Mansûr'un hakikat-i Muhammediyye ilgili gö-

⁵⁰ Süleyman Uludağ, “Muhammed”, 30/450.

⁵¹ Çelebî, *Mevlid*, 19.

⁵² Sivasî, *Mevlid*, 52.

⁵³ Abdülkerîm Cîlî, *Varlık Mertebeleri, “Meratibü'l-Vücûd ve Beyan-ı Hakikat-i ibdida-i Küll-i Mevcud*”, ter. Abdülaziz Mecdi Tolun, haz. Ahmed Faruk Güney, (İstanbul: Furkan Kitaplığı, 2006), 48-49; Abdülkerîm el-Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, ter. Abdülaziz Mecdi Tolun, haz. Selçuk Eraydın-Ekrem Demirli-Abdullah Kartal, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002), 297-300.

⁵⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, ter. Veled İzbudak, (İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004), 4/b. 525-6; Küçük, *İnsân-ı Kâmil*, 185.

⁵⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4/ b. 527; Küçük, *İnsân-ı Kâmil*, 186.

⁵⁶ Çelebî, *Mevlid*, 17.

⁵⁷ Çelebî, *Mevlid*, 24.

rüşleri kendinden sonra gelen mutasavvıflar üzerinde büyük etki yapmıştır.⁵⁸ Çünkü Hallâc-ı Mansur'un tasavvuf tarihinde özellikle üzerinde durduğu üç meseleden birisi hakikat-i Muhammediye diğer bir değer ifadeyle nûr-i Muhammedî'nin ezeli oluşu ve âlemin yaratılışına vasıta ve vesile kabul edilmesiyle ilgili görüşüdür.⁵⁹

Netice olarak hakikat-i Muhammediye anlayışı bağlamında Süleyman Çelebi'nin *Mevlidine* baktığımızda tâbiûn döneminde varlığını gösteren izlere rastlanmakla birlikte başta Zünnûn-i Mısrî olmak üzere Abdullah et-Tüsterî ve onun talebesi kabul edilen Hallâc-ı Mansûr ve İbnü'l-Arabî, Mevlânâ ve Ekberî gelenekte var olan bu anlayışla ilgili Çelebi'nin de eserinde açık ve îmalı ifadeleri görmekteyiz. Süleyman Çelebi sûfi olduğunu tam olarak bilmesek de Peygamber'e en güzel övgüleri sûfi çevrelerden gördüğünden şüphe yoktur. Ayrıca Sivâsî'nin *Mevlidi* incelendiğinde görülecektir ki hakikat-i Muhammediye konusunda bazen farklı ifadeler bulunsa da neredeyse Çelebi'nin kopyası denebilecek ölçüde bir benzerlik ve paralellik gösteren anlatımlar mevcuttur.

KAYNAKLAR

- Aclûnî. *Keşfu'l-Hafâ*. tah. Ahmed el-Kallâş. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1996.
- Akkaya, Veysel. "İbnü'l-Arabî'nin Nûr-i Muhammedî Açısından Hz. Muhammed ve Diğer Peygamberler Arasındaki İlişkilere Bakış". *Sufiyye 10*, (2021), 179-202.
- Alkaş Abdurrahim. "Aynü'l-Kutât-Hemedânî'nin Düşüncesinde Hakikat-i Muhammediye". *Şarkiyat 7/1*, (2016), 139-161.
- Ay, Mahmut. "İşârî Tefsirlerde Hakikat-i Muhammediye Anlayışı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 0 / 23* (2012), 77-120.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Kenz-i Mahfî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/258. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997.
- Cîlî, Abdülkerîm. *İnsân-ı Kâmil*. ter. Abdülaziz Mecdi Tolun. haz. Selçuk Eraydın-Ekrem Demirli-Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık, 2002.
- Cîlî, Abdülkerîm. *Varlık Mertebeleri "Meratibü'l-Vücûd ve Beyan-ı Hakikat-i İbdida-i Küll-i Mevcud"*. ter. Abdülaziz Mecdi Tolun. haz. Ahmed Faruk Güney. İstanbul: Furkan Kitaplığı, 2006.
- Çapku, Ahmet. "Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine Felsefî Bir Bakış". *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 2*, (2015), 59-66.
- Çelebi, Süleyman. *Türk Klasikleri: Mevlid (Vesîtet-ün-Necât)*. haz. Faruk K. Timurtaş. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Demirci, Mehmet. "Hakikat-i Muhammediye." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Hâkim, Suad. *İbnü'l-Arabî Sözlüğü (Mu'cemu's-sûfi)*. ter. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- İbn Arabî, Muhyiddin. *Futûhât-ı Mekkiyye*. ter. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayınları, 2008.
- İnce, Eyüp. "Tasavvufî Tefsirlerde Nûr-i Muhammedî Düşüncesi- Tüsterî, Bakli ve Bursevî Tefsiri Örneği". *Sufiyye 12*, (2022), 131-150.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Kuşeyrî Risalesi*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.
- Okutan, Rifat. "Hz. Peygamber'den İlk Yaratılan Şey Hakkında Rivayet Edilen Hadisler Işığında Hakikat-i Muhammediye". *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu, (Tebliğleri)*. ed. İsmail Yakıt. 165-175. Isparta: Tuğra Matbaası, 2003.

⁵⁸ Cavit Sunar, *Ana Hatlarıyla İslâm Tasavvufu Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978),51.

⁵⁹ Cavit Sunar, *Ana Hatlarıyla İslâm Tasavvufu Tarihi*, 49.

- Özköse, Kadir. "Azîz Mahmûd Hüdâyî'de Nûr-i Muhammedî Telâkkisi". *Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâî Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. 1/231-238. İstanbul: Üsküdar Belediye Yayınevi, 2005.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Hallâc-ı Mansûr ve Eseri Kitâb'üt-Tavâsîn*. İstanbul: Fatih Yayınları, 1976.
- Kârî, Ali. *el-Esrârü'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevdûa'*. tah. Muhammed Lütfî es-Sabbâg. Beyrut: Dâru'l-emâre, 1986.
- Kârî, Ali. *Mirkâtu'l-Mefâtiḥ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Küçük, Osman Nuri. *İnsân-ı Kâmil*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- Mevlânâ. *Mesnevî*. ter. Veled İzbudak. İstanbul: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebîr*. ter. Kurul. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Serhendî, Ahmed Faruk İmâm-ı Rabbânî. *Mektûbât-ı Rabbânî*. ter. Abdulkadir Akçipek. 3 Cilt. İstanbul: Akit Gazetesi Yayınları, 1998.
- Sivasî, Şemseddin. *Mevlid*. haz. Hasan Aksoy. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2015.
- Sunar, Cavit. *Ana Hatlarıyla İslâm Tasavvufu Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Fevâidu'l-mecmûa' fi'l-ehâdîsi'l-mevdûa'*. tah. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî. Kahire: Matbaatu's-sünneti'l-Muhammediyye, 1960.
- Taberî, Ebû Ca'fer. *Tefsîru't-Taberî*, tah. Abdullah b. Abdulmuhsin. 10 Cilt. Riyâd: Dâru'l-âlemi'l-İslâmî, 2003.
- Tüsterî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Uludağ, Süleyman. "Muhammed (İslam Kültüründe Hz. Muhammed/Tasavvuf)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/449. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- 884 Yekbaş, Hakan. "Mustafa Takî Efendi'nin "Târîh-i Nûr-ı Muhammedî" İsimli Eseri". *Mustafa Takî Sempozyumu*. 145-173. haz. HM Alper Duran. Sivas: Sivas Valiliği Yayınları, 2016.

Türkçe Mevlidlerde Hz. Peygamber'in Doğum Sahnesi Tasvirlerine Dair Tespitler

Zeynep Kayapınar*

GİRİŞ

Arapça kökenli olan “mevlid” kelimesi, doğum yeri ve doğum zamanı anlamlarına gelip herhangi birinin doğduğu zaman manasında kullanılmaktadır. İstilâh olarak ise Hz. Muhammed'in doğumu, doğum yeri ve zamanı; Hz. Peygamber'in doğumu münasebetiyle yapılan merâsimler ve bu merâsimlerde okunan metinler için kullanılan özel bir ad olmuştur (Bakırcı 2003: 1-2; Pekolcay 1993: 1-2). On dört asırlık İslâm kültüründe Müslümanlara rehber olan Hz. Peygamber'in hayatı siyer, şemâil ve delâil gibi kaynaklarda yer almış daha sonra muhteva alanı daha dar olan ve hemen hepsinde Hz. Peygamber'in doğumunu konu edinen ve İslâm edebiyatının ortak türlerinden biri olan “mevlid” türü altında edebî gelişimini sürdürmüştür. Türk edebiyatında, Süleyman Çelebi'nin (öl. 1422) açtığı çığırda gelişen ve günümüze kadar yazılan birçok mevlide ilham olan *Vesiletü'n-Necât*'tan sonra, Latîfî'nin (öl. 1582) *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* adlı tezkiresine göre XVI. yüzyılda 100'ün üzerinde mevlid kaleme alındığı ve zaman içerisinde artarak günümüze kadar bu geleneğin devam ettiği bilinmektedir. Tespit edilen bu metinlerin hâlihazırda yapılan akademik çalışmalarla okuyucuların hizmetine sunulduğu görülmektedir.

885

Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* adlı mevlidiyle yaygınlık kazanan ve birçok şair tarafından benzeri yazılan bu eserler genel itibariyle; Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması, bu nûrun peygamberler aracılığıyla intikali, Amine Hatun'un hamileliği ve bu esnada vuku bulan olağanüstü hadiseler, Hz. Peygamber'in doğumu anında ve sonrasında gerçekleşen olağanüstü hadiseler, Hz. Peygamber'in nübüvveti, mucizeleri, miracı ve vefatı gibi konulardan oluşmaktadır.

Türk edebiyatında yazılan mevlidlerin büyük bir kısmı Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* adlı eserinden mülhem olsa da bazı mevlid metinlerinde şairler gerek dil, üslûb, muhteva ve muhtevanın işlenişi açısından gerek doğumda meydana gelen olağanüstü olaylar ve bu olağanüstü olayların detaylandırılması konusunda farklılıklara yer vermişlerdir. Mevlid metinleri incelendiğinde kimi mevlid şairlerinin bu olayları anlatırken farklı hadiselerle değindikleri, kimilerinin de bu hadiseleri farklı şekilde detaylandırıp tasvir ettikleri görülmektedir. Bu çalışmada, başlangıçtan günümüze kadar olan Türkiye'de yayınlanmış 56 Türkçe mevlid metni incelenmiş, Hz. Peygamber'in doğum sahnesine dair şairlerin yapmış oldukları tasvirler değerlendirilerek çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Mevlid metinlerini seçerken yaygın şekilde ulaşılabilen mevlid metinleri tercih edilmiş ve daha çok yayımlanmış mevlid metinlerinden yararlanılmıştır. Bu bildiri metni hazırlanırken XV. yüzyıldan 11, XV-XVI. yüzyıllar arasından 1, XVI. yüzyıldan 10,

* Öğretim Görevlisi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi/ zeynep.kayapinar@yeniyuzyl.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-9992-2889>)

XVI-XVII. yüzyıllar arasından 1, XVII. yüzyıldan 1, XVII-XVIII. yüzyıllar arasından 1, XVIII. yüzyıldan 4, XIX. yüzyıldan 14, XIX-XX. yüzyıllar arasından 3, XX. yüzyıldan 7 ve yüzyılı tespit edilemeyen 3 mevlid olmak üzere toplamda 56 mevlid metni incelenmiştir.

Bildiride Kullanılan Mevlid Metinleri

Yazıldığı Dönem	Müellif Adı	Eser Adı
XV. Yüzyıl	1. Süleyman Çelebi	<i>Vesîletü'n Necât</i>
	2. Zaîf	<i>Mecma'u'l-envâr</i>
	3. Recâî	<i>Mevlîdu'n-Nebî</i>
	4. Nasîb(î)	<i>Mevlûdu'n-Nebî</i>
	5. Ahmed	<i>Mevlid</i>
	6. Sinanoğlu	<i>Ümîzü'l-müznîbîn</i>
	7. Ayasofya Müezzini Kemâl	<i>Mevlîdu'n-Nebî</i>
	8. Celâl Muhibbî	<i>Tuhfetü'l-Hakîr</i>
	9. İpsalalı Ebu'l- Hayr	<i>Mevlid</i>
	10. Hamdullah Hamdî	<i>Mevlid-nâme (Ahmedîyye)</i>
	11. Yahyâ Bin Bahşî	<i>Mevlid-i Nebî</i>
XV-XVI. Yüzyıl	1.Mehmed b. Hamza (Kara Vâiz)	<i>Mevlîdu'n-Nebî</i>
XVI. Yüzyıl	1.Şemseddin Sivasî	<i>Mevlid</i>
	2.Behîştî Ramazan	<i>Mevlid-i Şerîf</i>
	3.Dervîş Mehmed Hevâyî	<i>Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ</i>
	4.Cismî	<i>Mevlîdu'n-Nebî</i>
	5.İznikli Selâmî Mustafâ	<i>Kitâb-ı Mevlid-i Hayri'l-Verâ</i>
	6.Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdî	<i>Mevlid</i>
	7.Lâmîî Çelebi	<i>Mevlid</i>
	8.Visâlî Ali Çelebi	<i>Mevlid</i>
	9.Muslihî	<i>Gül-efşân</i>
	10.Şehîdî-i Edirnevî	<i>Mevlîdu'n-Nebî</i>
XVI-XVII. Yüzyıl	1. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan ve Müellifi Tespit Edilemeyen BY00003676 Numaralı Yazma	<i>Mevlid</i>
XVII. Yüzyıl	1.Müellifi Bilinmeyen Meçhul Bir Mevlid	
XVII-XVIII. Yüzyıl	1.Abdulkadir Necib Efendi	<i>Mevlid</i>
XVIII. Yüzyıl	1. Salâhî Abdullâh-ı Uşşâkî	<i>Mevlid</i>
	2. Gümülcinevî Mehmed Efendi	<i>Risâletü't-Ta'rîf Fî Tercemeti'l-Mevli's Şerîf</i>
	3. Bursalı Âkîf	<i>Mevlid veya Kadınlar Mevlidi</i>
	4. Eşref-zâde Abdulkâdir Necibî	<i>Mevlid (Tertîbler)</i>
XIX. Yüzyıl	1. İbrahim	<i>Mevlid</i>
	2. Mehmed Rüşdi Efendi	<i>Mevlid</i>
	3. Mehmed Tevfik	<i>Mevlid-i Şerîf</i>
	4. Osmancıklı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri)	<i>Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet</i>
	5. Sıdkî	<i>Mevlid</i>
	6. Naîm(î)	<i>Mevlid (İlhâm-ı Celîl</i>
	7. İbrâhîm Re'fet Efendi	<i>Mevlid-i Şerîf (Tarz-ı Cedîd)</i>
	8. Fatma Kâmile	<i>Mevlid (Hâdiyyü'l-cinân</i>
	9. Rüşdî-Mes'ûd	<i>Mevlid (Müşterek Mevlûd</i>
	10. Salih Nihânî	<i>Mevlid</i>
	11. Ahmed İzzet Paşa	<i>Mevlidü'n-Nebevî</i>
	12.Mehmed Fevzi Efendi	<i>İcmâlü'l-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebîyyi Aleyhi's-Selâm</i>

	13. Ali Ferruh Bey	<i>Misbâhü's-Salâh</i>
	14. Mehmed Rüşdi Efendi	<i>Mevlid</i>
XIX-XX. Yüzyıl	1. Zeynî	<i>Mevlid</i>
	2. Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdi Ef.	<i>Mevlid</i>
	3. Abdurrahmân Sâmî Efendi	<i>Mevlid</i>
XX. Yüzyıl	1. Mehmed Şemseddin El-Mısırî	<i>Mevlid</i>
	2. İhrâmcı-zâde İsmâîl Hakkı	<i>Yâre Yedigâr</i>
	3. Kâmil Sariateş	<i>Mevlid-i Nebevî</i>
	4. Divrikli Tâhir Nâdî	<i>Mevlidü'n-Nebevî</i>
	5. Şeyh Yûsuf Sâmî Efendi	<i>Mevlid-i Müctebâ</i>
	6. Muhyî-i Mekkî	<i>Mevlid (Yeni Mevlid)</i>
	7. Ziyâ(î)	<i>Mevlidü'n-Nebî</i>
Yüzyılı Bilinmeyen Mevlidler	1. Enverî-i Erzincânî	<i>Mevlûd-i Şerîfî: Sünbül-i Gülzâr-i Kelâm-i Kadîm</i>
	2. Haliloğlu	<i>Mevlid</i>
	3. Keşfi Çelebî	<i>Mevlid</i>

Yukarıda ismi zikredilen mevlidlerde Hz. Peygamber'in doğum sahnesi tasvirleri incelendiğinde birtakım olağanüstü hadiseler yer verildiği görülmektedir. Peygamberlerin, vahiy almadan önce yaşadıkları ve nübüvvetlerine işaret eden bu olağanüstü hadiseler kaynaklarda irhâsât (Özervarlı 1997: 181-183; Bebek 2000: 121-123) olarak adlandırılmaktadır. İncelediğimiz mevlid metinlerinin doğum sahnelerinde genel hatlarıyla aşağıda yer verdiğimiz olağanüstü hadiseler tasvir edilmiştir:

1. Gök kapılarının açılması ve meleklerin Âmine Hatun'un önünde saygıyla durmaları.
2. Âmine Hatun'un evinin kible yönündeki duvarının yarılması ve Hz. Asiye, Meryem, Havva ve Hacer'in Hz. Peygamber'in doğumu için yardıma gelmeleri.
3. Gökten üç alem inmesi ve birinin şarka, birinin garba ve birisinin de Kâbe'ye dikilmesi.
4. Âmine Hatun'un evinde bir nur hâsıl olması ve âlemin nurla kaplanması.
5. Gökten inen meleklerin Âmine Hatun'un evini tavaf etmesi.
6. Meleklerin ve hurilerin doğum için sündüs döşek döşemeleri.
7. Doğumun yaklaştığı an Âmine Hatun'da hararet zuhur etmesi ve kendisine şekerden tatlı, süttten ak, buzdan soğuk bir şerbet sunulması.
8. Âmine Hatun'un doğum sancısı çekmemesi.
9. Doğum yaklaştığında, beyaz bir kuşun gelip kanadıyla Âmine Hatun'un arkasını sıvazlaması ve nihayet Hz. Muhammed'in doğması.
10. Bir bölük atlı meleğin Âmine Hatun'un evini tavaf etmesi.
11. Kısra'nın sarayının 14 sütununun birbiri ardınca yıkılması.
12. Meşhûr Sâve gölünün bir anda kuruması.
13. Fârisiler'in diyârında bin seneden beri yanmakta olan Mecûsîlerin ateşinin sönmesi.
14. Kâbe-i Muazzama ve diğer bazı beldelerdeki putların düşüp kırılması.
15. Ayasofya'nın kubbесinin çökmesi.
16. Birtakım zorba kralların başlarından taçlarının düşmesi.
17. Göklerin ve cennetin kapılarının açılıp cehennem kapılarının ise kapanması.
18. Hz. Peygamber'in sünnetli, gözleri sürmeli ve göbeği kesik olarak doğması.
19. Âmine Hatun'un/Abdulmutalib'in, Hz. Muhammed'i görmek istemesi ve gökten ilahi bir sesin yükselerek 3 gün/7 gün/40 gün kimsenin onu görmemesi gerektiğini, yalnızca meleklerin onu ziyaret edebileceğini söylemesi.

20. Hz. Peygamberin Rıdvan, Cebrail, Mikail ve İsrail adlı melekler tarafından yıkanması, göğsünün yarılması ve nübüvvet mührünün vurulması.
21. Hz. Peygamber'in doğar doğmaz Allah'a secde ederek ümmeti için yalvarması.

Bu minvalde birçok olağanüstü hadise tasvir edilmektedir. Bu olağanüstü hadiselerin geçtiği sahneler mevlid metinlerinde kimi zaman birebir aynı kimi zaman birtakım farklılıklarla tasvir edilmiş, kimi zaman da ele alınan bir olağanüstü hadise yalnızca birkaç mevlid metninde anlatılarak esere orijinallik katılmıştır. Aşağıda, mevlidlerde en sık tekrarlanan, farklı ayrıntılarla tasvir edilen ve nadir karşılaşılan olağanüstü hadiseler örnekler verilmiştir.

1. En Sık Karşılaşılan Doğum Sahnesi Tasvirleri

İncelediğimiz 56 mevlid metninin doğum sahnelerinde, en sık tasvir edilen olağanüstü hadiseler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

• Meleklerin ve hurilerin Âmine Hatun'un doğum yapması için sündüs döşek döşemeleri.	
1.	Süleyman Çelebi - Vesiletü'n-Necât
2.	Osmancıklı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri) - Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet
3.	Ahmed - Mevlid
4.	Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidu'n-Nebî
5.	Cismî - Mevlidu'n-Nebî.
6.	Mehmed b. Hamza (Kara Vâiz) - Mevlidu'n-Nebî.
7.	Keşfi Çelebi - Mevlid
8.	Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ
9.	Mehmed Tevfik - Mevlid-i Şerîf
10.	Şehîdî-i Edirnevî - Mevlidu'n-Nebî
11.	Muslihî - Gül-efşân.
12.	Kara Vaiz Ümmî - Mevlid.
13.	Yahyâ Bin Bahşî - Mevlid-i Nebî
14.	Recâî Mevlidi - Mevlidu'n-Nebî
15.	Nasib(i) - Mevlûdu'n-Nebî
16.	Ziyâ(i) - Mevlidu'n-Nebî
17.	Mehmed Fevzi Efendi - İcmâlü'l-Kelâm fi Mevlidi'n-Nebiyi Aleyhi's-Selâm
18.	İpsalalı Ebu'l-Hayr - Mevlid
19.	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan BY00003676 Numaralı Yazma Mevlid
20.	Ayasofya Hatibi Hamdullâh Hamdî - Mevlid
• Doğum esnasında Âmine Hatun'a şerbet (sütten ak, soğuk, şekerden tatlı) sunulması.	
1.	Süleyman Çelebi - Vesiletü'n-Necât
2.	Osmancıklı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri) - Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet
3.	Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdi Efendi - Mevlid
4.	Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ
5.	Abdurrahmân Sâmi Efendi - Mevlid
6.	Ayasofya Hatibi Hamdullâh Hamdî - Mevlid
7.	Behiştî Ramazan - Mevlid-i Şerîf
8.	Cismî - Mevlidu'n-Nebî
9.	Şemseddin Sivasî - Mevlid
10.	Rüşdî-Mes'ûd - Mevlid (Müşterek Mevlûd)
11.	Keşfi Çelebi - Mevlid
12.	Ali Ferruh Bey - Misbâhü's-Salâh
13.	Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidu'n-Nebî
14.	Rüşdî - Mevlid

15. Şehîdî-i Edirnevî - Mevlidu'n-Nebî
16. Muslihî - Gül-efşân
17. Mehmed b. Hamza (Kara Vâiz Ümmî) - Mevlidu'n-Nebî
18. Müellifî Bilinmeyen Meçhul Bir Mevlid
19. Zaîf Mevlidi - Mecma'u'l-envâr
20. Recâî - Mevlidu'n-Nebî
21. Fatma Kâmile - Mevlid (Hâdiyyü'l-Cinân)
22. Zeynî - Mevlid
23. Ahmed İzzet Paşa - Mevlidü'n-Nebevî
24. Mehmed Fevzi Efendi - İcmâlü'l-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebiyi Aleyhi's-Selâm
25. Divrikli Tâhîr Nâdî - Mevlidü'n-Nebevî
26. Kâmil Sariateş - Mevlid-i Nebevî
27. İhrâmçı-zâde İsmâil Hakkı - Yâre Yadigâr
28. Bursalı Akif - Kadınlar Mevlidi
29. Mehmed Şemseddin El-Mısrî - Mevlid
30. İpsalalı Ebu'l-Hayr - Mevlid
31. Lâmî Çelebi - Mevlid

• **Hız. Peygamberin doğumu esnasında gökten üç alem inmesi ve birinin şarka, birinin garba ve birisinin de Kâbe'ye dikilmesi.**

1. Süleyman Çelebi - Vesiletü'n-Necât
2. Osmancıklı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri) - "Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet.
3. Ahmed - Mevlid
4. Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdî - Mevlid
5. Behiştî Ramazan - Mevlid-i Şerîf
6. Celâl Muhibbî Mevlidi - Tuhfetü'l-Hakîr
7. Cismî - Mevlidu'n-Nebî
8. Rüşdî-Mes'ûd - Mevlid (Müşterek Mevlûd)
9. Keşfi Çelebi - Mevlid
10. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan BY00003676 Numaralı Yazma
11. Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ
12. Mehmed Tevfik - Mevlid-i Şerîf
13. İznikli Selâmî Mustafâ - Kitâb-ı Mevlid-i Hayri'l-Verâ
14. Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidü'n-Nebî
15. Şehîdî-i Edirnevî - Mevlidu'n-Nebî
16. Muslihî - Gül-efşân
17. Kara Vaiz Ümmî - Mevlid
18. Müellifî Bilinmeyen Meçhul Bir Mevlid
19. Yahyâ Bin Bahşî - Mevlid-i nebî
20. Za'îfî - Mecma'u'l-Envâr
21. Recâî - Mevlidu'n-Nebî
22. Nasîb(i) - Mevlûdu'n-Nebî
23. Naîm(i) - Mevlid (İlhâm-ı Celîl)
24. Fatma Kâmile - Mevlid (Hâdiyyü'l-Cinân)
25. Zeynî - Mevlid
26. Ahmed İzzet Paşa - Mevlidü'n-nebevî
27. Mehmed Fevzi Efendi - İcmâlü'l-Kelâm fî Mevlidi'n-Nebiyi Aleyhi's-Selâm
28. İhrâmçı-zâde İsmâil Hakkı - Yâre Yadigâr
29. Bursalı Akif - Kadınlar Mevlidi
30. Mehmed Şemseddin El-Mısrî - Mevlid
31. İpsalalı Ebu'l-Hayr - Mevlid

<p>32. Abdulkadir Necib Efendi - Mevlid</p> <p>33. Lâmiî Çelebi - Mevlid</p> <p>34. Visâlî Ali Çelebi - Mevlid</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Kisrâ'nın sarayının 14 sütununun birbiri ardına yıkılması. • Meşhûr Sâve gölünün bir anda kuruması. • Fârisîlerin diyârında bin seneden beri yanmakta olan Mecûsîlerin ateşinin sönmesi. • Kâbe-i Muazzama ve diğer bazı beldelerdeki putların düşüp kırılması.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Süleyman Çelebi - Vesîletü'n-Necât 2. Şehîdî-i Edirnevî - Mevlidu'n-Nebî 3. Ahmed - Mevlid 4. Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdî - Mevlid 5. Celâl Muhibbî Mevlidi - Tuhfetü'l-Hakîr 6. Cismî - Mevlidu'n-Nebî 7. Enverî-i Erzincânî - Mevlûd-i Şerîfi Sünbül-i Gülzâr-i Kelâm-i Kadîm 8. Şemseddin Sivasî - Mevlid 9. Rüşdî-Mes'ûd - Mevlid (Müşterek Mevlûd) 10. Kara Vaiz Ümmî - Mevlid 11. Keşfi Çelebî - Mevlid 12. Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ 13. Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdî - Mevlid 14. Recâi Mevlidi - Mevlidu'n-Nebî 15. Nasîb(î) - Mevlûdu'n-Nebî 16. İbrâhîm Re'fet Efendi - Mevlid-i Şerîf (Tarz-ı Cedîd) 17. Naîm(î) - Mevlid (İlhâm-ı Celîl) 18. Muhyî-i Mekkî - Mevlid (Yeni Mevlid) 19. Ziyâ(î) - Mevlidu'n-Nebî 20. Ahmed İzzet Paşa - Mevlidü'n-Nebevî 21. Salih Nihânî - Mevlid 22. Mehmed Tevfik - Mevlid-i Şerîf 23. Ali Ferruh Bey - Misbâhü's-Salâh 24. Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidu'n-Nebî 25. Muslihî - Gül-efşân
<ul style="list-style-type: none"> • Hz. Peygamber'in sünnetli, gözleri sürmeli ve göbeği kesik olarak doğması. <ol style="list-style-type: none"> 1. Ahmed - Mevlidi (Mevlid) 2. Behîştî Ramazan - Mevlid-i Şerîf 3. Celâl Muhibbî Mevlidi - Tuhfetü'l-Hakîr 4. İbrâhîm Re'fet Efendi - Mevlid-i Şerîf (Tarz-ı Cedîd) 5. Kara Vaiz Ümmî - Mevlid 6. Keşfi Çelebî - Mevlid 7. Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ 8. İpsalâh Ebu'l-Hayr - Mevlid 9. Lâmiî Çelebi - Mevlid 10. Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdî - Mevlid 11. Muhyî-i Mekkî - Mevlid (Yeni Mevlid) 12. Naîm(î) - Mevlid (İlhâm-ı Celîl) 13. Fatma Kâmile - Mevlid (Hâdiyyü'l-Cinân) 14. Ziyâ(î) - Mevlidu'n-Nebî 15. Mehmed Tevfik - Mevlid-i Şerîf 16. Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidu'n-Nebî 17. Muslihî - Gül-efşân 18. Recâi - Mevlidu'n-Nebî

• **Hız. Peygamber'in doğar doğmaz Allah'a secde ederek ümmeti için şefaaf dilemesi.**

1. *Abdurrahmân Sâmî Efendi - Mevlid*
2. *Şehîdî-i Edirnevî - Mevlidu'n-Nebî*
3. *Ahmed - Mevlid*
4. *Behiştî Ramazan - Mevlid-i Şerîf*
5. *Celâl Muhibbî - Tuhfetü'l-Hakîr*
6. *Cismî - Mevlidu'n-Nebî*
7. *Şemseddin Sivasî - Mevlid*
8. *Kara Vaiz Ümmî - Mevlid*
9. *Keşfi Çelebî - Mevlid*
10. *Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ*
11. *İpsalalı Ebu'l-Hayr - Mevlid*
12. *Lâmî Çelebi - Mevlid*
13. *Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdî - Mevlid*
14. *Recâî - Mevlidu'n-Nebî*
15. *Nasîb(î) - Mevlûdu'n-Nebî*
16. *Visâlî Ali Çelebi - Mevlid*
17. *Muhyî-i Mekki - Mevlid (Yeni Mevlid)*
18. *Sıdkî - Mevlidi*
19. *Naîm(î) - Mevlid (İlhâm-ı Celî)*
20. *Rüşdî-Mes'ûd - Mevlid (Müşterek Mevlûd)*
21. *Fatma Kâmile - Mevlid (Hâdiyyü'l-Cinân)*
22. *Ziyâ(î) - Mevlidu'n-Nebî*
23. *İbrâhîm Refet Efendi - Mevlid-i Şerîf (Tarz-ı Cedîd)*
24. *Bursalı Akif - Kadınlar Mevlidi*
25. *Mehmed Şemseddin El-Mısrî - Mevlid*
26. *Şeyh Yûsuf Sâmî Efendi - Mevlid-i Müctebâ*
27. *Mehmed Tefvik - Mevlid-i Şerîf*
28. *Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidu'n-Nebî*
29. *İznikli Selâmî Mustafâ - Kitâb-ı Mevlid-i Hayri'l-Verâ*
30. *Ali Ferruh Bey - Misbâhü's-Salâh*
31. *Sinanoğlu Mevlidi - Ümîzü'l-Müznibîn*
32. *Muslihî - Gül-efşân*
33. *Şehîdî-i Edirnevî - Mevlidu'n-Nebî*
34. *Müellifi Bilinmeyen Meçhul Bir Mevlid*

İncelediğimiz mevlit metinlerinin 20'sinde meleklerin ve hurilerin Âmine Hatun'un doğum yapması için sündüs döşek döşemeleri, 34'ünde Hz. Peygamberin doğumu esnasında gökten üç alem inmesi ve birinin şarka, birinin garba ve birisinin de Kâbe'ye dikilmesi, 25'inde Kısra'nın sarayının 14 sütununun birbiri ardınca yıkılması, meşhûr Sâve gölünün bir anda kuruması, Fârisîlerin diyârında bin seneden beri yanmakta olan Mecûsîlerin ateşinin sönmesi, Kâbe-i Muazzama ve diğer bazı beldelerdeki putların düşüp kırılması, 18'inde Hz. Peygamber'in sünnetli, gözleri sürmeli ve göbeği kesik olarak doğması, 34'ünde Hz. Peygamber'in doğar doğmaz Allah'a secde ederek ümmeti için şefaaf dilemesi tasvir edilmektedir.

2. Farklı Şekillerde Tasvir Edilen Olağanüstü Hadiseler

İncelediğimiz mevlid metinlerinde, doğum sahnesi tasvirlerinin benzerlik gösterdiği kadar farklılıklar da barındırdığını görmekteyiz. Birçok mevlid metninde aynı sahne farklı ayrıntılarla, farklı şekillerde tasvir edilmektedir.

- **Hz. Peygamber'in doğumu için Allah tarafından gönderilen yardımcıların sayısı ve ismi konusunda mevlid metinlerinde farklılıklar vardır:**

2 kişi	3 kişi	4 kişi
<ol style="list-style-type: none"> 1. Şemseddin Sivasî - Mevlid (Meryem-Asiye) 2. Rüşdî-Mes'ûd - Mevlid (Müş-terek Mevlûd) (Meryem-Asiye) 3. Mehmed Tevfik - Mevlid-i Şerîf (Asiye-Meryem) 4. Muslihî - Gül-eşân (Asiye-Meryem) 5. Ahmed - Mevlid (Asiye-Meryem) 6. Za'îfî Mevlidi - Mecma'u'l-Envâr (Asiye-Meryem) 7. Recâî - Mevlidu'n-Nebî (Havva-Meryem) 8. Muhyî-i Mekkî -Mevlid (Yeni Mevlid) (Meryem-Asiye) 9. Ziyâ(î)-Mevlidu'n-Nebî (Asiye-Meryem) 10. İpsalalı Ebu'l-Hayr-Mevlid (Asiye-Meryem) 11. Mehmed Fevzi Efendi- İc-mâlû'l-Kelâm fi Mevlidi'n-Nebiyi Aleyhi's-Selâm (Asiye-Meryem) 12. Salâhî Abdullâh-ı Uşşâkî Mevlid (Asiye-Meryem) 13. Kâmil Sarıateş Mevlid-i Nebevî (Meryem- Asiye) 14. İhrâmcı-zâde İsmâil Hakkı Yâre Yedigâr (Asiye-Meryem) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. 1.Osmancıklı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri) – Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet (Havva-Meryem-Asiye) 2. Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdî Efendi - Mevlid (Meryem-Sara-Asiye) 3. Cismî - Mevlidu'n-Nebî (Sare-Meryem-Asiye) 4. Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ (Meryem-Asiye-Put gibi bir güzel huri) 5. İbrâhîm Refet Efendi - Mevlid-i Şerîf (Tarz-ı Cedîd) (Havva-Asiye-Meryem) 6. Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidu'n-Nebî (Havva-Asiye-Meryem) 7. Naîm(î) - Mevlid (İlhâm-ı Celîl) (Havva-Asiye-Meryem) 8. 9.Muhyî-i Mekkî - Mevlid (Yeni Mevlid)(Asiye-Meryem-Bir melek) 9. Salih Nihânî - Mevlid (Asiye-Meryem-Sare) 10. 11.Ahmed İzzet Paşa - Mevlidü'n-Nebevî (Meryem- Sare-Havva) 11. 12.Bursalı Akif - Kadınlar Mevlidi (Asiye- Meryem-Havva) 12. Mehmed Şemseddin El-Mısri - Mevlid (Asiye-Meryem-Havva) 13. 14.Abdulkadir Necib Efendi - Mevlid (Asiye- Meryem-Havva) 14. 15. Şeyh Yûsuf Sâmî Efendi - Mevlid-i Müctebâ (Havva-Meryem-Asiye) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Muslihî - Gül-eşân (Sara-Havva-Meryem-Asiye) 2. 2.Gümülcinevi Mehmed Efendi - Risâletü't-Ta'rif Fi Terce-meti'l-Mevlidi's-Şerîf (Sara-Havva-Meryem-Asiye) 3. 3.Visâlî Ali Çelebi - Mevlid (Havva-Asiye-Hacer- Meryem) 4. 4.Zeynî - Mevlid (Havva-Hacer-Asiye-Meryem)

- **Âmine Hatun'a doğum yaptırmanın kim olduğu konusunda da mevlid metinleri arasında farklılıklar söz konusudur:**

1. Osmancıklı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri) - Mevlûd-ı Cedîd-i Şâh-ı Risâlet (**Ak kuş**)
2. Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdî Efendi - Mevlid (**Murg-ı münevver**)
3. Derviş Mehmed Hevâyî - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ (**Ak kuş**)
4. Abdurrahmân Sâmî Efendi - Mevlid (**Melek**)
5. Ahmed'in Mevlidi (**Sureti adem, gövdesi kuş**)
6. Behiştî Ramazan - Mevlid-i Şerîf (**Ak kuş**)

7. Celâl Muhibbî - Tuhfetü'l-Hakîr (Ak kuş)
8. Şemseddin Sivasî - Mevlid (Ak kuş)
9. Rüşdî-Mes'ûd - Mevlid (Müşterek Mevlûd) (Ak kuş)
10. Keşfi Çelebî - Mevlid (Ak kuş)
11. İznikli Selâmî Mustafâ - Kitâb-ı Mevlid-i Hayri'l-Verâ (Ak kuş)
12. Ali Ferruh Bey - Misbâhü's-Salâh (Ak kuş)
13. Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdi Efendi - Mevlid (Melek)
14. Şehîdî-i Edirnevî - Mevlidu'n-Nebî (Ak kuş)
15. Muslihî - Gül-eşân (Ak kuş)
16. Kara Vaiz Ümmî - Mevlid (Ak kuş)
17. Müellifi Bilinmeyen Meçhul Bir Mevlid (Ak kuş)
18. Za'îfî - Mecma'u'l-Envâr (Ak kuş)
19. Recât - Mevlidu'n-Nebî (Murg-ı celil)
20. Mehmet Sıdkî - Mevlid (Ak kuş)
21. İbrâhîm Re'fet Efendi - Mevlid-i Şerîf (Tarz-ı Cedîd) (Peri)
22. Naîm(î) - Mevlid (İlhâm-ı Celîl) (Cibril-i emîn)
23. Fatma Kâmile - Mevlid (Hâdiyyü'l-Cinân) (Tâ'ir-i kudsî)
24. Zeynî - Mevlid (Ak kuş)
25. Ahmed İzzet Paşa - Mevlidü'n-Nebevî (Ak kuş)
26. Mehmed Fevzi Efendi - İcmâlî'l-Kelâm fi Mevlidü'n-Nebiyi Aleyhi's-Selâm (Ak kuş)
27. Divrikli Tâhir Nâdî - Mevlidü'n-Nebevî (Hûr-ı cinân)
28. Kâmil Sariateş - Mevlid-i Nebevî (Murg-ı nur)
29. İhrâmcı-zâde İsmâil Hakkı - Yâre Yadigâr (Ak kuş)
30. Bursalı Akif - Kadınlar Mevlidi (Cibril-i emîn)
31. İpsalalı Ebu'l-Hayr - Mevlid (Sûreti adem gövdesi kuş)
32. Abdulkadir Necib Efendi - Mevlid (Ak kuş)
33. Lâmi Çelebi - Mevlid (Mânend-i kâfûr)
34. Visâlî Ali Çelebi - Mevlid (Ak kuş)

• **Hız. Peygamber'in isminin konulması konusunda da farklı rivayetler vardır:**

1. Nasîb(î) - Mevlûdu'n-Nebî (Şeybe tarafından "Muhammed" isminin konulması)
2. Rüşdî-Mes'ûd - Mevlid (Meryem ve Asiye tarafından "Mustafa" konulması.)
3. Visâlî Ali Çelebi - Mevlid (Şeybe tarafından "Muhammed" konulması.)
4. Şemseddin Sivasî - Mevlid (Yüzü görünmeyen bir melek tarafından "Muhammed" konulması.)

56 mevlid metni üzerinde yaptığımız incelemede, Âmine Hatun'a doğumda yardım etmesi için Allah tarafından bazı yardımcıları gönderildiğini ve bu yardımcıların sayıları ve isimleri konusunda farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Mevlidlerde zikredilen isimler: Meryem, Asiye, Havva, Sâre ve Hacer şeklindedir. İncelediğimiz 56 mevlid metninin¹⁴ünde, Âmine Hatun'a hizmet için gönderilenlerin sayısı 2 (Meryem-Asiye/Havva-Meryem), 15'inde 3 (Meryem-Havva-Asiye/Sâre-Meryem-Asiye) ve 4'ünde 4 (Havva-Sâre-Meryem-Asiye / Havva-Hacer-Meryem-Asiye)'tür.

Mevlidlerde, Hız. Peygamber'in adının konması konusunda da farklılıklar söz konusudur. 2'sinde Şeybe tarafından "Muhammed" isminin konulması, 1'inde yüzü görünmeyen bir melek tarafından "Muhammed" isminin konulması ve 1'inde de Meryem ve Asiye tarafından "Mustafa" isminin konulması istenmiştir.

Âmine Hatun'a doğum yaptıran varlık da mevlid metinlerde farklı şekilde tasvir edilmiştir. Mevlid metinlerinin 20'sinde bu varlık ak bir kuş, 1'inde Cibril-i emîn; 2'sinde gövdesi kuş, yüzü insan olan bir varlık; 1'inde hûr-ı cinân, 2'sinde melek, 1'inde mânend-i kâfûr, 1'inde murg-ı nur, 1'inde murg-ı münevver, 1'inde ta'ir-i kudsî, ve 1'inde peri olarak tasvir edilmiştir.

3. Nadir Karşılaşılan Olağanüstülüklerin Tasviri

İncelediğimiz mevlid metinlerinin kimisinde aynı sahneler aynı şekilde tasvir edilmiş, kimisinde de aynı sahneler farklı ayrıntılarla tasvir edilmiştir. Bütün bunların yanında mevlid metinlerinde çok farklı sahnelere ve detaylara da yer verilmiştir. Aşağıdaki tabloda yalnızca birkaç mevlidde geçen olağanüstü hadiselerle örnek verilmiştir.

<ul style="list-style-type: none">• Hz. Peygamber'in doğumuyla gerçekleşen olaylar arasında Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması:
<ol style="list-style-type: none">1. Kara Vaiz Ümmî - Mevlid2. Ziyâ(i) - Mevlidu'n-Nebî3. Ayasofya Müezzini Kemâl - Mevlidu'n-Nebî4. Keşfi Çelebi - Mevlid
<ul style="list-style-type: none">• Hz. Peygamber'in doğumun ardından Rıdvan, Cebrail, Mikail ve İsrail tarafından yıkanması ve Rıdvan tarafından nübüvvet mührünün vurulması:
<ol style="list-style-type: none">1. Ahmed - Mevlid (3 melek)2. Ayasofya Hatibi Hamdullâh Hamdî - Mevlid (Cebrail)3. Derviş Mehmed Hevâyi - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ (3 melek)4. Nasib(i) - Mevlûdu'n-Nebî (3 melek)
<ul style="list-style-type: none">• Rıdvan adlı meleğin Hz. Peygamber'i kanatlarının altına alıp dilini ağzına vermesi ve "Bu emdiğin ilim ile hikmettir." demesi:
<ol style="list-style-type: none">1. Kara Vaiz Ümmî - Mevlid.2. Derviş Mehmed Hevâyi - Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ3. Visâli Ali Çelebi - Mevlid4. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan BY00003676 Numaralı Yazma.
<ul style="list-style-type: none">• Hz. Peygamber'in ayağı üzerine doğması:
<ol style="list-style-type: none">1. Behiştî Ramazan - Mevlid-i Şerif

894

Hiz. Peygamber'in doğumuyla gerçekleşen olaylar arasında Ayasofya'nın kubbesinin yıkılması 56 mevlid metni arasında yalnızca 4'ünde konu edilmiştir. Hiz. Peygamber'in doğumun ardından Rıdvan, Cebrail, Mikail ve İsrail tarafından yıkanması ve Rıdvan tarafından nübüvvet mührünün vurulması sahnesi 4 mevlid metninde tasvir edilmiştir. Rıdvan adlı meleğin Hiz. Peygamber'i kanatlarının altına alıp dilini ağzına vermesi ve "Bu emdiğin ilim ile hikmettir." demesi sadece 4 mevlid metninde, Hiz. Peygamber'in ayağı üzerine doğması ise yalnızca 1 mevlid metninde geçmektedir.

Nadir olarak karşılaştığımız bu mucizelerin dönem olarak daha sonraki yüzyıllarda eklenip eklenmediğini araştırdığımızda örneğin; Ayasofya'nın minaresinin yıkılması hadisesinin XV, XVI ve XX. yüzyıldaki mevlid metinlerinde de olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bunların belirli bir dönemden sonra eklenen olağanüstülükler olduğunu söylemek zordur.

Görüldüğü üzere mevlid metinlerinde Hiz. Peygamber'in doğumuna dair birçok olağanüstü, mitolojik ve efsanevi olaya yer verilmiş; bu olaylar asırlar boyunca birçok mevlid şairi tarafından farklı rivayetlerle, farklı tasvirlerle efsanevi bir şekilde mübalağalı olarak anlatılmıştır. Hiz. Peygamber'in doğumu esnasında meydana geldiği düşünülen bu olayların birçoğu sahih kaynaklar görmezden gelinerek oluşturulmuş, hayal ve tasvirlerle bezenmiş, mübalağalı, hissî ve edebî anlatılar olarak değerlendirilebilir.

Nitekim bizim yaygın olarak okuduğumuz bir metindeki sahnenin diğer bir mevlidde değiştirilerek ve abartılarak anlatılması ya da bir şairin yer verdiği bir sahneye diğer bir şairin hiç değinmemesi bu tür eserlerin, şairlerin hayal gücüne bağlı olarak zuhur ettiğine delalet etmektedir.

Peygamberler veya din büyüklerinin diğer insanlardan farklı olduğu kabul edilmekle birlikte; bazı efsanevî hikâyelerin, bu şahsiyetleri normal insanlardan çok daha farklı, olağanüstü özelliklere sahip birer kişi gibi göstermek istedikleri görülmektedir. Peygamber veya din büyüklerinin bu şekilde efsaneleşmesinin bu şahsiyetlere olan aşırı saygı ve sevgiden kaynaklandığını, takipçilerinin imanlarını artırmak ve dine yeni katılımları kolaylaştırmak için sonradan üretildiğini söylemek mümkündür (Demli 2016: 116). Nitekim mevlid metinlerinde de sıkça karşılaşılan ve mucize olarak değerlendirilen ve Hz. Peygamber'in doğumuna atfedilen bu olağanüstü olaylar da Hz. Peygamber'e duyulan sevginin, saygının ve özlemin bir yansıması olmuş, onu yüceltmek ve beşer kisvesinden uzaklaştırmak için mübalağalı bir şekilde anlatılarak mitolojik öğelere dönüşmüştür. Örneğin, Âmine Hatun'a doğum yaptıran varlık, bazı mevlidlerde bir melek yahut bir huri olarak tasvir edilirken diğer bir mevlid metninde, şairin hayal gücüyle; gövdesi kuş, yüzü insan, ayağı billur, tırnağı altın, gözü cevher, baştanbaşa inci ve mercan kaplı, nur gibi bembeyaz, mitolojik hüviyetler barındıran bir kuş olarak tasvir edilerek olağanüstü özelliklerle tasvir edilmiştir.

Çeşitli kaynaklardaki birçok rivâyet onun gerek doğum öncesinde ve doğum esnasında gerekse doğum sonrasında olağanüstü bir takım hâdiselerin gerçekleştiğini haber vermektedir. Kendisine indirilen Kur'an'da, Hz. Peygamber'in doğumundan söz edilmemiş olması, mevcut bazı rivâyetlerin aksine onun tamamen tabii bir şekilde doğduğu, herhangi bir olağanüstülük yaşamadığı şeklinde yorumlanabilir. Şiblî, bu konuda şu görüşleri ifade etmektedir: "Sahih olmayan veya sahih rivâyetlere eklenen bazı ilavelerle zikredilen bu tür haberlerin ortaya çıkmasında, muhtemelen Hz. Peygamber'e verilen mucizelerle Kur'an'da anlatılan sâir peygamberlere verilen mucizelerin mukayese edilmesi ve Rasûlullah'ın (s.a.s) mucizelerinin hepsinden üstün olduğunu ispata yönelik gayretlerin etkisi olmalıdır." (Demli 2016: 114). Nitekim Hz. Peygamber'in doğumuna atfedilen birçok olağanüstü hadisenin benzerinin İncil'de geçen birçok pasajda Hz. İsa için de zikredildiği bilinmektedir. Hz. Peygamber hayatta iken, "*Hristiyanların, İsa bin Meryem'i övdüğü gibi beni övmeyiniz. Ben, sadece Allah'ın kuluyum. Bana Allah'ın kulu ve Resûlü deyiniz.*" (Işık 2017: 79-113) şeklindeki uyarılarına rağmen siyer, şemâil ve delâil kitaplarında zaman zaman çok olağanüstü özelliklerle Peygamberimizin tanıtılmaya çalışıldığına şahit oluyoruz. Siyer, şemâil ve delâil kitaplarına yansıyan bu anlayış mevlid metinlerine de aktarılmış ve bu edebi türün gelişimiyle birlikte insanları yanıltan birçok inanç ve ritüel ortaya çıkmıştır. Örneğin; hadis kitaplarına giren, oradan da mevlid metinlerine yansıyan ancak hadis bilginleri tarafından sahih hadis olmadığı kabul edilen ve Hz. Peygambere olağanüstü bir pâyeye yükleyen, "*Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâke*" (*sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım*) ifadesi, taradığımız 56 mevlidin neredeyse tamamında yer almaktadır. Bu durum insanları sahih hadis olduğu konusunda yanılığa sürükleyebilmektedir.

Bunun yanı sıra mevlid metinlerinin 30'unda yer alan "Merhaba" faslı okunmadan hemen önce ayağa kalkmak gerektiğine dair bilgilere de bu metinlerde yer verilmiş, hatta bazı metinlerde bu fasıl "Kıyam" başlığı altında verilerek ayağa kalkmak gerektiği ima edilmiştir. Bazı mevlid metinlerinde de bu fasıl başlamadan önce "Burada ayağa kalkınız." şeklinde ifadeler yer verilmiştir. Bu ritüel, zamanla inanca dönüşmüştür. Bugün hâlâ özel günlerde okunan bu şiirlerin "Merhaba" faslının başlangıcında herkesin ayağa kalkması beklenmektedir. İlk dönem mevlid metinlerinde ve mevlid okuma geleneği içerisinde olmayan bu uygulamanın ne zaman ve nasıl başladığı Mücahit Kaçar'ın, "*Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlid'in Okunmasına Dair Bazı Dikkatleri*" adlı yazısında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Menkabe-i vilâdet¹ esnâsında ve “Geldi bir ak kuş kanadıyla revân” mısranın inşâd² sırasında edilen kıyâm³ da 756’da vefât eyleyen İmâm Sübkî’den⁴ kalma bir de’b-i ihtiramdır.⁵ Bir gün imâm-ı müşârun ileyh⁶ meclisinde ulemadan birçoğu hâzır olduğu hâlde güzel sesli biri “en muktedir bir hattât tarafından altın suyuyla evsâf-ı peygamberinin yazılması, şân-ı celîl-i Muhammedî’ye nisbeten az bir şeydir. Evsâf-ı muharrereyi⁷ dinlerken de ekâbir u eâzımın⁸ diz çökmesi yahut ayağa kalkıp saf teşkil etmesi edeb-i ta’zîme muvâfık bir harekettir” meâlinde olmak üzere

قليل المدح مصطفى الخط بالذهب
على ورق من خط احسن من كتب
وان تنهض الاشراف عند سماعه
قياماً صفوفاً او جثياً على ركب

beyitleri okununca İmâm Sübkî, ihtirâmen ayağa kalkmış, meclisindekiler de kendisine tâbi olmuş.” (Kaçar 2022: 71-74).

Görüldüğü üzere bir şairin dini içerikli bir metne eklediği bir sahne, bir ifade okuyucular tarafından inanç olarak benimsenip günlük hayatın içerisine dâhil edilebilmektedir. İnsanlar inandıkları şeylerde olağanüstülük arama eğiliminde oldukları için kendilerine anlatılan efsanevî içerikli olayların doğru olup olmadıklarını araştırma yoluna gitmezler ve anlatılan olay, zaman içerisinde farklı hüviyete bürünerek inanç objesi haline dönüşebilmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber’in çeşitli yönleriyle ilgili anlatılanlar, farklı kültürlerin ve sözlü geleneğin de etkisiyle dilden dile dolaşarak özden çok uzak yeni bir anlatıya dönüşmektedir. Diğer taraftan bu anlatıların da etkisiyle kişilerin durumlarına ve kültürlerine göre yeni söylemlerin ortaya çıkması, doğruyu ve yanlış biribirinden ayırlamaz hale getirmektedir (Arslan 2018: 241-242). Dolayısıyla sahih kaynaklara dayanmayan, farklı rivayetleri bulunan ve olağanüstü özellikler taşıyan bu tür anlatıların ispata muhtaç olduğunu, belki de birer efsane hüviyetinde olduğunu düşünerek temkinli yaklaşmakta fayda olduğunu düşünmekteyiz.

896

SONUÇ

İncelediğimiz Türkçe mevlidlerin doğum sahnesi tasvirlerinde karşılaşılan olağanüstülükler kimi zaman aynen tasvir edilmiş, kimi zaman farklı ayrıntılarla detaylandırılmış, kimi zaman da orijinal sahnelerle renklendirilmiştir. Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n-Necât* adlı eserinden mülhem olan bu metinlerin birçoğunun doğum sahnesinde *Vesîletü’n-Necât*’ta bulunmayan olağanüstü hadiseler yer verilmiştir. Hz. Peygamberin doğumu esnasında geliştiği düşünülen bu tür hadiselerin, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, saygı ve onu yüceltme isteğinin bir yansıması olarak zuhur ettiği; İslâm’ın temel ilke ve prensiplerine aykırı, abartılı ve mitolojik hüviyetler taşıyan farklı rivayetler barındırdığı bilinmektedir. Her şairin kendinden bir şey ekleyerek dinî ve edebî

¹ [menkabe-i vilâdet: Hz. Peygamberin doğumunun anlatıldığı kısım]

² [inşâd: Bir şiiri topluluk önünde anlamına uygun şekilde yüksek sesle okuma]

³ [kıyâm: ayağa kalkma]

⁴ Takıyyüddîn Sübkî, Memlûkler döneminin meşhur Şâfiî âlimlerinden biri olup fürû-i fıkıh alanında döneminde Şâfiî mezhebinin en önde gelen temsilcisi kabul edilmektedir. Eş’arî mezhebini benimseyen ve kelâm konularıyla da yakından ilgilenen Sübkî, İbn Teymiyye’nin görüşlerini reddederken Eş’ariyye başta olmak üzere Ehl-i sünnet’i savunmuştur. 140’a yakın eser telif etmiştir. (Bilal Aybakan, “Sübkî, Takıyyüddîn”, DİA, 2010, C. 38, s. 14-15.)

⁵ [de’b-i ihtiram: saygı gösterme usulü]

⁶ [müşârun ileyh: sözü geçen, bahsi geçen; burası için kastedilen İmâm Sübkî’dir]

⁷ [evsâf-ı muharrere: yazılmış olan vasıflar]

⁸ [ekâbir u eâzım: büyükler, ileri gelenler]

kültürün etkisinde geliştirdiği mevlid türü, zamanla halkın inançlarına ve ritüellerine referans olarak kabul görülmüştür. Öyle ki bir mevlid metninde geçen ve bir diğer mevlid metninde yer almayan bir hadisenin, mevlidin şairi tarafından sonradan eklendiği aşikârdır. Mevlidlerde yer alan bu tür sahneler ve uygulamalar dini metinler olması hasebiyle bunu okuyan kişiler tarafınca inançlara ve ritüellere dönüştürülerek insanları yönlendirmektedir. Mevlid metinlerinde geçen ve Hz. Peygamber'e atfedilen bu tür olağanüstü hadiselerin, Kur'an'da yer almadığı ve sahih kaynaklarda bulunmadığı göz önüne alınarak birer edebi metin hüviyetinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akay, Necmettin (2014). *Mehmed Hevâyi'nin Mevlûdu Hayri'l-Enbiyâ'sı (İnceleme ve Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkuş, Mehmet (2016). "Abdullah Salahaddîn-i Uşşâkî (Salâhî ve Mevlidi)", *Mevlid Külliyyâtı- Klasik Dönem*, 2. Cilt, (Editör: Mehmet Akkuş), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 481-501.
- Aksoy, Hasan (2016). *Şemseddîn Sivasî ve Mevlid, Mevlid Külliyyâtı- Klasik Dönem*, 2. Cilt, (Editör: Mehmet Akkuş), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 261-299.
- Aksu, Aslıhan (2013). *Keşfi Çelebi ve Mevlid'i (İnceleme- Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, İhsan (2018), "Risâlet Beklentisi ve Hz. Peygamber'in Doğumu Esnasında Meydana Gelen Olayların Değerlendirilmesi", *Recep Tayyip Erdogan Universtiy Journal of Social Sciences*, Sayı: 7, s. 241-242.
- Aybakan, Bilal (2010). "Sübki, Takıyyüddîn", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, s. 14-15.
- Bakırcı, Selami (2003). *Mevlid Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul: Akademik Araştırmalar Yayınları.
- Bal, Halime (2021). *Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde Yer Alan BY00003676 Numaralı Yazma Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Transkripsiyon-Tıpkıbasım)*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bektaş, Ali (2011). *Erzurumlu Ketencizâde Mehmed Rüşdi Efendi'nin Mevlidi (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bebek, Adil (2000) "Kelâm Literatürü Işığında Mûcize ve Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Hissî Mûcizelerin Değerlendirilmesi", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 18, s. 121-123.
- Bilge, Bestami (2014). *Celâl Muhibbî Mevlidi: Tuhfetül-Hakîr (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgin, M. Samet (2020). *Tebşîrât ve İrhâsât Rivayetleri Açısından İmâmiyye Şiası'nın Risalet Öncesi Döneme Bakışı (Bihârül- Envâr Örneği)*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı.
- Bozyiğit, Hacer (2018). *Mevlid Geleneği Zemininde Diyarbakırlı Tayyar-Zâde İbrahim Re'fet Mevlid'i İle Süleyman Çelebi Mevlid'inin Şekil Ve Muhteva Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, Büşra (2017). *Âşık Paşa'nın Mevlidi, İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canım, Rıdvan. (2000). *Latîf. Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsuratü'n-Nuzamâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Ceyhan, Adem (2016). "Ahmed İzzet Paşa ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 21-36.
- Demli, Emine (2016). *H. Peygamber'in Risâlet Öncesi Hayatına Dair Rivâyetler*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Özgür (2017). *16. Yüzyıl Şairlerinden Derviş'in Mevlid'i (Metin ve İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Doğru, Rabia (2013). *Kara Vâiz'in Mevlid'i (Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekinci, Ramazan (2016). "Diyarbakırlı İbrahim Ref'et ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 159-180.
- Eroğlu, Süleyman (2016). "Lâmî Çelebi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı- Klasik Dönem*, 2. Cilt, (Editör: Mehmet Akkuş), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 99-154.
- Eroğlu, Süleyman (2016). "Hamdullah Hamdi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı- Klasik Dönem*, 2. Cilt, (Editör: Mehmet Akkuş), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 155-189.
- Güngör, Zülfikar (2016). "Kamil Sarıateş ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 181-203.
- Gündoğdu, Furkan (2021). *XVII. Yüzyıla Ait Müellifi Meçhul Bir Mevlid*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı: Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günşen, Ahmet (2016). "İpsalalı Ebu'l-Hayr ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı- Klasik Dönem*, 2. Cilt, (Editör: Mehmet Akkuş), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 25-98.
- Işık, Mustafa (2017). "Beni Aşırı Şekilde Övmeyin!" Hadisinin Sübut ve Anlama Çalışması", *Siyer Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 2, s. 79-113.
- İçen, Ecem (2019). Behiştî Ramazan'ın Mevlid-i Şerifi (İnceleme-Metin). Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Manisa.
- İslamoğlu, Abdulmecid (2016). "Visâli Ali Çelebi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı- Klasik Dönem*, 2. Cilt, (Editör: Mehmet Akkuş), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 355-480.
- Kaçar, Mücahit (2022). "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlid'in Okunmasına Dair Bazı Dikkatleri", *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif Armağan'ı*, (Yayına Hazırlayanlar: Zafer Acar-Aykut Nasip Kelebek), İstanbul: Pendik Belediyesi Yayınları, s. 71-74.
- Kara, Mustafa (2016). "Bursalı Âkif Mevlidi veya Kadınlar Mevlid", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 227-241.
- Kara, Mustafa (2016). "Mehmed Şemseddin El-Mısrî ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 245-255.
- Kara, Mustafa (2016). "Abdülkadir Necib Efendi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 263-301.
- Karatoprak, Merve (2020). *Haliloğlunun Mevlidi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, Naciye (2015). *Abdurrahmân Sâmî'nin Dört Eseri: Dîvân, Mevlid, Mir'ât-ı Eyyâm, Nâme-i Muharrem (İnceleme- Metin)*. Doktora Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayaokay, İlyas (2019). "Enveri-i Erzincânî'nin İlginç Mevlüd-i Şerifi: Sünbül-i Gülzâr-i Kelâm-i Kadîm", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, s. 579-610.
- Kemikli, Bilal (2016). *Mevlid Külliyyâtı* (2016). 1. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. s. 1-24.
- Köksal, M. Fatih (2011), *Mevlid-nâme*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köksal, Fatih (2016). "Fatma Kâmîle Hanım ve Mevlidi (Hâdiyü'l-Cinân)", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 37-49.
- Köksal, M. Fatih (2021). "Mevlid Türünün Son Örneklerinden: Rüşdî'nin Mevlidü'n-Nebî'si", *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, s. 71-108.
- Kutlu, Nefis (2019). *İbrâhîm Mevlidi (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kütük, Rifat (2016). "Fetih Öncesinde Yazılmış Bir Mevlid Ayasofya Müezzini Kemâl in Mevlidü'n-Nebî'si", *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 40, s. 27-95.

- Kütük, Rifat (2018). *Türk Edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-efşân İsimli Mevlidi (İnceleme-Metin Ansiklopedik ve Fonksiyonel Sözlük Tıpkıbasım)*. Erzurum: Ertual Akademi Yayıncılık.
- Odınkiran, Fatma Şüheda (2021). *A Mevlid-İ Şerîf By Mustafa Selâmî Efendi: Textual Analysis*. Master of Arts, Boğaziçi University, İstanbul.
- Özkan, Fatma (2012). *Şehîdî Mevlid (İnceleme- Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ok, Duygu (2019). *Yahyâ, B. Bahşi: Mevlid-i Nebî (İnceleme- Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkat, Mustafa (2014). "Osmanlı Paşalı-zâde Abdülkadir Hilmî (Âşık Kadri) ve "Mevlûd-ı Cedid-i Şâh-ı Risâlet"i", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı :12, s. 135-176.
- Özkat, Mustafa (2015). "Paris'te Yazılan Bir Mevlid: Misbâhü's-Salâh", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 14, s. 93-166.
- Öztürk, Muhammet Raşit (2021). *Ahmed'in Mevlid'i (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özervarlı, Mehmet Said, "İrhas", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harikulade>;
- Pektaş, Müberra (2019). *Gümülcinevî Mehmed Efendi'nin Risâletü't-Ta'rîf Fî Tercemeti'l-Mevlidi'sh Şerîf Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pekolcay, Necla (1993). *Mevlid*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şaliş, Nefise (2013). *Muhabbî Hayatı, Eserleri Ve Mevlid'i*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Top, Yılmaz (2017). "Ayasofya Hatîbi Hamdullâh Hamdî (Ö. H.983/1575?)'nin Mevlûdü'n-Nebî'si". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 19, s. 345-432.
- Uçman, Abdullah; Çakır, Müjgan; Koncu, Hanife (2013). *Sinanoğlu Mevlidi (Ümizü'l-Müznibin)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Uzun, Mustafa (2016). "Mehmet Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 59-107.
- Ünal, Meral (2013). *Es-Sivasi-Şemsettin Ahmet B. Muhammed B. Ari Ezzili'nin Mevlidi'n-Nebî İsimli Eseri (İnceleme, Metin, Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yıldız, İlknur (2018). *Mehmed Tevfik: Mevlid-İ Şerîf (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Yıldız, Alim (2016). "Salih Nihânî ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 109-129.
- Yıldız, Alim (2016). "Tahir Nadi ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı -Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 137-149.
- Yıldız, Alim (2016). "İhramcızade İsmail Hakkı ve Mevlidi", *Mevlid Külliyyâtı-Tanzimat'tan Günümüze-*, 3. Cilt, (Editör: Bilal Kemikli), 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s. 205-217.

